דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק
ועידוד לימוד התורה

תלמוד בבלי

עם ביאור

עיון העמוד

עיקרי הסוגיות וביאוריהן על פי דברי הראשונים
והאחרונים עד למסקנת ההלכה למעשה
בתוספת ביאור 'שפה ברורה' מהדורת 'עוז והדר'

פסחים ד

דפים פז - קכא

שו"ע או"ח סי' קי ס"ח: הנכנס לבית המדרש יתפלל

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא יֵאָרַע דָּבָר תַּקָּלָה עַל יָדִי וְלֹא אֶכָּשֵׁל בְּדָבָר הֲלָכָה וְיִשְׂמְחוּ בִּי חֲבֵרַי וְלֹא אוֹמַר עַל טָמֵא טָהוֹר וְלֹא עַל טָהוֹר טָמֵא וְלֹא עַל מָתָר אָסוּר וְלֹא עַל אָסוּר מָתָר וְלֹא יִכָּשְׁלוּ חֲבֵרַי בְּדָבָר הֲלָכָה וְאֶשְׂמַח בָּהֶם: גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ:

וכתב הט"ז (שם ס"ק ח): נ"ל דהוא הדין במי שיושב ללמוד אפילו ביחידות, ונ"ל נוסחא אחרת קצרה כוללת הרבה וזו היא:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתָּאִיר עֵינַי בְּמְאוֹר תּוֹרָתֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִכָּל מִכְשׁוֹל וְטָעוּת הֵן בְּדִינֵי אִסּוּר וְהֶתֵּר הֵן בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת הֵן בְּהוֹרָאָה הֵן בְּלִמּוּד: גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ: וּמַה שֶּׁשָּׁגִיתִי כְּבָר הַעֲמִידֵנִי עַל הָאֱמֶת וְאַל תַּצֵּל מִפִּי דְּבַר אֱמֶת עַד מְאֹד: כִּי ה' יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה:

וביציאתו יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁשָּׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. שֶׁאֲנִי מַשְׁכִּים וְהֵם מַשְׁכִּימִים, אֲנִי מַשְׁכִּים לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מַשְׁכִּימִים לְדָבָרִים בְּטֵלִים. אֲנִי עָמֵל וְהֵם עֲמֵלִים, אֲנִי עָמֵל וּמְקַבֵּל שָׂכָר וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שָׂכָר. אֲנִי רָץ וְהֵם רָצִים, אֲנִי רָץ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִדֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ:

דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

יו"ל ע"י 'דרשו ה' ועוזו'
קרן עולמית לחיזוק ועידוד לימוד התורה

תלמוד בבלי ופירוש 'שפה ברורה' בהוצאת 'עוז והדר'

הפצה בישראל:
'דרשו' 02-5609000
ת.ד. 39061 ירושלים

כתובת להערות:
לת"ד 39061 ירושלים
או לפקס 02-6540269

הפצה וכתובת להערות בחו"ל:
Dirshu – US Office
911 E. County Line Rd
Suite 205
Lakewood, New Jersey 08701
1-888-5DIRSHU
info@dirshunj.org

© כל הזכויות שמורות
תלמוד בבלי וביאור שפה ברורה - ל'עוז והדר'
ביאור 'עיון העמוד' - להרב דוד הופשטטר, טורונטו - קנדה
אין להעתיק או לצלם או לאכסן מידע זה בכל אמצעי ללא רשות מפורטת מבעלי הזכויות

עימוד עיון העמוד: גיוון
כריכה ושערים: סטודיו S מקובר 02-5710540

ואלו המעלות

שיתעלה בהם הלומד בקונטרס 'עיון העמוד'

קונטרס עיון העמוד - נותן ללומד את האפשרות ללמוד את המסכת ברובד נוסף של הבנה כאשר לצד עמוד הגמרא מופיע באור הפשט מתמצית דברי הראשונים והאחרונים המבארים את פשט דברי הגמרא.

קונטרס עיון העמוד - מביא ללומד את הבנת הפשט מדברי הראשונים והאחרונים, בלשון קולחת בהירה ומתומצתת, כאשר הבאור מתמקד בהבנת וביאור הפשט ללא תוספת קושיות או נידונים שלא שייכים לביאור הפשט עצמו.

קונטרס עיון העמוד - מוגש ללומד במקביל לעמוד הגמרא, וכהמשך לציטוט דברי הגמרא עליהם נסוב הביאור, למען ירוץ הלומד בלימוד הגמרא בשילוב הבנת הפשט.

קונטרס עיון העמוד - מביא בכל נדון בגמרא ובסוגיא שיש בו הכרעה להלכה, את פסיקת ההלכה כפי שנפסק בשו"ע ברמ"א ובמשנה ברורה, כדי לקרב את הלומד להבנת השמעתתא אליבא דהלכתא.

יצירת מלאכת מחשבת זו של ביאור 'עיון העמוד', המאדירה ומרוממת, משביחה ומעמיקה את עיונה של תורה בלימוד 'העמוד היומי' בתלמוד בבלי, נכתבה ונערכה בדיבוק חברים תלמידי חכמים אנשי המעלה, אשר צללו לעומקן של סוגיות ללבנן ולבררן בעיון נמרץ, והעלו מרגליות מזוקקות סולת נקיה ברורה ובהירה הראויה לעלות בפאר ובהדר על שולחן מלכים, לומדי 'העמוד היומי', דורשי התורה ומבקשי עיונה, בהדרכת ובהכוונת

הרה"ג רבי **דוד הופשטטר** שליט"א

נשיא 'דרשו', מייסד 'העמוד היומי' בתלמוד בבלי

פרק שמיני – האשה

מִשְׁנָה. שָׁחַט עָלֶיהָ בַּעְלָהּ וְשָׁחַט עָלֶיהָ אָבִיהָ תֹּאכַל מִשֶּׁל בַּעְלָהּ, ודוקא כששחט בעלה עליה לא תאכל משל אביה אף אם גם הוא שחט עליה, שכן היא מעדיפה לאכול עם בעלה ושחיטתו נחשבת עבורה כמחאה על שחיטת אביה לומר בשלו אני רוצה, אבל אם רק אביה שחט עליה ולא בעלה, תאכל משל אביה אף שהיא נשואה, וכמבואר להלן (פח, א) שאדם שוחט עבור בנו ובתו הגדולים בסתם כל שלא מיחו בפירוש (שפת אמת).

מִי שֶׁחֲצָיו עֶבֶד וְחֲצָיו בֶּן חוֹרִין לֹא יֹאכַל מִשֶּׁל רַבּוֹ, דמסתמא לא היתה דעת רבו למנות את חלק הבן חורין שבו על פסחו (רש"י). ואין לפרש שהטעם הוא משום שאין דעת העבד שצד הבן חורין שלו ימנה בשל הרב [וכמו שפירש רש"י לגבי עבד של שני שותפין, שאין דעת כל שותף שהחצי שלו ימנה אצל השותף השני], שכן משנתנו מדברת באופן שלא שחט לעצמו, שאם שחט, פשיטא שלא יאכל משל רבו, שאין לך מחאה גדולה מזו, וכיון שלא שחט ודאי דעתו לצאת בשל האדון כדי שיוכל לקיים מצות אכילת קרבן פסח, ועל כרחך הטעם משום שאין דעת האדון למנותו (צל"ח).

גְּמָרָא. שָׁמְעַתְּ מִינָּהּ יֵשׁ בְּרֵירָה, ויכולה האשה לברר אחר שחיטה באיזה קרבן היא חפצה ותאכל מקרבן זה, שכן נתברר למפרע שזו היתה דעתה גם בשעת השחיטה. והוצרכה המשנה לחדש כן גם ביתום ששחטו עליו האפוטרופסין, שכן היה מקום לומר שדוקא באשה שהיא גדולה וברת דעת, יש לתלות שאם היא אומרת כעת שהיא רוצה לאכול מקרבן זה, הרי שגם אם היינו שואלים אותה בשעת השחיטה היתה אומרת כך, אבל ביתום קטן, שאין דעתו שלימה כל כך, לא נסמוך על מה שבורר כעת לומר שגם בשעת השחיטה היתה דעתו כך (צל"ח).

מַאי רוֹצָה בִּשְׁעַת שְׁחִיטָה – ששאלוה בשעת שחיטה ואמרה על איזה קרבן היא רוצה להתמנות (רש"י). ויש שכתבו שאינה צריכה לומר להם את דעתה קודם השחיטה, אלא כל שבשעת השחיטה היתה דעתה לאכול אצל אחד מהם, תאכל משלו (ר"י מלוניל, מאירי).

ואם לא בירדה, לא תאכל לא משל זה ולא משל זה (תוס', שפת אמת בדעת רש"י, וראה להלן בשם תוס' רי"ד ורבינו דוד). ויש שכתב שיכולה לאכול מהקרבן שנשחט ראשון, שכן המינוי עליו חל גם בלא דין ברירה מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', ומה שיכולה להתמנות ולאכול מהשני כשבירדה שרוצה לאכול ממנו אף על פי שאין אדם נימנה על שני פסחים, הוא משום שכשאומרת כן נחשב כמחאה על הזכות שזיכו לה בראשון, ואין מזכין לאדם בעל כרחו [וממילא יכולה להתמנות על השני], ומחאה זו למ"ד אין ברירה צריכה להיות בשעת השחיטה, ולפיכך אינה יכולה לאכול מהשני אלא אם כן בירדה דעתה בשעת השחיטה (שפת אמת).

ואף ברישא, כשהיא בבית בעלה ושחט עליה בעלה, יכולה למחות בשעת שחיטה ולומר שהיא רוצה בשל אביה, אלא שאם לא מחתה, אוכלת משל בעלה [מה שאין כן בסיפא, שאם לא פירשה אינה אוכלת לא משל זה ולא משל זה (כדעת התוס' הנ"ל)] (תוס' רי"ד, רבינו דוד).

כָּאן בִּרְדוּפָה לֵילֵךְ כָּאן בְּשֶׁאֵינָהּ רְדוּפָה – במשנתנו מדובר באשה שאינה רדופה לילך תמיד לבית אביה משום שבית בעלה חביב עליה, ולפיכך ברגל ראשון הוא ספק ובשאר הרגלים תאכל משל בעלה, ובברייתא מדובר ברדופה לילך לבית אביה, ולפיכך ברגל ראשון תאכל משל אביה ובשאר הרגלים הוא ספק (רש"י). ויש שכתבו שכל הנשים רדופות לילך להגיד לבית אביהן כשנמצאו שלמות בבית חמיהן, והמשנה מדברת באופן שברגל ראשון לא הלכה לבית אביה, ולפיכך ברגל שני הוא ספק אם תלך [ומה שכתוב במשנה 'רגל ראשון', הכוונה לרגל הראשון שהולכת בו לבית אביה], או באופן שכבר הגידה את שבחה בבית אביה קודם הרגל, שאז יש ספק גם ברגל הראשון, והברייתא בסתם אשה ברגל ראשון, שבודאי תלך לבית אביה, ולפיכך אוכלת משלו [ולפי ביאור זה 'רגל ראשון' הוא כפשוטו] (תוס'). ויש שפירש שהמשנה מתפרשת לצדדים, שהרישא מדברת באינה רדופה, דהיינו שלא הראתה שדעתה לילך לבית אביה ברגל, שאז אוכלת משל בעלה אפילו ברגל ראשון [אבל אם היא רדופה וברגל ראשון, תאכל משל אביה, וכדלהלן בברייתא], והסיפא מדברת ברדופה שכבר הלכה ברגל הראשון לבית אביה, ועתה ברגל שני שחט עליה בעלה, שעל אף שהיא רדופה הוא ספק, כיון שהמנהג היה לילך רק ברגל הראשון. והברייתא מדברת רק ברדופה, שאז ברגל ראשון ודאי תאכל משל אביה, וברגל שני הוא ספק (מאירי). וכל מה שיש להסתפק הוא דוקא אם הלכה לבית אביה, אבל אם נשארה בבית בעלה, בודאי כוונתה לאכול משלו (ליקוטי הלכות [לחפץ חיים] תורת הקדשים א).

כָּאן בְּשֶׁאֵינָהּ רְדוּפָה, כלומר שבית בעלה חביב עליה ואינה ממהרת לילך לבית אביה (רש"י). ויש שפירשו, שהיא רוצה להגיד בבית אביה את שבחה שנמצאת שלימה בבית חמיה (תוס). ולדבריהם המשך דברי רבי יוחנן 'דכתיב אז הייתי וגו'', הם המשך למה שאמרו לעיל שאשה רדופה להגיד שבחה בבית חמיה. אמנם לדעת המפרש טעם רדופה ואינה רדופה משום חביבות בית בעלה עליה, אין דברי רבי יוחנן המשך לדברי הגמ' שלפני כן, ולדעתו אין גורסים בגמ' את המילה 'דכתיב', אלא זה ענין בפני עצמו (רש"י ותוס' כתובות עא, ב).

תְּקָרְאִי אִישִׁי וְלֹא תְקָרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן כְּכָלָה בְּבֵית חָמִיהָ וְלֹא כְּכָלָה בְּבֵית אָבִיהָ. כוונת הכתוב, שבבתי הכנסיות נחשבים ישראל שהם בבית אביהם, שהם באים לבקש תחנונים כבן מאביו, ובבתי המדרשות נחשבים הם ככלה בבית חמיה, כיון שעוסקים בהם בתורה, וכפי שדרשו [ראה לעיל (מט, ב)] את הכתוב 'מורשה קהלת יעקב' – 'אל תקרי מורשה אלא מאורסה', ואם עוסקים בתורה כראוי, אזי כשיוצאים מבית המדרש והולכים לבית הכנסת לשאול צרכיהם, דומים הם לכלה שנמצאה שלמה בבית חמיה ורדופה להגיד שבחה בבית אביה (חתם סופר).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן זוֹ עֵילָּם שֶׁזָּכְתָה לִלְמוֹד וְלֹא זָכְתָה לְלַמֵּד, עילם היא מדינתו של דניאל שלא זכה להרביץ תורה לרבים (רש"י), כיון שלא היו דורו עוסקים בתורה, ולא היה לו את מי ללמד (רש"י קידושין מט, ב).

בָּנֶיךָ הֵם בְּנֵי חֲנוּנֶיךָ הֵם בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. הזכיר את ישראל בשלשה כינויים, 'בניך' לומר שהם בנים למקום ואף אם חטאו יכול הקב"ה למחול להם, שכן אב שמחל על כבודו כבודו מחול, 'בני בחוניך' [ע"פ גירסת הרש"ש] היינו שבחנת אותם במידת האמונה שהאמינו אבותיהם, שהלכו אחר ציווי ה' במדבר והאמינו בו ולא אמרו מאין נאכל ונשתה, ו'בני אברהם יצחק ויעקב' להזכיר שהבטיח להם שזרעם ירשו את הארץ (בן יהוידע).

המשך במילואים עמ' 150

מסורת הש"ס עם הוספות

ל) נקמן פא. פסי. מ) מתוס' עה: ע"ש, ג) קדושין מט: סנהדרין כה., 7) כנ"ל בתוס' דף ז:, ס) [נכון בתוס' דף ח:], ו) [עם ד:], ז) עיין עירובין כא:, ם) [בתוספא פרשת צו סוי יג,

הגהות יצחונים

ל) ס"א בתיב (גליון הכ"מ); ג) [ע"ל ל"ל] (גליון); ד) בשושן הבירה (גליון); 7) נקט להא דהוחשש דכתיב ביה וקראני אישי דדרש נמי במ"ת דהוחשש. כצ"ל. מהרש"ל (גליון).

תורה אור השלם

א) אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאַת שָׁלוֹם: [שיר השירים ח, י]

ב) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בְּעָלָי: [הושע ב, יח]

ג) אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ: [שיר השירים ח, ח]

ד) אֲשֶׁר בִּגְּדוּ בְנֵכֶם בְּמִצְרַיִם מְנֻקָּדֵיהֶם בְּעוּרֵיהֶם בְּגוֹתֵינוּ חֻיַּיִל תִּסְחָבֵנוּ תִּבְנִית הֵיכָל: [יחזקאל כג, ג]

ה) יָיָ צְבָאוֹת נְתַן עָלֵימוֹ לְהָנִיף מַחֲנֵיהֶם: אֵין ה"ה. שֶׁמֵּן הַמַּמְמָה: זוֹ ע"ה. סְיוֹם בָּהּ לְוִיָּתָן, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קד ב) וְתַנִּי (דניאל ח יג) כְּמוֹ יַיִן הַמְּאֻדָּם בְּמִזְרָק בְּזָוִיּוֹת הַמִּזְבֵּחַ: [זכריה ט, טו]

ו) מְזוֹנִי מְלֵאִים כְּפָקִים מִזִּן אֶל זֶן צֹאנִנוּ מְאֻלָּפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחֻצוֹתֵינוּ: [תהלים קמד, יג]

ז) דְּבַר יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: [הושע א, א]

ח) תְּחִלַּת דִּבֶּר יְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי זָנֹה תִּזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְיָ: [הושע א, ב]

ט) חָזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: [ישעיהו א, א]

י) דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בַּנֹּקְדִים מִתְקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ: [עמוס א, א]

כ) דִּבְרֵי יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר חָזָה עַל שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם: [מיכה א, א]

ל) וְעַל דְּבַשׁ וְתֶחֱרָא תֹּאכֵל בְּדַעְתּוֹ מָאֹס בָּרָע וּבְחֹר בַּטּוֹב: [ישעיה ז, טו]

לו) בֵּן: [ישעיה א, ב] ם) וַאֲרָאֶה בַּחֲזוֹן יְהִי בְרֹאתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בְּחֶזְוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל אוּבַל אוּלָי: [דניאל ח, ב] ג) בִּי עֲזָרָה הָכִין לְבָבוֹ לְחַדְּשׁוֹ אֵת תּוֹרַת יְיָ וְלַעֲשׂוֹת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט: [עזרא ז, י] ס) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּקָם מִשֶּׁה בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: [שמות כד, ד] ע) וַיַּעֲנוּ אִמּוֹת הַסְּפִים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן: [ישעיה ו, ד]

האשה. מאי רוצה בשעת שחיטה. ודווקא בילדה בשעת שחיטה מכל מקום אינה מוכלת לה משל זה ולא משל זה ולא משל בעלה בעלה ושחט עליה אביה

תאכל משל בעלה הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה. יהום ששחטו עליו אפוטרופסין יאכל במקום שהוא רוצה. [ב]עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן [ג]מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו: **גמ'** שמעת מינה [ד]יש ברירה מאי [ה]רוצה בשעת שחיטה ורמינהו [ו]אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה לא קשיא כאן ברדופה לילך כאן בשאינה רדופה דכתיב [ז]אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום [ח]ואי"ר יוחנן כבלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה כדכתיב [ט]והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר רבי יוחנן כבלה בבית חמיה ולא כבלה בבית אביה. [י]אחות לנו קטנה ושדים אין לה [כ]א"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד [א]אני חומה ושדי כמגדלות [ב]אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים [ג]ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [ד]אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן וכן הוא אומר [ה]ומלאו כמזרק כזויות מזבח אביעית אימא מהכא [ו]מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן [ז]מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן. [ח]דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלך[ט] יהודה בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר [י]תחלת דבר ה' בהושע [כ]וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע כמה נביאים א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן [א]הושע [ב]ישעיה [ג]עמוס [ד]ומיכה אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זונים ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל שנא' [ה]ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וכתיב [ו]וילך ויקח את גומר בת דבלים גומר אמר רב שהכל גומרים בה בת דבלים

האשה. [א]בזמן שהיא בבית בעלה שחט עליה בעלה ושחט עליה אביה

תאכל משל בעלה הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה. יהום ששחטו עליו אפוטרופסין יאכל במקום שהוא רוצה. [ב]עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן [ג]מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו: **גמ'** שמעת מינה [ד]יש ברירה מאי [ה]רוצה בשעת שחיטה ורמינהו [ו]אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה לא קשיא כאן ברדופה לילך כאן בשאינה רדופה דכתיב [ז]אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום [ח]ואי"ר יוחנן כבלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה כדכתיב [ט]והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר רבי יוחנן כבלה בבית חמיה ולא כבלה בבית אביה. [י]אחות לנו קטנה ושדים אין לה [כ]א"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד [א]אני חומה ושדי כמגדלות [ב]אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים [ג]ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [ד]אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן וכן הוא אומר [ה]ומלאו כמזרק כזויות מזבח אביעית אימא מהכא [ו]מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן [ז]מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן. [ח]דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלך[ט] יהודה בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר [י]תחלת דבר ה' בהושע [כ]וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע כמה נביאים א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן [א]הושע [ב]ישעיה [ג]עמוס [ד]ומיכה אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זונים ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל שנא' [ה]ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וכתיב [ו]וילך ויקח את גומר בת דבלים גומר אמר רב שהכל גומרים בה בת דבלים

כאן ברדופה. מסתמא דעתה בעל כרחה: **רבי**

כאן בשאינה רדופה. וגמרא מוקי לה כשתינה לדופה לילך עד הנה לבית חמיה תמיד, הלכך מספקא לן בכי נימא לה, אלא אם כן פירסם: **אפוטרופסין.** שהיו לו סניס, והמעוטו זה על פסקו וזה על פסקו: **[ז]א יאכל משל שניהן.** לפ שמספקו זה על זה ולא משל זה, ומפולו המעוטו המחד על פסקו, מי נמי רשות למלן המחד ליעמוד על זה, ואין לו מקנה אלא מ"ש ולפ שניהן לא יאכל משל שניהן המחד: **[א]א יאכל משל רבו.** דמסתמא לפ היה דעת רבו לימעוט מלך המירות על פסקו: **גמ' שמעת מינה יש ברירה.** קס"ד ממקום שהיא רוצה בשעת שחיטה הלך מלאכתה, ותמהינן והכי דמסיעה ודוקה להאי פסקא שפיר שיחלריך עלה להאי מחמא: **בשעת שחיטה.** שמלנו את פיה בשעת שחיטה ותמהה בזה אמי ולוה: **אוכלת משל אביה.** וכן פסקה: **מתניתין בשאינה רדופה.** לילך ממיל לבית חמיה, דבית בעלה מצוי לה, הלכך כל שאר הרגלים ולפי שיכלה בחמיה, וגבי רמלן פסקה. ובריימא בדרדופה, הלכך רגל הראשון ולפי שאר פסקי בחמיה, מכלן ולילך פסקי: **במוצאת שלום.** מתחבמני עלין ומפלחי שלימה לו: **[ח]הגיד שבחה.** סילף מקומלא היה בעיני חמיה: **ישדים.** להניף מחניים: **אין ה"ה.** שמן הנמה ממנה: זו **ע"ב.** סיום בה לויתן, שנאמר (דניאל ח ג) [ב]ואני (דניאל המיתי) בשושן [ג] לשר בעילם המדינה, וכתי (דניאל ח יג) כמו יין המאדם בזוויות המזבח: [זכריה ט, טו]

ו) מְזוֹנִי מְלֵאִים כְּפָקִים מִזִּן אֶל זֶן צֹאנִנוּ מְאֻלָּפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחֻצוֹתֵינוּ: [תהלים קמד, יג]

ז) דְּבַר יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: [הושע א, א]

ח) תְּחִלַּת דִּבֶּר יְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח לְךָ אֶשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי זָנֹה תִּזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְיָ: [הושע א, ב]

ט) חָזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: [ישעיהו א, א]

י) דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר הָיָה בַּנֹּקְדִים מִתְקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ: [עמוס א, א]

כ) דִּבְרֵי יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל מִיכָה הַמּוֹרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר חָזָה עַל שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם: [מיכה א, א]

ל) וְעַל דְּבַשׁ וְתֶחֱרָא תֹּאכֵל בְּדַעְתּוֹ מָאֹס בָּרָע וּבְחֹר בַּטּוֹב: [ישעיה ז, טו]

לו) בֵּן: [הושע א, ב] ם) וַאֲרָאֶה בַּחֲזוֹן יְהִי בְרֹאתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בְּחֶזְוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל אוּבַל אוּלָי: [דניאל ח, ב] ג) בִּי עֲזָרָה הָכִין לְבָבוֹ לְחַדְּשׁוֹ אֵת תּוֹרַת יְיָ וְלַעֲשׂוֹת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט: [עזרא ז, י] ס) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּקָם מִשֶּׁה בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: [שמות כד, ד] ע) וַיַּעֲנוּ אִמּוֹת הַסְּפִים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן: [ישעיה ו, ד]

מאי רוצה בשעת שחיטה. ודווקא בילדה בשעת שחיטה מכל מקום אינה מוכלת לה משל זה ולא משל זה ולא משל בעלה בעלה ושחט עליה אביה תאכל במקום שהיא רוצה. יהום ששחטו עליו אפוטרופסין יאכל במקום שהוא רוצה. [ב]עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן [ג]מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו: **גמ'** שמעת מינה [ד]יש ברירה מאי [ה]רוצה בשעת שחיטה ורמינהו [ו]אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה לא קשיא כאן ברדופה לילך כאן בשאינה רדופה דכתיב [ז]אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום [ח]ואי"ר יוחנן כבלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה כדכתיב [ט]והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר רבי יוחנן כבלה בבית חמיה ולא כבלה בבית אביה. [י]אחות לנו קטנה ושדים אין לה [כ]א"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד [א]אני חומה ושדי כמגדלות [ב]אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים [ג]ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [ד]אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן וכן הוא אומר [ה]ומלאו כמזרק כזויות מזבח אביעית אימא מהכא [ו]מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן [ז]מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן. [ח]דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלך[ט] יהודה בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר [י]תחלת דבר ה' בהושע [כ]וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע כמה נביאים א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן [א]הושע [ב]ישעיה [ג]עמוס [ד]ומיכה אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זונים ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל שנא' [ה]ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וכתיב [ו]וילך ויקח את גומר בת דבלים גומר אמר רב שהכל גומרים בה בת דבלים

כאן ברדופה. מסתמא דעתה בעל כרחה: **רבי**

כאן בשאינה רדופה. וגמרא מוקי לה כשתינה לדופה לילך עד הנה לבית חמיה תמיד, הלכך מספקא לן בכי נימא לה, אלא אם כן פירסם: **אפוטרופסין.** שהיו לו סניס, והמעוטו זה על פסקו וזה על פסקו: **[ז]א יאכל משל שניהן.** לפ שמספקו זה על זה ולא משל זה, ומפולו המעוטו המחד על פסקו, מי נמי רשות למלן המחד ליעמוד על זה, ואין לו מקנה אלא מ"ש ולפ שניהן לא יאכל משל שניהן המחד: **[א]א יאכל משל רבו.** דמסתמא לפ היה דעת רבו לימעוט מלך המירות על פסקו: **גמ' שמעת מינה יש ברירה.** קס"ד ממקום שהיא רוצה בשעת שחיטה הלך מלאכתה, ותמהינן והכי דמסיעה ודוקה להאי פסקא שפיר שיחלריך עלה להאי מחמא: **בשעת שחיטה.** שמלנו את פיה בשעת שחיטה ותמהה בזה אמי ולוה: **אוכלת משל אביה.** וכן פסקה: **מתניתין בשאינה רדופה.** לילך ממיל לבית חמיה, דבית בעלה מצוי לה, הלכך כל שאר הרגלים ולפי שיכלה בחמיה, וגבי רמלן פסקה. ובריימא בדרדופה, הלכך רגל הראשון ולפי שאר פסקי בחמיה, מכלן ולילך פסקי: **במוצאת שלום.** מתחבמני עלין ומפלחי שלימה לו: **[ח]הגיד שבחה.** סילף מקומלא היה בעיני חמיה: **ישדים.** להניף מחניים: **אין ה"ה.** שמן הנמה ממנה: זו **ע"ב.** סיום בה לויתן, שנאמר (דניאל ח ג) [ב]ואני (דניאל המיתי) בשושן [ג] לשר בעילם המדינה, וכתי (דניאל ח יג) כמו יין המאדם בזוויות המזבח: [זכריה ט, טו]

כזויות מזבח. מזבה. מה להלן לס שף כמן לס נדוש:

ביומי עוזיהו. [מ]מנבתו ד' נביאים **שע"ג** דמסיעה לה כתיב ביה עוזיהו אלא ביומי יותם אמו עוזיהו מ"מ יין לאו בעמלא מלכות יותם ומנבא ואז היה עדיין עוזיהו מי אלא שמנבא ואז **אמר** [ו]ה' הקב"ה [ל]הושע. ממה שאתה לן לקחת לעצמך וזונים דרים שמאמצת לך אמר לו וכך לשיכו: יהלעגלא

רבינו חננאל

האשה שהיא בבית בעלה שחט עליה אביה שחט עליה בעלה כו'. כיון ששנינו תאכל במקום שהוא רוצה דייקי מינה דיש ברירה דאלו נתברר כי מעת שחיטת הסמח בזה נמנית. **ושני'** מאי מקום שהיא רוצה בשעת שחיטה. ורמינן עלה האשה רגל הראשון משל אביה ואם תאמר במקום שרוצה בשעת שחיטה מה לי אביה מה לי בעלה. **ושני'** הא מתניתא ברדופה וכרבי יוחנן דאמר מאי דכתיב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום (כמה) [כלה] שנמצאת שלימה בבית חמיה ורדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה כדרבי יוחנן כבלה בבית חמיה ולא כבלה בבית אביה. [ב]אחות לנו קטנה ושדים אין לה [ג]א"ר יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד [א]אני חומה ושדי כמגדלות [ב]אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים [ג]ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [ד]אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן וכן הוא אומר [ה]ומלאו כמזרק כזויות מזבח אביעית אימא מהכא [ו]מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן [ז]מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן. [ח]דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלך[ט] יהודה בפרק אחד נתנבאו ד' נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר [י]תחלת דבר ה' בהושע [כ]וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע כמה נביאים א"ר יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן [א]הושע [ב]ישעיה [ג]עמוס [ד]ומיכה אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע בניך חטאו והיה לו לומר בניך הם בני חנוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל רחמיך עליהן לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זונים ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל שנא' [ה]ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וכתיב [ו]וילך ויקח את גומר בת דבלים גומר אמר רב שהכל גומרים בה בת דבלים

כזויות מזבח. מזבה. מה להלן לס שף כמן לס נדוש:

ביומי עוזיהו. [מ]מנבתו ד' נביאים **שע"ג** דמסיעה לה כתיב ביה עוזיהו אלא ביומי יותם אמו עוזיהו מ"מ יין לאו בעמלא מלכות יותם ומנבא ואז היה עדיין עוזיהו מי אלא שמנבא ואז **אמר** [ו]ה' הקב"ה [ל]הושע. ממה שאתה לן לקחת לעצמך וזונים דרים שמאמצת לך אמר לו וכך לשיכו: יהלעגלא

ליקוטי רש"י

כאן ברדופה. לילך לעיל מפיס מעיר. **אישי.** לשון לאומה ומשולחן. **כבלה בבית חמיה.** שכבר נישא וגם לבה בעמלה ואינה טוענה אותה (כתובות עא ע"ב). **אחות לנו קטנה.** עניות דעולה לעיל בעילם הוא שהיה בה ללמוד (לעיל ח) ואני (חיים) בשוק אחר בעילם ואין מלמדים אותה ועל כן אמרה אחות לנו קטנה שאינה יודעת ללמוד. **אני חומה.** שהיה בה ללמוד ולא ללמד. **ושדי כמגדלות.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים ממנו [ומחזקים] כמלחמה ועושים מלחמה בשונאים. **בנותינו כזויות.** שאינן יודעות ללמוד תלמוד תורה. **מחוטבות תבנית היכל.** שהיו מוקפות חומה ומגולפות בצורת היכל. **אשר בנינו כנטיעים אלו בחורי ישראל.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **שלא טעמו טעם חטא.** שלא נכשלו בעבירה. **בנותינו כזויות אלו בתולות ישראל.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **שאוגדות פתחיהן לבעליהן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **ומלאו כמזרק כזויות מזבח.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אביעית אימא מהכא.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מחוטבות תבנית היכל.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **דבר ה' אשר היה אל הושע.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **ומלאו כמזרק כזויות מזבח.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אביעית אימא מהכא.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מחוטבות תבנית היכל.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **דבר ה' אשר היה אל הושע.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **ומלאו כמזרק כזויות מזבח.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אביעית אימא מהכא.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **מחוטבות תבנית היכל.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **דבר ה' אשר היה אל הושע.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה. **בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה.** שהיו מלמדים עוזים ויוצאים למלחמה.

האשה פרק שמיני פסחים

דבים. שמי דיעות, דומה בת דומה[1]: כי מגדם מלך מדם וימיטם כעפר לנדם: **ותהר ותלד בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל.** שמעתי מי לזרעם ולזרומם בגולה: **ארבעה קניגין גלמיגן, ומיא המקדש ממד מיימיטו. קיימין, מתומין בעיניו לקרומם קנין לו,** כמהס שטומת נקנות דבר המביע לו: **שיש גוזירות.** יזרעאל להסיימו גולה, ולא עמי, ולא רוממה: **יאמר להם** וגו' **ונקבצו** וגו' **בטולה** גזירת הגלות, **ורחמתי בטולה** גזירת לא רוממה, **ואמרתי להם** אתם עמי **עמי אתה בטולה** גזירת לא עמי: **קיפה.** קבר, **מהניך ימיס מהס,** על ידי **שמתנמשים** נרגנות **סס** ממיס: **זבח ימומת.** כדילוף לקרומיס: **ביטי עזיזתו יותם.** לשון **דקדק וימיני ילבשם בן יומם** מלך **ישמלוך: בתן בית אי.** כומר לעמו"ס: **זוכר** את הרחמים גלמיגן: **כי** את **אושף עוד אהרם.** מע"ג לפוריטעומת **סוס, מילכורי סוס** מילכר **סס** רחמיס: **כי נשא אשא אהם.** לשון **סלימה, ומחמוקי** ממחס, **ומיטו סלימה** קף מילכר, **וסיפיס דקדק** לעליל **סוס: רבי יוחנן אמר מהבא ורחמתי וגו' ואמרתי** לא עמי עמי אתה. **סוסם** סלא היו מעמי **ידבקו** בסס **ויהיו** לי לעם: **אבי"ו דור.** לשעים **שמניהן יקלאו,** אל **מלשיסוס: מהושע.** שמחסה על **שהלשין** את **ישמאל** ופף על פי שמיטו: **צדקה עשה שפיזון.** שמין יכולן לכלוסם **ימד: יטב"ל** דך **תלמיד א.** לסניכך **תשובה: גפא דרומאי.** נשבע בע"ו: **בהא נחתינן ובהא** אי"קינן. ממשנה זו למן **עסוקים** תמיד: **הנה"ה אותן** שבע"ה. שמין כשיים **מהיים** כשלר **סומעות: שעמוקה בשאו".** ויפלס מסס מהר, כמו **שהטעיתם** מיד שמול **מפלס: שקיבל** לשון **הרע** על לשיחס **תורה.** ולא **תשתכח תורה** מהן **מהר: בית אמן.** מלכרסס **מלור כשדים** ילפ: **בסף מצרים.** שנזו **ישמאל** בנשמס **ממעלכים** לכשמיע **ה"ענינכם.** כלומר לכך פלג לשיחס **סס,** שהעין פוגה **להסמכל** ונו:

יזרעאל. על **סס** העמיד שיזרעו בגולה:

והגלה אותם ה"בבל. והא למאר בגיטין (דף י. ושם) **ממנה [לו] בטולך לו בטולה לכך עמו** שלמנה **בני עמו** מעלו **טפי היינו** לנתר **למהו מבני לנבל:**

שמעת

דבלים דבה רעה בת דבה רעה ושמואל אמר שמתוקה בפי הכל כדבלה **ורבי יוחנן** אמר שהכל דשין בה כדבלה **דבר אחר גומר** אמר רבי[2] **יהודה** שבקשו לגמר ממונן של **ישראל** בימיה **רבי יוחנן אמר בזו וגמרו** שנאמר[3] **כי אבדם** מלך ארם וישימם כעפר לדוש[4] **ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא** שמו **יזרעאל** כי עוד מעט **ופקדתי** את דמי **יזרעאל** על בית יהוא **והשבתי** ממלכות בית ישראל[5] **ותהר עוד ותלד בת ויאמר** לו **קרא שמה לא רוחמה** כי לא אוסיף עוד אהרם את בית ישראל **כי נשא אשא** להם **ותהר ותלד בן ויאמר ה' אליו קרא** שמו **לא עמי** כי אתם לא עמי **ואנכי** לא אהיה לכם לאחר שעולדו לו שני בנים ובת אחת אמר לו הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך[6] שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה ברוא עצמך ממנה אמר לו רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול **להוציאה**[7] **ולא לגרשה** א"ל הקב"ה **ומה אתה שאשתך זונה ובניך [בני] זנונים** ואין **אתה יודע** אם שלך הן אם של אחרים הן כך ישראל שהן בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד[8] מארבעה קנינין שקניתי בעולמי תורה קנין אחד דכתיב[9] ה' קנני ראשית דרכו שמים וארץ קנין אחד דכתיב[10] קונה שמים וארץ בית המקדש קנין אחד דכתיב[11] הר זה קנתה ימיני ישראל קנין אחד דכתיב[12] עם זו קניתי ואתה אמרת העבירם באומה אחרת כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו אמר לו הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך עמד **ובקש רחמים ובטל גזירה** שנאמר[13] **והתחיל לברכן** שנאמר[14] **והיה מספר בני ישראל כחול הים וגו' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו** וגו'[15] **וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה. אמר רבי יוחנן**[16] **אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו שנאמר**[17] **חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים וגו'. אמר ר' יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע על עמום מנלן דאימני דכתיב**[18] **דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל ומנלן דלא קיבל לשון הרע דכתיב**[19] **וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס** בחרב **ימות ירבעם וגו' אמר הם ושלום אמר אותו בדיק כך ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו. אמר רבי אלעזר אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים שנאמר**[20] **כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל** ר' יוסי בר' חנינא **אמר מהכא כי נשא אשא להם. ואמר ר"א לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר**[21] **וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כורין ור' יוחנן אמר מהכא** [22] **ורחמתי את לא רוחמה**[23]. **אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי מאי דכתיב**[24] **אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת וכתיב**[25] **דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן אלא אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו מנלן מהושע. א"ר אושעיא מאי דכתיב**[26] **צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל? שפזרן לבין האומות והיינו** דא"ל ההוא מינא לר' חנינא אנן מעלינן מיניכו כתיב בכו[27] **כי ששת חדשים ישב שם וגו' ואלו אנן איתינכו** נבן כמה שני **ולא קא עבדינן לכו מידי אמר לו רצונך טבל לך תלמיד א' נטבל ליה ר' אושעיא א"ל מנלן דלא ידעיתו היכי תעבדו תכלינן כולהו ליתנהו לגביכו מאי דאיכא גביכו קרי לכו מלכותא קטיורתא אמר ליה גפא דרומאי בהא נחתינן ובהא סלקינן: תני רבי חייא מאי דכתיב**[28] **אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה אלהים הבין דרכה** שהוא **ידע את מקומה** שהוא **יודע ברוך הוא את ישראל שאינן יכולין לקבל גזירות אכזריות אדום לפיכך הגלה אותם לבבל ואמר רבי אלעזר לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול שנאמר**[29] **מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קסבך שאול נחם יסתר מנעיני:** (הושע יג, יד) **ויהי בשנה החמישית למלך יהויכין כתיב בכו** (ישעיה א, א) **דבר אשר היה אל ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז וחזקיהו מלכי יהודה: ונקח את אצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך והכל לקח ונקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה:** (מלכים ב יח, טו-טז) **ויי יתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים:** (שמות יב, לו)

מצרים

1) שבת פז, **2)** פרי בלא גט רק לפרוש ממנה (ב"ש), **3)** מנחת קרק ו מ"א מכילתא פרשת (נא) [בשלח פ"ט] ספרי פרשת המועדים, **4)** כתיב"ד ברכות דף נה. ויומא דף פו:, **5)** [ניטין יז.], **6)** עיין סוטה כז ע"א.

ה' קנני ראשית דרכו. שבראשונה קודם השעה מפני שהעמלה במחשבה לפני לבניות את עולמו ומתקיים השעה בשביל התורה. שביום ראוין קנין אחד. שסס עמודים של עולם שנאמר כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי מאי מקום מנוחתי כל אלה ידי עשתה וגו' אלא מלמד שנמשל מלפני כסא כאן מלך נמלך למלך מלך נמלך מלפני מלך קנינין מה לכאן שמים והארץ אף כאן שמים והארץ ומסיק קנינין ודו' [אבות פ"ה משנה יא]. **ישראל** זו קנית ומניין שהשעה מתקיים בשביל שנאמר לקדושים אשר בארצו המה ואדירי כל חפצי בם. של סס עיקר סדורים של מלך (שם מ"ק). **בבא דרומאי.** שנמנה בחמי מחלך שהוא שרוי על הוומ: [ע"ז לא עמוד ב] **זכה** [מהוחת מד ע"א] **הבין דרכה.** של תורה ולומדים סיון היו מהלוים למחיה. בזוזות. שנחזקו שמד שלא תשתכח תורה ולא יקיימו מלות. **והגלה אותן ה' בבל.** למוכן הבית [ניטין יז ע"א].

1) [ב"ל **רב** יהודה] (גליון): **2)** בכת"י נוסף כאן **ואמרתי לא עמי עמי אתה.** וכ"ה ברש"י. ועיין מהרש"א:

גִּלָּה וְנֶגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ: [עמוס ז, י-יא]

2) אַל תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו פֶּן יְקַלְלֶךָּ וְאָשַׁמְתָּ: דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ: [משלי ל, י-יא]

3) מְקוֹל מְחֻצְצִים בֵּין מַשְׁאֲבִים שָׁם יִתְּנוּ צִדְקוֹת יְיָ צִדְקֹת פְּרָזוֹנָו בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם יְיָ: [שופטים ה, יא]

4) כִּי שֵׁשׁ שָׁנִים יַחֲרֹשׁ בְּקָדְשׁוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הַבְּרִית כָּל קֶבֶר בָּאֲדָמוֹ: [מלכים ה יא, מח]

5) אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת מְקוֹמָהּ: [איוב כח, כג]

6) מִיד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבֶךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מִנֶּגֶד עֵינָי: [הושע יג, יד]

7) וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לַמֶּלֶךְ יְהוֹיָכִין עָלְתָה אֲחָז חִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: [ישעיה א, א] **8)** דִּבֶּר יְיָ אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז וְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: [הושע א, א] **9)** וַיְשַׁלַּח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית אֵל אֶל יָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת כָּל דְּבָרָיו: כִּי כֹה אָמַר עָמוֹס בְּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל

כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם - בלשון תמיהה, וכי אסלח להם על עוונותיהם, ו'נשא' מלשון סליחה (רש"י). ועוד יש לפרש שהוא בניחותא, מלשון 'וישא משאות' (בראשית מג, לד) דהיינו תשלומין, כי אשלם להם את המגיע להם על עוונותיהם (רש"י הושע א, ו). ויש שפירש שהודיעו הכתוב שאם ישובו יסלח להם (תרגום יונתן שם).

לֹא הָיָה לְךָ לִלְמוֹד מִמֹּשֶׁה רַבְּךָ שֶׁכָּיוָן שֶׁדִּבַּרְתִּי עִמּוֹ פָּנִים מִן הָאֶשָּׁה, ושאר נביאים לא נתבעו שהיה להם ללמוד ממשה רבינו לפרוש מנשותיהם, שכן דוקא משה שנשא גיורת הוצרך לכך ולא הם שנשאו נשים מיוחסות שבישראל, אבל הושע שנשא זונה שגרועה מגיורת, היה לו ללמוד ממשה רבינו ולפרוש ממנה (בן יהוידע).

יֵשׁ לִי בָּנִים מֻמָּנָה וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לְהוֹצִיאָהּ וְלֹא לְגָרְשָׁהּ, ואין הכוונה שאינו יכול לקיים את ציווי ה' להוציאה, אלא שנתן טעם לכך שלא הוציאה עד עתה מעצמו, שלא פירש ממנה מבלי לגרשה, כיון שזונה היא ותלך ותזנה עם אחרים ותעבור על איסור אשת איש, וגם לא גירש אותה, כיון שיש לו בנים ממנה (בן יהוידע).

אוֹי לָהּ לָרְבָנוּת שֶׁמְּקֻבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ, וכן אמרו בברכות (נה, א) 'שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם', ואחד מהם הוא המנהיג עצמו ברבנות. ומה שמצינו בכמה מקומות שהרב צריך לנהוג ברבנות, כגון מה שאמרו בכתובות (קג, ב) שרבי הורה לרבן גמליאל 'נהוג נשיאותך ברמה', היינו דוקא בפרהסיא שאז צריך להתנהג בכבוד, אבל בצינעה אין לנהוג ברבנות (שלטי גיבורים ברכות שם, בשם ר"ח). ויש שכתב שחלילה לאדם למנוע את עצמו מרבנות של תורה, וכאן מדובר ברבנות בענייני העולם (מגן אבות [לרשב"ץ] אבות א, י). ויש שכתב, שאם קבלוהו הקהל עליהם צריך לנהוג ברבנות, ומה שאמרו שאינה רצויה, היינו כשלא קיבלוהו הקהל עליהם והוא מנהיגם בעל כרחם (מהרש"א ברכות שם).

אֲפִילּוּ בְּשָׁעָה כַּעְסוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זוֹכֵר אֶת הָרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, שאפילו במקום פורענות מזכיר לשון רחמים (רש"י), שלא אמר 'ונתתי רוגזי בהם', אלא אמרה בלשון שלילה והזכיר לשון רחמים (מהרש"א). ויש שכתב שהדיוק הוא ממה שאמר 'לא אוסיף עוד', שמשמע שכעת הוא מרחם (ריא"ף על עין יעקב). ויש שפירש שהדיוק הוא ממה שאמר 'לא אוסיף עוד ארחם' ולא 'לרחם', שמשמע שלא יוסיף עוד להכות, אלא ירחם עליהם (עיין יעקב, ע"פ ווי העמודים [לר"ש בן השל"ה] עמוד הדין כ).

דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ. נקט לשון קללה באביו ומניעת ברכה באמו, כי 'אביו' הוא כנגד מצוות עשה ונקט כנגד זה לשון עשייה, ואמו היא כנגד מצוות לא תעשה, וכנגד זה נקט לשון אי עשייה [והיינו שעוברים על כל המצוות]. ועוד יש לפרש, שהכוונה דוקא למצות כיבוד אב ואם, אלא שדרך אביו לייסרו בשבט מוסר ואילו אמו דרכה להדריכו בנחת ולשדלו בדברים, ולכן אצל אביו שמייסרו כתוב 'יקלל', ואילו אצל אמו כתוב רק 'לא יברך' (ביאור הגר"א משלי ל, יא, ע"פ גמ' קידושין ל, ב).

אֲפִילּוּ דּוֹר שֶׁאָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ אַל תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו, כלומר שלא ילשין את ישראל שהם עבדי המקום לאדונם, ונקט הכתוב דוקא עבירה זו [לפירוש השני שהבאנו לעיל שהכוונה למצות כיבוד אב ואם], אף שבדורו של הושע חטאו ישראל בעבירות חמורות של עבודה זרה וגילוי עריות, שכן אף בזמן שהם חוטאים ואינם עושים רצונו של מקום קרויים בנים [כדעת רבי מאיר בקידושין (לו, א)], והאב שמחל על כבודו כבודו מחול, אבל כאשר אינם מכבדים את אביהם ואמם, יש עליהם קטרוג על כך, והיה מקום לומר שמידה כנגד מידה לא ימחל אביהם שבשמים על כבודו, ולכן הוצרך הכתוב להשמיע שגם בדור כזה לא ילשין עבד אל אדוניו (בן יהוידע).

מַאי דִּכְתִיב צְדָקַת פְּרָזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל, צְדָקָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁפִּזְּרָן לְבֵין הָאוּמּוֹת. פשוטו של מקרא הוא מלשון פרזות, שכן קודם לכן אמר הכתוב (שופטים ה, ו-ז) 'בימי יעל וגו' חדלו פרזון בישראל', שפחדו לשבת בערי הפרזות מפני אויביהם ונתקבצו אל ערי המבצר, ועכשיו עשה הקדוש ברוך הוא עמהם צדקה שיוכלו לשבת בערי הפרזות ולא יפחדו, אלא שאם כן היה צריך לומר 'צדקות פרזונות', ולכך דרשו 'פרזונו' [בהיפוך אותיות] מלשון פזרונו, שפזרם הקדוש ברוך הוא לישראל לבין העובדי כוכבים, שאינם יכולים לכלותם יחד (מהרש"א).

לְפִיכָךְ הִגְלָה אוֹתָם לְבָבֶל, ואף שאמרו לעיל שפזרן לבין האומות, מכל מקום עיקר גלותם היה לבבל. ועוד יש לפרש, שבגלות ראשונה גלו כולם לבבל, ומה שאמרו שפזרן לבין האומות הוא בגלות שניה (מהרש"א).

לֹא הִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁעֲמוּקָה כִּשְׁאוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם, שמביאם למקום עמוק כשאול שהוא צרה גדולה, כדי למהר לגואלם (רש"י). ובאמת היה צריך להעניש ב'שאול' ממש שהוא צרה גדולה ועמוקה, אלא שעשה עמהם חסד והגלה אותם לבבל שעמוקה כשאול (מהרש"א). ויש שפירש שמעלתה של בבל היא שבמקום עמוק מתקבלת התפילה ביותר, כדכתיב (תהלים קל, א) 'ממעמקים קראתיך', ועוד שמחמת שהיא עמוקה חם בה מאוד, והתפילה והלימוד באים מתוך צער, ושכרם גדול הרבה יותר (בן יהוידע).

מִפְּנֵי שֶׁקָּרוֹב לְשׁוֹנָם לְלָשׁוֹן תּוֹרָה, שמדברים שם ארמית שהיא לשון הקודש שהשתבשה (שו"ת הרמ"א קכו, דעת הרש"י קצנלנבויגן). ויש שסובר שארמית היא לשון בפני עצמה, אלא שדומה ללשון הקודש ששתיהן ניתנו בסיני (שם קכח, דעת הרמ"א).

מִפְּנֵי שֶׁשִּׁיגְּרָן לְבֵית אִמָּן, ובבל נקראת 'בית אמן', לפי שאברהם אבינו יצא מאור כשדים שהוא בבל (רש"י). והענין לשגרם לבית אמן דוקא, הוא כדי ללמד זכות על ישראל, שמה שחטאו בעבודה זרה הוא משום שכך נהגו בבית אמן, שהיה תרח מוכר פסילים ומשם היתה יוצאת עבודה זרה לכל העולם. ועוד יש לפרש, שרצה הקדוש ברוך הוא להראות לישראל, שכשם שאברהם אבינו שנתגדל בביתו של תרח זכה להכיר את בוראו, כך ישראל אף על פי שחטאו בעבודה זרה אין להם לשמוע ליצר הרע שאומר שאינם יכולים לשוב בתשובה, אלא ישובו ותתקבל תשובתם (בן יהוידע).

וְאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם, תָּנָא לוּחוֹת נִשְׁבְּרוּ וְאוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת, שהיה דבר פלא שהעין פונה להסתכל בו, שהאותיות פרחו באויר (רש"י), ונדרש ממה שאמר משה 'ואשברם לעיניכם' ולא 'ואשברם לפניכם', ומשמע שפנו להסתכל בדבר (מהרש"א). ויש שפירש שמשמע שמשה אמר לישראל שכולם ראו את שבירת הלוחות, והרי מחנה ישראל היה גודלו שלש פרסאות על שלש פרסאות, ולא יתכן שכולם ראו את השבירה, ומוכח שהאותיות פרחו באויר למעלה ולכן יכלו כולם לראות (מהרש"א שם בפי' השני). ויש שכתב שמשמעות הכתוב 'ואשברם לעיניכם' משמע שלעיניכם היה נראה כאילו נשברו אבל לא שהיה באמת כן, והיינו משום שרק הלוחות נשברו אבל באותיות לא שלטה השבירה ופרחו למעלה, ושמא אותן האותיות עצמן חזרו ללוחות שניות, וזה רמז הקדוש ברוך הוא כשאמר למשה 'וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת', דהיינו אותן אותיות שהיו על הלוחות הראשונות (צל"ח).

לֹא כְּאַבְרָהָם שֶׁכָּתוּב בּוֹ הַר וְכוּ' וְלֹא כְּיִצְחָק שֶׁכָּתוּב בּוֹ שָׂדֶה וְכוּ' אֶלָּא כְּיַעֲקֹב שֶׁקָּרָאוֹ בַּיִת, וטעם שמות אלו מובא במדרש (שוחר טוב פא, ב), ש'הר' הוא סימן לבית ראשון, שהיתה השכינה שומרת בו על ישראל כשומר בראש ההר, אבל היתה זאת שמירת עראי ולא שמירת קבע, ועליו נאמר בחורבנו 'על הר ציון ששמם'. 'שדה' הוא סימן לבית שני, שהיתה בו שמירה פחותה יותר, שנחסרו בו כמה דברים שהיו בבית ראשון, ועליו נאמר בחורבנו 'ציון שדה תחרש'. ו'בית' הוא סימן לבית האחרון שיבנה במהרה בימינו, שתהיה בו שמירה מעולה כבית, ועל זה אמר יעקב 'אין זה כי אם בית אלוקים', שאין זה כמו שאמרו אבותי 'הר' ו'שדה', אלא 'בית' (מהרש"א).

ויש שפירש שאברהם אבינו קידש את הר הבית, שקרא לו 'הר', ויצחק אבינו קידש את העזרה, שקראה 'שדה', שהיא כשדה שאינה מכוסה, ויעקב אבינו קידש את הבית עצמו, שקראו 'בית' (קרית ספר בית הבחירה ה, וראה ביאור הגר"א ישעיה ב, ב). ויש שפירש שאברהם אבינו ראה את הר המוריה למקום שממנו השגחת ה' על עמו במלחמה, ועל כן המשילו להר שהנמצא עליו מנצח במלחמה, ויצחק אבינו ראה שמשם נמשך שפע הפרנסה ולכך המשילו לשדה, ויעקב אבינו המשילו לבית שהוא הגורם לשלום לדרים בו יחד (העמק דבר בראשית יב, יז).

גָּדוֹל קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת כַּיּוֹם שֶׁנִּבְרְאוּ בּוֹ שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר וְכוּ' וְשָׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְכוּ' כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל, וּכְתִיב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד, שיום קיבוץ גלויות נקרא 'יום', כמו שנקרא היום שנבראו בו שמים וארץ 'יום' (רש"י). ויש שכתב שבמעשה בראשית, ביום הראשון נברא החומר הראשון שהוא יש מאין, ובשאר הימים לא נברא יש מאין, אלא שנקבעה לכל דבר צורתו, ולכן היום הראשון אינו מכונה 'יום ראשון' אלא 'יום אחד', וכן ביום קיבוץ גלויות יהיה הדבר פלא גדול כאילו תהיה בריאה יש מאין, ולכן נאמר בפסוק 'ושמו להם ראש אחד', ומילת 'אחד' מיותרת, שהרי גם אילו נכתב 'ראש' גם כן משמע אחד, אלא שרצה הכתוב לרמוז שאותו יום יהיה מיוחד במעלתו כיום ראשון של מעשה בראשית שנאמר בו 'אחד' (מהרש"א).

שָׁמַעְתָּ מִינָּהּ יֵשׁ בְּרִירָה, ולא יכלה הגמ' לתרץ שכוונת המשנה 'יאכל במקום שהוא רוצה', היינו באופן שגילה דעתו קודם השחיטה שרוצה לאכול שם, וכמו שתירצה הגמ' לעיל (פז, א) לגבי אשה, שכן דוקא באשה יש חידוש בדין המשנה, שאם לא גילתה דעתה לא תאכל כלל ואינה נגררת אחר בעלה, אבל ביתום אין חידוש שאם גילה דעתו יאכל (תוס'). ויש שכתב, שמאחר שתירצה הגמ' ש'שה לבית מכל מקום' ונתחדש [לפירוש רש"י, ראה להלן] שהאפוטרופוס יכול למנות אותו בעל כורחו, לא יכלה הגמ' לתרץ שגילה דעתו קודם השחיטה, שכן גילוי דעתו אינו מועיל. ומכל מקום לתירוץ הגמ', כאשר שניהם שחטו עליו והרי אינו יכול לאכול משל שניהם, יכול הוא להסתלק מאחד מהם אפילו לאחר שחיטה אף אם אין ברירה (שפת אמת).

אָמַר רַבִּי זֵירָא שֶׁה לַבַּיִת מִכָּל מָקוֹם, כלומר, בעל הבית יכול להקריב עבור כל בני ביתו אף שלא מדעתם, וכמו כן אפוטרופוס יכול להקריב עבור היתום אף שלא מדעתו (רש"י). ואף בקטן חל המינוי שעשו עבורו אביו או האפוטרופוס מדאורייתא, ומה שאמר רבי זירא עצמו בנדרים (לו, א) שדין 'שה לבית אבות' אינו מדאורייתא, היינו לענין חיובו של הקטן, שאינו מחוייב בהקרבת קרבן פסח, וממילא אין מצווים אביו או האפוטרופוס להקריב עליו, אבל אם הקריבו עליו חל המינוי (חי' רבינו חיים הלוי קרבן פסח ה, ז).

ויש שכתבו, שכוונת רבי זירא כאן היא לדבריו במסכת נדרים ש'שה לבית אבות לאו דאורייתא', ואי אפשר למנות קטן על קרבן הפסח, ואם כן אין אכילתו מן הקרבן תלויה בדין מינוי שנוכל ללמוד מכך שיש ברירה. ואף שאין הפסח נאכל אלא למנוייו, מכל מקום מותר להאכילו לקטן ואין בכך משום ספיית איסור לקטן, שכן יש בכך מצות חינוך לקרבן פסח (תוס'), ולא נאמר איסור ספיה במקום מצוה (מג"א שמג, ג, וראה ביאור נוסף במנחת חינוך מצוה ז אות כ). ויש שכתבו שאיסור שלא למנוייו הוא רק במי שיכול להתמנות על הקרבן, אבל מי שאינו יכול להתמנות אינו נאסר באכילה מדין שלא למנוייו (תוס' ור"ן נדרים לו, א) [ולפי דבריהם, גם שוטה וחרש מותרים לאכול מן הפסח אף שאינם יכולים להתמנות עליו, אבל לדברי התוס' כאן אסורים, כיון שאין בהם מצות חינוך] (מנחת חינוך מצוה ה אות ד). ויש שכתב, שמהפסוק 'שה לבית' יש ללמוד מחד שאין קטן יכול להתמנות, ומאידך, שיכול הוא לאכול אף שאינו מנוי, שכן בא הכתוב ללמד שאוכל הוא בלא מינוי על ידי הקרבת אביו (שיטמ"ק נדרים שם). ויש שסובר שאין איסור כלל לאכול מהפסח למי שאינו מנוי, אלא שאינו מקיים בכך מצוה (ר"ש משאנין, בביאורו על התורת כהנים ט, ז).

עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבְתּוֹ הַקְּטַנִּים, דהיינו קטנים ממש שמצוה עליו לחנכם, אבל את אמתו העבריה אינו יכול למנות בעל כרחה אף שהיא עדיין קטנה, שכן אינו מצווה לחנכה (רש"י), וכן בנו ובתו הגדולים אינו יכול לשחוט על ידם אף אם הם סמוכים על שולחנו, ואף לסוברים [ראה ב"מ (יב, א)] לגבי מציאת קטן לאביו שאין הדבר תלוי בגדול וקטן ממש, אלא גדול וסמוך על שולחן אביו נקרא קטן וקטן ואינו סמוך על שולחן אביו נקרא גדול, מכל מקום לגבי קרבן פסח ודאי שגדול יכול למחות שאינו רוצה להתמנות על קרבן אביו אף אם הוא סמוך על שולחנו (תוס'). וכן קטן אינו יכול למחות אף אם אינו סמוך על שולחן אביו (מהר"י קורקוס קרבן פסח ב, ח).

וְעַל יְדֵי עֲבָדּוֹ וְשִׁפְחָתּוֹ הַכְּנַעֲנִים בֵּין מִדַּעְתָּן בֵּין שֶׁלֹּא מִדַּעְתָּן. ואף לסוברים [ראה ביאורנו לעיל (ד"ה אמר רבי זירא)] ש'שה לבית אבות לאו דאורייתא' פירושו שאי אפשר למנות קטנים על הפסח, ולא הותר להאכילם אלא משום חינוך [והלא בעבדים אין דין חינוך], מכל מקום לגבי עבדו ושפחתו הכנענים 'שה לבית אבות' הוא מדאורייתא (תוס' הרשב"א משאנין), משום שעבדים חייבים במצוות כאשה ואשה חייבת בקרבן פסח מדאורייתא (חי' רבינו חיים הלוי קרבן פסח ה, ז).

חוּץ מִן הָאִשָּׁה שֶׁיְּכוֹלָה לְמַחוֹת. מַאי שְׁנָא אִשָּׁה אֲמַר רָבָא אִשָּׁה וְכָל דְּדָמֵי לָהּ, שכן יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה (רש"י). ודוקא באשה צריך לטעם זה, כיון שאין לה משלה כלום וכל נכסיה הם של בעלה, אבל עבדו ושפחתו העברים יכולים למחות אף שאינם יכולים לומר איננו ניזונים ואיננו עושים, שכן יכול להיות להם נכסים משל עצמם ויכולים להקריב קרבן בעצמם (יד דוד).

פַּתְיָא אוּפָּמָא – כלי שחור, שדרכם של תלמידי חכמים שמצטערים על תורתם ואינם מכבסים את בגדיהם (רש"י ע"ז טז, ב).

המשך במילואים עמ' 150

תמרים. יכ בגמ' הכתם: **מוזיגא.** סל: **כמה בי הני בזוזא.** כמה מלוי בזוז אמר: **הך המוליא ודהה ואיתא לאיתקן ואיתא לאיתקן.** כולם בהר הבית התמלאו: **שקראו בית.** מקום מיוחד: **יום יוזבא.** יום בשיחוט מתרגמינן, וקרי ליה יום קיצוחי נרגשיה:

שמעת מינה יש ברירה. הכא לא שייך מאי רואה בשעת שחיטה דבשלמא לענין שחיטתן דאי לא ברירה בשעת שחיטה אינה שחיטה כלל פ"ע דבעינן שחיטה לשם אכילה ואי לא ברירה בשעת שחיטה לא הוי שחיטה לשם אכילה כלל אבל לענין טבילה דאי לא ברירה בשעת שחיטה לא הוי שחיטה לשם אכילה אלא לשם חולין ואפ"ה מהני לענין טבילה לשם תרומה דכל שעת שחיטה לשם חולין הוי שעת טבילה לשם תרומה כדאמרינן בפ"ק דחולין (דף יב.) גבי שחיטת חולין בעזרה דכשרה לענין טבילה לשם תרומה ולא לשם חולין כדאמרינן התם:

שה בית מ"ם. פי' משום דשה בגימ' ב[ג] נאן גופיה בפרק מין בין המודר לר"ז גופיה אמר ר' זירא (מיומא דף ט.) **ופסח פסחו** והיינו מהכיל פסח שלא למעוניו[ב] והיינו דקתני סוכל ונבילות מין ב"ד מצווין להפרישו לספות לו בגיזים מסוך כדלמעיין בפ' מרס[ג] (יומא דף קיז.). ופורי"ט התם לעיניהן[ד] מלא מחלבוט ולא מסוך שלא לזומיה דאפליגים ונבילות שכל הפסח בגימ' ב[ג] נאן דתורייתא ומכי פיש ליה לר"ז גופיה בפרק מין בין המודר ופסח פסחו ואיתקן שרורצה. ש"מ יש ברירה אמר ר' זירא שלא לבית מכל מקום בין מדעתו בין בעל כרחה. **תניא** נמי הכי שוו לבית מלמד שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ניהן עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **וכלן** שחטתו ושחט רבן עליהן ויצאין בשל רבן חוץ מן האשה ואוקמ"ן חוץ מן האשה וכל דכוותה שיכולין למחות האשה כיון ששחטוה לעצמה אע"פ שלא מיחה בשחיטה שוחטתה לעצמה אין לך מיחוי גדול מזה: **עבד של שני שותפין** אם אלו שותפין קפדי אהדדי שלא ישחטו לזה יותר משלהן ולא כלום הוי שחיטתן. **ותניתי** דקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי: **מי שהוא** רוצה בשותפין לא קפדי אהדדי: **מי שחציו עבד** וחציו בן חורין במשנה ראשונה דתני עבדו עבדו את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד לא יאכל לא משלו ולא משל רבו. אבל במשנה אחרונה דתני כופין את רבו ועושין אותו בן חורין כר' [יאכל] משל עצמו כי כבן חורין הוא.

תמרים ויעסקו בתורה [ו] **עולא איקלע לפומבדיתא קריבו ליה טריגיא דתמרי אמר להו כמה כי הני בזוזא אמרו ליה תלת בזוזא אמר מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא בליליא צערוהו אמר מלא צנא סמא דמותא בזוזא ובבלאי עסקי באורייתא. ואמר ר' אלעזר מאי דכתיב [ז] והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו' אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק אלא לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר [ב] אשר יאמר היום בהר ה' יראה ולא [ט] כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר [י] ויצא יצחק לשוח בשדה אלא כיעקב שקראו בית שנאמר [כ] ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. א"ר יוחנן גדול קבורן גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר [ל] ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל וכתיב [מ] ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד: יתום ששחטו עליו אפוטרופסין וכו': שמעת מינה [נ] יש ברירה א"ר זירא [ס] שה לבית מ"ם ת"ר [ע] שה לבית מ[א] מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן אבל אינו שוחט על ידי בנו ובתו הגדולים [פ] ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל יד אשתו אלא מדעתן תניא אידך [צ] לא ישחוט אדם לא על ידי בנו ובתו הגדולים ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל יד אשתו אלא מדעתן אבל שוחט הוא על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן [ק] וכולן ששחטו שלא מדעתן אין לך מיחוי גדול מזה: עבד של שני שותפין וכו': רמי ליה רב עינא סבא לר"נ תנן עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן ותניא רצה מזה אוכל רצה מזה אוכל א"ל [ר] עינא סבא ואמרי לה [ש] פתיא אוכמא מיני ומיך תסתיים שמעתתא [ת] מתניתין בדקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי: מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו: משל רבו הוא דלא יאכל אבל משל עצמו יאכל והא תניא לא יאכל לא משלו ולא משל רבו לא קשיא כאן במשנה ראשונה כאן במשנה אחרונה דתנן [א] מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי בית הלל בית שמאי אומרים

תקנתם

מאי שנא אשה אמר רבא אשה וכל דדמי לה הא גופא קשיא אמרת חוץ מן האשה שיכולה למחות טעמא דמחי הא לא מחי נפקא בשל בעלה והא קתני רישא ולא על ידי אשתו אלא מדעתן הא סתמא לא נפקא [ב]מאי אלא מדעתן לאו דאמרי אין אלא בסתמא לאפוקי היכא דאמור לא והא כולם ששחטו ושחט רבן עליהן יוצאין בשל רבן דבסתמא וקתני חוץ מן האשה מפני שיכולה למחות אמר רבא [ג]כיון ששחטו אין לך מיחוי גדול מזה: עבד של שני שותפין וכו': רמי ליה רב עינא סבא לר"נ תנן עבד של שני שותפין לא יאכל משל שניהן ותניא רצה מזה אוכל רצה מזה אוכל א"ל [ר] עינא סבא ואמרי לה [ש] פתיא אוכמא מיני ומיך תסתיים שמעתתא [ת]מתניתין בדקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי: מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו: משל רבו הוא דלא יאכל אבל משל עצמו יאכל והא תניא לא יאכל לא משלו ולא משל רבו לא קשיא כאן במשנה ראשונה כאן במשנה אחרונה דתנן [א] מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי בית הלל בית שמאי אומרים

תקנתם

ופסח פסחו [ד] מי מצית עבד קדושין מופסין פסח לא עבדות ומשמע כל פסח פסח ופי לא מפסי פסח כן בעלמא בעינא זמות והכא[ה] (ניסין מב.) מפקפק ליה מי מפסי מי לא. **ועוד מורי"ם** דמין (ו) תקנה לכרכות ממזרין. **ופסח פסחו** ויש נמיה דתמרי ומיני מומרים נמי זה כזה[ו]. וי"ל לפי על גב דממזר מומר מפסח לפסוח זה דקדש ועומד הוא ממזר שעבר מלפסוח לפי מפסי קדושין ולכך ומה דאמרינן בים מומרות (יבמות מה ע"ב). דממזרת ומיני מומרים מרגלא ליה (ב) לפי שיכול להכשיר זרעו שיפה נמי שפחה ואף על גב דמין לפסוח פסחו לא מפסי ליה מיפסוי דהא קא נפיק מיניה: ניתוק ליכל מומרים לפסח זה כזה[ו]. וי"ל לפי שיכול להכשיר זרעו שיפה נמי שפחה ואף על גב דמין לפסוח פסחו לא מפסי ליה מיפסוי דהא קא נפיק מיניה: שמעת מינה יש ברירה. הכא לא שייך מאי רואה בשעת שחיטה דבשלמא לענין שחיטתן דאי לא ברירה בשעת שחיטה לא הוי שחיטה כלל פ"ע דבעינן שחיטה לשם אכילה ואי לא ברירה בשעת שחיטה לא הוי שחיטה לשם אכילה אלא לשם חולין ואפ"ה מהני לענין טבילה לשם תרומה דכל שעת שחיטה לשם חולין הוי שעת טבילה לשם תרומה כדאמרינן בפ"ק דחולין (דף יב.) גבי שחיטת חולין בעזרה דכשרה לענין טבילה לשם תרומה ולא לשם חולין כדאמרינן התם:

שה בית מ"ם. פי' משום דשה בגימ' ב[ג] נאן דתורייתא ומכי פיש ליה לר"ז גופיה בפרק מין בין המודר ופסח פסחו ואיתקן שרורצה. ש"מ יש ברירה אמר ר' זירא שלא לבית מכל מקום בין מדעתו בין בעל כרחה. **תניא** נמי הכי שוו לבית מלמד שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ניהן עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **וכלן** שחטתו ושחט רבן עליהן ויצאין בשל רבן חוץ מן האשה ואוקמ"ן חוץ מן האשה וכל דכוותה שיכולין למחות האשה כיון ששחטוה לעצמה אע"פ שלא מיחה בשחיטה שוחטתה לעצמה אין לך מיחוי גדול מזה: **עבד של שני שותפין** אם אלו שותפין קפדי אהדדי שלא ישחטו לזה יותר משלהן ולא כלום הוי שחיטתן. **ותניתי** דקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי: **מי שהוא** רוצה בשותפין לא קפדי אהדדי: **מי שחציו עבד** וחציו בן חורין במשנה ראשונה דתני עבדו עבדו את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד לא יאכל לא משלו ולא משל רבו. אבל במשנה אחרונה דתני כופין את רבו ועושין אותו בן חורין כר' [יאכל] משל עצמו כי כבן חורין הוא.

ליקוטי רש"י

התמרים. כגון עושין מהן. **ובבלאי לא עסקי.** בלומר יכולין הן לעסוק תמיד שיש להן מזונות בזול ובלא טורח. צערוהו. כשלמדו לתלמוד (ניסין דף נ.). **תמרי תניא נמי הכי.** בלומר שוו לבית מלמד שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן. **וכלן ששחטו.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **וכלן שחטתו.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **ושחט רבן עליהן.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **ויצאין בשל רבן.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **חוץ מן האשה.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **ואוקמ"ן חוץ מן האשה.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **וכל דכוותה שיכולין למחות.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **האשה כיון ששחטוה לעצמה.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **אע"פ שלא מיחה בשחיטה שוחטתה לעצמה.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **אין לך מיחוי גדול מזה.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **עבד של שני שותפין.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **אם אלו שותפין קפדי אהדדי.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **שלא ישחטו לזה יותר משלהן.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **ולא כלום הוי שחיטתן.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **ותניתי דקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **מי שהוא רוצה בשותפין לא קפדי אהדדי.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **מי שחציו עבד וחציו בן חורין.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **במשנה ראשונה דתני עבדו עבדו את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד לא יאכל לא משלו ולא משל רבו.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **אבל במשנה אחרונה דתני כופין את רבו ועושין אותו בן חורין כר' [יאכל] משל עצמו כי כבן חורין הוא.** בלומר שלמדו שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן:

רבינו חננאל

אמר ר' אלעזר מאי דכתיב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה וגו': **מתני' יתום ששחטו עליו אפוטרופסין.** ש"מ יש ברירה אמר ר' זירא שלא לבית מכל מקום בין מדעתו בין בעל כרחה. **תניא** נמי הכי שוו לבית מלמד שאדם שוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ניהן עבדו ושפחתו הכנענים בין מדעתן בין שלא מדעתן: **וכלן** שחטתו ושחט רבן עליהן ויצאין בשל רבן חוץ מן האשה ואוקמ"ן חוץ מן האשה וכל דכוותה שיכולין למחות האשה כיון ששחטוה לעצמה אע"פ שלא מיחה בשחיטה שוחטתה לעצמה אין לך מיחוי גדול מזה: **עבד של שני שותפין** אם אלו שותפין קפדי אהדדי שלא ישחטו לזה יותר משלהן ולא כלום הוי שחיטתן. **ותניתי** דקפדי אהדדי בריית אלא דקפדי אהדדי: **מי שהוא** רוצה בשותפין לא קפדי אהדדי: **מי שחציו עבד** וחציו בן חורין במשנה ראשונה דתני עבדו עבדו את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד לא יאכל לא משלו ולא משל רבו. אבל במשנה אחרונה דתני כופין את רבו ועושין אותו בן חורין כר' [יאכל] משל עצמו כי כבן חורין הוא.

מסורת הש"ס
עם הוספות

ג) [תענית יב:, ב] [נעין תוספות ברכות לד: ד"ה ולקח וכו']. ג) [לעיל פז. לקמן פט:]. ד) עי' תוס' יבמות עג: ד"ה אלמא, ה) [תוספתא פרק ז הי"ד], ו) [מנילה יד:], ז) [עם ס"ע עמהה זה מז: ס"ע מיהמ"י בדפוס ראשון], ח) עי' תוס' נדרים לו: ד"ה יכיא ורי"ן שם ד"ה אי"ר זירא ורע"ב תוס' נזיקין סד: ד"ה שאני], ט) עי' תוס' ב"ב יג. בארוך ובתוס' הרא"ש כאן (ב"ש) ובנזקין מא. ד"ה לישא ושי"ן], י) [מלואים קידושין פט:], יא) קידושין פט ע"ב].

הגהות הב"ח

(ה) תוס' ד"ה ניתק ומי וסי ועוד תוס"ש לקמן זה תקנה: (ו) בא"ד מנגלא ליה לישראל לפי שיטו:

הגהות וציונים

ב] יש להוסיף אי"ש (חכמת מנוח) וכ"ה בדפוס לובלין: ג] בכתי"ש שיכולה לחותת. משמע שמחאה שלה מהאה וכו': ד] נראה להוסיף אבות (גנוי יוסף): ה] [הגה (ב"ש): ו] בהקצת דפוס"ר וכי שוחה הוא דכבור שיחנה. וכ"ה בתוס' הרשב"א: ז] שקנגה (ב"ש):

תורה אור השלם

א) וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם: (ישעיה ב, ג)

ב) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: (בראשית כב, יד)

ג) וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עֶרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים: (בראשית כד, סג)

ד) וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה: (בראשית כח, יט)

ה) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: (הושע ב, ב)

ו) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד: (בראשית א, ה)

ז) דִּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְּחוּ לָהֶם אִישׁ שֵׂה לְבֵית אָבֹת שֵׂה לַבָּיִת: (שמות יב, ג)

ח) בֹּל תֹּוֹלַךְ עַל גָּחוֹן וְכֹל תֵּלֵךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל מַרְבֶּה רַגְלַיִם לְכֹל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם: (ויקרא יא, מב)

ט) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ: (בראשית ט, א)

י) לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (דברים כג, יח)

תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין לישא בת חורין אינו יכול שעדיין חציו עבד יבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה שנאמר א) לא תוהו בראה (אלא) לשבת יצרה א אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על חצי דמיו וחזרו בית הילל להורות כבית שמאי:

מתני' ב האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח שחט גדי יאכל שחט טלה יאכל שחט גדי וטלה יאכל מן הראשון. ג שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה ישחט טלה וגדי ויאמר אם גדי אמר לי רבי גדי שלו וטלה שלי ואם טלה אמר לי רבי הטלה שלו וגדי שלי שכח רבו מה אמר לו שניהן יצאו לבית השריפה ופטורין מלעשות פסח שני:

גמ' פשיטא שחט גדי יאכל אע"ג דרגיל בטלה שחט טלה יאכל אף על גב דרגיל בגדי (א) שחט גדי וטלה יאכל מן הראשון והא תניא אין נמנין על שני פסחים כאחד מתניתין במלך ומלכה והתניא ה] אין נמנין על שני פסחים כאחד ומעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח ויצאו ושחטו עליהן שני פסחים באו ושאלו את המלך אמר להם לכו ושאלו את המלכה באו ושאלו מן המלכה אמרה להם לכו ושאלו את ר"ג באו ושאלו את ר"ג אמר להם ד מלכה ומלך דדעתן קלה עליהן יאכלו מן הראשון אנן ה לא נאכל לא מן הראשון ולא מן השני ושוב פעם אחת נמצאת הלטאה בבית המטבחים ובקשו לטמא כל הסעודה כולה באו ושאלו את המלך אמר להם לכו ושאלו את המלכה באו ושאלו את המלכה אמרה להם לכו ושאלו את רבן גמליאל באו ושאלו אותו אמר להם בית המטבחים רותח או צונן אמרו לו רותח אמר להם לכו והטילו עליה כוס של צונן הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה וטהר ר"ג כל הסעודה כולה נמצא מלך תלוי במלכה ונמצאת מלכה תלויה בר"ג נמצאת כל הסעודה תלויה בר"ג: שכח מה שאמר לו רבו וכו': שלי ו) מה שקנה עבד קנה רבו אמר אביי ו הולך אצל רועה הרגיל רבו אצלו דניחא ליה בתקנתא דרביה ומקני ליה חד מינייהו על מנת שאין לרבו רשות בו: שכח רבו מה שאמר לו וכו': אמר אביי ז לא שנו אלא ששכח אחר זריקה דבעידנא דאיזריק דם הוה חזי לאכיל' אבל שכח לפני זריקה דכי איזריק דם לא הוה חזי לאכילה ג) חייבין לעשות פסח שני איכא דמתני לה אברייתא ח חמשה שנתערבו עורות פסחיהן זה בזה ונמצאת יבלת באחד מהן כולן יוצאין לבית השריפה ופטורין מלעשות פסח שני אמר אביי ט לא שנו אלא שנתערבו לאחר זריקה דבעידנא דאיזריק דם מיהא הוה חזי לאכילה אבל נתערבו לפני זריקה חייבין לעשות פסח שני מאן דמתני אמתניתין כ"ש אברייתא מאן דמתני אברייתא אבל אמתניתין לא כיון דכשירין נינהו דאי אידכר הוי חזי לאכילה קמי שמיא גליא. אמר מר ופטורין מלעשות פסח שני והא איכא חד דלא נפיק משום דלא איפשר היכי ליעביד ליתי כל חד וחד פסח קא מייתי חולין לעזרה דארבעה מינייהו עבדי להו ליתי כולהו חד פסח נמצא פסח נאכל שלא למנויו האי מאי ניתי כל חד מינייהו פסחו וניתני ונימא אי דידי בעל מום האי דאייתי השתא ניהוי פסח ואי דידי תם האי דאייתי השתא ניהוי שלמים לא אפשר משום

רש"י

תקנתם את רבו. שאינו מפסיד כלום מן הראוי לו: ואת עצמו לא תקנתם. מה תהא עליו: לישא שפחה אינו יכול. דצד חירות אסור בה, דכתיב (דברים כג יח) ב) לא יהיה קדש ג) לא יסב איתתא אמה: מתני' שחט גדי יאכל. רבו ממנו, ואע"ג דרגיל בטלה, דכיון דלא פריש ליה עליה סמך: יאכל מן הראשון. והשני ישרף: שכח מה אמר לו רבו. שפירש לו גדי או טלה, וזה שכח: וטלה שלי. ובגמרא פריך מה שקנה עבד קנה רבו, ומנא ליה לדידיה: שכח רבו מה אמר לו. וזה כבר שחט השנים: שניהם יצאו לבית השריפה. דלא ידיע הי דהאי והי דהאי, ואין פסח נאכל אלא למנויו ט): ופטורין מפסח שני. דשחיטה וזריקה מעלייתא היא, חדא אהאי וחדא אדהאי, וקמי שמיא גליא: גמ' והתניא אין נמנין על שני פסחים כאחד. לאכול בשעת אכילה מא' מהם שירצה, דאין ברירה, וכי בעי למיכל דילמא בשעת שחיטה לא הוה דעתיה עליה, הלכך לא אכיל, וזה שהמנה את רבו על שני פסחים ורבו סמך עליו, היאך יאכל מן הראשון: במלך ומלכה. שתלויין על עבדיהן, ואין מקפידין על סעודתן אם גדיים אם טלאים, הלכך אין כאן דין ברירה, דתרווייהו ניחא ליה, לפיכך יאכל מן הראשון, דכיון דליכא קפידא יצא בראשון ידי חובתו ואידך בכדי נשחט: ה"ג והתניא אין נמנין על שני פסחים כאחד, ומעשה במלך ומלכה כו': שני פסחים. גדי וטלה: לכו ושאלו את המלכה. בקיאה וחכמה היתה: שדעתן קלה. כדאמרן שאין מקפידין אם גדי אם טלה: אנו לא נאכל. אם היה אחד ממנו שנשחטו עליו גדי וטלה, לא יאכל לא מן הראשון ולא מן השני, דכיון דקפיד לא ידיע בהי ניחא ליה: הלטאה. אחד משמנה שרצים המטמאין במגען: וביקשו לטמא. שהיו סבורין שמתה: בית המטבחים רותח או צונן. כלומר נמצאת ברותחין או בצונן: וריחשה. ופירכסה, וגבי טומאה ג) במותם כתיב: בתקנתא דרביה א]. שאין לו תקנה אחרת, דהא לא מצי למימר גדי שלו וטלה שלמים ואם טלה אמר לי רבי טלה שלו וגדי שלמים, כדמפרש לקמן (ד) שממעט באכילתו, דקא אכיל לתרווייהו באותו הלילה משום ספק פסח, וחד מינייהו שלמים הוא): לא שנו. דנפטרו מפסח שני, אלא ששכח רבו לאחר זריקת שני הדמים מה אמר לו, אבל בשעת זריקה עדיין הוא זכור, והיה אפשר לברר איזה של רב ואיזה של עבד, דכי איזדריק דם לשם אכילה איזדריק, דהא ידיעי מנויין דידיה: [חייבין. דכי איזדריק לא לאכילת בשר איזדריק, דהא לא ידיעי מנויין דידיה]: יבלת. מום לפסול: באחד מהם. באחד העורות, ואין ידוע מאיזה פסח היה עור זה, ואותו הפסח פסול הוא: ופטורין מפסח שני. ולקמן פריך והא איכא חד דלא נפק: אמר אביי לא שנו. דפטורין: הוי חזי ארבעה הכשירין לאכילה. הלכך הארבעה יצאו, והחמישי פטור משום דלא ידיע מנו דלייתי, ולא אפשר לאיתויי חולין לעזרה כדלקמיה: חייבין. כולן, שאין כאן כשר, שלא נזרק הדם לאכילת בשר: מאן דמתני. להא לא שנו דאביי אמתניתין, שאע"פ ששניהן כשירין אלא שאין מנויו ניכרין קאמר דאם היה הספק בשעת זריקה חייבין בפסח שני, כ"ש אברייתא דספק פסול מום יש בכולן ולא נראית זריקה שלהן: קמי שמיא גליא. איזה בעלים של כל אחד, והדם ניתן לזריקה שהרי אין כאן פסול קרבן ואע"פ שאסור לאוכלו: ה"ג אמר מר פטורין מלעשות פסח שני כו'. ואברייתא קאי: קא מייתי חולין לעזרה. הארבעה שכבר יצאו: שלא למנויו. שאלו שכבר יצאו אין מניס כלום: משום

תוספות

כופין את רבו. בחציה שפחה אין כופין את רבה אלא היכא דנהגו בה מנהג הפקר ז) היינו משום דכשישחררה שמא לא תקיים כיון דלא מיחייבה. וא"ת אמאי כופין וכי אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו דהמשחרר עבדו עובר בעשה. וי"ל מצוה רבה שאני דלא תהו בראה לשבת יצרה כדמשני (ברכות מז:) גבי רבי אליעזר ששיחרר עבדו ה) מצוה דרבים שאני:

והתניא אין נמנין על שני פסחים כאחד. פירש בקונטרס דברייתא סברה דאין ברירה ולא מצי לשנויי דמתניתין קסבר דיש ברירה דאם כן הוה ליה למיתני מאיזה שירצה יאכל. וא"ת ואמאי לא משני דברייתא קתני כשנמנה על ב' פסחים כא' והתם ודאי לא יאכל משניהם אבל מתניתין כשהמנוהו זה אחר זה לדעתו על הראשון. וי"ל דמתני' קאמר ראשון לשחיטה אע"פ שהמנה עליו לבסוף:

במלך ומלכה. שיש להם רוב מעדנים ולא קפדי אם גדי ואם טלה אם שמן אם כחוש:

על מנת שאין לרבו רשות בו. ולמאן דאמר בפ"ק דקדושין (דף כג:) דקני רביה עד שיתן על מנת שילא בו לחירות ה"נ יפרש שיתן לו שילא בו חובת פסח:

קמי שמיא גליא. פירוש ולא פסיל כל כך הואיל ואינו בגוף הקרבן: האי

עין משפט נר מצוה

י א מיי' פ"ז מהלכות עבדים הלכה ז:
יא ב מיי' פ"ג מהלכות ק"פ הלכה א:
יב ג שם הלכה ב:
יג ד ה שם הלכה א:
יד ו ז שם הלכה ב:
טו ח ט שם הלכה ט:

רבינו חננאל

מתני' האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח כו' שחט גדי וטלה יאכל מן הראשון. ואקשי' והתניא אין נמנין על שני פסחים כאחד. ומשני אביי מתני' במלך ומלכה וכדתניא אין נמנין על שני פסחים כא' ומעשה במלך ומלכה שאמרו לעבדיהם צאו ושחטו עלינו את הפסח ויצאו ושחטו עליהם שני פסחים באו ושאלו המלך כו' אמר רשב"ג המלך והמלכה יאכלו את הראשון ואנו לא נאכל לא את הראשון ולא את השני. נמצאת משנתנו שנויה במלך ומלכה וברייתא בשאר כל אדם. וכן בלטאה שנמצאת בבית המטבחים רותח ואמר רשב"ג הטילו עליה כוס של צונן והטילו עליה כלומר עדיין בחיים היא וטהר רשב"ג כל המטבחי'. נמצא המלך [תלוי במלכה] והמלכה תלויה ברשב"ג נמצא הכל תלוי ברשב"ג: שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה ישחוט גדי וטלה. ואמרינן מנא ליה לעבד מה שקנה עבד קנה רבו. אמר אביי הולך אצל רועה הרגיל אצלו דניחא ליה בתקנתא דרביה ומקנה ליה על מנת שאין לרבו רשות בו: שכח רבו מה אמר לו שניהם יצאו לבית השרפה ופטור מלעשות פסח שני. אוקמה אביי למתני' כשהיה יודע אם גדי אם טלה ועכשיו שכח לאחר זריקה דבעידנא דאזריק דם פסח ראוי לאכילה היה ונפטר בזריקה ואכילת פסח לא מעכבא אבל אם שכח לפני זריקה חייבין לעשות פסח שני. איכא דמתני להא דאביי אברייתא חמשה שנתערבו פסחיהן ונמצא יבלת באחד מהן כולן יצאו לבית השרפה ופטורין מלעשות פסח שני. אמר אביי לא שנו אלא שנתערבו לאחר זריקה כו'. מאן דמתני לה אמתני' כי לפני זריקה חייבין. כל שכן אברייתא כי חייבין שאחד מהן פסול. מאן דמתני לה אברייתא אבל אמתני' כו'. ומקשי' אברייתא ופטורין כולן אם נתערבו לאחר זריקה דאמרינן איפטרו להו בזריקה והא איכא חד שהיה פסחו בעל מום ולא יצא. ושני' משום דלא אפשר היכי נעביד ניתי כל חד פסח קא מייתו ארבעה מינייהו חולין לעזרה דהא איפטרו להו בזריקה. ניתי כולהו פסח אחד נמצא פסח נאכל שלא למנויו.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [קדושין כג:], ב) עיין רש"י לקמן צח: ד"ה ופטורין, ג) לקמן פט., ד) [כדאיתא בגיטין לח:], ה) [ועיין תוספות שבת ז. ד"ה וכו'. ותוספות עירובין לב: ד"ה ולא. ותוספות חגיגה ב: ד"ה כופין. וגיטין מא: ד"ה כופין. ובבא בתרא יג. ד"ה כופין. ועיין תוספות לעיל נט. ד"ה אתין].

הגהות הב"ח

(א) גמ' דרגיל בגדי אלא שחט גדי וטלה:

תורה אור השלם

א) כִּי כֹה אָמַר יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְיָ וְאֵין עוֹד: [ישעיה מה, יח]

ב) לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [דברים כג, יח]

ג) אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל הַשָּׁרֶץ כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד הָעָרֶב: [ויקרא יא, לא]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה בתקנתא דרביה וכו'. נ"ב ע' שו"ת חכם צבי סי' קנ"א:

הגהות וציונים

א] [בניחותא] (גליון): ב] בכת"י נוסף מתרגמינן לא וכו' (דק"ס): ג] מהר"ם מ"ז (גליון) ועיין צל"ח ואור חדש:

ליקוטי רש"י

תקנתם את רבו. שאינו חסר כלום [גיטין מא ע"א]. ואת עצמו לא תקנתם. כל תקנת רבו כאן היא אבל תקנת העבד אין כאן אם נתקן במשפט הממון לא נתקן בפריה ורביה. לישא שפחה אינו יכול. מפני צד החרות שבו וכתיב לא יהיה קדש וגו' (דברים כג) [חגיגה ב:]. בת חורין אינו יכול. לישא מפני צד עבדות שבו [גיטין מא:]. לא תוהו בראה. לא ברא הקב"ה את הארץ להיות בלא יישוב [חגיגה ב ע"ב]. יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה כי אם לשבת להיות בה יישוב יצרה [גיטין מא ע"ב].

[מכאן שייך לדף פט.]

וכי מפרישין תחלה. שום קרבן על מנת שיהא מותר וזה [מנחות פא ע"א]. כל הניתנין. עולה ושלמים ואשם הטעונין שתי מתנות שהן ד' [סנהדרין ד.]. שנתנן במתן אחת. זריקה אחת [זבחים לז:]. כפר. דכתיב ודם זבחיך ישפך שפיכה אחת במשמע [סנהדרין ד ע"א]. אע"פ שרובן טעונים שתי מתנות שהן ארבע [זבחים לז ע"ב]. כל הניתנין בזריקה. כל הדמים שכתוב בהן זריקה כגון עולה ושלמים ואשם דכתיב בהו וזרקו וכו' דמם תזרוק (במדבר יח) וכל זריקה מרחוק משמע שזורק מן הכלי למזבח למרחוק. בשפיכה. עומד אצל היסוד ושופך [שם לז.]. על מי שיעלה מכם. יהא נמנה עליו ואני מקנה לו חלקו בשעת אמר לבניו הריני עולה לירושלים ולאחר שאהיה שם אשחוט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון [ר"ן נדרים לו.]. כיון שנכנס ראשון. לאחר שחיטה ראשו ורובו. זכה בחלקו. דאמרינן יש ברירה דאמר לבניו וכו' זה ראוי לכך ונשחט פסח זה עליו ומזכה את אחיו עמו לימנות בחלקו ולקמיה מוקי לה שפיר [גיטין כה.]. אמר רבי יוחנן כדי לזרזן במצות. שיהיו רגילין להזדרז במצות [ר"ן נדרים לו.]. אביהן המנה את כולן עליו משעת שחיטה והא דקאמר על מי שיעלה ראשון לזרזינהו אתא כלומר נראה איזה הוא ראשון ולא הודיעם מה בלבו.

וַהֲלֹא לֹא נִבְרָא הָעוֹלָם אֶלָּא לְפִרְיָה וּרְבִיָּה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תֹהוּ בְּרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ, ונקטה הגמ' פסוק זה ולא את הפסוק שנאמר בתורה 'פרו ורבו', שכן מצוה זו של 'לשבת יצרה' גדולה יותר ממצות 'פרו ורבו', וכמו שמצינו במגילה (כז, א) שמטעם זה של 'לשבת יצרה' הותר למכור ספר תורה כדי לישא אשה (תוס' חגיגה ב, ב, אולם ראה תוס' גיטין מא, ב ד"ה לא, ותוס' ב"ב יג, א ד"ה שנאמר, שאין 'שבת' מצוה בפני עצמה, אלא היא גילוי על מצות 'פרו ורבו' שהיא מצוה רבה). ויש שפירש, שעבד אינו מחוייב במצות 'פרו ורבו', ואין בו אלא מצות 'שבת' (תוס' גיטין שם בשם הריב"ם), ויש שכתב שעבד חייב במצות 'פרו ורבו' (תוס' חגיגה שם ע"פ הירושלמי), ואף שכל מצוות שהאשה פטורה מהן עבד פטור מהן ואשה אינה מצווה על פריה ורביה, יש לחלק שכלל זה נאמר רק לגבי מצוות עשה שהזמן גרמא, שנשים פטורות מהן, אבל במצות פריה ורביה שמעיקר הדין היו הנשים חייבות בה, אלא שהן פטורות מגזירת הכתוב 'וכבשוה' שדרך האיש לכבוש ואין דרך האשה לכבוש [כמבואר ביבמות (סה, ב)], בזה אין מדמים עבדים שלא שייך בהם טעם זה (משנה למלך מלכים י, ז). ויש שפירש, שלא נאמר כלל זה אלא בדברים שהם מגזירת הכתוב, אבל דברים שאשה פטורה בהם מסברא שאינה שייכת בעבדים, כגון פריה ורביה, עבד חייב בהם (פני יהושע גיטין מא, ב, טורי אבן חגיגה שם).

מִפְּנֵי תִּיקּוּן הָעוֹלָם כּוֹפִין אֶת רַבּוֹ וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ בֶּן חוֹרִין, ואף שהאדון עובר בשיחרורו על מצות עשה של 'לעולם בהם תעבודו', ו'אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך', מכל מקום משום מצוה רבה של 'לשבת יצרה' המוטלת על העבד, אומרים לאדון לעבור על איסור כדי שיזכה העבד (תוס'). ויש שפירשו, שלא נאמר כלל זה ש'אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך' אלא כשחבירו פשע, וכגון בהדביק פת בתנור בערב שבת עם חשיכה, שאין אומרים לחבירו להוציא את הפת ולעבור על איסור קל כדי להציל את חבירו מאיסור חמור, אבל כאן שהעבד לא פשע, אומרים לאדון חטא כדי שיזכה חברך (תוס' גיטין מא, ב ד"ה כופין). ויש שפירש שבעבד שחציו בן חורין לא נאמרה המצוה של 'לעולם בהם תעבודו' (רשב"א שבת ד, א), והיינו משום שאין מתקיים בו 'לעולם', שהרי חציו בן חורין (קובץ שיעורים ב"ב אות סא, ע"פ טורי אבן חגיגה ב, ב).

מַתְנִיתִין בְּמֶלֶךְ וּמַלְכָּה, שהם תלויים בעבדיהם ואינם מקפידים אם יביאו להם לאכול גדיים או טלאים, ואין צריך לדין ברירה כיון שדעתם על שניהם (רש"י). ויש שכתב, שלמלך ולמלכה יש הרבה מעדנים, ולכך אינם מקפידים אם יביאו להם גדי או טלה שמן או כחוש (תוס'). ויש שפירש, שמשום שלום מלכות יאכלו מן הראשון, שאם נאמר למלך שלא יאכל כלל, יכעס על עבדו ויהרגהו, או שיכעס על החכמים שאוסרים עליו לאכול, שיסבור שמן הדין יש ברירה ומותר הוא לאכול, ואסרוהו כדי להקניטו (רמב"ם קרבן פסח ג, א ע"פ כסף משנה שם). ואף שבדינים דאורייתא אין ברירה, מכל מקום נאמר כאן כלל שכל שיהיה ספק לאדם בפסחו יהיה תלוי בדעת החכמים [וכמו הכלל של 'כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש'], וחכמים קבעו שיאכל מן הראשון, אולם רק במלך ומלכה אמרו כן, מפני שלום מלכות, אבל בשאר אנשים לא רצו חכמים לתלות בדעתם, לפי שאין בו צורך (תוס' יו"ט פסחים ח, ב).

שֶׁלִּי, מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ, ואין העבד יכול לקחת משל רבו ולהקריב לעצמו, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, ורבו הלא אמר לו שישחט אחד ויאכל הוא עם רבו (תוס' רי"ד).

וּמַקֶּנֶי לֵיהּ חַד מִינַּיְיהוּ עַל מְנָת שֶׁאֵין לְרַבּוֹ רְשׁוּת בּוֹ, ואינו יכול להקריב את הקרבן השני לשם שלמים, שכן נמצא ממעט זמן אכילתו, שפסח אינו נאכל אלא בלילה ראשון בלבד, ושלמים נאכלים לשני ימים ולילה (רש"י). ואף שאחר כך יברר רבו מה אמר לו ויתברר איזה קרבן הוא שלמים ויאכל לשני ימים, מכל מקום הוא ממעט את זמן אכילתו עד הערב שימצא את רבו ויברר לו מה אמר לו, ונמצא ממעט את זמן אכילתו ביום הראשון שהוא עיקר זמן אכילת הקרבן [ראה רמב"ן (ויקרא ז, טז)] (חכם צבי קנא, וראה מה שכתוב בביאורנו להלן פט, א ד"ה וניתיב). ויש שכתב שאינו יכול להקריב את הקרבן השני לשם שלמים כיון שאין מתנותיהם שוות, שפסח ניתן במתנה אחת ושלמים בשתים שהן ארבע (מהר"ם, וגרס כן בדברי רש"י).

אֲבָל נִתְעָרְבוּ לִפְנֵי זְרִיקָה חַיָּיבִין לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, שאין הקרבנות כשרים לאכילה מחמת שמעורב בהם הקרבן שהוא בעל מום, וממילא לא נזרק הדם לאכילת בשר (רש"י). ואי אפשר להתיר את הקרבנות באכילה מדין 'ביטול ברוב', שכן כל קרבן נחשב חתיכה הראויה להתכבד בה שאינה בטלה ברוב (חוות דעת קא, ה). ואף למי שסובר שכבש שלם אינו נחשב חתיכה הראויה להתכבד בה משום שאין דרך להניחו שלם לפני האורחים, מכל מקום בקרבן פסח שצולים אותו שלם ומניחו שלם לבני החבורה, מודה הוא שנחשב חתיכה הראויה להתכבד בה (מהרי"ט אלגאזי קהלת יעקב מערכת ס, רלג). ויש שכתב, שאי אפשר להתיר את הקרבנות מדין 'ביטול ברוב', כיון שלגבי כל אחד מהמקריבים יש רוב קרבנות שאסורים עליו, שהרי אינו נאכל אלא למנוייו (בית הלוי ב, לו). ויש שכתב, שאין 'ביטול ברוב' מועיל אלא לבטל את האיסור, אבל לא להחיל על האיסור את הדינים שנאמרו ברוב ההיתר, ולכך כיון שאחד הקרבנות יש בו מום ולא חל עליו היתר השחיטה והזריקה, אין רוב הקרבנות הכשרים יכולים להחיל עליו היתרים אלו ולכך נאסרת כל התערובת (עונג יו"ט ד).

נִמְצָא פֶּסַח נֶאֱכָל שֶׁלֹּא לְמְנוּיָו, ואף שזה שנמצאה היבלת בקרבן שלו חייב בפסח שני והוא מנוי על הקרבן, מכל מקום אין להכשיר את הקרבן מדין נשחט למנוייו ושלא למנוייו שכשר (ראה לעיל סא, א), שכן רק כאשר השוחט יודע בשעת השחיטה מי הם מנוייו ומכוון לשחוט עליהם, אין הקרבן נפסל אם נתכוון גם על שלא למנוייו, אבל כאשר אינו יודע מי הם המנויים, הקרבן פסול (מקדש דוד קונטרס בענייני קדשים ה, ב).

הַאי דְּאַיְיתִי הַשְׁתָּא נִיהְוֵי שְׁלָמִים, שכן פסח שני קרב קודם תמיד של בין הערבים, שאם היה קרב אחר תמיד של בין הערבים לא היה יכול להתנות שיהא שלמים, כיון שאסור להקריב שום קרבן אחר תמיד של בין הערבים [כמבואר בגמ' לעיל (נח, ב)] (תוס' יומא כט, ב). ויש שכתב שפסח שני קרב אחר התמיד [כמו פסח ראשון], וקושיית הגמ' היא שיקריבו את הקרבנות האלו אחר שחיטת התמיד וזריקת דמו, וקודם להקטרת אימוריו, שהאיסור להקריב אחר התמיד נאמר דוקא לענין ההקטרה (תוס' מנחות מט, ב). ויש שתירץ, שאף שזמן הקרבת פסח שני הוא לאחר תמיד של בין הערבים, מכל מקום קושיית הגמ' היא שיקריבו את כל התערובת קודם התמיד כיון שאי אפשר בענין אחר (מרומי שדה).

וְנַיְתֵי מוֹתַר הַפֶּסַח, שאף הוא נאכל ליום ולילה (רש"י, ע"פ תוספתא זבחים). ואף שעדיין נמצא ממעט באכילתו, שהרי מותר הפסח נאכל גם ביום ואילו פסח אינו נאכל אלא בלילה, אין זה נחשב מיעוט בזמן אכילתו, שכן קרבן פסח קרב אחר חצות עד הערב, ואין שהות לאוכלו ביום אלא זמן מועט ופעמים שלא נשאר שהות כלל, ומשום זמן מועט זה אינו נחשב שממעט זמן אכילתו (שער המלך קרבן פסח ג, ט). ויש שכתב שהאיסור למעט זמן אכילתו הוא דוקא בסוף זמנו אבל לא בתחילת זמנו (זכר יצחק א, מג), שאם לא כן, כל קרבן יהיה חייב להביא אותו מיד בבוקר השכם כדי שלא ימעט זמן אכילתו, ולא מצאנו כן (צל"ח ביצה יט, ב, וראה ביאורנו לעיל פח, ב ד"ה ומקני). ויש שכתב שבפסח שני אין איסור לאוכלו ביום הקרבתו, שכן האיסור לאכול קרבן פסח ביום י"ד לא נאמר במפורש אלא נלמד מהכתוב 'ואכלו את הבשר בלילה ההוא' שמשמע דוקא בלילה ולא ביום, ואיסור עשה זה לא נאמר בפסח שני, ונמצא שאינו ממעט זמן אכילתו, שכן בין מותר הפסח ובין פסח שני נאכלים ליום ולילה (שפת אמת).

וְנִטְרְחוּ וְנַיְתֵי מוֹתַר הַפֶּסַח - שיבקשו אנשים שנשאר להם קרבן פסח חי שהופרש לפסח ראשון ולא קרב, ויתנה עליו שאם שלו היה הקרבן בעל המום, יהא קרבן זה לפסח, ואם לא, יהא למותר הפסח [שקרב שלמים] (רש"י). ואין לפוסלו משום שנשאר שעה אחת ללא מנויים [שהרי הקריבו בעליו קרבן אחר לפסח ראשון], שלא נאמר דין זה אלא בנמנו עליו ואחר כך משכו הבעלים את ידיהם ממנו, שאז על ידי המשיכה בטלה לגמרי בעלות הבעלים מהקרבן, ופסח שאין לו בעלים נפסל ונדחה ושוב אינו ראוי לפסח, אבל כאן מדובר שמתחילה הפרישו הבעלים שני פסחים לאחריות והקריבו אחד מהם, ובאופן זה לא בטלה בעלות הבעלים מהקרבן שלא הוקרב, ועדיין יש להם בעלות עליו לענין שיכולים למוכרו לאחר או למנות אחרים עליו, ובאופן זה אינו נפסל מליקרב כפסח (תוס', ע"פ מקדש דוד קונטרס בעניני קדשים ג, א). ועוד יש לפרש, שיבקשו אנשים שנשארו להם מעות שהופרשו לשם פסח, ויקחו אותן מעות ויקנו בהן קרבן ויתנו עליו (רש"י), ובאופן זה ודאי אפשר להקריב את הקרבן שקנו לשם פסח, שכן טעם הפסול במשכו הבעלים את ידיהם מהקרבן הוא משום דיחוי, ואין דיחוי חל על הדמים (תוס', ע"פ חזו"א או"ח קכד לדף זה).

אֶלָּא מְשׁוּם סְמִיכָה, ואין לומר שיבקש מותר מעות [כאופן השני שהובא לעיל] ויקנה בהן שה בתנאי שאם הוא פטור מפסח יחול המקח לשם מותר פסח, ואם לאו לא יחול המקח, ויסמוך עליו, ואחר כך יחזור למוכר ויקנה ממנו שנית את אותו שה בתנאי שאם הוא חייב בפסח ולא חל המקח הראשון הרי הוא קונה אותו כעת לשם קרבן פסח [שבאופן זה נמצא שאם הקרבן הוא מותר פסח הרי סמך עליו כדין, ואם הוא פסח הרי היתה הסמיכה קודם הקנין ועדיין היה חולין ולא עשה עבודה בקדשים], שכן קיימא לן (זבחים לג, א) שמדאורייתא הסמיכה צריכה להיות סמוכה לשחיטה, ואם כן אינו יכול להתעכב עד שיחזור ויקנה (שפת אמת).

אֵימַר דְּקָא אַמְרִינַן דְּאִי עֲבַד לְכַתְּחִלָּה נַמִּי, שאף שכמות המתנות ואופן נתינתן אינם מעכבים, אין לעשות לכתחילה תקנה זו ליקח מותר הפסח ולהתנות, כיון שאם הוא שלמים נמצא משנה לכתחילה באופן נתינת המתנות, ומוטב שידחה ספק מצוה אף שיש בה כרת, בשב ואל תעשה, ממה שיעשו רובם שלא כהוגן בקום ועשה, שהרי רובם יצאו כבר בפסח ראשון (תוס').

ויש שפירש, שהגמ' באה לפרש שמה ששנינו שהם פטורים מלעשות פסח שני היינו רק באופן שלא מצאו מותר הפסח, אבל לכתחילה באמת יש להם לחפש מותר הפסח, ויקחו ויתנו שאם הם חייבים בפסח יהא זה קרבן פסח, ואם לא יקרב למותר הפסח (רבנו חננאל). ויש שכתב, שכוונת הגמ' לתרץ שאי אפשר ליתן את הדם בשפיכה, שכן מה ששנינו ששלמים שנתנם בשפיכה יצא, זהו רק כאשר יכול לתת בזריקה, אבל בקרבן זה שאינו יכול לתת בזריקה [שהרי אם הוא פסח ניתן דוקא בשפיכה ולא בזריקה], שוב אינו יוצא בשפיכה, וכפי הכלל הידוע ש'כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת בו' (שאגת אריה לא).

שְׁמַע מִינָּהּ יֵשׁ בְּרֵירָה - שמתברר למפרע שהקרבן נשחט על זה שעלה ראשון לירושלים, והוא מזכה אחר כך חלק בקרבן לשאר אחיו שעלו אחריו (רש"י). ויש שכתב שהאב שחט את הפסח על דעת מי שיעלה ראשון ועל דעת מי שירצה הראשון למנות עמו על הפסח, וזוהי הברירה שמתברר למפרע על דעת מי נשחט (ריטב"א גיטין כה, א).

אִי אָמְרַתְּ בְּשָׁלְמָא דְּאַמְּנִינְהוּ מֵעִיקָּרָא שַׁפִּיר, והיינו שאין צריך שיהיו מנויים עליו במפורש, אלא דינם כאילו היו מנויים, שכן להלכה קיימא לן כרבי זירא (נדרים לו, א) ש'שה לבית אבות לאו דאורייתא' ואין המינוי מעכב (תוס' ד"ה אלא). ויש שכתב, שכוונת הגמ' כפשוטו, שמדובר שכולם נמנו על הקרבן תחילה, שאם לא כן לא היו יכולים להתמנות עליו אחר השחיטה, והגמ' בנדרים (שם) שהוכיחה ממשנה זו ש'שה לבית אבות לאו דאורייתא', חולקת על סוגייתנו וסוברת שהמינוי אינו מעכב (תוס' גיטין כה, א ד"ה אי, רמב"ן שם, וראה רש"י ד"ה ומזכה ורש"ש שם). ויש שפירש, שאין הסוגיות סותרות אלא משלימות זו את זו, שכן אף אם 'שה לבית אבות לאו דאורייתא', מכל מקום צריך מינוי בקרבן הפסח כדי שיוכלו לאכול בו, משום שאסור למי שאינו מנוי לאכול מן הפסח, ולכך צריך לומר כמו שאמרו בסוגייתנו ש'אמנינהו מעיקרא', ויכול האב למנות את בני ביתו מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', אלא שאם 'שה לבית אבות דאורייתא', יש בכוחו של האב בין למנות ובין למשוך, וכאשר אמר הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון, הרי הוא מושך את השאר מלהיות מנויים על הקרבן, ואף אם לא נתכוון אלא לזרזם אין זה מועיל, כיון שדברים שבלב הם ואינם דברים. אמנם אם 'שה לבית אבות לאו דאורייתא', ואין האב ממנה את בני ביתו אלא מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', אינו יכול אלא למנותם עליו אך לא למושכם ממנו, כיון שהמשיכה אינה זכות להם, ולכך אף שאמר אחר כך ששוחט על מי שיעלה ראשון, לא פקע המינוי שהמנה אותם מתחילה, ויכולים כולם לאכול מהקרבן (חי' הגר"ח סולוביציק על הש"ס).

אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ דְּלֹא אַמְּנִינְהוּ מֵעִיקָּרָא לְבָתַר דְּשָׁחֵיט מִי קָא מְתַמְּנוּ, שכן אם הקרבן נשחט רק לשם הראשון שעלה, אינו יכול למנות אחר כך את אחיו לאכול ממנו, שאי אפשר להתמנות על הפסח לאחר שחיטתו (רש"י). ואף שבקושיא ידעה הגמ' שהקרבן נשחט גם על דעת מי שירצה הבן שעלה תחילה למנות עמו, ואם כן נמצא שהיו כולם מנויים קודם השחיטה, כעת סבורה הגמ' שאין לפרש כך, הואיל ולא פירש האב שדעתו למנות את כל מי שירצה העולה ראשון למנותו על הפסח (ריטב"א וחי' הר"ן גיטין כה, א).

המשך במילואים עמ' 150

משום דאיכא חזה ושוק דכהנים הוא דאכלי ליה וניתי כל חד וחד כהן בהדיה האי כהן היכי דמי אי דעביד פסח דילמא האי פסח הוא ונמצא פסח נאכל שלא למנויו ואי דלא עביד פסח דילמא שלמים הוא ולא עביד פסח וניתי (א) כל חמשה ° חד כהן דלא עבד פסח ונימני עילויה הני חמשה פסחים דממה נפשך איכא חד דלא עביד פסח וקא נפקי ביה אלא משום דקא ממעיט באכילת שלמים דאילו פסח ליום ולילה ואילו שלמים לשני ימים ולילה אחד וניתי מותר הפסח ונימא אי דידי בעל מום האי דאייתי השתא ניהוי פסח אי דידי תם הוא ניהוי האי דאייתי השתא שלמים [א] דמותר הפסח נאכל ליום ולילה אחד [ב] וכי מפרישין תחלה למותרות ונטרחו ° ונייתי מותר הפסח אלא משום סמיכה [א] דאילו פסח לא בעי סמיכה ואילו מותר בעי סמיכה הא תינח קרבן אנשים קרבן נשים מאי איכא למימר אלא משום מתנות [ב] דאילו פסח מתנה אחת ואילו שלמים שתים שהן ד' מאי נפקא מינה והא [ג] תנן [ג] כל הניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתן אחת כפר אלא משום דאילו [ד] פסח בשפיכה ואילו שלמים בזריקה מאי נפקא מינה והא [ד] תניא [ה] כל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא אימר דקא אמרינן [ו] דאי עבד לכתחלה נמי: **מתני'** [ה] האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים כיון שהכניס הראשון ראשו ורובו זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו: **גמ'** ש"מ [ו] יש ברירה א"ר יוחנן [ז] כדי לזרזן במצות קאמר דיקא נמי דקתני ומזכה אחיו עמו אי אמרת בשלמא דאמנינהו מעיקרא שפיר אלא אי אמרת דלא אמנינהו מעיקרא לבתר דשחיט מי קא מתמנו והא תנן נמנין ומושכין ידיהן ממנו עד שישחט ש"מ תניא נמי הכי [ח] מעשה וקדמו בנות לבנים ונמצא בנות זריזות ובנים שפלים: **מתני'** [ז] לעולם נמנין עליו עד שיהיה בו כזית לכל אחד ואחד. [ט] נמנין ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט רבי שמעון אומר עד שיזרוק את הדם: **גמ'** מאי קמ"ל [א] הא קמ"ל דאע"ג דאימני עליו חבורה זו חוזרת ונמנין עליו חבורה אחרת: נמנין ומושכין את ידיהן עד שישחט וכו': אמר אביי מחלוקת לימשך דרבנן סברי [א] מהיות משה מחיותיה דשה ור"ש סבר [י] מהווייתיה דשה אבל לימנות דברי הכל עד שישחט דאמר קרא [א] במכסת נפשות והדר תכוסו תניא נמי הכי נמנין ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט [כ] רבי שמעון אומר נמנין עד שישחט ומושכין עד שיזרק הדם: מתני'

משום דאיכא חזה ושוק. דשלמים שצריך ליתנן לכהן, וא"א לתת דהא כל חד וחד שמא האי הוי פסח, ונמצא מאכילו לכהן שלא נמנה עליו: וניתי כל חד וחד. מינייהו חד כהן, ונימניה אפסחו: ה"ג וניתי כולהו חמשה חד כהן דלא עבד פסח, ונמניה בהדי כל חד וחד. דממה נפשך איכא חד דקא נפיק ביה, ויאכל חזה ושוק של כולם: דקא ממעט באכילה דשלמים. בזמן אכילתו, שאוכל את כולם ליום ולילה ושורף את הנותר, ואם שלמים הוא עדיין אינו נותר, ונמצא שורף קדשים כשרים: וניתי במותר הפסח. מתחלתו יתנה עליו אם שלי תם היה זה יהיה מותר הפסח שהוא קרב שלמים, והוא כפסח שנאכל ליום ולילה, [א] והכי תניא בתוספתא דזבחים [ל] בפ' הפסח שנתערב: ומשני אין מפרישין קרבן מתחלה לשם (ב) נותר, שהיאך יכול להיות מותר הפסח והרי שם פסח לא חל עליו מעולם, שהרי זה כבר ילא: ונטרחו ונייתי במותר הפסח. יבקשו אנשים שנותרו להם פסח חי, או מעות פסח ויקחו מהן בהמות, ויתנה כל אחד על שלו, אם שלי בעל מום היה הרי זה פסח, ואם לאו הרי הוא כמות שהוא מותר הפסח לשלמים ונאכל ליום ולילה: בעי סמיכה. וא"א לסמוך על זה, שמא פסח הוא וקא עביד עבודה בקדשים [מ]: קרבן נשים. לא בעי סמיכה: פסח בשפיכה. בנחת מן המזרק לקיר המזבח כנגד היסוד, דנפקא לן מתן דם דפסח [ב] מודם זבחיך ישפך במסכת זבחים בפ' ב"ש (דף לז.), ובשלמים כתיבא זריקה שזורק למרחוק מן המזרק למזבח, ואין מתן אצבע אלא בחטאת [נ] דכתיב בה [ג] באצבעו, אבל בכל שאר קרבנות וזרקו כתיב, וזורק כנגד הקרן עד שהדם ניתן לקיר מערבי וקיר דרומי: לכתחלה נמי. בתמיה: **מתני'** על מי שיעלה. משמע שאינו ממנה עליו אלא הראשון: ומזכה את אחיו עמו. בגמרא מפרש היכי מתמני, ומתרץ דאמנינהו אבוהון מעיקרא, וכדי לזרזן קאמר, שיזדרזו כל אחד להיות ראשון ויהיה הוא ראש לאחיו שיזכו על ידו, וכך הודיעם: **גמ'** ש"מ יש ברירה. קס"ד דלא אימני אלא חד: כדי לזרזן. וכולן אימנו עליו, בין ראשון בין אחרון: תניא נמי הכי. דמשום זריזות נקט: [ב] (מתני') נמנין. הרוצה לימנות: ונמשכין. הרוצה לימשך: עד שישחט. אבל משנשחט אין נמנין עליו ואין מושכין הימנו, ואפי' לר"ש דפליג ואמר עד שיזרק, הא מוקים דלימשך הוא דפליג אבל בלימנות מודה: **גמ'** דאף על גב דנמנין עליו חבורה [זו חוזרין ונמנין עליו חבורה] אחרת. כל חבורה שלימה שנימנו על פסח אחד ימשכו כולן ידיהן הימנו, ולא כרבי יהודה דאמר לקמן בפ' מי שהיה טמא (דף לט.) ובלבד שיהיה א' מבני חבורה ראשונה קיים עליו: מחלוקת לימשך. בהדיא קאמר ר"ש עד שיזרק: אם ימעט הבית. אם באו לימעט ולימשך, מהיות משה, בעוד היותו שה יתמעטו: מחיותיה. בעודו בחיים: מהוויתיה. קודם גמר עבודותיו:

האי כהן היכי דמי אי דעבד פסח כו'. וא"ת וניתי כהן קטן. ויש לומר לעדיפא מינה פריך: **וניתי** מותר פסח. לא כפי' הקונטרס שיקדיש לשם מותר אם שלו היה תם דבזה לא היה טועה הגמרא. אלא נראה לר"י שיקדיש לפסח ואם בעל מום שלו ילא בזה ואם לאו יהא מותר פסח ופריך דלא הוי מותר פסח אלא היכא שהופרש לגמרי לפסח וניתותר:

ונטרחו ונייתי מותר פסח. וא"ת ואיך יכשר מותר זה לפסח הא לקמן בפרק מי שהיה טמא (דף נט.) פליגי רבי יוסי ורבי יהודה אי בעינן אחד מבני חבורה ראשונה אבל כ"ע מודו דאם נשאר שעה אחת בלא בעלים דלא חזי תו לפסח [ס]. וי"ל הכא כשהפריש ב' פסחים לאחריות וניתותר לו א' דאינו נפסל משום שהניחוהו יחידי. וא"ת אכתי למאן דלא בעי עקירה [ע] שלמים לשם פסח קשחיט ועוד איך ימכרהו האמרינן לקמן [פ] המוכר עולתו ושלמיו לא עשה כלום. וי"ל כיון דאיכא אינש דצריך ליה לכ"ע בעי עקירה כדאמרי' בתמיד נשחט (לעיל דף סד.) כגון שהיו בעלים טמאי מתים. ואי מותר פסח במעות איירי כדפירש בקונטרס אתי שפיר:

דאילו פסח ליום ולילה. קשה לר"י דתנן פ"ק דברכות (ד' ב.) כל הנאכלין ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר וקאמר בגמרא (שם דף ט.) ואילו אכילת פסחים לא קתני ורמינהו ק"ש והלל כו' ואכילת פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר ומאי קא פריך והא הכא משמע דשייך למיתני גבי פסח יום ולילה וא"כ הוי בכלל הנאכלין ליום ולילה דקתני התם. וי"ל דהתם הוה ליה למיתני בהדיא אם איתא דנאכל עד עמוד השחר לאפוקי ממשנה דאיזהו מקומן (זבחים נו:) דקתני אינו נאכל אלא עד חצות והיינו מדאורייתא דומיא דאחריני וכיון דלא קתני ליה בהדיא ש"מ דסבר דאינו נאכל אלא עד חצות כמשנ' איזהו מקומן:

ואילו פסח לא בעי סמיכה. סבירא ליה סמיכה בכל כחו בעינן דאי לא בעינן אלא כל דהו לא הוי עבודה בקדשים [ב] ובאין דורשין (חגיגה טז:) פלוגתא ° דתנאי היא:

הני מילי דיעבד. וה"ה דאכולהו אמרי' הכי אסמיכה ואמתנות ואנותר ותימה וכי בשביל דשמא יהיה נותר או משום סמיכה דלא מעכבא או לא יעשו מתנות כהלכתן יכנס לידי ספק כרת. וי"ל דטוב שידחה ספק כרת בשב ואל תעשה ממה שיעשו רונים שלא כהוגן כי כבר רונים עשו פסח:

אלא אי אמרת דלא אמנינהו כו'. תימה דבפ' אין בין המודר (נדרים דף לו.) מסיק רבי זירא אליבא דרבי יוחנן מהך משנה דשה לבית אבות לאו דאורייתא דאי דאורייתא אבישרא קאי ומזכה להון והכא מוקי לה כרבי יוחנן דלמנינהו מעיקרא. וי"ל דהכא ה"פ אי אמרת בשלמא דלחשוב כולהו אמנינהו מעיקרא דלאו לריכין מינוי והיינו טעמא דשה לבית אבות לאו דאורייתא שפיר אלא אי אמרת אינו חשוב כדאמנינהו מעיקרא אלא לריכין מינוי דשה לבית אבות דאורייתא אמאי מזכה אחיו עמו דפשיטא שלא המנה כולם קודם שחיטה מדקאמר הריני שוחט על מי שיעלה מכם ראשון:

עין משפט נר מצוה

טז א מיי' פ"ג מהלכות מעשה קרבנות הלכה ו סמג עשין קפג:
יז ב שם פ"ה הלכה ט:
יח ג מיי' פ"ב מהלכות פסולי מוקדשין הלכה א ופט"ו הלכה א:
יט ד מיי' פ"א מהלכות קרבן פסח הלכה ו ופ"ג הלכה ט ופ"ה מהלכות מעשה הקרבנות הלכה יז:
כ ה מיי' פ"ב מהלכות פסולי מוקדשין הל' ג:
כא ו מיי' פ"ג מהלכות ק"פ הלכה ט:
כב ז מיי' פ"ג מהלכות ק"פ הלכה יד:

רבינו חננאל

וניתי כל חד וחד פסח וניתי וכו'. **וניתי וניתני במותר פסח** פי' יפריש מעות ויאמר אלו מותר בפסח ויקנה כבש ויתנה ונימא אי דידי בעל מום נהוי האי פסח ואי דידי תם הוה להוי האי מותר פסח דמותר נאכל ליום ולילה כפסח. **ואמרינן וכי מפרישין תחלה למותר** כלומר אפשר להיות העיקר הוא עצמו המופרש מותר לא יקרא מותר אלא אם הקדימו עיקר. **ואמרינן ונטרח וניתי מותר הפסח** פי' יבקש עד שימצא אדם שהפריש מעות לפסחו וקנה כבש ונשתיירו אצלו מן המעות דמי כבש אחד והוא מותר הפסח יקח המעות מאצל אותו האיש ויקנה בהן כבש ויתנה ויאמר אם שלי היה בעל מום זה פסח שלי ואם שלי כשר היה זה הכבש יהיה שלמים וכן כל חד וחד. **ודחי' אמאי לא עבדו הכי משום סמיכה** דמותר הפסח אינו טעון סמיכה ואלו שלמים טעונין סמיכה התינח קרבן אנשים כו'. **ואסיקנא** אימור דאמרי' ופטורין מלעשות פסח שני דאיעבד לכתחלה נמי מהדרי ואי משכחי' ואפשר להו למיעבד עבדו ואי לא משכחי כלל פטירי: **מתני' האומר לבניו הריני שוחט הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים** כו'. ש"מ יש ברירה כדאמרי' לעילא. אמר ר' יוחנן מתניתין בששחט עליהם כלם וכי לא אמר להם כך אלא כדי לזרזן במצות. ודיקא מתני' כוותיה דקתני ומונה את אחיו עמו: **פיס' נמנין ומושכין את ידיהן ממנו עד שישחט ר' שמעון אומר עד שיזרוק הדם.** ואוקימ' מחלוקת לימשך דת"ק סבר מהיות משה מחיותיה דשה כלומר כיון שנשחט נעתק שם שה מעליו. ור' שמעון סבר מחיותיה דשה מדבר שהוא חי ואיזה זה זה הדם שהוא הנפש. **תניא נמי הכי** נמנין ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט ר"ש אומר [נמנין] עד (שיזרק) [שישחט] ונמשכין עד שיזרוק הדם:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספתא זבחים פרק ח ה"ג ועיין תוספות לעיל עט: ד"ה לימד], ב) מנחות דף פא., ג) סנהדרין ז. זבחים לו:, ד) זבחים לז., ה) גיטין כה. נדרים לו., ו) [לעיל פז. פח.], ז) [גיטין שם] נדרים לו., ח) לעיל ס: יומא מט: גיטין כה., ט) [בערוך ערך מי (וכ"ה בר"ח) גרס מחיותיה דשה מדבר שהוא חי ואיזה זה הדם שהוא הנפש כו'] ועיין השלמות, כ) [תוספתא פרק ז ה"ג], ל) נראה של"ל בתוספתא דפסחים (פ"ט ה"ג) או של"ל בתוספתא דזבחים בפ' כל הזבחים בתרא (פ"ח ה"ג), מ) חגיגה דף טז., נ) זבחים צג:, ס) ע' לעיל עג: ד"ה פסולו, ע) לעיל עג: פ) ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' וניתי כולהו חמשה חד כהן: (ב) רש"י ד"ה וניתי כו' מתחלה לשם מותר שהיאך:

גליון הש"ס

גמ' חד כהן. ע"ל עד ע"א תוס' ד"ה נתתך: שם וניתי מותר הפסח. ע' לקמן לו ע"א ברש"י ד"ה וש"מ יש למוד: תוס' ד"ה ואלו פסח וכו' דתנאי היא. ע' בשער המלך פ"ג הלכה י"ג מהלכות מעשה"ק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה וניתי במותר הפסח וכו' והכי תניא בתוספתא דזבחים. נ"ב עיין שער המלך פ"ט מהלכות פסה"ק הלכה ט' ד"ה והנראה, ובפ"ג מהלכות מעה"ק הלכה י"ג סוף הלכה ט': ב] תוס' ד"ה ואילו פסח וכו' ובאין דורשין פלוגתא דתנאי היא. נ"ב עיין ביאור כוונתם בשער המלך פ"ג מהלכות מעה"ק הלכה י"ג ועיין ביצה דף כ ע"א תוס' ד"ה דלא וכו':

תורה אור השלם

א) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]
ב) וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְדַם זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל: [דברים יב, כז]
ג) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: [ויקרא ד, כה]

הגהות וציונים א] בכת"י וכראשונים מאי לעולם הא קמ"ל (וכ"ה נכון, זבח תודה). ב] בכת"י הפרי"ו כתוב ד"ה תניא נמי הכי אחר ד"ה עד שישחט ולא נרשם כאן מתני' ולא בסמוך גמ' וכל הדבורים שייכים לדברי הגמ' בכאן והא תנן נימנין כו' והיא הנוסחא האמיתית ובזה תבין דברי רש"י בד"ה עד שישחט (רש"ש וחילופי גירסאות):

ליקוטי רש"י [התחלה בדף פח:] שפיר. משום הכי מזכה את אחיו עמו. נמנין. הרוצה לימנות. ומושכין את ידיהן. מי שנמנה ורוצה לימשך ולהמנות על אחר מושך ידיו הימנו. עד שישחט. אבל לאחר שחיטה לא נמנין ולא נמשכין [נדרים לו.]. ולא קאמר וכניס לא יאכלו ידי זוכתן ...

מתני' [א]הממנה עמו אחר בחלקו רשאין בני חבורה ליתן לו את שלו והוא אוכל משלו והן אוכלין משלהן: **גמ'** איבעיא להו בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות מהו שיאמרו לו טול חלקך וצא מי אמרינן מצי אמר להו הא קבילתון או דילמא מצו למימר ליה כי קבלינן לתיקוני זביחה אדעתא דאכלת טפי מינן לא קבלינך ת"ש הממנה אחרים עמו על חלקו רשאין [בני חבורה] ליתן לו את שלו והוא אוכל את שלו והן אוכלין את שלהן מאי טעמא לאו משום דהוי ליה כידים של אחד מהן יפות ואי סלקא דעתך ידיו יפות מצי אמר להו קבילתון ניהוי האי כידיו יפות אמרי לא דעות שאני דא"נ תרוייהו כחד מבני חבורה הוא דאכלי מצי אמרי לי' דלא ניחא לן אינש נוכרא גבן. ת"ש [א]השמש שאכל כזית בשר בצד התנור אם היה פקח ממלא כריסו ממנו אם רצו בני חבורה לעשות טובה עמו באין ויושבין בצדו ואוכלין דברי רבי יהודה רצו אין לא רצו לא ואמאי נימא להו הא קבילתון שאני התם דאמרי ליה כי קבלינך אדעתא דנטרחך קמן למטרח לן לדידך לא קבלינך. ת"ש [ב][ג]בני חבורה שהיה ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר טול חלקך וצא ולא עוד אלא [ג]אפילו חמשה ועשו סיבולת רשאין לומר לו טול חלקך וצא שמע מינה מאי ולא עוד לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא פסח דמצי אמרי ליה כי קבלינך לתקוני זביחה אלא אפילו סיבולת נמי דצוותא בעלמא הוא רשאין לומר לו טול חלקך וצא. איכא דאמרי הא לא איבעיא לן אלא הכי הוא דאיבעיא לן בני חבורה רשאין לחלק או אינן רשאין לחלק ת"ש בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא ידיו יפות אין [ד]אין ידיו יפות לא שמע מינה. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עריבו ריפתא בהדי הדדי אדאכיל רב הונא בריה דרב יהושע חדא אכיל רב פפא ארבע א"ל פלג לי אמר ליה קבילתון איתיביה כל הני תיובתא ושני כדשנינן איתיביה בני חבורה א"ל התם דאמרי לי' כי קבלינך לתיקוני זביחה איתיביה סיבולת פלג ליה אזל עריב בהדי רבינא אדאכיל רב הונא בריה דרב יהושע חדא אכיל רבינא תמניא אמר מאה פפי ולא חדא רבינא. ת"ר [ה]הממנה אחרי' עמו על פסחו ועל חגיגתו מעות שבידו חולין [ט][ו]והמוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום ומעות כל שהן יפלו לנדבה וכי מאחר דלא עשה ולא כלום מעות אמאי יפלו לנדבה אמר רבא קנסא ומאי כל שהן אע"ג דלא הוו שוו אלא ארבעה ויהבו ליה חמשה אפילו בההיא יתירא נמי קנסוהו רבנן. אמר עולא ואיתימא ר' אושעיא [ז]אפשר ידעי חברין בבלאי טעמא דהאי מלתא זה הפריש טלה לפסחו וזה הפריש מעות לפסחו היאך הקדש חל על הקדש דקתני מעות שבידו חולין
אמר

רש"י

מתני' הממנה אחרים עמו על פסחו. א' מבני חבורה שהמנה אחרים עמו על חלקו בלא דעת חבורה: רשאין. לומר לו טול חלקך ולא ואכול אתה וחבורתך את חלקך, דאית ליה להאי תנא [ה] פסח נאכל בב' חבורות: גמ' ידיו יפות. ליסנא מעליא, ממהר לאכול הרבה: קבילתון. קבלתוני עליכם לאכול בכל כחי בדמים הללו: לתקוני זביחה. שלא יהא נותר, ושיערנוך למאכל שאר בני אדם: לאו משום דהוה ליה כו'. שיהו[א] עמו אוכלין: דעות שאני. אין בני חבורה מרוצין להיות כל אלו הדעות בחבורתם, שמא יעכבו עליהם הסעודה, ולא משום אכילה יתירתא, אלא אפילו לא אכלי כולהו אלא כחד גברא מלו מעכבי עליה: ממלא כריסו ממנו. כדאמרי' בכילד צולין (לעיל דף פו.) שאין האוכל אוכל בשתי מקומות: לא רצו לא. אלמא משום טירחא הדרי ביה, הכא נמי משום פסידא הדרי ביה: לאטרחינן לדידך לא קבלינך. אבל ידיו יפות, מדלא בדקו אחריו ש"מ בכל מאכלו קיבלו עליהן: סיבולת. תערובת סעודה של כל ימות השנה: מאי ולא עוד. מאי אולמיה הא מהא: לתקוני זביחה. כמדת איש אחד: דלצוותא. ואיכא למימר משום צוותא קבליה עליה[ב] בכל מאכלו: רשאין ליחלק. לחלק פסח ביניהן לכל א' חלק המגיעו: או אין רשאין לחלק. אלא אוכלין כאחד, ונותנין המנות לפניהם כשאר סעודות: ש"מ. אין רשאין ליחלק: כל הני תיובתא. הממנה אחרים, והשמש: איתיביה בני חבורה. מרישיה דקתני טול חלקך. ושני ליה בהשיא משום דלתקוני זביחה קבליה וכמדת איש אחד, אבל אנת לצוותא קבילת עלך, וניחא עלך לצוותי לקבולי עלך בכל סעודתי: ועל חגיגתו. חגיגת י"ד, שאף היא באה לכל המנויין[ו]: מעות שבידו. שלקח מן הנמנין הללו: חולין. כדמפרש טעמא לקמיה[ז], שאף על פי שהנמנה כבר הקדיש מעותיו לכך והממנה כבר הקדיש פסחו, מתחללין המעות על הפסח, וטעמא מפרש: המוכר עולתו. להתכפר בה אחר, לא עשה כלום, ואין העולה קריבה אלא לשם בעלים הראשונים: ומעות כל שהן. כל מה שקיבל מן העולה והשלמים ואפילו יותר על כדי דמיהן, יפלו המעות לנדבת ציבור, לשופרות שהיו במקדש שהיו מקריבין מהן עולות לקיץ המזבח[ח]. ולקמיה פריך מאחר דלא עשה ולא כלום אמאי יפלו דמיהן לנדבה: אמר רבא קנסא. קנסו רבנן לקונה דלא ליקני זימנא אחריתי עולה ושלמים דאחר, ואיהו הוא דאפסיד אנפשיה, דלא הוה ליה למיקני כפרת אחרים, וכי האי גוונא נמי אמרי אינשי [ט]לאו עכברא גנב אלא חורא גנב, כלומר המוכר לא פשע אלא הקונה, הלכך מעותיו נדבה: אף על גב דשויא ארבעה ויהבו ליה ה'. לא אמרינן אישתכח דמתנה בעלמא הוא דיהב ליה ולא ליקנסיה: אפשר ידעין כו'. והלואי שיהו יודעין טעם זה ויודיענו: היאך. מעות הקדש חל על טלה הקדש אחר לצאת הקדש של מעות לחולין, מי הוציאן למעות של חולין[ה], אילו היה נותן בבהמת חולין היתה נתפסת בקדושת המעות והן יצאו לחולין, אבל עכשיו מה נתפס תחתיהם שיצאו הם לחולין. והא ליכא למימר במעות שלא הוקדשו עסקינן, דאם כן מאי למימרא:
אמר

תוספות

דעות שאני. אע"ג דלא אכלי כולהו אלא כחד תימה לר"י מה צריך לשנויי הכי לימא ליה דשאני הכא דלא שייך למימר הא קבילתון ולא דמי כלל לידיו של א' מהן יפות. וי"ל דאיצטריך לשנויי הכי דלא נידוק [איפכא דוקא] ממנה אחרים דלא מצי למימר הא קבילתון [הא ידיו יפות דמצי למימר קבילתון] אין רשאין ליתן חלקו ומעיקרא דהוה בעי למיפשט דהוי כידיו של א' מהן יפות ה"מ למפרך אדרבה איפכא מסתברא לכך משני דלא מלי למיפשט מידי: **בני** חבורה רשאין לחלק או לא. וא"ת אמאי לא פשיט ממתני' דדוקא אם המנה האחרים עמו רשאין ליתן חלקו. וי"ל דאיכא למידחי דבלא ממנה נמי רשאין ליחלק והא דנקט ממנה משום דבכל ענין מיירי אפי' התנו שלא ליחלק ואם ממנה רשאין ליחלק אבל ברייתא לא מצי למידחי דפשיטא דאם התנו שלא ליחלק אפי' א' מהם ידיו יפות אין רשאין ליתן חלקו דמסתמא על דעת כן התנו דאם אין אחד מהן ידיו יפות אין דרך ליחלק [ד] בלא תנאי:

מעות כל שהן יפלו לנדבה. ק"ק לר"י דרישא מיירי כשהקדיש מעות לשם פסח כדמוכח בסמוך וסיפא מיירי במעות חולין דאי הקדישן לשלמים איך יפלו מעות שלמים לנדבת ציבור ויקריבו מהן עולות לקיץ המזבח:

ומאחר דלא עשה ולא כלום אמאי יפלו לנדבה. פירוש אי אמרת בשלמא דעשייתו מועלת אתי שפיר דקנסינן ליה שלא ירגיל לעשות כן פעם אחרת אבל כיון דלא עשה ולא כלום אמאי קנסינן ליה כיון שאין ממש בעשייתו ומשני דמ"מ קנסינן ליה:

וזה הפריש מעות לפסחו כו'. דאי במעות חולין מאי קמ"ל פשיטא שהן חולין דלית לן למיקנסיה כמו בסיפא כיון דשרי למנות אחרים על פסחו וא"ת אפילו אי הוו מעות חולין מעיקרא מכל מקום איך יכול למנות אחרים אחר שהקדישו כיון דסבר דאפילו במעות לא מסייר וכ"ש בפסח דלא מסייר מדקשיא ליה אין[ה] הקדש חל על הקדש. וי"ל דאע"ג דלא מסייר ביה מידי על דעת כן מקדישו שילאו כל אשר ימנה עליו דקרא כתיב (שמות יב ד) [א]ולקח הוא ושכנו וכתיב ביה (שם) תכוסו משמע דבכל ענין אפילו הקדישו כבר משום דדעת האדם כן:
כי

עין משפט
נר מצוה

כג א ב מיי' פ"ב מהל' ק"פ הלכה טו:
כד ג מיי' שם טוש"ע חו"מ סי' קעו סעיף י בהג"ה:
כה ד מיי' פ"ב מהלכות ק"פ הלכה טו:
כו ה מיי' פ"ד מהלכות קרבן פסח הלכה י:
כז ו מיי' פ"ד מהלכות מעילה הלכה ח:

רבינו חננאל

מתני' הממנה אחרים על חלקו רשאין ליתן להם את חלקו כו'. פי' שלשה שנתחברו וקנו פסח ואמר אחד מהן לאחרים תנו לי מעות ובאו ואכלו עמי בחלקי רשאין בני חבורה לומר (לו) [ל]שלישי ולהוציאו מחבורתם. ואוקימ' משום דאמרי ליה לא ניחא ליה דליתיב איניש נוכראה גבן ואף על גב דאכלי כולהו (בחד) [כחד]: איבעיא להו בני חבורה שהיו ידי אחד מהן יפות כלומר אוכל הרבה מהו שיאמרו לו טול לחלקך וצא. ופשטנא מהא דתניא בני חבורה שהיו ידי אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא ולא עוד אלא אפי' חמשה ועשו סיבולת רשאין לומר לו טול חלקך וצא ש"מ. מאי ולא עוד לא מבעיא קאמר לא מבעיא פסח דאמר ליה לתקוני זבחא קבלנך אלא אפילו סיבולת נמי דלצוותא בעלמא רשאין לומר לו טול חלקך וצא. איכא דאמרי הא לא איבעי להו דמצי אמרי ליה לתקוני זבחא קבלנך למיכל יתר מינך לא קבלנך. כי איבעיא לן הא רשאין בני חבורה לחלק או לא. ופשטנא מיהא בני חבורה שהיו ידי אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא ידיו יפות אין שאין ידיו יפות לא ש"מ. ואסיקנא אפילו סיבולת דלצוותא בעלמא רשאין לומר לו טול חלקך וצא. ומעשה דרב הונא בהדי רב פפא ובהדי רבינא פשוט הוא: ת"ר הממנה אחרים עמו על פסחו ועל חגיגתו מעות שבידו חולין והמוכר עולתו ושלמיו לא עשה כלום ומעות כל שהוא יפלו לנדבה. ופשטה רבא למה יפלו לנדבה קנסא. מאי כל שהן יפלו לנדבה דאע"ג דשוה ארבעה ויהבו ליה חמשה כולהו חמשה יפלו לנדבה ואפילו בההוא יתירא קנסיה רבנן. וכיון שפשט רבא להא אמר עולא אפשר ידעין חברין בבלאי טעמא דהא מתניתא זה הפריש טלה לפסחו וזה הקדיש מעו' לפסחו האיך הקדש מתחלל על הקדש מעות

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לעיל דף פו., ב) [תוספתא פרק ז ה"ז], ג) [תוספתא שם] ועיין תוס' ב"ק סו: ד"ה דגזל (הב'), ד) [גיטין עח: זבחים ל: חולין מה.], ה) [לעיל פו.], ו) לעיל דף ע., ז) דף צ., ח) תמורה כג:, ט) [עיין קדושין ט. גיטין מה. ערכין ל.].

תורה אור השלם

א) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

הגהות וציונים

א] בכת"י שהביא עמו אוכלין רבים: ב] צ"ל קבלוהו עליהם (כת"י): ג] צ"ל למעות לחולין (גליון): ד] יש להוסיף אף (באה"מ): ה] בכת"י ובתוס' הרשב"א היאך:

ליקוטי רש"י

השמש. שהיה עולהו ושכח והכניס כזית לתוך פיו והוא היה נמנה עמו עליו. אם היה פקח ממלא כריסו ממנו. דאם יעמוד משם שוב לא יאכל [לעיל פו ע"א].

רַשָּׁאִין בְּנֵי חֲבוּרָה לִיתֵּן לוֹ אֶת שֶׁלּוֹ, ויאכלנו הוא לעצמו, וסובר התנא שקרבן פסח נאכל בשתי חבורות, ולא צריך שיאכלוהו כל הנמנים עליו יחד בחבורה אחת (רש"י). ולדעה זו, גורסים במשנה שבני החבורה אומרים לו 'טול חלקך וצא' [וכמו בגמ' להלן לענין מי שהיו ידיו יפות], דהיינו שאינו אוכל את חלקו עמהם אלא יוצא ואוכלו במקום אחר, ולכן יש לפרשה כמאן דאמר שהפסח נאכל בשתי חבורות (מאירי, מהר"י קורקוס קרבן פסח ב, טו). ויש שכתב, שכוונת המשנה שיתנו לו את חלקו ויחלוק אותו עם אלו שהמנה אותם בחלקו, אבל כולם יאכלו את הפסח יחד. ולפירוש זה יתכן שסובר התנא שאינו נאכל בשתי חבורות (מאירי, וכן פירש בגמ' להלן לענין מי שידיו יפות).

אָמְרִי לֹא, דֶּעוֹת שֶׁאנִי וְכוּ', שיכולים בני החבורה לומר שאינם חפצים באנשים אחרים בחבורתם, ואפילו אין כולם אוכלים אלא כשיעור חלק אחד (רש"י). ולפי זה, לאחר שיתן מחלקו לאנשים שהמנה עמו, יכול לקחת את חלקו הנשאר ולאוכלו עם בני החבורה הראשונה שנמנה עמם. אמנם מלשון המשנה משמע שלא יאכל עמהם, אלא הוא אוכל לבדו [עם אלו שהמנה בחלקו] והם לבדם, ויתכן שיכולים לומר לו שמה שקיבלו אותו לחבורתם הוא מפני שידעו שאינו אוכל הרבה ורצו להרויח וליהנות מחלקו, אבל כיון שלוקח לעצמו את כל חלקו ונותן מחלקו לאחרים, אינם רוצים לקבלו לחבורתם, ולפיכך אינו אוכל עמהם (שפת אמת).

מְצִי אָמְרִי לֵיהּ דְּלֹא נִיחָא לָן אִינָשׁ נוּכְרָא גַּבָּן, ואף למסקנת הגמ' להלן שיכולים לסלק את מי שידיו יפות, מכל מקום את דברי המשנה עדיין יש לבאר על פי טעם זה שיכולים לומר שאינם חפצים באדם אחר בחבורתם, ולפיכך אף אם שניהם אוכלים רק כחלק אחד יכולים הם לומר לו שיטול את חלקו ולא יאכל עמהם. ולכך שנתה המשנה את דינה בממנה אחרים בחלקו ולא נקטה דין זה במי שידיו יפות, כדי להשמיענו שאפילו אם אינם אוכלים יותר מחלק אחד יכולים הם לסלקו (מאירי; תוס' רעק"א ח, ד).

תָּא שְׁמַע הַשָּׁמֵשׁ שֶׁאָכַל כְּזַיִת בָּשָׂר בְּצַד הַתַּנּוּר, דהיינו שהשמש שהיה צולה את הפסח שכח והכניס כזית לתוך פיו (רש"י לעיל פו, א).

אִם רָצוּ בְּנֵי חֲבוּרָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמּוֹ בָּאִין וְיוֹשְׁבִין בְּצִדּוֹ וְאוֹכְלִין, שהרי הוא אינו יכול לאכול עם בני החבורה במקומם, הואיל ואין הפסח נאכל בשתי מקומות (רש"י). וטובה זו שעושים עמו הוא כדי לכבדו שלא יאכל לבדו אלא יאכל עם בני החבורה, אבל אם לא רצו לעשות עמו טובה, אוכל הוא לבדו והם לבדם (ירושלמי ז, יג). ויש שכתב שהטובה שעושים עמו היא שיוכל הוא לאכול בקרבן הפסח, אבל אם אינם עושים עמו טובה אסור הוא לאכול, שכן אף שקרבן פסח נאכל בשתי חבורות, מכל מקום צריך שבכל חבורה יהיו לפחות שני בני אדם, ולפיכך אם אינם באים ויושבים לצידו לא יאכל כלל מקרבן הפסח (הפלאה בדעת הרמב"ם קרבן פסח ב, טו, וראה מעשה רוקח שם שפירש את דברי הרמב"ם באופן אחר).

יָדָיו יָפוֹת אֵין אֵין יָדָיו יָפוֹת לֹא שָׁמַע מִינָּהּ, ולפיכך אם אין ידיו יפות אינם רשאים להיחלק, ואפילו אם חפצים כולם בחלוקה (מאירי בדעת הרמב"ם קרבן פסח ב, טו, ומלא הרועים בדעת רש"י). ויש שכתב שדוקא לכפות זה את זה להיחלק אינם רשאים, אבל אם חפצים לחלוק מדעתם, רשאים לחלוק (מאירי, וראה מהר"י קורקוס שם).

הַמְמַנֶּה אֲחֵרִים עִמּוֹ עַל פִּסְחוֹ, ויכול אף למכור אותו לאחר, כי קרבן פסח שונה משאר קרבנות שהמוכרם לא עשה ולא כלום. וכן מוכח ממה ששנינו (שבת קמח, ב) שהולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ונותן לו טלה לפסחו, ופירשה הגמ' שמדובר שהרועה כבר הקדיש את הטלה לקרבן פסח, הרי שבפסח מועיל מכירה (ר"ש על התורת כהנים ויקרא ה, ב: תוס' ב"ק סו, ב ד"ה דגזל).

וְעַל חֲגִיגָתוֹ - חגיגת י"ד, דהיינו השלמים הבאים עם קרבן הפסח כדי שיהא נאכל על השובע, שגם הם באים עבור כל המנויים על הפסח (רש"י). ודין זה הוא לדעת בן תימא (לעיל ע, א) שסובר שחגיגת י"ד היא חובה מן התורה והוקשה לפסח, ולכן אינה נאכלת אלא למנוייו (מאירי), ויש שסובר שאף לדעת החולקים עליו וסוברים שחגיגת י"ד אינה אלא רשות, מכל מקום כיון שהיא באה לצורך הפסח אין קדושתה עדיפה מקרבן הפסח עצמו, וכשם שבפסח יוצאים המעות לחולין כך גם בחגיגה זו (קרני ראם להלן צ, א).

לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם, וקרבים לשם הבעלים הראשונים (רש"י), והיינו שלא רק שלא הועיל כלום, אלא גם לא קילקל כלום על ידי עשייתו [שדוקא במקום שיש לחוש שמא גם קילקל על ידי עשייתו, ראוי לנקוט לשון 'לא עשה ולא כלום', שלא הועילו מעשיו לא להועיל וגם לא לקלקל, אבל באופן שאין מקום לחוש שמא קילקל על ידי מעשיו, יש לנקוט רק 'לא עשה כלום']. ולפי זה מבוארת לשון הגמ' 'וכי מאחר שלא עשה ולא כלום מעות אמאי יפלו לנדבה', כלומר, כיון שלא קילקל כלום על ידי מעשיו וכאילו לא עשה, מדוע לא יהיו המעות חולין, ועל זה מתרצת הגמ' שמכל מקום קנסוהו (רש"ש, ע"פ הרמ"ע מפאנו צט, וראה תוס'). ויש שביאר את כפילות הלשון הברייתא 'לא עשה ולא כלום', שלא בלבד שלא הועיל במכירת שלמיו להעביר את כפרת הקרבן על שם הקונה (ראה קצות החושן תו, א), אלא אף לענין אכילת הבשר לא הועיל, שאינו יכול למכור את חלקו באכילת בשר הקרבן (כלי חמדה קרח ה, ד).

וּמָעוֹת כָּל שֶׁהֵן יִפְּלוּ לִנְדָבָה וְכוּ' אָמַר רָבָא קָנְסָא, ואף שאין המכירה חלה ולא הועילו מעשיו כלום. אמנם אף אם היתה המכירה חלה, לא היו המעות קדושות אלא משום קנס [ויותר יש לקנסו באופן זה, כדי שלא יעשה זאת פעם נוספת] (תוס', ע"פ מהרש"א). ויש שכתב, שאם היתה המכירה חלה, היו המעות קדושות מן התורה, ואף שאין כאן פדיון, שהרי הקרבן נשאר בקדושתו, בהקדש נאמר דין נוסף, שהוא תופס את דמיו אף שלא נפקע ההקדש (חי' הגרי"ז ערכין ד, ב וחזון יחזקאל מנחות יג, ב בדעת הרמב"ם).

זֶה הִפְרִישׁ טָלֶה לְפִסְחוֹ וְכוּ' הֵיאַךְ הֶקְדֵּשׁ חָל עַל הֶקְדֵּשׁ. ואף שכשהקדיש לא שייר בקדושתו [שאם לא כן לא היה מקום לקושיית הגמ' 'היאך הקדש חל על הקדש', שכיון ששייר חל ההקדש על מה ששייר], מכל מקום יכול למנות אחרים על פסחו, שעל דעת כן הוא מקדישו שיצא בו כל מי שימנה עליו (תוס'). ואף למאן דאמר אין ברירה יכול הוא למנות אחר ההקדשה, שכן במה שחידשה התורה שיכול למנות עליו אחרים אף לאחר ההקדש, נכלל גם שיכול לברר אחרי ההקדש מי הם המנויים עליו, וכמו שיכול אדם להקדיש שני תורים אחד לחטאת ואחד לעולה ויתבררו על ידי עשיית הכהן (חזו"א או"ח קכד לדף זה אות א).

וְהָא לֵיכָּא לְאוֹקְמֵי כְּרַבִּי יוֹסֵי, שאם היינו יכולים להעמיד את הברייתא כרבי יוסי, היתה מיושבת קושיית הגמ' איך הקדש חל על הקדש, שכיון שמותר למכור את פסחו ונתחייב הלוקח לשלם לו עבור הקרבן, יכול הוא לשלם לו מכסף קדוש [וכפי שמצינו בעושי הקטורת, שנוטלים שכרם ממעות הלשכה (ראה שבועות י, ב), שההקדש מקבל מהם את הנאת עבודתם, ובתמורה יוצאות מעות הלשכה לחולין, כך מקבל הקונה תמורת מעות ההקדש שלו קרבן להתכפר בו, ובתמורה יוצאות המעות לחולין] (חזו"א או"ח קכד, לדף פט, ב [הראשון] אות ג). ויש שכתב, שכשם שמבואר בדברי רבי אושעיא בגמ' להלן בדעת רבי, שכאשר אדם ממנה אחרים לפסחו יוצאות מעות המתמנים לחולין, משום שעל דעת כן הקדישו ישראל את פסחיהם שיהא שיור בקדושה לענין שיוכלו למנות אחרים תמורת מעות ותיתפס קדושת המעות על הקרבן [והוא תנאי בית דין באופן חלות הקדושה (ראה להלן ד"ה החייהו)], כמו כן בקדשים קלים לרבי יוסי הגלילי שהם ממון בעלים, יש בהקדשת הקרבן תנאי בית דין שיהא שיור בהקדשתו שאם ירצה למוכרו תתחלל קדושת המעות על הקרבן ותיתפס קדושתן בקרבן ויצאו לחולין (חי' רבי אריה לייב א, סג).

דְּהָא תָּנֵי בָּהּ וְהַמּוֹכֵר עוֹלָתוֹ וּשְׁלָמָיו לֹא עָשָׂה וְלֹא כְלוּם, ואילו לדברי רבי יוסי שקדשים קלים הם ממון בעלים, יכול הוא למכור את שלמיו לאחרים מכירה גמורה אף לענין שיתכפר בהם הקונה (תוס' רבינו פרץ ב"ק סו, ב, וראה פני יהושע שם). ויש שכתב, שגם לדעת רבי יוסי אין המכירה מועילה לענין שיתכפר בו הקונה, אולם מאחר שלדעתו היא מועילה לקנות את הבשר לאכילה, אי אפשר להעמיד את הברייתא ש'לא עשה ולא כלום' כדבריו (תוס' הרשב"א משאנץ). אולם יש שביאר, ש'לא עשה ולא כלום' פירושו שאין המכירה מועילה לענין שיתכפר בו הקונה, ואת החלק הזה של הברייתא אכן ניתן להעמיד גם כדברי רבי יוסי, אולם הוכחת הגמ' היא ממה ששנינו בברייתא לגבי פסח שהמעות שניתנו למקדיש עבור המינוי יוצאות לחולין, שכיון ששנינו בברייתא שהמוכר עולתו ושלמיו לא עשה כלום ואין חבירו יכול להתכפר בו, הרי מוכח שאי אפשר למכור את עצם קדושת הקרבן, וכיון שהקרבן אינו יוצא מקדושתו ואין קדושת המעות יכולה לחול עליו [שאין קדושה חלה על קדושה] ואילו הקדושה עצמה אינה נמכרת לקונה, אם כן היאך יצאו המעות לחולין (קצות החושן תו, א).

לְכָל נֶדֶר וְרִבּוֹת אֶת הָעוֹפוֹת – תורים ובני יונה שאינם מוקדשים (רש"י). ויש שכתב שאף עופות מוקדשים חל עליהם דין אתנן והם אסורים להקרבה (רמב"ם איסורי מזבח ד, טו). ואף שלא מצינו עופות שהם קדשים קלים, שכן עופות קרבים רק לחטאת ועולה שהם קדשי קדשים ואם כן אינם ממונו של הבועל וכיצד יכול ליתנם באתנן, מכל מקום כיון שלעופות אין פדיון [כמבואר בגמ' במנחות (ק, ב)], אם כן כאשר הם נפסלים להקרבה פוקעת מהם קדושתם מדאורייתא, כמו קדשים שמתו שאין בהם מעילה מדאורייתא [כמבואר בגמ' במעילה (ב, א)], ולכך כאשר נותן אותם באתנן, איסורם [וכתוצאה מכך הפקעת קדושתם] והבעלות עליהם באים כאחד (משך חכמה דברים כג, יט).

ויש שכתב, שהכוונה לעופות שהקדישם בקדושת דמים על מנת למוכרם ולקנות בדמיהם קדשים קלים, שאז קדושתם היא קדושת קדשים קלים שהם ממון בעלים [ואף שמבואר בגמ' בתמורה (יט, ב) שאם הקדיש בהמה לדמיה קדושה קדושת הגוף, מכל מקום זהו דוקא באופן שראויה לקדושה זו, מה שאין כן בעוף שאינו ראוי לשלמים], ואחר שנתן לה אותם לשם אתנן נפדו והקדישו אותם שנית, שהם פסולים להקרבה כיון שחל עליהם דין אתנן (חי' הגר"ח וחי' הגרי"ז תמורה ל, ב, בדעת הרמב"ם).

וְהָא אֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ, שהרי כיון שאין המוקדשין ממונו, לא זכתה בהם כלל ולא חל עליהם שם אתנן, ואין לומר שנעשו אתנן מחמת עצם הנתינה בשכר הבעילה אף שלא זכתה בהם, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (הערות הגרי"ש אלישיב).

הַחַיֵּיהוּ מִשָּׁה מִכְּדֵי אֲכִילָה וְלֹא מִכְּדֵי מִקָּח. רַבִּי אוֹמֵר אַף מִכְּדֵי מִקָּח וְכוּ', שֶׁעַל מְנָת כֵּן הִקְדִּישׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת פִּסְחֵיהֶן, ואף שלהלן למדו דין זה מן הכתוב 'החייהו משה', הוצרכו לסברא זו ש'על מנת כן הקדישו' לומר שבסתמא דעתם לכך (תוס'), דהיינו שמכתוב זה למדנו גם את עצם החידוש שאפשר לשייר בקדושת הקרבן [מה שאין כן בשאר קרבנות, שהמקדיש חלק מבהמה פשטה קדושה בכולה, כמבואר במשנה בתמורה (י, א, וראה חולין סט, ב וערכין ה, א)], וגם שבסתמא דעת המקדיש לכך (תוס', ע"פ הערות הגרי"ש אלישיב). ויש שהוסיף לבאר, שלדעת רבי כיון שגילתה לנו התורה בגזירת הכתוב 'החייהו לשה' [שבזה מודים חכמים, וכדלהלן] שאפשר לקנות מדמי הפסח על כל פנים מצה ומרור, נמצא שכאשר הוקדש הפסח לא הוקדש אלא לקדושת דמים ולא לקדושת הגוף [שהרי מצה ומרור אינם קדושים קדושת הגוף], ולפיכך לא פשטה הקדושה בכולה, שלא נאמר דין 'פשטה' אלא בקדושת הגוף ולא בקדושת דמים [כמבואר בסוגיות שם], ואם כן בהכרח כוונת הכתוב היא 'החייהו משה', דהיינו שמותר ליקח בדמיו גם חלוק וטלית (דברי חיים או"ח א, כט).

וְרַבִּי סָבַר הַחַיֵּיה עַצְמָךְ מִשָּׁה, דהיינו ללישנא בתרא שרבי מתיר לקנות בדמיו גם טלית וחלוק. אמנם ללישנא קמא שלא התיר לקנות בו אלא צרכי הפסח שהם מצה ומרור, דורשים לדברי הכל 'החייהו לשה' דהיינו שיקנה צרכיו מן המעות, אלא שנחלקו רבי וחכמים איזה דברים כלולים בהיתר זה, האם רק עצים לצלייתו או גם מצה ומרור (מהרש"א).

רָאָה שֶׁלֹּשׁ שׁוֹחֲטִין עָלָיו בַּשַּׁמְיני שֶׁלּוֹ, ואף שאסור הוא לאכול בקדשים עד שיביא את קרבנותיו, מותר להקריב עליו את הפסח קודם הבאתם, ויביאם לאחר הקרבת הפסח. ואף שכבר הוקרב קרבן התמיד של בין הערבים [שהרי הפסח קרב אחר התמיד], ושאר קרבנות אינם קרבים אז [כפי שדרשו מן הכתוב 'והקטיר עליה חלבי השלמים' – 'עליה השלם כל הקרבנות כולם', שיש להקריב את כל הקרבנות על תמיד של שחר (גמ' ורש"י לעיל נט, ב)], העשה של אכילת הפסח דוחה את העשה של 'השלמה' (רש"י, וראה צל"ח שביאר שלגבי זב לא הוצרכו לכך, שהרי כפרתו היא בחטאת העוף שאין למזבח אלא דמה, והעשה של 'השלמה' נאמר רק בהקטרה ולא בזריקה, אלא שרש"י בא לבאר את הטעם בכל מחוסרי כיפורים, וראה עוד ביאורנו לעיל נט, א). ומאחר ויכול להביא את כפרתו לאחר הקרבת הפסח, יצא ידי חובתו בפסח שנשחט עליו גם אם לא יביאנה אחר כך, כיון שראוי הוא לאכול אם יביא את כפרתו [ואכילת פסחים אינה מעכבת], שאם לא כן, היאך יצא ידי חובתו בהקרבה, הלא קיימא לן שבדאורייתא אין ברירה, ובשעת הקרבה עדיין אין אנו יודעים אם יביא אחר כך את כפרתו (שפת אמת).

אמר אביי אי לאו דאוקמיה רבי אושעיא להדיא בממנה זונה על פסחו ורבי היא הוה מוקמינא לה להדיא בקדשים קלים ואליבא דרבי יוסי הגלילי דאמר [א]קדשים קלים ממון בעלים הוא אבל בפסח לא משייר איניש במעות ודאי משייר איניש דמעיקרא כי מפריש להו אדעתא דהכי מפריש להו והא רבי היא ומשום הכי מעות שבידו חולין (דבפסח לא משייר איניש[א]) ובמעות ודאי משייר איניש והדיא דקא מוקי לה רבי אושעיא כרבי לא מוקמינא ליה אנא כרבי דבפסח לא משייר איניש (ובמעות משייר איניש דמעיקרא כי מפריש להו אדעתא דהכי מפריש להו[ב]) והא ליכא לאוקמי כרבי יוסי דהא תני בה והמוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום והשתא דאוקמיה רבי אושעיא להדיא בממנה זונה על פסחו ורבי היא ש"מ דסבירא לי' אפילו בפסחו משייר איניש. מאי היא דרבי אושעיא דתנן [ב] [א]נתן לה מוקדשין באתננה הרי אלו מותרין עופות דחולין הרי אלו אסורין שהיה בדין ומה אם מוקדשים שהמום פוסל בהן אין אתנן ומחיר חל עליהן עופות שאין המום פוסל בהן אינו דין שאין אתנן ומחיר חל עליהן ת"ל [א]לכל נדר לרבות את העופות [ג]ק"ו למוקדשין מעתה מה עופות שאין המום פוסל בהן אתנן ומחיר חל עליהן מוקדשין שהמום פוסל בהן אינו דין שאתנן ומחיר חל עליהן ת"ל לכל נדר פרט לנדור אלא טעמא דכתב רחמנא נדר הא לאו הכי הוה אמינא מוקדשים חל איסור אתנן עליהן והא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו א"ר אושעיא בממנה זונה על פסחו ורבי היא מאי רבי דתניא [ד] [ב]אם ימעט הבית מהיות משה מהיותו משה מכדי אכילה ולא מכדי מקח רבי אומר אף מכדי מקח שאם אין לו ממנה אחר עמו על פסחו ועל חגיגתו ומעות שבידו חולין שעל מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהן רבה ורבי זירא חד אמר בעצים לצלייתו כולי עלמא לא פליגי דכיון דתקנתא דפסח הוא כגופא דפסח דמי כי פליגי במצה ומרור רבנן סברי הא אכילה אחריתי היא ורבי סבר כיון דהכשירו דפסח הוא כגופא דפסח דמי וחד אמר במצה ומרור נמי [ה]כולי עלמא לא פליגי דכתיב [ג]על מצות ומרורים יאכלוהו דכיון דמכשירין דפסח נינהו כפסח דמי כי פליגי ליקח בו חלוק ליקח בו טלית רבנן סברי מהיות משה אמר רחמנא החייהו לשה ורבי סבר החיה עצמך משה. ולאביי דאמר אי לאו דאוקמה רבי אושעיא להדיא בממנה זונה על פסחו ורבי היא הוי מוקמינן לה בקדשים קלים ואליבא דר"י הגלילי דאמר קדשים [קלים] ממון בעלים הוא אבל בפסח לא משייר איניש הא קתני בהדיא שעל מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהן אימא שעל מנת כן הקדישו ישראל מעות פסחיהן: **מתני'** [ג]זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי ראה שלש שוחטין עליו בשמיני שלו. שומרת יום כנגד יום שוחטין עליה בשני שלה ראתה שני ימים שוחטין עליה בשלישי והזבה שוחטין עליה בשמיני: **גמ'** אמר רב יהודה אמר רב [ד]שוחטין וזורקין על טבול יום [ה]ומחוסר כפורים ואין

כי פליגי במצה ומרור. להאי לישנא צריך לומר דהך דאתנן אתיא כרבי יוסי הגלילי דאמר קדשים קלים ממון בעלים הוא להכי איצטריך לכל נדר אבל כרבי לא מתוקמא כיון דסבר להאי לישנא דפסח לא משייר אלא במצה ומרור לאודיה **ומיהו** ההיא דלעיל דקתני מעות שבידו חולין היינו חולין לענין מצה ומרור דכרבי יוסי הגלילי לא מיתוקמא דקתני לא עשה ולא כלום: **החיה** עצמך משה. תימה כיון דמקרא נפיק מה צריך לטעמא שעל מנת כן הקדישו ישראל פסחיהם. ויש לומר דקא משמע לן קרא לדעתו לכך: מחוסר

אמר אביי אי לאו דאוקמא ר' אושעיא. להא דתנן לקמן[ס] דאתנן חל על המוקדשים בממנה לזונה על פסחו באתננה, ואע"ג דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו הכא אמרינן דאתנן חל עליו: **ורבי היא.** דאית ליה פסח ממון בעלים הוא, דאמר לקמן[ו] אף מכדי מקח, שאם ימעטו לו מעות לבעל הפסח ליקח חלוק וטלית ממנה אחרים עמו על פסחו ונוטל מהן מעות ועושה צרכיו, אלמא שלו הוא ויכול לאוסרו. אי לאו דאוקמא רבי אושעיא במסכת תמורה[ז] להאיא כדפרישית, אנא הייתי מוקי לה ההיא דאתנן בקדשים קלים, שנתן לה שלמים באתננה ויש בידו לאוסרן, ורבי יוסי הגלילי היא דאמר בפרק קמא דב"ק (דף יב:) קדשים קלים ממון בעלים הם, והאי מתניתא דלעיל דקתני מעות חולין הוה מוקמינא כרבי, והוה אמינא דהא דשרי רבי לעשות צרכיו במעות, לאו משום דפסח אית ביה שיור בקדושתו ליתפס קדושת המעות בחולין שבו, אלא משום דזה שמפריש המעות שייר בקדושתו לתפס מתת חולין לבעל הפסח. והא ליכא לאוקמי כרבי יוסי, דהא קתני בשלמים לא עשה כלום. וההיא דאתנן כרבי ובפסח לא הייתי מוקי לה, דלא הוה סלקא דעתאי דפסח לרבי ממון בעלים הוא שיהא בידו לאוסרו דלא משייר איניש בקדושת הגוף דבהמה, וטעמא דרבי דאמר אף מכדי מקח, משום דבמעות משייר אינים לתפס מתת חולין[ג] בחזקת חולין ומעיקרא אדעתא דהכי אפרשינהו, ומשום הכי חולין הם, דזה שהפריש לפסחו ואחר כך הימנה אחרים עמו מתנה בעלמא הוא דיהיב להו, והנך יהבו ליה ממעות חולין מתנה, והממנה זונה מתנה הוא שאין בידו למוכרו ואין אתנן חל עליו: **והשתא דאוקמא ר' אושעיא להדוא בממנה זונה על פסחו (א).** אלמא קא סבר ר' אושעיא פסח גופיה לרבי ממון בעלים, ושמעינן מינה דאפי' בפסח משייר אינים, כל שכן מעות, וכ"ש דמצינן לאוקמא להך דקתני מעות שבידו חולין כרבי, דהא פסח חולין הוא ויכול למוכרו ומעות של אותן אחרים חולין הוה, וליכא לאקשויי היאך הקדש חל על הקדש לצאת לחולין: **הרי אלו מותרין.** כדיליף לקמן: **עופות.** תורים ובני יונה שאינן מוקדשין: **שהמום פוסל בהם.** אף משהוקדשו, אין אתנן חל עליהם כדיליף לקמן: **עופות.** חולין שמום אין פוסל בהן מלהקדיסם, דלא נאמר תמות וזכרות בעופות[ס], אינו דין כו': קל וחומר למוקדשין מעתה. שיחול אתנן עליהן: **אלא טעמא כו'.** פירכא הוא: **ואם ימעט הבית וגו'.** אם יהיו מעות מועטין לבעל הפסח מהיות משה, שאין לו במה לקנות לצורכי הפסח, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו, יקח מעות משכנו וימננו על פסחו, ויקח מן המעות מה שהוא צריך לפסח: **מכדי אכילה.** אם יחסר לו מעות שאין לו במה ליקח צורכי אכילת הפסח, כגון עצים לצלותו, רשאי הוא למוכרו: **ולא מכדי מקח.** שאם אין לו מעות לסחורה אינו רשאי למכור פסחו לכך: **כו"ע לא פליגי.** דיכול להימנות אחרים ליקח במעות עצים: **החייהו לשה.** עשה צורכי הפסח מן המעות: **ולאביי דאמר.** לעיל אליבא דרבי בפסח לא משייר אינים, הא קתני שעל מנת כו' אלמא פסח גופיה ממון בעלים הוא: **אימא מעות פסחיהן.** זה שנתמנה עמו לפסחו ונתן לו מעותיו, חולין היו ונתן לו במתנה, ומשום הכי יכול ליקח בהן טלית, ונותן לו חלק של פסחו במתנה, ומעותיו חולין הן, שעל מנת כן הקדישן שאם רצה ליתנם במתנה יתנם: **מתני' זב שראה שתי ראיות.** שטומאתו טומאת שבעה ואינו טעון קרבן[ט]: **שוחטין עליו בשביעי.** ואע"פ שלא העריב שמשו, דהא חזי למיכל לאורתא: **ראה שלש.** דלא חזי למיכל עד דמייתי כפרה: **שוחטין עליו.** אם חל שמיני שלו בערב הפסח, ואפילו לא הביא כפרתו, ומביאה לאחר מיכן, דמחוסר כפורים דחי עשה דהשלמה כדאמרן בתמיד נשחט (דף נט.): **שומרת יום כנגד יום.** [י]הרואה יום אחד בתוך אחד עשר ימים שבין נדה לנדה, דבעיא לספור יום המחרת, שוחטין עליה ביום ספירה, דכיון שספרה מקצת היום מותרת לטבול, ואף על פי שמחוסרת הערב שמש שוחטין עליה: **והזבה.** שראתה שלשה רצופים בתוך אחד עשר יום, וצריכה לספור שבעה נקיים ולהביא קרבן, שוחטין עליה בשמיני, ותביא כפרתה קודם שתחשך, ותאכל: **גמ'** ואין

כח א מיי' פ"ד מהלכות איסורי מזבח הלכה יד טו סמג לאוין שטו:
כט ב מיי' פ"ד מהלכות ק"פ הלכה יא:
ל ג מיי' פ"ו מהלכות ק"פ הלכה א סמג עשין רכד:
לא ד מיי' שם הלכה א סמג שם:
לב ה שם הלכה ז:

תורה אור השלם

א) לֹא תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְכָל נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְיָ אֱלֹהֶיךָ גַּם שְׁנֵיהֶם: [דברים כג, יט]

ב) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

ג) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]

רבינו חננאל

שבידו חולין. **אמר אביי אי לאו דאוקמיה ר' יאשיה** להא דתנן בתמורה פ"ו נתן לה מוקדשין באתננה הרי אלו מותרין ובעופות אסורין כו' ומעטינן להו למוקדשין למיחל עליהו איסור אתנן ומחיר [כלבן] מדכתיב לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל נדר ודרשינן לכל נדר פרט לנדור כלומר כל דבר הנדור ומוקדש אין אתנן ומחיר חל עליהן. **אמאי** בעינן קרא למעוטי המוקדשין תיפוק ליה דכיון דאקדשנהו לאו דידיה אינון וקיימא לן אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. **ואוקמא ר' אושעיא** להא מתני' בממנה לזונה על פסחו ואליבא דר' דאמר המקדיש פסחו משייר ביה בפסחו ואם ימנה אחר עמו ויקח מעות ממנו אותן המעות חולין הן. ולזה הצריכה המשנה לומר אע"פ שממנה הזונה על פסחו ויש לו רשות לא נפסל הפסח ההוא ואיצטריך קרא למעוטי דהא דידי' [הוא] ומעטינן ליה לכל נדר פרט לנדור והפסח הזה ככר נדור ומופרש לשם פסח הוא. **והיכן** שנה ר' שמשייר אדם בפסחו דתניא ואם ימעט הבית מהיות משה מכדי אכילה ולא מכדי מקח ר' אומר אף מכדי מקח שאם אין לו ממנה אחרים עמו ומעות שבידו חולין דתקנתא דפסח הוא שעל מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהן. **ואמר אביי** אנא הא מתני' הוינא מוקים לה בקדשים קלים ואליבא דר' יוסי הגלילי דאמר ממון בעלים הם. כיון דאינון ממוניה איצטריך קרא לכל נדר פרט לנדור למעוטי הני קדשים קלים דלא חל איסור אתנן [ומחיר] עליהן. וזו הברייתא דקתני ומעות שבידו חולין לא הייתי מעמידה לרבי אלא הייתי אומר דבפסח לא משייר איניש אבל במעות ודאי משייר איניש דכי מפריש אדעתא דהכי מפריש להו שמשים בדעתו וכי לא יהיו דמי הכבש אלא אלו לא פחות ולא יותר יתכן שיהיו יתר ואוסיף או פחות וישאר לי (א). **והשתא** דאוקמי ר' אושעיא להדיא כר' אנא נמי אוקימנא לה להא מתניתא לרבי ולא משייר איניש בפסח אבל במעות משייר איניש (א) לפיכך תני מעות שבידו חולין והא ברייתא כר' יוסי הגלילי לא מצית מוקמת לה דקתני והמוכר עולתו ושלמיו לא עשה [כלום]: **והא ברייתא דקתני** ואם ימעט הבית חולקת רבנן ורבי. חלקו רבה ור' זירא עלה. **חד אמר** למנות עמו אחר בפסח וליטול ממנו מעות לקנות בהם עצים לצלותו דברי הכל מותר דכי גופיה דפסח הוא כי פליגי לקנות מן המעות מצה ומרור כו'. **וחד אמר** מצה ומרור דברי הכל מותר כי פליגי לקנות מן המעות חלוק או טלית רבנן סברי מהיות משה החייהו לשה ור' קסבר מי כתיב מהיות שה משה כתיב החיה עצמך מן השה. **ירושלמי** ר' אלעזר בשם ר' אושעיא תנאי ב"ד הוא שיהא זה מפריש חולין מאיליהן. **ואקשינן על אביי** דאמר אפילו לרבי בפסח לא משייר איניש והא קתני בהדיא על מנת כן הקדישו ישראל את פסחיהן. **ושני'** אימא שעל מנת [כן] הקדישו ישראל מעות פסחיהן: **מתני'** זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו כו'. אמר רב יהודה אמר רב

חשק שלמה על ר"ח א) נראה לפי הענין כי אמר ישאר לי צ"ל הדבור לפיכך תני מעות כו' והדבור והשתא דאוקמי כו' צ"ל אחר סוף הדבור ונחלפו השורות בכ"י ובדפוס.

א) [בבא קמא יב: וש"נ], ב) תמורה דף ל: ע"ש, ג) [שם בגמרא], ד) [שם], ה) משנה היא בתמורה ל: והובא לקמן בסמוך, ו) בסמוך, ז) דף ל:, ח) קידושין דף כד:, ט) מגילה ח., י) נדה עב ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה והשתא וכו' על פסחו וכרבי אלמא:

ליקוטי רש"י

דאמר ממון בעלים הם. לכל דבר אף לקדש את האשה [ב"ב קכג:]. נתן לה מוקדשין. לא חייל עלייהו אתנן. עופות. חולין הרי אלו אסורין שוב להקרבה. מה עופות כו' אתנן ומחיר חל עליהן. כדרבינן במתני' לכל נדר להביא את העוף. בממנה על פסחו. הא דאיצטריך קרא למעוטי קדשים כגון שהפריש פסחו ולאחר זמן אמר לזונה הבעלי לי והימני על פסחי באתננך, וכיון דאמר רבי דרשאי אדם למנות אחרים על פסחו אם יצטרך למעות לשום דבר אלמא ממונו הוא והוא ליחול עליה אתנן, להכי איצטריך לכל נדר להוציא הנדור. ואם ימעט. דרש הכי שנתמעט ביתו שאין לו מה שהוא צריך לקנות לצורך פסח דהיינו מהיות משה החייהו משה שימנה אחרים עמו על פסחו ויתנו לו מעות. מכדי אכילה. אם נתמעט הבית מכדי אכילה יקבל מיתו ומזונו מן השה כשאין לו מה שיאכל החייהו משה ואם אין לו עצים לצלותו מכדי אכילה הוא והחייהו. ולא מכדי מקח. שאם רוצה לעשות סחורה ונתמעט ביתו מכדי אותו מקח שאין לו מה ליתן בו אינו ממנה אחרים עמו על פסחו בכך [תמורה ל:]. שתי ראיות. ביום אחד או בשני ימים רצופים. ראה שלש. ביום אחד או בשלשה ימים רצופין או שתים ביום אחד ואחת למחר [מגילה ח ע"א]. ומחוסר כפורים. כגון מצורע או זב ששכח ולא הביא כפרתו קודם לתמיד ואם לא יביאנה לא יאכל פסח דמחוסר כפורים אסור בקדשים וענוש כרת [לעיל נט ע"א].

הגהות וציונים

א] ס"א לא גרסינן (גליון) וממשיך הנוסח דבמעות ודאי וכו' (חכמת מנוח): ב] ס"א ל"ג (חכמת מנוח, גליון), ועי' דק"ס עוד שינויי נוסחאות בסוגיא זו: ג] [ס"א מתנת חנם] (גליון):

ואין שוחטין וזורקין על טמא שרץ ועולא אמר אף שוחטין וזורקין על טמא שרץ לרב מאי שנא טבול יום דחזי לאורתא טמא שרץ נמי חזי לאורתא מחוסר טבילה טבול יום נמי מחוסר הערב שמש שמשא ממילא ערבא מחוסר כפורים נמי הא מחוסר כפרה שקינו בידו טמא שרץ נמי הרי מקוה לפניו דילמא פשע אי הכי מחוסר כפורים נמי דילמא פשע כגון דמסרינהו לב"ד וכדרב שמעיה דאמר חזקה אין ב"ד של כהנים עומדין משם עד שיכלו מעות שבשופרות ולרב מדאורייתא מיחזא חזי ורבנן הוא דגזרו ביה (א) אלמה אמר רב מטמאין אחד מהן בשרץ אלא לרב מדאורייתא נמי לא חזי דכתיב איש איש כי יהיה טמא לנפש מי לא עסקינן שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח דהיינו טומאת שרץ ואמר רחמנא נידחי וכי תימא ממאי דהכי סבר לה כרבי יצחק דאמר טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב הפסח שנאמר ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא ביום ההוא הוא דאינן יכולין לעשות אבל למחר יכולין לעשות ואמר רחמנא נדחו. תנן זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי מאי לאו דלא טביל ושמע מינה שוחטין וזורקין על טמא שרץ לא דטביל אי טביל מאי קמ"ל הא קמ"ל דאע"ג דמחוסר הערב השמש קמ"ל דשמשא ממילא ערבא הכי נמי מסתברא מדקתני סיפא ראה שלש ראיות שוחטין עליו בשמיני אי אמרת בשלמא זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי דטביל איצטריך סד"א ראה שתי ראיות בשביעי הוא דלא מחוסר מעשה אבל ראה שלש בשמיני דמחוסר מעשה מחוסר כפרה לא קמ"ל דאע"ג דמחוסר כפרה שוחטין וזורקין עילויה אלא אי אמרת ראה שתי ראיות בשביעי דלא טביל ראה שלש בשמיני למה לי השתא יש לומר ראה שתי ראיות בשביעי דלא טביל דטמא מעליא הוא שחטינן וזרקינן עילויה ראה שלש בשמיני דטביל ליה בשביעי דקלישא טומאה לא כ"ש דשחטינן וזרקינן עילויה אלא לאו ש"מ ראה שתי ראיות בשביעי דשחטינן עילויה דטביל לא לעולם אימא לך דלא טביל ואיצטריך ס"ד אמינא בשביעי הוא דבידו לתקן אבל בשמיני דאין בידו להקריב קרבן אימא פשעי ביה כהנים קמ"ל כדרב שמעיה: והזבה שוחטין וכו': תני תנא קמיה דרב אדא בר אהבה והזבה שוחטין עליה בשביעי שלה אמר ליה זבה בשביעי שלה מי חזיא אפילו למאן דאמר שוחטין וזורקין על טמא שרץ הנ"מ טמא שרץ דחזי לאורתא הא עד למחר דמתיא כפרה לא חזיא אימא בשמיני פשיטא מהו דתימא כיון דמחסרא כפרה לא קמ"ל כדרב שמעיה. רבינא אמר נדה תנא קמיה והנדה שוחטין עליה בשביעי א"ל נדה בשביעי מי חזיא אפי' למאן דאמר שוחטין וזורקין על טמא שרץ דחזי לאורתא (ג) נדה לאורתא דשביעי הוא דטבלה עד שמיני דעבדה הערב שמש לא חזיא אלא אימא בשמיני פשיטא השתא ומה זבה דמיחסרא כפרה שוחטין וזורקין עליה בשמיני נדה דלא מיחסרא כפרה צריכה למימר דשחטינן וזרקינן עלה נדה איצטריכא ליה הא קא משמע לן בשמיני אין בשביעי לא כדתניא כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה דתניא יכול תהא טובלת מבעוד יום תלמוד לומר שבעת ימים תהיה בנדתה תהא בנדתה כל שבעה ויולדת איתקש לנדה: **מתני'** האונן והמפקח

מחוסר טבילה. ואף על גב דמחוסר כפרה נמי צריך טבילה כדתנן בפ' חומר בקודש (חגיגה דף כא.) האונן ומחוסר כפורים צריכין טבילה לקודש אינו אלא מדרבנן כדמוכח התם. ועוד דההיא טבילה לא בעי הערב שמש ולא שייך התם דילמא פשע:

עד שיכלו כל המעות שבשופר. הקשה ריב"א הא אי אפשר שלא יהא מעורב בכל קן וקן ממעות שתי נשים ואפי' למאן דאמר יש ברירה כי האי גוונא לא שייך למימר דאנן סהדי שנתערבו. ואי הוה אמרינן שמכל מעות שבשופר קונה קינין יחד מאדם א' הוה אתי שפיר אבל לישנא דעד שיכלו לא משמע הכי. ונראה לר"י דכל אחת היתה צוררת מעותיה ונותנת בשופר:

מי לא עסקינן שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח. ואם תאמר ואפילו טבל נמי לא ישחטו עליו מהאי טעמא. וי"ל כי יהיה טמא כתיב והאי קלישא טומאתיה:

שחל שביעי שלו. אבל שמיני שלו ליכא למימר מדכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא הא למחר היו יכולים לעשות ולשחוט הן עצמן בלא שליחות מדלא כתיב ולא יכלו לאכול אי נמי דייק מביום ההוא דמיותר ואי שמיני הוא לישתוק מיניה. ואם תאמר למה אמר להם לדחות לפסח שני יטבלו בו ביום וישחטו עליהם. ויש לומר דשמא כן עשו ובשעה ששאלו לא טבלו עדיין ואמר להו משה אם לא תטבלו היום תדחו לפסח שני:

בשמיני פשיטא. אמתניתין דקתני זב שוחטים עליו בשמיני ליכא למיפרך פשיטא דמלי למימר דקתני לה אגב רישא דזב שראה שתי ראיות ושומרת יום כנגד יום שוחטין עליה ולא חיישינן שמא תראה ותסתור: **האונן.** כגון שמת לו מת אחר חצות שכבר חל עליו חיוב פסח אבל קודם חצות חל עליו אנינות כדאמרינן במי שהיה טמא (לקמן דף צח.): שהיה

ואין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. ואע"פ שבידו לטבול היום, וטעמא מפרש לקמיה: **פשע.** ולא טביל: **משם.** מן העזרה: **שבשופרות.** שופר היה שם שכתוב עליו קינין, ואשה שיש עליה לידה וכן כל מחוסרי כפרה מביאין מעות ונותנין לתוכו, ודמי הקינין קצובין היו, ואוכלים בקדש לערב, וסומכין על חזקת בית דין של כהנים שאין עומדין משם עד שיכלו כל מעות אותו שופר כדי שלא יאכלו מחוסרי כפרה בקדשים: **מחוסרי כפרה.** זב וזבה ומצורעת ויולדת: **ופרכינן ורב.** דאמר שמא פשע, אלמא מדאורייתא מיחזא חזי טמא שרץ לשחוט עליו, ומשום דילמא פשע גזרו ביה רבנן: **והאמר רב.** בכילד צולין, היו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין מטמאים אחד מהן בשרץ להכריע רוב ציבור לטומאה, ואי מדאורייתא חזי היאך הוא מכריעם לטומאה: **דהיינו טמא שרץ.** דחזי למטבל: **וממאי דהכי.** דילמא מדכתיב טמא לנפש ולא כתיב טמא שרץ שמע מינה טמא מת שאינו ראוי לערב קאמר: **סבר לה כרבי יצחק דאמר.** בספרי אותן אנשים שבפסח מדבר שהיו טמאין לנפש אדם, טמאי מת מצוה היו שחל שביעי כו': **מאי לאו דלא טביל.** וקשיא לרב: **הא קא משמע לן דאף על גב דמחוסר הערב שמש דשימשא ממילא ערבא.** ולא הוי כמחוסר מעשה: **הכי נמי מסתברא.** דאטביל קאי, מדאצטריך למיתנא סיפא דשוחטין על מחוסר כפורים, אי אמרת בשלמא רישא לא אשמעי' [אלא] טבול יום, אצטריך למיתנא סיפא לאשמעי' דשוחטין על מחוסר כפורים, ס"ד אמינא האי מחוסר מעשה חשיב ליה, קא משמע לן דשרי, ובמסרו לב"ד של כהנים כדאמרן. אלא אי אמרת כו': **יש בידו לתקן.** לטבול, אבל מחוסר כפרה אין בידו לתקן אלא ביד כהן: **זבה** טבילתה ביום שביעי דכתיב (ויקרא טו כח) וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר, אחר מעשה תטהר, כיון דסיימה לה ספירה תטהר, ובתחלת היום עבדה לה ספירה, אבל נדה לאורייתא שאינה סופרת נקיים אלא שבעה עם ימי ראייתה, אינה טובלת עד לאחר שקיעת החמה של שביעי, והערב שמש בדידה לא הוי עד למחר: **בשביעי לא.** משום דלא חזיא לאורתא משום הערב שמש: **תהיה.** יתירה דריש: **ויולדת איתקש לנדה.** דכתיב (ויקרא יב ב) כימי נדת דותה תטמא: **מתני' האונן.** שמתו מוטל לפניו, כדאמרי' בשחיטת קדשים בפרק טבול יום (זבחים דף ק:) איזהו אונן כל זמן שלא נקבר: והמפקח

עין משפט נר מצוה

לג א מיי' פ"ד מהלכות ביאת מקדש הלכה יב ופ"ו מהלכות ק"פ הלכה א סמג שם:
לד ב שם הלכה ז:
לה ג שם הלכה ב:
לו ד שם הלכה ג:
לז ה מיי' פ"א מהלכות מקואות הלכה ו ופרק ג מהלכות שביתת עשור הלכה ג ופ"ד מהל' איסורי ביאה הלכה ו סמג עשין רמג טוש"ע או"ח סימן תקנד סעיף ח* וסימן תרי"ג סעיף יא* וטוש"ע יו"ד סימן קצ"ז סעיף ג וסימן שפא סעיף ה* [רב אלפס שבועות פ"ב עמ' טז וברא"ש הלכות מקואות סימן לו]:
לח ו מיי' פ"ו מהלכות ק"פ הלכה ט:

רבינו חננאל

שוחטין וזורקין על טבול יום דאע"ג דמחוסר ערב שמש שמשא ממילא ערבא. ועל מחוסר כפרה בשמסר קינו לב"ד של כהנים. ואין שוחטין וזורקין על טמא שרץ חיישינן אף על פי שמקוה לפניו דילמא פשע ולא טבל. דייקי' מינה מדקאמר דילמא פשע מכלל דמדאורייתא חזו ומשום דילמא פשע [והא] אמר רב אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. אלמ' אמר רב מטמאין אחד מהן בשרץ ועושין הפסח בטומאה והא טמא שרץ מדאוריי' טהור מעליא הוא. אלא לרב טמא שרץ מדאוריי' נמי לא חזי מאי טעמא גמר לה מטמא שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח דאע"ג דבערב ראוי הוא כיון דהשתא לא חזי נדחה מהאי קרא דכתיב ולא יכלו לעשו' הפסח ביום ההוא ביום ההוא אינן יכולין לעשו' הפסח אבל למחר יכולין לעשות ונדחו לפסח שני כן נמי טמא שרץ. ואקשי' עליה מדתנן זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי הנה זב בשביעי שלו כטמא שרץ הוא וקתני שוחטין עליו מאי לאו דלא טבל וקשיא לרב. ומשני לא דטבל והא קמ"ל דאף על גב דמחוסר ערב שמש שמשא ממילא ערבא. דיקא נמי דקתני סיפא ראה שלש וכו': עולא אמר שוחטין וזורקין אף על טמא שרץ כו': הזבה שוחטין עליה בשמיני והוא שמסרה קרבנה לב"ד מהו דתימא דילמ' פשעו כהנים ולא קרבו להו קמ"ל כדרב שמעי' דאמר חזקה אין ב"ד של כהנים עומדין משם עד שיכלו כל מעות שבשופר. רבינא אמר התנא נדה תנא קמיה שוחטין עליה בשביעי. אמר ליה רב אדא בר אהבה אפי' למאן דאמר שוחטין וזורקין על טמא שרץ משום דחזי לאורתא אבל נדה דטבלה ליל שמיני עד דעריב עלה שמשא דיום שמיני לא חזיא. אימא נדה שוחטין עליה בשמיני שלה והא קמ"ל דבשמיני אין בשביעי לא כדתניא כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה. ותניא מנין לנדה שאינה טובלת ביום שביעי שלה שנאמר שבעת ימים תהיה בנדתה [תהא בנדתה] כל שבעה: מתני' האונן

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לעיל סט. פ: פא. לקמן צג. זבחים כב:, ב) [נזיר דף סד:], ג) עירובין לב., ד) לעיל פ., ה) [לקמן צד.], ו) סוכה כה:, ז) שבת קכא. יומא ו. פא. ע"ש, ח) עיין תוס' לקמן דף צח. ד"ה הא וזבחים צט: ד"ה אמר, ט) שקלים פרק ו משנה ה, י) פיסקא סח ד"ה ויהי, כ) נדה סז:, ל) נדה לה:, מ) עיין תוס' חגיגה כא. ד"ה האונן וזבחים צח: ד"ה טבול, נ) יומא נה: עיי"ש, ס) זבחים יז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ורבנן הוא דגזרו ביה והא אמר רב: (ג) שם דחזי לאורתא אבל נדה לאורתא דשביעי:

גליון הש"ס

גמ' ואין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. עי' לקמן צג ע"ב תוס' ד"ה אלו פטורין:

תורה אור השלם

א) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַייָ: [במדבר ט, י]

ב) וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשֹׂת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא: [במדבר ט, ו]

ג) וְאִשָּׁה כִּי תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד הָעָרֶב: [ויקרא טו, יט]

ד) וְאִם טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר: [ויקרא טו, כח]

ה) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא: [ויקרא יב, ב]

הגהות וציונים

א] גירסת יעב"ץ כדי שיאכלו (גליון) וכ"ה בכת"י: ב] צ"ל ומצורע (רש"ש): ג] צ"ל שלהן (רש"ש):

ליקוטי רש"י

ואין שוחטין וזורקין. את הפסח על יחיד טמא שרץ שלא טבל ואף על פי שראוי לערב, וכן על טמא מת שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח שראוי נמי לערב [לעיל סט:]. ונדחה לפסח שני ואע"ג דיכול לטבול ולאכול לערב. אף שוחטין וזורקין על טמא שרץ. הואיל וחזי לאורתא [זבחים כב:]. שמשא ממילא ערבא. וכלא מחוסר ולא כלום דמי [נזיר סד ע"ב]. האיך מסרון למיעל שימשא לאו שמיה חסרון דשימשא ממילא ערבא [שם ד"ה אמר]. מטמאין אחד מהן. כי היכי דניהוו רוב טמאין ויעבדו כולהו בטומאה [לעיל פ ע"א]. מי לא עסקינן כו'. דקסבר טמא לנפש סתמא כתיב ואפילו שביעי שלו במשמע [לקמן צד ע"א]. טמאי מת מצוה. לאו מת מלוה דווקא קאמר דאפי' מתיהן נמי מת מלוה קרי להו ...
כגון האמורים בפרשת כהנים (ויקרא כא) שהכהן מטמא בו. שחל שביעי שלהן. ואע"ג דחזו לאורתא לא איטהרו דקסבר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ [סוכה כה ע"ב]. כל חייבי טבילות טבילתן ביום. משהאיר המזרח ביום השביעי ...
שלהם וטעמא מפרש בפ"ב דמגילה (דף כ.) מקרא דביום השביעי מקצת שביעי ספירה. נדה ויולדת טבילתן בלילה. שאינה יכולה לטבול ביום ז' דכתיב בה תהיה בנדתה בהוייתה תהא כל ז' [שבת קכא ע"א]. האונן וכו' שוחטין עליהן.
שלא נטמא במתו [חגיגה כא ע"א]. ואף על פי שעדיין לא נקבר דאין אנינות מן התורה אלא ביום שנאמר (ויקרא י) הן היום הקריבו ואני אונן ואכלתי חטאת היום יום אסור לילה מותר וכו', אבל לא יאכל אונן לערב בשאר קדשים דאיסור אנינות לילה מדרבנן ולגבי פסח לא העמידו דבריהן במקום כרת [לקמן עמוד ב'].

אֶלָּא לְרַב מִדְּאוֹרַיְיתָא נַמִּי לֹא חָזֵי דִּכְתִיב אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ, ומכל מקום אם טבל שוחטין עליו, משום שבפסוק התמעט דוקא 'טמא לנפש', ומי שכבר טבל הוקלשה טומאתו (תוס' ד"ה מי). ומטעם זה למסקנת הגמ' שוחטים גם על מחוסר כיפורים, שגם הוא כבר הוקלשה טומאתו. אבל הטעם הראשון של הגמ' – שבמחוסר כיפורים לא שייך שמא יפשע, ובאופן שכבר מסר את קרבנותיו לבית דין – בטל, שכן למסקנא נתמעט טמא שרץ מדאורייתא ואין הטעם שמא יפשע. ולפי זה שוחטים על מחוסר כיפורים גם כשלא מסר את קרבנותיו לבית דין, כיון שאין חוששים כלל לפשיעה, והכל תלוי רק באם כבר הוקלשה הטומאה או לא (תוס' רעק"א על המשניות ח, ה).

ויש שכתבו שאין שוחטים על מחוסר כיפורים עד שימסור את קרבנותיו לבית דין (רמב"ם קרבן פסח ו, ד; רש"י להלן ד"ה הכי), ומקורם ממה שמבואר בגמ' להלן שהחידוש בדין המשנה שזבה שוחטים עליה בשמיני שלה [שאז היא מחוסרת כיפורים] הוא כדרב שמעיה, שחזקה על בית דין שאין עומדים עד שיכלו המעות, ומבואר שמה שהתירה המשנה הוא רק כשמסרה את המעות לבית דין. ואף שלמסקנא לא חוששים שמא יפשע ולא יטבול, מכל מקום במחוסר כיפורים יש לחוש יותר שלא יביא את קרבנותיו, שכן פעמים שאין לו קן מזומן לקנות, ועוד, שהרי פשע כבר ולא הביא את קינו קודם תמיד של בין הערביים (חזו"א זבחים ד, ו).

דְּהֵיינוּ טוּמְאַת שֶׁרֶץ וְאָמַר רַחֲמָנָא נִידְחֵי, וטעם הפסול אינו משום שאינו ראוי לאכילה, שהרי יכול הוא לטבול ולאכול לערב, אלא הוא דין מיוחד שמיעטה התורה טמא מלשחוט עליו את הפסח. ולכן נפסק להלכה (רמב"ם קרבן פסח ה, ב) שמי שהיה טמא בפסח ראשון ולא הקריב פסח שני במזיד, פטור מכרת, ושונה דינו ממי שהיה אנוס בראשון שאם לא הקריב בשני במזיד חייב כרת, אף שהרי גם מי שהיה טמא בראשון אינו אלא אנוס, ועל כרחך שאין פטורו משום שאינו ראוי לאכילה אלא גזירת הכתוב היא שטמא התמעט מקרבן פסח, ולא נאמר דין כרת בפסח שני אלא במי שלא הקריב את הראשון מחמת אונס (חי' רבינו חיים הלוי ביאת מקדש ד, ו). ויש שכתב, שטמא שרץ התמעט משום שאינו ראוי לאכילה, ואף שיכול הוא לטבול, מכל מקום כיון שהוא מחוסר מעשה בגופו נחשב אינו ראוי כל זמן שלא טבל, ודינו של הרמב"ם שפטר טמא מכרת בפסח שני נאמר רק בטמא מת שאין מקריבים עליו אף אחר שטבל, שבו נאמר דין מיוחד שפטור מפסח אף שכבר טבל (שערי יושר א, יב).

בַּיּוֹם הַהוּא הוּא דְּאֵינָן יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת אֲבָל לְמָחָר יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת וְאָמַר רַחֲמָנָא נִדְחוּ, ובאמת יכלו לטבול ולעשות הפסח בו ביום, ומשה אמר להם שאם לא יטבלו יעשו פסח שני (תוס', ראב"ד קרבן פסח ו, ב), והיינו אם יאנסו ולא יוכלו לטבול, אבל אם יכלו לטבול ולא טבלו, חייבים כרת ואינם יכולים לעשות פסח שני (תוס' הרשב"א משאנץ, וראה מהר"י קורקוס שם ומהרש"א להלן צב, ב). ויש שפירש שאף אם יכלו לטבול ולא טבלו אינם חייבים כרת ויכולים לעשות פסח שני (תוס' הרשב"א משאנץ בפי' השני).

ויש שכתב, שאף אם יטבלו ידחו לפסח שני, שכן טמא מת אף שטבל והזה אינו מקריב קרבן פסח באותו יום אף שיכול הוא לאכול בערב [כשנטמא בטומאה שנזיר מגלח עליה], ולכן משה לא אמר להם לטבול אלא לעשות פסח שני, אבל טמא שרץ שטבל, יכול להקריב את פסחו ולאכלו בערב (רמב"ם קרבן פסח ו, א-ב). אמנם קודם שטבל אין שוחטים עליו, משום שבדין זה שטמא מת אינו מקריב קרבן פסח נאמרו שני דינים: א. שקרבן פסח הוא ככל הקרבנות שנאמר בהם דין שטמא מת אינו משלח קרבנותיו, ודין זה הוא בטמא מת בלבד ואפילו אחר שטבל עד שלא נשלמה טהרתו. ב. דין מיוחד בקרבן פסח שאינו בא על הטמאים, ודין זה נלמד מ'איש איש כי יהיה טמא לנפש', שקרבן פסח ביחיד אינו בא בטומאה, ודין זה לא נאמר אלא בטמא שעדיין לא טבל, ומפסוק זה למדים שגם טמא שרץ קודם שטבל אין שוחטים עליו (ע"פ חי' רבינו חיים הלוי קרבן פסח ו, א).

הָא קָא מַשְׁמַע לָן דְּאַף עַל גַּב דְּמָחוֹסֵר הֶעֱרֵב הַשְׁתָּא מַשְׁמַע לָן דְּשַׁמְשָׁא מְמַיְלָא עָרְבָא, ויכלה הגמ' לתרץ שהחידוש הוא שאין חוששים שמא יראה אחר כך ויסתור את טהרתו למפרע (ראה תוס' ד"ה בשמיני), אלא שחידוש זה הוא רק להסוברים (לעיל פא, א) שראיה שאחר הטבילה סותרת למפרע מדאורייתא, אבל לשיטות (שם) שסוברות שאינה סותרת אלא מדרבנן אין זה חידוש, ולכך נקטה הגמ' שהחידוש הוא שאף שהוא מחוסר הערב שמש שוחטים עליו (צל"ח).

אֵימָא בַּשְּׁמִינִי, והברייתא נקטה חידוש זה דוקא בזבה ולא בזב, משום שאם היתה שונה כן בזב, היה מקום לפרש שמדובר בזב בעל שתי ראיות [שאינו חייב קרבן], והברייתא באה לחדש שאעפ"כ אינו מקריב בשביעי שלו אלא בשמיני משום שאין שוחטין על טבול יום, ואילו זבה שמחוסרת כיפורים, אפילו בשמיני אין שוחטים עליה. ולכך שנתה הברייתא דין זה בזבה, שבודאי מדובר בבעלת שלש ראיות – שאם היתה רואה רק שתי ראיות הרי היא רק שומרת יום כנגד יום ומותרת בשלישי, ועל כרחך שמדובר בבעלת שלש ראיות – ונתחדש שאף שהיא מחוסרת כיפורים שוחטים עליה (צל"ח).

מִשְׁנָה. הָאוֹנֵן - מי שמתו מוטל לפניו, כמבואר בגמ' בזבחים (ק, ב) 'עד מתי מתאוננין עליו... רבי אומר כל זמן שלא נקבר' (רש"י). ואף שמבואר בגמ' שם שהכוונה היא שלעולם יום הקבורה תופס לילו [דהיינו שנוהגת אנינות בלילה שלאחריו] אף אם אינו יום המיתה, וכן מבואר שם שביום המיתה לכולי עלמא נחשב אונן מדאורייתא גם אחר הקבורה, מכל מקום הגורם לדיני האנינות הוא מה שמתו מוטל לפניו, אלא שמחמת כן מחוייב הוא להגוז בדינים אלו גם אחר הקבורה [לרבנן כל אותו היום, ולרבי גם בלילה שלאחריו] (חי' ר' אריה לייב ב, לא). ויש שביאר, שבאמת איסור אונן אינו אלא כשמתו מוטל לפניו, והאיסור לאחר הקבורה הוא מדין אבל ולא מדין אונן (אבן האזל ביאת מקדש ב, ט).

וטעם הדבר ששוחטים על האונן, משום שהוא ראוי לאכול את פסחו לערב, שאין אנינות לילה אלא מדרבנן (רש"י). ומשנתנו מדברת דוקא בנעשה אונן קודם חצות, שאז אין שוחטים עליו בפני עצמו אלא עם אחרים, משום שיש לחוש שמא יטמא למתו ויבוא הקרבן לידי פסול, אבל בנעשה אונן אחר חצות, שכבר נתחייב בהקרבת הפסח, שוחטים עליו אפילו בפני עצמו אם לא ימצא מי שיתמנה עמו, שכיון שכבר נתחייב בהקרבת הפסח זהיר הוא שלא יפסל (ע"פ רש"י להלן צח, א). ויש שכתב שמשנתנו מדברת דוקא בנעשה אונן אחר חצות, שכבר חל עליו חיוב הקרבת קרבן פסח, אבל אם נעשה אונן קודם חצות, שכבר חלה עליו אנינות קודם זמן הקרבת הפסח, אינו יכול להקריב את הפסח כלל (תוס', ורש"י שם בפי' השני). וטעם החילוק, משום שדין זה

המשך במילואים עמ' 151

שֶׁמָּא יָבִיאוּ אֶת הַפֶּסַח לִידֵי פְּסוּל – שמא יטמא האונן למתו ולא יוכל לאכול את הפסח, ויהא הבשר נותר (רש"י, וביאר התוס' יו"ט, שכתב כן לפי מה שביאר בתחילת המשנה שאונן הוא זה שמתו מוטל לפניו, ראה ביאורנו לעיל סוף צ, ב), או שיזכר אחר כך שנטמא למתו (תפארת ישראל שם, ראה ביאורנו לעיל שם, שבאמת גם לאחר הקבורה נחשב אונן). ויש שפירש שאין החשש שמא יטמא, אלא שמא מתוך צערו לא יאכל (רמב"ם בפיהמ"ש שם).

חוץ מִן הַמְּפֻקָּח בַּגַּל שֶׁהוּא טָמֵא מֵתְחִלָּתוֹ, שאם לבסוף נמצא שם אדם מת, נמצא שהיה המפקח טמא קודם השחיטה [אף שהיא נעשתה קודם שמצאו את המת], שהרי האהיל על הטומאה מעת שהתחיל לפקח, וכמבואר בגמ' שמדובר בגל עגול, שהבא לפקחו בהכרח מאהיל על כולו [וחייב לעשות פסח שני] (רש"י). ואף שיתכן שעדיין לא מת אז, כלל הוא בידינו ש'כל הטומאות כשעת מציאתן' (תוס'), ואף שבעלמא יש לכל אדם חזקת חיים [וכמבואר במשנה בגיטין (כח, א) ששליח המביא גט יכול ליתן את הגט לאשה אפילו אם היה הבעל זקן או חולה, ואין חוששים שמא מת בינתיים], היינו דוקא כל זמן שלא התברר לנו שמת, אבל אם התברר שמת, בטלה החזקה לענין שנאמר שמת רק עכשיו, ואדרבה אנו אומרים שכבר מעיקרא מת, כיון שכל חי עומד למות (ט"ז יו"ד שצז, ב). ויש שכתבו, שבעלמא אף אם התברר לנו שמת תולים שמת עכשיו, אבל בנדון זה שנפל עליו הגל יש כאן ריעותא, ולכך אם מצאוהו מת תולים שכבר מת קודם (ש"ך בנקודות הכסף שם, נודע ביהודה קמא אה"ע לא). ויש שפירש שמדובר בגל שנפל מזמן, והספק הוא אם יש מת תחתיו (רמב"ם קרבן פסח ו, י), ולפירוש זה מובן בפשיטות שבודאי נטמא המפקח מתחילתו (נודע ביהודה שם).

גְּמָרָא. אֲבָל גַּל אֲרוּךְ פָּטוּר וְכוּ' אֵימָא טָהוֹר הָיָה בְּשָׁעַת שְׁחִיטָה, והיינו באופן שהגל נמצא ברשות היחיד, שאם הוא ברשות הרבים נחשב המפקח לודאי טהור בזמן שחיטת הפסח, שספק טומאה ברשות הרבים טהור. ואף שספק טומאה ברשות היחיד טמא, כאן יש לטהרו מדין טומאת התהום, כיון שאין אדם בעולם שיודע אם בחלק זה של הגל הארוך שהאהיל עליו קודם שחיטת הפסח יש טומאה, וגם לא ידוע אם בשעה שהאהיל היה חי או מת, ושני ספיקות אלו מצטרפים להחשיב את הטומאה כטומאת התהום, שאין מביאים עליה פסח שני (רש"ש). ויש שהקשה, שמלשון הגמ' 'אימא טהור היה' משמע שפטור מספק, ואילו מדין טומאת התהום יוצא בודאי בפסח ראשון, ולכן פירש שהדין שספק טומאה ברשות היחיד ודאי טמא, לא נאמר אלא כאשר הנדון הוא לגבי הטומאה עצמה, ולא לגבי זמנה, ולכן בסוגייתנו שהמפקח בודאי נטמא והספק הוא רק מתי נטמא, דינו כשאר ספיקות שבתורה שהוא טמא רק מספק [ומכל מקום אין להעמידו בחזקת טהרה, כיון שבספק טומאה ברשות היחיד נאמר דין נוסף, שאין מעמידים את המסופק בחזקת טהרה, ודין זה נאמר גם כאשר הנדון הוא לגבי זמן הטומאה] (אבי עזרי קרבן פסח ו, י). ויש שכתב, שמדובר בגל הנמצא ברשות הרבים, שמדאורייתא הוא בחזקת טהור, ומכל מקום מדרבנן היה צריך להביא פסח שני, שכן מבואר בגמ' (ע"ז לז, א) שאף בספק טומאה ברשות הרבים אם יש לפניו מים לטבול חייבוהו חכמים לטבול, וכן כאן היה להם לומר שיביא פסח שני ויצא ידי חובתו בודאי, אלא שאי אפשר להביא פסח שני מספק, וכדלהלן, ולכך יצא ידי חובת פסח מדין ספק טומאה ברשות הרבים טהור (בית אפרים אה"ע ל).

מַתְנִי' מְשָׁנָה. וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר, ומכל מקום לכתחילה מודה רבי יוסי שאין שוחטים על היחיד, וכמבואר בגמ' להלן (צה, א) שרבנן דרשו מהפסוק 'יעשו אותו' שאין שוחטין על היחיד – 'דכמה דאפשר לאהדורי מהדרינן', והם סוברים כרבי יוסי, שהרי לדעת רבי יהודה אין שוחטים כלל על היחיד (כסף משנה ומהר"י קורקוס בדעת הרמב"ם קרבן פסח ב, ב).

וַאֲפִילּוּ חֲבוּרָה שֶׁל מֵאָה שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לֶאֱכוֹל כְּזַיִת אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן, ואף אם לא כל אחד מהם יכול לאכול כזית, די בכך שאחד מהם יכול לאכול כזית (רש"י). ואמנם לכתחילה צריך שכל אחד מהם יוכל לאכול כזית, אלא שבדיעבד אם שחט, אין הקרבן נפסל אלא כאשר אין אפילו אחד שיכול לאכול כזית (מלא הרועים).

גְּמָרָא. עֲשָׂרָה וְאֵין יְכוֹלִין לֶאֱכֹלוֹ אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן, שאין בהם מי שיכול לאכול כזית ממנו (רש"י). ויש שכתב, שדין זה הוא גם לדעת רבי יהודה, כדי שלא יביאו את הפסח לידי פסול (תוס'). ובברייתא שנקטה 'עשרה' ולא 'מאה' כמו במשנה, וכן נקטה 'שיכולים לאוכלו' ולא 'לאכול כזית' כמו במשנה, התחדש חידוש נוסף שלא נתבאר במשנה, שכן המשנה חידשה שאם אין אחד שיכול לאכול כזית אין שוחטים את הפסח, והברייתא באה לחדש [אפילו לרבי יהודה] שצריך שהקרבן כולו יוכל להיאכל על ידי המנויים עליו, אבל אם אין יכולים לאכול את כולו, אין שוחטין, שלא יביאו את הפסח לידי פסול, ולכך נקטה לשון 'לאוכלו', דהיינו את כולו, וכן נקטה 'עשרה', שכן לא מסתבר שמאה אנשים יחד לא יוכלו לאכול את כל הקרבן בין כולם (מלא הרועים).

מְנַיִן לַזּוֹבֵחַ אֶת פִּסְחוֹ בְּבָמָת יָחִיד בְּשָׁעַת אִיסּוּר הַבָּמוֹת שֶׁהוּא בִּלְּא תַּעֲשֶׂה וְכוּ', היינו כששוחטו בערב פסח קודם חצות, שאף שאינו ראוי כעת להקרבה במקדש, מכל מקום עובר בלאו משום שחוטי חוץ, לפי שראוי לאחר זמן, אבל אם שוחט לאחר חצות, שהוא זמן שראוי להקרבה, חייב כרת מדין שחוטי חוץ (רש"י, ע"פ הגמ' בזבחים קיד, ב בביאור הראשון). ועוד פירשו בגמ' בזבחים (שם בביאור השני), שמדובר בשוחט את הפסח לאחר חצות בזמן היתר הבמות, שלא הותר להקריב את הפסח אלא בבמת ציבור, אבל בבמת יחיד עובר בלאו [והלשון 'בשעת איסור הבמות' כוונתה שבמת יחיד אסורה לקרבן פסח]. ולביאור זה, מה שדרשו בסיפא של הברייתא 'יכול אף בשעת היתר הבמות כן, תלמוד לומר באחד ואינו יכול להביא פסח שני מספק, וכמבואר בגמ' לעיל (פח, ב - פט, א), שאי אפשר להביא ולהתנות שאם אינו חייב בפסח יהא שלמים, משום שצריך לתת חזה ושוק לכהן, וכהן שעשה פסח ראשון אינו יכול לאכול מפסח שני, ואילו כהן שצריך לעשות פסח שני אינו יכול לצאת ידי חובה בקרבן זה שהוא ספק שלמים [אמנם ראה שם לענין חמשה שנתערבו עורות פסחיהם ונמצאה יבלת באחד מהם, שניתן לצרף כהן אחד לכולם יחד, כיון שאחד מהקרבנות הוא בודאי פסח] (ע"פ שער המלך קרבן פסח ג, ט). ויש שכתבו, שבסוגייתנו הספק הוא ברשות הרבים ויש למפקח את הגל חזקת טהרה, ואינו חייב בפסח שני אלא מדרבנן, ולא התירו לו מחמת חיוב דרבנן להקריב פסח שני ולהתנות עליו שאם אינו פסח יהא לשלמים, כיון ששלמים טעונים סמיכה, ומספק אינו יכול לסמוך על הקרבן [אכן, אילו היה חייב מדאורייתא, היתה הסמיכה נדחית מפני ספק כרת, כמבואר בתוס' לעיל (שם ד"ה הני)] (בית מאיר [בתוס' ד"ה שהיה], בית אפרים אה"ע ל. וראה שם טעמים נוספים מדוע אינו יכול להביא קרבן מספק).

המשך במילואים עמ' 151

האשה פרק שמיני פסחים צא.

ס) קידושין מה: ב"מ קו:, ג) קדושין מב. [לקמן נה. צט. יומא נא.], ד) [ועיין תוספות לקמן נה. ד"ה מיעטן], ה) זבחים דף קיג:, ו) [פירוש לה: נלע ד.], ז) בפרקין ה"ו, ח) עי' נדה מה ע"א וב"ב מה ע"א.

(ס) גמ' בית אסורין דעמ"ס לא לף מתני': (ב) תוס' ד"ה לף שט וכו' תחיים דכתיב אצר פיסס:

ל) [בכוונתם קיד ע"ב וכן בתוספתא זבחים פרק יג ה"ו ויתא ליתא לתיכתא "באחד שערין"] (גליון): ב) בכת"י הספרי מתה"י **לרבי יהודה** אשה בראשון:

באחד שעריך. כשכל ישראל נכנסין בשער אחד כלומר בשיר אחת [טוכה נה: ד"ה וליל].

[מכאן שייך לעמוד ב]

איש זבוב. למעוטי קטן שאין לו בא ליקח בשביל חתרים לזיזתו ואכס לבן מקחו [ירושלמי מכ ע"א]. **אשה בראשון הובה.** בהגהת הפסח לאשון [ספרא דבי רב: ד"ה מהצדין האוזן]. שלא נשמע בחתו קדשים בפרק עטיל יום (זבחים דף ק:) ליחזו לאון כל זמן שלא נקבר בשיל צ ציים.

א) שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד: [צפניה ג, יג]

ב) לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת הַפֶּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם: [דברים טז, ה-ו]

ג) וְאִם יַעֲשׂוּ הַבַּיִת מַחֲלוֹת מַשָּׂה וְקֶרַח הוּא וְשִׁבְנוּ הַקּוֹלֵל אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נַפְשׁוֹ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תְּכַסּוּ עַל הַשָּׂלָה: [משנה כ, ז]

ד) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת חַטָּאתָם וְאֶת עֹלָתָם לִפְנֵי יְיָ וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הֲטִיבַת בְּעֵינֵי יְיָ: [ויקרא י, יט]

ה) אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: [ויקרא יז, ג-ד]

ו) פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֲבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיְיָ לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְיָ דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפַךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּהּ: [ויקרא יז, ד] ז) אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֵּר שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר: [תהלים קמד, ח]

שהיה טבא מתחתו. תימה לר"י מפקח הגל נמי נימא מי הוה כהמתמיל לפקח. וי"ל דכיון דמקלו מת קיים לן למימר שממתלו היה מת מכל טומאות כשעת מעילתן[ס]: **לא שנו** אלא בבית האסורין של עכו"ם. גירולמני[ס] מוקי לה דרבי יוסי בר בון בשם רבי יוחנן דכתבינהו יחזקאל אבל עשרה שוחטין עליהן. נהמ מהם לפילו ר' יהודה בתמן אלא יכילו לאוכלו בטהרה[ס] ומשמע דאפילו בית אסורין של ישראל כיון שהבטיחוהו להוציאו לא משקרי שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולכך שוחטין עליה. אמר רב חסדא זה האמור בבית אסורין של גוים ששנינו אין שוחטין עליו בבית האסורין שהוא חוץ לחומת בית פאגי פי' מקום חוץ לחומות ירושלים שאין אוכלין שם קדשים קלים. אבל אם הוא זה בבית האסורין לפנים מבית פאגי שוחטין עליו דאפשר דמעיילינן ליה פחתא התם ואכיל ליה. ואלו ששנינו במשנתנו כגון האוזן ומי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורין והחולה והזקן שוחטין עליו בפני עצמה בית מעומין. בבל עתיד חייב עתים פשוט כיצד גל עגול אבל גל עגול אינו אלא גל עגול אבל גל ארוך אימור שהור היה אני אומר נזרק הדם עד שלא הגיע לשומאה. תניא נמי הכי ר' ישמעאל בר' יוחנן אומר מפקח בגל עתים חייב עתים פשוט כיצד גל עגול כו': **אין שחיטתן** את הפסח על היחיד כו'. תנו רבנן מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח בכל פתחיך אלא בשעה שהקהל מתקבצין לבתמרינן בכילה טולין (לעיל דף פט:) שלין היחיד מלכיש. **והתנן** אין עושין חבורת נשים. מעשקרל דקתני בפני עצמה לא קשיא ליה אלא דקתמר דקתמר אימא בפני עצמן משום דמשמע ליה אלא מקרא מתניתין חבורת נשים אלא כשים נשים שכנסה שמועמות זו על זו ואין זהירין לשמור הפסח ומביאות שומן לידי פסול אבל יחידה שומטין עליה: וכתיב

עשרה ואין יכולין לאוכלו אין שוחטין עליהן. נהמ מהם לפילו ר' יהודה בתמן אלא יכילו לאוכלו בטהרה[ס] ומשמע דאפילו בית אסורין של ישראל כיון שהבטיחוהו להוציאו לא משקרי שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולכך שוחטין עליה. אמר רב חסדא זה האמור בבית אסורין של גוים ששנינו אין שוחטין עליו בבית האסורין שהוא חוץ לחומת בית פאגי פי' מקום חוץ לחומות ירושלים שאין אוכלין שם קדשים קלים. אבל אם הוא זה בבית האסורין לפנים מבית פאגי שוחטין עליו דאפשר דמעיילינן ליה פחתא התם ואכיל ליה. ואלו ששנינו במשנתנו כגון האוזן ומי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורין והחולה והזקן שוחטין עליו בפני עצמה בית מעומין. בבל עתיד חייב עתים פשוט כיצד גל עגול גל ארוך אימור שהור היה אני אומר נזרק הדם עד שלא הגיע לשומאה. תניא נמי הכי ר' ישמעאל בר' יוחנן אומר מפקח בגל עתים חייב עתים פשוט כיצד גל עגול כו': **אין שחיטתן** את הפסח על היחיד כו'. תנו רבנן מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח בכל פתחיך אלא בשעה שהקהל מתקבצין לבתמרינן בכילה טולין (לעיל דף פט:) שלין היחיד מלכיש. **והתנן** אין עושין חבורת נשים. מעשקרל דקתני בפני עצמה לא קשיא ליה אלא דקתמר דקתמר אימא בפני עצמן משום דמשמע ליה אלא מקרא מתניתין חבורת נשים אלא כשים נשים שכנסה שמועמות זו על זו ואין זהירין לשמור הפסח ומביאות שומן לידי פסול אבל יחידה שומטין עליה: וכתיב

[א]והמפקח את הגל וכן [ב]מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורין והחולה והזקן שהן יכולין לאכול כזית שוחטין עליהן על כולם אין שוחטין עליהן בפני עצמן שמא יביאו את הפסח לידי פסול לפיכך אם אירע בהן פסול פטורין מלעשות פסח שני חוץ מן המפקח בגל שהוא טמא מתחלתו: **גמ'** אמר רבה בר הונא א"ר יוחנן [ג]לא שנו אלא בית האסורין דעכו"ם אבל בית האסורין דישראל שוחטין בפני עצמו כיון דאבטחינהו מפיק ליה [ד]דכתיב [ה]שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב אמר רב חסדא הא דאמרת בית האסורין דעכו"ם [ו]לא אמרן אלא חוץ לחומת בית פאגי אבל לפנים מחומת בית פאגי שוחטין עליו בפני עצמו מ"ט אפשר דאמטו ליה ואכיל ליה: לפיכך אם אירע וכו': אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן [ז]לא שנו אלא גל עגול אבל גל ארוך פטור מלעשות פסח שני אימא טהור היה בשעת שחיטה תניא נמי הכי ר"ש בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר מפקח בגל עתים פטור עתים חייב כיצד גל עגול ונמצאת טומאה תחתיו חייב גל ארוך ונמצאת טומאה תחתיו פטור אימא טהור היה בשעת שחיטה: **מתני'** [ח]אין שוחטין את הפסח על היחיד דברי רבי יהודה ורבי יוסי [ט]מתיר ואפילו חבורה של מאה שאינן יכולין לאכול כזית אין שוחטין עליהן. [י]ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים: **גמ'** [יא]ר"ח מנין שאין שוחטין את הפסח על היחיד ת"ל [יב]לא תוכל לזבוח את הפסח באחד דברי ר' יהודה ורבי יוסי אומר יחיד ויכול לאכלו שוחטין עליו עשרה ואין יכולין לאכלו אין שוחטין עליהן ורבי יוסי האי באחד מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדר"ש [יג]דתניא ר"ש אומר [יד]מניין לזובח את הפסח בשעת איסור הבמות שהוא בלא תעשה ת"ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך [טו]יכול אף בשעת היתר הבמות כן ת"ל באחד שעריך [טז]לא אמרו אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד ורבי יהודה האי מנא ליה דאתא אמר לך לא סלקא דעתך דהא כתיב [יז]איש לפי אכלו. רמי ליה רב עוקבא בר חנינא מפרישנא לרבא מי א"ר יהודה אין שוחטין את הפסח על היחיד ורמינהו אשה בראשון שוחטין עליה בפני עצמה ובשני עושין אותה תפילה לאחרים דברי ר' יהודה א"ל לא תימא בפני עצמה אלא אימא בפני עצמן אמר ליה מי עבדינן חבורה שכולה נשים והתנן אין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים מאי לאו נשים לחודייהו ועבדים לחודייהו וקטנים לחודייהו אמר ליה לא נשים ועבדים וקטנים נשים ועבדים משום תפלות קטנים ועבדים משום פריצותא

נשים ועבדים יחזו משום תפלות והוא דבר עבירה כדרסינן רוצה אשה בקב חגבים ולא עבדים וקטנים משום פריצותא:

[א] ק"ק פלכה ו:
[ב] ב ב"מ: שם פ"ב הלכה ט:
[ג] א מי' שם פ"ו הלכה ו:
[ד] ב מי' שם פ"ב הלכה ג:
[ה] ג מי' שם פ"ג הלכה ג:
[ו] ד מי' שם פ"ה הלכה ג:
[ז] ה מי' שם פ"ה הלכה ד:
[ח] ו מי' שם פ"ה הלכה ג:

פריצותא. גופא [א] אשה בראשון שוחטין עליה בפני עצמה ובשני עושין אותה טפילה לאחרים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר [א] אשה בשני שוחטין עליה בפני עצמה ואין צ"ל בראשון ר"ש אומר אשה בראשון עושין אותה טפילה לאחרים בשני אין שוחטין עליה כל עיקר במאי קמיפלגי רבי יהודה סבר [א] במכסת נפשות ואפילו נשים וכי תימא א"ה אפילו בשני נמי כתיב [ב] חטאו ישא האיש ההוא איש אין אשה לא וכי תימא אי הכי אפילו טפילה נמי בשני לא אהני [ג] ככל חקת הפסח לטפילה בעלמא ורבי יוסי מ"ט דכתיב בראשון [א] במכסת נפשות ואפילו אשה וכתיב בפסח שני [ב] ונכרתה הנפש ההיא מישראל[ב] נפש ואפילו נשים ואלא חטאו ישא האיש ההוא למעוטי מאי למעוטי קטן מכרת ור"ש כתיב בראשון איש איש אין אשה לא וכי תימא אי הכי אפילו טפילה נמי לא אהני ליה במכסת נפשות לטפילה וכ"ת אפילו בשני נמי מיעט רחמנא בשני דכתיב [ב] חטאו ישא האיש איש אין אשה לא ממאי קממעיט ליה אי מחיוב השתא בראשון לא בשני מיבעיא אלא לאו מטפילה ומאי איש דקאמר ר"ש אי נימא [ד] ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו' ההוא מיבעי ליה לכדרבי יצחק [ג] דאמר [ב] איש זוכה ואין קטן זוכה ואלא [א] מאיש לפי אכלו הא מדר' יוסי סבר לה כר' שמעון רבי שמעון נמי סבר לה כר' יוסי וההוא מיבעי ליה דשוחטין את הפסח על היחיד אמר לך אם כן נכתוב רחמנא לפי אכלו מאי איש שמעת מינה תרתי. כמאן אזלא הא דאמר רבי אלעזר [ג] אשה בראשון חובה ובשני רשות ודוחה את השבת אי רשות אמאי דוחה את השבת אלא אימא [ג] בשני רשות ובראשון חובה ודוחה את השבת כמאן כרבי יהודה. א"ר יעקב א"ר יוחנן [ד] אין עושין חבורה שכולה גרים שמא ידקדקו בו ויביאוהו לידי פסול: ת"ר [ד] [ה] פסח ומצה ומרור בראשון חובה מכאן ואילך רשות ר' שמעון אומר באנשים חובה ובנשים רשות אהייא קאי אילימא אפסח [ו] פסח כל שבעה מי איכא ואלא אמצה ומרור אימא סיפא ר"ש אומר באנשים חובה ובנשים רשות (א) לית ליה לרבי שמעון הא [ו] דאמר רבי אלעזר נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנאמר [ה] לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה והני נשים הואיל וישנן בבל תאכל חמץ ישנן בקום אכול מצה אלא אימא פסח מצה ומרור בראשון חובה מכאן ואילך רשות ר' שמעון אומר פסח באנשים חובה בנשים רשות: **מתני'** [ז] [י] אונן טובל ואוכל את פסחו לערב אבל לא בקדשים השומע על מתו

רש"י

עבדים וקטנים משום פריצותא. למשכב זכור: **אין שוחטין עליה כל** עיקר. ואפי' טפילה, דלא שייכא ביה מידי, ואי אכלה ביה הוה פסח נאכל שלא למנויו, וה"ה לעבדים דאין אוכלין בו, וכי אכלי עבדים ונשים בראשון שהן רשות בו, אבל בשני לא, דאפי' מרשות אימעוט כדלקמן: **במכסת** נפשות. מדלא כתב אנשים אפי' אשה במשמע: **כתיב בשני חטאו ישא האיש ההוא.** והכי משמע ליה קרא, והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ראשון ונכרת, כי קרבן ה' כו' כי לשון שימוש אי, כשקרבן ה' לא הקריב במועדו בשני חטאו ישא, והכי דריש בפרק מי שהיה טמא (לקמן צג.) אליבא דר"י[ב] אי נמי קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני חטאו ישא: **וכתיב בשני ונכרתה הנפש ההיא.** דאע"ג דאראשון קאי, מיהו כי קרבן ה' אשני קאי וכדמפרשינן, וגמרינן בה כרת לקמן (צג:) האי חטאו ישא [ז] מונשא חטאו דמברך את השם דכתיב ביה [ז] את ה' הוא מגדף ונכרתה וגו', והוי כמאן דכתיב נפש בגופיה: **ואלא האיש.** דגבי פסח מאי עביד ליה, ליכתוב חטאו ישא ותו לא: **כתיב בראשון איש.** לקמן בעי מאי איש כתיב בראשון: **איש זוכה.** לאחרים בלקיחתו, אם לקח מקח לצורך אחרים או קיבל מתנה לשם אחרים, כדכתיב [ד] ויקחו איש שה לבית אבות, ואין קטן זוכה דאין נעשה שליח: **אלא מאיש לפי אכלו.** דריש ליה למעוטי אשה: **והא מדר' יוסי סבר לה כר"ש.** דאין שוחטין פסח בבמת יחיד [ח] מלא תוכל לזבוח[ח]: **ר"ש נמי סבר לה כר' יוסי.** דיליף מאיש לפי אכלו ששוחט פסח על היחיד, דאי לא ס"ל כוותיה, ממאי דהאי [ח] באחד לדרשא דידיה אתא, הא טפי משמע שפיר כרבי יהודה דאין שוחטין על היחיד: **לפי אכלו.** בלאו איש נמי נפקא לן מלשון יחיד דשוחטין פסח על היחיד, ואיש דרשינן ליה למעוטי אשה: **רשות ודוחה את השבת.** בתמיה: **ידקדקו בו.** משום שאינן בני תורה יחמירו עליו לדקדק ויפסילוהו על חנם: **הכי גרסינן תנו רבנן פסח מצה ומרור בראשון חובה** כו'. בראשון לילה הראשון: **אהייא** קאי. מכאן ואילך רשות דתנא קמא, אי נימא אפסח, פסח כל שבעה מי איכא: **ואלא אמצה ומרור.** ועלה מהדר ר"ש, אף בראשון דקאמרת חובה באנשים הוא דהויא, אבל בנשים רשות: **לית ליה לר"ש.** והא ליכא למימר דליהדר אמרור לחודיה, דסתמא מצה ומרור בהדי הדדי כתיב (במדבר ט) [ט] על מצות ומרורים, וכשם שנשים באכילת מצה חובה הכי נמי במרור: **הואיל וישנן בבל תאכל חמץ.** דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, דכתיב [י] איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו'[ט]: **אלא הכי קאמר, פסח מצה ומרור בראשון חובה מכאן ואילך רשות.** וקאי האי מכאן ואילך אמצה ומרור, ור"ש פליג אפסח, דקאמרת בראשון חובה באנשים הוא דהוה חובה, אבל בנשים רשות, ורבי שמעון לטעמיה: **מתני' אונן טובל ואוכל את פסחו לערב.** ואף על פי שעדיין לא נקבר, דאין אנינות מן התורה אלא ביום, שנאמר (ויקרא י יט) [כ] הן היום הקריבו [י] ואני אונן ואכלתי חטאת היום, יום אסור לילה מותר, וטבילה בעי, וזו אחת מאחת עשרה מעלות דחומר בקודש (חגיגה דף כא.) האונן והמחוסר כפורים צריכין טבילה לקודש, מתוך שנאסרו עד עכשיו בקדשים אצרכינהו רבנן טבילה, ואף על פי שמחוסר כפורים טבל אתמול. **אבל לא יאכל** אונן לערב בשאר קדשים, דאיסור אנינות לילה מדרבנן, ולגבי פסח לא העמידו דבריהן במקום כרת: **השומע על מתו.** יום שמועה הוי אונן דרבנן.

וכן

תוספות

וכתיב בשני ונכרתה הנפש ההיא אפי' אשה. ולא נפקא לרבי יוסי אשה מככל חקת הפסח דמהתם מפיק רבי יהודה טפילה דאי לאו הנפש ההיא ככל חקת הפסח לא הוה מוקמינן אלא לטפילה כר' יהודה ואיש למעוטי חובה הלכך גלי הנפש ההיא דלא ממעטינן אשה מאיש:

איש ולא קטן. תימה אמאי איצטריך דהיכן מצינו שחייב קטן במצות. וי"ל דאיצטריך לקטן שהגדיל בין שני פסחים דס"ד דחייב לעשות פסח שני קמ"ל דשני תשלומין דראשון הוא. ובפרק מי שהיה טמא (לקמן דף צג.) משמע דנפקא לן מקרא אחרינא. ובפ' ד' מיתות (סנהדרין דף נד:) נמי קשה אמאי איצטריך איש פרט לקטן גבה על אשת איש ועל אשת אביו ועל הזכר ועל הבהמה:

אי נימא מאיש שה הא מיבעי ליה לכדר' יצחק כו'. תימה לר"י דבריש פ"ב דקדושין (דף מב.) משמע דמילתיה דרבי יצחק מאיש לפי אכלו נפקא. ואומר ר"י דהתם משום דמאיש שה מפיק לשליחות דלא מצי מפיק שליחות מאיש לפי אכלו לכך נפקא דרבי יצחק מאיש לפי אכלו אבל תלמודא דהכא נפקא ליה שליחות מדרבי יהושע בן קרחה[ל] ולכך מוקי איש שה לכדרבי יצחק דמשמע דמיירי בזכיה טפי מאיש לפי אכלו:

איש זוכה ואין קטן זוכה. תימה אמאי איצטריך קרא והא קי"ל[נ] דאין שליחות לקטן ובפ' קמא דבבא מציעא (יב.) מוכח דזכיה מטעם שליחות. וכי תימא מהכא קיי"ל דאין לו שליחות אכתי קשה אמאי איצטריך למעט דאינו זוכה הא אפילו לעצמו אין לו זכיה במציאתו אלא מפני דרכי שלום כדאמרינן בהניזקין (גיטין דף נט.) ויש לומר דדוקא מציאה אבל מתנה דדעת אחרת מקנה אותו עדיף כדמסיק בשנים אוחזין (ב"מ דף יא:) וכן בפרק התקבל (גיטין דף סד:) קאמרינן צרור זורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו אפי' לגבי קנין דאורייתא[מ]:

רבי שמעון נמי סבר לה כרבי יוסי. תימה דילמא סבר לה כרבי יהודה ותרתי שמעת מינה כדאמרינן לעיל לרבי יהודה:

שמא ידקדקו בו ויביאוהו לידי פסול. תימה דבעי למימר דגרים מדקדקים ביותר ודמי להא דאמרינן (חולין דף ד.) כל מצוה שהחזיקו בה [ו] גרים וכותים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל ובירושל'[ס] גרים אמר רבי יעקב בר יצחק בשם רבי יוסי אין עושין חבורות של גרים שמתוך שהן מקולקלים אין מדקדקין ויביאוהו לידי פסול ובכל דוכתא נמי חזינן דגרים לא דייקי במצות כישראלים והכא קאמר דגרים מדקדקים יותר:

גבי

עין משפט נר מצוה

מה א מיי' פ"ב מהלכות ק"פ הלכה ד:
מו ב מיי' פ"ב מהלכות שלוחין הלכה ג:
מז ג מיי' פ"ה מהלכות קרבן פסח הלכה א ופ"ז הלכה ג:
מח ד מיי' שם פ"ב הלכה ד:
מט ה מיי' פ"ו מהלכות מצה הלכה א סמג עשין מ טור שו"ע או"ח סימן תעב סעיף ז:
נ ו מיי' פ"ו מהלכות קרבן פסח הלכה ט ופ"ב מהלכות ביאת מקדש הלכה י [רב אלפס ברכות פ"ג עמ' כו וברא"ש שם סי' טו ושבת פ"א עמ' כ וברא"ש שם סימן לח]:

רבינו חננאל

גופא אשה בראשון שוחטין עליה בפני עצמה ובשני עושין אותה טפלה לאחרים[ג]. מאי טעמא כתי' בראשון במכסת נפשות ואפילו נפש אשה משמע. וכתיב בשני חטאו ישא האיש ההוא איש ולא אשה. וכי תימא אי הכי אפי' טפלה נמי לא תעשה אותה בשני ת"ל ככל חקת הפסח אהני האיש למעוטה בשני מחובה. אהני ככל חקת הפסח לרבויי לטפלה בעלמא. ור' יוסי אומר לטעמא דאמר שוחטין את הפסח ביחיד וכתיב בראשון במכסת נפשות ובשני כתיב ונכרתה הנפש ההיא כל נפש במשמע ואפילו אשה. ר' שמעון אומר בראשון עושין אותה טפלה לאחרים ובשני אין שוחטין עליה כל עיקר. מאי טעמא בראשון כתיב איש לפי אכלו ובשני כתיב חטאו ישא האיש ההוא איש ולא אשה. ודייקי' השתא בראשון פטור בשני מבעיא אלא מכלל שבראשון טפלה ואפילו טפלה שבראשון מיעטה בשני. וקמו להו ר' יוסי ור' שמעון בשיטתא חדא דשוחטין את הפסח על היחיד: אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן אין עושין חבורה שכולה גרים שמא לא ידקדקו בו ויבאוהו לידי פסול: ותרצינן להא מתניתא הכי תנו רבנן פסח מצה ומרור בלילה הראשון חובה מצה מכאן ואילך רשות ר' שמעון אומר פסח באנשים חובה (מכאן ואילך רשות) [בנשים רשות]: אונן טובל ואוכל פסחו לערב אבל לא בקדשים.

ליקוטי רש"י

[ההתחלה בעמוד א]

ואוכל פסחו לערב. אבל לא בקדשים מפרש לה בפסחים (דף צב.) קסבר אנינות לילה דרבנן ואנינות לאורייתא אל יומא הוא כדכתיב ואחריתה כיום מר (עמוס ח) [זבחים צט ע"ב]. ולא גרסינן בה מחוסר כיפורים דלאו צריך להמתין לערב אלא מביא כפרתו וטובל ואוכל בקדשים [שם]. **השומע על מתו.** שמע שמת לו מת ובשמועה קרובה שתוך ל' שמקין [שם].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספתא פרק ח ה"ו ומזכר סנהדרין דף יג: ולקמן צג.] ועי' חלה פ"ד מי"א, ב) קדושין מב., ג) [לעיל עט: סנהדרין דף יג:], ד) [תוספתא פרק ב הט"ו], ה) [לקמן צו.], ו) לעיל מג., ז) זבחים לט:, ח) לעיל עמוד א', ט) לעיל מג., י) זבחים ק: עיי"ש, כ) קדושין דף מא:, ל) גיטין דף כג., מ) ועי' תוס' קידושין דף מב. ד"ה איש וש"נ, נ) [עיין ברכות מז: קדושין עו ע"א גיטין י. חולין ד. איתא כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקים כו' אבל מענין גרים בהך מילתא נעלם ממני מקומו] ועיין נודע ביהודה תניינא או"ח סי' צ"ד בסופו שהוא מקידושין ע: לפי' ר"א הגר בתוד"ה קשים, ס) בפירקין ה"ז.

הגהות הב"ח

(א) גמרא ובנשים רשות וכי לית ליה לר"ש הא:

הגהות וציונים

א] בכת"י הנפש ההיא מעמיה, ועיין רש"ש: ב] צ"ל אליבא דרבי (מרומי שדה וכן הוגה במהר"ם): ג] נראה דיש להוסיף דברי ר' יהודה:

תורה אור השלם

א) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

ב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: [במדבר ט, יג]

ג) לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: [במדבר ט, יב]

ד) דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: [שמות יב, ג]

ה) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג]

ו) וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ: [ויקרא כד, טו]

ז) וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיָד רָמָה מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר אֶת יְיָ הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ: [במדבר טו, ל]

ח) לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: [דברים טז, ה] ט) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא] י) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּייָ וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא: [במדבר ה, ו] כ) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת חַטָּאתָם וְאֶת עֹלָתָם לִפְנֵי יְיָ וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי יְיָ: [ויקרא י, יט]

רַבִּי יְהוּדָה סָבַר בְּמִכְסַת נְפָשׁוֹת וַאֲפִילּוּ נָשִׁים, ולולי הריבוי היו הנשים פטורות, משום שמצות קרבן פסח היא מצות עשה שהזמן גרמא. ועוד יש לפרש, שאילולי הריבוי היינו למדים כרבי שמעון שדרש ממה שנאמר בפסח ראשון 'איש' למעט אשה (מהר"י קורקוס קרבן פסח א, א). ויש שכתב, שלא שייך לפטור נשים ככל מצוות עשה שהזמן גרמא, משום שהקרבן בא על שם הנס שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, ואף הנשים היו באותו הנס, וכמו שהן חייבות במגילה ובהדלקת נר חנוכה מטעם זה. ועוד, שהרי הן חייבות לאכול מצה [כמבואר בגמ' בסוכה (כח, ב)], וקרבן פסח הוקש למצה, שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו (תשב"ץ ק"ג, ג. אמנם ראה ביאורנו להלן קח, א ד"ה שאף, שיש סוברים שטעם זה אינו מועיל לחייב נשים במצוות דאורייתא). ויש שכתב טעם נוסף, שכיון שקרבן פסח הוא מצות עשה שיש בה כרת, נשים חייבות בה, וכמבואר בתוס' במגילה (כ, א) שמטעם זה צריך פסוק לפטור נשים ממילת בניהן (שפת אמת).

חָטָאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא אִישׁ אֵין אִשָּׁה לֹא. וכוונת הכתוב למי שלא עשה פסח שני שישא את חטאו, ולכך דורשים למעט אשה מפסח שני, ואין סוף הפסוק המשך לתחילתו העוסקת במי שלא הקריב פסח ראשון שלא מחמת טומאה או דרך רחוקה (רש"י). והיינו כדעת רבי להלן (צג, א) שפסח שני הוא רגל בפני עצמו, ולכן גם מי שלא נתחייב בראשון או ששגג בו, אם לא עשה את השני חייב כרת [אולם לדעת רבי נתן (שם), פסח שני הוא תשלומין לראשון, ומי שלא נתחייב בראשון אינו חייב לעשות את השני, ואם שגג בראשון אינו חייב כרת אף אם לא עשה את השני] (רש"י, ע"פ מהר"ם, ע"ש ששינה הגירסא בדברי רש"י).

אֲהֲנֵי כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח לְטַפְּלָה בְּעַלְמָא, שאף שלרבי יהודה אין נשים חייבות לעשות פסח שני ואי אפשר לשחוט עליהן בפני עצמן, מכל מקום הן יכולות לאכול ממנו, ואף אפשר למנותן עליו לצורך כך, כיון שיש להם רשות לעשות פסח. אמנם אם לא היתה להן רשות לעשות פסח, לא היה חל מינויין ולא היו רשאיות לאכול ממנו, שאין הפסח נאכל אלא למנוייו (אור שמח קרבן פסח ב, ג). ויש שכתב, שלדעת רבי יהודה אין נשים יכולות להתמנות על פסח שני, ומכל מקום יכולות לאכול ממנו ואינן עוברות על איסור 'שלא למנוייו', משום שאין איסור זה נוהג אלא במי שהוא בתורת מינוי, אבל מי שאינו בתורת מינוי, לא נאמר בו איסור אכילה שלא למנוייו (אבי עזרי קרבן פסח ה, ז, ע"פ תוס' נדרים לו, א). ולפירוש זה, מה שאסר עליהן רבי שמעון לאכול בשני, אף שלשיטתו גם בראשון אינן אלא טפילה לאחרים ואוכלות שלא במינוי, היינו משום גזירת הכתוב 'איש' ולא אשה, ובפסח ראשון יש ריבוי שיכולות ליטפל לאנשים (חקרי לב יו"ד ד, קמה).

לְמַעוֹטֵי קָטָן מִכָּרֵת, ואף שקטן פטור מכל המצוות, הוצרך הפסוק ללמד על קטן שהגדיל בין פסח ראשון לשני שהוא פטור, מפני שהשני הוא תשלומין לראשון (תוס'). ואף שרבי יוסי דרש את סוף הפסוק 'חטאו ישא האיש ההוא' על פסח שני, ונמצא שהוא סובר כדעת רבי להלן (צג, א, ראה ביאורנו לעיל ד"ה חטאו) שהשני הוא רגל בפני עצמו, ומבואר בגמ' שם שלרבי קטן שהגדיל בין שני פסחים חייב, מכל מקום לרבי יוסי נתחדש מגזירת הכתוב לפטור קטן שהגדיל בין שני פסחים (ע"פ מהרש"א). ויש שכתב, שבאמת לדעת רבי יוסי קטן שהגדיל בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני, והדרשה מ'איש' באה רק למעט שאם לא עשה אינו חייב כרת (רש"ש). והחילוק מדוע לרבי יהודה שהדרשה באה למעט אשה נתמעטה אשה לגמרי, ולרבי יוסי שבאה למעט קטן לא נתמעט אלא מכרת, משום שאשה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא, והטעם שהיא חייבת בקרבן פסח הוא משום שהוא מצות עשה שיש בה כרת [ראה ביאורנו לעיל (ד"ה רבי יהודה)], וכאשר נתמעט שאינה חייבת בפסח שני כרת, ממילא התמעטה לגמרי מעשיית פסח שני משום שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, אבל קטן שהגדיל נתמעט רק מכרת ולא מעיקר החיוב (משיב נפש).

אִישׁ זוֹכֶה וְאֵין קָטָן זוֹכֶה לאחרים, משום שאין שליחות לקטן (רש"י), ואפילו באופן שהוא יכול לזכות לעצמו מדאורייתא, כגון כשדעת אחרת מקנה אותו, אינו יכול לזכות לאחרים [שאם אין דעת אחרת מקנה אותו, הרי אינו יכול לזכות לעצמו מדאורייתא ולא הוצרך הכתוב ללמד שאינו זוכה לאחרים. ומכאן נלמד למעט שליחות לקטן לכל מקום] (תוס'), והיינו כדעת רב חסדא בגמ' בגיטין (סד, ב) שאין קטן זוכה לאחרים מדאורייתא אף כשדעת אחרת מקנה אותו. אמנם לדעת רב יהודה שם, באופן שיש דעת אחרת מקנה, קטן זוכה לאחרים מדאורייתא, משום שלא נתמעט קטן משליחות אלא בדבר שאינו יכול לעשות לעצמו, כגון הפרשת תרומה, אבל בזכיה, כשם שזוכה לעצמו על ידי דעת אחרת מקנה, כך זוכה לאחרים. ולשיטתו, אין להעמיד את המיעוט ש'אין קטן זוכה' באופן שדעת אחרת מקנה אותו, ואף שבלא דעת אחרת מקנה אינו יכול לזכות אפילו לעצמו, מכל מקום הוצרך הכתוב להשמיענו שאינו זוכה לאחרים, שלא נאמר שכיון ש'שה לבית אבות דאורייתא', דינו כגדול לענין קרבן פסח ויכול למנות אחרים על קרבן פסח שלו, או שדבר זה גופא בא הכתוב להשמיענו, ש'שה לבית אבות דאורייתא' ובאמת גם הקטן עצמו אינו יכול להתמנות על קרבן פסח אלא אוכל בו ללא מינוי, ולפיכך אינו יכול לזכות בו לא לעצמו ולא לאחרים (תוס' שם).

וְהַהוּא מִיבָּעֵי לֵיהּ דְּשׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד, שאם היה סובר כרבי יהודה, היה לו למעט מ'באחד' שאין שוחטים את הפסח ביחיד, שהיא הדרשה הפשוטה יותר, ולא לדרוש פסוק זה לשוחט בשעת איסור הבמות (רש"י). ואף שלעיל (ע"א) אמרו לדעת רבי יהודה שלמדים שני דרשות מ'באחד' – לאסור במת יחיד, ושאין שוחטין את הפסח על היחיד, יש לומר שלא אמרו כן אלא לדעת רבי יהודה שסובר ש'איש לפי אכלו' אינו ייתור, ולכך אינו יכול לדרוש מפסוק זה ששוחטין על היחיד וכמו שדרש רבי יוסי, אבל רבי שמעון בסוגייתנו הלא סובר שהוא נחשב ייתור, שהרי מיעט מפסוק זה אשה, ואם כן מסתבר יותר ללמוד מפסוק 'באחד' רק למעט במת יחיד ולא שאין שוחטין על היחיד, כיון שפשטות הכתוב 'איש לפי אכלו' משמע שבא ללמד ששוחטין על היחיד (שפת אמת, ביישוב קושיית התוס').

לֵית לֵיהּ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן הָא דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר נָשִׁים חַיָּיבוֹת בַּאֲכִילַת מַצָּה דְּבַר תּוֹרָה וְכוּ', ואין לפרש שדברי רבי שמעון נאמרו לגבי אכילת מרור שנשים פטורות ממנה, שהרי נאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו', וכשם שנשים חייבות במצה מדאורייתא כך הן חייבות במרור (רש"י). ואף שבגמ' להלן (קכ, ב) מבואר שבזמן הזה שאין קרבן פסח, חיוב מצה הוא מדאורייתא מדכתיב 'בערב תאכלו מצות', אבל מרור אינו אלא מדרבנן כיון שנזכר חיובו רק בפסוק 'על מצות ומרורים יאכלוהו', וכיון שאין פסח אין מרור [ואם כן גם לגבי נשים שאינן חייבות בפסח לדעת רבי שמעון,

המשך במילואים עמ' 151

בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים טוֹבֵל, וטבילה זו, יש שכתב שהיא טבילה נוספת מלבד הטבילה שטובל לגירותו, משום אכילת קדשים (מאירי לעיל צא, א). ויש שכתב, שחיוב הטבילה הוא משום שגר צריך להביא קרבן, ולכך דינו כמחוסר כיפורים שצריך טבילה לפני שמותר לאכול קדשים (מנחת חינוך מצוה ה אות כ, אור שמח מחוסרי כפרה א, ב). ויש שכתב, שאין צריך טבילה נוספת, וכוונת המשנה לטבילת הגירות שלו (תוס' חגיגה כא, א, ותוס' יו"ט ח, ח).

קָא סָבַר אֲנִינוּת דְּלַיְלָה דְּרַבָּנָן וְגַבֵּי פֶּסַח לָא הֶעֱמִידוּ דִּבְרֵיהֶם בְּמָקוֹם כָּרֵת. אמנם, אם אנינות לילה היתה מדאורייתא, היה אסור לאכול בקדשים, ואף שיום טוב מבטל אבילות, מכל מקום אינו מבטל אנינות כל זמן שלא נקבר המת. ועוד, משום שיום טוב מבטל רק את ענייני האבלות, כגון סיכה ורחיצה, אבל אינו מבטל דבר האסור מצד אחר, כגון אכילת קדשים (מאירי לעיל צ, א). וביאור הדברים, משום שיש לאונן שם 'אונן' גם ברגל, ואין הרגל מבטל אלא דינים והנהגות של האבלות והאוננות עצמן, אבל איסור אכילת קדשים אינה מצד הנהגת האנינות, אלא הוא דין בקדשים ומעשר שני שאסורים באכילת אונן, ולפיכך האונן אסור באכילת קדשים גם ביום טוב שאין נוהגים בו דיני אנינות (חי' הגר"ח מו"ק טו, ב). ויש שכתבו, שאונן מותר לאכול בקדשים ביום טוב (רבנו חננאל להלן צח, א, תוס' רי"ד וריטב"א מו"ק יד, ב), ולשיטתם מה שהוצרכה הגמ' לומר שמותר בקרבן פסח כיון שלא העמידו את דבריהם במקום כרת, הוא משום שמדובר בליל יום טוב, שאין בו חיוב שמחה, ולכך נוהגת בו אנינות (זכר יצחק א, מד).

דְּבֵית הִלֵּל סָבְרִי גְּזִירָה שֶׁמָּא יִטְמָא לְשָׁנָה הַבָּאָה וְיֹאמַר וְכוּ', והגמ' לא אמרה שהחשש הוא שאם נתיר אותו בפסח יטעה ויהא סבור שלטמא מת מותר לאכול קדשים ללא הזאת שלישי ושביעי, משום שגם בית שמאי מודים שבכל השנה צריך הזאת שלישי ושביעי מחמת חשש זה, ובאמת בכל הקדשים אסור עד שימתין שבעה ימים ויזה בשלישי ושביעי, אלא שסוברים שבקרבן פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת, ובית הלל סוברים שעדיין יש לחוש שמא יסבור שקרבן פסח שונה משאר הקרבנות, וטמא מת מותר בו ללא הזאת שלישי ושביעי, ולכך העמידו דבריהם גם במקום קרבן פסח. ויתכן עוד, שלגבי כל הקדשים גזרו גם בערל ישראל משום ערל גוי, ורק לגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת לגזור בערל ישראל [וכדלהלן בסמוך] (שפת אמת, וראה מנחת חינוך מצוה ה אות כ שכתב, שגר אסור בכל הקדשים עד שימתין שבעה ויזה בשלישי ובשביעי).

אֲבָל עָרֵל יִשְׂרָאֵל דִּבְרֵי הַכֹּל טוֹבֵל וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב, וטעם טבילה זו, יש שכתב שהוא כדי להיטהר לרגל (תוס' יו"ט). ויש שכתב שהוא מאותו טעם שאונן ומחוסר כיפורים צריכים טבילה לקודש, שיש לחוש שבזמן שהיו אסורים לא נזהרו מלהיטמא, ואף בערל שהיה אסור בקדשים שייך חשש זה (מנחת חינוך מצוה רפב אות טז, אולם ראה תוס' הרשב"א משאנץ, שמכך שהמשנה בחגיגה [כא, א] לא מנתה את הערל עם האונן ומחוסר כיפורים, משמע שאינו צריך טבילה לקודש, וראה טעם הדבר בתוס' חדשים אות ח).

עָרֵל הָזֶה וְאִיזֶהוּ הֶעֱמִידוּ דִּבְרֵיהֶן בְּמָקוֹם כָּרֵת אוֹנֵן וּמְצוֹרָע וּבֵית הַפְּרָס לֹא הֶעֱמִידוּ דִּבְרֵיהֶן בְּמָקוֹם כָּרֵת, וטעם החילוק, משום שבערל הזאה ואיזהו היתה תקנת חכמים משום חשש שיעבור על איסור דאורייתא [בערל שמא יקריב את הפסח בטומאה, בהזאה שמא יעביר ארבע אמות ברשות הרבים, ובאיזהו שמא יוציא מרשות לרשות ברשויות דאורייתא], ולפיכך העמידו דבריהם גם במקום כרת, מה שאין כן באונן ומצורע ובית הפרס, שאין התקנה משום חשש שיעבור על איסור של תורה, לא העמידו דבריהם במקום כרת (רבנו חננאל, וכעין זה בראב"ד קרבן פסח ו, ו). ויש שכתב, שבאונן מצורע ובית הפרס כבר התחייב בקרבן פסח, ולכך לא העמידו דבריהם למנוע אותו מחיובו, מה שאין כן בהזאה, שמדובר בהזאה בי"ג בניסן [לשיטתו, ראה ביאורנו להלן (ד"ה הזאה)] כשעדיין לא התחייב בקרבן פסח, ומה שבערל העמידו דבריהם אף שמדובר ביום י"ד, היינו משום שאין הגר מתחייב במצוות עד שימול ויטבול, ואינו טובל עד שיתרפא מהמילה, ולכך גם אחר שימול עדיין אינו מתחייב ובידו לעכב את טבילתו עד שיבריא, ואינו נחשב שהתחייב במצות קרבן פסח [ולענין איזמל, ראה להלן (ד"ה איזמל) שיש שפירש שמדובר במילה בסתם שבת ולא בשבת של ערב הפסח] (רמב"ם קרבן פסח ו, ו-ז).

הַזָּאָה דְּאָמַר מַר הַזָּאָה שְׁבוּת וְאֵינוֹ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, כשחל יום שביעי שלו בשבת י"ד בניסן, שאין מזים עליו אף שמחמת כן לא יוכל להקריב את הפסח (רש"י לעיל סה, ב). ויש שכתב, שמדובר שי"ג בניסן חל בשבת (רמב"ם קרבן פסח ו, ז), שאם י"ד חל בשבת, לא יוכלו להקריב עליו קרבן פסח אף אם יזו עליו מי חטאת, שאין שוחטין על טמא מת אף לאחר הזאה וטבילה (כסף משנה ומהר"י קורקוס שם).

אִיזְמֵל דְּתַנְיָא כְּשֵׁם שֶׁאֵין מְבִיאִין אוֹתוֹ דֶּרֶךְ רְשׁוּת הָרַבִּים כָּךְ אֵין מְבִיאִין אוֹתוֹ דֶּרֶךְ גַּגּוֹת וְדֶרֶךְ חֲצֵרוֹת וְדֶרֶךְ קַרְפִּיפוֹת, והיינו בשבת של ערב הפסח, שאף שאם לא ימול את בנו יהא אסור לאכול מקרבן הפסח [שמילת בניו ועבדיו מעכבת מלאכול בפסח], העמידו חכמים את דבריהם שלא להביא את הסכין דרך רשויות דרבנן, אף שמחמת כן ימנע מהקרבת הפסח שהוא בכרת (רש"י). ואין לפרש את הברייתא בשבת שבכל ימות השנה, והעמידו דבריהם לענין דחיית המילה שהיא בכרת, שכן התינוק אינו חייב כרת, וגם האב שלא מל את בנו אינו חייב כרת. ואין להעמיד בגדול שלא מל, שכן אין מלים גדול בשבת משום שהיא מילה שלא בזמנה (רש"י, ע"פ המהרש"א). ואף שאין האב נאסר לאכול בקרבן פסח אלא כשיכל למול את בנו ולא מל, אבל כשלא יכל למולו אינו נאסר, כאן נחשב הדבר שיכל למולו, משום שיכל להביא את הסכין מערב שבת (שער המלך קרבן פסח ט, ט). ויש שפירש, שכוונת הגמ' למילה בשבת שבכל ימות השנה, והעמידו דבריהם לענין מצות המילה שהיא בכרת (ריטב"א ראש השנה לב, ב), ואף שקטן אינו מתחייב בכרת, מכל מקום מצות מילה חמורה היא שיש בה כרת כשיגדל, ונחשב שחכמים העמידו דבריהם במקום מצוה שיש בה כרת (רש"ש).

מוּטָב יָבֹא עֲשֵׂה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כָּרֵת וְיִדָּחֶה עֲשֵׂה שֶׁאֵין בּוֹ כָּרֵת, וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן דִּבְרֵי תוֹרָה אֲפִילּוּ עֲשֵׂה אֵין בּוֹ וְכוּ', ולא נחלק רבי יוחנן על הברייתא, אלא בא לפרש שכוונתה לעשה של דבריהם ולא לעשה של תורה (תוס', וערוך לנר יבמות ז, ב, בדעת רש"י בסוגיין). ויש שכתב, שרבי יוחנן נחלק על הברייתא, והברייתא סוברת שיש בו איסור עשה מדאורייתא, משום שלדעתה טבול יום של זב ובעל קרי דינו כזב ובעל קרי, ואסור מדאורייתא להיכנס למחנה לויה (רש"י זבחים לב, ב), ואף שאם הוא מדאורייתא נמצא שיש בו גם עשה של 'וישלחו מן המחנה' וגם לאו של 'לא יטמאו את מחניהם', והרי אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, מכל מקום עשה

המשך במילואים עמ' 151

א) והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים.
ב) גר שנתגייר בע"פ ב"ש אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב וב"ה אומרים ג) הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר: **גמ'** מ"ט קא סבר ג) אנינות דלילה דרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת גבי קדשים העמידו דבריהם במקום עשה: השומע על מתו וכו': מלקט עצמות הא בעי הזאה שלישי ושביעי אימא שליקטו לו עצמות: גר שנתגייר וכו': אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מחלוקת בערל נכרי דב"ה סברי גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד מי לא טבלתי ואכלתי עכשיו נמי אטבול ואוכל ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא מקבל טומאה עכשיו ישראל ומקבל טומאה וב"ש סברי לא גזרינן ג) אבל ערל ישראל דברי הכל טובל ואוכל את פסחו לערב ולא גזרינן ערל ישראל משום ערל נכרי תניא נמי הכי ג) אמר ר"ש בן אלעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה על ערל ישראל שטובל ואוכל את פסחו לערב על מה נחלקו על ערל נכרי שב"ש אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב וב"ה אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר: אמר רבא ד) ערל הזאה ואיזמל העמידו דבריהן במקום ה) כרת אונן ומצורע ובית הפרס לא העמידו דבריהן במקום כרת ערל הא דאמרן הזאה ו) דאמר מר ד) הזאה שבות ואינו דוחה את השבת איזמל ז) דתניא ה) כשם שאין מביאין אותו דרך רשות הרבים כך אין מביאין אותו דרך גגות ודרך חצרות ודרך קרפיפות אונן הא דאמרן מצורע מאי היא ח) דתניא ו) מצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח וראה קרי בו ביום טובל[א] ואוכל אמרו חכמים אע"פ שטבול יום אינו נכנס זה נכנס מוטב יבא עשה שיש בו כרת וידחה עשה שאין בו כרת ט) וא"ר יוחנן דבר תורה אפילו עשה אין בו שנאמר א) ויעמד יהושפט בקהל יהודה וירושלים בבית ה' לפני החצר החדשה מאי חצר החדשה שחדשו בו דבר ואמרו טבול יום לא יכנס במחנה לויה בית הפרס י) דתנן ושוין ב"ש וב"ה

שבודקין

רש"י

וכן מי שליקטו לו עצמות אביו ואמו, אמרי' במועד קטן (דף ח.) מתאבל עליהן כל היום כולו ולערב אין מתאבל עליהן: **טובל ואוכל בקדשים.** לערב, דאפילו יום גופיה מדרבנן הוא, הלכך בלילה ליכא אנינות: **כפורש מן הקבר.** וצריך הזאה שלישי ושביעי: **גמ' לא העמידו דבריהם.** לאוסרו באכילת פסחו מפני אנינות דדבריהם, דהא פסח כרת הוא, אבל אכילת קדשים עשה בעלמא הוא, ב) ואכלו אותם אשר כפר בהם (שמות כט לג): **מלקט.** משמע הוא עצמו ליקטן: **מחלוקת בערל נכרי.** שאינו מקבל טומאה בנכריותו, דב"ה סברי גזירה שמא יטמא במת לשנה הבאה ערב הפסח, ויאמר אשתקד לא טהרתי מכל טומאה' עד יום ע"פ שנתגיירתי וטבלתי ואכלתי והשתא נמי אטבול ואיכול, ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא קיבל טומאה בנכריותו, אבל עכשיו הוא טמא, הלכך כשמתגייר ממתין שבעה, שאין לך טומאה שעברה עליו שלא טהר ממנה, ואע"ג דמשום זיבה בעי שמנה משום כפרה, כיון דאי אפשר דלייתי כפרה דהא לא קבל טומאה בנכריותו, אי אמרת נגזר לא מייתי לעולם פסח, וכולי האי לא גזרו: **אבל ערל ישראל.** שאם יש לו עכשיו טומאה הוא נזהר בה, שאף בערילתו מקבל טומאה כשאר בני אדם, ליכא למיגזר ביה משום שנה הבאה: **ערל הזאה ואיזמל.** סימני הלכות הם: **הא דאמרן.** דחזי לאורתא, ומשום גזירה דשנה הבאה דחיוה ב"ה: **ואינה דוחה שבת.** בפ' אלו דברים, ולא עביד פסח, ושבות דרבנן הוא: **אין מביאין אותו.** איזמל למילה: **דרך חצרות.** אף על גב דרשויות דרבנן נינהו, וידחה פסחו, שאם יש לו זכר למול מעכבו, דתניא ט) מילת זכריו ועבדיו מעכבין את הפסח. וליכא למימר משום כרת ג) דערל זכר אשר לא ימול וגו', דמילה דדחיא שבת בזמנה, וקטן לאו בר כרת הוא: **אונן.** אנינות לילה מדרבנן, דאמרן לעיל אוכל פסחו לערב: **מצורע.** שטבל והעריב שמשו בשביעי, נכנס בשמיני למחנה לויה לשער נקנור שלא נתקדש בקדושת עזרה[ס], כדכתיב בקרא (ויקרא יד יא) ד) והעמיד הכהן המטהר את האיש המיטהר ואותם לפני ה' וגו', ובעזרה עצמה לא היה נכנס, אלא מכניס ידיו לבוהנות, לפי שאין מחוסר כפורים נכנס לה, כדאמרי' [במכות (ח:)] ה) טמא יהיה לרבות טבול יום, ה) עוד טומאתו בו לרבות מחוסר כפורים, שאם נכנסו למקדש חייבין כרת: **וראה קרי בו ביום.** ונדחה ממחנה לויה, כדאמרי' באלו דברים (דף סז:) דבעל קרי משתלח חוץ לשתי מחנות, וטובל לקרויו, דלצרעתו טבל מאתמול, אף על פי שטבול יום אחר דקרי אינו נכנס, דכתיב (דברים כג) ו) כי יהיה בך איש וגו' וכבא השמש יבא אל תוך המחנה, זה נכנס להר הבית להכניס ידיו לבוהנות, כדי שיאכל פסחו לערב: **יבא עשה.** דפסח שיש בו כרת, וידחה עשה דטבול יום בהר הבית שאין בו כרת אלא בעזרה. ואי משום דמכניס ידיו לעזרה, הא אמרינן בשחיטת קדשים בפ"ג (דף לג:) איכא למ"ד ביאה במקצת לאו שמה ביאה, ואיכא למ"ד הואיל והותרה לו אותה ביאה מקצת לצרעתו אע"פ שענוש כרת משום מחוסר כפורים והתירו הכתוב דכתיב ד) לפני ה', הותרה לו אף לקרויו: **וא"ר יוחנן.** עשה שאין בו כרת דקאמר תנא דברייתא, לאו דוקא, דאפילו עשה אין בו בטבול יום במחנה לויה, אלא דרבנן הוא, וקרא ו) דכבא השמש במחנה שכינה קאמר: **חצר החדשה.** הר הבית, וקרי לה חדשה מפני חידוש שחידשו והוסיפו על קדושתו בו ביום, ואמרו טבול יום לא יכנס לה, והכי גמיר ר' יוחנן מרביה לדבר זה חידוש. וגבי פסח לא העמידו דבריהם לאיסור (דמצורע) [דבעל קרי][ב] מלבוא, אלא התירוהו ליכנס וליטהר, שלא ידחה מפסח:

שבודקין

תוספות

גבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת. הא דלא קאמר משום דפסח מלוה עוברת משום דיש קדשים דמלותן נמי עוברת כגון תודה דאין נאכלת אלא ליום ולילה מ): **אבל** ערל ישראל ד"ה טובל. תימה לריב"א דלא מלינו בשום מקום טבילה בישראל שמל אפילו מדרבנן י): **ואמר** רבי יוחנן דבר תורה אפילו עשה אין בו. ר' יוחנן לא פליג אברייתא דלאו תנא הוא כדמוכח בפ"ק דכתובות (דף ח.) גבי אין אבלים מן המנין דלא משני אר' יוחנן רבי יוחנן תנא הוא ופליג כדמשני ארב אלא פרושי מפרש לה וכן מוכח דגבי יולדת שהיא טבולת יום ארוך כתיב (ויקרא יב) ז) ואל המקדש לא תבוא משמע הא למחנה לויה תבא: **טבול** יום לא יכנס במחנה לויה. לא בכל המחנה אלא מעזרת נשים ולפנים כדתנן במסכת כלים (פ"א משנה ח) עזרת נשים מקודש הימנו שאין טבול יום נכנס לשם אבל בהר הבית היה נכנס וקרי אלר לעזרת נשים כדתנן פ"ב דמדות (מ"ה) עזרת נשים היתה אורך קל"ה וארבעה לשכות היו בארבעה מקלעותיה של מ' אמה ולא היו מקורות וכן הם עתידות להיות כדכתיב ח) ויוציאני אל החצר החיצונה וגו'. **וא"ת** מנא ליה דגזרו על טבול יום דילמא על טמא מת גזרו שהיה מותר בכל מחנה לויה. וי"ל דטמא מת אפי' בחיל גזרו שלא יכנס כדתנן במסכת כלים (שם) החיל מקודש הימנה שאין נכרים וטמאי מתים נכנסין לשם **והא דנקט** בברייתא וראה קרי בו ביום ולא נקט טבול יום דשאר טמאים רבותא נקט לא מיבעיא שאר טמאים דמדאורייתא מותרים ליכנס אלא אפילו בעל קרי דמשתלח מדאורייתא חוץ לשתי מחנות אפ"ה טבול יום שלו לא גזרו ביה רבנן. **ואם תאמר** דבפרק נוטל (סוטה דף כ:) פריך אהא דקתני התם הוציאוה הוציאוה שלא תטמא את העזרה והתניא טמא מת מותר ליכנס במחנה לויה ואפילו מת עצמו כו' ומאי פריך כיון דמדרבנן אסור ליכנס. **וי"ל** דמשמע ליה מדאורייתא מדקאמר הוציאוה הוציאוה תרי זמני שהיו ממהרין כל כך. **א"נ** לא גזרו אלא שלא יכנס לפנים אבל אם נטמא בפנים לא גזרו עליו לצאת. והא דאמרי' בהנשרפין (סנהדרין פא:) כהן ששימש בטומא' מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגיזרין לאו דוקא חוץ לעזרה אלא הוא הדין חוץ לחיל:

בודקין

ואפי' במקום כרת העמידו דבריהם. **ערל הא דאמרן** כי זה הגר ראוי הוא שיטבול ויאכל בפסח לערב דלא עדיף מישראל שאם היה ערל ישראל שמתו אחיו מחמת מילה וגדל זה בערלה ועכשיו מל עצמו בערב הפסח טובל ואוכל בערב הפסח וב"ה גזרו על הגר כמו שאמרנו למעלה ואמרי הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. **הזאה שהיא שבות** ואמרו חכמים אם חל י"ד להיות בשבת אינה דוחה ואין מזין על טמא מת שחל שביעי שלו בי"ד אלא מתגרע לבלתי עשות הפסח. **ואיזמל** אין מביאין את האיזמל בשבת כדי למול זכריו דקיימא לן מילת זכריו מעכבין אותו מלאכול הפסח שנאמר והאיש אשר הוא טהור וגו' אין מביאין האיזמל אפי' במקום שאיסורו מדרבנן דתניא כשם שאין מביאין אותו דרך רשות הרבים כך אין מביאין אותו דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות. **ובפ' האשה שהלך** בעלה למדינת הים וכו' (יבמות צ:) זו השמועה בלשון הזה אמר רבא בעאי לאותיביה ערל הזאה ואיזמל וסדין בציצית וכבשי עצרת וכיון דשנית שב ואל תעשה לאו מעיקר מילתא הוא וכו'. **אבל באלו שלשה דברים מדרבנן** לא העמידו דבריהם במקום כרת והן אונן ומצורע ובית הפרס. **אונן הא דאמרן** דאנינות לילה מדרבנן ובטלו דבריהם ואמרו טובל ואוכל פסחו לערב. **מצורע** דתניא מצורע שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח וראה קרי בו ביום וטבל אמרו חכמים אע"פ שאין טבול יום אחר נכנס זה נכנס מוטב יבוא עשה שיש בו כרת וידחה עשה שאין בו כרת ואמר רבי יוחנן דבר תורה אפי' עשה אין בו דכתיב ויעמוד יהושפט וגו'. **בית הפרס** דתנן ושוין בית שמאי וב"ה

ליקוטי רש"י

והמלקט לו עצמות. אביו ואמו, ומוליכן למקום אחר לקוברן בקברות אבותם [מו"ק ח ע"א]. **קא סבר אנינות דלילה דרבנן.** ולא"פ שהיה ליל יום המיתה וכתיבא אנינות באורייתא דכתיב לא אכלתי באוני ממנו (דברים כו) ופשות מיום אחד לא אנינות דילפי רבנן מואחריתה כיום מר דקסבר כו' אין לילה של אחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי האבל כו' פלוגתייהו דתנאי היא בזבחים (דף צט:) באנינות לילה אי מדאורייתא אי מדרבנן [ברכות טז ע"ב]. **הזאה שבות ואינו דוחה את השבת.** בטמאה מת שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב פסח שאם לא יזו היום לא יעשה פסחו ואפ"ה אינה דוחה וכו' והזאה שבות הוא דמאי מלאכה היא אלא מתחזי כמתקן גברא [לעיל סה ע"ב]. ומאי גזירת שבות איכא בהזאה גזירה שמא יעבירנה בידו כו' [לעיל סט ע"א]. **דרך גגות ודרך חצירות.** שלא עירבו זו עם זו ואיכא איסורא דרבנן [שבת קל ע"ב]. **מצורע שחל שמיני שלו.** שהוא יום הבאת קרבנותיו וצריך לבא בהר הבית ולעמוד בשער נקנור ולהכניס ידיו לעזרה ליתן מן הדם לבהונות. **וראה קרי.** להכי נקט קרי ולא טומאת שרץ ונבלה דטמאה שרץ ואפי' טמא מת נכנסין להר הבית כדמפרש באלו דברים (פסחים דף סז.) שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ושערי נקנור לא נתקדשו בקדושת עזרה [המשך בעמוד ב]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עדיות פרק ה משנה ב], ב) [כריתות ט: וש"נ], ג) [תוספתא פרק ז ה"ש ושם איתא ר"א ב"ר צדוק], ד) [הא דלא מטיא מתניתא יעלתו וכס"ג עיין תוספות זבחים מנחות כ: ד"ה נפסל], ה) עיין תוס' שבת ד. ד"ה קודם, ו) לעיל דף סה:, ז) שבת דף קל., ח) יבמות דף ז: זבחים דף לג:, ט) יבמות דף לג:, י) הוריות דף ה: זבחים דף כה: ע"ש, י) חגיגה דף כב: אהלות פרק יח משנה ד, כ) יבמות עא., ל) לעיל פה:, מ) זבחים נה., נ) [עי' בתוס' יום טוב]

הגהות וציונים

א] בכת"י וברי"ח בו ביום וטובל אמרו חכמים, וכה"ג ביבמות ובזבחים: ב] כן הגהה בדפוסים אחרונים, בכת"י לא העמידו דבריהם לאסור המצורע מלבוא:

תורה אור השלם

א) וַיַּעֲמֹד יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּבֵית יְיָ לִפְנֵי הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה: [דברי הימים ב כ, ה]
ב) וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא יֹאכַל כִּי קֹדֶשׁ הֵם: [שמות כט, לג]
ג) וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת בְּרִיתִי הֵפַר: [בראשית יז, יד]
ד) וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְיָ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: [ויקרא יד, יא]
ה) כָּל הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת מִשְׁכַּן יְיָ טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ: [במדבר יט, יג]
ו) כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה לָיְלָה וְיָצָא אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה: וְהָיָה לִפְנוֹת עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה: [דברים כג, יא-יב]
ז) וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תִגָּע וְאֶל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ: [ויקרא יב, ד]
ח) וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִירֵנִי אֶל אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר: [יחזקאל מו, כא]

עין משפט נר מצוה

מט א מיי' פ"ג מהל' ביאת המקדש הל' י [ופ"ו מה' ק"פ הל' ט]:
נ ב ג מיי' פ"ו מהל' ק"פ הלכה ז:
נא ד מיי' שם הלכה ו:
נב ה מיי' פ"ג מהל' מילה הלכה ו סמג עשין כח טוש"ע או"ח סי' שלא סעיף ו וטוש"ע י"ד סימן רסו סעיף ב' [רב אלפס שבת פי"ט עמ' קמו וברא"ש שם סימן א]:
נג ו מיי' פ"ו מהלכות ק"פ הלכה ה:

רבינו חננאל

קסבר אנינות לילה מדרבנן. סתם לן תנא כר' שמעון דגרסי' בסוף שחיטת קדשים (זבחים צט:) מאן תנא אנינות לילה מדרבנן ר' שמעון. דתניא אנינות לילה דבר תורה דברי רבי יהודה רבי שמעון אומר דרבנן שהרי אמרו אונן טובל ואוכל פסחו לערב ובא רב מרי להעמיד דברי ר' שמעון ביום מיתה ואנינות לילה דאורייתא וביום קבורה אנינות לילה מדרבנן. וכן אמר מר מת לו מת בארבעה עשר וקברו בארבעה עשר יום מיתה תופס לילו מדאורייתא מת לו מת בשלשה עשר וקברו בארבעה עשר לא תפיס לילו ועלתה בקשיא. ורבנן לא העמידו דבריהם בפסח שהוא במקום כרת שנא' (במדבר ט יג) וחדל לעשות הפסח ונכרתה. אבל אכילת קדשים שהוא עשה העמידו דבריהם ואמרו האונן אע"פ שאנינות לילה מדרבנן אינו טובל ואוכל לערב קדשים. אבל מי שלקטו לו עצמות טובל ואוכל אפילו בקדשים לערב דתניא יום שמועה כיום קבורה למצות שבעה ושלשים ולאכילת פסחים כיום ליקוט עצמות ואחד זה ואחד זה טובל ואוכל בקדשים לערב ואנינות לא פסק ליה יום טוב אלא למצות שבעה: מתני' גר שנתגייר ערב הפסח כו'. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מחלוקת בערל נכרי דב"ה סברי שמא יטמא הגר לשנה הבאה ואמר אשתקד לא טבלתי ואכלתי בערב הפסח עכשיו נמי כיון שטבלתי טהור אני כבר ואוכל והוא לא ידע דאשתקד עכו"ם הי' ולא היה מקבל טומאה השתא ישראל ומקבל טומאה ואין הטבילה עולה לו היום לטהר אותו בערב כטמא מת ביום שביעי שלו וב"ש לא גזרי. אבל ערל ישראל דברי הכל טובל ואוכל פסחו לערב ולא גזרי' על ישראל משום ערל עכו"ם. תניא נמי הכי: אמר רבא ערל הזאה ואיזמל אלו שלשה דברים מדאורייתא ראוין הן ורבנן הוא דגזרו בהו

עין משפט
נר מצוה

נד א מיי' פ"ו מהלכות ק"פ הלכה ח:
א ב מיי' פ"ה מהלכות ק"פ הלכה א:
ב ג שם הלכה ג:
ג ד שם הלכה ג:

שבודקין לעושי פסח ואין בודקין לאוכלי תרומה מאי בודקין (לעושי פסח) [א] אמר רב יהודה אמר שמואל א מנפח בית הפרס והולך רב יהודה בר אביי[ב] משמיה דרב יהודה אמר בית הפרס שנידש טהור:

הדרן עלך האשה

מי שהיה ב טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון יעשה את השני שגג או נאנס ולא עשה את הראשון יעשה את השני א"כ למה נאמר א) טמא או שהי' בדרך רחוקה ג שאלו פטורין מהכרת ואלו חייבין בהכרת: גמ' איתמר היה בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו רב נחמן אמר הורצה רב ששת אמר ד לא הורצה רב נחמן אמר הורצה מיחם הוא דחס רחמנא עליו ואי עביד תבא עליו ברכה ורב ששת אמר לא הורצה מידחא דחייה רחמנא כטמא. אמר רב נחמן מנא אמינא לה דתנן מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון יעשה את השני מכלל דאי בעי עבד ורב ששת אמר לך אי הכי סיפא דקתני שגג או נאנס ולא עשה את הראשון יעשה את השני מדקתני ולא עשה מכלל דאי בעי עבד הרי שגג והרי נאנס אלא מזיד קתני בהדייהו ה"נ אונן קתני בהדייהו אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני אלו פטורין מהכרת ואלו חייבין בהכרת אהייא אילימא אשוגג ונאנס שוגג ונאנס בני כרת נינהו אלא לאו אמזיד ואונן ורב נחמן אמר לך לעולם אמזיד לחודיה ובדין הוא דאיבעי ליה למיתנא חייב והאי דקתני חייבין איידי דתנא רישא פטורין תנא סיפא חייבין. אמר רב ששת מנא אמינא לה דתניא ה ר' עקיבא אומר נאמר א) טמא ונאמר א) בדרך רחוקה

מה

רש"י

שבודקין. מהלכין בבית הפרס על ידי בדיקה לעשות פסח, אם אין לו דרך אחרת: ואין בודקין לאוכלי תרומה. אלא ימתין ויקיף או יום או יומים עד שמגיע אל תרומתו ואוכלה: ה"ג מאי בודקין. היאך יבדוק: מנפח בית הפרס. הוא שדה שנחרש בה קבר, כדתנן (אהלות פי"ז מ"א) החורש בית הקבר הרי זה עושה בית הפרס מלא מענה מאה אמה, וגזור רבנן שמא כיתתה מחרישה את העצמות ופיזרתן באורך המענה ויש כאן עצם כשעורה ויעבור ויסיטנו, ועצם כשעורה מטמאה במגע ובמשא[ו] דהיינו היסט, הלכך מנפחו בפיו, ואם יש עצם גדול יראנו, ועצם כשעורה נדחה בנפיחתו. ואהל אין מטמאו, דהא אין טומאת אהל בעצמות אלא רוב בנין ורוב מנין[ז]: שנידש. ברגל, טהור, שדריסת הרגלים העבירתן, והבא לעשות פסחו יבדוק אם נידש ויעבור, אבל לאכילת תרומה לא סמכינן עלה, שיכול להמתין. ובית הפרס מדבריהם, ולא העמידום במקום כרת דפסח:

הדרן עלך האשה

מי שהיה טמא: א"כ למה נאמר טמא. בגמ'[ח] פריך הא איצטריך דאי בעי למיעבד בראשון לא מצי עביד, אלא אדרך רחוקה קאי דאנוס הוי דלא מצי עביד (א) וה"נ אמרינן בגמרא, ואי בעי למיעבד ע"י שלוחו עביד כמאן דאמר בגמרא הורצה, והלכך הואיל ושאר אונסין אידחו לשני, אונס דדרך רחוקה ל"ל דאדכר רחמנא טפי מאונס אחרינא, הא דרך רחוקה אונס הוא שאינו יכול ליכנס כל שעת שחיטה כדאמרינן בגמרא[ט]. ולאשמעינן דאי בעי למיעבד לא מצי עביד לא מצינו למימר, דהא ודאי מצי עביד כמ"ד הורצה: שאלו פטורין מן ההכרת. טמא ודרך רחוקה ושגג ונאנס: ואלו חייבין. מפרש בגמרא: גמ' שחטו וזרקו עליו. ולערב יבא, ומ"מ בדרך רחוקה הוא, שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה דהיינו כל שש שעות עד שקיעת החמה: הורצה. ופטור מן השני: כטמא. ולא עשה כלום, וזקוק לשני: מדקתני ולא עשה מכלל דאי בעי מצי עביד. ואטמא ליכא לאוקומה, ועל כרחיך אדרך רחוקה קא מהדר: וליטעמיך[ב] סיפא גבי שגג ונאנס דתנא תו זימנא אחריתי ולא עשה, אהי מוקמת לה, הלא שגג ולא ידע שהיום פסח הרי שגג ונאנס ומאי אי בעי איכא למימר הכא. אלא מאי אית לך למימר בלא עשה דסיפא, מזיד קתני בהדייהו, ועלה קאי ולא עשה, דאי בעי הוה עביד: ה"נ. גבי לא עשה דרישא, אונן קתני בהדייהו, ועלה קאי ולא עשה, דאי בעי עביד, כדאמרינן בפרק האשה (דף צא.) האונן והמפקח הגל כו' שוחטין עליהן: מתניתין נמי דיקא. דמזיד ואונן קתני בה: אהייא. קתני חייבין בהכרת: ורב נחמן. דאמר לא תנן אוננין ברישא, ולא עשה אדרך רחוקה קאי, אמר לך סיפא ודאי מזיד מחסרא בה ועלה קאי ולא עשה דסיפא, וחייבין בהכרת נמי עליה קאי, והא דתני חייבין לשון רבים, איידי דתנא פטורין תנא נמי חייבין. (אמר המגיה בקצת פירושי רש"י זה אינו) ותימה לי אמאי לא אמר ר"נ מנא אמינא לה דקתני א"כ למה נאמר דרך רחוקה שאלו פטורין כו', מדקאמר למה נאמר ש"מ דאי בעי למיעבד עביד כר"נ, דאי כרב ששת, איצטריך דאי בעי למיעבד דלא ליעבד (עד כאן):

מה

תוספות

בודקין לעושי פסח. וא"ת דמשמע הכא דדוקא לעושי פסח התירו ע"י בדיקה משום דלא העמידו דבריהם במקום כרת ובפ' בכל מערבין (עירובין ד' כו:) תנן מערבין לכהן בבית הפרס ומפרש בגמרא[י] משום דמצי אזיל כדרב יהודה. ואומר ר"י דהאי דקאמר הכא במקום כרת דוקא היינו משום דאיכא נמי כרת בעשיית פסח בטומאה' והיינו דקאמר בסוף חגיגה (דף כה:) לעושי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת לאוכלי תרומה העמידו דבריהם במקום מיתה פירוש לענין פסח טיהרוהו אע"ג דאיכא כרת באכילתו בטומאה לענין תרומה העמידו דבריהם ולא טיהרוהו אע"ג דליכא אלא מיתה לאוכלה בטומאה אבל בטומאת כהן דליכא אלא לאו שרי ליכנס בבית הפרס לצורך עירוב ויש דבר כגון ללמוד תורה ולישא אשה דשרי אפי' בלא נפוח כדאמרי' במי שהוציאוהו (עירובין מז.) ובע"ז (דף יג.) משום דעדיפי משאר מצות[ס]:

מאי בודקין. קשה לר"ת מאי קבעי הלא הבדיקה מפורשת בסוף אהלות באותה משנה עצמה דקתני ומודים ב"ש וב"ה שבודקין לעושי פסח ואין בודקין לאוכלי תרומ' ולנזיר ב"ש אומרים בודקין וב"ה אומרים אין בודקין כיצד הוא עושה מביא את העפר שהוא יכול להסיטו ונותן לתוך כברה שנקביה דקים כו'. ואומר ר"י דבדיקה דמתני' בשכבר עבר ורב יהודה ורב חייא באין לפרש שיוכל לבא ולעבור וה"ק מאי בודקין אם רצה לעבור: [עי' תוספות בכורות כט. ד"ה היכי אזיל כו' ועי"ע תוס' כתובות כח: ד"ה מנפח]:

הדרן עלך האשה

מי שהיה טמא: אלו פטורין מהכרת. נראה לר"י דמתני' קסבר שוחטין וזורקין על טמא שרץ והשתא איירי מתניתין בטמא מת בששי דלא חזי לאכילה לאורתא דאי קסבר אין שוחטין אם כן טמא דמתני' אף בטמא שרץ או דטמא מת בשביעי שלו א"כ אמאי פטור מהכרת כיון דיכול לטבול דהתניא בפ' אלו דברים (לעיל סט:) יכול לא יהא ענוש כרת אלא טהור ושלא היה בדרך רחוקה ערל וטמא שרץ ושאר טמאים מנין ת"ל והאיש ומשמע דליכא מאן דפליג עלה מדפריך מינה לרבה דקאמר דרבי אליעזר פוטר מכרת. וא"ת תיקשי מתני' לרב דאמר לעיל (דף ס:) אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. וי"ל דכמה תנאי אשכחן דסברי כרב דאין שוחטין והא דפריך ליה לעיל ממתניתין דזב שראה שתי ראיות היינו משום דרב עלה קאי ומוקי לה בשטבל:

ורב נחמן אמר הורצה. רב נחמן מצי סבר כרב יהודה דאמר לקמן[ט] דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת אכילה ואפ"ה הורצה דנהי דאינו יכול בהילוך בינוני כיון דיכול לבא בסוסים ובפרדים בר אכילה הוא ולא דמי לחולה וערל וטמא:

הכא נמי אונן קתני בהדייהו. וא"ת מה בין אונן למזיד (ושוגג[נ]) דאם הוא מזיד היינו מזיד (ואם הוא שוגג היינו שוגג[נ]). וי"ל דתנא תרי גווני מזיד חד שהניח בחנם ואונן שנתעצל אגב מרריה. ומיירי במת לו מת אחר חצות אבל קודם חצות אינו בהכרת כדמוכח בסוף פירקין[י] וכן איתא בהדיא בפ' טבול יום (זבחים ק.). ולעיל (ע"א) הוי מצי למיחשב נמי אונן בהדי הנהו דהעמידו דבריהם במת קודם חצות:

ה"ג

רבינו חננאל

שבודקין לעושי פסח ואין בודקין לאוכלי תרומה [מאין] בודקין (מפסח) [מנפח] אם אין שם עצם הרי הוא טהור ורב יהודה אמר בודקין (כלומר) אם הלכו בו בני אדם וטהר דקי"ל כל עצם שהוא כשעורה [שנידש] ברגל [טהור] וכל שכן גדול ממנו: ד] מאי שנא הני ומ"ש הני. פי' ערל וטמא [ואיזמל] ערלה איסורא דאורייתא היא וכן הזאה נמי אי מעבר לה דרך רשות הרבי' אתי לידי חלול שבת דהיא איסורא דאורייתא וכן איזמל נמי אי מביאו ליה דרך רשות הרבים איסורא דאורייתא היא העמידו דבריהם במקום כרת אבל אונן ומצורע ובית הפרס דלא אתו לידי איסורא דאורייתא לא העמידו דבריהם במקום כרת:

הדרן עלך האשה

מי שהיה טמא או בדרך רחוקה כו'. איתמר היה בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו רב נחמן אמר הורצה מיחס הוא דחס רחמנא עליה ואי עביד תבוא לו ברכה. רב ששת אומר לא הורצה רחמנא דחייה כטמא. ודייק רב נחמן מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה הראשון יעשה השני מכלל דאי בעי עביד. רב ששת אמר אי הכי סיפא דקתני שגג או נאנס ולא עשה הראשון יעשה השני וכי אלו יכולין לעשו' הראשון והרי (שגינו) [שגג] או נאנס ואלא מזיד קתני בהדייהו והכי קתני שגג או נאנס או אפי' הזיד שהיה יכול לעשות הראשון ולא עשה יעשה השני. רישא נמי מי שהיה טמא או בדרך רחוקה או אונן קתני. ודייק רב אשי להא סברא מדקתני אלו חייבין בכרת מכלל דבמזיד ואונן קתני. ודחי רב נחמן מזיד קתני בסיפא דהא חייבין כרת קתני אבל ברישא איך נאמר אונן תני בהדייהו והא פטורין קתני אלא לעולם מזיד בלבד הוא דקתני בסיפא ואמאי קתני הרי אלו לשון רבים משום דתנא רישא פטורין תנא סיפא חייבין: אמר רב ששת מנא אמינא לה דתניא ר' עקיבא אומר נאמר טמא ונאמר דרך רחוקה כו'.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות דף יט: עירובין דף ל: מועד קטן דף ה: חגיגה דף כה: כתובות דף כח: בכורות דף כט. נדה דף נז., ב) [תוספתא פרק ח ה"א], ג) אהלות פרק ב מ"ג, ד) שם מ"א, ה) צג., ו) צג:, ז) [שם דף לב:], ח) [ועיין תוספות בכורות כט. ד"ה היכי אזיל], ט) [דף צג:], י) [דף לח.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מי שהיה וכו' דלא מצי עביד ואי בעי למיעבד כצ"ל ותיבת וה"נ אמרינן בגמרא נמחק:

תורה אור השלם

א) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיְיָ: [במדבר ט, י]

הגהות וציונים

א] ס"א בר אמי [ועיין בכל המקומות המצויינים במסה"ש ותמצא שינוי נוסחאות באמוראים (גליון) ובתוס' כאן איתא רב חייא: ב] נ"א אי הכי (גליון): ג] ס"א ל"ג (גליון) וכ"כ המהרש"א: ד] בגמ' דידן ליתא אבל כ"ה בכמה כת"י, ועי' חידושי רבינו דוד בשם השאילתות והשגות הראב"ד הל' קרבן פסח פ"ו ה"ז:

ליקוטי רש"י

[שייך לעמוד א]

כדאמרינן בכילד צולין (שם דף פה:) והרי הן כהר הבית ויכול טמא מת ליכנס לשם אבל בעל קרי משתלח חוץ לשני מחנות כזב כדמפרש באלו דברים זב וכל זב לרבות בעל קרי. טובל. לקרויו. אע"פ שטבול יום. אמר דקרי אינו נכנס להר הבית דכל טבול יום הרי הוא בטומאה עדיין לתרומה ולקדשים ולמקדש [יבמות ז:]. דקסבר טבול יום דזב כזב דמי. זה נכנס. ומכניס ידיו לעזרה ליתן מדם האשם ומלוג השמן על בהונותיו כדי שיטהר לאכול פסחו לערב והוא ישלחנו לעזרה היום לשחוט ולזרוק עליו אבל הוא לא יכנס לעזרה דטבול יום שנכנס לעזרה בכרת כדאמרי' בהקומץ רבה (מנחות דף כז:) [זבחים לב:]. מוטב יבא עשה שיש בו כרת. דאם לא יכניס ידיו לבהונות לא יטהר לאכול פסחו לערב [יבמות ז:]. וידחה עשה. דשילוח טמאים מהר הבית שאין בו כרת שאין ענוש כרת אלא המטמא מקדש העזרה ולפנים [זבחים לב:]. וזה לא יכנס לעזרה אלא לשערי ניקנור שלא נתקדשו ומכניס ידיו לבהונות ויטהר מצרעתו וישלח פסחו לעזרה ולערב יערב שמשו ויטהר מקרויו [יבמות ז:]. אפי' עשה אין בו. בהר הבית לגבי טבול יום דקסבר טבול יום דזב לאו כזב דמי [זבחים לב:]. ויעמד יהושפט. אותו היום נטהרו ישראל [illegible] [זבחים לב ע"ב]. לפני החצר החדשה. [illegible] [יבמות ז ע"ב]. לא יכנס במחנה לויה. הר הבית [יבמות ז ע"ב].

[ע"כ שייך לעמוד א]

שבודקין לעושי פסח. בית הפרס כדמפרש בית הפרס של שדה שנחרש בו קבר [illegible] בודקין בנפיחה ואם יש עצם כשעורה רואהו [illegible] ועצם כשעורה אינו מטמא באהל אלא במגע ובמשא לפיכך בודק בנפיחה שלא יסיטנו ברגלו. ואין בודקין לאוכלי תרומה. [illegible] [חגיגה כה ע"ב]. בית הפרס. שדה שנחרש בה קבר [illegible] [נדה נז.]. [illegible] [ברכות יט:]. מנפח אדם. [illegible] [ברכות יט ע"ב]. [illegible] [נדה נז.]. [illegible] [בכורות כט.]. [illegible] [עירובין ל ע"ב]. [illegible] [כתובות כח:]. [illegible] [נדה נז.]. [illegible] [מכות כג.]. אונן. [illegible] [בכורות כט ע"א]. פרס. [illegible] [זבחים ק.]. [illegible] בשחיטת קדשים וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת [לעיל צא ע"ב ד"ה שוחטין].

שֶׁבּוֹדְקִין לְעוֹשֵׁי פֶּסַח וְאֵין בּוֹדְקִין לְאוֹכְלֵי תְּרוּמָה, משום שבפסח חייב להקריב היום, מה שאין כן באוכלי תרומה שיכולים להקיף יום או יומיים ואחר כך יאכלו את התרומה (רש"י). ויש שכתבו, שבפסח כיון שיש בו כרת לא העמידו דבריהם, אבל תרומה אין בה אלא עשה שאין בו כרת, ולפיכך העמידו דבריהם (תוס', רא"ש אהלות יח, ד. וראה רש"ש שתמה על רש"י למה לא פירש כן, וכמו שפירשו בגמ' לעיל לענין אונן בחילוק בין פסח לקדשים).

מַאי בּוֹדְקִין אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל מְנַפֵּחַ בֵּית הַפְּרָס וְהוֹלֵךְ, ואף שהיתר זה נאמר גם לצורך מצוה שאין בה כרת, וכפי שמצינו בעירובין (כו, ב) שהתירו לכהן לערב עירוב תחומין בבית הפרס, מכל מקום הוצרכו להיתר מיוחד בפסח ש'לא העמידו דבריהם במקום כרת', משום שמאידך גיסא גם באכילתו בטומאה יש איסור כרת [ואכן, בתרומה שיש באכילתה בטומאה חיוב מיתה בידי שמים, ואילו בהימנעות מאכילתה אין איסור כרת, העמידו דבריהם ולא התירו לסמוך על בדיקה זו, וכפי שנתבאר לעיל] (תוס'). ויש שפירש, שלגבי פסח לא העמידו דבריהם, וההולך על ידי ניפוח יהא טהור כדי שיוכל להקריב את קרבן הפסח, אבל לגבי עירוב תחומין העמידו דבריהם שהוא טמא, אלא שהתירו לו להיכנס ולטמא את עצמו לצורך העירוב (תוס' בכורות כט, א). ויש שלא גרס 'מאי בודקין', וביאר שדברי רב יהודה אינם נסובים על המשנה שבודקין לעושי פסח, והבדיקה שהובאה במשנה היא על ידי שמביא נפה ומנפה את העפר שהוא יכול להסיטו, ובדיקה זו אכן מועילה רק בפסח משום שלא העמידו דבריהם במקום כרת, ואילו רב יהודה בא להוסיף, שבדיקה על ידי ניפוח מועילה בכל אופן ואפילו לדבר הרשות (ר"ת, הובא בתוס' בכורות שם).

בֵּית הַפְּרָס שֶׁנִּדַּשׁ טָהוֹר, שדריסת הרגלים העבירה את העצמות מהשדה (רש"י, תוס' נדה נז, א). ויש שכתב, שהדישה שחקה את העצמות עד שלא נשאר בהן כשעורה (רש"י עירובין ל, ב, כתובות כח, ב). ויש שכתב, שעל ידי הדישה מתכסות העצמות בעפר, ומעתה אין לחוש שיגע בהן בהליכתו (מאירי נדה נז, א).

פרק תשיעי – מי שהיה

הקדמה. פרק זה ממשיך לעסוק בדיני קרבן פסח: באופנים שונים שבהם נדחים מפסח ראשון לפסח שני [כגון טמא ומי שהיה בדרך רחוקה, ועוד], בחילוקים שבין פסח ראשון לפסח שני, ובדין קרבן פסח שאינו ראוי להקרבה (מאירי).

מִשְׁנָה. מִי שֶׁהָיָה טָמֵא אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה וְלֹא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן, שהתורה פטרה את מי שהיה בדרך רחוקה מעשיית הפסח [בהתאם לגדרי 'דרך רחוקה' שיתבארו במשנה הבאה (להלן צג, ב)], ואפילו כשאינו בגדר אונס, מכל מקום חל הפטור של דרך רחוקה, שהרי לדעת רבי אליעזר [במשנה ובגמ' להלן (צג, ב - צד, ב)] הפטור חל גם על מי שהיה קרוב לעזרה, וגם לדעת חכמים [במשנה שם], הפטור נקבע כפי שיעור ההילוך ברגליו, למרות שיכול להגיע על ידי סוסים ופרדים [ראה גמ' להלן (צד, א)], ואפילו לכתחילה אין חיוב להתקרב ולהכניס עצמו לחיוב (צל"ח לעיל ג, ב). ויש סוברים, שלכתחילה מצוה להתקרב, אלא שאם היה בדרך רחוקה נפטר מכרת (אור שמח קרבן פסח א, יח, וראה מנחת חנוך מצוה ה אות יג).

יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי. אכן, הפטור של דרך רחוקה אינו שייך להקרבת פסח שני, אלא פטור דרך רחוקה חל אפילו באופן שידוע שלא יוכל להקריב פסח שני [וכגון באופנים שהתבארו לעיל (פ, א)] (חזו"א זבחים ד, יז).

שָׁגַג אוֹ נֶאֱנַס וְלֹא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי, כפי שנדרש בירושלמי (פסחים ט, א) מכפל הלשון בפסוק (במדבר ט, י) 'איש איש כי יהיה טמא לנפש וגו', או מהצד השוה שבין טמא ובין דרך רחוקה. ומבואר בגמ' [להלן בסמוך], שאפילו אם הזיד ולא עשה את הראשון יעשה את השני, ודרשוהו בירושלמי (שם) ממה שנאמר (שם, יג) 'והאיש', לרבות את המזיד.

שֶׁאֵלּוּ פְּטוּרִין מֵהֶכֶרֵת - שטמא, ומי שהיה בדרך רחוקה, או שוגג ואנוס, פטורים מכרת, ולכן הזכירה התורה את מי שהיה בדרך רחוקה בכלל שאר הפטורים, ללמד שמי שהיה בדרך רחוקה פטור מכרת גם באופן שלא היה אנוס, כגון שהיה יכול להתקרב, או לשלוח קרבן על ידי שליח (ראה פני שלמה בביאור דברי רש"י).

מאידך, יש מפרשים שכוונת המשנה 'שאלו פטורין מהכרת', שהתורה הזכירה פטור כרת בטמא ודרך רחוקה כדי ללמד שהם פטורים מכרת אף באופן שהזידו ולא עשו פסח שני, בניגוד לאונס ושוגג שאינם פטורים מכרת באופן שהזידו ולא עשו פסח שני (רמב"ם בפיה"מ ובהל' קרבן פסח קרבן פסח ה, ב, וכדעת רבי להלן צג, א שאונס ושוגג בראשון והזידו בשני חייבים כרת), שעל טמא ודרך רחוקה לא חל כלל חיוב עשיית קרבן פסח, בניגוד לאונס ושוגג שחל עליהם החיוב אלא שפטורים מחמת אונסם ושגגתם, בתנאי שלא היו יכולים להשלים את חיובם בפסח שני (רדב"ז ח, נד). [אכן גם לדעה זו, אין ענין בחומרא שנהגו בה אחדים מזקני ירושלים בזמן הזה – לשהות בדרך רחוקה בזמן הקרבת פסח כדי להפקיע את עצמם לגמרי מהחיוב ולא להיות רק בגדר אנוסים, – כי בלאו הכי אין חיוב להקריב קרבן פסח בזמן הזה (הערות הגרי"ש אלישיב ותשובות והנהגות ו, קח, ראה שם ושם שהרחיבו לבאר את טעם הדבר)].

גְּמָרָא. רַב נַחְמָן אָמַר הוֹרָצָה. ופטור מפסח שני (רש"י), ומכל מקום הפטור של דרך רחוקה נאמר גם באופן שהיה יכול למצוא שליח שיקריב עבורו את הפסח הראשון, שהפטור של דרך רחוקה נאמר גם באופן שלא היה אנוס והיה יכול להביא קרבן (פני שלמה, הובא לעיל ד"ה שאלו; מנחת שלמה, וראה עוד לעיל ד"ה משנה). וקרבנו של הנמצא בדרך רחוקה, הוא קרבן רשות שאינו דוחה את השבת [אם אין עליו מנויים נוספים שנמצאים בדרך קרובה] (דבר שמואל).

דְּתָנֵן וְכוּ' וְלֹא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן וְכוּ' מִכְּלָל דְּאִי בָּעֵי עָבֵד - שאם היה רוצה, היה יכול להקריבו על ידי שליח, שאילו היה הדין שאינו יכול להקריב על ידי שליח, היתה המשנה כותבת בקצרה 'מי שהיה בדרך רחוקה, יעשה את השני', והיה הדבר מובן מאליו שכיון שהיה בדרך רחוקה בודאי שלא עשה את הראשון (אדרת אליהו [לרבי רפאל עמנואל חי ריקי]).

אֵילֵימָא אֲשׁוֹגֵג וְנֶאֱנָס, שׁוֹגֵג בְּנֵי כָרֵת נִינְהוּ, שאפילו אם היו מזידים בכך שלא עשו קרבן פסח שני, הרי לדעת רבי נתן ורבי חנניא [בגמ' להלן (צג, א)] אינם חייבים כרת, ולא מסתבר להעמיד את המשנה שלא כדעתם [אכן לדעת רבי (שם), אם הזידו בשני חייבים כרת, ולדעתו כך נדרש הכתוב, שטמא ודרך רחוקה פטורים מכרת למרות שהזידו בשני, בניגוד לשוגג ואונס שחייבים כרת באופן זה] (לחם משנה קרבן פסח ה, ב, בדעת הרמב"ם המובא לעיל במשנה).

לְמָה נֶאֱמַר בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה, לְפוֹטְרוֹ מִן הַכָּרֵת, וּכְמַאן דְּאָמַר הוּרְצָה, שאילו היתה הברייתא סוברת שאם זרק לא הורצה, היה לה לומר שנאמר 'בדרך רחוקה' כדי ללמד דין זה שאם זרק לא הורצה. וכמו כן, יכול היה רב נחמן להביא ראיה לשיטתו מהמשנה לעיל (צב, ב) האומרת כעין דברי הברייתא, שנאמר 'בדרך רחוקה' כדי לפוטרו מהכרת, ולא אמרה שנאמר דרך רחוקה ללמד שאם זרק לא הורצה (ראה רש"י כאן ולעיל צב, ב ד"ה משנה, וד"ה ור' נחמן). ויש שכתבו, שמהמשנה אין להוכיח כן, שיש לומר שנקטה לפוטרו מן הכרת אגב מה שכתוב בסיפא 'ואלו חייבין בהכרת' (תוס' ד"ה דאי), שנכלל בסיפא שאם הזיד בראשון, אין הפסח השני מתקן את הראשון, ונשאר בחיוב הכרת [וכדעת רבי להלן בסמוך] (ראה כתוב שם [לראב"ד], וראה שם חידוש נוסף במשנה לענין אונן). ועוד, שהמשנה שנקטה בלשון רבים 'שאלו פטורין מהכרת', כוללת בכך גם טמא וגם מי שהיה בדרך רחוקה, ונקטה את לשון הכתוב שאלו פטורים מ'הכרת', אך מהברייתא שנקטה בלשון יחיד 'לפוטרו מן הכרת', והיינו מי שהיה בדרך רחוקה, משמע שבאה לחדש חידוש מיוחד כלפיו, שפטור מכרת למרות שהיה יכול לעשות את הפסח על ידי אחרים, שאם זרק הורצה (בעל המאור).

הקדמה. סוגייתנו דנה על האופן שבו מתחייבים כרת על אי הקרבת הפסח. באופנים של 'שוגג ואנוס' שיובאו בסוגיא, נחלקו ראשונים, האם נכללו גם טמא ומי שהיה בדרך רחוקה (ראה ביאורנו לעיל צב, ב ד"ה שאלו).

חָייֵב כָּרֵת עַל הָרִאשׁוֹן וְחַייֵב כָּרֵת עַל הַשֵּׁנִי דִּבְרֵי רַבִּי, שאם לא עשה את שני הפסחים, די בכך שהיה מזיד באחד מהם כדי להתחייב כרת (רש"י, ע"פ גמ' להלן ע"ב), והוא הדין שאם לא עשה את הפסח הראשון במזיד, אף שעשה את השני, כבר התחייב כרת על הראשון ועשיית השני אינו פוטרתו מהכרת (צל"ח ומנחת חינוך מצוה שפ אות ה, ע"פ דברי רש"י להלן בדעת רבי נתן [וראה בצל"ח שדן למה רש"י כאן והגמ' להלן ע"ב לא דיברו על האופן הזה]; סהמ"צ לרמב"ם עשה נז).

ויש סוברים, שלדעת רבי, אם עשה את השני נפטר מהכרת (רמב"ם קרבן פסח ה, ב. וראה מעשה ניסים [לר"א בן הרמב"ם] ז, ורדב"ז ח, נד, שכתבו שחזר בו מדבריו בספר המצוות הנ"ל; וראה עוד ברדב"ז שם שבדברי רש"י בסוגיה יש משמעות לשני הצדדים), שאף שלדעת רבי פסח שני נחשב 'רגל בפני עצמו' [כמבואר להלן בגמ'], אך עיקרו בא לתקן את הראשון ולפטור מכרת את מי שלא הקריב בראשון (רדב"ז שם), שחיוב הכרת נאמר במי שמבטל גם את מצות פסח ראשון וגם את מצות פסח שני, אך כל שלא ביטל אחד מהם אינו חייב כרת [הגם שאלו הן שתי מצוות חלוקות, שהשני רגל בפני עצמו] (אבי עזרי שם, ג).

ולדעה זו, גם נשים שבפסח ראשון חובה ובפסח שני רשות [לסוברים כן (לעיל צא, ב, וכן פסק הרמב"ם קרבן פסח שם)], אם הזידו בראשון ועשו בשני נפטרו מהכרת, שהרי נתנה להם התורה רשות להקריב ולתקן את הראשון (מנחת חינוך שם), ועוד, שלא יתכן שדין הנשים יהא חמור מדין האנשים (אור שמח קרבן פסח ה, ז). אך אין שוחטים את הפסח שלהן בשבת, כיון שהוא קרבן רשות [אלא אם כן ימנו עמן על הקרבן גם אנשים] (כמבואר לעיל צא, א), למרות שבכך נגרם להן חיוב כרת, שאין מחללים שבת כדי לפטור אדם מחיוב כרת (מנחת חינוך שם). ויש סוברים, שלדעה זו שעשיית פסח שני מתקנת את הראשון, נשים שהזידו בראשון חייבות בפסח שני כדי לפטור את עצמן מכרת, ומביאות פסח שני אף אם חל בשבת (גרי"פ פערלא על ספר המצוות לרס"ג עונש ב).

קָטָן שֶׁהִגְדִּיל בֵּין שְׁנֵי פְּסָחִים, ולא שחטו עליו פסח ראשון, שאילו היו שוחטים עליו פסח ראשון, נפטר מפסח שני (רמב"ם קרבן פסח ה, ז), שבפירוש ריבתה תורה שניתן למנות קטן לקרבן פסח ולשחוט עליו את הקרבן (מהר"י קורקוס שם. וראה חסד לאברהם שם, וקונטרסי שיעורים [לר"י גוסטמאן] נדרים כד, היכן ריבתה תורה), והוא הדין במי שהקריבו עליו פסח ראשון כשהיה חרש או שוטה ונתפקח, משום שמי שהוקרב עבורו פסח ראשון אינו מתחייב בפסח שני, למרות שלא קיים מצוה בפסח ראשון, וחרש שוטה וקטן לא הופקעו אלא מחיוב המצוות וקיומן, אך לא מעצם המצוה, ולכן ניתן להקריב עבורם קרבן פסח (חי' רבינו חיים הלוי שם, ועוד כתב שם, שלענין קרבן פסח החש"ו אף מקיימים את המצוה בפסח שהוקרב עבורם, ראה שם לביאור הענין).

חַייָב לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, ואם לא עשה את השני במזיד, חייב כרת, לדעת רבי שחייב כרת גם כשהזיד באחד מהם (מנחת חינוך מצוה שפ אות ו). ויש שכתבו, שלדעת הסוברים שמי שהיה טמא או בדרך רחוקה בראשון פטורים מכרת אף אם הזידו בשני משום שלא חלה עליהם כלל חובת פסח בי"ד בניסן (דעת הרמב"ם קרבן פסח ה, ב, המובאת לעיל צב, ב ד"ה שאלו), הוא הדין בגר שהתגייר ובקטן שהגדיל בין שני פסחים, והזידו ולא הקריבו פסח שני, שפטורים מכרת, שהרי לא חלה עליהם כלל חובת פסח בי"ד בניסן (שערי יושר א, יב; אבי עזרי קרבן פסח ה, ג).

רַבִּי נָתָן סָבַר וְכוּ' תַּקְוֹנֵי לְרִאשׁוֹן לֹא מְתַקֵּין לֵיהּ, שאפילו אם עשה את השני אינו נפטר מהכרת, כיון שהיה מזיד בראשון (רש"י, וראה רדב"ז ח, נד, שגם לסוברים [לעיל ד"ה חייב] שלדעת רבי נפטר מכרת באופן זה, לרבי נתן חייב). ויש סוברים, שדוקא אם לא הקריב את השני, אפילו בשוגג או באונס, אינו נפטר מכרת, כיון שבפועל לא הקריב את הקרבן, ולא תיקן את מה שעיוות [בניגוד לדעת רבי חנניא בן עקביא, שבעצם מה שנתנה התורה אפשרות להקרבת פסח שני, נכלל פטור מהכרת כל זמן שלא יזיד בשני], אבל אם הקריב בפועל פסח שני, תיקן ונפטר מכרת (ע"פ ברכת אברהם [לר"א בן הרמב"ם] ד, הובא בכסף משנה קרבן פסח ה, ב).

וּשְׁלָשְׁתָּן מִקְרָא אֶחָד דָּרְשׁוּ וְכוּ' אִי נַמִּי קָרְבַּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמוֹעֲדוֹ בַּשֵּׁנִי וְכוּ'. ונמצא שיש מחלוקת נוספת ביניהם, שלדעת רבי ורבי חנניא בן עקביא ש'במועדו' היינו פסח שני, נמצא שפסח שני דוחה את השבת, שהרי את הדין שפסח דוחה שבת דרשו בגזירה שוה ממה שנאמר 'במועדו' בפסח ובתמיד [ראה גמ' לעיל (סו, א)], אך לדעת רבי נתן ש'במועדו' נאמר רק על פסח ראשון, אין פסח שני דוחה שבת (ראה רש"י להלן צה, ב ד"ה דוחה וצל"ח לקמן קכ, א בדעתו; וראה עוד רמב"ם קרבן פסח ה, א ובאבי עזרי שם בדעתו). ויש סוברים, שגם לדעת רבי נתן פסח שני דוחה שבת, אלא שהוא לומד זאת ממקור אחר (תוס' יומא נא, א-ב ד"ה דוחה).

עין משפט
נר מצוה

ד א מיי' פ"ו מהל' ק"פ הלכה א:
ה ב מיי' שם פ"ה הלכה א ב:
ו ג מיי' שם:
ז ד מיי' שם הלכה ז:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) לעיל דף ג: וש"נ, ב) [תוספתא פרק ח ה"א], ג) לעיל דף פז., ד) [לעיל דף לא:], ה) [תוספתא פרק ח ה"ג], ו) [חגיגה דף ט:], ז) עיין מהרש"א, ח) ת"כ ויקרא דבורא דחובה פרשתא א ה"ה, ט) ר"ה דף ג., י) מתני' בעמוד ב', כ) ב"ק סג., ל) לעיל סז., מ) צ"ב, נ) צד ע"א.

מה טמא שספק בידו לעשות ואינו עושה אף דרך רחוקה נמי שספק בידו לעשות ואינו עושה ורב נחמן אמר לך ר' עקיבא לטעמי' א] דקסבר א) אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ ואנא סבירא ליה ב] כמ"ד שוחטין וזורקין על טמא שרץ. ת"ר ב) א אלו שעושין את השני הזבין והזבות המצורעין והמצורעות [ונדות] ובועלי נדות והיולדות ב השוגגין והאנוסין והמזידין וטמא ושהיה בדרך רחוקה א"כ למה נאמר א) טמא למה נאמר דאי בעי למיעבד בראשון לא שבקינן ליה אלא א"כ למה נאמר בדרך רחוקה לפוטרו מן הכרת וכמ"ד הורצה. אשה בשני מי מיחייבא והא ג) תניא יכול לא יהו עושין את השני אלא טמא נפש ושהיה בדרך רחוקה זבין ומצורעין ובועלי נדות מנין ת"ל א) איש איש לא קשיא הא ד) ר' יוסי הא רבי יהודה ור"ש. ת"ר ה) ג חייב כרת על הראשון וחייב כרת על השני דברי רבי רבי נתן אומר חייב כרת על הראשון ופטור על השני רבי חנניא בן עקביא אומר אף [על] הראשון אינו חייב כרת אא"כ לא עשה את השני ואזדו לטעמייהו דתניא ד גר שנתגייר בין שני פסחים וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני דברי רבי רבי נתן אומר כל שזקוק לראשון זקוק לשני כל שאין זקוק לראשון אין זקוק לשני במאי קמיפלגי רבי סבר שני ו) רגל בפני עצמו הוא רבי נתן סבר שני תשלומין דראשון הוא תקוני לראשון לא מתקין ליה ורבי חנניא בן עקביא סבר שני תקנתא דראשון הוא ושלשתן מקרא אחד דרשו ב) והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה רבי סבר ב) וחדל לעשות הפסח ונכרתה דלא עבד בראשון אי נמי ב) קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני וממאי דהאי ג] חטאו ישא כרת הוא קסבר

רש"י

מה טמא שיש ספק בידו לעשות. אי לאו דדחייה רחמנא, דהא קמן קאי: ואינו עושה. דקא אסר ליה רחמנא לעשות: אף דרך רחוקה שספק בידו לעשות. שהיה לו שלוחים לשלח, וקאמר רחמנא דאינו עושה, דמדחה דחייה: ר"ע סבר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. ואע"ג דחזי לאורתא, והאי ספק דקאמר ה"ק מה טמא שספק בידו לעשות דחזי למיכל לאורתא ואפילו הכי אין שוחטין וזורקין עליו ואנן ס"ל שוחטין וזורקין, הלכך האי נמי דיכול ליכנס בשעת אכילה שוחטין וזורקין עליו: ובועלי נדות. שכל אלו טומאה ארוכה: וטמא. לנפש: ואם כן. דאף אלו עושים את השני: למה נאמר טמא. בתמיה: אלא למה נאמר דרך רחוקה. אי משום דאי בעי למיעבד לא תעביד, הא בדרך רחוקה הוא. וא"ת שלא ישלח פסחו וכדרב ששת, האי תנא לית ליה, אלא כרב נחמן סבירא ליה דאמר הורצה, דאי כרב ששת איצטריך דרך רחוקה למימר דאי בעי לא ליעביד: מי מחייבא. דקתני נדות ויולדות: יכול לא יהו כו'. ולא קתני זבות ויולדות: הא רבי יוסי. דאמר בפירקין דלעיל (דף צא:) נשים בשני שוחטין עליהן בפני עצמן: הא ר"י ור"ש. דאמרי רשות י): חייב כרת על הראשון וחייב כרת על השני. חיוב כרת יש על זה ועל זה. ובחד גברא לא משכחת לה, דתרי קטלי בחד גברא ליכא, ואם לענין דאם שגג בשניהן יתחייב שתי חטאות, ליכא למימר הכי, דכרת דפסח אין חייבין על שגגתו חטאת, דתנן בכריתות (דף ב.) הפסח והמילה מצות עשה היא, ואין חטאת באה אלא על שגגת כרת של לאו דכתיב (ויקרא ד ב) ג) אשר לא תעשינה כ), אלא נפקא מינה דאם שגג באחד מהן והזיד בחבירו חייב, אי נמי לגר שנתגייר בין שני פסחים: ופטור על השני. ואם שגג בראשון והזיד בשני פטור: אף על הראשון. אם הזיד אינו חייב כרת עד שיזיד אף בשני, אבל אם עשה את השני או שגג בו פטור לגמרי, דשני תשלומים דראשון ותקנתא דראשון הוא, ומזיד שלו הוא גמרו של כרת דראשון, הלכך באיזה מהן ששגג פטור: ואזדו לטעמייהו. רבי ורבי נתן: שהגדיל. למחר בו שערות: חייבין לעשות את השני. דקסבר רגל בפני עצמו הוא, ואית ליה חיובא באנפי נפשיה, ואפילו למאן דלא איחזי בראשון: תשלומין דראשון. ומאן דלא איחזי בראשון לא מיחייב אשני, ומיהו תקוני לראשון מכרת אם הזיד בראשון לא מתקן ליה, הלכך חייב כרת על הראשון ואפילו עשה את השני, ופטור על השני אם שגג בראשון והזיד בשני, דהא לית ליה חיובא באנפי נפשיה, ובראשון הרי שגג: תקנתא דראשון. מכרת דיליה, דאפילו הזיד בראשון השני פוטרו מן הכרת: אי נמי קרבן ה' לא הקריב וגו'. דכי משמש בארבע לשונות ל), וזה בלשון אי דרשינן ליה, ולא קאי אדלעיל מיניה לפרושי טעמא למילתא קמייתא כמו לשון דהא, אלא מילתא אחריתי היא כמו ה) כי יקרא (דברים כב ו) ה) כי תכלה לעשר (שם כו יב) ו) כי תפגע (שמות כג ד): קסבר

תוספות

ה"ג בכל הספרים וכן גרסינן בספרי (פר' בהעלותך) מה טמא שאין ספק בידו כו'. ומיתני התם אפלוגתא דר"א ור"ע ז) ומייתי ר"ע ראיה לדבריו מה טמא שאין ספק בידו לעשות מפני טומאה אף דרך רחוקה שאין ספק בידו לעשות שרחוק כ"כ שאין יכול לבא בשעת שחיטה לעולה או בשעת אכילה לרב יהודה. ומייתי לה רב ששת מדקאמר ואינו עושה משמע דלא הורצה דלכל מילי יליף דרך רחוקה מטמא. ומשני רב נחמן דר"ע סבר אין שוחטין וזורקין ולכך יליף דרך רחוקה מטמא דתרווייהו חזו בשעת אכילה ולא חזו בשעת שחיטה ולדידיה נמי אם זרק לא הורצה אבל אנא סבירא לי שוחטין וזורקין והשתא ליכא למילף דלא הורצה בדרך רחוקה כמו בטמא מת דשאני טמא מת דלא חזי בשעת אכילה. ורב ששת סבר נמי שוחטין דאין סברא שיחלוקו בזה אלא דסבר דר"ע גמר מטמא מת אע"ג דלא דמי ליה כ"כ ונראה לר"י דלאו מהיקשא יליף דרך רחוקה מטמא אלא במה מלינו דאי מהיקשא מאי קא משני רב נחמן דסבר שוחטין מ"מ ניגמר מיניה דאין משיבין על ההיקש כ). וק"ק לר"י דאי לאו היקשא הוא איכא טובא למיפרך: רבי עקיבא סבר אין שוחטין וזורקין. תימה מנא ליה דהא לעיל (פ:) אמרינן דמ"ד אין שוחטין סבר לה כרבי יצחק דאמר טמאי מתים היו שחל כו' וקדריש ביום ההוא אין יכולים לעשות הא למחר יכולים ואילו ר"ע בפרק הישן (סוכה ד' כה:) לית ליה דרבי יצחק: דאי בעי למיעבד לא שבקינן ליה. תימה הואיל וסבירא ליה להאי תנא שוחטין על טמא שרץ מדקאמר לפוטרו מהיכרת משמע מכרת פטור אבל אם זרק הורצה ד] ומ"ד הורצה אסיקנא לעיל (דף פא. ה]) דסבר שוחטין וזורקין אם כן טמא דקרא שאינו יכול לאכול בלילה והיכי קאמר התלמודא דלהכי כתביה דאי בעי למיעבד לא שבקינן ליה פשיטא דלא שבקינן ליה כיון דלא חזי למיכל א] ו) ומלפי אכלו נפקא דטמא נמי נפק' לן מהתם כדאמרינן בפ"ב דזבחים (דף כג.). וי"ל דודאי קרא לא איצטריך להכי אלא פריך משום דקתני למה נאמר טמא לפוטרו מהיכרת דמשמע מכרת פטור אבל אי בעי למיעבד מצי עביד הלכך פריך הא אי בעי למיעבד לא שבקינן ליה והשתא טמא לא איצטריך למיכתב אלא לאשמעינן דאיש נדחה ואין ציבור נדחין ג). ונראה לר"י דממתניתין דקתני שאלו פטורין מהיכרת ליכא למידק כרב נחמן מדקתני פטורין מכלל דאם זרק הורצה דה"ה אם זרק לא הורצה ואיידי דקתני סיפא חייבין תנא רישא פטורין ואתי שפיר דלעיל מייתי ראיה ממתניתין לרב ששת:

אלא למה נאמר דרך רחוקה כו'. קשה לרב יהודה דאמר לקמן מ) איזהו דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת אכילה דרך רחוקה דכתב רחמנא למה לי פשיטא דפטור דהא לא חזי לאכילה ואי משום דיכול ליכנס בסוסים ובפרדים א"כ לקמן נ) דקתני היה חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה ואמאי איצטריך הכתוב קרא הא לא איצטריך למיכתב כלל דרך רחוקה אלא משום היכא דיכול ליכנס בסוסים ובפרדים ואין לומר דס"ד דחייב כרת על מה שהרחיק עצמו דאם כן מאי פריך למה נאמר טמא דאי בעי למיעבד לא שבקינן ליה הא שפיר קאמר דנאמר לפוטרו מכרת דס"ד ליחייב על מה שטימא עצמו. ונראה לרשב"א דטמא ודרך רחוקה איצטריך למיכתב דלא נימא כיון דלא חזי בראשון לא ליעבד בשני וסבר כרבי נתן דשני תשלומין דראשון הוא:

לא קשיא הא ר' יוסי. תימה דמוקי הך ברייתא דסבר שוחטין וזורקין על טמא שרץ כר' יוסי ובפ' כילד צולין (לעיל דף פא.) גבי טומאת התהום מסיק דקסבר ר' יוסי אין שוחטין וזורקין כו'. וי"ל דהכא לא מוקי לה כר' יוסי אלא במאי דקסבר דנשים בשני חובה:

רבינו חננאל

ודחה רב נחמן ר' עקיבא סבר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ ודרך רחוקה כטומאת שרץ דמי. ואנא סבירא לי כמאן דאמר שוחטין וזורקין על טמא שרץ ודרך רחוקה כטמא שרץ דמי מה טמא שרץ אם שחטו עליו הורצה אף מי שהיה בדרך רחוקה אם זרק הורצה: ת"ר אלו שעושין את השני זבין וזבות מצורעין ובועלי נדות והיולדות והשוגגין והאנוסין והמזידין וטמא ומי שהיה בדרך רחוקה. אם כן למה נאמר בדרך רחוקה הרי אנוס הוא וכבר שנה האנוסין. ואמרי' לפטרו מן הכרת אליבא דמאן דאמר הורצה דאי אליבא דמאן דאמר לא הורצה סוף סוף למה לי למתנייה דאי בעי למעבד לא שבקינן ליה היינו הני אלא ש"מ היינו אליבא דמאן דאמר הורצה אלמא בר מעבד הוא ואפ"ה פטריה רחמנא מכרת. ואקשי' מדקתני והזבות מכלל שהנשים חייבות בשני וכי אשה בשני חייבת והתניא יכול לא יהו עושין את השני אלא טמא נפש כו' ת"ל איש איש ולא אשה. ושנינן הא דתניא שהנשים עושות את השני ר' יהודה ור' יוסי היא והא דתניא איש ולא אשה רבי שמעון כדאמרן בפ' של מעלה: ת"ר טהור שלא עשה פסח חייב כרת על הראשון וחייב כרת על השני דברי רבי מאי טעמא שני רגל בפני עצמו הוא. ר' נתן אומר חייב כרת על הראשון ופטור על השני קסבר שני תשלומין דראשון הוא תקוני לראשון לא מתקין. ר' חנניא בן עקביא אומר אף על הראשון אינו חייב אלא אם לא עשה את השני כלומר כיון שלא עשה הראשון נסתלקה חובת הראשון ונתחייב בשני ולעולם אינו חייב אלא על השני קסבר שני תקנתא דראשון הוא. ואזדו לטעמיה דתניא גר שנתגייר בין שני פסחים וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבין לעשות פסח שני דברי רבי ר' נתן אומר כל הזקוק לראשון זקוק לשני וכל מי שאינו זקוק לראשון אינו זקוק לשני. ושלשתן מקרא אחד דרשו והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרת אי נמי קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני חטאו ישא ההוא כרת

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] תוס' ד"ה דאי בעי למעבד כו' ומלפי אכלו נפקא כו'. נ"ב עי' לעיל פ"ע ע"א תוס' ד"ה שוחטין וזורקין וכו'.

תורה אור השלם

א) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַייָ: [במדבר ט, י]

ב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: [במדבר ט, יג]

ג) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה: [ויקרא ד, ב]

ד) כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל עֵץ אוֹ עַל הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל הַבֵּיצִים לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים: [דברים כב, ו]

ה) כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: [דברים כו, יב]

ו) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: [שמות כג, ד]

ז) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

הגהות וציונים

א] [הך "לטעמיה" צריך מובן ועיין בתוספות כאן ד"ה ר"ע ובקונטרס הארכתי בזה] (גליון). מרש"י ותוס' משמע דל"ג "לטעמיה" (רש"ש). ב] [סבירא לי צ"ל] (גליון): ג] [צ"ל דהאי] (גליון): ד] מתוס' נראה דל"ג במ' "וכמ"ד הורצה" (רש"ש). ה] המציין טעה וקאי אמש"כ לעיל בסוגיין ואנא סבירא ליה וכו' (רש"ש):

ליקוטי רש"י

אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. ואע"פ שבידו לטבול היום [לעיל צ ע"ב]. אין שוחטין וזורקין. את הפסח על יחיד טמא שרץ שלא טבל [לעיל סט:].

עין משפט
נר מצוה

ח א ב ג מיי' פ"ה מהל' ק"פ הלכה ב:
ט ד ה מיי' שם הלכה ח:

רבינו חננאל

דגמר חטאו ישא מחטאו ישא מן המברך את השם דברי ר' יהודה ור' נתן סבר וחדל וגו'. **הלכך** הזיד בזה ובזה דברי הכל חייב. שגג בזה ובזה דברי הכל פטור. הזיד בראשון ושגג בשני לרבי ולרבי נתן דמחייבי בראשון כרת חייב כרת לר' חנניא בן עקביא דסבר שני תקנתא דראשון הוא כיון דשגג בשני פטור הוא. **שגג בראשון והזיד בשני** לר' חייב לר' נתן דסבר שני תשלומין דראשון הוא וכל הזקוק לראשון זקוק לשני כיון ששגג בראשון פטור וכל שכן לר' חנניא בן עקביא דסבר שני תקנתא דראשון הוא: **מתני' איזו היא דרך רחוקה מן המודעית ולחוץ וכמדתה לכל רוח כו'.** פי' שיהיה שם כחצי היום. **אמר עולא** מן המודעית לירושלים חמשה עשר מיל סבר לה כר' יוחנן דאמר עשר פרסאות מהלך אדם בינוני ביום חמשה מילין מעלות השחר ועד הנץ החמה וחמשה מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים פשו שלשים מיל חמשה עשר מצפרא לפלגיה דיומא וחמשה עשר מפלגיה דיומא עד לאורתא. **וקי"ל** כל מצות התמיד מכי ינטו צללי ערב והפסח אחריו השתא אימת קא מחייב האי גברא למעבד פסח בחצות כיון דאיבעי סגויי לא מתעייל ליה עד דאיכא שמשא פטור כי אחר ביאת השמש אינו שוחט כלל. **עולא לטעמיה** דאמר איזו היא דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה. **ואקשי' עליה** והא טמא שרץ דטביל דכיון דערבא שמשא יכול ליכנס ולאכול ואת אמרת לעולא אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ. **ושני' שאני טמא שרץ דרחמנא דחייה** מפני שהוא כטמא נפש שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח וכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא ביום ההוא לא יכלו הא למחר יכולין ואפי' הכי אמר רחמנא לדחו. **ואקשי' תוב לעולא** איני דכל מי שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה אין שוחטין עליו והא טמא שרץ שאינו יכול ליכנס בעזרה בשעת שחיטה ואמרת אתה שוחטין וזורקין על טמא שרץ. **ושני'** רחמנא תלה לטהור בדרך רחוקה והנה הוא בדרך אבל הטמא לא תלאו הכתוב ברחיקת מקום אבל בטומאה וטהרה ובשעת אכילה טמא שרץ שכבר טבל טהור הוא כי הנה בא שמשו. **ופרישנא** דמעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין מדכתיב וכמו השחר עלה ויאיצו וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ וגו' ואמר ר' חנינא אני ראיתי אותו מקום והוי מסדום לצוער חמשה מילין. **ירושלמי** מאילת השחר עד שיעלה עמוד השחר ארבעה מילין שנאמר וכמו השחר עלה מדהוה ליה למכתב כמו השחר עלה וכתב וכמו מלה דדמיא לחברתה:

עולא לטעמיה. תימה מנא ליה לעולא דלא הוי שעת שחיטה מתחילת שקיעה דדם נפסל בשקיעת החמה דריש ליה מביום הקריבו את זבחו והא קיימא לן בפ' שני דמגילה (דף כ:) דעד צאת הכוכבים יממא הוא: **רב** יהודה אמר כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה. **תימה** לרב יהודה מן המודיעים לא יכול ליכנס בחצי היום וכל הלילה ולעולא בשעת שחיטה דניחזי אנן. **ויש לומר** דאיסתתום דרכים כדאמרינן בר"ה (דף כג:). **ועוד** דאליבא דר"ע קיימי' דאית ליה תחומין דאורייתא ולרב יהודה יכול ליכנס מן המודיעים עד סמוך לחצות בתחלת הלילה וליכא בינייהו השתא כולי האי וכן משמע בירושלמי:

וקאמרת שוחטין וזורקין על טמא שרץ. לאלומיה פירכי' הוא דקאמר הכי ואפי' סבר אין שוחטין הוה מצי למיפרך מטבול יום דלכולי עלמא שוחטין וזורקין עליו אע"פ שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה:

דרך רחוקה לטהור כו'. דתלייה בעשיה דכתיב ובדרך לא היה וחדל לעשות כו' ואע"ג דבההוא קרא גופיה כתיב טומאה והאיש אשר הוא טהור אזלינן בתר אכילה מדחייב טמא שרץ דכתיב טמא נפש ולא כתיב טמא שרץ:

קסבר מגדף היינו מברך השם וכתיב במברך את השם ונשא חטאו וגמר האי חטאו דהכא מחטאו דהתם מה להלן כרת אף כאן נמי כרת ור' נתן סבר וחדל לעשות הפסח ונכרתה דהאי כי לשון דהא הוא וה"ק רחמנא דהא קרבן ה' לא הקריב במועדו בראשון האי חטאו ישא מאי עביד ליה קסבר מגדף לאו היינו מברך את השם וגמר האי חטאו דהתם מהאי חטאו דהכא מה הכא כרת אף התם כרת ורבי חנניא בן עקביא סבר וחדל לעשות הפסח ונכרתה אי קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני והאי חטאו ישא מאי עביד ליה כדאמרן הלכך הזיד בזה ובזה דברי הכל חייב שגג בזה ובזה דברי הכל פטור הזיד בראשון ושגג בשני לרבי ולר' נתן מחייבי לרבי חנניא בן עקביא פטור שגג בראשון והזיד בשני לרבי חייב לר' נתן ולר' חנניא בן עקביא פטור: **מתני'** איזו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח דברי רבי עקיבא רבי אליעזר אומר מאיסקופת העזרה ולחוץ אמר ליה רבי יוסי לפיכך נקוד על ה' לומר לא מפני שרחוק ודאי אלא מאיסקופת העזרה ולחוץ: **גמ'** אמר עולא מן המודיעים לירושלים חמשה עשר מילין הויא סבר לה כי הא דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשת מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין פשו לה תלתין חמיסר מצפרא לפלגא דיומא וחמיסר מפלגא דיומא לאורתא עולא לטעמיה דאמר עולא אי זה הוא דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה. אמר מר מעלות השחר עד הנץ החמה חמשת מילין מנא לן דכתיב וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה ואמר רבי חנינא לדידי חזי לי ההוא אתרא והויא חמשה מילין. גופא אמר עולא איזה הוא דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה ורב יהודה אמר כל שאין יכול ליכנס בשעת אכילה אמר ליה רבה לעולא לדידך קשיא ולרב יהודה קשיא לדידך קשיא דאמרת כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה והא טמא שרץ דאין יכול ליכנס בשעת שחיטה וקאמרת שוחטין וזורקין על טמא שרץ ולרב יהודה קשיא דאמר כל שאין יכול ליכנס בשעת אכילה והא טמא שרץ דיכול ליכנס בשעת אכילה וקאמר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ אמר ליה לא לדידי קשיא ולא לרב יהודה קשיא לדידי ל"ק דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא
לרב

קסבר מגדף. דכתיב ביה כרת היינו מברך את השם, וכיון דיש כרת במברך את השם יליף האי מיניה נשיאות חטא נשיאות חטא לגזירה שוה: **ורבי נתן.** מוקי ליה להאי כי בלשון דהא, וקאי אדלעיל מיניה למיתב טעמא למילתיה, ונכרת בראשון משום דהא קרבן ה' לא הקריב במועדו בראשון: **לאו היינו מברך את השם.** אלא מזמר ומשורר לע"ז, דאיכא דסבירא ליה הכי בכריתות (דף ז:), ולית לן כרת במברך אי לאו מהכא גמירי לה: **ורבי חנניא.** נמי דריש האי כי לשון אי כרבי, אלא קסבר לאו מילתא אחריתי היא אלא כרת דקמא תלא ביה, ונכרת במזיד דראשון אם קרבן ה' לא יקריב בשני: **כדאמרן.** לאגמורי כרת למברך: **דברי הכל חייב.** חד כרת: **לרבי ור' נתן חייב.** דלא סבירא להו דשני תקנתא דראשון: **שגג בראשון והזיד בשני לרבי חייב.** דאית ליה כרת בשני באנפי נפשיה: **לר' נתן ור' חנניא פטור.** דהא לא כתיב כרת אלא אראשון, והרי שגג בו: **מתני' מודיעים.** שם העיר: **נקוד על ה'.** שברחוקה, וכל ניקוד למעט הדבר בא, דמשמע שמיוה להא תיבה מהכא: **גמ' חמשה עשר מילין.** מדקרי ליה תנא דידן דרך רחוקה לגבי פסח, וסבירא ליה לעולא דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה, כל שעת שחיטה מהלך ואינו מגיע, ושעת שחיטה מחצות היום ואילך, דבין הערבים כתיב ביה כתמיד, ותמיד אע"פ שנשחט בשש ומחצה זמנו מן התורה מתחלת שבע ואילך שמתחלת החמה להתעקם כלפי מערב קצת ומשחרי כותלי, דהכי אמרינן ביומא בפרק שלישי (דף כח:) צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי והיינו מחצות היום ולהלן, ופרכינן עלה מהא דתנן תמיד נשחט בשש ומחצה, ומשני שאני כותלי בית המקדש דלא מכווני רחבים מתחתיהן ולא משחרי בעיקום פורתא עד חצי שבע, ומיהו זמן שחיטה מתחלת שבע ואילך, ונמשך עד שתשקע החמה, ומשתשקע החמה לא, דדם נפסל בשקיעת החמה, באיזהו מקומן (זבחים דף נו.), ומחצות ועד שקיעת החמה מהלך חמשה עשר מילין כי הא דר' יוחנן: **סבר לה.** עולא: **כמה מהלך אדם.** בינוני, וביום בינוני דתקופת ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין:

עשרה פרסאות. ארבעים מילין: מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מיל. כך שהיית החמה לצאת בעוביו של רקיע, וכנגדה שוהה בשקיעתה ליכנס דהיינו משקיעתה ועד צאת הכוכבים: **פשו תלתין.** מהנץ ועד שקיעתה: **לאורתא.** לשקיעת החמה, דשוב אין זמן שחיטה, דדם קדשים נפסל בשקיעת החמה כדאמרינן באיזהו מקומן בשחיטת קדשים: **בשעת אכילה.** כל שעת אכילה, שרחוק מחצות היום כל כך שאינו יכול ליכנס כל הלילה. אכילת הפסח כל הלילה, ורבנן עבוד הרחקה ואמור עד חצות לר"ע, ולר"א דאורייתא עד חצות, בפרק בתרא (דף קכ:) ובברכות בפרק קמא (דף ט.): **ולרב יהודה קשיא דאמר כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה.** הוא דפטור, הא איחזי למיכל לאורתא חייב: **והא טמא שרץ כו'.** ופלוגתייהו בפרק האשה (לעיל דף צ:): **לדידי לא קשיא.** דאף על גב דלדרך רחוקה פטרנא להאי דחזי לאורתא ומחייבנא ליה גבי טמא שרץ, היינו טעמא, דלדרך רחוקה תלא רחמנא פטורא דטהור, והיינו דרך רחוקה שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה, דגבי עשייה כתיב, ואף על גב דיכול ליכנס בשעת אכילה רחמנא פטריה, אבל לטמא לא תלה רחמנא פטורא דידיה בדרך רחוקה אלא בטומאה, וטעמא דטומאה משום אכילה היא ולאו משום עשיה דהא יכול לשלח קרבנותיו, ועוד מדכתב טמא נפש ולא כתב בעל קרי או טמא שרץ שמעינן מיניה לא פטריה אלא בטומאה אריכתא דלא חזי לאורתא:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [כריתות ז:], ב) [ראש השנה ג. תענית ט. גיטין דף צ. שבועות דף מט:], ג) [לקמן צד.], ד) לעיל צ:, ה) [לעיל סט. וש"נ], ו) [לקמן צד:], ז) זבחים דף נו., ח) לעיל דף סב., ט) [זבחים נו.], י) [סוטה כז:], כ) בפירקין ה"ב, ל) לעיל צ ע"א.

גליון הש"ס

גמ' לדידך קשיא. כעין זה עירובין דף מט ע"ב. יומא דף מו ע"א. ב"ב דף קכד ע"ב: שם ואין דרך רחוקה לטמא. עי' לעיל פ ע"א תוס' ד"ה מסלקין: רש"י ד"ה חמשה עשר כו' מה"ת מתחלת שבעה. עיין לעיל נח ע"א רש"י ד"ה אלא:

הגהות וציונים

א] "ליה" מיותר (מלאכ"ש), וכן ליתא בראשונים ובקצת דפו"י כאן ולקמן צד ע"ב בפיסקא: ב] בכת"י בחצות היום:

תורה אור השלם

א) והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה: [במדבר טו, ל]
ב) ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו: [ויקרא כד, טו]
ג) והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יי לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: [במדבר ט, יג]
ד) דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליי: [במדבר ט, י]
ה) וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר: [בראשית יט, טו]
ו) השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה: [בראשית יט, כג]
ז) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: [שמות יב, ו]
ח) את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: [שמות כט, לט]
ט) ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל: [ויקרא ז, טז]

ליקוטי רש"י

דהאי כי לשון דהא. שלשון כי בד' לשונות משמש במקרא, פעמים בא במקום אם, פעמי' בא במקום דילמא שמא, פעמי' בא במקום דהא שנותן טעם לדבר, פעמים בא במקום אלא וסותר את דבור שלפניו [ר"ה ג ע"א]. ושמעינן מינה טעמא דקרא [תענית ט.]. כלומר ליתן טעם ליישב דבר שלמעלה הימנו [גיטין צ.]. **אין שוחטין וזורקין.** את הפסח על יחיד טמא שרץ שלא טבל [לעיל סט:]. ונדחה לפסח שני ואע"ג דיכול לטבול ולאכול לערב דאיכא מ"ד בפסחים (דף ל:) דס"ל הכי ויליף לה מאיש איש כי יהיה טמא לנפש ואפילו חל שביעי שלו ערב הפסח במשמע דהוה ליה כטמא שרץ שאינו מחוסר אלא טבילה והזאה ויכול ליטהר כדי לאכול הפסח בלילה והכי משמע קרא דכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא דמשמע הא למחר יכולין לעשותו [זבחים כב ע"ב]. **דרך רחוקה.** פטרה את הטהור והרי הוא בדרך רחוקה דחוץ לעזרה דרך רחוק מיקרי דילפינן מריחוק מקום דמעשר מה להלן חוץ למקום הכשירו אף כאן חוץ למקום הכשירו והכשירו דפסח בעזרה היא הלכך לא אמרינן ליה קום עייל, אבל אין דרך רחוקה לטמא דלאו משום טעמא דריחוק איפטר אלא משום דלא מצי אכיל לאורתא, והכי נמי אין דרך רחוקה לעייל [לקמן צד:].

שֶׁגַּג בְּרֹאשׁוֹן וְהֵזִיד בַּשֵּׁנִי, לְרַבִּי חִיָּיב, והוא הדין אם נפטר מפסח ראשון מסיבות אחרות, שהיה אנוס, או טמא, או בדרך רחוקה (מהר"י קורקוס קרבן פסח ה, ב, בדעת רש"י והראב"ד שם). מאידך, יש סוברים שאם בראשון היה טמא או בדרך רחוקה, לא חל עליו כלל חיוב עשיית קרבן פסח, ואינו חייב כרת אף שהזיד בשני [בניגוד לאונס ושוגג שחל עליהם החיוב, אלא שפטורים מחמת אונסם ושגגתם] (רמב"ם בפיה"מ ובהל' קרבן פסח שם, ע"פ הרדב"ד ח, נד).

לְרַבִּי נָתָן וּלְרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא פָּטוּר, שלדבריהם כיון ששגג בראשון נפטר מכרת אף שהזיד בשני, שלא חייבה תורה כרת אלא בפסח ראשון (רש"י), אכן טעמיהם חלוקים [כמבואר לעיל (ע"א)], שטעמו של רבי נתן הוא משום שפסח שני הוא תשלומים ואינו תקנה, ואילו טעמו של רבי חנניא הוא משום שפסח שני ניתן לתקנה לראשון, ומשום כך נאמר כאן הכלל ש'הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו' [ראה לעיל (כז, א)], שהרי רבי חולק על כל אחד מהם בנפרד (ברכת אברהם [לר"א בן הרמב"ם], ד, בביאור פסק הרמב"ם הל' קרבן פסח ה, ב, כרבי. מובא בכסף משנה שם). מאידך, יש סוברים שגם באופן זה נאמר הכלל ש'אין הלכה כרבי מחבריו' [ולדעתם הלכה כרבי נתן, שדבריו תמיד הם דעת הרבים, שבהזיד בראשון רבי מסייע לדבריו שחייב, ובשגג בראשון והזיד בשני רבי חנניא בן עקביא מסייע לדבריו שפטור] (כסף משנה שם וצל"ח, בדעת הראב"ד שם).

מַשְׁנָה. אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה מִן הַמּוֹדִיעִים וְלַחוּץ וְכוּ'. ויש לדון האם המדידה תלויה במרחק אווירי, או לפי אורך הדרך שצריך לילך בה, וכגון באופן שהמרחק בינו לבין ירושלים הוא פחות מחמשה עשר מיל, אלא שיש נהר לפניו, והדרך המגעת לירושלים מקיפה את הנהר, כך שאורכה יותר מחמשה עשר מיל, או כגון שנסתמו הדרכים ואינן ראויות להליכה, וצריכים ללכת בדרכים שאורכן יותר מחמשה עשר מיל (ראה חזו"א או"ח קכד לדף צד, א, ע"פ תוס' ד"ה רב יהודה 'דאיסתתום דרכים' וכו') [אך באופן שהדרך עצמה ראויה, אלא שאינו יכול לילך בה בגלל עיכוב חיצוני, כגון שיש שם הרבה קרונות וגמלים, אינה נחשבת לדרך רחוקה (חזו"א שם, ע"פ ביאורו בגמ' להלן צד, א)].

וּכְמִדָּתָהּ לְכָל רוּחַ, ומקום תחילת המדידה, אם הוא מירושלים או מהעזרה, ראה בביאורנו להלן בגמ' (ד"ה גופא).

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מֵאִיסְקוּפַּת הָעֲזָרָה וְלַחוּץ, ראה ביאורנו להלן (צד, ב ד"ה ואף על גב).

לִפְיכָךְ נָקוּד עַל ה'. שהניקוד רומז למחיקת המילה כולה, וכאילו כתוב 'דרך' [ולא 'דרך רחוקה'] (רש"י). ויש מפרשים, שהניקוד רומז למחיקת האות ה' בלבד, וכאילו כתוב 'רחוק', ומוסב כלפי האיש שהוא רחוק מהעזרה [ולא שהדרך רחוקה] (ירושלמי ה"ב). ויש מפרשים, שהאות ה' המנוקדת רומזת לכך שאפילו אינו רחוק אלא חמש אמות מהעזרה נחשב 'דרך רחוקה' (רע"ב), שכיון שכותלי העזרה היו ברוחב חמש אמות, נמצא שהעומד מעבר לכתלים, מאיסקופת העזרה ולחוץ, הרי הוא רחוק חמש אמות מחלל העזרה (רש"ש, שנקט שרוחב כותלי העזרה היה זהה לרוחב כותלי האולם, ראה בענין זה בס' עזרת כהנים מדות ב, ו אות ג).

גְּמָרָא. אֵי זֶה הוּא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה, כֹּל שֶׁאֵין יָכוֹל לִיכָּנֵס בְּשָׁעַת שְׁחִיטָה, שהנמצא בחצות היום [שהוא תחילת הזמן הראוי לשחיטת הפסח] במקום שלא יוכל להגיע ממנו לירושלים עד השקיעה [שהיא סוף זמן שחיטת הפסח], נחשב שנמצא בדרך רחוקה (רש"י; ראה תוס' ד"ה עולא; רמב"ן במדבר ט, י), ולמרות שבפועל אין שוחטים את הפסח בחצות, אלא רק לאחר שחיטת התמיד [ראה לעיל (נח, א)], מחצות ואילך נחשב זמן שחיטה, כיון שהשחיטה כשרה אז בדיעבד (מצפה איתן).

ויש מפרשים, שדרך רחוקה היינו כשנמצא בנץ החמה של י"ד ניסן במקום שלא יוכל להגיע ממנו לירושלים בחצות היום (רמב"ם קרבן פסח ה, ט), שחצות היום הוא זמן תחילת שחיטת הפסח, ובדין דרך רחוקה נאמר שחיוב ההקרבה נקבע לפי זמן זה, שכל הראוי להגיע לירושלים בזמן זה חל עליו חיוב הקרבת קרבן פסח (ראה אסופות הגר"ח לו). והטעם שהחישוב מתחיל בהנץ החמה, הוא משום שמתחילת הבוקר של יום שחיטת הפסח, חלה חובת ההקרבה של אותו היום [למרות שזמן ההקרבה בפועל הוא רק לאחר חצות], ולכן משעת הבוקר חל על האדם חיוב לקרב עצמו לירושלים כדי להקריב את הפסח [בניגוד לדעת רש"י שבבוקר לא חל עליו חיוב לקרב עצמו, כיון שאינו זמן שחיטה בפועל] (תורת חסד [לרש"ז פראדקין] או"ח טו). ומחשבים מהנץ החמה למרות שמעיקר דין תורה היום מתחיל ב'עלות השחר' (ראה מגילה כ, א), כיון שהזמן הראוי ליציאה לדרך הוא בהנץ החמה [מפני סכנת חיות וליסטים (ראה לעיל ב, א ורש"י שם)], ולא מסתבר שהתורה תחייב את האדם לצאת קודם לכן (קונטרס אחרון על השאגת אריה, יז, וכן משמע במאירי לעיל צב, ב).

ומי שהיה בתחילת הזמן בדרך רחוקה ולאחר מכן רץ והגיע בזמן שיכול לשחוט, יש סוברים שחייב (קרית ספר קרבן פסח, ה; אבי עזרי שם ה, ג). ויש שכתב, שפטור (מנחת חינוך מצוה שפ אות י). ויש שכתב, שלסוברים שחישוב דרך רחוקה תלוי במקום המצאו בחצות היום [דעת רש"י הנ"ל], אם היה אז רחוק ולאחר מכן התקרב, התחייב בקרבן פסח, אך לסוברים שחישוב דרך רחוקה תלוי במקום המצאו בהנץ החמה [דעת הרמב"ם הנ"ל], הרי שנאמר כאן דין שיעור לפטור, ואם היה בנץ החמה בדרך רחוקה ונפטר, שוב אינו מתחייב אף אם נכנס לאחר מכן (אסופות הגר"ח שם, וראה חזו"א או"ח קכד לדף זה וזבחים ד, טז).

גּוּפָא אָמַר עוּלָא אֵיזֶהוּ הוּא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה וְכוּ'. שנחלקו עולא ורב יהודה בדעת רבי עקיבא שדרך רחוקה היינו מהמודיעים ולפנים, אם מחשבים בשעת שחיטה או בשעת אכילה [שאילו לרבי אליעזר, שתלוי באסקופת העזרה, פשוט שהכל תלוי בשחיטה] (ראה צל"ח). ונפק"מ נוספת במחלוקת עולא ורב יהודה, מהיכן מודדים דרך רחוקה, שלדעת עולא [וכן לדעת רבי אליעזר] שתלוי בשחיטה, מודדים מהעזרה שהיא מקום השחיטה, ואילו לדעת רב יהודה שתלוי באכילה, מודדים מירושלים שהיא מקום האכילה [ולשונו של עולא לעיל מן המודיעים 'לירושלים' חמשה עשר מיל, יש לומר שהיינו משום שלצד מודיעים קצה העזרה הגיע עד קצה ירושלים] (שפת אמת).

כֹּל שֶׁאֵין יָכוֹל לִיכָּנֵס בְּשָׁעַת אֲכִילָה, שנמצא בחצות היום במקום שאינו יכול להיכנס עד סוף זמן אכילת פסח (רש"י), אבל אם נמצא במקום קרוב יותר, אין לו פטור של 'דרך רחוקה', וחייב לשכור סוסים כדי להגיע בזמן השחיטה, או לשלוח שליח שישחט עבורו את הפסח [שאף לדעת רב ששת (לעיל צב, ב) שאם שחטו עבור מי שהיה בדרך רחוקה לא הורצה, כיון שיכול ליכנס בשעת אכילה הרי אינו בכלל 'דרך רחוקה'] (ראה צל"ח ושפת אמת).

המשך במילואים עמ' 151

וְיָכוֹל לִיכָּנֵס בְּסוּסִים וּבְפָרָדִים וְכוּ', ששיעור 'דרך רחוקה' נקבע כפי הילוך האדם ברגליו. וכן בזמננו שהתחדשו אופני נסיעה שונים, לא ישתנה הדין לכשיבנה בית המקדש (תפארת ישראל הלכתא גבירתא).

וְאֵין יָכוֹל לִיכָּנֵס מִפְּנֵי גְּמַלִּים וּקְרוֹנוֹת הַמְעַכְּבוֹת אוֹתוֹ וְכוּ' וְהֲרֵי לֹא הָיָה בְּדַרְכּוֹ, שחייב לעזוב בניו ובני ביתו על הגמלים ולהיכנס יחידי (רש"י), למרות שעל ידי כך לא יוכל לקיים מצות 'ושמחת אתה וביתך' ביום טוב (דברי יציב או"ח רכט). ויש מפרשים, שנאנס ולא היה יכול להיכנס מפני הגמלים והקרונות, שאין לו פטור של 'דרך רחוקה', למרות שיש לו פטור של אונס [שיש נפק"מ בין סוגי הפטור, שמי שהיה בדרך רחוקה בפסח ראשון והזיד ולא עשה פסח שני, פטור מכרת, ואילו מי שהיה אנוס בראשון והזיד בשני חייב כרת] (ראה רמב"ם קרבן פסח ה, ט וכסף משנה שם, בהתאם לשיטתו שהובאה לעיל צב, ב ד"ה שאלו).

שִׁיתָּא אַלְפֵי פַּרְסֵי הָוֵי עָלְמָא וְכוּ'. בסוגיתנו יש כמה דברים שהחוזים בכוכבים מכחישים את דברי חז"ל, ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו כתקנם ולא נחוש לדברי זולתם (רבנו חננאל, וראה במובא בביאורנו להלן ע"ב ד"ה ונראין דבריהן). ויש שכתבו, שיש מדברי חז"ל בעניינים אלו שאינם מתפרשים לפי פשוטם, אלא יש להם כוונה פנימית ע"פ סוד (ראה מהר"ל באר הגולה באר השישי, ד; ראה חזו"א להלן בסמוך).

וְסוֹמְכָא דִּרְקִיעָא וְכוּ' נִמְצָא עוֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ אֶחָד מַשֶּׁשָּׁה בַּיּוֹם - שבזמן זה נראה שהשמש מהלכת בעובי הרקיע, והוא הזמן שבו השמש סובבת מחצי כדור הארץ העליון לחצי כדור הארץ התחתון בעת שקיעת החמה [ולהיפך, בנץ החמה], שגוף השמש לא נראה באופק, אך אורה מבהיק על הארץ (חזו"א או"ח יג, ד).

מִשְּׁקִיעַת הַחַמָּה וְעַד צֵאת הַכּוֹכָבִים אַרְבַּעַת מִילִין, שבזמן שבו השמש נכסית מעינינו הוא שקיעת החמה, ומתחיל 'בין השמשות' לכל דיני התורה, ועד לזמן שבו נראים כל הכוכבים עובר זמן של ארבעה מיל, אכן שיעור זה לא נאמר אלא לענין המובא בסוגיתנו [שהולכי דרכים הולכים עד לזמן זה, כיון שעדיין יש מעט אור], אך 'צאת הכוכבים' לכל דיני התורה הוא מיד לאחר שלשת רבעי מיל מהשקיעה, שאז יוצאים שלשה כוכבים (ביאור הגר"א או"ח רסא, ב, ובשנות אליהו ברכות א, א, ושו"ע הרב בסידור סדר הכנסת שבת, בישוב סתירת הסוגיות המובאת בתוס' ד"ה רבי, לפי דעת הגאונים החולקים על ר"ת בזמן השקיעה).

ויש סוברים, שאף לאחר שהשמש נכסית מעינינו עדיין יום גמור הוא לרוב דיני תורה [מלבד פסול דם הקדשים (ראה תוס' לעיל צג, ב ד"ה עולא), ויש סוברים שממילא הוא הדין גם לתפילת מנחה (ראה תלמידי רבינו יונה ברכות יח, א מדפי הרי"ף, מובא בשעה"צ רלג, י), והוא זמן שנקרא 'תחילת שקיעה' או 'שקיעה ראשונה', ובלשון הגמ' 'משקיעת החמה' (תוס' זבחים נו, א ד"ה מנין)], ורק לאחר שלשה ורבע מיל הוא זמן השקיעה לרוב דיני התורה [ונקרא 'סוף שקיעה' או 'שקיעה שניה', ובלשון הגמ' 'משתשקע החמה' (שם)], ורק מאז מתחיל זמן בין השמשות [לרבי יהודה] למשך שלשת רבעי מיל עד להשלמת ארבעה מיל מהזמן שבו החמה נכסית מעינינו, שבזמן זה יוצאים שלשה כוכבים ונעשה לילה לכל דיני התורה (שיטת ר"ת בזמן השקיעה, ע"פ סתירת הסוגיות, כמובא בתוס' ד"ה רבי, ובספר הישר חידושים, רכא). וטעם הדברים ניתן להבין במציאות בין לפי חכמי ישראל שהחמה עולה בלילה, ובין לפי חכמי האומות שהחמה יורדת בלילה (הובאו דעותיהם בגמ' להלן ע"ב), שחילוקי הזמנים תלויים בראיית השמש והשפעת אורה בעינינו, ואין הבדל מהו מסלול הליכתה (ראה תוס' רי"ד שבת לד, ב, וחזו"א המובא לעיל ד"ה וסומכא).

ויש שסובר, ששיעור ארבעה מיל הוא מעת שהחמה מתחילה לנטות לכיוון מקום שקיעתה, ובין השמשות הוא שלשת רבעי מיל קודם שמתכסית החמה מעינינו, והוא מהעת שמתחילה החמה לשקוע וניכר לעולם שעומדת להיכנס בעובי הרקיע, וכשמתכסית השמש מעינינו אז הוא זמן צאת הכוכבים (יראים רעד; ב"ח או"ח רסא, ב).

■ להלכה, לענין זמן השקיעה הובאה בשולחן ערוך דעת רבינו תם, גם לקולא (שו"ע או"ח רסא, ב). ויש אומרים שחזר בו ופסק כדעת הגאונים (בית דוד [שאלוניקי] קכו, שו"ע הרב פסקי הסידור, סדר הכנסת שבת, ע"פ שו"ע יו"ד רסו, ט. אך ראה מנחת כהן ב, א שכתב שלא חזר בו, וכן משמע במג"א שלא, ח, וראה ביאה"ל רצג, ב ד"ה עד). וכיון שדעת הרבה ראשונים כדעת הגאונים, וכן דעת הגר"א, יש להיזהר מאד להחמיר כדבריהם (משנ"ב רסא, כג, וביאה"ל שם). ורוב העולם נוהג כדבריהם לקולא, ואפילו בדאורייתא (ראה דעת החזו"א בארחות רבנו א עמ' רמ, וכן מנהג ארץ ישראל מזה כמה דורות, ראה הסכמת הגרצ"פ פראנק לקונטרס דובר מישרים. וראה עוד פרטי דינים במשנ"ב ובביאה"ל שם, ובמשנ"ב מהדו' דרשו שם). ואשרי החושש לחומרא בערב שבת גם לדעת היראים המובאת לעיל (משנ"ב שם, כג).

וְרַבָּנָן הוּא דְּקָא טָעוּ דְּקָא חָשְׁבָן דְּקַדְמָא וַחֲשׁוֹכָא, שמה שהם שיערו שאדם הולך בכל אחד מזמני ה'נשפים' [דהיינו מעלות השחר עד הנץ, ומהשקיעה עד צאת הכוכבים] חמשה מיל במקום ארבעה, הוא משום שטעו וחישבו את זמן ההילוך הנוסף לפני עלות השחר ואחר צאת הכוכבים (רש"י). ויש מפרשים, שטעו בשני דברים, גם בכך שחישבו שאדם הולך בנשפים חמשה מיל, ולא ארבעה, וגם בכך שרבי יוחנן התכוון שארבעים מיל הוא זמן ההילוך שמהנץ עד השקיעה, ואילו הם כללו את זמן ההילוך ב'נשפים' בתוך העשרה מיל, בעוד שבאמת זמן זה אינו כלול בתוך העשרה מיל (שנות אליהו ברכות א, א, ע"פ הירושלמי).

ומסוגיא זו למדים כמה הוא שיעור 'הילוך מיל' שמצינו בכמה מקומות בהלכה [כגון לענין החמצת עיסה (לעיל מו, א, וראה שם דינים נוספים)]. יסוד הנדון הוא האם השיעור של הילוך עשר פרסאות, שהן ארבעים מיל שאדם מהלך ביום, הוא מעלות השחר ועד צאת הכוכבים (כדעת רש"י שגם למסקנא זמן זה כולל את ההילוך בנשפים), או מהנץ החמה ועד השקיעה (שנות אליהו שם וביאור הגר"א או"ח תנט, ב, שלמסקנא זמן זה אינו כולל את ההילוך בנשפים). כמו כן, האם שיעור י"ב שעות היום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים [כדין 'יום' בכל התורה], או מהנץ החמה עד השקיעה [שזה הוא הזמן שהשמש נראית על הארץ] (ראה ביאור הגר"א שם, וזה הוא שורש המחלוקת הידועה לענין זמן קריאת שמע ודינים נוספים), ומצינו בפוסקים שלש דעות בענין זה:

[א] שיעור מיל הוא 18 דקות, שכן לדעה זו, אופן החישוב של ארבעים מיל ושל שעות היום זהה, כך שי"ב שעות היום [שהן 720 דקות] מתחלקות לארבעים מיל, ונמצא שכל מיל הוא 18 דקות. אלא שנחלקו הפוסקים האם משך הזמן האמור [-של ארבעים מיל ושל שעות היום] הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים (תרומת הדשן קכג, ע"פ לקט יושר עט, ג, וראה ביאור הגר"א שם שתמה שהרי חישוב זה הוא לפי י"ב שעות שוות, ומעלות השחר עד צאת הכוכבים יש הרבה יותר מכך), או מהנץ החמה עד השקיעה (ראה ביאור הגר"א שם בדעת הרמב"ם, חזו"א או"ח יג, א, ובקובץ אגרות ב).

■ המשך במילואים עמ' 151

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל צ:], ב) [לעיל צג:], ג) תענית דף י., ד) [עיין תוספות לקמן קיט: ד"ה מן שמים], ה) עירובין דף נו., ו) [מגילה יג.], ז) [וע"ע תוספות שבת לה. ד"ה תרי תילתי ותוספות מנחות כ: ד"ה נפסלו ותוספות זבחים נו. ד"ה מנין], ח) מדרש כונן, ט) ע"ב, י) [וע"ע תוספות מגילה יב. ד"ה מסוף ותוספות לקמן קיט: ד"ה מן], כ) ברייתא דשמואל הקטן.

הגהות הב"ח

(א) גמ' כל הישוב כולו. נ"ב עיין בפ' ע"פ בדף קיח בא"ש התוס' בד"ה מן שמים: (ב) תוס' ד"ה לר' יהודה וכו' מדמי להו לעיל. נ"ב ראש דף צג וע"ש בתוספות:

תורה אור השלם

א) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַייָ: [במדבר ט, י]

ב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: [במדבר ט, יג]

ג) וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ וְאֶת שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר: [בראשית יט, טו]

ד) אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן: [ישעיה יד, יד]

ה) הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה: [בראשית יט, כג]

הגהות וציונים

א] ס"א עמו (מהרש"ל, גליון): ב] בכת"י מעלות השחר: ג] בכת"י שראו: ד] בכת"י אין לך לדחותו אם יכול:

ליקוטי רש"י

כמה מהלך אדם בינוני. וביום בינוני דתקופת ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין. עשרה פרסאות. ארבעים מילין. מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מיל. כך שהית החמה לצאת בעוביו של רקיע וכנגדה שוהה בשקיעתה ליכנס דהיינו משקיעתה ועד צאת הכוכבים [לעיל צג ע"ב]. נמצא כל העולם כולו בכיסוי קדרה. הקטן כנגד הקדרה [תענית י ע"א]. עגלה בצפון ועקרב בדרום. מזלות הן [עירובין נו ע"א]. אעלה על במתי עב. איני כדאי לדור עם בני אדם, אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה, יונתן תרגם אסק עלוי כל עממ[ייא] [ישעי' יד, יד].

לרב יהודה לא קשיא טמא שרץ רחמנא דחייה דכתיב [א] איש איש כי יהיה טמא לנפש [א] מי לא עסקינן שחל שביעי שלו להיות בערב הפסח ואפילו הכי אמר רחמנא לידחי. תנו רבנן היה עומד חוץ למודיעים ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים יכול יהא חייב ת"ל [ב] ובדרך לא היה והלה היה בדרך [א] היה עומד לפנים מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות המעכבות אותו יכול לא יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה והרי לא היה בדרך: אמר רבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא וסומכא דרקיעא אלפא פרסי חדא גמרא וחדא סברא סבר לה כי הא [ג] דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא עוביו של רקיע אחד משׁשׁה ביום. מיתיבי רבי יהודה אומר עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תיובתא דרבא תיובתא דעולא תיובתא לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן אמר לך אנא בימֵמא הוא דאמרי ורבנן הוא דקא טעו דקא חשבן דקדמא וחשוכא לימא תיהוי תיובתא דרבי חנינא לא [ג] ויאיצו שאני. ת"ש [ג] מצרים הי' ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומצרים אחד משׁשׁים בכוש וכוש אחד משׁשׁים בעולם ועולם אחד משׁשׁים בגן וגן אחד משׁשׁים בעדן ועדן אחד משׁשׁים בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדירה לגיהנם תיובתא. תא שמע דתנא דבי אליהו רבי נתן אומר (א) [ז] כל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו מכלל דכל הישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תיובתא. ת"ש [ה] עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל הישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום שאין חמה נכנסת לישוב אלא שעה אחת ביום תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם תיובתא. ת"ש דאמר [י] רבן יוחנן בן זכאי מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר [ד] אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע

בן

רש"י

ולרב יהודה לא קשיא. דקסבר טמא לנפש סתמא כתיב ואפילו שביעי שלו במשמע, כדאוקימנא באידך פירקין (דף צ:) דסבר לה כמאן דאמר טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהן בערב הפסח: בסוסים ובפרדים. במרוצה: יכול יהא חייב. כרת, אם לא הגיע לעזרה בשעת שחיטה: והלה היה. לחוץ למודיעין דרך רחוקה הוא: מפני גמלים וקרונות. והוא היה מביא בניו ובני ביתו עליהן[א]: חייב. שאין זה אונס, שיש לו להשמט ולילך יחידי ולשחוט: שיתא אלפי פרסי הוה עלמא. היקף הילוך החמה בתוך החלל ממזרח למערב: וסומכא דרקיעא. עוביו של רקיע: חדא גמרא. שיתא אלפי פרסי דעלמא גמרא הוה מרביה, והא דאלפא פרסי סומכא דרקיע הוה סבר לה מדעתיה מהאי דשית אלפי פרסי דגמרא: עוביו של רקיע אחד משׁשׁה ביום. מהנץ ועד שקיעתה, שהרי אדם מהלך שלשים מילין מהנץ ועד שקיעתה, ובתוך מהלך שלשים מילין לאדם היא מהלכת את כל העולם שהוא ששת אלפים פרסי, וכדי מהלך חמשה מילין הוי אחד מששה בשלשים מילין, אלמא סומכא דרקיעא אלפא פרסי, שבכל מהלך חמשה מיל לאדם החמה מהלכת אלף פרסאות. וי"מ שיתא אלפי פרסי היינו לאורך או לרוחב, ולא נהירא לן כלל, שהרי אין החמה מהלכת לאורכו של עולם אלא מקיפתו: ת"ש רבי יהודה אומר כו' אחד מי' ביום. ר"י קא חשיב לכוליה יומא מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, מיהו בהא מותבינן לרבא, דקתני הכא מעלות השחר ועד הנץ החמה ארבעה מילין, דהיינו עובי הרקיע, וכן משקיעתה ועד צאת הכוכבים ארבעה מילין, פשו להו ל"ב מילין מהנץ החמה ועד שקיעה, ותיובתא דרבא ודעולא דאמרי שלשים מילין: נימא תיהוי תיובתיה דר"י. כלומר נימא דהא דאמרינן לעיל ברבה בר בר חנה מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין, כולה רבה בר בר חנה אמר לה ומשמיה דר' יוחנן, ותיהוי הך נמי תיובתיה: כי אמינא אנא בימֵמא אמרי. אני כללתי של כל היום מעלות היום[ב] עד צאת הכוכבים עשרה פרסאות, ולא פירשתי כמה קודם הנץ החמה ואחר שקיעתה: ורבנן. עולא ורבא שפירשו הדבר טעו בקדמא ובשוכא, שרוב[ג] בני אדם מהלכין חמשה מילין קודם הנץ החמה ע"י שמשכימין קודם עלות השחר, וכן אחר שקיעתה על ידי שמחשכין ליכנס אחר צאת הכוכבים: תיובתיה דרבי חנינא. דאמר מסדום ועד צוער חמשה מילין, והתם בהדיא מפרש קרא מעלות השחר עד הנץ החמה, דכתיב (בראשית יט) [ג] וכמו השחר עלה וגו' וכתיב (שם) [ה] השמש יצא על הארץ: וכוש הוי אחד מששים בעולם. אלמא עולם טפי משיתא אלפי פרסי: כיסוי קדירה. דבר מועט: כל הישוב כולו. של בני אדם: תחת כוכב אחד עומד. וכמה כוכבים יש ברקיע לאין מספר, וכיון דכוכב אחד מחזיק את כל הישוב ורואין אנו שהישוב יותר מאלף פרסה, הרי כמה כוכבים שברקיע ישוב אחד לכל כוכב בימים ובנהרות ומדברות, ואילו אין ברקיע אלא ששה כוכבים הרי כאן ששת אלפים פרסי לעלמא, וכל שכן שיש כוכבים יותר מששת אלפים כוכב לכל פרסה: הולך למזרח. לסוף העולם, לקץ שנים הרבה יראה אל אותו מקום שהיה רואהו כשהיה עומד במערב, ואילו לא היה מחזיק כל הישוב, כשהוא עומד במערב ורואהו על ראשו, כשהוא למזרח לא היה רואהו על ראשו אלא מן הצד באלכסון כפי מה שעבר ונמשך מתחתיו: עגלה. אותן כוכבים העשוים כעגלה, והוא מזל שור: בין עגלה לעקרב. ולא שמחזיק כל אויר שביניהם, שהרי כמה כוכבים יש ביניהם וכל אחד כדי ישוב, אלא ישוב בין שניהם עומד, שהרי כל אדם רואה בצפונו עגלה ובדרומו עקרב: ובכל הישוב. אינה מהלכת החמה אלא שעה אחת ביום, חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם, רואה החמה על ראשו, והיינו אותה שעה שהחמה מהלכת ברקיע נגד היישוב: תיובתא. דרבא, דקתני למדברות וימים ונהרות מחזיקות אחד עשר שיעורי ישוב, וקא חזינן דישוב גדול מאד, ונמצא עולה עולם לכמה אלפים, תיובתא דרבא: לאותו רשע. נבוכדנצר:

בן

תוספות

לרב יהודה לא קשיא טמא שרץ רחמנא דחייה. וא"ת הואיל וסבר רב יהודה אין שוחטין וטמא דקרא היינו טמא שרץ אמאי לא יליף דרך רחוקה מטמא דהיכא דלא יוכל ליכנס בשעת שחיטה לא ישחטו עליו כי היכי דאין שוחטין על טמא שרץ דהא ר"ע מדמי להו לעיל (ב) אהדדי. וי"ל דסבר רב יהודה כיון דיכול ליכנס בשעת אכילה שוחטין עליו דלא דמי לטמא שרץ דהא טהור הוא ואינו חסר כלום אלא ביאה בעלמא ור' עקיבא מדמי דרך רחוקה שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה לטמא ומייתי שפיר ראיה בהא דלא אמרי' כרבי אליעזר דאמר מאיסקופת עזרה ולחוץ ומסבר' אית לן למימר כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה דהואיל וטהור הוא אין לו לדמותו[ד] אם יכול ליכנס בשעת אכילה:

רבי יהודה אומר משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין. קשה לר"ת דבסוף במה מדליקין (שבת דף לד:) אמר איזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין דברי ר' יהודה ומסקי' התם דבין השמשות דר' יהודה תלתא ריבעי מיל והכא קאמר ר"י גופיה ארבעה מילין. וי"ל דהכא קאמר מתחלת שקיעה דהיינו משעה שמתחלת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה הוי ד' מילין והתם קאמר מסוף שקיעה[ו]:

כל הישוב כולו תחת כוכב אחד עומד. הך פליגא אהא דאמר בעלמא[ח] כל העולם כולו שליש ימים שליש מדברות שליש ישוב דא"כ לא היה להיות ברקיע אלא שלשה כוכבים. ואפילו אם נאמר דאין יש אוקיינוס בכלל שליש ימים וקיימי כל הכוכבים כנגד ים אוקיינוס מ"מ פליג אדאמרי' לקמן[ט] מן הארץ עד לרקיע ה' מאות שנה ובמס' תמיד (דף לב.) משמע דממזרח למערב כמו מן השמים לארץ ואי כל הישוב תחת כוכב א' עומד א"כ אורך העולם כמה אלפים שנה שהרי אין מספר לכוכבים. וגם חשבון של ה' מאות שנה פליג אחשבון דכוש אחד מס' בעולם[י]:

עין משפט נר מצוה

י א מיי' פ"ה מהלכות ק"פ הלכה ט:

רבינו חננאל

ת"ר היה חוץ למודיעית ויכול ליכנס בסוסים ובפרדים ולא נכנס יכול יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה והלא היה בדרך כיוצא בו היה לפנים למודיעית ואין יכול ליכנס מפני הגמלים והקרונות שמעכבות אותו יכול יהא פטור ת"ל ובדרך לא היה וזה לא היה בדרך רחוקה: אמר רבה שיתא אלפי פרסי הוי עלמא וסומכא דרקיע אלפא פרסי. הא אמר רבה שיתא אלפי פרסי הוי עלמא גמרא. ודייק מדברי ר' יוחנן דאמר כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות אמר רבה בדעתו מהם חמשה מילין מעלות השחר עד הנץ החמה ומהן חמשה מילין משתשקע החמה עד צאת הכוכבים נמצא מהלך החמה ביום כולו מן המזרח למערב שלשים (פרסאות) [מילין] נמצאת עוביו של רקיע אחד משׁשׁה ביום. ופי' רבי שמואל בברייתא שלו[כ] כי הרקיע עשוי ככובא הגלגל קבוע והמזלות חוזרין ותניא כדבעינן למימר קמן כי החמה מהלכת בלילה למעלה מן הרקיע מן המערב למזרח וכשמגעת לחלון שזורחת ממנו אז לאחר עולה עמוד השחר והחמה מהלכת בעביו של רקיע וכשתגיע לסוף עביו של רקיע לצד הנראה לבני אדם מיד מנצת על הארץ ומהלכת ביום כולו ממזרח למערב וכן בשקיעות מהלכת בעביו של רקיע וכשתצא מעוביו הרקיע כלו מיד הכוכבים נראין. כיון שראה רבה כי מהלך החמה ביום כלו מן המזרח למערב לדברי ר' יוחנן עשר פרסאות ובכללם מה שמהלכת החמה בעביו של רקיע בבקר ובערב נמצא עביו של רקיע כפי הלוכו מקצה הרקיע ועד קצהו שלשים (פרסה) [מיל] ובעביו של רקיע חמשה מילין שהן כפי מדת מהלך החמה מהנץ החמה עד ביאתה חלק משׁשׁה חלקים כי השלשים כשתחלקם שתותם חמשה והוא מהלך החמה בעובי הרקיע. וכיון שהיתה בידו גמרא כי העולם כולו ששת אלפים פרסאות אמר ש"מ עביו של רקיע שמהלכת בו החמה מעלות השחר ועד שתנץ החמה אלפא פרסי שהוא שתות מהלכו של עולם וכן בערב משתשקע החמה עד צאת הכוכבים. ואע"פ שהחזיים בכוכבים שבזמן הזה מדברים דברים המכחישין לא משגחינן להו אלא אנו מזהרים דברי רבותינו כתקנם ולא לחוש לדברי זולתם. ואותבי' עליה מהא דתניא עביה של רקיע ארבעה מיל דתניא ר' יהודה אומר כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות מעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין שהן פרסה וכמותה משתשקע החמה ועד צאת הכוכבים כו'. נמצאת הא מתניתא תיובתא לעולא דאמר מהלך החמה ביום מן המזרח למערב שלשים מיל ומתני' דא שמונה פרסאות שהן שנים ושלשים מיל. ותיובתא דרבה בתרתי חדא כדעולא דהא תרוייהו מדתן שוה במהלך החמה ביום שלשים מיל. ותיובתא אחריתי דרבה דאמר עביו של רקיע כשיעור מהלך אדם חמשה מילין ומתני' אמרה פרסה שהיא ארבעה מילין. ואתין למימר לימא תהוי הא מתניתא תיובתא נמי לר' יוחנן. ומשני' לא לר' יוחנן לא הויא תיובתא דהוא לא אמר אלא כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות זה שאמר ר' יוחנן בלבד. באו רבה ועולא ואמרו מדעתם חמשה מילין מעלות השחר עד הנץ החמה וחמשה מילין משתשקע החמה עד צאת הכוכבים הם שטעו שחשבו מאלו עשר פרסאות שאמר ר' יוחנן שמהלך אדם ביום חמשה מילין בשחר וחמשה מילין בערב ונמצאת הליכת החמה ממזרח למערב שלשים מיל. ור' יוחנן לא הזכיר מהלך החמה בעביו הרקיע כמה הוא יש לומר שכך אמר ר' יוחנן בעובי הרקיע כמו הברייתא שאמרה מפרסה עשר פרסאות שנמצאת עובי הרקיע אחד מעשרה ביום. ולר' חנינא נמי לא הויא היא תיובתא דיכול למימר ודאי מהלך אדם בינוני מעלות השחר עד הנץ החמה ארבעה מילין כמו שאמרה הברייתא ולוט הלך בריצה חמשה מילין: ת"ש מצרים הויא ארבע מאות פרסה כו'. ת"ש כל הישוב כלו תחת כוכב אחד יושב וכו'. ת"ש אמר ר' יוחנן בן זכאי מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע

יא א מיי׳ פ״ט מהל׳ ק״ש הלכה ד׳:
יב ב מיי׳ פ״ו מהלכות ק״ש הלכה ו׳:

רבינו חננאל

כר. אלו נזכלן עלו להו בתוכחה ונדחו דבריו: ת״ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות מהורין. וחכמי אומות העולם אומרים גלגל מהור ומזלות קבועין. ואקשינן עלה מתניתין הכי ש״מ הגלגל קבוע והמזלות מהורין. ואתקוף עלה רב אחא בר רב יעקב ודלמא כי סדנא דדרקיא פי׳ כמו הסדן הזה אע״פ שסובב הגלגל הקבוע בר עולה ויורד שני קצות הסדן במקומן נראין לעולם אין הדרומין נראה בצפון ולא הצפוני בדרום. אי נמי כצורא הדבר אחד: ת״ר חכמי ישראל אומרים חמה מהלכת ביום למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע כמו שפרשוהו ר׳ יהודה ורבה. וחכמי אומות העולם אומרין חמה מהלכת ביום למעלה מן האויר ובלילה למטה מן האויר. ואמר רבי נראין דבריהם מדברינו. ובמפרשת עזר בבראשית רבה (פרשה ו׳) כיצד חמה ולבנה שוקעין ר׳ יהודה בר אלעאי אומר מאחוריי כיפה ולמעלה רבנן אמרי מאחוריי כיפה ולמטה ר׳ שמעון בן יוחאי אומר אין אני יודעין באויר (ב) אם שופין הן ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן: תניא ר׳ יוחנן אומר ביומות החמה החמה מהלכת בהנהגה של רקיע לפיכך כל העולם רוחה ומעינות נוזנין ביימות הגשמים חמה מהלכת בשפולי הרקיע לפיכך העולם כולו צונן ומעינות רותחין: ת״ר בארבעה בשבילין חמה מהלכת ניסן אייר סיון בהרים כדי לפשר השלגין תמוז אב ואלול בישוב כדי לבשל הפירות כו׳: ר׳ אליעזר אומר מאסקופת העזרה ולחוץ. ואקשי׳ ולא אמרי ליה עול ונעביד פסח התניא עול שלא מל ועשה פסח חייב כרת דברי ר׳ אליעזר אלמא אמרי ליה קום מהול ועביד. פסחא. ושני׳ עול בשמא בשהורה תלונו דחקנא הני יכלי לשהר ולעשות פסח פשוט ולא שהרו ולא עשו חייבין. אבל השהור בדרך חול וחזכוא מקום כמעשר שנאמר (דברים יד כד) וכי ירחק ממך המקום וגו׳ חוץ לאכילתו: אמר ר׳ יוסי למה נקרי עול ת״ש לא פליגי אמרי שרחוקה ואי אלא אפי׳ מאסקופת העזרה ולחוץ׳.

חשק שלמה על ר״ח

ב) [ן] אין לומר יהושפט כי פומפוס נתפס בתחיל כ״ל וכ״ה בכל״ר ס״א ע״ב.

ליקוטי רש״י עגלה בדרום ויעקב בצפון. מזלות הן (פירוש הר״ן). עגלה. תותן טרכיס המעורב מעגלה וסוס שטות ממזל למטית הפסח ומעגלה ליל ירמקן, ולא למי למעלה ומסוס בדרך המזרח שהן יוצאין לתקן מלחמו שם שטות ומקימי מלכי לה למיל מזונא שלייהו (לעיל סט ע״א). דדך רחוקה אי׳בהרה. דדרך המזרח אלא למחמת פסחיה לשהור והיינו דדך רחוקה שהין יכול לישנא בשנת שטות כתיב ולא על גב דיכול לישנא בשנת אכילה נמחמת

צד: מי שהיה פרק תשיעי פסחים

מעולם א מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. ל״ל דעגלה לאו היינו מזל שור דכתיב בקרי ועקרב נמי אינו עקרב ד״ל מזלות דצפ״ק דכתיב בסנה (ברכות י׳ ע״ב) קמחר ד״ל מזלות לעולם שהם מלמטה מן הארץ ושפה ומכפה עולה ואינם זזים ממקומן ואינם לעולם למעלה אלא מחמיס סה:

ואין דרך רחוקה אמבא. קשה תימה כשהוא עומד מן לעזר׳ ויכול על לו טמא מיד בשפא ומה יעול ויטבל יפקר. מיהו דוגמא זה מצינו כל הלמוד לעילה מן לילה מעבעבת בו (מגמות קנ:):

מה הכן חוץ אביאתו. לא היה לרס״ל להזכיר כאן וחין שאם אלא מלילה ללא לריכה לכך אלא במעשר שני ניכולים שנעמא[ב]:

אף באן חוץ אבאתו. ובפיקרי[ג] מפיסא ירושלים ולפניס (ד) ולא מייתי מנאי אלא כלומר היין נשמעמן מנאי דלעיל לגיעת ד׳ לגיעור בשיעור דרך רחוקה ס״ל שהוא דקאמי עלל אלא מל עזות כרת שבור לנר׳ לגיעזר דרך רחוקה מן המודיעים ולמון להשמש בו מלי עיל:

בטומאה הלך אחר הטומדים בעזרה. פי׳ בעשיית פסח בטומאה הלך אחר טומדים העומדים בעזרה לתוסס שבמזר סס בדרך רחוקה:

שומע אני. ס״ל לא גרס לפילו ב׳ וג׳ פרסאות והדין עמו דמשום הכי לא הוי דרך רחוקה היין שיכול לבוא בשעת שחיטה או בשעת מלילה לכך נלמה לגרסה כלאיתא בתוספתא:

מה

בן בנו של נמרוד הרשע ב) שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה שנאמר ג) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ה׳ מאות שנה ובין (כל[ד]) רקיע לרקיע מהלך ה׳ מאות שנה ובין כל רקיע ורקיע ה) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור תיובתא. ת״ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין אמר רבי תיובה לדבריהם מעולם לא מצינו ו) עגלה בדרום ועקרב בצפון מתקוף לה רב אחא בר יעקב ודילמא ז) כבוצינא דריחיא א״נ כצינורא דדשא חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע אמר רבי ח) ונראין דבריהן מדברינו שבזמן שעונין בזימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעינות רותחין. תנו רבנן בארבעה בשבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת בהרים כדי לבשל את הפירות תשרי מרחשון וכסליו מהלכת ביימות ט) כדי ליבש את הנהרות טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא ליבש את הנהרות. וכך אליעזר אומר מאסקופת כו׳: ואע״ג דמצי אמרין ליה קום עייל אליעזר אומר מאסקופת כו׳: ואע״ג דמצי אמרין ליה קום עייל

ו) והתניא א ערל שלא מל ענוש כרת דברי רבי אליעזר אמר אביי ב) דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לטמא רבא אמר תנאי היא דתניא רבי ג) אליעזר אומר נאמר ד) ריחוק מקום בפסח ונאמר ה) ריחוק מקום במעשר מה להלן חוץ לאכילתו אף כאן חוץ לאכילתו רבי יוסי בר רבי יהודה אומר משום רבי אליעזר חוץ לעשייתו כמאן אזלא הא דאמר רבי יצחק בר רב יוסף ב״ב בטבאים הלך אחר רוב העומדין בעזרה כמאן כרבי יוסי בר רבי יהודה שאמר משום רבי אליעזר: אמר לו רבי יוסי לפיכך וכו׳: תניא ו) רבי יוסי הגלילי אומר ז) דרך (ו) שומע אני מהלך שנים או שלישה ימים כשהוא אומר ח) ובדרך לא היה מגיד שמאסקופת העזרה ולחוץ קרוי דרך: מתני׳

זונן ביום יותר מבלילה, ואע״פ שמי נהרות ממין הן ביום, מחום הקיץ הוא זה מפני שרוקן ממקום שניעשו ומתממעו מחום השמש, אבל מקף ניעשו על ההרחות: **בשפולי** עגלה רקיע. שמוך לקרקע בשולי הכיפה: **בפיכך** בני העזרה בזונן. שלוחה מהלכת אלא בגדי העזרה: **ומעינות רותחין.** לפי׳ז[ז] אבל המים מגדי השמש שהמעיינות נחות מהם: **בארבע** בשבין. מהלכת אבל ממה: **ו) א״א אמרין** ליה קום עייל. ועכן על ההרחות: **בשפולי** עגלה רקיע. שמוך לקרקע בשולי הכיפה: **בפיכך** בני העזרה בזונן. שלוחה מהלכת אלא בגדי העזרה: **ומעינות רותחין.** לפי׳ז[ז] אבל המים מגדי השמש שהמעיינות נחות מהם: **בארבע** בשבין. מהלכת אבל ממה: **ו) א״א אמרין** ליה קום עייל. **אבל** אין דרך רחוקה בטבא. אלמא מסוס טומאת מיקטר טמא אלא בשעת הרגל אלא מלי מהל לגורמה, והכי ממי אין דרך רחוקה לטמא, והאי דנקטו טמא משום דלעיל (לף נג.): תמרו לסמי שיטת גבי טמא, ויין לעיל מלי למקוני נפסיס, מיהיב, לף קנריס דממנה לטמא משום דלעיל (לף נג.): תמרו לסמי שיטת גבי טמא, ויין לעיל מלי למקוני נפסיס, מיהיב, לף קנריס דממנה לטמא משום דלעיל (לף נג.): **נאמר ריחוק מקום בפסח.** ג) **מה** להלן חוץ לכס (במדבר ט) ריחוק מקום במעשר ד) יכול יהיה ממך המקום (דברים יד) חוץ לזמומם ירושלים אלא בשעת הרגל. **בפיקרי** ה) כי לא מוכל שאתו ואין שאת שלא מוכל שאתו כי (שם יט:): **חוץ** לעשייתו. דגמרינן מריחוק למעשר כסי, מה להלן חוץ לכסביתו, והכסיתו לפסח בעזרה. דלמא טומאת עזרה לף, דלמרינן קום עול: **חוץ** לעשייתו. דלמא לף פטור כי מלינור אלא בשעת חוץ למוכיחין ולפיס הנאי הוא לא מיתני מתני׳:

מסורת הש״ס עם הוספות

ב) [עיין תוספות תוות ל״ה קיימן ורין], ג) [עכוך כסס ר״ח נגיס כבדגא בדרייסי ע״ש. ובתוספות בכורות נה ע״ב בד״ה אין וכו׳ השוחטו באמצע הדיבור בדף נו ע״א **באורי׳**] (גליון:) **ב)** ס״א **ואורבו׳** (גליון:) **ד)** ג״ל הא״ל. **ה)** ה״ל התמה (ע״ש):

תורה אור השלם

א) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: (תהלים צ, י)

ב) אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר:

(ישעיה יד, טו)

ג) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי תִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיי׳:

(במדבר ט, י)

ד) וְכִי יִרְבֶּה מִמְּךָ הַמָּרְחָק כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי יִחְתַּר מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ:

(דברים יד, כד)

ה) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה

וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא:

(במדבר ט, יג)

ו) וַתְּהִי רְאִשׁוֹת מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר:

(בראשית י, י)

לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קְצֵה הַשָּׁמַיִם הֲנִהְיָתָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ:

(דברים ד, לב)

בֶּן בְּנוֹ שֶׁל נִמְרוֹד הָרָשָׁע - מצאצאיו של נמרוד (רש"י). ויש מפרשים, שלא היה מצאצאיו, שהרי נמרוד הוא בנו של כוש ולא מצינו שנבוכדנצר הוא מזרע כוש, אלא שנחשב כבן בנו על שם שהיה דומה לו במעשיו, שמלך בשנער כמותו (תוס' חגיגה יג, א ד"ה בן), ושלח ידו בישראל כנמרוד ששלח ידו באברהם והפילו לכבשן האש (גליון על התוס' שם), ושניהם גם ביקשו לעלות לשמים ולהילחם בה', שנמרוד המריד את העולם כנגד הקב"ה בדור הפלגה, שנתן להם עצה לבנות מגדל ולהילחם בה', כמו שנאמר (בראשית יא, ד) 'הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים', ואמרו בגמ' (סנהדרין קט, א) שרצו לעלות במגדל לשמים ולהילחם בה', וכך גם נבכודנצר אמר (ישעיה יד, יד) 'אעלה על במתי עב אדמה לעליון' (מהרש"א חגיגה שם).

כַּמָּה שָׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם שִׁבְעִים שָׁנָה, אלו שנות חייו של אדם ממוצע, אך נבוכדנצר עצמו חי הרבה יותר משבעים שנה (תוס' חגיגה שם ד"ה שבעים, ראה שם הוכחתו).

וְעוֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ - גוף אוירי זך שנקרא רקיע, ואשר למעלה ממנו עוד רקיעים [ואין זה 'עוביו של רקיע' המוזכר לעיל ע"א, ראה ביאורנו שם ד"ה וסומכא] (חזו"א או"ח יג, ד).

וְכֵן בֵּין כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ, ששבעה רקיעים הם (גמ' חגיגה יב, ב), ואף רבי יהודה שאמר (שם) ששני רקיעים הם, היינו שהם שנים הכוללים שבעה רקיעים (אדרת אליהו בראשית א, א).

וְנִרְאִין דִּבְרֵיהֶן מִדְּבָרֵינוּ, שלפי ראות העיניים נראה כדעתם, אך האמת כדעת חכמי ישראל, וכפי שתיקנו בתפילה 'ובוקע חלוני רקיע' (שיטמ"ק כתובות יג, ב בשם ר"ת, מצויין בגליון הש"ס כאן. וראה אדרת אליהו [בראשית א, ח] שמפרש את דעת חכמי ישראל, מה שלא נגלה לחכמי אומות העולם, וראה עוד ספר הברית א, ד י). ויש מפרשים, שהמציאות הטבעית היא כפי חכמי אומות העולם, ובזה הודו חכמי ישראל לדעת חכמי אומות העולם (רמב"ם מורה נבוכים ח, ב; מהר"ם אלשקר צו, וראה רא"ש המובא להלן בסמוך), ובאמת שכן סברו גם חלק מחכמי ישראל כמו רבי יהושע (מהרש"א ב"ב כה, ב), אכן פנימיות הדברים היא כדעת חכמי ישראל (ראה בביאורנו לעיל ע"א ד"ה שיתא).

שֶׁבַּיּוֹם מַעֲיְנוֹת צוֹנְנִין וּבַלַּיְלָה רוֹתְחִין וְכוּ' רַבִּי נָתָן אוֹמֵר וְכוּ' בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ צוֹנֵן וּמַעְיְנוֹת רוֹתְחִין, והדין המבואר בגמ' לעיל (מב, א) שצריכים ללוש את המצות ב'מים שלנו', יש סוברים שהוא משום שצריכים לשאוב את המים לפני שיתחממו בלילה במעיינות [כדעת רבי] (רא"ש לעיל ב, ל). ויש סוברים, שהוא משום שתקופת ניסן עדיין בכלל ימות הגשמים שהמעיינות בהם חמים, ויש לצנן את המים מחוץ למעיין [כדעת רבי נתן] (ראה רש"י שם, וראה רא"ש שם, בשם הראבי"ה, שלפ"ז אין צריכים לשהות מחוץ למעיין דוקא בלילה, אלא מועיל להשהות את המים כמה שעות מחוץ למעיין גם ביום).

וְהָתַנְיָא יְהוּדִי עָרֵל שֶׁלֹּא מָל עָנוּשׁ כָּרֵת, על שביטל את מצות שחיטת הפסח בגלל ערלותו (רש"י). ואם כן, כשם שערל מחוייב לתקן ולמול את עצמו כדי שיוכל להקריב את הפסח, ואם לא עשה כן חייב כרת, למה אין אומרים כן גם על הנמצא מחוץ לעזרה ויכול להיכנס, שהוא מחוייב להיכנס, ואם לא יעשה כן יהיה חייב כרת ולא יהיה פטור משום 'דרך רחוקה' (חזו"א או"ח קכד לדף זה).

דֶּרֶךְ רְחוֹקָה לַטָּהוֹר וְאֵין דֶּרֶךְ רְחוֹקָה לַטָּמֵא, שיש חילוק בין הנמצא בדרך רחוקה, שפטור מעשיית הפסח, ולפיכך לא מוטל עליו חיוב שלא להיכלל בפטור זה, לבין טמא וערל, שאינם כלולים בפטור זה, אלא יש עליהם חיוב עשיית פסח, רק שאינם יכולים לקיים את חיובם משום שאינם ראויים לאכילה, ולפיכך מוטל עליהם לתקן את עצמם שיוכלו לאכול את הפסח וכך יוכלו לקיים את חיובם בעשיית הפסח (רש"י). והיינו באופן שהערל והטמא נמצאים בתוך העזרה וחל עליהם חיוב הפסח, אכן, באופן שהערל או הטמא נמצאים בדרך רחוקה, חל עליהם פטור של 'דרך רחוקה' ולא יתחייבו כרת (צל"ח לעיל סט, ב, בדעת רש"י, וראה שם האופן שטמא שרץ נמצא בעזרה. וראה לעיל צג, ב ד"ה דרך).

ויש מפרשים, ששאלת הגמ' היא שכיון שבודאי הערל נמצא מחוץ לעזרה, שהרי ערל אסור להיכנס לעזרה בגלל ערלותו (ראה תוס' הרשב"א משאנץ, שנחלקו תנאים בכך האם ערל דינו כטמא, אך ראה שו"ת חתם סופר ז, ה, שלדעת הכל הוא מאוס ונאסר בכניסה לעזרה), מדוע לא יהיה פטור מכרת משום 'דרך רחוקה', אלא בהכרח שכיון שיכול למול ולהיכנס, אינו נחשב בדרך רחוקה, אם כן הוא הדין מי שמחוץ לאיסקופת העזרה, אינו נחשב בדרך רחוקה כשיכול להיכנס. ותירצה הגמ', שהפטור של 'דרך רחוקה' נאמר רק על טהור ונימול, אך טמא וערל לא חל עליהם כלל פטור של 'דרך רחוקה' (ראה תוס' ד"ה ואין, ותוס' לעיל פ, א ד"ה משלחין). שהתורה חייבה את האדם להיות 'ראוי להקרבה', ומשום כך מחוייבים הערל והטמא להסיר את פסול גופם של הערלות והטומאה, ויהיו ראויים להקרבה, על אף שלאחר שיסירו את הפסול הזה יהיו עדיין פטורים בפועל מהקרבת הפסח בגלל פטור של דרך רחוקה (דבר שמואל, בביאור דימוי התוס' לענין 'ראוי לבילה').

בְּטֻמְאִים הַלֵּךְ אַחַר רוֹב הָעוֹמְדִין בָּעֲזָרָה כְּמַאן כְּרַבִּי יוֹסֵי בַּר רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי אֶלְיעֶזֶר, שהדין הוא, שכאשר רוב הציבור טמאים, מקריבים את הפסח בטומאה (ראה לעיל עט, א), וחישוב הרוב נקבע לפי אלו שעומדים בתוך העזרה, וזה כדעת רבי אליעזר לפי רבי יוסי בר רבי יהודה שהנמצאים מחוץ לעזרה נחשבים ב'דרך רחוקה' (רש"י), מה שאין כן לדעת רבי עקיבא ששיעור דרך רחוקה הוא מהמודיעים ולחוץ, מחשבים לפי אלו שנמצאים כעת סמוך לעזרה ועומדים תיכף להיכנס לשחוט את הפסח על אף שלא נכנסו בפועל לעזרה [אך אין מחשבים לפי כל אלו שנמצאים ממודיעים ולפנים, כי מספרם אינו ידוע] (צל"ח, בביאור דעת הרמב"ם קרבן פסח ז, ו). והחישוב של הרוב, הוא כפי זמן תחילת שחיטת הפסח, ואף אם אחר כך התרבו הטהורים, כבר הותר לעשות את הפסח בטומאה (צל"ח).

מִשְּׁנָה. מַה בֵּין פֶּסַח רִאשׁוֹן לְשֵׁנִי וְכוּ'. ומצינו הבדלים נוספים בין פסח ראשון לבין פסח שני שלא נשנו במשנתנו, ו'תנא ושייר', כגון שרק פסח ראשון טעון ביקור ארבעה ימים (תוס' ד"ה מה, בשם גמ' להלן צו, א). וכמו כן רק פסח ראשון שחיטתו בשלש כיתות (תוס' שם, בשם תוספתא ח, ז), אבל פסח שני אינו נשחט בשלש כיתות, משום שכל שאינו מעכב בפסח ראשון לא נאמר בפסח שני, שדיני פסח שני נלמדים (בגמ' להלן) מהפסוק 'ככל חוקת הפסח', ומצינו שלשון 'חוקה' נדרש בלשון עיכוב [בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל). ויש מפרשים, שרק לדעת רבי נתן אינו נשחט בשלש כתות, שלדעתו (לעיל צג, א) פסח שני הוא בגדר תשלומים לפסח ראשון, ולפיכך אינו חשוב להישחט בשלש כתות, אך לדעת רבי (שם) שנחשב רגל בפני עצמו, הרי הוא חשוב להישחט בשלש כתות (לקוטי הלכות, בדעת הרמב"ם שלא מנה חילוק זה בין הפסחים, ומשמע שגם פסח שני נשחט בשלש כתות, לפי שפסק כרבי).

וכמו כן שייר התנא חילוקים נוספים ביניהם, שיש סוברים שאין חיוב כרת בפסח שני (תוספתא שם, ותלוי בדעות התנאים שהובאו לעיל צג, א), ואין חגיגה קרבה עמו (תוספתא שם), ונשים בראשון חובה ובשני רשות (תוס' יומא כט, א-ב ד"ה אלא, לסוברים כן לעיל עט, ב).

אולם לענין זמן שחיטת פסח שני, הוא כזמן שחיטת פסח ראשון לאחר הקרבת תמיד של בין הערביים, אך יתכן, שניתן להקריבו גם קודם קרבן התמיד [שהרי לא נאמר בו 'בערב' אלא 'בין הערביים'] (תוס' יומא שם).

והפטור של 'דרך רחוקה', יש סוברים, שהוא רק בפסח ראשון (פתח הבית קרבן פסח ה, ט, ע"פ משמעות משנה למלך שם א, א; הערות הגרי"ש אלישיב ר"ה יח, א). ויש סוברים, שהוא גם בפסח שני (שפתי חכמים במדבר ט, י; ישועות מלכו קרבן פסח א, ב; טעמא דקרא במדבר ט, י).

הָרִאשׁוֹן אָסוּר בְּבַל יֵרָאֶה וּבַל יִמָּצֵא, מחצות היום של ערב פסח (רש"י לעיל ד, א; רמב"ם חמץ ומצה ג, ח, ע"פ הראב"ד שם, וכתב השפת אמת, שלדעתם המשנה מתפרשת כפשוטה, על זמן הקרבת הפסח). ויש סוברים, שאיסור 'בל יראה' נוהג רק מכניסת ליל ט"ו ניסן (ראב"ד שם. וראה משנ"ב תמג, א ושעה"צ שם).

וְהַשֵּׁנִי חָמֵץ וּמַצָּה עִמּוֹ בְּבַיִת - 'ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו' (לשון רש"י במדבר ט, י). כלומר, שאיסור חמץ בפסח שני נוהג רק בעת אכילת הפסח (פני יהושע קידושין לח, א ומנחת חינוך מצוה שפא אות ג, בדעת רש"י הנ"ל, וראה לשון רש"י סוכה מז, ב), כמשמעות הכתוב (שם, יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו' האמור בפסח שני, שאין לאוכלו אלא עם מצות ולא עם חמץ (פני יהושע שם), והוא לאו הבא מכלל עשה (משך חכמה שם). ויש מפרשים את הלשון 'ואין איסור חמץ, אלא עמו באכילתו', שמותר לאכול חמץ אף עם אכילת פסח שני (אמבוהה דספרי בהעלותך, לז; אבי עזרי קרבן פסח י, טו), ואין בכך ביטול מצות עשה של 'על מצות ומרורים יאכלוהו', וכדעת הסוברים (דעת רבנו להלן קטו, א ורמב"ם חמץ ומצה ח, ו) שאין צורך לאכול את המצה והמרור יחד עם הפסח, אלא ניתן לאוכלם כל אחד בפני עצמו, ואם כן אין ביטול מצות אכילת מצה במה שאוכל חמץ יחד עם הפסח, שהרי יכול לאכול את המצה אחר כך (אבי עזרי שם).

וְהַשֵּׁנִי אֵינוֹ טָעוּן הַלֵּל בַּאֲכִילָתוֹ, וכן אינו טעון סיפור יציאת מצרים, שחיובו משום זכר לגאולה בליל יציאתינו ממצרים ואינו מדיני קרבן פסח (בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל). ואמירת טעמי פסח מצה ומרור, לסוברים שהיא מדין 'ואמרתם זבח פסח' (ראה תוס' להלן קטז, א ד"ה ואמרתם), יש לומר כן גם בפסח שני, אך אפשר שהחיוב הוא מדין מצות סיפור יציאת מצרים, ואם כן אין לומר כן בפסח שני (בנין ציון שם).

וְנֶאֱכָלִין צָלִי, כסדר צליית פסח ראשון, על כרעיו ועל קרבו [ראה לעיל (עד, א) ורמב"ם (קרבן פסח ח, י)] (רש"ש לעיל נג, א, וכן משמע במנחת חינוך מצוה ז אות טו). אך איסור אכילת 'גדי מקולס' [- שה צלוי כולו כאחד, שאסור לאכול בליל פסח שמא יאמרו בשר פסח הוא (ראה לעיל נג, א ושו"ע או"ח תעו, א)] אינו נוהג בפסח שני, שרוב ישראל אין שוחטים בו, ולפעמים אינו מתקיים כלל (מנחת חינוך שם). ויש אומרים, שגם בפסח שני יש איסור (רש"ש שם).

עַל מַצָּה, שנילושה ונאפתה כפי הלכות 'מצת מצוה' של ליל הסדר (חינוך שפא), וכל מצה שאין יוצאים בה בפסח ראשון, אין יוצאים בה בשני (מנחת חינוך שם אות א). ויש סוברים, שמצה שאינה 'לחם עוני', או שהיא של טבל וחדש, יוצאים בה ידי חובה, שגם בפסח ראשון מצות 'על מצות ומרורים יאכלוהו' מתקיימת גם במצות אלו, שפרטי דינים אלו נאמרו רק לענין מצות 'בערב תאכלו מצות' שהיא מצוה בפני עצמה (זכר יצחק א, פ; מסקנת הצל"ח ברכות לז, ב). ומצות הסיבה אינה נוהגת באכילת פסח שני, שעניינה משום זכר לגאולה בליל יציאתינו ממצרים, ואינה מדיני קרבן פסח [וכשם שאין חיוב ארבע כוסות] (בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל).

וּמָרוֹרִים, הטבולים בחרוסת משום 'קפא' [ארס המרור] (ראה להלן קטז, א), אבל מצות חרוסת זכר לתפוח או לטיט [לסוברים כן, להלן שם], אינה ענין לפסח שני (בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל).

וְדוֹחִין אֶת הַשַּׁבָּת, שבפסח שני נאמר 'במועדו' לדעת רבי ורבי חנניא בן עקביא לעיל (צג, א) (רש"י), ונדרש בגזירה שווה מתמיד, שאף בו נאמר 'במועדו' ודוחה את השבת [ראה גמ' לעיל (סו, א)], אך לדעת רבי נתן (לעיל צג, א) ש'במועדו' נאמר רק על פסח ראשון, אין פסח שני דוחה שבת (צל"ח להלן קכ, א בדעת רש"י; וראה עוד רמב"ם קרבן פסח ה, א ואבי עזרי שם בדעתו). ויש סוברים, שגם לדעת רבי נתן פסח שני דוחה שבת, אלא שהוא לומד זאת מכתוב אחר (תוס' יומא נא, א-ב ד"ה דוחה).

גְּמָרָא. בְּמִצְוָה שֶׁבְּגוּפוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, לענין אכילתו צלי, ולענין סדר עבודתו (רש"י) - שניתן במתנה אחת בשפיכה, ואין בו סמיכה ותנופת חזה ושוק ונסכים, ונפסל במחשבת 'שלא לשמה' (בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל). וכן שווה לפסח ראשון בכך שהוא שה תמים זכר בן שנה (תוספתא ח, ח), ובזמן אכילתו, ובכך שנאכל רק למנוייו. ואפילו מצוות מדרבנן נוהגים בו (בנין ציון שם), כגון איסור אכילה מן המנחה ולמעלה כדי שיאכלנו לתאבון (תוס' פסחים צט, א ד"ה ערב).

אִיסֵּי בֶּן יְהוּדָה וְכוּ' לְאֶחָד עָצֶם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹחַ, ללמד שאין עשה של אכילת הפסח דוחה את לא תעשה של שבירת עצם (גמ' לעיל פה, א). וחכמים אינם צריכים לימוד מיוחד לעצם שיש בה מוח, משום שהם סוברים כרבי (לעיל פד, ב) שאין איסור שבירת עצם מבעוד יום, וכיון שהיה יכול לשבור את העצם ולהוציא את המוח מבעוד יום בלא לעבור על איסור, בלאו הכי לא נאמר כאן דין 'עשה דוחה לא תעשה' (רבנו חננאל).

שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד - שאם רק אדם אחד לא הקריב פסח ראשון, אין שוחטים פסח שני, ולכן מטמאים בפסח ראשון אדם נוסף בשרץ, כדי שיהיו שנים בפסח שני, אך אינם צריכים להיות מנויים על אותו השה (ראה רש"ש ושפת אמת בדעת רש"י) [ומוכח לפי פירוש זה בדעת חכמים, שטמא שרץ שלא טבל, אף שאין שוחטים עליו, מכל מקום אינו חייב כרת על כך שנמנע מלטבול (ראה רש"ש)].

המשך במילואים עמ' 152

מתני' ^{א)} מה בין פסח הראשון לשני הראשון אסור ^{א)} בבל יראה ^{ב)} ובל ימצא והשני חמץ ומצה עמו בבית הראשון טעון הלל באכילתו והשני אינו טעון הלל באכילתו זה וזה טעון ^{א)} הלל בעשייתן ונאכלין צלי על מצה ומרורים ודוחין את השבת: גמ' ת"ר ^{ג)} ככל חוקת הפסח יעשו אותו במצוה שבגופו הכתוב מדבר מצוה שעל גופו מנין ת"ל ^{ג)} על מצות ומרורים יאכלוהו יכול אפילו מצות שלא על גופו ת"ל ^{ג)} ועצם לא ישברו בו מה שבירת העצם מיוחד מצוה שבגופו אף כל מצוה שבגופו איסי בן יהודה אומר ^{ג)} יעשו אותו במצות שבגופו הכתוב מדבר. אמר מר יכול אף מצוה שלא על גופו הא אמרת במצוה שבגופו הכתוב מדבר ה"ק השתא דאמרת על מצות ומרורים יאכלוהו אלמא יעשו אותו לאו דוקא הוא אימא הוה ליה כפרט וכלל ונעשה כלל מוסיף על הפרט ואפילו כל מילי נמי קמ"ל. איסי בן יהודה האי עצם מאי עביד ליה מיבעי ליה ^{ה)} לאחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח ורבנן האי יעשו אותו מאי עבדי ליה מיבעי ליה ^{ג)} שאין שוחטין את הפסח על היחיד ^{ו)} דכמה דאפשר לאהדורי מהדרינן. ת"ר ^{ג)} ככל חוקת הפסח יעשו אותו יכול כשם שהראשון אסור ^{א)} בבל יראה ^{ב)} ובל ימצא כך שני אסור בבל יראה ובל ימצא ת"ל ^{ג)} על מצות ומרורים יאכלוהו ואין לי אלא מצות עשה מצות ^{ג)} ל"ת מנין ת"ל ^{ג)} לא ישאירו ממנו עד בקר ואין לי אלא מצות ל"ת שניתק לעשה ^{ד)} מצות ל"ת גמור מנין ת"ל ^{ג)} ועצם לא ישברו בו מה הפרט מפורש מ"ע ול"ת שניתק לעשה ול"ת גמור אף כל מ"ע ול"ת שניתק לעשה ול"ת גמור. בכלליה דמצות ומרורים מאי קא מרבי ^{ד)} צלי אש בפרטיה מאי ממעיט ליה השבתת שאור ^{ה)} איפוך אנא מצוה דגופיה עדיף בכלליה דלא ישאירו ממנו עד בקר מאי קא מרבה ליה ^{ו)} לא תוציא ממנו (דדמי ליה דהאי מיפסל בנותר והאי מיפסל ביוצא ^{ב)}) בפרטיה מאי קא ממעט ליה לא יראה ולא ימצא (דדמי ליה דהאי אינו לוקה דהוה לאו שניתק לעשה והאי אינו לוקה דהוה ליה לאו שניתק לעשה ^{ג)}) איפוך אנא מצוה דגופיה עדיף בכלליה דעצם לא ישברו בו

מאי

רש"י

מתני' מצה וחמץ יש לו בבית. בגמ' יליף לה לטעמא דכולה מתניתין: (א) גמ' ככל חוקת הפסח וגו'. בפסח שני כתיב: אותו. משמע גופו: במצות שבגופו הכתוב מדבר. לא ריבה את השני לדין ראשון אלא במצות שבגופו כגון סדר עבודותיו ואכילת צלי, אבל לא למצות שאינן בגופו כגון השבתת שאור: מצות שעל גופו מנין. כגון מצה ומרור שהן דברים אחרים, ובאין חובה לו: יכול אף מצות שלא על גופו. כגון השבתת שאור. ולקמיה פריך מנא תיתי, והאמרת אותו משמע מצות שבגופו: מה שבירת העצם מיוחדת. לקמיה יליף לה בפרט וכלל, דפרטי כתיבי ברישא והדר כלל, ^{ג)} על מצות ומרורים יאכלוהו וכן לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו פרטי, ככל חוקת הפסח יעשו אותו כלל, ולקמיה מפרש לה: איסי בן יהודה אומר. אינו צריך לא ישברו לכך אלא ללימוד אחר כדלקמן, דאותו מצות שבגופו משמע: הא אמרת אותו במצות שבגופו גרסי': ה"ק השתא דכתיב מצות ומרורים. ואיתרבי מצוה שאינה גופו, אלמא אותו לאו דוקא: והוה ליה פרט וכלל. דפרטי כתיבי ברישא: ואימא נעשה כלל מוסיף על הפרט. ואיתרבי כל מילי, אפילו השבתת שאור שאינה על גופו: קמ"ל. ועצם לא ישברו דלא תדרוש כלל מוסיף על הפרט לרבויי כל מילי אפי' השבתת שאור, דאם כן כל הני פרטי למה לי, אלא להכי כתבינהו לכולהו למידרש תוספתא דכללא אכל חד וחד, ומרבי דומיא דפרטי ותו לא, וכולהו פרטי הוו דגופו ודעל גופו, והיינו דקאמר תנא דפרטי ^{ד)} ועצם לא ישברו ממעט מצות שלא על גופו כגון ^{ז)} לא תשחט על חמץ כדלקמן, ולקמן בברייתא מפרשי מאי מרבי כללא דכל חד וחד ומאי ממעט פרטא: מאי עביד ליה. מככל חוקת הפסח נפקא ליה, דהא לדידיה אותו דוקא וממעט שלא על גופו, וממילא מתרבה שבירת עצם דהא מצוה שבגופו היא. ותמיהא לי אמאי לא בעי נמי לא ישאירו לאיסי מאי עביד ליה, דהא מצוה שבגופו היא: מיבעי ליה אחד עצם כו'. דהכי דרשינן בכילד צולין (לעיל פה.) כשהוא אומר ועצם לא ישברו בפסח שני שאין ת"ל, הוי [אומר] אחד עצם כו': ורבנן. דאמרי אותו לאו דוקא, למאי איכתב: שאין שוחטין. פסח שני על היחיד שנדחה לו, להכי כתב יעשו לשון רבים דכמה דאפשר לאהדורי אחר טמא חבירו להמנותו עמו מהדרינן, כגון לטמא אחד בשרץ, ואיידי דכתיב יעשו כתיב אותו, ואע"ג דכתיב ברישא ^{ג)} יעשו אותו, אי לא כתביה זימנא אחריתי הוה אמינא אורחיה דקרא הוא: ת"ל על מצות ומרורים וגו'. והדר כתיב כללא עליה לרבויי דומיא דידיה, וכל מילי לא אמרינן דניהדי, דא"כ כל הני פרטי למה לי, ופרטא ממעט דכוותיה, כדמפרש לקמן דכללא דכל חוקת הפסח מהדרינן אכולהו פרטא לרבויי בכל פרטא דומיא דידיה, ולמעוטי מפרט' נמי דומיא דידיה, ומחד מפרטיה ממעטינן כל יראה וכל ימלא לקמן, וברייתא רמזו מרמזה ואזלא כלפי מאי מרבו ובריי מאי ממעטי, ודכוותיה מרבו וממעטי: ואין לי. שיהא כלל מוסיף אלא על הפרט עצמו של עשה מלות ומרורים דכוותיה ^{ה)} ולא אם שהוא מ"ע, ופרט נמי ממעט דכוותיה השבתת שאור: ל"ת מנין. שירבה הכלל, וכן הפרט ימעט ל"ת: ת"ל לא ישאירו ממנו עד בקר. וכתיב כללא לאהדורי עליה לרבויי דכוותיה לאו הניתק לעשה, ולמעט בפרטיה לא יראה ולא ימלא דלאו שניתק לעשה ניהו כדמפרש במסקנא: ואין לי אלא כו'. ל"ת גמורה מנין. שירבה [הכלל] וימעט פרט, ת"ל לא ישברו, וכתב כללא לאהדורי עליה לרבויי דכוותיה בכללא, ולמעוטי דכוותיה בפרטא, כדלקמן: בפרטיה מאי קא ממעט. דכל פרטא משמע מיעוטא דכוותיה, הלכי משמע האי ולא מילי אחרינא: השבתת שאור. דהויא נמי כמלות עשה: ל"ת דמותר לאו הניתק לעשה הוא, דכתיב גבי ראשון ^{ח)} והנותר ממנו וגו': לא תוציא. לאו הניתק לעשה הוא, דכתיב ^{ו)} בבית אחד יאכל לא תוציא וגו', ומשמע לא תוציא לאוכלו אלא בבית אחד יאכל, בעמוד והחזר קאי אם הוציאו, ולית ליה להאי תנא הא דתני בכילד צולין (שם ז) האוכלו הרי זה בל"ת ^{ט)} ובשר בשדה טרפה (שמות כב ג), אלא מותר להחזירו ולאוכלו: לא יראה. ואם נראה תשביתוהו, לעולם הוא בעמוד והשבת כל ימות המועד: בכלליה דעצם לא ישברו בו. דמרבי לא תעשה גמור:

תוספות

מה בין ראשון לשני. בתוספתא (פרק ח ה"ג) קתני נמי הראשון נשחט בג' כיתות ואין השני נשחט בג' כיתות והכא תנא וסייר דסייר נמי ביקור ד' ימים דליתיה בשני כדאמר בגמ' (דף צו.) ובתוספתא דלא קתני ביקור דלא קחשיב אלא הנך שנוהגין בפסח לבדו וביקור נוהג נמי בתמיד:

ואיסי בן יהודה עצם לא ישברו בו מאי עביד ליה. תימה לאיסי לא ישאירו ממנו עד בקר מאי עביד ליה דהא לדידי' לא צריך למעוטי בל יראה דמאותו מפיק מצוה שלא על גופו:

מיבעי ליה שאין שוחטין את הפסח על היחיד. קשה לרשב"א דתיפוק ליה מככל חקת הפסח וראשון נפקא לן בפרק האשה (לעיל דף נא.) דאין שוחטין אותו על היחיד ^{י)} מלא תוכל לזבוח את הפסח באחד. וי"ל דלית ליה ההיא דרשה ובפסח ראשון נפקא ליה משום דלא גרע מפסח שני:

בכלליה דמצות ומרורים מאי קמרבי צלי אש. משמע משום מצות ומרורים דקאי כללא עליה מרבינן צלי אש ותימה כיון דפרט וכלל הוא בלא מצות ומרורים מרבינן צלי אש וכל מילי ואפילו השבתת שאור ומפרטי ממעטינן מכל חד וחד חדא מילתא כדאמרי' בריש מרובה (ב"ק דף סב:) דמסיק על כל דבר פשע כלל ^{ט)} ריבויא וכל הני פרטי למה לי חד למעוטי עבדים כו'. ויש לומר דודאי בלא מצות ומרורים ידעינן צלי אש מכללא ומצות ומרורים לא אתא אלא למעוטי השבתת שאור ולא נקט האי לישנא בכלליה דמצות ומרורים מאי קמרבי צלי אש אלא משום דבעי למיפרך ואיפוך אנא:

לא תוציא מן הבית. פי' בקונט' דלאו הניתק לעשה הוא דכתיב בבית אחד יאכל לא תוציא משמע לא תוציא לאוכלו בבית אחר אלא בבית אחד יאכל בעמוד והחזר קאי אם הוציאו. וקשה לר"י היכי חשבינן ליה לאו הניתק לעשה והא לאו שקדמו עשה הוא ולא חשיב לאו הניתק לעשה כדאמרינן בפרק בתרא דמכות (דף יד:):

בפרטיה קא ממעיט בל יראה. כאן משמע כמו שפירש ר"י בכל שעה (לעיל כט:^{ל)}) דלא יראה הוי ניתק לעשה:

פסח

רבינו חננאל

מתני' מה בין הראשון לשני הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני חמץ ומצה עמו בבית. ת"ר ככל חקת הפסח יעשו אותו במצוה שבגופו כגון צלייתו מצוה שעל גופו ואינה בגופו עצמו מנין ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו. יכול אף מצוה שנוהגת בפסח ואינה לא בגופו ולא על גופו של פסח כגון השבתת שאור ת"ל ועצם לא תשברו בו מה שבירת עצם כו'. ואקשי' אמאי צריך קרא למעוטי (מצה) [מצוה] שלא על גופו כגון השבתת שאור והא כתי' ככל חקת הפסח יעשו אותו ואוקימ' במצוה שבגופו הכתוב מדבר כגון צלייתו מכלל שבמצוה אחרת אינה נוהגת בו. ושני' הכי קאמר השתא דאתא על מצות ומרורים יאכלוהו ורבי אפי' מצוה שעל גופו אלמא האי דפשטנא ככל חקת הפסח במצוה שבגופו לאו דוקא הוא הואיל ואפקיה קרא אימא אפי' מצוה שלא על גופו תהא נוהגת בו קמ"ל ועצם לא תשברו בו מצוה שעל גופו אין מצוה שלא על גופו כגון השבתת שאור וחמץ וכיוצא בהן לא: ואיסי בן יהודה האי ועצם לא תשברו בו מבעי ליה שאין שוברין בו כל עצם בין יש בו מוח בין אין בו מוח. ות"ק סבר לה כר' דאמר מבעוד יום אין בו משום שבירת עצם^{ו)} הלכך כיון דאפשר ליה למתבריה מבעוד יום ולאפוקיה למוחיה ולמכליה בלילא לא אתי עשה דאפשר לקיומיה כי האי גונא ודחי לא תעשה הלכך לא אתא ועצם לא תשברו בו אלא למעוטי מצוה שלא על גופו. ותיפוק לי האי סברא מיעשו אותו ההוא בא ללמד דוקא רבים מכאן שאין שוחטין את הפסח על היחיד מבעי' ליה דוקא יעשו רבים אבל יחיד לא מכאן שאין שוחטין את הפסח על היחיד: ת"ר ככל חקת הפסח יעשו אותו יכול כשם שהראשון כו'. פי' מצאנו בפסח שני שכתוב בין הערבים יעשו אותו והר כלל פרט על מצות ומרורים יאכלוהו ועוד כתיב לא ישאירו ממנו עד בקר וכתיב עוד ועצם לא ישברו בו חזר וכלל ככל חקת הפסח יעשו אותו נמצא כלל פרט וכלל ואנו דורשים בכלל ואחד ואחד כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט. הלכך בין הערבים יעשו אותו כלל. על מצות ומרורים יאכלוהו פרט. ככל חקת הפסח יעשו אותו חזר וכלל. עכשיו באין לדון כעין הפרט מה הפרט מפורש על מצות יאכלוהו דהוא עשה גרידתא אף אני ארבה דחייב לאכול צלי אש דהוא עשה גרידתא. וממעט השבתת שאור דאע"ג דהוא עשה גרידתא אינו על גופו. מכלליה דלא ישאירו דהוא לאו שניתק לעשה שנאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו ריבה לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה שהוא כעין הפרט שזה נפסל בנותר וזה נפסל ביוצא. וממעט יראה לך שאור דדמי ליה דהוא לאו שאין בו מעשה ואע"ג דדמי ליה ממעט ליה דהאי לא יראה לאו דלית ליה בגופיה דפסח. מכלליה דעצם לא תשברו בו דהוא לאו שחייבין בו מלקות

עין משפט נר מצוה

יג א מיי' פ"י מהלכות ק"פ הלכה טו:
יד ב מיי' פ"ב מהלכות ק"פ הלכה ב:
טו ג ד מיי' פ"י מהל' ק"פ הלכה טו:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין תוספות יומא כט. סוף ד"ה אלא], ב) [לעיל פה.], ג) [לעיל לח. וש"נ], ד) [ועיין בפרש"י דהתם ד"ה הרי זה בל"ת], ה) תוס' ד"ה רב אשי, ו) כאביי לעיל פד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י מתח"ד צלי דאתרבי מכלליה דמצות ומרורים הס"ד [דיבור זה הוא לפנינו בעמוד ב' ד"ה צלי, ועיי"ש בהגהות הב"ח אות א]:

הגהות וציונים

א] משנה. יעב"ץ (גליון) וכ"מ מורש"י, מהרש"א: ב] ס"א ל"ג (גליון) וכ"מ מתוס' (מהרש"א) ועיין ב' הלישנות ברי"ח: ג] צ"ל תנא דפרטי (להלן ריש ע"ב) דפרטי דעצם לא ישברו (ברכות שמים): ד] כבתי"י ומקצת דפו"י על כל דבר פשע כל ריבויא הוא וכל הני פרטי, ולפי"ז כוונת התוס' לגמ' שם סג סע"א:

ליקוטי רש"י

פטורים אבל לטמא לא. אלו דמתגלגל פטורה דידיה בדרך רחוקה אלא בטומאה וטעמא דטומאה משום אכילה היא ולאו משום עשיה דהא יכול לשלח קרבנותיו [לעיל צג ע"ב]. מיבעי ליה לאחד עצם ויש בו מוח וכו'. דאסור לשבר עלם שבתוכו מוח ולא אמרינן ליתי עשה דאוכלו את הבשר ולידחה את לא תעשה דשבירה [לעיל פה.].

תורה אור השלם

א) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: [שמות יג, ז]
ב) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: [שמות יב, יט]
ג) בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים יאכלהו: לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אתו: [במדבר ט, יא-יב]
ד) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו: [שמות יב, ט]
ה) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי: [שמות יב, טו]
ו) בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו: [שמות יב, מו] ז) לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח: [שמות לד, כה] ח) ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו: [שמות יב, י] ט) ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו: [שמות כב, ל] י) לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך אשר יי אלהיך נתן לך: [דברים טז, ה]

מאי קא מרבה [א] אל תאכלו ממנו נא בפרטיה מאי קא ממעטי [ב] לא תשחט על חמץ דם זבחי איפוך אנא מצוה דגופיה עדיף: הראשון טעון הלל באכילתו וכו': מנא הני מילי א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק אמר קרא [ג] [א] השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון הלל לילה שאין מקודש לחג אין טעון הלל: זה וזה טעונין הלל בעשייתן כו': מ"ט איבעית אימא לילה קא ממעט יום לא קא ממעט ואיבעית אימא [ב] אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל: ונאכלין צלי וכו': שבת אין טומאה לא מתני' דלא כרבי יהודה [ג] דתניא [א] דוחה את השבת ואין דוחה את הטומאה ר' יהודה אומר אף דוחה את הטומאה מ"ט דת"ק מפני טומאה דחיתיו יחזור ויעשה בטומאה ורבי יהודה התורה חזרה עליו לעשותו בטהרה לא זכה יעשה בטומאה. ת"ר פסח ראשון דוחה את השבת פסח שני דוחה את השבת פסח ראשון דוחה את הטומאה פסח שני דוחה את הטומאה פסח ראשון טעון לינה פסח שני טעון לינה [א] דוחה את הטומאה כמאן כר' יהודה ולרבי יהודה טעון לינה והא [ד] תניא ר' יהודה אומר מניין לפסח שני שאין טעון לינה שנאמר [ד] ופנית בבקר והלכת לאהליך וכתיב [ה] ששת ימים תאכל מצות הנאכל לששה טעון לינה שאין נאכל לששה אין טעון לינה תרי תנאי ואליבא דרבי יהודה: מתני' [ה] [ב] הפסח שבא בטומאה לא יאכלו ממנו זבין וזבות נדות ויולדות ואם אכלו פטורין מכרת ור' אליעזר פוטר אף על ביאת מקדש: גמ' ת"ר זבין וזבות נדות ויולדות שאכלו בפסח שבא בטומאה יכול יהו חייבין תלמוד לומר [ו] כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה [ו] נאכל לטהורים חייבים עליו משום טמא ושאינו נאכל לטהורין אין טמאין חייבין עליו משום טמא [ז] רבי אליעזר אומר יכול דחקו זבין [ז] ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהו חייבין תלמוד לומר [ז] וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש בזמן שטמאי מתים משתלחין זבין ומצורעין משתלחין אין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעין משתלחין. בעי רב יוסף דחקו טמאי מתים ונכנסו להיכל בפסח הבא בטומאה מהו מדאישתרי טומאת עזרה אישתרי נמי טומאת היכל או דילמא מאי דאישתרי אישתרי מאי דלא אישתרי לא אישתרי אמר רבא אמר קרא [ז] וישלחו מן המחנה אפילו מקצת מחנה [ג] איכא דאמרי אמר רבא אמר קרא [ז] וישלחו מן המחנה [ח] אל מחוץ למחנה תשלחום כל היכא דקרינן ביה אל מחוץ למחנה תשלחום קרינן ביה וישלחו מן המחנה. בעי רב יוסף דחקו טמאי מתים ואכלו אימורי פסח הבא בטומאה מהו

מאי קא מרבי אל תאכלו ממנו נא. לחייב בפסח שני: לא תשחט על חמץ. למותר לשוחטו על חמץ, כדתנן מצה וחמץ עמו בבית. אע"ג דכבר מיעט ליה מהשבתת שאור ומבל יראה, הוה אמינא הני מילי שלא בשעת שחיטה, אבל בשעת שחיטה לא, להכי איצטריך למעוטי מלא תשחט: השיר יהיה לכם. ביום שתגאלו מן הגלות: כליל התקדש חג. כמו שאתם נוהגים לשורר בליל התקדש חג, ואין לך לילי חג להטעין שירה חוץ מלילי פסחים על אכילתו: לילה המקודש לחג. כגון פסח ראשון: שאין מקודש לחג. כגון ליל אכילת פסח שני שאינו י"ט: לילה. דפסח שני מיעט, אבל יום שהוא זמן עשייתו לא מיעט, והרי הוא כפסח ראשון שטעון הלל בשעת שחיטתו כדאמרן בתמיד נשחט (לעיל דף סד.), ולקמן (דף קיז.) אמרינן נביאים שביניהן תקנו להם שיהו אומרים על כל פרק ופרק וכל דבר שלא יבא עליהם: אפשר כו'. דכיון לדבר מצוה [ג] הוא טעון הלל: נוטלין את לולביהן. אגררא נסבא, דברייתא היא הכי בפרק בתרא (שם): צלי (א). דאיתרבי מכלליה למצות ומרורים: דוחה את השבת. דבשני כתיב ביה במועדו, למ"ד [ח] [ט] קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני (לעיל דף נג.): יחזור ויעשה בטומאה. בתמיה, אלא מוטב ידחה לגמרי: טעון לינה. לילה הראשון ילין בירושלים, מיכן ואילך רשאי לדור חוץ לחומה בתוך התחום, והיינו [ד] לאהליך לאהל שחוץ לחומה, ולא לביתו ממש דהא י"ט הוא, ועוד דקא בעי לאיתויי עולת ראייה: הנאכל לששה. שאוכלין עליו מצות ששה ימים, ולישנא דקרא נקט, וקרא לדרשה אתא ללמד על ימות הפסח שהן רשות באכילת מצה חוץ מלילה הראשון, בפרק בתרא (דף קכ.): טעון לינה. לילה אחד בתוך העיר: מתני' לא יאכלו ממנו זבין. דגבי טמא לנפש כתיב [י] איש איש נדחה ואין ציבור נידחין, אבל גבי זיבה אף ציבור נדחין, בפרק אלו דברים (לעיל דף סז.): ואם אכלו פטורין מכרת. דאוכל קדשים בטומאה, כדיליף בברייתא בגמרא, אבל מביאת מקדש לא פטרינהו רחמנא: ורבי אליעזר פוטר. אף מכרת דביאת מקדש, וטעמא יליף בגמרא: גמ' וישלחו מן המחנה כו'. ות"ק לא דריש להכי, דכולהו איצטריכו כדאמרינן באלו דברים (שם) לחלקם למחנותיהם: ונכנסו להיכל. מקום שלא הותרו שם, דאין שם צרכי פסח, (ב) ואלו כהנים אסורין ליכנס לשם אלא לצורך משום דכתיב [כ] אל יבא בכל עת, וזה שנכנס בטומאה יכול יתחייב על ביאת מקדש בטומאה: אפילו מקצת מחנה. אע"פ שאין משתלחין מכל מחנה שכינה, שהרי מותרין בעזרה טמאי מתים בפסח הבא בטומאה, משתלחין מיהא ממקצתו מן ההיכל: איכא דאמרי כו'. ורבא לקולא פשט דאין חייבין על ביאת מקדש להיכל: אל מחוץ למחנה תשלחום. היינו היכל, כדסמיך ליה אשר אני שוכן בתוכם: וישלחו מן המחנה. עזרה, כך קבל רבי [י]. וכ"ל דאיפכא גרסי' לה, כל היכא דקרינא אל מחוץ למחנה שצריך להוציאם לגמרי אף מן העזרה קרינא ביה מן המחנה היכל, וכל היכא דלא קרינא ביה אל מחוץ לא קרינא ביה וישלחו מקצת מחנה: אימורי פסח. כגון כליות ויותרת הכבד:

פסח שני אין טעון לינה. תימה לרשב"א אמאי איצטריך הא לא מרבינן מכלל חקת הפסח מצוה שאינה על גופו: טעון לינה. פי' יום א' ולך יום שני וקשה דבלולב וערבה (סוכה דף מז.) משמע דטעון לינה כל ז' דקאמר כשם ששבעת ימי החג טעונין קרבן שיר וברכה ולינה מאי ברכה לאו זמן לא ברכת המזון ותפלה ה"נ מסתברא דאי ס"ד זמן זמן כל ז' מי איכא משמע דקרבן ולינה ניחא ליה שיהיו כל שבעה. י"ל דהוה מצי למימר ולטעמיך לינה כל ז' מי איכא וכמו שמסיק אזמן דאי לא בריך יומא קמא זמן יברך שאר ימים ה"נ נפרש גבי לינה אם לא לן יום ראשון ילין שאר ימים ולעולם אין טעון לינה רק יום א'. ובפ' דם חטאת (זבחים דף צו: [ט]) נמי דקאמר ר' טרפון ואם בישל בו בתחלת הרגל יבשל בו כל הרגל ומפרש בגמרא אמר רבי יצחק דאמר קרא [ד] ופנית בבקר עשאן הכתוב כולן בקר א' היינו דאגידי כולן זה בזה כמו בקר א' שאם לא לן אתמול ילין היום והדר ופנית בבקר. וע"כ כן הוא דאי לינה כל ז' אם כן מאי קאמר [י] שמיני רגל בפני עצמו לגבי לינה הלא כל שאר ימים שלפניו נמי טעונין לינה אלא ודאי יום ראשון ושמיני טעונין לינה ולא יותר. וכן משמע בסיפרי בפרשת כל הבכור [כ] [ד] והלכת לאהליך מלמד שטעונין לינה פי' כל ג' רגלים מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים ת"ל ופנית בבקר כל פנות שאתה פונה לא יהא אלא מבקר ואילך ר' יהודה אומר יכול יהא [פסח קטן טעון לינה ת"ל [ל] ועשית פסח כו' וחכמים אומרים הרי הם כעצים וכלבונה שטעונים לינה משמע שאינו טעון לינה אלא אותו] לילה בלבד שאחר הבאת קרבנו ומרבי ליה כמו לינה דרגלים אלמא יום אחד הוא ותו לא וא"ת דהכא ממעט פסח [קטן] מלינה ומי גרע ממביא קרבנו בימות החול דטעון לינה יום א'. ושמא כיון דתשלומין דראשון הוא לא בעי לינה אפילו יום אחד. וא"ת דתנן (סוכה דף מב:) ההלל והשמחה שמונה א"כ ע"כ יצטרך לינה כל ז' משום שלמי שמחה דלוקא בשבת אמרינן באלו דברים (לעיל דף עא.) משמחו בכסות נקיה ויין ישן. וי"ל ישמח באותן שנשחטו אתמול או בשלמי חבירו: כל היכא דקרינא ביה אל מחוץ למחנה כו'. וא"ת כיון דאין חילוק בין היכל לעזרה למאי הלכתא איכתיב מן המחנה דמשמע מקצת מחנה. וי"ל לעשה מיהא איכא בהיכל טפי מבעזרה דלא אישתרי מהיקשא אלא כרת:

עין משפט נר מצוה

טז א מיי' פ"י מהל' ק"פ הלכה טו:
יז ב מיי' פ"ד מהל' ביאת מקדש הלכה יב ופ"ז מהל' ק"פ הל' ח:
יח ג מיי' פ"ד מהל' ביאת מקדש הל' יג:

רבינו חננאל

ריבה אל תאכלו ממנו נא דהוא לאו שחייבין מלקות כיוצא בו בגופיה דפסח. וממעט לא תשחט על חמץ דאע"ג דהוא לאו שחייבין עליו מלקות ליתיה כעין הפרט דהא ליתיה בחוביה בגופיה דפסח. וכהני כולהו כללי ופרטי דדרשי' אמרינן ואפוך אנא. ופרקי' מסתברא הני מצוה דבגופיה והני ליתנהו בגופיה כדפרשי' להו כל חדא וחדא. לישנא אחרינא ת"ר ככל חקת הפסח יעשו אותו יכול כשם שהראשון כו'. אמרי בכלליה דכתיב ככל חקת הפסח מאי מרבה מצוה שבגופו והיא צלייתו באש. בפרטו ממעט השבתת שאור. בכלליה דלא ישאירו ממנו קא מרבי לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה דדמי ליה דהאי מיפסל בנותר והאי מיפסל ביוצא. בפרטיה ממעט לא יראה ולא ימצא דדמי ליה דלא ישאירו ממנו לא לקי דהוה ליה לאו שניתק לעשה לא יראה ולא ימצא נמי לא לקי דהוה ליה לאו שאין בו מעשה. בכלליה ועצם לא תשברו בו מרבה אל תאכלו ממנו נא דדמי ליה. בפרטיה קא ממעט לא תשחט על חמץ. וככולהו אמרי' איפוך אנא ושני' מצוה דגופיה עדיף: הראשון טעון הלל באכילתו דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג כלומר אין טעון הלל אלא בלילי חג ופסח שני אינו נאכל בלילה מקודש לחג. זה וזה טעונין הלל (באכילתן) [בעשייתן] ונאכלין הפסח הראשון והשני על מצות ומרורים ודוחין את השבת. דייקי' מינה שבת אין אבל טומאה אין השני דוחה מתני' דלא כר' יהודה דתניא דוחה שבת ואינו דוחה טומאה מפני טומאה דחיתו מן הראשון יחזור בשני יעשנו בטומאה. ר' יהודה אומר אף דוחה את הטומאה מאי טעמא התורה חזרה עליו לעשותו בטהרה לא זכה יעשנו בטומאה: ת"ר פסח ראשון ושני דוחין את השבת ואת הטומאה וטעונין לינה. ואמרי' בשלמא פסח שני דוחה את הטומאה כר' יהודה אלא טעון לינה כמאן כר' יהודה והתניא ר' יהודה אומר מנין לפסח שני שאין טעון לינה כו'. ושני' תרי תנאים ואליבא דרבי יהודה חד תנא תני משמיה טעון לינה וחד תנא תני משמיה אין טעון לינה: מתני' הפסח שבא בטומאה לא יאכלו זבין וזבות נדות ויולדות ואם אכלו פטורין וכו'. אוקימנא לר' יהושע [ל] דתאני פסח הבא בטומאה שאכלו ממנו זבין וזבות נדות ויולדות יכול יהו חייבין ת"ל כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר נאכלין לטהורין חייבין עליו משום טומאה וכו'. בעי רב יוסף דחקו טמאי מתים ונכנסו להיכל בפסח הבא בטומאה מהו מדאשתרי טומאת עזרה אשתרי נמי טומאת היכל כו'. ופשיט רבא בלישנא קמא דלא אשתרי ובלישנא בתרא משמע דאשתרי: בעי רב יוסף דחקו טמאי מתים ונגעו באימורי פסח והן חלבי פסח בטומאה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ערכין י:], ב) [לקמן קיז.], ג) יומא דף נא., ד) סוכה דף מז:, ה) לעיל דף סז. כריתות דף י. בכורות דף לג., ו) [מנחות כה: ע"ש], ז) לעיל דף סז: [מנחות לה:], ח) [ועיין תוספות יומא נא. ד"ה דוחה], ט) [וסם לז.], י) סוכה מז. רש"ג, כ) פ' ראה סי' קלד, ל) עי' השלמות להגר"צ:

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה צלי לאיתרבי נמחק כל הדבור: (ב) שם ד"ה ונכנסו וכו' לצרכי פסח ואפילו כהנים:

הגהות וציונים

[א] ס"א אמר מר (גליון): [ב] [זבין ומצורעין כצ"ל (גליון): [ג] בכת"י דדבר שמחה הוא: [ד] גירסת רבו של רש"י, כל היכא דקרינן ביה וישלחו מן המחנה קרינן ביה אל מחוץ למחנה תשלחום וכל היכא דלא קרינא ביה וישלחו מן המחנה לא קרינן ביה אל מחוץ למחנה תשלחום, ורש"י עצמו גורס כל היכא דקרינן ביה אל מחוץ למחנה תשלחום קרינן ביה וישלחו מן המחנה וכל היכא דלא קרינא ביה אל מחוץ למחנה תשלחום לא קרינא ביה וישלחו מן המחנה (כלפנינו בגמרא אלא שנשמט הסיפא בטעות) דק"ס:

תורה אור השלם

א) אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: [שמות יב, ט]

ב) לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי וְלֹא יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח: [שמות לד, כה]

ג) הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר יְיָ אֶל צוּר יִשְׂרָאֵל: [ישעיה ל, כט]

ד) וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ: [דברים טז, ז]

ה) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: [דברים טז, ח]

ו) וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר: וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַייָ וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: [ויקרא ז, יט-כ]

ז) צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צָרוּעַ וְכָל זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ: [במדבר ה, ב]

ח) מִזָּכָר עַד נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם: [במדבר ה, ג]

ט) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְיָ לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: [במדבר ט, יג] י) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַייָ: [במדבר ט, י] כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל יָבֹא בְכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל הַכַּפֹּרֶת: [ויקרא טז, ב] ל) שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַייָ אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: [דברים טז, א]

ליקוטי רש"י

השיר. הלל. המקודש. בעשיית מלאכה [ערכין י ע"ב]. אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן. מילאת מצרים ועל דוד ולא אמרו עליו הלל [לקמן קיז.]. מנין לפסח שני. האמור לטמאים לעשותו בחדש השני שאינו טעון לינה בירושלים. ופנית בבקר. וסמיך ליה ששת ימים וגו' פסח שני אינו אסור בחמץ אלא שטעון מצה למצוה ואוכל חמץ מיד [סוכה מז ע"ב]. הפסח שבא בטומאה. שנטמאו רוב צבור במת ועשו פסח בטומאה לא יאכלו ממנו זבים וזבות אע"ג דאכלי ליה טמאי מתים [בכורות לג ע"א]. אין טמאי מתים משתלחין. כגון פסח הבא בטומאה דאישתרו כדלעיל בשמעתין. אין זבין ומצורעין משתלחין. שילוחן הראשון בכרת ומיהו לכתחלה לא אישתרו דהא טמא לנפש גלי רחמנא דאין ציבור נדחין הא בשאר טומאות נדחין מיהו אהני היקישא לפוטרן מן הכרת [לעיל סו ע"ב].

אֶפְשָׁר יִשְׂרָאֵל שׁוֹחֲטִין אֶת פִּסְחֵיהֶן וְנוֹטְלִין אֶת לוּלְבֵיהֶן וְאֵין אוֹמְרִים הַלֵּל. ששחיטת הפסח ונטילת הלולב הם דבר מצוה (רש"י), המתקיימים בעזרה (ראה מאירי לעיל ע"א, וראה חי' מרן רי"ז הלוי [במדבר כג, מ], שההלל בשעת נטילת לולב יסודו מהנאמר 'ושמחתם וגו'', הנאמר על נטילת לולב במקדש). ויש שפירש, ששחיטת הפסח מורה על נצחון ישראל על המצרים בפסח, ונטילת הלולב מורה על נצחונם של ישראל בדין הימים הנוראים, ועל כן יש לומר אז הלל (שואל ומשיב מהדו"ת ד, קלה).

ויש שכתב, שאמירת ההלל במועדים שגומרים בהם את ההלל היא מצוה דאורייתא, והמקור לכך הוא מהלכה למשה מסיני, או משום שנאמר (במדבר י, י) 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות', ועיקר השירה בפה (ראה סוכה נא, ב), ונכלל בפסוק זה חיוב שירה בימי השמחה והמועד גם שלא בזמן הקרבן [ומטבע הלשון של נוסח ההלל קבעוהו חכמים, ואפשר שהיה קבוע עוד מימי משה רבינו], ולכן נקטה הגמ' כדבר פשוט שאומרים הלל בשחיטת הפסח ובנטילת הלולב (רמב"ן ספר המצוות שורש א). ויש סוברים, שאמירת ההלל לעולם מדרבנן (רמב"ם שם), אלא שהיה פשוט לגמ' שתיקנו חכמים אמירת הלל בזמנים אלו (מגילת אסתר שם).

והלל זה שבשעת שחיטת הפסח, נאמר על ידי ישראל השוחטים את הפסח, והוא מלבד הלל נוסף שנאמר באותה שעה על ידי הלויים מדין שירה על הקרבן, בליווי נגינת החליל (חי' מרן רי"ז הלוי קרבן פסח, בדעת רש"י, ע"פ ערכין י, א), כדין שאר קרבנות ציבור הטעונים שירה, שגם לפסח שני יש דין קרבן ציבור, לפי שכל הציבור מחוייבים בקרבן פסח, אלא שרובם הקריבוהו בראשון, והמיעוט שנדחו מקיימים את חובתם זו בפסח שני (אבני נזר או"ח תקלח).

מִפְּנֵי טוּמְאָה דְּחִיתְיוּ, או מפני כל סיבה אחרת הדוחה את האדם לפסח שני, כגון שהיה אונס, שוגג, או בדרך רחוקה (מנחת חינוך מצוה שפ אות טו).

פֶּסַח רִאשׁוֹן טָעוּן לֵינָה, שצריך להישאר ללון בירושלים בליל יום טוב הראשון של פסח, כמו שנאמר (דברים טז, ז) 'ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך' (רש"י). ויש שפירשו, שטעון לינה בלילה של מוצאי יום טוב הראשון של פסח (תוס' ד"ה טעון ומהרש"א בדעתם; רש"י סוכה מז, א וחגיגה יז, ב. וראה עריך לנר סוכה שם, שמצינו שרש"י מפרש דבר אחד באופנים שונים, כפי שקיבל מרבותיו), שבהכרח הפסוק הנ"ל אינו מצווה על הלינה בליל יום טוב, שבלאו הכי חייב להישאר בירושלים באותו הלילה כדי לקיים למחרת בבוקר מצות ראיה בעזרה (רש"י סוכה שם), וגם משום איסור תחומין אינו יכול לחזור לביתו ביום טוב (רש"י חגיגה שם, אך ראה רש"י כאן) [ובדעת רבי עקיבא, שאיסור תחומין מדאורייתא, ואף לדעת רבנן, תחומין של י"ב מיל מדאורייתא (ראה תוס' חגיגה שם ד"ה דכתיב, בדעת רש"י שם)]. ויש סוברים, שטעון לינה במשך כל שבעת ימי החג (תוס' זבחים צז, א ד"ה ופנית).

מִנַּיִן לְפֶסַח שֵׁנִי שֶׁאֵין טָעוּן לֵינָה וְכוּ'. בשונה משאר כל הקרבנות שמקריב הקרבן חייב בלינה בירושלים, לפי שפסח שני אינו אלא תשלומים לפסח ראשון (תוס' ד"ה טעון). ולפי זה הדבר תלוי במחלוקת התנאים לעיל (צג, א), שיש סוברים שאינו בגדר תשלומים לראשון, ולדעתם אף פסח שני טעון לינה (ליקוטי הלכות, על גמ' לעיל ע"א). ויש שפירשו, שהטעם שפסח שני אינו טעון לינה בשונה מכל הקרבנות, הוא לפי שהקרבת אימוריו אינה למשך כל הלילה, וכדעת הסוברים שהפסח נאכל רק עד חצות (ברכות ט, א), והקטרת האימורים צריכה להיות בשעה הראויה לאכילה [אלא שפסח ראשון טעון לינה מדין 'רגל שטעון לינה', שהוא דין בפני עצמו] (אור שמח קרבן פסח י, טו). ויש מפרשים, שבדבר זה עצמו נחלקו התנאים בסוגיא ['תרי תנאי ואליבא דרבי יהודה'], האם יש חובת לינה לאחר הבאת כל קרבן [אך מוסכם על דעת כולם דין לינה ברגלים, שהוא דין בפני עצמו] (רמב"ן סוכה מח, א). ויש סוברים, שאף פסח שני טעון לינה לילה אחד, אלא שאינו טעון לינה שבעה ימים כפסח ראשון (תוס' זבחים צז, א ד"ה ופנית, לשיטתם הנ"ל).

מְשֻׁנֶּה. הַפֶּסַח שֶׁבָּא בְּטוּמְאָה, וכפי שנתבאר במשניות לעיל (עו, ב; עט, א), שכאשר רוב הקהל או רוב הכהנים טמאים בטומאת מת, עושים את הפסח הראשון בטומאה.

לֹא יֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ זָבִין וְזָבוֹת, כפי שנדרש מהפסוקים, שרק טומאת מת הותרה בפסח (רש"י), אך טמא מת שנעשה זב, אמר רב יוסף (זבחים לב, ב), שהואיל וכבר הותרה לו טומאת מת קודם שנעשה זב, הותרה לו גם טומאת זיבה, ש'הואיל ואשתרי אשתרי' (וראה שם, שאביי הקשה עליו).

נִדּוֹת וְיוֹלְדוֹת, והוא הדין למצורעים (ראה גירסת הגמ' בכורות לג, א במשנתנו; רמב"ם קרבן פסח ז, ח), שלא הותר לאכול מקרבן פסח לכל אלו שהטומאה יוצאת מגופם, אבל טמאים שנטמאו בטומאת מגע, אוכלים מהפסח הבא בטומאה (רמב"ם שם).

וְאִם אָכְלוּ פְּטוּרִין מִכָּרֵת – שאינם נענשים בעונש כרת הנוהג באכילת קדשים בטומאה (רש"י). ולגבי עונש מלקות, תלוי במחלוקת אמוראים (ראה צל"ח, ע"פ מכות יד, ב), אך לכתחילה לדעת הכל אסורים (שפת אמת, ונתקשה מה המקור לכך). ויש סוברים, שלדעת הכל אינם נענשים במלקות (חזו"א זבחים ט, י, ראה שם המקור). והטעם שנקטה המשנה 'פטורין מכרת' לסוברים שפטורים גם ממלקות, היינו אגב סיפא לענין ביאת מקדש שחייבים מלקות, ראה להלן בסמוך (צל"ח), או משום שזהו עיקר עונשם בתורה (חזו"א שם).

וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר פּוֹטֵר אַף עַל בִּיאַת מִקְדָּשׁ – שאינם נענשים בעונש כרת הנוהג בכניסה למקדש בטומאה (רש"י), אך חייבים מלקות (צל"ח).

גְּמָרָא. מִדְּאִישְׁתְּרִי טוּמְאַת עָזָרָה, שהבעלים צריכים להיות בעזרה בשעת שחיטת הפסח, וכפי ששנינו לעיל (סד, א) שהפסח נשחט בשלש כתות, ונמצא שהותרו להיכנס בטומאה לעזרה אף שלא לצורך עבודה, ואם כן יש לדון האם הותרה גם כניסתם להיכל [אך בשאר קרבנות ציבור, אף שהותרו לבוא בטומאה לא שייך להתירם מכח סברת 'אישתרי', שלא הותרה כניסה אלא לצורך עבודה בלבד, ואין עבודה בהיכל] (מקדש דוד קונטרס מעניני קדשים ה).

מַהוּ, מַדְּאִישְׁתְּרֵי טוּמְאַת בָּשָׂר אִישְׁתְּרֵי נַמִּי טוּמְאַת אֵימוּרִין, האם הותר גם איסור אכילת האימורים בטומאת הגוף, על אף שאינם עומדים לאכילה אלא להקטרה, והאוכלם עובר עליהם משום זרות (רש"י), ואפילו הוא כהן, שהרי לא ניתנו לאכילת הכהנים (ראה מנחות עד, א). אכן כל ספק הגמ' הוא על אותם האימורים שאין באכילתם איסור כרת, כגון כליות ויותרת הכבד (ראה רש"י לעיל צה, ב), שאילו החלבים, בלאו הכי יש בהם איסור כרת של אכילת חלב (מחנה ראובן).

כָּל הֵיכָא דְּלֵיתֵיהּ לְטוּמְאַת בָּשָׂר לֵיתֵיהּ לְטוּמְאַת אֵימוּרִין, ולפי טעם זה, גם טמאים אחרים [שאינם טמאי מת], שלא הותר להם פסח בטומאה, אין חייבים על אכילת האימורים בטומאה [ואילו רב יוסף סבר, שאין להתיר אלא משום 'הואיל ואישתרי', ולכן לא הסתפק אלא על טמאי מת] (צל"ח, וראה מאירי לעיל צה, ב).

וּמַאן לֵימָא לָן דְּלָא שְׁוִיסְקֵי עָבוּד, שעשאום בשר צלוי בשיפוד (רש"י) ואכלם (רבנו חננאל; הערוך ערך שויסקי), שבאכילת החלבים והאימורים של אותו הפסח קיימו את מצות 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (שו"ת חתם סופר יו"ד רלה), שקודם מתן תורה עדיין לא הוזהרו על אכילת חלב ואימורים (הגהות יעב"ץ; משך חכמה ויקרא ג, ז). ויש מפרשים, שצלו את האימורים בשיפוד ושרפום לשם גבוה (מאירי), וכעין דין שריפה שמצינו בפרים הנשרפים [שאין זה מדין הקטרה, כיון שלא היה שם מזבח] (חי' הגרמ"ז [לרבי מנחם זמבא] ט).

וְתוּ מִידֵּי אַחֲרִינָא לֹא חֲוָה, שלא היה במצרים מזבח להקטרת האימורים (רש"י). וזהו לדעת הסוברים שבשעת היתר הבמות צריכים להקטיר דוקא על במה או מזבח, אבל לדעת הסוברים שאפשר להקטיר גם על הארץ, יש לומר שגם במצרים הקטירו את האימורים על הארץ (אור שמח חמץ ומצה ו, א; גליוני הש"ס). ובתרגום יהונתן (שמות יט, ד) כתב, שהקדוש ברוך הוא נשא את בני ישראל על כנפי נשרים ממצרים למקום המקדש ושם עשו את הפסח, ולדעתו יש לומר שזריקת הדם והקטרת האימורים התקיימה על המזבח שהיה שם (רש"ש להלן ע"ב).

מִשְּׁנָה. פֶּסַח מִצְרַיִם מִקָּחוֹ מִבֵּעָשׂוֹר, שאומר 'זה לשם פסח' (רש"י), שמזמינו בכך לקרבן פסח, ואין צריך להקדישו דוקא (ראה חזו"א או"ח קכד לדף זה, ע"פ משמעות רש"י בסוגיא). ולא הוזהרו אלא שלא להקדים את לקיחתו לפני עשור, אך היו יכולים ללוקחו לאחר עשור (ראה מאירי בשם גדולי קדמונינו [בעל האשכול] ע"פ מכילתא). ויש שכתבו, שמצות לקיחה אינה מתקיימת אלא בעשור, אלא שבדיעבד הקרבן כשר אף אם לקחו לאחר מכן (חזו"א שם, בביאור המכילתא). וכל אחד מבני החבורה היה צריך להיות מנוי על הפסח בעשור, כדי שיתקים בו דין 'מקחו מבעשור' (טורי אבן מגילה כט, ב).

וְטָעוּן הַזָּאָה בַּאֲגוּדַּת אֵזוֹב וְכוּ', ודבר זה פשוט שלא נהג אלא בפסח מצרים, כדי שלא יבוא המשחית לנגוף בבתיהם, ואין צריך מיעוט מפסוק שאינו נוהג בפסח דורות (תוס' יו"ט).

גְּמָרָא. בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, שבכל ארבעת הימים שקודם השחיטה, מבקרים את בהמת הקרבן לראות שאין בה מום (רש"י). ויום השחיטה אינו נכלל בארבעת הימים, וכמו שמצינו בפסח מצרים שהיה הביקור בימים י-יג ניסן (רש"י ערכין יג, ב). ויש סוברים, שהביקור כולל את יום השחיטה (רבינו גרשום שם; רש"י שם בשם רבותיו), ש'מקצת היום ככולו' (רבינו גרשום שם), והביקור בפסח מצרים היה ארבעה ימים, משום שיתכן שלקחו את הפסח בעשור סמוך לשקיעה וביקרוהו בימים יא-יד ניסן (מושב זקנים שמות יב, ו).

והביקור הוא פעם אחת בכל יום ויום מארבעת הימים (ראה לשון רש"י, ע"פ הערות הגרי"ש אלישיב). ויש שכתבו, שיתכן שדי בביקור פעם אחת בלבד בכל אותם ארבעת הימים (ראה חזו"א או"ח קכד לדף זה, ושיעורי ר' משולם דוד מנחות מט, ב).

אַף כָּאן טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, והוא דין מיוחד בקרבן תמיד [מלבד קרבן פסח] שצריך ביקור, כנלמד מהפסוק המובא כאן, אבל שאר קרבנות אינם טעונים ביקור, ואפילו קרבנות המוספים שהם קרבנות ציבור (ראה גמ' מנחות מט, ב, ורש"י ורשב"א שם).

אֶלָּא הַהוּא הֲוָה לְמַעוֹטֵי פֶּסַח שֵׁנִי דְּכָוֳתֵיהּ, שהפסוק ממעט פסח שני [הדומה לפסח מצרים שהוא יום אחד] שאינו טעון ביקור, אבל קרבן פסח ראשון לדורות, טעון ביקור (רש"י). ויש מפרשים, ש'פסח שני' האמור כאן היינו פסח דורות, שאין טעון ביקור אפילו כשמקריבו במועד פסח ראשון [שלדעתם דין ביקור נוהג רק בפסח מצרים ובקרבן תמיד] (מרכבת המשנה קרבן פסח י, טו, בדעת הרמב"ם שם, וכן דעת הרשב"א מנחות מט, ב).

וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ, שמתו אחיו מחמת מילה (רש"י), וכמשמעות הגמ' להלן שהערל לבו לשמים (ראה תוס' זבחים כב, ב ד"ה ערל). ויש מפרשים, שמדובר על מומר לערלות, ונחשב שלבו לשמים משום שאינו נימול רק בגלל שירא מצער המילה (תוס' שם), שאילו מי שמתו אחיו מחמת מילה, נחשב אנוס (תוס' חגיגה ד, ב ד"ה דמרבה). ואיסורו זה של הערל לאכול בקרבן פסח, הוא איסור נוסף על איסורו הכללי לאכול בכל הקדשים (חי' מרן רי"ז הלוי מאכלות אסורות ב, כג).

אֲבָל הוּא אוֹכֵל בְּמַצָּה וּמָרוֹר, שאף שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו' והוא אינו יכול לאכול פסח, מכל מקום חייב הוא באכילת מצה ומרור (תוס' רא"ש יבמות עא, א). שבזמן הבית שנהג קרבן פסח, חייבים לאכול מרור גם אלו שלא הקריבו קרבן פסח [בשונה מבזמן הזה, שאין פסח כלל, שאין חייבים במרור] (ביאור הגרי"פ פעראלא לרס"ג עשה מז, בדעת הרס"ג; חי' הגר"ח לעיל צא, ב בדעת רש"י. וכן משמע במאירי לעיל כח, ב בפי' ראשון). ויש שכתבו, שמה שנקט מרור, הוא שיגרת לשון, שבאמת חיוב מרור מדאורייתא אינו אלא באכילתו יחד עם קרבן פסח (מאירי שם, בשם 'יש מי שפירש'). ■ להלכה, ערל חייב במצה ובמרור (רמב"ם קרבן פסח ט, ח. וראה מנחת חינוך מצוה יז אות כז).

בֶּן נֵכָר - יהודי מומר (רש"י), לאחת ממצוות התורה (ראה רש"י לעיל כח, ב ושמות יב, מח ורא"ם שם בדעתו). ויש מפרשים, מומר לעבודה זרה, שעובד אלהי נכר (רמב"ם קרבן פסח ט, ז). והוא איסור מיוחד בקרבן פסח, שלא מצינו בשאר הקרבנות (חי' מרן רי"ז הלוי מאכלות אסורות ב, כג, וראה קרן אורה יבמות עא, א שדן בזה). ויש שכתבו שהוא איסור שנוהג בכל הקרבנות (ליקוטי הלכות מנחות קט, א בזבח תודה).

וְאִיצְטְרִיךְ לְמִיכְתַּב עֵרֶל וְאִיצְטְרִיךְ לְמִכְתַּב בֶּן נֵכָר וְכוּ'. שהערל נחשב כבן נכר, כפי שנאמר בפסוק (יחזקאל מד, ט) 'בן נכר ערל לב וערל בשר', ולכן הגמ' עושה צריכותא ביניהם (ראה שיעורי רבנו משולם הלוי זבחים כב, ב, ע"פ רמב"ם ביאת מקדש ו, ח).

אֶלָּא מֵעַתָּה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר וְכוּ'. אין לגרוס כן, שהרי תושב ושכיר הם שני סוגים של עבד עברי, שנחשבים כישראל ואוכלים בקרבן פסח, וזהו פסוק מיותר שלא נצרך אלא לדרשה (רש"י). ויש מפרשים, שתושב ושכיר הם גר תושב וגוי, שאינם אוכלים קרבן פסח, ואפילו כשהם מהולים, ואינם בכלל 'כל ערל לא יאכל בו' (רש"י שמות יב, מה, ותוס' יבמות ע, ב ד"ה אלא בשם המכילתא), ובכך מתיישבת הגירסא שלפנינו (תוס' שם עא, א ד"ה בו).

מהו מדאישתרי טומאת בשר אישתרי נמי טומאת אימורין או דילמא מאי דאישתרי אישתרי מאי דלא אישתרי לא אישתרי אמר רבא מכדי טומאת אימורין מהיכא איתרבי מטומאת בשר דכתיב א) אשר לה' [a] לרבות את האימורין כל היכא דאיתיה לטומאת בשר איתיה לטומאת אימורין [a] כל היכא דליתיה לטומאת בשר ליתיה לטומאת אימורין. בעי רבי זירא אימורי פסח מצרים היכא אקטרינהו א"ל אביי ומאן לימא לן דלא שויסקי עבוד [b] ועוד הא תנא רב יוסף [c] ג' מזבחות היו שם על המשקוף ועל שתי המזוזות ותו מידי אחרינא לא הוה:

מתני' [d] מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב ועל[e] המשקוף ועל שתי המזוזות ונאכל בחפזון בלילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה:

גמ' מנא לן דכתיב ב) דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו זה מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור אלא מעתה ג) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה הכי נמי זה טעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה ואין אחר טעון ביקור [f] והתניא בן בג בג אומר מניין [g] לתמיד שטעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה שנא' ד) תשמרו להקריב לי במועדו ולהלן הוא אומר ג) והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר מה להלן טעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה אף כאן טעון ביקור ד' ימים קודם שחיטה שאני התם דכתיב תשמרו ופסח דורות נמי הכתיב [h] ה) ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה [i] שיהו כל עבודות חדש זה כזה אלא ההוא [g] הזה למעוטי פסח שני דכוותיה אלא מעתה דכתיב ו) ואכלו את הבשר בלילה הזה ה"נ דזה נאכל בלילה ואין אחר נאכל בלילה אמר קרא ועבדת את העבודה אלא הזה למה לי [k] לכדר' אלעזר בן עזריה ור"ע אלא מעתה דכתיב ז) וכל ערל לא יאכל בו ה"נ דבו אינו אוכל אבל אוכל בפסח דורות אמר קרא ועבדת אלא בו למה לי [l] ד) בו אינו אוכל אבל הוא אוכל במצה ומרור אלא מעתה ח) כל בן נכר לא יאכל בו ה"נ דבו אינו אוכל אבל אוכל הוא פסח לדורות אמר [m] קרא ועבדת אלא בו למה לי [n] בו המרת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה [o] ואיצטריך למיכתב ערל ואיצטריך למכתב בן נכר דאי כתב רחמנא ערל משום דמאיס אבל בן נכר לא מאיס אימא לא צריכא ואי אשמעינן בן נכר משום דאין לבו לשמים אבל ערל דלבו לשמים אימא לא צריכא [p] אלא מעתה ט) תושב ושכיר לא יאכל בו הכי נמי דבו הוא אינו אוכל אבל אוכל הוא בפסח דורות אמר קרא ועבדת אלא בו למה לי בו המרת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה אלא מעתה י) ומלתה אותו אז יאכל בו ה"נ דבו אינו אוכל אבל אוכל בפסח דורות אמר קרא ועבדת אלא בו למה לי [q] י) בו מילת זכריו ועבדיו מעכבת [r] ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה אלא מעתה דכתיב כ) ועצם לא ישברו[s] בו ה"נ דבו אינו שובר אבל שובר בפסח דורות אמר קרא ועבדת אלא בו למה לי [t] בו בכשר ולא בפסול אלא מעתה דכתיב ל) אל תאכלו ממנו נא אי אתה אוכל אבל אתה אוכל נא בפסח דורות אמר קרא ועבדת אלא ממנו למה לי [u] לכדרבה א"ר יצחק: ונאכל בחפזון וכו': מנא לן דאמר קרא מ) ואכלתם אותו בחפזון אותו נאכל בחפזון ואין אחר נאכל בחפזון: ופסח דורות נוהג כל שבעה וכו': אמאי קאי אי לימא אפסח [v] פסח כל שבעה מי איכא

רש"י

מהו. מי מחייבי משום אוכלי קדשים בטומאה אי לא: אישתרי נמי טומאת אימורין. דלא מיחייב בהו משום טומאה, ואע"ג דאסירי משום זרות[w] ג) וכל זר לא יאכל קדש (ויקרא כב י): מכדי. אוכל אימורין בטומאה מהיכא אתרבי לחיובא: מטומאת בשר דכתיב. גבי אוכל בשר בטומאת הגוף אשר לה' לרבות את האימורין, א) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה': היכא אקטרינהו. שלא הוחכר בו מזבח: שויסקי (א). בשר צלי בשפוד: ג' מזבחות. להזאת הדם, אבל להקטרת אימורין לא היה שם מזבח: **מתני'** מקחו מבעשור. אומר זה לשם פסח, דכתיב ב) בעשור לחדש הזה וגו' (שמות יב ג): וטעון הזאה באגודת אזוב גרסי': לילה אחד. מפרש בגמרא: **גמ'** למשמרת. ביקור שלא יהא בו מום מבקרין אותו כל ארבעה, וכתיב הזה, ה"נ לממעטי [פסח דורות וכל] שאר קרבנות: מה להלן כו'. וכי היכי דלדורות בתמיד בעי ביקור ה"ה ולאי לפסח דורות: ופסח דורות נמי כו'. בניחותא: שיהו כל עבודות של חדש הזה כזה. כל פסחי דורות הוקשו זה[x] לזה, ומיהו לענין מקחו מבעשור אמעיט מהזה, והאי הזה דגבי ביקור דריש ליה למלתא אחריתא כדמפרש ואזיל: אלא הזה. דגבי ביקור למה לי: למעוטי פסח שני. מביקור ארבעה ימים: דכוותיה. דהוי יום אחד כמו פסח מצרים, וכי קא ממעט לכוותה ממעט. והזה דגבי מקחו מבעשור על כרחיך למעוטי פסח דורות אתא, דאילו למעוטי שני לא איצטריך, דהא אימעיט מהאי הזה דגבי ביקור ומימעיט מביקור ארבעה ימים וממקח עשור, דתרוייהו משתמעי מההוא קרא, דלמשמרת משמע ביקור ומקח, ואילך הזה ממעט פסח דורות ממקח בעשור, אבל מביקור ארבעה ימים לא ממעט ליה, אם לא הפרישו מבעשור יבקר שניים ושלשה טלאים מבעשור ובשעת שחיטה יקח א' מהן: לכדר' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. בפ"ק דברכות, נאמר כאן י) בלילה הזה ונאמר להלן ט) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כו': ערל. שמתו אחיו מחמת מילה: בן נכר. משומד שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. נראה בעיני דלא גרסינן גבי הדדי כל ערל וגו' כל בן נכר וגו' הכי נמי כו', אלא הכי גרסי' כל ערל לא יאכל בו הכי כו'[y] אמר קרא ועבדת אלא בו למה לי בו המרת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה ואיצטריך למיכתב ערל כו'. ולא גרסי' אלא מעתה תושב ושכיר כו', דהא תושב ושכיר כוליה קרא יתירא הוא, דתושב ושכיר אוכל בפסח, דתושב זה קנוי כסף קנין עולם ונרצע ושכיר זה עבד עברי הקנוי קנין שנים, ותרוייהו ישראל מעליא נינהו ואכלי בפסח כדאמרינן ביבמות בהערל (דף ע.), וקרא יתירא הוא ומופנה לגזירה שוה נאמר תושב ושכיר ט) בפסח ונאמר תושב ושכיר ג) בתרומה כדמפרש ליה התם, ואיידי דכתביה כתב בו דידיה, ולגשון הספרים לא ידענא מאי שינויא דקא משני בו המרת דת פוסלת, מאי שייך המרת דת גבי תושב ושכיר הא ישראל מעליא נינהו, ועוד הא דרשה ח) מבו דגבי בן נכר דרשינן לה בהערל (שם:): ומלתה אותו. אז הבעלים יאכלו בו, ואי לא מל את עבדו לא יאכל איהו, דמילת זכריו ועבדיו מעכבת בפסח, אם יש לו בן העומד למול או עבד אינו אוכל פסח עד שימול אותם, דכתיב ז) המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו: כדרבה א"ר יצחק. בפ' הערל (דף עד.), נאמר ל) ממנו בפסח ונאמר ע) ממנו במעשר, מה להלן ערל אסור במעשר אף כאן ערל אסור בפסח: *) בחפזון. במהירות: ואלא

*) [דיבור זה שייך לעיל במשנה]

תוספות

למעוטי פסח שני דכוותיה. לפסח דורות מרבינן מועבדת דליכא למימר דהזה דמקחו מבעשור נמי בא למעט פסח שני דאין מקחו מבעשור ולא נמעט פסח דורות דהא לפסח שני לא איצטריך כיון דלא בעי ביקור לא בעי נמי שיהא מקחו מבעשור:

אבל אתה שובר בפסח דורות אמר קרא ועבדת. תימה לריב"א אמאי איצטריך להכי ועבדת הא כיון דכתיב בפסח שני ועצם לא ישברו בו כל שכן בראשון:

אותו בחפזון ואין אחר בחפזון. קשה לריב"א אמאי לא פריך ואימא אותו בחפזון ואין פסח שני נאכל בחפזון אבל פסח דורות הכי נמי נאכל בחפזון מועבדת:

*) **נאכל** בחפזון לילה אחד וה"ה לפסח דורות. ואם תאמר א"כ אמאי תנייה כלל במתניתין כיון דשוים בזה. ויש לומר דתנייה אגב דבעי למיתני וחמוצו כל היום ופסח דורות נוהג כל שבעה:

קודם

*) שייך לעמוד ב

עין משפט נר מצוה

יט א מיי' פ"ז מהל' ק"פ הלכה ח:
כ ב מיי' פ"ו מהלכות ק"פ הלכה טו:
כא ג מיי' פ"א מהל' תמידין הלכה ט:
כב ד מיי' פ"ט מהל' ק"פ הלכה ח:
כג ה שם הלכה ז:
כד ו מיי' פ"ט מהל' ק"פ הלכה ט:
כה ז מיי' פ"ז מהל' תרומות הל' י ויב:

רבינו חננאל

מהו מדאשתרי טומאת בשר אשתרי נמי טומאת החלבים או לא. **ופשיט רבא** טומאת אימורין מטומאת בשר איתרבו שנאמר אשר לה' לרבות האימורין וכיון דליתה לטומאת בשר ליתה לטומאת אימורין: **בעי ר' זירא אימורי פסח מצרים היכא אקטרינהו**. אמר ליה ומאן לימא לן דלא שויסקי עבדינהו כלומר צלו אותם מיני מאכל ואכלום. ועוד הא תאני רב יוסף שלש מזבחות היו שם אחד המשקוף ושתים בתי המזוזות שנתנו עליהם מן הדם ומזבח להקרבה לא הוה שם הלא משמע שאכלום: **מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וכו'**. מנא לן דכתיב ויקחו להם זה מקחו מבעשור ולא לדורות מבעשור. **ואקשי'** אי הכי כל מה דכתיב ביה הזה אמרי' לזה ולא לדורות והא כתיב ביה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום וכו' ותניא מנין לתמיד שטעון ביקור ארבעה ימים קודם שחיטה שנאמר תשמרו להקריב לי ונאמר בפסח מצרים והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום מה להלן ארבעה ימים קודם שחיטה אף כאן בתמיד טעון ביקור שמא יש בו מום ארבעה ימים קודם שחיטה. **ושני'** שאני תמיד דכתיב ביה תשמרו מלמד שצריך שימור. **אקשי' תוב ופסח דורות אמאי אינו טעון ביקור ארבעה ימים** והכתיב ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שיהו כל עבודות של החדש הזה כזה. **ושני'** אלא למעוטי מביקור ד' ימים קודם שחיטה לפסח שני הוא דממעט דכיון דהוא נמי פסח כותיה הוה מרבינן ליה קמ"ל. **אלא מעתה ואכלו את הבשר בלילה הזה** הכי נמי דפסח מצרים נאכל בלילה הזה ולא פסח דורות. **ושני'** שאני אכילת פסחים בלילה דאתרבי מועבדת שיהיו כל עבודות של חדש הזה כזה. **אי הכי** דאכילת בשר נוהג בזה כאשר נוהג בזה למה לי דכתב רחמנא הזה. **ושני'** לא בא הזה אלא לכדר' אלעזר בן עזריה דיליף הזה הזה מועברתי בארץ מצרים וכתיב ביה כחצות הלילה אני יוצא וגו' מה להלן הזה דכתיב עד חצות אף הזה דכתיב באכילת פסחים עד חצות ופירושו בסוף מסכתא זו. **אקשי' תוב אלא מעתה כל ערל לא יאכל בו** וכל בן נכר לא יאכל בו דכתיב בפסח מצרים נדחו מפסח מצרים וכשרין הן בפסח דורות ושני' שאני התם דכתיב ועבדת כדאמרן ומרבינן בפסח דורות מועבדת אכילת הבשר בלילה הזה ודחית ערל ובן נכר ותושב ושכיר פי' גר תושב ושכיר ולא גר צדק פסילות ומשומדות ועיכוב אכילתו

עין משפט נר מצוה

כו א ב ג מיי' פ"ד מהל' ק"פ הלכה ו:
כז ד שם הלכה ז:
כח ה מיי' פ"א מהל' מעשה קרבנות הלכה יח:

אלא אחמץ מכלל דפסח מצרים לילה אחד ותו לא [א] והתניא רבי יוסי הגלילי אומר מנין לפסח מצרים שאין חימוצו נוהג אלא יום אחד ת"ל [א] לא יאכל חמץ וסמיך ליה [ב] היום אתם יוצאים אלא ה"ק לילה אחד והוא הדין לפסח דורות וחימוצו כל היום ופסח דורות נוהג כל שבעה: **מתני'** [ג] א"ר יהושע שמעתי שתמורת פסח קריבה ותמורת פסח אינה קריבה ואין לי לפרש א"ר עקיבא אני אפרש [א] הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו שלמים וכן תמורתו אחר שחיטת הפסח קרב שלמים וכן תמורתו: **גמ'** ולימא פסח קרב ופסח אינו קרב הא קמ"ל דאיכא תמורת הפסח דלא קרבה איתמר רבה אמר [ב] קודם שחיטה ולאחר שחיטה שנינו רבי זירא אמר קודם חצות ולאחר חצות שנינו ולרבי זירא הא קתני קודם שחיטת הפסח אימא קודם זמן שחיטת הפסח כתנאי הפסח שנמצא קודם שחיטה ירעה לאחר שחיטה יקרב ר"א אומר קודם חצות ירעה לאחר חצות יקרב: אחר שחיטת הפסח יביא שלמים וכו': אמר (א) רבא [ג] לא שנו אלא שנמצא אחר שחיטה והמיר בו אחר שחיטה אבל נמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה תמורתו מכח קדושה דחויה קא אתא ולא קרבה איתיביה אביי [ג] [ג] אם כשב מה ת"ל אם כשב לרבות תמורת הפסח אחר הפסח שקרבה שלמים היכי דמי אילימא שנמצא אחר שחיט' והמיר בו אחר שחיטה פשיטא למה לי קרא אלא לאו שנמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה לא לעולם שנמצא אחר שחיטה והמיר בו אחר שחיטה [ד] וקרא אסמכתא בעלמא אלא קרא למאי אתא (ב) [ה] כדתניא [ג] כשב לרבות את הפסח לאליה כשהוא אומר אם כשב [ד] לרבות פסח שעברה שנתו ושלמים הבאין מחמת פסח לכל מצות שלמים שטעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק וכשהוא אומר [ג] ואם עז הפסיק הענין [ה] לימד על העז שאין טעונה אליה. איכא דמתני לה ארישא הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו שלמים וכן תמורתו אמר רבא לא שנו אלא שנמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה אבל נמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה תמורתו קריבה שלמים מאי טעמא כי קבעה שחיטה מידי דחזי ליה מידי דלא חזי ליה לא קבעה איתיביה אביי [ג] אם כשב מה תלמוד לומר לרבות תמורת הפסח אחר הפסח שקריבה שלמים יכול

תוספות

קודם שחיטת הפסח ירעה. וטעמא דלחייה בידים כדפירש רש"י **ואפי'** רב דאמר אין בעלי חיים נדחין ופליג אר' יוחנן בפ' שני שעירי (יומא דף סד.) היינו דוקא כגון דלא דחייה בידים כגון נטמאו בעלים או שמשכו ידיהם. וא"ת והא משמע דפליג בפ"ק דקדושין (דף ז.) דא"ר יוחנן בהמה של ב' שותפין הקדיש חציה וחזר ולקחה והקדיש חציה קדושה ואינה קריבה משום דנדחת בתחלה כשהקדיש חציה ודייק עלה ש"מ בעלי חיים נדחין משמע דרב פליג. וי"ל כיון דדרך הקדש דמי לה לא מיקרי כל כך דחוי בידים. **ובתוספתא** [פ"ט ה"ד] פליגי רבי יוסי ורבנן איזה מהן יקריב לכתחלה ומייתי לה בפ' שני שעירי (יומא דף סד.):

קמ"ל דאיכא תמורת הפסח דלא קרבה. דקבע לה חצות או שחיטה **דס"ד** דלא קבע הואיל ובאיסור הוקדשה ואין דעתו עליה לשוחטה לשם פסח קמ"ל דאפילו הכי קבע לה. **ור"י מפרש** דס"ד הואיל ואינה קריבה לעולם לשם פסח מתחלתה [ה] שלמים היא קמ"ל **ומתוך** **פרש"י** דפי' אלא אף היא נקבעת בפסח ונדחה משמע שסובר שלפי האמת ראויה לפסח:

ושלמים הבאין מחמת הפסח. לפי אותו לשון דפירש בקונטרס דהנך שלמים היינו חגיגת י"ד אין לחוש מה שפירש [ו] באלו דברים (לעיל עא: ד"ה לימד) דשלמים הבאים מחמת פסח בפרק כל הפסולים (זבחים דף לו.) היינו מותר פסח דהא כדאיתא והא כדאיתא: **ואם** עז הפסיק הענין. פירש ריב"א מדלא כלל אותו בהדי כבש אלא הפסיק הענין וכתבו לבדו ולא שינה בו כלום אלא דלא כתיב ביה אליה להכי כתביה למעוטי מתורת אליה: אילימא

רש"י

ואלא אחמץ. לאיסור חימוצו נוהג כל שבעה, מכלל דלילה אחד דקתני מתני' בפסח מצרים אחמץ קאי, וה"ק ואין חימוצו נוהג אלא לילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה: יום א'. משמע כל היום: לא יאכל חמץ היום [א]. וסמיך ליה היום אתם יוצאים: אלא. הכי משמע, ונאכל בחפזון בלילה אחד וה"ה דפסח דורות נמי לילה אחד, ופסח מצרים חימוצו נוהג כל היום ופסח דורות כל שבעה: **מתני'** שמעתי. מרבותי: שתמורת הפסח קריבה. שלמים אחר הפסח: ותמורת הפסח אינה קריבה. ויש תמורת פסח שאינה קריבה היא עצמה שלמים, אלא רועה עד שיסתאב במום ותמכר ויביא בדמיה שלמים, למותר הפסח קרב שלמים: ואין לי לפרש. שכחתי על איזה שמעתי תקרב ועל איזה שמעתי תרעה: הפסח. שאבד והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון קודם שחיטת השני, דהיה עומד לפניו בשעת שחיטה, הרי קבעתו שעת שחיטה בשם פסח, וזה שלא הקריבו דחהו בידים, לא יקרב עוד הוא עצמו שלמים, דאין זה מותר הפסח אלא פסח [דחוי]: וכן תמורתו. אם המיר הוא בו בהמת חולין אחרי כן הרי הוא כמוהו, אין קרב הוא עצמו שלמים אלא דמיו. ואם לאחר שחיטת השני נמצא, הרי לא קבעתו שעת שחיטה בשם פסח ולא נדחה בידים, ויביא שלמים [ב] ויקרב הוא עצמו שלמים. וה"ה דמצי למיתני רבי יהושע אומר פסח קרב ופסח אינו קרב, ובגמרא פריך לה: **גמ'** דאיכא תמורת הפסח דלא קרבה. ולא אמרינן מתחלה שלמים היא ואפילו המיר קודם שחיטה לא קבעתה זמן השחיטה בשם פסח ואין בה דחוי, אלא אף היא נקבעת בפסח ונדחת: קודם שחיטה ואחר שחיטה. דוקא שנינו במשנתנו, ולא שנינו בה זמן שחיטה דהיינו חצות, ואשמעינן דאפילו היה אבוד בשעת חצות, אם נמצא קודם שחיטת השני הוא נקבע ונדחה הואיל ונדחה להקריבו לפסח: קודם חצות שנינו. שעת חצות היא הקובעתו בפסח, אם נמצא קודם חצות קבעתיה חצות שהרי נראה וכי לא אקרביה דחייה, אבל נמצא אחר חצות אפי' נמצא קודם שחיטה אין כאן קביעות ולא דחוי: קודם שחיטה. של שני: קודם חצות. ונתכפר באחר, ירעה: אחר חצות. ונתכפר באחר: יקרב זה שלמים. ואע"פ שבשעת שחיטת השני הרי הוא עומד בפניו: לא שנו. דתמורה קרבה אלא שנמצא אחר שחיטה שאפי' הפסח לא נדחה: אבל נמצא קודם שחיטה. שהוא עצמו נדחה, אע"פ שתמורתו לא נדחית בידים אינה קריבה, שהרי מכח קדושה דחויה באה: אם כשב. הוא מקריב, גבי שלמים כתיב, אם יתירא הוא דמצי למיכתב כשב הוא מקריב, א"נ כשב קדרים, דהא כתיב לעיל מיניה [ג] אם מן הצאן קרבנו ובפרשה תחתונה אמור [ג] ואם עז קרבנו מכלל דעד השתא בכשב איירי, דאין לך עוד באן אלא כשב: למה לי קרא. הא מותר הפסח הוא ונפקא לן [ד] מזובחת פסח למותר הפסח אחר חצות [ג] קרב שלמים כדאמרן באלו דברים (לעיל דף ע:), ותמורתו כ"ש דקריבה דלא עדיפא מיניה: והמיר בו אחר שחיטה. ואשמעינן דאע"ג דאיהו לא קרב תמורתו קריבה, הואיל ולא הוקדשה קודם שחיטה: כשב. קרא יתירא כדפרישית מדכתיב בתריה ואם עז מכלל דעד השתא בכשב איירי: לאליה. דבכל קרבנות כשב אליה כתיבא עם האימורין, בשלמים [ה] חלבו האליה (ויקרא ג ט), ובאשם כתיב (שם ז ג) [ו] את כל חלבו יקריב ממנו את האליה וגו', ובחטאת כאשם, אבל פסח אימורין גופייהו לא כתיבי בהדיא אלא כדנפקא לן (לעיל סד:) [ז] מאת דמם תזרוק ואת חלבם תקטיר, הלכך אלייתו צריכה להתרבות, [ד] בקרבנות שבשור לא הוזכרה אליה באימוריו: ושלמים הבאין מחמת פסח. [ו] מותר פסח, כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר, כך שמעתי: לכל מצות. מצות שלמים גרסינן, שיהא דין כל תוחר שלמים עליהן. לשון אחר, הבאין מחמת פסח חגיגת ארבעה עשר, וזו שמעתי [וכך קבל רבי]: ואם. הפסק הוא להפסיק בין כשב לעז, שבכשב נתפרשה אליה כדכתיב [ה] האליה תמימה לעומת העצה ממקום שהכליות יועצות [ו], ובא הכתוב והפסיק ולמד על העז שאינה טעונה אליה להקריב אליה שלה למזבח. יש מפרשין עז אין לו אליה, וטעות הוא בידם שהרי ממקום שהכליות יועצות היא ניטלת, ועוד מה לימד הכתוב הואיל ואין לו: איכא דמתני. להאי לא שנו דרבה: לא שנו. שאף תמורתו דחויה אלא שנמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה, דכי שחטיה דחינהו לתרוייהו הני שהיו ראוין ועומדים לפסח ונקבעו: אבל המיר בו אחר שחיטה. אע"פ שהפסח רועה התמורה קריבה, שהרי לא נדחית: מידי דלא חזי ליה. שעדיין לא הוקדש:

רבינו חננאל

ופסח דורות נוהג כל ז'. אוקמ' הכי פסח מצרים נוהג לילה א' וכן מצתו והוא הדין לפסח דורות. וחמוץ מצרים אינו נוהג אלא יום אחד שנאמר לא יאכל חמץ היום אתם יוצאים וחמוץ פסח דורות נוהג כל ז' שנאמר שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם: מתני' א"ר יהושע שמעתי שתמורת הפסח קריבה ותמורת הפסח אינה קריבה ואין לי לפרש אמר ר' עקיבא אני אפרש הפסח שנמצא קודם שחיטה וכו'. והאי דקאמר רבי יהושע תמורת הפסח ולא שנא פסח אתא לאשמעי' דאיכא תמורת פסח דלא קרבה שלמים: איתמר רבה אמר זה שפירש רבי עקיבא במשנתנו מי שאבד פסחו והפריש אחר אם זה הפסח האבוד נמצא קודם [שחיטת] הפסח שהפריש ירעה עד שיסתאב וכו'. ואם אחר שחיטה נמצא יקרב הפסח שנמצא עכשיו שלמים כי בשעה שנמצא כבר נתכפרו בעלים ונסתלק שם פסח מעליו וכן תמורתו. ר' זירא אמר משנתנו בשנמצא קודם חצות והאי דקתני קודם שחיטה קודם זמן שחיטה הוא ועלתה כתנאי: אחר הפסח יביא שלמים וכן תמורתו. אמר רבה לא שנו יביא שלמים וכן תמורתו אלא בפסח שנמצא אחר שחיטת הפסח שהפריש כיון שאבד זה דסתמו של זה לשלמים קאי שכבר יצאו הבעלים בפסח ששחטו. אבל אם נמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה תמורתו מכח קדושה דחויה קא אתיא דפסח עצמו שנמצא קודם שחיטה נדחה מלהקרב הוא בעצמו ולרעיה קאי והבא מכחו מכח קדושה דחויה [הוא] לפיכך לא קרבה שלמים שלא מצינו הטפל עדיף מן העיקר. **ואותיב עליה אביי** כשב מה ת"ל אם כשב לרבות תמורת הפסח וכו'. **ושני ליה** לעולם כשנמצא אחר שחיטה והמיר בו אחר שחיטה הוא דקרבה תמורתו שלמים. והאי דאמרת הני שלמים מעלי נינהו ולא בעי קרא אין הכי נמי וקרא אסמכתא בעלמא הוא. **איכא דמתני להא דרבה ארישא** הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה וכו' וכן תמורתו תרעה אמר רבה לא שנו אלא שנמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר (תמורה) [שחיטה] דהאי תמור' מכח קדושה דחויה אתיא [ח] הלכך לא קרבה. **אבל** נמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה תמורה זו קרבה שלמים מאי טעמא כי קבעה שחיטה קדושה בפסח שנמצא מידי דחזי להקרבה מידי דלא חזי להקרבה לא קבעה. ומותיב עליה אביי אם כשב מה ת"ל אם כשב לרבות הפסח שקרב שלמים

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לעיל דף כח:, ב) זבחים דף לז: ועיי"ש בתוס' ד"ה שמעתי, ג) זבחים לז:, ד) עיין תוס' ר"ה ה. סוד"ה שלמי, ה) זבחים דף ט. מנחות דף פג: [לקמן לז.], ו) עיין תוס' זבחים דף ט. ד"ה ושלמים, ז) חולין יא., ח) עיין גירסת הר"ח בהשלמות להגר"צ.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבה לא שנו: (ב) שם למאי אתא לכדתניא כשב:

הגהות וציונים

א] כן הגירסא בגמרא כת"י, ת"ל לא יאכל חמץ היום **אלא** ה"ק וכו', ולפי זה צ"ל ברש"י דסמיך ליה, וכ"ה ברש"י כת"י ובכמה דפו"י (ע"פ מנחם משיב נפש): ב] תיבות "ויביא שלמים" ליתא בכת"י וברע"ב, ועי' השלמות להלן בפיסקא: ג] צ"ל אחר **הפסח** (גליון): ד] להתרבות **דלא תיהוי כשאר קרבנות** שבשור, ועי' עוד גירסא בהשלמות: ה] צ"ל מתחלה (רש"ש): ו] [צ"ל **שפירשתי**] (גליון):

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְיָ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: [שמות יג, ג]

ב) הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: [שמות יג, ד]

ג) וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַייָ זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ: אִם כֶּשֶׂב הוּא מַקְרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ: וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא ג, ו-ז, יב]

ד) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַייָ אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: [דברים טז, ב]

ה) וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַייָ חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל הַקֶּרֶב: [ויקרא ג, ט]

ו) וְאֵת כָּל חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב: [ויקרא ז, ג]

ז) אַךְ בְּכוֹר שׁוֹר אוֹ בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת דָּמָם תִּזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַייָ: [במדבר יח, יז]

ליקוטי רש"י

מנין לפסח מצרים. שלא נהגו בו איסור חמץ אלא יום אחד. ת"ל לא יאכל חמץ וסמיך ליה היום אתם יוצאים. לא יאכל חמץ היום [לעיל כח ע"ב]. ואין לי לפרש. הי קריבה והי לא קריבה וקיימא לן לתמורה שהמיר בו אחר הפסח קריבה לתמורת שלמים היא ושהמיר בו קודם זמנו לא קרבה לתמורת הפסח שהיא [זבחים לז ע"ב]. לבדתניא כו'. ... וכתיב בתריה ואם עז מכלל דעד השתא בכשב איירי ... לרבות את הפסח לאליה ... [זבחים ט.]. [המשך בדף צז.]

שֶׁאֵין חֲמִיצוֹ נוֹהֵג אֶלָּא יוֹם אֶחָד – שבכל אותו היום נהג איסור חמץ (רש"י), בליל ט"ו וביום שלאחריו. אכן לא נאסר להם אלא אכילת חמץ, אבל איסור 'בל יראה' לא נהג בפסח מצרים, ולכן אילו היו יכולים להתמהמה היו מחמיצים את עיסותיהם לצורך אכילת ט"ז בניסן (ר"ן על הרי"ף להלן כה, ב). ויש סוברים, שאיסור החמץ נהג ביום ארבעה עשר ובליל ט"ו [שלענין זה הלילה הולך אחר היום], ונהג בו גם איסור 'בל יראה', ואילו היו יכולים להתמהמה היו מחמיצים את עיסותיהם לצורך אכילת יום ט"ו בניסן (צל"ח להלן קטז, ב. וראה מהר"ם חלאווה שם).

מִשְׁנָה. הקדמה. העושה 'תמורה', כגון שהיו לפניו בהמת חולין ובהמת קרבן שלו ואמר על החולין 'הרי זו תחת זו' וכדו' [אף שעבר איסור], נתפסת קדושת הקרבן גם בבהמת החולין (ראה רמב"ם תמורה ב, ו-ג). משנתנו דנה בדין תמורת הפסח. ואף שהכלל בהלכות תמורה הוא, שאין ממירין בקרבן של שותפים (ראה תמורה יג, א), ויש סוברים שאין שוחטים את הפסח על היחיד (ראה לעיל צא, א), יש לומר שהיחיד הפריש קרבן פסח על מנת שיתמנו בו אחרים והמיר בו לפני מינוי האחרים (אור חדש בפי' שני).

שֶׁתְּמוּרַת פֶּסַח קָרֵבָה, שלמים לאחר יום טוב של פסח (רש"י), שמדובר במשנה ביום י"ד בניסן לאחר שחיטת תמיד של בין הערבים [כמבואר להלן בדברי רבי עקיבא במשנה], שאסור להקריב בשעה זו שום קרבן מלבד קרבן פסח, וביום טוב אין מקריבים נדרים ונדבות (ראה רש"י ורש"ש בדעתו, ומאירי להלן צח, א).

הַפֶּסַח שֶׁנִּמְצָא קוֹדֶם שְׁחִיטַת הַפֶּסַח, שהפריש שה לקרבן פסח ואבד קודם זמן השחיטה, והפריש אחר תחתיו, ונמצא הראשון (רש"י), שבאופן זה נחלקו תנאים אם יכול להקריב איזה מהם שירצה, או שלכתחילה יש להקדים את הראשון [כל זמן שהשני אינו מובחר ממנו] (ראה יומא סד, א, מובא בתוס' ד"ה קודם, וראה כסף משנה פסח ד, ו, שברש"י כאן משמע שיכול להקריב איזה מהם שירצה), ונמצא שחל על שניהם 'שם פסח', וכיון שהקריב את השני, הראשון שדחאו בידיים נעשה פסח דחוי שאינו קרב בעצמו (רש"י). והוא הדין אם הקריב את הראשון, שנעשה השני פסח דחוי וירעה עד שיסתאב (תוס' רי"ד. אך ראה צל"ח המובא להלן ד"ה קודם חצות, שכאשר מקריב את מה שצריך להקדימו לפי ההלכה, השני לא נחשב דחוי).

וְיִמָּכֵר, שלאחר שנפל בו מום, קדושתו היא קדושת דמים (רבינו יהונתן).

גְּמָרָא. דְּאֵיכָּא תְּמוּרַת הַפֶּסַח דְּלֹא קָרְבָה, שהיה מקום לומר שתמורת פסח לעולם נחשבת שלמים, ואינה ראויה כלל להיקרב לקרבן פסח, והחידוש של המשנה הוא, שניתן להקריב את התמורה עצמה לקרבן פסח [ומשום כך שייך בה דיחוי] (רש"י, ע"פ תוס' ד"ה קמ"ל). אכן יש שכתבו, שאף שיכול להקריב את התמורה בתורת קרבן פסח, מכל מקום אינו יוצא בה ידי חובת הקרבת פסח, לפי שדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, ותמורה אינה נחשבת כבאה מן החולין (תוס' ישנים יומא נב, א), שקדושת התמורה היא קדושה הנמשכת מהקרבן הראשון, ולכן אין זה נחשב שבאה מן החולין (קהלות יעקב, סג). [ועל אף שאין נמנים על שני פסחים כאחד, התמורה נחשבת כקרבן אחד עם הקרבן הראשון שהמירו בו (תוס' ישנים שם), שקדושת התמורה היא קדושה הנמשכת מהקרבן הראשון (קהלות יעקב שם)].

מאידך, יש סוברים, שלעולם אי אפשר להקריב את התמורה לקרבן פסח, אלא דינה כשלמים (ראה תוס' שם), שיש לדרוש כך מהכתוב - 'הוא' קרב לשם פסח, ואין תמורתו קרבה לשם פסח [וכעין שמצינו דרשה זו להלן (צז, א)] (ראה תוס' זבחים לז, ב ד"ה שמעתי, שהסתפקו בכך). והחידוש של המשנה הוא, שמכל מקום שייך בה דיחוי כיון שמכח הפסח היא באה (חזו"א תמורה לה, ט).

קוֹדֶם חֲצוֹת וּלְאַחַר חֲצוֹת שָׁנִינוּ – ששעת חצות היא הקובעתו בפסח, שאם נמצא קודם חצות, נקבע לפסח, וכיון שדחאו ירעה עד שיסתאב, ואם נמצא לאחר חצות, לא נקבע לפסח ולא נדחה (רש"י). ויש שפירש טעם הדבר, שכאשר בחצות היה לפנינו רק השני [בעוד שהראשון היה אבוד], הוקבע השני להיות קרבן פסח, ואף לאחר שנמצא הראשון מצוה לכתחילה להקריב את השני [שהוא הראשון שעמד בפועל להקרבה], ולכן כאשר מקריבו כהלכה, לא נחשב שדחה את הראשון בידיים, ומשום כך הראשון קרב בעצמו לשלמים (צל"ח).

אֲבָל נִמְצָא קוֹדֶם שְׁחִיטָה וְהֵמִיר בּוֹ אַחַר שְׁחִיטָה, היינו 'שחיטה בפועל' כדעת רבה, כפי שמוכרח מסברת רבא שתמורתו מכח קדושה דחויה, שזה יתכן רק לאחר שחיטה בפועל (חזו"א תמורה לה, ט).

תְּמוּרָתוֹ מִכֹּחַ קְדוּשָּׁה דְּחוּיָה קָא אָתְיָא וְלֹא קָרְבָה. שאף שהתמורה לא היתה עדיין קדושה בשעת שחיטה ולא חל עליה הדיחוי, אך כיון שהפסח נדחה, אף התמורה אינה קרבה, שהיא באה מכח קדושה דחויה (רש"י), שלא מצינו שיהא הטפל עדיף מן העיקר, וכיון שהבהמה שהמירו בה אינה קרבה, אין מקריבים אף את תמורתה (רבנו חננאל). וזהו דין מיוחד הנלמד מהכתוב [כמובא להלן (צז, א)] 'הוא' קרב ואין תמורת הפסח קרבה, אבל בלא דרשת הכתוב, היה ניתן להקריב את התמורה למרות שאין מקריבים את הבהמה שהמירו בה, שדין תמורה נאמר רק על עיקר קדושת הקרבן, אבל פסולים שחלים בקרבן אינם עוברים לתמורה [מלבד פסול שגדרו חיסרון בעיקר הקדושה, שזהו דבר שעובר ממילא גם לתמורה] (חי' הגרי"ז תמורה יט, ב. וראה במכתבים שבסוף ספר חי' מרן רי"ז הלוי). ויש מפרשים הטעם שאין התמורה קרבה [כשנמצא הקרבן האבוד קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה], הואיל והקרבן שנמצא ראוי להקריבו או לפסח או לשלמים (רמב"ם קרבן פסח ד, ו), וכיון שאין בו קדושה אחת קבועה, אין בו כח להתפיס תמורה (כסף משנה שם).

לְרַבּוֹת אֶת הַפֶּסַח לְאַלְיָה – שמקטירים על המזבח גם את האליה יחד עם שאר האימורים, שאין לנו פסוק ללמד על כך (רש"י). ועוד, שאלמלא דרשה מיוחדת שמקטירים את האליה, היה מקום לומר שכיון שעיקר הפסח בא לאכילה, הרי שצריכים לאכול גם את האליה, שהיא אבר המותר באכילה, וכעין מה שמצינו לעיל (ע"א) שבפסח מצרים אכלו אף את החלבים, כיון שהיו אז מותרים באכילה (משך חכמה ויקרא ג, ז).

לְכָל מִצְוֹת שְׁלָמִים וְכוּ' שהחומרות של שלמים נוהגות גם בהם (רש"י), והוא הדין שנוהגת בהם החומרא של פסח, שאינו נאכל אלא ליום ולילה [בניגוד לשלמים שנאכלים לשני ימים ולילה אחד] (תורת כהנים ויקרא יד יח, ע"פ ראב"ד שם). אכן, דוקא החומרות הקשורות לעיקר דין הקרבן נוהגות בהם, אך לא נוהגות בהם החומרות של דיני האכילה של קרבן פסח, כגון מה שהפסח אינו נאכל אלא בלילה וצלי ועל מצות ומרורים (ראה תורת כהנים שם, ואור שמח קרבן פסח ד, ח). מאידך, לדעת בן עזאי אינם נאכלים אלא צלי ובלילה עד חצות (תורת כהנים שם, ע"פ אור שמח שם).

המשך במילואים עמ' 152

וּכְלָלָא הוּא, וַהֲרֵי חַטָּאת שֶׁעָבְרָה שְׁנָתָהּ וְכוּ'. ויש לתמוה, למה שאלה הגמ' רק על סוף דברי שמואל ['שכל שבחטאת רועה, בפסח רועה'], ולא שאלה על תחילת דברי שמואל ['שכל שבחטאת מתה, בפסח קרב שלמים'], שהרי מצינו אופן של תמורה שבחטאת מתה ובפסח רועה, וכגון שאבד הקרבן והפריש אחר תחתיו, ונמצא הראשון קודם שחיטה, והמיר בו, שבחטאת מתה [כיון שאפשר להקריב את הקרבן הראשון שאבד ונמצא, ואם כן יש לו דין של חטאת], ואילו בקרבן פסח באופן שנאבד ונמצא קודם חצות והמיר בו באותה שעה, תמורתו רועה [כיון שאפשר להקריב את הקרבן הראשון שאבד ונמצא, ואם כן יש לו דין של קרבן פסח] (תוס' ד"ה וכללא, ע"פ רש"ש).

חַטָּאת שֶׁעָבְרָה שְׁנָתָהּ רוֹאִין אוֹתָהּ כְּאִילּוּ הִיא עוֹמֶדֶת בְּבֵית הַקְּבָרוֹת וְרוֹעָה - שבכל מקום שבו היא נמצאת, היא נחשבת מבחינת ההלכה כמו בהמה של קרבן שנמצאת בבית הקברות שאין כהן יכול להיכנס לשם ולקחתה, ותרעה עד שתסתאב ויקנו בדמיה עולה (רש"י). והדימוי בין 'עברה שנתה' לבין 'נמצאת בבית הקברות' בא ללמד, שבעיקר קדושתה ראויה היא להקריבה, אלא שבפועל אי אפשר להקריבה לאחר שעברה שנתה, והוא כעין דבר חיצוני המעכב את הקרבתה, כדוגמת בהמה שנמצאת בבית הקברות, שהכהן אינו יכול להיכנס לשם ולקחתה להקרבה, ומשום כך אינה מתה אלא רועה (תוס' ד"ה רואין אותה). ויש שפירשו, שהדימוי בין 'עברה שנתה' לבין 'נמצאת בבית הקברות' בא ללמד, שעברה שנתה אינו דיחוי גמור, שהוא דבר שבא ממילא על ידי שיהוי מרובה, ואינו נחשב דיחוי גמור כדיחויים האחרים של חטאות המתות (תוס' ישנים יומא סז, ב ד"ה חטאת שעברה שנתה).

לְרַבּוֹת אֶת הַפֶּסַח שֶׁעָבְרָה שְׁנָתוֹ וְכוּ' לְכָל מְצָוֹת שְׁלָמִים. שפסח שעברה שנתו קרב בעצמו לשלמים (רש"י). אכן, פסח שהוקדש מתחילתו כשהוא בן שנתיים, הרי הוא דחוי מעיקרו ואינו קרב בעצמו שלמים וירעה עד שיסתאב (משנה להלן ע"ב, ע"פ רש"י שם). והוא הדין אם בשעת הקדשתו היה ידוע שעד שיגיע זמן ההקרבה יהיה בן שנתיים, שהרי הוא דחוי מעיקרו, שבידוע שלא יהיה קרב לפסח, אלא מדובר כאן באופן שבשעת הקרבתו היה עומד להיות בן שנה בשעת הקרבה, ורק לאחר מכן נדחה, וזה יתכן בשני אופנים, או שהקדישוהו על מנת להקריבו בפסח ראשון, בהיותו בן שנה, ונדחו בעליו לפסח שני ובינתיים עברה שנתו, או לדעת רבי (יומא סה, ב) ששנה בקדשים מונים לפי שס"ה ימים [ולא לפי חודשי השנה], ועיברו את השנה לאחר שהקדישוהו וקודם לי"ד ניסן, ומשום כך עברה שנתו (חזו"א או"ח סי' קכד לדף זה).

וְאָבוּד מִי מַשְׁכַּחַתְּ לָהּ וְכוּ'. הקדמה. מצינו ארבעה אופנים של קרבן שנותר לאחר שנתכפרו בעליו בקרבן אחר: [א] כשהיה הראשון קיים לפנינו בשעת הפרשת השני, היינו שהפריש את השני לאחריות, שאם יאבד האחד יקריבו את השני. [ב] כשאבד הראשון בזמן שאינו ראוי להקרבה, ונמצא עוד לפני זמן הראוי להקרבה, היינו בפסח שאבד ונמצא קודם חצות, ובחטאת שאבדה ונמצאה בלילה. [ג] כשאבד הראשון ונמצא לאחר זמן הראוי להקרבה וקודם שחיטת השני. [ד] כשאבד הראשון ונמצא לאחר שהוקרב השני בפועל. בסוגיתנו דנים על ארבעת האופנים האלו, בין בחטאת ובין בפסח.

שְׁמוּאֵל כְּרַבִּי סָבִירָא לֵיהּ דְּאָמַר אֲבוּדָה לְמֵיתָה אָזְלָא. שלדעת רבי, אבודה מתה אפילו כשנמצאת קודם הקרבה, ונוקטת הגמ' ששמואל סובר כדעת רבי זירא (לעיל צו, ב) ששעת חצות קובעת. והיתה הגמ' יכולה לתרץ, ששמואל סובר כרבה ששעת השחיטה קובעת, ולפי זה היה הכלל של שמואל נכון לדעת חכמים, שבאופן שנמצאת הבהמה לפני שחיטה, בחטאת מתה ובפסח רועה, ולהלן (ע"ב) תדון הגמ' בלישנא בתרא בהצעה זו (רש"י). ויש לבאר, שבלישנא קמא היה ברור לגמ' התירוץ שתירצו בלישנא בתרא, שיש הכרח ששמואל סובר כמו רבי זירא, ולכן לא האריכה הגמ' בלישנא קמא לדון בכך (ראה מהרש"א).

קוֹדֶם חֲצוֹת לַאו אָבוּד הוּא. כיון שאין זו שעת הקרבה (רש"י). ועדיין הגמ' היתה יכולה לשאול ממקרה אחר, שהיתה הבהמה לפנינו בחצות ואבדה לאחר מכן, שרועה ואינה קרבה שלמים. ואילו בחטאת באופן דומה לזה, שאבדה ביום והפריש אחרת תחתיה, הרי היא מתה, אלא שבלאו הכי מקשה הגמ' קושיא אחרת (תוס' ד"ה).

אֲבֵידַת לַיְלָה לַאו שָׁמָּה אֲבֵידָה - שאם אבד קרבן חטאת והפריש אחר תחתיו בלילה, שאינו זמן הקרבה, ונמצא הקרבן הראשון באותו הלילה, אינו הולך למיתה אלא לרעיה (ע"פ רש"י, וגמ' תמורה כב, ב, בלישנא קמא, שדברי רבא אליבא דרבי נאמרו באופן שנמצאה בלילה, וכפי שהגמ' מדמה כאן לקרבן פסח שנמצא קודם חצות). אכן, מצינו חילוק בין אבידה קודם חצות בקרבן פסח לבין אבידת לילה בחטאת, שהמפריש קרבן פסח אחר חצות ואבד והפריש אחר תחתיו, ולבסוף נאנס ולא הקריב את שניהם, ונדחה לפסח שני, והקריב אחד מהם לפסח שני, השני ירעה עד שיסתאב, לפי שחצות של י"ד אייר קובעת אותו לדחוי [אף לרבי זירא ושמואל שחצות קבעה, והרי כאן שהפריש לאחר חצות לדעת רבי זירא בפסח ראשון קרב שלמים היות ולאחר חצות לא נקבע לפסח, מכל מקום באופן שנדחה לפסח שני חל עליו חיוב חדש לקרבן פסח, ולכן אם נדחה בפסח שני בשעת חצות נחשב לדחוי ולכן רועה], אך בקרבן חטאת באופן דומה, שהפרישו ביום ואבד והפריש אחר תחתיו ביום, ולא הקריבם באותו היום, הבוקר שלמחרת אינו קובעו לרעיה ודינו למות. אכן אין זו קושיא, לפי שיש טעם להבדל הזה שביניהם, שקרבן פסח שני הוא קרבן בפני עצמו, ויש כח לתחילת זמנו לקבוע את הקרבן לדחוי, אך קרבן חטאת של היום השני הוא אותו קרבן חטאת של היום הראשון, וכיון שאתמול הפריש אחר תחתיו, חל עליו דיחוי, ואף שהפסיק הלילה בין הימים, אין הבוקר שלמחרת מחיל עליו שם קרבן שלא נדחה [ודברי רבא לא נאמרו אלא רק באופן שהפרשת השני היתה בלילה, שהלילה אינו זמן שחל בו דיחוי בקרבן] (חזו"א או"ח קכד לדף זה).

יכול אף לפני הפסח כן תלמוד לומר [א] הוא הוא קרב ואין תמורת הפסח קריבה היכי דמי אילימא שנמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה פשיטא למה לי קרא אלא לאו שנמצא קודם שחיטה והמיר בו אחר שחיטה תיובתא (א) דרבא תיובתא. אמר שמואל כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים וכל שבחטאת רועה בפסח נמי רועה ורבי יוחנן אמר אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה אבל קודם שחיטה לא מתקיף לה רב יוסף וכללא הוא והרי חטאת שעברה שנתה דלרעיה אזלא [ה] דא"ר שמעון בן לקיש חטאת שעברה שנתה רואין אותה כאילו היא עומדת בבית הקברות ורועה ואילו בפסח כי האי גוונא קרב שלמים [ו] דתניא [ב] כשב לרבות את הפסח לאליה כשהוא אומר אם כשב לרבות [א] את הפסח שעברה שנתו ושלמים הבאין מחמת פסח לכל מצות שלמים שטעונים סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק כשהוא אומר [ג] אם עז הפסיק הענין לימד על העז שאין טעון אליה א"ל [ב] כי קאמר שמואל באבודין בדחויין לא אמר ואבוד מי משכחת לה והרי אבודה בשעת הפרשה לרבנן דלרעיה אזלא [ט] דתנן הפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות אחת מהן תקרב ושניה תמות דברי רבי וחכמים אומרים [ב] אין חטאת מתה אלא שנמצאת לאחר שנתכפרו בעלים הא קודם שנתכפרו בעלים רועה ואילו בפסח היכא דאבד ונמצא אחר חצות קודם שחיטה קרב שלמים שמואל כרבי סבירא ליה דאמר אבודה למיתה אזלא והא כל אבודה לרבי מתה ואילו בפסח היכא דאבד קודם חצות ונמצא קודם חצות רועה קודם חצות לאו אבוד הוא כדרבא [ד] דאמר רבא [ג] אבידת לילה לאו שמה אבידה אלא רועה לרבי היכי משכחת לה כדרבי

רש"י

יכול אף לפני הפסח כן. תמורת הפסח שנמצא לפני פסח (שני) תהא קריבה שלמים: תלמוד לומר הוא. [א] פסח הוא, הפסח כשר קרב ואין תמורתו קריבה, לאו תמורת ההוא דקרב קא ממעט אלא הכי קאמר יש תמורת פסח שאינה קריבה: פשיטא. דלא קרבה, דהא הוקבעה ונדחה בפסח. ואע"ג דלעיל [ה] אמר מתני' הא קא משמע לן דאיכא תמורת פסח דלא קרבה, קרא מיהא לא איצטריך לאשמעינן הכי: ה"ג אמר שמואל כל שבחטאת מתה כו' ור' יוחנן אמר אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה אבל קודם שחיטה לא. כל שבחטאת מתה, חמש חטאות מתות הלכה למשה מסיני [ו], כונסן לכיפה [ז] והן מתות, ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה וחטאת שנתכפרו בעליה על ידי האחרת שאבדה זאת ואחר כך נמצאת ושעברה שנתה, ונקט שמואל גבי פסח סימנא ביה ואמר כל שבחטאת מתה אי מיתרע הכי בפסח קרב שלמים, וקא סלקא דעתך דאכולהו מתות דחטאת דאשתכחן גבי פסח קרב שלמים דהיינו תמורת פסח ופסח שמתו בעליו ושכיפרו בעליו ושעברה שנתו קריבין שלמים: וכל שבחטאת רועה. לקמיה מפרש מאי היא. ומיתה ורעיה לאו קולא וחומרא איכא בהדא מאידך, והאי דנקט גבי מיתה דחטאת בפסח קרב וגבי רעיה דחטאת בפסח רעיה, לאו טעמא קא יהיב ביה דמשום דהכא מתה הכא קרב, אלא סימנא בעלמא הוא: וכללא הוא. דכל שבחטאת רועה בפסח רועה: דריש לקיש. במס' תמורה בפרק ולד חטאת (דף כב.), והתם מותיב ליה ממתניתין דהתם דקתני ושעברה שנתה כו', ומתרץ לה דהכי קתני שעברה שנתה ואבדה [או אבדה [ח]] ונמצאת בעלת מום: כאילו עומדת בבית הקברות. כל מקום שהיא רואין כאילו היא בבית הקברות שאין כהן נכנס שם לשוחטה, ורועה עד שתסתאב, ותימכר ויפלו דמיה נדבה לשופרות שכתוב עליהן נדבה, ומקיילים בה את המזבח, זה מדרשו של יהוידע הכהן במסכת תמורה (דף כג: [ט]) שכל מותר חטאת ואשם לקיץ המזבח, חוץ מחטאות מתות שהן הלכה למשה מסיני [י]: כשב לרבו' כו'. קתני מיהת פסח שעברה שנתו קרב: ה"ג כי קאמר שמואל באבודין בדחוין לא אמר, ובאבודין מי משכחת לה כו'. כי אמר שמואל כל שבחטאת מתה, לאו אכולהו קאי, אלא אכיפרו בעליה לחודא שהיא על ידי איבוד, ואמתו בעליה לא קאי דלא משכחת ביה רועה, אלא אכיפרו בעליה לחוד קא משכחת ליה לרועה כדלקמן, וגבי פסח נמי אכיפרו בעליו קאי, וכללא הוא דכל פסח שכיפרו בעליו באחר רועה אם כיוצא בו בחטאת רועה, וקרב שלמים אם כיוצא בו בחטאת מתה, אבל אם חטאת דחויה כגון עברה שנתה שעומדת בפנינו והרי היא דחויה מהקריב לא אמר: והרי אבודה בשעת הפרשה. חטאת שאבדה עד שהפריש אחרת תחתיה ונמצאת קודם הקרבת השניה: לרבנן. דפליגי עליה דרבי במס' תמורה (דף כב:) ואמרי דלרעיה אזלא, דתנן המפריש חטאת כו': אין חטאת מתה. משום כיפרו בעליה אלא אחר שנתכפרו הבעלים, הא נמצאת קודם כפרה כיון דאמרי רבנן לא מתה הויא לה מותר חטאת ורועה ודמיה לשופרות: ואילו בפסח. כי האי גוונא דאבד בשעת הפרשה ונמצא קודם שחיטה אחר חצות: קרב שלמים. כר' זירא דאמר [ט] קודם חצות ואחר חצות שחיטה בחצות קרב שלמים: שמואל כר' סבירא ליה. ורועה בחטאת דקאמר שמואל דאמר [י] קודם שחיטה שנינו, ובפסח נמי אבוד בשעת הפרשה רועה, ולקמן מפרש לה היכי משכחת לה: נמצא קודם חצות. רועה, דקבעתיה חצות: קודם חצות. שהיא שעה שאינה ראויה לו להקרבה: לאו אבוד הוא. ואפי' הפריש אחר תחתיו קודם שנמצא לאו (מיתה) אבוד חשיב ליה: דאמר רבא. גבי חטאת, אבידת לילה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת (תחתיה) לאחר הבוקר אפי' לרבי לאו למיתה אזלא אלא לרעיה, הואיל ולילה לאו שעת הקרבה היא: אלא רועה לרבי. באבודין היכי משכחת לה, דתיקום כל שבחטאת רועה לשמואל: לאחריות

תוספות

אילימא שנמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה פשיטא למה לי קרא. ואע"ג דקתני ליה במתני' לאשמעינן דאיכא תמורה דלא קרבה מ"מ [קרא] לא איצטריך להכי: פשיטא. השתא לא שייך לשנויי דקרא אסמכתא בעלמא כדשני לעיל דאם כן קרא למאי אתא:

אלא לאו שנמצא קודם שחיטה. תימה ללישנא קמא מאי מקשה אביי לרבה מהך ברייתא והלא סיפא מסייעתא לו בהדיא כדמסיק השתא וזהו תימה לומר שלא ידע אביי סיפא דברייתא דמקשי מינה [ט]:

אמר שמואל כל שבחטאת מתה כו'. שמואל כרבי זירא סבר דאמר חצות קבע מדא"ר יוחנן אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה והכי [דייק] לקמן [י]:

וכללא הוא והרי כו'. תימה דפריך אסיפא דמילתיה דכל שבחטאת רועה ואריפא נמי איכא למיפרך דהא תמורת חטאת [או] שמתו בעליה דלמיתה אזלא ואלו בפסח אמרי' במתני' דתמורת הפסח רועה אם המיר קודם חצות דקבעיה חצות וכן מתו בעליו אמרי' לקמן [כ] דאי מת קודם [ג] חצות דקבעיה חצות:

רואין אותה כאילו היא בבית הקברות. נקט הכי משום דדחיית בית הקברות לאו דחיה היא וכמו כן עברה שנתה לא חשיב דחוי כמו מתו או נתכפרו בעליה:

ורועה. פירש רש"י ויפלו דמיה לקיץ המזבח ממדרשו של יהוידע. ואין נראה לריב"א דלא נאמר מדרש יהוידע אלא בהפריש מעות לחטאתו או לאשמו ונשתייר מהם או אבדו והפריש אחרים ואחר כך נמצאו דמה שנשתייר יפלו לנדבה אבל בכי האי גוונא שלא נתכפרו עדיין בעלים אמרינן תימכר ויביא אחרת בדמיה והביא ר"י ראיה לדבריו דתנן בפרק ולד חטאת (תמורה דף כא:) ושאבדה אם משכיפרו כו' ואם עד שלא כפרו בעליה תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא אחרת בדמיה והשתא בדחויה גמורה כמו אבדה דמודי ריש לקיש לאחר כפרה דמתה קתני עד שלא כיפרו יביא בדמיה אחרת בעברה שנתה דלאו דחוי גמור הוא דאף לאחר שכיפרו בעליה אינה מתה לא כל שכן שאם נסתאבה קודם כפרה דיביא אחרת בדמיה:

קודם חצות לאו אבוד הוא. פירוש ובכי האי גוונא לא איירי שמואל דהא שנינן כי קאמר שמואל באבודין קאמר: אלא רועה לרבי היכי משכחת לה. דליכא למימר כגון שנאבדה בלילה דאבידת לילה לאו שמה אבידה ושמואל באבודין איירי כדפרישית:

רבינו חננאל

יכול אף לפני הפסח כן ת"ל וכו'. ואסיקנא אלא לאו שנמצא קודם שחיטה והמיר בו קודם שחיטה קא ממעט לה תנא דלא קרבה (מיהא) [מהוא] כלומר הנמצא אחר שחיטת הפסח הוא דקרב שלמים וכן תמורתו אבל הנמצא קודם שחיטה אינו קרב לא הוא ולא תמורתו תיובתא דרבה: אמר שמואל כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים כל שבחטאת רועה בפסח נמי רועה. ואתקיף עליה רב יוסף הרי חטאת שעברה שנתה דלרעיה אזלא דאמר ר"ל בתמורה פ"ד חטאת שעברה שנתה רואין כאלו עומדת בבית הקברות ורועה. ואלו פסח שעברה שנתו קרב שלמים דתניא כשב לרבות פסח לאליה כשהוא אומר אם כשב לרבות פסח שעברה שנתו ושלמים הבאים וכו'. ושני כי קאמר שמואל כל שבחטאת רועה בפסח נמי רועה באבודין ונמצאו אבל בדחוין כגון שעברה שנתם ונדחו לא אמר שמואל. ובאבודין מי משכחת להא דשמואל והא אבודה בשעת הפרשת אחרת דלרבנן אע"פ שנמצאת הראשונה לרעיה אזלא דתנן בתמורה פ"ד המפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות תמימה וכו'. ודייקי' מינה נמצא' אחר שנתכפרו בעלים מתה מכלל שאם נמצאת קודם שנתכפרו בעלים רועה ואלו בפסח היכא דאבד ונמצא אחר [חצות] (הפסח) קודם שחיט' קרב שלמים. ושני' שמואל כרבא סבירא לי' דאמ' בשמעתא דקמי הא שחיטה קבעה. והא מדאמר ר' יוחנן עלה אין לך פסח שקרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה מכלל דשחיטה קבעה מכלל דשמואל סבר חצות קבעה ולא שחיטה. ודחי' שמואל כרבי ס"ל דאמר אבודה בשעת הפרשה מתה. והרי כל אבודה לרבי מתה דקתני במתני' במסכת תמורה ושניה תמות דברי רבי ואלו פסח שאבד ונמצא קודם חצות רועה. ודחי' אבודה ונמצאת קודם חצות לאו אבודה היא כדרבא דאמר בתחלת פ"ד אמר רבא אבדת לילה לא שמה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) יומא לך סו. תמורה דף כב., ב) [לעיל עו:] מנחות דף סג: זבחים דף ע., ג) תמורה דף כב: [מנחות פ.], ד) תמורה שם ע"א, ה) לעיל צו:, ו) בכורות טז. תמורה טז רע"ב, ז) עיין רש"י קדושין נה: ד"ה לכיפה, ח) [שקלים פ"ו מ"ו], ט) [וכן תמהו עוד בכבא קמא ד. ד"ה לא ולמלין עד. ד"ה ולהאי ונכלה לך: ד"ה אלימא ויש מקום לעיין בתוספות מועד קטן ה. ד"ה לאתויי בבא מציעא נד: קוף ד"ה לעיין וכעבודה זרה לך י. ד"ה והתניא], י) עמוד ב, כ) צז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' תיובתא דרבה תיובתא:

תורה אור השלם

א) וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיְיָ אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: [שמות יב, כז]

ב) אִם כֶּשֶׂב הוּא מַקְרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא ג, ז]

ג) וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא ג, יב]

הגהות וציונים

א] תיבות "א"ל" ליתא בכת"י. ב] מהרש"ל (גליון). ג] צ"ל אחר (רש"ש).

ליקוטי רש"י

[שייך לדף צו:]

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דצ"ל אבדת לילה לא שמה אבדה.

כדרבי אושעיא [א] דא"ר אושעיא [א]המפריש שתי חטאות לאחריות מתכפר באחת מהן ושניה תרעה והא אילו בפסח כי האי גוונא קרב שלמים אלא שמואל כר' שמעון סבירא ליה דאמר [ב] חמש חטאות מתות והא רועה לרבי שמעון לית ליה כלל שמואל נמי חדא קאמר כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים ומאי קמ"ל לאפוקי מדר' יוחנן דאמר [ג] אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה אבל קודם שחיטה לא אלמא שחיטה קבע קמ"ל חצות קבע. לישנא אחרינא ואילו בפסח היכא דאבד ונמצא אחר חצות קודם שחיטה יקרב שלמים שמואל כרבה ס"ל דאמר שחיטה קבע והא מדקאמר רבי יוחנן עלה אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה אבל קודם שחיטה לא אלמא שחיטה קבע מכלל דשמואל סבר חצות קבע אלא שמואל כרבי סבירא ליה דאמר אבודה למיתה אזלא והא כל אבודין לר' מתין ואילו בפסח היכא דאבד קודם חצות ונמצא קודם חצות רועה קסבר קודם חצות לאו אבוד הוא וקסבר [א] חצות קבע: **מתני'** [ב]המפריש נקבה לפסחו או זכר בן שתי שנים ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה לשלמים [ב].

המפריש

רש"י

לאחריות. שאם תאבד האחת יביא חבירתה. והכא איכא לאקשויי הא לאו אבודה היא, אלא דקא מותיב ליה קושיא אחריתי: ה"ג והא אילו בפסח כי האי גוונא קרב שלמים. דהיינו מותר הפסח גמור, שהרי לכך הופרש ואין כאן דחוי: **אלא.** לא תיבעי רועה בחטאת היכא משכחת לה, דשמואל כר"ש ס"ל דאמר במסכת תמורה [ד] חמש חטאות מתות הנזכרות למיתה מתות הן בכל ענינים שאתה מוצא, וחטא' שכיפרו בעליה מתה בכל שהיא, בין שנמצאת קודם כפרה בין שנמצאת לאחר כפרה בין שהפרישה לאחריות מתה הנותרת: **והא רועה לר' שמעון לית ליה.** ומאי היא דקאמר שמואל כל שבחטאת רועה: **שמואל נמי חדא קאמר, כל שבחטאת מתה.** דהיינו כיפרו בעליה מ"מ בפסח קרב שלמים, ותו לא אמר מידי, ועל כרחין כיון דכל אבודין בפסח קריבין שלמים ושמואל חדא קאמר מוקמי' לה כר"ש, דאי כר' או כרבנן דאית להו רועה בחטאת, מאי סימנא קא נקיט שמואל למימר חדא כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים, הלא אף הרועה בחטאת קריבה שלמים בפסח, אבל השתא דס"ל כר"ש הוי סימן שלם, דאין לך אבוד בחטאת שאינו מת ואין לך אבוד בפסח שאינו קרב: **ומאי קא משמע לן.** שמואל, כיון דכל אבודין בחטאת מתין, ואתא שמואל למימר כל אבודין בפסח קריבין שלמים, מתניתין היא הפסח שנמצא אחר שחיטה ומתרצינן לה לעיל אחר זמן שחיטה יקרב אלמא קסבר האבוד בחצות יקרב: **לאפוקי מדרבי יוחנן.** דפליג עליה ואמר אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה: **אבל נמצא** קודם שחיטה. ואע"ג דאבוד היה בחצות רועה, דשחיטת השניה קבעה ליה לקמא בדחוי: **קא משמע לן.** שמואל דאמר כל שבחטאת מתה וכר' שמעון דאמר אבודה בשעת הפרשה מתה, ואשמעינן שמואל אבוד בשעת הפרשה ובחצות שהוא נקרא אבוד אפי' נמצא קודם שחיטה קרב שלמים, דחצות הוא דקבעיה בדחוי. והשתא אע"ג דאוקימנא לשמואל חדא קאמר, ליכא לאוקומא כל שבחטאת מתה אמתו לה בעליה, דהא כל מתו בעליה מתות ואלו פסח מתו בעליו אחר חצות רועה וקבעתיה חצות, וליכא למימר דסביר' ליה שמואל חצות לא קבעה דהא ר' יוחנן בר פלוגתיה הא סברא אית ליה, הלכך על כרחיך באבודין מוקמינן ליה, ועוד דר' יוחנן בר פלוגתיה אאבודין פליג דקאמר נמצא: הכי גרסינן **לישנא אחרינא ואלו בפסח היכא דאבד ונמצא אחר חצות קודם שחיטה קרב שלמים.** ולעיל [ג] קא מיהדר, והרי אבודה בשעת הפרשה לרבנן וכו', ואלו בפסח האבוד בחצות והפריש אחר תחתיו ונמצא זה אחר חצות קרב שלמים כר' זירא, ואע"ג דאבוד היה בשעת הפרשה. ומשני בלישנא אחרינא **שמואל כרבה סבירא ליה** דאמר קודם שחיטה שנינו, שהנמצא קודם שחיטה רועה בפסח כרבנן בחטאת: ופרכינן **והא מדאמר ר' יוחנן עלה אין הפסח קרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה.** מכלל דשמואל אמר אפילו נמצא קודם שחיטה קרב שלמים דלאו שחיטה קבעה אלא חצות קבעה, וזה כיון דבחצות אבוד היה קרב שלמים, אלמא לשמואל אבוד בשעת הפרשה אע"פ שהיה בשעת כפרה קרב שלמים: **אלא שמואל כרבי סבירא ליה** [כו']. כדלעיל [ה] עד קא משמע לן חצות קבע: **מתני'** או זכר בן שתי שנים. דאינו ראוי לפסח: **ירעה עד שיסתאב ויביא בדמיו שלמים.** דקבעתיה הפרשה, אע"פ שמעיקרו דחוי הוא הרי הוא כקבוע שנדחה שאין הוא עצמו קרב שלמים אלא דמיו:

המפריש

תוספות

כדרבי אושעיא דאמר הפריש שתי חטאות לאחריות כו'. **מה שפרש"י** דהוה מצי לאקשויי והא לא אבוד הוא אלא דאקשי' קושיא אחריתי **לא נהירא** דאין זה סוגיית הגמרא דאמאי דפריך לשמואל רועה באבודה היכי משכחת לה לא משני מידי במאי דקאמר כדר' אושעיא. **ונראה לר"י** דרבי אושעיא דקאמר השניה תרעה בכל ענין קאמר ואפי' אבדה אחר כך דלא דמיא לשאר אבודין דמתין לרבי דשאר אבודין תחלת הפרשתן להקרבה וכשאבדו נדחו מהקרבה ובדין הוא שימותו אבל מפריש ב' חטאות לאחריות דתחלת הפרשתן לדחוי כמו שרועה בלא אבדה הכי נמי באבדה **אי נמי** איכא למימר דאפילו לא אבדה חשיב כאבדה [ג] הואיל וכשמפרישה לא חזיא להקרבה חשיב לה אבודה ולא דמיא לאבודת לילה דהתם לא נדחת בשעה הראוי' להקרבה והוי כאילו כל שעה ראוי' להקרבה אבל הכא איכא חדא ודאי דלא קרבה:

המפריש שתי חטאות לאחריות. קשה לריב"א היכי דמי אי דאמר הרי זו חטאת וחזר ואמר הרי זו חטאת אין קדושה חל על השניה דאין אדם מביא שתי חטאות על חטא אחד [ו] ואי דאמר הרי אלו בהמות חטאות האמר רבה במי שהוציאוהו (עירובין דף נ.) כל שאינו בזה אחר זה אפי' בבת אחת אינו ואפי' אחת מהן לא קדשה וע"כ אית לן למימר כגון שאמר אחת מהן תהא חטאת והאחרת לאחריות וקשה לן בשלא נאבדה החטאת אחת אמאי שני' תרע' והא לא הוקדשה אלא לאחריות החטאת דהיינו אם תאבד אבל אם לא נאבדה לא נתקדשה. ונראה לר"י דכל כי האי גוונא גמירי לה דרועה: **אלא** שמואל כר' שמעון סביר' ליה. **פרש"י** דאי כרבי מאי סימנא דנקיט שמואל הלא אף הרועה בחטאת בפסח קריבה שלמים. ולא נהירא לר"י דמאי קאמר הא באבודה לא משכחת לרבי רועה דבהפריש שתי חטאות לאחריות פירש רש"י גופיה דלאו אבוד הוא ומיהו לפירוש ר"י [ז] דפירש דר' אושעיא איירי אפי' באבודה אתי שפיר **ונראה לר"י** דכר' שמעון נמי לא מתוקם אלא באבודין דאם לא כן תיקשי דנאבד קודם חצות ונמצא קודם חצות בפסח רועה ואבודת לילה דלאו אבודה (היא) בפסח [ד] קודם חצות מתה לרבי שמעון. ואע"ג דלרבי שמעון אית ליה לקמן (ד' צח.) בעלי חיים אינן נדחין וסבירא ליה בפסח [דמית] אחר חצות קרב שלמים אע"פ שנדחה שמואל לא קסבר לה בהא כר' שמעון. **ורשב"ם מפרש** דהא דשנינן כי קאמר שמואל באבודין בדחויין לא אמר שניא דחיקא הוא והשתא דמשני סבר לה כרבי שמעון מתרץ מילתיה דשמואל כמשמעות הראשון דמיירי בין באבודין בין בדחויין והשתא לא מצי שמואל סבר כרבי דאם כן קשיא חטאת שעברה שנתה והפריש שתי חטאות לאחריות דלרבי לאו למיתה אזלי ובפסח קריבה שלמים הלכך מוקי לה כרבי שמעון דאמר בכל חמש חטאות דלמיתה אזלי בכל ענין ואילו בפסח קרבי שלמים ואע"ג דנאבד ונמצא קודם חצות בפסח רועה לשמואל דהא קתני לה בהדיא במתני' מיהו חד לד באבד קרב שלמים כגון נמצא אחר חצות וה"ק בכל ענין שבחטאת מתה איכא לד דבפסח קרב שלמים וקא משמע לן לאפוקי מדרבי יוחנן דבע"א לא הוה קמשמע לן מידי דבעניים אחרים מיתנו או במשנה או בברייתא דקרב שלמים. **ואין ר"י יודע** מנא ליה לגמרא דלר' שמעון חמש חטאות מתות בכל ענין. ויש לדקדק מדקתני בפרק שני דתמורה (טו.) רבי שמעון אומר חמש חטאות מתות ולד חטאת תמורת חטאת כו' ולא מפליג כדמפליג בריש ולד חטאת (תמורה דף כא:) במתני' באבדה בין כיפרו הבעלים ללא כיפרו ואיהו לא מפליג לא בהא ולא באחריני משמע דבכל ענין קאמר:

המפריש נקבה לפסחו כו' ויביא בדמיה שלמים. אומר ר"ת דהא דקתני ויביא בדמיה שלמים היינו בשנתיירה אחר הפסח כמו כולה בבא דלעיל [ח] אבל קודם הפסח יביא בדמיה פסח וכן מחלק בהדיא בברייתא בתמורה באלו קדשים (דף יט.):

ויביא בדמיה שלמים. אבל היא עצמה אינה קריבה שלמים דיש דחוי בדמים כדאמר בגמרא שמתחלה לא הוקדשה ליקרב היא עצמה **וא"ת** ימכרנה כמות שהיא בלא מום כיון שמעולם לא נתקדשה קדושת הגוף. ואור"י דלא מיבעיא מקדיש נקבה לפסחו דפסח קרב שלמים אחר הפסח והיא ראויה לשלמים אם תחלה הוקדשה לכך אלא אפי' מקדיש נקבה לאשמו אמרינן באלו קדשים (שם:) תרעה עד שתסתאב ותימכר ויביא אשם ואפילו רבי שמעון דאמר התם תימכר שלא במום מאי מודה הכא כדפרישית:

שמע

עין משפט נר מצוה

לב א מיי' פ"ד מהל' פסולי מוקדשין הלכה ה:

לג ב מיי' פ"ד מהל' ק"פ הלכה ז:

רבינו חננאל

אבודה. **איני** (והאמרי' התם) אי הכי רועה לר' היכי משכחת לה ואמרי' כרבי אושעיא דאמר בתמורה פ"ד המפריש שתי חטאות לאחריות ונתכפר באחת מהן שניה רועה ואלו בפסח כי האי גונא קרב שלמים. **ודחי'** שמואל כר' שמעון סבירא **ליה** דאמר הא נמי כיון שנתכפרו הבעלים מתה דתניא (תוספתא תמורה פ"א הי"ב) ר' שמעון אומר אף שכפרו בעליו ושעברה שנתן יהו מתות ותנן נמי ר' שמעון אומר חמש חטאות מתות. **אי הכי** הא דתני שמואל כל שבחטאת רועה בפסח נמי רועה הא ר' שמעון לית ליה רועה כלל **אלא** לעולם שמואל כר' סבירא **ליה** ובאבודין אמר אבל בדחויין לא אמר ופסח שאבד ונמצא קודם חצות לאו אבוד הוא כדרבא דאמר אבידת לילה לא שמה אבידה. אלא רועה לרבי היכי משכחת לה. **ושני' אלא** לשמואל לא אמרי' כל שבחטאת רועה בפסח נמי רועה אלא חדא קאמר כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים ומאי אתא לאשמעי' לאפוקי מדר' יוחנן דאמר אין לך פסח שקרב שלמים אלא שנמצא אחר שחיטה אלמא שחיטה קבעה מכלל דשמואל סבר חצות קבע. זו דקדוקה של שמועה זו ועניניה כולן פשוטין: מתני' המפריש נקבה לפסחו כו'.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) יומא דף סה. תמורה דף כה. [ע"ש כב. מנחות פ.] יבמות עח., **ב)** תמורה טו. [הוריות ו:], **ג)** לעיל עמוד א, **ד)** טו., **ה)** ע"א, **ו)** עיין תמורה טו., **ז)** לעיל ד"ה כדרבי אושעיא, **ח)** צו ע"ב.

הגהות וציונים

א] נדצ"ל **קמ"ל** חצות קבע וכ"ה ברש"י (מצור דבש): **ב]** [במשנה שבמשניות ליתא תיבת "לשלמים" ועיין תוי"ט, ודע דגם תוספות בזבחים ט ע"ב ד"ה חד העתיקו הגירסא **ויביא בדמיו שלמים** וכן במנחות פג ע"ב ד"ה חד] (גליון) ועי"ע תוס' זבחים יב ע"ב ד"ה (בע"א) וש"מ יש דיחוי ומלאכ"ש ורש"ש: **ג]** צ"ל **כאבודה** (מהרש"א): **ד]** צ"ל **כפסח** (מהרש"א, רש"ש):

ליקוטי רש"י

הפריש שתי חטאות לאחריות. למתכפר באיזו שירצה [תמורה כה.]. דהתם רבי מודה דיתכפר באחת מהם והשניה תרעה דאין חטאת שנתכפרו בעלים באחרת מתה אלא ע"י דימוי שאבדה ונלמית אבל בהכך דלא נדחו מעולם לא דהכי הוי הלכה למשה מסיני דכל דין חטאות המתות הלכה למשה מסיני במס' תמורה [מנחות פ. רש"י כת"י]. **אלא שמואל.** לא סבר לה כרבי ולא כרבנן. **כר"ש.** דאמר חמש חטאות מתות ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ושנתכפרו בעליה באחר ושעיברה שנתה דלית ליה השניה רועה כו': ופריך והיכי אמרת דשמואל כרבי שמעון סבירא ליה והא ר' שמעון לית ליה רועה כלל ושמואל אית ליה דאמר כל שבחטאת רועה [שם]. **חמש חטאות מתות.** בכל ענין שהן והך חדא מנייהו היא שכיפרו בעליה [תמורה כד ע"א].

הִפְרִישׁ שְׁתֵּי חַטָּאוֹת לְאַחֲרִיוּת – שאם תאבד אחת יביא את חברתה (רש"י). והיינו באופן שפירש ואמר שאחת מהן תהא חטאת והאחרת לאחריות, שאילו הקדיש שתי חטאות על חטא אחד על מנת שיקריבו גם את זו וגם את זו, אין הקדשו חל, שהרי די בקרבן אחד לכפר לו על חטאו (תוס' ד"ה הפריש, ע"פ חזו"א תמורה כא, י). והקדש זה הוא דין מיוחד, שהוא קדוש לאחריות, ועל הקדש זה נאמרה ההלכה למשה מסיני שרועה, ואין זה בגדר תנאי שלא תחול קדושתו אלא אם כן יאבד האחר, שבאופן שעושה תנאי, הרי שלאחר שקרב האחר, השני אינו הקדש כלל, ואינו רועה (הגרי"ז סולוביצ'ק במנחת אברהם זבחים ד, א, בביאור דברי תוס' הנ"ל). ויש שפירשו כעין זה, שכל זמן שהוא חייב חטאת, יכול להפריש לחובתו כמה קרבנות ולהתכפר באחת מהן [שדוקא אם מקדישן על מנת להקריב כולן לא חלה קדושתו, שאין אדם מביא שתי קרבנות לכפרת חטא אחד], ולאחר שהקריב אחת מהן, האחרת נחשבת כמותר חטאת שרועה (ראה חזו"א או"ח קכד לדף זה). ויש סוברים, שניתן להפריש שתי חטאות על חטא אחד, גם כאשר אינו מפרישה לאחריות כלל (ראה רמב"ם שגגות ג, ה, ופסולי המוקדשים ד, ה, ואבי עזרי פסולי המוקדשים שם, בדעתו), שכיון שהוא חייב חטאת, לא פקע חיובו בהקדשת קרבן אחד, וחלה על השניה קדושת הגוף של קרבן חטאת רגיל (קרן אורה מנחות פ, א).

מִתְכַּפֵּר בְּאַחַת מֵהֶן וּשְׁנֵיָה תִּרְעֶה. שאפילו לדעת רבי, דין המיתה בחטאת הוא רק באופן של דיחוי, דהיינו שהקרבן מלכתחילה היה ראוי להקרבה ולאחר מכן נדחה, כגון על ידי שאבד, מה שאין כן באופן זה שמתחילה הפריש שתי חטאות לאחריות, שבהקרבת אחת מהן לא נדחתה השניה, שמתחילה הוקדשה לכך (רש"י כת"י מנחות פ, א).

וְהָא אִילּוּ בְּפֶסַח כִּי הַאי גַּוְונָא קָרֵב שְׁלָמִים, ואם כן לא יתכן ששמואל דיבר על האופן הזה [כשאמר 'כל שבחטאת רועה בפסח רועה'], ובנוסף, היתה הגמ' יכולה לפרוך שלא יתכן ששמואל דיבר על האופן הזה, כיון שכבר נתבאר לעיל (ע"א) ששמואל דיבר על אבודה, ובאופן זה הרי לא אבד הקרבן (רש"י). ויש שכתבו, שהגמ' לא היתה יכולה לפרוך כן, משום שבדברי רבי אושעיא נכלל גם שהמפריש שתי חטאות לאחריות תרעה השניה אפילו אבדה, שאבידה זו אינה דומה לשאר קרבנות שאבדו, שמתחילתם הופרשו להקרבה וכשאבדו נדחו מהקרבה, ולכן לדעת רבי הולכות למיתה, ואילו בהמה זו הופרשה מתחילה לאחריות ומעולם לא נדחתה (תוס' ד"ה כדרבי, בתי' הראשון). עוד יש לפרש, שראיית הגמ' היא מחטאת של אחריות שלא אבדה, שמבחינת ההלכה דנים אותה כאילו היא אבודה, לפי שמשעת הפרשתה לא היתה ראויה להקרבה (תוס' הנ"ל, בתי' שני). אכן גם לתירוץ זה צריך להוסיף את החילוק הנ"ל [שנתפרש בתי' הראשון] שזו שהופרשה לאחריות שנחשבת כאילו אבודה, שונה משאר אבודות, ששאר אבודות שהופרשו להקרבה ונדחו, מתות, ואילו זו כיון שהופרשה מתחילה לאחריות, רועה ולא מתה (מהרש"א).

וְקָסָבַר חֲצוֹת קָבַע. ולמסקנת הגמ', סוברים שמואל ורבי יוחנן כדעת רבי שמעון, שכל החטאות מתות, ונחלקו במחלוקתם של רבה ורבי זירא, שלדעת שמואל חצות קובע, ולכן 'כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים', שבחטאת מתה גם כשאבדה ונמצאת לפני הפרשה, וגם כשאבדה ונמצאת לאחר הפרשה, והוא הדין בפסח, שקרב שלמים בכל אותם האופנים [ואילו אבדה בלילה או קודם חצות, הוא אופן נוסף שאינו נחשב אבוד, ואין דנים עליו]. ואילו לרבי יוחנן שחיטה בפועל קובעת, ולכן באופן שנמצאת קודם שחיטה, יש הבדל בין חטאת שמתה לבין פסח שרועה [ושתי הלישנות שבגמ' אינן חלוקות אלא במהלך הדברים, אבל במסקנא אין הבדל ביניהן] (ע"פ רש"י. אך ראה תוס' ד"ה אלא, ותוס' רי"ד).

סיכום דין חטאת ופסח בכל ארבעת האופנים של קרבן שנותר לאחר שנתכפרו בעליו בקרבן אחר:

[א] כשהיה הראשון קיים לפנינו בשעת הפרשת השני, דהיינו שהפריש את השני לאחריות שאם יאבד האחד יקריבו את השני: בחטאת - לחכמים ולרבי רועה, ולרבי שמעון תמות. ובפסח - קרב שלמים.

[ב] כשאבד הראשון בזמן שאינו ראוי להקרבה, ונמצא עוד לפני זמן הראוי להקרבה, דהיינו, בחטאת שאבדה ונמצאה בלילה, ובפסח שאבד ונמצא קודם חצות: בחטאת - לחכמים ולרבי רועה, ולרבי שמעון תמות. ובפסח - רועה.

[ג] כשאבד הראשון ונמצא לאחר זמן הראוי להקרבה וקודם שחיטת השני: בחטאת - לחכמים רועה ולרבי ורבי שמעון תמות. ובפסח - לרבה ולרבי יוחנן שתלוי בשחיטה, רועה, ולרבי זירא ולשמואל שתלוי בחצות, קרב שלמים.

[ד] כשאבד הראשון ונמצא לאחר שהוקרב השני בפועל: בחטאת - מתה, ובפסח - קרב שלמים.

מַתְנִי'. הַמַּפְרִישׁ נְקֵבָה לְפִסְחוֹ אוֹ זָכָר בֶּן שְׁתֵּי שָׁנִים, קרבן פסח אינו בא אלא כבש או עז, זכר בן שנה, וכמו שנאמר (שמות יב, ה) "שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו". ובן שנה הכוונה בתוך שנתו הראשונה, ומיד שעברה עליו שנה, הוא בכלל בן שתי שנים (ראה נחלת יעקב [פי' לרש"י על התורה] שמות יב, ה).

יִרְעֶה עַד שֶׁיִּסְתָּאֵב – שיפול בו מום שפוסלו להקרבה (רמב"ם בפיהמ"ש). ולשון יסתאב הוא מלשון יטמא, שמצאנו בתורה (ראה ויקרא כז, יא) בבהמה בעלת מום שנקראת 'בהמה טמאה' (רע"ב מנחות יג, ט).

וְיִמָּכֵר, ואף שמתחילת קדושתו הוא לא היה ראוי להקרבה, מכל מקום אינו יכול למוכרו קודם שיפול בו מום, שהדין הוא שכל קדושה שחלה עליו אף שבשעת ההקדש ראוי שיחול עליו רק קדושת דמים אנו דנים אותו שחל עליו קדושת הגוף (רש"י ותוס', ע"פ תמורה יט, ב), וכל דבר שחל עליו קדושת הגוף אינו נפדה תמים (ראה מנחות קא, א).

וְיִפָּלוּ דָּמָיו לִנְדָבָה לְשֵׁם שְׁלָמִים, יש שגורסים 'ויביא בדמיו שלמים' (רש"י ותוס'), שקונה בדמיה שלמי נדבה, כדין מותרי הפסח שקרב שלמים (תוס' רי"ד), ואם ימכרנו קודם פסח יביא בדמיו פסח (תוס'; רמב"ם קרבן פסח ד, ד. ויש שגרסו במשנה 'יביא בדמיה פסח', ראה כריתות כח, א, ותוס' זבחים יב, א ד"ה ושמע, בשם הרשב"ם). ויש שסובר שלעולם ימכר לשלמים אף קודם הפסח, הואיל והוא בתחילת הקרבתו לא היה ראוי לפסח, מיד חל עליו דין מותר הפסח שקרב שלמים (מהרש"א להלן צח, א בדעת רש"י; תוס' בזבחים שם במהלך הראשון). ויש גורסים 'ויפלו דמיו לנדבה', ששם דמיו בתיבה שהיתה בבית המקדש שממנו קונים עולות נדבה להקריבם בזמן שהמזבח בטל (רמב"ם בפיהמ"ש; מאירי). ולשון המשנה לפנינו הוא עירבוב של שתי הגירסאות, והיא גירסא מוטעית (מלאכת שלמה), שהרי נדבה היינו קרבן ציבור לקיץ המזבח ופטור מנסכים לפי שמוטל על הציבור, ואילו שלמים היינו קרבן יחיד ונסכיה עליו (ראה הערות הגרי"ש אלישיב).

לֹא יְבִיאֶנּוּ בְּנוֹ אֲחֵרָיו, כדין פסח שמתו בעליו, שלענין פסח נקראים בעלים אלו המנויים עליו, והואיל ואביו היה מנוי עליו לבדו ואין עוד אחרים מנויים עליו ואביו מת, הוא פסח שמתו בעליו, ובנו אינו יכול להביאו, שפסח אינו קרב אלא למנוייו (ע"פ רש"י), ואף אם מת אביו קודם השחיטה, והרי הדין הוא שאפשר להימנות על הפסח עד שישחט (ראה לעיל פט, א), מכל מקום זהו דוקא אם נשארו מינויים מבני החבורה, אבל אם מתו כולם ונשאר הפסח בלי מינויים, שוב אי אפשר להתמנות עליו, והקרבן פסול לפסח וקרב שלמים (תוס' לעיל עג, ב ד"ה פסולו). [ואף שהבן יורש את אביו מיד במותו, ונמצא שלא היה הקרבן אפילו רגע אחד ללא בעלים, ואם כן יביאהו הבן כקרבן עבור עצמו, אם לא נמנה על קרבן אחר], זה אינו, משום שאין הקרבן כשאר ממון שעובר בירושה, שהשם קרבן נקרא רק על שם מי שנמנה עליו (תוס' רי"ד). ואף שמצאנו ירושה בקרבנות, וכמבואר בגמ' (זבחים ו, א) לענין עולה שהבן מקריב קרבן אביו, מכל מקום אינו מקבל מכח הירושה אלא זכות בריצוי הקרבן, אבל פסח שלא בא לרצות, לא שייך בזה ירושה (הערות הגרי"ש אלישיב).

ויש שסובר שכל דין המשנה הינו בבן שכבר נמנה על פסח אחר, שאינו יכול שוב להימנות על פסח אביו, אבל אם אין הבן מנוי על פסח אחר, יכול עכשיו להתמנות על פסחו של אביו, כיון שלא נשאר הפסח בלי מינויים מחמת פשיעה, אלא מחמת אונס, אפשר לחזור ולהתמנות עד שישחט (תוס' רשב"א משאנץ לעיל פט, א).

שָׁמַע מִינָּהּ בַּעֲלֵי חַיִּים נִדְחִין מלהיקרב על גבי המזבח אף אם יחזרו להיות ראויים לקרבן זה או לקרבן אחר, וכמבואר במשנתנו, שאף שהלכה היא שקרבן פסח שבפועל לא הוקרב בזמנו לקרבן פסח, קרב שלמים, והרי בהמה זו בשעת הקדישה היא ראויה לשלמים, מכל מקום היא נדחית לגמרי מעל גבי המזבח, כיון שהקדישה לשם פסח, והיא אינה ראויה לפסח (ראה צל"ח), ואפילו שהדחיה היתה כשהקרבן היה בחיים קודם שחיטתו, יש עליו דין דחוי ואינו קרב עוד לעולם, ושלא כדעת רבי שמעון (ראה להלן כאן, ויומא סג, ב) שאין דין דיחוי אלא כשהדחיה היתה לאחר השחיטה (רש"י). ויש שסובר שאין להוכיח ממשנתנו שלא כדעת רבי שמעון, כיון שכאן זה נחשב דחיה גמורה, כיון שהקדיש בהמה שלעולם לא תהיה ראויה למה שהקדישה, ואלו שבעלמא סוברים שבעלי חיים נדחין דיברו במקדיש בעלת מום שאם יעבור המום תחזור להיות ראויה (ע"פ תוס' יומא סד, ב ד"ה ברייתא, ותוס' זבחים יב, א ד"ה ש"מ, וראה תוס' לעיל צו, ב ד"ה קודם).

וּשְׁמַע מִינָּהּ דְּחוּי מְעִיקָּרָא הָוֵי דָּחוּי, שאפילו שמתחילת הקדישו לא היה ראוי להקרבה, וכמו במשנתנו שמעולם לא היתה הבהמה שהקדיש לשם פסח ראויה לקרבן פסח, מכל מקום יש עליו דין דחוי, ושלא כדעת הסובר שרק אם נדחה לאחר שכבר היה ראוי למה שהקדישוהו, יש עליו דין דחוי (רש"י). שהיה מקום לומר, שאם מתחילת הקדשו אינו ראוי, הרי זה כאילו עדיין לא הקדישו הקדש גמור עד שיהיה ראוי למה שהקדישו, ואם כן כל זמן שלא נגמר הקדשו לא שייך בו דחיה (ראה רש"י סוכה לג, ב ד"ה תפשוט), אבל ממשנתנו מוכח, שאדרבה הדיחוי חל בהקדשה של הקרבן, שמחיל עליו קדושה דחויה (ע"פ חי' הגרי"ז זבחים יב, א).

וּשְׁמַע מִינָּהּ יֵשׁ דְּחוּי בְּדָמִים, אף שמתחילת הקדשו לא היה הקרבן ראוי להקרבה, אלא לימכר ולהביא קרבן אחר בדמיו, ואם כן מתחילה לא הקדישה אלא לדמיו (רש"י), והיינו שלא חל בו מעולם קדושת הגוף אלא רק קדושת דמים, מכל מקום יש בו דין דחוי [ומכל מקום אינו נפדה עד שיפול בו מום, כי לא נאמר הדין פדיון הקדש בבהמה תמימה] (ע"פ אחיעזר ג נו, א), ויש שסובר שכיון שהקדישו קדושת הגוף, אף שבפועל אינו ראוי להקרבה ואין להקדש ממנו אלא דמיו, הולכים אחרי ההקדש שלו, והדין הוא שחל בו קדושת הגוף לדמיו, ולכן יש בו דין דחוי, אבל במקדיש קדושת דמים לבד אין בו דין דחוי (חי' מרן רי"ז הלוי דף עח, במכתב לבעל האחיעזר). ויש מבארים שכוונת הגמ' להוכיח מדין המשנה, שאף על הדמים חל דין דחוי, שאף מדמי המכר אחרי שנופל בו מום אינו מביא פסח אחר, אלא נופלים לנדבה לצרכי עולות לזמן שהמזבח בטל (רבנו חננאל; רבינו דוד, ע"פ גירסתו במשנה לעיל צז, ב 'ויפלו דמיו לנדבה', ראה ביאורנו שם).

יְבִיאֵנוּ לְשׁוּם שְׁלָמִים לְשִׁשָּׁה עָשָׂר, ואינו יכול להביאו שלמים בארבעה עשר, הואיל והוא אונן באותה שעה, ואסור לאונן להביא קרבן (תוס' רי"ד). ויש שביאר שאינו מקריב בארבעה עשר, הואיל וכבר קרב התמיד של בין הערבים, ואין שלמים קרבים בזמן זה מצד 'עשה דהשלמה' [שאין להקריב שום קרבן אחרי תמיד של בין הערבים (ראה לעיל נח, א)] (מאירי).

הָא חָלָה אֲנִינוּת עִילָּוֵיהּ מֵעִיקָּרָא, ומדובר שהוא ממונה יחיד על הפסח, ואף שאונן משלח את קרבנותיו ואוכל לערב (ראה לעיל צ, א), במקום שהוא ממונה יחיד אינו משלח את קרבנו (ראה לעיל צא, א), שאנו חוששים שיטמא למתו, ושוב אין לו אוכלין, ויבוא הפסח לידי נותר (ע"פ רש"י כאן בפי' הראשון, ורש"י לעיל צא, א ד"ה שמא). ואף שבשאר קרבנות אין אונן משלח את קרבנותיו מדרשה דקרא (ראה זבחים צט, ב), פסח שעיקרו בא לאכילה אנחנו דנים אותו לפי זמן אכילתו ולא לפי זמן הקרבתו, וכיון שבזמן אכילתו כבר יפסק אנינותו ומותר באכילה, מותר אף בהקרבה (תוס' זבחים צט, ב ד"ה אמר, וראה מקור ברוך ה לבאר בזה דעת רש"י כאן). ויש שמפרש, שאף אם ממונים אחרים עמו על הפסח, ואף הוא עצמו יוכל לאכול בלילה [אם היו אחרים שעסקו בקבורת אביו והוא לא נטמא], כיון שחל עליו אנינות קודם חיוב הפסח, הרי הוא פטור מקרבן פסח מדאורייתא ונדחה לפסח שני, ומה שאונן משלח את קרבנותיו, היינו שנעשה אונן לאחר חצות שכבר חל עליו חיוב הפסח (ע"פ רש"י בלישנא אחרינא, תוס' ד"ה הא, וראה עוד בביאורנו לעיל צ, א ד"ה האונן). ויש שביאר שלאחר חצות שהוא זמן הקרבת הקרבן הוא כמו יום טוב, ואין אנינות חלה ביום טוב (רבנו חננאל, וראה תוס' לעיל צב, ב ד"ה הכא, שמה שאונן קודם חצות אינו משלח הוא מדרבנן).

וְכִגוֹן שֶׁהָיָה אָבִיו גּוֹסֵס בְּחַצּוֹת, ומת לאחר חצות, אם בנו מנוי עמו יביאנו לשם פסח, שהרי בחצות חל עליו חיוב פסח, וכיון שאביו עדיין חי לא חל עליו אנינות, ואם אין בנו מנוי עמו יביאנו לשם שלמים, כיון שבחצות הוא גוסס ורוב גוססים למיתה (ראה קידושין עא, ב), לכך לא נקבע עליו שם פסח בחצות (רש"י), הואיל ואינו ראוי לעשות הפסח (רבנו חננאל). ואין הטעם מצד שאינו ראוי לאכול, שאם כן לא היה צריך להעמיד שהוא גוסס, ויכול היה לומר 'שהיה אביו חולה', אלא שגוסס אינו בן דעת, ובקרבנות צריך שיהיו בעלי הקרבן בני דעת, ולכן אף אם אכילת הפסח אינה מעכבת, מכל מקום אין הקרבן חל עליו (מרחשת ב, י ד ד"ה ובפסחים).

המשך במילואים עמ' 152

המפריש פסחו ומת לא יביאנו בנו אחריו לשם פסח אלא לשם שלמים: **גמ׳** אמר רב הונא בריה דרב יהושע שמע מינה תלת שמע מינה בעלי חיים נדחין וש״מ דחוי מעיקרא הוי דחוי ושמע מינה יש דחוי בדמים: המפריש פסחו וכו׳: ת״ר המפריש את פסחו ומת אם בנו ממונה עמו יביאנו לשום פסח אין בנו ממונה עמו יביאנו לשום שלמים לששה עשר לי״ו אין לט״ו לא קא סבר נדרים ונדבות אין קריבין בי״ט דמית האב אימת אילימא דמית קודם חצות בנו ממונה עמו יביאנו לשום פסח הא חלה אנינות עילויה מעיקרא אלא דמית אחר חצות אין בנו ממונה עמו יביאנו לשום שלמים הא קבעתיה חצות אמר רבא[ה] לעולם דמית קודם חצות ומאי יביאנו לשום פסח לשום פסח שני אביי אמר לצדדין קתני מת אחר חצות בנו ממונה עמו יביאנו לשום פסח מת קודם חצות אין בנו ממונה עמו יביאנו לשום שלמים רב שרביא אמר לעולם דמית לאחר חצות וכגון שהיה אביו גוסס בחצות רב אשי אמר לעולם דמית לאחר חצות ור״ש היא דאמר אין בעלי חיים נדחין רבינא אמר כגון שהפרישו אחר חצות ומתו בעלים אחר חצות וקא סבר חצות קבע: **מתני׳** הפסח שנתערב בזבחים כולן ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבהן ממין זה [ויפסיד[י]] המותר מביתו. נתערב בבכורות ר״ש אומר אם חבורת כהנים יאכלו: **גמ׳** והא

רש״י

המפריש פסחו ומת. לקמיה מפרש אימת מית: **לא יביאנו בנו אחריו לשם פסח.** דהוה ליה פסח שמתו בעליו ואין כאן מנויין: **גמ׳ שמע מינה בעלי חיים נדחין.** בהמה שנדחית בחיים דהויא דיחוי גמור, שאף לכשנראית למה שהיתה ראויה אינה קריבה אלא רועה, דהא דתנן[ג] תרעה ולא קרבה שלמים היא גופה שזו היא ראייתה כמתחלה שכל מותר פסח קרב שלמים, ודלא כר״ש דאמר בעלי חיים אין נדחין בפ׳ שני שעירי (יומא סג:), דגמרי׳ מבעל מום שנדחה ולכשעבר מומו נראה. ומרישא[ה] נמי שמעינן לה, אלא משום דמהא שמעינן תלת נקט לה הכא: **ושמע מינה דחוי מעיקרא הוי דחוי.** דהא נקבה או זכר בן שתי שנים מתחלתו לא נראה למה שהוקדש, וקאמר ירעה ולא יקרב שלמים הוא עצמו, ואיכא למאן דאמר במסכת סוכה (דף לג:) דאין דחוי אלא הנראה ונדחה: **ושמע מינה יש דחוי בדמים.** כדפרישית[ד]. בכמה מקומות בגמ׳ מצינו לשון זה, גבי הא דאמר רבי יוחנן בהמה של שני שותפין הקדיש חציה וחזר ולקח חציה קדושה ואינה קריבה שמע מינה תלת כו׳ כי הכא, במסכת קדושין (דף ז:) ובזבחים (דף יב.), ולמדתי פירושה ממסכת כריתות (כח.) דגרסינן התם בלשון הזה, ש״מ קדושת דמים נדחה, כלומר שמע מינה אפילו דבר שלא קדש תחלה להקרבת גופו אלא לדמיו, כגון הקדיש חציה וחציה השני חולין, דחוי ליקרב לגופו בתחלת הקדישו, אינו קרב עוד לעולם, דהואיל ונדחה ידחה, ולא תימא אין דחוי בקדשים אלא הקדיש לגופו ונדחה מהקריב, אבל קדושת דמים לא אלימא למימר ביה תורת דחוי, ואי אתיא לה שעת הכשר הקרבה כגון הכא דחזר ולקח חציה תקרב. והכא נמי הכי פירשנא לה, יש דחוי בדמים כגון נקיבה לפסח לא חזיא גופה לפסח אלא כי אקדשה לדמיה אקדשה, ואיידי דדחויה דלא חזיא לאקרובי גופה לדבר שהוקדשה לה, אמרינן תדחה לעולם, אפילו לאחר הפסח דכל מותר הפסח הוי שלמים ונקיבה לשלמים מחזא חזיא, דקתני מתני׳ דמיה שלמים אבל גופה לא, אלמא אלימא קדושת דמים לומר בה תורת דחוי, ולא אשכחן דפליגי תנאי בהא מילתא, מיהו טובא אשמעינן, תשובת רבינו ע״כ. ותמיהא לי אמאי גרע ממותר הפסח שראוי לפסח[ט], כדאמרינן בהאשה (לעיל דף פט.) ונטרחו ונייתי במותר: **בנו נמנה עמו.** אם היה בנו נמנה עמו ועדיין יש לו בעלים: **אי נימא דמית קודם חצות.** וכו ביום, הא חל אנינות עליה ברישא, ותו לא חיילא עליה חיובא דפסח להביאו בפני עצמו, כדתנן (לעיל דף נא.) וכולן אין שוחטין עליהן בפני עצמן, ומתני׳ קתני יביאנו דמשמע הוא עצמו: **אלא דמית אחר חצות.** דכיון דחיילא עליה דין פסח ברישא, שוחט לעצמו, ולא חיישינן שמא יביאוהו לבית הפסול, דמוזהר זהיר משום חובת פסח דחייל עליה מעיקרא, אבל כי חיילא אנינות ברישא לא זהיר. ובמת יום או יומים קודם לא מצי לאוקמא, אלא סתמא דמילתא בו ביום היו מפרישין פסחיהן: **הא קבעתיה חצות.** לפסח, ואידחי משלמים, דהא תנן (לעיל דף צו:) הפסח העומד בחלות ולא הקריבו ירעה: **לשם פסח שני.** אם לא עשה את הראשון מפני אנינותו: **לצדדין קתני.** מת אחר חלות דחיילא עליה זמן חיובא דפסח ברישא, ובנו נמנה עמו ונשארו לו בעלים, יביאנו לשם פסח, אין בנו נמנה עמו לא מיירי בה מידי, וממתני׳ שמעינן ירעה דהא קבעתי׳ חלות: **מת קודם חצות ואין בנו נמנה עמו יביאנו לשם שלמים.** דלא קבעתיה חלות, ואם בנו נמנה עמו לא איצטריך לאורויי בה מידי, דודאי מיקרב לפסח שני, ואשמעינן מינה דהיכא דחל עליה חיובא דפסח ברישא שוחטין עליו: **ל״א הא חל עליה אנינות ברישא.** ותו לא חיילא עליה חיובא דפסח, והא דתנן (לעיל דף צ:) שוחטין על האונן, ה״מ היכא דחיילא חובת פסח עליה ברישא והדר חל עליה אנינות: **שהיה אביו גוסס בחצות.** ומת לאחר חלות, בנו נמנה עמו יביאנו לשם פסח, דהא חל עליה חיובא דפסח ברישא, אין בנו נמנה עמו יביאנו לשם שלמים, דכיון דבחלות היה גוסס ורוב גוססין למיתה[ז] לא קבעתיה חלות: **לעולם דמית אחר חצות.** ודקשיא לך היאך יקרב שלמים הא קבעתיה חלות ואידחי, ר׳ שמעון היא דאמר בסדר יומא בפ׳ ב׳ שעירי (דף סג:) בעלי חיים אין נדחין אלא מתמת מום או אתנן ומחיר שאינן ראויין, אבל למה שהוא ראוי יקרב, והאי חזי לשלמים: **ה״ג רבינא אמר כגון שהפרישו אחר חצות ומתו בעליו אחר חצות.** בנו נמנה עמו יביאנו לשם פסח, דחיובא דפסח חיילא ברישא, אין בנו נמנה עמו יביאנו לשלמים, דכיון דבחלות עדיין לא הופרש אין כאן קבע לחלות, וקסבר תנא דידן חלות קבע ולא כל שאר זמן שחיטה: **מתני׳ הפסח שנתערב בזבחים.** שלשה טלאים א׳ של פסח וא׳ של אשם וא׳ של עולה ונתערב הפסח ביניהן, כולם ירעו עד שיסתאבו וימכרו, **ויביא בדמי היפה שבהן עולה** דשמא היפה עולה היה, ובדמי היפה שבהן אשם שמא היפה אשם היה, ובדמי היפה שבהן פסח אם קודם הפסח [נסתאבו], ואם לאחר הפסח נסתאבו יביאנו שלמים, דשמא היפה פסח היה, ואותו מותר שהוא צריך להוסיף על השנים עד שיגיעו לדמי היפה שבהן יפסיד מביתו משלו. וא״ת הרי הוא מחליף, שמביא שלמים בדמי האשם או בדמי העולה, והרי קדושת הבהמה חלתה על מעות דמיה ואין משנין מקדושה לקדושה, כשבא לחללן להבהמות כך הוא עושה, אם יפה שבהן שוה סלע, מביא ג׳ סלעים מביתו, ונוטל הסלע האחת ואומר כל מקום שהיא העולה הרי מחוללת על הסלע זו ויביא ממנו עולה, ונוטל סלע השנית ואומר כל מקום שהוא האשם הרי הוא מחולל על סלע זו ומביא בו אשם, וכן לשלמים: **נתערב בבכורות.** שמתן דמן ומתן דם הפסח שוה, ואין טעונין תנופת חזה ושוק ולא סמיכה ונסכים: **ר״ש אומר.** אם כל החבורה כולה כהנים היו, יאכלו את כולם בו בלילה, ויקרב פסח לשם פסח בכל מקום שהוא, והבכורות לשם בכור בכל מקום שהן: **גמ׳** והא

תוספות

שמע מינה דחוי מעיקרו הוי דחוי. **תימה לר״י** דבפרק לולב הגזול (סוכה דף לג:) מסיק גבי לולב דדחוי מעיקרו לא הוי דחוי. **ויש לחלק** בין דחוי מעיקרו דגבי מצות לדחוי מעיקרו דהקרבה. **ועוד** דשאני התם דמעיקרא אפשר למעוטי בתקנתא ולא דחוי גמור הוא. **וא״ת** מאי קמ״ל ר׳ יוחנן בפ״ק דקדושין (דף ז:) גבי בהמה של שני שותפים דכל הנהו תלת מילי דמדקדק ממילתיה שמעינן ממתני׳ דהכא. וי״ל דהכתי אשמעינן דעושה תמורה ותמורתה כיוצא בה אע״ג דאינה קריבה כלל והא דלא קאמר התם וש״מ דעושה תמורה כיוצא בה לא חשיב אלא מילי דדחייה. **וא״ת** ונילף ממחוסר זמן דדחוי מעיקרא הוא ולא הוי דחוי. ויש לומר דשאני מחוסר זמן דלא איתחזי מעולם[א] לשום קרבן וזמן קבוע להיות ראוי ליום השמיני הלכך לא שייך למילף מיניה בעלמא:

ושמע מינה יש דחוי בדמים. פרש״י בתשובתו דאפילו דבר שלא קדש מתחלה קדושת הגוף אלא לקדושת דמים דחוי הוא מלקרב לבסוף דלא תימא אין דחוי אלא בדבר הקדוש קדושת הגוף ונדחה מהקרבה אבל קדושת דמים לא אלימא למידחי **ותימה לר״י** הא כל דחוי מעיקרו הוא דחוי בדמים ואם כן כיון דאמר דדחוי מעיקרו הוי דחוי שמעינן נמי דיש דחוי בדמים. ואור״י דמשכחת ליה דחוי מעיקרו בקדוש קדושת הגוף כגון ששחט וקיבל הדם בכלי שיש בו מים דראשון ראשון דחוי הוא הלכך אפילו לבסוף רבה הדם ויש בו מראית דם הוי דחוי ולהכי איצטריך תו לאשמעינן דאפי׳ בדמים יש דחוי ובפ״ק דקדושין (דף ז:) מפורש כל הצורך:

הא חייל עליה אנינות. אף על גב דקרינא ביה[א] לפי אכלו בלילה מכל מקום אינו יכול לשלא קרבנותיו כדאמרינן[י] (זבחים דף נט:) שלמים בזמן שהוא שלם: ופטורין

עין משפט נר מצוה

לד א ב ג מיי׳ פ״ד מהל׳ ק״פ הל׳ ה:
לה ד מיי׳ שם הל׳ ח:

רבינו חננאל

ש״מ מדקתני ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה כיון שאינן קרבים שלמים ש״מ בעלי חיים נדחין. ודחוי מעיקרא כי (היא) נקבה או זכר בן ב׳ שנים שאינן ראוין מעיקרא לשם פסח לא תימא כיון שאינן (שלמים) לשם פסח מעיקרא כי אקדשינהו לשלמים אקדשינהו אלא נדחו. ומדלא קתני ויביא בדמיו שלמים אלא יפלו דמיו לנדבה ש״מ דיש דחוי בדמים: **המפריש פסחו ומת וכו׳.** ת״ר המפריש פסחו ומת אם בנו ממונה עמו יביאנו לשם פסח [אין בנו ממונה עמו יביאנו לשם שלמים] לששה עשר. **ואוקמא רבא בשמת קודם חצות** וחל עליה אנינות דאורייתא והוא נדחה לפסח שני. והא דתנן אונן טובל ואוכל פסחו לערב באנינות דרבנן אבל באנינות דאורי׳ לא. **רב שרבי׳ אמר כגון שהיה אביו גוסס בחצות ומת אחר חצות** בנו ממונה עמו יביאנו לשם פסח דהא לא חל עליה אנינות. אין בנו ממונה עמו יביאנו לשם שלמים דכיון דבחצות גוסס היה לא הוה חזי למעבד פסח ולא קבעתיה חצות. **רב אשי אמר לעולם דמת אחר חצות** ולא חל עליה אנינות דהא משעת הפסח כיום טוב חשוב שאומר בו הלל לפיכך לא חל עליה אנינות. אין בנו ממונה עמו יביאנו לשם שלמים מאי אמרת קבעתיה חצות רבי שמעון הוא דאמר בעלי חיים אין נדחין ומשום הכי מקריב לה שלמים. **רבינא אמר** כגון שהפרישו אחר חצות ומתו בעליו אחר חצות וקסבר לא קבעה: **מתני׳** הפסח שנתערב בזבחים ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה כו׳ עד שנתערב בבכורות רבי שמעון אומר אם חבורת כהנים יאכלו.

הגהות מהר״ב רנשבורג

א] תוד״ה שמע מינה דיחוי מעיקרו כו׳ וי״ל דשאני מחוסר זמן דלא אתחזי מעולם וכו׳. נ״ב עיין יומא סד ע״א תוס׳ ד״ה התם וכו׳ ובתוספות ישנים שם בד״ה מי דמי וכו׳ וד״ה דיליף ודו״ק:

תורה אור השלם

א) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

מסורת הש״ס עם הוספות

א) יומא סד. סד: קדושין ז: זבחים יב. כריתות כז. ודף כח. תמורה כו: [זבחים דף נט.], **ב)** [תוספתא פרק ט ה״ז], **ג)** [שבת קיד. בילה יט. כ: סנהדרין לו.], **ד)** לעיל עג: עי׳ כריתות כח. ורש״י כאן ד״ה שמע מינה בעלי חיים נדחין, **ה)** לעיל צו:, **ו)** שבועות דף לג., **ז)** [מועד קטן טו:] וע״ע תוס׳ זבחים צט: ד״ה אמר.

ליקוטי רש״י

בעלי חיים נדחין. אם נדחו ידחו לעולם ואיכא למ״ד (ביומא דף סד.) אין דיחוי אלא בשחוטין אבל בעלי חיים שנדחו חוזרים ונראין [קידושין ז:]. ואע״ג דהדר מיחזו אידחו לעולם משום דיחוי קמא [תמורה כו:]. **דחוי מעיקרא.** שמתחילת הקדישה לא נראית ליקרב [קידושין ז:]. דלא נראה מעולם ונדחה הוי דיחוי לעולם וכ״ש נראה ונדחה פשיטא לן בכל דוכתא דשוב אינו חוזר ונראה [כריתות כח ע״א]. ופלוגתא היא דאיכא למ״ד (סוכה לג.) נראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה אבל דיחוי מעיקרא לא הוי דיחוי [תמורה כו ע״ב]. **יש דחוי בדמים.** יש תורת דיחוי בדבר שאינו קדוש אלא לדמיו כגון כו׳ שמתחלה לא הקדישה אלא לדמיה שתמכר ויקדשו דמי חליה שהרי ליקרב למזבח לא היתה ראויה ואפ״ה חל עלה תורת דיחוי לדמות מעל המזבח לעולם ולא אמרינן אין דיחוי אלא בדבר שהוקדש לגופו ליקרב [קידושין ז ע״ב]. **נדרים ונדבות.** הואיל ואין זמנן היום כלל דברי הכל אין קריבין ואפי׳ שלמים וכ״ש עולות דיכול להביאן לאחר זמן [ביצה יט ע״א]. **אין בעלי חיים נדחין.** ואין דיחוי אלא דם או זכר כגון שעיר של יום שנשחט וקודם זריקת דמו מת המשתלח שנשפך הדם אבל כל זמן שהקרבן חי אינו נפסל משום דיחוי [לעיל עג ע״ב].

הגהות וציונים

א] [צ״ל רבה עיין שבת עד ע״ב מ״ש שם] (גליון): **ב]** בנוסחא ישנה ויפריש (גליון): **ג]** בדפ״י דהא קתני תרועה: **ד]** בכת״י ליתא ״כדפרישית״. ועוד נוסף כאן בכת״י ובמקצת דפוסים ״אפילו הדמים נדחין מדלא קתני ויביא בדמיו פסח״ (וכ״ה בפירש״י מוגה, מהרש״א): **ה]** נ״א לשלמים, וע״ב (גליון) ועיין בהרש״א (גליון) שכתב שלפי הגירסא שלפנינו דברי רש״י כאן קאי על ״אפילו הדמים נדחין וכו׳״ דלעיל באות הקודם:

והא קא מייתי קדשים לבית הפסול. לר"ש קא פריך, דממעט בזמן אכילת הבשר ושורפו לנותר עד בקר שלא כדין משום ספק פסח, והל"ל ירעו, שדין הבכור לשני ימים ולילה אחד: מביאין קדשים לבית הפסול. למעט בזמן אכילתן מוטב שלנתקן לרעייה: ישחטו בצפון. כחומר אשם, ולא כשלמים בכל מקום, ויאכלו כחומר שבהן כתורת האשם, לזכרי כהונה, ליום ולילה, לפנים מן הקלעים[ה]: לבית הפסול. שממעט בזמן אכילת השלמים, אלא ירעו: ורבנן. דאמרי אין מביאין, היכי עבדינן לפסח שנתערב בבכורות, בשלמא גבי אשם שנתערב בשלמים או פסח שנתערב בעולה ואשם איכא למימר ירעו וימכרו ויביא בדמיהן אותן קרבנות כדאמרן לעיל, אבל בכור נאמר בו א) לא תפדה ואין לו פדיון ואינו תופס את דמיו ואינו יוצא מקדושתו לחול על המעות אלא נאכל במומו לכהן, ופסח בר פדיון הוא ואינו נאכל בלא פדיון: ממתין עד שיוממו ויביא בהמה שמינה. ביפה[ב] שבהן: ונימא כל היכא דאיתיה לפסח תיחול. קדושתיה אהנך מעות, ומייתי בהנך מעות שלמים כדין מותר הפסח: ואכיל להו. לכל התערובת: בתורת בכור בעל מום. ואיזו היא תורתו, אין נשחט באטליז ואין נמכר באטליז ואין נשקל בליטרא[י], ואם היה מכיר בפסח שנפדה היה שוחטו ומוכרו באטליז אם ירצה: מתני' צא ובקש. את האבוד, ושחוט עלינו: אם שלו נשחט ראשון. הואיל והם אמרו לו שחוט עלינו, על שלו הם נמנין, ושוב אין יכולין להימנות על שלהן, ושלהן ישרף דפסח בלא בעלים הוא, ואוכלין כולן משלו: ואם שלהן נשחט ראשון הוא אוכל משלו. שהרי לא נמנה על שלהן, והם אוכלין משלהן שהרי חזרו בהן מן האבוד ומשכו ידיהן ממנו: והן אינן אוכלין עמו. שמא שלהן נשחט ראשון, ונמשכו מזה: ושלהן יצא לבית השריפה. שמא שלו נשחט ראשון, ואין נמנים על השני: ופטורין מפסח שני. דממה נפשך בראשון נימנו, ואכילה לא מעכבא[י]: אמר להם אם איחרתי שחטו עלי. יחיד שהלך לבקשו, ואמר לבני חבורה אם איחרתי שחטו עלי והמנוני עמכם, והן לא אמרו שחוט עלינו: הוא אוכל עמהן. ושלו ישרף, דכיון שהמנוהו על שלהן הרי נמשך מן הראשון וחזר בו משליחותו: ושלו יצא לבית השריפה. שמא שלהן נשחט ראשון, ונמשך משלו, שהרי עשאן שלוחין: ופטור מפסח שני. ממה נפשך בראשון יצא: אמר להם. שחטו עלי אם איחרתי, ואמרו לו בקש ושחוט עלינו, יאכלו כולן מן הראשון, דהם שלוחיו והוא שלוחם: ואם אין ידוע איזהו נשחט ראשון. ישרפו שניהם, ופטורין מפסח שני: אינן אחראין זה לזה. אין אחריות וטענה זה על זה, ואין זה וזה חוששין איזו נשחט ראשון, אלא הן אוכלים משלהם והוא אוכל משלו: אלו מושכין להם אחד. מן הפסחים, ואלו מושכין אחד: אחד. מבני חבורה זו בא לו אצל חבורה זו,

ואחד

ואחד מזו בא לו אצל זו: וכן הם אומרים. לאותו יחיד הבא אצלן: אם שלנו הוא פסח זה. שמשכנו אלינו ויפה ביררנו את שלנו, משוך ידיך משלך והימנה עמנו על שלנו, ואם שלך הוא פסח זה, הרי אתה עליו, וידינו משוכות משלנו ויהא לבני חבורה האחרת, ונמנינו על זה שלך, נמצא אם החליפו הרי זה הומשכו כל חבורה וחבורה משלהן ונמנו על אותו שבירכו, וכן בני חבורה השניה אומרים ליחיד הבא אצלן. ועל כרחינו צריך אחד מאלו לבוא אצל אלו ולימנות עמהן, ולא אמרינן ימשכו אלו משלהן בכל מקום שהוא ואלו משלהן ויחזרו וימנו אלו על האחד ואלו על האחד, משום דאמרינן בברייתא בגמ' בין לרבי יהודה בין לר' יוסי אסור לימשך כל בני חבורה מן הפסח להניחו בלא בעלים, ועכשיו כשהאחד מבני החבורה זו בא אצל החבורה האחרת ממה נפשך אין כאן פסח בלא בעלים, אם יפה בירכו, הרי כל חבורתו עליו חוץ מן האחד שפירש מהן ומשך ידו, ואם הם החליפו, הרי הלך אחד מהם עם חבורה האחרת, וכשמשכו הנותרים את ידיהן ממנו נשאר הוא עליו: וכן חמש חבורות של חמש חמש. בני אדם שנתערבו פסחיהם, כל חבורה וחבורה מושכים להם א' מן הפסחים, וחמש אנשים שבכל חבורה וחבורה מתחלקין לחמשה פסחים, שאם החליפו לא יהא כאן פסח שלא יהא אחד מבעליו הראשונים עליו: וכן הם אומרים. כשנעשו עתה חבורות חדשים, אומרים הארבעה לאחד אם שלך הוא פסח זה ידי ארבעתינו משוכין מארבעה פסחינו בכל מקום שהן ונימנינו עמך, וכך הן חוזרין ואומרים לשני, וכן[ג] הארבעה לכל א' שבחבורה, וכן כל חבורה וחבורה: שנתערבו פסחיהן. ראובן ושמעון שנתערבו פסחיהן, ראובן מושך לו אחד ושמעון מושך לו אחד, ראובן הולך וממנה עמו את לוי מן השוק ואומר כל מקום שהוא פסח שלי הרי אתה נמנה עליו, שמעון ממנה עמו את יהודה מן השוק, דעכשיו יהו שנים על כל אחד כל מקום שהוא: זה בא אצל זה. ראובן בא לו אצל פסח שמשך לו שמעון, ושמעון בא לו אצל פסח שמשך לו ראובן, וכן אומר ראובן ליהודה הנשאר על פסח שבירר לו שמעון, אם שלך הוא פסח זה שיפה בירר לו שמעון תחלה, הרי ידי משוכות משלי והריני נמנה עמך על זה, ואם שלי הוא פסח זה שלא כיוונו לברר תחלה יפה, ואין זה פסח שנימנית עליו עם שמעון, הרי ידיך משוכות משלך והמנה על זה. ולכך הוצרך כל אחד להמנות אחד מן השוק, שאם באו להתנות כשהן יחידין ולומר אם שלי הוא פסח זה ושלך שלך הרי יפה בררנו, ואם לאו הריני מושך משלי ונמנה על שלך, נמצא כשהוא נמשך משלו הרי הוא מניח פסחו כמות שהוא כלומר בלא בעלים, שעדיין לא נמנה אחר עליו, ואפי' לר' יוסי[ח] לית ליה, והא ליכא למימר שימנה כל א' על של חבירו קודם שימשך משלו, דהנמנה על שני פסחים אין זה מנין[ט]: גמ'

מכאן

והא קא מייתי קדשים לבית הפסול רבי שמעון לטעמיה דאמר מביאין קדשים לבית הפסול דתנן אשם שנתערב בשלמים רבי שמעון אומר ישחטו בצפון ויאכלו כחומר שבהן אמרו לו אין מביאין קדשים לבית הפסול ורבנן היכי עבדינן אמר רבא נמתין לו עד שיוממו ויביא בהמה שמינה ולימא כל היכא דאיתיה לפסח תחול עליה דהאי ואכיל להו בתורת בכור בעל מום:

מתני' חבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו והלך ומצא ושחט והם לקחו ושחטו אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלין עמו משלו ואם שלהן נשחט ראשון הם אוכלין משלהן והוא אוכל משלו ואם אינו ידוע איזה מהן נשחט ראשון או ששחטו שניהם כאחד הוא אוכל משלו והם אינם אוכלין עמו ושלהן יצא לבית השריפה ופטורין מלעשות פסח שני. אמר להן אם אחרתי צאו ושחטו עלי הלך ומצא ושחט והן לקחו ושחטו אם שלהן נשחט ראשון הן אוכלין משלהן והוא אוכל עמהן ואם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והן אוכלין משלהם ואם אינו ידוע איזה מהן נשחט ראשון או ששחטו שניהם כאחד הן אוכלין משלהן והוא אינו אוכל עמהן ושלו יצא לבית השריפה ופטור מלעשות פסח שני. אמר להן ואמרו לו אוכלין כולן מן הראשון ואם אין ידוע איזה מהן נשחט ראשון שניהן יוצאין לבית השריפה. לא אמר להן ולא אמרו לו אין אחראין זה לזה. שתי חבורות שנתערבו פסחיהן אלו מושכין להן אחד ואלו מושכין להן אחד אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו וכך הם אומרים אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלנו ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך וכן חמש חבורות של חמשה חמשה ושל עשרה עשרה מושכין להן אחד מכל חבורה וחבורה וכן הם אומרים. שנים שנתערבו פסחיהן זה מושך לו אחד וזה מושך לו אחד זה ממנה עמו אחד מן השוק וזה ממנה עמו אחד מן השוק זה בא אצל זה וזה בא אצל זה וכך הם אומרים אם שלי הוא פסח זה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי ואם שלך הוא פסח זה ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך:

גמ' תנו רבנן אמר להן ואמרו לו אוכל מן הראשון לא אמר להן ולא אמרו לו אינן אחראין זה לזה

ופטורין מלעשות פסח שני. לא דמי להא דאמרינן לעיל[א] (פח:) שכח לפני זריקה חייבין לעשות פסח שני:

הדרן עלך מי שהיה

עין משפט
נר מצוה

לז א מיי' פ"ו מהל' פסולי המוקדשין הלכה טו:
לז ב מיי' שם והל' יב ופ"ד מהל' ק"פ הלכה ח:
לח ג מיי' פ"ג מהל' ק"פ הלכה ז:
לט ד מיי' שם הלכה ה:
מ ה ו מיי' שם הל' ו:
מא ז ח מיי' שם הל' ז:
מב ט מיי' שם הלכה ח:

רבינו חננאל

ואקשי' והא קא מייתי קדשים לבית הפסול שדין הבכור להאכל שני ימים ולילה אחד כדתנן בפ' איזהו מקומן של זבחים והפסח אינו נאכל אלא בלילה ומותר הפסח נמי אינו נאכל אלא ליום ולילה כמו שאמרנו בפרק שקודם זה (פט.). וכיון שאתה אוכל הבכור בקדושת פסח אתה גורם לו להפסל הנותר בבקר כדין הפסח והוא כשר עדיין עד יום ג'. וזהו וכי מביאין קדשים כי האי גוונא לבית הפסול דתנן בזבחים פ"ח אשם שנתערב בשלמים רבי שמעון אומר שניהם ישחטו בצפון ויאכל כחמור שבהן אמרו לו אין מביאין קדשים לבית הפסול. אלא לרבנן היכי לעביד אמר רבא ממתין להם עד שיוממו ומביא בהמה שמינה ואומר כל היכי דאיתיה לפסח תחול קדושתיה עליה דהאי ואכיל להו להנך בתורת בכור: מתני' חבורה שאבדה פסחה ואמרו לאחד צא ובקש עלינו כו'. ת"ר אמר להם ואמרו לו אוכלין מן הראשון לא אמר להם ולא אמרו לו אין אחראין זה לזה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' יומא כט: סוד"ה אלא (מעמ' הקודם), ב) זבחים עה:, ג) קדושין דף מא:, ד) [תוספתא פרק ט ה"ב], ה) זבחים נד:, ו) בכורות דף לא., ז) לעיל דף סט:, ח) [לקמן לט.], ט) עיין לעיל פח ע"ב.

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה ופטורין וכו' דלא דמי להא דאמר לעיל וכו'. נ"ב עי' מהרש"א ולח"מ פ"ג מהלכות ק"פ הלכה ד' והלל"מ לא ראהו:

תורה אור השלם

א) אַךְ בְּכוֹר שׁוֹר אוֹ בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת דָּמָם תִּזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַייָ: [במדבר יח, יז]

ליקוטי רש"י

כחמור שבהן. לזכרי כהונה ובעזרה וליום ולילה כדין אשם ובעל השלמים יצא ידי שלמים שהרי כל אחד יקרב למי שהוא. אין מביאין קדשים לבית הפסול. שממעט בזמן אכילת שלמים ומביא לידי נותר אלא ירעו וימכרו [זבחים עה ע"ב]. אין מביאין קרבן ביום שיתמעט זמן אכילתו שקבעה לו תורה ומגלה בא לידי נותר [לעיל יג:]. ואמרו לאחד. מבני חבורתם. צא ובקש. פסח האבוד. והם אוכלין עמו. שהרי עשאוהו שליח לשחוט ושלהן פסול [קידושין מא ע"ב].

הגהות וציונים

א] בכת"י וברו"ח להן: ב] צ"ל כיפה (מצור דבש, וכ"ה בכת"י וכן העתיק הכס"מ הל' פסוה"מ פ"ו הי"ב): ג] וכן כל הארבעה (מצור דבש):

גְּמָרָא. וְהָא קָא מַיְיתֵי קָדְשִׁים לְבֵית הַפְּסוּל, וגזירת חכמים היא, שלא להביא קרבן שממעט זמן אכילתו ושמא יבוא בחינם לידי נותר (קרית ספר פסולי המוקדשין ו; שואל ומשיב תניינא ד, קמג). ויש שסובר שהוא אסור מהתורה, והוא בכלל מה שדרשו (ערכין כט, א) שאסור לשנות מקדושה לקדושה (מהרש"ם א, נט, בדעת הראב"ד, וראה אבן האזל פסולי המוקדשין ו, י).

וְאָכֵיל לְהוּ בְּתוֹרַת בְּכוֹר בַּעַל מוּם, ואף שיש כאן רווח להקדש אם היו מוכרים את שתי הבהמות באיטליז, כי בזה יקבל יותר מעות כדי לקנות שלמים בדמי היפה שלהם, ומצאנו היתר לזלזל בבכור משום רווח להקדש, חידש רבא שזה דוקא במקום שיש תועלת לבכור עצמו, אבל לזלזל בבכור בשביל תועלת לשלמים זה אין אנו מתירים (צל"ח, ע"פ רש"י פסחים עא, ב ד"ה ידעו [השני]).

וְהָלַךְ וּמָצָא וְשָׁחַט וְהֵם לָקְחוּ וְשָׁחֲטוּ, ואף אם הם לקחו לעצמם קודם שחיטת השליח, אין בלקיחתם כדי לבטל את השליחות של הראשון, שאין שליחות בטילה אלא אם ביטל את השליח בפירוש (מרדכי גיטין שסו, בשם תשובת רש"י). ויש שסובר, שאף אם אינו מבטל את השליח בפירוש, אלא רק ממנה שליח אחר לאותה שליחות, השליחות בטילה (ראה טור אה"ע לז, בשם הרמ"ה), והטעם שלא התבטל שליחות הראשון בלקיחת הפסח השני, שמדובר שנמצא הראשון עוד קודם לקיחת השני, ואם כן לקיחת השני היה בטעות, שאילו ידעו שכבר נמצא הפסח הראשון, לא היו מבטלים את השליחות, וביטול בטעות אינו נחשב לביטול (ע"פ עונג יו"ט קנט).

אוֹ שֶׁשָּׁחֲטוּ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, ואף אם 'אי אפשר לצמצם' שיהיו שני מעשים בבת אחת ממש (ראה שבועות לב, א ועוד), מכל מקום כיון שנראה לנו שהיתה השחיטה כאחת, הרי זה כמי שאינו ידוע לנו של מי נשחט קודם, ואם אפשר לצמצם, ובאמת ידוע לנו שנשחטו בבת אחת ממש, קרבנו פסול בודאי וחייב בפסח שני, כי הדין הוא (ראה לעיל פח, ב) שאין נמנין על שני פסחים כאחד (מהרש"א).

וּפְטוּרִין מִלַּעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, ואין זה דומה לשליח ששכח את דבר שליחותו, שאם ישחט השליח כבש או גדי קודם זריקה, שחייב המשלח בפסח שני, אף שנשחטו שניהם מספק, הואיל ובשעת זריקת הדם לא היה הפסח ראוי לאכילה [כמבואר בגמ' לעיל (פח, ב)] (תוס' ד"ה ופטורין), כיון שבשליח ששכח שליחותו, מחמת עיוות השליח השליחות בטילה לגמרי (קרני ראם). או שכאן הפסח של השליח ודאי כשר בשבילו, וכיון שיש כאן פסח ודאי כשר, נפטרים מפסח שני מחמת הספק, אבל שם מספק נפסלו לגמרי שני הפסחים, ולכן חייבים בפסח שני (צל"ח).

שְׁנֵיהֶן יוֹצְאִין לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה, ופטורים מלעשות פסח שני (רש"י; רמב"ם קרבן פסח ג, ו). כי כולם היו מנויים ודאי על הראשון, אלא שאיננו יודעים איזהו הראשון (ר"י מלוניל, וראה מקדש דוד קונטרס קדשים א, א). ויש שסובר שחייבים בפסח שני, כיון שבשעת הזריקה לא היה הקרבן ראוי לאכילה, והרי היא זריקה פסולה (צל"ח, וראה עוד בדבריו להלן צט, א).

לֹא אָמַר לָהֶן וְלֹא אָמְרוּ לוֹ אֵין אַחֲרַאִין זֶה לָזֶה, כל זמן שלא אמרו זה לזה בפירוש, אף שהיו שם מעשים ורמזים המראים שהם סומכים זה על זה (רמב"ם בפיהמ"ש), ואפילו היה כן בליבם (רמב"ם קרבן פסח ג, ו, וראה כסף משנה שם).

אֶחָד מֵאֵלּוּ בָּא לוֹ אֵצֶל אֵלּוּ וְאֶחָד מֵאֵלּוּ בָּא לוֹ אֵצֶל אֵלּוּ, כי אי אפשר שיסתלקו כולם, כמבואר בגמ' להלן (צט, א) שאסור להניח את הפסח בלא מינויים (רש"י). ויש שהוסיפו, שחובה שישאר מנוי על הפסח לפחות אחד מעיקר המינויים, והיינו אחד שהיה מנוי בשעת הקדשת הקרבן, כי רק הוא יכול למנות את האחרים עמו (רש"י ורבנו חננאל להלן שם).

וְשֶׁל עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה, היינו עשרה חבורות של עשרה בני אדם כל אחת (תפארת ישראל יכין נ), וכמו כן בכל מנין אחר, ומלבד שיהיה מנין החבורות כמנין המינויים בכל חבורה, וכגון אם ישנם ששה חבורות, צריך שיהיה בכל חבורה וחבורה ששה מינויים (ע"פ מאירי).

שְׁנַיִם שֶׁנִּתְעָרְבוּ פִּסְחֵיהֶן זֶה מוֹשֵׁךְ לוֹ אֶחָד וְזֶה מוֹשֵׁךְ לוֹ אֶחָד וְכוּ', ואי אפשר לנהוג כמו בשאר קדשים של שני אנשים שנתערבו, שאנו מקריבים כל אחד לשם מי שהוא בעליו (ראה זבחים עא ב), שבשונה מקדשים אין הפסח נאכל אלא למנוייו, ואף אם יקריב שניהם כל אחד לשם מי שמנוי עליו, מספק כל זמן שלא ברור איזה פסח שלו, אסור לו לאכול מהפסח, ויוצא שבשעת שחיטתו הוא פסח שאין לו אוכלים, והוא פסול כפסח שנשחט שלא לאוכליו (ראה לעיל סא, א), אם לא יעשה כמבואר במשנה (תוס' רי"ד). ויש שסובר שאף מי שאינו מנוי על הפסח, אף שאינו יוצא בזה ידי חובתו, ואינו מקיים מצוה באכילתו, אעפ"כ אינו אסור לאכול מבשר הפסח, שלא מצינו על זה לא לאו ולא עשה, ואם כן גם במקום ספק על המינוי אין איסור לאכול ממנו, מכל מקום כל זמן שאין עושים כמבואר במשנה, עדיין אינו מבורר בשחיטת הפסח מי הם אוכליו לשם מצוה, וזה גם כן בכלל שוחט את הפסח שלא למנוייו שפסול (ר"ש משאנץ בביאורו על התורת כהנים צו פרשה ט, ז).

וְכָךְ הֵם אוֹמְרִים אִם שֶׁלִּי הוּא פֶּסַח זֶה וְכוּ' וְאִם שֶׁלְּךָ הוּא פֶּסַח זֶה יָדֵי מְשׁוּכוֹת מִשֶּׁלִּי וְנִמְנֵיתִי עַל שֶׁלְּךָ, ואין הם יכולים להסתלק לגמרי ואז לחזור ולהתמנות כל אחד בשלו, כיון שאסור להשאיר את הפסח בלא מנויים, כמבואר בגמ' להלן (צט, א) [ואף שהם מסתלקים ומתמנים בבת אחת, אין דינו כפסח שנשאר בלי מינויים, משום ש'כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו' (חזו"א או"ח קכד לדף זה)], ואין הם יכולים להתמנות על אחד ואז לחזור ולהסתלק כל אחד מהשני, כי מנוי על שני פסחים לא נחשב מנוי (רש"י). ואף שמצאנו שיכול אדם להתמנות על שני פסחים לאחריות, שאם יאבד אחד עדיין ישאר לו השני (ראה להלן צז, א), היינו שבשעת הקדשו של השני לא חל עליו עדיין שם פסח גמור ואינו צריך מינויים, אבל אם כבר נעשה פסח גמור אסור להשאיר את הפסח בלא מינויים (חזו"א שם).

מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים יָפָה שְׁתִיקָה לַחֲכָמִים, ממקרה זה ש'אמר ואמרו לו', ונשחטו שניהם ולא נודע מי נשחט ראשון, שאז אינם יכולים לאכול מהפסח כלל, רואים את מעלת השתיקה, כי אילו 'לא אמר להן ולא אמרו לו', היה כל אחד אוכל מפסחו (רש"י). ואף שבמקרה שלא ימצא הפסח האבוד, והאחרים שחטו פסח אחר, אילו היה נמנה עליהם היה יכול לאכול מפסחם, ועכשיו ששתק מפסיד בכך שאינו יכול לאכול מפסחם, מכל מקום עדיף לו שלא ימנה כלל, כי אז אף אם לא ימצא פסחו עדיין יוכל להביא פסח שני ולקיים בו מצות אכילה, ואילו כאן במקרה שאמר ואמרו לו, ושניהם ישחטו את פסחיהם ולא נוכל לברר איזה פסח ראשון, מלבד שלא יוכלו לאכול מפסחיהם, גם לא יוכלו לאכול פסח שני [שהרי הקריבו פסח ראשון], ונמצא שמתבטל לגמרי ממצות אכילת הפסח (צל"ח, וראה ביאורנו לעיל צח, ב ד"ה שניהן).

קַל וָחוֹמֶר לַטִּפְּשִׁים שֶׁנֶּאֱמַר אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב, הפסוק אינו מוכיח על הקל וחומר, אלא שיפה השתיקה לחכמים ולטפשים, כמבואר בלשון הפסוק (משלי יז, כח) 'גם' אויל מחריש חכם יחשב, שמעלת השתיקה יפה לשניהם (ראה ירושלמי ט, ט ורידב"ז שם). ויש שביאר שממה שהשותק לחכם יחשב, הרי זה מוכיח שדרך החכמים לאחוז במידת השתיקה (קרבן העדה שם). ובגמ' דנה אותו במידת ק"ו, ומה לחכמים שאפשר שבדבריהם יש ממש, שיבחו בהם מעלת השתיקה, קל וחומר לטפשים שאין בדבריהם ממש, שיש להם לאחוז השתיקה (יפה עינים). וודאי שאין כוונת הגמ' להורות לנו שבעניני תורה ומצוות יאחז בשתיקה, שזה ודאי שהדיבור בהם מועיל, וזהו עיקר מותר האדם מן הבהמה [וכמבואר בגמ' (חולין פט, א) 'מה אומנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה - תלמוד לומר 'צדק תדברון"], אלא שכמו שבעניני העולם הזה יש על האדם להיזהר בדיבורו, כמו כן אף בעניני שמים, וכמו אצלינו שדבריו הוא בענין מינוי הפסח, לא יבהיל דבריו ויחשוב היטב קודם שיצא דיבור מפיו (הערות הגרי"ש אלישיב, וראה רע"ב אבות ג, יג).

דְּתַנְיָא וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׁה מִלַּמֵּד שֶׁמִּתְמַעֲטִין וְהוֹלְכִין וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא אֶחָד מִבְּנֵי חֲבוּרָה קַיָּים, שישאר מנוי עליו, אחד מהמינויים הראשונים בשעת הקדשו (רש"י). כי מה שאמר הכתוב שהביאה הגמ' כאן שרק 'ימעט' הבית ולא יתרוקן לגמרי, הולך על הפסוק הקודם (שמות יב, ג) 'ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית', דהיינו שאמרה תורה על הלוקחים הראשונים שהקדישו אותו, שלא יתמעטו לגמרי (חזון יחזקאל ז, ה). ולדעת רבי יהודה הוא דין בעיקר הפסח, שאינו כשר למצוותו אלא אם כן ישאר עליו אחד מהמינויים הראשונים, ואף אם קודם יתמנו עליו אחרים ורק אז יסתלקו הראשונים, כך שגם אחרי הסתלקותם נשארו מינויים על הפסח, כיון שאף אחד מהמינויים הראשונים לא נשארו עליו, הפסח פסול (הגרי"מ פיינשטיין ישורון כד עמ' תרפז, ע"פ רש"י לעיל פט, א ד"ה דאף).

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ אֶת הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא, ואם לא נשארו עליו מינויים, הפסח פסול ושוב אין לו תקנה (תוס' לעיל פט, א ד"ה ונטרחו, וראה תוס' עג, ב ד"ה פסולו), שפסח שמשכו כל המינויים את ידיהם ממנו, שוב אי אפשר להתמנות עליו, שצריך אחד שכבר מנוי עליו שהוא ימנה את האחרים, ולא שייך להתמנות עליו מעצמו, ואם כן הוא קרבן שאין לו בעלים שפסול (ע"פ מקדש דוד קונטרס מעניני קדשים ג, א).

א) מסכת דרך ארץ זוטא פרק ז ה"ד, ב) [תוספתא פרק ז ה"ה], ג) [לעיל נא.], ד) נזיר סד:, ה) ע' כסף משנה פ"ז הלכה א ומל' ק"פ בד"ה בד"א, ו) היינו לדעת רש"י (לעיל צג. ד"ה מה) ואין כן דעת התוספות והרמב"ם ז"ל עיין השלמות, ז) תוספתא פ"ח ה"ג, ח) שם, ט) זבחים ק., י) שם.

הגהות הב"ח

(א) רש"י מתה"ד מלמד שמתמעטין. ואם ימעט:

הגהות וציונים

א] כת"י שיתחלפו מכל חבורה לכל הפסחים, ועיין רש"ש שהגיה באופן אחר: ב] צ"ל כדי להתחלק (רש"ש, וכ"ה בכת"י): ג] צ"ל טמא מת (גליון): ד] צ"ל חל ד' שלו בי"ג שהוא שבת (מראה כהן):

אין שוחטין את הפסח על היחיד. יליף לה מלא תוכל לזבוח את הפסח באחד בימיך [קידושין מב.].

תורה אור השלם

א) גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן: [משלי יז, כח]

ב) וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה: [שמות יב, ד]

א) מכאן אמרו חכמים יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים שנאמר א) אויל מחריש חכם יחשב: שנים שנתערבו פסחיהם וכו': לימא מתניתין דלא כר' יהודה דתניא ב) ואם ימעט הבית מהיות משה ג) מלמד שמתמעטין והולכין ובלבד שיהא אחד מבני חבורה קיים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר ובלבד שלא יניחו את הפסח כמות שהוא א"ר יוחנן אפילו תימא רבי יהודה כיון דאמר רבי יהודה ד) אין שוחטין את הפסח על היחיד מעיקרא לאמנויי אחרינא בהדיה קאי וכאחד מבני חבורה דמי א"ר אשי מתניתין נמי דייקא דקתני וכן חמש חבורות של חמשה חמשה של חמשה אין אבל של חמשה וארבעה לא לאו משום דלא פייש חד מבני חבורה גביה שמע מינה:

הדרן עלך מי שהיה טמא וסליקא לה פסח שני

מכאן אמרו. מפני דבר כזה אמרו יפה שתיקה כו', שאילו אמר ואמרו השני אין לו תקנה, לא אמר ולא אמרו שניהן ראויין זה אוכל משלו כו': לימא מתני'. דקתני שנים שנתערבו פסחיהן כו': דלא כר' יהודה. דבעי שיהא א' מבני חבורה הראשונה קיים עליו, דהא ודאי אותן שנים שהביאו מן השוק אין חשובין מבני חבורה הואיל ולא היו בשעת לקיחתן, ועל כרחיך רבי יהודה אבני שעת לקיחתו קפיד, דאי אמנויין בתר הכי סגי מאי איכא בין דידיה לרבי יוסי, ונמלא שאם הוחלפו בשעת שחיטה על ידי התנאי והמשכה אין אחד מן הראשונים קיים עליו. ורישא דקתני דבעינן שהוחלפו(א) מכל חבורה לכל הפסח, טעמא משום דבעי אתנויי ומימר אם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך, ואם לאו דאיכא חד מבעליו התם מאן קא ממני עליה, והיאך יכולין לומר ונמנינו על זה בלא רשות בעליו: (א) ואם ימעט. משמע אם רצו מתמעטין ונמשכין, ובלבד שיהא אחד מבני החבורה קיים, דאם ימעט משמע שיש שיור: כמות שהוא. בלא בעלים, ואם רצו כולן לימשך ימנו עליו אחרים תחלה, אבל לבני חבורה ראשונה לא קפיד קרא: כיון דאמר ר' יהודה. בפרקין דלעיל (דף נא.): מעיקרא לאימנויי אחרינא עליה קאי. ואפילו אין שם תערובת, הלכך זה הבא מן השוק ונמנה עליו בכל מקום שהוא הוה ליה אחד מבני חבורה ראשונה: מתני' נמי דייקא. דר' יהודה היא: חמשה וארבעה לא. חמש חבורות שיש בהן אחת של ארבעה אנשים, ואין בה כדי לתת חלק ב] אחד לכל פסח ופסח, לא שרי מתני': מ"ט לאו משום דלא פש אחד מבני חבורה גביה. שאם נתחלפו פסחן של אלו לאותה חבורה שנתחדשה אחרי כן שיש ארבעה מארבע חבורות ומאותה של ארבעה לא הי' בה, דלרבי יוסי טעמא משום דלריך אחד מבעליו שימנה בו את האחרון, אבל אחבורה ראשונה דשעת לקיחה לא קפיד, אפילו איכא בהו חבורה של ד' נמי איכא תקנתא שימנו מן השוק אחד עמהן בכל מקום שהוא פסחן ונמלאו עליו חמשה אנשים כדי לחלק אחד לכל פסח ופסח, אלא שמעת מינה אבני חבורה קפיד:

הדרן עלך מי שהיה טמא

פסקי הלכות פסח שני בקצרה

כתיב בתורה איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם ועשה פסח לה' בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו וגו' ככל חקת הפסח יעשו אותו. ושנינו שאף כל אונס במשמע שאם נאנס או שגג בראשון יעשה בשני אלא שטמא ודרך רחוקה פטורין מן הכרת אפילו הזיד בשני ושאר אונסין בראשון אם הזיד בשני חייב כרת. אבל הזיד בראשון בלא שום אונס ושגגה אפילו נאנס בשני חייב כרת: איזהו דרך רחוקה מי שהיה בינו ובין ירושלים יום י"ד עם עליית השמש ט"ו מיל או יותר היה פחות מזה ולא הגיע לירושלים מפני שעכבוהו בהמות או שהיה בירושלים והיה חולה ברגליו ולא הגיע לעזרה עד שעבר זמן הקרבה הרי זה אנוס ואינו בדרך רחוקה. היה חבוש ביד ישראל חוץ לחומת ירושלים והבטיחוהו לצאת לערב שוחטין עליו אבל נחבש ביד נכרים אין שוחטין עליו עד שיצא ואם שחטו עליו ויצא הרי זה אוכל. שחטו עליו ולא יצא וכן האונן והחולה והזקן שיכולין לאכול ששחטו עליהן ואחר שנזרק הדם נטמאו במת ואינן יכולין לאכול פטורין מפסח שני [וכן כל מי שהיה ראוי בשעת שחיטה וזריקה ונדחה אחר כך פטור מפסח שני]: טמא שיכול להטהר בפסח ראשון ולא טבל וישב בטומאתו וכן הערל שלא מל בראשון הרי זה הזיד בראשון: ואיזהו טמא שנדחה לפסח שני כגון זבים וזבות נדות ויולדות ובועלי נדות אבל הנוגע בנבלה ושרץ וכיוצא בהם ביום י"ד הרי זה טובל ושוחטין עליו אחר שיטבול ואוכל לערב. וזב שראה ב' ראיות וטבל בשביעי שוחטין עליו ואוכל לערב וכן שומרת יום כנגד יום ואם ראו אחר זריקת הדם פטורין מפסח שני ואין שוחטין על הנדה בשביעי שלה: טמא מת שחל ז' שלו בע"פ אף על פי שהוזה עליו וטבל וראוי לאכול קדשים לערב אין שוחטין עליו ונדחה לשני ה) בד"א שנטמא בטומאת מת שהנזיר מגלח עליהן אבל בטומאת מת שאין הנזיר מגלח עליהן שוחטין עליו בז' שלו אחר הזאה וטבילה. מי שעשה פסח בחזקת שהוא טהור ואח"כ נודע לו שהיה טמא בטומאת התהום פטור מפסח שני אבל נודע לו שנטמא בטומאת ודאי חייב בפסח שני. בד"א בטהור אבל טמא כגון ג] טמא מת שנטמא בטומאת התהום בששי שלו אע"פ שנודע לו אחר שעשה הפסח חייב בפסח שני שחזקת הטמא טמא עד שנטהר ספק טומאת התהום טהור לפסח: בטומאת מת בין ודאי בין ספקו יחידים שהן מיעוט הצבור נדחין ולא צבור אפילו הם מחצה קהל אין נדחין שאם היה בפסח ראשון רוב הקהל או הכהנים או כלי השרת טמאים בטומאת מת עושין הפסח הטמאים עם הטהורים בטומאה אפילו היה ברוב הטמאים רק א' [עודף]. היו מחצה על מחצה כולן עושין בראשון והטהורים עושין לעצמן בטהרה וטמאים לעצמן בטומאה. היו הנשים משלימין לרוב טהורים הטהורים עושין הראשון והטמאין אינן עושין לא הראשון ולא השני. היו רוב הקהל טמאים בשאר טומאות ומיעוטן טמאי מת אותן טמאי מת אינן עושין לא בראשון לפי שהן מיעוט וגם שני אינן עושין לפי שאין היחידים עושין בשני אלא בזמן שרוב הקהל עשו הראשון. וכן אם היו רוב הקהל טמאי מתים ומיעוטן בשאר טומאות הטמאי מתים עושין בראשון והמיעוטין אינן עושין לא בראשון לפי שאין טומאה דוחה בראשון אלא טומאת מת לבד ובשני אינן עושין לפי שאין עושין בפסח שני אלא אם נעשה הראשון בטהרה. היו שליש הקהל טהורים ושליש טמאי מתים ושליש טמאים בשאר טומאות הטמאי מתים אינן עושין לא בראשון שהרי הן מיעוטין לגבי טהורים עם הטמאים משאר טומאות ובשני אינן עושין שהרי מיעוט עשו בראשון. כיצד משערין הפסח לידע אם רוב הקהל טמאים או טהורים אין משערין בכל האוכלין שאפשר שיהיו עשרים נמנים על פסח א' ומשלחין אותו לשחוט ביד א' אלא משערין בכל הנכנסין לעזרה. ועד שהן מבחוץ קודם שתכנס כת הראשונה משערין אותן. פסח שהקריבוהו בטומאה נאכל בטומאה שמתחלתו לא בא אלא לאכילה. ואינו נאכל אלא לטמאי מת שנדחית להם הטומאה ולכיוצא בהן מטמאי טומאת מגע אבל לא לטמאים שטומאה יוצאה מגופן ואם אכלו פטורין ואפילו אכלו טמאי מת מהאימורין שלו פטורין. ו) בד"א שהפסח נאכל בטומאה כשנטמאו הציבור קודם זריקת הדם אבל אם נטמאו לאחר זריקת הדם לא יאכל. שחטוהו בטהרה ונטמאו רוב הציבור קודם זריקה זורק את הדם והפסח לא יאכל. היו כלי שרת טמאים בשרץ וכיוצא בו אע"פ שמטמאין את הבשר לא יעשוהו אלא הטהורים ויאכל אע"פ שהוא טמא שמוטב שיאכל בטומאת בשר שהיא בלאו ולא יאכלוהו טמאי הגוף שהם בכרת: מה בין פסח ראשון לשני הראשון אסור בחמץ בבל יראה ובל ימצא ואינו נשחט על חמץ [ז) וצריך ביקור ד' ימים] ואין מוציאין ממנו חוץ לחבורה וטעון הלל באכילתו ומביאין עמו חגיגה ואפשר שיבא בטומאה אם נטמא רוב הקהל טומאת מת אבל פסח שני חמץ ומצה עמו בבית ח) [ואין נשחט בג' כתות ואין צריך ביקור] ואינו טעון הלל באכילתו ומוציאין אותו חוץ לחבורתו ט) ואין מביאין עמו חגיגה ואינו בא בטומאה ושניהם דוחין את השבת וטעונין הלל בעשייתן ונאכלין צלי בבית אחד על מצה ומרור ואין מותירין מהן ואין שוברין בהן את העצם: נשים שנדחו לשני בין מפני טומאה ודרך רחוקה בין משאר אונס ושגגה הרי פסח שני להן רשות לפיכך אין שוחטין עליהן בפני עצמן בשבת בפסח שני. ט) האונן שמת לו מת אחר חצות בי"ד שכבר נתחייב בק"פ שוחטין עליו וטובל ואוכל שאנינות לילה מדרבנן וכן י) מת לו מת בי"ג ונקבר בי"ד אבל מת לו מת קודם חצות ידחה לשני ואם שחטו וזרקו עליו טובל ואוכל לערב. גר שנתגייר בין פסח ראשון לשני וכן קטן שהגדיל בין ב' פסחים חייבין בפסח שני ואם שחטו עליו בראשון פטור. הזאה אינה דוחה שבת כגון (זב ד]) שהגיע ז' שלו בי"ד בשבת אין מזין עליו ואפילו חל הי"ג בשבת ד] אין מזין עליו בי"ג אלא למחרת בי"ד ואין שוחטין עליו אלא ידחה לשני:

(שאר עניני סדר והוצאת ליל ט"ו מבואר הכל בש"ע א"ח).

בעזרת האל יתברך נשלם סדר פסח ראשון ושני

רבינו חננאל

מכאן אמרו יפה שתיקה לחכמים ק"ו לטפשים וכתיב גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון: שתי חבורות שנתערבו פסחיהם אלו מושכין להם אחד וכו'. פי' בני חבורה זו מושכין לו כבש אחד ובני חבורה האחרת מושכין להם הכבש האחר. אחד מבני חבורה זו בא ונמנה עם בני חבורה האחרת ואחד מבני חבורה האחרת בא לו ונמנה עם בני חבורה זו. וכך הם אומרי' אם זה הפסח שלנו הוא ידינו משוכות משלך ונמניה על שלנו ואם זה הפסח הוא שהיה לחבורתך ויש לך חלק הרי הוא לך וידיך משוכות משלנו ונמנית על שלך. ולמה צריכין אנו לכך מפני שאנו צריכין להיות מי שנמנה עיקר על אותו הפסח מתחלה יהיה מנוי גם עכשיו עיקר וימנה אחרים עמו. וכך עושין בני חבור' האחרת כאשר פירשנו מעשה האחרת כך מעשה השניה. וכן חמש חבורות של חמשה חמשה ושל עשרה עשרה נמשכין להם אחד מכל [חבורה וחבורה] וכך הן אומרין. ופשוטה היא: שנים שנתערבו פסחיהן זה מושך לו כבש אחד וזה מושך לו כבש אחד זה ממנה עמו על פסחו אחד מן השוק וזה ממנה עמו על פסחו אחד מן השוק. נמצא בכל פסח שנים שנים. זה ראשון שהפריש אותו הכבש שנתערב לפסחו מניח אותו הכבש שמשך לעצמו לזה שהביאו מן השוק וממנה עמו עליו ההולך אצל שמשך אותו הכבש השני וגם הוא עושה כמעשה חברו. וכך הן אומרין אם שלי הפסח הזה ידיך משוכות מאותו שמנית בו ועכשיו נמנית על שלי ואם שלך הוא ידי משוכות משלי ונמנית על שלך וכך עושה השני. נמצאו אותם שהביאו מן השוק הם עיקרים על הזבח והעיקרים שהיו מקודם נמנין עמהם ויתכן שכל אחד מהם יוצא בעיקר פסחו של חבירו בכלל אלו שהביאו מן השוק. ולפיכך אמרנו לימא מתני' דלא כרבי יהודה דתניא ואם ימעט הבית מהיות משה מלמד שמתמעטין והולכין ובלבד שיהיה אחד מבני חבורה קיים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר בלבד שלא יניח הפסח כמות שהוא כלומר לא בא הכתוב אלא ללמד שלא יניחו הפסח כמות שהוא. ומשני ר' יוחנן אפילו תימא רבי יהודה היא מתני' כיון דאמר רבי יהודה אין שוחטין את הפסח על היחיד מעיקר' למנויי אחרינא בהדיה קאי וכאלו האי דאתי עכשיו ומנייה בהדיה על פסחו מכתחלה בהדיה הוא כאלו נמנה על הראשון ותרוויהו עיקרא נינהו הלכך כמבני החבורה דמי. אמר רב אשי מתני' נמי דיקא דצריך להשאר אחד מבני חבורה מדקתני וכן חמש חבורות של חמשה חמשה ולא קתני וכן חמש חבורות של (ארבעה) [חמשה] וארבעה אלא תני חמשה חמשה שילכו ארבעה מהן לכל חבורה אחד מהן וישאר אחד מהן בחבורתו שלו ויביאו אצלו מכל חבורה אחד נמצא בכל חבורה חמשה ואילו היו חמש חבורות ארבעה מהן חמשה חמשה וחבורה אחת ארבעה נמצאת חבורה זו שיש בה ארבעה הולך אחד מהן מכל חבורה ולא נשאר בחבורות הארבעה שבאו ונתקבצו בה אחד מכל אחד מכל חבורה אלא (הן) הארבעה שבאו מן הארבעה חבורות והלכו ארבעה לחבורות ש"מ מדלא קתני ארבעה אלא חמשה חמשה צריך שישאר אחד מבני חבורתו קיים שם ש"מ: הדרן עלך מי שהיה טמא

ערב פסחים [א] [א] סמוך למנחה לא יאכל אדם [ב] עד שתחשך [ג] אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב [ד] ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי: **גמ'** מאי איריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וימים טובים נמי דתניא [ב] לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר [ה] אוכל והולך עד שתחשך אמר רב הונא לא צריכא אלא לר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך הני מילי בערבי שבתות וימים טובים אבל בערב הפסח משום [ו] חיובא דמצה מודה רב פפא אמר אפילו תימא רבי יהודה התם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה הוא דאסיר סמוך למנחה שרי אבל בערב הפסח אפילו סמוך למנחה נמי אסור ובערב שבת סמוך למנחה שרי והתניא לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מתשע שעות ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך אמר מר זוטרא [ז] מאן לימא לן דמתרצתא היא

דילמא

רש"י

ערב פסחים סמוך למנחה. קודם למנחה מעט: לא יאכל. כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון, משום הידור מצוה: ואפילו עני שבישראל לא יאכל. בלילי פסחים עד שיסב כדרך בני חורין (א) זכר לחירות במטה ועל השלחן: ארבע כוסות. כנגד [א] ארבעה לשוני גאולה האמורים בגלות מצרים והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם, בפרשת וארא[ה]: ואפילו. מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עני שבעניים, דתנן במסכת פאה (פ"ח מ"ז) מי שיש לו מזון ב' סעודות לא יטול מן התמחוי: גמ' כשהוא תאוה. ולא תבא סעודת שבת על השובע: לא צריכא. דקתני ערב פסחים לא יאכל עד שתחשך אלא לרבי יוסי דאמר הולך ואוכל עד שתחשך: אפילו תימא. מתני' נמי רבי יהודה היא, ובדין הוא דליתני ערבי פסחים לרבויי סמוך למנחה: מתשע שעות. היינו סמוך למנחה:

משבשתא

פירוש רבינו שמואל תלמיד רש"י ז"ל

ערבי פסחים סמוך למנחה. מנחה קטנה, קודם למנחה מעט חצי שעה בתחלת שעה עשירית, דתנן (לעיל דף נח.) תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בתשעה ומחצה נמצאת מנחה קטנה בט' ומחצה, וסמוך ליה היינו חצי שעה קודם, בסוף שעה תשיעית ותחלת שעה עשירית: לא יאכל אדם כו'. כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון, משום הידור מצוה: ואפילו עני שבישראל לא יאכל. בערבי[א] פסחים עד שיסב כדרך בני חורין במטה ועל השלחן, זכר לחירות: ולא יפחתו לו. גבאי צדקה המפרנסין את העניים, כדתנן (פאה פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום כו' אלמא לישנא דלא יפחתו אגבאי צדקה קאי, והוא הדין נמי אם לא יתנו לו שצריך שיחזר בכל כחו אחריו, אלא אורחא דמילתא נקט שרגילין ליתן לו ארבע כוסות, וסדרן מפורש לפנינו[י]. ומצינו בב"ר (פ' פח) רב הונא בשם רבי אבא אמר כנגד ארבע לשוני גאולה האמורין בגלות מצרים [א] והוצאתי וגאלתי ולקחתי והצלתי, בפ' וארא: ואפילו. הוא מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עני שבעניים, דתנן במסכת פאה[י] מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי, אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות: **גמ'** אפילו ערבי שבתות כו'. אליבא דרבי יהודה, כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו: משום חיובא דמצה. שלא תהא נאכלת על השובע, וחיובא דמצה לילה הראשון חובה דכתיב (שמות יב) [ב] בערב תאכלו מצות[ק]: הכי גרסינן אפילו תימא רבי יהודה התם מן המנחה ולמעלה כו'. במילתיה דר' יהודה קתני מן המנחה ולמעלה, ובמתניתין תנן סמוך למנחה: מתשע שעות ולמעלה. היינו חצי שעה סמוך למנחה:

דילמא

תוספות

(תוספות אחרים מערבי פסחים נמצאים בספר רב מרדכי עמ' כג)

ערב פסחים. אי גרסינן ערבי ניחא. [ב] ואי גרסינן ערב ה"ק ערב ששוחטין בו (ג) פסחים א"נ ערב פסח ראשון ושני: לא יאכל אדם. פירוש אפילו התפלל ומשום מצה כדאמרינן בגמ' דבלא התפלל תפלת מנחה אפילו בשאר ימות השנה אסור כדתנן בפ"ק דשבת (ט:). וא"ת ומה לא יאכל אי מצה אפילו קודם נמי אסור כדאמרינן בירושלמי[ט] כל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו ואי במיני תרגימא הא אמרי' בגמרא (קז:) אבל מטבל הוא במיני תרגימא. וי"ל דאיירי במצה עשירה דלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה חובתו ואוכלה קודם זמנה אבל מצה עשירה שריא וכן היה נוהג ר"ת:

סמוך למנחה לא יאכל. ואם תאמר והא אמרי' בכל שעה (לעיל ד' מ.) בליקות של נכרים ממלא אדם כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה והכא אסר לאכול אפי' מבעוד יום. וי"ל דבאותה הסעודה אדם נזהר ואינו אוכל כל שובעו כדי שיאכל מצה לתיאבון אבל מבעוד יום אין אדם נזהר ואוכל כל שובעו וסבר שעד הלילה יתאוה ואדרבה יהיה שבע יותר כי יתברך המאכל במעיו. והא דדייק רבא לקמן (ד' קז:) דחמרא גריר דאי אמרת מיסעד סעיד בין הכוסות הללו אמאי ישתה אף על גב דבאותה סעודה נזהר מלאכול שובעו (ג) אבל בשתיה אי אפשר להזהר א"נ מבין ראשון לשני דאיכא אגדתא והלל דייק דדמי לסעודה אחרת:

עד שתחשך. מקשי' אמאי איצטריך עד שתחשך פשיטא. ועוד דבגמרא גבי שבתות וימים טובים לא קתני ליה. ואומר הר"י מקורבי"ל דגבי מצה דווקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא[י] הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך וטעמא משום דכתיב (שמות יב) [ג] ואכלו את הבשר בלילה הזה ומצה ומרור איתקשו לפסח[כ] אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום כדאמרי' בפרק תפלת השחר (ברכות דף כז:) מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום. ואומר מה"ר יחיאל דכי פריך בגמרא מאי איריא ערבי פסחים כו' לא מצי לשנויי דנקט ערבי פסחים משום דבעי למיתני עד שתחשך דכבר אשמעינן באיזהו מקומן (זבחים ד' נו:) דקתני הפסח אינו נאכל אלא בלילה והכא אגב אורחיה תנייה בקולר. **ורבינו יהודה** תירץ אפילו אי בעינן גבי שבתות וימים טובים עד שתחשך הכא איצטריך למיתני דאתא לאשמועינן דאע"ג דשחיטת פסחים מבעוד יום אינו נאכל מבעוד יום כשאר קדשים. וכן יש בירושלמי בריש פירקין תני ערב שבת מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך:

ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. דסלקא דעתך דהסיבת עני לא חשיבא הסיבה דאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות. **ויש מפרשים** דאדלעיל קאי עד שתחשך ואפילו עני שבישראל פירוש אפי' עני שלא אכל כמה ימים לא יאכל עד שתחשך:

לא יפחתו לו. פי' רשב"ם גבאי צדקה וגרס (ד) לא יפחתו. וכן נראה מדלא קתני לא יפחות ל' יחיד וליכא למימר דיפחתו אד' כוסות קאי דאם כן הוה ליה למיתני ארבע כוסות בלא מ"ם. והא דקאמר [ג] מן התמחוי לא ימנע מלקבל כדי לקיים ארבע כוסות. **וארבע כוסות** פירש רשב"ם כנגד ארבעה לשוני גאולה וכן יש בירושלמי[ט]:

לא יפחתו לו מארבע כוסות. **מתוך הלשון משמע קצת** שאין נותנין לבניו ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם בשלו. וסברא הוא דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם. ומיהו גם בקידוש שמא היה לכל אחד כוס כדמשמע לקמן (דף קז.) גבי חזייה לההוא סבא דגחין ושתי אבל בפרק בכל מערבין (עירובין דף מ:) גבי זמן משמע קצת שלא היה לכל אחד כוסו ועוד דאמרינן בגמרא (לקמן קח:) השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא והוא דשתה רובא דכסא משמע דהאי בשמיעה דהא בעינן רובא דכסא ועוד דמשמע דלכתחלה אין רגילות להשקותם מיהו יש לדחות בשיש להם כוס לעצמם אי נמי בבניו ובני ביתו קטנים איירי שלא הגיעו לחינוך [פ] ואין אשתו בכלל **ומיהו בגמרא משמע** שצריך כל אחד ארבע כוסות דקתני (שם) הכל חייבין בארבע כוסות אחד נשים ואחד תינוקות אמר רבי יהודה מה תועלת לתינוקות ביין משמע דלתנא קמא צריך כוס אף לתינוקות. ויש לדחות דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות קאמר ומשום חינוך. ונראה להחמיר ולהצריך ארבע כוסות לכל אחד והמחמיר צריך ליזהר שלא יהא כוסם פגום דאמרינן בגמרא (לקמן ד' קה:) טעמו פגמו: **מאי** איריא ערבי פסחים. **ואם תאמר** אמאי לא משני דתנא בפסח קאי כדמשני בפרק כל שעה (לעיל ד' לז.) גבי פת עבה. **ויש לומר** משום דבפסח קאי אין לו להניח ערבי שבתות דתדירי בכל שבוע. **אי נמי** הכא דאיכא למיטעי ולמימר דדוקא נקט ערב פסח משום חיובא דמצה לא הוה ליה למיתני ערב פסח. וכן בריש מקום שנהגו (לעיל ד' נ:) איכא למיטעי דדוקא בערב הפסח אסור לעשות מלאכה משום קרבן[כ]: **מן** המנחה ולמעלה. השתא סלקא דעתא דלאו דוקא אלא הוא הדין סמוך למנחה:

דילמא

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ו מהל' מצה הלכה יב סמג עשין מ טוש"ע א"ח סי' תעא סעיף א:

ב ב מיי' שם טור ש"ע א"ח סימן תעב סעיף א:

ג ג מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה ח סמג עשין מא טוש"ע א"ח סימן תעב סעיף ב בהג"ה:

ד ד מיי' שם הלכה ז טוש"ע א"ח שם סעיף יג:

ה ה מיי' שם פ"ו הלכה יב ופ"ל מהלכות שבת הל' ד ופ"ו מהל' י"ט הל' טז סמג עשין כט ולאוין עה טוש"ע א"ח סי' רמט סעיף ב וסי' תקכט ס"א בהג"ה [עיי"ש]:

רבינו חננאל

ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך וכו'. ואמרי' מאי איריא ערב פסחים אפי' ערבי שבתות וערבי ימים טובים דתניא לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאב דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ועוד תניא לא יאכל אדם מתשע שעות ולמעלה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ושקלינן וטרינן ואוקמי' רב הונא למתני' כר' יוסי ובערב הפסח משום חיובה דמצה אסור למיכל מן המנחה ולמעלה ומודה ליה לר' יהודה בערב הפסח.

תורה אור השלם

א) לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם: [שמות ו, ו-ז]

ב) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: [שמות יב, יח]

ג) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [שמות יב, ח]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין תוספות לקמן דף קז. ד"ה סמוך], ב) תוספתא ברכות פ"ה ה"א, ג) עי' לקמן קז:, ד) [שבת דף קנא:], ה) כחד מ"ד בב"ר פ' פח וירושלמי (פב ע"ב) ועיין לקמן קח. ד"ה ארבע כוסות שכתב כמ"ד אחר ועיין ילק"מ שם, ו) במתני' קיד. קטז. קיז:, ז) פ"ח מ"ז, ח) להלן דף קכ., ט) ה"א, י) [פרק ב הט"ו], כ) [עיין תוספות לעיל לז. ד"ה תנא] וע"ע תוספות לעיל נ. ד"ה מקום.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואפילו עני וכו' בני חורין במטה ועל השלחן זכר לחירות הס"ד: (ב) תוס' ד"ה ערב וכו' ה"ק ערב ששוחטין בו הרבה פסחים: (ג) ד"ה סמוך וכו' מלאכול שובעו בשתיה כצ"ל ותיבת אבל נמחק: (ד) ד"ה לא יפחתו פי' רשב"ם וכו' וגרס. נ"ב פי' השתא דרישא קאי על עצמו שלא יאכל עד שתחשך ועד שיסב והסיפא קאי אגבאי צדקה לא גרסינן ולא יפחתו אלא לא בלא וי"ו [ועי' הגרא"מ הורוויץ בילקוט מפרשים]:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה לא יפחתו וכו' ואין אשתו בכלל. עיין ברכות כד. מד"ה והתניא:

הגהות וציונים

א] צ"ל בלילי פסחים (מהרש"א, גליון): ב] בכת"י נוסף כמו ערבי פסחים דעלמא (וכן הוא בתוספות הרשב"א): ג] בדפו"ר נוסף אפילו מן התמחוי הכי פירושו אפילו מן התמחוי כו':

ליקוטי רש"י

תמחוי קערה גדולה היא וגובין בו גבאים מאכל מבעלי בתים ומחלקין לעניים שתי סעודות ליום מיום ליום [שבת קיח ע"א]. עד שיסב. הסיבה על שמאל [לקמן קח ע"א].

פרק עשירי – ערבי פסחים

מִשְּׁנָה. לֹא יֹאכַל אָדָם וְכוּ', כדי שיאכל בלילה את המצה לתיאבון, משום הידור מצוה (רשב"ם; פיה"מ להרמב"ם י, א). ועוד יש לפרש, שמא יאכל הרבה ומתוך כך יאכל את המצה אכילה גסה, שאינה נחשבת אכילה (גמ' להלן קז, ב, ע"פ תוס' שם ד"ה דילמא, ורבינו דוד ור"ן כאן. ולביאור דברי הגמ' לדעת הרשב"ם, ראה חתם סופר ורש"ש כאן).

ואיסור זה לא נאמר לגבי אכילת חמץ, שהרי נאסר כבר באכילה קודם לכן, ולא לגבי אכילת מיני תרגימא, שהרי מותר לאוכלם אף סמוך למנחה [כמבואר בגמ' להלן (קז, ב)], וגם לא לגבי אכילת מצה, שהרי בכל ערב הפסח אסור לאכול מצה ולא רק סמוך למנחה, אלא איסור זה הוא לגבי אכילת מצה עשירה [שאין איסור לאוכלה בערב הפסח, כיון שאין יוצאים בה ידי מצת מצוה, ורק סמוך למנחה אסור לאוכלה] (תוס' ד"ה לא יאכל; תוס' רבינו פרץ. וראה מהרש"א שתוס' לא תירצו שהאיסור הוא בבצקות של נכרים שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה [ראה לעיל מ, א], משום שלדעתם אסור לאוכלם כל ערב הפסח, כיון שיש להם טעם מצה). ויש שפירשו, שאיסור זה הוא במיני תרגימא, שלא להרבות באכילתם, ומה שאמרו שמותר לאכול מהם, היינו דוקא מעט כדי להעביר את רעבונו (המכתם; מהר"ם חלאווה; ביאור הגר"א או"ח תעא, ה, בדעת הרי"ף והרמב"ם). ■ להלכה, אסור לאכול פת [-מצה עשירה] משעה עשירית, כדי שיאכל מצה לתיאבון [כפירוש תוס' ורבינו פרץ], וכן אסור למלאות כריסו בפירות או ירקות [כפירוש המכתם ושאר ראשונים], ומותר לאכול מהם רק מעט (שו"ע או"ח תעא, א ומשנ"ב שם. וראה שם פרטים נוספים).

עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ דוקא, אבל מבעוד יום אסור לאכול מצה, אפילו אם קיבל עליו יום טוב, שהוקשה מצה לפסח שאינו נאכל אלא בלילה, מה שאין כן בערבי שבתות ושאר ימים טובים, שאם קיבל עליו שבת או יום טוב מבעוד יום והוסיף מן החול על הקודש, יכול לאכול את סעודת היום (תוס' ד"ה עד, בשם ר"י מקורבי"ל; רא"ש י, ב. וראה עמק ברכה בענין תוספת שבת ויו"ט, שלדעתם גדר 'תוספת שבת' הוא בעצם קדושת היום, ולכן אפשר לאכול בה את סעודת היום). ויש שסובר, שגם סעודת שבת ויום טוב אי אפשר לאכול מבעוד יום, ומכל מקום הוצרכה המשנה לכתוב זאת לגבי ערב פסח, להשמיענו שאף שהפסח נשחט מבעוד יום, אינו נאכל אלא בלילה, ואין דינו כשאר קדשים שנאכלים מבעוד יום (תוס' שם, בשם רבינו יהודה. ולדעתו, גדר 'תוספת שבת' אינו בעצם קדושת היום, אלא רק לענין שביתה ממלאכה, ולכן אי אפשר לאכול בה את סעודת היום. ע"פ עמק ברכה שם).

■ להלכה, מי שקיבל עליו יום טוב בערב הפסח מבעוד יום, אינו יכול לקיים מצות אכילת מצה בזמן זה, עד שתחשך (ע"פ משנ"ב תעב, ד). ובשבת, מי שקיבל עליו שבת מבעוד יום והוסיף מן החול על הקודש, יכול לאכול את סעודת היום בזמן זה [כדעת ר"י מקורבי"ל והרא"ש] (שו"ע או"ח רסז, ב). ויש שסוברים, שצריך לסיים את סעודתו בלילה ולאכול כזית משתחשך [כדעת רבינו יהודה], ולכתחילה נכון לחוש לדעתם (משנ"ב שם, ה).

אֲפִילּוּ עָנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל לֹא יֹאכַל עַד שֶׁיָּסֵב כדרך בני חורין, במיטה, ועל השולחן, זכר לחירות (רשב"ם). ויש שפירשו, שהחידוש בעני הוא, שהיינו סבורים שאינו חייב להסב כיון שאין לו כרים וכסתות להסב עליהם, אלא מיסב על הספסל, ואין זו דרך חירות (תוס' ד"ה ואפילו, בפי' ראשון; רבינו פרץ. וראה דרכי משה או"ח תעב, א, שחייב להסב אף שאינו דרך חירות, ובטעם הדבר ראה ימלא פי תהלתך [להגראי"ל שטיינמן] עיונים בתפילה עמ' תעד). ■ להלכה, אפילו עני שאין לו כרים, יסב על הספסל [כפי' תוס' ורבינו פרץ] (רמ"א או"ח תעב, ב).

וְלֹא יִפְחֲתוּ לוֹ מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן, ומלשון 'לו' משמע, שרק בעל הבית חייב בארבע כוסות, אבל בני ביתו אינם חייבים, ובעל הבית מוציאם בשלו (תוס' ד"ה לא יפחתו - השני, בפי' ראשון). והטעם שיכול להוציאם, משום שעיקר מצות ארבע כוסות אינה שתיית הכוסות, אלא הברכה שעל הכוסות [ושתיית הכוסות היא רק מדין 'המברך צריך שיטעום' (ברכות נב, א)], ולכן יכול להוציאם מדין 'שומע כעונה' (חי' מרן רי"ז הלוי חמץ ומצה ז, ט, בשם אביו הגר"ח. וראה חזו"א או"ח כט, ג, שאף שלבני הבית אין כוס לפניהם, מכל מקום מדין 'שומע כעונה' נחשב שדיבור המשמיע שהיה 'על הכוס', מתייחס לשומע, ונמצא שגם בני הבית ברכו 'על הכוס').

ועוד יש לפרש, שכל אחד מבני הבית חייב בארבע כוסות (תוס' שם, ומסקנתם שיש להחמיר כפירוש זה; רמב"ם חמץ ומצה ז, ז), ואין בעל הבית יכול להוציאם, משום שעיקר מצות ארבע כוסות היא שתיית הכוסות, ולא שייך להוציא ידי חובה בעצם השתיה (חי' מרן רי"ז הלוי שם, ע"פ הרמב"ם שם. אמנם החזו"א שם פירש לדרך זו, שכיון שאין לפניהם כוס, דין 'שומע כעונה' אינו מועיל שיחשב שבירכו 'על הכוס'), והמשנה נקטה לא יפחתו 'לו', משום שבעל הבית הוא העיקר וכל בני ביתו טפילים אצלו (תוס' רבינו פרץ להלן קח, ב).

וַאֲפִילּוּ מִן הַתְּמְחוּי - אפילו עני שבעניים שמתפרנס מתמחוי של צדקה, אם לא נתנו לו הגבאים יין לארבע כוסות, עליו למכור את מלבושו או ללוות או להשכיר את עצמו כדי לקנות יין לשם כך [ולפירוש זה, בבא זו אינה המשך של דברי המשנה 'ולא יפחתו' וכו'] (רשב"ם). ויש שפירשו, שאפילו מי שיש לו מזון שתי סעודות ואינו רשאי ליטול מזונותיו מן התמחוי, אם אין לו יין לארבע כוסות, יטול מן התמחוי (תוס' ד"ה לא יפחתו - הראשון, ע"פ מהרש"א; תוס' רבינו פרץ ותוס' הרא"ש בשם ה"ר יחיאל, וראה בהערות המהדיר בתוס' הרא"ש). ■ להלכה, עניים המתפרנסים מן הצדקה, חייבים הגבאים לתת להם יין לארבע כוסות. ומי שלא נתנו לו, אין לו לפטור עצמו מארבע כוסות, אלא ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו ויקנה יין לארבע כוסות (שו"ע או"ח תעב, יג, ומשנ"ב שם, מב).

גְּמָרָא. הָנֵי מִילֵּי בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים אֲבָל בְּעֶרֶב הַפֶּסַח מִשּׁוּם חִיּוּבָא דְּמַצָּה מִדְּהָ, שכיון שחובה לאכול מצה בלילה, מודה רבי יוסי שאסור לאכול סמוך למנחה, כדי שלא יאכלנה על השובע (רשב"ם). ואף שגם בשבתות וימים טובים חובה לאכול סעודה בלילה, אין החובה ב'אכילה' אלא ב'עונג', ואם הוא שבע ואינו נהנה ומתענג באכילה, פטור מסעודה, ולכן סובר רבי יוסי שאין איסור לאכול בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שלא יהיה שבע בלילה, משום שאם אכן יהיה שבע, לא יהיה חייב בסעודה [ורבי יהודה סובר, שאף שהחובה היא ב'עונג', יש להזהר כבר מערב שבת ולא לאכול, כדי שיוכל לקיים בלילה חובה זו] (רבינו דוד; חי' הר"ן. וראה צל"ח ומצפה איתן).

ויש שפירש, שחיוב הסעודה בשבתות וימים טובים אינו מדאורייתא, אלא רק מדרבנן ומדברי קבלה [ונלמד מהפסוק (ישעיה נח, יג) 'וקראת לשבת עונג'], ולכן סובר רבי יוסי שמותר לאכול בערבי שבתות וימים טובים (רי"ד בתוס' ובפסקים. אמנם ראה חי' הר"ן שסובר שעונג שבת חיובו מדאורייתא, וט"ז או"ח רצז, ח שכתב שחיוב שלש סעודות בשבת הוא מדאורייתא, וראה עוד שדי חמד מערכת הע' כלל סה).

■ המשך במילואים עמ' 152

מַפְסִיקִין לְשַׁבָּתוֹת דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה - אם התחיל לאכול בהיתר קודם המנחה, ואכל עד שתחשך, מפסיק את סעודתו, כלומר, עוקר את השולחן ומסלקו, ומברך ברכת המזון, ואחר כך מקדש (רשב"ם ד"ה מפסיקין, וד"ה לא כר' יהודה; תוס' ד"ה מפסיקין). והטעם שצריך להפסיק, כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת (רשב"ם להלן קה, א ד"ה לא צריכיתו; פסקי הרי"ד), שכאשר יחזיר את השולחן לאחר שסילקו, הרי הובא לכבוד שבת (רבינו דוד ד"ה אלא פורס, וכע"ז ברא"ש י, ב).

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר אֵין מַפְסִיקִין, אלא גומר את סעודתו ומברך ברכת המזון, ואחר כך מקדש. ונחשב 'קידוש במקום סעודה', כיון שמקדש מיד לאחר הסעודה, וסעודה זו נחשבת כסעודת שבת (תוס' ד"ה רבי יוסי. וראה מחצית השקל רעד, ב, שסעודה זו אינה עולה למנין שלש סעודות, וצריך לאכול ביום סעודה נוספת, וראה מנחת שלמה). ויש שסוברי, שאינו נחשב 'קידוש במקום סעודה' מחמת הסעודה שאכל קודם הקידוש, אלא צריך להמשיך ולאכול את סעודתו לאחר הקידוש כדי שיחשב 'קידוש במקום סעודה' (רא"ש י, ז). ויש שפירש, שלדעת רבי יוסי אין צריך שהקידוש יהיה במקום סעודה (תוס' ריי"ד להלן קב, א).

ומה שאמר רבי יוסי שאין מפסיקים, היינו כשהתחילו לאכול בהיתר, אבל אם התחילו באיסור, מודה רבי יוסי שמפסיקים (תוס' ד"ה אין, וראה מהרש"א). ואף שרבי יוסי מודה שאסור להתחיל בסעודה בערב הפסח [כמבואר בגמ' לעיל (צט, ב)], אם התחיל בהיתר וננמשך עד שחשכה אינו צריך להפסיק, שכיון שכבר עוסק באכילה, בני מעיו פתוחים, ולא יבוא לידי אכילה גסה (רבינו דוד; חי' הר"ן).

ומשום קידוש היום אינו צריך להפסיק, אף שחיובו מדאורייתא, כיון שבדיעבד יכול לקדש גם ביום, ובשהות ממושכת כל כך אין לחשוש שיפשע ולא יקדש (תוס' סוכה לח, א ד"ה מאי, בתי' ראשון), או שכיון שעוסק בסעודת שבת, אין לחשוש שמא יתעצל ולא יקדש (שם בתי' שני). ויש שסובר, שאין זו קולא מיוחדת בקידוש היום, אלא גם בשאר מצוות אם התחיל לאכול לפני שהגיע זמנן, אינו צריך להפסיק (ר"ן סוכה שם).

ודוקא בערב שבת פסק רבי יוסי בר חנינא כרבי יוסי שאינו צריך להפסיק, אבל בערב פסח פסק כרבי יהודה שצריך להפסיק, כדי שלא לשנות את סדרן של ארבע הכוסות [-קידוש, הגדה, ברכת המזון, הלל], שאם לא יפסיק, נמצא שישתה את הכוס של ברכת המזון תחילה (חתם סופר, ע"פ תוס' ד"ה רבי יוסי).

וממה שרבי יוסי בר חנינא פסק כרבי יוסי לענין הפסקה, משמע שלענין להתחיל לאכול לכתחילה אין הלכה כמותו, שאילו היתה הלכה כמותו גם לענין להתחיל לאכול לכתחילה, כל שכן שלענין הפסקה הלכה כמותו, ולא היה צריך לומר זאת (תוס' ד"ה אין, בשם רבינו יחיאל, וראה שם בשם הבה"ג; רא"ש י, ב, בשם ה"ר ישעיה מטראני). ויש שסוברים, שאף לענין להתחיל לאכול לכתחילה בערב שבת הלכה כרבי יוסי (רשב"ם ד"ה אמר לו; רא"ש שם, והביא שכן דעת ר"י), ומה שהוצרך רבי יוסי בר חנינא לומר שהלכה כמותו בהפסקה, הוא כדי שלא נאמר שאף שמותר להתחיל, מכל מקום לכשתחשך צריך להפסיק מפני כבוד השבת (רא"ש שם, וראה גליון הש"ס. וראה רש"ש ודבר שמואל בדעת רבינו יחיאל וה"ר ישעיה).

רְצוֹנְךָ נַפְסִיק וְנִיחוֹשׁ לְדִבְרֵי יְהוּדָה חֲבֵירֵנוּ - האם הינך מסכים שנחמיר כעת כדעת רבי יהודה ונפסיק את סעודתנו (תוס' הרשב"א משאנץ). ויש שגרס 'וניחוש ליהודה' וכו', ופירש שרבי יהודה הפסיק את אכילתו [כשיטתו שצריך להפסיק משחשיכה], ורבן שמעון בן גמליאל חשש לכבודו של רבי יהודה, שיהיה עליו להמתין עד שיסיימו הם את סעודתם, ולכן שאל את רבי יוסי האם הוא מסכים להפסיק את הסעודה (בעל המאור. וראה מהר"ם חלאווה).

אֶלָּא פּוֹרֵס מַפָּה וּמְקַדֵּשׁ - ופרישת המפה היא מחמת הקידוש, וכדין המבואר בגמ' להלן (ע"ב), שבכל שבתות השנה, אם הביא את השולחן ועליו הלחם לפני הקידוש, פורס מפה על הלחם ואחר כך מקדש [כדי שיהיה ניכר שהסעודה נעשית לכבוד שבת (מהרש"א)], ואף כאן, כיון שמאכלי הסעודה נמצאים על השולחן, צריך לפרוס עליהם מפה קודם שמקדש (רשב"ם בפי' ראשון).

ועוד יש לפרש, שפרישת המפה היא כעין סילוק השולחן, שכשם שלרבי יהודה צריך לעקור ולסלק את השולחן כדי שיחזור ויביאנו לכבוד שבת (ראה ביאורנו לעיל ד"ה מפסיקין), כך גם לשמואל, אף שלדעתו אין צריך לסלק את השולחן, צריך לפרוס מפה, כדי לסלקה ולגלות את השולחן לכבוד שבת לאחר הקידוש (רשב"ם בפי' שני). ולדרך זו, יש שפירש שצריך לברך עתה ברכת המזון על האכילה שאכל קודם פרישת המפה (מהרש"א בדעת רשב"ם), ויש שפירשו, שאינו מברך ברכת המזון, ומפסיק בפריסת מפה בלבד (תוס' ריי"ד; רבינו דוד) [ומכל מקום כשחוזר לסעודתו לאחר הקידוש, צריך לחזור ולברך המוציא (ריי"ף; רמב"ן במלחמות; רא"ש י, ב), שכיון שהיה אסור לאכול קודם שיקדש ונתחייב להפסיק את אכילתו, כשחוזר ואוכל צריך לחזור ולברך (השגת הראב"ד על בעל המאור). ויש סוברים, שאינו צריך לברך המוציא, משום שאכילתו לאחר הקידוש היא המשך של אכילתו הראשונה (בעל המאור; פסקי הרי"ד)].

ויש שפירש, שפרישת המפה היא לסימן, שמשעה שקידש היום אסור להמשיך ולאכול בלא קידוש (פסקי ריי"ד).

■ להלכה, בערב שבת מותר מעיקר הדין להתחיל לאכול כל היום [כרבי יוסי] (שו"ע או"ח רמט, ב. וראה שם שמצוה להימנע מלקבוע סעודה מתשע שעות). ומכל מקום, אם התחיל מבעוד יום וקידש עליו היום, יפסיק את אכילתו ויפרוס מפה על הפת ויקדש [כשמואל], ולאחר הקידוש יסיר את המפה ויגלה את הפת, כדי שיהיה ניכר שהסעודה באה לכבוד שבת [כרשב"ם בפי' ראשון] (שו"ע שם רעא, ד, ומשנ"ב שם, טו. וראה שם פרטים נוספים).

וכן בערב הפסח, אם התחיל לאכול בהיתר, כגון שאכל מצה עשירה קודם שעה עשירית ונמשכה סעודתו עד שחשיכה, משקידש היום צריך להפסיק את אכילתו ולפרוס מפה ולקדש [כשמואל] (שו"ע שם תעא, ג, ומשנ"ב שם, כא. וראה שם פרטים נוספים).

משבשתא היא. והכי איבעי ליה למיתני מתשע שעות ומחלה ואילך: וקא תנא קמיה. להך מתניתא הכי מט' שעות ולמעלה, אלמא מתרלתא היא: אלא מחוורתא כרב הונא. ומן המנחה דקתני מתניתא קמייתא סמוך למנחה קאמר: הלכה מכלל דפליגי להפסקה. הא דא"ר ירמיה הלכ' כר' יהודה בערב הפסח למשמע דפליג נמי רבי יוסי בערב הפסח, להפסקה הוא דפליג, דאם התחיל לאכול אף בערב הפסח אינו מפסיק, אבל להתחיל מודה ר' יוסי לאסור, ומתניתין בהתחלה לרבי יוסי אילטריך, דקמשמע לן דמודה רבי יוסי בערב הפסח דאין מתחילין: דתניא. דבהפסקה נמי פליגי: אין הלכה כרבי יהודה. דאמר מפסיקין דמשמע עקירת שולחן: ולא כרבי יוסי. דאמר אין מפסיקין כלל: אלא פורס מפה. על השולחן ומקדש היום, וחוזר ואוכל:

כך

דילמא משבשתא היא א"ל מרימר ואיתימא רב יימר אנא איקלעי לפירקיה דרב פנחס בריה דרב אמי וקם תנא ותני קמיה וקיבלה מיניה אי הכי קשיא אלא מחוורתא כדרב הונא ולרב הונא מי ניחא והאמר רבי ירמיה א"ר יוחנן ואיתימא א"ר אבהו א"ר יוסי בר רבי חנינא הלכה כר' יהודה בערב הפסח והלכה כר' יוסי בע"ש הלכה כר' יהודה בערב הפסח [א] מכלל דפליג רבי יוסי בתרוייהו לא הלכה מכלל דפליגי בהפסקה דתניא [ב] מפסיקין לשבתות דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אין מפסיקין ומעשה ברשב"ג [ורבי יהודה] ורבי יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום א"ל רשב"ג לרבי יוסי ברבי רצונך נפסיק וניחוש לדברי יהודה חבירנו אמר לו בכל יום ויום אתה מחבב דבריי לפני רבי יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי רבי יהודה בפני [א] הגם לכבוש את המלכה עמי בבית א"ל א"כ לא נפסיק [ג] שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות אמרו לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי: אמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי אלא [א] פורס מפה ומקדש איני והא אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל כשם שמפסיקין לקידוש

כך

רשב"ם

דילמא משבשתא היא. דה"ל למיתני מט' שעות ומחלה ולמעלה, א"כ מן המנחה ולמעלה כדתניא בההיא קמייתא: אמר מרימר. לאו משבשתא היא: אלא קשיא. הך ברייתא בתרייתא דקתני מט' ולמעלה אלמא סמוך למנחה נמי קאסר רבי יהודה בערבי שבתות ויו"ט, וליכא לאוקומי השתא מתניתין כרבי יהודה דמאי שנא ערבי פסחים דנקט בהו סמוך למנחה טפי משבתות ויו"ט: אלא מחוורתא כרב הונא. דלרבי יוסי אילטריך, ומן המנחה דקתני הך ברייתא סמוך למנחה קאמר: מכלל דפליג רבי יוסי בתרווייהו. אפי' בערב הפסח, והיכי מוקי למתני' כר' יוסי: מכלל דפליגי להפסקה. הא דא"ר ירמיה הלכה כרבי יהודה בערב הפסח דמשמע דפליג נמי רבי יוסי בע"פ, להפסקה הוא דפליג, דאי התחיל לאכול אף בע"פ אינו מפסיק, אבל להתחיל מודי ר' יוסי לאסור, ומתני' בהתחלה ולר' יוסי אילטריך, דקמ"ל דמודי ר' יוסי בערב הפסח דאין מתחילין: דתניא. דבהפסקה נמי פליגי: מפסיקין לשבתות. אם התחיל סעודתו בהיתר קודם המנחה והיה אוכל והולך עד שתחשך, (א) אפי' לר' יהודה מפסיק סעודתו מיד כשיתחשך ומקדש היום: וקדש עליהן. שהתחשך: ה"ג בתוספתא דברכות אמר לו רבן גמליאל[א] לר' יוסי ברבי רצונך שנפסיק וניחוש לדברי יהודה חבירנו, אמר לו בכל יום אתה מחבב דבריי לפני יהודה ועכשיו אתה מחבב דברי יהודה בפני, הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, אמר לו א"כ לא נפסיק שמא יראו כו': ברבי. כך קראו רשב"ג לר' יוסי בר חלפתא, כלומר גדול הדור: הגם לכבוש. כלומר בפני אתה מביישני: אמר לו רשב"ג א"כ לא נפסיק כו'. שמעינן מהכא דבערבי פסחים אסור לאכול מסוף ט' שעות ולמעלה כסתם מתני', אבל בערבי שבתות וי"ט מותר לאכול מן המנחה ולמעלה, דהא סתם לן תנא דמתני' כרבי יוסי מדנקט ערבי פסחים מכלל דבשאר י"ט שרי, וקי"ל נמי (עירובין ד' מו:) הלכה כר' יוסי מחבירו, דר' יוסי אפי' להתחיל ולאכול אחר ט' שרי בהדיא לקמן בשמעתין, דאמרי' אלא הא דתניא ושוין שמתחילין אימת אי בע"ש הא פליג ר' יהודה. ומיהו לענין הפסקה אין הלכה כר' יוסי בערבי פסחים אלא כר' יהודה, שאם התחיל לאכול קודם ט' ונמשך אכילתו עד שחשיכה צריך לעקור את השולחן מיד כשיחשיך ולהחזירו לשם פסח, ובשבתות ובי"ט לא יפסיק אלא פורס מפה ומקדש ואח"כ גומר סעודתו: לא כר' יהודה. דאמר מפסיקין דמשמע עקירת שולחן: ולא כר' יוסי. דאמר א"צ להפסיק כלל אלא יגמור סעודתו אפי' משחשיכה ויברכו בהמ"ז ואח"כ מביא לו כוס שני לקידוש היום כדתניא לקמן בשמעתין[ז], אלא פורס מפה על המאכל כדין כל שבתות השנה שהביאו לחם על השולחן קודם קידוש כדתני' לקמן[ח], א"נ משום סילוק פתורא, ואח"כ אומר קידוש היום על הכוס וחוזר ואוכל וגומר סעודתו. ונראה בעיני דס"ל לשמואל דהלכה כרבי יוסי כדקתני בברייתא שקבעו הלכה כמותו, אלא שבא להחמיר על עצמו קצת שלא יגמור סעודתו ויקדש אח"כ אלא יקדש תחלה ואח"כ יגמור סעודתו, דאי לא תימא הכי שמואל דאמר כמאן, דהא ברייתא דקתני פורס מפה ומקדש לא קאי אהפסקת אכילה כלל אלא בבא לקדש עתה ולאכול בשבת לכתחלה מיירי:

כך

תוספות

דילמא משבשתא היא. וברייתא קמייתא דקתני מן המנחה ולמעלה היא עיקר משום דלדידה אתיא מתני' ככולי עלמא:

והאמר ר' ירמיה א"ר יוחנן ואיתימא רבי אבהו א"ר יוסי בר ר' חנינא ולא גרסי' רבי יוחנן א"ר אבהו דרבי אבהו תלמידיה דר' יוחנן הוה: ה"ג

מכלל דפליגי בהפסקה כדתניא. לא גרסינן דתניא דהא בברייתא לא פליגי בהפסקה דפסח אלא כדתניא גרסינן ומייתי כי היכי דפליגי בהפסקה דשבת הכי קים ליה דפליגי נמי בהפסקה דפסח. ומורי רבינו יחיאל אמר דגרסי' דתניא[ס] ודייק מדקאמר ר' יוסי אין מפסיקין והיינו אפילו בערב הפסח דאין מתחילין דבע"ש שרי רבי יוסי אפי' להתחיל. עוד נראה דאמרי' לקמן (קב.) בני חבורה שהיו מסובין וקדש כו' וקתני פלוגתא דר' יהודה ורבי יוסי והתם סתמא קתני וקידש בין שבת בין פסח:

מפסיקין לשבתות. פי' בעקירת שולחן כדמוכח בסמוך והיינו שמברך ברכת המזון כדתניא לקמן (קג') ראשון אומר עליו ברכת המזון והיו רגילין לסלק השולחן לפני ברכת המזון כדאמרינן בפרק [כיצד מברכין] (ברכות דף מב.) סילק אסור מלאכול ולכך קאמר בסמוך דבעי לר' יהודה עקירת שולחן. ולספרים דגרסי לקמן[י] ראשון אומר עליו קידוש היום ושני ברכת המזון היו עוקרין את השולחן לפני קידוש כדי להפסיק אלא שהקידוש עושה קודם לפי שאסור לשתות כוס של ברכת המזון בלא קידוש דע"כ עקירת שולחן אינו בין קידוש לברכת המזון מדקאמר פורס מפה ומקדש ופריסת המפה היא במקום עקירת שולחן לרבי יהודה:

רבי יוסי אומר אין מפסיקין. וגומר כל הסעודה ומברך ברכת המזון ואח"כ מקדש כדמוכח בברייתא דלקמן (דף קב.) משמע דאין צריך לעשות סעודה לשם שבת דאי צריך מה לו להמתין יפסיק מיד וא"ת ואיך יעשו קידוש בלא סעודה הלא אין קידוש אלא במקום סעודה[כ]. וי"ל דחשיב קידוש במקום סעודה כיון שמיד אחר הסעודה עושה קידוש ואותה סעודה עולה לו לסעודת שבת כדמוכח בתוספתא[ל] דקתני במילתיה דרבי יוסי ומזכיר של שבת בברכת המזון ומיהו קשה לר' יוסי איך יעשו ד' כוסות כיון שלא יקדשו אלא אחר ברכת המזון ולא יעשו סעודה אחרת. וי"ל דיעשו ד' כוסות שלא כסדר הרגילין לעשות כוס ברכת המזון תחלה ואחריו כוס של קידוש וירקות ואחריו כוס שלישי למה נשתנה ואחריו מרור ועל כוס רביעי הלל:

אין מפסיקין. בהתחילו בהיתר איירי דבהתחילו באיסור מודה ר' יוסי דמפסיקין. ולרבי יהודה נמי דמפסיקין היינו כשכבר קידש היום כדמוכח בעובדא דמייתי דקתני וקידש עליהן היום אבל הגיע שעת מנחה אין מפסיקין. והלכה כרבי יוסי ובערבי שבתות וי"ט אפי' להתחיל שרי כר' יוסי דרבי יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי כדמוכח בעירובין (דף מו:) ובערבי פסחים אסור להתחיל ואם התחיל אפי' בהיתר מפסיקין בברכת המזון דהא פסקינן כר' יהודה[מ]. ומורי רבינו יחיאל אומר מדפסיק כר' יוסי בהפסקה בההוא עובדא מכלל דלכתחלה[נ] לא קי"ל כוותיה. ועוד כתב בה"ג[ס] דבע"ש אין להתחיל לאכול מן המנחה ולמעלה דאפי' ר' יוסי לא קאמר אלא דלא יפסיק אבל לאתחולי לא וע"כ ה"פ דלא קי"ל כרבי יוסי אלא להפסקה אבל לא להתחיל:

שהיו מסובין. והתחילו בהיתר שהרי רבי יהודה היה שם. ה"ג בתוספתא[ע] אמר לו א"כ לא נפסיק וה"פ א"כ כיון שמחית לא נפסיק שמא יראו התלמידים[פ]:

אלא פורס מפה ומקדש. פי' רשב"ם דאית ליה לשמואל דהלכה כר' יוסי אלא שבא להחמיר על דבריו שלא לגמור סעודה קודם קידוש דאי לא תימא הכי שמואל דאמר כמאן דברייתא דקתני פורס מפה ומקדש לא איירי בהפסקת אכילה אלא בבא להתחיל לאכול. ובתוס דחק דשמואל סבר כחכמים דהכי איתא בירושלמי[צ] רב יהודה בשם שמואל זו דברי ר' יהודה ור' יוסי אבל חכמים אומרים פורס מפה ומקדש. וצריך לדקדק כמאן הלכה דאע"ג דאמר ר' יוחנן לעיל הלכה כר' יוסי ובמי שהוליאוהו (עירובין מז:) משמע דהלכה כר' יוחנן לגבי שמואל איכא חד לישנא דלא אמרה ר' יוחנן ורב נמי סבר לקמן (קה.) כשמואל וקאמר שבת קבעה נפשה. ואע"ג דבטל סופרים הלך אחר המיקל היינו דוקא בשוין כדאמרי' בפ"ק דמסכת ע"ז (ז.):

כך

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת דף קו: וש"נ], ב) [תוספתא דברכות פרק ה ה"א וה"ב] ועיין תוס' סוכה לח. ד"ה מאי, ג) כה"ג ברכות יא. כתובות נ:, ד) קב סוף ע"א, ה) עמוד ב, ו) סוף ע"א לפי גירסת התוס' הנדפס שם בריש ע"ב, ז) קב סע"א (עיי"ש בתוס' קב: ד"ה ה"ג והובאה גירסה זו גם ברש"י ורשב"ם שם), ח) לקמן קא., ט) ברכות פ"ה ה"ד, י) ועי' תוס' שבת ט: ד"ה ואם וסוכה לח. ד"ה מאי, כ) הלכ' קידוש והבדלה, ל) שם ה"א, מ) בריש פרקין.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה מפסיקין וכו' עד שתחשך לר' יהודה כל"ל ותיבת אפילו נמחק:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מכלל. ודייק מדאמרינן אין מפסיקין וכו' דבע"ש שרי רבי יוסי אפי' להתחיל. קשה לי הא ר"י אמר דאין מפסיקין אפי' אחר שתחשך להתחיל אסור קודם קידוש דמ"מ אין מפסיקין וצ"ע:

תורה אור השלם

א) וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל עַל הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ: [אסתר ז, ח]

ליקוטי רש"י

דילמא משבשתא היא. ולא מותבינן מינה [שבת קכא:].

הגהות וציונים

א] צ"ל רשב"ג וכ"ה בתוספתא (רש"ש, מראה כהן וכ"ה בכת"י): ב] בכת"י מכלל דבהתחלה לא קי"ל: ג] בכת"י נוסף ויקבעו הלכה לדורות, אבל קודם שמיחה לא היה ירא שמא יראו התלמידים (ומתיבת אבל נוסף גם בדפו"ר):

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה יב סמג עשין כט טוש"ע או"ח סימן רעא סעיף ד:

רבינו חננאל

והא דאמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה בערב הפסח והלכה כר' יוסי בערבי שבתות ובערבי ימים טובים. אוקימנה להפסקה דתניא מפסיקין לשבת ועוקרין את השלחן ומקדשין ומברכין ברכת המזון דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אין מפסיקין אלא גומרין סעודתן ומברכין ברכת המזון ואחר כך מקדשין. ומעשה בר"ג ור' יוסי ור' יהודה שהיו מסובין בעכו וכו' עד לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי. אמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי אלא פורס מפה ומקדש. תניא נמי הכי ושוין שאין מביאין השלחן אא"כ קדש ואם הביא פורס מפה ומקדש.

כך מפסיקין להבדלה [א] מאי מפסיקין לאו לעקירת שולחן לא למפה רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא אייתו תכא קמיה פרס מפה וקידש תניא נמי הכי (ושוין[א]) שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש. תני חדא שוין שאין מתחילין ותניא אידך שוין שמתחילין בשלמא הא דתניא שוין שאין מתחילין משכחת לה בערב הפסח אלא הא דתניא שוין שמתחילין אימת אי נימא בערב שבת הא מיפלג פליגי לא קשיא כאן קודם תשע כאן לאחר תשע. אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת אמר רב ידי יין לא יצאו ידי קידוש יצאו ושמואל אמר

אף

כך מפסיקין להבדלה. רב אית ליה לקמן [א] דלהבדלה אינה קובעת ואם התחילו אין מפסיקין להבדלה בהבדלה פליג אשמואל: **לאו** לעקירת שלחן. היינו ברכת המזון כדפרישית לעיל [ו] שהיו רגילין לסלק שהיו להם שולחנות קטנים שכל אחד אוכל על שולחנו והיו מסלקין מלפני כולם ולא מלפני המברך ואנו שאנו אוכלים בשלחן אחד אין נכון לסלק [ז]: **איקלע** [כו'] פירס מפה וקידש. בהתחלת סעודה איירי כדפי' רשב"ם: **ושוין**. אי גרסינן ושוין קאי ארבי יהודה ורבי יוסי כדפירש רשב"ם: **שאין** מביאין את השלחן אא"כ קידש. והא דאמרי' בכל כתבי (שבת דף קיט:) מלא שלחן ערוך מלאך טוב אומר כו' לא קשה דערוך הוא במקום אחר אך אין מביאין אותו למקום סעודה עד אחר קידוש. **ועכשיו** שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש שלא להפסיק כל כך בין קידוש לסעודה אנו רגילין לפרוס מפה ולקדש והטעם מפורש בשאילתות [ח] כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא. ויש מפרש זכר למן שלא היה יורד בשבתות [ט] וי"ט והיה טל מלמעלה ומלמטה והמן בינתים [י]: **ידי** קידוש יצאו. אף על פי שלא שתו רק שיטעום המברך או אפילו אחד מהם כדמוכח בסוף בכל מערבין (עירובין דף מ:) ולכתחלה צריך שיטעמו כולם. **ונראה** דהלכה כשמואל דאמר אין קידוש אלא במקום סעודה ואע"ג דבעלמא [כ] הלכה כרב באיסורי וגם ר' יוחנן סבר לקמן כרב הכא הלכה כשמואל דרב הונא ורבה ואביי כולהו סברי בסמוך אין קידוש אלא במקום סעודה וכן פסק במגילת סתרים **והמקדש** שדעתו לאכול במקום אחר יכול להוציא את האוכלים שם דלדידהו הוי מקום סעודה וכן משמע דמסתמא אחד מבני העיר היה מקדש בבהכ"נ ומוציא האורחים **והיכא** דליכא אורחים סמוך לבהכ"נ אין לקדש דהויא ברכה לבטלה דקי"ל כשמואל. ואין לומר במקדש כאן על דעת שרוצה לאכול במקום אחר מודה שמואל דיש קידוש והא דפליגי בסתמא מדפריך ולשמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא **ומיהו** ממקום למקום בבית אחד כגון מאיגרא לארעא נראה דמודה שמואל אם קידש באיגרא כדי לאכול בארעא דחשיב קידוש במקום סעודה וכן מוכח בירושלמי [ל] דקאמר רבי יעקב בשם שמואל קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש ר' אחא בשם ר' אושעיא אמר רב מי שסוכתו עריבה עליו מקדש ליל י"ט האחרון בביתו ועולה ואוכל בסוכתו א"ר בון ולא פליגי מאי דאמר רב בשלא היה בדעתו לאכול בבית שקידש ומאי דאמר שמואל בשהיה בדעתו לאכול בבית שקידש והא דקאמר ולא פליגי היינו ממקום למקום בחד בית ולאו דוקא נקט בירושלמי קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר ויתיישב שלא יחלוק הירושלמי עם הש"ס שלנו. [מ] **כתוב בשם רב נטרונאי גאון** בתשובות מקדשין בבית הכנסת ונותן לתוך עיניו לרפואה כדאמרי' (ברכות ד' מג:) פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק מאור עיניו ואימת מהדרא ליה בקידושא דבי שימשי. ומיהו באבי העזרי [נ] כתוב דהאי רפואה מצי למיעבד בקידוש שבביתו: **ידי** יין לא יצאו. וחייבין לברך בביתם בפה"ג משום שינוי מקום אבל משמע אם קידש בביתו על שולחנו שוב א"צ לברך על היין תוך הסעודה אע"ג דסבר יש קידוש שלא במקום סעודה ולא שייך קידוש לסעודה א"כ אם הבדיל על שולחנו פטור מלברך על היין שבתוך הסעודה אע"ג דיש הבדלה שלא במקום סעודה לכ"ע והכא יש לדחות דהיכא למימר דלא פטר אא"כ רוצה לשתות לפני המזון אבל תוך המזון לא פטר. אך יש להביא ראיה מכילד מברכין (שם ד' מג.) דתנן בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון פי' שהיו רגילין לשתות אחר הסעודה לפני ברהמ"ז משמע דכ"ש שפוטר היין שבתוך המזון שלא בא אלא לשרות אכילה שבמעיו ואפילו למאן דאמר התם בגמרא יין שבתוך המזון לא פטר יין שלאחר המזון היינו משום דאין יין שבא לשרות פוטר את היין הבא לשתות אבל יין שלפני המזון שבא לשתות דעדיף טפי כ"ע מודו דפוטר את היין שבתוך המזון ועוד אם צריך לברך בתוך המזון מאי קאמר יין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון תיפוק ליה דפטרו יין שבתוך המזון למ"ד התם דפוטר ודוחק לומר בשלא שתו יין תוך הסעודה ואע"ג דהתם מוקי לה בשבתות וי"ט ובשעת הקזת דם שאדם קובע סעודתו על היין ה"ה בחול נמי אם דעתו לשתות יין בתוך הסעודה אלא נקט שבתות וי"ט דאז רגילות לקבוע סעודתו על היין ותדע דבי"ט אם נמלך ואין בדעתו לשתות יין לא פטר [ס] משמע דהכל תלוי בדעתו **הלכך** אם בירך על היין לפני המזון ודעתו לשתות בתוך המזון א"צ לברך אחריו על הגפן ולא תוך המזון בפה"ג אבל אם נמלך אינו פוטר וגם צריך לברך אחריו ברכה מעין שלש:

אף

כך מפסיקין להבדלה. אם היו מסובין בשבת עד הלילה מפסיקין אכילתן ומבדילין: אין מביאין את השולחן. לאכול מקדש היום אלא א"כ קידש: ואם הביא. קודם לכן. אי נמי אין מביאין את השולחן בערב הפסח אפילו מבעוד יום אא"כ קידש, כדאמרן דאפילו רבי יוסי מודה בערב הפסח: (א) איקלע לבי ריש גלותא. והיו מסובין על השולחן בערב שבת וקידש עליהן היום, ופרס מפה וקידש: ידי יין לא יצאו. שאם יש להם יין לשתות בביתם חייבין לברך בורא פרי הגפן, שאינם פטורין בברכת הכוס על שתיית [ב] יין בלא ברכה מאחר שעקרו ממקומן:

אין

רשב"ם

כך מפסיקין להבדלה. אם היו מסובין בשבת עד הלילה מפסיקין אכילתן ומבדילין: מאי לאו עקירת שולחן. ומדקאמר כשם שמפסיקין מכלל דלא סגי במפה: ה"ג רבה בר בר חנה איקלע לבי ריש גלותא אייתו תכא לקמיה פרס מפה וקידש תניא נמי הכי. ולא גרסי' ושוין אלא ה"ג אין מביאין כו', והכי פירושה רבה בר בר חנה איקלע לבי ריש גלותא ולא היו אוכלין קודם חשיכה ולאחר שילאו מבית הכנסת החשיך, אייתו תכא לקמיה, הביאו את הפת על השולחן כמו שאנו עושין קודם קידוש, פרש מפה על הלחם ואח"כ קידש, לפי סברתו לא היו מביאין את הלחם על השולחן עד לאחר קידוש כדתניא לקמיה, לפיכך פרס מפה על הלחם, והיינו כעין סילוק שולחן וכמי שאינו דומה, וראיה לדבר שכן עושין דקתני מתני' (לקמן דף קיד.) מזגו לו כוס ראשון ואח"כ הביאו לפניו ירקות וחזרת מטבל בחזרת מכלל דעד השתא לא אייתי, וטעמא כדפרישית בשאילתות דרב אחאי גאון בפרשת וישמע יתרו [ג] וכתוב בהו הכי, וקרובי תכא מקמי דליקדיש לקדושא דשבתא לא מקרבינן, מ"ט כי היכי דתיתי סעודה ליקרא דשבתא, והיכי דקריבו לא מסלקינן ליה אלא פורש עליו מפה ומקדש, דתניא ושוין שאין מביאין את השולחן אא"כ קידש ואם הביא פורס עליו מפה ומקדש, והיכא דאתחיל סעודתא מדאנהר במעלי שבתא וקדיש עליה יומא פורס מפה ומקדש, ומטעם זה נהגו לפרוס מפה ללחם עד לאחר קידוש בשבתות ויו"ט. ויש מפרשין איקלע לבי ריש גלותא והיו מסובין על השלחן בע"ש וקדיש יומא ופריס מפה וקדים, ולא נהירא לי דהא ברייתא דלקמיה דמסייעין ליה מיניה לא מפרשא בהפסקה אלא בתחלת אכילת לילי שבת: ושוין[ג]. לא ידענא היכא קאי, והיכא למימר ושוין רבי יוסי ור' יהודה דפליגי בהפסקה, הכא מודי ר' יוסי דלכתחלה מיהת אין מביאין קודם קידוש אע"פ שלא אכלו [ד] עד לאחר קידוש. ואית דמפרשי ושוין ב"ש וב"ה דפליגי באלו דברים (ברכות ד' נא:) דאמרי ב"ש נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס לקידוש וב"ה אומרים איפכא, אפ"ה היכא דנטל ידיו מודין ב"ש דאין מביאין את השולחן עם האוכלין אלא א"כ קידש, וכדפרישית טעמא לעיל. ונראה בעיני דאיידי דאמרינן לקמיה תנא חדא שוין שאין מתחילין כו' שיבשו למעלה הספרים וכתבו נמי ושוין שאין מביאין כו', וטעות הוא בידם ולא גרסי' ליה: תני חדא שוין. ר' יהודה ורבי יוסי דפליגי לעיל בין באכילת ערב שבת מן המנחה ולמעלה בין בהפסקה: שאין מתחילין. לאכול מן המנחה ולמעלה: משכחת לה בערב הפסח. כדקאמרת דאפי' רבי יוסי מודי בערב הפסח: כאן קודם תשע. שוין שמתחילין לאכול, ומשהתחילו בהיתר אוכלין עד שתחשך אפילו לרבי יהודה: כאן לאחר ט'. הוא דפליגי, דלרבי יהודה אין מתחילין כדתניא לעיל [ה] בהדיא לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מט' שעות ולמעלה כו', רבי יוסי אומר כו': שקידשו בבהכ"נ. הוא קידוש שמקדש שליח ציבור בלילי שבתות וימים טובים בבהכ"נ: ידי קידוש יצאו. אע"פ שלא שתו, דקי"ל [ו] דהמקדש צריך שיטעום, אם לא טעם אלא א' מהם יצאו כולן ידי חובתן כדמוכח בעירובין בשילהי בכל מערבין (ד' מ:), ומיהו לכתחלה צריך שיטעמו כולן, ולא צריכין תו לאקדושי בביתן דלא בעי רב קידוש במקום סעודה, הלכך אע"ג דלא אכלי בבית הכנסת נפקי: ידי יין לא יצאו. שאם יש להם יין בביתם לשתות חייבין לברך בפה"ג, שאינן פטורין בברכת הכוס של שתיית יין ששתו בבהכ"נ מאחר שעקרו ממקומן דה"ל היסח הדעת וצריך לברך, אבל המקדש בביתו על שולחנו בשבת א"צ לברך על היין שבתוך הסעודה שהרי פוטרו יין שלפני הסעודה, כדתנן בכילד מברכין (ברכות ד' מג.) בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון ומוקי לה בגמרא בשבתות ובימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין:

אף

רבינו חננאל

רבה בר רב הונא איקלע לבית ריש גלותא פרס וקדש וכן הלכתא: **תאני חדא** ושוין שמתחילין ומוקמינן לה קודם תשע שעות. **אותם** בני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קדוש יצאו ידי יין לא יצאו. ושמואל אמר

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' לקמן קב: ד"ה ה"ג ראשון, **ב)** סי' נד, **ג)** צט:, **ד)** לקמן קה:, **ה)** [דף קה.], **ו)** ע"א ד"ה מפסיקין, **ז)** כפי שמבואר בסנהדרין (צב.) שכל שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה (דבר שמואל), **ח)** [פרשת יתרו סימן נד], **ט)** [עיין תוספות ביצה ב: ד"ה והיה], **י)** יומא עה: [ועיין תוספות שבת דף קיט: ד"ה ומלא], **כ)** [בכורות דף מט:], **ל)** ברכות פ"ו ה"ו סוכה פ"ד ה"ה, **מ)** כ"כ הטור בסי' רסט לאחר שפסק כשמואל כתב שמ"מ נוהגין לקדש בבית הכנסת מטעם דרב נטרונאי שהוא משום רפואה, ונראה שזה ג"כ טעם התוס' שהביאוהו כאן, **נ)** ראבי"ה סי' תקט, **ס)** ברכות מב ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה איקלע נ"ל קודם ד"ה אין מביאין ונ"ב עיין במרדכי [תוס' שבמרדכי ד"ה תניא נמי הכין]:

הגהות וציונים

א] ס"א ל"ג "ושוין" וגורסים תניא נמי הכי **אין** מביאין (חכמת מנוח, גליון) ועי' רשב"ם ותוס': **ב]** צ"ל הכוס **לשתות** יין (גליון). וברשב"ם הגי' **של** שתיית: **ג]** בדפו"ר ליתא לעיל בתחילת הדיבור הקודם תיבות "ולא גרסינן ושוין אלא ה"ג", והגירסא שם "תנ"ה ושוין **שאין** מביאין", ורק להלן בסוף דיבור זה כתב של"ג "ושוין", ועי' השלמות: **ד]** צ"ל **אכלי** (רש"ש):

מאי מַפְסִיקִין לָאו לַעֲקִירַת שׁוּלְחָן - שכשם ש'מפסיקין להבדלה' היינו בעקירת שולחן ולא בפריסת מפה, ששייכת רק בערב שבת לכבוד שבת, כך 'מפסיקין לקידוש' היינו בעקירת שולחן ולא בפריסת מפה (תוס' רבינו פרץ, ומרדכי בשמו. וראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה אלא, טעמים נוספים לפריסת המפה).

לֹא לְמַפָּה, ומה שאמר שמואל 'כשם שמפסיקין לקידוש כך מפסיקין להבדלה', כוונתו שכשם שמי שהיה אוכל בערב שבת מבעוד יום וקידש עליו היום, מפסיק את סעודתו ופורס מפה ומקדש, כך מי שהיה אוכל בשבת מבעוד יום וחשכה עליו, מפסיק את סעודתו ופורס מפה ומבדיל (רי"ף; רא"ש י, ג. וראה גם רשב"ם להלן קה, א ד"ה כך ובהגהות הב"ח שם. וראה דבר שמואל, שביאור זה שייך רק לטעם [ראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה אלא] שפריסת המפה היא כעין סילוק השולחן, אבל לטעם שפריסת המפה היא כדי שיהיה ניכר שהסעודה באה לכבוד שבת, בהבדלה לא שייך דבר זה). ויש שפירש, שדוקא ההפסקה לקידוש היא בפריסת מפה, אבל ההפסקה להבדלה היא בעקירת שולחן (תוס' רבינו פרץ, ומרדכי בשמו. וראה ביאורנו לעיל בסמוך).

רַבָּה בַּר רַב הוּנָא אִיקְּלַע לְבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא וְכוּ' - ולאחר שחשיכה וסיימו את תפילתם, הביאו לפניו שולחן לאכול עליו (רשב"ם). ויש שפירש, שהיו מסובים על השולחן מערב שבת, וקידש עליהם היום (רש"י).

שֶׁאֵין מְבִיאִין אֶת הַשּׁוּלְחָן אֶלָּא אִם כֵּן קִידֵּשׁ וְאִם הֵבִיא פּוֹרֵס מַפָּה וּמְקַדֵּשׁ, כדי שיהיה ניכר שהסעודה באה לכבוד שבת (שאילתות נד, הובא ברשב"ם, ובתוס' ד"ה שאין), ובשולחנות שלנו שהם גדולים וקשה להביאם לאחר הקידוש, נהגו לפרוס מפה ולקדש, כדי שיהיה ניכר שהסעודה באה לכבוד שבת (תוס' שם, ע"פ השאילתות שם). ויש שפירשו, שכיון שמה שבוצעים בשבת על לחם משנה הוא זכר למן (ראה שבת קיז, ב) – והמן כשהיה יורד היה טל מעליו ומתחתיו – לכן נהגו להניח מפה מעל הלחם משנה ומתחתיו (ע"פ תוס' שם בשם יש מפרש ומאירי). ויש שפירשו, שפריסת המפה היא כדי שהפת לא תראה את בושתה, שהיה בדין שיברכו עליה תחילה הואיל והיא מוקדמת בפסוק [שהחיטה קודמת לגפן בכתוב (דברים ח, ח) 'ארץ חטה ושעורה וגפן וגו'], וכאן מברכים תחילה על היין (רא"ש י, ג בשם ירושלמי; מרדכי).

- להלכה, בכל שבתות השנה, צריך שתהיה מפה פרוסה על השולחן מתחת לפת, ומפה נוספת פרוסה על גבי הפת (שו"ע או"ח רעא, ט), כדי שלא תראה הפת את בושתה שמברכים על היין תחילה [כירושלמי]. ולטעם זה, אם מקדש על הפת, אין צריך לכסותה. ויש שנתן טעם לכיסוי הפת, זכר למן שהיה טל מעליו ומתחתיו [כתוס' בשם יש מפרש]. ולטעם זה, גם אם מקדש על הפת, צריך לכסותה (משנ"ב שם, מא. וראה שם שנחלקו האחרונים האם לטעם שהכיסוי זכר למן, צריך לכסות את הפת גם בשעת ברכת המוציא).

כָּאן קוֹדֶם תְּשָׁעָה, מותרים להתחיל לאכול, וחידוש הברייתא הוא, שגם רבי יהודה שסובר שצריך להפסיק משחשיכה, מודה כאן, שכיון שהתחילו לאכול בהיתר, מותרים להמשיך ולאכול עד שתחשך (רשב"ם, ע"פ מהרש"א). ויש שפירש, שחידוש הברייתא הוא, שמותר להתחיל לאכול אפילו סמוך לסוף תשע שעות, אף שלא יספיק לגמור סעודתו עד סוף השעה התשיעית (מרדכי).

יְדֵי יַיִן לֹא יָצְאוּ, ואם רוצים לשתות יין בביתם, צריכים לברך עליו ואינם יוצאים בברכה שבירכו בבית הכנסת, כיון שעקרו ממקומם והסיחו את דעתם (רשב"ם), והיינו, שאף אם בפועל לא הסיחו את דעתם, עצם שינוי המקום נחשב כהיסח הדעת (דבר שמואל. וראה ביאורנו להלן קא, א ד"ה שינוי מקום).

יְדֵי קִידּוּשׁ יָצְאוּ, אף שרק זה שקידש שתה כמלא לוגמיו מהיין, והם לא שתו. וכן אם רק אחד מהשומעים שתה כמלא לוגמיו, יצאו ידי חובה, ואף שאמרו (עירובין מ, ב) 'המקדש צריך שיטעום', כיון שטעם אחד מהם יצאו כולם ידי חובה. ומכל מקום לכתחילה צריך שיטעמו כולם מהיין (רשב"ם; תוס' ד"ה ידי קידוש. ובטעם הדבר שצריכים כולם לטעום ראה תשובות והנהגות ה, עו, וראה עוד ביאורנו להלן קו, א ד"ה ביום), וכן משמע מלשון הגמ' 'יצאו', שרק בדיעבד יצאו, אך לכתחילה צריכים כולם לטעום (צל"ח בתוס'. וראה ט"ז או"ח רעא, יז, שאינם צריכים לשתות כשיעור מלא לוגמיו, וראה פמ"ג משב"ז שם). [וראה ביאורנו להלן (קז, א ד"ה המקדש) דעות נוספות בדין זה].

כְּדֵי לְהוֹצִיא בָּנָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ, ואף שכבר יצא ידי חובת קידוש בבית הכנסת, יכול להוציאם ידי חובה, כמבואר בגמ' בר"ה (כט, א) שבכל הברכות חוץ מברכות הנהנין אף על פי שיצא, מוציא. ויכול להוציאם גם בברכת 'בורא פרי הגפן', אף שהיא 'ברכת הנהנין', כיון שנחשבת חלק מהקידוש (רא"ש י, ה). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח רעג, ד).

וּשְׁמוּאֵל לָמָּה לִי לְקַדּוֹשֵׁי בְּבֵי כְּנִישְׁתָּא - ואין לומר שכיון שקידשו על דעת לאכול בביתם, יצאו ידי חובה בקידוש שקידשו בבית הכנסת – וכמבואר בירושלמי (ברכות ו, ו) ששמואל מודה שאפשר לקדש על דעת לאכול במקום אחר – משום שדוקא אם קידש על דעת לאכול במקום אחר באותו בית [כגון שקידש בעליה על דעת לאכול בבית] נחשב קידוש במקום סעודה, אבל אם קידש על דעת לאכול בבית אחר, אינו נחשב קידוש במקום סעודה (תוס' לעיל ק, ב ד"ה ידי קידוש; רא"ש י, ה, וראה ביאורנו להלן ד"ה ונחית). ויש סוברים שאין לחלק בזה, ולדעת הירושלמי גם אם קידש על דעת לאכול בבית אחר נחשב קידוש במקום סעודה, אלא שהגמ' שלנו חולקת על כך, וסוברת שאם קידש על דעת לאכול במקום אחר, אפילו באותו בית, אינו נחשב קידוש במקום סעודה (רבינו דוד; ר"ן. וראה שם, שאפילו מפינה לפינה באותו חדר דינו כמבית לבית).

לְאַפּוֹקֵי אוֹרְחִים יְדֵי חוֹבָתָן - ואם אין שם אורחים, לא יקדש, שכיון שאינו במקום סעודתו, לא יצא בו ידי חובה, וברכתו ברכה לבטלה (תוס' לעיל ק, ב ד"ה ידי קידוש). וכן משמע מלשון הגמ' 'אין קידוש אלא במקום סעודה', שקידוש שלא במקום סעודה אינו נחשב קידוש כלל, ואף מדאורייתא לא יצא בו ידי חובה (רא"ש י, ה), שדין קידוש במקום סעודה הוא מדאורייתא (הגהות רעק"א על השו"ע או"ח רעא, ב; ישועות יעקב או"ח שם, ז), או שאף אם הוא מדרבנן, חכמים תיקנו שאם לא קידש במקום סעודה לא יצא ידי קידוש גם מדאורייתא (פמ"ג שם רסט משב"ז א. וראה ביאורנו להלן ד"ה אין). ויש שסוברים, שאם קידש שלא במקום סעודה, ברכתו אינה ברכה לבטלה, שדין קידוש במקום סעודה הוא רק מדרבנן, ומדאורייתא יוצא ידי חובה גם כשמקדש שלא במקום סעודה (רא"ש שם, בשם רבינו יונה), ולשיטתו, גם אם אין שם אורחים, יקדש בבית הכנסת, כדי להוציא את אותם שאינם יודעים לקדש, ידי קידוש דאורייתא (שם).

ויש שכתבו, שנהגו לקדש בבית הכנסת אף שאין בו אורחים, שכיון שתיקנו לקדש בבית הכנסת מפני האורחים, גם אם בטל הטעם לא בטלה התקנה (שו"ת הרמב"ם [מכון י-ם] סד; שו"ת הרשב"א א, לז; ר"ן; מאירי לעיל ק, ב. וראה קהלות יעקב ברכות כט).

■ להלכה, יש מקומות שנהגו לקדש בבית הכנסת אף אם אין אורחים שאוכלים בו, שהתקנה לקדש לאורחים לא בטלה [כדעת הרמב"ם והרשב"א]. ויותר טוב לנהוג שלא לקדש בבית הכנסת [כדעת תוס' והרא"ש] (שו"ע או"ח רסט, א. וראה שם פרטים נוספים).

דְּאָכְלוּ וְשָׁתוּ וְנָגְנוּ בְּבֵי כְּנִישְׁתָּא - והיינו בחדרים הסמוכים לבית הכנסת, אבל בבית הכנסת עצמו אסור לאכול ולשתות או לישון (תוס' ד"ה דאכלו). ויש שפירשו, שרק לבני העיר אסור לאכול ולשתות בבית הכנסת, אבל לאורחים מותר, שעל דעת כן בנו אותו (תוס' רי"ד; ר"ן. וכע"ז ברמב"ן מגילה כו, ב).

אֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה, שנאמר (ישעיה נח, יג) 'וקראת לשבת עונג', ודרשו, במקום שאתה קורא לשבת, כלומר מקדש, שם תענג את השבת בסעודה (רשב"ם בפי' ראשון; תוס' ד"ה אף. וראה אגרות משה או"ח ד סג, ב, שלטעם זה הוא דין בסעודה שתהיה במקום הקידוש). ועוד יש לפרש, שכיון שנקבע הקידוש על היין, מסתבר שנקבע על היין שבתוך הסעודה, שהוא חשוב (רשב"ם בפי' שני. וראה אגרות משה שם, שלטעם זה הוא דין בקידוש שיהיה במקום סעודה). ודין זה הוא מדרבנן (רא"ש י, ה, בשם רבינו יונה; שו"ת הרשב"א א, שכג), ויש סוברים שהוא מדאורייתא (תוס' חכמי אנגליה בדעת הרשב"ם בפי' שני הנ"ל, שלכן אין ללומדו מפסוק בנביא. וראה ביאורנו לעיל ד"ה לאפוקי).

וְנָחֵית מֵאִיגְּרָא לְאַרְעָא וְהַדַּר מְקַדֵּשׁ, כלומר, אף שקידש למעלה, אם היה יורד לאכול את הסעודה למטה היה חוזר ומקדש, שאף שהוא בית אחד, אינו נחשב קידוש במקום סעודה וצריך לחזור ולקדש (תוס' רי"ד; המכתם; שפת אמת בפי' ראשון. ראה בדבריהם לביאור הענין מדוע קידש תחילה למעלה).

ויש שפירשו, ש'הדר מקדש' אין פירושו שהיה חוזר ומקדש, אלא שהיה יורד תחילה למטה ורק לאחר מכן מקדש, ואף שהיה לו יין בעליית הגג, לא היה מקדש שם, כיון שדעתו היתה לאכול למטה. ואף לסוברים [דעת התוס' והרא"ש (הובאה לעיל ד"ה ושמואל)] שכשמקדש על מנת לאכול במקום אחר באותו בית נחשב קידוש במקום סעודה, מכל מקום לכתחילה יש לקדש במקום הסעודה ממש (ע"פ צל"ח ושפת אמת). ויש שפירשו, שאכן היה יורד ומקדש למטה, משום שגם אם מקדש על מנת כן, אינו נחשב קידוש במקום סעודה [כדעת רבינו דוד והר"ן (הובאה לעיל שם)] (יד דוד; הגהות רא"מ הורוויץ).

ודוקא מחדר לחדר או מעליית הגג לבית אינו נחשב קידוש במקום סעודה [וזוהי כוונת הגמ' לפי גירסתנו 'אבל ממקום למקום בחד ביתא לא'], אבל באותו חדר נחשב קידוש במקום סעודה, אפילו אם מקדש בפינה זו ואוכל בפינה אחרת, ואפילו אם החדר גדול (תוס' ד"ה אבל; רא"ש י, ה. והיינו שבאופן זה, גם אם לא היתה דעתו לכך אינו חוזר ומקדש, או שבאופן זה אפילו לכתחילה יכול לשנות את מקומו). ויש אומרים שאף אם שינה את מקומו מפינה לפינה באותו חדר, אינו נחשב קידוש במקום סעודה [לפי גירסתם בגמ' 'אבל מפינה לפינה לא'] (ר"ן בדעת הרי"ף, וראה ביאורנו להלן ע"ב ד"ה לא שנו). ויש סוברים, שאם רואה את המקום שקידש בו, נחשב קידוש במקום סעודה אפילו אם מקדש במקום אחד ואוכל במקום אחר, שנחשב הכל כמקום אחד (מגיד משנה שבת כט, ח, בשם הגאונים; טור או"ח רעג, בשם רב שר שלום; ר"ן, בשם יש אומרים).

■ להלכה, אין קידוש אלא במקום סעודה [כשמואל], ואם שינה מבית לבית צריך לחזור ולקדש, ואפילו אם קידש על מנת כן (שו"ע או"ח רעג, א). ומחדר לחדר באותו בית, נחשב שינוי מקום (משנ"ב שם, ד), אבל אם קידש על מנת כן, אינו נחשב שינוי מקום [כדעת תוס' והרא"ש] (שו"ע שם בשם י"א, וכן הכריע הרמ"א), ומכל מקום אין לעשות כן לכתחילה (ביאה"ל שם ד"ה וכן). מפינה לפינה באותו חדר אינו נחשב שינוי מקום (שו"ע שם), אך לכתחילה אין לשנות [ואם קידש על מנת כן, מותר אף לכתחילה] (משנ"ב שם, ג). ויש אומרים שכל שרואה את מקומו הראשון, אינו נחשב שינוי מקום, ואפילו מבית לבית [כדעת הגאונים] (שו"ע שם, אבל ראה משנ"ב שם, ז, שאין לסמוך על זה אלא בדיעבד בשעת הדחק שאינו יכול לאכול במקום שקידש בו. וראה שעה"צ שם, ח).

■ המשך במילואים עמ' 152

אף ידי קידוש לא יצאו אלא לרב למה ליה לקדושי בביתיה כדי להוציא בניו ובני ביתו ושמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא א לאפוקי אורחים ידי חובתן דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא ואזדא שמואל לטעמיה דאמר שמואל ב אין קידוש אלא במקום סעודה סבור מינה הני מילי מבית לבית אבל ממקום למקום בחד ביתא לא אמר להו רב ענן בר תחליפא זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דשמואל ונחית מאיגרא לארעא והדר מקדש ואף רב הונא סבר אין קידוש אלא במקום סעודה דרב הונא קדיש ג ואיתעקרא ליה שרגא ועיילי ליה למניה לבי גנניה דרבה בריה דהוה שרגא וקדיש וטעים מידי אלמא קסבר אין קידוש אלא במקום סעודה ואף רבה סבר אין קידוש אלא במקום סעודה דאמר אביי כי הוינא בי מר כי הוה מקדש אמר לן טעימו מידי דילמא אדאזליתו לאושפיזא מתעקרא לכו שרגא ולא מקדש לכו בבית אכילה ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה איני [א] והאמר אביי כל מילי דמר הוה עביד כרב לבר מהני תלת דעביד כשמואל ד מתירין מבגד לבגד ה ומדליקין מנר לנר והלכה כר"ש בגרירה דתניא [ב] ר"ש אומר ו גורר אדם מטה כסא וספסל בשבת ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ כחומרי דרב הוה עביד כקולי דרב לא הוה עביד. [ג] ור' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דא"ר חנין בר אביי א"ר פדת אמר ר' יוחנן אחד שינוי יין ואחד

רשב"ם

אין קידוש אלא במקום סעודה. ואם קידש ולא סעד לא יצא ידי קידוש: ממקום למקום. מבית לעליה לא צריך לחזור ולקדש, אם קידש שבת בבית והלך לאכול בעליה: דילמא מיתעקרא לכו שרגא. ולא תאכלו, ואפילו אתם הולכים לישן בלא אכילה, בקידושא דהכא לא נפקיתו ידי קידוש (היום) דאין קידוש כו': כל מילי דמר. רבה: בחומרי דרב הוה עביד. בר מהני תלת דעביד לקולא כשמואל: בקולי דרב. כגון קידוש לא עביד: ה"ג ורבי יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו: אחד שינוי יין. שהביאו לו יין מחבית אחרת: אין

אף ידי קידוש לא יצאו. כדפרשינן טעמיה לקמיה אין קידוש אלא במקום סעודה, דכתיב (ישעיה נח) א) וקראת לשבת עונג, במקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה דקידוש שם תהא עונג, ומדרש הוא, אי נמי סברא היא מדאיקבע קידוש על היין כדתניא לקמן (דף קו.) זוכרהו על היין מסתמא על היין שבשעת סעודה הוקבע לחשיב: אין קידוש אלא במקום סעודה. ואם קידש ולא סעד באותו מקום לא יצא ידי קידוש: ה"מ. דאין קידוש אלא במקום סעודה אלא מבית לבית [א], אבל ממקום למקום מבית לעליה א"צ לחזור ולקדש: איתעקרא ליה שרגא. נפל הנר וכבה קודם שאכל: לבי גננא דרבה בריה. בית חופת בנו, שהיו שם נרות דולקין בבית המשתה: מר. רבה: כי הוה מקדש. ואנו רוצין היינו ליפטר משם ולילך לביתנו: דילמא מיתעקרא לכו שרגא. ולא תאכלו, ואפי' אתם הולכין לישן בלא אכילה, בקידוש דהכא לא נפקיתו ידי קידוש כו': כל מילי דמר. רבה: מתירין מבגד לבגד. מתירין ציצית של טלית זו ונותנין אותם לטלית אחרת: מדליקין. מנר חנוכה לנר אחרת של חנוכה, וא"צ להדליק בנר אחרת שאינה של חנוכה: והלכה כר"ש בגרירה. גורר אדם מטה כסא וספסל כו' דדבר שאין מתכוין מותר, והני ג' מילי פלוגתא דרב ושמואל בבמה מדליקין (שבת דף כב.) וכולהו עביד רבה כשמואל דמיקל, והכא אמאי עביד כשמואל להצריך קידוש במקום סעודה הואיל ובכל מילי עביד כרב בר מהני תלת. ומשני כחומרי דרב עביד בר מהני תלת דעביד כשמואל לקולא, (א) וכגון קידוש דקולי דרב לא עביד, ואע"ג דתניא (עירובין ו:) העושה (ב) כחומרי ב"ש כקוליהון וכחומריהון כו', הא קי"ל ה"מ היכא דסתרן אהדדי, כגון כמה חסרון בשדרה כו' ואמר שמואל וכן לטריפה, דחומרא דהתם קולא הוא הכא וקולא דהתם חומרא הוא הכא. ומהכא שמעינן דהלכתא כשמואל דאין קידוש אלא במקום סעודה, והמקדש לאחרים חוץ מביתו נראה בעיני שאין צריך לסעוד שם, שאפילו לא סעד שם יצאו בני אותו הבית דלדידהו הוי מקום סעודה: ה"ג ורבי יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו. [ב] שאין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה, שהרי לא הסיח דעתו בילאתו מבהכ"נ שעדיין דעתו לאכול ולשתות בביתו: אחד שינוי יין. שהביאו לו יין מחבית אחרת ויש לו טעם משונה, או גרוע או משובח, אין צריך לברך שנית על היין, אבל הטוב והמטיב מיהא מברך אם משובח מן הראשון, כדאמרי' בהרואה (ברכות נט:) אמר רב יוסף אמר רבי יוחנן אע"פ שאמרו שינוי יין אין צריך לברך אבל אומר הטוב והמטיב, ושינוי יין היינו מחבית אחרת, כדאמרינן בברכות ירושלמי בפרק כילד[ז] על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך עליה ומה היה מברך ואמר רבי יצחק בשם רבי אומר ברוך הטוב והמטיב: ואחד

תוספות

אף ידי קידוש לא יצאו. דאין קידוש אלא במקום סעודה משום דכתיב א) וקראת לשבת עונג כלומר במקום קריאת קידוש שם תהא עונג:

ולשמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא. לרב צריך לקדושי בבי כנישתא להוציא כל אותם שאין להם בני בית שלא יצטרכו לקדש בביתם:

דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא. וא"ת והא אמרי' בפ' בני העיר (מגילה כח. ושם) בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואע"ג דאכילה ושתיה של מצוה מותר כדאמרי' בירושלמי[ח] שהיו אוכלים שם בקידוש החדש וגם עכשיו נוהגין לשתות כוס הבדלה וברית מילה מ"מ שאינה של מצוה ושינה אסור. ואפי' בשל בבל אין אוכלין בהן דקאמר התם[י] רבינא ורב אדא בר אהבה שלא היו רוצים ליכנס בבית הכנסת מפני הגשמים אי לאו משום דשמעתא בעיא צלותא והא דקאמר התם בתי כנסיות של בבל על תנאי עשויין היינו לאחר שיחרבו שאין נוהגין בהן קדושה. וי"ל דלאו דוקא בבי כנישתא אלא חדרים שהיו סמוכין לבית הכנסת קרי בי כנישתא ומשם היו שומעים הקידוש ולפי מה שפירשתי[י] דממקום למקום בחד בית כשדעתו לאכול במקום אחר יש קידוש כו' אתי שפיר:

אבל ממקום למקום בחד ביתא. פי' מחדר לבית או מבית לעליה כמו מאיגרא לארעא אבל מפינה לפינה יש קידוש כי היכי דלא חשיב שינוי מקום בסמוך ולקמן [ח] גבי שינוי מקום דקאמר לא שנו אלא מבית לבית ומיהו[ג] שני מקומות בחד בית קרי ליה מבית לבית. ומיהו י"ס דגרסי' הכא מפינה לפינה כו'[ט]:

טעימו מידי. נראה דהיינו טעימת לחם כדאמרינן בפ"ג דשבועות (דף כג:) כדאמרי אינשי ניטעום מידי ואזלי ואכלי ושתו ואם מועיל מיני תרגימא להשלים ג' סעודות שבת כמו בסוכה[י] היינו דוקא בסעודה שלישית אבל לא בסעודת ערבית ושחרית שהם עיקר כבוד שבת:

ובקידושא דהכא לא נפקיתו. ומה שלא היה מקפיד על סעודת שבת שלא [ד] לאכול בלא נר כדפי' בקונטרס היינו משום שיוכלו לעשות למחר שלש סעודות או שמא יוכלו לאכול במקום שיש שם נר ואין יין:

מתירין מבגד לבגד. ואע"ג דשמואל אית ליה בפ' התכלת (מנחות דף מא.) כלי קופסא חייבין בציצית מודה אם אין ציצית לכל בגדיו שיתיר ציצית מבגד שמצניעו ליתן בבגד שרוצה ללבוש ותהא המצוה עליו:

והלכה כר"ש בגרירה. קשה תיפוק ליה משום דרבי יוחנן סבר כר"ש דפריך בכמה דוכתי (שבת דף פא:) והא א"ר יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן נזיר חופף ומפספס כו' אלמא ס"ל דדבר שאין מתכוין מותר. י"ל שמא רבי יוחנן לא סבר לה כוותיה בגרירה לפי שקרוב לעשות חריץ ודמי לפסיק רישיה:

ורבי יוחנן אמר אף ידי יין יצאו. ומיירי ששתו בבית הכנסת אע"ג דלענין קידוש יצאו בשמיעה כדפי' לעיל (ג) לענין יין לא פטר אא"כ שתה דהוי הפסק כדאמרי' בפ' כילד מברכין (ברכות דף מ.) גבי המוציא שאם הפסיק שצריך לחזור ולברך:

שינוי יין א"צ לברך. מיהו הטוב והמטיב צריך לברך כדאמרינן בהרואה (שם דף נט:). ופי' רשב"ם דווקא היכא דמשובח מן הראשון וכן בהלכות גדולות. וכן משמע בירושלמי דסוף כילד מברכין דקאמר אבא בר רב הונא אמר יין חדש וישן צריך לברך שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך היסח הדעת כמו שהוא שינוי מקום משמע שרוצה לומר דיין חדש וישן צריך לברך לפי שהישן טוב מן החדש אבל שינוי יין סתם אין צריך לברך כיון שאין ידוע שהשני משובח. מיהו עובדא דבתר הכי פליג עליה דקאמר דעל כל חבית וחבית מברך מה היה מברך ואמר רבי יצחק בשם רבי ברוך הטוב והמטיב משמע בכל ענין אפילו מטבא לבישא מיהו יש לדחות שהיה מברך לפי שלא היה מכירו אבל אם ידוע שהשני גרוע לא. ונראה דאפילו השני גרוע מברך דעל ריבוי יינות הוא מברך ובלבד שלא יהיה האחרון רע יותר מדאי שאין יכולין לשתותו אלא מדוחק. וצריך לברך הטוב והמטיב בין בשעת סעודה בין שלא בשעת סעודה. ויחיד אין צריך לברך אי ליכא אחרינא בהדיה כדמוכח בהרואה (שם). ודוקא ביין מברכין לפי שזיבלו כרמיהן בדמיהן של ישראל[כ] והטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה[ל] [ועיין תוספות ברכות נט: ד"ה הטוב]:

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה ח סמג עשין כט טור שו"ע או"ח סימן רסט:

ח ב מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סימן רעג סעיף א:

ט ג שם סעיף (ג) [ז]:

י ד מיי' פ"א מהלכות ציצית הלכה יג סמג עשין כו טור שו"ע או"ח סימן טו סעיף א:

יא ה מיי' פ"ד מהלכות חנוכה הלכה ט סמג עשין ה טור שו"ע או"ח סימן תרעד סעיף א:

יב ו מיי' פ"א מהלכות שבת הלכה ה סמג לאוין סה טוש"ע או"ח סימן שלז סעיף א:

רבינו חננאל

אפי' ידי קידוש לא יצאו אלא צריך לקדש בביתו ולברך נמי בורא פרי הגפן. ורב מאחר שיצא ידי חובתו בבית הכנסת למה ליה למהדר קדושה בביתו. ואמרינן להוציא בני ביתו. ושמואל מאחר שאין אדם יוצא בקדוש בית הכנסת למה ליה לקדושי בבהכ"נ. ואמרי' לאפוקי אורחין דאכלי בכנישתא. וקיימא לן בהא כשמואל דאין קידוש אלא במקום סעודה. סבור מינה הני מילי מבית לבית אבל מפינה לפינה בחד ביתא לא. ואסיקנא דשמואל אפי' מארעא לאיגרא הוה הדר מקדש. ואף רב הונא סבר אין קדוש אלא במקום סעודה דרב הונא קדיש בעא למיכל אתעקר שרגא ועיילי' למאני' לבי גנניה דרבה בריה וקדיש ואכיל. ואף רבה סבר אין קידוש אלא במקום סעודה דאמר (רב הונא) [אביי] כי הוינן בי מר הוה מקדש והוה אמר לן טעמו מידי הכא דילמא אדאזליתו לאישפיזיכו אתעקרו לכו שרגא ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה. איני והאמר אביי כל מילי דמר דהוא רבה בר נחמני רביה עביד כרב בר מהני תלת דעביד כשמואל מתירין הציצית מבגד לבגד ומדליקין נר מנר של חנוכה. הלכה כר' שמעון בגרירה דתניא גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. ואיך עביד בהא כשמואל. ואסיקנא כחומריה דרב עביד כותיה בקולי לא עביד והכא מיקל הוא. א"ר יוחנן אחד שינוי יין

תורה אור השלם

א) אִם תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְיָ מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר: [ישעיה נח, יג]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שבת כג. מ. מנחות מא: ועיין תוס' עירובין צג: ד"ה לא תימא, ב) [שם ושבת כט: מו: ביצה כג: תוספתא דביצה פרק ג ה"ב], ג) עיין תוס' ברכות מב: ד"ה ורב ששת, ד) ספ"ו, ה) מכילתין פ"א ה"א ועי' יפה עינים, ו) [דף כט:], ז) לעיל ק: ד"ה ידי קידוש, ח) ע"ב, ט) כך היא גי' הרי"ף ועי' מהרש"א, י) סוכה כז. ועיין תוס' ד"ה במיני ובברכות מב: תוס' ד"ה אי בעי, כ) גיטין נו סוף ע"א, ל) ברכות דף מח ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה והלכה כר"ש וכו' כשמואל לקולא כקולי דרב כגון קידוש לא עביד: (ב) בא"ד ועיין כבס"ש ומיגת כחומרי נמתק [ונכת"י העושה כחומרי ב"ש וחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר הכסיל בחושך הולך אלא אי כב"ש קוליהון וכחומריהון]: (ג) תוס' ד"ה ורבי יוחנן וכו' כדפרישית לעיל. נ"ב במתני' בד"ה לא יפחתו (הב').

ליקוטי רש"י

כל מילי דמר. רבה בר נחמני. מתירין. להטיל ציצית מטלית ישן לטלית חדש ובמנחות מפרש טעמא דמאן דאסר. והלכה כר"ש. דאמר דבר שאין מתכוין מותר והוי תולדה דחורש או בונה ומשום דהלכתא כרב מהני תלת נקטינהו גבי הדדי [שבת כב.]. ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ. חריץ ליכא איסור דאורייתא דחופר כלאחר יד הוא, דחופר דאמרינן לקמן תולדה דחורש ומחייב היינו חופר כדרכו במרא וקרדום [שם מו:]. כחומרי דרב הוה עביד. בר מהני תלת דאמר אבל קולי דרב היכא דלא עביד והא קולא היא ודילמא לא עביד [שם מ.].

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף קידוש בבית זה וסעד בבית אחר דומיא דקידושי של בית הכנסת מבית לבית: ב] בכת"י נוסף ואפלוגתא דרב ושמואל קאי ואתי איהו למימר דרש קידוש שלא במקום סעודה ואף ידי יין נמי יצאו: ג] תיבת ומיהו ליתא בדפו"י (ונכון, דק"ס): ד] שלא יוכלו לאכול בצ"ל (באורות המים) ועיין מהרש"א.

ואחד שינוי מקום א"צ לברך מיתיבי א) [א]שינוי מקום צריך לברך שינוי יין אין צריך לברך תיובתא דרבי יוחנן תיובתא. יתיב רב אידי בר אבין קמיה דרב חסדא ויתיב רב חסדא וקאמר משמיה דרב הונא ב)הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך לא שנו אלא מבית לבית אבל ממקום למקום א] לא א"ל רב אידי בר אבין הכי תנינא לי' במתניתא דבי רב הינק ואמרי ליה במתניתא דבי בר הינק כוותיך ואלא רב הונא ג] מתניתא קמ"ל רב הונא ג] מתניתא לא שמיע ליה. ותו יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן אין צריך לברך מאי טעמא לקיבעא קמא הדר ורב ששת אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מיתיבי ד) ג)בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע כשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה בד"א שהניחו שם זקן או חולה אבל לא הניחו שם לא זקן ולא חולה כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע כשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה מדקתני עקרו רגליהן מכלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן וטעמא דהניחו שם זקן או חולה הוא דכשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה אבל לא הניחו שם זקן או חולה כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה קשיא לרב חסדא אמר רב נחמן בר יצחק

מאן

רשב"ם

א"צ לברך. שניה על היין: ממקום למקום. מבית לעליה: בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם (א). כגון מים או פירות שאין טעונים ברכה חשובה בפני עצמן (כגון שבעת המינים[ב]), דודאי כיון דעמד והלך למקום אחר עמידתו זו היא גמר סעודתו והך סעודה אחריתי היא וצריך לברך בתחלה: אבל דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן. כלומר ברכה חשובה בפני עצמן כגון שבעת המינין, הואיל ולא בירך אחריהן ועמד לילך למקום אחר לסעוד, על (ב) קביעות הראשון הלך לברך אחריהם ברכה אחת על שתיהן, ולפניהם נמי אין צריך לחזור ולברך: לקיבעיה קמא הדר. כלומר על דעת סעודה הראשונה הוא אוכל עכשיו לסיים סעודתו: אחד זה ואחד זה. בין שטעונין ברכה לאחריהן במקומן בין שאינן צריכין: כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע. כלומר לברך ברכה של אחריהן, הואיל ועתידין לחזור: ה"ג בד"א כו'. ולא גרסינן בהא רבי יהודה: מדקתני עקרו מכלל דבדברים הטעונין כו'. (ג) דעקירות משמע משום מהירות חתן וכלה הן נעקרין, אבל אם לא כן עדיין היו צריכין לעמוד ולברך (ד) ברכה שלאחריהם:

מאן

ואחד שינוי מקום. לכל דבר הנאכל, אם אכל ממנו במקום זה וחוזר ואוכל במקום אחר א"צ לברך שניה, וכגון שלא היה לו היסח הדעת בינתים: שינוי מקום צריך לברך. כרב ושמואל דאמרי ידי יין לא יצאו, ותיובתא דרבי יוחנן: ה"ג במתניתא דבי רב הינק כוותיך ותו יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה. ולא גרסי' מתניתא אתא לאשמועי', ושיבוש גמור היא, שכן הוא שיטת הגמרא להשמיענו האמורא דבר המפורש בברייתא דזימנין שאין הכל בקיאין בברייתא, וגם האמורא עצמו זימנין דלא ידע לה להאי ברייתא עד דמייתי ליה סייעתא מיני', ולפי שראו דיתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה וטעו לומר מכלל שחזר בו ממה שאמר למעלה משמיה דרב הונא והגיהו בספרים קושיא זו ואינה, אלא שני דברים אמר רב חסדא בההיא ברייתא חדא משמיה דרב הונא וחדא משמיה דנפשיה: בדברים שאינן טעונין ברכה לאחריהן במקומן. כגון מים או פירות שאינן טעונין ברכה חשובה בפני עצמם אלא בורא נפשות רבות, הלכך א"צ לברך במקומן אחריהן, דודאי כיון דעמד והלך במקום אחר עמידתו זו היא גמר סעודתו והך סעודה אחריתי היא וצריך לברך בתחלה: אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן. כלומר ברכה חשובה בפני עצמן (והלכך) צריכין במקומן כגון שבעת המינין דאית בהו ברכה אחת מעין שלש, הואיל ולא בירך אחריהן והלך במקום אחר לסעוד, על דעת קביעות הראשונה הלך לברך ברכה אחת על שתיהן, ולפניהן נמי א"צ לחזור ולברך. מהכא שמעינן דהא דתנן (ברכות דף נא:) מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים כו' ושמעינן מינה דלכתחלה צריך לברך במקומו, בשבעת המינין מיירי דאיכא כעין ברכת המזון ברכה אריכתא וחשיבותא מעין שלש: לקיבעיה קמא הדר. כלומר על דעת סעודה הראשונה הוא אוכל עכשיו לסיים סעודתו. וא"ת אמאי אותיבניה לרבי יוחנן מהך ברייתא תיובתא, הא איכא לתרוצי ברייתא כרב חסדא בשאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן ומילתיה דרבי יוחנן בשטעונין והלכך אין צריך לברך, ליכא לתרוצי הכי, דרבי יוחנן סתמא קאמר שינוי מקום אינו צריך לברך בכל דבר הנאכל קאמר מדלא פירש, שהאמורא יש לו לפרש דבריו יותר מן הברייתא, ועוד יודעין היו האמוראין שהשיבו מההיא ברייתא לרבי יוחנן דבכל מקום קאמר רבי יוחנן שינוי מקום אינו צריך לברך, אבל הברייתא שקדמה להם הרבה יש להם לפרש כן וכן: אחד זה ואחד זה. בין שטעונין ברכה לאחריהן במקומן בין שאינן טעונין שאינן משבעת המינין: שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן כו'. גרסינן, ולא גרסי' יין: כשהן יוצאין אין טעונין ברכה (ה) לאחריהן למפרע. כלומר לברך ברכה שלאחריה, הואיל ועתידין לחזור: ה"ג בד"א כו'. ולא גרסי' בהא רבי יהודה: מדקתני עקרו מכלל דבדברים הטעונין כו'. דעקירות משמע דמשום מהירות חתן וכלה הן נעקרין, אבל אם לא כן עדיין היו צריכין לעמוד ולברך ברכה שלאחריהן: קשיא לרב חסדא. דאילו לרב חסדא אפילו לא חזרו למקומן אלא גמרו סעודתן במקום אחר אין צריך לברך תחלה הואיל ועדיין לא בירך אחריהן, והכא מוכח דאפילו חזרו למקומן הראשון צריך לברך תחלה:

תוספות

אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן. פירש רשב"ם כגון מים ופירות שאין צריכין אחריהם ברכה חשובה מעין שלש ומה"ט א"צ לברך במקומן הלכך עמידתו זו היא גמר סעודתו והך סעודה אחריתי היא וצריך לברך בתחלה אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן כגון יין וכל ז' מינין לקיבעא קמא הדר והא דתנן בברכות (דף נא:) מי שאכל ושכח ולא בירך לכתחלה צריך לברך במקומו בכל ז' מינים איירי וברייתא דמייתי בסמוך לא גרסינן לשתות יין מדמדקדק הגמ' דאיירי בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן מדקתני עקרו ולא דייק מדקתני יין שהוא מז' מינין אבל בברייתא דתניא כוותיה דרב חסדא ה) גרסי' יין. ומיהו קשה דאי הוה יין בכלל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן א"כ אמאי איתותב ר' יוחנן לעיל דרבי יוחנן איירי ביין דאמאי דקאמר ר' יוחנן אף ידי יין נמי יצאו קאמר ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר שינוי מקום א"צ לברך וברייתא איירי בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם במקומן. ועוד דא"כ פליג רב חסדא ארב ושמואל דאמרי לעיל ידי יין לא יצאו ולכאורה משמע דלא פליג אלא עם רב ששת. עוד קשה דאמרינן בירושלמי ס"פ כילד מברכין היה אוכל במזרחה של תאנה ובא לו במערבה צריך לברך אלמא בז' מינין נמי שינוי מקום צריך לברך ודוחק לומר דאתיא כרב ששת שאין הלכה כמותו. לכך נראה דיין וכל ז' מינין לא הוו בכלל דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן אלא פת וכל מיני פת שמברכין עליו המוציא או שמא כל מיני מזונות שיש בהם מה' מינין הוו בכלל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן ולהאי פי' נמי לא גרסינן בברייתא דבסמוך לשתות יין ולא בדתניא כוותיה דרב חסדא דבפת או בה' מינין מיירי מדקתני עקרו. וכן הלכה בכל דבר חוץ מפת ומיני מזונות שהם מחמשת מינין א"צ ברכה אחריהם במקומן ושינוי מקום צריך לברך בהם ושינוי מקום היינו אפי' בחד בית כמו מאיגרא לארעא או מחדר לבית אבל מפינה לפינה לא. ולכל הפירושים אם הלך באמצע סעודה למקום אחר יכול לשתות יין או מים בלא ברכה דכיון שהוא בתוך הסעודה לקיבעיה קמא הדר: כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע כו'. משמע היכא דאיכא היסח הדעת לא סגי שיברך ברכת המוציא אלא צריך שיברך ברכת המזון וא"כ הא דאמרינן לקמן (קג:) כיון דאמר הב וניבריך איתסר לכו למישתי היינו עד שיברך ברהמ"ז וכן משמע בכילד מברכין (ברכות דף מב.) דקאמר רבה ורבי זירא הוו אכלי סליקו תכא מקמייהו אייתי להו ריסתנא רבה אכל ורבי זירא לא אכל א"ל לא סבר לה מר סילק אסור מלאכול א"ל אנא אתכא דריש גלותא סמיכנא והשתא אם לא היה צריך לברך בהמ"ז למה לא אכל. ויש לדחות דאותו מאכל היה מעורב בו לחם והיה לו טורח ליטול ידיו ולברך המוציא והא דקאמר הכא טעונין ברכה למפרע היינו משום שמא ישהו מלחזור עד שירעבו ואז לא יוכלו לברך ברהמ"ז כדאמרינן באלו דברים (שם דף נג:). ומיהו אם יצאו ולא בירכו למפרע כשיחזרו לא יברכו רק ברכת המוציא ותדע דאם לעולם טעונין ברכה למפרע אמאי איצטריך לאשמעינן כשהן חוזרין דמברכין ברכה לכתחלה פשיטא כיון דלעולם מברכין למפרע. והא דאמרינן בשמעתין שינוי מקום צריך

לברך

עין משפט נר מצוה

יג א ב מיי' פ"ד מהל' ברכות הלכה ג וה' סמג עשין כז טוש"ע או"ח סימן קעח סעיף א:
יד ג מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סעיף ג:

רבינו חננאל

ואחד שינוי מקום אין צריך לברך ואיתותב ר' יוחנן ונדחה. אמרי משמיה דרב הונא הא דאמר שנוי מקום צריך לברך לא אמרו אלא מבית לבית אבל מפנה לפנה לא. ואסיקנא הכי תנינא לה במתניתא דבי בר הינק. ומתמהי' וכי רב הונא מתניתא אתא לאשמעינן. אלא כי הא דרב חסדא דאמר שנוי מקום צריך לברך ברכה אחרת לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה ראשונה והיא ברכת הזימון לאחריהן במקומן [אבל דברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן] אם הלך למקום אחר וטעם שם עראי אין צריך שם לברך מאי טעמא לקבעיה הדר. ורב ששת אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך ברכה במקום שהלך ואחר כך יטעום שם. ואותבי' על רב חסדא מהא דתניא עקרו רגליהם לצאת לקראת חתן וכלה כשיוצאין אין [טעונין] ברכה למפרע על מה שאכלו וכשחוזרין אין טעונין ברכה על הפת לכתחלה בד"א בזמן שהניחו שם זקן או חולה ודעתן לחזור אליהם אבל אם לא הניחו שם אדם כלל כשיוצאין טעונין ברכת המזון למפרע וכשחוזרין טעונין ברכת המוציא לכתחלה. ודייקי' מדקתני עקרו מכלל דבדברים שהן מין דגן שטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן דאפילו ב"ה דאמרו מברך באיזה מקום שנזכר לא אמרו אלא מי שהחזיק בדרך שחזרתו למקום שאכל היא סכנה אבל אם לא החזיק בדרך וכ"ש מי שאינו עומד בדרך שאפי' ב"ה מודו דאינו מברך אלא במקו' שאכל וטעמא דהניחו שם זקן או חולה אבל לא הניחו שם זקן או חולה צריך לברך ואע"ג דהדר לקבעיה קשיא לרב חסדא. ופריק רב נחמן בר יצחק

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות נט:, ב) [ראש השנה ח. כתובות יז:], ג) [שבת דף יט: וש"נ], ד) תוספתא ברכות פ"ד הי"ז, ה) לקמן קב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה בדברים וכו' לאחריהם במקומן כגון מים: (ב) ד"ה אבל וכו' לסעוד על דעת קביעות: (ג) ד"ה מדקתני וכו' דעקירה משמע וכו': (ד) בא"ד ולברך תחלה ברכה שלאחריהם: (ה) רשב"ם ד"ה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע כצ"ל ותיבת לאחריהן נמחק:

ליקוטי רש"י

שינוי מקום. יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין. שינוי יין. שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון אין צריך לברך בורא פרי הגפן [ברכות נט:].

הגהות וציונים

א] לא שנו אלא מבית לבית אבל מפינה לפינה לא כצ"ל. מהרש"א (גליון) וכ"ה בכת"י וברוב הראשונים. ועיין ביאור הלכה סימן קע"ח סעי' ב ד"ה בבית אחד שהאריך בחילוקי הגירסאות: ב] ברשב"ם שבאלפס ליתא (גליון) אמנם בדיבור הבא איתא כן גם ברשב"ם שבאלפס:

שֵׁינּוּי מָקוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ, שכיון שעמד והלך למקום אחר, עמידתו נחשבת גמר אכילתו הראשונה, וכשאוכל במקום אחר, נחשבת אכילה חדשה (רשב"ם ד"ה בדברים). והיינו, שהכלל הוא שבהיסח הדעת צריך לחזור ולברך, וכן בכל דבר שנראה כהיסח הדעת צריך לחזור ולברך, ובשינוי מקום, כיון שנראה כהיסח הדעת מהאכילה הראשונה, חוזר ומברך (מנחת שלמה. וראה עוד להלן ד"ה כשהן).

לֹא שָׁנוּ אֶלָּא מִבַּיִת לְבַיִת אֲבָל מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לֹא - אם שינה מחדר לחדר באותו בית, כגון מהבית לעליה, אינו צריך לחזור ולברך [בניגוד למבואר לעיל (ע"א, ראה ביאורנו שם ד"ה ונחית) לענין קידוש במקום סעודה, שגם שינוי מחדר לחדר נחשב שינוי מקום] (רש"י). ורוב הראשונים גורסים בגמ' 'אבל מפינה לפינה לא' [ולגירסא זו, דוקא אם שינה מפינה לפינה באותו חדר אינו צריך לחזור ולברך, אבל אם שינה מחדר לחדר צריך לחזור ולברך, וכדין קידוש במקום סעודה לדעת התוס' והרא"ש (ראה ביאורנו שם)] (רבנו חננאל; ר"ף; רשב"ם להלן קב, א ד"ה תניא; תוס' ד"ה אלא; רא"ש י, ו). ואף לסוברים שלענין קידוש במקום סעודה גם מפינה לפינה נחשב שינוי מקום [דעת הר"ן המובאת לעיל (שם)], לענין ברכה אינו נחשב שינוי מקום, וטעם החילוק, לפי שקביעות סעודה אינה אלא במקום אחד ממש, שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה בכל הבית, ולכן צריך לקדש במקום שסועד בו ממש ולא במקום אחר אפילו באותו חדר, אבל בשתיית יין שאין אדם מייחד מקום מסויים לשתייתו, אם שינה למקום אחר באותו חדר אינו נחשב שינוי מקום (רבינו דוד; ר"ן. וכעין זה במהר"ם חלאווה. ראה עוד בענין זה בביאה"ל קעח, ב ד"ה בבית).

אֲבָל דְּבָרִים הַטָּעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶן בִּמְקוֹמָן - פת, ופירות משבעת המינים שמברכים לאחריהם ברכת 'מעין שלש' (רש"י; רשב"ם), וכן שאר דברים שמברכים לאחריהם ברכת 'מעין שלש' (רמב"ם ברכות ד, א. וראה דבר שמואל, שלדעתם הולכים אחר חשיבות הברכה, וברכת 'מעין שלש' היא ברכה חשובה). ויש שסוברים, שדוקא פת טעונה ברכת המזון במקומה, וכן מאכל מחמשת מיני דגן טעון ברכת 'מעין שלש' במקומו [שאדם קובע סעודתו עליו (ר"ן)], אבל שאר דברים שמברכים עליהם 'מעין שלש', כגון יין או פירות משבעת המינים, אינם טעונים ברכה במקומם (תוס' ד"ה אלא; רי"ף; רא"ש י, ו. וראה דבר שמואל, שלדעתם הולכים אחר חשיבות האכילה, ואכילת פרי משבעת המינים אינה חשובה יותר מאכילת שאר פירות, אבל אכילת פת היא אכילה חשובה). ויש שסוברים, שרק פת, שמברכים עליה ברכת המזון, טעונה ברכה במקומה, אבל שאר מאכלים, גם אותם שברכתם 'מעין שלש', אינם טעונים ברכה במקומם (הגהות מיימוני ברכות ד, א; רשב"א ברכות נג, ב).

אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ, שהליכתו למקום אחר אינה מורה על סיום הקביעות של אכילתו, שהרי אם לא היה אוכל במקום השני היה צריך לחזור למקומו ולברך, ולכן נחשב כאילו הוא עדיין במקומו הראשון, ואכילתו במקום השני היא המשך של אכילתו הראשונה, וממילא יכול לברך במקום השני ברכה אחרונה גם על אכילתו במקום הראשון. ומטעם זה גם אינו צריך לברך ברכה ראשונה על אכילתו במקום השני, הואיל והיא המשך של אכילתו הראשונה (ע"פ רשב"ם ורא"ש י, ו. וראה דבר שמואל). ויש שפירשו, שרב חסדא מודה שעל אכילתו במקום השני צריך לברך ברכה ראשונה גם בדברים שטעונים ברכה במקומם, שאכילה זו אינה המשך של אכילתו הראשונה, שביטל את קביעותה כשעקר ממקומו, ומה שאמר רב חסדא שאינו צריך לברך, היינו כשחזר למקומו הראשון וממשיך לאכול שם, שבדברים הטעונים ברכה במקומם, הואיל וצריך לחזור למקומו ולברך, כשחוזר נחשב שחזר לקביעותו הראשונה (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה; מאירי). ■ להלכה, יש אומרים שכל שבעת המינים טעונים ברכה אחריהם במקומם [כדעת הרשב"ם והרמב"ם], ויש אומרים שדוקא חמשת מיני דגן [כדעת הרא"ש] (שו"ע או"ח קעח, ה), ויש אומרים שדוקא פת [כדעת ההגהות מיימוני] (רמ"א שם). ולכתחילה יש להחמיר כדעה הראשונה, שאף פירות משבעת המינים טעונים ברכה במקומם. ודעת הגר"א שהעיקר להלכה כדעה האמצעית, שרק חמשת מיני דגן טעונים ברכה במקומם (משנ"ב שם, מה).

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁהִנִּיחוּ שָׁם זָקֵן אוֹ חוֹלֶה - ונקטו 'זקן או חולה', משום שכשכולם צעירים ובריאים אין דרך שישארו מקצתם ולא יצאו לקראת חתן או כלה, אבל באמת הוא הדין אם הניחו שם אדם צעיר ובריא, שאינם טעונים ברכה ביציאתם ובחזרתם, שכיון שנשארו מקצתם במקום הראשון, לא נעקרה קביעותם (ב"י או"ח קעח ד"ה ומ"ש לרי"ף).

כְּשֶׁהֵן יוֹצְאִין טְעוּנִין בָּרְכָה לְמִפְרַע, שמא יתעכבו ויחזרו למקומם הראשון לאחר שיתעכל הלחם שאכלו ולא יוכלו עוד לברך, ולכן יש להם לברך קודם יציאתם. וזו עיצה טובה, ולא מעיקר הדין [ואם לא בירכו קודם יציאתם, בשעת חזרתם צריכים לברך ברכה ראשונה בלבד, ואינם צריכים לברך ברכת המזון, ששינוי מקום אינו נחשב סילוק האכילה הראשונה, אלא רק כהיסח הדעת, ולכן די בברכה שיברכו לאחר גמר אכילתם (ע"פ רמ"א או"ח קעח, ב, ומשנ"ב שם, כו)] (תוס' ד"ה כשהן; תוס' חולין פו, ב ד"ה אסור; רא"ש שם ו, ה). ויש שפירש, שצריכים לברך ברכה אחרונה מעיקר הדין, כיון ששינוי המקום הוא הפסק וגמר האכילה הראשונה, וגם אם יחזרו למקומם ויאכלו, תהיה זו אכילה חדשה [ואם לא בירכו קודם יציאתם, צריכים לברך בשעת חזרתם ברכה אחרונה על האכילה הראשונה] (רמב"ם ברכות ד, ג-ה).

■ להלכה, היה אוכל בבית זה ושינה מקומו לבית אחר, וחזר למקומו הראשון ורוצה להמשיך את אכילתו, צריך לברך ברכה אחרונה על האכילה הראשונה, ואחר כך ברכה ראשונה על האכילה שממשיך לאכול [כדעת הרמב"ם] (שו"ע או"ח קעח, א). ויש אומרים שאינו צריך לברך ברכה אחרונה על אכילתו הראשונה, אלא רק ברכה ראשונה על המשך אכילתו [כדעת תוס' והרא"ש] (רמ"א שם, ב), וכן נקטו כל הפוסקים (הקדמת המשנ"ב לסי' קעח).

מִדְּקָתָנֵי עָקְרוּ רַגְלֵיהֶן מִכָּל דְּבָרִים הַטְּעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶן בִּמְקוֹמָן עִסְקִינַן - שמהלשון 'עקרו' משמע שהטעם שהפסיקו את אכילתם ויצאו הוא רק מפני שהיו צריכים למהר לקבל את החתן או הכלה, אבל לולא זה לא היו מפסיקים ויוצאים, אלא היו מברכים תחילה ברכה אחרונה במקום אכילתם (רשב"ם). ויש שפירשו, שראיית הגמ' שמדובר בדברים שטעונים ברכה במקומם היא מעצם הדין שצריכים לברך ברכה אחרונה קודם יציאתם, ואינם יכולים לברכה לאחר שיגיעו למקום שהולכים אליו (רמב"ן במלחמות; ר"ן על הרי"ף).

הוּא הַדִּין דַּאֲפִילּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין טְעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶם בִּמְקוֹמָן נַמִּי אֵין צְרִיכִין לְבָרֵךְ, ורבי יוחנן סובר כתנא קמא. ועל קושיית הגמ' לעיל (קא, ב) על רבי יוחנן [ששנינו בברייתא ששינוי מקום צריך לברך], אי אפשר לתרץ שהברייתא (שם) סוברת כרבי יהודה ורבי יוחנן סובר כתנא קמא, משום שאם כן הברייתא היתה צריכה להשמיע חידוש יותר גדול, שאפילו אם חזרו למקומם צריך לברך (ע"פ קרבן נתנאל על הרא"ש י, ו אות ח. וראה גליון הש"ס ושפת אמת).

לְהוֹדִיעֲךָ כֹּחוֹ דְּרַבִּי יְהוּדָה וְכוּ' - ואין לומר שעדיף להודיענו כוחם של חכמים שמקילים וסוברים שאף בדברים שאינם טעונים ברכה במקומם אינו צריך לברך, ומשום 'כח דהיתרא עדיף', שכיון שלא הסיח דעתו מלאכול, אין בכך חידוש שאינו צריך לברך לדעתם, מה שאין כן בדעת רבי יהודה יש חידוש, שלדעתו אפילו בדברים שטעונים ברכה במקומם צריך לברך, ולכן כאן 'כח דאיסורא עדיף' (רשב"ם). ויש שפירש, שעדיף להודיענו כוחו של רבי יהודה, שזהו הנקרא 'כח דהתירא', במה שמתיר לברך כשחוזר לאכול, ואינו חושש שיש בכך ברכה לבטלה ועובר על 'לא תשא', אבל לדעת חכמים מה שאינו צריך לברך, אין זה נחשב 'כח דהתירא', שהרי בכל מקום הברכות אינן מעכבות (מהרש"ל). אמנם יש שדחה, שכלל זה שברכות אינן מעכבות שייך רק בברכות המצוות, אבל בברכות הנהנין אינו שייך, ואדרבא, כיון שאסור לאכול בלא ברכה, והאוכל בלא ברכה כאילו מעל (ברכות לה, א), במקום שאינו צריך לברך ויכול לאכול בלא ברכה, נחשב קולא (מהרש"א).

תַּנְיָא כְּוָותֵיהּ דְּרַב חִסְדָּא חֲבֵרִים שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין לְשְׁתּוֹת יַיִן וְכוּ' - ויין הוא מהדברים שטעונים ברכה במקומם, ומכאן ראיה לרב חסדא, שאם אכל דברים שטעונים ברכה במקומם ושינה מקומו, אינו צריך לברך (רשב"ם, ורבינו פרץ ותוס' רא"ש בדעתו). ולדעת הסוברים שיין אינו טעון ברכה במקומו [ראה ביאורנו לעיל (קא, ב ד"ה אבל)], אין לגרוס בברייתא שהיו מסובים 'לשתות יין', וראיית הגמ' שמדובר שאכלו דברים שטעונים ברכה במקומם - כגון פת או מאכל מחמשת מיני דגן - היא מלשון הברייתא 'ועקרו' ולא ממה שכתוב 'יין' (תוס' שם ד"ה אלא). וכיון ששנינו בברייתא כרב חסדא, לדינא הלכה כמותו (רשב"ם; תוס' שם; רא"ש י, ו).

ויש שלא גרס בגמ' 'תניא כוותיה דרב חסדא', אלא גרס 'תניא כוותיה דרבי יוחנן' [הסובר שבכל שינוי מקום אינו צריך לחזור ולברך], ומכל מקום לדעתו לדינא אין הלכה כרבי יוחנן, שהרי הגמ' לעיל הקשתה עליו ודחתה את דעתו, ובהכרח שברייתא זו היא מדברי רבנן סבוראי לאחר חתימת התלמוד, ולכן אין הלכה כמותה, אלא הלכה כרב ששת שאף בדברים שטעונים ברכה במקומם צריך לברך (בעל המאור, וראה רבינו דוד וחי' הר"ן. וכן פסקו רבנו חננאל, הרי"ף בשם רבוותא, והרמב"ם ברכות ד, ד, שהלכה כרב ששת). ויש שהוסיף, שאף לפי הגירסא 'תניא כוותיה דרב חסדא', לדינא הלכה כרב ששת, שמכך שהגמ' לא הקשתה מברייתא זו על רב ששת, מוכח שהיה ידוע לגמ' שברייתא זו לא נשנתה בבית מדרשם של רבי חייא ורבי אושעיא, ואינה מוסמכת דיה כדי להקשות ממנה (כסף משנה שם, בפי' השני, בדעת הרי"ף והרמב"ם).

■ להלכה, היה אוכל בבית זה ושינה מקומו לבית אחר וחזר למקומו הראשון, הואיל ושינה מקומו צריך לחזור ולברך המוציא על הפת שאוכל [ואף שטעונה ברכה במקומה, כדעת רב ששת, וכפסק הרמב"ם] (שו"ע או"ח קעח, א. ולענין ברכת המזון על האכילה הראשונה, ראה ביאורנו לעיל קא, ב ד"ה כשהן). ויש אומרים, שאם אכל דברים שטעונים ברכה במקומם, אינו צריך לחזור ולברך [כדעת רב חסדא, וכפסק הרא"ש] (רמ"א שם, ב). וכן נקטו כל הפוסקים (הקדמת המשנ"ב לסי' קעח).

וכשהניח במקום אכילתו הראשון מקצת מחבריו שאכלו עמו, אינו צריך לחזור ולברך כשחזר למקומו, ואפילו אם אכל שם דברים שאינם טעונים ברכה במקומם (שו"ע שם, ב, ומשנ"ב שם, יח).

וְאוֹמֵר עָלָיו קָדוּשַׁת הַיּוֹם וְשֶׁנִּי אוֹמֵר עָלָיו בִּרְכַּת הַמָּזוֹן דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה - ולשיטתו (ראה לעיל ק, א) שמי שאכל וקידש עליו היום, צריך להפסיק סעודתו ולברך, אלא שכיון שהגיע זמן הקידוש, צריך לקדש תחילה (רשב"ם), כדי שיוכל לטעום מהכוס של ברכת המזון (תוס' להלן ע"ב ד"ה ראשון, ותוס' רבינו פרץ, בדעת הגורסים כן בגמ'. וראה ברשב"ם ובתוס' שם גירסא נוספת). ויש שפירשו, שכיון שקדושת היום גרמה לכך שיצטרך להפסיק סעודתו ולברך ברכת המזון, לפיכך קידוש היום קודם לברכת המזון (בעל המאור; ר"ן. וראה גם בהשגת הראב"ד על בעל המאור).

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר אוֹכֵל וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ - ואפילו לאחר שתחשך עד שיגמרו סעודתם (רשב"ם. וראה ראשונים בשמו), ומה שרבי יוסי אמר שאוכל 'עד שתחשך', הוא אגב דברי רבי יהודה שאמר שצריך להפסיק משקידש היום, ולכן אמר שיכול להמשיך ולאכול עד שתחשך, אבל הוא הדין שמותר לאכול גם לאחר מכן (ר"ן).

מאן תנא עקירות רבי יהודה דתניא חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה אמר רבי יהודה במה דברים אמורים בזמן שהניחו שם מקצת חברים אבל לא הניחו שם מקצת חברים כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה אלא טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן דכשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה אבל דברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן אפילו לרבנן כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחילה לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן [א] ולאו מי אותביניה חדא זימנא נימא מהא נמי תיהוי תיובתא °אמר לך ר' יוחנן הוא הדין דאפילו דברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן נמי אין צריכין לברך והא דקתני עקרו רגליהן להודיעך כחו דר' יהודה דאפילו דברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן טעמא דהניחו מקצת חברים אבל לא הניחו מקצת חברים כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה תניא כוותיה דרב חסדא חברים שהיו מסובין לשתות יין ועקרו רגליהן וחזרו אין צריכין לברך. תנו רבנן [ב] בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום ושני אומר עליו ברכת המזון דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך

גמרו

מאן תנא. להך ברייתא דקתני אע"ג דדברים הטעונין ברכה לאחריהן [א] צריך לברך, רבי יהודה היא: **חברים שהיו מסובין ועקרו כו'.** ולא גרסינן לשתות יין: **ומקשינן אלא טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהם.** משום הכי פליגי רבנן עליה דר' יהודה. הא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן אפילו רבנן מודו דצריך לברך פעם אחרת בתחלה: **לימא תיהוי תיובתא דרבי יוחנן.** דאמר לעיל[ג] שינוי מקום אין צריך לברך ולא מפליג בין דברים הטעונין לדברים שאינן טעונין: **לאו אותביניה חדא זימנא.** לעיל: ה"ג **תניא כוותיה דרב חסדא חברים שהיו מסובין לשתות יין כו'.** והיינו כרב חסדא דאמר דברים שטעונין ברכה לאחריהן (א) אין צריך לברך, והא בהדיא מסייעא לרב חסדא מדקתני יין, אבל בההיא דלעיל לא תנא יין בהדיא: **ואומר עליו קידוש היום.** באמצע סעודתו: **ושני.** מיד אומר עליו ברהמ"ז ומפסיק כדאמר ר' יהודה לעיל[ד], ומיהו הואיל והגיע עונת קידוש צריך לקדש תחלה. לא[ב] גרסינן ראשון אומר עליו ברכת המזון שני אומר עליו קדושת היום:

גמרו

רשב"ם

מאן תנא עקירות. מאן תנא להך ברייתא' דקתני אע"ג דדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן צריך לברך, רבי יהודה היא: ה"ג **חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם כו'.** ולא גרסי' לשתות יין: **א"ר יהודה במה דברים אמורים כו'.** מכלל דרבנן פליגי עליה ברישא דאע"ג דלא הניחו שם מקצת חברים אין צריך לברך, כרב חסדא, דא"ר יוחנן בעירובין בפרק חלון (דף פב.) כל מקום שאמר ר' יהודה במה לחלוק, אימתי לפרש דברי חכמים בא: **ומקשינן אלא טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן.** משום הכי פליגי רבנן עליה דרבי יהודה, הא בדברים שאין טעונין אפי' רבנן מודו דצריך לברך פעם אחרת בתחלה: **לימא תיהוי תיובתא דרבי יוחנן.** דאמר לעיל[ג] שינוי מקום אין צריך לברך ולא מפליג בין דברים הטעונין לדברים שאינן טעונין: **לאו אותביניה חדא זימנא.** לעיל[ה]: **נימא תיהוי תיובתא נמי מהא.** שאם יצא אדם ויתרך להך קמייתא או ישבש אותה על ידי ברייתות אחרות, נותביה מהך: **להודיעך כחו דר' יהודה כו' כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע כו'.** אבל בשאר דברים לא היה יכול לומר (ב) טעונין ברכה למפרע כו' דהא אין צריכין ברכה לאחריהן במקומן. וליכא לאקשויי אדרבה לישמעינן דברים שאין צריכין ברכה לאחריהן במקומן, להודיעך כחן דרבנן דמקילין כל כך שאפי' (הם) [עליה'] אין צריכין לברך ומשום דכח היתרא עדיף, אין לומר כך, דאין כחן כח וחשיבות אם אין מצריכין לברך, דסברא הוא דכיון שלא היה היסח הדעת בינתים למה יחזור ויברך, אבל כח דר' יהודה עדיף טפי שמחמיר שתי חומרות על דברי חכמים, דלא מיבעיא דברים שאין צריכין ברכה לאחריהן במקומן שחייב (אחריהם) לברך אע"פ שחביריו פוטרין, אלא אפילו דברים הצריכין ברכה אחריהן במקומן נמי מחייב, הלכך הכא כח דאיסורא עדיף: °ה"ג **תניא כוותיה דרב חסדא חברים שהיו מסובין לשתות יין כו'.** והיינו כרב חסדא דאמר דברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן א"צ לברך, והא בהדיא מסייעא לרב חסדא מדקתני יין, אבל בההוא דלעיל לא תנא יין בהדיא. מיהו שמעינן משמעתין שינוי יין אין צריך לברך ברכת היין אבל מברך הטוב והמטיב, שינוי מקום בשבעת המינין שטעונין ברכה לאחריהן במקומן מעין שלש כגון אוכל בבית זה וחזר ואכל בבית אחר קודם שבירך אחריהן או שאכל בבית זה והלך לשוק וחזר וגמר סעודתו בבית אחר[ג], בכל אלו אין צריך לחזור ולברך תחלה דלקיבעיה קמא הדר, דהא תניא כוותיה דר"ח, אבל שאר פירות ומשקין שאינן משבעת המינין שאינן צריכין ברכה לאחריהן במקומן ואכל בבית זה וחזר ואכל בבית אחר צריך לברך תחילה, אבל מפינה לפינה בבית אחד אין צריך לברך כדתניא במתניתא דבי רב הינק, ומשום דקבעי למיתני ועקרו רגליהן כדי לילך לבית המדרש הלכך נקט חברים תלמידי חכמים: ה"ג **תנו רבנן בני חבורה שהיו מסובין וקידש עליהן היום, מביאין לו כוס של יין ואומר עליו קדושת היום באמצע סעודתו, והשני מיד אומר עליו ברכת המזון ומפסיק.** כדאמר ר' יהודה לעיל[ד], ומיהו הואיל והגיע שעת קידוש צריך לקדש תחלה. לשון אחר גרסינן ראשון אומר עליו ברכת המזון שני אומר עליו קידוש היום, ובתוספתא דברכות מוכח כלשון ראשון: **ר' יוסי אומר אוכלין והולכין.** עד שתגמר סעודתן אי נמי[ד] הולכין ואוכלין משתחשך, ור' יוסי לטעמיה דלדידיה אין מפסיקין כלל[ז]:

גמרו

לברך היינו לפניו ולא למפרע וכן פיר' רשב"ס[ה] ור"ת לקמן (ד' קג:) איתסר לכו למישתי עד דבריכיתו בפה"ג ואע"פ שלא היה יודע אם רוצים לשתות בלא ברכה מ"מ היה מורה להם שלא ישתו בלא ברכה **וכן נראה עיקר** דהא בפ' כל הבשר (חולין קז:) אמרינן השמש מברך על כל פרוסה ופרוסה לפי שמסיח דעתו ולא משמע שיצטרך בכל פעם לברך ברכת המזון. ועוד דלקמן[ה] גבי חד בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא בפה"ג ומייתי ראיה מהב וניברך דאסור למישתי עד שיברך ואי בפה"ג מייתי שפיר אבל אי אסור למישתי עד שיברך ברהמ"ז מנא ליה דאחר ברכת המזון יצטרך לברך בפה"ג אף על פי שיש לדחות דמוכח שפיר דאי אחר ברהמ"ז אין מברך בפה"ג דלא הוי הפסק בהב וניבריך אמאי אתסר למישתי אבל לא משמע הכי מדלא פי' עד דבריכיתו ברכת המזון ובפה"ג וסברא הוא כיון דהב וניבריך הוי הפסק כאילו כבר בירכו סגי בברכת בפה"ג כמו אחר ברהמ"ז. והא דתניא בתוספתא דברכות[ו] בעל הבית שהיה מיסב ואוכל קראו חבירו לדבר עמו אין צריך לברך כו' הפליג צריך ברכה למפרע וכשהוא חוזר צריך ברכה לכתחלה לאו כשחזר טעון ברכה למפרע אלא כשרוצה לצאת ומיירי שקראו להפליג ומברך שמא ישהה כדפרי' ותדע דאמרינן בפ"ג דיומא (ד' ל.) דיבר עם חבירו והפליג טעון נטילת ידים ומשמע דה"ה ברכת המוציא אבל ברהמ"ז לא קאמר דצריך ומיירי שלא ידע מתחלה שיפליג **ואין הלכה** כאותן ברייתות אלא אפילו ברכה לכתחלה לא צריך דקי"ל כרב חסדא דאמר לקיבעי' קמא הדר והנהו ברייתות וההיא דתוספתא אתו כרבי יהודה[ז]:

ועקרו רגליהם לילך לבהכ"נ כו'. **מכאן משמע** שאם שכח להתפלל ונזכר באמצע סעוד' והתפלל שא"צ ברכה אפי' לכתחל'. **ומה שהביא ה"ר יוסף טוב עלם ראיה** מפרק כיסוי הדם (חולין ד' פז.) דאמר מישתא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר שצריך לברך ברהמ"ז וליטול ידיו אינה ראיה דדוקא גבי ברהמ"ז אמרינן הכי דהוי הפסק וגמר סעודה אבל תפלה אע"ג דמיכל וצלויי בהדי הדדי לא אפשר אין בכך כלום: **תניא** כוותיה דרב חסדא °. **פי' רשב"ם** הא דלא מייתי כרב חסדא מרבנן דר' יהודה משום דבההיא לא קתני בהדיא יין. וזה פי' לפי שיטתו דגרסי' הכא יין. **וי"ל** משום הכי לא מייתי סייעתא מינה משום דאיכא דאמרי בסנהדרין (ד' כה.) דבמה נמי לפרש. **ואע"ג** דחזרו מייתי ראיה לרב חסדא דטעמא דשינוי מקום דצריך לברך משום שעמידתו ממקומו היא גמר אכילתו וה"ה נמי חזרו:

ה"ג

רבינו חננאל

מאן תנא עקירו' שצריך [להניח] שם זקן או חולה ר' יהודה היא דתניא חברים שהיו מסובין עקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש כשיוצאין אין טעונין ברכה למפרע וכשחוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה. א"ר יהודה בד"א כשהניחו שם זקן או חולה וכו'. **וכיון** דסלקא לדרב חסדא בקשיא אע"ג דמוקמי לה כר' יהודה שנויא הוא ולא סמכינן עלה אלא עבדינן כרב ששת דמחמיר ושפי עדיף. **וכן** ר' יוחנן כיון דאיתותב נדחו וקיימא לן דכל שנוי מקום צריך לברך וכן הלכה: **תניא** חברים שהיו מסובין לשתות יין ועקרו רגליהן וחזרו אין צריכין לברך. **ת"ר בני חבורה שהיו** מסובין וקדש עליהם היום מביאין לו כוס ראשון ומקדש שני מברך עליו ברכת המזון דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אוכלין עד שתחשך

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עירובין דף נ.], ב) תוספתא ברכות פ"ה ה"ג, ג) ריש קא ע"ב, ד) ק., ה) דף קג., ו) פ"ד ה"ח, ז) עיין תוס' חולין דף פו: בסוד"ה אסור ומהרש"א שם.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"ג וכו' לאחריהן במקומן אין צריך: (ב) רשב"ם ד"ה להודיעך וכו' לא היה יכול לומר כשהן יוצאין טעונין וכו' שאפילו הכי אין צריכין:

גליון הש"ס

גמ' אמר לך ר' יוחנן הוא הדין וכו'. ק"ל דאם כן גם מהאם ליכא תיובתא דיש לומר הברייתא דשנוי מקום צריך לברך אתיא כר"י וליה סבר כת"ק: רשב"ם ד"ה ה"ג תניא כוותיה דרב חסדא ובתוס' ד"ה תניא כוותיה דרב חסדא. קשה לי לאמאי לא הוכרח הא כפשוטו ניחא דלא מייתי ראיה מברייתא דלעיל ד"ל דנקט עקרו לרבותא דר"י וכדפרי' לעיל אליבא דר' יוחנן לזה מייתי סייעתא מהך ברייתא דלא קתני פלוגתא א"כ מדנקט עקרו מוכח דדוקא בטעונה ברכה במקומה:

הגהות וציונים

א] יש להוסיף במקומן וכ"ה ברשב"ם: ב] ל"א גרסינן וכו' כצ"ל (גנזי יוסף) וכ"ה ברש"י שעל הרי"ף וברשב"ם: ג] "בבית אחר" ליתא בכת"י ובדפו"י: ד] האי "אי נמי" פירושו אפילו (מצור דבש) ועי' השלמות: ה] רשב"א כצ"ל (קרבן נתנאל סימן י אות פ, רי"א חבר בילקו"מ). ועי' רש"ש ריש קג ע"ב:

א גמרו כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון והשני אומר עליו קדושת היום אמאי ונימרינהו לתרוייהו אחדא כסא אמר רב הונא אמר רב ששת אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק (א) לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ולא והא תניא (ב) הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה על הכוס (א) ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו אין לו שאני והא יו"ט שחל להיות אחר השבת דאית ליה ואמר רב יקנ"ה אמרי מדלא אמר זמן מכלל דבשביעי של פסח עסקינן דכל מאי דהוה ליה אכיל ליה ולית לי' והא יו"ט ראשון דאית ליה ואמר אביי יקזנ"ה ורבא אמר יקנה"ז אלא הבדלה וקידוש חדא מילתא היא ברכת המזון וקידוש תרי מילי נינהו: גופא יום טוב שחל להיות אחר השבת רב אמר יקנ"ה ושמואל אמר ינה"ק ורבה

תוספות

(ג) ה"ג **ראשון** אומר עליו ברכת המזון. להפסיק והשני אומר עליו קידוש היום סמוך לסעודת שבת ולגירסא זו אתי שפיר הא דמשמע לעיל (ד' ק: ושם) דמפסיק לר' יהודה בעקירת שלחן קודם קידוש לפי שהיו רגילין לעקור שלחן לפני ברכת המזון אבל ספרים דגר' ראשון אומר עליו קידוש היום וטעמא שאינו יכול לטעום מכוס ברהמ"ז בלא קידוש קשה מנא ליה לעיל דמפסיקין לרבי יהודה בעקירת שלחן קודם קידוש. והא דקתני בתוספת' דברכות (ה) אורחין שהיו מסובין אצל בעל הבית וקדש עליהן היום עקרו עם חשיכה לבית המדרש חזרו ומזגו להם את הכוס אומר עליו קידוש דברי רבי יהודה וברכת המזון לא מזכיר כלל היינו משום דמתחלה עשו ברהמ"ז קודם יציאתם לעשות הפסק בין סעודת חול לסעודת שבת ולכך נמי עשו עקירה לבית המדרש: **ונימרינהו** לתרוייהו אחד כסא. לר' יוסי פריך כיון דתרוייהו אסעודת שבת קאתו כדפרישית לעיל (ד' ק.(ט)) דהך סעודה עולה לו לסעודת שבת הוה ליה למימר תרווייהו אחד כסא אבל לר' יהודה לא פריך כיון דברכת המזון אסעודת חול וקידוש על סעודה הבאה אין לומר שניהם על כוס אחד: **שאין** אומרי' שתי קדושות על כוס אחד. **ויש נוהגין בחופה** מטעם זה שלא לומר שבע ברכות על כוס ברכת המזון אלא מביאין כוס אחר ואין מברכין על השני בפה"ג כיון שכבר בירך על כוס ברכת המזון כי אין נכון לברך פעמים. **אך רבינו משולם** היה אומר הכל על כוס אחד דלא דמי לברכת המזון וקידוש דתרי מילי נינהו כדאמרי' בסמוך אבל הכא חדא מלתא היא דברכת המזון גורם לברכת נישואין. **וברכת אירוסין ונישואין** נהגו לומר על שתי כוסות וטעמא דרגילים זה בלא זה כדאמרינן בכתובות (ז:) מברכין ברכת האירוסין בבית אירוסין וברכת חתנים בבית חתנים. ועוד דנהגו לקרות כתובה בינתים והוי הפסק ולכך מתכוונים ולכך צריך ב' כוסות: **מיתיבי** הנכנס לביתו כו'. הוה מצי למיפרך ממתני' דאלו דברים (ברכות נא:) דמייתי בסמוך (לקמן קג.) ב"ש אומרים נר ומזון ובשמים והבדלה כו' אלא פריך מברייתא משום דבעי לשנויי אין לו שאני כדקתני בברייתא אין לו אלא כוס אחד כו' ודרך הש"ס להקשות ממקום שמואל לתרץ בפשיטות: **מניחו** לאחר המזון. **הקשה ה"ר נסים** איך יאכל קודם הבדלה הא אמרי' לקמן (קז.) אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל ואימר נמי בת טוות כדאמרינן לקמן (שם). **ותירץ** דהכא איירי כשאכל מבעו"י עד שחשיכה לו ואע"ג דמפסיקין להבדלה לשמואל (ב) וכ"ש לר' יהודה דמחמיר טפי והך ברייתא מוקי לה בסמוך (ג) כב"ש ואליבא דרבי יהודה הא דקאמר מניחו לאחר המזון לא שמותר לאכול אלא כלומר כשיפסיק סעודתו בברהמ"ז אז יבדיל. וקשה דלשון הנכנס לביתו משמע שלא התחיל לאכול מבעו"י. ועוד הקשה מורי ה"ר יחיאל דלקמן (ד' קה:) אמרי' על הך ברייתא ש"מ טעם מבדיל ולפירוש רבינו נסים דמיירי באכל מבעוד יום אין להוכיח כלום. **אלא י"ל** דודאי בחנם אין לו לאכול קודם הבדלה אבל כשאין לו אלא כוס אחד מותר לאכול קודם הבדלה כדי לעשות על הכוס ברכת המזון: **דאית** ליה ואמר רב יקנ"ה. **פי' בקונטר'** (ג) דס"ד דביו"ט ראשון של פסח מיירי דאית ליה כוסות טובא כדתנן (לעיל ד' צט:) לא יפחתו לו מד' כוסות. וקשה דהא כל ד' כוסות צריכי כל חד למילתיה. ועוד דבסמוך דפריך מיקנה"ז לימא דבשמיני של חג מיירי דליכא זמן (י) ואכיל ושתה כל מה דהוה ליה. ועוד דאכיל כל מה דהוה ליה לשון אכילה לא היה לו להזכיר אכוסות. **לכך נראה לפרש** דביום טוב ראשון מסתמא אדם מכין הרבה ובשמיני של חג נמי שהוא רגל בפני עצמו (כ) רגילין להכין הרבה כדתנן (חולין ד' פג.) ד' פרקים בשנה צריך הטבח להודיע אמה מכרתי לשחוט ותשיב יו"ט האחרון של חג: **רב** אמר יקנ"ה. **ומה שאין מזכיר בשמים פירש רשב"ם** דטעם בשמים משום איבוד נשמה יתירה וביום טוב נמי איכא נשמה יתירה. וקשה דאם כן במוצאי יום טוב אמאי לא תקינו בשמים. **לכך נראה** דביום טוב ליכא נשמה יתירה והכא אין מזכיר בשמים משום דשמחת יום טוב ואכילה ושתיה מועיל כמו בשמים ויש טעמים לא נכונים וזה הטעם נכון ועיקר (ל): **יקנ"ה.** יין ברישא **וא"ת** אמאי לא תקינו נמי בברכת המזון יין ברישא כמו בכל מקום וליכא למימר דפטר ליה יין שבתוך הסעודה דכיון דאמר הב ונבריך איתסר למישתי. ויש לומר דברכת המזון בא לשם גמר סעודה ומפסיק לכל מה שלפניו כדאמרינן לקמן (ד' קג:) דברכת המזון עקר דעתיה ממשתיא וצריך לברך אכסא דברכתא אף על גב דבירך אכסא קמא והשתא הכוס בידו ודעתו לשתות אח"כ אפילו הכי הוה הפסק לכך תיקנו לברך איין אחר ברכת המזון שאם יברך קודם יצטרך לברך שנית:

רבה

רש"י

גמרו. סעודתן: (א) אומר עליו כו'. ר' יוסי קאמר לה: משלשלן. עד לאחר המזון, אלמא אמרינן שתי ברכות על כוס אחד הבדלה וברהמ"ז: ואמר רב יקנ"ה. כדמפרש בשביעי עסקינן ובשביעי ליכא זמן, ומכל מקום שמעינן מינה קידוש והבדלה על כוס אחד: ומשנינן מדלא קאמר זמן בשביעי של פסח עסקינן. דשמא עני הוא ואין לו אלא כוס אחד: והא יום ראשון דאית ליה. דאפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות (ג): קידוש והבדלה חדא מלתא היא. דתרוייהו משום קדושת ימים טובים נינהו, וההבדלה עצמו הוא מזכיר קדושת יו"ט דהמבדיל בין קדש לקדש קא מברך (ד):

רשב"ם

גמרו. סעודתן: כוס ראשון אומר עליו ברכת המזון כו'. ר' יוסי קאמר לה, ורבותא הוא שאינו צריך לקדש מיד אלא יגמור סעודתו ויברך ברכת המזון ואח"כ יקדש, ומיהו אם פרס מפה וקידש מודה רבי יוסי דכל שכן דשפיר טפי, דאי לא תימא הכי אלא דוקא קאמר רבי יוסי ראשון מברך עליו ברהמ"ז אם כן שמואל דאמר (לעיל דף ק סוף ע"א) כמאן: ולימרינהו תרווייהו אחד כסא. קידוש היום וברכת המזון, ולרבי יוסי קא פריך, דאילו לרבי יהודה כיון דמפסיקין וצריך עקירת שלחן צריך שני כוסות: שני קדושות. ברכת המזון קורא קדושה כקידוש היום, כלומר שתי מלות: חבילות חבילות. דמיחזי עליה כמשוי: מברך על היין. תחלה לפי שהוא תדיר ותדיר קודם (ה): על המאור ועל הבשמים. כב"ש מוקמינן לה במסכת ברכות בפרק אלו דברים (ד' נב.(ו)) דאמרי מאור ברישא ואחר כך בשמים, והבדלה לבסוף לפי שאלו הראשונות קצרות וברכת הבדלה ארוכה לפיכך אומרה לבסוף: משלשלן. לשון שלשלת, שמחברם יחד עם ברכת המזון, אלמא אמרינן שתי ברכות על כוס אחד הבדלה וברכת המזון: [אין לו שאני]. דלית ליה יין לשני כוסות, ואנן בדאית ליה עסקינן: אחר השבת. מוצאי השבת: דאית ליה וקאמר רב יקנ"ה. קס"ד בי"ט הראשון של פסח שחל להיות אחר השבת עסקינן דאית ליה כוסות הרבה, דתנן לעיל (ד' צט:) אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות, ואמר רב יקנ"ה, אלמא קידוש והבדלה על כוס אחד מצי אמר: ומשני מדלא אמר רב יקנה"ז אלמא בשביעי של פסח עסקינן. דשמא עני הוא ואין לו אלא כוס אחד, וטעמיה דרב לקמיה אפרשנו במקומו וכן דרבא ודאביי: והא יו"ט ראשון דאית ליה. דאפי' עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות: קידושא והבדלה חדא מילתא היא. תרוייהו משום קדושת ימים טובים נינהו, וההבדלה עצמה הוא מזכיר קדושת יו"ט דהמבדיל בין קדש לקדש מברך (ד): גופא יו"ט שחל להיות אחר השבת. [דהשתא] צריך להבדיל ולקדש, ומשמע שאם לא היה יום טוב לא היו חולקין האמוראין הללו אלא כולי עלמא מודו יין מאור והבדלה, והשתא דאיכא קדושת היום פליגי, ולפיכך צריך ליתן טעם לכל דבריהם ולומר שהקידוש גורם לשנות את הסדר מכמות שרגיל: רב אמר יקנ"ה. ס"ל קדושת היום עדיפא מהבדלה, אי נמי דכי מבדיל ברישא מיחזי דהוי עליה קדושת היום כמשוי, ולפיכך יין קודם לקידוש כבית הלל (ברכות דף נא:) דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואחר הקידוש נר והבדלה כשאר מוצאי שבתות שהנר קודם להבדלה: ושמואל אמר ינה"ק. שמואל סבירא ליה הבדלה קודם לקידוש, כדמפרש טעמא לקמיה משל דרבי יהושע בן חנניא למה הדבר דומה למלך שיצא ואפרכוס נכנס מלוין את המלך השבת להבדיל ואח"כ יוצאין לקראת אפרכוס לקראת יו"ט לקדשו, ועל מלתיה דשמואל אמר לה בהדיא בברכות בירושלמי באלו דברים (ז), רבי חנינא אמר ינה"ק ואתי רבי חנינא כשמואל דא"ר חנינא בשם שמואל משל למלך יוצא ושלטון נכנס מלוין את המלך ואח"כ מכניסין את השלטון, הלכך יין תחלה ואח"כ מאור ואח"כ הבדלה, דכיון דהבדלה קודם לקידוש יעשה כל סדר הבדלה כדין מוצאי שבתות דעלמא, ואח"כ יקדש. ומה שאין נותנין האמוראין סימן לבשמים, לפי שאין מברכין על הבשמים ביו"ט, שהרי גם ביו"ט יש לנו נשמה יתירה כשבת:

ורבה

עין משפט נר מצוה

טו א מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה יג סמג עשין כט טור שו"ע אורח חיים סימן רעא סעיף ו:

רבינו חננאל

גמרו כוס ראשון אומר עליו בהמ"ז והשני מקדש עליו. **ואמרינן** ונמרינהו כלהו בחד כסא. **ודחי'** לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד מאי טעמא לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות. **ולא והתניא הנכנס לבית במוצאי שבת** מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן אחריו הנה אומר שתי קדושות על כוס אחד. **ושני'** לית ליה שני. **והא** יו"ט אחר שבת דאית ליה ואמר רב יקנ"ה. **ודחי'** מדלא אמר רב זמן ש"מ דהאי יום טוב אחר שבת דקתני רב יקנ"ה בשביעי של פסח עסקי' דלית ליה יין דכל דהוה ליה שתיה. **והא** יו"ט [ראשון] דאית ליה ואמר אביי (יקנ"ה) [יקזנ"ה] ורבא אמר יקנה"ז. **ופריק** כי קאמרי' שתי קדושות אבל קידושא ואבדלתא חדא קידושא היא כלומר ברכת המזון והקידוש של יום שתי קדושות הן ומאי שנא ופירוש קידוש היום והבדלה תרוייהו קודם אכילה הן. קידוש וברכת המזון הקידוש קודם אכילה וברכת המזון אחר הסעודה לפיכך שתי קדושות הן. **ואסיקנא** יום טוב שחל להיות אחר השבת הלכתא כרבא דאמר יקנה"ז:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות מט. סוטה מ.], **ב)** לקמן קה: ברכות נב. [תוספתא דברכות פרק ה הל' לב], **ג)** לעיל דף צט:, **ד)** חולין כו:, **ה)** לקמן קיד., **ו)** ולקמן קו רע"א, **ז)** פ"ח סה"א, **ח)** פ"ה ה"ג, **ט)** [בד"ה ר"י אומר], **י)** סוכה דף מז., **כ)** סוכה דף מח:, **ל)** [וכן כתבו תוספות ביצה לג: ד"ה כי סוינן].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גמרו סעודתן כוס ראשון אומר עליו כצ"ל וסד"א: **(ב)** תוס' ד"ה מניחו וכו' לשמואל. נ"ב לעיל בדף ק' סוף ע"א: **(ג)** בא"ד מוקי לה בסמוך נ"ב בתחלת דף ק"ו:

ליקוטי רש"י

לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות. שנראה כמי שהיו עליו למשאוי וממהר לפרק משאו [סוטה ח.]. **מניחו לאחר המזון ומשלשלן.** לשון שלשלת כלומר סודרן לאחר המזון [ברכות נב.].

הגהות וציונים

א] "על הכוס" ליתא בכת"י ובתוספתא, ובאמת הוא מיותר (דק"ס): **ב]** שייך לעיל ע"א על דברי רבי יהודה (דבש תמר): **ג]** צ"ל פי' רשב"ם (דבש תמר):

גָּמְרוּ כּוֹס רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ עָלָיו בִּרְכַּת הַמָּזוֹן וְהַשֵּׁנִי אוֹמֵר עָלָיו קִדּוּשַׁת הַיּוֹם - שברכת המזון קודמת לקידוש היום, מפני שהיא תדירה יותר, או מפני שכבר אכל ונתחייב לברך קודם שקידש היום (בעל המאור. וראה דבר שמואל). ויש שפירש, שברכת המזון קודמת לקידוש, שנחשבת כעקירת השולחן לכבוד שבת (הערות הגרי"ש אלישיב).

וְנִימְרִינְהוּ לְתַרְוַיְיהוּ אַחָדָא כָּסָא - וקושיא זו היא רק על רבי יוסי שסובר שאינם מפסיקים באמצע הסעודה, אבל על רבי יהודה לא קשה, שכיון שלדעתו מפסיקים באמצע הסעודה בברכת המזון ועקירת שולחן, מובן מדוע צריכים לאומרם על שתי כוסות (רשב"ם), שהרי הטעם שצריכים לעקור השולחן הוא כדי שהקידוש לא יראה כהמשך של הסעודת חול, ומאותו טעם עצמו צריכים גם לקדש על כוס אחרת, כדי שלא יראה שהוא כהמשך של הסעודת החול (דבר שמואל).

לְפִי שֶׁאֵין עוֹשִׂין מִצְוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת, מפני שנראה שהן עליו כמשא שממהר לפורקו מעליו (רשב"ם; רש"י סוטה ח, א ד"ה חבילות, ותוס' שם ד"ה והא). ויש שפירש, מפני שצריך שיהיה לבו פנוי למצוה שעוסק בה, ולא יהיה עסוק במצוה נוספת (תוס' מו"ק ח, ב ד"ה לפי. וראה ארעא דרבנן מערכת א סוף אות ב שהקשה, שלאחר שסיים לברך ברכת המזון, לבו פנוי, ומדוע אינו יכול לקדש עליו). ודין זה הוא מדרבנן (תוס' סוטה שם). ויש אומרים שהוא מדאורייתא (מצפה איתן כאן, בדעת התוס' במו"ק שם).

מִכְּלָל דִּבְשִׁבְיעִי שֶׁל פֶּסַח עַסְקִינַן וְכוּ' - והיינו שיום ראשון של פסח חל ביום ב', ושביעי של פסח חל במוצאי שבת. ואף שאין פסח חל ביום שני, שהרי הכלל הוא ש'לא בד"ו פסח', בזמן חז"ל שקידשו בית דין את החודש על פי הראיה, כלל זה אינו קיים, ואפשר שיחול ביום שני (אור חדש, על פי רש"י לעיל נח, ב ד"ה בשני. וראה תוס' שם ד"ה כאילו, וצל"ח כאן). ויש שפירש, שכוונת הגמ' ליום טוב שני של גלויות [של שביעי של פסח], והיינו שיום ראשון של פסח חל ביום א', והיום השמיני שהוא יום טוב שני של גלויות, חל במוצאי שבת (רבינו פרץ).

אֶלָּא הַבְדָּלָה וְקִידּוּשׁ חָדָא מִילְּתָא הִיא, ששניהם נאמרים משום קדושת היום, ובהבדלה עצמה מזכיר את קדושת היום טוב, שאומר [במוצאי שבת ליום טוב] 'המבדיל בין קודש לקודש' (רשב"ם. וראה בפירוש הר"ן על הרי"ף). ויש שפירש, שקידוש והבדלה אי אפשר לזה בלא זה, שבשעה שיצאה השבת, נכנס יום טוב (מהר"ם חלאווה).

בִּרְכַּת הַמָּזוֹן וְקִידּוּשׁ תְּרֵי מִילֵּי נִינְהוּ, ולכן אין לומר את שתיהן על כוס אחת. ומטעם זה הוא הדין ברכת המזון והבדלה, תרי מילי נינהו ואין לאומרם על כוס אחת, ומה ששנינו בברייתא שהנכנס לביתו במוצאי שבת ואין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומברך עליו ברכת המזון וגם אומר עליו הבדלה, הוא משום שאין לו כוס נוספת, וכתירוץ הגמ' לעיל [ותירוץ זה נשאר גם למסקנת הגמ'] (ע"פ רשב"ם ותוס' להלן קו, א ד"ה ושמע; וכן דעת הראב"ד שבת כט, יב). ויש שפירש, שלמסקנת הגמ' יכול לומר ברכת המזון והבדלה על אותו כוס גם אם יש לו כוס נוספת, ששניהם על דבר שכבר היה, ברכת המזון על האכילה שאכל, והבדלה על הזמן שכבר עבר, דהיינו השבת שעברה (מגיד משנה שם, בדעת הרמב"ם שם. והמכתם והמאירי כתבו בדעת הרמב"ם, שהטעם שיכול להבדיל על אותה כוס, מפני שהבדלה היא מדרבנן [ולשיטתו מותר לעשות מצוה דאורייתא יחד עם מצוה דרבנן], וראה דבר שמואל).

■ להלכה, האוכל בערב שבת וגמר סעודתו וקידש היום קודם שבירך ברכת המזון, מברך ברכת המזון על כוס ראשון, ואחר כך אומר קידוש היום על כוס שני. ואינו אומר שניהם על כוס אחד, שאין עושים מצוות חבילות חבילות (שו"ע או"ח רעא, ו, ומשנ"ב שם, כח).

האוכל בשבת וחשכה, גומר סעודתו ומברך ברכת המזון על הכוס, ואחר כך מבדיל עליו. ואם יש לו שתי כוסות, מברך ברכת המזון על הראשון, ואחר כך מבדיל על השני, שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, לפי שאין עושים מצוות חבילות חבילות [ורק אם אין לו אלא כוס אחד מותר, כדעת הראב"ד] (שו"ע שם רצט, ד, ומשנ"ב שם, יג, ובמשנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 17. וראה שם פרטים נוספים).

גּוּפָא יוֹם טוֹב שָׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת רַב אָמַר יְקָנֶ"ה וְכוּ', ובכל הדעות בגמ' לא הוזכרה ברכת הבשמים, ומשמע שבמוצאי שבת שחל ביום טוב אינו מברך על הבשמים כמו בכל מוצאי שבת, וטעם הדבר, מכיון שהבשמים באים להשיב את הנפש על איבוד הנשמה היתירה שמסתלקת במוצאי שבת, וכאן שהוא יום טוב שגם בו יש נשמה יתירה, אינו צריך לבשמים (רשב"ם). ומה שלא תיקנו לברך על הבשמים גם במוצאי יום טוב (קושיית התוס'), כיון שהנשמה היתירה שבאה ביום טוב היא פחותה משל שבת, והסתלקותה אינה חשובה כל כך שיצטרכו לברך על הבשמים מחמתה (פסקי הרי"ד, וראה מאירי). ויש שכתב שהנשמה היתירה שבאה ביום טוב אינה מסתלקת במוצאי יום טוב (האמונה והביטחון [המיוחס לרמב"ן] כא), כיון שקדושתה באה על ידי ישראל שמקדשים את החודשים, ומעלה שבאה על ידי עבודתו של האדם אינה מסתלקת ממנו, מה שאין כן שבת שקדושתה בידי שמים (דבר שמואל בשם השפת אמת; קדושת לוי פסח). ויש שסובר שיום טוב אין בו כלל נשמה יתירה [ולכן אין מברכין על הבשמים במוצאי יום טוב], ומה שאין מברכין עליהם במוצאי שבת שחל ביום טוב, הוא משום ששמחת יום טוב ואכילה ושתיה מועילות כמו בשמים (תוס' ד"ה רב). ויש שסובר שאף במוצאי שבת שחל ביום טוב יש לברך על הבשמים (אור זרוע ב, צב; מרדכי ביצה תרצג, בשם רבינו גרשום ורבינו משולם), ומה שלא הוזכרה כאן גם ברכת הבשמים, כי בכל מקום הם באים יחד (ראבי"ה ב, תקכה), או שכיון שאינה מצוה אלא מנהג, אינה חשובה לתת בה סימן יחד עם האחרים שהם מצוה (אור זרוע שם). ■ להלכה אין מברכים על הבשמים במוצאי שבת שחל ביום טוב (משנ"ב תעג, ג).

וְרַבָּה אָמַר יַהֲנֵי"ק, והטעם שמקדים את ברכת היין, כיון שהיא תדירה יותר מברכות הקידוש וההבדלה, ו'תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם' (רשב"ם), ויש שביאר שהטעם שמקדים את ברכת היין הוא כדי לסמוך אותה לברכת ההבדלה, שלא יאמרו שאין היין בא אלא בשביל ברכת הקידוש שהיא חשובה יותר ולא בשביל ההבדלה, ובכך שמסמיך את ברכת היין לברכת ההבדלה הוא מראה שהיין בא גם בשבילה (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]).

מַרְתָּא אָמַר מִשְּׁמֵיהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ נִיהָ"ק, ואין נוהגים לפי הסדר שנוהגים בכל מוצאי שבת שברכת הנר היא לאחר ברכת היין, שאם היה עושה כן לא היה נראה שברכת היין מתייחסת גם לקידוש שבא בסוף, ובמה שמשנה ממנהגו ומסמיך את ברכת היין להבדלה, מוכיח שכוונתו בברכת היין אף על הקידוש, אך אין להסמיך משום כך את ברכת היין לגמרי לברכת הקידוש ['נהי"ק'], שאם כן היה נראה שברכת היין מתייחסת רק לקידוש שהוא חשוב יותר ולא להבדלה (שלמי תודה). ויש שאכן גרס 'נהי"ק', כדי להסמיך את ברכת היין לשניהם, אבל את ברכת הנר אומר אף בלא כוס אם אין לו, ולכן לא הוצרכו להסמיך לה את ברכת היין (רשב"ם).

וְאִפַּרְכוֹס - שר העיר, בלשון יווני (מוסף הערוך).

אַבֵּיי אָמַר יַקְזָנֵי"ה, כדי להסמיך את ברכת הזמן לקידוש ככל האפשר, כי ברכת 'שהחיינו' היא על קדושת היום שהיא ענין הקידוש (רשב"ם, אולם ראה הגהות ראי"מ הורוויץ שכתב, שברכת 'שהחיינו' שייכת גם להבדלה), ויש שביאר שהוא כדי להפסיק בין הקידוש להבדלה ככל האפשר (צל"ח, ע"פ רשב"ם ד"ה קינ"ה).

וְרָבָא אָמַר יַקְנָהָ"ז, שכיון שברכת הזמן אינה נאמרת דוקא על הכוס, על כן מסדרה בסוף (רשב"ם), ומכל מקום אין ברכת הזמן נחשבת להפסק בין ברכת היין לשתיה, כיון שלכתחילה מצוה לברכה על הכוס (הגהות ראי"מ הורוויץ).

וְהֵילְכְתָא כְּרָבָא, ואף שבכל מקום הכלל הוא שהלכה כרבא [חוץ מיע"ל קג"ם] (ב"ק עג, א), הוצרכו לפסוק כאן הלכה כרבא, מכיון שנחלקו בזה אמוראים נוספים, והכלל שהלכה כרבא נאמר דוקא במה שנחלקו בו רק אביי ורבא (תוס' ד"ה והלכתא), ויש שפירש שתחילה פסקו כאן הלכה כרבא, ורק אחר כך נקבע הכלל שבכל מקום הלכה כמותו (תוס' רי"ד). ■ להלכה, סדר הברכות במוצאי שבת שחל ביום טוב הוא יקנה"ז. ובליל הסדר, אם שכח ולא הבדיל יחד עם הקידוש, ימתין עד סיום ההגדה שאז שותה את הכוס השניה ויברך עליה גם את ברכת הנר וההבדלה (שו"ע או"ח תעג, א ומשנ"ב שם, ה, וראה שם במהדו' דרשו הע' 16).

בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים מְאוֹר וְאַחַר כָּךְ בְּשָׂמִים וּבֵית הִילֵּל אוֹמְרִים בְּשָׂמִים וְאַחַר כָּךְ מְאוֹר, שלדעת בית שמאי מקדימים את ברכת הנר הואיל וההנאה ממנו באה מיד כשמביאים אותו, ואילו מהבשמים אין ההנאה באה אלא כשמריח בהם, ולדעת בית הלל יש להקדים את הבשמים כיון שהם באים לכבודה של שבת, להשיב את נפשו על איבוד הנשמה היתירה (ריטב"א ברכות נב, ב). ויש שביאר בדעת בית הלל, שהברכות הם לפי סדר מעלת החושים, תחילה מברך על היין שהנאתו היא על ידי חוש הטעם שהוא היותר עב מכל החושים, שאינו מרגיש אותו אלא כשהוא נוגע ממש בגופו, ואחריו על הבשמים שהנאתם היא על ידי חוש הריח שהוא דק יותר, שנהנה בו מרחוק קצת, ואחריו על הנר שהנאתו הוא על ידי חוש הראיה, שהוא עוד יותר דק, שהשגתו מגיעה עד השמים [שיכול לראות את צבא השמים], ואחר כך ברכת ההבדלה שהיא השגת השכל שמבדיל בין הקודש ובין החול, והשכל הוא הדק שבכולם שעל ידו משיג האדם גם במה שאינו יכול לראות (רשב"ץ מאמר חמץ קטז).

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן נָהֲגוּ הָעָם כְּבֵית הִילֵּל וְאַלִּיבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, והיינו שכך ההלכה, שלא כמו שמתפרשת הלשון 'נהגו' במקומות אחרים (ראה תענית כו, ב) שאין ההלכה כן אלא שאין מוחין ביד הנוהגים כן (תוס'), שאין לפרש כך אלא אם יש מי שאומר שההלכה כפלוני, ואחר חולק ואומר שרק נהגו כן, אבל כאן נאמר בסתם שכך הוא המנהג (תוס' ברכות נב, ב ד"ה נהגו), ובודאי שכוונת הגמ' כאן לומר שכך היא ההלכה, שאם לא כן לא היה רבא נוהג כך לכתחילה (חתם סופר השלם).

חֲזִיֵּיהּ דְּבָרֵיךְ בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן אֲפָסָא קַמֵּיהּ וְהַדַּר בָּרֵיךְ אַפְסָא דְּבָרְכָתָא, שבת היה, ובירך על הכוס הראשון, שהוא הכוס של קידוש, ושוב חזר ובירך אחרי הסעודה על הכוס שבירך עליו ברכת המזון (רשב"ם ותוס') ויש שכתב, שכוס ראשון היינו הכוס הראשון ששתה בתחילת הסעודה (רש"י), שיש להעמיד שסעודה זו היתה סעודה שלישית שאין בו קידוש. וכאן מה שראה שבירך על היין, היינו על היין ששתה קודם שהתחיל לאכול, כי מה ששותה בתוך הסעודה ודאי שאינו פוטר את היין ששותה בסוף הסעודה, כיון שהיין שבתוך הסעודה בא לשרות האכילה שבמעיו, והיין שבסוף הסעודה הוא בשביל הנאת השתיה (ראה ברכות מב, ב), אבל כאן שבירך על מה ששתה קודם האכילה, היה עליו לפטור בזה את היין ששותה בסוף הסעודה, הואיל ובשניהם כוונתו שוה לשם הנאת השתיה (אור חדש).

תִּינַח בֵּי רֵישׁ גָּלוּתָא דְּהָכִי עָבֵיד דְּסָפֵק מַיְיתֵי לָן סָפֵק לֹא מַיְיתֵי לָן, שכשהיו סועדים בביתו של ריש גלותא היו מברכים על כל כוס שהביאו להם בשעת הסעודה, שלא היו יודעים כמה ישקו אותם, ואם כן כל כוס ששותה דינה כמו הכוס הראשונה שבתחילת הסעודה (רשב"ם), ואף שהמתארח אצל חבירו דעתו על כל מה שיתן לו בעל הבית ואינו חוזר ומברך (ראה ברכות מב, א ושו"ע או"ח קעט, ה), כאן מדובר שכבר עקרו את השולחן מלפני כולם כולל הריש גלותא, כמו שעושים בסיום הסעודה, ועל כן יש כאן היסח הדעת, ומה שסומך על דעת בעל הבית, הוא דוקא קודם עקירת השולחן של בעל הבית (בית דינו של שלמה, ד). ויש שכתב, שריש גלותא לא היה מזמין את האורחים אלא היה עורך סעודות לכל מי שירצה לאכול, ובאופן זה אין האורח סומך על דעת בעל הבית, שאין אומרים כן אלא במקום שהבעל הבית הזמינו לסעודה, שאז בעל הבית משועבד לו ולכן הוא סומך על דעתו (הערות הגרי"ש אלישיב).

ויש לברך שעל הכוס של ברכת המזון [וכפי שהובא קודם לכן אודות מנהגו של רבא], וכוונת הגמ' היא שכיון שאין מביאים כוס אלא לפני המזמן, ובבית ריש גלותא היו הרבה אנשים ולא היתה הכוס מספיקה לשתיית כולם, ואם כן לא היו בטוחים שיוכלו לשתות הימנה, ולכן צריך כל מי שהגיעה אליו הכוס לחזור ולברך (תוס' ד"ה לא, ע"פ מהרש"א).

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) גיטין נב:, 3) סנ נג:, ג) [גיטין נב: תוספתא גיטין פרק ה הל' לא], ד) מולין קף סו:, ה) [ערל' ד"ה ומאא סוף לב: ושו"ב], ו) פרק ח סה"א ועי"ש, ז) [עיוין קף נכ:], ח) [וע"ש תוספות גיטין נב: ד"ה ומפני ותוספות יבמות נב: ד"ה וכן], י) בע"ב ד"ה אמור, כ) עיין תשובות רשב"ש סי' פד והמחבר הפרדס סי' פד ומהגר"י ווטרי עמ' 39.

הגהות הכ"מ

(ב) גמרא למפי עבדינן לפסק מיימוי: (ב) רש"י ד"ה לפסק קמא כשמתמהל לשמות הס"ל והטור ממתק: (ג) ד"ה לפ הוה ידעינהו מ' משקו לפי תנ תנה בפ' קמא לפ' ובי ברכיהו אקמא לא היה דעתיכו אבמא אחרינא וה"ל כל כוס בתחלת סעודה ומשום הכי פיטו למיהדר ובכוי: (ד) רשב"ם ד"ה ונהב לפמר וכו' הקידוש עושהו קודם המזון והבדלה (ה) ד"ה קנ"ה ומי"ה מיט הילה וכו' ומתמיה מהבדלה מברכת יין ס"ל ומיוש לפמה ומיבש על ממקן: (ו) ד"ה והלכתא וכו' דכוי מבדיל:

הגהות ציונים

ל) בכה"י הדפו"י נדפ"ק. רעוי השלמות על גמ' רש"ם ותוס': ב) בכה"י אוהא (בפקום "אאי הני עלמי") **דיבא דאיבא** וכ"ה בראש"ש: ג) בכה"י דמן הכיכי עביד (ולשון ישר הוא (דק"ש אות ש) "להו ולהלן צ"ל ורובין נמי (באה"מ): ד) כן גורסים בגמ' רש"י והרשב"ם וכ"ה בכה"י (במקום "דהכי עביד דפסק מיימוי לן פסק לא מיימוי לך") ועי' תוס':

רבה אמר יהנ"ק וה"ו אמר קנ"ה. **רשב"ם מפסק הגילפ"ן** מפוש דהא ומפוא"ל ולוי מבריש היו. **ומין צריך** להפך מפוש זה דהגמ' נקט כל פוחם שמוכיח יין מפלה יקנ"ק יהנ"ק ומפ"ב פוחם שמוכיחים קידוש בריפה קנ"ם ומפ"ב נר מפלה נקנ"ק ניה"ק. ומיהו בירוצ"ל מפמע כפירוש רשב"ם:

קני"ה. פירש רשב"ם דרוקה למזון יין להבדלה מפוש דמקדשין על הפת ומין מבדילין על הפת. **ולפי מה שפירש ר"ש** לקמן (ד' קו: בד"ה מקדש) לעין מקדשין על הפת יש לפרש שפת הי' מרפיק יין מן הבדלה יפמרי שמיגו גא מלא בצבול קידוש שהוא לכבוד יו"ט:

והלכתא ברבא. פפוש [מיוק] פמוקמין אלמנין לפסוק כרבה ולא פפוש פבני דקני"ל (ר"ן פ"ק ד' עב.) בכולי גמרא כרבא לגבי פבני בר מיני"ל קנ"ם:

ואמר רבי יוחנן נהגו העם בבית החיים. ופשמע פולק רבי יוחנן פמפס פפצלון ימיל היה שופה פופס ופיכא למימר שבלשון בריפא הידר אבשמים ומאי היא דתנן בית שמאי פומרים נר ומזון בשמים והבדלה ובית הילל פומרים נר ובשמים ומזון והבדלה עני רבא בתריה ואמר זו דברי ר' מאיר אבל ר' יהודה פומר אין נחלקו בית שמאי ובית הילל על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים ב"ש פומרים מאור ואח"כ בשמים ובית הילל פומרים בשמים ואח"כ מאור ואמר רבי יוחנן נהגו העם בבית החיים ואליבא דר' יהודה: רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא חזיה בריך בורא פרי הגפן אכמא קמא והדר בריך אכמא דברכתא ואישתי א"ל למה לך כולי האי הא בריך לן מר חדא זימנא אמר ליה כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן אמר ליה תינה בי ריש גלותא דהכי (ו) עבידי דספך מייתי לן ספך לא מייתי לן הכא הא מנח כסא קמן ודעתן עיילויה אמר ליה אנא עבדי כתלמידי דרב (ז) דרב ברונא ורב חנאל תלמידי דרב הוו יתבי בפעודתא קאי

ורבה אמר יהנ"ק ולוי אמר קני"ה ורבנן אמרי קנ"ה מר בריה דרבנא אמר נקי"ה מרתא אמר משמיה דר' יהושע ניה"ק (ח) שלח ליה אבוה דשמואל לרבי ילמדנו רבינו סדר הבדלות האיך שלח ליה כך אמר רבי ישבעאל בר רבי יוסי שאמר משום אביו שאמר משום רבי יהושע בן חנניה נהי"ק אמר ר' חנינא משל דר' יהושע בן חנניה למלך שיוצא ואפרכוס נכנס מלווין את המלך ואח"כ יוצאים לקראת אפרכוס מאי הוי עלה (ט) אביי אמר יקנ"ה ורבא אמר יקנה"א (י) והילכתא כרבא. (כ) רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא איתיו לקמייהו מאור ובשמים בריך רבא אבשמים ברישא והדר אמאור א"ל והא בין ב"ש ובין בית הילל מאור ברישא והדר אבשמים ומאי היא דתנן (ל) בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה ובית הילל אומרים נר ובשמים ומזון והבדלה עני רבא בתריה ואמר זו דברי ר' מאיר אבל (מ) ר' יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הילל על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים ב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים ובית הילל אומרים בשמים ואח"כ מאור ואמר רבי יוחנן (ס) נהגו העם בבית החיים ואליבא דר' יהודה: רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא חזיה בריך בורא פרי הגפן אכמא קמא והדר בריך אכמא דברכתא ואישתי א"ל למה לך כולי האי הא בריך לן מר חדא זימנא אמר ליה כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן אמר ליה תינה בי ריש גלותא דהכי (ס) עבידי דספך מייתי לן ספך לא מייתי לן הכא הא מנח כסא קמן ודעתן עיילויה אמר ליה אנא עבדי כתלמידי דרב (ע) דרב ברונא ורב חנאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא קאי

הבי גרסינן שמאר מפוש רבי יהושע בן חנניה נהי"ק: ה"ג מפל דרבי יהושע כו': **והילכתא ברבא.** לקדושה והדר לבדלה, לכי מפדיל בריפה פיפוי ליה לפין לו פלא כוס אחר: **עד המזון שהוא בתחילה.** כיון דגמר סעודתו בהסוא ליפייב בריפה, ואין מעבירים על המנות (ס): **אבא קמא.** כשמתמהל לשמות (ב) על המזון שבתחלה: **לא הוו ידעיתו אי משקו** (ג) **בתר בבא קמא אי** (ד) **בתר בבא קמא.** ומפוש הכי בעיפו למיהדר ובכוי:

רשב"ם

ורבה אמר יהנ"ק. פבירא ליה כרב דמשני מפור בין קידוש להבדלה, שאין נהון בעיניו של רבה לשמוך הבדלה לקידוש שזה מכמים כמו של זה, הקידוש עושהו קודם (ד) והבדלה עושהו קודם קל, ופבירא ליה כשמואל דהבדלה קודם לקידוש, ומיהו יין בריפה כולן דמדיר קודם, והכי נמי בצרפות (ירוסלמי) יו"ט שחל להיות במוצ"ש רבי יוחנן אמר יקנ"ה ר' חנינא אמר יהנ"ק ר' יוסי"ק, מפתבדו דלוי יהנ"ק ולוי אמר יהנ"ק, מפתבדו דלוי דאמר מעין שיהין, ונילפה לי להבא גרסינן [נמי] ולוי אמר יהנ"ק רבה אמר קני"ה, שכן דרך המפוולין רב ולוי ושמואל מבריש הס ורבה מחריפן: **קני"ה.** פבירא ליה דקידוש קודם להבדלה כרב, (ה) ולמה מיוו רוצה לומר יין בריפה לפי שפ"ב מיוו נילפה שמבדיל על היין הוחל ומרחיק הבדלה מעל ברכת היין, והכי עיקר הבדלה לה מיקנו אלא על היין, אבל קידוש אפילו על הפת יכול לקדש בלילקמן (ד' קו:), הלכך קידוש בריפה והבל מאור לפי שאנו רוצין לסמוך יין להבדלה, והבדלה על כרחך לסמוך מהיה בשאר כל מוצאי שבתות. והאי דלא מקדיש יין מקמי מאור בשאר מוצאי שבתות, שאם כן היה נילפה על הקידוש ולא על הבדלה, אבל במוצ"ש דעלמא לדיקא קידוש מקדמי ליה: **קיב"ה.** פבירא ליה (ו) כרב דקידוש קודם להבדלה, ורוצה נמי לסמוך יין להבדלה טפי מקידוש, הלכך קידוש בריפה והבל כל פדר הבדלה של פדר כל מוצאי שבת דהוי יין מאור והבדלה. מי נמי רוצין להבדיל בין קידוש להבדלה בכל היפולפ: **נקי"ה.** קידוש קודם להבדלה כרב, ויין נמי רוצה לסמוך להבדלה כמו שפירשתי, הלכך נקי"ם בעיגן, ומאור משני בריפה מקמי קידוש דהא כל מוצאי שבת קודם להבדלה לפי שהבה בו מחלה ס"ל קודם לקידוש שהרי נהנה בו מחלה, והרי מי שפבר לשומרו בין יין להבדלה כדין שאר מוצאי שבת שהיין קודם לו בשביל שהדיר דמ"ל יש כאן שפבר בין יין להבדלה: ס"ג **שאמר [משום] רבי יהושע בן חנניה נהי"ק.** ופועמד כדמפרש לקמיה דהבדלה קודם לקידוש, והלכך גר מחלה לפי שרוצה ליפן יין סמוך להבדלה לקידוש, שפשיהן מקטו על היין, אבל מאור שאנו עלין יין סם אין לו קוס: ה"ג מפל דר' יהושע בן חנניה כו': מבני ורבא קבילה דאמר יקנ"ה, ומזמן הוא דפלינו, מבני קבילה ליה יקנ"ה, מאחר שמתחיל לקדש יגמור כל הקידוש ויאמר זמן, שאם אין בלן קידוש אין בלן זמן, אבל הבדלה אינה זמן, ורבא ס"ל מה מצינו בכ"מ זמן בפוף הכא נמי זמן בפוף, ועפמו של דבר (ו) דומן שאנו אפילו בפוך ועיקרו אינו על הכוס הלכך שאנו בפוף: **והילכתא ברבא.** דאמר יקנה"ז דקידוש והדר הבדלה, (ו) וכי מבדיל בריפה מיפוי דהוי עליה קדושת שבת כמוצאי: **רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא.** במוצאי שבת של מוצ: **בריך אבשמים ברישא.** כמתהג שלנו: **א"ל.** כך הוא לרבא לאחר שגמר הבדלה והא בין ב"ש בר', ולא פליגי לא גרסינן: **גר ומזון בשמים והבדלה.** היכא לאין לו אלא כוס אחד: **זו דברי ר"מ.** דהכי הוי מני לפלוגתייהו דב"ש וב"ה, דסתם מתני' ר"מ: **עד המזון שהוא בתחילה.** דיקון דגמר סעודתו בהסוא מפיב בריפה ואין מעבירין על המנות (ס). ואמר רבי יוחנן נהגו העם כו': **רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא.** שבת הוה, כלאמריכן לקמיה כי מעם לגבדולי כו' שלמת דמעיקרא סעודת שבת ביום היו אוכלין: **אבבא דברכתא.** ברכת המזון בינך עליו לבסוף בפה"ג אמו שאנו עושין: **הוו ידעיתו אי משקו בתר בבא קמא אי.** וכי ברכתו מקמת לן הוה דעתייהו אכסא מחריפא והוה ליה כל מד כמחלת סעודתו, ומפוש הכי בעיפו למיהדר ובכוי: קאי

מסורת הש"ס

א) ברכות נב:, 3) סנ נג:, ג) [ברכות נב: תוספתא ברכות פרק ה הל' לא], ד) מולין קף סו:, ה) [ערל' ד"ה ומאא סוף לב: ושו"ב], ו) פרק ח סה"א ועי"ש, ז) [עיוין קף נכ:], ח) [וע"ש תוספות גיטין נב: ד"ה ומפני ותוספות יבמות נב: ד"ה וכן], י) בע"ב ד"ה אמור, כ) עיין תשובות רשב"ש סי' פד והמחבר הפרדס סי' פד ומהגר"י ווטרי עמ' 39.

הגהות הכ"מ

(ב) גמרא למפי עבדינן לפסק מיימוי: (ב) רש"י ד"ה לפסק קמא כשמתמהל לשמות הס"ל והטור ממתק: (ג) ד"ה לפ הוה ידעינהו מ' משקו לפי תנ תנה בפ' קמא לפ' ובי ברכיהו אקמא לא היה דעתיכו אבמא אחרינא וה"ל כל כוס בתחלת סעודה ומשום הכי פיטו למיהדר ובכוי: (ד) רשב"ם ד"ה ונהב לפמר וכו' הקידוש עושהו קודם המזון והבדלה (ה) ד"ה קנ"ה ומי"ה מיט הילה וכו' ומתמיה מהבדלה מברכת יין ס"ל ומיוש לפמה ומיבש על ממקן: (ו) ד"ה והלכתא וכו' דכוי מבדיל:

הגהות וציונים

א) בכה"י הדפו"י נדפ"ק. רעוי השלמות על גמ' רש"ם ותוס': ב) בכה"י אוהא (בפקום "אאי הני עלמי") **דיבא דאיבא** וכ"ה בראש"ש: ג) בכה"י דמן הכיכי עביד (ולשון ישר הוא (דק"ש אות ש) "להו ולהלן צ"ל ורובין נמי (באה"מ): ד) כן גורסים בגמ' רש"י והרשב"ם וכ"ה בכה"י (במקום "דהכי עביד דפסק מיימוי לן פסק לא מיימוי לך") ועי' תוס':

עין משפט
נר מצוה

סג א מ"י פכ"ע מהל' שבת הלכה כב סמג עשין סע סוע"ב טוש"ע או"ח סימן תנב סעיף ג: יז ב מ"י שם הלכה יג וכך וסמג שם טוש"ע שו"ח סי' לט סעיף ג ג:

רבינו חננאל

אמר רב יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שהוא בהזלה ועל הבדלה שהיא בסוף אלא על האומרי ועל הבשמים שב"ש אומרים מאור ואחר כך בשמים וב"ה אומרים בשמים ואחר כך מאור. אמר ר' יוחנן נהגו העם כב"ה אליבא דר' יהודה דבשמים ואח"כ מאור: רב ברונא ורב חנאל תלמידי דרב הוו יתבי

ליקומי רש"י

נר ומזון. מי שאין לו אלא כוס אחד ממוצאי שבת מניחו עד שיאכל ממזון שהוא סודר עליו נר ומזון וכשמיש והבדלה [ברכות נא:].

קאי עלייהו רב ייבא סבא אמרו ליה הב לן וניבריך לסוף אמרו ליה הב לן ונישתי אמר להו הכי אמר רב [א]כיון דאמריתו הב לן וניבריך איתסרא לכו למישתי מאי טעמא דאסחיתו דעתייכו. אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה וקאי עלייהו רב אחא בריה דרבא אמימר בריך על כל כסא וכסא ומר זוטרא [ב]בריך אכסא קמא ואכסא בתרא רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך אמר להו רב אחא בר רבא אנן כמאן נעביד אמימר אמר (א) נמלך אנא מר זוטרא אמר אנא דעבדי כתלמידי דרב ורב אשי אמר לית הילכתא כתלמידי דרב דהא יו"ט שחל להיות אחר השבת ואמר רב יקנ"ה ולא היא התם עקר דעתיה ממשתיא הכא לא עקר דעתיה ממשתיא. כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא א"ל למה לך כולי האי הא מנחא שרגא א"ל שמעא מדעתיה דנפשיה קא עביד א"ל אי לא שמיע ליה מיניה דמר לא הוה עביד א"ל לא סבר ליה מר [א] [ג]אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר פתח ואמר [ד]המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה א"ל למה לך כולי האי והאמר רב יהודה אמר רב המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא א"ל אנא כהא סבירא לי דאמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסיף על ז' אמר ליה והא

תוספות

דברים הרגילים לבא אחר הסעודה כגון תאנים וענבים אפי' באים בתוך הסעודה צריכין ברכה לפניהם ולאחריהם אין נראה פירוש זה כלמפורש שם ועוד דלא דמי לתאנים וענבים דיין חשיב בא מחמת הסעודה ולא צריך לברך אחריו לכולי עלמא. ואע"ג דאמרי' התם שאלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאין מחמת הסעודה בתוך הסעוד' אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם מפני שפת פוטרתן אי הכי יין (ד) נפטריה פת פירוש ואנן תנן הביאו להם יין תוך המזון כל אחד מברך לעצמו ומשני שאני יין הואיל וקובע ברכה לעצמו התם לא מיירי אלא בברכה שלפניו אבל לענין ברכה שלאחריו לא אשכחן דחשיב. ואין מנהג לברך אחר היין בתוך הסעודה ואפילו יין דלאחר הסעודה נראה שאין צריך לברך אחריו דלעולם חשוב מחמת הסעודה. והא דקאמר דברים הבאים אחר הסעודה צריכין ברכה לפניהם ולאחריהם היינו חוץ מיין. ומיהו אנו אין אנו מסלקין ידינו מפת עד ברכת המזון והכל קרוי תוך הסעודה ואין שום דבר טעון ברכה אחריו דברכת המזון פוטר ובימי החכמים היו מסיחין מן הפת בעקירת שלחן קודם ברכת המזון ואז היו רגילין לשתות יין ולאכול פירות:

כיון דאמר הב וניבריך איתסר למישתי. וא"ת בפ' ג' שאכלו (ברכות דף מח.) גבי ינאי מלכא כו' דקאמר מאן יהיב לן גברא דמברך לן דהוי הב וניבריך היכי נצטרף תו עמהן ר"ש בן שטח הא אמרי' לעיל בההוא פרקין (דף מז.) דרב ושמואל הוו יתבי בסעודתא על ואתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל אמרו ליה מאי דעתך לאצטרופי בהדן אנן אכלינן אלמא כיון דגמרו מלאכול תו לא מצטרפי. וי"ל בלאו הכי אמרי' התם הוא דעבד לגרמיה שהוציאם אע"פ שלא אכל כזית דגן:

בריך אכל כסא וכסא. אחריו לא היה מברך דברכת המזון פוטרת והא דשינוי מקום צריך לברך היינו דוקא לפניו ולא לאחריו כדפירש' לעיל[ג]: **רב** אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך. אע"ג דברכת המזון טעונה כוס[ד] לא היה מברך ובירושלמי[ה] נמי קאמר דאם התחיל לסעוד בע"ש מבעוד יום אין צריך בקידוש לברך בפה"ג משמע דכל דבר מלוה הטעון כוס א"צ לברך בפה"ג היכא דלא הוי הפסק **וא"ת** א"כ אמאי מברכין בכוס שני שאחר הגדה בפה"ג אפילו תהא הגדה טעונה כוס אין צריך לברך [ג] דלא הוי הפסק כדאמר הכא. וי"ל דהגדה והלילא נמי הוי הפסק ואע"ג דבין ראשון לשני אם רצה לשתות ישתה[ו] מכיון דהתחיל אשר גאלנו אסור לשתות והוי כמו ברכת המזון דמסקינן הכא דצריך לברך ומ"מ חשיב קידוש במקום סעודה לענין זה לא חשיבא הגדה הפסק. ולמאי דפרישית דהויא הגדה הפסק צריך לברך אחר ירקות בורא נפשות. וגם נראה לברך אחר כל ארבע כוסות על הגפן חוץ מכוס שני הסמוך לסעודה. וגם אחר ג' כוסות של אירוסין ונשואין נראה דצריך לברך אחר כל אחד על הגפן: **וקאמר** רב יקנ"ה. **פי' בקונטרס** דדייק מדלא מצריך לברך תרי זימני בפה"ג חד אקידוש וחד אהבדלה אלמא לא הוי קידוש הפסק והוא הדין נמי ברכת המזון. וקשה דאיך יברך פעמים בפה"ג על כוס א' וזה לא מצינו. **ונראה דדייק** מדלא תיקנו יין לבסוף ש"מ דלא הוי הפסק הוא הדין נמי ברכת המזון: **ולא** היא כו'. והכי מסקינן דמברכין אכסא דברכתא **וקשה** דאמרינן בכיסוי הדם (חולין דף פז.) כוס של ברכה אתה שותה או מ' זהובים אתה נוטל והשתא האיכא נ' זהובים בשביל ברכת בורא פרי הגפן. **וי"ל** דהתם לא נקט נ' משום רב אשי דלא בריך אכסא דברכתא **ועוד** פעמים מברכין ברכת המזון בלא כוס: ומר

רש"י

קאי עלייהו. משמש עלייהו: הב (ב) וניבריך. ברכת המזון, והדר אמליכו ואמרו הב בריסא ונישתי: כיון דאמריתו הב (ג) וניבריך. ברכת המזון, אסחיתו דעתייכו משתיה, ואסור למישתי עד לאחר ברכת המזון[ה], אלמא ברכת המזון אסוחי דעתא הוא וצריך לחזור ולברך: ואמר רב יקנ"ה. ולא בעי לברוכי ברכת היין תרי זימני חדא אקידוש וחדא אהבדלה, והוא הדין לתרי כסי דקידוש היום וברכת המזון: כי מטא רבא לאבדולי. במוצאי שבת, ולעיל קאי אלא אגב גררא אייתינהו להנך תרתי עובדי, ועובדא ראשונה בשבת הוה: קא מתלי נורא בשרגא. מדליק אבוקה בנר: א"ל. רב יעקב בר אבא, למה ליה למר כולי האי, הא איכא שרגא: אדעתיה דנפשיה. כלומר מעצמו אסר לא צויתיו: על שבע. מפרש להו לקמיה: והא

רשב"ם

קאי עלייהו. משמש עליהן, [א] והוא עומד עליהם (בראשית יח) מתרגמינן והוא משמש: אסור לכו למישתי. אלמא ברכת המזון אסוחי דעתא הוא וצריך לחזור ולברך לאחר ברכת המזון, והכי נהיגינן. ואע"ג דשמעי' מהכא דברכת המזון אפסוקי סעודתא הוא, לא בעי ברוכי על היין לאחריו מיקמי דנבריך ברכת המזון, לפי שברכת המזון פוטרתו, דהשתא אחת מעין שלש סגי להו כ"ש שלש ברכות עצמן, ובהלכות גדולות נמי כתב דלא בעי לברוכי ברכת היין לאחריו עד לאחר ברכת המזון: הוו יתבי בסעודתא. דחול: על כל כסא וכסא. על כל פעם שהיה שותה בתוך המזון: ואכסא דבתרא. ברכת המזון, סבירא ליה כרבא דבריך נמי לעיל אכסא קמא ואכסא דברכתא: נמלך אני. בכוס שני נמלכתי לשתות שכבר הוי לי היסח הדעת משםשתיתי כוס ראשון, וכן כל פעם ופעם ששתיתי נמלכתי: כתלמידי דרב. כי ההוא עובדא דלעיל דיליף רבא מיניה דמיבעי לברוכי אכסא דברכתא אע"פ שכבר בירך אין שבתוך המזון: לית הלכתא כתלמידי דרב. כלומר כעובדא דתלמידי דרב לעיל, דברכת המזון לאו אסוחי דעתא הוא, ואע"ג דאמר הב וניברך שרי למישתי. ואפילו הכי לית הילכתא כרב אשי, דקמו להו רבא ומר זוטרא בחד שיטתא, וצריך לחזור ולברך על היין של ברכת המזון בפה"ג כמנהג שלנו, וכיון דאמר הב וניברך אסור למישתי עד לאחר ברכת המזון, ועוד מדקא מייתי רב אשי סייעתא ממילתיה דרב להקשות על תלמידי דרב להכחישן מדברי רב רבן וקא מהדר גמרא ולא היא מכלל דלית הילכתא כרב אשי: ואמר רב יקנ"ה. ולא בעי לברוכי ברכת בפה"ג תרי זימני חד אקידוש וחד אהבדלה, והוא הדין לתרי כסי דקידוש היום וברכת המזון, וקשיא לרב ייבא סבא דאמר להו הכי אמר רב הב וניברך אסור לכו למישתי דא"כ קשיא דרב אדרב: הכא גבי יקנ"ה לא עקר דעתיה ממישתיא. שעדיין לא שתה וכל דעתו לשתות. וכ"ל דלא גרסי' כולהו חדא ברכתא אריכתא ניגהו, שריבוי לשון שלא לצורך הוא, שכבר פירש טעמו יפה משום דלא עקר דעתו ממישתיא שעדיין לא שתה וכל דעתו לשתות: כי מטא רבא לאבדולי. לעיל קאי אהא דרב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, וההוא עובדא בסעודת שבת אוקימנא לעיל משום הא מילתא דהכא דמשמע למוצאי שבת אתחיל רבא לברך ברכת הבדלה, ואגב גררא אייתי להא עובדא דאמימר ומר זוטרא אית ליה דרבא ורב אשי לית ליה. וליכא לפרושי אההוא עובדא קמא דרב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא אייתי לקמייהו כסא דאבדלתא ובריך מאור ובשמים, דלא שייך למימר כי מטא לאבדולי קם שמעיה וכו' והרי כבר אמרנו שהיה מבדיל ובירך כבר אבשמים ואמאור, ועוד הא דרב יעקב בר אבא אמאי מפסיק בינתים: קם שמעיה. דרבא, אדליק אבוקה בשרגא: א"ל. רבי יעקב בר אבא לרבא לאחר שהבדיל, למה ליה למר דעביד כולי האי, הא איכא שרגא: אדעתיה דנפשיה. מעצמו אסר לא צויתיו. והא דקאמר ליה[ו] רבא לא גרסי', דהא רבא עצמו הוא דקא מהדר לרב יעקב בר אבא: ה"ג המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך[ז] זו היא הבדלתו כו'. ולא היה אומר יותר: על שבע. מפרשינן לקמיה:
והא

עין משפט נר מצוה

יח א מיי' פ"ד מהל' ברכות הלכה ח סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קעט סעיף א [וברא"ש פ' כיסוי הדם סי' ה]:

יט ב מיי' שם פ"ד הל' יג (ופ"ז הל' טו) סמג שם טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ה וסי' קל סעיף ה [רב אלפס עמ' סא ורא"ש כאן סי' י ובברכות פ"ו עמ' פא ורא"ש סי' לג]:

כ ג מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה כו סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רמ"ל סעיף ג:

כא ד מיי' שם הל' ג [טור או"ח סימן רצט]:

רבינו חננאל

בסעודתא והוה קאי עלייהו רב ייבא סבא אמרו ליה שטוף כסא הב ונבריך [הדר] אמרו ליה הב לן ונשתי. אמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתו הב ונבריך איתסר לכו למשתי. **אמימר ומר זוטרא ורב אשי** הוו יתבי בסעודתא קאי עלייהו רב אחא בריה דרבא אמימר בריך אכל כוס וכוס דהוה שתי מר זוטרא בריך בורא פרי הגפן אכסא קמא ואכסא דברכתא רב אשי בריך אכוס ראשון בלבד. **אמר להו רב אחא אנן כמאן נעביד. אמימר אמר אנא נמלך אנא** כלומר כיון שאני שותה הכוס אני מסיים בדעתי שלא לשתות כוס אחר וכבר פסק השתיה ונאסרתי לשתות וכשמפצירין אותי אחר כך לשתות כאלו אני מתחיל לפיכך אני צריך לברך בתחלה. **מר זוטרא אמר אנא** עבדי כתלמידי דרב כיון דאמרי הב ונבריך איתסרו למשתי. **רב אשי אמר** לית הילכתא כתלמידי דרב דלאו הברכה מפסקת וכל שכן אם אומר הב ונבריך. **דהא יום טוב אחר שבת ואמר רב יקנ"ה** פי' כיון שברך בפ"ה בתחל' אע"פ שהפסיק וברך קידוש ונר וגם הבדיל שותה בלא ברכת היין פעם אחרת ש"מ כי הברכה אינה מפסקת והא דתלמידי [דרב] אינה. **ודחי' להא דרב אשי ואמרי' ולא היא** בברכת המזון שהוא כוס אחר זולתי הכוס שברך עליו בורא פרי הגפן עקר דעתיה משתי' וצריך ברכה אחרת. **אבל** יקנ"ה שהן כולן בכוס אחד לא עקר דעתיה משתיה וכלהו כברכה א' אריכתא דמי. וקיימא לן כדמר זוטרא. **כי מטא לאבדולי** קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. אמר להו האמר ר' יוחנן אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר. פתח ואמר המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. **ואסיקנא** הא דעבד [הכין] כר' אלעזר [עביד] דאמר הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסיף על ז'. **ואקשינן**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לעיל דף ס., **ב)** עיין ב"ח ריש סימן קעט שרש"י בחולין פו: חזר בו וכתב שאסור לשתות עד שיברך לפניו ועיין בדרישה שם, **ג)** דף קא: סוד"ה כשהן יוצאין, **ד)** לקמן קה:, **ה)** פ"ק דברכות סה"ה, **ו)** לקמן קיז ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמימר אמר אנא נמלך אנא: **(ב)** רש"י ד"ה הב לן וניבריך וכו' ואמרו הב לן בריסא: **(ג)** ד"ה כיון דאמריתו הב לן וניבריך: **(ד)** תוס' ד"ה אנא וכו' אי הכי יין נמי ניפטריה:

תורה אור השלם

א) וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: [בראשית יח, ח]

הגהות וציונים

א] תיבת "ליה" נמחק (רש"ש, ועיי"ש כוונת הרשב"ם לפי"ז). ובתוס' שבמרדכי איתא הא דאמר **רבה**, ועיין מנחת יהודה ודק"ס: **ב]** עי' בדק"ס דלא גורסין "בין אור לחשך": **ג]** בכת"י ודפו"י נוסף **כיון שכבר בירך על כוס ראשון בשלמא על כוס ברכת המזון צריך לברך דהוי** הפסק. (וכן הביא גירס' זו המהרש"א):

ליקוטי רש"י

קאי עלייהו רב ייבא סבא. משמש בסעודה היה. **הב לן וניבריך.** מזוג כוס לברכת המזון וחזרו ונמלכו ואמרו מזוג לשתות. **כיון דאמריתו הב לן וניבריך.** גליא בדעתיה דגמרה סעודתא ואסור לשתות עד שיברך לפניו שאין מצטרפת לסעודה ראשונה [חולין פו:].

כֵּיוָן דְּאָמְרִיתוּ הַב לָן וְנִיבָרֵיךְ אִיתַּסְרָא לְכוּ לְמִישְׁתֵּי מַאי טַעְמָא דְּאַסְחִיתוּ דַּעְתַּייכוּ, שבמה שאמרו 'הב לן וניברך' הסיחו את דעתם מלשתות עוד, ושוב אסור להם להפסיק בשתיה קודם ברכת המזון (רש"י ד"ה כיון; רא"ש י, י, בדעת הרשב"ם, וברש"ש ציין לרשב"ם ד"ה לית, וראה תוס' קא, ב ד"ה כשהן), והוא סברא שכיון שעקר דעתו מלשתות הוא מתחייב בברכת המזון (גבורות ה' [למהר"ל] מט). ויש שסוברים שבהיסח הדעת לבד אינו נאסר עוד מלהפסיק בשתיה, ודוקא כאן כיון שקיבלו על עצמם לברך ברכת המזון, אסור להם להפסיק בשתיה עד שיברכו (מהר"ם חלאווה בדעת הראב"ד; רמב"ם ברכות ד, ח, ע"פ הכסף משנה וב"י או"ח קעט; רשב"א ברכות מב, א). ויש שסוברים שבמה שאמרו 'הב לן וניברך' נתחייבו רק לחזור ולברך על היין ברכה שלפניה, אבל אין שום איסור לחזור ולשתות קודם ברכת המזון (רי"ף; תוס' הנ"ל בשם ר"ח והרשב"ם, וראה קרבן נתנאל פ, שצריך להגיה רשב"א, וראה רשב"א חולין פו, ב, אמנם ברשב"א בברכות שם מבואר כדעה ראשונה), שלא מצאנו בשום מקום איסור להפסיק בין הסעודה לברכת המזון [ומה שיברך ברכת המזון לבסוף יעלה גם בשביל היין] (רא"ש חולין ו, ה). ולדעה זו, מה שאסר להם רב ייבא סבא לשתות היינו בלא ברכה ראשונה על היין, שכיון שראה שדעתם לשתות בלא ברכה אמר להם שאסור להם לשתות כך (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה בתי' השני). ■ להלכה, אם אמר 'הב לן וניברך', רשאי לחזור ולשתות, אלא שצריך לחזור ולברך ברכה שלפניה (שו"ע או"ח קעט, א).

אִיתַּסְרָא לְכוּ לְמִישְׁתֵּי, וכשם שאסור למי שאמר 'הב לן וניברך' לשתות, כמו כן אסור לו לאכול (רא"ש ברכות ו, לא, וראה תוס' ד"ה כיון). ויש שסוברים שהנדון בסוגיא הוא רק לענין אם רוצה להמשיך ולשתות, שכיון שהסיח דעתו שוב אין מצטרפת השתיה לסעודה, אבל אם רוצה להמשיך ולאכול רשאי, שאין אדם מסיח דעתו אלא משתיה, אבל אין אדם מסיח דעתו מאכילה, כיון שלפעמים דרכו של אדם להיות נמלך דעתו בסעודתו (רבינו יונה ברכות מב, א; ר"ן חולין פו, ב). ולדעה זו שמותר לו להמשיך לאכול, אם נגרר מהאכילה לשתיה, אינו מברך אף על השתיה, כיון שלא הסיח דעתו אלא משתיה בפני עצמה, אבל שתיה שהוא נגרר אליה מחמת האכילה, הרי היא כחלק מהאכילה שלא הסיח דעתו ממנה, ותלמידי רב היו מסובין רק לשתיה, ומה שכתוב בגמ' שהסבו לסעודה, היינו לאכילה מועטת כדי למתק את שתייתם, עוד יש לבאר, שאף שמתחילה היו מסובין אף לאכילה, לאחר שאמרו 'הב לן וניברך' רצו להמשיך רק בשתיה, ולכן אסר עליהם רב ייבא לשתות (ע"פ ב"י קעט, א, וט"ז שם, ב). ■ להלכה הובאו שתי הדעות (שו"ע או"ח קעט, א), ולכן יש להחמיר שמי שאמר 'הב לן וניברך' לא יאכל כלל, כדי לא להיכנס לספק ברכה (ראה ביאה"ל שם ד"ה אין).

דְּהָא יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת וְאָמַר רַב יַקָּנֵ"ה, וממה שאומר את הקידוש וההבדלה על כוס אחת ולא הצריכו שתי כוסות, אחת לקידוש ואחת להבדלה, מוכח שאין ברכת ההבדלה נחשבת להפסק בין ברכת 'בורא פרי הגפן' לבין ברכת הקידוש [וכמו כן לא תיחשב ברכת המזון הפסק לברכת 'בורא פרי הגפן' שצירך בתחילת הסעודה] (רש"י ורשב"ם, ע"פ דברות משה סי' ד; תוס' רא"ש בפי' ראשון). ויש שפירשו שההוכחה היא מכך, שאם ברכות נחשבות להפסק, היה עלינו לסדר את ברכת היין לבסוף כדי שלא תפסיק ברכת ההבדלה בין ברכת היין לשתיה (תוס'; תוס' רא"ש בפי' שני; ר"ן), אבל אין להוכיח מברכת הקידוש עצמה שאינה נחשבת הפסק, שכיון שכל מה שמברך על הכוס אינו אלא בשביל ברכת הקידוש, והרי הן כברכה אחת ארוכה (ר"ן). וכמו כן יכלה הגמ' להוכיח מכל הבדלה במוצאי שבת, שמפסיק בה גם בברכות האש והבשמים (ע"פ מאירי), ויש שכתב שאין להוכיח ממה שמפסיקים בברכת הנר והבשמים, כיון שברכות אלו הן מסדר ההבדלה (ע"פ ראש הכרמל).

וְלֹא הִיא הָתָם עֻקַּר דַּעְתֵּיהּ מִמִּשְׁתְּיָא הָכָא לֹא עֻקַּר דַּעְתֵּיהּ מִמִּשְׁתְּיָא, ביקנ"ה הרי הוא בירך על היין ועדיין לא שתה ממנו, ואם כן ודאי שדעתו לשתות ולא הסיח דעתו ממנו (רשב"ם), מה שאין כן ברכת המזון שכל עניינה הוא שמודה ומשבח לבורא על מה שאכל ושתה, נחשבת היסח הדעת, ואף אם יקדים ויברך על הכוס של ברכת המזון קודם ברכת המזון ויאחז את הכוס בידו בעת שיברך, עדיין יחשב היסח הדעת [ולכן על הכוס של ברכת המזון מברך לאחריה, ובשונה מקידוש והבדלה שמברך על היין לפניהם] (רא"ש).

ויש שכתבו, שאין לפרש מטעם היסח הדעת, שבמקום שמחזיק את הכוס בידו ודעתו לשתות ממנה לא שייך היסח הדעת, אלא יש לבאר מטעם הפסק, שדעת תלמידי רב, שמכיון שאינו יכול לשתות בשעת הברכה נחשבת ברכת המזון להפסק [וכמו שמצאנו בגמ' (ראה חולין פו, ב) סברא זו בדעת תלמידי רב], ואם כן לפי זה אף אם הפסיק כדי לברך ברכה אחרת גם כן יש להחשיבו הפסק, שהרי אינו יכול לשתות בשעת הברכה. ולזה בא רב אשי להוכיח שלא כסברא זו מברכת יקנ"ה, ששם רואים שלא נחשבת ברכת ההבדלה הפסק לברכת היין, ודוחה הגמ' שאין להוכיח מברכות יקנ"ה שמברך קודם השתיה, שכולן הן מענין ברכת היין, שהרי היין בא בשביל הקידוש וההבדלה, ולכן נחשבות כולן כברכה אחת ארוכה על הכוס ואין ברכת ההבדלה נחשבת הפסק. ולדבריהם יש להוסיף בנוסח הגמ' בתירוץ 'וכולהו חדא ברכתא אריכתא ניהו'. [וגם המקשן הבין סברא זו לענין קידוש והבדלה הבאים כל אחד בפני עצמו, שאין ברכת הקידוש או ההבדלה נחשבת הפסק לגבי ברכת 'בורא פרי הגפן' הואיל ויש להחשיבן כברכה אחת ארוכה, ולא בא להוכיח אלא מקידוש והבדלה הבאים על כוס אחת, שתיחשב ברכת ההבדלה כהפסק, ודחתה הגמ' שגם בזה יש להחשיבן כברכה אחת ארוכה] (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה [ראה שם סברא נוספת לכך שברכות הקידוש וההבדלה נחשבות כברכה אחת]; רמב"ן במלחמות להלן קט, ב).

■ להלכה, על היין שבתוך הסעודה מברך ברכה אחת בתחילת שתייתו ועולה על כל מה שיש בדעתו לשתות בתוך אותה סעודה, אבל אם היה בדעתו שלא לשתות עוד בתוך הסעודה, חייב לחזור ולברך על כל כוס וכוס (שו"ע או"ח קעד, ה), ואם לא חשב כלל, בסתמא דעתו כמי שרוצה להמשיך לשתות (משנ"ב שם, יז), ומכל מקום גם באופן זה חוזר ומברך על היין ששותה לאחר ברכת המזון (שו"ע שם קצ, א).

אֲבוּקָה לְהַבְדָּלָה מְצָוָה מִן הַמּוּבְחָר, שכיון שנוסח הברכה הוא 'בורא מאורי האש', על שם שיש בה כמה גוונים (ראה ברכות נב, ב ורש"י שם), מצוה מן המובחר לברך על אבוקה שבה הם ניכרים יותר (ר"ן על הרי"ף; מהר"ם חלאווה).

■ המשך במילואים עמ' 153

וְהָא מַר לֹא תִּלְתָּא אָמַר וְלֹא שְׁבַע אָמַר, ואף שרבי אושעיא לא אמר שצריך לומר בדוקא או שלש או שבע, אלא רק שלא יפחות משלש ולא יוסיף על שבע, אבל מה שבין שלש לשבע יכול לומר, ואם כן לא שינה רבא מדברי רבי אושעיא במה שאמר ארבע, מכל מקום הקשה לו רב יעקב בר אבא שאם באת לומר את המעט הנדרש כדי לצאת בו ידי חובה, היה די לך בשלש, ואם באת להרבות בשבח, למה לא הוספת עד שבע (רשב"ם ומהר"ם חלאווה). ויש שפירש, שכוונת רבי אושעיא היא שצריך לומר בדוקא או שלש או שבע, שנתקנו כנגד איזה דבר, ומה שאמר רבי אושעיא 'הפוחת לא יפחות משלש, והמוסיף לא יוסיף על שבע', היינו שאם רוצה לקצר יאמר שלש ואם רוצה להאריך יאמר שבע (תוס' ד"ה ומר; תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]). וכל מה שאין להוסיף על מנין שבא כנגד ענין מסוים, הוא דוקא במקום שאמרו חכמים שיעור לפוחת ושיעור למרבה, כמו שאמרו כאן, שאנו אומרים שכוונתם לדקדק שיהיה דוקא כנגד המנין שאמרו, אבל במקום שקבעו מנין סתם, אף שהוא כנגד ענין מסוים, אם רצה להוסיף מוסיף, וכמו שאמרו בגמ' (מגילה כא, ב) ששבעה קרואים בשבת הם כנגד שבעה רואי פני המלך, ומכל מקום אם רצה יכול להוסיף על המנין (הגהות רא"מ הורוויץ, וראה חתם סופר).

הַמַּבְדִּיל צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר מֵעֵין חֲתִימָה סָמוּךְ לַחֲתִימָתוֹ, ואין זה דין דוקא בהבדלה אלא הוא דין כללי בכל הברכות (ע"פ רשב"ם ותוס' ד"ה מאי), ויש שגורסים כן בנוסח הגמ' 'כל הברכות כולן צריך וכו' (רי"ף). ולדעה זו של שמואל, צריך שיאמר סמוך לחתימה רק מעין החתימה, ולא מעין הפתיחה כפי שהצריכו פומבדיתאי (ע"פ רבינו דוד). ויש שפירש, שאף לדעת שמואל צריך לומר מעין הפתיחה ואין בזה מחלוקת, וכוונתו שצריך לומר אף מעין החתימה (ר"ן; מהר"ם חלאווה).

וְשֶׁאֵינוֹ רָגִיל אוֹמֵר אַחַת, והיה יכול להקשות גם ממה שמבואר לעיל (קג, ב) שהבדלה אחת זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא, אלא העדיף לשאול מברייתא, ואילו לעיל הם רק דברי רב יהודה אמר רב בשם רבי יהודה הנשיא (תוס' ד"ה מיתיבי). ודעת רבי יהודה הנשיא היא כדעת בנן של קדושים המובאת להלן (חתם סופר השלם). ויש שפירש, שלא אמר רבי אושעיא שאין לפחות משלש אלא כשמבדיל בברכה ארוכה שפותח בברוך וחותם בברוך, אבל רבי יהודה הנשיא לא היה חותם בברוך אלא היה מבדיל בברכה קצרה בלא חתימה (ראה תוס' להלן קה, א ד"ה קשיא), ובאופן זה כולם מודים שדי בהבדלה אחת (צל"ח).

וְנָהֲגוּ הָעָם לוֹמַר שָׁלֹשׁ. ■ וכך נפסק להלכה (רי"ף; רא"ש י, א; טור או"ח רצט). ומה שמוסיפים הבדלה רביעית 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', הוא רק כדי לסיים מעין החתימה סמוך לחתימה [וכפי שביאר רבא לעיל], ולכן אינו עולה לחשבון מנין ההבדלות (שם). אך בנוסח ההבדלה של 'אתה חוננתנו' שבתפילה, לא יאמר 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', שאין להוסיף על שלש הבדלות, ושם אינו צריך לאומרו בשביל החתימה, שהרי חותם בחונן הדעת (ר"ן בשם תוס'). ויש שכתב, שתיקנו לומר בנוסח ההבדלה שבתפילה כמו שאומר בברכת ההבדלה על הכוס, כדי לא לשנות הנוסח בין ההבדלות (אבודרהם סדר מוצאי שבת).

ומה שצריך לומר שלש הבדלות, הוא רק במבדיל על הכוס כדי להתיר לו לאכול [שאסור לאכול לפני הבדלה (ראה להלן קז, א)], אבל כדי להתירו בעשיית מלאכה, מספיק לומר הבדלה אחת (רא"ש שם; מהר"ם חלאווה להלן ע"ב), שבשביל זה די בהיכר כל שהוא ללוות את המלך (ע"פ רש"י שבת קנ, ב). ■ וכן הלכה, שאם רוצה לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה או על הכוס, אומר בלא שם ומלכות 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', וקודם לכן אסור לו לעשות שום מלאכה (שו"ע או"ח רצט, י ומשנ"ב שם, לד-לה ו-לט).

מַאן נִיהוּ בְּנָן שֶׁל קְדוֹשִׁים רַבִּי מְנַחֵם בַּר סִימַאי, רבי מנחם עצמו היה קדוש, וכמבואר בדברי הגמ' (מו"ק כה, ב) שבמותו איבדו כל המטבעות את צורתן, אלא שכיון שגם אביו היה קדוש, תולה את קדושתו באביו (תוס' ד"ה דלא). ומה שנקרא 'בנן של קדושים' בלשון רבים, הוא על דרך מה שביאר המדרש (תנחומא קדושים, ד) את הפסוק (ויקרא יט, ב) 'קדושים תהיו', דהיינו בכל מיני קדושות, אף כאן יש לבאר שהיה רבי מנחם קדוש בכל מיני קדושות, ומה שמבואר בגמ' שמעלתו היתה במה שלא הסתכל בצורת מטבע, הוא רק דוגמא אחת לקדושתו, וכל שכן שהיה קדוש בעריות וכדו' (בניהו). ויש שכתב, שנקרא 'בנן של קדושים' משום שזו דרך כבוד לכנות כך את הצדיק, וכמו שרשע בן צדיק נקרא 'רשע בן רשע' (ראה סנהדרין נב, א), כך צדיק נקרא 'צדיק בן צדיק' (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]).

דְּלֹא אִיסְתַּכַּל בְּצוּרְתָּא דְּזוּזָא, ואף שצורות של עבודה זרה מן הדין אסור להסתכל בהן, הצורות שעל גבי המטבעות לא נעשו לשם עבודה זרה אלא לנוי ואין בהן איסור הסתכלות, ושיבחו את רבי מנחם שאף בצורות אלו היה נמנע מלהסתכל (תוס' שבת קמט, א ד"ה ודיוקני). ויש שכתב, שאף שנעשו לשם עבודה זרה מכל מקום אין איסור להסתכל בהן, כי מכיון שרגילים בהן לא יבוא להימשך אחריהן, ועל זה שבחו את רבי מנחם שאף שמותר מעיקר הדין, לא היה מסתכל בהן (תוס' ע"ז נ, א ד"ה ה"ג).

וַאֲחֵרִים אוֹמְרִים בְּיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית, שמברך 'ברוך יוצר בראשית' במוצאי שבת כנגד היום הראשון של הבריאה, על פי מה שדרשו (ראה רש"י בראשית ב, ד) שכל הברואים במעשה בראשית נוצרו כבר ביום הראשון, אלא שנקבע כל אחד ביומו (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]).

חוֹתֵם מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל, שמכל עולמו שיצר לא קידש אלא את ישראל, וחתימה זו שייכת למוצאי שבת שהוא היום הראשון למעשה בראשית [וכיון שהחתימה מתייחסת למעשה בראשית, מה שאומר 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' הוא מעין החתימה שמזכיר בה מעשה בראשית] (רשב"ם). ויש שפירש את נוסח 'מקדש ישראל', שקידש הקב"ה את ישראל במצוותיו ונתן להם את השבת שאותה הם מקדשים בשמירתה ושביתתה. ולפי זה מה שאומרים 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', הוא ממש מעין החתימה שמזכיר בה קדושת שבת (ע"פ תוס' ד"ה בין תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]).

לְיֵיט עֲלָהּ אַבֵּי וְאִיתֵּימָא רַב יוֹסֵף אַהָא דְּרַב, מה שהתנגד אביי [או רב יוסף] בחריפות כל כך לחתימת 'מקדש ישראל', כיון שנראה כמזלזל בכבוד שבת, שהרי הוא כאומר שיש תוספת קדושה לישראל ביציאת השבת (שו"ת רמ"ע מפאנו יח). ויש שכתב, שזה נראה כאילו אומר שקדושת השבת באה על ידי ישראל שמקדשים את יום ראשון להיות תחילת השבוע, כמו שקדושת המועדים באה על ידי מה שישראל מקדשים את ראש חודש, ועל ידי זה מתקדשים המועדים (ראה רשב"ם ב"ב קכא, א), ואינו כן, אלא קדושת שבת היא על ידי שמים (אור שמח שבת כט, ג). ויש שפירש,

■ המשך בעמ' הבא

והא מר א"א שש"א אמר. (ג) [כולן] מרבינא: מעין התימה. ולא ממעיקא הוה: ה"ג ר"ט אחל להיות אמר הכא דבעי למתפס המגדיל בין קודש לקודש: ה"ג מ"ד מעין מתמיהן סמוך למתמיהן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב כו': האמורות בתורה. כמו שהם בלקוטים: בדר הבדלות. פירוש שבע הבדלות, ופף על גב דלית בהו אלא ו', מיהו שפיר קאמר, דמעין שבע הבדלות הוא: וחותם בבדר בראשית. כדרך קודר בלקטים. וכולהו הכי כתיבי, ולהבדיל בין קודש ובין חול ובין הטעמא ובין הטהור (ויקרא י"א), ובדל להם בין החור ובין החשך (בלקטים ה'), ויבדל בין המים (שם) [ב]: ובין בהנים ישראלים. מפרש לה לקמן, אבל הבדלה דשבת לא כתיבא, דמעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: מעין התימה היא. דקאמר ומותם בסדר בלקטים, והוה ליה בין יום השביעי לשבת ימי המעשה מעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: והא מר א"א שש"א אמר ולא שבע אמר א"ל אביא בין יום השביעי לשישת ימי המעשה מעין התימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו ופומבדיתאי אמרי מעין (ה) פתיחתן סמוך לחתימתן מאי ביניהו איכא ביניהו יום טוב שחל להיות אחר השבת דחתמינן בין קודש לקודש מ"ד מעין פתיחתן סמוך לחתימתן לא בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ומאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. גופא אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע מיתיבי (ה) אומר הבדלות במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי שבת ליום טוב ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד [ג] אבל לא במוצאי יום טוב לשבת הרגיל אומר הרבה וישאינו רגיל אומר אחת תנאי היא דא"ר יוחנן בנן של קדושים אומר אחת ונהגו העם לומר שלש [ג] מאן נהו בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא שלח ליה [ד] רב שמואל בר אדי חנניא אחי אומר אחת ולית הלכתא כוותיה. אמר רבי יהושע בן לוי המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה מיתיבי סדר הבדלות היאך אומר [א] המבדיל בין קודש לחול [ב] בין אור לחושך [ג] בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה [א] בין טמא לטהור בין הים לחרבה [ה] בין מים העליונים למים התחתונים בין כהנים ללוים וישראלים וחותם בסדר בראשית ואחרים אומרים ביוצר בראשית רבי יוסי ברבי יהודה אומר חותם מקדש ישראל ואם איתא הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה סמי מכאן בין הים לחרבה אי הכי בין יום השביעי לששת ימי המעשה נמי מעין החמיה הוא ליכא שבע אמרי כהנים ללוים וישראלים תרי מילי נינהו בין ללוים לישראלים דכתיב [ה] בעת ההיא הבדיל ה' את שבטו הלוי בין הכהנים ללוים דכתיב [ו] בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. מחתם מאי חתים רב אמר מקדש ישראל ושמואל אמר [א] המבדיל בין קודש לחול ליט עלה אביי ואיתימא רב יוסף אלא דרב תנא משמיה דרבי יהושע בן חנניא כל החותם מקדש ישראל והמבדיל בין קודש לחול מאריכין לו ימיו ושנותיו ולית

ומר א"א תלת אמר וא"א שבע אמר. ומקממא מו ג' מו ז' מיקמו כעגל שוס דבר אלא לפסוח מו להוסיף בהמלמין בהמלמת (ממחת דף נב.). לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים ומשם מוריס: **מאי** ביניהו. דרוש הברכות ספתימה והמתימה מעניין אחד:

בעי [ז]מימר בין קדושת שבת [ז]לקדושת יום טוב הבדלת. אמאל ר' אפרים אח ר"ש[ב] למה נהגו העולם להוסיף ולומר ותת יום הששי אלא לפסוח מו שמא יבא לחלל את השבת ומקדש אמרי מעין קדשת הבדלה וקדשה אח עמך ישראל בקדושתך[ד] לחין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה. ומשיב לו ר"ש משום מינא היה שהיה מאריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות בין קודש לחול אחד בין חול לחול בעי למימר ג' בין יום הששי לשבת לעשים ג' בין יום הששי לשבת ימי המעשה ד' בין קדושת שבת לקדושת יום טוב ה' בין קדושת שבת לקדושת י"ט שני מידי דהוול עסק ותת יום הששי לשבת ימי המעשה קדשת היום מוסף של מועד דשרי לבר המהר ומשמע מסוף זה מוסף שבת ויום טוב שבת ת"ח ה' הבדלה ותקדש אח עמך ישראל בקדושתך אתי הבדלה בין כשהם ליום ומשלשים ז' והוי מעין חתימה בין קדש לקדש:

מיתיבי אומרים הבדלות כו'. הוה מלי למתני מרבי יהושע היכמה הבעיא לעיל אלא דיעמא ליה למיפכך מבניימה:

דלא [ח]מתבר[ט] בצורתא דזוזא. מרבי מעמם קאי דאמרינן במועד קטן בפרק במה (קף כה:) כי קא ניחא נפשיה דר' מעמם בר רבי קיימאי מיעמא כל ג'לעולם והוו למימלינהו פירות מלקים בלא לוזה ותולה קדושתו בפניו אגב פניו היה קדום[ו]: **בין** יום השביעי [ז]לשת ימי המעשה מעין התימה היא. ס"ג הוה מלי למיפרך הא לא קתני. **ומש"ה** אלא קתני לה לפסוף פירש רשב"ם דקמשמ אמר ג' הבדלות דכשמיעו אמר רק ג' הבדלות הוא שמוך לתמימה. **ומש"ה מסתבר** לר' יוסי ברבי יהודה ולרב דממני מקדש ישראל ואם איתא הוה מעין מתימה מלרבה בהשם ולוים וישראלים הוי טפי מעין תמימה. ום לומר דעין יום הששי לשבת ימי המעשה הוי טפיר מעין לשבת ימי המעשה שקדשו הקב"ה במלומיו ומן לנו את השבת אבל בהשם ליום וישראלים לא הזכיר שפיר אלא לקבל שלוים מקדשו בקדושתן מבהשם ולוים ולא הוי מעין מתימה:

כב א מי' פכ"ש מהל' שבת הל"ו ג טור ש"ע סי' רפו:

הוא מר אדבעה הוא דאמרינן לא תלת ולא שבע. ואמר להו תלת קאמינא אבל בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא. דאמר שמואל כל הברכות צריך לומר מעין חתימתן וקיי"ל כוותיה. פומבדיתאי אמרי מעין פתיחתן סמוך לחתימתן. איכא ביניהו יום טוב שחל להיות אחר שבת דחותמין בין קדש לקדש מאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן צריך לומר בין קדושת יום טוב הבדלה קדושת יום טוב הבדלת מאן דאמר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן לא צריך. אמר רבי יוחנן בנן של קדושים אומרים הבדלה אחת ואמר אינון ר' מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא אסתכל בצורתא דזוזא. שלש נהגו העם לומר הלכתא כוותיה: המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות שבתורה.

א) וְהִבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטֻּמְאָה וּבֵין הַטָּהוֹר: (ויקרא י, י)

ב) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: (בראשית א, ד)

ג) וְתַיְרֵם לִי קָדֵשׁ כִּי אַתָּה קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי: (ויקרא כ, כו)

ד) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי כֵן:

(בראשית א, ז)

ה) בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְיָ אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְיָ לַעֲמֹד לִפְנֵי יְיָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

(דברים י, ח)

ו) בְּנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא וּבָנָיו עַד עוֹלָם לְהַקְטִיר לִפְנֵי יְיָ לְשָׁרְתוֹ בְּשְׁמוֹ לְבָרֵךְ עַד עוֹלָם: (דברי הימים א כג, יג)

ט) [מוסמפת דנכרמת פרק ה הל' לב], ב) עבודה זרה דף כו:, ג) תוספ' זבח דף ק, ד) ועיין תוס' שבמדרבי ביתר ביאור, ה) ספר הישר לר"ת חלק השו"ת סי' סז-סח, ו) עיין ברכות לג:, ז) [ועיין תוספות עבודה זרה ג, ד"ה ס"ג].

(ב) גמ' ממני מעין פתיחתו סמוך לחתימתו ל"ל וכן כלל העמוד: (ג) רש"י ד"ה ומש"ה כו'. דאהכא איכא הס"ד ותימה הוא שלא יאמר כן:

ב) בכמה כת"י שלח"ה (וכצ"ל, ב"ש); ג) יש להוסיף ואבד"ל אתכם מן העמים (באורות הטים) כמו בר"שב"ם: ג) [לפני הר"שב"ם לא היה הגירסא בגמ' ואמאי קרו ליה איסתכל בצורתא דזוזא"] (גליון): ד) בכת"י נוסף ובי אמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא"] (גליון): ה) [לפני הר"שב"ם] הבי גרסי: מאן דאמר מעין החתימה סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלה, והכי עדיפא למפוקי מבעיון מפלוגתא: אבל א"א במוצאי יום טוב לשבת. לתפרכום יוקא והמלך נכנס לין דרך לצוות תפרכוסו, שהכל ממהרין לחר המלך: הרגיל. שכבר נהג: אומר אחת. קשיא לר' אלעזר דאמר לא יפחות משלש: וכי ניחא ליה לר' יוחנן בנן של קדושים קרו. והיינו מנאי בנן של קדושים שהוא מנה: ונהגו העם. מנאים שהיו בימיו מלמדן עליו ושונין העם על פיהן, הרי מנה אחד: ר' מנחם בר רבי סימאי. [ו]ומהיינן במסכת ע"ז פרק ר' ישמעאל (קף כ) אמאי קרי ליה בנן של קדושים משום דלא אתכיל בגרמיה דזוזא: ודית ה[ח]מבא בזוזיה. גמרא קאמר ליה: האמורות בתורה. כגון הך דלקמן: סדר הבדלות. היינו שבע הבדלות, אע"ג דלישה שמוע, בין יום השביעי לשבת ימי המעשה לא משכח, דמעין מתימה היא: וחותם בסדר בראשית. כגון קודר בלקטים, שבמוצאי שבת המבדיל הקב"ה לסדר מעשה בלקטים. וכולהו הכי כתיבי, ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטעמה ובין הטהור (ויקרא י"א), ויבדל להם בין החור ובין החשך (בלקטים ה'), ויבדל בין המים (שם) [ב]: ובין בהנים ישראלים. מפרש לה לקמן, אבל הבדלה דשבת לא כתיבא, דמעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: מעין התימה היא. דקאמר ומותם בסדר בלקטים, והוה ליה בין יום השביעי לשבת ימי המעשה מעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: והא מר א"א שש"א אמר ולא שבע אמר א"ל אביא בין יום השביעי לשישת ימי המעשה מעין התימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו ופומבדיתאי אמרי מעין (ה) פתיחתן סמוך לחתימתן מאי ביניהו איכא ביניהו יום טוב שחל להיות אחר השבת דחתמינן בין קודש לקודש מ"ד מעין פתיחתן סמוך לחתימתן לא בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ומאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. גופא אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע מיתיבי (ה) אומר הבדלות במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי שבת ליום טוב ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד [ג] אבל לא במוצאי יום טוב לשבת הרגיל אומר הרבה וישאינו רגיל אומר אחת תנאי היא דא"ר יוחנן בנן של קדושים אומר אחת ונהגו העם לומר שלש [ג] מאן נהו בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא שלח ליה [ד] רב שמואל בר אדי חנניא אחי אומר אחת ולית הלכתא כוותיה. אמר רבי יהושע בן לוי המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה מיתיבי סדר הבדלות היאך אומר [א] המבדיל בין קודש לחול [ב] בין אור לחושך [ג] בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה [א] בין טמא לטהור בין הים לחרבה [ה] בין מים העליונים למים התחתונים בין כהנים ללוים וישראלים וחותם בסדר בראשית ואחרים אומרים ביוצר בראשית רבי יוסי ברבי יהודה אומר חותם מקדש ישראל ואם איתא הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה סמי מכאן בין הים לחרבה אי הכי בין יום השביעי לששת ימי המעשה נמי מעין החמיה הוא ליכא שבע אמרי כהנים ללוים וישראלים תרי מילי נינהו בין ללוים לישראלים דכתיב [ה] בעת ההיא הבדיל ה' את שבטו הלוי בין הכהנים ללוים דכתיב [ו] בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. מחתם מאי חתים רב אמר מקדש ישראל ושמואל אמר [א] המבדיל בין קודש לחול ליט עלה אביי ואיתימא רב יוסף אלא דרב תנא משמיה דרבי יהושע בן חנניא כל החותם מקדש ישראל והמבדיל בין קודש לחול מאריכין לו ימיו ושנותיו ולית

ומר א"א תלת אמר וא"א שבע אמר. ומקממא מו ג' מו ז' מיקמו כעגל שוס דבר אלא לפסוח מו להוסיף בהמלמין בהמלמת (ממחת דף נב.). לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים ומשם מוריס: **מאי** ביניהו. דרוש הברכות ספתימה והמתימה מעניין אחד:

בעי [ז]מימר בין קדושת שבת [ז]לקדושת יום טוב הבדלת. אמאל ר' אפרים אח ר"ש[ב] למה נהגו העולם להוסיף ולומר ותת יום הששי אלא לפסוח מו שמא יבא לחלל את השבת ומקדש אמרי מעין קדשת הבדלה וקדשה אח עמך ישראל בקדושתך[ד] לחין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה. ומשיב לו ר"ש משום מינא היה שהיה מאריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות בין קודש לחול אחד בין חול לחול בעי למימר ג' בין יום הששי לשבת לעשים ג' בין יום הששי לשבת ימי המעשה ד' בין קדושת שבת לקדושת יום טוב ה' בין קדושת שבת לקדושת י"ט שני מידי דהוול עסק ותת יום הששי לשבת ימי המעשה קדשת היום מוסף של מועד דשרי לבר המהר ומשמע מסוף זה מוסף שבת ויום טוב שבת ת"ח ה' הבדלה ותקדש אח עמך ישראל בקדושתך אתי הבדלה בין כשהם ליום ומשלשים ז' והוי מעין חתימה בין קדש לקדש:

מיתיבי אומרים הבדלות כו'. הוה מלי למתני מרבי יהושע היכמה הבעיא לעיל אלא דיעמא ליה למיפכך מבניימה:

דלא [ח]מתבר[ט] בצורתא דזוזא. מרבי מעמם קאי דאמרינן במועד קטן בפרק במה (קף כה:) כי קא ניחא נפשיה דר' מעמם בר רבי קיימאי מיעמא כל ג'לעולם והוו למימלינהו פירות מלקים בלא לוזה ותולה קדושתו בפניו אגב פניו היה קדום[ו]: **בין** יום השביעי [ז]לשת ימי המעשה מעין התימה היא. ס"ג הוה מלי למיפרך הא לא קתני. **ומש"ה** אלא קתני לה לפסוף פירש רשב"ם דקמשמ אמר ג' הבדלות דכשמיעו אמר רק ג' הבדלות הוא שמוך לתמימה. **ומש"ה מסתבר** לר' יוסי ברבי יהודה ולרב דממני מקדש ישראל ואם איתא הוה מעין מתימה מלרבה בהשם ולוים וישראלים הוי טפי מעין תמימה. ום לומר דעין יום הששי לשבת ימי המעשה הוי טפיר מעין לשבת ימי המעשה שקדשו הקב"ה במלומיו ומן לנו את השבת אבל בהשם ליום וישראלים לא הזכיר שפיר אלא לקבל שלוים מקדשו בקדושתן מבהשם ולוים ולא הוי מעין מתימה:

כב א מי' פכ"ש מהל' שבת הל"ו ג טור ש"ע סי' רפו:

הוא מר אדבעה הוא דאמרינן לא תלת ולא שבע. ואמר להו תלת קאמינא אבל בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא. דאמר שמואל כל הברכות צריך לומר מעין חתימתן וקיי"ל כוותיה. פומבדיתאי אמרי מעין פתיחתן סמוך לחתימתן. איכא ביניהו יום טוב שחל להיות אחר שבת דחותמין בין קדש לקדש מאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן צריך לומר בין קדושת יום טוב הבדלה קדושת יום טוב הבדלת מאן דאמר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן לא צריך. אמר רבי יוחנן בנן של קדושים אומרים הבדלה אחת ואמר אינון ר' מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא אסתכל בצורתא דזוזא. שלש נהגו העם לומר הלכתא כוותיה: המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות שבתורה.

א) וְהִבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטֻּמְאָה וּבֵין הַטָּהוֹר: (ויקרא י, י)

ב) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: (בראשית א, ד)

ג) וְתַיְרֵם לִי קָדֵשׁ כִּי אַתָּה קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי: (ויקרא כ, כו)

ד) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי כֵן:

(בראשית א, ז)

ה) בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְיָ אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְיָ לַעֲמֹד לִפְנֵי יְיָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

(דברים י, ח)

ו) בְּנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא וּבָנָיו עַד עוֹלָם לְהַקְטִיר לִפְנֵי יְיָ לְשָׁרְתוֹ בְּשְׁמוֹ לְבָרֵךְ עַד עוֹלָם: (דברי הימים א כג, יג)

ט) [מוסמפת דנכרמת פרק ה הל' לב], ב) עבודה זרה דף כו:, ג) תוספ' זבח דף ק, ד) ועיין תוס' שבמדרבי ביתר ביאור, ה) ספר הישר לר"ת חלק השו"ת סי' סז-סח, ו) עיין ברכות לג:, ז) [ועיין תוספות עבודה זרה ג, ד"ה ס"ג].

(ב) גמ' ממני מעין פתיחתו סמוך לחתימתו ל"ל וכן כלל העמוד: (ג) רש"י ד"ה ומש"ה כו'. דאהכא איכא הס"ד ותימה הוא שלא יאמר כן:

ב) בכמה כת"י שלח"ה (וכצ"ל, ב"ש); ג) יש להוסיף ואבד"ל אתכם מן העמים (באורות הטים) כמו בר"שב"ם: ג) [לפני הר"שב"ם לא היה הגירסא בגמ' ואמאי קרו ליה איסתכל בצורתא דזוזא"] (גליון): ד) בכת"י נוסף ובי אמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא"] (גליון): ה) [לפני הר"שב"ם] הבי גרסי: מאן דאמר מעין החתימה סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלה, והכי עדיפא למפוקי מבעיון מפלוגתא: אבל א"א במוצאי יום טוב לשבת. לתפרכום יוקא והמלך נכנס לין דרך לצוות תפרכוסו, שהכל ממהרין לחר המלך: הרגיל. שכבר נהג: אומר אחת. קשיא לר' אלעזר דאמר לא יפחות משלש: וכי ניחא ליה לר' יוחנן בנן של קדושים קרו. והיינו מנאי בנן של קדושים שהוא מנה: ונהגו העם. מנאים שהיו בימיו מלמדן עליו ושונין העם על פיהן, הרי מנה אחד: ר' מנחם בר רבי סימאי. [ו]ומהיינן במסכת ע"ז פרק ר' ישמעאל (קף כ) אמאי קרי ליה בנן של קדושים משום דלא אתכיל בגרמיה דזוזא: ודית ה[ח]מבא בזוזיה. גמרא קאמר ליה: האמורות בתורה. כגון הך דלקמן: סדר הבדלות. היינו שבע הבדלות, אע"ג דלישה שמוע, בין יום השביעי לשבת ימי המעשה לא משכח, דמעין מתימה היא: וחותם בסדר בראשית. כגון קודר בלקטים, שבמוצאי שבת המבדיל הקב"ה לסדר מעשה בלקטים. וכולהו הכי כתיבי, ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטעמה ובין הטהור (ויקרא י"א), ויבדל להם בין החור ובין החשך (בלקטים ה'), ויבדל בין המים (שם) [ב]: ובין בהנים ישראלים. מפרש לה לקמן, אבל הבדלה דשבת לא כתיבא, דמעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: מעין התימה היא. דקאמר ומותם בסדר בלקטים, והוה ליה בין יום השביעי לשבת ימי המעשה מעין מתימה קא משמע ליה לקמן ולאו ממעיקא: והא מר א"א שש"א אמר ולא שבע אמר א"ל אביא בין יום השביעי לשישת ימי המעשה מעין התימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו ופומבדיתאי אמרי מעין (ה) פתיחתן סמוך לחתימתן מאי ביניהו איכא ביניהו יום טוב שחל להיות אחר השבת דחתמינן בין קודש לקודש מ"ד מעין פתיחתן סמוך לחתימתן לא בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ומאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. גופא אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע מיתיבי (ה) אומר הבדלות במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי שבת ליום טוב ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד [ג] אבל לא במוצאי יום טוב לשבת הרגיל אומר הרבה וישאינו רגיל אומר אחת תנאי היא דא"ר יוחנן בנן של קדושים אומר אחת ונהגו העם לומר שלש [ג] מאן נהו בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא שלח ליה [ד] רב שמואל בר אדי חנניא אחי אומר אחת ולית הלכתא כוותיה. אמר רבי יהושע בן לוי המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה מיתיבי סדר הבדלות היאך אומר [א] המבדיל בין קודש לחול [ב] בין אור לחושך [ג] בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה [א] בין טמא לטהור בין הים לחרבה [ה] בין מים העליונים למים התחתונים בין כהנים ללוים וישראלים וחותם בסדר בראשית ואחרים אומרים ביוצר בראשית רבי יוסי ברבי יהודה אומר חותם מקדש ישראל ואם איתא הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה סמי מכאן בין הים לחרבה אי הכי בין יום השביעי לששת ימי המעשה נמי מעין החמיה הוא ליכא שבע אמרי כהנים ללוים וישראלים תרי מילי נינהו בין ללוים לישראלים דכתיב [ה] בעת ההיא הבדיל ה' את שבטו הלוי בין הכהנים ללוים דכתיב [ו] בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. מחתם מאי חתים רב אמר מקדש ישראל ושמואל אמר [א] המבדיל בין קודש לחול ליט עלה אביי ואיתימא רב יוסף אלא דרב תנא משמיה דרבי יהושע בן חנניא כל החותם מקדש ישראל והמבדיל בין קודש לחול מאריכין לו ימיו ושנותיו ולית

ולית הלכתא כוותיה. עולא איקלע לפומבדיתא אמר ליה רב יהודה לרב יצחק ברי' זיל אמטי ליה כלכלה דפירי וחזי היכי אבדיל לא אזל שדר ליה לאביי כי אתא אביי א"ל היכי אמר א"ל ברוך המבדיל בין קודש לחול אמר ותו לא אתא לקמיה דאבוה א"ל היכי אמר ליה אנא לא אזלי אנא שדריתיה לאביי ואמר לי המבדיל בין קודש לחול א"ל רברבנותיה דמר וסררותיה דמר גרמא ליה למר דלא תימא שמעתיה מפומיה מיתיבי [א] א כל הברכות כולן פותח בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת מצות וברכת הפירות וברכה הסמוכה לחבירתה וברכה אחרונה שבקרית שמע שיש מהן פותח (בהן) בברוך ואין חותם בברוך ויש מהן שחותם בברוך ואין פותח בברוך והטוב והמטיב פותח בברוך ואינו חותם בברוך קשיא

ולית הלכתא כוותיה. וטעמא לפי שאין חותמין בשתים ובריית' סברה (כר') [כמאן] דאמר בפ' ג' שאכלו (ברכות מט.) חותמין בשתים. **ופי' רשב"ם** דהלכה כשמואל דחתים בין קודש לחול מדחתמינן במוצאי שבת לי"ט בין קודש לקודש ספ"ק דחולין (דף כו:) ש"מ במוצאי שבת דחול חותמין בין קודש לחול: **כל** הברכות פותח בברוך וחותם בברוך. ותימה ברכה דאלהי נשמה אמאי לא פותחת בברוך דהא מעיקרא לא הוות סמוכה לחבירתה כדאמרינן בברכות (דף ס:) כי מתער אומר אלהי נשמה וכן קשה אמתה הוא עד שלא נברא העולם ותפלת הדרך שחותם ואינו פותח בברוך. וי"ל לפי שאינן ברכות אלא [ג] שבח ותפלה [ד] בעלמא. **וברכה שאחר מגילה** נראה דחתמינן בא"י האל הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע שהיא ארוכה ולא דמיא לברכת פירות ומצות שהן קצרות וכן יש בירושלמי דמגילה [ד] ובגמרא דידן (דף כא:) בספרים ישנים דחותם בה בברוך האל הנפרע כו'. **וברכה דבורא נפשות רבות** חותם בירושלמי [ה] בא"י חי העולמים: **חוץ** מברכה הסמוכה לחבירתה. פירוש לפי שפת' בראשונה אין צריך לפתוח השניה בברוך **וברכה שלאחר הפטרה** צור כל העולמים עד שכל דבריו אמת וצדק [ו] ויש הפסק במחזורים ומתחיל נאמן אתה הוא ואין שם ברכה לא בחתימת הראשונה ולא בפתיחת השניה ונראה דכולה ברכה אחת היא דכולה משתעיא בנאמנות ובאמיתות המקום ומה שיש הפסק במחזורים לפי שהיו רגילים כל הציבור להפסיק שם ולומר שבח כדאמרינן במסכת סופרים (פרק יג הלכה י) וכן משמע התם דברכה אחת היא דקאמר (שם פי"ד ה"א) דמפטיר מברך ז' ברכות כנגד ז' קרואים פי' בקריאת התורה בתחלה וסוף ואחת לפני הפטרה וד' אחריה הרי ז'. **ושבע ברכות של נשואין** שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם ואשר יצר את האדם כו' שפותחין בברוך **פירש רש"י** בכתובות (דף ח.) דשהכל ברא לכבודו נתקנה לאסיפת העם והיה ראוי לאומרה משעת אסיפה והיא ברכה בפני עצמה וכן יוצר האדם לא היתה צריכה שהרי יאמר אשר יצר אחריה אלא להזכיר שתי יצירות תיקנוה והקדימוה לאשר יצר והרי היא כמו לעצמה ואשר ברא שפותחת בברוך לפי שאומרים אותה לבדה כשאין פנים חדשות [ז] **ור"ת אומר** דשהכל ברא לכבודו ויוצר האדם לכך פותח בברוך בלא חתימה שהם קצרות כמו ברכת פירות ומצות ופתיחתן זו היא חתימתן ובאשר יצר את האדם צריך לפתוח בברוך שאם לא היה פותח היה נראה הכל ברכה אחת. וברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא אומר שהיא ברכה אחת כיון שאין פותח הערב נא בברוך. והבדלה נמי שפותחת בברוך אע"פ שסמוכה לברכת מאור משום שלא תראה ברכה אחת ומיהו בירושלמי [ז] פריך והרי הבדלה ומשני רבי הוה מפזרן (לעיל קג.). **וא"ת** יהללוך שאחר הלל ויראו עינינו וישתבח למה אין פותח בהן בברוך. **וי"ל** דיהללוך הויא סמוכה לברכה דלקרוא את ההלל [ח] ויראו עינינו להשכיבנו וישתבח לברוך שאמר ולא הוו הפסוקים הפסק כמו ברכה אחרונה שבקריאת שמע דלא הוי קריאת שמע הפסק ואם כן נראה שאין להפסיק בין ברוך שאמר לישתבח **ומיהו קשה** מיהללוך דלילי פסח דאין מברכין לקרוא את ההלל. **לכך נראה** דברכה שאחר פסוקים אין צריך פתיחה שבלא פתיחה ניכרת התחלה. **ובירושלמי** (דברכות פ"א [ט]) פריך **והרי גאולה** פי' אשר גאלנו דסמוכה לברכה דקריאת הלל ומשני **שנייא היא הלל אם שמע בבהכ"נ יצא** פירוש שהיו קורין הלל בלילי פסח בבית הכנסת כדאיתא במס' סופרים (פ"כ הלכה ט') **התיב ר' אלעזר בר ר' יוסי והרי סופה** פירש רבינו שמואל בר ר' שמעיה סופה סוף ברכה דאשר גאלנו שחותם בברוך והיא כולה הודאה ומשני **שתים הן אחת להבא ואחת לשעבר** פירוש שתי גאולות אשר גאלנו גאולה לשעבר וגאולה להבא שמחים בבנין עירך ולכך חותם בברוך דאין כולה הודאה דיש בה הפסק ותפלה [י] שיגאל אותנו ופריך מהבדלה כדפרישית לעיל ופריך והרי נברך פי' ברוך הוא שאכלנו משלו כו' דהויא ברכה בפני עצמה כדאמרינן בפ' ג' שאכלו (ברכות ד' מו.) ומתחיל ברכת הזן בברוך אע"פ שסמוכה לנברך ומשני **שנייא היא שאם היו שנים אוכלים אין אומרים נברך** ופריך והרי הזן פי' שאומר אחריו נודך ואין פותח בברוך אע"פ שפעמים אינה סמוכה לברכת הזן כשרצו השנים לזמן והשלישי מפסיק לרב ששת עד הזן צריך לשמוע והלכה כרב ששת באיסורי וכשיגמור סעודתו קאמר התם בסוף שמעתא דרבנן אמרי יחזור למקום שפסק **קשיא** ועוד פריך והרי הטוב והמטיב פי' בברכת המזון דסמוכה לחברתה ופותחת בברוך **שנייא ביבנה תיקנוה** ופריך והרי קידוש פירוש דסמוכה לבורא פרי הגפן ופותחין בברוך **שנייא היא שאם היה אוכל מבעוד יום עד שיקדש היום אינו מברך בורא פרי הגפן** ופריך והרי סופה של קידוש שחותמת בברוך וסלקא דעתך דכולה הודאה היא והויא כברכת פירות ומצות **א"ר יונה טופס ברכה כך היא דאמר ר' יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך** פי' וקידוש הוא מטבע ארוך ויש הפסק שאומר כי הוא יום תחלה למקראי קודש ולכך חותם בברוך [י]: **הטוב** והמטיב פותח ואינו חותם בברוך. וא"ת והלא ארוכה היא ועוד דר"ת פי' שצריך לומר ג' גמולות ג' הטבות כמו ג' מלכיות דאמרינן בברכות (מט.) צריכה ב' מלכיות לבד מדידיה. וי"ל שאין זה אריכות אלא שמזכיר שם שמים בהרבה לשונות מלכנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רועינו כו' ואין ראוי לחתום בברוך:
קשיא

המבדיל בין קודש לחול. ותו לא אמר בה שאר הבדלות ולא חתם בה: היא גרמא ליה למר. שלא הלכת אתה בעצמך: וברכת המצות. כגון להתעטף בציצית ועל נטילת לולב: וברכה הסמוכה לחברתה. כגון אותם של שמונה עשרה: וברכה אחרונה שבקרית שמע. אע"פ שאין ברכה אחרת למעלה הימנה שהתחיל בה בברוך: יש מהן. מאלו שהזכרנו שפותח בהן בברוך ואינו חותם בברוך, כגון ברכת פירות ומצות: ויש מהן שחותם ואינו פותח. כגון ברכה הסמוכה לחבירתה, שהרי פוטרתה ראשונה שנפתחה בברוך: הטוב והמטיב. אף על גב דסמוכה לחבירתה שהרי התחיל בברכת המזון בברוך, משום דברכה באנפי נפשה איתקן משום הרוגי ביתר, וכולה הודאה כברכת הפירות ומצות:
קשיא

רשב"ם

ולית הלכתא כוותיה אלא כרב יהודה, ומדהתם במוצאי שבת ליום טוב חתמינן בין קדש לקדש הכא במוצאי שבת לחול חתמינן בין קדש לחול, כך נראה בעיני, דאי לא תימא הכי, שמואל דאמר כמאן, ואנן היכי קיימינן כוותיה כדלקמן: ולית הלכתא כותיה. כר' יהושע בן חנניה, לפי שאין חותמין בשתים בפרק שלשה שאכלו (ברכות מט.), אלא כשמואל, דהא לייטי עלה דרב: זיל אמטי ליה. לעולא, ובעלילה זו תראה היאך מבדיל: המבדיל בין קדש לחול. הוא דאמר ותו לא[ב]: א"ל. רב יהודה לרב יצחק בריה: סררותיה דמר. כעס עליו על שלא הלך הוא בעצמו: דלא תיגמר שמעתיה מפומיה. דרב יצחק[ג] אלא מפומיה דאביי, ואמרינן (יבמות דף צז.) כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: ברכת המצות. כגון להתעטף בציצית ועל נטילת לולב, וטעמו של דבר לפי שאין בהן ריבוי דברים: וברכה הסמוכה לחבירתה. כגון אותן של שמונה עשרה ברכות: וברכה אחרונה שבקרית שמע. אע"פ שאין ברכה אחרת למעלה הימנה שהתחיל בה בברוך, שהרי הפסיק קרית שמע, אעפ"כ אינו מתחיל בה בברוך, וחשבינן לה ברכה הסמוכה לחבירתה לאותה שלפני ק"ש, שהרי מחובר אמת ויציב על סופו של ק"ש וכדאמרינן בברכות (דף יד:) שצריך לסמוך אמת ויציב אחר אני ה' אלהיכם כדכתיב [א] וה' אלהים אמת, הלכך כחדא ברכתא אריכתא דמיא: יש מאלו שהזכרנו שפותח בהן בברוך ואינו חותם. כגון ברכת פירות ומצות: יש מהן שחותמין ואינו פותח. כגון ברכה הסמוכה לחבירתה, שהרי פוטרתה הראשונה שנפתחה בברוך: וברכת הטוב והמטיב. דברכת המזון, אע"ג דסמוכה לחבירתה שהרי התחיל בברכת המזון, אף על פי כן פותח בה בברוך, משום דברכה באנפי נפשה איתקן משום הרוגי ביתר שניתנו לקבורה [ג] הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה[ד], אבל אנו מאריכין בה קצת כדי לומר בה שלש מלכיות כדמפרש בפ' שלשה שאכלו (שם דף מט.), הלכך כולה חדא הודאה היא כברכת הפירות וכברכת המצות ולא בעיא חתימה:
קשיא

עין משפט נר מצוה

כג א מיי' פ"א מהל' ברכות הלכה ה ופי"א הלכה א סמג עשין כז:

רבינו חננאל

עולא איקלע לפומבדיתא ואבדיל בין קדש לחול בלבד ולא אמר ברכה בתחלה וברכה בסוף אלא אמר בא"י המבדיל בין קדש לחול בלבד. אותבי' עליה כל הברכות כלן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת המצות וברכת הפירות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבק"ש שיש בהם פותח בברוך ואינו חותם בברוך ויש מהן חותם בברוך ואינו פותח בברוך הטוב ומטיב פותח בה בברוך.

ליקוטי רש"י

שיש מהן פותח בברוך. כגון ברכת פירות ומצות פותח ואינו חותם וטעמא מפרש בערבי פסחים (דף קה.) משום דכולה חדא הודאה ואין הפסק דבר תמוה או דבר אחר בתוכה כמו שיש בקדוש כי הוא יום תחלה למקראי קודש והנחילנו [ברכות מו.]. ויש מהן שחותם בברוך ואין פותח בברוך. כגון ברכה הסמוכה לחברתה שהרי כבר פתח בברכה ראשונה וברכה אחרונה שבקריאת שמע אמת ויציב אמת ואמונה שאע"פ שק"ש מפסיק ביניהם אברכות דלפניה סמוכה והויא לה סמוכה לחברתה. והטוב והמטיב וכו'. דלאו סמוכה לחברתה היא שאינה מברכת המזון אלא על קבורת הרוגי ביתר תקנוה [שם ע"ב]. ומ"ד צריכה מלכות קסבר דאורייתא היא, ומברכת הארץ היא כדאמר לעיל (ברכות מח:) אשר נתן לך זה הטוב והמטיב והויא לה ברכה הסמוכה לחברתה. ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא חתימתה שכולה הודאה אחת היא ודומה לברכת הפירות והמצות [שם מט.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות דף מו., ב) ברכות מח:, ג) עי' תוס' ברכות מו. ד"ה כל, ד) פ"ד ה"א (לד:) ולפנינו שם ליתא חתימה בברוך, ה) ברכות פרק ו ה"א (סג.), ו) כתובות ח. ועי"ש תוס' ד"ה שהכל, ז) פ"ק דברכות סה"ה, ח) עיין תוס' לקמן קיט: ד"ה אבל, ט) סוף ה"ה, י) וכעין זה כתב רש"י כתובות ז: ד"ה מידי ברכות מו. ד"ה כדתניא ולקמן קה. ד"ה הודאה (וכן ברשב"ם שם) וע"ע תוס' ברכות יד. ד"ה ימים ושם מו: ד"ה והטוב.

תורה אור השלם

א) וַייָ אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ: [ירמיה י, י]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף ותו לא אמר שאר הבדלות ולא חתם בה והכי מוכח לקמן. ועי' רש"י כאן ותוס' לקמן קה ע"א ד"ה קשיא לעולא: ב] פירוש שלא יאמרו שמעתתא מפומך וגירסת ספרים ישנים מפומיה דרבנן (גליון): ג] בכת"י נוסף כדאיתא בברכות (מח ע"ב) ולא הויא מדאורייתא כגון ראשונות והם לא תקנו יותר אלא ברוך הטוב והמטיב כדמפרש התם הטוב וכו': ד] צ"ל ותהלה (מהרש"א, עי' שם וכ"ה בכת"י): ה] בכת"י אמת וצדק: ו] הפסק תפילה (מהרש"א לעיל בתוס' ד"ה כל):

זִיל אֲמְטֵי לֵיהּ כִּלְכָּלָה דְּפֵירֵי וְחָזֵי הֵיכִי אֲבָדֵיל, שהרי אסור לאכול קודם הבדלה, וכדי לאכול את הפירות הוא יצטרך להבדיל, וכך תוכל לראות כמה הבדלות הוא מזכיר, וכיצד הוא חותם (ע"פ רשב"ם). ובדוקא שלח לו דבר מאכל, כי לא היה יכול ללמוד מההבדלה שהיה עושה עולא כדי להתיר לעצמו עשיית מלאכה, כי לזה ודאי די בהבדלה אחת (מהר"ם חלאווה. וראה בביאורנו לעיל ע"א ד"ה ונהגו).

אָמַר לֵיהּ בָּרוּךְ הַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל אָמַר וְתוּ לָא - שלא אמר עוד הבדלות, וכן לא חתם (רש"י ורשב"ם). ויש שביאר, שאמר את כל נוסח ההבדלה אלא שלא חתם (תוס' להלן קה, א ד"ה קשיא).

אָמַר לֵיהּ רַבָּרְבָנוּתֵיהּ דְּמָר וְסָרְרוּתֵיהּ דְּמָר, וביאור כפל הלשונות 'רברבנותיה דמר' ו'סרורותיה דמר', הוא משום שניתן לפרש את הנהגתו של רב יצחק שלא הלך בעצמו, באחת משתי דרכים, או מחמת שראה בשליחות הבאת הפירות לעולא פחיתות כבוד עבורו, ולכן לא עשה את מצות אביו בעצמו אף ש'מצוה בו יותר מבשלוחו' (ראה קידושין מא, א), כדין 'זקן ואינו לפי כבודו', ועל כך הוכיחו אביו שאם זה היה טעם הנהגתו, הפסיד מחמת 'רברבנותיה' במה שהחשיב את עצמו ונהג בגדלות. ומאידך יש להבין את הטעם שלא הלך בעצמו להיפך, כיון שלא ראה את עצמו ראוי לשליחות זו ללכת בעצמו להתייצב לפני עולא, וגם על טעם זה הוכיחו אביו, שהפסיד מחמת 'סררותיה', דהיינו שסר מהדרך הישרה, והפסיד בכך שלא יאמרו את השמועה מפיו (קרבן תודה; הערות הגרי"ש אלישיב).

וממה שקרא רב יהודה לבנו 'מר' בלשון כבוד, יש להוכיח שמותר לאב לקרוא לבנו בלשון כבוד [ואין בכך זלזול בכבוד האב] (מהר"י ברונא קלט).

גָּרְמָא לֵיהּ לְמַר דְּלֹא תֵּימָא שָׁמְעָתֵיהּ מְפוּמֵיהּ, ויש לו בזה הפסד, כי 'כל תלמיד חכם שאומרים שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר' (יבמות צו, א), ועכשיו שלא הלך בעצמו אלא שלח את אביי, לא יאמרו שמועה זו מפיו אלא בשם אביי (רשב"ם). ואפילו שהלכה זו לא היתה חידוש של אביי אלא של עולא והוא רק מסר מה היתה הנהגתו, בכל זאת נקראת השמועה גם על שם אביי, וזוכה ששפתותיו יודובבו בקבר (הערות הגרי"ש אלישיב). ואף שרב יצחק הביא לאביו את דברי אביי, מכל מקום אין מזכירים את שמו, כי הדין הוא שמזכירים רק את הראשון - דהיינו אביי בעל השמועה, ואת האחרון – דהיינו רב יהודה שהביא את הדברים לבית המדרש, אבל את רב יצחק שבאמצע אין צריכים להזכיר (בני חיי, ע"פ גמ' נזיר נו, ב). ויש שכתב, שאף אם נחשב רב יצחק כמי שהביא את הדברים לבית המדרש, מכל מקום רק בעל השמועה זוכה ששפתותיו דובבות בקבר (לימודי ה' עח). ויש שכתב, שמעיקר הדין אין צריך להזכיר רק את בעל השמועה, ומה שמצאנו שמזכירים גם את מי שהביא את הדברים לבית המדרש, אינו חובה ולא בכל מקום נוהגים כן (פתח עינים [לחיד"א]).

כָּל הַבְּרָכוֹת כּוּלָּן פּוֹתֵחַ בְּבָרוּךְ וְחוֹתֵם בָּהֶן בְּבָרוּךְ, וכמו שמצאנו בדוד (ראה ברכות י, א ותוס' שם ד"ה כל), שכל מזמור שהיה חביב עליו התחיל וסיים בו באותו מטבע לשון (תוס' רא"ש ברכות מו, א).

וּבְרָכָה הַסְּמוּכָה לַחֲבֶרְתָּהּ, שחותם בה ואינו פותח, לפי שהפתיחה בברוך בברכה הראשונה מועילה לברכה הסמוכה לה (רש"י ורשב"ם). ויש שכתב, שהחתימה בברוך בברכה הראשונה מועילה לברכה הסמוכה לה (תוס' ד"ה חוץ), כיון שאין זה ראוי לכפול ברכה לה' בסמיכות בלא שמפסיק ביניהן בענין אחר (חינוך מצוה תל).

וּבְרָכָה אַחֲרוֹנָה שֶׁבְּקְרִיַּת שְׁמַע, שאינו פותח בה בברוך, שאף היא נחשבת ברכה הסמוכה לחברתה, שסמוכה לברכות שקודם קריאת שמע. ואין להחשיב את קריאת שמע להפסק, כיון שברכה זו נאמרת כהמשך לקריאת שמע, שהרי אסור להפסיק בין סוף קריאת שמע שמסיים בה 'ה' אלקיכם', ל'אמת' של תחילת הברכה (ראה ברכות יד, ב), ועל כן יש להחשיבה כברכה אחת ארוכה (רשב"ם). ויש שביאר, שכיון שכל אלו הברכות נתקנו בשביל קריאת שמע, אין היא נחשבת להפסק (ר"ן בשם הרא"ה). ואף שכבר אמר שברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך, הזכירה הברייתא ברכה זו בפרט, להשמיע לנו שגם היא בכלל ברכה הסמוכה לחברתה (ריטב"א ברכות מו, א). ויש שכתב, שכיון שמפסיק בקריאת שמע, שוב אינה נחשבת לברכה סמוכה לברכות שקודם קריאת שמע, ומה שאינו פותח בה בברוך, שמה שנאמר כאן שכל הברכות פותח בברוך וכו' אינו כלל גמור, ויש יוצאים מן הכלל (רשב"א ברכות שם).

וברכת 'אלוקי נשמה' ותפילת הדרך שאינן פותחות בברוך אף שאינן סמוכות לברכה, יש שכתב, שגם הן יוצאות מן הכלל כברכה אחרונה שבקריאת שמע (רשב"א שם). ויש שכתב, שאינן נחשבות לברכות אלא הן שבח ותפילה בעלמא, ואין צריך לפתוח בהן בברוך (תוס' ד"ה כל). ויש שכתב, שאכן הן סמוכות לברכה, ש'אלוקי נשמה' סמוכה לברכת 'אשר יצר' (שו"ת הרא"ש ד, א), וכן את תפילת הדרך יש לסמוך לברכה אחרת לפניה (טור או"ח קי, ו, בשם מהר"ם מרוטנבורג). ■ ולהלכה, הובאו כמה דעות בענין זה (ראה שו"ע או"ח ו, ג ומשנ"ב שם, יב, מו, ו-כט; רמ"א שם קי, כח).

וְהַטּוֹב וְהַמֵּטִיב פּוֹתֵחַ בְּבָרוּךְ וְאֵינוֹ חוֹתֵם בְּבָרוּךְ, ואף שסמוכה לברכת המזון, מכל מקום היא פותחת בברוך כיון שהיא ברכה שנתקנה בפני עצמה על הרוגי ביתר (ראה ברכות מט, א), ואינה נחשבת כהמשך של ברכת המזון (רש"י ורשב"ם). ויש שביאר, שכיון שהיא ברכה אחרונה ראוי היה לחתום בה בברוך, אלא שכדי להבדיל אותה מהברכות הראשונות שהן מדאורייתא והיא מדרבנן, העבירו את הברכה מהחתימה לפתיחה, ולא אמרו שגם יחתום בברוך, שאם כן היא תהיה יותר מהברכות דאורייתא שבהן יש רק חתימה (רמב"ן ברכות מו, א).

המשך מעמוד קודם

שנראה כמודה למינים ח"ו שיום ראשון הוא היום הקדוש, ובזה מבואר מה דלא 'לייט אביי' אלא על מה שאמר רב ולא על מה שכבר אמר כן רבי יוסי ב"ר יהודה בברייתא, כי הוא היה קודם שבאו המינים (הגהות רא"מ הורוויץ).

כָּל הַחוֹתֵם מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל מְאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, על דרך מה שאומרים 'המחמיר תבוא עליו ברכה' (הערות הגרי"ש אלישיב). והיא מידה כנגד מידה, שכנגד מה שמאריך בחתימה מאריכין לו ימיו ושנותיו (שדה יצחק).

קַשְׁיָא לְעוּלָּא, ואף שלדעתו אין זו ברכה ארוכה, שהרי אמר בה רק הבדלה אחת - 'בין קודש לחול', הבינה הגמ' שמה שאין חותמים בברוך בברכה קצרה, הוא דין רק בברכת הפירות והמצוות, אבל הבדלה שהיא מברכות השבח, צריך לחתום בה בברוך בכל אופן (מרומי שדה בדעת רש"י ורשב"ם, וראה ביאורנו לעיל קד, ב ד"ה אמר ליה [א]). ויש שביאר, שעולא אמר שלש הבדלות, אלא שלא חתם, ועל כך מקשה הגמ' שכיון שהיא ברכה ארוכה קצת, היה עליו לחתום (תוס').

אָמְרוּ לֵיהּ זִיל חֲזִי אִי מִקַּדֵּישׁ יוֹמָא נַפְקִיק וְנִיקְבְּעֵיהּ לְשַׁבְּתָא אָמַר לְהוּ לָא צְרִיכִיתוּ שַׁבְּתָא קָבְעָה נַפְשָׁהּ. ומחלוקתם היא כיצד יש להפסיק בין סעודת חול לסעודת שבת משהחשיך היום, שהם סברו שצריך להפסיק בעקירת שולחן ולהתחיל סעודה אחרת לכבוד שבת [וכדעת רבי יהודה לעיל (ק, א, ראה דבר שמואל)], ורב המנונא סבא אמר להם שאינם צריכים לעקור את השולחן, כיון שאיסור האכילה לפני הקידוש מהווה הפסק בין הסעודות, וממילא המשך הסעודה שאוכלים בשבת נחשב לסעודת שבת, ודי להם לפרוס מפה ולקדש [וכהכרעת שמואל לעיל (שם)] (רש"י ורשב"ם, וראה עוד להלן בסמוך).

ויש שגרסו בגמ' 'אמרו ליה זיל עיין אי נגה יומא ניפסוק ונקבעיה לשבתא', ולגירסא זו הנדון ביניהם היה מתי מתחיל איסור אכילה קודם קידוש, שהם אמרו לו לבדוק אם כבר הגיע זמן צאת הכוכבים [ו'נגה' מלשון לילה, כמבואר לעיל (ג, א, ר"ן על הרי"ף)], לפי שהיו סבורים שאיסור אכילה קודם קידוש חל רק בצאת הכוכבים, ועל זה אמר להם שאפילו בספק חשיכה כבר אסורים באכילה (רמב"ן במלחמת ה', ע"פ הרי"ף).

ויש שביאר, שודאי מזמן בין השמשות היה פשוט להם שצריכים להפסיק לאכול, אלא שלא רצו לקדש לפני צאת הכוכבים שסבורים היו שלא חלה בזמן זה קדושת שבת אלא על מי שמקבל אותה על עצמו, והם לא היו רוצים לקבל כדי שלא יהיה נראה שמקבלים אותה רק כדי לחזור ולאכול, ועל זה אמר להם רב המנונא שכבר בספק חשיכה חלה קדושת שבת על כולם, ואף למי שלא קיבל אותה על עצמו (מאירי בפי' הראשון).

כְּשֵׁם שֶׁהַשַּׁבָּת קוֹבַעַת לְמַעֲשֵׂר כָּךְ שַׁבָּת קוֹבַעַת לְקִידּוּשׁ – כשם שסעודת שבת נחשבת סעודת קבע לענין מעשר - שאף שמותר לאכול בימות החול אכילת ארעי מפירות שאינם מעושרים, בשבת אסור, אף אם התחיל לאכול מהם בערב שבת ולא עקר את שולחנו, הואיל ואכילת שבת נחשבת לאכילת קבע מפני שיש בה עונג שבת [וכמבואר בגמ' בביצה (לד, ב)], ואין אנו אומרים שכיון שהתחיל לאכול בחול, כל האכילה מתייחסת ונחשבת אכילת חול על שם תחילת האכילה, כך גם לענין קידוש, אף אם אינו עוקר את השולחן, אין הסעודה נקבעת לפי תחילת האכילה שהיתה בחול, אלא משנכנסה שבת היא נחשבת לסעודת שבת ואסור לו לאכול קודם קידוש (ר"ן, ע"פ רש"י ורשב"ם).

ולגירסא האחרת (ראה לעיל בסמוך), כוונת הגמ' להוכיח שכשם שלענין אכילת פירות שאינם מעושרים, כבר מזמן בין השמשות דינו כשבת שאסור לאכול קודם מעשר אפילו אכילת ארעי (ראה שבת לד, א, וראה בר"ן על הרי"ף שביאר הוכחת הרי"ף מהגמ' שם), כך גם לענין קידוש, כבר מזמן בין השמשות נחשבת לאכילת שבת, ואסור לאכול קודם קידוש (רי"ף, וראה רא"ש יא).

כְּשֵׁם שֶׁהַשַּׁבָּת קוֹבַעַת לְקִידּוּשׁ כָּךְ שַׁבָּת קוֹבַעַת לְהַבְדָּלָה - כשם שלענין קידוש כיון שנכנסה שבת נחשבת אכילתו לאכילת שבת ואסור לאכול קודם קידוש, כך גם לענין הבדלה, מעת שיצאה שבת נחשבת אכילתו לאכילת חול שאסור לאוכלה קודם הבדלה (ע"פ רש"י ורשב"ם). ולגירסא האחרת לעיל, אף שעיקר נדון הגמ' היה לענין איסור אכילה בספק חשיכה, מכל מקום כיון שמבואר שבודאי חשיכה הדין פשוט שאסור לאכול קודם קידוש, סברו לומר שגם לענין הבדלה יהיה אסור לאכול קודם הבדלה מזמן שהוא ודאי חשיכה (ר"ן על הרי"ף).

וְלֹא לְהַבְדָּלָה קוֹבַעַת, שזהו כבוד שבת שממשיך את סעודתו אחר שיחשיך (רשב"ם), ואדרבה אם ממהר לגמור קודם שחשיכה, הרי הוא נראה כמי שרוצה לגרש את המלך, ואין להחמיר בזה (משנ"ב רצט, ד).

אֲבָל אַתְּחוֹלֵי לֹא מַתְחֲלִינַן, שאסור להתחיל סעודה משחשיכה עד שיבדיל (רש"י). ובספק חשיכה, יש מתירים (ט"ז או"ח רצט, א), ויש שאוסרים (ב"ח ומג"א שם). ■ ולהלכה, לכתחילה ראוי להחמיר שלא להתחיל סעודה בספק חשיכה, אבל בדיעבד מי שעדיין לא אכל סעודה שלישית יאכל אף בספק חשיכה, כדי שלא לבטל את המצוה (משנ"ב שם, א, וראה עוד במשנ"ב שם ובמשנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 3, עוד פרטים בזה). ויש שהחמירו שבכל אופן אין לאכול אחר השקיעה כלל (דרשו שם הע' 2, דעת החזו"א).

אֲבָל בִּשְׁתֵיָה לֹא, היינו בשתיה שלא בתוך הסעודה, שאין בה קביעות, ועל כן צריך להפסיק אף אם התחיל קודם שחשיכה (תוס'), שמכיון שאין בה קביעות, יש להחשיב כל שתיה ושתיה כהתחלה חדשה והרי אסור להתחיל (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח רצט, א). וכן הדין גם באכילת פירות וכדו' שצריך להפסיק, שהואיל ואין קביעות באכילתם, הרי זה כשתיה (ערוך השולחן או"ח רצט, ה). ואף לענין פת הבאה בכיסנין שברכתה 'מזונות', כיון שלא קבעו עליה סעודה לא נחשב קביעות וצריך להפסיק (שם). ויש שסובר להקל בפת הבאה בכיסנין, שמותר לו להמשיך ולאכול (אור לציון ב, כב ח, ובשש"כ נט הע' מז, בשם הגרש"ז אויערבך שהסתפק בזה, וראה בשבט הלוי ח, לו). ולשתות את הכוס שבירך עליו ברכת המזון, מותר (שו"ע שם, ד), כיון שהוא שייך לסעודה. ודוקא למי שתמיד מברך על הכוס, אבל מי שאינו מברך תמיד על הכוס, לא ישתה אם הגיע זמן צאת הכוכבים. ובספק חשיכה, מותר גם למי שאינו רגיל (משנ"ב שם, יד).

אֲבָל מַיָּא לֵית לָן בָּהּ, ודוקא קודם הבדלה, אבל קודם קידוש אסורה גם שתיית מים (רשב"ם). ■ וכן נפסק להלכה, שקודם הבדלה מותר לשתות מים (שו"ע או"ח רצט, א), וקודם קידוש אסור גם לשתות מים (שו"ע שם רעא, ד).

מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַשַּׁבָּת כּוּלּוֹ, עד יום רביעי (רשב"ם, ע"פ הגמ' להלן קו, א), אבל מיום רביעי ואילך אינו מבדיל, הואיל וימים אלו שייכים לשבת הבאה (רשב"ם שם).

ודין זה הוא רק אם במוצאי שבת היה חייב בהבדלה ולא הבדיל, אבל אם במוצאי שבת היה פטור מהבדלה [וכגון שהיה אונן או שוטה], אינו מבדיל במשך השבוע, כיון שעיקר חיוב הבדלה הוא רק במוצאי שבת, וההבדלה במשך השבוע היא רק כתשלומין להבדלה של מוצאי שבת, וכיון שלא היה חייב במוצאי שבת, אינו חייב בתשלומין במשך השבוע. ויש שסובר, שגם במשך השבוע חייב בהבדלה מצד עיקר החיוב, ולכן גם אם היה פטור מהבדלה

■ המשך במילואים עמ' 153

קשיא לי'א. שפתא כנדון ולא מתסי: הודאה היא. ומיהו כה הפסק דבר מחר, לא הפסק מתנה ולא הפסק הילוי, הלכך בפחימתן סגי, ולא דמי לברכת קידוש שלריך לספר בשבח שבת, וברכת יוצר אור שים הא הפסק מתנה סגי ברחמיך הרבים, וברכת מחוש ים כה לרוי, לפיכך צריך לפתוח ולסיים בשבחו של מקום: הוו יתבי בסעודתא. בערב שבת, והתירוהו בה על שחשיכה: **ונפסיק.** בעקירת השלחן: **לסעודתינו: שבתא.** לשם שבת: **לא צריכיתו.** להפסיק בעקירת שלחן כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת: **שבת היא קבעתה.** משמע היא חשובה סעודת שבת ומבדלה מסעודת חול, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש: **בשם שקובעת לי'מעשר.** לפיולי אכילת ערלי דשבת חשובה קבע למעשר, במסקת בילה (ד' לד:): **כך קובעת לי'קידוש.** שחסור לטעום עד שיקדש, ולמה שמחשיבה היא חשובה סעודה שבת מלילה: (ו) **כך.** ילילתה קובעת להבדלה, שאם יוציאם על השלחן ואחיבה למולאי שבת לחסורין לאכול עד שיבדיל: **והני מיילי.** להבדלה אינה קובעת, לחסקוקי לה מחלילין לה מחלילין מחשיבה עד שיבדיל: **הני מיילי.** דאין מפסיקין, לאכילה, אבל לשחיה לאו דבר חשוב הוא ומפסיק, לאכול דבר חשוב הוא ומפסיק: **ואי אמרת** אכילה לא מפסקה, אבל שחיה מפסקה, והא אמרת לא אמרן אלא בחמרא ושכרא אבל מיא לית לן בה ופליגא דרב הונא דרב הונא חזייה להההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה אמר ליה לא מיסתפי מר מאסכרה דתנא משמיה דרבי עקיבא כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא. בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום כולו א"ל מדאמרי' בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו הכא נמי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו איתיביה לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון ואי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו אימא לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ואין בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה ולא הזכרה אלא דאי לא קתני איתיביה "כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם ואם אין לו אלא כום אחד אומר עליו קידוש

קשיא לעולא אמר לך עולא הא נמי בברכת המצות דמיא ברכת המצות מאי טעמא משום ההודאה היא הא נמי הודאה היא. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא וקאי עלייהו רב המנונא סבא אמרו ליה חזי אי מקדיש יומא ונפסיק ונקבעיה לשבתא אמר להו לא צריכיתו "שבתא קבעה נפשה דאמר רב כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש סבור מינה בי היכי דקבעה לקידוש כך קבעה להבדלה אמר להו רב עמרם הכי אמר רב לקידוש קובעת ולא להבדלה קובעת והני מילי לענין מיפסק דלא מפסקינן אבל אתחולי לא מתחלינן ומיפסק נמי לא אמרן אלא באבילה אבל בשתיה לא" ושתיה נמי לא אמרן אלא בחמרא ושכרא אבל מיא לית לן בה ופליגא דרב הונא דרב הונא חזייה להההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה אמר ליה לא מיסתפי מר מאסכרה דתנא משמיה דרבי עקיבא כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא. בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום כולו א"ל מדאמרי' בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו הכא נמי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו איתיביה לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה ולא הזכרה אלא דאי לא קתני איתיביה "כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם ואם אין לו אלא כום אחד אומר עליו קידוש

קשיא לי'א. שפתא כנדון ולא מתסי: הודאה היא. ומיהו כה הפסק דבר מחר, לא הפסק מתנה ולא הפסק הילוי, הלכך בפחימתן סגי, ולא דמי לברכת קידוש שלריך לספר בשבח שבת, וברכת יוצר אור שים הא הפסק מתנה סגי ברחמיך הרבים, וברכת מחוש ים כה לרוי, לפיכך צריך לפתוח ולסיים בשבחו של מקום: הוו יתבי בסעודתא. בערב שבת, והתירוהו בה על שחשיכה: **ונפסיק.** בעקירת השלחן: **לסעודתינו: שבתא.** לשם שבת: **לא צריכיתו.** להפסיק בעקירת שלחן כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת: **שבת היא קבעתה.** משמע היא חשובה סעודת שבת ומבדלה מסעודת חול, ודי לכם בפריסת מפה וקידוש: **בשם שקובעת לי'מעשר.** לפיולי אכילת ערלי דשבת חשובה קבע למעשר, במסקת בילה (ד' לד:): **כך קובעת לי'קידוש.** שחסור לטעום עד שיקדש, ולמה שמחשיבה היא חשובה סעודה שבת מלילה: (ו) **כך.** ילילתה קובעת להבדלה, שאם יוציאם על השלחן ואחיבה למולאי שבת לחסורין לאכול עד שיבדיל: **והני מיילי.** להבדלה אינה קובעת, לחסקוקי לה מחלילין לה מחלילין מחשיבה עד שיבדיל: **הני מיילי.** דאין מפסקין, לאכילה, אבל לשחיה לאו דבר חשוב הוא ומפסיק, לאכול דבר חשוב הוא ומפסיק: **ואי אמרת** אכילה לא מפסקה, אבל שחיה מפסקה, והא אמרת לא אמרן אלא בחמרא ושכרא אבל מיא לית לן בה ופליגא דרב הונא דרב הונא חזייה להההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה אמר ליה לא מיסתפי מר מאסכרה דתנא משמיה דרבי עקיבא כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא. בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום כולו א"ל מדאמרי' בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו הכא נמי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו איתיביה לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה על הכוס ואין בהן הזכרה בברכת המזון ואי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו אימא לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ואין בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה ולא הזכרה אלא דאי לא קתני איתיביה "כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם ואם אין לו אלא כום אחד אומר עליו קידוש

כך קובעת לי'קידוש. שחסור לטעול מבעוד יום וה"ל כמי שכבר טעל: **כך** קובעת לקידוש אפילו המתין לטעול (פיסה נה.): היה טועל בשחרית ומתפלל ומתפלל לי שבת רבי יהושע טועל ומתפלל ערבית: **ורבנן מ"ד:** שתו מעיקרא. משמע שהיו מחולקים בשבת שחוץ לשחיה: **ומימר** שלא נהגו לטעול בין מנחה לערבית וגם ר"ת כתב על רבינו משולם שהסכים לטעול בין מנחה לערבית ערב יום הכפורים ונקוטי הכיבורי שבת ויום הכפורים לטעול אחר ילילו שבת רבי אלישיב אומר יגמור כלומר יאכל האשכול כולו ר' יהושע אומר לא יגמור. פי' שכיון שנכנסה השבת נקבע למעשר האמורי' דיעזו של אדם לענג השבת בכל מיני דבר אכילה וזה האשכול כאלו דעתיה עליה ואסולק מחורת עראי ונעשה קבע לפיכך אסור לאכול ממנו עד שישער. ואפיי שלא קבעו האדם השבת מעצמה נקבעה בחשיבת ערב שבת ונאסרו הפירות כי נקבעו למעשר ונעשו מוקצה. בעניין נקבעה לקידוש ואע"פ שלא קדשוה בני אדם בפיהם מעצמה נתקדשה ואין אנו צריכין לחקור ההגיע עת הקידוש מן הגונות ומראשיי הדקלים. **ואתיין למימר** כשם שמפסיקין לקידוש דשמה קבוצה נפשה כך מפסיקין להבדלה. **ואסקה רב עמרם** הכי אמר רב לקידוש קובעת להבדלה אינה קובעת. **ולא אמרן אלא** לאפסוקי דלא מפסיק ומסלק השלחן בעת דסופ תשמה וסופ לא חשמה. **אבל לאחתולי** קבועה ולא מחחיל בסעודה בשבת עם דעסיק יומא ומבדיל, **ומפסקין נמי** דאמרן דלא מיהחייב לאפסוקי סעודתיהו ולסלק השלחן הני מילי אם היא סעודת אכילה אבל אם היא משתה מפסיק. **ולא אמרן**

קשיא לעולא אמר לך עולא הא נמי בברכת המצות דמיא ברכת המצות מאי טעמא משום ההודאה היא הא נמי הודאה היא. רב חנניא בר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא וקאי עלייהו רב המנונא סבא אמרו ליה חזי אי מקדיש יומא ונפסיק ונקבעיה לשבתא אמר להו לא צריכיתו "שבתא קבעה נפשה דאמר רב כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש סבור מינה בי היכי דקבעה לקידוש כך קבעה להבדלה אמר להו רב עמרם הכי אמר רב לקידוש קובעת ולא להבדלה קובעת והני מילי לענין מיפסק דלא מפסקינן אבל אתחולי לא מתחלינן ומיפסק נמי לא אמרן אלא באבילה אבל בשתיה לא" ושתיה נמי לא אמרן אלא בחמרא ושכרא אבל מיא לית לן בה ופליגא דרב הונא דרב הונא חזייה להההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה אמר ליה לא מיסתפי מר מאסכרה דתנא משמיה דרבי עקיבא כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא. בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום כולו א"ל מדאמרי' בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו הכא נמי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו איתיביה לילי שבת ולילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון שבת יום טוב אין בהם קדושה ולא הזכרה אלא דאי לא קתני איתיביה "כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם ואם אין לו אלא כום אחד אומר עליו קידוש

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) [נקמן דף קו:], [תוספתא כרכות פרק ג הי"ב], ג) [ירמות י, מנחות דף נב:], ד) [תוספתא כרכות פרק ג הי"ב], ה) קו., ו) לקמן דף קג., ז) קו: ושי"ר ד"ה המבדיל, ח) לעיל קג., ט) לעיל קו., י) מדרש תהלים פי"ב סי' ה, כ) יומא דף פז: וברש"י שם, ל) עיין לקמן קו. ובתוס' שם ד"ה אמימר. מ) בדף קן. ד"ה ולא כר' יוסי ושם ע"ב ד"ה ה"ג.

הגהות הב"ח

(ו) רש"י מפ"ל כך קובע להבדלה. כך ילילתה: (ז) רשב"ם ד"ה כך קובעת לקידוש. וכו' קידוש (פורש מפס) מל"מ וע"ל ע"ש הוא ע"ל מה שפרשב"ם ם:

גליון הש"ס

ברשב"ם ד"ה כשם שקובעת וכו' שלא נגמרה מלאכתו. עי' בילה דף לג ע"ב ותף לה ע"ב:

הגהות מהר"ב רבינוביץ

א) ברשב"ם ד"ה כשם שקובעת למעשר וכו' בתבואה שלא נגמרה מלאכתה למעשר וכו'. ל"ע תימה לי דזהו נגד מסקנת לל' יומן בגילה דף לא ע"ב דמסקיי לעיל קונט מלא בלבר שנגמרה מלאכתו ולולי דמסקינהי למימ לצריך לחיות שנגמרה מלאכתו וע"ש. שוב ראיתי מ"ש המגיד מרי"ט ליה פ"ה מהלכות שבת הלכה כ"ג ביישוב הסתכ"ל נכו דל"ל דבני הרשב"ם עסח"ם מחמנה משכר נמלך ס"ם מהלכות משכר הלכה כ"ג ביישוב הסתכ"ל יעוש"ם ודפח"ם:

הגהות וציונים

ב) בכתי"י בשתיה אפיק ושתיה, וכן הוא ישר (ד"ק"ם): ג) [צ"ל אין] (גליון). וכ"ה ברשב"ם, אבל בארוי כתב אם יש לו: ד) כך גרסו התוס' במקום תיבות הנ"ש "לענין מיפסק דלא מפסקינן" (ד"ק"ם):

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה יט סמג עשין כט טור ש"ע ס"ח סי' רעג ס"ב:

כה ב מיי' שם ומפג שם טוש"ע ס"ח סי' רלט ס"ח:

כו ג מיי' שם הלכה ד ומפג שם טור ש"ע ס"ח סי' רעג ס"ב:

כז ד מיי' שם טור ש"ע סעיף ג:

רבינו חננאל

קשיא לעולא דאמר הבדלה אינה חשובה בכל אלו. ופריק ברכת הבדלה נמי כברכת המצות דמיא. רב חנינא בר שלמיא ותלמידיו דרב הוו יתבי בסעודתא והנה קאי עליהון רב המנונא סבא אמרי ליה חזי אי נזה יומא ונפסיק ונקבעיה לשבתא. אמר להו לא צריכיתו שבת קבעה נפשה. דתניי אמר רב כשם שהשבת קובעת למעשר פי' הערוך שהיא קובעת המוקצה לענין שחשבת אין מעשרין את הודאי וכל מה שהגיעה אוהה ענוה ולא עישור הרי נקבע מוקצה כל השבת. ותנן בתוספות פ"ו היה אוכל באשכול ונכנס מן הגנה לחוצר ר' אליעזר אומר יגמור ר' יהושע אומר לא יגמור חשכה לילי שבת רבי אליעזר אומר יגמור כלומר יאכל האשכול כולו ר' יהושע אומר לא יגמור. פי' שכיון שנכנסה השבת נקבע למעשר האמורי דיעזו של אדם לענג השבת בכל מיני דבר אכילה וזה האשכול כאלו דעתיה עליה ואסולק מחורת עראי ונעשה קבע לפיכך אסור לאכול ממנו עד שיעשר. ואפיי שלא קבעו האדם השבת מעצמה נקבעה בחשיבת ערב שבת ונאסרו הפירות כי נקבעו למעשר ונעשו מוקצה. בעניין נקבעה לקידוש ואע"פ שלא קדשוה בני אדם בפיהם מעצמה נתקדשה ואין אנו צריכין לחקור ההגיע עת הקידוש מן הגונות ומראשיי הדקלים. **ואתיין למימר** כשם שמפסיקין לקידוש דשמה קבוצה נפשה כך מפסיקין להבדלה. **ואסקה רב עמרם** הכי אמר רב לקידוש קובעת להבדלה אינה קובעת. **ולא אמרן אלא** לאפסוקי דלא מפסיק ומסלק השלחן בעת דסופ תשמה וסופ לא חשמה. **אבל לאחתולי** קבועה ולא מחחיל בסעודה בשבת עם דעסיק יומא ומבדיל, **ומפסקין נמי** דאמרן דלא מיהחייב לאפסוקי סעודתיהו ולסלק השלחן הני מילי אם היא סעודת אכילה אבל אם היא משתה מפסיק. **ולא אמרן**

דמשתה [ניהן] מפסיק אלא משתיית יין ושכר אבל משתיית מים לית לן בה ואפי' לאחתולי. דאע"ג דרב הונא חזייה להההוא גברא דשתה מיא מקמי הבדלה אמר לא מסתפית מאסכרה דתנא משמיה דרבי עקיבא הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה. ולא היא דהא רבנן אמרי רב אשי לא הוו קפדי אמיא: **בעא** מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק מי שלא קידש בערב שבת מהו שיקדש והולך כל היום. אמר ליה מדאמרי בני ר' חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל היום כולו הכא נמי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו. **ואותיבינן עלה** מיהא לילי שבת לילי יום טוב יש בהן קדושה על הכוס והזכרה בברכת המזון פי' שצריך לומר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא. שבת ויום טוב כלומר ביום מפסיק אין בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון ואם איתא דמי שלא קידש בערב שבת מקדש ביום השבת גם אותה מוצא ביום השבת קדושה על הכוס כגון שלא קידש בערב שבת. ופריק דאי לא קתני כלומר לא פירש בור הכרייתא אלא דברים קבועין ועומדין אבל זה שאינו מצוי הקידוש בכוס ביום השבת אלא אם לא קידש בערב שבת

קידוש היום מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום (וכבוד לילה) ואם איתא לישבקיה עד למחר וליעביד ביה תרתי א"ל [א] חביבה מצוה בשעתה ומי אמרינן חביבה מצוה בשעתה והא [ב] תניא הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה על הכוס [א] א ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו ולא אמרינן חביבה מצוה בשעתה א"ל אנא לא חכימא' אנא ולא חוזאה אנא ולא יחידא' אנא אלא גמרנא וסדרנא אנא וכן מורין בבי מדרשא כוותי [ג] שאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא עיולי יומא כל כמה דמקדמינן ליה עדיף ומחבבינן ליה אפוקי יומא מאחרינן ליה כי היכי דלא ליהוי עלן כטונא. שמע מינה מיהא מתניתא תמני ש"מ [ד] ב המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס וש"מ [ה] ג ברכה טעונה כוס וש"מ [ו] ד כוס של ברכה צריך שיעור וש"מ [ז] ה המברך צריך שיטעו' וש"מ [ח] ו טעמו פגמו וש"מ [ט] ז טעם מבדיל

ושמע

ולא אמרינן חביבה מצוה בשעתה. דלא מבדיל מקמי סעודתא דהוי שעת הבדלה: לא חכימא אנא. דלא אמינא ליה אנא מדעתאי להא דחביבה מצוה בשעתה: ולא חוזאה אנא. מגיד: [ב] ולא אמינא ליה משמיה דגברא יחידאה: אלא גמרנא אנא. כך שמעתי בישיבה: וסדרנא אנא. מסדר שמועות לפני רבותי תמיד: עיולי יומא. מחבבינא ליה, ועבדינן קידוש מאורתא כי היכי דלנקטיה עילוון הייא [י]: אפוקי יומא. כגון אבדלתא: מאחרינן ליה. היכא דאין לו אלא כוס אחד, עד לאחר המזון: שמע מינה המבדיל בתפלה כו'. דקתני הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל, אף על גב דסתם בני אדם מבדילין בתפלה: וש"מ ברכה טעונה כוס. ברכת המזון: ושמע מינה. (ברכת המזון) [כוס] (א) של ברכ' צריך שיעור, דאי לא צריך שיעור ליחלקיה לתרי: ושמע מינה צריך המברך שיטעום. דאי לא טעים ליה ליברך עליה תרי זימני: ושמע מינה טעמו פגמו. כבר מברכת המזון:

רשב"ם

קידוש היום. קידוש הלילה שמקדשין את היום על הכוס בלילה קודם לכבוד יום, שלא ישתה אותו באמצע סעודה אלא יקדש בו בלילה קודם אכילה: ולעביד ביה תרתי. קידוש היום והוי נמי כבוד היום קצת אע"פ שאינה בתוך הסעודה: חביבה מצוה בשעתה. כדאמרן באלו דברים (לעיל דף סח:) שהרי הקטר חלבים ואברים כשרים כל הלילה ואין ממתינין להם בשבת עד שתחשך שנא' (במדבר כח) [א] עולת שבת בשבתו, הלכך יקדש בו בלילה ולא ימתין בו עד מחר: ומי אמרינן. גבי ברכה חביבה מצוה בשעתה: ומשלשלן כולן לאחריו. לאחר ברכת המזון, יין נר בשמים והבדלה כב"ש אליבא דר' יהודה, והכי מפרשי' לקמיה [כ], ולא אמרי' חביבה מצוה בשעתה, דלא מבדיל מקמי מזון דהויא שעת הבדלה: לא חכימא אנא. לא אמינא לה מדעתאי להא דחביבה מצוה בשעתה: ולא חוזאה אנא. מגיד: [ב] ולא אמינא לה משמיה דגברא יחידאה: אלא גמרנא אנא. כך שמעתי בישיבה: וסדרנא אנא. מסדר שמועותי לפני רבותי, כך מפרש רבינו שלמה. ובתלמידי רבינו יצחק כתב ה"ג לא חכימא ולא גמרנא אנא אלא מסדרנא אנא, וכ"ל פי' הדבר כן, לא חכימא אנא לומר מה שאמרתי מעצמי מקדש והולך כל היום כולו וגם לתרץ חביבה מצוה בשעתה, ולא גמרנא אנא לא למדתי דבר זה מרבותי בסדר קידוש, אלא סדרנא אנא כל סדרי ברכות קידוש והבדלה נתתי לב בהן לברר את כולן, לא נתיישבתי עד שעמדתי על עיקרן ועל סדרן להורות לעולם כן: עיולי יומא. מחבבינן ליה, ועבדין קידושא מאורתא כי היכי דלינקטי עילוון הייא [י], דחביבה מצוה בשעתה וזריזין מקדימין למצוה [ל]: אפוקי יומא. כגון הבדלה, מאחרינן ליה היכא דאשכחן שום עילה לאחוריה, כגון היכא דאין לו אלא כוס אחד דמאחרינן ליה עד לאחר המזון: שמע מינה המבדיל בתפלה כו'. דקתני הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל, ואע"ג דסתם בני אדם מבדילין בתפלה: ש"מ ברכה טעונה כוס. ברכת המזון: וש"מ כוס של ברכה צריך שיעור. רביעית לוג, דאי לא תימא הכי דצריך שיעור לחלקיה לתרי: וש"מ המברך צריך שיטעום. או הוא או אחד מן השומעים, ובשתיית אחד מהן יצאו כולן כדאמרי' בעירובין בפרק בכל מערבין (מ:), דאמרינן התם ליברך עליה ולינחיה, ומשני המברך צריך שיטעום, וליתביה לינוקא, לית הלכתא כרב אחא בר יעקב דאתי למיסרך, וביום הכפורים קאי, וש"מ דהמברך צריך שיטעום לכתחלה, ואם לא טעם כי אם אחד מהן יצאו כולן ידי חובתן, אבל אין מברכין על הכוס אם לא ישתה א' ממנו, ואפילו בשתיית תינוק שפיר דמי, ומברייתא זו שמעינן דצריך שיטעום, דאי לא טעים ליה ליברך עליה תרי זימני, הבדלה בשעתה בלא שתיה וברכת המזון בשעתה וישתה: וש"מ טעמו פגמו. לברכת המזון, מדלא מבדיל ברישא קודם אכילה ושותה ומשייר המותר לברכת המזון: וש"מ טעם מבדיל. אף על פי שאכל מבדיל ולא ימתין עד למחר קודם אכילה, דאיכא למאן דאמר לקמן (דף קו:) טעם אינו מבדיל. הכא לא גרסי' טעם אינו מקדש:

ושמע

תוספות

שמע מינה תמני. תימה דהוה מצי למימר תשע שמע מינה שמותר לאכול קודם הבדלה כשאין לו אלא כוס אחד. ולפירוש רבינו ניסים (ג) דמיירי כשהתחיל לאכול מבעוד יום ניחא אך קשה על פירושו כדפי' לעיל: שמע מינה המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס. וא"ת בפרק אין עומדין (ברכות דף לג:) דאמר ליה רבינא לרבא הלכתא מאי א"ל כקידושא מה קידושא בתפלה ועל הכוס אף הבדלה אמאי לא פשיט ליה מברייתא דהכא. וי"ל משום דאיכא ברייתא התם שסוברת שא"צ להבדיל בשניהם דקתני המבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו [מ] והכא דמשמע ליה דודאי הבדיל בתפלה אף על גב דאיכא דלא מבדלי מדאמר המבדיל בזה ובזה כו' משום דרוב בני אדם מבדילים בתפלה: שמע מינה ברכה טעונה כוס. קצת משמע דאפילו ביחיד טעונה כוס דהנכנס משמע שהוא יחידי וכן משמע לקמן (דף קיז:) דתנן שלישי אומר עליו ברכת המזון וקאמר בגמ' שמע מינה בהמ"ז טעונה כוס וארבעה כוסות תיקנו אפילו ביחידי מיהו יש לדחות משום דבהמ"ז טעונה כוס בג' תיקנו בפסח אפילו ביחיד כוס לברכת המזון דאי בשום פעם אינה צריכה מה ענין כוס בבהמ"ז היה להם לתקן שיר לכוס שלישי והעולם אין נוהגין לברך בהמ"ז על הכוס אלא בג'. ורבינו שלמה בן רבינו מאיר אומר [ג] להטעין כוס אפילו ביחיד וכן מוכח במדרש שוחר טוב על קרא דשני רשעים שברת [נ]. ועוד מוכיח מורי הר"ר יחיאל דטעונה כוס אפילו ביחיד דאי אינה טעונה כוס למה מניחו אחר המזון יבדיל לפני המזון ויאכל כל אחד בעצמו ואז לא תהא טעונה כוס. וא"ת לר"ג דאמר בכילד מברכין (ברכות דף מד.) דכל ז' מינין טעונין ג' ברכות דהיינו בהמ"ז ואם יצטרך כוס גם אותו כוס יצטרך כוס אחר א"כ לא יפטר לעולם. וי"ל דלא תקנו כוס אלא אחר סעודת לחם. ולה"ג [ס] שאין לברך על הגפן אחר בהמ"ז אתי נמי שפיר [ע]. ונראה דכן הלכה דבהמ"ז טעונה כוס ובאלו דברים (שם דף נב.) דאיכא ברייתא דסברה אינה טעונה מוקי לה התם כתנאי אליבא דב"ש: וש"מ כוס של ברכה צריך שיעור. פי' מדאינו מחלקו לב' כוסות ותימה דהא מדקתני אין לו אלא כוס א' משמע דאין לו כלי אחר דהכי אמרי' בברכות באלו דברים (ג"ז שם) דקאמר התם וסברי ב"ש בהמ"ז טעונה כוס והתנן בא להם יין אחר המזון ואין לו אלא כוס אחד מברך על היין ואח"כ מברך על המזון מאי לאו דמברך עליה ושתי ליה מיד לא דמברך ומנח ליה ולא שתי ומניחו לבהמ"ז והאמר מר המברך צריך שיטעום דטעים ליה בידיה שניה מעט מן היין בידו וישתה ולא יפגום ומיירי שאין שם רביעית בצמצום משמע מדמוקי לה בטעים ליה בידיה ולא קאמר שיניח היתר מרביעית בכלי אחר משום דקתני אין לו אלא כוס אחד היינו אין לו אלא כלי אחד. וי"ל דהתם כיון דמיירי דאיכא טפי מרביעית א"כ אין לו אלא כוס אחד היינו על כרחך כלי אחד דאי לענין דליכא שני רביעית קאמר הלא א"כ שיעור לברך על היין לשתות דאפילו אמשהו מברך שלא יהנה בלא ברכה והרי יכול לברך ולשתות העודף על הרביעית ורביעית הנשאר יניח לברכת המזון אלא אין לו אלא כלי אחד קאמר אבל הכא אין לו אלא כוס אחד אין נראה דכלי אחד קאמר דהא הנכנס לביתו קתני שלא התחיל לאכול ואי אפשר שלא ימצא כלי אחר דמסתמא לא מיירי בגברא ערטילאי הלכך ע"כ לענין דאין לו שני שיעורין קאמר ובברכות דמיירי בבא להם יין על השלחן אפשר שאין לו על השלחן אלא כלי אחד: ש"מ טעם מבדיל. ולא ימתין עד למחר קודם אכילה: שמע מינה טעמו פגמו. נראה דס"ד דאיכא טפי מרביעית ומשום דליכא שתי רביעיות קרי ליה כוס אחד והשתא מוכח שפיר דטעמו פגמו אף על גב דכוס של ברכה צריך שיעור דנהי דצריך שיעור יטעום מלא לוגמיו [פ] היתר על הרביעית והרביעית יניח לבהמ"ז ורב אשי דחי דמיירי דליכא שיעור טעימה יותר מרביעית דאם טעמו חסר שיעורו. ומיהו קשה היכי מוכח טעמו פגמו מדלא טעם העודף אכתי תיקשי ליה אמאי לא טעים ליה בידיה או בכלי אחר כדאמר באלו דברים. וי"ל בכוס חובה כגון הבדלה ובהמ"ז וקידוש צריך לשתות מכוס שיש בו רביעית הלכך לא אפשר למיטעם בידיה או בכלי אחר אבל בברכות דלא מיירי בכוס חובה אפשר לתקן ע"י דטעים ליה בידיה:

ושמע

עין משפט נר מצוה

כח א מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה (יג) [יב] טוש"ע א"ח סי' רלט סעיף ד:
כט ב מיי' שם הלכה ו סמג עשין כט [טוש"ע א"ח סי' רצד ס"א]:
ל ג מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' טו סמג עשין כז טוש"ע א"ח סי' קפב ס"א [עיי"ש]:
לא ד מיי' שם הלכה יד ופכ"ט מהל' שבת הלכה ז טוש"ע א"ח סי' רעא סעיף יא:
לב ה מיי' שם הלכה טו ופכ"ט מהל' שבת הל"ז טוש"ע א"ח סי' קצ ס"ד וסי' רעא סעיף יד:
לג ו מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכ' טז טוש"ע א"ח סי' קפב ס"ג:
לד ז מיי' שם הלכה ה סמג עשין כט טוש"ע א"ח סי' רצט ס"ה:

רבינו חננאל

(אינו) מקדש ביום לפיכך לא פסיקא ליה ולא תאני ליה: ת"ש כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם ואם איתא דמקדש ביום נשבקיה עד למחר וליעבד ביה תרי קידושי וכבוד יום. ופרקי' חביבה מצוה בשעתה כלומר כיון שהלילה קודם לקידושה מן היום אין מעבירין מצות הקידוש מן הלילה עד למחר. איני והתניא הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלן לאחריו. הנה מאחרת ההבדלה לאחר המזון ולא אמרי' חביבה מצוה בשעתה. ופרקי' שאני עיולי יומא מאפוקי יומא עיולי יומא מחבבינן ליה ולא מאחרינן ליה אפוקי יומא דהיא תליא בהבדלה מאחרינן ליה. ואסקינן ש"מ מיהא מתניתא תמני וסימ' תלתי כסי ותלתא טעמי ושתי קדושות. מדקתני מבדיל על הכוס. ש"מ שהמבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס. ומדקתני מניחו לאחר המזון. ש"מ ברכת המזון טעונה כוס. ומדלא מבדיל במקצתו. ש"מ כוס של ברכה צריך שיעור כדי רביעית ואין לו אלא שיעור אחד. ומדלא קתני מבדיל ומניחו לאחר המזון ומברך עוד עליו ברכת המזון. ש"מ דאסור לו לברך עד שיטעום. וש"מ טעמו פגמו לברכה. וש"מ טעם מבדיל. מדקתני ומשלשלן כלן בברכת המזון.

תורה אור השלם

א) עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: [במדבר כח, י]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל סח: וש"נ], ב) לעיל דף קב: [וש"נ], ג) [ברכות נב.], ד) שם לג. [שבת קנ: לקמן קז.], ה) [לקמן דף קיז:], ו) [ברכות נב.], ז) [שם ועירובין מ:], ח) [ברכות נב.], ט) [לקמן קו: קז.], י) פי' מהר. רש"י שבת קיט. ד"ה הייא, כ) דף קו., ל) לעיל דף ד., מ) [ומסקנא דהתם אם הבדיל בזו ולא הבדיל בזו ינוחו לו ברכות על ראשו], נ) מדרש תהלים סוף מזמור ד ובילקוט תהלים רמז תרכז, ס) הל' ברכות פ"ז, ע) [וע"ע תוספות ברכות לז. ד"ה נתן], פ) לקמן קז סע"א, צ) עיין שו"ת חתם סופר קובץ תשובות סי' יב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ושמע מינה כוס של ברכה בהמ"ז [צ] צריך שיעור כצ"ל: (ב) תוס' ד"ה שמע מינה וכו' ולפירוש רבינו ניסים. נ"ב לעיל דף ק"ב ע"ב בד"ה מניחו:

גליון הש"ס

גמ' וש"מ ברכה טעונה כוס. עי' פ"א מ"ד דדמאי וברע"ב שם:

הגהות וציונים

א] "על הכוס" ליתא בכת"י: ב] ולא יחידאה. ולא אמינא וכו' כצ"ל (באה"מ): ג] בכת"י ורש"י היה נוהג:

ליקוטי רש"י

חביבה מצוה בשעתה. חביב למהר מצוה בשעתה [לעיל סח:]. גריסים אנו לחבבה [חולין נד:]. מברך על היין. תחלה לפי שהוא תדיר ותדיר קודם [רשב"ם לעיל קב:]. ועל המאור ועל הבשמים. כב"ש מוקמינן לה במס' ברכות (דף נג.) דאמרי מאור בריש' ואח"כ בשמים והבדלה לבסוף לפי שאלו הראשונות קלות וברכת הבדלה ארוכה לפיכך אומרה לבסוף. ומשלשלן. לשון שלשלת שמסדרם יחד עם ברכת המזון [רשב"ם לעיל קב:]. לשון שלשלת כלומר קודרן לאחר המזון. שאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא. קדוש עיולי הוא והבדלה אפוקי היא. ברכה טעונה כוס. ברכת המזון דקתני מניחו לאחר המזון. טעמו פגמו. לברכת המזון ולקדוש ולהבדלה [ברכות נב.]. טעם מבדיל. ואע"ג דלגבי קידוש אמינא טעם אינו מקדש בהבדלה אין להחמיר כל כך [רשב"ם לקמן קו:]. והכי קי"ל [רשב"ם לקמן קו.].

מִפְּנֵי שֶׁקִּידּוּשׁ הַיּוֹם קוֹדֵם לְכָבוֹד יוֹם - קידוש הלילה, קודם לשתיית יין באמצע הסעודה ביום, שהיא כבוד שבת (רשב"ם), כיון שהקידוש הוא מדאורייתא, וסעודת שבת היא מדין 'עונג שבת' שהוא מדברי קבלה. ואף שמדאורייתא יוצאים ידי חובת קידוש ללא יין (ראה תוס' להלן קו, א ד"ה זוכרהו וביאורנו שם), אך כיון שעיקר קידוש מדאורייתא הוא, גם היין שלו קודם לסעודת שבת (משנ"ב רעא, ז). ויש מפרשים שכוונת הברייתא היא, שקידוש הלילה קודם לקידוש היום (תוס' להלן קיג, א ד"ה דמשייר; מאירי), אבל מה שקידוש קודם לשתיית יין באמצע הסעודה, דין פשוט הוא והברייתא לא הוצרכה להשמיעו (מהרש"א על התוס' שם), והטעם שלקידוש היום קוראים 'כבוד היום', כיון שמברכים בו רק 'בורא פרי הגפן', ואין בו ברכה על קדושת היום (מהר"י פולדא ברכות ז, ה).

ודוקא קידוש הלילה דוחה את כבוד היום, אבל קידוש היום אינו דוחה את כבוד היום, שכל הטעם שתיקנו חז"ל קידוש ביום, הוא משום שרצו להשוות את סעודת היום לסעודת הלילה, ואם כן בהכרח שהסעודה היא עיקרית וחשובה יותר, שהרי חשיבותה היא שגורמת לקידוש היום (מג"א רעא, ג, ע"פ ר"ן שהובא בב"י שם ד"ה ואם, ומחצית השקל בביאורו). אולם יתכן, שכדי לקיים את סעודת היום די בכך שיש לו פת, ולכן אם יש לו כסף לפת, יקנה בשאר הכסף יין לקידוש, ולא יקנה בו שאר מאכלים לסעודה (מג"א שם). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח שם, ג, ומשנ"ב שם, ז).

לִישָׁבְקֵיהּ עַד לְמָחָר וְלֵיעֲבֵיד בֵּיהּ תַּרְתֵּי, ומותר לו לאכול בליל שבת ללא קידוש, כיון שהוא נמנע מלקדש רק כדי לקיים בכוס זו מצוה נוספת (מאירי). ומקושיית הגמ' מוכח, שהקידוש בשבת ביום [למי שלא קידש בליל שבת], אינו רק כתשלומין לקידוש של הלילה, אלא מקיים בכך את עיקר מצות קידוש (ראה ביאורנו לעיל ע"א ד"ה מקדש), שאם הוא רק תשלומין, ועיקר החיוב אינו אלא בלילה, ודאי צריך לקדש בלילה ואינו רשאי להניחה לבוקר (עמק ברכה קידוש והבדלה ב; אשר לשלמה מועד י).

חֲבִיבָה מִצְוָה בִּשְׁעָתָהּ, ומכאן מוכח ש'זריזין מקדימין למצוות' עדיף ממצוה מן המובחר, שהרי הגמ' מסיקה שעדיף לקדש בלילה אף שאם יחכה למחר יקיים שתי מצוות (שו"ת חת"ס או"ח יז). ויש שכתב, שמה שעדיף לקדש בליל שבת ולא לחכות ליום, הוא מכיון שגם ביום לא מתווסף הידור בקידוש עצמו, אלא שהמקדש מרויח עוד מצוה של כבוד יום, ולכן עדיף להזדרז ולקדש בלילה מאשר להרוויח מצוה נוספת. אבל במקום שאם יתאחר תהיה המצוה עצמה מהודרת יותר, עדיף לאחר ולקיים מצוה מהודרת, מאשר להזדרז ולקיים מצוה פחות מהודרת (דבר שמואל, וראה שם שחילק באופן נוסף).

ולעיל (סח, ב) למדו ש'חביבה מצוה בשעתה' ממה שהקטר חלבים ואיברים דוחה שבת אף שניתן להקטירם במוצאי שבת (רשב"ם). ודין זה דומה למה שאמרו לעיל (ד, א) 'זריזין מקדימין למצוות' (יד דוד; שו"ת חת"ס או"ח יז, וראה רשב"ם ד"ה עיולי), והטעם שהגמ' כאן אומרת 'חביבה מצוה בשעתה', ולא 'זריזין מקדימין למצוות', כיון שדין זה נלמד שם מאברהם אבינו שהשכים בבוקר לעקידת יצחק, ומכך אין ראיה שצריך להזדרז אפילו כשמפסיד מצות כבוד שבת, שהרי אברהם אבינו לא הפסיד בהזדרזותו מצוה אחרת, ורק מהקטר חלבים ואיברים מוכח כן, שדוחים שבת כדי להזדרז להקטירם, והוא הדין כאן שדוחים את מצות כבוד שבת כדי להזדרז ולקדש (ברכת אברהם, וראה שם שביאר מדוע הוצרכו ללמוד את דין 'זריזין מקדימין' מאברהם אבינו ולא לומדים רק מהקטר חלבים ואיברים).

וּמִי אַמְרִינַן חֲבִיבָה מִצְוָה בִּשְׁעָתָהּ גבי ברכה (רשב"ם), כלומר, שהנדון בגמ' אם אומרים 'חביבה מצוה בשעתה' הוא רק לגבי ברכה שאינה מצוה ממש, אבל במצוה ממש ודאי שאומרים חביבה מצוה בשעתה, וכפי שהוכיחה הגמ' לעיל (סח, ב) מהקטר חלבים ואיברים (זכרון יהודה [גרינוולד] או"ח תנינא רמב).

מַנִּיחוֹ עַד לְאַחַר הַמָּזוֹן וְכוּ' וְלֹא אַמְרִינַן חֲבִיבָה מִצְוָה בִּשְׁעָתָהּ, שהרי אינו מבדיל לפני הסעודה, אף שכבר הגיעה שעת ההבדלה (רשב"ם), כלומר, אף שבעלמא אין לדמות הבדלה לקידוש – שהרי קידוש עיקר דינו בליל שבת ולא ביום, ואילו הבדלה זמנה כל הלילה ולא דוקא מיד במוצאי שבת – מכל מקום, באופן שרוצה לאכול, זמנה הוא קודם האכילה, כיון שבעלמא אסור לאכול קודם הבדלה, וממה שהתירו לזה שיש לו רק כוס אחת לאכול לפני הבדלה כדי שיברך על הכוס [כמבואר בתוס' לעיל (קב, ב ד"ה מניחו, בתי' השני)], מוכח שאין אומרים חביבה מצוה בשעתה (ע"פ דברות משה שבת עמ' רמח, אולם ראה תוס' שם וכאן ד"ה שמע, שלפירוש רב נסים גאון מדובר כאן שהתחיל לאכול מבעוד יום).

אַפּוֹקֵי יוֹמָא מְאַחֲרִינַן לֵיהּ כִּי הֵיכִי וְכוּ', ואף שהבדיל כבר בתפילה ויצאה השבת בהבדלה זו, מכל מקום כבוד גדול הוא שמאחרים להזכיר את יציאת השבת (אגרות משה או"ח ד, סח, אולם ראה חתם סופר).

שְׁמַע מִינָּהּ הַמַּבְדִּיל בְּתְפִלָּה צָרִיךְ שֶׁיַּבְדִּיל עַל הַכּוֹס, שהרי מסתמא הבדיל בתפילה בבית הכנסת (רש"י ורשב"ם), ולפירוש רב נסים גאון (הובאו דבריו בתוס' כאן ד"ה שמע, ולעיל קב, ב ד"ה מניחו) שמדובר כאן באדם שהתחיל לאכול מבעוד יום וממשיך את סעודתו לאחר שיצאה שבת, אי אפשר לפרש את ראיית הגמ' כפירוש זה, שהרי עדיין לא הלך לבית הכנסת להתפלל, אלא ראיית הגמ' היא שאם המבדיל בתפילה אינו צריך להבדיל על הכוס, היה לחכמים לתקן שיסיים את סעודתו ויברך ברכת המזון על הכוס, ואחר כך יבדיל בתפילה (אשל אברהם [למהר"א ברודא], הובא בקרבן נתנאל יז, נ).

בָּרְכָה טְעוּנָה כוֹס, וממה שאמרו 'ברכה טעונה כוס' ולא אמרו 'זימון טעון כוס', משמע שברכת המזון טעונה כוס גם ביחיד (תוס', רא"ש ברכות ח, ב). ויש סוברים, שרק זימון טעון כוס (ההגהות מיימוניות ברכות ז, ע, בשם ר"י ורבינו אלחנן). ויש סוברים, שאף שבגמ' כאן מוכח שברכת המזון טעונה כוס, אולם ההלכה היא כגמ' להלן (קיז, ב) שברכת המזון אינה טעונה כוס, ומכל מקום גם לדעה זו מצוה מן המובחר לזמן על כוס (מהר"ם חלאווה להלן שם ד"ה וחד, וביאור הגר"א או"ח קפב, א, בדעת הרי"ף והרמב"ם). ■ שלש הדעות הובאו להלכה (שו"ע או"ח קפב, א), ומנהג העולם להקל ולברך ללא כוס, אלא אם כן יש לו בביתו יין או חמר מדינה, שאז ודאי מצוה מן המובחר לברך על הכוס. והיינו דוקא בזימון, אבל ביחיד, מקילים כמה אחרונים לגמרי (משנ"ב שם, ד, וראה עוד שעה"צ שם, ג). ואם יש לו כוס אחת להבדלה ולברכת המזון, לדברי האומר ברכה טעונה כוס, יברך עליה ברכת המזון ואחר כך יבדיל, ולדברי האומר ברכה אינה טעונה כוס, יברך ללא כוס ויבדיל על הכוס (שו"ע או"ח רצו, ג).

כּוֹס שֶׁל בָּרְכָה צָרִיךְ שִׁיעוּר. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח רעא, יא).

■ המשך במילואים עמ' 154

אוֹמֵר שְׁתֵּי קְדוּשׁוֹת עַל כּוֹס אֶחָד, אם אין לו שתי כוסות, אבל אם יש לו, אין אומר שתי קדושות על כוס אחת, וכמבואר בגמ' לעיל (קב, ב) שאין אומרים קידוש וברכת המזון על כוס אחת לפי שאין עושים מצוות חבילות חבילות (רשב"ם ותוס', ע"פ הגמ' לעיל שם). ויש שסוברי, שגם אם יש לו שתי כוסות, מותר לעשות הבדלה וברכת המזון על כוס אחת, שמה שאין אומרים קידוש וברכת המזון על כוס אחת, הוא משום שברכת המזון היא על העבר שהוא חול, והקידוש הוא על ההווה והעתיד שהם שבת, אבל ברכת המזון והבדלה שתיהן על העבר שהוא שבת, ולא על ההווה והעתיד שהם חול (ע"פ רמב"ם ומגיד משנה שבת כט, יב, וראה מרומי שדה שכן משמע בגמ' כאן).

מַאי טַעְמָא טָעֲמוּ פְּגָמוֹ מִשּׁוּם דְּכוֹס שֶׁל בְּרָכָה צָרִיךְ שִׁיעוּר, ובתחילה סברה הגמ' שיש להביא ראיה מהברייתא שטעמו פגמו, כיון שמדובר שיש בכוס שיעור מלא לוגמיו יותר מרביעית [ומה שאמרה הברייתא שאין לו אלא כוס אחת, הכוונה שאין לו שתי רביעיות], ואם כן, אם הטעימה אינה פוגמת, יכול להבדיל על הכוס ולשתות מלא לוגמיו, ולהניח את שאר היין לברכת המזון. ורב אשי סובר שמדובר שאין בכוס מלא לוגמיו יותר מרביעית [ואם כן כשישתה מלא לוגמיו לא תישאר רביעית לכוס של ברכת המזון], ולכן אין ראיה שטעמו פגמו (תוס' לעיל קה, ב ד"ה שמע). ויש שפירש, שמדובר שיש בכוס קצת יותר מרביעית [אך אין בה מלא לוגמיו יותר מרביעית], אלא שבתחילה סברה הגמ' שמספיק לטעום כל שהוא מכוס של ברכה, ולכן הוכיחה שטעמו פגמו, אולם רב אשי סובר שצריך לטעום מלא לוגמיו, ולכן אין ראיה שטעמו פגמו, שאם ישתה מלא לוגמיו לא תישאר רביעית לכוס של ברכת המזון (תוס' רבינו פרץ; וראה עוד ערוך השולחן או"ח רעא, ל).

קָפֵיד אַחַצְבָא פְּגִימָא, דהיינו אם שתה מן היין שבכד (ראה טור או"ח קפב ושו"ע שם, ג). ויש שפירש שהכוונה לכד של מים [שסתם 'חצבא' עשויה למים ולא ליין], והכוונה שהיה מקפיד אפילו על מזיגת הכוס במים פגומים (ביאור הגר"א או"ח שם, ע"פ דמשק אליעזר שם, בביאור דעת רב הילאי גאון המובאת בשו"ע שם). ■ שתי הדעות הובאו להלכה (שו"ע שם, וראה עוד משנ"ב שם, כב).

קָפֵיד אַכָּסָא פְּגִימָא, ומהלשון 'קפיד' משמע שרק לכתחילה אין לברך על כוס פגומה, אבל אם אין לו כוס אחרת, יכול בדיעבד לברך על כוס פגומה (רשב"ם). ואמנם לעיל סברה הגמ' להוכיח מהברייתא ש'טעמו פגמו', ונמצא שהתירו לו לאכול לפני הבדלה כדי שלא יברך ברכת המזון על כוס פגומה, ומשמע שדין זה הוא לעיכובא, אולם לדעת רב אשי שהברייתא מדברת באופן שאין בכוס אלא רביעית [ולכן אין להוכיח ממנה ש'טעמו פגמו'], יש לומר שדוקא משום כך התירו לו לאכול לפני הבדלה, אבל אילו היה בכוס עוד יין כדי שיוכל לטעום בהבדלה ותישאר רביעית לברכת המזון, לא היו מתירים לו לאכול לפני הבדלה, למרות שבאופן זה יצטרך לברך על כוס פגומה (קרבן נתנאל יד, פ ורעק"א, ובכך מיישבים את קושיית תוס'). ויש שכתב, שאין להוכיח מדברי הגמ' לעיל שפגימת הכוס מעכבת בדיעבד, משום שגם אם מותר בדיעבד לברך על כוס פגומה, מותר לו לאכול לפני הבדלה כדי שלא יצטרך לעבור על הדין שלכתחילה אין לברך על כוס פגומה (תוס' רי"ד). ויש שסובר, שכוס פגומה פסולה אפילו בדיעבד (ראבי"ה פסחים תקיד וטור או"ח קפב, בשם רבינו יואל). ■ להלכה, אין מברכים על כוס פגומה (שו"ע או"ח קפב, ג), אבל אם אין לו כוס אחרת יכול לברך על כוס פגומה (שו"ע שם, ז).

וכוס פגומה פסולה רק לקידוש ולהבדלה ולכל הברכות שתיקנו חכמים על הכוס, אבל אם שותה יין מכוס פגומה, מברך 'בורא פרי הגפן' (רש"י ורשב"ם), כיון שרק הכוס פגומה לאחר ששתו ממנה ואינה ראויה להיות כוס של ברכה, אבל היין עצמו אינו פגום לאחר ששתו ממנו (ברכת אברהם, וראה שם שמלשון הרשב"ם משמע שהיין עצמו נפגם, אלא שמכל מקום מברכים עליו 'בורא פרי הגפן'). ויש שסובר, שאינו מברך עליו 'בורא פרי הגפן' (מאירי לעיל קה, ב ד"ה הששי), כיון שהיין עצמו נפגם לאחר ששתו ממנו, ואי אפשר לברך עליו 'בורא פרי הגפן' (ברכת אברהם).

אֲפִילּוּ אַחֲבִיתָא פְּגִימְתָּא - חבית עץ קטנה ששתו ממנה, אבל אם שתו מחבית גדולה, אינה נפגמת (רשב"ם; תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]). ויש סוברים, שגם חביות גדולות נפגמות בשתיה (ספר המנהיג צג; ב"י או"ח קפב ד"ה אפילו, בדעת רבינו ירוחם). ■ להלכה, רק חבית קטנה נפגמת בשתיה (שו"ע או"ח קפב, ג), ויש מחמירים שגם חבית גדולה נפסלת בפגימה, וראוי להחמיר לכתחילה (משנ"ב שם, כא).

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ זוֹכְרֵהוּ עַל הַיַּיִן, שנאמר (הושע יד, ח) 'זכרו כיין הלבנון', ואין זה אלא אסמכתא בעלמא, שאף שזכירת קדושת השבת היא מדאורייתא [כמבואר בגמ' בברכות (כ, ב)], מכל מקום קידוש על היין הוא מדרבנן (תוס' בתי' הראשון; רמב"ם שבת כט, א-ו), ומדאורייתא די בכך שיזכיר את השבת בתפילתו (מג"א רעא, א, וראה בהגהות רעק"א שם, שגם באמירת 'שבתא טבא' יוצא ידי חובת קידוש מדאורייתא, אולם ראה ביאה"ל שם ד"ה דאיתקש, שתמה על דבריו), ולכן ביום הכיפורים שחל בשבת, יוצא ידי חובת קידוש מדאורייתא בתפילה (הגהות רעק"א שם, וראה מנחת חינוך מצוה לא אות ה וביאה"ל שם ד"ה מיד, שתמהו על המג"א). ויש סוברים, שקידוש על היין הוא מדאורייתא (מפרש נזיר ד, א ד"ה והרי; הגהות רעק"א שם, ע"פ הר"ן שבת כג, ב ד"ה בתר. וראה ביאורנו להלן ע"ב ד"ה מקדש, ולעיל קא, א ד"ה לאפוקי וד"ה אין).

■ להלכה, קידוש על היין הוא מדרבנן [כתוס'], ומדאורייתא יוצא ידי חובת קידוש בתפילה, ולכן אם מסופק אם קידש על היין או לא, אינו צריך לחזור ולקדש שוב, שספק דרבנן לקולא (משנ"ב רעא, ב, וראה שם שלכתחילה אין לסמוך על כך שקידוש על היין הוא מדרבנן).

תְּחִלַּת יוֹמָא בָּעֵי לְקִידּוּשֵׁי, כדרך שבית דין מקדשים את החודש בתחילתו (מהר"ם חלאווה, וראה רמב"ן שמות כ, ח ד"ה אבל רבותינו).

בַּיּוֹם מִנַּיִן תַּלְמוּד לוֹמַר וְכוּ', וקידוש זה מדרבנן הוא, והדרשה אסמכתא בעלמא היא, ולכן מברכים בו רק 'בורא פרי הגפן' ואין מברכים בו ברכה נוספת כשם שמברכים בליל שבת, וברכה זו נחשבת לקידוש מדרבנן, שהיא כעין שיר ושבח על קדושת השבת [אף שלא מזכיר בה את קדושת השבת], כיון שהוא מברך על היין לפני הסעודה שלא כדרך שאר סעודות שאין מברכים לפניהן על היין. ומכיון שברכה זו כעין קידוש היא, אסור לאכול לפניה כדרך שאסור לאכול לפני הקידוש בליל שבת, ויש סוברים שמותר לאכול לפני קידוש היום, כיון שכל עיקרו הוא מדרבנן (חי' הר"ן, וראה שם שביאר באופן נוסף). ויש מפרשים, שברכה זו אינה 'קידוש', אלא שתיקנו חכמים שיקבע אדם את סעודתו בשבתות וימים טובים על היין, וקורין לה 'קידוש' לפי שסומכים

■ המשך במילואים עמ' 154

ושמע מינה אומר ב' קדושות על כוס אחד וש"מ ב"ש היא ואליבא דרבי יהודה רב אשי אמר טעמו פגמו וכוס של ברכה צריך שיעור חדא מילתא היא וה"ק מ"ט טעמו פגמו משום דכוס של ברכה צריך שיעור. רבי יעקב בר אידי קפיד אחצבא פגימא רב אידי בר שישא קפיד אכסא פגימא מר בר רב אשי קפיד [א] אפילו אחביתא פגימתא. ת"ר א) זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל זכור את יום השבת לקדשו בלילה מנין אדרבה עיקר קדושא בלילה הוא קדיש דכי קדיש תחלת יומא בעי לקידושי ותו בלילה מנין ת"ל זכור את יום תנא מיהדר אלילה וקא נסיב ליה קרא דימממא ה"ק [ב] זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל זכור את יום השבת [ג] ביום מאי מברך אמר רב יהודה בפה"ג רב אשי איקלע למחוזא אמרו ליה ליקדיש לן מר קידושא רבה הבו ליה סבר מאי ניהו קידושא רבה אמר מכדי כל הברכות כולן בפה"ג אמרי ברישא אמר בפה"ג ואגיד ביה חזייה להההוא סבא דגחין ושתי קרי אנפשיה ב) החכם עיניו בראשו. [ה] אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל [ג] במוצ"ש מבדיל והולך בכל השבת כולו ועד כמה א"ר זירא [ד] עד רביעי בשבת כי הא [ו] דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דרבי יוחנן ויתיב וקאמר [ה] לענין גיטין חדא בשבתא תרי ותלתא בתר שבתא ארבע וחמשא ומעלי יומא קמי שבתא א"ר יעקב בר אידי [י] אבל לא על האור. אמר רב ברונא אמר רב
הנוטל

[ואליבא דרבי יהודה. דאמר מאור ואח"כ בשמים: משום דכוס של ברכה טעון שיעור. אבל אי הוה ביה טפי מכשיעור טעמו לא פגמו]: קפיד. לקידוש והבדלה וברכת המזון, אבל אם בא לשתות מכוס פגום מברך עליו ברכת היין: לקדשו. משמע משעה שמתקדש היום: אין לי אלא ביום. לקמן פריך אדרבה עיקר קדושא בלילה הוא, דכניסתו היא קדושתו: קידושא רבא. בורא פרי הגפן, והכי קרי ליה קידושא רבה דאכולהו קידושי אמרי לה: ואגיד ביה. האריך בו: עד רביעי בשבת. אבל מרביעי ולהלן גבי שבת הבא מתחשב: לענין גיטין. אמר לה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז אחר השבת, או שאמר קודם השבת תתני לי: אבל לא על האור. אם לא בירך בורא מאורי האש במוצאי שבת שוב אינו מברך:
נטל

רשב"ם

ושמע מינה אומרים ב' קדושות על כוס אחד. היכא דלית ליה אלא כוס אחד כי הכא, אע"ג דאמר לעיל (דף קג:) אין אומרים ב' קדושות על כוס אחד, היכא דלית ליה שאני כדמתרצינן לעיל ז): ושמעת מינה ב"ש היא ואליבא דרבי יהודה. דאמר לעיל ה) מאור ואח"כ בשמים, דאילו לב"ה ברישא בשמים ואח"כ מאור. והא ליכא למימר ר"מ ואליבא דב"ה כדאמרינן לעיל ט) וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה ועני רבא זו דברי ר"מ הוא, דה"ג פרכינן בברכות פרק אלו דברים (דף נב.), ומשני לא ס"ד מדקתני ומשלשלן לאחר המזון, מאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא דמזון ברישא, רבי יהודה, כדאמר לעיל רבי יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שבתחלה ועל הבדלה שבסוף כו', אלמא רבי יהודה היא ואליבא דב"ש, דאי לר"מ מי תנא לה משלשלן לאחר המזון, דלדידיה מאור ברישא בין לב"ש בין לב"ה ולא מזון, כדאמר לעיל זו דברי ר"מ: משום דכוס של ברכה צריך שיעור. אבל אי הוה טפי מכשיעור וטעמו לא פגמו: קפיד אכסא פגימא. לקידוש ולהבדלה ולבהמ"ז ולכל ברכות שתקנו לסדרן על היין שלא יברך על כוס פגום, אבל אם רוצה לשתות יין צריך לברך בורא פרי הגפן, שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה י). ומיהו אם אין לו אלא יין פגום מקדש עליו, דקפיד לכתחלה משמע: אפילו אחביתא. חביות קטנות, אבל אם חבית של עץ גדולה אין להקפיד: ה"ג ת"ר זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין, אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל זכור את יום השבת, בלילה מנין, אדרבה עיקר קידושא בלילה הוא דכי קדיש (א) יומא בעיא לקדושי, ותו בלילה מנין תלמוד לומר זכור את יום השבת, תנא מהדר אלילה ונסיב לה קרא לימממא, הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא בלילה כו': לקדשו. משמע בשעה שמתקדש היום: אין לי אלא ביום. ולקמן פריך אדרבה עיקר קידושא בלילה הוא (ב) קדושתו: הכי קאמר כו'. אע"ג דאין לפרש לשון השנוי בברייתא בענין זה אלא ע"י שאנו מסרסין אותה למפרע, אפ"ה לא שייך למימר חסורי מיחסרא, שהרי אין חסר ממנה כלום אלא ששנויה למפרע, דבמקום שהיה לו לומר אין לי אלא בלילה ביום מנין טעה התנא בשמועתו ושנה אין לי אלא ביום בלילה מנין, הלכך לא שייך למימר חסורי מיחסרא: ביום מאי מברך. דאי אמרת קידוש מרישא והתניא י) שבת ויום טוב אין בהן קדושה על הכוס: אמר רב יהודה בפה"ג. אתאי כסא דחמרא וברוכי ומשתי משום כבוד שבת, לחלק בין מדת שבת למדת חול שהוא ענין שיר שאין אומרים שירה אלא על היין ס), והכי מפרש בשאילתות דרב אחאי בפרשת וישמע יתרו ט): קידושא רבה. בורא פרי הגפן, וקרי ליה קידושא רבא דאכולהו קידושי קאמרי ליה: ואגיד ביה. האריך בו לדעת אם יקרהב אחד מהם לשתות, ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומר ותו לא, שאם לא כן היה אומר (ג) לו [לקדש] קידוש גדול של לילה כמנהגן: עד רביעי בשבת. ולא עד בכלל, אבל מרביעי ואילך גבי שבת הבאה מתחשב: לענין גיטין. אם אמר לה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי ר' זוז אחר השבת, או על מנת שתתנם לי קודם השבת: אבל לא על האור. אם לא בירך על הנר בורא מאורי האש במוצ"ש שוב אינו מברך, כך נ"ל טעם הדבר כדתניא במקום שנהגו (דף נד.) אין מברכין בו אלא בליל מוצ"ש הואיל ותחלת ברייתו הוא:
נטל

ושמע מינה אומר שתי קדושות על כוס אחד. ובשאין לו כדאמרי' לעיל (ד' קג:): **משום** דכוס של ברכה צריך שיעור. רב אשי לא פליג אאמוראי דבסמוך ואית ליה שקפיד טעמו פגמו אלא דמהא ליכא למישמע מינה קאמר: **קפיד** אכסא פגימא. פירש רשב"ם דקפיד לכתחלה דוקא ואם אין לו אלא פגום יקדש עליו. ותימה א"כ איך התירו לאכול קודם הבדלה משום קפידא דפגימה. מיהו ראוי רשב"ם לסמוך עליו בשעת הדחק: **זוכרהו** על היין. דזכירה כתיב על היין ג) זכרו כיין לבנון (הושע יד) ד) נזכירה דודיך מיין (שיר א) והאי זכירה היינו קידוש דויכולו לא מצינו על הכוס אלא בתפלה כדאמרי' בשבת (ד' קיט:) ולא ניתקן על הכוס אלא להוציא בניו ובני ביתו. ומה שרגילין לומר ויכולו אחר התפלה בקול רם היינו משום י"ט שחל להיות בשבת שמתפללין אתה בחרתנו ואין אומרי' ויכולו בתפלה ותקנו נמי לומר בכל שבתות שלא לחלק בין שבת לשבת. ונראה דקידוש על היין אסמכתא היא והא דאמרי' במי שמתו (ברכות כ:) נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה היינו דוקא קידוש היום אבל על היין לא הויא אלא מדרבנן כדמשמע בריש נזיר (ד' ג:) דקאמר מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיין הרשות ופריך מאי ניהו קידושא והבדלה מושבע ועומד מהר סיני הוא א] דאיצטריך קרא למיסר אלא כי הא דאמר רבא שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר איצטריך קרא דנזירות חל עליו אף על פי שמושבע ועומד הוא ועוד מצינו למימר דקידוש על היין דבר תורה אבל הא דאמרי' י) המברך צריך שיטעום זהו מדרבנן כ): **הוה** גחין ושתי. וא"ת דבפרק שלשה שאכלו (ברכות ד' מז.) אמרינן אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך. וי"ל דהיינו דוקא בהמוציא שצריך לאכול כדאמרי' בפרק ראוהו ב"ד (ר"ה ד' כט:) לא יפרוס אדם פרוסה לאורחין אא"כ אוכל עמהן הלכך צריך להמתין עד שיטעום המברך אבל קידוש שאין חובה לשתות להמברך א"צ להמתין. ומיהו בירושלמי דברכות ל) א"ר אבא בשם רב מסובין אסורין לטעום עד שיטעום המברך ר' יהושע בן לוי אומר שותין אע"פ שלא שתה ולא פליגי מה דא"ר אבא כשהיו כולן זקוקין לכוס אחד מה דאמר ר' יהושע כשיש לכל אחד כוסו בידו ומשמע נמי אם אין כוסו בידו אפי' שפך מכוס ברכה לכוסות אחרים אין להם לטעום עד שיטעום המברך אבל כשיש לכל אחד כוס א"צ להמתין ולכך הוה גחין ושתי. ומכאן יש להוכיח שא"צ לשפוך מכוס של ברכה לשאר כוסות ומיהו היכא דפגימי צריך לשפוך ממנו לשאר כוסות כדי שישתו כולם מכוס שאינו פגום אע"ג דשתיה לא מעכבא כדאמרינן בפרק בכל מערבין (עירובין דף מ:). וגם בהמוציא יש להוכיח מירושלמי אם יש לכל אחד ככרו א"צ להמתין ואוכל כל אחד משלו. והא דאמר טול ברוך (ברכות דף מ.) ואמרינן נמי (שם דף מו.) בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה דמשמע שאין אוכלין אלא מה שמחלק להם מיירי בשאין ככר לפני כל אחד א"כ בשבת וכגון שאין להם לחם משנה דאז צריכין לאכול מבציעתו מ):
הנוטל

עין משפט נר מצוה

לה א מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה טז טוש"ע או"ח סי' קפב סעיף ג:
לו ב מיי' שם הלכה א סמג עשין כט [טור או"ח סי' רעא]:
לז ג מיי' שם הלכה י וסמג שם טור ש"ע או"ח סי' רפט סעיף א:
לח ד מיי' שם הל' ז סמג שם טור ש"ע או"ח סי' רצט סעיף ו:
לט ה מיי' פ"ט מהל' גירושין הלכה כג סמג עשין נ טוש"ע אה"ע סי' קמד סעיף ו:
מ ו מיי' פכ"ט מהלכות שבת הלכה ד סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רצט סעיף ו:

רבינו חננאל

ומדבריך בכוס אחד והבדלה. ש"מ אומר שתי קדושות בכוס אחד. וש"מ מדמקדים המאור לבשמים. ב"ש היא דאי ב"ה בשמים ואח"כ מאור אמרי: ר' יעקב בר אידי קפיד אכסא פגימה. רב ששת קפיד אפי' מחצבא פגימה לא הוה מברך. מר בר רב אשי קפיד אפילו מחביתא פגימה: ת"ר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל זכור ומסקנא ביום מאי ואמרי' בורא פרי הגפן והוא קידושא רבה: אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת ועד כמה עד רביעי בשבת דאמר ר' זירא בענין גיטין יום ראשון ויום שני ויום שלישי בתר שבתא יום רביעי ויום חמישי ויום ששי קמי שבתא. אמר ר' יעקב בר אידי אבל בשאר ימי השבוע המבדיל אינו מברך על האור וכן תאני שילא [ב]: ואמר רב ברונא אמר רב

ליקוטי רש"י

מבדיל והולך וכו' עד רביעי בשבת. והכי קי"ל וכו' ואם לא הבדיל מבדיל והולך עד יום רביעי [רשב"ם לקמן קז.]. חדא בשבתא תרי ותלתא בתר שבתא. קרי בתר שבת שעברה אבל רביעי חמישי וששי נקראין על שם שבת הבאה. קמי שבתא. האי שבת דקאמר יום שבת ממש קאמר [גיטין עז.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל קה.], ב) [לקמן קז.], ג) גיטין דף עז., ד) דף קב:, ה) דף קג., ו) ברכות לה., ז) [לעיל קה.], ח) ערכין יא. וברכות לה., ט) [סימן נג] עיי"ש בהעמק שאלה (אות ה) שיש כאן שני ענינים א' קידוש היום ושתיית הכוס שהוא משום כבוד שבת וב' הטעם שעל היין דוקא שהוא מטעם שאין אומרים שירה אלא על היין, ונוסחא מוטעת נזדמנה לרשב"ם בשאילתות, י) לעיל קה:, כ) עי' תוס' נזיר ד. ד"ה מאי ושבועות כ: ד"ה נשים, ל) פ"ו ה"א (סב.), מ) [וע"ע תוספות ברכות דף מז. ד"ה אין].

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ה"ג ת"ר וכו' דכי קדיש תחלת יומא: (ב) ד"ה אין לי אלא ביום וכו' בלילה היא דכניסתו היא קדושתו: (ג) ד"ה ואגיד וכו' אומר להם קידוש גדול:

תורה אור השלם

א) זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: [שמות כ, ח]

ב) הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת כֻּלָּם: [קהלת ב, יד]

ג) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: [הושע יד, ח]

ד) מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ: [שיר השירים א, ד]

הגהות וציונים

א] בכתי"י נוסף מהר סיני הוא בתמיה פי' וכי מושבע ועומד הוא דאיצטריך, וע' תוס' נזיר ד ע"א ד"ה מאי: ב] כן הגירסא בכתי"י של הגמ' וכן תני שילא מרי אבל לא על האור:

א הנוטל ידיו לא יקדש (א) אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא אכתי לא נח נפשיה דרב שכחנינהו לשמעתתיה זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ב זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא זימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא. אמר רב הונא אמר רב טעם אינו מקדש בעא מיניה רב חנא בר חיננא מרב הונא טעם מהו שיבדיל א"ל אני אומר ה) טעם מבדיל ורב אסי אמר טעם אינו מבדיל רב ירמיה בר אבא איקלע לבי רב אסי אישתלי וטעים מידי הבו ליה כסא ואבדיל אמרה ליה דביתהו והא מר לא עביד הכי אמר לה שבקיה כרביה סבירא ליה אמר רב יוסף אמר שמואל טעם אינו מקדש טעם אינו מבדיל ורבה אמר רב נחמן אמר שמואל ג טעם מקדש ד וטעם מבדיל
אמר

נטל ידיו לא יקדש. דקידושא מפסיק בין נטילה לאכילה והוי כהיסח הדעת, ובעי נטילה אחריתי בתר קידושא: דחביבא ליה ריפתא. שהיה רעב, מקדש אריפתא, אלמא לא בעי נטילה אחריתי אלא מעיקרא משי ואכיל נהמא דקידושא: דחביבא ליה חמרא. שהיה למא: טעם. אם אכל, שוב אינו מקדש כל הלילה: אישתלי. רב ירמיה: אמרה ליה דביתהו. דרב אסי לרב אסי: והא מר לא עביד הכי. דאמר רב אסי טעם אינו מבדיל: כרביה. כרב, דרב הונא משמיה דרב הוה אמר שמעתתיה:
כל

רשב"ם

נטל ידיו לא יקדש. אלא אחר יקדש והוא יצא ידי חובתו בשמיעה ושתיה, דאין כאן היסח הדעת מאחר שהוא עצמו אינו מברך, אבל הוא עצמו לא יקדש אם נטל ידיו, כדי שיאכל על סמך נטילה דלפני קידוש, דקידוש מפסיק בין נטילה לאכילה והוי כהיסח הדעת, ובעי נטילה אחריתי בתר קידושא דתכף לנטילת ידים סעודה[ב], ובשביל קידוש לא בעי נטילה דהנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח[ג], והא קמ"ל דנטילה שלפני קידוש אינה עולה לו, לפיכך יקדש תחלה ואח"כ נוטל ידיו, וכ"ש דהנוטל ידיו לא יבדיל, דהא אפילו קידוש דבמקום סעודה הוא ואיכא למימר דליכא היסח הדעת אפ"ה אין יכול לסמוך על נטילה דלפני קידוש. והא דקאמר נטל לא יקדש ולא אמר מקדש וחוזר ונוטל ידיו, היינו משום דלא בעינן נטילת ידים תרי זימני דחדא מינייהו ברכה לבטלה, הלכך לא יקדש הוא אבל חבירו יקדש לו: דחביבא ליה ריפתא. שהיה רעב, מקדש אריפתא, אלמא לא בעי נטילה אחריתי אלא מעיקרא משי ידיה ואכיל נהמא דקידוש, אלמא קידוש שלאחר נטילה לא חשיב היסח הדעת, וכן הילכתא דמי שנטל ידיו קודם קידוש א"צ לחזור וליטלן אחר קידוש, ולא אפליגו רבנן בין מקדש אריפתא למקדש אחמרא מדלא קא מהדר ליה לרב יצחק בר שמואל מידי, ומיהו לכתחלה מוזגין ואח"כ נוטלין לידים כב"ה במסכת ברכות (דף נא:), ומדרב שמעינן שמקדשין על הפת ואומר ויכולו ומברך המוציא ואינו אוכל גם לא יפרוס עד שיקדש אחרי כן. ודוקא קידוש, אבל הבדלה אינה אלא על הכוס של יין כדאמרינן (שם דף לג.) העשירו קבעוה על הכוס, ומי שאין לו כוס יין במקום שרגילין לשתות יין אל יבדיל על הפת, ודי לו בהבדלת תפלה, בסידור רב עמרם: טעם. אם אכל, לא יקדש כל הלילה אלא למחר קודם סעודה: אני אומר טעם מבדיל. ואע"ג דלגבי קידוש אמינא טעם אינו מקדש בהבדלה אין להחמיר כל כך: אשתלי. רב ירמיה: אמרה ליה דביתהו. דרב אסי[א]: והא מר לא עביד הכי. דאמר רב אסי טעם אינו מבדיל: אמר לה. רב אסי: שבקיה כרביה ס"ל. דס"ל כרב, ורב הונא משמיה דרב היה אומר, וכן פרש"י:
כל

הנוטל ידיו לא יקדש. פירש רשב"ס ובסדר דרב עמרם משום היסח הדעת. וקשה דהא רב גופיה קאמר בפ' כל הבשר (חולין דף קו:) נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום. וי"ל דתנאי לא מהני אלא היכא דלא שכיחי מיא כגון שאין לו מים בסמוך או יש לו וצריך לדברים אחרים אבל היכא דשכיחי מיא ויש לו בסמוך לא יועיל תנאי כדמשמע התם דקאמר אמר להו רבא להנהו בני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחי לכו מיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייהו כולי יומא איכא דאמרי בשעת הדחק ופליגא דרב ואיכא דאמרי אף שלא בשעת הדחק והיינו דרב משמע דרב נמי איירי בלא שכיחי מיא כדקאמר כגון אתון דלא שכיחי לכו מיא וקאמר והיינו דרב. וה"ר אלחנן מפרש (ב) נטל לא יקדש משום דמיחזי כנוטל ידיו לפירות דהרי זה מגסי הרוח[ג]:

זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב כו'. השתא מסיק דקידוש לא הוי היסח הדעת וא"ת דבפרק אלו דברים (ברכות דף נא:) אמרי ב"ה מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים ומפרש טעמא[ד] משום דתכף לנטילת ידים סעודה וכי מזיגת הכוס הוי טפי היסח הדעת מקידוש. וי"ל דשאני מזיגה שהיא בחמין וצריך דקדוק שלא יחסר ושלא יותיר והוי טפי היסח [הדעת] מקידוש. ור"ת פירש דהתם איירי בחול ויש לחוש שאם יטול קודם מזיגה שיעסוק בשאר דברים ולא יאכל לאלתר ולאו אדעתיה אבל בשבת אין לחוש שיפליג לדבר אחר שהשלחן ערוך ויאכל מיד: מקדש אריפתא. פירש רשב"ס שהיה מקדש על הפת במקום יין ואם כן היה נוטל תחלה ולא הוי קידוש הפסק. וקשה לר"ת דקידוש על הפת ודאי לא הוי הפסק שהקידוש הוא לאחר המוציא והוי כמו גביל לתורי[ה] דלא הוי הפסק בין ברכה לאכילה וכ"ש דלענין נטילה לא הוי הפסק אבל במקדש על היין שהוא קודם המוציא יהיה הפסק בין נטילה לאכילה. ומיהו יש ליישב פירושו דפעמים היה דעתו לקדש אריפתא והיה נוטל ואח"כ לפעמים היה נמלך והוה מקדש אחמרא והיה סומך על אותה נטילה. ואין להקשות לרשב"ס דהא משמע לקמן[ו] דאין מבדילין על הפת מדאמימר בת טוות וא"כ כל שכן דאין מקדשין על הפת דקידוש חמור מהבדלה כדאמרינן לעיל (דף קה.) דקובעת לקידוש ולא להבדלה ולקמן[ז] אמרינן סבור מינה קדושי הוא דלא מקדשינן הא אבדולי מבדלינן דאינה קשיא דאיכא טעמא דכיון שמצוה לסעוד סעודת שבת שייך קידוש על הפת אבל הבדלה אין ענינה אלא פת אלא דוקא על היין דשייך בכל דבר הודאה ושירה. מ"מ נראה לר"ת דאין מקדשין על הפת כלל והכא ה"פ הנוטל ידיו לא יקדש משום דס"ל לרב יש קידוש שלא במקום סעודה[ח] וחיישינן שמא יפליג וילך לחוץ א"ר רב יצחק כו' זימנין דחביבא ליה ריפתא ומקדש אריפתא כלומר הוה מקדש אחמרא על דעת לאכול מיד ריפתא והיה נוטל מיד[ט] ידיו קודם קידוש ולא דמי למזיגת הכוס כדפרישית לעיל[י] וזימנין דחביבא ליה חמרא הוה מקדש אחמרא שלא במקום ריפתא דהיינו סעודה דסבירא ליה דיש קידוש שלא במקום סעודה ומאן דסבר אין קידוש אלא במקום סעודה כ"ש דנוטל ידיו ומקדש דלא הוי היסח (ג). ובירושלמי דברכות[כ] גבי פלוגתא דב"ש וב"ה מברך על היום ואחר כך מברך על היין משמע כפר"ת דאין מקדשין על הפת דא"ר זעירא מדברי שניהם נלמד מבדילין בלא יין ואין מקדשין בלא יין אמר רבי יוסי ב"ר בון נהיגין תמן מקום שאין יין שליח צבור יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותם במקדש ישראל ויום השבת משמע שאין מקדשין על הפת. ול"ע אם מקדשין על השכר היכא דהוי חמר מדינה כמו שמבדילין[ל] וכולה שמעתין דאסרה לקדושי אשיכרא איכא לאוקמי בשאינו חמר מדינה ותדע מדקאמר רב[מ] כשם שאין מקדשין כך אין מבדילין ובחמר מדינה פשיטא דמבדילין ולקמן נמי דאמרינן אין מקדשין בלא יין וכן ההיא דירושלמי שהבאתי איכא לאוקמא דלא אתי למעוטי אלא כשאינו חמר מדינה. ואי מקדשין על השכר היכא דהוי חמר מדינה אתי שפיר ביום טוב שאחר השבת שיעשו יקנה"ז על השכר ולרשב"ס שאומר לקדש על הפת תימה איך יעשו אלי יקנה"ז על הפת ואלי על השכר. ומיהו בסדר דרב עמרם[נ] יש אע"ג דאין מבדילין על הפת ביו"ט שחל במוצאי שבת מבדילין כיון דקידוש עיקר כדפסקינן יקנה"ז[ס] ומקדשין על הפת נעשה הבדלה טפילה לה ומבדיל על הפת עם הקידוש. וכוס ברכת המזון נראה דמברכין על השכר היכא דהוי חמר מדינה דהא אפילו הבדלה דטעונה כוס לכולי עלמא מבדילין כל שכן ברכת המזון דאיכא ברייתא באלו דברים (ברכות נב.) שסוברת דאינה טעונה כוס ועוד דאמרינן בשמעתין[ע] אין אומרים הגא כוס של ברכה פירוש לברך ברכת המזון אלא על היין והני מילי דלא קבע סעודתיה עילויה לית לן בה משמע דאם קבע סעודתו עליו שמברכין עליו ברכת המזון וכל שכן אם הוא חמר מדינה מיהו רשב"ס מוחקו מן הספרים. מסקנא דמילתא מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה ולא על הפת ולר"ת אין מקדשין נמי על הפת אך יש להסתפק אם מקדשין על השכר: טעם אינו מקדש. פי' עד למחר קודם אכילה ואם תאמר לפי' דפי' לעיל[י] אף ידי יין יצאו כששתה בבית הכנסת א"כ איך יקדש שוב בביתו. וי"ל דלא מיקרי טעם כיון שלא טעמו אלא מכוס של ברכה: אישתלי וטעים מידי. מה שמקשי' השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה[פ]. י"ל דהכא שהמאכל מותר אלא שהשעה אסורה אין שייך להקשות ובמקום אחר מפורש (גיטין ז.[צ]): שבקיה כרביה ס"ל. פי' בקונטרס רב דרב הונא משמיה דרב הוה אמר שמעתתיה. ותימה דרב אסי נמי תלמידו של רב והלשון משמע כרביה ולא רביה. אלא נראה כרביה כרב הונא [כדאמר] בפ"ב דקדושין (דף מו.) דרב ירמיה תלמידו של רב הונא דקאמר נראין דברי תלמיד. ואע"ג דרב ירמיה בר אבא תלמיד חבר דרב הוה[ג] בפ' תפלת השחר (ברכות כז:) דקאמר ליה מי בדלת ולא קאמר ליה מר בברכות גרסינן ברוב ספרים רב ירמיה ובקדושין רבי ירמיה[ד]:
אמר

עין משפט נר מצוה

מא א ב מיי' פכ"ט מהלכות שבת הל' ט סמ"ג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רעא סעיף יב:
מב ג מיי' שם הלכה ה וסמג שם טור ש"ע או"ח שם סעיף ז:
מג ד מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סי' רצט סעיף ה:

רבינו חננאל

נטל ידיו לא יקדש. ואסיקנא רב אימת דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא אימת דחביבא עליה חמרא מקדש אחמרא:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל קה: לקמן קז.], ב) ברכות נב:, ג) חולין דף קו., ד) [שם דף נב:], ה) [ברכות מ.], ו) קז., ז) קז., ח) לעיל ק:, ט) בד"ה זימנין, י) רפ"ח, כ) לקמן קז., ל) סוף סדר פסח, מ) לעיל קג., נ) לעיל קא. ד"ה ור' יוחנן, ס) גיטין דף ז., ע) [בד"ה השתא ושבת יב: ד"ה ר' נתן] וש"נ.

הגהות הב"ח

(א) גמ' הנוטל ידיו לא יקדש וכן אמר רב אדא בר אהבה אמר רב נטל ידיו לא יקדש אמר להו ר' יצחק: (ב) תוס' ד"ה הנוטל וכו' והרב אלחנן מפרש הנוטל ידיו לא יקדש: (ג) ד"ה מקדש וכו' דלא הוי היסח הדעת ובירושלמי:

הגהות וציונים

א] יש להוסיף לרב אסי (חכמת מנוח): ב] "מיד" ליתא בכת"י ודפו"ר: ג] יש להוסיף כדאמר (חכמת מנוח): ד] [בדפוס שלפנינו איתא בברכות דף כז ע"ב בכל הסוגיא רבי ירמיה אבל בקדושין מה ע"ב איתא רב ירמיה] (גליון):

ליקוטי רש"י

טעם מבדיל. אע"פ שאכל מבדיל ולא ימתין עד למחר קודם אכילה [רשב"ם לעיל קה:].

הַנּוֹטֵל יָדָיו לֹא יְקַדֵּשׁ, כיון שהקידוש הוא היסח הדעת בין נטילת ידיים לאכילה, אלא אחר יקדש ויוציא אותו ידי חובתו (רשב"ם, וראה דבר שמואל שרק אמירת הקידוש היא היסח הדעת, אבל שמיעת הקידוש מאחר אינה היסח הדעת), ורב אמר כן לשיטתו לעיל (ק, ב) שיש קידוש שלא במקום סעודה, ומכיון שהקידוש אינו קשור לסעודה, נחשב הוא כהפסק בין הנטילה לאכילה, אבל לשמואל שסובר (שם) שאין קידוש אלא במקום סעודה, הקידוש הוא תחילת הסעודה, ואינו הפסק בין הנטילה לאכילה (רא"ש י, טז; טור או"ח רעא, אולם ראה מהרש"א). ויש מפרשים, שכיון שנטל ידיו לאכילת פת, גילה בכך שהפת חביבה עליו יותר מהיין, וחידש רב ברונא בשם רב, שאדם זה אינו יכול לקדש כלל, כיון שאין מקדשים אלא על היין ולא על הפת, ואין מקדשים אלא על 'חביב', והוא גילה דעתו שהיין אינו חביב עליו [אבל אחרים יכולים לקדש עבורו על היין אף שאינו חביב עליו] (חי' הר"ן בדעת הרי"ף והרמב"ם, וראה ביאורים נוספים בתוס' ד"ה הנוטל וד"ה מקדש).

זִימְנִין דַּחֲבִיבָא עֲלֵיהּ רִיפְתָּא, כשהיה רעב קידש על הפת (רשב"ם), שמצוה לקדש על החביב, ומכל מקום אם רצה לקדש על היין, הרשות בידו, כיון שמצוה מדברי סופרים לקדש על היין (ב"י או"ח ערב ד"ה ועל הפת, ושלא כדברי הר"ן לעיל שאין מקדשים אלא על החביב [ראה ביאורנו להלן ד"ה מקדש, שלדעת הר"ן לא נחלק רב יצחק בר שמואל על רב ברונא בדין זה]. וראה עוד ביאה"ל שם ט ד"ה ואם, מה נחשב חביב). ומכאן מוכח שקידוש על היין מדרבנן הוא, שאם מדאורייתא צריך לקדש על היין, היה אסור לבטלו משום חביבות הפת (שו"ת רשב"א ד, רצה). ולסוברים שקידוש על היין הוא מדאורייתא [ראה ביאורנו לעיל (ע"א ד"ה זכור)], הטעם שיכול לקדש על הפת, כיון שכך קיבל משה מסיני שיכול לקדש או על יין או על פת, ומה שאמרו לעיל (ע"א) שצריך לקדש על יין, לאו דוקא הוא, ונקטו כן משום שרגילים לקדש על יין שמשמח אלוקים ואנשים (תוס' רי"ד וספר המכריע עא בשם ספר הפרדס).

ויש שפירש, שאפשר לקדש רק על יין ולא על הפת, ומה שאמרו 'זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא' וכו', היינו שלפעמים רצה לאכול מיד אחרי הקידוש, ונטל את ידיו לפני הקידוש כדי לאכול פת מיד לאחריו, ולפעמים לא רצה לאכול לאחר הקידוש, כשיטתו לעיל (ק, ב) שיש קידוש שלא במקום סעודה, אבל הקידוש עצמו הוא רק ביין ולא בפת (תוס' בשם ר"ת).

■ להלכה, אם הפת חביבה עליו מותר לקדש על הפת (משנ"ב שם, לב, בדעת השו"ע שם, ט). ויש סוברים שאם יש יין בעיר, אין מקדשים על הפת אף אם היא חביבה עליו [שחוששים לדעת רבינו תם] (רמ"א שם, ע"פ ביאה"ל שם). והעולם נהגו להקל בזה (ראה משנ"ב שם), ואם היין אינו ערב לחכו כלל, בודאי יש לסמוך לקדש על הפת לכתחילה (ביאה"ל שם).

מָקְדֵּשׁ אַרִיפְתָּא, למפרשים בדברי רב ברונא (ראה לעיל ד"ה הנוטל) שאסור לקדש לאחר נטילה משום היסח הדעת, ראיית הגמ' היא שהקידוש אינו הפסק, מכך שרב קידש על הפת לאחר נטילת ידיים, ומוכח שקידוש על הפת אינו הפסק בין הנטילה לאכילה, והוא הדין שקידוש על היין אינו הפסק בין הנטילה לאכילה. אמנם, רק בדיעבד אין הקידוש נחשב הפסק בין הנטילה לאכילה, אבל לכתחילה יש להסמיך את הנטילה לסעודה, כדברי בית הלל במשנה בברכות (נא, ב) ש'מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים' [וכפי שהתבאר בגמ' שם (נב, ב), ש'תיכף לנטילת ידיים סעודה'] (רשב"ם), והטעם שרב נטל ידיו לפני קידוש על הפת, ולא קידש על היין לפני נטילת ידיים כדעת בית הלל, כיון שהפת היתה חביבה עליו יותר מהיין, והעדיף לקדש על הפת שחביבה עליו, אף שמתוך כך לא יקיים מצות נטילת ידיים מן המובחר (חי' הר"ן). ויש סוברים, שמותר לכתחילה ליטול ידיו לפני קידוש, ודוקא מזיגת יין נחשבת הפסק בין הנטילה לסעודה כיון שמזיגת הכוס בחמין צריכה דקדוק רב, אבל קידוש אינו נחשב הפסק בין הנטילה לאכילה (ר"י בתוס' ד"ה זימנין, וכע"ז פי' ר"ת שם).

ולמפרשים (ראה לעיל שם) שרב ברונא אמר בשם רב, שמי שהפת חביבה עליו אינו יכול לקדש משום שאין מקדשים אלא על היין ואלא על החביב, ראיית הגמ' היא שרב קידש על הפת כשהיתה חביבה עליו, ולא כמו שאמר רב ברונא בשמו שאין מקדשים כלל על הפת, אולם הלכה כרב ברונא בכך שמקדשים רק על החביב, ולכן אם נטל ידיו לפני קידוש, שגילה דעתו שהפת חביבה עליו, יקדש על הפת ולא על היין (ר"ן בדעת הרי"ף והרמב"ם).

■ להלכה, אם נטל ידיו קודם קידוש, גילה דעתו שהפת חביבה עליו יותר מהיין, ויקדש על הפת ולא על היין [כהרי"ף והרמב"ם בדעת רב ברונא] (שו"ע או"ח רעא, יב), ודוקא אם נטל ידיו לפני הקידוש, שמלבד הטעם שהפת חביבה עליו, יש כאן גם חשש היסח הדעת בין נטילת ידיים לאכילה, אבל אם לא נטל ידיו, יכול לקדש על היין אף שהפת חביבה לו (משנ"ב שם, נט). ויש סוברים, שלכתחילה יכול ליטול ידיו לפני קידוש על היין [כר"י ורבינו תם], וכן ראוי לנהוג, שהרי אם מקדש על הפת, בהכרח נוטל ידיים לפני הקידוש, ולכן טוב לנהוג תמיד באופן אחד וליטול ידים לפני הקידוש (רמ"א, ע"פ ביאור המשנ"ב שם, סא). ולכתחילה ראוי ליטול ידיים אחרי הקידוש ולצאת ידי כל הדעות, אולם אם נטל ידיים קודם הקידוש, יקדש על היין ולא על הפת (משנ"ב שם, סב).

טָעַם אֵינוֹ מְקַדֵּשׁ כל הלילה, אלא יקדש מחר לפני הסעודה (רשב"ם, וכע"ז לעיל קה, ב ד"ה ש"מ טעם לגבי הבדלה), כיון שהקידוש צריך להיות לפני הסעודה, וכשאכל ושבע אינו יכול עוד לקדש, ודין זה הוא קנס מדרבנן (הערות הגרי"ש אלישיב, וכע"ז בדבר שמואל). ואף לסוברים שקידוש בליל שבת על היין הוא מדאורייתא [ראה ביאורנו לעיל (ע"א ד"ה זכור)], יש כח ביד חכמים לעקור מצוה מהתורה בשב ואל תעשה (דבר שמואל, וראה מנחת שלמה שהסתפק האם מותר לו לאכול בליל שבת ללא קידוש). ויש סוברים, שאכן חייב בקידוש גם בליל שבת, אלא שכיון שטעם לפני קידוש וביזה את המצוה, אינו רשאי לקדש בעצמו, אלא ישמע קידוש מאדם אחר (מהר"ם חלאווה בשם הראב"ד; בעל המאור כא, ב מדפי הרי"ף).

טָעַם מַבְדִּיל, עד יום רביעי (רי"ף כב, א מדפיו). ויש שסובר, שאם טעם יכול להבדיל רק במוצאי שבת, אבל אינו יכול להבדיל במשך השבוע (בה"ג קידוש יג, ב), כיון שכל מה שאפשר להבדיל עד יום רביעי אף שהם ימי חול גמורים, הוא משום שנמנע עד עתה מלאכול בגלל קדושת השבת, ונמצא שעדיין יש כאן קצת קדושה לגבי דבר זה, אבל אם כבר אכל, נמצא שאין כאן אפילו קצת קדושה, ושוב אינו יכול להבדיל (ערוך השולחן או"ח רצט, טז). ויש שפירש, שבמוצאי שבת שהוא עיקר זמן הבדלה יכול להבדיל אפילו שטעם וביזה את המצוה, אבל הבדלה במשך השבוע אינה מעיקר הדין, אלא היא מדין תשלומין, ולא תיקנו תשלומין לאדם שזלזל במצוה (עמק ברכה קידוש והבדלה ה).

■ המשך במילואים עמ' 155

טָעַם מְקֻדֵּשׁ וְטָעַם מַבְדִּיל. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח רעא, ז, ו-רצט, ה).

מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ, עד סוף יום ראשון, ואינו מבדיל עד יום רביעי (תוס'), וללשון זו, לא תיקנו תשלומין להבדלה, והטעם שיכול להבדיל ביום ראשון אינו משום תשלומין, אלא משום שעיקר זמן ההבדלה הוא גם ביום ראשון, לפי שהיום הולך אחר הלילה (חי' הר"ן; מאירי תענית ל, ב. וראה רעק"א או"ח רצט, ו). ולפי זה, אם חל תשעה באב במוצאי שבת, אינו מבדיל במוצאי תשעה באב, אבל ללישנא קמא שיכול להבדיל עד יום רביעי, מבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב (מהרש"א, ע"פ תוס'). ויש שסובר, שגם ללישנא בתרא מבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב (בה"ג יג, ב), ואף שללשון זו לא תיקנו תשלומין להבדלה, היינו דוקא למי שהיה יכול להבדיל, שכיון שלא הבדיל בלילה וכל היום שלאחריו, נחשב כפושע וכמזיד, אבל בתשעה באב שאי אפשר להבדיל ביום ראשון, יש לו תשלומין עד יום רביעי כמו ללישנא קמא (חי' הר"ן). ויש שסובר, שגם ללישנא קמא שסוברת שאפשר להבדיל עד יום רביעי, אינו יכול להבדיל במוצאי תשעה באב, כיון שעיקר ההבדלה היא רק במוצאי שבת, וההבדלה במשך השבוע היא רק כתשלומין להבדלה של מוצאי שבת, ומכיון שבמוצאי שבת היה פטור מלהבדיל על הכוס, אינו חייב בתשלומין (חי' הר"ן בשם הרמב"ן, וראה קהלות יעקב ברכות ט).

■ שתי הלשונות הובאו להלכה (שו"ע או"ח רצט, ו), והעיקר להלכה שאפשר להבדיל עד יום רביעי, ואפילו אם טעם קודם הבדלה (רמ"א שם). ובמוצאי תשעה באב מבדיל, אפילו לפי הדעה שבשבת רגילה מבדיל רק ביום ראשון [כבה"ג] (שו"ע שם תקנו, א, ע"פ מג"א שם, ב).

וּבָת טָוֻת - לן מעונה, ולא אכל לפני הבדלה (רשב"ם). ואף שלעיל (קב, ב) מבואר, שמי שיש לו רק כוס יין אחת במוצאי שבת, יכול לאכול לפני הבדלה, היינו דוקא כשאינו מצפה שיביאו לו למחרת יין להבדלה, אבל אמימר ידע שיביאו לו למחרת יין להבדלה, ולכן היה אסור לו לאכול לפני הבדלה (תוס' ברכות נב, א ד"ה מניחו; רא"ש י, יז). ויש שפירש, שאכן מעיקר הדין מותר היה לו לאכול, אלא שהחמיר על עצמו (תוס' ברכות שם בתי' השני, וראה בהגהות רא"מ הורוויץ שם שתמה, מדוע לא חשש לביטול סעודת מלוה מלכה). ■ להלכה, יש אומרים שאם אין לו יין מותר לאכול לפני הבדלה [כתי' השני בתוס'], ויש אומרים שאם מצפה שיביאו לו יין למחרת, אסור לאכול [כתי' הראשון בתוס'] (שו"ע או"ח רצו, ג, וראה משנ"ב שם, יט, שאם יביאו לו יין רק לאחר חצות היום יתכן שיש להקל), ויש להחמיר בזה, אם לא באדם חלוש שקשה עליו התענית (משנ"ב שם, כא, וראה שעה"צ שם, יט).

אֲיִיתֵינָא שֵׁיכְרָא, ולא נאמר כאן 'אייתינא ליה שיכרא' [כפי שנאמר קודם], שהרי כבר אמר להם בשנה הקודמת שאינו רוצה להבדיל על שיכר, אלא הם הביאו שיכר לעצמם, כדי להבדיל כמנהגם (רש"ש).

אָמַר אִי הָכִי חֲמַר מְדִינָה הוּא, ושיכר נחשב חמר מדינה רק כשאין מצוי יין בעיר (רשב"ם), ואם בשנה זו אין מצוי יין בעיר, מותר לקדש ולהבדיל על שיכר, אף אם בשאר השנים מצוי יין בעיר (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי] בשם רש"י). אך אם יש יין בעיר אלא שהוא ביוקר, אסור לקדש על שיכר (ראבי"ה תקטז). ויש שסובר, שאם רוב שתיית אנשי העיר הזו הוא שיכר, מותר לקדש עליו אף אם מצוי יין בעיר (אליה רבה ערב, יג, ע"פ רמב"ם שבת כט, יז). ■ להלכה, שיכר נחשב חמר מדינה רק כשאין מצוי יין בעיר ועיקר שתייתם הוא שיכר [כרשב"ם וראבי"ה] (משנ"ב שם, כד, וראה ביאה"ל שם ד"ה שמקדשין).

ודוקא שיכר נחשב חמר מדינה, כיון שהוא משקה חשוב, אבל מים שאינם חשובים, אינם נחשבים לחמר מדינה אף אם אין בעיר יין או שיכר (רשב"ם, ע"פ ביאור המשנ"ב רצו, י). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, ב, וראה משנ"ב שם ובמהדו' דרשו שם לענין שאר משקין).

וּשְׁמַע מִינָּהּ וְכוּ', מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַשַּׁבָּת כּוּלּוֹ, ואין ראיה מאמימר שמותר להבדיל כל השבוע, שהרי אמימר הבדיל ביום ראשון, ומה שאמרו בגמ' 'מבדיל והולך כל השבת כולו', משום שלהלכה מותר להבדיל כל השבוע ולא רק ביום ראשון (תוס'). ויש גורסים 'מבדיל והולך כל היום כולו', אולם גם לגירסא זו, אין ראיה מהגמ' שמבדילים רק ביום ראשון ולא במשך השבוע, שיש לומר שנקטו כן משום שאמימר הבדיל ביום ראשון, כך שאין להוכיח ממעשה זה שמותר להבדיל גם במשך השבוע (חי' הר"ן; רבינו דוד).

מַהוּ לְקַדּוֹשֵׁי אַשִּׁיכְרָא, במקום שאין מצוי יין, והשכר הוא חמר מדינה (רא"ש י, יז, בדעת רשב"ם, אולם ראה רש"ש). ויש מפרשים, שהספק הוא האם מקדשים על שיכר שאינו חמר מדינה, אבל אם הוא חמר מדינה, ודאי שמקדשים עליו (תוס' לעיל קו, ב ד"ה מקדש, רא"ש שם).

כְּשֵׁם שֶׁאֵין מְקַדְּשִׁין עָלָיו כָּךְ אֵין מַבְדִּילִין עָלָיו. ולאמימר שסובר לעיל בסמוך שמבדילים על חמר מדינה, הוא הדין שמקדשים עליו (מגיד משנה שבת כט, יז, בדעת יש מן הגאונים, אולם ראה תוס' לעיל קו, ב ד"ה מקדש, שקידוש חמור מהבדלה). ויש סוברים, שגם לאמימר אין לקדש על חמר מדינה, כיון שיכול לקדש על פת, ולא התיר אלא להבדיל על חמר מדינה, כיון שאין מבדילים על פת (מגיד משנה שם, בדעת הרמב"ם והרי"ץ גיאות). ויש שסובר, שאף שמעיקר הדין אפשר לקדש על שיכר, מכל מקום בליל שבת טוב יותר לקדש על הפת, אבל ביום עדיף לקדש על שיכר מאשר על הפת, כיון שהקידוש ביום הוא רק 'בורא פרי הגפן' ואין בו ברכה נוספת, ונמצא שאם יקדש על הפת יבטל לגמרי את הקידוש (רא"ש י, יז, וראה עוד שו"ת הרא"ש כב, י, שעיקר קידוש היום הוא לשנות את סעודת השבת מסעודת חול, אולם ראה מג"א רפט, ד). ■ להלכה הובאו שלש הדעות (שו"ע או"ח ערב, ט), ולדינא, בליל שבת יש לקדש או על היין או על הפת [כיון שהראשונים נחלקו בזה והשו"ע לא הכריע בזה], אבל ביום, עדיף לקדש על שיכר מאשר על הפת [כהרא"ש] (משנ"ב שם, כז-כט).

רַב אַשְׁכְּחֵיהּ רַב הוּנָא דְּקִדֵּישׁ אַשִּׁיכְרָא, אף שהיה לו יין בעירו, משום שהיה השיכר חביב עליו (רשב"ם), ואף שלא היה חמר מדינה, ואף שלדעת רב לעיל אין מקדשים על שיכר אף שהוא חמר מדינה [לפירוש הרשב"ם שם (ראה ביאורנו לעיל ד"ה מהו)], מכל מקום על שיכר שהוא חביב אפשר לקדש [ולעיל מדובר בשיכר שאינו חביב עליו, ולכן אין מקדשים עליו] (דבר שמואל, אולם ראה מהרש"א ורש"ש).

אֵין אוֹמְרִים הָבֵא כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ אֶלָּא עַל הַיַּיִן. ודוקא על שיכר שאינו חמר מדינה אין מברכים ברכת המזון, אבל אם הוא חמר מדינה אפשר לברך עליו, שהרי הבדלה טעונה כוס לכולי עלמא, ומכל מקום אפשר לעשותה על חמר מדינה, וכל שכן ברכת המזון שיש צד בגמ' להלן (קיז, ב) שאינה טעונה כוס (רא"ש י, יז). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח קפב, ב).

■ המשך במילואים עמ' 155

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל קה: קו:], ב) [לעיל קו.], ג) [עיין תוספות בבא בתרא ז: ד"ה מר ינוקא], ד) עיין ברכות דף נב. תוד"ה מניחו, ה) [לעיל קה: וש"נ], ו) [פי' מסיר הדעת כמו המסית שבא בדברים רכים והוא מתוק ומפתה בני אדם לשתותו ואח"כ מצער מלשון המפיס מורסא, ערוך ערך מפיס וגרס מיסרן ומפיס], ז) עירובין עט:, ח) דף קו., ט) גיטין לה:, י) דף קח:, כ) [ועיין תוספות עירובין עט: ד"ה אם ותוספות יומא דף פ. ד"ה הכא ותוספות שבת דף עו: ד"ה ויעמוד], ל) [ובאבודרהם דף מא ע"ד דפוס פראג (סדר תפילת מנחה) כתב בזה"ל ונקראת זאת התפלה מנחה מפני שבשעה עשירית מן היום שנברא בו אדם הראשון חטא וזהו שכתוב לרוח היום ומתרגמינן למנח יומא, עכ"ל].

הגהות הב"ח

(א) גמ' בעי מיניה רב חסדא מרב הונא מהו לקדושי אשיכרא כצ"ל [עי' הג' היעב"ץ]: (ב) רש"י ד"ה מייסרן ומפייס מצערין הן אבל בשעת שתיה: (ג) שם ד"ה שרי וכו' ולהשתכר בו לכך כצ"ל ותיבת מערב נמחק: (ד) שם ד"ה מטעמת וכו' שיטעום די בכל שהוא:

תורה אור השלם

א) אֱדַיִן אֲזַל מַלְכָּא לְהֵיכְלֵהּ וּבָת טְוָת וְדַחֲוָן לָא הַנְעֵל קָדָמוֹהִי וְשִׁנְתֵּהּ נַדַּת עֲלוֹהִי: [דניאל ו, יט]

ב) וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: [בראשית יד, כ]

ליקוטי רש"י

ש"מ המבדיל בתפלה. דקתני הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל ואע"ג דקסם בני אדם מבדילין בתפלה [רשב"ם לעיל קה:]. מבדיל והולך כל השבת כולו. עד רביעי בשבת, ולא עד בכלל, אבל מרביעי ואילך גבי שבת הבאה מתחשב [רשב"ם לעיל קו.].

הגהות וציונים

א] ס"א מרימר (גליון). בכת"י איתא מתני לה (במקום "פתח" לה, וכמו בתוס'): ב] ס"א רבין (גליון): ג] [עיין תוספות שבת ט ע"ב ד"ה לימא וכו' גרסתם הכא לטעום כלום] (גליון) וכ"ה בתוס' לעיל קב ע"ב ד"ה מניחו, וברי"ף כאן:

עין משפט נר מצוה

מד א מיי' פ"ז מהל' ברכות [עי' בהג' מיי' שם ס"ק ס] ופכ"ט מהל' שבת הלכה יז סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' קפב ס"ב וסי' ערב סעיף ט וסי' רצו סעיף ב:
מה ב מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה ז טוש"ע א"ח סי' קצ סעיף ג וסי' רעא סעיף יג:

רבינו חננאל

אמר רבה הלכתא טעם מקדש טעם מבדיל ומי שלא קדש בערב שבת מקדש והולך כל היום ומי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל כל היום כמרימר דמתני להא שמעתא דרבא ליומיה. פי' ובת טוות לן אותה הלילה בלא אכילה. פי' חמר מדינה יין ששותין בני המדינה כולה והוא יינם ואין להם זולתו: שכרא בת תליסר מגאני פי' שכר מסונן בשלש עשרה מסננות כלומר הורק מכלי אל כלי. מיסרן ומפיס פי' מסיר הדעת כמו המסית שבא בדבריו רכין והוא מתוק ומפתה בני אדם לשתותו ואחר מצערו מלשון המפיס מורסא בשבת: רבה בר בר חנה מקדש אשכרא גרסינן במס' נזיר בתחלתו הריני נזיר מן החרצנים כו' ור' שמעון נמי הכתיב מיין ושכר יזיר ההוא מבעי ליה לאסור יין מצוה כיין הרשות יין מצוה [מאי היא] קידושא ואבדלתא הרי הוא מושבע עליהן מהר סיני אלא כי הא דאמר רבא שבועה שאשתה וחזר ואמר הריני נזיר אתיא נזירות חלה אשבועה ורבנן הכתיב מכל ההוא לאסור יין מצוה כיין הרשות א): ירושלמי בשבועות פ"ג (הלכה ד) שבועה שלא אוכל מצה בלילי הפסח לוקה ואוכל מצה בפסח שבועה שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה שבועה שלא אשב בצל סוכה לוקה וישב בצל סוכה. כתוב בספרי דבי רב מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות: ת"ר אין אומרין הבא כוס לברך אלא על היין ואסיקנא לא אמרן אלא דלא קביע סעודתיה עילויה אבל קבע לית לן בה. ת"ר אין מקדשין על השכר משום ר"ש אמרו מקדשין וטעימת יין כל שהוא ר' יוסי אומר מלא לוגמיו. וכן תאני גידול המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא: מתני' סמוך למנחה כו'.

חשק שלמה על ר"ח

א) [לפמש"ש בנזיר (דף ד') הגי' ורבנן נמי הא מיבעי ליה לאסור יין מצוה כיין רשות א"כ לימא קרא מיין מאי ושכר ש"מ תרתי ע"כ וגי' רבינו אינו מובן וצ"ע].

גמרא

אמר רבא הילכתא טעם מקדש [א] וטעם מבדיל ומי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת [ב] מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולו אמימר[א] פתח לה להא שמעתא דרבא בהאי לישנא אמר רבא הילכתא טעם מקדש טעם מבדיל מי שלא קידש בע"ש מקדש והולך כל היום כולו מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל היום כולו. אמרי ליה [ג] מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי זימנא חדא איקלע אמימר[ב] לאתרין ולא הוה לן חמרא אייתינא ליה שיכרא ולא אבדיל [ד] ובת טוות למחר טרחנא ואייתינא ליה חמרא ואבדיל וטעים מידי לשנה תו איקלע לאתרין לא הוה לן חמרא אייתינא שיכרא אמר אי הכי [ה] חמר מדינה הוא אבדיל וטעים מידי שמע מינה תלת ש"מ [ו] המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס ושמע מינה אסור לו לאדם שיאכל [ז] קודם שיבדיל ושמע מינה מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולו. בעא מיניה (א) רב הונא מרב חסדא מהו לקדושי אשיכרא אמר השתא ומה פירזומא ותאיני ואסני דבעאי מיניה מרב ורב מר' חייא ורבי חייא מרבי ולא פשט ליה שיכרא מיבעיא סבור מינה קדושי הוא דלא מקדשינן עילויה אבל אבדולי מבדלינן אמר להו רב חסדא הכי אמר רב כשם שאין מקדשין עליו כך אין מבדילין עליו איתמר נמי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל כשם שאין מקדשין עליו כך אין מבדילין עליו לוי שדר ליה לרבי שיכרא בר תליסר מגני טעמיה הוה בסים טובא אמר כגון זה ראוי לקדש עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שבעולם בליליא צעריה אמר [ח] מיסרן ומפייס אמר רב יוסף אדור ברבים דלא אישתי שיכרא אמר רבא אישתי מי זורזין ולא אישתי שיכרא ואמר רבא תיהוי שקיותיה שיכרא מאן דמקדש אשיכרא רב אשכחיה רב הונא דקדיש אשיכרא אמר ליה שרי אבא למיקני איספתירי משיכרא ת"ר אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין אטו אשיכרא ואמיא מי לא מברכין עליהו שהכל נהיה בדברו אמר אביי הכי קאמר אין אומרים הבא כוס של ברכה לברך אלא על היין ת"ר אין מקדשין על השכר משום ר' אלעזר בר רבי שמעון אמרו מקדשין מטעימת[ב] יין כל שהוא ר' יוסי בר יהודה אומר מלא לוגמא אמר רב הונא אמר רב וכן תני רב גידל דמן נרש [ט] [ג] המקדש וטעם מלא לוגמא יצא ואם לאו לא יצא אמר רב נחמן בר יצחק אנא תנינא לה לא גידול בר מנשיא ולא גידול בר מניומי אלא גידול סתמא למאי נפקא מינה למירמא דידי' אדידיה: סמוך למנחה: איבעיא להו סמוך למנחה גדולה תנן או דילמא סמוך למנחה קטנה תנן סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסח דילמא אתי למימשך ואתי

רש"י

כל השבת. כדאמרן לעיל[ס] עד יום רביעי: פירזומא. שכר שעורים, בלשון לעז ברוי"ש[ע]: ותאיני. שכר תאנים: ואסני. שכר תותים: שיכרא. שכר תמרים: בר תליסר מגני. שנתנו מים על התמרים, ואחר שזבו נתן על תמרים אחרים, וכן הביא תמרים עד י"ג פעמים: מייסרן ומפיים. מצערין (ב), ובשעת שתיה מפייסין הן, כלומר טובים הן וראוי לומר עליהן קידוש והבדלה: אדור ברבים. נדר שאין לו הפרה[ט]: מי זורזין. מי משרת הפשתן: שרי ליה אבא. התחלת לעשות שכר ולהשתכר בו, (ג) מערב לכך הוא יפה בעיניך ומקדש אתה עליו: כוס של ברכה. ברהמ"ז: מטעמת יין בכל שהוא. אותה טעימה שאמרו המברך צריך שיטעום, (ד) בכל שהוא: מנחה גדולה. משבע[י] שעות ומחצה ולמעלה, זמן הקרבת תמיד כשאתה בא להקדימו: ומשום פסח. שמא ישב בסעודה וימנע ויפשע מעשות פסח: או

רשב"ם

כל השבת כולה. כדאמרן לעיל[ח] עד יום רביעי. והכי קי"ל כרבא דאמר טעם מקדש, ואם שכח ולא קידש מקדש למחר כל היום כולו, וכן טעם מבדיל, ואם לא הבדיל מבדיל והולך עד יום רביעי: ובת טוות. לן מעונה שלא אכל, וקרא הוא בדניאל[א]: חמר מדינה. אין יין אחר בעיר הזאת כי אם שכר, הלכך מבדילין בו, וכן הלכה, אבל מים לא איקרו חמר מדינה, ואין מבדילין על המים אפילו היכא דליכא שכר ויין: שמעת מינה תלת. ג' דברים בסידרי הבדלה. ואף על גב דשמעינן מינה דמבדילין על חמר מדינה אע"פ שאינו יין, לא חשיב, דלא איירי אלא בסדר הבדלה, אי נמי מילתא דפשיטא הוא, דכיון דאין יין אחר בעיר טוב לו שיבדיל על השכר משלא יבדיל כלל: מהו לקדושי אשכרא. במקום שאין יין: פירזומא. שכר שעורין: ותאיני. שכר תאנים: ואסני. שעושין שכר מפרי סנה כגון תותין, והללו חשובים יותר מסתם שכר שלהם שהיה של תמרים: אבל אבדולי מבדלינן. אליבא דרב: תליסר מגני. שנתן המים על התמרים ואח"כ נותנן על תמרים אחרים וכן הביא אחרים עד שלש עשרה פעמים, ומגני נראה שהוא לשון ב) אשר מגן צריך בידך (בראשית יד) ומתרגמינן ומסר והוא לשון מסר[ז], כך השיכרא היה כותש ג"כ ומשבר התמרים חדשים שלש עשרה פעמים: צעריה. שלשול, דתמרים משלשלין כדאמרי' בכתובות (דף י:): מיסרן ומפיים. בתמיה, וכי מי שמצער ראוי הוא לפייס ולרצות להקב"ה ולומר עליו קידוש: אדור ברבים. נדר שאין לו הפרה[ט]: מי זורזין. מי משרת פשתן: תיהוי שקיותיה שיכרא. עני יהיה שלא יוכל לקנות יין, מדה כנגד מדה: מקדש אשיכרא. ואע"פ שהיה יין בעירו, וטעמו משום דחביב ליה, כדאמר לעיל זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא: שרי ליה אבא. התחיל לעשות שכר ולהשתכר בו, ויפה בעיניך ומקדש אתה עליו: ואין מברכין. ברכת המזון כדמפרש לקמן: כוס של ברכה. ברכת המזון: ה"מ דלא קבע אבל קבע עליה לית לן בה לא גרסינן כלל[מ]: מטעמת יין כל שהוא. אותה טעימה שאמרו (לעיל קה:) המברך צריך שיטעום, אותה טעימה די בכל שהוא: וטעם מלא לוגמא יצא ואם לאו לא יצא. והכי הילכתא, והוא שלא טעם אחד מכל המסובין, אבל טעם אחד מהם יצאו כולן ידי חובתן ואע"פ שלא טעמו: אמר רב נחמן בר יצחק אנא תנינא לה. להאי מתניתא משמיה דרב גידל (דמנרש) אבל איני מזכיר מי הוא, שמא גידול בר מנשיא או גידול[ע] דמן נרש: מנחה גדולה. משש שעות ומחצה ולמעלה, דהיינו זמן עשיית תמיד הערב כשאתה בא להקדימו, כגון בערב הפסח שחל להיות בערב שבת שנשחט בשש ומחצה והפסח אחריו כדאמרינן בתמיד נשחט (לעיל דף נח.): ומשום פסח. שמא ישב בסעודה ויפשע מעשות פסח: או

תוספות

אמר רבא הילכתא טעם מקדש. וכן הלכה: אמימר מתני לה כו'. בסוף מילתיה גרסינן מבדיל והולך כל היום כולו דאי לאו הכי היינו לישנא קמא. והלכה כלישנא קמא דמבדיל עד רביעי בשבת כדאמר[י] רבי חייא לעיל ובתשעה באב שחל להיות במוצ"ש נמי רגילין להבדיל אחר התענית וכן בסדר דרב עמרם: ושמע מינה מבדיל כל השבת כולה. לא שמעינן מינה אלא כל היום אלא נקט הכי משום דהלכה כן:

אדור ברבים כו'. דקסבר דברים אין לו הפרה ואין הלכה כן אלא דוקא על דעת רבים אין לו הפרה ובמקום אחר מפורש (גיטין דף לו.):

אם טעם מלא לוגמא יצא. וכדמפרש ביומא (דף פ.) כל שאילו מסלקו לצד אחד יראה כמלא לוגמיו והוי פחות מרביעית כדאמרינן התם אבל מלא לוגמיו אמרינן התם דהוי יותר מרביעית ונראה שהוא רוב רביעית דאמרינן לקמן[י] והוא דשתה רובא דכסא ודוקא לאדם בינוני אבל לעוג מלך הבשן בעי טפי כדאמרינן התם[כ]:

*) סמוך למנחה. תימה אמאי קרי ליה מנחה דאי משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים הלא גם בשחר קריבה מנחת חביתין ומנחת תמיד. וי"ל בשחר יש שם אחר תפלת שחרית. ועוד דאמרינן בפרק קמא דברכות (דף ו:) הוי זהיר בתפלת מנחה שאף אליהו לא נענה אלא בתפלת מנחה ושמא בשעת הקרבת מנחה נענה ולכך קרי ליה תפלת מנחה שאז היה שעת רצון[ל]: ואתי

*) שייך למשנה דלעיל לט ע"ב

ל] צ"ל וטעימת (דק"ס) וכ"ה בכת"י וברי"ח, וברש"י ורשב"ם מטעמת: ס] שכר משעורים נבוטים וקלויים: ע] [משש שעות כן איתא בפירוש הרשב"ם] (גליון): ז] לשון שבר כצ"ל (רש"ש, ועיין מהרש"ל): מ] דס"ל לרשב"ם כיון דברכת המזון טעונה כוס מה תלוי בקביעת סעודה (רא"ש, עיי"ש) אבל ברי"ח ורי"ף ותוס' לעיל קו ע"ב סד"ה מקדש גרסו לה: ע] ס"א נוסף גידול בר מניומי דמן נרש (חכמת מנוח) ולפי זה א"צ למחוק לעיל תיבת "דמנרש": י] צ"ל כדאמרי בני רבי חייא (הוא לעיל קה ע"א, קו ע"א):

ואתי לאימנועי מלמיעבד פסחא או דילמא סמוך למנחה קטנה תנן ומשום מצה דילמא אתי למיכלה למצה אכילה גסה אמר רבינא ת"ש אפילו אגריפס המלך שהוא רגיל לאכול בתשע שעות אותו היום לא יאכל עד שתחשך אי אמרת בשלמא סמוך למנחה קטנה תנן היינו רבותיה דאגריפס אלא אי אמרת סמוך למנחה גדולה תנן מאי רבותיה דאגריפס חל איסור עליה מעיקרא אלא (א) [א]סמוך למנחה קטנה תנן סוף סוף מאי רבותיה דאגריפס הא מטיא ליה זמן איסורא מהו דתימא תשע שעות לאגריפס כארבע שעות (ב) דידן[א] דמי קמ"ל. אמר רבי יוסי[ב] [ב]אבל מטביל הוא במיני תרגימא ר' יצחק מטביל בירקי תניא נמי הכי [ג]השמש מטביל בבני מעיין ונותנן לפני האורחים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [א]נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים [ג]רבא [ג]הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא כי היכי דניגרריה לליביה דניכול מצה טפי לאורתא אמר רבא מנא אמינא לה דחמרא מיגרר גריר דתנן

בין

תוספות

ואתי לאימנועי מפסח. ואפילו אחר שיעשה פסח אסור כדי שלא ימהר לאכול ויעשה פסח שלא כראוי: **דילמא** אתי למיכל אכילה גסה. ואינה אכילה כדאמרינן בפרק בתרא דיומא (דף פ:) האוכל אכילה גסה ביום הכפורים פטור **וקשה** דאמרי' בנזיר (דף כג.) גבי פסח זה שאכלו אכילה גסה ופושעים יכשלו בם ופריך רשע קרית ליה נהי דלא עביד מצוה מן המובחר פסח מיהא קא עביד. **ואומר ר"ת** דתרי גווני אכילה גסה אחת שנפשו קצה מלאכול ועל אותה פטור ביוה"כ ויש אכילה גסה שאינו מתאוה לאכול אך יש בה טעם והא דפסח נאכל על השבע[ח] היינו שמתאוה לאכול קצת. **ועוד י"ל** דאין לו לקרותו רשע כיון שקיים מצות פסח אע"פ שלא קיים מצות אכילה דאכילת פסחים לא מעכבא[ט]. **ומה שפירש רשב"ם** דנקט מלה משום דשייכא אפילו בזמן הזה דליכא פסח **לא נהירא** דאפילו הוי טעמא משום פסח אסור בזמן הזה כדמוכח בסמוך[י] גבי רב ששת דהוה יתיב כולי יומא בתעניתא. ופירוש אחר[ס] עיקר שפי' דנקט מלה דבאכילה מועטת הוי אכילה גסה:

אפי' אגריפס המלך. **פי' רשב"ם** מלך כשר ומבני חשמונאי היה. **ולא דק** דבסוטה (דף מא.) אמרי' כשהגיע למקרא אחיך תשים עליך מלך זלגו עיניו דמעות:

שהיה רגיל לאכול בתשע שעות. [פ]**י"מ** לפי שדרך מלכים לעמוד בג' שעות[כ] והיה מתנהג כתלמיד חכם לאכול בשעה ששית[ל] אחרי קומו. **ואין נראה** דא"כ הוה ליה למימר ט' שעות לאגריפס כשש שעות לת"ח:

מיני תרגימא. **פי' רשב"ם** פירות ובשר בלא לחם. **ולא נהירא** דאמרינן בתוספתא דכילד מברכין[מ] הביאו לפניו מיני תרגימא מברך בורא מיני מזונות ואין מברכין בורא מיני מזונות אלא על חמשת מינים[נ]. ומיהו בפרק בתרא דיומא (דף עט:[ס]) איכא חד שינויא דמשני ואיבעית אימא מאי מיני תרגימא פירי:

נירו לכם ניר. **פי' רשב"ם** דעל ידי החרישה מקבלת הזריעה ה"נ ע"י אכילת תרגימא יאכל מלה. מיהו חרישה וזריעה תרי מילי נינהו ולא דמי לשתי אכילות. **ונראה** שזה הפסוק משל הוא כענין זה דכתיב (ירמיה ד) [ב]אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב אם תסיר שקוציך וגו' פי' לאחר שתסירו שקוצים אז תשובו אלי וכל זמן ששקוצים עמכם ונתייאשתם ממני לא תוכלו לשוב כי כה אמר ה' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים כל זמן שהקוצים בתוכה אינה מועלת זריעתה כלום וה"נ מייתי זכר לדבר כשאכל קצת לבו נמשך יותר אבל כשלא אכל כלל ונתיאש אין לבו נמשך אחר אכילה והוי כזורק אבן לחמת[פ]:

אלא

רש"י

או דילמא סמוך למנחה קטנה. בתשע שעות כשהוא מאוחר, בפרק תמיד (לעיל דף נח.): ומשום מצה. שיכנס לה כשהוא תאוה: אגריפס המלך. לא היה אוכל עד תשע שעות: אי אמרת בשלמא סמוך למנחה קטנה היינו רבותיה. דאע"ג דעדיין לא אכל, וזמן איסוריה אכתי לא מטא בשעה תשיעית עד לאחר תשע, אפ"ה לא יאכל, משום דמשיך ליה עד זמן איסורא יתענה ולא יאכל: אלא אי אמרת. ממנחה גדולה ואילך אסור, מאי רבותיה דאגריפס, והא כבר חל זמן איסוריה משש שעות ואילך, ולריכא למימר דאסור, בתמיה, דלאו משום דלא אכל בעי למיעבד איסורא ונשרי למיכל מתחלת תשע: אבל. יכול אדם לטבול ולאכול מיני תרגימא פירות, והאי דנקט מטביל לפי שמאכלם על ידי טיבול: בירקי. היה אוכל ירק מן המנחה ולמעלה, לפי שאין משביע: בבני מעים. הואיל ועסוק בסעודה יכול הוא לאכול בני מעים, מה שדרך השמש לאכול, רשאי הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה, דהואיל והוא עסוק בהן מלער ליה אי לא אכיל, ואי אכיל לא משבעו ליה: נירו לכם ניר. כשאתם טורחים תטרחו בדבר שאתם יכולין ליהנות ממנו, ושמש זה שעוסק בסעודה ובית המטבחים אם אינו נהנה מלער ליה:

בין

רשב"ם

או דילמא סמוך למנחה קטנה. והיינו בגמר ט' שעות, דמתשע[ב] שעות ומחלה הוי זמן דהקרבת תמיד של כל השנה כשהוא מאוחר[ד], דהשתא משום אימנועי מפסח ליכא, דערב הפסח היה התמיד קרב בשמונה ומחלה והפסח אחריו מיד, לפיכך אם בא לאכול סמוך למנחה קטנה דהיינו בגמר תשעה וכבר נשחט הפסח, ואין כאן לחוש אלא משום מלה שלא יאכלנה אכילה גסה. ונהי נמי דמשום פסח [ג]איכא למיחש לאכילה גסה, דאף על גב דהוא נאכל על השובע[ה] אכילה גסה מיהא אינה אכילה, ובקדשים מזיק הוא דחשבינן ליה ביבמות (דף מ.[ו]), אלא משום דלגבי לחם הויא אכילה גסה באכילה מועטת נקט מלה, אי נמי רבותא קאמר, והכי קאמר או דילמא סמוך למנחה קטנה, ואפילו בזמן דליכא פסח דליכא למיחש לעשייתו ולא לאכילתו, משום אכילת מלה מיהא איכא דלא ליהוי אכילה גסה חיישינן: **אגריפס המלך.** מלך כשר היה ממלכי חשמונאי[ז], ולא היה אוכל עד שעה ט': **רבותיה דאגריפס.** כלומר היינו רבותא דקתני בברייתא אפי' אגריפס, דאע"ג דעדיין לא אכל, וזמן איסורא לא מטא אכתי בשעה תשיעית עד לאחר תשעה, אפילו הכי לא יאכל, משום דמשיך ליה עד זמן איסור ויתענה ולא יאכל: **אלא אי אמרת.** ממנחה גדולה ולמעלה אסור, מאי אפילו אגריפס, הא מטא כבר זמן איסוריה משש שעות ומחלה[ח] ואילך, ולריכה למימר דאסור, בתמיה, דלאו משום דלא אכל בעי למיעבד איסורא: כדבעינן למימר לקמן לא גרסינן ליה: **סוף סוף מאי רבותיה דאגריפס הא מטא ליה עידן איסוריה.** קודם שיגמור סעודתו, דאפילו רבי יוסי דפליג בהפסקת ערב הפסח בריש פירקא[י] ואמר שלא להפסיק מאחר שהתחיל לאכול בהיתר, הכא מודי דאסור, דמעיקרא לדעת כן היה אוכל בתשע שעות שגמר[ו] סעודתו בתוך זמן איסוריה, וכמתחיל לאכול אחר זמן איסורו דמי ואסיר: **מהו דתימא ט' דאגריפס כארבע לדידן דמי.** דכיון דלמוד לאכול בתשע שעות כארבע שעות לדידן דמי, ויאכל גם הוא מלה לתיאבון גם הוא כמותינו שאוכלין בד' שעות ביום, והלכך הואיל ואכתי לא מטא זמן איסורא ניסרי לאכול בתחלת ט' אע"פ שתמשך סעודתו לאחר ט', קמ"ל דאסור לאכול. אבל אי הוה תנינן סמוך למנחה גדולה ליכא רבותא כלל ולא הוה שייך למיתני אפי', דכיון דטעמא משום דילמא אתו לאימנועי מפסח ולא משום אכילה גסה דמלה ליכא למימר הכי מהו דתימא ט' לאגריפס כד' לדידן דמי, הלכך שמעינן מינה דמנחה קטנה תנן: **מטבל ואוכל.** מן המנחה ולמעלה: **תרגימא.** פירות ובשר בלא לחם, והא דנקט מטבל שכל מאכלם ע"י טיבול: **בירקא.** היה אוכל ירק מן המנחה ולמעלה, לפי שאינו משביע. ונראה בעיני דמגרר ליבא למיכל ואכל מלה לתיאבון יותר ולפיכך היה אוכל [ירק], ולא היה נוהג כן כי אם ערב הפסח כדי להמשיך[ז] ולאכול בלילה, כדאמרי' במס' שבת בפ' תולין (דף קמ:) אמר רב חסדא בר בי רב לא ליכול ירקא משום דמגררי ליבא כו', וכדאמרינן נמי בסמוך רבא הוי שתי חמרא במעלי יומא דפסחא כי היכי דנגריר לליביה, ודברים הללו כגון מיני תרגימא וירקות ממשיכין את הלב לאכול, כדמוכח נמי בברכות (ד' מב.) שהיו רגילין לאכול פרפרת קודם אכילת הפת לגרר את הלב, כדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת אלמא דפרפרת קודם לפת: **תניא נמי הכי.** דאוכלין מיני תרגימא ערב הפסח כדי להמשיך את הלב: **השמש מטביל בבני מעים.** כלומר בבני מעיים של בהמות הנשחטות לסעודת יו"ט, וגם נותן מהם לפני האורחין המנויין יחד על הפסח, כדי שיאכלו מלה ופסח לתיאבון, ובערב הפסח קאי בתוספתא דפסחים[ח] ואפי' מן המנחה ולמעלה, דלעיל מינה תניא ע"פ סמוך למנחה לא יאכל כו': **ואע"פ שאין ראיה לדבר.** דאכילה מושכת אכילה, זכר לדבר יש קצת, דכתיב נירו לכם ניר, הראה לנו הנביא דוגמא שחורשין את הקרקע כדי לקבל את הזריעה ואם אינה חרושה אינה מקבלת הזריעה, אף אדם האוכל דברים שאין משביעין את האדם פותחים בני מעים ומרחיבין אותן ויקבל המאכל של סעודה אחרי כן לתיאבון, כך נראה בעיני שיטה זו ועיקרה. ורבינו שלמה זקיני פירשה כן, בני מעיים הואיל ועסוק בסעודה יכול הוא לאכול בני מעיים מה שדרך השמש לאכול, רשאי הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה, דהואיל ועסוק בהן מלערי ליה אי לא אכיל, ואי אכיל לא משבעי ליה: **נירו לכם ניר.** כשאתם טורחים תטרחו שתוכלו ליהנות ממנו, ושמש זה שעסוק בסעודה או בבית המטבחים אם אינו נהנה מלער ליה, ולא נהירא. עוד יש לשון אחר ואין בו ממש:

בין

עין משפט נר מצוה

מו א ב ג מיי' פ"ו מהל' מלה הלכה יב סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' תעא סעיף א:

רבינו חננאל

אוקימנא סמוך למנחה קטנה מדתניא אפילו אגריפס המלך שרגיל לאכול בתשע לא יאכל עד שתחשך. אמר רב יוסף אבל מטבל הוא במיני תרגימא פי' רב האי תרגימא כסנין של מיני מתיקה דתנינן בתוספתא דברכות הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני [מזונו']. רבי צדוק מטבל בירקי כלומר א) היה אוכל זה מיני תרגימא וזה היה אוכל מן המנחה ולמעלה. תניא נמי הכי השמש טובל בבני מעים ונותן לפני האורחים. רבא הוה שתי חמרא טובא במעלי דפסחא אמר כי היכי דנגרריה ללביה ונכפין [ונאכל] למצה וכו':

חשק שלמה על ר"ח

א) [אולי לצ"ל כלומר היה אוכל זה מן המנחה ולמעלה אבל לא היה מטבל במיני תרגימא].

תורה אור השלם

א) כִּי כֹה אָמַר יְיָ לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַיִם נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים: [ירמיה ד, ג]

ב) אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד: [ירמיה ד, א]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לעיל דף יב:, ב) [תוספתא פרק י ה"ד], ג) ברכות דף לה:, ד) לעיל נט., ה) לעיל ע., ו) ליתא שם הדין דמזיק רק הדין של אכילה גסה אינה אכילה אבל איתא ביומא פ סוע"ב גבי תרומה לזר, ז) ק., ח) פ"י ה"ד, ט) לעיל סט: [וע"ע תוספות נזיר כג. ד"ה פסח ותוספות יבמות מ. ד"ה אכילה ותוספות בבא קמא דף קי. ד"ה אכילה], י) קח., כ) ברכות ט:, ל) [כדאיתא לעיל דף יב:], מ) פ"ד ה"ד, נ) [עיין שם בגמרא ובתוספות שם ד"ה מיני ותוספות סוכה דף כז. ד"ה במינין], ס) עיין שבת י ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אלא מאי סמוך למנחה קטנה תנן סוף: (ב) שם כארבע שעות לדידן דמי:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה שהיה כו' י"מ. עי' תענית כה ע"ב רש"י ד"ה שכן מליתו:

הגהות וציונים

א] [ברב אלפס איתא ר' אסי] (גליון): ב] צ"ל דבתשע (רש"ש): ג] בכת"י ונהי דמשום פסח נמי איכא: ד] [ס"א ממלכי הורדוס] (גליון): ה] "ומחצה" נמחק (רש"ש) וכן ליתא ברש"י: ו] שיגמור סעודתו כצ"ל (מנחם משיב נפש): ז] להמשיך ליבו ולאכול (באה"מ): ח] צ"ל ופירוש ראשון (גליון):

וְאָתֵי לְאִימְנוֹעֵי מִלְּמֵיעֲבַד פִּסְחָא, אמנם גם לצד זה אסור לאכול מסמוך למנחה קטנה משום מצה, אלא שאסור לאכול גם סמוך למנחה גדולה משום פסח. ואף לאחר שהקריב את קרבן הפסח, מכל מקום אסור לאכול עד זמן מנחה קטנה, שמא ימהר בעשייתו כדי לאכול קודם מנחה קטנה, ולא יעשנו כראוי (תוס', ע"פ ביאור החתם סופר, אולם ראה מים עמוקים). ויש גורסים בגמ' 'אי משום פסח אי משום מצה', ולגירסא זו יתכן שגם משום מצה אסור לאכול כבר ממנחה גדולה (חי' הר"ן; רבינו דוד, וראה עוד להלן ד"ה מהו).

דִּילְמָא אָתֵי לְמֵיכְלָהּ לְמַצָּה אֲכִילָה גַּסָּה, ואכילה גסה אינה אכילה, כמבואר ביומא (פ, ב), שאם אכל אכילה גסה ביום הכיפורים פטור (רשב"ם, אולם ראה רש"ש לעיל צט, ב ד"ה רשב"ם, שדין זה משום הידור מצוה הוא, כדי שיאכל מצה לתיאבון), והיינו באופן שנפשו קצה באכילה, ומה שאמרו בגמ' בנזיר (כג, א) שאם אכל קרבן פסח באכילה גסה לא עשה מצוה מן המובחר אבל אינו נחשב רשע [ומשמע שאכילה גסה אכילה היא, שיוצא בה ידי חובה], היינו באופן שהוא שבע ואינו תאב לאכול, אבל אין נפשו קצה באכילה (תוס' בשם רבינו תם). ויש מפרשים, שהטעם שאינו נחשב רשע הוא משום שקיים מצות הקרבת קרבן פסח, אף שלא קיים בו מצות אכילה (תוס' בתי' השני, ובב"ק קי, א ד"ה אכילה, וראה גבורות ה' [למהר"ל] מח, ופרי חדש או"ח תריב, ו, שתמהו מדוע אינו נחשב רשע בשל ביטול מצות אכילה), ולדעה זו, גם אם אינו קץ במאכלו אלא הוא רק שבע ואינו מתאווה לאכול, נחשבת אכילה גסה (פרי חדש שם). ויש סוברים, שגם לדעה זו, רק אם קץ במאכלו נחשב אכילתו אכילה גסה (מאמר מרדכי שם, ו). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, ו, ושעה"צ שם, טו).

והטעם שהגמ' נקטה שהחשש הוא שיאכל את המצה אכילה גסה, ולא שיאכל את קרבן הפסח אכילה גסה, כיון שאכילה מועטת גורמת לכך שהמצה תיאכל באכילה גסה, אף שלגבי בשר עדיין אינה גורמת שיאכל באכילה גסה. או משום שאכילת פסח נוהגת רק בזמן הבית, אבל אכילת מצה נוהגת גם בזמן הזה (רשב"ם). ואף שלהלן (קח, א) מבואר שהאיסור לאכול בערב פסח משום קרבן פסח נוהג גם בזמן הזה שאין מקריבים קרבן פסח (קושיית תוס'), מכל מקום אין זה אלא לפי הצד הראשון, שאיסור האכילה הוא משום שחוששים שמא ישכח להקריב קרבן פסח, אבל לפי הצד השני שאיסור האכילה הוא כדי שלא יאכל אכילה גסה, בהכרח שבזמן הזה אין איסור לאכול מחמת קרבן פסח, שאם כן גם בליל פסח יהיה אסור לאכול הרבה עד שיאכל קרבן פסח, כמו בזמן שבית המקדש קיים [וכיון שאין לנו פסח לאכול, נמצא שיהיה כל הלילה אסור באכילה מרובה], ובהכרח שלפי צד זה, האיסור הוא רק אם באמת יש חשש שיאכל אכילה גסה ולא יצא ידי חובתו, דהיינו בזמן שמקריבים קרבן פסח (הגהות רא"מ הורוויץ).

מַהוּ דְּתֵימָא תֵּשַׁע שָׁעוֹת לְאַגְרִיפַּס כְּאַרְבַּע שָׁעוֹת דִּידַן וְכוּ', אבל אם 'סמוך למנחה גדולה' תנן, אין הבדל בין אגריפס המלך לשאר בני אדם, כיון שהאיסור הוא משום שחוששים שמא ישכח להקריב קרבן פסח, ולא משום אכילה גסה, ובהכרח ש'סמוך למנחה קטנה' תנן (רשב"ם). ויש סוברים [וגורסים כן בגמ', ראה ביאורנו לעיל (ד"ה ואתי)], שגם סמוך למנחה גדולה יתכן שאסור לאכול משום מצה, וראיית הגמ' מאגריפס המלך היא, שהטעם הוא רק משום שמא לא יאכל מצה לתאבון ולא משום שחוששים שמא לא יקריב קרבן פסח, אולם עדיין אין ראיה אם מטעם זה יש לאסור סמוך למנחה גדולה או סמוך למנחה קטנה, ומספק יש להחמיר (חי' הר"ן; רבינו דוד). ואף שדין זה הוא מדרבנן ו'ספק דרבנן לקולא', מכל מקום יש להחמיר משום חביבות המצוה, שהרי בגמ' להלן (קח, א) מבואר, שרב ששת לא אכל מהבוקר (מהר"ם א"ש על הרי"ף כג, א מדפי הרי"ף).

■ להלכה, אסור לאכול פת בערב פסח סמוך למנחה קטנה [כהרשב"ם] (שו"ע או"ח תעא, א). ויש סוברים שמספק אסור לאכול סמוך למנחה גדולה [כהר"ן] (רמ"א שם תרלט, ג, ע"פ ביאור הגר"א שם, אולם ראה מג"א שם, יב שציידד, שהרמ"א פסק כן רק לגבי ערב סוכות ולא לגבי ערב פסח. ובמשנ"ב שם, כז הביא בשם האחרונים, שגם לענין ערב סוכות האיסור הוא רק מסמוך למנחה קטנה).

אֲבָל מְטַבֵּיל וְכוּ', והטעם שנקטו 'מטבל', משום שרוב מאכלם היה על ידי טיבול (רשב"ם). ויש שפירש, שנקטו כן ללמדנו שמותר לאכול רק מעט מיני תרגימא, אך אסור למלאות כריסו מהם (ביאור הגר"א או"ח תעא, א, ע"פ רמב"ם חמץ ומצה ו, יב).

בְּמִינֵי תַּרְגִּימָא - פירות או בשר בלא פת (רשב"ם). ויש מפרשים, שמיני תרגימא הוא תבשיל שעשוי מחמשת מיני דגן שהתבשלו במי פירות (ע"פ תוס' בביאור הראשון, וראו"ש י, יט, ראה קרבן נתנאל שם, צ). ■ להלכה, מותר לאכול רק מעט פירות ובשר (שו"ע או"ח תעא, א), אך לא תבשיל מחמשת המינים [כהרשב"ם] (משנ"ב שם, ג).

הַשַּׁמָּשׁ מְטַבֵּיל בִּבְנֵי מֵעַיִן של בהמות הנשחטות לצורך סעודת יום טוב (רשב"ם), אך את בני המעיים של קרבן הפסח עצמו אסור לאכול קודם הלילה (ספר המכתם). ויש מפרשים, שמותר לאכול לפני הלילה בני מעיים של קרבן פסח, כיון שמעיים אינן נחשבות כבשר (צפנת פענח ערכין ג, יג, ע"פ הגמ' נדרים נד, ב, וכע"ז במחצית השקל תעא, ב).

דְּנַיְיכוֹל מַצָּה טְפֵי, ומלשון זו משמע, שמצות אכילת מצה בליל פסח אינה רק בכזית ראשון, אלא יש תוספת מצוה בכל מצה שאוכל בליל הסדר (אבני נזר או"ח תמח, ז; דבר שמואל, וכדעת המהר"ל בגבורות ה' מח ד"ה שמש, וב"ח או"ח תעב ד"ה שמש). ויש שפירש, שכוונת הגמ' היא כדי שיאכל את הכזית של מצוה יותר בתאבון, שיש הידור מצוה באכילת המצה לתאבון (הר צבי, ע"פ רשב"ם לעיל צט, ב ד"ה לא יאכל).

בֵּין הַכּוֹסוֹת הַלָּלוּ וְכוּ' יִשְׁתֶּה, בֵּין שְׁלִישֵׁי לְרִבֵּיעִי לֹא יִשְׁתֶּה, והאיסור לשתות בין הכוסות, משום שנראה כמוסיף על הכוסות שתיקנו חז"ל לשתות בלילה זה, ובין הכוסות הראשונות התירו לשתות אף שנראה כמוסיף, כדי שיאכל מצה לתיאבון, שהיין גורר את התיאבון, אבל בין הכוסות האחרונות אסור לשתות, לפי שכבר אכל מצה (רשב"ם), והאיסור לשתות בין הכוסות האחרונות הוא גם באופן שכבר שתה יין בין הכוסות הראשונות, ולא אומרים שכיון שכבר שתה בין הראשונות והוסיף על הכוסות, אין חילוק אם שותה ה' כוסות או ו' כוסות ומותר לו לשתות גם בין האחרונות, כיון שהאיסור להוסיף על הכוסות הוא משום שבכל כוס ששותה נראה כמוסיף [ורק בין הראשונות התירו זאת משום דגריר], ולא משום שלבסוף יוצא ששתה יותר מארבע כוסות (ברכת אברהם). ובירושלמי (פסחים י, ד) ביארו, שבין כוס שלישית לרביעית לא ישתה שמא ישתכר, אבל יין שבתוך האוכל ויין שלפני האוכל אינו משכר (רשב"ם כאן ולהלן קיז, ב ד"ה בין). ולביאור זה, אין ראיה מהמשנה שהיין גורר את התיאבון, אלא רק שאינו משביע, ומה שאמרו בגמ' 'דחמרא מיגרר גריר', לאו דוקא הוא (רבינו דוד; חי' הר"ן. וראה עוד ביאורנו להלן שם מד"ה בין שלישי לרביעי).

אֶלָּא שָׁמַע מִינָּהּ מִגְּרָר גָּרִיר, ודוקא כששותה הרבה יין, אבל מעט יין משביע (תוס', ע"פ הגמ' ברכות לה, ב), ולכן בערב פסח מותר לשתות הרבה יין שגורר את התיאבון, ואסור לשתות מעט יין (תוס' ברכות שם ד"ה טובא), ומכל מקום בין הכוסות מותר גם אם שותה רק מעט יין, כיון שהוא מצטרף לשתי הכוסות הראשונות ונמצא ששותה הרבה יין (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]; רבינו דוד בתי' הראשון) [מה שאין כן בערב פסח שאין היין ששותה ביום מצטרף ליין שישתה בלילה, כיון שיש ביניהם הפסק (ב"ח תעא, א, הובאו דבריו במג"א שם ד, וראה שם עוד)]. ויש מפרשים, שאף ששתיית מעט יין משביעה, מכל מקום אינה גורמת לכך שהמצה תיאכל אכילה גסה, שהרי שותה רק מעט (רבינו דוד בתי' השני; חי' הר"ן). ■ להלכה, מותר לשתות בערב פסח הרבה יין ואסור לשתות קצת יין [כתוס'] (שו"ע או"ח תעא, א), ויש חולקים ומתירים לשתות גם מעט יין [כהר"ן ורבינו דוד] (טור שם, ובבית מאיר שם כתב, שכן דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, שלא חילקו בכך), ומסתבר שהכל תלוי בטבע האדם לפי מה שמרגיש בעצמו (ביאה"ל שם ד"ה ויין, ע"פ הרי"ץ גיאות).

אָמְרִי לֹא שָׁאנֵי רַב שֵׁשֶׁת דְּאִיסְתְּנִיס הֲוָה וְכוּ', והטעם שרב ששת לא התענה בערב סוכות אף שיש מצוה לאכול כזית פת בסוכה, כיון שבסוכות אפשר לאכול את הפת עם מיני מתיקה, כך שגם אם אינו מתענה מהבוקר יכול לאכול בלילה את הפת, ורק בפסח התענה לפי שצריך לאכול את המצה לבדה ללא מיני מתיקה (צל"ח, אולם ראה שם שכתב, שדבריו הם לא כדעת המהרי"ל המובאת ברמ"א או"ח תרלט, ג, שגם בערב סוכות נוהג איסור אכילה כמו בערב פסח).

■ להלכה, איסטניס מתענה בערב פסח מהבוקר (שו"ע או"ח תע, ג), אולם אם ערב פסח חל בשבת, לא ידחה לגמרי סעודת שבת אלא יאכל מעט (משנ"ב שם, יא, וראה עוד רמ"א תעא, ג ומשנ"ב שם).

מִצָּה צָרִיךְ הֶסֵּיבָּה, בין באכילת כזית ראשון, ובין באכילת האפיקומן (תוס', ראש' י, כ). ויש שסובר שאפיקומן אינו צריך הסיבה, כיון שכבר יצא ידי חובתו בכזית הראשון (פרי חדש תעב, ז, ו-תעז, א, בדעת הרמב"ם חמץ ומצה ז, ח). ואם אכל מצה בלא הסיבה, לא יצא ידי מצות אכילת מצה, וצריך לאכול שוב מצה בהסיבה (ראש' ש שם, פרי חדש תעב, שם, בדעת תוס'), כיון שחז"ל תיקנו הסיבה כחלק ממצות מצה (חי' מרן רי"ז הלוי חמץ ומצה ז, ז, בדעתם). ויש שסובר, שאם אכל מצה בלא הסיבה יצא ידי חובת מצה, אלא שלא יצא ידי חובת הסיבה שתיקנו חז"ל בשעת אכילת המצה, ואינו צריך לאכול שוב בהסיבה, כיון שמצות הסיבה היא בשעת קיום מצות מצה, וכיון שכבר יצא ידי מצות מצה, אין תועלת בכך שיאכל שוב מצה בהסיבה (חי' מרן רי"ז הלוי בדעת הרמב"ם שם, שסובר שלכתחילה יש להסב בכל הסעודה).

■ להלכה, מצה צריכה הסיבה (שו"ע או"ח תעה, א), וכן אפיקומן צריך הסיבה (שו"ע שם תעז, א), ואם אכל כזית ראשון בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה [כהרא"ש] (שו"ע ורמ"א שם תעב, ז), ואם אכל אפיקומן ללא הסיבה, אינו צריך לחזור ולאכול בהסיבה אם קשה עליו האכילה (משנ"ב תעז, ד, וראה שעה"צ שם, ג, שבדיעבד אפשר לסמוך על דעת הרמב"ם שאפיקומן לא צריך הסיבה, וראה עוד משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 5, בישוב סתירת דברי המשנ"ב בזה).

מָרוֹר אֵין צָרִיךְ הֶסֵּיבָּה, אולם אם רוצה יכול לאכול מרור בהסיבה, ולכן ב'כורך' שאוכלים מצה ומרור ביחד, אוכלים אותם בהסיבה משום המצה (ב"י או"ח תעה ד"ה כתב אחי, וכתב שכן משמע מלשון הרמב"ם), ויש סוברים שאין מסיבים ב'כורך' (רוקח רפג; שבלי הלקט ריח). ■ להלכה, מרור נאכל בלא הסיבה (שו"ע שם, א), אך אם רוצה יכול לאוכלו בהסיבה (משנ"ב שם, יד), וכורך נאכל בהסיבה משום המצה (שו"ע שם, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 28, שאם אכל ללא הסיבה אין צריך לחזור ולאכול בהסיבה).

הַשְׁתָּא דְּאִיתְמַר הָכִי וְאִיתְמַר הָכִי אִידֵי וְאִידֵי בָּעוּ הֲסֵיבָּה, ואף שהסיבה מדרבנן היא, ובכל התורה כולה 'ספק דרבנן לקולא', כאן מסיבים בשתיהן, כיון שאין בכך טירחא ועושים כן לרווחא דמילתא, או משום שאם נאמר 'ספק דרבנן לקולא', יפטר מהסיבה בכל הארבע כוסות, ותיעקר לגמרי מצות הסיבה, ולכן אמרו שיסב בכל הארבע כוסות (ר"ן על הרי"ף ד"ה והשתא, וראה עוד בית הלוי ג, א ט).

ואם שתאן בלא הסיבה, יש להסתפק אם צריך לחזור ולשתותן שוב בהסיבה, ובכוס שלישית ששתאה בלא הסיבה יש להסתפק אם מותר לחזור ולשתותה שוב בהסיבה, כיון שאסור לשתות בין כוס שלישית לרביעית (תוס', וראה פרי חדש תעב, ז, שהתוס' הסתפק רק בארבע כוסות שחייב להסב בהן מספק, אבל אם אכל מצה ללא הסיבה, חייב לחזור ולאכול בהסיבה). ויש סוברים, שאם שתה את שתי הכוסות הראשונות בלא הסיבה, חוזר ושותה בהסיבה, ובשתי הכוסות האחרונות ששתאן בלא הסיבה, יש להסתפק האם אסור לחזור ולשתות כיון שנראה כמוסיף על הכוסות, או שכיון ששתאן שלא כתיקונן, אינו נראה כמוסיף על הכוסות (רא"ש י, כ). ■ להלכה, צריך להסב בכל ארבע הכוסות (שו"ע או"ח תעג, ב, ו-תעט, א, ו-תפ, א), ואם שתאן בלא הסיבה צריך לחזור ולשתות (שו"ע שם תעב, ז, אולם ראה רמ"א שם, שבכוס שלישית ורביעית שיש לחוש לגביהן שנראה כמוסיף, יש לסמוך על הראבי"ה שסובר שכיום לא צריך להסב, כיון שאין רגילים לאכול בהסיבה, וראה עוד פרטי דינים במשנ"ב שם).

פְּרָקְדָן לֹא שְׁמֵיהּ הֶסֵּיבָּה, שמא יקדים קנה לווושט (רש"י, וראה רשב"ם שתמה שטעם זה נאמר על הסיבת ימין). ויש שפירש משום שאין זו דרך חירות (לבוש תעב, ג). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תעב, ג).

■ המשך במילואים עמ' 155

[א] בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה ואי אמרת מסעד סעיד אמאי ישתה הא קא אכיל למצה אכילה גסה אלא שמע מינה מגרר גריר רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא נימא קא סבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסחא הוא דילמא מימשך ואתי לאימנועי מלמעבד פיסחא הוא וסבר לה כי הא [ב] דאמר רבי אושעיא אמר ר"א [א] מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר לשמו ומצפרא זמן פסחא הוא דכולי יומא חזי לפסחא דסבר [א] בין הערבים בין ערב דאתמול לערב דהאידנא אמרי לא [א] שאני רב ששת דאיסתניס הוה דאי טעים בצפרא מידי לאורת' לא הוה מהני ליה מיכלא: ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב: איתמר [ב] מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה יין איתמר משמיה דרב נחמן צריך הסיבה ואיתמר משמיה דרב נחמן אין צריך הסיבה ולא פליגי הא בתרתי כסי קמאי הא בתרתי כסי בתראי [ס] אמרי לה להאי גיסא ואמרי לה להאי גיסא אמרי לה להאי גיסא תרי כסי קמאי בעו הסיבה דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה מאי דהוה הוה ואמרי לה להאי גיסא אדרבה תרי כסי בתראי בעו הסיבה ההיא שעתא דקא הויא חירות תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאכתי עבדים היינו קאמר השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי [ס] [ג] אידי ואידי [ב] בעו הסיבה. [ד] פרקדן לא שמיה הסיבה הסיבת ימין לא שמה הסיבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה. [ה] אשה אצל בעלה [ג] לא בעיא הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה [ו] בן אצל אביו בעי הסיבה איבעיא להו תלמיד אצל רבו מאי ת"ש אמר [ד] אביי כי הוינן בי מר זגינן אבירכי דהדדי כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן [ז] לא צריכתו [ס] מורא רבך כמורא שמים מיתיבי עם הכל אדם מיסב ואפילו תלמיד אצל רבו כי תניא ההיא בשוליא דנגרי איבעיא להו שמש מאי תא שמע דאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא [ח] מיסב אין לא מיסב לא שמע מינה בעי הסיבה שמע מינה. ואמר ר' יהושע בן לוי [ט] נשים חייבות בארבעה כוסות הללו

רשב"ם

בין הכוסות הללו. בין הראשון לשני: נימא קא סבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסח. וקסבר כרבי יהודה בן בתירא דאמר כולי יומא זמן שחיטה הוא, ומאי בין הערבים, [ה] ערב דאתמול דהיינו משעלה עמוד השחר לערב דהאידנא, משום הכי מתענה כולי יומא ואע"פ שלא היה פסח בימיו הואיל ומיתסרא בכך [ו]: לא, רב ששת איסתניס. מעונג היה, ואי הוה טעים מצפרא לא מצי למיטעם מצה לתיאבון לאורתא: עד שיסב. הסיבה על צד שמאל: מצה צריכה הסיבה. כבני חורין, שהוא זכר לגאולה: מרור אין צריך הסיבה. שהוא זכר לעבדות: שמא יקדים. אפרקדן קאי, שמתוך שצוארו שוחה לאחוריו שיפוי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה והקנה פושט למעלה והמאכל נכנס לתוכו ונחנק: הוה זגינן אבירכי דהדדי. נשענין כל אחד על ברכי חבירו: בשוליא דנגרי. תלמידו של נגר המלמדו אומנות: ארבע כוסות. שלשה כנגד שלשה כוסות שנאמרו בפסוק זה [ב] וכוס פרעה בידי וגו' [ד], ורביעי ברכת המזון:

רשב"ם

בין הכוסות הללו. בין הראשון לשני בין השני לשלישי, ומשום דחמרא מגרר גריר ליה הוא כדמפרש ואזיל: בין שלישי לרביעי לא ישתה. שלישי דברכת המזון, דכיון דלא חיישינן עוד לגרורי ליבא לא שרינן ליה, דנראה כמוסיף על ארבעה כוסות. ובגמרת ירושלמי [ה] גמלא למה, כדי שלא ישתכר דתו לא חזי למיגמר הלילא, ופריך התם הלא כבר משוכר הוא שהרי שתה הרבה בסעודתו, ומשני יין שבתוך המזון לא משכר שלאחר המזון משכר: נימא קסבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנן ומשום פסח. וקסבר לה בשחיטת פסח כר' יהודה בן בתירא דאמר כוליה יומא זמן שחיטה הוא, ומאי בין הערבים דכתיב בפסח, בין ערב דהאידנא לערב דאתמול, משכלה ערב דאתמול דהיינו משיעלה עמוד השחר לערב דהאידנא, משום הכי מתענה כוליה יומא ואע"פ שלא היה פסח בימיו הואיל ואיתסר איתסר: ואי טעם מידי בצפרא. לא מצי למיכל מצה לתיאבון לאורתא: עד שיסב. הסיבה של צד שמאל: מצה צריכה הסיבה. כשאוכל מצה של מצוה לילה הראשון, כבני חורין, שהוא זכר לגאולה: מרור אין צריך הסיבה. שהוא זכר לעבדות: דההיא שעתא משתעי בחירות. ובגאולה, שהוא אומר הגדה. השתא שמעינן מינה דארבעה כוסות צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה: פרקדן. פניו (א) כלפי מעלה ושוכב על אחוריו: הסיבת ימין לאו שמה הסיבה. שהרי בימינו הוא צריך לאכול: שמא יקדים. אפרקדן קאי, שמתוך שצוארו שוחה לאחוריו שפוי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה וקנה פושט למעלה והמאכל נכנס לתוכו ונחנק, כך פירש רבינו שלמה, וקשיא לי אמאי לא סמכיה להאי, ולא אהסיבת ימין. ורבותי פירשו שמא יקדים קנה לוושט דושט הוי על (דרך) [צד] ימין ונפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו כשהוא מטה כלפי ימין, ואם יכנס בו המאכל הרי סכנה, שאין אוכלין ומשקין נכנסין אלא דרך הושט, ולכך נראה בעיני דאהסיבת ימין קאי מדסמכיה לדידיה: אשה אינה צריכה הסיבה. מפני אימת בעלה וכפופה לו, ומפרש בשאילתות דרב אחאי [ו] לאו דרכייהו דנשי למיזגא: בן אצל אביו צריך הסיבה. דלא הוי כפוף כל כך: בי מר. רבה: הוה זגינן אבירכי דהדדי. כל אחד נשען על ברכי חבירו: כי אתינן לבי רב יוסף. דרבה מלך מקמי דרב יוסף [ז]: כמורא שמים. דכתיב (דברים י) [ג] את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים (לעיל דף כב:), השוה מורא רבו למורא שמים: בשוליא דנגרי. תלמידו של נגר שמלמדו אומנות: שמש שאכל כזית מצה. לא גרסינן באחרונה:

תוספות

אלא אי אמרת מסעד סעיד. והא דאמרינן בפ' כילד מברכין (ברכות דף לה:) דחמרא סעיד ומשמח מפרש התם דטובא גריר פורתא סעיד: רב ששת הוה יתיב בתעניתא. לאו דוקא אלא שומר עצמו מלאכול. אי נמי היה מקבל עליו ממש תענית כדי שיהא נזכר ונזהר מלאכול. והבכורות נהגו להתענות ערב פסח דקתני במסכת סופרים (פרק כא הלכה ג) שאין מתענין בניסן אלא הבכורות בערב הפסח: נימא קא סבר רב ששת משום פסח. ואע"ג דהשתא ליכא פסח מכל מקום האיסור שהיה בזמן הבית לא בטל. ואע"ג דרבי יהודה בן בתירא לא מכשר אלא בדיעבד אבל לכתחלה אסור משום [ד] לא תשחט על חמץ [ח] לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים עד ו' שעות ולא אשכחן תנא דפליג מכל מקום כיון דדיעבד כשר סבירא ליה להחמיר שלא לאכול מן הבקר: מאי דהוה הוה. שכבר אמרו גאולה לפני הסעודה ואף על גב דמצה צריכה הסיבה ולא אמרינן מאי דהוה הוה שאני מצה שהיא עיקר סעודה יותר מיין. ועוד ביין היסב כבר בשני כוסות הראשונים. ועוד שכתובה בתורה זכר לחירות שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו [ט] ואע"ג דהויא לחם עוני יש לאוכלה דרך חירות. ומה שצריך הסיבה במצה היינו כשמברכין על אכילת מצה ובאפיקומן: כולהו נמי צריכי הסיבה. וכל ד' כוסות צריכים הסיבה בשעת שתיה. וצ"ע אם שכח ולא היסב אם יחזור וישתה וכן אם בכוס שלישי לא היסב אם יכול לחזור ולשתות בהסיבה אף על גב דבין שלישי לרביעי לא ישתה:

פרקדן. פניו למעלה ולא כמפרש פניו למטה [י] דאין דרך לאכול בענין זה וכן משמע בהמוכר את הספינה (ב"ב עד.) במתי מדבר דגנו אפרקיד ואזיל פרשא תותי כרעיה כדנקיט רומחא בידיה [כ]: בפני רבו אין צריך הסיבה. נראה דאביו והוא רבו נמי אין צריך דלא גרע מרבו אחר. מיהו סתם אב מלמד לבנו תורה כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף לא.) שהבן ירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה ואפי' הכי קאמר בפני אביו צריך הסיבה:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לקמן קיז:, ב) זבחים יא:, ג) אבות פרק ד' משנה יב, ד) עיין רש"י לעיל צט:, ה) ה"ו, ו) [פרשת לו סי' עז], ז) ברכות סד., ח) [כדאיתא לעיל ה.], ט) לקמן דף קטז:, י) מובא בר"ח, כ) [וע"ע תוספות בבא בתרא עד. ד"ה וגנו ותוספות נדה יז. ד"ה אפרקיד], ל) יש להוסיף גיטין דף סז: (רש"ש).

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה פרקדן פניו ובטנו כלפי:

גליון הש"ס

גמרא אמרי לה להאי גיסא. שבת קה ע"א ב"ב מג ע"ב [ל]: שם אידי ואידי בעו הסיבה. עיין תשו' הרא"ש כ"ב סי' ע"ט:

תורה אור השלם

א) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: [שמות יב, ו]

ב) וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת הַכּוֹס עַל כַּף פַּרְעֹה: [בראשית מ, יא]

ג) אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: [דברים ו, יג]

ד) לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי וְלֹא יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח: [שמות לד, כה]

הגהות וציונים

א] [בזבחים איתא א"ר אלעזר א"ר אושעיא וכצ"ל] (גליון): ב] ס"א כולהו נמי בעו (גליון): ג] "אצל בעלה" ליתא בכת"י ברי"ף ורא"ש ועוד ראשונים, ועי' ב"ח סי' תעב שכתב שהתלמידים הגיהו כך עפ"י פירוש הרשב"ם, ועיין חשק שלמה: ד] [צ"ל דאמר] (גליון): ה] יש להוסיף בין ערב (בארות המים): ו] בכך איתסר כצ"ל (בארות המים וכ"ה ברשב"ם):

עין משפט נר מצוה

מז א מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה (ג) [יב] טוש"ע או"ח סי' תע סעיף ב וסי' תעא סעיף א בהג"ה:

מח ב מיי' פ"ז שם הלכה ח סמג עשין מא טור ש"ע או"ח סי' תעה סעיף א:

מט ג מיי' שם סמג שם טוש"ע או"ח סימן תעג סעיף ב וסי' תעט סעיף א וסי' תפ סעיף א:

נ ד מיי' וסמג שם טוש"ע או"ח סימן תעב סעיף ג:

נא ה מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

נב ו ז מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ה:

נג ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף ו:

נד ט מיי' שם הלכה ז טור ש"ע שם סעיף יד:

רבינו חננאל

רב ששת הוה יתיב בתעניתא במעלי דפסחא. ומסקנא משום דהוה אסתניס ואי הוה טעים מידי לא הוה מצי למיכל באורתא: אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. איתמר מצה בעיא הסיבה מרור לא בעי הסיבה יין איתמר דבעי הסיבה ואיתמר דלא בעי הסיבה ואסיקנא ארבעה כסי כולהו בעו הסיבה: פרקדן פירוש רובץ לאחוריו ויש אומרים על פניו: הסיבת ימין לא שמה הסיבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבוא לידי סכנה ואינה הסיבה אלא בשמאל. אשה חשובה בעיא הסיבה וזולתה לא. בן בפני אביו בעי הסיבה. תלמיד בפני רבו לא בעי הסיבה מורא רבך כמורא שמים: אמר ר"י בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות

ליקוטי רש"י

בין הכוסות הללו. בין שניים הראשונים לשניים האחרונים אם רצה לשתות ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה. מצאתי בגמרת ירושלמי למה לא ישתה כדי שלא ישתכר דתו לא מצי למימר הלל ופריך התם והלא כבר משוכר הוא ששתה כבר הרבה בסעודתו ומשני יין שבתוך המזון אינו משכר שלאחר המזון משכר, וה"ה נמי דיין שלפני המזון אינו משכר ואם רצה לשתות בין ראשון לשני ישתה דהא לא ממעט תנא אלא בין ג' לד' [רשב"ם לקמן קיז:]. מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר לשמו. דהוה ליה זמנו [זבחים יא:]. מורא רבך כמורא שמים. דהא דרשינן את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכ"ש רבו, ומוראו מפורש בקדושין לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו [אבות פ"ד מי"ב].

א) שאף הן היו באותו הנס. **ג)** א״ר יהודה אמר שמואל ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה שתאן חי יצא שתאן בבת אחת יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא שתאן חי יצא אמר רבא **א)** ידי יין יצא ידי חירות לא יצא שתאן בבת אחת רב אמר **ב)** ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא אמר רב נחמן בר יצחק **ג)** והוא דאשתי רובא דכסא **ג)** מיתיבי **ד)** ד׳ כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג אחד חדש ואחד ישן רבי יהודה אומר צריך שיהא בו טעם ומראה יין קתני מיהת כדי רביעית ואת אמרת **ב)** כוס יפה אמרי אידי ואידי חד שיעורא הוא **ד)** מאי כדי מזיגת כוס יפה דקאמר לכל חד וחד דהוי להו כולהו רביעית רבי יהודה אומר צריך שיהא בו טעם ומראה אמר רבא מאי טעמא דרבי יהודה דכתיב **א)** אל תרא יין כי יתאדם. ת״ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים **ה)** ואחד תינוקות א״ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין **י)** אלא מחלקין להן

קליות

שאף הן היו באותו הנס. כדאמרינן (סוטה דף יא:) בשכר נשים לדקניות שבאותו הדור נגאלו, וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרינן הכי דמשום דע״י אסתר נגאלו, וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (דף כג.**ט)**): [כדי מזיגת כוס יפה. שיעורו רובע] רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג, דחמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא, וקא סלקא דעתך דבין כולם קאמר שמואל דליהוי רובע רביעית יין: שתאן חי. שלא מזגו במים: בבת אחת. עירה ארבעתן לתוך כוס אחד: ידי יין יצא. ששתה ד׳ כוסות: ידי חירות לא יצא. כלומר אין זו מצוה שלימה: כדי רביעית. בין כולן, קשיא לשמואל דאמר רובע רביעית דהיינו כוס יפה: ה״ג מאי כוס יפה דקאמר שמואל, לכל חד וחד, דהוו להו כולהו רביעית: אל תרא יין כי יתאדם. אלמא יין מראה בעי:

קליות

רשב״ם

שאף הן היו באותו הנס. דאמרי׳ במס׳ סוטה (יא:) בשכר נשים לדקניות שהיו באותו הדור נגאלו, וכן גבי מקרא מגילה אמרינן הכי**י)** משום דעל ידי אסתר הוה, וכן גבי חנוכה במס׳ שבת (ד׳ כג.**ט)**), לשון מורינו הלוי: **אמר ר״י אמר שמואל ד׳ כוסות הללו צריך שיהא בהן.** בכל אחד כדי שיהא בהן מזיגת כוס יפה של ברכה, שיעורו רובע רביעית לוג כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג, דכל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא, הכי מפרשינן לה במס׳ שבת בהמוציא יין (ד׳ עז.), והשתא קס״ד דמזיגת כוס יפה ורובע רביעית לאו חד שיעורא הוא. כוס יפה, כוס של בהמ״ז, משום דעשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו׳ כדאי׳ במס׳ ברכות (ד׳ נא.): שתאן חי. שלא מזגן במים, יצא, וכגון שיש בו רביעית לוג, דבצליר מרביעית לאו כלום הוא, דכי היכי דמזוג בעינן רביעית בין הכל ה״נ חי בעינן רביעית: בבת אחת. עירה ארבעתן בתוך כוס אחד, כך פירש רבינו שלמה, ולא נהירא דאפי׳ שותה הרבה בכלי אחד לא חשיב אלא כוס אחד, דהאי רביעית אינו אלא למעוטי פחות מרביעית אבל טפי מרביעית בכוס אחד חשוב כוס אחד**י)**, ונ״ל דהכי פירושו, בבת אחת שלא על סדר משנתינו אלא שתאן רצופין: השקה מהן. מכל כוס וכוס, שלא שתה כולו, כדמפרש לקמן: ידי יין יצא. ששתה ארבעה כוסות: ידי חירות לא יצא. כלומר אין זו מצוה שלימה, שאין חשיבות אלא ביין מזוג. והני מילי ביינות שלהן דדרו על חד תלת מיא, אבל יינות שלנו לא בעי מזיגה: ידי יין יצא. משום שמחת י״ט, כדתניא לקמן (דף קט.) **ב)** ושמחת בחגך במה משמחו ביין: **אבל ידי ארבעה כוסות לא יצא.** וכולן חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך להביא עוד שלשה כוסות על הסדר: צריך שיהא בהן כדי רביעית. כלומר בכל אחד ואחד כדי רביעית לוג: אחד חי. צריך רביעית, דבציר מרביעית לא חשיבא שתייה, כדנפקא לן **ג)** מכל משקה אשר ישתה (ויקרא יא): ואחד מזוג. שהיה בו רובע רביעית יין ושלשה רבעין מים דהוי בין כולהו רביעית: ואחד ישן. שאין בו טעם יין כל כך שנעשה חלש, אי נמי חדש אין בו טעם יין: צריך שיהא בו טעם יין. למעוטי חדש וישן: ומראה. שיהא אדום: קתני מיהת כדי רביעית. לכל אחד ואחד, ואת אמרת כדי מזיגת כוס יפה לכל אחד ואחד, וס״ד דשני שיעורים הן מדלא קאמר שמואל כדי רביעית כלשון הברייתא: הכי גרסינן כמו שכתוב בספרים אידי ואידי חד שיעורא, כדי מזיגת כוס יפה היינו רביעית. תירוצא היא לומר שלשון שמואל ולשון הברייתא אחד הן, וכדי מזיגת כוס יפה דקאמר שמואל היינו רובע רביעית יין כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית כדאמרי׳ בהמוציא יין (שבת עו:), כך נראית שיטה [זו] בעיני ועיקר. ורבינו (א) פי׳ שכך מקשה הגמ׳ דקס״ד דשמואל קאמר רביעית בין כולן וברייתא קאמר לכל אחד ואחד, ותירץ הגמ׳ דשמואל נמי קאמר לכל אחד ואחד, וקשיא לי והלא ברייתא סתמא קתני צריך שיהא בהן, ואיכא לפרושי נמי דבין כולן קאמר: אל תרא יין. אל תתמוד להיות רגיל בו כי יתאדם, מכלל דיין נמי מראה בעי. וטעמא נמי בעי, כדמוזהר עליה שלא להשתכר בו: ואחד התינוקות. שגם הם נגאלו: וכי מה תועלת יש לתינוקות. הלא פטורין מן המצות:

קליות

שאף הן היו באותו הנס. ואי לאו האי טעמא לא היו חייבות משום דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא**ח)** אף ע״ג דארבעה כוסות דרבנן כעין דאורייתא תיקון**ט)**: **היו** באותו הנס. **פי׳ רשב״ם** שעל ידם נגאלו וכן במגילה ע״י אסתר ובחנוכה ע״י יהודית. **וקשה** דאף משמע שאינן עיקר. ועוד דבירושלמי**י)** גריס שאף הן היו באותו ספק משמע באותה סכנה דלהשמיד להרוג ולאבד. והא דאמרינן**כ)** דפטורות מסוכה אע״ג דאף הן היו באותו הנס **ד)** כי בסוכות הושבתי התם בעשה דאורייתא אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס**ל)**: **שתאן** חי יצא. משמע דלכתחלה בעי מזיגה וכן בפ׳ שלשה שאכלו (ברכות ד׳ נ:) אמרינן הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים **וקשה** דבפ׳ שלשה שאכלו (שם נא.) אמרי׳ י׳ דברים נאמרו בכוס של ברכה וצריך חי. **ורש״י פי׳ שם**מ)** דהא דקאמרינן דצריך חי היינו שיתנוהו חי בכוס ברכת המזון לאפוקי שלא ימזגנו בכוס זה וישפוך בכוס אחר ויברך. **ור״ת פי׳** דחי דהתם היינו מזיג ולא מזיג כדאמרי׳ בבן סורר (סנהדרין ד׳ ע.) אינו נעשה בן סורר עד שישתה יין חי ומוקי לה במזיג ולא מזיג והא דמשמע בהמוציא יין (שבת ד׳ עו:) שמוזגו כראוי דקאמרינן כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית היינו בברכת הארץ דאמרינן בפרק שלשה שאכלו (ברכות ד׳ נא.) ומוסיף בברכת הארץ ואומר ר״ת דמוסיף מים ולא כפרש״י דמוסיף יין וכן מפרש בערוך**נ)**. **ובני נרבונ״א מפרשי** דחי קאי אכוס שיהא שלם ולא שבור כדאמרי׳ בפ׳ בתרא דמכות (ד׳ טז:) ריסק תשע נמלים וא׳ חי והיינו שלם דאפילו מת נמי חשיב בריה כדאמרינן בסוף גיד הנשה (חולין ד׳ קב:) גבי לפור טמאה בין בחייה בין במיתתה בכל שהו ואמרינן נמי (ב״ק ד׳ נד.) שבירתן זו היא מיתתן ואתי שפיר דכולהו עשרה דברים אכוס קיימי. **ונראה** דדוקא ביינות שלהם שהיו חזקים צריך מזיגה אבל בשלנו לא**ס)**: **בבת** אחת. **נראה כפירוש רשב״ם** ששתאן רצופין **ולא כפירש״י** שעירה ארבעתן לתוך כוס אחד דשתאן משמע הרבה כוסות: **ידי** יין יצא. פי׳ ידי שמחת יו״ט דס״ד הואיל ותיקנו ד׳ כוסות לא נפיק מידי שמחת יו״ט אלא אם כן יצא ידי ארבעה כוסות: **אחד** חדש ואחד ישן. פירוש שפירש רשב״ם דישן עדיף הוא עיקר כדאמרינן (מגילה טז:) **ה)** ולאביו שלח כזאת וגו׳ יין ישן שרוח זקנים נוחה הימנו ואמרינן (ב״ב ד׳ נא:) כל מילי עתיקא מעלו והא דנקט שאינו פשוט קודם פירשו**ג)** לעיל בכילד לולין (ד׳ פה.) גבי אחד עלס כו׳: **רובא** דכסא. היינו כמלא לוגמיו כדפרי׳ לעיל**ע)**. **ומיהו** לכתחילה לריך לשתות רביעית: **ואת** אמרת כדי מזיגת כוס יפה. **אית ספרים דגרסי** מאי כדי מזיגת כוס יפה לכל אחד ואחד ולפי זה ס״ד דמקשה דמזיגת כוס יפה דקאמר שמואל בין כולם קאמר דהיינו רובע רביעית הלוג וברייתא קתני רביעית הלוג יין חי בין כולן רובע רביעית לכל אחד והא דקתני אחד מזוג לא שדי ברביעית מזוג אלא כלומר אחד יכול לשתותו מזוג אבל מ״מ ברייתא לא איירי אלא בחי דסגי רביעית לכל ד׳. אך קשה איך היה סבור המקשה דסגי לכולהו במזיגת כוס יפה והא איכא בהני ארבעה כוסות כוס של ברכה שהוא כוס יפה. ורשב״ס נמי הקשה הלא ברייתא סתמא קתני. **לכך נראה כספרים דגרסי** אידי ואידי חד שיעורא הוא דכדי מזיגת כוס יפה זהו רובע רביעית הלוג יין חי לכל אחד כדי שיהא רביעית עם המזיגה וה״נ איירי ברייתא דמצרכא רביעית עם המזיגה ומתחילה היה סבור דמצרכינן יין חי הרביעית הלוג לכל אחד ואחד ומזוג אשתייה קאי ולא ארביעית דברייתא אבל לבתר דשני קאי שפיר ארביעית. **והך סוגיא** כרב נחמן וכרבא דריש המוציא (שבת ד׳ עו:) דסברי כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית הלוג יין חי כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית הלוג ושיעור הוצאת יין תנן התם דהוי כמזיגת הכוס יפה דהיינו רובע רביעית וע״י מזיגה יעמוד על רביעית כשיעור כל המשקין דקתני סיפא ושאר כל המשקין ברביעית דאביי פריך עלה התם**פ)** חדא דתנן ובמזוג שני חלקי מים ועוד מים בכד ומצטרפין ונראה לפרש דלאביי צריך רביעית שלימה להוצאת שבת וכן משמע התם בההיא שמעתא דקאמר אביי עד כאן לא קאמר רבי נתן הכא דכזית בעי רביעית כו׳ ופרש״י דהתם לא נהירא כמו שמפורש שם**צ)** וסבר דכוס של ברכה בעי רביעית יין בין חי בין מזוג אבל מים בכד לא מצטרפים:

אל תרא יין כי יתאדם. הכא מייתי האי קרא לחשיבות יין אדום ובהמוכר פירות (ב״ב צז:) פי׳ רשב״ס התם דמייתי לה לגריעותא ושם מפורש:

עין משפט נר מצוה

נה א ב מיי׳ פ״ז מהל׳ חמץ הלכה ט סמג עשין מא [טור או״ח סימן תעב]:

נו ג ד מיי׳ וסמג שם טוש״ע או״ח סי׳ תעב סעיף ח:

נז ה שם סעיף טו:

נח ו מיי׳ שם הלכה ג טוש״ע שם סעיף טז:

רבינו חננאל

כאנשים שאף הן היו באותו הנס. וארבעה כוסו׳ הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה. וקיימא לן דכוס יפה הוא כוס של ברכה והוא רביעית: שתאן חי אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא. שתאן בבת אחת אמר רבא ידי יין יצא ידי ארבעה כוסו׳ לא יצא. השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא והוא דשתה רובא דכסא. מיתיבי ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג אחד חדש ואחד ישן. ופרקי׳ כוס יפה הוא רביעית תרויהו חדא שיעורא. ר׳ יהודה אומר צריך שיהא בהן מראה יין כדכתיב אל תרא יין כי יתאדם: ת״ר ארבעה כוסו׳ הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית**ז)** אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות. ר׳ יהודה היה

תורה אור השלם

א) אַל תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים: [משלי כג, לא]

ב) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

ג) מִכָּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל כְּלִי יִטְמָא: [ויקרא יא, לד]

ד) לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא כג, מג]

ה) וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: [בראשית מה, כג]

מסורת הש״ס עם הוספות

א) [שבת כג. מגילה ד. ערכין ג.] עיין תוס׳ סוכה לח. ד״ה מי, ב) נזיר לח., ג) עיין תוס׳ לעיל צט: ד״ה לא יפחתו, ד) תוספתא פ״י ה״א, ה) שם איתא ״שאף הן היו באותו הנס״, ורש״י פי׳ שם דע״י אשה נעשה הנס, ועיין תוס׳ כאן ד״ה היו, ו) מגילה ד., ז) עי׳ פמ״ג או״ח סי׳ תעב א״א סק״א שמיישב דברי רש״י, ח) קידושין דף כט., ט) ועיין תוס׳ ברכות כ: ד״ה בתפלה, י) מגילה פרק ב ה״ה, כ) סוכה דף כח., ל) [ועיין תוספות מגילה ד. ד״ה שאף הן], מ) ד״ה חי ועיי״ש, נ) ערך עקר, ס) [ועיין תוספות ברכות נ: ד״ה מודים וכו׳], ע) קז. ד״ה אם, פ) שבת עז., צ) עז. ד״ה ועוד מים.

הגהות הב״ח

(א) רשב״ם ד״ה ה״ג וכו׳ ורבינו שלמה פי׳ שכך מקשה וכו׳ דקאמר רובע רביעית בין כולן:

ליקוטי רש״י

ארבעה כוסות הללו. שתיקנו חכמים צריך שיהא בין כולן רביעית לוג יין חי דהיינו ביצה ומחצה כדי שימזגנו ויעמוד כל רובע רביעית שבו כדי רביעית וכגון דדרי על חד תלתא מיא לכמפרש התם [נזיר לח.]. אל תרא. אל תתן בו עיניך [משלי כג, לא].

הגהות וציונים

א] [בריף והרא״ש ליתא תיבות רב אמר (גליון). בר״ח גרס אמר רבא: ב] בכת״י נוסף כדי מזיגת וכ״ה ברשב״ם ובתוס׳: ג] פירשנו לעיל כצ״ל (באה״מ): ד] כגי׳ זו הוא בגמ׳ כת״י:

מוז

שֶׁאַף הֵן הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס – שהנס נעשה על ידן, וכפי שאמרו בסוטה (יא, ב) שבשכר נשים צדקניות נגאלו (רשב"ם). ויש שפירש, שגם הן היו באותו הנס של הגאולה (תוס'), ואף שפרעה גזר רק על הזכרים ולא על הנקבות, מכל מקום אם לא היו זכרים לא היו הנשים יכולות להתקיים (מרדכי מגילה רמז תשפ בהגה, וראה מהר"ם חלאווה). ונפקא מינה לענין עבדים שחייבים במצוות כאשה, האם חייבים בארבע כוסות, שאם הטעם בנשים הוא משום שהנס נעשה על ידן, עבדים פטורים, שהרי לא נעשה הנס על ידם, אבל אם הטעם הוא משום שגם הן ניצלו, יתכן שגם עבדים היו בכלל הגזירה וניצלו (שדי חמד מערכת חמץ ומצה טו, ח, וכע"ז בב"י או"ח תרפט ד"ה ומ"ש ועבדים, לגבי מקרא מגילה, אולם ראה שפת אמת מגילה ד, א ד"ה שאף, וחי' הגרי"ז ערכין ג, א ד"ה דאמר).

והטעם שנשים פטורות מסוכה אף שגם הן ישבו בסוכות במדבר והיו באותו הנס, כיון שסברא זו של 'אף הן היו באותו הנס' היא רק במצוות דרבנן, אבל אינה סברא לחייבן במצוות דאורייתא (תוס'). ויש שסובר שהיא סברא לחייבן גם במצוות דאורייתא (תוס' מגילה ד, א ד"ה שאף, וראה שם שני תי' בתוס' אם הן חייבות מדאורייתא או מדרבנן, וראה עוד ביאורנו לעיל צא, ב ד"ה רבי יהודה), והטעם שנשים פטורות מסוכה, משום ש'אף הן היו באותו הנס' נאמר דוקא כשהיו במצב של סכנה וניצלו, אבל הישיבה בסוכות לא היתה נס של הצלה ממצב סכנה (דבר שמואל, ע"פ מהר"ם מרוטנבורג תעג, וראה עוד ברכי יוסף או"ח תעג, טו).

ולסוברים ש'אף הם היו באותו הנס' היא סברא רק במצוות דרבנן ולא במצוות דאורייתא, נשים פטורות מסיפור יציאת מצרים (ברכי יוסף שם, בשם בית דוד). ויש סוברים, שגם לדעה זו נשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, כיון שהן חייבות בארבע כוסות, ומסתמא לא תיקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהן הלל והגדה (ברכי יוסף שם, ע"פ תוס' סוכה לח, א ד"ה מי). ■ להלכה, נשים חייבות בארבע כוסות ובסיפור יציאת מצרים (שו"ע או"ח תעב, יד, ומשנ"ב שם, מה).

שְׁתָאנָן חַי יָצָא אָמַר רָבָא יְדֵי יַיִן יָצָא יְדֵי חֵירוּת לֹא יָצָא – ידי ארבע כוסות יצא, אך אין זו מצוה שלימה, שאין חשיבות אלא ביין מזוג (רשב"ם), ולכן בדיעבד אם שתה יין חי, אינו צריך לחזור ולשתות שוב יין מזוג (ר"ן על הרי"ף ד"ה ידי). ויש שביאר, ששני דינים נאמרו בארבע כוסות: א. לברך על ארבע כוסות, כמו שנאמר בכל כוס של ברכה. ב. לשתות ארבע כוסות של יין דרך חירות. וכששתאן חי, יצא ידי חובתו בדין כוס של ברכה, אבל לא בדין שתיה דרך חירות (חי' מרן ריי"ז הלוי חמץ ומצה ז, ט בדעת הרי"ף והרמב"ם, וראה עוד בסמוך). ■ להלכה, בזמננו שהיינות חלשים, יכול לכתחילה לשתות יין חי (משנ"ב תעב, כט).

שְׁתָאנָן בְּבַת אַחַת – בזו אחר זו, ולא על סדר ההגדה המבואר במשניות בהמשך הפרק (רשב"ם; תוס', וראה רש"י שפירש שהוא שפך את כל הכוסות לכוס אחת). ומשמע שאם אינו שותה את הכוסות על סדר ההגדה אינו יוצא ידי חובה (ביאה"ל תעב, ח ד"ה שלא). ויש סוברים, שרק אם שתאן בבת אחת ממש לא יצא ידי חובתו, אבל אם הפסיק ביניהן, בדיעבד יצא ידי חובתו, אפילו אם לא שתאן על סדר ההגדה האמור במשניות (מאמר מרדכי תפד, ב, וביאה"ל שם, ע"פ ב"י שם ד"ה וכתב אדוני).

רַב אָמַר יְדֵי יַיִן יָצָא יְדֵי אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת לֹא יָצָא – ידי שמחת יום טוב יצא, ידי ארבע כוסות לא יצא, כיון שכולן נחשבות ככוס אחת (רשב"ם). ואף שמבואר לעיל (עא, א) שהלילה הראשון התמעט משמחה, מכל מקום מדרבנן נוהגת שמחה גם בלילה הראשון (שאגת אריה סח). ויש סוברים, שגם בלילה הראשון יש מצות שמחה מהתורה, והמיעוט הוא רק משלמי שמחה (מנחת ברוך עט; עמק ברכה שמחת יו"ט א, בשם הגר"ח מבריסק). ויש גורסים בגמ' 'ידי חירות יצא, ידי ארבע כוסות לא יצא' (רי"ף כג, א מדפיו; רמב"ם חמץ ומצה ז, ט), כיון שבארבע כוסות נאמרו שני דינים – לברך על ארבע כוסות, ולשתות ארבע כוסות דרך חירות [ראה ביאורנו לעיל (ד"ה שתאן)], וכששותה בבת אחת יוצא ידי חובתו רק רק בדין השני שצריך לשתות ארבע כוסות דרך חירות, אבל לא יצא ידי חובתו לברך על ארבע כוסות של ברכה (חי' מרן ריי"ז הלוי חמץ ומצה שם). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תעב, ח, וראה ביאה"ל שם).

הִשְׁקָה מֵהֶן לְבָנָיו וְלִבְנֵי בֵיתוֹ יָצָא, ומדובר כאן שבניו ובני ביתו קטנים ואינם חייבים בארבע כוסות, והחידוש בזה שהוא עצמו יצא ידי חובתו אף שלא שתה את כל הכוס, אלא רק את רובה (מהר"ם חלאווה בפי' הראשון, חי' מרן ריי"ז הלוי חמץ ומצה ז, ט בסוגריים, וראה תוס' לעיל צט, ב ד"ה לא [השני]). ויש מפרשים, שמדובר כאן בגדולים שחייבים בארבע כוסות, אלא שכוסו גדולה ויש בה שיעור שתיה לכל אחד ואחד מהם, והחידוש הוא שיוצאים ידי חובתם אף שהכוס מונחת רק לפניו ולא לפניהם (ר"ן על הרי"ף ד"ה השקה; מהר"ם חלאווה בתי' השני).

וְהוּא דְּאִשְׁתֵּי רוּבָּא דְּכָסָא, והוא שיעור מלא לוגמיו שנאמר בכל כוס של ברכה (תוס'). ויש סוברים שבארבע כוסות צריך לשתות ממש רוב כוס, וגם אם מברך על כוס שיש בה שתי רביעיות, צריך לשתות את רובה (ארחות חיים [לר"א מלוניל] ליל הפסח ו, בשם הרמב"ן והרא"ה ועוד ראשונים), וטעם הדבר, שבכל כוס של ברכה העיקר הוא הברכה, אלא שיש דין לטעום מכוס של ברכה, ולצורך זה די בטעימה מלא לוגמיו, אבל בארבע כוסות עיקר המצוה הוא לשתות את הכוס, ולכן צריך לשתות את הכוס כולה ואין די במלא לוגמיו [אלא שמדין 'רובו ככולו' די בשתיית רוב הכוס] (חי' מרן ריי"ז הלוי חמץ ומצה ז, ט, וראה שם שתוס' סובר שגם בארבע כוסות נאמר רק דין טעימה, ולכן מספיק לשתות מלא לוגמיו, אולם ראה בסמוך שיש שפירשו גם לדעת התוס' חילוק כעין זה).

ודין זה שיוצא ידי חובתו כששותה מלא לוגמיו, הוא רק בדיעבד, אבל לכתחילה צריך לשתות רביעית (תוס'), כיון שדין 'רובו ככולו' נאמר רק בדיעבד ולא לכתחילה (ב"ח או"ח תעב, ו), אולם כל זה דוקא בארבע כוסות שנאמר בהן דין שתיה, אבל בקידוש שנאמר בו רק דין טעימה, יכול לכתחילה לשתות רק מלא לוגמיו ואינו צריך לשתות רביעית (ב"ח שם תפו, א והובאו דבריו בביאה"ל רעא, יג ד"ה צריך). ויש שסובר, שלכתחילה יכול לשתות מלא לוגמיו ואין צריך לשתות רביעית (תוס' רא"ש עירובין עט, ב ד"ה ואם).

■ להלכה, שיעור הכוס הוא רביעית, ולכתחילה צריך לשתות את כולה ובדיעבד די ברובה [כתוס'], ואם יש בה הרבה רביעיות, שותים ממנה כמה בני אדם כמנין רביעיות שבה. ויש אומרים, שצריך לשתות את רוב הכוס אפילו אם היא מחזיקה כמה רביעיות [כרמב"ן והרא"ה] (שו"ע או"ח תעב, ט), ולדינא צריך לשתות רק רביעית, ומכל מקום אם אין בדעתו לשתות הרבה, יקח כוס שיש בה רביעית, ולא יקח כוס גדולה שיש בה כמה רביעיות (משנ"ב שם, לג).

■ המשך במילואים עמ' 156

כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ וְיִשְׁאֲלוּ, וחלוקת הקליות והאגוזים היא עצמה שינוי, לפי שבכל השנה מחלקים פירות אלו רק לאחר הסעודה, ובליל הסדר מחלקים אותם מיד בתחילת הסעודה, וכשהתינוקות יראו שינוי זה ישאלו על כך (רבינו מנוח חמץ ומצה ז, א, בדעת הרמב"ם שם, ג). ואף שעל שאלה זו אין לנו מה להשיב להם, מכל מקום על ידי שיראו שינוי זה יתבוננו לשאול גם על שאר השינויים שעושים בלילה זה, כאכילת מצה ומרור (שו"ע הרב או"ח תעב, לא). ויש שפירש, שמחלקים להם קליות ואגוזים לשמחם, כדי שישארו ערים וישאלו על השינויים שעושים בלילה זה (ב"ח או"ח תקכט, א).

וצריך לעוררם עד לאחר שאומרים 'עבדים היינו', כדי שידעו ענין יציאת מצרים, שעיקר המצוה היא לענות לבנו, ולא להניחם ללכת לישון מיד לאחר מה נשתנה (משנ"ב תעב, נ). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, טז).

חוֹטְפִין מַצּוֹת בְּלֵילֵי פְּסָחִים וְכוּ', מגביהים את הקערה בשביל התינוקות שישאלו. ויש מפרשים שאוכלים מהר (רש"י; רשב"ם), והיינו שממהרים להתחיל את הסדר, כדי שלא ישנו התינוקות (משנ"ב תעב, ג), אבל אין לומר שממהרים לומר את ההגדה כדי להגיע לאכילה, כיון שהעיקר הוא ההגדה ולא האכילה. ויתכן לבאר, שממהרים בהגדה להגיע ל'מוציא מצה', כדי שהתינוקות יראו שאוכלים מצה בהסיבה ומרור בחרוסת וישאלו על כך, ואף שבסדר ההגדה תיקנו לומר מה נשתנה בתחילתה, מכל מקום עיקר שאלת התינוק היא כשהוא רואה את השינוי בעיניו (שעה"צ שם, ב).

ויש מפרשים, שחוטפים את המצות זה מזה כדי שיראו התינוקות וישאלו (רמב"ם חמץ ומצה ז, ג; מאירי), ומכאן מקור למנהג שהתינוקות חוטפים את האפיקומן בליל הסדר, שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול (חק יעקב תעב, ב).

חוץ מֵעַרְבֵי פְּסָחִים. ■ וכן נפסק להלכה, שאף אם עוסק בלימודו יפסיק כדי למהר לאכול (שו"ע או"ח תעב, א).

חַיֵּיב אָדָם לְשַׂמֵּחַ בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ בְּרֶגֶל שֶׁנֶּאֱמַר וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ, ולומדים זאת מהמשך הפסוק 'אתה ובנך ובתך' (ע"פ הרמב"ם יו"ט ו, יז). ויש שגורסים, 'ושמחת אתה וביתך'. ואף שפסוק זה נאמר לענין מעשר שני (ראה דברים יד, כו), לומדים שמחת יום טוב ממעשר, והעדיפה הגמ' להביא את הפסוק של מעשר, כיון שמפורש בו החיוב לשמח גם את אשתו שהיא בכלל 'ביתך' (תוס', ע"פ מהרש"א).

ולענין האם גם הנשים חייבות במצות שמחה, דעת רבי זירא שנשים עצמן חייבות במצוה זו [ומחמת שאין לה משלה, בעלה צריך לתת לה דברים שתוכל לקיים בהם מצות שמחה], ודעת אביי שהנשים עצמן פטורות [וככל מצוות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות (ראה קידושין לד, ב)], ורק על הבעל מוטלת מצוה לשמח את אשתו. ■ להלכה גם הנשים עצמן חייבות במצוה זו (משנ"ב תקכט, טו, ע"פ שאגת אריה סו, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 32).

בַּמֶּה מְשַׂמְּחָם בְּיַיִן, ואין הכוונה שמקיים את מצות השמחה בשתיית היין לבד, שחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, אלא שהיין הוא אמצעי שעל ידו יבוא לידי שמחה, ועיקר שמחה זו הוא לשמוח בה', וכמו שכתב במדרש (שיר השירים רבה א) על פי הכתוב (שם א, ד) 'נגילה ונשמחה בך' (עמק ברכה שמחת יו"ט ב).

וכשאדם אוכל ושותה ברגל, לא ימשוך ביין ובשחוק וקלות ראש ויאמר שמרבה בכך במצות השמחה, כי שכרות ושחוק וקלות ראש אינם שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו אלא על שמחה שיש בה עבודת ה' (רמב"ם יו"ט ו, כ).

בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים אֵין שִׂמְחָה אֶלָּא בְּבָשָׂר שֶׁנֶּאֱמַר וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם, ומלבד מצות שמחה המתקיימת באכילת בשר כל הקרבנות, חובה להקריב לשם שמחה קרבן מיוחד הנקרא 'שלמי שמחה' (צל"ח לעיל עא, א ואבי עזרי חגיגה ב, י, בדעת הרמב"ם חגיגה א, א). ויש שכתב, שאין חיוב להקריב קרבן מיוחד לשם שמחה, אלא שאם אין לו בשר קרבן, ממילא הוא חייב להקריב כדי שיהיה בידו בשר קרבן, אבל אם יש לו בשר קרבן, יוצא באכילתו ידי מצות שמחה (ערוך לנר סוכה מח, א וחזו"א במכתב לבעל האבי עזרי סוף קרבנות, בדעת הרמב"ם).

ומצוה לאכול בשר קרבן כל יום מימי הרגל (מהר"י קורקוס חגיגה א, ד, בדעת הרמב"ם, וראה בצל"ח הנ"ל שלענין חיוב הקרבת שלמי שמחה אינו אלא פעם אחת). ויש שכתב, שיוצא באכילה אחת בשביל כל הרגל (מהר"י קורקוס שם, בדעת התוס' חגיגה ו, ב ד"ה יש, אולם ראה בגליון הש"ס שם שתמה על התוס').

וְעַכְשָׁיו שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, ואפילו בזמן שבית המקדש קיים, אם חל יום טוב ראשון בשבת שאין מקריבים בו נדרים ונדבות, מצוה עליו לשמוח בשאר מיני שמחה (שאגת אריה סה, ע"פ לעיל עא, א). ואף בזמן שאין בשר שלמים, קיום מצות שמחה ביום טוב בשאר מיני שמחה הוא מדאורייתא (שם, בדעת הרמב"ם והר"ן), ויש שכתב, שמן התורה אין מצות שמחה אלא בבשר קרבן, ובשאר מיני שמחה אינה אלא מצוה מדרבנן (תוס' מו"ק יד, ב ד"ה עשה, וראה תורת רפאל צב, שזו מחלוקת בירושלמי חגיגה א, ב). ■ להלכה, מצות שמחה ברגל גם בזמן הזה היא מהתורה [כהשאגת אריה] (משנ"ב תקכט, טו).

אֵין שִׂמְחָה אֶלָּא בְּיַיִן, ולא בא למעט בזה בשר, שבודאי גם בזמן הזה עיקר השמחה היא בבשר שאוכל בסעודת יום טוב, אלא שבזמן המקדש היה די בבשר שלמים אף בלא יין, ואילו בזמן הזה שאין לנו בשר שלמים, אין שמחה אלא בבשר ויין ולא בבשר לחוד (רמב"ם יו"ט ו, יח ובספר המצוות עשין נד, ע"פ ביאור הישו"ש ביצה ב, ה). ויש שסובר, שבזמן המקדש עיקר השמחה היתה בבשר שלמים, כיון שהיתה בו שמחה כפולה, של הבאת שלמים ושל אכילת בשר, אבל בזמן הזה עיקר השמחה היא ביין ואין חובה לאכול בשר, ומכל מקום יש מצוה גם באכילת בשר כיון שנאמרה בו שמחה (ב"ח או"ח תקכט, א בביאור הרמב"ם, וביאה"ל שם, ב בביאור דבריו). ויש שחולק, שבזמן הזה אין מצוה כלל בבשר (ב"י שם). ■ להלכה, חייב אדם לשתות יין ברגל כדי לקיים מצות שמחה, ובבשר יש מצוה אך אינו חובה (ביאה"ל שם, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 33 עוד פרטים להלכה). וחייב לשמח את בני ביתו בראוי להם, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים, והנשים קונה להם בגדים ותכשיטים כפי ממונו (שו"ע שם).

רְבִיעִית שֶׁל תּוֹרָה אֲצְבָעִים עַל אֲצְבָעִים וְכוּ', רביעית הלוג היא נפח של ביצה ומחצה (רשב"ם להלן ע"ב). ויש שמדדו שיעור זה והשוו אותו לשיעור האצבעות [דהיינו אגודלים] המובא כאן, ויצא להם ששיעור הנפח לפי האצבעות היה כמעט כפול משיעור הנפח של ביצה ומחצה, והוכיחו מזה שהביצים בדורות האחרונים התקטנו בכמחצית ממה שהיו בזמן חז"ל, והשיעור לפי האצבעות

■ המשך במילואים עמ' 156

קליות ואגוזין בערב פסח[א] כדי שלא ישנו וישאלו אמרו עליו על רבי עקיבא[ב] שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו תניא רבי אליעזר אומר [א] חוטפין (א) מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו[ג] תניא אמרו עליו על רבי עקיבא מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבהמ"ד חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים בע"פ בשביל תינוקות כדי שלא ישנו וערב יוה"כ כדי שיאכילו את בניהם. ת"ר[ד] חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנא' [א] ושמחת בחגך[ה] במה משמחם ביין רבי יהודה אומר אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן אנשים בראוי להם ביין ונשים במאי תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר[ו] שנאמר [ב] וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין שנאמר [ג] ויין ישמח לבב אנוש. אמר רבי יצחק[ז] קסתא דמוריסא דהוה בציפורי היא הות כמין לוגא דמקדשא ובה משערין רביעית של פסח אמר רבי יוחנן תמנייתא קדמייתא דהוה בטבריא הות יתירה על דא ריבעא ובה משערין רביעית של פסח א"ר חסדא רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע[ח] כדתניא [ד] ורחץ במים את כל בשרו שלא יהא דבר חוצץ בין בשרו למים במים במי מקוה את כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה

רשב"ם

קליות. קלי מחטים ישנים: חוטפין מצה. מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו. ואית דמפרש חוטפין מצה אוכלין מהר, וזה הלשון עיקר מדמייתי הא דר"ע בהדה: חוץ מערבי פסחים. כדי שיישנו התינוקות ביום ולא בלילה בשעת הגדה: קסתא דמורייסא. מדה שמוכרין בה את המורייס: תמנתא קדמייתא. מדה שהיתה בה ככר בטבריא: הות יתירה. על תמנתא דהשתא רביעית: ובה משערין רביעית לפסח. שהיו ממלאין אותה ומנערין אותה לתוך אותה של עכשיו עד שהיא מליאה, ומים הנשארים בתמנתא הן הן רביעית: ברום אצבעים. וברום חצי אצבע ורום חומש אצבע: ברברבתא. בגודל שיש בטפח ארבע אצבעים מהן: אמה

קליות. קלי מחטים ישנים, דחדש אסור עדיין בלילה הראשון של פסח, ומקומות יש בספרד שמייבשין חטים ישנים במחבת על גבי האור ואוכלין אותם עם אגוזים בקינוח סעודה, מפי רבינו שמואל החסיד, וגם במשנה מצינו קליות מחטים ישנים ושנויה במסכת תרומות (פ"ה משנה ג) אגב גררא, דתנן סאה תרומה טהורה שנפלה לפחות ממאה חולין טמאין תירום ותישרף, רבי אליעזר אומר תעלה [א] ותאכל נקודים או קליות או תלוש במי פירות: חוטפין מצה. מגביהין את הקערה בשביל תינוקות שישאלו, ואית דמפרשי חוטפין מצה אוכלין מהר, שני לשונות הללו פירש רבינו. ויש גורסין מצות, מגביהין את הקערה שיש בה מצה ומרור וב' תבשילין[ח]. ולי נראה חוטפין מסלקין את הלחם מיד התינוקות, שלא יהו ישנים מתוך מאכל הרבה כדרך התינוק אחר אכילתו ושוב לא ישאלו, אבל עכשיו כשחוטפים מהן לא ישנו וישאלו, כלומר לא ישנו שלא אכלו כדי שבען, וישאלו כשיראו השינויים שאנו עושין היכירא לתינוקות כדלקמן[ס], וכן מוכח לשון התוספתא[ט], דתניא רבי אליעזר אומר חוטפין מצה לתינוק כדי שלא יישן, רבי יהודה אומר משמו אפילו לא אכל אלא חזרת אחת ולא טיבל אלא פרפרת אחת חוטפין מצה לתינוק כדי שלא יישן, כלומר גוזלין. ורבינו פי' שכן עיקר אותו הלשון שפירשתי חוטפין ממהרין לאכול מדקתני הא דר"ע בתרה, ואיכא למימר דאגב גררא דקאמר כדי שלא יישן קא מייתי נמי להא עובדא דר' עקיבא דחייש שלא ישנו, ותרי מילי נינהו, רבי אליעזר איירי לחטוף מן התינוקות אחר שאכלו מעט כדי שלא יישנו, ור"ע איירי שצריך למהר לעשות הסדר טרם ישנו: חוץ מערבי פסחים. כדי שיישנו את התינוקות ביום ולא בלילה בשעת הגדה, א"נ כשמעכבין עד הלילה לאחר שהחשיך ישנים התינוקות: אנשים בראוי להם ביין. גמ' קאמר לה: קיסתא דמורייסא. מדה שמוכרין בה המורייס: ובה משערין רביעית של פסח. שממלאין אותה ומחלקין אותה לארבע כוסות, דלוג ארבע רביעיות: תמניתא. מדה, והיינו תומן ועוכלא דמסכת סוטה (דף ח:): הוות יתירא על דא. תמניתא: ובה משערין רביעית של פסח. שהיו ממלאין אותה ומערין לתוך אותה של עכשיו עד שהיא מלאה, ומים הנשארים בתומניתא היא רביעית: [רביעית] של תורה. כגון רביעית יין של נזיר הלכה למשה מסיני (סוכה דף ו.), ורביעית דם הבאה משני מתים דנפקא לן מקרא (נזיר דף לח.), וכגון רביעית שמן לרקיקי נזיר דאיכא דיליף לה מקראי במנחות (דף פט.), ומדת חלל הכלי בריבוע הוי אצבעים אורך על אצבעים רוחב ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע, ומנא לן, ממקוה: כדתניא ורחץ במים את כל בשרו, במים במי מקוה. מים המיוחדים שנקוו מתחלה מעצמן, מדלא כתב במים[י], למעוטי שאובין דאזיל השתא ומייתי וטביל: כל בשרו. מדלא כתב בשרו משמע שכל גופו עולה בהן, שאינו נראה אלא כולו מכוסה בהן: דהיינו

תוספות

חוץ מערבי פסחים. ה"ג רבינו שמואל. ולא נהירא דאטו לא יוכלו ליישן בלא אביהם. וטעם שני שפירש שמא יעכבו עד שיתשך הרבה אם כן לא היו צריכין לעמוד ביום כי אם בלילה. לכך נראה דגרים לילי פסחים והיו רגילין בבית המדרש לילי י"ט כדאמרינן (ביצה דף כא.) מעשה בשמעון התימני שלא בא בלילי י"ט לבית המדרש למחר מצאו רבי יהודה בן בבא: שנאמר ושמחת אתה וביתך. תימה דהאי קרא גבי מעשר שני כתיב בפ' ראה ולא מייתי קרא דכתיב בפ' ראה גבי רגל ושמחת אתה ובנך ובתך. וי"ל דיליף ממעשר דכתיב ביתו בהדיא: בא"י בבגדי פשתן המגוהצין. אבל בבבל לא היו בקיאים לגהץ כדאמרינן (תענית כט:) גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם: [ס] במה משמחו ביין. היינו בזמן הזה אבל בזמן בית המקדש אין שמחה אלא בבשר: וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. תימה דהאי קרא בהר עיבל כתיב ולא מייתי קרא דושמחת בחגך דדרשינן מיניה בחגיגה (דף ח.) לרבות כל מיני שמחות לשמחה מכאן אמרו ישראל יוצאין ידי חובתן בנדרים ונדבות. וי"ל משום דהכא בהדיא כתיב וזבחת שלמים ושמחת: תמניתא. פי' רשב"ם דהיינו תומן ועוכלא. ולא נהירא דבהמוכר את הספינה (ב"ב דף פט:) חשיב לוג ורביעית הלוג תומן ועוכלא וכל מדה ומדה פוחתת והולכת וכאן משמע שהיא יותר מרביעית: רביעית של תורה אצבעים. מכאן קשה על פירוש רבותיו של רבינו שלמה[י] שפי' דרביעית בכל מקום היינו רובע הקב כי לפי זה החשבון הוא רביעית הלוג. פר"ת רום המקוה ע"ב אצבעות השלך רביעית ישאר נ"ד קח מכל עשרים אחד יעלה אצבעים וחצי אצבע וחומש וכן תקח ברוחב אחד מי"ב וכן באורך הרי אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע וכן תעשה במים ויעלה רביעית (ב) רביעית הנמצא השלך החוצה ומן הנותרים קח אחד מעשרים ופעמים יוסר חלק שנים עשר[ט]. או תקח אחד מכ"ד והם ג' אצבעות חלק על חומשין והשלך העשירית ישארו שלשה עשר חומשין וחצי והם אצבעים וחצי וחומש אצבע. או קח רביעית והם י"ח אצבעים והשלך הרביעי ישארו י"ג אצבעות וחצי וטול החמישית (ג) מהר"י קחה רובע וככה תשלך וחלק החמישי קח ולך. או השלך עשירית המים ישארו ל"ו יעלה ג' סאין לכל טפח ולג' אצבעות סאה וחצי השלך מג' אצבעות העשירית כאשר השלכנו מן המים (ד). ולפי תלמוד שלנו החשבון מכוון אבל על גירסת ירושלמי[כ] דקאמר אצבעים על אצבעים ברום אצבע ומחצה ושליש אצבע וכן עשה הפייט[ל] ועל גובה חסר שתות מאצבעים והכל אחד קשה כי לפי שיעור המקוה אינו מכוון. וי"ל דירושלמי איירי באצבעות צפוריים והכא במדבריים ואצבעים וחצי וחומש הם י"ו שתותים וחומש שתות בהו לירושלים נכנס הכל בי"ג שתותים וחצי בהו לצפורי נכנס הכל בי"א שתותים ורביע שתות שהם אצבעים חסר שתות ונשאר רביע שתות בתלמוד שלנו יתר וכמו כן צריך למעט מרוחב כי בתלמוד שלנו מיירי במרובעות וירושל' בעגולות כמו שיסד הפייט[ל] הכוס סובב אצבעים על אצבעים סובב משמע עגול ואצבעים על אצבעים עגולות עולה לאצבעים[י] על [אצבע] וחצי דמרובע יתר על העיגול רביע[מ] ואצבעים על אצבעים מרובעות מדבריות נכנסות באצבעים על אצבעים עגולות צפוריות ויש בעגולות יותר ד' שתותי שתות שהוא אחד מתשעה הסר ממנו רביע שתות הנשאר

עין משפט נר מצוה

נט א ב מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה ג סמג עשין מא טוש"ע או"ח סי' תעב סעיף א:
ס ג מיי' פ"ו מהל' י"ט הל' יז סמג לאוין עה טוש"ע או"ח סימן תקכט סעיף ב:
סא ד מיי' פי"א מהל' איסורי ביאה הלכה טז ופ"א מהל' מקוואות הל' יב סמג לאוין קיא ועשין רמח טור ש"ע י"ד סי' קלא סעיף א:
סב ה מיי' פי"א מהל' איסורי ביאה שם ופ"ד מהל' מקוואות הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סי' רא סעיף א:

רבינו חננאל

מחלק לתינוקות קליות ואגוזים כדי שישאלו וכן היה רבי טרפון עושה: תניא רבי אליעזר הגדול אומר חוטפין מצה בלילי הפסח בשביל התינוקות שלא ישנו וישאלו. אמרו על רבי עקיבא מימיו לא אמר הגיע זמן לעמוד מבית המדרש אלא לילי הפסח בשביל התינוקות שלא ישנו וערב יוה"כ כדי להאכיל בניו ובני ביתו: ת"ר חייב אדם לשמח ביתו ברגל רבי יהודה אומר שמחת אנשים ביין ושמחת הנשים בבבל בבגדי צבעונין ושבארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין. בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר ועכשיו אין שמחה אלא ביין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש: א"ר חסדא רביעית של תורה אצבעים על אצבעים ברום [אצבעים] וחצי אצבע [וחומש אצבע] ובגודל. כדתניא ורחץ במים את כל בשרו במים מי מקוה את כל בשרו מים שכל בשרו עולה בהן וכמה הן

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רשב"ם ד"ה קליות וכו' ר"א אומר תעלה וכו'. נ"ב יש כאן גמגום וערבוב בלשון הרשב"ם כי לשון הזה לא נמצא שם בכל המשניות באותו הפרק וצ"ע להגיהו גם יפלא קצת ראית הרשב"ם משם וזה י"ל בדוחק [עיין השלמות]:

ליקוטי רש"י

חוץ מערבי פסחים. מפני עשיית פסחיהם ומפני התינוקות שלא ישנו. וערב יום הכפורים. שצריך לאכול מבעוד יום [סוכה כח.]. במים במי מקוה. המכונסין משמע ואע"ג דלאו חיים מדלא כתיב חיים [עירובין ד:]. משמע מים ממחוברין יחדיו [עירובין יד:]. נקודתו בפתח משמע מים המיוחדים לאפוקי שאובין ומיהו מים חיים לא צריך מדכתיב בזב מים חיים (ויקרא טו) מכלל דשאר טמאין לאו מים חיים בעו ומאי במים במים המיוחדין במקוה אע"פ שהן גשמים [חגיגה יא.]. כל בשרו. משמע כל בשרו כאחד [עירובין ד:].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תוספתא פרק י ה"ו, ב) סוכה כח. עיי"ש שהיה ר' אליעזר ועיין השלמות, ג) [תוספתא יומא פרק ד ה"ב], ד) תוספתא פ"י ה"ג, ה) [גירסת הערוך קיסטא], ו) עירובין ד: יד. יומא לא. חגיגה יא. סוכה ו., ז) לקמן קיד., ח) קטז., ט) פרק י ה"ו, י) עי' רש"י שבת עז. ד"ה תנינא ותוס' עירובין כט: ד"ה ויעמוד, כ) שבת פרק ח ה"א וכאן סוף ה"א ושקלים פרק ג ה"ב, ל) [בפיוט פרשת שקלים אז ראית וספרת], מ) עירובין נו: וכאן שייך הציור דלעיל עיין ביאורו במהרש"א.

הגהות הב"ח

(א) גמרא חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות (שלא ישנו) תא"מ. ונ"ב לפי' קמא דרש"י לא גרסינן ליה: (ב) תוס' ד"ה רביעית וכו' וכן תעשה במים ויעלה רביעית הלוג כיצד רביעית הנמצא השלך החוצה ומן הנותרים קח אחד מעשרים ופעמיים יוסר נ"ב פי' א' מעשרים שהוא סאה ומחצה ואח"כ יוסר שתי פעמים חלק י"ב כיצד מסאה ומחצה ג' לוגין שהוא חלק י"ב מל"ו לוג ואח"כ חלק י"ב מג' לוגין היא רביעית הלוג: (ג) בא"ד וטול החמישית וכן תעשה במים קח הרובע וככה תשלך כצ"ל ותיבת מהר"י נמחק: (ד) בא"ד כאשר השלכנו מן המים מהר"י. ולפי תלמוד שלנו:

גליון הש"ס

גמרא אין שמחה אלא ביין. עי' ב"י א"ח סימן תקכ"ט וביש"ש פ"ב דביצה (סי' ה):

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד] וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: [דברים יד, כו]
ב) וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ: [דברים כז, ז]
ג) וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד: [תהלים קד, טו]
ד) וְאִישׁ כִּי תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד הָעָרֶב: [ויקרא טו, טז]

הגהות וציונים

א] "בערב פסח" ליתא בכת"י ובראשונים כאן ולהלן וכ"ה נכון דבלילה מחלק להם (דק"ס, עיי"ש): ב] ס"א ר' טרפון (מהרש"א, גליון): ג] ס"א כדי שישאלו (מהרש"א, גליון): ד] ושמחת אתה וביתך במה משמחם. מהרש"א ע"פ התוס' (גליון): ה] ברש"י (ר"ה ו ע"ב) מביא לשון הגמרא בבשר שלמים (רב"פ תאומים): ו] ס"א נוסף ברברבתא (גליון) כ"ה ברש"י וכן בר"ח וכת"י איתא ובגודל: ז] עיין ליקוטי רש"י מה שמובא מרש"י חגיגה יא ע"א: ח] דיבור זה צ"ל קודם ד"ה בא"י ועיין בספר אליה רבה (תקכ"ט סק"ו) טעם על מה שנתהפכו הדיבורים (מראה כהן): ט] בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' י כתב שר"ת כתב זאת (מתיבת "רביעית הנמצא" ועד כאן) בלשון זמר (פירוש בחרוזים) כדי לשוויי ביה סימנא: י] צ"ל עולה לאצבע וחצי על אצבע וחצי (שו"ת חת"ס או"ח קנ"ג) ולפנינו עפ"י המהרש"א וע"ע מהר"ם וחכמת מנוח:

אמה על אמה ברום שלש אמות ושיערו חכמים שיעור מי מקוה ארבעים סאה. אמר רב אשי אמר לי רבין בר חיננא שולחן של מקדש של פרקים הוה דאי ס"ד הדוקי הוה מיהדק אמתא באמתא היכי מטבליה מאי קושיא דילמא בים שעשה שלמה[א] הוה מטביל ליה [ג] דתני ר' חייא ים שעשה שלמה מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה: ולא יפחתו לו מארבעה: היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו תרי אמר רב נחמן אמר קרא [ג] [א] ליל שמורים [א] ליל המשומר ובא מן המזיקין רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה

אמה על אמה ברום שלש אמות. מחזיקין ארבעים סאה, חלקהו תחלה כולו ברומו, שלש אמות יש בהן שמונה עשר טפחים, חלקם לי"ו חלקים ותמצא לכל חלק וחלק טפח וחצי אצבע, ומחזיק אחד מי"ו במ' סאה, כמה הן, ב' סאין וחצי סאה, טפח וחצי אצבע כמה חומשי אצבעות הן, עשרים ושנים וחצי חומש, (א) הטפח כ' חומשים, חצי אצבע ב' חומשין וחצי, חלוק כ"ב חומשים וחצי לחמשה חלקים תמצא בכל חלק ד' חומשין וחצי, חלוק ב' סאין וחצי סאה לחמשה חלקים תמצא בכל חלק חצי סאה, נמצא דארבע חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה, ועוד ד' חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה, [ועוד ד' חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה], נמצא כל אמה על אמה ברום י"ג חומשין וחצי חומש מחזיק סאה וחצי סאה, חשוב סאה וחצי סאה ללוגין תמצא ל"ו לוגין, כיצד, סאה וחצי סאה תשעה קבין, ששה קבים לסאה, והקב ד' לוגין, הרי ל"ו לוגין בכלי אמה על אמה ברום י"ג חומשים וחצי חומש, חלוק הכלי באורך ורוחב לטפחים תמצא האמה על אמה ל"ו טפחים בטפח על טפח, שהאמה ו' טפחים, וכשתחלקנו לאורכו ברצועות שהן רחבות טפח תמצא בו ו' רצועות כל אחת ואחת רחבה טפח וארכה ששה, חלוק כל רצועה לארכה לשש תמצא בשש רצועות ל"ו טפחים בטפח על טפח, ומחזיק ל"ו לוגין, נמצא כלי שהוא טפח על טפח ברום י"ג חומשים וחצי חומש מחזיק לוג, וטפח ארבע אצבעות, חלוק ארבע אצבעות על ד' אצבעות שתי וערב לד' נמצא כל רביעית אצבעים על אצבעים, נמצא כל אצבעים על אצבעים ברום י"ג חומשים וחצי חומש מחזיק רביעית הלוג, חשוב י"ג חומשים וחצי ותמצא בהן אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע: של פרקים הוה. שיכולין לפרוק רחבו לשנים: דאי סלקא דעתך הדוקי מיהדק. שאין יכולין לפרוק רחבו: היכי מצי מטבלי ליה. הואיל ורחבו אמה בכלי שהוא אמה על אמה: תרי. זוגות: ולא יעשה אדם צרכיו. תשמיש: כוס של ברכת המזון. שהוא רביעי[א]: לרעה אין מצטרף. אבל בעלמא מצטרף כגון אם שתה שני כוסות והוא שלישי, ולרעה אין מצטרף כגון אם שתה שלש והוא רביעי:

מלוה

רשב"ם

דהיינו אמה על אמה ברום שלש אמות. צריך שיהא הכלי מלא מים שיטבול בו האדם, ושיערו חכמים דהיינו ארבעים סאה, ומינה ילפינן לרביעית של תורה. כיצד, חלקהו מתחלה כולו לרומו, רומו של מקוה שלש אמות דהיינו שמונה עשר טפחים, וחלקם לששה עשר חלקים ותמצא בכל חלק וחלק טפח וחצי אצבע גובה ברוחב אמה על אמה, ומחזיק אחד מששה עשר בארבעים סאה דהיינו שני סאין וחצי סאה, טפח וחצי אצבע כמה חומשי אצבעות הן, עשרים ושנים וחצי חומש, מד' אצבעות עשרים חומשין, ומחצי אצבע ב' חומשין וחצי, חלקם להני כ"ב חומשין וחצי לחמשה חלקים ותמצא בכל חלק וחלק ארבעה חומשין וחצי, השלך מהן שני חלקים שהן תשעה חומשין, ועכב בידך שלשה חלקים שהן שלשה עשר חומשין וחצי של רום הכלי, דהיינו רום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע, וכאשר מיעטת רום הכלי שני חלקים מחמשה ונשארו שלשה חלקים, כן תמעט את המשקין שנשארו בידינו מארבעים סאה שני סאין וחצי דהיינו חמשה חצאין השלך השני חלקים ועכב השלשה חלקים שהן סאה וחצי, נמצא כלי של אמה מרובע ברום (ב) [א] אצבע וחצי אצבע וחומש אצבע מחזיק סאה וחצי, חלקהו לרחבו אמה על אמה יש בו ששה ושלשים חתיכות של טפח על טפח, והסאה וחצי יש להם שלשים וששה לוגין, נמצא כלי של טפח על טפח ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע מחזיק לוג, דהיינו ארבע רביעיות, חלקהו לרוחבו שתי וערב ותמצא בו ארבע פעמים אצבעים על אצבעים כנגד ארבע רביעיות, נמצא כלי של אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע מחזיק רביעית דהיינו ביצה ומחצה, לשון קצר ששמע רבינו מרבי יעקב בר יקר רבו זצ"ל. איפה שלש סאין סאה ששה קבין קב ארבע לוגין לוג ששה ביצים דהיינו ארבע רביעיות, פירושא דקבא לא גרסינן כלל עד אמר רב אשי, ופירוש הוא מהלכות גדולות של רב יהודאי. אמה על אמה יש בה שלשים וששה טפחים בטפח על טפח, שהאמה ו' טפחים, וכשתחלקנו לאורכו ברצועות שהן רחבות [טפח] תמצא בו ו' [רצועות] כל אחת ואחת רחבה טפח וארכה ו' טפחים, ואח"כ חלק כל רצועה לארכה לששה תמצא בה ששה פעמים טפח על טפח, וכן לששה רצועות, הרי ל"ו טפחים: שולחן של מקדש. שולחן של זהב שעשה משה, וכתיב ביה (שמות כה) [ב] אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קומתו: של פרקים הוה. שיכולין לפרק רוחבו לשנים, וכן רגלי השלחן אינן מחוברין יפה ויכולין לפרקן: דאי ס"ד הדוקי מיהדק. שאין יכולין לפרק רחבו: היכי מצי מטביל ליה. הואיל ורחבו אמה בכלי שהוא אמה על אמה, דמקוה היה שם בעזרה כדאי' בסדר יומא (ד' לא.), א"נ באמת המים שבעזרה שבה מטבילין כלי שרת שנטמאו, והיתה רחבה אמה ועל שם כך נקראת אמה כדתנן (יומא דף נח:) אלו ואלו מתערבין באמה, ולשון ראשון לשון רבינו יעקב[ב] מדאמר רב אשי למלתיה גבי מקוה: השלחן מקבל טומאה, כדאמרינן בחומר בקודש (חגיגה ד' כו:) דאמר ר"ל מאי דכתיב [ג] השלחן הטהור מכלל שהוא טמא: מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה. במס' עירובין[ג] מפרש מנא לן: מי מתקני. ארבע כוסות שהן זוגות דאתי בהו לידי סכנה, דאפילו למ"ד לקמן[ד] דארבעה אין בו משום זוגות אלא בתרי, לענין כשפים מיהא חיישינן, לקמן בשמעתין[ה]: תרי. זוגות, וה"ה לארבעה: צרכיו. תשמיש: רבא אמר כוס של בהמ"ז. שהוא שלישי, לרעה אינו מצטרף להשלים זוגות לסכנה אם שותה רביעי אחריו, וכי האי גוונא אמרי' לקמן[ד] ויסמרך לרעה אינו מצטרף:

הנשאר בגובה שהוא אחד מכ"ד ישאר שיעור הירושלמי יתר בדבר מועט ולחומרא לא דק. ועוד מפרש דירושלמי איירי בעגולות שיוכל לרבע אצבעים על אצבעים מתוכם דהוי תילתא טפי כדאמרי'[ו] ריבועא מגו עיגולא פלגא פירוש פלגא של ריבוע הפנימי וכשתסיר שליש מגובה שהם י"ג חומשין וחצי ישארו ט' חומשין שהם אצבעים חסר חומש והתם נקט חסר שתות נקט כפי הירושלמי והירושלמי לא דק לחומרא. והא דיקד הפייט (שם) לריבוע כוס ישועות לא שהוא מרובע אלא קאמר שאותו רביעית מוכן לד' כוסות של פסח שניתקנו כנגד גאולה וישועה: **אמה** על אמה. אדם מחזיק עם בגדיו אמה באמה כדאמרי' בעירובין[ז] מקומו של אדם אמה ובשמעתא דכוכין (ב"ב דף קא.) משמע דכוך מחזיק אמה עם דופני הארון אלמא גוף האדם אין מחזיק אמה ובמקוה דבעינן אמה כדי שיכנס בריות עם זרועותיו דאין נדבקין לגופו[ח]: **ברום** שלש אמות. ואע"ג דקומת אדם שלש אמות בלא הראש ולכך מצריך בכוכין ארבע אמות בשביל הראש ועובי הדפין במקוה סגי בשלש אמות דכשטובל עולין המים למעלה ומיירי כשהכלי גבוה משלש אמות דאם לא כן כשיכנס יפלו המים למטה ויחסר השיעור ובתרגום (שני פ"ט) דמגילה דחשיב שלש אמות לכל א' קטועי ראש היו[ט]: **אמתא** באמתא היכי יתיב. [ס] וא"ת אפילו אי אמתא באמתא יתיב תיקשי ליה היאך יכול להטביל השלחן [ב] אמתים ארכו ואמה וחצי קומתו במקוה דהוי אמה על אמה. וי"ל שעם הרגלים היתה קומתו אמה וחצי והרגלים לא היו מחוברין עם השלחן וכן פירש רש"י בפרשת תרומה[י]: **בים** שעשה שלמה. ובירושלמי[כ] פריך והלא שאובין הן. ואע"ג דכלי שמחזיק מ' סאה בלח שהן כורים ביבש אינו מקבל טומאה[ל] דאין מיטלטל מלא וריקן[מ] לענין שאיבה כלי הוא כדאמרינן בי"ח דבר (שבת דף טז:) גבי המניח כליס תחת הצינור כו' ועוד יש שעשה שלמה היה של נחושת ומקבל טומאה אע"ג דאין מיטלטל מלא וריקן דדוקא כלי עץ איתקש לשק. ומשני תיפתר בשהיו רגלי השוורים שהיה עומד עליו נקובים כמוליא רמון והיו מחוברין למעיין שתחתיהן. והא דנקט כמוליא רמון היינו לבטל השוורים מתורת כלי שלא יקבל טומאה אבל להכשיר המים שבים סגי כשפופרת הנוד כדתנן בפ"ו דמקואות (משנה ה) ומטבילין בשידה תיבה ומגדל שהן נקובין כשפופרת הנוד. ומורי הר"ר יחיאל פי' דצריך כאן כמוליא רמון לפי שהשוורים מפסיקין בין הים למעיין והוה ליה כהורק מכלי אל כלי כיון דמרחקי טובא וצריך שיבואו שם מים בשפע והביא ראיה מתוספתא: [ג] **ארבעה** כוסות. ירושלמי[י] תמן תנינן [ס] אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו ר' יהודה מתיר מפני שמשביחו א"ר יוחנן מיחלפא שיטתיה דרבי יהודה פי' דקתני[ע] תורמין יין שאינו מבושל על המבושל אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל ולכך מחליף ותני אין מבשלין יין של תרומה מפני שממעיטו דברי רבי יהודה וחכמים מתירין מפני שמשביחו ורבי אלעזר פליג עליה התם ולא מחליף **והלכה** כרבי יוחנן וכרבנן ואם כן יוצאין ארבע כוסות במבושל ומקדשין עליו ומברכין עליו בפה"ג:

רבא אמר כוס של ברכה אין מצטרף לרעה. אע"ג דרבא גופיה קאמר לקמן[ז] ויסמרך לרעה לא מצטרף וד' אין בהם משום זוגות. תירץ רשב"ס[פ] דהיינו דוקא ממזיקין אבל לכשפים איכא למיחש[צ]:

עשרה

עין משפט
נר מצוה

סג א טור או"ח סימן תפז וש"ע סימן תפא סעיף ב בהגה"ה:

רבינו חננאל

אמה על אמה ברום שלש שיערו חכמי' מי מקוה ארבעים סאה. **פי'** רביעית של תורה ביצה ומחצה כי הלוג הוא ששה ביצים רביעית היא ביצה ומחצה ותנן לוג וחצי לוג ורביעית אלמא רביעית רביע לוג הוא. **הין** הוא שנים עשר לוג שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי זה בגימט' י"ב (הוא) נמצא שיעור ההין י"ב לוג והן מ"ח רביעיות שהן ע"ב ביצים. **ושיעור הקב** ארבעת לוגין שהן ט"ז רביעיות כדתנן הלל אומר מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה וכמה שיעור ההין שנים עשר לוג ב"ש אומר תשעת קבין שהן ל"ו לוג אלמא קב ארבעת לוגין היא. **שיעור הסאה** ששת קבין שהן שני הינין שהן כ"ד לוג שהן צ"ו רביעיות שהן קמ"ד ביצים. **איפה** שלשת סאין שהן י"ח קבין שהן (ד') [וי"ו] הינין שהן (ר"צ) [ע"ב] לוגין שהן רפ"ח רביעיות שהן תל"ב ביצים. **שיעור חלה** (מעשירית) [הוא עשירית] האיפה (ועומר) [א] זה הוא מ"ג ביצים וחומש ביצה וכן שיעור חלת מצה בפסח. **רביעית של תורה** אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע [וחומש אצבע] ובגודל שהן בתבריתא י"א אצבעות חסר חומש אצבע באצבע רוחב ובאצבע רום. **מי מקוה** אמה על אמה ברום שלש שיערום חכמים ארבעים סאה וכל סאה ששת קבין וכל קב ארבע לוגין וכל לוג ארבע רביעיות נמצא שיעור המקוה תתק"ס לוג ג' אלפים תת"מ רביעיות והאמה ו' טפחים וכל טפח ד' אצבעות בגודל כשתחלוק מ' סאה לג' אמות נמצא בכל אמה על אמה ברום [אמה] י"ג סאין ושליש סאה ונמצא באמה על אמה ברום טפח שהוא שתות אמה סאתים וחמשת לוגין ושליש לוג נמצא על זה החשבון באמה על אמה ברום אצבע שהוא רובע טפח י"ג לוג ושליש ונמצאו באמה על אמה ברום (אצבע) [אמה] י"ג אלף (ותתנ"ד) [ותתכ"ד] אצבע נמצאו (בד') [בג'] אמות אחד ומ' אלף אצבע ותע"ב אצבעות באצבע [אורך ובאצבע] רוחב ורום אצבע. **וכשתחשוב** מ' סאה שיעור המקוה בכל סאה צ"ו רביעיות כמו שבארנוהו למעלה נמצא ג' אלפים תת"מ רביעיות שיעור המקוה. **עוד חשוב** כ"ד אורך בי"ב רוחב וקב ושני שלישי קב בו' רוחב קב חסר שתות שהוא ג' רביעיות הקב ושליש (כ"ג) [בג'] רוחב רביע הקב ושני שלישי רביע שהן עשר ביצים ברוחב אצבע שלש ביצים ושליש ביצה עד כאן מדת הרוחב מכאן ואילך מדת האורך י"ב אצבע אורך באצבע רוחב וברום אצבע ביצה ושני שלישי ביצה נמצאו ביצה ושני שלישיה [שהן] עשרה שתותי ביצה (נשאר) [מחזיק] י"ב אצבעות אורך ברום אצבע ורוחב אצבע כשתחלוק אלו י"ב אצבעות לי' שתותיהן מגיע

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מלכים א' ז כג, ב) עירובין יד., ג) [ראש השנה יא:], ד) קי., ה) קי:, ו) עירובין עו: ועיי"ש בתוס' ד"ה וכי' יוחנן, ז) [דף מח.] עיין סוכה ז:, ח) [וע"ע תוספות יומא לא. סוף ד"ה אמה] וחגיגה יא. ד"ה אמה, ט) [וע"ע תוספות שבת דף לב. ד"ה איטפתא ובעירובין מח. ד"ה גופו ומגיגה יא. ד"ה ברום וביומא לא. ד"ה אמה ובבבא בתרא ק: ד"ה וסכוכין], י) שמות כה כג, כ) יומא פ"ג ה"ח, ל) כלים פט"ו מ"א שבת לה., מ) שבת דף פג:, נ) תרומות פ"ב ה"ג פי"א ה"א פי"א פ"ב ה"ג, ס) [תרומות פרק יא משנה א], ע) תרומות פ"ב מ"ו, פ) לקמן קי. ד"ה רבא אפקינהו ועי"ע כאן ד"ה מי מתקני, צ) לקמן קי ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אמה וכו' וחצי חומש כי הטפח כ': (ב) רשב"ם ד"ה דהיינו אמה וכו' נמצא כלי של אמה מרובע ברום אצבעיים וחצי:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמתא. וא"ת אפילו אי אמתא. עיין בספר ברית שלום על התורה פ' תרומה בפסוק ועשית שלחן:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רשב"ם ד"ה דהיינו וכו' ברום אצבע. נ"ל אצבעיים:

הגהות וציונים

א] [שלישי כצ"ל (גליון): ב] בכת"י לשון רבינו ויעקב: ג] [שייך לעיל במשנה צט ע"ב] (גליון):

תורה אור השלם

א) לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיי לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיי שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: [שמות יב, מב]

ב) וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: [שמות כה, כג]

ג) וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְיָ: [ויקרא כד, ו]

ליקוטי רש"י

מקוה טהרה. ארבעים סאה [עירובין יד.].

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דצ"ל כמו העומר והוא מ"ג ביצים, [ועי' הלשון ברי"ף]

אַמָּה עַל אַמָּה, אדם עם בגדיו הוא אמה על אמה, ואף שבמקוה נכנס בלא בגדיו, צריך רוחב אמה בשביל הרווח שבין גופו לזרועותיו שאינו מדביקם לגופו (תוס' ד"ה אמה), וצריך אמה בריבוע, שרוחב אדם עם כריסו הוא אמה על אמה (תשב"ץ א, קכט).

בְּרוּם שָׁלֹשׁ אַמּוֹת, שקומת אדם בלא הראש היא שלש אמות, ובשעת הטבילה מרכין ראשו וצפים המים על גביו (ע"פ תוס' ד"ה ברום, ותוס' עירובין מח, א ד"ה גופו). ויש שפירשו, שמידת קומת אדם היא שלש אמות עם הראש (תוס' עירובין שם בתי' הראשון; רמב"ן ב"ב ק, ב).

וְשִׁיעֲרוּ חֲכָמִים וְכוּ', ושיעור זה הוא מן התורה לכל אדם, ואף לאדם ננס, שכך קיבלו חכמים לדרוש את הפסוק (ריב"ש רצד; תשב"ץ ג, לג). ויש שכתב, שמן התורה מספיק לטבול בשיעור מים שכל גופו עולה בהם בבת אחת, ואף בפחות משיעור ארבעים סאה, ושיעור ארבעים סאה שנקבע לכל אדם הוא מדרבנן (לבוש יו"ד רא, א).

שִׁיעוּר מֵי מִקְוֶה אַרְבָּעִים סְאָה, וכל שיש בו שיעור זה, אף שאין במידותיו 'אמה על אמה ברום שלש אמות', אם טבל בו את כל גופו כאחת עלתה לו טבילה (שו"ת הרשב"א א, תתיח; תשב"ץ א, יז, וראה שם ושם לענין גובה שיעור המים מעל לגופו לכתחילה). ואם חסר משיעור זה אפילו טיפה, לא עלתה לו טבילה (תוס' ר"ה יג, א ד"ה חסר, וראה ב"י יו"ד רא).

■ להלכה, במידת נפח של דבר שעיקרו מן התורה, יש להחמיר לחשב את שיעור הביצה פי שנים משיעורה כיום [כדעה ראשונה], אבל בדבר שעיקרו מדרבנן, אפשר להקל לחשב לפי מידת הביצה שבזמנינו [כדעה שניה] (משנ"ב תפו, א וביאה"ל רעא, יג). ויש שפסק, שלעולם יש להחמיר לחשב שיעור כביצה פי שתים משיעורה כיום [כדעה הראשונה], שכך העיקר להלכה (חזו"א או"ח לט, ו), אמנם במקום שיוצא מזה קולא, יש להחמיר לחשב לפי מידת הביצה בזמנינו [כדעה שניה] (שם, טו).

הֵיכִי מַטְבְּלִיהּ אם ארע שנטמא השולחן (ראה מאירי).

הֵיכִי מְתַּקְנִי רַבָּנָן מִידֵּי דְּאָתֵי בָּהּ לִידֵי סַכָּנָה, שאף שנאמר (קהלת ח, ה) 'שומר מצוה לא ידע דבר רע', מכל מקום לא היה להם לחכמים לסמוך על הנס ולתקן לכתחילה דבר שעלול להביאו לידי סכנה (פתח עינים [לחיד"א] להלן קי, א, גליוני הש"ס שבת סג, א). ויש שכתב, שאין אומרים 'שלוחי מצוה אינן נזוקין' במקום ששכיח היזיקא, כמבואר בגמ' לעיל (ח, ב), ויתכן שגם סכנת זוגות היא דבר שהזיקו מצוי (מכתב לחזקיהו להלן קטז, א. אך ראה זוהר פר' עקב רעג, א, שאין חשש זוגות בלחם משנה משום ש'שלוחי מצוה אינן נזוקין').

לֹא יֹאכַל אָדָם תְּרֵי וְכוּ', ששדים וכשפים מזיקים לאדם שאינו נזהר מזוגות (ראה גמ' להלן קי, א-ב). וטעם הדבר שכל דבר זוגי הוא דבר מזיק, לפי שביום השני בבריאה נבראה המחלוקת (ראה בראשית רבה ד, ו), שנחלקו והובדלו בו המים העליונים והתחתונים, כמו שנאמר (בראשית א, ו) 'ויהי מבדיל בין מים למים', ובו ביום נברא הגיהנם (ראה בראשית רבה שם), ומאז והלאה מכח היום השני, כל דבר שיש בו שניות הוא סיבה לכל נזק ודבר רע (רבנו בחיי בראשית א, ד; וכע"ז במהרש"א להלן קי, א).

לֵיל שִׁמּוּרִים לֵיל הַמְשׁוּמָּר וּבָא מִן הַמַּזִּיקִין, ואין הכוונה לתחילת הפסוק שבו נאמר (שמות יב, מב) 'ליל שמורים הוא לה' להוציאם ממצרים', כי שם פירוש 'שמורים' הוא שהיה הקב"ה שומר ומצפה ללילה זה שבו יקיים את הבטחתו להוציאם ממצרים (ראה רש"י שם), אלא הכוונה היא לסוף הפסוק (שם) שבו נאמר 'שמורים לכל בני ישראל לדורותם', שפירושו הוא שלילה זה משומר מן המזיקין, וכמו שנאמר (שם, כג) 'ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף'. ומכך שנאמר 'לדורותם', יש ללמוד שלא היה זה רק לאותה שנה שבה יצאו ממצרים, אלא משומר הוא מן המזיקין בכל דור ודור (מהרש"א).

וטעם השמירה מהמזיקים בלילה זה, הוא משום ששליטת המזיקים היא בחשכת הלילה, שאז יש להם רשות להזיק, אבל לילה זה מאיר כאור יום (ראה פתח עינים [לחיד"א] בשם הזוהר פר' בא לח, א), וביום אין להם רשות להזיק (עיון יעקב). ויש שביאר בזה, שבלילה זה נגאלו עם ישראל ונכנסו ברשותו של הקב"ה, ומכח מדריגה זו לא היה כל מזיק יכול לשלוט בהם בליל יציאתם ממצרים, וכן בכל שנה ושנה, כי לילה זה מיוחד לגאולה לדורות, ולכן משומר הוא מן המזיקין (מהר"ל חי' אגדות ר"ה יא, ב).

■ להלכה, מטעם זה שהוא ליל שמורים, אם חל ליל הסדר בשבת, אין אומרים בתפילה ברכת 'מעין שבע', משום שברכה זו נתקנה עבור המאחרים לבית הכנסת שלא יזיקום המזיקים (ראה גמ' שבת כד, ב, ורש"י שם), ואינה שייכת בלילה זה שהוא משומר מן המזיקים (שו"ע או"ח תפז, א ומשנ"ב שם, ט, וראה מהדו' דרשו שם הע' 8). וכדי לזכור שהוא ליל שימורים, נהגו לפתוח את הדלת בעת אמירת ההגדה בלילה זה, בשעה שאומרים 'שפוך חמתך' (רמ"א שם תפ, א), שמראים אנו בכך שאיננו מתיראים משום דבר (משנ"ב שם, י). ועושים זאת בשעת מזיגת כוס רביעי, להראות שאין אנו חוששים לזוגות. ואומרים אז 'שפוך חמתך על הגויים', כדי לומר למזיקים שיתגרו בהם ולא בנו (הגהות חתם סופר שם, וראה עוד ברמ"א שם). עוד נוהגים מטעם זה, שלא לקרוא על המיטה רק 'פרשת שמע', ולא שאר פסוקים שקוראים בשאר לילות לשמירה מהמזיקים (רמ"א שם תפא, ב).

כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה מְצֻטְרָף לְטוֹבָה וְאֵינוֹ מְצֻטְרָף לְרָעָה, 'כוס של ברכה' הוא כוס שלישי של ברכת המזון (רש"י ורשב"ם, וכך גירסתם בגמ'), שכיון שמברך עליו ברכת המזון שהיא מדאורייתא, כוחו רב להצטרף לטובה ולא לרעה, אבל כוס ראשון אף שמברך עליו את ברכת הקידוש, אין זו ברכה דאורייתא, שהרי קידוש ביום טוב הוא מדרבנן, ועל כן אין בו כח להצטרף לטובה ולא לרעה (פתח עינים [לחיד"א]).

ומה שאמרו שאינו מצטרף לרעה, פירוש הדבר שאף אם שתה שלש כוסות והוא הרביעי, אינו מצטרף לרעה להשלים לזוגות (רש"י). ויש שפירש, שכשהוא שלישי אינו מצטרף לרעה להשלים לזוגות אם שותה אחריו כוס רביעי (רשב"ם), שבאופן זה הוא עצמו אינו הכוס של זוגות, אבל אם הוא עצמו הכוס של זוגות, מצטרף לרעה (ספר המכתם ברכות נא, ב בשם הראב"ד, בביאור הגמ' שם).

מִצְוָה בְּאַפֵּי נַפְשֵׁהּ הוּא, שאף שתקנת חכמים היא לשתות ארבעה כוסות [וטעם התקנה משום דרך חירות], ולכך אם שתה כוס אחד או שני כוסות לא יצא ידי חובה, מכל מקום כיון שקבעו לעשות על כל אחד מהם מצוה בפני עצמה [ראה גמ' להלן (קיז, ב)], שעל כוס ראשון אומר קידוש, ועל כוס שני אומר את ההגדה, ועל כוס שלישי אומר ברכת המזון, ועל כוס רביעי אומר הלל, על כן כל כוס נחשב לעצמו ומשום כך אינם מצטרפים זה לזה לענין זוגות (רבינו דוד). ויש שכתבו, שכיון שכל כוס הוא מצוה בפני עצמה, אף אין הם מעכבים זה את זה [ועל כן בודאי אין בהם משום זוגות], ולפיכך אם אין לו אלא שלשה כוסות מצוה לשתותם (רש"ש לעיל קט, ב, ומרומי שדה שם לפי גירסת הרי"ף). ■ וכן נפסק להלכה [כהרש"ש] (משנ"ב תפג, א).

ומטעם שכל כוס נחשב מצוה בפני עצמה, נחלקו הראשונים האם גם לענין ברכה יברך על כל כוס 'בורא פרי הגפן' (רי"ף בשם הגאונים; רמב"ם חמץ ומצה ח, ה ו-י, רבינו דוד ור"ן על הרי"ף), ואמרו עוד טעמים בזה (רי"ף, רמב"ן במלחמות בביאור הרי"ף, רבינו דוד, מאירי). ויש שחלקו (בעל המאור; רא"ש י, כד). ■ להלכה, יש שכתב שאין מברכים 'בורא פרי הגפן' כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון [כבעל המאור והרא"ש] (שו"ע או"ח תעד, א). ויש שכתב, שמברכים 'בורא פרי הגפן' על כל כוס וכוס [כרי"ף והגאונים] (רמ"א שם).

עֲשָׂרָה כּוֹסוֹת אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם זוּגוֹת, וכל שכן שביותר מעשרה כוסות אין משום זוגות (רשב"ם). ומה שמצינו בגמ' להלן שעד מאה ואחד כוסות יש סכנה בזוגות, הוא משום סכנת כשפים (תוס' רא"ש, ראה בגמ' להלן ע"ב, אך ראה בגמ' להלן 'ופקע שידא', וראה ביאורנו להלן ד"ה היכי). ויש שביאר, שבעשרה אין משום זוגות הואיל ועשרה הוא מנין לעצמו, שיוצא מכלל היחידות ונמנה בעשרות, ושוב אין דנים אותו לפי מנין היחידות שלו, ועל כן עשרה נחשבים כדבר אחד ולא כזוגות. או שעשירי קודש בכל מקום ואין מצטרף אלא לטובה (מהרש"א, אך לכאורה הוא שלא כדעת הרשב"ם ותוס' הרא"ש, שביותר מעשרה כל שכן שאין סכנת זוגות).

עֲשָׂרָה כּוֹסוֹת תִּיקְנוּ חֲכָמִים בְּבֵית הָאֵבֶל, שלשה קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו, שלשה בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו, וארבעה לאחר אכילה - לאחר כל אחת מארבע הברכות שבברכת המזון (כתובות ח, ב ורש"י שם). וטעם התקנה הוא כדי להשכיח מהאבל את צערו על ידי שירבה בשתיית יין, וכמו שנאמר (משלי לא, ו) 'תנו שכר לאובד ויין למרי נפש' (רש"י שם).

הֵיכִי קָיְימִי רַבָּנָן וְתַקְּנוּ מִילְּתָא דְּאָתֵי לִידֵי סַכָּנָה, ובהכרח שאין בעשרה משום זוגות. ואף שאמרה הגמ' להלן (ע"ב) שלענין כשפים יש חשש זוגות גם בעשרה כוסות, אין זה אלא בשתיה של דבר קבוע, אבל השתיה בבית האבל אינה אלא אקראי בעלמא ודבר שאינו שכיח (חוות יאיר כו, ראה עוד דבריו בביאורנו להלן ד"ה דרבא). ויש שכתב, שאכן לא תיקנו לשתות עשרה כוסות בבית האבל אלא במקום שלא מצוי בו כישוף (קרבן תודה, ראה גם בביאורנו שם). ויש שכתב, שלדעת עולא חכמים לא חששו בתקנתם אלא לסכנת מזיקין ולא לסכנת כשפים. ולדעת רבא הסובר שחששו בתקנתם גם לסכנת כשפים (ראה רשב"ם לעיל קט, ב ד"ה ומתקני ולהלן ד"ה רבא), לשיטתו אין כל חשש בעשרה כוסות (ראה תוס'), כיון שהוא סובר (שם) שכוס של ברכה אינו מצטרף לרעה (ע"פ הגהות רא"מ הורוויץ).

וְיִשְׁמֶרְךָ לְטוֹבָה מְצַטְרֵף לְרָעָה לֹא מְצַטְרֵף, וביאור מחלוקת האמוראים היא, שבברכת כהנים יש שישים אותיות כנגד שישים רוחות הטומאה, ואותיות אלו מצילות את האדם מן המזיקין הממונים על הזוגות (ראה שיר השירים רבה ג, ז), ולדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא, רק תיבת 'שלום' שבסוף ברכה אחרונה מצילה מן הזוגות, לפי שהיא הסיום של שישים האותיות של ברכת כהנים, ולדעת רבה ורב יוסף, גם תיבת 'ויחנך' שבסוף ברכה שניה מצילה מן הזוגות, לפי שהיא מסיימת את רוב התיבות והאותיות של ברכת כהנים, ולדעת אביי ורבא גם 'וישמרך' שבסוף ברכה ראשונה מצילה מן הזוגות, כיון שעכ"פ גם היא מסיימת את אחת משלש הברכות שיש בהן שישים אותיות (מהרש"א).

דְּרָבָא אַפְּקִינְהוּ לְרַבָּנָן בְּאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת, ועל אף שמבואר בגמ' להלן (ע"ב, ראה רשב"ם כאן) שלרבא כל מה שכוס של ברכה אינו מצטרף הוא רק לענין חשש מזיקין, אבל עדיין יש חשש של כשפים, מכל מקום לא חשש רבא לכשפים כשהשקה את החכמים ארבעה כוסות, משום שבשתיה באקראי אין חשש כשפים (חוות יאיר כו, אך ראה רשב"ם להלן ע"ב ד"ה חנות). או משום שבמקומו של רבא לא היו מצויות נשים מכשפות (מלא הרועים, ראה רש"י ורשב"ם להלן ע"ב ד"ה והא). ויש שביאר, שרבא ידע את גודל זכותם של תלמידיו, ולא חשש שינזקו בכשפים (ראה חולין ז, ב), אבל שדים מזיקים בבחירתם וברצונם, ויכולים להזיק גם למי שזכותו גדולה, וכלפי סכנת שדים אמר רבא שכוס רביעי אינו מצטרף לרעה, ולכן גם מצד סכנת שדים לא חשש להשקות את תלמידיו (חתם סופר השלם לעיל שם).

ויש שכתב, שמה שרבא לא חשש כאן לסכנת שדים בארבעה כוסות, משום שבדורות האמוראים האחרונים כבר לא היו השדים מזיקים כל כך (ראה רשב"ם ד"ה רבה), ותירוצי האמוראים (שם) על תקנת ארבעה כוסות, נאמרו כדי לבאר כיצד תיקנו התנאים ארבעה כוסות אף שבימיהם היה בזה סכנת מזיקין. ומה שהובא בגמ' להלן שיוסף שידא אמר לרב פפא שהיה בדורות האמוראים האחרונים - 'בארבעה מזקינן', זה דוקא למי שמקפיד על זוגות וכשעושה כך במזיד, כמבואר בגמ' שם ולהלן ע"ב, והאמוראים האחרונים רצו לקבוע בלב ההמון שלא יקפידו על כך וממילא לא ינזקו, ובכל דור אמרו עוד דברים להפחית ממנין הכוסות כדי לקבוע בלב הציבור שלא יקפידו בשתייתם וממילא לא ינזקו (פתח עינים [לחיד"א] שם).

וּמַלְכָּא לָא אִיקְּרֵי מַזִּיק, אין אלו דבריו של יוסף שידא, שהרי להלן בגמ' מובא בשם יוסף שידא שהשדים מזיקים למי ששותה זוגות, אלא כך סבר רב יוסף ע"פ דבריו של יוסף שידא, אך האמת היא כדברי האיכא דאמרי שאדרבה יש חשש גדול יותר מנזק המלך (ע"פ חו' המאירי להלן קיא, א ובן יהוידע כאן).

בְּתָרֵי קָטְלִינַן בְּאַרְבָּעָה לָא קָטְלִינַן בְּאַרְבָּעָה מַזְקִינַן, לפי ששניים הוא עצם ועיקר כח המזיק שבזוגות, אבל ארבעה הוא לא שורש ועיקר המזיק אלא הכפלה שלו (מדברי המהרש"א, ראה דבריו בביאורנו לעיל קט, ב ד"ה לא).

מצוה באנפי נפשה היא. ואין מצטרפין זה לזה: אמאי נמלך הוא. ואין מצטרפין לזוגות[ז]: הכי קאמר לא יאכל תרי. ויעשה צרכיו אפילו פעם אחת, או אם שתה לא ישמש: דילמא חליש. מחמת תשמיש, איידי דבזוגות קאי מיתרע: שלא ראה פני השוק. בין כוס לכוס: ולא אמרן. דמרעי ליה זוגות אלא לצאת לדרך אחר הזוגות, אבל לעמוד בביתו לית לן בה: מני כשורי. כששותה כוס זה מסתכל בקורה זו, וכשהוא שותה שני מסתכל בשאלה, ולפי חשבון הקורות מוזהר בזוגות: כי הוה שתי חד כסא מנקטא תרי כסי. דהוו להו תלתא: אדם חשוב שאני. דמסרי שדים נפשייהו לאזוקי: עשרה כוסות דבית האבל. מפרש טעמא בכתובות בפ"ק (דף ח:): שלום. תיבה שביעית לישא ה' פניו אליך וגו': לטובה מצטרף (א). אם שתה שבעה וחזר ושתה את השמיני, אין שמיני מצטרף עמהן: אפקינהו לרבנן בארבעה. פעמים הרבה כשהיו נפטרים ממנו היה משקן, ויש פעמים שלא היה משקן אלא ארבע פעמים ונפטרין: דאותבן בפרקא הוה. שהיה רגיל להקשות בשעת הדרשה: לא אתקרי מזיק. ולא חיישינן לזוגות: בתרי. כסי, קטלינא ליה משום זוגות: איקרי ונפיק. בזוגות, מאי תקנתיה: זקפא. אגודל: ואי שמע קלא. ואפילו קול אדם או אשה דאמר ארבעה, נימא איהו חמשה: רישתינהי דנשים כשפניות. השולטות[ג] עליהם אמרה לי דבר זה: חרי חמימי בדיקולי בזייא. צואה חמה בסלים נקובים וקרועים: לפומייכו נשי חרשייתא. יזדמנו לפיכם נשים כשפניות: קרח קרחייכי. יהי רצון שימרטו אותן שערות שלכם שאתן מכשפות בהן: פרח פרחייכי. ישא הרוח אותן פירורי לחם שאתן מכשפות בהן[ט]: איבדור

מצוה באפי נפשה הוא. לא יעשה צרכיו תרי אמאי נמלך הוא אמר אביי הכי קאמר לא יאכל תרי וישתה תרי ולא יעשה צרכיו אפילו פעם אחת[א] דילמא חליש ומיתרע. ת"ר שותה כפלים דמו בראשו אמר רב יהודה אימתי בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו אמר רב אשי חזינא ליה לרב חנניא בר ביבי דאכל כסא הוה נפיק וחזי אפי שוקא ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא אמר ר' זירא ולישן כלצאת לדרך דמי אמר רב פפא ולצאת לבית הכסא כלצאת לדרך דמי ובביתו לא והא רבא מני כשורי ואביי כי שתי חד כסא מנקיט ליה אימיה תרי כסי בתרי ידיה ורב נחמן בר יצחק כי הוה שתי תרי כסי מנקיט ליה שמעיה חד כסא חד כסא מנקיט ליה תרי כסי בתרי ידיה[א] אדם חשוב שאני. אמר עולא עשרה כוסות אין בהם משום זוגות עולא לטעמיה דאמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא[ג] עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל ואי ס"ד עשרה כוסות יש בהן משום זוגות היכי קיימי רבנן ותקנו מילתא דאתי לידי סכנה אבל תמניא יש בהן משום זוגות רב חסדא ורבה בר רב הונא דאמרי תרוייהו[א] שלום לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף אבל שיתא יש בהן משום זוגות רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו[ב] ויחונך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף אבל ארבעה יש בהן משום זוגות אביי ורבא דאמרי תרוייהו[ג] וישמרך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף ואזדא רבא לטעמיה דרבא אפקינהו לרבנן בארבעה כוסות אע"ג דאיתזק רבא בר ליואי לא חש לה למילתא דאמר ההוא משום דאותבן בפירקא הוה. אמר רב יוסף אמר לי יוסף שידא אשמדאי מלכא דשידי ממונה הוא אכולהו זוגי ומלכא לא איקרי מזיק איכא דאמרי לה להאי גיסא אדרבה מלכא [רתחנא הוא] מאי דבעי עביד[ג] שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחין בידו אמר רב פפא אמר לי יוסף שידא בתרי קטלינן בארבעה לא קטלינן[ב] בארבעה מזקינן בתרי בין בשוגג בין במזיד בארבעה במזיד אין בשוגג לא. ואי אישתלי ואיקרי ונפק מאי תקנתיה לינקוט זקפא דידיה דימיניה בידא דשמאליה וזקפא דשמאליה בידא דימיניה ונימא הכי אתון ואנא הא תלתא ואי שמיע ליה דאמר אתון ואנא הא ארבעה נימא ליה אתון ואנא הא חמשה ואי שמיע ליה דאמר אתון ואנא הא שיתא נימא ליה אתון ואנא הא שבעה הוה עובדא עד מאה וחד ופקע שידא. אמר אמימר אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות נימא הכי חרי חמימי בדיקולא בזייא לפומייכו נשי דחרשייא קרח קרחייכי פרח פרחייכי איבדור

תוספות

עשרה אין בהם משום זוגות. ולית ליה דרבא דאמר לעיל[ז] כוס של ברכה אין מצטרף לרעה דאותן עשרה כוסות איכא ברכת המזון:

ומלכא לא מקרי מזיק. **והא דתניא** לא יאכל תרי היינו משום כשפים. **ורשב"ם פירש** דפעמים מזיק:

(שייך לקמן דף קיא ע"א) **האי** מאן דפגע באיתתא כו'. **והא דאמרינן** במי שמתו (ברכות דף כ.) ר' יוחנן הוה קאזיל ויתיב אשערי טבילה כי היכי דילדן זרעא כוותיה הכא דפגע בעת שעולה מן המים ור' יוחנן אשערי טבילה יתיב. **אי נמי** התם יתיב הכא פגע. **אי נמי** רבי יוחנן היה אומר שופך בוז על וגו':

נפתח

רשב"ם

מצוה באנפי נפשיה היא. ואין מצטרפין זה לזה: נמלך הוא. דתשמיש ראשון גמרה ביאתו ובטל תאותו: הכי קאמר לא יאכל תרי. ויעשה צרכיו אפי' פעם אחת, כלומר אדם שאכל זוגות יזהר בעצמו שלא ישמש מטתו אחרי כן עד זמן מרובה, דילמא חליש מחמת תשמיש, ואיידי דבזוגות קאי מיתרע מזליה: כפלים. כמו זוגות: דמו בראשו. עון מיתתו על ראשו מוטל, שהוא ממית עצמו: בזמן שלא ראה פני השוק. בין כוס לכוס: ולא אמרן. דמרעי ליה זוגות אלא לצאת לדרך, אבל לעמוד בביתו לית לן בה: מני כשורי. כששותה כוס זה מסתכל בקורה זו, וכששותה שני מסתכל בשאלה, ולפי חשבון הקורות יזהר בזוגות, ובכל פעם ופעם עושה כן אע"פ שאינו יוצא לדרך: אביי כי הוה שתי חד כסא מנקטא ליה אימיה תרי כסי. דהוי להו תלתא, ולכך מזמנת אותם ביחד שלא יבוא הדבר לידי שכחה ויעמוד בזוגות: אביי עיברתו אמו מת אביו, ילדתו אמו מתה אמו, והא דאמר אביי אמרה לי אם, ההיא מרבינתיה הואי, בקדושין (ד' לא:): אדם חשוב שאני. דמסרי שדים נפשייהו לאזוקי: עשרה כוסות אין בהן משום זוגות. וכל שכן טפי: עשרה כוסות תיקנו בבית האבל. בפרק קמא דכתובות[ו] מפרש טעמא: שלום. תיבה שביעית היא דכתיב ישא ה' וגו', לטובה מצטרף, אם שתה ששה ושתה השביעי מצטרף לבטל הזוגות: אבל לא לרעה. שאם ישתה כוס שמיני אחריו אין שמיני מצטרף על השביעי להזיק, וסברא הוא כיון שבירכן בשלום שהוא תיבה שביעית אין שום היזק בעולם: רבה ורב יוסף. כמו שהיו הדורות זו אחר זו היו מקילין בזוגות והולכין ופוחתין: רבא אפקינהו בארבעה. פעמים הרבה כשהיו נפטרין ממנו היה משקן, ופעמים שלא היה משקן אלא ארבעה כוסות ונפטרין. ואף על גב דתריך רבה[ז] לעיל[ז] כוס של ברכה כו', אלמא סבירא ליה דארבע יש בהן משום זוגות אי לאו משום כוס של ברכה, איכא לתרוצי דנהי דארבע להזיק ליכא למיחש לכשפים מיהא איכא למיחש כדלקמן[ח], והלכך איצטריך רבא לתרוצי לעיל הכי, דלית להו לרבנן לתקוני מילתא דאתי בה לידי סכנה ואפילו סכנת כשפים: דאותבן בפירקא. שהקשה לי בשעת הדרשה וביישני ברבים, שדרכו היה להקשות לו ברבים[ט]: לא איקרי מזיק. אין רגיל בכך, דגנאי הוא לו, ולא חיישינן לזוגות דמילתא דלא שכיחא היא, ומיהו זימנין דניזוק, והרוצה להחמיר ולעשות נטירותא יתירתא עביד: בתרי כסי קטלינן ליה. משום זוגות: איקרי ונפק. בזוגות, מהו תקנתיה: זקפא. גודל: אי שמע. ואפילו קול אדם או קול אשה דאמר ד', נימא איהו חמשה, שלא יעמוד בזוגות: עד מאה וחד. שהיה שד מונה זוגות, והוא היה מוסיף אחת שלא לעמוד בזוגות: פקע שידא. מרוב צער: רישתינהי דנשים כשפניות. גבירתן של נשים כשפניות השולטת עליהן ומלמדתן אמרה לי דבר זה: חרי חמימי בדיקולי בזייא. צואה חמה בסלים קרועין ונקובין: לפומייכו חרשייתא. לפיכם נשים כשפניות: קרח קרחייכו. יהי רצון שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפין בהן: פרח פרחייכו. הרוח ישא אותם פירורי לחם שאתם מכשפות בו[ט]. ונראה לי דהאי דכתיב בנשים כשפניות ביחזקאל (יג) [ד]הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצודדות שם את הנפשות לפורחות, אחד מכלי אומנות של כשוף: איבדור

רבינו חננאל

[שייך לדף קט:]

לכל שתות אצבע וחומש אצבע הוצא מהן אצבע וחומש לשתות הא' נשתיירו י"א אצבעות חסר חומש אצבע לט' שתותיהן שהן ביצה ומחצה שהיא רביעית של תורה. **עוד דרך אחרת** כשתחלוק מ"א אלף אצבע ותע"ב אצבעות לג' אלפים ותת"מ רביעיות [יגיע] י"א אצבעות פחות חומש לכל רביעית נמצאים בכל רביע י"א אצבע חסר חומש אצבע: **תאני ר"ח ים שעשה שלמה** מחזיק ק"נ מקוה טהרה. כבר פרשנוהו בעירובין במקומו פי' מבואר: **לא יפחתו לו כו'**. אפשר מתקני רבנן מילתא דאית בה סכנה והתניא לא יאכל תרי ולא ישתה תרי ולא יעשה צרכיו תרי. **ופרקי'** ליל שמורים המשומר מכל היזק. **רבא אמר** כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה וכשתסיר כוס של ברכה נשארו ג' כוסות. **רבינא אמר** כל חדא וחדא מצוה בפני עצמה היא ואינן מצטרפין זה עם זה.

[ע"כ שייך לדף קט:]

השותה [שני] כוסות דמו בראשו ואם ראה פני השוק א) או ישן או יצא לבית הכסא אינו חושש. עשרה (זוגות) כוסות אין בהן משום זוגות מדתקנינהו רבנן בבית האבל. **וישמרך** שהוא סוף ג' תיבות. **ויחנך** שהוא סוף חמשה. **שלום** שהיא תיבה שביעית. **הני כלהו לא מצטרפי לרעה** כלומר כוס הג' אינו מצטרף עם הד' ולא הה' עם הו' ולא הז' עם הח'. **רבה בר לואי** דאיתזק משום דאותביה לרבא בפרקא. **אמר יוסף שידא** אתרי קטלינן בין בשוגג בין במזיד ארבעה במזיד מזיקין.

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דהיה לרבינו גי' אחרת בגמרא דאם ישן או יוצא לבית הכסא אינו חושש משום זוגות וצ"ע.

ליקוטי רש"י

עשרה כוסות. להרבות לו בשתיה כדכתיב (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש [כתובות ח:]. מלך פורץ. גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסין שלו דאמרינן בב"ב (דף ק:) דרך המלך אין לה שיעור [ב"ק ס:]. גדרות של אחרים לעשות לו דרך קצר מביתו לפרדסו או לכרמו [יבמות עו:].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות יט. וש"נ], ב) [כתובות דף ח:], ג) [סנהדרין כ: בבא קמא ס: בבא בתרא ק: יבמות עו:], ד) לקמן עמוד ב, ה) עיין עירובין סד:, ו) דף ח:, ז) קט ע"ב, ח) עמוד ב, ט) עיין לעיל מ: וע"ז סה: ובתוס' שם ד"ה איתביה.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף אם שתה כו':

תורה אור השלם

א) יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: [במדבר ו, כו]

ב) יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: [במדבר ו, כה]

ג) יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: [במדבר ו, כד]

ד) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְיָ הִנְנִי אֶל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי אֶת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת: [יחזקאל יג, כ]

הגהות וציונים

א] ס"א לא יאכל תרי ויעשה צרכיו ולא ישתה תרי ויעשה צרכיו (גליון) ובכת"י נוסף ולא יקנח תרי ויעשה צרכיו דלמא חליש ומיתרע: ב] "בארבעה לא קטלינן" ליתא בכת"י: ג] השולטת עליהם כצ"ל (באה"מ) וכ"ה ברשב"ם: ד] [צ"ל רבא] (גליון):

איבדור תבלונייכי פרחא זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו נשים כשפניות אדחנני וחננכי לא אתיתי לגו השתא דאתיתי לגו קרחנני וחננכי. במערבא לא קפדי אזוגי רב דימי מנהרדעא קפיד אפילו ארושמא דחביתא הוה עובדא ופקע חביתא כללא דמילתא כל דקפיד קפדי בהדיה ודלא קפיד לא קפדי בהדיה ומיהו א) למיחש מיבעי. כי אתא רב דימי אמר שתי ביצים ושתי אגוזין שתי קישואין ודבר אחר הלכה למשה מסיני ומסתפקא להו לרבנן מאי ניהו דבר אחר וגזור רבנן בכולהו זוגי משום דבר אחר. והא דאמרן עשרה תמניא שיתא ארבעה אין בהן משום זוגי לא אמרן אלא לענין מזיקין אבל לענין כשפים אפילו טובא נמי חיישינן כי הא דההוא גברא דגרשה לדביתהו אזיל[א] אינסבה לחנואה כל יומא הוה אזיל ושתי חמרא [ב] הוה קא עבדא ליה כשפים ולא קא מהניא לה ביה משום דהוה מזדהר בנפשיה בזוגא יומא חד אשתי טובא ולא הוה ידע כמה שתי עד שיתסר הוה צייל ואיזדהר בנפשיה מכאן ואילך לא הוה צייל ולא איזדהר בנפשיה אפיקתיה בזוגא כי הוה אזיל גם ביה ההוא טייעא א"ל גברא קטילא הוא דאזיל הכא אזיל חבקיה לדיקלא [ב] צווח דיקלא ופקע הוא. אמר רב עוירא קערות וככרות אין בהם משום זוגות כללא דמילתא כל שגמרו בידי אדם אין בהן משום זוגות גמרו בידי שמים במילי מיני דמיכל חיישינן חנות אין בהן משום זוגות נמלך אין בהן משום זוגות אורח אין בו משום זוגות אשה אין בה משום זוגות ואי אשה חשובה חיישינן אמר רב חיננא בריה דרבי יהושע איספרגום מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה אמר רבינא משמיה דרבא זוגי לחומרא ואמרי ליה זוגי לקולא אמר רב יוסף תרי דחמרא וחד דשיכרא לא מצטרף תרי דשיכרא וחד דחמרא מצטרף וסימניך [ג] זה הכלל כל המחובר לו מן החמור ממנו טמא מן הקל ממנו טהור אמר רב נחמן אמר רב תרי קמי תכא וחד אתכא מצטרפי חד מקמי תכא ותרי אתכא לא מצטרפין מתקיף לה רב משרשיא אטו אנן לתקוני תכא קא בעינן לתקוני גברא בעינן וגברא קא מיתקן וקאי (אלא א"ר משרשיא) דכולי[ג] עלמא תרי אתכא וחד לבתר תכא לא מצטרפי כי ההיא מעשה דרבה בר נחמני. אמר רב יהודה אמר שמואל כל המזוג מצטרף

רשב"ם

איבדור תבלונייכי. יהו מפוזרין תבלין שלכם: פרחיה זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו. ישא הרוח אותו בושם חדש שאתן אוחזות בידכן לכסף בו: אדחנני וחננכי לא אתיתי לגו. כל זמן שחסו עלי מן השמים ואני חסתי על עצמי ואתן חסתן עלי, לא באתי ביניכם: השתא דאתית לגו קרחנני וחננכי. השתא שבאתי ביניכם יודע אני שנתקררו עלי רחמיכם, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי. ל"א[ו] גרסי' חרי חמימי בדיקולי בזייא, צואה רותחת בסלים קרועין, יהא לפומייכו נשי חרשייתא, אותן חרי יהא מזונות לפיכם כשפניות. בתשובות הגאונים: קפיד ארושמא דחביתא. כשמוכרים יין חוקקין פגימות בחבית למספר האיפות, וקפיד עלייהו שלא יהיו בזוגות: כל דקפיד. יותר מדאי קפדי בהדיה השדים להזיקו: ודלא קפיד. כ"כ לא קפדי בהדיה להזיקו: ומיהו למיחש מיבעי. אפילו מאן דלא קפיד דלא קפדינן בהדיה, דאי תימא דלא קפדי בהדיה כלל א"כ זוגות למה נזכרו בגמרא, כך היה להם לחכמים לומר לא יזהר אדם בזוגות דלא לקפדו בהדיה: ודבר אחר. עדיין יש פרי אחד שמקפידין בזוגותיו: הלכה למשה מסיני. למזקי: והא דאמרת לעיל עשרה אין בהן משום זוגות. ה"מ היכא דליכא נשים כשפניות: גם ביה. פגע בו. ל"א הבין בו שהיה מסוכן: אזל חבקיה לדקלא. מתוך חולי ודאגה נסמך עליו: ה"ג צווח דיקלא[ז] ופקע בו. והדקל יבש מכח הכשפים: קערות. אם אכל שתי קערות תבשיל: גמרו בידי שמים. חיישינן, דההוא דבר אחר דגזרו בשבילו כל זוגות, גמרו בידי שמים הוי, פירות וכל דדמי ליה: חנות אין בה משום זוגות. אם שתה בשתי חנויות לא אמרי' כשני כוסות דמי. לשון אחר ועיקר, חנות השותה בו זוגות לא קפדי מזיקין עליה, דלאו קביעותא היא, וההוא עובדא דלעיל דההוא גברא דשתה בחנות, כשפים שאני שעשתה לו גרושתו: אורח אין בו משום זוגות. דאינו יודע אם ישקוהו עוד, הלכך אכל כסא הוה ליה כנמלך: אשה. שאינה חשובה, כאורח דמיא, דאינה קבועה לשתות: אספרגוס. בלשון פרסי קורין לכרוב אספרגוס, וזהו ששנינו ד) הנודר מן הכרוב אסור באספרגוס, ומשקין הוא שעושין מכרוב ומיין, ורגילין היו לשתותו בכל בוקר לרפואה קודם אכילה, והלכך מצטרף לטובה ולא לרעה, דמידי דרפואה הוא: לטובה. אם שתה שנים ושתה זה שלישי, מצטרף לאפוקי מזוגות: לרעה. אם שתה א' וזה שני, לא יצטרף לראשון: זוגי לחומרא. אם אינו יודע אם שתה זוגות אם לאו, ישתה, ואם שתה זוגות הואיל ודעתו לצרפן מצטרפין לטובה, ואם לא שתה זוגות נמלך[ח] ואינו מצטרף לרעה: ואמרי לה זוגי לקולא. שלא ישתה, דכיון דשתי גלי אדעתיה דקפיד אזוגות, ואי מעיקרא לא בזוגות הוה קאי והשתא שתי מצטרפי להו בהדי הדדי, הלכך לא ישתה, דאפילו אי בזוגות הוה קאי דילמא כיון דלא קפיד לא קפדי בהדיה: כל המחובר לו. גבי טומאות קאי דתנן (כלים פכ"ז) מפץ[ה] חמש על חמש מחללת ששה על ששה, וה"ק אם יש מחללת חמשה ואינו מקבל טומאה וטפח ממפץ מחובר לו, הואיל וחמור ממנו מצטרף לו ומקבל טומאה, אבל אם יש מפץ ארבע וטפח מחללת מחובר לו, הואיל וקל ממנו אין מצטרף לו, הכא נמי הואיל ושתי תרי שיכרא והדר שתי חד חמרא מצטרף להם הואיל וחשוב יותר: ה"ג אמר רב נחמן תרי מקמי תכא וחד אתכא מצטרפין, חד מקמי תכא ותרי אתכא לא מצטרפי. הואיל ושתי אתכא זוגות, לא מהני ליה צירוף: ודכ"ע. אפי' לרב משרשיא, תרי אתכא וחד בתר תכא לא מצטרפי, משום מעשה דרבה בר נחמני דאצרכינהו תכא לאהדורי[ט] קמיה, בב"מ בהשוכר את הפועלים ה), דאי חד דבתר תכא מצטרף לתרי דתכא, לשקינהו כוס שלישי בתר תכא בלא אהדורי תכא: כל המזוג. אם שתה יין מזוג ואח"כ שתה משקה מזוג אחר, המזוג מצטרף בין לרעה בין לטובה, דכיון דתרווייהו מזוגין ניהו כמין אחד חשיבי ומצטרפי:

איבדור תבלונייכי. יהו מפוזרים תבלין שלכם: פרחיה זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו. ישא הרוח אותו כרכום חדש שאתן אוחזות בידכן לכסף בו: אדחנני ואחננכי לא (א) אתי לגו. כל זמן שחסו עלי מן השמים ואני חסתי על עצמי ואתם חסתם על ביאתי[ד], לא באתי ביניכם: והשתא דאתיתי לגו קרחנני וחננכי. הואיל ובאתי ביניכם יודע אני שנתקררו רחמיכן מעלי, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי: קפיד ארושמא דחביתא. כשמוכרין יין חוקקין פגימות הרבה בחבית למספר האיפות, וקפיד עלייהו רב דימי שלא יניחום בזוגות ויאלו: וד"א. יש פרי אחד שמקפידין בזוגותיו: והא דאמרן לעיל עשרה תמניא כו' אין בהן משום זוגות. ה"מ היכא דליכא כשפים, נשים כשפניות: גם ביה. פגע בו: ה"ג פקע הוא וצווח דקלא. יבש הדקל מכח כשפים: קערות. אם אכל שתי קערות: חנות אין בה משום זוגות. אם שתה בשתי חנויות לא אמרינן כשתי כוסות דמי. לשון אחר, חנות השותה בה זוגות לא קפדי מזיקין עלה, דלאו קביעותא היא, וההוא עובדא דלעיל כשפים שאני: איספרגום. משקין לשתות קודם אכילתו בבוקר: זוגי לחומרא. אם אינו יודע אם שתה זוגות אם לאו, ישתה, דאם שתה זוגות הואיל ודעתו לצרפן מצטרפין לטובה, ואם לא שתה זוגות נמלך הוא ואין מצטרפות לרעה: ואמרי לה זוגי לקולא. שלא ישתה, דכיון דשתי גלי דעתיה דקפיד אזוגות, ואי מעיקרא לאו בזוגות קאי והשתא שתי הוה מצטרפי להו וקפדי להו בהדיה: כל המחובר לו. גבי טומאות קאי דתנן (כלים פכ"ז מ"ג) מפץ[ה] חמשה על חמשה מחללת ששה על ששה, והכי קאמר אם יש מחללת חמשה ואינו מקבל טומאה וטפח מפץ מחובר לו, הואיל וחמור הימנו מצטרף לו ומקבל טומאה, אבל אם מפץ ארבעה וטפח מחללת מחובר לו, הואיל וקל הוא ממנו אין מצטרף לו: ה"ג אמר רב נחמן תרי מקמי תכא וחדא אתכא מצטרפי, חד מקמי תכא ותרתי אתכא לא מצטרפי. הואיל ושתי אתכא זוגות, לא מהני ליה צירוף: ודכו"ע. אפילו רב משרשיא, תרתי אתכא וחד בתר תכא לא מצטרפי: משום מעשה דרבה בר נחמני. דאצרכינהו לאהדורי תכא קמיה, בב"מ בהשוכר את הפועלים (דף פו.): כל המזוג. אם שתה יין מזוג ואחר כך שתה משקה אחר המזוג, מצטרף בין לטובה בין לרעה:

רבינו חננאל

ואסיקנא כל דקפיד קפדי בהדיה. **שני ביצים** שני אגוזים שני קשואים ודבר אחר הלכה למשה מסיני וגזרו רבנן על (ד"א) [כולהו זוגי] משום ד"א שלא נתפרש. **ההוא דגרשה לדביתהו** ואזלא ואנסבא לחנואה שהוא רגיל בעלה קדמאה למשתי גביה ואשקייה זוגות כו'. **קערות וכוסות[י]** אין בהן משום **זוגות** זה הכלל כל שגמרו בידי שמים חיישינן כגון פירות וביצים. גמרו בידי אדם לא חיישינן. **אמר רב יוסף** תרי דשכרא וחד דחמרא (לא) מצטרף [תרי דחמרי וחד דשכרא לא מצטרף]. וסימנך כדתנן כל המחובר לו (הרי הוא כמוהו) [מן החמור ממנו כמון] היין טמא. (קל) [מן הקל] ממנו כמו השכר טהור. **כולי עלמא** תרי אתכא וחד בתר תכא לא מצטרף משום מעשה דרבה בר נחמני ופיר' בפרק השוכר:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [נדה דף סא.], ב) [גירסת הערוך צווא ועיין לעיל ו. בגמרא ובפירש"י שם ד"ה לאו וכו' וע"ע לקמן קיא. ולוו כרעיה ובפירש"י והרשב"ם שם], ג) כלים פרק כז משנה ג, ד) [נדרים נג:], ה) [דף פו.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אדחנני ואחננכי לא אתיתי לגו:

הגהות וציונים

א] [צ"ל **אזלה**] (גליון): ב] בכת"י ובמנורת המאור נוסף **גביה**, היינו שהראשון היה שותה אצל החנווני וכן פי' הר"ח: ג] לספרים דל"ג "אלא אמר רב משרשיא" צ"ל **ודכולי** עלמא, כ"ה בראשונים וכת"י: ד] חסתם **עלי** כצ"ל (בארות המים) וכ"ה ברשב"ם: ה] יש כאן ערבוב לשון בגירסת המשנה שהביאו רש"י ורשב"ם, דשם משנה ב' איתא **העור** חמשה על חמשה **והמפץ** ששה על ששה וכמו שהביאו רש"י סוכה טז ע"א ד"ה אע"פ וצ"ע (גליון): ו] [צ"ע שפירוש ל"א זה ממש כפירוש הראשון] (גליון) עי' ראש משביר ובבניהו (ד"ה תרי) מה שביארו בזה: ז] בכת"י ה"ג צווח **הוא** ופקע **דיקלא**. **הוא מת** והדקל יבש: ח] נמלך **הוא** כצ"ל (בארות המים וכ"ה ברש"י): ט] בכת"י **לאהדורי תכא** קמיה: י] כן הוא בגמרא כת"י "וכוסות" במקום "וככרות":

בְּמַעֲרָבָא לָא קָפְדִי אִזּוּגֵי, בדורות האמוראים האחרונים, אבל בדור התנאים היו מקפידים על זוגות גם במערבא, כיון שבזמנם היתה סכנת הזוגות במלא תוקפה, שהרי בברייתא לעיל (ע"א ו-קט, ב) הזהירו מסכנת הזוגות, ורוב התנאים שחיברו את הברייתות היו בארץ ישראל (פתח עינים [לחיד"א] לעיל קט, ב, ראה עוד דבריו בביאורנו לעיל ע"א ד"ה דרבא).

כָּל דְּקָפֵיד קָפְדִי בַּהֲדֵיהּ וּדְלָא קָפֵיד לָא קָפְדִי בַּהֲדֵיהּ, מי שמקפיד ומדקדק יותר מדי להיזהר מזוגות, מקפידים השדים להזיקו, ומי שלא מקפיד כל כך, אינם מקפידים להזיקו (רשב"ם). וכן לענין ניחוש, אמרו בגמ' (נדרים לב, א) 'כל המנחש לו נחש', ופירושו הוא, שכל העוסק בניחושים, הרי הם רודפים אחריו וניזוק מחמתם, משום ש'כל דקפיד קפדי בהדיה' (רש"י ור"ן שם), וכן אמרו בירושלמי (שבת ו, ט, הובא ביפה עינים כאן) 'כל המנחש סופו לבוא עליו'.

[ולענין עין הרע, יש שדעתם, שגם בזה אומרים 'כל דלא קפיד לא קפדי בהדיה' (אגרות משה אה"ע ג, כו; הגר"י קמנצקי - במחיצת רבינו עמ' רכט; הגרי"ש אלישיב - דביר קדשו במדבר עמ' 418). ויש שכתב, שעל עין הרע לא נאמר כלל זה, וגם מי שלא חושש לזה עלול להינזק (הגר"ח קניבסקי - עין הרע בעין היהדות עמ' 406)].

וּמִיהוּ לְמֵיחַשׁ מִיבָּעֵי, ובזמן הזה אין אנו נזהרים מזוגות, משום שעתה אין המזיקים הללו מצויים בינינו (תוס' יומא עז, ב), לפי שנחלש כוחה של הסטרא אחרא. ובתחילה התבטל הנזק מזוגות בארץ ישראל מפני קדושתה [ולכן אמרו לעיל שבמערבא לא קפדי אזוגי], ואחר כך התבטל גם בבבל אף ששם מצויים יותר מזיקים (בן יהוידע לעיל קט, ב). ואף שמבואר בגמ' להלן שנאמרה בזה הלכה למשה מסיני שיש סכנה בזוגות, מקובל היה לחכמינו שהלכה זו נאמרה על תנאי כל זמן שיהיו חוששים לזוגות, אבל אם לא יחששו לכך, הותר הדבר (תורה לשמה שצג).

- וכן נפסק להלכה, שאין צורך להיזהר מזוגות בזמן הזה (ראה ב"י או"ח קע, ד ובפמ"ג שם משב"ז ה, שעה"צ שם, כד, ערוך השולחן יו"ד קטז, יז). אך יש שהקפיד שלא לאכול זוגות מביצים אגוזים וקישואים, כיון שזו הלכה למשה מסיני כמבואר בגמ' להלן, ולכן השאיר קצת מהשני (הנהגת החזו"א בשם הגר"ח קניבסקי, הובאה בספר שמירת הגוף והנפש כח א בהע', ובספר לבנימין אמר עמ' עז).

שְׁתֵּי בֵיצִים וּשְׁתֵּי אֱגוֹזִין שְׁתֵּי קִישׁוּאִין וְדָבָר אַחֵר הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, שהאוכלם ניזוק מהמזיקים (רשב"ם). ואין הכוונה כפשוטו שזו הלכה למשה מסיני, כי אם כן איך אמרו 'ודלא קפיד לא קפדי בהדיה', הרי חובה להקפיד על כך, אלא הכוונה היא שסכנת הזוגות היא דבר ברור וחזק כמו הלכה למשה מסיני (תפארת ישראל יומא ב יכין יב, וראה ביאורנו לעיל ד"ה וכן). ויש שכתב, שזו אכן הלכה למשה מסיני, ובאה הגמ' להודיענו בזה את חומרת האיסור שהוא הלכה למשה מסיני (הערוך ערך שבב), ומכל מקום מקובל היה לחכמינו שהלכה זו נאמרה על תנאי כל זמן שיהיו חוששים לזוגות, אבל אם לא יחששו לכך, הותר הדבר (תורה לשמה שצג).

ויש שביאר, שההלכה למשה מסיני באה לומר שמותר לחשוש לזוגות ואין בזה משום דרכי האמורי (תורה לשמה שם, וראה עוד בביאורנו לעיל בסמוך).

חָוָה קָא עָבְדָא לֵיהּ כְּשָׁפִים, ששנאה אותו מחמת שגירשה (חי' המאירי).

כָּל שֶׁגְּמָרוֹ בִּידֵי אָדָם אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, וכיכרות נחשבות 'גמרו בידי אדם', לפי שבתחילה כשהן חיטים אינן ראויות לאכילה עד שיעשה מהן האדם פת. אבל בשתיית כוסות יין יש משום זוגות כמבואר בכל הסוגיא, כי אף שהיין הוא מעשה ידי אדם, מכל מקום הענבים עצמם ראויים לאכילה כמות שהם, וגם המיץ כנוס כבר מתחילה בתוכם, ועל כן נחשב גמרו בידי שמים (תוס' רי"ד). ויש שכתב, שרק על מאכלים נאמר כלל זה, אבל במשקים יש משום זוגות אף ב'גמרו בידי אדם', ולכן חששו לזוגות בשתיית כוסות (ערוך השולחן יו"ד קטז, יז, ראה לשון הגמ' להלן 'במילי מיני דמיכל').

ויש שביאר, שמה שאין בגמרו בידי אדם משום זוגות, הוא רק לענין דברים שהם עצמם זוגות, כמו שתי ביצים וכדו', אבל דברים שחשש הזוגות בהם הוא לא מצד עצם הדבר אלא מצד עשיית אותו מעשה פעמיים, כמו שאמרו לעיל (קט, ב) 'ולא יקנח תרי', בהם עדיין יש חשש זוגות בעשיית המעשה פעמיים, ולפיכך, אף שאין חשש זוגות בכוסות מצד שהם בעצמם שני כוסות, כיון שלזה מועיל 'גמרו בידי אדם', מכל מקום יש בזה חשש זוגות מצד המעשה ששותה פעמיים (חזו"א או"ח קכד על דף זה). לא כן בשתי כיכרות ובשתי קערות, אין כאן שני מעשים, שבשתי כיכרות הכל הוא מעשה של אכילה אחת שאין כאן הפרדה בשני כלים, וגם בשתי קערות, כיון שאין אוכלים ישירות מהקערה עצמה רק באמצעות כף וכדו', אין הכלי מפרידם לשני מעשים אלא נחשב הכל כמעשה אחד, ולכן כיון שהחשש בהם הוא רק מצד שיש כאן שני דברים בעצם, מועיל מה שגמרו בידי אדם כדי שלא יהיה בזה משום זוגות (חזו"א שם, ע"פ חי' מרן הגר"ח קניבסקי כאן הע' עח).

תְּרֵי קָמָא תַּכָּא וְחַד אַתַּכָּא מִצְטָרְפִי חַד מִקָּמֵי תַּכָּא וּתְרֵי אַתַּכָּא לָא מִצְטָרְפִין, שהיין ששותה בתוך הסעודה חשוב יותר מהיין ששותה לפני הסעודה, ולכן היין שבתוך הסעודה בכוחו להצטרף עם זוגות ששתה לפני הסעודה, אבל היין שלפני הסעודה אין בכוחו להצטרף עם זוגות שישתה בתוך הסעודה [וכסברת הגמ' לעיל לענין שכר ויין] (דבר שמואל, אך העיר שבתוס' ברכות מב, ב מבואר, שהיין שלפני הסעודה שבא לגרור תאוות המאכל, חשוב מהיין שבתוך הסעודה שבא לשרות המאכל במעיו).

דְּכוּלֵּי עָלְמָא תְּרֵי אַתַּכָּא וְחַד לְבָתַר תַּכָּא לֹא מִצְטָרְפִי, כיון שהיין שלאחר הסעודה אין לו שייכות ליין שבתוך הסעודה, והרי זה כנמלך לשתות שאינו מצטרף לזוגות, מה שאין כן היין שלפני הסעודה בא לפתוח את בני המעיים ואת תיאבון האדם, ולכן יש לו שייכות ליין שבתוך הסעודה (דבר שמואל, ע"פ רא"ש י, כד).

לֹא אֲמָרָן אֶלָּא חֲמִימֵי לְגוֹ קָרִירֵי וּקְרִירֵי לְגוֹ חֲמִימֵי, שדוקא באופן זה סובר רבי יוחנן שמצטרף לזוגות, משום שעירוב מים חמים וקרים נחשב לדעתו כמזיגה, ואילו שמואל סובר שאפילו באופן זה אינו נחשב מזיגה, כיון שמים חמים ומים קרים הם אותו מין ושניהם נקראים מים (רשב"ם). וביאור מחלוקתם הוא, שלדעת רבי יוחנן מים חמים שהיד סולדת בהם השתנו ובטלו מתורת מים, ולכן נחשב כמערב שני מיני משקה, ואילו לדעת שמואל גם מים חמים יש להם תורת מים (אתוון דאורייתא קונטרס אחרון הוספה לכלל ד, ע"פ מחלוקת בגמ' חולין קה, א).

אַרְבָּעָה דְּבָרִים הָעוֹשֶׂה אוֹתָן דָּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּמִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ, משום שעל ידי עשיית הדברים הללו, רוח רעה שורה עליו ומזיקתו (רש"י ורשב"ם). ■ להלכה, דברים אלו לא הובאו ברי"ף וברמב"ם ובטור ובשו"ע, אך יש שהביאו זאת להלכה (ראה אליה רבה ג, י, פרי חדש יו"ד קטז, ט, שו"ע הרב חו"מ שמירת הגוף והנפש סי' ט).

ויש שכתבו, שהטעם שהרבה לא נהגו להיזהר בכל הדברים שנאסרו בגמ' משום שדים ורוחות, כי כיון שאינם מצויים בזמננו, אומרים בזה 'שומר פתאים ה'' (שם אריה יו"ד כז, ודמשק אליעזר [לגרא"צ פרלמוטר] יו"ד מד, ע"פ תוס' יומא עז, ב, יש"ש חולין ח, יב ותרומת הדשן ריא, וראה בביאורנו לעיל קי, ב ד"ה ומיהו, לענין זוגות). אך יש שתמה שאם כן מדוע יש דברים שחששו להם משום סכנה כזו גם בזמננו, ולכן דעתו ששומר נפשו ירחק מכל אלו (שם אריה שם, וראה גם דמשק אליעזר שם, שגם בזמננו אשרי מי שנזהר בזה). ויש שביאר בזה, שבכל העניינים הסגוליים המוזכרים בגמ', אין מקפידים עליהם כשאין על כך קבלה ומנהג (בירור הלכה ד יו"ד קטז, בשם החזו"א), כיון שמבואר בגמ' להלן (קיב, ב) שאביי גירש את כל המזיקים, ועל כן אין להקפיד אלא על דברים שהעולם חושש להם (הגר"ח קניבסקי בשם החזו"א - שמירת הגוף והנפש סי' מב הע' ה וארחות רבנו מהדו"ח ד עמ' מו, וראה להלן ד"ה שלשה).

וְהַשּׁוֹתֶה מַיִם שְׁאוּלִין, ודוקא כששותה אותם כפי שהם ללא בישול, אך אם בישלם כבר אין בהם סכנה, כיון שהשתנו. וכמו כן אם עירבם במים או במשקה אחר, בטלים הם ברוב (דרכי תשובה יו"ד קטז, ע, בשם מילי דחסידותא [לבעל הא"א מבוטשאטש]).

שְׁלֹשָׁה אֵין מְמַצְּעִין וְלֹא מִתְמַצְּעִין וְאִלּוּ הֵן הַכָּלֵב וְהַדֶּקֶל וְהָאִשָּׁה - לא יעבור אחד מהם בין שני אנשים, ולא יעבור איש אחד בין שנים מהם (רשב"ם). שיש בכל אלו חשש שינזק מחמת רוח רעה (ראה רשב"ם ד"ה ארבעה), או כישוף (ראה תוס' ד"ה אם, ומהרש"א), או עין רעה (ראה מצפה איתן כאן בשם זוהר חדש רות לו, ב). ועוד אמרו בגמ' (הוריות יג, ב), שהעובר בין שתי נשים ואשה העוברת בין שני אנשים, גורם לכך שיתקשה בלימודו.

ודין זה שאין ממצעין, נאמר דוקא כשהולך בדרך או ברחוב, אבל בבית אין בכך חשש סכנה (תשובת הצפנת פענח בשלמת יוסף ח, ג, וראה שם שמכל מקום קשה ללימודו; שלמת חיים תתס, וראה שם ב-תתסא מה שכתב עוד). וגם כשהולך ברחוב, אין סכנה אלא כשעובר בין שתי נשים עומדות או כשאשה עוברת בין שני אנשים עומדים, שבזה הוא שנחשב מיצוע, כיון שהעומדים קבועים במקום אחד, אבל כשכולם הולכים אין חשש, לפי שאין זה נחשב מיצוע, אלא אם כן הולכים שלשתם בצוותא (שם תתנ-תתנד). וכן אם כולם עומדים אין חשש (הערות הגרי"ש אלישיב). ויש שכתב, שהלשון 'אין ממצעין' משמע בכל אופן בין בהליכה ובין בעמידה ובין בישיבה של איש בין נשים שעוברות מהצדדים, או להיפך (הגר"ח קניבסקי שאלת רב א עז-עח, וראה מנחת יצחק י, סח, ב שהעיר, שלשון רש"י ורשב"ם הוא 'לא יעבור', ונשאר בספק).

וכמו כן, כל החשש הוא כשאין בין הנשים ארבע אמות, אבל אם יש ביניהן ארבע אמות, אין חשש (בן איש חי שנה שנה ב פר' פנחס יז, שלמת חיים תתנט). והוא הדין אם אינן עומדות זו כנגד זו, אלא באלכסון (בן איש חי שם), או אם כל אחת פניה לכיוון אחר (שלמת חיים שם; חוט שני אה"ע עמ' ע).

וממה שנאמר בגמ' 'אשה', יש שדעתו, שהחשש הוא דוקא בין שתי נשים ולא בין שתי נערות, כיון שבכל הענינים הסגוליים שנאמרו בחז"ל אין להקפיד אלא כפי מה שנאמר בלשונם, והם אמרו 'נשים' (לב אליהו א עמ' 57, בשם הגרש"ז מקלם). ויש שחלקו, שהחשש הוא גם כשעובר בין שתי נערות שאינן נשואות, משהגיע זמנן לראות (שלמת חיים תתנה-תתנו). אבל בקטנות אין חשש (חוט שני שם עמ' סט). ויש שכתב, שגם בקטנות יש חשש מגיל שלש שראויה לביאה (הערות הגרי"ש אלישיב, ובשאלת רב ב עמ' שצב).

■ להלכה, אף שדין זה לא הובא ברי"ף וברמב"ם ובטור ובשו"ע, פשוט שהוא נוהג להלכה (שלמת חיים תתסד), והובא באחרונים (אליה רבה ג, י, הגהות רעק"א או"ח קנו, א, שו"ע הרב חו"מ שמירת הגוף והנפש סי' ט), ויש שהקפידו מאד בזה (החזו"א, הובא בטעמא דקרא [לגר"ח קניבסקי] אות כט; הקהלות יעקב, הובא בארחות רבנו מהדו"ח ד עמ' קמא). ויש שכתב, שאם הוא בדרך הילוכו ואינו מתכוין לעבור ביניהן, אין לחשוש, כי 'שומר פתאים ה'', ובפרט בימינו שהערים גדולות ואי אפשר להיזהר בכך (תו יהושע ב יב, ה). ויש שדעתם, שכיון שאין איסור בכל הדברים הללו מצד הדין, אלא רק מצד זהירות מסכנה סגולית, לא אומרים בזה 'חמירא סכנתא מאיסורא', ועל כן יש לסמוך על הקולות שהקילו הפוסקים, ואם אי אפשר בענין אחר מותר לעבור (הגרש"ז אויערבך, הובא להלן בסמוך, הגרי"ש אלישיב – שאלת רב שם, וראה עוד בביאורנו לעיל ד"ה ארבעה, ולהלן ד"ה אם).

וגם כשאחת הנשים היא אשתו, קיים החשש (הגר"ח קניבסקי בשם החזו"א – שמירת הגוף והנפש סי' קיא, י בהע'). והוא הדין בשאר בני ביתו (חוט שני אה"ע עמ' סט).

ולעבור בין שתי נשים על ידי אחיזת חפץ בידו, יש שכתבו, שמועיל (תו יהושע שם, זכרון טוב ג, כח). ויש שכתב, שכל אלו הדברים אין בהם איסור מצד הדין אלא רק משום זהירות, ולכן די באחיזת חפץ של מצוה, ובשעת הדחק די באחיזת חפץ כלשהו (הגרש"ז אויערבך, הליכות שלמה תפלה ב הע' 103). ויש שכתב, שאינו מועיל, שאם לא כן היתה הגמ' מביאה עיצה זו (שלמת חיים תתסב). ויש שכתב, שמועיל דוקא במחיצה שהיא ברוחב ארבעה טפחים ובגובה עשרה טפחים (הגר"ח קניבסקי בשם החזו"א – שמירת הגוף והנפש שם, יב בהע'), או ברוב מחיצה (חוט שני שם עמ' ע).

וְאִי מְמַצְּעִין מַאי תַּקָּנְתֵּיהּ וְכוּ', ודוקא בדיעבד לאחר שכבר אירע לו כך, אך אין לו לאדם למצע ולהתמצע לכתחילה ביניהם על דעת שיאמר פסוקים אלו (חוט שני אה"ע עמ' ע, וראה תוס' לעיל קי, א בתי' שלישי). ויש שכתב, שיש מקום ללמד זכות על מי שמסתמך לכתחילה לעבור ולתקן זאת על ידי אמירת הפסוקים (שלמת חיים תתסה).

■ המשך במילואים עמ' 157

חוץ מן המים ור' יוחנן אמר אפילו מים אמר רב פפא לא אמרן אלא חמימי לגו קרירי וקרירי לגו חמימי אבל חמימי לגו חמימי וקרירי לגו קרירי לא. אמר ריש לקיש ארבעה דברים העושה אותן [א] דמו בראשו ומתחייב בנפשו אלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולין והעובר על מים שפוכין ואפילו שפכתו אשתו בפניו הנפנה בין דקל לכותל לא אמרן אלא דלית ליה ארבע אמות אבל אית ליה ארבע אמות לית לן בה וכי לית ליה ארבע אמות לא אמרן אלא דליכא דירכא אחרינא אבל איכא דירכא אחרינא לית לן בה והעובר בין שני דקלים לא אמרן אלא דלא פסקינהו רשות הרבים אבל פסקינהו רשות הרבים לית לן בה השותה מים שאולין לא אמרן אלא דשיילינהו קטן אבל גדול לית לן בה ואפילו שיילינהו קטן נמי לא אמרן אלא בשדה דלא שכיחי אבל בעיר דשכיחי לית לן בה ואפילו בשדה נמי לא אמרן אלא מיא אבל חמרא ושיכרא לית לן בה והעובר על מים שפוכין לא אמרן אלא דלא אפסקינהו בעפרא ולא תף בהו רוקא אבל אפסקינהו (א) או תף בהו רוקא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא עבר עלייהו שימשא ולא עבר עלייהו שיתין [ב] ניגרי אבל עבר עלייהו שימשא ועבר עלייהו שיתין ניגרי לית לן בה ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא ולא סיים מסני אבל רכיב חמרא וסיים מסני לית לן בה וה"מ היכא דליכא למיחש לכשפים אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים אע"ג דאיכא כל הני חיישינן (ב) וההוא [א] גברא דרכיב חמרא וסיים מסני וגמוד מסאניה וצוו כרעיה. ת"ר שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין ואלו הן הכלב והדקל והאשה וי"א אף החזיר וי"א אף הנחש ואי ממצעין מאי תקנתיה אמר רב פפא נפתח [א] באל ונפסיק באל א"נ נפתח [ב] בלא ונפסיק בלא הני בי תרי דמצעא להו אשה נדה אם תחלת נדתה היא הורגת א' מהן אם סוף נדתה היא מריבה עושה בינידן מאי תקנתיה נפתח באל ונפסיק באל הני תרי נשי דיתבן בפרשת דרכים חדא בהאי גיסא דשבילא וחדא באידך גיסא ומכוונן אפייהו להדדי ודאי בכשפים עסיקן מאי תקנתיה אי איכא דירכא אחרינא ליזיל בה ואי ליכא דירכא אחרינא אי איכא איניש אחרינא בהדיה נינקטו לידייהו בהדי הדדי וניחלפו ואי ליכא איניש אחרינא נימא הכי אגרת אזלת אסיא בלוסיא מתקטלא בחיק[ב] קבל. האי מאן [ג] דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים אי איהי קדמה ומשמשה אחדא לה לדידה רוח זנונים מאי תקנתיה לימא הכי [ג] שופך בוז על נדיבים ויתעם בתוהו לא דרך[ג]. א"ר יצחק מאי דכתיב [ד] גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי זה הישן בצל דקל יחידי ובצל לבנה ובצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפיל טולא דחבריה עילויה אבל נפל טולא דחבריה עילויה לית לן בה אלא הא דתניא הישן בצל דקל יחידי בחצר והישן בצל לבנה דמו בראשו היכי דמי אי לימא דלא נפל טולא דחבריה עילויה אפילו בשדה נמי אלא לאו שמע מינה בחצר אף על גב דנפיל טולא דחבריה עילויה שמע מינה ובצילה של לבנה לא אמרן אלא במערבה אבל במדינחתא לית לן בה.

האי

אם תחלת נדה היא הורגת. יש

תוספות

נפתח באל. פי' רשב"ם אל מוציאם ממצרים ונפתח בלא לא איש אל ויכזב. ואע"ג [ב] דאסור להתרפאות בדברי תורה להגן שרי והא דאמרי' בפ' במה אשה (שבת דף סז.) לאישתא למירתא ליסקול סכינא וכו' ולימא ויאמר משה אסורה נא ואראה וגו' משום סכנה שרי. **ור"ח פי'** נפתח באל לימא הכי אל אלהים ה' הצילנו מכל רע ומכל נזק אשר בידך כח וגבורה כי אתה אל ונפתח בלא לא תטשני אלהי ולא תעזבני שמרני כאישון בת עין טרם אקרא תענני ואל תאמר לא:

אם תחלת נדה היא הורגת. יש מפרש אם עושה להן כישוף: ואזיל

רש"י

חוץ ממים. מזוגים, כגון קרירי בחמימי וחמימי בקרירי, דמיא לא מזיגא היא, ואם היה שותה בתחלה יין אין אלו מצטרפות לו: **ולא אמרן.** (ג) מים מזוגין אין מצטרפין ליין מזוג: **ארבעה דברים.** כולן משום רוח רעה: **אלא דלא הוי ארבע אמות.** דלא שביק רווחא [לשידא] לעבור בין דקל לכותל, משום הכי מזקא ליה: **אלא דליכא דירכא אחרינא.** שתהא שידא יכולה להלך בו, דעכשיו זה בא בגבולה והפסיד דרכה, ואהכי מזקא ליה: **ולא אמרן.** דרוח רעה שורה על המים אלא בעיר המקום צר הן שואלין ושורה עליהן. לישנא אחרינא [ד] דשרי עלייהו אלא בשדה דלא שכיחי מיא, דמסרה נפשה לאזוקא: **דלא אפסקינהו בעפרא.** שלא פיזר עליהן עפר: **גמוד מסאני.** נתכווץ המנעלין: **וצוו כרעיה.** ויבשו רגליו: **אין ממצעין.** לא יעברו בין שני אנשים: **ואין מתמצעין.** לא יעבור איש אחד בין שני כלבים בין שתי נשים בין שתי דקלים: **נפתח באל ונסיים באל.** אל מוציאם ממצרים (במדבר כג) כי לא נחש ביעקב וגו' עד מה פעל אל: **נפתח בלא ונסיים בלא.** לא איש אל עד לא יקימנה (שם): **הורגת אחד מהן.** שמזקתן במה שעברה ביניהן: **אגרא אזלת אוסייא בלוסייא.** אותן שדים שאתם מתעסקות בהן: **מתקטלי בחיק קבל.** כבר הן הרוגים בחילים: **חיק קבל.** אר"ק בליסטר"א [ס], כמו ומחי קבלו יתן [בחומותיך] (בחרבותיו) (יחזקאל כו) [ה], מפי המורה [א] הגמרא והמקרא אשר שמע מפי רבו: **דקל יחידי.** שאין דקל אחר סמוך לו, אבל כשיש דקל אחר מסתלקת השידא לדקל האחר ואינה מזיקתו: **בחצר.** שהמקום צר ואין לה דרך לנטות ימין ושמאל ושורה עליו ומזיקתו:

רשב"ם

חוץ. מקרירי בחמימי וחמימי בקרירי, דהא לא מזיגא היא, דמין במין [ו] ניניהו מה לי קרירי ומה לי חמימי מ"מ מין א' הוא ושם א' הוא, ואם שתה בתחל' יין מזוג אין אלו מצטרפות לו: **אמר רב פפא לא אמרן כו'.** אדר' יוחנן קאי דאמר אפילו מים, ובא רב פפא לפרש לא אמרן דמצטרפין אלא קרירי בחמימי וחמימי בקרירי, דהשיא חשיב ר' יוחנן מזוג, אבל חמימי לגו חמימי וקרירי לגו קרירי לכולי עלמא לא מיקרי מזוג ולא מצטרפי: **ארבעה דברים כו'.** משום רוח רעה, ולקמן מפרש להו חדא חדא: **אלא דלא הוי ארבע אמות.** דלא שבק רווחא לשידא לעבור בין דקל לכותל, משום הכי מזקא ליה: **אלא דליכא דירכא אחרינא.** שתהא יכולה שידא להלך בו, דעכשיו בא זה בגבולה והפסידה את דרכה, ואהכי מזקא ליה: **אבל פסקתינהו.** דשכיחי רבים, לית ליה רשות להזיק, שאין לו לגזול את הרבים: **ולא אמרן.** דשורה על המים אלא בשדה דלא שכיחי מיא, ומסרה נפשה לשתות: **דלא אפסקינהו בעפרא.** שלא פיזר עליהן עפר: **גמוד מסאני.** נתכווצו המנעלים: **וצוו כרעיה.** יבשו רגליו: **לא ממצעין.** לא יעברו בין [שני] אנשים: **ולא מתמצעין.** ולא יעבור איש אחד בין שני כלבים בין שתי נשים בין שני דקלים: **נפתח באל ונסיים באל.** אל מוציאם ממצרים וגו' כי לא נחש ביעקב וגו' עד מה פעל אל[א]: **נפתח בלא ומסיים בלא.** לא איש אל ויכזב וגו' עד ולא יקימנה[ב]: **הורגת אחד מהן.** שמזיקתן במה שעברה ביניהן: **אגרת אזלא אוסיא בלוסיא.** אותן שדים שאתן עוסקות בהן בכשפים: **מתקטלין בחיק קבל.** כבר הרוגים הן בחלים, כמו ומחי קבלו[ה], כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום זצ"ל: **אגרת.** היא אגרת בת מחלת[ד], שם שידא: **דקל יחידי.** שאין דקל אחר סמוך לו: **בצלה של לבנה.** אי נמי ההולך בלילה כשהלבנה זורחת והוא הולך בצל הכתלים, שדרך השדים להלוך בלילה, ובזמן שהלבנה זורחת מתייראין לילך במקום האור והולכין במקום הצל: **טולא דחבריה.** אם יש דקל אחר סמוך לו מסתלקת השידא לדקל אחר ואינו מזיקתו: **בחצר.** שהמקום צר שאין לה דרך לנטות ימין ושמאל, ושורה עליו ומזיקתו: **ובצלה של לבנה לא אמרן אלא במערבה.** היינו בסוף החודש שהלבנה זורחת במזרח, ואם שוכב אצל כותל לצד המערב הוי הצל במערב: **אבל במדינחא.** היינו תחלת החדש שהלבנה זורחת במערב ועושה צל במזרח, כגון ששוכב אצל כותל מצד המזרח:

דמפני

רבינו חננאל

אמר ר' יוחנן כל המזוג מצטרף ואפי' מים והנ"מ חמימי לגו קרירי או קרירי לגו חמימי: **ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו** הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין ב' דקלים והעובר על מים שפוכין ואפי' שפכתן בתו והשותה מים שאולין ולא אמרן אלא דשיילינהו קטן בדברא [אבל שיילינהו גדול] או קטן במתא או חמרא ושכרא לית לן בה. **תרי דפסקינהו נדה** אם תחלת נדה היא הורגת אחד מהן ואם סוף נדה היא עושה מריבה ביניהם. **מאי תקנתיה** נפתח באל ונסיים באל [וי"א נפתח בלא ונסיים בלא]. יש מי שאומר יפתח פסוק באל ויסיים באל כגון (במדבר כ"ג כ"ב) אל מוציאם ממצרים עד מה פעל אל [ונפתח בלא כגון לא איש אל וגו']. **ויש מי שאומר** דלא אלא יפתח אל ה' הצילני מכל רע ומכל נזק וחלי ובידך כח וגבורה כי אתה אל. וכן יפתח ויאמר לא תטשני אלהי ולא תעזבני שמרני כאישון בת עין מלא שאלותי ותן לי בקשותי טרם אקראך תענני ואל תאמר לא. **מאן דפגע בנדה** כי סלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחד ליה רוח זנונים אי איהי קדמה ומשמשה אחדא לדידה רוח זנונים מאי תקנתיה נימא הכי שופך בוז על נדיבים וגו'.

תורה אור השלם

א) אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ: כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל: [במדבר כג, כב-כג ועי' תוס']

ב) לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: [במדבר כג, יט ועי' תוס']

ג) שֹׁפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ: [תהלים קז, מ] שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה: [איוב יב, כא ע' הגהות וציונים]

ד) גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא אִירָא רָע כִּי אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: [תהלים כג, ד]

ה) וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו: [יחזקאל כו, ט]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עיין בפירש"י נדה יז. ד"ה דמו מובא בליקוטי רש"י], ב) עיין לקמן קיג. וברשב"ם ד"ה לא תשוור ניגרא, דניגרא היינו פסיעות עי' שם, ג) [עיין תוספות בבא מציעא פד. ד"ה יתיב אשערי טבילה] ובתוס' לעיל קי. ד"ה האי, ד) לקמן קיב ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אבל אפסקינהו בעפרא או תף: (ב) שם דההוא גברא דרכיב: (ג) רש"י ד"ה ולא אמרן דמים מזוגין מצטרפין כצ"ל ותיבת אין נמחק:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה נפתח כו'. ואף על גב דאסור להתרפאות בד"ת. שבועות טו ע"ב:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] כל מקום שמזכיר רש"י המורה הוא רבו של רש"י כן מוכח בלשון רש"י בד"ה חיק קבל וכו' ובלשון הרשב"ם שם בד"ה מתקטלין וכו' ומשם נלמוד נמי דרבו דרבו של רש"י היה רבינו גרשום:

הגהות וציונים

א] [צ"ל כההוא] (גליון): ב] בחיק קבל כצ"ל (רש"ש) ע"ש: ג] [עיין ש"ך יורה דעה סוף סימן קצ"ח] (גליון), וז"ל, בעל תולדות אהרן ציין על מקרא דשופך בוז על נדיבים **ומזיח אפיקים רפה** [איוב יב, כא] ועל מקרא דתהלים לא ציין (וכ"ה נוסח הגמ' בכמה כת"י במקום "ויתעם בתוהו לא דרך"), ובילקו"ש מייתי ש"ס זה בתהלים וגם באיוב, ונראה שלא היה גירסתם בש"ס אלא שופך בוז על נדיבים וגו', הלכך נמרינהו לתרווייהו: ד] לישנא אחרינא **לא אמרן** דשרי כצ"ל (מלא הרועים): ס] קשת בליסטרה: ו] בדפו"ר **דמים במים** נינהו:

ליקוטי רש"י

דמו בראשו. נענש על עצמו ומותת דמו נדרשת ממנו לאמר מיתתו ורואיה לדבר ודמו בראשו למרגלים (יהושע ב) מוטת דמו יהא מוטל בראשו. ומתחייב בנפשו. כלומר הוא גורם לעצמו [נדה יז.]

רבינו חננאל

הני תלת מילי יהבי ערבונא בנהורא מאן דסריק יבש ומאן דשתי טיף טיף ומאן דסאים מסאניה כי רטיבתא כרעיה. **תלא** לחמא קשי לעניותא. **דאכיל** תחלי ולא משי ידיה מפחד לתלתין יומין.

תורה אור השלם

א) מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר: [דברים לב, כד]

ב) מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: [תהלים צא, ו]

ליקוטי רש"י

בר קשא. ממונה למלך וישראל היה [שבת קי.]. מושל העיר [רשב"ם ב"ב קי:]. **טיהרא.** להריס פלגא דיומא [יומא טו.]. **פארי.** סובין [ב"ב צד:]. **נשורא.** פירורי אוכלין [חולין קה:].

גמרא

האי מאן דמפני אגירדא דדיקלא אחדא ליה לדידיה רוח פלגא והאי מאן דמצלי רישיה אגירדא דדיקלא אחדא ליה רוח צרדא האי מאן דפסע אדיקלא אי מיקטל קטיל אי איעקר מיעקר ומיית (א) הנ"מ דלא מנח כרעיה עילויה אבל מנח כרעיה עילויה לית לן בה. חמשה[א] טולי הוי טולא דדיקלא יחידא טולא [א] דכנדא טולא דפרחא טולא דזרדתא [א] איכא דאמרי אף טולא דארבא וטולא דערבתא כללא דמילתא כל דנפיש ענפיה קשי טוליה וכל דקשי סילויה קשי טולי' לבר מכרו משא אע"ג דקשי סילויה לא קשי טוליה דאמרה לה שידא לברה פירחי נפשיך מכרו משא דאיהו הוא דקטיל לאבוך וקטיל לדידיה[ב] אמר רב אשי חזינא לרב כהנא דפריש מכולהו טולי. בי פרחי רוחי דבי זרדתא שידא דבי איגרי רישפי למאי נפקא מינה לקמיעא דבי פרחי בריה שאין לה עינים למאי נפקא מינה לגזוזי לה זימנא חדא הוה אזיל צורבא מרבנן לאפנויי לבי פרחי שמע דקא אתא עילויה וגזי לה כי אזלא חבקיה לדיקלא צווח דיקלא ופקעה היא [ב] פרחא דבי זרדתא שידי הא זרדתא דסמיכה למתא לא פחתא משיתין שידי למאי נפקא מינה למיכתב לה קמיעא. [ג] ההוא בר קשא דמתא דאזיל וקאי גבי זרדתא דהוה סמיך למתא עלו ביה שיתין שידי ואיסתכן אתא להלוא מרבנן דלא ידע דזרדתא דשיתין שידי היא כתב לה קמיע לחדא שידא שמע דתלו חינגא בגויה וקא משרו הכי סודריה דמר כי צורבא מרבנן בדיקנא ביה במר דלא ידע ברוך אתא ההוא מרבנן דידע דזרדתא שיתין שידי הוה כתב לה קמיעא דשיתין שידי שמע דקא אמרו פנו מנייכו מהכא. [א] קטב מרירי תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד מבתר טיהרא דמקמי טיהרא קטב מרירי שמו ומיחזי בי כדא דכמכא והדר ביה בחשא דבתר טיהרא [ב] קטב ישוד צהרים שמו ומיחזי בי קרנא דעיזא והדר ביה כנפיא אביי הוה שקיל ואזיל רב פפא מימיניה ורב הונא בריה דרב יהושע משמאליה חזייה להוא קטב מרירי דקא אתי לאפיה דשמאליה אהדרא לרב פפא לשמאליה ולרב הונא בריה דרב יהושע לימיניה אמר ליה רב פפא אנא מאי שנא דלא חשש לי אמר ליה את שעתא קיימת לך מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי ומשתכחי בטולי דחצבא דלא חצב גרמידא ובטולי דצפרא ופניא דלא הוי גרמידא ועיקר בטולי דבית הכסא. אמר רב יוסף הני תלת מילי יהיב ארבונא לנהורא (ג) מן דסריק רישיה יבש ומן דשתי טיף טיף ומן דסיים מסני אדמייתניה כרעא תלאי בביתא קשי לעניותא כדאמרי אינשי תלא סילתא תלא מזוניה ולא אמרן אלא ריפתא אבל בישרא וכוורי לית לן בה אורחיה היא פארי בביתא קשי לעניותא [ד] נשורא בביתא קשי לעניותא בלילי שבתות ובלילי רביעיות שרו מזיקין עילויה איסרא דמזוני נקיד שמיה איסרא דעניותא נבל שמיה צעא אפומא דחצבא קשי לעניותא מאן דשתי מיא בצעי קשי לברוקתי דאכיל תחלי ולא משי ידיה מפחיד תלתין יומין

תוספות

ואזיל רב פפא מימיניה. מלדד אילדודי הוה דאמרי' בפרק הממונה (יומא דף לז.) המהלך לימין רבו הרי זה בור:

תליא בביתא קשי לעניותא. **מכאן קשה לרש"י** דפירש בפרק קמא דחגיגה (דף ה.) היינו דאמרי אינשי זוזי לתליתא שכיחא לעללא לא שכיח ופי' לתליתא לקנות פת לצורך היום שתולין בסל ואין דרך לתלותו בסל דהא אמרינן הכא דקשי לעניותא. **ור"ת מפרש שם** לתליתא כשדוחקין אותו לפרוע מולא לווין אבל לקנות תבואה לאכול אינו מולא לווין[י]:

רשב"ם

האי מאן דמפני אגירדא דדיקלא (ג): אי מיקטל קטיל. אם נקצץ האילן נהרג האיש, ואם נעקר האילן האיש מת: ה"ג הני מילי היכא דלא מנח כרעיה עילויה כו': (ד) האי מאן דמפני אגירדא דדיקלא אחדא ליה רוח פלגא. פלשדיי"ן[ג] בלע"ז: צרדא. כאב אלי הראש: חמשה טולי הוו. שרות רעה שורה תחתיהם: טולא דכנדא. שם האילן: טולא דפרחא. צלף, קרפיי"ף[ד] בלע"ז: זרדתא. שונדכיי"ר[ה]: טולא דארבא. ספינה: טולא דערבתא. צל אילן ערבה: דקשה סילויה. עלו: דבי פרחא רוחי. כך הוא שמם: דבי זרדתא. שדים שמן: דבי איגרי. המלויין בגגות, רשפי שמם: ונפקא מינה. לכתוב קמיעא בשם אילן[י], כגון אם הוזק תחת בי פרחא יכתוב לו קמיעא בשם רוחי: למאי נפקא מינה לגזויי לה. לברוח מפניה, לפי שאין לה עינים ואינה רודפתו: גזייה. ברח מפניה: כי אזלא נפקא אדיקלא. כשהלכה אחריו נתקלה ונפלה על עיקר אילן: ה"ג פקעה היא וצווח דיקלא. יבש הדקל: בר קשא. שומר העיר: ה"ג סודרא דמר דומה כי צורבא מרבנן: בדקנוה למר לא ידע ליה למימר ברוך. שאינו יודע לברך על הסודר[ז] ברוך עוטר ישראל: בחשא. כף הקדירה: והדר בבדא דכמכא. מתגלגל בתוך כד של כותח: ומשתכח בטולא דחצבא. חצב שתיאס יהושע בו לישראל את הארץ[ח]: דלא חצב גרמידא. שלא גדל אמה: ארבונא. עירון: אדמתנא כרעיה. בעוד שרגליו לחים ממי הרחיצה: תליא בביתא. התולה פתו באויר בתוך סל אחד: תלא לסילתיה. לסלו ופת בתוכו: נישוורא. פירורין: איסרא דמזוני. מלאך הממונה לזמן מזונות: נקוד שמיה. לשון נקידו כמו מנקד אלירו[י], לפיכך אינו רוצה שיהו פרורים נשלכים לידרס ברגל: איסרא דעניותא נבל שמיה. (ה) ושמא נכנס לבית שהוא רואה שאין נוהגים מנהג נקיות בפת: לברוקתי. כליון עינים: מפחד. ואינו יודע למה:

דמסוכר

רשב"ם

דמפני אגירדא דדיקלא. דקל קצוץ: רוח פלגא. מוורשי"ן[ז] בלע"ז: צרדא. כאב אלי הראש: אי מקטל קטיל. אם נקצץ האילן נהרג האיש, ואם נעקר האילן האיש מת: ה"ג הני מילי היכא דלא מנח כרעיה עילויה: חמשה טולי הוו. שהרות רעה שורה תחתיהן: טולא כנדא. שם אילן: טולא דפרחא. צלף: זרדתא. שונבי"ר[ט]: טולא דארבא. ספינה: טולא דערבתא. צל אילן ערבה: נופיה. ענפיו: סילויה. עלו: דבי פרחי רוחי. אותן שדים דבי פרחי, שמן רוחי, ולקמן מפרש למאי נפקא מינה: דבי זרדתא, שידי. שמן: דבי איגרי. המלויין בגגות, רשפי שמן: למיכתב קמיעא. בשם אלו, כגון אם הוזק תחת בי פרחי יכתוב לו קמיעא בשם רוחי: למאי נפקא מינה לגזויי מינה. לברוח מפניה, לפי שאין לה עינים ואינה רודפתו: גזייה. ברח מפניה: כי אזלא נפקא אדקלא. כשהלכה אחריו נתקלה ונפלה על עיקר אילן: הכי גרסינן פקע היא וצווח דקלא. יבש הדקל: בר קשא. שוטר העיר: דקא תלו ביה חינגא בגוויה. דאילן: הכי גרסינן סודריה דמר כצורבא מרבנן, בדיקנא ליה למר ולא ידע למימר ברוך. שאינו יודע לברך על הסודר[י] ברוך עוטר ישראל בתפארה: בחשא בקדרא[פ] והדר בבדא דכמכא. מתגלגל בתוך כד של כותח: ואהדריה לרב הונא מימיניה ולרב פפא משמאליה: מאי שנא. כי איך חושש בי אם אזוק: שעתא קיימא לך. עשיר אתה[פ] ויש לך מזל טוב, ולא תיזוק: ומשתכחא בטולא דחצובא. חצב, עשב שתיאס בו יהושע את הארץ לישראל[ט]: דלא חצב גרמידא. שלא גדל אמה: ארבונא. עירון: ושתי טיף טיף. יין המטפטף מן החבית: אדמיתנא כרעיה. בעוד שרגליו לחים במי הרחיצה: תלאי בביתיה. התולה פתו באויר בתוך סל אחד: תלא סילתיה. סל ופת בתוכו: פארי. מורסן: נשוורא. פירורין של פת: נקיד שמיה. לשון נקיות, לפיכך אינו רוצה שיהו פירורין נשלכין לידרס ברגל: איסרא דעניותא נבל שמיה. לשון נבלות, (ו) ושמא נכנס בבית שהוא רואה שאין נוהגין מנהג נקיון בפת: בצעא. בקערה: לברוקתי. כליון עינים: מפחיד. ואינו יודע למה:

דמסוכר

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [גירסת הערוך דכינרא ועיין רשב"ם בבא בתרא מח: ד"ה תלי לפפין], **ב)** [שבת קי. וע"ש פרש"י בבא בתרא קי: וע"ש רשב"ם], **ג)** [חולין דף קה:], **ד)** [ברכות ס:], **ה)** בבא בתרא דף נו., **ו)** עי' ביצה ח: וחולין מא: ושם איתא לנקר חצירו, **ז)** [ברכות דף ס:], **ח)** כדאיתא לעיל דף מט. ולקמן קיג., **ט)** בבא בתרא דף נו., **י)** וע"ע תוס' סנהדרין עו: ד"ה והמלוה.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומיית והנ"מ דלא: **(ב)** שם מאן דסריק וכו' ומאן דשתי וכו' ומאן דסיים מסני אדמתונא כרעא: **(ג)** רש"י ד"ה האי מאן וכו' דדיקלא דקל (קלוף) [קצוץ] הס"ד: **(ד)** ד"ה האי מאן וד"ה צרדא נ"ל קודם ד"ה אי מיקטל: **(ה)** ד"ה איסרא דעניותא נבל שמיה נכנס לבית שרואה כל"ל ותיבת ושמא נמחק: **(ו)** רשב"ם ד"ה איסרא וכו' לכלוך ואינו נכנס בבית וכו' מנהג בזיון בפת:

הגהות הגר"א

[א] גמ' טולא דזרדתא טולא דערבתא א"ד אף טולא דארבא כללא כו' כצ"ל (וכזה מיושב מ"ש בהגהות הגרי"ב. וע"ע כ"א במגורת המאור[ט]): **[ב]** שם פרחא. נמחק:

הגהות וציונים

א] [לכאורה צ"ל **ארבעה**] (גליון) ועי' הג' הגר"א: **ב]** בכת"י וקטיל **נמי לדידך**: **ג]** שיתוק: **ד]** שיח בעל קוצים שמוציא תמרות קפריסין ואביונות: **ה]** אילן של עוזרדין: **ו]** צ"ל **אלו** וכ"ה ברשב"ם (גנזי יוסף): **ז]** נ"א מכת"י **אישוירטי"ן**, פירוש שגעון: **ח]** בחשא. כף הקדירה: כצ"ל (באה"מ, וכן הוא בכת"י וברש"י), וגירסתם בגמ' כהגי' בכת"י **ומיחזי** ואו כנ"א ודמין **לבחשא והדר ביה בבדא דכמכא** (דק"ס): **ט]** נר ו כלל א ח"א פ"ו, שם נוסף אחר טולא דכנדא **טולא דתאינתא**:

מַחַד בְּתַמּוּז עַד שִׁיתְסַר בֵּיהּ וַדַּאי שְׁכִיחִי מִכָּאן וְאֵילָךְ סָפֵק שְׁכִיחִי סָפֵק לֹא שְׁכִיחִי. ■ להלכה, כיון שבמדרש נאמר (מדרש רבה איכה א, כט, ומדרש שוחר טוב תהלים צא) שקטב מרירי מצוי משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב מארבע שעות עד תשע שעות, לכך צריך להיזהר שלא ללכת יחידי בזמנים אלו, ושלא להכות התלמידים בימים אלו (שו"ע או"ח תקנא, יח). ולפי המבואר בגמ' כאן, כל שכן שצריך להיזהר בזה מאחד בתמוז עד ששה עשר בו, שאז בודאי הם מצויים (ביאה"ל שם, בשם פתחי עולם שם, וראה ברכי יוסף שם, טז, בשם מהר"ש יפה, שלפי המדרש הוא מצוי רק מי"ז בתמוז, להיפך מהגמ').

מַן דְּסָרֵיךְ רֵישֵׁיהּ יָבֵשׁ, אבל כששערותיו רטובות, צריך לסרקן, משום שמי שאינו מסרק ראשו תמיד ומנקהו מכינים ולכלוך, מביאו לידי עיורון (ראה גמ' נדרים פא, א, ע"פ הרא"ש והר"ן שם), לפי שמאור העינים יונק משער הראש, וכמבואר בב"ב (טז, א) שכל שערה יונקת מגומא בפני עצמה, ואילו היו שתי שערות יונקות מגומא אחת, היו מחשיכות את מאור עיניו של האדם (רא"ש נדרים שם).

■ להלכה, יש שהביאו סכנה זו של עיורון בסריקת שער יבש (שו"ע הרב חו"מ שמירת הגוף והנפש סי' ט, ערוך השולחן או"ח רס, ד). ובזמננו אין העולם נזהרים בזה, אך טוב להיזהר (לבנימין אמר עמ' קנח, בשם הגר"ח קניבסקי), וראה להלן בסמוך.

וּמַן דְּסַיֵּים מְסָנֵי אַדְּמַיְיתְנֵיהּ כַּרְעָא – מי שנועל את נעליו בעוד שרגליו לחות ממי הרחיצה, גורם הוא בכך עיוורון לעיניו (רשב"ם). ■ להלכה, יש שהביאו דין זה (שו"ע הרב חו"מ שמירת הגוף והנפש סי' ט, ערוך השולחן או"ח רס, ד), ויש שהוסיף, שבזמנם סכנת העיוורון היתה בנעילת הנעליים, כיון שהיו נועלים את נעליהם על רגלים יחפות, ובזמננו קיים החשש במי שלובש את הגרביים כשרגליו לחות מהרחיצה (שו"ע הרב חו"מ שם). ויש שכתב, שבזמננו העולם אינם מקפידים על כך, ו'שומר פתאים ה'' (תוספת שבת רס, א, הובא במחצית השקל שם). ויש שכתב, שהטעם שאין נזהרים בזה, משום שכל הסכנה לעיוורון היא רק בנעילת הנעליים על רגליים יחפות, אך בימינו שלובשים גרביים, אין בזה חשש (ליקוטי מהרי"ח הנהגת ערב שבת, ושלא כהשו"ע הרב).

תְּלַאי בְּבֵיתָא קָשֵׁי לַעֲנִיּוּתָא - התולה פיתו באויר בתוך סל, קשה לעניות (רש"י ורשב"ם). וכן אם תולה את הפת עצמה שלא בתוך סל, כגון שתולה מחרוזת של כיכרות בקורה או ביתד או בכותל (ערוך ערך סלתא).

■ להלכה, אם תולה את הפת כדי שלא תתעפש, מותר, שאין בכך בזיון אוכלין (פמ"ג או"ח שסח משב"ז ד). וכן כשתולה אותה לצורך מצוה, כגון שתולה את הפת שנשארה אצלו לאחר בדיקת חמץ שלא יטלנה עכבר [ראה שו"ע או"ח תלד, א], אין בכך חשש, משום שכשתולה לדבר מצוה אין בכך בזיון לפת (חיים לראש עמ' כד. וראה גם משנ"ב תק, טו), או משום ש'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (כף החיים שם, יג). ובזמננו שנוהגים לתלות פת בתוך תיק, כגון תיקי אוכל של ילדים, יש להקל ולומר שגם בפת אין בכך זלזול (הערות הגרי"ש אלישיב; הגרש"ז אויערבך מאור השבת ב מכתב ל, ד).

נָשְׁוָרָא בְּבֵיתָא קָשֵׁי לַעֲנִיּוּתָא - פירורים של פת המושלכים על הקרקע בבית ודורכים עליהם, קשה לעניות (רשב"ם). ומדובר על פירורים שאין בהם כזית, שאף שע"פ דין אין איסור לדרוס עליהם ולאבדם בידים [כיון שאינם עומדים למאכל אדם (ע"פ משנה שבת קמג, א ותוס' שם, וראה רש"י שם), ואינם נקראים אוכל (לבוש או"ח קפ, ג)], מכל מקום קשה הדבר לעניות. אבל פירורים שיש בהם כזית, חובה לאוספם מצד הדין, משום איסור איבוד אוכלין, ואסור לאבדם אפילו אם אינו דורס עליהם אלא משליכם למים (ע"פ גמ' ברכות נב, ב ותוס' שם, ומג"א שם, ג). וכשיש הרבה פירורים שמצטרפים לשיעור כזית, יש שכתב, שאסור לאבדם מצד הדין (ברכי יוסף שם, ג, בשם הר"א גלאנטי).

והעושה דבר הקשה לעניות, הקב"ה שונאו על כך שהביא את עצמו לזה (פרישה או"ח רמא, א, הובא בפמ"ג משב"ז שם, א). וראה גם בגמ' ב"מ (לג, א, ע"פ רש"י שם) שדרשו מהפסוק 'אפס כי לא יהיה בך אביון', שיזהר אדם מלהביא עצמו לידי עניות. ויש שביאר בזה, שאף נענש על כך, משום שאמרו בגמ' (עירובין מא, ב) שדקדוקי עניות מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו (אורח נאמן קפ, יג). ולכן יש לאסוף את הפירורים כדי שלא ידרסו עליהם ויבואו לידי עניות (גמ' חולין קה, ב). וגם כשהוא בדרך צריך לאוספם כדי שלא יבוא לדרוס עליהם (עיון יעקב שם, ע"פ הגמ' שם).

■ להלכה, מצד הדין מותר לדרוס על פירורים של פת שאין בהם כזית, אך הדבר קשה לעניות. ודוקא כשדורס עליהם, שהוא ביזוי גדול, אבל אם משליכם למים אין בכך חשש לעניות, אף כשהולכים לאיבוד. וכשיש בהם כזית, חובה לאוספם מצד הדין משום איסור איבוד אוכלין, ואסור לאבדם אפילו על ידי השלכתם למים. ויש אומרים שהוא הדין כשמצטרפים יחד לכזית (שו"ע או"ח קפ, ד ומג"א שם, ג, ומשנ"ב שם, י, וראה פרטים נוספים במשנ"ב מהדו' דרשו שם).

אֵיסָּרָא דַּעֲנִיּוּתָא נָבֵל שְׁמֵיהּ – 'איסרא דעניותא' הוא המלאך הממונה על העניות (ראה רש"י), ושמו 'נבל' מלשון ניבול ולכלוך (רשב"ם), ונכנס בבית שרואה שאין נוהגים בו מנהג נקיות בפת (רש"י ורשב"ם). ומטעם זה, גם המשתין בפני מיטתו כשהוא ערום, בא לידי עניות, כיון שהוא דבר מאוס, והמלאך הממונה על העניות נקרא 'נבל', ואוהב כל דבר מיאוס (שבת סב, ב, ורש"י שם).

דְּמְסוֹכָר וְלָא מָשֵׁי יָדֵיהּ מִפְּחִיד שַׁבָּעָה יוֹמֵי - 'מסוכר', הוא המקיז דם מן הכתפיים (רש"י ורשב"ם). ■ וכך נפסק להלכה (שו"ע או"ח ד, יט). והעושה בדיקת דם, אינו צריך ליטול ידיו, כיון שבעניינים סגוליים אין להוסיף על מה שאמרו חז"ל, ובזמנם היתה הקזת הדם לשם רפואה ולא לשם בדיקה (הגרש"ז אויערבך, בנשמת אברהם שם). ואף אחרי תרומת דם יתכן שאין צריך ליטול ידיו, כיון שאינו עושה זאת לצורך עצמו אלא עבור אחרים, ו'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (הגרש"ז אויערבך שם). ויש שכתב, שלאחר בדיקת דם אינו צריך ליטול ידיו, אך לאחר תרומת דם צריך ליטול ידיו, שהרי היא כהקזה (הגרי"ש אלישיב - ישא יוסף, א).

דְּשָׁקְיל מְזֵיֵיהּ וְלָא מָשֵׁי יָדֵיהּ מִפְּחִיד תְּלָתָא יוֹמֵי. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח ד, יט). ואין חילוק אם מסתפר בתער או במספריים (כף החיים שם, צג). וגם אם אדם אחר מספר אותו, צריך המסתפר ליטול ידיו, והמספר צריך ליטול ידיו משום נקיות (שם, צב). אבל המספר זקנו או המקציץ מפיאותיו, אינו צריך ליטול ידיו (הליכות שלמה תפלה ב, דבר הלכה י).

דְּשָׁקְיל טוּפְרֵיהּ וְלָא מָשֵׁי יָדֵיהּ מִפְּחִיד חַד יוֹמָא וְלָא יָדַע מַאי קָא מְפָחֵיד. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח ד, יט). ואין חילוק בין אם נוטל ציפורני הידים או הרגלים (מגדל עז [ליעב"ן] עליית הטהרה כט), ובין אם נטלם בכלי או בידיו (קצות השולחן ב, יא). וכשכוסס ציפורניו בפיו, יש שדעתו שאינו צריך ליטול ידיו (ראה ארחות רבינו מהדו"ח א עמ' י, בשם החזו"א). וגם אם לא נטל את הציפורנים מכל האצבעות, צריך ליטול ידיו (ארצות החיים ד, יח). וכן אם אחר נטל את ציפורניו, צריך ליטול את ידיו, אך זה שנטל לו אינו צריך (א"א שם; כף החיים שם, צב).

וכיון שהנטילה בכל אלו היא כדי להסיר רוח רעה השורה על ידי זה, צריך למהר וליטול את ידיו תיכף כדי שלא להשהות עליו רוח רעה. והנטילה צריכה להיות עד הפרק, ולכל הפחות עד סוף קשרי אצבעותיו (משנ"ב שם, לח). ואין צריך ליטול את ידיו אלא פעם אחת ולא שלש פעמים (משנ"ב שם, לט).

אוֹכְלִין וּמְשַׁקְּעִין תַּחַת הַמִּטָּה אֲפִילּוּ מְחוּפִּין בִּכְלִי בַּרְזֶל רוּחַ רָעָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶן, ולכן אסור להניחם שם [כדי שלא ינזק באכילתם ושתייתם אחר כך] (רבינו גרשום ב"ב נח, א, ע"פ הגמ' שם). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע יו"ד קטז, ה). ולענין אם הניח האם נאסרים בדיעבד, ראה שו"ע מהדו' דרשו שם.

ומשמעות לשון הגמ' 'אוכלין ומשקין', משמע בין מאכל חי ובין מבושל (בינת אדם סג, שכן הורה הגר"א), ואפילו מאכל שאינו ראוי לאוכלו כשהוא חי (בנין עולם [לגרי"א חבר] או"ח לג, טז). ויש שכתב, שבירושלמי (תרומות ח, ג) מבואר, שרק בתבשיל יש רוח רעה ולא במאכל חי, ושכך משמע בראשונים, ושכנראה זו היתה גירסתם בגמ' כאן. והוסיף, שיתכן שכיון שרבים רגילים בהנחת מאכלים חיים תחת המיטה, אין בזה חשש, לפי ש'שומר פתאים ה'' (בינת אדם שם, וכן פסק הערוך השולחן יו"ד קטז, יא. אך ראה בנין עולם שם, שגם כוונת הירושלמי היא לכל דבר מאכל אפילו חי). ויש שכתב, שאין אדם אוסר אלא אם הניח אוכלין שלו, אבל אין אדם אוסר את של חבירו (רב פעלים ד, בסוד ישרים ה).

והטעם ששורה עליהם רוח רעה, לפי ששינה אחד משישים במיתה היא (ברכות נז, ב), ושורה עליו אז רוח טומאה, וכשהוא מאהיל בשנתו על אוכלין ומשקין שתחת המיטה, הרי הם כאילו היו באהל המת ושורה עליהם רוח טומאה (תורת חיים ב"ב נח, א, ציינו בגליון הש"ס כאן). ולפי זה, אם הם נמצאים תחת המיטה בשעה שלא ישן שם אדם, אין רוח רעה שורה עליהם (שו"ת לב חיים [לר"ח פאלאג'י] א, סו, וכן מבואר בדרישה יו"ד קטז, ז). וכן להיפך, אם היו תחת אדם הישן אף שלא על המיטה, שורה עליהם רוח רעה (בנין עולם שם, בשם הגר"א, וראה הערות הגרי"ש אלישיב). ויש שכתב, שגם כשאין אדם ישן על המיטה, אם היא מיטה המיוחדת לשינה, רוח רעה שורה עליהם (פרי השדה א, ד, וראה בן איש חי שנה ב פר' פנחס יד, שחשש לדעה זו). ויש שכתב, שקבלה בידו שבזמננו אין מצויה רוח רעה זו (תפארת צבי [לרבי צדוק הכהן מלובלין] א, קונטרס לסי' צא, יא).

לֹא יִשְׁתֶּה אָדָם מַיִם לֹא בְּלֵילֵי רְבִיעִיּוֹת וְלֹא בְּלֵילֵי שַׁבָּתוֹת, בחושך בלא נר (ע"פ רשב"ם ורבנו חננאל). ובימינו לא נהגו להיזהר בזה, או משום שאין רוח רעה זו מצויה, או משום 'שומר פתאים ה'', ומכל מקום טוב להיזהר (פרי חדש יו"ד קטז, ט).

שֶׁבָּעָה קוֹלוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד עַל הַמַּיִם - רק הקול הראשון נאמר על המים, כמו שנאמר 'קול ה' על המים', אלא שעל שם הקול הראשון אמרו שכל השבעה קולות נאמרו על המים (מהרש"א).

עֲשֵׂה שַׁבָּתְךָ חוֹל וְאַל תִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, ומדובר באופן שאם ילוה מעות לצורך שבת, לא יהיה לו מהיכן לפרוע, שאז אין לו לסמוך על הנס שיזמן לו הקב"ה ממון, אבל אם יש לו חפצים שיוכל למוכרם ולפרוע תמורתם אם לא ישיג מעות, על זה אמרו בביצה (טו, ב) 'אמר להם הקב"ה לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע' (תוס' שם, ע"פ גירסת מהרש"ל ומהר"ם, וכביאור השפת אמת). ויש שכתב, ש'לוו עלי ואני פורע' נאמר כשיש לו ממי ללוות [אף אם אין לו מהיכן לפרוע], ו'עשה שבתך חול' הוא כשאין לו ממי ללוות וצריך ליטול מצדקה עבור זה (תוס' שם, ע"פ גירסת הגהות הגר"א, אך ראה שפת אמת שם שתמה על גירסא זו, מדוע לא יוכל לקחת את המעות בהלואה במקום ליטלם כצדקה).

ומה שאמרו (שם טז, א) 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה וכו' חוץ מהוצאת שבתות וכו' שאם וכו' הוסיף מוסיפין לו', זה דוקא כשיש לו כעת מעות ואינו צריך ללוות מאחרים (תוס' להלן קיג, א, ע"פ מהרש"א).

■ להלכה, מי שיכול להשיג הלואה לצורכי שבת, צריך ללוות כדי לענג את השבת, אך אם אינו יודע מהיכן יוכל לפרוע, נחלקו הדעות אם צריך ללוות ולבטוח בה' שיעזור לו לפרוע, או שאסור ללוות באופן זה, והכל לפי הענין (משנ"ב רמב, ג ושעה"צ שם, יב). כלומר, שגם לדעת הסוברים שצריך ללוות, לא ילוה אלא כפי יכולתו ולא כדי לאכול כסעודת שלמה בשעתו, וגם לדעת האוסרים ללוות, מכל מקום מותר לו ללוות מעט כפי מה שמשער שיוכל לפרוע, אף שכעת אין לו מהיכן לפרוע. ובנוסף, הכל תלוי במידת ביטחונו בה', שאם הוא בעל מדרגה במידת הביטחון, יכול לסמוך על הבטחת ה' גם אם אינו יודע מהיכן יפרע, אפילו כדי לקנות צורכי שבת בהרווחה (חוט שני שבת א, א, ב).

הָכָא מִשּׁוּם פִּרְסוּמֵי נִיסָּא מִדָּה, אבל בשאר מצוות שאין בהן פירסומי ניסא, אינו צריך לחזר על הפתחים כדי לקיימן (אליה רבה כה, א, ע"פ ירושלמי פאה א, א). ויש שהסתפק בזה (ביאה"ל תרנו, א ד"ה אפילו, וראה דבר שמואל).

עֲשֵׂה שַׁבָּתְךָ חוֹל וְאַל תִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת - שיעשה שבתו חול ויאכל רק שתי סעודות [שבימיהם היו אוכלים שתי סעודות בכל יום], ולא יצטרך לבריות בשביל לאכול סעודה שלישית, אבל כשאין לו עבור שתי סעודות שבת, הרי שבתו אינה אפילו כחול,

■ המשך במילואים עמ' 157

דמסוכר. מקיז דם מן הכתפיים, לשון סיכורי[מ]: ידא אאוסיא. שרגיל להניח ידו אלא נחיריו על שפתיו: דרגא לפחדא. דרך הוא להביא לו פחד רוח רעה: לול שפן אניגרון אנירדפי. לחם הוא: בי בליעי ושמיני. הנה סביבותי אנשים כחושים ושמנים, ותניחוני: ונימא ליה. לחינא מיא: הוי עז. התחזק במצוה יותר מסיכולת בידך: אל תשב בגובהה של עיר ותשנה. מקום שבני העיר עוברים ושבין, שמא כשהן עוברים ושבין יבטלוך ויפסיקוך ממשנתך[נ]: ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים. דטרוד בגרסיה ולא במילי דציבורא: לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה. דאיידי דעדיף מזליה, נלא וזכי ליה להאי: אמר ליה ר"ש בן יוחי ומי בסכנה והלא העגל בסכנה. ומה לך בכך: אם בקשת ליחנק. לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך: היתלה באילן גדול. אמור בשם אדם גדול: בחדתא. כשהתינוק למד בחדש, כשהוא מתחיל ללמוד:

שאין

א[א] דמסוכר ולא משי ידיה מפחיד שבעה יומי דשקיל מזייה ולא משי ידיה מפחיד תלתא יומי דשקיל טופריה ולא משי ידיה מפחיד חד יומא ולא ידע מאי קא מפחיד ידא אאוסיא דרגא לפחדא [ב] ידא אפותא דרגא לשינתא תנא אוכלין ומשקין תחת המטה [ג] אפילו מחופין בכלי ברזל [ד] רוח רעה שורה עליהן. ת"ר לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה מאי סכנה רוח רעה ואם צחי מאי תקנתיה נימא[א] שבעה קולות שאמר דוד על המים והדר נישתי שנאמר [א] קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כולו אומר כבוד ואי לא נימא[ב] הכי לול שפן אניגרון אנירדפין בין כוכבי יתיבנא בין בליעי שמיני אזילנא ואי לא אי איכא איניש בהדיה ניתעריה ולימא ליה פלניא בר פלנתא צחינא מיא והדר נישתי ואי לא מקרקש נכתמא אחצבא והדר נישתי ואי לא נישדי בה מידי והדר נישתי [ג] ת"ר לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת שברירי ואי צחי מאי תקנתיה אי איכא איניש בהדיה לימא ליה פלניא בר פלנתא צחינא מיא ואי לא נימא[ג] איהו לנפשיה פלניא אמרה לי אימי איזדהר משברירי שברירי ברירי ריריי ירי רי צחינא מיא בכסי חיורי: ואפילו מן התמחוי: פשיטא לא נצרכא אלא אפילו לר"ע דאמר [ד] [ג] עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הכא משום פרסומי ניסא מודי[ד] תנא דבי אליהו אע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו מאי (א) נינהו אמר רב פפא [ה] כסא דהרסנא כדתנן[ה] [ו] ר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. ת"ר שבעה דברים צוה ר"ע את רבי יהושע בנו בני אל תשב בגובהה של עיר ותשנה ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים ואל תכנס לביתך [ז] פתאום כ"ש לבית חבירך ואל תמנע מנעלים מרגליך [ח] השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות [ט] והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו אמר רב פפא לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה אלא למעבד שותפות בהדיה והשתא [י] דאמר רב שמואל בר יצחק מאי דכתיב [ב] מעשה ידיו ברכת כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך אפילו למיזבן מיניה ולזבוני ליה שפיר דמי. חמשה דברים צוה ר"ע את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורין אמר לו רבי למדני תורה אמר איני מלמדך אמר לו אם אין אתה מלמדני אני אומר ליוחי אבא ומוסרך למלכות אמר לו בני יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק אמר לו ומי בסכנה והלא עגל בסכנה אמר לו [כ] אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה מאי היא אמר רבא ואיתימא רב משרשיא בחדתא [ל] דשבשתא כיון דעל על לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך מאי ניהו גרושה בחיי בעלה דאמר מר גרוש שנשא גרושה ארבע דעות במטה ואי בעית אימא אפילו באלמנה לפי

רשב"ם

דמסוכר. מקיז דם מן הכתפיים: ידא אאוסיא. שרגיל להניח ידו על שפתו אלא נחיריו: דרגא לפחדא. סולם ודרך הוא לעלות עליו פחד רוח רעה: אפותא. מצח: בלילי רביעיות. בלא נר: לול שפן אניגרון. לחם הוא: בי בליעי ושמיני. הנה סביבותי אנשים כחושים ושמנים, בחרו וקחו לכם, והניחוני: שברירי. [ג] סנורים (בראשית יט) מתרגמינן כן: לימא ליה צחינא מיא בכסי חיורי. ממונה על כוסות של חרס: הוי עז כנמר. התחזק במצות יותר משהיכולת בידך: ר' יהושע בן קרחה הוא בן ר"ע, שרבי עקיבא קרח היה, כדאמרי' במסכת [בכורות] (דף נח.) כל חכמי ישראל דומין לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה: אל תשב בגובהה של עיר ותשנה. מקום שבני העיר עוברין ושבין, ויבטלוך ויפסיקוך ממשנתך: ואל תדור בעיר שראשיה ת"ח. דטריד בגירסא[פ] ולא טריד במילי דציבורא: ולא תכנס בביתך פתאום. אלא השמע את קולך להם קודם בואך, דילמא עבדי מילתא דצניעותא. [בויקרא רבה] (פכ"א) ר' יוחנן כי הוה עייל לביתא מנענע משום שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקודש: ואל תמנע מנעלים מרגליך. שגנאי הדבר לתלמיד חכם שילך יחף, כדאמרינן התם (שבת דף קכט.) ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו: השכם ואכול כו'. מקראי נפקא לן בבבא קמא (דף נב:) [ד] לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכה שרב ושמש, אי נמי מדכתיב [ה] וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך: לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה. דאיידי דעדיף מזליה, נלא וזכי ליה להאי: כשהיה חבוש בבית האסורין. כדאיתא בברכות (דף סא:): איני מלמדך. שלפי שהיה עסוק בתורה נתפס, כדאמרינן בברכות (שם): אמר לו רבי שמעון בן יוחי ומי בסכנה והלא עגל בסכנה. ומה לך בכך: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול. לומר דבר שישמע לבריות ויקבלו ממך, ומשום דנקט לישנא דחניקה נקט היתלה באילן[ד], למוד בפני רב ואמור שמועותיו משמו: בחדתא. כשהתינוק מתחיל ללמוד מחדש: ארבע דיעות. בשעת תשמיש, זה לבו לאשתו ראשונה וזאת לבעלה הראשון, ותניא לא ישמש אדם עם אשתו ויתן עיניו באשה אחרת ויהיו בניו קרובין לממזרין הנקראין בני גרושת הלב, במסכת נדרים (דף כ:):

שאין

תוספות

צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו. פירש רשב"ם דהוא ר' יהושע בן קרחה דר"ע קרח היה כדאמרינן [בבכורות] (דף נח.) שהיה בן עזאי אומר כל חכמי ישראל דומין לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. ואין נראה שיהיה הגמרא קורא אותו בן קרחה דרך גנאי שהרי נענשו הנערים שקראו לאלישע [ו] עלה קרח (מלכים ב ב) ובן עזאי קראו כן דרך בדיחותא[ע]:

שבשתא דעל על. תימה דרבא גופא אית ליה בלא יתפור (ב"ב דף כא.) שבשתא ממילא נפקא. ויש לומר דהיינו כשלומד קמי דגריס ולא דייק שיכול להבין מעצמו כשיגדל אבל כאן דאיירי בספר שאינו מוגה סומך על ספרו ואינו יוצא מידי טעותו:

ולא

רבינו חננאל

דמסוכר פי' מקיז דם ולא משי ידיה מפחד שבעה יומין. שקל מזייה ולא משי ידיה מפחד לתלתין יומין. שקל טופריה ולא משי ידיה מפחד יום אחד. דמשי רישיה ולא משי כרעיה מפחד יום אחד ולא ידע ממה מפחד. ידא אפנא דירכא לפחדא. ידא אפגא דירכא לשינתא. **אוכלין ומשקין** תחת המטה ואפי' מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן. **ת"ר לא ישתה אדם** בלילי רביעיות ובלילי שבתות במחשך ואי צחי למיא לימא שבעה קולות קול ה' על המים וכו' וישתה. לא ישתה אדם מן הנהרות בלילה כו': **ואפי' מן התמחוי.** ואסיקנא אפילו לר' עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הכא משום ניסא מתיר שיקח אפילו מן התמחוי: **תנא דבי אליהו** אע"פ שאמר ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות עושה אדם דבר מועט בתוך ביתו כגון כסא דהרסנא כדתנן הוה עז כנמר קל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים: **ששה[פ] דברים** צוה ר' עקיבא לר' יהושע בנו. אל תשב בגובהה של עיר ותשנה. ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים. ואל תכנס לבית פתאום. ואל תמנע מנעלים מרגליך. השכם ואכול בין בקיץ בין בחורף. **עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות** פי' אל תאמר חייב אני לענג השבת אם אין ידך משגת אלא עשה שבתך במאכל ובמשקה ובמלבוש [כמו יום החול] ואל תצטרך לבריות. **ותשתדל עם שהשעה משחקת לו** להשתתף עמו ואפילו למזבן ולזבוני מיניה: **חמשה דברים** צוה ר' עקיבא את ר' שמעון בן יוחאי. **אם בקשת ליחנק התלה באילן גדול.** פי' אם רצית לשאול בדבר איסור שאל חכם גדול ועשה כהוראתו. **וכשתבקש ללמד לבנך למדהו בספר מוגה דשבשתא דעל על** כלומר אם יקרא בנך בטעות הטעות שנכנס בלבו כבר נכנס מי יסירהו מלבו ואל תבשל בקדרה שבשל בה חברך בין גרושה בין אלמנה.

עין משפט נר מצוה

סד א טוש"ע או"ח סי' ד סעיף יט:
סד ב [טוש"ע יו"ד סי' קטז סעיף ה ועיין רמב"ם פי"ב מהל' רוצח ושמירת נפש הל"ה וברב אלפס פ"ב דע"ז עמ' כו וברא"ש שם סי' יג ול"ע]:
סה ג מיי' פ"ו מהלכות שבת הלכה ז ופ"י מהלכות מתנות עניים הלכה יח סמג עשין ל טוש"ע או"ח סימן רמב סעיף א טוש"ע יו"ד סימן רנה סעיף א:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [דמסוכר גירסת הערוך ערך סכר ד], ב) [דרך בני אדם כשישן ידו על פדחתו. ערוך ערך פד ה] עיי"ש, ג) עבודה זרה דף יב: ע"ש [ובתוספות שם], ד) [לקמן קיג.], ה) שבת קיח., ו) כעי"ז שבת קיח:, ז) אבות פרק ה משנה כ, ח) [נדה טז: מסכת דרך ארץ פרק ה ה"ב], ט) בבא קמא נב: בבא מליעא קז:, י) [לקמן קיג.], כ) [בבא בתרא טז:], כ) [פירוש אם רצית לשאול בדבר איסור כלומר שאלה צריך לבא לדין תמור בדיני נפשות שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו. ערוך ערך חנק], ל) [בבא בתרא כא.], מ) גיטין סז: ע"ז כט., [וע' רש"י נדה טז: ד"ה המרשיב], ס) עי' עירובין סח., ע) [וע"ע תוספות שבת קנ. ותוספות בבא בתרא קיז. ד"ה וחתו ותוספות בכורות נח.].

הגהות הב"ח

(א) גמ' מאי ניהו אמר רב פפא:

גליון הש"ס

גמ' רוח רעה שורה עליהן. עי' תורת חיים שבועות דף טו: ד"ה ריב"ל. רשב"ם ד"ה אל תשב. ויבטלוך ויפסיקוך. עי' בסדר הדורות בסדר תנאים אות י דף קיא ע"ב [ערך רבי יהושע בן קרחה]:

הגהות וציונים

א) [לימא] (גליון): ב) [כודה] (גליון): ג) עיין בבית יוסף בטור אורח חיים סימן רמ"ב דלא גרים ליה (גליון) שם איתא דרש"י באבות לא היה גורס כאן "כדתנן" ועיי"ש בט"ז סק"א דמקיים הגירסא: ד) ס"א משום דנקט לישנא דהיתלה באילן נקט לישנא דחניקה. חכ"מ (גליון): ס) נדצ"ל שבעה:

תורה אור השלם

א) קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר: קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: [תהלים כט, ג-ט]

ב) הֲלֹא אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ: [איוב א, י] ג) וְאֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח: [בראשית יט, יא] ד) לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם: [ישעיה מט, י] ה) וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: [שמות כג, כה] ו) וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית אֵל וְהוּא עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ בוֹ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ: [מלכים ב' ב, כג]

ליקוטי רש"י

שברירי. שד הממונה על מכת סנוירים. איזדהר משברירי וכו'. לחש הוא ומתמעט והולך משם השד כאשר הוא שומע מיעוט תיבות אות אחר אות עד רי וכן הוא הלחש להכריתו משם, סנוירים תרגומו שברירי (בראשית יט) [ע"ז יב:]. עשה שבתך חול. יעשה שבתו חול ולא יטיל על אחרים כבוד שבתותיו [שבת קיח.]. כסא דהרסנא. דגים המבושלים בשמן בקמח [שבת לז:]. דגים קטנים מטוגנים בשמן קריכין ובקמח [שם קיח:]. טיגון במורייס שומן דגים עם קמח [ע"ז לח.]. יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר. בסמוך להסיק דר"ע דקאמר עשה שבתך חול מגילה לה במס' פסחים ואתא לאורויי לן דלא אמר ר"ע אלא כמי שהשעה דוחקת לו ביותר אבל צריך אדם לזרז עצמו כנמר וכנשר לעשות רצון אביו שבשמים לכבד שבתות וימים טובים. כ"א כנמר. אגרי"ש בלע"ז אדוק ולהוט ומחזיק כהן כאכורי. וקל. לרוץ מהרה בלא עצלות. וגבור. ורטיאו"ש בלע"ז בעל זרוע לעסוק בכל כחך [אבות פ"ה מ"כ]. צוה ר"ע את רבי יהושע בנו. הוא יהושע בן קרחה שר' עקיבא קרח היה כדאמרי' בבכורות (דף נח.) חוץ מן הקרח הזה [שבועות ו.]. הא דגרסינן בכוליה הש"ס רבי יהושע בן קרחה היינו בן של ר"ע כדגרסינן התם (שבועות ו.) אמר לו ר' יהושע בנו של ר"ע לר"ע [בכורות נח. ועיי"ש בתוס'].

(א) שאין כל אצבעות שוות מצוה וגוף גדול אוכל פירות ולא[א] שכר מצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים. ארבעה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא (ב) ואל תשב על מטת ארמית איכא דאמרי דלא תיגני בלא קרית שמע ואיכא דאמרי דלא תינסב גיורתא ואיכא דאמרי ארמאית ממש ומשום מעשה דרב פפא ואל תבריח עצמך מן המכס דילמא משכחו לך ושקלי מנך כל דאית לך ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו אמר רבי(ג) שמואל בשור שחור וביומי ניסן (ד) תני רב אושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה משור מועד כמלא עיניו תנא משמיה דרבי מאיר ריש תורא בדיקולא סק לאיגרא ושדי דרגא מתותך אמר רב ניזהא דתורא הן הן ניזהא דאריה זה זה ניזהא דגמלא דא דא ניזהא דארבא הילני הייא הילא והילוק הוליא. אמר אביי עור ודג וכוס וחמין וביצים וכנים לבנים כולן קשין לדבר אחר עור מאן דגני אמשכא דצלא דג שיבוטא ביומי ניסן כוס שיורי כסא דהרסנא חמין חמימי דחמימי משדרו(ה) עילויה ביצים מאן דמדרך אקליפים כינים לבנים מאן דמחוור לבושיה ולא נטיר ליה תמניא יומי והדר לבוש לה בריין הנך כינים וקשין לדבר אחר. אמר רב פפא ביתא דאית ביה שונרא לא ניעול בה איניש בלא מסני מאי טעמא משום דשונרא קטיל לחויא ואכיל ליה ואית ביה בחויא גרמי קטיני ואי יתיב ליה גרמא דחויא אכרעיה לא נפיק ואסתכן ליה איכא דאמרי ביתא דלית ביה שונרא לא ניעול ביה איניש (ו) בהכרא מאי טעמא דילמא מיכריך ביה חויא ולא ידע ומסתכן. ג' דברים צוה ר' ישמעאל בר' יוסי את רבי (מק"ש סימן) אל תעש מום בעצמך מאי היא לא תיהוי לך דינא בהדי תלתא דחד הוי בעל דינך ותרי סהדי (ז) ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים אשתך טבלה אל תזקק לה לילה הראשונה אמר רב ובנדה דאורייתא הואיל והוחזק מעין פתוח דילמא משכה זיבה. שלשה דברים צוה רבי יוסי בר' יהודה את רבי אל תצא יחידי בלילה ואל תעמוד בפני הנר ערום ואל תכנס למרחץ חדש שמא תפחת עד כמה אריב"ל עד י"ב חדש ואל תעמוד בפני הנר ערום דתניא (ח) העומד בפני הנר ערום הוי נכפה (א*) והמשמש מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפין ת"ר [ב] המשמש מטתו על מטה שתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה אבל גני להדי רישיה לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה לית לן בה (ט) אל תצא יחידי בלילה דתניא לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו מעיקרא הוו שכיחי כולי יומי זמנא חדא פגעה ברבי חנינא בן דוסא אמרה ליה אי לאו דמכרזן עלך ברקיע הזהרו בחנינא ובתורתו סכנתיך אמר לה אי חשיבנא ברקיע גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם אמרה ליה במטותא מינך שבק לי רווחא פורתא שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות ותו חדא זמנא פגעה ביה באביי אמרה ליה אי לאו דמכרזי עלך ברקיע הזהרו בנחמני ובתורתו הוה סכנתיך א"ל אי חשיבנא ברקיע גוזרני עלייכי שלא תעבורי ביישוב לעולם הא קא חזינן דעברה אמרי הני

גזייתא

רשב"ם

שאין כל האצבעות שוות. אבר תשמיש, ומתוך שאין תשמישו של זה נוח לה כשל ראשון תשנא אותו: מצוה וגוף גדול. אם תרצה לעשות מלוה וגם תשתכר בה: אוכל פירות ולא שכר. הלוה מעות לחבירך על קרקע לאכול פירות בנכייתא בזול, [שתנכה] לו דבר מועט מן הדמים כמשכנתא דסורא (ב"מ דף סז:), והיינו ריוח גדול, וגם מלוה היא, שיש לו ללוה שכר ריוח שצריך למעות לסחורה: דלא תיגני בלא ק"ש. שזהו מנהג דארמאין: ואיכא דאמרי על מטה ארמית ממש, משום מעשה דרב פפא. שהיתה ארמית אחת חייבת לו מעות, ונכנס בביתה לגבות הימנה, חנקה את בנה ונתנתו על המטה, וכשנכנס רב פפא אמרה לו שב על המטה עד שאביא מעותיך וכן עשה, כשבאתה אמרה לו המתה את בני, וברח לו מן המדינה: לא תינסוב גיורתא. משום דאמרינן גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה (סנהדרין צד.): מפני שהשטן מרקד. לאו דווקא, אלא משוגע כדמפרש לקמן: וביומי ניסן. שהצמחים עולין, וגס לבו ונוגח: ריש תורא בדיקולא. רבותא היא, אפילו כשראש השור בתוך הסל שהוא אוכל בו וטרוד באכילתו: שדי דרגא. פן יעלה אחריך: ניזהא דתורא. לחש על השור שלא יגחנו, כך פירש רבינו. ונראה בעיני שאינו לחש אלא גערה, שגוער בו בלשון הזה להבריחו מעליו או כדי שיעשה מלאכה, וכן כולן: ניזהא. גערה: ניזהא דארבא. כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר: אמר אביי עור ודג כו'. לקמן מפרש להו ואזיל: משכא דצלא. הישן על העור קודם שתגמר עבודתו. צללא הוא עבדן, כדאמרי' בב"ב (דף ה.) ארבעה לצלא וארבעה לצללא: חמימי שדא עליה. אם רגיל לשפוך מים חמין יותר מדאי על בשרו: מאן דמחוור לבושיה. ולבוש להו מקמי שמנה יומי, דאכתי לא מטו שמנה יומי שכיבסן, הנהו כניס הדרי ואיכא בהו חיותא, וקשין לדבר אחר, לרעת: בהכרא. כחושך: דחד הוי בעל דינך. ותרי לסהדו עלך, ויחלקו בין שלשתן, ומתוך שנאה שנחלקת עמהן יעשו עליך קנוניא זו לתבוע ממך: אל תעמוד על המקח. לסחור והמוכר ישראל הוא ואין לך דמים לקנות המקח ונמצאת מפסידו חנם שלא יקחנו אחר מאחר שאתה מהפך בו: בנדה דאורייתא. קודם שהחמירו על עצמן לישב שבעה נקיים[י], ואפילו רואות כל שבעה טובלות בליל שמונה ומשמשות, ואל תזקק באותו הלילה, הואיל והיום ראתה והוחזק מעין פתוח: דילמא שפעה זיבה. בשעת תשמיש: שמא תפחת. ותחתיה חלל מלא מים: בנחמני. אביי, ולפי שגידלו רבה בר נחמני קרוי כן:

גזייתא

שאין כל האצבעות שוות. אבר תשמיש, שלא יהא תשמיש זה טוב לה כראשון ותזלזל בו: מצוה וגוף גדול. אם תרצה לעשות מלוה וגם תשתכר בה שיגדל ממונך: אוכל פירות ולא שכר. הלוה חבירך מעות על הקרקע לאכול פירות בנכייתא בזול, שתנכה לו דבר מועט מן הדמים, והיינו ריוח גדול, וגם מלוה היא, שיש ללוה שכר ריוח שצריך למעות ולסחורה: דלא תיגני בלא ק"ש. שזה מנהג הארמאין: איכא דאמרי אל תשב במטה ארמית ממש משום מעשה דרב פפא. שהיתה ארמית אחת חייבת לו מעות, ונכנס מדי יום יום בביתה לגבות הימנה, יום אחד חנקה את בנה ונתנתו על המטה, וכשנכנס רב פפא אמרה לו שב עד שאביא מעותיך, וכן עשה, כשבאתה אמרה המתה את בני, וברח מן המדינה: וביומי ניסן. שהצמחים עולין, וגס לבו בהן ונוגח: בדיקולא. בטרסקל שהוא אוכל בו: (א) ניזהא דתורא. לחש על השור שלא יגחנו[ט]: אמשכא דצלא. הישן על עור בבית העבדנין קודם שתגמר מלאכתו: חמימי דחמימי דשדא עילויה. אם רגיל לשפוך עליו מים חמים יותר מדאי על בשרו: מאן דמחוור לבושי'. ולביש להו מקמי ח' יומי, דאכתי לא מטי ח' יומי דאשלחינהו, הנהו כניס הדרי, ואכתי איכא בהו חיותא ואכלי ליה, וקשין לדבר אחר: בהדי תלתא. דהוה חד בעל דינך ותרי ליהוי סהדך: ובנדה דאורייתא. קודם שהחמירו על עצמן לישב שבעה נקיים[י], וטובלת ביום שפסק המעין, אל תזקק באותו לילה, הואיל והיום ראתה והוחזק מעיין פתוח דילמא שפעה זיבה: שמא תפחת. ותחתיה חלל מלא מים:

עין משפט נר מצוה

סו א מיי' פכ"א מהלכות אסורי ביאה הלכה י סמג לאוין קכו טוש"ע או"ח סי' רמ סעיף יא וטוש"ע אה"ע סימן כה סעיף ה:

סז ב טוש"ע או"ח סי' רמ סעיף טז:

רבינו חננאל

מצוה וגוף גדול אוכל פירות ולו שכר. כלו' מלוה את חברו ועושה מצוה ומשתלם ממנו מן השכר. מצוה והגוף נקי נושא אשה ולו בנים: ארבעה דברים צוה רבינו את בנו אל תדור בשכנציב דליצני נינהו דילמא משכו לך. ואל תשב במטת ארמית משום מעשה דרב פפא שהיה נושה בארמאי ממון ובא לביתו לפרעו והיה לאותו ארמאי בן ומת והיה מוטל על המטה כיון שנכנס רב פפא אמר ליה שב על המטה כיון שישב על המטה צעק כי אתה הרגת את בני כו'. איכא דאמרי אל תשב אל תישן בלא ק"ש. איכא דאמרי לא תנסב גיורת. ואל תבריח עצמך מן המכס דאי משכחי ליה בידך שקלי לכוליה עסקך. ואל תעמוד בפני השור וכו'. נזהא דתורא וכו': שלשה דברים צוה ר' ישמעאל בר' יוסי את רב אל תעש מום בעצמך מאי היא לא יהוי לך דינא בהדי תלתא דחד הוי בעל דין ותרי מיניהו סהדי. ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים שנמצאת מפחית המקח בעיני בעליו. אשתך טבלה אל תזדקק לה לילה הראשון אמר רבא בנדה דאורייתא שטובלת בתשלום שבעת ימים לראייתה הואיל והוחזק מעין פתוח אבל בסופרת שבעה נקיים לא. וכן עוד צוה ר' יוסי בר' יהודה אל תצא יחידי בלילה. ואל תעמוד בפני הנר ערום. ואל תכנס במרחץ חדשה שמא תפחת. העומד בפני הנר ערום נכפה והמשמש מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפים: ת"ר המשמש מטתו ותינוק קטן בה נכפה. אגרת בת מחלת שנראת לר' חנינא ולאביי פשוטה היא:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [נדה סו.], ב) ברכות ח: [וע"ש כמה שנויים בין המעשה שהובא שם ובין מה שהביא רש"י ורשב"ם], ג) ברכות לג., ד) [בתמיד לב ע"א איתא בהברא ופירש המפרש בחושך וכן איתא בערוך ערך הבר ע"ש, ועיין הוריות יב. ובכריתות ה: ובפירוש רש"י שם], ה) [בבא מציעא נח: ע"ש], ו) מסכת דרך ארץ פרק יא ה"ג ושם איתא דמו בראשו, ז) מסכת כלה הלכה כא נדה יז. ושם איתא הרי זה מגונה, ח) [ברכות מג: חולין לא.], ט) [ועיין רש"י סנהדרין מא: ד"ה מנזיהותא וכו' משמע כפירוש שכתב הרשב"ם הכא לשון גערה], י) נדה סו ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה נזהא. נ"ב ולשון נזהא הוא המדבר בקושי ובחוזקה והתרסה דכך הוא הלחש להתריס פי המזיק עיין רש"י בפ' היו בודקין דף מ"א ע"ב:

ליקוטי רש"י

בלא ק"ש. שתהא מטתך דומה למטת ארמית. ארמית ממש. על מטת ארמית. ומשום מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה בנה מת מוטל עליה והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שישב עליו והרגו [ברכות ח:]. וביומי ניסן. מתוך שעברו ימי הסתיו שהארץ יבשה ועכשיו רואה אותה מלאה דשאים וזה דעתו עליו ונכנס בו יצר הרע. שור תם. שלא נגח אדם. מועד. שנגח ג' פעמים. בדיקולא. סל שתולין בו תבן בראשו ואוכל. ושדי דרגא. לאו דוקא אלא כלומר הזהר ממנו הרבה [שם לג.]. נחמני. ונראה בעיני דעל שם שרבה בר נחמני גידל אביי בביתו ולמדו תורה שהיה יתום השיאו את שם אביו נחמני, רבה שמו הוא רבה בר נחמני [גיטין לד ע"ב].

הגהות וציונים

א] נדצ"ל ולו (רש"ש יעב"ץ), וכ"ה בכת"י, וכ"ה בר"ח ובערוך וברשב"ם כת"י. וע"ע במהרש"א וביעב"ץ ובכן יהודיע: ב] תיבת "רבי" ליתא בכת"י ובברכות לג ע"א: ג] בכת"י דשדא, כמו ברש"י ורשב"ם:

אוֹכֶל פֵּירוֹת וְלֹא שָׁכָר מִצְוָה – שתלוה מעות לחבירך, ותיטול ממנו קרקע כמשכון על מנת שתאכל מפירותיה מספר קצוב של שנים לפי שער הזול עבור פירעון הלואה. ובכך תרויח ריווח גדול, שבתמורה למעות ההלואה, תקבל פירות לפי שער הזול - שהוא פחות משויים האמיתי בשוק, וגם תקיים מצות הלואה, שהלוה נהנה מהמעות שנצרך להן לסחורה (רש"י ורשב"ם, וראה הגהות יעב"ץ ורש"ש, שיש לגרוס 'ולו' שכר בוא"ו, וכן הגירסא ברבנו חננאל. וראה מהרש"א מה שכתב לבאר אף לפי הגירסא שלפנינו).

ואף שבאופן זה המלוה משתכר מהפירות יותר מערך מעות ההלואה, אין זו ריבית, משום שהתנאי ביניהם הוא שעל כל שנה מנכה המלוה סכום קצוב מההלואה לפי כמות הפירות שמשערים שתוציא הקרקע באותה שנה, וכיון שיש אפשרות שהמלוה יפסיד אם יהיה שידפון ולא יהיו כמעט פירות, על כן מוכר לו הלוה את הפירות לפי שער הזול (ראה גמ' ב"מ סז, ב ורש"י שם, רשב"ם ב"ב לה, ב).

וְאִיכָּא דְּאָמְרִי דְּלָא תֵּינְסַב גִּיּוֹרְתָּא, אך אין זה כלל מוחלט, שיש גיורות צדקניות שראוי לנושאן, שהרי בועז נשא את רות ויהושע נשא את רחב אף שהיו גיורות (הגהות יעב"ץ הוריות יג, א). אולם יתכן שאין להביא ראיה מנביאים וחכמים שנשאו אשה ברוח הקודש (יעב"ץ שם ובברכות ח, ב). ויש שכתב, שאם היא בעלת מידות טובות וצנועה וגומלת חסדים, עדיף שישאנה מישראלית שאין לה מידות אלו (ספר חסידים שעז, וראה הערות הגרי"ש אלישיב).

וּמְשׁוּם מַעֲשֶׂה דְּרַב פָּפָּא, ורב פפא עצמו לא חשש לאזהרת רבי וישב על מיטת ארמית, משום שסבר שהוא חשש רחוק, אלא שרבי ציוה לבניו להיזהר אף מחשש רחוק. או שרב פפא פירש את אזהרת רבי כפירושים האחרים שהובאו בגמ' לעיל, ורק לאחר המעשה שאירע עמו, פירשה הגמ' את דברי רבי כפשוטם (פתח עינים [לחיד"א]).

וְאַל תַּבְרִיחַ עַצְמְךָ מִן הַמֶּכֶס דִּילְמָא מַשְׁכְּחוּ לָךְ וְשָׁקְלִי מִנָּךְ כָּל דְּאִית לָךְ, מדובר על מוכס הגובה יותר ממה שקצב המלך, ונוטל לעצמו שלא כדין, שמצד הדין מותר להבריח ממנו לולא חשש זה, אבל במוכס הגובה כדין, אסור להבריח עצמו מן המכס אף אם אין חשש שימצאו שהבריח, משום ש'דינא דמלכותא דינא' (לשמוע בלמודים ובניהו, ע"פ הגמ' ב"ק קיג, א).

מֵאן דְּמְחַוֵּר לְבוּשֵׁיהּ וְלָא נָטֵיר לֵיהּ תְּמָנְיָא יוֹמֵי וַהֲדַר לָבוּשׁ לֵהּ בָּרְיָין הָנָךְ כִּינִּים, ודוקא כשהיו בבגדיו כינים ולא פילה אותם לגמרי מהבגד, אבל אם לא היו כלל כינים בבגדו, או שפילה אותם לגמרי קודם הכיבוס, יכול ללבוש את הבגד מיד לאחר הכיבוס. ועל כן בזמננו שאין מצויים כינים בבגדים, נוהגים ללבוש את הבגד מיד לאחר הכיבוס מבלי להמתין (בן יהוידע). אך יש שהקפידו בזה גם בזמננו, אם לא בשעת הדחק (הנהגות החזו"א, הובא בטעמא דקרא [לגר"ח קניבסקי] אות א, וכן נהג הקהלות יעקב, הובא בספר שמירת הגוף והנפש סי' עג אות ד).

דִּילְמָא מִיכְרִיךְ בֵּיהּ חִוְיָא וְלָא יָדַע וּמִסְתַּכַּן, ובזמננו שנחשים אינם מצויים בבתים, יתכן שאין צריך לחשוש לכך (עבודת אהרן – אזן שומעת פ, ע"פ שו"ע יו"ד קטז, א).

וְאַל תַּעֲמוֹד בִּפְנֵי הַנֵּר עָרוֹם דְּתָנְיָא הָעוֹמֵד בִּפְנֵי הַנֵּר עָרוֹם חָיֵי נִכְפֶּה, ודוקא בגדול, אבל בקטן אין סכנה (אליה רבה רעה, יד, הובא במשנ"ב שם, כז). ויש שכתב, שגם בגדול אין סכנה אלא כשכל גופו ערום (תורת שבת שם, טז; כף החיים שם, מא). וכן אם הנר בעששית, או כשאינו בפני הנר ממש אלא אורו מגיע מהצד, אין חשש (דרכי תשובה יו"ד קטז, עז, בשם מילי דחסידותא). וכן במקוה או במקלחת וכדו', שכך היא הדרך שם והוא לצורך, אין חשש (שלמת חיים תסו; הערות הגרי"ש אלישיב; הגרש"ז אויערבך - הובא בשמירת הגוף והנפש ב מילואים לסי' רסז הע' ט). ויש שכתב, שבזמננו השתנו הטבעים, ואין בכך סכנה (תוספת שבת שם, ע"פ המג"א קעג, א).

זִמְנָא חָדָא פָּגְעָה בְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא, ומה שלא חשש רבי חנינא [וכן אביי להלן] לאזהרה שלא לצאת יחידי בלילה, משום שאין בזה איסור ממש, אלא עיצה טובה לשמירה יתירה (טורי אבן חגיגה ג, ב). ויש שכתב, שרבי חנינא ואביי לא יצאו יחידי, ומכל מקום ביקשה אגרת להזיקם, משום שהמזיקים מתקנאים בתלמידי חכמים להזיקם אף באופן זה (פני יהושע לעיל ד, א).

הֲזָהֲרוּ בַּחֲנִינָא וּבְתוֹרָתוֹ, כלומר, הזהרו בחנינא משום מעשיו הטובים, וכן הזהרו בו משום תורתו [וכך הפירוש גם להלן ב'הזהרו בנחמני ובתורתו'] (מהרש"א).

שָׁבַק לָהּ לֵילֵי שַׁבָּתוֹת וְלֵילֵי רְבִיעִיּוֹת, שבשאר הלילות מצויים בני הכפרים בדרכים בהליכתם או בחזרתם מהעיר לשמוע קריאת התורה - שבליל שני ובליל חמישי הם הולכים לעיר כדי לשמוע קריאת התורה למחרת, ויש מהם שמתעכבים בעיר וחוזרים למחרת בליל שלישי ובליל שישי. וכמו כן, מי ששבת בעיר בשבת, חוזר במוצאי שבת. אבל בליל שבת אסור ללכת מחוץ לתחום, ובליל רביעי אין להם צורך ללכת לעיר (תוס' רי"ד).

גְּזֵיתָא נִינְהוּ וְכוּ', וכיון שאביי גזר על המזיקים שלא יעברו בישוב כלל, יש לחשוש לגזייתא בכל הלילות [אבל קודם לכן, היו הגזייתא נכנסים לחפש את סוסיהם בליל רביעי ובליל שבת] (שו"ע הרב חו"מ שמירת גוף ונפש קונטרס אחרון א, ונשאר בצ"ע), ואביי [וכן רבי חנינא בן דוסא] לא בא להתיר לצאת יחידי בלילה על ידי שגירשם, אלא להועיל למי שעבר ויצא, שברוב פעמים לא יהיה ניזוק (אוצר המלך [לרבי צדוק הכהן מלובלין] דעות ה, ט, ביישוב תמיהת הטורי אבן חגיגה ג, ב).

ויש שכתב, שלאחר שגירש אביי את המזיקים, אין לחשוש להם כלל, כיון ש'גזייתא דשמטי סוסיא' הוא דבר שאינו שכיח, וכל החשש לצאת יחידי בזמן הזה הוא רק שלא במקום יישוב (טורי אבן שם. וראה עוד דבריו בביאורנו לעיל קיב, ב ד"ה זמנא, שגם קודם שגירשום ממקום יישוב, לא היה בזה חשש גמור אלא משום זהירות ושמירה יתירה).

■ להלכה, אין לצאת יחידי בלילה (רמ"א יו"ד קטז, ה), אפילו סמוך לעיר (משנ"ב קי, כח. וראה ביאורנו לעיל קיא, א ד"ה ארבעה, בשם החזו"א), אבל בתוך העיר אין חשש (הגר"ש וואזנר - קובץ מבית לוי בענייני יו"ד [סיון תשס"ח] עמ' קח). וכשהולך לאור אבוקה או לבנה, אין חשש מזיקין (ראה ברכות מג, ב). ובזמננו במקום שיש תאורה בדרכים או מפנסי המכוניות, אין חשש לצאת יחידי (שערים מצויינים בהלכה סח, ד; הגר"ח קניבסקי – עזרת אליעזר ברכות שם, וראה גם משנ"ב רלט, ט).

וְאַל תָּדוּר בְּעִיר דְּרִישׁ מָתָא אָסְיָא – אל תדור בעיר שראש העיר הוא רופא, מפני שהוא טרוד בריפוי החולים ואינו פנוי לעסוק בצרכי העיר (רשב"ם). או להיפך, שמתוך טירדתו בצרכי העיר, מתרשל בטיפול בחולים (ריטב"א ב"ב קי, א, בשם רש"י). ויש גורסים 'אסי' במקום 'אסיא', שהורה רב לרב אסי שלא יגור בעיר שראשה הוא 'אסי', כלומר, תלמיד חכם כמותו (ערוך, ערך אסי, וכן מבואר בפי' שני ברש"י, וכהוראת רבי עקיבא לרבי יהושע בנו, ראה לעיל קיב, א), כיון שאין אימתו מוטלת על הציבור להכניע את הסוררים (הערוך שם), או משום שטרוד בלימודו ואינו עוסק כראוי בצרכי ציבור (רש"י לעיל שם). ויש שפירש, שהכוונה לפי גירסא זו היא לרב אסי עצמו, שאמר לו רב שלא יתמנה לראש עיר, כדי שלא יבטל מתלמודו מחמת צרכי העיר (ר"ת בתוס' ב"ב שם).

הֲפוֹךְ בְּנְבֵילָתָא וְלֹא תֵּיפּוֹךְ בְּמִילֵי – הפוך בנבילה ואל תכזב ותחזור בך מדבריך (מאירי, בפי' ראשון). או שהכוונה שאל תרבה בדברים ['תיפוך' הוא לשון ריבוי דברים, כמאמרם 'הפוך בה והפוך בה' (אבות ה, כב)] (מאירי, בפי' שני), שריבוי דברים מביא לניבול פה [והזכיר נבילה, ששורש תיבות 'נבילה' ו'ניבול' אחד הם] (מהרש"א). ויש שביאר, שעדיף שתעבוד עבודה בזויה, ולא תהיה אומנותך ב'מילי', דהיינו בעסק של תיווך, שנעשה על ידי דיבורו עם המוכר והקונה, שאמנם היא עבודה מכובדת יותר, אך כיון שצריך לשכנע אנשים להסכים למקח, אם לא ישמור פיו ולשונו, קל לבוא לידי איסור שקר (בן יהוידע).

פְּשׁוֹט נְבֵילְתָא בְּשׁוּקָא וְשָׂקֵיל אַגְרָא – הפשט נבילה בשוק לעין כל, ואין בכך משום חילול השם כמאמרם (שבת קיד, א) על תלמיד חכם שיש לו רבב על בגדו, כי כיון שעושה זאת לצורך מלאכה, אין בכך גנאי (רשב"ם ב"ב קי, א). ואמנם ראוי אפילו לעני ביותר להסתיר את דלותו, ולצמצם מחייתו, ולא להפחית עצמו במלאכה שאינה ראויה לו, אך אם התפרסם בעניותו, ישכיר עצמו אפילו לעבודה בזויה, ואל יצטרך לבריות (מאירי שם). ■ להלכה, ירחיק אדם עצמו מן הצדקה, ויגלגל עצמו בצער, ואפילו היה חכם מכובד והֶעָנִי, יעסוק באומנות ואפילו מנוולת, ואל יצטרך לבריות (שו"ע יו"ד רנח, א, וראה ביאה"ל רלא).

וְלֹא תֵּימָא כָּהֲנָא אֲנָא – אל תאמר 'כהן אני' (רשב"ם ב"ב קי, א; וראה תוס' קידושין ח, א ד"ה רב כהנא, בפי' ראשון, וחולין קלב, א ד"ה רב כהנא). ואף שאסור להשתמש בכהן אפילו בזמן הזה, ובדבר שהוא גם בזיון לכהן לא מועילה מחילה (ראה רמ"א או"ח קכח, מה, ומשנ"ב שם, קעה), אך בשביל שכר מזונותיו מותר (נשאל דוד או"ח א; ירושלמי שלמה כלי המקדש ד, ב). ויש מפרשים, שרב כהנא לא היה כהן, ואמר לו רב 'ולא תימא כהנא אנא' – אל תזכיר את שמך 'כהנא', לומר שאתה חשוב (תוס' לעיל מט, ב ד"ה אמר וב"ב קי, א ד"ה ולא תימא).

סָלְקָתְ לְאִיגַּרָא שֵׁירוּתָךְ בַּהֲדָךְ – כשתצא לדרך ואפילו קרובה, טול מזונותיך עמך (רש"י; רשב"ם). ■ וכן הלכה, שיזהר כל אדם שיהיה עמו פת אפילו הולך למקום קרוב ושכיח שם פת, כי כמה פעמים שיקרה מקרה רח"ל בדרך (משנ"ב קי, כ).

מְאָה קַרֵי בְּמָתָא בְּזוּזָא תּוּתֵי כַּנְפָיךְ נִיחוּ – אף אם מחיר המזון כה זול, שמוכרים מאה דלועין בזוז, יהיו המזונות תחת כנפי כסותך, והוציאם עמך לדרך (רש"י; רשב"ם). או שהכוונה שאפילו שמחיר הדלעת זול, אם נזדמנה לך דלעת בשדה, אל תזלזל בה, אלא הבא אותה לעיר (רבנו חננאל). או שהכוונה שאם נזדמן לך מקח בזול, וקנית אותו, שים אותו תחת כנפיך שלא יראו אותו אחרים ויתנו בו עין הרע (הערוך ערך כנף).

אָמַר לֵיהּ רַב לְחָיָא בְּרֵיהּ לֹא תִּשְׁתֵּי סַמָּא – אל תתרגל לשתות ממיני הסמים [אפילו סם רפואה, אם יש רפואה אחרת (רשב"ם)], שמא תתרגל להם ותפזר מעותך עליהם (רש"י בפי' ראשון; רשב"ם). או משום שאף אם יועילו למקום אחד בגוף, יזיקו בו במקום אחר (רש"י בפי' שני, ע"פ גמ' לעיל מב, ב). ויש שפירש, שהוראה זו אמר רב לחייא בנו דוקא, שהיה חלש (כמבואר בע"ז לא, ב), ולחלשים סם מזיק יותר (יעב"ץ).

וְלֹא תִּעְקֹר כְּכָא – אל תמהר לעקור שן משום חולי (רש"י), כי סופה להירפא (רשב"ם). ויש סוברים, שהכוונה רק על שן טוחנת (תוס' חולין נט, ב ד"ה נתור), שעקירתה עלולה להזיק לראיה (רבנו חננאל). ובמקום שקשה לעמוד על המצב המדויק מה יותר גרוע, העקירה או אי העקירה, לפירוש ראשון גם באופן כזה אל ימהר לעקור, אך לפירוש שני יש להקל לעקור (חוט שני טבילת כלים, פג, והוסיף, שכאשר יש כאבים, יש לצדד יותר להתיר את עקירת השן).

וְלֹא תָּקַנָּא בְּחִיוֵּיא, וְלֹא תְּקַנָּא בְּאַרְמָאָה – אם התגלה לך שיש נחש בחורי חצרך, אל תקנא בו ותשתדל להורגו, כי בראותו שאתה מחכה להורגו, שמא ישופך פתאום, וכן בגוי (הערוך ערך ככא, ב).

שְׁלֹשָׁה אֵין מִתְקַנְּאִין בָּהֶן, ששלשתם – ואפילו תלמיד חכם – הם בעלי נקמה, וכמאמרם (יומא כב, ב) 'כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם' (עיין יעקב על עין יעקב).

גּוֹי קָטָן, וכמאמר בן עזאי (אבות ד, ג) 'אל תהי בז לכל אדם וכו', שאין לך אדם שאין לו שעה', וכמסופר בירושלמי (תרומות סוף ח), שתינוקות של בית רבן מבית מדרשו של רבי היכו גוי קטן רועה חזירים, וכשגדל נעשה מלך, ורצה לנקום ביהודים, גזר עליהם גזירה, ובזכות כמה ניסים הצליחו לשכנעו לבטל גזירתו, אך הזהירם שמכאן והלאה לא יחרחרו ריב אפילו עם גוי קטן [וכמאמרם כאן] (מגן אבות [לתשב"ץ] שם).

■ המשך במילואים עמ' 158

גזיירתא נינהו דשמטי סוסיא ואתו דברי להו. א"ל רב לרב אסי לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא ואל תדור בעיר מתא אסיא ולא תנסיב תרתי אי נסבת תרתי נסבי תלת. א"ל רב לרב כהנא הפוך בבילתא ולא תיפוך במילי דלא אגרא שירותך בידך. כתמצא לדרך מפרי במקום קיבוץ, מזומנין עמך: מאה קרי מזוזא תותי בנפיך יהוו. למילי ממזמות מזול, מע"כ כן הוליפים עמך: דא"א תשתי פמא. לא תלמד לעמות קמים, מפני שתקנבץ להן ווסת ויהא לנך זוחלך וחפסיד מעות. ל"ש לא תהא רגיל לעמות קמעים, כלומרי (לעיל מג:): כולהו אקשיני דלמעלי למה קאמר להאי: דא"א תשויר ניגרא. פסיעה גמה, שעוטלת מאור עשים[ו]: ודא"א תעקר בבא. שן ממש, מקום טולי: דבי"כותייהו אחורי אודנייהו קיימי. כלומר עמידין לגדל ומגדל לימען ויקנמו ממך: אדהא"א ע"י ברינך זבינך זבין. בעוד שממול על רגלך כשמת מן הדלך מכור מה שמצמת, כדי שתמוך ותקנה ותפיא: שרי ביכך ופתח שקך. כלומר תקבל תחלה המעות ותפס בניכך, ואחר כך פתח השק ומן המנוזה לנוקפים: קבא מארעא ודא בורא מאיגרא. כלומר טוב לילך למקום קרוב ולהסתכר מעט, מלהסתכר הרבה במדינה רחוקה: תמרי בהדיוך ע"י בודנא דהוצ. שם יש לך תמרים בתוכו כלי שתוכה בו תמרים, ורן מיד לנית עושה שכר לעצות מהן שכר, שתם תממן תתכלה כין כך ורן כך ותפסיד: מאי בודנא. למה נקרא שם ע"ז השכר קורנא: בוד נאה. עשה טובה, שהרי מתעשרין הימנה: וגבירתות חפדים. יכול לתת מתנה לעניים ולעשות לצדקה ותפד: כי אגב גביא בעיא. כל הכר שלרן לכתוב שטר עליו כגון מלוה ומחמה, בעיא גבית, כלומר עדיין עומד הוא לגבות ורן לו טורח בו: מעות רשות. לפרע להו כהלייהו זוזי זוזי: צא בראחרונה. שם תנוס מתנת לניתך בהתשוגה: אי תרבה בנגוות. כלומר אל תהא רגיל לעשות הכרך בפרהסיא במקום מגולה: משום מעשה שחיה. בלוד וכת שבע: משום מעון. שמזמנת לו ממוך: דמשיר מקידושא. שיש לו מעט יין ומוצע שמייחו בשביל הבלולה: פוגי: מגי

ולא אמר רב פפא אי אמו דרמאי שיברא א"א אישתרי. ובשילהי מלו עוברין (שם) קתמר רב פפא אי לאו דרמאי שיברא א"א אישתרי. ובשילהי מלו עוברין (לעיל דף מט:[ב]): פירשתי בתלו עוברין (לעיל דף מט:[ב]): תיטא כהנא אגא. פירשתי בתלו עוברין (לעיל דף מט:[ב]): פירשתי. ל"ל דהא והא גרסת ליה:

עשה שבתך הוי"ה ואי"ה תצדרך בבריות. והא דתמרינן

בפ"ב דבילה (דף מו.) דבהמלפת שמות וימים טובים אם פומת פומתן לו הייט בשלו אם יש לו: **דמשייר** מקדושא דאבדי"תא. שמוצע שתמיטו בשביל הכלה ותמיטם דהא דוקא[ו] לקיום גילה קודם לכיכוד יום[ב] אבל הכלה מיטם קודמת. ומפרש מורי הר"י דקידוש יום קני כיכוד יום וכני מיטם בירושלמי פרק אלמה מלמלו[ג] רבי יוסי בשם רבי יעקב ב"ר מלו מיכוד יום בפ"ע:

רבינו חננאל

אמר ליה רב לרב כהנא הפוך בבלה ולא תהפוך במבלי. נשוש בבלה ושקול אגרא ולא תיטא אגא גברא רבא לאגיגרא שירותיך בהדך. שלקח לאגיגרא שירותיך בהדך. כלומר כבר שנדהדך תהויה עמך. קרי בוזוזא בפתא ונדמן לך קרא בשדה אל תהולל בו אלא הביאהו בידך: אמר ליה רב לחייא בריה לא תשתה סמא דמתהנהג גופך בהאי. ולא תשדיי באגיגרא כי המעלות מכהישות הגוף. ואל תעקר ככא מפני הענין פי ככא המכהש והוא אל צרם בלשון ישמעאל וכדכתיב (קהלת י"ב ג) ובשלו השחוזות כי מיעטו כלומר אם יכאב לך אל תעקרהו שמא מכהש עיניך. ואל תקני בחוויא ולא בארמאה שמא יפנעו בך. ולא תשורר ניגרא: אמר ליה רב לאיבו בריה שרשי בך בשמעתא ולא אסתייעא מילתא תא אגמרך מילי דעלמא. ואל תרחיא דארחא. פי בעודנו אבך הדרך על הגליך קודם שיהרהצם זבינך זבון. כל מילי זבין ואיחזוב וכו': שלשה דברים צוה ר' יהושע אל תרבה בנגוות משום מעשה שהיה מעשה דדור שעלה על הגג וראה בת שבע ושלח ולקחה. ובתך בגרה שתורר עבדך ותן לה. הוי יהיר באשתך מתחנה כמתן: א"ר יצחק שלשה מנוחלי העה"ב הדר בארץ ישראל. והמגדל בנו בתלמוד תורה. והמשייר יין מן הקידוש כדי להבדיל עליו. שלשה הקב"ה מכריז עליהן על רוש הדר בכרך כגון ר' הושיעא ור' חנינא דהוו יתבי בשוק של זונות ולא מדלו עיניהון ומסתכלו בהו וכד אשתכחנאי אמרי הכי בתוי רבנן קדישי אורגא. ועל העושר והמעשר פירותיו בצנעה. ועל עני המתורר אבדה לבעלה. רב ספרא רוש הדר בכרך הוה כר:

תורה אור השלם

א) וַיְהִי לְעֵת הָעֶרֶב וַיָּקָם מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל גַּג בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מַרְאֶה מְאֹד: (שמואל ב יא, ב)

מסורת הש"ס עם הוספות

ו) כנס במתן קי. ע"ש, ע"ש, ג) [לעיל קיג.], ד) [עיין בפרושו לשב"ם כנס במתן נח: ד"ה כי ממום ועי"ש נחל], ה) כדלעיל קיב. יואל תדור בעיר וכר' ועי' רש"י שם, ו) [נכתוב לף מג:], ז) [ובכנס במתן קי. מפרש ר"ת בענין אחר ע"ש במוספות ד"ה ובא], ח) ובגרסים אבי במקום "אסיא" כלומר אותה ששמך רב אסי לא תהויה ראוי שלא תתבטל מתחת צרכי צבור, ט) בברכות מג., ע) [ד"ה ממן], י) [לעיל קה:], כ) [עיין מהרש"ל במתוכות הלמות], ל) ד"ה.

הגהות הב"ח

(ו) גמ' ממוס ממון והא:

גליון הש"ס

גמ' דרייש מתא אסיא. עי' תוס' ב"ב לף ק. ד"ה ולא תימא:

הגהות וציונים

ו) [ליתא בעין יעקב] (גליון) ועי' תשלומות: ב) ס"א בנגוות (גליון). וכ"ה בר"ח וברשב"ם כתי"ו: ג) כדאמרינן בב' מיליי דמעלי (גליון): ד) נדפ"ל שם עשיה השכר (כ"ה ברש"י שבע"י, וכ"ה ברשב"ם כת"י):

לקוטי רש"י

רשקורי אגרא. כלומר המפקפנה כשכר בשוק בעין כל ומין כלן מילול הסם כלל ולא קרינא ביה ומשמיה לחכמו מוח דלרמינן ליה במע' שבת (לף קיב). מתלמיד חכם שיש לכך על מנלו לחל לעשות מלחמה להתפרנס מן כלן נגמי. וא"א תיבא כהנא אגא. כהן מני ומשוב ונגמי לי הלכך נשנשים ב"ב לף ק:). ועשה שבתך הוי". ישפה שבתו חול ולא יטיל על מחמים כטל שבשמוטין (שמות טוב) והיה והיר באשתך מחתנה הראשון. למתי לה משום מגל למי נגמי. וא"א תיבא כהנא אגא. כהן מני ומשוב ונגמי לי הלכך נשנשים ב"ב לף ק:). ועשה שבתך הוי". ישפה שבתו חול ולא יטיל על מחמים כטל שבשמוטין (שמות טוב) והיה והיר באשתך מחתנה הראשון. למתי לה משום מגל ומחתך לה משום ממון ומחתך להם ומחתך להם הלין לכל המתעסק בלה שמן המלשון קרוי ניסוך ממני יותר נשנשים ב"ב צח:).

רש"ב"ם

גזיירתא. כשמוכלכין במצוות שבילי כרמים וסוסיהן משמטין מכלן א"ל רב לרב אסי לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא ואל תדור בעיר מתא אסיא ולא תנסיב תרתי אי נסבת תרתי נסבי תלת. א"ל רב לרב כהנא הפוך בבילתא ולא תיפוך במילי דלא אגרא ושקול אגרא ולא תימא כהנא אגא וגברא רבא אגא וסניא בי מלתא סלקת לאגיגרא שירותך בהדך מאה קרי במתא בזוזא תותי כנפיך ניהוו. א"ל רב לחייא בריה לא תשתי סמא ולא תשוור ניגרא ולא תעקר בבא ולא תקנא בחוויא ולא תקנא בארמאה תנו רבנן ג' אין מתקנאין בהן ואלו הן נכרי קטן ונחש קטן ותלמיד קטן מ"ט דמלכותייהו אחורי אודנייהו קאי. א"ל רב לאיבו בריה טרחי בך בשמעתא ולא מסתייע מילתא תא אגמרך מילי דעלמא אדהלא אכרעיך זבינך זבין כל מילי זבין ותחרטו בר מחמרא חזבין ולא תחרט שרי כיסיך ופתח שקך קבא מארעא ולא בורא מאיגרא תמרא בחלוף לבית סודנא דהיט ועד כמה אמר רבא עד תלתא סאה אמר רב פפא אי לא דרמאי שברא לא אישתרי א"ד אמר רב חסדא אי לא דרמאי שברא לא אישתרי מאי סודנא אמר רב חסדא סוד נאה וגמילות חסדים אמר רב פפא כל אגב גביא בעי כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי ודאתי מעות רשות ניתנו. ג' דברים א"ר יוחנן משום אנשי ירושלים כשאתה יוצא למלחמה אל תצא בראשונה אלא תצא באחרונה כדי שתכנס בראשונה ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות והי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו (א"ר פ) שלשה דברים א"ר יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים אל תרבה בגנות משום מעשה שהיה בתך בגרה שתורר עבדך ותן לה והוי יהיר באשתך מחתנה הראשון מ"ט רב חסדא אמר משום ערוה רב כהנא אמר משום ממון (פ) הא והא איתנהו. אמר רבי יוחנן שלשה מנוחלי העוה"ב אלו הן הדר בא"י והמגדל בנו בתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות מאי היא דמשייר מקידושא לאבדלתא א"ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה רב ספרא רווק הדר בכרך הוה

תני תנא קמיה דרבא ורב ספרא צהבו פניו דרב ספרא אמר לו רבא לאו כגון מר אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל והוו יתבי בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי להו אינהו מסתכלי בהו ואינהו לא מדלן עינייהו לאיסתכולי בהו ומומתייהו הכי בחייהן רבנן קדישי דבארעא דישראל: שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר א' בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש ואת לחודך אסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת ביה אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב מותר לשנאתו שנאמר כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו מאי שונא אילימא שונא נכרי והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי אלא פשיטא שונא ישראל ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו שנאמר יראת ה' שנאת רע אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשנייה אמר ליה אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה. תנו רבנן שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת ואמר רב יוסף כולהו איתנהו בי תנו רבנן שלשה שונאין זה את זה אלו הן הכלבים והתרנגולין והחברין וי"א אף הזונות וי"א אף תלמידי חכמים שבבבל. ת"ר שלשה אוהבין זה את זה אלו הן הגרים ועבדים ועורבין ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה ותנא קמא זימנא דכתובתה מרובה אי נמי יש לו בנים הימנה ולא מצי מגרש לה. חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ואהבו את הזמה ושנאו את אדוניכם ואל תדברו אמת ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קמעה וי"א אף מבקש להרוג בעליו במלחמה. שבעה מנודין לשמים אלו הן מי שאין לו אשה ושיש לו אשה ואין לו בנים ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו וי"א אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל מניין שאין שואלין בכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך ומניין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד שנאמר כל קבל די רוח יתירא ביה [ומלכא עשית להקמותיה על כל מלכותא] והיושבת על דם טהור אסורה לשמש עד כמה אמר רב עונה תנא הוא יוסף איש הוצל (א) הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקביה שמו הוא רבי יצחק בן טבלא הוא רבי יצחק בן חקלא הוא רבי יצחק בן אלעא (ב) הוא

רבי

שראה בו דבר ערוה. ואם תאמר דבאלו מציאות (ב"מ דף לב: ושם) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו. וי"ל כיון שהוא שונאו גם חבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר:

ואין לו בנים. נראה דוקא על ידי פשיעתו שאינו מתעסק בפרי' ורביה דומיא דאחריני. **ומי שאין לו** תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו מיירי בשיש לו ואינו מניחן. **אי נמי** אפי' אין לו יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן (סוטה דף יד.) במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי לקיים מצות שבה. והא דאמרי' (שבת מט.) תפילין צריכין גוף נקי כאלישע היינו כדמפרש שלא יפיח בהן ולא יישן בהן ובשעת ק"ש כדי לקבל עליו מלכות שמים שלימה בקל יכול ליזהר:

שלשה חייהן אינם חיים הרתחנין כו'. תימה דבפרק המביא (ביצה דף לב:) תניא ג' חייהן אינם חיים המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שייסורין מושלין בגופו ואמאי לא מני לכולהו הכא. ויש לומר דהכא לא מיירי אלא בהנך דהוו תולדת האדם משום דלעיל נמי איירי דדמי להנך שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס: *)

*) עוד דיבורי התוס' השייכים לכאן נדפסו בדף קיד.

תני תנא. להך מתניתא שלשה מכריז הקב"ה עליהן לשבח בכל יום: מותר לשנוא אותו. הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי, אע"פ שאינו רשאי להעיד מותר לשנאתו: אין הדעת סובלתן. אפילו הן עצמן מתחרטין לאחר זמן, ונבזין הן בפני עצמן: בכלדיים. בעלי אוב: היושבת על דם. אף על פי שפסק המעין, שלא ראתה: עונה. יום ולילה צריכין להמתין:

רבי

רשב"ם

תני תנא. להך מתני' שלשה הקב"ה מכריז עליהן לשבח: ומומתייהו. שבועה שלהן: חטא. בעבירה: שם רע הוא דקא מפקת עליה. מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין לך עליך מצוה להעיד, הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל (ויקרא יט): דכתיב לא יקום עד אחד וגו'. כלומר המקרא מעיד שאי אתה נאמן בעדות זו: מותר לשנאתו. הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו, אע"פ שאינו רשאי להעיד לו מותר לשנאתו, שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע: מאי שונא. כלומר מי הוא שונא שאמר הכתוב: ה"ג אי נימא שונא ישראל. כלומר שהוא שונא ישראל, מי שרי למיסנייה, ומסתמא לאו ברשיעי איירי קרא: הרחמנין. יותר מדאי, והני שלשה מילי דבר התדיר בהן כל שעה, וכיון דהוא מקפיד עליהן אין חייו חיים, שאין לו מנוחה: אין הדעת סובלתן. של בריות: המתגאה על הציבור בחנם. נוהג עליהם שררה, ואינו עומד עליהן בשעת דוחקן: צוה כנען את בניו. כלומר מנהגן כן הוא כאילו צוה עליהן אביהן, ונפקא מינה שצריך אדם ליזהר מהן: בחבורת מצוה. כגון משתה של ברית מילה או בת כהן לכהן: כלדיים. בעלי אוב, כך פירש רבינו, ולא נהירא דקרא כתיב בהדיא אל תפנו אל האובות, ואני שמעתי חוזים בכוכבים, וכן עיקר: תמים תהיה. להיות בוטח בו בכל קורות ונולדות הבאות לך: היושבת על דם טהור. אשה שכלו ימי טוהר שלה והגיע ליל ארבעים ואחד לזכר או ליל שמונים וא' לנקבה, שאם תראה עכשיו תהא נדה, אסורה לשמש ואע"פ שלא ראתה, דהואיל ולמודה היא עד עכשיו להיות משמשת עם ראייתה גזירה שמא תראה ותשמש: עונה. יום ולילה, כך פירש רבינו. ולא נהירא, אלא לילה אחד דהיינו ליל ארבעים ואחד, כדמפרש רבה (נדה דף סג:) אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן, וכמה עונה, ומפרש או יום או לילה:

רבי

עין משפט נר מצוה

סט א מיי' פי"ג מהל' רוצח הלכה י"ד סמג לאוין רג טוש"ע חו"מ סימן כח סעיף א [עי' בהגה' מיי' פ"ד מהלכות עדות הל' א]:

ע ב מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ה ופי"ג מהלכות רוצח הלכה יד טוש"ע חו"מ סימן ערב סעיף יא:

עא ג ד מיי' שם סמג עשין פא טור שו"ע שם:

עב ה טוש"ע יו"ד סי' רסה סעיף יב בהג"ה:

עג ו מיי' פי"א מהלכות ע"ז הלכה טז סמג לאוין כז טוש"ע יו"ד סימן קעט סעיף א:

ליקוטי רש"י

צהבו פניו. מחמת שמחה [מנחות יח.]. שמח [שם סח: וחולין ז:]. ואסהיד ביה. ביחידי שלא היה עד שני בדבר. טוביה חטא וזיגוד מינגד. ומאז היתה למשל [מכות יא.]. ואניני הדעת. שאינם יכולין לסבול שום דבר מיאוס [סוכה כט. ד"ה רב יוסף]. והחברין. אומה מבני פרסיים [שבת יא.]. שם אומה שהיתה עם פרסיים [שם מה.]. פרסיים. [גיטין ריש יז.]

רבינו חננאל

שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס. ומי שאינו משתכר. ומי שאינו עומד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחת בפה ואחת בלב והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה יחידי ומעיד לו כי הא דטוביא חטא אתיא זיגוד ואסהיד עליה ונתחייב מלקות כו'. שלשה חייהם אינן חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת. אמר רב יוסף כולהו איתנהו בי. ארבעה אין הדעת סובלתן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף פרנס המתגאה על הצבור בחנם ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ומחזירה. חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה אהבו הגזל והזמה ושנאו אדוניכם ואל תדברו אמת: ת"ר שמונה א) הן כמנודין לשמים מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים ואינו נושא אשה אחרת ומי שיש לו בן ואינו מגדלו לתלמוד תורה ומי שאינו לובש תפילין ומי שאין לו ציצית בטליתו ומי שאין לו מזוזה בביתו והמהלך יחף ויש אומרי' אף מי שאינו יושב בחבורת מצוה כגון קידוש וכיוצא בו. מנין שאין שואלים לכלדים שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך. מנין ליודע בחברו שגדול ממנו אפי' בדבר אחד שצריך לנהוג בו כבוד שנאמר כל קבל די רוח יתירא ביה. והיושבת על דם טהור פי' צריך להמנע בתשלו' ימי טהרה מלשמש מטתו שכל דם שרואה אחרי מלאת שלשה ושלשים יום לזכר ששה וששים יום לנקבה דם נדה הוא כך צריך להתרחק ממנה. וכמה רבא אמר עונה וכמה היא עונה או יום או לילה: הוא יוסף איש הוצל וכו'.

חשק שלמה על ר"ח א) אולי מסיב תפילין בתרתי.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [פירוש שמח עיין פירש"י במנחות יח. סח: חולין ז:] מובא בליקוטי רש"י, ב) [ז"ל רש"י מגילה כח. לא עמדתי על מדותי לשלם גמול רע למי שציערני גם בקדושין עא. פירש"י ואינו עומד על מדותיו לנטור איבה], ג) מכות יא., ד) בבא מציעא לב: ועיי"ש תוס' ד"ה ואי לא, ה) [ביצה לב: ע"ש], ו) ב"ב כג. ועיי"ש בתוד"ה לדידי, ז) [עיין פירש"י שבת יא. ד"ה חבר מובא בליקוטי רש"י], ח) [עירובין מא:], ט) [פירוש דלא מלי קאי בגירושין. מהרש"א], י) [עיין תוספות לקמן ריש קיד.], כ) [פירוש המלך היה מושב בלבו], ל) יומא נב: [וע"ש בתוספות ד"ה הוא ונדה לו: ד"ה איסי], מ) [עיין תוספות שבת קנו: ד"ה כלדאי כו' שהשיגו על פירוש רש"י דהכא], נ) עיין לעיל דף מט., ס) וכן פירש רש"י שבת קיט. קנו: וביבמות כא:, ע) יבמות דף קיז., פ) עי' שבת לב: בתוי"ט הנדפס על הגליון ד"ה בעון, צ) ברכות טו ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' יוסף איש הוצל (הוא יוסף הבבלי) תא"מ ונ"ב עי' תוס' יומא דף (כ"ב ע"ב) [נב ע"ב] ד"ה הוא: (ב) שם ר' יצחק בן אלעאי ר' יצחק כצ"ל ותיבת הוא נמחק:

גליון הש"ס

גמ' המדבר אחד בפה וכו'. עיין בבא מציעא דף מט ע"א: תוס' ד"ה ואין לו בנים כו' יש לחזור. עי' מנחות דף מא ע"א:

הגהות וציונים

א] [צ"ל אינהו] (גליון): ב] בכת"י לחבירו וכ"ה בר"ח וכ"ה נכון (דק"ס): ג] [צ"ל שנאת] (גליון): ד] ס"א נוסף ומהלך על צדי דרכים (גליון) כ"ה בע"י: ה] ס"א כמנודין (גליון): ו] ס"א נוסף ואינו מגרשה (גליון) כ"ה בע"י ועי' ר"ח: ז] ואין עליך מצוה כצ"ל (באה"מ וכ"ה בכת"י): ח] [שייך לאחר ד"ה שלשה] (גליון)

תורה אור השלם

א) לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל עָוֹן וּלְכָל חַטָּאת בְּכָל חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דָּבָר: [דברים יט, טו] ב) כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: [שמות כג, ה] ג) לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא: [ויקרא יט, יז] ד) יִרְאַת יְיָ שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי: [משלי ח, יג] ה) תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְיָ אֱלֹהֶיךָ: [דברים יח, יג] ו) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דְּנָה הֲוָא מִתְנַצַּח עַל סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא כָּל קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּהּ וּמַלְכָּא עֲשִׁית לַהֲקָמוּתֵהּ עַל כָּל מַלְכוּתָא: [דניאל ו, ד] ז) לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, טז] ח) אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֹבֹת וְאֶל הַיִּדְּעֹנִים אַל תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא יט, לא] ט) כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם: [משלי כז, יט]

לְאוּ כְּגוֹן מַר, אֶלָּא כְּגוֹן רַב חֲנִינָא וְרַב אוֹשַׁעְיָא וְכוּ', שאמנם אמרו בסתם 'רווק הדר בכרך' ואף רב ספרא היה רווק הדר בכרך, אך ממה שמנו אותו יחד עם 'עני המחזיר אבדה לבעליה', ו'עשיר המעשר פירותיו בצנעה', שבא מעשה לידם ועמדו בנסיון, כך 'רווק הדר בכרך' דוקא אם בא מעשה לידו ועמד בנסיון, כפי שהיה לרב חנינא ורב אושעיא (פתח עינים [לחיד"א]).

וַהֲווֹ יָתְבִי בְּשׁוּקָא דְּזוֹנוֹת. ואף שמבואר בב"ב (נז, ב) שההולך על שפת הנהר בשעה שנשים מכבסות שם ומגלות את שוקן, ויש לו דרך אחרת בה יכול ללכת, הוא רשע אפילו אם עוצם את עיניו, מכל מקום באופן שהוא טרוד בעבודתו ואינו בא לידי הרהור, מותר (ראה ב"מ צא, א), וכיון שהם היו טרודים בעבודתם, לכן היה מותר להם לשבת שם (שלמת חיים תתרלט).

רַבָּנָן קַדִּישֵׁי, שמפני שהיו גדורים מעריות נקראו קדושים, וכמאמר חכמינו (ויקרא רבה כד, ו) 'כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה' (מהרש"א לעיל ע"א).

מִי שֶׁאֵינוֹ כּוֹעֵס, וּמִי שֶׁאֵינוֹ מִשְׁתַּכֵּר, וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַעֲמִיד עַל מִדּוֹתָיו, שהוא דומה לה' יתברך בכך שהוא נבדל מן הגשמיות, שהכעס הוא דבר ששייך אצל מי שנוטה לגשמיות ומתפעל ממה שקורה לו, וכן השיכור מסיר את שכלו ממנו ונעשה כולו גשמי, וכן המעמיד על מידותיו ואינו מוחל, הוא גשמי בכך שיש לו גדר ונמנע מלצאת מגדרו, אבל מי שאין בו את המידות הללו, יש לו דמיון אל ה' יתברך שאינו גשמי, ולכן הקב"ה אוהבו, שהדומה יאהב את הדומה לו (נתיבות עולם [למהר"ל] נתיב הכעס א).

וְהַיּוֹדֵעַ עֵדוּת בְּחֲבֵירוֹ וְאֵינוֹ מֵעִיד לוֹ. בדיני נפשות חובה להעיד גם אם לא נתבע להעיד, ואילו בדיני ממונות חובה להעיד רק אם נתבע להעיד (משך חכמה ויקרא יט, טז, בדעת הרמב"ם). ויש סוברים, שגם בדיני ממונות חובה להעיד אף אם לא נתבע להעיד (ראה פתחי תשובה חו"מ כח, ד). והחובה להעיד אינה חוב ממוני, אלא מצות גמילות חסדים (דינא דגרמי לרמב"ן. וראה פתחי תשובה שם, שתמוה לפ"ז על הסוברים שאינו חייב להעיד כשלא נתבע להעיד). ומדובר באופן שכלפי שמיא גליא שלא היתה תועלת בעדותו [וכגון שהבעל דין שכנגדו העדות, היה נשבע להכחישו], אבל באופן שעדותו היתה מועילה, מלבד שהקב"ה שונאו, גם חייב ממון בדיני שמים [כמבואר בב"ק (ס, א)] (הערות הגרי"ש אלישיב).

דִּכְתִיב 'לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ', הוא מקור לכך שהיחיד אינו נאמן בעדותו (רשב"ם), או מקור לאיסור על בית דין לקבל עדות יחיד (רמב"ם לא תעשה רפח; חינוך מצוה תקכג), ואילו הלאו לעד המעיד יחידי שעליו הוא לוקה, הוא 'לא תלך רכיל' (רשב"ם). ויש סוברים, ש'לא יקום' הוא מקור האיסור על עד להעיד יחידי, ועל לאו זה הוא לוקה (יראים רה; סמ"ג לאוין ריג; הגהות מיימונית עדות ה, א).

והמלקות שרב פפא הלקה היו רק מכות מרדות מדרבנן, שהרי מלקות מן התורה הם רק מלקות של סנהדרין, שכבר לא היתה קיימת בזמנו (יראים שם; סמ"ג שם; הגהות מיימונית שם). וממה שרב פפא הלקהו, מוכח שכיון שאמרה תורה שאין לעד אחד נאמנות, הוא אינו מעורר בעדותו אפילו ספק קל שהאמת כדבריו (הערות הגרי"ש אלישיב שבת ל, ב). וממה שהלקהו ללא התראה, ראיה שמכות מרדות אינן צריכות התראה (רשב"ש ריג).

והאיסור להעיד יחידי הוא רק לאחר שכבר העבירה נעשתה, אך אם עדיין לא נעשתה, מותר להעיד יחידי בכדי להפרישו מאיסור. ובזנות אף אם נעשתה העבירה, מותר להעיד לבעלה כדי שידע שנאסרה עליו (יראים שם, וסמ"ג שם, המוכיחים כן מכמה גמרות, שהעידו יחידי ולא נערו בהם). ■ וכן הלכה (רמ"א חו"מ כח, א; חפץ חיים לה"ר ד, ד בהג"ה, וראה חפץ חיים מהדו' דרשו שם ביאורים ומוספים הע' 34-31).

דְּחַזְיָא בֵּיהּ אִיהוּ דְּבַר עֶרְוָה, שאף שאינו יכול להעיד עליו, מותר לשנאותו, כיון שיודע בודאות שהוא רשע (רשב"ם). ובעבירה כזו המפורסמת לכל, מותר לשנוא אף ללא התראה [ולכן הזכירה הגמ' 'דבר ערוה' (דבר שמואל)], אך בעבירה שאינה מפורסמת, מותר לשנוא רק אם התרה בו ולא חזר בו (רמב"ם רוצח יג, יד, ע"פ חפץ חיים לשון הרע ד באר מים חיים יד), אבל ללא התראה אסור לשנוא, כי שמא עשה בשוגג ואילו היו מתרים בו היה חוזר (שם חדש על היראים לח). ויש שסוברי, שמותר רק אחר כמה התראות (חינוך מצוה רלח). ואם עבר מחמת התגברות התאווה ולא מצד שהוא פורק עול, אסור לשונאו ואף מצוה לאוהבו (רמב"ם בפיהמ"ש סנהדרין י, סוף א, וראה טל תורה).

והטעם שמותר לשונאו, משום שבלאו נאמר 'לא תשנא את אחיך', ורשע זה יצא מכלל 'אחיך'. ומותר אף להכלימו, כיון שהאיסור לבייש את חבירו נלמד מ'הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא', והרשע אינו בכלל 'עמיתך' (קובץ שיעורים ב"ק אות קד, בדעת היראים, וקובץ הערות ע). ויש שסוברי, שאמנם אינו בכלל 'אחיך' ומותר לשונאו, אבל לא יצא מכלל 'עמיתך' ואסור להכלימו (חפץ חיים לשון הרע ד, ד, וראה שם פרטים נוספים, וראה חפץ חיים מהדו' דרשו שם הע' 21).

רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר מִצְוָה לִשְׂנֹאתוֹ בגלוי, ולהתקוטט עמו, אולי מחמת כן ישוב מדרכו הרעה. ושנאה בלב, אף רב נחמן בר יצחק מודה שהיא אינה מצוה אלא רק היתר, וכמאמרו של רב נחמן בר יצחק עצמו בתענית (ז, ב) 'כל אדם שיש לו עזות פנים וכו', מותר לשנאותו', ולא אמר 'מצוה לשנאותו' (תועפות ראם על היראים קצה, ו).

שֶׁנֶּאֱמַר 'יִרְאַת ה' שְׂנֹאַת רָע', וסיום הכתוב 'יפי תהפוכות שנאתי' בלשון יחיד, מוכיח שהפסוק מדבר על יחיד שראה אדם שעובר עבירה (מהרש"א). ■ להלכה, הרואה אדם שעובר עבירה מפורסמת בישראל ולא קיבל תוכחה, מצוה לשנאותו (ע"פ שו"ע חו"מ ערב, יא, ומשנ"ב קנו, ד, וראה משנ"ב מהד' דרשו שם הע' 11-10). אך בזמננו, מצוה לאהוב את הרשעים, כי אין מי שיודע להוכיח, ואנו דנים אותם כאנוסים (אהבת חסד, מרגניתא טבא [שבסוף הספר] יז, בשם שו"ת מהר"ם לובלין יג; וחזו"א יו"ד ב, כח).

אִי יָדַע דְּמְהֵימַן לְרַבֵּיהּ, ואין די בכך שהתלמיד שומר תורה ומדקדק במצוות ומתנהג בחסידות, כי מצד זה נאמנותו היא עדיין כעד אחד בלבד, ואסור לדבו להאמינו, אלא מדובר כשרבו יודע בידיעה גמורה שאינו משקר, לאחר שבחן זאת במשך כמה שנים, וראה שאינו משקר בשום אופן (אגרות משה או"ח א, נג). ומהימן ל'רביה' לאו דוקא, אלא אף איש סודו שיודע שמאמינו כבי תרי בכלל ההיתר (שערי תשובה ג, רכ; שבלי הלקט דין התוכחות מז).

כְּבֵי תְרֵי – כשני עדים המעידים בבית דין, שנאמנים נאמנות גמורה, אבל שנים המספרים לשון הרע שלא בבית דין, אסור להאמינם (שערי תשובה ג, רכ, ע"פ חפץ חיים לשון הרע כלל ז, ג, ובאר מים חיים שם, ז). ועל אף שגם מחוץ לבית דין עד אחד נאמן באיסורים, וכל שכן שנים המעידים, מכל מקום עדים המעידים בבית דין נאמנותם גדולה יותר, וזו הנאמנות הנצרכת כדי לקבל לשון הרע (הגר"ה זקס, ישורון לג, רנ).

■ המשך במילואים עמ' 158

פְּחֹת מִמֵּיכָלְךָ וּמִמִּשְׁתְּיָךְ וְתוֹסִיף עַל דִּירָתָךְ, צמצם בהוצאותיך למזונות, וישאר בידך ממון להוסיף על דירתך (ע"פ עין יעקב). ויש שפירש, צמצם בהוצאותיך הגשמיים, ובכסף שתחסוך תוכל להשתמש לקיום מצוות, ולהוסיף על 'דירתך' בעולם הבא, אשר שם עיקר דירתו של אדם (בן יהוידע, באחד מהפירושים).

מְשָׁנָה. מָזְגוּ לוֹ, שבעל הבית לא ימזוג לכוס בעצמו, אלא אחר ימזוג לו, שזהו דרך חירות (תפארת ישראל יכין ט; פרי חדש או"ח תעג, א; חק יעקב שם, ח). והמזיגה, יש שפירשו, שהכוונה לשפיכת היין לכוס (ע"פ חיים לראש [לר"ח פאלאג'י] בית הכוסות ט, וע"פ שו"ע הרב תעב, יז ו-תעג, א). ויש שפירשו, שהכוונה למזיגת הכוס המוזכרת בגמ' - עירוב מים ביין (כף החיים שם תעג, א, ושער הכולל מח, יג; ויגד משה ו, יא, אך ראה רמ"א שם קפג, ב).

כּוֹס רִאשׁוֹן, מבין ארבעת הכוסות שתיקנו כנגד ארבע לשונות של גאולה הכתובים בפרשת וארא (שמות ו) 'והוצאתי' 'והצלתי' 'וגאלתי' 'ולקחתי' (ירושלמי כאן י, א). או כנגד ארבעה כוסות המוזכרים (בראשית מ, יא-יג) בפרשת חלום שר המשקים (ירושלמי שם). או כנגד ארבעה כוסות תרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם, וכנגד ארבעה כוסות של ישועה שעתיד להשקות את ישראל (שם, וראה שם טעמים נוספים, וראה רש"י ורשב"ם לעיל צט, ב, אך ראה רש"י קח, א). ואין נפק"מ בין הטעמים, שכולם רמז ואסמכתא בלבד, ועיקר תקנת חז"ל היא להודות ארבע פעמים בלילה זה. ולפי הפירוש שתיקנום כנגד ארבע לשונות של גאולה, הטעם שתיקנו דוקא על כוסות של יין ולא על דבר אחר (קושיית תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי] לעיל צט, ב), משום ש'אין אומרים שירה אלא על היין' (שדי חמד חמץ ומצה טו, ו, וראה שם ה, שהגר"ח ברלין כתב נפק"מ בין הטעמים).

מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן, ומברך גם 'שהחיינו'. ואילו 'שעשה ניסים' אינו מברך כפי שמברך בחנוכה ובפורים, משום שלהלן בהגדה מברכים ברכת 'אשר גאלנו', ואילו יברך גם 'שעשה ניסים', נמצאת אחת מהן לבטלה (ספר המנהיג פסח נח, בשם רב עמרם גאון). והטעם שלא תיקנו ברכה על מצות שתיית ארבע כוסות, כי לברך 'אשר קדשנו וכו' לשתות ארבע כוסות' אי אפשר, משום שכוס ראשונה היא גם כל שבת ויום טוב, ולברך 'לשתות שלש כוסות' גם אי אפשר, שהרי שותים ארבע (ספר המנהיג, פסח סדר לילות פסח).

גְּמָרָא. דִּבְרֵי שַׁמַּאי בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בַּסָּעוּדָה, מחלוקת זו היא אחת מן המחלוקות בין בית שמאי ובית הלל בהלכות סעודה [בברכות (נא, ב)] (רשב"ם). ואף שכבר נשנתה מחלוקת זו שם, כאן היא עיקר מחלוקתם, ושם זה נשנה אגב מחלוקות נוספות (מלאכת שלמה).

שֶׁהַיּוֹם גּוֹרֵם לַיַּיִן שֶׁיָּבֹא - שקידוש היום גורם ליין שיבוא קודם הסעודה (רשב"ם). ואמנם בימים קדמונים היתה רגילות להביא יין קודם הסעודה לפתיחת התאבון [ראה ברכות (מב, א) ורש"י שם (ד"ה ברך, אך ראה מה שכתב שם נא, ב)], אך אין זו חובה, ואילו בפסח, קידוש היום גורם חובה להביא את היין קודם הסעודה. ויש שפירשו, 'שהיום גורם ליין שיבוא' – שהיום גורם ליין ולפת לבוא, שאסור להתענות בשבת ויום טוב (תוס' רא"ש).

וּכְבָר קִדֵּשׁ הַיּוֹם וַעֲדַיִין יַיִן לֹא בָּא - טעם נוסף יש להקדמת ברכת קדושת היום, משום שקדושת היום חלה כבר בכניסת היום, ואילו היין עדיין לא בא בשעה זו לשולחן (רשב"ם). והטעם שהוצרכו בית שמאי לומר טעם נוסף, משום שהטעם 'שהיום גורם ליין שיבוא' – דהיינו שהקידוש גורם ליין שיבוא קודם הסעודה, נכון רק לשבתות ושאר ימים טובים, אך לא בליל הסדר שבו גם אם לא היתה חובת קידוש, היתה חובה של כוס ראשונה של יין משום מצות ארבע כוסות (ערוך לנר סוכה נו, א).

והגמ' לא אמרה טעם נוסף להקדמת ברכת הקידוש לברכת היין, שברכת הקידוש היא דאורייתא וברכת היין היא דרבנן, משום שאכן אין צורך להקדים ברכה שהיא מדאורייתא לברכה שהיא מדרבנן (שאגת אריה ב ו-כב). ויש שסובר, שהגמ' לא אמרה טעם זה, משום שמקדשים את היום בתפילה, ועל כן אף ברכת הקידוש היא מדרבנן. [ולפי זה אשה שלא התפללה ומקדשת, עליה להקדים ברכת הקידוש – שאצלה היא מדאורייתא, לברכת היין – שהיא מדרבנן (צל"ח ברכות נא, ב, אך ראה שלמה משנתו שם, וביאה"ל רעא, א). אך יש סובר, שלא פלוג רבנן ולעולם ברכת היין קודמת (הגהות שואל ומשיב על הצל"ח שם)].

שֶׁהַיַּיִן גּוֹרֵם לְקִידּוּשׁ שֶׁתֹּאמַר, שאם אין לו יין או פת, אינו מקדש (רש"י ורשב"ם, ראה דעתם לעיל קו, ב שמקדשים על הפת, וראה מה שכתבנו שם ד"ה זימנין). ויש שסובר, שממה שהגמ' הזכירה רק את היין, ראיה שמי שאין לו יין אינו מקדש על פת (מרדכי, וכדעת ר"ת בתוס' לעיל שם ד"ה מקדש אריפתא). ויש שסובר, שאפילו מי שאין לו לא יין ולא פת, מקדש על שאר מאכלים, משום שסעודה נקראת 'לחם' בכל מקום, וכל דבר המשביע אדם הוא לחמו, ועל כן באופן זה מברך ברכה ראשונה על מה שמקדש עליו תחילה, ואחר כך ברכת היום (יעב"ץ). ■ להלכה, אם אין לו יין מקדש על הפת, אך אם יש לו יין, אינו מקדש על הפת [לחוש לדעת ר"ת הסובר שאין מקדשים על הפת] (שו"ע או"ח ערב, ט, ומשנ"ב שם, לב, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם סוף הע' 12). ואם אין לו יין ופת, אינו מקדש על שאר מאכלים, אלא אוכל ללא קידוש [שלא כדעת היעב"ץ] (משנ"ב רפט, י, וראה אגרות משה או"ח ד מ, כה, שכתב שאף היעב"ץ עצמו לא הזכיר דבריו להלכה בסידורו בהלכות קידוש).

בְּרֵכַת הַיַּיִן תְּדִירָה, שברכת היין נאמרת בכל עת שישתה (נמוקי יוסף; ר"י מלוניל ברכות לה, ב; ארצות החיים כה, א). ויש שסובר, שדבר שאינו של חובה אינו מוגדר 'תדיר' (ראה זבחים צא, א), וכיון שהשתיה היא רשות, ברכת היין אינה מוגדרת 'תדירה', אלא פירוש 'ברכת היין תדירה' הוא, שגם בקידוש היום של שבתות וימים טובים, בהם אין ברכת היום, וכן בהבדלה מילה אירוסין ונישואין, מברכים על היין (שאגת אריה כא).

מְשָׁנָה. הֵבִיאוּ לְפָנָיו - אחר שבירך על היין, הביאו לפניו ירקות לאכילת כרפס (רש"י; רשב"ם). ויש שפירשו, ש'הביאו לפניו' הכוונה לשולחן (רבנו חננאל), שבזמנם היו מביאים את השולחן רק לאחר הקידוש (תוס').

מְטַבֵּל בַּחֲזֶרֶת - שאם אין לו ירקות אחרים מלבד חזרת, אוכל את החזרת כבר כעת בטיבול ראשון [ונחלקו אמוראים להלן (קיד, ב - קטו, א) על איזה טיבול יברך 'על אכילת מרור'], וכיון שבזמנם כל אכילתם היתה על ידי טיבול, לכך מכנה כאן התנא את האכילה בלשון טיבול (ע"פ רש"י, רשב"ם, ותוס').

ואכילת הכרפס היא כדי להביא את התינוקות לשאול 'מה נשתנה' הלילה הזה שאנו אוכלים בו ירקות קודם סעודה שלא כפי הרגילות (רש"י ורשב"ם בהמשך המשנה. וראה טעם נוסף בתוס' להלן קטו, א ד"ה והדר), שמצות אמירת ההגדה לאומרה דרך שאלה ותשובה

■ המשך במילואים עמ' 159

רבי יצחק בן אחא דשמעתא הוא רבי יצחק בן פנחס דאגדתא (א) וסימניך [א] שמעו נא אחיי ורעיי[ב]. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משמיה דר' יהודה בר' אילעי אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך פחות ממיכלך וממשתך ותוסיף על דירתך כי אתא עולא אמר מתלא מתלין במערבא דאכיל אליתא טשי בעליתא דאכיל קקולי [א] אקיקלי דמתא שכיב:

מתני' מזגו לו כוס ראשון ב"ש אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין וב"ה אומרים [א] מברך על היין ואחר כך מברך על היום:

גמ' [ו] ת"ר דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין מפני שהיום גורם ליין שיבא וכבר קידש היום ועדיין יין לא בא וב"ה אומרים [ב] מברך על היין ואח"כ מברך על היום מפני שהיין גורם לקידוש שתאמר [ד] דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה מאי דבר אחר וכ"ת התם תרתי והכא חדא הכא נמי תרתי ניהנו תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה פשיטא דהא נפיק בת קול איבעית אימא קודם בת קול ואי בעית אימא לאחר בת קול [ו] ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול:

מתני' הביאו לפניו [ז] מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. [ג] הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין[ט] אע"פ שאין חרוסת מצוה [ד] ר"א בן[י] צדוק אומר מצוה [ה] ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח:

רבי יצחק ב"ר אחא דשמעתא. רבי יצחק סתם האמור באגדתא ר' יצחק בן פנחס הוא: שמעו נא אחיי. דשמעתא בן אחא: ולבך רודף עליך. מתאוה לאכול כל שעה שהורגלת: קקולי. ירקות: אקיקלי דמתא. על אשפות העיר מקום ששאר בני העיר יושבין, הואיל ואין תובעין לו כלום: **מתני'** מברך על היין. והוא הדין למקדש על הפת: **גמ'** שהיין גורם לקידוש שתיאמר. שאם אין לו יין או פת אינו מקדש: **מתני'** הביאו לפניו. ירקות: מטבל בחזרת. זהו לשון התלמוד, כדתניא לעיל (דף קז:) השמש מטבל בבני מעים, לפי שכל מאכלם ע"י טיבול: מטבל בחזרת. כלומר אם אין שם ירק אחר מטבל החזרת בחרוסת ואוכל: עד שמגיע לפרפרת הפת. קודם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר המצה שהוא מברך עליה על אכילת מרור. וטיבול ראשון כדי שיכיר תינוק וישאל, לפי שאין רגילין בני אדם לאכול ירק קודם סעודה: הביאו לפניו. אחר אותו טיבול: מצה מרור וחרוסת ושני תבשילין, ואף על פי שאין החרוסת מצוה. ולקמיה פריך הואיל ולאו מצוה אמאי מייתי לה: גמ'

זאת

רשב"ם

רבי יצחק ב"ר אחא דשמעתא. מילתא באנפי נפשה היא, כל רבי יצחק סתם הנזכר בשמעתא הוא רבי יצחק ב"ר אחא, רבי יצחק סתם באגדתא הוא רבי יצחק בן פנחס: **שמעו נא אחיי.** דשמעתא בן אחא: **אכול בצל ושב בצל.** אכול בצל או ירקות, ותשב בצל ביתך, ואל תצטרך למכור ביתך: **ולבך רודף עליך.** ומתאוה לאכול כל שעה שהורגלת: **דאכיל אליתא.** אליה כלומר בשר שמן תמיד: **טשי בעליתא.** כשבאין לתובעו הקפותיו הוא נסתר, שאין בידו מה לפרוע: **קקולי.** ירקות: **אקיקלי דמתא.** על אשפות (הנהר) [העיר] מקום ששאר בני העיר יושבין הוא יושב, ואין תובעין לו כלום: **מתני'** על היין. והוא הדין למקדש על הפת, וטעמא מפרש בגמרא: **גמ'** דברים שבין בית שמאי וב"ה בסעודה. הכא לא חשיב אלא חדא מפלוגתייהו, אבל במס' ברכות (דף נא:) איכא טובא: **גורם ליין שיבא.** קודם סעודה: **וכבר קידש היום.** טעם אחר נותן לדבריו, דמשקיבלו עליו [א] מיציאת הכוכבים קידש היום, ועדיין לא בא יין לשלחן, וכשם שקודם לכניסה כך קודם לברכה: **שהיין גורם לקידוש שתיאמר.** שאם אין לו יין או פת אינו מקדש, והמקדש על הפת כמקדש על היין וברכת הפת קודם: **תדיר קודם.** במס' זבחים [ה] נפקא לן מהאי קרא דכתיב במוספין [ב] מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד, מלבד משמע לאחר שהקרבת התמיד תקריב המוספין, וקא דרשינן אשר לעולת התמיד קרא יתירא הוא, אתא למילף דבשביל שהוא תדיר הקדימו הכתוב, ומכאן אתה דן לכל התדירין: **דהא נפקא בת קול.** במסכת עירובין בפ"ק[ו]: **ור' יהושע היא.** בב"מ בפרק הזהב [ז] גבי תנור שחתכו חוליות, עמד ר' יהושע ואמר אין משגיחין[ו] בב"ק, והלכך לדידיה הוצרך לומר בזו הילכתא כב"ה, שבשאר מחלוקת דב"ש וב"ה שלא הוקבע בפירוש הלכה כב"ה ס"ל שהרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה וכדברי ב"ה עושה, כדתניא באלו טריפות (דף מד.) ומוקמינן לה אליבא דר' יהושע: **מתני'** הביאו לפניו. הירקות, אחר שבירך על היין: **מטבל בחזרת.** זהו לשון התלמוד, כדתניא לעיל (קז:) השמש מטבל בבני מעיים, לפי שכל מאכלם על ידי טיבול. והאי טיבול לאו בחרוסת הוא, כדקתני לקמיה הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת מכלל דעדיין לא הביאו, והך חזרת לאו דוקא, אלא אם (כן) אין שם ירק אחר מטבל בחזרת ואוכל: **עד שמגיע לפרפרת הפת.** קודם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר מצה שהוא מברך על אכילת מרור, כדכתיב [ג] על מצות ומרורים (במדבר ט) בתחלה מצה ואח"כ מרור. וטיבול ראשון זה כדי שיכיר תינוק וישאל[ח], לפי שאין בני אדם רגילין לאכול ירק קודם סעודה: **הביאו לפניו.** אחר אותו טיבול: **מצה וחזרת [וחרוסת] וב' תבשילין,** אע"פ שאין חרוסת מצוה. ובגמרא[ט] פריך הואיל ולאו מצוה למה מייתי לה: **שני תבשילין.** בגמרא[י] מפרש כנגד מי: **גמ'**

זאת

תוספות

[ז] **ואין** מיסב בסעודת מצוה. היינו סעודת מילה דאמר במדרש דניצול מדינה של גיהנם וסעודת נישואין בת"ח ובת כהן לכהן[ס]. **ודוקא** שיש שם בני אדם מהוגנין כדאמרינן בזה בורר (סנהדרין דף כג.) נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהם:

[ז] **צריך** לנהוג בו כבוד. בשלא למד ממנו דבלמד ממנו אמרינן (אבות פ"ו מ"ג) בדוד (עשאו) [קראו] רבו אלופו אע"פ שלא למד אלא שני דברים מאחיתופל:

דאמר אין משגיחים בבת קול. וא"ת מאי שנא דקי"ל כבת קול דב"ה ולא קי"ל [ג] כב"ק דרבי אליעזר. וי"ל דהכא ב"ה הוו רובא אלא דב"ש מחדדי טפי[מ] אבל התם דב"ק היה כנגד רבים לא קי"ל הכי ובת קול לא יצתה אלא לכבודו כדקאמרינן התם מן השמים יוכיחו. וא"ת א"כ היכי קאמר רבי יהושע היא הא רבי יהושע קאי אבת קול דר"א. וי"ל מדקאמר אין משגיחין בב"ק משום דלא מן השמים[ם] היא משמע דבכל דוכתא לית לן למיזל בתר בת קול:

הביאו לפניו. פי' רשב"ם ירקות. ואין נראה מדלא קתני בהדיא הביאו לפניו חזרת כדקתני בסמוך הביאו לפניו מצה. **ונראה כפי' ר"ח** הביאו לפניו שלחן שהרי אין מביאין השלחן עד אחר קידוש[ס] ועל השלחן מונח החזרת:

מטבל בחזרת. כלומר אוכל החזרת בטיבול כמו השמש מטבל בבני מעים וכן מטבל בירקות[ע] ובקרא נמי משתעי הכי [ד] כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד) שמנחת הפוך בעינים. **ופי' רשב"ם** דהאי טיבול לאו בחרוסת דהא אכתי לא בא כדקתני סיפא הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת. **ואין זה ראיה** דהא קתני הכא חזרת ותניא נמי בסיפא. ועוד דחזרת צריך להטביל בחרוסת משום קפא[ט] **ומיהו היכא** שהטיבול ראשון הוי בשאר ירקות אין צריך לטבול בחרוסת אלא או בחומץ או במים ומלח כמו שהיה נוהג ר"ת דהא אמרי' בגמרא דחרוסת משום קפא וליכא קפא אלא במרור וכ"ש לר"א בר צדוק דקאמר[פ] מצוה זכר לטיט דלא שייך אלא במרור לזכר [ה] וימררו את חייהם בחומר (שמות א) ועוד דלא שייך מצוה שטיבול ראשון אינו אלא להיכרא[פ]. **ודלא כה"ר יוסף** שעשה בסדרו[צ] ויטבול בחרוסת וכן רבינו שלמה בסידרו וה"ר שמעיה:

עד שמגיע לפרפרת הפת. פרפרת קרי המרור שאוכל אחר המצה ופרפרת כלומר ממשכת המאכל כמו פרפראות לחכמה (אבות פ"ג מי"ח) שהירקות ממשיכות הלב למאכל **ומדקרי** למרור פרפרת הפת רמז במשנה דמצה קודמת למרור כדאמרינן בגמרא[ק]:

הביאו לפניו מצה. לפי שעקרו השלחן לפני מי שאומר הגדה ועושה הסדר קתני הביאו לפניו מצה ועקירת שלחן היא כדי שישאל הבן[ר] ואביו עונה לו עדיין יביאו שלחן לעשות טיבול שני והבן ישאל למה אנו מטבילין שתי פעמים ומיד כשעוקרין מחזירין לפניו והמצה והמרור עליו שהרי צריך לומר בהגדה מצה זו מרור זה וכדאמרינן (לעיל ל. ולקמן קטו:) לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה:

אע"פ שאין חרוסת מצוה. ואם תאמר אמאי לא אתי חרוסת דרשות ומבטל חזרת דמצוה. [א] וי"ל דכיון דכל עיקר מרור לא ניתקן רק בטיבול בחרוסת משום קפא לא מקרי ביטול בכך:

זאת

ב) מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת אֵלֶּה: [במדבר כח, כג] ג) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא] ד) וְאַתְּ שָׁדוּד מַה תַּעֲשִׂי כִּי תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי תַעְדִּי עֲדִי זָהָב כִּי תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מָאֲסוּ בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ: [ירמיה ד, ל] ה) וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ: [שמות א, יד]

עין משפט נר מצוה

עד א מיי' פ"ח מהלכות מצה הלכה א סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעג סעיף א:

עה ב מיי' פכ"ט מהל' שבת הלכה ז סמג עשין כט טוש"ע א"ח סי' רעא סעיף י:

עו ג מיי' פ"ח מהל' מצה הלכה א סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעג סעיף ד:

עז ד מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה יא:

עח ה מיי' פ"ח מהל' מצה הלכה א:

רבינו חננאל

יצחק בר אחא דשמעתא יצחק חקולא יצחק בן אלעזר יצחק בן טבלא יצחק נפחא אלו כולן בעלי אגדות ומתנייתא ונזכר שמם פעם כך ופעם כך אבל כשמדברין מפיו שמועה מזכירין שמו רבי יצחק בר אחא. וסימנך שמעוני אחי ועמי (א) הנזכר בן אחא הוא בעל השמועה: **מאן דאכל אליתא טשי בעליתא** כלומר מי שמנהגו לקנות בשר שומן באשראי ואוכל. מתחבא בעליות שלא יבוא הקצב ויאמר לו איני מניחך עד שתתן לי דמי הבשר. **אבל** מי שמנהגו לאכול ירקות שדה יושב על השוק שבאשפה ואינו חושש שאין מי שנושה בו: **מתני' מזגו לו כוס ראשון ב"ש אומ' מברך על היום וכו' וב"ה אומ' מברך על היין ואחר כך מברך על היום.** ת"ר דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ה אומר מברך על היין ואחר כך מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר ד"א ברכת היין תדירה ברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. **והלכתא** כב"ה ואסיקנא דר' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול הוא דאמר הכא הלכה כב"ה: **הביאו לפניו מטבל בחזרת.** פי' הביאו לפניו השלחן מטבל החזרת בחרוסת ומברך בורא פרי האדמה ומפסיק עד שמגיע לפרפרת הפת והיא עת אכילת המצה: **הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת.**

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דצ"ל ר' יצחק המוכר בשמעת' בן אחא הוא בעל השמועה.

ליקוטי רש"י

דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה. דברים שנחלקו בהלכות סעודה. **מברך על היום.** כשמקדש בערבי שבתות קידוש היום תחילה ואח"כ ברכת היין [סוכה נו.]. **שהיום גורם ליין שיבא.** כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש [ברכות נא:]. שאם לא מפני קידוש לא היה נזקק לכוס לפני סעודה [סוכה נו.]. **וכבר קידש היום.** משקבלו עליו או מצאת הכוכבים [ברכות נא:] כלומר ועוד טעם אחר שקדש היום מאליו משחשיכה ועדיין יין לא בא לפניו [סוכה נו.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [מאשפות ירים אביון (תהלים קיג) מתרגמינן מקלקלתא מרים חשוכא. כן פירש"י בעבודה זרה כח. ד"ה ניקרא. וכן כתב רש"י בבא קמא כא. ד"ה אקילקלתא], ב) ברכות דף נא: סוכה דף נו. [תוספתא דברכות פרק ה הל' כה] ותוספתא פסחים פ"י ה"ב, ג) ג"ז שם בסוכה זבחים דף צא., ד) ברכות דף נב. עירובין דף ז. יבמות דף יד. בבא מציעא דף נט: חולין דף מד., ה) [דף פט.], ו) [דף יג:], ז) [דף נט:], ח) לקמן ע"ב וקטז., ט) דף קטז., י) עמוד ב, כ) עיין לעיל מט., ל) [בבא מציעא נט:], מ) יבמות יד., נ) לעיל ק:, ס) לעיל קז:, ע) לקמן קטו:, פ) לקמן קטז., צ) יוצר לשבת הגדול המתחיל אלקי הרוחות, ק) קטו., ר) לקמן קטו ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמרא דאגדתא הוא וסימנך:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה אע"פ שאין חרוסת מצוה וכו' וי"ל דכיון דכל עיקר מרור וכו'. נ"ב עיין מהר"מ ברבי תמה על תירוצם שאינו מספיק לרא"ל דס"ל חרוסת מצוה זכר לטיט. ולפע"ד נראה ברור לכוונת התוס' בזה ג"כ כהר"ן [ד"ה ואתי מרור דרבנן] דכיון דטיבול בעלמא הוא ואינו אכילה אינו מבטל וכמ"ש התוס' נמי במנחות דף כ"ב ע"ב ד"ה מכאן וכו' וא"כ אף לרא"ל א"ש באופן שתירוץ התוס' והר"ן בזה שפה אחת ודברים אחדים הם והנלענ"ד כתבתי ודוק ועיין רדב"ז חלק ג' דפוס פיורדא סי' תקמ"ד [אלף תרצב] שכתב מעין דברי אלה:

הגהות וציונים

א] [צ"ל שמעוני אחי ועמי] (גליון) והוא פסוק בדברי הימים א' כח, ב: ב] ס"א נוסף ירקות וחזרת מטבל (גליון) ועי' תוס' ותיו"ט: ג] בריי"ף ליתא (גליון) תיבות "ושני תבשילין": ד] [צ"ל ר"א ברבי צדוק] (גליון): ה] בכת"י נוסף או וכן הגיהו הרש"ש ומלא הרועים: ו] [צ"ל אין משגיחין] (גליון): ז] שייך לעיל קיג ע"ב (גליון): ח] [צ"ל דלא בשמים] (גליון) ועי' יעב"ץ:

תורה אור השלם

א) וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל רַגְלָיו וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית יְיָ וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת: [דברי הימים א' כח, ב]

גמ' אמר ר"ל זאת אומרת [א] מצות צריכות כוונה כיון דלא בעידן חיובא דמרור הוא דאכיל ליה בבורא פרי האדמה הוא דאכיל ליה ודילמא לא איכוון למרור הלכך בעי למהדר לאטבולי לשם מרור דאי סלקא דעתך מצוה לא בעיא כוונה למה לך תרי טיבולי והא טביל ליה חדא זימנא ממאי דילמא לעולם [ב] מצות אין צריכות כוונה ודקאמרת תרי טיבולי למה לי כי היכי דליהוי היכירא לתינוקות וכי תימא אם כן לישמעינן שאר ירקות אי אשמעינן שאר ירקות הוה אמינא היכא דאיכא שאר ירקות הוא דבעינן תרי טיבולי אבל חזרת לחודא לא בעי תרי טיבולי קמשמע לן דאפי' חזרת בעינן תרי טיבולי כי היכי דליהוי ביה היכירא לתינוקות ועוד תניא אכלן דמאי יצא אכלן בלא מתכוין יצא אכלן לחצאין יצא ובלבד שלא ישהא בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס תנאי היא דתניא רבי יוסי אומר אע"פ שטיבל בחזרת מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין ואכתי ממאי דילמא קסבר רבי יוסי מצות אין צריכות כוונה והאי דבעינן תרי טיבולי כי היכי דתיהוי היכירא לתינוקות א"כ מאי מצוה. מאי שני תבשילין אמר רב הונא סילקא וארוזא רבא הוה מיהדר אסילקא וארוזא [ג] הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא אמר רב אשי שמע מינה (א) דרב הונא לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי דתניא רבי יוחנן בן נורי אומר [ד] אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח חזקיה אמר אפי' דג וביצה שעליו רב יוסף אמר צריך [א] שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה רבינא אמר אפילו גרמא ובישולא. פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות מברך אשאר ירקות בורא פרי האדמה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל היכא דליכא אלא חסא מאי אמר רב הונא מברך מעיקרא אמרור בורא פרי האדמה ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל

זאת אומרת מצות צריכות כונה. משום הכי בעי תרי טיבולי, שמא לא נתכוון לשם מרור, הואיל ובירך בורא פרי האדמה כשאר ירקות דעלמא: דילמא הא קמשמע לן דבעינן תרי טיבולי. משום תינוקות שישאלו, ועבדינן היכירא טובא: אכלן לחצאין. חצי זית בפעם ראשונה וחצי זית בפעם שניה, ובמרור קא איירי: תנאי היא. דהאי תנא לית ליה צריכות כוונה, ורבי יוסי אית ליה צריכות כוונה: שמע מינה. מדקאמר רב הונא דמבשלין אורז בפסח ולא חייש לחימוץ, לית דחש לה לדרבי יוחנן: אפילו דג וביצה שעליו. שהיו רגילין להטיח את הדג בבילים: ואחד זכר. לחגיגת ארבעה עשר: גרמא ובישולא. חתיכת בשר ומן המרק: פשיטא היכא דאיכא שאר ירקי מברך מעיקרא אירקי בורא פרי האדמה. דאסור ליהנות מן העולם בלא ברכה, וכיון דיש לו שאר ירקות, הכי שפיר טפי שיברך בפה"א על הירקות תחלה, דהיינו ברכה הראויה להם, ויפטור את המרור הבא אחריו מברכת בפה"א, ואח"כ יברך על החזרת על אכילת מרור: ולבסוף

רשב"ם

זאת אומרת מצות צריכות כוונה. משום הכי בעי תרי טיבולי, שמא לא נתכוון בראשון לשם מרור, הואיל ובירך עליו בפה"א כשאר ירקות דעלמא, שהרי אין עדיין אכילת מצות מרור לברך עליו על אכילת מרור עד לאחר המצה: דילמא הא קמ"ל. דבעינן תרי טיבולי משום תינוקות שישאלו, ועבדי היכירא טובא, ומיהו ממרור קמא יצא ידי חובתו. ומהדר א] ר"ל א"כ דמשום היכירא דתינוקות לחוד נקט תרי טיבולי, ולאו לאשמועינן מצות צריכות כוונה, לישמעינן שאר ירקות בטיבול ראשון ומרור בטיבול שני דאיכא נמי היכר לתינוקות: אבל במרור לחודיה לא בעינן תרי טיבולי. דכולי האי לא עבדינן משום היכירא דתינוקות להקדים אכילת מרור קודם זמנו: ועוד תניא. בהדיא דמצות אין צריכות כוונה, ותיובתא דריש לקיש: אכלן דמאי יצא. דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה, השתא נמי חזי ליה[ה]: אכלן חצאין. חצי זית בפעם ראשון וחצי זית בפעם שני, ובמרור מיירי: תנאי היא. דהאי תנא לית ליה מצות צריכות כוונה, ורבי יוסי אית ליה: אע"ג שטיבל בחזרת. טיבול קמא, היכא דליכא שאר ירקות: מצוה להביא כו'. כלומר מצוה להביא מן התורה, דאכתי לא קיים מצות אכילת מרור הואיל ולא נתכוון, דמצות צריכות כוונה: אי הכי מאי מצוה להביא כו'. מביאין הוה ליה למיתני: סילקא. תרדין, ורבותא היא, וכל שכן שני מיני בשר: הואיל ונפק מפומיה דרב הונא. בשביל חיבתו להראות הלכה כמותו: ש"מ. מדקאמר רב הונא שמבשלין אורז בפסח ולא חייש לחימוץ, לית דחש לדר' יוחנן בן נורי: אפי' דג וביצה שעליו. שהיו רגילין להטיח את הדג בבילים, והיינו רבותא דאע"ג דדמי לתבשיל אחד חשיב שני תבשילין: ואחד זכר. לחגיגת ארבעה עשר הבאה עם הפסח[ו]: שני מיני בשר. צלי כנגד הפסח ומבושל כנגד חגיגה, כך פירש רבינו חננאל מרומי: גרמא ובשולא. חתיכת בשר ומרק שנתבשלה בו: פשיטא היכא דאיכא שאר ירקות מברך. מעיקרא בטיבול ראשון אשאר ירקות בורא פרי האדמה, דאסור ליהנו' מן העולם הזה בלא ברכה[ז], דכיון שיש לו שאר ירקות, הכי שפיר טפי שיברך בפה"א תחלה, דהיינו ברכה הראויה להן, ויפטור את המרור מברכת פרי האדמה, ואחר כך יברך על החזרת על אכילת מרור: ולבסוף

זאת אומרת מצות צריכות כוונה. ר"ש לקיש סבר דמתני' סתמא קתני ומיירי אפי' יכול למצוא שאר ירקות אין לו לטרוח אחר שאר ירקות אלא עושה שני טיבולין במרור והיינו משום דמצות צריכות כוונה וכיון דלא בעידן כו' ובבורא פרי האדמה הוא דאכיל ליה כלומר שלא בירך על אכילת מרור ודילמא לא איכוון ודילמא לאו דוקא כלומר ודאי לא איכוון למרור דאין מצוה אלא עד טיבול שני אחר מצה הלכך בעי למהדר ואטבולי פי' ולברך על אכילת מרור ולא נקט וברוכי משום דרב חסדא אית ליה בשמעתין[ח] דמברך על אכילת מרור בטיבול ראשון והא דקאמר ובבורא פרי האדמה אכיל ליה היינו כלומר שאינו אוכל לשם אכילת מרור אלא אכלו לצאת בבורא פרי האדמה דאי סלקא דעתך לא בעי כוונה אם כן יצא חובת מרור בטיבול ראשון אע"ג דאכלו לפני מצה וכתיב א) על מצות ומרורים לא הויא עיכובא אמאי צריך תרי טיבולי במרור הוה ליה לאהדורי אשאר ירקות משום היכירא בטיבול ראשון ואחר מצה בטיבול שני יאכל מרור והגמרא דחי דלעולם אין צריכות כוונה ומהדרינן אשאר ירקי משום היכירא וכדי לאכול מרור אחר המצה ומתניתין קמ"ל היכא דליכא שאר ירקי דאפי' במרור בעינן תרי טיבולי כדי לאכול מרור כמצוותו ומשום היכירא ולא אמרי' שלא יאכל מרור עד לבסוף ולא נחוש להיכירא: אכלן דמאי יצא. אבל ודאי לא יצא אע"ג דמעשר ירק דרבנן כדאמרינן גבי מצה בכל שעה (לעיל דף לה:) אבל לא בטבל ומוקי לה בטבל טבול מדרבנן ואיתקש מרור למצה[ט] ובדמאי יצא נמי במצה משום דאי בעי מפקיר נכסיה וחזי ליה[י]. וטעמא דהחמירו בודאי דרבנן דטבל דאורייתא מפיק התם (לעיל דף לה:) ב) מלא תאכל עליו חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל ואיתקש מצה לחמץ: אכלו בלא מתכוין יצא. קשיא לריש לקיש ואע"ג דריש לקיש דייק ממתניתין ע"כ מתניתין לא איירי בכל ענין אלא בדליכא שאר ירקות וקא משני תנאי היא וכיון דאיכא תנא דסבר כריש לקיש דייק שפיר ריש לקיש ממתניתין דצריכות כוונה כי מסתמא איירי בכל ענין אפי' איכא שאר ירקות: סילקא וארוזא. וכ"ש שני מיני בשר: לית דחש לה לדר' יוחנן בן נורי. וטעמא דאינו בא לידי חימוץ אלא לידי סרחון בפ' כל שעה (לעיל לה.): שני מיני בשר. פירש ר"ח צלי זכר לפסח ומבושל זכר לחגיגה. ולא נהירא דקיימא לן כבן תימא (לעיל דף ע.) דאין חגיגה נאכלת אלא צלי דמתניתין[כ] אתיא כוותיה. לכך נראה דתרוייהו מבושלין וכן משמע לשון תבשילין: אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה. כשחל י"ד להיות בשבת אין צריך רק בישול אחד ° דחגיגת י"ד אינה דוחה את השבת[ל]. ומיהו אומר ר"י דמ"מ אין לחלק דדמי לחובה אם היינו מניחים מלעשות שני תבשילין וגם יש לחוש שמא לא יעשו בשאר פסחים ואין שום חשש אם אנו עושין אע"ג דלא צריך דליכא למיחש שמא יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד עשינו זכר לחגיגה בשבת והשתא נמי נקריבה בשבת[מ] דהקרבה מסורה לזריזין[נ] וכשיבנה משה ואהרן יהא עמנו[מ] וליכא למיטעי אך הבא להניח מלעשות שני תבשילין אין מזהירין אותו: אמר רב הונא מברך כו'. רב הונא סבר כריש לקיש דבעי כוונה ואפי' אית ליה שאר ירקות עביד במרור שני טיבולי: מתקיף

עין משפט נר מצוה

א [מיימון פ"ח מהלכות מלה הלכה א]:

רבינו חננאל

אמר ר"ל זאת אומרת מצות צריכות כונה דכיון דהאי חזרת לאו בעידן חיובא דמרור אכיל ליה בבורא פרי האדמה אכיל ליה לפיכך בעי טבול אחרינא דלא אכוון בקמייתא. ואקשי' ודלמא מצות אין צריכות כונה ואמאי מטבלינן תרי זימני כי היכי דתהוי הכירא לתינוקות וישאלו אמאי מטבלינן תרי זימני. ואסיקנא אפי' במרור לחודיה בעינן תרי טבולי כי היכא דלהוי היכרא לתינוקות ולאו משמע דמצות צריכות כונה. ועוד תניא אכלן דמאי או אכלן בלא כונה או חצאין יצא ובלבד שלא ישהה באכילת חצאין בין אכילה לאכילה יתר מכדי אכילת פרס הנה תניא בהדיא דלא בעו כונה. ופרקי' תנאי היא דתניא ר' יוסי אומר אע"פ שטבל בחזרת מצוה להביא לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. לאו מכלל דר' יוסי סבר מצות צריכות כונה. ודחי' ודלמא ר' יוסי נמי צריך תרי טבולי כי היכי דלהוי הכירא לתינוקות. ואמרי' אם כן אמאי קתני מצוה אלא משום דסבר מצות צריכות כונה: מאי שני תבשילין אמר רב הונא אפי' סלקא וארוזא. אמר רב אשי ש"מ מדקאמר אורז מבושל דלית הלכתא כר' יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא. חזקיה אמר אפי' דג וביצה. רב יוסף אמר שני מיני בשר אחד זכר א) לצלי ואחד זכר לחגיגה מבושל. ורבינא אמר אפי' גרמא ובישולא הן שני תבשילין. אסיקנא היכא דאיכא שאר ירקי מברך אשאר ירקי בורא פרי האדמה ואכיל וכי מטי לאכילת מרור מברך על אכילת מרור ואכיל ליה. היכא דלית ליה אלא חזרת בלבד היכי עביד.

חשק שלמה על ר"ח

א) נ"ל אחד צלי זכר לפסח ואחד מבושל זכר לחגיגה כנ"ל וכ"כ הרשב"ם והתוס' משמו כאן.

ליקוטי רש"י

מצות צריכות כוונה. שיהא מתכוין לשם מצות [ברכות יג.]. שהעושה מצוה צריך שיכוין בה וכו' ואי לא מכוין למצוה וכו' ואין כאן מצוה [עירובין צה:]. לצאת ידי חובתו [שם]. מצות אין צריכות כוונה. דבלאו מתכוין יוצא ידי חובתו [ר"ה כח:].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות יג. עירובין צה:], ב) [עירובין שם ראש השנה דף כח:], ג) כעי"ז בסוכה דף לב: וסנהדרין עב., ד) ברכות דף לז. לעיל דף לה., ה) לעיל לה:, ו) לעיל סט:, ז) ברכות לה., ח) קטו., ט) לקמן קכ., י) [לקמן קטז. עיין תוספות שם ד"ה כולן], כ) כמו בסוכה דף מא., ל) לעיל נט:, מ) יומא ה ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' שמע מינה מדרב הונא דלית לחייש:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אחד זכר לפסח וכו' דחגיגת י"ד אינה דוחה את השבת. ע"ל נט ע"ב תוס' ד"ה בארבעה עשר שחל ובדף ע ע"ב תוספות ד"ה מאי טעמא:

תורה אור השלם

א) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]

ב) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [דברים טז, ג]

הגהות וציונים

א] משמע דלא גריס תיבות "וכי תימא" (מראה כהן). וכ"ה בכת"י בגמ':

גְּמָרָא. זֹאת אוֹמֶרֶת וְכוּ', שאילו מצוות אין צריכות כוונה, מדוע צריך לחזור ולטבל פעם שניה את החזרת, הלא כבר יצא ידי חובה בטיבול ראשון, אך אם מצוות צריכות כוונה, חוזר וטובל פעם שניה כי שמא לא חשב לשם מצוה (רש"י; רשב"ם). או שהראיה היא ממה שלא הטריחו לחזר אחר ירקות לטיבול ראשון, שאילו מצוות אין צריכות כוונה, היה לנו להטריחו לחזר אחריהם כדי שיאכל את החזרת רק לאחר אכילת המצה, וכמאמר הכתוב 'על מצות ומרורים יאכלוהו', אך כיון שמצוות צריכות כוונה, יכול לטבל טיבול ראשון בחזרת, כיון שאינו מכוון לקיים בה מצות מרור (תוס'). או שהראיה היא ממה שאת ברכת 'על אכילת מרור' תיקנו בטיבול שני, שאילו מצוות אינן צריכות כוונה וכבר יצא בטיבול ראשון, איך יברך בטיבול שני אחרי שכבר יצא ידי חובה [וריש לקיש חולק על דעת רב חסדא (להלן קטו, א) הסובר שאכן מברכים כבר בטיבול ראשון], אלא ראיה שמצוות צריכות כוונה (רבינו דוד. ותוס' לשיטתם ציינו שריש לקיש אינו חולק).

מִצְוֹת צְרִיכוֹת כַּוָּונָה - שקודם שמתחיל את המצוה יתכוון לצאת ידי חובה בעשייתה ולקיים בזה את ציווי ה' (משנ"ב ס, ז). ודין זה שנוי במחלוקת (להלן, וראה ר"ה כח, ב), ומחלוקתם היא אם חובה לכוין, אך הכל מודים שמצוה מן המובחר לכוין (משנ"ב שם). ולדעת הסובר שמצוות צריכות כוונה, הוא דין תורה (רשב"ם להלן ד"ה מצוה להביא, ופשטות הסוגיא בר"ה [שם], ע"פ ביאה"ל שם ד"ה ויש אומרים). ויש מסתפק שמא הוא מדרבנן (פמ"ג שם א"א ג). והנדון אם מצוות צריכות כוונה הוא האם הכוונה לצאת ידי חובה מעכבת, אבל כוונת טעמי המצוות, הכל מודים שאינה מעכבת (מהר"ם חלאווה, וראה משנ"ב ח, יט).

דְּיֵלְמָא לְעוֹלָם מִצְוֹת אֵין צְרִיכוֹת כַּוָּונָה. ואף הסובר כן מודה שצריך לדעת שהוא עומד בזמן חיוב אכילת מרור, ושהוא אוכל מרור (רא"ה, המובא בר"ן). ויש שסוברי, שאפילו אם אינו יודע שהוא אוכל מרור, יוצא ידי חובה כיון שנהנה (מאירי, ובר"ה [כח, א] מבואר, שאם כפאוהו פרסים לאכול מצה יצא, כיון שנהנה, וכן בכריתות [יט, א] שהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה). ואף אם מצוות אינן צריכות כוונה, אם התכוין מפורש שאינו רוצה לצאת ידי חובה, אינו יוצא, שאין אדם יוצא מצוה על כורחו (מאירי; תוס' רבינו פרץ לעיל ז, ב). ויש שסובר שאפילו אם צווח שאינו רוצה לצאת ידי חובה, יוצא (רא"ה, הובא בב"י או"ח תקפט ח-ט ד"ה לפיכך, ובב"ח תרנא ד ד"ה ומ"ש בשם).

■ להלכה, יש סוברים שמצוות אינן צריכות כוונה, ויש סוברים שצריכות כוונה, וכן הלכה (שו"ע או"ח ס, ד), והוא דין תורה (ביאה"ל שם). ואם עשה מצוה ללא כוונה, יחזור ויעשה אותה שוב, אך ללא ברכה [לחוש לדעת הסוברים שלהלכה מצוות אינן צריכות כוונה וכבר יצא ידי חובתו, ונמצאת ברכתו לבטלה] (משנ"ב שם, י). ודוקא מצוות דאורייתא צריכות כוונה, אך מצוות דרבנן אינן צריכות כוונה (מג"א שם, בשם רדב"ז). ויש סוברים שאין חילוק, ואף מצוות דרבנן צריכות כוונה (משנ"ב שם, המציין שמכמה מקומות בשו"ע משמע כן, ושכך היא אף דעת הגר"א; ביאה"ל תעה, ד ד"ה לא יצא). ואם מכוין שאינו רוצה לצאת ידי חובה, אינו יוצא (משנ"ב ס, ט).

ובאכילת מצה או מרור, אם אכל ללא כוונה, כגון שאנסוהו נכרים וכדו', אם יודע שהוא ליל פסח ושהוא אוכל מצה או מרור, יצא (שו"ע שם תעה, ד), שאמנם מצוות צריכות כוונה, אך בדבר אכילה כיון שגרונו נהנה, נחשב כמתכוין (משנ"ב שם, לד), ואפשר שאפילו אם יכוין שאינו רוצה לצאת ידי חובה, יוצא (משנ"ב שם, לו, ושעה"צ שם, לו). וכמה פוסקים חולקים, ולדעתם אף בדבר אכילה לא יצא ללא כוונה (משנ"ב שם, וביאה"ל שם ד"ה לא יצא).

כִּי הֵיכִי דְּלֵיהֲוֵי הֵיכֵּירָא לְתִינּוֹקוֹת. שאין די בטיבול אחד להיכר לתינוקות כריש לקיש, אלא יש צורך בשני טיבולים, ולא משום שלא כיוון לצאת ידי מרור בטיבול ראשון (ע"פ רש"י רשב"ם וחי' הר"ן). ולפי הפירוש שראיית ריש לקיש היא ממה שלא הטריחו לחזר אחר שאר ירקות לטיבול ראשון (ראה לעיל ד"ה זאת אומרת), דוחה הגמ' שבאמת צריך לחזר אחר שאר ירקות, כי אם יאכל אז חזרת יצא, אלא שחידשה המשנה שאם אין לו אלא חזרת, יקיים בה את שני הטיבולים להיכר לתינוקות, אף שמחמת זה יקיים מצות מרור לפני אכילת המצה (תוס'). ולפי הפירוש שהראיה ממה שמברך 'על אכילת מרור' בטיבול שני (ראה לעיל שם), דוחה הגמ' שאכן אם אוכל חזרת בטיבול ראשון מברך עליה [כדעת רב חסדא להלן (קטו, א)], ואז טיבול שני הוא להיכר לתינוקות (רבינו דוד).

אֲכָלָן דְּמַאי, יָצָא, משום שיכול להפקיר נכסיו ויהא עני המותר לאכול דמאי (רשב"ם), וכמו במצת דמאי, שמבואר במשנה לעיל (לה, א) ובגמ' שם (ע"ב) שיוצא ידי חובה מטעם זה (תוס'). ועל אף שלמעשה לא הפקיר את נכסיו, מכל מקום יוצא בדיעבד, שכיון שהתירו דמאי לעניים אף לכתחילה, מוכח שאינו אלא איסור קל של חומרא מדרבנן, כיון שרוב עמי הארץ מעשרים, ועל כן גם עשיר יוצא בו בדיעבד (רש"י לעיל לה, ב, ע"פ ביאור הקהלות יעקב ברכות כז, ה). ויש שהסתפקו שמא יוצא במצת דמאי אף לכתחילה, כיון שמצה נקראת 'לחם עוני', ויתכן שהתירו חכמים בדמאי כל אכילת עניות (תוס' לעיל שם וחי' הר"ן שם). ולפי צד זה, אף במרור דמאי יוצא לכתחילה, כיון שהוקש למצה, אף שלא שייך בו הטעם של 'לחם עוני' (שפת אמת לעיל לט, א). אך יש סובר, שבמרור כיון שלא שייך בו הטעם של 'לחם עוני', לכולי עלמא יוצא בו רק בדיעבד [וכך מדויק ממה שלענין מרור דמאי אמרה הברייתא כאן 'יצא' שמשמע דיעבד, ואילו במצת דמאי אמרה המשנה (לעיל לה, א) 'יוצאין', שמשמע לכתחילה] (דבר שמואל).

ובמרור שהוא טבל ודאי, לא יצא, כיון שמרור הוקש למצה (ראה לעיל לו, א), ועל מצת טבל דורשת הגמ' לעיל (לה, ב) שאין יוצאים בה ידי חובה. ואף שמצת טבל איסורה מדאורייתא, ואילו מרור טבל אסור רק מדרבנן [שמעשר בחיטה הוא דאורייתא ובירק הוא מדרבנן], מכל מקום גם במצת טבל מדרבנן התבאר לעיל (שם) שאין יוצאים ידי חובה, ולכן אף האוכל מרור טבל לא יצא (תוס'). ויש שפירש, שהטעם שאין יוצאים ידי חובה בטבל ודאי גם כשהוא מדרבנן, הן במצה והן במרור, הוא משום 'מצוה הבאה בעבירה' (רש"י לעיל לה, ב, ו-לט, א), שיש 'מצוה הבאה בעבירה' גם בעבירה דרבנן (שאגת אריה צד, בדעת רש"י, ותוס' שלא פירשו כרש"י, הוא משום שלדעתם אין 'מצוה הבאה בעבירה' בעבירה דרבנן).

אֲכָלָן לַחֲצָאִין, יָצָא - שאם אכל תחילה מרור בשיעור חצי זית והפסיק פחות מכדי אכילת פרס, ושוב אכל מרור בשיעור חצי זית, יצא (רש"י; רשב"ם). אך לכתחילה צריך לבלוע את כזית המרור בבת אחת (תרומות הדשן קלט, המוכיח שכך דעת המרדכי, ומוסיף שאמנם רש"י בחולין [קג, ב] כתב שאי אפשר לבלוע כזית בבת אחת, אבל תוס' [שם ד"ה חלקו] סתרו דבריו), ולשון הברייתא 'אכלן לחצאין יצא' מוכיח כן, ש'יצא' הוא לשון בדיעבד (ביאור הגר"א או"ח תעה, ט; בית מאיר שם, א ד"ה ויאכל, המבאר שאוכל מרוסק אפשר לבלוע כזית בבית אחת). ויש סוברים, שאין צריך לבלוע כזית בבת אחת, והברייתא שכתבה לשון דיעבד, כוונתה לשוהה ומפסיק מעט באכילתו, אך אכילה ברצף היא לכתחילה (מג"א שם, ד, בשם מהרי"ל).

■ המשך במילואים עמ' 160

מַתְקִיף לָהּ רַב חִסְדָּא לְאַחַר שֶׁמֵּילֵּא כְּרֵיסוֹ חֵימֶנּוּ חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ עָלֶיהָ, שלדעתו מצוות אינן צריכות כוונה, ולכן אינו יכול לברך בטיבול שני כי כבר יצא ידי חובת מרור בטיבול ראשון (חי' הר"ן לעיל קיד, ב, בפי' ראשון). אך יש סוברים, שאם רב חסדא היה סובר כך, היה לו להקשות בפירוש שזו ברכה לבטלה, אלא גם רב חסדא סובר שמצוות צריכות כוונה, ולא יוצא ידי חובת מרור בטיבול ראשון, ומכל מקום לדעתו אין זה נכון למלא כריסו מהמרור בטיבול ראשון, ולברך רק בטיבול שני (תוס').

אֶלָּא אָמַר רַב חִסְדָּא מֵעִיקָּרָא מְבָרֵךְ עֲלֵיהּ בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה וְעַל אֲכִילַת מָרוֹר, ואף אם סובר רב חסדא שמצוות צריכות כוונה [ראה לעיל בסמוך] ואינו יוצא ידי חובת מרור אלא בטיבול שני, מכל מקום מועילה ברכת המרור בטיבול ראשון לפוטרו בטיבול שני [כשם שמועילה הברכה על 'תקיעות דמיושב' למרות ש'תקיעות דמעומד' הם העיקר] (תוס'). ויש שסובר, שלדעת רב חסדא כיון שמצוות צריכות כוונה, צריך לכוון לצאת בטיבול ראשון ידי חובת מרור [ולאכול ממנו כזית] (רמב"ן במלחמות; ר"ן; שעה"צ תעה, כט, בדעת רש"י ורשב"ם, שכתבו שטיבול שני הוא לתמיהת התינוקות).

■ להלכה, אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור, יברך עליו בטיבול ראשון 'בורא פרי האדמה' ו'על אכילת מרור' [כרב חסדא], ובטיבול שני יטבלנו בחרוסת, ויאכלנו ללא ברכה (שו"ע או"ח תעה, ב), ויוצא בו ידי חובת מרור [כתוס'] (משנ"ב שם, כו-כז, ושעה"צ שם, כד). אך הרבה פוסקים סוברים, שיכוין בטיבול ראשון לצאת בו ידי חובה, ויאכל אז כזית, ויטבלנו בחרוסת [כהרמב"ן] (משנ"ב שם, כח, ושעה"צ שם, כט).

הָכִי אָמַר הִלֵּל, האמורה (ר"ן), ויש שגורס 'רב הלל' (רא"ש), והיה דור עשירי להלל הנשיא (יעב"ץ). **מִשְּׁמֵיהּ דְּגַמְרָא** - לא אמר בשם חכם מסוים (ע"פ הערוך, ערך גמר [הרביעי]), אלא כך מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבותיהם (ע"פ רש"י יומא יד, ב).

וְאָתֵי מָרוֹר דְּרַבָּנָן וּמְבַטֵּיל לֵיהּ לְמַצָּה דְּאוֹרַיְיתָא - טעם המרור שהוא מדרבנן, מבטל את טעם המצה שהיא מדאורייתא (רש"י; רשב"ם; תוס' להלן ע"ב ד"ה ידי), שטעם המרור חזק ומבטל את טעמה החלוש של המצה מדין 'ביטול ברוב' (דבר שמואל). ואף שאין צריך להרגיש את טעם המצה, כמבואר להלן (ע"ב) שאם בלע מצה יצא, מכל מקום צריך שלמצה עצמה יהא טעם, שאם אין לה טעם אינה נחשבת מצה, וכמבואר לעיל (מא, א) שאינו יוצא במצה מבושלת (ע"פ ט"ז תעה, ט, ומג"א שם יא. ולכתחילה מבואר ברשב"ם להלן ע"ב שצריך ללעוס את המצה ולהרגיש טעמה). ויש שפירש, שאין הכוונה שהמרור מבטל את טעם המצה, שהרי בפועל עדיין יש גם טעם מצה, אלא מדרבנן צריך שטעם המצה יהא לבדו, משום מעלת וחביבות המצוה [אלא אם כן הוא טעם מצוה כמותה, או חמורה ממנה (ראה גמ' להלן)] (ר"ן ומהר"ם חלאווה בשם הרמב"ן).

והחרוסת שטובלים בה את המרור אינה מבטלת את טעם המרור, מאחר וכך תיקנו מתחילה את מצותו (תוס' לעיל קיד, א ד"ה אע"פ). או שטיבול אינו מבטל, שדרך אכילתו בכך (ר"ן, וראה הגהות מהר"ב רנשבורג על תוס' לעיל שם).

וַאֲפִילּוּ לְמַאן דְּאָמַר מִצְוֹת אֵין מְבַטְּלוֹת זוֹ אֶת זוֹ, שלדעתו אם שתי מצוות הן באותה דרגת חיוב [שתיהן דאורייתא, או שתיהן דרבנן], אין טעם מצוה אחת מבטלת חברתה, משום ששתיהן עניין אחד, קיום מצוה (רשב"ם). שביטול לא שייך אלא אם שני הדברים שונים אחד מחבירו, אבל אם הם דומים, אדרבה, האחד מחזק את חבירו (ר"ן נדרים נב, א), ועל זה הדרך אם שתי מצוות הן באותה דרגת חיוב, אינן מבטלות זו את זו (חתם סופר השלם).

שֶׁהֲיָה כּוֹרְכָן בְּבַת אַחַת וְאוֹכְלָן - את פסח מצה ומרור (ירושלמי חלה א, א; רש"י; רשב"ם; תוס' להלן קכ, א ד"ה באחרונה). וכיון שאת המצה היה אוכל רק עם הפסח, ודין הפסח להיאכל על השובע, היה הלל אוכל תחילה מצה עשירה שאין יוצאים בה חובת מצה (חי' הר"ן, ע"פ גמ' להלן שם, וראה תוס' שם). ויש שסובר, שאת הפסח לא היה כורך עמהם, אלא כורך מצה ומרור ומטבלן בחרוסת ואוכל, ואחר כך אוכל את הפסח (רמב"ם חמץ ומצה ח, ו), כיון שאין בית הבליעה מחזיק שלשה כזיתים יחד (שיעורי מחצית השקל תקנא-תקנה עמ' קצ, וראה מרדכי, ופמ"ג או"ח תעה משב"ז ז).

אַפִּילּוּ זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְזֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, שהיה יכול הכתוב לומר 'יאכלו', והיינו מבינים שהכוונה לפסח כיון שכבר אמר בתחילה 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', אך אמר הכתוב 'יאכלוהו', ייתור 'הו' בא ללמד שאין צריך לכרוך יחד, אלא אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (רשב"ם). ואם הכתוב לא היה אומר את 'על' וגם לא את ייתור 'הו', היינו אומרים שיכול לעשות כרצונו, לאכול שלשתם יחד או כל אחד בפני עצמו, לכך אמר הכתוב תחילה 'על' ללמד שעיקר מצוותם לאוכלם יחד, וחזר וייתר את 'הו', ללמד שאם אכלם כל אחד בפני עצמו, יצא (תוס' רא"ש).

הַשְׁתָּא דְּלֹא אִיתְּמַר הִלְכְתָא לֹא כְּהִלֵּל וְלֹא כְּרַבָּנָן וְכוּ', שאילו נפסקה הלכה כחכמים, היה די באכילת כזית מצה בפני עצמו וכזית מרור בפני עצמו, ואילו נפסקה הלכה כהלל, תחילה היינו אוכלים כזית מצה בפני עצמו [כיון שבזמן הזה מצה היא דאורייתא ומרור הוא רק דרבנן, ואם יאכלום יחד, יבטל טעם המרור את טעם המצה], ואחר כך היינו כורכים כזית מצה עם כזית מרור 'זכר למקדש', וכזית זה של המצה אינו מבטל את טעם המרור, משום שהוא זכר למקדש ואף הוא מצוה דרבנן כמרור, ולדעת הלל מצוות אינן מבטלות זו את זו אם הן באותה דרגת חיוב. אך מאחר שלא נפסקה הלכה, איננו יכולים לעשות כאחד האופנים הנ"ל, כי אם נעשה כאופן הראשון, איננו מקיימים בכך 'כורך' לדעת הלל, ואף כדרך השניה אי אפשר לעשות, משום שלדעת חכמים שתי מצוות מבטלות זו את זו, ונמצא שהכזית השני של המצה מבטל את טעם המרור, לכן כדי לצאת את שתי השיטות, עלינו לאכול תחילה כזית מצה בפני עצמו וכזית מרור בפני עצמו, ואחר כך לאכול עוד כזית מצה עם כזית מרור כדעת הלל (ע"פ תוס' ובעל המאור).

וַהֲדַר אָכֵיל מַצָּה וְחַסָּא בַּהֲדֵי הֲדָדֵי, ללא טיבול, והראיה שב'מה נשתנה' הנוסח הוא שבלילה הזה מטבילים 'שתי פעמים', ולא 'שלש פעמים' (תלמיד הרשב"א בשם 'קצת מפרשים'; טור או"ח תעה, א, בשם ראבי"ה). ויש סוברים, שיש להטביל גם את ה'כורך', שהרי אכילת 'כורך' היא כהלל, שודאי היה מטבל באכילה זו (תלמיד הרשב"א בשם 'רוב הגאונים'; רא"ש; ר"ן). והתינוק שואל רק על שני טיבולים, על הראשון שרואה בעיניו, ועל השני שאמנם אינו רואהו עתה אבל יודע עליו, שהרי דרכם היה לטבל בסעודתם, אבל על הטיבול השלישי הוא עדיין אינו יודע, לכן אינו מזכיר אותו (תלמיד הרשב"א).

■ המשך במילואים עמ' 161

מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חזר ומברך עליה אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואבל ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה בסוריא עבדי כרב הונא ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא [א] והלכתא כוותיה דרב חסדא רב אחא בריה דרבא מהדר אשאר ירקות [ב] לאפוקי נפשיה מפלוגתא. אמר רבינא אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן הכי אמר [ג] הלל [ד] משמיה דגמרא לא ניכרוך אינש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול משום דסבירא ליה דהוי [ה] מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן [ו] ומבטיל ליה למצה דאורייתא ואפילו למ"ד מצות אין מבטלות זו את זו ה"מ דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתי מאן תנא [ז] דשמעת ליה מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא [ח] דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר [ט] על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מתקיף לה רב אשי אי הכי מאי אפילו אלא אמר רב אשי האי תנא הכי קתני יכול לא יצא בהו ידי חובתו אא"כ כורכן בבת אחת ואוכלן בדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו [י] מבדך על אכילת מצה ואכיל דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן [יא] מבדך על אכילת מרור ואכיל והדר מבדך על אכילת מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל. אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא [יב] כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים אמר רב פפא שמע מינה האי חסא צריך

מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חזר ומברך עליה אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואבל ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה בסוריא עבדי כרב הונא ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא [א] והלכתא כוותיה דרב חסדא רב אחא בריה דרבא מהדר אשאר ירקות [ב] לאפוקי נפשיה מפלוגתא. אמר רבינא אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן הכי אמר [ג] הלל [ד] משמיה דגמרא לא ניכרוך אינש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול משום דסבירא ליה דהוי [ה] מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן [ו] ומבטיל ליה למצה דאורייתא ואפילו למ"ד מצות אין מבטלות זו את זו ה"מ דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתי מאן תנא [ז] דשמעת ליה מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא [ח] דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר [ט] על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מתקיף לה רב אשי אי הכי מאי אפילו אלא אמר רב אשי האי תנא הכי קתני יכול לא יצא בהו ידי חובתו אא"כ כורכן בבת אחת ואוכלן בדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו [י] מבדך על אכילת מצה ואכיל דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן [יא] מבדך על אכילת מרור ואכיל והדר מבדך על אכילת מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל. אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא [יב] כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים אמר רב פפא שמע מינה האי חסא צריך

רשב"ם

ו'בטפוח אכי' ב"א ברכה. משום דסעין מרי עטולין: **ומבטל' ליה.** לטעם מלה לחורייתה: **שהיה בורכן בבת אחת.** מלה ומרור: **זכר למקדש כה"ג.** זכר למה שהיה עושה הלל בזמן שבמ"ק קיים שהיו אוכלים קפיסים: **צריך נטילת ידים.** משום המקנין, שהיים שניות, וכל הפושל בתרומה מטמא משקין וכו' [ט]:

ריטב"א

ו'בטפוח אכי' ב"א ברכה. משום דסעי' מרי עטולי: **מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן.** ומעמא משום כלילתו כככך תמר, כמו כוכבי נגמי (שילוחין קג:): **יאבי'והו.** כל תמר בפני עלמו, מלמא כתיב יאכלו (תורה) ומצה ידענא למפטר קלי דכתיב לעיל ומכלו את הכשר: **מתקיף לה רב אשי בו.** ומיהו מולקין עליו מניירי בכרבי יוחנן, אבל מהכא לא משמעינן: **והשתא ד"א איתמר ה"בתא א' בה"ב ו"א ברבנן.** ה"ה דנן דבניימתא מודו לחלל דבריהם ומצה ומרור בפני עלמן ב"ש ומ"ה, אבל ר' יוחנן קאמר דבריהם עליהם דבנן לגמרי לית להו כלילה כלל: **מבדך.** ממלה לחוזה כו': **זכר ל'מקדש ה"ה.** כמו שהיה עושה הלל בזמן שבית המקדש קיים שהיו אוכלים קפיסים: **כ'ל שטיבולו במשקין.** כגון ירק בכותח או בחומץ, לריך נטילת ידים משום משקה, שהיים שניות, וכל הפושל בתרומה מטמא משקין להיות מחלה[ט]:

מסורת הש"ס עם הוספות

ט) כעי"ז בברכות לח:, ע"ז ל:, ב) הלל זה אומרו היה (י"ל), ג) [צמות קף פו. ועי"ש בפרקי"ר קהושין נב. ע"ש בפוקי"ע.], ד) [קמן קטו: קכ:], ה) עי' תוס' לקמן עמוד ב ד"ה ידי וחוס' מנחות כב: ד"ה ומצה, ו) [צמות עט:], ז) סב ועי' תוס' לקמן קכ. ד"ה באחרונה, ח) מהני פ"ח מ"ו דפרה ולעיל ידּ:, ט) קנ: ד"ה ומרור רב אשי, י) ברכות מא., כ) שם מד., ל) יצר לשטת הגדול המחחיל אין ערוך, מ) לעיל דף קכ:, ס) בתוספ' אלא מבדך, ע) [וע"ע תוספות שם ד"ה כל] תוספות זבחים עמ. ד"ה אלא אחת ותוספות ממחת כג: ד"ה ומלבטל ממחת ט"ו ע"ב תוספות שם ד"ה כל אחד כו' ותוספות מגיהה יח: ד"ה הטעון].

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מתקיף לה ר"ח וכו' מוקמינן הברכה שבירך בשחרית. עי' לקמן קב ע"ב תוס' ד"ה כאחרונה: **שם** ד"ה ודהדר אכי' וכו' ולא שייך כאן הביאור. עיין בכרכות לט ע"ב תוס' ד"ה כל אחד מודים:

תוספות מהר"ם רבינשבורג

אן בגמ' אמר ר' יוחנן הולקין עליו הבורית על הלל. כ"כ עיין ביתור סוגיין ולעון לשב"ם ותוספות בסו"ע שנר סעמים סר ג"ח ג"ב ג"ד וכבי"מ בית יעקב סי' ס"ג בפתך מלר ומבוחמה שכולם שמו אחר הלכה כמוהו ומלמיע בפסר המלמות ומלמיע ישע"ה: **בן** שם בתוספ' ישע"ה: **בן** שם תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו [אפסי' לפסחים יט ב] ועין מוכח מפסי' לשב"ם ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה: **בן** שם ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה לעיל אחר לעיל ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה: **בן** שם ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה לעיל ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה: **בן** שם ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה לעיל ד"ה ומלבטל ממ' אחר הלכה:

תורה אור השלם

א) בְּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]

הגהות יצחונים

ל) בס"א ליתא (גליון) ועי' רשי"ו: **ג)** דברי התוס' קאי על המשך לשון הפיוט שכתב שם ערך טעם משום שאין לומר שתי ברכות באחת (מהורש"א): **ד)** הרשי"ם הגיה **לחבר אפילו**, כלומר לחבר תיבת "אפילו" וכ"ה בדפוסי':

עין משפט נר מצוה

עט א מיי' פ"ח מהל' מלה מלכה יב סמג עשין מג טוש"ע או"ח סי' תעט סעיף ג: **פ** ב מיי' שם מלכה ו טוש"ע שם סעיף ה: **צא** ג מיי' שם מלכה ה וט"ו מהל' שם מלכה ג טוש"ע או"ח סי' תעט סעיף ו ופי' קמן קנו ע"ש ד כרמב"ם ופי' מלכה ג ופ"ח מהל' שם מלכה ט: **צב** ד מיי' שם מלכה ט טוש"ע שם סעיף ט:

לקוטי רש"י

משניה דמנחות. ובגר מקומל מכל מני שיעורה שקיבלו מפומחיהם ויהא ידיו. קן קינון מרגו ורבו מרבו ומי ולמד מן דעמיה (ביצה פח:). קן נקנצה בגמרא ובגונרה בפי בני הגולה (קידושין נג:). מצה בזמן הזה דרבנן דאורייתא. לולה להחשין תוכה (קמן קכ:). שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן. ולא אתי טעם מדוע ומבטל ליה לטעם מלה [בהוחס עמו].

רבינו חננאל

ואסיקנא רב חסדא אמר מברך אחורה מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ובסוף אוכל חזרת בלא ברכה והלכתא כרב חסדא. רב אחא מהדר אשאר ירקי לאפוקי נפשיה מפלוגתא: אמר רבא לא ניכול אינישי מצה ומרור בהדי הדדי דסבירי לן (מצה) [דאורין] בזמן הזה דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא ואפי' למאן דאמר מצות אין מבטלות זו את זו ה"מ דאורייתא ודאורייתא כגון מצה ומרור בזמן שכינת המקדש קיים דתורייהו מדאורייתא אבל בזמן הזה דמרור דרבנן הוא לא. מאן תנא דאמר מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורך ואוכל כדרך שהלל אוכל תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו. השתא דלא אתמר הלכתא לא כרבנן ולא כהלל מכרך אמצה לחזרה ואכיל ומכרך אמרור לחזרה ואכיל והדר כריך ליה לסרור אמצה ואכיל להו לקדש כהלל: אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידים. אמר רב פפא ש"מ מדקתני מרור צריך

קטו: ערבי פסחים פרק עשירי פסחים

עין משפט
נר מצוה

סב א ב מ"י פ"א מה"ל מלה מכ' ו הי מצה עשיו מה פ"ח מ"י מעה פעיף ה:
סג ד [מי' פרק ו מה"ל מלה מלכה ב] טוש"ע אי"ח סי פעיף ב:
סד ה מי"י שם פ"ח מלכה ב ומצה שם טוש"ע אי"ח סי' תנ פעיף ד:
סה ו מי"י שם פ"ו הל' ג טוש"ע שם פעיף ו:
סו ז ח שם פעיף י:

רבינו חננאל

נטילת ידים צריך לשקועיה משום קפא כדי שתאות הקפא שבאותו הירק מן הטונדו שבתורה, פי' קפא תולעת בתניא [בתוספתא] דתרומות האוכל תולעים שנפקרו אילונות ואת הקפא שנירק וחייב יבתחשין שבתורה ושבניו פ) מהוזין שנון במסנת אסורין, דאי לא משקע ליה למה ליה נטילת ידים: אבדריה רב חסדא לרבנא עוקבא דדרש הנוטל ידיו בטבול ראשון צריך שישול ידיו בטבול שני. ואמרי' למה לי נטילת ידים שני: הוא משא ידיה חדא וימנא. ופרכי' כיון דמסתפק ביניהו ואמר אגנהא והלילא דלמא מסת דעתיה ונגע במידי דמטנף הלכך צריך נטילת ידים שנית: אמר רבא בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא כרבן בסיב ובלען אף ידי מצה לא יצא. אמר רב שימי בר אשי מצה ומרור חזרוסת בפני כל אחד ואחד ואין עוקרין השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה. רב כהנא פ) אמר כלהו לפני מי שאומר הגדה ולמה עוקרין השלחן כדי שישאלו התינוקות כו' והא דאביי הוה יתיב קמי רבא וזוי לה דמגדה פתורא אמר אכתי לא אכלינן כו': גרסי' בפ' כיצד מברכין על הפירות אמר רב פפא הכל מודים [בפסוק] שמניח פרוסה בתוך שלישה ובוצע ומ"ש אומר שהוא יום טוב צריך לבצוע על שתי ככרות כשכת דכתיב כיה לקטו לחם משנה והלכך בפסח מניח פרוסה בתוך שלישה ובוצע ומסתברא אפרוסה ויש אומרים אשלישה. תניא לחם עוני לחם שעונין עליו דברים מי' אומר עליו הגדה מצה זו שאנו

חשק שלמה על ר"ח

פ) נתוספתא שם שלפנינו הגי' מתוקן אך הגי"ה ו"ל הגיה מוהיון אך הגי"ה ו"ל מקיש ליה הכי דכי הגי"ה ו"ל כיון ד"ק ק"ק ק"ק ממה נפי זה ו"ש.

א צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא דאי ס"ד לא נגע לשקועיה נטילת ידים למה לי הא נגע ודילמא לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה וקפא מריחא מיית אלא למה לי נטילת ידים דילמא משקעו ליה ואמר רב פפא [ב] לא נישתי אינש מרור בחרוסת דילמא אגב חלייה דתבלין מבטיל ליה למרוריה ובינון טעם מרור וליכא. אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש [ג] נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני אמרוה רבנן קמיה דרב פפא הא בעלמא איתמר דאי פלקא דעתך הכא איתמר למה לי נטילת ידים תרי זימני הא משא ליה ידיה חדא זימנא אמר להו רב פפא אדרבה הכא אימתר דאי ס"ד בעלמא איתמר למה לי תרי טיבולי אלא מאי הכא איתמר נטילת ידים תרי זימני למה לי הא משא ליה ידיה חדא זימנא אמרי כיון דבעי למימר אגדתא והלילא דילמא אפוחי אפחיה לדעתיה ונגע. אמר רבא [ד] בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא כרבן [ה] בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא. אמר רב שימי בר אשי מצה לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה רב הונא אומר כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה [ו] והלכתא כרב הונא למה עוקרין את השולחן אמרי דבי ר' ינאי [ז] כדי שיכירו תינוקות וישאלו אבי הוה יתיב קמיה דרבה חזא דקא מדלי תכא מקמיה אמר להו עדיין לא קא אכלינן אתו [ח] קא מעקרי תכא מקמן אמר ליה רבה [ט] פטרתן מלומר מה נשתנה [י] אמר שמואל [יא] לחם עוני (כתיב) [יב] לחם שעונין עליו דברים הרבה דבר אחר לחם עוני עני כתיב מה עני שדרכו בפרוסה אף [יג] בעינן [יד]: בע"ב **מצה** [טו] **שני** [טז] **מרור** [יז] **יצא.** [יח] מפסך שלא טעם כו טעם מרור: בע"ב **מצה** ומרור. יתר, ולא מכל עדיין לא מזה ולא מזה, יפה ידי מלא, שאינה נראיה כטעם, אבל ידי מרור לא יצא, שהיא ולא נעשו אין לו שום טעם: **ברבן.** שאינם יתר נפיק הקהל, לא יצא, שהרי לא היה ממש כפיו לא זה ולא זה: **ואין עוקרין את השלחן.** פ"ל להגביה קנרה כשמתחיל הגדה אלא שלא מלפני הגדול שנהן שנושה הסבל ואומר הסגלה:

מף

רשב"ם

צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא. פרס, שמזיק יש בו פרס כדרך הנפלים [ב], ולכך צריך נט"י לטיבול ראשון כדלקמן שהרי נוגע במשקין כשמשקע את המוגע בחרוסת. וט"ס פירש קפא שבעיקרי אילנות ואת הקפא שבעיקרי אילנות יפה הקפא שבירקות [ג] שהוא מלפפון וכשמשקע אותו בחרוסת הגדה אלא שלא מלפני הגדול שנהן שנושה הסבל ואומר הסגלה:

מף

תורה אור השלם

א) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ.
[דברים טז, ג]

ב) בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב.
[שמות יב, יח]

ג) וְיַגֵּדְתָּ אֶת חֲתִיכָם בַּעֲבֻרָה שֶׁהוּא בְּחֹרֶם וְכִלְכָּלָם וְכָבֵל עֲבֻדָּה בְּשֶׁהָיָה אֹת בָּל עֲבֻדָּתָם אֲשֶׁר עֲבָדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ.
[שמות א, יד]

הנהות וציונים

פ) בכתי"ע ליתא חיכת "אחר". ושם הגי' **וקא מעכרינהו** תכא וכו'.
ג) מדברי הרשב"ם שכתב אבל לדידן וכו' נראה שלא גרס בגמרא "והלכתא כרב הונא" (שו"ת גינת ורדים כלל א סי' מג), וכ"כ הלחם משנה הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ט שכ"ה בגירסת הרמב"ם, וע"ע בגרי יעקב על המרדכי אות כט בשם ההכרשי"ל. ג] בכתי"ע על הכתף כמו שהוא במאירי ובספר המכתם, וע"י הלשון בבית יוסף סי' תעב ד"ה וגבי"ה הקשה: ד] צ"ל **כיון** דלא מצי למיפר פסח זה **ואם** היה (ורש"ש): ה] בכתי"ע נוסף, **על** דבריו של בנו **ולפרש מעמו של דבר והלהלאך עבדים היינו פרעה דהיינו** תשובת דבריו של בן לפי שנשתעבדנו, וע"ע שלישה מסכת פסחים נר מצה ד"ה מסרין הקערה שהקשה על הגירסא שלפנינו. ו] נדצ"ל **לצד אחר**: ז] צ"ל **פסח שיהרו אבותינו אוכלין** (מהאי כהן): ח] כ"ה בכתי"ע ובהוכחה ראשונים ולא כדלעיננו בגמ' רב "הונא":

לקוטי רש"י

אדבריה. פגיבוו ומפיל עמו במנחות פעיל בניצה כט:). **שבנין עליו דברים.** שנומרים עליו את ההלל ותומרים עליו הגדה (ועיל לה:).

מסורת חש"ם עם הוספות

פ) עיין תוס' סוטה יח. ד"ה בעבי. ב) נעיל דף לו:, ג) עי' ערובין דף כט סוף ד ה"ה ורישא ע"ב, ד) תוספתא פ"ו הי"ב, ה) דף קטו., ו) ברכות לח:, ז) לקמן דף קטו:, ח) תוספתא תרומות פרק ד הי"ב, ט) תולין סד: ושם תוד"ה דיקא, י) לקמן קטו:, כ) לעיל ע"א תוד"ה כל, ל) תולין לא., מ) כיוצר לשבת הגדול התחתון אלקי הרחמות:

מְשׁוּם קָפָא – שיש בחזרת ארס, והחרוסת מבטלת אותו (רש"י; רשב"ם בפי' ראשון ולהלן קטז, א). ויש מפרשים, ש'קפא' היא תולעת הגדלה בירקות, ומזיקה אם אוכלים אותה חיה, והחרוסת ממיתה אותה (רבנו חננאל, ע"פ תוספתא; רשב"ם בפי' שני, וכתב שפי' זה עיקר). וסוברת הברייתא שאין איסור באכילת התולעת, משום שתולעת זו נוצרת בתוך הפרי, וכיון שלא פירשה ממנו, אינה בכלל 'השרץ השורץ על הארץ' (ויקרא יא, מא), ושלא כדעת שמואל [בחולין (סז, ב)] הסובר שאף באופן כזה יש איסור אכילה (רשב"ם; תוס'), ולדעתו צריך לומר שברוב הירקות אין תולעת, ולכן מצד איסור אין לחשוש, אך מצד הסכנה צריך לחשוש, משום ש'חמירא סכנתא מאיסורא' (תוס').

דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ לֹא צְרִיךְ לְשַׁקּוֹעֵי נְטִילַת יָדַיִם לָמָּה לִי, אלא בהכרח שצריך לשקעו בחרוסת, שנחשבת 'משקה' משום שמערב בה יין ועושה אותה רכה זכר לדם (תוס' להלן קטז, א ד"ה צריך, אך ראה מה שכתבנו שם ד"ה וצריך לסמוכיה).

לֹא נִישַּׁנֵי אִינִישׁ מָרוֹר בַּחֲרוֹסֶת, ואפילו אם אחר כך ינער את החרוסת, כי אם משהה אותו מתבטל טעמו (רבינו יונה סדר פסח, מובא בקובץ שיטות קמאי לעיל ע"א), ואכן אחר הטיבול צריך לנערה (טור או"ח תעה, א בשמו, וראה ברבינו יונה שם שכתב לנער שלא ישאר ממנה אפילו מעט). אבל ב'כורך' יטבול בחרוסת ולא ינערה, אלא יאכלנה עם המצה והמרור (ב"י תעה, ב, בשם האגור בשם מהר"י מולין). ויש סוברים, שאף ב'כורך' צריך לנערה, שהרי עושים 'זכר למקדש כהלל', וכיון שהלל היה יוצא בו ידי חובת מצה ומרור, בודאי ניער את החרוסת כדי שלא תבטל את טעם המרור (מאמר מרדכי שם, ז). ■ להלכה, לא ישהה את המרור בחרוסת, וינערה מעליו (שו"ע שם), ואף ב'כורך' צריך לנערה [כדעת המאמר מרדכי] (משנ"ב שם, יז).

דִּילְמָא אַגַּב חֲלָיֵיהּ דְּתַבְלִין מְבַטֵּיל לֵיהּ לְמָרוֹרֵיהּ, ואף ששניהם מדרבנן, ולעיל (ע"א) אמרה הגמ' שמצוות מבטלות זו את זו רק אם אחת דאורייתא והשניה דרבנן, מכל מקום כיון שהמרור מוזכר בתורה והחרוסת אינה מוזכרת, נחשב המרור כדאורייתא והחרוסת כדרבנן (רבינו מנוח חמץ ומצה ח, ח).

וּבְעִינַן טַעַם מָרוֹר וְלֵיכָּא, ולכן הנהיג הגר"א שלא לפורר את ה'חריין' קודם ביאתו מבית הכנסת, כדי שלא יפוג כל טעמו, ואינו יוצא ידי חובה, או שיפרר ביום ויניח בכלי מכוסה עד תחילת הסדר [ואז יפזרו על הקערה שלא יהא חריף מדאי, שהוא סכנה וגם בו לא יוצאים ידי חובה] (חיי אדם קל, ג, וראה נשמת אדם שם שאלה לד, ומשנ"ב תנא, לו).

וחזרת (-חסה), אף אם היא מתוקה ואין בה שום מרירות, יוצאים בה (ב"י או"ח תעג, ה, וכפשטות הירושלמי ב, ה), שסופה שהיא מתקשה ונעשית מרה (פרי חדש שם, ה). ויש שכתבו, שצריך שיהיה בה מרירות, כיון שעיקר המצוה היא זכר ל'וימררו את חייהם', וכמבואר כאן בגמ' שצריך טעם מרור (חזו"א או"ח קכד, לדף לט, א, וביאר בכוונת הירושלמי, שאף שדרך בני אדם בשאר ימות השנה לאוכלה בעודה מתוקה, מכל מקום יוצאים בה לאחר שנעשית מרה, ואין צריך שתהא מרה מתחילתה, וראה עוד קרבן העדה שם), ודי במעט מרירות כלשהי (מכתב הקהלות יעקב בסוף ספר הלכות חג בחג, וכעין זה בחק יעקב שם).

נוֹטֵל יָדָיו בְּטִיבּוּל שֵׁנִי. לשון זה הוא לאו דוקא, שהרי הנטילה היא כבר קודם לכן לצורך אכילת המצה הקודמת לאכילת המרור, אך אגב שאמר שנטל ידיו ל'טיבול ראשון', כינה נטילה זו שהיא 'בטיבול שני' והנטילה עולה גם לאכילת המרור (תוס'). ויש שפירש, שלנטילה לצורך מצה די בנטילה עד פרק היד, ומשום טיבול שני צריך נטילה עד הזרוע כמו בתרומה [ראה חולין (קו, א)] (מרדכי, סדר של פסח, בתי' ראשון).

דִּילְמָא אַסּוֹחֵי אַסְּחֵיהּ לְדַעְתֵּיהּ וְנָגַע, שאם ודאי היה נוגע, היתה הנטילה חובה לברכת 'אשר גאלנו', שאסור לאומרה בידיים מטונפות, אך כיון שרק חוששים שהסיח דעתו, לברכה ידיו כשרות, ואילו לענין טומאה גזרו עליהן שיהיו 'שניות', וחייבות נטילה (רבינו דוד; ר"ן על הרי"ף ובחי'). ואם ברור לו ששמר עליהן ולא נגע במקומות המכוסים [או בכתבי הקודש (-מגילה הכתובה על קלף כדין)], אין צריך לחזור וליטול, ואם נטל אל יברך, שמא תהיה הברכה לבטלה (שבלי הלקט ריח). ■ להלכה, נטילה שהיתה לדבר שטיבולו במשקה, אין סומכים עליה עבור פת, בפרט אם לא כיוון בנטילה זו על כך, אך אין מברכים על הנטילה שנוטל שנית עבור הפת (ראה שו"ע ורמ"א או"ח קנח, ז), ולכן מן הנכון לטמא את ידיו קודם הנטילה השניה, כדי שיוכל לברך עליה (ביאה"ל תעה, א ד"ה יטול ידיו, וראה מבית לוי – פסח, יג הע' מ, והליכות שלמה פסח עמ' עדר).

בָּלַע מַצָּה יָצָא, שבליעה נחשבת 'אכילה', וקיים מאמר הכתוב בערב 'תאכלו' מצות, ואין צורך להרגיש טעם מצה, אך יש צורך שיהא לה טעם, כי אם אין לה טעם, הרי הוא כאוכל משהו אחר שאינו מצה [ולכן אם בישל מצה, אינו יוצא בה ידי חובה, כמבואר לעיל (מא, א)] (ט"ז תעה, ט; מג"א שם, יא). ולכתחילה ילעס אותה, להרגיש טעמה (רשב"ם). ודין זה שבבליעה יוצא ידי חובה, נכון גם לשאר אכילות מצוה, ורבא אמרה על מצה אגב שרצה לומר שבלע מרור לא יצא (מנחת חינוך מצוה ו אות א). ויש שסובר, שלשון הגמ' בכמה מקומות 'טעם מצה' (ראה ברכות לח, ב), מוכיח כי דחתה הגמ' את דברי רבא, וסוברת שאף אם בלע מצה לא יצא, וחובה להרגיש טעמה (מאירי, בשם 'יש דוחין', ובדעת הרי"ף שהשמיט הלכה זו). ■ להלכה, בלע מצה יצא (שו"ע או"ח תעה, ג), אך לכתחילה ילעס אותה להרגיש טעמה בפיו (משנ"ב שם, כט, וראה ביאה"ל תנד, ד ד"ה אין).

בָּלַע מָרוֹר לֹא יָצָא, שצריך להרגיש את המרירות בפיו, זכר למרירות שהיתה לאבותינו במצרים (רשב"ם). ויש להסתפק אם צריך ללעוס את כל הכזית, להרגיש מרירות של כזית, או די בלעיסה קצרה כדי להרגיש מרירות כל שהיא, ואת השאר אפשר לבלוע (מנחת שלמה). ויש גורסים 'בלע מרור יצא', שגם באופן זה מרגישים טעם מרור (רשב"ם בשם רש"י; רבינו מנוח ולחם משנה חמץ ומצה ו, ב, בדעת הרמב"ם שם). ■ להלכה, בלע מרור לא יצא [כגירסת רשב"ם] (שו"ע או"ח תעה, ג).

בָּלַע מַצָּה וּמָרוֹר, יְדֵי מַצָּה יָצָא, יְדֵי מָרוֹר לֹא יָצָא. אם לעיל גורסים 'בלע מרור לא יצא' [ראה בד"ה הקודם], כל שכן שכשבלע מצה ומרור לא יצא ידי מרור, רק החידוש הוא לענין המצה, שאף שבאופן זה יש 'תרתי לריעותא', שלא הרגיש טעם מצה, וגם המרור חוצץ בין הגרון למצה, אעפ"כ יצא ידי חובת מצה (רשב"ם). ואם לעיל גורסים 'בלע מרור יצא', החידוש הוא שכשבלע מצה ומרור יחד לא יצא ידי מרור, משום שבאופן כזה ודאי לא מרגישים טעם מרור (רשב"ם), או משום שהמרור טפל למצה (ארחות חיים [לר"א מלונייל] חמץ ומצה קיב; רבינו מנוח ולחם משנה חמץ ומצה ו, ב, בדעת הרמב"ם שם).

■ המשך במילואים עמ' 161

אַף כָּאן בִּפְרוּסָה. ומלבד המצה הפרוסה לקיום דין אכילת מצה, מביא עוד שתי מצות שלמות ל'לחם משנה', כשאר שבתות וימים טובים, ובוצע על אחת מהן (רש"י; רשב"ם; תוס'), או על שתיהן, הפרוסה והשלימה (רש"י ברכות לט, ב). ויש סוברים, שמלבד המצה הפרוסה די במצה שלימה אחת, ואף שמצוה לבצוע בשבתות ובימים טובים על שתי ככרות, בא דין 'לחם עוני' ומגרע שאחת מהם תהא פרוסה, ודין לחם משנה מתקיים בהם (רי"ף; רבינו דוד; רמב"ם חמץ ומצה ח, ו). ויש סוברים, שאם חל פסח בשבת – יבצע על שתי מצות שלמות, ואם חל בחול – יבצע על מצה שלימה אחת יחד עם הפרוסה (טור או"ח תעה, ז, בשם 'חילוף מנהגים' ובה"ג).

ואת ברכת 'המוציא' יכוין לברך על השלמה, כשאר ימים טובים (רש"י; רשב"ם), או משום שהיא ברכה 'תדירה' (סידור רש"י שפד; תניא רבתי מח, בשם רבינו גרשום). וברכת 'על אכילת מצה' יכוין לברך על הפרוסה [משום שהיא באה משום 'לחם עוני' (ספר המכתם)], ובוצעים משתיהם יחד, וכך מנהג העולם (ר"י בתוס'). ויש סוברים ההיפך, ש'המוציא' יברך על הפרוסה [כדרכו של העני לברך כל השנה 'המוציא' על הפרוסה (תשב"ץ קטז)], ו'על אכילת מצה' יברך על השלימה (טור או"ח תעה, א, בשם 'יש מי שאומר'). ויש סוברים, שאת שתי הברכות יברך רק על הפרוסה, וגם יבצע עליה, אלא שמניח את הפרוסה בתוך השלימה, שיהא נראה כאילו בוצע על השלימה (ה"ר מנחם מיוני, וה"ר יום טוב בתוס' כאן ובברכות לט, ב ד"ה הכל), ש'המוציא' שמברכים תחילה ראוי לברך על הפרוסה כדרכו של עני, וכיון שבירכו עליה 'המוציא' ראוי לברך עליה אף 'על אכילת מצה', 'הואיל ועבידנא בה חדא מצוה, נעביד בה מצוה אחריתי' (ספר המכתם).

■ להלכה, יקח שלשה מצות (שו"ע או"ח תעג, ד), שנים ל'לחם משנה' כשאר ימים טובים, והאמצעית יבצעה לשתים, חציה לקיום מצות אכילת מצה, וכמאמר הכתוב 'לחם עוני', שדרכו של עני בפרוסה [וחציה השני לאפיקומן (משנ"ב שם יח, ו-נז)]. יניח את הפרוסה בין השלמות, יברך 'המוציא', ישמיט את התחתונה, ויברך 'על אכילת מצה' הן על השלמה העליונה, והן על הפרוסה האמצעית (שו"ע שם תעה, א, ומשנ"ב שם, ב), לצאת גם את הדעות הסוברות ש'המוציא' על השלמה ו'על אכילת מצה' על הפרוסה, וגם את הדעות הסוברות להיפך (ביאה"ל שם ד"ה ויברך).

מַה דַּרְכּוֹ שֶׁל עָנִי הוּא מַסִּיק וְאִשְׁתּוֹ אוֹפָה וְכוּ', שיראים שמא יצטנן התנור קודם שישלימו להכין את העיסה [ולא יהא להם עצים להסקה שניה (ריבב"ן)], לכן הם מזדרזים ושניהם מתעסקים בעיסה יחד, האיש מסיק והאשה אופה (רשב"ם). ויש שפירש, שעושים זאת לזרז האפיה מחמת רעבונם (ר"ן). או משום שאין להם עבדים, אף כאן אפילו הם עשירים יזדרזו שהוא יסיק ואשתו תאפה, שלא יבוא לידי חימוץ (שבלי הלקט ריח). ■ להלכה, הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה, ומזרז את העוסקים בהם ומסייע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות, להיטפל הוא עצמו במצוה (שו"ע או"ח תס, ב), משום 'מה דרכו של עני' וכו' (הגר"א שם, ב), ומשום ש'מצוה בו יותר מבשלוחו' (משנ"ב שם, ה, ע"פ מג"א שם) [ולכתחילה יזהר כן בכל המצות, כי רבה בהם מכשלה (משנ"ב שם, ו)].

וְאִי לֹא מִצְוָה, מִשּׁוּם מַאי מַיְיתֵי לָהּ, אָמַר רַבִּי אַמֵּי מִשּׁוּם קַפָּא, ולדעת תנא קמא הוא רק משום סכנה, ואינו מצוה, ורבי אליעזר ברבי צדוק [במשנה] סובר שהוא מצוה [זכר לתפוח או לטיט, ראה גמ' להלן] (רא"ש י, כה). ויש שסובר שבתירוץ מחדש רבי אמי שאף תנא קמא מודה שהחרוסת מצוה, אלא שלדעת תנא קמא הוא גם משום סכנה, ולכן לא מברכים עליו [כדרך שלא מברכים על מים אחרונים, ראה תוס' חולין (קה, א ד"ה מים)], ואילו לדעת רבי אליעזר ברבי צדוק הוא רק מצוה, ולכן מברכים עליו (רמב"ם בפיהמ"ש לעיל קיד, א, ע"פ מרומי שדה שם).

וְצָרִיךְ לְסַמּוֹכֵיהּ זֵכֶר לַטִּיט – לעשותו עבה וסמיך (רש"י; רשב"ם). ובירושלמי נחלקו, יש סוברים לעשותו עבה וסמיך זכר לטיט, ויש סוברים לעשותו רך זכר לדם. ומנהג העולם לעשות כשתי הדעות, בתחילה עושים אותו עבה וסמיך, ואחר כך עושים אותו רך (תוס'; טור או"ח תעג, ג, בשם רבינו יחיאל). ■ להלכה, יעשה את החרוסת עבה, זכר לטיט, ואחר כך נותנים בו מעט חומץ או יין אדום לרככו, ויהא זכר לדם (רמ"א תעג, ה, ומשנ"ב שם, מח).

מְשַׁנֶּה. מָזְגוּ לוֹ כּוֹס שֵׁנִי, כדי לומר עליו את ההגדה וחציו הראשון של הלל (מאירי), או כדי להתמיה את התינוקות לשאול מדוע מוזגים עתה קודם הסעודה (רא"ש הלכות פסחים בקצרה; טור או"ח תעג, ז), והיה מן הראוי למזוג הכוס לאחר אמירת ההגדה לפני אמירת 'לפיכך', אך מקדימים ומוזגים כעת, כדי לעורדם לשאול 'מה נשתנה' (שו"ע הרב שם, מ, משנ"ב שם, סז).

וְכָאן הַבֵּן שׁוֹאֵל אָבִיו – 'כאן' הכוונה ששואל על מזיגת הכוס, מדוע מוזגים כוס שני לפני הסעודה (רש"י; רשב"ם), שאין דרך לשתות פעמיים קודם הסעודה (רשב"ץ מאמר חמץ), או שידוע לבן שכל השנה מוזגים את כוס שני לברך עליו ברכת המזון, ושואל את אביו איך מוזגים כאשר עדיין לא אכלנו (נמוקי יוסף). ויש שפירש, שהיה הבן יכול לשאול כבר קודם, על אכילת הירק [- הכרפס] לפני הסעודה, שלא כבכל השנה, אך 'חכם באחור ישבחנה' (משלי כט, יא) להמתין בשאלתו, אולי יפרשו לו את טעם השינוי, או אולי יראה עוד שינויים וישאל על כולם יחד, אך כשרואה שמוזגים כוס שני ועוד לא פירשו לו, 'כאן' הוא שואל (תפארת ישראל יכין, כה). ויש שפירשו 'וכאן הבן שואל' אינו הולך על מזיגת הכוס שני אלא על עקירת השולחן (ר"ן; מהר"ם חלאווה). ויש שגורס 'וכך הבן שואל, מלשון הכתוב (במדבר כז, ז) 'כן בנות צלפחד', כלומר נכון וראוי שהבן ישאל על מזיגת הכוס (רשב"ם בשם רש"י, שקיבל מרבו רבי יעקב בר יקר).

ומה שכתבה המשנה 'הבן שואל', הוא לאו דוקא אלא אף בת בכלל (ע"פ מהרי"ל מנהגים, סדר ההגדה כד). ■ להלכה, אחר אמירת 'הא לחמא עניא' וסילוק הקערה, מוזגים מיד כוס שני (שו"ע או"ח תעג, ז), ולא ימתין במזיגת הכוס עד שיגיע ל'לפיכך' שבאמירתו צריך לאחוז את הכוס, אלא מיד אחר סילוק הקערה מוזג (משנ"ב שם, סז). אם אין לו בן, בתו שואלתו (קיצור שולחן ערוך קיט, ד; ערוך השולחן תעג, כא). והאם שאלה זו [מדוע מוזגים כוס שני] פוטרת משאלת 'מה נשתנה' או לא, ראה מה שכתבנו לעיל (קטו, א ד"ה פטרתן).

מַה נִּשְׁתַּנָּה. ולא אמר 'למה נשתנה', אלא 'מה נשתנה' בלשון התפעלות, כמאמר הכתוב (במדבר כד, ה) 'מה טובו אהליך יעקב', או 'מה גדלו מעשיך ה'' (תהלים צב, ו), שמתפעל עד כמה גדלו השינויים בלילה הזה, ותמה מה הטעם לשינויים הללו (ערוך השולחן תעג, כא, ובהגדה של פסח שלו ליל שימורים ד"ה עבדים היינו).

הַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר, ולא אומרים 'כולו מרור' [כפי שאומרים 'כולו מצה'], משום שבטיבול ראשון אוכלים שאר ירקות (תוס'),

■ המשך בעמ' הבא

אף כאן בפרוסה דבר אחר מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה [ב]אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה: אע"פ שאין חרוסת מצוה: ואי לא מצוה משום מאי מייתי לה א"ר אמי משום קפא אמר רב אסי קפא דחסא חמא קפא דחמא כרתי [קפא דכרתי חמימי] קפא דכולהו חמימי אדהכי והכי נימא הכי קפא קפא דכירנא לך ולשב בנתיך ולתמני כלתך: רבי אלעזר בר' צדוק אומר מצוה וכו': מאי מצוה רבי לוי אומר [ג]זכר לתפוח ור' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אביי [ד]הלכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט תניא כוותיה דרבי יוחנן תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט אמר רבי אלעזר בר' צדוק כך היו אומרים תגרי [ה]חרך שבירושלים בואו וטלו לכם תבלין למצוה: **מתני'** [ה]מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל [ו]הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות אין[א] אנו חייבים לטבל אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש [א]מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה: **גמ'** ת"ר [י]חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל לעצמו ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות: שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים: מתקיף לה רבא אטו כל יומא לא סגיא דלא מטבלא חדא זימנא אלא אמר רבא הכי קתני שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים מתקיף לה רב ספרא חיובא לדרדקי אלא אמר רב ספרא הכי קתני אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים: מתחיל בגנות ומסיים בשבח: מאי בגנות רב אמר מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו [ושמואל] אמר עבדים היינו אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה אמר ליה בעי לאודויי ולשבוחי א"ל [א] פטרתן מלומר מה נשתנה[ב] [י]פתח ואמר עבדים היינו: **מתני'** רבן גמליאל היה אומר [ח]כל [ג] שלא אמר שלשה

רשב"ם

אף כאן בפרוסה. לברך על אכילת מלה, ושתי שלימות מייתי משום ברכת המוליא, דלא גרע משאר ימים טובים שלריך לבלוע על שתי ככרות שלימות, ובולע מאחת מהשלימות: אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה. כדי שלא תחמיץ: משום קפא. שרף החזרת קשה ויש בו ארס: קפא דחסא חמא. מי שאכל חזרת ותלה בשביל הקפא, יאכל לנון וירפא: קפא דחמא כרתי. מי שאכל לנון וקשה לו, יאכל כרתי: חמימי. ישתה מים חמין: קפא דכולהו חמימי. ארס של כל ירקות, חמין רפואה להן: זכר לתפוח. שהיו יולדות בניהן שם בלא עלב, שלא יכירו בהן מלריים, דכתיב [ב]תחת התפוח עוררתיך (שיר ח)[ג]: לסמוכיה. להטיל ולכתוש בו [ד] הרבה כדי שיהיה עב: וצריך לקהוייה. להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קיוהא: צריך לקהוייה. זכר לתפוח, ולריך לסמוכיה זכר לטיט: תבלין. ירקות שמטילין בחרוסת זכר לתבן, וחרוסת שכותשים בו הדק זכר לטיט: תגרי חרך. חנונים היושבים אלל חלונותיהם ומוכרין, כמו [ג]מליץ מן החרכים (שם ב): **מתני'** וכאן הבן שואל אביו. כאן במזיגת כוס שני, הבן שואל את אביו מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה:

גמרא

רשב"ם

אף כאן בפרוסה. לברך על אכילת מלה, ושתי שלימות מייתינן משום המוליא, דלא גרע משאר ימים טובים שלריך לבלוע על שתי ככרות[ז], ובולע מאחת מהשלימות: דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. ונותנו מיד לתנור כשנגמר היסקו, שירא שמא ילטנן התנור קודם שיזדמן, עוסקין שניהם זה בהיסק התנור וזו בעיסה, אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה כדי שלא תחמיץ: משום קפא. שרף החזרת קשה הוא והרי הוא כארס: קפא דחסא. מי שאכל חזרת ותלה בשביל הקפא, יאכל לנון וירפא: קפא דחמא כרתי. מי שאכל לנון וקשה לו, יאכל כרתי, כרישים: חמימי. ישתה מים חמין: קפא דכולהו חמימי. ארס של כל הירקות, מים חמין רפואה להם: זכר לתפוח. במסכת סוטה (דף יא:) שהיו יולדות שם בניהם בלא עלב, שלא יכירו בהן מלריים, דכתיב [ב]תחת התפוח עוררתיך (שיר ח): לסמוכיה. לכתוש בו ירקות הרבה כדי שיהא עבה: וצריך לקהוייה. להטיל בו תפוחין דאית ביה קיוהא זכר לתפוח, ולריך לסמוכיה זכר לטיט: תבלין. בשמים שמטילין בחרוסת זכר לתבן, וחרס[ה] שכותשין בו הדק זכר לטיט: תגרי חרך. כמו [ג]מליץ מן החרכים (שם ב), חנונים היושבים אלל חנויותיהן[ו] ומוכרין: **מתני'** וכאן הבן שואל את אביו. כאן במזיגת כוס שני, הבן שואל את אביו אם הוא חכם מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה. ורבינו קבל מרבו ר' יעקב בן יקר וכן הבן שואל, כמו [ד]כן בנות ללפחד (במדבר כז), כלומר דין הוא שיהא שואל במזיגת כוס שני מה נשתנה: מטבילין פעם אחת. טיבול ירקות בתוך הסעודה, וגמרא פריך לה: שתי פעמים. טיבול ראשון דשאר ירקות, וטיבול שני למרור: הלילה הזה כולו צלי. בזמן שבית המקדש קיים היה שואל כן: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו. אם מבין הרבה יפרש הכל: מתחיל בגנות. מפרש בגמרא: **גמ'** אטו כל יומי לא סגיא דלא מטבלינן. דקתני שבכל הלילות (אין) אנו מטבילין פעם אחת. אבל אשבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות ליכא למיפרך הכי, דהתם ה"ק בכל הלילות אין אנו מחזרין אחר מרור: חיובא לדרדקי. בתמיה, הא משום הכירא לתינוקות כדי שישאלו קעבדינן[ט]: אלא אמר רב ספרא כו'. מהכא שמעינן דהכי אית לן למימר שבכל הלילות אין אנו מטבילין [אפילו] פעם אחת, והאומר אין אנו חייבין לטבל שיבוש הוא בידו: פתח ואמר. לאחר שאילת הבן[ז] התחיל לומר עבדים היינו, וגומר הגדה בשבח והודאה, כלומר כן עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוליאנו משם:

מתני'

תוספות

מה דרכו של עני בפרוסה. נראה דגם המוליא לריך לברך על הפרוסה. וכן משמע בפ' כילד מברכין (ברכות דף לט:) דקאמר הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך השלימות ובולע פי' אפילו למ"ד מברך על השלימה ופוטר את הפתיתין מודה לענין פסח דאינו מברך על השלימה אלא על הפרוסה משום מה דרכו של עני כו' ומניחה בתוך השלימה כדי שיהא נראה שבלע על השלימה ומשמע דלענין המוליא קמיירי. וקאמר בתר הכי א"ר חייא בר אבא[י] בשבת חייב לבלוע על שני ככרות שנאמר לקטו לחם משנה ועיקר מילתיה דר' חייא בר אבא בפרק כל כתבי (שבת ד' קיז:) אלא להכי מייתי התם אחר פסח לומר שלריך שם מלה שלישית משום לחם משנה וחייב לבלוע על שתי ככרות בין בשבת בין בי"ט דאי לאו הכי למה הביא שם מילתיה דר' חייא וכן פסק רב אלפס[י] דלריך לבלוע על שתי ככרות ביום טוב והטעם לפי שהיה לחם משנה יורד בערבי ימים טובים וקשה שאנו מתפללים באתה קדשת וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים ואמרינן (במכילתא פרש' בשלח[י]) במן ברכו במן קדשו משמע בי"ט היה מן יורד. [ה]וכן היה נוהג ה"ר מנחם מיוני וה"ר יום טוב שהיו מברכין הכל על הפרוסה. **אך** ר"י היה מברך המוליא על השלימה והדר על אכילת מלה על הפרוסה ובולע משתיהן יחד וכן עמא דבר ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מלוה בשלשתן:

צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה. ובירושלמי[ט] אמר אית דעבדי [ט] זכר לדם ומשום הכי קרי ליה[י] טיבולו במשקה וכן עמא דבר לסמוכי ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ. **ובתשובת הגאונים מפרש** לעשות חרוסת בפירות שנדמה לכנסת ישראל בשיר השירים [ב]תחת התפוח עוררתיך [ה]כפלח הרמון [ו]התאנה חנטה [ז]אמרתי אעלה בתמר אגוז [ח]אל גנת אגוז ושקדים על שם ששקד הקב"ה על הקץ: **תגרי** חרך שבירושלים. משמע דהלכה כר' אלעזר בר' לדוק וגם בספרים כתב ר' יוסי ונימוקו עמו[כ] וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט:

הלילה הזה מרור. הא דלא אמר כולו מרור משום דאכלינן שאר ירקות בטיבול ראשון[ל]: **כולו** צלי. רב חסדא מוקי לה באלו דברים (לעיל ע.) כבן תימא דאמר חגיגה הבאה עם הפסח אינה נאכלת אלא צלי ואע"ג דקאמר התם ואמר רב חסדא ובפרקין ליתיה דרך הגמרא כן:

*) **ואמרתם** זבח פסח הוא. פי' באמירה שלריך לומר פסח זה שאנו אוכלין ואיתקש מלה ומרור לפסח[ל] וצ"ל נמי מלה זו מרור זה:

*) **לפיכך** אנחנו כו'. י"א שבע הודאות ולא יותר כנגד ז' רקיעים[מ]:

*) שייך לעמוד ב וחותם

עין משפט נר מצוה

פז א מיי' פ"ח מהל' מלה הל' ו סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעה סעיף א וסי' תעג סעי' ו:
פח ב טוש"ע א"ח סי' תס סעיף ב:
פט ג ד מיי' פ"ז מהל' מלה הל' יא סמג עשין מא טוש"ע א"ח סי' תעג סעיף ה בהג"ה:
צ ה ו מיי' פ"ז מהל' מלה הלכה ג ופ"ח הלכה ב סמג שם טוש"ע שם ס"ז:
צא ז שם סעי' ז בהג"ה:
צב ח מיי' פ"ז שם הל' ה ופ"ח הל' ד:

רבינו חננאל

אוכלין כו'. ד"א לחם **עוני** מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו': **אע"פ שאין חרוסת מצוה.** ואמאי מייתי ליה משום קפא כדפירשנו למעלה. ר' **אליעזר בר' צדוק** [אומר] החרוסת מצוה. והביא ראיה לדבריו שכך היו תגרי ירושלים אומרים קחו לכם תבלין [למצוה] מכלל שחרוסת מצוה. **מאי מצוה** ר' לוי אמ' זכר לתפוח שנאמר (שיר ח ה) תחת התפוח עוררתיך וגו'. ר' יוחנן אומר זכר לטיט. **אמר אביי** הלכך צריך לקיוהא זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט. **תגרי חרך שבירושלים** היו אומרין בואו וקחו לכם תבלין למצוה כגון קנמון וכיוצא בו זכר לתבן שבטיט: **מתני'** **מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל וכו'.** ת"ר אם היה הבן חכם הבן שואל את אביו ואם לאו אשתו שואלתו ואפי' שני תלמידי חכמים הבקיאין בהלכות הפסח שואלין זה את זה מה נשתנה וכו'. **ואסיק' אמר רבא** שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפי' פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. **מתחיל בגנות מאי היא** אמר רבא מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. רב יוסף אמר עבדים היינו לפרעה. והאידנא עבדינן כתרוייהו:

תורה אור השלם

א) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: [דברים כו, ה]

ב) מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ: [שיר השירים ח, ה]

ג) דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים: [שיר השירים ב, ט]

ד) כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן: [במדבר כז, ז]

ה) כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: [שיר השירים ד, ג]

ו) הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי לָךְ: [שיר השירים ב, יג] ז) אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים: [שיר השירים ז, ט] ח) אֶל גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים: [שיר השירים ו, יא]

ליקוטי רש"י

לקהוייה. חמולת לשון קיהוי וכו' [לעיל ל: ד"ה בית חרוסת]. הלילה הזה כולו צלי. ואפילו החגיגה [לעיל ע.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [גירסת הערוך הרך], ב) [לעיל ע.], ג) סוטה יא:, ד) ברכות לט:, ה) לעיל קיד:, ו) עמ' עד, ז) צ"ל פרשת יתרו מסכ' דבחדש סוף פרשה ז, ח) [וע"ע תוספות עירובין לח: ד"ה ואין ותוספות ביצה ב: ד"ה והיה], ט) כאן, י) לעיל קטו:, כ) גיטין סז. ועי' השלמות, ל) לקמן קכ., מ) כמו במנחות לט ע"א.

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' אמר ליה פטרתן מלומר מה נשתנה. נ"ב עיין לעיל דף קטו ע"ב בתוספות ד"ה כדי שיכיר וכו' ובפרי מגדים סי' תע"ג ס"ק ז' ודו"ק:

הגהות וציונים

א] [שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת ועיין תוי"ט ובמשנה שבמשניות וכן בפיסקא בגמ' דבסמוך] (גליון): ב] "א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה" ליתא בכת"י וכן משמע מפי' רשב"ם ד"ה ואמר (טל תורה) ועיין מהר"ב רנשבורג ונמוקי הגרי"ב בילקר"מ: ג] [נ"א נוסף מין] (גליון): ד] בו ירקות הרבה כצ"ל (בארות המים) וכ"ה ברשב"ם וברש"י שעל הריף: ה] [צ"ל וחרוסת] (גליון) ועי' תוס' יו"ט ד"ה וחרוסת ומלאכת שלמה וברכי יוסף או"ח סי' תעג סי"ב: ו] אצל חלונותיהם כצ"ל (מנחם משיב נפש) וכ"ה ברש"י: ז] בכת"י לאחר תשובת העבד התחיל וכו' וגמר ההגדה בשבח וכו' והוציאנו ברכוש גדול, ועי' השלמות: ח] [בברכות שם ובשבת קיז ע"ב איתא רבי אבא] (גליון): ט] יש להוסיף דעבדי רכה זכר לדם, כ"ה בירושלמי ובראשונים שהביאו את דברי הירושלמי:

כלומר שאפילו ששנינו לעיל (קיד, א) שמי שאין לו שאר ירקות, אוכל חזרת לטיבול ראשון, כיון שיכול לאכול שאר ירקות לטיבול ראשון, רק שבפועל אין לו, אינו יכול לומר 'כולו מרור' (תוס' יו"ט; יד דוד). ויש גורסים 'כולו מרור' (ריטב"א בהגדה של פסח, בשם רש"י; מעשה רוקח), והכוונה שבלילה זה אפילו שאר ירקות שאנו אוכלים בטיבול ראשון מרים הם לנו, זכר למרירות שעשו לנו במצרים (ריטב"א שם, בשם רש"י, וראה שתמה עליו ומבאר באופן אחר). ויש שאינם גורסים שאלה זו כלל, ולדעתם שואלים רק שלש שאלות (ירושלמי; רי"ף; רא"ש). ■ להלכה, לא יאמר הלילה הזה 'כולו מרור', אלא 'מרור' (לבוש או"ח תעג, ז; ערוך השולחן או"ח תעג, כא).

הַלַּיְלָה הַזֶּה כּוּלּוֹ צָלִי, שאלה זו נשאלת רק לדעת בן תימא (לעיל ע, א) הסובר שאף החגיגה הבאה עם הפסח נאכלת רק צלי, ודרך הגמ' להזכיר דבר במקום אחד, ולא לחזור ולהזכירו במקומו הראוי שנית (תוס', וראה מה שכתבנו לעיל קיד, ב ד"ה צריך שני). ואמנם מותר לאכול גם בלילה זה בשר אחר מבושל, אך כיון שלעיל (קיד, א) שנינו שמביאים לשולחן שני תבשילין, זכר לפסח וזכר לחגיגה, ומסתבר שבזמן המקדש היו מביאים כעת לשולחן את קרבן הפסח ואת קרבן החגיגה עמו, ואילו את שאר מאכלי הסעודה היו מביאים רק סמוך לאכילתן, ומאחר ורואה הבן לפניו כעת רק צלי, לכן שואל מדוע הלילה הזה 'כולו צלי', ואילו לדעת חכמים שהחגיגה יכולה להיות מבושלת, אינו שואל שאלה זו (רש"ש, המוסיף שלאור זה מיושב מדוע איננו שואלים על הארבע כוסות, כיון שהם אינם לפנינו).

ושאלה זו נשאלה רק בזמן שבית המקדש היה קיים (רשב"ם), וב'הא לחמא עניא' לא השמיטו אמירת 'כל דצריך ייתי ויפסח', שאפשר לפרשו שכל הצריך לחוג את חג הפסח, יבוא ויחוג עמנו (רשב"ץ מאמר חמץ). ומאחר ויש ענין לשאול ארבע שאלות, כנגד ארבע גאולות, ארבעה בנים וארבע כוסות, לאחר החורבן אנו שואלים 'שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבים ובין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין'. והטעם ששאלה זו לא נזכרה בגמ', משום שבזמנם לא היה שינוי בהסיבה בלילה זה, כיון שהיה דרכם להסב בכל השנה, ואילו אנו אין דרכנו להסב (פירוש הגר"א להגדה של פסח ד"ה מה נשתנה). אך יש שכתב, כי הבן שואל חמש שאלות, על הטיבול, מצה, צלי, מרור והסיבה (רמב"ם חמץ ומצה ח, ב).

הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים. ואף שהתינוק עדיין לא ראה טיבול שני, הוא שואל עליו, משום שאחרי שהביאו מצה ועקרו את השולחן, הוא תמה על כך באזני אביו, והאב מסביר לו כי יחזירו אותו לטיבול שני, והוא שואל למה מטבילין שתי פעמים (תוס' לעיל קיד, א ד"ה הביאו). או שמבין התינוק מדעתו שיטבילו פעם שנית, כי כן היה דרכם לטבל בסעודה, ואחרי שראה שקודם הסעודה הטבילו פעם אחת, הוא שואל למה הלילה הזה מטבילים שתי פעמים (תלמיד הרשב"א, מובא בקובץ שיטות קמאי לעיל קטו, א). ואם את ה'כורך' אוכל בטיבול, ראה מה שכתבנו לעיל (קטו, א ד"ה והדר).

וּלְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל בֶּן אָבִיו מְלַמְּדוֹ, אם מבין יפרש לו הכל (רשב"ם). שאם הוא קטן או טיפש, אומר לו: בני, כולנו במצרים היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם, מודיעו מה שאירע לנו במצרים, וניסים שנעשו לנו על ידי משה רבינו, הכל לפי דעתו של הבן (רמב"ם חמץ ומצה ז, ב).

מַתְחִיל בְּגָנוּת וּמְסַיֵּים בְּשֶׁבַח, כדי לשבח ולהודות לה' יתברך ש'מאשפות ירים אביון' (ריטב"א בהגדה של פסח). או משום שביום שמחת לבו של אדם ראוי לו לזכור תחילה שפלותו וגנותו, כדי שלא תזוח דעתו עליו, ובהכרח גם יודה וישבח יותר (מהרש"א ח"א). או משום שידיעה ברורה של דבר, היא רק לאחר העמדת הדבר ההפכי שלו, כך הכרה אמיתית של ה'שבח' היא רק אחר העמדת 'הגנות' תחילה (מהר"ל נצח ישראל, א, ובגבורות ה' נב, כתב שני טעמים נוספים). והגמ' להלן תבאר מה היא הגנות, וראה להלן (ד"ה רב אמר), שם ביארנו מה הוא השבח.

ואף שמצות עשה להזכיר יציאת מצרים כל יום ביום ובלילה, שנאמר (דברים טז, ג) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך' (רמב"ם קריאת שמע א, ג), אלא שבכל השנה יוצאים ידי חובה בזכירה בהרהור, ואילו בליל ט"ו בניסן צריך להזכיר דוקא בפה (פמ"ג פתיחה לקריאת שמע, ד). ויש סוברים, שאף בכל השנה לא יוצאים ידי חובה בהרהור (חינוך מצוה שלֹ; שאגת אריה יג), אלא שכל השנה המצוה היא 'להזכיר' יציאת מצרים, ובליל ט"ו בניסן המצוה היא 'לספר' את יציאת מצרים, והחילוק בין זכירה לסיפור הוא כדלהלן: [א] בזכירה אין צורך אלא להזכיר לעצמו את יציאת מצרים, ואילו סיפור הוא לספר לאחר דרך שאלה ותשובה, ואפילו אם אין לו אחר, יספר לעצמו דרך שאלה ותשובה. [ב] בזכירה די להזכיר את יציאת מצרים בלבד, ואילו בסיפור צריך לתאר את כל ההשתלשלות, ולהתחיל בגנות ולסיים בשבח. [ג] בזכירה אין חובה להזכיר את טעמי המצוה, אבל בסיפור חובה להזכיר את טעמי מצוות הלילה, וכמאמר רבן גמליאל [במשנה הבאה] 'כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור' וכו' (עמק ברכה [להר"א פומרנצי"ק] הגדה א, ששמע מהגרי"ז בשם אביו הגר"ח, בדעת הרמב"ם; חי' הגר"ח סטנסיל על הש"ס), וכיון שמצוות צריכות כוונה, צריכים לכוין לצאת המצוה בשלשה דברים אלו (הגר"ח סטנסיל שם). ויש סוברים שגם בליל ט"ו בניסן יוצא ידי חובה בזכירה (אבודרהם בסדר ההגדה, בשם הריא"ף, ומנחת חינוך מצוה כא אות א, בדעת הפרי חדש תעג, ו, שיוצא ידי חובה בהזכרת יציאת מצרים שבקידוש). וחילוק נוסף בין 'זכירה' ל'סיפור', שבסיפור יציאת מצרים כלול גם לעסוק בהלכות השייכות ליציאת מצרים (הגדה של פסח מבית לוי, קי ו-קטז, בשם הגרי"ז. וראה מה שכתבנו להלן ד"ה ואם אין דעת, וראה עוד מועד לדוד א, מד-מה).

וְדוֹרֵשׁ מֵאֲרַמִּי אוֹבֵד אָבִי עַד שֶׁיִּגְמוֹר כָּל הַפָּרָשָׁה כּוּלָּהּ, כיון שבברית בין הבתרים נאמר לאברהם אבינו 'כי גר יהיה זרעך וגו', ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה', ואמרו חכמים (מכילתא בא) שחשבון הארבע מאות שנה מתחיל בלידת יצחק, שהרי אברהם ויצחק היו גֵרים בארץ פלשתים ויעקב גלה לבית לבן, ולכן עולים שנים אלו למנין הגלות, וזה משמיענו הכתוב 'ארמי אובד אבי וגו'', שהגלות החלה עוד טרם ירידתם למצרים (ריטב"א בהגדה של פסח). ויש שפירש, שכיון שהמצה נקראת 'לחם עוני', משום ש'עונין עליו דברים הרבה' (ראה לעיל קטו, ב), לכן דורשים גם פרשה זו, בה נאמר 'וענית' ואמרת וגו' (אור שמח חמץ ומצה ז, ד).

גְּמָרָא. אִשְׁתּוֹ שׁוֹאֲלָתוֹ, שאין חובה להגיד דוקא לבן [או לבת, ראה לעיל (ד"ה וכאן הבן שואל)], וסיפור יציאת מצרים הוא גם לאשתו או בינו לבין עצמו, אך דיבר הכתוב בהווה והזכיר 'והגדת לבנך', והידור מצוה בלבד הוא (האדר"ת, מובא בספר הזכרון יהודה לקדשו, כ).

ומצות סיפור יציאת מצרים נוהגת מדאורייתא בזכרים וגם בנקבות (חינוך מצוה כא; חזון יחזקאל ר"ה ב, ו בחידושים, בדעת הרמב"ם, שבספר המצוות סוף מצות עשה מנה את המצוות שנשים פטורות, ומצוה זו לא מנאה, וראה מנחת חינוך שם, י). ומה ש'אשתו שואלתו' אינו ראיה, כי אפשר ששואלתו בכדי שהוא יקיים מצותו בעניינו לה (מנחת חינוך שם). והטעם שהן חייבות אפילו שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, הוא לא משום 'שאף הן היו באותו הנס', כי סברא זו מחייבת רק מדרבנן (מנחת חינוך שם, ע"פ תוס' לעיל קח, ב ד"ה היו, ומגילה ד, א ד"ה שאף), אלא שאחד מתנאי המצוה של מצה הוא סיפור יציאת מצרים עליה, ולכן נקראת 'לחם עוני' – 'שעונין עליו דברים הרבה', וכיון שהן חייבות במצה, הן חייבות אף בסיפור (הסטייפלר במכתב המובא בקובץ תשובות א, נב, וראה שם שהגרי"ש אלישיב כתב טעם נוסף). ויש שסובר, שחיוב נשים בסיפור יציאת מצרים הוא רק מדרבנן (חיי אדם קל, יב, וראה תוס' סוכה לח, א ד"ה מי, ומנחת חינוך שם). ■ להלכה, נשים חייבות בסיפור יציאת מצרים (שו"ע או"ח תעב, יד, ומשנ"ב שם, מה. ואם מדאורייתא או מדרבנן, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 49).

וְאִם לָאו הוּא שׁוֹאֵל לְעַצְמוֹ, שהדיבור בפה מעורר את הלב (חינוך מצוה כא).

וַאֲפִילּוּ שְׁנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁיּוֹדְעִין בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח שׁוֹאֲלִין זֶה לָזֶה, כי סיפור יציאת מצרים ענינו פירסום נפלאות וניסים שעשה הקב"ה, ולכן לבנו שאינו יודע המצוה כלל, מתקיימת המצוה יותר, שכך הפירסום גדול יותר, ואפילו שני תלמידי חכמים שכבר יודעים כל ענין הפסח, מצוה עליהם לספר ולדבר, כי סיפור בפה יש בו פירסום גדול יותר (מהר"ל גבורות ה', ב). ואין צריכים לשאול זה לזה, אלא האחד שואל את חבירו 'מה נשתנה', ואחר כך מתחילים שניהם 'עבדים היינו' (שו"ע הרב תעג, מ). ויש שסובר ששואלין 'זה לזה' הוא דוקא, ולא מועיל שרק האחד ישאל את חבירו, וחבירו יצא מדין 'שומע כעונה' (הערות הגרי"ש אלישיב כאן ובברכות כב, ב, בדעת הרמ"א תעג, ז שכתב שאם הבן או האשה שואלים, אין צריך לומר 'מה נשתנה', ומשמע שכאשר תלמיד חכם שואל את חבירו, כן צריך לומר). ■ להלכה, תלמיד חכם אחד שואל את חבירו, ואין הנשאל צריך לומר 'מה נשתנה' [כדעת שו"ע הרב] (משנ"ב תעג, ע, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 74, אם מועיל 'שומע כעונה').

רַב אָמַר מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וּשְׁמוּאֵל אָמַר עֲבָדִים הָיִינוּ. לדעת רב מזכירים רק 'מתחילה', ואילו לדעת שמואל רק 'עבדים היינו', ואנו נוהגים לעשות כדעת שניהם (רבנו חננאל). ויש שסובר שלא נחלקו את מה להזכיר, כי אילו נחלקו, במנהגנו אנו עושים שלא כדעת שניהם, אלא נחלקו את מה להזכיר תחילה, אם 'מתחילה עובדי עבודה זרה' כפי סדר המאורעות, או מ'עבדים היינו' שהוא עיקר הנס (ריטב"א בהגדה של פסח).

והשבח הוא היפך הגנות, ואם הגנות היא 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו', אם כן השבח הוא 'ועכשיו קירבנו המקום לעבודתו', ואילו הגנות היא 'עבדים היינו', השבח הוא 'ויוציאנו ה' אלוקינו משם וגו'' (ע"פ רמב"ם חמץ ומצה ז, ד).

אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן לְדָרוּ עֲבֵדֵיהּ וְכוּ'. מביאה הגמ' מעשה זה להוכיח שהלכה כדעת הסובר שהגנות היא מ'עבדים היינו' (ר"י בר יקר, בפירושו לתפילות; אבודרהם בסדר ההגדה).

מַשָּׁנָה. רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר וְכוּ', 'היה אומר' ענינו שהיה רגיל לומר כך [ראה רע"ב (אבות א, ג)], אף כאן היה רגיל לומר זאת כל שנה ושנה, הזכיר והזהיר את העומדים לפניו לשאול ולדרוש זאת (שושנים לדוד [לר"ד פארדו], ע"פ רע"ב אבות א, ג).

שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [שנאמר א) ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו'] מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים [שנאמר ב) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו'] מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים [שנאמר ג) וימררו את חייהם וגו']. אבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר ד) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. בלפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס א) למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה. ב) עד היכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א געד חלמיש למעינו מים. וחותם בגאולה ר"ט אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותם רבי עקיבא אומר כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים א) כו' עד בא"י גאל ישראל: **גמ'** אמר רבא צריך שיאמר ה) ואותנו הוציא משם אמר רבא דמצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה בשר א"צ להגביה ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ. אמר רב אחא בר יעקב סומא פטור מלומר הגדה כתיב הכא ד) בעבור זה וכתיב התם ו) ז) בננו זה מה להלן פרט לסומא ג) אף כאן פרט לסומין איני והאמר מרימר שאלתינהו לרבנן דבי רב יוסף מאן דאמר ג) אגדתא בי רב יוסף אמרו רב יוסף מ"ד ד) אגדתא בי רב ששת אמרו רב ששת ה) קסברי רבנן מצה בזמן הזה דרבנן מכלל דרב אחא בר יעקב סבר ו) מצה בזמן הזה דאורייתא והא ה) רב אחא בר יעקב הוא דאמר מצה בזמן הזה דרבנן קסבר ו) כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון לרב ששת ולרב יוסף נמי הא ודאי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון הכי השתא בשלמא התם מדהוה ליה למיכתב ז) בננו הוא וכתיב בננו זה ש"מ פרט לסומין הוא דאתא אבל הכא אי לאו בעבור זה מאי לכתוב אלא בעבור מצה ומרור הוא דאתא: לפיכך אנחנו חייבין:

א"ר

רשב"ם

מתני' שלשה דברים הללו. [שלא פירשם] (שפירשם) טעמן: ס) **גמ'** צריך שיאמר. פסוק זה ואותנו הוציא משם, שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משם, שאף אותנו גאל הקב"ה: **צריך להגביה.** כשאומר מצה זו שאנו אוכלין, מרור זה שאנו אוכלין, כדי להראותן למסובים ותחבב מצוה בעיניהן, וכן בתשובת הגאונים דהא דאמרינן צריך להגביה היינו במצה זו דאגדתא: **בשר.** של מיני ו) תבשילין אין צריך להגביה, כשהן אומרים פסח שהיו אבותינו אוכלין ולא ו) יגביה הבשר שהוא זכר לפסח: ה"ג ז) **בשר אין צריך להגביה ולא עוד אלא שנראה כמקדיש** בהמתו: **אין צריך להגביה.** דהא לא מצי למימר פסח זה, ולא עוד אלא אם היה מגביהו נראה כמי שמקדיש בהמתו מחייס לפסח ס): **פרט לסומין.** מדכתיב זה משמע שיכירוהו בראיית העין: **רב ששת ורב יוסף** מאורי עיניס הוו ט): **קסברי רבנן.** רב ששת ורב יוסף: **רב אחא בר יעקב הוא דאמר.** בסופא דהאי פירקא (דף קכ.) אחד זה ואחד זה מדרבנן: **כעין דאורייתא תקון.** וכשם שבזמן שבית המקדש קיים פטור, השתא נמי פטור ואינו מוליא אחרים ידי חובתן: **בעבור מצה ומרור הוא דאתא.** לכך אני אוכל מצה ומרור, זכר למה שעשו לי בצאתי ממצרים. ורב ששת ורב יוסף גזירה שוה לא גמרי: **מתני'** וחותם **בגאולה.** מסיים את ההגדה בברכת גאולה, והשתא לא מפרש היאך מברכין אותה, ולקמן פליגי בה רבי טרפון ורבי עקיבא בההיא ברכה, דלרבי טרפון פותח בברוך ואינו חותם בברוך מידי דהוה אברכת פירות וברכת המצות דכולה הודאה היא י), ולר' עקיבא חותם בה נמי בברוך לפי שמוסיף בה דברי רילוי ובקשה: ס) כן יגיענו וגו'. והיינו דעבדינן כר"ע מתבירו ס). ות"ק דקאמר וחותם בגאולה אינו תנא שלישי, דא"כ אמאי עבדינן כר"ע הואיל ורבנן פליגי עליה, הא אין הלכה כר"ע מחבירו, והא דקאמר ת"ק וחותם בגאולה ד"ה היא, ולא בא למעט מילתייהו דר"ט ור"ע, אלא לאשמעינן שמסיימין בברכת גאולה, דלא תימא אין מברכין כלל בסיום הגדה כי אם ברכת היין לבד על הכוס השני. וראיה לדבר במסכת כתובות בפרק אע"פ (דף נז.) דאיכא נמי פלוגתייהו דר' טרפון ור"ע כה"ג דפליגי בסתם משנה, דתנן הגיע זמן ולא נישאו אוכלת משלו ואוכלת בתרומה, ר' טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה, ר"ע אומר מחצה חולין ומחצה תרומה, וכי היכי דפליגי התם ר"ט ור"ע בפירושא דאוכלת בתרומה ולאו תלתא תנאי הוו, הכי נמי פליגי תרוייהו הכא בפירושא וחותם בגאולה ולאו תלתא תנאי הוו, שהתנא סתם דבריו בין הכא בין בכתובות, והדר מפרש לה בפלוגתא דר"ט ור"ע. וחותם דתנא קמא סיום בעלמא, ואינו חותם דר"ט חתימת סוף ברכה היא: *) **גמ' הללויה.** תיבה אחת היא כמו הילול, כגון א] ז) תחתיה ח) הגזרה והבניה (יחזקאל מא), וכמו כן כסיה: **ידידיה.** ויקרא שמו ידידיה (ש"ב יב), נתן הנביא קרא כן לשלמה: **מרחביה.** כמו מרחב: **אחת.** כלומר תיבה אחת היא, ואין התיבה נחלקת לשנים: **לרב מאי.** מפליג פליג או אוסופי מוסיף, אבל רבה פשיטא דפליג, מדקאמר בלבד: **חביבי.** דודי ר' חייא ל): **הללו בהך גיסא.** בסוף שיטה, ויה בתחלת שיטה אחרת: **בהללוים הרבה.** בהללויה הרבה, וכולהו הללויה דריש ליה הכי, אלמא תיבה אחת היא: **בתהלה.** ט) תהלה לדוד: **בתפלה.** י) תפלה לעני כי יעטוף, כ) תפלה למשה: **בהודאה.** ל) הודו לה' כי טוב: **שיר שבתורה.** מ) אז ישיר משה: **משה וישראל** כו'. כלומר באותו פשיטא לן דמשה וישראל באותה שעה שעלו מן הים תיקנוהו ולא היה מקודם לכן, אבל הלל דראשי חדשים וימים טובים מי תיקנו: **על כל פרק ופרק** ועל ט) **כל רגל ורגל ועל כל צרה שלא תבא עליהן.** לישנא מעליא נקט, כלומר שאם ח"ו תבא לרה עליהן ויושעו ממנה אומרים אותה על גאולתן, כגון חנוכה: **דוד אמרו.** על המאורעות שאירעו: **כל אלו.** תפלות: **הלל זה.** בספר תהלים, שאנו אומרים על כל פרק ופרק: **משה וישראל אמרוהו.** דכתיב ביה ג) בצאת ישראל ממצרים הים ראה וינוס, ואח"כ קבעו דוד בספרו: **אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן.** מיציאת מצרים ועד דוד ולא אמרו עליו הלל: **ד"א פסלו של מיכה עומד בבכי.** באותו מקום, דבימי דוד היה דכתיב ביה ס) עד גלות כל הארץ (שופטים יח), וישראל אומרים הלל שכתוב בו ע) כמוהם יהיו עושיהם, בתמיה, אלא ודאי על הים נאמר תחלה ושוב לא פסק, כך שמעתי. ול"נ בבכי כינוי הוא לגנאי, כלומר עומד בשמחה: **וישראל אמרו** ו) לפניו ל"ג, ואי גרסינן ליה מפרשינן ליה כמו בפני הבית בעודו קיים: **כנגד ציבור.** כנסת ישראל, שנתנבא על גלותן והתפלל עליהן: **ניצוח וניגון לעתיד לבא.** כל מקום שנאמר נילוח למנלח בנגינות, לעתיד לבא הוא מדבר. ולא ידענא היכי משמע, אלא הכי הוה קים להו: **ע"י תורגמן.** הוא אומר ואחר משמיע לרבים, והיינו משכיל, לוחש לתורגמן:

לדוד

*) מכאן שייך לדף קיז ע"א

תוספות

ו) **וחותם** בגאולה. ת"ק לא פי' כילד ופליגי במילתיה ר"ט ור"ע לר' טרפון אינו חותם בברוך שלא היה מאריך בדברי בקשה ולא היה אומר אלא הודאה ור"ע סבר דחותם בה בברוך לפי שמאריך בדברי בקשה ואומר כן ה' אלהינו יגיענו כו' וקי"ל (עירובין דף מו:) הלכה כר' עקיבא מחבירו. וכן מלינו בסנהדרין (דף כח.) גבי לא ירבה לו נשים וכריש חזקת הבתים (ב"ב דף כח.) דפליגי תנאי במילתיה דתנא קמא מ):

ה"ג ו) **ונאמר** לפניו שירה חדשה (א) וכן נודה לך שיר חדש על גאולתנו. דהכי תניא במכילתא ס) כל השירות לשון נקבה חוץ משירה דלעתיד דלשון זכר כלומר שהנקבה יש לה לער לידה אף כל הנסים יש אחריהם לער חוץ מלעתיד שאין אחריה לער וכן יסד הפייט בזולת ע) אי פתרוס שירות אלה לשון נקבה מיוסדים כי תשועתם כיולדה וגו' תוקף שיר אחרון כזכרים לא יולדים שירו לה' שיר חדש כו'. **וגרסינן** [ונאכל] שם מן הזבחים ומן הפסחים שחגיגת ארבעה עשר נאכלת קודם לפסח לפי שהפסח נאכל על השובע פ):

ה"ג **גמ' צריך להגביה.** כשהוא אומר מצה זו שאנו אוכלין: **בשר אין מגביה.** כשהוא אומר פסח שהיו אבותינו (במצרים) אוכלים לא יגביה הבשר שהוא זכר לפסח: ה"ג ז) **בשר אינו צריך להגביה, ולא עוד אלא שנראה במקדיש כו': אין צריך להגביה.** דהא לא מצי למימר פסח זה: **רב יוסף ורב ששת** מאורי עיניס היו: **הא הוא דאמר.** בסופא דהאי פירקא (דף קכ.) אחד זה ואחד זה דרבנן:

אחת

עין משפט נר מצוה

צג א מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה ו:

צד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה ה:

צה ד מיי' שם הל' ד וסמג עשין מא טוש"ע או"ח סי' תעג סעיף ז:

רבינו חננאל

אמר רבא מצה צריך להגביה כשאומ' מצה זו שאנו אוכלין וכו' וכן מרור צריך להגביהו אבל בשר אינו צריך להגביהו מפני שנראה כמקדיש בשר ואוכל קדשים בחוץ. אמר רב אחא בר יעקב סומא פסול לומר הגדה כו' ואסיקנא כשר הוא לומר הגדה דמצה בזמן הזה דרבנן. ואקשי' מכלל דרב אחא בר יעקב סבר מצה בזמן הזה דאורייתא והא איהו דאמר בסוף פירקי' מצה בזמן הזה דרבנן. ופרקי' קסבר כל דתקינו רבנן כעין דאורי' תקון. מאי בעבור זה בעבור מצ' ומרו' הוא:

ליקוטי רש"י

בננו זה. משמע שרואים אותו [סנהדרין עא.]. מצה בזמן הזה דאורייתא. לילה הראשון חובה [רשב"ם לקמן קכ.]. מדהוה ליה למיכתב בננו הוא. סורר ומורה ומשמע הוא שלקה בפניכם ומדכתיב זה שמראין באצבעו עליו ולא סומין [סנהדרין עא:].

תורה אור השלם

א) וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַייָ אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: [שמות יב, כז]

ב) וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם: [שמות יב, לט]

ג) וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ: [שמות א, יד]

ד) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: [שמות יג, ח]

ה) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ: [דברים ו, כג]

ו) וְאָמְרוּ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא: [דברים כא, כ]

ז) כִּי חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה: [תהלים פו, יג, עיין הרש"ש ועיין מהר"ב רנשבורג]

ח) וּמָדַד אֶת הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה: [יחזקאל מא, יג] ט) תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: [תהלים קמה, א] י) תְּפִלָּה לְעָנִי כִי יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: [תהלים קב, א]

כ) תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: [תהלים צ, א] ל) הַלְלוּיָהּ הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [תהלים קו, א] מ) אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַייָ וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: [שמות טו, א] נ) בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: [תהלים קיד, א] ס) וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן גֵּרְשֹׁם בֶּן מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ: [שופטים יח, ל. עיין הרש"ש] ע) כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: [תהלים קטו, ח]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נ.], ב) לקמן קיז., ג) [סנהדרין עא:], ד) [לעיל דף קטו.], ה) [לקמן קכ.], ו) [לעיל ל: וש"נ], ז) [סנהדרין עא:], ח) לעיל נג., ט) רב ששת סגי נהור ברכות נח. ורב יוסף קידושין לא. ב"ק פז., י) לעיל דף קה., כ) עירובין דף מו:, ל) לעיל ד., מ) [וע"ע תוספות לעיל דף פג. ד"ה ר"ש], נ) [השל"ה דף קמב ע"ב קמג ע"א (מסכת פסחים נר מצוה) האריך בביאור דברי תוספות הללו], ס) בפסוק אז ישיר בסוף, ע) [שביעי ואחרון של פסח], פ) לעיל ע ע"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ה"ג ונא' לפניו שירה חדשה ובסוף גרסינן ונודה לך:

גליון הש"ס

גמ' קסברי רבנן מצה בזה"ז דרבנן. עי' מגילה יט ע"ב תוס' ד"ה ור"י:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רשב"ם ד"ה הללויה וכו' תחתיה וכו'. נ"ב תחתיה הוא ביחזקאל כ"ד ה' וה"ל לכתוב תחת כפרש"י שם והגזרה והבניה הוא ביחזקאל מ"א י"ג והמ"ל הגזיר והבנין לפרש"י ורד"ק שם אלא שדרך הכתוב לקיים התיבה באותיות י' ה' וכה"ג הללויה דהכא [עיין השלמות]:

הגהות וציונים

א] מן הזבחים ומן הפסחים כצ"ל, וכן איתא במשנה שבמשניות ובר"י הרא"ש והרמב"ם [גליון] וכ"ה בתוס' ד"ה ה"ג ונאמר (רש"ש), ובר"ף הגירסא "מן הפסחים ומן הזבחים" ועיין ב"ח ס"ס תעג: ב] מה להלן פרט לסומין אף כאן פרט לסומא, כצ"ל (גליון): ג] מאן אמר כצ"ל (מהרש"א): ד] עיין מהרש"ל כוונת הגירסא: ה] [הנראה כי בגמרא של הרשב"ם היה המשנה נחלקת לשתים (גליון) והמשך פי' המשנה הוא להלן ד"ה מתני' וחותם בגאולה: ו] צ"ל של שני (גליון) וכ"ה בכת"י: ז] לא יגביה כצ"ל (רש"ש): ח] הכל דיבור אחד (רש"ש): ט] על כל כצ"ל (רש"ש), ותיבות "על כל רגל ורגל" הם מדברי רשב"ם, והס"ד ואח"כ מה"ד ועל כל צרה (מראה אש, דבש תמר) וכן פירש בפסקי הרי"ד שפרק היינו יו"ט הבא לפרקים: י] ס"א עמדו (גליון) וברש"ש איתא דצ"ל אומרים לפניו: כ] עוד דיבורי התוס' השייכים לכאן נדפסו בע"א:

לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ – ידי חובת מצות פסח מצה ומרור (אבודרהם בסדר ההגדה; כל בו, נא; מהרש"א), משום שאמר הכתוב "ואמרתם 'זבח פסח הוא', שצריך לומר 'פסח זה שאנו אוכלין' וכו' בשעת אכילת הפסח, שעל ידי אמירה הוא נעשה פסח, והקיש הכתוב מצה ומרור לפסח (תוס' לעיל ע"א ד"ה ואמרתם, ע"פ ערוך לנר סוכה כח, א). ויש סוברים ש'לא יצא ידי חובתו' הכוונה, שאם לא הזכיר פסח מצה ומרור, לא ידי חובת מצות סיפור יציאת מצרים (מאירי; רשב"ץ בפירושו להגדה; רמב"ם חמץ ומצה ז, ה), ולכן התנא בפאה (א, א) לא שנה את סיפור יציאת מצרים בין המצוות שאין להם שיעור, כיון שאם לא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובה, הרי יש לה שיעור למטה (משנה ראשונה שם). ונפק"מ לפסח שני, שאם חובת האמירה היא ממצות אכילת הפסח, גם בו צריך לאומרם, אך אם חובת האמירה היא ממצות סיפור יציאת מצרים, בפסח שני שאין מצות סיפור יציאת מצרים, לא צריך לאומרם (בנין ציון [לבעל הערוך לנר] ל).

יש סוברים 'שלא יצא ידי חובתו' הוא כפשוטו (תוס' שם, ע"פ ביכורי יעקב תרכה, ג). ויש שסוברי, ש'לא יצא ידי חובתו' כראוי, אבל יצא ידי חובת עיקר המצוה (ר"ן), והוא אם אומר 'הוציאנו ממצרים' (פמ"ג פתיחה להל' קריאת שמע, אך ב-תעט א"א ב, הסתפק בזה). ■ להלכה, כל שלא אמר שלשה דברים אלו, לא יצא ידי חובה (משנ"ב תעג, סד, ומשמע שלא יצא ידי חובה כלל) של מצות סיפור יציאת מצרים [כדעה שניה] (חיי אדם קל, יא).

פֶּסַח – מלשון חמלה (תרגום אונקלוס שמות יב, יג). ויש שפירש מלשון פסיעה ודילוג, שהקב"ה דילג מבית מצרי לבית מצרי, וישראל הדר בבית אמצעי שביניהם נמלט (רש"י שם). ויש שפירש מלשון מנוחה [מלשון 'עיור ופיסח', שהוא במנוחה מחמת שאינו יכול ללכת], שהיתה לנוגף מנוחה בבתי ישראל שלא נגפם (רשב"ץ בפירושו להגדה, מביא פירוש זה ודוחה דבריו).

עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַמָּקוֹם עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. נוסח זה אמרו נכדו של רבן גמליאל הזקן שהיה בזמן הבית, הוא 'רבן גמליאל דיבנה' שהיה בזמן חורבן הבית, וראה הבית בבניינו, ובימיו היו עושים פסח אף לאחר חורבן הבית [משום שקרבן פסח אפשר להקריב אף לאחר החורבן], אך מעת שהפסיקו להקריב, הנוסח הוא 'פסח שהיו אבותינו אוכלים במצרים על שום' וכו' (רשב"ץ בפי' יבין שמועה על ההגדה, ע"פ שו"ת מהר"ץ חיות ב).

שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם וְגוֹ', ומסיים הכתוב (שמות יב, לט) 'כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה'. ואמנם כבר נצטוו לאכול מצה במצרים, אך הקב"ה הרואה הצופה והמביט על העתיד, ציום לאכול במצרים על שם הנס העתיד להיות להם למחרת (שבלי הלקט יח, אך ראה מהרש"א שכתב שאין סברא שיצטוו על שם העתיד, ומפרש באופן אחר ע"פ הסוד).

ואילו היו יכולים להתמהמה, היו משהים את הבצק ואופים חמץ למחרת, כי לא נצטוו באיסור חמץ אלא בליל ט"ו בלבד בלבד (מהר"ם חלאווה; צל"ח, וכתב שנאמרו גם ביום י"ד שלא לשחוט את הפסח על החמץ). ויש שסובר, שבאיסור חמץ היו אסורים בליל ט"ו וביומו, וזה באיסור אכילה, אבל איסור 'בל יראה' לא היה בפסח מצרים (ר"ן על הרי"ף), לפי שאיסור 'בל יראה' נאמר בתורה בפרשת 'והיה כי יביאך' (שמות יג, ה), הרי שנאמרו ב'בל יראה' רק מביאתם לארץ (תוס' יו"ט, אך ראה רמב"ן שמות שם).

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִילּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם, ועל דבר זה ציוה הקב"ה בתורה (דברים ה, טו) 'וזכרת כי עבד היית', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית (רמב"ם חמץ ומצה ז, ו). ולחשוב בעיניו כאילו הוא יצא ממצרים, רק אדם גדול במדרגה יכול לחשוב, וממה שחייבו חכמים כל אדם בזאת, ראיה שהכוונה רק לקרב את הנס של יציאת מצרים אל החוש, לצייר במחשבה אילו היה עבד והיו מוציאים אותו משם, היה מתבונן בגדלות זה שהוציאו, והיה מוסר עצמו וכל אשר לו אליו, וזה יביאו למסור עצמו וכל אשר לו לאדון ברוך הוא (חכמה ומוסר [לסבא מקלם] א, מאמר כז). ואחרי שפירט רבן גמליאל מהי חובת ההגדה, סמכה המשנה מאמר זה, להורות כי מצות ההגדה שחייב אדם לומר שלא רק את אבותינו גאל אלא אף אותנו הוציא משם (רשב"ץ בפירושו להגדה). ויש שגורס 'להראות את עצמו' (רמב"ם שם).

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּיבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל, שיש שני דיני הלל, דין הלל של 'קריאה', בימים הקבועים לאמירת הלל, ודין הלל של 'שירה' – אמירת הלל על הצלה מצרה (שיטת הגאונים, המובאת בר"ן כו, ב מדפי הרי"ף), והלל זה אי אפשר לומר על הצלה של אחרים, אלא רק הניצול עצמו משורר על הצלתו, והלל של ליל הסדר הוא הלל של שירה, ולכן 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', ואז 'לפיכך אנחנו חייבים להודות' (חי' הגרי"ז על התורה, הגדה של פסח, וראה גם חי' מרן הגרי"ז הלוי חנוכה ג, ו, וראה מה שכתבנו להלן ד"ה עד היכן).

לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם וְכוּ', תשע לשונות של שבח אלו יחד עם 'הללויה', סך הכל עשרה לשונות שבח, כנגד עשרה לשונות של שבח שמבואר להלן (קיז, א) שאמר דוד המלך בספר תהלים (הרוקח בפירושו להגדה). ויש סוברים, שיש לומר שבעה לשונות שבח, כנגד שבעה רקיעים [להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר ולקלס] ולא יותר (תוס' לעיל ע"א ד"ה לפיכך). ואמירת לשונות השבח, הוא משום ששנינו במכילתא (בשלח סוף א, וראה מדרש תנחומא יתרו ג) שכשהיו המצריים רודפים אחרי ישראל, היו מחרפים ומגדפים בכל מיני גידופין, ואילו ישראל היו מרוממים בכל מיני שבח (ריטב"א בהגדה של פסח).

וּלְקַלְּסֵ. יש סוברים שאין ראוי לומר 'לקלס', שהוא לשון בזיון, וכמאמר הכתוב (תהלים עט, ד) 'לעג וקלס' (רשב"ץ בפירושו להגדה בשם 'יש אומרים'; ריטב"א בהגדה של פסח, וראה טור או"ח נו, ג, וב"י שם). אך יש סוברים שנכון להשתמש בו, שרבותינו במדרשים משתמשים בכמה מקומות בלשון זה לשבח, וכמאמר הכתובים (חבקוק א, י) 'והוא במלכים יתקלס', וכן 'לא היית בזונה לקלס אתנן' (יחזקאל טז, לא), ושאר מילות השבח שמקדימים מראים לכל שאף 'לקלס' הוא לשון שבח (רשב"ץ בפירושו להגדה), והוא אחד מהשמות המשמשים דבר והיפוכו לשבח ולגנאי (רש"י סוטה כז, א, המוסיף ש'קלס' פירושו דיבור יתר, וראה הכתב והקבלה שמות ח, כב).

וְנֹאמַר לְפָנָיו הַלְלוּיָהּ. ויש גורסים ונאמר לפניו 'שירה חדשה' הללויה (תוס'; מרדכי). ויש לומר בהגדה 'ונאמר' בסגול דהיינו לשעבר, ופירושו שבני ישראל אמרו שירה על גאולתם (של"ה נר מצוה מט-נא). אך ברוב נוסחאות ההגדות הגירסא היא 'ונאמר' בחולם, ופירושו שאנו נאמר כעת הלל, ומשום שהלל זה אינו זיכרון לנס שהיה בעבר, אלא על הנס שלנו עתה, וכמאמרם שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים (עמק

■ המשך בעמ' הבא

ברכה [לגר"א פומרנצי'ק] הגדה ג, וראה דרישה או"ח תעג, ח). ■ להלכה, יאמר 'נאמר' בסגול (משנ"ב תעג, עא). ויש שסובר שצריך לומר בחולם (כתר ראש [לגר"ח מוואלאזי'ן] קא).

עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר. והטעם שמחלקים את אמירת ההלל לפני הסעודה ולאחריה, משום ש'אין אומרים שירה אלא על היין' (ברכות לה, א), ולכך תיקנו להדר ולומר שבח על כל כוס מארבעת הכוסות, כוס ראשונה בקידוש, כוס שלישית בברכת המזון, כוס רביעית בהלל, וכיון שההגדה היא רק סיפור דברים בעלמא, מהדרים לומר על כוס שני את תחילת ההלל (מרדכי בסדר של פסח; ארחות חיים ליל פסח; אבודרהם בסדר ההגדה). ויש שפירש, שמחלקים את אמירת ההלל משום רצון להזדרז לאכילת המצה [כמבואר לעיל (קט, א) שממהרים בכדי שהתינוקות לא ישנו] (תוס' יו"ט). ואמנם בכל הלל אין מפסיקים באמצע קריאתו, אך הלל זה אינו מדין 'קריאה' אלא מדין 'שירה', לכן אין חוששים להפסק בו (חי' מרן רי"ז הלוי חנוכה ג, ו, וראה מה שכתבנו לעיל ד"ה לפיכך).

ומטעם זה שמפסיקים באמצע אמירתה, גם לא מברכים ברכה על קריאת הלל זה [אפילו שאומרים את כולו] (ר"ן להלן כו א-ב מדפי הרי"ף, בשם רב האי גאון; רשב"א ברכות יא, א, בשם כמה גאונים, וראה תוס' שם יד, א ד"ה ימים). או שברכת 'לפיכך' וכו' שאומרים לפני הלל, היא ברכה גם על ההלל (ארחות חיים ליל פסח סא). או משום שעיקר התקנה היתה לקרוא את ההלל בתפילת ערבית בבית הכנסת [ואף מי שלא היה בו, אינו מברך על קריאתו, שלא יהיו שניים בבית אחד, זה קורא ומברך וזה אינו קורא ומברך] (רשב"א שם). ויש סוברים, שמברכים על קריאתה, ולא חוששים להפסק, וכמו שאומרים 'אשרי' וכדו' בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ולא חוששים להפסק, כי כך הוא סידרו של יום, אף כאן אין הסעודה הפסק, כך תיקנו מצות קריאת הלל בלילה זה, וזהו סידרו של יום (רשב"א שם, בשם 'קצת מן הרבנים הגאונים'; ר"ן להלן שם, המוכיח כן מהירושלמי ברכות א, ה; טור שם בשם ריצב"א, מהר"ם מרוטנבורג ועוד). ויש מקומות שנוהגים לקרוא את ההלל בבית הכנסת בציבור, כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה, ומה טוב ומה נעים מנהג זה (טור שם, ומוכיח כן ממסכת סופרים כ, ט).

■ להלכה, לדעת השו"ע, גומרים את ההלל בבית הכנסת בתפילת ערבית, בברכה תחילה וסוף (שו"ע או"ח תפז, ד), ולדעת הרמ"א, במקומותם לא נהגו לאומרו בבית הכנסת כלל (שם). ומנהגנו, ראה משנ"ב מהדו' דרשו שם (הע' 16).

בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים עַד אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים עַד חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם, וביאור מחלוקתם, הובא בתוספתא (י, ו) ובירושלמי (י, ה) שבית שמאי אמרו לבית הלל 'וכי כבר יצאו שמזכירין יציאת מצרים', ובית הלל אמרו לבית שמאי 'אפילו הוא ממתין עד קרות הגבר, הרי אלו לא יצאו עד שש שעות ביום, היאך אומר את הגאולה ועדיין לא נגאלו, והלא לא יצאו אלא בחצי היום, שנאמר 'ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל וגו'', אלא מכיון שהתחיל במצוה אומרים לו מרק [- גמור], ובית שמאי סוברים שרק את הפרק הראשון של הלל שנאמר בו 'הללו עבדי ה' – ולא עבדי פרעה, אפשר לאומרו בלילה קודם חצות, מפני שכבר בטל מהם השיעבוד עוד בלילה, אבל את הפרק השני של הלל שכתוב בו יציאת מצרים, איך אפשר לאומרו קודם חצות, כשעדיין לא יצאו בו, ואין אומרים שירה אלא לאחר הנס. אך בית הלל סוברים שכיון שחלק מן הנס – כגון כאן ביטול השיעבוד – כבר נעשה, אפשר להתחיל לומר שירה, ואחרי שמתחיל בשירה מורים לו לומר גם את המשך השירה (עמק ברכה [לגר"א פומרנצי'ק] קכד-קכה).

לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים, 'מועדים' – הם ראש השנה ויום הכיפורים, ו'רגלים אחרים' – הם שלשה רגלים פסח שבועות וסוכות, שאמנם אף הם בכלל המועדים, אך אנו מתפללים שנזכה לעלות לרגל לירושלים בכל רגל ורגל משלשתן (אבודרהם בסדר ההגדה; ר"י ב"ר יקר בפירושו לתפילות בפי' ראשון). ויש שפירש, ש'מועדים' – הכוונה לשלשה רגלים בימי גלותנו, כי 'רגלים' נקראו בלשון זה רק משום שעולים בהם לרגל, ומבקשים אנו שאפילו אם עוד לא הגיעה עת גאולתנו, יגיענו ל'מועדים' אחרים אפילו בימי גלותנו, ומוסיפים אנו לבקש 'ולרגלים', שכבר תגיע השעה שיהיו נקראים המועדים 'רגלים', ותזכנו לעלות לרגל לירושלים הבנויה (שם בפי' שני).

הַבָּאִים לְקָרְאָתֵנוּ לְשָׁלוֹם, שאמר הכתוב (ישעיה ס, כב) 'אני ה' בעתה אחישנה', ודרשו (סנהדרין צח, ב) לא זכו – בעתה, זכו – אחישנה, ומבקשים אנו שנזכה ויחיש הדבר לקצר את הזמן, ולא נאריך דרכנו ללכת אל הימים, אלא הם יצאו לקראתנו ויקצרו דרכנו (ר"י ב"ר יקר בפי' לתפילות).

וְנֹאכַל שָׁם (מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזְּבָחִים) [מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים]. 'זבחים' הם חגיגת ארבעה עשר הנאכלת לפני קרבן פסח, ומאחר וחובה לאכול את הפסח על השובע (ראה לעיל ע, א), דינו להיאכל אחר החגיגה, לכן אף בברכה יש להזכיר כפי סדר האכילה, ולהקדים את ה'זבחים' ל'פסחים' (תוס'; תוס' רבינו פרץ; מרדכי כאן וב'הסדר בקצרה'; ועוד). ויש שסובר, שכיון ש'הפסחים' הם תדיר, וכשערב פסח חל בשבת לא הקריבו את ה'זבחים' (ראה לעיל סט, א), אם כן הם אינם תדירים, ויש להקדים את התדיר, ולכך הנוסח הנכון הוא 'מן הפסחים ומן הזבחים' (מהרי"ל בהלכות ההגדה, בשם מהר"ש). ויש שסובר, שהנכון לומר 'מן הזבחים ומן הפסחים', מלבד אם פסח חל במוצאי שבת, שכיון שביום כזה לא הקריבו את ה'זבחים' בשבת, יאמר בו 'מן הפסחים ומן הזבחים' (מהר"י וייל קצג). ■ להלכה, יאמר תמיד 'מן הזבחים ומן הפסחים' [כדעה ראשונה] (משנ"ב תעג, עב, וראה שעה"צ שם פ, מדוע גם כשפסח חל במוצאי שבת יאמר כך).

גְּמָרָא. צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר 'וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם', משום שאמרו בברכות (נד, א, וראה הגהות הגר"א שם) שאין אדם מברך על נס שנעשה לאבותיו, אלא רק הוא ובנו ובן בנו, אך כיון ש'אותנו הוציא משם' – שאילולא גאל את אבותינו, היינו אף אנו משועבדים לפרעה – יכולים אנו לברך ברכת 'אשר גאלנו' (מהר"ם חלאווה).

מַצָּה צָרִיךְ לְהַגְבִּיהַּ, וּמָרוֹר צָרִיךְ לְהַגְבִּיהַּ, כשאומר 'מצה זו שאנו אוכלין', וכשאומר 'מרור זה שאנו אוכלין', כדי להראותם למסובים, ולחבב את המצוות בעיניהם (רשב"ם), וסומא אל יגביהם, שהרי אינו רואה אותם [וכמבואר בגמ' להלן שבעבור 'זה' ממעט סומין] (פמ"ג או"ח תעג משב"ז ט), אלא יאמר 'מצה שאנו אוכלים' וכו' (חק יעקב שם, לט). ויש סוברים, שכיון שמגביה את הקערה עם המצות והמרור, יכול לומר כרגיל (מאירי). ■ להלכה, כשאומר 'מצה זו' ו'מרור זה' צריך להגביהם, לחבב המצוות על המסובים (שו"ע או"ח שם, ז), וסומא יגביה את הקערה ויאמר כרגיל (חיי אדם קל, יא).

בְּשָׂר אֵין צָרִיךְ לְהַגְבִּיהַּ, אבל מכל מקום יסתכל עליו (מהר"י וייל קצג).

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה כְּאוֹכֵל קָדָשִׁים בַּחוּץ. והיינו שאף אסור להגביה את הבשר לפי שנראה כאילו הוא מקדיש את הבהמה מחיים לפסח (רש"י; רשב"ם). ויש גורסים 'בשר אין צריך להגביה, מפני שנראה כמקדיש בשר ואוכל קדשים בחוץ' (רבנו חננאל; מהר"ם חלאווה, ועוד), ולדעתם אין איסור להגביה את הבשר, רק אין צורך להגביהו, וסוברים שמה שמבואר בגמ' לעיל (נג, א) שאסור לומר 'בשר זה לפסח', איסור זה הוא רק בחייה, אבל לאחר שחיטתה מותרת האמירה, ולכן אין איסור להגביה את הבשר בשעת אמירת ההגדה, ואילו הסוברים שאסור להגביה, סוברים שאיסור אמירת 'בשר זה לפסח' הוא אף לאחר שחיטתה [וכדעת רש"י ותוס' (שם)], מחשש שיאמרו שהקדישה בחייה, או מפני שנראה שמקדישה לדמיה (שו"ת מהרי"ל נח, ו). ■ להלכה, לא יאחוז בידו הבשר שהוא זכר לפסח (משנ"ב תעג, עב).

סוֹמָא פָּטוּר מִלּוֹמַר הַגָּדָה. ואין להוכיח מכאן שאין הלכה כדעת רבי יהודה (ב"ק פז, א) שסומא פטור מכל מצוות שבתורה, שלדבריו אין צורך בלימוד מיוחד לפוטרו מלומר הגדה. דיש לדחות שיתכן ומודה רבי יהודה שחייב מדרבנן, ורב אחא הביא את הכתוב 'בעבור זה' כאסמכתא לפוטרו אף מדרבנן (ע"פ מרדכי מגילה, תשצח). ויש שכתב להוכיח שהלכה שסומא חייב בכל המצוות, ממה שמרימר בירר מי אמר את ההגדה, ולא בירר מי אומר את הקידוש ושאר דברים כל השנה, אך כיון שהלכה שסומא חייב בכל המצוות שבתורה יכול להוציאם ידי חובה, ולכן בירר רק על ההגדה (ביאור הגר"א או"ח תרעה, ב).

כְּתִיב הָכָא בַּעֲבוּר זֶה וּכְתִיב הָתָם בְּנֵנוּ זֶה, וזו גזירה שוה, כשאר גזירות שוות שבש"ס (רשב"ם להלן ד"ה בעבור, וראה רש"ש). ויש סוברים שאין זו גזירה שוה, שאם כן איך תמהה הגמ' מיד ורוצה לדחות דברי רב אחא בר יעקב, אלא הוא רק טעם להוראתו, כשם ששם אנו דורשים מ'בננו זה' למעט סומין, אף כאן נמעט מ'בעבור זה' סומין (חי' הר"ן; רבינו דוד).

אָמְרוּ רַב יוֹסֵף וְכוּ' אָמְרוּ רַב שֵׁשֶׁת. וממה שהוציאו אחרים ידי חובתן על אף שהיו סומין, ראיה שסומא חייב בהגדה. ואין הראיה ממה שאמרו לעצמם את ההגדה ואף בירכו ברכת 'אשר גאלנו', ואילו הסומא פטור בהגדה אינו יכול לברך וברכתו לבטלה, משום שאף הפטור ממצוה רשאי לקיימה ואף לברך עליה (תוס' ר"ה לג, א ד"ה הא, וראה תוס' עירובין צו, א ד"ה דילמא). ומכאן ראיה שיוצאים ידי חובת מצות סיפור יציאת מצרים על ידי 'שומע כעונה', שהרי רב יוסף ורב ששת אמרו והוציאו אחרים ידי חובתן (מנחת חינוך מצוה כא אות ד, וראה הר צבי או"ח נז, ומה שכתבנו לעיל קטו, ב ד"ה לפני מי). ■ להלכה, סומא חייב בכל המצוות שבתורה [כדעת חכמים החולקים על רבי יהודה], ואף מוציא אחרים ידי חובה (משנ"ב נג, מא), ואף חייב בקריאת ההגדה מן התורה (פרי חדש או"ח תעג, ז; שו"ע הרב שם, נב).

קָסָבְרִי רַבָּנָן מַצָּה בִּזְמַן הַזֶּה דְּרַבָּנָן, וכיון שדרשו במכילתא (פר' בא) "והגדת לבנך ביום ההוא וגו" – בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך', הרי תלה הכתוב מצות סיפור יציאת מצרים במצה, וכיון שמצה בזמן הזה דרבנן, ואין זו שעה שמצה ומרור מונחים לפניך, אף סיפור יציאת מצרים היא מדרבנן (בשמים ראש [המיוחס לרא"ש] קנג).

אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הַלְלוּיָהּ וְכוּ' אַחַת הֵן – והיא לשון הילול (רשב"ם לעיל קטז, ב), ולכך אותיות 'י-ה' הן חול, ונמחקות, או שהן שתי תיבות, ולכך אותיות י-ה הן קודש ואינן נמחקות (ירושלמי סוכה ג, י; מגילה א, ט שנחלקו בזה אמוראים).

רַבָּה אָמַר מֻרְחֲבָיָה בִּלְבַד. יש סובר, שהכל מודים שהמילה 'יה' בשמות כסיה וידידיה הן שמו של הקב"ה, אלא שלדעת הסובר שהן תיבה אחת, הן שמות אדם על שמו של הקב"ה, וכשמות חזקיה, ירמיה, זכריה, צפניה ועוד, ואפשר למוחקן, ולדעת הסובר שהן שתי שמות, אם כן י-ה הוא שם קודש ואסור למוחקו (מהרש"א). ויש שסובר, שלא נחלקו באופן הכתיבה, כי איך יכולים לחלוק, נפתח ספר ונראה איך כתוב בו, אלא הכל מסכימים שהן נכתבים ברצף כמו תיבה אחת, אלא נחלקו אם אכן הן תיבה אחת ממש, ואם חילקן לשנים פסול, או הן שני תיבות הנכתבות כמו תיבה אחת, ואם חילקן לשנים כשר (טיב גיטין, קונטרס השמות כלל א, קצג).

וּפָלִיגָא דִּידֵיהּ אַדִּידֵיהּ, אין הכוונה שסותר משנתו, אלא שלפעמים 'הללויה' היא תיבה אחת, ולפעמים שתי תיבות (הגהות רא"מ הורוויץ).

שִׁיר שֶׁבַּתּוֹרָה מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל אָמְרוּהוּ וְכוּ' וְהַלֵּל זֶה מִי אָמְרוֹ, כלומר שאילו לא היה מפורש בתורה שמשה וישראל אמרו שירת הים, היינו סבורים לומר שהם אמרו הלל, כיון שהוא נס ראשון שנעשה לישראל, אך כיון שמפורש בתורה שהם אמרו שירת הים, עולה השאלה 'הלל זה מי אמרו' (מהרש"א), ומכאן ראיה שאמירת הלל היא מצוה מדאורייתא (רמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש א ד"ה והפליאה). וראה מה שכתבנו להלן (ד"ה על כל פרק, וד"ה אפשר ישראל).

נְבִיאִים שֶׁבֵּינֵיהֶן – משה אהרן ומרים, ו'אצילי בני ישראל' וכל שבהם רוח הקודש (רמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש א ד"ה והפליאה).

עַל כָּל פֶּרֶק וּפֶרֶק וְעַל כָּל צָרָה וְצָרָה שֶׁלֹּא תָּבֹא עֲלֵיהֶן – 'על כל פרק ופרק' הכוונה שתיקנו לקרוא הלל ברגלים, ו'ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן' הכוונה שנגאלו מצרה כגון חנוכה (רשב"ם), שתיקנו הנביאים לומר הלל בכל שנה רק על נס הנעשה לכל ישראל (תוס' סוכה מד, ב ד"ה כאן; רבינו יונה ברכות ז, ב מדפי הרי"ף). אך יש סובר, שכל יחיד שאירע לו צרה ונגאל הימנה, רשאי לקבוע אמירת הלל לעצמו באותו יום בכל שנה, אלא שאינו מברך עליה, וכן הדין בציבור, שיסדו הנביאים לאומרו על כל צרה וצרה כשנגאלים הימנה (מאירי). ויש שסובר, שהלל על גאולה מצרה הוא דאורייתא, ובימים הקבועים לאמירתם הוא דרבנן (מגיד משנה חנוכה ג, ו, וראה כסף משנה שם). ויש שני דיני אמירת הלל, אמירת הלל על צרה בגדר 'שירה', ואילו בימים הקבועים לאמירתם הוא דין 'קריאה' (חי' מרן ר"ז הלוי שם, וראה מה שכתבנו לעיל קטז, ב ד"ה לפיכך וד"ה עד היכן). ויש שסובר, כי בשנה שבה נעשה הנס החיוב מדאורייתא, ובשנים לאחר מכן מדרבנן (העמק שאלה כו, א, בדעת השאילתות). ■ להלכה, הלל [אפילו בימים שגומרים בהם את ההלל], חיובו הוא מדרבנן (ביאה"ל תכב, ב ד"ה הלל וד"ה למקום שטעה, וראה משנ"ב מהדו' דרשו תרפג הע' 2 ד"ה ובגדר).

אַל תִּיקְרֵי כָּלוּ אֶלָּא כָּל אֵלּוּ, שאין לפרש 'כלו' כפשוטו, שנסתיימו תפילותיו, שאם כן היה צריך פסוק זה להיות אחרון שבתהלים (מהרש"א).

אֶפְשָׁר יִשְׂרָאֵל שֶׁחָטוּ אֶת פִּסְחֵיהֶן וְנָטְלוּ לוּלְבֵיהֶן וְלֹא אָמְרוּ שִׁירָה – שכיון שדבר מצוה הוא, טעון הלל (רש"י לעיל צה, ב). ולא כל מצוה טעונה אמירת הלל, אלא מצוה המתקיימת בעזרה (ראה מאירי לעיל שם ע"א, וראה חי' מרן ר"ז הלוי [במדבר כג, מ], שההלל בשעת נטילת לולב יסודו מהנאמר 'ושמחתם וגו'' הנאמר על נטילת לולב במקדש), או שהוא מורה על ניצחון ישראל על המצרים בפסח, ועל ניצחונם של ישראל בדין הימים הנוראים (שואל ומשיב מהדו"ת ד, קלה), והלל זה נאמר בעזרה על ידי ישראל השוחטים את הפסח, והוא מלבד הלל נוסף שנאמר באותה שעה על ידי הלויים מדין שירה על הקרבן, בליווי נגינת החליל (חי' מרן ר"ז הלוי קרבן פסח, בדעת רש"י, ע"פ ערכין י, א).

ומכאן ראיה שאמירת הלל היא מצוה מדאורייתא, שאילו היא מדרבנן מה התמיהה, יתכן שישראל שוחטים פסחים ונוטלים לולב ולא אומרים שירה משום שעדיין לא תיקנו אמירתה, אלא ראיה שהיא דאורייתא, והיא בכלל מצות שמחת הרגל שהוא דאורייתא, כנאמר 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות וגו'', או הלכה למשה מסיני [מלבד הלל של ראשי חדשים שאינו בכלל הרגלים והוא מדרבנן] (רמב"ן ספר המצוות שורש א, וכן דעת הבה"ג שמנאה במנין מצוותיו, יראים [השלם], רסב). ויש סוברים שהלל הוא דרבנן (רמב"ם שם, ובחנוכה ג-ו), ולכן המסופק אם קרא את ההלל אינו צריך לקרוא, ש'ספק דרבנן לקולא' (שאגת אריה סט).

פִּסְלוֹ שֶׁל מִיכָה. הוא לא היה עבודה זרה גמורה, שהרי ביבמות (עח, ב) מבואר שבימי דוד חיפשו עבודה זרה בכל גבול ישראל ולא מצאו [וגם עבר עם ישראל את הים, ואף היה עמהם במעמד הר סיני שזכו שם לגילוי שכינה פנים בפנים, וכן התערב ענן המערכה עם ענן קרבנות פסל מיכה (ילקוט שמעוני שופטים עב), ולא יתכן שכל אלו היו אילו היה זה עבודה זרה כפשוטו (מכתב מאליהו אלול ר"ה, ה)], אלא היה בו ענין עבודה זרה בצורת הדברים, לא בתוכן ובמהות (לקט שיחות מוסר ג, ריב).

כָּל שִׁירוֹת וְתוּשְׁבָּחוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד בְּסֵפֶר תְּהִלִּים, 'כל שירות ותשבחות' לאו דוקא, שהרי הרבה מזמורים מפורשים שהם כנגד צרת עצמו, והרבה מהם מפורשים כנגד צרת הציבור, אלא שנחלקו על אלו שלא מפורט בהם כנגד צרת מי נאמרו (מהרש"א).

לְדָוִד מִזְמוֹר, מִלַּמֵּד שֶׁשָּׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה וְאַחַר כָּךְ אָמַר שִׁירָה, שכאשר לא היה צריך הכנה וכבר התעלה, שרתה עליו מיד שכינה, והשיר היה כבר מתוך השראת השכינה, והוא היה השתפכות של ההתעלות, וכשנאמר 'מזמור לדוד' היה צריך הכנה להשראת השכינה, ואמירת השיר היתה ללא השראת השכינה, אלא התרומם והתעלה על ידי השיר, ומחמתו שרתה עליו שכינה (ע"פ פי' רש"ר הירש תהלים ג, א, ושם מ, א). ומכאן יש ללמוד, שאל יאמר אדם, שאינו מוכן למדרגה מסויימת עכשיו, כי יש בידה של פעולה חיצונית להשפיע על הפנימיות, אם רק חפץ בכך, וכדוד שנקט באמצעים המביאים לידי שמחה, אשר על ידם אחר כך שרתה עליו רוח הקודש (מאמרי פחד יצחק סוכות, קי).

וְלֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ – זחיחות, היפך כובד ראש (רש"י ברכות לא, א), וליצנות (רש"י שבת ל, ב).

דָּבָר שִׁמְחָה שֶׁל מִצְוָה, כגון מה שמצינו באלישע הנביא, שכיון שהניגון שניגנו לפניו היה בכדי שתשרה עליו רוח הקודש, נחשב 'שמחה של מצוה' (רשב"ם), כיון שהניגון הביא לידי רוח הקודש שהוא מצוה, נחשב הניגון שמחה של מצוה אפילו שבשעת הניגון עדיין לא היתה השמחה שמחה של מצוה (ביאורים מהגרנ"ה על מעשה רב, אות קנט). ויש שפירש 'שמחה של מצוה' כגון הכנסת כלה (רש"י שבת ל, ב).

■ המשך במילואים עמ' 162

אחת היא. כלומר תיבה אחת היא, ואין התיבה נחלקת לשנים: הללו בחד גיסא. בסוף שיטה, ויה בתחלת שיטה האחרת: שיר שבתורה. אז ישיר משה: ועל כל צרה שלא תבא עליהם. לישנא מעליא הוא דנקט, כלומר שאם חס ושלום תבוא צרה עליהן ויושעו ממנה אומרים אותו על גאולתן, כגון חנוכה: כל תפלות. כל מזמורים הפותחים בתפלה, כגון תפלה לעני כי יעטוף (תהלים קב): אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן. מילתא מצרים ועד דוד ולא אמרו עליו הלל: דבר אחר פסלו של מיכה עומד. בימי דוד בבכי, באותו מקום, וישראל אומרים הלל שכתוב בו כמוהם יהיו עושיהם וגו׳, אלא ודאי על הים נאמר תחלה ושוב לא פסק: ניצוח וניגון לעתיד לבא. כל מקום שנאמר למנצח בנגינות, מלעתיד הוא מדבר: ע״י מתורגמן. הוא אומר ואחר מפרש: יהושע וכל ישראל אמרוהו. כלומר אף יהושע וכל ישראל אמרוהו: הללויה. כולהו דבספר תהלים: קראי מוסיפין. בעלי מקרא מוסיפין אף אלו:

א״ר חסדא א״ר יוחנן הללויה (א) וכסיה (ב) וידידיה אחת הן רב אמר כסיה (ג) ומרחב יה אחת הן רבה אמר מרחב יה בלבד איבעיא להו מרחב יה לרב חסדא מאי תיקו איבעיא להו ידידיה לרב מאי ת״ש דאמר רב ידידיה נחלק לשנים לפיכך ידיד חול יה קודש איבעיא להו הללויה לרב מאי ת״ש דאמר רב חזינא תילי דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ופליגא דריב״ל דאמר ריב״ל מאי הללויה הללוהו בהלולים הרבה ופליגא דידיה אדידיה דאמר ריב״ל בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח בנגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה גדול מכולן הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. אמר רב יהודה אמר שמואל שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים והלל זה מי אמרו נביאים שבינידהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן תניא היה ר״מ אומר כל תושבחות האמורות בספר תהלים כלן דוד אמרן שנאמר (ד) כלו תפלות דוד בן ישי אל תיקרי כלו אלא כל אלו הלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו ונראין דבריו מדבריהן אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה דבר אחר פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ההלל: ת״ר כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים רבי אליעזר אומר כנגד עצמו אמרן רבי יהושע אומר כנגד ציבור אמרן וחכ״א יש מהן כנגד ציבור ויש מהן כנגד עצמו האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור ניצוח וניגון לעתיד לבא משכיל על ידי תורגמן לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר (ה) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳ אמר רב יהודה אמר רב וכן לדבר הלכה אמר רב נחמן וכן לחלום טוב איני והאמר רב גידל אמר רב כל ת״ח היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר (ו) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר (ז) אל תקרי שושנים אלא ששונים אל תקרי מור עובר אלא מר עבר לא קשיא הא ברבה הא בתלמידא ואי בעית אימא הא והא ברבה ולא קשיא הא מקמי דפתח והא לבתר דפתח כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחו רבנן ולבסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא. ת״ר הלל זה מי אמרו ר״א אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו (ז) לא לנו ה׳ לא לנו משיבה רוח הקודש ואמרה להן (ח) למעני למעני אעשה רבי יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו׳ רבי אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא הם אמרו לא לנו ורוח הקודש משיבה ואומרת להם למעני למעני אעשה ר׳ אלעזר בן עזריה אומר חזקיה וסייעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו׳ רבי עקיבא אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו׳ רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו׳ וחכמים אומרים נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן: אמר רב חסדא הללויה סוף פירקא רבה בר רב הונא אמר הללויה ריש פירקא אמר רב חסדא חזינא להו לתילי דבי רב חנין בר רב דכתיב בהו הללויה באמצע פירקא אלמא מספקא ליה אמר רב חנין בר רבא הכל מודים (ט) בתהלת ה׳ ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד (הללויה) הללויה דבתריה ריש פירקא (י) רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד הללויה דבתריה ריש פירקא (כ) ושעומדים בבית ה׳ הללויה דבתריה ריש פירקא קראי מוסיפין אף את אלו (ל) מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש הללויה דבתריה ריש פירקא (מ) ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עושיהם הללויה דבתריה ריש פירקא נימא כתנאי (י) עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד (נ) אם הבנים שמחה ובית הלל אומרים עד (ס) חלמיש למעינו מים ותניא אידך עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד (ע) בצאת ישראל ממצרים ובית הלל אומרים עד (ז) לא לנו ה׳ לא לנו מאי

רשב״ם

לדוד מזמור. משמע תחלה היה לדוד רוח הקודש ואח״כ מזמור: מזמור לדוד. משמע מתוך המזמור באה שכינה לדוד: ללמד מכאן כו׳. מכאן אתה למד, וגם מפסוק אחר מוכיח שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו׳: שמחה של מצוה. כי הך דקחו לי מנגן שהיה מתכוין שתשרה עליו שכינה: וכן לחלום. אם הולך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב: הא ברבה. צריך ללמוד מתוך דבר שמחה: שעמדו על הים. לאחר שעברו, כדכתיב (תהלים קיד) הים ראה וינוס, והתפללו לא לנו פן יעבור פרעה וחילו אחריהם: יהושע וכל ישראל אמרוהו. כלומר אף ישראל ויהושע אמרוהו, וכן פירש רבינו. ולא נהירא לי, שאם כן בכולן אתה צריך לפרש כן, ואם כן מאי בינייהו ובין חכמים שאומרים נביאים שביניהן אמרוהו וכו׳ ואתי למימר דכל הני דאמרן לעיל אמרוהו על צרתן שהרי תקנוהו נביאים לכך, אלא כל אחד מן התנאים הכי קים ליה מרביה: הללויה ריש פירקא. כולהו הנך דספר תהלים שאין בו כי אם אחת לבדו בין פרק לפרק, אבל מקום שיש שני פעמים הללויה בין פרק לפרק לא פליגי רב חסדא ורבה בר רב הונא דחד מלעיל וחד מלרע: קראי מוסיפין. בעלי מקרא מוסיפין אף אלו:

תוספות

ה״ג **שעומדים** בבית ה׳ בחצרות בית אלהינו הללויה דבתריה ריש פירקא. ולא גרסינן העומדים בבית ה׳ בלילות דאם כן ה״ל למינקט יברכך ה׳ מציון שזהו פסוק למעלה מהללויה ולא ה״ל למינקט שלשה פסוקים למעלה לכך נראה דגרסינן כדפרישית **ולפי זה** אנו צריכין לומר בו הללויה הללו את שם ה׳ הללו עבדי ה׳ שעומדים בבית ה׳ וגו׳ שלמעלה מזה אינו תחלת המזמור דלא יתכן שיהיה המזמור שני פסוקים ועוד דאמרינן במדרש קמ״ז מזמורים יש בספר תהלים כנגד שנות יעקב אלא הוא סופו של שיר המעלות הנה ברכו וגו׳. ואתי שפיר דקאמרינן לקמן רב אחא בר יעקב דמתחיל הלל הגדול מכי יעקב בחר לו יה דהוי תחלת המזמור דבע״א לא יתכן שהיה מתחיל הלל מאמצע המזמור:

מאי

ס) ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד: [תהלים קיא, י] נ) מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה: [תהלים קיג, ט] ס) ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים: [תהלים קיד, ח]
ע) בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: [תהלים קיד, א] פ) תפלה לעני כי יעטף ולפני ה׳ ישפך שיחו: [תהלים קב, א] צ) כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: [תהלים קטו, ח] ק) שיר המעלות הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ העמדים בבית ה׳ בלילות: [תהלים קלד, א] ר) יברכך ה׳ מציון עשה שמים וארץ: [תהלים קלד, ג] ש) הללו יה הללו את שם ה׳ הללו עבדי ה׳: שעמדים בבית ה׳ בחצרות בית אלהינו: [תהלים קלה, א-ב]

עין משפט נר מצוה

צז א מיי׳ פ״ז מהלכות יסודי התורה הל׳ ד:
צז ב מיי׳ פ״ח מהלכות מגלה הל׳ ה סמג עשין מא טור או״ח סי׳ תעג:

רבינו חננאל

ענין דהללויה כסיה ידידיה דבור אחד הוא. ת״ש ידידיה נחלק לשנים לפיכך ידיד חול יה קודש: אמר ר״י בן לוי בעשרה דברים נאמר ספר תהלים בנצוח בנגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתפלה בתהלה בהודאה בהלל גדול שבכלן הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת: ת״ר שיר שבתורה משה וישראל אמרוה בשעה שעמדו על הים. הלל זה הללויה הללו עבדי ה׳ נביאים תקנוהו שיהו אומרין על כל פרק ועל כל צרה שנגאלין ממנה וכו׳. ר״מ אומר כל שירות שבתילים דוד אמרן כו׳ עד וכי פסל מיכה עומד בבכי וישראל אומרין שירה ופשוטה היא: תניא כל שיר האמור בתלים בלשון יחיד דוד אמרו בפני עצמו וכל האמור בלשון רבים כנגד צבור אמרו וכל האמור בנצוח בניגון לעתיד לבוא וכל האמור במשכיל על ידי תורגמן אמרו וכל האמור לדוד מזמור שרתה שכינה עליו ואחר כך מזמור וכל האמור מזמור לדוד אמר שירה ואח״כ שרתה עליו שכינה ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו׳ עד אלא מתוך שמחה שנא׳ ועתה קחו לי מנגן וכו׳. וכן להלכה וכן לחלום טוב ואסיקנא כי הא דרבא מקמי דלפתח בשמעתא הוה אמר מילתא דבדיחותא קמי רבנן לבדוחי לביהו והדר הוה יתיב באימתא ופתח בשמעתא וכל שכן תלמיד דלא ליתיב אלא באימתא: ת״ר רבי אליעזר אומר הלל זה משה וישראל אמרוהו בשעה שעמד עליהם פרעה אמרו הן לא לנו משיבה רוח הקודש למעני למעני אעשה. ר׳ יהושע אומר יהושע וישראל אמרוהו וכו׳. ר׳ אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו כו׳. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו כו׳. ר׳ יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו. וחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנוהו שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שתבוא עליהן ולכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן: מתני׳ עד היכן אומר ב״ש אומרים עד חלמיש למעינו מים. והלכה כב״ה.

ליקוטי רש״י

אפשר כו׳ ולא אמרו שירה. לכיון לדבר מלוה הוא טעון הלל [לעיל צה:]. ולא מתוך שחוק. שחוק ממש שאין דעת שוחק מיושבת עליו ואפילו אינו של לצון מ״מ אין בו ישוב. קלות ראש. לצון [שבת ל:]. חילוף של כובד ראש מתוך זחות לב ועתק [ברכות לא.].

[המשך בעמוד ב]

מסורת הש״ם עם הוספות

א) לעיל דף לה:, ב) שבת דף ל: ע״ש (ברכות דף לא.), ג) שבת ל:, ד) שבת דף פח: [ודף ל:], ה) עיין תוס׳ סוכה מד: סוד״ה כאן, ו) [לעיל דף קטו:], ז) [ובמסכת סופרים פרק טז הלכה יא], ח) בראשית מז כח, ט) קיח ע״א.

גליון הש״ם

תוס׳ ד״ה שעומדים וכו׳ ועוד דאמרינן במדרש. וכ״ה במס׳ סופרים פט״ז הלכה י״א וירושל׳ פט״ז דשבת:

הגהות וציונים

א] [גירסת מהרש״ל ותוי״ט פרק ד משנה ה דמסכת סוכה **רבא** ע״ש] (גליון) המהרש״ל הוא בייש״ש גיטין פ״ד סל״א בשמות גיטין שלו אות י ועי׳ השלמות: ב] בעין יעקב ובכת״י מר **עובר**, ועי׳ השלמות: ג] רש״י גרס בגמ׳ כל **תפלות** האמורות בספר תהלים (מראה אש, וכ״ה בגמ׳ כת״י): ד] תחילת דיבורי הרשב״ם השייך לכאן נדפס בדף קטז ע״ב: ה] **כי** הללויה כצ״ל (רש״ש): ו] **דקאמר** לקמן כצ״ל (באה״מ):

תורה אור השלם

א) ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק מדר דר: [שמות יז, טז]
ב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה׳: [שמואל ב׳ יב, כה]
ג) מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה: [תהלים קיח ה]
ד) כלו תפלות דוד בן ישי: [תהלים עב, כ]
ה) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳: [מלכים ב ג, טו]
ו) לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר: [שיר השירים ה, יג]
ז) לא לנו ה׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: [תהלים קטו, א]
ח) למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן: [ישעיה מח, יא]
ט) תהלת ה׳ ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: [תהלים קמה, כא]
י) רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד: [תהלים קיב, י]
כ) שעמדים בבית ה׳ בחצרות בית אלהינו: הללו יה כי טוב ה׳ זמרו לשמו כי נעים: [תהלים קלה, ב-ג]
ל) מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: [תהלים קי, ז]

קיז: ערבי פסחים פרק עשירי פסחים

עין משפט
נר מצוה

צז א מיי׳ פ״ג מהלכות תפלה הלכה ה וסמ״ג עשין יט טב והלכה יט סמג עשין יט טב טוש״ע או״ח סי״ס סימן רפה ורפו סי״ג סי״ס סימן תפז סעיף ג:

צח ב מיי׳ פ״ו מהלכות תפלה הלכה ה וסמ״ג עשין מג סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן תפט סעיף ג: ג מיי׳ ומסמ״ג שם טוש״ע או״ח סי׳ סה סעיף ג:

צט א מיי׳ פ״ו שם סמ״ג עשין מג סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן תפט סעיף ג:

ק א מיי׳ פ״ו שם ומסמ״ג שם טוש״ע או״ח סימן תפט סעיף ג:

קב ה מיי׳ ומסמ״ג שם טוש״ע או״ח סי׳ תפט סעיף ג:

רבינו חננאל

רחומם בבאולה. אמרי ק״ש והלל ורחמין גאל ישראל בלוחא גואל ישראל מאי שנעא רחמי ניתנה. אמ׳ רבי זירא ברכה דקידוש אשר קדשנו במצותיו אבל אם תפלה קדשנו במצותיך מאי שנעא דתפלה רחמי ניתנה. וצריך שיזכיר יציאת מצרים (בלילות) [בקידוש היום] כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו וכתיב התם זכור את יום צאתך מארץ מצרים. אמר רבה בר זירא בצלותא ורחמין בתפשרה מגן קרן ישועה בתפשרה מגן דוד שגאבר ונעשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ. תאני רב יוסף שחותמין בתפשרה מגן דוד כדרך שחותמין בחפלה מגן אברהם. אמר ריש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק והגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה אין חותמין אלא בך בלבד. אמר רבא אשכחתיה לסבי דפומבדיתא דהוו אמרו בשבחא בין בקידושא בין בצלותא מקדש השבת ביומא טבא בין בקידושא בין בצלותא ובין בקידושא דיומא מקדש ישראל והזמנים ואמינא להו אנא אדרבה בצלותא בין בשבתא בין בקידושא בין בקידושא דיומא מקדש ישראל והזמנים ולא היא צלותא ביחיד מי ליתיה וקידושא ברבים מי ליתיה ורבא סבר יול בתר עיקר עולא בר רב נחוח קמיה דרבא אמר בסבי דפומבדיתא ולא א״ל ולא מידי אלמא הדר ביה רבא רב נתן אבוה דרב הונא [ב] בריה דרב נתן נחוח קמיה דרב פפא אמר בסבי דפומבדיתא ושבחיה רב פפא אמר רבינא אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר ונחית קמיה שלוחא דציבורא ואמר בסבי דפומבדיתא והוו משתקי ליה כולי עלמא אמר להו שבקוהו הילכתא כסבי דפומבדיתא ולא הוו משתקו ליה[ג]: **מתני׳** [ד]מזנו לו כום שלישי מברך על מזונו. אמר לו רבינא לרבא ש״מ ברכה שנענה כום אחר ליה אגב כוסות דתקון רבנן דרך חירות כל חד חד נעביד ביה מצוה. רבינאי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר.

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. לפי קבעו זכר ליציאת מצרים. **ושמעתי מסר״מ** שיש במדרש לפי שמצרים עבדו בהם בישראל כפרך וכר״ך בס״ת ב״ש וג״ל שהם מלמדים מרבנים מכך אחת ובשמעלו ממצרים הזהירם על השבת לשמור מאי לאו בהא קמיפלגי למ״ד עד אימר שמחה סבר הללויה ריש פרקא ומאן דאמר עד אצאת ישראל סבר הללויה סוף פרקא רב חסדא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא סברי הללויה סוף פירקא מ״ד עד בצאת ישראל שפיר ומאן דאמר עד אם הבנים שמחה [ה] עד ועד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא הללויה של אם הבנים שמחה קשיא רבה בר רב הונא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא הללויה ריש פירקא מאן דאמר עד אם הבנים שמחה שפיר ומאן דאמר עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא עד הללויה שבצאת ישראל קשיא: ואיתום בנאולה: אמר רבא ק״ש והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מ״ט דרחמי ניהו אמר רבי זירא הקידושא אשר קדשנו במצותיו [ו] ונצונו דצלותא קדשנו במצוותיך מ״ט דרחמי ניהו אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא [ז] למען תזכור את יום וכתיב התם [ב] יזכור את יום השבת לקדשו. אמר רבה בר שילא דצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד [ג] ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני רב יוסף זהו שאומרים מגן דוד א״ר שמעון בן לקיש [ד] ואעשך לגוי גדול והו שאומרים אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן. אמר רבא אשכחתיה לסבי דפומבדיתא דיתבי וקאמרי [ה]בשבתא בין בצלותא בין בקידושא מקדש השבת ביומא טבא בין בצלותא ובין בקידושא מקדש ישראל בקידושא דשבתא מקדש השבת ביומא טבא מקדש ישראל והזמנים ואנא אמינא טעמא דידהו שבת דקביעא וקיימא בין בצלותא ובין בקידושא מקדש השבת יומא טבא דישראל הוא דקבעי ליה דקמעברי ירחי וקבעי לשני מקדש ישראל והזמנים טעמא דידי צלותא דברבים איתא מקדש ישראל קידוש דביחיד איתא בשבת מקדש השבת ביום טוב מקדש ישראל והזמנים ולא היא צלותא ביחיד מי ליתיה וקידושא ברבים מי ליתיה ורבא סבר יול בתר עיקר עולא בר רב נחוח קמיה דרבא אמר בסבי דפומבדיתא ולא א״ל ולא מידי אלמא הדר ביה רבא רב נתן אבוה דרב הונא [ה] בריה דרב נתן נחוח קמיה דרב פפא אמר בסבי דפומבדיתא ושבחיה רב פפא אמר רבינא אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר ונחית קמיה שלוחא דציבורא ואמר בסבי דפומבדיתא והוו משתקי ליה כולי עלמא אמר להו שבקוהו הילכתא כסבי דפומבדיתא ולא הוו משתקו ליה[ו]: **מתני׳** [ז]מזנו לו כום שלישי מברך על מזונו [ח]רבינאי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. [ט]בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות שתה [י]בין שלישי לרביעי לא ישתה: **גמ׳** א״ל רב חנן לרבא ש״מ [יא]ברכת המזון מצונה כום א״ל ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה. אמר רבה בר זירא מאי קראה דכתיב [יב]ויאמר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳ אלי ואומר עליו ברכת השיר.

מסורת חש״ס עם הוספות

א) [נכתוב קף כו: וס״ק], [ג״ז ס״ק], ב) [ג״ז לעיל מג:] מ״ש שם עפ״ש, ג) [לעיל קה: ועיין תוס׳ לעיל קג: ד״ה רב אשי, ד) [לעיל קה:] ועיין תוס׳ שם ד״ה שמע מינה, ה) [מלקמן ט ולהלן], ו) ברכות פט., ז) לעיל קג, ח) לקמן קיח., ט) פ״י ה״ג, י) [בשבת הגהות ממהר״ן לקמן פיהוב מהר״ם], יא) [קב. לקמן פיהוב מהר״ם], יב) סוף עמ׳ עזה.

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ ברא דקידושא בשבי קדשנו במצוותיו דצלותא נ:

הגהות וציונים

ב) ס״א נוסף והיינ״בתא בשבי דפומבדיתא (גליון). ג) והלויה אחר הלמים (כה״ח): ד) [הכת ״ברי״ פיהוב ורפיק״ שפיל הדי״ק, כאן ובדפוסי שפיל הדי״ק ואח״כ פה״ר נא״א ישראל״ שמסמר כה׳ וכן הגיה הרשיש״ם. ה) נראה דבנוסחת התוספות שלו נוכר יציאת מצרים. וע״ע מראה כהן בהילקו״פ ו) שייך לגמ׳ בתחילת הדף הבא (מראה כהן).

תורה אור השלם

א) לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

(דברים טז, ג)

ב) זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: (שמות כ, ח)

ג) וְאֶהְיֶה עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵכְ וְאֶעֱשֶׂה כָּל אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְאֶתְּנָה לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: (שמואל ב ז, ט)

ד) וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה:

(בראשית יב, ב)

לקוטי רש״י

[שייך לעמוד א]

דבר שבחתה של מצוה. כגון המגפת פלה. קרוי לי בנגע. מלוה היא למאחרת עלי שמיטה. וכן לדבר הלכה. ברין לפעמים במילי דצלותא כרישא. וכן לחלום מוב. אם כך ניתן ממון שמחה מלפין לי מלוה מוב. נוטפות מר. מרירות מממת לימה. ובדהוי רבנן. נפחה לפה ממממ השמחה (שבה ה).

מאי לאו בהא קמיפלגי למ״ד עד אם הבנים שמחה סבר הללויה ריש פרקא ומאן דאמר עד בצאת ישראל סבר הללויה סוף פירקא רב חסדא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא סברי הללויה סוף פירקא מ״ד עד בצאת ישראל שפיר ומאן דאמר עד אם הבנים שמחה [ה] עד ועד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא עד הללויה שבצאת ישראל קשיא: ואיתום בנאולה: אמר רבא ק״ש והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מ״ט דרחמי ניהו אמר רבי זירא הקידושא אשר קדשנו במצותיו [א] ונצונו דצלותא קדשנו במצוותיך מ״ט דרחמי ניהו אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא [ז] למען תזכור את יום וכתיב התם [ב] יזכור את יום השבת לקדשו. אמר רבה בר שילא דצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד [ג] ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני רב יוסף זהו שאומרים מגן דוד א״ר שמעון בן לקיש [ד] ואעשך לגוי גדול והו שאומרים אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן. אמר רבא אשכחתיה לסבי דפומבדיתא דיתבי וקאמרי [ה]בשבתא בין בצלותא בין בקידושא מקדש השבת ביומא טבא בין בצלותא ובין בקידושא דיומא מקדש ישראל בקידושא דשבתא מקדש השבת ביומא טבא מקדש ישראל והזמנים ואנא אמינא טעמא דידהו שבת דקביעא וקיימא בין בצלותא ובין בקידושא מקדש השבת יומא טבא דישראל הוא דקבעי ליה דקמעברי ירחי וקבעי לשני מקדש ישראל והזמנים טעמא דידי צלותא דברבים איתא מקדש ישראל קידוש דביחיד איתא בשבת מקדש השבת ביום טוב מקדש ישראל והזמנים ולא היא צלותא ביחיד מי ליתיה וקידושא ברבים מי ליתיה ורבא סבר יול בתר עיקר עולא בר רב נחוח קמיה דרבא אמר בסבי דפומבדיתא ולא א״ל ולא מידי אלמא הדר ביה רבא רב נתן אבוה דרב הונא [ה] בריה דרב נתן נחוח קמיה דרב פפא אמר בסבי דפומבדיתא ושבחיה רב פפא אמר רבינא אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר ונחית קמיה שלוחא דציבורא ואמר בסבי דפומבדיתא והוו משתקי ליה כולי עלמא אמר להו שבקוהו הילכתא כסבי דפומבדיתא ולא הוו משתקו ליה[ו]: **מתני׳** [ז]מזנו לו כום שלישי מברך על מזונו [ח]רבינאי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. [ט]בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות שתה [י]בין שלישי לרביעי לא ישתה: **גמ׳** א״ל רב חנן לרבא ש״מ [יא]ברכת המזון מצונה כום א״ל ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה. רבינאי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר.

וְצָרִיךְ שֶׁיַּזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּקִידּוּשׁ הַיּוֹם בשבת, הן בקידוש על הכוס, והן בתפילה (רשב"ם; מחזור ויטרי קג), שכיון שבדברות ראשונות הזכירה תורה (שמות כ, יא) את שבת בראשית, ובדברות אחרונות הזכירה (דברים ה, טו) את יציאת מצרים, לכן בקידוש על הכוס אנו מזכירים הן 'זכרון למעשה בראשית' והן 'זכר ליציאת מצרים', כך גם בקידוש בתפילה – בליל שבת ובשחרית, יש להזכיר את שניהם 'זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים' (כל בו לה).

והטעם שבנוסחאות שלנו אנו מזכירים 'זכר ליציאת מצרים' בשבתות רק על הכוס, ובתפילה – שהיא עיקר הקידוש מן התורה, איננו מזכירים, ורק בימים טובים אנו מזכירים 'זכר ליציאת מצרים' הן בתפילה והן על הכוס (תמיהת התוס' רי"ד [תליתאה] והרש"ש), משום שחיוב הזכרת יציאת מצרים בקידוש נלמד מן הכתוב 'זכור את יום השבת לקדשו', ולעיל (קו, א) דרשו 'זוכרהו על היין', לכן מזכירים רק על הכוס (ר"י בר יקר בפירוש לתפילות). או בכדי שלא יצאו בו ידי חובת קידוש, משום שצריך קידוש במקום סעודה ועל הכוס [ראה מה שכתבנו להלן (ד"ה וכתיב)] (דבר שמואל, בשם הגר"פ אפשטיין).

כְּתִיב הָכָא לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם, וּכְתִיב הָתָם זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, ובגזירה שווה זו למדים, שכשם שיש לזכור את השבת על ידי קידוש, כך יש לזכור יציאת מצרים בליל פסח על ידי קידוש, ושוב לומדים על ידי הגזירה שווה, שכשם שמזכירים יציאת מצרים בקידוש בפסח, כך יש להזכירה בקידוש בשבת [ואף שכל לילה צריך להזכיר יציאת מצרים, אלא ששם הלימוד שיש לו רשות להזכיר כל הלילה, ואילו בשבת מקפיד הכתוב שיזכיר זאת בשעת קידוש דוקא (ביאה"ל רעא, א ד"ה מיד)], ואת חובת הזכרת יציאת מצרים בשאר מועדים, למדים ב'בנין אב' מפסח (רשב"ם, ע"פ תהלה לדוד רעא, א, וראה מהרש"א שהקשה מדוע אי אפשר ללמוד אף את הזכרת יציאת מצרים בקידוש בשבת מבנין אב זה).

והטעם שהוצרך ללמוד זכירת יציאת מצרים בשבת מפסח, על אף שבשבת גופא מוזכר בדברות אחרונות (דברים ה, טו) 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים', משום ש'וזכרת' שם נסוב רק על העבדות במצרים, לא על היציאה ממנה (ר"י בר יקר בפירוש לתפילות; מהרש"א, המוסיף שמתוס' שהזכירו את ל"ט המלאכות שהיו עובדים במצרים ונגאלו מהן, משמע שזכירת העבדות נחשבת גם זכירת היציאה, וראה כל בו לה, הנזכר לעיל ד"ה וצריך).

וגזירה שווה גמורה היא, המלמדת שהחיוב להזכיר יציאת מצרים בשעת קידוש הוא מדאורייתא, וכיון שבנוסחאות שלנו בתפילת שבת איננו מזכירים יציאת מצרים (ראה מה שכתבנו לעיל ד"ה וצריך), אין יוצאים ידי חובת קידוש דאורייתא בתפילה (מנחת חינוך מצוה לא אות ו, התמה על המג"א רעא, א והדגול מרבבה שם, והפמ"ג בא"א ומשב"ז שם, א, שלדעתם יוצאים ידי חובה בתפילה; ערוך השולחן שם ג, בדעת הירושלמי). ויש סוברים שהגזירה שווה היא אסמכתא בעלמא, ויוצאים ידי חובת קידוש דאורייתא בתפילה אף שאין מזכירים יציאת מצרים, ולהזכיר יציאת מצרים בשעת קידוש הוא דין דרבנן (מג"א שם, וביאה"ל שם ד"ה מיד, בביאור ראשון בדעתו; תהלה לדוד שם, ע"פ רש"י ורשב"ם, וראה תוס' רי"ד), ונפק"מ אם קטן [שלא התפלל] יכול להוציא בקידוש גדול שהתפלל (דרך החיים קמג, א), וכן אם בודאי התפלל אך ספק לו אם קידש, האם צריך לחזור ולקדש (פמ"ג שם בא"א שם). ■ להלכה, לכתחילה יש להימנע מלצאת ידי קידוש על ידי קטן [לחוש לדעה ראשונה], בדיעבד יוצאים ידי חובת קידוש מדאורייתא בתפילה [כדעה שניה] (משנ"ב שם, ב, וביאה"ל שם).

זֶהוּ שֶׁאוֹמְרִים 'מָגֵן דָּוִד'. שכשם שחותמים ב'מגן אברהם', חותמים 'מגן דוד', ואף שאיננו מזכירים את שלשת האבות בחתימה משום ש'אין חותמין בשנים' (ראה ברכות מט, א), אבל מכל מקום שלשתם מוזכרים בברכת אבות (רשב"ם). ויש שפירש, שהכוונה לברכת 'מעין שבע', כשם שמזכירים בה 'מגן אבות', בזכות שלשת האבות, כך אומרים 'מגן דוד' (פתח עינים [לחיד"א]).

יָכוֹל יְהוּ חוֹתְמִין בְּכוּלָּן, אין הכוונה כפשוטו שיחתמו בכולם, שהרי 'אין חותמין בשנים' (ברכות מט, א), אלא הכוונה מנין שחותמים באברהם, ולא ביצחק או יעקב (קרבן נתנאל).

אַלְמָא הֲדַר בֵּיהּ רָבָא. ובדיעבד, אם חתם בשבת או ביום טוב 'מקדש ישראל' כרבא, יצא (מג"א תפז, ב), ואמנם מבואר בגמ', שרבא חזר בו והודה לסבי דפומבדיתא שבשבת צריך לחתום 'מקדש השבת', וביום טוב 'מקדש ישראל והזמנים' (קושיית הקרבן נתנאל ביצה ב ז, צ, והנשמת אדם כח, ג), אך בגמ' להלן משמע שהעושה כדברי רבא טרם שחזר בו, יצא (שפת אמת ביצה יז, א), שרב פפא שיבח את רב נתן אבוה דרב הונא שנהג כפומבדיתא, משמע שהוא רק לכתחילה, וכן מרימר שהורה לבני עירו שרצו לנהוג כרבא שלא לגעור בש"ץ שנהג כזקני פומבדיתא, משמע שהנוהג כרבא יצא (חתנו של השפת אמת [בסוגריים שם]). ויש סוברים שאם חתם 'מקדש ישראל', לא יצא (אליה רבה שם, י). ■ וכן הלכה [כדעה שניה] (משנ"ב שם, ב, ושעה"צ שם, א).

מַשְׁנָה. בֵּין שְׁלִישֵׁי לִרְבִיעִי לֹא יִשְׁתֶּה, כדי שלא ישתכר וישכח לגמור את ההלל, או שחוששים שיאמרו בשכרות. ובין כוס שני לכוס שלישי יכול לשתות, משום שיין שבתוך הסעודה אינו משכר (רשב"ם כאן, ולעיל קח, א בפי' שני, תוס', רא"ש, ע"פ ירושלמי י, ו), וכך גם בין כוס ראשון לכוס שני יכול לשתות, משום שיין שלפני הסעודה אינו משכר (רשב"ם). ויש שסוברים שבין כוס ראשון לכוס שני אף מצוה לשתות הרבה, כדי לעורר את התיאבון לאכילת מצה (מרדכי ב'הסדר בקצרה', הובא בב"ח או"ח תעג, ב ד"ה ואם ירצה לשתות). יש סוברים שההיתר לשתות בין כוס ראשון לכוס שני הוא רק עד מזיגת כוס שני ואמירת ההגדה (רמב"ן במלחמות כד, א מדפי הרי"ף; ר"ן שם). ויש סוברים שמותר לשתות אף בשעת אמירת ההגדה (תוס' לעיל קג, ב ד"ה רב אשי; בעל המאור שם, וראה ביאורנו לעיל קי, א ד"ה וכיון שכל). ויש שחולק וסובר שיין שלפני הסעודה משכר, ואסור לשתות בין כוס ראשון לכוס שני, והמשנה לא הזכירה איסור זה, כיון שלא שכיח לשתות לפני הסעודה כל כך הרבה (כל בו נ, הובא בב"י שם, ג ד"ה ואם ירצה לשתות, והגר"א בביאורו שם, ח, מוכיח כן מהירושלמי, מובא בשעה"צ תעג, יט).

ויש סוברים, שהטעם ש'בין שלישי לרביעי לא ישתה', משום שנראה כמוסיף על הכוסות, ובין הכוסות הראשונים אמנם גם שם שייך טעם איסור זה, אך התירו חכמים לשתות בכדי שתיאכל המצה לתיאבון, והיין מעורר אותו (רשב"ם לעיל קח, א בפי' ראשון; רא"ש לעיל כ, ועוד). ויש סוברים, שהטעם ש'בין שלישי לרביעי לא ישתה' כדי שטעם המצה ישאר בפיו (תוס'), בשעת סיפור ביציאת מצרים שאנו חייבים בו כל הלילה (ארחות חיים [לר"א מלונזיל] הל' ליל הפסח, כח).

■ המשך במילואים עמ' 162

רַב יְהוּדָה אָמַר 'יְהַלְלוּךָ' וְכוּ', ונקראת 'ברכת השיר', משום שהיא ברכת שבח (רשב"ם). ואף שבכל קריאת הלל חותמים בברכה זו, הוצרך התנא להשמיענו שאף בלילה זה חותמים בברכת ההלל, משום שבשאר זמני קריאת הלל, חתימת הברכה תלויה במנהג (ראה להלן קיט, ב, ומשנה סוכה לח, א, ובגמ' שם לט, א), אך בלילה זה חותמים גם במקומות שלא נוהגים לחתום (תוס', בפ' ראשון; רא"ש בפ' שני). או שהחידוש הוא, שמברכים ברכה זו בסדר פסח אף שהוא לילה (תוס', בפ' שני). ויש שכתב, שמכאן ראיה שלא מברכים קודם חציו השני של ההלל שאומרו לאחר הסעודה, וחידשה המשנה, שאף שאין מברכים לפני חציו השני, מברכים לאחריו (רא"ש בפ' ראשון). ובנדון זה האם מברכים על ההלל בתחילתו, ראה מה שכתבנו לעיל (קטז, ב ד"ה עד היכן).

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר 'נִשְׁמַת כָּל חַי', כלומר, שמלבד 'יהללוך' אומר גם 'נשמת כל חי' (רשב"ם; תוס'). וחותם בברוך אחר כל אחת מהן (רשב"ם). ויש שסובר, שאומר 'יהללוך' ואינו חותם, ואומר 'נשמת כל חי' ו'ישתבח' וחותם בה, ואינו חותם אחר 'יהללוך', שכך מוכח מלשון 'ברכת' השיר שהוא לשון יחיד (תוס', בשם ר"ח כהן). ויש שסובר, שדעת רבי יוחנן שאומר רק 'נשמת כל חי' (טור או"ח תפ, א, שכתב בשם רשב"ם, שכיון שלא נפסקה הלכה כרב יהודה או כרבי יוחנן, עושים כשניהם, הרי שלדעת רבי יוחנן אומר רק 'נשמת כל חי').

■ להלכה, יש שכתב, שאחר גמר ההלל אומר 'הלל הגדול', ואחר כך 'נשמת כל חי' ו'ישתבח' ואינו חותם בה, ואז יאמר 'יהללוך' וחותם בה (שו"ע שם). ויש נוהגים לומר 'יהללוך' מיד אחר ההלל ואינו חותם בה, אלא אומר 'ישתבח' וחותם בה [כדעת תוס' בשם ר"ח כהן] (משנ"ב שם, ה, ומביא שתי נוסחאות אם חותם 'מלך מהולל בתשבחות', או 'הבוחר בשירי זמרה' וכו', כמו שאומרים בישתבח תמיד. וראה שעה"צ שם, ה). ויש שסובר, שאין אומרים 'יהללוך' כלל [כרבי יוחנן, ע"פ גירסת הטור בשם רשב"ם] (מעשה רב קצא).

רְבִיעִי גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַהַלֵּל וְאוֹמֵר הַלֵּל הַגָּדוֹל. ולא גורסים 'חמישי אמר עליו הלל הגדול', אלא אסור לשתות כוס חמישי אפילו אם יאמר עליו הלל הגדול (רא"ש; טור או"ח תפא, א). ויש שסובר, שאם הוא צמא וצריך דוקא יין [כגון שהוא חולה או איסטניס שאינו יכול לשתות מים], ישתה כוס חמישי ויקרא עליו הלל הגדול (תוס' לעיל קיז, ב ד"ה רביעי, בשם ה"ר יוסף טוב עלם). ויש סוברים, שלכל אדם מותר לשתות כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול (טור שם, בשם רב האי גאון ורב סעדיה גאון).

ויש שגורס, 'רביעי גומר עליו את ההלל, חמישי אומר עליו הלל הגדול' (רי"ף). וכוס זה הוא כנגד 'והבאתי' (ראב"ד על הרי"ף, ובתמים דעים ל). וגם לגירסא זו, אין היתר לכל אדם לשתות כוס חמישי ולקרוא עליו הלל הגדול, אלא רק אם הוא צמא (רי"ף להלן כו, ב מדפיו). אבל ללא אמירת הלל הגדול אסור לשתות כוס חמישי, מפני שנראה כמוסיף על הכוסות (ראה מה שכתבנו לעיל קיז, ב ד"ה בין שלישי לרביעי), וכמי שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול שוב קרבן פסח, והרי אין נמנים על שני פסחים, ועוד, שאם כן אכילתו את הפסח הראשון היתה שלא על השובע (רמב"ן במלחמות, בדעת הרי"ף). ויש שסובר לפי גירסא זו, שמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול (רמב"ם חמץ ומצה ח, י, ע"פ הר"ן). ויש שסובר לפי גירסא זו, שלדעת רבי טרפון כוס חמישי הוא חובה, וחולק על המשנה שאמרה לעיל (צט, ב) שלא יפחתו לעני מישראל מארבע כוסות, ולדעתו לא יפחתו לו מחמש כוסות (ר"ז הלוי, המובא בר"ן).

■ להלכה, לדעת השו"ע אסור לשתות כוס חמישית, אפילו אם אומר עליה הלל הגדול [כדעה ראשונה] (או"ח תפא, א). ולדעת הרמ"א, מי שהוא איסטניס או תאב מאד לשתות יין, יכול לשתות כוס חמישית, אם קורא עליה את ההלל הגדול [כדעת ה"ר יוסף טוב עלם] (שם, וראה ביאה"ל שם). ויש שהיה שותה כוס זו באמצע הסעודה (ארחות רבנו ב, פט [מהדורת חדשה]).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים 'ה' רוֹעִי לֹא אֶחְסָר', להודות על המזון שאכלו (רשב"ם). ולפי הגירסא שאומר זאת על כוס חמישי [ראה לעיל בסמוך], יש שפירש, שכיון שכוס חמישי הוא כנגד 'והבאתי אתכם אל הארץ' (שמות ו, ח), לכן אומרים מזמור זה שנאמר בו 'בנאות דשא ירביצני' (הגהות הא"מ הורוויץ).

קְשִׁין מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם כְּפִלַּיִם כַּיּוֹלֶדֶת, והטעם שהחמיר ה' בעונשו יותר משל האשה, כיון שהאדם עצמו הוזהר מן הקב"ה, ואילו האשה שמעה רק מפי האדם שהקב"ה הזהיר, ועוד לפי שהוא חכם יותר ממנה, וכמאמר הכתוב (קהלת א, יח) 'ויוסיף דעת יוסיף מכאוב' (עץ יוסף על עין יעקב).

אֲנִי וַחֲמוֹרִי נֹאכַל בְּאֻבּוּס אֶחָד, שכיון שטבע החמור נולד מסוג המזון אותו הוא אוכל, חשש אדם הראשון שאם יהא מאכלו כמאכל החמור, יהא אף טבעו כטבע החמור, ונתקררה דעתו כשאמר לו ה' שמאכלו יהא דגן המביא דעת לאדם, וכמו שאמרה הגמ' (סוכה מב, ב) שקטן האוכל כזית דגן, מוסיף דעת (מהרש"א).

כֵּיוָן שֶׁאָמַר לוֹ 'בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם' נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ, הסביר הקב"ה לאדם הראשון כי טעה בהבנת דבריו הראשונים, שמה שאמר לו 'ועקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה', אין הכוונה כפשוטו שיאכל עשבים ממש, אלא הכוונה שלא תצמיח לו הארץ גלוסקאות, אלא תוציא שיבולים הדומים לעשב, ויצטרך לטרוח ולהתייגע להוציא מהם לחם (בן יהוידע).

קְשִׁין מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם כְּקְרִיעַת יַם סוּף, שכאשר זן הקב"ה את האדם, נס גדול הוא עושה לו כנס קריעת ים סוף, וללמדנו שצריך להרבות בבקשת רחמים על פרנסתו (רשב"ם). ואין הכוונה שהנס גדול וקשה לפני ה', כי הכל שווה לפניו, אלא הכוונה שאנו מצידנו צריכים להתבונן ולהכיר את הנס הגדול ושאין זה טבע כלל ועיקר, ועל ידי התפילה נקבע זאת בלבנו (מכתב מאליהו א, 179).

כָּל הַמְבַזֶּה אֶת הַמּוֹעֲדוֹת כְּאִילּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה - שעושה מלאכה בחול המועד (רשב"ם; רש"י אבות ג, יא, בפי' ראשון), ולדעתם איסור מלאכה בחולו של מועד הוא דאורייתא (תוס' חגיגה יח, א ד"ה חולו, בדעת רשב"ם). ויש סוברים שהוא מדרבנן (תוס' שם). ויש שפירשו, ש'המבזה את המועדות' הוא הנוהג בימי חול המועד מנהג חול באכילה ושתיה (רש"י אבות שם בפי' שני; רמב"ם יו"ט ו, טז). ולדעת המפרשים שעושה בהם מלאכה, מה שנקטו לשון 'המבזה' ולא 'המחלל', מפני שהטעם שעושה מלאכה בחול המועד הוא מחמת שמבזה את הימים הללו וסובר שאין בהם כל כך קדושה (רבינו יונה אבות שם). ומה שנקטו לשון 'מועדות' ולא 'רגלים', כי 'מועד' הוא מלשון חיבור והתוועדות, כשנים הנפגשים ומתוועדים יחד, כך ברגלים הקב"ה מתוועד עם ישראל ומתחבר עמהם, וכלשון הכתוב 'ונועדתי לך' (שמות כה, כב), והמבזה את 'המועדות' מראה שאינו רוצה בחיבור הזה, ולכך הוא כאילו עובד עבודה זרה (מהר"ל מפראג חי' אגדות מכות כג, א).

■ המשך במילואים עמ' 163

מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך ה' אלהינו ורבי יוחנן אמר נשמת כל חי ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי ר"ט וי"א ה' רועי לא אחסר מהיכן הלל הגדול רבי יהודה אומר מהודו עד נהרות בבל ורבי יוחנן אומר משיר המעלות עד נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל ולמה נקרא שמו הלל הגדול א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. א"ר יהושע בן לוי הני עשרים וששה הודו כנגד מי כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. אמר רב חסדא מאי דכתיב הודו לה' כי טוב הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו (ואת) עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה. א"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה דאילו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון א"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה דאילו בגאולה כתיב המלאך הגואל אותי מכל רע מלאך בעלמא ואילו במזונות כתיב האלהים הרועה אותי א"ר יהושע בן לוי בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו אמר ר"ש בן לקיש אשרינו אם עמדנו בראשונה ועדיין לא פלטינן מינה דקא אכלינן עיסבי דדברא אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב נותן לחם לכל בשר וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים אמר ר' אלעזר בן עזריה קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף שנאמר מהר צועה להפתח וכתיב בתריה רוגע הים ויהמו גליו. ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לך וכתיב בתריה את חג המצות תשמור ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא וקרי ביה לא תשיא. וכי מאחר דאיכא הלל הגדול אנן מ"ט אמרינן האי משום שיש בו ה' דברים הללו יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח יציאת מצרים דכתיב בצאת ישראל ממצרים וקריעת ים סוף דכתיב הים ראה וינוס מתן תורה דכתיב ההרים רקדו כאילים תחיית המתים דכתיב אתהלך לפני ה' חבלו של משיח דכתיב לא לנו ה' לא לנו וא"ר יוחנן לא לנו ה' לא לנו זו שעבוד מלכיות איכא דאמרי אמר רבי יוחנן לא לנו ה' לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם שנא' אנה ה' מלטה נפשי חזקיה אמר מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו ירידתן דכתיב לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה כי לשמך תן כבוד אמר מישאל על חסדך ועל אמיתך אמר עזריה למה יאמרו הגוים אמרו כולן עלייתן מכבשן האש דכתיב הללו את ה' כל גוים אמר חנניה שבחוהו כל האומים אמר מישאל כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה ואמת ה' לעולם הללויה אמרו כולן ויש אומרים ואמת ה' לעולם גבריאל אמרו בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש אמר גבריאל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה אמר תזכה ותציל שלשה מבני בניו דרש ר' שמעון השלוני בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע [את] חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמו שר הברד לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש אמר לו גבריאל אין גבורתו של הקב"ה בכך שאתה שר [של] ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים

ולקדים

תוספות

מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך. וקמ"ל דאפילו במקום שלא נהגו לברך אחריו בלילי פסח צריך לברך דאי נהגו פשיטא. א"נ דאפילו במקום שנהגו ה"א דוקא בימים אבל בלילה אין צריך לברך קא משמע לן: רבי יוחנן אמר נשמת כל חי. נראה ה"פ אף נשמת כל חי אחר יהללוך דאי לא תימא הכי אנן כמאן עבדינן וקורא נשמת כל חי ברכת השיר לפי שבשבתות אומרים אותו אחר פסוקי דזמרה. ורבינו חיים כהן לא היה חותם ביהללוך כי אם בנשמת לבדו משום דלישנא דברכת השיר משמע חדא ברכה: מהודו עד על נהרות בבל. וכן אנו עושים כח) ורננו צדיקים בה' אינו מן המזמור:

רשב"ם

ה"ג רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול: שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו'. דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר, והיינו דבר גדול: עשיר בשורו. מפסידו ממון [ומכפר] על גופו: קשין נקביו של אדם. כשהוא עצור, כיום המיתה:

יהללוך. (נשמת כל חי) וגומרין בו בא"י מלך מהולל בתשבחות, וזו היא ברכת השיר דמתניתין כלומר ברכת השבח: ור' יוחנן אמר נשמת כל חי. אף נשמת, דהיינו ברכת השיר דמתני', דאילו יהללוך אנו אומרים בכל יום שאומרים בו את ההלל, ומאי שנא ליל פסח דנקט אם לא להוסיף עוד ברכה אחרת, והיינו דאמר הלכה כרבי יוחנן בתרוייהו, וקבעוהו לאחר הלל הגדול שצריך לאומרו כדלקמן, דהשתא איכא ברכה בכל חדא וחדא והכי הויא מילתא שפיר, כך נראה בעיני: ה"ג ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול: ה' רועי. על שם המזון שאכלו צריך לומר: שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו'. דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר, והיינו דבר גדול: בטובתו. בטובה שהשפיע לו. והכי משמע, כי טוב כי לעולם חסדו, חסד הוא עושה לעולם בכי טוב, כלומר בטוב שנתן לו: עשיר בשורו עני בשיו. מפסידו ממון ומכפר על גופו: בעצבון. תרי משמע: בקריעת ים סוף. כלומר נס גדול עושה לו הקדוש ברוך הוא למי שנותן לו מזונות כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף, ונפקא מיניה למבעי רחמי: קשין נקביו של אדם. כשהוא עצור: צועה. לשון עצור וחגור, כמו כו) צועה ברב כחו (ישעיה סג): כל המבזה את המועדות. שעושה מלאכה בחולו של מועד, דכתיב את חג המצות תשמור ונפקא לן במסכת חגיגה (יח.) איסור מלאכה בחולו של מועד: המקבל לשון הרע. שמקבלו ומאמינו על חבירו. [ומיהו] אע"ג דלקבוליה לא מיבעי ליה, למיחש ליה מיבעי, כדמפרש במסכת נדה (דף סא.): וקרי ביה לא תשיא. נראה בעיני דלא גרסינן ליה, דכולהו משתמע מלא תשא, שכשמספר או מעיד הרי נושא בפיו שמע שוא: וכי מאחר דאיכא הלל הגדול. שמשובח יותר כמו שפירש רבי יוחנן למעלה משום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר, אנן מאי טעמא אמרינן האי הלילא על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא על הציבור לכשנגאלין: חמשה דברים. דמיירו נמי בגאולה: ההרים רקדו כאילים. בשעת מתן תורה, דכתיב (תהלים סח) כז) למה תרצדון הרים וגו': גבריאל אמרו. כשניצולו חנניה מישאל ועזריה, והוא היה שם דכתיב (דניאל ג) כה) ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין. לפי שהקדוש ברוך הוא הבטיחו על כך כשנשלך אברהם באור כשדים, וכשקיים לו אמר ואמת ה' לעולם שקיים הבטחתו: בשעה שהפיל נמרוד. שעל שם כן נקרא אמרפל, על שם שאמר והפיל את אברהם בכבשן:

עין משפט נר מצוה

קג א ב ג מיי' פ"ח מהל' חו"מ הלכה י וסמג שם טוש"ע או"ח סימן תפ סעיף א:

קד ד מיי' פ"ו מהל' י"ט הלכה טז:

רבינו חננאל

מאי ברכת השיר ר' יהודה אומר יהללוך ר' יוחנן אומר נשמת כל חי. ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר"ט וי"א ה' רועי לא אחסר. מהיכן הוא אומר הלל הגדול רב אמר מהודו עד על נהרות בבל רבי יוחנן אומר משיר המעלות עד על נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה ועד על נהרות בבל. למה נקרא הלל הגדול אמר רבי יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזון לכל בריה: אמר רבי יהושע בן לוי כ"ו הודו כנגד כ"ו דור שלא היתה להם תורה וזנם הקב"ה בחסדו. מאי דכתיב הודו לה' כי טוב הודו למי שגובה חובו של אדם בטובתו פי' מכל אדם כפי השג ידו עשיר בשורו עני בשיו אלמנה בתרנגולתה יתום בביצתו: א"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה [דאילו] ביולדה כתיב בעצב תלדי בנים ובמזונות כתיב בעצבון תאכלנה. ר' אלעזר אומר כקריעת ים סוף שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר. רבי לוי אמר יתר מן הגאולה שנאמר המלאך הגואל אותי מכל רע על ידי מלאך ובמזונות כתיב האלהים הרועה אותי. רבי אלעזר בן עזריה אומר כקריעת ים סוף שנאמר מהר צועה להפתח וכתיב בתריה רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו. רבי חמא ברבי חנינא אמר כיום המיתה שנאמר לא ימות לשחת ולא יחסר לחמו: אמר רב ששת קשין נקביו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר מהר צועה להפתח וכתיב בתריה רוגע הים וגו'. אמר רב ששת המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז שנא' אלהי מסכה וגו' וכתיב בתריה את חג המצות תשמור. ועוד אמר [רב ששת משום ראב"ע] המספר לה"ר והמקבלו והמעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים שנא' לא תשא שמע שוא וסמיך ליה לכלב תשליכון אותו: ואקשי' וכי מאחר דאיכא הלל הגדול מאי טעמא שבקי' ליה וקרינן להאי. ופריק ר' יוחנן מפני שיש בו ה' דברים יציאת מצרים שנא' בצאת ישראל ממצרים קריעת ים סוף שנאמר הים ראה וינוס מתן תורה שנאמר ההרים רקדו כאילים תחיית המתים שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים חבלו של

[המשך בעמוד ב]

ליקוטי רש"י

חג המצות תשמור. מפרש בחגיגה (דף יח.) אם ברא‍שון ובשביעי הרי כבר אמור הא לא בא להזהיר אלא על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה [מכות כג.].

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' מדרש שוח"ט שדורש מזמור זה על יציאת מצרים, ב) [עיין אבות דרבי נתן סוף פרק א], ג) [עיין בעין יעקב ובילקוט ישעיה סימן נא], ד) מכות כג., ה) [נזיר כג. בבא קמא לח: הוריות י:], ו) עיין בטור סימן תפ מה שהביא בשם הרשב"ם, ז) עיין תוס' חגיגה יח. ד"ה חולו שחולק עליו, ח) לעיל קיז., ט) ילקוט שם בתהלים, י) [עירובין דף נג.], כ) לקמן קיט ע"ב.

גליון הש"ס

גמרא אמר חנניה וכו'. עי' ירושלמי פ"ט דסוטה הל' ו וביפ"מ שם: שם יורקמו שר הברד. עי' ר"ש תענית תוד"ה וישמע:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מהר צועה להפתח. נ"ב חסר קיפא דקרא ולא ימות ועי' מהרש"א בח"א:

הגהות וציונים

א] כאן שייך התוס' שהובא לעיל קיז ע"ב ד"ה רביעי. ובכת"י ת"ר חמישי גומר וכו' וכ"ה בר"ח וברי"ף עיי"ש במאור ובמלחמות ובראי"ש, וזה כוונת רש"י ורשב"ם בד"ה ה"ג (מראה כהן): ב] צ"ל רב יהודה (רש"ש) וכ"ה בדפו"י ובראשונים: ג] ס"א ואמר ר' יהושע בן לוי (גליון): ד] [צ"ל ואמר ר'] (גליון): ה] ס"א שלא עמדנו בראשונה אמר אביי ועדיין (גליון) עיין מהרש"א בח"א: ו] בכת"י נוסף בארצות החיים וכ"ה בראשונים ועי' מהרש"א בח"א: ז] בכת"י ובעין יעקב בדדרש: ח] בכת"י והיינו דאמרינן לתרווייהו דהלכתא כר' יוחנן וקבעוהו: ט] בכת"י שצריך לאומרו וכן הגיה הרש"ש:

תורה אור השלם

א) מִזְמוֹר לְדָוִד יְיָ רֹעִי לֹא אֶחְסָר: [תהלים כג, א]

ב) הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [תהלים קלו, א]

ג) עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן: [תהלים קלז, א]

ד) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת יְיָ כָּל עַבְדֵי יְיָ הָעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בַּלֵּילוֹת: [תהלים קלד, א] עיין השלמות

ה) כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: [תהלים קלה, ד]

ו) אֶל הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ: [בראשית ג, טז]

ז) וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: [בראשית ג, יז]

ח) הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: [בראשית מח, טז] ט) וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה: [בראשית מח, טו] י) וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: [בראשית ג, יח] יא) בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב: [בראשית ג, יט] יב) נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [תהלים קלו, כה] יג) לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [תהלים קלו, יג] יד) מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ: וְאָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ: [ישעיה נא, יד-טו] טו) אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה לָּךְ: אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: [שמות לד, יז-יח] טז) וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: [שמות כב, ל] יז) לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס: [שמות כג, א] יח) בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: [תהלים קיד, א] יט) הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: [תהלים קיד, ג] כ) הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: [תהלים קיד, ד] כא) אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: [תהלים קטז, ט] כב) לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: [תהלים קטו, א] כג) וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: [תהלים קטז, ד] כד) הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּ יָהּ: [תהלים קיז, א-ב] כה) עָנֵה וְאָמַר הָא אֲנָה חָזֵה גֻּבְרִין אַרְבְּעָה שָׁרַיִן מַהְלְכִין בְּגוֹא נוּרָא וַחֲבָל לָא אִיתַי בְּהוֹן וְרֵוֵהּ דִּי רְבִיעָאָה דָּמֵה לְבַר אֱלָהִין: [דניאל ג, כה] כו) מִי זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: [ישעיה סג, א] כז) לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף יְיָ יִשְׁכֹּן לָנֶצַח: [תהלים סח, יז] כח) רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: [תהלים לג, א]

מן שׁנים נ"חמו הכוכבי' מטי"ותם. במקומן הין עומדים ומשן מגיע עד למ"ד וכן פיכ"ע בניסוקי מקרא[ב] **ופיתם** למ"ד בפ' מי סהים (נעיל נה:). כל הטעם טלו תמת כוכ"ם[ג] עומד תליך ילדו הכוכבים הלא מתמד נתמלא הטולם. וי"ל דלא פיירי אלא בכוכבים של גלגל שהן מזלות קבועים[ד] אבל שאר כוכבים קבועים הם[ה]: במגילה

ואקדיח מבחוץ ואעשה [ו] נס בתוך נס אמר לו הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר [ז] ואמת ה' לעולם ר' נתן אומר ואמת ה' לעולם דגים שבים אמרוהו כדרב הונא דאמר רב הונא ישראל שבאותו הדור מקבני אמנה היו [ח] ובדדרש רבה בר מרי מאי דכתיב [ט] וימרו על ים בים סוף מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולין מצד אחד כך מצריים עולים מצד אחר אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו אמר לו אתן לך אחד ומחצה שבהן אמר לו רבש"ע יש עבד שתובע את רבו אמר לו נחל קישון יהא לי ערב מיד פלט אותן ליבשה ובאו ישראל וראו אותן שנאמר [י] וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים מאי אחד ומחצה שבהן דאילו בפרעה כתיב [יא] שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב [יב] תשע מאות רכב ברזל כי אתא סיסרא [אתא עליהו בדקרי דפרזלא הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם דכתי] [יג] מן שמים נלחמו הכוכבים כיון דנחיתו כוכבי שמים עליהו אקדירו הני דקרי דפרזלא נחיתו לאקרורי למיסחי נפשייהו בנחל קישון אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים שנאמר [יד] נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל קדומים נחל שנעשה ערב מקדם באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו [טו] ואמת ה' לעולם. אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב [טז] מושיבי עקרת הבית אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בנך [יז] כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים. דרש רבא [יח] מאי דכתיב [יט] אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל רבש"ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני [כ] דלותי ולי יהושיע אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אע"פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע. אמר רב כהנא כשהלה רבי ישמעאל בר' יוסי שלח לו רבי אמור לנו שנים ושלשה דברים שאמרת לנו משום אביך שלח לו כך אמר אבא מאי דכתיב [כא] הללו את ה' כל גוים אומות העולם מאי עבידתייהו ק"ק הללו את ה' כל גוים אגברות ונפלאות דעביד בהדייהו כל שכן אנו דגבר עלינו חסדו אמר לו [כב] ועוד אחד מצרים שחביא דורון למשיח בסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב"ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים מיד [כג] יאתיו חשמנים מני מצרים נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו שנשתעבדו בהן כך אני שלא נשתעבדתי בהן לא כ"ש אמר לו הקב"ה קבל מהם מיד [כד] כוש תריץ ידיו לאלהים נשאה מלכות [רומי] הרשעה ק"ו בעצמה ומה הללו שאין אחיהן כך אני שאנו אחיהן לא כ"ש אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל [כה] נער חית קנה נעור חיה וקנה לך עדה דבר אחר נעור חית קנה שדרה בין הקנים דכתיב [כו] ירכתמנה חזיר מיער ויז שדי ירענה אמר [כז] רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן נעור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד [כח] עדת אבירים בעגלי עמים ששחטו אבירים בעגלים שאין להם בעלים [כט] מתרפס ברצי כסף שפושטין יד לקבל ממון ואין עושין רצון בעלים [ל] פיזר [לא] עמים קרבות יחפצון מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם קריבות שהיו חפצין בהן ועוד שלח לו שלש מאות ושש וחמשה שווקים בברך גדול של רומי וכל אחד ואחד היו בו שלש מאות ששים וחמשה בירניות וכל בירנית ובירנית היו בו שלש מאות ששים וחמשה מעלות וכל מעלה ומעלה היו בו כדי לזון את כל העולם כולו אמר רבי ישמעאל [לב] לרבי ואמרי לה לר' ישמעאל בר יוסי הני [מ"ל] לך ולחברך ולחברוך שנאמר [לג] סחרה ואתנה קודש להי לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני ה' יהיה וגו' מאי לא יאצר תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה מאי כי לישבים לפני ה' אמר רבי אלעזר אקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר [א] ואמת ה' לעולם ר' נתן אומר ואמת ה' לעולם דגים שבים אמרוהו כדרב הונא דאמר רב הונא ישראל שבאותו הדור מקבני אמנה היו [ב] ובדדרש רבה בר מרי מאי דכתיב [ג] וימרו על ים בים סוף מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולין מצד אחד כך מצריים עולים מצד אחר אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותן ליבשה אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו אמר לו אתן לך אחד ומחצה שבהן אמר לו רבש"ע יש עבד שתובע את רבו אמר לו נחל קישון יהא לי ערב מיד פלט אותן ליבשה ובאו ישראל וראו אותן שנאמר [ד] וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים מאי אחד ומחצה שבהן דאילו בפרעה כתיב [ה] שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב [ו] תשע מאות רכב ברזל כי אתא סיסרא [אתא עליהו בדקרי דפרזלא הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם דכתי] [ז] מן שמים נלחמו הכוכבים כיון דנחיתו כוכבי שמים עליהו אקדירו הני דקרי דפרזלא נחיתו לאקרורי למיסחי נפשייהו בנחל קישון אמר לו הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים שנאמר [ח] נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל קדומים נחל שנעשה ערב מקדם באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו [ט] ואמת ה' לעולם. אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב [י] מושיבי עקרת הבית אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שמוני בנך [יא] כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים. דרש רבא [יב] מאי דכתיב [יג] אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל רבש"ע אימת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני [יד] דלותי ולי יהושיע אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אע"פ שדלה אני במצות לך אני ולי נאה להושיע. אמר רב כהנא כשהלה רבי ישמעאל בר' יוסי שלח לו רבי אמור לנו שנים ושלשה דברים שאמרת לנו משום אביך שלח לו כך אמר אבא מאי דכתיב [טו] הללו את ה' כל גוים אומות העולם מאי עבידתייהו ק"ק הללו את ה' כל גוים אגברות ונפלאות דעביד בהדייהו כל שכן אנו דגבר עלינו חסדו אמר לו [טז] ועוד אחד מצרים שחביא דורון למשיח בסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב"ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים מיד [יז] יאתיו חשמנים מני מצרים נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו שנשתעבדו בהן כך אני שלא נשתעבדתי בהן לא כ"ש אמר לו הקב"ה קבל מהם מיד [יח] כוש תריץ ידיו לאלהים נשאה מלכות [רומי] הרשעה ק"ו בעצמה ומה הללו שאין אחיהן כך אני שאנו אחיהן לא כ"ש אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל [יט] נער חית קנה נעור חיה וקנה לך עדה דבר אחר נעור חית קנה שדרה בין הקנים דכתיב [כ] ירכתמנה חזיר מיער ויז שדי ירענה אמר [כא] רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן נעור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד [כב] עדת אבירים בעגלי עמים ששחטו אבירים בעגלים שאין להם בעלים [כג] מתרפס ברצי כסף שפושטין יד לקבל ממון ואין עושין רצון בעלים [כד] פיזר [כה] עמים קרבות יחפצון מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם קריבות שהיו חפצין בהן ועוד שלח לו שלש מאות ושש וחמשה שווקים בברך גדול של רומי וכל אחד ואחד היו בו שלש מאות ששים וחמשה בירניות וכל בירנית ובירנית היו בו שלש מאות ששים וחמשה מעלות וכל מעלה ומעלה היו בו כדי לזון את כל העולם כולו אמר רבי ישמעאל [כו] לרבי ואמרי לה לר' ישמעאל בר יוסי הני [מ"ל] לך ולחברך ולחברוך שנאמר [כז] סחרה ואתנה קודש להי לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני ה' יהיה וגו' מאי לא יאצר תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בית גניזה מאי כי לישבים לפני ה' אמר רבי אלעזר

ואקדיח מבחוץ. לכרוך את הזוקים מותן לתוך המור, דכתיב (דניאל ג) [כ] גופהון לית להון לשרכיהון מישך ועבד עמו קטיל הימין סניבא דעלוי: **ואמת ה' לעולם.** קשיא לי הכא ואמר לי הכא מהאי קרא: **שנתן ד' רבו מתנה.** כרוכה לגרסי: ה"ג כיון דמיתו כוכבי שמיא עליהו נמיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון: **ואמת ה' לעולם.** קשיא לי הכא ואמר לי הכא מהאי קרא: **שנתן ד' רבו מתנה.** סליקה לה בפרק קמא דסוטה (דף ט ע"ב): **אומות העולם מאי עבידתייהו.** לכמומי משום דגבר עלינו מקרו, הא ענן לכמומי: **אגברות ונפלאות.** למימרו: **שנעשה לי"ט:** וקנה עדה. ירמיה: בין הקנים. ביצר: חזיר מיער. זה פלוש שכתוב בה (שם ז) [כא] פלגה ומקרה ומתרה בגבלה רפקה[כב], וזה דרכו של מזיר: **שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד.** כלומר פה אחד להם להרע: **מתרפס.** ממיר פס, פושע יד: **ברצי כסף.** כלומר ממעט עם ישראל לעשות רצונם של עובדי כוכבים שהם מקבלים, ואין מקיימין דבריהם: זה

רשב"ם

ואקדיח מבחוץ. לכרוך את הזוקין לתוך המור, דכתיב [כג] גופהון לית להון לשרכיהון מישך ועבד עמו קטיל הימין סניבא דעלוי: **ואמת ה' לעולם.** קשיא לי הכא ואמר לי הכא מהאי קרא: **שנתן ד' רבו מתנה.** סליקה לה בפרק קמא דסוטה (דף ט ע"ב): **אומות העולם מאי עבידתייהו.** לכמומי משום דגבר עלינו מקרו, הא ענן לכמומי: **אגברות ונפלאות.** למימרו: **שנעשה לי"ט:** וקנה עדה. ירמיה: בין הקנים. ביצר: חזיר מיער. זה פלוש שכתוב בה (שם ז) [כא] פלגה ומקרה ומתרה בגבלה רפקה[כב], וזה דרכו של מזיר: **שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד.** כלומר פה אחד להם להרע: **מתרפס.** ממיר פס, פושע יד: **ברצי.** כלומר ממעט עם ישראל לעשות רצונם של עובדי כוכבים שהם מקבלים, ואין מקיימין דבריהם: זה

מן שנים נ"חמו הכוכבי' מטי"ותם. במקומן הין עומדים ומשן מגיע עד למ"ד וכן פיכ"ע בניסוקי מקרא[ב] **ופיתם** למ"ד בפ' מי סהים (נעיל נה:). כל הטעם טלו תמת כוכ"ם[ג] עומד תליך ילדו הכוכבים הלא מתמד נתמלא הטולם. וי"ל דלא פיירי אלא בכוכבים של גלגל שהן מזלות קבועים[ד] אבל שאר כוכבים קבועים הם[ה]: במגילה

מסורת חש"ם עם הוספות

ב) [שבת כ:, מולין קמו.], ג) עכ"ז טו:, ועיין תוס' שם ד"ה כשם, ג) [מולין כ:], ד) רמב"ם הלכות ת"ת פ"ג, ה) עיין מהרש"א בח"א, ו) ב"ר פ' מ"ד הזנה איכה וכר', ז) מכילתא בפ' נשיה וכר' ע"ש, ח) שבת שו. שם ח:, ט) רש"י כאן בליקו"ש, י) עיין לעיל צד ע"ב, כ) [ע"ש תוספות ונעיל נה. ד"ה כל ותוספות מגילה יב. ד"ה מפון].

הגהות וציונים

ב) [נדגר עליהן חסדו יצור שלח זו עתידה] [גליון]: ג) [לגבריאל"] [גליון]: ד) בקרא כתיב בזר] [גליון] וכ"ה בגמרא דפרי': ה) [אמר רבי שמעון ברבי לרבי ואמרי לה רבי יוסי לרבי הני [מ"ל] [גליון]: ו) ע"ל קדם ד"ה ואמת [גליון]:

לקוטי רש"י

שהמרו. מולדים [עכ"ל טו.]. **שדה אני** בפצורות. כנון ניעויים שלון זמיותיהן מכריעין למעלה להם כמומה. ולי יהושיע. למעות גלעי מקר [ויק' יז.].

תוספות

ואקדיח מבחוץ. לכרוך את הזוקין לתוך המור, דכתיב [כג] גופהון לית להון לשרכיהון מישך ועבד עמו קטיל הימין סניבא דעלוי: **ואמת ה' לעולם.** קשיא לי הכא ואמר לי הכא מהאי קרא: **שנתן ד' רבו מתנה.** כרוכה לגרסי: ה"ג כיון דמיתו כוכבי שמיא עליהו נמיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון: **ואמת ה' לעולם.** קשיא לי הכא ואמר לי הכא מהאי קרא: **שנתן ד' רבו מתנה.** סליקה לה בפרק קמא דסוטה (דף ט ע"ב): **אומות העולם מאי עבידתייהו.** לכמומי משום דגבר עלינו מקרו, הא ענן לכמומי: **אגברות ונפלאות.** למימרו: **שנעשה לי"ט:** וקנה עדה. ירמיה: בין הקנים. ביצר: חזיר מיער. זה פלוש שכתוב בה (שם ז) [כא] פלגה ומקרה ומתרה בגבלה רפקה[כב], וזה דרכו של מזיר: **שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד.** כלומר פה אחד להם להרע: **מתרפס.** ממיר פס, פושע יד: **ברצי.** כלומר ממעט עם ישראל לעשות רצונם של עובדי כוכבים שהם מקבלים, ואין מקיימין דבריהם: זה

תורה אור השלם

א) כִּי נָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּ יָהּ: [תהלים קיז, ב]

ב) אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף: [תהלים קו, ז]

ג) וַיּוֹשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: [שמות יד, ל]

ד) וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכָל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל כֻּלּוֹ: [שמות יד, ז]

ה) וַיִּקַּח סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֵת כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל נַחַל קִישׁוֹן: [שופטים ד, יג]

ו) מִן שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: [שופטים ה, כ]

ז) נַחַל קִישׁוֹן גָּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז: [שופטים ה, כא]

ח) מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ: [תהלים קיג, ט]

ט) אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: [תהלים קטז, א]

י) שֶׁמֶר פְּתָאיִם יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: [תהלים קטז, ו]

כ) הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּ יָהּ: [תהלים קיז, א-ב]

ל) מְהֵרְכֶיךָ עַל יְרוּשָׁלַיִם לְךָ יְגוֹלְלוּ מַלְכֵיהֶם שָׁי: יַאֲתֵי חַשְׁמַנִּים מִנֵּי מִצְרַיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים: [תהלים סח, ל, לא]

כ) גֶּפֶר חִית קָנֶה עֲדָת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בִּרְצֵי כָסֶף בְּזֹר עַמִּים קְרָבוֹת יַחְפֹּצוּ: [תהלים סח, לא]

ג) יַרְכְתֵּי צָפוֹן חִיר מֵעַר וְזִז שַׁדַּי יְרַעֲנֶה: [תהלים ס, ח] ד) וְהָיָה סְחָרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיְיָ לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיְיָ הָיָה סְחָרָהּ לָאֹכְלָה לְיֹשְׁבֶת לִפְנֵי יְיָ: [ישעיה כג, יח]

ה) אֲנִיסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְיָ נִלָּחֵם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: [שמות יד, כה] ו) כָּל הַנִּלְחָם הִלְכוּ אֶל הַיָּם וַיְכַס אֹתָם אֶל מָקוֹם שֶׁהַנִּלְחָם הִלְכוּ שָׁם וַיִּכָּשְׁלוּ בַּמָּיִם: [שמות טו, יט]

תורה אור השלם

(המשך מטוה א)

ז) כָּל קֶבֶל הָנָה מִן דִּי מִלַּת מִקְצָה מִתְקַצָּה וְאַתּוּנָא אֲזָה יְתִירָא בְּגַבְרָיָא אֲמַךְ דִּי הַסְקוּ לְשָׁרְרָךְ מִישָׁךְ וְעַבְדְּ נְגוֹ קְטוֹל הַמּוֹן סְגִיבָיָא דִּי נְגִיד: [דניאל ג, כב]

ח) בְּאַחַר הָנָה חֻזֵּה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וְאָרוּ חַיְוָה רְבִיעָאָה דְּחֵילָה וְאַיְמְתָנִי וְתַקִּיפָא יַתִּירָא לְשִׁנַיִן דִּי פַרְזֶל לַהּ וְרַגְבָהָא אַרְגְּלָה וּמְדָקָא וְשָׁאֲרָא בְּרַגְלָהּ דְּקָקַת וְהֵוָיָה מְשַׁנָּיָה מִן כָּל חֵיוָתָא דִּי קַדְמָיָן וְקַרְנִין עֲשַׂר לַהּ: [דניאל ז, ז]

ט) וַיַּסֵּר אֶת אֹפֶן מֵרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בְּכֹבֶדֶת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם

וְאֶעֱשֶׂה נֵס בְּתוֹךְ נֵס, שצינון הכבשן על ידי שר הברד מוכיח רק כי ביד הקב"ה להתגבר על הטבע ולבטלו, והוא כעין שני אנשים נלחמים, שהגיבור מביניהם גובר על שכנגדו החלש ממנו ומנצחו, אבל מכל מקום השני גיבור אף הוא, אלא שהוא חלש מן הראשון, אבל צינון על ידי שר האש מוכיח שאין עוד מלבדו, ואין הטבע יכול לפעול כלום בלעדי רצונו ית', והכל בטל כלפיו (שם משמואל וישלח כט, בשם בעל העקידה).

דְּגִים שֶׁבַּיָּם אֲמְרוּהוּ, וכיון שאין לדגים כח דיבור, יתכן שהכוונה היא שהשר והמלאך שלהם הוא המשורר (מהרש"א).

מִלְּמֵד שֶׁהִמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, כי אף בשעה שאדם רואה ניסים כה גדולים מול עיניו, היצר הרע מסיתו ומדיחו לעבירה ולחטא, ולעולם האדם במצב של מלחמה אם לבחור בטוב וברע, גם כאשר הטוב הוא דבר פשוט ומובן (מחשבת מוסר ב, תעג-תעד).

כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִין מִצַּד אֶחָד, כָּךְ מִצְרִיִּים עוֹלִים מִצַּד אֶחָד, ולא היו קטני אמנה כל כך עד שסברו שהקב"ה יעשה ניסים גם למצרים ויעבירם את הים, אך כיון שקריעת ים סוף לא היתה בקו ישר מצד לצד, אלא בצורת קשת, וחזרו לאותו צד ממנו יצאו רק במרחק מהמקום בו נכנסו, לכן חששו שהמצרים יחזרו לאחוריהם ויעלו ליבשה מהיכן שנכנסו לים, וירדפו שם אחרי בני ישראל וישיגום (תוס' ערכין טו, א ד"ה כשם).

כְּלוּם יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן לוֹ רַבּוֹ מַתָּנָה וְחוֹזֵר וְנוֹטֵל מִמֶּנּוּ, שאמנם 'מה שקנה עבד קנה רבו', וגם יכול האדון לומר לעבדו 'עשה עמי ואיני זנך', אבל אין זה דרך ארץ לקחת ממנו מזון שכבר נתן לו (מהרש"א).

אֶתֵּן לָךְ אֶחָד וּמֵחֶצָה שֶׁבָּהֶן, ואין בכך איסור ריבית, משום שמעולם לא היתה כאן באמת הלוואה, שהרי כאמור 'מה שקנה עבד קנה רבו', והקב"ה אדון כל והכל שלו, אלא שבמידת טובו נותן אחד ומחצה (פתח עינים [לחיד"א]). או יש כאן סמך לדעת רב הסובר (ב"מ עה, א) שמותר אדם להלוות לבניו ולבני ביתו בריבית, כדי להטעימן טעם ריבית [שידעו כמה מצטער ומיצר הנותנו, ויבינו כמה עונשו גדול (רש"י שם)], וכיון שכולם הם בניו ובני ביתו של הקב"ה, מותר לו ללוות בריבית (חתם סופר בשלח ד"ה נחל קדומים).

נַחַל קִישׁוֹן יְהָא לִי עָרֵב, ואף שב'סתם ערב' צריך לתבוע את הלוה תחילה, אך כיון שכל הצורך בקבלת הערבות של נחל קישון היתה בגלל ש'אין עבד תובע את רבו', בוודאי כוונתו היתה לקבל על עצמו להיות 'ערב קבלן' שיכולים לתובעו תחילה (מהרש"א).

דְּאִילּוּ בְּפַרְעֹה כְּתִיב שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר, ואף שבהמשך הפסוק מבואר שהיו למצרים שם עוד רכבים, כמו שנאמר 'וכל רכב מצרים', לא היו חשובים כל כך, אלא היו טפלים לשרים החשובים שהיו בשש מאות רכב, וכך גם אצל סיסרא, היו תשע מאות חשובים והשאר טפלים להם, ומה שאמרה הגמ' שהיו בשל סיסרא אחד ומחצה על של מצרים, זה ביחס לרכבי השרים החשובים (תוס' ערכין טו, א ד"ה אחד ומחצה).

פָּתְחוּ דָּגִים שֶׁל יָם וְאָמְרוּ וָאֵמֶת ה' לְעוֹלָם, ותחילת המזמור אף היא נדרשת על קריעת ים סוף ומלחמת סיסרא, 'הללו את ה' כל גוים' – על ניסים של קריעת ים סוף שהיו מפורסמים בכל הגוים, כי כל המימות שבעולם נבקעו בשעת קריעת ים סוף. 'שבחוהו כל האומים' – על מלחמת סיסרא, שנס זה היה מפורסם בכל האומות, שראו שהכוכבים נלחמו ממסילותם (מהרש"א).

מַאי דִּכְתִיב מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת וְכוּ', שָׁמוּנִי בָּנֶיךָ כְּחוּלְדָּה זוֹ הַדָּרָה בְּעִיקְּרֵי בָּתִּים – שהזקנים והחשובים שבעם התלוננו ואמרו, כי בניך פשוטי ישראל חטאו בגלות, וזלזלו בנו ומחשיבים אותנו כחולדה המתגוררת ביסודות הבתים (ע"פ רש"י ורשב"ם). ואחרי תלונה זו המשך הפסוק 'אם הבנים שמחה' (קושיית המהרש"א) הוא, שכנסת ישראל שהיא השכינה והיום היא בגלות בבחינת 'עקרה', לעתיד לבוא תשוב להיות בבחינת 'אם הבנים שמחה' (ראש משביר).

אַף עַל פִּי שֶׁדַּלָּה אֲנִי בְּמִצְוֹת, לְךָ אֲנִי וְלִי נָאֶה לְהוֹשִׁיעַ, משום שאני מייחדת אותך, ולכן אף שדלה אני במצוות, יש לי זכות זו של הייחוד (רשב"ם), וכמאמר רשב"י (סוטה מב, א) שאמר להן הקב"ה לישראל, אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית, אי אתם נמסרים בידם (עץ יוסף על עין יעקב, בשם איי הים). ויש שפירש, 'דלה אני במצוות' כגון בינונים שאין זכויותיהם מכריעים דינם לזכות, יטה ה' יתברך כלפי חסד (רש"י ר"ה יז, א).

הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם, אַגַּבְורוֹת וְנִפְלָאוֹת דְּעָבֵיד בַּהֲדַיְיהוּ – שעליהם להלל על גבורות ונפלאות שנעשו להם (רשב"ם). ויש שפירש, שעליהם להודות על גבורות ונפלאות שנעשו לישראל (רש"י, והקשה המהרש"א, שלפירושו אין מובן לתיבות 'דעביד בהדייהו', וראה הגהות וציונים בגליון הגמ' מהדו' עוז והדר אותיות ג, ו-נ). ולפירוש זה, היישוב על קושיית הגמ' 'אומות העולם מאי עבידתייהו', הוא שיש הרבה גזירות וצרות שאומות העולם רוצים להשית ולהרע לנו, והקב"ה מיפר עצתם וישראל אינם יודעים מאומה, ועל אומות העולם שיודעים את גודל חסדיו להודות לו על כך, כל שכן ישראל שגבר עליהם חסדו (פתח עינים [לחיד"א], ובדומה לזה בחי' הגרי"ז על התורה ויתרו, בשם רבי איצלה מוואלוז'ן). או שהכוונה שמצינו שני סוגי ברכות, ברכות הודאה על טובותיו כגון ברכת 'הטוב והמטיב', וברכות שבח כגון ברכת 'עושה מעשה בראשית', וכאשר עושה ה' ניסים לישראל וכל העולם מכיר גבורותיו, על אומות העולם לברך ברכות השבח, כל שכן ישראל, שעליהם לברך אף ברכות הודאה (חי' מרן רי"ז הלוי על התורה, תהלים, על הפסוק 'שירו לה' שיר חדש').

שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה שָׁווּקִים בְּכִרְךְ גְּדוֹל שֶׁל רוֹמִי, כנגד שס"ה ימות השנה לפי מחזור החמה, וכמבואר בגמ' בסוכה (כט, א) שאומות העולם מונים את ימות השנה לפי החמה, וכל עניינם ומזלם תלוי בה (מהרש"א). ואגדה זו אינה כפשוטה, שהרי לא צריך את רבי יוסי בשביל כך, שכן אפשר לשלוח כל אדם לבדוק זאת, גם לא היה עוסק רבי ישמעאל בחוליו בעניינים של מה בכך (בן יהוידע, וראה שמפרש על דרך הדרש).

הַמַּכִּיר מְקוֹם חֲבֵירוֹ בַּיְּשִׁיבָה – שיודע להצביע על המקומות בישיבה למי הם, וזאת מחמת רגילותו לשבת בה תמיד (רש"י; רשב"ם). ויש שפירש, שסדר המקומות חלוק, במשתה הוא לפי הגיל, שמושיבים את הזקן יותר במקום מכובד יותר, ואילו בישיבה הוא לפי החכמה, שמושיבים את החכם יותר במקום מכובד יותר (ראה ב"ב קכ, א), ומעלת 'המכיר מקום חבירו בישיבה' היא שמכיר מעלת חבירו בתורה ובחכמה, שהיא גדולה משלו, משתדל להידבק בו, ולא לקנאות בו (ע"פ מאירי [המובא בקובץ שיטות קמאי] ומהרש"א לעיל קיח, ב, בפי' השני).

הַמְקַבֵּל פְּנֵי חֲבֵירוֹ בַּיְּשִׁיבָה – שהוא מקדים לבוא לפני כולם, ומקבל פני חבריו, ולא חבריו מקבלים פניו, וכמאמרו של רבי אליעזר (סוכה כח, א) 'שלא קדמני אדם בבית המדרש' (מהרש"א, בפי' השני).

הַמְגַלֶּה דְּבָרִים שֶׁכִּיסָּה עַתִּיק יוֹמִין, מַאי נִינְהוּ טַעֲמֵי תּוֹרָה – דברים שכיסה הקב"ה שהוא עתיק יומין, ונתן רשות לגלותם, המגלה אותם זוכה לנאמר בפסוק זה (רשב"ם). ואף שרוב המצוות שבתורה לא יתגלו טעמיהן, כמבואר בגמ' בסנהדרין (כא, ב), כדי שלא יאמרו בני אדם שטעמי מצוה מסויימת אינה שייכת להם ויכשלו, מכשול זה שייך במצוה שהתורה גילתה טעמה, שיכולה להביא לידי מכשול, אבל דבר שהתורה כיסתה טעמו, גם אם החכמים נותנים בו טעם לא יביא לידי מכשול (מהרש"א, בתי' הראשון). או יש לחלק בין 'טעמי התורה' לבין 'טעמי המצוות' (מהרש"א, בתי' השני), והכוונה שטעמי המצוות לא התגלו, אבל טעמי תורה, פירושיה וכוונותיה – הדברים הסתומים שבה, מתגלים (הגר"ח קניבסקי, בהקדמה לספרו למכסה עתיק, ע"פ הרש"ש).

מַאי דִּכְתִיב 'לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד', שהיה צריך הכתוב לומר 'לנוצח', ואילו 'למנצח' הוא לשון מפעיל, שמשמעו שהוא נותן לבריות לנצחו (רש"י; רשב"ם). ויש שפירש, שלעיל (קיז, א) אמר רבי יהושע בן לוי כי בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהילים, שנים מתוכם הם ניצוח ומזמור, אם כן מהו 'למנצח מזמור', מדוע צריך שני שבחים יחדיו (מהרש"א).

זֶה יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁפְּרוֹסָה תַּחַת כַּנְפֵי הַחַיּוֹת כְּדֵי לְקַבֵּל בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה מִיַּד מִדַּת הַדִּין, והיד היא המחתרת שעושה הקב"ה ברקיע לשבים בתשובה (ראה סנהדרין קג, א ורש"י שם על מנשה), והם גם הפתח הקטן שבאות ה"א, הדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יוצא, ורגל הה"א התלויה, שבינה לבין האות עצמה יש פתח צר, שאם חוזר בתשובה, מחזירים אותו דרך פתח צר זה (ראה מנחות כט, ב), כדי שיהיה נסתר ממידת הדין (ראשית חכמה שער התשובה א).

עֲשָׂאוּהָ כְּמִצְוָדָה זוֹ שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן, ואף שבביזת הים רואים שהיה עדיין רכוש רב למצרים, זה היה משאר ערי מצרים, אבל מה שבני ישראל 'וינצלו את מצרים' ושאלו כסף וזהב ושמלות, זה היה רק משכניהם המצרים ברעמסס, וממצרים עיר המלוכה, ואותם העלו עמהם, אבל בשאר מדינת מצרים נשאר הון רב, ופרעה בעת שרדף אחריהם קיבץ כל חילו וכל עמו מכל ארצו, ומרכושם היתה ביזת הים (צל"ח ברכות ט, ב, בשם בנו רבי ישראל). או היתה מאוצרות פרעה [שבני ישראל ניצלו רק את העם, ולא את אוצרות פרעה] (ענף יוסף על עין יעקב, שם).

כְּמְצוּדָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים, שלדעת רב אמי בני ישראל רוקנו רק את האוצרות שיוסיף הכניס למצרים, כמו שמוריקין את המצודה מן הדגן שנותנים לתוכה, ואילו ריש לקיש סובר שרוקנו את כל הכסף והזהב שהיה במצרים גם קודם יוסף, כמו שמוריקין את המצולה מדגים הגדלים בה (הגהות רא"מ הורוויץ).

שָׁלֹשׁ מַטְמוֹנִיּוֹת הִטְמִין יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם וְכוּ'. אין מקור בכתובים לכך, אך קבלה היתה בידם כן. ומימרא זו חולקת על המימרא הקודמת האומרת שישראל העלו ממצרים את כל הכסף שיוסף צבר (מהרש"א סנהדרין קי, א), או יש לומר שהמימרא לעיל עוסקת באוצרות הגלויים, ומימרא זו באוצרות הטמונים (מהרש"א כאן).

וְאַחַת גְּנוּזָה לְצַדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, היינו לימות המשיח, שאילו לעתיד לבוא, מדוע יצטרכו הצדיקים ממון (באר שבע סנהדרין קי, א), ואף אם הכוונה לימות המשיח, יש להבין מדוע אז יצטרכו למטמון זה, הלא הטובה תהא מושפעת הרבה, ועל המעדנים מצויין כעפר [כמבואר ברמב"ם (מלכים יב, ה)] (שיעורי משמר הלוי סנהדרין שם).

'עוֹשֶׂר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ', אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ זוֹ עָשְׁרוֹ שֶׁל קָרַח, שעל ידי רוב ממונו נתגאה ונטרד מן העולם (רשב"ם; רש"י קהלת ה, יב), ומטעם זה, אף ממונו נבלע באדמה עמו (עיין יעקב על עין יעקב סנהדרין שם). ויש שפירש, שאמרו בגמ' (גיטין נט, א) שמימות משה עד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, וכן מימות רבי עד רב אשי, וטעם הדבר, כי כל מי שנשלם חלק תורה על ידו, צריך שיהיה מושלם גם בתורה וגם בגדולה מכל ישראל, וכיון ש'מקרא' נשלם על ידי משה רבינו, 'משנה' על ידי רבי, ו'תלמוד' על ידי רב אשי, בהכרח היו הם מושלמים גם בתורה וגם בגדולה, והבאים אחריהם אינם יכולים לחלוק עליהם בשום אופן (מהר"ם שי"ף שם), ולכן קרח שרצה לחלוק על משה רבינו, הוכרח להקדים כי משה רבינו אינו גדול גם בתורה וגם בגדולה, והוא גדול ממנו לפחות בעושר, ולכן יכול לחלוק עליו (חתם סופר, תרומה ד"ה במס' גיטין).

זֶה מָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם שֶׁמַּעֲמִידוֹ עַל רַגְלָיו, ולכן מי שמפסיד ממונו נקרא (ראה משנה כתובות קח, ב, ורש"י שם) 'פושט רגל' (תורה לשמה [לבן איש חי] שצב).

מַשָּׂאוֹי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת, לאו דוקא, וכן כל שלש מאות שבש"ס (רשב"ם). והטעם שכל גוזמות שבש"ס הם עד שלש מאות, שאות שי"ן הוא המספר הגדול ביותר בעולם הזה, ואילו תי"ו הוא כבר מעולם הבא (פרי צדיק ויגש יב, בשם הרה"ק מאיזביצא). **פְּרֻדוֹת לְבָנוֹת**, שכיון שמכת פרדה לבנה היא קשה ומסוכנת (ראה יומא מט, א, וחולין ז, ב), לכן היה המשאוי על פרדות לבנות דוקא, שאנשים יפחדו להתקרב לגנוב מהאוצרות (מהרש"א סנהדרין שם; הגהות יעב"ץ שם).

וְכוּלְּהוּ אַקְלִידֵי וּקְלִיפֵי דְּגִלְדָּא – המפתחות והמנעולים היו של שקי עור (רשב"ם; רש"י סנהדרין שם, בפי' שני). ויש שפירשו, שהמפתחות והמנעולים היו של עור (רש"י שם, בפי' ראשון), כי אילו היו של ברזל, לא היו מסוגלות הפרדות לשאת משא כבד כזה (יד רמה שם).

'אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָּא' אָמְרוּ אֶחָיו, 'אֲנָא ה' הַצְלִיחָה' נָּא אָמַר דָּוִד. ועל אף שבדרך כלל אסור להפסיק באמצע פסוק (ראה מגילה כב, א), אך כיון ששני חצאי פסוק זה נאמרו על ידי אנשים שונים, אנו נוהגים שהשליח ציבור אומר 'אנא ה' הושיעה נא' ומפסיק, והציבור עונים אחריו 'אנא ה' הושיעה נא' (תוס' סוכה לח, ב ד"ה הוא אומר).

זה המביר מקום חבירו בישיבה. שיודע לומר זה מקום מיוסד לפלוני וחס על פלוני, דהואיל ומיכר הוא מקום כולם רגיל הוא ליכנס שם תמיד: **פתרי תורה.** מעשה מרכבה ומעשה בראשית: **ממצה.** מלא כמיץ לגמא ממש שמוען כח לבריות לגמרי: [ז] **מפני בדת הדין.** שמקטרגת ומוחמת לו מקבלים, והוא מקבלם כסתר: [ח] **ויהי משה בחורו.** מלגמ משמצה ניס קרא כמשמ וקרי ליה בחירו משום דסניא ממנו ומסתים, מלגמ שמת הוא בכך: **במצודה** זו. שפורסים לעופות לגוד ואין בה דגן, ואין שוף נפנה לגיים: מלמדמנו על זכח מלגיים גמרא, מכל מלמדמנו זכח נמצא קלמי[ט]: **ושיגרו** [י] **לחדדימון** מלך ארם, לעזור לו על בעשא מלך ישראל, וקלמי לימיהו[יא], ומלמדמנו דיהוסמט בעמודים קלמי[יב]. ולכך המלמודים להביא גזיזה עמהם במלמדמתם, כדי שימצך בהם אחר ממונם ולא ינבחו: **שמעמידו עד הגליו.** שמעמד לנו: **אקרידי.** מפתמות: **וקוסבי.** פתמות שקורין בלע"ז *cerdon*[יג]: **הגקרדי.** של מלגופים של עור, שמשתים על סוסים ומחוירים ומגלים: **אבן מאסו הבונים.** מלומר דוד שממימי דיוסה נתן היה, ועשה לתם. **ונפלאת בעינינו** לשון רבים ממנו לחמיו: **זה היום עשה ה.** שמשל היה מתנגח עליהם שסופן לגיל לגמות, שיהיומם מיד שתיהיסס: **הושיעה נא אמרו אחיו.** מלומר על ידי לוד, ולוד אמר אחיו מלגיתם גם שיהיה במלמוחו: **ברוכנוכם אמר שמוא[טו].** שיכיך כולם, מלומר מברכין מנו לתמכם: **לנו.** לשון רבים: **אמרו** חג בעבותים. הצימו זבחים ואלמים הרבה לשמות: **תנן התם מקום** לכפול

רשב"ם

זה המביר מקום חבירו בישיבה. שיודע לומר זה מקום פלוני חס מקום פלוני, דהואיל ומיכר מקום חבירו רגיל הוא ליכנס שם תמיד **עתיק יומין.** זה הקדוש ברוך הוא, דכתיב (דניאל ז) ועתיק יומין יתיב: **פתרי התורה.** מעשה המרכבה ומעשה בראשית ופיוטים על שם דכתיב (שמות ג) וזה שמי לעולם, והמרכה היינו שמיעו מוסר מוסם לכל אדם אלא למי שלבו דומה כלמאמרינן בפרק מין דוכתין (חגיגה יג.): **זה המגדה דברים שבינו עתיק יומין.** והכי משמע למרכה כתבי מוסם שהיו מכוסין מתמלה, ועתיק יומיא גילן ומתן רשות לגלותן, ומי שמגלה מוחן זוכה למה שמוחר בפסוקים זה: **ממצה.** לשון מפיעל, מלמלת כתיב לגוחה משמע שיוחן ליכויותיו שיעמוד: [ט] **ויהי משה בחורו.** מלמד קרי ליה בחירו משום דעומד בפכך לפניו, ומלמשמת שמת הוא נפך: **מפני בדת הדין.** שמקטרגת ומוחמת לו מרכה, והוא מרכה כשתר: גבי מלוה בגסיון דגן, שדרך ליתן דגן במלוה שפורסין לפני העופות, כשאין שם דגן אין שוף נפנה לגיים. גבי מלוה להיות מיס גרסיון דגים: **וינצ"ו.** דלשון לשון מלוה: מלמחמו של זכח שהיה בחמ"ק בד"ס (ג' ט): **ושיגרו דהדדימון.** מלך ארם, לעזור לו על בעשא מלך ישראל, וקלמי לימיהו (שם ג' טו) **מאו בני עמון ומואב בו.** גמרא. מלמחמו יהוסמט בעמודים קלמי[יב]. ולכך המלמודים לגמ גזיזה עמהם במלמדמתם, כדי שימצך בהם אחר ממונם ולא ינבחו: **אבן מאסו הבונים.** מלומר דוד ממימי דיוסה נתן היה, ועשה לתם. **ונפלאת בעינינו** לשון רבים ממנו לחמיו: **זה היום עשה ה.** שמשל היה מתנגח עליהם שסופן לגיל לגמות, שיהיומם מיד שתיהיסס: **הושיעה נא אמרו אחיו.** מלומר על ידי לוד, ולוד אמר אחיו מלגיתם גם שיהיה במלמוחו: **ברוכנוכם אמר שמוא.** שיכיך כולם, מלומר מברכין מנו לתמכם: **לנו.** לשון רבים: **אמרו חג בעבותים.** הצימו זבחים ואלמים הרבה לשמות:

לכפול

רשב"ם

זה המביר מקום חבירו בישיבה. שיודע לומר זה מקום פלוני חס מקום פלוני, דהואיל ומיכר מקום חבירו רגיל הוא ליכנס שם תמיד **עתיק יומין.** זה הקדוש ברוך הוא, דכתיב (דניאל ז) ועתיק יומין יתיב: **פתרי התורה.** מעשה המרכבה ומעשה בראשית ופיוטים על שם דכתיב (שמות ג) וזה שמי לעולם, והמרכה היינו שמיעו מוסר מוסם לכל אדם אלא למי שלבו דומה כלמאמרינן בפרק מין דוכתין (חגיגה יג.): **זה המגדה דברים שבינו עתיק יומין.** והכי משמע למרכה כתבי מוסם שהיו מכוסין מתמלה, ועתיק יומיא גילן ומתן רשות לגלותן, ומי שמגלה מוחן זוכה למה שמוחר בפסוקים זה: **ממצה.** לשון מפיעל, מלמלת כתיב לגוחה משמע שיוחן ליכויותיו שיעמוד: [ט] **ויהי משה בחורו.** מלמד קרי ליה בחירו משום דעומד בפכך לפניו, ומלמשמת שמת הוא נפך: **מפני בדת הדין.** שמקטרגת ומוחמת לו מרכה, והוא מרכה כשתר: גבי מלוה בגסיון דגן, שדרך ליתן דגן במלוה שפורסין לפני העופות, כשאין שם דגן אין שוף נפנה לגיים. גבי מלוה להיות מיס גרסיון דגים: **וינצ"ו.** דלשון לשון מלוה: מלמחמו של זכח שהיה בחמ"ק בד"ס (ג' ט): **ושיגרו דהדדימון.** מלך ארם, לעזור לו על בעשא מלך ישראל, וקלמי לימיהו (שם ג' טו) **מאו בני עמון ומואב בו.** גמרא. מלמחמו יהוסמט בעמודים קלמי[יב]. ולכך המלמודים לגמ גזיזה עמהם במלמדמתם, כדי שימצך בהם אחר ממונם ולא ינבחו: **אבן מאסו הבונים.** מלומר דוד ממימי דיוסה נתן היה, ועשה לתם. **ונפלאת בעינינו** לשון רבים ממנו לחמיו: **זה היום עשה ה.** שמשל היה מתנגח עליהם שסופן לגיל לגמות, שיהיומם מיד שתיהיסס: **הושיעה נא אמרו אחיו.** מלומר על ידי לוד, ולוד אמר אחיו מלגיתם גם שיהיה במלמוחו: **ברוכנוכם אמר שמוא.** שיכיך כולם, מלומר מברכין מנו לתמכם: **לנו.** לשון רבים: **אמרו חג בעבותים.** הצימו זבחים ואלמים הרבה לשמות: **תנן התם מקום** לכפול

כמצודה שאין בה דגן. לכך נמלודה ולכיך ויגללו כי למ"ד מתמלפת בלל"ם במקומות הרבה: מהכ

מסורת הש"ס עם הוספות

ט) גרסת דף ט: ע"ש. י) נעיל דף פז:. יא) [סנהדרין] מלך קי. פ"ש. יב) ד) עיי' ירושלמי סנהדרין פ"י ה"א (סב:), במדבר רבה יח שו, ט) עי' ע"ז ו ע"א-ע"ב. יג) [סנהדרין דף קי. יד) סוכה נמ. טו) דברי הימים ב' יד, טז) דברי הימים ב' טו, יז) דברי הימים ב' כ, יח) עיין לעיל דף ב, יט) עיין מלכים ב' שד ד ודברי הימים ב' כה כ (ותוגלת פלאטר הוא סנהדרין סנהדרין קג:), מ) מלכים ב' כה, נ) פ"ט.

הגהות וציונים

ס) [בר' יוסי ורבנן אמרי אמר ר"ש בן לקיש] (גליון): ס) ס"א בפני (גליון): ע) [בן ס"קיש כצ"ל וכן איתא בברכות ט: וכן איתא בילקוט] (גליון): פ) [צ"ל ס"הדדרימון בן מהדדרימון שברימון] (גליון): צ) [צ"ל ברבן] (גליון): ק) [בסנהדרין ליתא ותיכת שנאמר] (גליון) ועי"ש במהרש"א: ר) בכת"י רבעין יעקב כשו"ך בולן מאודך ו'פ'מה ועיין מלא הרועים: ש) בכת"י נוסף ו'תרי לי לישיעה: ת) בכת"י נוסף היא נ'פלאת בעינינו וכ"ה בירושל"מ: א) בכת"י נוסף נעילה ונשמחה בו: ב) בכת"י ובעין יעקב אלי אתה ואודך אלהי ארוממך אמר דוד הודו לה' כי טוב אמרו ה'הודו לה' כי לעולם חסדו: ג) בכת"י נוסחה ובכונה (דע"ס) וכן הגיה היפה עינים: ד) שיין אחר ד"ה לולי: מ) מגעול:

תורה אור השלם

א) וְהָיָה הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ לְחֻקַּת עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ: כָּל הַטָּהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל מִמֶּנָּה כִּי חֹק לְךָ וּלְבָנֶיךָ נָתוּן: כָּל תְּרוּמַת קָדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַיְיָ נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ לְחֻקַּת עוֹלָם חֻקַּת מֶלַח עוֹלָם הִוא לְפָנַי יְיָ לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ: [במדבר יח, יא]

ב) וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית: [תהלים קו, כג]

ג) כתב וידו קרי ויקי אֲדָם מתחת בְּנֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רְבִיעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם: [יחזקאל א, יח]

ד) וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה: [בראשית מז, יד] ו) וַיְיָ נָתַן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְיַשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם: [שמות יב, לו] ז) וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים שָׁנָה הַחֲמִשִּׁית לְמַלְכוּת עֵלָּא שִׁשִּׁית מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלָם: וַיִּקַּח אֶת אֹצְרוֹת בֵּית יְיָ וְאֶת אֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְחַלֵּק לַעֲבָדָיו וַיִּשְׁלָחֵם אֶל מֶלֶךְ אַשּׁוּר: [מלכים א' יד, כה-כו] ח) יֵשׁ רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ: [קהלת ה, יב] ט) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְהָקִים וְלַאֲבֵרַת בְּנֵי אֲלִיאָב בֶּן רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַעֵם וְאֶת אָהֳלֵיהֶם וְאֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל: [דברים יא, ו] י) אוֹדֶךָּ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אֶבֶן מָאֲסוּ

לפני ה' זה המקבל פני חבירו בישיבה. ידיי דאדם מתחת כנפיהם ידו כתיב יד של הקב"ה שוויא פשוטה לקבל שכרם מפני מדת הדין כך אלו דברים פשוטין הן: ענין כל כסף שבעולם לקטנו יוסף והכיאו לפרעה כשעלו ישראל מצרימה כשגלתה שעשו מצרים כמצולה שאין בה דגן אינא אימא דאמרי מצודה בא שישיב נשלו מרחבנום בא זרח נשלו משישיב וכו'. ואת כל הסיכום אשר ברגליהם כלפי דגלדאי: אמר רבי יונתן אודך כי עניתני אמר דוד אבן מאסו לדי מלאכת הבונים אמר ישי מאת ה' היתה זאת אמרו אחיו זה היום עשה ה' אמר שמואל: תנן התם מקום

ליקוטי רש"י

כמצודה שאין בה דגן. לכך ליימי עופות לגיזוק דגן תחת מלרות כלי שיצאו עופות ונלכלין ונטמין בה דגן ואין שוף פוסק לגיים כך ליקוט [תח] תמלרים מכל מטוסם. ויינצלו. מלנצוני. **שאין בה דגים.** כמו מלוכות שיש לומר בתוך התסוס לון מניחין דגים גלמ על עפת היס חיפה לאיפה מזון [בכורות טז:].

[שייך לעמוד ב]

כ'פפיד. כל פקוח ופקוק. ונסבו בן מפני שיש פלפה שפולה בשולה הדוה תחלה ופוף יאמר בא שלמה פעמים קלאמי יש מני ממחמ יש ס' יש ס' לי טוב מחמות טוב לחמות שבעניי קטני לחם לימיתי ויהי לי לשוקה קול רכס ושוקה ימין ס' ימין ס' לא תמות ולמות לא נאמר פתחו לי שפתי זה שעבר וגו' אבל מאוהך ולמעוה לינו כפול והיינו לתמריך נאמן [קף (לב. מוסף לכפול מאוהך ולמעוה [סוכה לח:].

הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלְאת בְּעֵינֵינוּ: זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָּא: בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית: אֵל יְיָ וַיֵּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: [תהלים קיח, א-כט] ל) חַזֵּה הֲוֵית עַד דִּי בְרָכָן רְמָיִן וְעָתִיק יוֹמִין יְתִב לִבּוּשֵׁה כְּתֶלֶג חִוַּר וְשֵׂעַר רֵאשֵׁהּ כְּעַמֶּר נְקֵא כָּרְסְוָתֵה שְׁבִיבִין דְּי נוּר גַּלְגְּלֹהִי נוּר דָּלִק: [דניאל ז, ט] מ) וְאָמַר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר: [שמות ג, טו] נ) וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְיָ וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים: [מלכים ב' יט, לה] ס) פְּרֹס פְּרִיסַת מַלְכוּתֵךְ וְיהִיבַת לְמָדַי וּפָרָס: [דניאל ה, כח]

אבל לפניו מצוה לברך. לפי מה שפירש לעיל דהפסוקים לא הוו הפסק וברכה אחרונה היא חתימת הראשונה לא יתכן כאן דאיך יברך לפניו ולא יחתום אחריו מהר"י: **אמר** רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה. רב מוקי למתניתין כר' יהודה דסבר דאין הפסח נאכל בשני מקומות והכי אוקימנא סתמא פרק כילד צולין (לעיל ד' פו.) שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין פניהם ואוכלין ואלו הופכין פניהם ואוכלין והשמש באמצע פירוש משום היכרא וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו עד שמגיע אצל חבורתו ומוקי לה בגמרא כרבי יהודה **והיינו דוקא** בפסח אבל מצה לא אשכחן בשום דוכתא דליתסר בשתי מקומות ואי משום דאתקש לפסח להא על כרחיך לא איתקש דאי לא תימא הכי ליפרך ממתני' לרב דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הא אחר מצה מפטירין ולא מצי לשנויי כדמשני לשמואל דלגבי שני מקומות לא הוי רבותא פסח טפי ממצה אלא ודאי רב לא איירי אלא בפסח **והא דקאמרינן לקמן** אביי הוה יתיב קמיה דרבה והוה קא מנמנם **פי' הקונטרס לקמן** אע"ג דלא הוי בזמן הפסח הא איתקש מצה לפסח. ולא נהירא **ובירושלמי מפרש לה** גבי תענית דאמרינן פ"ק דתענית ישן אסור לאכול ולא שנו אלא ישן ממש אבל מתנמנם לא ורבה הוה מתנמנם ובעי למיכל בתר הכי וקמייתי ראיה מפסח דכי היכי דפסח לא חשיב נמנום בעלמא כשינה מעליא לענין שני מקומות ה"נ לא חשיב נמנום לענין תענית דלמחר לאיתסורי באכילה בתר הכי:

לכפול. כל ההלל: כופל דברים. מעט היה כופל, כגון מברוך הבא ולמטה: נון בנו וגו'. ממשפחת אפרים בן יוסף חשיב ואזיל עד יהושע, ולא משכח ברא ליהושע: **מתני'** מפטירין. לשון הנפטר מחבירו, כשנפטרין מן הסעודה מביאין מיני המתיקה: **גמ' אורדילאי לי.** כגון אני שרגיל לאכול כמהין ופטריות לאחר סעודתי: **וגוזליא לאבא. לרב,** שהיה רגיל לאכול גוזלים לאחר סעודתו, ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה: **אין מפטירין אחר מצה אפיקומן.** שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזו היא מצה הבלועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר אכילה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה (הואיל ו) [אע"פ שאינה] באה לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל (דף קטו.) גבי מרור דלאחר שמילא כריסו הימנו היאך חוזר ומברך עליו, הכי נמי גבי מצה, הלכך (א) תרווייהו מברך ברישא, והדר אכיל מצה באחרונה בלא ברכה, אבל לא מרור דלאו חובה הוא:

בראשונה

לכפול יכפול לפשוט יפשוט לברך אחריו יברך הכל כמנהג המדינה אמר אביי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו [מצוה] לברך דא"ר יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא א"ר נחמן בר יצחק דכתיב ויריץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם איכא דאמרי מהכא ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם תניא רבי כופל בה דברים רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים מאי מוסיף אמר אביי מוסיף לכפול מאודך ולמטה. דרש רב עוירא זימנין א"ל משמיה דרב וזימנין א"ל משמיה דרב אשי מאי דכתיב ויגדל הילד ויגמל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך ואומר להן איני מברך שיצא ממני ישמעאל אומר לו ליצחק טול וברך אומר להן איני מברך שיצא ממני עשו אומר לו ליעקב טול וברך אומר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאוסרן עלי אומר לו למשה טול וברך אומר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי אומר לו ליהושע טול וברך אומר להן איני מברך שלא זכיתי לבן דכתיב (יהושע בן נון) נון בנו יהושע בנו אומר לו לדוד טול וברך אומר להן אני אברך ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא: **מתני'** אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן: **גמ'** מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזלייא לאבא ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרי כגון תמרים קליות ואגוזים תניא כוותיה דרבי יוחנן אין מפטירין אחר הפסח כגון תמרים קליות ואגוזים. אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אחר הפסח הוא דלא אבל לאחר מצה מפטירין לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיהו אבל לאחר הפסח דנפיש טעמיה ולא מצי עבוריה לית לן בה קמשמע לן נימא מסייע ליה הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה אין בראשונה

רשב"ם

לכפול. את ההלל: כופל בה דברים. מעט היה כופל, מברוך הבא ולמטה: **מאודך ולמטה.** ולי נראה משום כבוד ישי ושמואל ודוד ואחיו שאמרוהו מאודך ולמטה כדאמרן לעיל כופלין אותו. ויש לשונות אחרות ולא נהירא: **ולא במותי.** שנקבר מול בית פעור, ולא זכו עצמותיו ליכנס בארץ כעצמות יוסף שנקברו בארץ, כדכתיב (יהושע כד) ואת עצמות יוסף קברו בשכם, והיינו דכתיב (דברים ד) כי אנכי מת בארץ הזאת, בחוצה לארץ, אינני עובר את הירדן, אפילו לאחר מיתה לא יעברו עצמותי את הירדן: **נון בנו יהושע בנו.** ממשפחת אפרים חשיב בדברי הימים עד יהושע, ולא משכח קרא ברא ליהושע: **מתני'** מפטירין. לשון הנפטר מחבירו, כלומר כשנפטרין מן הסעודה אין מסיימין אותה באפיקומן, ובגמרא מפרש: **גמ' אמר רב שלא יעקרו** מחבורה לחבורה. אחר שאכלו הפסח בחבורה לא ילכו בחבורה אחרת לאכול לא פת ולא שום דבר, גזירה דילמא אתי למיכל את הפסח בשני מקומות, ואנן תנן סתמא כרבי יהודה בכילד צולין (לעיל דף פו.) דפסח נאכל בשתי חבורות ואין האוכל אוכל הפסח בשני מקומות, והך מילתא דרב אוקמיה התם בשעת אכילה, אבל לאחר אכילה יכול ליעקר לומר הלל בחבורה אחרת, ולא קפיד אלא לאכול בב' מקומות, אבל לאכול דברים אחרים במקומן הראשון שרי רב, ובלבד שלא יעקור לאוכלן עם חבורה אחרת, והיינו דפליג עליה שמואל ורבי יוחנן ואמרי כל דבר אסור לאכול אפילו בחבורתו ראשונה. וליכא לפרושי שלא יעקרו מחבורה לחבורה דלאחר שאכלו קצת מן הפסח לא יאכלו ממנו בחבורה אחרת, דהא סתם לן תנא בכילד צולין (שם) וכשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו עד שמגיע אצל חבורתו, ותרי סתמי למה. ולרב הכי משמע ליה אפיקומן אפיקו מנייכו, הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר: **כגון אורדילאי לי וגוזליא לאבא.** לרב, דשמואל הוה רגיל לאכול בקינוח סעודה כמהין ופטריות, ורב רגיל לאכול אחר סעודתו גוזלות, ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה, ואתא שמואל למימר דלא מיבעיא שלא יעקור מחבורתו לחבורה אחרת, אלא אפילו בחבורתו אסור לאכול כלום אחר הפסח, שלא יאבד ממנו טעם הפסח, ולפי שדינו ליאכל בסוף על השבע, וכן כל קרבנות, כדכתיב (במדבר יח) למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין: **אבא.** כך שמו של רב, אלא בכבוד קורין אותו רב בבבל הכי כמו שקורין לרבי יהודה הנשיא בארץ ישראל רבינו, וכן מוכיח בשחיטת חולין (דף קלז:) דאמרי' מאן ריש סידרא בבבל אבא אריכא וברב מיירי שהיה רב ארוך בדורו כדאמרינן במסכת נדה (דף כד:). ורבי יוחנן כשמואל סבירא ליה, אלא שהיה רגיל באלו בקינוח סעודה: **אין מפטירין אחר המצה אפיקומן.** שצריך לאכול מצה בגמר סעודתו זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה, וזו היא מצה הבלועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובה, ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אע"פ שאינה לשם חובה, כדאמר רב חסדא לעיל גבי מרור דלאחר שמילא כריסו ממנו היאך חוזר ומברך עליו, הלכך מברך אתרווייהו ברישא, והדר אכיל מצה באחרונה, ואחר אותה מצה אין נפטרין ממנה באכילת דבר אחר, שלא לשכח טעמה. ובמצה בזמן הזה מיירי דליכא פסח בהדה, דאי בזמן דאיכא פסח, הא בהדיא תנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והיינו אחר פסח ומצה הנאכלת עמו: **אחר הפסח הוא דלא.** אכיל, בזמן דאיכא פסח, דאין אוכלין אפיקומן אחר הפסח והמצה שעמו: **אחר מצה.** בלא פסח, מפטירין: **סופגנין.** רקיקין העשויין כספוג, מתוך שעיסתן רכה אין תורת לחם עליהן, ואנן בעינן לחם דכתיב (דברים טז) לחם עוני, ואינו לחם עוני אלא לחם עשיר: **דובשנין.** מטוגנין בשמן ודבש.

בראשונה

ליקוטי רש"י

[ההתחלה בעמוד א]

לא שנו. דתליא ברכה במנהג אלא ברכה שלאחריו [שם לט.]. **עובר.** קודם כמו ויעבר את הכושי קדמו במיתת אבשלום [לעיל ז:]. **ויעבור את הכושי.** קדמו לרוץ לפניו [סוכה לט.]. ויקדם את הכושי [מגילה כא:]. קדם לפניו [נדה סג.]. **ויעבר מלכם לפניהם.** יקדים לילך בראש [לעיל ז:]. **כופל בה דברים.** מאנא והלאה. **מוסיף בה.** בהלל מוסיף לכפול על כפילתו של רבי. **מאודך ולמטה.** כדפרי' לעיל שכל המזמור כפול מראשו ועד כאן [סוכה לט.]. **אין מפטירין.** כשהגיע זמנו להפטר מן הסעודה דהיינו אחר הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע שכן חובת כל הקרבנות כדקיימא לן (סוטה טו.) למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין אין נפטרין על ידי אפיקומן. **אמר רב שלא יעקרו** מחבורה לחבורה. אפיקומן לשון הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל עוד בחבורה אחרת [לעיל פו.]. **אורדילאי לי וגוזלייא לאבא.** שמואל אביבין עליו ארדילא בקנוח סעודה והן כמהין ופטריות ולרב היו חביבין גוזלות ושמואל היה קורא לרב אבא לכבודו [ברכות מז.]. **והאיסקרטין.** עשויין כלפיחית דמתרגמינן איסקריטון שלשין עיסתן רכה מאד [לעיל לז.].

עין משפט נר מצוה

קה א מיי' פ"ג מהל' מגילה וחנוכה הלכה יא טוש"ע או"ח סימן תכב סעיף ג:

קו ב ג מיי' פ"ח מהל' חמץ ומצה הלכה ט סמג עשין מא טוש"ע או"ח סי' תעח סעיף א:

רבינו חננאל

שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט לברך אחריו יברך. תניא ר' כופל בה דברים מאי היא מוסיף לכפול מאודך ולמטה: ענין שגומל הקב"ה חסד לזרע יצחק אחר שאוכלין ושותין אומר [לו] לאברהם טול ברך אומר איני מברך שיצא ממני ישמעאל וכו' עד ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא וגו': אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. מאי אפיקומן רב אמר שלא יעקרו מחבורה זו ויאכלו פסח בחבורה אחרת. ושמואל אמר שלא יאכלו אחר הפסח אפילו באותה חבורה כגון קליות ואגוזים וכיוצא בהם וכל שכן בשר וכיוצא בו שמפיגים מתוך פיהם ומפכחין טעמו של פסח. תניא כותיה דרבי יוחנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון קליות ואגוזין. אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן ואקשי' עליה והאנן לא תנן אלא אין מפטירין אחר הפסח הא אחר מצה מפטירין. ופרקי' לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא מצה דלא נפיש טעמה ואתי טעמא דהני לפכחו דמצה אלא אפילו הפסח דנפיש טעמיה ולא אתו הני מפכחי טעמיה אימא אין מפטירין אחר הפסח קמ"ל דאין מפטירין. נימא מסייע ליה הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. דייקי' מינה מדקתני באחרונה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) סוכה לט., מגילה כא., ב) לעיל ז: מנחות לה: וש"נ, ג) [נדה סג.], ד) [סוכה לט. תוספתא פרק ג], ה) עיין עירובין סג סוע"א ומגילה יד סוף ע"ב, ו) לעיל פו., ז) [ברכות דף מז.], ח) [תוספתא פ"י ה"ח], ט) [תוספתא פ"ב הי"ג], י) [ברכות קד.], כ) ספרי פ' בהעלותך סי' עה, ל) לעיל ע., מ) [סוטה טו.], נ) ועי' רשב"ם ב"ב נב. ד"ה אבא ותוס' יבמות נג: ד"ה אמר וחולין לח. ד"ה אצטריך, ס) [קטו.], ע) עיין לעיל לז., פ) לעיל לו., צ) לקמן קכ., ק) קכ:, ר) קכ. ד"ה ישנו כולן, ש) ליתא לפנינו ועי' הלשון בהגהות אשר"י אות קו, ת) יב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה אין מפטירין וכו' הלכך אתרווייהו:

הגהות וציונים

א] [צ"ל זמנין א"ל משמיה דרב אבי ומנין א"ל משמיה דרב אבין (גליון)]. ב] צ"ל אומרים לו וכן בכל הענין (יעב"ץ) וכ"ה בכתי"]: ג] צ"ל אמרו (גליון) וכ"ה ברי"ף ורא"ש ובכת"י ורב חנינא בר שילא אמר רבי יוחנן כגון כו' ועיין בהגהות בן אריה בילק"מ: ד] נ"ל נראה לי (מצור דבש). ה] שפירשנו לעיל כצ"ל והוא לעיל קד ע"ב ד"ה חרן (רש"ש). ו] בנוסח המשנה שלפנינו איתא והמיחם באמצע ועיין מהרש"א.

תורה אור השלם

א) ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי: [שמואל ב' יח, כג]

ב) והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו: [בראשית לג, ג]

ג) עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם: [מיכה ב, יג]

ד) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: [בראשית כא, ח]

ה) נון בנו יהושע בנו: [דברי הימים א' ז, כז]

ו) כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: [תהלים קטז, יג]

ז) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה: [יהושע כד, לב]

ח) כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת: [דברים ד, כב]

ט) וידבר יי אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם: [במדבר יח, ח]

י) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: [דברים טז, ג]

מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לִכְפּוֹל יִכְפּוֹל, את כל ההלל (רש"י; מאירי סוכה לח, א), ויש שסובר שרק את הפסוקים מ'אודך כי עניתני' עד סוף ההלל כופלים (רש"י סוכה שם; רמב"ם בפיהמ"ש סוכה ג, יא), כי עד שם יש בהלל כפילויות רבות ['הודו' ו'יאמר נא' כמה פעמים, וכדו'], ומשם והלאה אין כפילויות, על כן כופלים פסוקים אלו (רש"י שם). או משום כבוד ישי ושמואל ודוד ואחיו שחיברום [כמבואר לעיל (ע"א)] (רשב"ם להלן ד"ה מאודך ולמטה). והכפילות היא פסוק פסוק (רש"י שם; מאירי שם). ויש שסובר שהכפילות היא מילה מילה (רמב"ם שם, וראה ערוך לנר שם לט, א, שביאר כן אף דברי הרמב"ם בחנוכה ג, יא שכתב 'כופלין כל דבר ודבר').

וחידוש המשנה הוא, שמנהג מקום מחייב גם בענין כזה של סדר התפילה. או שמא מנהג מקום בענין כזה אינו מחייב, אך דרך ארץ לא לשנות ממנהגם (ברכת אברהם [לר"א ארלנגר] סוכה לח, א).

לְבָרֵךְ אַחֲרָיו יְבָרֵךְ, שבמקום שנהגו לברך ברכה נוספת מלבד 'יהללוך', יברך, שאין כוונת המשנה לברכת 'יהללוך', כי היא אינה ברכת חתימה להלל, אלא ברכה בפני עצמה הנקראת 'ברכת השיר' [ראה מה שכתבנו לעיל (קיח, א ד"ה רב יהודה)], שהרי בליל הסדר קודם ההלל אין מברכים, ואילו אחר ההלל את 'יהללוך' מברכים, ולא מצינו דבר שמברכים לאחריו ואין מברכים לפניו (מאירי סוכה לח, א, בשם 'יש מפרשים'). ויש שפירש, שהכוונה לברכת 'יהללוך', שמלבד 'יהללוך' לא היו מברכים ברכה נוספת, ו'יהללוך' היא ברכת חתימה להלל, ומה שבליל הסדר מברכים אחר ההלל ואין מברכים לפניו, זאת משום שסומכים על הברכה שבירכו בבית הכנסת [ראה מה שכתבנו לעיל (קטז, ב ד"ה עד היכן)], או משום שמפסיקים באכילה באמצע ההלל, לכן הפקיעו את הברכה שלפניה, אבל הברכה שלאחריה, אחרי שתיקנוה לברכה לחיתום ההלל, לא זזה ממקומה (ע"פ תוס' לעיל קיח, א ד"ה מאי, ומאירי סוכה שם).

כָּל הַמִּצְוֹת מְבָרֵךְ עֲלֵיהֶן עוֹבֵר לַעֲשָׂיָיתָן, כדי שיתקדש תחילה בברכה, ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת. ועוד, כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהוא עבודת הגוף (ריטב"א לעיל ז, ב). ודקדק ואמר כל 'המצוות', לא למעט 'ברכות הנהנין', שהרי חובה לברכן קודם אכילה, כי אסור ליהנות מן העולם הזה ללא ברכה [ופשיטא שחובה לברכן 'עובר לעשייתן', ושמואל לא הוצרך לחדש זאת (אבודרהם, ברכות המצוות ומשפטיהם)], אלא ממעט 'ברכות השבח', כגון הרואה את הים הגדול וכדו', שאינו יכול לברכן אלא לאחר ראיה או שמיעה [וירושלמי (ברכות ט, ג) אמרו, שיברכן תוך כדי דיבור]. גם דקדק ואמר 'עובר' לעשייתן, שמשמעו תיכף למעשה, ולא אמר 'קודם' לעשייתן, שמשמעו אף בריחוק זמן קצת (ריטב"א שם; מאירי שם). ■ להלכה, כל המצוות מברך עליהן 'עובר לעשייתן' (שו"ע או"ח כה, ח, ו-קנח, יא), ואם לא בירך 'עובר לעשייתן', שוב אינו מברך (רמ"א שם תלב, א, ומשנ"ב שם, ד, ו-קנח, מד).

אַבָּיֵי אָמַר מֻהָכָא 'וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם', ורב נחמן יצחק הביא מקור מן הנביאים, משום שסבר שהראיה מהתורה מ'והוא עבר לפניהם' אינה ראיה גמורה, כי תיבת 'לפניהם' מוכיחה על תיבת 'עבר' שהכוונה לשון הקדמה (כפות תמרים סוכה לט, א). ואביי דקדק דברי שמואל שאמר 'עובר' לעשייתן ולא 'קודם' לעשייתן' (ראה מה שכתבנו בד"ה הקודם), ללמד שאפשר לקיים דין 'עובר לעשייתן' בשתי אופנים, אופן אחד למדים מהפסוק 'ויעבור את הכושי', שבפסוק זה היה אחימעץ בתחילה מאחורי הכושי, ולאחר מכן עבר עליו והקדימו, כך יתחיל לברך, ימשיך בקיום המצוה, ויסיים את הברכה [ויש שכתב לעשות כן בנטילת לולב, להתחיל לברך, ותוך כדי הברכה ליטול את הלולב (ספר הפרדס לרש"י, בפסקי הלכות מר"י בן פלט), ויש שכתב לעשות כן בעטיפת טלית (שו"ע הרב או"ח ח, ב)], ואופן שני למדים [לפי האיכא דאמרי] מהפסוק 'והוא עבר לפניהם', שמשמעו שמתחילה עד סוף היה לפניהם, כך יכול לברך את כל הברכה קודם עשיית המצוה, ושתי האופנים ראויים [ומצוה שאי אפשר לעשותה בשעת הברכה, בהכרח לעשות כך לברך קודם עשיית המצוה] (מרומי שדה לעיל ז, ב).

אָמַר אַבָּיֵי מוֹסִיף לְכְפּוֹל מֵאוֹדְךָ לְמַטָּה. ■ להלכה, כפילות הפסוקים, כל מקום כמנהגו (שו"ע או"ח תכב, ג), ובמקומותינו המנהג לכפול מ'אודך' עד סוף ההלל [כאביי] (משנ"ב שם, יט).

מַאי דִּכְתִיב 'וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמֶל', עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה לַצַּדִּיקִים וְכוּ', שתיבת 'ויגמל' מיותרת, שהרי כתובה תיבה זו שוב בהמשך הפסוק 'ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק', אלא ללמד על סעודה של לעתיד לבוא היא באה (מהרש"א). או משום שאין דרך לעשות סעודה ביום בו נגמל הילד מחלבו [שהרי יום שמפרידים אותו ממזונו הרגיל בו, יום צער הוא לו], לכן נדרש על לעתיד לבוא (פי' הרי"ף על עין יעקב, בפי' השני).

נוֹתְנִין לוֹ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ, כמבואר בברכות (מז, א) שהגדול שבחבורה מברך (מהרש"א).

אֵינִי מְבָרֵךְ שֶׁיָּצָא מִמֶּנִּי יִשְׁמָעֵאל, על אף שאין זה באשמתו, מכל מקום פגם הדבר במעלתו, ועדיף שאחר יברך (הערות הגרי"ש אלישיב). ואף שדרשו חז"ל את הכתוב 'ואתה תבוא אל אבותיך בשלום', בישרוהו שעשה ישמעאל תשובה, המדרשים חלוקים (אהל ישרים [לר"א ענתיבי], שער הגמול).

אֵינִי מְבָרֵךְ שֶׁנְּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת בְּחַיֵּיהֶן שֶׁעַתִּידָה תּוֹרָה לְאוֹסְרָן עָלַי. ועל אף שקיימו האבות כל המצוות, ואפילו עירובי תבשילין (ראה יומא כח, ב), זה היה בארץ ישראל, ואילו יעקב נשא את שתי האחיות בחוץ לארץ (רמב"ן בראשית כו, ה). ויש שפירש, שנשאן משום שלא מצא בדור צדקניות כמותן, וגם משום שאחת לבדה לא היתה יכולה להוליד את כל שנים עשר השבטים, ואעפ"כ לא רצה לברך, כי מאחר והתורה עתידה לאסור זאת, יש בכך גנאי (דעת זקנים מבעלי התוס' בראשית לז, לה).

לֹא בְּחַיַּי וְלֹא בְּמוֹתִי. ומכאן ראיה שזכות לאדם להיכנס לארץ ישראל אם לא בחייו, לפחות לאחר מותו (כפתור ופרח [לרבי אשתורי הפרחי], י).

אֲנִי אֲבָרֵךְ וְלִי נָאֶה לְבָרֵךְ, ואף שאבשלום בנו היה רשע, אך אמרו חכמים (סוטה י, ב) שדוד אמר שמונה פעמים 'בני', שבעה פעמים כדי להוציאו מגיהנום, ופעם שמינית [לדעת האיכא דאמרי שם] להעלותו לגן עדן, אין כאן חסרון (הערות הגרי"ש אלישיב).

מִשְׁנָה. אֵין מַפְטִירִין, מלשון הנפטר מחבירו, שכאשר מסיימים ומסתלקים מן הסעודה, אין מסיימים אותה באפיקומן [ולהלן יתבאר פירוש המילה 'אפיקומן', ולדעת רב בגמ' אין לסיים את הסעודה במקום זה וללכת לאכול במקום אחר, ולדעת שמואל אין מסיימים את הסעודה בדברים הרגילים לאכול בסוף, אלא בקרבן פסח] (רש"י, רשב"ם, אבודרהם סדר ההגדה). או מלשון 'יפטירו בשפה' (תהלים כב, ח), שאין רשאים לפתוח את הפה לאחר אכילת הפסח

המשך במילואים עמ' 163

מַפְטִירִין אַחַר מַצָּה אֲפִיקוֹמָן, אף שהמצה נאכלת זכר לפסח, אין נוהגים בה את הדין שאין לאכול אחריה (ע"פ ר"ן על הרי"ף), לפי שאין צריך לאכול את המצה על השובע (תוס' ד"ה מפטירין, מאירי). ואינו סובר כדעת רב יוסף בשם שמואל לעיל (קיט, ב) שאף במצה יש דין שלא ישכח טעמה (ע"פ הרשב"ם, ראה ביאורנו לעיל קיט, ב ד"ה אמר), או שכיון שהמצה היא רק זכר לפסח, אין נוהג בו כדין הפסח (ע"פ הרמב"ן, ראה שם).

דִּילְמָא אָתֵי לְמֵיכַל אֲכִילָה גַּסָּה אֵימָא לֹא קָא מַשְׁמַע לָן, ויכול לאכול את המצה בסוף הסעודה לכתחילה, לפי שבאותה סעודה אין חשש לאכילה גסה, שכל זמן שלא הפסיק אכילתו תאוותו נמשכת ולא יבא לידי אכילה גסה, אבל מבעוד יום אסור [ראה לעיל (קז, ב)], משום שמסעודה לסעודה חוששים שיבא לידי אכילה גסה (רבינו דוד, חי' הר"ן).

וּמָרוֹר דְּרַבָּנָן - שתיקנו לאוכלו זכר ל'וימררו את חייהם'. ותיקנו זאת רק אם אוכל גם מצה, אבל אם אין לו מצה לא תיקנו לאכול מרור, שאם אינו עושה זכר לגאולה אינו עושה זכר ל'וימררו' (חסדי דוד על התוספתא פסחים סוף פרק ב, וראה שפת אמת קרבן פסח ח, ב, שהסתפק בזה).

דִּכְתִיב עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים בְּזְמַן דְּאִיכָּא פֶּסַח יֵשׁ מָרוֹר, מאחר שתלתה התורה חיוב מרור עם חיוב הפסח, נלמד שמרור אינה מצות עשה בפני עצמה, אלא פסח ומרור הם מצות עשה אחת לאכול את המרור יחד עם הפסח, אבל אכילת מרור בלא פסח אינה מצוה כלל, אכן, כשאין מצה ומרור, יוצאים בפסח לבדו (רמב"ם חמץ ומצה ז, יב וספר המצוות עשה נו, רמב"ן שמות יב, ח). ויש שפירשו, שבזמן הבית שיש חובת פסח, אף אם אינו אוכל פסח חייב באכילת מרור (מאירי לעיל כח, ב, ביאור הגר"י פערלא על הרס"ג עשה מז, בדעת הרס"ג, חי' הגר"ח סי' מא בדעת רש"י). ויש שפירש, שזהו רק לדעת רבא שאין מצוה באכילת מרור בלא פסח, אבל לדעת ר' אחא בר יעקב בגמ' להלן, בזמן שיש פסח אף מי שאינו אוכל קרבן פסח כגון טמא וערל, חייב באכילת מצה ובמרור (מנחת חינוך מצוה יז אות כז).

מַצָּה וּמָרוֹר נַמִּי לֹא נֵיכוֹל קָא מַשְׁמַע לָן, מרור אינו אוכל לפי שאינם אוכלים קרבן פסח, ובין לדעת רבא ובין לדעת רב אחא בר יעקב מצות אכילת מרור תלויה באכילת קרבן פסח, ונקטה הגמ' מרור בשיגרת לשון, שבדרך כלל מצה ומרור מוזכרים יחדיו (ע"פ רבינו דוד וחי' הר"ן לעיל כח, ב). ויש שכתב, שבא הכתוב להתיר אכילת מצה ומרור למי שאינו אוכל פסח, אבל אין באכילת המרור קיום מצוה (מעשה ניסים [לר"א בן הרמב"ם] ו, מנחת חינוך מצוה יז אות כז בדעת הרמב"ם). ויש שכתב, שאף שאינו אוכל קרבן פסח חייב לאכול מרור, וכוונת דברי רבא הם דוקא בזמן הזה לפי שאינו ראוי לקרבן פסח, אבל בזמן הבית אף מי שאינו אוכל קרבן פסח חייב בין במצה ובין במרור (ע"פ מאירי שם בפי' ראשון, מעשה ניסים שם, בשם ר' דניאל הבבלי, חי' הגר"ח סי' מא, בדעת רש"י).

דְּלֹא גֵּרְעֵי מֵעָרֵל - שלא מל מחמת אונס, כגון שמתו אחיו מחמת מילה (רש"י לעיל כח, ב), אבל אם לא מל מחמת שהוא משומד, הרי הוא בכלל 'בן נכר' (רש"י שמות יב, מח). ויש שסבור, שמי שמתו אחיו מחמת מילה אינו נחשב 'ערל' שהרי אסור לו למול, אלא ערל היינו מי שהוא מומר לערלות (תוס' זבחים כב, ב, בשם ר"ת), ולדעה זו, 'בן נכר' הוא דוקא המשומד לעבודה זרה, ואין ללמוד ממנו למי שאינו מל במזיד, שהמשומד לעבודה זרה נקרא משומד לכל התורה (רא"ם שמות שם, מג). והאיסור הוא על ערל עצמו, שאין לו לאכול ואם אכל לוקה (רמב"ם ספר המצוות ל"ת קכז, וקרבן פסח ט, ז).

וְבֶן נֵכָר - שבו נאמר 'כל בן נכר לא יאכל בו' (שמות יב, מג). ובן נכר הוא ישראל רשע וערל לב העושה עבירות במזיד, אף שאינו מומר לכל התורה, ונקרא בן נכר לפי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים (ע"פ אונקלוס שם, רש"י לעיל כח, ב, וזבחים יח, ב), ומדובר שלאחר שחיטת קרבן פסח עשה תשובה וכעת הוא ישראל גמור, ומה שאינו יכול לאכול קרבן פסח כיון שלא נמנה עליו, אבל מצה הוא אוכל (תוס' ד"ה כל). ויש שפירש, שבן נכר הוא המשומד לעבוד עבודה זרה ואינו רוצה להיות משומד למצוות הפסח, ומכל מקום אינו יכול לאכול קרבן פסח אלא רק מצה (מאירי לעיל כח, ב בפי' האחרון, רמב"ם קרבן פסח ט, ז, ספר המצוות ל"ת קכח), ויש שפירש, שמדובר על גוי או ישראל משומד שאינם מודים בקרבן פסח ונכרים הם אצל קרבן פסח, וכן הדין שכל מי שלא נמנה על קרבן פסח נכרי הוא (בכור שור שמות יב, מג).

ואיסור 'בן נכר', הינו למאכיל, שלא הזהירה התורה את בן הנכר שלא יאכל, כיון שאינו מקיים מצוות ה', אבל המאכיל עובר בלאו אלא שאינו לוקה (רמב"ם ספר המצוות שם וקרבן פסח שם, ע"פ מנחת חינוך מצוה יג אות א, ורלב"ג שמות שם), מפני שלא אמרה התורה בפירוש 'לא תאכילום' (כסף משנה קרבן פסח שם). ויש שכתב, שיש איסור על ה'בן נכר' שלא יאכל קרבן פסח (סמ"ג לאוין שנג).

מַה שְּׁבִיעִי רְשׁוּת אַף שִׁשָּׁה יָמִים רְשׁוּת - שבשאר הימים יכול לאכול בשר בלא לחם, ואינו חייב לאכול מצה (רשב"ם). ויש שכתבו, שבשאר הימים אף שאינו חיוב, מכל מקום אם אכל מצה מקיים מצוה זו, ומה שאמרו 'רשות' אינו אלא לגבי החיוב של הלילה הראשון (חזקוני שמות יב, ח, ע"פ שו"ת חתם סופר יו"ד קצא; משנ"ב תעה, מה, בשם הגר"א), ואף לדעת הסוברים שמקיים מצוה באכילת מצה בכל שאר הימים, אין לברך 'על אכילת מצה' (מהרש"ם רט, ובהשמטות). ויש שביארו, שאין גדר המצוה עצם אכילת המצה כל שבעה, אלא המצוה היא באכילת דבר הראוי להחמיץ כשהוא מצה, ומתקיים בכך הרחקה ופרישה מחמץ ב'קום ועשה', וענין זה מתקיים גם באכילת מצה שאינה שמורה (חוט שני פסח יז, כג, וראה מועד לדוד מועדים נד, הרחבת הדברים).

מְשֻׁנֶּה. יָשְׁנוּ מִקְצָתָן - לאחר שהתחילו באכילת הפסח או המצה הנאכלת זכר לקרבן פסח (רש"י, רשב"ם), לפי דעתם שרק המצה הנאכלת בסוף הסעודה היא לשם חובה (מרומי שדה לעיל קיט, ב) [וראה להלן דעת הסוברים שדין המשנה נאמר רק בקרבן פסח]. ויש הסוברים, שאף אם נרדם מיד לאחר שהתחיל סעודתו (דרכי משה או"ח תעח אות ב, בשם מהרי"ל, רמב"ם חמץ ומצה ח, יד), לפי שדעתם שהמצה הנאכלת בתחילת הסעודה היא לשם חובה (מרומי שדה שם).

יֹאכְלוּ, אף אלו שישנו יכולים להמשיך ולאכול (ר"ן על הרי"ף).

כּוּלָּן לֹא יֹאכְלוּ, שאין קרבן פסח נאכל בשני מקומות, וכן הדין באכילת מצה אחרונה שהוא זכר לפסח (רש"י, רשב"ם). ויש שפירש שדין המשנה הוא רק לענין קרבן פסח שאינה נאכלת בשני מקומות, אבל לא לענין מצה שנאכלת בשני מקומות (תוס' לעיל קיט, ב ד"ה אמר, בעל המאור). או שטעם האיסור הוא משום היסח הדעת בקדשים, וזה אינו שייך במצה (ראב"ד על הרי"ף, בשם הירושלמי י, ז, וחמץ ומצה ח, יד). ויש שכתב, שהטעם שאינם יכולים להמשיך ולאכול את הפסח, כיון שישן סילק סעודתו ואין מפטירין 'אחר הפסח' אפיקומן [וכדעת שמואל ורבי יוחנן (לעיל קיט, ב) שאף באותו מקום אסור לאכול], ולהלכה שאין מפטירין 'אחר מצה' אפיקומן, הדין נוהג אף במצה (מגיד משנה חמץ ומצה ח, יד, בדעת הרמב"ם).

בראשונה לא לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון אבל באחרונה דילמא אתי למיכל אכילה גסה אימא לא קמ"ל מר זוטרא מתני הכי אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל מפטירין אחר המצה אפיקומן נימא מסייע ליה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אחר הפסח [הוא] דלא אבל אחר מצה מפטירין לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיה אבל לאחר פסח אימא לא קמ"ל מיתיבי הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל (אכילת) כזית מצה באחרונה באחרונה אין בראשונה לא לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון אבל באחרונה דאתי למיכלה אכילה גסה אימא לא קמ"ל: אמר רבא (א) [א] מצה בזמן הזה דאורייתא [ב] ומרור דרבנן ומאי שנא מרור דכתיב [א] על מצות ומרורים (א) בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור מצה נמי הא כתיב על מצות ומרורים (ב) מצה מיהדר הדר ביה קרא [ב] בערב תאכלו (ג) מצות [ג] ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן אלא הכתיב בערב תאכלו מצות ההיא [ג] מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה דס"ד אמינא כיון דפסח לא אכלי מצה ומרור נמי לא ניכול קמ"ל ורבא אמר לך טמא ושהיה בדרך רחוקה לא צריך קרא דלא גרעי מערל ובן נכר דתניא [ג] כל ערל לא יאכל בו [ד] בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור ואידך [ה] כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכי תניא כוותיה דרבא [ד] ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך [ו] [ג] מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר [א] על מצות ומרורים יאכלוהו אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין ת"ל [ב] בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה: **מתני'** [ד] ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו

ר'

בראשונה לא. דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מלת חובה: מה שביעי רשות. דכתיב וביום השביעי עלרת דלא כתיב תאכלו מלות, שהרי הוליאו מן הכלל: אף ששת ימים רשות. שאם רולה יכול לאכול בשר בלא לחם או להתענות: **מתני'** כולם לא יאכלו. אם התחילו לאכול פסחם וישנו ועדיין לא אכלו כל פסחם, לא יאכלו, דנראין כאוכלי פסחם בשתי חבורות[א]. או בזמן הזה שאין פסח, אם ישנו כולם (ד): **גמ'** עד

רשב"ם

בראשונה לא. דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מלת חובה: מצה בזמן הזה דאורייתא. לילה הראשון חובה: ההיא מבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה. ובזמן שביהמ"ק קיים: כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכא. דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא יליף מערל ובן נכר, דהא אית ליה תשלומין לפסח שני[י], הלכך לא יאכל מלה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מלות ומרורים יאכלוהו, אבל ערל ובן נכר דין הוא שיאכלו מלה בראשון דהא לא אכלי בשני. ואי כתב רחמנא בערב תאכלו מלות, הוה מוקמי לה בערל ובן נכר משום דלית ליה תשלומין, אבל טמא ודרך רחוקה דאית להו תשלומין לא ליחייבו בראשון, הלכך כתב רחמנא טמא ושהיה בדרך רחוקה[פ]: שביעי רשות. דכתיב וביום השביעי עלרת ולא כתיב תאכל מלות, שהרי הוליאו מן הכלל: אף ששת ימים רשות. שאם רלה לאכול בשר בלא לחם או להתענות הרשות בידו: הוי דבר שהיה בכלל. דכתיב שבעת ימים תאכל מלות, ויצא מן הכלל בהאי קרא דששת ימים כתיב ללמד שהיא רשות, ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו דהיינו ז' ימים, דזו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. מהכא שמעינן דמלה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, דהא תניא כוותיה דרבא, וקיימא לן נמי כר' יוחנן דאמר[ק] דאין אוכלין אחר מלת חובה שבאחרונה כלום דלא ליבטיל טעם מלה מיניה, אבל שתיית יין לא מיבטליה, דשתיה לא מבטלא אכילה מיניה: **מתני'** ישנו כולן לא יאכלו. אם התחילו לאכול פסחן וישנו, לא יאכלו, דנראה כאוכל פסחו בב' מקומות, דמאחר שישנו הסיחו דעתן לאכול עוד, וחשיב ליה תנא כאכילת שני מקומות, ומומרא בעלמא הוא. וליכא לפרושי משום דדמי לאכילת שתי חבורות, משום דאם כן קשיא סתמא אסתמא, דהא בכילד לולין (לעיל דף פו.) סתם לן כר' יהודה דפסח נאכל בשתי חבורות אבל אין האוכל אוכל בשני מקומות, הלכך טעמא דמתני' משום אכילת שני מקומות. והוא הדין נמי במלה בזמן הזה, לאחר שהתחיל לאכול מלת חובה באחרונה וישן, הפסק אכילה היא, ושוב לא יאכל, משום דעבידא זכר לפסח בזמן שבית המקדש קיים, וכן מוכיח בגמרא דאפילו בזמן הזה מיירי תנא, וליכא לפרושי טעמו משום דאין מפטירין אחר מלה אפיקומן, דאם כן תקשי לאידך ליסנא דאמרינן מפטירין אמאי לא אותביניה מיניה לעיל:

רבי

באחרונה אין בראשונה לא. פי' בראשונה בלא אחרונה לא כגון דלית ליה אלא כזית מלה ותו לא דטוב לאוכלו על השובע ולהיות טעם מלה בפיו אבל ודאי אי אית ליה מלה לכל סעודתו טוב לו לאכול מלה בתחלה לתיאבון ולברך עליה ואח"כ בגמר סעודתו יאכל כזית מלה ויהיה טעם מלה בפיו. ועיקר מלוה על הראשונה שהיא באה לתיאבון וגם יהא לבסוף טעם מלה בפיו באותו כזית אחרון **ואפילו** אם עיקר מלוה באחרונה אין זה תימה אם אנו מברכין על הראשונה כדי לפטור המלה של אחרונה שהרי אין לברך על האחרונה משום שלאחר שמילא כריסו הוא אבל יכול הוא לברך על הראשונה ותיפטר האחרונה שהיא עיקר המלוה כדפרישית לעיל[ט] לרב חסדא גבי תרי טיבולי דמרור וכן נ"ל להלל[י] שהיה כורך מלה ופסח בסוף הסעודה והכי הוי אכיל מלה דאורייתא אם כן בתחלת סעודה היה מברך על המלה ואוכל דמועלת אותה ברכה לברכת מלה עם הפסח שבסוף **ומיהו** להויא פירוש' דלעיל[כ] דלרב חסדא בעי לחזור על שאר ירקות לטיבול ראשון כדי שיברך על המרור בטיבול שני א"כ ה"נ יחזור כמו כן על הסופגנין לאכול בתחלה כדי שיברך על אכילת מלה לבסוף. מיהו לפי' אחר[ל] שגם לרב חסדא אין לריך לחזור על שאר ירקות אלא מברך על המרור בטיבול ראשון ובאותה ברכה יצא בטיבול שני ה"נ יברך על מלה דמתחלה ויצא בשל מלות מלה שלבסוף: **מפטירין** אחר מצה אפיקומן. וא"ת אחר הפסח מאי טעמא אין מפטירין הא נפיש טעמיה טפי ממלה. יש לומר כדמפרש בירושלמי[מ] דמשום הכי נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עלם וכתיב (שמות יב) [ה] ועלם לא תשברו בו ומש"ה אין אוכלין שום דבר. וא"ת הא במנחה נמי אמרי' בתמורה (דף כג.) ובמנחות (דף כא:) דנאכלת על השובע וליכא למימר האי טעמא. וי"ל דהתם ה"ט שלא יהא משלחן רבו רעב אבל במלה לא שייך האי טעמא דלאו משלחן רבו הויא כולי האי. וחגיגה הבאה עם הפסח אע"ג דאיכא למ"ד[נ] דאית בה משום שבירת עלם ואפ"ה אינה נאכלת על השובע היינו משום דפסח [ס] בן שנתו הוא ורכיך וחיישינן לשבירת עלם אבל חגיגה לא. ומאן דאמר אין מפטירין אחר מלה ופסח אם כן לא ס"ל כטעם הירושלמי אלא סבר דבעינן שיהא טעם מלה ופסח בפיו:

כל בן נכר לא יאכל בו בו אינו אוכל. אין לפרש בו אינו חייב לאכול דהא ודאי חייב לאכול דהא חייב בכל המלות אלא שאינו רולה. ונראה לפרש דמיירי בישראל מומר בשעת שחיטה וחזר ועשה תשובה וקאמר אף על גב דישראל מעליא הוא כיון שלא נמנה עליו בשעת שחיטה שוב אינו אוכל בו אבל אוכל הוא במלה ובמרור[פ] וערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה[ע] וחייב בכל המלות ומקיים כולן אלא שאינו בפסח. **ובפרק** מי שהיה טמא (לעיל לו.) גרסינן תרוייהו כל ערל לא יאכל בו כל בן נכר לא יאכל בו למה לי ומשני לריכי דאי אתמר ערל משום דמאיס כו' לכאורה משמע דאילטריך גופיה דקרא ולא נהירא דלמה לי לריכותא אפילו דמו להדדי לגמרי וכי מוזירין מן הדין[פ] פשיטא דתרוייהו לריכי למכתב אלא אדיוקא דקראי קאי דדייקינן בו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במלה ובמרור קיימא הך לריכותא והכי מיפרשא התם לריכא דאי אשמעינן כלומר תרוייהו לריכי לדיוקא דקרא אבל אוכל הוא במלה ובמרור דאי אשמעינן ערל משום דלבו לשמים אבל בן נכר אימא לא ואי אשמעינן בן נכר משום דלא מאיס אבל ערל אימא לא ואף על גב דגמרא לא קאמר הכי ליכא למיחש שלא בא להשמיענו אלא שחלוקים זה מזה והוי כאילו לריכי לגופייהו ודכוותה אשכחן בפ"ק דב"ק (דף ג.)[ל] גבי [י] ושלח דמשמע שן ומשמע רגל כו': (שייך לעיל) **רב** אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה מדרבנן. ל"ע בההיא סוגיא דפרק כל שעה (לעיל דף כח:) דמשמע בין לר' יהודה בין לר"ש סבירא להו דהוי דאורייתא מר נפקא לן[ג] מעליו מדכתיב שבעת ימים תאכל עליו מלות [ד] דעליו מיותר לומר דעליו של פסח הוא חייב לאכול מלות ומר נפקא לן מבערב תאכלו מלות כדרבא. וי"ל דההיא פלוגתא אליבא דרבא ולא כרב אחא בר יעקב. ומ"מ תימה דרבי יהודה מלריך קרא לטמא ושהיה בדרך רחוקה וערל ובן נכר כסברת רב אחא בר יעקב דלית הילכתא כוותיה ואנן קיימא לן [ק] כרבי יהודה לגבי רבי שמעון:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל קטו. קטז:], ב) [שם קטז:], ג) לעיל כח:, ד) שם ודף לו., ה) [לעיל כח: ע"ש], ו) מכילתא פרשת בא, ז) לעיל צב:, ח) עי' שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד סי' קמד, ט) [קטו. בד"ה והלך] (לכאורה צ"ל בד"ה מתקיף), י) לעיל קטז., כ) דף קטו. בתוס' ד"ה והדר וכו' וה"ר יוסף טוב עלם, ל) שם בתוד"ה מתקיף, מ) פ"ק ה"ד, נ) [לעיל ע.], ס) ועיין בתוס' לעיל דף כח: ד"ה כל ערל ויבמות עא. ד"ה בו, ע) עי' תוס' שם ד"ה ערל, פ) לעיל דף כד., ל) עיין רש"ש מש"כ בזה וע"ע בילקו"מ, ק) [עירובין מו:].

הגהות הב"ח

(א) גמרא ומרורים יאכלוהו בזמן דליכא: (ב) שם ומרורים יאכלוהו מלה מיהדר: (ג) שם הדר ביה קרא בערב תאכלו. נ"ב ל"ע בתוס' פ"ק דקדושין דף לז ע"ב ד"ה מושב וכו' ד"ה בזמן משמע דגרסינן הכא קרא דבכל מושבותיכם תאכלו מלות (שמות יב כ) וע"ש וכן הקשו תוס' לעיל דף כח ע"ב: (ד) רש"י ד"ה כולם לא וכו' אם ישנו כולם אחר שני כוסות הראשונים שלאחר הסידור לכוסות האחרונים הפסק סעודה הוא לא יאכלו הס"ד [הגהה זו צ"ב ועי' השלמות]:

תורה אור השלם

א) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]

ב) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: [שמות יב, יח]

ג) וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיי הִמּוֹל לוֹ כָל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ: [שמות יב, מח]

ד) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיי אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: [דברים טז, ח]

ה) בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ: [שמות יב, מו]

ו) כִּי יַבְעֶר אִישׁ שָׂדֶה אוֹ כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם: [שמות כב, ד]

הגהות וציונים

א] [מקומות עיין בפירוש הרשב"ם דהכי מוכח] (גליון): ב] בכת"י ודפו"י כתב רחמנא **ערל ובן נכר** וכצ"ל (דק"ס): ג] מר נפקא **ליה** כצ"ל וכצ"ל גם בסמוך. מהרש"א (גליון): ד] מתיבת "דעליו" עד "ומר" ל"ג (מהרש"א) והצל"ח והרש"ש מקיימים הגי': ס] נדצ"ל **ששה**:

עין משפט נר מצוה

קז א מיי' פ"ו מהלכות מלה הלכה א סמג עשין מ:

קח ב מיי' פ"ו מהל' מלה הלכה יב:

קט ג מיי' פ"ו מהלכות מלה הל' א סמג שם טוש"ע או"ח סי' תעה סעיף ז:

קי ד מיי' פ"ח מהל' מלה הלכה יד ופ"ח מהל' קרבן פסח הל' טו סמג עשין רכו טוש"ע או"ח סי' תעח סעיף ב:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מפטירין וכו' דפסח בן שנתו הוא ורכיך. עי' תשובת מעיל לדקה סי' ו':

רבינו חננאל

ש"מ אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. ודחי' דלמא לעולם מפטירין וה"ק בראשונה דלתאבון קא אכיל (זה) לה למצה ודאי נפיק אלא אפי' באחרונה דאיכא למימר דלמא אתא למיכל למצה אכילה גסה קמ"ל. מר זוטרא מתני להא דשמואל מפטירין אחר מצה אפיקומן לימא מתני' מסייע ליה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כו': אמר רבה מצה בזמן הזה דאורייתא מרור מדרבנן מאי שנא מרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח איכא מרור והאידנא דליכא פסח אמרור נמי לא איחייב אי הכי אמצה נמי דהא על מצות ומרורים כתיב מרור דומיא דמצה. ופרקי' לא מצה הדר אהדרה קרא בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה אע"ג דליכא פסח. רב אחא בר יעקב אמר אחד מצה ואחד מרור בזמן הזה דרבנן. תניא כותיה דרבא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי רשות אף ששי[א] נמי רשות מאי טעמא שביעי ההוא ליה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל שנאמר ששת ימים תאכל מצות יצא שביעי ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא שאכילת (פסח) [מצה] באלו הימים רשות. יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל על מצות ומרורים אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים אין בית המקדש קיים מנין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה. וקיימא לן כרבה דמצה דאורייתא ומרור בזמן הזה דרבנן: מתני' ישנו מקצתן יאכלו כלן לא יאכלו

ליקוטי רש"י

לטמא ושהיה בדרך רחוקה. שאף על פי שאינו עושה פסח חייב באכילת מלה. לא ניכול. לא נתחייב. ערל. שמתו אחיו מחמת מילה. בן נכר. מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ולא לכל התורה. כתיב בהאי. ערל ובן נכר וכתיב טמא ושהיה בדרך רחוקה ליכול מלות ואף על גב דמאי יליף מיניה [לעיל כח:].

עין משפט
נר מצוה

קיא א מיי׳ פ״ח מהל׳ מצה הלכה יד ופ״ח מהל׳ קרבן פסח הלכה טו טוש״ע או״ח סי׳ תעח סעיף ב:
קיב ב מיי׳ פ״ח מהל׳ שאר אבות הטומאות הלכה ג:
קיג ג טוש״ע או״ח סי׳ תעז סעיף א:
קיד ד מיי׳ פ״ח מהל׳ שאר אבות הטומאות הלכה ג:

מסורת הש״ס
עם הוספות

א) לעיל דף טו: ודף פה., ב) תענית דף יב. מגילה דף יח: יבמות דף נד. נדה דף סג., ג) [עיין תוספות תענית יב: ותוספות נדה סג. ד״ה ניס], ד) מגילה דף כא. ברכות דף ט. זבחים דף נז: [ונזכר גם לעיל עא.], ה) מכילתא דר״י פרשת בא, ו) [לעיל מא:], ז) [עיין תוספות לעיל עא: ד״ה כלן], ח) לעיל פה., ט) [לעיל פג:], י) כ״ה בר״ח, כ) [שם כא.].

מתני׳ ר׳ יוסי אומר א) נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו. הפסח אחר חצות מטמא את הידים (א) ב) הפגול והנותר מטמאין את הידים: גמ׳ ר׳ יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו ג) ה״ד נתנמנם אמר רב אשי ג) נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזא דקא נמנם א״ל מינם קא נאים מר א״ל מינומי קא מנמנמנא ותנן נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו: הפסח אחר חצות מטמא את הידים וכו׳: אלמא מחצות ה״ל נותר מאן תנא אמר רב יוסף ר״א בן עזריה הוא ד) דתניא א) ואכלו את הבשר בלילה הזה ר״א בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות אמר לו ר״ע ה) והלא (א) נאמר ג) חפזון עד שעת חפזון אם כן מה ת״ל בלילה יכול יהא נאכל כקדשים ביום ת״ל בלילה ו) בלילה הוא נאכל ואינו נאכל ביום ור״ע האי הזה מאי עביד ליה מיבעי ליה למעוטי לילה אחר הוא דאתא ס״ד אמינא הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף פסח אוקים לילות במקום ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד כתב רחמנא הזה ור״א בן עזריה אמר לך ד) מלא תותירו עד בקר נפקא הא ור״ע אמר לך אי לא כתב רחמנא הזה הוה אמינא מאי בקר ז) בקר שני ור״א אמר לך כל היכא דכתב בקר בקר ראשון הוא. אמר רבא ג) אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר׳ אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו פשיטא דכיון דאיתקש לפסח כפסח דמי מהו דתימא הא אפקיה קרא מהיקישא קמשמע לן דכי אהדריה קרא למילתא קמייתא אהדריה: הפיגול והנותר מטמא את הידים (וכו׳): ח) רב הונא ורב חסדא חד אמר משום חשדי כהונה וחד אמר משום עצלי כהונה חד אמר כזית וחד אמר ד) כביצה חד

רשב״ם

רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו. ארישא קאי, דקאמר ת״ק ישנו מקצתן יאכלו, ואתא למימר ה״מ אם נתנמנמו, אבל אם נרדמו אפילו מקצתן לא יאכלו לכשיעורו, הכי מוכח בגמרא, והכי הילכתא, דהא רבה קאי כוותיה כדאמר בגמרא: הפסח אחר חצות מטמא את הידים. דה״ל נותר מחצות ואילך, ורבנן גזרו על הנותר לטמא את הידים כדמפרש טעמא בגמרא: גמ׳ לאהדורי סברא. במילתא דצריכא סברא, כגון ששואלין אותו היכן הנחת כלי זה: וכי מדכרו ליה. הנחתו במקום פלוני מידכר ואומר הן או לאו: הוה מנמנם. רבה, לאחר שהתחיל לאכול מצת חובה באחרונה: נתנמנמו יאכלו. תנן, אבל אם הוא ישן אפילו הוא לבדו שוב לא היה אוכל, דס״ל כרבי יוסי דאמר נרדמו אפילו מקצתן לא יאכלו: אלמא מחצות הוא דה״ל נותר. והא כתיב (שמות יב) ד) לא תותירו ממנו עד בקר אלמא עד בקר לא הוי נותר: ר״א בן עזריה היא. דנפקא ליה מקרא דאכילת פסח עד חצות, ומחצות הוי נותר, והאי דכתיב לא תותירו ממנו עד בקר, לשריפה אתא, דעד בקר לאו בר שריפה הוא, כדתניא בפ״ק דברכות (דף ט.) ר״א בן עזריה אומר בערב אתה זובח וכבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף. אבל כר״ע דפליג עליה לא מיתוקמא, דלדידיה לא ה״ל נותר עד הבקר ולא מטמא ידים אלא מבוקר ואילך ואף על גב דלדידיה נמי אכילת פסחים עד חצות כדין לכל הנאכלין ליום ולילה, רבנן הוא דעבדי הרחקה יתירא להרחיק את האדם מן העבירה כדתנן בפ״ק דברכות (ב.), שמא יאכל ממנו לאחר שעלה עמוד השחר ויתחייב כרת, ומוטב שיבואו קדשים לבית הפסול למעט זמן אכילתו שלא לאכול אחר חצות משיאכל עד בקר ויבא לידי כרת: שעת חפזון. שנחפזו לצאת, והיינו עמוד השחר, כדכתיב (שמות יב) ז) לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ור״א בן עזריה סבר חפזון דמצרים, בשעת מכת בכורות, שעל ידיה נחפזו למהר לשלחם מן הארץ, הכי מפ׳ בברכות (דף ט.): יכול יהא נאכל כשאר קדשים. ביום שחיטתו, כדרך תודה שאף היא זמן אכילתה יום אחד ואוכל כל יום שחיטתה והלילה עד הבוקר מן התורה, דכתיב (ויקרא ז) ח) ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר: שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד. שבינתים, דכתיב (שם יט) ט) ביום זבחכם יאכל וממחרת: אף פסח. נמי הואיל ואינו נאכל אלא בלילה נוקים שני לילות במקום שני ימים של שלמים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד, לא שיאכלנו ביום אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום ויאכלנו בליל השני, קמ״ל, כן פירש רבינו במסכת ברכות (שם). ולי נראה שאף ביום שבינתים יאכל, דהא בלילה הזה[ב] לא בא למעט אלא יום שחיטתו שלפני לילה הראשון של פסח, אבל מכאן ואילך יאכלנו עד עמוד השחר של ליל שני, קמ״ל: מהו דתימא אפקיה. רחמנא לחובת מצה בלילה הראשון מהיקישא דאקשיה רחמנא כפסח בהאי קרא י) דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ואפקיה רחמנא בהאי קרא ה) ששת ימים תאכל (עליו) מצות וביום השביעי מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות ולילה הראשון נמי במשמע, אלמא אפקיה רחמנא מהיקישא דעל מצות ומרורים לחובת מצה לילה הראשון ואוקמיה ארשות: קמ״ל דכי אהדריה קרא. לחובת מצה בלילה הראשון בזמן הזה דכתיב י) בערב תאכלו מצות, דהכי נפקא לן לעיל, למילתא קמייתא אהדריה, לאכילה עד חצות כבזמן דאיכא פסח: חד אמר משום חשדי כהונה. לקמן מפרש דאפיגול קאי: וחד אמר משום עצלי כהונה. לקמן מפרש דאנותר קאי, ולא פליגי אלא חד מפרש טעמא דפיגול וחד מפרש טעמא דנותר: חד

עד שעת חפזון. שנבהלו לצאת, והיינו עד הבקר: ויום אחד. ט״ו המפסיק בין הלילות, דלא ליהוי נותר עד ט״ז: הא אפקיה קרא מהיקישא. דפסח, דכתיב (שמות יב) (בערב תאכלו מצות) [ה) ששת ימים כו׳], ואקשיה בהיקישא[א] ו) דעל מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט): קמ״ל דכי אהדריה קרא. (שבעת ימים תאכל מצות) [בערב כו׳] (שמות יב) למילתיה קמייתא אהדריה, לעמוד במקום הפסח ולאכול עד חצות: חד

תוספות

מלא תותירו עד בקר נפקא. אע״ג דדרשינן מיניה (לעיל דף פג:) ליתן לו בקר שני לשריפתו דנפקא לן מהתם דאין שורפין קדשים בי״ט אית אתן דמפיק ליה בפ״ב דשבת (דף כד:) ובמכילתין ט) מדוכתא אחרינא: אמר רבא אכל מצה בזמן הזה כו׳. יש מפרשים י) דכך הלכה דהא סתם מתני׳ כוותיה. ואין זה ראיה דהא פרק ב׳ דמגילה (דף כ:) אשכחן סתמא אחרינא דלא כוותיה דתנן זה הכלל כל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה לאתויי אכילת פסחים ודלא כר״א בן עזריה כ) דאמר אכילת פסחים עד חצות היינו[ג] ודאי מדאורייתא ובתר הכי פסול למיכל אבל הא דאמרינן הקטר חלבים ואימורים עד חצות כדאמרינן בריש ברכות (דף ב.) לא הוי אלא מדרבנן אפילו לראב״ע משום הכי אם עיכב להקטיר עד חצות לא נפסל בכך דהא מן התורה היו כשירים עד הבקר וחכמים לא עשו סייג לדבר להביאם לבית הפסול קודס הזמן ובפ׳ המזבח מקדש (זבחים פו:) נמי מוכח הא דחצות עושה (פיגול) [עיכול] מדרבנן. וההוא דבפרק איזהו מקומן (שם נז:) דקאמ׳ דמתני׳ דהפסח אינו נאכל אלא עד חצות ר״א בן עזריה היא ופריך ממאי דאורייתא דלמא מדרבנן ור״ע היא ומשני א״כ מאי אלא פירוש אי הוה מדרבנן לא ה״ל למיתני אלא דהא לעיל גבי תודה וחטאת תנא עד חצות ולא תנא אלא דאפילו אירע דעבר על דברי חכמים ולא אכל קודם חצות לא נפסל ואוכלו לאחר חצות כדמשמע פ״ק דברכות (דף ט.) גבי ק״ש בההוא מעשה דבאו בניו של ר״ג מבית המשתה ומ״מ איכא סייג דעבר על דברי חכמים אם לא אכל קודם חצות וה״ג התם א״כ מאי אלא ותו כי הנך מה הנך דאורייתא כלומר מה הנהו דאינו נאכל אלא למנויו ואלי היינו דאורייתא׳ אף הנך נמי דעד חצות דאורייתא ורבי אלעזר בן עזריה היא: [עי׳ תוס׳ זבחים נז: ד״ה ואב״א ותוס׳ מגילה כא. ד״ה לאתויי]:

רבינו חננאל

נתנמנמו יאכלו. היכי דמי נתנמנמו אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרי ליה מדכר. אביי הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם אמר ליה מינם קא ניים מר אמר ליה מתנמנומי קא מנמנם ונתנמנמו יאכלו תנן: הפסח אחר חצות מטמא את הידים. אלמא מחצות הוה ליה נותר מאן תנא אמר רב יוסף ר׳ אלעזר בן עזריה הוא דתניא ואכלו את הבשר בלילה הזה כתיב הכא בלילה הזה וכתיב התם ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות שנא׳ כחצות הלילה אף כאן נמי עד חצות: אמר רבא לא אכל מצה בזמן הזה אלא לאחר חצות לר׳ אלעזר בן עזריה לא יצא ידי אכילת מצה פשיטא כיון דאתקיש לפסח שנא׳ על מצות ומרורים יאכלוהו כפסח דמי מהו דתימא אפקה קרא מהקישא דפסח שנאמר בערב תאכלו מצות קמ״ל דכי אהדריה קרא למלתיה קמייתא כלומר לדוכתיה אהדריה עד חצות כפסח. ואע״ג דר׳ עקיבא פליג עליה כותיה קיימא לן דסתם מתני׳ כותיה: הפיגול והנותר מטמאין את הידים. רב הונא ורב חסדא חד אמר משום חשדי כהונה שלא יגע בו הכהן לטלטלו ויחשדו אותו הכהנים כי לאכלו מטלטלו לפיכך גזרו בו טומאה שלא יגע בו כלל. וחד אמר משום עצלי כהונה כלומר גזרו עליו טומאה מפני שנתעצלו הכהנים באכילתו ובא לידי נותר:

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ אמר לו ר״ע והלא כבר נאמר בחפזון:

הגהות וציונים

א] ואפקי׳ מהיקשא כצ״ל (מלא הרועים): ב] ״הזה״ נמחק (מהרש״א) ועיין רש״ש שמקיים הגי׳: ג] נדצ״ל והיינו:

תורה אור השלם

א) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [שמות יב, ח]
ב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ: [שמות יב, יב]
ג) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַייָ: [שמות יב, יא]
ד) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: [שמות יב, י]
ה) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַייָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: [דברים טז, ח]
ו) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: [במדבר ט, יא]
ז) וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר: [שמות יב, כב]
ח) וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר: [ויקרא ז, טו]
ט) בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: [ויקרא יט, ו]
י) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: [שמות יב, יח]

ליקוטי רש״י

הפיגול והנותר. של קדשים [לעיל טו:]. מטמאין את הידים. מדרבנן [לעיל פה.]. תיר. ער כדמתרגמינן (בראשית מא) ויקץ ואיתער. אהדורי סברא. אם צריך ממנו דבר שצריך הכרזה אינו יודע לומר בעוד שמתנמנם [תענית יב:]. דבר הלב מבינת הלב [מגילה יח:]. וכי מדכרו ליה מדכר. כמו שמעת מדכר [תענית יב:]. מאן תנא. דאינו נאכל אלא עד חצות. עד שעת חפזון. שהם נחפזים ללכת והיינו לאור הבוקר כדכתיב (שמות יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. יכול יהא נאכל בקדשים ביום. ביום זביחתו קודם שתחשך יתחיל לאוכלו אם ירצה ת״ל כו׳ [זבחים נז:]. חד אמר משום חשדי כהונה. שחשודין לפגל קרבן משום איבה גזרו על הפיגול שיטמא את הידים כדי שיהא זה צריך להטביל ידיו קודם שיגע בקודש ויטריחוהו. וחד אמר משום עצלי כהונה. המתעצלים באכילת קדשים גזרו טומאה על הנותר כדי להטריחם עליהם. חד אמר בכזית. בין פיגול בין נותר בכזית גזור רבנן לטימאו [לעיל פה.].

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר נִתְנַמְנְמוּ יֹאכְלוּ נִרְדָּמוּ לֹא יֹאכֵלוּ, שדעתו להחמיר, שכל שישנו אפילו מקצתם אין יכולים היושנים להמשיך ולאכול, אולם אם לא ישנו אלא נמנמו מקצתן, יכולים להמשיך ולאכול, וחולק על ת"ק שאם ישנו מקצתן יאכלו (רשב"ם), ויש שמפרשים, שרבי יוסי חולק על דברי ת"ק שאמר שאם נרדמו כולם לא יאכלו, ודעתו להקל שאם לא נרדמו ממש אלא נמנמו אפילו כולם, יכולים לחזור ולאכול (מאירי, רמב"ם חמץ ומצה ח, יד, טור או"ח תעח, בשם ר"י). ■ להלכה, הדין נוהג במצה הנאכלת בסוף הסעודה לאפיקומן, ולא קודם לכן [כדעת רש"י ורשב"ם, לעיל ע"א], ורק אם נרדמו כולם אינם יכולים לחזור ולאכול, אבל אם נמנמו כולם או נרדמו מקצתן, כולם חוזרים לאכול [כדעת הרמב"ם ור"י, שדברי רבי יוסי להקל] (שו"ע או"ח תעח, ב וביאה"ל שם).

גְּמָרָא. אַבֵּיי הָוָה יָתֵיב קַמֵּיהּ דְּרַבָּה בליל הסדר, ומוכח שהדין נאמר אף במצה, שהרי רבה לאחר החורבן היה, וכדעת רבי יוסי שנרדם אפילו ששאר בני החבורה ערים אינו חוזר ואוכל (רשב"ם לעיל ע"א). ויש שפירשו, שרבה אכל לבדו, ורק כיון שהיה יחידי אם נרדם לא יכל להמשיך לאכול (מעשה רקח, לדעת הרמב"ם חמץ ומצה ח, יד). ויש שסובר, שהמעשה היה בליל תענית, שהנרדם חל עליו התענית ואין לו לחזור ולאכול אף שעדיין לא עלה השחר, והגמ' הביאה דין זה ללמוד מדין הפסח שהמתנמנם אינו נחשב לישן ויכול לחזור ולאכול (תוס' לעיל קיט, ב ד"ה אמר). ויש שביארו, שנמנם באמצע סעודה, והנדון הוא אם נחשב הפסק וצריך לחזור ולברך (בעל העיטור מצה ומרור, פסקי רי"ד), ויש שפירש שהמעשה היה ב'ליל הסדר' והנדון הוא אם נחשב כהיסח הדעת מהסעודה, ואם רוצה לשוב ולאכול עוד מצה צריך ליטול ידיו ולברך המוציא, ולא באיסור אכילה (ראב"ד חמץ ומצה שם, ומגיד משנה שם). ויש שכתב, שלענין סעודה אף אם נרדם בתוך אכילתו אינו נחשב להיסח הדעת מהסעודה, ואינו חוזר ומברך [והנדון כאן הוא רק מדיני אכילת פסח ומצה בליל פסח] (ראי"ש תענית א, יד). ■ להלכה אם ישן שינת ארעי באמצע הסעודה, אינו נחשב הפסק [אבל נטילת ידיים צריך], אבל אם ישן שינת קבע על מיטתו, נחשב הפסק וצריך לחזור ולברך (שו"ע או"ח קעח, ז ומשנ"ב שם, מח).

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הוּא, ולדעתו כיון שהוא נאסר באכילה בחצות מהתורה, חל עליו שם נותר מהתורה ומטמא את הידיים (רשב"ם), ויש שכתב, שמהתורה אינו נחשב נותר ואינו נפסל אלא בבוקר, אלא כיון שמצות אכילתו היא רק עד חצות ושוב אסור לאוכלו ואם אוכלו עובר באיסור, גזרו רבנן שיטמא את הידיים מחצות כדין נותר (רמ"ע מפאנו א [וראה צל"ח ברכות ט, א, וחי' הגרי"ז זבחים נז, ב בשם הגר"ח, שדין אכילת הפסח עד חצות אינו דין בקרבן אלא הוא דין במצוה של אכילת קרבן פסח כהדין לאוכלו צלי בלבד, ומצד הקרבן הוא עד הבוקר, ולכן אינו נעשה נותר עד הבוקר]). ויש שכתב, שאף שגם בשאר קדשים גזרו חכמים שלא לאוכלם אחר חצות (ברכות ב, א), לא גזרו בהם שיטמא את הידיים מחצות, בכדי שלא להוסיף טומאה, אולם בקרבן פסח כיון שבחצות מפסיד את מצות אכילת קרבן פסח מהתורה [אף שיכול לאוכלו מדין קדשים], גזרו בו שיטמא את הידיים מחצות (אור שמח חמץ ומצה ו, א).

וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה מַה לְהַלָּן עַד חֲצוֹת, מכת בכורות היתה בחצות ולא קודם לכן, ואי אפשר ברגע אחד לאכול את קרבן פסח, ועל כרחך זמן חצות הנלמד מהכתוב הוא או לתחילת זמן תחילת אכילתו או לסוף זמן אכילתו, ולמד רבי אלעזר בן עזריה מהכתוב 'בלילה הזה', רק את סוף זמן אכילת המצה, אבל את הדין שתחילת הלילה הוא זמן תחילת אכילת המצה, הוא למד מהכתוב (דברים טז, ו) 'כבוא השמש' (צל"ח ברכות ט, א), ויש שכתבו, שהקב"ה עבר במצרים קודם חצות, ומכת בכורות היתה בחצות, ולמד רבי אלעזר בן עזריה מהכתוב 'ועברתי בלילה הזה' שיש לאוכלו בזמן שעבר הקב"ה בארץ מצרים קודם חצות (בני יששכר ד, ה, אילת השחר זבחים נז, ב, בביאורו השני).

אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא וַהֲלֹא נֶאֱמַר חְפָזוֹן עַד שְׁעַת חְפָזוֹן - שמהתורה יכול לאכול קרבן פסח עד עלות השחר שהוא שעת חיפזון, אולם אף לדעת רבי עקיבא אין לאוכלו אחר חצות מדרבנן (רשב"ם, רש"י לעיל צג, ב). ויש שסובר, שמדרבנן יש לאוכלו קודם חצות משום סייג, אבל אם עבר ולא אכל עד חצות, לא נפסל ויאכל לאחר חצות (תוס' ד"ה אמר, ע"פ דבר שמואל). ויש שסובר, שלדעת רבי עקיבא מותר לאכול קרבן פסח עד הבוקר אפילו מדרבנן, ולא עשו בו סייג עד חצות כבשאר קדשים (רשב"א ברכות ט, א), לפי שלדעת רבי עקיבא עיקר מצות אכילת הפסח מהתורה היא מחצות ועד הבוקר, לא עשו סייג לעקור את עיקר דין התורה, או שכיון שקרבן פסח אינו נאכל אלא למנויו ועל השובע, לא עשו סייג שיכול לגרום להביא קדשים לידי פסול (פני יהושע ברכות שם).

וְיִהֵא נָאֳכָל לִשְׁנֵי לֵילוֹת וְיוֹם אֶחָד, וביום שבין שני הלילות אין לאכול, ככתוב 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', אלא שאינו נפסל בהמתנת היום שבין שני הלילות (רשב"ם בשם רש"י). ויש שכתב, שאף ביום שבין שני הלילות יכול לאכול, והכתוב 'בלילה הזה' ממעט רק את היום שבו נשחט קרבן הפסח שאין לאוכלו ביום עד הלילה (רשב"ם). ויש שכתב, שכוונת הגמ' שעד חצות אוכל את הפסח כדין קרבן פסח הנלמד מהכתוב 'חפזון', אולם לאחר חצות יכול לאוכלו כדין קדשים לשני לילות ויום אחד, ואין בו מצות פסח (אור שמח חמץ ומצה ו, א), ואף שרבי עקיבא למד מהכתוב 'בחפזון' שאינו נאכל אלא עד עלות השחר, היה אפשר להעמיד את הכתוב 'בחפזון' לפסח שהיה במצרים בלבד, אבל קרבן פסח שנעשה בשנים שאחר מכן, יהיה נאכל לשני לילות ויום אחד (הגהות רא"מ הורוויץ).

לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וכיון שהלכה כרבי אלעזר בן עזריה, להלכה מצות אכילת מצה היא רק עד חצות (רבנו חננאל, תוס' ד"ה אמר, בשם י"מ). ויש להחמיר אף במצה של אפיקומן (ר"ן על הרי"ף; תוס' מגילה כא, א ד"ה לאתויי) שהוא זכר לפסח (משנ"ב תעז, ו). ויש שכתבו, שמצות אכילת מצה היא כל הלילה (רמב"ם חמץ ומצה ו, א), שאין הלכה כרבי אלעזר בן עזריה אלא כרבי עקיבא (מגיד משנה שם). ויש שכתבו, שאפשר שאף לדעת רבי עקיבא גזרו שלא לאוכלה אחר חצות (רא"ש י, לח). ■ להלכה, יש ליזהר לאכול מצת אפיקומן קודם חצות (שו"ע או"ח תעז, א, ראה ב"י שם שספק שמא הלכה כראב"ע, וכן שאפשר שגם לר"ע גזרו עד חצות כדעת הרא"ש), וכל שכן יש ליזהר על אכילת כזית מצה ראשונה שיהיה קודם חצות, ואם עבר חצות הלילה ולא אכל אף את המצה הראשונה, אין לו לברך 'על אכילת מצה' (משנ"ב ובביאה"ל שם) [באבני נזר (או"ח שפא, ה) כתב, שאם זמן חצות מתקרב, שיאכל מצה ויתנה שאם הלכה כר"ע אינו מתכוין לאכילת אפיקומן, ואם הלכה כרבי אלעזר בן עזריה שזמן אכילתה הוא עד חצות, יצא במצה זו ידי מצות אפיקומן, ובמנחת יצחק (ט, מז) הביא בשם הגרי"ז, שיעשה כן בלא תנאי. והוסיף (שם, מח), שעדיף שלא להתנות, כיון שלר"ע לכתחילה יש לאכול קודם חצות, ובאגרות משה (או"ח ה לח, ח) כתב שאין לעשות כדברי האבני נזר, ובהערות הגרי"ש אלישיב כתב, שאין לעשות כן אלא כשהוא מיסב אצל אחרים ומוכרח לאכול עמהם, וראה עוד להורות נתן (ד, מא-מב), ובמועדים וזמנים (ז, קפח)].

■ המשך במילואים עמ' 164

מִשּׁוּם חֲשָׁדֵי כְּהוּנָּה, שחששו שמא כשיש איבה ביניהם לבעלים, יפגלו במזיד בכדי שיפסיד הבעלים, ויאמרו 'שוגגים היינו', שהמפגל בשוגג פטור מלשלם (ע"פ רש"י בפ' ראשון ולעיל פה, א; רשב"ם). ויש שפירש, שחששו שמא כדי להרוויח ישחט הכהן במזיד שלמים לשם חטאת, כיון שבשלמים אינו אוכל ממנו אלא חזה ושוק, וישחטנו לשם חטאת שנאכל כולו לכהנים ויפסלנו (רש"י בפ' השני), ולא חששו שמשום איבה יפגלו במחשבה חוץ לזמנו, כיון שיצטרכו לשלם לבעלים, וחששו רק שיחשבו לשם חטאת, שאף שלא עלו לבעלים לשם חובה, מכל מקום הקרבן נחשב שלהם ולכן פטור הכהן מלשלם (שו"ת חת"ס יו"ד פח). ואף שאם שחט כהן שלמים לשם חטאת נשאר דינו כשלמים, ולא יהיה לכהן אלא חזה תנופה ושוק כדין שלמים, מכל מקום חוששים שהכהן יטעה לחשוב שיהיה לקרבן דין חטאת, וכל הקרבן יהיה שלו (שו"ת חת"ס ח"ה סי' רד). ויש שפירש, שפיגול מטמא את הידיים כדי שלא יחשדו בכהן הנוגע בו שנגיעתו בו היא כדי לאוכלו, על כן גזרו טומאה על הנוגע בו, ומתוך כך לא יגע בו כלל ולא יבוא לידי חשד (רבנו חננאל לעיל קכ, ב, ערוך ערך חשד, בפי' הראשון).

מִשְׁנָה. בֵּירַךְ בִּרְכַּת הַפֶּסַח, נוסח הברכה הוא 'לאכול הפסח' (רשב"ם, רש"י זבחים לז, א, ר"י מלוניל). ויש שכתבו, שנוסח הברכה הוא 'על אכילת הפסח' (רש"י, רמב"ם חמץ ומצה ח, ז). ואף שמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי שליח אין מברכים עליה בלשון 'על' (לעיל ז, א, ראה ביאורנו שם ד"ה לבער), באכילת הפסח תיקנו שיברך בלשון 'על', לפי שעיקר המצוה לאוכלו בחבורה ואחד מברך להוציא את כולם, לפרסם שמצותו בחבורה (ע"פ מגדל עוז ברכות יא, טו). או שנסמכו על לשון הכתוב 'על מצות ומרורים יאכלהו' (ע"פ חק יעקב תלב, ב). או שכאשר מברך לאחר תחילת המצוה, מברך בלשון 'על', וכיון שתחילת המצוה היתה בשחיטת הקרבן, מברך בלשון 'על' (חסדי דוד על התוספתא י, ח, ע"פ רמב"ם ברכות יא, טו).

פְּטַר אֶת שֶׁל זֶבַח - בין את ברכת הזבח על אכילת קרבן חגיגה, ובין את ברכת הזבח על אכילת נדרים ונדבות שהקריב ערב הפסח ואוכלם בליל הסדר (רשב"ם בפ' השני, ר"י מלוניל), שאף שאר זבחים מצות עשה על הבעלים לאוכלם, ומברכים על אכילתם (מקדש דוד קונטרס מעניני קדשים ה) [וראה רש"י ברכות (מח, ב), שכתב על הפסוק (שמואל א ט, יג) 'כי הוא יברך הזבח' – 'מלמד שמברכים על אכילת זבחים']. ויש שפירשו, שהכוונה לחגיגה בלבד (רמב"ם, ורע"ב בפירוש המשנה), אבל אכילת שאר זבחים לבעלים אינה מצות עשה, ואין מברכים על אכילתם, ורק קרבן חגיגה שכל הקרבתו היא לצורך אכילה [שאין מקריבים אותו אלא באופן שהחבורה גדולה ויש הרבה אוכלים, בכדי שיהיה קרבן פסח נאכל על השובע (ראה לעיל ע, א)] מברכים עליו (מקדש דוד שם). ולפי פירוש זה, מה שאמר הכתוב (שמואל שם) 'כי הוא יברך הזבח', זו ברכה על שחיטת הקרבן ולא על אכילתו (העמק שאלה חיי שרה שאילתא טז).

ואף שנוסח ברכת הפסח שונה מברכת הזבח, יכול לפטור בברכת הפסח את ברכת הזבח, לפי שרבי ישמעאל סובר שאף החגיגה נקראת פסח [כדעת רב לעיל (ע, ב)], ככתוב (דברים טז, ב) 'וזבחת פסח בקר וצאן', ו'צאן' האמור בכתוב נדרש על קרבן חגיגה (צל"ח). ויש שכתב, שכיון שעיקר מצות אכילת קרבן חגיגה היא כדי שיאכל הפסח על השובע, נמצא שאף החגיגה היא בכלל מצות אכילת הפסח, ולכן נפטרת בברכת הפסח (ברכת מרדכי בין פסח לעצרת, ט).

והאופן בו ברכת הפסח נצרכת לפטור את ברכת חגיגה - אף שקרבן חגיגה נאכל קודם לקרבן פסח בכדי שהפסח יאכל על השובע (ראה לעיל ע, א), הוא למי שאוכל בתחילה קרבן פסח ומשאיר ממנו כזית לאוכלו על השובע לאחר קרבן חגיגה (ר"י מלוניל, מהר"ם חלאווה לעיל קיט, ב). ויש שביאר, שמדובר באופן ששכח לברך על אכילת חגיגה, ואף לאחר שגמר אכילתו עדיין הוא חייב לברך למפרע, וכאשר מברך על הפסח יוצא למפרע גם על אכילת החגיגה (אור זרוע קריאת שמע כה, בשם רבי משה בר"י, אולם התוס' לעיל קטו, א ד"ה מתקיף, סוברים, שהמברך לאחר שכבר יצא ידי חובה, ברכתו לבטלה). ויש שביאר, שדין המשנה נאמר על מי שטעה ובירך על החגיגה את ברכת הפסח ולהיפך (רבינו מנוח חמץ ומצה ח, ז).

בֵּירַךְ אֶת שֶׁל זֶבַח, נוסח הברכה הוא 'לאכול הזבח' (רשב"ם). ויש שכתבו, שהנוסח הוא 'על אכילת שלמים' (רש"י, פסקי רי"ד). ויש שכתב, שהנוסח הוא 'על אכילת הזבח' (רמב"ם חמץ ומצה ח, ז).

גְּמָרָא. לְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא לֹא שְׁפִיכָה בְּכָלָל זְרִיקָה, וכיון שאינם שווים באופן מתן הדם על המזבח, והוא לעיכובא, אין ברכת הפסח יכולה לפטור את החגיגה, וכן להיפך (רש"י ורשב"ם). ויש שכתבו, שעיקר טעמו של רבי ישמעאל שברכת הפסח פוטרת את הזבח, כיון שהפסח הוא העיקר והחגיגה טפילה לו [שאכילת החגיגה היא לצורך הפסח שיאכל על השובע] (ראה תוס' שכך פירשו רש"י בשם הירושלמי, ור' חיים כהן), ואילו לדעת רבי עקיבא, כיון ששונים באופן עשייתם, ששפיכה אינה בכלל זריקה, אין אחד נכלל בחבירו אף שהזבח טפל לקרבן פסח (ע"פ בנין עולם או"ח כט, וכע"ז באילת השחר זבחים לז, א). ויש שכתבו, שמלשון הגמ' 'כשתמצא לומר', משמע שספק הוא בידם אם זה טעם מחלוקתם, ולמסקנת הגמ' אף לרבי עקיבא שפיכה בכלל זריקה, וטעם מחלוקתם הוא, שלדעת רבי ישמעאל הפסח הוא העיקר ופוטר בברכתו את החגיגה הטפלה לו, ולדעת רבי עקיבא אינם עיקר וטפל אלא שתי מצוות נפרדות, ולכן אף שבירך על הפסח לא פטר את החגיגה (מהר"ם בן חביב ב, שא, וחזו"א זבחים טז, ו, בדעת הרמב"ם).

חד תני אפיגול וחד תני אנותר מאן דתני אפיגול משום חשדי כהונה מאן דתני אנותר משום עצלי כהונה חד אמר כזית וחד אמר כביצה מאן דאמר כזית א) כאיסורו ומאן דאמר כביצה כטומאתו: **מתני'** ב) בירך ברכת הפסח פטר את של זבח בירך את של זבח לא פטר את של פסח דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר א לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו: **גמ'** כשתמצא לומר לדברי רבי ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה לדברי רבי עקיבא ג) לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה:

רבי

רש"י

חד תני אפיגול וחד תני אנותר. חד מפרש טעמא דמתניתין מאי טעמא מטמא פיגול את הידים, וחד מפרש טעמא דנותר מאי טעמא נותר מטמא את הידים: **משום חשדי כהונה.** גזרו עליו טומאה, שלא יפגלוהו ברצון להפסיד את הבעלים, ועוד דשלמים הן ואין לכהן בהן אלא חזה ושוק, וישחטם במזיד לשם חטאת כדי לאוכלן כולם, ומשום הכי גזרו טומאה: **משום עצלי כהונה.** שלא יתעצלו באכילתן: **חד אמר כזית.** מהן מטמא את הידים, וח"א בכביצה: **מתני' ברכת הפסח.** על אכילת פסחים: **על של זבח.** חגיגת ארבעה עשר, ומברכין על אכילת שלמים: **גמ' שירי דם** א) בזריקה מרחוק, דלא איכפת ליה אם נופלים שיריים על היסוד או לא, שירי דם הפסח בשפיכה בנחת כדי שיפלו על היסוד: **לא שפיכה בכלל זריקה.** כלומר שאם נותן פסח בזריקה ושלמים בשפיכה לא עשה כלום, וכיון דאין דומין זה לזה במתן דמים אין ברכת האחד פוטרת האחר: הכי גרסינן במתניתין, בירך על הזבח לא פטר את הפסח, על הפסח פטר את של זבח, דברי ר' ישמעאל. והכא גרסינן לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה, ופירוש אם נתן פסח בזריקה לא עשה כלום, אבל אם נתן שלמים בשפיכה יצא, לפיכך ברכת הפסח פוטרת את של שלמים ששלמים בכלל פסח במתן דמים, ושל שלמים אינה פוטרת את של פסח לפי שאין פסח במתן דמו בכלל שלמים:

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לה מסכת פסחים

תוספות

כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה לדברי ר' עקיבא כו'. אם כן מוכח מכאן דלר' ישמעאל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא וכן מוכיח נמי כאן דס"ל דפסח בשפיכה הוא והכי נמי מוכח בפסחים בפרק האשה (דף פט.) דפריך ג) דאלו פסח בשפיכה ושלמים בזריקה ומשני מאי נפקא מינה והתניא מנין לניתנין בזריקה שנתן בשפיכה שיצא כו' אלמא אית ליה תרתי פסח בשפיכה וזריקה בכלל שפיכה דזריקה עומד מרחוק וזורק את הדם ליסוד ושפיכה עומד על היסוד ושופך **וקשה** דבזבחים פרק בית שמאי (דף לז.) משמע מאן דאית ליה פסח בשפיכה לא מצי סבר נזרקין שנתנן בשפיכה יצא וכן איפכא מאן דאית ליה נזרקין שנתנן בשפיכה יצא לית ליה פסח בשפיכה דקאמר ב) ודם זבחיך ישפך והא מיבעי ליה לכדתניא מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא ת"ל ודם זבחיך ישפך ומשני סבר לה כרבי עקיבא דאמר לא זריקה בכלל שפיכה וכו' פי' וההיא דרשא מנין לניתנין בזריקה לר' ישמעאל היא ופריך ואכתי מיבעיא ליה לכדתניא ר' ישמעאל אומר מתוך שנאמר א) אך בכור שור או בכור כשב וגו' את דמם תזרוק למדנו לבכור שטעון מתן דמים למזבח מעשר ופסח מנין ת"ל ודם זבחיך ישפך ומשני סבר לה כריה"ג דאמר פסח נמי בזריקה והדר פריך ליה [ור' ישמעאל] האי קרא מפיק ליה הכי ומפיק ליה הכי וקאמר תרי תנאי אליבא דר' ישמעאל אלמא ההוא תנא דר' ישמעאל דלעיל דנזרקין שנתנן בשפיכה יצא ויליף מדם זבחיך ישפך לית ליה להאי תנא דרבי ישמעאל דיליף מההוא קרא פסח בשפיכה. **וי"ל** דודאי ר' ישמעאל אית ליה תרתי וניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא נפיק ליה מסברא דמה לי זריקה מרחוק ומה לי שפיכה בקרוב וקרא כי אתא [לפסח] בשפיכה הוא דאתא והאי דלא משני ליה הכי כדפריך ליה ור' ישמעאל האי קרא היכי מפיק ליה הכי וכו' משום דדרשא של רבי יוסי הגלילי פשוט ליה טפי **והתם פי' הקונט'** ור' ישמעאל האי קרא דודם זבחיך ישפך מפיק ליה להכי לניתנין בזריקה שנתן בשפיכה יצא וע"כ ההיא דניתנין לא אתיא כרבי עקיבא דהי אתיא אמאי קאמר רבי עקיבא אין ברכת פסח פוטרת של זבח והלא שלמים בכלל פסח והכל בשפיכה מההיא דניתנין ואי נמי הוה ס"ל לרבי עקיבא פסח בזריקה כרבי יוסי הגלילי כל שכן דשניהם פוטרין זה את זה ואכתי קדריש ליה [תו] להוה קרא לפסח בשפיכה ומשני תרי תנאי וכו' האי תנא דר' ישמעאל דיליף מודם זבחיך ישפך פסח בשפיכה לית ליה פסח פוטר את הזבח ובהא לא פליג רבי ישמעאל אדרבי עקיבא דהא כיון דדריש מיניה פסח בשפיכה תו לית ליה למילף מיניה דניתנין בזריקה שנתן בשפיכה יצא והאי תנא דר' ישמעאל דיליף מיניה דניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא לית ליה פסח בשפיכה אלא בזריקה כשלמים מיהו הא סברא דידיה דפליג ארבי עקיבא דפסח עיקר וזבח טפל ע"כ פסח פוטר את הזבח ולא ברכת זבח את הפסח ובפסחים דירושלמי ח) אמר האי טעמא עכ"ל. וקשה דלעיל הוכחנו מהנהו דפסחים דאית להו תרווייהו וכדכתבינן לעיל. **ורשב"ם פירש** ט) **הכי** כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל כו' מתוך דבריו למדנו דקאמר בירך על הפסח וכו' א"כ ס"ל דפסח בזריקה ומעתה אייתר ליה ודם זבחיך ישפך לומר דזריקה בכלל שפיכה וכל הנזרקין אם נתנן בשפיכה יצא ול"ג ושפיכה ד) בכלל זריקה דהא אין שום קרבן דמצותו לכתחלה בשפיכה. וקשה ההיא דפ' האשה. **ור' חיים כהן פי'** כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ושפיכה בכלל זריקה כך היא גירסא בספרים ישנים כלומר כל הקרבנות בזריקה ובשפיכה ואין להקפיד וברכת פסחים על עיקר לפטור את הטפל ולא הטפל את העיקר. [וקשה] והלא אית ליה נמי דפסחים מצותו בשפיכה דוקא אם כן אין זה זריקה: (וע"ע תוס' זבחים לז. ד"ה תרי תנאי וכו'):

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לה מסכת פסחים

רשב"ם

חד תני אפיגול וחד תני אנותר. חד מפרש טעמא דמתניתין מ"ט פיגול מטמא את הידים, וחד מפרש טעמא דמתניתין מאי טעמא נותר מטמא את הידים: **משום חשדי כהונה.** גזרו חכמים טומאה, שלא יפגלוהו ברצון להפסיד את הבעלים ויאמרו שוגגין היינו. ורבינו פירש עוד טעם אחר, לפי ששלמים הם ואין לכהן בהן אלא חזה ושוק, וישחטם במזיד לשם חטאת כדי לאוכלן כולן, ולא נהירא, דאין פיגול אלא בשוחט על מנת לאכול ממנו חוץ לזמנו ג), והשוחט שלמים לשם חטאת אין כאן פיגול אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה ד): **משום עצלי כהונה.** שלא יתעצלו באכילה, וה"ה לישראל: **חד אמר כזית.** מהן מטמא את הידים, וחד אמר כביצה, ובהא לחוד הוא דפליגי: **באיסורו.** איסור אכילתו בכזית: **כטומאתו.** טומאת אוכלין בכביצה לטמא אחרים: **מתני'** ברכת הפסח וברכת הזבח מפרש בתוספתא (זבחים ה), איזה ברכת הפסח בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח, אי זו היא ברכת הזבח בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הזבח, והאי זבח היינו חגיגת י"ד הבאה עם הפסח ו), אי נמי נדרים ונדבות שהקריב ערב הפסח ואוכלן בלילי הפסח: **פלוגתא דרבי ישמעאל ור' עקיבא** מפרשינן טעמא בגמ': **הכי גרסינן** בירך על הזבח לא פטר את הפסח, בירך על הפסח פטר את הזבח, דברי ר' ישמעאל: **גמ'** ה"ג לכשת"ל לדברי ר"י זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה. במס' זבחים בפ' בית שמאי (דף לז.) שמעינן ליה לר' ישמעאל דאמר דפסח בשפיכה ולא בזריקה, דתניא ר' ישמעאל אומר מתוך שנאמר א) אך בכור שור וגו' למדנו לבכור שטעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, מעשר ופסח מנין תלמוד לומר ב) ודם זבחיך ישפך, דאילו לשאר קרבנות לא צריך דבכולהו כתיב ג) זריקה, והשתא דקאמר רבי ישמעאל דפסח בשפיכה, ושמעית ליה במתניתין דאמר בברכת הפסח הוא נפטר מברכת הזבח ואינו נפטר משל פסח בברכת הזבח, אמור מעתה הניתנין בזריקה כגון שאר זבחים שניתנו בשפיכה כפסח יצא, כדתניא בהדיא בפרק בית שמאי (שם) מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא תלמוד לומר ודם זבחיך ישפך, אבל הניתנין בשפיכה כגון פסח שנתנן בזריקה כשלמים וכל שאר זבחים לא יצא, דומיא דברכת פסח והזבח דקאמר נמי ר' ישמעאל במתניתין כי האי גוונא: **ולדברי ר' עקיבא כו'.** כדאמרינן נמי במתני' גבי ברכת הפסח והזבח שאין זו פוטרת את זו, ור"ע נמי סבר דפסח (נמי) בשפיכה, דלא אשכחן תנא דאמר בזריקה אלא רבי יוסי הגלילי בפרק תמיד נשחט (לעיל סד:) דנפקא ליה א) מאת דמם תזרוק על המזבח דבכור, את דמו לא נאמר אלא דמם, לימד על בכור מעשר ופסח שטעונין זריקה, והיינו זריקה דפסח מתנה אחת כנגד היסוד מרחוק, ולא כזריקת שאר קרבנות שהן שתי מתנות שהן ארבע, ומקראי מפיק להו במסכת זבחים בפרק איזהו מקומן (דף נז.) מדכתיב סביב ג) בעולה סביב ד) בחטאת סביב ג) באשם דשלש כתובין הבאין כאחד אין מלמדין. זריקה מרחוק ושתי מתנות שהן ארבע, ופסח מתנה אחת מרחוק לדפריסית, שפיכה מקרוב עומד על היסוד ושופך שם. בכולהו קרבנות כתיב ג) זריקה, לבד מחטאת שמתנותיה באצבע על הקרנות כדכתיבי ד) קראי:

רבי

עין משפט נר מצוה

קטו א [מיי' פ"ח מהל' חמץ ומצה הלכה ז]:

רבינו חננאל

הא דתנן מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד מתני טומאה אפגול וחד מתני אנותר. חד מתני כזית כאיסורו וחד מתני כביצה כטומאתו: **ברך ברכת הפסח פטר את של זבח וכו'.** תאנא איזו היא ברכת הזבח אומר אקב"ו לאכל הזבח. **וקי"ל הפסח דמו** בשפיכה כדתנן כהן הקרוב אצל המזבח זורקה זריקה אחת כנגד היסוד והזבח כגון השלמים וכיוצא בהן דמן בזריקה. **ואמרינן** כשתמצא לומר לדברי **רבי ישמעאל** דאמר ברכת הפסח פוטרת של זבח ואינו צריך לברך על הזבח ברכה בפני עצמה אבל ברכת הזבח אינה פוטרת של פסח. **הרי** זריקה בכלל שפיכה כלומר השעון זריקה אם תזרקהו בשפיכה יצא. אבל אין שפיכה בכלל זריקה השעון שפיכה ואם יזרקהו לא יצא אלא שעון שפיכה. לדברי ר' **עקיבא דאמר** לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה:

תורה אור השלם

א) אַךְ בְּכוֹר שׁוֹר אוֹ בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת דָּמָם תִּזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַייָ: [במדבר יח, יז]

ב) וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְדַם זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל מִזְבַּח יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל: [דברים יב, כז]

ג) [עולה] וְשָׁחַט אֶת בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְיָ וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: [ויקרא א, ה]

[שלמים] וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: [ויקרא ג, ב]

[אשם] בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת הָאָשָׁם וְאֶת דָּמוֹ יִזְרֹק עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: [ויקרא ז, ב]

ד) וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו: [ויקרא ח, טו]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל מט: ברכות מט:], ב) זבחים דף לז., ג) [שם], ד) זבחים ב., ה) [פסחים פרק י ה"ח], ו) לעיל סט:, ז) סוף פ"י, ח) ברשב"ם לפנינו ליתא (מהרש"א).

הגהות וציונים

א] דם **הזבח** כצ"ל (מלא הרועים): ב] בכת"י נוסף **או להקטיר למחר**: ג] **דפריק** דאלו פסח בשפיכה ושלמים בזריקה **ופריך** מאי. כן נראה להגיה (רש"ש, עי"ש): ד] ול"ג **ולא שפיכה** כצ"ל, מהרש"א (גליון):

ליקוטי רש"י

באיסורו. כשיעור איסור אכילתו שהוא חייב עליו בכזית. **כטומאתו.** כשיעור טומאת אוכלים דאורייתא בכביצה [לעיל פה.]. **בירך ברכת הפסח פטר את של זבח.** חגיגת ארבעה עשר שבאה עם הפסח כשהחבורה מרובה ושניגו בתוספתא דפסחים על הפסח הוא אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הפסח, ועל הזבח הוא אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הזבח ואם בירך על הפסח פטר את הזבח. **כשתמצא לומר.** כשתתקדק בדבריהם ותעמוד על מכונו תמצא [לעיל יא:]. **כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה.** דקסבר רבי ישמעאל זריקה בכלל שפיכה כדאמרינן לעיל מנין לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה שיצא הלכך מתן דם זבח שהוא שלמים שכתוב בו זריקה בכלל מתן דם פסח שכתוב בו שפיכה כדאמרינן לקמן וכי בירך על הפסח פטר את הזבח שהזבח בכלל פסח אבל בירך על הזבח לא פטר את הפסח שלא מצינו לניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא דהא דפסח בשפיכה מודם וזבחיך ישפך נפקא לן לקמן ותרתי לא דרשת מיניה ולקמן פריך לרבי ישמעאל היכי דריש ליה להכי ולהכי [זבחים לז.]. **זריקה.** למרחוק ולא בשפיכה בנחת מקריב הכלי לכותל המזבח [לעיל סד ע"ב].

קכא: ערבי פסחים פרק עשירי פסחים

רבי שמלאי איקלע לפדיון הבן בעו מיניה פשיטא על פדיון הבן אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן אבי הבן מברך ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה כהן מברך או אבי הבן מברך כהן מברך דקמטי הנאה לידיה או אבי הבן מברך דקא עביד מצוה לא הוה בדידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה [ב] אבי הבן מברך שתים והילכתא אבי הבן מברך שתים:

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים

רש"ם

רבי שמלאי איקלע גו'. משום דלמילי מתמיהין נמשי מיני בלבול נמלס אמל ומעמה אמל המלוי זה מזה כגון ספק וחצי מפוגמנב נמלס עם הספמל, משום הכי נקט נמי לנמלי עונדת למלני הבן מנכון ממים:

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים

אחר השלמת המסכת יאמר זה ויועיל לזכרון בעזרת השם יתברך:

*) חַדְרָן עֲלָךְ מַסֶּכֶת פְּסָחִים וְהַדְרָךְ עֲלָן דַּעְתָּן עֲלָךְ מַסֶּכֶת פְּסָחִים וְדַעְתָּךְ עֲלָן לָא נִתְנַשֵּׁי מִנָּךְ מַסֶּכֶת פְּסָחִים וְלָא תִתְנַשֵּׁי מִנָּן לָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא בְּעָלְמָא דְּאָתֵי: ג"פ

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא תּוֹרָתְךָ אֻמָּנוּתֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּתְהֵא עֲמָנוּ לָעוֹלָם הַבָּא **) פָּפָא רְמִי בַּר פָּפָא נָחְמָן בַּר פָּפָא אַחָאי בַּר פָּפָא אַבָּא מָרִי בַּר פָּפָא רַפְרָם בַּר פָּפָא רָכִישׁ בַּר פָּפָא סוּרְחָב בַּר פָּפָא אַדָּא בַּר פָּפָא דְּרוּ בַּר פָּפָא:

חַעֲרֹב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה כֻּלָּנוּ אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: מֵאֵיבֵי תַחְכְּמֹנִי מִצּוֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי: יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ: לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: אָמֵן אָמֵן אָמֵן סֶלָה וָעֶד:

מוֹרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁעֲשִׂיתָנוּ בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי קַרְנוֹת שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וְהֵם מַשְׁכִּימִים אָנוּ מַשְׁכִּימִים לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מַשְׁכִּימִים לְדִבְרֵי בַטָּלִים אָנוּ עֲמֵלִים וְהֵם עֲמֵלִים אָנוּ עֲמֵלִים וּמְקַבְּלִים שָׂכָר וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שָׂכָר אָנוּ רָצִים וְהֵם רָצִים אָנוּ רָצִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹמְרִים וְאֵינָם אוֹמְרִים אָנוּ רָצִים וְהֵם רָצִים אָנוּ רָצִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹמְרִים וְאֵינָם אוֹמְרִים אָנוּ רָצִים וְהֵם רָצִים אָנוּ רָצִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לִבְאֵר שַׁחַת שֶׁאֲנַחְנוּ אוֹמְרִים וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי כֻּלָּם שֶׁעֲוָרוֹתַנִי לְסַיֵּם מַסֶּכֶת פְּסָחִים בֵּן תַּעֲזְרֵנִי לְהַתְחִיל מַסֶּכְתּוֹת וּלְסַיְּמָן [קדושים (ויק"ט)] אֲחֵרִים וְלִסְיָמִים לְלָמּוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה. וְזָכֵנִי כָּל הַתַּנָּאִים וַאֲמוֹרָאִים וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעָמַל לִי וְלִזְרָעִי שֶׁלֹּא תָמוּשׁ הַתּוֹרָה מִפִּי זִמְפִּי זַרְעִי וְזֶרַע זַרְעִי עַד עוֹלָם. וְתִתְקַיֵּם בִּי בְּהִתְהַלְּכָךְ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבֵךְ תִּשְׁמֹר עָלָיִךְ וְהָיא תְשִׂיחִי: כִּי בִי יִרְבּוּ יָמַיִךְ וְיוֹסִפוּ לָךְ שְׁנוֹת חַיִּים: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי הוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא (נ"א לְהַחְיוֹתָא) וּלְאַפָּקָא מֵתַיָּא וּלְאַסָּקָא יָתְהוֹן לְחַיֵּי עָלְמָא וּלְמִבְנֵא קַרְתָּא דִּירוּשְׁלֵם וְלִשְׁכְלְלָא הֵיכְלֵהּ בְּגַוַּהּ וּלְמֶעְקַר פָּלְחָנָא נֻכְרָאָה מִן אַרְעָא וְלַאֲתָבָא פָּלְחָנָא דִּי שְׁמַיָּא לְאַתְרֵהּ וְיִמְלֹךְ קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵהּ וְיַקְרֵהּ וְיִצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וְיָקֵרֵב מְשִׁיחֵהּ: בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא מִן כָּל (בעש"ת לְעֵלָּא וּלְעֵלָּא מִכֹּל) בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

נוסח אשכנז

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל מַאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרָיְתָא דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לָהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא (קַדִּישָׁא) רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי. רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחֵי וּפֻרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעש"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא בְרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

נוסח עדות המזרח

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל מַאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרָיְתָא קַדִּישְׁתָּא דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לָנָא וּלְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי. מִן קֳדָם מָארֵי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא, וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא, חַיִּים (וְשָׂבָע), וִישׁוּעָה וְנֶחָמָה, וְשֵׁיזָבָה וּרְפוּאָה, וּגְאֻלָּה, וְסִלְיָחָה וְכַפָּרָה, וְרָוַח וְהַצָּלָה, לָנוּ וּלְכָל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

*) [פי' הגרו"ע ז"ל המצא בספר התוים שתיבר אחי הגאון מהר"ל מפראג בספר וכיות ה"א פ"ב]. רש"י ישראל אינם מהודרים לומני השם יתברך רק בשביל התורה שבעל פה, שהוא הסימן המובהק המבדיל בין ישראל לעמים ומכר, על כן אנו נוהגין לומר בכל יום מסכתא "הדרן עלך הדרך עלך".

וגם אין מי שנותן דעתו על התורה שבעל פה שלא תשכח ח"ו רק אנו, וזהו "דעתן עלך".

וכן התורה שבעל פה היא המגינה על ישראל, ולכן נקרא "נמהר" שהוא ר"ת של ג'בריאל מ'יכאל ר'פאל א'וריאל. לומר כי הענוק בזמנא חונה מלאך ה' סביב לו להצילו, מימינו מיכאל, ומשמאלו גבריאל, ולפניו אוריאל, ואחוריו רפאל, ועל ראשי שכינת אל הכותר בדברי חכמים. והוי "דעתן עלך". כלומר השגותן עלך.

וההאיל ישראל התורה שבעל פה הן שני המאסי סביבה, והוי שי"א יתנשי זה מזה לא בעלמא דין ולא בעלמא דאתי".

והיות שתלמוד אינו חביב והמדהר כל כך רק אצל בעלי התורה אבל לא אצל רשעי הקרנות, על כן אנו מרחים "ששים חלקנו מרשעי בית המדרש ולא שם חלקנו מרשעי הקרנות".

**) [בסיומא בסוף תשובת הרמ"א ז"ל וכן בסוף ש"ת בב"י כתוב רמזים על הוכרת שמות הללו]:

[ולמעינו נדפס בים של שלמה סוף פרק מרובה הן דברי הים של שלמה והן דברי הרמ"א. ר"ל הים של שלמה: הא לך דין הסיום: גרסינן בפרק לן כתבי, אמר אביי תיתי לי דכי תניא צוררא מדרבנן דשלים מסכתא, עבדינא יומא טבא לרבנן. מכאן נהגו כל ישראל לסיים בשמעתא, ולימן שכח ההודיה למקום, ולפרסם אותה שמחה שזכה לכך, שעושין סעודה בעת שמסיימין. וראיה ממסכת תענית ומביאו נמי בריש פרק יש נוחלין. לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים וט"ו באב. ומסיק בגמרא בשלמא יום כיפור יום סליחה ומחילה הוא, אלא ט"ו באב מאי טעמא. ומפרש כמה טמטם. עד דמסיק לבסוף, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפוסקים בו מלכרות עצים למעיכה כרי, ופירושו, לפי שפסקו אותו היום להשליט מצוה גדולה היו שמחים ונחשב להם ליום טוב. ואם כן השלמת הספר אין לך מצוה גדולה מזו.

ובפרט לפמ"ש שדעתו להתחיל אחר כך ספר אחר. וכן כתב לשם הר"ן שמהא שמעינן שאנגוא הוא לשמחת ולעשות יום טוב בהשלמת המצוה. ומהא דפרק כל כתבי משמע, דאפילו מי שלא סיים מסכתא זו, מצוה רבה שישמח עם המסיים, דהא אביי אע"ג דהוא גופא לא סיים, אפילו הכי עבוד יומא טבא לרבנן. ומשמע שהוא מומץ אף אחרים עמו, דהא לא אמר עבידנא ליה יומא טבא אלא לרבנן קאמר, ומה שפירש רש"י לפי שהיה אביי יושבה, לאו משום דאחר לא היה עושה, אלא לפי שהיה רגיל לעשות יום טוב אחר שהיה מהדר דעושה ולהתי מאחר שהיא מצוה רבה. על כן פירש משום שהיה אחר ראש ישיבה והוא קודם למצוה ולהתי. הנה פקח ענין הראה אף שאביי היה אחר מן המוזלים, ומצמצמ ביותר כדאיתא בפרק במה מדליקין אביי אחר בהדיגנקא, אמר רבא ודעיא בזה נמתמני דמכסחן נפשיה כו'. אפילו הכי עבוד יומא טבא לרבנן, מתמת רוב חיבה ומצוה.

לסיים עמו, כהאי עובדא דאביי. ואין לומר דהתם אירעי שאנוצרבא מרבנן סיים עם כל המתיבתא בהך עבידי ליה אביי סיום. זה אינו, חדא דלישנא צוררא מדרבנן משמע תלמיד חכם ותיץ יחידי ולא ריש מתיבתא. דאלי"ב הל"ל ריש מתיבתא. ועוד מסתמא אירעי דמיסק דאינך דמסיק תיתי לי דכי תניא צוררא מרבנן כו' עד דלא הסכים, א"כ כוותיה דאביי בצוררא מרבנן לחד. ועוד נראה היכא דאמר תלמידא צוררא מרבנן משמע דוקא איהו לחוד'. מדאמר תלמידא אמר רבא שוי צוררא מדרבנן לאחריתי נפשיה באחריה דלא רציל ליה. ואי לישנא דצוררא מדרבנן משמע עם כל המתיבתא. אם כן מה צריך לאחריתי נפשיה. הלא מסתמא כבר יודעין אותו. אלא ש"מ עיקר כדפרישתי. ולעיל בסיום ל"ר כתבתי שהוא שעורת מצוה מעתה ועי"ש: **סליק דין הסיום** וכתב שם הגאון הנ"ל: ההאיל שדין הסיום אותא לידן, וכאן הוא מקומו, גם אמרתי לצדוק ולחבר להה דדוש נאה אף נעים ויפה ומקובל שהשתקפתי בימי תורתי מגדול וחזק אחד שהעתיקה משם שארו קרובו של הגאון המחבר ספר הגדול הזה, הלא הוא מרא ורבנא המאיר עיני ישראל בתיבוריו הגאון הגדול כמהוריר"ן משה איסרל"ש זצ"ל ומשיה"ר אל אלהים עליו"ה ומה טוב ומה נעים שבת אחי"ם גם יחד בישיבה של מעלה. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. אי"ש איי"ש לפי מדרגת מתיבתו ופרנסתו: וז"ל: דרוש נאה וכונה גדולה. לסיום מסכתא מהמאור הגולה: הנה מה שנוהגין הרבנים אנו בכולל להכזיר בסיום כל מסכתא רב פפא אם עשרה בניו שהיו מאריכים בגדולים בתורה ע"י שהוא מלבו של אותו האמן דאמר כי נורורי"קין של פפ"א פת"ח פ"א, שבניו"מטרא אבני"ר. נגד מצות לא יהיה לך נגר', שנאמר בעובדי עבודה זרה לא תתנם, והוא להיפך משאר בני אדם שראוי להתנם ולרחם עליהם, כמו שדרשו ז"ל הגלכת בדרכיו מה הוא תנון אף אתה תהא תנון. לכן נקרא האחד תנינא. נגד לא תעשה לך פסל, שלכאורה אחר העשייה יונחם על העשייה, שוראה שפה לזה ולא יזכרון, והם הן הם פשוטי וגלמי כלי קע. נקרא האחד נחמן מלשון נתפתי כי עשיתים. נגד לא תשא, שהוא לשון ורוממות האותנאשתו, שלא יחשוב האדם שבזה מגשא ומכבד וזשם שעושבע כשמו וכמו שנשבע יוסף בחיי פרעה. וכן מצינו שהיו נשבעין בחיי המלך. נקרא האחד רמי שהוא לשון ורוממות. נגד מצות זכור את יום השבת, נקרא האחד אד"א, שבארמיורא שש, נגד ששת ימי המעשה. ונגד כבד [את אביך ואת אמך], נקרא האחד אבא מרי, שהוא הכבוד שחבן קורא לאביו אבא מרי. נגד לא תרצח נקרא האחד אחאי (לאן) [לשון] אחוה, כי כשיתשחוט כל אחד לחבירו כאח לא יצרוצנו, וכמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך. ואף כי הרציחה הראשונה שהיתה בעולם היתה בשני אחים, שקין הרג את הבל אחיו. וכנגד לא תנאף שדרך המנאפים לקרקין ולרמז בעיניהם, כמו שנאמר קורץ בעיניו, נקרא האחד רפרם, מלשון רפוף בעיניו. ונגד לא תגנוב, נקרא האחד רכיש, מלשון רכוש, כי הגונב אפילו נפשות נותב כדי למוכרם. נגד לא תענה, נקרא האחד סרחבר, מלשון סרח בה אשה, שהיא העיניה לעיקב שיוסף וזי אמר לה כה תזיב. וכנגד לא תחמוד, שנאמר בת בית האשה רעיך, נקרא האחד רעיש, מלשון דיירה בית, וגם האשה נקראת בית, כמו שאמר רבי יוסי מעולם לא קיתני לאשתי אלא בירה כו'. וכמו שמתחילין אחר סיום התורה בשמחת תורה בראשית, שאין עומדין על הפרק וגם בסיום התורה בעומדים כדי שלא ליהן מתחון פה לשטן לקטרג לומר שכבר סיימנו התורה ומבטלין מיד ותחזרין לעסוק בתורה לקרות מבראשית, ולזה יראמו בני רב פפא בשעה שמתת אלו נגד העשרה שאמרות שבהן נברא העולם בשביל התורה הנקראת ראשית, דאר"ש בראשית נמי מאמר א' הוא. ולהיות כי העולם נברא בשביל תורה שנקראת ראשית ומכח שנאמר עולם בחסד יבנה לכן נקרא האחד חנינא. נגד ויאמר אלוהים יהי אור, שארי"ש שאור שנברא בשביל העולם נגוו הכע"ה לצדיקים שהבדילו לעתיד לבא, נקרא האחד רמי, מלשון הרמות הבדלה. ונגד ויאמר אלהים יהי רקיע, שהאמים שהתחתונים כוכים עד שנתחכן הקב"ה ואמר להן שתעיירין להתקרב על בני המבול נקרא האחד נחמן. וכנגד ויאמר יקוו המים הנה שאמרו ר"ש שים אוקיונוס מקיף הארץ הארץ בראה מתוכן, נקרא האחד סורחבר מלשון סרח המשכן. וכנגד ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים הנה שארו ר"ש חסיד אוקיונוס מקיף הארץ הארץ בראה מתוכן, נקרא האחד סורחבר מלשון סרח המשכן. וכנגד ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, נקרא האחד אדא, מלשון אד. ונגד ויאמר אלהים יהיו מאורות בגלגל השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, הרומזים על עיקר ועשו שהוא אחים. ולכן הגוים מגנים לחמה וישראל ללבנה. ועל זה אמרו ר"ל שהאמורות לוקין על שני אחים שנעשקו דמם כמים כו', לכן נקרא האחד אחא. ונגד מאור ישרצו המים שרץ נפש חיה, והדגים פרים ורבים יותר מכל בעלי חיים, לכן נקרא האחד רפרם, מלשון פריה ורביה. ונגד מאור תרצא הארץ נפש חיה וגו', וזה נכראו לעבוד עבודת משא, בכתוף ישאר כל צורכי בני אדם, לכן נקרא האחד דרו, מלשון דור באגרה [ביצה ל:]. ונגד מאור נעשה אדם בצלמנו שנברא האדם חיזי הוא היה כל הכאים אחוריי, נקרא האחד אבא מרי. ונגד מאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע, וזה הוא עיקר ממתנם ורכושם של אדם שהיה להם לאכול זרע השדה, לכן נקרא האחד רכיש. ועכ"ל דברי הגאון הגדול כמהוריר"ן משה איסרל"ש זצ"ל.

מסורת הש"ס עם הוספות

ב) [עיין תוספות נכונות קף מט. ד"ה נמחי וכו']

רַבִּי שִׁמְלַאי אֵיקְלַע לְפִדְיוֹן הַבֵּן וְכוּ', הובא דין זה כאן, משום שדנו בו בשני מיני ברכות באדם אחד מחמת מעשה אחד, בדומה למשנה שדנה בקרבן פסח וקרבן חגיגה שהן שתי ברכות באדם אחד הבאות יחד, שהחגיגה באה עם הפסח (רשב"ם). ויש שביאר, שהסתפקו בכהן ואבי הבן מי מהם מוציא את חבירו בברכת 'שהחיינו', בדומה למשנה שדנה האם ברכת הפסח פוטרת את ברכת חגיגה (רש"ש, וראה להלן ביאור הגמ' לדבריו). ויש שביאר, שלפי שאמרו לעיל (ע"א) שברכת החגיגה יכולה לפטור את ברכת קרבן פסח לולי שמתן הדם על המזבח שונה, אף שקרבן חגיגה הוא רשות (ראה לעיל ע, א) וקרבן פסח הוא חובה, הסתפקו האם הכהן יכול לפטור את אבי הבן בברכת 'שהחיינו', אף שלכהן ברכה זו אינה אלא רשות [כדין ברכת 'שהחיינו' על הנאה מפרי חדש (ראה עירובין מ, ב)], ולאבי הבן היא חובה, ופשטו שאין הכהן יכול להוציא את האב, ואינו דומה לקרבן חגיגה שלפעמים הוא חובה מדרבנן באופן שיש הרבה אוכלים, כדי שיאכל קרבן פסח על השובע (זרע אמת פסחים לב).

בָּעוּ מִינֵיהּ פְּשִׁיטָא עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן וְכוּ' אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ, הזכירו בשאלתם את ברכת פדיון הבן אף שלא הסתפקו אלא בברכת 'שהחיינו', כיון שיסוד שאלתם הוא שכיון ששניהם יחד מקיימים את מצות פדיון הבן, האב בנתינתו והכהן בקבלתו, ואבי הבן מברך על הפדיון, יתכן ואת ברכת 'שהחיינו' תיקנו שיברך הכהן, בכדי שלכל אחד מהם תהיה ברכה (כתב סופר יו"ד קמז). ויש שכתב, שיסוד שאלתם הוא שכיון שברכת הפדיון היא בנוסח 'על פדיון' ולא 'לפדות', מוכח שניתן לפדות על ידי שליח [שכל מצוה שניתן לעשותה על ידי שליח, הברכה היא בנוסח 'על' (ראה לעיל ז, ב)], וכיון ששליח העושה מצוה אינו מברך 'שהחיינו', יתכן שתיקנו חכמים שהכהן יברך תמיד אף באופן שהאב עצמו פודה (צל"ח בביאור הראשון [וראה להלן שיש הסוברים שאף שליח מברך 'שהחיינו']). או שברכת הפדיון היא בנוסח 'על', כיון שאין המצוה נגמרת עד שיקבל הכהן, ונמצא שהוא חלק מהמצוה, ואם כן יתכן שהכהן מברך 'שהחיינו' (צל"ח בביאורו השני).

בָּרוּךְ שֶׁהֶחֱיָינוּ וְכוּ' – וחיוב 'שהחיינו' על האב במצות פדיון הבן יותר משאר מצוות, הוא לפי שיש בה גם שמחה, ששמח האב שיצא בנו מכלל נפל (בעל המאור; שו"ת הרשב"א א, קכו). או משום שהיא מצוה שאינה שכיחה (תוס' בכורות מט, א ד"ה לאחר, רמב"ם ברכות יא, ט). או משום שהיא מצוה התלויה בזמן, שעד שלשים יום אינו ראוי לפדיון (ר"ן על הרי"ף). והנפקא מינה בין הביאורים, באופן שמת הבן לאחר שלשים יום ופודה אותו האב לאחר שמת, האם יברך האב ברכת 'שהחיינו' על הפדיון כיון שיש לו שמחה בעשיית המצוה, או שכיון שיש לו עגמת נפש אינו מברך (תוס' בכורות שם, רא"ש פדיון בכור, א, בשם ר"י).

כֹּהֵן מְבָרֵךְ דְּקָמְטֵי הָנָאָה לְיָדֵיהּ אוֹ אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ דְּקָא עָבֵיד מִצְוָה – שניהם צריכים לברך, רק הספק הוא מי יברך ויוציא את חבירו, ופשטה הגמ' שעל אבי הבן לברך משום שהוא מקיים מצוה, ויוציא את הכהן שחובת ברכתו היא ברכת הנהנין (ע"פ רש"ש, ושו"ת חת"ס יו"ד רצט, והעמק שאלה שאילתא קעא, וראה להלן דעות הראשונים שלמסקנת הגמ' אין על הכהן חובת ברכת 'שהחיינו' כלל). או שהספק היה האם יש בפדיון הבן שמחה לאב ולכן עדיף שהוא יברך ויוציא את הכהן, או שאין בו שמחה לאב ועדיף שיברך הכהן שיש לו שמחה בקבלת הכסף (שו"ת חת"ס שם, רצד).

וְהֵלְכְתָא אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ, ואין הכהן מברך, שאף שיש לו הנאה בקבלת חמש סלעים, מכל מקום כיון שעל ידי שקיבל הפסידו שאר הכהנים, אינו יכול לברך על הנאתו (מאירי). ויש שביאר את הטעם שאין הכהן מברך, לפי שבכל דבר התלוי בשניים אין מברך אלא אחד, וכשאר מתנות כהונה שהכהן המקבל אינו מברך, וכמו בכל מקח וממכר שהקונה מברך 'שהחיינו' ולא המוכר, אף אם יש לו הנאה מרובה מהמכירה (שו"ת הרשב"א א, שלח, בתירוצו השני). ויש שכתבו, שהכהן חייב ב'שהחיינו' ואבי הבן מוציאו ידי חובה (ע"פ רש"ש, ושו"ת חת"ס יו"ד רצט, והעמק שאלה שאילתא קעא, ראה ביאורנו לעיל ד"ה כהן).

שְׁתַּיִם, בדוקא אמרו 'שתים', כי רק באופן שהאב מברך על הפדיון הוא מברך גם 'שהחיינו' ומוציא את הכהן, שכיון שכבר בירך ברכה אחת יברך אף את השניה, אבל במקום שהאב אינו פודה בעצמו כגון שפודה על ידי שליח, או באופן שהפדיון נעשה על ספק בכור שאין האב מברך על הפדיון, הכהן מברך 'שהחיינו' (ע"פ כתב סופר יו"ד קמז, וכע"ז בהעמק שאלה שאילתא קעא [והוסיף, שלדעת החת"ס שם רצט, אם לא התכוון האב להוציא או הכהן לצאת, חייב הכהן לברך אף שכבר בירך האב]). ויש שכתבו, שגם כשפודה על ידי שליח, השליח מברך אף את ברכת 'שהחיינו' (דרישה יו"ד שה, ג, שו"ת חת"ס יו"ד רצח [שלא כדעת הצל"ח [ראה לעיל ד"ה בעו] שאין השליח מברך 'שהחיינו').

וברכת 'שהחיינו' של האב היא קודם שנותן לכהן את הפדיון (רמב"ם ביכורים יא, ה). ויש אומרים, שמברך 'שהחיינו' לאחר הנתינה לכהן (הר"י קורקוס שם, בשם אורחות חיים). ■ להלכה, אבי הבן מברך 'על פדיון הבן' ו'שהחיינו', ואחר כך נותן הפדיון לכהן (שו"ע יו"ד שה, י, וראה דרך אמונה ביכורים שם עוד פרטים בזה).

מילואים

המשך מעמוד פז.

מַה אֶעֱשֶׂה לְזָקֵן זֶה אוֹמַר לוֹ לְךָ וְקַח אִשָּׁה זוֹנָה וְהוֹלִיד לְךָ בָּנִים זְנוּנִים, שהבנים שיוולדו לו הימנה יהיו בספק אם הם ממנו או מאחרים (רש"י), כיון שהיה זקן ואין אומרים בו שרוב בעילות הולכות אחר הבעל, ולכך אמר 'מה אעשה לזקן זה' (מהרש"ל), ודוקא אם האשה זונה, אבל אם אינה זונה, אף אם הבעל זקן, אומרים שרוב בעילות הולכות אחר הבעל ואין הבנים בספק (חתם סופר). ויש שכתב, שגם כאן אומרים רוב בעילות אחר הבעל, אלא שיש לחוש למיעוט בעילות מאחרים, דהיינו שאף שהרוב מברר לדינא שהם כשרים, מכל מקום שֵׁם ספק עליהם (מהרש"א להלן ע"ב, ע"פ עין יצחק [לרי"א ספקטור] קמא אה"ע ו. וראה נודע בשערים ב, יג שכתב בדעת המהרש"א, שהבנים כשרים לגמרי, רק שהושע לעצמו היה יכול לבו להיות נוקפו שמא אינם בניו). ויש שכתב, שבעלמא גם בזקן ובזונה אומרים שרוב בעילות הולכות אחר הבעל, אולם כאן, כיון שאמר לו הקב"ה להושע 'והולד לך בנים זנונים', בודאי נתקיים דיבורו ולא היה הושע יכול לשומרה, ולכן אין הולכים אחר הבעל (עין יצחק שם).

המשך מעמוד פח.

מַתְנִיתִין בְּדָקְפְּדִי אַהֲדָדֵי, שאינם רוצים ליהנות זה מזה, ואינו רוצה שחלקו בעבד יהנה משל חבירו (רש"י ותוס'), שכן המינוי על קרבן הפסח הוא מינוי ממוני, וכיון שיש לאדון בעלות על העבד ועל ממונו, יכול הוא לעכב עליו שלא יקנה קנין ממוני אצל האדון השני (מנחת שלמה, וראה שם בהרחבה בגדר הקנין של מינוי בקרבן פסח). ויש שפירש שהקפדתם היא שלא יהנה העבד מחבירו יותר מאשר לפי חלקו (רבנו חננאל). ויש שפירש, שההקפדה היא משום שחושש שאם יאכל אצל חבירו יגנוב את לבבו וילך רק אליו (רמב"ם קרבן פסח ב, יב, ע"פ כסף משנה שם, וראה מעשה רוקח שהקשה שאם כן יש לחוש לכך בכל יומות השנה).

כָּאן כְּמִשְׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּאן כְּמִשְׁנָה אַחֲרוֹנָה - למשנה ראשונה לא יאכל לא משלו ולא משל רבו, כיון שחלק העבדות שבו אינו נמשך אחרי חלק הבן חורין שבו, ולמשנה אחרונה יאכל משל עצמו, שכיון שביד בית דין לשחררו הרי הוא כבן חורין (רש"י, ראב"ד קרבן פסח ב, יג). ומשל רבו אינו יכול לאכול כל זמן שלא התמנה עליו בפירוש, הואיל ועל חלק הבן חורין שבו הרי הוא כאיש מן השוק (חזו"א או"ח קכד, לדף זה). ויש שפירש שלמשנה ראשונה אוכל משל עצמו, כיון שעשו לו חכמים תקנה שיוכל לצאת ידי חובת קרבן פסח, אבל למשנה אחרונה לא תיקנו חכמים שיאכל משל עצמו, שמא יגרום דבר זה לעכב את שיחרורו, אלא אומרים לרבו, עבד זה אינו אוכל משלך דלא קרינן ביה 'עבד איש', ולא משל עצמו, ולכך מהר ושחררו כדי שלא ימנע מן המצוה (רמב"ם בפיהמ"ש, ע"פ ביאור רבי אברהם בנו, הובא בכסף משנה שם). ויש שכתב בטעם שיטה זו שלמשנה ראשונה יאכל משל עצמו, שמאחר שצד חירות ניכר לעצמו, שהרי עובד את עצמו יום אחד, נגרר צד עבדות אחריו, אבל למשנה אחרונה שלא עשו לו תקנה לעבוד את עצמו יום אחד, אין צד חירות ניכר לעצמו, ואין צד עבדות נמשך אחריו, ולכך לא יאכל לא משל רבו ולא משל עצמו (כסף משנה שם, בדעת הרמב"ם בהלכותיו).

מִי שֶׁחֶצְיוֹ עֶבֶד וְחֶצְיוֹ בֶּן חוֹרִין, כגון שני אחים שירשו עבד או שנים שהיו שותפים בעבד ושיחרר אחד מהם את חלקו (רש"י גיטין מא, א). ויש שכתב שמדובר באופן שהעבד נתן חצי דמיו לאדון ועל ידי זה השתחרר חציו (רמב"ם פיה"מ גיטין ד, ה, וראה חתם סופר גיטין מא, א, שלדעת רש"י במקרה כזה חייב לשחררו אף למשנה ראשונה).

עוֹבֵד אֶת רַבּוֹ יוֹם אֶחָד וְאֶת עַצְמוֹ יוֹם אֶחָד, ואין אומרים שיעבוד בכל יום ויחלוק עם רבו בשכר העבודה, שכן האדון אינו מסכים לכך, וטוען הוא עבדי ואתם עושים אותו שותף לי (תוס' רי"ד גיטין מא, ב). ויש שכתב, שאם נאמר שישכיר את עצמו בכל יום ויחלקו ביניהם את השכר, נמצא שאנו כופים אותו לעשות מלאכה כל ימיו כדי לא להפסיד לרבו את חלקו, והרי חציו בן חורין, ולכן תיקנו שיעבוד יום אחד את רבו ואת עצמו יום אחד (ריב"ש רכז). ויש שפירש שמיד כשנשתחרר חציו של העבד נאסר האדון לעבוד בו עבודת פרך, כיון שחלק החירות מתפשט בכל איבריו ואמר הכתוב 'ובאחיכם בני ישראל לא תעבוד בו עבודת עבד', ומשום הפסדו של האדון תיקנו במשנה ראשונה שיעבוד את רבו יום אחד כמו בזמן שהיה כולו עבד, ואין זה אלא תקנת חכמים כדי שלא יפסיד האדון [ולכן נקטה המשנה בלשונה 'תיקנתם את רבו', שכן אין זה מן הדין אלא מתקנת חכמים] (חתם סופר גיטין מא, א).

המשך מעמוד פט.

רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר עַד שֶׁיְּזָרֵק אֶת הַדָּם, דהיינו שיתקבל הדם בכוס ויהיה ראוי לזריקה, אבל אין הכוונה עד הזריקה ממש, שהרי לדעת רבי שמעון (מנחות קב, ב) 'כל העומד ליזרק כזרוק דמי' (תפארת ישראל בועז ב, בישוב קושיית רעק"א). ועוד יש לפרש, שכוונת רבי שמעון לזריקה ממש, שכיון שדרש רבי שמעון מהכתוב 'מהיות משה' – 'מהוייתיה דשה', שיכולים המנויים למשוך את ידם ממנו עד שיעשו בו כל העבודות, לא נאמר לגבי דין זה 'כל העומד ליזרק כזרוק דמי', אלא יכולים למשוך עד שיזרק הדם ממש (תפארת ישראל שם, רש"ש).

וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר מֵהֲוָיֵיתֵיהּ דְּשָׁה – קודם גמר עבודותיו (רש"י), כלומר, שיש עדיין מה להוות בו, דהיינו לזרוק את הדם, שהרי כל זמן שלא נזרק הדם לא הותר הבשר באכילה, אבל הקטרת אימוריו אינה מעכבת אם נטמאו או שאבדו [ראה לעיל (נט, ב)] (רש"ש).

אֲבָל לִימָנוֹת דִּבְרֵי הַכֹּל עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט, דְּאָמַר קְרָא בְּמִכְסַּת נֶפֶשׁ וַהֲדַר תְּכַסֵּהוּ, משום שהשחיטה היא חלק ממצות קרבן פסח, שנאמר 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל', ובקידושין (מא, א) למדו מכאן דין שליחות בקדשים, ולכן צריך להיות מנוי גם בשעת שחיטה. ומה שהוצרכה הגמ' לדרוש דבר זה מפסוק, משום שאילולא הכתוב היה השוחט יכול לזכות בשעת שחיטה עבור כל מי שירצה אחר כך לימנות עליו, כיון ש'זכין לאדם שלא בפניו' [ויש להסתפק לדעת רבי שמעון שיכול למשוך עד זריקה, אם משך את עצמו אחרי השחיטה האם יכול לחזור ולמנות עליו קודם זריקה כיון שהיה מנוי בשעת השחיטה, או שכאשר נמשך פקע למפרע המינוי של השחיטה, ושוב לא שייך שיהיה מנוי על קרבן זה] (שפת אמת). ויש שכתב, שעיקר חובת הבעלים וכפרתם מתקיימת בזריקה, שהיא שעולה לחובתם של הבעלים, אבל שאר עבודות הקרבן, דהיינו שחיטה קבלה והולכה, אינן אלא הכשר הקרבן, ולכך הוצרכה הגמ' לדרוש מהכתוב 'במכסת נפשות' שאין נמנים עליו אלא עד שישחט, משום שלולא הכתוב

היה יכול להימנות אף אחר שחיטה קודם הזריקה, והיה מקיים את חובתו על ידי הזריקה (חי' הגר"ח סולוביציק על הש"ס לקמן צח, ב).

המשך מעמוד צ:

שאונן ואבל אינם משלחים קרבנותיהם אינו משום שקרבנותיהם פסולים להקרבה כמו טמא מת, אלא הוא מדיני אבלות שאינם יכולים לשלח קרבנות, ולכך אם כבר התחייב בהקרבת קרבן פסח קודם שנעשה אונן, לא פקע חיובו וחייב להקריב קרבן פסח, אבל אם היה זה פסול בקרבן, לא היה מקום לחלק בין נעשה אונן קודם חצות לנעשה אחר חצות, שכן בכל אופן קרבנו פסול (חי' הגרי"ז זבחים כב, ב). ויש שכתב שהטעם שאם נעשה אונן לאחר חצות יכול להקריב את פסחו, הוא משום שלאחר חצות נחשב כיום טוב, שהרי אומרים אז הלל על הקרבת הפסח, ולכן לא חלה עליו האנינות (רבנו חננאל להלן צח, א).

המשך מעמוד צא.

שעריך', מתפרש שלא נאמר איסור הלאו אלא בשעה שמותר להקריב קרבן פסח, דהיינו לאחר חצות, אבל קודם חצות שהוא כשר לשלמים, אין עובר בלא תעשה כשהקריבו לשם פסח (רש"י שם).

נָשִׁים וַעֲבָדִים מְשׁוּם תְּפִלּוּת, אבל נשים ואנשים עושים חבורה כאחד, ומה שאמרו בגמ' בברכות (מה, ב) שאין נשים מזמנות יחד עם אנשים משום פריצותא, היינו דוקא כשאין שלשה אלא בצירוף אנשים ונשים, שהזימון נעשה על ידיהן וניכר הדבר שהם מצטרפים יחד, אבל כשיש שלשה אנשים שנתחייבו בזימון, מצטרפות הנשים עמהם, שבאופן זה אין צירופן ניכר, וכמו כן לגבי קרבן פסח אין צירוף הנשים ניכר ולכך מצטרפות לחבורה אחת עם האנשים (תוס' יו"ט פסחים ח, ז, ע"פ ב"י או"ח קצט, בשם הר"ן).

המשך מעמוד צא:

היה לנו לומר שלא יתחייבו במרור מדאורייתא], יש לחלק בין זמן שאין בית המקדש קיים שאין כלל קרבן פסח, שאז חיוב מרור הוא מדרבנן, לבין זמן שבית המקדש קיים שיש קרבן פסח, שאז יש חיוב מרור גם למי שאינו חייב בקרבן פסח (חי' הגר"ח; ביאור הגרי"פ פערלא על הרס"ג עשה מז).

אוֹנֵן טוֹבֵל, שכיון שבזמן שהיה אונן נאסר בקדשים, צריך לטבול, שמא הסיח דעתו ונטמא ולא ידע שנטמא, וכמו שאמרו במשנה בחגיגה (כא, ב) שאונן ומחוסר כיפורים צריכים טבילה לקדשים (ראה רש"י). ויש שכתב, שהטעם שצריך לטבול הוא כדי שיפרוש ויסיר מליבו את אנינותו (רמב"ם קרבן פסח ו, ט), משום שכאן לא שייך הטעם שמא הסיח דעתו ונטמא, שכיון שידע שחייב להקריב קרבן פסח ודאי נזהר שלא להיטמא [ולכך מחוסר כיפורים אינו צריך לטבול כדי לאכול בפסח, שאין לחוש שמא נטמא] (לחם משנה שם). ויש שביאר, שכאן גם בזמן אכילת הפסח הוא עדיין אונן מדרבנן [שאנינות לילה דרבנן], והתירו לו לאכול פסח משום שלא העמידו חכמים את דבריהם במקום כרת, ולכך לא שייך לחייבו בטבילה שתיקנו חכמים להתיר לו לאכול קדשים, שכן טבילה זו נתקנה רק כאשר על ידה הוא מותר לאכול בקדשים, וכאן עדיין אסור הוא בכל הקדשים, ואם כן בהכרח אין זו אלא תקנת טבילה מיוחדת לצורך אכילת הפסח להסיח את דעתו מאנינותו [ולטעם זה, מחוסר כיפורים חייב לטבול מצד התקנה הכללית של כל הקדשים] (קרן אורה זבחים צט, ב).

וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב, ואפילו אם עדיין לא נקבר המת (רש"י). ואם נקבר בליל פסח, אסור באכילת קרבן פסח, שהעמידו חכמים את דבריהם במקום כרת, כמבואר בגמ' בזבחים (ק, ב). ומכל מקום כשלא נקבר יהא מותר לאכול, שכן אין האיסור משעת המיתה עד אחר הקבורה, אלא יום הקבורה חמור כמו יום המיתה שנאסר בו אף אחר הקבורה עד סוף היום, משום שרוב המתים נקברים ביום המיתה, ואם נקל ביום קבורה אחרי הקבורה, יבואו להקל גם ביום המיתה אחרי הקבורה, אבל אם עדיין לא נקבר, שאין זה יום המיתה וגם אינו יום הקבורה, לא החמירו בו חכמים להעמיד דבריהם במקום כרת (אבן האזל ביאת המקדש ב, ט).

המשך מעמוד צב.

של פסח שיש בו כרת דוחה גם לא תעשה ועשה [שאין בו כרת] (ערוך לנר שם, בדעת רש"י, ודלא כתוס' חולין עח, א). ולשיטה זו יקשה, מה שאמרו בגמ' שחכמים לא העמידו דבריהם במקום כרת, הלא אין זה דברי חכמים אלא עשה של תורה שנדחה מפני עשה שיש בו כרת, ואף לדברי יוחנן שאמר שאין בו עשה אלא מדבריהם, אין הכוונה שמשום כך הוא נדחה, אלא שכן הוא האמת לשיטתו שאין בו עשה של תורה, אבל באמת אפילו אם היה דבר תורה היה נדחה (רעק"א, וראה חזו"א או"ח קכד לדף לב, א).

המשך מעמוד צג:

דֶּרֶךְ רְחוֹקָה לַטָּהוֹר וְאֵין דֶּרֶךְ רְחוֹקָה לַטָּמֵא, שמשמעות הכתובים שהפטור של דרך רחוקה תלוי בעשייה, דהיינו שחיטת הפסח, ואילו הפטור של טומאה תלוי באכילה (רש"י), אכן באופן שיהיה גם טמא וגם בדרך רחוקה, יחול עליו הפטור של דרך רחוקה (צל"ח לעיל סט, ב). ויש סוברים, שההיתר של דרך רחוקה נאמר רק לטהור ולא לטמא, ואם יהיה גם טמא וגם בדרך רחוקה, לא יחול עליו הפטור של דרך רחוקה (ראה תוס' להלן צד, ב ד"ה ואין דרך). [ולדעת רבי אליעזר (לעיל במשנה) שפטור דרך רחוקה היינו כשנמצא חוץ מאסקופת העזרה, נמצא שאין צורך בדין הפטור של 'טמא' אלא באופן שהיה טהור בשעת השחיטה ובתוך העזרה, ורק לאחר מכן נטמא, ולכן אינו בכלל הפטור של דרך רחוקה שתלוי בשעת השחיטה המוטלת על הבעלים ולא בשאר עבודות שהכהנים נחשבים בהן ל'שלוחי דרחמנא', שאילו היה טמא בשעת שחיטה, בהכרח שאינו בעזרה, שטמאים אסורים להיכנס לעזרה (משיב נפש לעיל סט, ב)].

המשך מעמוד צד.

[ב] שיעור מיל הוא 22.5 דקות, שכן לדעה זו, החישוב של ארבעים מיל הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ואילו חישוב שעות היום הוא מהנץ החמה עד השקיעה, כך שיש לנכות את זמן ההילוך בנשפי הבוקר והערב, שהם ארבעה מיל כל אחד [כמסקנת הגמ' לפי הגרסא שלפנינו שנדחו דברי רבא ועולא], ונמצא שבשעות היום אדם מהלך רק 32 מיל [וכאשר מחלקים

את שעות היום ל-32 מיל, נמצא שכל מיל הוא 22.5 דקות] (ראה ביאור הגר"א שם בדעת התוס').

[ג] שיעור מיל הוא 24 דקות, שכן לדעה זו, בזמן הנשף אדם מהלך חמשה מיל, ונמצא שבשעות היום אדם מהלך רק 30 מיל [וכאשר מחלקים את שעות היום ל-30 מיל, נמצא שכל מיל הוא 24 דקות] (רמב"ם פיהמ"ש לעיל ג, ב, ע"פ ביאור הגר"א שם, ראה שם שיתכן שלרמב"ם היתה גרסא אחרת בגמ' ולפיה לא נדחו דברי רבה ועולא).

■ להלכה, שיעור מיל הוא 18 דקות (שו"ע או"ח תנט, ב; רמ"א שם רסא, ב). ויש שהביאו את הדעות הנוספות (משנ"ב תנט, טו, וביאה"ל שם, ובמקומות נוספים המצויינים במשנ"ב מהדו' דרשו שם, וראה שם ושם ההכרעה למעשה).

וַיָּאִיצוּ שַׁאנִי – שהמלאכים האיצו בו למהר [ואם כן אין להוכיח משיעור המקום שבין סדום לצוער לזמני היום]. אך בירושלמי (ברכות א, א) פירשו, שהמלאך יישר לפניו את הדרך, והפך את העקוב למישור, ושיערו חכמים שהיישור של אותה הדרך קיצר את הדרך בחמישית, וכיון שאורכה של דרך זו חמשה מיל, נמצא שהדרך התקצרה על ידי המלאך לארבעה מיל, ומאחר שהלך לוט דרך זו בזמן שבין עלות השחר לנץ החמה, מוכח שמעלות השחר ועד הנץ החמה אדם הולך שיעור ארבעה מיל (מהרש"א לעיל צג, ב).

וְגַן אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּעֵדֶן, ש'גן' ו'עדן' הם שני מקומות שונים, כמו שנאמר 'ונהר יצא מעדן להשקות את הגן' (ברכות לד, ב).

וְעֵדֶן אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּגֵיהִנֹּם, שלפי שהגהינום מיועד גם לרשעי אומות העולם, מקומו גדול יותר מהגן עדן המיועד רק לצדיקי ישראל (הערות הגרי"ש אלישיב).

המשך מעמוד צה.

ויש מפרשים את 'שאין שוחטין את הפסח על היחיד', שהכוונה בזה היא שאין שוחטים שה שנמנה עליו רק אדם יחיד (ראה תוס' ד"ה מיבעי), ומחזרים אחר אדם נוסף שנדחה לפסח שני שימנה יחד עמו על אותו השה (ליקוטי הלכות, על הגמ' לעיל צא, א; חזו"א או"ח קכד לדף זה) [וכדעת רבי יהודה (לעיל שם), שכן הוא הדין גם בפסח ראשון שאין שוחטים אותו על מנוי יחיד (תוס' שם), אלא שבפסח ראשון זה מעכב ובפסח שני רק מחזרים על כך רק לכתחילה (חזו"א שם), או כדעת רבי יוסי (לעיל שם) שאף בפסח ראשון שוחטים אותו על היחיד ואפילו לכתחילה, אלא שמשתדלים שלא יהיה מנוי יחיד על פסח (רמב"ם קרבן פסח ב, ב ע"פ כסף משנה שם)].

לֹא תוֹצִיא מִמֶּנּוּ, שהוא לאו הניתק לעשה, שמחוייב להחזירו, ושלא כדעת התנא (לעיל פה, א), שנפסל ביציאתו (רש"י). ויש מפרשים, שאין זו מחלוקת תנאים, אלא שפסח שני אינו נפסל ביציאתו ופסח ראשון נפסל (ראה מהר"י קורקוס קרבן פסח ב, טו, בדעת הרמב"ם שם).

מַאי קָא מְמַעֵט לֵיהּ לֹא יֵרָאֶה וְלֹא יִמָּצֵא, שדומה ל'נותר' בכך שאין לוקים עליו משום שהוא 'לאו הניתק לעשה' של 'תשביתו' (רש"י). ויש מפרשים, ש'בל יראה' דומה ל'נותר' רק בכך שעל שניהם אין לוקים, אך הטעם שאין לוקים על 'בל יראה' הוא משום שהוא 'לאו שאין בו מעשה' (רבנו חננאל, וראה רמב"ם חמץ ומצה א, ג), שלדעתם 'לאו הניתק לעשה' הוא רק כאשר העשה צריך להתקיים על ידי מעשה האדם, ואילו השבתת החמץ יכולה להתקיים גם מאליה כשנתכלה החמץ וכדו' (מנחת חינוך מצוה ט אות א).

המשך מעמוד צו:

שֶׁנִּמְצָא קוֹדֶם שְׁחִיטָה וְהֻמַּר בּוֹ קוֹדֶם שְׁחִיטָה, וכיון ששחט את השני, נדחה הראשון ותמורתו (רש"י). אכן אם הקריב את הראשון לקרבן פסח, תמורתו קרבה בעצמה לשלמים, והיינו בין לדעת הסוברים שהיה יכול להקריב את התמורה לקרבן פסח (דעת רש"י המובאת לעיל ד"ה דאיכא), שהרי זה כמפריש שני קרבנות פסח לאחריות, שהאחד קרב לפסח והשני לשלמים, ובין לדעת הסוברים שהתמורה לעולם אינה קרבה לקרבן פסח (דעת תוס' המובאת לעיל שם), ומשום כך לא שייך בה דיחוי כשלא הקריבוה [אלא שבאופן ששחטו את השני ונדחה הראשון, נדחית ממילא גם תמורתו, שקדושת התמורה כקדושת הקרבן שהמירו בו] (חזו"א או"ח קכד לדף זה).

המשך מעמוד צח.

מְשֻׁנָּה. נִתְעָרֵב בִּבְכוֹרוֹת רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר אִם חֲבוּרַת כֹּהֲנִים יֹאכְלוּ, ואף שזמן הקרבת הפסח הוא לאחר התמיד של בין הערבים (ראה לעיל נח, א), וזמן הקרבת בכור הוא קודם התמיד מצד 'עשה דהשלמה' (לעיל שם ע"ב), עדיין יכול לשחוט את שני הקרבנות לאחר שחיטת התמיד, ומצד 'עשה דהשלמה' העיקר שיקטיר את אימורי קרבנות אלו קודם הקטרת התמיד (תוס' מנחות מט, א ד"ה תלמוד, וראה תוס' יומא כט, א ד"ה אלא). ויש שביאר, שכיון שאי אפשר להקריב את הפסח בענין אחר אלא עם התערובת, יבוא עשה שיש בו כרת וידחה עשה דהשלמה שאין בו כרת, וכמבואר בגמ' לעיל (נט, א) במחוסר כיפורים שמביא כפרתו אף לאחר התמיד כדי שיוכל להקריב את הפסח (ראבי"ה ג, תתקצא). ויש שסובר שמקריב את התערובת כולה קודם התמיד, שהרי פסח הקרב קודם התמיד כשר בדיעבד, ולכן עדיף כך, מאשר לעבור על עשה דהשלמה (שפת אמת, וראה תוס' ישנים יומא לג, א ד"ה עליה, שהסתפק בזה).

המשך מעמוד צט:

בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים מִן הַמִּנְחָה וּלְמַעְלָה הוּא דְּאָסִיר סָמוּךְ לַמִּנְחָה שָׁרֵי, אֲבָל בְּעֶרֶב הַפֶּסַח אֲפִילּוּ סָמוּךְ לַמִּנְחָה נַמִּי אָסוּר, והיינו שבערבי שבתות וימים טובים, טעם איסור האכילה מן המנחה ומלמעלה הוא גם כדי שימנע זמן ממושך מאכילה ויהיה תאב לאכול בערב, וגם משום שמזמן זה ואילך יש לחוש שמא ימשך באכילתו עד סמוך לחשכה ויכנס לשבת כשהוא שבע. ואמנם לענין שיהיה תאב לאכול בערב אין טעם בתוספת של חצי שעה סמוך למנחה, אולם לענין החשש שמא ימשך יש טעם בתוספת זו, ובערב פסח החמירו בכך משום חומר חיוב מצה, אף שאין זה שכיח שימשך כל כך (הר צבי, בפי' ראשון).

המשך מעמוד קא.

כִּי הֲוָה מְקַדֵּשׁ אָמַר לָן וְכוּ', ומשמע, שלאחר שרבה כבר קידש, אמר להם שיטעמו כדי שיחשב קידוש במקום סעודה. ומכאן, שגם אם בשעת הקידוש לא היה בדעתו לאכול במקום הקידוש,

אם אחר כך נמלך ואכל שם, נחשב קידוש במקום סעודה (ט"ז או"ח רעג, ב, והביא מכאן ראיה לדעת הרמ"א המובאת להלן). ויש שדחה, שודאי שרבה אמר להם זאת קודם שקידש, ובשעת הקידוש היתה דעתם לאכול במקום הקידוש, שאם לא כן, נמצא שלא כיוונו לצאת ידי חובת קידוש, וגם אם יאכלו אחר כך לא יצאו ידי חובה (קרבן נתנאל על הרא"ש י, ה אות ע, ונתיב חיים שם). ■ להלכה, אף אם היה בדעתו לאכול לאחר זמן, ונמלך ואכל לאלתר, נחשב קידוש במקום סעודה (רמ"א שם, ומשנ"ב שם, יג).

טָעֲמוּ מִידֵי – היינו טעימת לחם, אבל טעימת מיני תרגימא אינה נחשבת 'סעודה' [בסעודה ראשונה ושניה שהן עיקר כבוד שבת, ורק בסעודה שלישית מועילה], ואינו נחשב בכך 'קידוש במקום סעודה' (תוס' ד"ה טעימו; רא"ש י, ה). ויש סוברים, שאף בפירות ובמיני תרגימא יוצאים ידי חובת סעודת שבת [ולשיטתם גם בטעימה כזו נחשב 'קידוש במקום סעודה'] (רמב"ן רשב"א ור"ן שבת קיז, ב). ■ להלכה, דוקא אם אכל פת או מיני תרגימא מחמשת מיני דגן נחשב 'קידוש במקום סעודה', אבל אם אכל פירות, אינו נחשב 'קידוש במקום סעודה' (שו"ע או"ח רעג, ה, ומשנ"ב שם. וראה שם פרטים נוספים, וכן בשו"ע שם רעד, ד).

דְּיֵלְמָא אַדְאָזְלִיתוּ לְאוּשְׁפִּיזָא מִתְעַקְּרָא לְכוּ שְׁרָנָא וְכוּ', וכיון שלא תוכלו לאכול שם בלא נר, נמצא שהקידוש שתעשו שם לא יהיה במקום אכילה (ע"פ רשב"ם, מהרש"א בדעת תוס', וראו"ש י, ה). ויש שפירשו, שחשש שמא לא יוכלו לקדש שם בלא נר, שצריך לקדש במקום נר, אבל לא חשש מחמת האכילה, כי אפשר לאכול גם בלא נר (תוס' רבינו פרץ; רא"ש שם, בשם יש אומרים. וראה רא"ש שם שדחה, שאפשר לקדש בלא נר). ויש שכתבו, שצריך לאכול סעודת שבת דוקא במקום הנר, משום 'עונג שבת' [וממילא צריך לקדש במקום הנר] (תוס' שבת כה, ב ד"ה הדלקת; מרדכי שבת רמז רצד).

■ להלכה, יש אומרים שאין לקדש אלא לאור הנר [כדעת רבינו פרץ], ויש אומרים שאין הקידוש תלוי בנר [כדעת הרא"ש], ואם הוא נהנה בחצר יותר מפני האויר או מפני הזבובים, מקדש בחצר ואוכל שם אף שאינו רואה את הנר, שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער, וכן הלכה (שו"ע או"ח רעג, ז), והיינו במצטער הרבה אם יאכל במקום הנר, אבל אם אינו מצטער כל כך, צריך לאכול דוקא במקום הנר [כדעת התוס' והמרדכי בשבת, שצריך לאכול דוקא במקום הנר, וממילא צריך לקדש שם, שאין קידוש אלא במקום סעודה] (משנ"ב שם, לב, וביאה"ל שם ד"ה והכי).

וּבְקִידּוּשָׁא דְּהָכָא לָא נָפְקִיתוּ דְּאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה, שדין זה שאם קידש שלא במקום סעודה אינו יוצא ידי חובה, אינו רק דין מצד הסעודה שצריך לסעוד במקום הקידוש [וממילא אם אינו סועד כלל, יוצא ידי חובת קידוש אף שאין הקידוש במקום סעודה], אלא הוא גם דין בקידוש עצמו, שיקדש דוקא במקום סעודה, ולכן גם באופן שאינו אוכל כלל אינו יוצא ידי קידוש (ר"ן, ע"פ משאת משה פסחים קמה, וימלא פי תהלתך [להגרא"ל שטיינמן] עיונים בתפילה עמ' שפח, וראה ביאורנו לעיל ד"ה אין קידוש). ■ וכן הלכה (שו"ע או"ח רעג, ג).

מַתִּירִין מְכֻּנָּד לְכֻנָּד – מתירים ציציות מטלית זו וקושרים אותן בטלית אחרת (רשב"ם), אבל אסור להתיר ציציות מהטלית שלא על מנת לקושרן בטלית אחרת (תוס' שבת כב, א ד"ה רב), מפני שמבזה טלית של מצוה בחינם (ט"ז או"ח טו, ב). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, א. וראה במשנ"ב שם פרטים נוספים).

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר אַף יְדֵי יַיִן נַמֵּי יָצְאוּ, ואינם צריכים לחזור ולברך על היין ששותים בביתם בתוך הסעודה (רשב"ם). ודוקא כששתו בבית הכנסת, אבל אם לא שתו בבית הכנסת, צריכים לברך על היין בביתם, שההליכה לבית נחשבת הפסק, כשם שאם שחו בין הברכה ששמעו מהמקדש לבין שתיית היין, נחשבת השיחה הפסק וצריכים לברך על היין (תוס' ד"ה ורבי יוחנן). ויש שסוברים, שגם אם לא שתו בבית הכנסת, אין ההליכה נחשבת הפסק, כיון שהמקדש כבר שתה מהיין, ואפילו אם שחו קודם ששתו, לאחר שהמקדש כבר שתה, אין השיחה נחשבת הפסק (ע"פ מג"א או"ח קסז, יט וביאור הגר"א שם, כז, בדעת הרוקח שכט והאור זרוע א, קמד, המובאים ברמ"א שם, ו). ■ להלכה, השומע ברכה מחבירו ושח, צריך לחזור ולברך, ודוקא כששח קודם שהמברך אכל או שתה, אבל אם שח לאחר מכן, אין השיחה נחשבת הפסק [כדעת הרוקח והאור זרוע] (רמ"א שם. וראה במשנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 32 ביאור דעתו). ורוב האחרונים חולקים וסוברים שכשם שאם המברך עצמו שח קודם שאכל או שתה צריך לחזור ולברך, כך גם השומע ששח קודם שאכל או שתה בעצמו, צריך לחזור ולברך [כדעת תוס'] (משנ"ב שם, מג).

המשך מעמוד קג:

ומה שלא ענה לו רבא מיד, משום שבתחילה הבין שכוונתו לשאול מדוע הטריח עצמו השמש להביא אבוקה אף שכבר יש נר על השולחן, והרי להלכה אין לטרוח אחר הנר במוצאי שבת (ראה ברכות נג, ב), ועל זה באמת השיב לו רבא שהשמש לדעתו עשה, אבל לאחר מכן שהכיר שכוונתו לשאול על עצם מה שנראה שהוא סובר שיש ענין להביא אבוקה, על זה השיב לו רבא שודאי שאבוקה היא מצוה מן המובחר (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]; אור זרוע שבת צד). ויש שפירש שלא ענה לו מיד כדי לחבב עליו את הדבר (תוס' רא"ש, וראה הגהות יעב"ץ).

■ להלכה, מצוה מן המובחר לברך על אבוקה, ובדיעבד יכול לברך גם על נר אחד, וידליק נר מיוחד לצורך הבדלה ולא יסמוך על הנר שבביתו (שו"ע או"ח רצח, ב), אבל אין זה לעיכובא (משנ"ב שם, ז). ושתי פתילות בנר של שמן נחשבות אבוקה, ובנר של שעוה צריך שיהיה פירודן ניכר וכמו בשני נרות קלועים (רמ"א שם ומשנ"ב שם, ח).

המשך מעמוד קה.

במוצאי שבת, מבדיל במשך השבוע (ממחת חינוך מצוה לא אות ט, ע"פ מחלוקת הראשונים המובאת ברא"ש ברכות ג, ב, וראה הערות הגרי"ש אלישיב, שמדברי הרשב"ם ד"ה דאי, משמע כדעה הראשונה).

מְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ, אפילו אם הזיד ולא קידש בליל שבת (רמב"ם שבת כט, ד), כיון שהקידוש בשבת ביום הוא מעיקר החיוב, ולא כתשלומין לקידוש של ליל שבת (ב"ח או"ח רעא, ח). ויש שסוברים, שרק אם שכח ולא קידש בלילה יכול לקדש ביום, אבל אם הזיד ולא קידש בלילה, אינו יכול לקדש ביום (טור או"ח רעא, בשם רב עמרם גאון), כיון שהקידוש ביום הוא תשלומין לקידוש של ליל שבת, ודין תשלומין נאמר רק בשוגג ולא במזיד (ב"ח שם, וראה עוד מנחת חינוך מצוה לא אות ט ושו"ת חת"ס או"ח יז, שדנו אם מחלוקת זו תלויה במחלוקת הראשונים לגבי הבדלה שהובאה לעיל ד"ה מבדיל).

■ להלכה, אם לא קידש בליל שבת, בין בשוגג ובין במזיד, מקדש בשבת ביום [כהרמב"ם] (שו"ע או"ח רעא, ח, וראה משנ"ב שם, לט, מה הדין כשנזכר שלא קידש בבין השמשות של מוצאי שבת).

כְּבוֹד יוֹם וּכְבוֹד לֵילָה כְּבוֹד יוֹם קוֹדֵם, שאם אין לו הרבה יין ומיני מגדים, יניחם לסעודת היום ולא יאכלם בלילה (רש"י; רשב"ם), כיון שהקדושה מוסיפה והולכת, והיום קדוש יותר מהלילה (שו"ת חת"ס או"ח, יז). ויש שפירש, שבפסוק שממנו לומדים שצריך לאכול בשבת, נאמר 'אכלוהו היום', ומשמע שעיקר סעודת שבת היא ביום ולא בלילה (חסדי דוד על התוספתא ברכות ג, יב [אינו מודפס בש"ס וילנא], ר"ש סירילאו ברכות ז, ה, וראה בירור הלכה [זילבר] ז או"ח תקכט, אם דין זה נוהג גם ביום טוב). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב רעא, ט).

וְאִם אֵין לוֹ אֶלָּא כּוֹס אֶחָד אוֹמֵר עָלָיו קִידּוּשׁ הַיּוֹם, והטעם שלא אומרים לו לקדש בליל שבת על הפת, וישאיר את היין לכבוד היום, כיון שמצוה מן המובחר לקדש על היין, וחביבה מצוה בשעתה (נתיב חיים ומגן גיבורים או"ח קפב, א, אולם ראה מג"א שם, א). ובריית"א זו מדברת באדם שיין חביב עליו יותר מפת, אבל אדם שפת חביבה עליו יותר מיין, יכול לכתחילה לקדש על הפת כמבואר להלן (קו, א), ואדם זה יקדש בליל שבת על הפת, וישאיר את היין לכבוד היום (מאירי; השלמה, ביאה"ל רעא, ג ד"ה מוטב).

המשך מעמוד קה:

הַמְבָרֵךְ צָרִיךְ שֶׁיִּטְעֹם מלא לוגמיו (גמ' להלן קז, א), או הוא או אחד מהשומעים (רשב"ם, אולם ראה ביאורנו לעיל ק, ב ד"ה ידי קידוש, שיש סוברים שדוקא המברך צריך לטעום), והטעם, משום שגנאי הוא לכוס של ברכה שיברכו עליו 'בורא פרי הגפן' ולא ישתו ממנה (רש"י עירובין מ, ב ד"ה ליתביה; ראב"ן עירובין שצז, וראה רש"ש), אולם גם אם אינו שותה מהכוס, הברכה אינה ברכה לבטלה, כיון שכך תיקנו חכמים, שכל שירה הנאמרת על היין, יאמרו בה ברכת 'בורא פרי הגפן', שהיא עיקר השירה המיוחדת ליין (שו"ע הרב או"ח קצ, ד, וכע"ז בבית מאיר יו"ד רסה ד"ה הגה). ויש סוברים, שאם לא טעמו מהכוס, הרי זו ברכה לבטלה (רשב"א עירובין מ, ב ד"ה ליתביה; ריטב"א שם ד"ה המברך, וראה רש"י ר"ה כט, ב ד"ה מהו). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח קצ, א-ד).

טָעָמוֹ פִּגְמוֹ, כיון שעל ידי הטעימה, נחשב היין שנשאר בכוס כשיורי כוסות (רמב"ם שבת כט, טז). והטעם שאינו יכול להעביר לאחר ההבדלה שיעור טעימה לכוס אחרת ולשתות ממנה – ובאופן זה היין שנשאר בכוס אינו פגום ויכול לברך עליו ברכת המזון – כיון שצריך לשתות מכוס שיש בה רביעית [ואין די בכך שאמר את ההבדלה על כוס כזו], ואם יעביר רביעית מכוסו לכוס אחרת, לא תישאר לו רביעית יין לברכת המזון [שהרי מדובר שאין לו אלא כוס אחת, דהיינו שאין לו שיעור שתי רביעיות (ראה ביאורנו להלן קו, א ד"ה מאי)] (תוס', וראה שו"ע או"ח רעא, יא, ומג"א שם, כד). והוא הדין שלא מועיל לשפוך קצת יין או מים לכוס ולתקנה (רעק"א, וראה שם שלמסקנת הגמ' יכול לשפוך לתוכה יין או מים ולתקנה).

טָעַם מַבְדִּיל. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח רצט, ה).

המשך מעמוד קו.

אותה לסעודה כדרך שסומכים את הקידוש לסעודה בליל שבת, ולכן מותר לאכול לפני קידוש היום, שאינו נחשב כלל כקידוש (רבינו דוד; מהר"ם חלאווה [וראה שש"כ נ הע' יז, שמשום כך סבר הגרי"ז סולוביצ'יק שכל אחד מהמסובים צריך לטעום יין בקידוש זה]. וראה עוד רבינו דוד שם, שלסברא זו צריך לקדש גם בסעודה שלישית). ■ להלכה, אסור לטעום לפני קידוש היום (שו"ע או"ח רפט, א).

ומכיון שבקידוש זה מברכים רק 'בורא פרי הגפן', אינו כברכת המצוות שאפילו אם יצא ידי חובתו יכול להוציא אחרים מדין 'ערבות', אלא דינו כברכת הנהנין שרק אם מברך לעצמו יכול להוציא אחרים ידי חובתם (תוס' רבינו פרץ [המובא במרדכי]; ריטב"א). ויש סוברים, שאף שזו ברכת הנהנין, כיון שמצוה עליו לקדש ביום, יכול להוציא אחרים ידי חובתם אף אם אינו מברך לעצמו (ב"י או"ח רעג ד"ה יכול, בשם רבינו ירוחם והרא"ש). ■ וכן נפסק להלכה (רמ"א שם, ד).

לִיקַדֵּישׁ לָן מַר קִידּוּשָׁא רַבָּה, וקוראים לו 'קידושא רבה' משום שברכת הגפן נאמרת בכל הקידושים (רשב"ם). ויש מפרשים, שנקרא 'קידושא רבה' בלשון סגי נהור (תוס' רי"ד; ר"ן, וראה רבינו דוד בשם מורו [הרמב"ן] שיש בזה סוד נעלם).

אָמַר בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן וְאַגִּיד בֵּיהּ - האריך בברכה והמתין לראות אם ישתה אחד מהמסובים מהכוס, או שיאמרו לו להמשיך ולברך את ברכת הקידוש של הלילה כמנהגם (רשב"ם). ומכאן מוכח שהנמצא במקום שנוהגים לברך ברכה שהוא אינו נוהג לברך, רשאי לאומרה ולהוציאם ידי חובתם, אף שלשיטתו היא ברכה לבטלה (חיים שאל [לחיד"א] א, צט; אגרות משה או"ח ב, צד. וראה אגרות משה שם, שגם אם אינו ש"ץ, אם כולם מברכים ויהיה ניכר שאינו מברך עמם, עליו לברך עמם). ויש מפרשים, שרב אשי הסתפק שמא הם שכחו לקדש בלילה, ורוצים שיקדש להם עתה במקום הקידוש של הלילה (ספר המכתם; הגהות רא"מ הורוויץ).

חֲזְיֵיהּ לְהַהוּא סָבָא דְּנָחֵין וְשָׁתֵי, ששתה מהכוס שלפניו לפני ששתה המקדש, ואף שאמרו בברכות (מז, א) שאין המסובין רשאין לאכול עד שיטעום המברך, היינו רק כשהם צריכים לפת או ליין שנמצאים לפניו, אבל אם מונחת לפניהם כוס שלמה שאינה פגומה, יכולים לשתותה לפני המקדש, אף שהוא מוציאם ידי חובתם בברכה (תוס'). ויש מפרשים, שאותו סבא לא שתה לפני רב אשי, אלא רק פשט את ידו לכוסו (ריטב"א, וכע"ז ברא"ש י טז). ■ להלכה, אם מונחת כוס שלמה שאינה פגומה לפני המסובים, יכולים לטעום ממנה לפני שטעם המקדש מכוסו (שו"ע או"ח רעא, טז).

עַד רְבִיעִי בְּשַׁבָּת, ודין זה הוא רק בהבדלה של מוצאי שבת, ששלשת הימים שאחרי שבת שייכים לשבת שעברה ויכול להבדיל בהם, אבל אם לא הבדיל במוצאי יום טוב, אין לו תשלומין לאחר מכן (הגהות רעק"א או"ח רצט, ו, בשם חכמי פראג). ויש שסוברי שביום הראשון שאחרי יום טוב יכול להבדיל, כיון שהיום הולך אחר הלילה [וכמבואר להלן (קז, א, וראה ביאורנו שם) לדעת הסוברים שאם לא הבדיל במוצאי שבת אינו מבדיל אלא ביום ראשון, שהוא מטעם זה שהיום הולך אחר הלילה, וגם הסוברים שמבדיל עד יום שלישי מודים בכך, אלא שהם סוברים שמטעם אחר ניתן

להבדיל עד יום שלישי] (רעק"א שם, וכע"ז בכל בו נח, אולם ראה שערי תשובה או"ח תצא, א).

לְעִנְיַן גִּיטִּין חֲדָא בְּשַׁבְּתָא וְכוּ' - אם אמר לה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתיים זוז, לפני או אחרי שבת (רשב"ם, וראה רש"ש שתמה שאם אמר לה ע"מ שתתני לי לפני שבת, כל שכן שמועיל אם נתנה לו לפני יום רביעי). ויש שפירש, שאם אמר לעדים כתבו ותנו גט לאשתי לפני שבת, יתנו לה מיום רביעי עד יום שישי, ואם אמר להם לתת לה אחרי שבת, יתנו לה מיום ראשון עד יום שלישי (רמב"ם גירושין ט, כג, וראה ביאור נוסף ברש"י גיטין עז, א ד"ה לאחר). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע אה"ע קמד, ו, וראה שם שאם נתנו לה לאחר הזמן שאמר להם, הרי זו ספק מגורשת).

אֲבָל לֹא עַל הָאוּר, לפי שברכת האש שייכת רק למוצאי שבת הואיל והאש נבראה בה (רשב"ם, ע"פ הגמ' לעיל נד, א), וברכה זו ברכת השבח היא, ואינה ברכת הנהנין על מה שנהנה מהאש, כיון שברכת הנהנין נתקנה רק על הנאות שנכנסות לגוף האדם, אבל האש אינה נכנסת לגוף האדם (תוס' לעיל נג, ב ד"ה אין, וכע"ז בראש ברכות ח, ג). ויש סוברים ש'בורא מאורי האש' היא ברכת הנהנין, והטעם שלא מברכים אותה בכל פעם שנהנה מהאש, כיון שבמשך השבוע נהנה כל הזמן מהאש, ורק לאחר שבת מברך ברכה זו, לפי שבשבת הפסיק ליהנות מהאש. ואם לא בירך על האש במוצאי שבת, מברך עליה במשך השבוע, והגמ' כאן שאומרת שאינו מברך על האור באמצע השבוע, מדברת כשבירך על האש במוצאי שבת ללא כוס, ובאה להשמיענו שברכת האש אינה קשורה להבדלה, ולכן למחרת כשמזדמנת לו כוס ומבדיל אינו מברך על האש (ספר המכתם; רשב"ץ ברכות נג, ב ד"ה גרסי' בפרק, וראה ארחות חיים חיים [לר"א מלוניל] הבדלה כב). ■ להלכה, מברך 'בורא מאורי האש' רק במוצאי שבת ולא במשך השבוע (שו"ע או"ח רצט, ו, וראה עוד משנ"ב תקנו, א, שלכתחילה לא יהנה מהאש לפני שמברך).

המשך מעמוד קו:

אִישְׁתְּלִי וְטָעֲיִם מִידֵי, ואף שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידי צדיקים [כמבואר בגיטין (ז, א)], היינו דוקא במאכלות אסורות, אבל כאן המאכל עצמו מותר באכילה, אלא שאסור לאכול בזמן זה (תוס', וראה תוס' שבת יב, ב ד"ה ור' נתן). ויש שפירש, שהקב"ה לא מביא תקלה לאחרים על ידי צדיקים, אבל בדבר שנוגע להם, יתכן שגם צדיקים יכשלו, שהרי נאמר בקהלת (ז, כ) 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (רמב"ן חולין ז, א ד"ה הא דאמרינן).

המשך מעמוד קז.

הַמְקַדֵּשׁ וְטָעַם מִלֹּא לוּגְמָא יָצָא, ואין צריך שדוקא המקדש יטעם מהכוס, אלא אפשר שאחד מהמסובים יטעם מהכוס במקום המקדש (רשב"ם; רא"ש י, יח), אולם צריך שאדם אחד ישתה כמלא לוגמיו, ואין שתיית שנים מצטרפת לכמלא לגומיו, כיון שדין הטעימה הוא משום שצריך ליהנות מכוס של ברכה, וכששותה פחות ממלא לוגמיו אין זו שתיה של הנאה (רא"ש שם). ויש סוברים, ששתיית כמה אנשים מצטרפת לשיעור מלא לוגמיו, ואין צריך שאחד ישתה כמלא לוגמיו לבד (ריטב"א עירובין עט, ב ד"ה הא, בשם התוס'), כיון שדין הטעימה הוא כדי לתת כבוד לכוס של ברכה, וגם כאשר שנים שותים ביחד כשיעור מלא לוגמיו, יש בכך כבוד לכוס (תוספת שבת רעא, לז, והובאו דבריו בשעה"צ שם, סה), אולם צריך שלא יהיה הפסק יותר מכדי אכילת פרס בין השתיות של כל המסובים (משנ"ב שם, לג, אולם ראה אפיקי ים ב, ב). ויש סוברים, שהמקדש בעצמו צריך לשתות מלא לוגמיו מן הכוס (טור או"ח רעא, בשם הגאונים), כיון שקידוש מדאורייתא הוא, ולעיל (קו, א) למדו מן הכתוב שצריך לאומרו על היין, אבל בשאר כוסות של ברכה שאינן מדאורייתא, יכול אחד מהמסובים לשתות מהכוס, ואין צריך שהמברך בעצמו ישתה (לבוש או"ח רעא, יד, וראה עוד שו"ע הרב או"ח קצ, ד). ■ להלכה, הובאו שלש הדעות, ולכתחילה ראוי שהמקדש בעצמו ישתה מלא לוגמיו, אולם בדיעבד שתיית כל המסובים מצטרפת למלא לוגמיו, אם אין ביניהם יותר מכדי אכילת פרס (שו"ע שם, יד, ומשנ"ב שם, עג).

ושיעור 'כמלא לוגמיו', הוא שממלא צד אחד של פיו במשקה, ונראה כאילו שני הצדדים מלאים משקה, ושיעור זה נמדד בכל אדם לפי מה שהוא, ובאדם בינוני השיעור הוא רוב רביעית (תוס', ע"פ גמ' יומא, פ, א וגמ' להלן קח, ב, וראה עוד תוס' שבת עו, ב ד"ה ויעמוד), ומכל מקום מי שממלא לוגמיו גדול מרביעית, אינו צריך לשתות יותר מרביעית, שהיא שיעור שתיה בכל התורה כולה (חי' הר"ן, וראה ביאה"ל רעא, יג ד"ה והוא רובו, שהסתפק מה דינו של אדם קטן, שממלא לוגמיו שלו הוא פחות מרוב רביעית). ויש שסובר, שממלא לוגמיו הוא פחות מרביעית, אך יתכן שהוא יותר מרוב רביעית (ר"ן על הרי"ף יומא ג, א ד"ה מלא, וראה חי' הר"ן כאן). ■ להלכה, צריך לשתות רוב רביעית [כתוס'] (שו"ע שם, וראה בביאה"ל שם שהשו"ע כתב כן רק לגבי קידוש, שדין הטעימה הוא רק מדרבנן).

וְאִם לָאו לֹא יָצָא - ידי המצוה כתיקונה, אבל בדיעבד אף אם לא טעם כלל יצא (ב"י או"ח רעא ד"ה ונראה לי). ויש סוברים שגם בדיעבד לא יצא (מג"א שם, לב). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב שם, סד, וראה עוד משנ"ב שם, עח).

סָמוּךְ לְמִנְחָה גְּדוֹלָה תְּנַן וּמִשּׁוּם פֶּסַח וְכוּ', - וזמן מנחה גדולה הוא משש שעות ומחצה, שהוא זמן שחיטת תמיד של בין הערביים, כשמקדימים לשוחטו כגון בערב פסח שחל בשבת (רשב"ם, ע"פ משנה לעיל נח, א), ואף שגם בערב פסח שחל בשבת, הפסח נשחט משבע שעות ומחצה כמבואר במשנה (שם), ואם כן די בכך שנאסור עליו לאכול משעה שביעית, שהוא חצי שעה קודם זמן שחיטת הפסח, מכל מקום כיון שבדיעבד פסח שנשחט משש שעות ומחצה קודם תמיד של בין הערביים כשר, אסרו עליו לאכול משעה שישית (אור חדש).

המשך מעמוד קח.

הַסִּיבַּת יָמִין לֹא שְׁמָהּ הֲסִיבָּה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמָּא יִקְדִּים וְכוּ', ולטעם הראשון שהסיבת ימין אינה הסיבה משום שצריך לאכול בימינו (ראה רשב"ם), איטר שרגיל לאכול בשמאלו יכול להסב על ימינו, אבל לטעם השני שהוא משום חשש סכנה, גם איטר צריך להסב לשמאלו (רא"ש י, כ), וכיון ש'חמירא סכנתא מאיסורא', גם איטר יסב על צד שמאלו (תרומת הדשן קלו), אולם בדיעבד אם היסב על ימינו יצא ידי חובתו, שהרי זו דרך חירות שלו, שדרכו לאכול בשמאל (פמ"ג משב"ז תעב, ב). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע שם, ג, ומשנ"ב שם, יא).

אִשָּׁה אֵצֶל בַּעְלָהּ לֹא בָּעֲיָא הֲסִיבָּה, שאימת בעלה עליה (רשב"ם), אבל אלמנה או גרושה חייבות בהסיבה (רא"ש י, כ). ואף שמבואר בסמוך שבן מיסב אצל אביו למרות שהוא מצווה במוראו, היינו משום שאין דרך האב להקפיד על בנו, אבל דרך הבעל להקפיד על אשתו (מחזיק ברכה תעב, ג, ובכך מיישב את קושיית הב"ח שם, ד). ויש שפירש, שאשה פטורה מהסיבה משום שאין דרכן של נשים לשבת בהסיבה (רשב"ם בשם השאילתות), ולביאור זה גם אלמנה או גרושה פטורות מהסיבה (רא"ש שם, וראה בביאור הגר"א תעב, ד וברש"ש, שלא גורסים בגמ' 'אצל בעלה').

וְאִם אִשָּׁה חֲשׁוּבָה הִיא צְרִיכָה הֲסִיבָּה, ו'אשה חשובה', היא אשה שאין לה בעל והיא בעלת הבית, או אפילו אם יש לה בעל, וכגון שהיא יראת ה' ובת גדולי הדור ואשת חיל, או שיש לה עבדים ושפחות למלאכתה (רבינו מנוח חמץ ומצה ז, ח, וראה ברוקח רפג, שאשה חשובה היא אשה שאין בעלה מקפיד עליה). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תעב, ד), ונשים שלנו כולן חשובות הן וצריכות הסיבה, אולם למעשה נהגו הנשים שלא להסב משום שסומכים על דעת הראבי"ה שכיום לא צריך להסב כלל (רמ"א שם, וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 16, מדוע סמכו על הראבי"ה רק בנשים ולא באנשים).

בֵּן אֵצֶל אָבִיו בָּעֵי הֲסִיבָּה, כיון שהבן אינו כפוף כל כך לאביו (רשב"ם), ומסתמא האב מוחל לבנו (שאילתות עז; אבודרהם סדר ההגדה ד"ה ושתיית), ולכן אפילו אם הבן הוא תלמידו מותר לו להסב בפניו, ואם האב אינו מוחל לבנו אסור לו להסב, אך יתכן שבטלה דעתו אצל כל אדם (חק יעקב תעב, ט). והטעם שאם אינו מוחל אסור להסב, אף שמצות כיבוד אב נדחית מפני מצוות דרבנן, משום שאם אביו אינו מוחל לו, אין ההסיבה שלו דרך חירות, ואין בזה קיום מצוה של הסיבה (דבר שמואל, וראה עוד בסמוך בשם הגרי"ז). ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תעב, ה, וראה משנ"ב דרשו שם הע' 20, מה הדין כשהאב אומר שאינו מוחל לו).

תַּלְמִיד אֵצֶל רַבּוֹ מַאי, וספק הגמ' הוא גם ברבו שאינו מובהק (תוס' רבינו פרץ; רא"ש י, כ, וראה שם שהביאו לזה ראיה מהמשך הגמ'), ואף שכל השנה אין איסור להסב בפני רבו שאינו מובהק [כמבואר בשו"ע (יו"ד רמב, טז)], מכל מקום הטעם שתלמיד אינו מיסב לפני רבו הוא לא משום מצות מורא רבו, אלא שכיון שיושב לפני רבו, אין ההסיבה שלו דרך חירות, שהרי הוא חייב בכבודו, וממילא אינו יכול לקיים מצות הסיבה (הגדת מבית לוי עמ' צד בשם הגרי"ז, אולם ראה בשאילתות עז, שהנדון בגמ' האם עדיף לקיים מצות הסיבה, או לקיים מצות כבוד רבו).

זְגִינָן אַבִּירְכֵי דַּהֲדֵי - כל אחד נשען על ברכי חבירו (רשב"ם), אבל אם נשען על ברכי עצמו, אין זו הסיבה, שנראה כאבל ולא דרך חירות (מהרי"ל סדר ההגדה כ). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב תעב, ח).

לֹא צְרִיכְתּוּ מוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שָׁמַיִם, ומכיון שהם פטורים מהסיבה, ממילא אסור להם להסב, שהרי מורא רבך כמורא שמים (דרישה או"ח תעב, ו). ויש מפרשים, שרבה נתן להם רשות להסב, ולכן אכלו בהסיבה, אלא שהם סברו שכיון שרבה נתן להם רשות להסב, הם חייבים בהסיבה, ורב יוסף אמר להם שגם לאחר שנתן להם רשות אינם חייבים להסב, שכיון שהם יראים ממנו פטורים מהסיבה (ב"ח שם, ד, וכע"ז בב"י שם ד"ה אלא אם כן, וראה גבורות ה' [למהר"ל] מח). ■ להלכה, תלמיד אצל רבו אסור לו להסב אפילו אינו רבו מובהק, ואם נתן לו רבו רשות חייב להסב (שו"ע שם, ה, ע"פ משנ"ב שם, טו-טז).

בְּשׁוּלְיָא דְּנַגָּרֵי, ואף שאינו מצווה לכבדו, מכל מקום היה מקום לומר שכיון שבכל יום הוא רגיל לכבדו ואין דרכו לנהוג דרך חירות בפניו, פטור מהסיבה (שאילתות עז).

שְׁמַע מִינָּהּ בָּעֵי הֲסִיבָּה שְׁמַע מִינָּהּ. ■ וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח תעב, ו).

המשך מעמוד קח:

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא בּוֹ טַעַם וּמַרְאֵה יַיִן - 'טעם' בא למעט יין חדש או ישן, ו'מראה' היינו שיהיה אדום (רשב"ם). ויש סוברים שרבי יהודה אינו חולק על תנא קמא, וגם הוא מודה שביין חדש וישן וחי ומזוג יתכן שיהיה טעם ומראה יין, רק מוסיף שאכן צריך שיהיה בו טעם ומראה יין, ותנא קמא אינו חולק על כך (רבינו דוד; רמב"ן ב"ב צז, ב ד"ה חמר).

מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה דִּכְתִיב אַל תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם, ומשמע שיין לבן פסול אפילו בדיעבד (רבינו דוד; רמב"ן ב"ב צז, ב ד"ה חמר). ויש שסוברי, שרק לכתחילה צריך יין אדום אבל בדיעבד יין לבן כשר (תשב"ץ א פה, וראה שם שכן משמע בירושלמי). ■ להלכה, יין לבן כשר לקידוש ולארבע כוסות (שו"ע או"ח ערב, ד, ו-תעב, יא, ובהלכות קידוש הביא השו"ע דעת הרמב"ן שיין לבן פסול, וכתב שמנהג העולם להקל), אך מצוה לכתחילה לחזר אחר יין אדום [כהתשב"ץ], אלא שאם אין לו יין אדום או שהיין הלבן משובח ממנו, מותר לכתחילה לקדש על יין לבן (רמ"א תעב, יא; משנ"ב ערב, י).

וְאֶחָד תִּינוֹקוֹת, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה וְכִי מַה תּוֹעֶלֶת וְכוּ', ומחלוקתם היא בקטנים שלא הגיעו לחינוך, שלפי תנא קמא חייבים בארבע כוסות כיון שגם הם נגאלו, ולפי רבי יהודה פטורים מארבע כוסות, אבל קטנים שהגיעו לחינוך, גם לפי רבי יהודה חייבים בארבע כוסות כשם שחייבים בכל המצוות (ברכת אברהם, לפי הרשב"ם, וראה דבר שמואל). ויש מפרשים, שלתנא קמא תינוק שהגיע לחינוך חייב משום חינוך, ורבי יהודה סובר שאין בכך חינוך כיון שאינו נהנה מהיין (רבינו דוד; וכע"ז בחי' הר"ן). ■ להלכה, תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה לתת לכל אחד מהם ארבע כוסות (שו"ע או"ח תעב, טו), אבל אין זה חיוב, כיון שהרבה פוסקים סוברים כדעת רבי יהודה שלא נתקנו ארבע כוסות לקטנים [כרבינו דוד והר"ן] (משנ"ב שם, מו, ושעה"צ שם, ס).

המשך מעמוד קט.

הוא העיקר, לפי שמידת האצבעות אינה משתנה, ואילו מידת הביצים משתנה ממקום למקום ומזמן לזמן, ועוד, שאין לומר שמידת האצבעות גדלה ממה שהיתה בימי התנאים, כי ידוע שהדורות הולכים ומתמעטים (תשב"ץ ג, לג; צל"ח להלן קטז, ב), ובשיעור הנוגע לדין דאורייתא [כשיעור מקוה ארבעים סאה] יש להחמיר כשיעור הגדול (תשב"ץ שם), אך לא להקל [כגון לענין ברכה על הפרשת חלה או לענין שיעור אכילה ביום הכיפורים] (צל"ח שם, ותשובה מאהבה ג, תז, בדעתו). אולם יש שמדדו את מידת האצבע הבינונית ויצא להם שהיא שווה לשיעור הביצה המצויה אצלנו ובכך עלו להם השיעורים כהוגן (מנחת ברוך עה; שיעורי תורה [מהגר"ח נאה] שער ג, על פי דברי הרמב"ם בפיהמ"ש עדויות א, ב).

והשיעורים לפי המידות המצויות בזמננו, לדעה הראשונה שיעור ביצה הוא 100 מ"ל ושיעור רביעית הוא 150 מ"ל [בגימטריא 'כוס

הגון'], ושיעור אצבע הוא בין 2.4 ל-2.5 ס"מ (חזו"א או"ח לט, ז ושיעורין של תורה [מהגרי"י קניבסקי] ז), ולדעה השניה שיעור ביצה הוא כ-58 מ"ל ושיעור רביעית הוא 86 מ"ל [בגימטריא 'כוס'], ושיעור אצבע הוא כ-2 ס"מ (שיעורי תורה הנ"ל, אך לענין מקוה, ראה שם עמ' רסא שיש להחמיר כשיעור הגדול).

בַּמַּיִם בְּמֵי מִקְוֶה - מים שנקוו והתאספו מעצמם ולא נשאבו על ידי כלי, שממה שאמרה תורה 'בַּמַּיִם' בפתח תחת האות בית ולא בשוא, משמע במים מיוחדים שנקוו מתחילה מעצמם, ולא במים שאובים שאינם מוכנים לכך מתחילה אלא הובאו כעת לצורך הטבילה (רשב"ם ורש"י חגיגה יא, א). ויש שכתבו, ש'מי מקוה' פירושם מים מכונסים ועומדים, להוציא מים זוחלים שפסולים לטבילה (תוס' שם ד"ה במי). ויש שסוברים, שפסול 'שאובין' אינו מן התורה אלא מדרבנן (תוס' ב"ב סו, ב בשם ר"י).

שֶׁכָּל גּוּפוֹ עוֹלֶה בָּהֶן - מים שכל גופו מכוסה בהן (רשב"ם). ויש שפירש 'עולה' מלשון ביטול (ראה תרומות ד, ז), דהיינו מים בשיעור כזה שכל גופו מתבטל בהם ואינו יוצא לחוץ (ריב"ש רצד).

המשך מעמוד קיא.

אִם תְּחִלַּת נִדָּתָהּ הִיא הוֹרֶגֶת אֶחָד מֵהֶן - שמזיקה להם בכך שעוברת ביניהם (רש"י ורשב"ם). ויש שפירש, שזה דוקא אם עושה להם כישוף (תוס' בשם יש מפרש). ויש שכתב, שזה דוקא אם הזדמן באותה שעה לשם איזה שד מזיק, ועל ידי שעברה הנדה ביניהם יש בשד כח להזיקם. ולכן בימינו שנחלשה הסטרא אחרא והתמעטו המזיקים, אין בכך חשש, אך לכתחילה טוב להיזהר מכך גם בזמננו (בן יהוידע ובהשמטות). ויש שכתב, שהסכנה היא דוקא בעת שרואה דם, ודוקא כשמתכוונת לעבור ביניהם, ולכן לא הובא דין זה בפוסקים [כדי שלא לעורר אותה לכוון לכך] (שלמת חיים תתנז).

הַאי מַאן דְּפָגַע בְּאִיתְּתָא בְּעִידָּנָא דְּסַלְקָא מִטְּבִילַת מִצְוָה, ודוקא כשפוגע בה בעת שעולה מהמים ממש (תוס' לעיל קי, א). או שזה דוקא כשפוגע בה בדרך מקרה, ולא כשיושב שם בקביעות (שם). ויש שסבר, שאין לחלק בזה ובכל מקרה צריך לעשות את התקנה שמביאה הגמ' (תוס' לעיל שם בתי' השלישי).

מַאי תַּקָּנְתֵּיהּ לֵימָא הָכִי וְכוּ', וגם האשה שפגעה בו בעלייתה מהטבילה צריכה לומר כך, ואינה נתקנת באמירת האיש (מהרש"א ב"מ פד, א). ויש שכתב, שהיא נתקנת באמירתו, ולכן לא אמרה הגמ' 'לימרו הכי' בלשון רבים (דבר שמואל, ע"פ תוס' לעיל קי, א).

שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתוֹהוּ לֹא דָרֶךְ, זהו פסוק בתהלים (קז, מ). ויש שגרסו בגמ' 'שופך בוז על נדיבים וגו'' (ש"ך יו"ד קצח, סא, בדעת התולדות אהרן, וכך היא גירסת רבנו חננאל), ופירשו שהכוונה היא לפסוק באיוב (יב, כא) 'שופך בוז על נדיבים ומזיח אפיקים רפה' (תולדות אהרן שם). ■ להלכה, יאמר את שני הפסוקים (ש"ך שם).

המשך מעמוד קיב:

ויטול מן הצדקה (ע"פ שבת קיח, א). ובאופן זה שכבר הוצרך ליטול מהצדקה, נותנים לו גם עבור סעודה שלישית (תוס' שם ובב"ב ט, א). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב רמב, א).

אֲבָל עוֹשֶׂה הוּא דָּבָר מוּעָט בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכוּ' כָּמָא דְּהַרְסָנָא, כלומר, שאף שלצורך סעודה שלישית אין ראוי להצטרך לבריות (ראה לעיל בסמוך), מכל מקום לצורך עשיית כסא דהרסנא לכבוד שבת, לא ימנע מליטול מן הצדקה אם אין לו משל עצמו (עיין יעקב). ויש שכתבו, שגם עבור כסא דהרסנא אומרים 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות', וכוונת התנא דבי אליהו, שאף שהוא מצומצם במעותיו, מכל מקום אם יש לו מעט ממון בשווי של מעט יותר משיעור שלש סעודות, מחוייב הוא להוציא זאת עבור שבת בשביל לקיים שלש סעודות וכסא דהרסנא, ואין לו לצמצם מהמעט שיש לו מחשש שידלדל מצבו לגמרי ויבוא לידי כך שיצטרך לבריות, אלא יענג את השבת במה שיש לו, ויבטח בה' שיוסיף לו כנגד מה שהוציא לכבוד שבת (משנ"ב רמב, א, ע"פ הביאה"ל שם ד"ה ולא). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב שם, וראה שעה"צ שם, ד).

וְאַל תִּמְנַע מִנְעָלִים מֵרַגְלֶיךָ, שגנאי הדבר לתלמיד חכם שילך יחף (רשב"ם). וגם לכל אדם בזיון הוא להלך יחף בשוק (ראה גמ' שבת קכט, א ורש"י שם), ואף מנודה הוא לשמים אם עושה כך (גמ' להלן קיג, ב), אלא שזה דוקא כשהולך כך בתוך העיר, ואילו לתלמיד חכם, גנאי הוא גם כשהולך כך מחוץ לעיר (לב חיים [לר"ח פאלאג'י] א, נט, וראה שם שכוונת הגמ' בשבת שם, שאף לכל אדם ראוי לנהוג כך). ויש שכתב, מפני שהרגל מועדת להינזק [ואינו דוקא בתלמיד חכם אלא בכל אדם] (מאירי). ויש שפירש, משום צינה (מהרש"א שבת שם).

■ להלכה, לא ילך אדם יחף (רמ"א או"ח ב, ו). אך בארצות ערב שרגילים ללכת שם יחפים, מותר. וכן אם הולך יחף לשם תשובה על עוונותיו, מותר (משנ"ב שם, יד).

אָמַר לוֹ רַבִּי לַמְּדֵנִי תּוֹרָה אָמַר אֵינִי מְלַמְּדֶךָ, כמבואר בגמ' (ברכות סא, ב) שרבי עקיבא עצמו נתפס להריגה משום שעבר על גזירת המלכות ועסק בתורה (רשב"ם). וחשש לחייו של רבי שמעון שיענש גם הוא כמותו על ידי המלכות. ובתחילה סבר רבי עקיבא שלא שכיח היזיקא והתורה מגינה ומצילה מן הסכנה (ראה סוטה כא, א), ואחר שנתפס הבין שהתורה אינה מצילה מיסורי העולם הזה אלא מעבירות ועונשי העולם הבא (הגהות יעב"ץ).

אִם אֵין אַתָּה מְלַמְּדֵנִי אֲנִי אוֹמֵר לְיוֹחֵי אַבָּא וּמוֹסְרְךָ לַמַּלְכוּת, שיוחי היה מקורב למלכות, ולפי שרבי עקיבא סירב ללמדו תורה, סבר רבי שמעון שמותר למוסרו למלכות, וכמבואר בסנהדרין (צב, א) שכל המונע הלכה מפי תלמיד - 'מנקבים אותו ככברה', ועוד אמרו (שם צט, א), שהלומד תורה ואינו מלמדה, זה הוא (במדבר טו, לא) 'דבר ה' בזה', ונאמר עליו (שם) 'הכרת תכרת הנפש ההיא' (עיין יעקב).

ואף שכבר היה רבי עקיבא חבוש בבית האסורים על שלימד תורה, איים עליו רבי שמעון שיאמר אביו למלכות שעשה דבר חמור יותר (מהרש"א). או שכוונתו היתה, שאביו שהיה מקורב למלכות, לא ישתדל עבור הצלתו מידי המלכות (הגהות יעב"ץ).

אִם בְּקַשְׁתָּ לֵיחָנֵק הֵיתָלֵה בְּאִילָן גָּדוֹל - אם רוצה אתה שיתקבלו דבריך, אמור אותם בשם אדם גדול (רש"י). ואף שאין האמת כן, מותר לו לשנות כדי שיתקבלו דבריו (מג"א קנו, ב). אך אם אינו צריך לשנות כדי שיקבלו ממנו, אסור לו לשנות, ועל זה אמרו בגמ' (ברכות כז, א, ע"פ רבינו יונה שם) שאסור לאדם לומר בשם רבו מה שלא שמע מפי רבו (אליה רבה שם). ויש שכתב בכוונת הגמ' שם,

שאומר בשם רבו דבר שאפשר לדחות אותו, ועל ידי זה אפשר שיגרום בזיון לרבו, אבל דבר שבטוח בו, יכול לומר בשם רבו אף אם לא אמר, כשיודע ברבו שאינו מקפיד על כך (מחצית השקל שם). ויש שביאר כוונת הגמ' כאן, שאם רוצה אתה שיתקבלו דבריך, תלמד אצל אדם גדול ואז כשתאמר שמועות מפיו יהיו דבריך מקובלים (רשב"ם). ויש שביאר, שאם יש לך שאלה בהלכה ורצונך לדעת כיצד לנהוג, תשאל אדם גדול ועשה כפי הוראתו (רבנו חננאל). ולפי שני הפירושים הללו, אין היתר בשום מקרה לשנות ולומר בשם רבו דבר שלא שמע מפיו (נשאל דוד יו"ד טז).

המשך מעמוד קיג.

דְּמַלְכוּתֵיהוּ אֲחוֹרֵי אוּדְנַיְיהוּ קָאֵי. הזכיר אוזניים, משום שעיקר הפעולות נעשות על ידי שלשה אברים שבראש, עין, אוזן ופה, אלא שהעיניים והפה פועלים רק בעזרת האדם, בפתיחת עפעפיו ופיו, לא כן האוזן שאינה צריכה עזר האדם, והדיבור נכנס אליה פתאום וללא כל עזרתו, וכך גם מלכותם, יכולה לבוא לפתע וללא כל עזרה מבני אדם (בן יהוידע).

טָרַחְתִּי בָּךְ בְּשִׁמְעָתָא וְלֹא מְסָתַיֵּיע מִילְּתָא, שאיבו לא הצליח בתורה, ולמדו רב דרך ארץ איך לעסוק במשא ומתן (תוכחת חיים [לר"ח פאלאג'י] בראשית; עין הבדולח, בפי' ראשון).

תָּא אֲגַמְרָךְ מִילֵּי דְּעָלְמָא, שגדולי החכמים היו מזהירים את בניהם ומודיעים להם דברים, מהם היו למדים מוסר, תועלת ושמירת נזק (ראה מאירי לעיל קיב, א). ודברים אלו, מאחר והם מאמרי גמרא, הם דברי תורה גמורים (דובר צדק [ר' צדוק הכהן], פרי אחרי), ואף פוסקים על פיהם הלכה למעשה. ומה שאין למדים הלכה מדברי אגדה (ירושלמי חגיגה א, ח), זה רק כשהם נגד סברא או סוגיא (שבות יעקב ב, קעח, ע"פ ט"ז חו"מ עב, ב ד"ה וכתב בהג"ה אשרי, שהוציא מהגמ' כאן הלכה למעשה).

אַדַּחְלָא אַכַּרְעָיךְ זְבִינָךְ זַבֵּין – בעוד החול עדיין על רגליך בחזרתך מן הדרך שהלכת בה לקנות סחורה, מכור את סחורתך מיד, כדי שתוכל לחזור לשם ולקנות סחורה נוספת (רש"י; רשב"ם). או שהכוונה שאם יש קונים החפצים לקנות סחורתך, מכור להם מיד, שאם תאריך איתם במשא ומתן, יספיקו לחקור על טיב הסחורה ורצון קנייתם עלול להתקרר ולא יקנו (חוסן יהושע ב, ו).

סוֹד נָאֶה - עיצה טובה היא להתעשרות (רש"י; רשב"ם). ויש שפירש, שיש כעין סוד בעשיית השכר, מפני שהתמרים עומדים בעיקר לאכילה, ורוב בני אדם אינם יודעים כיצד לעשות מהם שכר לשתיה (מהרש"א).

כָּל אַמַּב גְּבָיָא בָּעֵי – כל דבר שצריך לכתוב עליו שטר, כגון הלואה, או מכירה בהקפה (ראה רש"י ב"ב כב, א ד"ה אית), אף אם כתבו שטר, עדיין יש צורך בגביה אשר יש בה טורח (רש"י; רשב"ם). ואינו בא חלילה להרפות ידיים מלהלוות ממון, שהיא מצוה מן התורה 'אם כסף תלוה את עמי', רק מזהיר לנהוג נכון, בלקיחת ערב, כתיבת תאריך וכדו' (הערות הגרי"ש אלישיב).

כְּשֶׁאַתָּה יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה אַל תֵּצֵא בָּרִאשׁוֹנָה וְכוּ', שאם תנוסו במלחמה, תיכנס אתה הראשון לביתך (רש"י; רשב"ם). ואמנם אם כולם יעשו כן, לא יהא מי שיצא ראשונה (קושיית המהרש"א), אך מזהירו שאם אפשר לו לא לצאת ראשונה יעשה כן, ואל ירוץ למלחמה (הערות הגרי"ש אלישיב). ועיצה זו נכונה דוקא למלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה, אדרבה יצא בראשונה (יעב"ץ).

וַעֲשֵׂה שַׁבְּתְךָ חוֹל וְאַל תִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת. ראה מה שכתבנו לעיל (קיב, א).

בְּתִךְ בָּגְרָה, ויש לחוש לקלקול לכל אשה שהגיעה לבגרות, ואל לך לעכב אותה להינשא (שו"ת הריטב"א, מג), והמעכבה נקרא חוטא (מהרי"ט א, קלא).

שַׁחֲרֵר עַבְדְּךָ וְתֵן לָהּ - אם הוא עבד שאתה בקי בו שהוא ירא שמים, אלא שמחמת היחוס אינך רוצה ליקחנו לחתן (שלמת חיים תתרלח). וקיום המצוה להשיאה, דוחה עשה של 'לעולם בהם תעבודו' [לדעת הסוברים שיש עשה, ראה גיטין (לח, א-ב)] (שבות יעקב א, עז). ויש שסובר, שהאב בלבד שעליו המצוה להשיאה, הוא הרשאי לעבור על עשה זה, אך לא אחרים (מור ואהלות, אוהל ברכות והודאות כא). ויש מצדד, שאמרו כן דרך הפלגה וגוזמא, ואין הכוונה שמותר לעבור על איסור כדי להשיאה (עזר מקודש אה"ע נא).

וֶהֱוֵי זָהִיר בְּאִשְׁתְּךָ מֵחֲתָנָהּ הָרִאשׁוֹן, והוא הדין מכל החתנים, אלא שמן הראשון צריך להיזהר יותר (רשב"ם ב"ב צח, ב). ויש שסובר, שהזהירות היא מהחתן הראשון דוקא (מאירי יבמות נב, א).

וְהַמְגַדֵּל בָּנָיו לְתַלְמוּד תּוֹרָה, שבזמן חז"ל – קודם תקנת רבי יהושע בן גמלא שתיקן להושיב מלמדי תינוקות (ראה ב"ב כא, ב), היתה טירחה מרובה לגדל בניו לתלמוד תורה, והחפץ לגדל בניו לתלמוד תורה, היה צריך להתייגע וללמד אותם בעצמו, לכן נוחל עולם הבא (הערות הגרי"ש אלישיב). ויש שכתב, שעל ידי לימודו מזכה הבן את אביו לחיי עולם הבא (בן יהוידע), שמבואר בגמ' (קידושין כט, ב וברש"י שם) שאם אין לאב די ממון כדי שילמד תורה גם הוא וגם בנו, והבן זריז וחריף ממנו ותלמודו מתקיים בידו, בנו קודם ללמוד תורה והאב יטרח לפרנסו, ואז אפילו שהאב לא למד בעצמו, הוא זוכה מכח בנו (הערות הגרי"ש אלישיב ליקוטים פאה א, א).

דְּמְשַׁיֵּיר מִקִּידּוּשָׁא לְאַבְדָּלְתָּא, שיש לו רק מעט יין, ומונע עצמו מלשתות יותר מכדי חובת הקידוש, כדי לשייר את הנותר להבדלה (רשב"ם). ומדובר כשיש לו די יין הן לקידוש הלילה והן לקידוש היום, שהם קודמים להבדלה, ואת הנותר לאחר קידוש הלילה והיום, משייר להבדלה ואינו שותהו בסעודתו בשביל כבוד היום, לפי שהבדלה קודמת לכבוד היום (תוס', ע"פ מהרש"א). ויש שסובר, שיש לו יין או לקידוש או להבדלה, ומקדש על הפת, כדי שיהא לו יין להבדלה שאי אפשר לקיימה בפת (טור או"ח רצו, ד, ע"פ מהרש"א, שהקשה שיבדיל בתפילה ועוד קושיות, וראה דבר שמואל). ■ להלכה, מי שאין לו יין גם לקידוש ולהבדלה, יבדיל על היין ויקדש על הפת (שו"ע או"ח רעא, יא, ו-רצו, ד). ויש סוברים, שקידוש הלילה עדיף מהבדלה [אף שיכול לקדש על הפת] (משנ"ב רעא, נו).

רַוְוקָ הַדָּר בְּכָרֵךְ, דקדק ואמר 'בכרך', משום שבעלי הנאה ובעלי תאווה גרים בכרכים יותר מאשר בכפרים [כמבואר בעירובין (כא, ב) ורש"י שם] (מהר"ל נתיבות עולם, נתיב כח היצר ג; יפה תלמוד א).

המשך מעמוד קיג:

כּוּלְּהוּ אִיתַּנְהוּ בְּי, ואמר זאת כדי ללמד שבכח האדם להתגבר על יצרו, שאף שהיה בטבעו רחמן רתחן ואנין טעם, התגבר ועשה היפך טבעו (פתח עינים [לחיד"א], בתי' שני). או שאמר זאת בכדי

שיתפללו עליו, וכמאמרם (שבת סז, א) שמי שיש לו צער, יודיעינו לרבים ויתפללו עליו (הערות הגרי"ש אלישיב).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף מִי שֶׁאֵין מֵיסֵב בַּחֲבוּרָה שֶׁל מִצְוָה, כגון משתה של ברית מילה, או סעודת נישואי בת כהן לכהן (רשב"ם), או לתלמיד חכם (תוס', הנדפס להלן קיד, א). או מי שאינו מיסב בקידוש (רבנו חננאל), כלומר, בסעודה שהיו עושים לקידוש החודש (אמרי אמת ליקוטים, בשם אחיו הרמ"מ מפאבניניץ; דברי יציב יו"ד קסג, ג, אולם ראה קונ' תפילה ורפואה עמ' כח בשם הגר"ח קניבסקי, שהכוונה לכל סעודה של מצוה). והנידוי למי שאינו מיסב בחבורה זו, הוא רק אם מסבים שם בני אדם מהוגנים, וכמאמר הגמ' בסנהדרין (כג, א) שנקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובים בסעודת מצוה, אלא אם כן היו יודעים מי יסב עמהם. ■ להלכה, מי שאינו אוכל בסעודת מילה, הוא מנודה לשמים, אך אם נמצאים שם בני אדם שאינם מהוגנים, אינו צריך לאכול עמהם (רמ"א יו"ד רסה, יב). וכיון שמי שאינו מיסב בסעודת מצות מנודה, נכון שלא להזמין לסעודת ברית, שמא לא יוכל המוזמן להשתתף ויהא מנודה חלילה לשמים (פתחי תשובה שם, יח).

מִנַּיִן שֶׁאֵין שׁוֹאֲלִין בְּכַלְדִּיִּים שֶׁנֶּאֱמַר 'תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ', 'כלדיים' הם בעלי אוב (רש"י). והטעם שהביאה הגמ' את המקור לכך מ'תמים תהיה' ולא מהנאמר במפורש בענין זה - (ויקרא יט, לא) 'אל תפנו אל האובות' (קושיית רשב"ם), משום שפסוק זה מדבר כשפונה אדם אל בעל האוב ומבקש שיעשה מעשה עבורו, אך אם בעל האוב עשה מעשה מעצמו, ולאחר מעשה בא אדם ושואלו מה חידוש יש בעולם, אין בזה אלא משום 'תמים תהיה' (ב"י יו"ד קעט, טז ד"ה ובתשובות, בשם שו"ת הרשב"א המיוחס לרמב"ן רפג). ויש שפירש, ש'כלדיים' הם החוזים בכוכבים (רשב"ם, וראה מסורת הש"ס), והציווי שלא לשאול בהם נלמד מ'תמים תהיה', שהיא מצות עשה שנייחד לבנו לה' לבדו, שהוא לבדו עושה כל. שדברי החוזים בכוכבים אין הכרח שיתקיימו, אלא הכל תלוי במעשינו, וה' משנה את מערכות השמים לפי רצונו (רמב"ן דברים יח, יג, ובספר המצוות שכחת העשין ח).

הוּא יוֹסֵף אִישׁ הוּצַל הוּא יוֹסֵף הַבַּבְלִי וְכוּ', והטעם שהיו לו ולאביו כל השמות הללו (קושיית המהרש"א), יתכן שהיה זה בשעת השמד שהיו בורחים ממקום למקום, והיו משנים שמם ושם אביהם, כדי שלא יכירום (הלכות קטנות ב, שח).

המשך מעמוד קיד.

(שו"ע הרב או"ח תעג, יד). ואין לנו תשובה לתמיהה זו, אך על ידה יבואו לשאול על שאר השינויים שבלילה זה (פרי חדש שם, ו). או משיבים להם, שאכילת ירק בטיבול קודם הסעודה היא דרך חירות (ב"ח שם; פמ"ג שם משב"ז ז, וראה מועד לדוד א, מג). ורק עורך הסדר חייב בכרפס (שבלי הלקט ריח). ויש שסובר, שכל המסובים חייבים (רמב"ם חמץ ומצה ח, ב, וראה מועד לדוד שם).

וטיבול ראשון זה, יש סוברים, שהוא בחרוסת (רש"י; רבנו חננאל; תוס' בשם כמה ראשונים; רמב"ם חמץ ומצה שם). בין אם אם אוכל שאר ירקות, ובין אם אוכל חזרת (רמב"ם שם; טור או"ח תעג, בשם רב עמרם גאון). ויש סוברים, שאם אוכל שאר ירקות, מטבל בחומץ או במי מלח ואינו מטבל בחרוסת, שהרי רק להלן מוזכר במשנה שהביאו לפניו את החרוסת, ומשמע שכעת עדיין אינה לפניו (ע"פ רשב"ם ותוס'), שהחובה לטבל בחרוסת היא רק אם אוכל חזרת, להפגת חריפותו המסוכנת [ראה להלן (קטו, ב)] (תוס'), אך אם רוצה לטבל גם שאר ירקות בחרוסת, הרשות בידו (הגהות מיימונית שם, בדעת ר"ת). ויש שסובר, שכיון שאחר כך צריך לטבל בחרוסת את המרור שהוא למצוה, אין ראוי שכעת יטביל ירקות בחרוסת ולאחר שימלא כריסו ממנה יביאנה למצוה (רא"ש). ויש שסובר, שאפילו אם אוכל חזרת, אין מטביל בחרוסת אלא בשאר דברים (רשב"ם), שכיון שטיבול זה הוא רק לתמיהת התינוקות, לא חששו חכמים לאוכלו ללא הטבלה בחרוסת, וכפי שכל השנה אוכלים אותו ללא הטבלה בחרוסת, ורק באכילת מרור שהיא מצוה, הזהירו חכמים להטבילו שלא יהא בו חשש סכנה (רא"ש, בשם רבינו יונה), שמצוה שעושים אותה באופן שיש בו סכנה, לא יוצאים בה ידי חובה, ועל כן חששו לסכנה בעשיית מצוה יותר מבדבר הרשות (עונג יו"ט מא, בהגה"ה). ואף ש'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (קושיית היעב"ץ בלחם שמים), אך במקום ששכיח היזיקא לא אומרים כן, כמבואר בגמ' לעיל (ח, ב) לענין 'שלוחי מצוה אינן נזוקין' (דברי מלכיאל ב נג, ו). או משום שכל שאפשר לו לעשות את המצוה בלי סכנה, אין להתיר לו לעשותה בסכנה (אשל אברהם [תאומים] קמא יו"ד קו; מכתב לחזקיהו, וראה גם ביאורנו לעיל קט, א ד"ה היכי).

ושיעור אכילת כרפס, יש סוברים שצריך כזית, משום שאין אכילה פחות מכזית (רמב"ם שם; ב"ח שם בשם המרדכי והמהר"ל מפראג). ויש סוברים שאין צריך כזית, שהרי בברכה על הכרפס לא מזכירים לשון 'אכילה' אלא רק 'בורא פרי האדמה' (רא"ש להלן ע"ב; טור), וכיון שאינו אלא לתמיהת התינוקות, די בכלשהו (מגיד משנה והגהות מיימונית שם). ■ להלכה, מטבל בחומץ (שו"ע או"ח תעג, ו), או במי מלח (רמ"א שם, ד, ומשנ"ב שם, נד), או ביין (משנ"ב שם), אך לא בחרוסת, כי טיבול בחרוסת הוא רק בטיבול שני [וכדעת הרא"ש] (משנ"ב שם). ושיעורו פחות מכזית [כדעה שניה], וכדי שלא יתחייב בברכה אחרונה יקח דוקא פחות מכזית (שו"ע שם, ו, וראה משנ"ב שם, נג).

עַד שֶׁמַּגִּיעַ לְפָרְפֶּרֶת הַפַּת – קודם שמגיע לחזרת שאוכלים לאחר הפת למצות מרור - יש לו לאכול טיבול ראשון לפני הסעודה, בכדי שישאלו התינוקות. שעיקר מצות אכילת מרור היא אחר המצה [ולכן נקראת פרפרת הפת (תוס')], וכנאמר (במדבר ט, יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו' (רש"י; רשב"ם, וראה רבנו חננאל ומאירי). וכינה התנא את החזרת 'פרפרת', משום שהירקות מושכים לאכילה (תוס'). ויש מפרשים ש'פרפרת הפת' הכוונה למצה, ונקראת כן כיון שעשויה דקה כרקיקים, ודומה לפת הבאה בכיסנין, וכל העשוי כמין פת, קרוי 'פרפרת', והמצה נקראת 'פרפרת הפת' – פרפרת שהיא פת (רבינו דוד בשם רבו, וראה מה שתמה עליו).

הֵבִיאוּ לְפָנָיו וְכוּ', שלאחר טיבול ראשון עוקרים את השולחן, בכדי שישאלו התינוקות מדוע עוקרים, והאב יענה שעוד יביאו את השולחן לטיבול שני, וישאלו למה הלילה אנו מטבילים שתי פעמים (כמבואר להלן קטו, ב), ואומרת המשנה, שאחרי העקירה מחזירים את השולחן עליו מונחים המצה והמרור (תוס', לשיטתם לעיל [ד"ה הביאו לפניו – הראשון], ש'הביאו לפניו' שכתבה המשנה לעיל, הכוונה לשולחן). ויש שפירש, שבתחילה מביאים רק את החזרת [ולכן לעיל המשנה סתמה 'הביאו לפניו', ולא פירטה מה הביאו, וסמכה על מה שכתבה מיד 'מטבל בחזרת'], ונכעת הביאו לפניו את המצה החזרת והחרוסת וגופו של פסח (רבינו דוד). והטעם שמביאים כבר כעת דברים אלו שאינו אוכל מהם עתה, משום הצורך לומר עליהם את ההגדה (תוס'), או כדי שישאלו התינוקות

(ר"ן). והרשב"ץ ביבין שמועה [מאמר חמץ פרק שלשה ועשרים], כתב את שני הטעמים).

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר מִצָּוָה, ולדעתו כיון שהחרוסת מצוה, מברכים עליה 'אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרוסת' (רמב"ם בפיהמ"ש). ויש שסובר, שאף אם היא מצוה אין מברכים עליה (רמב"ם חמץ ומצה ז, יא, וכתבו הלחם משנה שם, והב"ח או"ח תעה, ו, שהרמב"ם חזר בו בפסקיו ממה שכתב בפיהמ"ש), משום שהחרוסת טפילה למרור, ולכך אין לברך עליה בפני עצמה (טור שם, א, וראה התעוררות תשובה א, לב, שמסתפק שמא כוונת הטור על ברכת הנהנין).

המשך מעמוד קיד:

והטעם שצריך כזית, משום שנאמר (במדבר ט, יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו', ואין אכילה פחות מכזית (יראים צד; הגהות מיימונית חמץ ומצה ח, ד, וראה שעה"צ תעה, יב), ואפילו בזמן הזה שמרור דרבנן, 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון' (שם חדש על היראים, שלכן היראים דקדק לכתוב דין זה על המרור ולא כתב זאת אף על המצה, לחדש שאפילו בזמן הזה חובה במרור בכזית). ויש שסובר שאין דין כזית מצד המצוה, אלא רק משום שבברכה 'על אכילת מרור' מזכירים לשון אכילה ['ויאכלוהו' שבכתוב, חוזר על הפסח והמצה שהוזכרו בתחילת הפסוק, ולא על המרור] (שאגת אריה ק, בדעת הרא"ש כאן). ויש שסובר, שכיון שמרור הוקש למצה, צריך למרור כזית מצד המצוה, אלא שאיננו יכולים להמציא מליבנו על אלו דינים הוקשו, ומטבע הברכה שטבעו חכמים 'על אכילת מרור' מוכיח שהוקשו לכזית (חתם סופר או"ח קמ, בדעת הרא"ש). ■ **להלכה,** יקח כזית למרור (שו"ע שם, א), ולכתחילה צריך לאכול כזית ולבולעו בבת אחת (משנ"ב שם, מא), אך אדם חלוש, יאכל מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס (שעה"צ תעג, ס).

וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְשַׁהֶּא בֵּין אֲכִילָה לַחֲבֶירְתָּהּ יוֹתֵר מִכְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס. הלשון 'שלא ישהא בין אכילה לחבירתה' אינו מדוקדק, כי צריך שלא ישהה מתחילת אכילה ראשונה של החצי זית הראשון עד סוף אכילה שניה של החצי זית השני יותר מכדי אכילת פרס (ע"פ מג"א תעה, טו). ■ **וכן הלכה** (שו"ע שם, ו, ומשנ"ב שם, מ. וראה משנ"ב מהדו' דרשו שם הע' 41 מהו השיעור).

סִילְקָא וְאֲרוֹזָא, וכל שכן שני מיני בשר (רשב"ם; תוס'). ויש שפירש, שסילקא וארוזא דוקא, אך לא בשר, כדי שלא יראה כאוכל בשר קדשים בחוץ [ראה להלן (קטז, ב)] (רש"ש).

שָׁמַע מִינָּהּ מִדְּרַב הוּנָא לֵית דְּחָיֵישׁ לְהָא דְּרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי, שאין דרך האמוראים לחשוש ולהחמיר כדעת היחיד שאין הלכה כמותו (ריטב"א ר"ה לד, א).

אוֹרֶז מִן דָּגָן הוּא, וְחַיָּיבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת. וחכמים החולקים סוברים, שהאורז אינו בא לידי חימוץ אלא לידי סירחון (גמ' לעיל לה, א, המובאת כאן בתוס'). ובדקו אם באים הם לידי חימוץ, אך נחלקו רבי יוחנן בן נורי וחכמים על תוצאות הבדיקה, האם זה נחשב חימוץ או סירחון (ירושלמי חלה א, א, ע"פ ביאור הגר"ח קניבסקי שם).

ויש הנוהגים איסור באכילת אורז וכל מיני קטניות בפסח משום שהם דומים לדגן, וגם עושים מהם פת, ועלולים עמי-ארצות להחליף ביניהם (מרדכי לעיל פרק כל שעה, תקפח), ומשום שלפעמים מעורבת בהם תבואה, ואי אפשר לבררו יפה (טור או"ח תנג, א, ובהגהות מיימוניות המובא בב"י שם, מביא את שני הטעמים), וחומרא יתירה היא, ולא נהגו כן (טור שם), **זולתי האשכנזים** (ב"י שם). ■ **להלכה,** אורז וקטניות מותרים [כדעה ראשונה] (שו"ע שם, א), והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות [כדעה שניה] (רמ"א שם. וראה משנ"ב שם, ז, ובמשנ"ב מהדו' דרשו הע' 6-13 פרטים נוספים).

אֲפִילּוּ דָּג וּבֵיצָה שֶׁעָלָיו, שהיה דרכם לטוח את הדג בביצים (רש"י; רשב"ם). או שהכוונה לביצים טרופות בתבשיל של דגים (מאירי, בפי' ראשון). או שהכוונה לביצה שבמעי הדגה (שם, בפי' שני). והחידוש בדין זה הוא, שאפילו שנדמים לתבשיל אחד, הם נחשבים שני תבשילים (רשב"ם).

צָרִיךְ שְׁנֵי מִינֵי בָשָׂר, צלי זכר לפסח, ומבושל זכר לחגיגה (רבנו חננאל, ורשב"ם ותוס' בשמו). ויש סוברים, ששני המינים יכולים להיות מבושלים, וכמשמעות לשון המשנה 'הביאו לפניו שני תבשילין' (תוס', התמהים על רבנו חננאל, שהלכה כבן תימא [לעיל ע, א] שהחגיגה שהוקשה לפסח באה צלי כמותו, אך כיון שהם רק לזכר בעלמא, אין צורך שיהיו דוקא צלויים), וכל שכן שהם יכולים להיות צלויים (מהרש"א, בדעת תוס').

אֶחָד זֵכֶר לַפֶּסַח וְאֶחָד זֵכֶר לַחֲגִיגָה. וגם שאר האמוראים סוברים ששני התבשילים הם זכר לפסח ולחגיגה, אלא שרב יוסף סבר, שכיון שהם זכר לפסח ולחגיגה, צריכים להיות בשר כמותם (ר"ן).

גֶּרְמָא – חתיכת בשר (רש"י; רשב"ם). ויש שפירש, עצם [שכך הוא תרגומו בכל מקום], ואין הכוונה לעצם בלבד, אלא עצם שמעט בשר דבוק עליה (ר"ן). ורבינו שאמר 'גרמא ובישולא' מיקל מכולם, שאף אלו מועילים לשני מינים, וכל שכן דג וביצה שעליו או סילקא וארוזא, ואין צריך לומר שני מיני בשר (ב"ח תעג, ה, בדעת הטור ועוד ראשונים). ויש סוברים שרבינא סובר כרב יוסף שאין לוקחים דג וביצה, או סילקא וארוזא, אך חולק עליו בזה שלדעת רב יוסף צריך שני מיני בשר, והוא סבור שלא צריך שני מינים (ב"ח שם, בדעת כמה ראשונים).

■ **להלכה,** מביאים שני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בזרוע צלויה [על שם 'זרוע נטויה' שהראה הקב"ה במצרים, ולא מבושלת, זכר לקרבן פסח שהיה צלי], ובביצה מבושלת [זכר לחגיגה שאינה צריכה צלי, וכדעת הרמב"ם (קרבן פסח י, יג) שאין הלכה כבן תימא] (שו"ע או"ח תעג, ד, ומשנ"ב שם, כז-ל, ושעה"צ שם, לד), והוא הדין צלויה, וכן המנהג (רמ"א שם). וכל שכן שאפשר שני מיני בשר, אחד צלי ואחד מבושל (משנ"ב שם, כג). ויש שהקפידו על ביצה דוקא, שבארמית היא נקראת 'ביעא', כלומר 'בעי רחמנא למפרק יתנא', או כזכר לאבלות בית המקדש, שאיננו יכולים להקריב קרבן פסח (משנ"ב שם). וצריך שיהיה מעט בשר על הזרוע, שהרי הזכרון הוא לבשר קרבן הפסח [כר"ן]. ומי שאין לו זרוע, יקח שאר בשר אף בלא עצם (משנ"ב שם, כז, וראה שם כב, ו-לב פרטים נוספים).

מְבָרֵךְ אַשְׁאַר יְרָקוֹת בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה, ופוטר בברכה זו גם את המרור (רש"י; רשב"ם), שאמירת ההגדה אינה נחשבת הפסק (רא"ש, בביאור דעתם). ויש סוברים, שאמירת ההגדה נחשבת הפסק, והברכה על הכרפס אינה פוטרת את המרור (תוס' להלן קטו, א ד"ה והדר), ולכן צריך לברך אחר אכילת הכרפס 'בורא נפשות' (תוס' לעיל קג, ב ד"ה רב אשי), אך אין מברכים על המרור 'בורא פרי האדמה', משום שברכת 'המוציא' פוטרתו, כיון שמרור הוא כשאר ירקות המושכים את הלב למאכל שמבואר בברכות

(מא, ב) שברכת 'המוציא' פוטרתן, לפי שנחשבים 'דברים הבאים מחמת הסעודה' (תוס' להלן שם). ■ להלכה, יקח לכרפס מין ירק שברכתו 'בורא פרי האדמה', ויכוין לפטור בברכה גם את המרור [כרש"י ורשב"ם], ויאכל פחות מכזית, כדי לא להכניס עצמו לידי המחלוקת אם מברכים 'בורא נפשות' אחר הכרפס (שו"ע או"ח תעג, ו, משנ"ב שם כ, נג, ו-נה).

המשך מעמוד קטו.

■ להלכה, אחר שאוכל מצה לבד ומרור לבד, כורך כזית מצה עם כזית מרור, ואומר 'זכר למקדש כהלל' וכו' ואוכלם בהסיבה (שו"ע או"ח תעה, א ומשנ"ב שם, טז). ולענין טבילת ה'כורך' בחרוסת, יש שסובר שטובל (שו"ע שם), ויש שסובר שאינו טובל (רמ"א שם), ועיקר ההלכה שטובל, אך במקום שנוהגים שלא לטבול אין צריך לטבול (משנ"ב שם, יט). ולא ישיח שיחת חולין עד אחר ה'כורך', כדי שהברכות שבירך על המצה והמרור יעלו לו גם על זה (שו"ע שם), ובדיעבד אם סח בינתיים, אינו צריך לחזור ולברך (משנ"ב שם, כד).

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַב אוֹשַׁעְיָא וְכוּ'. הקדמה. חכמים גזרו על 'סתם ידים' שלא נטהרו שיהיו כדין 'שני לטומאה', כך שאם נוגע בידיו בתרומה או בקדשים, נעשים 'שלישי' ואסורים באכילה (ראה שבת יג, ב - טו, א, והטעם שגזרו זאת, ראה שם יד, א ורש"י שם). בנוגע למשקין גזרו חכמים גזירה נוספת, שכל דבר שיש לו דין 'שני לטומאה', אם נגע במשקה אפילו של חולין, עושה אותו 'ראשון' (ראה פרה ח, ז, ולעיל יד, ב; ובתפארת ישראל שם יכין לה, טעם הגזירה). אי לזאת, מאחר וידים הן 'שני לטומאה', אם נגע בידיו במשקין עשאן 'ראשון'. ולכן אדם הלוקח מאכל בידים שאינן טהורות ומטבילו במשקה, ידיו מטמאות את המשקה להיות 'ראשון', והמשקה מטמא את המאכל להיות 'שני' (רש"י; רשב"ם).

כָּל שֶׁטִּיבּוֹלוֹ בְּמַשְׁקֶה צָרִיךְ נְטִילַת יָדַיִם, כדי שלא יטמאו ידיו את המשקין ויהיו 'ראשון', ויחזרו ויטמאו את המאכל להיות 'שני' (רש"י; רשב"ם). ואף שאין איסור לאכול חולין טמאים, תיקנו חכמים נטילת ידים לפני אכילת דבר שטיבולו במשקה, משום קדושה ונקיות, וכמו שתיקנו נטילת ידים מטעם זה לפני אכילת פת (תוס' בשם רש"י, וראה מהרש"א). ויש שפירשו, שהנטילה היא משום 'סרך תרומה' [שאילו היה מאכל זה תרומה, היו הכהנים צריכים ליטול ידיהם כדי שלא יטמאוהו בנגיעתם, וכדי שהכהנים יהיו רגילים בנטילה זו, גזרו כך על כל ישראל, והשאירו את התקנה גם בזמן הזה, כי במהרה יבנה המקדש], וכמו שתיקנו נטילת ידים מטעם זה לפני אכילת פת (רבינו יונה ברכות מא, א מדפי הרי"ף; רא"ש חולין ח, י). ויש סוברים, שיש איסור לטמא את גופו על ידי אכילת ושתיית חולין טמאים, וזה טעם תקנת נטילת ידים על דבר שטיבולו במשקה, כדי שלא יטמאו את המשקים וייעשו ראשון לטומאה, ויהיה אסור בהם משום שפוסל את גופו, ולפי טעם זה, בזמננו שאיננו נזהרים מלטמא עצמנו ולאכול אוכלים טמאים, אין צורך ליטול (תוס').

■ להלכה, צריך ליטול ידים על דבר שטיבולו במשקה, ואפילו אם אין ידיו נוגעות במשקה (שו"ע או"ח קנח, ד), גזירה שמא יגע בו (משנ"ב שם, יט, ראה בגמ' להלן ע"ב). ויש שכתבו, שהעולם נוהגים לא ליטול, ויש להם על מה שיסמוכו [כתוס']. אבל הרבה אחרונים החמירו מאד בזה, ולדעתם חובת הנטילה היא גם בזמן הזה, והגר"א החמיר בזה מאד, ולדעתו נטילה זו היא אף בברכה, ולכן אף שהעולם נוהגים לא לברך, אין להקל לאכול בלי נטילה (משנ"ב שם, כ, וראה שם פרטים נוספים).

המשך מעמוד קטו:

כָּרְכָן בְּסִיב וּבְלָעָן, אַף יְדֵי מַצָּה נַמִּי לֹא יָצָא, שהן המצה והן המרור לא היו ממש בפיו (רש"י), ודומה לזורק אבן לחמת (רשב"ם, וראה רש"ש). ויש שפירשו שאין דרך אכילה בכך (ר"ן; תוס' סוטה יח, א ד"ה בעי, וראה פמ"ג או"ח תעה א"א יא).

והחילוק בין בלע מצה ומרור – שידי מצה יצא, לכרכן בסיב – שאף ידי מצה לא יצא, כי המרור מתפרק בזמן האכילה, והמצה נוגעת בגרון, אך הסיב אינו מתפרק, וחוצץ בין המצה לגרון (מאירי). או שהמרור טפל למצה, ואילו הסיב אינו טפל (מגיד משנה חמץ ומצה ו, ב, בדעת הרמב"ם שם). ויש שביאר, שהסיב אינו 'אוכל', ו'מין שלא במינו חוצץ', לא כן המרור הוא 'אוכל', ו'מין במינו אינו חוצץ'. ולפי זה אם כרך את המצה באוכל אחר, יצא (פרי חדש או"ח תעה, ג, ע"פ תוספתא זבין ה, ו, ורמב"ם שאר אבות הטומאות ג, ה. אך במאירי ובערוך ערך סב [ד] מבואר, שהסיב רואי לאכילה). ■ להלכה, כרך מצה או מרור בסיב, לא יצא (שו"ע או"ח תעה, ג). אך אם כרכן באוכל אחר, יצא [כהפרי חדש] (משנ"ב שם, לג).

מַצָּה לִפְנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְכוּ', שמנהגם היה להסב על מיטות, ולפני כל אחד היה שולחן, לכך צריכים מצה מרור וחרוסת לפני כל אחד ואחד (רשב"ם), בכדי שיהיו מזומנים להם לאכילה מיד אחר הברכה שהיא חובה, לא כן בשאר ימות השנה שאין הברכות חובה (תוס', וראה מחצית השקל קסז, יט ד"ה מצה, שתוס' מפרשים את הרשב"ם, אך ראה דבר שמואל). שכל השנה אין האכילה מצוה, אלא דין הוא על המברך לאכול סמוך לברכת הנהנין ולא להפסיק בשיחה, ואחרי שהמברך טעם, רשאים השומעים להפסיק בשיחה אפילו קודם שהם טועמים, אבל במצה ובמרור אסורים להפסיק בשיחה עד טעימתם (מג"א שם יט, בשם הדברי חמודות ברכות ו, סד, בדעת תוס', וכדעת הרמ"א שם בשם הרוקח שכט). ויש שסובר, שהשומעים אף הם אסורים להפסיק בשיחה קודם טעימתם, ואם שחו לא יצאו ידי חובת הברכה [כמבואר בתוס' לעיל (קא, א ד"ה ורבי יוחנן)], אלא שבכל השנה כיון שאין האכילה מצוה, רשאים להפסיק בשתיקה, ואילו מצה ומרור שאכילתם מצוה, צריך להיזהר שלא תהא כל הפסקה בין הברכה לטעימה, אפילו בשתיקה (מג"א שם, בדעת תוס', וגינת ורדים או"ח כלל א, מג בדעתם).

רַב הוּנָא אוֹמֵר כּוּלְּהוּ נַמִּי לְפָנֵי מִי שֶׁאוֹמֵר הַגָּדָה, שלדעתו כיון שאכילה זו היא בסעודה, יש להקל בדיניה כשאר סעודות הרשות (גינת ורדים שם). או שלדעתו מעלה זו שהמסובים יאכלו מהמצה והמרור שהמברך בירך עליהם ואפילו שיפסיקו בשתיקה, עדיפה על מעלת טעימה תיכף לברכה (שם).

ובזמננו שאיננו מסבים על מיטות, ואין שולחן לפני כל אחד, אין צורך להניח מצה ומרור לפני כל אחד אפילו לדעת רב שימי בר אשי, אלא מניחים לפני עושה הסדר, והוא מחלק להם (רשב"ם), ובנקל יכול לתת להם, וכשיברך את הברכה יטעמו תיכף לשמיעת הברכה (גינת ורדים שם).

וְהִלְכָתָא כְּרַב הוּנָא. ■ וכן הלכה, שמביאים לפני בעל הבית קערה ובה מצות מרור וחרוסת (שו"ע או"ח תעג, ד), אבל לפני שאר בני הבית אין צריך, אלא נוטלים משל בעל הבית, ואפילו במקומות שיש שולחן קטן לפני כל אחד, כל שכן במקומנו שכולם יושבים

על יד שולחן אחד (משנ"ב שם, יז). ולהפסיק בשיחה בין הברכה לאכילה, בכל ימות השנה אסור לשומעים להפסיק, אף לאחר שכבר טעם הבוצע (משנ"ב קסז, מג, שכך דעת כמעט כל האחרונים, ושלא כהרמ"א).

עוֹקְרִין אֶת הַשּׁוּלְחָן. ובזמננו שיושבים כולם על יד שולחן גדול וטורח לעוקרו, מסלקים את הקערה עם המצות והמרור שעמה לסוף השולחן, ודיו (רשב"ם; תוס' ועוד ראשונים). ומלבד שלש המצות שבקערה, אין להניח מצות על השולחן, כי איך יהא היכר לתינוק בסילוק הקערה [שהיא במקום סילוק השולחן], אם נשארות מצות על השולחן (מהרי"ל בסדר ההגדה, מובא במג"א תעג, כו). ויש שסובר, שכדי שיהא היכר לתינוקות, יש להסיר גם את כל צרכי הסעודה (ספר המנהיג פסח, ע). ■ להלכה, קודם אמירת 'מה נשתנה' יסירו את הקערה והמצות, ויניחום בסוף השולחן (שו"ע או"ח שם, ו, אך ראה מג"א שם, כה). ואם השולחן קטן, יסירם לגמרי מעל השולחן, כי אם לא כן, אין שינוי לתינוק (משנ"ב שם, סה). ומלבד שלשת המצות של הקערה, אל יניח על השולחן מצות עד הסעודה (משנ"ב שם, סו).

לִפְנֵי מִי שֶׁאוֹמֵר הַגָּדָה, שמנהגם היה שאחד קורא את ההגדה, והאחרים שומעים (ר"ן; מאירי), ויוצאים ידי חובה מדין 'שומע כעונה' (כנסת הגדולה או"ח תעא, בשם תשובת הרא"ם; וכך נהג הגר"א, כמובא במעשה רב קצא, וראה מה שכתבנו להלן קטז, ב ד"ה אמרו רב יוסף), וכך נכון לנהוג משום 'ברוב עם הדרת מלך' (שו"ע הרב שם תעג, כד). ויש שנהג לקרוא בקול, והאחרים קראו עמו בלחש (לקט יושר, שכך נהג רבו התרומת הדשן). ■ להלכה, אפשר לצאת ידי חובת אמירת הגדה בשמיעה מאחר (ביאה"ל תעב, ח ד"ה שלא כסדר, ומשנ"ב תעג, סד, וראה ערוך השולחן שם, כ).

פִּטְרָתָן מִלּוֹמַר 'מַה נִּשְׁתַּנָּה', שבמשנה ובברייתא להלן (קטז, א) מבואר, שכשהבן חכם הוא שואל את אביו 'מה נשתנה' ואין האב צריך לשאול בעצמו, וכיון ששאל אביי 'מה נשתנה' על עקירת השולחן, נפטר רבה מלשאול 'מה נשתנה', והיה יכול להתחיל מיד 'עבדים היינו' (ע"פ רשב"ם, רוקח רפג, ומהרי"ל מנהגים סדר ההגדה כד). ויש סוברים, שהתמיהה על עקירת השולחן אינה פוטרת מלשאול 'מה נשתנה', אלא היא רק מביאה את הבן לשאול 'מה נשתנה', שכאשר ישאל הבן מדוע מסלקים את השולחן לפני הסעודה, יענהו אביו שעוד יחזירו אותו לטיבול שני, וישאל מדוע מטבילים שתי פעמים, ואת שאר השאלות (תוס' כאן, ולעיל קיד, א ד"ה הביאו לפניו מצה, וכן משמע במשנ"ב תעג, סט).

לֶחֶם שֶׁעוֹנִין עָלָיו דְּבָרִים הָרַבֵּה – שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה (רש"י לעיל לו, א). ויש שפירש, שאומרים עליו בהגדה 'מצה זו שאנו אוכלים' וכו' (רבנו חננאל). ויש שפירש 'דברים הרבה', שהמרור הוא רמז רק על השיעבוד, ואילו הפסח רמז רק על הגאולה, אך המצה רומזת גם על השיעבוד ['כהא לחמא עניא' וכו'], וגם על הגאולה ['כי בחפזון יצאת ממצרים'] (דרשות כתב סופר [מכון דעת סופר], רצג, ובשו"ת או"ח צא, ותמה על פירוש רש"י מה הטעם רק המצה נקראת 'עוני' ולא גם הפסח והמרור, וראה גבורות ה' [למהר"ל] נא).

המשך מעמוד קיז.

שֶׁנֶּאֱמַר 'וְעָתָה קָחוּ לִי מְנַגֵּן וגו'', ושאין השכינה שורה מתוך עצלות, שחוק וקלות ראש, סברא היא (מהרש"א שבת שם ל, ב).

אָמַר מִילְּתָא דִּבְדִיחוּתָא – ודאי אין הכוונה לפרש כפשוטו, אלא שאמר דברי תורה שמשמחים את הלב, אף שאינם אליבא דהלכתא, אך מחדדים את התלמידים, או שהכוונה לדברי אגדה המושכים לב לדברי תורה (פני יהושע פתיחה למס' כתובות). ויש שפירש, 'מילתא דבדיחותא' כפשוטו, אלא שכוונתו לשם שמים, ונחשב מצוה כשאר ענייני רשות שאם עשייתם היא לשם שמים, עבודת ה' היא (דברות משה שבת כו, פ).

הַלֵּל זֶה וְכוּ' מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל אָמְרוּהוּ בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עַל הַיָּם. ומאחר והכהונה עדיין לא ניתנה לאהרן, איך יאמרו 'בית אהרן' (קושיית המהרש"א), אלא את עיקר ההלל אמרו משה וישראל, ודוד המלך הוסיף עליה (ע"פ עיון יעקב על עין יעקב, ומרגניתא טבא על ספר המצוות שורש ראשון, י). והטעם שההלל לא נכתב בתורה, כמו שירת 'אז ישיר' שנכתבה, משום שאילו היתה כתובה בתורה היינו סוברים שאומרים אותו רק על נס שלא כדרך הטבע בקריעת ים סוף וכדו', ומשלא נכתב בתורה, למדנו שצריכים לאומרו על כל ישועה הבאה לישראל (מאיר בת עין).

חִזְקִיָּה וְסִיעָתוֹ אָמְרוּהוּ. ואף שדוד המלך שקדם להם כבר אמרו בתהלים ברוח הקודש, מכל מקום נחלקו מי הראשון שאמרו כשבח על נס (הערות הגרי"ש אלישיב).

קָרֵאי מוֹסִיפִין אַף אֶת אֵלּוּ, שהפסוקים הקודמים הנאמרים בפסוקי דזמרה ובהלל היו ידועים לכל, אך הפסוקים שדלהלן כיון שאינם ידועים לכל, בעלי הקריאה הוסיפום (הגהות רא"מ הורוויץ).

המשך מעמוד קיז:

ונפק"מ בין הטעמים, האם מותר לשתות יין אחר ארבעת הכוסות, שאם בכדי שיוכל לומר את ההלל, אחרי שכבר אמרו יכול לשתות [ויש סוברים, שכיון שמצוה לספר ביציאת מצרים כל הלילה עד שתחטפנו שינה (תוספתא), לא ישתה לאחר ארבע כוסות, כדי שלא ישתכר ויפסיד מצוה זו (רא"ש שם; ביאור הגר"א או"ח תפא, א)], ואם בכדי שישאר טעם המצה בפיו, אף לאחר ארבעת הכוסות אסור (תוס'), וכן אם משום שנראה כמוסיף על הכוסות, אסור (מרדכי שם).

■ להלכה, בין כוס שלישי לרביעי לא ישתה (שו"ע או"ח תעט, א), שמא ישתכר ויישן ולא יגמור את ההלל [כטעם הראשון], וכן לא יוכל לספר ביציאת מצרים כל הלילה [כדעת הרא"ש והגר"א], או משום שנראה כמוסיף על הכוסות [כטעם השני] (משנ"ב שם, ה). ובין כוס ראשון לכוס שני לא ישתה, אם לא לצורך גדול [לחוש לדעת הכל בו] (שו"ע שם תעג, ג, ומשנ"ב שם, טו, וראה משנ"ב שם, טז), ומותר רק עד מזיגת כוס שני [כדעת הרמב"ן] (שו"ע שם, א, משנ"ב שם, ד, וביאה"ל שם ג ד"ה הרשות בידו). ואחר ארבע כוסות, אסור לשתות (שו"ע שם תפא, א), משום שלא יהא נראה כמוסיף על הכוסות, או משום שמבטל טעם מצה (משנ"ב שם, א, וראה שם טעמים ופרטים נוספים, וראה מה שכתבנו להלן קיח, א ד"ה רביעי).

גְּמָרָא. שְׁמַע מִינָּהּ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן טְעוּנָה כּוֹס. ואין להוכיח מכאן שברכת המזון טעונה כוס ליחיד, אלא רק אם שלשה אכלו יחד, דעיקר ארבע כוסות לא נתקנו ליחיד אלא לשלשה, כמבואר במדרש תהלים (קיג, ג) שאין הלל נאמר בפחות משלשה (רא"ש). או יש לומר, שאף שארבע כוסות נתקנו אף ליחיד, ואעפ"כ אין להוכיח מכאן שברכת המזון טעונה כוס ליחיד, שכוונת הגמ' שכיון שכל השנה ברכת המזון טעונה כוס בשלשה, תיקנו בפסח

כוס לברכת המזון אף ליחיד, אבל אם אינה טעונה כוס כל השנה בשלשה, לא היו חכמים מתקנים לה כוס בפסח, אלא היו מתקנים שיר לכוס שלישי (תוס' לעיל קה, ב ד"ה שמע מינה [השלישי]; רא"ש לעיל, יד). ■ להלכה, ראה מה שכתבנו לעיל (קה, ב ד"ה ברכה טעונה כוס).

כֹּל חַד וְחַד נַעֲבֵיד בֵּיהּ מִצְוָה. ומכאן מקור לעשות כורך במצה השלישית [שעל הראשונה מברכים 'המוציא', ועל השניה 'על אכילת מצה'], כדי שיקיימו מצוה בכל מצה (ביאור הגר"א או"ח תעה, יא).

המשך מעמוד קיח.

וְכָל הַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע – שמקבלו ומאמינו (רשב"ם). ויש שסובר שאיסור לשון הרע הוא אפילו אם בדעתו בעת השמיעה לא לקבל את הדבר, שכן עצם הטיית אוזן לשמיעת לשון הרע אסורה (חרדים כג). ■ **וכן הלכה** (חפץ חיים לשון הרע ו, ב, ובאר מים חיים ב, אך ראה שם פרטים נוספים).

רָאוּי לְהַשְׁלִיכוֹ לְכֶלְבִּים, אחרי מותו, שאינו בצורת אדם, ואינו ראוי להיקרא אדם אחר המוות אלא 'נמשל כבהמות נדמו' (מאירי מכות כג, א). וביאור הענין הוא, שהדיבור הוא המבדיל בין אדם לבעל חי, וכל העושה בו שימוש לרעה, מאבד את כבודו האנושי, ויורד מתחת למדרגת הבהמה (רש"ר הירש שמות כג, א).

והטעם שראוי להשליך מספר לשון הרע 'לכלבים' דוקא, כי הם בעת הצורך ידעו לא לחרוץ לשונם, וכמאמר הכתוב 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו', והמספר שאינו חורץ לשונו, ראוי להשליכו לפניהם (שמירת הלשון א שער הזכירה ח, בשם המהר"ל. וראה נתיבות עולם נתיב הלשון ז; מהרש"א מכות שם). או משום שדרכו של הכלב להגביה קולו ולהבעית תמיד, ולפעמים אפילו לנשוך גם את ההולך לתומו, וכך דרך בעל לשון הרע, לקלקל בקולו על הכל, על כולם הוא מוצא עוולות ומבזה אותם, על כן ראוי להשליכו לכלבים ויבעיתוהו וינשכוהו כמידתו (שמירת הלשון ב, יד). גם רמזו בזה שלפעמים מענישים אותו שיתגלגל בכלב (חרדים לג).

מַתַּן תּוֹרָה דִּכְתִיב הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים, כפשוטו ממש, שהר סיני חרד והזדעזע [כמו שנאמר (שמות יט, יח) 'ויחרד כל ההר מאד'] כמו שמזדעזעים ההרים ברעידת אדמה ואולי אף יותר מכך, ואין זה משל, וכפי ש'הים ראה וינוס, הירדן יסוב לאחור' הוא כפשוטו ואינו משל (רמב"ן שמות כ, טו). וגם כל ההרים בעולם רקדו והזדעזעו בשעת מתן תורה (זוהר פר' יתרו; אבן עזרא תהלים סח, ח, בשם 'כל המפרשים'). ויש שסובר, שהר סיני בלבד רקד (אבן עזרא תהלים שם).

המשך מעמוד קיט:

בסוף סעודה ולומר אפיקומן [ולהלן יתבאר מה נכלל באיסור, ולדעת רב פירושו שאין לומר הוציאו את הכלים ללכת לאכול במקום אחר, ולדעת שמואל פירושו שאין לומר הוציאו והביאו מיני מתיקה] (רע"ב, בביאור הראשון). ויש שביאר, שאין פותחים את הפה לאכול אפיקומן לאחר הפסח (יעב"ץ, בביאור ההגדה).

אַחַר הַפֶּסַח, קרבן הפסח נאכל בסוף הסעודה כיון שצריך לאוכלו על השובע [ראה לעיל (ע, א) וראה שם מה שביארנו] לאחר שאכלו קרבן חגיגה בתחילת הסעודה, ודין המשנה לעיל (קיד, א) שיש להביא את קרבן פסח בתחילת הסעודה, הוא באופן שהאוכלים מועטים ולא הביאו חגיגה, ולכן אוכלים את הפסח בתחילה ומשאירים כזית לכל אחד מהמנויים לסוף הסעודה בכדי שיאכל על השובע, ולאחר אכילה האחרונה אין מפטירין (מהר"ם חלאווה, בביאורו השני).

אֲפִיקוֹמָן – תיבה זו מורכבת משני מילים 'אפיקו', כלומר הוציאו 'מן', ולדעת רב בגמ', פירושו כלים, שאין להוציא כלים כדי לאכול במקום אחר, שמא יבא לאכול את הפסח בשני מקומות, אבל באותו מקום מותר לאכול. ולדעת שמואל 'מן' פירושו דברים הרגילים לאכול בקינוח סעודה, שאין לאכול קינוח סעודה לאחר שאכלו קרבן פסח אפילו באותו מקום שאכלו את הפסח (ע"פ רש"י כאן ולעיל פו, א, רשב"ם, ומאירי). ויש שפירשו לדעת שמואל, שאפיקומן הוא מילה יוונית אחת, שסעודה גדולה נקראת בלשונם אפיקומים, ומה שנאכל בסופה נקרא בלשונם 'אפיקומן' (תוס' רעק"א בשם התשבי).

גְּמָרָא. אָמַר רַב שֶׁלֹּא יַעֲקְרוּ מְחֲבוּרָה לְחֲבוּרָה, שקרבן פסח אינו נאכל לאותו אדם בשני מקומות כדעת רבי יהודה לעיל (פו, א), וגזרו שלא יאכל כלום במקום אחר שמא יבא לאכול גם מהקרבן פסח במקום אחר (רש"י שם, ורשב"ם ותוס' ד"ה אמר), ויש שפירש, שמשנתינו גם לדעת רבי שמעון (שם) שמותר לאכול קרבן פסח בשני מקומות, כיון שגם לדעתו אסור לחלק מבני החבורה ללכת לאכול את הפסח במקום אחר, שאין הפסח נאכל בשתי חבורות, ולכן גזרו שלא יאכלו כלל במקום אחר (רבינו דוד).

אוֹרְדִילָאֵי – כמהין ופטריות (רש"י; רשב"ם). ולדבריו וכן לדעת רבי יוחנן [בהמשך הגמ'], אין לאכול כלל אף במקום שאכלו את הפסח, בכדי שלא יאבד ממנו טעם הפסח (רשב"ם), ועל ידי זה יהיה לו היכר שלא יחזור ויאכל, ואז נמצא שהפסח נאכל באמצע הסעודה שלא על השובע (ר"ן על הרי"ף בדעת רשב"ם, רמב"ן במלחמות), ועשו הרחקה שלא יאכל שום דבר אפילו מיני מתיקה שהדרך לאוכלם בסוף הסעודה (קרבן נתנאל לד, י), או להראות שאכילתו חביבה עליו (מהר"י קורקוס פסח ח, ג, וכע"ז בסדר היום [סדר ההגדה]), ויש שפירש, כדי שלא ישכח לומר את ההלל (בעל המאור, וראה מאירי), ולטעם זה איסור האכילה לאחר הפסח הינו עד לאחר אמירת ההלל (ספר הפרדס [לרבינו אשר] ט, טז כה, וראה ברמב"ן במלחמות בהשגתו על הבעל המאור).

ויש שפירש, 'אורדילאי' הם מיני עופות, ואף לדעת שמואל ורבי יוחנן האיסור הוא שמא יאכל עוד מהפסח במקום אחר, אלא ששמואל אסר רק מיני בשר, לפי שטעם הבשר משכח את טעם הפסח ויבא לאכול שוב פסח במקום אחר, ורבי יוחנן אסר גם מיני מתיקה, שאף בהם יש חשש שיעבירו טעם הפסח מפיו ויבא לאכול פסח במקום אחר (ר"ן על הרי"ף; רמב"ן במלחמות).

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל אֵין מַפְטִירִין אַחַר מַצָּה אֲפִיקוֹמָן, בזמננו שאין קרבן פסח, אוכלים מצה בסוף הסעודה לזכר המצה שהיתה נאכלת כשבית המקדש היה קיים יחד עם הפסח בסוף הסעודה, והיא המצה שמקיימים בה מצות אכילת מצה, ואין לאכול אחריה שלא לשכח טעמה (ע"פ רש"י ורשב"ם, וראה תוס' להלן קכ, א ד"ה מפטירין). ומצה זו נקראת בלשוננו אפיקומן (ב"י או"ח תעח, א), מטעם שנאכלת במקום מיני מתיקה שרגילים לאכול בסוף הסעודה, וחביבות המצוה מתוקה כמיני מתיקה (לבוש שם), שצריך לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ולכך אמרו שישאר

טעם המצה בפיו כל הלילה ויספר בהם כל הלילה (כל בו, ליל הסדר בשם רש"י). ויש שביארו, שאכילת המצה בתחילת הסדר היא לשם חובה, והמצה בסוף הסעודה אינה לשם חובה אלא היא רק זכר לפסח שהיה נאכל על השובע, ועל כן דינה כדין הפסח שאין לאכול אחריו (רא"ש, רמב"ן במלחמות).

■ להלכה, המצה הנאכלת באחרונה היא זכר לקרבן פסח [כדעת הרא"ש] (שו"ע או"ח תעז, א), ולכתחילה יאכל לאפיקומן שני כזיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח (משנ"ב שם, א), ויכוין בברכת 'על אכילת מצה', גם על אכילת מצה אחרונה, כדעת רש"י ורשב"ם (שעה"צ שם, ד). ולאחר האפיקומן אין לאכול כלל דבר [כדעת רבי יוחנן, וכמבואר בגמ' בדעת שמואל שאף לאחר מצה אסור] (שו"ע שם תעח, א).

וּבִלְבַד שֶׁיֹּאכַל כְּזַיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה - שאין לו אלא כזית מצה, ולכן יאכל בתחילת הסעודה דברים שאין יוצאים בהם ידי חובת מצה, ולבסוף יאכל את המצה כדי שיאכלנה על השובע, וישאר עם טעם מצה בפיו (תוס' להלן קכ, א ד"ה באחרונה). ויש שפירש, שהברייתא עוסקת בזמן הבית שיש גם קרבן פסח, ולכן מוטב שיאכל את המצה לבסוף יחד עם הפסח שצריך שיהיה נאכל על השובע לקיים 'על מצות ומרורים יאכלוהו', אבל בזמן הזה שאין קרבן פסח, אין להמתין לסוף הסעודה אלא יאכלנה לשם חובה בתחילת הסעודה לתאבון (רא"ש). ■ להלכה, מי שאין אלא כזית מצה שמורה בלבד, אוכל בתחילה מצות שאינם שמורות ולבסוף אוכל את המצה השמורה [כדעת התוס'] (שו"ע או"ח תפב, א).

המשך מעמוד קכ:

דְּכֵיוָן דְּאִיתַּקַּשׁ לְפֶסַח בְּפֶסַח דָּמֵי, וההיקש נאמר רק לענין זמן האכילה עד חצות (ראה מרדכי רמז תקמג, בשם ר"י מפריש), ומה שמצאנו שהוקש אף לעניין אמירה, שצריך לומר מצה זו שאנו אוכלים ומרור זה וכו' (ראה תוס' לעיל קטז, א ד"ה ואמרתם), אינו אלא מדרבנן (פרי חדש או"ח תנח, א). ויש שכתבו, שההיקש הוא אף לענין עשייתו, ולכן יש לאפות את המצות הנאכלות לשם חובה בזמן הקרבת קרבן פסח לאחר שביער את החמץ (שו"ת רש"י, רצו, מרדכי שם, בשם ר"ש משאנץ, הרוקח דין אכילת מצה, לז), ואם אפה קודם חצות, אינו יכול לצאת בהם ידי חובה (ריקאנטי קס, בדעת רש"י), ואף לדעתם לא הוקש לדחות שבת באפייתו, שאין זה היקש ממש אלא גילוי מילתא (רדב"ז ו, ב אלפים ריג), או משום שבפסח לא הוזכר במפורש שדוחה שבת (מועדי ה' על הסמ"ג ל"ת עט). ויש שכתב, שהוקש מצה לפסח אף לעניין שמצוה לאוכלו בתחילת הלילה, שבקרבן פסח נאמר (דברים טז, ו) 'כבוא השמש' (אור שמח חמץ ומצה ו, א).

■ להלכה, אף מצות שנאפו קודם חצות כשרים למצת מצוה, אלא שיש נוהגים לאפות לאחר חצות, ורוב ישראל אינם נוהגים כן (שו"ע או"ח תנח, א ומשנ"ב שם א, ו-ג).

הָא אַפֶּקְיֵהּ קָרָא מֵהֵיקֵּישָׁא - וכיון שלא הוקש אכילת מצה לאכילת קרבן פסח, אף בלילה הראשון אין חיוב לאכול מצה ואינו רק רשות, וחזר הכתוב ולימד להקיש שאף בזמן הזה חייב לאכול מצה בלילה הראשון וזמנו עד חצות (רשב"ם), ויש שפירש, שכיון שלא הוקש, אין דין לאכול מצה קודם חצות, וזמנה כל הלילה, וחזר הכתוב ולימד שאף זמן אכילת מצה בלילה הראשון הוא עד חצות (רבנו חננאל).

פירוש בהיר וצח
משולב על סדר הגמרא
מיוסד ע"פ רש"י והראשונים ז"ל
בשפה ברורה ונעימה

פסחים

ההפניות באותיות אלו: [א] הן למדור ה'עיונים'
המופיע במהדורה המלאה של 'שפה ברורה'

תלמוד בבלי עוז והדר המבואר
שפה ברורה
יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה עוז והדר

©
כל הזכויות שמורות
ממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאחסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס, בביאורים במקורות ובכל ההוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'
בארץ ישראל: טלפון (02)9924603 פקס(03)5435884
בארה"ב: Tel.(718)437-0054 Fax.(718)437-3514
באירופה: Tel. 44-20-8806-0176

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

מהדורה שלישית – שנת תש"פ

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס: 03-5423180
editor@oz-vehadar.com

לתרומות והנצחות: 845-406-9099
oiz@oizusa.com
PO Box 340 Monsey NY 10952

תלמוד בבלי "עוז והדר" המבואר
שפה ברורה

יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה 'עוז והדר'

בנשיאות הגאון רבי **יהושע לייפער** שליט"א
אב"ד דק"ק 'באר משה' מאנסי
מייסד ונשיא ממלכת התורה "עוז והדר"

ראש בית המדרש ועורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרנץ

עורכי הביאורים במסכת פסחים

הרב שמואל חיים חדש
עורך אחראי וראש המערכת

הרב יהודה אבני
הרב אלעד אברמצ'יק
הרב יהודה לייב אגסי
הרב שמחה אולמן
הרב בצלאל אוירבך
הרב מאיר אסחייק
הרב ישראל גד בוים
הרב שמואל ניסן ברוורמן
הרב אברהם בריסק
הרב מרדכי גורביץ
הרב מאיר גריינר

הרב מרדכי דוד גרוסגליק
הרב נתנאל זילבר
הרב ישראל איסר זית
הרב ישראל כהן
הרב אברהם יוסף כץ
הרב רן יוסף לב
הרב אלעזר לוי
הרב יוסף שלמה מאיר
הרב דוד מושקוביץ
הרב אברהם מישקין
הרב יצחק מרמרוש

הרב אפרים סגל
הרב יואל סלומון
הרב מרדכי פופוביץ
הרב שמואל פורטשני
הרב עקיבא פרוינדליך
הרב נתנאל צלמון
הרב נפתלי קראוס
הרב שרגא רוזנטל
הרב יעקב רוזנקרנץ
הרב רפאל שטלברג
הרב דוד שפריי

מבקרים:

הרב יאיר אנסבכר
הרב מתתיהו הוכברגר
הרב שמעון וויס
הרב ישראל יעקבי
הרב עדי כהן
הרב רן יוסף לב
הרב פנחס לייטנר
הרב לייביש לסקר
הרב סער מיזל

הרב אברהם סלומון
הרב מרדכי עמירם
הרב משה פריד
הרב פנחס פרידמן
הרב מיכאל קליין
הרב חזקיה צבי קנר
הרב אברהם קסטלניץ
הרב שלמה רוזנבאום
הרב אברהם משה רוזנבוים

הרב חיים רוזנטל
הרב שמעון שוולב
הרב חסדיאל שופק
הרב מתתיהו שטיגל
הרב יהונתן שינדלר
הרב יוסף שמעוני
הרב מנשה שניבוים
הרב אליהו שנקר
הרב דוד שפירא

שינון התלמוד:

הרב שמואל בלוי
הרב זאב בלעדי
הרב ישי דויטש
הרב מנשה דייטש
הרב אהרן דוד הוכברג
הרב דוד הוכמן
הרב יוסף וולף
הרב יצחק זאב ויסבקר
הרב אלחנן וכסלר
הרב צבי טורק

הרב נתן צבי כהן
הרב פנחס לובלינג
הרב ישראל זאב לוונטהל
הרב מרדכי אהרן ליברמן
הרב פנחס לייטנר
הרב יהושע לינטופ
הרב יוסף שלמה מאיר
הרב יהושע מלוביצקי
הרב משה פלדמן

הרב מנדל פרנקל
הרב דוד קוגל
הרב חיים קופילוביץ
הרב מנחם מנדל קרויזר
הרב יוסף רדליך
הרב שמואל רובינשטיין
הרב זאב רוזובסקי
הרב משה צבי רוזנבך
הרב אהרן שיף
הרב אליהו שנקר

חברי המערכת:

הרב ישראל זייברט
הרב לייביש לסקר
הרב יעקב מרדכי סופר

הרב משה פישביין
הרב משה פלדמן
הרב יצחק אביגדור קלוגמן

הרב יצחק קפלר
הרב ישראל רכניצר
הרב שמעון שפיצר

פרק שמיני - האשה

שנינו במשנה (לעיל פט.) שהשוחט את הפסח שלא למנוייו פסול. ונתבאר בגמרא (שם) שדין זה נלמד מהפסוק (שמות יב ד) 'וּמִמְכֻּסַת נֶפֶשׁ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל הַשֶּׂה', ששחיטת הפסח צריכה להיות לשם בני החבורה המנויים על הפסח מקודם לכן, ומי שלא נמנה על הפסח בשעת שחיטתו, אסור לאכול ממנו. פרק זה עוסק בעניני המינוי, על מי שוחטים את הפסח, ומי הוא הראוי לימנות עליו[א].

משנה **משנתנו דנה בדין מי שהמנו אותו על שני פסחים, באיזה מהם חל המינוי:** **הָאִשָּׁה בְּזְמַן שֶׁהִיא בְּבֵית בַּעְלָהּ**, אם **שָׁחַט עָלֶיהָ בַּעְלָהּ** - שהמנה אותה על פסחו, **וְגַם שָׁחַט עָלֶיהָ אָבִיהָ, תֹּאכַל מִשֶּׁל בַּעְלָהּ**, שכל זמן שלא פירשה שרוצה לימנות בשל אביה, אנו אומרים שמן הסתם דעתה לימנות על שלו בעלה[ב]. אבל אם **הָלְכָה** ברֶגֶל **רִאשׁוֹן** שלאחר הנישואין **לַעֲשׂוֹת** את שמחת החג **בְּבֵית אָבִיהָ**, כדרך הנשואות שדרכן לילך ברגל הראשון לבית אביהן, **וְשָׁחַט עָלֶיהָ אָבִיהָ וְשָׁחַט עָלֶיהָ בַּעְלָהּ, תֹּאכַל בְּמָקוֹם שֶׁהִיא רוֹצָה**, כיון שאנו מסופקים היכן היא מעדיפה לאכול. **יָתוֹם** שיש לו שני אפוטרופסין שממונים עליו[ג], **שֶׁשָּׁחֲטוּ עָלָיו** שני **הָאֶפּוֹטְרוֹפְּסִין, יֹאכַל בְּמָקוֹם שֶׁהוּא רוֹצֶה. עֶבֶד** שֶׁל **שְׁנֵי שׁוּתָפִין, לֹא יֹאכַל מִשֶּׁל שְׁנֵיהֶן** - אינו יכול לאכול משל אחד מהם, אפילו אם המנהו האחד על פסחו, כיון שהשני לא נתן לו רשות להמנות אותו על פסחו[ד], ואינו אוכל אלא אם כן הסכימו שני השותפין שיימנה עם אחד מהם. **כֵּיצַד? הוּא שֶׁהִלְוָה עֶבֶד לִשְׁנֵיהֶן בֶּן חוֹרִין, לֹא יֹאכַל מִשֶּׁל רַבּוֹ**, כיון שמן הסתם לא היתה דעת אדונו להמנות את חלק החירות שלו על פסחו[ה].

★

גמרא **שנינו במשנה, שאשה ששחטו עליה אביה ובעלה, ברגל הראשון שהיא בבית אביה תאכל במקום שהיא רוצה. מדייקת הגמרא:** **שְׁמָעַת מִינָּהּ** - יש לך ללמוד מדברי משנתנו, **שֵׁשׁ בְּרִירָה**, כלומר שדבר שלא היה מבורר בתחילה, ונתברר אחר כך, אנו אומרים שנתברר שהיה כן למפרע, שהרי אשה זו לא ידענו בשעת השחיטה עם מי היא רוצה לאכול, ובשעת האכילה כשהיא אומרת שהיא רוצה לאכול עם אחד מהן, אנו אומרים שנתברר למפרע שכבר בשעת השחיטה רצתה לאכול עמו, ושחיטת הפסח וזריקת דמו, היו גם בשבילה[ו]. **דוחה הגמרא: מַאי** 'תאכל במקום שהיא **רוֹצָה**' שנאמר במשנה, ששאלנו אותה **בְּשָׁעַת שְׁחִיטָה** ואמרה משל זה אני רוצה לאכול[ז].

★

במשנה מבואר שברגל הראשון תאכל במקום שהיא רוצה, ומהרגל השני ואילך, ודאי אוכלת משל בעלה. מקשה הגמרא: **וְרָמִינְהוּ**, שנינו בברייתא, **אִשָּׁה** שהלכה לבית אביה, **בְּרֶגֶל הָרִאשׁוֹן**, כשלא פירשה משל מי היא רוצה לאכול, **אוֹכֶלֶת מִשֶּׁל אָבִיהָ, וּמַאן** - מרגל שני **אִיכָּא**, אם **רוֹצָה, אוֹכֶלֶת מִשֶּׁל אָבִיהָ, וְאִם רוֹצָה**, אוכלת **מִשֶּׁל בַּעְלָהּ**. ודברי הברייתא סותרים את דברי המשנה בשני הדינים, שלגבי הרגל הראשון מבואר במשנה שתאכל במקום שהיא רוצה, ובברייתא מבואר שתאכל משל אביה, ולגבי הרגל שני ואילך מבואר במשנה שתאכל משל בעלה, ובברייתא מבואר שתאכל במקום שהיא רוצה. **מתרצת הגמרא:** **לֹא קַשְׁיָא, כָּאן** בברייתא, מדובר **בְּאִשָּׁה** שהיא **רְדוּפָה יְתֵירָה** תמיד לבית אביה, ולכן אנו אומרים שברגל הראשון ודאי דעתה לאכול משל אביה, ומרגל שני ואילך, אנו מסופקים ממי היא רוצה לאכול, **וְכָאן** במשנה, מדובר **בְּאִשָּׁה שֶׁאֵינָהּ רְדוּפָה** לילך תמיד לבית אביה, שבית בעלה חביב לה, ולכן אנו אומרים שמרגל שני ואילך ודאי דעתה לאכול משל בעלה, ורק ברגל הראשון אנו מסופקים ממי דעתה לאכול.

★

הגמרא מביאה דרשה בענין אשה הרדופה לילך לבית אביה: **דְּתָנְיָא** (ספרי דברים פיסקא ס"ו) שאומרת כנסת ישראל, **'אֲז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאַת שָׁלוֹם'** - נתחבטתי על הקב"ה ונמצאתי שלימה בעיניו, **וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, שזהו **שֶׁנִּמְצֵאת שְׁיָרֵיהָ בְּבֵית חֲמִיהָ, וְרוֹדְפָה יְתֵירָה וְלֹא הֻנַּח** את **שִׁבְחָהּ** שמקובלת היא בבית חמיה, **בְּבֵית אֲבִיהָ**[ח].

הגמרא מביאה דרשה נוספת של רבי יוחנן באותו ענין: **(כד)תָּנְיָא**[ט] (תוספתא סוטה פ"ג הי"ט) **'וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי', אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, כוונת הפסוק היא שלעתיד לבוא תהיה כנסת ישראל **בַּעְלָהּ** שהיא **בְּבֵית חֲמִיהָ**, שכבר נישאה ואינה בושה מבעלה, **וְלֹא בַּעְלָהּ בְּבֵית אֲבִיהָ**, וזוהי כוונת הכתוב 'תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי' שאישות הוא לשון נישואין[י], ובעלי הוא לשון אירוסין[יא].

הגמרא מביאה מה שדרש רבי יוחנן בפסוקים הסמוכים לפסוק 'אז הייתי בעיניו' שהובא לעיל: נאמר (שיר השירים ח ח) **'אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ'**, כלומר שאינה מניקה ואין הנאה ממנה, **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, ה'אחות' שהוזכרה בפסוק זה, **זוֹ עֲלֵם, שֶׁזָּכְתָה לַמִּוד וְלֹא זָכְתָה לַמַּד** - שהיה בה דניאל[יב], שזכה ללמוד אבל לא זכה להרבין תורה בישראל[יג], אבל בבל גידלה את עזרא הסופר שאף זכה ללמד את ישראל[יד].

נאמר (שם פסוק י) **'אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת', אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, 'אֲנִי חוֹמָה', זוֹ תּוֹרָה**, שהיא מגינה על האדם שלא יחטא[טו], **'וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת', אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים**, שנקראים שדיים על שם שמניקים את תורתם לאחרים, והם מגינים על הדור כמגדלים המגינים על העיר. **וְרַבָּא אָמַר, 'אֲנִי חוֹמָה', זוֹ כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל**, שהם גודרים את עצמם כחומה מלהיטמא בעובדי

א. **מאירי** (ד"ה תפסוק). ב. **רש"י** (ד"ה תפסוק ממנו). מבואר בגמרא (לעיל שם) שיכול אדם לשחוט פסח עבור כל בני ביתו אף שלא מדעתם אם אינם מחזיקים בפירוש. ומשום כך יכול הבעל לשחוט עבור אשתו, אף שלא מדעתה כל שאינה מוחה. וכתב השפת אמת (ד"ה תפסוק) שמלשון המשנה משמע, שדווקא כששחט עליה בעלה אינה אוכלת משל אביה, אבל אם לא שחט עליה בעלה ושחט עליה אביה, אוכלת משל אביה, משום שאף האב יכול לשחוט עבור בתו שלא מדעתה אם אינה מוחה. ורק כאשר שחט עליה גם בעלה, הרי זה כמו שמיחתה בפירוש שאינה רוצה בשל אביה. ג. **בין** אם אביהם מינה אותם, ובין אם הבית דין מינה אותם. מאירי (ד"ה יתום). ד. **עבד** כנעני חייב בפסח, כמפורש בתורה (שמות יב מד). ומבואר בגמרא (לעיל שם), שאינו ברשות עצמו, אלא רבו ממנה אותו על הפסח בעל כרחו. ה. **בגמרא** (לעיל שם) מבואר שמדובר בשותפים שמקפידים זה על זה, ואינם רוצים להנות זה מזה, ולכן אף אם אחד המנהו על פסחו, אין חבירו רוצה שיהנה חלקו בעבד משל חבירו. (על פי רש"י שם וד"ה מקפידין). ו. **כגון** שהיו שנים שותפים בו, ואחד מהם שחררו. ז. **רש"י** (ד"ה מאי) ובראב המאירי (ד"ה מן). ומבואר שלא פירט רבו למנות אותו על הפסח, אלא שחישב לשחוט עבור כל בני ביתו ועבדיו ושפחותיו, ומשום כך חלק החירות של עבד זה, לא נמנה על הפסח. אמנם מהתוספות (לעיל שם ד"ה ומנויין) מבואר, שמדובר אף כששחט עליו רבו, ומה שאינו אוכל משל רבו, הוא משום שהעבד אינו רוצה שצד חירות שלו יהנה משל רבו, כפי שפירש רש"י להלן (שם ד"ה מקפידין) לגבי עבד של שני שותפים. וכתב הצל"ח (בביצה ד"ה לפי שאין מצל עליו) שמה שרש"י פירש שהטעם שאינו אוכל משל רבו הוא משום שלא היה בדעת רבו להמנותו, ולא פירש משום שאינו רוצה שצד חירות שלו יהנה משל רבו, הוא משום שרש"י למד ממה שאמרה המשנה 'לא יאכל משל רבו', שודאי מדובר שלא שחט העבד לעצמו, שאילו היה שוחט לעצמו, לא היתה המשנה צריכה לומר שאינו יוצא בשל רבו, שהרי שחיטתו לעצמו היא מהאי טעמא שאינו רוצה לצאת בשל רבו כדברי רבא לקמן (שם). וכיון שלא שחט לעצמו, וראי שורצה הוא לצאת בשל רבו שהרי צריך לקיים המצוה, ולכן פירש רש"י שהחסרון הוא בכך שאין דעת רבו על חלק החירות. ח. **שאי** אפשר להימנות על הפסח אחר שנשחט, כמבואר להלן (שם:). ט. **רש"י** (ד"ה כתובת) ופירשו התוספות (לעיל שם ד"ה ומנויין) שהחירות בזה הוא, שאם לא ביררה בשעת שחיטה, אף משל בעלה אינה אוכלת, ולא אומרים שהיא נגררת ואוכלת משל בעלה, שרק ברישא שהיא בבית בעלה, אז אומרים שמסתמא היא נגררת אחר בעלה, אבל ברגל הראשון שהלכה לבית אביה, אם לא ביררה בשעת שחיטה, אינה אוכלת משל שניהם. והקשה בתוספות רבינו דוד (ד"ה מעמת) שאם מדובר שביררה בשעת שחיטה משל מי רוצה לאכול, מדוע דוקא כשהלכה לבית אביה תאכל ממי שתרצה, הרי אפילו אם היא בבית בעלה, תמיד יכולה למחות ולומר שאינה אוכלת משל בעלה כמבואר בגמרא (לעיל שם). ופירש שכשהיא בבית בעלה אוכלת בסתמא משל בעלה ואין שואלים אותה, ורק כשהלכה לבית אביה צריכים לשאול אותה בשעת השחיטה משל מי היא רוצה לאכול, כיון שאין ברירה. אולם המאירי (ד"ה מעמת) פירש, שאין כוונת הגמרא ששאלו אותה בשעת שחיטה, אלא שהיא החליטה בעצמה בשעת שחיטה עם מי היא רוצה לאכול, ועכשיו אומרת שכבר בשעת שחיטה זו היתה רעתה. י. **כן** פירש רש"י (ד"ה מתניתין). אולם התוספות (ד"ה לפי) פירשו לא כך שיבואר בגמרא להלן שכל הנשים הרדופות הן להגיד שבתן בבית אביהן כשנמצאו שלימות בבית חמיהן, והגמרא

כוכבים[כ], 'וְשָׁדֵי בָּמֳגְדָּלוֹת', אֲפִלּוּ בְּתֵּי בְנֵסִיּוֹת וּבְתֵּי מְדְרָשׁוֹת, שמלמדים שם תורה לרבים, והם מגינים על הדור.

הגמרא מביאה דרשה נוספת בענין שבחם של ישראל: **אָמַר רַב זוּטְרָא בַּר טוֹבִיָּה אָמַר רַב, מַאי דִּכְתִיב** (תהלים קמד יג), 'אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִיעִים מְגוּדָּלִים בְּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת מְחוּטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל'. **'אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִיעִים', אִלּוּ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעֲמוּ טַעַם חֵטְא**, וזהו 'כִּנְטִיעִים' שהם כִּנְטִיעוֹת רכות שלא נתקלקלו עדיין ולא אירע בהן שבר[כא]. **רִבְּוֹתֵינוּ כְּזָוִיּוֹת', אִלּוּ בָּתּוּלוֹת יִשְׂרָאֵל, שֶׁאוֹנְדוֹת** - שסותמות את **פִּתְחֵיהֶן** עד שמזדקנות **לְבַעֲלֵיהֶן**, ואינן נבעלות לאחרים[כב], וזהו 'בנותינו כזויות' שזויות הוא דבר המתמלא כמו שיבואר להלן, ואף בנותינו מכיון שאינן נבעלות, הרי הן מתמלאות תאוה, ומביאה הגמרא ראיה ש'זויות' הוא לשון דבר שמתמלא, **וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (זכריה ט טו) 'וְשָׁתוּ וְהָמוּ כַּיָּיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק זָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ', ומכאן שזויות הוא דבר המתמלא[כג]. מביאה הגמרא ראיה נוספת לכך, **אִיבָּעֵית אֵימָא מֵהָכָא**[כד], נאמר (תהלים סה יג) 'מָלְאוּ נְיוֹת צֹאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר יָרִיעוּ אַף יָשִׁירוּ', ומבואר בפסוק שהוא דבר שמתמלא[כה]. **הגמרא חוזרת לדרוש את המשך הפסוק: 'מְחוּטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל', אִלּוּ וְאִלּוּ** - גם בחורי ישראל וגם בתולות ישראל, **מַגָּלָּה עֲלֵיהֶן הֶעָתִיד, בְּאִילּוּ נִבְנָה הֵיכָל** - בית המקדש **בְּיָמֵיהֶן**, וזהו 'מחוטבות תבנית היכל, שחשיבותם היא כבנין ההיכל[כו].

★

הגמרא להלן דורשת את הפסוקים בתחילת ספר הושע[כז]: נאמר (הושע ב ג), 'דַּבֵּר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ וגו' **בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה (מלך) [מַלְכֵי] יְהוּדָה**', דורשת הגמרא, **בְּפֶרֶק אֶחָד** - בתקופה אחת **נִתְנַבְּאוּ אַרְבָּעָה נְבִיאִים, וְהִנְבִיא הַגָּדוֹל שֶׁבְּכוּלָּן, אֲלוּ בְּתֵי בְנֵסִיּוֹת וּבְתֵי מְדְרָשׁוֹת**, שמלמדים שם תורה לרבים, והם מגינים על הדור.

עוד דורשת הגמרא: ממה שנאמר בהושע (שם) שאמר לו ה' שיקח אשת זנונים, ולא מצאנו שנאמר כך לנביא אחר, שמן הסתם כך היה סדר הדברים[לא], **שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא 'הָלוֹךְ אֱהַב אִשָּׁה בְּנֵיךְ חֻמְאִי, וְהָיָה לוֹ לְהושע לוֹמַר לְהקב"ה, 'בָּנֶיךָ הֵם, בָּנֶיךָ חֲנוּנֶיךָ הֵם'**[לב], **בָּנַי אַבְרָהָם 'יִצְחָק וְיַעֲקֹב'**[לג], **וְלֹא רִחֲמֵיתָ עֲלֵיהֶן, וְלֹא דַיְּין שֶׁלֹּא אָמַר כְּךָ, אֶלָּא אָמַר לָכֶם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כָּל הַשּׁוֹלֵחַ שֶׁלֹּחַ הוּא, הַעֲבִירֵם** [-החליפם] **בְּאוֹמָה אַחֶרֶת. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַה אֲנַשֶּׁה לָזֶמֶן זֶה** [-להושע][לד] כדי שיחזור בו מדבריו, **אוֹמַר לוֹ, לָךְ וְקַח לְךָ אִשָּׁה זוֹנָה, וְהוֹלִיד לָךְ** ממנה **בָּנִים שהם זְנוּנִים** - ספק אם הם שלך או של אחרים, **וְאַחַר כָּךְ אוֹמַר לוֹ, שְׁלַח מִבֵּיתְךָ בָּנֶיךָ, אם הוּא יִכּוֹל לְשַׁלּוֹחַ** אותה, ולהחליפה באשה אחרת[לה], **אַף אֲנִי אֲשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל** ואחליפם באומה אחרת. **שֶׁנֶּאֱמַר** (שם) **'וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשֵׁעַ לָךְ קַח לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים'**[לו].

הגמרא ממשיכה לדרוש את מה שאירע עם הושע: וְכִתִיב (שם ג) **'וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב אִשָּׁה אֲהוּבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת', מדוע היתה נקראת גֹּמֶר, אָמַר רַב,** משום **שֶׁהָיְתָה גּוֹמֶרֶת הַרְבֵּה** את **בִּיאָתָהּ** את בעלה, כלומר, שהיתה מופקרת לכל. והיתה נקראת **בַּת**

כ. **רש"י** (ב"ז ב, ד"ה זו). כא. **וזהו** 'מגודלים בנעוריהם' שהם מגודלים ועומדים בנעורותם, והיינו, שכמו שנקיבה שלא נבעלה, נקראת נערה, כן בחור שלא טעם טעם ביאה נקרא נער. מהרש"א (ד"ה ואלו) כתב שאף בפשטות הפסוק אין לפרש כך, שהרי אם כן קשה מדוע נאמר דבר זה רק להושע, ולא לשאר הנביאים שהיו באותו זמן, אלא דהאי תחילת דבורו של ה' להושע היה מה שאמר לו בניך חטאו וכו', כמבואר בגמרא להלן. ל. **רש"י** (ד"ה שלחנם). בהושע ובישעיה נכתב בפירוש שנתנבאו בימי עוזיהו יותם אחז וחזקיהו (פוסק ג ג, ישעיה ג ו). ובמיכה נאמר (מיכה ג ו) רק שנתנבא בימי יותם אחז וחזקיהו, ולא הוזכר שנתנבא בימי עוזיהו, וכתב רש"י (ד"ה ביום) שמיכה נתנבא בתחילת מלכות יותם, בעוד שהיה עוזיהו אביו חי, שנעשה עוזיהו מצורע ומלך בנו תחתיו בחייו, (ממעשה המלכים ב' טו ה), ולכן לא הוזכר שנתנבא בימי עוזיהו [והוסיפו התוספות (ד"ה ויתן) שכיון שסתם הפסוק שנתנבא בימי יותם, יש ללמוד שנתנבא כבר בתחילת מלכות יותם, כשהיה עדיין עוזיהו חי]. ובעמוס לא הוזכר אלא שנתנבא בימי עוזיהו (עמוס ג ו), ומבואר בדברי המהרש"ל (פרקים שם), שקבלה היתה בידם, שהחל להינבא בימי עוזיהו, והתנבא בימי כל ארבעת המלכים. והכן יהודע (לעיל ע"ב ע"ב ד"ה שלחן) ביאר שכיון שבשאר הנביאים שנתנבאו בימי עוזיהו נאמר שנתנבאו גם בימי יותם אחז וחזקיהו, יש ליתן את האמור כאן, והרי זה כמו שנאמר גם בעמוס שנתנבא בימי ארבעת המלכים. אולם המהרש"א (פרקי"א ל"ש ופלפלא) פירש שמה שאמרה הגמרא שנביאים אלו התנבאו בפרק אחד, הכוונה לימי עוזיהו בלבד שאז אכן נתנבאו כולם, ודייק כן מלשון התוספות (שם) 'בימי עוזיהו נתנבאו ארבעה נביאים'. לא. **רש"י** (ד"ה לו), ותוספות (ד"ה לו) מנחם). והוסיף המהרש"א (ד"ה ופרק), שלכן הקריאה הגמרא לדרשה זו את הדרשה שארבעה נביאים נתנבאו באותו פרק, ומתוכם רק להושע נאמר שייקח אשת זנונים, ולא לשאר ג' הנביאים שנתנבאו באותה תקופה, וודאי שהוא משום שקודם לכן אמר הושע העבירם באומה אחרת. לב. **הרש"ש** (ד"ה בניך) כתב, שנראה שצריך לומר 'בני בחוניך הם' כדלהלן (ע"ב). ופירושו הוא שאבותיהם נבחנו בכמה נסיונות. מהרש"א (ע"ב ד"ה בניך). לג. **מהרש"א** (ד"ה שלחנם). לד. **כתבו** האבן עזרא והרד"ק (הושע ב ג), שחלילה לומר שיצוה הקב"ה לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים, אלא כל המעשה היה במראה הנבואה ולא בהקיץ. וביאר החתם סופר (שו"ת סי' מח) שאף שהושע לא היה כהן, וזונה מותרת לישראל, מכל מקום הרי מבואר בגמרא להלן שבניו היו ספק בניו ספק ממזרים, והיינו שהיתה מונה תחתיו, ואסורה אף לישראל. אולם המלבי"ם (שם) כתב, שאין הכרח שלא היה ציווי זה במציאות, שמצאנו שה' צוה לנביא גם דברים שאינם כפי תוקף התורה, וזה הוראת שעה. [כמו שצוה ליחזקאל לגלח בתער פאת ראשו וזקנו, ואליהו הנביא הקריב בשעת איסור הבמות].

דִּבְלַיִם, משום שהיתה דָּבָה רָעָה, כלומר, אשה שכולם מדברים על ניאופיה[א].

בַּת דִּבָּה רָעָה, שאף אמה היתה יודעה כזונה, וזהו 'דבלים' שתי דיבות.

וְשְׁמוֹאֵל אָמַר שנקראה כן, משום שֶׁהיתה מְתוּקָה בְּפִי הַכֹּל כְּדְבָלָה - כתאנה מיובשת.

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר שנקראה כן, כיון שֶׁהַכֹּל היו דְּשִׁין בָּהּ, כלומר, מזנים עמה.

כְּדְבָלָה שמייבשים אותה על ידי דישה.

דָּבָר אַחֵר, מדוע נקרא שמה 'גומר', אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, משום שֶׁבִּקְּשׁוּ אויבי ישראל לְגַמֵּר את מְזוֹנָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, לא רק בקשו, אלא אף בְּזוּ וְגָמְרוּ את ממונם.

שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב' יג ז) 'כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עַם כִּי אִם חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אַלְפֵים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדָשׁ' - שנתנום כעפר הנידש ברגלי אדם[ב].

★

הגמרא לעיל (פ"ח) הביאה שהושע נתנבא בימי ארבעה מלכים, ועתה מביאה הגמרא את דברי רבי יוחנן בעניין זה: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אוֹי לָהּ לְבַרְבָּנוּת - לשררה שֶׁמְּקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ - שמקצרת את ימי המחזיקים בה, כיון שמתנשאים בה, שֶׁהֲרֵי אֵין לָהּ לְבַּעל נְבִיא[ג], שֶׁלֹּא קִיְּמָה [קבר] אַרְבָּעָה מַלְכֵי בָּזְמָן, כלומר שהאריך ימים יותר מהם, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ו' ב) 'יְחַיֵּנוּ מִיּוֹמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יְקִימֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו', אֲמוּץ אֲשֶׁר חִזָּה עַל יְהוּדָה וּירוּשָׁלִָם וגו' בְּיֵמֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה[ד].

★

הגמרא מביאה דרשה נוספת שלומדים מהפסוקים בהושע: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִפְּנֵי מָה זָכָה יָרְבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, לְהִמְּנוֹת יחד עם מַלְכֵי יְהוּדָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו עֹל עַמּוֹס הַנְּבִיא. ומבארת הגמרא דרשה זו, ושואלת: מְנָלָן - היכן מצינו דְּאֵימָנֵי - שנמנה יָרבעם יחד עם מלכי יהודה.

משיבה הגמרא: דִּכְתִיב (הושע ו' ה), 'דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה, וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל'[ה].

מבררת הגמרא: וּמְנָלָן - והיכן מצינו דְּלָא קָבֵּיל יָרבעם עֹל עמוס.

משיבה הגמרא: דִּכְתִיב (עמוס ז' י), 'וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית אֵל' [-היכן כהן לעבודה זרה שהיתה בבית אל][ו], אֶל יָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, קָשַׁר עָלֶיךָ וגו' עָמוֹס מְקֻבָּר בֵּית יִשְׂרָאֵל' - אמציה שלח לספר לירבעם בגנותו של עמוס שהוא קושר ומורד בירבעם[ז], וּכְתִיב אחרי כן (שם ז' י"ח), שסיפר אמציה לירבעם 'כִּי כֹה אָמַר עָמוֹס מָחָרֵב יָמוּת יָרָבְעָם' וגו', ודבר זה לשון הרע היה, כיון שלאמת לא אמר עמוס שירבעם ימות בחרב, אלא אמר על בית ירבעם שימותו בחרב כמו שכתוב קודם (שם ז' ט), והוא זכריה בנו של ירבעם[ח]. וירבעם לא קיבל את דברי אמציה שרצה לגנות את עמוס בעיניו[ט], אֲלָא אָמַר, חַס וְשָׁלוֹם אָמַר אוֹתוֹ צַדִּיק גָּדוֹל - שאהרג בחרב, שהרי נאמר ליהוא שארבעה דורות מבניו יהיו מלכים[י], ואילו אני רק דור שלישי ליהוא[יב]. וְאַף אִם אָמַר עמוס כֵּן, מָה אֲעֲשֶׂה לוֹ, שהרי שְׁכִינָה אֲמָרָה לוֹ כן, ושמא גרם החטא לחזור מההבטחה שניתנה ליהוא שארבעה דורות מבניו יהיו מלכים[יג].

★

הגמרא מביאה דרשות נוספות מהפסוקים בהושע שהובאו לעיל: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אֲפִילּוּ בְּשָׁעַת מַעֲשֵׂהוּ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא על ישראל, זוֹכֵר הוּא אֶת הָרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ו' ו) 'כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל', הרי שאף שפורענות היא, מזכיר לשון של רחמים[יד]. רַבִּי יוֹסִי בַּר רַבִּי חֲנִינָא אָמַר מֵהָכָא - דבר זה נלמד מהמשך הפסוק, שנאמר 'כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם', שהוא לשון סליחה, ואף שאמר הפסוק בן בתמיה, וכי אסלח להם, מכל מקום מזכיר עליהם שם סליחה[טו].

אֲתָא יַאמַר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי, וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וגו', ומכאן שבטלה גזירת הגלות[טז], ונאמר עוד (שם ב' כה), 'וְזָרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא עַמִּי עַמִּי אַתָּה', ומכאן שנתבטלו הגזירות שלא יהיו מרוחמים, ושלא יקראו 'עמי'[יז].

פסחים פז: [א]

דִּבְלַיִם, משום שהיתה **דָּבָה רָעָה**, כלומר, אשה שכולם מדברים על ניאופיה[א].

בַּת דִּבָּה רָעָה, שאף אמה היתה יודעה כזונה, וזהו 'דבלים' שתי דיבות.

וְשְׁמוֹאֵל אָמַר שנקראה כן, משום **שֶׁ**היתה **מְתוּקָה בְּפִי הַכֹּל כִּדְבָלָה** - כתאנה מיובשת.

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר שנקראה כן, כיון **שֶׁהַכֹּל** היו **דָּשִׁין בָּהּ**, כלומר, מזנים עמה.

כִּדְבָלָה שמייבשים אותה על ידי דישה.

דָּבָר אַחֵר, מדוע נקרא שמה **'גומר'**, **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה**, משום **שֶׁבִּקְּשׁוּ** אויבי ישראל **לְגַמֵּר** את **מְזוֹנָן** שֶׁל יִשְׂרָאֵל. **רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר**, לא רק בקשו, אלא אף **בָּזוּ וְגָמְרוּ** את ממונם.

שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב' יג ז) 'כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עַם כִּי אִם חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אַלְפֵים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדָשׁ' - שנתנום כעפר הנידש ברגלי אדם[ב].

הגמרא ממשיכה לבאר את מה שאירע עם הושע כמבואר בהמשך הפסוקים בהושע (פ ג-ט): 'וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן. **וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל, כִּי עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל בֵּית יֵהוּא, וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל**' - אמר הקב"ה להושע, שיקרא את שם בנו יזרעאל, על שם שעתיד הקב"ה לזרוע ולזרות את ישראל בגולה[ג]. 'וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת, **וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה, כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם**', וסוף הפסוק הוא בלשון תמיהה, כלומר, וכי אסלח להם. 'וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן. **וַיֹּאמֶר (ה' אליו) קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי, כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וַאֲנִכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם**'. **וּלְאַחַר שְׁנוּדְּוּ [לו]** מאשה זו **שָׁנִי בָנִים וּבַת אַחַת, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהוֹשֵׁעַ**, וכי **לֹא הָיָה לָךְ לְלַמֵּד מִמֹּשֶׁה רַבְּךָ**, שֶׁבְּיָמָיו **שֶׁהִבְרַחְתִּי עַמִּי מִן הָאֲשֵׁרָה**[ד], **אַף אֲתָה בְּדוֹל עַצְמְךָ מִמֶּנּוּ** - גרוש אותה! **אָמַר לוֹ** - הושע להקב"ה **רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יֵשׁ לְךָ בָּנִים מְמֻזָּה, וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לְהוֹצִיאָהּ, וְלֹא גְּרוּשָׁה**, שאם אגרשה אוציא פגם על בני, שיאמרו שהוצאתיה משום שילדה בזנות[ז]. **אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמָה אֲתָה שֶׁאִשְׁתְּךָ זוֹנָה, וּבְנֵיךָ [בָּנִי] זַנּוּנִים, וְאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ אִם שֶׁלְּךָ הֵן אִם שֶׁל אֲחֵרִים הֵן, בְּדִּ אתה אומר, שאין אתה יכול לגרשם, יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן בָּנַי, והם בָּנַי בְּחִנּוֹנַי, שבחנתי וניסיתי את אבותיהם[ח]**. שהם **בָּנַי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר מְאַרְבָּעָה קְנָיָנִין שְׁקָנִיתִי בְּשִׁלְמֵי** - דברים חשובים בעיני לקרותם קנין, שהם אצלי כדבר חביב שאדם טורח לקנותו. **ומפרטת הגמרא את ארבעת הקניינים: הַתּוֹרָה** היא **קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב** בה (משלי ח' כב) **'ה' קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ'**, ופסוק זה מדבר על התורה[ט], **שָׁמַיִם וָאָרֶץ** הם **קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב** בהם (בראשית י"ד יט), **'קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ'**, **בֵּית הַמִּקְדָּשׁ** הוא **קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב** בו (תהלים עח נד), **'הַר זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ'**, והר זה הוא בית המקדש, **וְיִשְׂרָאֵל** הם **קִנְיָן אֶחָד, דִּכְתִיב** בהם (שמות טו טז), **'עַם זוּ קָנִיתָ'**.

וחוזרת הגמרא לדברי ה' שאמר להושע: וְאֵיךְ אֲתָה אָמַרְתָּ לִי הֲעֲבִירֵם בְּאוֹתָהּ אַחֲרָת.

הגמרא ממשיכה לבאר את מה שאירע עם הושע: בֵּין שֶׁנָּדַע הושע שֶׁחָטָא, עָמַד לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמוֹ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד שֶׁאַתָּה מְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמְךָ, בַּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל יִשְׂרָאֵל[יא]**, שֶׁנֶּאֱמַר** (הושע ו' ב) **'יְחַיֵּנוּ מִיּוֹמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יְקִימֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו'** - בגלגל, והיינו שגזר עליהם גלות, ושלא יוסיף עוד לרחם את ישראל, ושלא יקראו עוד עמי[יב]. **עָמַד** הושע **וּבִקֵּשׁ רַחֲמִים** על ישראל **וּבָטֵל** את **הַגְּזֵירָה. וְהִתְחִיל** הקב"ה **לְבָרְכָן, שֶׁנֶּאֱמַר** אחרי כן (הושע ב' ג-ה) **'וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם וגו' וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עַמִּי**

א. **רש"י** (ד"ה דבלים) פירש 'רזונה', ובסוטה (מג.) פירש רש"י (ד"ה דומם) ש'דומה' היינו אשה שכולם מדברים על ניאופיה.

ב. **כתב** הצפ' יערות ישראל (ד"ה ובכן), שזוהי מפני מעשיה הרעים בקשו לגמר ממנהם של ישראל, שאם לא כן, מדוע לא נקרא 'גומר' כל מי שהיה בימים אלו.

ג. **מצודת דוד** (שם). והעיר המהרש"א (ד"ה ולא נביא) שפסוק זה נאמר בימי יהואחז בן יהוא מלך ישראל, ואילו המעשה של הושע היה בימי יורבעם בן יואש מלך ישראל, שהיה בן בנו של יהואחז.

ד. **רש"י** (ד"ה ויחזקיה) ומבואר בדבריו, שהרגם משום שעברו הגלות כלולים בכל יחזקיה, כיון שלבסוף אף הוא ובניו עברו לעבודה זרה, ולכן נחשב להם דמי בית אחאב כדם נקי. **ראה** בעיוני הפשט, מדוע דווקא הושע היה לו לגלות למשה, ולא שאר מלכי יהודה.

ה. **מהרש"א** (ד"ה דבר ה') ו. **מהרש"א** (שם).

ז. **שבתאילת** הפרק נאמר (מקלי ח' ב) 'ואלה חכמה תקרא ותבונה תתן קולה', ופירש רש"י שם שהתורה מכרזת אליכם הדברים האמורים למטה בהמשך הפרק, ובפסוק זה (כה) נאמר שהתורה היתה ראשית דרכו, והיינו לפני בריאת העולם. רש"י (משלי שם).

ח. **מהרש"א** (ד"ה ויש מפרשים) ט. **שבתאילת** הפרק נאמר (מקלי ח' ב) 'ואלה חכמה תקרא ותבונה תתן קולה', ופירש רש"י שם שהתורה מכרזת אליכם הדברים האמורים למטה בהמשך הפרק, ובפסוק זה (כה) נאמר שהתורה היתה ראשית דרכו, והיינו לפני בריאת העולם. רש"י (משלי שם).

י. **בצין ישראל** (ד"ה שמלך) כתב בשם ספר יצחק ירנן (על פרוש) שנאמר בכל ארבעת הקניינים לשון 'קנין אחד', ולא נאמר קנין שני קנין שלישי, להורות שכל אחד חשוב בפני עצמו ומיוחד בחשיבותו.

יא. **כתב** המהרש"א (ד"ה ויקבלם) שאין זה ברור מהיכן נלמד דבר זה, שביקש תחילה רחמים על עצמו, כיון שמהפסוקים אין ללמוד אלא שביקש רחמים על ישראל, והיה אפשר לומר שמיד ביקש רחמים על ישראל.

יב. **שהרי** מה שנאמר לו ליקח אשת זנונים ולהוליד בנים ולקרוא להם בשמות הללו, הכל היה מחמת שנאמר 'העבירם באומה אחרת', כמבואר לעיל (ד"ה).

יג. **רש"י** (ד"ה ואנכי לא) ומבואר דלא כבן יהודיע (ד"ה שנתמעט), שהוכיח מכאן, שמה שאמר הושע 'העבירם באומה אחרת', אין פירושו שיאבדם, אלא שיגלו לאומה אחרת, וכל שלושת הגזירות תלויים בגלות.

יג. **רש"י** (ד"ה ולאחר) ומבואר דלא כבן יהודיע (ד"ה שנתמעט), שהוכיח מכאן, שנראה מגירסת הגמרא שלנו, שלמדים את מהפסוק שהביאה הגמרא אחרי כן, שנאמר 'זרעתיה לי בארץ', ומכאן שיהיו זרועים בארץ ישראל שהיא נחלת ה'. ועיר ביאר המהרש"א (שם) שלא בשלה גזירה זו לגמרי שהרי גלו לבסוף, אלא שהגזירה התבטלה באותו דור. ובאופן אחר ביאר שנכואה זו היא על לעתיד לבוא, שאז אכן יתבטלו כל הגזירות.

יד. **רש"י** (ד"ה ומלמד). ונראה מדבריו, שרק ממה שנאמר 'לא אמרתי ללא עמי, עמי אתה', אנו למדים שבשלה גזירה זו, אבל ממה שנאמר בתחילת הפסוק 'ואמר להם בני אל חי', אין אנו למדים שנתבטלה הגזירה, שלא נאמר שם שה' יקרא לישראל עמו. [והמהרש"א (מ"ש ד"ה לא) כתב שאפשר ללמוד שהתבטלה גזירת 'לא עמי', גם מהפסוק (הושע ב' ג) 'אמרו לאחיכם עמי'].

טו. **פירש** הבן יהודיע (ד"ה שלפ"ז), שמה שאמר רבי יוחנן 'כל נביא ונביא' כוונתו לאותם ארבעה נביאים שהוזכרו לעיל שנתנבאו באותו פרק, שהם הושע ישעיה עמוס ומיכה, כמבואר בהערה לעיל (ע"ש) שכולם נתנבאו בימי ארבעה מלכים. ובאופן אחר פירש הבן יהודיע, שדברי רבי יוחנן נאמרו על כל הנביאים, ואף שלא נאמר דבר זה אלא בישעיה והושע, יש ללמוד ממה שנאמר בישעיה שנתנבא בימי ארבעה מלכים, שהיה כן אף בכל הנביאים, שהרי אם לא כן למה הוזכר בישעיה שנתנבא בימי ארבעה מלכים [ואם להשמיענו שהרחיק ימים הרבה, היה ניתן לכתוב את ימי שנותיהן]. אולם המהרש"א (לעיל ע"ב ד"ה מלמד) כתב שדברי רבי יוחנן 'כל נביא ונביא' הם שלא בדווקא, שהרי מצינו כמה נביאים שלא קיפחו ארבעה מלכים.

טז. **ביאר** הרד"ק (הושע ב' ה) שתמיהת דברי יוחנן מפני מה זכה יורבעם להימנות עם מלכי יהודה, היא כיון שלא מלך יורבעם עם כל המלכים הללו, אלא רק עם עזיהו, ואם כן לא היה צריך להזכירו עם מלכים אלו. והעיון יעקב (ד"ה ומצי) פירש שהרי בזמן ארבעת מלכי יהודה אלו, מלכו עוד מלכים על ישראל מלבד יורבעם, ובפסוק זה נזכר רק יורבעם.

יז. **שבבית** אל היה אחד מעגלי ההזהב שהעמיד יורבעם בן נבט, כמבואר במלכים (ב' י' כט). יח. **מהרש"א** (ד"ה ויש) שם. יט. **מהרש"א** (ד"ה ויש) שם). וכן הוא ברש"י בעמוס (שם פסוק יג). כ. **שנאמר** (עמוס שם פסוק יג) 'ואמר אמציה אל עמוס, חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה', וכמו שציארו הרד"ק והמלבי"ם (שם), שאמר לו כן, כיון שראה שלא קיבל יורבעם ממנו להרוג את עמוס, רצה להפחידו שיברח מהארץ. כא. **כתב** שנאמר (מלכים ב' י' ו) 'בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל'.

כב. **מהרש"א** (שם). [לאחר יהוא מלך יואחז בנו, ולאחר מכן יואש בן יואחז, ולאחר מכן יורבעם בן יואש, כמבואר במלכים ב']. והוסיף הבן יהודיע (ד"ה שנתמעט), שאף שנכואה זו אינה סותרת את ההבטחה, שהרי אף אם ימות בחרב ימלוך בנו תחתיו, מכל מקום ממה שאמציה הוסיף ואמר בשם עמוס (שם ז' ט), 'וישראל גלה יגלה מעל אדמתו', מבואר ששני הדברים יהיו בבת אחת, מיתת יורבעם וגלות ישראל, ולאחר שיגלו ישראל כבר לא יהיה לבניו על מי למלוך.

כג. **מהרש"א** (שם). כד. **רש"י** (ד"ה כי לא) ומבואר דלא כתוספות (ד"ה ואי) שהרי לא אמר 'ונתתי דוגזי בהם', אלא רק ברוך שלילה 'לא אוסיף עוד ארחם'.

כה. **כן** פירש רש"י (ד"ה כי לא), אמנם

וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לֹא הִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל לְבֵין הָאוּמּוֹת בִּשְׁבִיל לְהַעֲנִישָׁם, שֶׁהִיא יְכוֹלָה לְהַעֲנִישָׁם בְּדִבְרֵי אֲחֵרִים[ט], אֶלָּא הִגְלָה כְּדֵי שֶׁיִּתּוֹסְפוּ עֲלֵיהֶם גֵּרִים[יא], שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ב כה) וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ, שֶׁהַלֵּיכְתָּם לְגָלוּת תְּהֵא כְּעֵין זְרִיעָה[יב], וְלוּמַּד - הָאָדָם שֶׁהוּא טוֹרֵחַ וְזוֹרֵעַ כְּאָה, אֶלָּא כְּדֵי לְהָבִיא מִמֶּנָּה פָּמָה כּוֹרִין, כָּךְ כְּשֶׁיַּחְזְרוּ מֵהַגָּלוּת, יִתּוֹסְפוּ עֲלֵיהֶם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גֵּרִים[יג]. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר מְהָכָא - דבר זה נִלְמַד מֵהַמְשָׁךְ הַפָּסוּק, שֶׁנֶּאֱמַר וְרִחַמְתִּי אֶת לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא עַמִּי עַמִּי אַתָּה[יד], וּמִכֹּאן נִלְמַד שֶׁכְּשֶׁיַּחְזְרוּ יִשְׂרָאֵל מֵהַגָּלוּת, אַף אוֹתָם שֶׁלֹּא הָיוּ מֵעִמִּי, יִדְבְּקוּ בָּהֶם וְיִהְיוּ לִי לְעָם[טו].

★

הגמרא מביאה דבר נוסף שנלמד מהושע: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצָדָק, מַאי דִּכְתִיב - מה פירוש הפסוק שנאמר (משלי ג יז-יח), אַל תַּלְשֶׁן עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו פֶּן יְקַלֶּלְךָ וְאָשַׁמְתָּ[טז] - אל תמסור דין על אדם, לצעוק עליו לה' שרשע הוא[יז], וּכְתִיב - ונאמר בפסוק שאחרי כן, הוֹר אֶבְיו יְקַלֵּל, וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ, ומשמע שפסוק זה בא ליתן טעם מדוע 'אל תלשן עבד אל אדוניו'[יח], וקשה, וכי מִשּׁוּם דְּאֶת אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ, לְכֹן אַל תַּלְשֶׁן אותו. אֶלָּא ודאי הפירוש הוא, שֶׁאֲפִילּוּ הוֹר של רשעים שֶׁאָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ, אַל תַּלְשֶׁן עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו, וּמִנַּיִן אנו למדים דבר זה, מֵהוֹשֵׁעַ, שנענש על מה שאמר שיש להעניש את ישראל על אף שהיו רשעים[יט].

★

הגמרא מביאה דרשות נוספות בענין הגלות: אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מַאי דִּכְתִיב - מה פירוש הפסוק שנאמר (פושטים ה יח), צְדָקָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁפִּזְּרָן לְבֵין הָאוּמּוֹת, ולא הגלם למקום אחד, שכיון שהם מפוזרים, אי אפשר לכלותם יחד. וְהֵיכִי - וזו היא התשובה שהשיב רבי אושעיא למין. ומביאה הגמרא את המעשה עם המין: דְּאָמַר לֵיהּ הָהוּא מִינָא - שאמר לו מין אחד לְרַבִּי חֲנִינָא, אֲנָן מַצְלְחִינַן מִינַּיְכוּ - אנו טובים יותר מכם, כְּתִיב בְּכוּ - שכתוב נאמר (מלכים ב יט טו) אחר שנלחם דוד באדום, כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יֵשֵׁב שָׁם וגו' יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הִכָּרֵת כָּל זָכָר בֶּאֱדוֹם' - שבששה חדשים בלבד שישבו ישראל באדום הרגו מהם את כל הזכרים[כ], וְאִיתֵינְכוּ נָפֵק מֵהֶם אֲנָן - אנחנו, שָׁנֵי וְלֹא קָא עָבְדִינַן לְכוּ מִידִי - הרי אתם נמצאים אצלינו כבר כמה שנים, ואין אנו עושים לכם דבר. אָמַר לֵיהּ רבי חנינא לאותו מין, האם בְּרֵצוֹנְךָ שִׁטְפָּל לָךְ - שיתלוה לך תַּלְמִיד אֶחָד להשיבך תשובה. נְטָפֵל לֵיהּ - נתלוה אליו רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, אָמַר לֵיהּ רבי אושעיא, מה שאין אתם עושים לנו דבר, אין זה משום שאתם טובים יותר, אלא מִשּׁוּם דְּלָא יָדְעִיתוּ הֵיכִי תַּעְבְּדוּ - שאין אתם יודעים איך לעשות לנו רעה, תְּבַלְּינַן כּוּלְּהוּ - שהרי אם תרצו לכלות את כל ישראל, הלא אינכם יכולים כיון דְּאִיתְּנַהוּ נְפֵיכוּ - אין כל ישראל נמצאים אצלכם, ואין אתם יכולים לכלות את כולם, ואם תרצו לכלות רק מֵאי דְּאִיכָּא נְפֵיכוּ - את אותם שנמצאים אצלכם, אין אתם רוצים בכך, כיון דְּקָרֵי לְכוּ מַלְכוּתָא קְטִיעָתָא - יקראו לכם מלכות קטועה, שנחסר ממנה חלק מבני המלכות. אָמַר לֵיהּ המין לרבי אושעיא, נָפֵא דְּרוֹמָאֵי - נשבע אני בעבודה זרה של רומי[כא], שאכן כדבריך בָּהָא נָחֲתִינַן וּבָהָא סָלְקִינַן - במחשבה זו אנו יורדים ועולים, כלומר שתמיד אנו עסוקים במחשבה זו, שאנו רוצים לכלותכם, ואין אנו עושים כן מחמת הטעם שאמרת.

★

הגמרא מביאה דרשה נוספת בענין הגלות: תָּנֵי רַבִּי חִיָּיא בברייתא, מַאי דִּכְתִיב - מה הפירוש במה שנאמר על התורה (ירמיה כה כג) אֱלֹהִים הֲבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת מְקוֹמָהּ', יוֹדֵעַ - מכיר היה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמֹד גְּזֵירוֹת אֲכָזְרִיּוֹת של אֱדוֹם, שהם גוזרים שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה ולא יקיימו מצוות[כב], לָפֵיכָךְ הִגְלָה אוֹתָם לְבָבֶל[כג], שאינם אכזרים כשאר האומות, כדי שיוכלו לעסוק בתורה[כד].

הגמרא מביאה טעמים נוספים מדוע גלו לבבל: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לֹא הִגְלָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁשִּׁמְּשׁוּ שָׁם שְׁמוּשׁוֹ של היא בְּשָׁאוּל, ומשום כך יפדה אותם משם מהר, שהרי הבטיח הקב"ה שיפדה אותם ממקום שהוא עמוק כשאול. שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יג יד), 'מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם'[כה]. רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, הטעם שהגלה אותם לבבל, הוא מִפְּנֵי שֶׁקָּרוֹב לְשׁוּשָׁן הַבִּירָה, ומשום כך לא תשתכח מהם התורה מהרי"ף. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, הטעם שהגלה אותם לבבל, הוא מִפְּנֵי שֶׁשִּׁגְּרָן [-ששלחם] לְבֵית אִמָּן, שאברהם אבינו יצא מאור כשדים שהיא בבבל[כו]. מָשָׁל לְאָדָם שֶׁקָּנָה אִשָּׁה, שחזרו לבבל שהיא בית הוא מִשְׁגַּרְהּ, לְבֵית אִמָּהּ, כך ישראל כשכעס עליהם הקב"ה שלחם לבבל. וְהֵיכִי - ודבר זה הוא המבואר בדבריו דְּרַבִּי אֶלְעָזָר, דְּאָמַר, שֶׁשָּׁה חָזְרוּ לְמָקוֹמָן - למקורם, וְאֵלּוּ הֵן, יִשְׂרָאֵל, הַכֶּבֶשׂ של מְצֹרָיִם שבזזו ישראל בצאתם, וּכְתַב הַלְוּחוֹת. ומבארת הגמרא את שלשת הדברים: יִשְׂרָאֵל חזרו למקורם, היינו הָא דַּאֲמָרַן - מה שאמר רבי יוחנן, שחזרו לבבל שהיא בית אמן. כֶּבֶשׂ מְצֹרָיִם שבזזו ישראל חזר למקורו, דִּכְתִיב (מלכים ב כה כט-ל) 'וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּתוֹ רִחֲמָם עָלָיו שִׁישָׁק מֶלֶךְ מְצֹרַיִם עַל יְרוּשָׁלַיִם וגו' וַיְנַקֵּק אֶת אֲצֻרוֹת בֵּית ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַכֹּל לָקָח', הרי שחזר כל הכסף למצרים. כְּתַב הַלְּוּחוֹת חזר למקורו, דִּכְתִיב (דברים ט ח) לגבי שבירת הלוחות, 'וְאֲשַׁבֵּר אֹתָם לְעֵינֵיכֶם', וְתָנָא - ושנינו בברייתא, לוּחוֹת נִשְׁבְּרוּ, וְאוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת[כז], שדרשו מ'לעיניכם' שהיה שם דבר פלא שהעין פונה להסתכל עליו[כח], הרי שחזר הכתב למקורו.

טַעַם נוסף מדוע גלו ישראל לבבל: עוֹלָא אָמַר, הטעם שגלו ישראל לבבל, הוא כְּדֵי שֶׁיֹּאבְדוּ שם

התרגום בהושע מפרש פסוק זה 'כרם אם ישובון משכב אשבוע להון', כלומר שאם יחזרו בתשובה אסלח להם. וביאר הענין אליהו (ד"ה ס"ל בשמעי) שיש לפרש לפי זה את הגמרא שאפילו בשעת כעסו על שחטאו ישראל, זוכר הוא את הרחמים ומקבל תשובתם. כו. מהרש"א (ד"ה ד"ה ס). כז. שעל ידי הגלות תתפרסם האמונה גם בשאר עובדי כוכבים. מהרש"א (שם). כח. פשט הפסוק מדבר בחזרתם מהגלות, שאמר ה' שיזעזע בארץ ישראל, אך בגמרא דרשו פסוק זה על הליכתם לגלות, ולפי הדרשה מה שנאמר בפסוק 'בארץ' היינו בארץ העמים. רד"ק (פושט שם). כט. רש"י (פושט שם). ל. בנוסחת כתב יד מובא אף סוף הפסוק בדברי הגמרא. הגהות ויצינים. לא. ואף שלעיל דרשה הגמרא מפסוק זה, שהתבטלה גזירת 'לא עמי' מישראל, דבר זה אפשר ללמוד מהפסוק (פושט ג ג) 'אמרו לאחיכם עמי', אך את הפסוק 'ואמרתי ללא עמי' יש לדרוש על העכו"ם שלא היו מעולם עמו. מהרש"א (ד"ה ד"ה ג). לב. רש"י (משלי שם). לג. משום שפסוק זה בפני עצמו אין לו שום משמעות, ודאי הוא מוסב על הפסוק שלפניו. מהרש"א (ד"ה ד"ה שם). לד. פסוק זה נאמר בשירת דבורה, ולפי פשוטו הוא מוסב על מה שנאמר לפני כן (שם ה ז) 'חדלו פרזון בישראל', דהיינו שנתבטלו בישראל הערים שאינן מוקפות חומה וחדלו לשבת בהן מפני האויבים, וכיון שחזרו לשבת בהן אמרו 'צדקות פרזונו בישראל' על הצדקה שעשה עמהם ה' שחזרו לשבת בערי הפרזות. אלא שהוקשה לגמרא, שאם כן, היה צריך לכתוב 'צדקות פרזונות', ומדוע נאמר 'פרזונו' בלשון יחיד, ולכך דרשו פרזונו בהיפוך האותיות, ובאילו נאמר 'פזרונו'. מהרש"א (ד"ה ד"ה נקיקין). לה. מבואר בבבא בתרא (סג) שטעה יואב במה שנאמר (דברים כה יט) 'תמחה את זכר עמלק', וקרא קָר במקום זָכָר, ולכן הרג רק את כל הזכרים [שֶׁאִרסנו הם בני עשיו, ועמלק הוא מזרע עשיו]. וראה אסלח להם. וביאר הענין אליהו (ד"ה ד"ה שמעי) שיש לפרש לפי זה את הגמרא שאפילו בשעת כעסו על שחטאו ישראל, זוכר הוא את הרחמים ומקבל תשובתם. כו. מהרש"א (ד"ה ד"ה ס). כז. שעל ידי הגלות תתפרסם האמונה גם בשאר עובדי כוכבים. מהרש"א (שם). כח. פשט הפסוק מדבר בחזרתם מהגלות, שאמר ה' שיזעזע בארץ ישראל, אך בגמרא דרשו פסוק זה על הליכתם לגלות, ולפי הדרשה מה שנאמר בפסוק 'בארץ' היינו בארץ העמים. רד"ק (פושט שם). כט. רש"י (פושט שם). ל. בנוסחת כתב יד מובא אף סוף הפסוק בדברי הגמרא. הגהות ויצינים. לא. ואף שלעיל דרשה הגמרא מפסוק זה, שהתבטלה גזירת 'לא עמי' מישראל, דבר זה אפשר ללמוד מהפסוק (פושט ג ג) 'אמרו לאחיכם עמי', אך את הפסוק 'ואמרתי ללא עמי' יש לדרוש על העכו"ם שלא היו מעולם עמו. מהרש"א (ד"ה ד"ה ג). לב. רש"י (משלי שם). לג. משום שפסוק זה בפני עצמו אין לו שום משמעות, ודאי הוא מוסב על הפסוק שלפניו. מהרש"א (ד"ה ד"ה שם). לד. פסוק זה נאמר בשירת דבורה, ולפי פשוטו הוא מוסב על מה שנאמר לפני כן (שם ה ז) 'חדלו פרזון בישראל', דהיינו שנתבטלו בישראל הערים שאינן מוקפות חומה וחדלו לשבת בהן מפני האויבים, וכיון שחזרו לשבת בהן אמרו 'צדקות פרזונו בישראל' על הצדקה שעשה עמהם ה' שחזרו לשבת בערי הפרזות. אלא שהוקשה לגמרא, שאם כן, היה צריך לכתוב 'צדקות פרזונות', ומדוע נאמר 'פרזונו' בלשון יחיד, ולכך דרשו פרזונו בהיפוך האותיות, ובאילו נאמר 'פזרונו'. מהרש"א (ד"ה ד"ה נקיקין). לה. מבואר בבבא בתרא (סג) שטעה יואב במה שנאמר (דברים כה יט) 'תמחה את זכר עמלק', וקרא קָר במקום זָכָר, ולכן הרג רק את כל הזכרים [שֶׁאִרסנו הם בני עשיו, ועמלק הוא מזרע עשיו]. וראה במהרש"א (ד"ה ד"ה כל). שאותו המין טען על מה שהרגו את אדום, משום שהוא היה מרומי, ורומי היא אדום. לו. רש"י בגיטין (ד"ה ד"ה מיתיב). לו. ואף שנתבאר לעיל שפיזרן הקב"ה לבין האומות, מכל מקום עיקר הגלות היה לבבל. מהרש"א (ד"ה ד"ה לפיכך). ובאופן אחר פירש, שפסוק זה מדבר בגלות חורבן בית ראשון, שגלו לבבל, ומה שאמרו לעיל שגלו לבין האומות, היינו בגלות חורבן בית שני. לח. ודרשה זו מתפרש הפסוק כך, שאלוקים הבין דרכה של התורה ולומדיה היכן היא רואיה להתישב. רש"י בגיטין (ד"ה ד"ה הבין). לט. וחיינו שפשטות הפסוק הוא, שאין ישראל נגאלים אלא מתוך צרה גדולה ועמוקה כשאול, ועשה עמנו ה' חסד, לקיים עמנו פסוק זה במה שהגלה אותנו לבבל שהיא עמוקה כשאול. מהרש"א (ד"ה ד"ה שנאמר). מ. רש"י (ד"ה ד"ה שקיבל). וביאר המהרש"א (ד"ה ד"ה לפיכך), שמשום שלשונם קרוב ללשון תורה, לא יהיה להם קושי בהבנת הדברים האמורים בתורה. מא. כתב המהרש"א (ד"ה ד"ה פותחין), שהיה זה בן בתוך נס, שהרי האותיות היו חרותות בלוחות, ולא היה בהן ממש, שאויר היו, אלא ודאי היה נס בתוך נס, שאף שלא היה בהן ממש פרחו באויר לעיני כל ישראל. אולם הענין יוסף (שם ס ז) 'חדלו פרזון בישראל', דהיינו שנתבטלו בישראל הערים שאינן מוקפות חומה וחדלו לשבת בהן מפני האויבים, וכיון שחזרו לשבת בהן אמרו 'צדקות פרזונו בישראל' על הצדקה שעשה עמהם ה' שחזרו לשבת בערי הפרזות. אלא שהוקשה לגמרא, שאם כן, היה צריך לכתוב 'צדקות פרזונות', ומדוע נאמר 'פרזונו' בלשון יחיד, ולכך דרשו פרזונו בהיפוך האותיות, ובאילו נאמר 'פזרונו'. מהרש"א (ד"ה ד"ה נקיקין). לה. מבואר בבבא בתרא (סג) שטעה יואב במה שנאמר (דברים כה יט) 'תמחה את זכר עמלק', וקרא קָר במקום זָכָר, ולכן הרג רק את כל הזכרים [שֶׁאִרסנו הם בני עשיו, ועמלק הוא מזרע עשיו]. וראה

תְּמָרִים כדי שבעם, שהתמרים מצויים בבבל, ולא יהיו טרודים בפרנסתם, וְעַל ידי זה יַעַסְקוּ בַּתּוֹרָה.

הגמרא מביאה מעשה בענין התמרים שבבבל: עוּלָּא איקלע - הזדמן לְפוּמְבְּדִיתָא שהיא בבבל, קְרִיבוּ לֵיהּ מִירְעָא דְּתַמְרֵי - הגישו לפניו בסל מלא תמרים, אֲמַר לְהוּ, כַּמָּה כִּי הֲנֵי בְּזוּזָא - כמה סלים כאלו נמכרים בזוז אחד, אֲמְרוּ לֵיהּ, תְּלָת בְּזוּזָא - שלשה סלים נמכרים בזוז אחד, אֲמַר, מְלָא צָנָא דְּדוּבְשָׁא בְּזוּזָא - סל מלא תמרים שעושים מהם דבש נמכר בבבל בזוז אחד[א], וּבְבַלְאֵי לָא עָסְקִי בְּאוֹרַיְיתָא - אינם עוסקים בתורה כפי יכלתם, שהרי יכולים לעסוק תמיד כיון שיש להם מזונות בזול ובלא טורח[ב]. בְּלֵילְיָא אֲצְרוּהוּ התמרים בשלשול[ג], אֲמַר, מְלָא צָנָא סָמָא דְּמוֹתָא בְּזוּזָא בְּבַבְלָ - סל מלא סם המות נמכר בבבל בזוז אחד, וכיון שהם נמכרים בזול, אוכלים מהם הרבה ומצערים אותם[ד], וּבַבְלָאֵי עָסְקִי בְּאוֹרַיְיתָא - ובני בבל עוסקים בתורה יותר מכפי יכלתם, שעוסקים הם בתורה אף על פי שמצערים אותם התמרים[ה].

★

הגמרא מביאה דרשה נוספת של רבי אלעזר בענין הגאולה: וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מַאי דִּכְתִיב (ישעיה ג ג) לענין בית המקדש השלישי שיהיה לעתיד לבוא, וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וגו', ויש לדייק, מדוע נקרא דווקא 'בית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב', וְלֹא בית אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק, אֶלָּא משום שהבית השלישי, לֹא יהיה כְּאַבְרָהָם, שְׁכִתּוּב בּוֹ - שנקרא אצלו הר הבית בשם הַר, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כב יד) אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר ה' יֵרָאֶה, וְלֹא כְיִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֶה, שכתוב בו (שם כד סג) וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, אֶלָּא יהיה כְּמוֹ שנאמר אצל יַעֲקֹב, שֶׁקָּרָאוֹ בַּיִת שהוא מקום מיושב[ו], שֶׁנֶּאֱמַר (שם כח יט) וְיִקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל', ומקום זה היה בהר הבית, ומשום כך נקרא בית המקדש השלישי על שם יעקב.

הגמרא מביאה דרשה נוספת מענין הגאולה: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, גָּדוֹל יוֹם קִבּוּץ הַגָּלֻיּוֹת, כְּיוֹם שֶׁנִּבְרְאוּ בּוֹ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ג ט) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל

א. לְבאורה אין זה בדווקא שסל תמרים עולה בבבל זוז, שהרי אמרו לו ששלשה סלים נמכרים בזוז, אלא אמר שהתמרים מצויים בבבל בזול. אמנם בתענית (כ:) מבואר שעולא אכן ראה שסל תמרים נמכר בבבל בזוז אחד. ובדקדוקי סופרים הביא גירסא גם בגמרא כאן, ששאל עולא בכמה נמכר סל תמרים, והשיבו לו שהוא נמכר בזוז אחד. ב. עַל פי רש"י (תענית שם: ד"ה ובבבל).

ג. רש"י (שם ד"ה בלילייא). ד. רש"י (שם ד"ה מלא). ה. פירשנו (שם ד"ה ובבבל). ו. רש"י (שם ד"ה בית).

את דברי הגמרא כפי שנראה מדברי רש"י בתענית (שם ד"ה ובבבל מלא), וכן פירש המהרש"א (שם) בפירושו השני. שבתחילה כשהיה סבור שהתמרים טובים, אמר עולא שבני בבל אינם עוסקים בתורה, היינו כפי הראוי להם לפי מזונותם, בסוף כשנוכח שהתמרים מצערים, אמר שהם עוסקים בתורה, היינו שהם עוסקים בתורה יותר מכפי הראוי להם לפי מזונותם. ובאופן אחר פירש המהרש"א, שאחר מהם אמר עולא בלשון תימה, כלומר, אי שבני בבל לא עסקו במספיק בתורה, וזהו שאמר עולא בתחילה שאינם עוסקים בתורה, בסוף כשנוכח שהתמרים מצערים אמר בלשון תימה, שאין יכול שיעסקו בתורה כאשר אלו מזונותם. או, שבני בבל עסקו בתורה, וזהו שאמר בסוף שהם עוסקים בתורה, ובתחילה כשהיה סבור שהתמרים טובים אמר בלשון תימה, שוראי לא יוכלו שיעסקו בתורה כאשר מזונותם מצויים.

ו. רש"י (ד"ה שקראו) ובראר"ח (בעין יעקב ד"ה ואלמד) שאצל אברהם ויצחק נאמר הר ושדה שזה על זמן החורבן, ורק יעקב קראו בית על שם שעתיד להיבנות, ועל כך אומר הנביא שעתיד להיבנות בית המקדש השלישי, ולכן יעקב קראו בית על שם הבנין שעתיד להיבנות. והעיון יעקב (ד"ה בלילייא) כתב, שהר הוא מקום שאינו ראוי אפילו לזוריעה, ושדה הוא מקום יותר טוב שהוא ראוי לזוריעה, ובית הוא יותר טוב, שהוא מקום ישיבה בקביעות, וביאר ששלשה שמות אלו הם כנגד שלשה מקדשות, שבית ראשון הוא הר, ובית שני הוא שדה שהרי מקדש שני היה יותר גדול מהראשון (ע"ב ג:), ובית שלישי נקרא בית שהוא מקום קביעות שהוא עומד לעולם. וביאר הגץ יוסף (ד"ה ולמד) שלגבי אברהם ויצחק לא אמרה הגמרא 'שקראו' אלא 'שכתוב בו', משום שהפסוק 'אשר יאמר היום' וגו' אינו מדברי אברהם, אלא התורה אמרה כן על שם העתיד. וכן יצחק לא קראו שדה, אלא התורה כתבה שיצחק יצא לשוח בשדה. ז. הקשה המהרש"א (ד"ה ה) שהרי בכמה מקומות נאמר 'יום', ולא דרשו שם גדולים ביום בריאת השמים והארץ, וביאר שהדרשה היא, שכמו שבבריאת העולם מצאנו שביום הראשון ליצירה נאמר הלשון 'יום אחד', ולא 'יום ראשון' כמו בשאר הימים, משום שביום הראשון נברא הכל יש מאין, ובשאר הימים רק נקבע כל דבר על מקומו, ומשום מעלתו נכתב יום זה בשינוי 'יום אחד', להורות שהוא יום מיוחד שבו היה ה' אחד ושמו אחד, כמו כן ביום קיבוץ גליות, נאמר 'ראש אחד', ותיכת אחד מיתמרת היא, שהרי כשנאמר ראש, כבר אנו יודעים שהוא ראש אחד, אלא בא לדרוש שהוא יום מיוחד במעלתו כיום בריאת שמים וארץ, שאף ביום קיבוץ גליות יהיה פלא גדול כאילו יהיה בריאת יש מאין.

ח. שהרי אי אפשר להימנות על הפסח אחר שנשחט, כמבואר להלן (פט:). וכתבו התוספות (ד"ה שמעת) שכאן לא יכלה הגמרא לתרץ כמו שתירצה לעיל (פז:) שבניו הגדולים, אף שם סמכים הם על שולחנו, במקום שהיא רוצה' היינו שרוצה בשעת שחיטה, משום שבאותה אף כשהעמדנו את המשנה שרצתה בשעת שחיטה, עדיין יש חידוש בכך, שאם לא רצתה בשעת השחיטה, אינה נגררת אחר בעלה ואינה אוכלת משלו, אבל ביתום אם מדובר שרצה בשעת שחיטה, קשה איזה חידוש באה המשנה להשמיענו. ט. רש"י (ד"ה שם). והיינו שחידשה התורה, שאף שכל אדם אי אפשר להמנות על הפסח בעל כרחו, יכול אדם להמנות את בני ביתו על הפסח בעל כרחם. אולם התוספות (ד"ה שם) פירשו, שאמר רבי זירא, שיכול הוא להמנות יתום קטן על הפסח אף שלא מדעתו, כיון שהניף קטנים צריכים ליממנות על הפסח, אינו אלא מדרבנן, אבל מדאורייתא, מותר לקטנים לאכול מהפסח אף אם לא נמנו עליו, וכמו שאמר רבי זירא בגדרים (נ:), ששה לבית אבות לאו דאורייתא, ובביתום קטן ששחטו עליו שני אפוטרופסין, הקילו חכמים שיוכל לאכול מהפסח. [כן הוא פשטות פירוש התוספות, וכן נקטו בדבריו השלמי נדרים (נדרים ס. ד"ה פקנון) ורבינו חיים הלוי (קיהלן ספר פ"ס ד"ה ואלמד)]. אולם המהרש"ל (בתוס' שם) פירש בדומה התוספות, שמה שאמרה הגמרא שלמדו מ'שה לבית' שאפשר למנות את בני ביתו בעל כרחם, אין זה דרשה גמורה, ואין זה אלא דין דרבנן שהסמיכוהו על הפסוק, ובשיטת רש"י, שמשמע מדבריו שהדרשה שאמר רבי זירא כאן, שה לבית אבות שהוא כנגד שה מקוט' היא דרשה גמורה והוא דין דאורייתא, ביאר רבינו חיים הלוי (שם), שמה שאמר רבי זירא בגדרים ששה לבית אבות לאו דאורייתא, היינו, שמהתורה קטן אינו מחוייב בהקרבת קרבן פסח כלל, אך מכל מקום נלמד מ'שה לבית', שאפשר למנות את הקטן על הפסח שלא מדעתו'. י. שבניו שיהיתום הוא קטן, הרי הוא אצל אפוטרופוס כבני ביתו. מאירי (לעיל פז. ד"ה יתום), [להלן מבואר בבריית, שבניו ובנותיו הקטנים של אדם, נחשבים בני ביתו לענין דין 'שה לבית'. וביאר רש"י (ד"ה אל יתי) שכיון שמוטל עליו לחנכם, הרי הם נחשבים בני ביתו. ולכאורה אף יתום הטעם שהוא נחשב בן ביתו של האפוטרופוס, הוא משום שחינוכו מוטל על האפוטרופוס. וראה בערוך השולחן (סוס"י שם ס"ק ט"ו) וביד דוד (בתוס' ד"ה שם), שמבואר בדבריהם, שאף לסוברים שאם אינה חייבת בחינוך ילדיה, אפוטרופוס שהוא עומד תחת האב, מוטל עליו לחנך את היתום. וכן כתב השדי חמד (מערכת פ כלל עח) בשם אחרונים, [וכן מבואר מהתוספות (ד"ה שם)]. אמנם בחקרי לב (סוס"י שם ס"ק ב) ובפתח הדביר (סי' שמג ד) מבואר, שלדעת הסוברים שאם אינה חייבת בחינוך ילדיה, אחר מיתת האב, אין אחר מחויב בחינוך בניו, שאף אפוטרופוס אינו חייב בחינוך היתום. אמנם, אף אם אין האפוטרופוס חייב בחינוך היתום, יש לומר שכיון שבפועל הוא האחראי על חינוכו, נחשב הוא בן ביתו, וראה בזה עוד בהערה להלן).

יא. הקשה השפת אמת (ד"ה שם) שלפי שאין צריך לדעת את דעת היתום כדי להמנותו, מכל מקום הרי אי אפשר להימנות על שני פסחים כאחד (פסחים פ"ג), ומכיון ששניהם המנוהו על פסחם, הרי הוא צריך לסלק את עצמו שלא להימנות עם אחד מהם, ואם כן עדיין צריך לדין ברירה, כדי לגלות לנו עם איזה מהם אין רצונו להימנות, ותירץ, שלשם כך אין צריך לדין ברירה, ודי במה שהוא מגלה את דעתו לאחר השחיטה שאין רצונו להימנות עמו. [ממנם מדין המשנה לעיל (פז:) לגבי אשה אכן מוכח שיש ברירה, משום שאין אביה יכול להמנותה על פסחו אלא מדעתה, ואנו צריכים לברר שאף בשעת השחיטה היה דעתה לאכול עם אביה, ובזה אכן צריך לדין ברירה].

יב. וראה בפירוש רבינו חננאל שגרס 'תניא נמי הכי'.

יג. וזהיינו אף בסתמא כשאינם מרחים, כמבואר להלן במסקנת הגמרא. יד. רש"י (ד"ה על יתי). לכאורה מה שפירש רש"י שמוטל עליו לחנכם, אין הכוונה שחייב לחנכם משום מצות חינוך, [שהרי לדעת ריש לקיש (סוכ כט:) אין האב מחויב בחינוך בתו, וברמב"ן במלחמות ה' (ריטב"א שבת) ובר"ן (שם ד"ה ובינ) מבואר שאף רבי יוחנן החולק על ריש לקיש בנוירי, מכל מקום מודה לעצם הדין שאין האב מחויב בחינוך בתו]. אלא שכיון שהם גדלים בביתו, והינוכם מוטל עליו, אף שאינו חייב בכך, הרי הם נחשבים בני ביתו [וראה בהערה להלן מדוע צריך לטעם שמוטל עליו לחנכם]. טו. רש"י (שם). [לכאורה מה שפירש רש"י שעבדו ושפחתו הכנעניים נחשבים בני ביתו משום שמסומכים הם עליו, אין הכוונה משום שאוכלים הם על שולחנו, אלא משום שתלויים הם בו, ואין להם דרך להתפרנס בעצמם, שכל מה שיש לעבד, של רבו הוא, וכן מוכח ממה שכתבו התוספות (ד"ה על יתי) שבניו הגדולים, אף שם סמוכים הם על שולחנו, אינם נחשבים בני ביתו, ולכאורה הטעם הוא משום שיכולים הם להתפרנס בעצמם. אמנם בני ובתו הקטנים, אף שם יכולו לפרנס את עצמם, נגזר שיוכלו לחזר על הפתחים, או שיתן להם אחר מתנה, אף על פי כן יחשבו בני ביתו, משום שמוטל עליו לחנכם]. טז. ראה בהערה לעיל, שלדעת רש"י, הדרשה מ'שה לבית' שאפשר למנות את בני ביתו בעל כרחם, היא דאורייתא, ולתוספות [לפירוש המהרש"ל], אינה אלא דרבנן. והקשה בתוספות הרשב"א (ד"ה שם), שאם דין זה הוא דין דרבנן, אין יכולים עבדו ושפחתו לאכול מפסח זה שנמנו עליו בעל כורחם, הרי מדאורייתא אינם מנויים על הפסח, ונמצא הפסח נאכל שלא למניינו. וכתב שאולי רק לגבי בני ובתו הקטנים, אמר רבי זירא שאמדוראייתא אינו יכול למנותם בעל כרחם, אך לגבי עבדו ושפחתו, מדאורייתא יכול הוא למנותם בעל כרחם [אך כתב שזה דוחק]. יז. ואף ששפחתו העבריית קטנה היא, שהרי אין שפחה עבריית גדולה, כיון שיוצאת היא לחירות כשמביאה סימני נערות, מכל מקום, כיון שאין מוטל עליו לחנכה, יכולה היא למחות, ולומר שאינה רוצה לצאת בשלו. רש"י (ד"ה על יתי).

ומביאה הגמרא ברייתא נוספת בענין זה: **תָּנְיָא אִידָךְ, לֹא יִשְׁחוֹט אָדָם לֹא עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַגְּדוֹלִים, וְלֹא עַל יְדֵי עַבְדּוֹ וְשִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִים, וְלֹא עַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ, אֲבָל מְדַעְתָּן, אֲבָל שׁוֹחֵט הוּא עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים, וְעַל יְדֵי עַבְדּוֹ וְשִׁפְחָתוֹ הַקְּטַנִּים, בֵּין מְדַעְתָּן וּבֵין שֶׁלֹּא מְדַעְתָּן. וְכוּלָּן** - וכל האמורים בברייתא, **שֶׁשְּׁחָטוּ** בעצמם, **וְשָׁחַט רַבָּן** [-האדון שלהם] **עֲלֵיהֶן, יוֹצְאִין בָּשָׂר נָבֵל, וְאֵין יוֹצְאִין בָּשָׂר עַצְמָן, חוּץ מִן הָאִשָּׁה** שיוצאת בשל עצמה, שכיון **שֶׁיְּכוֹלָה** היא **לְמַחוֹת** ולומר שאינה רוצה לצאת בשל בעלה, ואין בעלה יכול לשחוט בעבור בעל כרחה, יוצאת היא בשל עצמה[יח].

שואלת הגמרא: מַאי שְׁנָא אִשָּׁה מעבדו ושפחתו העברים ומבנו ובתו הגדולים, והלא שנינו ברישא שאף עליהם אי אפשר לשחוט בעל כרחם. **מתרצת הגמרא: אָמַר רָבָא,** כוונת הברייתא היא, **לְאִשָּׁה וְכָל דְּדָמֵי** [-הדומים] **לָהּ,** שאכן אף עבדו ושפחתו העברים, ובנו ובתו הגדולים, יוצאים בשל עצמם.

מקשה הגמרא: הָא גּוּפָא קַשְׁיָא - ברייתא זו מצד עצמה קשה היא, **אָמְרַת** - שאמרה הברייתא, שכולם יוצאים בשל רבם, **חוּץ מִן הָאִשָּׁה** שיוצאה בשל עצמה כיון **שֶׁיְּכוֹלָה לְמַחוֹת,** ומשמע, **דְּטַעְמָא** - שהטעם שיוצאת בשל עצמה ולא בשל בעלה, הוא משום **דְּמָחֵי** - שמיחתה ואמרה שאינה רוצה לצאת בשל בעלה, **הָא לָא מָחֵי** - אבל אם לא מיחתה, **נָפְקָא** - יוצאה **בָּשָׂר בַּעְלָהּ,** ואף ששחט עליה שלא מדעתה, **וְהָא קָתָנֵי רִישָׁא** - וקשה, שהרי שנינו בתחילת הברייתא, שאין אדם שוחט לא בשביל בניו הגדולים, **וְלֹא עַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ, אֲבָל מְדַעְתָּן, הָא בִּסְתָמָא** - שלא פירשו את דעתם, **לָא נָפְקָא** - אינם יוצאים בשלו. **מתרצת הגמרא: מַאי** - מה הפירוש במה שאמרו ברישא שאינו שוחט עליהן **אֲבָל מְדַעְתָּן, לָאו דְּאָמְרִי אִין** - אין הפירוש הוא ששוחט עליהם לומר במפורש שרוצים לצאת בשלו, **אֲבָל** הפירוש הוא ששוחט עליהם **בְּסָתְמָא** - שלא פירשו בשל מי הם רוצים לצאת, **וְלָאפוּקֵי הֵיכָא דְּאָמְרִי לָא** - וכוונת הברייתא למעט רק שאם מחו ואמרו שאינם רוצים לצאת בשלו, אז אינו יכול לשחוט בשבילם.

שוב מקשה הגמרא: איך ניתן לומר, שאשה בסתם יוצאת בשל בעלה, **וְהָא** - והרי בברייתא נאמר, **שִׁבְעָתָן שֶׁשְּׁחָטוּ וְשָׁחַט רַבָּן עֲלֵיהֶן, יוֹצְאִין בָּשָׂר רַבָּן,** דְּרַן זה הוא **בְּסָתְמָא** - שלא אמרו במפורש שאינם רוצים לצאת בשלו, **וְקָתָנֵי** - ונאמר על זה בברייתא, **חוּץ מִן הָאִשָּׁה מִפְּנֵי שֶׁיְּכוֹלָה לְמַחוֹת,** שאינה אוכלת משלו, הרי שאף בסתמא אינה יוצאה בשלו. **מתרצת הגמרא: אָמַר רָבָא,** בַּיְנוֹן שֶׁשָּׁחֲטוּ הם בשביל עצמם, **אֵין לָךְ מִיחוּי גָּדוֹל מִזֶּה,** והרי זה כמו שמיחו בפירוש.

★

שנינו במשנה: עֶבֶד שֶׁל שְׁנֵי שׁוּתָּפִין וכו' לא יאכל משל שניהן. **הגמרא מקשה סתירה מהמשנה לברייתא: רַבִּי לֵיהּ** - הקשה **רַב עֲנָנָא קַמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן, תָּנָן** - שנינו במשנתנו, **עֶבֶד שֶׁל שְׁנֵי שׁוּתָּפִין לֹא יֹאכַל מְשֶׁל שְׁנֵיהֶן, וְהָתַנְיָא,** עבד של שני שותפין אם **רָצָה** לאכול **מִזֶּה אוֹכֵל** ואם **רָצָה** לאכול **מִזֶּה אוֹכֵל. אָמַר לֵיהּ** רב נחמן, **עֲנָנָא קָבָא, וְאָמְרִי לָהּ** שבלשון זה השיבו, **פָּתְיָא אוֹקְמָא** - כלי שחור, כלומר מכורע[יט]. **מֵימַי וּמֵימַךְ** - ממני וממך, כלומר על ידי שהקשית ואני מתרץ לך, **תַּפְתֵּיהֵם שַׁמְעָתְתָא** - תתפרש אמיתות דין זה[כ], וכך יש לתרץ קושיא זו, **מַתְנִיתִין בְּדַקְפְּדֵי אַהֲדָדֵי** - משנתנו מדברת בשותפים שמקפידים זה על זה, ואינם רוצים ליהנות זה מזה, ולכן אף אם שחט אחד מהם בשביל העבד, אין השני רוצה שחלקו בעבד יהנה מחברו[כא], ולכן אינו יכול לאכול משל אף אחד מהם. **וְהָבָרַיְיתָא** מדברת בשותפים **דְּלָא קָפְדֵי אַהֲדָדֵי** - שאינם מקפידים זה על זה[כב].

★

נאמר במשנה: מִי שֶׁחָצְיוֹ עֶבֶד וְחָצְיוֹ בֶּן חוֹרִין לֹא יֹאכַל מִשֶּׁל רַבּוֹ וכו'. מקשה הגמרא: מהמשנה משמע, שדווקא **מִשֶּׁל רַבּוֹ, הוּא דְּלָא יֹאכַל, אֲבָל מִשֶּׁל עַצְמוֹ, יֹאכַל, וְהָא תָּנְיָא, לֹא יֹאכַל לֹא מִשֶּׁלּוֹ וְלֹא מִשֶּׁל רַבּוֹ. מתרצת הגמרא: לָא קַשְׁיָא, כָּאן בְּמִשְׁנָה רִאשׁוֹנָה כָּאן בְּמִשְׁנָה אַחֲרוֹנָה** - המשנה שאמרה שיכול העבד לאכול משל עצמו, סוברת כמשנה אחרונה, כלומר כמו שסברו בית הלל אחר שהודו לבית שמאי [כמבואר להלן], שמי שחציו עבד וחציו בן חורין, כופין את רבו לשחררו, וכיון שבידינו לשחררו, הרי הוא כבן חורין, ויכול לשחוט עבור עצמו, ואילו הברייתא סוברת כמשנה ראשונה, כלומר כמו שסברו בית הלל קודם שהודו לבית שמאי, שאין כופין את רבו לשחררו, ומשום כך אינו יכול לשחוט בשביל עצמו, כיון שאין חלק העבדות תלוי בו[כג]. ומביאה הגמרא את המשנה שבתחילה חלקו בית הלל על בית שמאי ולבסוף חזרו להורות כבית שמאי, **דְּתָנַן** (ניסיון ש"ס ש"מ), **מִי שֶׁחָצְיוֹ עֶבֶד וְחָצְיוֹ בֶּן חוֹרִין, עוֹבֵד אֶת רַבּוֹ יוֹם אֶחָד, וְאֶת עַצְמוֹ יוֹם אֶחָד, דִּבְרֵי בֵּית הַלֵּל,** וזו המשנה ראשונה בדברי בית הלל, **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים,**

יח. **כתב** רש"י (ד"ה פרק), שהלכה זה היא משום הדין האמור בגיטין (עז:), שיכולה אשה לומר לבעלה שאינה אוכלת משלו, והמלאכה שתעשה לה תהיה שלו [שתכמים תיקנו שיהיה הבעל חייב במזונות אשתו, ותקנה זו לטובת האשה היתה, ואחר שתיקנו שחייב במזונותיה, תיקנו שיהיו מעשה ידיה של הבעל, כדי שלא יהיה לבעל איבה עליה, ויכולה האשה למחות ולומר אין רצוני בתקנת חכמים זו, ואיני רוצה שיהיה בעלי חייב במזונותי, ומעשה ידי לא יהיו לבעלי]. וביאר הסמ חיי (לקוטים, ממ"ש קונ"א ספפ ס"ש ס"ק, תוס' ביצ דוד ד"ה פרק) שבא רש"י לבאר מדוע אשה אינה נחשבת מבני ביתו של בעלה לענין דין 'שה לבית', שלכאורה הרי כיון שמעשה ידיה ומציאתה של בעלה הם, נמצא שתלויה היא בו ואינה יכולה לפרנס את עצמה, והזו שביאר רש"י, שכיון שיכולה היא לומר שאינה ניזונת ממנו, ולא יהיו מעשה ידיה שלו, נמצא שיש לה אפשרות להתפרנס בעצמה ואינה סמוכה על בעלה לגמרי, ולכן אינה נחשבת מבני ביתו לענין זה. אמנם בעבדו ושפחתו העברים, אף שמעשה ידיהם שייך לאדונם ואינם יכולים לומר שלא יזונו ממנו ויהיה מעשה ידיהם שלהם, מכל מקום כיון שמציאתם לעצמם, אינם תלויים באדונם בלבד, ולכן אינם נחשבים בני ביתו. אולם היד דוד (שם) לא קיבל את פירוש הסמ חיי, וביאר, שבא רש"י לפרש מנין יש לאשה מעות לשחוט פסח עבורה והרי כל מעות שתרוויח יהיו לבעלה, ולכך ביאר שכיון שיכולה לומר שיהיו מעשה ידיה לעצמה, יתכן שיהיה לה מעות לפסח, אבל עבדו ושפחתו העברים, ודאי יכול להיות שיהיה להם מעות שיוכלו לקנות בהם פסח. **רש"י** (שבועות יח: ד"ה שפחתו) פירש, שמה שהם מקפידים זה על זה, הוא כדי שלא יגבנו של תלמידי חכמים שמצטערים על לימוד תורה, ואינם מכבכסים את בגדיהם. והמהרש"א (מגילה יד: ד"ה ופ"ק) כתב, שאף שבח יש בזה, וכמו שאמר רבי יהושע בן חנניא לקיסר (מסכת ז:), שאוהם חכמים שהם נאים, אם לא היו נאים, היתה תורתם משתכחת יותר. והיעב"ץ (ס"ו שם ד"ה שם) פירש, שקרא לו כלי שחור על שם שהוא משחיר עצמו על דברי תורה. כ. **רש"י** (מגילה יד: ד"ה ומתני'). כא. **רש"י** (ד"ה מימי) פירש, שהוא כדי שלא יגבנו השני, וביאר הכסף משנה, שחושש כל אחד מהם, שאם יאכל העבד אצל השני, ימשך לב העבד אל השני, וביארו התוספות (ד"ה מתניתין), שכל אחד מהשותפים שחט בשביל העבד, אף בשביל החלק שאינו שלו, כי אינו מקפיד שיהנה חבירו ממנו, ורק מקפיד שלא יהנה החלק שלו מחבירו, ונמצא שמניעים שחטו בשביל העבד בשלימות, אלא שכל אחד רוצה שיאכל העבד רק משלו ולא משל חבירו, כי מקפיד שלא יהנה החלק שלו מחבירו. כב. **ואז** יכול העבד לאכול מאיזה שירצה. ואין להוכיח מכאן שיש ברירה כיון שכבר נתבאר שאף על עבדים נאמר הדין של שה לבית, שיכול האדון לשחוט עבורם אף שלא מדעתם. ואף שאינו יכול להיות מנוי על שני פסחים, וצריך לסלק עצמו מפסח אחד, מכל מקום אף בלי דין ברירה זה מועיל, כיון שכדי לסלק עצמו מועיל גילוי דעת אף לאחר השחיטה. על פי השפת אמת לעיל לגבי יתום (ד"ה ז"ש מ"מ). כג. **רש"י** (ד"ה כמשנה ראשונה) ומבואר בתוספות (ד"ה מתניתין), שאף דין זה הוא דווקא באופן שרבו מקפיד שלא ליהנות מאחרים כמו שנתבאר בגמרא בדין עבד של שני שותפין, שכיון שרבו מקפיד שלא יהנה חלק העבדות משל אחר, אזי אינו יכול לאכול אף משל עצמו. וראה לעיל (פו:) במשנה, שנתבאר מדוע אינו יכול לאכול משל רבו. פירשנו כפי שפירשו רש"י (ד"ה כמשנה ראשונה) ותוספות (ד"ה כמשנה אחרונה), שהברייתא כמשנה ראשונה, ולכן אינו יכול לאכול משל עצמו, ומשנתנו כמשנה אחרונה, ולכן יכול לאכול משל עצמו. אולם הרמב"ם (פירוש המשניות) פירש להיפך, שמשנתנו כמשנה ראשונה, שכיון שתיקנו לו שעובד את עצמו יום אחד, תיקנו לו שיאכל קרבן פסח משל עצמו. והברייתא כמשנה אחרונה, שכיון שביטלו את התקנה שעובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, ביטלו גם את תקנת הפסח, ומפילא אינו אוכל כלל, כיון שמצד הדין אינו אוכל לא משל רבו ולא משל עצמו. [כן ביאר הכסף משנה (קונ"א ספפ ס"ש ס"ק נ) את דברי הרמב"ם, והביא שמצא כתוב כך בשם ר' אברהם בן הרמב"ם].

האשה פרק שמיני פסחים

אם כן, **תַּקָּנָתָם אֶת רִבּוֹ**, שאינו מפסיד כלום, **וְאֶת עַצְמוֹ** - את העבד **לֹא תַּקָּנָתָם**, שהרי **לִישָׁא שַׁפְחָה אֵינוֹ יָכוֹל**, כיון **שֶׁכְּבָר חֲצִיוֹ בֶּן חוֹרִין**, וכן חורין אסור בשפחה[א], **וְלִישָׂא בַּת חוֹרִין** גם כן **אֵינוֹ יָכוֹל**, כיון **שֶׁעֲדַיִין חֲצִיוֹ עֶבֶד**, והרי הוא אסור בבת חורין, ואם תאמר **שֶׁיְּבַטֵּל** וישב בלא אשה, **וְהָא לֹא נִבְרָא הָעוֹלָם אֶלָּא לְפִרְיָה וְרִבְיָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (ישעיה מה יח) **'לֹא תֹהוּ בְּרָאָהּ (אֶלָּא) לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ'** כלומר, לא ברא ה' את הארץ כדי שתעמוד בשממון, אלא כדי שירבו בני האדם ויתישבו בה. **אֶלָּא כְּפָנֵי תִּיקּוּן הָעוֹלָם כּוֹפִין אֶת רִבּוֹ, וְעוֹשֶׂה אוֹתוֹ בֶּן חוֹרִין**[ב], **וְכוֹתֵב** העבד לרבו **שָׁטָר חוֹב עַל חֲצִי דְּמֵי חֶצְיוֹ** - על חצי שוויו ששייך לאדון. **וְחָזְרוּ בֵּית הִלֵּל לְהוֹרוֹת** בזה **בְּבֵית שַׁמַּאי**, וזו היא המשנה אחרונה.

★ ★ ★

מִשְׁנָה המשנה עוסקת במי שעשה שליח לשחוט עבורו את הפסח, ולא פירש לו אם ישחט עבורו גדי או טלה, או שפירש לו ושכח, כיצד הוא עושה.

הָאוֹמֵר לְעַבְדּוֹ צֵא בשליחותי[ג] **וּשְׁחוֹט עָלַי** [-בעבורי] **אֶת הַפֶּסַח**, ולא פירש לו מאיזה מין לשחוט עליו[ד], **וְשָׁחַט** העבד **גְּדִי, יַאכַל** האדון גדי, ואם **שָׂחַט טָלֶה, יַאכַל** טלה[ה], שכיון שלא פירש האדון מאיזה מין לשחוט, הרי הוא סומך על העבד, ובדעתו להימנות על מה שישחט עבורו. ואם **שָׂחַט גְּדִי וְטָלֶה[ו], יַאכַל** האדון **מִן הָרִאשׁוֹן**, שכיון ששחט הראשון כבר יצא בו ידי חובתו, והשני ישרף, משום שאין אדם מנוי עליו[ז]. ואם פירש האדון לעבד איזה מין ישחוט לו, **וְשָׁכַח** העבד **מַה אָמַר לוֹ רַבּוֹ, בָּיְצַד יַעֲשֶׂה, יִשְׁחַט טָלֶה וּגְדִי, וְיֹאמַר, אִם גְּדִי אָמַר לִי רַבִּי, הַגְּדִי יִהְיֶה שֶׁלּוֹ, וְהַטָּלֶה יִהְיֶה שֶׁלִּי[ח], וְאִם טָלֶה אָמַר לִי רַבִּי, הַטָּלֶה שֶׁלּוֹ, וּגְדִי שֶׁלִּי.** ואם עשה כן, ולאחר מכן **שָׁכַח רַבּוֹ מַה אָמַר לוֹ, שְׁנֵיהֶן** - הגדי והטלה **יֵצְאוּ בְּיַד חֶשְׁרֵיכָתָהּ**, שאי אפשר לאוכלם, כיון שאין הפסח נאכל אלא למנויו, ולא ידוע מי נמנה על כל אחד מהם, **וּפְטוּרִין** הם **מֵעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**, משום שיצאו ידי חובה בשחיטה ובזריקת הדם של הטלה והגדי, שהרי לפני ה' גלוי מי נמנה על כל אחד מהם[ט].

★

גמרא **שנינו במשנה, שאם לא פירש האדון לעבד מה ישחט עבורו, אוכל האדון מכל מה ששחט העבד. שואלת הגמרא: פְּשִׁיטָא** - הלא פשוט הוא דין זה, ולמה הוצרך התנא להשמיענו. **משיבה הגמרא:** החידוש הוא, שאם **שָׁחַט גְּדִי, יַאכַל** האדון **גְּדִי, אַף עַל גַּב דְּרָגִיל הוּא תָּמִיד בְּטָלֶה**, ואם **שָׁחַט טָלֶה, יַאכַל** האדון טלה, **אַף עַל גַּב דְּרָגִיל בְּגְדָיִים**, שכיון שלא פירש לו מה לשחוט, ודאי מסכים הוא למה ששישחט העבד.

★

א. **שנאמר** (דברים כג יח) 'לֹא תִהְיֶה קדֵשׁ בבני ישראל', ונכלל בזה איסור שלא ישא בן ישראל שפחה. רש"י (ר"ש לובלין). [בתרגום אונקלוס תרגם פסוק זה 'לֹא יסב גוברא מבני ישראל איתתא אמה', שישראל לא ישא שפחה, וביאר רש"י על התורה (שם), שלא יהיה קדש' היינו שלא יהיה מזומן לזנות, וישראל הנושא שפחה. כיון שאין קידושין תופסים בה, כל בעילותיו הם בעילות זנות]. והקשו התוספות (ר"ש לובלין), מדוע אין לומר שהנשוא של פרו ורבו, יראה את הלאו של לא יהיה קדש, ונתיר לו לישא שפחה. ותירצו בזה כמה תירוצים: א. שאף שהוא יכול לישא שפחה, מכל מקום לשפחה יהיה אסור לינשא לו, משום שהיא יכולה לינשא לעבד ואינה צריכה לדחות את הלאו. ב. עוד כתבו, שאין אומרים שעשה דוחה לא תעשה, אלא באופן שמיד כשנעקר הלאו מתקיים העשה, ואילו כאן בתחילת ביאה כבר נעקר הלאו, והעשה של 'פרו ורבו' אינו מתקיים רק בגמר ביאה, שאז היא ראויה להתעבר. ג. עוד כתבו (ניסיון מפ' ר"י מ"ס נסיון), שאין העשה דוחה את הלאו כיון שאפשר לקיים את שניהם על ידי שכופים את האדון לשחרר. ב. **הקשו** התוספות בגיטין (מפ' ר"י ג"ס), מדוע נקטה הגמרא פסוק זה שנאמר בישעיה, ולא נקטה את הפסוק 'פרו ורבו' שנאמר בתורה (בראשית ו פסוק). ותירצו בזה שלשה תירוצים: א. משום שאם היה יכול לקיים שבת כל היום, כלומר שהיה יכול להוליד ולדות, אף אם לא היה מקיים בזה את המצוה של פרו ורבו [דהיינו, אם היה נושא שפחה שרק היה מוליד ולדות, אך לא היה מקיים פרו ורבו כיון שעבד אין לו 'יחוס']. לא היינו כופים לשחרורו משום פרו ורבו. ב. שמפסוק זה מוכח שזו מצוה גדולה יותר, כמו שלמדו בגמרא (מגילה כח:). מפסוק זה שיש לאדם למכור ספר תורה כדי לישא אשה. ג. משום ש'לא תוהו בראה' שייך גם בצד עבדות שלו, ואילו 'פרו ורבו' שייך רק בצד חירות שלו. אמנם התוספות בחגיגה (ב: ד"ה לֹא) כתבו שמלשון הגמרא 'והלא לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה' משמע שהשאלה היא גם משום מצות פריה ורביה. ג. **הקשו** התוספות (ר"ש נסיון), מדוע כופים את רבו, וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, שהרי המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר (ויקרא כה מו) 'לעולם בהם תעבדו', ותירצו, שמשום מצוה גדולה של 'לא תוהו בראה לשבת יצרה' מותר. ועוד תירצו (ניסיון מפ': ר"י נסיון), שכל מה שאמרו שאין אומרים לאדם לחטוא כדי שיזכה חבירו, זה רק כשחבירו פשע, וכאן הרי העבד לא פשע.

ד. **מה** שנקטה המשנה עבדו, ולא כתבה שלוחו, פירש התפארת ישראל (יכין פרק ו), שהרי בגמרא אמרו, שתירוצ המשנה הוא, שאף שרגיל האדון לאכול ממין אחד, מכל מקום כיון שלא פירש לשלוח מאיזה מין יעשה, גילה בדעתו שסומך על מה שיעשה השליח, ואם כן בכה המשנה להשמיענו שאף בעבד הדין כן, ואין אומרים שמה שלא פירש לו האדון מה יעשה, הוא משום שסומך על זה שהעבד יודע במה הוא רגיל, אלא אומרים שהוא משום שסומך על מה שיעשה העבד.

ה. **ששכח** קרב או גדי או טלה, כמפורש בפסוק (שמות יב ה), 'שה תמים זכר בן שנה גו' גדי' מן הכבשים ומן העזים תקחו', וכבש בן שנה קרוי טלה, ועז בן שנה קרוי גדי.

ו. **הגמרא** בסמוך מפרשת, שהחידוש במשנה הוא, שאף שהאדון רגיל במין אחד ושחט עליו העבד את המין האחר, מכל מקום כיון שלא פירש לו, סמך על מה שישחט.

ז. **ביאר** הר"ש מלוניל (ר"ש שמחט), ששחט גדי וטלה, משום שהיה מסתפק מה רוצה אדונו, והיה מתירא שמא יכעס עליו.

ח. **שהרי** מי ששחט פסח זה עבורו, אינו מנוי עליו, שהרי הוא מנוי על הפסח ששחט ראשון.

ט. **הגמרא** בסמוך תבאר, איך יהיה לעבד טלה, והרי כל מה שקנה עבד הוא של רבו.

י. **ואין** שורפים אותם בערב פסח, אלא ממתינים עד שתעובר צורתם [כלומר, עד שיהיה נכר שהם פסול בגופו, כפסול לינה. רש"י (לעיל עב. ד"ה מפני)]. ולאחר יום טוב שורפים אותם [שאף ביום טוב אי אפשר לשרפם משום שאין שורפים קדשים ביום טוב]. מאירי (ר"ש שמחה). יא. **רש"י** (ר"ש יחזקאל). והעיר הרש"ש (פרש"י), שאין זה אלא לפי לשון אחד בגמרא. וראה בהערה להלן, מדוע יצאו ידי חובה, אף שאינם יכולים לאכול מהפסח.

יב. **כתבו** התוספות (ר"ש והמפלג), שאין לתרץ שהמשנה סוברת שיש ברירה, ומשום כך אוכל מהראשון, כיון שאם הטעם הוא משום ברירה, היה יכול לאכול אף מהשני, שאנו אומרים שנתברר שמתחילה היתה דעתו בשני ולא יצא כלל בראשון, ואם כן המשנה שאמרה שאוכל את הראשון, ודאי סברה שאין ברירה, ואם כן קשה, איך יכול לאכול את הראשון, והרי לא ידעו מה היתה דעתו מתחילה. עוד כתבו, שאין לומר שהטעם שאוכל מהראשון, הוא כיון שודאי דעתו תמיד על מה שנמנה עליו ראשון, כיון שהמשנה אמרה שתמיד אוכל מהראשון, ומשמע שאף אם שחט ראשון את שנמנה עליו שני, גם כן אוכל מהראשון.

יג. **רש"י** (ר"ש ממלין). שכיון שיש להם הרבה מעדנים, אינם מקפידים אם יאכלו טלה או גדי. תוספות (ר"ש ממלין). יד. **רש"י** (ר"ש והמפלג), ובפשטות מבואר ברש"י, שאין צריך כאן לדין ברירה, כיון שאנו יודעים כבר בשעת השחיטה שאין המלך והמלכה מקפידים ממה ישחוט עבורם. אמנם בענגע יום טוב (פר"ש סי' קפו) ביאר, שאף בזה אנו צריכים לברר, שהרי כששחט השליח השליח הדעת על המין שירצה המלך, והמלך סמך דעתו על השליח, ואם כן צריך לברר שאכן היתה השחיטה לשם אותו מין שבסוף לקח המלך, אלא שכל דבר שעני הצדוקים שרים אצלו, ואינו בוחר באחד מהצדדים רק מחמת שאי אפשר לבחור בשניהם, בזה ודאי יש ברירה, ואנו אומרים שהתברר למפרע שעל זה חל קנין הדין.

טו. **והרמב"ם** (קנקין ספס פ"ג ס"ט) פירש, שסמלך ומלכה אוכלים מהראשון משום שלום מלכות. ופירש הכסף משנה, שחששו חכמים שאם יאמרו להם שלא לאכול, יכעסו על העבד ויהרגוהו, או שיכעסו על החכמים שאמרו שאין ברירה ולא יאכלו משניהם, שיחשבו שבאמת יש ברירה, ומה שאמרו להם לא לאכול זה כדי להקניטם.

טז. **כתב** הציון"ץ (ר"ש והפלג), שודאי רבן גמליאל המוזכר כאן, הוא רבן גמליאל הזקן, שכימיו היו עדיין מלך ומלכה בירושלים.

יז. **רש"י** (ר"ש שמחה). וראה בפסקי הרי"ד (ר"ש ספס) שנראה מדבריו שפירש, ש'דעתם קלה' היינו שמה שהם אומרים תמיד מה יעשו עבורם, אינם אומרים כן בדעת שלימה, אלא בדעת קלה דרך בעגגע, ובאמת נוח להם בשניהם. והכסף משנה (קנקין ספס פ"ג ס"ט) פירש לדרכו של הרמב"ם (רפס הנפה נטיל), שמלך ומלכה דעתן קלה לכעוס, ומשום כך אמרו חכמים שיאכלו מהראשון.

יח. **כנאמר** (ויקרא יא מב) 'כל הנוגע בהם במותם יטמא'.

עצמו[יח]. **מתרצת הגמרא:** **אָמַר אַבָּיֵי**, **שְׁהוֹלָךְ** העבד לקנות את הטלה והגדי **אָצַלּ רוֹעֶה** הבהמות **הָרְגִילּ רַבּוֹ לְקְנוֹת מֵאֲצְלּוֹ, דְּנִיחָא לֵיהּ** - שנוח לו לרועה **בְּתַקָּנְתֵּהּ דְּרַבֵּיהּ** - בתקנת אדונו שיוכל לאכול פסחיו, **וּלְכָךְ מַקְנֵי לֵיהּ** הרועה **חַד מִינַּיְיהוּ** - אחד מהם **צַלּ גִּנַּת** שיהיה שלו **וְשָׁאֵין דָּרְכּוֹ רְשׁוּת בּוֹ**, שבאופן זה אין רבו זוכה במה שהקנה לו הרועה[ט].

★

שנינו במשנה: **שָׁכַח רַבּוֹ מָה שֶׁאָמַר לוֹ וכו'** ופטורין מלעשות פסח שני.

אביי מבאר באיזה אופן אמרה המשנה שפטורים הם מפסח שני: אָמַר אַבָּיֵי, לֹא שָׁנוּ שנפטרו מפסח שני, **אֶלָּא** כְּשֶׁשָּׁכַח האדון **לְאַחַר** הַזְרָיקָה של הדם על המזבח, **דְּבָעִידְנָא דְּאִזְרִיק דָּם** - שבזמן שנזרק הדם, עדיין **הַוָּה חָזֵי לַאֲכִילָה** - היה הפסח ראוי לאכול ממנו בערב[כא], **אֲבָל** אם **שָׁכַח** מה אמר לו **לְפָנֵי** הַזְרָיקָה של הדם, **דְּכִי אִיזְרִיק דָּם לָא הַוָּה חָזֵי לַאֲכִילָה** - שכשנזרק הדם כבר לא היה ראוי לאכילה, כיון שלא היה ידוע מי מנוי על כל קרבן, לא יצאו ידי חובתם **וְחַיָּיבִין לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**[כב].

אִיבָּא דַּאֲמַרִי אָמַר לֵיהּ אַבְּרְיוֹתָא - ויש ששנו את דברי אביי אלו, על מה ששנינו בברייתא, **חֲמִשָּׁה שֶׁנִּתְעָרְבוּ עוֹרוֹת פִּסְחֵיהֶן זֶה בְּזֶה, וְנִמְצְאוּ יְבֵשׁוֹת בְּעוּרוֹ** של **אֶחָד מֵהֶן**, והוא מום הפוסל בבהמה[כג], ואין ידוע מיהו הפסול, הקרבנות **בּוֹזְּלִין יוֹצְאִין לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה, וּפְטוּרִין הֵם מֵלַּעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**[כד], ואמרו, שעל זה **אָמַר אַבָּיֵי, לֹא שָׁנוּ** שנפטרו מפסח שני, **אֶלָּא כְּשֶׁנִּתְעָרְבוּ** העורות **לְאַחַר** הַזְרָיקָה של הדם, **דְּבָעִידְנָא דְּאִזְרִיק דָּם מֵיהָא** - שמכל מקום בזמן שנזרק הדם, **הַוָּה חָזֵי** - היה ראוי הבשר של ארבעה מהם **לַאֲכִילָה**, שאז מועלת זריקת הדם להוציאן ידי חובתן, **אֲבָל** אם **נִתְעָרְבוּ** העורות **לְפָנֵי** זְרִיקָה, שבשעת הזריקה כבר לא היה הבשר ראוי לאכילה, לא יצאו ידי חובתן **וְחַיָּיבִין לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי.**

אומרת הגמרא: **מַאן דְּמַתְנֵי אַבְּרְיוֹתָא** - מי ששונה את דברי אביי על המשנה, **כָּל שֶׁכֵּן** שהוא אומר כן **אַבְּרְיוֹתָא** - על הברייתא, שהרי אם במשנה שאין פסול בגוף הקרבן, וראוי בשעת זריקת הדם, כל שכן בברייתא, שהבשר אינו ראוי לאכילה כיון שכל אחד מהם הוא ספק בעל מום שהוא פסול בגוף הקרבן, **וְדַאי שְׁאֵין יוֹצְאִים בּוֹ יְדֵי פֶּסַח, אֲבָל מַאן דְּמַתְנֵי אַבְּרְיוֹתָא** - מי ששונה את דברי אביי על הברייתא, **אֲבָל אַמַּתְנִיתִין לָא** - על המשנה אין לומר כן, שבמשנה יש לומר שיוצאים ידי חובה גם אם שכח לפני זריקת הדם, **בְּיָון דְּכָל הקרבנות בְּשֵׁירֵי נִיתְהוּ** - הם, וראוי דמם להיזרק על המזבח, שאין בהם פסול בגוף הקרבן שמחמתו אי אפשר לאכלם, **דְּהוּי אִי אִיזְכָּרָה הֲוֵי חֲזֵי לַאֲכִילָה** - אם יזכר האדון מה אמר לעבד, יוכלו לאכלם, ואף עכשיו שלא נזכר מכל מקום הרי **קָמְיָא נָיְחָא** - לפני הישוב בשמים גלוי מי נמנה על כל קרבן, ואין זה נחשב שאין הבשר ראוי לאכילה, ומשום כך יצאו בהם ידי חובתם, ופטורים מפסח שני[כה].

הגמרא מבארת את האמור בברייתא: אָמַר מָר - הובא לעיל בברייתא, שאם נמצאה באחד מהם יבלת כולם לא יאכלו, **וּפְטוּרִין מֵלַּעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי. שואלת הגמרא:** מדוע פטורים הם, **וְהָא אִיכָּא חַד דְּלָא נָפִיק** - והרי יש אחד מהם, אותו שבעור פסחו היתה היבלת, שלא יצא ידי חובת פסח. **מתרצת הגמרא:** **מְשׁוּם דְּלָא אִיפְּשַׁר** שיביאו פסח שני. שהרי **הֵיכִי אֶיְעֲבִיד** - איך נעשה, אם נאמר **דַּיָּתֵי כָּל חַד וְחַד** - שיביא כל אחד ואחד מהם **פֶּסַח, קָא מַיְתֵי** - הרי הם מביאים **חוּלִּין לָעֲזָרָה, דַּאֲרְבָּעָה מִינַּיְיהוּ עֲבָדֵי לְחוּ** - שהרי ארבעה מהם כבר נפטרו מפסח, וכיון שעכשיו אינם חייבים בפסח, הפסח שהם מביאים עכשיו, הרי הוא חולין בעזרה[כו], ואם נאמר **דַּיָּתֵי בּוּדָּהוּ חַד פֶּסַח** - שיביאו כולם יחד קרבן אחד לפסח שני, זה גם אי אפשר, שהלא **נִכְנְסָא הַפֶּסַח נָאנָכָל שֶׁלֹּא לְמִנְיָנוֹ**, שהרי ארבעה מהם כבר נפטרו, ומה שנמנו עכשיו על הפסח שני אינו כלום, ואסור להם לאכול מהפסח. **הַאי מַאי** - אלא מה תאמר, **דַּיָּתֵי כָּל חַד מִינַּיְיהוּ** - שיביא כל אחד מהם את **פִּסְחוֹ, וְנֵיתֵי וְנֵיקְמָא** - ויתנה ויאמר, **אִי דִּידִי** - אם הקרבן שלי הוא **הָכָּא מוּם, הַאי דְּאַיְיתֵי הָשְׁתָּא** - מה שאני מביא עכשיו, **נֵיהֱוֵי פֶּסַח, וְאִי דִּידָךְ** - ואם שלי היה **תָּם, הַאי דְּאַיְיתֵי הָשְׁתָּא** - מה שאני מביא עכשיו, **נֵיהֱוֵי** - יהיה **שְׁלָמִים**[כז], גם זה **לֹא אִפְשָׁר,**

יח. ביאורו המנחת חינוך (מצוה ט אות יא) והחזון איש (סר קכ סה: ד"ה שלא), שודאי יכול העבד לצאת ידי חובה בקרבן ששייך לרבו, שאם לא כן לא היה יכול האדון להמנות את העבד על הפסח, שהרי אותו חלק שהוא ממנה את העבד עליו, לעולם יהיה שלו, שמה שקנה עבד קנה רבו, אלא ודאי די במה ששחטו את הקרבן עבור העבד, ואין צריך שיהיה הקרבן ששייך לעבד, ומכל מקום מקשה הגמרא שאם אין לעבד טלה ששייך לו, אינו יכול לשחוט עבור עצמו, כיון שאינו יכול להקדישׁ לקרבן בהמה ששייכת לרבו, בלא שנתן לו רבו רשות. וכדבריהם מבואר בפסקי הרי"ד (ד"ה שבת), שפירש שאינו יכול ליטול משל רבו, כיון שרבו לא נתן לו רשות ליקח יותר מבהמה אחת, ואין אדם מקדישׁ דבר שאינו שלו. **יט. נתבאר** בגמרא שאין לו תקנה אחרת מלבד שיקנה לו על מנת שאין לרבו רשות בו. והיינו שבשופע אחר לא יכול האדון לאכול פסח, שלא יכול העבד להתנות ולומר שאם גדי אמר לי אני שוחט עבורו את הגדי לפסח, והטלה יהיה לשלמים, ואם טלה אמר לי אני שוחט את הטלה עבורו לפסח והגדי יהיה לשלמים, כיון שזריקת הדם של שלמים ושל פסח אינה שוה, ששלמים צריך לזרוק שתי מתנות שהן ארבע, ובפסח צריך לזרוק מתנה אחת כנגד היסוד. רש"י (ד"ה נפקא) על פי המהר"ם. [וראה בצל"ח (פרש"י) שביאר, שרש"י בא לפרש מדוע אין לומר שיתנה שיהיה הקרבן השני שלמי חגיגה הבאה עם הפסח, שהיא קריבה אף אחר תמיד של בין הערבים (ק מידע ס"ק ל; ש"ך יו"ד ס: ד"ה ואפילו), אבל ודאי אינו יכול להתנות שיהיה הקרבן השני שאר שלמים, שהרי שאר שלמים אינם קרבים בזמן הקרבת הפסח, שהוא אחר תמיד של בין הערבים. וראה שם שביאר באופן נוסף]. **כ. בקידושין** (נב:) נחלקו אמוראים בדין מקנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו, האם מועיל התנאי ולא קנה האדון, או לא. והגמרא כאן סברה כרב שמועיל בזה התנאי, ואין האדון קונה. וכתבו התוספות (ד"ה על מנת), שלרב שמעון איסור חולין בעזרה, שלרב אלעזר שסבר בגמרא שם, שאף באופן זה קנה האדון עד שיתן לו על מנת שיצא בו לחורין, יש לפרש את המשנה כאן באופן שאמר לו הרועה על מנת שתצא בו ידי חובת פסח, שבאופן זה לא קנה האדון. **כא. ונמצא** שזריקת הדם היתה לשם אכילה. רש"י (ד"ה על) [כמבואר בהערה להלן בסמוך, שצריך שזריקת הדם תהיה כדי לאכול את בשרן]. **כב. לעיל** (פח:) נחלקו רבי נתן וחכמים אם אכילת פסחים מעכבת בכפרת הפסח, שלדעת חכמים אכילה מעכבת, כלומר, שזריקת דם הפסח צריכה להיות על מנת להכל את הבשר, שנאמר (שמות יב ד) 'איש לפי אכלו תכוסו על השה', וממה שנאמר 'לפי אכלו' למדים שצריך הפסח ליקרב על מנת לאכלו, ולכן צריך שיהיה הפסח ראוי לאכילה, וממה שנאמר 'תכוסו' למדים שאין הפסח נשחט אלא למנויו, והוקשו שניהם ללמד שכשם שפסח שנשחט שלא למנויו פסול הוא, כך פסח שאינו ראוי לאכילה פסול הוא, אך דעת רבי נתן שאין צריך שיהיה הפסח ראוי לאכילה. וראה בירושלמי (ה"ג, על פי קרבן העדה שם ד"ה ר' חייא מיפתח) שרבי חזקיה פירש את המשנה כדברי אביי, ומבואר שם בירושלמי, שאין זה אלא לדעת חכמים שאכילת פסחים מעכבת [ואף שאינם אוכלים מהפסח, כל שהיה הפסח ראוי לאכילה בשעת זריקת הדם, יצאו בו ידי חובתן]. אבל לדעת רבי נתן, אף אם שכח האדון מה אמר לעבד קודם שנזרק הדם, גם כן פטורים הם מפסח שני, שאף בשעת הזריקה אין צריך שיהיה הפסח ראוי לאכילה [וראה באור חדש (ד"ה שתמה) שתמה, מדוע אביי לא פירש שהמשנה היא כדעת רבי נתן, ומדברת אף כששכח האדון קודם זריקת הדם]. **כג. כמפורש** בתורה (ויקרא כב כב) 'או יבלת וגו' לא תקריבו אלה לה', ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה'". **וילהן** מפרשת הגמרא מדוע כולם פטורים מפסח שני. **כד. וביאורו** התוספות (ד"ה קמיפ), שאף שמכל מקום גם קרבנות אלו פסולים הם, ואי אפשר לאוכלם, מכל מקום אין פסולם חמור כל כך כמו כשנמצא מום באחד מהם, כיון שאין פסולם בגוף הקרבן. וראה בשפת אמת (ד"ה ת"ש) שביאר, שכל שהפסול בזריקה הוא בגוף הקרבן, כלומר, שמה שאין הפסח ראוי לאכילה הוא מחמת גוף הפסח, כל שלא נתברר בשעת הזריקה איזה קרבן ראוי לאכילה, אין הזריקה נחשבת לשם אכילה, ולא יועיל מה שיתברר אחר כך שקרבן זה ראוי לאכילה, אבל אם הטעם שאין הפסח נאכל אינו משום גוף הפסח, אלא משום שאין יודעים מי נמנה עליו, וכי במה שאם יזכרו אחר כך שיוכלו לאכול ממנו, כדי להחשיב את זריקת הדם שהיא לשם אכילה. **כה. איבור** שחיטת חולין בעזרה, נלמד בקידושין (נ:) מפסוקים. אמנם מבואר בגמרא שם (נא.) שלדעת רבי שמעון איסור חולין בעזרה אינו אלא מדרבנן. **כו. הקשו** התוספות ביומא (נט. ד"ה אלא) [וכן בחולין (קמא.) ד"ה אלא], איך יכול להתנות שיהיה שלמים, הרי הפסח קרב אחר תמיד של בין הערבים, ואילו שלמים אינם קרבים אלא קודם תמיד של בין הערבים. וכתבו, שאם נאמר שפסח שני מותר להקריבו אף קודם תמיד של בין הערבים [שמה שפסח קרב אחר התמיד מבואר לעיל (נט.)], שהוא משום שבפסח נאמר גם שזמנו הוא בערב, וגם שזמנו הוא בין הערבים, ואילו בתמיד נאמר רק בין הערבים, ר"ואחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערבים, לדבר שלא נאמר בו בערב, אלא בין הערבים בלבד', ואילו פסח שני נאמר בו רק בין הערבים], מובן איך ניתן להתנות שיהיה שלמים.

מְשׁוּם דְּאִיכָּא - שיש בשלמים חֲזֶה וְשׁוֹק דְּכֹהֲנִים הוּא דְּאָכְלִי לֵיהּ - שצריך ליתן לכהנים לאכול אותם[א], ואם יַתְנוּ כן, לא יוכלו לתתם לכהנים, שמא קרבן זה פסח הוא, ואינו נאכל אלא למנויו, וכשהוא נותן את החזה ושוק לכהן, הרי הוא מאכיל את הפסח שלא למנויו[ב].

שואלת הגמרא: וְנֵיתֵי - ויביא **כָּל חַד וְחַד** מהם **כִּכְהֵן דַּהֲדִיהּ** [-יחד עמו], וימנה אותו על פסחו, ויתן לכהן את החזה והשוק. **דוחה הגמרא: הָאי כְּהֵן הֵיכִי דָּמֵי** - איזה כהן שאלת שיביא כל אחד מהם עמו, **אִי** - אם כוונתך לכהן **דְּעַבְּיד פִּסְחָא** - שכבר עשה פסח בפסח ראשון, הרי לא ניתן להמנותו על הפסח משום שיש לחשוש **דִּילְמָא** - שמא מי שממנה אותו הוא אותו שאפסחו הראשון היה בעל מום, **וְהַאי** - וקרבן זה שהוא מביא עכשיו, **פִּסְחָא הוּא**, ואם יאכל הכהן ממנו, **נִמְצָא פִּסְחָא נֶאֱכָל שֶׁלֹּא לְמִנְיָנוֹ**, שכיון שכבר יצא כהן זה ידי חובתו, אין מינויו עליו כלום, **וְאִי** - ואם כוונתך להכהן **דְּלָא עָבְיד פִּסְחָא** - שעוד לא עשה פסח, הרי יש לחשוש **דִּילְמָא** - שמא קרבן זה **שְׁלָמִים הוּא**, ונמצא **דְּלָא עָבְיד פִּסְחָא** - שלא הקריב הכהן קרבן פסח אף בפסח שני[ג].

שואלת הגמרא: וְנֵיתֵי - ויביאו **כָּל חַמְשָׁה** שנתערבו עורות פסחיהם, **חַד כְּהֵן דְּלָא עָבֵד פִּסְחָא** - כהן אחד שלא הקריב פסח, **וְנֵימְנֵי עֵילָּוֵיהּ הָנֵי חֲמִשָּׁה פִּסְחֵי** - וימנו את הכהן על כל חמשה קרבנות הללו, **דְּמִסָּה נַפְשָׁךְ אִיכָּא חַד דְּלָא עָבֵיד פִּסְחָא** - שהרי ודאי ברור הוא שיש בהם אחד שלא עשה פסח, ויתנו שהכהן נמנה עם אותו אחד שלא עשה פסח, **וְקָא נָפְקִי בֵּיהּ** - ויצאו כולם ידי חובתם במה שהם מקריבים עכשיו, שהכהן יאכל את החזה ושוק של כל הקרבנות, ונמצא שודאי אכל גם מהפסח[ד], ומדוע אמרו שאינם מביאים פסח שני.

מתרצת הגמרא: אֶלָּא הטעם שאינם מביאים פסח, ומתנים שאם יצאו כבר ידי חובה בראשון, שיהיה זה שלמים, הוא **מִשּׁוּם** שהמתנה כן, נמצא **דְּקָא מְמַעֵיט** - שהוא ממעיט **בִּזְמַן אֲכִילַת הַשְּׁלָמִים**[ה], **דְּאִיתְּיִ פִּסְחָא**, נאכל **לְיוֹם וְלַיְלָה**[ו], **וְאִיתְּיִ שְׁלָמִים** נאכלים **לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד**, כלומר, שהם נאכלים ביום הקרבנה וביום שלמחרתו, ובלילה שביניהם[ז], וכיון שהם חושבים שפסחים הם אין אוכלים אותם יותר מיום ולילה, ולאחר זמן זה ישרפו אותם, ונמצא שאותם קרבנות ששלמים הם, נשרפו כשהיו כשרים לאכילה[ח].

שואלת הגמרא: וְנֵיתֵי - ויביאו כל אחד קרבן, ויתנו שאם יצאו כבר בפסח ראשון, תהיה בהמה זו הקרבן **מוֹתַר הַפֶּסַח**[ט], **וְנֵימָא** - ויאמר כל אחד מהם, **אִי לִידִי** - אם שלי היה **הַבָּעַל מוּם, הָאי דְּאַיְיתֵי הָשְׁתָּא נִיחֵי פִּסְחָא** - מה שאני מביא עכשיו יהיה פסח, **וְאִי לִידֵי תָּם הוּא** - ואם שלי היה תם, **נִיחֵי הָאי דְּאַיְיתֵי הָשְׁתָּא שְׁלָמִים** - מה שאני מביא עכשיו יהיה שלמים כדין מותר הבשר[י], ובאופן זה אינו ממעט את זמן אכילתו, משום דְּשלמים של **מוֹתַר הַפֶּסַח נֶאֱכָל** גם כן רק **לְיוֹם וְלַיְלָה אֶחָד**.

דוחה הגמרא: וְכִי מְפָרְשִׁין תְּהֹלָּה לְמוּתָרוֹת - וכי ניתן להביא בהמה שלא הקדישוה לפסח ולהקדישה מלכתחילה שתהיה קדושה כמותר הפסח[יא].

שוב שואלת הגמרא: וְנַעֲרְחוּ וְנֵיתֵי מוֹתַר הַפֶּסַח - ויטרחו ויחפשו אנשים שנותרו להם קרבנות שהפרישו לפסח, או מעות שהפרישו לקרבן פסח ויקחו מהם בהמות לקרבן פסח, ויתנה כל אחד שאם לא יצא ידי חובה, יהיה קרבן זה לפסח, ואם יצא כבר, ישאר הקרבן מותר הפסח כמו שהוא עכשיו[יב].

מתרצת הגמרא: אֶלָּא הטעם שאין אומרים שיביאו פסח ויתנו שאם יצאו כבר ידי חובה בראשון, שיהיה זה שלמים, הוא **מִשּׁוּם** שאין פסח ומותר פסח שווים לענין **סְמִיכָה**[יג], **דְּאִיתְּיִ פִּסְחָא לֹא בָּעֵי** - אינו טעון **סְמִיכָה, וְאִיתְּיִ מוֹתַר** הפסח **בָּעֵי** - טעון **סְמִיכָה**, שהרי הוא קרב לשלמים, ולכן אין להתנות כן, כיון שיהיה אסור לסמוך עליו[יד], שיש לחשוש שמא פסח הוא, ובמעשה הסמיכה הרי הוא עושה עבודה בקדשים[טו].

מקשה הגמרא: הָא תְּנָנָא - אמנם יישבת מדוע אינם יכולים להביא **קָרְבָּן** שהוא מותר פסח של **אֲנָשִׁים**, כיון שהוא טעון סמיכה, ואי אפשר לסמוך עליו, אבל עדיין יקשה **קָרְבָּן נָשִׁים מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** - מדוע לא יביאו מותר פסח של נשים[טז], שאינו טעון סמיכה[יז].

מתרצת הגמרא: אֶלָּא הטעם שאין אומרים שיביאו פסח ויתנו שאם יצאו כבר ידי חובה בראשון, שיהיה זה שלמים, הוא **מִשּׁוּם** שאין הפסח והשלמים שווים לענין **מַתָּנוֹת** הדם, **דְּאִיתְּיִ פִּסְחָא** צריך לזרוק רק **מַתְּנָה אַחַת**[יח], **וְאִיתְּיִ שְׁלָמִים** צריך לזרוק **שְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע** - שתי מתנות בפינות המזבח, שהם כארבע כיון שנראה הדם על ארבעה כתלים[יט], ומשום חשש פסח אינו יכול לזרוק שתים שהן ארבע כדין השלמים[כ].

שואלת הגמרא: מַאי נְקָטָא מִינָּהּ - איזה חילוק יש בכך שהם שונים בצורת הזריקה, **וְהָא תְּנַן** (זבחים ה:), **כָּל** הקרבנות **הַנִּיתָּנִין** - שמתן דמם הוא **עַל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן, אַף שֶׁנִּתְּנָן בְּמָתָּן אַחַת, בְּפַר**, ואם כן יכול לזרוק מתנה אחת ויצא בזה ידי חובתו אף אם הקרבן הוא שלמים.

מתרצת הגמרא: אֶלָּא הטעם שאינם יכולים להביא פסח ולהתנות שיהיה שלמים, הוא **מִשּׁוּם דְּאִיתְּיִ פִּסְחָא** נתינת דמו היא **בְּשָׁפִיכָה**, ששופכים מהמזרק בנחת[כא], **וְאִיתְּיִ שְׁלָמִים** נתינת דמם היא **בְּזָרִיקָה**, שזורק את הדם מרחוק[כב], ונמצא שאם יתנה לעשותו כשלמים לא יוכל לקיים את מתן דמו כדינו.

שואלת הגמרא: מַאי נְקָטָא מִינָּהּ - איזה חילוק יש בכך שהם שונים במתנות הדם, **וְהָא תְּנָיָא, כָּל** הקרבנות **הַנִּיתָּנִין** - שמתן דמם הוא **בְּזָרִיקָה, אַף שֶׁנִּתְּנָן בְּשָׁפִיכָה, יָצָא**, ואם כן יכול ליתן את הדם בשפיכה ויצא בזה ידי חובתו. **מתרצת הגמרא: אֵימָר דְּקָא אָמְרִינַן** - מה שאמרנו שאם שפך

א. **כמפורש** בתורה (ויקרא ז 6-34) 'והיה החזה לאהרן ולבניו'. ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם'. ב. **רש"י** (ד"ה משום). והיינטי"ן (פנ"ש) גרס בדברי רש"י, שאי אפשר ליתן את החזה ושוק לכהן, משום שמא פסח הוא, 'ונמצא עושהו נותר' [כלומר, שאין האיסור משום שהוא מאכיל פסח שלא למנויו, שהרי יכול ליתן את החזה ושוק לכהן], ולומר לו שאי אפשר לאכול אותם, שיש לחוש שמא פסח הם, אלא האיסור הוא, שכיון שאי אפשר לאוכלם, נמצא שעושה אותם נותר]. ג. **ואינו** יכול לאכול פסח אחר בנוסף על קרבן זה, כיון שאין נמנים על שני פסחים, כמבואר לעיל (פסח:). ד. **הקשה** האור חדש (ד"ה ויתי). איך יכול כהן זה לאכול מכולם ולצאת בזה ידי חובת פסח, והרי שמא יאכל תחילה את מה שהוא באמת פסח, ושוב אוכל הוא מבשר שלמים, והרי מבואר להלן (קיג:), שאין מפטירין אחר הפסח, דהיינו, שאסור לאכול אחר שאוכלים את הפסח. ותירץ, שהיה עדיף לנו שיעשה כהן אחד שלא כהוגן, כדי שיצאו כולם מספק כרת. ה. **ביארו** התוספות (ד"ה שם, עפ"י מהמכתי"ם), שאף שבדיעבד אם שחטו ומיעט בזמן אכילתו, יצא, מכל מקום כיון שלכתחילה אין לעשות כן, אין להם לעשות פסח שני באופן זה. והקשו, וכי בשביל זה אינו נחשב לפסח ראשון? ותירצו, שכיון שכרוכים כבר עשו פסח, ורק אחד מהם לא יצא, עדיף שיהיה ספק כרת, ושב ואל תעשה, מאשר שיעשו כולם עבירה. ו. **כלומר**, שאסור לאכול את הפסח אחר הלילה שאחר יום שחיטתו, כמפורש בתורה (שמות יב י) 'ולא תותירו ממנו עד בקר'. אבל ביום שחיטתו אינו נאכל, אלא בלילה, אלא שהגמרא נקטה את הלשון הרגיל בשאר קדשים. ז. **כמפורש** בתורה (ויקרא ז פז) 'ואם נדר או נדבה זבח קרבנו, ביום הקריבו את זבחו יאכל, וממחרת והנותר ממנו יאכל'. ח. **כן** פירש רש"י (ד"ה קמ"ל), שהטעם שאסור למעט את זמן האכילה, הוא משום שיש לחוש שישרפו קדשים כשרים. וכן פירשו רש"י בכתב יד ורבינו גרשום במנחות (ס: ד"ה משום) לגבי ספק תודה [שנאכלת ליום ולילה] שספק שלמים, שאסור לעשות כן משום החשש שישרוף קדשים כשרים. וביאר המקדש דוד (קדושת סי' יד אות ח), שלא פירשו שהטעם שאסור למעט את זמן האכילה, הוא משום שהוא גורם שיבואו קדשים לידי נותר [והיינו שלא יאכלום אף בשעה שאפשר עדיין לאוכלם], משום שהאיסור לשרוף קדשים כשרים, הוא איסור חמור יותר, שיש בזה איסור לאו של 'לא תעשון כן לה' אלהיכם' (דברים יב ד), כמו בשורף עצי הקדש. ט. **מותר** הפסח הוא בהמה שהפרישוה לפסח, ואבדה ונמצאה אחר זמן שחיטת הפסח [או שהפרישו מעות לפסח ונותרו לו מעות], ודינה שהמקריבה לשלמים (ממשלמי שנ"ל ס:), אבל אינה נאכלת אלא ליום ולילה [וראה בתוספות לעיל (פנ: ד"ה ליומא), מהו המקור לדין זה]. י. **כלומר**, שהוא מקדישו שיהיה כדין מותר הפסח. וראה בהערה להלן. יא. **שבין** שלא חל עליה כלל שם פסח, אינה יכולה להיות מותר הפסח. רש"י (ד"ה ומיתיב). מתוך דברי רש"י מבואר שבתחילה הקשתה הגמרא שקידוש את הקרבן לשם מותר הפסח, ודחתה הגמרא, שאי אפשר להקדיש בהמה זו חולין שתהיה מותר הפסח. אמנם התוספות (ד"ה ונימא) כתבו, שאין לומר שהגמרא טעתה בזה וסברה שיכול להקדיש בהמה לשם מותר הפסח, אלא שבתחילה סברה הגמרא, שיקדיש כל אחד בהמה לפסח, ואם יצא כבר בפסח ראשון, ממילא תהיה בהמה זו דין מותר הפסח, ודחתה הגמרא, שאף באופן זה אינו נחשב מותר הפסח, מכיון שאין מותר הפסח אלא באופן שהיה עומד מתחילה להקריבו לפסח, ונשאר לאחר זמנו. יב. **הקשו** התוספות (ד"ה ומיתיב), איך אפשר להקריב בהמה זו לפסח, הרי להלן (פנ:) נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי כשמתמעטים בני החבורה מהפסח האם הפסח כשר דווקא כשעדיין מנוי עליו אחד מבני החבורה הראשונה שנמנתה על פסח זה בשעת לקיחתו, או שאין צריך שימנה עליו דווקא אחד מבני חבורה הראשונה, אבל לדעת כולם פסח שנשאר בלי בעלים כלל שעה אחת, שוב אי אפשר להקריבו לפסח, ואף המותר הזה הרי נשאר בלי בעלים, ואם כן שוב אינו ראוי לפסח. ותירצו, שכוונת הגמרא שיטרחו ויביאו מותר פסח של אדם שהפרישו שני פסחים לאחרונים [דהיינו, שאם יאבד לו פסחו יקח את השני], שבאופן זה אינו נפסל לפסח מפני שלא נשאר ללא בעלים. עוד כתבו, שלפירושו השני שכתב רש"י (ד"ה ומיתיב), שיקחו מעות שהופרשו עבור פסח, לא קשה כלל, שהרי ההבחנה שהוא לוקח עתה במעות אלו הרי היא כשירה לפסח כיון שעדיין לא הופרשה לשם פסח ולא נותרה ללא בעלים. וראה בתוספות הרשב"א (ד"ה ומיתיב), שיישב באופן אחר. יג. **סמיכה** הוא שהסמיכה את הקרבן סומך את שתי ידיו על הקרבן קודם שחיטתו כמבואר ביומא (נג:). וכל קרבנות יחיד טעונים סמיכה חוץ מפסח בכור ומעשר, כמבואר במנחות (צג:). יד. **ואף** שבדיבור אף אם לא סמך יצא, מכל מקום כיון שלכתחילה אין לעשות כן, אין להם לעשות פסח שיש באופן זה, ואף שבכך יכנסו לידי ספק כרת, מכל מקום כיון שרובם בכר עשו פסח, ורק אחד מהם לא יצא, עדיף שירחה ספק כרת בשב ואל תעשה, מאשר שיעשו רובם דבר שלא כהוגן. תוספות (ד"ה ומיתיב). טו. **רש"י** (ד"ה ומיתיב). וכתבו התוספות (ד"ה ואימר), שסברה הגמרא כאן כדעה הסוברת (מנחות צג:) שסמיכה צריך לעשות בכל כוחו, שהרי אם די בסמיכה שאינה בכל כוחו, מבואר בחגיגה (סב), שאין זו עבודה בקדשים. טז. **מאירי** (ד"ה ומיתיב). [אמנם ראה באור חדש (מהדו"ת ד"ה ופשיט), שפירש, ששאלת הגמרא היא, שאם יאבד כן לנשים, יש להם להביא קרבן ממותר פסח, ולהתנות]. יז. **שדרשו** (מיימוני ה:), ממה שנאמר (ויקרא ו 2-7) 'דבר אל בני ישראל וגו' וסמך ידיו שרק בני ישראל סומכים, אבל בנות ישראל אינן סומכות, ובהמה זו, אם אינה פסח, הרי היא שלמים מחמת מותר הפסח, והרי היא קרבן שלמים של אשה, ואין סומכים עליה. יח. **כמו** ששנינו במסכת זבחים (ט:). יט. **כמו** ששנינו במסכת זבחים (עט:). כ. **שהרי** אסור להוסיף או לפחות ממספר המתנות, משום כל תוספת ומשום כל תגרע, כמבואר בזבחים (פ:). ואף לא יועיל להביא מותר הפסח, משום שמותר הפסח קרב לשלמים, ודמו טעון שתי מתנות שהם ארבע. כא. **שנתתי** דם בפסח נלמד (זבחים לג:), ממה שנאמר 'ודם בתוכך ישפך', ובפסוק זה נאמר שפיכה. וראה במסכת זבחים (ה:), שדרשה זו אינה אלא לרבי ישמעאל, אבל לרבי יוסי הגלילי, לומדים פסח מבכור, ולדבריו אף דם הפסח ניתן בזריקה כבכור שנאמר בו (במדבר יח יז) 'את דמם תזרוק'. כב. **שנאמר** בהם בלשון זריקה, 'וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם'. (ויקרא ג ב).

את הניתנים בשפיכה יצא, אינו אלא דְּאִי עָבַד - שאם עבר ועשה כן יצא, אבל האם יש לנו לומר דְּלָכַתְּחִלָּה נָמֵי - גם אפשר לעשות כן[כג]. ואם כן אין לנו לומר שיביא קרבן ולכתחילה יתן את הדם שלא כהוגן[כד].

* * *

משנה הָאוֹמֵר לְבָנָיו, חֲרִישׁוּ שׁוֹחֵט אֶת הַפֶּסַח עָלַי - בעבור מִי שֶׁעֲשָׂאָה מֻקְדָּם רִאשׁוֹן לִירוּשָׁלַיִם[כה], בֵּינוֹ שֶׁהִקְנִיס הָרִאשׁוֹן את **רִאשׁוֹ** וְרוּבּוֹ לירושלים, זֶה בְּהֶלֶךְ בקרבן, וּמְזָאָה אֶת אָחִיו עִמּוֹ[כו].

*

גמרא שנינו במשנה, שיכול אדם לשחוט את הפסח על מי מבני שיעלה ראשון לירושלים. **אומרת הגמרא:** שָׁמַע מִינָּה - מוכח מכאן, שֵׁשׁ בָּרִירָה - שדבר שלא היה מבורר, ונתברר אחר כך, אנו אומרים שנתברר שאף מתחילה היה הדבר כן, שהרי כאן במשנתנו, בשעה שנשחט הפסח, לא היה ידוע מי יכנס ראשון, וכשנכנס הראשון, אנו אומרים שהוברר שמתחילה נשחט הפסח בשבילו. **דוחה הגמרא:** אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, באמת המשנה מדברת באופן שהמנה את כולם על הפסח, ומה שאמר האב ששוחט על מי שיעלה ראשון לירושלים, רק בְּדֵי לְזָרְזָן בְּמִצְוֹת קָאָמַר להם בלשון זו, כדי שכל אחד מהם יזדרז למצוות ויהיה ראש לאחיו ויזכו אחיו על ידי[כז].

ומביאה הגמרא ראיה לפירוש של רבי יוחנן: דְּיָקָא נָמֵי - וכן מדויק גם מַדְקָתָנֵי - ממה ששנינו בהמשך המשנה, וּמְזָאָה את אֲחִיו עִמּוֹ, דְּאִי אָמְרַתְּ בָּשָׂאָמָּה - אם תאמר דַּאֲמִינְהוּ מֵעִיקָּרָא - שמתחילה המנה האב את כולם, שָׁפִיר - מובן הדבר, איך יכול לזכות את אחיו עמו, אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ דְּלָא אֲמִינְהוּ מֵעִיקָּרָא - שלא המנה האב מתחילה את כולם, קשה, איך יכולים אחיו לאכול מהפסח, וכי לָכְתַר דְּשָׁחֵיט מִי קָא מְתַנֵּי - האם לאחר שנשחט הפסח ניתן להימנות עליו, וְהָא תָּנַן להלן בסמוך, שֶׁנִּמְנִין על הפסח, וּמוֹשְׁכִין וְדֵיהֶן מְמַנּוּ - ממה שנמנו עליו, רק עַד שֶׁיְּשָׁחֵט הפסח, אבל לאחר שנשחט הפסח, אי אפשר להימנות עליו, ואם כן איך מזכה הראשון את אחיו עמו, אלא ודאי שָׁמַע מִינָּה - מוכח מכאן, שהמשנה מדברת באופן שמתחילה המנה את כולם[כח]. **ומוכיחה הגמרא כתירוץ זה מברייתא:** תָּנְיָא נָמֵי הָכִי, שהיה מַעֲשֶׂה שאמר אדם לבניו, הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, וְקָדְמוּ בָּנוֹת - ועלו בנותיו לירושלים קודם לְבָנִים, וְנִמְצְאוּ בָּנוֹת וְרִיזוֹת וּבָנִים שְׁקָלִים, ולא נאמר בברייתא שנמצא שזכו הבנות ולא הבנים, הרי שנקטה הברייתא שכולם היו מנויים על הקרבן[כט].

* * *

משנה המשנה מבארת כמה הלכות בענין המינוי על הפסח: לְעוֹלָם נִמְנִין עָלָיו - אין שיעור למספר האנשים שיכולים להימנות על הפסח, ויכולים להימנות הרבה אנשים על פסח אחד, עַד שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ [-בפסח] גָּזִית בשר לאכול לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מהנמנים עליו[ל].

נִמְנִין - יכולים להימנות על הפסח, וּמוֹשְׁכִין - ויכולים למשוך אֶת יְדֵיהֶן מִמֶּנּוּ, עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, מושכים את ידיהם ממנו עַד שֶׁיְּזָרֵק אֶת הַדָּם[לא].

*

גמרא הגמרא מבארת מדוע אמרה המשנה לשון 'לעולם'. **שואלת הגמרא:** מַאי קָא מַשְׁמַע לָן - מה השמיעתנו המשנה, במה שאמרה 'לעולם נמנין עליו'. **מתרצת הגמרא:** הָא קָא מַשְׁמַע לָן, דְּאַף עַל גַּב דְּאִימְנִי [-שנמנו] עָלָיו חֲבוּרָה זוֹ, חוֹזֶרֶת וְנִמְנִין עָלָיו חֲבוּרָה אַחֶרֶת, ואף שכל בני החבורה הראשונה משכו את ידיהם ממנו, יכולים אחרים להימנות עליו[לב].

*

שנינו במשנה: נִמְנִין וּמוֹשְׁכִין אֶת יְדֵיהֶן עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט וכו' רבי שמעון אומר עד שיזרוק את הדם. **אבי מפרש את דברי רבי שמעון:** אָמַר אַבָּיֵי, הַמְחַלּוֹקֶת של רבי שמעון וחכמים, אינה אלא עד מתי אפשר לְהִמָּשֵׁךְ מהפסח, שנאמר בפסח (פסוק יב ז), 'וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה', ודרשו מכך, ש'אם ימעט הבית' כלומר, אם רוצים להימעט ולימשך מהפסח, הרי זה דורוק 'מהיות משה', ובמשמעות פסוק זה נחלקו רבי שמעון וחכמים, דְּרַבָּנַן סָבְרִי - שחכמים סוברים, שֶׁמִּהְיוֹת מַשֶּׂה, משמעותו מֵהֱיוֹתֵיהּ דָּשֶׁה[לג], דהיינו שרק בעוד שהשה חי אפשר לימשך ממנו, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבַר, שמהיות משה משמעותו, מֵהֲוָיֵיתֵיהּ דָּשֶׁה, כלומר, בעוד שהשה נמצא, דהיינו כל זמן שלא נגמרו עבודותיו[לד], ולכן אפשר לימשך ממנו עד שנזרק הדם. אֲבָל לְהִמָּנוֹת על הפסח, לְדִבְרֵי הַכֹּל, בין לחכמים ובין לרבי שמעון, אפשר לימנות רק עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט, דְּאָמַר קְרָא - שנאמר בפסוח (פס) 'כְּמִכְסַת נְפָשׁוֹת גּוֹ' תְּכֻסּוּ עַל הַשֶּׂה', ודרשו, 'כְּמִכְסַת נְפָשׁוֹת' וגו', דהיינו, במנין נפשות, כלומר, שצריך להימנות על הפסח, וְהַדָּר - ורק אחר כך 'תְּכוּסּוּ' דהיינו תשחטו[לה], הרי שצריך להימנות קודם השחיטה[לו].

מביאה הגמרא ראיה לדברי אבי מברייתא: תָּנְיָא נָמֵי הָכִי, נִמְנִין וּמוֹשְׁכִין אֶת יְדֵיהֶן [-מהפסח] עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, נִמְנִין עליו עַד שֶׁיִּשָּׁחֵט, וּמוֹשְׁכִין את ידיהם ממנו, עַד שֶׁיִּזְרֹק הַדָּם, הרי מפורש בברייתא, שרבי שמעון מודה שאין נמנים על הפסח רק עד שישחט.

* * *

כג. **כן** מבואר ברש"י (ד"ה למפשט) ובתוספות (ד"ה מיגו). אמנם רבינו חננאל (ד"ה ומפיקנן) פירש, שתירוץ הגמרא הוא, שאכן יש אפשרות להקריב לפסח שני ממותר פסח של נשים, ומה שאמרו בברייתא שפטורים הם מלעשות פסח שני, אין זה אלא בדיעבד, אם לא מצאו קרבן של מותר פסח של נשים, אבל לכתחילה ודאי יש להם לחזר אחר מותר פסח של נשים, ולהתנות עליו שאם חייבים הם בפסח, יהיה קרבן זה פסח.

כד. **ואף** שבכך יכנסו לידי ספק כרת, מכל מקום כיון שרובם כבר עשו פסח, ורק אחד מהם לא יצא, עדיף שירחה ספק כרת בשב ואל תעשה, מאשר שיעשו רובם דבר שלא כהוגן. תוספות (ד"ה מיגו).

כה. **שאמר** לבניו הריני עולה לירושלים, ולאחר שאהיה שם, ישחטו את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון. ר"ן בנדרים (לו: ד"ה ואימיני).

כו. **בכפוך** תבאר הגמרא שבאמת המנה את כולם על הפסח, אלא שאמר להם בלשון זו כדי לזרזם במצוות.

כז. **ומה** שאמרה המשנה 'זכה בחלקו ומזכה את אחיו עמו' היינו שיהיה הוא ראש לאחיו. רש"י (ד"ה ומזכה).

כח. **וכתב** הקול הרמ"ז (פ"א מ"ג), שהנקבא מינה בכך, שכיון שהוא הראש לכל אחיו, אם הוא ימשוך את ידו מהמינוי על השה, יהיו גם כל שאר אחיו מסולקים מהקרבן הזה. אמנם השושנים לדוד (פס) כתב, שרחוק לומר כך, מכיון שאין זה מסתבר שאם ימשוך מי שנמנה ראשון על הקרבן זה גורם לכל שאר הנמנים אחריו להסתלק מן הקרבן, ולכן פירש שהראשון במינוי אין זה אלא לכבוד וזכות הרבים תלויה בו. רש"י הוסיף, שמתחילה הודיע להם שהוא שוחט עבור כולם. וביאורו הראש משביר (כלים"ר) והרש"ש בגיטין (כה. כלים"ר ד"ה ממר כפי יומנן), שרש"י מפרש שלסוגיית הגמרא כאן המשנה דיברה בבנים גדולים, ומשום כך הוצרך להודיעם מתחילה שישחטו עבורם, שאם לא כן לא היה יכול לשחוט עליהם בעל כרחם, כמבואר לעיל (פס). שעל בניו הגדולים אינו יכול לשחוט בעל כרחם (אמנם בגיטין (כה. ד"ה ממר כפי יומנן) פירש רש"י, שאביהם לא הודיעם מה בלבו). אך בנדרים (לו.) הוכיחה הגמרא מהמשנה שאמרה המשנה שיכול לזכות לשאר האחים אחר שנשחט הפסח, ש'שה לבית אבות לאו דאורייתא' [כלומר, שמהתורה מותר לקנן שלא נמנה על הפסח לאכול ממנו, ורק מדרבנן צריך להמנותו על הפסח, ואמרו חכמים שאפשר להמנותם אף אחר שנשחט הפסח. תוספות (פס ד"ה יכול, רש"ן (פס ד"ה ג"א זיל)]. שהמשנה מדברת דווקא בבנים קטנים, וראה בתוספות (ד"ה מיגו) שפירשו את דברי הגמרא כאן, שיתאימו עם דברי הגמרא בנדרים. כתבו הריטב"א (גיטין כה. ד"ה ומפיקנן) וחידושי הר"ן (פס ד"ה מן), שחידוש המשנה הוא, שאין אומרים שכשהוא אומר על מי שיעלה ראשון לירושלים, הוא תוזר בו ממה שהימנה את הקרבן בשביל כולם, אלא אומרים שאמר כן רק כדי לזרזם במצוות.

כח. **בפשטות**, בתחילה סברה הגמרא, שאף שלא המנה האב על הפסח רק את מי שיעלה ראשון, יכול זה שעלה ראשון להמנות את אחיו על הפסח, אף לאחר שנשחט. אמנם הריטב"א בגיטין (כה. ד"ה מיגו) פירש, שאף בתחילה ידעה הגמרא שאי אפשר להימנות על הפסח אחר שנשחט, אלא שסברה הגמרא, שאף שאמר האב לבנים שהוא שוחט רק על מי שיעלה ראשון, מכל מקום האב שחט עבור מי שיעלה ראשון, ועבור כל מי שירצה זה שיעלה ראשון. ומה שעתה מדייקת הגמרא שהמנה האב את כולם, הוא משום שעתה סוברת הגמרא, שכיון שהמשנה אמרה שהאב אמר שהוא שוחט רק על מי שיעלה ראשון, אין לנו לומר ששחט גם על מי שירצה זה שעלה ראשון, שאם כן היה לו לפרש.

כט. **רש"י** (גיטין כה. ד"ה ומפיקנן). ל. **שנאמר** בקרבן פסח (ממות יב ד) 'איש לפי אכלו', שצריך להימנות על הפסח לפי אכלו, ואכילה היא בכזית. ר"י מלוניל (ד"ה נמנין). לא. **ובגמרא** מבואר החילוק בין להימנות ובין למשוך. לב. **ושלא** כרבי יהודה, שאמר להלן (פג:), שאין אחרים יכולים להימנות עליו, אלא אם נשאר אחד מהחבורה הראשונה. רש"י (ד"ה ופליג). וראה בשפת אמת (ד"ה פס) שפירש באופן אחר. לג. **שאותיות** ח' וה' מתחלפות בדרשות הפסוקים, כמבואר בירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ג). לד. **רש"י** (ד"ה מהיותיה). ורבינו חננאל (ד"ה נמנין) גרס, שבין לחכמים ובין לרבי שמעון, דורשים ש'מהיות משה' משמעותו מחיותיה דשה, אלא שחכמים סוברים, שבא לומר שאחר ששחט ואינו חי, דהיינו הדם, שהדם הוא הנפש. לה. **כן** דורשת הגמרא על דרך לשון התרגום על 'ושחטו' (ויקרא כב כח) 'לא תכסון', אך לפי פשוטו, תכוסו הוא מלשון מנין, ואמר הפסוק שכמנין נפשות תמנו על השה, כמבואר ברש"י על התורה (ממות יב ד). לו. **מבואר** בגמרא, שלולי דרשה זו, היינו אומרים שאף אחר השחיטה אפשר להימנות על הפסח. ומבואר בחידושי הגר"ח (ממשל"ת, פסחים פרשת שמות פרשה ה) שמכאן מוכח, שמה שעולה לחובת הבעלים וכפרתם, אינו אלא דריקת הדם, אבל השחיטה וקבלת הדם והולכתו, אינם לחובת הבעלים, אלא הם דינים בהכשר הקרבן, ומשום כך, לולי הפסוק היינו אומרים שאף אם נמנה על הקרבן אחר השחיטה, יוצא בו ידי חובתה.

משנה המשנה מבארת אופן שבו רשאים בני החבורה לסלק אחד מהם מהחבורה: אחד מבני חבורה של פסח **הַמְמָנֶה עִמּוֹ** אדם **אַחֵר** שאינו מבני החבורה **בְּחֻלְקוֹ** בפסח, בלא ידיעת שאר בני החבורה, **רַשָּׁאִין בְּנֵי הַחֲבוּרָה לְיִתֵּן לוֹ** - לממנה **אֶת שֶׁלּוֹ** - את חלקו בפסח ולסלקו מסעורתם, **וְהוּא אוֹכֵל מִשֶּׁלּוֹ** יחד עם אדם זה שהמנה על חלקו, **וְהֵן אוֹכְלִין מִשֶּׁלָּהֶן**[א], משום שיכולים בני החבורה לומר, שאינם רוצים לאכול יחד עם אדם זה שמינה בלא ידיעתם[ב].

★

גמרא הגמרא מסתפקת במי שאוכל הרבה האם רשאים בני החבורה להוציאו מחבורתם: **אֵיבָעֵיָא לְהוּ**, **בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁהָיוּ יְדֵיהֶן שֶׁל אֶחָד מֵהֶן יְפוֹת** - שממהר לאכול הרבה[ג], **מַהוּ שֶׁיֹּאמְרוּ לוֹ** - האם יכולים שאר בני החבורה לומר לו **טוֹל חֶלְקְךָ, וְצֵא** ואכול לבדך[ד], כדי שלא תאכל יותר מחלקך. **מִי אָמְרִינַן** - האם יש לנו לומר, שזה שידיו יפות **מְצֵי אָמַר לְהוּ** - יכול לומר להם, **הָא קָבְלִיתּוּן** - באותם דמים שנתתי כדי להשתתף עמכם, קיבלתם אותי על מנת שאוכל מהפסח כפי כוחי, **אוֹ דִילְמָא** - שמא, **קָצוּ לְמֵימַר לֵיהּ** - יכולים הם לומר לו, **כִּי קָבְלִינַן לְתֵיקוּנֵי זְבִיחָה** - לא קיבלנו אותך אלא כדי לתקן את הקרבן שלא יהיה נותר, ושיערנוך שתאכל כפי שאר בני אדם[ה], אבל **אַדַּעְתָּא דְּאָכְלַתְּ טְפֵי מִינַּן לָא קָבְלִינַךְ** - לא קיבלנוך על דעת שתאכל יותר מאתנו.

הגמרא רוצה לפשוט את הספק ממשנתנו: תָּא שְׁמַע, שנינו במשנה, **הַמְמָנֶה עִמּוֹ עַל חֶלְקוֹ, רַשָּׁאִין [בְּנֵי הַחֲבוּרָה] לִיתֵּן לוֹ אֶת שֶׁלּוֹ, וְהוּא אוֹכֵל אֶת שֶׁלּוֹ, וְהֵן אוֹכְלִין אֶת שֶׁלָּהֶן, ומבארת הגמרא את הראיה ושואלת: מַאי מַעְמָא** - מהו הטעם שיכולים הם להוציאו מחבורתם, **לְאוֹ** - האם אין זה **מִשּׁוּם דְּהָוֵי לֵיהּ** - שהרי זה **בְּיָדַיִם שֶׁל אֶחָד מֵהֶן יְפוֹת**, שכיון שמביא עוד אנשים שיאכלו עמו, חוששים בני החבורה שיקח יותר מחלקו, ועל כן אומרים לו טול חלקך וצא, **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - ואם עולה בדעתך, שמי שידיו יפות **מְצֵי אָמַר לְהוּ קָבְלִיתּוּן** - יכול לומר לשאר בני החבורה, שקיבלתם אותי על מנת שאוכל כפי כוחי ואיכנס יכולים לסלקני, אם כן **נֵיהֲוֵי הָאי** - אף זה שמינה אחרים על חלקו יהיה **כְּאדם** שֶׁיָּדָיו **יָפוֹת**, ומדוע יכולים לומר לו שיטול את חלקו ויצא, אלא ודאי מוכח מכאן, שמי שידיו יפות, יכולים לומר לו שיטול את חלקו וייצא[ו].

דוחה הגמרא: אָמְרִי, לֹא - אי אפשר לפשוט ספק זה מהמשנה, שהרי **בְּדַעְתּ**[ז]-ריבוי אנשים שדעותיהם שונות[ח] **שָׁאנֵי** - שונה הדין, כלומר, שמה ששנינו במשנה שהממנה אחר על חלקו יכולים הם להוציאו, אין זה משום שהם אוכלים יותר מחלקו, אלא משום שאין בני החבורה רוצים שיסב איש זה בחבורתם, **דְּאִי נָפֵי תְּרֵוַיְיהוּ בְּחַד מְבָּעֵי הַאי הַאי לְמֵיכַל**, שעיניהם יאכלו רק כאדם אחד, **מִצֵּי אָמְרִי לֵיהּ דְּלָא נֵיחָא לַן אֵינָשׁ נוּכְרָאָה נָפֵי** - יכולים לומר לו, שאין זה נוח לנו שיסב עמנו אדם זר, ועל כן יכולים הם להוציאו מחבורתם, אבל אדם זה שידיו יפות אינם יכולים להוציאו אף אם יאכל יותר מחלקו.

הגמרא מביאה ראיות נוספות לפשוט את הספק: תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה לפשוט את הספק מברייתא, שנינו בברייתא, **הַשָּׁפָשׁ** שהוא מנוי על הפסח, **שֶׁאָכַל בָּשָׂר מִבְּשַׂר הַתַּנּוּר**[ט], **אִם הָיָה פָּקֵחַ, כְּמִלֵּא כְרֵיסוֹ מְמַנֶּה**, כיון שאחר שילך משם, שוב לא יוכל לאכול ממנו, משום שאסור לאכול מהפסח בשני מקומות כמבואר לעיל (פו:)[י], **וְאִם רָצוּ בְּנֵי חֲבוּרָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמּוֹ, בְּאִין וְיוֹשְׁבִין בְּצִדּוֹ, וְאוֹכְלִין עִמּוֹ, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**. **ומדייקת הגמרא מדברי הברייתא:** שדווקא אם **רָצוּ** לעשות עמו טובה, **אִין** - באים הם וישובים בצדו, אבל אם **לֹא רָצוּ, לֹא** - אינם חייבים בכך, **וְאַמַּאי** - ומדוע אינם חייבים, **נֵימָא לֵיהּ הָא קָבְלִיתּוּן** - הרי יכול לומר להם שכיון שקיבלתם אותי לחבורתכם חייבים אתם לבוא לאכול בצדי כדי שאוכל לאכול את חלקי בשלמותו. ומוכח שאינו יכול לכופם לבוא ולאכול עמו, מאחר שיש להם טירחה בדבר, ויש ללמוד מכך, שכמו כן מי שידיו יפות אינו יכול לכופם לאכול עמו יחד, מאחר שיש להם הפסד בכך. **דוחה הגמרא: שָׁאנֵי הָתָם** - שונה הדין שם בשמש שאינם חייבים לבוא ולאכול עמו, משום **דַּאֲמְרִי לֵיהּ** - שיכולים הם לומר לו, **כִּי קָבְלִינָךְ אַדַּעְתָּא דְּנִסְרַחְךָ קָמָן** - מה שקבלנוך שתצטרף לחבורה היה זה על דעת שתטרח אתה לפנינו, אולם **לְמִטְרַח קָמָן דִּידְךָ לָא קָבְלִינָךְ** - לא קבלנוך כדי שנטרח אנו בשבילך, אבל מי שידיו יפות, כיון שלא בדקו אחריו כמה הוא אוכל, יש לנו לומר שקבלוהו עליהם אף על מנת שיאכל יותר מהשיעור הרגיל.

תָּא שְׁמַע, ששנינו בברייתא (תוספתא פ"ז ה"י), **בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁהָיָה יָדָיו שֶׁל אֶחָד מֵהֶן יָפוֹת, רַשָּׁאִין** בני החבורה **לוֹמַר לוֹ טוֹל חֶלְקְךָ וְצֵא, וְלֹא עוֹד** - ולא אמרו כן רק בחבורה של אוכלי פסח, **אֶלָּא אֲפִילּוּ חֲמִשָּׁה וְעָשׂוּ סִיבּוּכֹת** - שהצטרפו יחד לעשות סעודה בשאר ימות השנה, אם היו ידיו של אחד מהן יפות, **רַשָּׁאִין** בני החבורה **לוֹמַר לוֹ טוֹל חֶלְקְךָ וְצֵא. מסיקה הגמרא: שָׁמַע מִינָּהּ** - אכן מוכח מכאן, שאם היו ידיו של אחד מהן יפות, יכולים בני החבורה לומר לו טול חלקך וצא.

הגמרא מבארת את דברי הברייתא, ושואלת: מַאי - מה בא התנא להוסיף באמרו **לֹא עוֹד**[יא], כלומר, איזה חידוש יש בסעודה של כל השנה יותר מחבורה של פסח. **משיבה הגמרא: לֹא מִיבָּעְיָא קָאָמַר** - בריייתא זו נשנית בדרך של 'אין צריך לומר'[יב], **דְּלֹא מִיבָּעְיָא** - שאין צריך לומר בחבורת **הַפֶּסַח**, שודאי יכולים לומר לו טול חלקך וצא, משום **דְּמָצֵי אָמְרִי לֵיהּ** - שיכולים הם לומר לו, **כִּי קָבְלִינָךְ לְתֵיקוּנֵי זְבִיחָה** - לא קיבלנו אותך שתצטרף לחבורתנו אלא כדי לתקן את הקרבן שלא ישאר ממנו נותר, **אֶלָּא אֲפִילּוּ בְּסִיבּוֹכֶת** [-סעודה של שאר ימות השנה] **נָמֵי** - גם כן, אף שהיה מקום לומר שאין יכולים לסלקו, **הַצְרִיכוּתָא בְּעָלְמָא הִיא** - שהלא השטרפו עמו רק משום שרוצים הם לאכול יחד, ויש לנו לומר שהסכימו להצטרף עמו אף אם יאכל יותר מהם, חידשה הברייתא שאף באופן זה **רַשָּׁאִין** הם **לוֹמַר לוֹ טוֹל חֶלְקְךָ וְצֵא.**

הגמרא מביאה לשון אחרת בספק הגמרא שהובאה לעיל: אִיבָּא דַּאֲמְרִי - יש שאמרו ספק זה באופן אחר, **דְּהָא לָא אִיבָּעְיָא לַן** - שלא הסתפקנו כלל באדם שידיו יפות, שבזה ודאי יכולים שאר בני החבורה לומר לו טול חלקך וצא, **אֶלָּא הָכִי הִיא דְּאִיבָּעְיָא לַן** - כך היה הספק, **בְּנֵי חֲבוּרָה** שחלקם רוצים לחלק את הפסח ולתת לכל אחד את חלקו לפניו, האם **רַשָּׁאִין** הם **לְחַלֵּק**, כלומר, האם יכולים הם לכוף את שאר בני החבורה לכך, **אוֹ שֶׁאֵינָן רַשָּׁאִין לְחַלֵּק**, שכל זמן שאין כולם רוצים בכך אין האחד יכול לכוף את חבירו[יג], אלא נותנים את כל הפסח לפני כולם.

הגמרא פושטת את הספק: תָּא שְׁמַע, שנינו בברייתא, **בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁהָיוּ יָדָיו שֶׁל אֶחָד מֵהֶן יָפוֹת, רַשָּׁאִין** שאר בני החבורה **לוֹמַר לוֹ טוֹל חֶלְקְךָ וְצֵא, ומדייקת הגמרא: מבואר בברייתא שרק אם אחד מבני החבורה יָדָיו יָפוֹת, אין** - יכולים לתת לו את חלקו ולהוציאו מחבורתם, **אִם אֵין יָדָיו יָפוֹת, לֹא** - אינם יכולים לכוף האחד את חבירו לחלק את הפסח[יד]. **מסיקה הגמרא: שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן מוכח מכאן, שאין חלק מבני החבורה יכולים לכוף את שאר בני החבורה לחלק[טו].

א. **שסובר** תנא זה שהפסח נאכל בשתי חבורות כדעת רבי יהודה (לעיל פו:), אבל רבי שמעון (פסחים פה:) סובר, שפסח נאכל רק בחבורה אחת, ולשיטתו אינם יכולים להוציאו מחבורתם. וראה בגמרא שם, שדרשו כן מפסוקים. על פי רש"י (ד"ה רשאין) ותוספות (ד"ה ממנה), שאף לדעת רבי שמעון שייך דין זה לענין שהם רשאים לחלק את הבשר שיחנו את חלקו של זה לפניו שיאכלנו עם זה שהמנה עמו, ושאר בני החבורה יאכלו את חלקם ביחד אך באותו מקום. ב. **בגמרא** להלן יתבאר שאף אם יאכלו שניהם רק כאדם אחד, מכל מקום יכולים בני החבורה לומר שאין זה נוח להם לשבת יחד עם אדם זה. ג. **ולשון** ידיו יפות הוא, שנוטל הרבה בידיו, ואמרה הגמרא דבר זה בלשון נקיה. ד. **כתב** המאירי (ד"ה ובענין), שהסוגיא כאן היא בשיטת רבי יהודה שהפסח נאכל בשתי חבורות, ומשום כך הסתפקה הגמרא אם אפשר להוציאו לגמרי מחבורתם, אבל לרבי שמעון שאין הפסח נאכל בשתי חבורות, ודאי אינם יכולים להוציאו לגמרי. אך הוסיף, שאף לרבי שמעון שייך ספק זה לענין אם יכולים הם לברר לו את חלקו וליתן את מנתו לפניו כדי שלא יאכל יותר מחלקו. ה. **רש"י** (ד"ה לפקוח), ומשמע מדבריו שכל הסוגיא מדברת דווקא כשלא ידעו בני החבורה שידיו של זה יפות. וכן מבואר בירושלמי (פ"ח ה"ג), שאם היו מכירים אותו שידיו יפות, ודאי יכול לומר להם שקיבלתם אותי על מנת שאוכל כפי כוחי. הפלאה (פתורי"ד דעמ). אמנם ראה ביפה עינים (ד"ה פה) שכתב שהגמרא כאן לא חלקה בזה. ו. **במשנה** שבגמרא הגירסא היא 'הממנה עמו אחר', אמנם במשנה שבמשניות הגירסא היא 'אחרים', כפי שהביאה הגמרא כאן. ז. **כתבו** התוספות (ד"ה ושואל) שבאמת יכלה הגמרא לדחות את הראיה מהמשנה, שדווקא מי שידיו יפות יכול לטעון שקיבלתם אותי על דעת שאוכל כפי הרגלי, אבל בממנה אחרים על חלקו, אינו יכול לומר שקיבלתם אותי על דעת שיאכלו עוד אנשים בחלקי. אמנם לא רצתה הגמרא לדחות כן, משום שאם כן היה לנו להוכיח מהמשנה להיפך, שמי שידיו יפות אין יכולים להוציאו, שכן משמע מדברי המשנה שרק כשמצרף עמו אנשים אחרים יכולים להוציאו, אבל מי שידיו יפות שיכול לומר להם שקיבלוהו על דעת שיאכל כפי רגילותו, אין יכולים להוציאו. והעדיפה הגמרא לפרש שהרין האמור במשנה אינו דומה כלל לדין מי שידיו יפות, ואין לפשוט מכאן את הספק כלל. ח. **שבשעה** שצלה את הפסח בתנור שכח והכניס כזית לתוך פיו. רש"י (לעיל סו. ד"ה הממנה). ט. **רש"י** (ד"ה ממלמ), וביאר ההפלאה (ד"ה ת"ש), שאחר שילך משם, אינו יכול לאכול עוד את חלקו בצד התנור, שכיון שהוא צריך לטרוח לפני בני החבורה, הרי זה הפסק, שההפסק גורם שאף בשישוב ויאכל בצד התנור יחשב כאכילה בשני מקומות. [והוסיף, שיש לומר שזה כולל בדברי הגמרא להלן, שאומרים לו 'כי קבלינך אדעתא דנסרחך קמן' דהיינו שכיון שאתה צריך לטרוח לפנינו שוב אין אתה יכול לשוב ולאכול בצד התנור כיון שהוא כאכילה בשני מקומות]. י. זו דעת רבי יהודה, אבל רבי שמעון (לעיל שם) סובר שפסח נאכל בשני מקומות, וראה שם בגמרא, שלמדו כן מפסוקים. יא. **תיבות** אלו 'לא מיבעיא קאמר' אינן ברורות, שהרי אף בשאלה ידעה הגמרא שבסיבולת של כל השנה השמינו התנא חידוש שאין אנו למדים אותו מחבורה של פסח, אלא שהגמרא שאלה מהו חידוש זה, ואם כן לאיזה צורך אמרה הגמרא בתירוץ 'לא מיבעיא קאמר'. וראה בדקדוקי סופרים שכתב שתיבות אלו אינן נמצאות בכתבי יד, וכן אינן בפירוש רבינו חננאל. [ואמנם ברבינו חננאל שלפנינו מופיעות תיבות אלו]. יב. **מאירי** (ד"ה ובענין). יג. **הקשו** התוספות (ד"ה נמי), מדוע דייקה הגמרא דין זה מברייתא, ולא דייקה כן מהמשנה שלנו, שאמרה שהממנה אחר על חלקו יכולים ליתן לו את שלו ולהוציאו מחבורתם, ויש לדייק שאם לא הממנה אחר אף על חלקו, אין יכולים להוציאו בעל כרחו. ותירצו, שאת הדיוק מהמשנה אפשר לדחות ולומר, שבאמת אף בלא שימנה אחרים על חלקו אפשר להוציאו, ומה שאמרה המשנה דווקא אם הממנה אחרים, הוא משום שהמשנה מדברת אף באופן שהתנו ביניהם שלא יחלקו, שאז בוודאי אינם יכולים לחלוק אלא אם כן הממנה אחרים על חלקו. אבל את הראיה שהביאה הגמרא מהברייתא, אי אפשר לדחות כן, משום שהברייתא בוודאי מדברת דווקא בשלא התנו, שהרי אם התנו שלא יחלקו בוודאי אף אם ידיו יפות אי אפשר להוציאו, שהרי על דעת כן התנו. יד. **פירשנו** על פי רש"י (ד"ה לא), שספק הגמרא הוא, האם יכולים לומר שיתנו לפני כל אחד את חלקו, או שאין יכולים ויתייכים ליתן את כל הפסח לפני כולם. ולפי זה פשוטה הגמרא,

הגמרא מביאה מעשה מענין הספק שדיברה בו: רַב פָּפָּא וְרַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ עָרְבִי רִיפְתָּא בָּהֲדֵי הֲדָדֵי - עירבו את פתם לאכול יחד[ט], **אַהֲאֵי**[י] **רַב פָּפָּא אַרְבַּע, אָמַר לֵיהּ** רב הונא לרב פפא, **פַּגְּינָא לִי** - חלוק ותן לי את חלקי, **אָמַר לֵיהּ** רב פפא, **קַבְּילְתִּון** - הרי קיבלתני לאכול עמך, ובודאי קיבלת זאת עליך על מנת שאוכל כפי רגליותי. **אִיתֵיבֵיהּ** - הקשה לו רב הונא לרב פפא, **כָּל הָנֵי תְּיוּבְתָּא** - את כל הקושיות שהביאה הגמרא לעיל [היינו, מהמשנה שלנו ומהברייתא של שמש שאוכל], **וְשָׁנֵי לְדִשָּׁנֵינָן** - ותירץ לו רב פפא כפי שתירצה הגמרא לעיל, **אִיתֵיבֵיהּ** - ושוב הקשה לו רב הונא מהברייתא שהובאה לעיל שְׁנֵּי חֲבוּרָה של פסח רשאים להוציא מחבורתם את מי שידיו יפות, **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רב פפא, **הָתָם** - שם בחבורת הפסח, הטעם שיכולים להוציאו, הוא משום **דְּאָמְרֵי לֵיהּ, כִּי קָבְּילִינְהוּ לְתִיקְוֵנֵי זְבִיחָה** - שלא שיתפנו אותך בחבורה אלא כדי לתקן את הקרבן שלא ישאר ממנו נותר, אך על מנת שתאכל יותר לא קיבלנוך, אבל אני ואתה, הרי לא השתתפנו אלא כדי לאכול יחד, ובודאי קיבלת על עצמך להשתתף עמי אף אם אני אוכל יותר ממך. **אִיתֵיבֵיהּ** - הקשה לו רב הונא, מהמשך הברייתא, שאמרה שדין זה שייך אף **בְּסִיבּוֹלְתָּא** - בסעודה של כל השנה, **וּפָּגַּע לֵיהּ** - ונתן לו רב פפא את חלקו[יז]. **אֲזַל** - הלך רב הונא בריה דרב יהושע, **עָרִיב** בַּהֲדֵי - עירב את פתו יחד עם **רַבִינָא, אַהַאֵי**[י] **רַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ חֲדָא, אָמַר** רב הונא, עדיף להשתתף יחד עם **מְאָה פָּפָּא** [-אנשים כרב פפא], **וְלָא** עם **חֲדָא** [-אחד] כְּרַבִינָא.

★

הגמרא מביאה ברייתא שאמרה דין נוסף במי שמנמנה אחרים על פסחו: תָּנְיָא רַבָּנָן, הַמְמַנֶּה אֲחֵרִים עִמּוֹ עַל פִּסְחוֹ וְצָרִיךְ חֲגִיגָתוֹ - קרבן חגיגה שמביא בערב הפסח[יח], אזי **הַמָּעוֹת שֶׁבְּיָדוֹ** - שביד הממנה, **שנתנו** לו הנמנים בעד המינוי, **חוֹלִין הֵם**[יט]. **דִּין נוֹסָף מביאה הברייתא: וְהַמּוֹכֵר** את **עוֹתְתוֹ וְשָׁלְמָיו** לאחרים, כדי שיתכפרו בהם, **לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם**, ולא חלה כלל המכירה, שכיון שהקרישם, הרי הם של הקדש, ואין בכוחו למכרם[כ], והקרבנות קרבים לשם הבעלים הראשונים[כא], **וּמָעוֹת שֶׁלּוֹ** - וכל המעות שקיבל המוכר עבורם[כב], **יִפָּלוּ לְנַדְבָה** - לנדבת ציבור, דהיינו שיש לו ליתנם בקופות שהיו במקדש שמהם היו מקריבים עולות לקיץ המזבח[כג].

הגמרא דנה בדברי הברייתא ושואלת: וְכִי מֵאַחַר דְּלֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם, ואין מכירתו מועלת כלל, אם כן **הַמָּעוֹת אַמַּאי** [-מדוע] **יִפָּלוּ לְנַדְבָה,** הלא יש לו למוכר להחזיר את המעות לקונה[כד]. **אָמַר רָבָא,** מצד הדין באמת מעות אלו שייכים לקונה, **אֶלָּא קָנָסָא** הוא שקנסו חכמים את הקונה, כדי שלא יקנה פעם אחרת קרבנות של אחר[כה].

שואלת הגמרא: וְכַאי - ומה באה הברייתא להוסיף במה שאמרה 'מעות **כָּל שֶׁהֵן'. משיבה הגמרא:** באה הברייתא לומר בזה, **שֶׁאַף עַל גַּב דְּלֹא הָוֵי שָׁוֵי** - שלא היו שווים הקרבנות **אֶלָּא אַרְבָּעָה, וְיָהֲבִי לֵיהּ** - ונתנו לו בעבורם **חֲמִשָּׁה, אֲפִילּוּ הָכְהֵיא יְתֵירָא** - באותו חלק שהוא יותר משוויו, **נָמֵי קָנָסוּהוּ רַבָּנָן** - גם כן קנסו חכמים ללוקחים וצריכים ליתנם לנדבה, ואין אומרים שמה שהוסיפו למוכר יותר מהשווי של הקרבן נתנוהו לו במתנה ואין לקנסו בכך[כה].

★

הגמרא דנה במה שנינו בתחילת הברייתא שהממנה אחרים על פסחו המעות שקיבל מהם חולין הם: אָמַר עוּלָּא, וְאִיתֵימָא - ויש אומרים שדבר זה אמר **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, אֲפִילּוּ יָדְעִי חַבְרִין בְּבָבְלָאֵי טַעֲמָא דְּהַאי מִלְּתָא** - הלואי ויודעים חבירנו מבבל את הטעם של דין זה, וירוץ**עונו**[כו] שקשה, מדוע המעות שנתן מי שנמנה על הפסח חולין הם, והרי **זֶה** - הממנה על הפסח **הִפְרִישׁ טָלֶה** זה והקדישו **לְפִסְחוֹ, וְזֶה** - והנמנה עמו **הִפְרִישׁ** את **הַמָּעוֹת** והקדישם **לְפִסְחוֹ,** ואם כן **הֵיאַךְ הֶקְדֵּשׁ חָל עַל הֶקְדֵּשׁ** - איך הקדושה שהיתה במעות עוברת לפסח שהוא כבר קדוש[כז], **דְּקָתָנֵי** - שאמרה הברייתא שה**מָּעוֹת שֶׁבְּיָדוֹ חוּלִּין** הם, וזהו ודאי משום שהקדושה שהיתה במעות עוברת על ההמה[כח].

שאין קצתם יכולים לכוף לחלק, אלא צריך לתת את הכל לפני כולם. אמנם בפסקי הרי"ד (ר"ש פ"ק) פירש, שספק הגמרא הוא, האם יכולים חלק מבני החבורה להיחלק משאר בני החבורה ולאכול בפני עצמם. וכן נראה בדברי המאירי (ר"ש ופסיקתא) שכתב, שלמסקנת הגמרא, אף שאין יכולים להיחלק, אם קצת מבני החבורה אינם מהמרחים לאכול כשאר בני החבורה, יכולים הם לכפות ליתן לכל אחד את חלקו. טז. **כתב** המאירי (ר"ש ופסיקתא), שעשו כן כשהיו עומדים בפנדוק ללמוד תורה בישיבות. טז. **ישיטת** רש"י (פסחים קטז:) שלמסקנת הגמרא, אם אין ידיו של אחד מהם יפות, אינם יכולים לכפות לתת לכל אחד את חלקו, צריך לומר שרב פפא היו ידיו יפות. אמנם המאירי (ר"ש ופסיקתא) כתב, שודאי לא היה רב פפא גרגרן, ומה שכפה אותו רב הונא בריה דרב יהושע לחלוק, הוא משום שאף כשאין ידיו של אחד מהם יפות, אלא שאחד מהם אינו ממהר לאכול כמו השני, יכול הוא לכוף ליתן לכל אחד את חלקו, וכשיטתו המבוארת בהערה לעיל (נוראה מדבריו, שיש לדעת מסכרא שאם מי שידיו יפות, יכולים להוציאו מהחבורה, הוא הדין שאם יש אחד שאינו ממהר לאכול כחבירו, יכול הוא לכוף ליתן לכל אחד את חלקו, ומשום כך הקשה רב הונא בריה דרב יהושע לרב פפא מהברייתא שדיברה במי שידיו יפות, אף שרב פפא לא היו ידיו יפות). יז. **כמבואר** במשנה (לעיל סט:) שאם היתה חבורה גדולה ואין די להם באכילת הפסח לבדו, היו מביאים חגיגה בערב הפסח כדי שתפסח יאכל על השובע. יח. **ומבואר** להלן שמדובר במעות שהתקדשו לשם הפסח ואף על פי כן הם יוצאים לחולין, משום שקדושתם מתחללת על הטלה. ולהלן הגמרא דנה בזה. יט. **להלן** (נ.) מבואר, שלדעת רבי יוסי הגלילי שסובר שקדושים קלים ממון בעלים הם, יכול אדם למכור את שלמיו. כ. **בתוספתא** (פ"ו ה"ו) מבואר, שכל שכן שהמוכר תשאבו ואשמו לאחרים לא עשה כלום. שאפילו עולה ושלמים שהם קרבנות נדבה, ויכולים הם לבוא עבור אחר, אין מכירתם כלום לפי שהם של הקדש ואינם שלו, וכל שכן חטאת ואשם שאפילו עבור עצמו אינו יכול להקריבם בשביל חטא אחר שלא הופרשו עבורו, שודאי אינו יכול למכרם. גלינהו הש"ס (ר"ש ומוסקס). כא. **בגמרא** להלן יתבאר מהו 'כל שהן'. כב. **שכשהיה** המזבח בטל, היה מקריבים עליו קרבנות מנדבת ציבור, והם נקראים 'קיץ המזבח'. ולהלן יתבאר מדוע יפלו המעות לנדבה, והלא כיון שאין המכירה חלה יש לו להחזירם לקונה. ביאור התוספות (ר"ש פ"ק) שצריך לומר שמדובר שנתן לו הלוקח מעות של חולין, שהרי אם נתן לו מעות שהתקדשו לשם שלמים, אי אפשר ליתן אותם לעולת נדבה, אלא צריך ליתן אותם עבור מה שהקדישום [והעירו, שאם כן אין זה דומה למקרה של הרישא, שהלא ברישא מדובר שנתנו לו הנמנים עמו מעות שהקדישום כמו שמוכח בגמרא להלן]. כג. **פירשו** התוספות (ר"ש ומוסקס), שאם היתה עשייתו מועלת היה מובן שיש לקנוס אותו כדי שלא יעשה כן עוד [ולפי זה היינו קונסים את המוכר, שכיון שהמכירה חלה המעות שייכים למוכר. מהרש"א (פסוק שם)], אבל מאחר שאין עשייתו מועלת, אם כן איזה טעם יש לקנוס בזה, ומה איכפת לנו שיעשה כן עוד. ותירצה הגמרא, שאף על פי שאין עשייתו כלום, קנסו חכמים כדי שלא יעשה כן עוד. והרש"ש (ר"ש וכ) כתב לפרש באופן אחר, שפירושו מה ששנינו בברייתא 'לא עשה ולא כלום', הוא שלא עשה כלום ולא קלקל כלום, ומשום כך מקשה הגמרא, שכיון שאמרו שלא קלקל כלום, אם כן מדוע יש לקנסו, ותירצה הגמרא, שאמנם מדאוריתא לא קלקל כלום, אבל חכמים קנסוהו להחשיבו כמו שקלקל. כד. **וקנסו** חכמים את הקונה ולא את המוכר, משום שהקונה פשע בכך ולא המוכר, שאלמלא היה קונה ממנו לא היה מוכר, וכפי הפתגם שאומרים, שאין העכבר גנב אלא חורו הוא הגנב, שאלמלא חורו שמטמין בו את גניבתו לא היה גונב. רש"י (ר"ש ומוסק). כה. **רש"י** (ר"ש פ"ק על נג). וביאר האור חדש (מהר"ש ומוסקס), שהטעם הוא משום שאנו אומרים שאף שנתן לו יותר משוויו, לא נתן לו זה במתנה, אלא הוא חלק ממעות המכר. ובאופן אחר כתב, שאף שבאמת נתן לו זה במתנה, מכל מקום קנסוהו בזה, ולפי פירוש זה נמצא שאנו קונסים את המוכר ולא את הלוקח, ואף שהתכבר לעיל שהלוקח פשע ולא המוכר, מכל מקום יש לנו לקנוס אף את המוכר, כיון שאף הוא פשע בדבר. כו. **משום** שרבא שהיה מכבל, פירש לעיל את הדין השני של הברייתא, אמר רבי עולא שאולי ידעו חבירנו מבבל לפרש אף את הרישא של הברייתא. רבינו חננאל (ר"ש וסיון). כז. **ואי"ו** היתה ההכמה חולין, לא היה קשה, שקדושת המעות עוברת לבהמה, אבל מאחר שאף ההכמה קדושה, על מה חלה הקדושה שעל המעות. רש"י (ר"ש פ"ק). כח. **כתבו** רש"י (ר"ש פ"ק) ותוספות (ר"ש חיה), שאין לומר שדיברה הברייתא באופן שנתן לו מעות של חולין, שאם כן קשה מה באה הברייתא לומר בזה. והוסיפו התוספות (פסח), שאין לומר שבאה הברייתא להשמיענו בזה, שאין קונסים אותו שיהיו המעות נדבה, כמו במוכר עולתו ושלמיו, שהרי ראינו אין לנו לקנסו, מאחר שמותר למנות אחרים על פסחו. עוד כתבו התוספות, שאין להקשות איך יכולים להימנות על הפסח אחר שהקדישו הבעלים בבר, שכיון שנאמר בפסוק שנמנים כמה אנשים על קרבן אחד, ולא חילק הכתוב בזה, משמע שיכולים להימנות עליו אף לאחר שהקדישו, והטעם בזה הוא שרואי מתחילה מקדישו על דעת כן שיצאו בו כל אלו שימנו עליו אחרי כן. וראה בחזון איש (פ"ח סי' קכ"ו ופ"ח סט:) שביאר כוונת התוספות, שהוברר הדבר שמתחילה כשהקדיש את הפסח, הקדישו עבור אלו שהמנה אותם עליו, ואף מי שסובר שאין ברירה, מודה כאן שיש ברירה, שגילתה התורה במה שאמרה שאפשר להימנות על הפסח עד שעת השחיטה, שיש בזה ברירה.

אביי מעמיד את הברייתא כדעת רבי שאמר בברייתא[א], שהמקדיש בהמה לפסח, והמנה עוד אנשים על הפסח, המעות שנתנו לו כדי להימנות על הפסח, חולין הם. ומבאר אביי שניתן לפרש את דברי רבי בשני אופנים: א. רבי אושעיא פירש, שקדושת הפסח מוגבלת היא, ושונה מקדושת שאר הקרבנות, שהפסח אף לאחר שהוקדש, ניתן לחלל עליו את קדושת המעות. ב. אביי עצמו פירש, שהמקדיש מעות כדי להימנות בהם על הפסח, מקדישם על מנת שכשיתנם לבעל הפסח, יהיו חולין. ומבאר אביי, ששני דרכים אלו בביאור דברי רבי תלויים בפירוש המשנה בתמורה (ג:), שאמרה, שאם נתן לזונה בשכרה בהמה שקדושה למזבח, אין הבהמה נאסרת לקרבן משום איסור אתנן זונה[ב], ומבואר בברייתא שם שלומדים כן מפסוק, ומשמע שלולי הפסוק היינו אוסרים את הבהמה. וקשה, כיצד יכול הוא לאסור את הבהמה, הרי בהמה זו כיון שהקדישה אינה שלו, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו. וישנם שני אופנים לתרץ קושיא זו, וביאור דברי רבי תלוי בשני אופנים אלו.

אָמַר אַבָּיֵי, אִי לָאו דְּאוֹקְמֵיהּ - אם לא שהעמיד **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא** **לְהָהִיא** - לאותה משנה בתמורה (שם), **בְּבִמָּה זוֹנָה עַל פֶּסַח** בשכרה, ועל זה אמרה המשנה שאין הבהמה נאסרת משום אתנן זונה, **דְּמַה שֶׁמָּשַׁע** בברייתא שלולי שהיינו לומדים זאת מפסוק היינו אוסרים את הבהמה, כדעת **רַבִּי הִיא**, שאומר שהמקדיש בהמה לפסח, המעות שנותנים לו כדי להימנות על הפסח חולין הם, שסובר רבי אושעיא, שטעמו של רבי הוא משום שקרבן פסח ממון בעלים הוא, שהמקדיש את הפסח, משייר בקדושתו ואינו מקדישו לגמרי[ג], ומשום כך לולא הפסוק היינו סבורים שיכול הוא לאסרו משום אתנן זונה, אם לא היה רבי אושעיא אומר כן, **הֲוָה מוֹקְמִינָא לָהּ לְהָהִיא** - הייתי אני מעמיד את אותה משנה בתמורה **בְּכָל קָדָשִׁים קַלִּים**, והייתי אומר שמשנה זו הולכת **אַיְּבָא** - בשיטתו **דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי דְּאָמַר** (ע"ק יג:) **שְׁקָדָשִׁים קַלִּים מִמּוֹן בְּעָלִים הוּא**[ד], ולכן לולא הפסוק היינו סבורים שהם נאסרים כשהם ניתנים באתנן[ה]. **אֲבָל** לא הייתי מעמיד את משנה זו בשיטת רבי, משום שהייתי אומר שרבי סובר **שַׁבָּפֶסַח** עצמו **לֹא מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** - אין אדם מותיר בקדושתו אלא הוא מקדישו לגמרי, ומה שאמר רבי שהמעות הניתנים כדי להימנות על הפסח חולין הם, הוא משום שסובר רבי, **שַׁבָּמָעוֹת** שאדם מפריש כדי להימנות בהם על הפסח, **נַיְדַאי מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** בקדושתם ואינו מקדישם לגמרי, **דְּמַצְיָירָא לֵיהּ מַפְרִישׁ לֵיהּ אַדַּעְתָּא דְּחַבְרֵי מַפְרִישׁ לֵיהּ** - שמתחילה כשהוא מפרישם, הוא מפרישם על דעת כן שיוכל ליתן אותם בתורת חולין לבעל הפסח, ויוכל בעל הפסח להשתמש בהם לצרכיו[ו].

וְאַמַּאי הָא - הברייתא שבסוגייתנו שאמרה שהמעות שקיבל בעל הפסח תמורת המינוי חולין הם, בשיטת **רַבִּי הִיא, וְמִשּׁוּם הָכִי הַמָּעוֹת שֶׁנָּדְבוּ חוֹלִין, (דְּבַפֶּסַח לָא מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ) (וּבְמָעוֹת) [דְּבָמָעוֹת]** סובר רבי, **שׁוֹנֵאי מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** - האדם המקדיש את המעות מותיר בקדושתם, ונותנם לבעל הפסח בתורת חולין, דהיינו שהוא נותן לבעל הפסח מעות של חולין במתנה ובעל הפסח נותן לו את חלקו בפסח במתנה. ואילו **הָהִיא** - אותה משנה בתמורה **דְּקָא מְזַכֵּי לָהּ** [-שהעמיד אותה] **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא דְּרַבִּי, לָא מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** - לא הייתי מעמידה **דְּרַבִּי**, כיון **דְּבַפֶּסַח** עצמו **לָא מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** - אין אדם משייר בקדושתו, וכיון שהקדישו אינו שלו ואינו יכול לאסרו באתנן זונה[ז], ואף לולא הפסוק היינו יודעים שלא חל עליו איסור אתנן **(וּבְמָעוֹת מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ דְּחַבְרֵי מַפְרִישׁ לֵיהּ אַדַּעְתָּא דְּהָכִי מַפְרִישׁ לֵיהּ)**, ולכן הייתי מעמידה כרבי יוסי הגלילי, שסובר שקדשים קלים ממון בעלים הם, ולכן היינו סבורים לומר שכיון שנתנה לזונה בשכרה הרי הוא אוסר אותה באיסור אתנן. **וְאוּלַם הָא** - הברייתא שבסוגייתנו שאמרה שהמעות הניתנים כדי להימנות על הפסח חולין הם, **לֵיתָא לְאוֹקְמֵי דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי** - לא ניתן להעמידה כרבי יוסי הגלילי, שלדעת רבי יוסי כל קדשים קלים אינם ממון הקדש, אלא ממון בעלים, ולכן המעות שניתנים תמורתם שייכים לבעלים[ח], **דְּהָא תָּנֵי בָּהּ** - שהרי נאמר בברייתא, **וְהַמּוֹכֵר עוֹלָתוֹ וּשְׁלָמָיו לֹא עָשָׂה וְלֹא בְלָאוֹם**, והרי לדעת רבי יוסי הגלילי, אדם יכול למכור את שלמיו, מאחר שקדשים קלים ממון בעלים הם[ט].

מֵסִיים אַבּוּי אֶת דְּבָרָיו: וְהָשְׁתָּא דְּאוֹקְמֵיהּ - ועתה שהעמיד **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא לְהָהִיא** - את אותה משנה בתמורה, **בְּבִמָּה זוֹנָה עַל פֶּסַח** בשכרה, ואמר שברייתא זו שהצריכה פסוק לכך כדעת **רַבִּי הִיא**[י], **שָׁמַע מִינַּהּ** - מזכה מכך, **דְּמַקְבְּרִינַן לֵיהּ** - שסובר רבי אושעיא כדעת רבי, **שֶׁאֲפִילּוּ בְּפֶסַח מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** בקדושתו, ואינו מקדישו לגמרי, כדי שכשימנה אחרים על פסחו ויתנו לו מעות שהוקדשו, יוכל להתפיס את קדושת המעות על פסחו והמעות יהיו חולין. ולפי זה בודאי שאפשר לתרץ שמה ששנינו בברייתא בסוגייתנו שהמעות שבידו חולין הם כשיטת רבי היא, שהרי לשיטתו אדם מותיר בין בקדושת המעות ובין בקדושת הפסח, ושוב אין להקשות כיצד המעות יוצאות לחולין.

הגמרא מביאה את המשנה בתמורה שעליה דיבר רבי אושעיא. מבררת הגמרא: מַאי הִיא דְּרַבִּי אוֹשַׁעְיָא - מהי המשנה שעליה דיבר רבי אושעיא. **מכארת הגמרא: דְּתָנַן** (תמורה ג:), **נָתַן לָהּ** [-לזונה] בהמות שהם **מְזֻקָּדִין לִמְזִבַּח בָּאתְנָנָהּ** - בשכרה, **הֲרֵי אֵלּוּ מוּתָּרִין** להקריבם על המזבח, שאין איסור אתנן זונה חל עליהם, ואם נתן לה **עוֹפוֹת דְּחוּלִּין, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין** להקרבה[יא]. **מבארת המשנה: שֶׁבְּאֵמת הָיָה** לנו להתיר את העופות **בְּדִין** - בקל וחומר, **וְמָה** **אִם** הבהמות **הַמְּזֻקָּדִּים** שהם מחוסרים **שֶׁהַמּוּם פּוֹסֵל בְּהֵן**[יב], **אֵין** איסור **אֶתְנָן** וְאִיסּוּר **מָחִיר** כלב[יג] **חָל עֲלֵיהֶן**[יד], **עוֹפוֹת** שהם קלים יותר מבהמות המוקדשין, **שֶׁאֵין הַמּוּם פּוֹסֵל בָּהֶן** מלהקדישם למזבח[טו], **אֵינוֹ דִּין שֶׁאֵין** איסור **אֶתְנָן וּמְחִיר** כלב **חָל עֲלֵיהֶן, תַּלְמוּד לוֹמַר** (דברים כג יט) 'לֹא תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב וגו' **לְכָל נֶדֶר**, ותיבת 'כל' ריבוי הוא[טז], **וכא לְרַבּוֹת אֶת הָעוֹפוֹת, שֶׁיִּחוֹלוּ עֲלֵיהֶם** איסורים אלו.

וְשֵׁאלוֹ עַל כָּךְ בברייתא (שם): מאחר שעופות נפסלים באתנן ומחיר כלב, אם כן יש ללמוד מהם **קָל וָחוֹמֶר** לבהמות **הַמּוּקְדָּשִׁין** שיאסרו אף הם באתנן ומחיר, **שַׁמָּה מְצִינוּ עוֹפוֹת** שהם קלים **שֶׁאֵין הַמּוּם פּוֹסֵל בָּהֶן, אֶתְנָן וּמְחִיר חָל עֲלֵיהֶן**, בהמות **הַמּוּקְדָּשִׁין** שהם חמורים יותר מעופות **שֶׁהַמּוּם פּוֹסֵל בָּהֶן**, וכי **אֵינוֹ דִּין שֶׁאֶתְנָן וּמְחִיר חָל עֲלֵיהֶן**[יז]. **משיבה הברייתא: תַּלְמוּד לוֹמַר לְכָל נֶדֶר**, שמשמעו הוא, **פְּרֹט לְנָדוּר** - להוציא את מה שהיה מוקדש כבר מקודם לכן, שאם נתנה באתנן זונה שאין חל עליו האיסור[יח].

ומקשה הגמרא (שם) **על זה: אֶלָּא** מבואר מדברי הברייתא **דַּעֲמָא** - שהטעם שקדשים לא חל עליהם איסור אתנן, הוא משום **דִּכְתַב רַחֲמָנָא** - שכתבה התורה 'לכל **נֶדֶר, הָא לָאו הָכִי** - אבל בלא דרשה זו, **הֲוָה אָמֵינָא** - הייתי אומר שאף **מְזֻקָּדִּים חָל אִיסּוּר אֶתְנָן עֲלֵיהֶן, וְקַשְׁיָא, הָא** - הרי **אֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ**, וכיון שהקדישם אינם שלו, ואין יכול הוא לאסרם. **וְאָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא**, שהמשנה מדברת **בְּבִמָּה זוֹנָה עַל פֶּסַח**, ומשנה זו כדעת **רַבִּי הִיא**, שסובר שאדם משייר בפסחו ואינו מקדישו לגמרי, והרי הוא ממונו ועל כן היינו סבורים שיכול הוא לאסרו, והוצרך הכתוב להשמיענו שאינו נאסר.

א. **דְּהָתָם** בסוף הסוגיא מביאה הגמרא את הברייתא שבה הובאו דברי רבי. ב. **הנתן** לזונה בשכרה, נאסר להקרבה על המזבח כמפורש בתורה (דברים כג ט). והוא נקרא אתנן זונה, שהוא מלשון מתנה. אבן עזרא (דברים שם). ג. **כן** מבואר בגמרא בסמוך בשמעו של רבי, שהמקדיש את הפסח מתכוין להותיר בקדושתו, ואינו מקדישו לגמרי. ובברייתא שתביא הגמרא בסמוך מבואר, שרבי למד דבר זה ממה שנאמר (שמות יב ד) 'ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו' וגו', שפסוק זה נדרש כך, שאם ריבוי ביתו, שלא יהיו לו מעות ליקח בהם צרכי ביתו, יכול הוא להמנות את שכנו על הפסח ולקנות את צרכי ביתו במעות שיקבל ממנו. וראה בעיוני הפשט מה מועיל מה שדעתו להותיר בקדושה. ד. **רבי** יוסי סובר, שקדשים קלים אף שחלה עליהם קדושה, עדיין ממונו הם, ויכול למכרם לאחרים, אבל חכמים חולקים עליו וסוברים שכיון שחלה עליהם קדושה, שוב אינם ממונו, ואינו יכול למכרם, ואינו נחשב בעלים עליהם אלא רק לענין זה שהם קרבים לשמו, והוא מתכפר בהם. ה. **אמנם** עתה שהעמידה רבי אושעיא כדעת רבי לא מלאו ליבו של אביי לחלוק על רבי אושעיא, מאחר שרבי אושעיא תנא הוא. חכם צבי (סי' קיג). ו. **עַל** פי הגהות ציוניום.

ז. **ואף** שממנה הוא את הזונה על פסחו, אין בזה משום איסור אתנן, שכיון שאין הפסח שלו, אינו יכול למכור את הפסח, ואין בכוחו למנות את הזונה על הפסח בתורת שכר, ואף שהתנה שימנה אותה על הפסח בשכרה, אין מיניה על הפסח נחשב שכר על שזיהנה עמו, אלא מתנה הוא נותן לה. רש"י (ר"ש ג:). ח. **לְמאורה** קשה, כיצד רצתה הגמרא להעמיד את הברייתא כרבי יוסי הגלילי, הלא אף אם קדשים קלים ממון בעלים הם, עדיין קשה אין יוצאים המעות לחולין, והרי הוא הקדיש את הבהמה, והנמנה על הפסח הקדיש את המעות, ויש להקשות על מה מתחללת קדושת המעות. וביאר בשו"ת בית הידב"ז (סי' טו), שהיה פשוט לגמרא, שכיון שהפסח עצמו ממון בעלים הוא, אף המקדיש מעות לפסח, אינו מקדישם לענין שיהיו ממון הקדש, ולא הקדישם אלא לענין זה שיקח בהם פסח, והרי זה כאילו הקצה מעות ליקח בהם תפילין, ומאחר שאין חלה על המעות קדושה אין צריך לחללם על הבהמה כדי שיצאו לחולין, ומשום כך, אף שהבהמה כבר קדושה קדם לכך, המעות שבידו חולין. ט. **רש"י** לעיל (שם: ד"ה מוכר) ביאר, שמה שאמרה הברייתא 'המוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום', היינו שמכר את הקרבן כדי שיתכפר בה אחר, ואמרה הברייתא שלא הועיל, והקרבן קרב לשם הבעלים הראשונים. ולדבריו צריך לומר, שרבי יוסי סובר שקדשים קלים אפשר למכרם גם כדי שיתכפר בהם אחר, שאם היה רבי יוסי סובר שקדשים קלים אפשר למכרם רק לענין שהלוקח יאכל את הבשר, אבל אי אפשר למכרם כדי שיתכפר בהם הלוקח, היה ניתן להעמיד את הברייתא כרבי יוסי, שהרי מה שאמרה הברייתא שהמוכר עולתו ושלמיו לא עשה כלום, היינו שאין הלוקח מתכפר בהם. וכן מבואר בשיטה מקובצת בשם תלמידי רבינו פרץ (פסחים קמ"ו ע"ב: ד"ה ח"ל מלמידי סמ"ש - פלאנסי). אמנם בתוספות הרשב"א (ד"ה מי שלנגי) כתב, שאף רבי יוסי הגלילי מודה שאי אפשר למכור קדשים קלים כדי שיתכפר בהם אחר, ומה שאמר רבי יוסי שאפשר למכרם, היינו רק לענין שיאכל הלוקח את הבשר, ונראה מדבריו, שמה שאי אפשר להעמיד את הברייתא כרבי יוסי הגלילי, הוא משום שלשון 'לא עשה ולא כלום' משמע שאף הבשר אינו מכור כדי להיאכל ללוקח. י. **כתב** המרומני שדה (ד"ה אמנם), שרבי אושעיא לא רצה להעמיד את המשנה כרבי יוסי הגלילי, משום שאין הלכה כמותו. וראה בצל"ח (ד"ה ואם) שכתב טעם אחר בזה. יא. **בגון** שנתן לה תורים ובני יונה, שהם ממין הקרב על גבי המזבח. רש"י (ד"ה עופות). ומבואר במשנה, שרק על עופות של חולין חל איסור אתנן, אבל עופות המוקדשים, הרי הם בכהמות המוקדשים שלא חל עליהם איסור אתנן. יב. **בספורט** בתורה (ויקרא כב כ) 'כל אשר בו מום לא תקריבו'. ומום פוסל בהם, אף אם נפל בהם אחר שהוקדשו. רש"י (ד"ה שהמום) [שאם לא היה המום פוסל רק קודם שהוקדשו, לא היה ניתן ללמוד מהם בקל וחומר שעופות לא יחול עליהם איסור אתנן, שהרי אין זמן שבו הם נפסלים במום ואינם נפסלים באתנן]. יג. **דבר** שניתן כתמורה למכירת כלב, נאסר להקרבה על המזבח, כמפורש בתורה (דברים כג יט), ואיסור זה שזה לאיסור אתנן זונה, שאינו נאמרו בפסוק אחר. יד. **גנורא** להלן יבואר המקור לדין זה. טו. **כמבואר** בקידושין (כב:), שדרשו ממה שנאמר (ויקרא כב יט) 'תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים', שרק באלו צריך שיהיה תמים, אבל בעופות אין מום פוסל. רש"י (ד"ה עופות - הפנו). אמנם חסרון איבר פוסל אף בעוף, כמבואר בקידושין (שם). טז. **תאמרת** ישראל (תמורה יא:) יכין [פוסל בה]. יז. **שבשמעות** הפסוק הוא, שרוצה הוא להקריב בהמה זו עבור נדר שהיה לו, ולא כשהוא רוצה להקריב את הבהמה מחמת שהיתה קדושה קדם לכן.

עתה הגמרא מביאה את דברי רבי לגבי פסח. מבררת הגמרא: מַאי רַבִּי - היכן מצינו שאמר רבי שפסח ממון הבעלים הוא. **משיבה הגמרא: דְּתָנָיָא**, נאמר בקרבן פסח (פסוק יג ז) 'וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מֶשֶׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל בֵּיתוֹ' וגו'[יח], ופסוק זה נדרש כך, 'אִם ימעט הבית מהיות משה', שימעט ביתו ולא יהיו לו די מעות לצרכי השה, כלומר לקנות בהם את צרכי הפסח, אזי 'מהיות משה', הַחַיָּיהוּ מֶשֶׂה, כלומר, המצא לו חיותו משה זה"ט, דהיינו שימנה את שכנו עמו, ובמעות שיתן לו שכנו יקנה את צרכי הפסח[ב]. אמנם דין זה הוא רק כשביתו התמעט **מִמְּדֵי אֲכִילָה** - מצרכי אכילת הפסח, שאם אין לו די מעות לקנות צרכי אכילת הפסח, יכול להשתמש בדמי השה לצרכים אלו, **וְלֹא** כשהתמעט **מִמְּדֵי מָקֹם** - שחסר לו מעות לעשות בהם סחורה, שלכך אינו רשאי להשתמש בדמי השה, זו דעת חכמים. **וְרַבִּי אוֹמֵר**, שיכול ליקח מדמי השה **אַף** אם נתמעט ביתו **מִמְּדֵי מָקֹם, שֶׁאִם אֵין יָדוֹ** מעות ליקח בהם דבר לעשות בו סחורה, **מְמַּה אֲחַר עִמּוֹ עַל פִּסְחוֹ וְעַל חֲגִיגָתוֹ, וּמְעוֹת שֶׁבְּיָדוֹ חוֹזְרוֹת** הם, **שֶׁנֶּאֱמַר מַתַּן בֶּן הַקְּדִישׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת פִּסְחֵיהֶן**, כלומר, המצא לו חיותו משה זה"ט, דהיינו שימנה את שכנו עמו, ובמעות שיתן לו שכנו יקנה את צרכי הפסח[ב]. אמנם דין זה הוא רק כשביתו התמעט **מִמְּדֵי אֲכִילָה** - מצרכי אכילת הפסח, שאם אין לו די מעות לקנות צרכי אכילת הפסח, יכול להשתמש בדמי השה לצרכים אלו, **וְלֹא** כשהתמעט **מִמְּדֵי מָקֹם** - שחסר לו מעות לעשות בהם סחורה, שלכך אינו רשאי להשתמש בדמי השה, זו דעת חכמים. **וְרַבִּי אוֹמֵר**, שיכול ליקח מדמי השה **אַף** אם נתמעט ביתו **מִמְּדֵי מָקֹם, שֶׁאִם אֵין יָדוֹ** מעות ליקח בהם דבר לעשות בו סחורה, **מְמַּה אֲחַר עִמּוֹ עַל פִּסְחוֹ וְעַל חֲגִיגָתוֹ, וּמְעוֹת שֶׁבְּיָדוֹ חוֹזְרוֹת** הם, **שֶׁנֶּאֱמַר מַתַּן בֶּן הַקְּדִישׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת פִּסְחֵיהֶן**, שיוכלו למכרם ויהיו המעות שלהם להשתמש בהם לכל צרכיהם[בא].

אומרת הגמרא: רָבָה וְרַבִּי זֵירָא נחלקו בביאור מחלוקת רבי וחכמים, **חַד** - אחד מהם **אָמַר, בְּעֵצִים דְּגַלְיָיתוּ** של הפסח, **כּוּלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי** - לא נחלקו רבי וחכמים, שאף חכמים מודים שיכול לקנותם במעות אלו, **דְּכָיְינָן דְּתָקֳנְתָא דְּפִסְחָא הִוא** - שכיון שהעצים נצרכים לתיקון והכשרת הפסח, **דְּגוּפָא דְּפִסְחָא דְּמֵי** - הרי הם כפסח עצמו, ואפשר לקנותם ממעות הפסח. **כִּי פְּלִיגִי** - ונחלקו רק **בְּקִנּוּיֵי מַצָּה וּמְרוֹר** במעות אלו, **דְּרַבָּנָן סָבְרִי, דְּהָא** - שאכילת מצה ומרור, **אֲכִילָה אַחֲרִיתִי** [-אחרת] **הִיא**, שאינה חלק מאכילת הפסח, ולכן אסור לקנותם ממעות הפסח, **וְרַבִּי סָבַר, כֵּינָן דְּהַכְשִׁירוּ דְּפִסְחָא הוּא** כיון שאף מצות ומרור הם מצרכי אכילת הפסח[בב], **גּוּפֵיהּ דְּפִסְחָא דְּמֵי** - הרי הם כפסח עצמו[בג]. **וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר, בְּמַצָּה וּמְרוֹר נְמֵי כּוּלֵּי עָלְמָא לָא פְּלִיגִי** - שאף במצה ומרור לא נחלקו רבי וחכמים, וכולם מודים שיכול לקנותם ממעות הפסח, **הָכָא** - שנאמר בפסח (כמדבר ט ה) 'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ', הרי שאף המצה והמרור הם מצרכי אכילת הפסח, **וּוַדַּאי יכול** לקנותם ממעות הפסח, **דְּכֵינָן דְּמִכְשְׁרִינְהוּ דְּפִסְחָא גִּינְהוּ** [-הם], **בְּפִסְחָא דְּמֵי** - הרי הם כפסח עצמו. **כִּי פְּלִיגִי** - ונחלקו רק **בְּקִנּוּיֵי מָרוֹר, דְּרַבָּנָן סָבְרִי** דְּיֵשׁ **לֵיקַח בּוֹ חָלּוּק, וְלֵיקַח בּוֹ עֲלִית, דְּרַבָּנָן סָבְרִי** 'אִם ימעט הבית מִהְיוֹת מֶשֶׂה' אָמַר רַחֲמָנָא, והוא נדרש שאם ימעט ביתך מצרכי השה, אזי **הַחַיְיהוּ מֶשֶׂה**, על ידי שתמנה עוד מנויים על הפסח, ובדמים שתקבל מהם תוכל להשתמש לצרכי הפסח, אבל לשאר צרכיך אין אתה יכול להשתמש בהם[בד]. **וְרַבִּי סָבַר**, שהוא נדרש כך, שאם ימעט ביתך ואין לך את כל צרכיך, אזי **הַחַיָּה** את **עֲצָמְךָ** ממעות **הַשֶּׂה**, שאף דבר שאינו נצרך כלל לפסח, יכול אתה ליקח במעות אלו.

הגמרא מבארת כיצד סבר אביי לפרש את דברי רבי. שואלת הגמרא: וְלֶאֱבָיֵי דְּאָמַר, דְּאִי לָאו דְּאוֹקְמָהּ - שאם לא שהעמיד **רַבִּי אוֹשַׁעְיָא לְהָהִיא** - לאותה משנה **בְּמָמוֹנָהּ זוֹנָה עַל פִּסְחוֹ, וְרַבִּי הִיא, הֲוֵי מוֹקְמִינַן לָהּ** - היתי מעמיד אותה **בְּכֹל הַקָּדָשִׁים קָלִים, וְאֶיבָּא** - ובשיטתו **דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, דְּאָמַר קָדָשִׁים [קָלִים] מְמוֹן בָּעֵלִים הוּא, אֲבָל** לא הייתי מעמיד את המשנה בפסח וכרבי, כיון שהייתי סבור בדעת רבי שבְּפֶסַח עצמו **לֹא מְשַׁיֵּיר אִינִישׁ** - אין אדם מותיר בו חלק שאינו מקדישו, ורק במעות הפסח אדם משייר, יש להקשות על דבריו, **הָא קָתָנֵי בְּהָהִיא** - הרי נאמר בפירוש בדברי רבי, שהטעם שיכול להשתמש בדמי הפסח הוא משום **שֶׁנֶּאֱמַר מַתַּן בֶּן הַקְּדִישׁוּ יִשְׂרָאֵל אֶת פִּסְחֵיהֶן**, והרי מבואר בדברי רבי שאדם משייר אף בקדושת הפסח עצמו. **מתרצת הגמרא: אֵימָא** - אביי סבר שדברי הברייתא משובשים הם, וכך יש לומר בדברי רבי, **שֶׁנֶּאֱמַר מַתַּן בֶּן הַקְּדִישׁוּ יִשְׂרָאֵל מְעוֹת פִּסְחֵיהֶן**, דהיינו שהקדישו את מעותיהם על מנת שיוכלו ליתנם בתורת חולין למי שימנה אותם על פסחו, ויתנום במתנה למי שימנה אותם על פסחו. אבל הפסח עצמו, אין הבעלים משאירים בו חלק שאינם מקדישים אותו.

* * *

משנה מבארת במשנה לעיל (פט.) שפסח שנשחט לשם תמאים, פסול הוא, משום שהם אינם ראויים לאכלו, ונאמר (פסוק יג ד) 'אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל הַשֶּׂה', ולמדנו מפסוק זה שצריך לשחוט את הפסח לשם אוכליו. ועתה מבארת המשנה, שטמאים שיטהרו בערב ויהיו ראויים לאכול את הפסח, ניתן לשחוט עליהם את הפסח אף שבשעת השחיטה עדיין טמאים הם.

הרואה שתי ראיות של זיבה[בה], הרי הוא טמא עד שיעברו עליו שבעה ימים שלא יראה בהם זוב, וביום השביעי טובל במים[בו], ולכשיעריב השמש נטהר מטומאתו ומותר לאכול בקדשים. אבל אם ראה שלש ראיות של זיבה, צריך הוא להביא קרבנות ביום השמיני, ורק אז מותר לו לאכול קדשים[בז].

זָב שֶׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת, שׁוֹחֲטִין עָלָיו את הפסח, אם חל ערב הפסח **בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי** לטהרתו, ואף שאינו נטהר עד שיעריב שמשו, ובשעת השחיטה עדיין אסור הוא באכילת קדשים, מכל מקום הרי בלילה יוכל לאכול מהפסח. ואם **רָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות של זיבה, **שׁוֹחֲטִין עָלָיו** אם חל ערב הפסח **בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי שֶׁלּוֹ**, אבל אם חל ערב פסח בשביעי שלו, אין שוחטים עליו, כיון שעד שיביא את קרבנותיו בשמיני, אסור לו לאכול בקדשים. אולם ביום השמיני שוחטים עליו אף אם עדיין לא הביא את קרבנותיו, ויקריב את קרבנותיו אחר הקרבת הפסח ואזי יוכל לאכלו בלילה[בח].

נדה, אחר שעוברים שבעה ימים מתחילת ראייתה, יכולה לטבול ולהיטהר[בט]. ואם ראתה דם באחד עשר יום שאחר ימי נדתה[ל], אם ראתה יום אחד או שנים, הרי היא זבה קטנה ודינה הוא ששומרת יום כנגד יום, כלומר שסופרת היא רק יום אחד למחרת היום שראתה בו, וטובלת באותו יום, וטהורה בערב[לא]. ואם ראתה שלשה ימים רצופים, הרי היא זבה גדולה, ודינה הוא שצריכה לספור שבעה ימים נקיים בלא ראיית דם, וטובלת ביום השביעי וטהורה בערב, וביום השמיני, צריכה להביא קרבנות[לב].

שׁוֹמֶרֶת יוֹם כְּנֶגֶד יוֹם, שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בָּשְׁנִי שָׁוֶה - ביום השני מתחילת ראייתה, וכן אם **רָאֲתָה שְׁנֵי יָמִים, שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בַּשְּׁלִישִׁי** - ביום השלישי מתחילת ראייתה, משום שיכולות הן לאכול מהפסח בערב. **וְהַזָּבָה** שראתה שלש ראיות שצריכה לספור שבעה נקיים ולהביא קרבנות ביום השמיני, **שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי** לטהרתה[לג].

*

גמרא הגמרא דנה אם אפשר להקריב פסח בשביל טמא שרץ: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, שׁוֹחֲטִין את הפסח **וְזוֹרְקִין** את דמו, **עַל טְבוּל יוֹם** - טמא שטבל לטומאתו, ויהיה טהור בערב[לד], **וְהוּחְזָר בְּפִגּוּרִים** - טמא שנטהר ועדיין לא הביא קרבנות כדי להתירו לאכול בקדשים[להה].

יח. **משום** הפסוק הוא, שאם בני ביתו מרעטים, שאינם יכולים לאכול שה שלם, אז ימנה את שכנו על השה, כדי שלא יבוא לידי נותר. יט. **'מהיות'** הוא לשון 'מחיות', שאותיות ה"א וח"ת מתחלפות, כמבואר בירושלמי (פסח פ"ו ה"ב ועוד). כ. **מדברי** רש"י (ד"ה ופסח) נראה שלדעת חכמים התיבות 'מהיות משה' נדרשות הן כחלק ממה שנאמר קודם לכן והן כחלק ממה שנאמר לאחר מכן, והיינו שהפסוק נדרש כך, שאם ימעט ביתו ולא יהיה לו מהיות משה, אז החייהו משה וימנה את שכנו עמו. וכן פירש רש"י בתמורה (ג: ד"ה ופסח). לפי הצעת הפלפ"ח קרפשיץ (כרם"ש פסח ד"ה ופסח), שהעיר שמרש"י נראה ש'מהיות משה' נדרש כהמשך ל'אם ימעט הבית', ואילו בגמרא מבואר שהוא נדרש עם מה שנאמר אחרי כן ('ולקח הוא ושכנו'). אבל לדעת רבי בהמשך הברייתא, תיבות 'מהיות משה' נדרשות רק כחלק מסוף הפסוק. כא. **ואלו** דברי רבי שהובאו לעיל, שהמקדיש את הפסח משייר בקדושתו, וראה בעיוני הפשט מה מועיל מה שדעתו לשייר בקדושת הפסח. הקשו התוספות (ד"ה מחיות), מדוע נצרך רבי לטעם שעל מנת כן הקדישו ישראל פסחיהן, הרי דין זה נלמד מדרשת הפסוק 'מהיות משה'. ותירצו, שהפסוק מלמדנו, שדעת ישראל להקדיש פסחיהם על מנת כן, ואף שלא חשב בדעתו כן בשעה שהקדיש, דהאי כך היא דעתו. כב. **כמו** שהביאה הגמרא בסמוך. כג. **ולדעה** זו אף רבי סבר שלא התיר הכתוב להשתמש במעות השה אלא לצרכי אכילת הפסח, אבל לקנות שאר דברים שאינם מצרכי הפסח כלל. אף רבי מודה שאסור לקנות במעות הפסח. וכתבו התוספות (ד"ה כיון), שלפי דעה זו, לא ניתן להתעמר את המשנה בתמורה כרבי, כמו שאמר רבי אושעיא, כיון שאף לרבי אין הפסח ממונו, אלא שיכול לקנות בו מצה ומרור, כיון שהם כחלק מהפסח, וכיון שאינו ממונו אינו יכול לאוסרו, וצריך לומר שהמשנה מדברת בכל קדשים קלים, וכרבי יוסי הגלילי שסובר שקדשים קלים ממון בעלים הם. וכן לפי דעה זו צריך לפרש, את הברייתא שאמרה שהממונה אחרים על פסחו המעות תולין הם, שתולין הם לענין שניתן לקנות בהם מצה ומרור [שהלא אין לפרש שברייתא זו רבי יוסי הגלילי היא כמו שנתבאר לעיל, שהרי הברייתא אמרה שהמוכר שלמיו לא עשה כלום, ולרבי יוסי מדוע לא עשה כלום, והרי קדשים קלים ממונו הם]. כה. **ראה** בהערה לעיל שנראה מדברי רש"י, שהפסוק נדרש כאילו נכתב 'מהיות משה' שתי פעמים. כו. **זיבה** היא ראיה שאדם רואה מחמת חולי, והיא באה כשאין האיבר בקושי, ואינה באה מחמת הנאה, ואינו מתדבק, אלא נגרר ויוצא כמי בצק של שעורים. מאירי (עמ' לט: ד"ה וכמה). כז. **שנאמר** (ויקרא טו יג) 'וספר לו שבעת ימים וגו' ורחץ בשרו במים חיים וטהר'. ואינו צריך להמתין עד שיעברו שבעה ימים שלמים, אלא כיון שספר בתחילת היום השביעי נמצא שספר שבעה ימים, וירחל כבר לטבול לטהרתו. רש"י (לנדפ"ר ע"י ד"ה וספר). כח. **הגמרא** במגילה (ח.) למדה דינים אלו מפסוקים. כט. **מדין** תורה הנדה אינה צריכה לספור שבעה נקיים. אבל בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו כשותראות טיפת דם כחרדל, יושבות עליו שבעה נקיים, כדין זבה, כמבואר בנדה (סו:). ל. **הלכה** למשה מסיני היא, שאינה נעשית זבה רק באחד עשר ימים שאחר שבעת ימי נדתה, כמבואר שם (עב:). לא. **ואינה** צריכה לספור את כל היום, שמקצת היום ככולו, וכיון שעבר קצת מהיום, יכולה היא לטבול. רש"י (ד"ה שומרת). לב. **בכסבת** נדה (עב:) למדו דינים אלו מפסוקים. לג. **וביום** השמיני יכולים לשחוט עליה אף אם עדיין לא הביאה את קרבנותיה, כמבואר לעיל לגבי זב. לד. **כגון** הנוגע בשרץ או בנבלה, שיכול לטבול מיד אחר שנטמא, ומשעה שטבל עד הערב, אינו טמא בטומאה חמורה כמו בתחילה, אלא בטומאה קלה יותר, והוא נקרא טבול יום. וכן שאר טמאים שטובלים ביום האחרון לטומאתם, משעה שטבלו עד הערב הרי הם נקראים טבולי יום. לה. **ארבעה** טמאים צריכים להביא קרבנות כדי להתירם לאכול בקדשים, זב, וזבה, מצורע, ויולדת. רש"י (לנדפ"ר ע"י ד"ה מתוקפין).

וְאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח וְזוֹרְקִין אֶת דָּמוֹ עַל גַּבֵּי מָצָּה שֶׁרָץ קוֹדֶם שֶׁטִּבֵּל[א]. וְצִיְּיתָא אָמַר, אַף שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל גַּבֵּי מָצָּה שֶׁרָץ, מִשּׁוּם שִׁיכּוּל לְטִבּוּל וּלְאָכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב.

הַגְּמָרָא מְבָאֶרֶת אֶת מַעֲמוֹ שֶׁל רַב שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל גַּבֵּי מָצָּה שֶׁרָץ. שׁוֹאֶלֶת הַגְּמָרָא: לֵימָא שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל גַּבֵּי מָצָּה שֶׁרָץ, קַשְׁיָא לֵיהּ, מַאי שְׁנָא טְבוּל יוֹם שֶׁשּׁוֹחֲטִין עָלָיו כֵּיוָן דְּחָזֵי לְאוֹרְתָא - שֶׁרָאוּי הוּא לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, הָכִי מָצָּה שֶׁרָץ נָמֵי חָזֵי לְאוֹרְתָא - גַּם כֵּן רָאוּי הוּא לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, שֵׁיכּוּל לְטִבּוּל, וְאִי יְהֵא מוּתָּר לוֹ לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב. **מֵשִׁיבָה הַגְּמָרָא:** טְמֵא שְׁרָץ הֲרֵי הוּא מְחוּסַּר טְבִילָה לְטַהֲרָתוֹ, וְלֹכֵן הוּא נִחְשָׁב כְּמִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח.

מְקַשְׁיָא הַגְּמָרָא: טְבוּל יוֹם נָמֵי הֲרֵי הוּא מְחוּסַּר לְטַהֲרָתוֹ הֶעֱרֶב שֶׁמֶשׁ, כְּלוֹמַר שֶׁאִינוֹ נִטְהָר עַד שֶׁיִּהְיֶה לַיְלָה, וְאַף עַל פִּי כֵּן שׁוֹחֲטִין עָלָיו, וְאִם כֵּן חֲזִרַת הַשְּׁאֵלָה, בְּמַה שׁוֹנֶה הוּא מִמַּצָּה שֶׁרָץ. **מְתָרֶצֶת הַגְּמָרָא:** טְבוּל יוֹם שֶׁאֵינוֹ מְחוּסַּר מַעֲשֶׂה הוּא מִמַּצָּה שֶׁרָץ - הַשְׁמֶשׁ מְעַצְּמָהּ הִיא שׁוֹקַעַת, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּלוּם כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מוּתָּר לוֹ לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, אֲבָל טְמֵא שְׁרָץ, צָרִיךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מוּתָּר לוֹ לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, שֶׁהֲרֵי צָרִיךְ הוּא לְטִבּוּל כְּדֵי לְהִטָּהֵר.

מְקַשְׁיָא הַגְּמָרָא: אֵין יִתְכַּן לוֹמַר שֶׁכֹּל מִי שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, אֵין שׁוֹחֲטִין עָלָיו, וְהֲרֵי מְחוּסַּר כִּפֻּרִים נָמֵי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, וְאִם כֵּן הָא - שֶׁהֲרֵי מְחוּסַּר כַּפָּרָה הוּא, וְצָרִיךְ לְהָבִיא אֶת קָרְבְּנוֹתָיו כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לֶאֱכוֹל בְּקָדְשִׁים, וְאַף עַל פִּי כֵּן אָמַר רַב שֶׁשּׁוֹחֲטִין עָלָיו אֶת הַפֶּסַח. **מְתָרֶצֶת הַגְּמָרָא:** מַה שֶּׁאָמַר רַב שֶׁשּׁוֹחֲטִין עַל מְחוּסַּר כִּיפּוּרִים, הוּא דְּקָא כַּשְׁקִינַן [-שֶׁנֵּי הַצִּיפּוֹרִים שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהַקְרִיב] בֵּיזֵי, כְּלוֹמַר שֶׁהוּא מְזוּמָּן לְהַקְרִיבָם, שֶׁכֵּיוָן שֶׁהוּא מְזוּמָּן לְשׁוֹחֵט, אֵין זֶה נֶחְשָׁב שֶׁהוּא מְחוּסַּר מַעֲשֶׂה לְטַהֲרָתוֹ.

מְקַשְׁיָא הַגְּמָרָא: אִם מַה שֶּׁמְּזוּמָּן בִּידוֹ לִתֵּן אַף עַצְמוֹ שִׁיכּוֹל לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, מוֹעִיל שִׁיכּוֹל לְשׁוֹחֵט עָלָיו אֶת הַפֶּסַח, אִם כֵּן קָשֶׁה, שֶׁמָּצָּה שֶׁרָץ נָמֵי חֲבֵרִי מְקַנְּיָא לְהָךְ [-לְסוֹבְרִים], וּמְזוּמָּן לְטִבּוּל בּוֹ, וּמִדְּוַי אֵין שׁוֹחֲטִין עָלָיו. **מְתָרֶצֶת הַגְּמָרָא:** בְּאֶמֶת מִדְּאוֹרַיְיתָא אַף מַצָּה שֶׁרָץ כֵּיוָן שִׁיכּוֹל הוּא לֶאֱכוֹל אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרֶב, שׁוֹחֲטִין עָלָיו, אֶלָּא חֲכָמִים גָּזְרוּ שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט עָלָיו, מִשּׁוּם שֶׁחִשּׁוּשׁ לִיְיהוּ[א] - שֶׁמָּא יִפְשַׁע וְלֹא יִטְבּוֹל[אא].

מְקַשְׁיָא הַגְּמָרָא: אִי הָכִי - אִם כֵּן, שֶׁחִשּׁוּשׁ חֲכָמִים לְפִשְׁיעָה, מְחוּסַּר כִּפֻּרִים נָמֵי יֵשׁ לְחַשּׁוּשׁ דִּילְמָא פָּשַׁע - שֶׁמָּא יִפְשַׁע וְלֹא יְקָרֵב אֶת קָרְבְּנוֹתָיו, וּמִדּוֹעַ לֹא גָּזְרוּ חֲכָמִים שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט עָלָיו. **מְתָרֶצֶת הַגְּמָרָא:** אֵכֶן אַף בְּמְחוּסַּר כִּיפּוּרִים יֵשׁ לְחַשּׁוּשׁ שֶׁמָּא יִפְשַׁע וְלֹא יְקָרֵב אֶת קָרְבְּנוֹתָיו, וּמָה שֶׁאָמַר רַב שֶׁשּׁוֹחֲטִין עַל מְחוּסַּר כַּפָּרָה, הוּא רַק כְּגוֹן דְּסַכְּרִינְהוּ - שֶׁמֵּסַר אֶת קָרְבְּנוֹתָיו לְבֵית דִּין שֶׁל כֹּהֲנִים, שֶׁאז אֵין לְחַשֵּׁשׁ שֶׁמָּא יִפְשְׁעוּ הַכֹּהֲנִים וְלֹא יְקָרִיבוּם, וְדִבְרֵיהֶם שַׁמְּעִינַן, דְּאָמַר, שֶׁטֻּמְאָה שֶׁהִיא צָרִיךְ לְהַקְרִיב קָרְבְּנוֹת כְּדֵי לְהִתָּרוֹת לֶאֱכוֹל קָדָשִׁים, אִם נִתַּן אֶת מְעוֹתָיו בְּקוּפָּה שֶׁהִיא בְּעִזְרָה שֶׁהִיא רְשׁוּת עֶלְיוֹן 'קוֹרְנִין', וּמְחוּסְּרֵי כִּפּוּרָה הָיוּ נוֹתְנִים שָׁם מָעוֹת, וְהַכֹּהֲנִים הָיוּ לוֹקְחִים בָּאוֹתָם מָעוֹת קִינִּים וּמַקְרִיבִים עוֹבוֹרֵיהֶם, יָכוֹל הוּא לֶאֱכוֹל קָדָשִׁים בְּעֶרֶב שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, שֶׁחֲזָקָה הִיא שֶׁאֵין בֵּית דִּין שֶׁל כֹּהֲנִים עוֹמְדִין מִשָּׁם [-מֵהָעֲזָרָה], עַד שֶׁיְּכַלּוּ כָּל הַמָּעוֹת שֶׁבָּאוּ לְהִתְנַדֵּב - בְּקוּפוֹת שֶׁהִיו בְּעִזְרָה, שֶׁהִיו עֲשׂוּיוֹת בְּצוּרַת שׁוֹפָרוֹת[ב], כְּדֵי שֶׁלֹּא יְבוֹאוּ מֵחוֹסְרֵי כִּפּוּרָה שֶׁנִּתְנוּ שָׁם מָעוֹת, לֶאֱכוֹל קָדָשִׁים שֶׁהִקְרִיבוּ קוֹדֶם שֶׁהִקְרִיבוּ אֶת קָרְבְּנוֹתֵיהֶם. וְכֵמוֹ כֵּן כָּאן, בְּמְחוּסַּר כִּיפּוּרִים בְּעֶרֶב פֶּסַח, כֵּיוָן שֶׁמִּסַּר אֶת קָרְבְּנוֹתָיו לְבֵית דִּין שֶׁל כֹּהֲנִים, אֵין לְחוֹשׁ שֶׁלֹּא יְקָרִיבוּם, וּמִשּׁוּם כָּךְ לֹא גָּזְרוּ חֲכָמִים שֶׁלֹּא יוּכַל לִשְׁחוֹט עָלָיו אֶת הַפֶּסַח.

מְקַשְׁיָא הַגְּמָרָא: וְכִי נִיתַּן לוֹמַר שֶׁכָּל מְהַאוֹרַיְיתָא טְמֵא שְׁרָץ מֻתָּר חָזֵי - רְאוּי הוּא שֶׁיִּשְׁחֲטוּ עֲבוּרוֹ אֶת הַפֶּסַח, וְרַבָּנָן הוּא דְּגָזְרוּ בֵּיהּ - וְרַק חֲכָמִים הֵם שֶׁגָּזְרוּ בּוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט עֲבוּרוֹ שֶׁמָּא יִפְשַׁע, **(אֲלָמָּה) [וְהָא']** - וְהֲרֵי אָמַר רַב (נְזִיר ס:), שֶׁאִם הָיוּ כָּל יִשְׂרְאֵל מְחִצִּיתָם טְהוֹרִים וּמְחִצִּיתָם טְמֵאִים, מֻתָּרִין אֶחָד מֵהֶן בְּשָׂרָיו, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רוֹבָם טְמֵאִים, וְיַעֲשׂוּ כּוּלָּם אֶת הַפֶּסַח בְּטוּמְאָה[ג], וְאִם סַבּר רַב בְּטֻמְאָה שְׁרָץ שֶׁמְּאוֹרַיְיתָא רְאוּי הוּא שֶׁיִּשְׁחֲטוּ אֶת הַפֶּסַח עֲבוּרוֹ, אִם כֵּן אַף אִם יִטְמְאוּ אֶחָד מֵהֶם בַּשָּׂרִין, עֲדַיִן לֹא יְהֵא רוֹב שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַקְרִיב עֲבוּרָם בְּטָהֳרָה, וּמוּכָח שֶׁסּוֹבֵר רַב, שֶׁטְּמֵא שְׁרָץ אַף מִדְּאוֹרַיְיתָא אֵין שׁוֹחֲטִים עָלָיו אֶת הַפֶּסַח.

מְתָרֶצֶת הַגְּמָרָא: אַלָּא יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁלֹּא, טְמֵא שְׁרָץ מְהַאוֹרַיְיתָא נָמֵי לֹא חָזֵי - אֵינוֹ רָאוּי שֶׁיִּשְׁחֲטוּ עֲבוּרוֹ אֶת הַפֶּסַח[ד], וְדֵין זֶה נִלְמַד מִדְּכְתִיב - מַמָּה שֶׁנֶּאֱמַר בְּפֶסַח שֵׁנִי (בְּמִדְבַּר ט י-יג) 'אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ וגו' וְעָשָׂה פֶּסַח לַה' בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם', וּמַי לֹא עָסְקִינַן - וְכִי אֵין מְדַבֵּר בְּפֶסַח גַּם בְּטֻמְאַת מֵת שֶׁהֲלֹא יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת בָּעֶרֶב הַפֶּסַח[ה], דִּהֲיֵינוּ - שֶׁרַּק שָׁם לְטוּמְאַת שֶׁרֶץ, שֶׁנִּיכָּח דִּינָם הוּא שֶׁטּוֹבְלִים וְטָהוֹרִים בְּעֶרֶב, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר רַחֲמָנָא - אָמְרָה תּוֹרָה דִּנְיהֶם - שֶׁיִּדָּחֶה וְיַעֲשֶׂה פֶּסַח שֵׁנִי. וְכִי תֵּימָא מֵאי דְּהָכִי - וְאִם תֹּאמַר, מִנַּיִן לָנוּ שֶׁהַפֶּסַח מִדְּבַר גַּם בְּטֻמְאַת מֵת שֶׁחָל שִׁבְעִיוֹ שֶׁלּוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח, שֶׁמָּא הַפֶּסַח אֵינוֹ מִדְּבַר אֶלָּא בְּטֻמְאַת מֵת שֶׁעַדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁלּוֹ שֶׁאֵינוֹ נִטְהָר בְּעֶרֶב[ו], יֵשׁ לוֹמַר שֶׁרַב הָכִי אָמַר, קָבֵר יְצְחָק, דְּאָמַר (פּוֹסְקִים סה:), שֶׁהָאֲנָשִׁים הָאֵלּוּ מְטֻמְּאֵי מֵת מִמְּזָוָה הִיוּ[ז], שֶׁחָל שִׁבְעִיוֹ שֶׁלָּהֶם לִהְיוֹת בָּעֶרֶב הַפֶּסַח[ח], שֶׁנֶּאֱמַר (שם ט ו) וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשֹׂת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא, וּמִדְּיוֹק מֵהַפְּסוּק, שֶׁרַק 'בַּיּוֹם הַהוּא' הוּא דְּאִינָן יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת אֶת הַפֶּסַח, אֲבָל לְמָחָר יְכוֹלִין הֵם לַעֲשׂוֹת, וּמוּכָח שֶׁבִּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לְטוּמְאָתָם הָיוּ, וּבַלַּיְלָה כְּבָר הָיוּ טְהוֹרִים וְיָכְלוּ לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח[ט]. וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר רַחֲמָנָא - אָמְרָה הַתּוֹרָה דִּנְדָחֶה - שֶׁיִּדָּחוּ לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, וּמוּכָח שֶׁאַף טְמֵא שֶׁיָּכוֹל לְהִיטָּהֵר וּלְאָכוֹל מֵהַפֶּסַח בְּעֶרֶב, אֵין שׁוֹחֲטִים עָלָיו אֶת הַפֶּסַח[י].

א. **וְהוּא** הַדִּין לְכָל הַטְּמֵאִים בְּיוֹם הָאַחֲרוֹן לְטוּמְאָתָם, אֵין שׁוֹחֲטִים עֲלֵיהֶם כָּל זְמַן שֶׁלֹּא טָבְלוּ לְטַהֲרָתָם.

ב. קֵן הָיְינוּ שְׁתֵּי תּוֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה, שֶׁמַּקְרִיבִים רוֹב הַמְּחוּסְּרֵי כִּפּוּרָה. ג. **בֵּית** דִּין שֶׁל כֹּהֲנִים הָיוּ בְּמִקְדָּשׁ, שֶׁהִיא מְשַׁגְּרָת עַל כָּל עִנְיְנֵי הַכֹּהֲנִים וַעֲבוֹדַת הַמִּקְדָּשׁ. ד. **וְיוֹדְעֵי** הַקִּבּוּץ קְצוֹבִים הָיוּ: רש"י (ד"ה שבשופרות). ה. **שֶׁהָיוּ** עֲגוּלִים וְכִפּוּפִים, רְחָבִים מִלְּמַטָּה וְצָרִים מִלְּמַעְלָה. וְהָיוּ עֲשׂוּיִים כֵּן כְּדֵי שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהַכְנִיס יָד לְתוֹכָם, וְלֹא יוּכְלוּ לְהוֹצִיא מֵהֶם מָעוֹת, אֶלָּא כְּשֶׁיַּהְפְּכוּ אוֹתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְבוֹאוּ מֵחוֹסְרֵי כִּפּוּרָה לִיקַּח מָעוֹת וּלְהַקְרִיב בְּהֶמְתָּן לְאוֹתָם שֶׁהִקְרִיבוּ כְּבָר. ו. **שֶׁהֲרֵי** בְּפֶסַח נֶאֱמַר (שם ט ו) 'וַיִּהְיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וגו' וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא', וְיָרְאָה כְּאִילּוּ בָּא לוֹמַר שֶׁכָּל הַטְּמֵאִים בְּיוֹם הָאַחֲרוֹן לְטוּמְאָתָם לֹא יוּכְלוּ לֶאֱכוֹל מֵהַפֶּסַח עַד לְמָחָר, וְהַיְינוּ שֶׁלֹּא יִשְׁחֲטוּ עֲבוּרָם בְּעֶרֶב פֶּסַח, וְהֵיכִי דָּמֵי - כְּגוֹן שֶׁהָיוּ מְחִצָּתָם טְהוֹרִים וּמְחִצָּתָם טְמֵאִים, וְהַטְּמֵאִים מִקְרִיבִים לְבַדָּם בְּטוּמְאָה, כְּדֵין רוֹב קָהָל טְמֵאִים. וְעוֹלֶה מִזֶּה שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת בְּטוּמְאָה שֶׁל רוֹב קָהָל טְמֵאִים, וְהוּא שֶׁלֹּא יִהְיוּ הַטְּהוֹרִים מְקַרְּבִים בְּטוּמְאָה, וְכֵן מוּכָח בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּגְּמָרָא שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת בְּטוּמְאָה שֶׁל רוֹב קָהָל טְמֵאִים, וְהַטְּמֵאִים מִקְרִיבִים לְבַדָּם בְּטוּמְאָה, כְּדֵין רוֹב קָהָל טְמֵאִים. וְעוֹלֶה מִזֶּה שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁהַטְּהוֹרִים מִקְרִיבִים בְּטוּמְאָה, וְהַטְּמֵאִים מִקְרִיבִים בְּטָהֳרָה (עַיֵּן תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב פֶּסַח ז ב). וְעַל דְּבָרִי רַב שֶׁהֵבִיאָה הַגְּמָרָא כָּאן, אֵין יִתָּכֵן שֶׁאִם רַב שָׁאַם הָיוּ יִשְׂרָאֵל חֲצָיִים טְהוֹרִים וַחֲצָיִים טְמֵאִים, מְטֻמָּאִים אַחַד מֵהֶם בְּשָׂרִין, הֲרֵי כֹּל טוֹבֵר שֶׁהַטְּהוֹרִים מִקְרִיבִים בְּטוּמְאָה, וּמִדּוּעַ צָרִיךְ לְטַמֵּא אַחַד מֵהֶם בְּשָׂרִין. וְתִירְצָה הַגְּמָרָא, שָׁרַב אָמַר, שֶׁאִם יִהְיֶה תֹּאַר שִׁיכּוּר כְּתֹאַר קָמָא שֶׁמַּקְרִיבִים הַטְּהוֹרִים וּמַחֲצָה טְמֵאִים, אֵין הַטְּהוֹרִים יְכוֹלִים לְהַקְרִיב בְּטוּמְאָה, אַךְ לֹא יִסְבּוֹר כְּתֹאַר קָמָא שֶׁמַּקְרִיבִים הַטְּהוֹרִים בִּפְנֵי עַצְמָם וְהַטְּמֵאִים בִּפְנֵי עַצְמָם, אֶלָּא יִסְבּוֹר כְּרַבִּי יְהוּדָה שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל נֶחְלָקִים לְהַקְרִיב בִּשְׁתֵּי קְבוּצוֹת, אֶלָּא יִסְבּוֹר תֹּאַר זֶה כְּמוֹ שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל מְחִצָּתָם טְהוֹרִים וּמְחִצָּתָם טְמֵאִים, לְאַחַר שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם מְטֻמָּאִים בְּשָׂרִין, וְאָז יוּכְלוּ לְהַקְרִיב בִּפְנֵי עַצְמָם אֲפִלּוּ אִם כֵּן יִטְמְאוּ אַחַד מֵהַטְּהוֹרִים, וְאַז יִהְיוּ רוֹבָם טְמֵאִים וְיַעֲשׂוּ כֻּלָּם בְּטוּמְאָה.

ח. **לְכּוֹאבֵי** נִרְאֶה שֶׁבְּמִסְכֶּכְתָּא הַגְּמָרָא חֲזָרָה בָּהּ מִמַּה שֶׁאָמְרָה קֹדֶם לָכֵן, וְאֵין חִלּוּקִים בְּטֻמְאָה שֶׁרֶץ שֶׁמָּא יִפְשַׁע, אוּלַם בְּרש"י (ד"ה מכל נפש) מְבֹאָר, שֶׁגַּם לְמַסְקָנָא שְׁטֻמְאָה שֶׁרֶץ אֵין שׁוֹחֲטִין עָלָיו מִדְּאוֹרַיְיתָא, מִכְּלַל מַקּוֹם מְחוּסַּר כִּיפּוּרִים אֵין שׁוֹחֲטִים עָלָיו, אֶלָּא אִם כֵּן מִסַּר אֶת קָרְבְּנוֹתָיו לַכֹּהֲנִים. וְכֵן פְּסַק הָרַמְב"ם (קרבן פסח פ"י ה"ט), וְרֹאשׁ לְמִשְׁפָּט אַמַּת (ד"ה אלא), שֶׁכֵּתַב שֶׁפְּשׁוּט כִּי אָמְרָה הַגְּמָרָא 'מִדְּאוֹרַיְיתָא נָמֵי', כְּלוֹמַר שֶׁאַף לְמַסְקָנָא יֵשׁ טַעַם לְאָסוֹר מִדִּרַבָּנָן, מִשּׁוּם שֶׁאָמְרָה הַגְּמָרָא שֶׁאַף

שואלת הגמרא: אִי טָבִיל - אם המשנה מדברת דווקא באופן שטבל, **מַאי קָא מַשְׁמַע לַן** - איזה חידוש השמיענו המשנה בזה. **מְשִׁיבָה הַגְּמָרָא: הָא קָא מַשְׁמַע לַן** - דבר זה השמיענו המשנה, **דְּאַף עַל גַּב דְּמִחּוֹפֵר הוּא הָעֶרֶב שֶׁמֶשׁ**, שאינו טהור עד הערב, והיה אפשר לומר שלא ישחטו עבורו, כיון שנחשב כמחוסר מעשה, **קָא מַשְׁמַע לַן** - השמיענו המשנה, שאין זה נחשב כמחוסר מעשה, כיון **דְּשָׁכְשָׁא מְמַיְּיא עָרְבָא** - שהשמש מעצמה היא שוקעת, ואינו צריך לעשות מעשה כדי להיטהר.

ומיכיהה הגמרא כפירוש זה: הָכִי נָמֵי מְסָתַּבְּרָא שהמשנה מדברת רק בזב שטבל כבר, שכן מוכח **מִדְּקָתָנֵי** - ממה שנאמר **בְּסֵיפָא** של המשנה, שזב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ רְאִיּוֹת**, שצריך להביא קרבנות ביום השמיני, **שׁוֹחֲטִין עָלָיו בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי, וְאִי אָמְרַתְּ בִּשְׁלָמָא** - ומובנת המשנה אם תאמר שמה ששנינו ברישא **שֶׁזָּב שֶׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת שׁוֹחֲטִין עָלָיו בַּשְּׁבִיעִי**, אין זה אלא לאחר **דְּטָבִיל**, שאז מובן מדוע **אִיצְטְרִיךְ** [-הוצרכה] המשנה להשמיענו בסיפא, שזב שראה שלש ראיות שוחטים עליו בשמיני, **דְּסָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא - שהיה עולה** בדעתך לומר, שמה ששחטים על זב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת בַּשְּׁבִיעִי, הוּא** משום **דְּלָא** - שאינו **מְחוּסַּר מַעֲשֶׂה** כדי להתירו לאכול בקדשים, שהרי אינו מחוסר אלא הערב שמש, והשמש מעצמה היא שוקעת, **אֲבָל** זב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות **בַּשְּׁמִינִי, דְּמִחּוֹפֵר מַעֲשֶׂה** הוא, שהרי **מְחוּסַּר כַּפָּרָה** הוא, שצריך להקריב את קרבנותיו, **לָא** - אי אפשר לשחוט עבורו, **קָא מַשְׁמַע לַן** - השמיענו המשנה **דְּאַף עַל גַּב דְּמִחּוֹפֵר כַּפָּרָה** הוא, **שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עִילָּוֵיהּ** [-עליו]. כיון שמסר את קרבנותיו לבית דין של כהנים, כמבואר לעיל[יט]. **אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ** - אם תאמר, שמה שאמרה המשנה שזב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת** שוחטים עליו **בַּשְּׁבִיעִי, מִדּוֹבֵר אַף דְּלָא טָבִיל** - כשלא טבל קודם לכן, ואף על פי כן שוחטים עליו, אם כן יקשה, מה ששנינו בסיפא שזב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות ששוחטים עליו **בַּשְּׁמִינִי, לְמָה לִי** - למה הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה, **הַשְׁתָּא**, מעתה **יֵשׁ לוֹמַר**, שאם זב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת בַּשְּׁבִיעִי**, אף **דְּלָא טָבִיל, הָכָא מְצָלָא** [-גמור] **הוּא, שְׁחֵטִינַן וְזָרְקִינַן עִילָּוֵיהּ** - שוחטים וזורקים עליו, זב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות, כשחל ערב הפסח **בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי, דְּטָבִיל לֵיהּ** - שכבר טבל מאתמול **בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, דְּקָלֵישׁ** - שנחלשה **הַטּוּמְאָה** שלו, **לָא בָּל שֶׁכֵּן** הוא **דְּשָׁחֲטִינַן וְזָרְקִינַן עִילָּוֵיהּ** - ששוחטים וזורקים עליו, ולמה הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה[יט], **אֶלָּא דְּאוּ אָמַר מִינָּה** - אלא ודאי מוכח מכאן, שמה ששנינו שזב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת בַּשְּׁבִיעִי דְּשָׁחֲטִינַן עִילָּוֵיהּ** - ששוחטים עליו, אין זה אלא באופן **דְּטָבִיל** - שכבר טבל.

דוחה הגמרא: לָא - אין זו ראיה, **דְּאָמַר לָךְ אִימָא** - יכול אני לומר לך, שמה ששנינו שזב שראה שתי ראיות שוחטים עליו בשביעי מדובר אף בזב **דְּלָא טָבִיל, וְאִיצְטְרִיךְ** - ואף על פי כן הוצרכה המשנה להשמיענו שזב שראה שלש ראיות שוחטים עליו בשמיני, משום **דְּסָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא** - שהיה עולה בדעתך לומר, שהטעם שזב שראה שתי ראיות שוחטים עליו **בַּשְּׁבִיעִי הוּא** משום **דְּבִידּוּ לָךְ תַּקֵּן** ולהכשיר את עצמו שיוכל לאכול את הפסח בערב, שיכול הוא לטבול ולהיטהר, **אֲבָל** זב שראה שלש ראיות **בַּשְּׁמִינִי**, אי אפשר לשחוט עבורו, משום **דְּאֵין** זה **בִּידּוֹ לְהַקְרִיב** את **הַקָּרְבָּן** מאחר שמסרו ביד הכהנים, **וְאִימָא** - ויש לחשוש ולומר שמא **פְּשִׁיטָא לֵיהּ** - יפשעו **הַכֹּהֲנִים** בקרבנו, ולא יקריבוהו, **קָא מַשְׁמַע לַן** - והשמיענו המשנה, שאין לחשוש לכך, שכיון שמסר את קרבנותיו לבית דין של כהנים, אין לחוש שלא יקריבום, **וְכַדְרַב שְׁמַעְיָה** שאמר שחזקה היא שומרי שמים שהכהנים להקריב את כל הקרבנות של מחוסרי כפרה.

★

שנינו במשנה: וְחַזָּה שׁוֹחֲטִין וכו' עליה בשמיני. הגמרא מביאה בריייתא בענין זה: **תָּנֵי תְּנָא קַמֵּיהּ דְּרַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה** - שנה אחד החכמים [שהיה רגיל לשנות בברייתות] לפני רב אדא בר אהבה, **וְחַזָּה שׁוֹחֲטִין עָלָיו בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלֹּא. אָמַר לֵיהּ** - הקשה לו רב אדא בר אהבה לאותו חכם, **וְהָא בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלֹּא מִי חַזְיָא** - האם היא ראויה לשחוט עבורו, והרי **אֲפִילּוּ דְּאָמַר**

טו. **רש"י** (ד"ה מכן). וראה בהערה לעיל, שאף למסקנא אין שוחטים על מחוסר כיפורים, רק אם מסר את קרבנותיו לכהנים. טז. **ביאר** בצל"ח (ד"ה ומ"ל), שאף שלכאורה נתחדש לנו בדין זה שיכולים הם להקריב את קרבנותיהם לאחר הקרבת הפסח, אף שהוא לאחר הקרבת תמיד של בין הערבים, מכל מקום כיון שמשנתנו דיברה בזב וחבה, נמצא שאין בכך שום חידוש, כיון שהעולה אינה מעכבת בהם, ואילו חטאת העוף אין בה למזבח אלא מתן דמים, ואין איסור להקריבה לאחר תמיד של בין הערבים. יז. **ואף** שגם המשנה אמרה שזב וחבה שוחטים עליהם בשמיני, לא הקשתה הגמרא כן רק על הברייתא, משום שבמשנה אפשר לומר שאזב שביארה את הדין בזב שראה שתי ראיות, אמרה את הדין בזב שראה שלש ראיות, וכן אגב שאמרה את הדין בשומרת יום כנגד יום, אמרה את הדין בזבה, אבל על הברייתא שאמרה רק את הדין של זבה קשה. תוספות (ד"ה במשנה, על פי מעכב"מ). יח. **בכבח** דברים שונה דין נדה מדין זבה, שנדה טמאה שבעה ימים מתחילת הראייתה, ואינה יכולה לטבול עד הלילה שאחר היום השביעי, ואינה צריכה להביא קרבנות, וזבה, צריכה להביא קרבנות, וצריכה לספור שבעה ימים נקיים בלא דם, אבל יכולה היא לטבול ביום השביעי לספירתה, ואינה צריכה להתמין עד הלילה, שנאמר בה (ויקרא טו כח) 'וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר', ודרשו (מכ סו) 'אחר מעשה תטהר', כלומר, שאחר מעשה הספירה של היום השביעי לטהרתה, יכולה היא לטבול ולהיטהר, וכיון שהספירה היא בתחילת היום יכולה היא לטבול מיד לאחר מכן. רש"י (ד"ה ופסח). יט. **הטעור** שנזה אינה טובלת אלא בלילה שאחר היום השביעי, מבואר בגמרא בסמוך. כ. **שהלה** הכתוב את ימי טומאת יולדת בטומאת נדה, כדי להקיש יולדת לנדה. כא. **שהם** שבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם, ואלו הם, אביו ואמו בנו בתו אחיו אחותו ואשתו. כב. **רש"י** (ד"ה פאחין) על פי הגמרא בזבחים (קב:). והקשה התוספות יום טוב (פ"ב מ"ו), שבגמרא שם מבואר שהאנינות נמשכת אף אחר שנקבר המת, ומשום כך הכריח כמו שכתב הרע"ב (שם), שהמשנה מדברת אף לאחר שנקבר. וראה במנחת שלמה (תנינא ג-ג סי' סו) שכתב, שכתוצאת רש"י לרבות, שאף אם מת ביום י"ג ניתן מכל מקום כל זמן שלא נקבר המת, הרי הוא אונן מדרבנן. כג. **אמנם** אם לא יטמא יוכל לאכול, כיון שהתורה אינו אונן אלא ביום המיתה, ואילו בלילה שלאחר יום המיתה הוא אונן רק מדרבנן, וחכמים לא העמידו את דבריהם במקום שיחבטל מעשיית הפסח, שהוא איסור כרת [כמבואר להלן (סה:)]. רש"י (שם ע"א ד"ה שומעין).

מִשְׁנָה **המשנה דנה האם שוחטים את הפסח עבור מי שיש לחשוש שלא יוכל לאכול את הפסח בערב: הָאוֹנֵן** - מי שמת אחד מקרוביו[כא], כל זמן שלא נקבר המת[כב], שיש חשש שימטא למתו, ולא יוכל לאכול את הפסח בערב[כג],

- לעולא שסובר ששׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל טְמֵא שֶׁרֵץ, הָנֵי מִילֵּי - דין זה אינו אלא בְּטָמֵא שֶׁרֵץ, דְּחָזֵי לְאוֹרְתָא - שראוי הוא לאכול מהפסח בערב, אבל הָא [-זבה זו] הרי עַד לְמָחָר דְּמִתְיָא בָּפָרָה - שמביאה את קרבנותיה לֹא חַזְיָא - אינה ראויה לאכול בקדשים, ומאחר שאינה ראויה לאכול מהפסח בערב בודאי אי אפשר לשחוט עבורה ביום השביעי. אלא אֵימָא - יש לך לשנות ולומר בדברי הברייתא, שזבה שוחטים עליה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי, מכיון שראויה לאכול מהפסח בערב.

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא - הלא פשוט הוא דין זה, ולמה הוצרכה הברייתא להשמיעו[יח]. **משיבה הגמרא:** חידוש יש בזה, **דְּמִדְּ דְּתֵימָא** - ששמא תאמר בַּיָּוֹן דְּזבה בשמיני שלה עדיין מְחַסְּרָא כַּפָּרָה היא, שצריכה להקריב את קרבנותיה, **לָא** יקריבו עבורה, כיון שמחוסרת מעשה היא, **קָא מַשְׁמַע לַן** - משמיעתנו הברייתא שאף שהיא מחוסרת מעשה שוחטין עליה, והיינו באופן שמסרה את קרבנותיה לבית דין של כהנים, שאז אין לחשוש שמא יפשעו הכהנים ולא יקריבו את הקרבנות, **וְכַדְרַב שְׁמַעְיָה**, שאמר שחזקה היא שומרי שמים שיקריבו הכהנים את קרבנותיה.

רבינא הביא את הברייתא באופן אחר: רַבִינָא אָמַר, נִדָּה תְּנָא קַמֵּיהּ - הברייתא ששנה אותו חכם לפני רב אדא בר אהבה, לא דיברה בזבה, אלא בנדה[יח], וכך שנאה: **וְהַנִּדָּה שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בַּשְּׁבִיעִי. אָמַר לֵיהּ, נִדָּה בַּשְּׁבִיעִי** לטומאתה **מִי חַזְיָא** - האם היא ראויה להקריב עבורה, והרי **אֲפִילּוּ דְּאָמַר דְּאָמַר לָךְ גַּב דְּמִחּוֹפֵר כַּפָּרָה** הוא, **שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עִילָּוֵיהּ** [-עליו]. כיון שמסר את קרבנותיו לבית דין של כהנים, כמבואר לעיל[יט]. **אֶלָּא אִי אָמְרַתְּ** - אם תאמר, שמה שאמרה המשנה שזב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת** שוחטים עליו **בַּשְּׁבִיעִי, מִדּוֹבֵר** אף **דְּלָא טָבִיל** - כשלא טבל קודם לכן, ואף על פי כן שוחטים עליו, אם כן יקשה, מה ששנינו בסיפא שזב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות ששוחטים עליו **בַּשְּׁמִינִי, לְמָה לִי** - למה הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה, **הַשְׁתָּא**, מעתה **יֵשׁ לוֹמַר**, שאם זב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת בַּשְּׁבִיעִי**, אף **דְּלָא טָבִיל, הָכָא מְצָלָא הוּא, שְׁחֵטִינַן וְזָרְקִינַן עִילָּוֵיהּ** - שוחטים וזורקים עליו, זב **שְׁרָאָה שָׁלֹשׁ** ראיות, כשחל ערב הפסח **בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי, דְּטָבִיל לֵיהּ** - שכבר טבל מאתמול **בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, דְּקָלֵישׁ** - שנחלשה **הַטּוּמְאָה** שלו, **לָא בָּל שֶׁכֵּן** הוא **דְּשָׁחֲטִינַן וְזָרְקִינַן עִילָּוֵיהּ** - ששוחטים וזורקים עליו, ולמה הוצרכה המשנה להשמיענו דין זה[יט], **אֶלָּא דְּאוּ אָמַר מִינָּה** - אלא ודאי מוכח מכאן, שמה ששנינו שזב **שְׁרָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת בַּשְּׁבִיעִי דְּשָׁחֲטִינַן עִילָּוֵיהּ** - ששוחטים עליו, אין זה אלא באופן **דְּטָבִיל** - שכבר טבל.

דוחה הגמרא: לָא - אין זו ראיה, **דְּאָמַר לָךְ אִימָא** - יכול אני לומר לך, שמה ששנינו שזב שראה שתי ראיות שוחטים עליו בשביעי מדובר אף בזב **דְּלָא טָבִיל, וְאִיצְטְרִיךְ** - ואף על פי כן הוצרכה המשנה להשמיענו שזב שראה שלש ראיות שוחטים עליו בשמיני, משום **דְּסָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא** - שהיה עולה בדעתך לומר, שהטעם שזב שראה שתי ראיות שוחטים עליו **בַּשְּׁבִיעִי הוּא** משום **דְּבִידּוּ לָךְ תַּקֵּן** ולהכשיר את עצמו שיוכל לאכול את הפסח בערב, שיכול הוא לטבול ולהיטהר, **אֲבָל** זב שראה שלש ראיות **בַּשְּׁמִינִי**, אי אפשר לשחוט עבורו, משום **דְּאֵין** זה **בִּידּוֹ לְהַקְרִיב** את **הַקָּרְבָּן** מאחר שמסרו ביד הכהנים, **וְאִימָא** - ויש לחשוש ולומר שמא **פְּשִׁיטָא לֵיהּ** - יפשעו **הַכֹּהֲנִים** בקרבנו, ולא יקריבוהו, **קָא מַשְׁמַע לַן** - והשמיענו המשנה, שאין לחשוש לכך, שכיון שמסר את קרבנותיו לבית דין של כהנים, אין לחוש שלא יקריבום, **וְכַדְרַב שְׁמַעְיָה** שאמר שחזקה היא שאין הכהנים עומדים מהעזרה עד שמסיימים להקריב את כל הקרבנות של מחוסרי כפרה.

★

שנינו במשנה: וְחַזָּה שׁוֹחֲטִין וכו' עליה בשמיני. הגמרא מביאה בריייתא בענין זה: **תָּנֵי תְּנָא קַמֵּיהּ דְּרַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה** - שנה אחד החכמים [שהיה רגיל לשנות בברייתות] לפני רב אדא בר אהבה, **וְחַזָּה שׁוֹחֲטִין עָלָיו בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלֹּא. אָמַר לֵיהּ** - הקשה לו רב אדא בר אהבה לאותו חכם, **וְהָא בַּשְּׁבִיעִי שֶׁלֹּא מִי חַזְיָא** - האם היא ראויה לשחוט עבורה, והרי **אֲפִילּוּ דְּאָמַר**

וְהַמְפַקֵּחַ אֶת הַגַּל - המפנה אבנים שנפלו על אדם, ואין ידוע אם הוא חי או מת[א], ויש לחשוש שמת כבר, והעומד על הגל מאהיל עליו ונטמא ואינו יכול לאכול מהפסח, **וְכֵן מִי** שאסור בבית האסורים, **שֶׁהִבְטִיחוּהוּ לְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים**, ויש חשש שלא יוציאוהו ולא יוכל לאכול מהפסח, **וְהַחוֹלֶה וְהַזָּקֵן שֶׁהֵן יְכוֹלִין לֶאֱכוֹל כַּזַּיִת** מהפסח, ויש חשש שמא יחלו עוד ובערב לא יוכלו לאכול כזית, על כל אלו **שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן** את הפסח, משום שלפי מצבם עכשיו יוכלו לאכול בערב[ב]. ומכל מקום, **עַל כּוּלָּם** [-כל האמורים במשנה], **אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן בִּפְנֵי עַצְמָן** בלא שימנו עימם אנשים אחרים, משום שחוששים **שֶׁמָּא** לבסוף לא יוכלו לאכול בערב[ג], **וְיָבִיאוּ אֶת הַפֶּסַח לִידֵי פְּסוּל** של נותר. **וּלְפִיכָךְ** - והואיל ובשעת השחיטה והזריקה היו ראויים לאכול את הפסח ושחטו וזרקו עליהם, **אִם** לאחר מכן **אֵירַע בָּהֶן פְּסוּל**, ולא יכלו לאכול מהפסח, הרי הן **פְּטוּרִין מִלַּעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**, שיצאו כבר בפסח שהקריבו עבורם[ד], **חוּץ מִן הַמְפַקֵּחַ בַּגַּל**, שאם נמצא מת בגל, אזי צריך הוא להקריב פסח שני, כיון שנתברר **שֶׁהוּא** היה **טָמֵא מִתְּחִלָּתוֹ** - עוד קודם שחיטת הקרבן, שהרי מיד כשעלה על הגל, האהיל על המת[ה].

★

גמרא הגמרא מביאה חילוקי דינים במי שהבטיחוהו לצאת מבית האסורים: **אָמַר רַבָּה בַּר הוּנָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ** שמי שהבטיחוהו לצאת מבית האסורים אין שוחטים עליו, **אֶלָּא** כשהוא **בְּבֵית הָאֲסוּרִין דְּעַכּוּ"ם**, שאז יש לחשוש שלא יוציאוהו, **אֲבָל** אם הוא **בְּבֵית הָאֲסוּרִין דְּיִשְׂרָאֵל**[ו], **שׁוֹחֲטִין** עליו אף **בִּפְנֵי עַצְמוֹ**, **שֶׁכֵּיוָן דְּאַבְטְחִינְהוּ** - שהבטיחוהו לצאת, ודאי **מַפִּיק לֵיהּ** - יוציאוהו, שישראל אינם חשודים לשקר, **דִּכְתִיב** (צפניה ג יג) **'שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא יְדַבְּרוּ כָזָב'**[ז].

אָמַר רַב חִסְדָּא, הָא דְּאָמְרַתְּ - מה שאמרת, שהאסור **בְּבֵית הָאֲסוּרִין דְּעַכּוּ"ם** אין שוחטים עליו בפני עצמו, **לֹא אֲמָרָן** - לא אמרה המשנה כן, **אֶלָּא** כשבית האסורים הוא מחוץ **לְחוֹמַת בֵּית פַּאגֵּי** שהוא המקום החיצוני ביותר של ירושלים[ח], וכיון שהוא מחוץ לחומה אינו יכול לאכול מהפסח, שהפסח אינו נאכל אלא בתוך ירושלים[ט], **אֲבָל** אם הוא **לִפְנִים מֵחוֹמַת בֵּית פַּאגֵּי**, שהוא בתוך ירושלים, **שׁוֹחֲטִין עָלָיו** אף **בִּפְנֵי עַצְמוֹ**, **מַאי טַעְמָא**, מפני שאף אם לא יוציאוהו, **אֶפְשָׁר דְּאַמְטוּ לֵיהּ וְאָכִיל לֵיהּ** - יכולים להביא לו את הפסח לבית האסורים, ויאכלנו שם.

★

שנינו במשנה: **לְפִיכָךְ אִם אֵירַע** וכו' בהם פסול, פטורים מלעשות פסח שני, חוץ מהמפקח בגל שחייב בפסח שני מפני שהוא טמא מתחילתו. **אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ** שהמפקח את הגל ונמצא מת תחתיו, חייב לעשות פסח שני, **אֶלָּא** כשהיה **הַגַּל עָגוֹל** ומשופע משני צידיו, וראשו מחודד, ואין שטח חלק בראשו, ונמצא שבשעה שעלה על הגל בכדי להתחיל לפנותו מראשו, ודאי האהיל על מה שהיה תחתיו[י], **אֲבָל** אם היה **הַגַּל אָרוֹךְ**, שיתכן שכשהתחיל לפקח את הגל לא היה המת תחתיו[יא], **פָּטוּר** הוא **מִלַּעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**, **דְּאֵימָא** - שיש להסתפק ולומר **שֶׁטָּהוֹר הָיָה בִּשְׁעַת הַשְּׁחִיטָה** של הפסח ויצא בו ידי חובה[יב], וכיון שספק הוא, אינו מביא פסח שני[יג].

ומביאה הגמרא ראיה לדברי רבי יוחנן: **תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוֹקָה אוֹמֵר, מְפַקֵּחַ בַּגַּל** ונמצא מת תחתיו, **עִתִּים** - לפעמים הוא **פָּטוּר** מפסח שני, **עִתִּים** - ולפעמים הוא **חַיָּיב**. **כֵּיצַד**, אם היה **הַגַּל עָגוֹל, וְנִמְצֵאת טוּמְאָה** - נמצא המת **תַּחְתָּיו, חַיָּיב**, ואם היה **הַגַּל אָרוֹךְ, וְנִמְצֵאת טוּמְאָה תַּחְתָּיו, פָּטוּר**, **דְּאֵימָא** - שיש לומר **שֶׁטָּהוֹר הָיָה בִּשְׁעַת הַשְּׁחִיטָה** של הפסח.

★ ★ ★

משנה המשנה מבארת כמה דינים בחבורה של פסח: **אֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד** אפילו אם הוא יכול לאכול את כולו, **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**[יד]. **וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר** לשחוט על היחיד, משום שאין שחיטת הפסח תלויה אלא רק בכך שיוכלו מנוייו לאכול ממנו כזית, ולכן יחיד שיכול לאכול כזית[טו], שוחטים עליו, ואילו רבים **וַאֲפִילוּ חֲבוּרָה שֶׁל מֵאָה** אנשים, **שֶׁאֵינָן יְכוֹלִין** כולם יחד[טז] **לֶאֱכוֹל כַּזַּיִת, אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן**.

וְאֵין עוֹשִׂין חֲבוּרַת נָשִׁים וַעֲבָדִים וּקְטַנִּים - חבורה שיש בה רק נשים ועבדים, או שיש בה רק עבדים וקטנים.

★

גמרא הגמרא מביאה ברייתא המבארת את מקור המחלוקת של רבי יהודה ורבי יוסי: **תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד, תַּלְמוּד לוֹמַר** (דברים טז ה) **'לֹא תוּכַל לִזְבּוֹחַ אֶת הַפֶּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ'**, ותיבת 'באחד' נדרשת בפני עצמה[יז], ללמד שאי אפשר לשחוט את הפסח על יחיד, **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וְרַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, יָחִיד וְיָכוֹל לְאָכְלוֹ שׁוֹחֲטִין עָלָיו, עֲשָׂרָה וְאֵין יְכוֹלִין לְאָכְלוֹ אֵין שׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶן**.

א. **רש"י** (ד"ה והמפקח). וראה בנודע ביהודה (קמא אה"ע סי' לג) שכתב שמדברי הרמב"ם (קרבן פסח פ"ו ה"ז) שכתב, שמפקח על הגל לראות אם יש שם מת, נראה שפירש, שמדובר בגל ישן, שאם יש אדם תחתיו, ודאי מת הוא, אלא שאנו מסתפקים אם יש אדם תחת הגל. ב. **ואף** שהמפקח את הגל, הוא ספק גמור שמא האהיל על המת, מכל מקום כל שלא נודע שודאי נטמא, הרי הוא בחזקת טהרה. רש"י (ד"ה שוחטין). בגמרא לקמן (צב.) מבואר, שאם נעשה אונן קודם חצות, לא חלה עליו חובת הפסח, ואין שוחטים עבורו, וביארו רש"י (שם ד"ה ל"א) ותוספות (לעיל ע: ד"ה האונן), שמה שאמרו כאן במשנה, ששוחטים על אונן, מדובר רק כשמת לאחר חצות, שכבר נתחייב בפסח קודם שחלה עליו האנינות [כל זה הוא דווקא כשמת בי"ד, אבל אם מת קודם י"ד ונקבר בי"ד, כתב המנחת שלמה (תנינא ב-ג סי' סו), ששוחטים עליו, כיון שאנינות של יום הקבורה אינה אלא מדרבנן]. ג. **רש"י** (ד"ה שמא). וכתב התפארת ישראל (יכין לג), שאונן, אף לאחר שנקבר המת אין לשחוט עליו לבדו, שיש לחוש שמא יזכר שנטמא קודם לכן למת. והרמב"ם (קרבן פסח פ"ב ה"ד) פירש, שהטעם שאין עושים חבורה של אוננים ושל זקנים וחולים, הוא משום שאין אכילתם מרובה, ויש לחוש שמא ישאירו מהפסח. ד. **מבואר** בפסקי הרי"ד (ד"ה מתני'), שסוברת המשנה שאכילת הפסח אינה מעכבת, וכדעת רבי נתן לעיל (עח:). ה. **ובגמרא** יבואר, שדין זה הוא רק באופן שאנו יודעים בודאי שבשעה שעלה על הגל, כבר האהיל על המת. רש"י (ד"ה שהוא). והקשו התוספות (ד"ה שהיה), מדוע אין אומרים שכשהתחיל לפקח את הגל המת שנמצא תחתיו היה עדיין חי, ורק אחר הקרבת הפסח מת, ונמצא שהיה טהור בשעת הקרבת הקרבן ולא יביא פסח שני. ותירצו, שכיון שמצאו מת, יש לנו לומר שכבר היה מת מתחילה, כיון שאנו נוקטים (עירובין לה:) שכל הטומאות אנו דנים עליהם כפי שהיו בשעה שנמצאו, ואין אנו מסתפקים שמא אירע שינוי בטומאה בין הזמן שאנו דנים עליו, לבין הזמן שנמצאה הטומאה. וראה בט"ז (יו"ד סי' שלו ס"ג) שביאר בזה, שאין אומרים שיש חזקת חיים שהיה חי עד הזמן המאוחר יותר, [כלומר, שכיון שאנו יודעים בודאי שאדם זה היה חי, ואין אנו יודעים מתי מת, יש לנו להחזיק שהיה חי עד הזמן שבו אנו יודעים בודאי שמת], משום שכל אדם ברור הוא שעומד למות לבסוף, וכיון שכן אחר שמצאנו שמת, נתבטלה לה למפרע החזקה שהוא חי, ושוב אין לנו לומר שהיה חי כשהתחיל לפקח את הגל. והוכיח מכאן, שכל דבר שעומד להשתנות, אזי אחר שהשתנה נתבטלה חזקתו למפרע, אף על הזמן שאין אנו יודעים אם השתנה כבר אז. [וראה ברש"ש (קידושין עט. ד"ה ושמואל, נדה ג. ד"ה ודע) שהוכיח דלא כהט"ז]. והש"ך (נקודות הכסף שם), והנודע ביהודה (קמא, אה"ע סי' לג) חלקו עליו וכתבו שלעולם הוא בחזקת חי עד שנתברר לנו להיפך [כמו שאמרו התוספות בנדה (ד. ד"ה שכל), שדין 'כל הטומאות כשעת מציאתן' אינו דאורייתא, ואמרו כן רק לענין קדשים ולהחמיר. נודע ביהודה (שם)], אמנם בסוגייתנו כיון שנפל עליו הגל, נתבטלה חזקת חיים שלו, ובזה הולכים אחר שעת מציאתו, לומר שודאי היה כן משעה שנפל עליו הגל, כיון שאין זה סותר את החזקת חיים שלו. אמנם רבינו יהונתן מלוניל (ד"ה והמפקח) כתב, שמה ששנינו שחייב לעשות פסח שני, אין זה אלא כשאנו יודעים בבירור שמת היה בשעת שחיטה, אבל אם אנו מסופקים אם היה מת באותה שעה, אינו עושה פסח שני. וראה את דברי הנודע ביהודה בהערה לעיל, שפירש בדברי הרמב"ם, שמדובר בגל ישן, שאם נמצא שם מת, יודעים אנו שמת כבר לפני זמן מרובה. ו. **וכגון** שאסרוהו בית דין לכופו להוציא אשה שאסורה לו, או לכופו לשלם ממון שהוא חייב, או שהכה אדם ונפל למשכב, שאוסרים אותו עד שיראו אם מת זה שהכהו מהמכה או שהבריא, כמבואר בכתובות (לג:). רש"י (ד"ה בית). ז. **תוספות** (ד"ה לא) הביאו שבירושלמי (פ"ח ה"ו) אמרו דין זה בהיפך, שרק בבית האסורים של ישראל, שוחטים עליו יחד עם אחרים, אבל בבית האסורים של עכו"ם, אף עם אחרים אין שוחטים עליו, שאי אפשר לסמוך כלל על דבריהם, שנאמר בהם (תהלים קמד ח) 'אשר פיהם דבר שוא'. ח. **רש"י** (ד"ה בית פאגי). ובסוטה (מה. ד"ה אבי פאגי) פירש שאינו שם מקום, אלא כל שהוא בתוך ההיקף החיצון של ירושלים נקרא בי פאגי, והוא מלשון חבישה, כלומר שהוא בתוך ההיקף החובש את ירושלים. אמנם הרמב"ם (פירוש המשניות מנחות פי"א מ"ב) כתב, שהוא מקום חוץ להר הבית וקרוב אליו, והוא מקום מיוחד לאפיית מנחות, דהיינו לאפיית חלות תודה ורקיקי נזיר. ותמה עליו רבי עקיבא איגר (ד"ה אפשר), שכאן מבואר שבית פאגי הוא סוף המקום שמותר לאכול שם קדשים, ואם כן לא היה סמוך להר הבית אלא היה בחומת ירושלים. ט. **שדין** הפסח הוא כדין שאר קדשים קלים שהם נאכלים רק בתוך ירושלים, כמבואר בכלים (פ"א מ"ח). י. **כן** מבואר ברמב"ם (פירוש המשניות פ"ח מ"ו), ובתוספות הרשב"א משנץ (ד"ה גל), ובמאירי (ל: ד"ה המפקח). יא. **כתב** התוספות יום טוב (מ"ו), שאם היה הגל ארוך, אף אם הוא גם עגול, הוא פטור מפסח שני, שכל שהוא גל גדול, אף אם הוא עשוי כעיגול, יתכן שלא האהיל על המת. יב. **אין** שייך כאן הטעם שכתבו התוספות (ד"ה שהיה, ראה הערה לעיל) שאף שאין אנו יודעים מתי מת, אנו אומרים שהיה טמא ודאי בשעת השחיטה מפני שכל הטומאות כשעת מציאתן, שהרי כאן אין אנו דנים על הטומאה, אלא אנו דנים אם האהיל על הטומאה בשעת השחיטה. וכתב הרש"ש (ד"ה אבל), שאף אם הגל נמצא ברשות היחיד, אין אומרים שהוא ודאי טמא, ככל ספק טומאה ברשות היחיד, משום שבשעה שעלה על הגל, לא היה שום אדם בעולם שידע אם במקום שהוא מאהיל יש טומאה או לא, ומשום כך נחשבת טומאה זו כטומאת התהום [-כלומר, טומאה שאין אדם בעולם שיודע עליה], שאין אומרים בה ספק טומאה ברשות היחיד טמא. וראה בזה עוד באבי עזרי (קרבן פסח פ"ו ה"י). יג. **שאין** מביאים פסח שני מספק [שהוא ספק חולין בעזרה], כמבואר לעיל (פח:). רש"י (ד"ה ל"ש). יד. **בגמרא** להלן יבואר טעמו של רבי יהודה. וראה בירושלמי (פ"ח ה"ז) בשם רבי יוחנן, שמודה רבי יהודה שבדיעבד יצא ידי חובה. טו. **רש"י** (ד"ה ואפילו). אמנם הרמב"ם (קרבן פסח פ"ב ה"ג) כתב, שרק אם יכול לאכול את כולו שוחטים עליו. וכתב הרש"ש (ברש"י ד"ה ואפילו), שהטעם הוא כדי שלא יבוא לידי נותר. טז. **כן** משמע מרש"י (ד"ה ואפילו), שכתב, שכיון שאינם יכולים לאכול כזית מהפסח בין כולם, אין שוחטים עליהם. ומשמע מדבריו שאם יכולים לאכול בין כולם כזית שוחטים עליהם. וביאר המרומי שדה (ד"ה ואפילו), שאף שכל אדם אינו יוצא ידי חובתו בפחות מכזית, מכל מקום מי שאינו יכול לאכול כזית, חייב לאכול כמה שיוכל, ולפיכך כתבה המשנה שחבורת אנשים שאינם יכולים לאכול כזית, צריך שיאכלו מהפסח לכל הפחות כזית בין כולם. וכתב המלא הרועים (ברש"י ד"ה ואפילו), שרש"י סבר שהמשנה מדברת לענין דיעבד, שלכתחילה ודאי צריך שכל אחד יוכל לאכול כזית, ואמרה המשנה, שאם אין כולם יחד יכולים לאכול כזית, אף בדיעבד הפסח פסול, ואם שחטו עליהם, וכולם יחד יכולים לאכול כזית, הפסח כשר בדיעבד [וראה מה שכתב מדוע פירש כן רש"י]. אמנם השפת אמת (ברש"י ד"ה ואפילו) כתב, שכוונת רש"י היא, שאין בין כל המאה אנשים המנויים על הפסח אף לא אדם אחד שיכול לאכול כזית. ואף שכולם יחד יכולים לאכול הרבה, מכל מקום מכיון שאין ביניהם אחד שאוכל כזית שלם אין שוחטים עליהם. ומדברי הרמב"ם (קרבן פסח פ"ב ה"ג) מבואר שפירש, שכל שאין כל אחד ואחד מהם יכול לאכול כזית אין שוחטים עליהם, וכן פירש הרע"ב (פ"ח מ"ז). וכתב ההון עשיר (שם), שלפיכך נקטה המשנה מנין של מאה אנשים, שבאה לחדש לנו שאף שמאה אנשים בוודאי יכולים לאכול את כל השה, אף על פי כן, כיון שאין כל אחד ואחד מהם אוכל כזית, אין שוחטים עליהם. יז. **כלומר**, כמו שלא נכתבה אחריה תיבת 'שעריך'.

שואלת הגמרא: **וְרַבִּי יוֹסֵי הָאי 'בְּאֶחָד'** - התיבה 'באחד' שממנה דרש רבי יהודה את דינו, **מַאי עֲבִיד לֵיהּ** - מה הוא דורש ממנה. **משיבה הגמרא:** **מִיבָּעֵי לֵיהּ** - לדעת רבי יוסי תיבה זו נצרכת לדרוש ממנה **דְּדָרְשֵׁי מִמֶּנָּה** **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, מְנַיִן לְזוֹבֵחַ אֶת פִּסְחוֹ בְּבָמַת יָחִיד[יח] בִּשְׁעַת אִיסּוּר הַבָּמוֹת** - בזמן שהיה אסור להקריב בבמה[יט], **שֶׁהוּא** עובר **בְּלֹא תַעֲשֶׂה, תַּלְמוּד לוֹמַר** - למדנו כן ממה שנאמר **לֹא תִזְבַּח לְזֹבְחֹךָ אֶת הַפֶּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ** וגו' **כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'** וגו' **שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח**, ונלמד מכאן שהמקריב קרבן פסח מחוץ לבית המקדש עובר בלא תעשה[כ]. **יָכוֹל** הייתי לומר **שֶׁאַף בְּשָׁעַת הֶיתֵּר הַבָּמוֹת כֵּן** - עובר הוא בלא תעשה זה[כא], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב, **'בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ'**, **שֹׁלֹא אָמְרוּ** איסור זה **אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל נִכְנָסִין** להקריב **בְּשָׁעַר אֶחָד** - בעיר אחת[כב], דהיינו בזמן שאסור להם להקריב חוץ לבית המקדש, וזהו בשעת איסור הבמות. וסובר רבי יוסי, שתיבת 'באחד' נצרכת לדרשה זו, לומר שאיסור לא תעשה בבמת יחיד אינו נוהג אלא בשעת איסור הבמות.

שואלת הגמרא: **וְרַבִּי יְהוּדָה** שלומד מתיבת 'באחד' שאסור לשחוט את הפסח על היחיד, **הַאי מָנָא לֵיהּ** - מניין הוא למד שאיסור לא תעשה זה הוא רק בשעת איסור הבמות[כג]. **משיבה הגמרא:** רבי יהודה סובר **דִּתְרֵתֵי שְׁמַעְתָּא מִינַּהּ** - שאת שני הדברים יש ללמוד מפסוק זה, גם שאין הפסח נשחט על היחיד, וגם שהאיסור לשחוט פסח בבמה, הוא רק בשעת איסור במות, שתיבת 'אחד' נדרשת בין לענין פסח של יחיד, ובין לענין איסור במה.

הגמרא מבארת מדוע רבי יוסי אינו דורש את הפסוק כרבי יהודה. שואלת הגמרא: **וְלָרַבִּי יוֹסֵי, מַאי הָךְ דְּקָאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן** - מניין לנו שיש לדרוש את הפסוק כמו שדרש רבי שמעון, שבא הפסוק לומר שהאיסור לא תעשה אינו נוהג אלא בזמן איסור הבמות, **דִּילְמָא** **כְּדָקָאָמַר רַבִּי יְהוּדָה הוּא דַּאֲתָא** - שמא יש לדרוש את הפסוק כמו שאמר רבי יהודה, לומר שאין שוחטים את הפסח על היחיד[כד]. **משיבה הגמרא:** **אָמַר קְרָא** רבי יוסי, **לֹא תִּזְבַּח** - אין להעלות על הדעת ללמוד מהפסוק כרבי יהודה שאין שוחטים את הפסח על היחיד, **דְּהָא כְּתִיב** - שהרי נאמר בקרבן פסח (שמות יב ז) **'אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל הַשֶּׂה'**, ומשמע שאף איש אחד שיכול לאכול מהפסח, יכול להימנות עליו לבדו.

הגמרא מקשה סתירה בדברי רבי יהודה: **רַבִּי לֵיהּ** - הקשה לו **רַב עוּקְבָא בַּר חִנָּנָא מִפְּרִישָׁנָא** [-שם מקום] **לְרָבָא, מִי** - וכי **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה שַׁאֲיָן שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד, וְרָמִיזְהוּ** - והרי יש להקשות על כך מדברי רבי יהודה עצמו, ששנינו בברייתא: **אִשָּׁה בְּפֶסַח רִאשׁוֹן, שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ** אף **בְּפָנֵי עַצְמָהּ**, משום שהיא חייבת בו, **וּשְׁנִי** אין שוחטין עליה בפני עצמה, אלא רק **עוֹשִׂין אוֹתָהּ מֻצָּה** - חיבור **לְאֲחֵרִים**, כלומר שמצטרפת עם אחרים להימנות על הפסח, משום שאינה חייבת בו, ורק ראשון הוא בידה להקריבו[כה]. **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**[כו], ומוכח שסובר רבי יהודה ששוחטים את הפסח על היחיד, שהרי אמר ששוחטים פסח ראשון על האשה בפני עצמה. **אָמַר לֵיהּ רַבָּא, לָא תֵּימָא** - אין לך לומר בדברי רבי יהודה ששוחטים עליה **בְּפָנֵי עַצְמָהּ, אֶלָּא אֵימָא** - יש לך לומר בדבריו ששוחטים על הנשים **בְּפָנֵי עַצְמָן**, אבל על יחיד, סובר רבי יהודה שאין שוחטים.

אָמַר לֵיהּ - חזר והקשה רב עוקבא בר חיננא לרבא, איך ניתן לומר בדברי רבי יהודה ששוחטים על הנשים בפני עצמן, **מִי עֲבַדִינַן** - וכי עושים **חֲבוּרָה שְׁבוּיָּה נָשִׁים, וְהָתַנָּן** - והרי שנינו במשנתנו, **שֵׁאֵין עוֹשִׂין חֲבוּרַת נָשִׁים וַעֲבָדִים וְקְטַנִּים, כְּאֵי לָאו** - האם אין המשנה מתפרשת שאין עושים חבורה של **נָשִׁים לְחוּדַיְיהוּ** - בפני עצמם, **וַעֲבָדִים לְחוּדַיְיהוּ** - בפני עצמם, **וְקְטַנִּים לְחוּדַיְיהוּ** - בפני עצמם[כז]. **אָמַר לֵיהּ רבא, לָא** - אין זה פירוש המשנה, אלא כוונת המשנה היא, שאין עושים חבורה של **נָשִׁים וַעֲבָדִים**, ואין עושים חבורה של עבדים **וְקְטַנִּים** יחד[כח]. ומבארת הגמרא, חבורה של **נָשִׁים וַעֲבָדִים** יחד אין עושים, **מִשּׁוּם** חשש **תַּקָּלוּת** - זנות, וחבורה של **קְטַנִּים וַעֲבָדִים** יחד אין עושים, **מִשּׁוּם**

יח. **בבמת** יחיד הוא מקום המיועד להקרבת קרבנות של אדם יחיד, והוא נקרא במה קטנה. ולא נקט רבי שמעון במת ציבור (זיינז, כשהמשכן נטוי, ואין הארון נמצא בתוכה. תוספתא דבחים (פ"ג ה"ט)), כיון שבמת ציבור היתה רק בשעת היתר הבמות. רש"י (ז"ח מעין). יט. **כשנכנסו** ישראל לארץ הותר להם להקריב בבמות, ומשנכנסו שילה נאסר להם, ואחר שנחרב שילה היה המשכן בנוב וגבעון ואז הותר להם להקריב בבמות, ומשנבנה בית המקדש, שוב נאסר להם להקריב בבמות, כמבואר במשנה בזבחים (קיב:). דין הבמות נתבאר בגמרא בזבחים (קיב:) שהוא נלמד ממה שנאמר (דברים יב ח-ט), 'לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה', ונדרש פסוק זה, שאמר משה לישראל, שכשתבואו לארץ, לא תקריבו בבמות כמו שאנו מקריבים במדבר את כל הקרבנות, אלא תעשו רק איש כל הישר בעיניו, דהיינו שתקריבו בבמות רק דברים שהם באים בנדבה, וכל זה 'כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה', אבל כשתבואו למנוחה ולנחלה תהיו אסורים להקריב בבמות, ודרשו (שם קיג:), אל המנוחה, זו שילה, נחלה, זו ירושלים, ולמה חלקן הכתוב, כדי ליתן היתר בין זה לזה, כלומר, שמשעה שנחרב משכן שילה, עד שנבנה בית המקדש, היה מותר להקריב בבמות. כ. **משמע** בברייתא שאינו עובר רק על איסור לא תעשה, אבל אינו מתחייב בכרת משום שוחט קדשים בחוץ. וביארה הגמרא בזבחים (קב:), שהברייתא מדברת בשהוא שוחט קודם זמן הפסח, שאין הפסח ראוי אז להקרבה בפנים, ואין חייבים כרת על שחוטי חרץ אלא כשאפשר לשחטם בפנים, שנאמר באיסור שחוטי חוץ (ויקרא ז ז), 'ואל פתח אהל מועד לא הביאו', ומכאן שאינו חייב אלא בזמן שהיה יכול להביאו לאהל מועד, אבל קרבן שעדיין לא הגיע זמנו להיקרב באהל מועד אין חייבים עליו כרת כששוחטו בחוץ. אך מכל מקום דרשו בברייתא זו שאף שאינו עובר על איסור כרת עובר הוא באיסור לא תעשה. רש"י (ז"ח שם). כא. **אף** בשעת היתר הבמות אסור להקריב את הפסח בבמת יחיד, שפסח הוא קרבן חובה, ובבמת יחיד מקריבים רק נדבות כמבואר בהערה לעיל מהגמרא בזבחים (קב:), אלא שהברייתא מברתת אם אף איסור לא תעשה זה קיים בשעת היתר הבמות. כב. **רש"י** (פוסק נס: ז"ח תלמוד) וכך היא משמעות הפסוק לפי דרשה זו, 'לא תוכל לזבוח את הפסח' בבמת יחיד, 'באחד שעריך' בזמן שכל ישראל נכנסים בשער אחד. רש"י (ז"ח מ"ו). כג. **תמה** הרש"ש (כרש"י ז"ח שם), הרי מבואר בזבחים (קב:), שהדרשה הנלמדת מפסוק זה, אינה אלא לדעת רבי שמעון, שאמר במשנה בזבחים (קב:), שכל שראוי להקרבה בעזרה לאחר זמן, השוחטו בחוץ עובר בלא תעשה, ואינו עובר בכרת, שהוא דורש את מה שנאמר 'לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך', לאסור שחיטת קרבן שלא הגיע זמנו בחוץ, אבל חכמים חולקים במשנה שם על רבי שמעון, וסוברים שהשוחטו מחוסר זמן בחוץ, אינו עובר אף בלא תעשה, שאינם דורשים מה שדרש רבי שמעון מפסוק זה, ואם כן קשה, מדוע הקשתה הגמרא על רבי יהודה מהיכן הוא לומד דרשה זו, הרי ניתן לומר שרבי יהודה סובר כחכמים, שהשוחט מחוסר זמן אינו עובר בלא תעשה. וכתב, שנראה שהסוגיא כאן סוברת כמו שדחתה הגמרא בזבחים שם, ופירשה שברייתא זו מדברת בשעת היתר הבמות, ולאחר חצות יום י"ד בניסן, שהוא זמן הפסח, ודרשה הברייתא, שאף שאין איסור להקריב קרבנות בבמה, מכל מקום השוחט קרבנות חובה בבמה, עובר בלא תעשה. ומה שאמרה הברייתא 'בשעת איסור במות', היינו בשעה שאסור להקריב קרבנות חובה בבמת יחיד, ומה שאמרה הברייתא 'יכול אף בשעת היתר הבמות', פירושו הוא, שיכול אף קודם חצות, שאז הוא קרב לשלמים, גם כן יהיה איסור לא תעשה, תלמוד לומר באחד שעריך, בשעה שכל ישראל נכנסים בשער אחד, כלומר, שכולם נקבצים בבמה גדולה להקריב את הפסח. ודרשה זו היא אף לדעת חכמים. כד. **באמת** קושיא זו אינה קשה כל כך, שהרי כל אחד מהתנאים דורש את הפסוק כפי הנראה לו, ואין זו קושיא אם אחד דורש שלא כמו שדרש חבירו, ומה שהקשתה הגמרא כן, הוא משום שרצתה לברר את טעמו של רבי יוסי, רש"י (ז"ח ופסקינן). אמנם רש"י להלן (ע"ב ז"ח ז"ח) ביאר, שיש לנו יותר לדרוש מהפסוק 'באחד שעריך' כרבי יהודה ולא כרבי שמעון, משום שהדרשה של רבי יהודה פשוטה יותר. כה. **ראה** בהערה להלן (ע"ב), מדוע אם אשה אינה חייבת בפסח שני אלא הוא רק רשות לה, אין שוחטים עליה בפני עצמה. כו. **ה"ה ן** (ע"ב) תבאר הגמרא את מקור דברי רבי יהודה. כז. **רב** עוקבא בר חיננא הקשה על רבא שפירש בדברי רבי יהודה, ששוחטים על נשים בפני עצמן, שהלא אמרו במשנה שאין עושים חבורת נשים, אבל קודם שפירש לו רבא כן, לא היה קשה לו איך אמר רבי יהודה ששוחטים על אשה בפני עצמה, אף שבמשנה אמרו שאין עושים חבורה של נשים, כיון שסבר שלא אסרה המשנה רק בחבורה של הרבה נשים, שסומכות הן זו על זו, ואינן זהירות לשמור את הפסח, ומביאות אותו לידי פסול, אבל לשחוט על אשה אחת, מותר. תוספות (ע"ב ומסתבר). כח. **אבל** חבורה של נשים בפני עצמם ועבדים בפני עצמם עושים. אמנם חבורה של קטנים לבדם אין עושים כיון שאינם בני חיוב. מאירי (ע"ב ופקין).

חשש **פְּרִיצוּתָא** של משכב זכור[א].

★

הגמרא חוזרת לבאר את הברייתא שהובאה לעיל לגבי חיוב נשים בקרבן פסח: **גּוּפָא** - נשוב לבאר את דברי הברייתא. **אִשָּׁה**[ב] **בְּפֶסַח רִאשׁוֹן, שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בִּפְנֵי עַצְמָהּ**, משום שהיא חייבת בו, **וּבַשֵּׁנִי** אין שוחטים עליה בפני עצמה, אלא רק **עוֹשִׂין אוֹתָהּ טְפֵילָה** - חיבור **לַאֲחֵרִים** משום שאינה חייבת בו[ג], אלא רשות הוא בידה להקריבו[ד]. **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אִשָּׁה** אף **בַּשֵּׁנִי שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ בִּפְנֵי עַצְמָהּ**, משום שאשה חייבת גם בפסח שני, **וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁבָּרִאשׁוֹן** שוחטים עליה בפני עצמה. **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אִשָּׁה בָּרִאשׁוֹן** אין שוחטין עליה בפני עצמה, ורק **עוֹשִׂין אוֹתָהּ טְפֵילָה** - חיבור **לַאֲחֵרִים**, משום שאין זה חובה עליה אלא רשות, **וּבַשֵּׁנִי אֵין שׁוֹחֲטִין עָלֶיהָ כָּל עִיקָּר** - כלל, שאינה שייכת בו כלל, ואם היא אוכלת ממנו, הרי הוא נאכל שלא למנויו.

מבררת הגמרא: **בְּמַאי קָמִיפַּלְגֵי** - במה נחלקו תנאים אלו. **מבארת הגמרא: רַבִּי יְהוּדָה סָבַר**, שנשים חייבות בפסח ראשון, משום שנאמר בפסח (שמות יב ד) **'בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת** וגו' תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה', וממה שנאמר 'נפשות' ולא נאמר אנשים, משמע **שַׁאֲפִילּוּ נָשִׁים** חייבות בפסח. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה להקשות ולומר, מאחר שלמדנו מהפסוק שאף נשים חייבות בפסח, **אִי הָכִי** - אם כן **אֲפִילּוּ בַּשֵּׁנִי נַמִּי** - גם כן יהיו חייבות, **כְּתִיב** - לכך נאמר בפסח שני (במדבר ט יג), **'חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא'**[ה], ודורשים מתיבת 'האיש', **אִישׁ אִין** - שרק איש חייב בפסח, אבל **אִשָּׁה לֹא** - אינה חייבת. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה להקשות ולומר, מאחר שאשה נתמעטה מפסח שני, **אִי הָכִי** - אם כן **אֲפִילּוּ טְפֵילָה נַמִּי בַּשֵּׁנִי לֹא** - אפילו חיבור לאחרים גם כן לא תיעשה בפסח שני, שיש לומר שנתמעטה לגמרי מפסח שני, לזה **אַהֲנֵי** [-מועיל] מה שנאמר בפסח שני (שם ט יב) **'כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ'**, ללמדנו ששוה דין פסח שני לפסח ראשון **לִטְפֵילָה בְּעָלְמָא** - לענין זה שאשה מצטרפת עם אחרים להימנות עליו.

הגמרא מבארת את שיטת רבי יוסי שנשים חייבות בין בראשון ובין בשני. שואלת הגמרא: וְרַבִּי יוֹסֵי שאמר שנשים חייבות בין בפסח ראשון ובין בפסח שני, **מַאי טַעְמָא. משיבה הגמרא:** משום **דִּכְתִיב בָּרִאשׁוֹן, 'בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת'**, ולא נאמר אנשים, **וּמשמע שַׁאֲפִילּוּ אִשָּׁה** חייבת בו[ו], **וּכְתִיב** - ונאמר **בְּפֶסַח שֵׁנִי** (במדבר טו ל) **'וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא (מישראל) [מֵעַמֶּיהָ]'**[ז], ומשמע שכל **נֶפֶשׁ** חייבת בפסח שני, **וַאֲפִילּוּ נָשִׁים**[ח]. **שואלת הגמרא: וְאֶלָּא** הפסוק שנאמר בפסח שני **'חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא'**, [שממנו דרש רבי יהודה שנשים אינן חייבות בפסח שני] **לְמַעוּטֵי מַאי** - מה הוא בא למעט לדעת רבי יוסי[ט]. **מתרצת הגמרא:** פסוק זה בא **לְמַעוּטֵי קָטָן** מחיוב **כָּרֵת**[י].

הגמרא מבארת את שיטת רבי שמעון שנשים אינן שייכות כלל בפסח שני, ואף בראשון אין שוחטים עליהן בפני עצמן: וְרַבִּי שִׁמְעוֹן טעמו הוא, **דִּכְתִיב** - שנאמר **בָּרִאשׁוֹן, 'אִישׁ'**[יא], ומשמע **אִישׁ אִין** - שרק איש חייב בפסח, אבל **אִשָּׁה לֹא** - אינה חייבת בו[יב]. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה להקשות ולומר, מאחר שאשה נתמעטה מפסח, **אִי הָכִי** - אם כן **אֲפִילּוּ טְפֵילָה נַמִּי לֹא** - אפילו חיבור לאחרים גם כן לא תיעשה, ולא ישחטו עליה כלל, **אַהֲנֵי לֵיהּ** - לזה מועיל מה שנאמר **'בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת'**, ולא נאמר אנשים, **לְלמדנו** שהיא נעשית **טְפֵילָה** - חיבור לאחרים. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה להקשות ולומר, מאחר שלמדנו שאשה נעשית חיבור לאחרים בפסח, אם כן **אֲפִילּוּ בְּפֶסַח שֵׁנִי נַמִּי** - גם כן תיעשה אשה חיבור לאחרים, לכן **מִיעֵט רַחֲמָנָא** - מיעטה התורה נשים **בְּפֶסַח שֵׁנִי, דִּכְתִיב 'חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ'**, ומשמע **שֶׁאִישׁ אִין** - שרק איש עושה פסח שני, אבל **אִשָּׁה לֹא** - אינה עושה פסח שני. **וּמִמַּאי קָמְמַעֵיט לֵיהּ** - וממה מיעטתן התורה, **אִי** - אם נאמר, שרק **מֵחִיּוּב** מיעטתן התורה, אבל רשות הוא בידן להקריב עם אחרים, קשה, **הַשְׁתָּא** - הרי מעתה, אם **בָּרִאשׁוֹן לֹא** - אינה חייבת, **בַּשֵּׁנִי מִיבַּעְיָא** - הוצרכה התורה להשמיענו שאינה חייבת בשני, **אֶלָּא לָאו** - אלא ודאי מיעטה התורה נשים בפסח שני, אפילו **מִטְּפֵילָה** - שאינן מצטרפות עם אחרים ואין שוחטין עליה כלל.

מבררת הגמרא: **וּמַאי** - ומהו הפסוק שנאמר בו **'אִישׁ', דְּקָאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן** שיש לדרוש ממנו שנשים אינן חייבות בפסח, **אִי נֵימָא** - אם נאמר שלמד כן ממה שנאמר (שמות יב ג) **'וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת'** וגו', קשה **דְּהַהוּא מִיבְּעֵי לֵיהּ** - שה'איש' שנאמר בפסוק זה, נצרך **לִכְדְרַבִּי יִצְחָק, דְּאָמַר** שמפסוק זה לומדים שאחד יכול לזכות בדבר בשביל אחרים, כשהוא קונה דבר בשבילם או מקבל מתנה בשבילם, שהרי אמר הפסוק שאחד קונה את השה עבור כל המשפחה, ומתיבת 'איש' שבפסוק זה דורשים, שרק **אִישׁ** [-גדול] **זוֹכֶה** לאחרים, **וְאֵין קָטָן זוֹכֶה** לאחרים[יג].

לעיל (ע"א) נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי, אם שוחטים את הפסח על היחיד, רבי יהודה דרש ממה שנאמר (דברים טז ה) 'לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ', שאין שוחטים את הפסח בשביל יחיד, ורבי יוסי דרש ממה שנאמר (שמות יב ד), 'אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ', ששוחטים בשביל יחיד, וביארה הגמרא שם, שרבי יוסי סובר, שהפסוק של 'לא תוכל לזבוח את הפסח', נדרש כמו שאמר רבי שמעון, שבא הפסוק ליתן איסור לא תעשה לשוחט את הפסח בבמת יחיד, ותיבת 'באחד' נצרכת ללמדנו שלאו זה הוא רק בשעת איסור במות.

ממשיכה הגמרא ושואלת: **וְאֶלָּא** אם נאמר שרבי שמעון דרש **מִמַּה** שנאמר **'אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ'**, עדיין יקשה שפסוק זה נצרך לדרשה אחרת, **דְּהָא** - שהרי **מִכיון** שנתבאר לעיל (ע"א) **דְּרַבִּי יוֹסֵי** שאמר ששוחטים את הפסח על היחיד, **סָבַר לָהּ כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן** שתיבת 'באחד' נדרשת לענין איסור במה, יש לנו ללמוד **שֶׁרַבִּי שִׁמְעוֹן נַמִּי סָבַר לָהּ** - גם הוא סובר **כְּרַבִּי יוֹסֵי** ששוחטים את הפסח על היחיד, שאם אינו סובר כן, היה לו לדרוש את הפסוק 'באחד' כרבי יהודה שאין שוחטין על היחיד, שהיא הדרשה הפשוטה יותר[יד], **וְאִם** כן **הַהוּא** - הפסוק של 'איש לפי אכלו', **מִיבְּעֵי לֵיהּ** - נצרך לרבי שמעון

א. **אבל** חבורה של נשים וקטנים יחד עושים. מאירי (ד"ה ואין). ב. **מבואר** ברש"י (ד"ה אין), שעבדים שוים לנשים לגבי פסח, שהרי עבדים מחויבים במצוות כנשים, וכשם שנחלקו לגבי נשים, כן נחלקו לגבי עבדים. ג. **כלומר**, שאף אם לא הקריבה פסח ראשון, אינה חייבת להקריב פסח שני. ד. **בפשטות** מבואר בברייתא, שכיון שאשה אינה חייבת בפסח שני, לעולם אין שוחטים עליה בפני עצמה. וביאר האור שמח (קרבן פסח פ"ב ה"ד), שכיון שקרבן פסח הוא קרבן חובה, אם תביאנו האשה על אף שאינה חייבת בו, יראה זה כמביאה חולין בעזרה [שרבי יהודה סובר (עירובין צו:) שאין בנות ישראל סומכות, כלומר, שאינן מביאות עולת ראיה, וראה בתוספות שם (ד"ה מיכל) ובריטב"א (ד"ה ואין), שהטעם בזה הוא משום שנראה כמביאות חולין בעזרה]. אמנם הצל"ח (ד"ה זה) ביאר [וכן נראה במאירי (ד"ה זה)], שהברייתא מדברת כשחל זמן הקרבת הפסח בשבת, וביארה הברייתא שבפסח ראשון שהאשה חייבת בו, אז שוחטים עליה בשבת אפילו בפני עצמה, אבל בפסח שני שאינו אלא רשות לה, אין שוחטים עליה בשבת בפני עצמה, אלא רק עושים אותה חיבור לאחרים, שכיון שאינה חייבת בפסח, אין שחיטת פסחה דוחה את השבת. וביאר שמשום כך אמר רבי שמעון (בסמוך) שבפסח שני אין שוחטים על נשים 'כל עיקר', והיינו שרצה לומר בזה, שאף בחול אין עושין אותן טפילה לאנשים, ולא רק בשבת. ה. **בפסוק** נאמר 'והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח, ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, כי קרבן ה' לא הקריב במועדו חטאו ישא האיש ההוא'. ובפשטות, הפסוק מדבר בפסח ראשון, אמנם מבואר להלן (צג.) [לדעת רבי], שיש לפרש שחלקו השני של הפסוק מדבר בפסח שני, והיינו שתיבת 'כי' שנאמרה בפסוק, אינה נתינת טעם למה שנאמר קודם לכן, אלא היא מלשון 'אם', ומה שנאמר 'כי קרבן ה' וגו' דבר חדש הוא, ושני דברים נאמרו בפסוק זה: א. שמי שחדל מלעשות פסח בראשון, 'ונכרתה הנפש ההיא מעמיה', ב. שמי שלא הקריב פסח שני, 'חטאו ישא האיש ההוא'. ונמצא ש'חטאו ישא האיש ההוא' נאמר על פסח שני. רש"י (ד"ה כתיב). ו. **דקדק** האור חדש (ד"ה ורבי יוסי), מאחר שסובר רבי יוסי שנשים חייבות בפסח שני, מדוע צריך לדבריו את הדרשה של 'נפשות' ללמדנו שנשים חייבות בפסח ראשון, והלא אם חייבות הן בפסח שני ודאי חייבות הן בפסח ראשון. וביאר, שבאמת אין צריכים לדרשה זו, אלא כוונת הגמרא הוא שמאחר שבאמת נשים חייבות בפסח ראשון, לא יכלה התורה לכתוב 'אנשים', שהיה משמע שנשים אינן חייבות בפסח ראשון, והוצרכה התורה לכתוב 'נפשות' לכלול גם את הנשים. ז. **על** פי הגהות וציונים. והרש"ש (ד"ה וכתיב) כתב שיש למחוק בגמרא את תיבת 'מישראל', שכן בפסוק זה לא נאמר 'מישראל' אלא 'ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה'. אין כוונת הגמרא לפסוק שהובא לעיל שמדבר בקרבן, שכן החלק הראשון של הפסוק, מדבר בפסח ראשון ולא בפסח שני [כמבואר בהערה לעיל], אלא כוונת הגמרא היא לפסוק שנאמר לגבי מגדף, שדרשו להלן (צג.) שלומדים פסח שני ממגדף בגזירה שוה, וכיון שנאמר במגדף (במדבר טו ל) 'ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה', הרי זה כמו שנאמר 'נפש' בפירוש בפסח שני. רש"י (ד"ה וכתיב). ח. **אבל** אין לומר שרבי יוסי לומד שנשים חייבות בשני ממה שנאמר 'ככל חוקת הפסח' שמשם דרש רבי יהודה שנשים בשני עושים אותם טפילה, שכיון שנאמר 'איש' אם לא שנאמר 'נפש', היה לנו ללמוד מאיש למעט נשים, וללמוד מ'ככל חוקת הפסח', רק שעושים אותם טפילה, ורק כיון שנאמר 'נפש', יש לדרוש שנשים חייבות בשני. תוספות (ד"ה וכתיב). ט. **שודאי** פסוק זה בא לדרשה, שהרי היה די שיכתוב 'חטאו ישא'. רש"י (ד"ה ולמאי). י. **הקשו** התוספות (ד"ה איש ולמאי), מדוע צריך פסוק למעט קטן מכרת, והרי קטן פטור מכל המצוות. ותירצו, שבא הפסוק למעט מי שנעשה גדול בין הקרבת פסח ראשון לשני, שהיה מקום לומר שיהיה חייב כרת, כיון שעכשיו הוא גדול, והשמיענו הפסוק, שמאחר שבזמן הקרבת פסח ראשון היה קטן אינו חייב כרת על פסח שני, כיון שפסח שני הוא רק תשלומים לפסח ראשון, שמי שהיה חייב בפסח ראשון ולא הקריב, יכול להקריב בשני, אבל מי שלא היה חייב בראשון, אינו מתחייב בשני. וביאר הרש"ש (בתוספות שם), שהדרשה היא ממשמעות הכתוב 'האיש ההוא', שמשמעותו הוא מי שהוא איש כבר מקודם, שהיה גדול בזמן הקרבת פסח ראשון. יא. **ובסמוך** תבאר הגמרא, מאיזה פסוק שנאמר בו 'איש' דורש כן רבי שמעון. יב. **כתב** השפת אמת (ד"ה ור"ש), שהטעם שהוצרך רבי שמעון לדרשה שנשים אינן חייבות בפסח, ולא אמר שפטורות ככל שאר מצוות עשה שהזמן גורמן, הוא משום שלולי הדרשה, היינו אומרים שנשים חייבות בפסח, אף שהוא מצות עשה שהזמן גרמא, כיון שהוקשו נשים לאנשים לכל עונשים שבתורה, ויהיו חייבות בפסח מחמת העונש כרת שנאמר בו, וכמו שכתבו התוספות במגילה (כ. ד"ה דכתיב) לעניין מילה. יג. **כתב** רש"י (ד"ה איש), שהטעם שאין קטן זוכה לאחרים, הוא משום שאין שליחות לקטן [שזכיה מטעם שליחות היא, שאדם נעשה שליח לחבירו לזכות עבורו שלא מדעתו, דאנן סהדי שנוח לו לחבירו שיעשה אדם זה שלוחו. רש"י (בבא מציעא יב. ד"ה גט). אמנם הרמב"ן בקידושין (כג: ד"ה מהו) ועוד ראשונים סוברים, שזכיה אינה מטעם שליחות, אלא הוא דין בפני עצמו, וקטן נתמעט אף מדין זה]. וכתבו התוספות (ד"ה איש זוכה) שצריך לומר, שמה שאין שליחות לקטן, למדו מדרשה זו, שהרי אם אף בלא דרשה זו אנו יודעים שאין שליחות לקטן, קשה מדוע צריכים אנו לדרשה זו, והרי כיון שאין שליחות לקטן, ודאי אינו זוכה לאחרים. אך הקשו התוספות (שם), מדוע צריך פסוק ללמד שקטן אינו זוכה לאחרים, והרי אפילו לעצמו אין קטן יכול לזכות [כמבואר בגיטין (נט.), שקטן אינו זוכה במציאה אלא מפני דרכי שלום, אבל מהדין אינו זוכה בה], וודאי שאינו יכול לזכות בשביל אחרים. ותירצו, שמה שאין קטן זוכה לעצמו, אין זה אלא במקום שאין אחר שמקנה לו, כגון במציאה, אבל כשאחר מקנה לו, יכול לזכות לעצמו מן התורה, ולכך צריך לימוד לומר שאינו זוכה לאחרים. אמנם התוספות בקידושין (מב. ד"ה איש) תירצו, שלגבי פסח צריך פסוק לומר שאינו זוכה לאחרים, משום שהיה מקום לומר, שהואיל וקטן שייך באכילת פסחים [כמבואר לעיל (פח.)], יוכל אף לזכות לאחרים. [וכתב השער המלך (זכיה פ"ד ה"י), שהטעם שהתוספות בקידושין לא תירצו כפי שתירצו התוספות כאן, משום שסוברים שמה שקטן זוכה לעצמו כשאחרים מקנים לו, אין זה אלא מדרבנן]. יד. **רש"י** (ד"ה ר"ש). והקשו התוספות (ד"ה רבי), שלעיל (ע"א) אמרה הגמרא, שלרבי יהודה הפסוק נדרש לשני הדברים, גם לענין איסור במה, וגם שאין שוחטים את הפסח על היחיד, ואם כן אף רבי שמעון יכול ללמוד מהפסוק את שני הדברים, ומה הראיה שהוא סובר כרבי יוסי. וראה ביד דוד (בתוספות שם) שתירץ, שדווקא בדעת רבי יהודה יש לומר שהוא

ללמוד ממנו **דְּשׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיְחִיד**, ואינו יכול לדרוש ממנו למעט נשים מפסח.

מתרצת הגמרא: אף שרבי שמעון דורש מהפסוק של 'איש לפי אכלו' ששוחטים את הפסח על היחיד, הוא דורש ממנו גם שנשים אינן חייבות בפסח, דְּאָמַר **דְּאָמַר קְרָא, אִם בָּן** - אם אכן לא בא הפסוק רק לומר שהפסח נשחט על היחיד, **נִכְתּוֹב רַחֲמָנָא** - היה די שתכתוב התורה, **'לְפִי אָכְלוֹ'** בלשון יחיד, והיינו למדים מכך ששוחטים על יחיד, **וּמַאי** - ומדוע הוסיפה התורה **'אִישׁ'**, אלא **שְׁמָעְתָּ מִינַּהּ תְּרֵתֵי** - יש ללמוד מפסוק זה שני דברים, גם ששוחטים את הפסח על יחיד, וגם שדווקא איש חייב בפסח ולא אשה.

הגמרא מביאה שרבי אלעזר פסק כרבי יהודה. מבררת הגמרא: בְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר - כשיטת מי היא המימרא שאמר רבי אלעזר, **שֹׁאֶשֶׁת בְּרֵאשׁוֹן חוֹבָה** - חייבת בפסח ראשון, **וּבְשֵׁנִי** אינה חייבת, אלא הוא **רָשׁוּת, וְדוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. ולפני שהשיבה הגמרא על השאלה, מבארת הגמרא את עצם דברי רבי אלעזר, ומקשה: אִי** פסחה **רָשׁוּת** הוא, ולא חובה, **אַמַּאי** - מדוע **דּוֹחֶה** הוא **אֶת הַשַּׁבָּת**[יט]. **מתרצת הגמרא: אָלָּא אֵימָא** - כך יש לומר בדברי רבי אלעזר, שאשה **בֶּשֵׁנִי** אינה חייבת אלא הוא **רָשׁוּת, וּבְרֵאשׁוֹן חוֹבָה** הוא לה, **וְדוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. והחזרת הגמרא לשאלה הראשונה: בְּמַאן** - כשיטת מי אמר זאת רבי אלעזר. **משיבה הגמרא: בְּשִׁיטַת רַבִּי יְהוּדָה**, שאמר שאשה בראשון מקריבה בפני עצמה, ובשני אינה מקריבה בפני עצמה, שבראשון אשה חייבת, ובשני אינו אלא רשות.

★

הגמרא מביאה דין נוסף בחבורה של פסח: אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֵין עוֹשִׂין חֲבוּרָה של קרבן פסח **שֶׁמּוּפָּחָה גָּרִים**, שיש לחשוש, **שֶׁמָּא** מחמת שאינם בני תורה, ואינם בקיאים בהלכות, **יַדְקְדְּקוּ בּוֹ** - יחמירו בו יותר מדי, **וְיִבְיאוּהוּ לִידֵי פְּסוּל** - ויפסלוהו גם כשמהדין אינו פסול[יט].

★

הגמרא חוזרת לדון בחיוב נשים בפסח, ומביאה ברייתא נוספת שאמר רבי שמעון שנשים אינן חייבות בפסח: תָּנֵי רַבָּנָן, קרבן פֶּסַח וּמַצָּה וּמָרוֹר, בְּלֵיל רִאשׁוֹן של פסח, **חוֹבָה, מְבָאן וְאֵילָךְ** - ובשאר ימי הפסח, **רָשׁוּת, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, בָּאֲנָשִׁים חוֹבָה, וּבַנָּשִׁים רָשׁוּת. שואלת הגמרא: אֲהֵנְיָא קָאֵי** - על מה אמרה הברייתא שכשאר ימי הפסח **אֵילֵימָא אֲפֶסַח** - אם נאמר שאמרה כן על קרבן פסח, קשה, **פֶּסַח בָּל שַׁבָּתָה מִי אִיכָּא** - וכי יש קרבן פסח בשאר ימי הפסח, שניתן לומר עליו שהוא רשות, **וְאֶלָּא** ודאי, שאמרה כן **אַמַּצָּה וּמָרוֹר**, שאין חובה לאכלם בשאר ימי הפסח[יט], ואם כן, **אֵימָא סֵיפָא** - אמור ובאר את הסיפא של הברייתא, **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר בָּאֲנָשִׁים חוֹבָה וּבַנָּשִׁים רָשׁוּת**, שכיון שברישא דיברה הברייתא במצה ומרור, מן הסתם אף רבי שמעון מדבר במצה ומרור, ואמר, שאף בלילה הראשון שאמר תנא קמא שהם חובה, אין זה אלא לאנשים, אבל לנשים הוא רשות, שנשים אינן חייבות במצה ומרור, וקשה, **וְלֵית לֵיהּ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן הָא דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר** - וכי אין רבי שמעון סובר, את מה שאמר רבי אלעזר, **שָׁנָשִׁים חַיָּבוֹת בָּאֲכִילַת מַצָּה הֲרָה תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים טז ג), **'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת'**, וממה שהוקשו איסור אכילת חמץ ומצות אכילת מצה זה לזה, יש ללמוד, **שֹׁכָּל שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּכלל הָאיסוּר של בָּל תֹּאכַל חָמֵץ, יֶשְׁנוֹ בְּכלל הַחִיּוּב** של **קוּם אֱכוֹל מַצָּה, וְהֵנִי נָשִׁים, הוֹאִיל וְיֶשְׁנָן בְּאִיסּוּר של בָּל תֹּאכַל חָמֵץ, יֶשְׁנָן בְּמִצְוַת** של **קוּם אֱכוֹל מַצָּה**, הרי שאף נשים חייבות באכילת מצה[יט]. **מתרצת הגמרא: אָלָּא, אֵימָא** - יש לך לומר ולפרש את הברייתא כך, **פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר, בָּרִאשׁוֹן חוֹבָה, מִבָּאן וְאֵילָךְ** מצה ומרור אינם אלא **רָשׁוּת, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, פֶּסַח, בָּאֲנָשִׁים חוֹבָה בַּנָּשִׁים רָשׁוּת**, שדברי רבי שמעון נאמרו על תחילת דברי תנא קמא, שאמר שפסח חובה הוא, ואמר על זה רבי שמעון, שבנשים אינו חובה אלא רשות.

★ ★ ★

משנה מי שמת אחד מקרוביו שהוא חייב להתאבל עליהם, אזי ביום המיתה הוא נקרא אונן ואסור באכילת קדשים, כמו שאמר אהרן ביום מיתת נדב ואביהוא (ויקרא י יט), **'וַאֲכָלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הֲייִטַב בְּעֵינֵי ה'**[כ], כלומר שאסור לי לאכול בקדשים, מחמת שאני אונן. משנה זו מבארת מה דינו של אונן לגבי אכילת הפסח.

אוֹנֵן טוֹבֵל[כא] **וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ עֶרֶב**[כב], אף קודם שנקבר המת[כג], שמדאורייתא אינו אונן אלא ביום המיתה, אבל בלילה שלאחריו, אינו אונן אלא מדרבנן[כד], והתירו לו חכמים לאכול את הפסח, משום שהיא מצוה שיש בה חיוב כרת[כה]. **אֲבָל לֹא** יאכל **בָּקֳדָשִׁים**, שמדרבנן הוא אונן אף בלילה שלאחר יום המיתה, ולא התירו לו חכמים לאכול קדשים, מאחר שאינו אלא עשה[כו].

הַשּׁוֹמֵעַ עַל מֵתוֹ - מי שמת קרובו ושמע על כך לאחר זמן, שאמרו חכמים שביום ששמע, הרי הוא אונן,

---

דורש שני דברים מפסוק זה, שיש לומר שרבי יהודה סובר מקרא נדרש לפניו ולאחריו, ויש לנו לדרוש את תיבת 'באחד' כאילו נאמרה שני פעמים, גם עם מה שלפניה, וגם עם מה שלאחריה, ומ'לא תוכל לאכול בשעריך באחד' דורשים שאין שוחטים את הפסח על היחיד, ומ'באחד שעריך' דורשים שהאיסור לשחוט את הפסח בכמות יחיד אינו נוהג אלא בזמן איסור הבמות. אבל לדעת רבי שמעון אין לומר כן, שהוא סובר בזבחים (כד:) שמקרא נדרש לאחריו ולא לפניו, שלדבריו אין פסוק נדרש אלא לגבי דבר אחד, וכיון שהוא דורש את הפסוק של 'באחד' לענין איסור במת יחיד, ודאי הוא סובר כרבי יוסי, שפסח נשחט על היחיד. וראה באבן העזר (פתו"ס שם) שישיב באופן אחר. טו. **לְעֵיל** (סו:)

מבואר שפסח דוחה את השבת, שנאמר בפסח (במדבר ט ב) 'ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו', ודרשו מתיבת 'במועדו', שיש להקריב את הפסח במועדו ואפילו בשבת. אבל אין זה אלא בפסח שיש חובה להקריבו, אבל פסח שאין חובה להקריבו, ודאי אינו דוחה את השבת. טז. **הַתּוֹסְפוֹת** (ד"ה שמא) הביאו מהירושלמי טעם אחר, שכיון שהם מקולקלים, אינם מדקדקים לשמור את הפסח, ויביאוהו לידי פסול. יז. **וְאַף** שאיסור אכילת חמץ הוא כל שבעת ימי הפסח, החיוב לאכול מצה, אינו אלא בלילה הראשון, אבל בשאר ימים, אין חייבים לאכול מצה. יח. **כְּמבוֹאר** לעיל (מג.), שהשוותה התורה נשים לאנשים לכל הענינים שבתורה, שנאמר (במדבר ט ו) 'איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם', ולא חילקה התורה ביניהם, ואף איסור אכילת חמץ איסור שיש בו ענוש הוא, שחייבים עליו מלקות. רש"י (שם ד"ה נמי). יט. **בֵּיאוּר** רש"י (ד"ה לימא) שאין לומר שרק במצה נשים חייבות ולא במרור, ורבי שמעון דיבר רק על מרור, שמכיון שמצות אכילת מצה ומצות אכילת מרור נאמרו יחד, שנאמר (במדבר ט יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו', אין לחלק ביניהם. והקשו הרש"ש והשפת אמת (כאן ד"ה שמא), שלהלן (קכ:) אמר רבא, שבזמן הזה שאין מקריבים פסח, מצה היא דאורייתא ומרור אינו אלא דרבנן, ואם כן לרבי שמעון שנשים אינן חייבות בפסח, אף בזמן שהיו מקריבים פסח, הרי הם כאנשים בזמן הזה, שמדאורייתא חייבות הן במצה ואינן חייבות במרור. ובשו"ת בית שערים (מכתבי יד סימן ח ד"ה ג"כ): תירץ, שאף שכשאינה אוכלת את הפסח אינה חייבת לאכול מרור, מכל מקום מכיון שכשאוכלת היא את הפסח חייבת לאכול עמו מרור, לא שייך לומר על מרור שאין נשים חייבות בו. כא. **מבואר** בזבחים (קא:) שאהרן למדו בקל וחומר ממעשר, שאם אונן אסור במעשר כמו שנאמר (דברים כו יד) 'לא אכלתי באוני ממנו', כלומר, שלא עברתי ואכלתי מעשר בשעה שאוני אונן, וראוי שהוא אסור בקדשים. כב. **מבי"ה** זה היא משום מעלה שעשו בקדשים, שכיון שעד עתה היה אסור באכילת קדשים, אסור לו לאכול קדשים קודם שיטבול כמבואר בחגיגה (כא:). כג. **לְהלן** (קח:) מבואר, שכל זה רק אם נעשה אונן לאחר חצות היום, אבל אם נעשה אונן קודם חצות, אין שוחטים עליו, שכיון שחלה עליו אונינות קודם שבא זמן החיוב של הפסח, לא חלה עליו חובת הפסח. כד. **רש"י** (ד"ה אונן), והמאירי (מועד קטן יד: ד"ה זה שמעתי) הביא שיש שאומרים, שאם לא נקבר המת עדיין, אז אף בלילה האנינות היא מדאורייתא, ואם כן הוא אסור לאכול אף בפסח, ומה שאמרו שטובל ואוכל את פסחו לערב, אין זה אלא כשנקבר המת כבר. כה. **נִתְבָּאֵר** בגמרא בזבחים (ק:) שזה נלמד ממה שנאמר באהרן אחר מיתת נדב ואביהוא (ויקרא י יט), 'ואכלתי חטאת היום החיטב בעיני ה'', ומשמע, שרק היום נאסר באכילת קדשים ולא הלילה. רש"י (ד"ה ואכלתי) מגיה). אמנם בזבחים (שם) הביאה הגמרא מחלוקת תנאים בזה, שיש אומרים שאף אנינות לילה היא מדאורייתא. כו. **כֵּן** מבואר בגמרא, שאף בפסח לא התירו לו לאכול רק משום שיש בו כרת, אבל בלא טעם זה, אסור הוא באכילת קדשים. וכתב רבינו חננאל (הגהת מרדכי ר"ה פ"ק סנהדרין) שאף שהרגל מבטל את האבלות, מכל מקום אסור הוא באכילת קדשים, שהאנינות אינה בטלה מחמת הרגל. וכתב השער המלך (משנה שקיבלו פ"ג ה"ט ד"ה עוד כתב) שמוכח מכאן, שלענין איסור אכילת קדשים נוהגת אנינות בשבת וביום טוב. כז. **בזבחים** (שם:) נחלקו אמוראים בפירוש המשנה. רב אסי סבר, שהמשנה מתפרשת כפשוטה, שאף בליל פסח אסור לו לאכול שאר קדשים. ורב ירמיה מדפתי סבר, שבליל פסח כיון שהתירו לו לאכול פסח, התירו לו לאכול אף שאר קדשים, ומה שאמרה המשנה 'אבל לא בקדשים', היינו בשאר ימות השנה.

וְכֵן הַמְּקַטֵּר לוֹ עֲצָמוֹת - מי שלקטו לו את עצמות אביו ואמו[א], על מנת להביאם לקברי אבותם[ב], שנוהג אבלות כל אותו היום[ג], והוא אונן מדרבנן[ד], ואסור באכילת קדשים, הרי זה **טוֹבֵל וְאוֹכֵל** בלילה אף בְּשאר קָדָשִׁים, שכיון שאינו אסור אפילו ביום אלא מדרבנן, לא גזרו בו חכמים שיהיה אונן בלילה שאחרי כן.

גַּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר בְּעֶרֶב פֶּסַח, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, טוֹבֵל[ה] וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, אינו יכול לאכול מהפסח, שחכמים גזרו בו שיהיה טמא, ואמרו שכל גר **הַפּוֹרֵשׁ מִן הָעֶרְלָה**, הרי הוא **כְּפוֹרֵשׁ מִן הַקֶּבֶר**[ו], כלומר, שהוא טמא שבעת ימים כטמא מת[ז], ואינו יכול לאכול את הפסח, רק אם נתגייר שבעה ימים קודם הפסח, ונטהר בהזאת אפר פרה אדומה כטמא מת[ח].

★

גמרא שנינו במשנה, שהאונן בלילה שלאחר יום המיתה אוכל את הפסח אך אינו אוכל בשאר קדשים. שואלת הגמרא: **מַאי טַעְמָא**. משיבה הגמרא: **קָא סָבַר** התנא, שאיסור **אֲנִינוּת דְּלֵילְיָא** שלאחר יום המיתה, הוא רק **מִדְּרַבָּנָן**, **וְנָבֵי** אכילת **הַפֶּסַח** התירו לו חכמים לאכול באנינות, **שֶׁלֹּא הֶעֱמִידוּ** חכמים את **דִּבְרֵיהֶם בְּמָקוֹם** שיבטל מחמתם ממצוה שיש בה עונש **כָּרֵת**, **וְנָבֵי** אכילת **קָדָשִׁים** לא התירו לו לאכול באנינות, כיון שאינו אלא מצות עשה בעלמא[ט], וחכמים **הֶעֱמִידוּ** את **דִּבְרֵיהֶם** לאסור אף **בְּמָקוֹם** שיבטל מחמתם ממצות **עֲשֵׂה** של אכילת קדשים[י].

★

שנינו במשנה: הַשּׁוֹמֵעַ עַל מִתּוֹ וכו' והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים. **משמע מדברי המשנה שהוא עצמו מלקט את עצמות אביו ואמו. שואלת הגמרא:** והלא **מְלַקֵּט עֲצָמוֹת** כיון שנגע בעצמות הרי הוא נטמא בטומאת מת, וכדי להיטהר **הָא צָבֵי** - הרי הוא צריך **הַזָּאָה** מאפר פרה אדומה, וכיצד אמרה המשנה שיכול לטבול ולאכול קדשים בערב. **משיבה הגמרא: אֵימָא** - יש לך לומר ולפרש במשנה, שלא ליקט הוא בעצמו, אלא **שֶׁיְּקָטָן לוֹ** אחרים את **הָעֲצָמוֹת** של אביו ואמו, ואינו אסור לאכול בקדשים אלא באותו היום משום אנינות.

★

שנינו במשנה: גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר וכו' בערב פסח, בית שמאי אומרים טובל ואוכל לערב, ובית הלל אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. **הגמרא מבארת את טעמם של בית שמאי ובית הלל: אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַחְלוֹקֶת** - מה שנחלקו בית שמאי ובית הלל, אין זה אלא **בְּגֵר** שנתגייר, **דְּבֵית הִלֵּל סָבְרִי** - סוברים, שצריך הוא להיטהר שבעת ימים באפר פרה כטמא מת, והוא **גְּזֵירָה** משום **שְׁמָא יִטְמָא** במת **לְשָׁנָה הַבָּאָה** קודם פסח, **וְיֹאכַל אֶשְׁתְּקַד** [-בשנה שעברה] אף שלא נזהרתי ונגעתי בכל הטומאות עד ערב פסח, **מִי** [-האם] **לֹא טָבַלְתִּי וְאָכַלְתִּי** פסח לערב, **עָכְשָׁיו נָמֵי** [-גם כן] **אֶטְבּוֹל וְאוֹכַל** פסח בערב, **וְלֹא יֵדַע דְּאֶשְׁתְּקַד, נְכְרִי הָוֶה** [-הייתי], **וְנכרי לֹא מָטְבְּלִי טוּמְאָה**[יא], ועל כן לא היה צריך להיטהר שבעת ימים, אבל **עָכְשָׁיו יִשְׂרָאֵל** הוא, **וּמָטְבְּלִי טוּמְאָה**, ואינו יכול לאכול קדשים עד שיטהר מטומאתו, ולכן גזרו על כל ערל נכרי שנתגייר שיהיה צריך להיטהר שבעת ימים כטמא מת[יב]. **וּבֵית שַׁמַּאי סְבְרִי, לֹא גָּזְרִינַן** משום שנה הבאה, ויכול הוא לטבול ולאכול בפסח מידי[יג]. **אֲבָל עֲרֵל יִשְׂרָאֵל** שמל בערב הפסח, **לְדִבְרֵי הַכֹּל טוֹבֵל[יד] וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב**, משום שלא שייך לגזור בו משום שנה הבאה, שהרי אף קודם שמל הוא מקבל טומאה כשאר ישראל, ואף בשנה זו אם נגע בטומאה, הרי הוא טמא שבעת ימים, **וְלֹא גָּזְרִינַן** שיהיה **עֲרֵל יִשְׂרָאֵל** כטמא מת, גזירה **מִשּׁוּם עֲרֵל נָכְרִי**[טו].

הגמרא מביאה ראיה לדברי רבי יוחנן: תָּנְיָא נָמֵי הָכִי, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר, לֹא נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל עַל עֲרֵל יִשְׂרָאֵל שֶׁטָּבַל וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב, עַל מַה נֶּחְלְקוּ עַל עֲרֵל נָכְרִי, שַׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים טוֹבֵל וְאוֹכֵל אֶת פִּסְחוֹ לָעֶרֶב, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים הַפּוֹרֵשׁ מִן הָעֲרָלָה כְּפוֹרֵשׁ מִן הַקֶּבֶר, וצריך להיטהר שבעת ימים כטמא מת.

★

הגמרא מביאה שיש איסורים דרבנן שאמרו חכמים שאיסורים אלו ידחו גם מצוות שיש בהם עונש כרת, ויש איסורים דרבנן שאמרו חכמים שלא ידחו מצוות שיש בהם עונש כרת: אָמַר רָבָא, בשלשה הלכות שסימנם הם **עֲרֵל, הַזָּאָה, וְאִיזְמֵל**, **הֶעֱמִידוּ** חכמים את **דִּבְרֵיהֶן** גם **בְּמָקוֹם** שמחמת דבריהם יבטלו ממצוה שיש בה עונש **כָּרֵת**. ואילו בשלשה הלכות אחרות שסימנם הם **אוֹנֵן, וּמְצוֹרָע, וּבֵית הַפְּרָס, לֹא הֶעֱמִידוּ** חכמים את **דִּבְרֵיהֶן בְּמָקוֹם** שמחמת דבריהם יבטלו ממצוה שיש בה עונש **כָּרֵת**[טז].

מבארת הגמרא: עֲרֵל, היינו **הָא דַּאֲמָרַן** - הדין המבואר במשנה, שגר שנתגייר בערב הפסח, אף שמדאורייתא ישראל גמור הוא, וחייב לעשות פסח, אמרו בית הלל שמשום גזירה דרבנן אינו עושה פסח, אף שיש בפסח עונש כרת.

הַזָּאָה, דְּאָמַר מָר - שאמר רבי עקיבא (לעיל סה:), **הַזָּאָה** שצריך להזות על טמא מת בשלישי ובשביעי לטהרתו, **שַׁבָּת** - אסורה בשבת רק משום גזירה דרבנן[יז], **וְאֵינוֹ דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת**, כלומר, שאף אם חל יום השביעי שלו בערב פסח שחל בשבת, אין מזים עליו אפר פרה, אפילו שעל ידי זה לא יוכל להקריב את הפסח[יח]. הרי שהעמידו חכמים את גזירתם גם במקום שעל ידי כך יתבטל מאכילת פסח שיש בו עונש כרת.

אִיזְמֵל, דְּתַנְיָא (בפע קנ:), אזמל שמלים בו את התינוק, ורוצים להביאו מהבית שהוא נמצא בו, לבית שנמצא בו התינוק, **מִשּׁוּם שֶׁאֵין מְבִיאִין אוֹתוֹ דֶּרֶךְ רְשׁוּת הָרַבִּים**, שהרי אסור מן התורה להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים ומרשות הרבים לרשות היחיד[יט]. **דְּבָר אֵין מְבִיאִין אוֹתוֹ דֶּרֶךְ גְּנוּת וְדֶרֶךְ**

א. **רש"י** (ד"ה וכן) מהגמרא במועד קטן (כו:), ונראה מדבריו, שפירש את מה שאמרו במועד קטן (שם), שהמלקט עצמות אביו ואמו מתאבל עליהם, שמה שאמרו 'אביו ואמו' הוא בדווקא, שרק ביליקוט עצמות אביו ואמו הוא מתאבל, אבל ביליקוט עצמות של שאר קרובים אינו מתאבל. וכן הוא ברש"י על הרי"ף (שם טו: מדפי אלפ"ס ד"ה ומלקט) והרמב"ם (שם פ"ג מהלכות) שכתבו, שאבלות זו היא משום כבוד אביו ואמו, ושעם זה אינו שייך בשאר קרובים. אמנם הרא"ש (מו"ק פ"ג סי' ו) והטור (יו"ד סי' שמ) כתבו, שנוהג אבלות אף ביליקוט עצמות של שאר קרובים. ב. **רש"י** (מועד קטן ג. ד"ה ומלקט), שרגילים היו לקבור תחילה בקוקיע לחה, כדי שיתעכל הבשר מהר, ואחר כך קוברין העצמות אצל האבות במקום נכבד או שהיו מעלים את העצמות לארץ ישראל. תפארת ישראל (יכין לוח נז). ג. **רש"י** (ד"ה וכן) מהגמרא במועד קטן (שם). [וראה בנימוקי יוסף (שם טו: מדפי אלפ"ס ד"ה ומלקט) שכתב, שאין הכוונה שהוא מתאבל בנעילת הסנדל ושאר דברים הנוהגים באבל, אלא שהוא אונן, ואסור הוא באכילת קדשים. אמנם ראה בבית יוסף (יו"ד סי' שמ ס"ק ג - הוא"ת) שכתב שמדברי הפוסקים נראה, שכל דיני אבלות נוהגים בהן]. ד. **מאירי** (לעיל סה:, ד"ה ומלקט) ונמוקי יוסף (מועד קטן שם). ה. **כתב** המאירי (ד"ה נכ), שטבילה זו אינה הטבילה שהוא טובל כדי להתגייר, אלא טבילה אחרת היא, שהצריכוהו חכמים לטבול כדי להתירו לאכול בקדשים. והתוספות יום טוב (פ"ח מ"ט) כתב, שטבילה זו היא הטבילה שכל גר צריך לטבול כדי להתגייר. וראה להלן בהערה, עוד פירוש בזה מהצל"ח. ו. **ואף** אם נולד מהול, גם כן נקרא פורש מן הערלה וצריך ליטהר, וכמבואר במשנה בנדרים (פ"ג מ"ו), שהנודר מהערלות אסור במולי אומות העולם. הון עשיר (פ"ח מ"ט). ז. **הנזכר** במת או בקבר נטמא שבעת ימים, וכדי להיטהר צריך להזות עליו מאפר פרה אדומה ביום השלישי וביום השביעי. ח. **המעם** יבואר בגמרא בסמוך. ט. **באכ"ף** קדשים יש מצות עשה, שנאמר (שמות כט לג) 'ואכלו אותם אשר כופר בהם'. רש"י (ד"ה) ומבואר ברש"י לעיל (עג. ד"ה כשם), שמצוה זו נאמרה בין בקדשים הנאכלים לכהנים ובין בקדשים קלים הנאכלים לישראל. י. **שיש** כח ביד חכמים לבטל מצות עשה מן התורה, שלא יקיימנו באופן שלל שב ואל תעשה, כמבואר ביבמות (ג:). יא. **שדרשו** (מיד שם:) ממה שנאמר (במדבר יט ב) 'ואיש אשר יטמא ולא יתחטא' [-ולא יטהר], שהוקשו טומאה וטהרה זה לזה, ללמד שרק מי שיש לו טהרה, נטמא, ונכרי שאין לו טהרה [שטהרת פרה אדומה אינה אלא לישראל כמו שנאמר (שם יט) 'והיתה לעדת בני ישראל למשמרת'], אינו מקבל טומאה. יב. **וכיון** שעברו עליו שבעה ימים, שהם ימי הטהרה של טומאת מת, הרי הוא נטהר בהם מכל הטומאות שנטמא בגיורו. ואף שזב אינו אוכל בפסח עד שיביא את קרבנותיו ביום השמיני, לא גזרו על הגר שימתין עד היום השמיני, כיון שאם נאמר שהמתגייר יהיה טמא כזב, לא יוכל לעולם לאכול פסח, שהרי אינו יכול להביא את קרבנות הזב, כיון שמדאורייתא אינו טמא, ולעולם לא יוכל ליטהר. רש"י (ד"ה ומלקט). יג. **כתב** הצל"ח (ד"ה ת"ש אלפ) שאף בית שמאי מודים שגזרו טומאה על הפורש מן הערלה, אלא שלא גזרו בו טומאה שבעה כדי שלא לדחותו מפסחו, אבל גזרו בו טומאת ערב משום שבזה הוא אינו נדחה מפסחו שהרי שוחטים ווזורקים על טבול יום, ודוחה מה שאמרו במועד קטן שאמרו בשיטת בית שמאי 'טובל ואוכל לערב', שצריך הוא לטבול כדי שיוכל לאכול את הפסח. עוד כתב השפת אמת (ד"ה מלקט), שלא נחלקו בית שמאי רק לענין פסח, שלא העמידו חכמים בהזאה לענין כרת, אבל בשאר ימות השנה, מודים בית שמאי שאין המתגייר אוכל קדשים עד שיטהר בהזאת שלישי ושביעי כטמא מת. אולם בערוך השלחן העתיד (קדשים פ"ג סי' קי, ס"ק כ) כתב להיפך, שאף לבית הלל, לא גזרו אלא בערב פסח, משום שחששו שיבוא לאכול פסח בטומאה, ולא בשאר ימות השנה. יד. **תמהו** התוספות (ד"ה אלמא), מהי טבילה זו, שלא מצינו בשום מקום שישראל שמל יהיה צריך לטבול כדי לאכול בקדשים. וכתב התוספות יום טוב (פ"ח מ"ט), שטבילה זו, היא טבילה שטובל לטהרת הרגל [כמבואר במשנה בבכורות (ח:)], ולזה אמר רבי יוחנן שאף שמל וטבל והרי הוא דומה לגר שנתגייר שגם כן מל וטבל, אף על פי כן לא גזרו בו משום גר. ובתוספות תדשים (פ"ח מ"ט) מובא לתרץ בשם חכם אחר, שדין זה נלמד מהדרין המבואר בחגיגה (כה:), שאונן ומחוסר כיפורים חייבים לטבול כדי להתירם באכילת קדשים, שכיון שעד עתה היו אסורים באכילת קדשים יש לחוש שהסיחו דעתם ונטמאו, וכמו כן ערל, כיון שהיה אסור באכילת קדשים, אזי כשמל והותר לו לאכול קדשים הרי הוא צריך לטבול. והצל"ח (ד"ה ת"ש אלפ) כתב, שאף שלא גזרו בישראל טומאת שבעה, מכל מקום גזרו שיהיה טמא עד הערב, ומשום כך צריך לטבול [ואף שבישראל אין שייך את טעם הגזירה כמו שיתבאר, מכל מקום לא רצו לחלק בגזירה בין ערל נכרי לערל ישראל, ורק בטומאת שבעה שמשום כך יתבטל מפסח שהוא איסור כרת, לא העמידו את גזירתם בערל ישראל]. טו. **כלומר**, שאף לדעת בית הלל, שערל נכרי שנתגייר הרי הוא טמא כטמא מת, ערל ישראל אינו טמא, שלא גזרו בו משום ערל נכרי. טז. **וראה** בהערה להלן (ע"ב) מהו הכלל בזה, מתי העמידו את דבריהם במקום כרת, ומתי לא העמידו. יז. **כל** גזירות חכמים בהלכות שבת, נקראים שבות. ומבואר לעיל (סע:), שטעם הגזירה היא, שמא יעבור את אפר הפרה אדומה ארבע אמות ברשות הרבים. יח. **רש"י** (לעיל סה: ד"ה שחלה). ומבואר מדבריו שאם היה יום השביעי שלו בערב פסח שחל בחול, היו מזים עליו והיה טובל ועושה את הפסח. אמנם דעת הרמב"ם (קרבן פסח פ"ו ה"ב) היא, שטמא מת שחל שביעי שלו בערב הפסח אין שוחטים עליו גם אחר שטבל (ולפי הכתוב לעיל ס:), ומשום כך פירש (שם ס"ק), שמה שהתחבר בגמרא שהוזה אינה דוחה את השבת במקום כרת, היינו שאם חל יום שביעי שלו בי"ג שחל להיות בשבת, אין מזין עליו, אף שעל ידי זה תדחה שבילתו ליום י"ד ולא יוכל להקריב את הפסח במועדו. יט. **זו** היא דעת רבי עקיבא (מצה קל:), שאמר, שאף שמילה בזמנה דוחה שבת, כל מלאכה שהיה אפשר לעשותה מערב שבת, אסור לעשותה בשבת אף לצורך המילה, וכיון שהיו יכולים להביא את הסכין מערב שבת, אסור להביאו בשבת. ואומרת הברייתא, שכשם שלרבי עקיבא אסור להביאו דרך רשות הרבים, כך אסור להביאו אף דרך מקום שיש בו איסור דרבנן כלכד. אבל רבי אליעזר (שם) סובר, שאף מלאכה שהיה ניתן לעשותה בערב שבת, מותר לעשותה בשבת לצורך המילה, ולדבריו מותר להביא את הסכין אף דרך רשות הרבים.

חֲגֵרוֹת וְדֶרֶךְ קַרְפִּיפוֹת, אף שכולם רשות היחיד הם, שכיון שהם רשויות נפרדות אסרו חכמים להוציא מזה לזה[כ]. ואף אם חל ערב פסח בשבת, וצריך הוא למול את בנו, ואם לא ימול אותו, יהיה אסור לו לאכול בפסח[כא], אסרו חכמים להביא איזמל דרך גגות חצירות וקרפיפות. הרי שחכמים העמידו את גזירתם גם במקום שיתבטל ממצוה שיש בה עונש כרת[כב].

הגמרא מבארת מה הם הדברים שלא העמידו בהם חכמים את גזירתם במקום שיש עונש כרת, שסימנם הוא, אונן מצורע ובית הפרס: אוֹנָן, היינו **הָא דַּאֲמָרַן** - הרין הכורר במשנה, שאונן אף שהוא אסור באכילת קדשים בלילה שלאחר יום המיתה, התירו לו לאכול את הפסח כיון שיש בו עונש כרת.

מצורע כשנרפא מצרעתו, הוא טמא שבעה ימים, וטובל ביום השביעי, וביום השמיני צריך הוא להקריב שלשה קרבנות, עולה חטאת ואשם, ולוג שמן. וצריך ליתן מדם האשם ומהשמן על תנוך אזנו ועל בהן ידו ובהן רגלו[כג]. אך אינו יכול להיכנס לעזרה, כיון שקודם שמקריבים את קרבנותיו, הרי הוא מחוסר כיפורים שאסור לו להיכנס לעזרה[כד], ולא היו יכולים להוציא את הדם והשמן מחוץ לעזרה, מפני שאז היו נפסלים כדין קדשים היוצאים חוץ לעזרה[כה], ועל כן היה עומד המצורע בשער ונקנר שלא נתקדש חללו בקדושת העזרה (לעיל סה:), ומכניס את ידו לעזרה כדי שיוכלו ליתן מהדם והשמן על בהונותיו ולא יפסלו ביוצאי[כו].

מבארת הגמרא: מְצוֹרָע מַאי הִיא, דְּתָנְיָא, מְצוֹרָע שֶׁחָל יום הַשְּׁמִינִי שֶׁיָּפוּ בָעֶרֶב הַפֶּסַח, וְרָאָה קְרִי בּוֹ בַּיּוֹם, ונאסר לו להיכנס להר הבית[כז], הרי הוא **מוּבָל** כדי להיטהר מקריו, ונכנס להר הבית, ומקריב את קרבנותיו, **וְאוֹבֵל** מהפסח בערב, **שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים, שֶׁאֵם עַל פִּי שֶׁטָּבוּל יום** [-טמא ביום שטבל לטהרתו] **אֵינוֹ נִכְנָס** להר הבית עד שיעריב שמשו[כח], **זֶה** [-מצורע שהוא טבול יום בערב פסח] **נִכְנָס**, כדי שיוכל לאכול פסח בערב, **שמוֹטָב שֶׁיָּבֹא עֲשֵׂה שֶׁל** פסח **שֶׁיֵּשׁ בּוֹ** עונש **כָּרֵת, וְיִדָּחֶה** את האיסור עשה של כניסת טבול יום בעזרה, שהוא **עֲשֵׂה שֶׁאֵין בּוֹ** עונש **כָּרֵת**[כט]. **וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, שמה שאמרה הברייתא שאיסור כניסת טבול יום להר הבית, הוא איסור עשה, אין זה בדווקא, שֶׁדָּבָר תּוֹרָה אֲפִילּוּ איסור **עֲשֵׂה אֵין בּוֹ**[ל], ואין זה אלא איסור דרבנן, **שֶׁנֶּאֱמַר** (דברי הימים ב' כ' ח) **'וַיַּעֲמֹד יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם בְּבֵית ה' לִפְנֵי הֶחָצֵר הֶחָדָשָׁה'**, כלומר, שעמד יהושפט לפני הר הבית. ומבאר רבי יוחנן, **מַאי חָצֵר הֶחָדָשָׁה** - מדוע נקרא הר הבית 'חצר החדישה', והרי יהושפט היה אחר שכבר עמד המקדש זמן רב, אלא נקרא כן משום **שֶׁאוֹתוּ היום חִדְּשׁוּ בּוֹ דָּבָר**, כלומר, שחידשו דבר בהלכות של הר הבית[לא], וקיבל רבי יוחנן מרבו, שהחידוש היה שהוסיפו על קדושתו **וְאָמְרוּ שַׁבָּטוּל יום לֹא יִכָּנֵס בְּמַחֲנֵה לְוִיָּה**, דהיינו בהר הבית[לב]. הרי שכניסת טבול יום בהר הבית הוא איסור דרבנן, ובערב פסח התירו לו להיכנס להר הבית לצורך הבאת קרבנותיו כדי שיטהר מצרעתו ויוכל להקריב את הפסח, משום שלא העמידו חכמים את דבריהם במקום שיבטל מחמתם ממצוה שיש בה עונש כרת.

בית הפרס האמור בסוגייתנו, הוא שדה שהיה בה קבר ונחרשה השדה[לג], שגזרו חכמים שכל ההולך בתוך מאה אמה סביבות הקבר יטמא, שחרששים שמא הוליכה המחרישה את עצמות המת ופיזרתן על פני השדה, וההולך שם יסיט בהילוכו עצם שהיא גדולה כשעורה, ועצם כשעורה מטמא במגע ובמשא[לד].

בֵּית הַפְּרָס, היינו מה **דְּתָנַן** (מסכת אהלות פרק יז' משנה ד') **וְשָׁוִין בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל**,

---

כ. **שחכמים** גזרו שלא להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד אחר, גזירה שמא יבואו להוציא מרשות הרבים לרשות היחיד. רש"י (פירוש ב': ל"ט ע"ב שלמא). ורק כשעירבו שתי הרשויות יחד, מותר להוציא מזה לזה, שאז נחשבים שתיהם לרשות אחת. כא. **שמילת** בניו מעכבת אותו מלאכול בפסח, שכל זמן שבניו ערלים אסור לו לאכול בפסח, כמבואר להלן (נו:). כב. **רש"י** (ל"ט ע"ב ד"ה). וכתב, שאין לפרש שהעמידו דבריהם במקום כרת, היינו במקום העונש כרת שיש במילה, שהרי כאן מדובר במילה מזמנה דהיינו מילת תינוק ביום השמיני [שכן רק מילה זו דוחה שבת], ובמילה זו אין עונש כרת, שקטן אין בו עונש כרת, ורק אם יגדל ולא ימול את עצמו, יהיה עונש כרת [ואף האב שלא מל את בנו, אינו עונש כרת אלא רק עובר בעשה. תוכמת שלמה (כתי"ר שם)]. אמנם הריטב"א (ל"ט ע"ב ד"ה שופר) ביאר בכוונת הגמרא, שהעמידו דבריהם במקום הכרת של מילה. וביאר הרש"ש (כתי"ר ל"ט ע"ב ד"ה). שאף שבמילת קטן אין עונש כרת, מכל מקום הרי זה נקרא שהעמידו דבריהם במקום כרת, כיון שמצות מילה היא מצוה שיש בה עונש כרת [והוסיף הריטב"א שמשום כך העמידו חכמים את דבריהם אף שהוא במקום כרת, כיון שקטן זה אינו חייב בכרת]. כג. **כמפורש** בתורה (ויקרא יד ז'-יח'). כד. **כמבואר** במכות (ח:), שדרשו ממה שנאמר (במדבר יט יג) 'כי מי נדה לא זורק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו', 'טמא יהיה' בא לרבות טבול יום, 'עוד טומאתו בו', בא לרבות מחוסר כיפורים, שכל מי שלא הביא את קרבנותיו לא נטהר לגמרי ואסור לו להיכנס לעזרה. כה. **רש"י** (לעיל סה: ד"ה טומטין). כו. **נחלקו** במסכת זבחים (נ:), מדוע היה מותר לו להכניסם, יש מי שסובר שכניסה של מקצת מהגוף לעזרה אינה נחשבת כניסה, ומה שהוא מכניס את בהונותיו אין זה אלא כניסה של מקצת הגוף, ויש מי שסובר שאף כניסה כזו אסורה, וגזירת הכתוב היא, שיכניס מצורע את בהונותיו לעזרה. כז. **שהר** הבית הוא מחנה לויה, ובעל קרי אסור להיכנס למחנה לויה, שדרשו (לעיל סז:) ממה שנאמר (במדבר ה ג) 'וכל זב', לרבות בעל קרי, שמשתלח מחוץ למחנה לויה. אמנם טמא מת ושאר שרץ מותרים להיכנס להר הבית (מסקנת שם ס"ע ב). כח. **שנאמר** (דברי הימים ב' כג יט) 'וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה', ומשמע שקודם לכן אסור לו לבוא למחנה לויה. ואיסור זה איסור עשה הוא, שהוא לאו הבא מכלל עשה, שהוא כעשה. כט. **שאין** עונש כרת לטמא הנכנס למקדש, רק בטמא הנכנס לעזרה, אבל הנכנס להר הבית, אינו עונש כרת. ואף שהוא צריך להכניס את ידו לעזרה, אין בכך איסור, שאף מי שסובר שביאה במקצת שמה ביאה, מודה שאין בכניסה זו איסור, שגזירת הכתוב הוא במצורע שמותר לו להכניס את ידו אף שהוא מחוסר כיפורים, והואיל והותרה לו הכניסה לעזרה אף שהוא מחוסר כיפורים, הותרה לו הכניסה אף שהוא טבול יום מחמת קריו. רש"י (ל"ט ע"ב שלמא). ורק כשעירבו שתי הרשויות יחד, מותר להוציא מזה לזה, שאז נחשבים שתיהם לרשות אחת. כא. **שמילת** בניו מעכבת אותו מלאכול בפסח, שכל זמן שבניו ערלים אסור לו לאכול בפסח, כמבואר להלן (נו:). כב. **רש"י** (ל"ט ע"ב ד"ה). וכתב, שאין לפרש שהעמידו דבריהם במקום כרת, היינו במקום העונש כרת שיש במילה, שהרי כאן מדובר במילה מזמנה דהיינו מילת תינוק ביום השמיני [שכן רק מילה זו דוחה שבת], ובמילה זו אין עונש כרת, שקטן אין בו עונש כרת, ורק אם יגדל ולא ימול את עצמו, יהיה עונש כרת [ואף האב שלא מל את בנו, אינו עונש כרת אלא רק עובר בעשה. תוכמת שלמה (כתי"ר שם)]. אמנם הריטב"א (ל"ט ע"ב ד"ה שופר) ביאר בכוונת הגמרא, שהעמידו דבריהם במקום הכרת של מילה. וביאר הרש"ש (כתי"ר ל"ט ע"ב ד"ה). שאף שבמילת קטן אין עונש כרת, מכל מקום הרי זה נקרא שהעמידו דבריהם במקום כרת, כיון שמצות מילה היא מצוה שיש בה עונש כרת [והוסיף הריטב"א שמשום כך העמידו חכמים את דבריהם אף שהוא במקום כרת, כיון שקטן זה אינו חייב בכרת]. כג. **כמפורש** בתורה (ויקרא יד ז'-יח'). כד. **כמבואר** במכות (ח:), שדרשו ממה שנאמר (במדבר יט יג) 'כי מי נדה לא זורק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו', 'טמא יהיה' בא לרבות טבול יום, 'עוד טומאתו בו', בא לרבות מחוסר כיפורים, שכל מי שלא הביא את קרבנותיו לא נטהר לגמרי ואסור לו להיכנס לעזרה. כה. **רש"י** (לעיל סה: ד"ה טומטין). כו. **נחלקו** במסכת זבחים (נ:), מדוע היה מותר לו להכניסם, יש מי שסובר שכניסה של מקצת מהגוף לעזרה אינה נחשבת כניסה, ומה שהוא מכניס את בהונותיו אין זה אלא כניסה של מקצת הגוף, ויש מי שסובר שאף כניסה כזו אסורה, וגזירת הכתוב היא, שיכניס מצורע את בהונותיו לעזרה. כז. **שהר** הבית הוא מחנה לויה, ובעל קרי אסור להיכנס למחנה לויה, שדרשו (לעיל סז:) ממה שנאמר (במדבר ה ג) 'וכל זב', לרבות בעל קרי, שמשתלח מחוץ למחנה לויה. אמנם טמא מת ושאר שרץ מותרים להיכנס להר הבית (מסקנת שם ס"ע ב). כח. **שנאמר** (דברי הימים ב' כג יט) 'וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה', ומשמע שקודם לכן אסור לו לבוא למחנה לויה. ואיסור זה איסור עשה הוא, שהוא לאו הבא מכלל עשה, שהוא כעשה. כט. **שאין** עונש כרת לטמא הנכנס למקדש, רק בטמא הנכנס לעזרה, אבל הנכנס להר הבית, אינו עונש כרת. ואף שהוא צריך להכניס את ידו לעזרה, אין בכך איסור, שאף מי שסובר שביאה במקצת שמה ביאה, מודה שאין בכניסה זו איסור, שגזירת הכתוב הוא במצורע שמותר לו להכניס את ידו אף שהוא מחוסר

שֶׁבּוֹדְקִין לְאוֹשְׁיָּא פֶּסַח - שאדם הצריך לעשות פסח וצריך לעבור דרך בית הפרס, אם אין לו דרך אחרת, יכול לעבור בשדה זו על ידי שיברוך אם יש שם עצמות[א], וְאֵין בּוֹדְקִין לְאוֹכְלֵי תְּרוּמָה - אדם הרוצה לאכול תרומה אינו סומך על בדיקה זו, אלא ימתין, ויתאחר מלהגיע אל התרומה[ב]. שבפסח הקילו משום שיש בו עונש כרת, ולא העמידו חכמים את תקנתם במקום שיש עונש כרת[ג], אבל באכילת תרומה לא הקילו משום שהיא מצות עשה שאין בה עונש כרת[ד].

ומבארת הגמרא את דברי המשנה ושואלת: מַאי בּוֹדְקִין (לְאוֹשְׁיָּא פֶּסַח) - כיצד עושים בדיקה זו? **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, מְנַפֵּחַ** - נופח בפיו **עַל עִפֶּר בֵּית הַפְּרָס, וְחוֹזֵף** במקום שניפח, ואם יהיה שם עצם גדול, יראנו ולא ידרוך עליו[ה]. **רַב יְהוּדָה בַּר אַבֵּי מְשַׁיְּיהּ לְרַב יְהוּדָה אָמַר,** שבודקין אם כבר נידש בית הפרס זה ברגלי אדם, ואם נידש יכול לילך בו, משום **שִׂבְרַת הַפְּרָס שֶׁנִּידַּשׁ** ברגלי אדם, **טָהוֹר,** שסומכים על כך, שהוסרו משם כל העצמות על ידי דריסת הרגלים.

הדרן עלך האשה

פרק תשיעי - מי שהיה

משנה נאמר בתורה (במדבר ט י-יא) ״דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶּסַח לַה׳, בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ״, דהיינו, מי שהיה טמא או בדרך רחוקה בארבעה עשר בניסן יזכור זמן הקרבת הפסח, ולכך לא הקריב את הפסח בזמנו. צריך להקריבו בארבעה עשר באייר שהוא זמן הקרבת פסח שני. משמעות תבאר מי הם הנדחים לפסח שני.

מִי שֶׁהָיָה טָמֵא בזמן שחיטת הפסח, **אוֹ** שהיה **בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה**[ו], **וְלֹא עָשָׂה** את הפסח [-לא הקריב] **אֶת הַפֶּסַח הָרִאשׁוֹן** בארבעה עשר בניסן, **יַעֲשֶׂה אֶת הַפֶּסַח הַשֵּׁנִי** בארבעה עשר באייר. וכן אם **שָׁגַג** שלא ידע שהיום פסח, **אוֹ נֶאֱנַס** בזמן הקרבת קרבן הפסח **וְלֹא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן, יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי**[ז]. **מִקְשָׁה המשנה: אִם כֵּן** שכל מי שהיה אנוס בזמן הקרבת הפסח הראשון, נדחה לפסח שני, **לְמָּה נֶאֱמַר** בתורה דווקא **טָמֵא שֶׁהָיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה** שנדחים לפסח שני, הלא כל האנוסים נדחים לפסח שני[ח]? **מתרצת המשנה:** משום **שֶׁאִי**[ט] - הטמא ומי שהיה בדרך רחוקה, השוגג והאנוס, כשלא הקריבו את הפסח **פְּשׁוּרִין מֵהַכָּרֵת** [-כרת][י], לכך אומרת התורה ׳דרך רחוקה׳, להשמיענו שאף הנמצא בדרך רחוקה פטור מכרת, אף שיכל להיזהר שלא להיות בדרך רחוקה[יא], **וְאִי**[יב] שאינם שוגגים או אנוסים[יג] **חַיָּיבִין בְּהַכָּרֵת**[יד].

★

גמרא הגמרא **מביאה מחלוקת לגבי מי שנמצא בדרך רחוקה ביום שחיטת הפסח, ובמשך הלילה שהוא זמן אכילת הפסח, יבוא לירושלים ויוכל לאכול את הפסח, ושחטו אחרים את הפסח עבורו, האם יצא ידי חובתו או לא: אִיתְּמַר, הָיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה** בשעת שחיטת הפסח, דהיינו מחצות היום עד שקיעת החמה[טו], **וְשִׁלּוּחֵי שָׁחֲטוּ** את הפסח **וְזָרְקוּ עָלָיו** [-עבורו] את הדם, ובמשך הלילה שהוא זמן אכילת הפסח, יבוא לירושלים ויוכל לאכול את הפסח, **רַב נַחְמָן אָמַר, הוֹרְצָה** - יצא ידי חובתו ואינו צריך להביא פסח שני, **רַב שֵׁשֶׁת אָמַר, לֹא הוֹרְצָה,** וצריך להקריב פסח שני[טז].

הגמרא מבארת את מחלוקתם: רַב נַחְמָן אָמַר רַב הוֹרְצָה, מֵימָם הוּא דְּחָמְנָא עָלָיו - התורה חסה על מי שהיה בדרך רחוקה שלא יתחייב כרת אם לא הקריב בראשון[יז], **וְאִי עָבְרִי** - אבל אם שלח שליח להקריב בראשון, **תָּבְעִי עָלָיו בְּרָכָה,** ויצא בזה ידי חובתו. **וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר לֹא הוֹרְצָה, מֵימָם דְּחָמְנָא רַחֲמָנָא בְּטָמֵא** - התורה דחתה את הנמצא בדרך רחוקה מלהקריב את הפסח בראשון, כמו טמא שאינו מקריב בראשון, ואף אם יקריבו עבורו לא יצא ידי חובתו וצריך להקריב בשני.

רב נחמן מוכיח ממשנתנו כדברי: אָמַר רַב נַחְמָן, מִנָּא אֵימִנָּא לֵיהּ - מנין לי לומר כן, שאם היה בדרך רחוקה ושחטו עבורו את הפסח יצא ידי חובתו, **דְּתָנַן** במשנתנו, **מִי שֶׁהָיָה טָמֵא אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה וְלֹא עָשָׂה אֶת הַפֶּסַח הָרִאשׁוֹן, יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי.** מכך שהמשנה שונה ׳ולא עשה׳ על מי שהיה בדרך רחוקה[יח], **מִכְּלָל דְּאִי עָבְדִי עָבַד** - משמע שאם היה רוצה לעשות בראשון, יכל לעשות כן, אלא שלא עשה מרצונו, ומוכח כדברי רב נחמן, שהנמצא בדרך רחוקה יכול לעשות את הפסח בראשון על ידי שליח ויוצא בזה ידי חובתו[יט].

הגמרא דוחה את הראיה: וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר לֵיהּ, אִי הָכִי - אם כך שלשון ׳ולא עשה׳ משמע שיכל לעשות בראשון, כיצד תבאר את **הַסְּתָם, דְּקָתָנֵי** - ששנינו בה, **שָׁגַג אוֹ נֶאֱנַס וְלֹא עָשָׂה אֶת הָרִאשׁוֹן, יַעֲשֶׂה אֶת הַשֵּׁנִי, מִדְּקָתָנֵי** - מכך שהמשנה שונה ׳ולא עשה׳, **מִכְּלָל דְּאִי עָבְדִי עָבַד,** משמע שאם רצה יכל לעשות בראשון, והרי בשוגג אין שייך לומר כן, **שֶׁהֲרֵי שָׁגַג** ולא ידע שהיום פסח וצריך להקריב קרבן פסח, **וְכן לענין אונס הֲרֵי נֶאֱנַס** ולא יכל להקריב היום את הפסח, **אֶלָּא** על כרחך צריך לומר שחסר בסיפא, **וְהָוֵי קָתָנֵי דַּהֲדָיְיהוּ** - וצריך לשנות בה גם מזיד יחד עם שוגג ואונס[כ], ועל מזיד אומרת המשנה ׳ולא עשה׳, שהרי יכול לעשות בראשון, **הָכָא נָמֵי** - גם כאן ברישא צריך לומר שחסר בה, **וְאוֹנֵס קָתָנֵי דַּהֲדָיְיהוּ** - וצריך לשנות גם אונס יחד עם טמא ומי שהיה בדרך רחוקה, ועל אונס אומרת המשנה ׳ולא עשה׳, שיכול לעשות בראשון על ידי ששיחטו בעבורו[כא], אבל הנמצא בדרך רחוקה אינו יכול לעשות בראשון, כפי שסובר רב ששת.

א. **שאף** שהתירו לו לילך בבית הפרס, לא התירו לו לילך שם בלא בדיקה. ובסמוך יבואר כיצד יבדוק. ב. **וביאר** רש״י (ד״ה שמעת), שלאכילת תרומה לא סמכו על הבדיקה, משום שיכול הוא להתמיך ולאכול את התרומה בזמן אחר. ותמה הרש״ש (פרש״י שם), למה צריך את הטעם שיכול לאכול בזמן אחר, והרי אף אם לא היה יכול לאכול בזמן אחר לא היו סומכים על הבדיקה, כמבואר בגמרא, שלא התירו לבדוק רק לפסח משום שיש בו כרת, אבל תרומה שאין בה כרת לא התירו. וראה בדקדוקי סופרים, שכתב שמילים אלו אינן נמצאות ברש״י בכתב יד. ג. **כתב** המאירי (ד״ה ומ), שהכלל בכל ההלכות הללו הוא, שכל דבר שאמרו חכמים מחמת חשש שיעברו על איסור דאורייתא, העמידו את דבריהם גם במקום כרת, ורק דבר שאין בו חשש שיעברו על איסור דאורייתא, בזה לא העמידו את דבריהם במקום כרת. ולכך, בנגיל שהחשש הוא ששנה אחרת יעשה פסח בטומאה שהוא איסור דאורייתא, וכן בהזאה ואזמל, שבשניהם החשש הוא שמא יעבירם ארבע אמות ברשות הרבים שהוא איסור דאורייתא, העמידו את דבריהם גם במקום שיבטל מצוה שיש בה כרת. אבל באתון ומצורע, שאין בהם שום חשש של איסור דאורייתא, וכן בבית הפרס, שאינו אלא חשש רחוק, שאין מצוי שיטמא שם, והוא קרוב לספק ספיקא, בזה לא העמידו את דבריהם במקום כרת. ד. **מבואר** בגמרא, שלא התירו לילך בשדה בית הפרס, רק לעושה פסח משום שהוא מצוה שיש בה כרת, אבל לא התירו חכמים לילך שם לצורך מצוה שאין בה כרת. אמנם התוספות (ד״ה ניתקין) הביאו, שמצינו שאף לצורך עירוב התירו חכמים לילך בבית הפרס אף שאין בו כרת. וכתבו, שצריך לומר שמה שאמרו כאן שלא התירו ללכת בבית הפרס רק לצורך מצוה שיש בה כרת, היינו דווקא במקום שיש חשש שיעברו על איסור שיש בו עונש מיתה, וכגון בתרומה שיש חשש שאם יתירו לו ללכת בבית הפרס יטמא ויעבור על איסור שיש בו מיתה, שהאוכל תרומה בטומאה חייב מיתה, ובמקום חשש כזה לא התירו חכמים ללכת בבית הפרס רק לצורך קרבן פסח שהוא מצוה שיש בו כרת. ה. **ברש״י** (ד״ה ס״ג, ד״ה שניתק) מבואר, שבאה הגמרא לפרש מהי הבדיקה האמורה במשנה. והקשו התוספות (ד״ה מפני), שבמשנה שם אמרו כיצד הוא בודק, מביא את הנפר שהוא יכול להסיטו ונותן לתוך כברה שנקבית דקים, ובודק אם יש שם עצם. ותירצו, שהבדיקה האמורה במשנה שם, היא בדיקה שעושים אחר שעבר כבר בשדה, שאפשר לבדוק לברר אם נטמא או לא, והגמרא באה לפרש, שיכול לבדוק ולעבור, ומה שאמרו מאי בודקין, היינו אם רצה לעבור כיצד יכול לעבור. והר״ש (משנה פ״א מ״ד) כתב, שכשאמרה המשנה שם כיצד בודקין, לא באה המשנה לפרש מהי הבדיקה שאמרו שבודקים לעושי פסח, שבדיקה זו היא הבדיקה המבוארת כאן בגמרא, ומה שאמרו שם כיצד בודקין, פירושו הוא, כיצד בודקים שיוציא אף לאוכלי תרומה. ו. **ואין** לחשוש שמא משוקע עצם בתוך העפר ולא יראנו, ויראהו עליו, שכדי לטמאות באהל צריך שיהיו רוב בנין מהעצמות [כלומר, עצמות המרכיבות את רוב מבנה גוף האדם, אף אם הן עצמות מועטות] או רוב מנין מהעצמות [כלומר, שיהיו שם רוב עצמות המת, אף אם הן עצמות קטנות שאין בהם רוב מבנה גוף האדם], ונעצם בשעורה אינה מטמאה רק במגע ומשא, שהוא היסט. רש״י (ד״ה מנא). ז. **בשאנה** להלן (נג:) יבואר, איזו היא דרך רחוקה, שהתורה דחתה לפסח שני. ח. **בלומר,** התורה היתה צריכה לומר ׳אשׁ אשר לא יכול לעשות פסח ראשון יעשה בשני׳, ויהיו כולם בכלל. תפארת ישראל (יכין פ״ט מ״ג). ועיין בעיוני יבמות. ט. **דרך** המשנה לומר על כרת ׳הכרת׳, כלשון הפסוק ׳והכרת הנפש׳ (במדבר טו לא). ריב״ן (מכות כג:). י. **לאחר** שהתורה אומרת שמי שהיה בדרך רחוקה נדחה לפסח שני, נאמר (במדבר ט ז) ׳והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההיא מעמיה׳, אבל מי שהיה בדרך רחוקה אינו חייב כרת. ביארנו את תירוץ המשנה כפי שיבארו הפני שלמה (ד״ה מי, פתיחת הירושלמי), הראשון לציון (פרש״י ד״ה שחטו) לפי דברי רש״י. שכן רש״י (ד״ה שחטו) מפרש, שאלו פטורים מכרת. היינו טמא ודרך רחוקה, אונס ושוגג, וקשה, הרי רש״י (ד״ה ס״ב) פירש, שקושיית המשנה היא למה נאמר דרך רחוקה יותר משאר אנוסים, אם כן מה מתורץ בכך שאלו פטורים מכרת, צריך קשה אותה הקושיא, מדוע נאמר דווקא אונס של דרך רחוקה יותר משאר אנוסים. ולכך צריך לפרש, שכוונת המשנה לתרץ, שהתורה כתבה דרך רחוקה להשמיענו שפטור מכרת אף שיכל להיזהר שלא יהיה בדרך רחוקה. [ועיין מנחת חינוך (מצוה ה אות יג) שדן האם לנמצא בדרך רחוקה יש חיוב להתקרב לירושלים בכדי שיוכל לעשות את הפסח]. ועוד תירץ בפני שלמה, שלפי המאן דאמר בגמרא בסמוך, שסובר שמי שהיה בדרך רחוקה יכול לשלוח שליח לעשות את הפסח עבורו, משמיעה לנו התורה ׳דרך רחוקה׳, לומר שאף אם לא שלח שליח פטור מכרת. וכן ביארו בראש משביר (פרש״י ד״ה ס״ב) ובשמן רקח (ד״ה ס״ב). מה ששנינו במשנה שטמא פטור מכרת, היינו דווקא טמא שאינו יכול לטבול ולהטהר היום, כגון טמא מת שטומאתו היא שבעה ימים ועדיין לא הגיע ליום השביעי, ולכך הוא פטור מכרת, כיון שאינו יכול לאכול את הפסח בלילה, אבל טמא מת ביום השביעי לטומאתו, או טמא שרץ שטמא יום אחד, שיכולים לטבול ולהטהר היום ולאכול את הפסח בלילה, אם לא עשו כן חייבים כרת, כמבואר לעיל (פסו:). תוספות (ד״ה ס״ב). יא. **בגמרא** יבואר מי הם אותם שאינם שוגגים או אנוסים שחייבים כרת. יב. **פי׳** שלא הקריב קרבן פסח חייב כרת, שנאמר (במדבר ט יג) ׳והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההיא מעמיה׳, ופסח הוא אחד משתי מצוות עשה [פסח ומילה] שיש בהן כרת למי שבטילן. כמבואר בכריתות (כ:). ענוש הכרת הוא שמת בטרם זמנו, וגם בניו מתים ונהולך ערירי. רש״י בשבת (סה: ד״ה כרת). וראה עוד בביאור ענוש זה ברמב״ן על התורה (ויקרא יח כט). יג. **רש״י** (ד״ה שוגגים) ועיין עוד בעיוני הפשט מדוע פירש כן. יד. **פסקי** תרי״ד (ד״ה והאי). טו. **שהמשנה** יכלה לשנות, ׳מי שהיה טמא או בדרך רחוקה בראשון, יעשה את השני׳, ומכך שהמשנה הוסיפה ׳ולא עשה את הראשון׳, הוכיח רב נחמן כדבריו. ארדת אליהו (ד״ה ומנלן). טז. **ואין** לומר שהמשנה אומרת ׳ולא עשה׳ על טמא, שאם רוצה יכול לשחוט את הפסח על ידי שליח, שהרי אין שוחטים את הפסח על מי שהוא טמא [שהרי מדובר במשנה שטבול יום שאינו יכול להטהר ולאכול את הפסח בלילה, כפי שהבאנו לעיל בהערות על המשנה בשם התוספות (ד״ה שחטו)], וטמא שאינו יכול לאכול את הפסח, אין אחרים שוחטים עבורו. מעיל שמואל (פרק״ש ד״ה מקשקש). ואם כן על כרחך שדברי המשנה ׳ולא עשה׳ אמורים על מי שהוא בדרך רחוקה, ומוכח שאם רוצה יכול לשחוט על ידי שליח, וכדעת רב נחמן. רש״י (ד״ה מקשקש). יז. **וכך** צריך לשנות בסיפא, שגג או נאנס, או אפילו הזיד ולא עשה את הראשון, יעשה את השני. רבינו חננאל (ד״ה ס״ב).

הגמרא מוכיחה שאכן צריך לשנות במשנה מזיד ואונן, ואין ראיה לדעת רב נחמן: **אָמַר רַב אַשִׁי, כַּתְנִיתִין נַמִּי דַּיְקָא** - ממשנתנו גם מוכח כן שצריך לשנות בה מזיד ואונן, **דְּקָתָנֵי** - ששנינו בה **אֵין פְּטוּרִין מֵהַכָּרַת וְאֵין חַיָּבִין בָּהַכָּרַת. אֲהָנְיָא** - על מי שונה המשנה שאם לא עשו את הפסח בראשון חייבים בכרת, **אִילֵימָא** [-אם נאמר] **אֲשׁוֹגֵג וְנָאֳנַס**, שהם חייבים כרת על שלא עשו בראשון, **שׁוֹגֵג וְנָאֳנַס בְּנֵי כָּרֵת נִינְהוּ** - וכי אפשר לחייב את השוגג והאונס כרת, **אֶלָּא לָאו אֲמָזִיד וְאוֹנֵן**, שהם חייבים כרת על שלא הקריבו את הפסח בראשון[ס], ומוכח שצריך לשנות במשנה גם מזיד ואונן, ואם כן אין ראיה לרב נחמן ממשנתנו, כיון שדברי המשנה ברישא 'ולא עשה' אמורים על אונן, שיכל לעשות בראשון, ואינם אמורים על דרך רחוקה.

הגמרא דוחה את הראיה שהביא רב אשי ממשנתנו: וְרַב נַחְמָן שסבר שלא מוסיפים ברישא של המשנה אונן, ולכן הוכיח שהנמצא בדרך רחוקה יכול להקריב את הפסח בראשון, **אָמַר לָךְ**, בסיפא של המשנה וראי שחסר וצריך לשנות בה גם מזיד, ועל המזיד שונה המשנה בסיפא 'ולא עשה את הראשון', שיכל לעשות בראשון, אבל ברישא לא צריך לשנות אונן, שדברי המשנה 'ולא עשה' אמורים על אונן, שיכל לעשות בראשון, ואינם אמורים על דרך רחוקה.

רב ששת מוכיח כדבריו שמי שהוא בדרך רחוקה אינו יכול לשחוט על ידי אחרים: **אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, מְנָא אֲמִינָא לָהּ** - מנין לי לומר כן, שמי שהוא בדרך רחוקה אינו יכול לשחוט על ידי אחרים, **דְּתַנְיָא, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר,** התורה אומרת (במדבר ט ז) 'אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶּסַח לַה'', **נֶאֱמַר** בפסוק זה **טָמֵא** שנדחה לפסח שני, **וְנֶאֱמַר** גם **בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה**,

ולומדים מכך[א]. **מָה מָּצִינוּ** שהתורה דחתה לפסח שני, היינו **שֶׁפָּסַק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת** - שבמציאות יש באשפרותו לעשות את הפסח בראשון, שהרי הוא נמצא כאן לפנינו, **וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה**, משום שהתורה אסרה עליו לעשות בראשון, **אַף דָּבָר רְחוֹקָה נָמֵי** - אף מי שהוא בדרך רחוקה שנדחה לפסח שני, מדובר באופן **שֶׁפָּסַק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת** - שיש לו אפשרות לעשות את הפסח בראשון, שיש לו שליחים שישחטו עבורו[ב], **וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה** - והתורה אמרה שאינו יכול לעשות, ונדחה לגמרי מעשיית הפסח בראשון. ומוכח כרב ששת, שמי שהוא בדרך רחוקה אינו עושה פסח בראשון אף שיש באפשרותו לשחוט על ידי אחרים.

הגמרא דיוקה את ראיית רב ששת: וְרַב נַחְמָן אָמַר קָסָ, אי אפשר להוכיח מרבי עקיבא שאין שוחטים עבור הנמצא בדרך רחוקה, כיון **שֶׁרַבִּי עֲקִיבָא לְטַעֲמֵיהּ**[ג] - [לשיטתו], **דְּקָסָבַר, אֵין שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל מְמָא שֶׁרֶץ**, כלומר, אין אחרים יכולים לשחוט ולזרוק את הדם עבור הנטמא משרץ, אף שהוא טמא רק עד הערב, ויכול לטבול ולהטהר היום ולאכול את הפסח בלילה[ד]. ולכך לומד רבי עקיבא מטמא, כשם שטמא אף אם סיפק בידו לעשות, כגון שבערב יהיה טהור ויוכל לאכול את פסחו, אף על פי כן אין אחרים שוחטים וזורקים עבורו, כיון שהתורה דחתה אותו לגמרי מפסח ראשון, אף הנמצא בדרך רחוקה שסיפק בידו לעשות, כגון שבערב יוכל לבוא ולאכול את הפסח, אין אחרים שוחטים עבורו[ה]. **וְאָנָא סְבִירָא לִי(היה)[יָ]** - אבל אני סובר **כְּמַאן דְּאָמַר שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל מְמָא שֶׁרֶץ** - שאחרים שוחטים את הפסח עבור טמא שרץ, כיון ששוטאתו רק יום אחד, ויכול לאכול את הפסח בלילה, [ו'טמא' שהתורה דחתה לפסח שני, הוא דווקא בטמא שבעה ימים, שאינו יכול להטהר עד הערב], אם כך גם מי שהוא בדרך רחוקה ויכול לבוא לירושלים בלילה, יכולים אחרים לשחוט עבורו.

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת מי הם הנדחים לפסח שני, ומוכיחה ממנה כרב נחמן: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אֵלּוּ שֶׁעוֹשִׂין אֶת** הפסח **הַשֵּׁנִי, הַזָּבִין וְהַזָּבוֹת, הַמְצוֹרָעִין וְהַמְצוֹרָעוֹת, [וְנִדּוֹת] וּבוֹעֲלֵי נִדּוֹת וְהַיּוֹלְדוֹת**, שלא יכלו לעשות את הפסח הראשון מחמת טומאתם, שכל אלו הם טמאים טומאה ארוכה, ואינם יכולים לטבול באותו יום ולאכול את הפסח בלילה[ו], וכן **הַשִּׁוֹגְגִין וְהָאֲנוּסִין וְהַמְּזִידִין, וְטָמֵא** (נ-טמא מת) **וְשָׁהָיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה. מקשה הברייתא:**

אִם כֵּן שאף השוגגים האנוסים והמזידים נדחים לפסח שני, **לָמָּה נֶאֱמַר** בתורה דווקא **טָמֵא** שנדחה לפסח שני.

הגמרא מפסיקה באמצע הברייתא כדי להקשות עליה: מה מקשה הברייתא **לָמָּה נֶאֱמַר** טמא, הרי התורה צריכה לכתוב טמא שנדחה לפסח שני בכדי ללמדנו **דְּאִי בָּעֵי לְמֵימְעֵבַד בְּרִאשׁוֹן לָא שָׁבְקִינַן לֵיהּ** - שאף אם הוא רוצה לעשות את הפסח בראשון על ידי אחרים אינו יכול ונדחה לשני, ואינו כשאר האנוסים שאם רוצים לעשות בראשון, יכולים לעשות כן[ז].

מתרצת הגמרא: אֶלָּא כך יש לגרוס בקושיית הברייתא, **אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר** 'בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה' שנדחה לפסח שני, ולא מוזכר בתורה את כל האנוסים האחרים. **ומתרצת הברייתא:** הטעם שהתורה כתבה 'דרך רחוקה' הוא כדי **לְפָטְרוֹ מִן הַגְּרָרָה**, ללמדנו שאף מי שלא הקריב את הפסח בראשון משום שהיה בדרך רחוקה פטור מכרת, ואף שיכול להזהר שלא להיות בדרך רחוקה[ח].

הגמרא מדייקת מהברייתא כרב נחמן: וְכֹאן אָמַר הוֹרָאָה - ומכך שהברייתא מקשה למה נאמר דרך רחוקה, ולא מתרצת שהתורה משמיעה לנו שהנמצא בדרך רחוקה נדחה אף אם רוצה לעשות בראשון את הפסח בראשון על ידי שליח, מוכח כרב נחמן שהנמצא בדרך רחוקה יכול לשלוח שליח לעשות עבורו את הפסח בראשון[ט], אבל לרב שאר שסובר שדרך רחוקה נדחה לפסח שני אף אם יכול לשחוט על ידי שליח, לא קשה מדוע נאמר 'דרך רחוקה', שהרי צריכה התורה להשמיע לנו שנדחה לפסח שני אף שיכול לשחוט על ידי שליח[י].

שנינו לעיל בברייתא שנשים [כגון נדות ויולדות] חייבות בפסח שני. הגמרא מקשה על כך מתירה מברייתא אחרת: אִשָּׁה בָּשָׂנִי מִי מִיחַיְּבָא - וכי אשה חייבת בפסח שני, **וְהָא תָּנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, **יָכוֹל לֹא יְהוּ עוֹשִׂין אֶת הַשֵּׁנִי אֶלָּא מְמָא נֶפֶשׁ** [-טמא מת] **וְשָׁהָיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה**, שמפורשים בפסוק (במדבר ט י) שנדחים לפסח שני, אבל **זָבִין וּמְצוֹרָעִין וּבוֹעֲלֵי נִדּוֹת, שֶׁלֹּא יכלו לעשות את הפסח בראשון מחמת טומאתם, מְנַיִן** שגם הם נדחים לפסח שני, **תַּלְמוּד לוֹמַר** (שם) לגבי פסח שני, **'אִישׁ אִישׁ** כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ', ומכך שהתורה לא כתבה 'איש כי יגע במת', אלא כתבה 'טמא', משמע שכל הטמאים נדחים לפסח שני, ומתיבת 'לנפש' דורשים דרשה אחרת, כמבואר לעיל (סז.)[יא].

א. **וגו'** במה מצינו, דהיינו, כשם שמצאנו בטמא שהגיע הוא כך, אף בדרך רחוקה כן. תוספות (ד"ה מ"ם). [ועיין עם שביארנו מדוע אין לומר שהלימוד הוא להיקש]. ב. **רש"י** (ד"ה מ"ם). אמנם עיין בתוספות (ד"ה מ"ם) שגרסו בדברי רבי עקיבא, 'מה טמא שאין סיפק בידו לעשות', ועל פי זה פירשו את לימודו של רבי עקיבא באופן אחר. ג. **בגליון** כתב, שדברי הגמרא שרבי עקיבא לשיטתו אינם מובנים, שהרי לא מצאנו בשום מקום שסובר כן. וכתב הרש"ש (ד"ה ר"ע), שאכן מדברי רש"י (ד"ה ר"ע) נראה שלא גרסו את תיבת 'לטעמיה'. והתוספות (שם) הקשו, שמשמע מרבי עקיבא בסוכה (שם) להיפך, ששוחטין ווזורקין על טמא שרץ. וראה במצפה איתן (ד"ה ר"ע) מה שכתב ליישב. ד. **התורה** אומרת (ויקרא כב ו-ז) שאדם הנוגע בנבלת אחד משמונה שרצים המטמאים, צריך לטבול במקוה בכדי להטהר, ולאחר הטבילה נעשה 'טבול יום', ואינו יכול לאכול תרומה וקדשים עד הערב, כפי שדרשו ביבמות (עג:). לעיל (ב:) נחלקו בגמרא האם שוחטים עבור מי שהוא טמא שרץ, מאחר ויכול לטבול ולאכול את הפסח בלילה, רב סובר שטמא שרץ שעדיין לא טבל אין שוחטים עבורו, אף שיכול לטבול ולהטהר עד הערב ולאכול את הפסח, שרב מפרש מה שנאמר בתורה (במדבר ט ו) 'ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא', שהם היו טמאי מת [שטמאים שבעה ימים] שחל יום השביעי לטומאתם בערב פסח, ויכלו להטהר באותו יום, ואף על פי כן לא יכלו להקריב את הפסח הראשון, ועולא סובר ששוחטים עבור טמא שרץ אף שעדיין לא טבל, ו'טמא' שהתורה דחתה לפסח שני, היינו טמא מת או שאר טומאות שצריכים שבעה ימים להטהרם, ועדיין לא הגיעו לימים השביעי, שאינם יכולים להטהר היום ולאכול את הפסח בלילה. ה. **כן** פירש רש"י (ד"ה ר"ע), שרב נחמן מפרש את דברי רבי עקיבא, שמא שסיפק בידו ואינו עושה, היינו שיכול להטהר היום ולאכול את הפסח בלילה, ואף על פי כן נדחה לשני, משום שאין שוחטים על טמא שרץ. ולעיל בדברי רב ששת פירש רש"י (ד"ה מ"ם), שאף שמא שאינו יכול להטהר היום, מכל מקום נחשב שסיפק בידו, משום שיכול במציאות לשחוט בראשון שהרי הוא נמצא כאן, אם לא שהתורה דחתה אותו. וביאר בגנזי יוסף (פרש"י ד"ה ר"ע) שרש"י לא יכול לפרש כאן כפי שפירש בדברי רב ששת לעיל, משום שלפי פירוש זה הלימוד עולה כהוגן גם לשיטות ששוחטים על טמא שרץ, וטמא שנדחה לפסח שני הוא דווקא טמא שאינו יכול לאכול בלילה, שהרי מכל מקום אף טמא שאינו יכול לאכול בלילה סיפק בידו לעשות, כגון במציאות לשחוט בראשון, ולכך פירש רש"י, שרב נחמן ביאר את דברי רבי עקיבא באופן אחר, שמתאים רק לשיטות שאין שוחטים על טמא שרץ. וכתב בשלמי תודה (פרש"י ד"ה מת) שנראה מדברי רש"י, שאף רב ששת סובר שחוטים על טמא מת נחמן [וכן כתבו התוספות (ד"ה ר"ע)], שלא מסתבר שרב נחמן ורב ששת יחלקו האם שוחטים על טמא שרץ או לא). אלא שחלקו כיצד לפרש את דברי רבי עקיבא שטמא סיפק בידו, רב ששת פירש שבמציאות יכול לעשות בראשון, שהרי נמצא כאן, ולכך אף אם שוחטים על טמא שרץ, וטמא שנדחה לפסח שני הוא דווקא שאינו יכול להטהר היום, מכל מקום נחשב כסיפק בידו, ורב נחמן פירש שסיפק בידו לעשות, היינו דווקא אם יכול לאכול את הפסח בלילה, ואם כן לימוד זה יתכן רק למאן דאמר אין שוחטים על טמא שרץ, אבל אנו סוברים שוחטים על טמא שרץ, ואם כן אין ראיה מרבי עקיבא, כיון שלא נפסק כמותו. אמנם עיין בכלי"ח (פסי: פרש"י ד"ה ורב) שפירש בדעת רש"י, שרב ששת ורב נחמן חלקו האם שוחטים על טמא שרץ או לא. ו. **רש"י** (ד"ה ופוטלת) שזמן טבילתם הוא, בזב וזבה ביום השביעי של שבעה נקיים (ויקרא טו יג, מז), והמצורעים שבעה ימים לאחר שהזו עליהם (שם יד ט). נדה טובלת לאחר שעברו שבעה ימים לטומאתה (שם טו יט). יולדת זכר טובלת לאחר שבעה ימים מלידתה, ויולדת נקבה לאחר שבועיים מלידתה (שם יב ג, ה). ובועל נדה טובל ביום השביעי לטומאתו, כנדה (שם טו יח). אף שבתורה נאמר (במדבר ט ו-ז) רק על טמא מת שנדחה לשני, שונה הברייתא שאף שאר הטמאים שטמאים טומאה ארוכה נדחים לשני, ולהלן יבואר מניין לנו לומר שאף שאר הטמאים נדחים לשני. ז. **כך** פירש רש"י לעיל (פס: ד"ה מ"ם) את קושיית הגמרא, שהרי התורה צריכה לכתוב 'טמא' שנדחה לפסח שני בכדי להשמיענו חידוש שאין בכל האנוסים, שנדחה אף אם רוצה להקריב בראשון על ידי אחרים. ומבואר בתוספות (ד"ה ל"ת), שניתן להקשות כן רק לפי דעת הסוברים שאין שוחטין זורקין על טמא שרץ, שאז יש חידוש שאף שיכול להטהר היום ולאכול את פסחו, אינו יכול לשחוט על ידי שליח לפני שטבל, אלא נדחה לשני, אבל למאן דאמר שוחטין זורקין על טמא שרץ, כיון שיכול להטהר היום ולאכול את פסחו, אם כן טמא שהתורה דחתה לשני, הוא דווקא טמא שאינו יכול לטבול ולהטהר היום, תהיינו, טמא מת [או שאר טומאה ארוכה] שאינו ביום השביעי לטומאתו, אם כן פשוט שאינו יכול לשחוט את פסחו כיון שאינו יכול לאכול את הפסח בלילה, והתורה אמרה (שמות יב ג) 'איש לפי אכלו', שרק מי שראוי לאכול את הפסח אפשר לשחוט עבורו, כמבואר לעיל (שם:). אך התוספות הוכיחו מדברי הברייתא שהיא סוברת שאין שוחטים על טמא שרץ, שהרי הברייתא סוברת כרב נחמן שאם שחט על הנמצא בדרך רחוקה הורצה [ראה בדבריהם הוכחה לכך], ובר"ש (פסוק שם) העיר שנראה שלא היה בעיניהם בגמרא את המילים 'וכמאן דאמר הורצה', שלפי גירסא זו מפורש להדיא בגמרא שהברייתא סוברת כרב נחמן], ורב נחמן והסוברים כמותו הרי מחזיקים לנקוט כדעה ששוחטים על טמא שרץ, כמבואר בגמרא לעיל בסמוך, ואם כן הקשו התוספות, הרי למאן דאמר שוחטין על טמא שרץ, התורה דחתה דווקא טמא שאינו יכול לאכול את הפסח בלילה, ואם כן אין חידוש בכך שנדחה לפסח שני, ומפני כך פירשו את דברי הגמרא באופן אחר, ראה בדבריהם. ולפי זה תמה דברי רש"י בביאור קושיית הגמרא, שיש חידוש בטמא שנדחה לשני, הרי אם סוברת הברייתא שוחטים על טמא שרץ אין כל חידוש בכך. ובמגיני שלמה (פסוק"ש ד"ה כ' שקפ"ג) כתב ליישב, שרש"י סובר שרק מי שאינו יכול לאכול במציאות, כגון חולה או זקן, מתמעט מ'איש לפי אכלו', אך אם בעצם יכול לאכול אלא שהתורה מונעת אותו מכך, נחשב ראוי לאכול ואינו מתמעט מלימוד זה [ואין צריך אכילת הפסח בפועל, שאכילת פסחים אינה מעכבת, כמבואר לעיל (פסו: ופרש"י שם ד"ה שלמים)], אלא צריך שיהיה אדם הראוי לאכילה], ולכן גם לסוברים שוחטים על טמא שרץ [שלשיטתם 'טמא' הנדחה היינו דווקא טמא מת ביום השישי לטהרתו, שאינו ראוי כלל לאכול את הפסח בלילה], עדיין צריכה התורה ללמדנו שטמא נדחה לפסח שני אף אם רוצה לשחוט על ידי אחרים בראשון, כיון שטמא נחשב ראוי לאכול. וכן תירץ בפתח הבית (ד"ה מת). ועיין עוד בצל"ח (פס: פרש"י ד"ה וכן) ואור חדש (שם ד"ה מן) מה שכתבו ליישב שיטת רש"י. ח. **כן** ביארו האחרונים [פני שלמה לעיל (פס: ד"ה מן, בפתיחת התוספות) ראשון לציון (שם פרש"י ד"ה שלמים)] את המשנה לעיל (פס:) שתירצה על הקושיא למה נאמר דרך רחוקה, משום שאלו פטורים מכרת. והובא לעיל (שם) בהערות על המשנה. ועיין עוד שם לביאור נוסף. ט. **ואין** לומר שהפסוק בא לחדש שהוא עצמו אינו יכול לעשות את הפסח בראשון, כיון שאין צריך פסוק לכך, שהרי נמצא בדרך רחוקה ואינו יכול לשחוט את הפסח. רש"י (ד"ה ולמה) [פס: ד"ה ואין]. י. **וכאורה** אם ניתן להוכיח כרב נחמן מכך שהברייתא מקשה 'אם כן למה נאמר', מדוע לא מוכיחה הגמרא כן ממשנתנו כרב נחמן, שהרי אף המשנה מקשה כך. ואכן רש"י לעיל (פס: ד"ה ומן) הקשה כן, מדוע לא הוכיח רב נחמן כשיטתו ממשנתנו. אך בהשגות הראב"ד (על סהמ"צ לרס"ג שם) דחה שאין להוכיח ממשנתנו כרב נחמן, משום שהמשנה הקשתה למה נאמר טמא דרך רחוקה, ובטמא בהכרח שיש עוד טעם למה התורה כתבה דווקא 'טמא', והיינו כדי להשמיע לנו שאף אם רוצה לשחוט בראשון על ידי שליח אינו יכול, כפי שאמרה הגמרא לעיל בסמוך, ואם כן גם בדרך רחוקה נוכל לומר שיש עוד טעם למה נאמר 'דרך רחוקה', כבדי ללמדנו שנדחה לשני אף אם רוצה לעשות בראשון על ידי שליח, כדעת רב ששת, והמשנה נקטה טעם אחד מהשניים, אבל התנא של הברייתא מקשה 'למה נאמר' רק על דרך רחוקה, ועל טמא אינו מקשה, משום שבו יש חידוש שאף אם רוצה לעשות בראשון על ידי אחרים אינו יכול, ואם כן מוכח שבדרך רחוקה חידוש זה אינו קיים, ויכול לשחוט בראשון על ידי אחרים. ועיין עם שתירץ תירוץ נוסף. ועיין בבעל המאור (ד"ה מצינו) מה שתירץ. ועיין עוד בתוספות (ד"ה ולא) מה שתירצו בזה לפי ביאורם בקושיית הגמרא. יא. **רש"י** לעיל (פס: ד"ה מ"ם), וכתב פירוש נוסף, שכיון שהתורה לא כתבה 'לנפש טמא' אלא 'טמא לנפש', משמע שעשיית פסח שני תלויה בעיקר בכך שהוא טמא, ולא משנה באיזו טומאה. אמנם מלשון הברייתא משמע שהלימוד הוא מכך שכתוב 'איש איש' בכפל לשון, ואם כן לכאורה

ומכך שלא מוזכר בברייתא שזבות ויולדות נדחות לפסח שני, משמע שנשים אינן עושות אותו, ושלא כדברי הברייתא שהובאה לעיל[יב].

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא הברייתא שמבואר בה שנשים עושות פסח שני, **רַבִּי יוֹסֵי** היא, שסובר לעיל (פסחים ס.) שנשים חייבות בפסח שני. **הָא** הברייתא שפוטרת נשים מפסח שני, **רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן** היא, שסוברים (שם) שאינן חייבות בו[יג].

★

הגמרא מביאה ברייתא שנחלקו בה תנאים לגבי מי שלא עשה פסח ראשון במזיד, ואת השני לא עשה בשוגג, או אפילו אם עשה את השני, האם חייב כרת על שהזיד בראשון, וכן אם לא עשה את הראשון בשוגג ואת השני לא עשה במזיד, האם חייב כרת על השני בלבד: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **מִי שֶׁלֹּא עָשָׂה פֶּסַח רִאשׁוֹן, חַיָּיב כָּרֵת עַל הָרִאשׁוֹן,** אף אם בפסח שני היה שוגג, **וְאִם לֹא עָשָׂה** את השני במזיד, **חַיָּיב כָּרֵת עַל הַשֵּׁנִי,** אף אם בראשון היה שוגג, **דִּבְרֵי רַבִּי**[יד]**. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר,** אם לא עשה את הראשון במזיד, **חַיָּיב כָּרֵת עַל הָרִאשׁוֹן,** אף אם עשה את השני[טו], שיש חיוב כרת על הראשון בלבד, **וְקַטְוֹר עַל הַשֵּׁנִי** אף אם הזיד בו, אם את הראשון לא עשה בשוגג, שאין כרת על השני. **רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא אוֹמֵר, אַף [עַל] הָרִאשׁוֹן** אם הזיד בו, **אֵינוֹ חַיָּיב כָּרֵת, אֶלָּא אִם כֵּן לֹא עָשָׂה** במזיד **אֶת הַשֵּׁנִי,** אבל אם עשה את השני, שוגג בו פטור מכרת.

הגמרא תולה את מחלוקת רבי ורבי נתן במחלוקתם במקום אחר: וְאִידְּךְ לְטַעְמַיְיהוּ - ודבר זה שאמרו רבי ורבי נתן[טז], לשיטתם אמרוהו, **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, **גֵּר שֶׁנִּתְגַּייֵר בֵּין שְׁנֵי פְּסָחִים** [בין פסח ראשון לשני], **וְכֵן קָטָן שֶׁהִגְדִּיל** [שנעשה גדול][יז] **בֵּין שְׁנֵי פְּסָחִים, חַיָּיב לַעֲשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי, דִּבְרֵי רַבִּי. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, כָּל שֶׁזְּקוּק לָרִאשׁוֹן זְקוּק לַשֵּׁנִי, וְכָל שֶׁאֵין זְקוּק לָרִאשׁוֹן אֵין זְקוּק לַשֵּׁנִי,** כלומר, מי שהיה חייב בפסח ראשון ולא עשאו, יש לו חיוב לעשות את השני, ומי שלא נתחייב בפסח ראשון, שהיה גוי או קטן שפטור מכל המצוות, אין לו חיוב גם בפסח שני.

הגמרא מבארת את סברות מחלוקתם: בָּמֵאי קָמִיפְּלָגִי - במה נחלקו רבי ורבי נתן ורבי חנניא בן עקביא. **משיבה הגמרא: רַבִּי סָבַר,** פסח **שֵׁנִי רַגָּל** [-חג] **בְּפָנֵי עַצְמוֹ הוּא,** ואין לו שייכות לראשון, לכך אף אם לא נתחייב בפסח ראשון, שהיה גוי או קטן, חייב לעשות פסח שני, שהוא רגל בפני עצמו, וכן אם שגג בראשון והזיד בשני, חייב כרת על השני בלבד. **וְרַבִּי נָתָן סָבַר,** פסח **שֵׁנִי תַּשְׁלוּמִין דְּרִאשׁוֹן הוּא,** דהיינו, מי שהיה חייב בראשון ולא עשאו, ניתנה לו אפשרות להשלימו, לכך גר וקטן שלא היו חייבים בראשון, אינם חייבים גם בשני, שאינם צריכים להשלים את הראשון, וכן אם שגג בראשון והזיד בשני פטור, שהשני אינו חובה בפני עצמו אלא תשלומים לראשון, ובראשון הרי שגג, אבל **תַּקּוּנֵי דְּרִאשׁוֹן לָא מְתַקַּן לֵיהּ** - עשיית פסח שני אינה מתקנת את חיוב הכרת המגיע למי שלא הקריב את הפסח בראשון, ולכך אם הזיד בראשון חייב אף אם עשה את השני[יח]. **וְרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא סָבַר, שֵׁנִי תַּקָּנָתָא דְּרִאשׁוֹן הוּא** - עשיית פסח שני מתקנת את פסח ראשון מחיוב הכרת שלו, שאם הזיד בראשון ועשה את השני או ששגג בו, פטור מכרת על הראשון, כיון שהשני הוא גמר חיוב הכרת על הראשון, ורק כאשר הזיד בשניהם חייב כרת.

הגמרא מבארת מנין למד כל אחד את שיטתו: וְשָׁלְשָׁתָן [-רבי, רבי נתן ורבי חנניא בן עקביא] **מִקְרָא אֶחָד דָּרְשׁוּ** - מפסוק אחד למדו כל אחד כשיטתו, שנאמר (במדבר ט יג) **'וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ, כִּי קָרְבַּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ, חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא'.** ונחלקו כיצד לדרוש את הפסוק, **רַבִּי סָבַר,** שדורשים כך: **'וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה', הֵיינוּ דְּלֹא עָבַד בָּרִאשׁוֹן** - שלא עשה את הפסח הראשון, ועל כך אומרת התורה 'ונכרתה' שחייב כרת, **אִי נָמֵי** - התורה אומרת אופן נוסף שיש בו חיוב כרת, אם **'קָרְבַּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמוֹעֲדוֹ',** דהיינו, שלא הקריב את הפסח **בָּשֵׁנִי** [כאשר חייב בו, שלא עשה את הראשון], ועל כך מלמד המשך הפסוק **'חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא',** שגם הוא חייב כרת[יט].

שואלת הגמרא: וּמַאי (דהא) [דְּהַאי] - ומנין שתיבות אלו **'חֶטְאוֹ יִשָּׂא'** המוזכרות בפסוק, משמען שחייב **בָּרֵת הוּא,** הרי לא נאמר בפסוק רק 'חטאו ישא' ולא יותר מכך.

(יב) שהרי אין חיוב חטאת על מי שלא עשה פסח בשוגג, כמבואר בכריתות (כ.) שפסח ומילה מצוות עשה הן, ואין חטאת באה אלא על שגגת כרת של איסור לאו, שנאמר בפרשה של חיוב חטאת (ויקרא ד ג), 'אשר לא תעשינה', ולמדים מכך שיש חיוב חטאת רק במצוות לא תעשה. רש"י (ד"ה מיבעי). טו. **רש"י** (ד"ה דתנאי תנאי) ועיין ערוך להלן בהערות. טז. **רש"י** (ד"ה ואידך) הגמרא מביאה ברייתא שנחלקו בה רבי ורבי נתן כשיטתם בברייתא הקודמת, ולא מובאת בברייתא ההיא דעת רבי חנניא בן עקביא, לכך פירש רש"י שדברי הגמרא 'ואזדו לטעמיהו' אמורים רק לגבי רבי ורבי נתן. מנחת יהודה (פרק י"ב סה). יז. **היינו** שצמחו לו שתי שערות. רש"י (ד"ה שתגדיל), וצריך גם שיהיה בן י"ג שנים ויום אחד. יח. **רש"י** (ד"ה תשלומין), ובדעת רבי שסובר פסח שני רגל בפני עצמו הוא, לא נתבאר ברש"י מה הדין אם הזיד בראשון ועשה את השני, האם חייב כרת על הראשון אף שעשה את השני או לא. ונחלקו האחרונים בדעת רש"י בזה, דעת הצל"ח (פרק י"ב סימן) שחייב כרת על הראשון אף שעשה את השני, וכפי שביאר רש"י בדעת רבי נתן. והרש"ש (ד"ה רבי) סובר, שלרבי אם הזיד בראשון ועשה את השני פטור מכרת, והוסיף, שבפירוש רש"י לא ראה סתירה לכך. והרמב"ם (קרבן פסח פ"א ה"ט) פוסק כרבי, ומבואר בדבריו שדעתו שאם עשה את השני נפטר מכרת. יט. **בפסוק** נאמר 'כי קרבן ה' לא הקריב', והגמרא בראש השנה (ג.) אומרת שתיבת 'כי' משמשת בארבע לשונות, ואחת מהן היא לשון 'אם', וכן כאן דורשה רבי מלשון 'אם'. ולדעתו, אין זה נתינת טעם לתחילת הפסוק, מדוע מי שלא הקריב בראשון חייב כרת, אלא תחילת ענין כמו שנאמר (דברים כג ו) 'כי יקרא קן צפור לפניך', שהוא תחילת ענין, ופירושו אם יזדמן]. וכך משמעות הפסוק, 'יחדל לעשות הפסח ונכרתה', כלומר, אם לא עשה את הפסח בראשון חייב כרת, 'כי קרבן ה' לא הקריב במועדו', כלומר, אם לא הקריב את הפסח בשני, 'יחטאו ישא האיש ההוא', חייב כרת על שלא הקריב בשני. רש"י (ד"ה לא). כ. **תוקן** על פי הגליון.

משיבה הגמרא: **קָסָבַר** - סובר רבי שאיסור **מְגַדֵּף** שנאמר בתורה (במדבר טו ל), 'אֶת ה' הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ', **הַיְינוּ** שהוא **מְבָרֵךְ** [-מקלל] את **הַשֵּׁם**, ועל כך חייב כרת[א], **וּכְתִיב בִּמְבָרֵךְ אֶת הַשֵּׁם** (ויקרא כד טו) 'אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו **וְנָשָׂא חֶטְאוֹ**', **וְגָמַר הַאי 'חֶטְאוֹ' דְּהָכָא מֵ'חֶטְאוֹ' דְּהָתָם** - ולומד רבי בגזירה שוה את תיבת 'חטאו' שנאמרה בפסח שני מ'חטאו' שנאמר במברך את השם, **מָה לְהַלָּן** - במברך את השם שנאמר בו 'חטאו', יש חיוב **כָּרֵת**, כפי שנאמר במגדף 'ונכרתה' [ומגדף היינו שמברך את השם] **אַף כָּאן נַמִּי** - גם בפסח שני שנאמר בו 'חטאו' יש חיוב **כָּרֵת**.

הגמרא מבארת את דעות החולקים על רבי: **וְרַבִּי נָתָן סָבַר**, שדורשים את הפסוק באופן אחר, '**וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה** הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ, כִּי קָרְבַּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמֹעֲדוֹ', **דְּהַאי 'כִּי' לְשׁוֹן 'דְּהָא' הוּא** - שתיבת 'כי' שנאמרה כאן בפסוק, היא מלשון 'שהרי'[ב], ומשמשת כנתינת טעם למה שנאמר קודם, **וְהָכִי קָאָמַר רַחֲמָנָא** - וכך אומרת התורה, 'וחדל לעשות הפסח ונכרתה', שאם לא עשה את הפסח בראשון חייב כרת, **דְּהָא** [-שהרי] '**קָרְבַּן** ה' **לֹא הִקְרִיב בְּמוֹעֲדוֹ**', כלומר, שהרי לא הקריב את הפסח **בָּרִאשׁוֹן**[ג]. ונמצא לפי ביאורו של רבי נתן בפסוק, שיש חיוב כרת רק על פסח ראשון ולא על השני.

שואלת הגמרא: לרבי נתן שסובר שאין חיוב כרת על פסח שני, **הַאי 'חֶטְאוֹ יִשָּׂא' מַאי עָבֵיד לֵיהּ** - מה הוא לומד מהתיבות 'חטאו ישא'[ד]. משיבה הגמרא: **קָסָבַר** - רבי נתן סובר, **שמְגַדֵּף** שנאמר בו חיוב כרת **לָאו הַיְינוּ מְבָרֵךְ אֶת הַשֵּׁם** - אין פירושו שמברך את השם, אלא מגדף פירושו שמזמר ומשורר לעבודה זרה[ה], ואם כן אין לנו לימוד על מברך את השם שחייב כרת, **וְגָמַר הַאי 'חֶטְאוֹ' דְּהָתָם מֵהַאי 'חֶטְאוֹ' דְּהָכָא** - ולכך הוא לומד את תיבת 'חטאו' האמורה במברך את השם, בגזירה שוה מתיבת 'חטאו' האמורה בפסח, **מָה הָכָא** - כשם שכאן בפסח שנאמר בו 'חטאו ישא' יש חיוב **כָּרֵת**, **אַף הָתָם** במברך את השם שנאמר בו 'ונשא חטאו' חייב **כָּרֵת**, ולכך נאמר בפסח 'חטאו ישא' ללמד שיש חיוב כרת למברך את השם.

הגמרא מבארת את שיטת רבי חנניא בן עקביא: **וְרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא סָבַר**, שכך דורשים את הפסוק, '**וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה**', היינו, אם לא עשה פסח ראשון חייב כרת, **אִי** [-אם] '**קָרְבַּן** ה' **לֹא הִקְרִיב בְּמוֹעֲדוֹ**', כלומר, אם לא עשה גם את הפסח **בַּשֵּׁנִי**[ו]. נמצא לפי ביאורו של רבי חנניא בפסוק, שאף על הראשון אינו חייב כרת אלא אם כן לא עשה גם את השני.

שואלת הגמרא: **וְהַאי 'חֶטְאוֹ יִשָּׂא' מַאי עָבֵיד לֵיהּ** - מה לומד רבי חנניא בן עקביא מהתיבות 'חטאו ישא', הרי לדעתו אין חיוב כרת על פסח שני בפני עצמו. משיבה הגמרא: **כִּדַאֲמָרַן** - כפי שאמרנו לשיטת רבי נתן, שלומדים מ'חטאו ישא' חיוב כרת למברך את השם.

הגמרא מסכמת את הדינים היוצאים ממחלוקתם: **הִלְכָּךְ, הֵזִיד בָּזֶה וּבָזֶה** - ביטל את הפסח הראשון והשני במזיד, **דִּבְרֵי הַכֹּל חַיָּיב** כרת[ז]. **שָׁגַג בָּזֶה וּבָזֶה, דִּבְרֵי הַכֹּל פָּטוּר** מכרת, שאין חיוב כרת אלא במזיד. **הֵזִיד בָּרִאשׁוֹן וְשָׁגַג בַּשֵּׁנִי, לְרַבִּי וּלְרַבִּי נָתָן מְחַיְּיבִי** - חייב כרת על הראשון, שלדעתם פסח שני אינו מתקן את חיוב הכרת על הראשון[ח], **וּלְרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא פָּטוּר**, כיון שלא הזיד אף בשני הרי הוא מתקן את חיוב הכרת שנתחייב על הראשון ופוטרו מכרת. **שָׁגַג בָּרִאשׁוֹן וְהֵזִיד בַּשֵּׁנִי, לְרַבִּי חַיָּיב** כרת על שהזיד בשני, שרבי סובר שגם על פסח שני לבדו יש חיוב כרת, **וּלְרַבִּי נָתָן וּלְרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא פָּטוּר**, כיון שהם סוברים שלא נאמר חיוב כרת אלא על פסח ראשון, והרי שגג בו.

★ ★ ★

משנה כאמור לעיל (צג.), מי שהיה בדרך רחוקה פטור מלהקריב את קרבן הפסח בזמנו בארבעה עשר בניסן, ומקריבו בארבעה עשר באייר. משנתנו מבארת מה היא 'דרך רחוקה'.

מבררת המשנה: **אֵיזוֹ הִיא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה** הפוטרת מהקרבת הפסח בזמנו. מבארת המשנה: כל שעומד בחצות היום[ט] **מִן הַמּוֹדִיעִים וְלַחוּץ** - מהעיר מודיעים שהיא סמוכה לירושלים[י], וממנה כלפי חוץ רחוק יותר מירושלים, זו היא דרך רחוקה, **וּכְמִדָּתָהּ לְכָל רוּחַ** - וכמידת המרחק שמצד העיר מודיעים לירושלים, כן הוא שיעור דרך רחוקה לכל צד מצידי ירושלים, **דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר**, אפילו אם הוא עומד **מֵאִיסְקוּפַּת** - ממפתן[יא] **הָעֲזָרָה וְלַחוּץ**, נחשב כעומד בדרך רחוקה ופטור מלהקריב את הפסח בזמנו, אף שהוא בתוך ירושלים[יב]. **אָמַר (לֵיהּ[יג]) רַבִּי יוֹסֵי** ראיה לדברי רבי אליעזר, **לְפִיכָךְ נָקוּד** - לכן ישנה בתורה נקודה **עַל** האות ה' שבתיבת 'רְחֹקָה' (במדבר ט י), כדי למעט **וְלוֹמַר, לֹא מִפְּנֵי שֶׁרָחוֹק וַדַּאי** - לא מפני שהוא רחוק ממש מירושלים הוא פטור מלעשות את הפסח בזמנו, **אֶלָּא** אף העומד **מֵאִיסְקוּפַּת הָעֲזָרָה וְלַחוּץ** נחשב כעומד בדרך רחוקה, אף שהוא בתוך ירושלים[יד].

★

גמרא שנינו במשנה בדברי רבי עקיבא, שהעומד בחצות יום ארבעה עשר בניסן מן המודיעים ולחוץ, זו היא דרך רחוקה, הגמרא מבארת מהו המרחק שבין מודיעים לירושלים: **אָמַר עוּלָּא**, מדת המרחק **מִן הָעִיר מוֹדִיעִים לִירוּשָׁלַיִם, חֲמִשָּׁה עָשָׂר מִילִין הָוְיָא** [-היו][טו].

נמצא שלדעת רבי עקיבא, העומד בחצות היום במרחק חמשה עשר מיל מירושלים, נחשב כעומד בדרך רחוקה. הגמרא מפרשת מדוע ביאר עולא כך את דעת רבי עקיבא. אומרת הגמרא: עולא **סָבַר לָהּ כִּי הָא דְּאָמַר** [-כמו שאמר] **רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כַּמָּה מְהַלֵּךְ אָדָם** בינוני[טז] **בְּיוֹם** בינוני שהיום והלילה שוים בו[יז], כשהוא הולך מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, **עֲשָׂרָה פַּרְסָאוֹת** שהן ארבעים מיל[יח]. **והחשבון החלוקה הוא כך: מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר וְעַד הָנֵץ הַחַמָּה** הוא זמן הליכת **חֲמֵשֶׁת מִילִין**, וכן **מִשְּׁקִיעַת הַחַמָּה וְעַד צֵאת הַכּוֹכָבִים חֲמֵשֶׁת מִילִין**[יט], וכאשר נפחית עשרה מיל אלו שמעלות השחר עד הנץ ומהשקיעה עד צאת הכוכבים, **פָּשׁוּ לָהּ תְּלָתִין** - נשארים מנץ החמה עד השקיעה שלשים מיל. **וכך היא חלוקתם: חֲמֵיסַר מִצַּפְרָא לְפַלְגָּא דְיוֹמָא** - חמשה עשר מיל מהבוקר [נץ החמה] עד חצות היום, **וַחֲמֵיסַר מִפַּלְגָּא דְיוֹמָא לְאוּרְתָּא** - וחמשה עשר מיל מחצות היום עד הערב [שקיעת החמה][כ].

ומאחר ונתבאר שלדעת עולא מחצות היום עד שקיעת החמה הוא זמן הילוך חמשה עשר מיל, נמצא שמה שאמר שהעומד בחצות היום רחוק מירושלים חמשה עשר מיל זו היא דרך רחוקה, היינו שהוא רחוק מירושלים מרחק הילוך שמחצות היום עד שקיעת החמה. הגמרא מבארת מדוע תלה עולא את פטור דרך רחוקה בזמן הליכה מחצות עד השקיעה. אומרת הגמרא: **עוּלָּא לְטַעְמֵיהּ** - עולא אמר כן לשיטתו בהגדרת פטור דרך רחוקה, **דְּאָמַר עוּלָּא, אֵי זֶה הוּא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה**,

---

א. **המברך** את השם [היינו שמקללו, אלא שנאמר בלשון סגי נהור] חייב סקילה, שנאמר (ויקרא כד טו-טז) 'איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו, ונקב שם ה' מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה'. ואם לא היו עדים והתראה לדבר חייב כרת, כמבואר בסוגייתנו. במסכת כריתות (ז:) נחלקו תנאים מהו מגדף שהתורה חייבתו כרת, כפי שנאמר (במדבר טו ל) 'את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא', איסי בן יהודה אומר, מגדף היינו שמברך את השם, ורבי אלעזר בן עזריה אומר, שמגדף היינו עובד עבודה זרה [כגון שמשורר ומזמר לעבודה זרה. רש"י שם (ד"ה ולא). וראה עוד להלן בהערה]. ב. **שהיא** אחת מארבע המשמעויות שבמילה 'כי', כמבואר בראש השנה (ג.). ג. **וצריך** ביאור מדוע צריכה התורה לפרש שוב שחייב כרת על שלא עשה את הפסח הראשון, לאחר שכבר מפורש קודם בפסוק, 'וחדל לעשת הפסח [דהיינו בראשון] ונכרתה'. וביאר בצל"ח (ד"ה דהא) שהתורה כותבת שוב 'כי קרבן ה' לא הקריב במועדו', לומר שחיוב הכרת תלוי רק בראשון, שאף אם יעשה את השני, אינו יכול לתקן את חיוב הכרת שכבר נתחייב על הראשון. כפי שביאר רש"י לעיל (ע"א ד"ה תשלומין) שרבי נתן סובר שחייב כרת על הראשון אף אם עשה את השני. ד. **בשלמא** רבי לומד מ'חטאו ישא' שיש חיוב כרת גם בפסח שני, שלומד בגזירה שוה תיבת 'חטאו' שנאמרה בפסח שני ממברך את השם שנאמר בו 'חטאו', כשם שבמברך יש חיוב כרת, אף בפסח שני כן, אבל לרבי נתן שיש חיוב כרת רק בראשון, לא מובן לשם מה נצרכות תיבות אלו. ה. **רש"י** (ד"ה לאו). אמנם התוספות בכריתות (ז: ד"ה מגדף) תמהו עליו מדוע הוצרך לפרש כן, ולא פירש כפשוטו, שעובד עבודה זרה בזיבוח וקיטור. ובערוך לנר (בתוס' שם) תירץ, שלשון גידוף בכל מקום היינו בפה, לכך פירש רש"י מזמר ומשורר. וראה בדבריו שם תירוץ נוסף. ו. **רבי** חנניא בן עקביא מפרש את התיבה 'כי' כרבי שפירושו 'אם', אך אינו מפרש כרבי שהוא ענין חדש, לחייבו כרת על השני, אלא לדעתו ה'אם' הוא המשך לנאמר קודם בפסוק, שיש חיוב כרת על הראשון, והיינו שחיוב הכרת כשלא עשה פסח ראשון אמור רק אם לא הקריב גם פסח שני. רש"י (ד"ה ורבי חנניא). ז. **לרבי**, חייב כרת על הראשון וכן על השני, אלא שאין שייך להמיתו פעמיים. ולרבי נתן ולרבי חנניא בן עקביא, חייב רק על הראשון, משום שרק בו יש כרת. ח. **הקשה** בצל"ח (ד"ה הזיד), לכאורה לפי פירוש רש"י לעיל (ע"א ד"ה תשלומין), שלרבי נתן חייב כרת על הראשון אף אם עשה את השני, מדוע לא אמרה הגמרא חידוש יותר גדול, הזיד בראשון ועשה את השני חייב [ובפרט לפי שיטת הצל"ח שהבאנו לעיל (שם בהערות על דברי רבי נתן), שאף רבי סובר כן שאם הזיד בראשון ועשה את השני חייב, אם כן קשה שהגמרא יכלה לומר הזיד בראשון ועשה את השני לרבי ולרבי נתן חייב. אבל לשיטת הרש"ש שהבאנו שם לרבי פטור]. ותירץ, שהגמרא נקטה חידוש יותר גדול לפי רבי חנניא בן עקביא, שאף אם לא עשה את השני פטור, כיון ששגג בו. אך תמה, מדוע נקטה הגמרא את החידוש לפי רבי חנניא בן עקביא שאין הלכה כמותו. ט. **רש"י** (ד"ה ממשה). י. **פסקי** הרי"ד (ד"ה אי זו). בגמרא יתבאר מה הוא המרחק בין העיר מודיעים לירושלים. יא. **ערוך** (ערך אסכופה). יב. **בברייתא** להלן (צד.) מבואר שרבי אליעזר למד כן מגזירה שוה, ולשיטתו זו גזירת הכתוב שאף מי שיכול להכנס לעזרה ואינו נכנס, פטור מדין דרך רחוקה. וכתב בקול הרמ"ז שיש לומר שרבי עקיבא לא למד גזירה שוה זו כיון שלא קיבלה מרבו [וכמבואר לעיל (סו.) שאין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא אם כן למדה מרבו. על פי רש"י שם (ד"ה סכין)]. במשנה לעיל (צג.) הובא שאף מי ששגג או נאנס ולא עשה פסח ראשון עושה פסח שני ופטור מכרת. לדעת רבי אליעזר צריך לומר שהחידוש בדין שגג או נאנס שייך רק בתוך העזרה, שהרי מחוץ לעזרה הוא כבר פטור מדין דרך רחוקה. יג. **נמחק** על פי הגהות וציונים. יד. **כל** נקודה מעל תיבה שבתורה באה למעט, ומשמעותה שצריך למחוק את אותה התיבה. רש"י (ד"ה נקוד). [ראה במדרש (במ"ר ג יג) עשרה מקומות בהם ישנן נקודות בתורה על תיבה או על חלק ממנה. וראה באבות דרבי נתן (פל"ד מ"ד) שעזרא עשה נקודות אלו][א]. טו. **מה** שאמר עולא 'מן המודיעים לירושלים' נראה שהוא לאו דווקא, אלא כוונתו לעזרה, והיינו שממודיעים לעזרה ישנם חמשה עשר מיל. רש"ש (ד"ה מן). טעם דבריו הוא, שהרי מבואר להלן שלפי עולא עיקר הטעם בפטור דרך רחוקה הוא, מפני שהעומד שם אינו יכול להכנס בשעת שחיטת הפסח, והיינו לעזרה ששם הוא מקום שחיטתו. טז. **רש"י** (ד"ה כמה), על פי דברי רבי יוחנן להלן (צד.). [במעשה רוקח (סוף סוכה ולולב פ"ד ה"א) כתב שמצא בספר כתב יד קדמון בשם רבי אברהם בנו של הרמב"ם, שאדם בינוני היינו אדם שאינו ננס ולא גדול באיבריו, וכן אינו צעיר בשנים, אלא ממוצע, כלומר שהוא בן שלשים וחמש שנים או יותר]. יז. **והוא** יום בתקופת ניסן ותשרי ששעות היום והלילה שוות בו, שבשניהם שתים עשרה שעות שוות. רש"י (ד"ה כמה). יח. **כל** פרסה היא ארבעה מיל. יט. **זמן** ההילוך של חמשה מיל מעלות השחר עד הנץ, הוא הזמן ששוהה החמה בעוביו של רקיע בצאתה לזרוח, וכנגדו ישנו זמן הילוך חמשה מיל מהשקיעה עד צאת הכוכבים, והוא הזמן ששוהה שם החמה בשקיעתה. רש"י (ד"ה מעלות).

כָּל שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם לעזרה **בְּשַׁעַת שְׁחִיטָה** של קרבן הפסח, כלומר, כל שעומד במקום שגם אם ילך משם לירושלים בכל שעת השחיטה לא יגיע לעזרה, פטרה אותו התורה מלהקריב את הפסח בזמנו[ב], וכיון שמן התורה שעת שחיטת הפסח היא מחצות היום[כא] עד שקיעת החמה[כב], לכן תלה עולא את פטור דרך רחוקה בזמן הילוך חמשה עשר מיל שמחצות עד השקיעה.

הגמרא מבארת מהיכן נלמד שמעלות השחר עד נץ החמה הוא זמן הליכת חמשה מיל: אָמַר רָב - הובא לעיל בדברי רבי יוחנן, **שִׁבְעָלוֹת הַשַּׁחַר עַד הַנֵּץ הַחַמָּה** הוא זמן הליכת **חֲמִשָּׁה מִילִין. מבררת הגמרא: מְנָא לֵן** - מנין לנו כן, **דִּכְתִיב** - שנאמר לגבי הצלת לוט בן אחיו של אברהם על ידי המלאכים בשעת הפיכת סדום[כג] (בראשית יט פו), **וּכְכֹתַ הַשַּׁחַר עָלָה וַיְאִיצוּ הַמַּלְאָכִים** וגו' בְּלוֹט לֵאמֹר, קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ וגו', פֶּן תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר, הרי שהיה לוט בסדום בעלות השחר, **וּכְתִיב** - ונאמר שם עוד, אחר שביקש לוט מהמלאכים להמלט אל העיר צוער (שם יט כג), **הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צוֹעָרָה**, כלומר, בזמן יציאת השמש להיראות בארץ שהיא שעת נץ החמה, בא לוט לצוער, **וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא, לְדִידִי חֲזִי לִי דַּהֲוּה אָתְרָא** - אני ראיתי את המקום ההוא שמסדום לצוער, **וַהֲוָיָא** [-והיו שם] **חֲמִשָּׁה מִילִין**, נמצא שמעלות השחר עד נץ החמה הוא זמן הליכת חמשה מיל.

★

לעיל הובאו דברי עולא, שפטור דרך רחוקה הוא כאשר אינו יכול להכנס לעזרה בכל שעת שחיטת הפסח. הגמרא חוזרת לדון בדבריו, ומביאה את דעת רב יהודה ההולכת עליהם: גּוּפָא - נשוב לעצם דברי עולא. **אָמַר עוּלָּא, אֵיזֶה הוּא דֶּרֶךְ רְחוֹקָה, כָּל שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם** בְּכָל **שַׁעַת הַשְּׁחִיטָה** של קרבן הפסח, והיינו שעומד בחצות היום במקום שאינו יכול להכנס לעזרה קודם שתשקע החמה. **וְרַב יְהוּדָה** חלק **וְאָמַר**, שדרך רחוקה היא, **כָּל שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם** לירושלים בְּכָל **שַׁעַת אֲכִילָה** של קרבן הפסח, והיינו כל ליל חמשה עשר בניסן[כד].

לעיל (ה:) **נחלקו עולא ורב יהודה לענין אדם שהוא טמא שהוא ביום ארבעה עשר בניסן מחמת שנגע בשרץ**[כה] **ולא טבל, אם יכול שילוחו להקריב עבורו את קרבן הפסח, לעולא יכול שילוחו להקריב עבורו, ולרב יהודה אינו יכול**[כו]. **הגמרא מקשה על שיטת שניהם כאן בפטור דרך רחוקה, מִשׁיטָתָם לְעִיל לְעִנְיַן טָמֵא שְׁרָץ: אָמַר** לָיֵיהּ **רַבָּה לְעוּלָּא, דְּרִידְךְ קָשְׁיָא, וְלָרַב יְהוּדָה קָשְׁיָא** - על שיטתך קשה, וכן על שיטת רב יהודה. **דְּרִידְךְ קָשְׁיָא** - שהרי אמרת שדרך רחוקה היא, **כָּל שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם בְּשַׁעַת שְׁחִיטָה**, והיינו עד שקיעת החמה, ופטרה אותו התורה מלהקריב את הפסח בזמנו אף שהוא יכול להכנס בזמן אכילת הפסח, **וְהָא** [-והרי] **טָמֵא שְׁרָץ** - אדם שהוא טמא מחמת שנגע בשרץ, **דְּאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם** למקדש **בְּשַׁעַת שְׁחִיטָה** מחמת טומאתו[כז], **וְהָאָמְרַת** - ואמרת לעיל (ה:), **שׁוֹחֲטִין** את הפסח **וְזוֹרְקִין** את דמו **עַל טָמֵא שְׁרָץ** - עבור טמא שרץ, הרי שאף שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה, לא פטרה אותו התורה מלהקריב את הפסח בזמנו, כיון שיכול להכנס בשעת אכילה, אם כן מדוע פטרה התורה את העומד בדרך רחוקה מחמת שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה, הרי הוא יכול להכנס בשעת אכילה[כח]. **וְכֵן לָךְ יְהוּדָה קָשְׁיָא, דְּאָמַר** שדרך רחוקה היא, **כָּל שֶׁאֵין יְכוֹלִין לְיַקְּנָם** לירושלים **בְּשַׁעַת אֲכִילָה**, והיינו ליל חמשה עשר בניסן שהוא זמן אכילת הפסח, ולדבריו כל שהוא רואי לאכול את הפסח בלילה, חייב לשחוט את הפסח בזמנו, **וְהָא** [-והרי] **טָמֵא שְׁרָץ, דְּיָכוֹל לְיַקְּנָם בְּשַׁעַת אֲכִילָה**[כט], שהרי אחר טבילה והערב שמש של יום ארבעה עשר הוא טהור, ויכול לאכול את הפסח בליל חמשה עשר, **וְאַף עַל פִּי כֵן דְּאָמַר** רב יהודה לעיל (פסח), **אֵין שׁוֹחֲטִין** את הפסח **וְאֵין זוֹרְקִין** את דמו **עַל טָמֵא שְׁרָץ.**

אָמַר לָיֵיהּ עולא לרבה, **לָא דְּרִידְךְ קָשְׁיָא וְלָא לָרַב יְהוּדָה קָשְׁיָא** - לא על שיטתי קשה ולא על שיטת רב יהודה קשה, **דְּרִידְךְ לָא קָשְׁיָא** - על שיטתי לא קשה, כי **דְּרַךְ רְחוֹקָה לְמָחוֹר וְאֵין דֶּרֶךְ רְחוֹקָה לְמָטָמֵא** - את פטור דרך רחוקה נתנה התורה רק לאדם טהור, שעיכובו הוא מחמת שהוא עומד בדרך רחוקה, וכיון שבפטור זה הוזכרה עשייה, שנאמר (במדבר ט יג) **וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ** לֹא **הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח**[ל], לכן אמרתי שפטור זה הוא למי שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה, כי השחיטה היא עשיית הפסח. אך פטור אדם טמא אף שהוא מוכר באותו פסוק[לא], אינו נכלל בפטור דרך רחוקה התלוי בשעת שחיטה, אלא פטורו תלוי בשעת אכילה, שנאמר בפסוק (שם ט י) **'**טְמֵא לָנֶפֶשׁ**'**, הרי שכתבה התורה את פטור טומאה דווקא בטומאת מת שהיא ארוכה [שבעה ימים] ומחמתה אינו יכול להכנס גם בשעת אכילת הפסח, ולא בטמא שרץ שיכול לטבול ויהיה ראוי לאכול את הפסח בלילה, ומוכח שפטור טמא תלוי בשעת אכילה, וכיון שבטמא שרץ אין עיכוב מצד האכילה, לכן אמרתי ששוחטים וזורקים על טמא שרץ, אף שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה[לב].

כ. **ואף** שיכול להכנס לירושלים אחר שקיעת החמה שהיא שעת אכילת הפסח, פטרה אותו התורה מלהקריב את הפסח בזמנו, כיון שאינו יכול להכנס לעזרה בשעת שחיטה. ולהלן מביאה הגמרא את דעת רב יהודה שחולק על עולא בזה. כא. **שנאמר** בקרבן פסח (במדבר יט ג) 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים', והיינו מחצות היום, כמו שמצינו בתמיד של ערב שנאמר בו (שם כח ד) 'בין הערבים' וזמן שחיטתו הוא מחצות היום, בזמן שהחמה מתחילה להתעקם קצת כלפי מערב, והכוונה הפונה למורה שדרתה השמש עליו משעת נץ החמה מתחיל להשתחיר [ולשון 'בין הערבים' היינו השעות שבין שני הערבים, ערב היום וערב הלילה, שערב היום הוא בתחילת השעה השביעית, וערב הלילה הוא בתחילת הלילה. רש"י (במדבר ט ג)]. ואף שאמרו לעיל (פח.), שזמן השחיטה המוקדם ביותר של תמיד של ערב הוא בשש ומחצה [והיינו בערב פסח שחל בערב שבת, וכמבואר שם שאף שמיהרו אז לשוחטו כדי להספיק לשחוט ולצלות את הפסח מבעוד יום, לא היו מקריבים אותו קודם שש ומחצה]. מכל מקום זמנו מן התורה הוא מחצות, אלא שאמרו חכמים שלא יקריבו אותו קודם שש ומחצה, משום שכותלי בית המקדש היו רחבים מתחתם, ולא היה הצל מופיע עליהם בתחילת השעה השביעית אלא רק חצי שעה אחר כך, בשש ומחצה. רש"י (ע"פ מפסחים פח:). על פי הגמרא ביומא (יח:). [ואין הפירוש שזמן הקרבת התמיד תלוי דווקא בזמן שמופיע הצל בכותלי בית המקדש, אלא שחכמים רצו לקבוע את זמן שחיטת התמיד לפי סימן הנראה בבית המקדש. ריטב"א (יומא סה ד"ה ומשקין)].

כב. **כי** לאחריה לא יוכל לזרוק את דמו, וכמו שלמדו בזבחים (טו.) מהפסוק (ויקרא ז טו) 'ביום הקריבו את זבחו יאכל', שדם קרבן נפסל לזריקה בשקיעת החמה. רש"י (ד"ה מפסח, ד"ה לשוחטו). ומוכח מדבריו שמה שאמרו בזבחים (שם) שהדם נפסל בשקיעת החמה, היינו בתחילת השקיעה קודם צאת הכוכבים, שהרי חמשה עשר מיל שאמר עולא הם עד תחילת השקיעה, ואחריהם ישנם עוד חמשה מיל עד צאת הכוכבים[לג].

כג. **כאשר** הפך הקב"ה את הערים סדום ועמורה מחמת שהיו אנשיה רעים ותוכחים מאד, זכר הקב"ה את אברהם, וכזכותו שלח הקב"ה מלאכים שיצילו את לוט שהיה בנו של הרן, אחיו של אברהם. וכשאמרו המלאכים ללוט שימהר להמלט להר, ביקש מהם להמלט אל העיר צוער, ונענו המלאכים לבקשתו. בראשית (יט יח-כג).

כד. **כן** היא דעת רבי עקיבא שמן התורה זמן אכילת הפסח הוא כל הלילה, וחכמים עשו הרחקה ואמרו שזמנה עד חצות הלילה. ולדעת רבי אלעזר בן עזריה אף מן התורה זמן אכילתו הוא רק עד חצות [מחלוקתם הובאה לקמן (קכ:) ובברכות (פ:)].

כה. **הגונב** באחד משמונה שרצים האמורים בתורה (ויקרא יא כט-ל) ונטמא, וטהרתו היא על ידי טהרה במקוה או במעיין, ולאחריה הוא נטהר לחולין מיד, אך לענין אכילת תרומה וקדשים וכניסה למקדש הוא טעון גם הערב שמש [וצריך להמתין עד צאת הכוכבים], כמבואר בפרה (פ"ח מ"ז).

כו. **ומבואר** בגמרא שם שנחלקו באותם טמאי מתים שאמרו למשה רבינו 'אנחנו טמאים לנפש אדם, למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו' (במדבר ט ז), האם היו ביום השביעי לטומאתם [טומאת מת היא שבעה ימים, והנטהר ממנה טעון הזאת מי פרה אדומה ביום השלישי והשביעי לטהרתו, וביום השביעי טעון טבילה והערב שמש]. ואם כן יכולים היו להטהר ולאכול בערב, וממה שנרחו לפסח שני מוכח שאין שוחטים וזורקים על העתידים להטהר בערב, או שעדיין לא הגיע היום השביעי לטומאתם ומשום כך נדחו לפסח שני, אבל העתיד להטהר ולאכול בערב שוחטים וזורקים עליו. אמנם אם טבל, הרי הוא טבול יום [אדם הטעון טבילה והערב שמש לטהרתו, נקרא טבול יום לאחר שטבילתו קודם שיעריב השמש] ולדברי הכל יכול שילוחו לשחוט עבורו, כמבואר בגמרא לעיל (ה:). ובטעם הדבר כתבו התוספות בעיל (ה: ד"ה מי) שהוא משום שנאמר (במדבר ט ז) 'איש איש כי יהיה טמא', וטבול יום אינו נקרא טמא, כיון שטומאתו קלושה.

כז. **אדם** טמא ואפילו טבול יום הנכנס במזיד למקדש חייב כרת, כאמור בתורה (במדבר יט יג). וכן חייב מלקות, כמבואר במכות (יג:).

כח. **אף** אם היה סובר עולא שאין שוחטים וזורקים על טמא שרץ, היה יכול רבה להקשות לעולא מטבול יום, שאף שאינו יכול להכנס למקדש כל שעת השחיטה, מכל מקום שוחטים עליו לדברי הכל, כמבואר לעיל (ה:), ומוכח שהקובע הוא שעת האכילה ולא שעת השחיטה, אך הקשה לעולא מטמא שרץ שלא טבל כדי לחזק את קושיותו ולהקשות על שיטתו כאן משיטתו שם. תוספות (ד"ה וקמ"ל).

כט. **אין** כוונת הגמרא לכניסה ממש, כי כניסה לירושלים שהיא מקום האכילה לא נאסרה על טמא שרץ כלל, ונקטה הגמרא לשון כניסה אגב הלשון שאמרה הגמרא לעיל שאין יכול לייכנס למקדש בשעת שחיטה.

ל. **על** פי תוספות (ד"ה לדידי).

לא. **שנאמר** שם 'והאיש אשר הוא טהור'.

לב. **רש"י** (ד"ה למחר, פירוש שני).

וכן **אֶרֶב יְהוּדָה לֹא נָשָׂא**, כי אף שלשיטתו דרך רחוקה היא כל שאינו יכול להכנס בשעת אכילה, מכל מקום **מָצָא שָׁרִיר** אף שהוא ראוי לאכול את הפסח בשעת אכילה, **הַחֲמָנָא דַּחֲיֵיהּ** - התורה דחתה אותו מלעשות את הפסח הראשון מגזירת הכתוב, **דִּכְתִיב** (במדבר ט י) **אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ**, ולא פירטה התורה יום מסוים של טומאתו, **מִי לֹא עָסְקִינַן** - האם אין הפסוק עוסק גם באופן **שֶׁהָיָה שְׁרִיר בָּעֶרֶב הַפֶּסַח**, ובאופן זה הוא יכול לטבול אחר ההזאה ביום ארבעה עשר ויהיה ראוי לאכול את הפסח בלילה[א], **וַאֲפִילּוּ הָכִי אָמַר רַחֲמָנָא לִידְחֵי** - ואף על פי כן אמרה התורה שהוא נדחה לפסח שני, ומזה יש ללמוד שאף טמא שרץ הדומה לטמא מת בשביעי שלו[ב], דחתה אותו התורה לפסח שני, ומשום כך אמר רב יהודה שאין שוחטים וזורקים על טמא שרץ.

★

במשנתנו הובאה שיטת רבי עקיבא שהעומד בחצות יום ארבעה עשר מן המודיעים ולחוץ, פטור מדין דרך רחוקה, הגמרא מביאה ברייתא שנתחדשו בה שני דינים לפי שיטתו: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הָיָה עוֹמֵד** בחצות יום ארבעה עשר **חוּץ לְמוֹדִיעִים**, שזו היא דרך רחוקה לשיטת רבי עקיבא, **וְיָכוֹל לְיַקְּנָם** לעזרה בשעת שחיטה על ידי שימהר לרוץ **בְּסוּסִים וּבְפָרָדִים, יָכוֹל** הייתי לומר **שֶׁהָא חָיֵיב** כרת אם לא עשה כן כדי להגיע לעזרה בשעת שחיטה[ג], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (שם ט יג), **'וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ', כּוֹלְמַר, אדם שלא היה בדרך רחוקה וחדל מלעשות את הפסח, חייב כרת, **וְהָכִי אדם זה **לֹא הָיָה בְּדֶרֶךְ** רחוקה, שהרי היה לפנים מן המודיעים, והגמלים והקרונות המעכבים אותו מלהכנס אינם אונס, כי היה לו להשמט מבני ביתו וללכת יחידי לעזרה ולשחוט[ד].

★

הגמרא מביאה את דעת רבא הסובר כדעת עולא לעיל (נג:) **שמעלות השחר עד צאת הכוכבים הוא מהלך חמשה מיל, ומקשה עליהם: אָמַר רָבָא, שִׁיקְיָא אַלְפֵי פַּרְסֵי הֲוֵי עָלְמָא** - ששת אלפים פרסאות הוא העולם, כלומר, דהו שיעור הזיקף החמה במשך היום בתוך חלל העולם ממזרח למערב, **וְסִיזְמָא דְּרַקִּיעָא אַלְפָא פַּרְסֵי** - ועובירו של הרקיע בו מהלכת החמה כשיעצאת לזרוח וכשנכנסת לשקוע, הוא אלף פרסה[ה]. **חֲדָא גְּמָרָא** - דבר אחד שאמר רבא ידע אותו ממה שלמד מרבו, והיינו מה שאמר שהעולם הוא ששת אלפים פרסה, **וְחָדָא סְבָרָא** - ודבר אחד שאמר רבא ידע אותו מסברא, והיינו מה שאמר שעובי הרקיע הוא אלף פרסה, שמאחר וידע מרבו שהעולם הוא ששת אלפים פרסה, ידע גם מסברא שעובי הרקיע הוא אלף פרסה.

הגמרא מבארת כיצד למד רבא את מידת עובי הרקיע ממידת העולם: רבא סְבַר לַהּ כִּי הֵא דְּאָמַר [כמו שאמר] **רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן** (לעיל נג:), **כַּמָּה מְהַלֵּךְ אָדָם בֵּינוֹנִי בְּיוֹם אֶחָד** בין ארבעים[ו], **עָשָׂר מַעֲלוֹת הַשַּׁחַר וְעַד הָנֵץ הַחַמָּה** הוא זמן הילוך של חֲמִשָּׁה מִילִין, וכן **מִשְׁקִיעַת הַחַמָּה עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים** הוא זמן הילוך של חֲמִשָּׁה מִילִין, ובשני זמנים אלו שוהה החמה בעובי הרקיע כשיעצאת לזרוח או כשנכנסת לשקוע, הרי שהילוך החמה בעובי הרקיע הוא זמן הילוך של חמשה מיל, **נִמְצָא** שמירת **עוֹבְיוֹ שֶׁל הָרָקִיעַ** הוא חלק **אֶחָד מֵשִׁשָּׁה בְּיוֹם** מנין החמה עד השקיעה, שהרי היום כולו מעלות השחר עד צאת הכוכבים הוא זמן הילוך ארבעים מיל, וכאשר נפחית עשרה מיל שמעלות השחר עד הנץ והמשקיעה עד צאת הכוכבים, נשארים מנין החמה עד השקיעה שלשים מיל, וחלק אחד ממשה שלהם הוא חמשה מיל שהוא זמן הילוך החמה בעובי הרקיע. לכן אחר שידע רבא מרבו שהעולם הוא ששת אלפים פרסה, ידע גם מסברא שעובי הרקיע הוא חלק אחד ממשה של העולם, דהיינו אלף פרסה, שהרי בתוך מהלך שלשים מיל של אדם [מהנץ עד השקיעה] מהלכת החמה את כל העולם, דהיינו ששת אלפים פרסה, ונמצא שבכל מהלך חמשה מיל של אדם מהלכת החמה אלף פרסה, וכיון שהילוך החמה בעובי הרקיע מעלות עד הנץ ומהשקיעה עד צאת הכוכבים הוא מהלך חמשה מיל לאדם, אם כן הולכת החמה אז אלף פרסה, ונמצא שעובי הרקיע הוא אלף פרסה.

הגמרא מקשה על דברי רבא: מֵיתִיבִי - הקשו בני הישיבה על דברי רבא, שנינו בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, עוֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ הוא** חלק **אֶחָד מֵעֲשָׂרָה בְּיוֹם, תַּדַּע** שכן הוא, שהרי **בָּמֶּה מְהַלֵּךְ אָדָם בֵּינוֹנִי בְּיוֹם** מעלות השחר עד צאת הכוכבים, **עֶשֶׂר פַּרְסָאוֹת** שהן ארבעים מיל, **וּמַעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד הָנֵץ הַחַמָּה אַרְבַּעַת מִילִין**[ז], וכן **מִשְׁקִיעַת הַחַמָּה וְעַד צֵאת הַכּוֹכָבִים אַרְבַּעַת מִילִין**[ח], ובשני זמנים אלו שוהה החמה בעובי הרקיע כשיוצאת לזרוח או כשנכנסת לשקוע, הרי שהילוך החמה בעובי הרקיע הוא זמן הילוך ארבעה מיל, ולפי זה **נִמְצַאת עוֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ** חלק **אֶחָד מֵעֲשָׂרָה בְּיוֹם**. לדברי רבי יהודה אדם הולך מהנץ עד השקיעה שלשים ושנים מיל, שהרי הילוכו מעלות עד צאת הכוכבים הוא ארבעים מיל, וכאשר נפחית שמונה מיל שאותם הוא הולך מעלות השחר עד הנץ ומהשקיעה עד צאת הכוכבים, נשארים שלשים ושנים מיל מהנץ עד השקיעה. **תִּיוּבְתָּא דְּרַבָּא** - וקשה לרבא, שהרי לדבריו אדם הולך מהנץ עד השקיעה שלשים מילי[ט]. וכן **תִּיוּבְתָּא דְּעוּלָּא** - וכן קשה מדברי רבי יהודה על דברי עולא שאמר לעיל (נג:) שמהלך אדם מהנץ עד השקיעה הוא שלשים מיל. **מְסִיקְנָא הגמרא: תִּיוּבְתָּא** אכן קשה על דברי רבא ועולא מדברי רבי יהודה בברייתא.

לעיל אמרו בגמרא שעולא ורבא הסוברים שמהלך אדם מהנץ עד השקיעה הוא שלשים מיל, סברו כרבי יוחנן שמהלך אדם ביום הוא עשר פרסאות, והקשתה הגמרא על שיטתם מדברי רבי יהודה. הגמרא מבררת האם יש להקשות כן אף על רבי יוחנן. מבררת הגמרא: לֵימָא תֵּיהֲוֵי תִּיוּבְתָּא דְּרַבִּי יוֹחָנָן - האם נאמר שמדברי רבי יהודה בברייתא תהיה פירכא אף על דברי רבי יוחנן, שהרי בהמשך דברי רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן הובא, שמעלות השחר עד הנץ הולך אדם חמשה מיל וכן מהשקיעה עד צאת הכוכבים, וזה שלא כדברי רבי יהודה בברייתא, שבזמנים אלו הולך אדם רק ארבעה מיל. **דוחה הגמרא: אָמַר לָךְ** רבי יוחנן, **אֲנָא בֵּימָא הוּא דַּאֲמָרִי** - אני אמרתי רק שבכל היום, דהיינו מעלות השחר עד צאת הכוכבים הולך אדם עשר פרסאות, ולא פירטתי כמה הוא הולך קודם הנץ ואחר השקיעה, ובזה אני סובר כרבי יהודה שאדם הולך אז ארבעה מיל, **וְרַבָּנָן הוּא דְּקָא טָעוּ** - ועולא ורבא שפירשו את דברי הם שטעו, **דְּקָא חָשְׁבָן דְּמַהֲלְכָא וְחָשׁוֹכָא** - שחישבו בתוך העשר פרסאות את הילוך רוב בני אדם, שהולכים חמשה מיל קודם הנץ עד ידי שמשכימים לצאת לדרך קודם עלות השחר, וכן אחר השקיעה הולכים חמשה מיל על ידי שמאחרים והולכים אחר צאת הכוכבים, ולכן אמרו שאדם הולך בזמנים אלו חמשה מילי.

א. **ומבר** רב יהודה כרבי יצחק, שאמר בספרי (בהעלותך סט"ו) [הובאו דבריו בגמרא לעיל (נ:)] שהאנשים הטמאים שאמרו למשה 'אנחנו טמאים לנפש אדם, למה נגרע בלבתי הקריב את קרבן ה' במועדו' (במדבר ט ז), טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהם להיות בערב הפסח. רש"י (ד"ה ולבתי). ב. **שהרי** יכול לטבול ויהיה ראוי לאכול את הפסח בלילה. ג. **רש"י** (ד"ה יכול), ונקט כאן רש"י כעולא לעיל (נב:). ד. **והיינו** שהגמלים והקרונות עצמם אינם מעכבים אותו מלהכנס, שאם היה רוצה להשמט מבני ביתו ולילך יחידי היה יכול להגיע לעזרה בזמן, אלא שיכוכבו הוא מחמת שהם נושאים את בני ביתו, וכיון שהוא רוצה לילך עמם צריך הוא לילך לאט. חזון יחזקאל (פסחים סוף פרק ט"ו ס"ק ט"ו). ה. **רש"י** (ד"ה מיל)[ח]. ו. **רש"י** (ד"ה ארבעים), שהרי להלן מבארת הגמרא שרבא למד את דבריו מהילוך החמה מהנץ עד השקיעה, אם כן דבריו הם על היקף הילוך החמה ביום. הרש"ש (ד"ה ד' מילין) כתב שאין כוונת רבא להיקף כדור הארץ, אלא לחצי הגלגל השמימי. וכתב במנחם משיב נפש (פרק ט"ו ס"ק ט"ו) שזו כוונת רש"י. ז. **ד' מילין** (ד"ה) הובאו שני דבריהם בהם נחלקו חכמי ישראל עם חכמי אומות העולם, א. חכמי ישראל אומרים שהגלגל שהמזלות נתונים בו קבוע והמזלות ובכללם החמה מהלכתם, וחכמי אומות העולם אומרים שהחמה קבועה והגלגל מהלכתם. ב. חכמי ישראל אומרים שביום החמה מהלכת מתחת לרקיע ובלילה מעל הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים שביום החמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע. דברי רבא כאן [וכן דברי רבי יהודה בברייתא להלן] הם לשיטת חכמי ישראל, כי לדבריהם ניתן לומר שהחמה מהלכת בעובי הרקיע, שבלילה היא מהלכת מעל הרקיע מצד מערב לצד מזרח ולכן אינה נראית, וכשהיא מגיעה אל המקום שממנו היא תחזר לזרוח שוב [עמוד השחר], היא יורדת אל מתחת הרקיע ומהלכת בעובי הרקיע שהוא כעין חלל, וכאשר היא מגיעה לסוף עובי הרקיע לצד שנראה לבני האדם, אז הוא זמן נץ החמה. ובימים היא נראית כעין שהיא מהלכת מתחת לרקיע ממזרח למערב, ובשקיעתה היא מהלכת בעובי הרקיע ועולה אל מעל הרקיע עד שתשקע לגמרי. אבל לשיטת חכמי אומות העולם אין החמה מהלכת כלל בעובי הרקיע, ולעולם היא מהלכת על ידי סיבוב הגלגל, ביום ממזרח למערב למטה מן הרקיע, ובלילה ממערב למזרח למטה מן הקרקע. רבינו חננאל (ד"ה ויסר). ראה גם מהרש"א (ד"ה ד' מילין) עמ"ש. ולהוסיף רבינו חננאל, שאף על פי שהחמים בכוכבים שבזמן הזה מדברים דברים המכחישים את דברי חז"ל, אין אנו משגיחים בדבריהם ולכן אמרו את דבריהם לפי שיטת חכמי ישראל. וכן דייק בחתות יאיר (שו"ת סי' ט"ו ד"ה ובפ' שיטה) מדברי רש"י לעיל (נב: ד"ה מעלות) שסוגייתנו היא כשיטת חכמי ישראל. בפשטות נראה מסוגייתנו ששיטת חכמי ישראל היא שהאויר שטוחה והרקיע פרוס עליה כאהל, ולכן אינה יורדת בלילה מתחת לקרקע אלא נכנסת בעובי הרקיע וחוזרת ממערב למזרח מעל הרקיע. ראה ביפה תואר (ב"ר פ"ו ס"ק ט"ו) שכן מוכח מבאמרי חז"ל כאן. וכן כתב הרש"ש (פסחים ד"ף נ"ב) שמדברי רש"י (ד"ה כל ד' מילין) ותוספות (שם) משמע שכך הבינו את מאמרי חז"ל בסוגייתנו[ט]. ח. **רש"י** (לעיל נב: ד"ה כמה). ט. **לכאורה** היה ניתן להקשות מדברי רבי יהודה קושא אחרת על רבא, שהרי בפשטות 'אחד מעשרה ביום' שאמר רבי יהודה, היינו אחד מעשרה מהילוך יום שם מהנץ עד השקיעה [כמו ב'אחד מששה' שאמר רבא, שחמשה מיל הם אחד מששה של שלשים מיל שמהנץ עד השקיעה], נמצא לפי זה שלרבי יהודה הולך אדם ארבעים מיל מהנץ עד השקיעה, והארבעה מיל שמעלות עד הנץ ומהשקיעה עד צאת הכוכבים אינם מחשבון הארבעים [שאם הם בחשבון הארבעים, נמצא שמהנץ עד השקיעה ישנם שלשים רשנים מיל, וארבעה מיל אינם אחד מעשרה בהם אלא אחד משמונה], וקשה לרבא, שלדבריו אדם הולך ארבעים מיל מעלות השחר עד צאת הכוכבים. אמנם כתב רש"י (ד"ה ד' מ"ל) שמה שאמר רבי יהודה 'אחד מעשרה ביום', היינו מהיום כולו מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, ואף לדבריו הולך אדם ארבעים מיל מעלות השחר עד צאת הכוכבים. י. **רש"י** (ד"ה ומבר) (פוסקים סוף פרק ט"ו ס"ק ט"ו).

לעיל (נה:) **הביאה הגמרא ראיה מדברי רבי חנינא, שמעלות השחר עד נץ החמה הוא זמן הילוך חמשה מיל. הגמרא מבררת האם יש להקשות על רבי חנינא מדברי רבי יהודה בברייתא. מבררת הגמרא: וְיֵאָמַר תְּיוּבְתָּא דְּרַבְּי חֲנִינָא** - האם נאמר שמדברי רבי יהודה תהיה פירכא על מה שאמר רבי חנינא לעיל שראה את המקום שהלך לוט מעלות השחר עד נץ החמה[א] בעת שהצילוהו המלאכים מהפיכת סדום, והיו שם חמשה מיל, ולדבריו מעלות השחר עד נץ החמה הוא זמן הילוך חמשה מיל, והרי רבי יהודה אמר בברייתא שמעלות השחר עד נץ החמה הוא זמן הילוך ארבעה מיל. **דוחה הגמרא: לָא** - אין להקשות מדברי רבי יהודה על רבי חנינא, כי **'וַיֹּאצִיאוּ' שָׁאנֵי** - גבי הצלת לוט נאמר (בראשית יט טו) 'וַיַּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט', ולכן ניתן לומר שאכן מעלות השחר עד הנץ הוא זמן הילוך ארבעה מיל, אך לוט הלך בזמן זה חמשה מיל, כיון שהלך במהירות מחמת שהאיצו בו המלאכים[ב].

הגמרא מביאה קושיא נוספת על רבא: תָּא שְׁמַע - בא ושמע קושיא על רבא מברייתא. שנינו בברייתא, **מִצְרַיִם הָיְתָה אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה, וּמִצְרַיִם** היא חלק **אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּכוּשׁ**, כלומר, כוש גדולה פי ששים ממצרים, **וְכוּשׁ אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בָּעוֹלָם, וְהָעוֹלָם** הוא **אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּגַן**[ג], **וְגַן** הוא **אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּעֵדֶן**[ד], **וְעֵדֶן** הוא **אֶחָד מִשִּׁשִּׁים בְּגִיהִנֹּם**[ה], **וְנִמְצָא כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ כְּצִיפּוֹי קְדֵירָה לְגֵיהִנֹּם**, כלומר, העולם הוא דבר מועט לעומת הגיהנם. ממה שאמרו בברייתא נמצא, שהעולם הוא הרבה יותר משמת אלפים פרסה[ו], ואם כן גם היקף הילוך החמה הוא הרבה יותר משמת אלפים פרסה, ושקשה על מה שאמר רבא שהיקף הילוך החמה הוא ששת אלפים פרסה. **מסיקה הגמרא: תְּיוּבְתָּא** - אכן קשה על רבא מברייתא זו.

קושיא נוספת על רבא: תָּא שְׁמַע, דְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ[ז], רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, כָּל הַיָּשׁוּב כּוּלּוֹ של בני האדם[ח], **תַּחַת כּוֹכָב אֶחָד יוֹשֵׁב. תַּדְעִ** שכן הוא, **שֶׁהֲרֵי אָדָם נוֹתֵן עֵינוֹ בְּכוֹכָב אֶחָד**, וכאשר הוא **הוֹלֵךְ לְמֶזְרָח** בסוף העולם, **עוֹמֵד** הכוכב **בְּגֻנְדּוּ** - מעל ראשו, וכאשר הוא הולך **לְסוף אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם**, עדיין **עוֹמֵד** אותו הכוכב **בְּגֻנְדּוּ** - מעל לראשו, **מִבָּעְיָא** - מוכח, **דְּכָל הַיָּשׁוּב כּוּלּוֹ תַּחַת כּוֹכָב אֶחָד יוֹשֵׁב**, שאם לא כן, לא היה יכול לראות במזרח מעל ראשו את הכוכב שראה מעל ראשו כשעמד במערב, אלא היה רואהו מן הצד באלכסון כפי מה שהתרחק מהמערב. ממה שאמרו בברייתא שהישוב כולו תחת כוכב אחד הוא עומד, נמצא שהעולם הוא הרבה יותר משמת אלפים פרסה, שהרי אין מספר לכוכבים שברקיע, וכיון שכוכב אחד מחזיק את כל הישוב שהוא יותר מאלף פרסה, וכל כוכב מחזיק ישוב אחד, בימים, בנהרות ובמדברות, אם כן אילו היו רק ששה כוכבים, היה ניתן לומר שהעולם הוא ששת אלפים פרסה [כדברי רבא], אך הלא ישנם כוכבים רבים מאוד, נמצא שהעולם הוא הרבה יותר מששת אלפים פרסה, אם כן ודאי שהיקף הילוך החמה הוא יותר מששת אלפים פרסה. **מסיקה הגמרא: תְּיוּבְתָּא.**

קושיא נוספת על רבא: תָּא שְׁמַע, עֲגָלָה - כוכבים העשויים כעגלה והיינו מזל שור[ט], הם **בָּצְפוֹן** של העולם[י], **וְעַקְרֵב** - כוכבים העשויים כעקרב והיינו מזל עקרב[יא], הם **בָּדָרוֹם** של העולם, **וְכָל הַיָּשׁוּב כּוּלּוֹ** של בני האדם **אֵינוֹ יוֹשֵׁב אֶלָּא** באויר **שֶׁבֵּין עֲגָלָה לְעַקְרֵב**[יב], שהרי כל אדם רואה בצפונו מזל עגלה ובדרומו מזל עקרב[יג], **וְכָל הַיָּשׁוּב כּוּלּוֹ** של בני האדם **אֵינוֹ הוֹגֶה אֶלָּא שָׁעָה אַחַת בַּיּוֹם**, כלומר, גודל הישוב הוא רק כחלק אחד משתים עשרה שעות היום, **שֶׁאֵין חַמָּה נִבְנֶסֶת לַיָּשׁוּב אֶלָּא שָׁעָה אַחַת בַּיּוֹם**, ובאחת עשרה השעות הנותרות שביום היא נמצאת במדברות בימים ובנהרות. **תַּדְעִ** שכן הוא, **שָׁהֲרֵי בַּחֲמָשׁ** - בשעה החמישית של היום[יד], **חַמָּה** מהלכת **בְּמִזְרָח, וּבְשֵׁשׁ** - בשעה השביעית, **חַמָּה** מהלכת **בַּמַּעֲרָב**, ורק **בְּחֲצִי שֵׁשׁ וַחֲצִי שָׁעָה** - חציה השני של השעה השישית וחציה הראשון של השעה השביעית, **חַמָּה עוֹמֶדֶת בְּרֹאשׁ כָּל אָדָם**, כלומר, האדם רואה את החמה מעל ראשו[טו], וזהו הזמן שהחמה מהלכת ברקיע כנגד הישוב. ממה שאמרו בברייתא שישוב בני האדם הוא רק חלק אחד משתים עשרה שעות היום, מוכח שהמדברות הימים והנהרות יש בהם אחד עשרה חלקים כמותו, וכיון שאנו רואים שהישוב עצמו הוא גדול מאוד [יותר מאלף פרסה], והחמה מהלכת בו רק שעה אחת, אם כן העולם כולו שיש בו אחד עשרה חלקים כמותו, הוא הרבה יותר מששת אלפי פרסה, ושקשה על רבא שאמר שהיקף הילוך החמה בעולם הוא ששת אלפים פרסה. **מסיקה הגמרא: תְּיוּבְתָּא.**

קושיא נוספת על רבא: תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, מַה [-אירוע] **תְּשׁוּבָה הֵשִׁיבָתְנוּ בַּת קוֹל[טז], וְאוֹתוֹ רָשָׁע** - נבוכדנצר. **בָּשָׁעָה שֶׁאָמַר** נבוכדנצר בגאוותו, **אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אַדַּמֶּה אֶעְלְיוֹן**' (ישעיהו יד יד)[יז], כלומר, אין ראוי לי לדור עם כל העולם, ולכן אעשה לי ענן קטן באויר מעל השבעה רקיעים ואשב בו, **נִבַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ, רָשָׁע בֶּן רָשָׁע** מבני אדם[יח], **יְצָתְךָ בַּת קוֹל וְאָמְרָה לוֹ, רָשָׁע בֶּן רָשָׁע**

א) השקיה, איך ניתן לומר שרוב בני אדם משכימים לצאת קודם עלות השחר ומאחרים להכנס אחר צאת הכוכבים, הרי אסור לצאת אז לדרך, כמו שאמרו לעיל (כ:) 'לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב', ואם ימצא אחד מאלף שיעשה כן, אין להביא ראיה משונה כזה. וראה שם שביאר את דברי הגמרא באופן אחר. בדקדוקי סופרים (הגהות פרש"י מב ע) הובאה גירסא ברש"י מכתב יד, 'שראו בני אדם מהלכין', וכו', כלומר, עולא ורבא שניו שראו בני אדם מהלכים חמשה מיל קודם הנץ ואחר השקיעה. וראה בספר הלכה אחרונה וקונטרס הראיות (פסחים קף כב) שחמה, איך ניתן לומר שעולא ורבא שהיו גדולים בחריפותם, טעו בדבר כזה וחישבו את הזמן שבני אדם הקדימו ואיחרו[ג]. יא. **מפורש** בפסוקים שם שלוט הלך מעלות השחר עד נץ החמה, שביציאתו נאמר (בראשית יט טו) 'וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך וגו' פן תספה בעון העיר', ובהגעתו נאמר (שם יט כג) 'והשמש יצא על הארץ ולוט בא צערה' [כמבואר בגמרא לעיל (נה:)]. יב. **רבינו** חננאל (ד"ה ולבי חנינא). יג. **גן** הוא המקום שהיה בו אדם הראשון קודם החטא. ברכות (לד:). יד. **עדן** וגן הם שני מקומות שונים, שנאמר (בראשית ג ח) 'ויהי יצא מעדן להשקות את הגן', גן לחוד ועדן לחוד, ואת עדן לא ראתה עין כל בריה [וכאמור בהערה לעיל גם אדם הראשון לא ראה אותו, כי היה בגן]. ברכות (שם). וראה ברש"י (בראשית ב ח). שהגן הוא במזרחו של עדן. טו. **הגמרא** נקטה בכולם 'אחד מששים', לומר שכל אחד גדול מחבירו עד שחבירו בטל לגביו, כגון, כוש גדולה כל כך עד שמצרים בטלה לגביה, וכן הלאה. ונראה שהטעם שנקטה מספר זה הוא, לפי שכל דבר בטל בששים [כמבואר בחולין (סט:)]. תורת חיים (ב"מ עב ד"ה ומיהו). טז. **לפי** החשבון המובא בברייתא, העולם הוא עשרים וארבעה אלף פרסה. צל"ח (פסחים ד"ה וכמו)[יז]. יז. **מלבד** מדברות ימים ונהרות. על פי רש"י (ד"ה ששים פסחים יח.). **רשי"ר** (ד"ה שנאמר) ביאר שעגלה הוא מול שנמצא בצד הצפוני של גלגל המזלות [מעל קו המשוה], ועקרב הוא מזל שנמצא בצד הדרומי בו. אמנם התוספות להלן (ע"ב ד"ה משלם) כתבו, שאין הכוונה למזלות שור ועקרב, אלא כוכבים אחרים הם. וכן כתב המאירי (שיטתן נ. ד"ה כגון - פסחים לשם) שהניקוד אינו 'עֲגָלָה', כלומר, שור, אלא 'עֲגָלָה', ואין הכוונה למזלות הצפוניים והדרומיים שור ועקרב, אלא 'עגלה' הם כוכבים הסובבים את הקוטב הצפוני, ו'עקרב' הם כוכבים הסובבים את הקוטב הדרומי [באדרת אליהו (ויקר, לשם פסחים פח ע) הובאה גירסא ברש"י מכתב יד, 'שראו בני אדם מהלכין', וכו', כלומר, עולא ורבא שניו שראו בני אדם מהלכים חמשה מיל קודם הנץ ואחר השקיעה. וראה בספר הלכה אחרונה וקונטרס הראיות (פסחים קף כב) שחמה, איך ניתן לומר שעולא ורבא שהיו גדולים בחריפותם, טעו בדבר כזה וחישבו את הזמן שבני אדם הקדימו ואיחרו[ג]. יא. **מפורש** בפסוקים שם שלוט הלך מעלות השחר עד נץ החמה, שביציאתו נאמר (בראשית יט טו) 'וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך וגו' פן תספה בעון העיר', ובהגעתו נאמר (שם יט כג) 'והשמש יצא על הארץ ולוט בא צערה' [כמבואר בגמרא לעיל (נה:)]. יב. **רבינו** חננאל (ד"ה ולבי חנינא). יג. **גן** הוא המקום שהיה בו אדם הראשון קודם החטא. ברכות (לד:). יד. **עדן** וגן הם שני מקומות שונים, שנאמר (בראשית ג ח) 'ויהי יצא מעדן להשקות את הגן', גן לחוד ועדן לחוד, ואת עדן לא ראתה עין כל בריה [וכאמור בהערה לעיל גם אדם הראשון לא ראה אותו, כי היה בגן]. ברכות (שם). וראה ברש"י (בראשית ב ח) שהגן הוא במזרחו של עדן. טו. **הגמרא** נקטה בכולם 'אחד מששים', לומר שכל אחד גדול מחבירו עד שחבירו בטל לגביו, כגון, כוש גדולה כל כך עד שמצרים בטלה לגביה, וכן הלאה. ונראה שהטעם שנקטה מספר זה הוא, לפי שכל דבר בטל בששים [כמבואר בחולין (סט:)]. תורת חיים (ב"מ עב ד"ה ומיהו). טז. **לפי** החשבון המובא בברייתא, העולם הוא עשרים וארבעה אלף פרסה. צל"ח (פסחים ד"ה וכמו)[יז]. יז. **מלבד** מדברות ימים ונהרות. על פי רש"י (ד"ה ששים פסחים יח.). **רשי"ר** (ד"ה שנאמר) ביאר שעגלה הוא מול שנמצא בצד הצפוני של גלגל המזלות [מעל קו המשוה], ועקרב הוא מזל שנמצא בצד הדרומי בו. אמנם התוספות להלן (ע"ב ד"ה משלם) כתבו, שאין הכוונה למזלות שור ועקרב, אלא כוכבים אחרים הם. וכן כתב המאירי (שיטתן נ. ד"ה כגון - פסחים לשם) שהניקוד אינו 'עֲגָלָה', כלומר, שור, אלא 'עֲגָלָה', ואין הכוונה למזלות הצפוניים והדרומיים שור ועקרב, אלא 'עגלה' הם כוכבים הסובבים את הקוטב הצפוני, ו'עקרב' הם כוכבים הסובבים את הקוטב הדרומי [באדרת אליהו (ויקר, לשם פסחים פח ע) הובאה גירסא ברש"י מכתב יד, 'שראו בני אדם מהלכין', וכו', כלומר, עולא ורבא שניו שראו בני אדם מהלכים חמשה מיל קודם הנץ ואחר השקיעה. וראה בספר הלכה אחרונה וקונטרס הראיות (פסחים קף כב) שחמה, איך ניתן לומר שעולא ורבא שהיו גדולים בחריפותם, טעו בדבר כזה וחישבו את הזמן שבני אדם הקדימו ואיחרו[ג]. יא. **מפורש** בפסוקים שם שלוט הלך מעלות השחר עד נץ החמה, שביציאתו נאמר (בראשית יט טו) 'וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך וגו' פן תספה בעון העיר', ובהגעתו נאמר (שם יט כג) 'והשמש יצא על הארץ ולוט בא צערה' [כמבואר בגמרא לעיל (נה:)]. יב. **רבינו** חננאל (ד"ה ולבי חנינא). יג. **גן** הוא המקום שהיה בו אדם הראשון קודם החטא. ברכות (לד:). יד. **עדן** וגן הם שני מקומות שונים, שנאמר (בראשית ג ח) 'ויהי יצא מעדן להשקות את הגן', גן לחוד ועדן לחוד, ואת עדן לא ראתה עין כל בריה [וכאמור בהערה לעיל גם אדם הראשון לא ראה אותו, כי היה בגן]. ברכות (שם). וראה ברש"י (בראשית ב ח) שהגן הוא במזרחו של עדן. טו. **הגמרא** נקטה בכולם 'אחד מששים', לומר שכל אחד גדול מחבירו עד שחבירו בטל לגביו, כגון, כוש גדולה כל כך עד שמצרים בטלה לגביה, וכן הלאה. ונראה שהטעם שנקטה מספר זה הוא, לפי שכל דבר בטל בששים [כמבואר בחולין (סט:)]. תורת חיים (ב"מ עב ד"ה ומיהו). טז. **לפי** החשבון המובא בברייתא, העולם הוא עשרים וארבעה אלף פרסה. צל"ח (פסחים ד"ה וכמו)[יז]. יז. **מלבד** מדברות ימים ונהרות. על פי רש"י (ד"ה ששים פסחים יח.). **רשי"ר** (ד"ה שנאמר) ביאר שעגלה הוא מול שנמצא בצד הצפוני של גלגל המזלות [מעל קו המשוה], ועקרב הוא מזל שנמצא בצד הדרומי בו. אמנם התוספות להלן (ע"ב ד"ה משלם) כתבו,

יח. **ישעיה** הנביא מתנבא שם על מלך בבל [ובהמשך דבריו (שם יד יב) נאמר המשל הזה על מלך בבל]. יט. **על** פי רש"י ומצודת דוד (שם יד יג).

בֶּן בְּנוֹ שֶׁל נִמְרוֹד הָרַשְׁעָ[א] שֶׁהֶמְרִיד אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ עָלָיו בְּמַלְכוּתוֹ שֶׁמָּלַךְ עַל בַּבֶל, הֲלֹא בְּמֶה שָׁנוּ חֲכָמִים - רוֹב בְּנֵי אָדָם, שֶׁבְּצִים שָׁנָה[ב], וְאִם בִּגְבוּרוֹת - וְאִם יִגְבֹּר כֹּחַ הָאָדָם, יִהְיוּ שְׁנוֹתָיו שְׁמוֹנִים שָׁנָה[ג], שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צ י) "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה, וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה", וְהֵרֵי מִן הָאָרֶץ עַד לָרָקִיעַ יֵשׁ מֵרחַק שֶׁל מָהֳלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְעוֹבְיוֹ שֶׁל רָקִיעַ הוּא מָהֳלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וּבֵין (כל"ל) רָקִיעַ לָרָקִיעַ יֵשׁ מֵרחַק שֶׁל מָהֳלַךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְכֵן בֵּין כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ מהשבעה רקיעים[ד] יֵשׁ מרחק של מהלך חמש מאות שנה, ואין אמרת בגאותך שרצונך להדמות לקדוש ברוך הוא על ידי שתעלה לישב על ענן מעל השבעה רקיעים, לכן לא תתקיים מחשבתך, אלא "אַף אֲנִי שׁוֹאֵל תּוֹרָה אַל יָרַכְתֵּי בּוֹר" (ישעיה יד טו), כלומר, תרד אל עומק הארץ ואל תחתית הבור[ה]. ממה שאמרנו בברייתא שמן הארץ עד לרקיע יש מהלך של חמש מאות שנה, יש להקשות על רבא, שהרי אם גובה העולם הוא חמש מאות שנה, גם אורכו הוא כן[ו], וכאשר נכפיל עשר פרסאות שהולך אדם ביום, בחמש מאות שנה, נמצא שאורך העולם הוא הרבה יותר ממשש אלפים פרסה[ז], ואם כן ודאי שהיקף הילוך החמה ממזרח למערב הוא יותר ממשש אלפים פרסה. **מסיקה הגמרא: תְּיוּבְתָּא.**

★

אגב הברייתא לעיל (ע"ש) **שהזכירו בה מזלות עגלה ועקרב, מביאה הגמרא ברייתא נוספת שדנה בענין המזלות**[ח]**: תָּנוּ רַבָּנָן, חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים, הַגָּלְגַּל חוֹזֵר - מהלכים, שכל אחד מהם מהלך הילוך מועט ללוות את החמה למזל הבא אחריו וחוזר למקומו, ונמצא שאינם מקיפים בהילוכם את כל הגלגל[ט], וַחֲכָמֵי אוּמוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים, הַגָּלְגַּל חוֹזֵר - מסתובב וחוזר למקום בו התחיל את סיבובו, וְזֻנְזָלוֹת הנתונים בו אינם מהלכים כלל, אלא קְבוּעִין הם, וכאשר הגלגל מסתובב, הוא מסובב את המזלות הקבועים בו, ונמצא שעל ידי סיבוב הגלגל מסתובבים אף הם סיבוב שלם[י].

הגמרא מביאה את הוכחת רבי נגד שיטת חכמי אומות העולם: אָמַר רַבִּי, יש להשיב **תְּשׁוּבָה לְדִבְרֵיהֶם** של חכמי אומות העולם, שהרי **מְעוֹלָם לֹא מָצִינוּ** שהיה מזל **עֲגָלָה בָּרוּם** ומזל **עַקְרַב בָּעָפָר**, אלא תמיד רואים אנו את עגלה בצפון ואת עקרב בדרום, ואם כדבריהם שהגלגל מסתובב, הרי הוא מסובב עמו את המזלות לכל הארבע רוחות ואף מדרום לצפון ומצפון לדרום[יא], ואם כן היה לנו לראות לפעמים את מזל עגלה בדרום ואת מזל עקרב בצפון.

מַתְקִיף לָהּ [-הקשה] **רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, וְדִילְמָא כְּבוּצִינָא דְּרִיחְיָא** - שמא הגלגל הוא כברול התחוב בתוך חור רחב שבאבן הרחיים התחתונה, שכאשר הברול מסתובב אין האבן התחתונה מסתובבת, וכאשר נסובב את האבן התחתונה, היא תסובב סביב הברול, והברול עצמו לא יסתובב[יב]. **אִי נָמֵי** - דוגמא נוספת, **כְּצִינּוֹרָא דְּדַקְּרָא** - כחור שבמשקוף שהדלת מסתובבת בו על ידי ציר המשקוף עומד במקומו, ואם נסובב את המשקוף, הוא יסתובב סביב הציר, והדלת עצמה לא תסתובב. בשתי דוגמאות אלו ישנו דבר שהוא מחובר לדבר המסתובב ואף על פי כן אינו מסתובב עמו, וכך יש לומר גם בענין הגלגל והמזלות, שאף שהגלגל שהמזלות נתונים בו מסתובב, יתכן שרק הגלגל מסתובב ובכך הוא מוליך את החמה על פני המזלות, אך המזלות נתונים בתוך גלגל פנימי נוסף, ואותו הגלגל אינו זז ממקומו, ולכן מקום המזלות קבוע ואינו משתנה, ואם כן אין תשובה לדברי חכמי אומות העולם ממה שלא מצינו עגלה ברדום ועקרב בצפון.

הברייתא מביאה מחלוקת נוספת של חכמי ישראל עם חכמי אומות העולם: חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים, בְּיוֹם חַמָּה מְהַלֶּכֶת לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ - זורחת על הארץ כפי שאנו רואים, **וּבַלַּיְלָה** היא עולה **לְמַעְלָה מִן הָרָקִיעַ** וזורחת שם, ולכן אינה נראית בארץ. **וַחֲכָמֵי אוּמוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים, בְּיוֹם חַמָּה מְהַלֶּכֶת לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ, וּבַלַּיְלָה** היא יורדת **לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ** וזורחת שם. **אָמַר רַבִּי, וְנִרְאִין דְּבָרֵיהֶן** של חכמי אומות העולם **מְדֻקְדָּקִין, שֶׁהֲרֵי בַּיּוֹם** מי **מְעִינוֹת צוֹנְנִין** מחמת ריחוקם מהחמה שהיא גבוהה מהם[יג], **וּבַלַּיְלָה הם רוֹתְחִין**, כיון שהחמה מחממת אותם תחת הקרקע[יד].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין השפעת החמה על חום המעיינות: תָּנָיָא, רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, בְּיוֹמוֹת הַחַמָּה [-קיץ], **חַמָּה מְהַלֶּכֶת בְּגוֹבַהּ שֶׁל רָקִיעַ, לְפִיכָךְ כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ רוֹתֵחַ, וּמְעִינוֹת צוֹנְנִין** כיון שהחמה רחוקה מהם. **בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים** [-חורף], **חַמָּה מְהַלֶּכֶת בְּשִׁפּוּלֵי רָקִיעַ** - סמוך לקרקע בשולי כיפת הרקיע, **לְפִיכָךְ כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ צוֹנֵן, וּמְעִינוֹת רוֹתְחִין**, כיון שהחמה מהלכת בצידי העולם, **וּמְעִינוֹת רוֹתְחִין**, כיון שהחמה היא אצל המים בצידי העולם סמוך לקרקע, שמשם באים המעיינות[טו].

★

הילוך החמה במשך השנה מחולק לארבעה חלקים, לפי ארבע תקופות השנה, ובכל אחד מהם היא פועלת פעולה שונה, הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, בְּאַרְבָּעָה שְׁבִילִין - ארבע תקופות שנת החמה[טז], **חַמָּה מְהַלֶּכֶת,** כלומר, פועלת פעולות שונות בחוזק חומה[יז]. בתקופת החדשים **נִיסָן אִייָר וְסִיוָן** היא **מְהַלֶּכֶת** [-פועלת] **בְּהָרִים בְּדֵי לְפַשֵּׂר** [-להפשיר] **אֶת הַשֶּׁלֶג,** ובתקופת החדשים **תַּמּוּז אָב וְאֱלוּל** היא **מְהַלֶּכֶת בְּיִשּׁוּב בְּדֵי לְבַשֵּׁל אֶת הַפֵּרוֹת.** ובתקופת החדשים **תִּשְׁרֵי מַרְחֶשְׁוָן וְכִסְלֵיו** היא **מְהַלֶּכֶת בְּגֵיאִים בְּדֵי לְגַבֵּשׁ אֶת הַנְּהָרוֹת.** ובתקופת החדשים **טֵבֵת שְׁבָט וַאֲדָר** היא **מְהַלֶּכֶת בַּמִּדְבָּר** כדי **שֶׁלֹּא לְיַבֵּשׁ אֶת הַזְּרָעִים** שבישוב[יח].

★

שנינו במשנה: וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, שהעומד **מֵאַסְקוּפָּת** [-ממפתן] **כּוֹ' הַעֲזֵרָה ולחוץ, פטור מלעשות את הפסח הראשון מדין דרך רחוקה. הגמרא דנה בדבריו. תְּמַהּ הגמרא:** וכי לרבי אליעזר אדם העומד מחוץ למפתן העזרה פטור מדין דרך רחוקה, **וְאֶלָּא עַל גַּב דְּמָצֵי עָיֵיל** - ואפילו כאשר יכול להכנס

א. **נבוכדנצר** לא היה ממש בן בנו של נמרוד, אלא הכוונה שהיה מזרעו של נמרוד. רש"י (ע"ז יא:) ותוס' (בכורות ח: ד"ה ר' יהודה). ב. **נמרוד** מלך על בבל, שנאמר (בראשית י י) 'ותהי ראשית ממלכתו בבל'. והמריד את אנשי העולם בשנתן עצה לאנשי הדור הפלגה לבנות להם מגדל ולהלחם בשמים [כמו שנאמר עליו (שם ט ח) 'הוא החל להיות גבר בארץ']. ראה רש"י שם]. רש"י (ע"ז שם שמטמלך). מעשה דור הפלגה מבואר בבראשית (יא ג-ט). ג. **התנא** נקט שבעים שנה משום שכך הרגילות לחיות, אך לא משום שכך היו שנותיו של נבוכדנצר, שהרי הוא חי יותר משבעים שנה. תוספות (מנחות יג. ד"ה שבעים). ד. **אבל** יותר משמונים שנה אין זה מצוי אלא במעט שבמעט שבני הדורות. רד"ק (תהלים צ י). ה. **נמרח** על פי תכמת מגוח (פרש"י ד"ה ומן). ו. **שבעת** הרקיעים הם, וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות, חגיגה (יבמ"ש). ז. **על פי** מצודת דוד (משלי ט ג, ישעיה יט טו). ח. **כפי** שדרשו בחגיגה (יב) ששיעור אורכו של העולם הוא כשיעור גובהו. ט. **כי** כאשר נכפיל עשר פרסאות בשלש מאות ששים וחמשה ימות השנה [של ימות החמה], ונכפילם בחמש מאות שנה, נמצא שאורך העולם הוא 1,825,000 פרסה. י. **על** פי רש"י (ע"ז שם) [N]. יא. **החמה** במהלך תנועתה השנתית עוברת על פני שתים עשרה קבוצות של כוכבים, קבוצות אלו הם שנים עשר המזלות, טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים. המקום בו עוברת החמה על פני המזלות נקרא גלגל. [על פי רש"י (ע"ז שם) ותוס' (חולין ס:)]. הברייתא מביאה מחלוקת בין חכמי ישראל לחכמי אומות העולם בענין תנועת הגלגל והמזלות. [להמחשת תנועת החמה והמזלות ראה איורים בקונטרס 'מרחבי רקיע' המצורף למסכת ראש השנה]. יב. **לישיטת** חכמי ישראל, הגלגל אינו נע כלל, והוא כאופן עגלה המונה בקרקע ואינו מתגלגל. רש"י (ע"ז שם ונגלל). יג. **לישיטת** חכמי אומות העולם, הגלגל הוא כאופן הנתון ברקיע, חציו למעלה מן הקרקע וחציו למטה מן הקרקע. הגלגל מסתובב ומסובב עימו גם את המזלות. רש"י (ע"ז שם) כפי שהגיה הב"ח (אות ג) בדבריו. [ומה שכתב שלשיטתם חצי הגלגל הוא למעלה מן הקרקע וחציו למטה מן הקרקע, הוא לפי שיטתם במחלוקת נוספת שנחלקו עם חכמי ישראל, ומובאת בגמרא להלן, מנחם משיב נפש (פרש"י שם)][N]. יד. **רש"י** (ע"ז שם) על פי הגהות הב"ח (אות כג). בספר עש רכימה (אות יב) ביאר, שמכיון שהגלגל שהמזלות קבועים בו אינו עובר בקו ישר על קו המשוה, אלא הוא נוטה באלכסון מעל קו המשוה, חציו נוטה לצפון וחציו נוטה לדרום [כמו שכתב הרמב"ם (קידוש החודש פ"ט ה"ג)], לכן לשיטת חכמי אומות העולם שהגלגל מסתובב, הרי הוא מוליך את המזלות לכל הארבע רוחות, ממזרח למערב וכן גם לצפון ודרום, וכן היה לנו לראות לפעמים את מזל עגלה בדרום ואת מזל עקרב בצפון. טו. **הרחיים** הם שתי אבנים המונחות אחת על השניה, העליונה קטנה יותר ונקראת 'רכב', והתחתונה נקראת 'שכב' [ראה בבא בתרא (יח.)]. מדברי רש"י (ע"ז שם) מבואר שישנו חור באבן העליונה וכנגדו באבן התחתונה, ובתוכו עומד עמוד ברזל שעל ידו מסתובבת האבן העליונה ['החור הוא באמצע האבן' ערוך (ערך פתן - תמני)]. באבן העליונה החור צר והאבן נוגעת בעמוד כך שכאשר מסתובב העמוד מסתובבת גם האבן, ובתחתונה החור רחב כך שאינה נוגעת בעמוד ואינה מסתובבת.

רב אחא בר יעקב דימה את הגלגל והמזלות לעמוד הברזל והאבן התחתונה, שכשם שתנועת אחד מהם אינה גורמת תנועה לשני אף שמחוברים אחד לשני, כך גם תנועת הגלגל אינה גורמת תנועה במזלות. טז. **בל** תסיר הנוצעים, תיקף אחר נביעתם צוננים הם ביום יותר מבלילה, כיון שהחמה גבוהה מהם ביום, וחזם מי הנהרות ביום ביומות הקיץ, הוא מפני שהתרחקו ממקור נביעתם וחזם העולם מחממם. רש"י (ע"ז משעות). יז. **תדע** שכן הוא, שהרי בעלות השחר רואים עשן [אדים] על הנהרות. רש"י (ע"ז ופסחים). מראיית רבי נראה שאף לחכמי אומות העולם אין ישוב מתחת לקרקע [בחצי הכדור התחתון], אלא סברו שחצי הכדור התחתון מכוסה כולו במי האוקיינוס, ולכן אמר רבי שנראה כדבריהם מכך שבלילה המעיינות רותחים, והוא מפני שהחמה יורדת מתחת לקרקע ומחממת את המים, שאם להדבריהם יש שם ישוב, לא מובנת ראיית רבי, שאם כן מרחק החמה מהמעיינות שוה ביום ובלילה [כמבואר במהרי"ם חלאוותה (פסחים שם. ד"ה לחמה)]. שבילי דוד (פרי"ם פי' תמני). וכן מבואר מדברי האור זרוע (ח"ב סי' רמו) בשם ר' חיים כהן שכתב, 'חכמי אומות העולם אומרים, בלילה חמה מהלכת מתחת לארץ על התהום, ומחממת המעיינות'. [מחלוקת חכמי ישראל וחכמי אומות העולם נתבארה על פי רש"י, אמנם ראה בבאר הגולה (פלא משמי פ"ג), ובברד"ל (הקדמה לפיהק דלקי פלוגתא)]. בשם הגר"א, וברמח"ל (לימי ממנחם עמ' 132) שביארו את דעת חכמי ישראל בכוונה פנימית][N]. יח. **רבי** נתן חולק על ראיית רבי, ובא לומר שישנו טעם אחר לכך שהמעיינות חמים, שאין חומם תלוי ביום או בלילה אלא בימות החמה והגשמים. על פי ביאור הרא"ם בסמ"ג (עשין פעמים עמ' ד"ס בשטו"ם), וביאר, שדברי רבי נתן הם בשיטת חכמי ישראל שבין ביום ובין בלילה הולכת החמה מעל הקרקע, ולכן המעיינות רותחים בין ביום ובין בלילה. אמנם באדרת אליהו (ויקר, ד"ה ושלש) כתב, שאף לרבי נתן אין צינת המעיינות בלילה כמו ביום ואין דבריו סותרים את דברי רבי. יט. **ספר** הזוהר (ח"ג קכו.) לרש"י (ע"ז שם) כ. **על** פי רש"י (ע"ז שם ונגלגל) ובאר הגולה (אות ג) בדבריו. כא. **כוונת** הברייתא היא שארבע פעולות אלה משתנות לפי קירבת החמה לישוב, ולא שהיא מהלכת ממש בהרים, בישוב, בימים ובמדבר, והיינו שבחדשים ניסן אייר וסיון היא פועלת בהרים כדי להפשיר את השלגים ולמעט את הקרירות מימות החורף, כי בזמן זה היא מתקרבת לישוב, אך עדיין אינה מתקרבת אליו כל כך שיהיה בה כדי לבשל את הפירות. אחר כך בחדשים תמוז אב ואלול היא פועלת בישוב עצמו, כדי לבשל את הפירות. אחר כך בחדשים תשרי מרחשון וכסלו הולכת החמה ומתרחקת מן הישוב, והולכת כנגד יסוד המים, ופועלת את יבוש המים, שאם לא כן היו המים גוברים, ושלשה חדשים אחרונים פועלת במדבר ואינה מתקרבת אל הישוב, שאם תתקרבת אל הישוב היתה מייבשת את הזרעים, וכאשר היה בא זמן הבישול ולא היה בזרעים לחות כלל, לא היו הפירות מתבשלים. באר הגולה (שם). והמהרי"א (פי"ח פל"ב פכ"ו) כתב, שפעולת החמה משתנה לפי השינוי בטבעה, שבתקופת ניסן היא חמה ולחה, כדי להפשיר את השלגים. בתקופת תמוז היא חמה ויבשה, כדי לבשל את הפירות. ובתקופת תשרי היא קרה ויבשה כדי לייבש את הנהרות. ובתקופת טבת היא קרה ולחה כדי שלא לייבש את הזרעים.

לעזרה ולשחוט, **וְלֹא אִמְּרִינַן לֵיהּ קוּם עֲיֵל** - ואין אומרים לו קום והכנס לעזרה ואם לא תיכנס תתחייב כרת, **וְקָתָנֵיָא** - והרי שנינו בברייתא, **יְהוּדִי** **עֶרֶל שֶׁאֵין מָלוֹ**, ומחמת כן לא הקריב את הפסח[ב], **אֲנוּשׁ כָּרֵת, הֲבֵרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר.** מוכח מדברי רבי אליעזר אלו, שאומרים ליהודי ערל, קום ומול עצמך, שאם לא תמול ומשום כך לא תוכל להקריב את הפסח, תתחייב כרת, ומדוע אמר רבי אליעזר במשנתנו שאין אומרים לעומד מחרץ למפתן העזרה, קום והכנס, שאם לא תיכנס תתחייב כרת.

מתרצת הגמרא: אֲמַר אַבָּיֵי, דֶּרֶךְ רְחוֹקָה טָהוֹר וְאֵין דֶּרֶךְ רְחוֹקָה טָמֵא - בפטור דרך רחוקה פטרה התורה רק אדם טהור שעיכובו הוא מחמת שהוא עומד בדרך רחוקה, וכיון שפטור זה הוא גזירת הכתוב לפטור גם את העומד מחרץ למפתן העזרה אף שיכול להכנס ואינו נכנס, וכפי שנלמד [בברייתא להלן] בגזירה שוה מלשון ריחוק האמור במעשר[ג], לכן אין אומרים לו קום הכנס. אך את הטמא וכן את הערל לא פטרה התורה מצד שהוא רחוק, אלא משום שאינם יכולים לאכול את הפסח בלילה, ובפטור זה לא נאמרה גזירת הכתוב לפטור אף את מי שיכול להטהר או למול עצמו, לכן אם יכול להטהר או למול עצמו ולאכול את הפסח בלילה, אומרים לו קום הטהר או מול עצמך ועשה פסח ראשון[ד].

הגמרא מביאה תירוץ נוסף: רָבָא אָמַר, תַּנָּאֵי הִיא - נחלקו תנאים בדעת רבי אליעזר האם הוא סובר שהעומד מחרץ למפתן העזרה, פטור מדין דרך רחוקה, **דְּתַנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, נֶאֱמַר רֵיחוּק מָקוֹם בָּפֶסַח** - בפטור דרך רחוקה שבקרבן פסח, שנאמר (במדבר ט ז) 'אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם', **וְנֶאֱמַר רֵיחוּק מָקוֹם בְּמַעֲשֵׂר** - לענין המקום שניתן לפדות בו פירות מעשר שני[ה], שנאמר (דברים יד כד) 'כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם', **מָה לְהַלָּן** - גבי מעשר, המקום נחשב למקום רחוק שניתן לפדות בו, כאשר המעשר נמצא **חוּץ לָאֲבָרְתָּו** - חוץ למקום אכילתו, והיינו חוץ לחומת ירושלים[ו], **אַף כָּאן** גבי פטור דרך רחוקה, נחשב המקום למקום רחוק כאשר האדם עומד **חוּץ לָאֲבָרְתָּו**, והיינו חוץ לחומת ירושלים, אבל העומד בתוך ירושלים מחרץ למפתן העזרה, אינו נחשב כעומד בדרך רחוקה, אלא אומרים לו קום והכנס לעזרה ועשה פסח. **רַבִּי יוֹסֵי בַּר רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מְשׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר,** לגבי פסח נחשב המקום למקום רחוק אף כאשר הוא עומד **חוּץ לָעֲשָׂיְתָו**, דהיינו חוץ לחומת העזרה. ואף שיטה זו נלמדת בגזירה שוה מלשון ריחוק האמור במעשר,

מה במעשר נחשב המקום למקום רחוק, כאשר המעשר נמצא חוץ למקום הכשירו, כלומר, חוץ למקום שלשם המצוה להביאו, והיינו חוץ לירושלים, אף בפסח נחשב המקום למקום רחוק כאשר עומד האדם חוץ למקום הכשירו, והיינו חוץ לעזרה, כי מצות קרבן פסח היא להביאו לעזרה[ז]. נמצא שנחלקו תנאים בדעת רבי אליעזר, ויש תנא שאמר בשמו שפטור דרך רחוקה אינו פוטר אדם שעומד מחרץ למפתן העזרה, אלא אומרים לו הכנס ועשה פסח ראשון, אם כן יש לתרץ שזו היא אף דעת התנא בברייתא לעיל שאמר בשם רבי אליעזר שערל שלא מל חייב כרת כיון שאומרים לו קום ומול[ח].

הגמרא מביאה דין שאמר אחד האמוראים, ומבררת כשיטת מי אמרו. מבררת הגמרא: כְּמַאן אָזְלָא הָא - כשיטת מי מהתנאים נאמר הדין **דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק בַּר רַב יוֹסֵף שֶׁבְּטְמֵאִים** - כאשר ישנם טמאים בישראל ואתה רוצה לבדוק אם הם רוב, כדי לדעת אם לעשות את הפסח בטומאה או שהטמאים ידחו לפסח שני[ט], **הֶלֵּךְ אַחַר רוֹב הָעוֹמְדִין בָּעֲזָרָה**, שאם רובם טמאים, אף שישנם רוב טהורים מחרץ לעזרה, יעשה בטומאה, כי העומדים בחרץ הם בדרך רחוקה, ואין לך להחשיבם בתוך עושי הפסח[י]. **מתיבה הגמרא:** כְּמַאן - כשיטת מי, **דְּרַבִּי יוֹסֵי בַּר רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר** שהעומד מחרץ לחומת העזרה, נחשב כעומד בדרך רחוקה.

★

שנינו במשנה: אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי, לְפִיכָךְ וכו' נקוד על ה', לומר, לא מפני שרחוק ודאי אלא מאיסקופת העזרה ולחרץ. **הגמרא מביאה את דברי רבי יוסי הגלילי בברייתא שלמד דין זה מפסוק אחר: תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר,** אם היה נאמר בפסוק 'דֶּרֶךְ רחוקה', **שׁוֹמֵעַ אֲנִי** שהפטור הוא רק כאשר אדם עומד בריחוק **מֵהֵלֶךְ שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים** מהעזרה, אך **כְּשֶׁהוּא** [-הפסוק] **אוֹמֵר 'וּבְדֶרֶךְ לֹא הָיְתָה וְקָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ'** (שם ט יג), ואינו אומר 'ובדרך רחוקה לא היה', **מַגִּיד שֶׁאֲפִילּוּ מֵאֶסְקֻפּוֹתֶיהָ הָעֲזָרָה וְלַחוּץ קְרוֹי דֶּרֶךְ** רחוקה. כי משמע שרק כשלא היה בדרך כלל ולא עשה את הפסח, חייב כרת, והיינו כשהוא עומד בעזרה, אך אם עמד מחרץ לאסקופת העזרה הוא פטור, כיון שמכל מקום היה בדרך[יא].

★ ★ ★

כב. אין שוחטים את הפסח על יהודי ערל, כיון שאין שוחטים אותו על מי שאינו ראוי לאכלו, שנאמר (שמות יב ד) 'איש לפי אכלו תכוסו על השה', כמכואר לעיל (פה), וערל אינו ראוי לאכלו, שנאמר (שם יב מג) 'וכל ערל לא יאכל בו'. **כג. נאמר** ריחוק מקום בפסח 'או בדרך רחוקה לכם' (במדבר ט י), ונאמר ריחוק מקום במעשר 'כי ירחק ממך המקום' (דברים יד כד). **כד. היה** לאביי לומר 'דרך רחוקה לטהור ואין דרך רחוקה לערל', אך כיון שלעיל (כג:) אמר עולא כן על טמא, נקט גם אביי לשון זו, וכוונתו לומר שערל הוא כטמא, שאת שניהם לא פטרה התורה מדין דרך רחוקה. רש"י (ד"ה דקתני). **כה. לאחר** שנותן אדם מפירותיו מעשר ראשון ללוי, צריך להפריש מן הנותר אחד מעשרה, והוא מעשר שני. מעשר זה שייך לבעל הפירות, וצריך לעלותו לירושלים ולאכלו שם, שנאמר (דברים יד כג-כו) 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו' ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר', אך יכול לפדותו ולאכלו מחוץ לירושלים, ואת דמי הפדיון צריך להעלות לירושלים ולקנות בו אוכל ולאכלו שם, שנאמר (שם יד כה-כו) 'וכי ירבה ממך הדרך וגו' ונתת בכסף וגו' והלכת אל המקום וגו' ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך'. **כו. כאמור** בהערה הקודמת, מעשר שני נאכל רק בירושלים, וכשהפירות טהורים הם נפדים רק מחוץ לחומת ירושלים, שנאמר (דברים יד כה-כו) 'וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו, כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך וגו' ונתתה בכסף, וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו', כלומר, רק אם אתה רחוק מהמקום שיבחר ה' לשכן שמו, דהיינו ירושלים, אזי ונתתה בכסף, כלומר, תפרה את הפירות על כסף, ותעלה את כסף הפדיון לירושלים [אולם את הפירות טמאים, הם נפדים אף בתוך ירושלים. גמרא (במות יט:)]. בגמרא (שם) למדו מלשון הפסוק 'כי לא תוכל שאתו', שאפילו העומד פסיעה אחת מחרץ לחומת ירושלים, יכול לפדות פירות מעשר שני, והשמיענו הכתוב שאף שנאמר שם 'כי ירחק', ומשמע שניתן לפדות רק אם הוא רחוק ממש מירושלים, מכל מקום אין הדבר תלוי בריחוק אלא בנשיאה, שכל זמן שצריך לישא את הפירות אפילו פסיעה אחת כדי להביאם לתוך ירושלים, פודה אותם[ז]. **כז. עד** פי עמק הנצי"ב (פאתיוסף סי"ג ד"ה מזה). **כח. רש"י** (ד"ה מזה) כתב שלדעת תנא זה [הסובר שערל שלא מל חייב כרת] סבר רבי אליעזר כרבי עקיבא במשנתנו, שהגדרת דרך רחוקה היא כל שעומד מן המרעיים ולחוץ, שמכיון שהוא רחוק כל כך שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה, לא שייך לומר לו קום הכנס. לדבריו נמצא שישנן שלש דעות בדעת רבי אליעזר, דעת תנא קמא שדרך רחוקה היא חוץ לחומת ירושלים, ודעת רבי יוסי בר רבי יהודה שהיא חוץ לעזרה, ודעת התנא בברייתא הראשונה גבי ערל שלא מל, שהיא מן המרחיקים ולחוץ. והטעם שהוצרך לחדש שדעת התנא בברייתא הראשונה היא דעה שלישית, הוא משום שמוכח זה אינו יכול לסבור אפילו כתנא קמא שדרך רחוקה היא חוץ לחומת ירושלים [מקום אכילתן], כי לדעתו כמו שאומרים לערל קום מול, כך אומרים גם לעומד חוץ לחומת ירושלים קום הכנס, ובודאי שאינו יכול לסבור בדעת רבי יוסי בר רבי יהודה שדרך רחוקה היא חוץ לעזרה. ולפי זה צריך לומר שמה שאמר רבא 'תנאי היא' כוונתו שמצאנו שנחלקו תנאים בדעת רבי אליעזר, ואחר שמצאנו כן, ניתן לומר שדעת התנא בברייתא הראשונה היא דעה שלישית, שאם לא כן איך אמר רבא 'תנאי היא' והביא את מחלוקת התנאים בברייתא, הרי התנא גבי ערל שלא מל אינו כדעת אחד מהם. תוספות (ד"ה gh), תוספות רשב"א משאנץ (שם). **כט. כאשר** רוב הציבור טמא, עושים את הפסח בטומאה. משנה לעיל (עג:). ולמדו כן לעיל (פו:) מהפסוק (במדבר ט ז) 'איש איש כי יהיה טמא לנפש', איש [יחיד] נדחה לפסח שני, ואין ציבור נדחים לפסח שני, אלא עושים את הפסח בטומאה. **ל. רש"י** (ד"ה gh) [ז]. **לא. עד** פי אדרת אליהו (ויקר, ד"ה בשפוא), חזון יחזקאל (תוספתא פסחים פ"ח gh), רבי יוסי הגלילי סבר בדעת רבי אליעזר כרבי יוסי בשמעתנו, אלא שרבי יוסי למד זאת מהנקרזה שעל הת"א בתיבת 'ירחוקה', ורבי יוסי הגלילי למדו ממשמעות התיבות 'ובדרך לא היה'. חסדי דוד (תוספתא פסחים פ"ח ד"ה gh).

משנה משנתנו עוסקת בביאור החילוקים שבין פסח ראשון לשני, והדינים השווים בשניהם. **מברכת המשנה:** **מָה** הם החילוקים **בֵּין פֶּסַח הָרִאשׁוֹן לַפֶּסַח הַשֵּׁנִי.** מבארת המשנה שישנם שני חילוקים, א. פסח **הָרִאשׁוֹן אָסוּר בְּ'בַל יִרָאֶה' וּ'בַל יִמָּצֵא'**[א], כלומר, אסור שימצא אז חמץ ברשות ישראל[ב]. ואילו העושה את **הַשֵּׁנִי, חֲמֵץ וּמַצָּה עִמּוֹ בַּבַּיִת** - צריך לאכול מצה[ג], ואף על פי כן אינו צריך להוציא החמץ מביתו[ד]. ב. קרבן פסח **הָרִאשׁוֹן טָעוּן** קריאת **הַלֵּל** בשעת **אֲכִילָתוֹ**, ואילו קרבן פסח **הַשֵּׁנִי אֵינוֹ טָעוּן הַלֵּל בְּאֲכִילָתוֹ.**

המשנה מבארת מהם הדינים השווים בשניהם: זֶה וָזֶה - בין קרבן פסח הראשון ובין קרבן פסח השני, א. **(טעון) [טְעוּנִין]**[ה] קריאת **הַלֵּל בְּשׁעַת הַקְרָבָתָן**[ו]. ב. **וְנֶאֱכָלִין** דווקא **עַד חֲצִי** - כשהם צלויים באש. ג. וצריך **לֶאֱכוֹל עַל** [-עם] **מַצָּה וּמְרוֹרִים.** ד. **וְדוֹחִין** - ועבודתם דוחה **אֶת הַשַּׁבָּת.**

★

גמרא נאמר בתורה (במדבר ט י-יג) בפרשת פסח שני, 'אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ אוֹ בְּדֶרֶךְ רְחֹקָה, לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם, וְעָשָׂה פֶּסַח לַה'. בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ, עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ. לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ, כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ'.

הגמרא מביאה ברייתות, הדורשות מפסוקים אלו את הדינים שאינו שנינו במשנה: תָּנֵי רַבָּנָן בברייתא, נאמר (במדבר ט יג) **'וְכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשֶׂה אֹתוֹ'**, ולמדנו מכך שפסח השני דינו כראשון. ויש לדקדק מתיבת 'אותו', שרק **בְּמִצְוָה שֶׁבְּגוּפוֹ הַתְּתוּב מְדַבֵּר**, כלומר, לא השווה הכתוב את הפסח השני לראשון, אלא רק לענין הפעולות הנוהגות בגופו של הקרבן, כגון סדר עבודותיו, ושצריך לאכלו כשהוא צלוי, אבל לא השווה אותם לענין המצוות שאינן בגופו של הקרבן, כגון מצות השבתת שאור: **מברר התנא: מִצְוָה שֶׁעַל גּוּפוֹ**, כגון מצוות אכילת מצה ומרור שחייבות לבוא עם הקרבן, אך אינן מתקיימות בגופו של הקרבן ממש, **מְיֻתָּר** נדע שגם מצוה מעין זו נוהגת בפסח שני. **משיב התנא: תַּלְמוּד לוֹמַר** [-מלמדנו הכתוב] (שם ט יא) **'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ'**, לרבות מצוה מעין זו.

שוב מברר התנא: אִם כֵּן יָכוֹל אני לומר **שֶׁאַף שֶׁלֹּא מִצּוֹת שֶׁלֹּא עַל גּוּפוֹ** של קרבן הפסח כלל, כגון מצות השבתת שאור, ונהוגות בפסח שני[ז]. **משיב התנא: תַּלְמוּד לוֹמַר** (שם ט יג) **'וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ'** [כלומר, אסור לשבור עצם מקרבן הפסח], ויש ללמוד מאיסור שבירת העצם לשאר האיסורים הנלמדים, **מָה** - כמו שאיסור **שְׁבִירַת הָעֶצֶם מְיוּחָד** בכך שהוא **מִצְוָה שֶׁבְּגוּפוֹ** של קרבן הפסח, **אַף כָּל** מה שלמדנו מפסח שאינו לשני זו רק **מִצְוָה שֶׁבְּגוּפוֹ** [או שעל גופו[ח]] של הקרבן.

הברייתא מביאה דעה נוספת: אִיסִי בֶּן יְהוּדָה חולק על תנא קמא **וְאוֹמֵר**, אין צורך למעט מצוות שאינן על גופו מאיסור שבירת העצם, אלא כפי שהתאבר בתחילת הברייתא, שמהלשון **'יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ'** משמע **שֶׁבְּמִצְוֹת שֶׁבְּגוּפוֹ הַתָּתוּב מְדַבֵּר**[ט].

הגמרא מבארת את הברייתא: אָמַר מָר - הובא לעיל בברייתא, **יָכוֹל** היתיי לומר **שֶׁאַף מִצָּוָה שֶׁלֹּא עַל גּוּפוֹ** של קרבן נוהגת בפסח שני. **שואלת הגמרא:** כיצד היה מקום לומר כן, **הָא אָמְרַת** - הרי הברייתא כבר אמרה שמתיבת 'אותו' משמע שדווקא **בְּמִצָּוָה שֶׁבְּגוּפוֹ הַתָּתוּב מְדַבֵּר.**

משיבה הגמרא: הָכִי קָאָמַר - כך כוונת התנא לומר, **הָשְׁתָּא דְּאָמְרַת** - עכשיו שאמרה הברייתא שגם מצוה שאינה בגופו ממש נוהגת בפסח שני, כפי שלמדנו מהפסוק (שם ט יג) **'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ', אֲבָל** - מוכח מכך שלשון הכתוב (שם ט יג) **'יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ'** שמשמעו דווקא מצוות שבגופו ממש, **לָאו** דַּוְקָא **הוּא** - אינו בדווקא, אלא הוא כולל אף את המצוות שאינן בגופו, אם כן **אֵימָא** - נאמר **הֲוָה לֵיהּ בְּפָרְטֵהּ וּכְלָלֵהּ** - שכתובים אלו נדרשים בדרך של פרט וכלל [שהרי בתחילה נאמרו פרטים[י], ואחר כך נאמר כלל 'כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ'], ובאופן זה **נַעֲשֶׂה** הנאמר **בִּכְלָל מוֹסִיף עַל הַנֶּאֱמַר בִּפְרָט**, וּבא לרבות **אֲפִילּוּ כָּל מִילֵּי נַמִּי** - אפילו כל דבר, ואפילו מצוות שאינן על גופו, כגון השבתת שאור[יא]. **קָא מַשְׁמַע לַן** - משמיענו התנא שאין לומר כן, שהרי נאמר לפני הכלל פרט נוסף והוא 'וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ', ואם נאמר שהכלל מרבה הכל, לא היה הכתוב צריך לפרט את כל הפרטים הללו[יב]. אלא בהכרח יש לנו לדרוש שהכלל מרבה על כל אחד מהפרטים רק בדומה לו ולא יותר[יג]. וכיון שכל הפרטים הם מצוות שבגופו של הפסח, או מצוות שעל גופו, אין לנו לרבות אלא בדומה להם[יד].

שואלת הגמרא: אִיסִי בֶּן יְהוּדָה, שממעט מצוות שאינן על גופו מהנאמר (שם) **'כְּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ'** [משום שסבר ש'אותו' הוא בדווקא[טו]], **הָאי** עֶצֶם **מַאי עֲבִיד לֵיהּ** - מה הוא לומד מן התיבות (שם) 'וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ', הרי לשיטתו תיבות אלו אינן נצרכות למעט מצוות שאינן על גופו, משום שהן כבר נתמעטו מהנאמר 'אותו', וגם אינן נצרכות ללמד על איסור שבירת העצם בפסח שני, שהרי איסור זה הוא מצוה שבגופו, ומתברה ממילא מ'כל חוקת הפסח'[טז]. **משיבה הגמרא: מִיבָּעֵי לֵיהּ** - תיבות אלו נצרכות לדעת איסי בן יהודה, **לְדְרשה שֶׁאֶחָד** [-בין] **עֶצֶם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹחַ וְאֶחָד** [-ובין] **עֶצֶם שֶׁאֵין בּוֹ מוֹחַ,** בשניהם נוהג איסור שבירת העצם[יז].

שואלת הגמרא: וְרַבָּנָן - וחכמים שאומרים שמה שנאמר 'אותו' אינו בדווקא, ואין למעט ממנו מצוות שאינן בגופו, **הַאי יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ מַאי עֲבִיד לֵיהּ** - מה הם ילמדו מן התיבות 'יעשו אותו'.

משיבה הגמרא: מִיבָּעֵי לֵיהּ - לשיטת חכמים תיבות אלו נצרכות לדרשה **שֶׁאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח הַשֵּׁנִי עַל הַחָמֵץ.** כלומר, התורה כתבה 'יעשו' בלשון רבים, כדי **לְלַמְּדֵנוּ דְּכָעֵין דְּאַשְׁכַּח בְּאַחֲרוֹנִי מֵהֲדָדֵי** - שצריך לשחוט כמה שאפשר לעשות פסח שני ברבים, שאם יש רק טמא אחד בפסח ראשון, מטמאים אדם נוסף בשרץ[יח], כדי שידחה גם הוא לפסח שני[יט]. ואגב שכתבה התורה 'יעשו', כתבה גם 'אותו'[כ].

★

א. 'בַּל יֵרָאֶה' הכוונה למה שנאמר (שמות יג ז) 'מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך'. 'בל ימצא' הכוונה למה שנאמר (שם יב יט) 'שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם'. הגמרא לעיל (ה:) מבארת פסוקים אלו, ומדוע נצרכו שניהם. ב. **בפשטות** הכוונה היא, שאסור שהחמץ של האדם יהיה ברשותו. והגמרא (לעיל ה: ו.) דנה מה הדין במקרים שהחמץ שלו אינו ברשותו, או כשחמץ של אחרים נמצא ברשותו. ג. **ונחלקו** תנאים (לעיל קטו.) **האם** צריך לאכול את הפסח והמצה **[והמרור]** יחד, או שאפשר לאכלם בנפרד. ד. **מאירי** (פוסק מז: ד"ה ופסח). יש להבין, מדוע לא כתבה המשנה בפשטות 'והשני אינו בכל יראה ובל ימצא', ותחת זאת כתבה 'והשני חמץ ומצה עמו בבית'. הרש"ש להלן (ע"ב ד"ה לפ) משמע שכוונת המשנה לחדש בכך, שאפילו בשעת שחיטה מותר שיהיה חמץ בביתו, ואין בכך איסור משום 'לא תשחט על חמץ דם זבחי' (שמות כג כה). ולפי זה כוונת המשנה היא, שכל זמן שמותר שתהיה מצה בביתו [דהיינו, תמיד], מותר שיהיה גם חמץ בביתו, והיינו אפילו בשעת שחיטה. על פי משאת משה (סי' סט ד"ה ופסחו). ה. **על** פי גליון (בכתוב ד"ה ופיוט) ודקדוקי סופרים, וכן הגירסא בגמרא (ע"ש). ו. **בתוספתא** (פ"ב ה"ב) מבואר, שהלויים קראו את ההלל. ואילו מדברי רש"י (לעיל סה. ד"ה ונוטלין) משמע, שכל הכיתות קראו את ההלל. ויש לבאר בדעת רש"י, שבאמת גם הלויים היו קוראים, הלויים היו קוראים מדין שיר של קרבן, והישראלים היו קוראים מדין בפני עצמו, כמו שצריך לקרוא בשעת אכילתו. חידושי מרן רי"ז הלוי (קונטרס פסח ד"ה ובפסחים). ז. **ראה** ביאור מצוה זו בהערה להלן על 'השבתת שאור'. ח. **הגמרא** להלן מקשה, כיצד היה מקום לומר כן, הרי כבר הכתוב אמר 'אותו' משמע רק מצוות שבגופו. רש"י (ע"ב ד"ה יכול). ט. **רש"י** (ע"ב ד"ה אלא). י. **הגמרא** להלן תבאר מה לומר איסי בן יהודה מהפסוק 'ועצם לא ישברו בו'. רש"י (ע"ב ד"ה אלא). יא. **מדברי** רש"י (ע"ב ד"ה אלא) [שכתב 'דהא לדידיה אותו דווקא ומעמט שלא על גופו', ולא כתב 'ומעמט שלא בגופו'] משמע, שגם לדעת איסי בן יהודה מרבים מצוות של'על גופו' [אף שאינן ב'גופו' ממש] ממה שנאמר (במדבר ט ו) 'על מצות ומרורים יאכלוהו' שזו מצוה שעל גופו, ורק מצוות שאינן אפילו 'על גופו', כגון השבתת שאור, מתמעטות מכך שנאמר 'אותו'. אך במלאכת שלמה (מ"ג) כתב, שאיסי בן יהודה חולק על המשנה, וסובר שמרבים רק מצוות שבגופו ממש. יב. **רש"י** (ע"ב ד"ה ואימא) ויש לבאר [על פי הצל"ח (ע"ב ד"ה ת"ש)], שכוונת רש"י לפרטים אלו: א. 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. ב. 'לא ישאירו ממנו עד בוקר'. יג. **אחת** משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם היא פרט וכלל, שאם נאמר בתחילה 'פרט', דהיינו פירוט של דין או מצוה, ואחר כך נאמר 'כלל', דהיינו הדין או המצוה באופן כללי, באופן של הכל מוסיף על הפרט ומרבה הכל. והיינו שלולי הכלל היינו אומרים שאין לנו אלא את הפרט לבדו, או אף את הדבר הדומה לו, הוא הכלל ומלמד שלא נאמר כן, אלא נרבה כל דבר, ואפילו אם אינו דומה לפרט. רש"י (לעיל ו: ד"ה נשפה). יד. **הכוונה** לפרטים אלו: א. 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. ב. 'לא ישאירו ממנו עד בוקר'. ג. 'ועצם לא ישברו בו'. רש"י (ע"ב ד"ה מה) על פי הגמרא להלן. טו. **רש"י** (ע"ב ד"ה ת"ש) ונאמרו ביאורים נוספים בכוונת הגמרא. התוספות (ע"ב ד"ה ת"ש) ביארו, שהכלל מרבה הכל, כמו בשאר פרט וכלל, אלא שכל אחד מהפרטים ממעט דבר אחד, וממילא התמעטו כל המצוות שאינן בגופו. ורבינו חננאל (ע"ב ד"ה ת"ש) ביאר, שהדברים נדרשים בדרך של 'כלל ופרט וכלל', שבתחילה נאמר (במדבר ט יג) 'בין הערבים יעשו אותו' וזהו כלל, ואחר כך נאמרו הפרטים והכלל המובאים בסוגיא, וכיון ש'כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט', כלומר, אפשר לרבות מן הכלל רק את מה שדומה לפרט, מרבים בסוגייתנו רק את הדומים לפרטים. טז. **וזוהי** כוונת התנא שאמר, שהפרט של 'ועצם לא ישברו בו' ממעט מצוות שאינן על גופו או שבגופו, כגון 'לא תשחט על חמץ' (שמות לד כה), כמובאר להלן (ע"ב). ויובאר להלן בברייתא מה יש למעט מכל פרט, ומה יש לרבות מן הכלל שעליו. רש"י (ע"ב ד"ה ת"ש). יז. **ומרבה** רק מצוות שבגופו, וראה בהערה לעיל מה סובר איסי בן יהודה לגבי מצוות של גופו. יח. **רש"י** (ע"ב ד"ה מאי) מבאר, שהקשה רש"י (שם) ותוספות (ע"ב ד"ה ואימא) שהיה לגמרא להקשות קושיא נוספת, מדוע לדעת איסי בן יהודה הוצרכה התורה לומר (במדבר ט יב) 'לא ישאירו ממנו עד בוקר', הרי זוהי מצוה שבגופו, והיא מתרבה מ'ככל חוקת הפסח', ולדעתו גם אין צורך למעט מכך מצוה שאינה על גופו, ובאמת לעיקר (בכתוב ד"ה ת"ש מאי) כתב ביישוב קושיא זו, שאיסי בן יהודה סובר כרבי אלעזר בן עזריה (לעיל קכ:), שאכילת הפסח הראשון אינה אלא עד חצות, והשמיענו הכתוב שבפסח שני הוא נאכל כל הלילה. יט. **בברייתא** (לעיל שם) מבואר שהתירהו הוא, שאפילו עצם שיש בה מהן אסור לשברו, ולא אומרים שיבוא עשה של 'ואכלו את הבשר' (שמות יב ח), ויידחה את הלא תעשה של שבירת העצם. וביאר רבינו חננאל (ד"ה ופ"ק), שהנא קמא לא הוצרך ללמוד דין זה מפסוק, משום שהוא סבר כרבי אלעזר (לעיל פד:), שאין איסור לשברו עצם מבעוד יום, וכיון שאפשר לקיים את העשה באופן זה, שישברו את העצם ביום ויציאה את המוח ויאכלנו בלילה, נמצא שאין הכרח לעברו על הלאו כדי לקיים את העשה, ובאופן זה אין עשה דוחה לא תעשה. והצל"ח (ד"ה מיבעי) ביאר, שהנא קמא סבר שלא צריך פסוק לכך, משום שאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש (מנחות פג:), וראה מה שהוסיף בזה. כ. **רש"י** (ע"ב ד"ה אלא) מבאר, שהראשונים אחרים לא כתבו שצריך לטמא אדם אחר, אלא שצריך להשתהל [רמב"ם (קרבן פסח פ"ג ה"ט)] או לחזר אחר אדם אחר [מאירי (ד"ה כבר)]. ובזבח תודה (לעיל פז. ד"ה ונמצא) הקשה על דברי רש"י, מי ישמע לנו לטמא עצמו בידים ולבטל מצות פסח, כדי להיטיב לחברו שיוכל לעשות פסח שני, והרי הכלל הוא שאין אומרים לאדם לחטוא כדי שיזכה חבירו (יבמות ד:) [וראה תוספות (שם ד"ה וכן). וכתב שלולי דברי רש"י היה מפרש בפשטות, שצריך הטמא לחפש טמא נוסף ולהצטרף עמו, כדי שלא ישחט הפסח על היחיד. כא. **יש** שביאר בכוונת רש"י (ד"ה שלולי) שחכמים סוברים כדעת רבי יהודה (לעיל פז.) שאין שוחטים פסח על היחיד כלל, ואם שחט הקרבן פסול, ולומדים פסח שני מפסח ראשון, משום שזוהי מצוה שבגופו של הפסח [כמבואר בתוספות (ד"ה מיבעי)], אלא שהוסיפה התורה לחדש לגבי פסח שני, שיש להשתדל שיוכלו לשחוט את הפסח, וזאת על ידי שיטמאו אחד בשרץ. ובכפף משנה (קרבן פסח פ"ג ה"ט) ביאר בדעת הרמב"ם (שם), שחכמים סוברים בדעת רבי יוסי (לעיל פז.) ששוחטים את הפסח על היחיד. אך לכתחילה משתדלים שלא לשחטו על היחיד, והטעם שמשתדלים שלא לשחוט ביחיד, הוא כדי שלא יבוא ליידי איסור נותר. מאירי (ד"ה כנגד). כב. **ואף** על פי שנאמר כבר לפני כן (במדבר ט יג) 'בין הערבים יעשו אותו', אין הכרח לומר שהדברים נדרשים בדרך של 'כלל ופרט וכלל', אלא שכל אחד מהפרטים ממעט דבר אחר, ואין הכרח שכל הפרטים ממעטים אותו דבר, אלא שכל אחד ממעט דבר אחר, וכך הוא בכל הכלל כולו. ראה בזה בהערה לעיל.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת, המפרטת את הריבויים והמיעוטים: תָּנְיָא רַבָּנָן בברייתא, נאמר לגבי פסח שני (שם) 'וְכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ', ולכאורה יָכוֹל אני ללמוד מכך, שְׁכָּשֵׁם שֶׁהפסח הָרִאשׁוֹן אָסוּר בְּכָל יְרָאֶה וְיִמָּצֵא, תַּלְמוּד לוֹמַר [-מלמדנו הכתוב] (שם ט יח) 'עִם מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ', וכן נאמר (שם שם יג) 'לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ', ופרטים אלו נאמרו לפני הכלל. וכיון שהתורה כתבה כמה פרטים לפני הכלל, אין ללמוד מן הכלל לרבות כל דבר, אלא יש ללמוד שהכלל מוסב על כל הפרטים, ועל כל פרט הכלל מרבה דבר אחד הדומה לפרט, והפרט ממעט דבר אחד הדומה לו. ואחד מהפרטים ממעט 'בל יראה' ו'בל ימצא' כפי שיתבאר.

הברייתא מבארת, מה מרבה הכלל על כל אחד מהפרטים בדומה לו, ומה כל אחד מהפרטים ממעט בדומה לו. מבררת הברייתא: וְאֵין לִי לרבות על הפרט של 'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ' ולמעט ממנו, **אֶלָּא מִצָּוֹת עָשֶׂה** כמותו, **מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה מִנַּיִן** לנו לרבות מהכלל ולמעט מהפרט. **משיבה הברייתא: תַּלְמוּד לוֹמַר 'לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר'** [כלומר, אסור להשאיר מבשר קרבן הפסח, אלא יש לאכול את כולו עד הבוקר], שהוא לאו הניתק לעשה[כג], וממילא יש ללמוד מהכלל לרבות לאו הניתק לעשה כמותו, וכן יש לנו למעט מפרט זה את איסורי 'בל יראה' ו'בל ימצא' [שהוזכרו בתחילת הברייתא], שהם לאוים הניתקים לעשה[כד].

מבררת הברייתא: וְאֵין לִי לרבות מהכלל ולמעט מהפרט **אֶלָּא מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה, מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה גְּמוּר מִנַּיִן**, משהו לא תעשה גמור, וממנו נלמד לרבות ולמעט מצות לא תעשה גמור.

מסיקה הברייתא: מָה - כמו **שֶׁהַפֶּרֶט מְפוֹרָשׁ** בפסוק, ויש בו **מִצְוַת עֲשֵׂה, וְלֹא תַּעֲשֶׂה שְׁנִיתַּק לַעֲשֶׂה, וְלֹא תַּעֲשֶׂה גְּמוּר, אַף כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְלֹא תַּעֲשֶׂה שְׁנִיתַּק לַעֲשֶׂה, וְלֹא תַּעֲשֶׂה גְּמוּר.**

נתבאר בברייתא שעל כל פרט מרבים את הדבר הדומה לו, וממעטים ממנו את הדבר שאינו דומה לו. עתה תבאר הגמרא אלו דינים נתרבו ואלו דינים נתמעטו. מבררת הגמרא: בְּכָלָּיה דְּ'מִצּוֹת וּמְרוֹרִים' כְּמוֹ קָא מְרַבֵּי - מה מרבה הכלל על מה שנאמר 'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ', שהוא מצות עשה. **משיבה הגמרא:** הוא מרבה מצות עשה כמותו, והוא שהפסח יהיה 'צְלִי אֵשׁ' (שמות יב ט).

מבררת הגמרא: בְּפָרָטֵיהּ מָאי מְמַעֵט - מה ממעט פרט זה של 'מצות ומרורים'. **משיבה הגמרא:** הוא ממעט מצות עשה של **'הַשְׁאָרַת שְׁאוֹר'**[כה].

שואלת הגמרא: אִיפּוּךְ אֲנָא - אהפוך אני, כלומר, אולי נדרוש להיפך, נרבה 'השבתת שאור', ונמעט 'צלי אש'[כו]. **משיבה הגמרא: מִצְוָה דְּגוּפֵיהּ עֲדִיף** - עדיף לרבות מצות עשה, שהיא מצוה שבגוף הפסח[כז].

הגמרא ממשיכה לבאר את הברייתא. מבררת הגמרא: בְּכָלָּיה - בכלל המתייחס לפרט **דְּ'לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר'**, שהוא לאו הניתק לעשה, **מַאי קָא מְרַבֶּה לַיהּ** - מה הוא מרבה עליו. **משיבה הגמרא:** הוא מרבה את הלאו **'לֹא תּוֹצִיא מִמֶּנּוּ'** (שמות יב מו)[כח], שאסור להוציא מבשר הפסח מהבית שהוא נאכל בו, שאף לאו זה ניתק לעשה[כט]. **(דְּדָמֵי לַיהּ** - שלאו זה דומה לפרט, משום **דְּהַאי מִיפְסָל** - שזה ['לא ישאירו'] נפסל **בְּנוֹתָר, וְהַאי** - וזה ['לא תוציא'] **מִיפְסָל בְּיוֹצֵא** חוץ לבית).

מבררת הגמרא: בְּפָרָטֵיהּ מַאי קָא מְמַעֵט לַיהּ - מה ממעט פרט זה של 'לֹא יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר'. **משיבה הגמרא:** הוא ממעט את הלאוים **'לֹא יֵרָאֶה'** ו**'לֹא יִמָּצֵא'** (שמות יג ז, יג יט), שאף לאוים אלו ניתקים לעשה[ל]. **(דְּדָמֵי לַיהּ** - שלאוים אלו דומים לפרט, **דְּהַאי** - שזה ['לא תוותירו'] **אֵינוֹ לוֹקֶה** משום **דְּהַאי** - שהוא **לָאו שֶׁנִּיתַּק לַעֲשֶׂה, וְהַאי** - וזה ['לא יראה'] **אֵינוֹ לוֹקֶה דְּהַאי לָאו שֶׁנִּיתַּק לַעֲשֶׂה**[לא]).

שואלת הגמרא: אִיפּוּךְ אֲנָא - אולי נדרוש להיפך, נרבה 'לא יראה' ו'לא ימצא', ונמעט 'לא תוציא ממנו'. **משיבה הגמרא: מִצְוָה דְּגוּפֵיהּ עֲדִיף** - עדיף לרבות את המצוה שלא להוציא מבשר הפסח, שהיא מצוה שבגוף הפסח.

הגמרא ממשיכה לבאר את הברייתא. מבררת הגמרא: בְּכָלָּיה - בכלל המתייחס לפרט **דְּ'עֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ'**, שהוא לאו שאינו ניתק לעשה,

---

ללמוד משם, משום שאם התורה לא היתה כותבת זאת פעם נוספת, היינו אומרים שכך דרך התורה לכתוב, ולא היינו למדים מכך. רש"י (ד"ה שנ"ת).

כג. **ענין** זה שהוא לאו הניתק לעשה נלמד מפסח ראשון, שנאמר לגבי פסח ראשון (שמות יב י), 'ולא תותירו ממנו עד בוקר, והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו'. רש"י (ד"ה כאכלתיה). 'לאו הניתק לעשה' פירושו, שהכתוב ניתק את העשה שהוא יהיה עונשו של הלאו ותיקונו, וכאילו אמר הכתוב 'אל תותיר, ואם הותרת, תשרוף באש את הנותר ותפטר'. רש"י (מכות יג: ד"ה לב), וראה בדבר שמואל (ד"ה ומפ כפ כ"ש) שדן אם מתקן את האיסור למפרע, או שמתקן רק את העונש.

כד. **כבמואר** בגמרא להלן ובהערה שם.

כה. **מצות** 'השבתת שאור' היא מצוה לבער חמץ מהבתים ביום ארבעה עשר בניסן, שנאמר (שמות יב טו) 'אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם'. רמב"ם (ספר המצוות מצוה קנו). והנה רש"י (ד"ה כאכלתיה) כתב, 'השבתת שאור הוויא נמי כמצות עשה', וביאר בכבי שלשים (יד יוסף לזרוע ד ד"ה ומפ רפומיה), שרש"י כתב כך משום שלשיטתו (לעיל ז: ד"ה כפעמעל) המצוה של 'תשביתו' היא לבטל את החמץ בליבו, ונמצא שאין זו מצוה בקום ועשה ממש.

כו. **היה** מקום לדרוש כן, משום שמצות השבתת שאור היא בזמן השחיטה שהיא מעכבת, ואילו מצות צלי אש היא בזמן האכילה, שיש אומרים (לעיל פסח:) שאינה מעכבת, ולכן יתכן שאינה נחשבת 'חוקה', ואינה נכללת ב'ככל חוקת הפסח'. ייטב פנים (מ"ב דף קנ"ב).

כז. **מצוה** שבגוף הפסח [כגון שחיטתו לשמו] עדיפה מבחינת חשיבותה על מצוה שבגופים אחרים, שהרי אינה מעכבת, ואף שהיא מעכבת, אינה אלא בכלל 'ככל חוקת הפסח'. ייטב פנים (שם), וראה בהערה לעיל בסמוך.

כח. **'לא יוצא'** הכתוב (שם) הוא 'בבית אחד יאכל, לא תוציא מן הבית', ומשמע שאם הוציא אותו עליך להחזירו ולאכלו באותו בית, ונמצא שזהו לאו הניתק לעשה. ותנא זה חולק על הברייתא ששנינו לעיל (שם), שהמחזירו ואוכלו עובר בלא תעשה של 'ובשר בשרה טרפה לא תאכלו' (שמות כב ל). רש"י (ד"ה לב) תוספות (ד"ה ומפ). [והמהרש"א (מכש"א שם, ב"ח) העיר שלאו זה אינו מוזכר בברייתא שם, והדרכה, רש"י שם (ד"ה הכי) ביאר שהכוונה ללאו 'לא יאכל כי קודש הוא' (שמות כט לג). וראה מה שתירץ במעיל שמואל (מכש"א ד"ה לב תוספות)].

ל. **מדברי** רש"י (ד"ה לב תוספות) משמע שלא גרס את המוסגר. מהרש"א (מכש"א שם), וראה הגהות יצירונים. ומדברי רבינו חננאל (ד"ה מכללייה) משמע שגרס המוסגר.

לא. **שמשמע** שכוונת התורה לומר, ש'לא יראה לך חמץ', ואם תראה חמץ בכל ימי המועד עליך להשביתו, ונמצא שזהו לאו הניתק לעשה. רש"י (ד"ה ומפ ד"ה ומ"ל לב) [באור אהרן (מ"ב סי' ו סק"ל ד"ה לך) ביאר בכוונת רש"י, שהעשה של 'תשביתו' מנחק את הלא תעשה של 'בל יראה'. אך בתפארת זיו (פרי"ח מ"ב סי' כ ד"ה שם) ביאר בכוונת רש"י, שה'בל יראה' עצמו כולל לאו ועשה, שמכך שנאמר לשון עתיד, משמע שאם יראה תשביתהו, וזהו רק כעין לאו הניתק לעשה]. וכן כתבו התוספות (ד"ה כפרמיזין), שמכאן משמע כדעת ר"י (לעיל כט: ד"ה בל) ש'לא יראה' הוא לאו הניתק לעשה. אמנם מרבינו חננאל (ד"ה מכללייה ומ"ב ד"ה כללייה) משמע שחולק על רש"י ותוספות וסובר ש'לא יראה' אינו לאו הניתק לעשה [וביאר הרמיון בין הלאוין באופנים אחרים].

לב. **כתב** המהרש"א (מכש"א ד"ה לב), שמדברי התוספות [המוזכרים בהערה לעיל בסמוך] מוכח שלא גרסו כן בגמרא, שהרי לפי גירסה זו הדבר מפורש בגמרא, ואין תירוש בדבריהם. וראה עוד בהגהות וציונים.

מַאי אָמְרָה מִינַּהּ - מה הוא מרבה. **משיבה הגמרא:** הוא מרבה את הלאו (שמות יג ז) **'אַל תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים'** - כשאינו צלוי כל צרכו[א], שלאו זה נוהג בפסח שני.

מבררת הגמרא: בְּקָרְיְהִי מַאי אָמְרָה מִינַּהּ - מה הפרט של **'עָלָיו'** לא **יָשְׁבְּרוּ בוֹ'** בא למעט. **משיבה הגמרא:** הוא ממעט את הלאו (שם לד כה) **'לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ דַּם זִבְחִי'**, והיינו שמותר לשחוט פסח שני כשיש ברשותו חמץ[ב].

שואלת הגמרא: אֵיפּוֹךְ אֲנָא - אולי נדרוש להיפך, נרבה את האיסור לשחוט את הפסח על החמץ, ונמעט את האיסור לאכול ממנו נא. **משיבה הגמרא: מְצָוָה דְּגוּפֵיהּ עֲדִיף** - עדיף לרבות את האיסור לאכול ממנו נא, משום שהוא מצוה שבגוף הפסח[ג].

★

שנינו במשנה: הָרִאשׁוֹן טָעוּן הַלֵּל בָּאֲכִילָתוֹ, וכו' והשני אינו טעון.

מבררת הגמרא: מְנָא הֲנֵי מִילֵּי - מהיכן למדנו דברים אלו. **משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם** [-בשם][ד] **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצָדָק, אָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק (ישעיה ל כט) **'הַשִּׁיר יִהְיֶה לָּכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ חָג'** - השיר שתשירו ביום שתגאלו מן הגלות[ה], יהיה אותו שיר שאתם נוהגים לשיר בלילה שמתקדש חג [דהיינו הלל], ואין ליל חג ששייך בו חיוב שירה, מלבד בליל פסח כשאוכלים את קרבן הפסח[ו]. ויש ללמוד מהלשון 'כליל התקדש חג', שדווקא **לַיְלָה הַמְקוּדָּשׁ לָחָג** - ליל פסח ראשון שהוא יום טוב ומקודש באיסור עשיית מלאכה[ז], **טָעוּן הַלֵּל** באכילתו, אבל **לַיְלָה שֶׁאֵין מְקוּדָּשׁ לָחָג** - ליל פסח שני שאינו יום טוב, **אֵין טָעוּן הַלֵּל** באכילתו.

★

שנינו במשנה: זֶה וְזֶה טְעוּנִין הַלֵּל בָּעֲשִׂיָּתָן [-בשעת שחיטתן] **כו'.**

מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא - מה הטעם שגם הפסח השני טעון הלל בעשייתו. **מבארת הגמרא: אִיבָּעֵית אֵימָא** - אם תרצה תאמר, שהטעם הוא משום שהכתוב (שם) 'כליל התקדש חג' שממעט פסח שני, **לַיְלָה קָא מְמַעֵט** - ממעט רק את ליל פסח שני, שהוא זמן אכילת הפסח, אבל את זמן שחיטתו שהוא **בְּיוֹם** שלפניו, **לָא קָא מְמַעֵט** - פסוק זה אינו ממעט, וממילא פסח שני לענין זה דינו כפסח ראשון, שטעון הלל בשעת שחיטתו[ח].

מביאה הגמרא ביאור נוסף: וְאִיבָּעֵית אֵימָא - ואם תרצה תאמר, שפסח שני טעון הלל בעשייתו מהטעם ששנינו בברייתא, **אֶפְשָׁר** - וכי יעלה על הדעת, **שִׁישְׁרָאֵל שׁוֹחֲטִין אֶת פִּסְחֵיהֶן, וְנוֹמְלִין אֶת לוּלְבֵיהֶן, וְאֵין אוֹמְרִים הַלֵּל**, הרי פשוט שבעת עשיית דבר מצוה צריך לומר הלל[ט].

★

שנינו במשנה: וְאֲבָלִין צָלִי וכו' ודוחין את השבת.

מדייקת הגמרא מדברי המשנה: דווקא **שֶׁבָּת אֵין** - אכן נדחית מפני פסח שני, אבל **טוּמְאָה לֹא** נדחית מפניו [כלומר, אדם השרוי בטומאה אינו רשאי לעשות פסח שני]. ואם כן **מַתְנִיתִין דְּלָא כְּרַבִּי יְהוּדָה** [-המשנה אינה סוברת כדעת רבי יהודה], **דְּתַנְיָא** בברייתא, פסח שני **יוֹדֵחַ אֶת הַשַּׁבָּת**[י], **וְאֵין יוֹדֵחַ אֶת הַטּוּמְאָה** [אלו דברי תנא קמא]. **רַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאוֹמֵר, אַף הוּא דּוֹחֶה אֶת הַטּוּמְאָה.** ונמצא שמשנתנו שמשמע ממנה שפסח שני אינו דוחה טומאה, סוברת כדעת תנא קמא, וחולקת על רבי יהודה.

הגמרא מבארת את מחלוקתם. מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא [-מהו הטעם] **דְּתַנָּא קַמָּא**, שפסח שני אינו דוחה את הטומאה[יא]. **מבארת הגמרא:** סברתו היא כך. **מִפְּנֵי טוּמְאָה דְּחִיתְיוּ** - התורה דחתה אדם זה[יב] לפסח שני רק משום שהיה טמא בראשון, וכי **יַחֲזוֹר וְיַעֲשֶׂה** את השני **בְּטוּמְאָה**, ולכן עדיף לדבריו שידחה לגמרי. **וְרַבִּי יְהוּדָה** סבר, **הַתּוֹרָה** דחתה אותו לפסח שני, משום **שֶׁחָזְרָה עָלָיו** - חיפשה עבורו אפשרות **לַעֲשׂוֹתוֹ בְּטָהֳרָה**, אבל אם **לֹא** נמצא **וְהָיָה** טהור בשני, **יַעֲשֶׂה בְּטוּמְאָה.**

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **פֶּסַח רִאשׁוֹן דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת**, וגם **פֶּסַח שֵׁנִי דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. פֶּסַח רִאשׁוֹן דּוֹחֶה אֶת הַטּוּמְאָה**, וגם **פֶּסַח שֵׁנִי דּוֹחֶה אֶת הַטּוּמְאָה. פֶּסַח רִאשׁוֹן טָעוּן לֵינָה** - צריך בלילה הראשון ללון[יג] בירושלים[יד], וגם **פֶּסַח שֵׁנִי טָעוּן לֵינָה**, כדין כל קרבן שאדם מקריב[טו].

הגמרא מקשה שישנה סתירה בדברי רבי יהודה. מבררת הגמרא: מה שנאמר בברייתא שפסח שני **דּוֹחֶה אֶת הַטּוּמְאָה, כְּמָאן** - כדעת מי נאמר, ודאי שקדעת **רַבִּי יְהוּדָה** [המובאת לעיל]. ואם כן קשה על מה שנאמר בסוף הברייתא שפסח שני טעון לינה, **וְכִי לְרַבִּי יְהוּדָה** פסח שני **טָעוּן לֵינָה, וְהָא** [-והרי] **תַּנְיָא** בברייתא אחרת, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, מִנַּיִן לְפֶסַח שֵׁנִי שֶׁאֵין טָעוּן לֵינָה**[טז], משום **שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים טז ז) **'וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאָהֳלֶיךָ'** [כלומר, לאחר שתלון בלילה הראשון בירושלים, תפנה ותלך לאוהלך], וזהו המקור לחיוב לינה, **וְכִתִיב** - ונאמר מיד לאחר מכן (שם טז ח) **'שִׁשֶּׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת'**[יז], ויש ללמוד ממסיכות הפסוקים, שדווקא פסח **הַנֶּאֱכָל שִׁשָּׁה** - שאוכלים בו מצות במשך ששה ימים [כלומר, אסור לאכול חמץ][יח], דהיינו פסח ראשון, **טָעוּן לֵינָה** בירושלים לילה אחד, אבל פסח **שֶׁאֵין נֶאֱכָל שִׁשָּׁה** - שלא אוכלים בו מצות ששה ימים, דהיינו פסח שני[יט], **אֵין טָעוּן לֵינָה**[כ]. ואם כן מבואר בברייתא זו שלדעת רבי יהודה פסח שני אינו טעון לינה, ולא כמבואר בדעתו בברייתא הקודמת, שפסח שני טעון לינה.

משיבה הגמרא: תְּרֵי תַּנָּאֵי וְאַלְּפֵיבָא דְּרַבִּי יְהוּדָה - שתי הברייתות נשנו על ידי שני תנאים, שנחלקו בדעת רבי יהודה, האם פסח שני טעון לינה.

★ ★ ★

משנה נאמר בתורה (במדבר ט י) לגבי פסח שני **'אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לָנֶפֶשׁ** וגו' **וְעָשָׂה פֶּסַח לַה'**, והגמרא (לעיל סו:) דורשת מכך, שדווקא 'איש'

א. **והוא** נקרא 'נא' בלשון ערב. רש"י (שמות שם). ב. **כפי** ששנינו במשנתנו (לעיל ע"ב) 'ושהשני חמץ ומצה עמו בבית'. ואף על פי שכבר מיעטנו פסח שני מהשבתת שאור ומ'בל יראה' ו'בל ימצא', היה מקום לומר שזהו דווקא שלא בזמן שחיטה, אבל בזמן השחיטה אסור שיהיה חמץ ברשותו, לכן הוצרכנו לדרשה זו. רש"י (ע"א ד"ה).

ג. **דְּתַנְיָא** סיכום הריבויים והמיעוטים שנתבארו בברייתא ובגמרא:

המצוה המפורשת	סוג המצוה	המצוה שהתרבתה	המצוה שהתמעטה
על מצות ומרורים יאכלוהו	מצות עשה	צלי אש	השבתת שאור
לא ישאירו ממנו עד בוקר	לאו הניתק לעשה	לא תוציא ממנו	בל יראה ובל ימצא
עצם לא ישברו בו	לאו גמור	אל תאכלו ממנו נא	לא תשחט על חמץ

ד. **בפשטות** הגמרא מחפשת מקור לשני הדינים: א. שהראשון טעון הלל באכילתו. ב. שהשני אינו טעון הלל באכילתו [כן משמע מדברי רש"י (ע"ב ד"ה לילה) והוספות, שמבואר במגילה (כ:) שיש לומר הלל (ע"ב ד"ה לילה), והתחם סופר (שו"ת או"ח סי' נג ד"ה ונלע"ד) הוסיף, שמבואר במגילה (כ:) שיש לומר הלל דווקא ביום, אלא שהוו דווקא בהלל שקוראים בכל יום טוב וביום שנגאלו, אבל בליל פסח שהוא שעת הנס ממש, התחדש בפסוק המובא כאן בגמרא שאומרים הלל בלילה. ה. **רש"י** (מגילה יב: ד"ה מקודש). ו. **כפי** ששנינו לעיל (סה:). והטעם מבואר להלן (קח:), שהנביאים תיקנו לישראל לומר הלל בכל הרגלים, והוא הדין לכל זמן שיש בו חידוש, כגון זמן עשיית הפסח. רש"י (ע"ב ד"ה לילה) כפי שהתבאר במשכן בצלאל (פ"ב סי' י). ז. **הגמרא** נקטה 'נוטלין את לולביהן', משום שכך הוא לשון הברייתא להלן (קח:). רש"י (ע"ב ד"ה נוטלין). יא. **רש"י** (ע"ב ד"ה שאני) מסביר, שהיינו משום שהנשיאת כתב שטעונה הלל, משום ששמחת החג מחייבת לומר הלל, ועיקר השמחה היא במצות החג, ולכן יש לומר עליה את ההלל. סוכה נאה (סוכה נה. ד"ה ולפי) מסביר, שהיות ומה שביאר בחידושיו משנה (ע"ב ד"ה) יב. **שהרי** יש אומרים (לעיל נב) שכוונת הכתוב (במדבר ט יג) 'קרבן ה' לא הקריב במועדו', היא לפסח שני, ונמצא שנאמר בפסח שני 'במועדו', ויש ללמוד מכך [ממשמעות התיבה או מגזירה שוה. תוספות (לעיל סו. ד"ה פסח)] שיש לעשות אותו 'במועדו' גם אם זמנו בשבת. רש"י (ע"ב ד"ה) ולפי הדעה (לעיל נב:) ש'במועדו' הכוונה לפסח ראשון, המקור לכך שפסח שני דוחה שבת הוא מהכתוב (במדבר ט יג) 'ככל חוקת הפסח יעשו אותו'. תוספות (ויומא נד. ד"ה דוחה). יג. **כלומר**, כיון שחכמים מרבים שפסח שני דוחה שבת ממה שנאמר בו (במדבר ט יג) 'במועדו' [כמבואר בהערה לעיל], היה להם לרבות מתיבה זו שפסח שני דוחה גם טומאה. מלא הדרעים (ע"ב ד"ה ואמנם). יד. **כן** מבואר ביוסף אומץ (סוכה שם ו ד"ה ופירוש). שכוונת הגמרא לאדם הטמא ולא לקרבן. טו. **דהיינו** להיות בירושלים, ואינו חייב לישון שם. תורת יהוחנן (ס"ג יו"ד סי' מב ד"ה וכבלבן). טז. **אבל** לאחר הלילה הראשון מותר לו לדור מחוץ לחומה בתוך התחום, ומה שנאמר (דברים טז ז) 'ופנית בבוקר והלכת לאהליך' הכוונה לאוהל שמחוץ לחומה. ואין לפרש שילך לביתו ממש, משני טעמים: א. והו יום טוב, ואסור לצאת בו מחוץ לתחום. ב. צריך להישאר בירושלים להביא עולת ראייה [-העולה שמביאים עולי הרגלים]. רש"י (ע"ב ד"ה ופנית). אמנם מדברי התוספות (ע"ב ד"ה ופנית) משמע, שצריך להיות בירושלים כל יום טוב הראשון, וגם בליל מוצאי יום טוב, ורק למחרת בתחל המרגל יכול לצאת מירושלים, וכן מבואר ברש"י בכמה מקומות (דברים טז ז, סוכה מג. ד"ה ולמחר, ופסחים מג. ד"ה ולמחר). מהרש"א (פסחים ד"ה ופנית), ואין זו קושיא על דברי רש"י, משום שדרכו של רש"י לשנות פירושו בכמה מקומות, לפי שיטות שונות שקיבל מרבותיו. ערוך לנר (סוכה מג. ב"ה ולמחר) והרא"ש (פסחים ד"ה ופנית). והראב"ם (ס"ג סוכיה), שטעון לינה בכל שבעת ימי הפסח [והתוספות (ע"ב ד"ה ופנית) דחו ראיותיהן]. יז. **ספרי** (ראה קלו) הובא בתוספות (ע"ב ד"ה ופנית, סוכה מג. ד"ה ולמחר). יח. **יש** להקשות, מדוע צריך מקור לכך, הרי התחבר לעיל (ע"ב) שמרבים מ'ככל חוקת הפסח' (במדבר ט יג) רק מצות שעל גופו של הקרבן, ואם כן אין סיבה לחייב פסח שני בלינה שאינה על גופו. תוספות (ע"ב ד"ה ופנית). ויש ליישב על פי דברי רש"י (ע"ב ד"ה ופנית) שהפסוק נצרך ללמד שימות הפסח הן רשות באכילת מצה (לעיל קכ.), ומכילא כבר למדנו מכך שפסח שאינו נאכל לששה אינו טעון לינה. מנחת יהודה (פסחים ד"ה פסח) וראה עוד במהרש"א (בשפת אמת) (פסחים שם). יט. **הגמרא** (לעיל קכ.) דורשת מפסוק זה, שרק בלילה הראשון ישנה חובה לאכול מצה, אבל בשאר ימי הפסח אין זו חובה אלא רשות. רש"י (ע"ב ד"ה שאינו) [ראה ביאור הדרשה בגמרא להלן (קכ.), וברש"י (שם ד"ה ורשב"ם שם ד"ה מה)]. כ. **על** פי רש"י (סוכה מז: ד"ה ומצות). וראה עוד בהערה לעיל בסמוך, ובקול מבשר (בכורות ד"ה שאינו). כא. **שבותר** באכילת חמץ, אלא שטעון אכילת מצה עם הקרבן למצוה [כמבואר בשמנה (לעיל ע"ב)]. רש"י (סוכה מז: ד"ה ומצות). כב. **ואף** על פי שכל מכוא קרבן טעון לינה יום אחד, כיון שפסח שני הוא רק תשלומים של הראשון, אינו טעון לינה. תוספות (ע"ב ד"ה טעון).

שהיה טמא נדחה לפסח שני ולא ציבור, ולכן אם רוב הציבור היו טמאים בפסח ראשון, עושים אותו בטומאה, ואינם נדחים לפסח שני.

עוד דורשת הגמרא (לעיל סו.) מכך שהזכירה התורה בפסוק זה טומאת מת, שדווקא אם נטמאו רוב הציבור במת עושים בטומאה, אבל אם הם נטמאו בטומאה אחרת כגון זיבה, נדחים לפסח שני.

המשנה מבארת דין הטמאים בטומאה שאינה טומאת מת, בפסח הבא בטומאה: **הַפֶּסַח שֶׁבָּא בְּטוּמְאָה**, שהיו רוב הציבור טמאי מתים, והקריבו את הפסח בטומאה[כג], **לֹא יאכְלוּ מִמֶּנּוּ** שאר טמאים[כד], דהיינו **זָבִין וְזָבוֹת נִדּוֹת וְיוֹלְדוֹת. וְאִם אָכְלוּ** ממנו אותם טמאים, **פְּטוּרִין מִכָּרֵת**[כה] של אכילת קדשים בטומאה. אך אם נכנסו לעזרה בטומאתם, חייבים כרת על ביאת מקדש בטומאה. **וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר** חולק על תנא קמא, **וּפוֹטֵר אַף** מכרת **שֵׁנִית מִקְדָּשׁ**[כו].

★

גמרא **הגמרא מביאה ברייתא, בה מתבאר מקור דברי המשנה:** **תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **זָבִין וְזָבוֹת נִדּוֹת וְיוֹלְדוֹת שֶׁאָכְלוּ בָּפֶסַח** [-מקרבן פסח] **שֶׁבָּא בְּטוּמְאָה, יָכוֹל** היית לומר **שֶׁיְּהוּ חַיָּבִין** כרת כדין האוכלים קדשים בטומאה, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב בענין אכילת קדשים בטומאה (ויקרא ז יט-כ) **'כָּל טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר, וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַה', וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו, וְנִכְרְתָה'** וגו', ויש ללמוד מסמיכות הדברים [שנאמר דין אכילה לטהורים, ובסמוך לו נאמר כרת לטמאים האוכלים], שדווקא זבח **הַנֹּאכָל** [-שדינו להיאכל] **לְטְהוֹרִים, חַיָּבִים עָלָיו** כרת **מִשּׁוּם טֻמְאָה** שאכל קודש, **וְשֶׁאֵינוֹ נֹאכָל לְטְהוֹרִין** - אבל זבח שאין דינו להיאכל לטהורים, כגון פסח הבא בטומאה שציבור טמאי מתים אוכלים ממנו, **אֵין** שאר **טֻמְאִין** האוכלים ממנו **חַיָּבִין עָלָיו מִשּׁוּם טֻמְאָה** שאכל קודש.

מוסיפה הברייתא: **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, יָכוֹל** להיות שאם **חָכְמוּ זָבִין**[כז] **וְנִכְנְסוּ בָּעֲזָרָה בָּפֶסַח הַבָּא בְּטוּמְאָה, יָכוֹל** היית לומר **שֶׁיְּהוּ חַיָּבִין** כרת, כדין הבאים אל המקדש בטומאה, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (במדבר ה ג) **'וְיִשַּׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם'**, ואחר כך נאמר (שם ה ג) **'אֵת מְחוץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלֵּחוּם'**, ויש לדרוש מסמיכות זו, **דָּבָר הַיּוֹצֵא דֶּרֶךְ עִנְיָנוֹ בָּיוֹ** - שכל אופן שאנו קוראים בו [כלומר, כל אופן שאנו לומדים שצריך לקיים בו **'אֵת מְחוץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלֵּחוּם'**, שצריך לשלחם מכל המחנה, כולל העזרה, **קָרִינָן בֵּיהּ** - אנו קוראים בו גם את הדין **'וְיִשַּׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה'**, שצריך לשלחם מההיכל, אבל בפסח הבא בטומאה שאין לשלחם מהעזרה, לא צריך לשלחם מההיכל[לי].

★

הגמרא דנה בפסק דומה, מה הדין כשאכלו טמאי מתים חלקים מהקרבן שלא הותרו בהם: **בָּעֵי** [-נסתפק] **רַב יוֹסֵף, דְּחַקּוּ** עצמם **טְמֵאֵי מֵתִים וְנִכְנְסוּ לְהֵיכָל בָּפֶסַח הַבָּא בְּטוּמְאָה**, וההיכל הוא מקום שאין בו צורך לפסח, ולא הותרו להכנס לשם[לא], **מַהוּ** הדין, האם הם חייבים כרת על ביאת מקדש בטומאה, או שמא פטורים מכרת. וצדדי הספק הם, האם נאמר **מְדְּאִישְׁתְּרִי טוּמְאַת עֲזָרָה** - מתוך שהותר להם להכנס בטומאה לעזרה, **אִישְׁתְּרִי נַמִּי טוּמְאַת הֵיכָל** - הותר להם גם להכנס בטומאה להיכל, והיינו שאינם חייבים על כך כרת[לב]. **אוֹ דִילְמָא** - או שמא נאמר שאין קשר בין הדברים, **מַאי דְּאִישְׁתְּרִי אִישְׁתְּרִי** - מה שהותר להם [להכנס בטומאה לעזרה] הותר, **מַאי דְּלָא אִישְׁתְּרִי לָא אִישְׁתְּרִי** - אבל מה שלא הותר להם [להכנס בטומאה להיכל] לא הותר, וחייבים על כך כרת.

הגמרא פושטת את הספק: **אָמַר רָבָא**, באופן זה הם חייבים כרת, משום **שֶׁאָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק (שם) **'וְיִשַּׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה'**, ותיבת 'מן' משמעה מקצת[לג], ויש ללמוד מכך **שֶׁאֲפִילּוּ** באופן שאין טמאי המתים משתלחים מכל מחנה השכינה, כגון בפסח הבא בטומאה, שאז טמאי מתים מותרים לבוא בעזרה, בכל זאת יש לשלחם **מִמְּקֹצָת הַמַּחֲנֶה** - מן ההיכל.

הגמרא מביאה נוסח אחר בדברי רבא, ולפיו הוא פשט לחקו: **אִיבָּא דְּאָמְרִי** - יש אומרים שכך **אָמַר רָבָא**, באופן זה אינם חייבים כרת על הכניסה להיכל, משום **שֶׁאָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק (שם) **'וְיִשַּׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה'**, ואחר כך נאמר (שם ה ג) **'אֵת מְחוץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלֵּחוּם'**, ויש לדרוש מסמיכות זו, **דָּבָר הַיּוֹצֵא דֶּרֶךְ עִנְיָנוֹ בָּיוֹ** - שכל אופן שאנו קוראים בו [כלומר, כל אופן שאנו לומדים שצריך לקיים בו **'אֵת מְחוץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלֵּחוּם'**, שצריך לשלחם מכל המחנה, כולל העזרה, **קָרִינָן בֵּיהּ** - אנו קוראים בו גם את הדין **'וְיִשַּׁלְּחוּ מִן הַמַּחֲנֶה'**, שצריך לשלחם מההיכל, אבל בפסח הבא בטומאה שאין לשלחם מהעזרה, לא צריך לשלחם מההיכל[לי].

★

הגמרא דנה בספק דומה, מה הדין כשאכלו טמאי מתים חלקים מהקרבן שלא הותרו בהם: **בָּעֵי** [-נסתפק] **רַב יוֹסֵף, דְּחַקּוּ טְמֵאֵי מֵתִים וְאָכְלוּ אֵימוּרֵי**[לה] **פֶּסַח הַבָּא בְּטוּמְאָה**, **אֵין זְבִין וְזְבוֹרְעִין מְשְׁתַּלְּחִין**, והיינו שאם נכנסו אינם חייבים כרת[ל].

כג. **ושנינו** (לעיל סו:) שמותר לטמאי מתים לאכול ממנו. רש"י (בכורות לב. ד"ה ספסף). כד. **שהרי** מבואר לעיל (שם) שאף אם רוב הציבור היו טמאים, אם אינם טמאי מת הם נדחים לפסח שני, רש"י (ד"ה מתני'). וכל שכן שבאופן המוזכר במשנה שרוב הציבור נטמאו במת ומיעוטם נטמאו בזיבה, טמאי הזיבה נדחים לפסח שני, משום שאנו סוברים כפי הדעה ש'טומאה הותרה בציבור' [כלומר, ציבור הטמאים הותרו לגבי קרבן ציבור, ונחשבים כטהורים גמורים. רש"י (מנחות יג: ד"ה לפי)], ונמצא שטמאי מתים נחשבים כטהורים ואסורים לגעת בשאר טומאות, ולכן יש לדחות את הזבים והמצורעים לפסח שני. רבינו יהונתן (ד"ה ספסף). כה. **התנא** כתב שפטורין 'מכרת' דווקא, משום שהמיעוט שמובא בגמרא להלן הוא רק לענין כרת, אבל מלקות לא התמעטו, ואף שפטורים מכרת חייבים מלקות. צל"ח (ד"ה ופוטר) [וראה מה שהוסיף לדון בזה (ד"ה ספסף)]. ובמלאכת שלמה (מ"ד) הביא, שיש המחקים תיבת 'מכרת'. כו. **מקור** דיני המשנה יתבאר בגמרא. כז. **בגליון** גרס יובין ומצורעין'. הגהות יצינים. וכן משמע בהמשך הברייתא. כח. **סמוך** זה מלמד שיש לשלח את הטמאים אל מחוץ למחנה, ושלשה מחנות ישׂ: א. מחנה שכינה. ב. מחנה לויה [שבט לוי]. ג. מחנה ישראל. המצורע משלח חוץ לכולם, הזב משלח ממחנה שכינה ולויה אבל מותר במחנה ישראל, וטמא מת מותר בכולם, מלבד מחנה שכינה. גמרא (לעיל סו.) ורש"י (שם ד"ה זב - הכי). רמב"ם (ספ"ג מהלכות פרה אדומה ה ג). כט. **רש"י** (לעיל סו: ד"ה ספסף). ל. **אבל** אינם מותרים להכנס לכתחילה, שהרי רק לגבי טמאי מתים גילתה התורה שאין ציבור נדחים, אבל אם נטמאו רוב הציבור בשאר טומאות נדחים לפסח שני. רש"י (לעיל סו: ד"ה ומיעוטן זבין). תנא קמא לא דרש דרשה זו, משום שפסוק זה אינו מיותר, והוא נדרש ללמד מאיזה מחנה משתלח כל טמא [כמבואר בהערה לעיל]. רש"י (ד"ה ושנינו). לא. **ואפילו** כהנים אסורים להכנס לשם אלא לצורך, שנאמר (ויקרא טו ג) 'ואל יבוא בכל עת אל הקודש'. רש"י (ד"ה ומשמע). לב. **מדברי** רש"י (ד"ה ומשמע, ד"ה אלא) ותוספות (ד"ה אלא) ורוב הראשונים (ד"ה נמי) נראה שלכתחילה פשוט שאסור. אבל לולי דבריהם היה נראה לומר שאפילו לכתחילה היה צד להתיר [כגון באופן שנכנס להשתחוות, שבאופן זה נחשב שנכנס לצורך, כמבואר בתוספות יום טוב (ממשי פ"ג מ"ח)]. שפת אמת (ד"ה נמי). לג. **על** פי כלי יקר (ויקרא יא יג). לד. **רש"י** (ד"ה ויאכלנו). והביא (שם, ד"ה אלו) שרבו גרס להיפך, 'כל היכא דקרינן ביה וישלחו מן המחנה' דהיינו מהעזרה, 'קרינן ביה אל מחוץ למחנה תשלחום', והיינו מההיכל [על פי גנזי יוסף (פרש"י שם)], כמו שנאמר לאחר מכן 'אשר אני שוכן בתוכם', ומשמע מכך שמדובר בהיכל. הקשו התוספות (ד"ה נז), כיון שלפי האיכא דאמרי אין חילוק בין היכל לעזרה, מדוע כתבה התורה 'מן המחנה', שמשמע שמשלחים גם ממקצת המחנה. ותירצו, שגם לפי האיכא דאמרי יש חילוק בין היכל לעזרה, שאם נכנסו להיכל עברו בעשה, משום שהחיקש אינו פוטר אלא מכרת, אבל אם נכנסו לעזרה אינם עוברים אפילו על עשה [וראה מה שביאר בדבר שמואל (פסוס' שם)]. לה. **האיברים** העומדים להקרבה, כגון כליות ויותרת הכבד. רש"י (ד"ה אימורי). והוא הדין לאליית כבש. ולא נקט רש"י חלבים, משום שבין כך יש חיוב כרת באכילתם, והגמרא לא היתה מסתפקת בכך. לב רחב (פרש"י שם). ורבינו חננאל (ד"ה ונר - הגיה) ביאר שמדובר בחלבים, אלא שהוא גרס דחקו טמאים 'ונגעו'. ובקובץ חידושים (גרסוע, עמוד מספר ד"ה משום) ביאר, שלדעת רבינו חננאל הספק הוא אם יכולים להקריב האימורים למזבח לאחר שנגעו בהם בטומאה, שאפשר לומר שמתוך שהותרה טומאת בשר לאכילה הותרה גם טומאת אימורים להקרבה. וראה מה שהארוך לבאר בשיטת רבינו חננאל, וראה עוד בתירוצי משנה (ד"ה ונר ואכלו). לא. **ואפילו**

מָהוּ הדין, האם חייבים כרת כדין אוכלי קדשים בטומאה, או שמא פטורים מכרת. וצדדי הספק הם, האם נאמר **מִדְּאִשְׁתְּרִי טוּמְאַת בָּשָׂר** - מתוך שהותרה אכילת בשר הפסח בטומאה, **אִישְׁתְּרִי נָמֵי טוּמְאַת אִימּוּרִין** - הותרה גם אכילת האימורים בטומאה, והיינו שלא חייבים על כך כרת משום טומאה[א]. **אוֹ דִילְמָא** - או שמא נאמר, **מַאי דְּאִישְׁתְּרִי אִישְׁתְּרִי** - מה שהותר [טומאת בשר] הותר, **מַאי דְּלָא אִישְׁתְּרִי לָא אִישְׁתְּרִי** - ומה שלא הותר [טומאת אימורין] לא הותר, וחייבים על כך כרת.

הגמרא פושטת את הספק: אָמַר רָבָא, מְנָדֵי [-הרי] **טוּמְאַת אִימּוּרִין מְהֵיכָא אֵיתְרֵבִי** - מהיכן התרבה שהאוכל אימורים בטומאה חייב כרת, **מְטוּמְאַת בָּשָׂר** - מפסוק שנאמר לגבי טמא שאכל בשר קודש, **דִּכְתִיב** (ויקרא ז כ) 'וְנֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַה' וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ', והתיבות **'אֲשֶׁר לַה''** לכאורה מיותרות[ב], ונכתבו **'לְרַבּוֹת** טמא האוכל **אֶת הָאִימּוּרִין** [שהם בשר הקרב לה' על גבי המזבח] שחייב כרת. וכיון שמקור הדין הוא מטמא שאכל בשר קודש, יש להשוות את דיניהם ולומר, **כָּל הֵיכָא דְּאִיתֵיהּ לְטוּמְאַת בָּשָׂר** - כל אופן שיש איסור על הטמא לאכול בשר, **אִיתֵיהּ לְטוּמְאַת אִימּוּרִין** - יש עליו איסור לאכול אימורים, **וְכָל הֵיכָא דְּלֵיתֵיהּ לְטוּמְאַת בָּשָׂר** - וכל אופן שאינו אסור באכילת בשר בטומאה, כגון בפסח הבא בטומאה, **לֵיתֵיהּ לְטוּמְאַת אִימּוּרִין** - אין עליו איסור לאכול אימורים בטומאה.

★

הגמרא מביאה נידון נוסף בענין אימורי פסח: בָּעֵי רַבִּי זֵירָא, אִימּוּרֵי פֶּסַח שהקריבו ישראל **בְּמִצְרַיִם, הֵיכָא אַקְטְרִינְהוּ** - היכן הקטירו אותם, הרי לא הוזכר שהיה להם מזבח שם.

הגמרא פושטת את הספק: אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרבי זירא, **וּמַאן לֵימָא לָן דְּלָא שָׁיְירָקֵי עֲבוּד** - מניין לך שלא צלו אותם בשפוד ואכלו אותם[ג]. **מוסיף אביי: וְעוֹד, הָא תְּנָא רַב יוֹסֵף** בריית, **שְׁלֹשָׁה מִזְבְּחוֹת הָיוּ שָׁם** - במצרים להזאת הדם, כפי שנאמר (שמות יב כב) שהדם היה **'עַל הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת'**, ונמצא שהמשקוף היה מזבח אחד, ושתי המזוזות עוד שתי מזבחות, **וְתוּ מִידֵּי אַחֲרִינָא לָא הֲוָה** - ועוד דבר אחר לא היה. כלומר, מבואר מברייתא זו שלא היה להם מזבח נוסף להקטרת אימורים, ובהכרח שאכלו אותם צלויים בשפוד[ד].

★ ★ ★

משנה המשנה מונה את הדינים שנהגו בפסח הראשון שהקריבו ישראל במצרים, ואינם נוהגים לדורות. מסירת המשנה: מָה הם החילוקים **בֵּין** קרבן **הַפֶּסַח** שהקריבו ישראל **בְּמִצְרַיִם,** לקרבן **הַפֶּסַח** שמקריבים בכל שאר **הַדּוֹרוֹת.**

מונה המשנה: פֶּסַח מִצְרַיִם נהגו בו דינים אלו, א. **מֻקְחוֹ מִבָּעְשׂוֹר** - היו צריכים להפרישו בעשירי לחודש ניסן, ולומר 'זה לשם פסח'. ב. **וְשְׁמִירָה הָיְתָה בָּאֲגֻדָּה אֲזוֹב** - היו צריכים לטבול אגודת אזוב בדמו ולהזות ממנו, **וְהַהַזָּאָה** היתה **עַל הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת**[ה]. ג. **וְנֶאֱכָל בְּחִפָּזוֹן** - היו צריכים לאכלו במהירות. ד. היה נאכל **בְּלַיְלָה אֶחָד**, ואילו **פֶּסַח דורות נוֹהֵג כָּל שְׁבָעָה.** הנאמר בחילוק האחרון יתבאר בגמרא.

★

גמרא שנינו במשנה, שפסח מצרים צריך להפרישו בעשור, ובפסח דורות אין צורך בכך. שואלת הגמרא: מְנָא לָן - מהיכן לנו שלדורות אין צריך לקחת הפסח בעשור לחודש. **משיבה הגמרא: דִּכְתִיב** (ממות יב ג) **'דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל' לֵאמר, בָּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת', ויש לדרוש מתיבת 'זה' [שלכאורה מיותרת][ו], שדורוקא זה [-פסח מצרים] **מֻקְחוֹ מִבָּעְשׂוֹר, וְאֵין פֶּסַח דורות** טעון שיהיה **מֻקְחוֹ מִבָּעְשׂוֹר,** אלא יכול לקחתו בכל זמן שירצה.

הגמרא מקשה על הילמוד מתיבת 'הזה': אֶלָּא מַעַתָּה - אם אכן דורשים כך, שתיבת 'הזה' ממעטת פסח דורות, אם כן מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב ו) **'וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה',** שפסוק זה מלמד שצריך לבדוק את הפסח בכל ארבעת הימים שלפני יום שחיטתו, לראות אם יש בו מום, **הָכִי נָמֵי** - וכי גם כן נדייק מתיבת 'הזה' שדווקא **זֶה טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, וְאֵין אַחֵר** - פסח דורות וכל שאר הקרבנות **טָעוּן בִּיקּוּר, וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **בֶּן בָּג בָּג אוֹמֵר, מְנַיִן לְתָמִיד שֶׁטָּעוּן בִּיקּוּר** ממום **אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי תמיד (במדבר כח ג) **'תַּעֲשׂוּ הַכֶּבֶשׂ לַי בַּמּוֹעֲדוֹ', וְהַלֵּוִּי הוּא** [-הפסוק] **אוֹמֵר** לגבי קרבן פסח מצרים (שמות יב ו) **'וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר',** ויש ללמוד בגזירה שוה 'תשמרו' 'למשמרת', **מָה לְהַלָּוִּי** [-קרבן פסח מצרים] **טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה, אַף כָּאן** [-קרבן תמיד] **טָעוּן בִּיקּוּר אַרְבָּעָה יָמִים קוֹדֶם שְׁחִיטָה.** וכיון שקרבן תמיד לדורות טעון ביקור, ודאי שגם קרבן פסח דורות טעון ביקור. ומבואר שאין ממעטים פסח דורות' מתיבת 'הזה', ואם כן כיצד ממעטים פסח דורות מדין מקחו בעשור.

מתרצת הגמרא: באמת ממעטים מקחו בעשור בפסח דורות מתיבת 'הזה', **וְשָׁאנֵי הָתָם** - שונה הדבר שם, בברייתא לענין קרבן תמיד, שאף שנאמר בו 'הזה' נוהג בו דין ביקור, משום **דִּכְתִיב** בו **'תִּשְׁמְרוּ'** ללמוד בגזירה שוה מפסח מצרים, וכפי שהתבאר. **וְסָפֶק דורות נָמֵי** - גם בו נוהג דין ביקור, משום **דִּכְתִיב**[ז] - שהרי כתוב (שם יב ה) **'וְהָיָה כִי יְבִיאֻךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי** וגו', **וַעֲבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה',** ויש ללמוד מכך **שֶׁיְּהוּ כָּל עֲבוֹדוֹת** הפסח **של חֹדֶשׁ זֶה** בכל הדורות, **בָּזֶה** - כמו בפסח מצרים, ומכאן שהוקש פסח דורות לפסח מצרים, והוא טעון ביקור כמותו[ח].

מוסיפה הגמרא: אֶלָּא הַהוּא 'הַזֶּה'[ט] שנאמר בפסח מצרים לגבי ביקור, מאחר שהוא לא בא למעט פסח דורות, למה נכתב. יש לבאר שהוא בא **לְמֵעוּטֵי** - למעט מחובת ביקור ארבעה ימים קודם שחיטתו[י], את **פֶּסַח שֵׁנִי**[יא] **דִּכְוָותֵיהּ** - שדומה לו בכך ששניהם נוהגים יום אחד בלבד[יב].

הגמרא מקשה קושיא שניה על הילמוד מתיבת 'הזה': אֶלָּא מַעַתָּה שתיבת 'הזה' ממעטת פסח דורות, **דִּכְתִיב** - מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב ח) **'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה',** ולמדנו מכך שיש לאכול את הפסח דווקא בלילה ולא מבעוד יום, **הָכִי נָמֵי** - וכי גם כן נדרוש מתיבת 'הזה', **דְּרַק זֶה** - פסח מצרים **נֶאֱכָל בַּלַּיְלָה, וְאֵין אַחֵר** - פסח דורות **נֶאֱכָל** דווקא **בַּלַּיְלָה,** אלא אפשר לאכלו גם מבעוד יום. **מתרצת הגמרא:** הדין שפסח דורות נאכל דווקא בלילה, נלמד ממה **שֶׁאָמַר קְרָא** (שם יב ט) **'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ** הַזֶּה', ללמד שיהיו כל העבודות של חודש זה כבפסח מצרים, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא מה שנאמר (שם יב ח) **'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה',** תיבת **'הַזֶּה' לָמָּה לִי,** הרי אינה ממעטת פסח דורות. **משיבה הגמרא:** תיבה זו נצרכת **לְכִדְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא** - לדרשות שדרשו ממנה רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא. שרבי אלעזר בן עזריה דרשה לגזירה שוה שפסח נאכל עד חצות[יג], ורבי עקיבא דרש ממנה שפסח נאכל בלילה הזה, ואין רשאים לאכלו גם בלילה שלמחרת[יד].

א. **אבל** עדיין הדבר אסור משום דורות, שהרי אסור לזר לאכול קדשים, שנאמר (ויקרא כב י) 'וכל זר לא יאכל קודש'. רש"י (ד"ה לשמתיה). ואפילו כהן שאכל אימורים עובר בלאו זה, משום שלבני אימורים הוא נשחב כזה, אולם אין בכך כרת כמו באוכל אימורים בטומאה. על פי גמרא (ממות יט:). ורש"י (שם ד"ה לפי) ותוי"ט (שם אות ב). ב. **שהתורה** יכלה לכתוב 'מזבח השלמים וטומאתו עליו'. רש"י (שם ד"ה לה). ג. **רש"י** (שם). ד. **רבינו חננאל** (ד"ה כאן). באותה שעה לא הוזהרו עדיין שלא לאכול את האימורים, כיון שלא היו ראויים להקרבה, שהרי לא היה להם מזבח להקריבם. יעב"ץ (ד"ה ותמן). ונמצא שהאימורים היו בכלל הנאמר (שמות יב ח) 'ואכלו את הבשר בלילה הזה'. תחם סופרי (סו"ס יו"ד סי' ס"ג ס"ק ס"ו). אך המאירי (ד"ה שפסח) ביאר כוונת אביי באופן אחר, שעלו אותם בשפוד ושרפום לשם גבוה. ה. **רבינו חננאל** (ד"ה ומתן). ו. **שנאמר** (שמות יב ג) 'דברו אל כל עדת ישראל לאמר, בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית'. ז. **יש** גורסים במשנה 'עלי' ולא 'ועלי', הנזהות וציונים. ח. **שנאמר** (שמות יב כב) 'ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בם אשר בסף והנגעם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף'. אבל פסח דורות מקבלים דמו בכוך וזורקים אותו על המזבח, כמבואר במשנה (לעיל סב:). הגמרא להלן אינה דנה מה טעם לא נוהגת מצוה זו לדורות, כפי שהיא דנה לגבי המצוות האחרות, משום שמפורש בפסוק (שמות יב כג) שעושים כן כדי שהמשחית לא יבוא לנגוף בעת מכת בכורות, ונמצא זה אינו שייך בפסח דורות, שלא הייתה בו מכת בכורות. תוספות יום טוב (מ"ש). ט. **רבינו** יהונתן (ד"ה ומתן). י. **ונראה** מדברי רש"י (ד"ה למשמרת) שאף שאר קרבנות לא התמעטו מדין ביקור. והרמב"ם (תמידין ומוספין פ"ג ה"ט) הביא דין ביקור רק לגבי קרבן תמיד, וראה ביאור שיטתו בחזון איש (סי' קכ"ז ס"ק ג'). יא. **כתב** יד הגירסא 'אמר קרא', וכך יש לגרוס לפי רש"י (ד"ה ושמן) שמפורש שזהו המשך התירוץ. והגירסא שלפנינו מתאימה יותר לפירוש רבינו חננאל (ד"ה ומתן אות ג) ותוס' (ד"ה כאן). שמפרש שהגמרא לעיל תירצה שרק תמיד טעון ביקור מאחר שכתוב 'תשמרו', אבל פסח דורות אינו טעון ביקור, ועל כך היא מקשה כעת, מדוע פסח דורות אינו טעון ביקור, הרי נאמר 'ועבדת'

וכו'. מצור דבש (ד"ה ופסח). סופ"מ כהנאות (ירושלמי). יב. **אולם** קיחה בעשור בפסח דורות, נתמעטה מתיבת 'הזה' שבפסוק האמור בענינה ['בעשור לחודש הזה']. מה שאין כן תיבת 'הזה' האמורה בענין ביקור ['למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש הזה'], נצרכת לדרשה אחרת, כמו שתבאר הגמרא מיד. לפסח דורות יכול לבקר בעשור שנים או שלשה טלאים [חולין], ובשעת השחיטה לקחת אחד מהם לשם פסח. רש"י (ד"ה שיטל) ותי"ט (ד"ה ומקום). ובפסקי הרי"ד (ד"ה ומקום) כתב, שיכול לקנות בערב פסח טלה מבוקר. יג. **בבבא** יד הגירסא 'ואלא הזה למה לי' וכו', וכן גרס רש"י (ד"ה ת"ש) ותוס' (ד"ה ת"ש). דקדוקי סופרים. יד. **רש"י** (ד"ה למעוטי). והיינו שטעון ביקור, אלא שאין זה צריך להיות ארבעה ימים קודם השחיטה. לב רחב (ד"ה זה). טו. **שאף** הוא בכלל הדרשה מהכתוב 'ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה', שיהו כל עבודות החודש כזה, וללא מיעוט היו למדים ממנו שהוא צריך ביקור. על פי תוספות הרשב"א (ד"ה ת"ש) ושלמי תודה (ד"ה ת"ש למעוטי). טז. **אבל** פסח דורות נוהג שבעה ימים. וכאשר אנו דנים על פסוק הממעט אם להפמידו על נידון שונה או על נידון דומה, יש לנו להעמידו על נידון דומה. אבל תיבת 'הזה' שנאמרה לגבי קיחה בעשור, בהכרח באה למעט פסח דורות, שהרי אין צורך למעט פסח שני מקיחה בעשור, משום שדין זה נלמד ממה שנאמר 'הזה' לגבי ביקור, שמכך שנאמר בפסח מצרים (שמות יב ו) 'והיה לכם למשמרת' וגו' משמע גם דין ביקור וגם דין מקח בעשור, וכיון שנאמר שם 'הזה' נתמעט פסח שני משני הדינים. רש"י (ד"ה ת"ש) ובתוספות (ד"ה למעוטי) משמע שהפסוק 'למשמרת' עוסק רק בענין ביקור, ואם כן 'הזה' האמור בו ממעט פסח שני רק מביקור, אלא שמאחר שהוא אינו טעון ביקור, בהכרח שהוא גם אינו טעון קיחה בעשור [שכן קיחה בעשור נצרכת רק כדי שכאשר ילקח יעשה בו ביקור. וראה מה שכתב בזה בתוספות הרשב"א (ד"ה ת"ש) ובחי' הגרש"ש (ד"ה ת"ש)]. יח. **שכשם** ש'בלילה הזה' האמור בפסוק בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים', הכוונה עד חצות, אף 'בלילה הזה' שנאמר כאן הכוונה עד חצות. כן מבואר להלן (קב:) ובברכות (ט:). יט. **שהיה** מקום לומר שגלמד משלמים, שהם קדשים קלים ונאכלים לשני ימים ולילה אחד, וכמו כן פסח שהוא קדשים קלים יאכל

הגמרא מקשה קושיא שלישית **על הלימוד מתיבת 'הזה':** **אֶלָּא מֵעַתָּה** שתיבת 'הזה' ממעטת דורות, מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב מג) 'וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ', **הָכִי נָמֵי** - וכי גם כן נדרוש מתיבת 'בו' [שיש בה משמעות למעט כמו 'הזה'[כ]], דְּדווקא **בּוֹ** - בפסח מצרים ערל **אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל** הוא **בְּפֶסַח דּוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** דין זה שערל אינו אוכל בפסח דורות, נלמד מדְּאָמַר קְרָא (שם יג ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה', ללמד שיהיו כל העבודות של חודש זה כבפסח מצרים, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'בּוֹ' שנאמר לגבי ערל **לָמָּה לִי**, הרי אינו ממעט פסח דורות. **משיבה הגמרא:** תיבה זו נצרכת לדרשה אחרת, שדווקא **בּוֹ** - בפסח, ערל **אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל הוּא אוֹכֵל בְּכָזֶה וּכְרוֹזִי**[כא].

הגמרא מקשה קושיא **רביעית על הלימוד מתיבת 'הזה':** **אֶלָּא מֵעַתָּה** שתיבת 'הזה' ממעטת פסח דורות, מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב מג) 'זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח **(וכו') [כָּל]** בֶּן נֵכָר [-מומר[כב]] **לֹא יֹאכַל בּוֹ**[כג], **הָכִי נָמֵי** - וכי בפסוק זה גם כן נדרוש מתיבת 'בו', דְּדווקא **בּוֹ** - בפסח מצרים מומר **אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל הוּא בְּפֶסַח לְדוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** **אֶמַר קְרָא** (שם יב ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה' לרבות פסח דורות, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'בּוֹ' לָמָּה לִי. משיבה הגמרא: דורשים מכך שדווקא **בּוֹ** - בפסח **הֶמֶרַת דַּת פּוֹסֶלֶת** מלאכול, **וְאֵין הֶמֶרַת דַּת** של כהן, **פּוֹסֶלֶת** אותו מלאכול **בִּתְרוּמָה.**

הגמרא מביאה **מדוע כתבה התורה גם פסול ערל וגם פסול מומר. מבארת הגמרא:** **וְאִיצְטְרִיךְ לְמִיכְתַּב** - והוצרך שיכתב בתורה **שֵׂכָר**[כד] אינו אוכל פסח, **וְאִיצְטְרִיךְ לְמִיכְתַּב בֶּן נֵכָר** - והוצרך שיכתב גם שמומר אינו אוכל פסח[כה], ואין ללמדם זה מזה. משום **דְּאִי כְּתַב רַחֲמָנָא** - שאם היה כתוב בתורה רק **שֵׂכָר**[כד] אינו אוכל פסח, היינו אומרים שזה **מְשׁוּם דְּמָאִים** - שגופו מאוס מחמת הערלה שבו, **אֲבָל בֶּן נֵכָר לָא מָאִים** - אין גופו מאוס, **וְאֵימָא** - והיינו אומרים **שֵׂא** נפסל מלאכול פסח, ולכן **צְרִיכָא** - הוצרך שיכתב גם שבן נכר אינו אוכל פסח. **וְאִי אַשְׁמְעִינַן בֶּן נֵכָר** - ואם היה כתוב בתורה רק שמומר אינו אוכל פסח, היינו אומרים שזה **מְשׁוּם דְּאֵין לְבּוֹ** [-כוונתו] **לַשָּׁמַיִם, אֲבָל עֲרֵל דְּלִבּוֹ לַשָּׁמַיִם, אֵימָא** - היינו אומרים **שֵׂא** נפסל מלאכול פסח, ולכן **צְרִיכָא** - הוצרך שיכתב גם שערל אינו אוכל פסח.

הגמרא חוזרת להקשות על הלימוד מתיבת 'הזה', ומקשה קושיא חמישית: **אֶלָּא מֵעַתָּה** שתיבת 'הזה' ממעטת פסח דורות, מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב מה) **'תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ'** - גר תושב[כה] ונכרי שעובד כוכבים[כו] לא יאכלו בקרבן פסח, **הָכִי נָמֵי** - וכי גם כן נדרוש מתיבת 'בו', דְּדווקא **בּוֹ** - בפסח מצרים **הוּא אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל הוּא בְּפֶסַח דּוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** **אֶמַר קְרָא** (שם יב ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה' לרבות פסח דורות, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'בּוֹ' לָמָּה לִי. משיבה הגמרא: דורשים מכך שדווקא **בּוֹ** - בפסח **הֶמֶרַת דַּת פּוֹסֶלֶת** את המומר מלאכול[כז], **וְאֵין הֶמֶרַת דַּת** של הכהן **פּוֹסֶלֶת** את הכהן המומר מלאכול **בִּתְרוּמָה**[כח].

הגמרא מבארת מדוע כתבה התורה גם פסול ערל וגם פסול מומר. מבארת הגמרא: **וְאִיצְטְרִיךְ לְמִיכְתַּב** - והוצרך שיכתב בתורה **שֵׂכָר**[כד] אינו אוכל פסח, **וְאִיצְטְרִיךְ לְמִיכְתַּב בֶּן נֵכָר** - והוצרך שיכתב גם שמומר אינו אוכל פסח[כה], ואין ללמדם זה מזה. משום **דְּאִי כְּתַב רַחֲמָנָא** - שאם היה כתוב בתורה רק **שֵׂכָר**[כד] אינו אוכל פסח, היינו אומרים שזה **מְשׁוּם דְּמָאִים** - שגופו מאוס מחמת הערלה שבו, **אֲבָל בֶּן נֵכָר לָא מָאִים** - אין גופו מאוס, **וְאֵימָא** - והיינו אומרים **שֵׂא** נפסל מלאכול פסח, ולכן **צְרִיכָא** - הוצרך שיכתב גם שבן נכר אינו אוכל פסח. **וְאִי אַשְׁמְעִינַן בֶּן נֵכָר** - ואם היה כתוב בתורה רק שמומר אינו אוכל פסח, היינו אומרים שזה **מְשׁוּם דְּאֵין לְבּוֹ** [-כוונתו] **לַשָּׁמַיִם, אֲבָל עֲרֵל דְּלִבּוֹ לַשָּׁמַיִם, אֵימָא** - היינו אומרים **שֵׂא** נפסל מלאכול פסח, ולכן **צְרִיכָא** - הוצרך שיכתב גם שערל אינו אוכל פסח.

הגמרא חוזרת להקשות על הלימוד מתיבת 'הזה', ומקשה קושיא חמישית: **אֶלָּא מֵעַתָּה** שתיבת 'הזה' ממעטת פסח דורות, מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב מה) **'תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ'** - גר תושב[כה] ונכרי שעובד כוכבים[כו] לא יאכלו בקרבן פסח, **הָכִי נָמֵי** - וכי גם כן נדרוש מתיבת 'בו', דְּדווקא **בּוֹ** - בפסח מצרים **הוּא אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל הוּא בְּפֶסַח דּוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** **אֶמַר קְרָא** (שם יב ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה' לרבות פסח דורות, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'בּוֹ' לָמָּה לִי. משיבה הגמרא: דורשים מכך שדווקא **בּוֹ** - בפסח **הֶמֶרַת דַּת פּוֹסֶלֶת** את המומר מלאכול[כז], **וְאֵין הֶמֶרַת דַּת** של הכהן **פּוֹסֶלֶת** את הכהן המומר מלאכול **בִּתְרוּמָה**[כח].

הגמרא מקשה קושיא **שישית על הלימוד מתיבת 'הזה':** **אֶלָּא מֵעַתָּה** שתיבת 'הזה' ממעטת דורות, מה שנאמר בפסח מצרים (שם יב מד) 'וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כֶּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ', כלומר, מי שיש לו עבד כנעני שלא נימול, אין האדון אוכל קרבן פסח עד שימול את עבדו[כט], **הָכִי נָמֵי** שנדרוש דְּ'בו' **אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל בְּפֶסַח דּוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** **אֶמַר קְרָא** (שם יג ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה' לרבות פסח דורות, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'בּוֹ' לָמָּה לִי. משיבה הגמרא: תיבת **'בו'** מלמדת, שדווקא **בְּפֶסַח כְּשֵׁר** נאסר לשבור עצם, **וְלֹא בְּפֶסַח פָּסוּל.**

הגמרא מקשה קושיא **שמינית על הלימוד מתיבת 'הזה':** **אֶלָּא מֵעַתָּה, הָכְתִיב** בפסח מצרים (שם יב ט) **'אַל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא'** - שאינו צלוי כל צרכו, וכי נדרוש מתיבת 'ממנו', שדווקא **מִמֶּנּוּ אִי אַתָּה אוֹכֵל** נא, **אֲבָל אַתָּה אוֹכֵל נָא בְּפֶסַח דּוֹרוֹת. מתרצת הגמרא:** **אֶמַר קְרָא** (שם יג ח) 'וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה' לרבות פסח דורות, וכפי שהתבאר.

שואלת הגמרא: אֶלָּא 'מִמֶּנּוּ' לָמָּה לִי. משיבה הגמרא: תיבה זו נצרכת **לְכִדְרַבָּה אֲמַר רַבִּי יִצְחָק** - לגזירה שוה שדרש רבה בשם רבי יצחק, שכשם שערל אסור באכילת פסח, כך הוא אסור באכילת מעשר[לב].

*

שנינו במשנה: וְאָכַל בְּחַפָּזוֹן וכו'.

הגמרא מברר מקור החילוק בזה בין פסח דורות לפסח מצרים. שואלת הגמרא: **מַנָּא לָן** שפסח דורות אינו נאכל בחפזון. **משיבה הגמרא:** המקור הוא **מִדְּאָמַר קְרָא** בפסח מצרים (שמות יב יא) **'וְאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן'**, ויש לדרוש מתיבת 'אותו', שדווקא **'אוֹתוֹ'** - פסח מצרים, הוא **שֶׁנֶּאֱכָל בְּחִפָּזוֹן, וְאֵין אַחֵר** - פסח דורות, **נֶאֱכָל בְּחִפָּזוֹן**[לג].

*

שנינו במשנה: וְפֶסַח דּוֹרוֹת נוֹהֵג כָּל שִׁבְעָה וכו'. הגמרא מברר כוונת הדברים. שואלת הגמרא: **אַמַּאי קָאֵי** - על מה שנה התנא שפסח דורות נוהג שבעה ימים, **אִי לֵיכָּא אַפֶּסַח** - אם נאמר ששנה זאת לגבי קרבן פסח, יש לתמוה. **פֶּסַח כָּל שִׁבְעָה מִי אִיכָּא** - וכי יש קרבן פסח כל שבעת הימים[לד].

עבודה זרה (סה:-סו.) מי נחשב 'גר תושב' לענין שתהיה מצוה להתיותן]. **כו. מכי'תא** (כפ"ת ס"ק [הובאה ברש"י (ממות שם) ותוספות (ימות ש: ד"ה ולא)]. **כז. שהרי** התורה פסלה מאכילת פסח 'תושב' ו'שכיר' שהם גר תושב ונכרי שעובד כוכבים. וכמו כן יש לפסול 'ישראל מומר'. על פי תוספות (ימות שם ד"ה ולא) ותוס' הרא"ש (ימות שם אות ח). **כח. ביאורנו** דברי הגמרא [מ'אלא מעתה תושב' וכו' עד כאן] לפי שיטת התוספות (ימות פ: ד"ה מן). נקט שהכוונה ליתושב ושכיר' ישראלים, ולכן כתב שאין לגרוס דברי הגמרא אמנם רש"י (ד"ה מן) נקט שהכוונה ליתושב ושכיר' ישראלים, ולכן כתב שאין לגרוס דברי הגמרא הללו, משום שיש עליהם כמה קושיות, כמבואר בדבריו. **כט. ואין** לפרש כוונת הכתוב, שהעבד אינו אוכל עד שימול, שהרי כבר נאמר (שם יב מד) 'וכל ערל לא יאכל בו', ובהכרח שכוונת הכתוב שהאדון אינו אוכל עד שימול את עבדו. רש"י (ימות פ: ד"ה ומילתן). וכמו כן אם יש לו בן שעומד למול, אין האב אוכל פסח עד שימול בנו, שנאמר (שם) 'יִמול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו', ודורשים בגזירה שוה 'אז' 'ואז' מעברו, לאסור האב אף באכילה עד שימול בנו, וכן לאסור את האדון אף מלעשות הפסח עד שימול עבדו, וכמבואר במסכת יבמות (עג:). וראה שם באיזה אופנים נצרכים כל הכתובים. **ל. ראה** בהערה לעיל בסמוך על קושיית הגמרא. **לא. כן** הגיה הרש"ש (ד"ה אלא אפסח) משום שהפסוק שבגירסא שלפנינו נאמר בפרשת פסח שני (במדבר ט יב), ואילו בסוגיא מבואר שמדובר בפסוק שנאמר בפסח מצרים. וראה עוד בהגהות ויציונים. **לב. שבמעשר** כתוב (דברים יד כז) 'ולא תלוכלו באוני ממנו ולא ביערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת', וכמבואר במסכת יבמות (שם). רש"י (ד"ה מהמת). וראה מהרש"ל, מהרש"א ורש"ש (ברש"י שם) שדנו בדבריו. **לג. הקשו** התוספות (ד"ה אפסח) בשם ריב"א, מדוע הגמרא לא מקשה, שנאמר 'ואותו' בא למעט פסח שני, אבל פסח דורות נאכל בחפזון, משום שנאמר 'ועבדת' וגו', וכפי שהתבאר לעיל לענין ביקור. וראה ברש"ש ובראש משבר (פתוס שם) מה שתירצו. **לד. חרי** פסח אינו קרב אלא ביום ארבעה עשר בניסן, ואינו נאכל אלא בליל חמשה עשר בניסן.

לשני לילות דיום אחד. גמרא (לעיל קכ: פתוס ס"ק ג). ואין הכוונה שהיינו סבורים שיהיה מותר לאכלו ביום, אלא שלא יפסל ביום שבאמצע, ויהיה מותר לאכלו גם בלילה השני. רש"י (שם ד"ה מהת). הקשה המהרש"א (ד"ה אלא) מדוע הגמרא לא מבארת כאן כמו לעיל, שתיבת 'הזה' באה למעט פסח שני, שאינו נאכל בלילה. ותירץ הרש"ש (ד"ה אלא אפסח), שכיון שאפשר להעמיד תיבת 'הזה' לדרשות אחרות, לא למעטים מכך פסח שני, משום שפסח שני התרבה כראשון מהכתוב (במדבר ט יג) 'ככל חוקת הפסח יעשו אותו', וכל זמן שאין הכרח למעט פסח שני, לא ממעטים אותו [ובאופן זה יש לבאר תירוצים דומים בהמשך הסוגיא]. **יט. מדובר** באדם שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלו אותו. רש"י (ד"ה ערל). אבל מי שמומר לענין ערלות [או לאיזו מצוה אחרת ממצוות התורה. ראה"ש (שמות יג מב, מח) בדעת רש"י], דינו נלמד כבר מהפסוק (שמות יב מג) 'כל בן נכר לא יאכל בו'. על פי רש"י (שם יב מח). אך דעת רבינו חם (תוס' פגינא ד: ד"ה ומעכבת, וכתוס כה: ד"ה ערל) שמי שמתו אחיו מחמת מילה הוא אנוס, ויערל' האמור לענין פסח הוא שאינו מל מדאגת צער המילה, אך ליבו לשמים. וראה בהערה להלן, שלדעת הרמב"ם 'בן נכר' הוא עובד עבודה זרה. **כ. עַל** פי רש"י (ימות פ: ד"ה ממנו). **כא. שהיה** מקום לומר, שכיון שנאמר (במדבר ט יג) 'על מצות ומרורים יאכלוהו', והוא אינו יכול לאכול פסח, לא יהיה חייב גם במצה ומרור. תוספות הרא"ש (ימות פ:). **כב. רש"י** (ד"ה בן) פירש, שבן נכר הוא מי שהתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. וראה בהערה לעיל. שלדעתו הוא מי שנעשה מומר לאחת ממצוות התורה. והרמב"ם (קרקן ספה"מ מ"ש ד"ה) כתב, שהוא עובד אל נכר. כלומר, שנעשה מומר לעבודה זרה. **כג. כן** יש לגרוס, ושלא כאותם שגרסו את שתי הקושיות [השלישית והרביעית] יחד 'אלא מעתה וכל ערל לא יאכל בו וכל בן נכר לא יאכל בו הכי נמי' וכו'. רש"י (ד"ה בן). **כד. עַל** פי תוספות ביבמות (עג: ד"ה ולא). וראה ביאור נוסף בתוספות להלן (קב: ד"ה בן). **כה. 'גר** תושב' הוא נכרי שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואוכל נבילות. על פי רש"י (דברים יד כא; ליעל כפ: ד"ה לנקרים, ותוס' [וראה עוד במסכת

אָ֫לָּא נאמר שהתנא שנה שפסח דורות ונהג שבעה ימים **אֲחָמֵץ** - על איסור אכילת חמץ, מכן, מאחר והמשנה מחלקת בין פסח מצרים לפסח דורות, נמצא שגם מה ששנה התנא שפסח מצרים ונהג בלילה אחד, הוא לגבי איסור אכילת חמץ[א], **מַ֫לָּא** - ועולה אם כן מהמשנה, **דְּפֶסַח מִצְרַיִם** נהג בו איסור החמץ **לַ֫יְלָה אֶחָד** בלבד, הוא ליל חמשה עשר בניסן, **וְתוּ לֹא** - ולא יותר. ויש לשאול, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, מִנַּיִן** אנו למדים **לְפֶסַח מִצְרַיִם, שֶׁאֵין חֲמִיצוֹ** [-איסור החמץ שנאמר בו] **נוֹהֵג אֶ֫לָּא יוֹם אֶחָד** בלבד, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (שמות יג ג) 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מָזֶּה, **וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ**', **וְסָמִיךְ לֵ֫יהּ** - ובסמוך לכן נאמר (שם יג ד) 'הַיּוֹם אַתֶּם יוֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב', ויש לדרוש מהסמיכות כאילו נאמר 'לא יאכל חמץ היום [הזה] שבו אתם יוצאים', הוא יום חמשה עשר בניסן. ומלשון רבי יוסי הגלילי 'יום אחד' משמע, שאיסור חמץ נהג בפסח מצרים בכל היום הראשון, ולא רק בלילה הראשון, ואם כן אין לפרש דברי המשנה באופן זה.

משיכה הגמרא: אָ֫לָּא הָכִי קָאָמַר - כך כוונת המשנה לומר, פסח מצרים נאכל [בתחפוזן] **בְּלַ֫יְלָה אֶחָד, וְהוּא הַדִּין לְפֶסַח דּוֹרוֹת** שנאכל רק בלילה אחד, **וְחֲמִיצוֹ** - ואילו איסור חמץ, בפסח מצרים הוא נהג **כָּל הַיּוֹם**[ב], **וְאילו בְּפֶסַח דּוֹרוֹת** הוא **נוֹהֵג כָּל שִׁבְעָה** ימי הפסח[ג].

★ ★ ★

משנה הממיר בהמת קרבן בבהמת חולין [כגון שעמדו לפניו בהמת עולה ובהמת חולין, ואמר על בהמת החולין 'הרי זו תמורת זו'][ד], דין התמורה כאותו קרבן[ה], ואף הקרבן עצמו נשאר בדינו, שנאמר (ויקרא כז י) 'וְאִם הָמֵר יָמִיר בְּבְהֵמָה בְּבְהֵמָה, וְהָיָה הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה קֹדֶשׁ'. אבל תמורת פסח אינה יכולה להקרב לשם פסח [בנוסף לפסח עצמו][ו], משום שאין אדם יכול להקריב שני פסחים, ולכן דינה להקרב בתורת שלמים, וכדין 'מותר הפסח' [-מה שנותר מקרבן פסח][ז] שקרב שלמים (לעיל ה:).

משנתנו מבארת האם תמורת הפסח קריבה בעצמה בתורת שלמים, או שמא רק מביאים בדמיה שלמים: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שָׁמַעְתִּי מרבותיי, **שֶׁיֵּשׁ תְּמוּרַת פֶּ֫סַח** [-בהמה שהמירו בה קרבן פסח] **שֶׁהִיא קְרֵיבָה** בעצמה בתורת שלמים[ח], **וְיֵשׁ תְּמוּרַת פֶּ֫סַח שֶׁאֵינָהּ קְרֵיבָה** בעצמה בתורת שלמים, אלא תרועה עד שיפול בה מום ויתמכר ויביא בדמיו שלמים, ואם נמצא הראשון **לְאַחַר הַשְּׁחִיטָה** של השני, הראשון **יִקָּרֵב** בעצמו בתורת שלמים, זוהי דעת תנא קמא. **רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר**, אם נמצא הראשון **קוֹדֵם חֲצוֹת** ולפסחו שחט את השני, הראשון **יִרָּעֶה** ויביא בדמיו שלמים, ואם נמצא הראשון **לְאַחַר חֲצוֹת**, ולפסחו שחט את השני, הראשון **יִקָּרֵב** בעצמו לשלמים, אף על פי שהוא עמד בפנינו בשעת שחיטת השני. הרי שרבה אמר כדברי תנא קמא, ורבי זירא אמר כדברי רבי אליעזר.

★

שנינו במשנה: אם נמצא הראשון **לְאַחַר שְׁחִיטַת הַפֶּ֫סַח, יְבִיאוּ**[ג] את הראשון **לִשְׁלָמִים וכו'**, וכן תמורתו.

הגמרא מבארת באיזה אופן תמורתו תקרב בעצמה, ובאיזה אופן לא תקרב אלא תרעה: אָמַר רָבָא[א], **לֹא שָׁנוּ** שתמורתו קריבה בעצמה, **אֶ֫לָּא** באופן **שֶׁנִּמְצָא**

גמרא מקשה הגמרא: כיון שרבי עקיבא ביאר שדין התמורה תלוי בדין הפסח עצמו, **וְלֵימָא** - ולומר כך, 'אמר רבי יהושע, שמעתי **שֶׁפֶּ֫סַח קָרֵב וְ֫פֶסַח אֵינוֹ קָרֵב**, ואין לי לפרש'[ט]. **מתרצת הגמרא:** התנא שהעמיד את החילוק בדין התמורה, **הָא קָא מַשְׁמַע לָן** - בא להשמיענו בכך חידוש זה, **דְּאִיכָּא** - שיש אופן של **תְּמוּרַת הַפֶּ֫סַח דְּלֹא קָרְבָה** בעצמה בתורת שלמים. שהיה מקום לומר שתמורת פסח לעולם אינה נדחית, משום שמתחילה נקבע עליה שם שלמים ולא שם פסח[י], והשמיעה משנתנו שגם תמורת פסח יתכן שתיקבע בשם 'פסח' ותידחה, ולא תקרב בעצמה לשלמים [אלא תרעה עד שיפול בה מום, ויובאו בדמיה שלמים].

★

הגמרא מבארת מה כוונת רבי עקיבא באומרו 'קודם שחיטת הפסח' ו'אחר שחיטת הפסח': אֵיתֶמַר - נאמרה בבית המדרש מחלוקת בכוונת רבי עקיבא. **רַבָּה אָמַר**, מה ששינינו במשנה שהחילוק הוא בין נמצא **קוֹדֵם שְׁחִיטָה** ובין נמצא **לְאַחַר שְׁחִיטָה**[יא], בדווקא **שָׁנִינוּ** כן, שזמן השחיטה של השני, הוא הקובע את הראשון בשם 'פסח' ורוחה אותו. והתחדש בכך, שאפילו אם היה הראשון אבוד בשעת חצות, אם נמצא קודם שחיטת השני, קובעתו שעת השחיטה בשם 'פסח', ובכך שמקריב את השני ולא אותו דוחה אותו בידים, ושוב אין להקריבו בעצמו אפילו לשלמים. ואילו **רַבִּי זֵירָא אָמַר, קוֹדֵם חֲצוֹת וּלְאַחַר חֲצוֹת שָׁנִינוּ** - כוונת רבי עקיבא לחלק בין נמצא קודם חצות, לבין נמצא לאחר חצות[יב], ששעת חצות שבה הוא ראוי להקרב לשם פסח, קובעתו בשם 'פסח'. ולכן אם נמצא קודם חצות, נקבע הוא בחצות בשם 'פסח', ואכשר מקריב את השני ולא אותו דוחה אותו בידים, ואינו קרב בעצמו אף לשלמים. אבל אם נמצא לאחר חצות, אפילו אם נמצא קודם השחיטה, אינו נקבע בשם 'פסח', וממילא אינו נדחה על ידי שחיטת השני[יג], ואפשר להקריבו לאחר מכן לשם שלמים.

מקשה הגמרא: וְלִרְבִּי זֵירָא שביאר ששעת חצות קובעת, **הָא קָתָנֵי** - הרי במשנה שנינו **'קוֹדֵם שְׁחִיטַת הַפֶּ֫סַח'**, ולא 'קודם חצות'. **מתרצת הגמרא: אֵימָא** - תאמר שכוונת רבי עקיבא שנמצא **קוֹדֵם זְמַן שְׁחִיטַת הַפֶּ֫סַח**, שהוא בחצות.

הגמרא מביאה שתנאים נחלקו במחלוקת זו, מתי נקבע הקרבן בשם 'פסח'. אומרת הגמרא: מחלוקת האמוראים שנתבארה, היא **בְּתַנָּאֵי** - כמחלוקת התנאים דלהלן. **שנינו בברייתא: הַפֶּ֫סַח** שֶׁאבד והפריש במקומו פסח אחר, **וְנִמְצָא** הראשון **קוֹדֵם הַשְּׁחִיטָה** של השני, הראשון **יִרְעֶה** עד שיפול בו מום וימכרנו ויביא בדמיו שלמים, ואם נמצא הראשון **לְאַחַר הַשְּׁחִיטָה** של השני, הראשון **יִקָּרֵב** בעצמו בתורת שלמים, זוהי דעת תנא קמא. **רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר**, אם נמצא הראשון **קוֹדֵם חֲצוֹת** ולפסחו שחט את השני, הראשון **יִרְעֶה** ויביא בדמיו שלמים, ואם נמצא הראשון **לְאַחַר חֲצוֹת**, ולפסחו שחט את השני, הראשון **יִקָּרֵב** בעצמו לשלמים, אף על פי שהוא עמד בפנינו בשעת שחיטת השני. הרי שרבה אמר כדברי תנא קמא, ורבי זירא אמר כדברי רבי אליעזר.

★

שנינו במשנה: אם נמצא הראשון **לְאַחַר שְׁחִיטַת הַפֶּ֫סַח, יְבִיאוּ**[ג] את הראשון **לִשְׁלָמִים וכו'**, וכן תמורתו.

הגמרא מבארת באיזה אופן תמורתו תקרב בעצמה, ובאיזה אופן לא תקרב אלא תרעה: אָמַר רָבָא[א], **לֹא שָׁנוּ** שתמורתו קריבה בעצמה, **אֶ֫לָּא** באופן **שֶׁנִּמְצָא**

א. **והמשנה** אומרת, שאיסור חמץ נהג בפסח דורות כל שבעת ימי הפסח, ובפסח מצרים לילה אחד. רש"י (ד"ה חלמ"ל). ב. **בַּיּוֹם** חמשה עשר בניסן וביומו, וכדברי רבי יוסי הגלילי. ג. **שנאמר** (שמות יג ז) 'שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש' וגו', ודרשו חנאל (ד"ה ושם) ורבינו יהונתן מלוניל ופסקי הרי"ד (לעיל ג ע"ב ד"ה ומקבל) ורע"ב (ד"ה לעיל) ביארו, שמשנתנו 'חמורי מחמיר מפסח מצרים', והיינו שחסרות בדברי המשנה תיבות וצריך לשנות בה כפי שכתוב בגמרא. אבל קול הרמ"ז (מ"ש ד"ה ובלילה) ורש"ש (ד"ה לעיל) כתבו, שהגמרא אינה מוסיפה אף גירסת המשנה, אלא כוונתה לומר, שהמשנה שנה שתמורתו של פסח דורות נוהג כל שבעה, ומכילא מובן שבפסח מצרים אינו כן. התוספות (לעיל ג ע"ב ד"ה מלמד) הקשו, מדוע המשנה שנתה בכלל שהפסח נאכל בלילה אחד, שהוא דין השוה בפסח מצרים ובפסח דורות, הרי המשנה עוסקת רק בחילוקים שביניהם. ותירצו, שהוא נשנה אגב שנשנה החילוק שביניהם לענין איסור חמץ. וראה שם שביאר בקול הרמ"ז (מ"ש ד"ה וי"ל) בכוונתם. ד. **משנה** (ממורה כ:). וראה שם מה הדין בלשונות נוספים. ה. **חוץ** מתמורת חטאת שתמות, ותמורת אשם שתרועה עד שיפול בה מום ותמכר ומדמיה יקנו עולת נדבה, ולדעת רבי אליעזר אף היא תמות. משנה (ממורה כ: כא.). ו. **ותמכיר** עובר בלא תעשה. שנאמר (שם) 'לא יחליפנו ולא ימיר אותו, טוב ברע או רע בטוב'. וראה בספר החינוך (מצוה שצ) אודות האיסור להמיר. ז. **וראה** בהערה להלן אם אפשר להקריב רק את התמורה לשם פסח. ח. **כגון** שהפריש בהמה לקרבן פסח ואבדה, והקריב אחרת במקומה, ואחר כך נמצאה הבהמה שאבדה, בהמה זו היא 'מותר הפסח'. וכן באופן שהפריש מעות לקרבן פסח, וחלה קדושת פסח על כל המעות, ואחר כך החזיר הטלאים ונשארו חלק מהמעות, מעות אלו הן 'מותר הפסח'. רש"י (לעיל ה: ד"ה מותר). ט. **לאחר** הפסח יקריבנה. רש"י (ד"ה שמתמיהים) ורע"ב (מ"ז). ובתוספות יום טוב (שם) תמה מדוע לא יקריבנה בתוך המועד פסח בתורת שלמים. ובאמת בתוספתא (פ"ש ה"ל) נאמר [לענין מותר הפסח] 'ויביא בדמיו שלמים לשלשה עשר'. י. **ובתוספתא** (פ"ש ה"ח, תוספ' פסו"ט ד"ה קודם) נחלקו רבי יוסי וחכמים איזה מהם יש להקריב לכתחילה, שלדעת חכמים יקריב איזה מהם שירצה, ולדעת רבי יוסי מצוה להקריב את הראשון, אך אם היה השני מובחר מן הראשון יקריב אותו. יא. **רמב"ם** (פיהמ

הראשון **אַחַר** הַשְּׁחִיטָה של השני[כב], **וְהֶמִיר בּוֹ** [-בראשון] בהמה אחרת **לְאַחַר** הַשְּׁחִיטָה של השני, שבאופן זה אפילו הפסח עצמו לא נדחה, ולכן גם תמורתו קריבה. **אֲבָל** אם הראשון **נִמְצָא קוֹדֶם** הַשְּׁחִיטָה, ובשעת שחיטת השני נדחה מלהקרב בעצמו, **וְהֶמִיר בּוֹ** [-בראשון] בהמה אחרת **לְאַחַר** הַשְּׁחִיטָה - קדושת התמורה באה מכח הקדושה של הראשון שהיא דחויה מלהיות קרבן בעצמה[כג], ולכן גם התמורה **לֹא קָרְבָה** - אינה קריבה בעצמה אלא תרעה.

אביי מקשה על דברי רבא מברייתא: אֵיתֵיבֵיהּ [-הקשה] **אַבָּיֵי** לרבא ממה ששנינו בברייתא, נאמר בתורה בפרשת שלמים (ויקרא ג ז) **'אִם כֶּשֶׂב'**[כד] הוא מַקְרִיב', **מברית הברייתא:** **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר 'אִם כֶּשֶׂב'** - מה מלמדתנו תיבת 'אם' שהיא לכאורה מיותרת[כה]. **מישיבה הברייתא:** תיבה זו באה **לָרַבּוֹת תְּמוּרָה הַפֶּסַח אַחַר הַפֶּסַח** - בהמה שהומרה בפסח הראשון לאחר שחיטת הפסח השני[כו], **שֶׁקְּרֵבָה** בעצמה **לִשְׁלָמִים**.

מברר אביי: הֵיכִי דָּמֵי - במה מדובר כאן, **אִילֵימָא** - אם נאמר שמדובר באופן **שֶׁהפסח** נאבד **וְנִמְצָא לְאַחַר** הַשְּׁחִיטָה של השני, **וְהֶמִיר בּוֹ** [-בראשון] בהמה אחרת **אַחַר** הַשְּׁחִיטָה, **פְּשִׁיטָא** - פשוט הדבר שתמורה זו קריבה בעצמה לשלמים, שהרי הפסח שנמצא הוא 'מותר הפסח' שהוא קרב בעצמו לשלמים[כז], וכל שכן שתמורתו קריבה בעצמה לשלמים[כח], **וְלָמָּה** נצרך **לֵיקְרֵא** ללמד זאת. **אֶלָּא לָאו** - אלא ודאי מדובר באופן **שֶׁנִּמְצָא** הראשון **קוֹדֶם** הַשְּׁחִיטָה, **וְהֶמִיר בּוֹ אַחַר** הַשְּׁחִיטָה של השני שאז כבר נדחו, ומשמיענו הכתוב שאף על פי שבשעה שהמיר היה הראשון דחוי מלהקרב בעצמו לשלמים, תמורתו קריבה בעצמה לשלמים, משום שהוקדשה רק לאחר השחיטה ולא נדחתה, ושלא כדברי רבא.

מתרץ רבא לאביי: **לָא, לְעוֹלָם** הברייתא עוסקת באופן **שֶׁנִּמְצָא** הראשון **אַחַר** הַשְּׁחִיטָה [של השני] **וְהֶמִיר בּוֹ אַחַר** הַשְּׁחִיטָה, ובאמת דין זה שהתמורה קריבה בתורת שלמים פשוט הוא, **וְקָרָא אַסְמַכְתָּא בָּעֲלְמָא** - והפסוק שהביאה הברייתא לכך אינו דרשה גמורה, אלא רק רמז לדבר מן התורה.

שואלת הגמרא: **אֶלָּא קָרָא לְמָאי אָתָא** - אם כן מה תיבת 'אם' באה ללמדנו. **מישיבה הגמרא:** **דְּתַנְיָא** - תיבת 'אם' באה ללמדנו הדרשה השנויה בברייתא, שכך שנינו בה, נאמר בפסוק (פס) **'אִם כֶּשֶׂב הוּא מַקְרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ'**, תיבת **'כֶּשֶׂב'** שלכאורה מיותרת[כט] באה **לָרַבּוֹת אֶת הַפֶּסַח לְאֵיזֶהוּ** - ללמד שצריך להקריב את אליית הפסח[ל]. **וּלְשֶׁהוּא** [-הכתוב] **אוֹמֵר 'אִם כֶּשֶׂב'**, תיבת 'אם' שלכאורה מיותרת באה **לָרַבּוֹת פֶּסַח שֶׁנִּבְרָה שְׁנָתוֹ** - שעברה שנה מלידתו[לא] ונפסל בכך[לב], **וְכֵן שְׁלָמִים הַבָּאִין מֵחֲמַת פֶּסַח** - ממותר הפסח[לג], **לְכָל מִצְוֹת שְׁלָמִים** - שיהיה עליהם דין שלמים לענין כל המצות הנוהגות בשלמים, כלומר **שֶׁהקרבן סְמִיכָה** של ידי הבעלים על ראשו, **וְנְסָכִים** - והבאת יין וסולת ושמן, **וְתְנוּפָה** [-והנפת] **חָזֶה וְשׁוֹק**[לד]. **וּלְשֶׁהוּא אוֹמֵר** (ויקרא ג יז) **'וְאִם עֵז', הַפְּסִיק הָעִנְיָן** - תיבת 'ואם' באה להפסיק בין דיני כבש לדיני עז[לה], **וְכֹל לְיַמֵּד** הכתוב **עַל הֲנָיַת שְׁאָרֵי מְעוּנָה** הקרבת **הָאֵיבָרִים** כמו בכבשי[לו].

הגמרא מביאה לשון אחר בדברי רבא, לְבָאר בְּאֵיזֶה אופן תמורתו תרעה ובְּאֵיזֶה אופן תקרב בעצמה: **אִיכָּא דַּמַתְנֵי לַהּ אַרִישָׁא** - יש ששנו את דברי רבא [ל'לא שנו' וכו'] על תחילת דברי רבי עקיבא, שאמר, **הַפֶּסַח** שֶׁאבד והפריש במקומו פסח אחר **וְנִמְצָא** הראשון **קוֹדֶם שְׁחִיטַת הַפֶּסַח**, ושחט לפסחו את השני, הראשון נדחה מלהקרב בעצמו **וְיִרְעֶה עַד שֶׁיִּסְתָּאֵב וְיִמָּכֵר וְיָבִיא בְּדָמָיו שְׁלָמִים, וְכֵן** הדין **בִּתְמוּרָתוֹ** של הראשון. ועל כך **אָמַר רָבָא, לֹא שָׁנוּ** שגם התמורה דחויה מלהקרב בעצמה, **אֶלָּא** באופן **שֶׁנִּמְצָא** הראשון **קוֹדֶם** הַשְּׁחִיטָה וְגַם **הֶמִיר בּוֹ** [-בראשון] **קוֹדֶם** הַשְּׁחִיטָה, שבאופן זה כאשר שחט את השני דחה הן את הראשון והן את תמורתו, ששניהם היו ראויים ועומדים לפסח ונקבעו לכך, ולכן שניהם לא יקרבו בעצמם לשם שלמים, **אֲבָל** באופן **שֶׁנִּמְצָא** הראשון **קוֹדֶם** הַשְּׁחִיטָה **וְהֶמִיר בּוֹ לְאַחַר** הַשְּׁחִיטָה, אף על פי שהראשון רועה, **תְּמוּרָתוֹ קְרֵיבָה** בעצמה **לִשְׁלָמִים**, משום שהיא לא נדחתה בשחיטת השני[לז]. **מַאי טַעְמָא** - ומהו טעם הדבר שהתמורה לא נדחתה, **כִּי קָבְעָה** שְׁחִיטָה - מה ששחיטה קובעת קרבן בשם 'פסח', שיחשב שהיה ראוי לפסח ונדחה, הוא דווקא **בְּמֵידֵי דְּחַיֵּי לַיְיהּ** - בדבר שבשעת השחיטה היה קדוש וראוי להקרב לשם פסח, אבל **מֵידֵי דְּלָא חֲיֵי לַיְיהּ** - דבר שלא הוקדש ואינו ראוי לכך בשעת השחיטה, כגון בהמה זו שבשעת השחיטה עדיין לא נעשתה תמורת הפסח, ואם כן לא היתה ראויה אז להקרב לשם פסח, **לֹא קָבְעָה** אותה השחיטה בשם 'פסח', והיא אינה נדחית בשחיטת בהמה אחרת לפסח[לח].

אביי מקשה על דברי רבא מברייתא: אֵיתֵיבֵיהּ [-הקשה] **אַבָּיֵי** לרבא ממה ששנינו בברייתא[לט], נאמר בתורה בפרשת שלמים (ויקרא ג ז) **'אִם כֶּשֶׂב הוּא מַקְרִיבוֹ'** וגו', **מברית הברייתא:** **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר** - מה מלמדתנו תיבת 'אם' שהיא לכאורה מיותרת. **מישיבה הברייתא:** תיבה זו באה **לָרַבּוֹת תְּמוּרַת הַפֶּסַח אַחַר הַפֶּסַח** - בהמה שהומרה בפסח הראשון לאחר שחיטת הפסח השני, **שֶׁקְּרֵיבָה** בעצמה **לִשְׁלָמִים**.

כב. **בפשטות** הכוונה לשעת השחיטה ממש, וראה בהערה להלן אם אפשר לפרש שהכוונה לזמן השחיטה שהוא החצות. כג. **מעצם** דברי רבא אין הכרח שסבר כרבה (לעיל) ששחיטה קובעת, שאפשר שסבר כרבי זירא שחצות קובעת, אלא שנקט את לשון המשנה 'שחיטה', וכוונתו לזמן שחיטה שהוא חצות, וכפי שביאר רבי זירא במשנה. אמנם את דבריו כאן, שאם המיר לאחר השחיטה קדושתו באה מכח קדושה דחויה, אין אפשרות לפרש אלא אם נאמר שכוונתו לשחיטה ממש, שהרי הכל מודים שרק בשעת השחיטה ממש הוא נדחה. חזון איש (ממורה סי' לה סק"ע ד"ה ואפ"ה). וראה בהערה לעיל שהראשונים גורסים שדברים אלו נאמרו על ידי רבה [ולא רבא], ולפי גירסא זו לכאורה כוונתו לשחיטה ממש, וכפי שיטתו לעיל. כד. **דהיינו** כבש. כה. **שהיה** די אם היה כתוב רק 'כשב הוא מקריב'. ועוד יש לבאר, שכוונת הברייתא שההזכרת בפסוק זה שהקרבן ממין הכבשים מיותרת, שהרי לפני פסוק זה נאמר (פס ג ו) 'ואם מן הצאן קרבנו', ובפרשה שלאחר מכן נאמר (פס ג יב) 'ואם עז קרבנו', ואם כן בהכרח שהפרשה הראשונה היא בכבש, שהרי בצאן יש רק שני מינים, כבשים ועזים. רש"י (ע"פ חס"ד). כו. **על** פי תוספות יום טוב (מ"ו). [מדברי החזון איש (ממורה סי' לה סק"ע ד"ה ואפ"ה) מוכח שכוונת הברייתא היא לשחיטה ממש, ולא לחצות. וראה עוד בדבר שמואל (מנחת ד"ה תמורתו)]. כז. **כמו** שדרשו (לעיל ב:) מהכתוב (דברים טו ז) 'ונזכחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר', שיש לשאול, וכי פסח בא מן הבקר, והרי אינו בא אלא מכבשים או מעזים. אלא כוונת הפסוק ללמד שמותר הפסח יהיה לדבר הבא מן הצאן ומן הבקר, דהיינו שיהיה שלמים שיכולים לבוא מכל צאן ומכל בקר. רש"י (ע"פ לעמ"ש). כח. **שאין** התמורה חמורה מהקרבן שהומרה בו. רש"י (ע"פ לעמ"ש). וראה מה שביאר בזבח שלמה (מ"ג סי' לה סק"ח). כט. **שמכך** שנאמר לאחר מכן (פס ג יב) 'ואם עז קרבנו', יש ללמוד שפסוק זה מדבר בכבש, שהרי מדובר שם על קרבנות צאן, ובצאן יש רק שני מינים, כבשים ועזים. רש"י (ע"פ שם). ל. **שבשאר** הקרבנות הבאים מכבש נאמר שיש להביא עם האימורים את האליה [בשלמים נאמר (ויקרא ג ט) 'והקריב מזבח השלמים אשה לה' וחלבו האליה תמימה', ובאשם נאמר (פס ז ג) 'את כל חלבו יקריב ממנו את האליה', וחטאת כאשם (פס ז לא)], אבל בקרבן פסח האימורים עצמם לא הוזכרו בפירוש בתורה, אלא נלמדים (לעיל מה:) מהפסוק שנאמר לגבי כבור (במדבר יח ח) 'את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר' [שלכך נאמר בלשון רבים ללמד שהוא הדין למעשר ופסח], ופסוק זה עוסק גם בשור, ובקרבנות השור לא הוזכר שצריך להקריב אליה עם אימוריו, ואם כן אין לך לדבות מפסוק זה אלא את מה שנוהג בכל הבהמות המוזכרות בו, ולא את האליה שאינה נוהגת בשור, ולכן צריך לדרוש מ'כשב' שאליית הפסח קריבה. רש"י (ע"פ שם) כפי שביארו בראש משביר (פרס"ז שם). לא. **בגון** שהפרישו לשם פסח בתוך שנתו, וקודם פסח מלאה לו שנה. על פי רש"י לעיל (פס: ד"ה שנפסלים) [וראה בהגהות רא"מ הורוויץ (פרס"ז שם)]. לב. **שנאמר** (ממורה יח ס) 'זכר בן שנה', וכיון שנפסל הוא עומד לשלמים. רש"י (לעיל שם). לג. **בגון** תמורת פסח, או פסח שנתכפרו בעליו באחר, [שהם עומדים לשלמים]. רש"י (ע"פ ותלמיד) בפירושו הראשון. ובפירושו השני (ע"פ לג) כתב ש'שלמים הבאים מחמת פסח' הכוונה לתגיגת ארבעה עשר [הבאה עם פסח שיש עליו מנויים רבים כדי שיאכל על השובע. והוסיף 'וזו שמענתי, וכך קיבל רבי']. לד. **שונתנים** האימורים עם החזה ושוק על ידי הבעלים, וכהן מניח ידו מתחת ידי הבעלים, ומוליכים ומביאים, מעלים ומורידים. רמב"ם (פס ס"ש ופסה"מ ו-ז). וראה מה שהוסיף פרטים נוספים בדין זה. לה. **רש"י** (ע"פ ופס) ובמנחות (פנ: ד"ה כשפוסלת) ביאר שהלימוד הוא מכך שנאמר 'ואם' ולא 'אם' [אמנם בשיטה מקובצת (פס ופס ו) ובהגהות הב"ח (פס) לא גרסו כן ברש"י]. ובנר דוד (פרס"ז ד"ה ופס) ביאר שזו גם כוונת רש"י כאן. והתוספות (ע"פ ופס) ביארו בשם ריב"א, שכוונת הברייתא לכך שפרשת עז נכתבה בפני עצמה, ולא נכתבה ביחד עם פרשת כבש, אף על פי שאין חילוק ביניהם, מלבד זאת שבפרשת עז לא הוזכרה האליה [ומבארת הברייתא שאכן התורה כתבה פרשה זו בפני עצמה, כדי ללמד שבעז לא מקריבים את האליה]. לו. **בענין** כבש מפורש בתורה שמקריבים את אלייתו, שנאמר (ויקרא ג ט) 'והקריב מזבח השלמים אשה לה', חלבו האליה התימה לעומת הצמה יסירנו', כלומר, ממקום שהכליות יוצעות יסירנה, ובא הכתוב ולימד בהפסק זה שבעז אין צורך להקריב אלייתו למזבח. ויש שפירשו שהכתוב לימד שלעז אין אליה. ופירשם טעות, שהרי האליה ניטלת ממקום שהכליות יוצעות, ואם כן שייכת גם בעז. ועוד קשה על דבריהם, שאם אין לעז אליה מדוע צריך פסוק למעט אותו. רש"י (ע"פ ופס). לז. **ולא** כמבואר בלשון הראשון שבאופן זה התמורה אינה קריבה. וראה ברבינו תנגאל (ע"פ ופס) ד"ה ופס) שגרס אחרת בגמרא. לח. **ונמצא** שלפי שני הלשונות, אם נמצא הראשון קודם השחיטה והמיר בו קודם השחיטה, תמורתו אינה קריבה, ואם נמצא לאחר השחיטה והמיר בו לאחר השחיטה, תמורתו קריבה. ונחלקו הלשונות באופן שנמצא הראשון קודם השחיטה והמיר בו לאחר השחיטה, שללשון הראשון באופן זה התמורה אינה קריבה, משום שהיא באה מכח קדושה דחויה, וללשון השני באופן זה התמורה קריבה, משום שהיא לא היתה ראויה לפסח, ולא נדחתה. לט. **שמקצתה** הובא לעיל בלשון הראשון, וראה בהערות שם.

מוסיפה הברייתא: וְכוֹ' הייתי לומר שֶׁאַף תמורת פסח שאבד ונמצא לְפָנֵי שחיטת הַפֶּסַח השני, יהיה דינה כֵּן שתקרב בעצמה לשלמים, תַּלְמוּד לוֹמַר וְכָשָׁהוּא אוֹמֵר בהמשך הפרשה (שם ג יג) 'וְאִם עֵז קָרְבָּנוֹ', הַפֶּסַח הָעִנְיָן בין קרבן של כבש לקרבן של עז, וְלִיתֵּד עַל הָעֵז שהביאו לקרבן שלמים או פסח שֶׁאֵין טָעוּן הקרבת הָאֲלִיָּה. מכל מקום מבואר בברייתא זו, שהפסח שעברה שנתו קרב שלמים, ונמצא, שיש אופן שהחטאת תרעה, ואילו הפסח קרב שלמים, וקשה לשמואל שאמר שבאופן זה הפסח רועה.

מתרצת הגמרא: (אָמַר לֵיהּ[כא]) כִּי הָאָמַר - מה שאמר שְׁמוּאֵל אינו על כל חמש החטאות שדינן למיתה, אלא רק בְּחטאות אֲבוּדין שנתכפרו בעליהן בקרבנות אחרים ואחר כך נמצאו הראשונות. ועל כך אמר שמואל כלל בדיני פסח, שבאופן שחטאת אבודה שכיפרו בעליה דינה למיתה, הפסח קרב שלמים, ובאופן שיתאבר להלן שהחטאת רועה, אף הפסח רועה. אך בְּחטאות דְּחוּיִין, כגון שעברה שנתן והן עומדות לפנינו ונדחו מהקרבה, לֹא אָמַר שמואל כדברי, ואכן בזה דין הפסח שונה מחטאת, שהחטאת תרעה והפסח קרב שלמים, וכפי שנתבאר בקושיית רב יוסף[כב].

שבה ומקשה הגמרא: וְהרי גם בקרבן אֲבוּד יש להקשות, מִי מְשַׁכַּחַתְּ לָהּ - וכי אתה מוצא שבכל אופן שבחטאת דינה שתרעה, אף בפסח רועה, וְהָרִי אֲבוּדָה בְּשָׁעַת הַפְרָשָׁה קָרְבְּנָן - והרי חטאת שאבדה ובעודה אבודה הפריש אחרת תחתיה, ונמצאת הראשונה קודם הקרבת השניה, לשיטת חכמים (תמוה"ס כה:), דינה דְּקָרְעִיָּה אוֹזָא - שהולכת לרעיה, דְּתָנַן - ששנינו במשנה (תמוה"ס שם), הִפְרִישׁ חַטָּאתוֹ וְאָבְדָה, וְהִפְרִישׁ אַחֶרֶת תַּחְתֶּיהָ, וְנִמְצְאוּ הָרִאשׁוֹנָה קודם שנתכפר בשניה, וְהָרֵי שְׁתֵּיהֶן עוֹמְדוֹת ומוקרשות לחטאת, הדין הוא שֶׁאַחַת מֵהֶן תִּקָּרֵב, וּשְׁנֵיָה תָּמוּת, דִּבְרֵי רַבִּי. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֵין הַחַטָּאת מֻתָּה משום שכיפרו בעליה, אֶלָּא באופן שֶׁהיתה אבודה בשעת כפרה וְנִמְצְאַת לְאַחַר שֶׁנִּתְכַּפְּרוּ הַבְּעָלִים בחטאת השניה. ומדויק, הָא - אבל אם נמצאת קודם שֶׁנִּתְכַּפְּרוּ הַבְּעָלִים, כיון שאינה מתה הרי היא מותר חטאת, ומותר חטאת רוֹעָה[כג]. וְאִיתּוֹ בְּפֶסַח באופן כזה, תֵּיקָא [-תיכן] דְּאָבַד והיה אבוד בשעה שהפריש אחר תחתיו, וְנִמְצָא הראשון לְאַחַר חֲצוֹת, שהוא זמן השחיטה הקובע עליו שֶׁם פסח כדברי רבי זירא לעיל (פו:)[כד], אך היה זה קודם הַשְׁחִיטָה של השני, שעדיין לא יצאו הבעלים ידי חובת הקרבת הפסח, קָרֵב הראשון לִשְׁלָמִים. ונמצא, שפסח האבוד בשעת הפרשה, ועומד לפנינו בשעת כפרה, קרב שלמים [אם היה אבוד בחצות], ואילו חטאת האבודה בשעת הפרשה, ועומדת לפנינו בשעת הקרבה, תרעה לדעת חכמים, וכיצד אמר שמואל שבכל אופן שבחטאת רועה אף בפסח רועה[כה].

מתרצת הגמרא: דין זה הוא רק לשיטת חכמים, ואילו שְׁמוּאֵל כְּרַבִּי טַרְפוֹן לֵיהּ [-הוא סובר], דְּאָמַר שחטאת אֲבוּדָה לְמִיתָה אוֹזָא - [-הולכת], כפי שנתבאר במשנה הנזכרת, ולכן אופן זה הוא בכלל תחילת דבריו, שכל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים[כו]. ולהלן יתבאר מהו האופן שבו אמר שמואל שהחטאת רועה.

שבה ומקשה הגמרא: וכי אפשר לקיים כלל זה, וְהָא [-והרי] כָּל חטאת אֲבוּדָה, לְרעת רַבִּי דינה שֶׁמֻּתָּה, ואף אם נמצאת קודם זמן הקרבתה, וְאִיתּוֹ בְּפֶסַח שאבד, תֵּיקָא [-תיכן] דְּאָבַד קודם חֲצוֹת, והפריש אחר, וְנִמְצָא הראשון קודם חֲצוֹת, שנמצא קודם הזמן הראוי לשחיטת הפסח, אינו קרב שלמים אלא רוֹעֶה[כה], ונמצא שיש אופן שחטאת אבודה מתה והפסח רועה, והרי זה סותר את הכלל שאמר שמואל.

מתרצת הגמרא: פסח שאבד ונמצא קודם חֲצוֹת, כיון שכשנמצא עדיין אינו ראוי להקרבה, ובעת תחילת זמן ההקרבה הוא לפנינו, לָאו אֲבוּד הוא - אינו נחשב 'אבוד' כלל, ואף אם הפריש אחר תחתיו קודם שנמצא[כו], וזה משום שרק זכר כשר לקרבן פסח (פסוק יב ה), רש"י (ד"ה ס"ג). יב. **בנמרא** להלן יתבאר אימתי החטאת רועה. יג. **והיינו** כשיטת רבה לעיל (פו:). יד. **שנאמר** בחטאת שבאה על עבודה זרה שנענבה בשוגג (במדבר טו כו) 'והקריבה עז בת שנתה לחטאת', ובסוף הפרשה נאמר (שם טו כט) 'תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה', ולמדו מכך בספרא (ויקרא דחובה ח"ס), שכל החטאות הבאות על השגגה דינן שוה, לענין להביא בת שנתה. טו. **רש"י** (ד"ה פלגי) [וכותנתו, שאמנם שחיטה כשרה בזר (מנחות כג:), אך מכל מקום הדרך היא שכהן שוחט ולא זר, וכיון שאין הכהן נכנס לשם לשחוט, נמצא שהבהמה אינה נשחטת שם]. טז. **הפסח** קרב רק בתוך שנתו הראשונה, שנאמר בו (שמות יב ה) 'שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם'. יז. **מגן** תמורת הפסח, ופסח שהתכפרו בעליו באחר. ויש שפירשו ש'שלמים הבאים מחמת הפסח', זהו קרבן חגיגה שקרב ב"י בניסן. רש"י (לעיל פו: ד"ה ופלגי, לכו). יח. **בעל** הקרבן סומך שתי ידיו בכל כוחו על ראש השלמים, ואומר דברי שבח להקב"ה (ראה ויקרא ג ב) ורמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ג הלכה יג, טז). יט. **לאחר** ניתוח [-חיתוך והפרדת] הקרבן, הכהן מפריש את החזה ואת שוק הימין, ונותן את החלבים על ידי הבעלים כשהחזה ושוק עליהם, ושתי הכליות ויותרת הכבד למעלה מהם, והכהן מניח את ידיו תחת ידי הבעלים ומניף הכל, וכיצד מניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד (ראה ויקרא ז ג-לב, י טו) ורש"י (שם), וברמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ט הלכות ו-ז). כ. **תיבות** 'ראם עז קרבנו' באו להפסיק בין קרבן הבא מן העזים לבין הבא מן הכבשים שנזכר לפניו, שלגבי כבש נאמר שם (שמות יב ה) שֶׁאליתר קריבה, והפסיק הכתוב ולימד על העז שאליתר אינה קריבה. רש"י (לעיל פו: ד"ה ופלגי). כא. **נכון** למחוק תיבות אלו. דקדוקי סופרים (לוח ו ומהו"ש בסנהדרין ויומים). כב. **ואף** בסתו בעליו לא דייבר שמואל, שהרי לא מצאנו חטאת שמתו בעליה שדינה לרעיה. רש"י (ד"ה ס"ג). [ואף על המורה לא דייבר שמואל, מפני שהיא דחוייה. על פי רש"י (שם)]. כג. **ודמיה** לתיבות של נדבה שהיו במקדש [כמהדרשו של יהודע הכהן בתמורות (נב:), הובא בהערה לעיל]. כד. **כלומר**, אחד משני הפסחים

א. **על** פי רש"י (ד"ה פלגי, ופסח ט:). ב. **אין** הכוונה שתמורתו של הפסח הכשר שהוקרב [ה'אם'], אינה קריבה בעצמה [שדין זה פשוט, שהרי נדחתה בידים מלהקרב לפסח, ואין צורך בפסוק לכך. על פי מנחם משיב נפש (כלי"י ד"ה ולמה)], אלא הכוונה שיש תמורת פסח שאינה קריבה בעצמה, והיינו תמורת פסח שאבד ונמצא קודם הפסח. רש"י (שם). ג. **ואף** על פי שהמשנה משמיעה שאם המיר קודם שחיטת הפסח אין התמורה קריבה בעצמה [כמבואר לעיל (פו:)], התורה אינה צריכה להשמיע זאת. רש"י (ד"ה פשיטא). וכעין זה כתבו התוספות (ד"ה לימעוטי). כאן לא שייך ליישב, כפי שתירץ רבא (לעיל פו:) לפי הלשון הראשון, שהפסוק הוא רק אסמכתא, משום שאם כן יקשה מה באמת למדים מהפסוק [כפי שהקשה אביי לעיל, ולפי לשון זה אין תירוץ של כן]. תוספות (ד"ה פשיטא). ד. **הקשו** התוספות (ד"ה אלמא) לפי הלשון הראשון שרבא אמר להיפך, כיצד הקשה עליו אביי מהרישא של ברייתא זו, הרי הסיפא מסייעא לו בפירוש, כפי שמסיקה הגמרא כאן [ולקשה לומר שאביי לא ידע את הסיפא של הברייתא שהקשה ממנה]. ויראה מה שתירץ הצל"ח (ד"ה אלמא). טז. ה. **משנה** וגמרא (תמוה"ס כה: ס"ב. כתוס"ם טו:). וכיצד מיתתן, מכניסן לחדר והן מתות ברעב. רש"י (ד"ה ס"ג, כתוס"ם טו: ד"ה טעמן). ו. **כלומר**, בהמת חטאת שילדה, הולד ילך למיתה. ז. **כלומר**, המיר חטאת בהמתה אחרת, החטאת קריבה ותמורתה תמות. ח. **חטאת** יחיד באה בכבשה או שעירת עיזים, בתוך שנתן הראשונה. הפריש חטאת בתוך שנתה ועברה שנתה, תמות. [ההלכה של חמש חטאות מתות נאמרה בחטאת יחיד, ולא בחטאת ציבור. משנה (תמוה"ס טו:). ט. **כך** מעמידה הגמרא בתמורה (כב:). אך אם רק עברה שנתה ולא אבדה, אפילו אם כיפרו הבעלים באחרת תרעה, כדברי ריש לקיש להלן. י. **היינו** שנמצאת הראשונה אחר שכיפרו הבעלים באחרת. אך אם רק הפריש את האחרת ולא הקריבה, ונמצאת הראשונה, ואחר כך הקריב את האחרת, לדעת רבי הראשונה תמות, ולדעת חכמים אינה מתה אלא רועה. גמרא (בתמורת שעמון, תמורה כב:). ורש"י (ד"ה אלא) יא. **הגמרא** סבורה עתה שדברי שמואל אמורים על כל האופנים, מלבד ולד הקרבן שלא יתכן בפסח,

בְּדִבְרֵי רַבָּא לגבי חטאת, **דְּאָמַר רַבָּא, אֲבֵידַת לַיְלָה** - חטאת שאבדה בלילה שלפני יום הקרבתה, והפריש אחרת תחתיה, ונמצאת הראשונה כשהאיר היום שהוא זמן הקרבתה, **לָאו שְׁמָהּ** - אינה נחשבת **אֲבֵידָה**, שהרי הלילה אינו זמן הקרבה, ונמצא שאבדה קודם תחילת זמן הקרבתה, וכשהחל זמן ההקרבה כבר היתה לפנינו[כה], ואף לרבי אין דינה למיתה אלא רועה[כו]. ודברי שמואל אינם עוסקים כלל באופן זה, שהרי דיבר רק על אבודים, וכפי שתירצה הגמרא לעיל, ואופן זה אינו נחשב אבוד[כז][ג1].

הגמרא מבארת על איזה אופן אמר שמואל 'כל שבחטאת רועה בפסח רועה'.

שואלת הגמרא: כיון ששמואל דיבר רק על אבודים, **אַפָּא** אופן שחטאת אבודה **רוֹעָה לְשִׁיטַת רַבִּי**, ששמואל סובר כמותו, **הֵיכִי מַשְׁתָּחֵת לָהּ** - היכן מצינו אותו, ועל מה אמר שמואל שכל שבחטאת רועה אף בפסח רועה, הרי אם החטאת אבדה ביום והפריש אחרת תחתיה, סובר רבי שאף אם עדיין לא נתכפרו הבעלים דינה למיתה, ואילו אם אבדה בלילה, אינה נחשבת אבודה כלל כפי שנתבאר.

העומדים לפנינו יקרב, והשני ירעה. ובזה מודה רבי זירא שאמר לעיל (ס:) שהזמן הקובע שָׁם פסח הוא בחצות, שהרי בחצות אף האברך היה לפנינו ונקבע לקרבן פסח, וכששחט אחד מהם נדחה השני מהקרבה. רש"י (ד"ה גמ') כה. **רש"י** (ד"ה ולמר) כתב, ש'נמצאת לאור הבוקר'. ולכאורה כוונתו שבתחילת היום כבר נמצאה, וממילא בתחילת זמן ההקרבה היתה לפנינו. וכן דעת התוספות (להלן פ"ג ד"ה מלמה). כו. **וְחֲכָמִים** אף אם נתכפר כבר בשניה, הראשונה לא תמות אלא תרעה. על פי מאירי (ד"ה ומפרש). כז. **תוספות** (ד"ה קודם).

משיבה הגמרא: אף לרבי מצינו אופן שהחטאת רועה, דִּדְבֵי רַבִּי **אוֹשַׁעְיָא**, דְּאָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, אדם החייב חטאת אחת, וְהִפְרִישׁ **שְׁתֵּי חֲמִשּׁוֹת** דְּאָחֲרִיוּת, כלומר, שאם תאבד אחת מהן יתכפר בשניה, ואמר ׳אחת מבהמות אלו תהא חטאת והאחרת לאחריות׳[א], **מִתְנַסֵּךְ בְּאַחַת מֵהֶן, וְשׁוֹנֶה תְּרֵעָה** עד שיפול בה מום ותמכר ויקנה בדמיה עולות נדבה[ב].

מקשה הגמרא: **וְהָא** [-והלא] **אִיפּוֹ** היה **בְּקִרְבָּן פֶּסַח כְּתִי הָאי גַּוְונָא** - באופן זה, שהפריש שני פסחים לאחריות, האחד קרב לפסח והשני **קָרֵב שְׁלָמִים**, ואינו רועה, משום שהוא ׳מותר הפסח׳[ג] שדינו לקרב שלמים, ואף כשקרב הראשון לפסח אין השני נעשה ׳דחוי׳ שדינו לרעיה, שהרי מתחילה הפרישם על דעת שהאחד יקרב לפסח והשני לשלמים. ונמצא שאם הפריש שני קרבנות לאחריות, אם היה זה בחטאת, רועה, ואם בפסח, קרב שלמים, ולא על אופן זה אמר שמואל שכל שבחטאת רועה אף בפסח רועה, ושוב קשה באיזה אופן אמר זאת?.

הגמרא חוזרת בה ומבארת למסקנא את דברי שמואל: אֶלָּא, אין לשאול כיצד מצינו בחטאת אופן שרועה, שכן **שְׁמוּאֵל דְּרַבִּי שְׁמוּעֵל סְבִירָא לֵיהּ** [-הוא סובר], **דְּאָמַר** (תמורה יח.) **שִׁבְעָה שֶׁחָשְׁשׁוּ חֲמִשּׁוֹת מֻתּוֹת**, כלומר, שחמש החטאות שהוזכרו למיתה[ד], ההלכה היא שמתות בכל אופן ובכל העניינים שתמצא בהן. ולשיטתו, חטאת שכיפרו בעליה, בכל אופן מתה ואינה רועה, בין כשאבדה ונמצאת לאחר כפרה, בין שאבדה ונמצאת קודם כפרה, ובין כשהפרישה לאחריות [שאם תאבד הראשונה יקריבנה], לעולם מתה הנותרת.

תמהה הגמרא: **וְהָא רוֹעֶה דְּרַבִּי שְׁמוּעֵל לֵית לֵיהּ כְּלָל** - והרי לרבי שמעון אין כלל אופן שחטאת רועה, ומה פשר דברי שמואל ׳כל שבחטאת רועה אף בפסח רועה׳.

הגמרא מתקנת את דברי שמואל לפי ביאור זה: שְׁמוּאֵל נָמֵי חֲדָא קָאָמַר - אף שמואל אמר רק דבר אחד, **שכל** - באופן **שֶׁנִּתְּחָאת מֻתָּה**, דהיינו באופן שאבדה ונתכפרו בעליה באחרת ונמצאה[ה], מכל מקום **בְּפֶסַח** באותו אופן **קָרֵב שְׁלָמִים**, ואכן כלל לא אמר ׳כל שבחטאת רועה אף בפסח רועה׳, מפני שהוא סובר כרבי שמעון שחטאת שכיפרו בעליה לעולם אינה רועה.

נמצא לתירוץ זה, ששמואל בא רק לחדש שכל האבודים בפסח יקרבו שלמים.

מקשה הגמרא: **וְאַמַּאי קָא מָשְׁמַע לַן** - מה בא שמואל להשמיענו בזה, הלא כבר שנינו במשנתנו (לעיל ס:), שהפסח שאבד והפריש אחר תחתיו, ונמצא הראשון לאחר השחיטה, יקרב שלמים, והגמרא לעיל פירשה בכוונת המשנה שנמצא לאחר זמן השחיטה שהוא מחצות, ומבואר מהמשנה שפסח האבוד בחצות יקרב, והיינו שכל האבודים בפסח יקרבו׳, ומדוע הוצרך שמואל להשמיענו זאת?.

מתרצת הגמרא: שמואל בא **לְאַפּוֹקֵי** [-להוציא] מִדברי **דְּרַבִּי יוֹחָנָן** (לעיל ע״ב), **דְּאָמַר שאין הַפֶּסַח קָרֵב שְׁלָמִים אֶלָּא** זה **שֶׁאָבַד וְנִמְצָא לְאַחַר הַשְׁחִיטָה** של השני, **אֲבָל** אם נמצא **קוֹדֶם הַשְׁחִיטָה** של השני **לֹא**, ואף שהיה אבוד בחצות יראה. **אֶלָּא** - ומוכח מדברי שמעשה **הַשְׁחִיטָה** של השני, **קָבַע** את הראשון כדחוי, **וְקָא מַשְׁמַע לַן** שמואל, שזמן **חֲצוֹת קָבַע** את הראשון להדחות. שבכך שאמר שמואל ׳כל שבחטאת מתה׳, והיינו כרבי שמעון שבכל אופן שהחטאת אבודה בשעת הפרשת השני, הרי היא מתה, וחידש שבאופן זה בפסח קרב שלמים, מוכח מכך, שכל פסח שנחשב ׳אבוד׳, והיינו כשהיה אבוד בחצות, קרב שלמים, אף שנמצא קודם שנשחט השני, משום שזמן חצות הוא הקובע את הראשון כדחוי[ו], ושחיטת השני אינה קובעת את הראשון להדחות[ז].

★

לשון אחרת הדנה בדברי שמואל: לִישָׁנָא אָחֲרִינָא - לשון אחרת, מקשה הגמרא לדברי שמואל, כיצד אמרת שכל שבחטאת רועה גם בפסח רועה, והרי חטאת אבודה שהפריש אחרת תחתיה, ונמצאת הראשונה קודם שחיטת האחרת, לחכמים (ממורח נב:) דינה לרעיה ולא למיתה, **וְאִיפּוֹ בְּפֶסַח** באופן זה, דהיינו **הֵיכָא** [-היכן] **דְּאָבַד וְנִמְצָא אַחַר חֲצוֹת** אך **קוֹדֶם הַשְׁחִיטָה** של השני, לא ירעה אלא **יִקָּרֵב שְׁלָמִים**, וכרבי זירא (לעיל ע:)', ואף על פי שהיה אבוד בשעת הפרשת השני, וכיצד אמר שמואל שכבל אופן שבחטאת רועה גם בפסח רועה.

מתרצת הגמרא[ח]: **סוּמְכוֹס** - סובר כרבה, **דְּאָמַר** (פסח סה.) שרק **הַשְׁחִיטָה** של השני **קָבַע** את הראשון להיות דחוי, ולא שעת חצות[ט], ולשיטתו בכל פעם שהאבוד נמצא וקיים לפנינו בשעת שחיטת השני, נדחה מהקרבה וירעה. וזו כוונת שמואל בדבריו ׳כל שבחטאת רועה גם בפסח רועה׳, שבין בפסח ובין בחטאת, אם היתה בהבמה אבודה בשעת הפרשת האחרת, ונמצאה האבודה קודם שהתכפר באחרת, האבודה רועה.

מקשה הגמרא: **וְהָא מַדְקָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן עַלָּהּ** - והרי מכך שאמר רבי יוחנן על דברי שמואל, **שאין הַפֶּסַח** האבוד **קָרֵב שְׁלָמִים אֶלָּא** באופן **שֶׁנִּמְצָא לְאַחַר הַשְׁחִיטָה** של הפסח השני, **אֲבָל** אם נמצא **קוֹדֶם הַשְׁחִיטָה** של השני **לֹא** קרב הראשון אלא רועה, **אֶלְמָא** - ומוכח שלדעתו **הַשְׁחִיטָה** של השני **קָבְעָ** את הראשון כדחוי, **מִכְּלָל** - ומשמע מזה, **דִּשְׁמוּאֵל** שחלק עליו **סָבַר** שזמן **חֲצוֹת קָבַע** את הראשון להדחות, ולא השחיטה, שהרי מלשון רבי יוחנן שהאבוד קרב שלמים רק אם נמצא אחר שחיטת השני, משמע שלשמואל קרב שלמים גם אם נמצא קודם השחיטה, כיון שחצות קובע ולא השחיטה, וכיון שבחצות היה אבוד, לא נקבע להדחות וקרב שלמים. ומבואר שלשיטת שמואל האבוד בעת הפרשה, אף שבזמן ההקרבה היה לפנינו, קרב שלמים כרבי זירא [ובלבד שהיה אבוד בחצות], ומוכח שאינו סובר כרבה. ואם כן שבה הקושיא, כיצד אמר שמואל כל שבחטאת רועה בפסח רועה, הלא חטאת שהיתה אבודה בשעת הפרשה ונמצאה קודם כפרה, רועה, ואילו פסח באופן זה, קרב שלמים.

הגמרא מתרצת את דברי שמואל באופן אחר: אֶלָּא, שְׁמוּאֵל דְּרַבִּי סְבִירָא לֵיהּ [-הוא סובר], **דְּאָמַר** (ממורח נב:) שחטאת **אֲבוּדָה לְמִיתָה אֻזְלָא** [-הולכת], וחלק על חכמים שאמרו שאין חטאת אבודה מתה אלא אם נמצאת אחר שהתכפרו הבעלים באחרת, ולכך חטאת ופסח אבודים הם בכלל תחילת דברי שמואל, שכל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים.

מקשה הגמרא: **וְהָא כָּל** החטאות **הָאֲבוּדִין לְשִׁיטַת רַבִּי מַתִּין**, ואף אם נמצאת קודם זמן הקרבתה, ולא מצינו אופן שהחטאת רועה, **וְאִיפּוֹ בְּפֶסַח, הֵיכָא דַּאֲבַד קוֹדֶם חֲצוֹת** והפריש אחר, **וְנִמְצָא** הראשון **קוֹדֶם חֲצוֹת**, שנמצא קודם הזמן הראוי לשחיטת הפסח, אחד משני הפסחים העומדים לפנינו יקרב, והשני **רוֹעֶה**, ונמצא שיש אופן שחטאת אבודה מתה והפסח רועה, והרי זה סותר את הכלל שאמר שמואל.

מתרצת הגמרא: **לָעֲבַר** שמואל, שהאבוד **קוֹדֶם חֲצוֹת לָאו אֲבוּד הוּא** - אינו נחשב לאבוד, כיון שכשנמצא עדיין אינו ראוי להקרבה, ושמואל כלל לא דיבר על אופן זה אלא על אבודים בלבד.

מתירוץ זה ואילך, אף הלשון השניה המשיכה לדון בדברי שמואל את הקושיות והתירוצים שנזכרו בלשון הראשונה[י], עד שהיא מסיקה ששמואל סבר כרבי שמעון, שחטאת שכיפרו בעליה לעולם מתה, וכל דברי שמואל היו רק ׳כל שבחטאת מתה בפסח קרב שלמים׳, וכלל לא אמר ׳וכל שבחטאת רועה אף בפסח רועה׳, **וְקָסָבַר**[יא] שמואל שזמן **חֲצוֹת קָבַע** את הבהמה להדחות. והחידוש בדבריו הוא, שפסח שנמצא אחר חצות יקרב שלמים [ולא ירעה כשיטת רבי יוחנן], מפני שחצות קבע.

★ ★ ★

משנה המשנה מבארת דין המפריש בהמה לקרבן פסח כשאינה זכר בן שנה שראויה לכך[יב]: הַמַּפְרִישׁ כבשה או עז **נְקֵבָה לְקָרְבַּן פֶּסַח, אוֹ** שהפריש לשם כך איל או עז **זָכָר בֶּן שְׁתֵּי שָׁנִים**[יג], שאינם ראויים לקרבן פסח, **יִרְעֶה** הקרבן שהפריש **עַד שֶׁיִּסְתָּאֵב** - שיפול בו מום הפוסלו מקרבן[יד], **וְיִמָּכֵר** לחולין[טו], **וְיָפֵלּוּ דָּמָיו נְדָבָה שְׁלָמִים** - יביא בדמי מכירתו קרבן שלמים הבאים בנדבה[טז]. והטעם שאינו קרב בעצמו לשלמים, כיון שההפרשה לשם פסח קבעתו לקרבן פסח, ואז הרי אינו ראוי לכך, ולכן נדחה מהקרבה. ואף שמתחילתו היה רחוי, דינו כקרבן שנקבע ונדחה, שאינו קרב בעצמו לשלמים אלא מקריבים בדמיו[יז].

א. **תוספות** (ד״ה הפרים). ב. **על** פי המאירי (ד״ה מתנסך) [והיינו לקיץ המזבח, וכמדרשו של יהודית הכהן (תמורה כב:)]. ג. **כלומר**, פסח שהופרש ולבסוף לא הוצרכו להקריבו. ד. **ואין** זה סותר את כללו של שמואל שבאופן שבחטאת רועה אף בפסח רועה, שהרי שמואל דיבר רק באבודים, והמפריש לאחריות אינו אבוד ושמואל לא דיבר בו. ה. **שהן**: ולד חטאת, תמורת חטאת, חטאת שמתו בעליה, חטאת שנתכפרו בעליה, וחטאת שעברה שנתה. וראה ביאורם לעיל (ע״ב). ו. **שהרי** שמואל דיבר רק על אבודים. ז. **שהרי** רק אם הוא אבוד בחצות הוא בכלל ׳אבוד׳. אך אם נמצא הפסח קודם חצות, אינו בכלל ׳אבוד׳ לפי שהוא קודם זמן ההקרבה [כפי שביארה הגמרא לעיל (ע״ב)]. ושמואל כלל לא עסק באופן זה. ונמצא של הקרויים ׳אבודים׳ בפסח, קרבים שלמים. ח. **רש״י** (ד״ה ומ״ל). וראה ביאור נוסף בתוספות (ד״ה ומ״ל). ט. **כלומר**, זמן חצות קובע עליו שם פסח, ומחמת שהוא קרוי פסח ונמצא לפנינו ונדחה ולא הוקרב [אלא שחט ונדחה לגמרי, נדחה לגמרי, ואף לשלמים לא יקרב. אך אם לא היה לפנינו בחצות, אין עליו שם פסח אף אם נמצא אחר חצות קודם שחיטת השני, ולכך אף כשלא הוקרב אין זה דיחוי, ולכן לא יקרב לשלמים. עיין רש״י לעיל (ס: ד״ה קודם פלוגתא שנינו). י. **רבי** זירא פירש, שמה שאמרה המשנה (פסח) שאם נמצא הפסח האבוד קודם חצות, שהוא זמן שחיטה. יא. **קושיית** הגמרא הובאה גם בלשון הראשונה. ומתירוץ זה ואילך חלוקה הלשון השניה מהראשונה [ללשון הראשונה הגמרא מתרצת ששמואל סובר כרבי, וללשון זו הגמרא מתרצת את דבריו כחכמים]. יב. **רבה** פירש, שמה שאמרה המשנה (פסח) שאם נמצא הפסח האבוד קודם שחיטה יראה, הכוונה שנמצא קודם שנשחט השני שהופרש תחתיו. יג. **וחייבו**, שהגמרא מקשה, היכן מצינו חטאת רועה לרבי, ועל מה אמר שמואל כל שבחטאת רועה אף בפסח רועה. ומתרצת שמצינו בשתי חטאות שהופרשו לאחריות. ושוב מקשה, שהרי באופן זה החטאות אינן אבודות, ושמואל דיבר על חטאות בלבד. יד. **ברש״י** (ד״ה אפילו) משמע שגרס ׳קמ״ל חצות קבע׳, כלשון הגמרא בסיום הלשון הראשונה [כלומר, יש להמשיך לפי לשון זו את כל המשא ומתן שבלשון הראשונה, עד סופו. והגמרא קיצרה בדבריה, ולא כפלה את הדברים]. טו. **שנאמר** בו (ממורח יד ס) ׳שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו׳. טז. **כבש** בשנתו הראשונה נקרא ׳כבש׳, ובשנתו השניה נקרא ׳איל׳. משנה (פסח ס״ב מ״ג), ועיין שם. יז. **רמב״ם** (פיהמ״ש, פ״ע מ״ז). והם המומים שפירטה התורה בענין זה (ויקרא כב כא-כד) ׳עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה לה׳ וגו׳, ושור ושה שרוע וקלוט וגו׳ ולנדר לא ירצה, ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו לה׳׳ וגו׳. יח. **אך** בעודו תמים לא ניתן למוכרו, כפי שלמדו במנחות (קי), שהפסוקים העוסקים בפרישן בהמה שהוקדשה לקרבן (ויקרא כז יא-יג) מדברים בבעלת מום שאינה קריבה, אך בהמה הראויה לקרבן אינה נפדית.

דין פסח שמתו בעליו: הַמְפָרִישׁ פִּסְחוֹ וָמֵת[א], **לֹא יְבִיאוּ בָּנָיו אַחֲרָיו לְשָׁם** קרבן **פֶּסַח** כשאינו מנוי על הקרבן, כיון שקרבן פסח נשחט רק למנויין[ב], וכיון שמתו בעליו אין עליו מנויים[ג], **אֶלָּא** יביאו בנו **לְשָׁם שְׁלָמִים.**

★

גמרא הגמרא לומדת ממה ששינו במשנה, שהמפריש נקבה או זכר בן שתי שנים לפסחו, ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה לשלמים, כמה הלכות בענין קרבנות שנפסלו מהקרבה: **אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵיהּ** [-בנו] **דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, שְׁמַע מִינָּהּ תֵּלַת** - מוכח מדין זה שלש הלכות: **א. שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח ממה ששינו שהבהמה שהפריש לפסח ונדחית בחייה כיון שאינה ראויה לו, אף שמתחילה היתה עומדת להקרב לשלמים לאחר הפסח כדין מותר הפסח[ד], והיא אכן ראויה לשלמים[ה], מכל מקום נדחתה לגמרי ואינה קריבה אחר הפסח לשלמים, אלא תרעה ותסתאב ותמכר, ויקריבו שלמים אחרים בדמיה, **שַׁבָּעֲלֵי חַיִּים נִדְחֵין**[ו] - שבהמה הנדחית מהקרבה בחייה, נדחתה לעולם, ואף אם לאחר זמן היא חוזרת ונראית לדבר שהיתה ראויה ועומדת לו מתחילה[ז], אינה קריבה אלא תרעה ותסתאב ותמכר[ח]. **ב. וּשְׁמַע מִינָּהּ** - ועוד מוכח, ממה שבמשנתנו הבהמה שהקדישו [נקבה או זכר בן שתי שנים] אינה ראויה להקרבת גופה לפסח, ונמצא שהקדישה רק לדמים, וכיון שאינה ראויה להקרבת גופה לדבר שהוקדשה לו, נדחתה לעולם, ואפילו לאחר הפסח אינה קריבה לשלמים כדין מותר הפסח על אף שראויה לשלמים, אלא מוכרה ומביא בדמיה שלמים, **שֵׁנִי דְּחוּי בְּדָמִים** - שאף בהמה שהקדישה מתחילה רק לדמיה ולא להקרבת גופה, גם בה שייך דיחוי, וכיון שאינה ראויה אז להקרבת גופה שהוקדשה לו, נדחתה מהקרבה לעולם[ט].

★

שנינו במשנה: הַמְפָרִישׁ פִּסְחוֹ וכו' ומת, לא יביאו בנו אחריו לשם פסח, אלא לשם שלמים.

בריימא בביאור דין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, הַמְפָרִישׁ אֶת פִּסְחוֹ וָמֵת בערב פסח[י], **אִם בְּנוֹ מְמוּנֶּה** [-מנוי] **עִמּוֹ** על קרבן הפסח[יא], ונמצא שעדיין יש לו בעלים, **יְבִיאֵנוּ** הבן **לְשׁוּם** [-לשם] **פֶּסַח** עבור עצמו[יב]. ואם **אֵין בְּנוֹ מְמוּנֶּה** [-מנוי] **עִמּוֹ**, ואין לקרבן פסח זה בעלים, ואינו יכול להביאו לשם פסח, **יְבִיאֵנוּ לְשׁוּם שְׁלָמִים, לְשֵׁם עֹלָה שֶׁעָשָׂה עֹלָה** - ביום ששה עשר בניסן, כדין מותר הפסח, שקרב שלמים[יג].

מדייקת הגמרא: מלשון הברייתא משמע שדווקא **לְשֵׁם עֹלָה שֶׁעָשָׂה עֹלָה אֵין** - אכן יביאנו לשם שלמים, אך **לְחַמְשָׁה עָשָׂר לֹא. מבארת הגמרא את הטעם: קָא סָבַר** - התנא סובר שקרבנות **נְדָרִים וּנְדָבוֹת אֵין קְרֵיבִין בְּיוֹם טוֹבִ"א**, ולכן אינו יכול להקריבו שלמים בחמישה עשר בניסן שהוא יום טוב ראשון של פסח[יד].

הגמרא מבררת אימתי מת האב לאחר שהפריש את פסחו: דְּמִית הָאָב אֵימָת - אימתי מת האב, **אִילֵימָא** - אם נאמר שמדובר **דְּמִית** [-שמת] **קוֹדֶם חֲצוֹת,** שהוא תחילת זמן שחיטת הפסח, מדוע **בְּנוֹ מְמוּנֶּה עִמּוֹ יְבִיאֵנוּ לְשׁוּם פֶּסַח, הָא חַלָּה אֲנִינוּת עֲלַיְיהוּ מֵעִיקָּרָא** - הרי כבר חל עליו דין אונן[טו] מתחילה [קודם זמן שחיטה] מחמת מיתת האב, ושנינו לעיל (ה: פ"ז.) שאין שוחטים את הפסח על האונן כשהוא לבדו מנוי על הקרבן, שמא יטמא למתו והקרבן לא יאכל ויעשה 'עותר'[טז], ואם כן לא חל חיוב פסח על הבן להביאו בפני עצמו, ומלשון המשנה 'יביאנו' משמע שהוא עצמו מביאו[יז]. **אֶלָּא** תאמר שמדובר **דְּמִית** [-שמת] האב **לְאַחַר חֲצוֹת,** ולכן אם הבן מנוי מביאו בפני עצמו לשם פסח, שכיון שחל עליו חיוב הבאת הפסח קודם שחלה האנינות, יזהר שלא להטמא למתו ואין לחשוש שהקרבן לא יאכל ויפסל[יח], אך באופן זה יקשה מה ששנינו שכש**אֵין בְּנוֹ מְמוּנֶּה עִמּוֹ יְבִיאֵנוּ לְשׁוּם שְׁלָמִים,** ומדוע, **הָא קָמְבַעְתֵּיהּ** [-הרי קבעתו] **חֲצוֹת,** כלומר, הרי בחצות נשחל חיוב הקרבת פסח הוקבע הקרבן לפסח, וכיון שאינו קרב לפסח מחמת שמתו בעליו, נדחה מקרבן לגמרי, ואינו יכול להקרב גם לשלמים, כמבואר במשנה לעיל (פ:)[יט].

מתרצת הגמרא: אֲמַר רַבָּא[כ]**, לְעוֹלָם** מדובר **דְּמִית קוֹדֶם חֲצוֹת,** וכשאין בנו מנוי אין הקרבן נקבע לפסח, שהרי בחצות [שהוא הזמן הקובע את הקרבן לשם פסח] כבר מתו בעליו ואינו ראוי לפסח, ולכך לא נקבע לפסח ואינו דחוי, ועל כן יביאנו הבן לשם שלמים בששה עשר בניסן, ואז כבר אינו אונן. **וְאִי** - ומה כוונת התנא ברישא שאם בנו מנוי עמו **יְבִיאֵנוּ לְשׁוּם פֶּסַח**[כא], שאם לא עשה את הפסח הראשון משום שהיה אונן, יביאנו **לְשׁוּם פֶּסַח שֵׁנִי** בארבעה עשר באייר, כדין מי שלא יכול להקריב את הפסח בפסח ראשון מחמת אונסו, כגון שהוא טמא או בדרך רחוקה (במדבר ט י-יב), והוא הדין לאונן.

ביאור אחר בבריימא: אֲבָל אָמַר, לעולם הכוונה היא שיביאנו לפסח ראשון, **וְלָעֲדָדִין קָתָנֵי** - ושני הדינים נשנו בברייתא בשני אופנים, הרישא במת אחר חצות, והסיפא במת קודם חצות. וכך מתבארת הברייתא, **אִם מֵת אַחַר חֲצוֹת,** וגם היה **בְּנוֹ מְמוּנֶּה עִמּוֹ,** והקרבן כשר שהרי נשארו לו בעלים, **יְבִיאֵנוּ** הבן **לְשׁוּם פֶּסַח,** כיון שקודם שחל עליו דין אונן כבר נתחייב הבן בהקרבת פסח, וכיון שהבן מנוי על קרבן זה, נמצא שיש לו בעלים וראוי להקרבה לפסח[כב]. **וְאִם מֵת קוֹדֶם חֲצוֹת,** וגם **אֵין בְּנוֹ מְמוּנֶּה עִמּוֹ,** נמצא שבחצות לא היו לו בעלים שנתחייבו בהבאתו לפסח ולא נקבע בחצות לפסח, ולכן אף שלא הוקרב לא נדחה מהקרבה, **וְיָבִיאֵנוּ** הבן **לְשׁוּם שְׁלָמִים** בששה עשר בניסן[כג].

ביאור נוסף בבריימא: רַב שֵׁרְבְיָא אָמַר, לְעוֹלָם מדובר בשני הדינים באופן **דְּמִית** האב **לְאַחַר חֲצוֹת, וּכְגוֹן שֶׁהָיָה אָבִיו גּוֹסֵס בַּחֲצוֹת,** וכיון שרוב הגוססים סופם למיתה (קידושין פג: ושו"ת) אינו ראוי להבאת פסח[כד]. ולכן, אם היה בנו מנוי עמו, חצות קבעה את הקרבן לשם פסח מחמת הבן שמנוי עליו, ויביאנו הבן עבור עצמו לשם פסח. ואף שהוא אונן, כיון שחל עליו חיוב פסח קודם שחל עליו דין אונן, רשאי להקריבו אף בפני עצמו, וכפי שנתבאר לעיל. אך אם לא היה בנו מנוי עמו, אף שאינו קרב לשם פסח כיון שמתו בעליו, אך משלמים לא נפסל, כיון שבחצות לא היה האב חייב בפסח, וממילא לא נקבע הקרבן לפסח ולא נדחה מהקרבה בכך שלא הוקרב, ולכן יביאנו הבן לשלמים.

ביאור נוסף בבריימא: רַב אַשִׁי אָמַר, לְעוֹלָם מדובר בשני הדינים באופן **דְּמִית** האב **לְאַחַר חֲצוֹת,** ואף שלא היה גוסס בחצות לא נדחה הקרבן מהקרבה, וּבבריימא זו **כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא, דְּאָמַר** (יומא פג:) **שְׁאֵין בַּעֲלֵי חַיִּים נִדְחִין,** דהיינו בהמה שנדחתה מהקרבה בחייה, אין היא דחויה לגמרי אלא עדיין ראויה היא, ותקרב למה שהיא ראויה לו[כה], ולכן כשאין בנו מנוי עמו, אף שנקבע הפסח בחצות לפסח, וכשמתו בעליו נדחה, מכל מקום לא נדחה לגמרי, וכיון שהוא ראוי להקרב שלמים, יביאנו בנו לשם שלמים. ואם בנו היה מנוי עמו על הפסח, נשארו לפסח בעלים ולא נדחה כלל, ולכך יביאנו בנו לשם פסח, ואנינותו אינה מעכבתו מלהביא פסח, לפי שחל עליו חיוב פסח בחצות קודם שחל עליו דין אונן.

ביאור נוסף: רַבִינָא אָמַר, לעולם ניתן להעמיד אף כדעת הסובר שבעלי חיים שנפסלו מהקרבה נדחים מהקרבה לעולם, וכאן מדובר בברייתא **בְּגוֹן שֶׁהִפְרִישׁוּ** את הבהמה לקרבן פסח **אַחַר חֲצוֹת,** וְאַף **מֵתוּ הַבְּעָלִים אַחַר חֲצוֹת,** ולכן אם הבן מנוי עליו יקריבנו לשם פסח, כיון שחיובו חל בחצות שקדם לאנינותו. **וְלָא קָבַר** התנא שרק שעת **חֲצוֹת קָבַע** את הקרבן לשם פסח, ולא כל שאר זמן שחיטה[כו], וכאן כיון שהפרישוהו לאחר חצות, לא נקבע לפסח ואם לא הקריבוהו אינו דחוי, ולכן גם כשאין הבן מנוי עליו ומתו הבעלים אין הוא דחוי, ויקריבנו הבן לשלמים[כז].

★ ★ ★

א. **הגמרא** תבאר מתי מת האב. ב. **שהרי** מותר הפסח, כגון כשאבד והפריש אחר ונמצא הראשון לאחר השחיטה, יקרב הראשון לשלמים (לעיל פ:). ג. **שהרי** שלמים קרבים בין זמן לזמן ובין נקיבה, בין בן שנה ובין בן שנתים [ראה רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ח ה"ט)]. ד. **כלומר**, יש שני דיני דיחוי, האחד בקדשים שחוטים [ראה הדעות בזה ביומא (נב: סב.) ובזבחים (נב. סז:)], והשני בקדשים חיים, וכמשנתנו מוכח שאף בבעלי חיים יש דיחוי. ה. **כלומר**, בהמה זו, משעה ראשונה הפרישוה לשם אחד ממיני הקרבנות, ועתה אינה ראויה לאותו קרבן, אך לאחר זמן היא ראויה לו. ומכל מקום, כיון שנדחית בשעה ראשונה מהקרבה, היא נשארת דחויה לעולם, ואף לאחר זמן כשנראית לאותו קרבן שהופרשה עבורו, אינה קריבה. ו. **הגמרא** בכמה מקומות (קידושין ז: זבחים יג. כריתות כט.) מביאה דין זה שיש דיחוי בדמים, לגבי בהמה של שני שותפים, ואחד מהשותפים הקדיש את חלקו וחציה השני חולין, וחזר המקדיש ולקח מהשותף את חציה השני והקדישו, שאמר רבי יוחנן שהבהמה קדושה ואינה קריבה. והיינו, אף שהקדושה בתחילה היתה רק לדמיה ולא להקריב גופה [שכיון שחציה חולין אינה ראויה להקרבה], מכל מקום כיון שנדחתה תחילה מהקרבת גופה, נדחתה לעולם אף אחר שהקדיש חציה השני. רש"י (ד"ה ומתו). ז. **ולא** יום או יומיים קודם, כפי שיתבאר להלן בהגהה. ח. **כלומר**, האב והבן נמנו על הקרבן [כפי שנתבאר לעיל שאין הפסח נשחט ונאכל אלא למנויין]. ט. **הגמרא** תבאר להלן בסמוך, כיצד יכול להביא את קרבן הפסח להקרבה על אף שהוא אונן. י. **עד** פני רש"י לעיל (נב: ד"ה ומתו). יא. **ובשיטת** רבי עקיבא בשבת (קיז.), וראה שם ובברכות (יט.) שיש חולקים בזה. 'עדר' הוא בשאמר אדם 'הרי עלי קרבן פלוני', ו'עדבה' היינה כשנטל בהמה ואמר 'הרי זו לקרבן פלוני'. יב. **אדם** שמת לו אחד משבעה קרובים, קרוי 'אונן'. מן התורה דין אונן הוא ביום המיתה עד הקבורה, כך היא דעת רש"י (לעיל ג: ד"ה פלוני, זבחים סו: ד"ה כל). ולדעת הרמב"ם (פירוש המשניות ס"פ ג' ה"ט) כל יום המיתה. האונן אסור באכילת קדשים (זבחים פה:). יג. **רש"י** (לעיל נב: ד"ה ומתו). והתוספות (ד"ה אם) כתבו, שאף שבלילה יוכל לאכול את הפסח, ומתקיים בו 'לפי אכלו' (שמות יב ד), מכל מקום עתה אינו יכול לשלוח קרבנו, כיון שדרשו (זבחים פה:) בשלמים [ובפסח הדומה להן] שצריך להביאו בזמן שהוא שלם. יד. **רש"י** (ד"ה אלא) כתב, שלדברי חנניא (ד"ה ר' יצחק) אולם רבינו חננאל (ד"ה ומתו) כתב, שמשעה שנתחייב בהקרבת הפסח נחשב אצלו כיום טוב מחמת ההלל שצריך לומר על הפסח, ומטילה לא חלה עליו אנינות כלל. טו. **שם** שנינו שפסח הקיים לפנינו בחצות ולא הוקרב, ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו שלמים. ונתעם הדבר, לפי שאינו 'מותר הפסח' אלא פסח דחוי. רש"י שם (ד"ה ומתו). טז. **בשטמ"ק** הש"ס (יומא פ"ב ד"ה ומתו) בשיטת כתובות התנא בפשוטו, שהרי הוא אונן וכיצד יביאנו לשם פסח. יז. **כיון** שנחשב כמת לפרש כוונת התנא בפשוטו, שצריך לומר 'רבה', עיין שם (פסח פג: הגה"ט בשטמ"ק ויומא שם) טעם הדבר. יח. **שאין** הפטור מכל המצוות. על פי רבינו חננאל (יומא פ"ב ע"ב ד"ה ומתו) ע: תוספות מכת"י.

משנה דין בהמה שהופרשה לפסח ונתערבה בקדשים אחרים: **הֻפְּסַח שֶׁנִּתְעָרֵב בְּזִבְחֵי** - קרבן פסח שנתערב בקרבנות אחרים, כגון שהיו שלשה טלאים, אחד של פסח ואחד של עולה ואחד של אשם[נא], וקרבנות אלו אינם שוים בזמן אכילתם ובדרך הקרבתם[יז][יז], וכיון שנתערבו ביניהם כולם אינם ראויים להקרבה, ולכן **כּוּלָּן יִרְעוּ עַד שֶׁיִּסְתָּאֲבוּ** - שיפול בהם מום, **וְיָבִיא בְּדַמֵּי הַיָּפֶה שֶׁבָּהֶן** קרבן **מִמִּין זֶה, וּבְדַמֵּי הַיָּפֶה שֶׁבָּהֶן** קרבן **מִמִּין זֶה**, כלומר, עליו להביא כל אחד מקרבנות אלו בסכום המעות שהיה שוה היפה שבהם, שמא אותו קרבן היה היפה, **[וְיָפְיַד] הַמּוֹתָר מִבֵּיתוֹ** - ומותר הדמים שצריך להוסיף על השנים שאינם יפים, כדי לקנותם בדמי היפה, יפסיד מביתו משלו. ויעשה כך, אם היפה שבהם שוה סלע, יביא שלשה סלעים מביתו, ויטול מהם סלע אחד ויאמר 'בכל מקום שהעולה נמצאת, הרי היא מחוללת על סלע זה', ויביא ממנו עולה. וכן יחלל באופן זה את האשם בכל מקום שהוא, על הסלע השני, ויביא ממנו אשם. וכן יחלל באופן זה את הפסח בכל מקום שהוא, על הסלע השלישי, ויביא ממנו פסח, אם נפל מום בבהמות קודם פסח. ואם נפל מום בבהמות אחר הפסח, יביא בסלע השלישי שלמים, כדין מותר הפסח שקרב שלמים[נט].

הלכה נוספת בענין זה: אִם נִתְעָרֵב קרבן הפסח **בִּבְכוֹרוֹת**[כא], שדרך הקרבתם שוה להקרבת קרבן פסח[כב], אלא שאכילתם אינה שוה, שהפסח נאכל לכל אדם המנוי עליו, ונאכל רק בליל חמשה עשר בניסן עד חצות, ואילו בכור נאכל לכהנים לשני ימים ולילה אחד, **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אִם** נמנו על פסח זה **חֲבוּרַת כֹּהֲנִים** שאין בה ישראלים, יקרבו כולם, הפסח יקרב לשם פסח בכל מקום שהוא, והבכורות יקרבו לשם בכור בכל מקום שהם, ויאמר השוחט והזורק בשעת הקרבת כל אחד מהבהמות, אם הוא קרבן פסח הרי הוא קרב לשם פסח, ואם הוא בכור הרי הוא קרב לשם בכור[כג], **וְיֹאכְלוּ**[כד] חבורת הכהנים את כל הבהמות שנתערבו[כה][נט], בליל פסח עד חצות[כו].

★

יז. **הַעוֹלָה** טעונה סמיכה ונסכים, ומתן דמה שתים שהן ארבע, ואינה נאכלת. האשם טעון סמיכה ואינו טעון נסכים, ומתן דמו שתים שהן ארבע, ונאכל לכהנים. הפסח אינו טעון סמיכה ונסכים, ומתן דמו בשפיכה על קיר המזבח, ונאכל למנויו בין כהנים ובין ישראלים. כ. **אַךְ** בעודם תמימים לא ניתן למוכרם, כפי שלמדו במנחות (קיג), שהפסוק הענוסק בפדיון בהמה שהוקדשה לקרבן (ויקרא כז יג-יג) מדבר בבעלת מום שאינה קריבה, אך בהמה הראויה לקרבן אינה נפדית. כא. **בְּכוֹר** זכר תמים מבהמה טהורה הוא קדוש, וניתן לכהנים, ויקרב כדין קדשים קלים, ובשורו יאכל לכהנים (במדבר יח יז, דברים טו יט-כ). בכור בעל מום אמנם ינתן לכהנים, אך הוא חולין והכהן רשאי לאוכלו בכל מקום, וליתנו או למוכרו לכל אדם. רמב"ם (מטורות פ"ל הלכות ג-ד). כב. **שמתן** דמם על המזבח שוה [מתנה אחת כנגד יסוד המזבח (זבחים נ:)], ושניהם אינם טעונים תנופת חזה ושוק, וסמיכה, ונסכים. רש"י (ד"ה נפסק). כג. **ר"י** מלונזיל (ד"ה רבי). כד. **בְּמַאֲכֶלֶת** שלמה (פ"ע מ"ח) כתב, שטוב יותר לגרוס עֲאֲכָלוֹ', כלומר, הפסח והבכורות. כה. **וּדְווקָא** כהנים יאכלום, כיון שעל כל אחת מהן יש ספק שמא היא בכור [ואם הם חבורת ישראלים, רואה הם בגמרא בסמוך (נט:)] בדעת חכמים, ולכאורה כן הדין לרבי שמעון בחבורת ישראלים]. כו. **מספק** שמא בהמה זו היא פסח. במשנה לא נתפרשה דעת החולקים על רבי שמעון, והגמרא תבאר זאת.

גמרא הגמרא מקשה על דינו של רבי שמעון במשנה, שאם חבורת כהנים נמנו על פסח שנתערב בבכורות, יאכלו בליל פסח את כל הבהמות שנתערבו:

וְהָא קָא מְיַיתֵי - והרי הוא מביא את **הַקָּדָשִׁים קַלִּים הָפְסוּל** - לידי דבר שיגרום להם פסול[א], שהרי זמן אכילת בשר הבכורות הוא שני ימים ולילה אחד (זבחים טו:), ואילו הקרבנות שנתערבו נאכלים רק בליל ט"ו בניסן, שהרי על כל אחד יש ספק שמא הוא פסח, והנשאר בבוקר ישרוף כדין נותר (פסחים יג:), ונמצא שמביא את הבכור שבתערובת לידי פסול נותר שלא כדין[ב].

מתרצת הגמרא: רַבִּי שִׁמְעוֹן אמר זאת **דְּאָמַר** [-לשיטתו], **הָאָמַר** שבאופן זה **מְבִיאִין קָדָשִׁים קַלִּים הָפְסוּל** [-לידי פסול], כיון שמוטב למעט בזמן אכילתם, מאשר להוציאם לגמרי מהקדש לרעות עד שיפול בהם מום וימכרו, **דְּתָנַן** (זבחים פה:), קרבן **אָשָׁם שֶׁנִּתְעָרֵב** בְּקרבן **שְׁלָמִים, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר**, שניהם **יִשָּׁחֲטוּ בַּצָּפוֹן** של העזרה[ג] כדין האשם[ד], **וְיֵאָכְלוּ בַּחוֹמֵר שֶׁבָּהֶן** - כדין הקרבן החמור שבהם, דהיינו כדין האשם שזמן אכילתו רק יום ולילה, לזכרי כהונה ולפנים ממחיצת העזרה, ולא כשלמים שזמן אכילתם שני ימים ולילה, לכל אדם ובכל ירושלים[ה]. **אָמְרוּ לוֹ** חכמים, **אֵין מְבִיאִין קָדָשִׁים קַלִּים הָפְסוּל** [-לידי פסול], ולדבריך שיאכלו כדין האשם, נמצא שממעט זמן אכילת השלמים ומביאם לידי פסול נותר ושריפה שלא כדין. אלא ירעו עד שיפול בהם מום וימכרו, ויביא ברמי היפה שבהם מכל מין.

שואלת הגמרא: וּלְדִידָן רַבָּנָן שאין למעט זמן אכילת קדשים, **הֵיכִי עָבְדִינַן** - כיצד עושים באופן שהפסח נתערב בבכורות, הרי רק לגבי אשם שנתערב בשלמים או פסח שנתערב בעולה ובאשם ניתן לומר שירעו ויומתו וימכרו ויביא בדמיהם קרבנות, אך לגבי בכור לא ניתן לומר כן, כיון שנאמר בו (במדבר יח ח) 'לֹא תְפָדֶה', ואין לו פדיון אף לאחר שנפל בו מום, ודמי פדיונו אינם קדושים, ואף הבהמה אינה יוצאת מקדושתה על ידי הפדיון, אלא אם נופל בו מום נאכל במומו לכהן!.

משיבה הגמרא: אָמַר רָבָא, נָתְתִּין לוֹ עַד שֶׁיִּזְמְנוּ - שיפול מום בכולן, **וְיָבִיא בְּהֵמָה שְׁמִינָה** שערכה כפי היפה שבבהמות שנתערבו, ויחלל את הפסח על מעות כערך הבהמה היפה, **וְיֵלְמָא** - ויאמר, **'כָּל הַיכָא דְּאִיתֵיהּ לֶפֶסַח תְּחוּלּ עֲלֵיהּ דַּהֲאי'** - 'כל מקום שהפסח נמצא, תחול קדושתו על מעות אלו', ויקח בהם בהמה זו, ויביאה לשלמים כדין הפסח שנשאר לאחר זמן הקרבתו[ו], **וְאָכְלִי לְהוּ** - ואוכל את הבהמות שנתערבו ונפל בהן מום, **בְּתוֹרַת בְּכוֹר בְּעָל מוּם**, שאינו נשחט או נמכר באיטליז, ואינו נמכר במשקל, כדרך מכירת בשר חולין[ז]. ובתקנה זו, הבכור שבתערובת נאכל כדינו בבכור בעל מום, והפסח שבתערובת נפדה וקרב לשלמים כדינו.

* * *

משנה המשנה מביאה כמה אופנים בשתי בהמות שנשחטו לשם פסח עבור חבורה אחת: **חֲבוּרָה שֶׁאָבַד מֵהֶם פִּסְחָהּ** - קרבן הפסח שלה, **וְאָמְרוּ** בני החבורה **אֶחָד** מהם, **צֵא וּבְקֹשׁ** [-וחפש] את הפסח האבוד **וְשְׁחֹט** אותו עליו ועליהם, והיה לבם **עָלָיו, וְהָלַךְ וּמָצָא** את הפסח האבוד **וְשָׁחַט** אותו עליו ועליהם, והיה לבם של שאר בני החבורה נוקפם שמא לא ימצא את הפסח לשחוט עליהם[ח], **וְלְכן** גם **הֵם לָקְחוּ** כבש אחר **וְשָׁחֲטוּ** עליהם, ונמצא שנשחטו עבורם שני פסחים[ט]. דינם הוא, **שֶׁאִם** הפסח **שֶׁלָּהֶן** [-של השליח] **נִשְׁחַט רִאשׁוֹן** לפני הפסח שלהם **יִשָּׁחֵט** בני החבורה, **הוּא** [-השליח] **אוֹכֵל** מהפסח **שֶׁלָּהֶן, וְאַף הֵם אוֹכְלִין עִמּוֹ מִשֶּׁלּוֹ**, שכיון ששחט בשליחותם נמנו על שלו בעת השחיטה, ושוב אינם יכולים להמנות על השני[י], וצריכים לשרפו כדין פסח בלא בעלים[יא]. **וְאִם** הפסח **שֶׁלָּהֶן** - ששחטו בני החבורה אחרי שהלך השליח **נִשְׁחַט רִאשׁוֹן** לפני ששחט פסחו של השליח, **הֵם אוֹכְלִין** מהפסח **שֶׁלָּהֶן**, שבשחיטת הפסח שלהם חזרו בהם מלהמנות על הפסח האבוד, ומשכו ידיהם ממנו, **וְהוּא אוֹכֵל** מהפסח **שֶׁלּוֹ**, שהרי לא נמנה על שלהם. **וְאִם אֵינוֹ יָדוּעַ אֵיזֶה מֵהֶן נִשְׁחַט רִאשׁוֹן, אוֹ שֶׁשְּׁחָטוֹ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, הֵן אוֹכְלִין מִשֶּׁלָּהֶן**, שהרי נמנו רק עליו, והיחיד לא שחט בשליחותם, **וְהוּא אֵינוֹ אוֹכֵל עִמָּהֶן**, כיון שיש ספק שמא שלו נשחט ראשון ולא נמנה על שלהם, **וְהפסח שֶׁלּוֹ יֵצֵא לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה** ולא יאכל ממנו, שמא שלהם נשחט ראשון, ואזי הוא נמשך מלהמנות על שלו, שהרי עשאם שליחים לשחוט עבורו. ומכל מקום **פְּסוּלִין** היחיד **מֵהֵעָשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**, אף שלא אכלו כלל, שהרי ממה נפשך נמנו על הפסח שנשחט ראשון, ויצאו ידי חובתם בהקרבתו, ואכילתו אינה מעכבת[יב].

אופן נוסף: חבורה שאבד פסחה, ואחר מהם הלך לחפשו, **וְאָמְרוּ לָהֶן** - לבני החבורה, **אִם אֲהַרְתִּי** - אם אתאחר מלבוא עם הפסח, **צְאוּ וְשָׁחֲטוּ** את הפסח שתקחו לכם גם **עָלַי** ותמנו אותי עמכם עליו, אך הם לא אמרו לו אם תמצא את הפסח שחוט עלינו, **וְהָלַךְ וּמָצָא** את הפסח **וְשָׁחַט** אותו, **וְאַף הֵן לָקְחוּ** פסח אחר **וְשָׁחֲטוּ**. דינם הוא, **שֶׁאִם** הפסח **שֶׁלָּהֶן נִשְׁחַט רִאשׁוֹן** לפני שנשחט הפסח שמצא היחיד, **הֵן אוֹכְלִין** מהפסח **שֶׁלָּהֶן, וְאַף הוּא** [-היחיד] **אוֹכֵל** את הפסח **עִמָּהֶן**, שהרי עשה אותם שליחים לשחוט עליו, ובשחיטתם נמשך מן הפסח שמצא[יג], והפסח ששחט ישרף כפסח שאין לו בעלים. **וְאִם** הפסח **שֶׁלּוֹ נִשְׁחַט רִאשׁוֹן** לפני הפסח שלקחו בני החבורה, **הוּא אוֹכֵל** מהפסח **שֶׁלּוֹ, וְהֵן אוֹכְלִין** מהפסח **שֶׁלָּהֶם**, שהרי לא עשאוהו שליח לשחוט עבורם, וכבר נסתלקו מהפסח שאבד[יד]. **וְאִם אֵינוֹ יָדוּעַ אֵיזֶה מֵהֶן נִשְׁחַט רִאשׁוֹן, אוֹ שֶׁשְּׁחָטוּ שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, הֵן אוֹכְלִין מִשֶּׁלָּהֶן**, שהרי נמנו רק עליו, והיחיד לא שחט בשליחותם, **וְהוּא אֵינוֹ אוֹכֵל עִמָּהֶן**, כיון שיש ספק שמא שלו נשחט ראשון ולא נמנה על שלהם, **וְהפסח שֶׁלּוֹ יֵצֵא לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה** ולא יאכל ממנו, שמא שלהם נשחט ראשון, ואזי הוא נמשך מלהמנות על שלו, שהרי עשאם שליחים לשחוט עבורו. ומכל מקום **פְּסוּלִין** היחיד **מֵהֵעָשׂוֹת פֶּסַח שֵׁנִי**, אף שלא אכל כלל מפסח, כיון שממה נפשך נמנה על הקרבן שנשחט ראשון, ויצא בו ידי חובת הקרבת הפסח, ואכילת הפסח אינה מעכבת.

אופן שלישי: חבורה שאבד פסחה, ואחר מהם הלך לחפשו, **וְאָמַר לָהֶן** לבני החבורה לשחוט עבורו פסח אחר אם יתאחר, **וְגַם אָמְרוּ לוֹ** בני החבורה שאם ימצא את הפסח ישחטנו עבורם[טו]. הדין הוא, **שְׁאוֹכְלִין כּוּלָּן מִן** הפסח שנשחט **הָרִאשׁוֹן**, שהרי גם הם שליחיו לעשותו מנוי על הפסח שלהם, וגם הוא שליחם למנותם על הפסח שלו, וכשנשחט הראשון, המנויים על הפסח שנשחט אחריו מושכים ידיהם ומסתלקים ממנו. **וְאִם אֵין יָדוּעַ אֵיזֶה מֵהֶן נִשְׁחַט רִאשׁוֹן, שְׁנֵיהֶן** - שני הפסחים **יוֹצִיאִין לְבֵית הַשְּׂרֵיפָה**, ולא יאכלו, כיון שכולם מנויים על הנשחט הראשון, והנשחט השני הוא פסח בלא בעלים שאינו נאכל, ואין יודע מי מהם נשחט ראשון ומי שני[טז].

אופן רביעי: חבורה שאבד פסחה, ואחר מהם הלך לחפשו, אך **לֹא אָמַר לָהֶן** לשחוט עבורו, וגם הם **לֹא אָמְרוּ לוֹ** לשחוט עבורם, **אֵין אַהֲרֵאי זֶה לָזֶה** - אין להם אחריות וטענה זה על זה, שהרי הוא אינו שליחם, וגם הם אינם שליחיו, ואין שניהם חושדים איזה מן הפסחים נשחט ראשון, אלא הם אוכלים משלהם והוא אוכל משלו[יז].

המשנה מבארת את הדין בשני פסחים או יותר שנתערבו: שְׁתֵּי חֲבוּרוֹת שֶׁנִּתְעָרְבוּ פִּסְחֵיהֶן זה בזה קודם שנשחטו[יח], ואין יודע מי בעליו של כל פסח, אך אי אפשר שימשכו כולם את ידיהם מפסחם, ולאחר מכן כל חבורה תיטול אחד מן הפסחים ותמנה עליו מחדש, כיון שאסור שכל בני החבורה ימשכו מן הפסח וישאירוהו בלא בעלים[יט], לכן **אֶחָד** מן הפסחים המעורבים, **וְכן אֶחָד** - בני החבורה השניה **מוֹשְׁכִין לָהֶן** [-נוטלים אליהם] **אֶחָד** מן הפסחים, ולאחר מכן **אֶחָד מֵאֵלּוּ** - מן החבורה הראשונה נפרד מחבורתו **וּבָא לוֹ אֵצֶל אֵלּוּ** - ומתחבר עם החבורה השניה, **וְאֶחָד מֵאֵלּוּ** - מן החבורה השניה **בָּא לוֹ אֵצֶל אֵלּוּ** - בני החבורה הראשונה, וכשעושים כך **בָּךְ הֵם** - בני כל אחת מן החבורות **אוֹמְרִים** לזה שבא אצלם, **אִם** כשמשכנו יפה בררנו **וְשָׁלָנוּ הוּא הַפֶּסַח הַזֶּה** שמשכנו, **יָרִיחַ מִשּׁוּכוֹת** - משוך ידיך **מֵהפסח שֶׁלָּךְ, וְנִמְנֵיתָ** - והמנה עתה **עַל** הפסח **שֶׁלָּנוּ. וְאִם** כשמשכנו לא בררנו יפה **שֶׁלָּךְ הוּא הַפֶּסַח הַזֶּה** שמשכנו, שנטלנו את פסחה של החבורה השניה שאתה חלק ממנה, **יָרִיחַ מִשּׁוּכוֹת מֵהפסח שֶׁלָּנוּ**, ויהא של בני החבורה האחרת, **וְנִמְנֵינוּ** - ואנו נמנים עתה **עַל** הפסח **שֶׁלָּךְ**. ונמצא, שאף אם החליפו החבורות את פסחיהם כשבררו להם אחר, כל חבורה הסתלקה מהפסח שהיה ברשותה תחילה, ונמנתה על זה שברשותה עתה, ובכך כל חבורה מנויה רק על הפסח שברשותה עתה. ועל ידי שאחד מכל חבורה בא לחבורה האחרת, לעולם נשאר הפסח עם בעליו, שאם החבורות בררו את הפסח שלהן, נמצא שכל חבורתו של כל אחד מהפסחים מנויה עליו חוץ

א. **עַל** פי רמב"ם (פיהמ"מ, זפחים פ"ג מ"ג). ב. **והיה** לו לומר שירעו עד שיפול בהם מום, ולאחר מכן יאכל את שניהם כרגין בכור בעל מום, וכדמיי הפסח יביא בהמה אחרת לפסח או לשלמים, וכפי שיתבאר בסמוך. ג. **דהיינו** מכותל המזבח הצפוני עד כותל העזרה הצפוני. רמב"ם (פיהמ"מ זבחים פ"ה מ"ו), עיין שם. וראה תוספות יום טוב ביומא (פ"ג מ"ט). ד. **במבואר** בזבחים (שם), ואילו השלמים נשחטים בכל מקום בעזרה (שם נה:). ה. **במבואר** כל זה במשניות בזבחים (שם: נה:). ו. **ואין** לומר שלאחר שיפול מום בבהמות התערובת, יאכלו לכהנים כדין בכור, שהרי אחד מהם הוא פסח שניתן לפדותו, ואינו נאכל כלא פדיון אף אם נפל בו מום. רש"י (ד"ה ונמנו). ז. **רש"י** (ד"ה ומתניתין) גרס 'ממתין עד שיתממו'. ח. **אלא** אם ירצה הכהן למוכרו, ימכרנו בביתו, ובאומד ולא במשקל. אך הפסח שנפדה, אם היה מכירו ורוצה לשחוטו ולמוכרו באטליז, רשאי (ומחמת הספק מי הוא בכור ומי הוא פסח, יאכל את שניהם בתורת בכור בעל מום, ולא יאכל אחד מהם בתורת פסח בעל מום שנפדה). רש"י (ד"ה ומתניתין) על פי בכורות (נ:). ט. **מאירי** (ד"ה ומי) - ס"ק(עזן). י. **והיינו** הוא שהנמנה על שני פסחים, כשנשחט הראשון הרי הוא מושך את ידיו מלהמנות עוד על השני, כך רמב"ם (פיהמ"מ, זפחים פ"ג מ"ג). וכן בירושלמי (פ"ט ה"ג) וברמב"ם (קרבן פסח פ"ג ה"ג). יא. **במבואר** לעיל (פב:). יב. **כדין** מי שלא היה יכול להקריבו בפסח ראשון בי"ד ניסן (במדבר ט יא-יג). יג. **ואף** שהתנה 'אם אחזתי שחטו עלי', מכל מקום כיון שהם שחטו ראשונים, נמצא שהוא איחר, ובזה אכן עשאם שליחים לשחוט עבורו. על פי מפי משה (ע"ג תימה"מ, פ"ו ה"ד ס"ק ל'מר לנון). יד. **רש"י** (ד"ה ל'מר לנון - הפסח). אולם הרמב"ם (קרבן פסח פ"ג ה"ל) פירש, שאבד להם פסח ואבד לו פסח, ושלחו זה את זה לחפש את פסחיהם, והמוצא ישחט על שניהם, ויאכלו מן הראשון שנשחט. טו. **אף** שהיה בליבם לשלוח זה את זה או אף אם עשו מעשים המוכיחים זאת, כיון שלא התנו זה עם זה בפירוש כלום, אינם שליחים זה של זה. רמב"ם (שם). שאם לא נאמר כן, לא חידשה כאן המשנה כלום. כסף משנה ומהר"י קורקוס (שם). טז. **רמב"ם** (פיהמ"מ פ"ג). והטעם שיש להתעמיד באופן זה, מפני שלהלן מבואר שהם נמשכים מפסחם ונמנים על פסח אחר, ורק קודם שנשחט יכולים להמשך ממנו. מאירי (ד"ה ל'מר - ס"ק ט"ו). יז. **הגמרא** לקמן (נ:). מביאה ברייתא הדורשת זאת מפסוק [ודרין זה הוא בין לדבי יהודה ובין לדבי יוסי בברייתא שם].

מהאחד שעבר לחבורה השניה, ואם החבורות החליפו את פסחיהם, הרי הלך אחד מכל חבורה לחבורה האחרת, וכשמשכו הנותרים את ידיהם מפסחם הראשון אותו אחד נשאר בעלים עליו.

וְכֵן הדין **בְּחָמֵשׁ חֲבוּרוֹת שֶׁל חֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה** - שיש בכל אחת מהן חמשה מנויים, **וְכֵן** הדין **בְּעֶשֶׂר חֲבוּרוֹת שֶׁל עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה** - שיש בכל אחת מהן עשרה[יח], שנתערבו פסחיהם, שכל אחת מהחבורות מושכת לה פסח אחד מן התערובת, **וּמוֹשְׁכִין אֶחָד מִבְּנֵי כָּל חֲבוּרָה וַחֲבוּרָה**, דהיינו שבאופן של חמש חבורות של חמשה אנשים, חמשת האנשים שבכל חבורה מתחלקים לחמשת הפסחים, ועל ידי זה נוצרות חמש חבורות חדשות[יט], שבכל אחת יש אדם אחד מכל חבורה וחבורה שהיתה בתחילה, ונמצא שלכל אחד מן הפסחים יש בודאי אחד מבעליו הראשונים, **וְכֵן הֵם אוֹמְרִים** - כפי מה שנתבאר לעיל שאומרים בני החבורה לזה שבא אצלם מהחבורה האחרת, אף כאן בכל חבורה אומרים ארבעה מהם לחמישי שעמהם, אם פסח זה הוא שלך, ידי ארבעתנו משוכות מארבעת פסחנו בכל מקום שהם, ואנו נמנים עמך על הפסח שלך, וכך הם חוזרים ואומרים לשני, וכך לכל אחד ואחד מן החבורה. ובאופן זה, בכל חבורה מהחבורות החדשות, נמשכו בני החבורה מפסחם הקודם, ונמנו על הפסח המצוי אצלם, וכן באופן זה לא יהיה כאן פסח שלא יהא אחד מבעליו הראשונים עליו, אף אם החליפו החבורות הראשונות את פסחיהן.

הדין בזה ביחידים: שְׁנַיִם, כגון ראובן ושמעון, **שֶׁנִּתְעָרְבוּ פִּסְחֵיהֶן** וכל אחד אינו יודע איזה מן הפסחים שלו, **זֶה** [-ראובן] **מוֹשֵׁךְ לוֹ** פסח **אֶחָד, וְזֶה** [-שמעון] **מוֹשֵׁךְ לוֹ** פסח **אֶחָד**, אך כיון שיתכן שהחליפו, ואם כל אחד יסתלק מפסחו וימנה על הפסח שברשותו עתה, הרי הוא משאיר את פסחו הראשון בלא בעלים, ואסור לעשות כן[כ], לכן **זֶה** [-ראובן] הולך **וּמָנָה עִמּוֹ** על פסחו **אֶחָד מִן הַשּׁוּק** כגון לוי, ואומר לו 'בכל מקום שהוא פסח שלי הרי אתה נמנה עליו', **וְזֶה** [-שמעון] **מְמַנֶּה עִמּוֹ אֶחָד** אחר **מִן הַשּׁוּק** כגון יהודה, על פסחו בכל מקום שהוא, ואומר לו כלשון הנזכרת. ונמצא, שעתה ראובן ולוי מנויים על פסח אחד בכל מקום שהוא, ושמעון ויהודה מנויים על הפסח השני, אך אין אנו יודעים האם הפסחים הנמצאים עתה ברשות ראובן וברשות שמעון הוא הפסח שלהם, או שמא החליפו. לאחר מכן, **זֶה בָּא אֵצֶל זֶה** - ראובן בא אצל הפסח שמשך שמעון ואצל יהודה שנתמנה עמו, **וְזֶה בָּא אֵצֶל זֶה** - ושמעון בא אצל הפסח שמשך ראובן ואצל לוי שנתמנה עמו, **וְכָךְ הֵם אוֹמְרִים** - וכך אומרים ראובן ליהודה ושמעון ללוי '**אִם שֶׁלְּךָ הוּא פֶּסַח זֶה**, שכשמשכנו את הפסחים לא בררנו יפה את הפסחים, ואין זה הפסח שנמנית עליו עם חבירי, **וְדֵיךְ מְשׁוּכוֹת** מֵהפסח **שֶׁלָּךְ** שנמנית עליו עם חבירי, **וְנִמְנֵיתָ** [-ותמנה] **עָלַי** פסח זה שהוא **שֶׁלִּי, וְאִם שֶׁלָּךְ הוּא פֶּסַח זֶה**, שכשמשכנו את הפסחים בירנו יפה, ואני נטלתי את הפסח שלי וחבירי את שלו, ונמצא שהפסח שלפנינו היה של חבירי והוא המנה אותך עליו, **יָדַי מְשׁוּכוֹת מִשֶּׁלִּי וְנִמְנֵיתִי** - ואני נמנה עמך **עָלַי שֶׁלָּךְ**'. ובתקנה זו, לעולם לא היה הפסח בלא בעלים, וראובן ויהודה נעשים מנויים בודאי על הפסח שאצלם, ומקריבים אותו עבורם, וכן שמעון ולוי.

*

גמרא בְּרַייתָא הלומדת מוסר השכל מדיני המשנה בענין חבורה שאבד פסחה:

תָּנוּ רַבָּנָן, חבורה שאבד פסחה, ואחד מהם הלך לחפשו, אם הוא **אָמַר לָהֶן** שאם יאחר יהיו שליחיו לשחיטת הפסח, **וְכֵן אָמְרוּ לוֹ** פסח **אֶחָד, וְזֶה** [-ראובן] **מוֹשֵׁךְ לוֹ** פסח **אֶחָד**, אך כיון שיתכן שהחליפו, ואם כל אחד יסתלק מפסחו וימנה על הפסח שברשותו עתה, הרי הוא משאיר את פסחו הראשון בלא בעלים, ואסור לעשות כן[כא], לכן **זֶה** [-ראובן] הולך **וּמָנָה עִמּוֹ** על פסחו **אֶחָד מִן הַשּׁוּק** כגון לוי, ואומר לו 'בכל מקום שהוא פסח שלי הרי אתה נמנה עליו', **וְזֶה** [-שמעון] **מְמַנֶּה עִמּוֹ אֶחָד** אחר **מִן הַשּׁוּק** כגון יהודה, על פסחו בכל מקום שהוא, ואומר לו כלשון הנזכרת. ונמצא, שעתה ראובן ולוי מנויים על פסח אחד בכל מקום שהוא, ושמעון ויהודה מנויים על הפסח השני, אך אין אנו יודעים האם הפסחים הנמצאים עתה ברשות ראובן וברשות שמעון הוא הפסח שלהם, או שמא החליפו. לאחר מכן, **זֶה בָּא אֵצֶל זֶה** - ראובן בא אצל הפסח שמשך שמעון ואצל יהודה שנתמנה עמו, **וְזֶה בָּא אֵצֶל זֶה** - ושמעון בא אצל הפסח שמשך ראובן ואצל לוי שנתמנה עמו, **וְכָךְ הֵם אוֹמְרִים** - וכך אומרים ראובן ליהודה ושמעון ללוי '**אִם שֶׁלְּךָ הוּא פֶּסַח זֶה**, שכשמשכנו את הפסחים לא בררנו יפה את הפסחים, ואין זה הפסח שנמנית עליו עם חבירי, **וְדֵיךְ מְשׁוּכוֹת** מֵהפסח **שֶׁלָּךְ** שנמנית עליו עם חבירי, **וְנִמְנֵיתָ** [-ותמנה] **עָלַי** פסח זה שהוא **שֶׁלִּי, וְאִם שֶׁלָּךְ הוּא פֶּסַח זֶה**, שכשמשכנו את הפסחים בירנו יפה, ואני נטלתי את הפסח שלי וחבירי את שלו, ונמצא שהפסח שלפנינו היה של חבירי והוא המנה אותך עליו, **יָדַי מְשׁוּכוֹת מִשֶּׁלִּי וְנִמְנֵיתִי** - ואני נמנה עמך **עָלַי שֶׁלָּךְ**'. ובתקנה זו, לעולם לא היה הפסח בלא בעלים, וראובן ויהודה נעשים מנויים בודאי על הפסח שאצלם, ומקריבים אותו עבורם, וכן שמעון ולוי.

יח. **וכן** פחות או יותר, ובלבד שמנין בני החבורה יהיה לכל הפחות כמנין החבורות. אמנם אם אנשי חבורה אחת פחותים ממנין החבורות, כגון שנתערבו חמשה פסחים, וחבורה אחת מבעלי הפסחים היא של ארבעה בני אדם, אינם יכולים לעשות התיקון האמור במשנה, כפי שיבואר בגמרא (לקמן פג:). והטעם שנקט התנא דוקא את המניינים של חמשה ועשרה, כתב בהון עשיר (מ"י) שיש דברים הרמוזים בזה, עיין שם מה שביאר.

יט. **ובאופן** של עשר חבורות של עשרה אנשים, עשרת האנשים שבכל חבורה מתחלקים לעשרת הפסחים, ונוצרות עשר חבורות חדשות [וכן להלן].

מָצָאן - מפני דבר כזה **אָמְרוּ חֲכָמִים, שִׁיָּפֶה הַשְׁתִּיקָה לַחֲכָמִים**, שהרי אם אמרו זה לזה להיות שליחם לשחיטת הפסח, כולם אוכלים מהנשחט ראשון, והשני אין לו תקנה וישרף, ואילו אם לא אמרו זה לזה, שני הפסחים ראויים להקרבה ושניהם נאכלים, שהרי אינם אחראים זה לזה וכל אחד אוכל מן הפסח שלו[א]. ואם יפה השתיקה לחכמים, **קַל וְחוֹמֶר** שיפה **לַפְּקָפְקָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר** (משלי יח כא) **'גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב'**, כלומר, אף טיפש ששותק, אין זה נחשב לו לטיפשות אלא נחשב בכך לחכם[ב].

★

שנינו במשנה: שְׁנַיִם שֶׁנִּתְעָרְבוּ פִּסְחֵיהֶם וכו' זה מושך לו אחד וזה מושך לו אחד, זה ממנה עמו אחד מן השוק וזה ממנה עמו אחד מן השוק, זה בא אצל זה וזה בא אצל זה, וכך הם אומרים, אם שלי הוא פסח זה, ידיך משוכות משלך ונמנית על שלי, ואם שלך הוא פסח זה, ידי משוכות משלי ונמניתי על שלך.

הגמרא דנה כדעת מי נאמרה הלכה זו. שואלת הגמרא: לֵימָא מַתְנִיתִין - האם נאמר שמשנתנו היא **דְּלָא כְּשִׁיטַת רַבִּי יְהוּדָה, דְּתַנְיָא** בברייתא, נאמר בענין המנוי על קרבן פסח (שמות יב ד) **'וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה'**[ג], והלשון 'ואם ימעט' **מַלַּמֵּד**, שֶׁאם רצו המנויים **מִתְמַעֲטִין וְהוֹלְכִין** - יכולים להתמעט ולמשוך עצמם מפסחם, **וּבִלְבָד** שֶׁבעת שחיטתו **יְהֵא אֶחָד מִבְּנֵי הַחֲבוּרָה** הראשונה שנמנתה על פסח זה בשעת לקיחתו **לַיָּיִם**, כלומר שעדיין יהיה מנוי על הפסח, ש'אם ימעט' משמע שעדיין נותר חלק מהמנויים, אלא שנתמעטו. ואף שנמנו עליו אחרים בינתיים, אין די בהם בלא אחד מן החבורה הראשונה שנמנתה על הפסח בשעת לקיחתו[ד], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, מותר להתמעט אף אם לא ישאר אחד מבני החבורה הראשונה מנוי על הפסח, **וּבִלְבָד שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ אֶת הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא** דהיינו בלא בעלים, כלומר, אם כל בני החבורה הראשונה רוצים להמשך מן הפסח, ימנו עליו תחילה אחרים, כדי שלא ישאר הפסח בלא בעלים כלל. אך לא הקפידה התורה שישארו עליו מבני החבורה הראשונה. וכיון ששנינו במשנה, ששני יחידים שנתערבו פסחיהם, ימנה כל אחד מהם אדם מן השוק, וכל אחד מהם ילך אצל האדם מן השוק שהמנה חבירו, ויתנה, שאם החליפו פסחיהם ידיו משוכות מפסחו והוא נמנה על פסחו של אותו שבא מן השוק, נמצא שיתכן שמשאירים את הפסח בלא הבעלים הראשונים, ומשנתנו אינה כשיטת רבי יהודה[ד].

משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילּוּ תֵּימָא - אפילו אם תאמר שמשנתנו היא כ**רַבִּי יְהוּדָה**, ניתן ליישבה, **צָיְון דְּאָמַר רַבִּי יְהוּדָה** במשנה לעיל (נח.) **שֵׁאֵין שׁוֹחֲטִין אֶת הַפֶּסַח עַל הַיָּחִיד**, לכן במשנתנו כשנמנו שני היחידים על פסחם, כל אחד מהם **מְצִיקְרָא לְאַמְנוּיֵי אַחֲרִינָא בָּתְרֵיהּ קָאֵי** - מתחילה כשהופרש הפסח עומד הוא להמנות עמו אחר, ואף אם לא היו הפסחים מתערבים, שהרי אם לא ימנה אחד וישאר לבדו לא ישחטו עליו את הפסח, ולכן זה שבא מן השוק ונמנה עם היחיד על פסחו בכל מקום שהוא, **הָאִי חַד מִבְּנֵי חֲבוּרָה דְּמֵי** - נחשב כאחד מבני החבורה הראשונה, ונמצא שגם אם היחיד מסתלק מפסחו, ומתמנה על פסחו של אותו שבא מן השוק שנמנה עם חבירו, עדיין נחשב שנשאר אחד מבני החבורה הראשונה מנוי עליו.

ראיה ממשנתנו שהיא כרבי יהודה: אָמַר רַב אַשִׁי, מַתְנִיתִין נָמֵי דְּיָקָא - אף ממשנתנו מדויק שהיא כשיטת רבי יהודה, שצריך שאחד מבני החבורה הראשונה ישאר מנוי על הפסח, **דְּקָתָנֵי** - ששנינו בה, **וְכֵן חֲמִשָּׁה חֲבוּרוֹת שֶׁל חֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה** יעשו כן, והיינו שכל חבורה תתחלק לחמשה פסחים, ויעשו חמש חבורות חדשות, שבכל אחת יש אחד מכל חבורה מן החבורות הראשונות, וכל ארבעה וארבעה שבכל חבורה יתנו עם החמישי, שאם הפסח שברשותם הוא פסחו, הם מסתלקים מפסחם ונמנים על שלו. ומדויק, שדווקא באופן שכל החבורות היו **שֶׁל חֲמִשָּׁה** אנשים, **אֵין** - אכן יש תקנה על ידי שיתחלקו בני החבורה לחמשת הפסחים, **אֲבָל** אם היו **שֶׁל חֲמִשָּׁה וַאֲרָבָעָה**, כלומר שבאחת מהחבורות היו רק ארבעה, שאין בה אנשים לחלק לכל פסח ופסח, **לָא**, ומה הטעם, **לְאוּ מִשּׁוּם דְּלָא פָּיֵישׁ חַד מִבְּנֵי חֲבוּרָה נָבֵיהּ** - האם לא משום שלא נותר אחד מבני החבורה הראשונה מנוי על הפסח, כיון שאם החבורה של הארבעה תתחלק רק לארבעה פסחים, נמצא שיש כאן חמש חבורות חדשות, שבארבע מהן יש חמשה אנשים, אחד מכל חבורה שהיתה תחילה, ובחמישית יש ארבעה אנשים מארבע חבורות, ואין בה אף אחד מהחבורה שהיתה בתחילה של ארבעה אנשים, ויש לחשוש שמא הפסח שנמצא עתה אצל החבורה החמישית, הוא הפסח שהיה בתחילה בחבורה של הארבעה, ונמצא שאין עליו בעלים[ה]. ואילו לרבי יוסי, החבורה הראשונה של הארבעה יכולים למנות אחד מן השוק על הפסח שלהם בכל מקום שהוא, ושוב נמצא שיש לכל חבורה חמשה אנשים, ויכולים להחלק לחמשת החבורות, שהרי רבי יוסי לא הצריך שישאר על הפסח אחד מהנמנים עליו בשעת לקיחתו, אלא רק שלא ישאר בלא בעלים[ד]. ומכך שהעמידה המשנה דווקא באופן שכל החבורות הן של חמשה, ולא של חמשה וארבעה, משמע, שבחבורות של חמשה וארבעה אכן אין תקנה להקריב את הפסחים שנתערבו, וכשיטת רבי יהודה. **מסיקה הגמרא: שָׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח כן.

הדרן עלך מי שהיה טמא ומליקא לה פסח שני

א. **על** פי רבינו יונה (משלי שם). ב. **לישון** הכתוב הוא, 'ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו במכסת נפשות' וגו'. וביאורו לפי פשוטו הוא, שאם אנשי הבית יהיו מועטים מכדי לאכול את כל השה, ועלול לבוא לידי נותר, יצטרפו הוא ושכנו לפי מנין הנפשות כדי שיאכל כל השה. רש"י (שמות שם). ג. **אך** אין לפרש שדעת רבי יהודה היא שדי במנויים הבאים אחר כך, שאם כן מה ההבדל בינו לרבי יוסי. רש"י (ד"ה ולמ"ד). ד. **ואף** אם החבורה שהיתה בתחילה ארבעה תוסיף ותמנה עמה עוד אחד מן השוק ואחר כך תחלק לחמשה, לא יועיל הדבר, שהרי אם על פסחה יהיה החבורה החדשה שנמנתה בה אותו אחד מן השוק, אף לאחר שיתמנו עליו, לא ישאר עליו מנוי אחד מבני החבורה הראשונה שנמנו עליו בשעת לקיחתו. על פי רש"י (ד"ה מפ"ה). ה. **ובלי** מה שרבי יוסי הצריך שכל החבורות הראשונות יתחלקו לחמשה, זהו כדי שיהיה בכל חבורה חדשה אחד מן הבעלים שיוכל למנות את האחרים, ולענין זה די אף באחד מן השוק שהצטרף שלא בשעת הלקיחה. רש"י (ד"ה מ"ש).

פרק עשירי - ערבי פסחים

אחר שהתבארו בפרקים הקודמים דיני ביעור חמץ, ודיני קרבן פסח, יבואר בפרק זה סדר ליל פסח ומצוותיו.

משנה **המשנה מבארת דין איסור אכילה בערב פסח: עֶרֶב[א] פְּסָחִים** - ביום ארבעה עשר בניסן מִסָּמוּךְ [-חצי שעה קודם][ב] לְזמן תפילת מִנְחָה קטנה[ג], כלומר, מסוף תשע שעות זמניות מתחילת היום, שהם תחילת שעה עשירית[ד], **לֹא יֹאכַל[ה] אָדָם** פתו **עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ** - שתשקע השמש[ו][ז], כדי שבלילה יהיה רעב[ח], ויאכל מצה של מצוה[ט] לתאבון, שכך הוא הידור המצוה[י][יא].

המשנה מתחילה לבאר את דיני ליל פסח. ובתחילה מבארת דין הסיבה: אֲפִילּוּ עֲנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל[יא], לֹא יֹאכַל[יב] בליל פסח עַד שֶׁיָּסֵב - שישב מוטה על מיטה[יג] ועל יד שולחן[יד] כדרך בני חורין, זכר לחירות[טו].

חכמים תקנו לשתות ארבע כוסות של יין בליל פסח. מתחילה המשנה לבאר דין זה: וְלֹא יִפְחֲתוּ לוֹ - ולא יתנו גבאי הצדקה לעני פחות[טז] **מֵאַרְבָּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן** שתקנו חכמים לשתות בליל פסחים. **וַאֲפִילּוּ** הוא עני ביותר המתפרנס **מִן הַתַּמְחוּי** של צדקה[יז], חייב לחזר אחר ארבע כוסות, אם לא קיבלם מגבאי הצדקה[יח].

★

גמרא **שנינו במשנה, ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך.**

מקשה הגמרא: מַאי אִירְיָא - מדוע נקט התנא במשנתנו לענין איסור האכילה מן הזמן הסמוך למנחה, דווקא **עַרְבֵי פְסָחִים**, והרי **אֲפִילּוּ בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת** וְערבי שאר **יָמִים טוֹבִים נָמֵי** - גם כן הדין כן לדעת רבי יהודה[יט], **דְּתָנְיָא** בברייתא, **לֹא יֹאכַל אָדָם בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת** וְערבי **יָמִים טוֹבִים מִן זמן הַמִּנְחָה וְלְמַעְלָה**[כא], **בְּדֵי שֶׁיְּהֵא נִכְנָס לַשַּׁבָּת כְּשֶׁהוּא תָּאֵב, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, אם רצה **אוֹכַל עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ**. הרי מפורש בברייתא שאף בערבי שבתות ושאר ימים טובים אסר רבי יהודה לאכול כבר מסמוך למנחה[כב], ואם כן אין לתרץ שמשנתנו נשנתה אף בשיטת רבי יהודה, ונקטה ערבי פסחים משום שבשאר ערבי ימים טובים לא אסר רבי יהודה לאכול אלא מזמן מנחה ממש.

מתרצת הגמרא: אֲמַר רַב הוּנָא, לֹא צְרִיכָא - לא הוצרכה משנתנו ללמדנו את דין איסור האכילה בערב פסח סמוך למנחה, **אֶלָּא לְשִׁיטַת רַבִּי יוֹסֵי, דְּאָמַר** בברייתא, שבערב שבת ושאר יום טוב **אוֹכַל וְהוֹלֵךְ עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ**, ולשיטתו ביארה המשנה, **הָנֵי מִילֵּי** - דברים אלו, כלומר דין זה שמותר לאכול עד חשיכה, אינו אלא **בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, אֲבָל בְּעֶרֶב הַפֶּסַח, מִשּׁוּם חִיבָּא דְּאכילת מַצָּה** בליל פסח שהיא מן התורה[כג][כד], **מוֹדָה** רבי יוסי שאסור להתחיל לאכול מן הזמן הסמוך למנחה, כדי שלא תהיה המצה נאכלת על השובע[כה].

תירוץ נוסף: רַב פָּפָּא אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא - אפילו אם תאמר שדברי משנתנו הם גם בשיטת **רַבִּי יְהוּדָה**, שנה התנא דינו דווקא בערבי פסחים ולא שנאו בערבי שבתות וימים טובים, משום **דְּהָתָם** - שם **בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת** וְשאר **יָמִים טוֹבִים**, רק **מִן זמן הַמִּנְחָה** קטנה עצמו **וּלְמַעְלָה**, שהוא מתשע שעות ומחצה, דעת רבי יהודה **הוּא דְּאָסַר** לאכול, כמו ששנינו בברייתא 'מן המנחה ולמעלה', אך **מְסוּפָּ֫ן לְמַעְלָה** - חצי שעה קודם לזמן המנחה, כלומר מסוף תשע שעות, **שָׁרֵי** - מותר לאכול, **אֲבָל בְּעֶרֶב הַפֶּסַח, אֲפִילּוּ מִסְּפוּפֵי לְמַעְלָה נָמֵי** - גם כן **אָסוּר** לאכול, כפי ששנינו במשנה, ולכן לא שנה התנא במשנתנו ערבי שבתות ושאר ימים טובים[כו].

מקשה הגמרא על תירוצו של רב פפא: וְכִי בְּעֶרֶב שַׁבָּת סָמוּךְ לְמִנְחָה לְמִנְחָה שָׁרֵי - מותר לאכול לשיטת רבי יהודה, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא אחרת, **לֹא יֹאכַל אָדָם בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְיָמִים טוֹבִים מִסּוֹף תִּשַּׁע שָׁעוֹת וּלְמַעְלָה**, שזמן זה הוא חצי שעה קודם לזמן מנחה קטנה שהוא בתשע שעות ומחצה, **בְּדֵי שֶׁיְּהֵא נִכְנָס לַשַּׁבָּת כְּשֶׁהוּא תָּאֵב, דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, אם רצה **אוֹכַל עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ**. הרי דאסור לאכול סמוך למנחה אף בערבי שבתות, ואין איסור להתחיל לאכול בערבי שבתות וימים טובים מזמן המנחה ולמעלה. אם כן קשה, מדוע שנה התנא במשנתנו את דינו רק בערבי פסחים, ולא בכל ערבי שבתות וימים טובים כרבי יהודה.

א. **כן** היא גירסת רש"י, והתוספות (ד"ה ערב) בלשונם השניה. וביארו התוספות את לשון המשנה 'ערב' בלשון יחיד ר'ספחים' בלשון רבים, שהוא ערב ששוחטים בו הרבה פסחים [כלומר, קרבנות פסח רבים]. ביאור נוסף כתבו התוספות, שכוונת המשנה לערב פסח ראשון ולערב פסח שני [כלומר, ערב של אחד משני הפסחים, לאחר טהור בערב פסח ראשון, ולטמא בערב פסח שני. הגהות הרא"מ הורוויץ (פסוק שם)]. ובלשונם הראשונה גרסו התוספות 'ערבי' בלשון רבים, וכן גרס בתוספות שבמרדכי (ד"ה פרק), וביאר, שכוונת המשנה לערב הפסח שבכל שנה ושנה. ב. **רש"י** (ד"ה מסמוך) ורשב"ם (ד"ה ערבי). ג. **רשב"ם** (ד"ה ערבי), כמסקנת הגמרא לקמן (קיז:). ד. **זמן** תפילת מנחה הוא אחר שש שעות זמניות ומחצה מתחילת היום, עד הערב [או עד שעה ורבע קודם השקיעה לדעת רבי יהודה], שהוא הזמן הכשר לשחיטת קרבן התמיד של בין הערבים, שתפילת מנחה נתקנה כנגדו. זמן זה נחלק לשתים, משעה תשע ומחצה שהיא השעה שבה שוחטים בכל יום את התמיד של בין הערבים [כמבואר לעיל (נח:)], נקרא זמן מנחה קטנה, וקודם לכן נקרא זמן מנחה גדולה [מלשון הפסוק (בראשית כט ז) 'הן עוד היום גדול'. מה"ר אברהם פראג (סו"ד בפרשתנו פו"א סי' לג אות ה)]. ברכות (כו ע"ב ועי"ש). ה. **כלומר**, לא יתחיל לאכול. ר"ן (פ"ק דפסחים ק. ד"ה לא). אך אם התחיל לאכול קודם לכן, אינו צריך להפסיק עד חשיכה. רשב"ם (לקמן ק. ד"ה לעולם) ותוספות (שם ד"ה לעולם). אמנם אם יודע שתמשך סעודתו אחר תשע שעות, לא יתחיל. רש"י (לקמן קז: ד"ה לא) ורשב"ם (שם ד"ה כשהוא). ו. **כמבואר** לקמן (קז:), שמיני תרגימא [פירוש ובשר] רשב"ם (שם ד"ה תרגימא)] וירק מותר לאכול. ופת זו, היא מצה עשירה, כלומר, מצה שנילושה במי פירות. שהרי חמץ אסור באכילה מן התורה מחצות היום, כמבואר לעיל (ד:) [ומדרבנן מתחילת שעה חמישית לרבי יהודה, ומתחילת שעה שישית לרבי מאיר, כמבואר לעיל (שם:)], ומצה אין לאכול בערב פסח כמבואר בירושלמי (מסכת פ"א ה"ג), ורק מצה עשירה כיון שאין יוצאים בה ידי חובת מצת מצוה, כמבואר לעיל (לה:), מותרת באכילה בערב פסח. קודם סמוך למנחה. תוספות (ד"ה לא אכלן)[כז]. ז. **כלומר**, עד סוף השקיעה, שהוא זמן צאת הכוכבים. מהר"ם חלאה (ד"ה עד). ואפילו התפלל כבר תפילת מנחה, שאם לא התפלל אסור לאכול אף בשאר ימות השנה מסמוך לזמן מנחה קטנה, כמבואר במסכת שבת (ט:). תוספות (ד"ה לא אכלן). ח. **רמב"ם** (פרוש המשניות פ"י מ"ג). וכן מבואר בזוהר (תזריע נה:). ט. **מצוה** מן התורה לאכול מצה בלילה הראשון של פסח, שנאמר (שמות יב יח) 'בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות'. י. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה לפי) ועוד. יא. **החידוש** בעני הוא, שלא נאמר שכיון שאין לו אלא להשען בהסבת [שאין לו כרים וכסתות אלא ספסל. תוספות שבמרדכי (ד"ה ואפילו) ורי"טב"א (ד"ה ואפילו)] אין זה דרך חירות ופעור מהסיבה, אלא אף הוא חייב בהסיבה. תוספות (ד"ה ואפילו). אופן נוסף ביארו התוספות, ש'אפילו עני שבישראל' מוסב על 'סמוך למנחה לא יאכל אדם', והחידוש הוא, שאפילו עני שלא אכל כמה ימים לא יאכל עד שתחשך. יב. **ראה** בגמרא לקמן (קז:). מה צריך לאכול בהסיבה, ומה אין צריך. יג. **כלומר**, מיסב על גבי המיטה כשהוא מוטה על צדו השמאלי, ורגליו מונחות על הארץ. רש"י (בכורות מו: ד"ה כמין קתן שמן). יד. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה ואפילו) וביארו בשם הגר"ח הלוי (פסחים פי' נג), שאין דרך חירות בלא שולחן. טו. **שפי'** שדרך עבדים לאכול מעומד, על כן היה אנו אוכלים מסובים, להודיע שיצאנו מעבדות לחירות. ירושלמי (פסחים פ"י ה"ג). והוא כדי שנתעורר לשבח את הקדוש ברוך הוא שגאלנו ממצרים לחירות. מאירי (ד"ה ואפילו). טז. **בשם** שביאור המשנה (פסח פ"ש מ"ו) 'אין פותחין לעני וכו' מכסר בפונדיון' הוא, שגבאי הצדקה לא יפתחו לעני, שהרי לא בו תלוי הדבר כמה יקבל מהצדקה, אף כאן ביארו שגבאי הצדקה לא יפתחו לעני מארבע כוסות, ואין ביארו שהעני לא יפתח מארבע כוסות. אכן אף אם לא נתנו לו, צריך העני לחזר בכל כוחו אחר ארבע כוסות, אלא שהחידוד הוא שגבאי הצדקה נותנים לעניים ארבע כוסות. רשב"ם (ד"ה ואפילו). יז. **תמא** מצות שתיית ארבע כוסות בליל פסח, מבואר במדרש (ב"ר פפ ז) ובירושלמי (פסחים פ"י ה"ג), שהם כנגד ארבע לשונות של גאולה האמורים בענין גאולת מצרים (שמות ו ו-ז) 'והוצאתי', 'והצלתי', 'וגאלתי' ו'לקחתי'. רש"י (ד"ה ואפילו) ורשב"ם (ד"ה ואפילו)[כח]. סדר שתיית הכוסות יבואר להלן (קיז: קיח: קיט:). יח. **שאף** מזון שחי סעודות אין לו, כמבואר במשנה (פפח פ"ח מ"ו), שמי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מתמחוי של צדקה. רש"י ורשב"ם (ד"ה ואפילו). ה'תמחוי' הוא קערה שלתוכה גבאי הצדקה מלקטים מאכלים מן הבתים בכל יום, לצורך העניים. רש"י (פפח קיח. ד"ה תמחוי) ורמב"ם (פרוש המשניות פ"י מ"ז, פפח פ"ח מ"ו). יט. **ואפילו** יכסכר מלבדשו או ילוה או ישכיר עצמו, בשביל יין לארבע כוסות. רשב"ם (פפח). אמנם רבינו יחיאל (פרוש המשניות שבמרכבי פ"י ה"ג ואפילו) ביאר את לשון המשנה 'אפילו מן התמחוי', שמוסב על גבאי הצדקה [כשם שהלשון 'ולא יפחתו' מוסב על גבאי הצדקה], שאפילו יש לעני מזון שתי סעודות [ואסור לו להתפרנס מן התמחוי] אך אין לו יין לארבע כוסות, יתנו לו גבאי הצדקה יין לארבע כוסות מן התמחוי, וכן ביאר המרשי"א (מסכת פ"י ה"ג - שנוי בדעת התוספות. ובתוספות הרא"ש (פ"י ה"ג - שנוי כתב בשם רבינו יחיאל, שאף הלשון 'ולא יפחתו' מוסב על העני, שאפילו אין לו אלא מזון שתי סעודות, יכסכרם כדי לקנות ארבע כוסות, אף שעל ידי כן יצטרך לטול סעודותיו מהתמחוי. כ. **הטעם** שסכר המקשן שאין להעמיד את המשנה כדברי רבי יוסי, מבואר בהערה לקמן על סוף תירוץ רב הונא. וביארו התוספות (ד"ה מאי) שאין לתרץ שנקט התנא ערבי פסחים משום שעומד בהלכות פסח, כשם שמתרצת הגמרא לעיל (פ:) קושיא דומה, ובאמת הוא הדין לערבי שבתות ושאר ימים טובים, משום שאין טעם זה מספיק כדי שיניח התנא ערבי שבתות התדירים בכל שבוע, ויעסוק רק ערבי פסחים שאינם תדירים כל כך. עוד יש לומר, שכיון שאנו עלולים לטעות שדין זה הוא רק בערב פסח משום מצות אכילת מצה, היה לתנא לבאר שזהו אף בערבי שבתות ושאר ימים טובים. כא. **המקשן** היה סבור, שדברי התנא 'מן המנחה ולמעלה' הם לאו דווקא, ובאמת הזמן הוא מסמוך למנחה כבמשנתנו. תוספות (ד"ה מן). כב. **שנאמר** (שמות יב יח) 'בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות'. תוספות (ד"ה מן). כג. **והמקשן** סבר, שדברי יוסי מתיר אף בערב פסח, משום שסובר שאף שיש מקום להחמיר בערב פסח מחמת הטעם שמצות אכילת מצה בליל פסח היא מן התורה, מצד שני יש להקל בו ביון שאינו יכול לאכול בו אלא מצה עשירה, שאינה מספיקה כל כך, ולכן אין להחמיר בו יותר מערב שבת שיכול לאכול בו פת ממש. צל"ח (ד"ה לכלכן). כד. **והמבואר** בברייתא הראשונה שהאיסור הוא מזמן המנחה אינו בדווקא, אלא הוא מסמוך לזמן זה. על פי רש"י ורשב"ם (לקמן ק. ד"ה לעולם ותוספות).

דְּיֵלְמָא מְשַׁכַּשְׁתָּא הִיא - שמא גירסת ברייתא זו משובשת, שהיה לו לתנא לשנות בדברי רבי יהודה, מתשע שעות ומחצה, או לשנות מן המנחה ולמעלה, כבברייתא הראשונה[א], ועל כן לא קשה ממנה על רב פפא.

דוחה הגמרא את תירוץ מר זוטרא: אָמַר לֵיהּ **מָרֵימָר** למר זוטרא, **וְאִיתֵּימָא** - ויש אומרים שאמר זאת **רָב יֵימָר** למר זוטרא, בריייתא זו אינה משובשת, שהרי **אֲנָא אֵיקְּלָעֵי לְפִירְקֵיהּ** - הוזמנתי לדרשתו[ב] **דְּרַב פְּנְחָס בְּרֵיהּ דְּרַב אַמֵּי, וְקָם תָּנָא וְתָנֵי קַמֵּיהּ** - ועמד אחד החכמים [הרגיל לשנות ברייתות] ושנה לפניו את הברייתא השנויה כגירסתה לפנינו 'מתשע שעות ולמעלה', **וְקִרְבְּלֵהּ מֵיגֵּיהּ** - וקיבל ממנו רב פנחס ברייתא זו, ולא אמר שמשובשת היא. הרי שגירסתה מתוקנת, ונדחה תירוצו של מר זוטרא.

מאחר שנדחה תירוצו של מר זוטרא, חוזרת הגמרא לקושייתה על תירוצו של רב פפא: אִי הָכִי - אם כך שגירסת הברייתא מתוקנת, ולדעת רבי יהודה דין ערבי שבתות וימים טובים שוה לערב פסח, שאסור לאכול כבר מסמוך לזמן המנחה, **קָשְׁיָא** - קשה על תירוצו של רב פפא שהעמיד את משנתנו כשיטת רבי יהודה, מדוע אם כן נקט התנא של משנתנו דווקא ערבי פסחים, ולא שנה ערבי שבתות ושאר ימים טובים.

מסיקה הגמרא: אֶלָּא מְחַוַּרְתָּא - דבר ברור הוא שיש לתרץ **בְּדַרַב הוּנָא** - כתירוצו של רב הונא, שמשנתנו האוסרת לאכול מסמוך לזמן המנחה דווקא בערב פסח, היא כשיטת רבי יוסי הסובר שבערבי שבתות ושאר ימים טובים מותר לאכול עד שתחשך[ג].

מקשה הגמרא אף על תירוצו של רב הונא: וְדָרַב הוּנָא שתירץ שמשנתנו האוסרת להתחיל לאכול מן הזמן הסמוך למנחה בערב פסח היא כשיטת רבי יוסי שמודה בזה לרבי יהודה בערב פסח, **מֵי נִיחָא** - האם הדבר מיושב, **וְהָאֲמַר** - והרי אמר **רַבִּי יִרְמְיָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְאִיתֵּימָא** - ויש אומרים שדבר זה **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר רַבִּי חֲנִינָא, הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח** שאסור להתחיל לאכול מסמוך למנחה, **וַהֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי בְּעֶרֶב שַׁבָּת** שהולך ואוכל עד חשיכה. **מדייקת הגמרא:** מכך שהוצרכו האמוראים לפסוק **'הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח', מִכְּלָל** - משמע מזה **דְּפֶסַח** [-שחולק] **רַבִּי יוֹסֵי תְּתַרְוַיְיהוּ** - בשניהם, גם בערב שבת וגם בערב פסח, וכשם שחולק על דברי רבי יהודה וסובר שבערב שבת מותר לאכול עד חשיכה, כך סובר גם לענין ערב פסח. ונקשה על רב הונא שהעמיד את משנתנו האוסרת לאכול בערב פסח מסמוך למנחה כרבי יוסי?.

מתרצת הגמרא: לָא, המדוייק מדברי האמוראים שרבי יוסי חולק על רבי יהודה בערב פסח, אין זה בדין התחלת האכילה מסמוך למנחה, אלא בדין אחר. וכך מדוייקים דבריהם, **הֲלָכָה** כרבי יהודה בערב פסח' **מְכְּלָל** - משמע מזה **דְּפֶסַח** - שחולקים רבי יהודה ורבי יוסי בערב פסח **בְּהַפְסָקָה** מלאכול משחשיכה, כמבואר לקמן, ובזה הוצרכו לפסוק כרבי יהודה. אך בדין התחלת האכילה מסמוך למנחה מודה רבי יוסי לרבי יהודה בערב פסח שאסור, והוצרכה משנתנו ללמדנו דין זה לשיטתו, כתירוץ רב הונא[ד].

מביאה הגמרא את מקור מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי לענין הפסקה: דְּתָנְיָא בתוספתא (פרשתא פ"ג ה"ג), **מַפְסִיקִין לְשָׁבָּתוֹת** - אם התחילו לאכול בערב שבת בהיתר קודם לזמן המסוך למנחה והמשיכו לאכול עד הלילה[ה], מיד כשחשיכה צריכים להפסיק לאכול[ו], ועוקרים את השולחן ממקומו[ז], ומקדשים קידוש היום על היין ואחר כך מברכים ברכת המזון[ח], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אֵין מַפְסִיקִין**[ט], אלא מסיימים סעודתם אף אחר חשיכה ומברכים ברכת המזון, ואחר כך יקדשו על היין[י].

מביאה הברייתא מעשה בענין זה: וּמַעֲשֶׂה בָּרְבָן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל [וְרַבִּי יְהוּדָה] וְרַבִּי יוֹסֵי, שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין ואוכלים בערב שבת **בְּעֲבָו, וְקִדֵּשׁ עֲלֵיהֶם הַיּוֹם** - והחשיך היום וקדש יום השבת. **אָמַר לוֹ רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל לְרַבִּי יוֹסֵי, בָּרְבִּי**[יא], **רְצוֹנְךָ שֶׁנַּפְסִיק** מלאכול ונקדש קידוש היום, **וְנֵרָחֵשׁ לְדִבְרֵי יְהוּדָה חֲבֵירֵנוּ** הסובר שמפסיקים לשבתות[יב], כמבואר בתחילת הברייתא. **אָמַר לוֹ** רבי יוסי לרבן שמעון בן גמליאל, **בְּכָל יוֹם וְיוֹם אַתָּה מְהַגֵּב דְּבָרַי לְפָנֵי רַבִּי יְהוּדָה** ופוסק הלכה כמותי[יג], **וְעַכְשָׁיו אַתָּה מְהַגֵּב דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה בְּפָנַי** ופוסק הלכה כמותו, והוסיף לתמוה במליצת לשון הפסוק (תפארת ישראל ח) **'הֲגַם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמַּלְכָּה**[יד] **עִמִּי בַּבָּיִת'**, כלומר, בפני אתה מביישני, לנהוג שלא כדעתי. **אָמַר לוֹ** רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי, **אִם כֵּן, כְּיוֹן שֶׁמַּחְתִּ בְּיָדִי שֶׁלֹּא לְהַפְסִיק**[טו], **לֹא נַפְסִיק** מלאכול, **שְׁמָא יִרְאוּ הַתַּלְמִידִים** שאנו מפסיקים **וְיַקְבְּעוּ** בטעות **הֲלָכָה פְּרוּרוֹת** שמפסיקים כרבי יהודה. **אָמְרוּ, לֹא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁקָּבְעוּ הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי** שאין מפסיקים.

*

הגמרא מבארת את ההלכה במחלוקת אם מפסיקים לשבתות: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין הֲלָכָה לֹא כְּרַבִּי יְהוּדָה הסובר שהאוכל בערב שבת ויום טוב צריך להפסיק סעודתו לגמרי משתחשך, ולסלק את השולחן ולברך ברכת המזון, **וְלֹא כְּרַבִּי יוֹסֵי** הסובר שאינו צריך להפסיק כלל, אלא יגמור סעודתו אפילו אחר חשיכה ויברך ברכת המזון ואחר כך יקדש, **אֶלָּא** ההלכה היא, כשתחשך, **פּוֹרֵס מַפָּה** על המאכל[טז], **וּמְקַדֵּשׁ** קידוש היום, ואחר כך ממשיך לאכול עד שגומר סעודתו[יז].

מקשה הגמרא על דברי רב יהודה: אֵינִי - האם כך הם דברי שמואל, **וְהָא** - והרי **אָמַר רַב תַּחְלִיפָא בַּר אַבְדִּימִי אָמַר שְׁמוּאֵל, בְּשֵׁם שֶׁמַּפְסִיקִין** הסעודה **לְקִידּוּשׁ** משתחשך, אף אם התחיל בהיתר,

---

א. **והברייתא** הראשונה המבארת שאין רבי יהודה אוסר לאכול בערב שבת ויום טוב אלא מזמן המנחה, היא העיקר, משום שלפי ברייתא זו אפשר לתרץ את המשנה בין לדעת רבי יהודה ובין לדעת רבי יוסי. תוספות (ד"ה ולמפסק). ב. **עלה** פי רש"י (שיטתו סה: ד"ה כשלכה). ג. **ומה** ששנינו בברייתא הראשונה שלדעת רבי יהודה איסור האכילה בערב שבת ושאר יום טוב הוא מזמן המנחה, אינו בדווקא, אלא הכוונה מסמוך לזמן המנחה, וכפי ששנינו בברייתא השניה. רש"י ורשב"ם (ד"ה מסוך) ועי' מהרש"א. ד. **אין** זו קושיא על רב הונא עצמו, שהרי שמא אינו סובר כאמוראים המובאים כאן, אלא סובר שרבי יוסי אינו חולק על רבי יהודה בערב פסח, אלא זו הקרשיא, שלשיטתנו שמקובל בידינו שהעיקר כתירוץ רב הונא, וכן אנו סוברים כשיטה זו שרבי יוסי אינו מודה לרבי יהודה בערב פסח, כיצד אם כן נתרץ את המשנה. וכוונת הגמרא באומרה 'ולרב הונא מי ניחא' הוא 'ולתירוץ רב הונא מי ניחא'. תוספות שבמרדכי (לעיל סי: ד"ה מלא). ה. **יש** הגורסים 'כדתניא', ראה בהערה לקמן. ו. **רשב"ם** (ד"ה מפסיקין). אבל התחילו באיסור, מפסיקים אף לרבי יוסי [ובכון בערב פסח]. תוספות (ד"ה לא). ז. **ולא** די שיקרא וימשיך לאכול, משום שצריך שיהיה ניכר שאוכל סעודת שבת, שלא יראה שאינו אלא מסיים את סעודת החול. פסקי הרי"ד (ד"ה אמר). ח. **דרכם** היה לסלק השולחן מלפני המסובים קודם ברכת המזון, כמבואר במסכת ברכות (מב:). ואף שמברך ברכת המזון אחר קידוש [לפי שיטה אחת, וראה בהערה להלן], יש לעקור השולחן קודם קידוש. תוספות (ד"ה מפסיקין). ט. **שכיון** שהגיע זמן הקידוש יש לקדש תחילה. רשב"ם (לקמן קב. ד"ה ס"ג). או משום שקודם הקידוש אינו יכול לטעום מכוס ברכת המזון. תוספות (ד"ה מפסיקין). כן מבואר בברייתא לקמן (קב.), על פי גירסת רש"י (סה ד"ה ואומר, ד"ה ומנו), ורשב"ם (סה) בלשונו הראשונה, ותוספות (סה) בלשונם השניה. אמנם הרשב"ם (סה) בלשונו השניה, והתוספות בלשונם הראשונה (סה, ולעיל קב: ד"ה מפסיקין) גורסו, שתחילה מברך ברכת המזון ואחר כך מקדש קידוש היום. י. **ואף** שאסר רבי יוסי להתחיל לאכול בערב פסח מסמוך למנחה, משום חיוב אכילת מצה מדאורייתא שלא יאכלנה בלילה אכילה גסה, כמבואר לעיל (סה:), מכל מקום אם התחיל לאכול בהיתר, אינו צריך להפסיק מטעם זה, ואין לחוש שכשיגמור סעודתו יבוא לאכול את מצת המצוה כשהוא שבע, משום שכשהוא אוכל והולך בני מעיו פתוחים, ולא יבוא לידי אכילה גסה, אך אם יפסיק יסתמו בני מעיו ויוכל לבוא לידי אכילה גסה באכילת מצה בלילה. רבינו דוד וחידושי הר"ן (ד"ה שלכה). יא. **רשב"ם** (ד"ה ולמ), כמבואר לקמן (קב:). אף שלשון הברייתא היא 'מפסיקין לשבתות', כוונתה אף לערב פסח, שהרי לדעת רבי יוסי שבערב שבת מותר להתחיל לאכול אין חידוש בזה שאין צריך להפסיק, ורק לענין ערב פסח שמודה שאסור להתחיל, יש חידוש במה שסובר שאין צריך להפסיק. ולכך אומרת הגמרא לעיל 'דתניא', שמברייתא זו הוכוכחה, שחולקים רבי יהודה ורבי יוסי לענין הפסקה בערבי פסחים. רבינו יחיאל (סה"ד בתוספות ד"ה מכלל). אך בתוספות הרא"ש (ד"ה שלכה) דחה ראיה זו [וכן הקשה בגליון הש"ס], שהרי רבי יוסי סובר שאין מפסיקים אפילו אחר חשיכה, שאז מדרה שאסור להתחיל, אם כן יש לומר שדברי רבי יוסי הם בערב שבת, והחידוש הוא שאף שאסור להתחיל אחר חשיכה, אין צריך להפסיק, אמנם התוספות (ד"ה מכלל) ביארו, שהברייתא עוסקת בערב שבת ולא בערב פסח, ולכך גרסו 'כדתניא', כלומר, אף שמחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי לענין הפסקה בערב פסח אינה מבוארת בברייתא זו, אך קבלה ביד חכמים שכשם שחולקים בברייתא זו לענין הפסקה בערב שבת, כך חולקים לענין הפסקה בערב פסח. יב. **כך** קרא רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי, והוא כינוי לגדול הדור. רשב"ם (ע"ז כג:). שהוא נוטריקון 'אב רבי'. הגהות היעב"ץ (יומא קה: ד"ה כנינו). יג. **ד"ז**[1] (ע"ז סא"ע ד"ה לתנן). ובמאור הקטן (ד"ה כתב) ביאר, שכיון שרבי יהודה היה מיסב עמם, והפסיק מלאכול משחשיכה וביקש לברך ברכת המזון, חשש רבן שמעון בן גמליאל לכבודו, שיהיה הוא מפסיק וממתין לברכה והם ממשיכים באכילה, ולכן רצה להפסיק כדי שיוכל לזמן. ואף שבאשר אחד סיים לאכול ושנים ממשיכים אינם צריכים להפסיק עבורו כדי לזמן, כמבואר במסכת ברכות (מה:), מכל מקום רבן שמעון בן גמליאל רצה לכבדו. ולפי זה אין גורסים בברייתא 'ניחוש לדברי יהודה' כי אם 'ניחוש ליהודה', כלומר לכבודו. אמנם רבי יוסי השיב לו, אם נפסיק יאמרו שהלכה היא שמפסיקים לשבתות, ולא יבינו שהטעם שהפסקנו הוא לכבודו של רבי יהודה, והחסכים רבן שמעון בן גמליאל לדבריו. יד. **שבזה** שפוסק רבן שמעון בן גמליאל שלא כדבריו, הוא ככובש ממנו [שהרי תמיד פוסק כמותו] הלכה מהלכות שבת שנקראת מלכה [כמבואר במסכת שבת (קיט:)]. על פי תוספות חכמי אנגליה (ד"ה ממלכה). טו. **תוספות** (ד"ה שסיון) ובתחילה לא חשש רבן שמעון בן גמליאל שיטעו התלמידים, משום שיבינו שהפסיקו לכבודו של רבי יהודה, אבל אחר שמיחה רבי יוסי, אם היו מפסיקים שהפסיקו התלמידים שהפסיקו משום שהלכה כרבי יהודה. שדה יצחק (ד"ה ג'ולם). טז. **פרוסת** מפה זו היא כבשאר שבתות, שאם הביא את הלחם קודם הקידוש צריך לכסותו בשעת הקידוש, כמבואר לקמן (ע"ב). אופן נוסף יש לומר, שפרוסת המפה היא כעין עקירת השולחן לרבי יהודה. רשב"ם (ד"ה ולמ). יז. **שנוהג** סבר שאין צריך להפסיק כלל, וכמבואר בברייתא לעיל שהלכה כרבי יוסי, אך החמיר קצת שלא לגמור הסעודה קודם הקידוש, אלא יקדש בתוך סעודתו, ואחר כך יגמור לאכול. רשב"ם (ד"ה ולמ).

בָּךְ אם היו אוכלים בשבת והגיע הלילה של מוצאי שבת, **מַפְסִיקִין** אכילתם **לְצורך הַבְּדָלָה** ומבדילים[א]. **מדייקת הגמרא: מַאי** - מהו ביאור דברי שמואל **מַפְסִיקִין** להבדלה, **לְמָאו** - האם אין כוונתו **לְמֵעֵקִירַת שולְחָן** לצורך ברכת המזון[ב], ומלשונו 'כשם שמפסיקים לקידוש להבדלה' משמע שאף בקידוש לא די בפריסת מפה[ג] אלא מפסיקים בעקירת השולחן וברכת המזון כרבי יהודה, וכיצד אמר רב יהודה ששמואל פסק לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי. **מתרצת הגמרא: לָא**, אין כוונת רב תחליפא בר אבדימי לומר בשם שמואל שמפסיקים בעקירת השולחן, אלא אף הוא כוונתו **לְהפסקה** בפריסת **מַפָּה** על המאכל וקידוש בתוך הסעודה, וכדברי רב יהודה בשם שמואל, ואין כאן קושיא[ד].

★

הגמרא מביאה מעשה המלמדנו דין פריסת מפה על הלחם בשעת הקידוש: רַבָּה בַּר רַב הוּנָא אִיקְלַע - נזדמן בערב שבת **לְבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא**, ואחר שהחשיך כששבו מבית הכנסת[ה], **אֵיתֵי תַּבָּא** וכו' - הביאו את הלחם על השולחן[ו] לפניו, **פָּרַם** רבה בר רב הונא תחילה **מַפָּה** על גבי הלחם[ז] **וַאֲמַר** כך **קִידֵּשׁ** קידוש היום.

מביאה הגמרא ראיה לדין זה[ח]: תָּנְיָא נָמֵי הָכִי - שנינו כן בברייתא כמנהגו של רבה בר רב הונא, **(וְשָׁוִין[ט]) שֶׁאֵין מְבִיאִין אֶת** הלחם על **הַשּׁולְחָן** קודם לילל שבת[י] **אֶלָּא אִם כֵּן קִידֵּשׁ, וְאִם הֵבִיא** את הלחם על השולחן קודם קידוש[יא] **פּוֹרֵס מַפָּה** על הלחם **וּמְקַדֵּשׁ[יב]**. הרי שמפורש בברייתא כמנהגו של רבה בר רב הונא[יג].

★

הגמרא מביאה שתי ברייתות המבארות במה מודים רבי יוסי ורבי יהודה זה לזה לענין אכילה בערב שבת ובערב יום טוב: תָּנֵי חֲדָא - שנינו בברייתא אחת, **שָׁוִין** רבי יהודה ורבי יוסי החולקים לעיל (פט: ק:) לענין התחלת אכילה ולענין הפסקת האכילה בערב שבת ובערב יום טוב, **שֶׁאֵין מַתְחִילִין** לאכול מסמוך לזמן המנחה והלאה. **וְתָנֵיָא אִידָךְ** - ושנינו בברייתא אחרת, **שָׁוִין** רבי יהודה ורבי יוסי **שֶׁמַּתְחִילִין** - שמותר להתחיל לאכול.

מבארת הגמרא את הברייתות. מקשה הגמרא: בְּשֶׁלָּמָא - מובן הדבר **הָא דְּתָנֵיָא** - מה ששנינו בברייתא הראשונה **שָׁוִין** רבי יוסי ורבי יהודה **שֶׁאֵין מַתְחִילִין** לאכול, שכן **מְשַׁכַּחַת לַהּ** - מוצא אתה דין זה **בְּעֶרֶב הַפֶּסַח**, כמבואר בגמרא לעיל (פט:), שרבי יוסי מודה לדברי רבי יהודה בערב פסח, שאסור להתחיל לאכול מן הזמן הסמוך למנחה, כמבואר בתירוצו של רב הונא שם[יד]. **אֶלָּא הָא דְּתָנֵיָא** - אלא מה ששנינו בברייתא השניה **שָׁוִין** רבי יוסי ורבי יהודה **שֶׁמַּתְחִילִין** - שמותר להתחיל לאכול, **אֵימָתַי** - צריך ביאור על איזה זמן מדובר בברייתא, **אִי נִימָא** - אם נאמר שמדובר **בְּעֶרֶב שַׁבָּת**, שרבי יהודה ורבי יוסי שוים בדין זה שמותר להתחיל לאכול בערב שבת אחר הזמן הסמוך למנחה, **הָא מִיסְּפָא פְּלִיגִי** - והרי בזה נחלקו בברייתא לעיל (פט:), ולדעת רבי יהודה אין להתחיל לאכול מזמן זה.

מתרצת הגמרא: לָא תַּשְׁיָא, דְּאַן - המבואר בברייתא לפנינו שלדעת כולם מותר להתחיל לאכול, מדובר בערב שבת **קוֹדֶם תַּשְׁעָה** - לפני סוף השעה התשיעית שהוא הזמן הסמוך למנחה[טו], ואילו **דְּאַן** - המבואר בברייתא לעיל שנחלקו רבי יוסי ורבי יהודה בדבר, מדובר בערב שבת **לְאַחַר תַּשְׁעָה** - אחר סוף השעה התשיעית, שלדעת רבי יהודה אסור להתחיל לאכול ואילו לדעת רבי יוסי מותר, כמבואר שם בברייתא.

★

נאמר בתורה (שמות כ ח) **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, ודרשו חכמים** (לקמן קו:), **שיש לזכור את השבת על ידי שמקדשה על היין בכניסתה[טז]. הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים, אם הקידוש צריך להיות במקומה של הסעודה או לא: אוֹתָם בְּנֵי אָדָם[יז] שֶׁקִּידְּשׁוּ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת** - ששמעו קידוש מן שליח הציבור בבית הכנסת בלילי שבתות וימים טובים, **אָמַר רַב, יָדֵי** חובת ברכת **הַיַּיִן לֹא יָצְאוּ**, וכשבאים לביתם, אם רוצים לשתות יין צריכים לברך לפניו אף אם שתו מן היין בבית הכנסת[יח], משום שבזה שעקרו ממקומם נחשב שהסיחו דעתם[יט], אבל **יָדֵי** חובת **קִידּוּשׁ יָצְאוּ**, אף אם לא טעמו מן היין[כ], ושוב אינם צריכים לקדש כשיבואו לביתם, משום שדעת רב, שהקידוש אינו צריך להיות במקום הסעודה, ויכול לקדש במקום אחד ולאכול במקום אחר[כא].

וּשְׁמוּאֵל אָמַר,

א. **דעת** רב (לקמן קו:), שאין צריך להפסיק כלל להבדלה, אלא מבדיל אחר שגומר סעודתו.

ב. **שהרי** טעם הפסח הפה הוא כדי שיראה שהסעודה באה לכבוד השבת, כמבואר בהערה להלן, ונמצא זה אינו שייך בהבדלה [שהרי אין צורך שתבוא הסעודה לכבוד מוצאי שבת]. רבינו פרץ (סוה"מ מכתשפות שמגלמלי ד"ייפ מ"ח) דרכם היה לאכול כל אחד על שולחן קטן לעצמו, והיו רגילים לסלק מלפני המסובים קודם ברכת המזון, כמבואר במסכת ברכות (מב:). אמנם אנו שאוכלים על שולחן אחד גדול, אין ראוי לסלקו קודם ברכת המזון. תוספות (ד"ייפ נ"ח) ג. **רשב"ם** (ד"ייפ מ"ח). ד. **רשב"ם** (ד"ייפ ס"ג) בלשונו הראשונה, ותוספות (ד"ייפ פ"ק) אך רש"י (ד"ייפ פ"ק) והרשב"ם (שם) בלשונו השניה ביארו, שהיו מסובים ואוכלים מבעוד יום, וכיון שקדש יום השבת, פרס מפה על המאכל וקידש, כדינו של שמואל לעיל. ה. **רשב"ם** (ד"ייפ ס"ג). אמנם בתוספות (ד"ייפ פ"ח) מבואר, שאף את השולחן עצמו עם הלחם שעליו מביאים אחרי הקידוש. 'תכא' הוא שולחן. רש"י (נימוקי מו: ד"ייפ מכ"ת). ו. **מנחי** שרצונו היה שיביאו את הלחם על השולחן אחר הקידוש, כדין הברייתא לקמן, וכמו שמצינו במשניות להלן (קיב:) שהיו מביאים את המאכל אחר הקידוש, לכך פרס מפה על הלחם שהוא כעין סילוק השולחן, ואחר כך קידש. רשב"ם (ד"ייפ ס"ג). ז. **ראה** בעיניני הפשט לסוף הברייתא, שיש הראשונים המבארים שמבריית זו אין ראיה למנהגו של רבה בר רב הונא, כי אם לדין אחר. ח. **דעת** הרשב"ם (ד"ייפ ס"ג, ד"ייפ ס"ח ושם) שיש לגרוס 'תניא נמי הכי אין מביאין' וכו', ואין לגרוס כאן 'ושוין', ויש משום שבבריית לקמן שנינו 'שוין' טעו המעתיקים לכתוב כן אף כאן. אמנם כתבו הרשב"ם ותוספות (ד"ייפ ושם) ליישב גירסא זו, שרבי יהודה ורבי יוסי החולקים אם המתחיל לאכול בערב שבת צריך להפסיק כשחשיכה, שוים בהלכה זו שאם לא התחיל מבעוד יום ובא לקדש בלילה, שלא יביא את השולחן קודם הקידוש, אף שאין דעתו לאכול עד אחר הקידוש. ביאור נוסף כתב הרשב"ם, שבית שמאי ובית הלל החולקים במסכת ברכות (נא:), אם יש ליטול ידים תחילה לסעודה ואחר כך למזוג את הכוס ולקדש ולאכול מכח זו שנינו, או שתחילה יטול ידיו את הכוס לקידוש ולקדש ואחר כך ליטול ידים ולאכול, בהלכה זו שוים, שאת השולחן עם המאכל לא יביאו עד אחר הקידוש. ט. **ראה** בעיני הפשט על סוף הברייתא, אם דין זה הוא אף בסעודת יום השבת. י. **אף** שמבואר במסכת שבת (קיט:) שצריך השולחן להיות ערוך מבעוד יום, אפשר שיהיה השולחן ערוך במקום אחר, וכיבאר אחר הקידוש. תוספות (ד"ייפ פ"ק) אמנם כתב בהמשך שאלה (פסחים יומי pesachim ג' פוט ט), שלשיטת הרשב"ם (ד"ייפ פ"ק) הסובר שרק את הלחם יש להביא אחר הקידוש, אין זו קושיא, משום שיש לומר שיהיה השולחן ערוך מבעוד יום בלא הלחם, ואת הלחם לבדו יביאו אחר הקידוש. ערוך כתבו התוספות, שדווקא את השולחנות שלהם שהיו קטנים ומונחים בפני כל אחד מן המסובים יש להביא אחר הקידוש, אבל אנו שאוכלים על שולחן אחד גדול, וקשה לעורכו במקום אחר ולהביאו אחר הקידוש בלי להפסיק הרבה בין הקידוש לסעודה, לכתחילה עורכו במקומו, ופורס עליו מפה עד אחר הקידוש, כדין המבואר בהמשך הברייתא. יא. **טעם** שאין מביאים את הלחם על השולחן קודם הקידוש, ביאר בשאילתות (פרשת יתרו pesachim ק, פורייפ נ"ח ס"ג), שהוא כדי שיראה שסעודה זו באה לכבוד שבת, ולכך אף אם הביאו כבר את הלחם על השולחן קודם הקידוש, יש לפרוס עליו מפה להחסירה לאחר הקידוש, כדי שיראה שסעודה זו היא לכבוד השבת. וראה טעמים נוספים לפריסת המפה, בעיניני הפשט[יז]. יב. **וכתבו** שמשמע ברש"י (לעיל פט: pesachim ק, ד"ייפ ד"ה לימלמ) בתוספות (לעיל ק: ד"ייפ ד"ה לימלמ) ובתוספות הרשב"א משאנץ (פס ד"ייפ ושם) שאף רב פפא המתרץ שם תירוץ אחר, מודה לרב הונא בזה, שרבי יוסי מודה לרבי יהודה בערב פסח. יג. **וחידוש** הברייתא הוא, שאף לדעת רבי יהודה, אם התחיל לאכול בהיתר קודם הזמן הסמוך למנחה, אוכל והולך עד שתחשך. רשב"ם (ד"ייפ כפ קוס) ותוספות חכמי אנגליה (ד"ייפ כ"ק) ובתוספות שבמרדכי (ד"ייפ כ"ק) ביאר באופן אחר, שחידוש הברייתא הוא, שאף לדעת רבי יהודה מותר להתחיל לאכול סמוך לסוף השעה התשיעית, אף על פי שיודע שלא יספיק אכילתו קודם שתעבור השעה תשיעית [אמנם הרשב"ם לקמן (קו: ד"ייפ ילמתוסת, ד"ייפ פוף) חולק על דין זה, וסובר שלדעת רבי יהודה, אם יודע שתמשך סעודתו אחר שעה תשיעית, אסור לו להתחיל לאכול]. יד. **ראה** בתוספות לקמן (קו: ד"ייפ וכתניא), אם הקידוש על היין הוא מן התורה, או שהקידוש לבדו הוא מן התורה, והכפפים תיקנו לקדש על היין. טו. **כלומר**, באותם המקומות שנהגו לקדש על היין בבית הכנסת, דהיינו במקומות שהיו מצויים אורחים [כמבואר להלן (קב:), שעיקר תקנת הקידוש בבית הכנסת היא עבור האורחים האוכלים בבית הכנסת], אמנם במקומות שלא היו מצויים אורחים, אף בזמן הגמרא לא היו נוהגים לקדש על היין בבית הכנסת. שב יעקב (פוייח סי' יג). ובתחם סופר (ד"ייפ פוייח) ביאר, 'אותם' שאין להם בני בית, שכיוון לצאת ידי חובתם בקידוש זה. שאילו אותם שיש להם בני בית שצריכים להתציאם בביתם ידי חובת קידוש, אינם מכוונים לצאת ידי חובת קידוש במה שמקדש שליח הציבור. טז. **רשב"ם** (ד"ייפ ידי יין). וכן כתבו התוספות (לעיל קפ. ד"ייפ ומיסת). וראה בזה לקמן (קפ:) בהערה על דברי רבי יוחנן, שנחלקו הראשונים בדין זה. אבל המקדש בביתו על היין, אינו צריך לברך ברכת בורא פרי הגפן על היין ששותה בתוך הסעודה, משום שברכת היין שבקידוש פוטרתו, כמבואר במשנה במסכת ברכות (מב:), שהמברך על היין לפני הסעודה פוטר את היין שאחר הסעודה קודם ברכת המזון [וכל שכן את היין שבתוך הסעודה. תוספות (ד"ייפ ידי יין)], וכמבואר בגמרא (שם ד"ייפ) שהמשנה עוסקת בשבתות וביומים טובים, והוא משום שבהם אדם קובע את סעודתו על היין. רשב"ם (ד"ייפ ידי יין). יז. **רשב"ם** (ד"ייפ ידי יין). כמבואר לקמן (קפ:), שהמברך על דבר מאכל ואוכל ממנו במקום אחד, ורוצה לחזור ולאכול ממנו במקום אחר, צריך לברך עליו בשנית. יח. **שאף** שמבואר לקמן (קו:) שהמקדש צריך שיטעם מן היין, אך במסכת עירובין (ס:) מבואר שאפילו טעם אחד יצאו כולם ואינם צריכים לטעום. אמנם לכתחילה ראוי שיטעמו כולם. רשב"ם (ד"ייפ ידי קידוש). יט. **רשב"ם** (שם).

אַף יָדֵי חוֹבַת קִידּוּשׁ לֹא יָצְאוּ, כיון שאינם סועדים בבית הכנסת, ולדעת שמואל צריך לקדש במקום הסעודה, כמבואר להלן, על כן צריכים לקדש בביתם בשנית.

שואלת הגמרא על דברי רב: אֶלָּא לְדַעַת רַב, שיצא השומע ידי חובתו בקידוש ששמע בבית הכנסת, **לָמָּה לִי לְקַדּוּשֵׁי בְּבֵיתֵיהּ** - מפני מה צריך לחזור ולקדש בביתו. **משיבה הגמרא:** לכך חזר ומקדש בביתו, **כְּדֵי לְהוֹצִיא** ידי חובת קידוש את **בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ** שלא שמעו קידוש בבית הכנסת[א].

שואלת הגמרא אף על דברי שמואל: וּלְדַעַת שְׁמוּאֵל, מאחר שאין הציבור יוצאים ידי חובתם במה שמקדשים בבית הכנסת, **לָמָּה לִי לְקַדּוּשֵׁי בְּבֵי כְנִישְׁתָּא** - מפני מה צריך לקדש בבית הכנסת. **משיבה הגמרא:** לכך מקדשים בבית הכנסת כדי **לְאַפּוֹקֵי** - להוציא את **הָאוֹרְחִים יְדֵי חוֹבָתָן**[ב], **דְּאִלְּמָלֵי וְשָׁתוּ וְגָנְו** [-ישנים][ג] **בְּבֵי כְנִישְׁתָּא**[ג], ועבורם הקידוש בבית הכנסת הוא במקום סעודתם[ד].

מבארת הגמרא טעמו של שמואל, שאין יוצאים ידי חובה בקידוש שבבית הכנסת: וְאִידָּךְ שְׁמוּאֵל לְטַעְמֵיהּ - ודבר זה שאמר שמואל, שאין יוצאים ידי חובת קידוש בקידוש שבבית הכנסת, לשיטתו אמרו, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין** מקיימים מצות **קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם הַסְעוּדָה**, ואם קידש ולא אכל באותו מקום, לא יצא ידי חובת קידוש[ה].

הגמרא דנה בדעת שמואל: מְבוֹאַר מִינַּהּ - מדברי שמואל שאותם המקדשים בבית הכנסת ואוכלים בביתם לא יצאו ידי חובת קידוש משום שאינו במקום סעודה, היו סבורים התלמידים בני הישיבה ללמוד[ו], **הָנֵי מִילֵּי** - שדברים אלו, שצריך לחזור ולקדש אם שינה מקומו אחר הקידוש לסעוד במקום אחר, אינם אלא אם שינה מקומו ועבר **מִבַּיִת** שקידש בו **לְבַיִת** אחר לאכול בו[ז], **אֲבָל** אם עבר **מִמָּקוֹם לְמָקוֹם**[ח] **בְּחַד בֵּיתָא** - בבית אחד, כגון שקידש בבית ועלה לסעוד בעלייתו, **לֹא** צריך לחזור ולקדש, משום שנחשב כקידוש במקום הסעודה. **אָמַר לֵהּ רַב נַחְמָן בַּר תַּחְלִיפָא** לתלמידים, אין הדבר כן, שהרי **זִיכְנִין סָגִיאִין הֲוָה קָאֵימְנָא קַמֵּיהּ שְׁמוּאֵל** - פעמים רבות הייתי עומד בשבת לפני שמואל, **וּבהגִּיעַ זְמַן הַסְּעוּדָה, נָחֵית מְאִיגְּרָא לְאַרְעָא** - ירד מגג הבית לארץ [למקום הסעודה], **וַהֲדַר מְקַדֵּשׁ** - ולאחר מכן קידש[ט], משום שלדעתו נחשב שינוי מקום אפילו מקום למקום בבית אחד, ולכך לא קידש בגג הבית כיון שלא היה במקום הסעודה[י].

מביאה הגמרא דעת אמוראים נוספים הסוברים כשמואל, שאין קידוש אלא במקום סעודה: וְאַף רַב הוּנָא סָבַר שְׁאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה. מביאה הגמרא מעשה להוכיח שכן דעת רב הונא: דְּרַב הוּנָא קָדֵישׁ, וְאִיתְעַקְּרָא לֵיהּ שָׁרָגָא - ואחר שקידש קודם שאכל נפל נרו וכבה, ולא יכול היה לאכול שם בחשיכה, **וְצִיְּילֵי לֵיהּ לְמָנְיֵהּ דְּבֵי גְּנַגְיֵהּ דְּרִבְתָּא בְּרֵישׁ** - והעלו לו כלי סעודתו[יא] לבית חופת רבה בנו, **דַּהֲוָה שָׁרָגָא** - ששם בבית המשתה היו נרות דולקים, **וְקָדֵישׁ** שם בשנית, **וְטָעֵים מִידֵּי** - ואכל שם דבר מה. **אֶלְמָא מְקַבָּר** - מוכח מכך שרב הונא קידש בשנית, שסובר, **שֵׁאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה**, ולכך לא יצא ידי חובתו בקידוש הראשון.

אמורא נוסף הסובר כן: וְאַף רַבָּה סָבַר, שֵׁאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה. מוכיחה הגמרא שכן דעת רבה: דְּאָמַר אַבָּיֵי, כְּי הֲוֵינָא בֵּי מָר - כאשר היתי בביתו של רבה[יב], **כְּי הֲוָה מְקַדֵּשׁ** - כאשר היה מקדש בשבת, והיינו רוצים ללכת לבתינו, **אָמַר לָן טָעִימוּ מִידֵי** - תאכלו כאן דבר מה, כדי שתצאו ידי חובתכם בקידוש שקידשתי[יג], **דִּילְמָא אַדַּאֲזַלִּיתוּ לְאוּשְׁפִּיזָא מְתַעֲקְרָא לְכוּ שָׁרָגָא** - שמא עד שתלכו ותגיעו למקום אכסנייתכם יכבה שם הנר, **וְלָא מְקַדַּשׁ לְכוּ** - ולא תוכלו לקדש ולאכול סעודתכם **בְּבֵית הָאֲכִילָה** שלכם משום שאין דרך לאכול בלא נר[יד], **וְאפילו** לא תחששו לכך ותלכו לישון בלא לאכול, ותהיו סבורים שיצאתם ידי חובת קידוש בקידוש ששמעתם כאן[טו], **בְּקִידּוּשָׁא דְּהָכָא לָא נָפְקִיתוּ** - בקידוש ששמעתם כאן לא תצאו ידי חובתכם אם לא תטעמו כלום[טז], משום **דְּאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בְּמָקוֹם סְעוּדָה.**

מקשה הגמרא על דברי אביי: אִינִי - האם נהג רבה כשמואל, **וְהָאָמַר אַבָּיֵי, כָּל מִיָּי דְּמַר חֲנָה עָבִיד בָּרָב** - בכל דבריו של רבה, בדברים שנחלקו רב ושמואל, היה נוהג כדעת רב, **לָבַר מַהֲנֵי תְּלָת** - חוץ משלשה דברים אלו, **דְּעָבִיד** - שהיה נוהג בהם **כִּשְׁמוּאֵל**, ואלו הם: א. נחלקו רב ושמואל (מנחות מג:), אם מותר להתיר חוטי ציצית הקשורים בטלית אחת על מנת לקשרם בטלית אחרת, רב אוסר, ושמואל מתיר[יז]. ונהג רבה כדעת שמואל **שַׁמְּתִירִין** חוטי ציצית **מֻגָּד** אחד וקושרים אותם **לְגֻד** אחר[יח]. ב. נחלקו רב ושמואל (שבת כג.), אם מותר להדליק נר חנוכה מנר חנוכה אחר[יט], רב אוסר, ושמואל מתיר[כ]. וְאף בזה נהג רבה כדעת שמואל **שַׁמַּדְלִיקִין מִגֶּר לְגֶר**, ואינו צריך להדליק מנר שאינו של חנוכה. ג. עוד נחלקו רב ושמואל (שם), לדעת רב הלכה כרבי יהודה (ביצה כג.) שדבר שאינו מתכוין אסור, כלומר, שאסור לעשות מלאכה מותרת אם על ידי כך תיעשה מלאכה אסורה אף שאינו מתכוין למלאכה האסורה, ואילו לדעת שמואל הלכה כרבי שמעון (שם) שמותר[כא]. וְאף בזה נהג רבה כשמואל **שֶׁהָלְכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּגֵרִירָה** שמותרת משום שאינו מתכוין, **דְּתַנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, גּוֹרֵר אָדָם מִטָּה בְּפָא וְקַפְסָךְ** על גבי קרקע **בְּשַׁבָּת**, אף אם על ידי כך נעשה חריץ בקרקע[כב], **וּבְלָבַד שֶׁלֹּא יַתְקִין מַשּׁוֹת חֲרִיץ**, משום שסובר רבי שמעון שדבר שאינו מתכוין מותר. ואם כן קשה, כיון שבכל דבריו נהג רבה כרב, מפני מה הצריך קידוש במקום סעודה כשמואל.

מתרצת הגמרא: ביאור דברי אביי שרבה היה נוהג תמיד כרב, הוא שדווקא **בְּחוֹמְרֵי דְּרַב הֲוָה עָבִיד** - במקום שרב מחמיר היה רבה נוהג כדעתו, לבד משלושת הדברים שהזכרנו לעיל שהיה מיקל כשמואל, אבל **בְּקוּלֵּי דְּרַב** - במקום שרב מיקל **לֹא הֲוָה עָבִיד** - לא היה נוהג כדעתו[כג]. וכיון שכאן רב מיקל לומר שאף אם קידש שלא במקום סעודתו יצא ידי חובתו, לכך היה רבה נוהג להחמיר כשמואל[כד].

★

חוזרת הגמרא לענין השומעים קידוש בבית הכנסת, ומביאה דעה נוספת: וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, השומעים קידוש בבית הכנסת, יצאו ידי חובתם כרב, **וְאַף יְדֵי** ברכת **הַיַּיִן נָמֵי יָצְאוּ**, אם שתו מן היין בבית הכנסת[כה], ואם רוצים לשתות יין בביתם אינם צריכים לברך עליו בשנית, שכיון שדעתם לשתות בביתם, אין יציאתם מבית הכנסת נחשבת היסח הדעת.

מבארת הגמרא את טעם רבי יוחנן, שיצאו ידי ברכת היין: וְאִידָּךְ רַבִּי יוֹחָנָן לְטַעְמֵיהּ - ודבר זה שאמר רבי יוחנן, שאף ידי ברכת היין יצאו, לשיטתו אמר זאת, **דְּאָמַר רַבִּי חֲנִין בַּר אַבָּיֵי אָמַר רַבִּי פַּדַּת אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֶחָד שִׁינּוּי יַיִן** - דין אחד הוא אם שינה את היין, כגון שבירך על יין מחבית אחת ושתה, ואחר כך הביאו לפניו יין מחבית אחרת שטעמו שונה, ורוצה לשתות ממנו, שאין צריך לברך עליו בשנית.

א. **ואף** שבהכרח צריך כל אדם שיש לו בית לחזור ולקדש בביתו כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם, הקידוש שבבית הכנסת נצרך כדי להוציא ידי חובתם את אותם אנשים מבני העיר שאין להם בני בית, שאחר שמפעמו לקידוש בבית הכנסת שוב אינם צריכים לחזור ולקדש בביתם. תוספות (ד"ה ולמפוקי), כ. **על** פי רש"י (ניסן קפ. ד"ה ויש). ג. **ואף** שהלית הציבור המקדש אינו אוכל בבית הכנסת ואינו יוצא ידי חובתו בקידוש זה, מוציא הוא את האורחים ידי חובתם, משום שהוא מקום סעודתם. רשב"ם (ד"ה ואלמלי), וכשם שאחר שיצא כבר ידי חובתו יכול להוציא אחרים ידי חובתם, ככל ברכות המצוות, כמבואר בגמרא (ד"ה כל), כך אף קודם שיצא ידי חובתו, יכול להוציא אחרים ידי חובתם, אף שאינו יוצא בקידוש זה. מהר"ם חלאוה (ד"ה דבדבה). ד. **שנאמר** (משלי ט יח) 'וקראת לשבת עונג', ודרשו חכמים, במקום שאתה קורא לשבת, כלומר מקדש את השבת, שם יהיה הענוג שהוא הסעודה. טעם נוסף, שכיון שנקבע הקידוש על היין, כדרשת הברייתא לקמן (קו:) מן הפסוק (שמות כ ח) 'זכור את יום השבת לקדשו', וזכרונו על היין, מן הסתם נקבע על היין שבא בשעת הסעודה, שהוא חשוב. רשב"ם (ד"ה לפי). ה. **על** פי רש"י (פיסא ע: ד"ה פסנה). ו. **וכאותם** שמקשים בבית הכנסת ואוכלים בביתם. ר"ן (על אלפ"ס, ד"ה פסנה). וכן מבואר ברשב"ם (ד"ה וא"מ) על פי נוסחת כתב יד. הגהות וציונים. ז. **בן** ביארו השפת אמת (ד"ה ואמנם) בפירושו השני, הצל"ח (ד"ה ואמנם) ובהגהות רא"מ הורוויץ (ד"ה ואמנם), והיינו שלא היה שמואל מקדש בגג כלל, אלא ההוכחה ממעשיו היא, שאף שהיה לו יין מוכן לקידוש בגג, לא היה מקדש שם, אלא היה יורד מן הגג קודם הקידוש ומקדש למטה, ומזה ההוכחה שסבר שאם היה מקדש בגג היה נחשב הדבר שינוי מקום ולא היה הקידוש במקום הסעודה. אמנם בפסקי רי"ד (לעיל ק: ד"ה פותח) כיאר, ששמואל סובר שדין תחילה בגג ולאחר מכן קידש שוב בבית, ומכך הוכיח רב ענן שדעת שמואל שאפילו בבית אחד שיש שינוי מקום. ומפרש הפסקי רי"ד (שם) שלכתחילה לא היה עושה שמואל כך לקדש שתי פעמים, אלא מדובר כגון שאחר שקידש בגג נפל נרו וכבה, והוצרך לרדת לסעוד בבית, ועל כן קידש בשנית. וכן פירש השפת אמת (שם) בפירושו הראשון שהיה מקדש תחילה בגג כדי להוציא אחרים האוכלים שם ידי חובתם, ואחר כך היה יורד לארץ ומקדש בבית, ושם היה חוזר ומקדש כדי לצאת בעצמו ידי חובת קידוש. ח. **תרגום** 'מגגג' הוא 'מחופה'. רש"י (ניסן ט. ד"ה מגגג). ט. **רשב"ם** (ד"ה ואהדר) על פי דקדוקי סופרים. י. **אביי** מכנה את רבה בר נחמני בכינוי 'מר', משום שהיה רבו. רש"י (ניסן נט: ד"ה למימר). יא. **אחר** שקידש אמר להם כן, כדין המבואר בבית יוסף (או"ח סי' רעג ד"ה ויש), שאף אם בשעת הקידוש היתה דעתו שלא לאכול במקום הקידוש, אם אחר הקידוש נמלך בדעתו ואכל שם, נחשב הדבר כקידוש במקום סעודה ויצא ידי חובת קידוש. ט"ז (שם סק"ג). יב. **מהר"ם** חלאוה (ד"ה ואלמלי), ר"ש"א (סי' ס"ו), וכן ביאר המהרש"א (מגוש"ל ד"ה ופקרוקתא) בדעת התוספות. אמנם בתוספות שבמרדכי (ד"ה ואלמלי) כתב, שאין לקדש בלא נר, ועל כן אם יכבה נרם לא יוכלו לקדש בבית אכסנייתם. יג. **המכתם** (ד"ה ואידך) ורי"ד מלוניל (ד"ה ושמעו). יד. **טעם** רב שאוסר, משום שכשמתיר חוטי ציצית מבגד, מבטל את המצוה מן הבגד. תוספות (מנחות מג: ד"ה ניתן). וטעם שמואל שמתיר, משום שסובר שמותר שיהיו חוטי הציצית בבגד שלובש, מאשר בבגד שאינו לובש. אף שסובר שמואל במסכת מנחות (מג:), שחייב להטיל ציצית אף בבגדים שאינו לובש, אך סובר שאם אין לו חוטי ציצית לבל בגדיו, מוטב להטילם בזה שלובש זה שתהיה המצוה עליו. תוספות (ד"ה מתירין, ומנחות שם). טו. **אבן** לדעת כולם, אין להתיר חוטי ציצית מבגד שלא על מנת לקשרם בבגד אחר. תוספות (שבת כג. ד"ה לא). טז. **אך** לצרכי חולין לדעת כולם אסור, משום שזהו ביזוי מצוה. שבת (שם). יז. **בטעם** רב נחלקו אמוראים במסכת שבת (שם), אחד סובר, שהוא ביזוי המצוה, שמלילך בה קיסם שאינו של מצוה כדי להעביר האש לגר אחר, ואחד סובר, שהוא משום שנראה כלוכח מאורו של הגר ומכחיש את גר המצוה. ושמואל לא חשש לטעמים אלו. יח. **ודווקא** באופן שאין הדבר מוכרח שתיעשה המלאכה האסורה, אלא אפשר שלא תיעשה, אך אם בודאי תיעשה המלאכה האסורה, הדבר אסור אף אם אינו מתכוין, אף לדעת רבי שמעון. שבת (קלב:). יט. **שהוא** תולדה של מלאכת חורש או מלאכת בונה [המבוארות במסכת שבת (עג: קכ:)] האסורות בשבת. רש"י (שם כג. ד"ה ולבנה). כ. **ניון** שרב הונא רבה ואביי סוברים כשמואל, למדנו שהלכה כמותו. רשב"ם (ד"ה ואהדר ר"י) ותוספות (לעיל ק: ד"ה ויש קדושין). כא. **רשב"ם** (לעיל ק: ד"ה ויש) ותוספות (ד"ה ויפה). וכתבו התוספות בטעם הדבר, שאם לא שתו מן היין בבית הכנסת, נמצא שיש הפסק בין הברכה לשתיית היין בביתם. אמנם הרוקח (סי' שכט ד"ה ולן) והאור זרוע (ח"א סי' קמד) כתבו, שכיון שטעם המברך יצאו השומעים בטעימתו, ושוב אין נחשב להם הפסק בכה שהפסיקו קודם שטעמו, ועל כן יש לו לכאר בדעת רבי יוחנן, שאף אם לא טעמו מן היין בבית הכנסת יכולים לשתות בביתם בלא לברך עליו בשנית.

וְאֶחָד שִׁינּוּי מָקוֹם - ודין אחד הוא אם בירך על מאכל ואכל במקום אחד, ואחר כך שינה מקומו ורוצה לאכול במקום אחר, ולא הסיח דעתו מלאכול בינתיים[א], שבשניהם **אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ** בשנית ברכה ראשונה[ב]. וזהו כשיטתו במה שאמר שהשותים מיין הקידוש בבית הכנסת אינם צריכים לברך בשנית ברכה ראשונה על היין ששותים בביתם.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי - הקשו בני הישיבה על דברי רבי יוחנן, שנינו בברייתא, **שִׁינּוּי מָקוֹם** בתוך אכילתו גורם **שצָרִיךְ לְבָרֵךְ** ברכה ראשונה בשנית[ג], אבל **שִׁינּוּי** ממין **יַיִן** אחד למין יין אחר **אֵין** גורם **שצָרִיךְ** לשוב **וּלְבָרֵךְ** ברכה ראשונה בשנית. הרי מפורש בברייתא כדעת רב ושמואל הסוברים שצריך לברך בשנית אחר שינוי מקום, וקשה על רבי יוחנן הסובר שאין מברכים בשנית אחר שינוי מקום.

אומרת הגמרא: תֵּיוּבְתָּא - לכאורה דבר זה הוא פירכא **דְּרַבִּי יוֹחָנָן** - לדברי רבי יוחנן. **מסיקה הגמרא: תֵּיוּבְתָּא** - אכן פירכא היא, ונדחו דבריו[ד].

★

הגמרא דנה בדיני שינוי מקום בברכות: וְתֵיתִב [-וישב] **רַב אִידִי בַּר אָבִין קַמֵּיהּ** [-לפני] **דְּרַב חִסְדָּא, וְיָתִיב רַב חִסְדָּא וְקָאָמַר** [-והיה אומר] **מְשַׁמְּיהּ דְּרַב הוּנָא, הָא דְּאָמְרַת** - המבואר בברייתא לעיל, **שִׁשִּׁינּוּי מָקוֹם** בתוך אכילתו גורם **שצָרִיךְ לְבָרֵךְ** בשנית, **לָא שָׁנוּ** כן **אֶלָּא** כאשר שינה מקומו **מִבַּיִת לְבַיִת, אֲבָל** אם שינה מקומו **מִמָּקוֹם לְמָקוֹם** בבית אחד, כגון שבירך ואכל בבית ועלה לעליית[ה], **לָא** - אינו צריך לברך בשנית. **אָמַר לֵיהּ רַב אִידִי בַּר אָבִין** לרב חסדא, **הָכִי תָּנֵיהּ לֵיהּ** - כדברים אלו שנינו **בְּמַתְנִיתָא דְּבֵי רַב חִינָּנָא** - בברייתא השנויה בבית מדרשו של רב חינא, **וְאָמְרִי לֵיהּ** - ויש אומרים שנינו כן **בְּמַתְנִיתָא דְּבֵי רַב חִינָּנָא** - בברייתא השנויה בבית מדרשו של בר חינא, **בְּוָותִיךְ** - כדבריך בשם רב הונא.

שואלת הגמרא: וְאֶלָּא רַב הוּנָא מַתְנִיתָא הָא מַשְׁמַע לַן - וכי רב הונא מלמדנו דבר השנוי כבר בברייתא, ומה מוסיף הוא על דבריה. **משיבה הגמרא: רַב הוּנָא מַתְנִיתָא לָא שָׁמְעִי לֵיהּ** - רב הונא לא היה יודע בריית זו, ולכך אמר דבר השנוי כבר בברייתא[ו].

★

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים, על אלו דברים צריך לחזור ולברך אחרי שינוי מקום: וְתוּ יָתֵיב [-ושוב ישב] **רַב חִסְדָּא וְקָאָמַר מְשַׁמְּיהּ דִּנְפַשְׁיהּ** - והיה אומר בשם עצמו, **הָא דְּאָמְרַת** - המבואר לעיל בברייתא **שִׁשִּׁינּוּי מָקוֹם** בתוך אכילתו גורם **שצָרִיךְ לְבָרֵךְ** בשנית, **לָא אָמְרָן** - אין הדברים אמורים **אֶלָּא בִּדְבָרִים שֶׁאֵין מְשִׁנִּין בִּרְכָּה לְאַחֲרֵיהֶן בְּמָקוֹמוֹ** - דברים שאין צריך לברך עליהם ברכה אחרונה בכל מקום שאכלם, כגון מים ופירות, משום שאין להם ברכה אחרונה מיוחדת אלא ברכת בורא נפשות, ולכך כיון שאינו צריך לשוב למקום אכילתו כדי לברך, אם הלך למקום אחר אחרי שאכל נחשב שינוי המקום לגמר הסעודה, וכששוב אוכל הרי סעודה אחרת היא, וצריך לברך שם ברכה ראשונה בשנית. **אֲבָל דְּבָרִים הַמְּשַׁנִּין בִּרְכָּה לְאַחֲרֵיהֶן בְּמָקוֹמוֹ** - דברים שצריך לברך עליהם ברכה אחרונה דווקא במקום שאכלם, כגון שבעת המינים[ז], והוא משום שיש להם ברכה אחרונה חשובה לעצמם, ברכת מעין שלש[ח], אם אכלם ושינה את מקומו קודם שבירך ברכה אחרונה ורוצה לאכול במקום השני[ט], **אֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ** ברכה ראשונה בשנית. **מַאי טַעְמָא** [-מהו הטעם], משום **דְּקִיבְּצָא קָמָא הֲדַר** - כיון שהלך לאכול במקום אחר ולא בירך ברכה אחרונה, מוכח שעל דעת קביעות סעודתו הראשונה הלך, וכבוונתו להמשיך סעודתו הראשונה במקום השני ולברך ברכה אחרונה על שתיהן, ועל כן אינו צריך לברך ברכה ראשונה בשנית[י].

וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה - בין דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, ובין דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם [שאינם משבעת המינים], אם שינה מקומו בתוך אכילתם ורוצה להמשיך לאכול, **צָרִיךְ לְבָרֵךְ** ברכה ראשונה בשנית.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי - הקשו בני הישיבה על דברי רב חסדא, ששנינו בברייתא, **בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין שְׁתּוּת', וְעָקְרוּ רַגְלֵיהֶן** ממקומם **לְאֲצֹת לִקְרַאת חְתָן אוֹ לִקְרַאת בַּלָּה** ללוותם ולשמחם[יא], **בְּשֶׁהֵן יוֹצְאִין** ממקומם **אֵין** טעונין לברך **בְּרָכָה לְמַפְרֵעַ** - ברכה אחרונה קודם יציאתם, כיון שעתידים לחזור למקום, **וּכְשֶׁהֵן חוֹזְרִין** למקום ורוצים להמשיך באכילתם, **אֵין** טעונין לברך **בְּרָכָה לְהַתְחָלָה** - ברכה ראשונה. מבארת הברייתא, **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים**, שאינם צריכים לברך ברכה אחרונה קודם יציאתם וברכה ראשונה אחר חזרתם, באופן **שֶׁלֹּא יצאו כולם אלא הַנִּיחוּ שָׁם** במקום אכילתם, אדם **וְזָן אוֹ חוֹזֵר** שלא יצא אתם לקראת החתן או הכלה[יב], **אֲבָל** אם יצאו כולם **וְלֹא הַנִּיחוּ שָׁם לֹא וָזָן וְלֹא חוֹזֵר, בְּשֶׁהֵן יוֹצְאִין** הם **טְעוּנִין** לברך **בְּרָכָה לְמַפְרֵעַ**[יג], **וּבְשֶׁהֵן חוֹזְרִין** הם **טְעוּנִין** לברך בשנית **בְּרָכָה לְהַתְחָלָה** קודם שימשיכו לאכול.

מדייקת הגמרא בלשון הברייתא: מְדִקְתָּנֵי 'עָקְרוּ רַגְלֵיהֶן' שמשמע שמיהרו לצאת, משמע שדווקא משום שמיהרו לצאת לקראת חתן או כלה יצאו בלא לברך ברכה אחרונה, אבל בלא זה היו מברכים ברכה אחרונה במקום קודם שיצאו[יג]. **מְכָּלָּל** - משמע מזה, **דִּבְדִבְרִים הַמְּשַׁנִּין בִּרְכָּה לְאַחֲרֵיהֶן בְּמָקוֹמָן עָסְקִינַן** [-הברייתא עוסקת], **וְתַנְיָא** - וטעם הברייתא, שרק משום **דְּהַנִּיחוּ שָׁם וְזָן אוֹ חוֹזֵר**, שלא יצאו כולם, הדין **הוּא דְּכֻלְּהֶן יוֹצְאִין אֵין** הם **טְעוּנִין** לברך **בְּרָכָה לְמַפְרֵעַ, וּבְשֶׁהֵן חוֹזְרִין אֵין** הם **טְעוּנִין** לברך **בְּרָכָה לְהַתְחָלָה, אֲבָל אִם לֹא הַנִּיחוּ שָׁם וְזָן אוֹ חוֹזֵר**, אזי יהיה הדין **שבֻּלָּהֶן יוֹצְאִין** הם **טְעוּנִין** לברך **בְּרָכָה לְמַפְרֵעַ, וּכְשֶׁהֵן חוֹזְרִין** הם **טְעוּנִין** לברך **בְּרָכָה לְהַתְחָלָה**. אם כן **מַשְׁמַע לָךְ חִסְדָּא**, הסובר שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אין שינוי מקום מחייב לברך ברכה ראשונה בשנית, אפילו כשהמשיך לאכול במקום אחר, ובברייתא מוכח שאף בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, שינוי המקום מחייב לברך ברכה ראשונה בשנית אפילו חזרו למקומם הראשון.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק,

א. **רשב"ם** (ד"ה ואחד) ורבינו דוד (לעיל ע"ב ד"ה אחד). ב. **דווקא** ברכה ראשונה, אבל ברכת הטוב והמטיב צריך לברך בשינוי יין, כמבואר במסכת ברכות (נג:). וזהו באופן ששינה מחבית לחבית, כמבואר בירושלמי (פרקים ט"ו ט"ז), ודווקא אם שינה ליין משובח מן הראשון. רש"י (פרקים נט: ד"ה שינוי יין) ורשב"ם (לעיל ע"ב ד"ה אחד). אמנם תוספות (סה ד"ה שינוי) והרשב"א (פרקים נט: ד"ה שינוי), כתבו, שאף אם שינה ליין גרוע מן הראשון מברך הטוב והמטיב, אלא אם כן הוא יין גרוע שאין יכול לשתותו אלא בדוחק. ג. **ויזהו** בין אם בירך ואכל במקום אחר ושינה את מקומו ורוצה להמשיך לאכול במקום השני, ובין אם חזר למקומו הראשון ורוצה להמשיך לאכול שם, בשניהם צריך לברך בשנית ברכה ראשונה. ר"ן (נג: מדפי"ק, ד"ה אבל ומשמע). ד. **אף שמבואר** להלן בדברי רב חסדא, שדין הברייתא הוא דווקא בדברים שאינם טעונים ברכה אחריהם במקומם, אבל בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אף התנא של הברייתא יודה שאין שינוי מקום מצריך ברכה בשנית, הגמרא אינה מתרצת שדברי רבי יוחנן אמורים בדברים הטעונים ברכה אחריהם במקומם, וממילא אין קושיא על דבריו מן הברייתא, משום שאם היה סובר כן רבי יוחנן היה לו לפרש זאת בדבריו, שיש לאמורא לפרש את דבריו יותר מן הברייתא. אופן נוסף יש לבאר, שהיו יודעים המקשים שרבי יוחנן אמר את דבריו בכל ענין, אבל על דברי הברייתא לא היתה להם ידיעה באיזה ענין הם אמורים, שכן הברייתא קדמה להם זמן רב, ולכן יכולים היו לפרש שדבריה אמורים רק בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם. רשב"ם (ד"ה לקיפניתי). ה. **רש"י** (ד"ה מקום), וראה דיעות אחרות בראשונים בעיוני הש"ס[א]. ו. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה אבל) ורמב"ם (פרקים ט"ו ט"ז). ואלו שבעת המינים המנויים בפסוק (דברים ח' ח') חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רמון, זית ותמר, שמברך אחר אכילתם ברכה אחת מעין שלש, כמבואר במסכת ברכות (מה:). אך הרי"ף, התוספות (ד"ה אבל) והרא"ש (סי' ו) כתבו, שרק פת ומיני מזונות מחמשת מיני דגן בלבד, טעונים ברכה לאחריהם במקומם. ודעת הרשב"א (פרקים נב: ד"ה מתקיף), שרק פת ממש שמברכים אחריה ברכת המזון, טעונה ברכה אחריה במקומה. ז. **נחלקו** בית שמאי ובית הלל במשנה (פרקים ט"ו:), בדין מי שאכל רשכח ולא ברך והלך למקום אחר, שלדעת בית שמאי צריך לחזור למקומו ולברך, ולדעת בית הלל יברך במקום שנזכר, ומסוגייתנו למדנו, שיש לבאר שנחלקו דווקא בשבעת המינים שמברך אחריהם ברכת מעין שלש שהיא ברכה ארוכה ותשובה כברכת המזון, ועל כן טענים ברכה לאחריהם במקומם, אבל שאר דברים אף לכתחילה אין צריך לברך אחריהם במקומם. רשב"ם (ד"ה שבעת המינים). ח. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה אבל) ורא"ש (סי' ו אות ב). אמנם רבינו דוד (ד"ה אבל) מהר"ם חלאוה (ד"ה אבל) - שמעון), כתבו, שאף אם שינה ליין גרוע מן הראשון מברך הטוב והמטיב, אלא אם כן הוא יין גרוע המאירי (ד"ה כגון - שמעון) ובחדושי הר"ן (ד"ה לא) כתבו, שדין זה הוא רק אם אחר שהלך חזר למקומו הראשון, אבל במקום האחר לא מועילה לו הברכה שבירך במקום הראשון, ולעולם צריך לברך ברכה ראשונה בשנית. ט. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה אבל) ד"ה לקיפניתי). ולדעת הראשונים שהובאו בהערה לעיל, שדין זה הוא רק באופן שחזר למקומו הראשון, ביאור דברי הגמרא 'לקיבוצא קמא הדר' הוא, שהרי חזר למקומו הראשון כדי לברך שם ברכה אחרונה, ועל כן אינו צריך לברך שם בשנית. י. **אין** לגרוס 'יין'. רשב"ם (ד"ה שהיו). משום שהגמרא להלן מדייקת מלשון הברייתא 'עקרו' שהברייתא עוסקת בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, ואם גורסים 'יין' שהוא משבעת המינים, הרי מפורש שהברייתא עוסקת בדבר הטעון ברכה לאחריו במקומו לדעת רש"י ורשב"ם (ד"ה אבל), ואין הגמרא צריכה ללמוד דבר זה מדיוק. תוספות (ד"ה אבל). וכתבו עוד התוספות, שאין לגרוס בלשון הברייתא 'יין' אף לשיטתם (שם) [המבוארת בהערה לעיל] שאין היין טעון ברכה אחרונה במקומו כי אם פת ומיני מזונות, שהרי מבואר בגמרא שהברייתא עוסקת בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. וביאר בנגדי יוסף (פסוק שם), שלשיטת הרשב"ם אין צורך למחוק תיבת 'לשתות', שהרי עדיין אין הוכחה מלשון זו אם שתו יין או שאר משקים, אמנם לדעת התוספות אף תיבת 'לשתות' אין לגרוס, שהרי לשיטתם מדובר בברייתא שהיו אוכלים ולא שתיו שותים. יא. **מצוה** לשמח חתן וכלה. כתובות (ז:). ומצוה ללוות את הכלה מבית אביה לבית חופתה. רש"י (מגילה כט: ד"ה לאכסנתן). יב. **שבין** שנשארו מן המסובים, לא נעקרה קביעותם, וכשחזרים ממשיכים קביעותם הראשונה. והוא הדין אם הניחו שם כחובר וכריא, אלא שהדרך הוא שנשארים הזקן או החולה שאינם יכולים לצאת לקראת החתן והכלה. בית יוסף (טור או"ח סי' קפא סעיפים ג-ג ד"ה ומ"ש כגון ד"ה לאכסנתן). יג. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה מקדימין).

מַאן תַּנָּא - מי הוא התנא ששנה ברייתא זו העוסקת בענין **עֲקִירוֹת** - בדין מי שעקר ממקומו קודם ברכה אחרונה, שמבואר בה שאף בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם צריך לברך ברכה ראשונה בשנית אחר שינוי מקום, **רַבִּי יְהוּדָה הוּא, דְּתַנְיָא** בברייתא אחרת, **חֲבֵרִים**א **שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין** לאכול, **וְעָקְרוּ רַגְלֵיהֶם לְיָדָּ֗ הַבַּ֫יִת הַבְּנֶ֥גֶד** להתפלל[ב] **אוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ**ג, **בָּשְׁהוּ יוֹצְאִין** ממקומם **אֵין הם טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְמֶפְרַע** - ברכה אחרונה קודם יציאתם שלא יצאו, **וְכָשֶׁהֵן חוֹזְרִין** למקומם ורוצים להמשיך באכילתם **אֵין הם טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְמֶפְרַע** - ברכה ראשונה. **אֲמַר רַבִּי יְהוּדָה, בָּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שאינם טעונים ברכה אחרונה קודם יציאתם וברכה ראשונה לאחר חזרתם, **בִּזְמַן שֶׁהֵנִיחוּ שָׁם** - במקום אכילתם **מִקְצָת** מן **הַחֲבֵרִים** שלא יצאו, **אֲבָל לֹא הֵנִיחוּ שָׁם מִקְצָת חֲבֵרִים, בָּשְׁהֵן יוֹצְאִין אֵין טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְמֶפְרַע** קודם יציאתם, **וְכָשֶׁהֵן חוֹזְרִין** הם **טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְמֶפְרַע** קודם שימשיכו באכילתם. וכיון שעל דברי חכמים בברייתא נקט רבי יהודה בלשונו 'כמה דברים אמורים', משמע מכך שחכמים חולקים על דבריו[ד] וסוברים שאף באופן שיצאו כולם ולא הניחו שם מקצת חברים, כשחוזרים אינם צריכים לברך ברכה ראשונה בשנית קודם שימשיכו באכילתם, ואם כן הברייתא לעיל (קפ:) שמבואר בה שאם לא הניחו זקן או חולה ויצאו, כשחוזרים צריכים לברך בשנית ברכה ראשונה, כדעת רבי יהודה היא שנויה, וממילא אין להקשות ממנה על רב חסדא משום שאמר את דבריו כדעת חכמים.

מדייקת הגמרא את דברי הברייתא ומקשה על דעת רבי יוחנן: אֶלָּא טַעְמָא - הטעם שחכמים חולקים על דעת רבי יהודה הוא משום **דְּבָרִים הַטְּעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶן בִּמְקוֹמָן**, אנו עוסקים, שהרי שנינו 'עקרו' כדיוק הגמרא לעיל[ה] (קפ:), משום כך סוברים חכמים **דִּכְשֶׁהֵן יוֹצְאִין אֵין טְעוּנִין בָּרְכָה לְמֶפְרַע** קודם שיצאו, **וְכְשֶׁהֵן חוֹזְרִין, אֵין טְעוּנִין בָּרְכָה לְהַתְחָלָּה** קודם שימשיכו באכילתם, כיון שאין יציאתם נחשבת לגמר הסעודה, אלא ממשיכים סעודתם במקום אחר, **אֲבָל בְּדָבָרִים שֶׁאֵין טְעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶן בִּמְקוֹמָן**, שבהם הברייתא אינה עוסקת, לא יהיה הדין כן, אלא בזה יודו חכמים לרבי יהודה, **וְאַפִּ֗ילּ֫ לְרַבָּנָן**, כיון ששינו החברים את מקומם, **בָּשְׁהֵן יוֹצְאִין הם טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְמֶפְרַע** - ברכה אחרונה קודם שיצאו[ו], **וְכְשֶׁהֵן חוֹזְרִין הם טְעוּנִין** לברך **בָּרְכָה לְהַתְחִלָּה** - ברכה ראשונה קודם שימשיכו באכילתם, כיון שיציאתם נחשבת לגמר הסעודה וכעת היא סעודה חדשה[ז]. **דְּ֭אָמַר תְּיוּבְתָּא דְּרַבִּי יוֹחָנָן** - האם נאמר שברייתא זו היא פירכא לדעת רבי יוחנן (לעיל קפ:), הסובר שהמשנה מקומו בתוך סעודתו אינו צריך לברך בשנית, ולא חילק בין דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם לבין דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם.

שואלת הגמרא על המקשן: וְ֭אוֹ מִי אוֹתְבִינְהוּ חֲדָא זִימְנָא - וכי לא חזינן את דברי רבי יוחנן כבר פעם אחת לעיל (קפ:), ומה תועלת תהיה אם אף מכאן ידחה דבריו. **מְשִׁיבָה הגמרא: נַיְמָא מָהָא נָמֵי תֵּיהֲוֵי תְּיוּבְתָּא** - כוונת המקשן שנאמר שאף מכאן תהיה פירכא לרבי יוחנן, שאף אם נתרץ את הקושיא מן הברייתא הראשונה או שתדחה הברייתא הראשונה מחמת ברייתות אחרות, תהיה מברייתא זו פירכא לרבי יוחנן.

מתרצת הגמרא את הקושיא על דברי רבי יוחנן: אֲמַר לָךְ רַבִּי יוֹחָנָן לתרץ את קושייתך, אכן לדעת חכמים **הוּא הַדִּין דַּאֲפִילּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין טְעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶם בִּמְקוֹמָן, נָמֵי** [-גם כן] **אֵין צְרִיכִין לְבָרֵךְ** לפניהם ברכה ראשונה בשנית אחר שינוי מקום, ודברי רבי יוחנן הם כדברי חכמים, **וְהָא דְּקָתָנֵי** - ומה ששנינו **'עָקְרוּ רַגְלֵיהֶן'** שמשמע שהברייתא עוסקת דווקא בדברים הטעונים ברכה אחריהם במקומם, זהו **לְהוֹדִיעֲךָ כֹּחוֹ** - את גודל חידושו **דְּרַבִּי יְהוּדָה, דַּאֲפִילּוּ בִּדְבָרִים שֶׁטְּעוּנִין בָּרְכָה לְאַחֲרֵיהֶן בִּמְקוֹמָן, מַשְׁמַע** - הטעם שרבי יהודה מודה שכשיוצאים באמצע הסעודה אין מברכים ברכה אחרונה קודם יציאתם וברכה ראשונה אחר חזרתם, הוא דווקא משום **דְּהֵנִיחוּ שָׁם מִקְצָת חֲבֵרִים** ולא יצאו כולם, **אֲבָל** אם יצאו כולם **לֹא הֵנִיחוּ מִקְצָת חֲבֵרִים, בָּשְׁהֵן יוֹצְאִין טְעוּנִין בָּרְכָה לְמֶפְרַע** קודם יציאתם **וְכָשֶׁהֵן חוֹזְרִין טְעוּנִין בָּרְכָה לְהַתְחִלָּה**, ודין זה שכשהם יוצאים טעונים ברכה למפרע, לא היה יכול רבי יהודה לחדש בדברים שאין טעונים ברכה לאחריהם במקומם, משום שכיון שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, אינם צריכים לברך קודם שיצאו[ח].

הגמרא מביאה ברייתא כדעת רב חסדא (לעיל קפ:), **הסובר שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אין שינוי מקום מצריך לברך בשנית: תָּנְיָא בְּוָתִיקִין חָבֵר חַבְרָא**[ט] - שנינו בברייתא כדעת רב חסדא, **חֲבֵרִים שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין** לאכול שהוא מהדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם[י], **וְעָקְרוּ רַגְלֵיהֶן** ויצאו קודם שבירכו ברכה אחרונה, **וְאַחַר כָּךְ חָזְרוּ** ורוצים להמשיך לשתות יין, **אֵין צְרִיכִין לְבָרֵךְ** בשנית ברכה ראשונה. והוו כדברי רב חסדא, שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם לא נאמר הדין ששינוי מקום צריך לברך[יא].

★

הגמרא חוזרת למחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי המבוארת לעיל (ק:), **בענין האוכל בערב שבת, אם צריך להפסיק סעודתו משהחשיך היום, ומבארת את סדר הקידוש וברכת המזון לשיטתם: תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא, **בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין** לאכול בערב שבת עם יום טוב[יב], **וְקִדֵּשׁ עֲלֵיהֶן הַיּוֹם** - החשיך היום[יג], צריכים להפסיק את סעודת החול ולברך ברכת המזון[יד], אך כיון שהגיע זמן הקידוש יש לקדש תחילה[טו], ולכך **מְבִיאִין לוֹ** למקדש[טז] **כּוֹס שֶׁל יַיִן, וְאוֹמֵר עָלָיו קִדּוּשׁ הַיּוֹם** תחילה, **וְאַחַר כָּךְ** מביאים לו כוס יין **שֵׁנִי וְאוֹמֵר עָלָיו בִּרְכַּת הַמָּזוֹן**[יז], ואחר כך אוכלים סעודה חדשה לכבוד השבת[יח], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר,** אין צריך להפסיק כלל את הסעודה כדי לאכול סעודה חדשה לכבוד השבת, **אֶלָּא אוֹכֵל וְהוֹלֵךְ** - ממשיך בסעודתו **עַד שֶׁתְּחַשֵּׁךְ**[יט] וגומר סעודתו[כ].

א. **נקט** 'חברים' שהם תלמידי חכמים, משום ששונה שעקרו רגליהם לילך לבית המדרש. רשב"ם (ד"ה ס"ג מגופ). ב. **תוספות** (ד"ה ומקרבי). להמאירי (לעיל קפ: ד"ה ומיכן) ביאר, שיצאו לשמוע קדיש או קדושה. ג. **לשמוע** הדרשה. מאירי (שם). ד. **כדעת** רבי יוחנן במסכת עירובין (סב), שכאשר נוקט רבי יהודה בלשונו 'כמה דברים אמורים' כוונתו לחלוק על דברי חכמים, וכאשר נוקט את הלשון 'אימתי' כוונתו לפרש את דברי חכמים ולא לחלוק עליהם. רשב"ם (ד"ה ס"ג). ה. **שהלשון** שעקרו הוא לשון מהירות, ומשמע שדווקא משום שמיהרו לצאת לא צריכו ביציאתם, אבל אם לא היו מהרהרים, היו מברכים במקומם קודם יציאתם, אם כן בהכרח שהברייתא עוסקת בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. רש"י ורשב"ם (לעיל קפ: ד"ה מקמיפלגי). וראה בעיוני הפשט (על דיוק הגמרא מן הברייתא לעיל קפ:) ביאורים נוספים בדיוק מן הברייתא שעוסקת בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. ו. **כמבואר** ברשב"ם לעיל (קפ: ד"ה מיבעי). ז. **רשב"ם** (ד"ה לתחילה). ח. **למדנו** מכאן שהלכה כרב חסדא שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אין שינוי מקום מצריך לברך ברכה ראשונה בשנית. רשב"ם (ד"ה ס"ג מגופ), ואף שהברייתא עוסקת באופן שחזרו למקומם הראשון, יש מכאן ראיה לדעת רב חסדא אף באופן שרוצה לאכול במקום אחר, משום שכיון שטעם שינוי מקום שצריך לברך הוא משום שעמידתו ממקומו הוא גמר סעודתו, אם כן אין לחלק בין רוצה לאכול במקום אחר ובין חזר למקומו הראשון, וכיון שמצינו שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אין צריך לברך ברכה ראשונה בשנית באופן שחזר למקומו, הוא הדין אף באופן שרוצה לאכול במקום אחר. תוספות (ד"ה מגופ). ט. **וכן** בערב פסח. תוספות (לעיל ק. ד"ה מגופ), וכגון שהתחילו קודם שעה שעירית, שאכילתם היא בהיכר, ולכך אינם צריכים להפסיק את אכילתם קודם שקדש היום, אכן אם התחילו אחר השעה העשירית [בכל ערב שבת ויום טוב לדעת רבי יהודה, ובערב פסח אף לדעת רבי יוסי], שאכילתם היא באיסור, צריכים להפסיק [מיד. כן משמע בפרי מגדים (פ"ז סי' מגופ) מג"א (סי' סק"ז). תוספות (ק. ד"ה ולימא), רשב"ם (לעיל ק. ד"ה מפסיקין, ופ"ז ד"ה הקנים). וראה עוד בזה בהערה להלן (על אכיי מכמה יעל מתמה"). אימתי הוא זמן זה. יא. **כמבואר** בדעת רבי יהודה לעיל (ק.). ונעמוד הוא משום שלא להפסיק בין סעודת החול לסעודת השבת, שלא יראה שאינו אוכל סעודת שבת אלא מסיים את סעודת החול. ספסקי הרא"ד (ד"ה ס"ג, לעיל ק: ד"ה ומאי). יב. **רש"י** (ד"ה ומאי) ורשב"ם (ד"ה ס"ג מגו) ובתוספות (לעיל ק: ד"ה ס"ג מגו) ביארו להפסיק כלל את הסעודה אף אחר שקדש היום. יג. **דהיינו** הטעם שיש לקדש קודם ברכת המזון, שהוא משום ששונה שעקרו רגליהם לילך לבית המדרש. רשב"ם (ד"ה ס"ג מגופ). יד. **כמבואר** בגמרא לקמן (קפ:), שיש לברך ברכת המזון על הכוס. ובגמרא להלן (ע"ב) **יתבאר** מפני מה צריכים שני כוסות ואין די בכוס אחד. מה שאנינו שתחילה מקדש ואחר כך מברך ברכת המזון, כן היא גירסת רש"י (ד"ה ואומר, ד"ה ומאי). הרשב"ם (ד"ה ס"ג מגו) בלשונו הראשון ותוספות (לעיל ק. ד"ה מפסיקין, ד"ה ס"ג מגופ) בלשונם השני. אמנם גירסת הרשב"ם בלשונו השני והתוספות (שם) בלשונם הראשון, 'ראשון אומר עליו ברכת המזון ושני אומר עליו קידוש היום', שתחילה יש לו לברך ברכת המזון כדי להפסיק את סעודת החול, ואחר כך יש לקדש סמוך לסעודת שבת, שצריך לאכול סעודה חדשה לכבוד השבת. טו. **על** פי תוספות (לקמן ע"ב ד"ה ס"ג מגו). **כן** היא גירסת הרי"ף והרמב"ן (מלחמת ס' לקמן קפ. ד"ה ומאי). וביאר הר"ן (על אכי"ר מכמה ד"ה כי יסה), שכיון שרבי יהודה מצריך להפסיק מיד כשקדש היום, שומן זה הוא בבין השמשות קודם צאת הכוכבים, כמבואר בגמרא (לקמן ג:) וברש"י (שם ד"ה משום קידוש), לכך אמר רבי יוסי שרשאי להמשיך אף אחרי כן עד שתחשך, דהיינו עד צאת הכוכבים, אמנם הוא הדין שיכול להמשיך בסעודתו אף אחר שתחשך. אמנם הרשב"ם (ד"ה כי יסה) [כן כתבו מהרי"ם חלאוה (ד"ה כי יסה) ועוד ראשונים בשמו], הראב"ד (בפנוח סק"ע) מפורש בדברי ד"ה ומיכן) והרמב"ן (שם) בלשונו השני, גרסו 'הולכין ואוכלין משתחשך', ולגירסא זו מפורש בדברי רבי יוסי שרשאים להמשיך לאכול עד שיסיימו, אפילו אחר שתחשך. ובמהרי"ם חלאוה (ד"ה כי יסה) כתב, שיש הגורסים 'אוכלין והולכין עד שיגמרו'. יז. **כדעתו** המבוארת לעיל (ק.), שאין צריך להפסיק בין סעודת החול לסעודת השבת אלא מסיים את סעודת החול. ספסקי הרא"ד (ד"ה ס"ג, לעיל ק: ד"ה ומאי). יב. **רש"י** (ד"ה ומאי) ורשב"ם (ד"ה ס"ג מגו) ובתוספות (לעיל ק: ד"ה ס"ג מגו) ביארו

מוסיף רבי יוסי ומבאר: אחר שֶׁגָּמְרוּ סְעוּדָתָם, מביאים לְמָבְרֵךְ שני כוסות של יַיִן, **הַכּוֹס הָרִאשׁוֹן מְבָרֵךְ עָלָיו בִּרְכַּת הַמָּזוֹן**[א], **וְהַכּוֹס הַשֵּׁנִי אוֹמֵר עָלָיו קִדּוּשׁ הַיּוֹם**, ואין צריך לאכול סעודה נוספת לכבוד שבת אחר הקידוש[ב].

הגמרא דנה בדברי רבי יוסי. שואלת הגמרא: אַמַּאי - מפני מה מחלק רבי יוסי את הברכות לשני כוסות, כוס אחד לברכת המזון וכוס אחר לברכת קידוש, **וְנֵימְרִינְהוּ חֲתָרָנְיֵיהוּ אַחֲדָא בְּפָא** - שיאמר את שתי הברכות על כוס אחד[ג].

משיכה הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב שֵׁשֶׁת, לכך אין לומר ברכת המזון וקידוש על כוס אחד, **מִשּׁוּם שֶׁאֵין אוֹמְרִים שְׁתֵּי קְדוּשׁוֹת**, כלומר שתי מצוות[ד], כגון ברכת המזון וקידוש, **עַל כּוֹס אֶחָד.**

מבררת הגמרא: מַאי טַעְמָא אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד. **מבארת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, לְפִי שֶׁאֵין עוֹשִׂין אֶת הַמִּצְוֹת** אגודות יחד כְּחֲבִילוֹת חֲבִילוֹת, משום שנראה בכך שהמצוות הן כמשא עליו[ה].

מקשה הגמרא על תשובת רב ששת: וְלָא - וכי אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, **וְהָא תַּנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, **הַנִּכְנָס לְבֵיתוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת**, ובא להבדיל על הכוס, **מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן** תחילה ברכת 'בורא פרי הגפן', ועדיין אינו שותהו, ואחר כך מברך **עַל הַמָּאוֹר** - על הנר ברכת 'בורא מאורי האש', ואחר כך מברך **עַל הַבְּשָׂמִים** ברכת 'בורא מיני בשמים', **וְאַחַר כָּךְ אוֹמֵר** את ברכת **הַהַבְדָּלָה עַל הַכּוֹס**, ושותהו. **מוסיפה הברייתא: וְאִם אֵין לוֹ אֶלָּא כּוֹס אֶחָד** של יין, לא יברך עליו מיד, אלא **מְנִיחוֹ לְאַחַר הַמָּזוֹן** - משאיר את הכוס עד אחרי שיאכל[ו], **וְמַשְׁקֶה שָׁם** - מחבר כשלשלת את כל הברכות **בּוֹ לְאַחֲרָיו** - לאחרי ברכת המזון', כלומר, אומר ברכת המזון על הכוס, ואחר כך אומר עליו את כל ברכות ההבדלה ושותה את הכוס, ועל ידי כך נמצא שבירך ברכת המזון והבדיל על הכוס. הרי שמבואר בברייתא, שאם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו שתי קדושות, דהיינו ברכת המזון והבדלה, ושלא כדברי רב ששת.

מתרצת הגמרא: אֵין לוֹ אלא כוס יין אחד **שֶׁאֲנִי** - שונה הדין בזה, ובאופן זה יכול לומר שתי קדושות על כוס אחד, אבל אם יש לו יין לשני כוסות, אין לו לומר שתי קדושות על כוס אחד.

משיכה הגמרא ומקשה: וְהָא יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת - במוצאי שבת, שצריך לומר גם הבדלה על השבת וגם קידוש על היום טוב, וביום טוב ראשון של פסח[ז] בהכרח **הָאִית לֵיהּ** - שיש לו הרבה כוסות, **וְאָמַר רַב** שמקדש ומבדיל על כוס אחד, וסדר הברכות הוא **יַעְקֹ"ח** - יין, קידוש, נר, הבדלה[ח]. מבואר, שאף כאשר יש לו שני כוסות אומר קידוש והבדלה על כוס אחד[ט], ולקשה על דברי רב ששת.

מתרצת הגמרא: אָמְרִי - אמרו בני הישיבה, **מַתְנִיתִין דְּלָא אָמַר** רב שצריך לברך אף ברכת **זְמַן** - ברכת שהחיינו - משמע מזה **דִּבְשִׁבְיעִי שֶׁל פֶּסַח מְסָקְנִינַן**[י], שהוא היום טוב היחידי שאין אומרים בו ברכת שהחיינו[יא], ואפשר שהוא ענין, **דְּכָל מַאי דַּהֲוָה לֵיהּ** - שכל אוכלים ומשקים שהכין לימי הפסח **אֲכִיל לֵיהּ** - אכלם בימי הפסח שקדמו לו[יב], **וְלֵית לֵיהּ** - וכעת אין לו יין לשני כוסות, ולא נותר לו אלא יין לכוס אחד, ולכך אומר קידוש והבדלה על כוס אחד.

ממשיכה הגמרא להקשות: וְהָא יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן דְּוַדאי אִית לֵיהּ - יש לו יין לשני כוסות, ואפילו הוא עני[יב], **וְאָמַר אַבָּיֵי** שאם חל במוצאי שבת מקדש ומבדיל על כוס אחד, וסדר הברכות הוא **יַעְקֹנַזַ"ח** - יין, קידוש, זמן, נר, הבדלה, **וְרַבָּא אָמַר**, סדר הברכות הוא **יַעְקַנְהַ"ז** - יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן[יג]. וכיון שהזכירו האמוראים את ברכת הזמן, בהכרח שעוסקים ביום טוב ראשון[יד], ומבואר בדבריהם, שאומר שתי קדושות, קידוש והבדלה על כוס אחד, אף שיש לו שני כוסות, וחוזרת הקושיא על דברי רב ששת.

מתרצת הגמרא: אֶלָּא[טו] באמת אף כשיש לו יין לשני כוסות אומר קידוש והבדלה על כוס אחד, משום **שֶׁהַבְדָּלָה וְקִידּוּשׁ חֲדָא מִילְּתָא הִיא** - דבר אחד הם, ואינם נחשבים שתי קדושות, משום ששניהם נאמרים משום קדושת יומים טובים, שאף בהבדלה מזכיר את קדושת יום טוב[טז], ולכך אומרם שניהם על כוס אחד אף אם יש לו שני כוסות, אבל **בְּרָכַת הַמָּזוֹן וְקִידּוּשׁ תְּרֵי מִילֵּי נִינְהוּ** - שני דברים הם, ולכך אמר רב ששת שאין לומר את שניהם על כוס אחד, אלא יש לומר כל אחד על כוס בפני עצמו.

★

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים לגבי סדר קידוש והבדלה ביום טוב שחל במוצאי שבת: גּוּפָא - נשוב למימרא שהובאה לעיל ונבאר אותה. **יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת** - במוצאי שבת, וצריך עתה לקדש את יום טוב בכניסתו, ולהבדיל על הכוס בצאת השבת. נחלקו אמוראים בסדר הברכות[יז], **רַב אָמַר, יַעְקֹ"ח** - יין, קידוש, נר, הבדלה. דהיינו, תחילה יברך על היין 'בורא פרי הגפן', שכן ברכת היין לעולם קודמת לברכות הקידוש וההבדלה[יח], ולאחר מכן יקדש את יום טוב בכניסתו, לפי שדעת רב היא שברכת קידוש קודמת לברכת הבדלה[יט], ואחר כך יברך על הנר 'בורא מאורי האש', ויאמר ברכת 'המבדיל', כמו בשאר מוצאי שבתות שברכת הנר קודמת לברכת ההבדלה[כ].

וּשְׁמוּאֵל אָמַר, יְנַהֲ"ק - יין, נר, הבדלה, קידוש. שכן הוא סובר שברכת הבדלה קודמת לברכת קידוש[כא], ועל כן אומרים תחילה את סדר ההבדלה שבכל מוצאי שבת [יין, נר, וברכת המבדיל], ולאחר מכן מוסיפים את ברכת הקידוש[כב].

א. **מברך** ברכת המזון קודם קידוש, משום שהיא תדירה מן הקידוש, ותדיר קודם לשאינו תדיר, כמבואר להלן (קיד:). טעם נוסף, שכיון שהתחילו לאכול קודם שקדש היום, התחילו בברכת המזון לפני הקידוש, ולכך מברכים תחילה ברכת המזון. המאור הקטן (ר"ש וסס"ג). ב. **ואף** שצריך לאכול סעודה בשבת, סעודה זו שסיימה אחר שקדש היום עולה לו לסעודת שבת, כמבואר בתוספתא (פכ"ח מ"ב ס"ק ד) בדברי רבי יוסי, שצריך לומר 'רצה' והחליצנו' בברכת המזון שמברך אחר סעודה זו, ואם כן מוכח שזו סעודת שבת. ואף שצריך שיהיה הקידוש במקום סעודה (כמבואר דעת שמואל והמאורים נוספים לעיל (קפ:)), כיון שסומך הקידוש לסעודה שאכל, נחשב הדבר לקידוש במקום סעודה, אף שהוא לאחריה. תוספות (ר"ש ומיימוני, ועוד ק, ר"ש רס). ג. **שאלת** הגמרא היא דווקא על דעת רבי יוסי, משום שלדעת רבי יהודה לא קשה, שכיון שיש להפסיק את סעודת החול ולעקור את השולחן, אין לומר את שתי הברכות על כוס אחד. רשב"ם (ר"ש ומיימוני). ד. **אף** את ברכת המזון מכנה הגמרא בלשון 'קדושה', כשם שמכנה קידוש היום. רשב"ם (ר"ש שנ). ה. **שבזה** שאוגד את המצוות כחבילות, נראה שרוצה להיפטר מהן במהרה כאדם שמפהר לפרוק משאו. רש"י (פסחים פ. ר"ש אפשלום). ו. **לְכך** מברך על היין תחילה, משום שברכתו תדירה, ותדיר קודם לשאינו תדיר, כמבואר לקמן (קיד:). רשב"ם (ר"ש מנכון). ז. **לְכך** מברך על האש לפני הבשמים, שכיון שנהנה מן הנר מיד, יש לו לברך עליו תחילה. רשב"ם (ר"ש ומיימוני). ח. **והטעם** שמברכים על הנר במוצאי שבת, מבואר בגמרא לעיל (נג:), משום שתחילת בריאתה של האש היה במוצאי שבת, וכמבואר שם (מב:), שבמוצאי שבת בראשית, נתן הקדוש ברוך הוא דעת באדם הראשון, ונטל שתי אבנים ושפשפן זו בזו ויצאה מהן אש. ט. **במוצאי** שבת יש להרחיק בשמים כדי ליישב את דעת האדם אחר איבוד הנשמה היתירה שנותן הקדוש ברוך הוא באדם בערב שבת ונוטלה במוצאי שבת, כמבואר במסכת ביצה (טז:), תוספות (ד"ה יש ופס"ז נג: ד"ה מן). י. **סדר** זה הוא כדעת בית שמאי דלעיל (קפ:), כמבואר במסכת ברכות (נב:). והטעם שמברך ברכת ההבדלה בסוף, שכיון שברכת היין הנר והבשמים קצרות, וברכת ההבדלה ארוכה, לכך אומרם תחילה ואחר כך אומר ברכת ההבדלה. רשב"ם (ר"ש שנ). יא. **'שֶׁשִּׁשָּׁלַ'** הוא מלשון שלשלת, כלומר, שמחבר את ברכות ההבדלה יחד עם ברכת המזון. רשב"ם (ר"ש משלמון). יב. **סברה** הגמרא שהבריייתא עוסקת בליל יום טוב ראשון של פסח, שמחויב לשתות ארבעה כוסות, שאפילו עני שבישראל מחויב בהם, כמבואר במשנה לעיל (פס:), ולכך יש לו הרבה כוסות. רשב"ם (ר"ש ותוספות). אמנם התוספות (ר"ש ותוס') ביארו, שכיון שהוא תחילת החג, מן הסתם מכין הרבה, ויש לו יותר מכוס אחד. יג. **מעמו** של רב בסדר הברכות יבואר להלן. והטעם שאינו מברך על הבשמים, ראה להלן בהערה על דברי רב בסוף העמוד. יד. **דהיינו** ביום טוב שני של גלויות של פסח, שהרי יום טוב ראשון שלו אינו חל לעולם במוצאי שבת. תוספות שאנשדרבי (ר"ש ותוס'). טו. **כמבואר** במסכת סוכה (מז:). והוא משום שבשביעי שבפסח אינו רגל בפני עצמו, וכבר ביירך ברכת שהחיינו על חג הפסח ביום טוב הראשון. רמב"ם (פסח פכ"ח הכ"ג). ובשמיני עצרת מברך שהחיינו משום שהוא רגל בפני עצמו. סוכה (מח ע"ב). טז. **שיעמת** הרשב"ם (ר"ש ותוס') שלאחובה בהערה לעיל, שכבר שתה את ארבעה הכוסות בליל הסדר, ולא נותר לו ליום טוב אחרון יותר מיין לכוס אחד. ולשיטת התוספות (ר"ש ותוס') ביארו, שאף שמכין הרבה לצורך החג, אך עד סוף החג כבר אכל ושתה כל מה שהכין ולא נותר לו אלא כוס יין אחד. יז. **שהרי** בליל יום טוב ראשון של פסח מחויב לשתות ארבעה כוסות, ואפילו הוא עני ביותר מחויבים גבאי הצדקה לתת לו יין לארבעה כוסות, כמבואר במשנה לעיל (פס:). רש"י ורשב"ם (ר"ש וסס"ג). והתוספות (ר"ש ותוס') ביארו, שבכל יום טוב ראשון יש לו יותר מכוס אחד, משום שבתחילת החג מן הסתם מכין הרבה לכל החג, ויש לו יותר מכוס אחד. יח. **מחלוקת** אביי ורבא תתבאר להלן (קכ:). יט. **ואין** לתרץ שהוא בשמיני עצרת שאומר בו זמן, והוא סוף החג ויתכן שכל מה שהיה לו אכל כבר, משום שכיון שהוא רגל בפני עצמו אף בעבורו רגילים להכין הרבה. תוספות (ר"ש ותוס'). כ. **מחלוקת** זו היא בשביעי של פסח שחל במוצאי שבת, שאין בו קדושת יום טוב, כמבואר בגמרא לקמן (קה:). וכמשנה במסכת חולין (פו:). רש"י (ר"ש קירוסף) ורא"ש (סי' מ). כא. **מחלוקת** זו היא שבשביעי של פסח שחל במוצאי שבת, שאין בו ברכת 'זמן' [-'שהחיינו']. ריי"ף. והלהן (קנ) יבואר בגמרא מה הדין בשאר ימים טובים שיש בהם גם ברכת 'זמן'. כתב הרשב"ם (ר"ש ותוס'), שמשמע מדברי הגמרא שבסחם הבדלה מודים הכל שמברך תחילה על היין, ואחר כך על הנר, ולאחר מכן ברכת ההבדלה [ולענין ברכת הבשמים ראה הערה להלן], ולא נחלקו אלא כשחל יום טוב במוצאי שבת, שצריך להוסיף את ברכת הקידוש, והיא הגורמת לשנות את שאר הברכות מסדרן. כא. **בדעת** בית הלל, שנחלקו עם בית שמאי במסכת ברכות (נב:), לגבי סדר הברכות בקידוש של שבתות וימים טובים. דעת בית שמאי, שמברך תחילה על קידוש היום, ורק לאחר מכן מברך על היין, ואילו דעת בית הלל, שתחילה מברך על היין ורק לאחר מכן על קידוש היום. ומבארת הגמרא שם את סברות מחלוקתם, שלדעת בית שמאי יש להקדים את קידוש היום משני טעמים, האחד, שהיום גורם ליין שיבוא', והיינו, שיין זה לא בא אלא כדי לקדש את השבת. והטעם השני, שיכבר קידש היום ועדיין יין לא בא', כלומר, שתחילה נכנס היום, ורק לאחר מכן בא היין לשולחן, וכשם שקדימה השבת לכניסה, כך היא קדימה לברכה. ולדעת בית הלל יש להקדים את ברכת היין על שאר מיני טעמים, האחד, ש'היין גורם לקדושה שתאמר', דהיינו, שאם אין יין לא מקדשים [וכשמקדשים על הפת הרי היא עומדת במקום יין], ומברכים עליה תחילה], והשני, 'תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם', כלומר, מאחר וברכת היין תדירה יותר מברכת קידוש היום, לפיכך יש להקדימה. כב. **לפי** שהוא סובר שברכת קדושת היום עדיפה מהבדלה, או שהוא סובר שאפילו אם אינה עדיפה יש להקדימה, שכן אם יקדים את ברכת ההבדלה יהא נראה כאילו קדושת היום היא עליו למשא, ודוגמה כבר לפורקה הימנו. רשב"ם (ר"ש וכן). והמהר"ם חלאוה (ר"ש כה) כתב, שטעם הדבר שקידוש קודם להבדלה הוא משום 'דעיולי יומא עדיף', כלומר, שעדיף להכניס תחילה את יום טוב, מלהוציא את השבת [ונכתב בביאור הגר"א (פר"ח סי' תפט סק"ט), שמאחר והרשב"ם לא נקט טעם זה יש ללמוד שהוא סובר ש'אפוקי יומא עדיף']. כג. **וחותם** בה 'המבדיל בין קודש לקודש'. רמב"ם (פסח פכ"ח הכ"ג). כד. **טעם** הדבר מבואר בדברי הגמרא להלן (קב:), 'משל למלך שיוצא ואפרכוס [-שר] נכנס, מלוין את המלך ואחר כך יוצאים לקראת אפרכוס', דהיינו, שתחילה יש לעשות את שבת המלכה ביציאתה בברכת ההבדלה, ורק לאחר מכן לקבל את פני יום טוב [שתשיבותו פחותה משבת, וכעין שר כלפי המלך] בברכת הקידוש. כה. **כתב** הרשב"ם (ר"ש ומיימון), שטעם הדבר שאין האמוראים נותנים סימן לברכת הבשמים, לפי שאין מברכים עליהם ביום טוב שחל במוצאי שבת, שכן עם שבת הדבר שמברכים על הבשמים בכל מוצאי שבת את נפש האדם לאחר שמסתלקת הימנו הנשמה יתירה' [שבת, ונשמה זה אינו שייך ביום טוב שחל במוצאי שבת, שכן גם ביום טוב יש לאדם 'נשמה יתירה' כשבשבת[יח]].

וְרַבָּה אָמַר, יְהוּ"ק - ״יין״, ׳הבדלה׳, ׳נר׳, ׳קידוש׳. לפי שהוא סובר כשמואל, שיש להקדים את ברכת ההבדלה לברכת הקידוש, אך מאידך הוא סובר שאין ראוי לסמוך אותן יחדיו, שכן סותרות הן זו לזו[א], ועל כן קבע ביניהם את ברכת ׳מאורי האש׳[ב]. וברכת היין ראשונה לדעתו משום שהוא ׳תדיר׳.

וְלָוִי אָמַר, קְנִי"ה - ׳קידוש׳, ׳נר׳, ״יין״, ׳הבדלה׳. שכן הוא סובר כרב, שקידוש קודם להבדלה, אך נחלק עליו לגבי ברכת היין, וסובר שיש לסמוך אותה להבדלה, שאם לא כן אין נראה הדבר שמבדיל על היין[ג].

וְרַבָּנָן אָמְרֵי, קִינְ"ה - ׳קידוש׳, ״יין״, ׳נר׳, ׳הבדלה׳. וסוברים כרב, שקידוש קודם להבדלה, וכלו׳, שיש לסמוך את ברכת היין לברכת ההבדלה, אלא שהם סוברים שיש להקדים את ברכת הנר לברכת ההבדלה, כמו בכל מוצאי שבת, ולפיכך קבעו תחילה את ברכת הקידוש, ולאחריה סדר הבדלה הרגיל, יין, נר והבדלה[ד].

מַר בְּרֵיהּ דְּרַבִּנָא אָמַר, נְקִי"ה - ׳נר׳, ׳קידוש׳, ״יין״, ׳הבדלה׳. וטעמו, שיש להקדים קידוש להבדלה, כרב, וכן צריך לסמוך את ברכת היין להבדלה, כלו׳, אך הוא סובר שיש להקדים את ברכת הנר לכל הברכות, לפי שהוא נהנה ממנו תחילה[ה].

מָרֵיהּ אָמַר מְשָׁמֵיהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, נִיה"ק - ׳נר׳, ״יין״, ׳הבדלה׳, ׳קידוש׳. שהבדלה קודמת לקידוש, כשמואל, והיין קודם להם שהוא ׳תדיר׳[ו].

שָׁלַח לֵיהּ אַבּוּהּ [-אביו] **דְּשָׁמוּאֵל קָרֵבֵי, וְלָמְדֵנוּ רַבֵּינוּ, סֶדֶר הַבְדָּלוֹת הֵיאַךְ** - כיצד מבדילים ביום טוב שחל במוצאי שבת. **שָׁלַח לֵיהּ** רבי **אַבָּא מְשׁוּם אֲבִיו, שֶׁאָמַר מְשׁוּם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה, נְחִי"ק** - ׳נר׳, ׳הבדלה׳, ״יין״, ׳קידוש׳. שכן הוא סובר שהבדלה קודמת לקידוש, ודעתו היא שיש לקבוע את ברכת היין בין הבדלה לקידוש מאחר והוא נתקן על שניהם, אבל ברכת הנר ניתן לאומרה אף בלא כוס.

הגמרא מבארת את טעם הסוברים שברכת הבדלה קודמת לברכת הקידוש: אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, מָשָׁל - משולים דבריו **דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָה**, הסובר שהבדלה קודמת לקידוש. **לְמֶלֶךְ שֶׁיָּצָא** מן העיר, **וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה אֲפָרְכוֹס** [-שר״ח] **נִכְנַס** לעיר, אזי בני העיר **מְעַוְּוִין** תחילה **אֶת הַמֶּלֶךְ, וְאַחַר כָּךְ הֵם יוֹצְאִים לִקְרַאת הָאֲפָרְכוֹס** לקבל פניו. כך ישראל מלוים תחילה את שבת המלכה בברכת הבדלה, ולאחר מכן מקבלים את היום טוב בברכת הקידוש[ז].

הגמרא מבארת מה יהא הדין לשיטת רב כשמוסיפים ברכת ׳זמן׳: מַאי חֲזֵי עֲלָּהּ - מה יהא עליה, כלומר, מה יהא הדין לשיטת רב הסובר ׳קנ״ה׳, באופן שמוסיפים גם את ברכת ׳זמן׳ ו׳שהחיינו׳[ח], היכן יש להוסיף אותה[ט].

מביאה הגמרא מחלוקת אמוראים בענין זה: אֲבָיֵי אָמַר, יְקִנְ"ה - ״יין״, ׳קידוש׳, ׳זמן׳, ׳נר׳, ׳הבדלה׳. וטעמו, שמאחר ומתחיל לקדש יש לו לגמור את כל ענין הקידוש עד סופו, וברכת ה׳זמן׳ אחר הקידוש היא נמשכת, שהרי קדושת היום היא הגורמת לברכת ה׳זמן׳, אבל ההבדלה אינה גורמת לומר ברכה זו[י].

וְרָבָא אָמַר, יְקִנְהִ"ז - ״יין״, ׳קידוש׳, ׳נר׳, ׳הבדלה׳, ׳זמן׳. וטעמו, שכשם שבקידוש סתם אומרים את ברכת ה׳זמן׳ לבסוף, כך יש לאומרה אף כאן בסוף כל הברכות, אחר ברכות הנר וההבדלה[יא].

מסיקה הגמרא: וְהִלְכְתָא כְּדִבְרֵי רָבָא[יב].

★

הגמרא מביאה מעשה בענין סדר ברכות הבדלה שבכל מוצאי שבת: רַב הוּנָא בַּר יְהוּדָה אִיקְּלַע [-נזדמן] **לְבֵי** [-לביתן] **רָבָא** במוצאי שבת[יג]. **אֵיתֵי לְקַמַּיְיהוּ** - הביאו לפניהם **מָאוֹר** [-נר] **וְנִשְׂתַּיֵּים** להבדלה. **בָּרִיךְ רָבָא אַבְשָׂמִים בָּרִישָׂא** - בירך רבא על הבשמים תחילה[יד], **וַהֲדַר אַמָּאוֹר** - ואחר כך בירך על הנר[טו]. **אָמַר לֵיהּ** רב הונא בר יהודה לרבא, לאחר שגמר את ההבדלה, **וְהָא** [-והרי] **בֵּין בַּיִת שַׁמַּאי וּבֵין בַּיִת הִלֵּל** סוברים שמברכים על **הַמָּאוֹר בָּרִישָׂא** - תחילה, **וַהֲדַר אַבְשָׂמִים** - ורק לאחר מכן מברכים על הבשמים, ומדוע הקדמת את ברכת הבשמים לברכת הנר.

מבררת הגמרא: וְאַמַּאי הִיא - והיכן מצינו את דבריהם של בית שמאי ובית הלל. **מבארת הגמרא: דְּתָנָּן** - שכך שנינו במסכת ברכות (נפ:), לגבי אדם שאין לו אלא כוס יין אחת, והוא צריך גם להבדיל בה וגם לברך עליה ברכת המזון[טז], **שַׁנְתְּלִקוּ בית שמאי ובית הלל** כיצד יאמר את סדר הברכות. **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים,** סדר הברכות כך הוא, **נֵר, וּבְרכת הַמָּזוֹן, בְּשָׂמִים, וְהַבְדָּלָה**[יז]. **וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים,** יברך כסדר הזה, **נֵר, וּבְשָׂמִים, וּבְרכת הַמָּזוֹן, וְהַבְדָּלָה**[יח]. ומתאבר מדברי המשנה, שבין בית שמאי ובין בית הלל מודים שברכת הנר קודמת לברכת הבשמים, ולא נחלקו אלא לגבי ברכת המזון, אם קודמת היא לבשמים או לא, ולפיכך תמה רב הונא בר יהודה על רבא, שהקדים את ברכת הבשמים לברכת הנר.

הגמרא מביאה את תשובת רבא לקושיא זו: עֲנִי רָבָא בָּתְרֵיהּ - ענה רבא אחר דברי רב הונא בר יהודה, **וְאָמַר** לו כך, משנה זו שאתה שונה **דְּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר** היא, שכך שנה את מחלוקת בית שמאי ובית הלל[יט]. **אֲבָל רַבִּי**

א. **שהקידוש** מקדש את היום בקדושה חמורה, ואילו ההבדלה מכחישה את קדושתו. רשב״ם (ע״א ועפ״ז). ב. **ובענין** זה הוא סובר כרב, שקבע את ברכת הנר בין קידוש להבדלה. רשב״ם (שם) [אולם שעמו של רב בזה שעידף לנהוג כיום הסדר הנהוג בשאר מוצאי שבתות, כמבואר ברשב״ם (לעיל קנ: ד״ה ק״ו)]. עוד כתב, שבירושלמי (נכמות פ״ח ה״ב) גרס כאן ׳לו׳ במקום ׳רבה׳, ונראה שהיא הגירסא הנכונה, ויש לגרוס כאן ׳לוי אמר יהב״ק, רבה אמר קנ״ה׳, לפי שלוי היה חביבם של רב ושמואל, ומסתבר שהביאה הגמרא את דבריו אחר דבריהם, ואילו רבה היה בדור מאוחר יותר. אמנם התוספות (ד״ה רבה) כתבו שאין הכרח לומר כן, לפי שהגמרא סידרה את שיטות האמוראים בקבוצות, ותחילה הביאה את דעת הסוברים שברכת היין תחילה, ״קנ״ה״, לאחר מכן הביאה את דעת הסוברים שיש לפתוח בברכת הנר תחילה ״קנ״ה״, ולפיכך לא כתבה אותם הגמרא על פי סדר הדורות, כפי הרגילות בכל מקום. אמנם כתבו התוספות, שבירושלמי משמע כדברי הרשב״ם. ג. **והרי** עיקר הבדלה לא נתקנה אלא על היין, אבל קידוש ניתן לאומרו אף על הפת, כמבואר בדברי הגמרא להלן (קו:). רשב״ם (ד״ה קני״ה). וכתבו על כך התוספות (ד״ה קני״ה), שהרשב״ם כתב כן לפי שיטתו (פסחים ד״ה ואמר, ובמכתב). אלא שכתב לבאר באופן נוסף, שניתן לקדש על הפת. אבל לשיטת רבינו תם (שם ד״ה מקדש) שאין מקדשים אלא על היין, צריך לבאר שאם היה מרחיק את ברכת היין מברכת ההבדלה יאמרו שאינו בא אלא מחמת הקידוש, שהוא לכבודו יום טוב, ולפיכך בעבורו סמוך להבדלה, ללמד שהוא בא גם לצורכה [אולם בהבדלה, שאינה לכבודו יום טוב, אין חשש שלאחר שהורחק היין מהקידוש יאמרו שהיין בא מחמת הבדלה ולא מחמת קידוש]. עוד כתב הרשב״ם, שאף שבכל מוצאי שבת מקדימים את ברכת היין לברכת הנר, ואין חרשש שיראה הדבר כאילו אינו מבדיל על היין, היינו לפי שאין שם קידוש, אבל ביום טוב שחל במוצאי שבת שיש בו קידוש אם ירחיק את ברכת היין מברכת ההבדלה, יראה הדבר שהיין בא מחמת הקידוש ולא מחמת ההבדלה. ד. **רשב״ם** (ד״ה קנ״ה). ובאופן נוסף כתב לבאר שיטתם, שהם רוצים להבדיל בין ברכת הקידוש לברכת ההבדלה ככל האפשר, ועל כן קבעו את ברכת הקידוש בתחילת כל הברכות, ואת ברכת ההבדלה בסופן. ה. **שהרי** בכל מוצאי שבת ברכת הנר קודמת לברכת הבדלה, לפי שאם יברכו היין לנר נראה הדבר שאומר ברכת היין רק על ההבדלה ולא על הקידוש, אך עתה שמשנה הסדר מכל מוצאי שבת ומקדים את הנר יש בכך היכר שברכת היין נאמרת גם על הקידוש, ואינו רוצה לקבוע היין בין ההבדלה לקידוש, לפי שאז יטעו לומר שברכת היין נאמרת רק על הקידוש שלאחריה, ולא על ההבדלה שלפניה. ו. **כתב** במוסף הערוך (ערך קמ״ץ), ש׳אפרכוס׳ היינו שר העיר, בלשון יווני. ז. **שכן** דרגתו של יום טוב פחותה משבת, והרי זה כעין ההפוך בין שר למלך. ח. **דהיינו** בכל ימים טובים, חוץ משביעי של פסח שאין אומרים בו ׳שהחיינו׳, מאחר ואינו נידון כרגל בפני עצמו. יא. **ראה** הגהות וציונים, שבכתבי יד אין גורסים התיבות ׳מאי הוי עלה׳, אלא גורסים ׳היכא דאיכא זמן היכי עביד׳. וכעין זה גרס הרא״ש (פרי מ). רשב״ם (ד״ה ג״ז). ובצל״ח (ד״ה ואמר) כתב, שלולי דברי הרשב״ם היה מפרש, שטעמו של אביי הוא משום שורצה להפסיק בין ברכת הקידוש לברכת ההבדלה ככל האפשר [וכעין שכתב הרשב״ם לעיל (ד״ה קל״ט)]. יב. **ומעמו** בזה, שברכת ׳זמן׳ אין צריכה כוס, אלא ניתן לאומרה אפילו בשוק. ולפיכך לכאורה בסוף. רשב״ם (ד״ה ג״ז), ובהגהות רא״ם הורוויץ (בהגב״ה ד״ה ומפל) תמה על כך, שהרי ודאי לכתחילה מצוה לומר את שם ברכת ׳זמן׳ על הכוס, שאם לא כן לא היה לאביי לחלוק ולומר שמפסיק ואומרה בין קידוש להבדלה. ועל כן כתב, שלולי דברי הרשב״ם היה נראה לפרש את שעמו של רבא באופן אחר, שמאחר וההבדלה באה מזמן לזמן, ראוי לסדר את ברכת ה׳זמן׳ אחריה, שתחול אף עליה. יג. **כתבו** התוספות (ד״ה ואמר) ושלא הוצרכה הגמרא לפסוק הלכה כרבא לגבי אביי, שהרי כלל הוא בידינו שבכל מחלוקת אביי ורבא ההלכה היא כדברי רבא [חוץ מי״ג קנ״ם], אלא הכוונה בזה לפסוק כמותו במה שנקט להלכה בשיטת רב, הסובר שסדר הברכות הוא ״קנ״ה״, ולהוציא מדעות החולקים עליו, שנתבארו בדברי הגמרא לעיל. וכעין זה כתב בתוספות רי״ד (פסחים ד״ה ואמר) ושלא הוצרכה הגמרא לפסוק כרבא בהלכה, אלא שכתב לבאר באופן נוסף, שאכן כוונת הגמרא לפסוק כרבא במחלוקתו עם אביי, והוצרכה לכך לפי שהיה זה קודם שנפסקה הלכה כרבא בכל מקום שבו נחלק עם אביי, וכאן נפסקה הלכה כמותו בראשונה, ומכאן ואילך נפסקה הלכה כמותו בכל מקום. טו. **ובמוצאי** שבת של חול. רשב״ם (ד״ה כי אתא). כלומר, בסתם מוצאי שבת, ולא ביום טוב שחל במוצאי שבת, כפי שעסקה הגמרא עד עתה. טז. **מיד** לאחר ברכת ׳בורא פרי הגפן׳. יז. **ולאחר** מכן בירך ׳המבדיל בין קודש לחול׳. יח. **דהיינו** באופן שאכל סעודה בשבת, והחשיך עליו היום, וצריך עתה לברך על המזון, ואין בידו אלא כוס אחת של יין, ולפיכך הוא צריך גם להבדיל עליה וגם לברך עליה ברכת המזון. ר״ן (על פרי״ג. ד״ה ג״ז). יט. **עפ״ז** הגמרא מברך תחילה מפני שנהנה בו מיד, ואחר כך על המזון מפני שכבר אכל, ואין להפסיק בין הסעודה לברכת המזון בדברים אחרים, ואחר כך מברך על הבשמים, לפי שהם באים לכבוד שבת, שהיתה לו ׳נשמה יתירה׳ בשבת ומריח בשמים לרפואה על שאבדה ממנו, ולאחר מכן הבדלה. תוספות הרא״ש (פסחים נפ: ד״ה ג״ז). כ. **מעמם** של בית הלל, שמאחר והבשמים באים לכבוד שבת יש להקדימם לברכת המזון. תוספות הרא״ש (שם). לא נתפרש בדברי בית שמאי ובית הלל אימתי יברך ׳בורא פרי הגפן׳ על היין. ומדברי הירושלמי במסכת ברכות (פ״ח ה״ב) מתבאר שמברך על היין אחר המזון. וכן כתב המאירי (פסחים נפ: ד״ה ומפטה), וכן מתבאר מדברי התוספות לעיל (קנ: ד״ה קנ״ם), ואף על פי שבהבדלה ללא ברכת המזון מברך על היין בתחילה שהוא תדיר, כאן יש להקדים את ברכת המזון, שאם יברך על היין קודם ברכת המזון יצטרך לשוב ולברך עליו לאחריה, לפי שברכת המזון מפסיקה בין ברכה לשתיה. תוספות (שם), וכן כתב בתוספות הרא״ש (פסחים נפ: ד״ה ג״ז). והוסיף עוד שני טעמים להקדים את ברכת המזון לברכת היין: א. שברכת המזון גורמת ליין שיבוא. ב. שברכת המזון תדירה מברכת היין. כא. **אף** שנונעית המשנה שם בסתם, ולא נתפרש מי שונאה, מכל מקום כלל הוא בידינו ׳סתם משנה רבי מאיר הוא׳, רשב״ם (ד״ה זו). אמנם בתוספות (ד״ה ואמר) כתבו, שיש הגורסים בדברי המשנה שם במפורש ׳דברי רבי מאיר׳, שאם לא כן תקשה סתירה בדברי רבי יוחנן, שמצד אחד הוא פוסק בסוגייתנו [להלן בסמוך] כדעת בית הלל לפי ביאורו של רבי יהודה, ומצד שני הוא נוקט בכל מקום ש״הלכה כסתם משנה״. אלא בהכרח צריך לומר שהוא סובר שאין זו ׳סתם משנה׳, אלא היא שונה בה במפורש ׳דברי רבי מאיר׳.

יְהוּדָה אוֹמֵר, שֹׁלֹא נָחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל עַל הַמָּזוֹן שֶׁהוּא בָּתְחִלָּה - שמברכים עליו בתחילה[כב], וְעַל הַבְדָּלָה שֶׁהִיא בְּסוֹף כל הברכות[כג], עַל מָה נֶחְלְקוּ בית שמאי ובית הלל, עַל ברכת הַמָּאוֹר וְעַל ברכת הַבְּשָׂמִים, שַׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, מברך תחילה על הַמָּאוֹר וְאַחַר כָּךְ על הַבְּשָׂמִים, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, מברך תחילה על הַבְּשָׂמִים וְאַחַר כָּךְ על הַמָּאוֹר[כד]. וְאָמַר על כך רַבִּי יוֹחָנָן, נָהֲגוּ הָעָם להלכה כְּדִבְרֵי בֵּית הִלֵּל, וְאַלְיְבָא [-וכפי שיטתו] דְּרַבִּי יְהוּדָה[כה], דהיינו, שמברכים כסדר הזה, מזון, בשמים, נר והבדלה. ונמצא, שיש להקדים את ברכת הבשמים לברכת הנר[כו].

★

הגמרא מביאה מעשה נוסף באמורא שנזדמן לבית רבא, ועוברת לדון בענין ברכה ראשונה על כוס יין של ברכת המזון[כז]: רַב יַעֲקֹב בַּר אַבָּא אִיקְּלַע [-נזדמן] לְבֵי [-לביתו של] רָבָא ביום השבת[כח]. חֲזָיֵהּ - ראהו רב יעקב לרבא, דְּקָרֵיךְ - שבירך ברכת עֹבֵר פְּרִי הַגָּפֶן אֲבָל קָמָא - על כוס ראשון של יין ששתה[כט], וּלְאַחַר סיום הסעודה וברכת המזון הָדָר קָרֵיךְ - חזר רבא ובירך עֹבר פרי הגפן אֲבָל דְּבָרְכָתָא - על כוס היין שבירך עליה ברכת המזון[ל], וְאִישְׁתֵּי - ושתה לאותה הכוס. אָמַר לֵיהּ רב יעקב לרבא, לָמָּה לָךְ כּוֹסָּיֵי תְּאֵי - מדוע צריך אתה לכל זה, לברך עֹבר פרי הגפן כמה פעמים, הָא קָרֵיךְ

כב. **שמאחר** וגמר סעודתו נתחייב מתחילה בברכת המזון, וכלל הוא בידינו (נפסל פה:) 'אין מעבירין על המצוות' רשב"ם (ר"ש פג). כג. **שכן** יש לו לאחר את הוצאת השבת, שלא תהא נראית עליו כמשאוי. רע"ב (ברכות ס"ו ע"ב). כד. **בשעם** של בית שמאי, שמאחר ונזנה מיד מן המאור צריך לברך עליו לאלתר. וטעמם של בית הלל, שמאחר והבשמים באים לכבוד שבת [להשיב הנפש מיציאת הנשמה היתירה], יש להקדים את ברכתם לברכת הנר. שיטה מקובצת (ברכות נג: ד"ה בית). כה. **כתבו** התוספות (ד"ה ואמר) שמה שאמר רבי יוחנן 'נהגו העם כבית הלל ואליבא דרבי יהודה', אין כוונתו למשמעות 'נהגו' כפי שנתבארה במסכת תענית (ט:), שהכוונה בזה שהעושה כן אין מוחים בידו, אך אין מורים כן הלכה למעשה, אלא כוונת רבי יוחנן שכך היא הוראת ההלכה למעשה [שאם לא כן, כיצד נהג כך רבא לכתחילה. חתם סופר (ד"ה ואמר)]. ובתוספות במסכת ברכות (נג: ד"ה נהגו) הוסיפו בביאור הענין, וכתבו, שבמקום שיש בו מחלוקת אמוראים, אחד אומר 'הלכה', והשני אומר 'נהגו', בזה מתבאר שכוונתו היא שאין מורים כן הלכה למעשה, אלא שהעושה כן אין מוחים בידו, אבל כשאין מחלוקת בדבר, אלא נאמר בסתם 'נהגו', אזי כן היא הוראת ההלכה למעשה. כו. **בטעם** הדבר שנקטה הגמרא בלשון 'עני רבא בתריה' [ולא 'אמר ליה רבא' וכדומה], כתב לבאר בספר קרבן תודה (ד"ה ענין), על פי דברי התוספות (ד"ה ואמר), שכתבו שיש מחלוקת גירסאות בדברי המשנה במסכת ברכות, האם שנייה היא בסתם, או שיש לגרוס שם במפורש 'דברי רבי מאיר'. ולפי זה ביאר הענין כך, שרב הונא ידע אף הוא שרבי יהודה חולק על רבי מאיר בביאור מחלוקתם של בית שמאי ובית הלל, אלא שסבור היה שהמשנה בברכות נשנית בסתם כדעת רבי מאיר, ולפיכך נוקטים אנו להלכה כמותה [ואף שאמר רבי יוחנן 'נהגו העם כבית הלל ואליבא דרבי יהודה', אין כוונתו שזו היא הוראת ההלכה למעשה, אלא שאם נהגו כן אין מוחים בידם, ראה הערה לעיל מדברי התוספות בזה], ועל כך 'עני רבא בתריה', שאין הדבר כן, אלא שיש להמשיך ולגרוס בתוך דברי המשנה את התיבות 'דברי רבי מאיר', ונמצא שאין זו 'סתם משנה' אלא מחלוקת תנאים, ונוקטים אנו להלכה כדעת רבי יהודה. כז. **הגמרא** מביאה מעשה זה כדי לדון בענין הבדלה בו עסקנו, אלא שהיא מבארת תחילה את כל המעשה, ובדרך אגב דנה בענין הברכה על יין של ברכת המזון, ולהלן (ע"ב) היא מביאה את המשך מעשה זה לענין דיני הבדלה. יש להקדים לפני סוגיא זו, שהשותה יין בתוך הסעודה, אפילו אם שותהו בשביל לשורות האכילה במעיו [שבאופן זה בדרך כלל אינו מברך על משקים בתוך הסעודה], צריך לברך עליו בפני עצמו ברכת 'בורא פרי הגפן', משום שהוא חשוב ואינו נפטר בברכת 'המוציא' כשאר מאכלים הבאים בתוך הסעודה [ואף אם כיון בפירוש לפוטרו בברכת 'המוציא']. שו"ע (או"ח סי' קנד סי"ח) ומשנ"ב (שם סק"ח). ומה שתרון הגמרא, הוא בכוס של ברכת המזון, האם יש לברך עליה שוב או שנפטרה בברכה שבירך על הכוס הראשון. כח. **כמבואר** בדברי הגמרא להלן (ע"ב), שלאחר מכן הגיע זמן ההבדלה במוצאי שבת. כט. **כתבו** התוספות (ד"ה פריך), שכוס זו של קידוש היתה. אמנם רש"י (ד"ה פסח) כתב 'כשמתחיל לשתות'. וכתב באור חדש (ד"ה ר"י), שיתכן שרש"י סובר שמעשה זה היה בסעודה שלישית, שאין מקדשים בה על הכוס, שהרי להלן (ע"ב) מבואר שלאחר מכן הגיע זמן ההבדלה, ולפיכך נקט רש"י ששתה סתם, ולא התעמיד ביין של קידוש כהתוספות. ל. **כפי** שאנו נוהגים. רשב"ם (ד"ה פסח). לא. **על** פי הגהת הב"ח. לב. **רשי"** והרשב"ם והתוספות גורסים במקום התיבות 'דהכי עביד דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן', את התיבות 'לא הוו ידעיתו אי משקר לכו תו בתר כסא קמא אי לא', וכן היא הגירסא בכתבי יד. ראה דקדוקי סופרים. לג. **נתבארו** הדברים לפי שיטת הרשב"ם, שהיו נוהגים בבית ראש הגולה לברך על כל כוס, לפי שלא היו יודעים אם יחנו להם עוד יין. ובתוספות (ד"ה לא) תמהו על כך, שהרי מדברי רבא משמע שהיו נוהגים בבית ראש הגולה לברך על כוס ראשונה ואחרונה, כפי שעשה הוא עצמו, ולא שהיו מברכים על כל כוס [ודוחק לומר שלא היו שותים שם יין כלל באמצע הסעודה]. ולפיכך פירשו 'נהגו העם כבית הלל ואליבא דרבי יהודה', אין כוונתו שזו היא הוראת ההלכה למעשה, אלא שאם נהגו כן אין מוחים בידם, ראה הערה לעיל מדברי התוספות בזה], ועל כך 'עני רבא בתריה', שאין הדבר כן, אלא שיש להמשיך ולגרוס בתוך דברי המשנה את התיבות 'דברי רבי מאיר', ונמצא שאין זו 'סתם משנה' אלא מחלוקת תנאים, ונוקטים אנו להלכה כדעת רבי יהודה. לד. **הגמרא** מביאה מעשה זה כדי לדון בענין הבדלה בו עסקנו, אלא שהיא מבארת תחילה את כל המעשה, ובדרך אגב דנה בענין הברכה על יין של

קָאֵי עֲלַיְיהוּ - עמד עליהם לשמשם **רַב יִיבָא סָבָא. אֲמַרוּ לֵיהּ** רב ברונא ורב חנגאל לרב ייבא סבא, **הַב לָן וְנֵיבָרֵיךְ** - מזוג לנו כוס יין ונברך עליה ברכת המזון[א]. **לָפוּף** - לבסוף חזרו בהם מכוונתם לברך עתה ברכת המזון, **וַאֲמַרוּ לֵיהּ** לרב ייבא סבא **הַב לָן וְנֵישְׁתֵּי** - מזוג לנו כוס יין ונשתה. **אֲמַר לְהוּ** רב ייבא סבא, **הָכִי** [-כך] **אֲמַר רַב, מְזוֹן דַּאֲמַרִיתוּ הַב לָן וְנֵיבָרֵיךְ** - מאחר ואמרתם 'מזוג לנו יין ונברך', **אִיתַּמַּר כְּכוּ לְמֵישְׁתֵּי** - נאמרה עליכם מעתה השתייה, עד שתברכו תחילה ברכת המזון[ב]. **מַאי טַעְמָא** - ומה הוא טעמו של דבר, משום **דַּאֲמַרִיתוּ דַּעְתְּיְיכוּ** - משעה שנתתם דעתכם לברך ברכת המזון הסתם דעתכם מלאכול ולשתות עוד.

מתבאר ממעשה זה, שברכת המזון מסיחה את הדעת מהסעודה, וצריך לחזור ולברך לאחריה אם רוצה לאכול או לשתות[ג], ומטעם זה נהג רבא לשוב ולברך 'בורא פרי הגפן' אחר ברכת המזון, אף שכבר בירך מקודם לכן על היין ששתה[נא].

הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין זה: אֲמַיְימַר וּמָר זוּטְרָא וְרַב אָשֵׁי הֲווּ יָתְבֵי בְּסָעוּדְתָּא - יושבים היו בסעודה, בימות החול[ג], **וְקָאֵי עֲלַיְיהוּ** - ועמד עליהם לשמשם **רַב אָחָא בְּרֵיהּ** [-בנו] **דְּרַבָּא.** ונחלקו אמוראים אלו בהנהגתם לגבי הברכה על כוסות היין ששתו. **אֲמַיְימַר, בָּרִיךְ עַל כָּל כָּסָּא וְכָסָּא** - בירך 'בורא פרי הגפן' בכל פעם ששתה יין, אפילו באמצע הסעודה, **וּמָר זוּטְרָא, בָּרִיךְ אֲכָסָּא קַמָּא וַאֲכָסָּא בָּתְרָא** - בירך רק על הכוס הראשונה והאחרונה, **דְּהֵיינוּ, זוּ שֶׁלְּאַחַר בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, רַב אַשֵׁי, בָּרִיךְ אֲכָסָּא קַמָּא וְתוּ לָא בָּרִיךְ** - בירך על הכוס הראשונה בלבד, ושוב לא בירך כלל.

אֲמַר לְהוּ [-להם] **רַב אָחָא בַּר רָבָא, אֲנָן בְּמָאן נְעָבִיד** - אנו כשיטת מי נעשה, מאחר שכל אחד מכם נוהג באופן אחר.

ומכיון ששאל מהם כיצד היא ההלכה, ביאר לו כל אחד מהאמוראים את טעם הנהגתו: אֲמַיְימַר אָמַר, טעם הדבר שאני מברך על כל כוס, לפי שבכל פעם שאני שותה **נַפְשֵׁהּ אֲנָא** - מתייעץ אני בדעתי לשתות. כלומר, מתחילה כששתיתי כוס אחת הסתחי דעתי מלשתות עוד, ולאחר מכן חזרתי בי, ונתייעצתי בליבי לשתות כוס אחת נוספת, ועל כן חזרתי וברכתי עליה, ושוב הסתחי דעתי מלשתות עוד, וחזרתי ונמלכתי לשוב ולשתות, ולכך הוצרכתי לברך על כל כוס[ד].

מָר זוּטְרָא אָמַר, אֲנָא דְּעָבְדִי - אני שברכתי על הכוס הראשונה והאחרונה, נהגתי בְּדעת **תַּלְמִידֵי דְּרַבָּה**, שמהנהגתם למדתי שצריך לחזור ולברך על כוס של ברכת המזון, אף שכבר ברכתי מתחילה על היין שבתוך המזון.

וְרַב אָשֵׁי אָמַר, טעם הדבר שנהגתי לברך על כוס ראשונה בלבד, ולא חזרתי לברך על היין שאחר ברכת המזון כשיטתם של תלמידי רב, לפי שאני סובר **דְּלֵית הִילְכְתָא - שאין הלכה כְּתַלְמִידֵי דְּרַב,** ולא אמר רב דין זה מעולם, אלא הוא סובר שהמברך ברכת המזון אינו מסיח דעתו מלשתות. והראיה לכך היא, **דְּהָא** - שהרי מצינו מחלוקת אמוראים (לעיל קג:) לגבי סדר הברכות בקידוש והבדלה של **יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת, וְאָמַר** בזה **רַב,** שסדר הברכות הוא **יקנ"ה** - 'יין, קידוש, 'נר, 'הבדלה'. דהיינו, שמברך בתחילה 'בורא פרי הגפן', וברכה זו מועילה הן לקידוש והן להבדלה, ואין צריך לברך 'בורא פרי הגפן' שתי פעמים. ויש ללמוד משם, שכשם שסובר רב שברכת הקידוש אינה מפסקת בין ברכת 'בורא פרי הגפן' לברכת הבדלה, כך ברכת המזון אינה מפסקת את הברכות שבירך מקודם לכן, ועל כן המברך 'בורא פרי הגפן' בתוך הסעודה אינו צריך לשוב ולברך אחר ברכת המזון[נב].

הגמרא דוחה את דברי רב אשי: וְלָא הִיא - אין לדמות הדינים זה לזה, משום **דְּהָתָם** - שם, גבי 'הב לן ונברך', **עֲבַר דַּעְתֵּיהּ מִמִּשְׁתְּיָא** - עקר האומר את דעתו מלשתות עוד, ולפיכך הוא צריך לשוב ולברך 'בורא פרי הגפן' אחר ברכת המזון, אבל **הָכָא** - כאן, לגבי יום טוב שחל במוצאי שבת, **לָא עֲבַר דַּעְתֵּיהּ מִמִּשְׁתְּיָא** - לא עקר המקדש את דעתו מלשתות, שהרי עדיין לא שתה, ודעתו לשתות בסיום כל הברכות[נג], ועל כן אינו צריך לברך 'בורא פרי הגפן' שתי פעמים[נד].

★

הגמרא שבה למעשה של רב יעקב בר אבא (לעיל ע"ש), **שנזדמן בשבת לביתו של רבא, והוזרת לדון בענין הבדלה: בְּי מָטֵּא אֲבַדּוּלֵי:** - כאשר יצאה השבת והגיע זמן ההבדלה, **קָם שַׁמְעֵיהּ** - קם שמשו של רבא, **וַאֲדֵלֵיק אֲבוּקָה מְשָׁרְנָא** - והדליק אבוקה מנר שעמד שם, לצורך ברכת 'בורא מאורי האש'[ה].

אֲמַר לֵיהּ רב יעקב לרבא, לאחר גמר ההבדלה, **לָמָּה לָךְ פּוּפֵּי הָאי** - מדוע צריך אתה לכל זה, להדליק אבוקה מן הנר, **הָא מְנָחָא שָׁרְנָא** - הרי מונח הנר לפניך, ויכול אתה לברך עליו ברכת 'בורא מאורי האש'.

אֲמַר לֵיהּ רבא לרב יעקב, **שַׁמְעָא מִדַּעְתֵּיהּ דְּנָפְשֵׁיהּ קָא עָבֵיד** - השמש מדעת עצמו עשה כן, ולא צויתיו לעשות זאת.

אֲמַר לֵיהּ רב יעקב לרבא, **אִי לָא שְׁמִיעַ לֵיהּ מִינַּיְיהוּ דְּמָר, לָא הֲוָה עָבֵיד** - אם לא שמעת השמש ממך שיש מצוה לברך על אבוקה, לא היה עושה כן מדעתו.

אֲמַר לֵיהּ רבא לרב יעקב, **לָא סָבָר לֵיהּ מָר** - וכי אין אתה סובר שהדלקת **אֲבוּקָה לְצוֹרֶךְ הַבְדָּלָה** היא **מִצְוָה מִן הַמּוּבְחָר**[ו].

הגמרא ממשיכה לבאר את הנהגתו של רבא בסדר ההבדלה, באותו מעשה עם רב יעקב בר אבא: פָּתַח רבא בברכת ההבדלה, **וְאָמַר** 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, **הַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה**, ברוך אתה ה' המבדיל בין קודש לחול'.

אֲמַר לֵיהּ רב יעקב לרבא לאחר גמר ההבדלה, **לָמָּה לָךְ פּוּפֵּי הָאי** - מדוע צריך אתה לכל זה, לומר בברכה זו ארבעה עניינים של 'הבדלה', **וְהָאֲמַר** [-והרי אמר] **רַב יְהוּדָה אָמַר** [-בשם] **רַב,** 'הַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל' זוֹ **הִיא הַבְדָּלָתוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא,** ולא היה אומר יותר מכך.

אֲמַר לֵיהּ רבא לרב יעקב, **אֲנָא קָאֵי מְבָרֵיךְ לְיָ** - אני סובר כשיטה זו, **דְּאָמַר רַבִּי אַלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, הַפּוֹתֵחַ** - הממעט לומר ענייני 'הבדלה' בברכת ההבדלה, **לֹא יִפְתֵּחַ מִשָּׁלֹשׁ** 'הבדלות'[ז], **וְהַמְסַיְּמָן** - המרבה ב'הבדלות', **לֹא יְסַיֵּם עַל שֶׁבַע** 'הבדלות'[ח]. ושיטה זו חולקת על רבי יהודה הנשיא, וסוברת שאין די לומר רק 'המבדיל בין קודש לחול'[ט].

אֲמַר לֵיהּ רב יעקב לרבא,

א. **רש"י** במסכת חולין (סו: ד"ה הכי). ב. **כן** היא דעת **רש"י** (ד"ה קיים), **והרשב"ם** (ד"ה ליתן), שמאחר ואמרו 'הב לן ונברך' נאסרו בשתיית יין עד שיברכו שתיהם ברכת המזון [ולאחר מכן 'בורא פרי הגפן']. אמנם התוספות לעיל (קג: ד"ה כשמן) כתבו, שכוונת רב ייבא סבא היתה שמאחר והסיחו דעתם מן השתיה אינם רשאים לשוב ולשתות עד שיברכו תחילה 'בורא פרי הגפן', אבל מכל מקום רשאים הם לשתות קודם ברכת המזון. וכן כתב **רש"י** במסכת חולין (שם: ד"ה קיים ולמה) [וכתב הב"ח (סי"ח ס"ק קמג), שרש"י שם חזר בו משיטתו כאן]. וכן היא דעת הרי"ף והרמב"ם הראשונים בסוגייתנו. ג. **שהרי** אפילו הכנה לברכת המזון באמירת 'הב לן ונברך' מסיחה את הדעת מהסעודה, וכל שכן ברכת המזון עצמה. ד. **ומכל** מקום לא היה צריך לברך ברכה אחרונה אחר כל כוס, לפי שברכת המזון פוטרת את ברכת מעין שלש [ראה בעיוני הפשט]. תוספות (ד"ה קיים). ה. **הייני** המצוה שהביאה הגמרא לעיל בסמוך, ברב בתונא ורב חנגאל תלמידי רב, שאמר להם רב ייבא סבא 'הכי אמר רב, כיון דאמריתו הב לן ניברך איתסרא לכו למשתי', שמשם למד רבא לעיל שברכת המזון מפסקת לברכה, וצריך לשוב ולברך לאחריה 'בורא פרי הגפן'. ו. **ונמצא** אם כן, שהדין שאמר רב ייבא סבא בשמו של רב [שהאומר 'הב לן ונברך' צריך לחזור ולברך על היין] אינו נכון, שאם לא כן יש להקשות סתירה בדברי רב. רשב"ם (ד"ה ומאי). ז. **אלא** שבאה הגמרא תחילה את מעשהו של רבא כסדרו, ולכן עברה לדון בענין ברכה ראשונה על יין הבא בתוך הסעודה, ולכן גם הפסיקה ביניתיים במעשה שאירע עם אמימר ומר זוטרא ורב אשי, שהיו יושבים בסעודה, כדי להשמיענו שאמימר ומר זוטרא סוברים כרבא, שמברכים 'בורא פרי הגפן' על כוס של ברכת המזון, ואילו רב אשי נחלק עליו. רשב"ם (ד"ה כי). ההוספה, שאי אפשר לומר שהגמרא חזרה עתה להמעשה שהביאה לעיל (ע"ש) לגבי רב הונא בר יהודה שנקלע לביתו של רבא [נדון עמו בענין סדר ברכות הנר והבשמים], לפי ששם כבר נזכר שהבדיל רבא, ואילו כאן משמע שרק עתה הגיע זמן ההבדלה. וכמו כן יקשה לפי זה מדוע הביאה הגמרא באמצע הענין את המעשה עם רב יעקב שנקלע לבית רבא. ח. **'אבוקה'** עשויה משתי פתילות או יותר, שאינן צמודות ויש הפסק ביניהן, אך אורותיהן מגיעים זה לזה. וכל שאין הפסק ביניהן, או שאין אורותיהן מגיעים זה לזה, נקרא 'נר'. משנ"ב (סי' תקי"ד סק"ח). ט. **טעם** הדבר שמצותה מן המובחר לברך על אבוקה, מאחר ומברכים 'בורא מאורי האש' בלשון רבים, שכן גוונים הרבה יש באש [כמבואר במסכת ברכות (נג:)]. ולפיכך עדיף לברך על אבוקה שניכרים בה יותר גוונים אלו. ר"ן (על אלפ"ס, ד"ה גמ'). ומדברי הרא"ש (פ"ח סי' ג) מתבאר, שטעם הדבר הוא משום שאור האבוקה מרובה משל הנר. וכן כתב הלבוש (סי"ח סי' תקע"ג). י. **מדברי** הרשב"ם (ד"ה ס"ג) נראה שהוסיף כאן התיבות 'בין אור לחושך', אמנם בדקדוקי סופרים כתב שהוא טעות סופר. יא. **הייני** 'בין קודש לחול, בין אור לחושך ובין ישראל לעמים'. ושעם הדבר שלא יפחות משלש הבדלות אלו, לפי ששלשתן תלויות במוצאי שבת, שכן היא מבדילה בין שבת קודש לימות החול, וכמו כן במוצאי שבת נבראה האש, ואף ההבדל שבין ישראל לעמים ניכר על ידי השבת שהיא 'אות' בין ישראל לקדוש ברוך הוא. ספר המנהיג (מנהגות שבת, סוף סי' עו, ענף נג). יב. **שבע** מצינו בתורה רק שבעה עניינים שנאמר בהם לשון 'הבדלה', כמבואר בדברי הגמרא להלן (קה:). ר"ן (על אלפ"ס, ד"ה ומסופק). יג. **הקשה** באור חדש (להלן קה: ד"ה מיתיבי), כיצד הניח רבא את שיטת רבי יהודה הנשיא שהוא תנא, ועשה כדעת רבי אושעיא שהוא אמורא. ואורבה, קשה על רבי אושעיא כיצד הוא חולק על רבי יהודה הנשיא. ותירץ, שיש תנא הסובר כדעת רבי אושעיא, שאין פותחים משלש 'הבדלות', עיין שם שהאריך בזה. וראה עוד בענין זה בצל"ח (שם ד"ה מיתיבי).

וְהָא מַר לָא תְּלָתָא אָמַר וְלָא שָׁבַע אָמַר - והרי לא אמרת שלש 'הבדלות', ואף לא שבע, אלא ארבע, ומה ראית לעשות כן[א].

אָמַר לֵיהּ רבא לרב יעקב, **אֵיבָרָא** - באמת אמרתי רק שלש 'הבדלות', ומה שהוספתי לומר **'בֵּין יוֹם הַשִּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה'**, אין זה ממנין ה'הבדלות', אלא הוספה זו **מֵעֵין** ענין **הַחֲתִימָה** של הברכה **הִיא**, שמאחר וחותמים בה 'המבדיל בין קודש לחול', יש להוסיף בסמוך לסיום הברכה את ענין ההבדלה בין יום השבת לששת ימי המעשה. **וְאָמַר** - שהרי כך אמר **רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הַמַּבְדִּילִ[ב] בְּרִיךְ שַׁיְּאמַר מֵעֵין** ענין **הַחֲתִימָה** של הברכה **סְמוּךְ לַחֲתִימָתוֹ**[ג].

הגמרא מביאה דעה החולקת על שמואל: וּפוֹטְרְבָּדְיֵתַאי אָמְרִי - ובני פומבדיתא אמרו, **מֵעֵין פְּתִיחָתָן** - מעין הענין שבו פותחת הברכה, **סְמוּךְ לַחֲתִימָתוֹ**[ד] - בסמוך לסיומה, ולא מעין הענין שבו חותמת הברכה[ה].

מבררת הגמרא: מַאי בֵּינַיְיהוּ - מהו ההבדל בין שמואל לבני פומבדיתא, הרי בסמיכה לפתיחה וגם בחתימה של ברכת הבדלה אומרים 'המבדיל בין קודש לחול', וכן הוא ברוב הברכות, שפתיחתן וחתימתן מענין אחד, ונמצא שאין חילוק בין אם אומרים בסוף הברכה מעין הפתיחה ובין אם אומרים מעין החתימה.

מבארת הגמרא: אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ - יש הבדל ביניהם לגבי **יוֹם טוֹב שֶׁחָל לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת** - במוצאי שבת, שאז פתיחת ברכת הבדלה היא 'ברוך אתה וכו' המבדיל בין קודש לחול', כמו בשאר מוצאי שבתות, אבל חתימת הברכה עוסקת בענין אחר, **דְּחָתְמִינַן** - שחותמים בה 'המבדיל **בֵּין קוֹדֶשׁ לְקוֹדֶשׁ**', ונמצא, **שלְּמַאן דְּאָמַר - לדעת הסובר שיש לומר בברכות מֵעֵין** ענין **פְּתִיחָתָן בְּסָמוּךְ לַחֲתִימָתָן, לֹא בָּעֵי לְמֵימַר** - אין צריך להוסיף ולומר קודם חתימת הברכה **'בֵּין קְדוּשַׁת שַׁבָּת לְקְדוּשַׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ'**, אלא די להזכיר ההבדלה 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', כמו בכל מוצאי שבת, שהיא מעין הפתיחה, **וּמַאן דְּאָמַר** - ולדעת הסובר שיש להזכיר בברכות **מֵעֵין** ענין **חֲתִימָתָן בְּסָמוּךְ לַחֲתִימָתָן, בָּעֵי לְמֵימַר** - צריך להוסיף ולומר לקראת סיום הברכה **'בֵּין קְדוּשַׁת שַׁבָּת לְקְדוּשַׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ'**, כדי להזכיר הבדלה בין קודש לקודש בסמוך לחתימת הברכה[ו].

הגמרא שבה לעסוק במימרא של רבי אושעיא, בענין מספר ה'הבדלות' שיש להזכיר בכל מוצאי שבת: גּוּפָא - נשוב לעצם דברי רבי אושעיא שהובאו לעיל, ונבאר אותם. **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, הַפּוֹתֵחַ** - המאמץ להזכיר ענייני 'הבדלה' בברכת ההבדלה, **לֹא יָפְחוֹת מִשֶּׁשׁ** 'הבדלות', **וְהַמְסַיֵּים** - המרבה, **לֹא יוֹסִיף עַל שֶׁבַע** הבדלות.

מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה. שנינו בברייתא, **אוֹמֵר** אדם **'הַבְדָּלוֹת' כְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת, וּכְמוֹצָאֵי יָמִים טוֹבִים**[ז], **וּכְמוֹצָאֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים, וּכְמוֹצָאֵי שֶׁבֶת לְיוֹם טוֹב** - כשיוצאת שבת ונכנס יום טוב, **וּכְמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב לְחוֹלוֹ** - כשיוצא יום טוב ונכנס חול המועד, **אֲבָל לֹא כְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב שֶׁל מוֹעֵד** - כשיוצא יום טוב ונכנס חול המועד, **אֲבָל לֹא כְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב שֶׁבַּשַּׁבָּת** - אין אומרים הבדלה כשיוצא יום טוב ונכנסת שבת[ח].

ומפרשת הברייתא את מנין ה'הבדלות' שיש להזכיר בברכת הבדלה: הָרִגְיל - זה שבקי באמירת כמה ענייני הבדלה, **אוֹמֵר הַרְבֵּה** 'הבדלות', **וְזֶה שֶׁאֵינוֹ רָגִיל** בהן, **אוֹמֵר** רק 'הבדלה' **אַחַת**. מבואר אם כן מדברי הברייתא, שלא כדעת רבי אושעיא, הסובר שאין לפחות משלש 'הבדלות'[ט].

מתרצת הגמרא: תַּנָּאֵי הִיא - דין זה במחלוקת תנאים הוא עומד. **דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, אותו תנא המכונה **'בֶּן שֶׁל קְדוּשִׁים' אוֹמֵר**, שיש לומר רק 'הבדלה' **אַחַת**[י], אבל תנאים אחרים שהיו בדורו נחלקו עליו, **וְנָהֲגוּ הָעָם** על פיהם **לוֹמַר שֵׁשׁ** 'הבדלות'. ורבי אושעיא סובר כדעת תנאים אלו.

מבררת הגמרא: מַאן נִינְהוּ - מי הוא התנא המכונה **'בֶּן שֶׁל קְדוּשִׁים'**. **מבארת הגמרא:** תנא זה הוא **רַבִּי מְנַחֵם בַּר סִימַאי. וַאֲמַאי קָרוּ לֵיהּ** - ומדוע קראו לו **'בֶּן שֶׁל קְדוּשִׁים'**, משום **דְּלָא אִיסְתַּכַּל בְּצוּרְתָּא דְּזוּזָא** - שלא היה מסתכל בצורה החקוקה על המטבעות[יא].

שְׁלַח (ליה) **[לֵיהּ][יב]** - לבני הישיבה, **רַב שְׁמוּאֵל בַּר אִידִי, חַנְגָּא אֲחֵי אוֹמֵר**, שיש לומר רק 'הבדלה' **אַחַת**.

ומסיקה הגמרא: וְלֵית הִלְכְתָא בְּוָתֵיהּ - ואין הלכה כמותו, אלא צריך לומר לפחות שלש הבדלות[יב].

הגמרא מביאה מימרא בענין ה'הבדלות' הנאמרות בברכת הבדלה: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הַמַּבְדִּילִ[יג] צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר מֵעֵין ה'הַבְדָּלוֹת' הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה. כלומר, שכאשר הוא מזכיר בברכתו ענייני 'הבדלות', לא יזכיר אלא את הענינים שנאמר עליהם לשון 'הבדלה' בתורה[יג].

הגמרא מקשה על דברי רבי יהושע בן לוי: מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה. שנינו בברייתא, **תָּדַר** שבע **הַבְדָּלוֹת** הנאמרות בברכת הבדלה[יד], **הֵיאַךְ** - כיצד, **אוֹמֵר הַמַּבְדִּילִ[ב] 'בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה'[טו], בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קְדֻשַּׁת יוֹם לִקְדֻשַּׁת שַׁבָּת הִבְדַּלְתָּ, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קְדֻשַּׁת יוֹם לִקְדֻשַּׁת שַׁבָּת הִבְדַּלְתָּ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה'** [-לכיבוש], **בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים** [-שמעל לרקיע] **לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים** [-שמתחת לרקיע], **בֵּין כֹּהֲנִים לְלֵוִיִּם**[טז] **וְיִשְׂרְאֵלִים**[יז]. **וְחוֹתֵם** את הברכה **בְּסַדֵּר**[יח] **בְּרֵאשִׁית**, כלומר, אומר בחתימתו 'ברוך אתה ה', סודר בראשית'. לפי שבמוצאי שבת התזיל הקדוש ברוך הוא לסדר את מעשה בראשית. **וַאֲחֵרִים אוֹמְרִים**[יח], שחותם הברכה **בְּיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית**[יט]. **רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, חוֹתֵם** 'ברוך אתה ה', **מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל**', שמכל עולמו שיצר במעשה בראשית, לא קידש הבורא אלא את ישראל[כ].

עתה מפרשת הגמרא כיצד יש להוכיח מן הברייתא שלא כדברי רבי יהושע בן לוי: וְאִם אִיתָא - ואם אמת הדבר, שאין מזכירים אלא ענינים שנאמר עליהם בתורה לשון 'הבדלה', **הָא** - הרי **'בֵּין הַיָּם לַחַרְבָה' לֹא כְּתִיבָא בֵּיהּ הַבְדָּלָה** בתורה, ואף על פי כן מזכירים זאת בסדר ה'הבדלות'[כא].

א. **וכיון** שלא בא רבא לתפוס את השיעור המרובע, אלא בא להרבות בשבח, היה לו לומר שבע. רש"י (ד"ה ואי). ואילו בתוספות רבינו פרץ (ד"ה ואי) ביאר, שרב יעקב הקשה לרבא, שלא היה לו לומר ארבע מן הדין, כיון שמה שתיקנו לומר את שלש או שבע זה בדווקא, ולא שרשאי אדם לומר כמה הבדלות שירצה, כיון שלש לשבע. וכעין זה כתבו התוספות (ד"ה ומכל). שתיקנו חכמים לומר בדווקא שלש 'הבדלות' או שבע, כנגד איזה דבר. ב. **בכתבי** יד הגירסא היא 'כל הברכות כולן צריך שיאמר' וכו', וכן גרסו הרבה מן הראשונים. הגהות וציונים. ג. **נקבה** הגמרא לשון רבים, לפי שהיא עוסקת גם בשאר ברכות, ולא רק בברכת הבדלה. וראה בהערה לעיל שיש שגרסו 'כל הברכות כולן' וכו'.

ד. **כתב** המהר"ם חלאוה (ד"ה כל), שיש אומרים שהכל מודים ששרוי לומר 'מעין הפתיחה', אלא שנחלקו אם צריך גם 'מעין חתימה', לדעת שמואל צריך להזכיר שניהם, ואילו לדעת בני פומבדיתא יש להזכיר רק מעין הפתיחה. והוסיף, שמכל מקום אין בכך חילוק לענין הבדלה, שהיא פותחת וממיימת בענין הבדלה כיון שרוצה לחול, ולפיכך אומרים את התיבות 'בין' וכו' ומסיימת 'בין קודש לחול'.

ה. **מבואר** בגמרא במסכת תוזלין (סו:), שאומרים בהבדלה זו גם את התיבות 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', כמו בכל מוצאי שבת, אף כשחל יום טוב באמצע שבוע, מאחר והבדלה זו היא מסדר ההבדלות הכתובות בתורה. ו. **טעם** הדבר שמנתה הברייתא את 'מוצאי יום הכיפורים' בפני עצמו, אף שנכלל ב'מוצאי יום טוב', לפי שנשתנתה הבדלת מוצאי יום הכיפורים משאר מוצאי יום טוב, בכך שמברכים בה 'בורא מאורי האש'. דבר שמואל (ד"ה ומפלגי). ז. **שכן** כאשר המלך נכנס לעיר ובאותה שעה יוצא משם שר, הכל נמשכים לקבל פני המלך, ואינם יוצאים ללוות את השר ונאוך כאן מקדשים את השבת, אך אין מלוים את יום טוב בברכת הבדלה, מאחר שתשיבותו פתוחה משל השבת). רש"ם (ד"ה שבת). ח. **ואין** לומר שמימרתו של רבי אושעיא עוסקת באדם 'הרגיל', דהיינו שהוא בקי לומר כמה 'הבדלות', שאם כן היה לו לפרש את דבריו, כדרך האמוראים שאינם מתמנים בדבריהם. אור חדש (ד"ה מיתיבי). ט. **בלומר**, רבי מנחם עצמו הוא זה שלא הסתכל בצורה שעל המטבע (ולא אביין), ומכל מקום נאמר עליו השבח 'בן של קדושים' (ולא 'קדושים'), לפי שחלו את קדושתו באביו, שגם הוא היה קדוש. תוספות (ד"ה בן) ובתוספות רבינו פרץ (ד"ה ומכל יום). כתב, שהיה מקום לסבור שכשם שסימאי קראוהו 'בנו של קדושים', וכעין שמצינו במסכת סנהדרין (נב), שאפילו לרשע בן צדיק קוראים 'רשע בן רשע' כדי לבזותו, ועל דרך זו קוראים לצדיק 'צדיק בן צדיק'. י. **על** פי הגהות וציונים.

יא. **הגמרא** במסכת שבת (קנ:) מביאה מימרות של האמוראים שהיו נוהגים לומר במוצאי שבת 'המבדיל בין קודש לחול' ולעשות אחרת, ומשמע מכך, שדי לומר 'הבדלה' אחת במוצאי שבת. וכתב על כך הרי"ף (פט), שמכל מקום מאחר ונהגו העם לומר שלש, מעתה אין די באמירת 'הבדלה' אחת, מאחר ש'מנהגא מילתא היא'. וכתב הר"ן (נג מדי"ף, ד"ה ופוס), שמדברי הרי"ף מבואר שפירש הגמרא שם לענין הבדלה בגמרה על הכוס, וסובר שאמרו כן בשם המלכות. אך כתב שרש"י במסכת שבת (קנ: ד"ה ומבמיל ד"ה ומבדיל), פירש שאמירה זו לא היתה על הכוס, אלא היו אומרים כן בלא שם ומלכות, להיכר סתם, ללוות את המלך, ולאחר אמירה זו היו עושים מלאכה, אך לא אוכלים ושותים, עד ששבו והבדילו על הכוס הבדלה גמורה בלא תפוס את השיעור המרובע, אלא בא להרבות בשבח, היה לו לומר שבע.

יב. **כגון** אלו המנויים בברייתא, המובאת בדברי הגמרא בסמוך. יג. **היינו** למי שרוצה להרבות בענייני 'הבדלות', וכפי שנתבאר לעיל.

ש'המוסיף לא יוסיף על שבע'. יד. **הבדלה** זו אינה ממנין שבע 'הבדלות', מאחר ואין מוסיפים אותה אלא כדי לסיים בדבר שהוא מעין החתימה של הברכה. רשב"ם (ד"ה ומסיים). ערד כתב (ד"ה ומוסיף) שטעם הדבר שהברייתא מונה את 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' באמצע ה'הבדלות', אף שאומרים אותה סמוך לחתימה, לפי שרצתה הברייתא לסמוך אותה לשלושת ה'הבדלות' הראשונות 'בין קודש לחול', בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, שכן באופן שאומר אדם רק את שלושת 'הבדלות' אלו [כמהגנן], עליו לסיים באמירת 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' קודם חתימת הברכה, אבל באופן שאומר אדם את כל שבעת ה'הבדלות' אינו אומר באמצע 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', אלא רק לאחר סיום כולן, בסמוך לחתימת הברכה. טו. **הרשב"ם** גורס 'ולחם'. טז. **להן** בסמוך מפרשת הגמרא כוונת הבדלה זו. יח. **בכתבי** יד הגירסא 'בסודר', וכן נראה מדברי הרשב"ם (ד"ה ומחתם). דקדוקי סופרים. יח. **הכוונה** לתנא רבי מאיר, כמבואר בהוריות (יג:), שהיה רבן שמעון בן גמליאל 'נשיא', רבי מאיר 'חכם' ורבי נתן 'אב בית דין', והיו הציבור קמים בפני כל אחד מהם, ותיקן רבן שמעון בן גמליאל שיעמדו רק פפני ה'נשיא' [ועשה זאת להיכר שה'נשיא' הוא הנכבד מביניהם], ונתייעצו רבי מאיר ורבי נתן להעבירו מנשיאותו [על ידי שיבקשוהו ללמדם מסכת 'עוקצין' שאינה סדורה לו, וכך ימצא שהם ראויים ממנו לנשיאות], וכשנודע לו הדבר קנסם שלא יֵאמרו הלכות בשמם, אלא מה שיאמר רבי מאיר יֵאמר בשם 'אחרים', ומה שיאמר רבי נתן יֵאמר בשם 'יש אומרים'.

יט. **משום** שכל הבריאה נוצרה ביום הראשון, אלא שכל דבר נקבע במקומו ביום אחר. תוספות רבינו פרץ (ד"ה ואחרים). כ. **רש"ם** (ד"ה מקדש). והוסיף, שלפיכך שייכת תחימה זו במוצאי שבת [שאז התחיל הקדוש ברוך הוא ביצירת מעשה בראשית]. ובתוספות רבינו פרץ (ד"ה ומקדש) כתב, שפירושו של הרשב"ם דחוק [שכן לפירושו אין זה 'מעין התחימה']. ועל כן פירש, ש'מקדש ישראל' היינו שישראל מקדשים את היום השבת על ידי שהשומרים אותו ושובתים בו, ולפי זה, מה שמסיימים 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' הוא 'מעין התחימה'. והרמ"ע מפאנו (שו"ת, סי' יח) כתב, שהיה מקום לסבור שכשם שבשעת יציאת השבת פוקנת קדושת היום, כך פוקנת גם קדושת ישראל [שכן קדושת השבת היא יסוד קדושת ישראל. בית האוצר (ענגל, ד"ח סי' כ)], ועל כן חותם בה 'מקדש ישראל', ללמד שאין הדבר כן.

כא. **אבנם** שאר ה'הבדלות' שנזכרו בברייתא מצינו בהן לשון 'הבדלה' בתורה, שכן לגבי 'קודש וחול' רטמא וטהור' נאמר (ויקרא י כ) 'ולהבדיל בין הקודש ובין החול', ובין הטמא ובין הטהור', ולענין 'אור וחושך' נאמר (בראשית א ז) 'ויבדל אלהים בין האור ובין החושך', ולענין 'מים עליונים ותחתונים' נאמר (שם ב ו) 'ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע', ולגבי 'ישראל והעמים' נאמר (ויקרא כ כו) 'ואבדיל אתכם מן העמים'. אבל בין היום לחרבה לא נזכרה 'הבדלה' בתורה. ואף בין שבת ליומים הטוב לא הזכיר 'הבדלה', אלא שאינה ממנין ה'הבדלות', שהרי 'מעין חתימה' היא. רשב"ם (ד"ה ומחתם).

מתרצת הגמרא: סָמֵי - הסר **מִבָּאן** את התיבות 'בֵּין הַיָּם לֶחָרְבָה'. כלומר, יש לשנות את גירסת הברייתא, ולמחוק את ענין ההבדלה בין הים לחרבה, שלא נזכר עליו בתורה לשון הבדלה[יד].

שבה הגמרא ומקשה: אִי הָכִי - אם כן, שיש למחוק את 'בין הים לחרבה', נמצא שחסרנו ממנין שבע 'הבדלות', שהרי 'בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה' נִמְצְאוּ - גם כן אינו מן המנין, לפי **שֶׁמָּצִינוּ** חֲתִימָה הוּא[טו], **בָּצַר חָדָא** - ונחסר בכך עוד אחד מן המנין, וּמעתה **לֵיכָּא שָׁבַע** - אין אתה מוצא שבע 'הבדלות', אלא שש בלבד.

מתרצת הגמרא: אָמְרִי - אמרו בני הישיבה, הבדלת 'בין **בַּהֲנִים לְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים**' **תְּרֵי מִילֵּי נִינְהוּ** - שתי 'הבדלות' יש בה, האחת, הבדלה **בֵּין לְוִיִּם לְיִשְׂרְאֵלִים**, שהובדלו הלויים מתוך כל ישראל, **דִּכְתִיב** - שכן נאמר בהם (דברים י ח) 'בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל ה' אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי', וההבדלה השניה היא **בֵּין הַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם**, שהובדלו הכהנים מתוך שבט לוי, **דִּכְתִיב** - שכן נאמר בהם (דברי הימים א' כג יג) 'בְּנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה, וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים'[טז].

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים כיצד יש לחתום למעשה בברכת ההבדלה:

מבררת הגמרא: מְחַתְּמִינַן מַאי חֲתִימָה - כיצד חותמים את ברכת ההבדלה. **מבארת הגמרא: רַב אָמַר**, חותם 'ברוך אתה ה' **מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל**', כשיטת רבי יוסי ברבי יהודה שהובאה לעיל בברייתא. **וּשְׁמוּאֵל אָמַר**, חותם 'ברוך אתה ה', **הַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל**'[יז].

אומרת הגמרא: לֵימָא צְלָּה - מקלל היה **אַבַּיֵי**[יח], **וְאֵיתֵימָא** - ויש אומרים שהיה זה **רַב יוֹסֵף, אֲהָא דְּרַב** - את הנוהג כדעת רב, לחתום 'מקדש ישראל'[יט].

הגמרא מביאה שיטה נוספת בענין זה: תָּנָא - שנו בברייתא [-משמו] **דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא, קָ"ל הַחוֹתֵם** בברכת ההבדלה גם **'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל' וְגַם 'הַמַּבְדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל', מַאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו.**

כב. **היינו** לדעת הסוברים שחותם ב'סדר בראשית', ונמצא ש'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' הוא מענין ההתימה [שכן העולם נסדר בששה ימים]. רשב"ם (ד"ה מעין). וכן לדעת הסובר שחותם ב'יוצר בראשית' יש כאן סיום בענין ההתימה. אמנם לדעת הסובר שחותם 'מקדש ישראל' יש לתמוה, מה ענין יום השביעי וששת ימי המעשה לקדושת ישראל, ואדרבה, צריך היה לסיים את ה'הבדלות' בענין ההבדלה שבין כהנים ולויים וישראלים, ובזה היה מעין החתימה של 'מקדש ישראל'. וביאור בזה התוספות (ד"ה מעין), ש'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' הוא מעין ענין קדושת ישראל, שכן קדשנו הקדוש ברוך הוא במצוותיו ונתן לנו את השבת. אבל אם היה מסיים בהבדלה שבין כהנים ולוים וישראלים לא היה זה מעין ענין קדושת ישראל, שהרי לא הוזכרה כאן הוספה בקדושת ישראל אלא המעטה, שקדושתם אינה חמורה כקדושת כהנים ולוים. [ומדברי הרשב"ם משמע, שלדעת הסובר שיש לחתום 'מקדש ישראל' אזי הסיום 'בין יום השביעי' וכו' אינו 'מעין חתימה'. וראה בהערה לעיל, שמשום כך כתב תוספות רבינו פרץ שפירוש הרשב"ם ב'מקדש ישראל' דחוק, וראה שם שפירש באופן אחר].

כג. **בבן יהוידע** (ד"ה שהיה) תמה, שהרי ישנן 'הבדלות' נוספות בתורה שלא נזכרו בברייתא, שנאמר (ויקרא כ כה) 'והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה', וכן נאמר (בראשית א יד) 'להבדיל בין היום ובין הלילה', ועוד נאמר (ממות טו לג) 'והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים'. וראה ב'ילקוט ביאורים' מה שביאר בזה.

כד. **ב'לומר**, שמואל אינו סובר כשיטת אחד מן התנאים שנזכרו לעיל בברייתא [שנחלקו אם חותם 'סדר בראשית' או 'יוצר בראשית' או 'מקדש ישראל'], אלא הוא סובר כדעת חכמים במסכת חולין (פה:), הסוברים שביום טוב שחל במוצאי שבת חותמים 'המבדיל בין קודש לקודש', ולמד מכך שמואל שבסתם מוצאי שבת היו חותמים 'המבדיל בין קודש לחול'. רשב"ם (ד"ה מעין). וכן לדעת הסובר שחותם (ד"ה ומסיק), והוסיף, שבהכרח צריך לומר ששמואל נסמך על שיטת חכמים, שאם לא כן, יקשה כשיטת מי הוא סובר, וכיצד נחלק על כל התנאים שנזכרו בברייתא כאן, ומדוע נוקטים אנו להלכה כשיטתו. כה. **כתבו** התוספות במסכת כתובות (ג: ד"ה פשפש), שכל אמורא היה לו לשון מיוחד לקושיא או תשובה, שנוקט בו בכל הש"ס, כמו שמצינו שאומרת הגמרא בכמה מקומות 'פשיט רב אחאי', 'מגדף בה רבי אבהו', 'תהי בה רבי יוחנן', 'לייט עלה אביי' [ואף שמצינו לשון 'לייט' גם אצל אחרים, כמו אצל רב (פסחים קיב:), מכל מקום אצל אביי מצינו לשון זה כמה פעמים]. כו. **טעם** הדבר שהחמיר אביי כל כך לקלל את הנוהג לחתום 'מקדש ישראל', כדי להוציא מדעת הנוצרים המקדשים את יום ראשון בשבוע [והחותם במוצאי שבת 'מקדש ישראל' נראה כמקדש את יום ראשון]. הגהות הר"מ הורוויץ (ד"ה לייט), והוסיף, שמטעם זה נקטה הגמרא 'לייט עלה אביי אהא דרב', ולא נקטה 'אהא דרבי יוסי ברבי יהודה', אף שהוא אמר זאת לפני רב, לפי שבזמן רבי יוסי ברבי יהודה עדיין לא פקדו המינים, ולא היה כאן מקום לטעות, אבל בזמן רב כבר פקדו, והיה צריך להוציא מדעת הנוטים אליהם. וברמ"ע מפאנו (פרק"ת, סי' יח) כתב לבאר על פי דרכו [ראה הערה לעיל], שביאר בטעם החתימה 'מקדש ישראל' שבאה ללמדנו שאין קדושת ישראל פוקעת בצאת השבת, וסבר אביי שניתן לטעות משום כך שאדרבה קדושת ישראל מתרבה בצאת השבת, ויש בכך זלזול בכבוד השבת, ועל כן היה מקלל את החותמים כן.

מסיקה הגמרא: וְלֵית הִלְכְתָא כְּוָותֵיהּ - אין הלכה כרבי יהושע בן חנניא, לפי שאין חותמים ברכה בשני ענינים שונים[א], אלא כדעת שמואל, שחותמים רק 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'[ב].

הגמרא מביאה מעשה בענין ברכת הבדלה: עוּלָּא אִיקְּלַע [-נזדמן] לְפוּמְבְּדִיתָא ושבת שם. במוצאי שבת אָמַר לֵיהּ רַב יְהוּדָה לְרַב יִצְחָק בְּרֵיהּ [-בנו], זִיל אֲמְטֵי לֵיהּ כָּלָלָה דְּפֵירֵי - לך הבא לו [-לעולא] סל מלא פירות, וַחֲזִי הֵיכִי אֲבְדִי[ג] - ועל ידי כן תראה כיצד הוא אומר את ברכת ההבדלה[ד]. לָא אֲזַל - לא הלך רב יצחק עצמו לעולא, אלא שָׁדַר לֵיהּ לְאַבָּיֵי - שלח את אביי לשם[ה]. בְּי אַתָא אֲבָּיֵי - כאשר שב אביי מהליכתו לעולא, אָמַר לֵיהּ רב יצחק, הֵיכִי אָמַר - כיצד אמר עולא את ברכת ההבדלה. אָמַר לֵיהּ אביי, 'בָּרוּךְ הַמַּבְדִּיל[ו] בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל[ז]' אָמַר עולא, וְתוּ לָא - ולא יותר מזה[ח]. אָתָא לְקַמֵּיהּ דַּאֲבוּהּ - בא רב יצחק לפני רב יהודה אביו, אָמַר לֵיהּ רב יהודה, הֵיכִי אָמַר - כיצד אמר עולא את ברכת ההבדלה. אָמַר לֵיהּ רב יצחק, אָנָא לָא אֲזָלִי - אני לא הלכתי בעצמי לעולא, אלא אֲנָא שָׁדַרִיתֵיהּ לְאַבָּיֵי - אני שלחתי את אביי, וְאָמַר לִי שכך אמר עולא, 'ברוך הַמַּבְדִּיל[ו] בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל[ז]'. כְּעַס רב יהודה על רב יצחק בנו על אשר לא הלך בעצמו, וְאָמַר לֵיהּ, רַבְרְבָנוּתֵיהּ דְּמַר זְרָרוּתֵיהּ דְּמַר גַּרְמָא לֵיהּ לְמַר דְּלָא תֵּימָא שָׁמַטְתַּיהּ מִפּוּמֵיהּ - גאוותך והנהגתך בשררה גרמה לך שלא תֵּאָמַר שמועה זו של עולא מפיך, אלא מפיו של אבייך[ט].

הגמרא מקשה על עולא מברייתא: מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה. שנינו בברייתא, כָּל הַבְּרָכוֹת כּוּלָּן, פּוֹתֵחַ בהן בְּאֶמְרַת 'בָּרוּךְ אתה ה'', וְכֵן חוֹתֵם בָּהֶן בְּאֶמְרַת 'בָּרוּךְ אתה ה''[י], חוּץ מִבִּרְכַת הַמָּזוֹת, כגון 'להתעטף בציצית' ו'על נטילת לולב', וּבִרְכַת הַפֵּירוֹת, כגון 'בורא פרי העץ', וּבִרְכָה הַמְסוּבָּה עַל הַחֲבֵירָתָהּ, דהיינו, שיש לפניה ברכה אחרת, כמו הברכות של תפילת 'שמונה עשרה'[יא], וְכֵן בִּרְכָה אַחֲרוֹנָה שֶׁבִּקְרִיַּת שְׁמַע, דהיינו ברכת 'אמת ויציב'[יב]. שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן - מאלו הברכות שהזכרו, שפּוֹתֵחַ (בָּהֶן) בְּ'בָּרוּךְ' וְאֵין חוֹתֵם בְּ'בָּרוּךְ', כמו ברכת המצות והפירות[יג], וְיֵשׁ שֶׁהֵן חוֹתֵם בְּ'בָּרוּךְ' וְאֵין פּוֹתֵחַ בְּ'בָּרוּךְ', כמו ברכה המסובה לחברתה [לאחריה][יג-N], וברכה אחרונה שבקריאת שמע[יג-ב].

זִבְרַכְתְּ 'הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב' שבברכת המזון, דהיינו ברכת 'האל, אבינו, מלכנו' וכו', אַף על פי שהיא 'סמוכה לחברתה', שהרי קדמו לה הברכות ש'בברכת המזון', מכל מקום פּוֹתֵחַ בה בְּ'בָּרוּךְ', לפי שנתקנה כברכה בפני עצמה, ולא כהמשך לברכות שלפניה"[יד], וְאֵינוּ חוֹתֵם בה בְּ'בָּרוּךְ'[טו].

א. **כמבואר** במסכת ברכות (מט:). אמנם רבי יהושע בן חנניא סובר כדעת החולק שם, שניתן לחתום ברכה בשני ענינים. תוספות (ד"ה ולימא). ב. **שהרי** קילל אביי את הנוהג כדעת רב. רשב"ם (ד"ה ולימא) וריטב"א (ד"ה ולימא). ג. **רשב"ם** (ד"ה זיל), ומהר"ם חלאוה (ד"ה אמטי) ביאר, שכיון שירצה לאכול מן הפירות, 'יבדיל [שהרי אסור לאכול לפני הבדלה על הכוס]. ד. **בחידושי** הגרז"ר בענגיס (ד"ה סר' יח) הקשה, כיצד לא קיים רב יצחק את מצוות רב יהודה אביו, שציוהו ללכת לראות כיצד עולא מבדיל, ואי אפשר לומר שנתכוין לקיימה על ידי שליח, שהרי 'כיבוד אב' הוא מצוה שבגופו, ואין מועיל בה שליחות. והוסיף, שאפילו אם נאמר שכאן מועילה שליחות, מאחר ועיקר כוונתו של רב יהודה היתה לדעת באיזה אופן הבדיל עולא, וכוונה זו מתקיימת אף על ידי שליח, מכל מקום הרי כלל הוא בידינו (קידושין מב). 'מצוה בו יותר מבשלוחו'. וכתב, שיש להוכיח מכאן כדעת הרשב"א במסכת יבמות (ו. ד"ה מפי), שכתב בשם רבינו חננאל, שאין אדם חייב מן התורה לקיים מצוות אביו אלא במה שיש לאביו הנאה, כמו ששנינו במסכת קידושין (לב:) 'איהו כיבוד, מאכיל ומשקה' וכו', אבל אם אמר לו אביו לעשות דבר שאין לו בו הנאה [כמו במעשה זה, שאמר לו לראות כיצד עולא מבדיל], אינו חייב לשמוע בקולו. ה. **אמר** זאת בשם ומלכות. רבינו חננאל (ד"ה עולא) ומהר"ם חלאוה (ד"ה אמטי). ו. **כ'זומר**, שלא תחם ברכת הבדלה ב'ברוך', וכמו כן לא אמר בה 'הבדלות' נוספות. רש"י (ד"ה המבדיל), וכן הוא ברשב"ם כתב ד' [ראה הגהות וציונים]. אמנם התוספות (לעיל קנ. ד"ה קפץ) הקשו על כך מגמגית הגמרא בסמוך [ראה הערה שם], ועל כן פירשו שעולא היה אומר את כל שאר ה'הבדלות' המנויות לעיל, אלא שלא תחם ברכה זו כלל [ד'הייט, שהיה אומר 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך ובין ישראל לעמים']. ז. **ובכך** הפסדת את הזכות שיהיו שפותחין דובבות בקבר בשעת אמירת שמועה זו, כמו שאמרו חכמים (יומא נג:) 'כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר'. רשב"ם (ד"ה דלמ). כתב בשו"ת מהר"י ברונא (סי' קלב), שיש להוכיח ממעשה זה שרשאי אדם לקרוא לבנו 'מר', ואין בכך פתיחות בכבוד האב. ומבואר מדבריו, שאף על פי שכשם רב יהודה אב יצחק בנו וגער בו, מכל מקום פנה אליו בלשון כבוד. אמנם בדבש תמר (בהשמ"ח ד"ה פרלמוטיר) ביאר בדעת הרשב"ם, שהוקשה לו מדוע חזר רב יהודה וקרא לבנו 'מר' שלש פעמים, ועל כך פירש הרשב"ם 'כעס עליו על שלא הלך הוא בעצמו', דהיינו, שלא קרא לו כן דרך כבוד, אלא אדרבה, בדרך תוכחה על שנוהג בהתנשאות. ח. **והיינו** משום חביבות הברכה, ונעיין המבואר במסכת ברכות (י.) 'כל פרשה שהיתה חביבה על דוד, פתח בה באשרי וסיים בה באשרי', וכן הרבה מזמורים פותחים ב'הללויה' ומסיימים ב'הללויה'. תוספות הרא"ש (פרקמ מו. ד"ה כל). ט. **חוץ** מברכת 'אבות', שהיא הראשונה מברכות 'שמונה עשרה' ואינה סמוכה לברכה אחרת, ולפיכך היא פותחת ב'ברוך'. י. **וכן** ברכת 'אמת ואמונה' בערבית. וראה הערה להלן שאף ברכה זו נידונת כ'סמוכה לחברתה', לברכה שקודם 'קריאת שמע', אלא שיש בכך חידוש, לפי ש'קריאת שמע' מפסקת ביניהם, ולפיכך היא נמנית בברייתא בפני עצמה.

יא. **ונעשם** הדבר הוא, לפי שברכות קצרות הן, ואין בהן ריבוי דברים, שאין מפסיקים בהם בדברי תחינה או ריצוי [ומלילא 'פתיחתן זו היא חתימתן'. תוספות (ד"ה פותח). רשב"ם (ד"ה ולימא) וריטב"א (ד"ה פותח)]. יב. **לפי** שהיא נפטרת על ידי הברכה הקודמת לה, שנפתחה ב'ברוך'. רשב"ם (ד"ה ר' - שמע). מבואר מדבריו, שפתיחת הברכה הראשונה היא הפוטרת את פתיחתה של ה'ברכה הסמוכה לחברתה'. אמנם התוספות (ד"ה פותח) כתבו, שתחימת הברכה הראשונה היא הפוטרת את פתיחתה של הברכה שלאחריה. ולכאורה היה מקום לחלק בין השיטות, לענין ברכה קצרה הפותחת ב'ברוך' ואינה חותמת ב'ברוך', אם פוטרת את פתיחת הברכה שלאחריה. שלדברי הרשב"ם פוטרת היא, מאחר ופותחת ב'ברוך', אך לדברי התוספות אינה פוטרת, מאחר שאינה חותמת ב'ברוך'. אך יש לדחות שגם לדברי התוספות תהיה פוטרת, משום שברכות קצרות 'פתיחתן זהיר תחימתן' [כדברי התוספות (סה. בשם ר"ת)], ואם כן נחשבת פתיחתה כתחימה, ותהיה פוטרת את הברכה שלאחריה. דבר שמואל (ד"ה וכ"כ). יג. **אף** היא נידונת כ'ברכה הסמוכה לחברתה', לברכה שקודם קריאת שמע. לפרוש שיש הפסק ביניהן, לפי שהתיבות 'אמת ויציב' מחוברות לתיבות 'אני ה' אלהיכם' שבסוף פרשת 'ויאמר', וכמבואר במסכת ברכות (יב:) שצריך לסמוך את תיבת 'אמת' לתיבות אלו, כמאמר הכתוב (ירמיה י ו) 'ה' אלהים אמת', ונמצא שברכה זו נידונת כהמשכה של 'קריאת שמע', והרי היא סמוכה לברכה שלפני 'קריאת שמע'. רשב"ם (ד"ה וכ"כ ואמת) ובחידושי הר"ן (ד"ה וכ"כ) הביא בשם הרא"ה (פרקמ מג. ד"ה אמת), שטעם הדבר שאין קריאת שמע מפסקת בין הברכה שלפניה לברכה שלאחריה, לפי שמצוה אינה מפסקת לענין דין 'ברכה הסמוכה לחברתה'. ותמה עליו הר"ן, שאם כן, לא היה לנו לפתוח ב'ברוך' בברכה שאחר קריאת המגילה, לפי שהיא סמוכה לברכה שקודם הקריאה, ואין מצות הקריאה מפסקת ביניהם. ועל כן נחלק עליו, וכתב שאכן מצוה מפסקת בין הברכות, וטעם הדבר שאין קריאת שמע מפסקת הוא כדברי הרשב"ם [שהובאו לעיל]. יד. **שהרי** הברכות שלפניה ב'ברכת המזון' נתקנו להודות על המזון, ומן התורה הם [אלא שנתקנו על ידי משה, יהושע, דוד ושלמה, על פי דבר ה'. ראשון לציון (פרקמ מו: ד"ה ומטובן), ואילו ברכה זו חכמים תקנה בפני עצמה שלא על המזון, אלא כדי להודות על כך שהרוגי ביתר לא הסריחו ונתנו לקבורה, כמבואר בברכות (מח:) [ולפיכך תיקנו לומר בה 'הטוב והמטיב', 'הטוב' שלא הסריחו, ו'המטיב' שנתנו לקבורה]. רשב"ם (ד"ה וכ"כ), על פי הוספה מכתבי יד [ראה הגהות וציונים]. טו. **טעם** הדבר שאינו חותם בה, לפי שמלכתחילה נתקנה בלשון קצרה, 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב', ורק לאחר מכן הוסיפו בה דברים, כדי להזכיר בה 'מלכות' שלש פעמים, כמבואר במסכת ברכות (מט:), ולפיכך נידונת כולה כהודאה אחת, כמו ברכת הפירות והמצוות, ואינה צריכה חתימה. רשב"ם (ד"ה וכ"כ). והתוספות (ד"ה פותח) כתבו, שאף על פי שמאריכים קצת בברכה זו מכל מקום אינה נידונת כברכה 'ארוכה', מאחר ואין בה כמה ענינים, אלא הכל ענין אחד, שמזכירי שם שמים בהרבה לשונות, 'מלכנו, יוצרנו, קדושנו, קדוש יעקב, רועינו' וכו'. ועל כן אין ראוי לחתום בה ב'ברוך'.

קָשְׁיָא לָעוּפָּא - דברי הברייתא קשים הם לשיטת עולא, שפתח את ברכת הבדלה ב'ברוך המבדיל', אך לא חתם בה מאומה[א].

מתרצת הגמרא: אָמַר לָךְ עוּפָּא - יכול עולא לתרץ לך על קושיא זו, ולומר **דְּהָא נָמֵי בְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן דְּקָיְימָא** - שאף ברכת הבדלה דומה לברכת המצוות, שאין חותמים בה ב'ברוך', שהרי **בִּרְכַּת הַמָּזוֹן מַאי טַעְמָא** - מה הוא הטעם שאין חותמים בה, **מִשּׁוּם דְּעָנְיַן אֶחָד שֶׁל הוֹדָאָה לה' הִיא**, ואין בה הפסק של ענינים אחרים, **הָא נָמֵי** - אף ברכת הבדלה ענין אחד של **הוֹדָאָה הִיא**, ואין מפסיקים בה בדברי תחינה או ריצוי, ועל כן אינה צריכה חתימה[ב].

★

לעיל (ק.) נתבאר שנחלקו רבי יהודה ורבי יוסי בהתחיל לאכול סעודה בערב שבת והיה אובל והולך עד הלילה, אם צריך להפסיק סעודתו בכניסת השבת. רבי יהודה סובר שמפסיקים מלאכול ועוקרים את השולחן[ג], ומקדשים קידוש היום[ד]. ורבי יוסי סובר שאין צריך להפסיק אלא ממשיך סעודתו ולאחר שגומר מברך ברכת המזון ומקדש קידוש היום. ואמר שמואל, אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, אלא פורס מפה על המאכל באמצע הסעודה ומקדש קידוש היום, וחוזר ואוכל וגומר סעודתו.

הגמרא מביאה מעשה בענין זה שאכלו סעודה בערב שבת וקידש היום באמצע:

רַב חֲנַנְיָא בַּר שָׁלְמְיָא וְתַלְמִידֵי דְּרַב הֲווּ יָתְבֵי בְּסְעוּדְתָּא - היו יושבים בסעודה בערב שבת והאריכו בה עד שחשיכה, **וְקָאֵי עֲלַיְיהוּ** - והיה עומד עליהם ומשמשם[ה] **רַב הַמְנוּנָא סָבָא. אָמְרוּ לֵיהּ** רב חנניא בר שלמיא ותלמידי רב לרב המנונא סבא, **זִיל חֲזִי אִי מְקַדֵּישׁ יוֹמָא** - לך וראה אם כבר שקעה חמה ונכנסה שבת, שאם אכן שקעה חמה **נַפְסִיק** את סעודת החול בעקירת השולחן, **וְנֵיקְבְּעֵיהּ שָׁפְתָּא** - ונקבע את סעודתינו לשם סעודת שבת!.

אָמַר לָהוּ - אמר להם רב המנונא סבא, אף אם אכן שקעה חמה **לָא צְרִיכְיתוּ** - אינכם צריכים להפסיק את הסעודה בעקירת השולחן כדי להבדיל בין סעודת חול לסעודת שבת, משום **דְּשַׁבְּתָא קָבְעָה נַפְשָׁהּ** - השבת עצמה קובעת את הסעודה לשם סעודת שבת, שכיון שהשבת אוסרת לאכול מעת כניסתה עד שיקדוש, זהו עצמו ההפסק וההבדלה בין סעודת החול לסעודת השבת, ומשום כן די לכם לפרוס מפה ולקדש.

ומוכיח רב המנונא סבא כדברי: דְּאָמַר רַב, מִשּׁוּם שַׁבָּת קוֹבַעַת לְמַעֲשֵׂר, שאכילת ארעי בשבת נחשבת כקבע לענין חיוב מעשרות, שאסור לאכול בשבת פירות שלא עישרם אף אותם המותרים באכילת ארעי בחול[ו], ואפילו אם התחיל לאכול בערב שבת אכילת ארעי מפירות טבל ובאמצע אכילתו נכנסה שבת, לא יגמור[ז]. **דְּאַף שַׁבָּת קוֹבַעַת לְקִידּוּשׁ**, שאף אם התחיל לאכול בחול אין המשך הסעודה בשבת נחשבת סעודת חול כי אם סעודת שבת ואסור לטעום כלום משחשיכה עד שיפרוס מפה ויקדש[ח]. הרי מוכח מדברי רב, שמשחשיכה נחשבת כל אכילה כסעודת שבת מאליה, ואין צריך להפסיק בעקירת שולחן כדי לקבוע את הסעודה לסעודת שבת[ט].

הגמרא דנה בדברי רב: קָבוּר מִינַּהּ - מדברי רב היו סבורים התלמידים, **כִּי הֵיכִי** - כשם הכניסת השבת **קָבְעָה לְקִידּוּשׁ**, שאם היו אוכלים בערב שבת והגיע בין השמשות של שבת אסורים להמשיך באכילתם עד שיקדשו, **כָּךְ** יציאת השבת **קָבְעָה לְהַבְדָּלָה**, שאם היו אוכלים בשבת והגיע הלילה אסורים להמשיך באכילתם עד שיבדילו[י]. **אָמַר לָהוּ רַב עַמְרָם** לתלמידים, **הָכִי אָמַר רַב, לְקִידּוּשׁ קוֹבַעַת** השבת, **וְלֹא לְהַבְדָּלָה קוֹבַעַת**, שכיון שהתחיל לאכול בשבת מבעוד יום, כבוד השבת הוא שיגמור סעודתו אף לאחר שהחשיך[יא], ורק אחרי שיגמור סעודתו יבדיל[יב].

ומסייעת הגמרא דין זה ששבת אינה קובעת להבדלה: וְהָנֵי מִילֵּי - ודין זה ששבת אינה קובעת להבדלה, אין זה אלא **לְעִנְיַן מִיפְסַק דְּלָא מְפַסְּקִינַן** - לענין הפסקה שאם התחיל סעודה בשבת אין צריך להפסיק כדי להבדיל, **אֲבָל אַתְחוּלֵי** - להתחיל סעודה במוצאי שבת לפני שהבדיל **לָא מַתְחִילִינַן** - אסור להתחיל.

וּמִיפְסַק נָמֵי - וזה שאם התחיל סעודתו אין צריך להפסיק להבדלה, **לָא אֲמְרַן אֶלָּא בַּאֲכִילָה, אֲבָל שְׁתִיָּה לָא** נאמר דין זה, משום ששתיה אינה חשובה[יג], ואם היה שותה מבעוד יום צריך להפסיק לשתות משתשיכה ולהבדיל[יד].

וּשְׁתִיָּה - ודין זה שאין להתחיל בשתיה קודם שיבדיל **נָמֵי לָא אֲמְרַן אֶלָּא בְּהַמְרָא וְשֵׁיכְרָא** - ביין ושיכר[טו], **אֲבָל מַיָּא** [-מים] **לֵית לָן בָּהּ** - אין לנו בהם דין זה ומותר אף להתחיל לשתות מים אף אחר שתשיכה קודם שיבדיל.

וְפָלִיגָא דְּרַב הוּנָּא - ועל דין זה שמותר לשתות מים קודם הבדלה מצינו שחולק רב הונא, **דְּרַב הוּנָּא חֲזָיֵיהּ לְהָהוּא גַּבְרָא** - רב הונא ראה אדם אחד **דְּשָׁתֵה מַיָּא** - ששתה מים במוצאי שבת אחר חשיכה **קוֹדֶם הַבְדָּלָה. אָמַר לֵיהּ, לָא מִיכְפְּתֵי מָר** - וכי אינך מתירא **מֵמחלת הָאַסְכָּרָה**[טז], **דְּתָנָא מַשְׁמֵיהּ דְּרַבִּי עֲקִיבָא, כָּל הַסּוֹעֵם בְּלֹעַ** במוצאי שבת **קוֹדֶם שֶׁיַּבְדִּיל**[יז], נענש שתהיה **מֵיתָתוֹ בְּאַסְכָּרָה**[יח]. הרי שסובר רב הונא שאף מים אין לשתות אחר חשיכה קודם הבדלה.

הגמרא מביאה דעה נוספת החולקת על רב הונא: רַבָּנָן דְּבֵי רַב אַשִׁי - התלמידים בבית מדרשו של רב אשי, **לָא קָפְדֵי אַמַּיָּא** - לא היו מקפידים שלא לשתות מים קודם הבדלה[יט], שסברו שהדבר מותר[כ].

★

הגמרא דנה עד מתי יכול לקדש קידוש של ליל שבת. מסתפקת הגמרא: בָּעֵא מִינֵּיהּ רַבִּינָא מָרֵב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מַי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעֶרֶב שַׁבָּת [-בליל שבת], **מַהוּ** דינו, האם נאמר **שֶׁיְּקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ** עד מוצאי שבת, או לא.

משיבה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרבינא, **מְדְּאָמְרִי בְּנֵי רַבִּי חִיָּיא, שֶׁמִּי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מֵבְדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַשַּׁבָּת כּוּלָּהּ** - כל השבוע עד יום רביעי[כא], **הָכָא נָמֵי** - כמו כן יש ללמוד שאף כאן לענין קידוש, **מִי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעֶרֶב שַׁבָּת מְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ.**

מקשה הגמרא: אִיתְּיבֵיהּ, שנינו בברייתא, **לַיְלֵי שַׁבָּת וְלֵילֵי יוֹם טוֹב, יֵשׁ בָּהֶן קְדוּשָּׁה עַל הַכּוֹס** - יש לקדש בהם על כוס יין, **וְיֵשׁ** לומר **בָּהֶן הַזְכָּרָה** [-שמזכירים את היום] **בִּבְרָכַת הַמָּזוֹן**, 'רצה והחליצנו' בשבת, 'יעלה ויבוא' ביום טוב. אבל **שַׁבָּת וְיוֹם טוֹב** ביום, **אֵין בָּהֶם קְדוּשָּׁה עַל הַכּוֹס**[כב], **וְיֵשׁ** לומר **בָּהֶן הַזְכָּרָה בִּבְרָכַת הַמָּזוֹן. מסיימת הגמרא את הקושיא: וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - ואם עלה בדעתך שמי **שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעֶרֶב שַׁבָּת** דינו **שֶׁמְּקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ**, אם כן **שַׁבָּת וְיוֹם טוֹב** ביום **נָמֵי מְשַׁכַּחַתְּ לָהּ** - גם שייך למצוא **בָּהֶן קְדוּשָּׁה עַל הַכּוֹס**, כגון באופן **דְּאִי לָא קִידֵּשׁ מֵאוֹרְתָא** - שאם לא קידש בלילה **שְׁמְקַדֵּשׁ לָמָחָר** ביום, ומכך שפסקה הברייתא שאין בשבת ויום טוב ביום קידוש מוכח שאם לא קידש בלילה אינו יכול לקדש ביום.

מתרצת הגמרא: אָמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרבינא, אין להוכיח מן הברייתא שאין כלל אפשרות לקדש ביום, משום **דְּאִי לָא תֵּימָא** - אין התנא שונה בזו הברייתא אופן שאינו מצוי כגון אם אירע שלא קידש בליל שבת[כג], אמנם יש לומר שאם אירע שלא קידש בליל שבת מקדש והולך כל היום.

מוסיפה הגמרא להקשות: אִיתְּיבֵיהּ, שנינו בברייתא, **בְּבוֹד יוֹם** [-יום השבת] **וּבְבוֹד לֵילְיָא** [-ליל שבת], **בְּבוֹד יוֹם קוֹדֶם.** כגון שיש לו יין או מיני מגדים המספיקים לסעודה אחת בלבד, יניח היין ומיני המגדים ליום השבת. **וְלַעֲנִין קִידּוּשׁ אִם אֵין לוֹ אֶלָּא כּוֹס יַיִן אֶחָד, אוֹמֵר עָלָיו בליל שבת**

א. **וּלְכאורה** ברכת ההבדלה אינה לא כברכת המצוות ולא כברכת הפירות שבהן אין חותמים ב'ברוך', כמבואר לעיל בברייתא. ב. **ואין** היא דומה לברכת הקידוש, שמזכירים בה את שבת השבת, או ברכת 'יוצר אורי' שיש בה הפסק בקשת תחנונים 'ברחמיך הרבים רחם עלינו', או ברכת אבות, שיש בה דברי ריצוי, ועל כן נידונות ברכות אלו כ'אורכות' וצריך לפתוח ולסיים בהן בשבתו של מקום, דהיינו באמירת 'ברוך אתה ה'', אבל ברכת הבדלה 'קצרה' היא, ואין בה רישוי עניינים, ועל כן די בפתיחה בלא חתימה. רשב"ם (ד"ה סב). ג. **כך** היה דרכם לסלק את השולחן לפני ברכת המזון. תוספות (לעיל ק, ד"ה מפסיקין). ד. **לגבי** ברכת המזון ראה בתוספות (לעיל ק, ד"ה מפסיקין) שתלוי בשתי גירסאות אם מברכים לפני הקידוש או מיד לאחר הקידוש. ה. **רשב"ם** (לעיל קנ: ד"ה קלא). ו. **כדעת** רבי יהודה לעיל (ק), שהאוכל בערב שבת וחשכה, צריך להפסיק אכילתו ולעקור השולחן. תוספות הרשב"א (לעיל ק, ד"ה כשם). ז. **במשנה** (מעשרות פ"ג מ"ט) מבואר שמותר לאכול מפירות טבל אכילת עראי עד שיכנסו מן השדה לבית [לדעת רבי יוחנן, אז אף לחצר לדעת רבי יוחנן. בבא מציעא (פז:-פח:)] אבל לא אכילת קבע. אמנם מבואר במשנה (מעשרות פ"ג מ"ט), שאין לאכול בשבת פירות טבל אפילו אכילת עראי, אף אם עדיין לא הובאו לבית, והטעם מבואר במסכת ביצה (לה:), שכיון שאכילת שבת נקראת ענג כאמור (ישעיה נח יג) 'וקראת לשבת ענוג', נחשבת אכילתה כאכילת קבע ואין שייך בה היתר אכילת עראי. ח. **כדעת** רבי יהושע בתרומות (פ"ח מ"ג) [לפי הגירסא המובאת במפרשי המשנה 'ורבי יהושע אומר לא יגמור'], והובא דבריו בביצה (לה), והלכה כמותו. חידושי הר"ן (ד"ה פוק חזי). ט. **וצריכים** לפרוס מפה על המאכל ולהבדיל, ואחר כך ימשיכו באכילתם. רשב"ם (ד"ה קד), וראה עיוני הפשט[כד] מה שהובא בדברי רשב"ם אלו. י. **וחולק** רב על שמואל הסובר (לעיל ק:)

שכשם שיש להפסיק הסעודה כדי לקדש, כך צריך להפסיק הסעודה כדי להבדיל. רא"ש (סי' יב). יא. **רשי"** (ד"ה אבל) ורשב"ם (ד"ה ואי) - סמגין). יב. **ודווקא** בשתיה שלא בתוך הסעודה, שאין בה קביעות, אבל שתיה שבתוך הסעודה מותרת. תוספות (ד"ה אבל). יג. **אבל** שאר משקים שאין ראוי להבדיל עליהם דינם כמים. רבינו יהונתן מלוניל ונמוקי יוסף (ד"ה אבל). אמנם הטור (סי' רצ"ו סי' לט) והשולחן ערוך (שם ס"ח) פסקו, שכל שאר משקים לבד ממים דינם כיין ושיכר. יד. **חולי** המחתיל במעיים וגומר בגרון. רש"י (פסחים ק. ד"ה מפסיקין). טו. **שמיתה** קשה היא, כמובאר במסכת ברכות (יט), שתשע מאות ושלשה מיני מיתות נבראו בעולם, ומיתה ממחלת האסכרה היא הקשה שבכולן. טז. **וסברו** שהמובאר בברייתא לעיל בשם רבי עקיבא, שהטועם קודם הבדלה מיתתו באסכרה, אינו אמור בשתיית מים כי אם בשאר דברים. תוספות (ד"ה לפי). יז. **אבל** קודם הקידוש היו מקפידים שלא לשתות מים, משום כבוד השבת, וכן ההלכה. רשב"ם (ד"ה לפי), ולמדנו מכאן שאם היו סועדים בשבת ההשחיר, ממשיכים וגומרים הסעודה ומזמנים, ואחר כך מבדילים. רשב"ם (שם). ואף על פי שכל מצות הקבוע להם זמן לא אסרו אלא לקבוע סעודה משהגיע זמנן משום גזרה שמא ימשך בסעודה ויעבור הזמן, אבל טעימה בעלמא מותר שאין לחוש בה שמא ימשך ויעבור הזמן, מכל מקום בקידוש וכן בהבדלה התמירו יותר לפי שעיקר מצותן הוא בתחילת זמנם דהיינו סמוך לכניסת השבת וסמוך ליציאתו. שו"ע הרב (סי' רסט ס"ו-יט). יח. **כבמואר** להלן (קו). ומיום רבינו והלאה אין להבדיל, משום שמיום רבינו נחשב שייך לשבת הבאה. רש"י ורשב"ם (שם ד"ה מפני). יט. **וקדושא** רבא שאנו אומרים 'ברוב פרי הגפן', אינו קריי קדושה על הכוס. מאירי (ד"ה לעיל). כ. **וכגון** שפשע או אירע לו מקרה ולא קיים את דברי חכמים. רשב"ם (ד"ה לעיל).

קִידּוּשׁ הַיּוֹם, כלומר אומר עליו את הקידוש שאומרים בלילה שמקדשים את יום השבת, ולא יניחנו למחר לומר **מִפְּנֵי שֶׁקִּידּוּשׁ הַיּוֹם** - מה שמקדשים את יום השבת בליל שבת על הכוס **קוֹדֶם לְכִבּוּד יוֹם** - לשתיית יין ביום בתוך הסעודה שהוא מכבוד היום[א] **(וְכִבּוּד לַיְלָה**[ב] - ולשתיית יין או שאר מיני מגדים בתוך הסעודה בלילה).

מסיימת הגמרא את הקושיא: וְאִם אֵיתָא - ואם אכן מי שלא קידש בליל שבת מקדש למחר ביום השבת, מדוע כשיש לו רק כוס אחד מקדש עליו בלילה, **לֵישַׁבְּרֵיהּ** - יניחנו **עַד לְמָחָר** ביום השבת, **וְלֵיעַבְרֵיהּ בֵּיהּ תַּרְתֵּי** - ויקיים בו את שתי המצוות, גם קידוש היום וגם כבוד היום שעדיף הוא מכבוד הלילה וכמבואר[ג].

מתרצת הגמרא: אֲמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרבינא, אף שמי שלא קידש בלילה יכול לקדש ביום, מכל מקום **חֲבִיבָה מִצְוָה בְּשַׁעְתָּהּ** - חביב הדבר למהר[ד] לקיים המצוה בשעתה[ה], לכך מוטב למהר לקדש את השבת בליל שבת ולא להמתין למחר, אף שלמחר יוכל לקיים מלבד מצוה זו אף מצות כבוד יום.

תמהה הגמרא על תירוצו של רב נחמן בר יצחק: וְכִי אָמְרִינַן לענין ברכה **שְׁחֲבִיבָה מִצְוָה בְּשַׁעְתָּהּ, וְהָא תָּנֵינָא, הַנִּכְנָס לְבֵיתוֹ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת** ובא להבדיל על הכוס, **מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן** תחילה ברכת 'בורא פרי הגפן', ואחר כך מברך **עַל הַמָּאוֹר** - על הנר ברכת 'בורא מאורי האש' **וְעַל הַבְּשָׂמִים** ברכת 'בורא מיני בשמים'[ו], **וְאַחַר כָּךְ אוֹמֵר** את ברכת **הַמַּבְדִּיל עַל הַכּוֹס**. **וְאִם אֵין לוֹ אֶלָּא כּוֹס** יין **אֶחָד**, וכדי שבסעודה שיאכל במוצאי שבת יוכל לברך ברכת המזון על הכוס, לא יבדיל כעת על היין, אלא **מַנִּיחוֹ עַד לְאַחַר הַמָּזוֹן** - לאחר הסעודה[ז], **וּמְשַׁלְשֵׁל כּוֹסוֹ לְאַחֲרָיו** - מחבר את כל ברכות ההבדלה יחד עם ברכת המזון, דהיינו מברך ברכת המזון על הכוס, ואחר כך מברך עליו את כל ברכות ההבדלה[ח]. **מסיימת הגמרא את הקושיא:** על כל פנים מבואר בברייתא שכאשר אין לו אלא כוס אחד מבדיל אחר הסעודה, **וְלֹא אָמְרִינַן** שמשום **שְׁחֲבִיבָה מִצְוָה בְּשַׁעְתָּהּ** יש להבדיל מיד במוצאי שבת קודם הסעודה, ושקשה לרב נחמן בר יצחק הסובר שאף לענין ברכה אומרים חביבה מצוה בשעתה.

מבארת הגמרא: אֲמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרבינא, **אֲנָא לָא חֲבִיבָא אֲנָא** - אינני חכם שאומר סברא זו שחביבה מצוה בשעתה מדעתי, **וְלֹא חוֹזֵאתָא אֲנָא** - אינני מגיד[ט] שאומר סברא זו בנבואה, **וְלֹא יְחִידָאָה אֲנָא** - ולא אמרתיה בשם דעת יחיד, **אֶלָּא נָמֵרָנָא** - כך שמעתי בישיבה **וְסָדְרָנָא אֲנָא** - ומסדר אני שמועותיו לפני רבותיי[י], **וְכֵן מוֹרֵין בְּבֵי מִדְרָשָׁא בָּווֹתֵי** - וכך מורים בבית המדרש כמותי שחביבה מצוה בשעתה, ומכל מקום לענין הבדלה כל מה שאפשר לאחרו עדיף **דְּשַׁנֵּי לֵן בֵּין עִיּוֹלֵי יוֹמָא לְאַפּוֹקֵי יוֹמָא** - ישנו חילוק בין הכנסת יום השבת על ידי הקידוש להוצאתו על ידי ההבדלה, **עִיּוֹלֵי יוֹמָא** - הכנסת יום השבת על ידי הקידוש, **דְּלָא עָמְדָה דַּעְתְּקִרְמִינַן לֵיהּ** - כל מה שאנו יכולים להקדימה **עָדִיף, וְהָכָא דְּלֵיכָּא לֵיהּ** - ומשום שחביבה מצוה בשעתה וזריזים מקדימים למצוות אנו מעדיפים לקדש בלילה כדי שחבוא עלינו השבת מהרה, אבל **אַפּוֹקֵי יוֹמָא** - להוציא את יום השבת על ידי הבדלה, **מְאַחֲרִינַן לֵיהּ** - אנו מאחרים על ידי כל סיבה שאנו יכולים למצוא, **כִּי הֵיכִי דְּלָא לֵיתֵי לְמֶעְקַר מִצְוָה** - כדי שלא תהיה השבת עלינו כמשא שאנו ממהרים לפורקה, ומשום כך אין אומרים חביבה מצוה בשעתה לגבי הבדלה, ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומשלשל כולן לאחריו.

הגמרא לומדת הלכות רבות מהברייתא של הנכנס לביתו במוצאי שבת: שָׁמְעַ מִינָּהּ מֵהָא מַתְנִיתָא - יש ללמוד מזו הברייתא **תַּנְיָא** - שמונה הלכות.

א. **שָׁמְעַ מִינָּהּ, הַמַּבְדִּיל בָּתְּפִלָּה** שאמר 'אתה חוננתנו' בברכת 'חונן הדעת', **צָרִיךְ שֶׁיַּבְדִּיל** אף **עַל הַכּוֹס** ולא די במה שהבדיל בתפילתו, שמבואר בברייתא שהנכנס לביתו במוצאי שבת אחר שהתפלל צריך להבדיל על הכוס, וסתם בני אדם מבדילים בתפילה.

ב. **וְשָׁמְעַ מִינָּהּ, בָּרְכָה** - ברכת המזון **טְעוּנָה כּוֹס** - יש לברכה על כוס יין[יא], כמבואר בברייתא שאם יש לו רק כוס אחד אין לו להבדיל מיד אלא ימתין עד לאחר סעודתו, כדי שיוכל לברך ברכת המזון על הכוס[יב].

ג. **וְשָׁמְעַ מִינָּהּ, כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה צָרִיךְ שִׁיעוּר** שיהיה בו **שִׁיעוּר** רביעית הלוג[יג], ואם אין בו שיעור אינו יכול לברך עליו ברכה הטעונה כוס, כמבואר בברייתא שאם אין לו אלא כוס אחד, יש להותירו לאחר הסעודה ולא להבדיל עליו מיד, ואם אינו צריך שיעור מדוע אינו יכול לחלקו לשנים, מחצה להבדלה ומחצה לברכת המזון[יד], אלא ודאי כוס של ברכה צריך שיעור.

ד. **וְשָׁמְעַ מִינָּהּ, הַמְבָרֵךְ** ברכה על כוס, **צָרִיךְ שֶׁיִּטְעֹם** מן היין, ואם לא טעם לא יצא ידי חובתה[טו], שאם אינו צריך לטעום, מפני מה מבואר בברייתא שאם יש לו רק כוס אחד אינו יכול להבדיל עליו מיד אלא צריך להותירו לאחר הסעודה, והרי יכול להבדיל קודם הסעודה ולא לטעום מן הכוס, ואחר כך יאכל הסעודה ויברך על אותו הכוס ברכת המזון.

ה. **וְשָׁמְעַ מִינָּהּ, טָעַם פָּגַם** - אם טעם מהכוס פגמו ואינו ראוי עוד לומר עליו ברכה הטעונה כוס[טז], שאם לא כן, מפני מה מבואר בברייתא שאם יש לו רק כוס אחד אינו יכול להבדיל עליו מיד אלא צריך להותירו לאחר הסעודה, והרי יכול להבדיל קודם שיאכל, ולטעום מעט מן היין, ואחר הסעודה יברך עליו ברכת המזון[יז].

ו. **וְשָׁמְעַ מִינָּהּ, אף אם טָעַם** מאכל קודם הבדלה **מַבְדִּיל** ואינו צריך להמתין מלהבדיל עד למחר קודם שיאכל[יח].

א. **והוא** הדין שקידוש הלילה קודם לקידוש היום, דקידוש הלילה עיקרו הוא מדאורייתא, וקידוש היום הוא רק מדרבנן. משנה ברורה (סי' רפ"ו סק"ט). ב. **מהרש"ל** (פ"י וכנה"ג) כתב, שיש למחוק תיבות 'וכבוד לילה'. אמנם הרא"ש (סי' יג) גרס תיבות אלו. ג. **ואף** שאינו שותה את הכוס בתוך הסעודה אלא לפניה, נחשב קצת ככבוד יום בכך. רשב"ם (פ"י ופסחים). ולסברת המקשן אינו צריך לימנע מאכילה בליל שבת אף שעדיין לא קידש, הואיל והטעם שממתינין מלקדש עד למחר הוא כדי לקיים בכוס מצוה נוספת. מאירי (לעיל ע"ח פ"י כנוי). ד. **רש"י** (לעיל סה: פ"י כשיין). ה. **כמבואר** בגמרא לעיל (פב), שאף שהקטרת חלבי ואברי הקרבנות הקרבים בשבת כשרה כל הלילה של מוצאי שבת, מכל מקום אין ממתינים להקטירם במוצאי שבת, אלא מקטירים אותם בשבת כפי שדרשו (במדבר כח י) 'עולת שבת בשבתו'. רשב"ם (פ"י ופיסחים). ו. **בשיטת** בית שמאי לדעת רבי יהודה שמברך על המאור ואחר כך על הבשמים, כמבואר בברכות (נג:). ז. **המעם** שמברך ברכת ההבדלה לבסוף, שכיון שברכת היין הנר והבשמים קצרות, וברכת ההבדלה ארוכה, לכך אומרם תחילה ואחר כך אומר ברכת ההבדלה. רשב"ם (לעיל קב: פ"י ופ"ו). ח. **ואף** שאסור לאכול קודם שיבדיל כמבואר לעיל (ע"ח), מכל מקום באופן שאין לו אלא כוס אחד, מותר לו לאכול קודם הבדלה, כדי שיוכל לברך ברכת המזון על הכוס. תוספות (לעיל קב: פ"י ומיהו). ורבינו ניסים (סוף"ק דפסחים) ביאר שמדובר כאן שהתחיל לאכול מבעוד יום, ואחר שהחשיך יצריך להבדיל, מברך ברכת המזון וברכות הבדלה על כוס אחד. ט. **'משלשל'** מלשון שלשלת, שמחברם יחד עם ברכת המזון. רשב"ם (לעיל קב: פ"י ומשלשלן). י. **'חוזאה' ו'מגיד'** הם כינויים לנביא הרואה ואומר עתידות. על פי רש"י (משנה ח פ"ו סנהדרין ז יב). יא. **עד כאן** פירשנו כפי שפירש רש"י (פ"י ופ"ו סנהדרין). וברשב"ם (פ"י ומהלכות) הביא עוד פירוש מתלמידי רבינו יצחק שגרס 'לא חכימא ולא נמרנא אנא אלא מסדרנא אנא', וביאר, לא חכם אני לומר מה שאמרתי מעצמי שמקדש והולך כל היום כולו, וגם מה שתירצתי שחביבה מצוה בשעתה, ולא נמרנא אנא, כלומר, לא למדתי דבר זה מרבותיי, אלא סדרנא אנא, כלומר, נתתי אל ליבי לבחר את כל סדרי ברכות הקידוש וההבדלה עד שעמדתי על עיקרם וסדרם להוריתם לעולם. יב. **שכן** הוא דרך כבוד ושבח נאה לסדר שבחו וברכתו יתברך עם הכוס שבידינו, וכנתוס' (תוספות קנח ע"ב) 'כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא'. לבוש (סי' קפד ס"ו). יג. **משטע** קצת שאפילו יחיד המברך ברכת המזון צריך לברך על הכוס, וכך סובר גם רשב"ם, וכן משמע במדרש שוחר טוב (פ"ע), ורבינו יחיאל הוכיח שאף יחיד צריך לברך על הכוס שאם לא כן למה מניחו לכוס לאחר המזון, יבדיל לפני הסעודה ויאכלו אחר כך כל אחד בנפרד שלא יתחייבו בכוס. אמנם הפעולת אין נוהגין לברך ברכת המזון על הכוס אלא בשלושה. תוספות (פ"י ומשמ מיקח כרכום). יד. **כמבואר** במסכת שבת (עו:). טו. **שוד"א** לא שייך שלא יצמא כלי אחר בביתו, משום שמסתמא לא מדובר באדם עני כל כך. תוספות (פ"י וש"מ). טז. **שגגאי** הוא לכוס של ברכה שלא יהנה אדם ממנו לאלתר, שתהא ברכת היין דבורא פרי הגפן שלא לצורך. רש"י (מיומין מ: פ"י ומפסחים). ואף אם לא טעם המברך אלא אחד מן השומעים, אפילו הוא קטן, יצאו כולם ידי חובתם, כמבואר במסכת עירובין (מ:). רשב"ם (פ"י וש"מ ומסנהדרין). ובשיעור הטעימה נחלקו התנאים לקמן (קו:), אם די בטעימת כל שהוא, או שיש לו לטעום כמלא לוגמיו. יז. **במהרי"ם** חלאוה (פ"י וש"מ מיומין) ובלבוש התכלת (סי' קפד ס"ג) ביארו, שכיון שנוטל כוס של ברכה לכבוד ה', אין ראוי שיהיה פגום, משום הכתוב (משלי ג ט) 'כבד מהגישת עיור לזבוח אין רע וכי תגישו פיסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך'. ופגימה הרי היא כמום. וביאורו, שכיון שאם שתה אדם מן הכוס נמאס לשתיית אדם אחר, כמבואר במסכת דרך ארץ רבה (פ"ט), ואינו ראוי להגישו לאדם חשוב, שוב אינו ראוי לכוס של ברכה. יבשר טוב (סי' כח). דחוקה ברכה הטעונה כוס, כגון קידוש והבדלה וברכת המזון, אין לברך על כוס פגום, אבל אם רוצה לשתות מכוס פגום חייב לברך ברוא פרי הגפן, שאסור להנות מהעולם הזה בלי ברכה. רש"י ורשב"ם (לעיל קו. פ"י וכן קיד"ו). יח. **ואף** שאם יטעם יתמעט מן השיעור וכבר נתבאר שכוס טעונה שיעור, הגמרא הבינה שמדובר ביש לו יותר מרביעית אלא שאין לו שתי רביעיות בשיעור שתי כוסות, לכך הוכיחה הגמרא, שכיון שאינו יכול להבדיל ולטעום מלא לוגמיו ולהותיר רביעית לכוס של ברכת המזון, מוכח שאם טעמו פגמו, ואין להקשות, שאף שטעמו פגמו, הרי עדיין יכול היה לעשות כן על ידי שישפוך מעט מן היין לכוס אחר או שישפוך לידו ויטעם, שבאופן זה אין הכוס נפגם ויוכל לברך על הרביעית שנשאר בכוס ברכת המזון, אינו יכול לעשות כן, משום שבכוס של חובה בקידוש והבדלה, אף שאינו חייב לשתות רביעית, יש לשתות מכוס שיש בה רביעית יין. תוספות (פ"י ומיהו מיקח כרכום). יט. **ושלא** כדעת הסובר לקמן (קו:), שאם טעם אינו יכול להבדיל עד למחר קודם שיאכל. רשב"ם (פ"י וש"מ טעמו).

ז. **וְשָׁמַע מִינָּהּ, אוֹמֵר שְׁתֵּי קְדוּשׁוֹת**, כלומר שתי מצוות[א] הטעונות כוס, כגון ברכת המזון והבדלה, **עַל כּוֹס אֶחָד**, אם אין לו אלא כוס אחד, אף שכאשר יש לו שני כוסות, מבואר בגמרא לעיל (קכ:) שאין לומר שתי קדושות על כוס אחד[ב].

ח. **וְשָׁמַע מִינָּהּ**, ששיטת ברייתא זו כְּ**בֵית שַׁמַּאי הִיא וְאָבְדָה דְּרַבִּי יְהוּדָה** שביאר שלבית שמאי מברכים על הנר תחילה ואחר כך על הבשמים ולבית הלל תחילה על הבשמים ואחר כך על הנר[ג].

רב אשי אינו מונה אלא שבע הלכות הנלמדות מן הברייתא: רַב אַשִׁי אָמַר, אין ללמוד מן הברייתא אלא שבע הלכות, משום ששני הדינים **מְצֻמָּד מְצֻמְּדִי**, **וְכוֹס שֶׁל בְּרָכָה צָרִיךְ שִׁיעוּר, חֲדָא מִינַּיְיתָא הִיא** - דבר אחד הם, **וְהָכִי קָאָמַר, מַאי מְצֻמָּא מְצֻמְּדוּ פְּגְמוּ** - מהו הטעם שאם טעמו לכוס של הבדלה פגמו ושוב אינו ראוי לברכת המזון, שעל כן מבואר בברייתא שכשאין לו אלא כוס אחד אינו מבדיל על הכוס קודם שיאכל כיון שיוכרח לטעום ממנו ושוב לא יוכל לברך עליו ברכת המזון אלא מניחו לאחר הסעודה כדי לברך ברכת המזון ולהבדיל על אותו הכוס, **מִשּׁוּם דְּכוֹס שֶׁל בְּרָכָה צָרִיךְ שִׁיעוּר**, וכיון שטעם מן הכוס נחסר מן השיעור. אכן אם היה הכוס גדול, ובטעימתו לא נחסר משיעור רביעית, אין הכוס נפגם בטעימה זו[ד]. נמצא שאין ללמוד מן הברייתא אלא ש'כוס של ברכה צריך שיעור'[ה].

★

הגמרא מביאה דעות שונות באיזה אופן נעשה היין פגום: רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אִידִי קָפִיד אַהַבְדָּא פְּגִימָא - הקפיד אף על כדי של יין פגום, כלומר שאם שתה אדם מכד של יין[ו] שוב לא היה מברך על היין שבכדי[ז]. **רַב אִידִי בַּר שִׁשְׁא** קָפִיד אַבְּדָא פְּגִימָא - הקפיד דווקא אם שתה אדם מן הכוס עצמו, אבל אם שתה מן הכד לא הקפיד. **מָר בַּר רַב אַשֵׁי** קָפִיד אַפִּיפְיָא אַהַבְיתָא פְּגִימְתָא - הקפיד אפילו שתה אדם מחבית של יין שוב לא היה מברך על היין שבחבית[ח].

★

הגמרא מביאה ברייתא הדורשת מן המקרא את חובת הקידוש בלילה וביום: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בכתוב (שמות כ ח) **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**, ויש לדרוש את המקרא כך, **זוֹכְרֵהוּ עַל הַיַּיִן**. כלומר, שיש לקדש את השבת בהזכרת ברכה על כוס של יין[ט]. **אֵין לִי** - ועדיין אין אני יודע את חובת הקידוש **אֶלָּא בַּיּוֹם**, שהרי נאמר בפסוק 'זכור את יום', אך קידוש **בַּלַּיְלָה מִנַּיִן** יש ללמוד. **תַּלְמוּד לוֹמַר 'זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ'**, ומתיבת 'לקדשו' יש לדרוש את קידוש הלילה, שהוא בזמן שמתקדש יום השבת בכניסתו[י].

הגמרא מקשה על כך שתי קושיות: שנינו בברייתא **עֲשָׂרָה מִנַּיִן**. כלומר, שפשוט הדבר שיש לדרוש את עיקר הכתוב על קידוש היום, אלא שיש לברר מהיכן לומדים שיש חיוב קידוש אף בלילה. ועל כך יש לתמוה: **אַדְרַבָּה**, הרי **עִיקַּר קִדּוּשָׁא בַּלַּיְלָה הוּא (קְרִישׁ)** - עיקר מצות קידוש בלילה היא, שכן מתיבת 'לקדשו' יש ללמוד **דִּכְתִיב קָדַשׁ תְּחִלָּת יוֹמָא בָּנַי לְקִידּוּשׁוֹ** - שהשעה שבה מתקדש היום בכניסתו היא הראויה לקדש על הכוס.

וְתוּ - ועוד יש להקשות, על מה ששנינו בברייתא 'עֲשָׂרָה מִנַּיִן, תַּלְמוּד לוֹמַר זָכוֹר אֶת יוֹם', שהרי **הַתְּנָא מֵיהַדַּר אַעֲשָׂרָה** - מחזר אחר דרשה לרבות את קידוש הלילה, **וְקָא נָסִיב לֵיהּ קְרָא הֵימָא** - וכיצד הוא מביא על כך מקרא העוסק בקידוש היום.

מתרצת הגמרא: הָכִי קָאָמַר - כך יש לגרוס בדברי הברייתא, נאמר בכתוב 'זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ', ויש ללמוד מכך שצריך להיות זוֹכְרֵהוּ עַל הַיַּיִן בְּבָרְכָתוֹ - בכניסת השבת, שהיינו בקידוש הלילה. ועדיין **אֵין לִי** - אין אני יודע דין קידוש **אֶלָּא בַּלַּיְלָה, בַּיּוֹם מִנַּיִן, תַּלְמוּד לוֹמַר 'זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת'**[יא], ויש לרבות מתיבת 'יום' גם את קידוש היום, אף שאינו עיקר כקידוש הלילה[יב].

הגמרא מברכת את נוסח ברכת קידוש היום: בַּיּוֹם מַאי מְבָרֵךְ - איזו ברכה מברכים בקידוש היום[יג]. **אָמַר רַב יְהוּדָה, 'בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן'**. כלומר, אין אומרים ברכה על הקידוש כלל, אלא מברכים 'בורא פרי הגפן' על כוס יין ושותים[יד].

מביאה הגמרא מעשה בענין זה: רַב אַשִׁי אִיקְּלַע [-נזדמן] **לְעִיר מְחוֹזָא, אַמְרוּ לֵיהּ** - אמרו לו בני העיר ביום השבת, **לֵימַדֵּישׁ לָן מָר** - יקדש לנו הרב **'קִידּוּשָׁא רַבָּה'** - קידוש גדול[טו]. **הָבוּ לֵיהּ** - נתנו לו כוס יין לקדש עליה. **סָבַר** - חשב רב אשי, **מַאי נִיהוּ** - מה היא כוונתם שאקדש להם **'קִידּוּשָׁא רַבָּה', אָמַר לְעַצְמוֹ, מְבָרֵי בְּרִישָׁא** - הרי **כָּל הַבְּרָכוֹת כּוּלָּן** של קידוש על היין **'בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן' אָמְרִי בְּרִישָׁא** - פותחות הן בברכת 'בורא פרי הגפן', ולפיכך **אָמַר** על הכוס ברכת **'בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן', וְאָגִיד בֵּיהּ** - והאריך בה, כדי לראות אם ימהר אחד מן המסובים להכין עצמו לשתות, ובכך יבין שאין הם מברכים עוד ברכה בקידוש זה[טז]. ואכן **חֲזָיֵיהּ** - ראה רב אשי **דְּהָהוּא גַּבָּא** - לזקן אחד, **דְּקָא חָחֵין וְשָׁתֵי** - שהתכופף לשתות מכוס שהיתה לפניו[יז] **קְרֵי אַנַפְשֵׁיהּ** - קרא רב אשי על עצמו את המקרא (קהלת ג יז) **'הָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת נִרְדָּף'**[יז].

★

הגמרא מבארת דין מי שלא הבדיל במוצאי שבת: אָמְרֵי בְּנֵי רַבִּי חִיָּיא, מִי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ בְּכָל הַשָּׁבָת [-השבוע] **פּוּלּוֹ**.

מבררת הגמרא: וְעַד כַּמָּה - עד איזה יום ניתן עוד להבדיל. **אָמַר רַבִּי זֵירָא, עַד** יום **רְבִיעִי בְּשַׁבָּת**. דהיינו, בימי ראשון שני ושלישי, שהם נידונים אחר השבת שעברה, אבל מיום רביעי ואילך נגררים הימים אחר השבת הבאה, ושוב אי אפשר להשלים בהם את הבדלת השבת שעברה[יח].

רַבִּי הָא - וכמו שמצינו דין זה לגבי ענין אחר, **דְּיָתִיב** [-שישב] **רַבִּי זֵירָא** קַמֵּיהּ [-לפני] **דְּרַב אַבָּא, וְאָמְרִי לֵיהּ** - ויש אומרים שישב **רַב אַבָּא** קַמֵּיהּ **דְּרַבִּי יוֹחָנָן, וְיָתִיב וְקָאָמַר** - וישב רב אסי[יט] ואמר דין זה, **לָמְנַיַּן דִּין גִּימֵּל חֲדָא בְּשַׁבָּתָא תְּרֵי וְתַלְתָּא** - יום ראשון בשבוע, וכן יום שני ושלישי, **בָּתַר שַׁבָּתָא** - נמשכים אחר השבת שעברה, ולפיכך אם אמר אדם לאשתו 'הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתיים זוז אחר השבת', אם נתנה לו עד סוף יום שלישי הרי זו מגורשת, אבל אם נתנה לו מיום רביעי ואילך אינה מגורשת.

א. **הַשׁוֹן** שתי קדושות, נאמר לעיל (קכ:) גבי אופן שאומר קידוש וברכת המזון על הכוס. וביאור הרשב"ם (שם ד"ה שמע) שקורא לברכת המזון בלשון 'קדושה' כקידוש היום, כלומר שתי מצוות.

ב. **מישם** שאין לעשות את המצות חבילות חבילות, כמבואר לעיל (קכ:). שנראה שורצה להיפטר מהן במהרה כאדם הממהר לפרוק משאו. רש"י (סוטה ח. ד"ה מפלגת) ורשב"ם (לעיל קכ: ד"ה מפלגת). ג. **נחלקו** רבי מאיר ורבי יהודה, במה נחלקו בית שמאי ובית הלל לענין סדר ברכות ההבדלה. דעת רבי מאיר מבוארת במשנה (פרקים ט:), שהכל מודים שמברך על הנר תחילה ואחר כך על הבשמים, אולם נחלקו איזהו ברכת המזון כאשר מבדיל אחר הסעודה, בית שמאי מברך ברכת המזון קודם שמברך על הבשמים, ולדעת בית הלל מברך על הבשמים ואחר כך מברך ברכת המזון, ואילו דעת רבי יהודה מבוארת בגמרא (שם נב. לעיל קכ:), שהכל מודים שמברך ברכת המזון קודם כל וברכות ההבדלה, אך בזה נחלקו, שלדעת בית שמאי מברך תמיד על הנר תחילה ואחר כך על הבשמים, ולדעת בית הלל מברך על הבשמים קודם שמברך על הנר. ד. **מדברי** רש"י והרשב"ם (ד"ה משום) משמע שדעת רב אשי, שאם טעם מן הכוס לא פגם אותו מלהיות כוס של ברכה. אמנם התוספות (ד"ה משום) כתבו, שאף רב אשי מודה שאם טעמו פגמו, ולא נחלק על כל האמוראים להלן שהבדלה כן, אך טובר שאין הוכחה לדין זה מן הברייתא. ה. **הגמרא** לעיל שהוכיחה מהברייתא גם דין זה שאם טעמו פגמו, סברה שמה ששנינו בברייתא שאין לו אלא כוס אחד, אין הכוונה שיש לו רק רביעית יין אחת מצומצמת, אלא שאין לו שתי רביעיות, ולכך הוכיחה הגמרא, שכיון שאינו יכול להבדיל ולטעום מלא לוגמיו ולהותיר רביעית לכוס של ברכת המזון, מוכח שאם טעמו פגמו. אמנם רב אשי סבר שאין להוכיח דין זה מן הברייתא, משום שיש לומר שמדובר בברייתא שאין לו כדי מלא לוגמיו יתר על רביעית, ולכך אם טעם מן הכוס כמלא לוגמיו יחסר לו מן השיעור, ואין ראיה שהטעימה פוגמת את היין. תוספות (לעיל קכ: ד"ה שמע מינה טעמו). ו. **עַל** פי רש"י (ב"ק כו. ד"ה כמאיר). ז. **דווקא** בששתה מן הכד עצמו, וכן לדעת מר בר רב אשי להלן מן החבית עצמה, אבל אם שפך ממנו לכוס ושתה מן הכוס, לא נפגם היין שבכד או בחבית בכך. ראב"ד (פסקי פ"ט ס"ו) על פי ביאור המגיד משנה. ח. **אף** אם שפך אחר כך את היין לכוס. ריטב"א (פלפלא בקטנה פ"ח ס"ו). דווקא ברכה הטעונה כוס כגון קידוש והבדלה יש להקפיד שלא לברך על יין פגום, אבל אם ברצה לשתות חייב לברך בורא פרי הגפן אף על יין פגום, שאסור להנות מהעולם הזה בלי ברכה. רש"י ורשב"ם (ד"ה קפיד). בביאור הגר"א (משנה"ב סי' קפד ס"ק ס"ג) הביא ביאור נוסף מהר' קפיד אחצבא פגימא, שתצבא הוא כד של מים, שאין למזוג כוס של ברכה במים פגומים. ט. **וזהו** דווקא בחבית קטנה, אבל בחבית של ענין גדולה אין להקפיד. רשב"ם (ד"ה פגימתא). וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קפד ס"ג). אמנם המאירי (לעיל קכ: ד"ה שמשה) כתב שאף בחבית גדולה יש להקפיד, וכן פסק במג"א (שם סק"ס). וכל הדין שאין לברך על יין פגום הוא דווקא לכתחילה, אבל אם אין לו אלא יין פגום, יכול לקדש עליו. י. **משום** שאין לעשות את המצות חבילות חבילות, כמבואר לעיל (קכ:). שנראה שורצה להיפטר מהן במהרה כאדם הממהר לפרוק משאו. רש"י (סוטה ח. ד"ה מפלגת) ורשב"ם (לעיל קכ: ד"ה מפלגת). יא. **נחלקו** רבי מאיר ורבי יהודה, במה נחלקו בית שמאי ובית הלל לענין סדר ברכות ההבדלה. דעת רבי מאיר מבוארת במשנה (פרקים ט:), שהכל מודים שמברך על הנר תחילה ואחר כך על הבשמים, אולם נחלקו איזהו ברכת המזון כאשר מבדיל אחר הסעודה, בית שמאי מברך ברכת המזון קודם שמברך על הבשמים, ולדעת בית הלל מברך על הבשמים ואחר כך מברך ברכת המזון, ואילו דעת רבי יהודה מבוארת בגמרא (שם נב. לעיל קכ.), שהכל מודים שמברך ברכת המזון קודם כל וברכות ההבדלה, אך בזה נחלקו, שלדעת בית שמאי מברך תמיד על הנר תחילה ואחר כך על הבשמים, ולדעת בית הלל מברך על הבשמים קודם שמברך על הנר. יב. **מדברי** רש"י והרשב"ם (ד"ה משום) משמע שדעת רב אשי, שאם טעם מן הכוס לא פגם אותו מלהיות כוס של ברכה. אמנם התוספות (ד"ה משום) כתבו, שאף רב אשי מודה שאם טעמו פגמו, ולא נחלק על כל האמוראים להלן שהבדלה כן, אך טובר שאין הוכחה לדין זה מן הברייתא. יג. **הגמרא** לעיל שהוכיחה מהברייתא גם דין זה שאם טעמו פגמו, סברה שמה ששנינו בברייתא שאין לו אלא כוס אחד, אין הכוונה שיש לו רק רביעית יין אחת מצומצמת, אלא שאין לו שתי רביעיות, ולכך הוכיחה הגמרא, שכיון שאינו יכול להבדיל ולטעום מלא לוגמיו ולהותיר רביעית לכוס של ברכת המזון, מוכח שאם טעמו פגמו. אמנם רב אשי סבר שאין להוכיח דין זה מן הברייתא, משום שיש לומר שמדובר בברייתא שאין לו כדי מלא לוגמיו יתר על רביעית, ולכך אם טעם מן הכוס כמלא לוגמיו יחסר לו מן השיעור, ואין ראיה שהטעימה פוגמת את היין. תוספות (לעיל קכ: ד"ה שמע מינה טעמו). יד. **עַל** פי רש"י (ב"ק כו. ד"ה כמאיר). טו. **דווקא** בששתה מן הכד עצמו, וכן לדעת מר בר רב אשי להלן מן החבית עצמה, אבל אם שפך ממנו לכוס ושתה מן הכוס, לא נפגם היין שבכד או בחבית בכך. ראב"ד (פסקי פ"ט ס"ו) על פי ביאור המגיד משנה. טז. **אף** אם שפך אחר כך את היין לכוס. ריטב"א (פלפלא בקטנה פ"ח ס"ו). דווקא ברכה הטעונה כוס כגון קידוש והבדלה יש להקפיד שלא לברך על יין פגום, אבל אם ברצה לשתות חייב לברך בורא פרי הגפן אף על יין פגום, שאסור להנות מהעולם הזה בלי ברכה. רש"י ורשב"ם (ד"ה קפיד). בביאור הגר"א (משנה"ב סי' קפד ס"ק ס"ג) הביא ביאור נוסף מהר' קפיד אחצבא פגימא, שתצבא הוא כד של מים, שאין למזוג כוס של ברכה במים פגומים. יז. **וזהו** דווקא בחבית קטנה, אבל בחבית של ענין גדולה אין להקפיד. רשב"ם (ד"ה פגימתא). וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קפד ס"ג). אמנם

ואילו **אַרְבָּע וְחָמְשָׁא וּמָעֲלֵי יוֹמָא** - יום רביעי וחמישי ושישי[כא], **כָּמֵי שָׁבְתָּא** - נמשכים אחר השבת העתידה לבוא. ולפיכך אם אמר אדם לאשתו 'על מנת שתתני לי קודם השבת', ונתנה אותם ביום רביעי או חמישי או ששי הרי זו מגורשת[נז].

אָמַר רַב יַעֲקֹב בַּר אִידִי, אֲבָל לֹא מברך **עַל הָאוֹר** - על האש. דהיינו, אף שניתן להשלים את ההבדלה עד ליום רביעי, מכל מקום אין לברך ברכת 'בורא מאורי האש' אלא במוצאי שבת בלבד, והמבדיל בימים שלאחר מכן אינו מברך ברכה זו[נח].

*

הגמרא מבררת דין המפסיק בקידוש בין נטילת ידים לסעודה: אָמַר רַב בְּרוֹנָא אָמַר רַב,

---

כא. **יום** ששי נקרא 'מעלי יומא', דהיינו שעולה ובא היום החשוב, יום השבת. על פי דברי ברייתו הוא, כמבואר בדברי הגמרא לעיל (ד.), ולפיכך אין מברכים עליו אלא במוצאי שבת הערוך (ערך מעלי). כב. **שכן** טעם הדבר שמברכים על הנר במוצאי שבת משום שתחילת בדווקא. רשב"ם (ד"ה שכן).

הַנּוֹטֵל יָדָיו לִסְעוּדָה קוֹדֶם קִידּוּשׁ[א], לֹא יְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן אַחַר הַנְּטִילָה, מֵאַחַר וְהַקִּידּוּשׁ מִפְסִיק בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, וְהֵרֵי זֶה כְּהֶיסֵּחַ הַדַּעַת[ב]. אֲלָא אֲדָם אַחֵר יְקַדֵּשׁ, וְהוּא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בִּשְׁמִיעָה וְשׁתִיהֶ[ג]. [וְכֵן אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה אָמַר רַב, נָטַל יָדָיו לֹא יְקַדֵּשׁ].

אָמַר לֵיהּ רַב יִצְחָק בַּר מָרְתָּא לְרַב בְּרוֹנָא וּלְרַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, אֲפִתֵּי לָא נָח נַפְשַׁיהּ דְּרַב שֶׁבַּחֲנִינָהוּ לְשַׁמַּעְתָּתֵיהּ - עֲדַיִין לֹא נִפְטַר רַב מִן הָעוֹלָם וְכֹבֵר שִׁכְחוּ אֶת הַהֲלָכוֹת שֶׁלִּימֵּד לָנוּ. וְזִמְנִין סָגִיאִין הֲוָה קָאֵימְנָא קַמֵּיהּ דְּרַב - הֵרֵי פְּעָמִים רַבּוֹת הָיִיתִי עוֹמֵד לְפָנָיו רַב בְּשָׁעַת הַקִּידּוּשׁ, וְנוֹכַחְתִּי לְרְאוֹת דְּזִמְנִין דַּחֲבִיבָא עֲלֵיהּ מְקַדֵּשׁ אֲרִיפְתָּא - שִׁפְעָמִים שֶׁהָיְתָה הַפַּת חֲבִיבָה לוֹ, כְּשֶׁהִיא רַעֵב, הָיָה מְקַדֵּשׁ עָלֶיהָ, וְזִמְנִין דַּחֲבִיבָא עֲלֵיהּ חֲמָרָא מְקַדֵּשׁ אַחֲמָרָא - וּפְעָמִים שֶׁהָיָה הַיַּיִן חֲבִיב לוֹ, כְּשֶׁהִיא צְמֵא, וְקִידֵּשׁ עָלָיו. וּמֵאַחַר שֶׁלִּפְעָמִים הָיָה מְקַדֵּשׁ עַל הַפַּת, יֵשׁ לְהוֹכִיחַ מִכָּךְ שֶׁמּוּתָּר לְטַוּל יָדַיִם קוֹדֶם קִידּוּשׁ, וְאֵין בְּכָךְ הֶיסֵּחַ הַדַּעַת בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, שֶׁהֲרֵי הַמְקֻדָּשׁ עַל הַפַּת בְּהֶכְרֵח צָרִיךְ לְטַוּל יָדַיִם תְּחִלָּה[ד].

הַגְּמָרָא מְבָאֶרֶת אֶת דִּינוֹ שֶׁל הַטּוֹעֵם קוֹדֶם קִידּוּשׁ אוֹ הַבְדָּלָה: אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב, אֲדָם שֶׁטָּעַם דָּבָר מוּעָט וּבִשְׁגִגָה[ו], שׁוּב **אֵינוֹ מְקֻדָּשׁ** בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה, אֲלָא רַק לְמִחַר קוֹדֶם סְעוּדָה[ז].

★

א. **כְּשׁוּלְחָן**, שֶׁנִּתְכַּוֵּן מִתְּחִלָּה לְטַוּל יָדַיִם לִסְעוּדָה וְעַד שֶׁיִּקְדֵּשׁ בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, אַךְ אֵין כַּוָּנָתוֹ לְטַוּל יָדַיִם לְצוֹרֶךְ שְׁתִיַּת הַיַּיִן, שֶׁהֲרֵי שָׁנִינוּ (פּוֹתֵן קוֹ:) 'הַנּוֹטֵל יָדָיו לִפְירוֹת הָרֵי זֶה מִגְּסֵי הָרוּחַ'. רַשְׁ"ם (ד"ה נָטַל). ב. **וְאִם** קִידֵּשׁ, צָרִיךְ לְשׁוּב וּלְטַוּל יָדַיִם שֵׁנִית אַחַר הַקִּידּוּשׁ קוֹדֶם הָאֲכִילָה, שֶׁכֵּן שָׁנִינוּ (פְּרָקִים נ:) 'תֹּכַף לִנְטִילַת יָדַיִם סְעוּדָה'. וּמִכָּל מָקוֹם אֵין לַעֲשׂוֹת כֵּן, לְטַוּל יָדַיִם שְׁתֵּי פְּעָמִים, שֶׁהֲרֵי הַבְּרָכָה שֶׁמְּבָרֵךְ בִּנְטִילָה הָרִאשׁוֹנָה הִיא לְבַטָּלָה, וּלְפִיכָךְ לֹא אָמַר 'נְטַל יָדַיִם מְקַדֵּשׁ וְחוֹזֵר וְנוֹטֵל יָדַיִם' (ד"ה נָטַל). עוֹד כָּתַב, שֶׁיֵּשׁ לְלַמֵּד מִכָּאן שֶׁהַנּוֹטֵל יָדַיִם לִסְעוּדָה לֹא יְבַדֵּיל עַל הַכּוֹס בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, וְקָל וְחוֹמֶר הוּא, שֶׁהֲרֵי קִידּוּשׁ בְּמָקוֹם סְעוּדָה הוּא, וְאַף עַל פִּי כֵן יֵשׁ בָּזֶה הֶיסֵּחַ דַּעַת מִן הַנְּטִילָה, וְכֹל שֶׁכֵּן לְעִנְיַן הַבְדָּלָה שֶׁאֵינָהּ בְּמָקוֹם סְעוּדָה, וּמִתְכַּבֵּר מִדְּבְרֵיהֶן, שֶׁדַּיִן זֶה שֶׁ'הַנּוֹטֵל יָדָיו לֹא יְקַדֵּשׁ' נֶאֱמַר אַף לְדַעַת הַסּוֹבֵר 'קִידּוּשׁ בְּמָקוֹם סְעוּדָה', אֲמָנָם הָרֹא"שׁ (פִּי' ח) כָּתַב, שֶׁרַק שֶׁאָמַר דִּין זֶה סוֹבֵר כְּשִׁיטָתוֹ (לְעֵיל ק:) שֶׁיֵּשׁ קִידּוּשׁ שֶׁלֹּא בִּמְקוֹם סְעוּדָה', וְנִמְצָא שֶׁאֵין הַקִּידּוּשׁ שַׁיָּךְ לִסְעוּדָה, וְעַל כֵּן הוּא מַפְסִיק בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, אֲבָל לְשִׁמּוּאֵל הַסּוֹבֵר שֶׁאֵין קִידּוּשׁ אֶלָּא בִּמְקוֹם סְעוּדָה, וְעַל כֵּן הוּא מַפְסִיק בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה, נִמְצָא שֶׁהַקִּידּוּשׁ הוּא הַתְחָלַת הַסְּעוּדָה, וּלְפִיכָךְ אֵין הוּא מַפְסִיק בֵּין נְטִילָה לַאֲכִילָה. ג. **וּבְאוֹפֶן** כָּזֶה אֵין כָּאן הֶיסֵּחַ הַדַּעַת, מֵאַחַר שֶׁהוּא עַצְמוֹ אֵינוֹ מְבָרֵךְ. רַשְׁ"ם (ד"ה נָטַל). **וּבְאוֹפֶן** כָּזֶה אֵין כָּאן הֶיסֵּחַ הַדַּעַת, מֵאַחַר שֶׁהוּא עַצְמוֹ אֵינוֹ מְבָרֵךְ. רַשְׁ"ם (ד"ה נָטַל). ד. **כֵּן** הִיא הַגִּירְסָא בְּרִי"ף, וְכֵן הַגִּיהַ הַב"ח. שֶׁכֵּן מוֹכִיחַ מִדִּבְרֵי הַגְּמָרָא לְהַלָּן בְּסִמָּךְ ['אָמַר רַב יִצְחָק'] שֶׁמְּמִירָא זוּ נֶאֱמְרָה עַל יְדֵי שְׁנַיִם. ה. **וְכֵן** הִיא הַהֲלָכָה, שֶׁמִּי שֶׁנָּטַל יָדָיו קוֹדֶם קִידּוּשׁ אֵינוֹ צָרִיךְ לַחֲזוֹר וְלִטּוֹל יָדָיו שֵׁנִית אַחַר הַקִּידּוּשׁ. וְאֵין לַחְלֹק בָּזֶה בֵּין מְקַדֵּשׁ עַל פַּת לְמְקַדֵּשׁ עַל יַיִן, שֶׁאִם כֵּן הִיזֶּה לוֹ לְרַב בְּרוֹנָא לְהַשִּׁיב לְרַב יִצְחָק שֶׁאֵין לְהוֹכִיחַ מִמָּה שֶׁרַב קִידֵּשׁ עַל הַפַּת לְעִנְיַן קִידּוּשׁ עַל הַיַּיִן. רַשְׁ"ם (ד"ה דְּמַקְדֵּשׁ) וְתוֹסְפוֹת (ד"ה דְּמַקְדֵּשׁ). וּבְתוֹסְפוֹת (ד"ה מְקַדֵּשׁ) תָּמְהוּ עַל כָּךְ, שֶׁהֲרֵי רְאִינוּ שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לְחַלֵּק בֵּינֵיהֶם, שֶׁכֵּן הַמְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן מַפְסִיק בְּקִידּוּשׁ בֵּין הַנְּטִילָה לִבְרָכַת הַמּוֹצִיא, אֲבָל הַמְקַדֵּשׁ עַל הַפַּת מְבָרֵךְ מִיָּד בְּתְחִילַת הַקִּידּוּשׁ [בְּסִמּוּךְ לִנְטִילָה] 'הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ', אֲלָא שֶׁהוּא מַפְסִיק בֵּין בִּרְכַת 'הַמּוֹצִיא' לַאֲכִילַת הַפַּת בַּאֲמִירַת הַקִּידּוּשׁ, וְהַפְסָקָה כָּזוֹ מוּתֶּרֶת, שֶׁכֵּן צָרוּךְ סְעוּדָה הִיא, וְכַמְבוֹאָר בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (מ:). [וּבְתוֹסְפוֹת רִבֵּינוּ פַּרְץ (ד"ה וּמְעַנֵּן) הוֹסִיף בָּזֶה, שֶׁכַּאֲשֶׁר אָדָם מְקַדֵּשׁ עַל הַפַּת הוּא נוֹטֵלֶת בִּידָיו, וּמַמִּילָא אֵינוֹ מַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִמֶּנָּה. וְרָאוּי שָׁם שֶׁהוֹסִיף עוֹד כָּמָה קְרֵשׁוּיוֹת עַל שִׁיטַת הָרַשְׁ"ם]. וְכֹתְבוּ הַתּוֹסְפוֹת, שֶׁיֵּשׁ לְיַישֵׁב קוּשְׁיָא זוֹ [עַל דֶּרֶךְ פֵּירוּשׁ הָרַשְׁ"ם], שֶׁפְּעָמִים שֶׁהִיא דַּעְתּוֹ שֶׁל רַב לְקַדֵּשׁ עַל הַפַּת, וְהִיא נוֹטֶלֶת אֶת יָדֶיהָ, וּלְאַחַר מִכָּן נִמְלַךְ בְּדַעְתּוֹ וּמְקַדֵּשׁ עַל הַיַּיִן, וְהִיא סוֹמֶכֶת עַל נְטִילָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנָּטַל קוֹדֶם הַקִּידּוּשׁ, וּבְהֶכְרֵח שֶׁאֵין זֶה הֶפְסֵק [אֲמָנָם הָרַשְׁ"ם עַצְמוֹ אֵינוֹ סוֹבֵר כֵּן][א]. ו. **כֵּן** מוּכָח מֵהַמְשֵׁךְ דִּבְרֵי הַגְּמָרָא, לְגַבֵּי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁל רַב יִרְמְיָה שֶׁשָּׁכַח וְטָעַם דָּבָר מוּעָט קוֹדֶם הַבְּדָלָה. ז. **כֵּן** הִיא שִׁיטַת הָרַשְׁ"ם וְהַתּוֹסְפוֹת (ד"ה מְקַדֵּשׁ). וְרֹאשׁ בְּרִבּוֹר שְׁמוּאֵל (ד"ה מְקַדֵּשׁ), שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר לְכַאוֹרָה לְשִׁיטָה זוֹ, שֶׁמִּשּׁוּם קְנָס יֵשׁ כַּח בְּיַד חֲכָמִים לְעָקֹר דָּבָר מִן הַתּוֹרָה, שֶׁהֲרֵי הוּא מְבַטֵּל אֶת מִצְוַת קִידּוּשׁ הַלַּיְלָה שֶׁהִיא מִן הַתּוֹרָה, בְּעוֹד שֶׁקִּידּוּשׁ הַיּוֹם אֵינוֹ אֶלָּא מִדִּבְרֵי חֲכָמִים. אֲמָנָם כָּתַב שִׁלְּפִי הַשִּׁיטוֹת הַסּוֹבְרוֹת שֶׁיּוֹצְאִים יְדֵי חוֹבַת קִידּוּשׁ מִן הַתּוֹרָה בְּתְפִלָּה, וְקִידּוּשׁ עַל הַיַּיִן הוּא מִדְּרַבָּנָן [וְאֵת הַנְּרָה לְעִיל ע"א] מִיּוּשָׁב הָעִנְיָן, וּבְאוֹפֶן נוֹסָף כָּתַב לְיַישֵׁב, עַל פִּי מַה שֶׁצִּיֵּד הַמְּנַחַת חִינּוּךְ (מִצְוָה ל"ט), שֶׁמִּי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בַּלַּיְלָה חַיָּב בְּקִידּוּשׁ הַיּוֹם מִן הַתּוֹרָה, וְנִמְצָא שֶׁאֵין עִקָּרִים מִמֶּנּוּ מִצְוַת קִידּוּשׁ. אֲמָנָם בְּמַהֲרַ"שׁ חִלָּאוּת (ד"ה שֶׁמָּא) הֵבִיא בְּשֵׁם הָרַאֲבַ"ד, שֶׁהַכְּשֵׁר כִּיצַד יִמְשׁוֹךְ אוֹתוֹ אָדָם לֶאֱכוֹל בְּלֹא קִידּוּשׁ, וְכִי 'מִי שֶׁאָכַל שׁוּם וְרֵיחוֹ נוֹדֵף, יְחַזֵּר וְיֹאכַל שׁוּם אַחֵר כְּדֵי שֶׁיֹּאבַד רֵיחוֹ נוֹדֵף' (פְּרָקִים נ:). וְעַל כֵּן הוּא מְפָרֵשׁ שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁאִסּוּר לוֹ לְקַדֵּשׁ בְּעַצְמוֹ, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמַכְזִיב אֶת הַמִּצְוָה, אֲבָל אֲחֵרִים מְקֻדָּשִׁים לוֹ וּמוֹצִיאִים אוֹתוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְכֹתַב בְּדִבְרֵי שְׁמוּאֵל (שָׁם), שֶׁלְּשִׁיטָתוֹ זוֹ צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאִם אֵינוֹ מוֹצֵא מִי שֶׁיְּקַדֵּשׁ לוֹ רִשְׁאִי לְקַדֵּשׁ בְּעַצְמוֹ. ח. **וְדַעַת** הַסּוֹבְרִים שֶׁחִיּוּב הַבְּדָלָה הוּא מִדִּבְרֵי חֲכָמִים, מִבְּוֹאֵר מִדְּוּעַ יֵשׁ לְהַחְמִיר בְּקִידּוּשׁ שֶׁחִיּוּבוֹ מִן הַתּוֹרָה יוֹתֵר מֵהַבְּדָלָה, אֲמָנָם לְדַעַת הַסּוֹבְרִים שֶׁגַּם הַבְּדָלָה חִיּוּבָהּ מִן הַתּוֹרָה צָרִיךְ לְתֵת טַעַם בְּדִבּוּר מְדוּעַ מַחְמִירִים בְּקִידּוּשׁ יוֹתֵר. דִּבֵּר שְׁמוּאֵל (ד"ה שְׁמוּאֵל). ט. **כְּשׁוּמֵר**, אֵינוֹ רִשְׁאִי לֶאֱכוֹל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, אֲלָא יִמְתִּין עַד לְמִחָר וִיבַדֵּיל קוֹדֶם אֲכִילָה. עַל פִּי דִּבְרֵי רַשְׁ"ם וְתוֹסְפוֹת (לְעֵיל קוֹ: ד"ה שֶׁיֵּשׁ שְׁעוֹת). י. **נִתְקַשׁוּ** הַתּוֹסְפוֹת (ד"ה שֶׁמָּא) כֵּיצַד יִתָּכֵן שֶׁנִּכְשַׁל רַב יִרְמְיָה בַּאֲכִילָה קוֹדֶם הַבְּדָלָה, 'הַשְׁתָּא בְּהַמְתִּין אֵין הַקִּידּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבִיא תַּקָּלָה עַל יָדָן, צְרִיכִים עַצְמָן לֹא כָּל שֶׁכֵּן' (יְבָמוֹת נ:). וְתִירְצוּ, שֶׁכֹּלָּל זֶה נֶאֱמַר רַק בְּמָקוֹם שֶׁהַמְּאֻכָּל עַצְמוֹ אִסּוּר ['שֶׁנִּנְאֲהוּ לְצַדִּיק בְּיוֹתֵר'. תּוֹסְפוֹת בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (יז: ד"ה דְּמַכְנְפִינַן)], אֲבָל כָּאן לֹא אָכַל רַב יִרְמְיָה דָּבָר אִסּוּר אֶלָּא דָּבָר הַיּוֹתֵר בְּשָׁעַת אִסּוּר, וְאָכְלָה כְּזוֹ אֵינָהּ מְגִנָּה כָּל כָּךְ. וְיֵכוֹלִים אַף צַדִּיקִים לְהִכָּשֵׁל בָּהּ. יא. **כֵּן** פֵּירוּשׁ רַשְׁ"י (ד"ה כְּמַיְינֵי) וְהָרַשְׁב"ם (ד"ה שַׁבָּתוֹת), שֶׁרַב הוּנָא שֶׁאָמַר 'טָעַם מְבַדִּיל' אָמַר כֵּן בְּשֵׁם רַבּוֹ רַב. וּבְתוֹסְפוֹת (ד"ה שַׁבָּתוֹת) הִקְשׁוּ עַל דִּבְרֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי רַב אַסִי גַּם הוּא תַּלְמִידוֹ שֶׁל רַב, וְאֵילּוּ מֵהַלְשׁוֹן 'כְּרַבִּיהּ סְבִירָא לֵיהּ' מַשְׁמַע שֶׁהִיא דְּעַת שֶׁל רַב יִרְמְיָה וְלֹא רַבּוֹ שֶׁל רַב אַסִי, וְעַל כֵּן פֵּירַשׁ שֶׁכְּרַבִּיהּ סְבִירָא לֵיהּ' הַיְינוּ רַב הוּנָא, שֶׁהִיא רַבּוֹ שֶׁל רַב יִרְמְיָה. יב. **כֵּן** מַשְׁמַע מִפְּשׁוּטוּת דִּבְרֵי הַגְּמָרָא. אֲמָנָם בְּהַגָּהוֹת 'יַעַב"ץ' (ד"ה אֶלָּא מֵעַתָּה) כָּתַב, שֶׁאַחַד מֵהֶם שָׁמַע מִשְּׁמוּאֵל בְּעֶרֶב, וְהַשֵּׁנִי שָׁמַע מִמֶּנּוּ בְּבֹקֶר שֶׁלְּאַחֲרָיו, אַחַר שֶׁחָזַר בּוֹ. יג. **כֵּן** הִיא הַגִּירְסָא בְּכִתְבֵי יָד, שֶׁהֲרֵי רַב יוֹסֵף לֹא הָיָה בִּדּוּרוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל.

הגמרא מביאה פסקי הלכה בדיני קידוש והבדלה: אָמַר רַבָּא, הִילְכְתָא - נוקטים אנו להלכה, שאדם שְׁמָעָם קודם קידוש רשאי להיות מְקַדֵּשׁ לאחר מכן, וְכֵן אדם שְׁמָעָם קודם הבדלה מְבַדֵּיל לאחר האכילה. וּמִי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעַרְבִית [-בלילי] שַׁבָּת, רשאי להיות מְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ[א], עד מוֹצָאֵי שַׁבָּת. וּמִי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַשָּׁבוּעַ [-השבוע] כּוּלּוֹ, עד יום רביעי[ב].

הגמרא מביאה לשון אחר בדברי רבא: אֲמִימָר, פְּתַח[ג] לָהּ לְהָא שַׁמַעְתָּתָא דְּרַבָּא דְּהַאי הִילְכְתָא מי שְׁמָעָם קודם קידוש רשאי להיות מְקַדֵּשׁ לאחר מכן, ומי שְׁמָעָם קודם הבדלה רשאי להיות מַבְדִּיל. וּמִי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעַרְבִית שַׁבָּת, מְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ. וּמִי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ שלאחריו כולו. כלומר, לפי לשון זה שאמר אמימר, לא התיר רבא להשלים את ההבדלה במשך כל השבוע [והיינו עד יום רביעי], אלא רק ביום ראשון לבדו[ד].

הגמרא מביאה מעשה בדברי רבא: אֲמִימָר, פְּתַח לָהּ לְהָא שַׁמַעְתָּתָא דְּרַבָּא מי שְׁמָעָם קודם קידוש רשאי להיות מְקַדֵּשׁ לאחר מכן, וּמִי שְׁמָעָם קודם הבדלה רשאי להיות מַבְדִּיל. מִי שֶׁלֹּא קִידֵּשׁ בְּעַרְבִית שַׁבָּת, מְקַדֵּשׁ וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ. מִי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ שלאחריו כולו. כלומר, לפי לשון זה שאמר אמימר, לא התיר רבא להשלים את ההבדלה במשך כל השבוע [והיינו עד יום רביעי], אלא רק ביום ראשון לבדו[ה].

הגמרא מביאה מעשה בענין הבדלה על 'חמר מדינה': אֲמִימָר, אָמַר לָהּ [-אמרו לן] מָר יְנוּקָא וּמָר שֵׁשָׁא בְּרֵיהּ [-בניו] דְּרַב חִסְדָּא[ו] לָךְ אַשִּׁי, זִימְנָא חֲדָא אֵיקְלַע אֲפִיטָר לְאַתְרַיְיהוּ - פעם אחת נזדמן אמימר למקומנו, וְלֹא הָוֶה לָן חָמְרָא - ולא היה לנו יין להבדלה. אֵייתִינָא לֵיהּ שִׁיכְרָא וְלָא אַבְדִּיל - הבאנו לו שיכר[ז], ולא רצה להבדיל עליו, וְבָת חֲוָות - והלך לישון כשהוא מענה בלא אכילה! לְמָחָר - ביום ראשון, מְרַחֲצָא לֵיהּ וְאַיתִינָא לֵיהּ חָמְרָא - טרחנו והבאנו לו יין, וְאַבְדִּיל וְטָעֲמִי מִידִי - והבדיל עליו, ולאחר מכן טעם דבר מה[ח]. לְשָׁנָה הָאחרת תּוּ אֵיקְלַע לְאַתְרַיְיהוּ - שוב הזדמן אמימר למקומנו, ואף הפעם לָא הָוֶה לָן חָמְרָא אֵייתִינָא שִׁיכְרָא - לא היה לנו יין להבדלה והבאנו שיכר[ט]. אָמַר אמימר, אִי הָכִי - אם כן, שלעולם אין היין מצוי בעיר הזאת אלא השיכר, נמצא שהשיכר חֲמַר מְדִינָה הוּא - כיין של מדינה זו הוא נידון[י], אַבְדִּיל וְטָעֲמִי מִידִי - הבדיל על השיכר וטעם דבר מה!

שְׁמַע מִינַּהּ תְּלַת - ויש ללמוד ממעשה זה שלשה דינים: האחד, שְׁמַע מִינַּהּ שֶׁהַמַּבְדִּיל בַּתְּפִלָּה באמירת 'אתה חוננתנו' צָרִיךְ שֶׁיַּבְדִּיל גַּם עַל הַכּוֹס, שהרי אמימר הבדיל בתפילה, ואף על פי כן רצה להבדיל על הכוס[יא]. הדין השני שיש ללמוד ממעשה זה, וּשְׁמַע מִינַּהּ אָסוּר לְאָדָם שֶׁיֹּאכַל[יב] קוֹדֶם שֶׁיַּבְדִּיל, ולפיכך לן אמימר כשהוא מענה[יג]. והשלישי, וּשְׁמַע מִינַּהּ מִי שֶׁלֹּא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת מַבְדִּיל וְהוֹלֵךְ במשך כָּל הַשָּׁבוּעַ [-השבוע] כּוּלּוֹ[יב], שהרי אמימר לא הבדיל במוצאי שבת, והשלים את ההבדלה למחרת[יד].

הגמרא דנה בענין קידוש והבדלה על שיכר: בָּעֵא מִינֵּיהּ [-שאל] רַב הוֹנָא מָר חִסְדָּא[טו], מַהוּ לְקַדּוֹשֵׁי אַשִּׁיכְרָא - האם מותר לקדש על שיכר העשוי מתמרים[טז], במקום שאין היין מצוי[יח].

א. **ואומר** כל הקידוש של לילה, מלבד 'ויכולו', שו"ע (ר"ס רס"ח ס"ט), ובמשנה ברורה (סס ס"ק ט) כיאר את טעם הדבר שאין אומרים ביום 'ויכולו', לפי שבלילה היתה גמר מלאכת השם יתברך.

ב. **כפי** שנתבאר בדברי הגמרא לעיל (קו:), שהימים הראשון שני ושלישי נמשכים אחר השבת שעברה, ולפיכך ניתן להשלים בהם את ההבדלה, אבל מיום רביעי ואילך נמשכים הימים אחר השבת הבאה.

ג. **בתוספות** (ר"ש ומשמ"ק) גרסו 'מתני'.

ד. **שני** בנים היו לרב חסדא, ושם שניהם שונן, אלא שהגדול קורין לו מר קשישא, ולצעיר קורין לו מר ינוקא. רש"י במסכת כתובות (סט: ר"ה אמנם) והתוספות במסכת בבא בתרא (ו: ר"ה מר) כתבו 'מר ינוקא הוא הגדול', ועל שם שנולד בינקותו [בצעירותו] של רב חסדא קרי ליה מר ינוקא, ומר קשישא הוא הצעיר, ונולד בקשישותו של רב חסדא.

ה. **סתם** שיכר שלהם היה של תמרים. רשב"ם (לעיל קו: ד"ה ואפילו). וברש"ש (כתב"ש ר"ח מקדש) המקרא בדניאל (י יט) 'אדרע אול מלכא להיכליה ובת טוחי' [את הלך המלך אל היכלו ולן בלא אכילה. מצודת דוד (סס)]. ז. **ואיתו** לה היה מוצא יין אף ביום ראשון, ראשי היה לאכול בלא הבדלה, שאין אדם מחויב לישב בתענית עד שיבדיל, אלא במוצאי שבת בלבד. רי"ף, ובמהר"ם חלאוה (ר"ס וס"מ) כתב, שאף במוצאי שבת אינו מחויב לישב בתענית, שלא אמרו חכמים 'אסור לאדם שיטעום קודם שיבדיל' אלא באופן שיש לו כוס, ואמימר שלן בתענית מנהג חסידות נהג, ורצה להחמיר על עצמו, וראה בשו"ע (סרס"ח סי' לה ס"ג) שכתב 'אם אין לו יין ולא שכר ושאר משקין, יש אומרים שמותר לו לאכול, ויש אומרים שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל'.

ח. **הרש"ש** (ר"ה לפנים) מאה, מאחר וכבר הביאו לו שיכר בפנים הקודמת ולא רצה להבדיל עליו, מדוע הביאו לו שוב, ותירץ, שאכן בפעם השניה לא הביאו לו את השיכר שיבדיל עליו, אלא הביאוהו לצורך עצמם, שכך היה מנהגם תמיד להבדיל על השיכר. ולפיכך בפעם הראשונה נאמר 'אייתינא ליה שכרא', אבל בפעם השניה נאמר 'אייתינא שיכרא'.

ט. **'פירוש** חמר מדינה, יין ששותין בני המדינה כולה, והוא יינם, ואין להם זולתו'. רבינו חננאל (ר"ה ס"ו).

י. **וכן** היא שהלכה שכאשר אין יין בעיר אלא שיכר מברדלים עליה, אבל מים אינם נקראים 'חמר מדינה', והוא מברדלים עליהם, אפילו במקום שאין יין ושיכר. רשב"ם (ר"ה ומכן).

יא. **הגמרא** במסכת ברכות (לג.) מביאה דעת כמה אמוראים הסוברים ש'המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס'. אמנם לאחר מכן היא מביאה בריייתא שהם מבוארי ש'אם הבדיל בזו ובזו יצתה לו ברכות על הראשון', ומשמע מכך שאין צריך להבדיל בשניהם.

יב. **התוספות** במסכת שבת (ט: ד"ה נמלו) גרסו 'שיטעום כלום'.

יג. **ראה** הערה לעיל, שלדעת מהר"ם חלאוה, לא נאמר איסור זה אלא כשיש לפניו כוס, ואמימר רצה להחמיר על עצמו אפילו שלא היה לו כוס. וכן נתבאר שם שדעת הרי"ף אינה כן, אלא האמת סובר שחייב להתענות במוצאי שבת. ומכל מקום מוריים הכל שאינו צריך להתענות אם אינו מוצא כוס ביום ראשון. יד. **אי** אפשר ללמוד ממעשה זה אלא לענין השלמת הבדלה ביום שלאחריו, שהרי אמימר הבדיל ביום ראשון, ומכל מקום נקטה הגמרא 'כל השבת' לפי שכן היא ההלכה [כלומר, עד יום רביעי]. תוספות (ר"ה ומשמ"ק), ורבינו דוד (ר"ש ומשמ"ק) גרס בדברי הגמרא כאן 'מבדיל והולך כל היום כולו', אך כתב שאין להוכיח מכאן שאמימר סובר שאי אפשר להשלים לאחר יום ראשון, אלא כאן היה המעשה כך, ומכולא לא ניתן להוכיח ממנו לגבי השלמה של יותר מיום אחד. טו. **טעם** הדבר שאין הגמרא מונה אף את ההלכה שמותר להבדיל על שיכר כשהוא 'חמר מדינה', לפי שאינה מונה עתה אלא הלכות בסדרי הבדלה. רשב"ם (ר"ה שמעמ"ה). ובאופן אחר כתב, שדבר פשוט הוא שאם אין יין בעיר טוב להבדיל על השיכר משלא יבדיל כלל, ואין צריך להשמיענו זאת. טז. **הרא"ש** גורס 'בעא מיניה רב חסדא מרב הונא', וכן הגיה הב"ח (אות ו), והיינו משום שרב הונא היה רבו של רב חסדא, וכיצד יתכן הדבר שישאל הרב מן התלמיד. אמנם בהגהות יעב"ץ (ר"ה בעא) יישב הגירסא שלפנינו, וביאר שהיה רב הונא שואל מרב חסדא תלמידו כדי לנסותו אם יודע להשיב, וכפי שמצינו במקומות רבים שהיה הרב שואל מתלמידו כדי לחדדו. יח. **סתם** שיכר שלהם היה עשוי מתמרים. רשב"ם (ר"ה ומשמ"ק). יט. **כן** פירש הרשב"ם (ר"ה ומכן). ונקט הרא"ש (סי' ח) בדעת הרשב"ם שהספק הוא במקום שהשיכר אינו 'חמר מדינה', וכן כתבו התוספות לעיל (קו: ד"ה ומקדש). וברש"ש (כתב"ש ר"ח מקדש) כתב, שניתן לפרש כן אף בדעת הרשב"ם, שאין כוונתו להעמיד הספק באופן שאין יין בעיר כלל, שאז השיכר הוא חמר מדינה, אלא באופן שאין היין מצוי כל כך, אך עדיין ניתן להשיגו, ולפיכך אין השיכר נעשה 'חמר מדינה'.

יט. **'סנד'** הוא שם כללי לשיחים קוצניים, ויש מהם שגדלים בהם תותים, ונושים מהם שיכר.

כ. **נתבאר** בהערה לעיל שנחלקו הראשונים אם הספק היה באופן שהשיכר הוא 'חמר מדינה' או לא. ונמצא, שלדעת הסוברים שהספק הוא ב'חמר מדינה', אזי סובר רב שאין מקדשים ומבדילים על השיכר אף כשהוא 'חמר מדינה', ונחלק בזה את אמימר, הסובר [במעשה שהובא לעיל בגמרא] שמותר להבדיל על חמר מדינה. אמנם לדעת הסוברים שהספק הוא באופן שאין השיכר 'חמר מדינה', אזי יתכן שמודה רב שכאשר השיכר הוא 'חמר מדינה' מותר לקדש ולהבדיל עליו.

כא. **כלומר**, אופן עשיית שיכר תמרים הוא על ידי שרייית התמרים במים, עד שיקלטו המים את טעם התמרים, ואילו לוי נטל את המים לאחר ששרה בהם תמרים, וחזר ושרה בהם תמרים אחרים, וחזר ועשה כן שלש עשרה פעמים, עד שהשכיות השיכר ביותר. וביאור תיבת 'מגני' הוא מלשון 'מגירה', שהוא סכין גדול המשמש לצורך כתישה ושבירה, על שם שכתש ושיבר תמרים רבים, כמאמר הכתוב (בראשית יח ב) 'ואשר מגן צריך בידיך', שהוא לשון שבירה. על פי דברי הרשב"ם (ר"ה מלפנים). רבינו חננאל (ר"ש שכתב) מפרש עניין שיכר זה באופן אחר, שסינן אותו בשלש עשרה מסננות, כלומר, שהורך מכלי אל כלי [ובכך ניקהו מכל הפסולת שבו]. כב. **שכן** התמרים משלשלים הם, כמבואר במסכת כתובות (ו:). רשב"ם (ר"ה ומשמ"ה). כג. **רשב"ם** (ר"ה ומכן). ורבינו חננאל (ר"ה ומכן) פירש, ש'מיסרן' היינו שמסיר את הדעת, כמו מסית שבא בדברים רכים, כך השיכר הוא מתוק ומפתה בני אדם לשתותו, ו'מפיס' הכוונה מצער, מלשון 'המפיס מורסא' (שבת נ:), ולפי שני פירושים אלו משמע שהיתה מסקנתו של רבי שאין לקדש עליו. אמנם רש"י (ר"ה ומכן) פירש באופן אחר, שכוונת רבי היתה שאף על פי שהשיכר מצער את האדם לאחר שתייתו, מכל מקום בשעת השתיה הוא מפייסו, כלומר, שהוא הוראי לומר עליו קידוש והבדלה. כד. **כך** סובר רב יוסף, שנחר בפני רבים אין לו הפרה. אמנם אין הלכה כן, אלא נדר שהודר ברבים יש לו הפרה, ורק נדר שהוא 'על דעת רבים' אין לו הפרה. תוספות (ר"ה ומחוי"ב). כה. **ומוכר** בזה רב כשיטתו, שיש לאדם לקדש על מה שהביב בעיניו, וכפי שנתבאר לעיל (קו:), שכאשר היתה הפת חביבה על רב היה מקדש עליה, וכאשר היה היין חביב לו קידש עליו. רשב"ם (ר"ה מקדש). כו. **'אבא'** הוא רב. ונחלקו הראשונים מה היה שמו האמיתי. דעת רא"ש במסכת ברכות (מ. ר"ה אבא) שהיה שמו

הגמרא מביאה ברייתא המבארת אם שיכר ראוי לכוס של ברכה: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין מְקַדְּשִׁין אֶלָּא עַל הַיַּיִן[כ], וְאֵין מְבָרְכִין אֶלָּא עַל הַיַּיִן.

סברה הגמרא, שכוונת הברייתא היא שאין מברכים ברכה ראשונה אלא על היין. ועל כן היא מקשה: **אִמּוֹ אֲשִׁיבְרָא וַאֲמַיָּא מִי לָא מְבָרְכִין עֲלַיְיהוּ** - האם אין מברכים על שיכר ומים קודם שתייתם **שֶׁהֲכִי נָהֲיָה בְּדַבְרֵי**[ל].

אֲמַר אַבָּיֵי, הָכִי קָאָמַר - כך כוונת הברייתא לומר, **אֵין אוֹמְרִים הָבָא בּוֹם שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ** עליו ברכת המזון **אֶלָּא עַל הַיַּיִן**, ולא על שיכר או מים.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת העוסקת בדיני קידוש: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין מְקַדְּשִׁין עַל הַשֵּׁכָר, מִשּׁוּם [-משמו של] **רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר רַבִּי שִׁמְעוֹן אָמְרוּ, מְקַדְּשִׁין** אף על השיכר[כא].

דין נוסף: מְטַעֲמִיתַּ[כב] יַיִן בָּל שֶׁהוּא. כלומר, די בכך שיטעם המקדש ׳משהו׳ מכוס של קידוש[כג]. **רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר**, צריך שישתה **מְלֹא לוֹגְמָא**[לא], דהיינו, שיהא פיו מלא ביין[לב].

עוד בענין שתיית מלא לוגמיו: אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב, וְכֵן תָּנֵי [-שנה ברייתא] **רַב גִּידֵּל דְּמִן** [-ממקום ששמו] **גָּרֵשׁ, הַמְקַדֵּשׁ וְטָעַם מְלֹא לוֹגְמָא יָצָא, וְאִם לָאו** - אם לא טעם כשיעור זה, **לֹא יָצָא**[לג].

אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אֲנָא תְּנִינָא לָהּ - אני שניתי ברייתא זו בשמו של רב גידול, אך **לֹא** בשם **גִּידֵּל בַּר מְנַשְּׁיָא וְלֹא** בשם **גִּידֵּל בַּר מְנַיּוֹמֵי**[לד], **אֶלָּא** בשם רב **גִּידֵּל סְתָמָא.** כלומר, אין אני יודע איזה רב גידול שנה ברייתא זו.

מבררת הגמרא: מַאי נָפְקָא מִינָּהּ - מה חילוק יש בדבר, לידע איזה רב גידול שנה ברייתא זו. **מבארת הגמרא: מֵיתְיְרָא דִּידֵיהּ אַדִּידֵיהּ** - להקשות משמועה אחת של רב גידול על שמועה אחרת שלו. שאילו היינו יודעים מי הוא ששנה ברייתא זו יכולים היינו להקשות עליו משמועה אחרת שאמר, אך מאחר ואין יודעים זאת אי אפשר להקשות.

★

שנינו במשנה: ערב פסחים **סָמוּךְ לַמִּנְחָה** לא יאכל אדם עד שתחשך.

הגמרא מסתפקת באיזו ׳מנחה׳ עוסקת המשנה: אֵיבָעֵיָא לָהוּ - נסתפקו בני הישיבה, האם **סָמוּךְ לַמִּנְחָה** ׳זמן ׳**מִנְחָה גְּדוֹלָה**׳ **תָּנַן** - שנינו במשנה, שאסור לקבוע סעודה על הפת, דהיינו מחצות היום והלאה[לה], שהוא סוף שעה שישית ותחילת שביעית, **אוֹ דִילְמָא** - או שמא **סָמוּךְ** ׳זמן ׳**מִנְחָה קְטַנָּה**׳ **תָּנַן** - שנינו במשנה, דהיינו, מסוף שעה תשיעית של היום ותחילת שעה עשירית[לו].

הגמרא מבארת את צדדי הספק: מַתְנִיתִין דְּתָנֵי מִנְחָה גְּדוֹלָה תָּנַן - שנינו במשנה שלא לקבוע סעודה על הפת, **וְטַעַם** האיסור הוא **מִשּׁוּם** הקרבת קרבן **פֶּסַח** בזמנו, שחששו חכמים שאם יקבע אדם סעודה על הפת סמוך לזמן מנחה גדולה **דִילְמָא אָתֵי לְמֵימְשָׁךְ** - שמא יבוא להימשך בסעודתו,

---

׳רב׳, אלא שקראו לו בשם ׳אבא׳ כדי לכבדו. ואילו דעת הרשב״ם (בשלן קיט: ד״ה [illegible]), שהיה שמו ׳אבא׳, אלא שקראו לו בבבל ׳רב׳ כדי לכבדו, כשם שהיו קוראים בארץ ישראל לרבי יהודה הנשיא ׳רבינו׳. כג. **אין** הכוונה למעט שאין מקדשים על הפת, אלא להוציא את השיכר. ר״ן (נ״ל פרק״ק, ד״ט ליז מקצתן). כד. **רבינו** חננאל (ד״ה ת״ל ליז מקצתן) גורס ׳טעימת׳. כט. **דהיינו**, אותה טעימה ששנינו בה לעיל (קה:) ׳המקדש צריך שיטעום׳, דהיינו בכל שהוא. רשב״ם (ד״ה מטעמתם). ל. **בכתבי** יד והרבה ראשונים הגירסא היא ׳מלא לוגמיו׳. הגהות וציונים. לא. **פירוש** מלא לוגמיו, מלא פיו. הערוך (ערך נגם). כתבו התוספות (ד״ה [illegible]), שיש לפרש את ענין ׳מלא לוגמיו׳ כאן כפי המבואר במסכת יומא (ס.), שאין הכוונה ׳מלא לוגמיו׳ ממש, דהיינו, שיהיה פיו מלא בשני צידיו, ׳אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלוא לוגמיו׳. והוסיפו, שבהכרח יש לפרש כן, לפי שבסוגיית הגמרא שם מבואר ש׳מלא לוגמיו׳ הוא יותר מרביעית, ואילו כוס של קידוש אינה אלא רביעית. אלא ודאי הכוונה שיהא צד אחד של פיו מלא, והוא שיעור רוב רביעית, שהוא רוב כוס של קידוש ששיעורה ברביעית. עוד כתבו התוספות, ששיעור ׳מלא לוגמיו׳ נמדד בכל אדם כפי גדלו, שאמנם בסתם אדם שיעורו ברוב רביעית, כפי שנתבאר, אבל עוג מלך הבשן שיעור צריך שיעור גדול הרבה יותר. אמנם רבינו דוד (ד״ה [illegible]) כתב, שגם עוג מלך הבשן די לו לשתות רביעית מכוס של קידוש, שהרי נתנו חכמים שיעור לכוס של קידוש שהוא מחזקת רביעית, שהוא שיעור חשוב, ואין לך אדם שצריך לשתות יותר משיעור זה, אלא שבאו חכמים להקל על האדם, שאם שקראו לו בשם ׳אבא׳ כדי לכבדו. ואילו דעת הרשב״ם (בשלן קיט: ד״ה [illegible]), שהיה שמו ׳אבא׳, אלא שקראו לו בבבל ׳רב׳ כדי לכבדו, כשם שהיו קוראים בארץ ישראל לרבי יהודה הנשיא ׳רבינו׳. כג. **אין** הכוונה למעט שאין מקדשים על הפת, אלא להוציא את השיכר. ר״ן (נ״ל פרק״ק, ד״ט ליז מקצתן). כד. **רבינו** חננאל (ד״ה ת״ל ליז מקצתן) גורס ׳טעימת׳. כט. **דהיינו**, אותה טעימה ששנינו בה לעיל (קה:) ׳המקדש צריך שיטעום׳, דהיינו בכל שהוא. רשב״ם (ד״ה מטעמתם). ל. **בכתבי** יד והרבה ראשונים הגירסא היא ׳מלא לוגמיו׳. הגהות וציונים. לא. **פירוש** מלא לוגמיו, מלא פיו. הערוך (ערך נגם). כתבו התוספות (ד״ה [illegible]), שיש לפרש את ענין ׳מלא לוגמיו׳ כאן כפי המבואר במסכת יומא (ס.), שאין הכוונה ׳מלא לוגמיו׳ ממש, דהיינו, שיהיה פיו מלא בשני צידיו, ׳אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלוא לוגמיו׳. והוסיפו, שבהכרח יש לפרש כן, לפי שבסוגיית הגמרא שם מבואר ש׳מלא לוגמיו׳ הוא יותר מרביעית, ואילו כוס של קידוש אינה אלא רביעית. אלא ודאי הכוונה שיהא צד אחד של פיו מלא, והוא שיעור רוב רביעית, שהוא רוב כוס של קידוש ששיעורה ברביעית. עוד כתבו התוספות, ששיעור ׳מלא לוגמיו׳ נמדד בכל אדם כפי גדלו, שאמנם בסתם אדם שיעורו ברוב רביעית, כפי שנתבאר, אבל עוג מלך הבשן שיעור צריך שיעור גדול הרבה יותר. אמנם רבינו דוד (ד״ה [illegible]) כתב, שגם עוג מלך הבשן די לו לשתות רביעית מכוס של קידוש, שהרי נתנו חכמים שיעור לכוס של קידוש שהוא מחזקת רביעית, שהוא שיעור חשוב, ואין לך אדם שצריך לשתות יותר משיעור זה, אלא שבאו חכמים להקל על האדם, שאם שקראו לו בשם ׳אבא׳ כדי לכבדו. ואילו דעת הרשב״ם (בשלן קיט: ד״ה [illegible]), שהיה שמו ׳אבא׳, אלא שקראו לו בבבל ׳רב׳ כדי לכבדו, כשם שהיו קוראים בארץ ישראל לרבי יהודה הנשיא ׳רבינו׳. כג. **אין** הכוונה למעט שאין מקדשים על הפת, אלא להוציא את השיכר. ר״ן (נ״ל פרק״ק, ד״ט ליז מקצתן). כד. **רבינו** חננאל (ד״ה ת״ל ליז מקצתן) גורס ׳טעימת׳. כט. **דהיינו**, אותה טעימה ששנינו בה לעיל (קה:) ׳המקדש צריך שיטעום׳, דהיינו בכל שהוא. רשב״ם (ד״ה מטעמתם). ל. **בכתבי** יד והרבה ראשונים הגירסא היא ׳מלא לוגמיו׳. הגהות וציונים. לא. **פירוש** מלא לוגמיו, מלא פיו. הערוך (ערך נגם). כתבו התוספות (ד״ה [illegible]), שיש לפרש את ענין ׳מלא לוגמיו׳ כאן כפי המבואר במסכת יומא (ס.), שאין הכוונה ׳מלא לוגמיו׳ ממש, דהיינו, שיהיה פיו מלא בשני צידיו, ׳אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלוא לוגמיו׳. והוסיפו, שבהכרח יש לפרש כן, לפי שבסוגיית הגמרא שם מבואר ש׳מלא לוגמיו׳ הוא יותר מרביעית, ואילו כוס של קידוש אינה אלא רביעית. אלא ודאי הכוונה שיהא צד אחד של פיו מלא, והוא שיעור רוב רביעית, שהוא רוב כוס של קידוש ששיעורה ברביעית. עוד כתבו התוספות, ששיעור ׳מלא לוגמיו׳ נמדד בכל אדם כפי גדלו, שאמנם בסתם אדם שיעורו ברוב רביעית, כפי שנתבאר, אבל עוג מלך הבשן שיעור צריך שיעור גדול הרבה יותר. אמנם רבינו דוד (ד״ה [illegible]) כתב, שגם עוג מלך הבשן די לו לשתות רביעית מכוס של קידוש, שהרי נתנו חכמים שיעור לכוס של קידוש שהוא מחזקת רביעית, שהוא שיעור חשוב, ואין לך אדם שצריך לשתות יותר משיעור זה, אלא שבאו חכמים להקל על האדם,

לד. **זמן** ׳מנחה גדולה׳ הוא תחילת הזמן הראוי להקרבת תמיד של בין הערבים, שלפעמים היו מקדימים את עשייתו עד לשעה שש ומחצה, כגון בערב פסח שחל בערב שבת, כמו שנתבאר לעיל בפרק תמיד נשחט (נח.), ר׳יסמוך׳ למנחה הכוונה חצי שעה קודם לכן, דהיינו מחצות היום, שהוא סוף שעה שישית ותחילת שעה שביעית. על פי דברי הרשב״ם כאן (ד״ה [illegible]), ולעיל (נט: ד״ה [illegible]). לה. **זמן** ׳מנחה קטנה׳ הוא סוף הקרבת תמיד של בין הערבים ביום רגיל, שהוא לאחר תשע שעות ומחצה מתחילת היום, כמו ששנינו לעיל (נח.) ׳תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה׳, ר׳יסמוך׳ למנחה הכוונה חצי שעה קודם לכן, דהיינו מסוף שעה תשיעית ותחילת עשירית. רשב״ם (לעיל נט: ד״ה [illegible]).

וְאֶתְיָא דְּאִיכְּנִיעֵי מִיכָּלְעִיבְּדָא פִּסְחָא - ויבוא להימנע מלעשות פסח[א]. **אוֹ דִילְמָא** - או שמא **סְמוּךְ זְמַן מִנְחָה קְטַנָּה תָּנֵן, וּמִשּׁוּם** אכילת **מַצָּה**, לפי ששששו חכמים שאם יקבע אדם סעודתו סמוך לזמן מנחה קטנה **דִּילְמָא אָתֵי לְמֵיכְלָהּ עַמְצָה** - שמא יבוא לאכול את המצה **אֲכִילָה גַּסָּה**[ב], דהיינו, שיאכל הרבה בערב פסח, עד שלא יוכל לאכול את המצה בערב אלא בקושי[ג], ואכילה כזו אין עליה שם 'אכילה'[ד], ונמצא שאינו מקיים מִצַּוַת אכילת מצה[ה].

הגמרא פושטת את הספק מברייתא: אָמַר רַבִּינָא, תָּא שְׁמַע - בוא ושמע ראיה לפשוט הספק. **שנינו בברייתא: אֲפִילּוּ אֲגְרִיפָּס הַמֶּלֶךְ**[ו], **שָׁהוּא רַגִּיל לֶאֱכוֹל** סעודה ראשונה ביום **בְּתִשַׁע שָׁעוֹת** - בשעה תשיעית של היום[ז], מכל מקום **אוֹתוֹ הַיּוֹם** של ערב פסח **לֹא יֹאכַל** סעודה **עַד שֶׁתַּחְשֹׁךְ.**

ומבאר רבינא כיצד יש לפשוט מכך את הספק: אִי אֲמָרַתְ בְּשָׁלְמָא - דברי הברייתא מבוארים הם, אם תאמר **שְׁמוּךְ לְמִנְחָה קְטַנָּה תָּנֵן** - שנינו במשנה, כלומר, שהאיסור לקבוע סעודה בערב פסח הוא רק מסוף שעה תשיעית, **דְּהֵיְינוּ רְבוּעִיתָא דְּאַגְרִיפָּס** - שזה הוא החידוש שנקטה הברייתא לגבי אגריפס, שאף על פי שהיה נוהג להתחיל סעודתו בתחילת השעה התשיעית, קודם זמן האיסור, מכל מקום אסור לו לאכול בערב פסח, מאחר ויהיה נמשך בסעודתו אחר השעה התשיעית, ואז יחול עליו איסור אכילה. **אֶלָּא אִי אֲמָרַתְ** - אבל אם תאמר, **סְמוּךְ לְמִנְחָה גְּדוֹלָה תָּנֵן** - שנינו במשנה, כלומר, שזמן איסור אכילה בערב פסח מתחיל כבר מסוף שעה שישית, אם כן, **מַאי רְבוּעִיתָא דְּאַגְרִיפָּס** - מה הוא החידוש שנקטה הברייתא לגבי אגריפס, שאף הוא נאסר באכילה, הרי **חָלִשׁ אִיסּוּר עֲלֵיהּ מֵעִיקָּרָא** - כבר חל עליו איסור אכילה מסוף שעה שישית, ופשוט הדבר שבהגיע זמן סעודתו בשעה תשיעית אסור לו לאכול, וכי משום שלא אכל עד עתה סבורים היינו להתיר לו איסור אכילה בערב פסח.

מקשה הגמרא: אֶלָּא מאי[ט] - מה כוונתך להוכיח מכך, **שְׁמוּךְ לְמִנְחָה קְטַנָּה תָּנֵן** - שנינו במשנה, כלומר, שלא נאסרה האכילה בערב פסח אלא מסוף שעה תשיעית, **סוֹף סוֹף מַאי רְבוּעִיתָא דְּאַגְרִיפָּס** - מכל מקום עדיין יש לתמוה מה הוא החידוש שנאמר בברייתא לגבי אגריפס, שאסור לו להתחיל סעודתו בשעה תשיעית, **הָא מְנָא לֵיהּ דְּזַמְנָא אִיסּוּרָא** - הרי מגיע אליו זמן האיסור. כלומר, שאף על פי שהוא מתחיל את סעודתו קודם זמן האיסור, מכל מקום מאחר ודעתו להמשיך בסעודתו אף בזמן האיסור פשוט הדבר שאסור לו להתחיל הסעודה[י].

מתרצת הגמרא: מְהוּ דְּתֵימָא - שמא תאמר, **תַּשַׁע שָׁעוֹת לְאַגְרִיפָּס** - **תְּאַרְבַּע שָׁעוֹת דִּידַן דְּמֵי** - שיש לדמות את אכילת אגריפס בשעה תשיעית לאכילה שלנו בשעה רביעית[יא], דהיינו, כשם שאנו רשאים לאכול בערב פסח בשעה רביעית שמן היום, כפי רגילותינו בכל יום, ואין חוששים שמחמת כן לא נאכל מצה לתיאבון בערב, כך יהא אגריפס רשאי לאכול בשעה תשיעית, כפי רגילותו בכל יום, שהרי אין זה מונע ממנו בכל יום לאכול בערב לתיאבון. **לָא מַשְׁמַע לָן** - לפיכך הוצרכה הברייתא להשמיענו שאין הדין כן, אלא אפילו אגריפס אינו רשאי לאכול בערב פסח עד שתחשך[יב].

הגמרא מפרשת דברים המותרים באכילה בערב פסח: אָמַר רַבִּי (יוֹסֵי) [אַסִּי], אַבָּל מְבַצֵּי הוּא [-אוכל על ידי טיבול[יג]] **בְּמִינֵי תַּרְגִּימָא**, כלומר, רשאי הוא לאכול מן המנחה והלאה פירות ובשר בלא לחם[יד].

רַבִּי יִצְחָק מְבַצֵּי בְּיָרַקֵּי - היה אוכל ירקות מן המנחה והלאה, לפי שאינם משביעים, אלא גורדים תאות המאכל[טו].

תַּנְיָא נָמֵי הָכִי - ואכן שנינו כן בברייתא, שמותר לאדם לאכול מן המנחה ולמעלה מיני תרגימא, כדי למשוך הלב לסעודת הערב, **הַשָּׁשְׁ מְבַצֵּי בְּבָנֵי מַעְיָין** - רשאי לאכול בערב פסח מן המנחה ולמעלה בני מעיים, של בהמות שנשחטו לצורך סעודת יום טוב[טז], **וְנוֹתְנִין** - ואף נותן מהם **לִפְנֵי הָאוֹרְחִים** המונים עמו על הפסח, כדי שיאכלו בערב מצה ופסח לתיאבון. **וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה גמורה לַדָּבָר**, שאכילה מביאה תיאבון לאכילה נוספת, מכל מקום יש **זָכָר לַדָּבָר** - קצת ראיה, **שֶׁנֶּאֱמַר** (ירמיה ד ג) **'נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל תִּזְרְעוּ אֶל קוֹצִים'** - חירשו את האדמה תחילה להמית השורשים, כדי שלא תזרעו לאחר מכן על קוצים. ויש להביא דוגמא ממקרא זה, שכשם שהחרישה נצרכת כדי שתוכל האדמה לקבל לאחר מכן את הזריעה, ואם אין הקרקע חרושה אינה מקבלת הזרע, כך אכילת דברים שאינם משביעים גורמת לפתיחת המעיים והרחבתם[טז], ועל ידי כן מקבל האדם לאחר מכן את מאכלי הסעודה לתיאבון[יז].

הגמרא מביאה הנהגתו של רבא בערב פסח: רָבָא הֲוָה שָׁתֵי חַמְרָא כּוּפֵּי מַצְּלֵי יוֹמָא דְּפִסְחָא - היה שותה את שלו בכל היום של ערב פסח, **כִּי הֵיכִי דְּנִיגְרְרִיהּ לֵילְיָא** - כדי ששתיית היין תגרור את תאבון ליבו, **דְּנֵיכוֹל מַצָּה טָפֵי אוֹרְתָא** - ועל ידי כן יאכל את המצה יותר בתיאבון[יח].

אָמַר רָבָא, מָנָא אֲמִינָא לָהּ - מנין למדתי לומר דבר זה, **דְּחַמְרָא מְיַגְּרָר גְּרִיר** - ששתיה [מרובה[יט]] של יין גוררת את התיאבון, **דְּתָנֵן** - שכך שנינו (לקמן קח:),

---

א. **ואף** לאחר סיום הקרבת הפסח אסרו חכמים את האכילה עד הערב, לפי ששחשש שמא יסחר אדם לאכול, ויעשה מתחילה את הפסח שלא כראוי. תוספות (ד"ה ואתיא). ב. **אך** אין לחוש בשעה זו שימנע מעשיית פסח, שהרי בערבי פסחים היה זמר הקרבת התמיד בשעה שמונה ומחצה, דהיינו באמצע השעה השתיעית [כמו שביארנו לעיל (נח.) 'בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה'], ומיד אחר גמר הקרבת התמיד היו שוחטים את קרבן הפסח, נמצא שבסוף השעה התשיעית [שהוא הזמן הסמוך למנחה קטנה] כבר נשחט הפסח, ואין לחוש שמא ימנע מלעשותו, אלא החשש הוא רק שיאכל המצה אכילה גסה, דהיינו, שיאכל הרבה. רש"ן (על ד"ה ג). ג. **ר"ן** (על ד"ה ואתיא) ד. **'מִלְּךְ** כשר היה, כמלכי חשמונאי'. רשב"ם (ד"ה אגריפס), ובתוספות (ד"ה אגריפס) כתבו, שלא דייק הרשב"ם בדבריו, שהרי מצינו במסכת סוטה (מח.) שכאשר הגיע אגריפס בקריאת 'משנה תורה' ב'הקהל' [אחת לשבע שנים בחג הסוכות שאחר השנה השביעית מקהילים את העם לעזרה, וקורא המלך בפניהם ספר דברים] אל המקרא (דברים יז טו) 'מקרב אחיך תשים עליך מלך, לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא' ולגו עיניו דמעות, והיינו לפי שלא היה אביו מישראל. ומכן ומרד בהם והרגם, כמבואר במסכת בבא בתרא (ג:)], והוא שנתרכז בית המקדש בימיו'. ה. **בטעם** הדבר שהיה אוכל בשעה מאוחרת כל כך, כתבו התוספות (ד"ה שמא) בשם יש מפרשים, שמאחר ודרך מלכים לעמוד משנתם בשעה שלישית ביום, כמבואר במסכת ברכות (ט:), ודרך תלמידי חכמים לאכול את סעודתם בשעה שישית לקיימתו, כמבואר בדברי הגמרא לעיל (יז:), לפיכך היה אגריפס אוכל בשעה תשיעית, שהיא שעה שישית לקימתו, כדי לנהוג בעצמו מנהג תלמיד חכם. אמנם כתבו התוספות לדחות פירוש זה, שכן הגמרא להלן בסמוך אומרת 'מהו דתימא תשע שעות לאגריפס כארבע שעות לדידן דמי', דהיינו, שהיא מדמה אותו לאדם רגיל האוכל בשעה רביעית, ואילו היה פירוש זה נכון היה לה לומר 'מהו דתימא תשע שעות לאגריפס כשש שעות לתלמיד חכם'. ו. **תיבה** זו נוספה על פי הגהות הב"ח. ז. **שאפי'לו** רבי יוסי, הסובר (לעיל ק) שאם התחיל אדם לאכול בהיתר בערב פסח אינו צריך להפסיק כשמגיע זמן האיסור, מודה שאסור לאגריפס להתחיל לאכול בשעה תשיעית, כיון שרעתו מתחילה היתה להמשיך הסעודה לאחר זמן האיסור, והרי זה כאילו מתחיל לאכול אחר זמן האיסור. רשב"ם (ד"ה שהוא). ח. **שכך** היא דרך סתם בני אדם לאכול בשעה רביעית ביום, כמבואר בדברי הגמרא לעיל (ק:). ט. **נמצא** שלמסקנת הרבנים נפשט הספק של הגמרא, ש'סמוך למנחה' היינו סמוך למנחה קטנה, ומשום החשש שיאכל למצה 'אכילה גסה', והחידוש לגבי אגריפס הוא שאין אומרים ששעה תשיעית שלו היא כשעה רביעית שלנו. אבל אם היתה כוונת המשנה לאסור האכילה סמוך לזמן מנחה גדולה, משום החשש שימנע מעשיית פסח, אין שום חידוש לגבי אגריפס, שכן לענין חשש זה אין חילוק בינו לשאר בני אדם. רשב"ם (ד"ה מכאן). י. **כן** הגיה ה'גליון', על פי גירסת הרי"ף. הנהנות וציונים. יא. **שכל** מאכלם היה על ידי טיבול. רשב"ם (ד"ה מבצי במינמא), והרי"ף גרס 'ממטפל', כלומר 'מתעסק'. יב. **כן** פירש הרשב"ם (ד"ה מבצי במינמא), ש'מיני תרגימא' היינו פירות ובשר. התוספות (ד"ה מיני) תמהו עליו, שהרי מבואר בתוספתא ברכות (פ"ד ה"ד) שעל 'מיני תרגימא' מברכים 'בורא מיני מזונות', ובהכרח שהכוונה היא לדבר מאכל העשוי מחמשת מיני דגן. אמנם כתבו התוספות, שהגמרא במסכת יומא (פג:) נוקטת בחירוק אחד ש'מיני תרגימא' היינו פירות. ורש"י במסכת סוכה (כ. ד"ה כמיני) כתב, ש'מיני תרגימא' הם פרפראות ומעדנים, כגון פירות וכיוצא וקפלוטות מבושלות. יג. **כתב** הרשב"ם (ד"ה מיקלי), שלא היה רבי יצחק אוכל ירק כל השנה, אלא בערב פסח בלבד, לפי שהוא גורר התיאבון, וכמו שאמר רב חסדא במסכת שבת (קמ:), שתלמיד חכם לא יאכל ירק, לפי שהוא גורר את הלב לאכול הרבה. יד. **רשב"ם** (ד"ה דמצמצ) וכוונתו, שדווקא בני מעיים של סתם בהמות ניתן לאכול מהם בערב פסח, אבל בני מעיים של קרבן פסח אסורים באכילה עד הלילה. וכן כתב בספר המכתם (ד"ה דמצמצ). אמנם במחצית השקל (סי' תפז ס"ק ג) פירש, שהיה אוכל בני מעיים של הקרבן פסח שהיה מתעסק בו. וכן כתב בצפנת פענח (פרקינו פ"ג ה"ג), וביאר, שדינם של בני מעיים הוא כדינם של גידים רכים, שאינם נידונים כחלב מן הקרבן, ועל כן מותר לאוכלם מבעוד יום. טו. **כן** היתה הדרך בזמנם לאכול מיני תרגימא ויורקות בפתיחת הסעודה כדי לעורר התיאבון, וכפי ששנינו במסכת ברכות (מג.) 'ברך על הפרפרת לא פטר את הפת', דהיינו, שהיו אוכלים פרפרת קודם הפת. רשב"ם (ד"ה מיני תרגימא). טז. **כן** משמע מלשון הרי"ף 'כי היכי דתתהני ליה מצה לאורתא', שהכוונה שיאכל המצה יותר לתיאבון. וכעין זה כתב הרשב"ם לעיל (ד"ה מיקלי) לענין אכילת ירק 'דמגרר ליבא למיכל', ואוכל מצה לתיאבון יותר'. אמנם בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תמח סק"ו) נקט, שכוונת הגמרא 'דניכול מצה טפי' היינו שיאכל יותר מצה, ולפיכך כתב להוכיח מכאן שאף על פי שיוצא אדם ידי חובת אכילת מצה בכזית אחד, מכל מקום כל מה שמוסיף ואוכל מקיים עוד מצוה. יז. **הר"ן** (בפרקינו, ד"ה מנא) גורס 'דחמרא טובא מגרר גרירי', ומבאר, שלפיכך נקט רבא 'חמרא טובא' לפי שרק שתיה מרובה של יין גוררת התיאבון, אבל שתיה מועטת משביעה, כמבואר במסכת ברכות (נה:).

בֵּין הַכּוֹסוֹת הַלָּלּוּ - בין כוס ראשון לכוס שני של ארבע כוסות, או בין שני לשלישי, **אִם רָצָה אדם לִשְׁתּוֹת** עוד יין **יִשְׁתֶּה**, אבל **בֵּין כּוס שְׁלִישִׁי לְרְבִיעִי לֹא יִשְׁתֶּה**, לפי שהוא נראה כמוסיף על הכוסות[א]. ומכאן רבא כיצד יש להוכיח מן המשנה ששתיית יין אינה משביעה, אלא גוררת תאוות המאכל. **וְאִי אָמְרַתְ מִסְעָד סְעִיד** - ואם תאמר ששתיית יין משביעה, אם כן **אַמַּאי יִשְׁתֶּה** - מדוע רשאי הוא לשתות בין הכוסות הראשונות, **הָא קָא אָכִיל לַמָּצָּה אֲכִילָה גַּסָּה** - הרי יש לחוש שישבע ביותר משתיית היין, ויאכל לאחר מכן את המצה ב'אכילה גסה', דהיינו, שלא יוכל לאוכלה אלא בקושי, ונמצא שאינו מקיים המצוה. **אָלָּא שְׁתָיָה מִיזָּה מְגָרֶר גְּרִירָ** - בהכרח יש ללמוד מכך ששתיית יין גוררת תאוות האכילה ואינה משביעה[ב].

הגמרא מביאה הנהגתו של רב ששת בערב פסח: רַב שֵׁשֶׁת חָנֵּה וְתָיֵב בְּתַעֲנִיתָא כָּל עַצְלֵי יוֹמָא דְּפִסְחָא - היה יושב בתענית בכל היום של ערב פסח[ג].

מבררת הגמרא: גֵּימָא - האם יש לומר בטעם הדבר, **דְּקָא סָבַר** - שסובר **רַב שֵׁשֶׁת, מְסוּפֵּי לְמִסְפַּד גְּדוֹלָה תָּנֵן** - שנינו במשנתנו, דהיינו, שאיסור קביעת סעודה בערב פסח הוא מתחילת שעה שביעית, **וּמְשׁוּם פְּסָחִים הוּא** - וטעם האיסור הוא משום קרבן פסח, שחששו חכמים **דִּילְמָא מִיכְּשַׁךְ** - שמא ימשך אדם בסעודתו, **וְאָתֵי לְאִימְנוּעֵי מִלְּמֶעְבַּד פִּיסְחָא הוּא** - ויבוא להימנע מלעשות הפסחין[ד], **וְסָבַר לָהּ כִּי הָא** - וסובר רב ששת כמו מימרא זו **דְּאָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, כְּכֶשִׂיר הָיָה בֶּן בְּתֵירָה בְּקִרְבָּן פֶּסַח שֶׁשְּׁחָטוֹ שַׁחֲרִית** [בכורן] **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן **לְשֵׁמּוֹ** - לשם פסח. **וּמְצָאָהּ זְמַן פְּסָחִים הוּא** - ונמצא אם כן, שזמן הקרבת הפסח מתחיל מן הבוקר של יום ארבעה עשר בניסן, **דְּכוּלֵּי יוֹמָא חֲזֵי לְפִסְחָא** - שכל אותו יום ראוי להקרבת הפסח, משום **דְּכַר** בן בתירא שכוונת הכתוב (שמות יב ו) 'וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל **בֵּין הָעַרְבָּיִם**' כך היא, **בֵּין** סיום **הָעַרְבַּ דְּאַתְמֹלֵּ**, דהיינו משיעלה עמוד השחר של יום ארבעה עשר, ועד **לְעַרְבַּ דְּהַאיְדָּנָא** - עד שקיעת החמה של יום זה[ה]. כלומר, דעת בן בתירא היא שאף על פי שעיקר זמן הקרבת הפסח הוא אחר חצות היום, מכל מקום בדיעבד ניתן להקריבו מהבוקר, וסברה הגמרא שרב ששת סובר כשיטה זו, ולפיכך נהג שלא לאכול במשך כל היום, שכן לשיטתו איסור האכילה בערב פסח תלוי בזמן ההקרבה, שכל זמן שמותר להקריב אסור לאכול, כדי שלא ימנע מלהקריב[ו].

דוחה הגמרא: אָמְרִי - אמרו בני הישיבה, **לֹא** - אין הכרח לבאר כך בשיטת רב ששת, אלא **שְׁאנִי רַב שֵׁשֶׁת דְּאִיסְתְּנִיס חָזֵי** - שונה הדבר לגבי רב ששת שהיה אדם מעונג ומפונק[ז], **דְּאִי טָעִים בְּצָפְרָא מִידֵי** - שאילו היה טועם בבוקר איזה דבר מאכל, **לְאוֹרְתָא לֹא חֲזֵי לְהַנֵּי לֵיהּ מֵיכְלָא** - לא היה אוכל לתיאבון בערב, ולפיכך הוצרך להימנע מאכילה ביום ארבעה עשר כולו, כדי שיאכל בערב מצה לתיאבון[ח].

★

שנינו במשנה: וְאֲפִילּוּ עָנִי שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל לֹא יֹאכַל עַד שֶׁיֵּסֵב. הגמרא מבארת באילו דברים צריך להסב בליל פסח: אֵיתְמַר, באכילת כזית **מַצָּה** בליל פסח[ט] **צָרִיךְ הֲסִבָּה**[י] על צד שמאל כבני חורין, כיון שהיא זכר לגאולת מצרים[יא]. ובאכילת **הַמָּרוֹר אֵין צָרִיךְ הֲסִבָּה**, כיון שהיא זכר לעבדות, ואין להתנהג בזה כבני חורין[יב].

הגמרא מבארת מתי יש חיוב הסיבה בארבע כוסות: בשתיית **יַיִן** של ארבע כוסות נאמרו שתי שמועות בשם רב נחמן, **אֵיתְמַר מְשַׁמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן שֶׁצָּרִיךְ הֲסִבָּה, וְאֵיתְמַר מְשַׁמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן שֵׁאֵין צָרִיךְ הֲסִבָּה. ומבארת הגמרא: וְלָא פְּלִיגִי** - שתי השמועות לא נחלקו, **הָא בְּתַרְתֵּי בְּבֵי מָתָאֵי** - אחת השמועות עוסקת בשתי הכוסות הראשונות, **הָא בְּתַרְתֵּי בְּבֵי בָּתְרָאֵי** - והאחרת עוסקת בשתי הכוסות האחרונות.

מוסיפה הגמרא: אָמְרִי הָהּ לָהָאי גִּיסָא וְאָמְרִי הָהּ לָהָאי גִּיסָא - יש שאמרו את החילוק בין הכוסות הראשונות לאחרונות לצד זה, ויש שאמרוהו לצד זה. **ומבארת הגמרא את הדברים: אָמְרִי הָהּ לָהָאי גִּיסָא, תְּרֵי בְּבֵי מָתָאֵי** - שתי הכוסות הראשונות שנתקנו על אמירת ההגדה, **בְּנֵי הֲסִבָּה** - צריך להסב בהם, משום **דְּהַשְׁתָּא הוּא דְּקָא מָתְחֲלָא הָהּ חֵירוּת** - שבהם מתחילה החירות, שעסוקים בגאולת מצרים, ואז מתאים להסב דרך חירות, אבל **תְּרֵי בְּבֵי בָּתְרָאֵי** - שתי הכוסות האחרונות **לֹא בְּנֵי** בהם **הֲסִבָּה**, שהרי נתקנו אחר אמירת ההגדה, **וַאֲמַאי דַּהֲוָה הָוָה** - כבר סיפרו את גאולת מצרים, וכעת כבר אין צורך להסב[יב]. **וְאָמְרִי הָהּ לָהָאי גִּיסָא** - ויש שאמרו להיפך, **אֲדַרְבָּה תְּרֵי בְּבֵי בָּתְרָאֵי** שנתקנו אחר אמירת ההגדה **בְּנֵי הֲסִבָּה, מִשּׁוּם דְּבַהֲהִיא שָׁעְתָּא דַּקָּא הָוְיָא חֵירוּת** - שהיא כבר שעת החירות, שסיים לספר על השעבוד והגיע לגאולה באמירת ההגדה, אבל **תְּרֵי בְּבֵי קָמָאֵי** שבשעת אמירת ההגדה, **לֹא בְּנֵי הֲסִבָּה**, משום **דַּאֲמַתַּי** [-שעדיין] **עֲבָדִים הָיִינוּ קָאָמַר** בהגדה, ועדיין לא הגיע לספר על הגאולה. **מסיקה הגמרא: הַשְׁתָּא דְּאִיתְמַר הָכֵי וְאִיתְמַר הָכֵי** - עתה שנאמר בלשון הראשון שחיוב ההסיבה בכוסות הראשונות, ובלשון השני שחיוב ההסיבה בכוסות האחרונות, **אִידֵי וְאִידֵי** - כל הארבע כוסות **בְּנֵי הֲסִבָּה** מספק[יג].

הגמרא מבארת כיצד אין להסב: פָּרַקְדָּן - השוכב על אחוריו ופניו כלפי מעלה[יד], **לֹא שְׁמֵיהּ הֲסִבָּה**, שאין זה דרך חירות[טו]. וכן **הֲסִבָּה** [-מוטה על צד] **יָמִין, לֹא שְׁמָהּ הֲסִבָּה**, שהרי צריך לאכול בימינו, וכשמוטה לימינו אינו יכול לאכול ביד ימין. **וְלֹא עוֹד, אֶלָּא** שיש חשש **שְׁמָא** כשיהא מוטה לימינו[טז] **יִקְדַּים קָנֶה וְוֶשֶׁט** - יפתח הכובע שעל הקנה[יז], ויכנס בו המאכל, **וְיָבֹא לִידֵי סַכָּנָה**[יח].

הגמרא מבארת מי חייב בהסיבה: אִשָּׁה האוכלת **אֲבָל בַּעֲלָהּ לֹא בָּעֵיָא** [-אינה צריכה] **הֲסִבָּה**, מפני שכפופה לבעלה ואימתו עליה[יט]. **וְאֵם אִשָּׁה חֲשׁוּבָה הִיא**, שאין בעלה מקפיד עליה[כ], **צְרִיכָה הֲסִבָּה**[כא].

א. **כלומר**, מעיקר הדין צריך היה לאסור על האדם לשתות אף בין הכוסות הראשונות, לפי שנראה הדבר כאילו הוא מוסיף על ארבע כוסות שתיקנו חכמים, אלא שהתירו חכמים את השתיה בין הכוסות הראשונות כדי לעורר את תיאבונו לאכילת מצה, שכך טבע היין שהוא גורר את התיאבון, אך מכוס שלישי ואילך אין צריך לכך, שהרי כבר ביירכו על המזון, ולפיכך נאסרה השתיה בין כוס שלישי לרביעי. רשב"ם (ד"ה בין כוסות וד"ה בין שלשי), על פי ביאור החזון איש (פ"א מי' סי' קל, פיחושים על מסכת פסחים, לנף קמ:). אמנם הביא הרשב"ם עוד את דברי הירושלמי (פ"י ה"ח), שביאר באופן אחר, שטעם הדבר שאסור לשתות בין כוס שלישי לרביעי הוא משום שיש לחוש שמא ישתכר ולא יוכל לגמור לקרוא את ההלל, אך בין הכוסות הראשונות אין חוששים לכך, כיון שיין שבתוך המזון נוכן הוא שקורם המזון. רשב"ם (לעיל קח: ד"ה בין ג') אינו משכר, אבל יין שאחר המזון משכר. ב. **אף** שמבואר במסכת ברכות (מ:) שהיין משביע, כבר נתבאר שם שאין הדברים אמורים אלא באופן ששותה מעט, אך אם שותה הרבה גורם היין לגרור התיאבון. תוספות (ד"ה אלא) ובתוספות רבינו פרץ (ד"ה ומפני) הוסיף בזה, שמכל מקום מבוארת ראיית הגמרא שהיין גורר ואינו משביע, לפי שכאן בהכרח מדובר בשתיה מרובה, שהרי הוא שותה שתי כוסות של 'ארבע כוסות', וביניהן עוד כוס אחת לפחות, ובאופן כזה אכן שתיית היין גוררת ואינה משביעה, ויאכל לאחר מכן את המצה לתיאבון. ג. **ראה** הערה לעיל בסוף הסוגיא בגדר תענית זו. ד. **במובאר** בדברי הגמרא לעיל (קו:), שאם כוונת המשנה לאסור את קביעות הסעודה סמוך למנחה גדולה, אזי בהכרח שם האיסור הוא משום החשש שמא ימנע מהקרבת הפסח. ה. **דהיינו**, בפשוטו ביאור כוונת הכתוב 'בין הערבים' כך הוא, בין שעריכת היום לעריבת הלילה, כלומר, בין הזמן שהיום נוטה לערבי, שהוא מהצות היום ואילך, ועד תחילת הלילה (על פי רש"י בפירוש הכתוב (שמות יב ו) בן). ואם מפרשים הפסוק כך אסור להקריב את הפסח בבוקר, שאין זה בתוך הזמן שציוותה התורה. אמנם בן בתירא מפרש את הכתוב באופן אחר, שהכוונה היא בין סוף הערב הקודם, שהוא תחילת היום של ארבעה עשר בניסן, לבין הערב הבא, שהוא סוף אותו היום, ונמצא לפי זה שניתן להקריב את הפסח במשך כל היום כולו. ו. **אף** שלא היה בית המקדש קיים בימיו, מכל מקום הואיל ונאסרה האכילה בזמן המקדש נאסרה לעולם. רשב"ם (ד"ה דכולי) ורא"ש (ד"ה ומפני). ז. **אף** על פי שמבואר לעיל (קו:) שאם כוונת הסעודה לשם מצוה אין בכך משום איסור, אף בהקרת שם הפסח בבוקר, משום האיסור 'לא תשחט על חמץ דם זבחי' (שמות לד כה), שאסור לאדם לשחוט את הפסח כל זמן שהחמץ קיים, דהיינו עד חצות היום, מכל מקום מאחר והוא סובר שבדיעבד אם הקריב בבוקר יצא ידי חובתו, לפיכך סברה הגמרא שהחמיר רב ששת על עצמו שלא לאכול מן הבוקר. ח. **רש"י** במסכת ברכות (מז: ד"ה ומקן). **כתבו** התוספות (ד"ה רב ששת) שאין הכוונה שהיה רב ששת מקבל על עצמו תענית ממש, אלא היה שומר עצמו מלאכול. ובאופן נוסף כתבו, שאכן היה מקבל על עצמו תענית, כדי שיהא נזכר ונזהר מלאכול. משמע מדברי התוספות, שאף אם לא קיבל על עצמו תענית ממש, מכל מקום לא היה טועם כלום. ובתוספות הרא"ש (ד"ה רב ששת) כתב, שלפי מה שסברה הגמרא מתחילה שטעם איסור האכילה לרב ששת הוא משום שמא ימנע מעשיית הפסח, אזי בהכרח צריך לומר שלא התענה ממש, אלא שלא אכל סעודה קבועה אפילו בבוקר [אבל אכל מאכלים שלא בקביעות סעודה], אמנם לפי מסקנת הגמרא שטעמו הוא משום שהיה איסטניס, ואם היה טועם דבר מאכל בבוקר שוב לא היה אוכל המצה לתיאבון, אזי צריך לומר שאכן היה מתענה ממש [כלומר, שלא היה טועם כלום]. וראה שם עוד שכתב, שמדברי הירושלמי משמע שאף לפי הטעם של קרבן פסח לא היה רב ששת טועם כלום. ט. **לדעת** רש"י ורשב"ם להלן (קיב: ד"ה לחן) עיקר מצה של מצוה היא אפיקומן, והמצה שאוכלים לפני כן אינה חובה אלא רשות, ומכילא במצת האפיקומן יש להסב. **התוס'** (ד"ה לחן) כתבו, שיש להסב בכזית שאפרכסים עליו בתחילה על אכילת מצה ובאפיקומן. **ומהרמ"ם** (ממן ומצה פ"ז ה"ט) משמע שאין צריך הסיבה באפיקומן, אמנם כתב שמכל מקום אם היסב בשאר אכילתו ושתיותיו הרי זה משובח, **ובתרומת הדשן** (פסקים סי' קנב) דייק, שמדברי כולם רואים שבכזית של המרור ראוי אין צריך להסב. אולם כתב הפרי מגדים (פ"ח סי' ממה ס"ק ל"ח ס"ק כ"ו) שאין אנו יודעים איזה כזית הוא להמרוצא ואיזה למצה, ומכילא צריך לאכול את שניהם בהסיבה. ובדיעבד אם אכל רק כזית אחד בהסיבה, יצא. י. **ועל** ידי שיתענה בחירות יתעורר לשבח את ה' על שהוציאנו משעבוד לגאולה, מאירי (פסו: ד"ה ומפני). יא. **ואם** רצה להסב, רשאי, בית יוסף (סי' תעה). ובמחצית השקל (שם ס"ק יו) כתב בדעת המגן אברהם שהוא רק בדיעבד, ולכתחילה אין להסב. יב. **תוספות** (ד"ה ומפני) התוספות, שמה שצריך להסב במצה אף שכבר אמרו את ההגדה, לפי שליה עיקר הסעודה, ועוד, שעל היין כבר הסיב קודם. ועוד, שמצה כתוב בתורה שהיא זכר חירות, והיינו שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו, ולכן יש לאוכלה בהסיבה אף שכבר הזכיר קודם לכן את יציאת מצרים. יג. **רשב"ם** ותוספות (ד"ה אפרכסן). **והרמב"ם** (ממן ומצה פ"ז ה"ט) כתב, המיסב על ערפו או על פניו, וביאר המגיד משנה (שם) שלדעת הרמב"ם כל שאינו מוטה על צדו קרוי פרקדן, **ובערוך** (ערך פרקד - פרקסון) הביא שיש מפרשים שכוכב על פניו. וראה בתוספות (פסח יח. ד"ה פרקדן) שדחו פירוש זה. יד. **ובעוד** (מי' מצה פ"ג) ובערוך השלחן (שם ס"ג) הוסיף עוד, שאין זה דרך כבוד. טו. **רשב"ם** (ד"ה ומפני) [וראה הערה הבאה]. אולם רש"י (ד"ה ומפני) והר"ן (ע"פ ד"ה פרקדן) פירשו, שהוא טעם לפרקדן, וביאר רש"י, שמתוך שנאורו שוחה לאחוריו, שיפוי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה, והקנה פושט למעלה והמאכל נכנס לתוכו ונחנק. והקשה הרשב"ם על פירושו של רש"י, שאם היה זה טעם לפרקדן, היה צריך לסמוך טעם זה לדין פרקדן ולא לדין הסיבת ימין. ותירץ הרדב"ז (מ"ג סי' פקפ"ז) שדרך התלמוד להביא כמה כללים ואחר כך את הטעם, ואף שאין הטעם על כל הכללים. טז. **הקנה** הוא הצינור של הנשימה, והושט הוא הצינור שדרכו נכנס האוכל, ובשעת האכילה נסגר הכובע שעל הקנה, אולם כיון שהושט בצד ימין, אם יטה עצמו לימינו יכול להפתח הכובע שעל הקנה, ובשבולי הלקט (סי' ריח) כתב, שהסכנה היא מחמת שאוכל ביד ימינו, ואם מיסב על ימינו אינו יכול להביא את ידו אל פיו, ולפיכך צריך לעקם ראשו ומחמת כן יש חשש שמא יקדים קנה לושט ויסתכן. יז. **רשב"ם** (ד"ה שמא) ועוד פירש בשם השאילתות (סדר לו בשלח סוף סוף) שאין דרך נשים להסב[יז]. והנפקא מינה בין הפירושים, שלפירוש הרשב"ם אלמנה ונגרושה צריכות להסב, ולפירוש השאילתות אינן צריכות להסב. רא"ש (סי' כ). יח. **וכתב** המרדכי (תוספות מעתיקי פסחים ד"ה ואם) בשם תוספות, שכל הנשים שלנו הן חשובות. **והביאו** הרמ"א (סי' תעה סי"ג). והוסיף, שהטעם שלא נהגו נשים להסב, משום שסמכו על דעת האבי"ה (סי' תקכה) שאין להסב כלל בזמן הזה.

בֵּן האוכל **אֲצֶל אָבִיו, בְּנֵי הַסִּירָה**, משום שאינו כפוף כל כך לאביו[יט].

הגמרא מבארת האם תלמיד מיסב אצל רבו: אִיבָּעְיָא לְהוּ, תַּלְמִיד האוכל **אֲצֶל רַבּוֹ, מַאי,** האם צריך להסב או לא[כ]. **פושטת הגמרא: תָּא שְׁמַע** ראיה לפשוט את הספק, **(אמר) [דְּאָמַר][כא] אַבָּיֵי, כִּי הֲוִינַן בֵּי מָר** - כשהיינו אצל רבה [שהיה רבינו] בליל הסדר, **זְגִינַן אֲבִירֵי דַּהֲדֵי** - כל אחד היה נשען בהסיבתו על ברכי חבירו. ולאחר פטירת רבה, **כִּי אֲתֵינַן** [-כשבאנו] **לְבֵי רַב יוֹסֵף,** שהוא נתמנה לראש הישיבה אחר רבה, **אֲמַר לָן** רב יוסף, **לָא צְרִיכְתּוּ** - אינכם צריכים להסב[כב], משום **שְׁמוּרָא רַבָּה כְּמוּרָא שָׁמַיִם**[כג], שאין להראות חירות וקלות ראש בפני רבו[כד], וכיון שכן יש לכם איסור להסב[כה].

מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי, עִם הַכֹּל יש חיוב **לְאָדָם** להיות **מֵיסֵב** בליל הסדר, **וְאַפִּילּוּ תַּלְמִיד אֲצֶל רַבּוֹ.** ומדוע אמר רב יוסף שאין תלמיד מיסב בפני רבו. **מתרצת הגמרא: כִּי תַּנְיָא הַהִיא** - מה ששנינו בברייתא שתלמיד מיסב אצל רבו, מדובר **בְּשׁוּלְיָא דְּנַגָּרֵי** - בתלמיד של נגר המלמדו אומנות, שאין אצלו דין 'מורא רבך'[כו].

הגמרא מבארת האם שמש צריך להסב: אִיבָּעְיָא לְהוּ, שַׁמָּשׁ המשמש לפני בעל הבית או לפני חבורה[כז], **מַאי,** האם צריך להסב. **פושטת הגמרא: תָּא שְׁמַע** ראיה לפשוט את הספק, **דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הַשַּׁמָּשׁ שֶׁאָכַל כַּזַּיִת מֻצָּה כָּשֵׁהוּא מֵיסֵב, יָצָא** ידי חובה. ויש לדייק, דווקא אם **מֵיסֵב, אִין - יצא,** אבל אם **לָא מֵיסֵב** כלל, **לָא** יצא. **שְׁמַע מִינָּהּ** ששמש **כָּעֵי** [-צריך] **הֲסִיבָּה.**

מסיקה הגמרא: אכן **שְׁמַע מִינָּהּ** שהשמש צריך הסיבה[כח].

★

מימרא נוספת מרבי יהושע בן לוי בהלכות לֵיל הסדר: וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, נָשִׁים חַיָּיבוֹת בְּשִׁתִּיית אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הַלָּלּוּ בליל הסדר[כט], ואף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא[ל],

---

יט. **רשב"ם** (ע"ז נז). והמאירי (ע"ז נז) פירש, שאף שחייב הבן במורא אביו, נוח לאביו בכך ומוחל על כבודו. ובחק יעקב (סה סק"ע) הסתפק לפירוש זה באופן שאין האב מוחל על כבודו האם בטלה דעתו אצל כל אדם. והמהר"ל (נצוצים פ' צמ"ס) כתב, שאין הבן חייב במורא אביו רק בדבר שכשעושהו נראה כמיקל בכבוד אביו, אבל להסב דרך כבוד מותר.

כ. **האם** מצות כבוד רבו עדיף או מצות הסיבה עדיפה. שאילתות (פר' ט שאילתא ט) כא. **עַל** פי גליון. כב. **ובה** שהסבו אצל רבה, משום שהוא נתן להם רשות. בית יוסף (או"ח סי' תמב ד"ה ומש"כ שלה"ק). אולם בהגהות מיימוניות (ממק ומלא ס"ז פ"ו ה) כתב בשם רבינו שמחה, שרבה ורב יוסף נחלקו האם תלמיד מיסב בפני רבו. כג. **נִלְמַד** מהפסוק (ויקרא ו יג) 'את ה' אלהיך תירא', ודרשו לעיל (כב:) לרבות תלמידי חכמים. והיינו שיראת תלמידי חכמים נדרשת מאותו הפסוק שנאמר בו יראת ה' ללמדנו שהשוה הכתוב מורא תלמידי חכמים למורא ה'. רשב"ם (ע"ז כמוש"ל)[ל]. כד. **לְבוּשׁ** (או"ח סי' תפ"ג ס"ק). דין זה הוא אף ברבו שאינו מובהק, והההוכחה, שבסמוך לא מצאה הגמרא אופן שאין חיוב לתלמיד להסב בפני רבו אלא רק בשוליא דנגרי.

כה. **עַל** פי דרישה (סה סוף ו), והב"ח (סה ס"ד) ביאר, שרב יוסף נתן להם רשות להסב, אלא שאמר להם שאף שנותן להם רשות אין להם חיוב להסב, שיכולים להתנצל שאינם רוצים להסב משום מורא רבך, אבל כשלא קיבל רשות יש גם איסור. כו. **וחידשה** הברייתא שאף שבכל השנה הוא מכבד את רבו, אינו נחשב כאשה שאין דרכה להסב. שאילתות (סה' ט שאילתא סה). וכתב בשאילת שלום (סה סוף סה), שביאר כן לשיטתו [הובא בהערה לעיל] שאשה פטורה משום שאין דרכה להסב. ולפירוש הרשב"ם (הובא שם) שאשה פטורה משום שכפופה לבעלה, החידוש כאן שאינו כפוף לרבו כמו אשה לבעלה, משום שאינו כפוף לו מדין תורה כאשה, שהרי יכול לחזור בו ולא להיות תלמידו, ומה שכפוף אליו אינו אלא מחמת הנאתו. כז. **שאילתות** (סה). כח. **והטעם,** כיון שאינו בעול יראה אלא בעניני שימושו. ועוד, שלילה זה הוא בעין קריאת דרור לכל. מאירי (ע"ז נז). כט. **ואף** שאין מצות ארבע כוסות מדאורייתא אלא מדרבנן, חכמים חיקנו דבריהם בעין של תורה, ומאחר ומצוה שהזמן גרמא היא נשים היו צריכות להפטר ממנה. מאירי (ע"ז פסחים).

משום שָׁאַף הֵן [-הנשים] הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס של יציאת מצרים, שהנס נעשה על ידן[א].

הגמרא מביאה דינים נוספים בענין ארבע כוסות: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: **אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הָלָּלוּ צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא** בָּהֶן [-בכל אחד מהם] שיעור **כְּדֵי מְזִיגַת כּוֹס יָפָה** של ברכת המזון[ב], שהוא רובע רביעית הלוג יין חי, שאחר שימזגנו [-יערבנו] במים יהיה שיעורו רביעית הלוג[ג], שהוא שיעור כוס לברכת המזון. **שָׁתָאן** [-את ארבע הכוסות] מיין חי, בלי מזיגת מים, **וְצָא** ידי חובתו[ד]. וכן אם **שָׁתָאן בְּבַת אַחַת** - ברציפות, ולא שתה כל כוס בזמן המיועד לו על פי הסדר ששנו במשניות להלן[ה], **יָצָא**. וכן אם **הִשְׁקָה מֶהֶן** [-מכל כוס] **לְבָנָיו וְלִבְנֵי בֵיתוֹ**, ולא שתה את כולו בעצמו וכפי שתבאר הגמרא בסמוך, **יָצָא**.

הגמרא מבארת את דברי שמואל: שְׁתָאן חֵי יָצָא, אֲמַר רָבָא, הכוונה היא שֶׁיְּדֵי יַיִן [-שתיית ארבע כוסות] **יָצָא**, אבל **יְדֵי** מצות **חֵירוּת לָא יָצָא**, כלומר שאין זה קיום מצוה בשלימות, שאין חשיבות אלא ביין מזוג[ו].

ומה שאמר שמואל **שְׁתָאן בְּבַת אַחַת** יצא, **רַב אַסֵּי**[ז], הכוונה היא שֶׁיְּדֵי יַיִן [-ידי חובת שתית יום טוב[ח]] **יָצָא**, **יְדֵי** חובת מצות **אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת לָא יָצָא**[ט], אלא נחשב ככוס אחת, וצריך לשתות עוד שלש כוסות על הסדר[י].

ומה שאמר שמואל **הִשְׁקָה מֶהֶן לְבָנָיו וְלִבְנֵי בֵיתוֹ יָצָא, אֲמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, וְהוּא דְּוַוקָא הָאֲשְׁתֵּי רוּבָּא דְּכַסָּא** - ששתה את רוב הכוס[יא], ואת השאר השקה לבני ביתו[יב]. אבל אם לא שתה רוב כוס, לא יצא.

הגמרא מקשה על דברי שמואל שצריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה: מֵיתִיבֵי, שנינו בברייתא, **אַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הָלָּלוּ** שתיקנו לשתות בליל פסח, **צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא** בָּהֶן **כְּדֵי** שיעור **רְבִיעִית** בכל כוס, **אֲחָד חֵי וַאֲחָד מְזוּג** - בין אם היין חי[יג] ובין אם הוא מזוג[יד], וכן **אֲחָד חָדָשׁ וַאֲחָד יָשָׁן** - בין אם היין חדש שאין טעם היין שבו חזק כל כך, ובין אם הוא ישן שהוא משובח[טו], בכל אופן צריך שיהא רביעית. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא בּוֹ טַעַם** יין המשכר[טז], ולא יין חדש שאין בו טעם יין[יז], וְכן צריך שיהא בו **מַרְאֵה** יין שהוא אדום[יח]. **מדייקת הגמרא: קָתָנֵי מִיהְתָּ** - מכל מקום שנינו בברייתא, שצריך שיהא בהם **כְּדֵי רְבִיעִית, וְאַתְּ אָמְרַתְּ** שיהא כדי מזיגת **כּוֹס יָפָה**, והבינה הגמרא שהם שני שיעורים[יט]. **מתרצת הגמרא: אָמְרִי, אִידֵי וְאִידֵי** [-כדי רביעית וכדי מזיגת כוס יפה] **חַד שִׁיעוּרָא הוּא, (מאי כדי מזיגת כוס יפה דקאמר לְכַּלּ חד וחד דהוי לֵיהּ כּוֹלֵהוּ רביעית) [וְכְדֵי מְזִיגַת כּוֹס יָפָה** שאמר שמואל הכוונה רובע רביעית יין, שכשמוזגו בשלשה חלקים מים יהא רביעית, **הֵיינוּ רְבִיעִית** האמורה בברייתא[כ].

שנינו בברייתא לעיל: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא בּוֹ טַעַם יין המשכר. **הגמרא מבארת מנין שצריך טעם ומראה יין: אָמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא דְּרַבִּי יְהוּדָה** שצריך טעם ומראה יין. **דִּכְתִיב** (משלי כג, לא) **'אַל תַּרְא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם'**, כלומר, אל תחמוד להיות רגיל ביין שהוא במראה אדום והוא נחמד ומשובח[כא]. ומוכח שיין צריך להיות אדום, ומכה שמזהיר שלא ישתכר בו מוכח שצריך שיהיה בו טעם יין.

תָּנוּ רַבָּנָן, הַכֹּל חַיָּבִין בְּאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת הָלָּלוּ, אֲחָד אֲנָשִׁים וְאֲחָד נָשִׁים וְאֲחָד תִּינוֹקוֹת, שגם הם נגאלו ממצרים. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, וְכִי מָה תּוֹעֶלֶת יֵשׁ לַתִּינוֹקוֹת בָּיִן, הרי הם פטורים ממצוות[כב], אֶלָּא מְחַלְּקִין לָהֶן

א. **כמבואר** בסוטה (יא:) שבשכר נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים. רשב"ם (שמות א, יט). והקשו התוספות (שם ד"ה חיין), שהלשון 'אף' משמע שאין הנשים עיקר, ואילו לפירוש זה שהגמרא עוסקת בסיבת הנס, הרי הן עיקר, שסיבת הנס היתה על ידן. ולכן פירשו, שאף הנשים היו בסכנה במצרים, ונגאלו על ידי נס יציאת מצרים[נא]. ב. **המעם** שכוס ברכת המזון נקרא 'כוס יפה', משום שצריך ליפותו, כמבואר בברכות (נא.), עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה. רש"י (שם עו: ד"ה כוס). ורשב"ם (ד"ה שמא). ג. **שעל** כל חלק אחד של יין מהגים שלשה חלקים של מים, כמבואר בשבת (עז.). רשב"ם (ד"ה ואחד מזוג). ד. **אם** היה שם רביעית יין בכל כוס, ולא מספיק שיהא רובע רביעית, כיון שפחות מרביעית אינו כלום. רשב"ם (ד"ה שתאן). ה. **רשב"ם** (ד"ה בבת אחת). ורש"י (ד"ה בבת אחת) פירש, שצריך את ארבעתן לכוס אחד ושתאן כאחד. והקשה הרשב"ם (שם), הרי אף אם שותה בכוס גדול שיש שם הרבה רביעיות נחשב לו ככוס אחד, ומה התידוש במה שאמרו בסמוך שאינו יוצא ידי חובת ארבע כוסות, מדוע שנשתנה שיעשה לו לארבע כוסות. וביאר המהר"ל (נצוצוחת מ' אמ"ת ד"ה שתאן בבת אחת) את מחלוקתם, שרש"י סבר שבכוס גדול די אם שותה רביעית אחת, ולכן היה מקום לומר שאם שותה ארבע רביעיות יעלה לו לארבע כוסות. אולם הרשב"ם סבר שאף בכוס גדול יש לשתות רוב כוס, וממילא אין צד שיעלה לו לארבע כוסות. וראה מחלוקת בענין זה בהערה להלן. ובשיירי קרבן (על שיטה מקובצת, שבת קיח ע"ב ד"ה מתני' בתרא) כתב, שהתידוש לדעת רש"י, שאף שהיו בתחילה בארבע כוסות נפרדים נחשב רק לכוס אחד. ו. **רשב"ם** (ד"ה יצא - שלשתן). ומדוייק כן ממה שלא נקט בהמשך דבריו 'ידי' ארבע כוסות לא יצא' כפי שנקט לקמן בסמוך. רבינו דוד (ד"ה שתאן חי). והרי"ף והרא"ש (פסי כט). גרסו במפורש 'ידי' ארבע כוסות יצא'. ז. **דווקא** ביינות שלהם שהיו חזקים והיו מוסיפים שלשה חלקים מים על חלק אחד של יין, אבל יינות שלנו אינם צריכים מזיגה. רשב"ם (ד"ה ידי חובתו). ח. **הר"ח** והרא"ש (פסי כט) לא גרסו תיבות אלו. גליון. ט. **כמבואר** להלן (קיג.), ששמחה היא ביין. רשב"ם (ד"ה ידי - שלשתן), והתידוש הוא שלא נאמר שכיון שתיקנו ארבע כוסות אינו יוצא ידי שמחה עד שיצא ידי ארבע כוסות. תוספות (ד"ה ידי יצא). י. **לְפִירוּשׁ** הרשב"ם (ד"ה אלא) מבואר בסוגיותינו שכל שלא שתה כסדר המשנה לא יצא ידי ארבע כוסות. והקשה רבינו דוד (ד"ה שתאן בבת אחת), הרי עם הארץ שאינו יודע את הסדר לא יצא ידי חובת ארבע כוסות. ולכן פירש, ששתה אותם בזה אחר זה בלי לשהות ביניהם, והטעם, משום שנראה כשתיה אחת, שכן דרך הצמא לשתות כמה כוסות בזה אחר זה. יא. **כתב** בארחות חיים (הל' פסח אות ו) בשם הרמב"ן ועוד ראשונים, שגם בכוס גדול המחזיק כמה רביעיות יש לשתות רוב כוס. וכתב הב"ח (סי' תעב ס"ק ג' ומ"ש), שדייק כן מכך שנקטה הגמרא בלשון 'רובא דכסא', ולא חלקה בגודל הכוס. אולם המאירי (ד"ה שתאן בבת אחת) כתב, בשתיית רביעית או רוב רביעית. ומה שנקטו לשון 'רובא דכסא', משום שמן הסתם רוב הכוסות הם בשיעור רביעית. וכן כתבו התוספות (ד"ה שתאן בבת אחת ומ"ש), ושיעור 'רובא דכסא' היינו מלא לוגמיה, ובאבות בינוני הוא רוב רביעית, ובאדם גדול יותר השיעור יותר גדול. יב. **אין** להוכיח שבני ביתו יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בשמיעתם ממנו, שאפשר שמדובר כאן שיש לבני ביתו חרץ מזה כוס בפני עצמם, אלא שמדובר בבנוי הקטנים שלא הגיעו לחינוך. תוספות לעיל (נט: ד"ה לא אם כן - שמעתין). והר"ן (על אלפ"ס ד"ה שתאן בבת אחת ומ"ש) ביאר, שמדובר שיש בכוס שיעור מרובה כדי שישתה כל אחד מבני הבית רוב רביעית, ומשום כן יוצאים בו ידי חובתם [והיינו כדעת הסוברים שגם בכוס גדול די בשתיית רוב רביעית]. והחידוש, שאין צריך כוס נפרד לכל אחד ואחד. יג. **גם** ביין חי צריך רביעית, שפחות מרביעית אינה נחשבת שתיה, כמו שדרשו מ'כל משקה אשר ישתה' (ויקרא יא, לד) [והיינו משקה ששותים בבת אחת. על פי תורת האשם (פרי מ' אות ו ד"ה ואחד מזוג)]. רשב"ם (ד"ה ואחד מזוג). ותמה בתורת האשם (שם ד"ה ואחד מזוג), היכן מצינו בחז"ל שדרשו דרשה זו. וכתב, שיש מימרות שהיו לפני הראשונים ואינם לפנינו, וראה לעיל שפירש הרשב"ם (ד"ה שתאן) שפחות מרביעית אינו כלום, ולא דרשה זו. יד. **בבזוז** די ברביעית יחד עם המים. רשב"ם (ד"ה ואחד מזוג). טו. **רשב"ם** (ד"ה ואחד יין) בפירוש השני, וכתבו התוספות (ד"ה ואחד) שפירוש זה הוא העיקר. ובפירוש הראשון פירש הרשב"ם, שאדרבה, יין ישן גורם מחדש, משום שנחלש טעמו. ובחכמי דוד (על התוספתא, פ"א ה"ב) דייק מדברי הרשב"ם להלן [ראה הערה הבאה] שאין אלו שני פירושים, אלא שיש חידוש גם בחדש וגם בישן, בחדש משום שאין טעמו חזק כל כך, ובישן משום שנחלש טעמו [ומדובר בישן ביותר, שכבר נחלש טעמו]. אולם תוספות (שם) הבינו ברשב"ם שהם שני פירושים. טז. **ע"פ** הרשב"ם להלן (ד"ה אלא). יז. **הרשב"ם** (ד"ה לא למרק) כתב, ש'טעם' יין בא למעט חדש וישן, וכוונתו, לפי פירושו השני לעיל שחדש אין בו טעם יין, בא למעט חדש, ולפי הפירוש הראשון שישן נחלש טעמו, בא למעט ישן. דבר שמואל (לחמודות, ברכות ה"ב אות סה). אולם בחסדי דוד (שם) דייק מלשונו שבא למעט 'חדש וישן' ולא 'חדש או ישן', שרבי יהודה ממעט גם חדש וגם ישן, והיינו משום שאין הפירושים חולקים, וכמבואר בהערה הקודמת [ולפי זה התידוש בדברי תנא קמא הוא גם בחדש וגם בישן]. וכן פירש הרי"ץ גיאות (על שפתים ד"ה אלא) בדברי רבי יהודה. וכתב הטעם, שפעמים שאין בחדש וישן טעם ומראה יין, חדש שעדיין לא הגיע לכלל יין, וישן שפג טעמו ומראהו. יח. **מדברי** הרשב"ם (ד"ה לא למרק) בענין חדש וישן נראה שרבי יהודה חולק על תנא קמא. והרי"ץ גיאות (שם) כתב, שנחלקו גם האם צריך מראה יין. אבל הרמב"ן (ביאור ג: ד"ה אמנם) כתב, שלא נחלקו תנא קמא ורבי יהודה, ורבי יהודה מפרש את דברי תנא קמא. וכן כתב התשב"ץ (ח"ב סי' סט). וביאר, שרבי יהודה מפרש את דברי תנא קמא כך. שמה שאמר אחד חי ואחד מזוג לא כל מזוג אלא דווקא אם יש לו טעם יין, ולא שמזוג מדאי הרבה, ומה שאמר אחד חדש ואחד ישן לא בכל ישן אלא דווקא אם יש לו מראה יין. יט. **דייקה** הגמרא ששיעור 'כדי מזיגת כוס יפה' אינו רביעית ממה שלא אמר שמואל 'כדי רביעית'. רשב"ם (ד"ה קתני). כ. **כך** היא גירסת הרשב"ם ופירושו. ורש"י (ד"ה כ"ז) גרס בגירסת הגמרא שלנו [והובא כאן בסוגריים עגולות]. ופירוש (ד"ה כדי), שקושיית הגמרא על דברי שמואל היא, שהוא אמר שדי ברובע רביעית, ובברייתא שנינו שצריך רביעית. ותירצו, שמה שאמר שמואל כדי מזיגת כוס יפה שהוא רובע רביעית הינו לכל אחד מהכוסות, ומצילא לכל הכוסות יחד יש רביעית, וכפי הנאמר בברייתא[נב]. כא. **על** פי רשב"ם (ד"ה לא) ומצודת דוד (משלי כג). והמהרש"א (על ד"ה ואחד יין) פירש, שעל ידי שרואה אדמימות היין מתגבר אצלו תאות השכרות. כב. **רשב"ם** (ד"ה ואחד התינוקות ועל ד"ה וכן). והקשה רבינו דוד (ד"ה אחד) [ראה הערה הבאה], לדעת תנא קמא מה שייך לחייב קטנים, הרי שנגאלו גם הם, הלא אין שייך לחייבם. ולכן פירש, שתנא קמא מחייב קטנים מדין חינוך. ועל כך אמר רבי יהודה, שכל המצוות זמן חינוכן היא משעה שיודע לעשותה כמות שהיא, ומכאן כיון שאין הקטנים שמחים ביין ואין בה להם דרך חירות, אין צריך לחנכם לכך. וכן פירש הר"ן (ד"ה מה מוסיפין) את דברי רבי יהודה. ובתורת רפאל (פרי עגב) כתב, שרבי יהודה סבר שאין חיוב חינוך במצוות דרבנן.

קָלָיוֹת [-חיטים קלויים באש[א]] וְאֱגוֹזִין בְּעֶרֶב פֶּסַח[ב], כְּדֵי שֶׁהַתִּינוֹקוֹת יִרְאוּ שִׁינּוּי שֶׁמִּקַּיְּמִים לְתַת לָהֶם אֶת הַקְּלִיוֹת וְאֱגוֹזִים לִפְנֵי הַסְּעוּדָה, וְאֵי אֶפְשָׁר לְהַעֲבִיר אֶת הַסֵּדֶר וְיִשְׁאֲלוּ מָה נִשְׁתַּנְּתָה[ג]. וּמֵאִיבָּא דְּבְרַיְיתָא מַעֲשֶׂה בְּעֵינַיִן זֶה: אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי עֲקִיבָא, שֶׁהָיָה מְחַלֵּק קָלָיוֹת וְאֱגוֹזִין לַתִּינוֹקוֹת בְּעֶרֶב פֶּסַח, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ וְיִשְׁאֲלוּ.

וכעין זה תָּנְיָא - שנינו בברייתא, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, חוֹטְפִין מְצוֹת - מסלקים המצות מיד התינוקות בְּלֵילֵי פְּסָחִים אחר שאכלו מעט, בְּשֶׁבִיל שֶׁלֹּא יֵאכְלוּ הַתִּינוֹקוֹת כדי שביעתם ויתעייפו, כדי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ, וישאלו את הקושיות כשיראו את השינויים שאנו עושים[ד].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין שנת התינוקות: תָּנְיָא, אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי עֲקִיבָא, שֶׁמְּנָיְוִיו לֹא אָמַר 'הָגִיעַ עֵת לְעָמוֹד' בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ, כלומר, מעולם לא אמר בבית המדרש ללומדים 'הגיע הזמן לעמוד' כדי שילכו לבתיהם, חוּץ מֵעַרְבֵי פְּסָחִים וְעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. והטעם שבזמנים אלו אמר כך, בְּעַרְבֵי פְּסָחִים אמר שילכו לבתיהם, בְּשֶׁבִיל שיראו שישנו הַתִּינוֹקוֹת בערב פסח, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ בליל הסדר[ה]. וּבְעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים אמר שילכו לבתיהם, כְּדֵי שֶׁיְּאַכְּלוּ אֶת בְּנֵיהֶם[ו], שמצוה לאכול בערב יום הכיפורים, כמו ששנינו (בפרק ח:) שהאוכל ושותה בערב יום כיפור, כאילו התענה תשיעי ועשירי[ז].

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת כיצד מקיימים מצות שמחה ברגל: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, חַיִּיב אָדָם לְשַׂמֵּחַ את בָּנָיו וְאת בְּנֵי בֵיתוֹ בְּרֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טז יא) 'וְשָׂמַחְתָּ בְחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ'[ז]. ומבארת הברייתא, בְּמָה מְשַׂמְּחָם, בְּשתיית יַיִן[ח]. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אין השמחה שוה בכולם, אֲבָל אֲנָשִׁים בְּדִבּוּר הָרְאוּי לָהֶם ושמחים בו, וְנָשִׁים בְּדִבּוּר הָרָאוּי לָהֶן ושמחות בו. מבררת הגמרא: אֲנָשִׁים בָּרְאוּי לָהֶם, היינו בְּשתיית יַיִן, וְיש לברר נָשִׁים בראוי להן, בָּמָּאי משמחן. מבארת הגמרא: תָּנֵי רַב יוֹסֵף, בְּבָבֶל משמחן בְּקניית בְּגָדִי צְבָעוֹנִין, וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל משמחן בְּקניית בְּגָדִי פִּשְׁתָּן מְגוֹהֲצִין.

הגמרא מביאה נוספת בענין מצות שמחה ברגל: תָּנְיָא בברייתא, רַבִּי יְהוּדָה בָּן בְּתֵירָא אוֹמֵר, בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים אֵין מְקַיְּימִים מִצְוֹת שִׂמְחָה אֶלָּא באכילת בָּשָׂר שלמים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טז ז) 'וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ'[ט]. וְעַכְשָׁיו - בזמן הזה שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, ואין בשר שלמים[י], אֵין שִׂמְחָה אֶלָּא בשתיית יַיִן[יא], שמצאנו לשון שמחה ביין, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קד טו) 'וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ'.

★

הגמרא מבארת איך משערים רביעית לארבע כוסות: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, קָסָתָא דְּמִזְרְיָקָא [-כלי שהמוכרים מודדים בו את המורייס[יב]] דַּהֲוָה בְּצִיפּוֹרִי, הֵיא חֲצִי קְמָיָא דְּזוּגָא דְּמַקְדָּשָׁא - מידתה היתה כשיעור לוג שהיה במקדש, וּבָהּ מְשַׂעֲרִין רְבִיעִית יין לארבע כוסות שֶׁל לֵיל פֶּסַח, שמחלקים את מידתה לארבעה חלקים, וכל חלק הוא רביעית הלוג[יג].

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תְּמָנְיֵיתָא דְּקָדְיֵיתָא דַּהֲוָה בְּטְבֶרְיָא - מידת תומן[יד] הקדומה שהיתה בטבריה, חֲצִי יְתֵירְתָּא עַל דָּא - היתה יתירה על מידת תומן שבימינו, רִיבְעָא - רביעית הלוג, וּבָהּ מְשַׂעֲרִין רְבִיעִית יין לארבע כוסות שֶׁל פֶּסַח, שממלאים את מידת התומן הקדומה, ושופכים למידת התומן שבימינו, ומה שנשאר זו היא מידת רביעית.

אָמַר רַב חִסְדָּא, רְבִיעִית שֶׁל תּוֹרָה - שיעור מידת רביעית שמצאנו בתורה[טו], חלל מידת הכלי המכיל מידה זו בריבוע הוא באורך אֲצָבָעַיִם [-שתי אצבעות] עַל רוחב אֲצָבָעַיִם, בְּרוּם [-בגובה] אֲצָבָעַיִם ועוד חֲצִי אֲצָבַע ועוד חוֹמֶשׁ אֲצָבַע. והראיה לכך: דְּתָנְיָא בברייתא, נאמר לגבי טבילת הטמא (ויקרא טו יג) 'וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת בְּשָׂרוֹ', ודרשו, שֶׁלֹּא יְהֵא דָּבָר חוֹצֵץ בֵּין בְּשָׂרוֹ לַמַּיִם[טז]. וממה שלא נאמר 'בַּמַּיִם' אלא 'בַּמַּיִם' דורשים שיש לטבול בְּכֵי מַקָּוֶה - במים המקווים [-אסופים] ועומדים לכך מעצמם, ולא שישאב מים ויטבול בהם[יז]. וממה שלא נאמר 'את בשרו', אלא 'אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ', משמע שיש לטבול בְּמַיִם שֶׁכָּל גּוּפוֹ עוֹלֶה [-מתכסה][יח] בָּהֶן בבת אחת[יט]. ומבארת הברייתא: וַכַּמָּה הֵן שיעור מידת המים שכל גופו עולה בהם,

---

א. **מתניתא** השישה, שהרי התבואה החדשה עדיין אסורה בלילל ראשון של פסח מדין חדש. רשב"ם (ד"ה קליות). וראב"ן (ד"ה ואגוזין) פירש, שהם כעין אגוזים הגדלים על ארזים. ב. **בכל** כתבי יד אין תיבות 'בערב פסח', וכן בר"ח (ד"ה ר' יהודה) וברא"ש (סי' כז). והטעם שאין לגרום כן, שהרי בלילה מחלקים להם. דקדוקי סופרים (אות ק). ג. **כיון** שבדרך כלל אין מחלקים מינים אלו אלא לאחר הסעודה. רבינו מנוח (ממן ומפי ס"ז ה"ב). ומתוך שיתחילו לשאול יתעוררו לשאול על שאר השינויים שעושים. ע"פ פרי חדש (סי' תפט סק"ו). אולם המאירי (קה: ד"ה מתיקוקת) כתב, שאין הכוונה שישאלו על נתינת הקליות, אלא שמתמה שמחלקים להם קליות ואגוזים הם לא ישנו, ועל ידי כן יראו את השינויים שעושים בלילה זה וישאלו מה נשתנה. וכן פירש הב"ח (סי' תקטו ד"ה ועוד) בדעת הרמב"ם. ד. **רשב"ם** (ד"ה מתיקוקת). ורש"י (ד"ה מתוקפין) פירש, שמגביהים את הקערה בשביל שישאלו התינוקות [ולפירוש זה אין לגרום תיבות 'שלא ישנו', שהרי אין מגביהים כדי שלא ישנו. הגהות הב"ח (אות ח)]. ועוד פירש, שאוכלים מהר כדי שלא ישנו התינוקות וישאלו. וסיים, שפירוש זה עיקר, שהרי מיד אחרי זה הביאה הגמרא את המעשה של רבי עקיבא שזירז את הלומדים ללכת לבתיהם, ולפירוש זה מובן הקשר בין הדברים. אולם הרשב"ם (שם) דחה ראייתו, שאפשר שכיון שהזכירו שנרשים פעולה כדי שלא ישנו התינוקות, הביאו גם את המעשה של רבי עקיבא שחשש שלא ישנו התינוקות. עוד הביא הרשב"ם, שיש שגרסו 'חוטפין מצוות', ופירשו, שמגביהים את הקערה שיש בה כמה מצוות, ולהיינו מצה ומרור ושני תבשילין. והמאירי (קה:) פירש, שמתעטקים במצות דרך חטיפה. כדי שישתעשעו התינוקות ולא ישנו. ה. **רשב"ם** ורש"י (ד"ה חוטפין). והקשו התוספות (ד"ה חוטפין) על פירוש זה, הרי יכולים התינוקות לישן ללא בהיהם. ועוד פירש הרשב"ם, ש'בשביל התינוקות' היינו שלא יתעכבו מלשוב לבתיהם עד הלילה, שאם יעשו כן כבר ישנו התינוקות. וגם על פירוש זה הקשו התוספות, שהרי אף אם ילכו מיד אחר שיחשך גם לא ישנו התינוקות. ולכן גרסו 'לילי פסחים', והיינו שהיו רגילים ללמוד בבית מדרש בליל יום טוב, ובליל פסח היו הולכים מיד לבתיהם כדי שלא יתאחרו עד שישנו התינוקות. ו. **ריטב"א** (פוסקים סב. ד"ה ניתקלו). ובחדושי הר"י מלונדל (ד"ה ומיהו) פירש, שיאכילו את בניהם כדי שיוכלו להתענות ביום הכיפורים, ולא יאכלו בסוף היום במרוצה שמא יחשך היום ולא יאכלו התינוקות די סיפוקם. ז. **ובתוספות** (ד"ה שנאמר) גרסו 'ושמחת אתה וביתך', והוא פסוק שנאמר לגבי מעשר שני (דברים יד כו). וביארו את גירסתם, שמה שלא הביאה הברייתא את הפסוק 'ושמחת בחגך' שנאמר לגבי המועדים, משום ששם במעשר שני נאמר במפורש 'וביתך'. וראה הערה הבאה. ח. **היינו** בזמן הזה, אבל בזמן הבית אין שמחה אלא בבשר. תוספות (ד"ה ומפיו). ובקרבן תודה (פוסק שם) ביאר על פי זה את גירסת התוספות [ראה הערה קודמת], שמשום כך הביאו את הפסוק במעשר שני, ששם נאמר 'בכסף ובצאן ובייין ובשכר', ללמד שבזמן בית המקדש השמחה היא 'בכסף ובצאן', ובזמן הזה השמחה היא 'ביין ובשכר'. **ותוספתא** (שם) ובירושלמי (פ"ו הגזרטא, וקטנים בראוי להם. ופירשו בירושלמי, שהכוונה לאנדרים ולזיזים. וכתב בחסדי דוד (שם), שבקטנים גם תנא קמא מודה שאין שמחתם ביין, שהרי היין מזיק להם. י. **אבל** בבבל אין שמחתן בבגדי פשתן מגוהצין, משום שלא היו בקיאים בגיהוץ. תוספות (ד"ה בגדי פשתן). וכתב בגליוני הש"ס (פוסק שם), שביארו כך, משום שאין לפרש שלא היו משתמשים בבבל בכלי פשתן, שהרי מוכח בבבא בתרא (שם) שבבבל היו רגילים בכלי פשתן יותר מארץ ישראל. יא. **פסק** זה אחר משה לישראל בהר סיני, שכשיעברו את הירדן יקימו מזבח, ויקריבו עליו שלמים. ומה שלא הביאו את הפסוק שנאמר ברגלים (דברים טז יז) 'ושמחת בחגך', משום שבפסוק שנאמר בהר עיבל נאמר במפורש שמחה על ידי שלמים. תוספות (ד"ה ומפיו). יב. **כתבו** התוספות (מו"ק יח: ד"ה ומפיו), שבשמחה בזמן הזה שאינה בבשר שלמים אינה אלא מדרבנן. אמנם בדעת הרמב"ם (יו"ט פ"ו ה"ח; כלאים פ"ו ה"ב) כתב בשאגת אריה (סי' פט), שמדאורייתא המצוה לשמח בכל דבר המשמח, ולא אמרו אין שמחה אלא בבשר שלמים אלא למצוה מן המובחר, אולם כשאין שמחה בשלמי שמחה אפשר לקיים את מצות שמחה בכל דבר המשמח. יג. **הוא** שמן של דגים. רש"י (ע"ז כט: ד"ה ממוריים). יד. **רשב"ם** (ד"ה תומן) ופירש, שהוא כמין חומץ. והביא ראיה לדבריו מהגמרא (שבת קמ: ד"ה ומפיו). וכתב, שכך הוא בלשון הגמרא (שבת קמ: ד"ה ומפיו), שבדרך כלל אין מחלקים מינים אלו אלא בלילה סופרים (אות ק). ג. **כיון** שבדרך כלל אין מחלקים מינים אלו אלא לאחר הסעודה. רבינו מנוח (ממן ומפי ס"ז ה"ב). ומתוך שיתחילו לשאול יתעוררו לשאול על שאר השינויים שעושים. ע"פ פרי חדש (סי' תפט סק"ו). אולם המאירי (קה: ד"ה מתיקוקת) כתב, שאין הכוונה שישאלו על נתינת הקליות, אלא שמתמה שמחלקים להם קליות ואגוזים הם לא ישנו, ועל ידי כן יראו את השינויים שעושים בלילה זה וישאלו מה נשתנה. וכן פירש הב"ח (סי' תקטו ד"ה ועוד) בדעת הרמב"ם. ד. **רשב"ם** (ד"ה מתיקוקת). ורש"י (ד"ה מתוקפין) פירש, שמגביהים את הקערה בשביל שישאלו התינוקות [ולפירוש זה אין לגרום תיבות 'שלא ישנו', שהרי אין מגביהים כדי שלא ישנו. הגהות הב"ח (אות ח)]. ועוד פירש, שאוכלים מהר כדי שלא ישנו התינוקות וישאלו. וסיים, שפירוש זה עיקר, שהרי מיד אחרי זה הביאה הגמרא את המעשה של רבי עקיבא שזירז את הלומדים ללכת לבתיהם, ולפירוש זה מובן הקשר בין הדברים. אולם הרשב"ם (שם) דחה ראייתו, שאפשר שכיון שהזכירו שנרשים פעולה כדי שלא ישנו התינוקות, הביאו גם את המעשה של רבי עקיבא שחשש שלא ישנו התינוקות. עוד הביא הרשב"ם, שיש שגרסו 'חוטפין מצוות', ופירשו, שמגביהים את הקערה שיש בה כמה מצוות, ולהיינו מצה ומרור ושני תבשילין. והמאירי (קה:) פירש, שמתעטקים במצות דרך חטיפה. כדי שישתעשעו התינוקות ולא ישנו. ה. **רשב"ם** ורש"י (ד"ה חוטפין). והקשו התוספות (ד"ה חוטפין) על פירוש זה, הרי יכולים התינוקות לישן ללא בהיהם. ועוד פירש הרשב"ם, ש'בשביל התינוקות' היינו שלא יתעכבו מלשוב לבתיהם עד הלילה, שאם יעשו כן כבר ישנו התינוקות. וגם על פירוש זה הקשו התוספות, שהרי אף אם ילכו מיד אחר שיחשך גם לא ישנו התינוקות. ולכן גרסו 'לילי פסחים', והיינו שהיו רגילים ללמוד בבית מדרש בליל יום טוב, ובליל פסח היו הולכים מיד לבתיהם כדי שלא יתאחרו עד שישנו התינוקות. ו. **ריטב"א** (פוסק שם. ד"ה ניתקלו). ובחדושי הר"י מלונדל (ד"ה ומיהו) פירש, שיאכילו את בניהם כדי שיוכלו להתענות ביום הכיפורים, ולא יאכלו בסוף היום במרוצה שמא יחשך היום ולא יאכלו התינוקות די סיפוקם. ז. **ובתוספות** (ד"ה שנאמר) גרסו 'ושמחת אתה וביתך', והוא פסוק שנאמר לגבי מעשר שני (דברים יד כו). וביארו את גירסתם, שמה שלא הביאה הברייתא את הפסוק 'ושמחת בחגך' שנאמר לגבי המועדים, משום ששם במעשר שני נאמר במפורש 'וביתך'. וראה הערה הבאה. ח. **היינו** בזמן הזה, אבל בזמן הבית אין שמחה אלא בבשר. תוספות (ד"ה ומפיו). ובקרבן תודה (פוסק שם) ביאר על פי זה את גירסת התוספות [ראה הערה קודמת], שמשום כך הביאו את הפסוק במעשר שני, ששם נאמר 'בכסף ובצאן ובייין ובשכר', ללמד שבזמן בית המקדש השמחה היא 'בכסף ובצאן', ובזמן הזה השמחה היא 'ביין ובשכר'. **ותוספתא** (שם) ובירושלמי (פ"ו הגזרטא, וקטנים בראוי להם. ופירשו בירושלמי, שהכוונה לאנדרים ולזיזים. וכתב בחסדי דוד (שם), שבקטנים גם תנא קמא מודה שאין שמחתם ביין, שהרי היין מזיק להם. י. **אבל** בבבל אין שמחתן

אורך **אַמָּה** עַל רוחב **אַמָּה**[א] מרובע[ב], **בְּרוּם** [-בגובה] **שָׁלֹשׁ אַמּוֹת**[ג], זולפי זה **שִׁיעוּרוֹ חֲכָמִים** שֶׁשִּׁיעוּר **מַי מִקְוֶה** הוא **אַרְבָּעִים סְאָה**[ד], שזו כמות המים הנכנסת באמה על אמה ברום שלש.

ועל פי שיעור זה יוצא ששיעור רביעית הוא אצבעיים על אצבעיים בגובה אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע, וכדלהלן. בגובה שלש אמות יש שמונה עשר טפחים [שכל אמה היא ששה טפחים], ואם נחלק את שמונה עשר הטפחים לששה עשר חלקים, נקבל בכל חלק טפח ועוד חצי אצבע [שטפח הוא ארבע אצבעות[ה]] ברוחב אמה על אמה. עכשיו נחלק את הארבעים סאה לששה עשר חלקים, נקבל בכל חלק שתים וחצי סאה. נמצא שגובה טפח ועוד חצי אצבע ברוחב אמה על אמה מחזיק שתים וחצי סאה [ציור א].

עתה נחשב את הטפח וחצי אצבע [שהם ארבע וחצי אצבעות] בחמישיות האצבע [דהיינו נחלק כל אצבע לחמשה חלקים], נקבל עשרים ושתים חומשי אצבעות ועוד חצי חומש אצבע[ו]. ונחלקם לחמשה חלקים, נקבל בכל חלק ארבע וחצי חומשי אצבעות. ניקח מהם שלשה חלקים [של ארבע וחצי חומשי אצבעות], נקבל שלש עשרה וחצי חומשי אצבעות, שהם שתים וחצי אצבעות ועוד חומש אצבע[ז], ברוחב אמה על אמה. עכשיו נחלק באותו היחס את השתים וחצי סאה, דהיינו נחלקם לחמשה חלקים, בכל חלק נקבל חצי סאה, וניקח מהם שלשה חלקים דהיינו סאה ומחצה. נמצא ששתים וחצי אצבעות ועוד חומש אצבע ברוחב אמה על אמה, מחזיק סאה ומחצה [ציור ב].

עתה נחלק את המקוה לרוחבו, דהיינו נחלק אמה לשש רצועות, נקבל בכל רצועה טפח על אמה. נחלק כל רצועה לששה חלקים, נקבל ששים וששה חלקים של טפח על טפח. עכשיו נחלק באותו היחס את הסאה וחצי לששים וששה חלקים, נקבל לוג. שכל סאה היא ששה קבים, וסאה וחצי הם תשעה קבים, וכל קב הוא ארבעה לוגים, ואם כן תשעה קבים הם ששים ושש לוגים. נמצא שכל חלק הוא לוג. נמצא שטפח על טפח בגובה אצבעיים וחצי ועוד חומש אצבע מחזיק לוג [ציור ג].

עתה נחלק כל טפח על טפח לארבעה חלקים מרובעים, נקבל בכל חלק שתי אצבעות על שתי אצבעות [שטפח הוא ארבע אצבעות]. וכן באותו היחס נחלק את הלוג לארבעה חלקים, ונקבל רביעית הלוג. נמצא שאצבעיים על אצבעיים בגובה אצבעיים וחצי ועוד חומש אצבע מחזיק רביעית הלוג [ציור ד].

★

הגמרא מבארת כיצד הטבילו את השלחן של בית המקדש כשנטמא: אָמַר רַב אַשִׁי, אָמַר לִי רַבִּין בַּר חִינָּנָא, שׁוּלְחָן שֶׁל בית **הַמִּקְדָּשׁ** שהיה מונח עליו לחם הפנים, **שֶׁל קְרָנִים הָיָה** - היה עשוי מכמה חלקים, והיו יכולים לפרק את רחבו לשנים. **דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ הָהוּקֵי הָוֵה מְיהַדַּק** - שאם עולה בדעתך שהיה מחובר ולא היו יכולים לפרקו, אם כן קשה, הרי מידת השולחן היתה שתי אמות אורך על אמה רוחב[ח], ואם יטמא השולחן[ט] לא יהיו יכולים

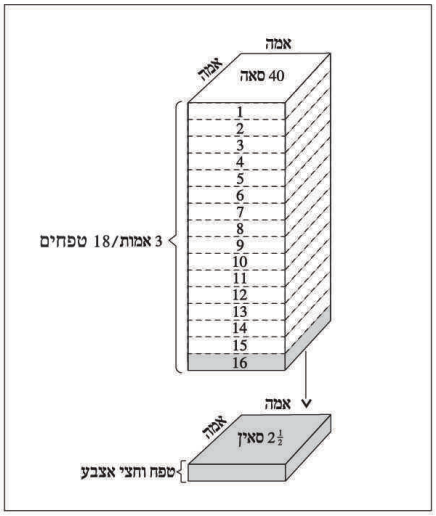

ציור א

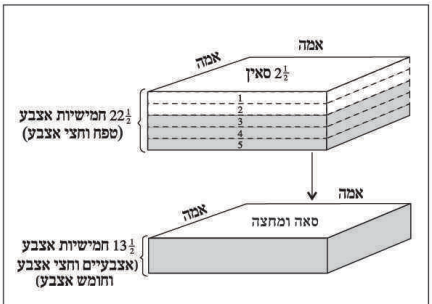

ציור ב

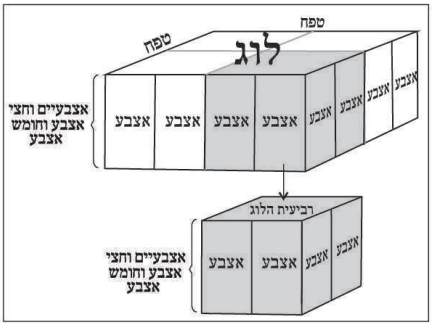

ציור ד

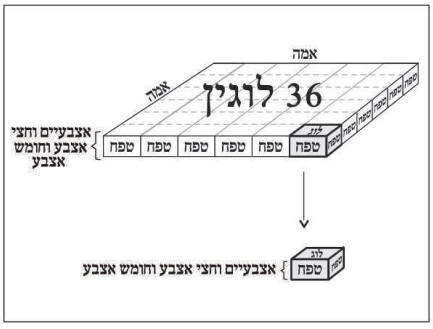

ציור ג

א. **שאדם** עם בגדיו רוחבו אמה, ובלא בגדיו הוא פחות מאמה, ויכול להכנס ברירות עם זרועותיו ולא יצטרך להדביקם לגופו. תוספות (ד"ה אמה) ע"פ בארות המים (פתו"ש שם). ב. **בית** יוסף (ד"ה ולפי) ורש"ש (מיוחסין ז: ד"ה ומפי). ומה שלא אמרו שדי באמה על אמה בעיגול, כתב בתשב"ץ (ח"ג סי' לט) ורש"ש (מיוחסין ז: ד"ה ומפי). ומה שלא אמרו שדי באמה בעיגול, כתב בתשב"ץ (ח"ג סי' קנט), שרוחבו של אדם אמה וגם עובי כריסו אמה, ואם כן בכריסו הוא אמה על אמה בריבוע. אמנם ראה לעיל (ע"פ פסעוים) בשם החתם סופר שעיבוי של אדם הוא חצי אמה, ויתר המקום הוא כדי שיהיה רוב מים, ומלילא הוא טעם אף שיהיה מרובע. ג. **ואף** שגובה אדם שלש אמות בלי הראש, די בשיעור שלש אמות, שכיון שנכנס למים עולים המים למעלה. תוספות (ד"ה ואף) וכן כתבו בעיטרוביץ (מת. ד"ה נופל) בתירוץ השני, והוסיפו, שגם מרכין ראשו קצת כשנכנס למים. אולם הרמב"ן (ב"ב ק: ד"ה ספוכין) כתב, שגובה אדם עם ראשו שלש אמות. וכן כתבו תוספות (מיוחסין שם) בתירוץ הראשון. ד. **ואף** אם הוא רחב מאמה ופחות משלש אמות גובה, אם יש בו ארבעים סאה וכל גופו עולה בהם כפעם אחת, כשר לטבילה. רשב"א (בה"ג, מ"ש סי' ספפט) ורבינו ירוחם (פתו"ש וחוט נפיב כו מלק ס). ה. **שאחר** שחילקנו לכל חלק טפח [שהם ששה עשר טפחים] נשארו עוד שני טפחים, שהם שמונה אצבעות, נמצא לכל חלק נוסף עוד חצי אצבע. ו. **הטפח** הוא ארבע אצבעות שהם עשרים חומשי אצבעות, והחצי אצבע הוא שתים וחצי חומשי אצבע. ז. **עשר** חומשים הם שתי אצבעות, ועוד שתים וחצי חומשים הם חצי אצבע, ונשאר עוד חומש אצבע. ח. **שנאמר** (שמות כה כג) 'ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קומתו'. ט. **בהגיגה** (כו:) דרשו שהשולחן מקבל טומאה, מהפסוק (ויקרא כו ו) 'והשלחן הטהור', שמשמע שיכול להיות טמא. ורשב"ם (ד"ה שולחן).

להטבילו במקוה', שאף אם יכניס אותו לרוחבו, **אַמְּתָא בְּאַמְּתָא הֵיכִי דָּמֵי** - איך אפשר להכניס כלי בגודל אמה למקוה שחללו אמה בצמצום, הרי צריך שיהיה חלל המקוה גדול קצת יותר מהכלי הנכנס לתוכו. אלא בהכרח שהשולחן היה מתפרק לרוחבו, והיו מטבילים כל חלק בנפרד[יא].

דוחה הגמרא את הראיה: אפשר לומר שלא היו יכולים לפרק את השולחן, **וּמַאי קוּשְׁיָא** - ומה שהקשו איך הטבילוהו, **דְּיֵלְפָא** לא היה מטבילו במקוה, אלא **בְּיָם שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה** המלך בבית המקדש[יב] **הֲוָה טָבֵיל** - היה מטבילו. **דְּתָנֵי רַבִּי חִיָּיא, יָם שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה** בבית המקדש היה **מָחֲזִיק** מים בשיעור **מְאָה וַחֲמִשִּׁים מִקְוֶה טְהָרָה**[יג], ושם היה אפשר להטביל את השולחן בלי לפרקו.

★

שנינו במשנה: וְלֹא יִתְּחֹתוּ לוֹ [-לענין] **מֵאֲרָבָעָה** כוסות של יין. **הגמרא מבארת מדוע לא חששו חכמים לזוגות בארבע כוסות. מקשה הגמרא:** הרי ארבע כוסות הם זוגות[יד], **וְהֵיכִי מְתַקְּנִי רַבָּנַן מִידֵּי דַּאֲתֵי בָּהּ לִידֵי סַכָּנָה**[טו] - כיצד מתקנים חכמים תקנה[טז] שאפשר לבא מכך לידי סכנה[יז][טז]. **וְהָתַנְיָא** בברייתא, **לֹא יֹאכַל אָדָם** ממאכל אחד **תְּרֵי** - שתים[יח], כגון שתי ביצים או שני אגוזים, **וְכֵן לֹא יִשְׁתֶּה תְּרֵי** - שתי כוסות, **וְלֹא יָנַח** עצמו בבית הכסא **תְּרֵי** פעמים, **וְלֹא יַעֲשֶׂה צְרָכָיו** [-ישמש מיטתו] **תְּרֵי** פעמים[יט]. ומדוע תיקנו חכמים ארבע כוסות בליל פסח ולא חששו לזוגות.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן, בלילה זה אין לחשוש ממזיקים, **דְּאָמַר קְרָא** על ליל פסח (שמות יג מב) **'לֵיל שִׁמֻּרִים** הוּא **לַה'** וגו' **שֹׁמְרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוֹרֹתָם'**[כ], והכוונה **'לֵיל הַמְשׁוּמָּר וּבָא מִן הַמַּזִּיקִין**, ואין חשש שינזקו בלילה זה מזוגות, ולכן לא חששו חכמים לתקן שישתו ארבע כוסות.

תירוץ נוסף: רָבָא אָמַר, כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה [-של ברכת המזון] שהוא הכוס השלישי, **מְצַטְרֶפֶת לְמוֹזְגָה** - מצטרף לשתי הכוסות הראשונים להוציאם מידי זוגות, **וְאֵינוֹ מְצַטְרֵף לְרֵיעָה** - אם שותה כוס רביעי אחריו אין הכוס השלישי מצטרף לזוגות, וכאילו שתה רק שלש כוסות[כא].

תירוץ נוסף: רַבִּינָא אָמַר, אַרְבָּעָה בָּעֵי [-כוסות] **תַּקְּנוּ רַבָּנַן** בליל פסח **דֶּרֶךְ חֵירוּת**[כב], אולם אין הם מצוה אחת, אלא **כָּל חַד וְחַד** - כל כוס וכוס

י. הכוזנה למקוה שהיתה במקדש, כמבואר ביומא (נא:), והיא היתה אמה על אמה בצמצום[אל]. או שהכוזנה לאמת המים שהיתה רחבה אמה, ועל שם כך נקראת אמה, ובה היו מטבילים כלי שרת. רשב"ם (ע"פ סיכ). והוסיף, שהעיקר כמו הפירוש הראשון, שהרי רב אשי אמר את דבריו לגבי מקוה.

יא. וכן היו יכולים לפרק את הרגלים, שהרי גובה השולחן היה אמה וחצי, ואינו נכנס במקוה שרחבו אמה. רשב"ם (ע"פ שבת) ותוספות (ע"פ שמות[אמ]). **יב. שלמה** המלך הביא לבית המקדש גיגית גדולה עשר אמות על עשר אמות ברום חמש אמות, והעמידה על שנים עשר דמויות בקר מנחושת, כמבואר בדברי הימים (ב' ד ב-ה). וכתבו תוספות (ע"פ פיס), שברגלי השוורים היה נקב, והתחבר למעיין שתחתם, כדי שלא יפסלו המים משום שאובים.

יג. החשבון הוא כך. גודל הים היה עשר אמות על עשר אמות ברום חמש אמות. שלושת האמות התחתונות היו מרובעת אמות כשנחלקם לעשר רצועות, נקבל עשר רצועות של אורך עשר אמות ברוחב אמה בגובה שלש אמות, וכשנחלק כל רצועה לעשר חלקים, נקבל מאה חלקים של אמה על אמה בגובה שלש אמות. הרי מאה מידות מקוה [שמידת מקוה היא אמה על אמה ברום שלש אמות]. ושתי אמות העליונות של הים, כשנחלקם לאמות [אם היו מרובעות], נקבל מאה חלקים של אמה על אמה בגובה שתי אמות. עתה יש להוריד מה שהריבוע יותר על העיגול [משום הקרנות של הריבוע שאין בעיגול], שהוא רבע [שכל עיגול שהוא ברוחב אמה על אמה, יש בהיקפו שלש אמות, וכריבוע יש בהיקפו ארבע אמות]. כשנוריד רבע ממאה, שהוא עשרים וחמש, ישאר בידינו שבעים וחמש חלקים של אמה על אמה בגובה שתי אמות. וכשנניח אותם אחת על השניה, נקבל אמה על אמה בגובה מאה וחמישים אמות. וכאשר נחלקם לחלקים של גובה שלש אמות שהיא מידת המקוה, הרי חמשים חלקים. אם כן יש בידינו עוד חמשים מידות מקוה נוספות, ויחד עם מאה מידות המקוה שהיו בשלש אמות התחתונות, הרי מאה וחמשים מידות מקוה. כן מבואר בעירובין (יד:). **יד. ואין** לומר שאכן יש לשתות עוד כוס בתוך הסעודה, שאם כן היו צריכים לתת לעני חמש כוסות. עולת אהרן (ע"פ נח). **טו. השאלה** היא רק על התקנה, איך תיקנו דבר המביא לידי סכנה, אבל אחר התקנה ודאי ש'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (קהלת ח ה). פתח עינים (נתן קו. ע"פ סיכ). **טז. ואף** לסוברים להלן (קו.) שחשש זוגות הוא רק בשתים ולא בארבע, מכל מקום יש לחשוש לכשפים. רשב"ם (ע"פ עין). ובקרבן נתנאל (סי כג פתח ה) כתב, שרבא שסובר להלן שבארבע אין חשש לזוגות, אכן מתרץ בסמוך שכוס של ברכה [שהוא כוס שלישי] מצטרף לשתיה ולא לריעה. **יז. בענין** הזיהרות מזוגות, אמרו בגמרא להלן (קו:) שהוא הלכה למשה מסיני, ואמרו להלן (קו:) שהמזיקים ממונים להזיק את מי שלא נזהר בזוגות [וראה בר"ן כאן (ע"פ פסחים) שכתב שבזוגות חוששים לכשפים]. **יח. וזו** דווקא אם אין כוונתו לשם שמים, אבל אם כוונתו לשם שמים, כמו שמצינו שדרשו זאת מתחילת הפסוק, והיינו שבפסוק קודם לזה כתוב 'בעצם היום הזה יצאו' בלשון עבר, וכאן נאמר 'ליל שמורים הוא', ולא נאמר 'היתה', ומוכח שהכוונה שמשומר בכל הדורות. **כ. מה** שלא אמר זאת על כוס של קידוש, משום שברכת המזון היא מדאורייתא, אבל קידוש של יום טוב הוא מדרבנן. פתח עינים (ע"פ יפה), וראה לעיל דברי הקרבן נתנאל שנקט כוס של ברכה משום שהוא שלישי. **כא. ובענין** שמצינו לקמן (קו:) ש'רישמרך' אינו מצטרף לרעה. רשב"ם (ע"פ יפה). ובעיון יעקב (ע"פ מעמקי) פירש, מצטרף לטובה לצאת ידי ארבע כוסות. ואין מצטרף לרעה להחשש לזוגות. **כב. מה** שתלו שכל אחד מצוה בפני עצמו במה שתיקנו ארבע כוסות דרך חירות, ביאר בפתח עינים (ע"פ ביכורים), שדרך חירות היינו שה' גאל את היהודים בארבע לשונות של גאולה, והיינו 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' (שמות ו ו) שהוציאם מתוקף השעבוד, וזה היה בניסן קודם יציאתם ממצרים, כשהתחילו המכות והקילו מעבודתם, 'והצלתי אתכם מעבודתם' (שם) היינו ביטול העבודה, וזה היה בחודש תשרי, שבטלה עבודתם, 'וגאלתי אתכם' (שם) היינו יציאת מצרים, וזה היה בניסן, 'ולקחתי אתכם לי לעם' (שם ו ז) היינו קבלת התורה, וזה היה בסיון. וחכמים תיקנו כוס כנגד כל לשון של גאולה, וכיון שכל כוס מרמז על תקופה אחרת, הרין נותן שכל אחד יהיה לעצמו ויהיה מצוה בפני עצמו. אולם הרי"ף לא גרס את התיבות 'תיקנו רבנן דרך חירות'.

מִצְוָה בְּאַפֵּי נַפְשָׁהּ [-בפני עצמה] הוּא, ואין הכוסות מצטרפים למנין אחד[א], ואין בזה חשש זוגות.

שנינו בברייתא לעיל: לֹא יַעֲשֶׂה צְרָכָיו תְּרֵי. מקשה הגמרא: אַמַּאי יש כאן זוגות, הרי כשגמר ביאתו הראשונה בטלה תאוותו, ועתה נִמְלָךְ הוּא לשמש פעם נוספת[א]. מתרצת הגמרא: אָמַר אַבַּיֵי, אכן בעשיית צרכיו פעם שניה אין זוגות, והברייתא הָכִי קָאָמַר, לֹא יֹאכַל תְּרֵי וְלֹא יִשְׁתֶּה תְּרֵי. וְאם אכל או שתה שתים, לֹא יַעֲשֶׂה צְרָכָיו אֲפִילּוּ פַּעַם אַחַת עד זמן מרובה, שיש חשש דִּילְמָא חָלִישׁ וּמִיתְרַע - שמא יחלה מחמת תשמיש, וירע מזלו מחמת הזוגות[ב].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין זוגות: תָּנוּ רַבָּנָן, הַשּׁוֹתֶה כִּפְלַיִם - זוגות[ג], דָּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ - עון מיתתו שגרם לעצמו מוטל על ראשו. אָמַר רַב יְהוּדָה, אֵימָתַי אין לשתות זוגות, בִּזְמַן שֶׁלֹּא רָאָה פְּנֵי הַשּׁוּק בין כוס לכוס, אֲבָל אם רָאָה פְּנֵי הַשּׁוּק אחר כוס ראשונה, הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ לשתות עוד כוס. אָמַר רַב אַשִׁי, חֲזֵינָא לֵיהּ [-ראיתיו] לְרַב חֲנַנְיָא בַּר בֵּיבָי דְּנהג כן, וְאַכָּל כָּסָא הֲוָה נָפִיק וְחָזֵי אַפֵּי שׁוּקָא - אחר כל כוס היה יוצא ורואה פני השוק.

מבארת הגמרא: וְלֹא אֲמָרָן שיש חשש שינזק, אֶלָּא כשדעתו לָצֵאת לַדֶּרֶךְ אחר אכילתו או שתייתו, אֲבָל אם נשאר בְּבֵיתוֹ, לֹא צריך לחשוש. אָמַר רַבִּי זֵירָא, וְאם הולך לִישַׁן, כְּלָצֵאת לַדֶּרֶךְ דָּמֵי, ויש לו לחשוש מזוגות. אָמַר רַב פָּפָּא, וְלָצֵאת לְבֵית הַכִּסֵּא, כְּלָצֵאת לַדֶּרֶךְ דָּמֵי, ויש לו לחשוש[ב].

מקשה הגמרא: וְכי בְּבֵיתוֹ לֹא צריך לחשוש, וְהָא רָבָא בשתייתו מָנֵי כְּשׁוּרֵי - היה מונה קורות, בכוס הראשונה הסתכל על קורה אחת, ובכוס השניה הסתכל על קורה שניה, וכן הלאה, לידע מספר הכוסות ולהזהר מזוגות. וכך עשה אף כשלא היה יוצא לשוק[ג]. וְכן אַבַּיֵי כִּי שָׁתֵי חַד כָּסָא - כששתה כוס אחת, מְנַקִּיט לֵיהּ אִימֵּיהּ תְּרֵי כָּסֵי בִּתְרֵי יְדֵיהּ - היתה אמו[ד] אוחזת עוד שתי כוסות בשתי ידיה, ויחד הם שלש כוסות, כדי שלא ישכח וישתה זוגות. וְכן רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, כִּי הֲוָה שָׁתֵי תְּרֵי כָּסֵי, מְנַקִּיט לֵיהּ שַׁמָּעֵיהּ חַד כָּסָא - כששתה שתי כוסות החזיק שמשו כוס אחת[ד], וכששתה חַד כָּסָא, מְנַקִּיט לֵיהּ - החזיק שמשו תְּרֵי כָּסֵי בִּתְרֵי יְדֵיהּ. ומכל אלו רואים שאף שלא יצאו לדרך חששו מזוגות. מתרצת הגמרא: לעולם אין חשש כשהוא בביתו, ואמוראים אלו חששו משום שאָדָם חָשׁוּב שָׁאנֵי, שהמזיקים מוסרים נפשם כדי להזיקו, וצריך לחשוש אף בביתו.

הגמרא מביאה מחלוקת עד כמה כוסות יש לחשוש לזוגות: אָמַר עוּלָּא, עֲשָׂרָה כּוֹסוֹת[ה] אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם זוּגוֹת, משום שאינו נמנה עם המספרים הקודמים, אלא הוא מספר בפני עצמו, דהיינו פעם אחת עשרה[ו]. מבארת הגמרא: עוּלָּא לְטַעְמֵיהּ - הולך לשיטתו, דְּאָמַר עוּלָּא, וְאָמְרֵי לָהּ בְּמַתְנִיתָא תָּנָא - ויש שאמרו ששנינו כך בברייתא, עֲשָׂרָה כּוֹסוֹת יין תִּיקְּנוּ חֲכָמִים להשקות האבלים בְּבֵית הָאֵבֶל[ז]. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ - ואם יעלה בדעתך שעֲשָׂרָה כּוֹסוֹת יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, יקשה הֵיכִי קָיְימִי רַבָּנָן וְתִקְּנוּ מִילְּתָא דְּאָתֵי לִידֵי סַכָּנָה - כיצד עמדו חכמים ותיקנו תקנה[ח] שאפשר לבא מכך לידי סכנה[ה]. ומוכח שבעשר כוסות אין חשש זוגות[ט]. אֲבָל תְּמַנְיָא - שמונה כוסות, יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.

רַב חִסְדָּא וְרַבָּה בַּר רַב הוּנָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ, כוס שביעי שהוא כמנין 'שָׁלוֹם', שהיא תיבה שביעית בפסוק (במדבר ו כו) 'יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם' שבברכת כהנים, לְטוֹבָה מִצְטָרֵף - לבטל הזוגות של שש כוסות ששתה קודם לכן, אבל לְרָעָה לֹא מִצְטָרֵף - אם שתה כוס שמיני אחריו אין הכוס השביעי מצטרף, ונחשב ששתה רק שבע כוסות. שכיון שבירכן בתיבה שביעית בשלום, מסתבר שאין יותר היזק בעולם. אֲבָל שִׁיתָּא - שש כוסות, יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.

רַבָּה וְרַב יוֹסֵף דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ, כוס חמישי שהוא כמנין 'וִיחֻנֶּךָּ', שהיא תיבה חמישית בפסוק (שם ו כה) 'יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ', לְטוֹבָה מִצְטָרֵף, לְרָעָה לֹא מִצְטָרֵף, ואף בששה אין משום זוגות, אֲבָל אַרְבָּעָה כוסות יֵשׁ בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.

אַבַּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ, כוס שלישי שהוא כמנין 'וְיִשְׁמְרֶךָ' שבפסוק (שם ו כד) 'יְבָרֶכְךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ', לְטוֹבָה מִצְטָרֵף, לְרָעָה לֹא מִצְטָרֵף, ואף בארבעה אין משום זוגות, ואין חשש זוגות אלא בשתי כוסות בלבד[ו]. מוסיפה הגמרא: וְאָזְדָא רָבָא לְטַעְמֵיהּ - והולך רבא לשיטתו, דְּרָבָא כשהיו החכמים יוצאים ממנו, היה נוהג להשקותם, ופעמים דאַפְּקִינְהוּ לְרַבָּנָן בְּאַרְבָּעָה כּוֹסוֹת - שהוציאם אחר ששתו רק ארבע כוסות, ולא חשש שישתו כוס נוסף. הרי שסבר שאין חשש בארבע כוסות[ז]. וְאַף עַל גַּב דְּאִיתְּזַק רָבָא בַּר לִיוָאי בדרך אחר שהשקהו רבא ארבע כוסות, לֹא חָשׁ לָהּ לְמִילְּתָא - לא חשש רבא שניזק מחמת הזוגות, דְּאָמַר רבא על כך, הַהוּא - מה שרבא בר ליואי ניזק, מִשּׁוּם דְּאוֹתְבַן בְּפִירְקָא הֲוָה - שהקשה לי בשעת הדרשה ובייישני ברבים[י][ח].

הגמרא מבארת האם צריך להזהר מזוגות: אָמַר רַב יוֹסֵף, אָמַר לִי יוֹסֵף שִׁידָא [-השד], אַשְׁמְדַאי מַלְכָּא דְּשִׁידֵי [-מלך השדים] מְמוּנֶּה הוּא אַכּוּלְּהוּ זוּגֵי - על כל הזוגות. וְהרי מַלְכָּא לֹא אִיקְרֵי [-לא נקרא] מַזִּיק[יא], ואינו רגיל להזיק, ואין צריך לחשוש לכך[יב]. אִיכָּא דְּאָמְרֵי לָהּ לְהַאי גִּיסָא - יש שפירשו לצד השני, אַדְּרַבָּה, מַלְכָּא [רַתְחָנָא [-כעסן] הוּא], מַאי דְּבָעֵי עָבִיד - עושה מה שרוצה, שֶׁהרי הַמֶּלֶךְ פּוֹרֵץ גָּדֵר לַעֲשׂוֹת לוֹ דֶּרֶךְ, וְאֵין מוֹחִין בְּיָדוֹ אף אם מזיק לאחרים, ואם רוצה יכול להזיק לעושים זוגות.

הגמרא מבארת חילוק בין שתה שתים לשתה ארבע: אָמַר רַב פָּפָּא, אָמַר לִי יוֹסֵף שִׁידָא, יש חילוק בין שתי כוסות לארבע, דִּבִתְרֵי קָטְלִינַן - השותה שתים אנו הורגים אותו, אבל בְּשותה אַרְבָּעָה, לֹא קָטְלִינַן - אין אנו הורגים אותו, אך מכל מקום בְּאַרְבָּעָה מַזְּקִינַן - מזיקים אותו. ועוד חילוק, בִּתְרֵי כוסות שהורגים, הוא בֵּין אם שתה בְּשׁוֹגֵג וּבֵין אם שתה בְּמֵזִיד, אבל בְּאַרְבָּעָה שמזיקים, דווקא השותה בְּמֵזִיד, אִין - מזיקים אותו, אבל השותה בְּשׁוֹגֵג, לֹא מזיקים אותו.

שנינו לעיל שהחשש מזוגות הוא דווקא ביוצא לדרך, הגמרא מבארת מה יעשה אם יצא לדרך. מבארת הגמרא: וְאִי אִישְׁתְּלֵי וְאִיקְרֵי וְנָפַק - אם שכח ויצא לדרך אחר 'זוגות', מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ שלא ינזק. לִינְקוֹט זְקָפָא דִּידֵיהּ דְּיַמִּינֵיהּ בִּידָא דִּשְׂמָאלֵיהּ וְזָקְפָא דִּשְׂמָאלֵיהּ בִּידָא דְּיַמִּינֵיהּ - שיאחוז אגודל של יד ימינו ביד שמאלו, ואגודל של יד שמאלו ביד ימינו[יג], וְנֵימָא הָכִי - ויאמר כך, אַתּוּן וַאֲנָא הָא תְּלָתָא - אתם ואני הרי שלש, ואין כאן זוגות. וְאִי שָׁמַע לֵיהּ דְּאָמַר - ואם שומע קול[יד] שעונה לו, אַתּוּן וַאֲנָא הָא אַרְבָּעָה - אתם ואני הרי ארבעה, וממילא הוא עומד בזוגות, נֵימָא לֵיהּ - שיענה לו, אַתּוּן וַאֲנָא הָא חַמְשָׁה, ואין כאן זוגות. וְאִי שָׁמַע לֵיהּ שוב קול דְּאָמַר, אַתּוּן וַאֲנָא הָא שִׁיתָּא [-שש], נֵימָא לֵיהּ, אַתּוּן וַאֲנָא הָא שִׁבְעָה, וכן הלאה. מספרת הגמרא: הֲוָה עוּבְדָא - היה מעשה באדם שיצא לדרך אחר זוגות, ועשה סגולה זו, והוסיף עליו השד, והוא הוסיף על השד עַד שהגיע לְמֵאָה וְחַד, וּפָקַע [-והתבטל] שִׁידָא מרוב צער[טו].

הגמרא מבארת כיצד להנצל מנשים מכשפות: אָמַר אַמֵּימָר, אָמְרָה לִי רֵישׁ תִּיגְּהִי [-מנהיגתן] דִּנְשִׁים כַּשְׁפָנִיּוֹת, ומלמדת אותן כשפים, הַאי מַאן דְּפָגַע בְּהוּ [-מי שפגע] בְּנָשִׁים כַּשְׁפָנִיּוֹת, כדי שלא ינזק מהן נֵימָא הָכִי, חֲרֵי חַמִּימֵי בְּדִיקוּלָא בְּזָיְיא לְפוּמַיְיכוּ נְשֵׁי דְּחַרְשַׁיָּיא - צואה חמה בסלים קרועים ונקובים יהיה לפיכן[טז], נשים כשפניות, יהי רצון דְּקָרַח קָרְחַיְיכִי - שימרטו אותן שערות שלכן שאתן מכשפות בהן, וכן פָּרַח פַּרְחַיְיכִי - שהרוח תשא את פירורי הלחם שאתן מכשפות בהן[יז],

---

א. וְשנינו להלן (ע"ב) נמלך אין בהן משום זוגות. רש"ש (ד"ה אמאי). ב. רשב"ם (ד"ה הכי). והרש"ש (ד"ה דילמא) ביאר, שגם 'מיתרע' היינו שיחלה, מלשון קצירי ומריעי. ג. דהיינו שתים או ארבע וכן הלאה. ד. היינו אומנתו שגידלה אותו, שהרי אמו מתה מיד אחר לידתו, כמבואר בקידושין (לא:). רשב"ם (ד"ה אביי). ה. וכל שכן יותר מעשרה. רשב"ם (ד"ה עשרה - הראשון). וכן מוכח בכתובות (ח:) שאמרו עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל וכו', הוסיפו עליהם ארבעה. פתח עינים (ד"ה אמר). ו. מהרש"א (ד"ה עשרה). ועוד פירש, שעשירי בכל מקום הוא קודש, ואינו מצטרף לרעה. ז. שלשה קודם אכילה, כדי לפתוח בני מעיו, ושלשה בתוך אכילה, כדי לשרות אכילה שבמעיו, וארבעה לאחר אכילה, כנגד הזן וברכת הארץ ובונה ירושלים והטוב והמטיב. כמבואר בכתובות (שם). ח. השאלה היא רק איך תיקנו דבר המביא לסכנה, אבל אחר התקנה ודאי ש'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (קהלת ח ה). פתח עינים (ד"ה היכי). ט. אמנם חשש כשפים יש גם בעשרה כוסות, כמבואר בגמרא להלן (ע"ב). וכתב בקרבן תודה (ד"ה י'), שתקנת עשרה כוסות היתה רק במקום שלא שכיח כשפים, אבל במקום ששכיח כשפים יש להוסיף עוד כוס. אולם בחוות יאיר (סי' כו) כתב, שבבית האבל שהוא רק באקראי, אין צריך לחשוש מכשפים. י. שהיה רגיל להקשות לו ברבים. רשב"ם (ד"ה דאותבן). וראה לעיל (מ:) ובעבודה זרה (סה:) שאמרו 'איתיביה רבה בר ליואי לרבא', וחזר בו רבא. יא. אלו הם דברי רב יוסף, ולא דברי יוסף שידא, שהרי אמרו בסמוך שבשתים הם הורגים. ואף רב יוסף הודה לכך אחר שדחו דבריו באיכא דאמרי. חידושי המאירי (ד"ה אמר). יב. אמנם לפעמים ניזקו ממנו, אלא שאין זה שכיח, והרוצה להחמיר יעשה שמירה יתירה. רשב"ם (ד"ה לא)[ט]. יג. שהיזק הזוגות הוא מפני שעשה שנים, ולא עשה רמז לאחדות ה', ולכן תקנתו שיחבר ימין ושמאל לרמוז שמהשנים נעשה אחד. עין אליהו (ד"ה מאי). יד. ואף קול אדם או אשה. רשב"ם (ד"ה אי). טו. רשב"ם (ד"ה פקע). והמהרש"א (ס"א ד"ה עד) ביאר, שאף הסובר שבעשרה יש משום זוגות, מכל מקום במאה אין משום זוגות, שהוא כולל את כל המספרים בכח אחד. ועוד, שהוא נחשב קודש קדשים, שהוא מעשר מן המעשר שנותן הלוי לכהן. טז. רשב"ם (ד"ה חרי). ובבניהו (ד"ה חרי) כתב, שיש לגרוס ברשב"ם 'קורעין ונוקבין', והיינו שהסלים יקרעו את הפה שלהן. ובכך מבואר מה החילוק בין פירוש זה לפירוש השני שביאר הרשב"ם להלן (ע"ב, ד"ה הספא) ששם פירש 'בסלים קרועין'. יז. רשב"ם (ד"ה פרח). ועוד פירש, שהוא כלי אומנות של כישוף. וכן מה שנאמר (יחזקאל יג כ) 'הִנְנִי אֶל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת', לפורחות היינו אחד מכלי האומנות של הכישוף[י].

וְאֵיבָּדוּר תְּבַלּוֹנֵיכִי - יתפזרו התבלינים שלכן, **וּפָרְחָא זִיקָא לְמוֹרֵיקָא חָרְתָא דְּנַקְטִיתוּ** - ישא הרוח את אותו בושם חדש שאתן אוחזות בידכן לכשף בו, **נְשִׁים כָּשְׁפָנְיוֹת, אַדְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי** - כל זמן שחסו עלי משמים וחסתי על עצמי ואתן חסתן עלי, **לָא אֲתֵיתִי לָגוּ** - לא באתי ביניכן, **חֲשָׁתָא דַּאֲתֵיתִי לָגוּ** - כעת שבאתי ביניכן, יודע אני דְּלָךְ נְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי - שנתקררו עלי רחמיכם, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי[א].

הגמרא מבארת כיצד יש לנהוג בענין זוגות: בְּמַעֲרָבָא [-בארץ ישראל] **לָא קָפְדִי אַזּוּגֵי** - לא הקפידו להמנע מזוגות[ב], ואילו **רַב דִּימִי מִנַּהַרְדְּעָא קָפִיד אַפִּיתָּא אַרוֹשְׁמָא דַּחֲבִיתָא** - הקפיד אף על פגימות החבית[ג] שלא יצאו בזוגות. **הגמרא מביאה מעשה בענין זה: הֲוָה עוּבְדָּא** - היה מעשה ורשמו חבית בזוגות, **וּפָקַע חֲבִיתָא** - ונבקעה החבית. **בָּלְלָא דְּמִיתָא, כָּל דְּקָפִיד יותר מדאי על זוגות, קָפְדֵי** המזיקים **בָּהֲדֵיהּ, וּמִיהוּ לְמֵיחַשׁ מִיבְּעֵי** - צריך לחוש לדבר, שאם לא כן מדוע הזכירו זה בגמרא, היה לחכמים לומר שלא יקפידו על זוגות, ולא ינזקו[ד].

הגמרא מבארת באלו דברים מקפידים המזיקים בזוגות: בְּי אָתָא [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבל, **אֲמַר**, המזיקים מקפידים על זוגות **בְּשָׁתֵּי בְּיָצִים וּשְׁתֵּי אֲגוֹזִין וּשְׁתֵּי קִישׁוּאִין**[ה], ועוד **דְּבַר אַחַר** - פרי אחר שלא התפרש מה הוא. וזהו **הַלָּכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי**[ו]. **וּמִסְתַּפְקָא לְהוּ לְרַבָּנַן מַאי נִיהוּ** [-מה הוא] **הַדָּבָר אַחֵר** שמקפידים עליו, **וְלֹכן נְזוֹר רַבָּנַן בְּכוּלְּהוּ זוּגֵי, בְּשׁוּם** חשש שמא זהו **הַדָּבָר אַחֵר.**

מוסיפה הגמרא: וְהָא דַּאֲמַרַן - מה שאמרו האמוראים לעיל (ע"ב) **שבְּשִׁבְעָה** או **בְּתִמְנְיָא** [-שמונה] או **בְּשִׁיתָּא** [-ששה] או **בְּאַרְבָּעָה, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגֵי**, כל אחד לפי שיטתו, **לָא אֲמַרַן** שאין בהם זוגות, **אֶלָּא לְעִנְיַן מְזִיקִין, אֲבָל לְעִנְיַן כְּשָׁפִים**, אם יש שם נשים כשפניות, **אֲפִילּוּ טוּבָא** [-יותר מעשרה] **נָמֵי חֲיִישִׁינַן. הגמרא מביאה מעשה בענין זה: כִּי הָא דַּהֲווּ נָפְקִי אִינְשֵׁי דְּגִישְׁרָה לְדַבְרֵיתְהוּ** - כמו המעשה באדם שגירש את אשתו **(אזי[ז]) [וְאָזְלָה]ן אִינְסָבָה לְחַנְוָאָה** - הלכה האשה ונישאה לחנוני המוכר יין, **כָּל יוֹמָא הֲוָה** הבעל הראשון **אָזֵיל וְשָׁתֵי חַמְרָא** - הולך לשתות יין אצל בעלה השני[ח], **הֲוָה קָא עָבְדָא לֵיהּ** - היתה האשה עושה לו **כְּשָׁפִים, וְלָא קָא מְהַנְיָא לֵהּ בֵּיהּ** - ולא הועיל לה להזיקו, **מִשּׁוּם דַּהֲוָה מְזַהֲרָה בְּנַפְשֵׁיהּ בְּשִׁתייתו מִזּוֹגֵא. יוֹמָא חַד אֲשְׁתֵּי טוּבָא** - שתה הרבה, **וְלָא הֲוָה יָדַע בָּהּ שְׁתֵי, עַד שִׁיתְּכַר הֲוָה צָיֵיל** - עד ששה עשר כוסות עדיין היה צלול בדעתו, **וְאִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, אבל **מִבָּאן וְאֵילָךְ לָא הֲוָה צָיֵיל, וְלָא אִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, **אֲפֵיקְתֵּיהּ בְּזוּגָא** - והוציאתו משם אחר ששתה זוגות, ושלטו בו הכשפים, **כִּי הֲוָה אָזֵיל, גַּם בַּיהּ** [-פגש בו] **הַהוּא עַיְינָא** - סוחר ערבי[ט], **אֲמַר לֵיהּ** אותו ערבי, **נְבָרָא קְמֵיהּ הוּא דְּאָזֵיל הָכָא** - אדם מת הולך כאן, שראה ששלטו בו הכשפים, **אָזֵיל הַבָּאי לְדֵיקְלָא** - הלך האיש ונשען על הדקל מרוב חולי ודאגה, **נָוַוח** [-יבש] **דֵּיקְלָא** מכח הכשפים, **וְנָפַק** - ונבקע האיש **ההוא** ומת.

כלל נוסף בענין זוגות: אֲמַר רַב עֲוִירָא, האוכל תבשיל בשתי **קְעָרוֹת, וְהאוכל שתי בְּצָרוֹת, אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם זוּגוֹת. בְּלָלָא דְּמִיתָא, כָּל דבר שֶׁנִּפְרְטוּ בִּידֵי אָדָם**, כגון קערות או ככרות, **אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, אֲבָל נִפְרְטוּ בִּידֵי שָׁמַיִם כְּמִינֵי דָּגִים**[י]. במיני מאכלים כגון ביצים ופירות, **חַיְישִׁינַן** מזוגות. כיון שהדבר אחר שעליו נאמר בהלכה למשה מסיני שהמזיקים מקפידים ומחמתו חוששין לשאר זוגות, גמרו בידי שמים[יא].

אופנים שאין בהם היזק זוגות: השותה בְּחֻנּוּת, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, שאין זה קביעות, ואין המזיקים מקפידים עליו[יב]. וכן השותה כוס אחת, ולא חשב לשתות עוד כוס, **וְנִמְלַךְ** לשתות עוד כוס, אינם מצטרפים[יג], **וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.** וכן **אוֹרֵחַ** שאינו יודע אם ישקהו אחוזות בידכן לכשף בו, **נָשִׁים כָּשְׁפָנְיוֹת, אַדְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי** - כל זמן שחסו עלי משמים וחסתי על עצמי ואתן חסתן עלי, **לָא אֲתֵיתִי לָגוּ** - לא באתי ביניכן, **חֲשָׁתָא דַּאֲתֵיתִי לָגוּ** - כעת שבאתי ביניכן, יודע אני דְּלָךְ נְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי - שנתקררו עלי רחמיכם, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי[יד].

הגמרא מבארת כיצד יש לנהוג בענין זוגות: בְּמַעֲרָבָא [-בארץ ישראל] **לָא קָפְדִי אַזּוּגֵי** - לא הקפידו להמנע מזוגות[טו], ואילו **רַב דִּימִי מִנַּהַרְדְּעָא קָפִיד אַפִּיתָּא אַרוֹשְׁמָא דַּחֲבִיתָא** - הקפיד אף על פגימות החבית[טז] שלא יצאו בזוגות. **הגמרא מביאה מעשה בענין זה: הֲוָה עוּבְדָּא** - היה מעשה ורשמו חבית בזוגות, **וּפָקַע חֲבִיתָא** - ונבקעה החבית. **בָּלְלָא דְּמִיתָא, כָּל דְּקָפִיד** יותר מדאי על זוגות, הוא **קְפִידִי** המזיקים **בָּהֲדֵיהּ, וּמִיהוּ לְמֵיחַשׁ מִיבְּעֵי** - צריך לחוש לדבר, שאם לא כן מדוע הזכירו זה בגמרא, היה לחכמים לומר שלא יקפידו על זוגות, ולא ינזקו[יז].

הגמרא מבארת באלו דברים מקפידים המזיקים בזוגות: בְּי אָתָא [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבל, **אֲמַר**, המזיקים מקפידים על זוגות **בְּשָׁתֵּי בְּיָצִים וּשְׁתֵּי אֲגוֹזִין וּשְׁתֵּי קִישׁוּאִין**[יח], ועוד **דְּבַר אַחַר** - פרי אחר שלא התפרש מה הוא. וזהו **הַלָּכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי**[יט]. **וּמִסְתַּפְקָא לְהוּ לְרַבָּנַן מַאי נִיהוּ** [-מה הוא] **הַדָּבָר אַחֵר** שמקפידים עליו, **וְלֹכן נְזוֹר רַבָּנַן בְּכוּלְּהוּ זוּגֵי, בְּשׁוּם** חשש שמא זהו **הַדָּבָר אַחֵר.**

מוסיפה הגמרא: וְהָא דַּאֲמַרַן - מה שאמרו האמוראים לעיל (ע"ב) **שבְּשִׁבְעָה** או **בְּתִמְנְיָא** [-שמונה] או **בְּשִׁיתָּא** [-ששה] או **בְּאַרְבָּעָה, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגֵי**, כל אחד לפי שיטתו, **לָא אֲמַרַן** שאין בהם זוגות, **אֶלָּא לְעִנְיַן מְזִיקִין, אֲבָל לְעִנְיַן כְּשָׁפִים**, אם יש שם נשים כשפניות, **אֲפִילּוּ טוּבָא** [-יותר מעשרה] **נָמֵי חֲיִישִׁינַן. הגמרא מביאה מעשה בענין זה: כִּי הָא דַּהֲווּ נָפְקִי אִינְשֵׁי דְּגִישְׁרָה לְדַבְרֵיתְהוּ** - כמו המעשה באדם שגירש את אשתו **(אזי[כ]) [וְאָזְלָה]ן אִינְסָבָה לְחַנְוָאָה** - הלכה האשה ונישאה לחנוני המוכר יין, **כָּל יוֹמָא הֲוָה** הבעל הראשון **אָזֵיל וְשָׁתֵי חַמְרָא** - הולך לשתות יין אצל בעלה השני[כא], **הֲוָה קָא עָבְדָא לֵיהּ** - היתה האשה עושה לו **כְּשָׁפִים, וְלָא קָא מְהַנְיָא לֵהּ בֵּיהּ** - ולא הועיל לה להזיקו, **מִשּׁוּם דַּהֲוָה מְזַהֲרָה בְּנַפְשֵׁיהּ בְּשִׁתייתו מִזּוֹגֵא. יוֹמָא חַד אֲשְׁתֵּי טוּבָא** - שתה הרבה, **וְלָא הֲוָה יָדַע בָּהּ שְׁתֵי, עַד שִׁיתְּכַר הֲוָה צָיֵיל** - עד ששה עשר כוסות עדיין היה צלול בדעתו, **וְאִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, אבל **מִבָּאן וְאֵילָךְ לָא הֲוָה צָיֵיל, וְלָא אִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, **אֲפֵיקְתֵּיהּ בְּזוּגָא** - והוציאתו משם אחר ששתה זוגות, ושלטו בו הכשפים, **כִּי הֲוָה אָזֵיל, גַּם בַּיהּ** [-פגש בו] **הַהוּא עַיְינָא** - סוחר ערבי[כב], **אֲמַר לֵיהּ** אותו ערבי, **נְבָרָא קְמֵיהּ הוּא דְּאָזֵיל הָכָא** - אדם מת הולך כאן, שראה ששלטו בו הכשפים, **אָזֵיל הַבָּאי לְדֵיקְלָא** - הלך האיש ונשען על הדקל מרוב חולי ודאגה, **נָוַוח** [-יבש] **דֵּיקְלָא** מכח הכשפים, **וְנָפַק** - ונבקע האיש **ההוא** ומת.

כלל נוסף בענין זוגות: אֲמַר רַב עֲוִירָא, האוכל תבשיל בשתי **קְעָרוֹת, וְהאוכל שתי בְּצָרוֹת, אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם זוּגוֹת. בְּלָלָא דְּמִיתָא, כָּל דבר שֶׁנִּפְרְטוּ בִּידֵי אָדָם**, כגון קערות או ככרות, **אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, אֲבָל נִפְרְטוּ בִּידֵי שָׁמַיִם כְּמִינֵי דָּגִים**[כג], שיין נחשב גמור בידי שמים, כיון שהענבים היוצאים מן הארץ ראויים לאכילה, וגם היין נברא כשהוא כנוס בתוכו, אבל חטים אינם ראויים לאכילה עד שיעשה מהם פת[כד]. **חַיְישִׁינַן** מזוגות. כיון שהדבר אחר שעליו נאמר בהלכה למשה מסיני שהמזיקים מקפידים ומחמתו חוששין לשאר זוגות, גמרו בידי שמים[כה].

אופנים שאין בהם היזק זוגות: השותה בְּחֻנּוּת, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, שאין זה קביעות, ואין המזיקים מקפידים עליו[כו]. וכן השותה כוס אחת, ולא חשב לשתות עוד כוס, **וְנִמְלַךְ** לשתות עוד כוס, אינם מצטרפים[כז], **וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.** וכן **אוֹרֵחַ** שאינו יודע אם ישקהו אחוזות בידכן לכשף בו, **נָשִׁים כָּשְׁפָנְיוֹת, אַדְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי** - כל זמן שחסו עלי משמים וחסתי על עצמי ואתן חסתן עלי, **לָא אֲתֵיתִי לָגוּ** - לא באתי ביניכן, **חֲשָׁתָא דַּאֲתֵיתִי לָגוּ** - כעת שבאתי ביניכן, יודע אני דְּלָךְ נְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי - שנתקררו עלי רחמיכם, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי[כח].

הגמרא מבארת כיצד יש לנהוג בענין זוגות: בְּמַעֲרָבָא [-בארץ ישראל] **לָא קָפְדִי אַזּוּגֵי** - לא הקפידו להמנע מזוגות[כט], ואילו **רַב דִּימִי מִנַּהַרְדְּעָא קָפִיד אַפִּיתָּא אַרוֹשְׁמָא דַּחֲבִיתָא** - הקפיד אף על פגימות החבית[ל] שלא יצאו בזוגות. **הגמרא מביאה מעשה בענין זה: הֲוָה עוּבְדָּא** - היה מעשה ורשמו חבית בזוגות, **וּפָקַע חֲבִיתָא** - ונבקעה החבית. **בָּלְלָא דְּמִיתָא, כָּל דְּקָפִיד** יותר מדאי על זוגות, הוא **קְפִידִי** המזיקים **בָּהֲדֵיהּ, וּמִיהוּ לְמֵיחַשׁ מִיבְּעֵי** - צריך לחוש לדבר, שאם לא כן מדוע הזכירו זה בגמרא, היה לחכמים לומר שלא יקפידו על זוגות, ולא ינזקו[לא].

הגמרא מבארת באלו דברים מקפידים המזיקים בזוגות: בְּי אָתָא [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבל, **אֲמַר**, המזיקים מקפידים על זוגות **בְּשָׁתֵּי בְּיָצִים וּשְׁתֵּי אֲגוֹזִין וּשְׁתֵּי קִישׁוּאִין**[לב], ועוד **דְּבַר אַחַר** - פרי אחר שלא התפרש מה הוא. וזהו **הַלָּכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי**[לג]. **וּמִסְתַּפְקָא לְהוּ לְרַבָּנַן מַאי נִיהוּ** [-מה הוא] **הַדָּבָר אַחֵר** שמקפידים עליו, **וְלֹכן נְזוֹר רַבָּנַן בְּכוּלְּהוּ זוּגֵי, בְּשׁוּם** חשש שמא זהו **הַדָּבָר אַחֵר.**

מוסיפה הגמרא: וְהָא דַּאֲמַרַן - מה שאמרו האמוראים לעיל (ע"ב) **שבְּשִׁבְעָה** או **בְּתִמְנְיָא** [-שמונה] או **בְּשִׁיתָּא** [-ששה] או **בְּאַרְבָּעָה, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגֵי**, כל אחד לפי שיטתו, **לָא אֲמַרַן** שאין בהם זוגות, **אֶלָּא לְעִנְיַן מְזִיקִין, אֲבָל לְעִנְיַן כְּשָׁפִים**, אם יש שם נשים כשפניות, **אֲפִילּוּ טוּבָא** [-יותר מעשרה] **נָמֵי חֲיִישִׁינַן. הגמרא מביאה מעשה בענין זה: כִּי הָא דַּהֲווּ נָפְקִי אִינְשֵׁי דְּגִישְׁרָה לְדַבְרֵיתְהוּ** - כמו המעשה באדם שגירש את אשתו **(אזי[לד]) [וְאָזְלָה]ן אִינְסָבָה לְחַנְוָאָה** - הלכה האשה ונישאה לחנוני המוכר יין, **כָּל יוֹמָא הֲוָה** הבעל הראשון **אָזֵיל וְשָׁתֵי חַמְרָא** - הולך לשתות יין אצל בעלה השני[לה], **הֲוָה קָא עָבְדָא לֵיהּ** - היתה האשה עושה לו **כְּשָׁפִים, וְלָא קָא מְהַנְיָא לֵהּ בֵּיהּ** - ולא הועיל לה להזיקו, **מִשּׁוּם דַּהֲוָה מְזַהֲרָה בְּנַפְשֵׁיהּ בְּשִׁתייתו מִזּוֹגֵא. יוֹמָא חַד אֲשְׁתֵּי טוּבָא** - שתה הרבה, **וְלָא הֲוָה יָדַע בָּהּ שְׁתֵי, עַד שִׁיתְּכַר הֲוָה צָיֵיל** - עד ששה עשר כוסות עדיין היה צלול בדעתו, **וְאִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, אבל **מִבָּאן וְאֵילָךְ לָא הֲוָה צָיֵיל, וְלָא אִיזְדַּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ** מזוגות, **אֲפֵיקְתֵּיהּ בְּזוּגָא** - והוציאתו משם אחר ששתה זוגות, ושלטו בו הכשפים, **כִּי הֲוָה אָזֵיל, גַּם בַּיהּ** [-פגש בו] **הַהוּא עַיְינָא** - סוחר ערבי[לו], **אֲמַר לֵיהּ** אותו ערבי, **נְבָרָא קְמֵיהּ הוּא דְּאָזֵיל הָכָא** - אדם מת הולך כאן, שראה ששלטו בו הכשפים, **אָזֵיל הַבָּאי לְדֵיקְלָא** - הלך האיש ונשען על הדקל מרוב חולי ודאגה, **נָוַוח** [-יבש] **דֵּיקְלָא** מכח הכשפים, **וְנָפַק** - ונבקע האיש **ההוא** ומת.

כלל נוסף בענין זוגות: אֲמַר רַב עֲוִירָא, האוכל תבשיל בשתי **קְעָרוֹת, וְהאוכל שתי בְּצָרוֹת, אֵין בָּהֶם מִשּׁוּם זוּגוֹת. בְּלָלָא דְּמִיתָא, כָּל דבר שֶׁנִּפְרְטוּ בִּידֵי אָדָם**, כגון קערות או ככרות, **אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, אֲבָל נִפְרְטוּ בִּידֵי שָׁמַיִם כְּמִינֵי דָּגִים**[לז], שיין נחשב גמור בידי שמים, כיון שהענבים היוצאים מן הארץ ראויים לאכילה, וגם היין נברא כשהוא כנוס בתוכו, אבל חטים אינם ראויים לאכילה עד שיעשה מהם פת[לח]. **חַיְישִׁינַן** מזוגות. כיון שהדבר אחר שעליו נאמר בהלכה למשה מסיני שהמזיקים מקפידים ומחמתו חוששין לשאר זוגות, גמרו בידי שמים[לט].

אופנים שאין בהם היזק זוגות: השותה בְּחֻנּוּת, אֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת, שאין זה קביעות, ואין המזיקים מקפידים עליו[מ]. וכן השותה כוס אחת, ולא חשב לשתות עוד כוס, אינם מצטרפים[מא], **וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוּם זוּגוֹת.** וכן **אוֹרֵחַ** שאינו יודע אם ישקהו אחוזות בידכן לכשף בו, **נָשִׁים כָּשְׁפָנְיוֹת, אַדְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי** - כל זמן שחסו עלי משמים וחסתי על עצמי ואתן חסתן עלי, **לָא אֲתֵיתִי לָגוּ** - לא באתי ביניכן, **חֲשָׁתָא דַּאֲתֵיתִי לָגוּ** - כעת שבאתי ביניכן, יודע אני דְּלָךְ נְחֶנְנִי וַחֲנָנְכִי - שנתקררו עלי רחמיכם, וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי[מב].

א. **דרש** 'קרחנני' לשתי תיבות 'קר חנני', והיינו נתקררו הרחמים. בארות המים (פרש"י ע"ב והפנ"י). ב. **כשהיו** מוכרים יין, היו חורטים רשימות בחבית לדעת כמה מידות איפה יש בה. רשב"ם (ד"ה קפדו). ג. **רשב"ם** (שם). ובעבודת אהרן (פוש לג) פירש, שיש לחוש לכשפים, וכמבואר להלן שיש לחוש לכשפים אפילו בהרבה. ד. **ומה** שאמרו לעיל שבארץ ישראל לא הקפידו על זוגות, הוא משום שהתלהבה למשה מסיני נאמרה על תנאי כל זמן שמקפידים על כך. תורה לשמה (פרי"ח, פי' עצ). ובתפארת ישראל (יומ"ט פ"ג יכין פוש יג) כתב, שמה שאמרו הלכה למשה מסיני הוא לאו דווקא, אלא הכוונה דבר חזק כהלכה למשה מסיני. ה. **הוגה** על פי גליון (מנחת יהושע). ו. **רש"י** (בכורות ו: ד"ה אפי'). ז. **ומה** שאמרו בכל הסוגיא שבכוסות יין יש משום זוגות, פירש בתוספות רי"ד (ד"ה קמיפלג), שיין נחשב גמור בידי שמים, כיון שהענבים היוצאים מן הארץ ראויים לאכילה, וגם היין נברא כשהוא כנוס בתוכו, אבל חטים אינם ראויים לאכילה עד שיעשה מהם פת[מג]. ח. **ומה** ששנינו לעיל במעשה שגירש את אשתו ושתה בחנות וניזוק, שם ניזוק מכשפים. ושב"ם (ד"ה אפסקוס) בפירוש השני. וכתב, שפירוש זה עיקר. ובפירוש הראשון פירש, שהשותה בשתי חנויות אין זה נחשב כשתי כוסות. ט. **רש"י** לעיל (ע"ב ד"ה אפסקוס). י. **בְּשִׁשׁוּן** פרסי קוראים לכורכ איספרגוס, ורגילים לשתות ממנו בכל בוקר לרפואה קודם האכילה. רשב"ם (ד"ה אפסקוס) ובערוך (ערך אפסקוס). ובערוך השלם פירש, שאיספרגוס בלשון יון הוא יין של בוקר. יא. **רשב"ם** (ד"ה זונין, ד"ה ותמרין). ובתוספות הגאונים (מהד"מ, סימן 109) כתבו, שנחלקו האם חושש לספק זוגות. יב. **כללי** הראוי למרכב או למשכב או למושב, אם הוא מונח תחת הזב, הרי הוא טמא מדרס בין אם הזב עמד או ישב או שכב או נשען או נתלה עליו. ואף אם אין הזב נוגע בו, כגון עשר מצעות זו על גבי זו וישב הזב על העליונה, כולן טמאות מדרס. מדרס הזב נעשה אב הטומאה ומטמא אדם וכלים, שנאמר (ויקרא טו ט) 'ואיש אשר יגע במשכבו וגו' וטמא עד הערב'. כלי נעשה מדרס רק אם הוא ראוי למדרס, ושיעורו חכמים בכל דבר בכמה הוא ראוי למדרס. משנה זו מבארת בכל סוג מה שיעורו לטומאת מדרס. יג. **בבין** מחצלת רכה העשויה מקנים. רש"י (פסח סד, ד"ה מקנין). יד. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה כל שמפוכך) כתבו, שמפץ שיעורו חמשה על חמשה ומחצלת ששה על ששה. והעיר בגליון, שבמשנה שם שנינו שהעור חמשה על חמשה ומפץ ששה על ששה. וכן העיר הרש"ש (בכורות כה). טו. **ששתיית** יין בסעודה היא חשובה, ומצטרפת להוציא מזוגות שקודם הסעודה, אבל שתיה שלא בסעודה היא פחות חשובה, ואינה מצטרפת לשתיה שבסעודה. דבר שמואל (ד"ה ולכאורה). טז. **שגם** השתיה לפני הסעודה היא לצורך הסעודה, שבא לגרור ולמשוך האוהל לסעודה, וכעין שנפסק (פרי' פרי' קנד ס"ק) שברכת היין שלפני הסעודה פוטרת את היין שבתוך הסעודה. וכן פסק הרא"ש (פרי' כה שברכת המזון פוטרת את היין שלפני הסעודה. דבר שמואל (שם). יז. **שאין** כוס זו שייכת לסעודה ואינה המשך ליין שבסעודתו. דבר שמואל (שם). יח. **ואף** שהיה שהיה אורח, כיון שידע שיחנו לו כל צרכו אינו נחשב כנמלך. תוספות הרא"ש (ע"ב ד"ה ואפי'). יט. **בין** אם המשקה האחר הוא שני להחשיבם כזוגות, ובין אם הוא שלישי להוציאו מזוגות.

חוץ מִן הַמַּיִם, שאף מזג מים קרים בחמים או חמים בקרים, מין אחד הם ואין זה מזיגה, ואינם מצטרפים ליין מזוג. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אֲפִילּוּ מַיִם מזוגים מצטרפים ליין מזוג. אָמַר רַב פָּפָּא, מה שאמר רבי יוחנן שמים מזוגים מצטרפים, לֹא אָמְרָן אֶלָּא במזג חַמִּימֵי לְגוּ קָרִירֵי - חמים לתוך קרים, וְכֵן קָרִירֵי לְגוּ [-לתוך] חַמִּימֵי, אֲבָל מזג מים חַמִּימֵי לְגוּ חַמִּימֵי וְקָרִירֵי לְגוּ קָרִירֵי, לֹא מצטרף ליין מזוג.

★

הגמרא מבארת ארבעה דברים מסוכנים: אָמַר רִישׁ לָקִישׁ, אַרְבָּעָה דְּבָרִים מסוכנים משום רוח רעה, וְהֵעוֹשֶׂה אוֹתָן דָּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּמִתְחַייֵב בְּנַפְשׁוֹ - עון מיתתו שגרם לעצמו על ראשו, ויענש על כך. וְאֵלּוּ הֵן, הַנִּפְנָה [-עושה צרכיו] בֵּין הֶקֵּבוֹתָיו. וְהַשּׁוֹבֵר בֵּין שְׁנֵי רְפָלִים, שהם מקום הילוך שדים, וכשמונע מהם לעבור מזיקים אותו. וְהַשּׁוֹתֶה מַיִם שהם שְׁאוּלִין מאדם אחר[ב]. וְהַעוֹבֵר עַל מַיִם שְׁפוּכִין על הארץ, וְאֵפִילּוּ שָׁפְכָתוּ אִשְׁתּוֹ בְּפָנָיו, שהרוח רעה מוסרת עצמה לשתות מהן.

הגמרא מבארת באיזה אופן נאמרו ארבעת הדברים: מה שאמר ריש לקיש הַנִּפְנָה בֵּין דֶּקֶל לְכוֹתֶל מתחייב בנפשו, לֹא אָמְרָן שיש סכנה, אֶלָּא באופן דְּלֵית לֵיהּ אֲרְבַּע אַמּוֹת בין הדקל לכותל, שאז לא השאיר ריווח לשד לעבור, ומזיקו, אֲבָל אִית לֵיהּ אַרְבַּע אַמּוֹת בין הדקל לכותל, לֵית לָן בָּהּ - אין לנו חשש בכך, שכיון שיש לשד מקום לעבור לא יזיקו. וְכֵן כִּי לֵית לֵיהּ אַרְבַּע אַמּוֹת, לֹא אָמְרָן שיש סכנה בכך, אֶלָּא דְּלֵיכָּא דִּירְבָּא אַחֲרִינָא - שאין לשד דרך אחרת ללכת בה, שעכשיו זה בא בגבולו ומפסיד את דרכו, ולכן מזיקו, אֲבָל אִיכָּא דִּירְבָּא אַחֲרִינָא, לֵית לָן בָּהּ חשש.

וְמה שאמר שֶׁהָעוֹבֵר בֵּין שְׁנֵי דְּקָלִים מתחייב בנפשו, לֹא אָמְרָן שיש סכנה, אֶלָּא באופן דְּלֹא פָּסְקֵי נְהוּ [-שלא מפסיק בין שני הדקלים] רְשׁוּת הָרַבִּים, אֲבָל פָּסְקֵי נְהוּ רְשׁוּת הָרַבִּים, כיון שמצויים שם רבים לֵית לָן בָּהּ חשש, כיון שאין לו רשות להזיק שם, שאין לו לגזול את הרבים.

וּמה שאמר שֶׁהַשּׁוֹתֶה מַיִם שְׁאוּלִין מתחייב בנפשו, לֹא אָמְרָן אֶלָּא דְּשַׁיְּירֵי נְהוּ - ששאל אותם קְמָן, אֲבָל אם גָּדוֹל שאלם, לֵית לָן בָּהּ חשש. וְאֲפִילּוּ שַׁיְּירֵי נְהוּ קְמָן נְמֵי לֹא אָמְרָן שיש חשש, אֶלָּא כאשר הם בְּשָׁדֶה, דְּלֹא שְׁכִיחִי שם מים, והרוח רעה מוסרת עצמה לשתות, וכששואל הקטן מים היא שורה עליהם, אֲבָל בָּעִיר דְּשָׁכִיחִי שם מים, לֵית לָן בָּהּ. שאינה מוסרת עצמה לשתותם[ג]. וַאֲפִילּוּ בְּשָׁדֶה נְמֵי לֹא אָמְרָן שיש חשש, אֶלָּא בְּמַיָּא [-מים], אֲבָל בְּחַמְרָא וְשִׁיכְרָא [-יין או שכר], לֵית לָן בָּהּ, שהרוח רעה שורה רק על מים.

וְמה שאמר שֶׁהָעוֹבֵר עַל מַיִם שְׁפוּכִין מתחייב בנפשו, לֹא אָמְרָן אֶלָּא באופן דְּלֹא אַפְסְקֵינְהוּ בְּצַפְרָא - שלא פיזר עליהם עפר, וְכֵן לֹא תָּף בְּהוּ רוּקָא, לֵית לָן בָּהּ. וְכֵן לֹא אָמְרָן שיש סכנה לעבור על מים שפוכים, אֶלָּא דְּלֹא עָבַר עֲלַיְּיהוּ שִׁימְשָׁא - שלא זרחה עליהם השמש, וְכֵן לֹא עָבַר עֲלַיְּיהוּ שִׁיתִּין נִיגְרֵי - לא עברו עליהם ששים פסיעות, אֲבָל אם עָבַר עֲלַיְּיהוּ שִׁימְשָׁא, וְכֵן אם עָבַר עֲלַיְּיהוּ שִׁיתִּין נִיגְרֵי, לֵית לָן בָּהּ. וְכֵן לֹא אָמְרָן שיש חשש, אֶלָּא באופן דְּהעובר עליהם לֹא רָכִיב חַמְרָא - לא רוכב על חמור, וְכֵן לֹא פָּיֵים מְסָנֵי - אינו נועל מנעלים, אֲבָל אם הוא רָכִיב חַמְרָא, וְכֵן אם פָּיֵים מְסָנֵי, לֵית לָן בָּהּ[ד].

מוסיפה הגמרא: וְהָנֵי מִילֵּי - מה שתנאים אלו מועילים, הֵיכָא דְּלָיְיקָא לְמֵיחַשׁ לְכָשָׁפִים - במקום שאין חשש לכשפים, אֲבָל הֵיכָא דְּאִיכָּא לְמֵיחַשׁ לְכָשָׁפִים, אַף עַל גַּב דְּאִיכָּא את כָּל הָנֵי תנאים, לָא יְשִׁינַן. (וההוא) [וְהָהוּא] נַמְרָא - כאותו אדם דְּעבר על מים שפוכים, והיה רָכִיב חַמְרָא וְפָיֵים מְסָנֵי, ולא הועיל לו להנצל, וְגָמוּד מְסָאנֵיהּ - ונתכווצו מנעליו, וְזָווּ רַגְלֵיהּ - ויבשו רגליו.

★

הגמרא מביאה בריייתא על דברים המזיקים ומה תקנתו: תָּנוּ רַבָּנָן, שָׁלֹשָׁה דברים אֵין מְמַצְּעִין - לא יעברו בין שני אנשים, וְכֵן לֹא מְתַמְצְעִין - לא יעבור איש אחד ביניהם[ה], שאפשר לבא מכך לידי סכנה. וְאֵלּוּ הֵן, הַכַּלָּה וְהַדַּקֶּלֶת וְהָאִשָּׁה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַחֲזִיר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַחָתוּל. מבארת הגמרא: וְאִי מְמַצְּעִין [-ואם הם עברו בין שני אנשים] מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ להנצל מהסכנה. אָמַר רַב פָּפָּא, נְפִישְׁתָּא - שיפתח בפסוק המתחיל בְּתיבת 'אַל', וַנַּפְסִיק - ושיפסיק בפסוק שנגמר בְּתיבת 'אַל', דהיינו הפסוק 'אַל מוֹצִיאָם מִמַּצְרַיִם כְּחוֹעֲפַת רְאֵם לוֹ', והפסוק שאחריו 'כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל' (במדבר כג כג-כג). אִי נָמֵי - אופן נוסף. נְפִישְׁתָּא בְּ'לֹא' וְנַפְסִיק בְּ'לֹא', והיינו הפסוק 'לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה' (שם כג יט)[ו].

הגמרא מבארת את הסכנות בדברים אלו: הָנֵי בֵּי תְרֵי דְּמָצְעָא לְהוּ - שני אנשים שעוברת ביניהם אִשָּׁה נִדָּה[ז], אִם בְּתַחֲלָּה יְמֵי נִדָּתָהּ הִיא, הוֹרָגָת[ח] אֶחָד מֵהֶן, וְאִם בְּסוֹף יְמֵי נִדָּתָהּ הִיא, מְרִיבָה היא עוֹשָׂה בֵּינֵיהֶן. מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ שלא ינזקו, נְפִישְׁתָּא בְּ'אַל' וְנַפְסִיק בְּ'אַל'[ט].

עוד בענין זה: הָנֵי תְּרֵי נָשֵׁי דְּיָתְבָן [-שתי נשים היושבות] בְּפַרְשַׁת דְּרָכִים, חָדָא בְּהַאי גִּיסָא דְּשַׁבְּלָא - אחת בצד זה של השביל, וְחָדָא בְּאִידָךְ גִּיסָא - והשניה בצד השני, וּמְטַוְוזָן אַפֵּיהוּ לְהָדָדֵי - ופניהם מכוונות זו לזו, נְהֲאי בְּכַשָּׁפִים עֲסִיקָן - ודאי שעוסקות בכשפים, מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ שלא ינזק, אִי אִיכָּא דִּירְבָּא אַחֲרִינָא לַיְיזוֹל בָּהּ - אם יש דרך אחרת, שילך בה. וְאִי לֵיכָּא דִּירְבָּא אַחֲרִינָא, אִי אִיכָּא אִינִישׁ אַחֲרִינָא בְּהַהִיא - אם יש אתו אדם נוסף, נִינְקְטוּ לְיָדֵיהּ בְּהָדֵי הֲדָדֵי וְנִיחֲלְפוּ - יתנו ידיהם זה לזה וכך יעברו. וְאִי לֵיכָּא אִינִישׁ אַחֲרִינָא שיעבור עמו, נֵיקוּם הָכִי - שיאמר כך, אותן השדים הקרויין אִגַּרְתִּ' אִזְלַת אֲכוֹל בְּלוּקְנָא, שאתן עוסקות בהם בכשפים, מִתְקַטְלָא בְּהֵיכָּ קָמַךְ - כבר הרוגים הם בחצים.

מוסיפה הגמרא: הַאי מַאן דְּקָנֵיג בְּאִיתָּא בְּצִידְנָא דְּקַלָּקָא [-הפוגע[ז] באשה בשעה שהיא עולה] מְמַצְּיֵית מִצְנָה, אִי אִיהוּ קָדֵים - אם הוא מקדים וְיִמְשָׁמֵשׁ מטחו לפניה, אַחֲרָא לֵיהּ לְדִידֵיהּ [-אוחזת אותן] רוּחַ זְנוּנִים, וְאִי אִיהִי קָדְמָה - ואם היא מקדימה וּמְשָׁמְשָׁה לפניו, אַחֲרָא לָהּ לְדִידָהּ [-אוחזת אותו] רוּחַ זְנוּנִים. מבארת הגמרא: מַאי תַּקַּנְתֵּיהּ להנצל מכך. לֵיכָּא הָכִי[יא] כדי להחליש את רוח תאות הזנונים[יב], 'שׁוֹתֵף בּוּז עַל גְּדִיִּים וַיְתַעֵם בְּתוֹהוּ לֹא דָרָךְ' (תהלים קז מ)[יג].

★

דברים נוספים שיש בהם סכנה: אָמַר רַבִּי יִצְחָק, מַאי דִּכְתִיב - מה פירוש הפסוק (שם כג ז) 'גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא אִירָא רָע כִּי אַתָּה עִמָּדִי', מה נחשב 'גיא צלמות' שיש בו סכנה. זֶה הַיָּשֵׁן בְּצַד הַדֶּקֶל יְחִידִי[יד], שאין דקל אחר סמוך לו, וּבְצַד הַלְּבָנָה - כשהלבנה מאירה יש צל מהכתלים והוא הולך בצילם[טו].

הגמרא מבארת מתי נאמרו דברים אלו: וּבְצַד הַדֶּקֶל יְחִידִי לֹא אָמְרָן שיש סכנה לישן תחתיו, אֶלָּא דְּלֵית בֵּיהּ טוֹלָא דְּחַבְרֵיהּ עִיזָּיוֵיהּ - כשלא נופל צל דקל הסמוך לו על הדקל שישן תחתיו, אֲבָל בֵּיהּ טוֹלָא דְּחַבְרֵיהּ עִיזָּיוֵיהּ, לֵית לָן בָּהּ, כיון שמסתלק השד לדקל השני ואינו מזיקו.

מבררת הגמרא: אֶלָּא הָא דְּתָנֵיא, הַיָּשֵׁן בְּצַד הַדֶּקֶל יְחִידִי בְּחֶצֵר, שהמקום צר ואין לשד מקום לנטות משם, ומזיקו, וְהַיָּשֵׁן בְּצַד לְבָנָה, דְּמוֹ בְּרֹאשׁוֹ. ומשמע שבצל דקל יש סכנה רק בחצר, הֵיכִי דָּמֵי - במה מדובר כאן, אִי לֵימָא שמדובר דְּלֵית בֵּיהּ טוֹלָא דְּחַבְרֵיהּ עִיזָּיוֵיהּ, אם כן אַפֵּיהוּ בְּשָׁדֶה נְמֵי יש סכנה. מבארת הגמרא: אֶלָּא לָאו שְׁמַע מִינָּהּ ממה שהברייתא נקטה דווקא חצר, שֶׁבְּחָצֵר יש סכנה אַף עַל גַּב דְּנָפֵיל טוֹלָא דְּחַבְרֵיהּ עִיזָּיוֵיהּ. מסיקה הגמרא: אכן שְׁמַע מִינָּהּ.

וּבְצִיפָּה שֶׁל לְבָנָה, לֹא אָמְרָן שיש סכנה, אֶלָּא בסוף החודש, שהלבנה זורחת במזרח והצל בְּמַעֲרָבָהּ של הכותל, אֲבָל בתחילת החודש שהלבנה זורחת במערב והצל בְּמִדִּינְחָתָא - במזרח, לֵית לָן בָּהּ.

א. **רש"י** (מיכ ח. ע"ש ד"ה ומן). ב. **ואם** בישל את המים אין חשש בכך, כיון שנעשה בהם שינוי מכפי ששאלם, וכן אם עירבם ברוב מים שלו בטלים ברוב. דרכי תשובה (ויד סר' קנו סק"ב) בשם מילי דחסידותא (פוסק ס). ג. **דהיינו** שרוח רעה מזיקה לעובר על מים שפוכים רק אם אין את כל התנאים האלו, שלא פיזר עפר, ולא רק לתוך המים, ולא עברה עליהם השמש, ולא עברו עליהם ששים פסיעות, ואינו רוכב על חמור, ואינו נועל מנעלים. אבל אם יש אחד מתנאים אלו אינה מזיקה אותו. הלכות גדולות (סוף סי' עד ולפנ"ז פמולוס). ד. **ע"ש** הגהות וציונים. ה. **דווקא** אם הם מכוונים זה כנגד זה, אבל אם אחד עומד ואחד יושב אין חשש. וכן אם יש ארבע אמות ביניהם אין חשש. בן איש חי (שנה שניה פנחס אות ח). ובשלמת חיים (מ"ב סי' לה) כתב, שדווקא כשעוברב בין שתי נשים עומדות וכן להיפך, אבל כשכולם הולכים אין חשש. ו. **ובצריך** (פתק עין משפט) גרס ראי פצא, וביאר שהוא לשון הליכה. ז. **בשלמת** חיים (שם סי' לב) כתב, שזה דווקא בזמן ראייתה ממש. ח. **בבן** יהוידע (ויא סק"ב) כתב, שאין הכוונה ממש שהורגת אותם, אלא שמזיקה אותם. וכן אפשר לפרש בדברי הרשב"ם (ויא סוכפנ). ט. **ובתוספות** (ויא סק"ב) כתבו, שזהו דווקא אם היא עושה להם כשפים. ובבן יהוידע (שם) כתב, שזהו דווקא אם עובר שם מזיק באותה שעה. י. **היא** אגרת בת מחלת, שם של שידה. רשב"ם (ויא ע"ב) [ויא ע"א]. וכתב המהרש"א (חלק ב' סק' ויא ע"ב) שאולי היא בת מחלת אשת עשו שהולידה רוחות ושדים, ולכן נאמר בה (בראשית כח לט) 'ויתהיין מורת רוח' וגו'. יא. **ממה** שלא אמרו 'לימרו הכי', משמע שאמירת האיש מועילה גם לאשה. דבר שמואל (ויא סק"ב). יב. **מהרש"א** (שם ויא ע"ב) [שם]. יג. **ובש"ך** (ויא סי' קמ סק"ב) מסיק, שיש לומר גם את הפסוק באיוב (יג כה) 'שׁוֹפֵךְ בהו על נדיבים ומדוקא אפיקים רפה'. יד. **שדרך** דקלים להיות ב'גי' שהוא עמקן, ר'נ'א צלמות', היינו בצל דקלים. מהרש"א (שם ויא ע"ב זה). טו. **שדרך** השדים ללכת בלילה, וכשהלבנה מאירה הם הולכים בחושך בצל הכתלים. רשב"ם (ויא ע"ב ופנפ)[ח].

הגמרא מבארת כמה אופני היזק שעל ידי דקל: **הַאי מַאן דְּמַפֵּי אֲגִירְדָּא דְּדִיקְלָא** - העושה צרכיו על דקל קצוץ[א], **אֲחָדָא לֵיהּ רוּחָא דְּרִידְיָא** - שידע שבעין עוזרדין יש שישים שדים, **וְקָתֵי לְהּ קְמִיצָא דְּשִׁיתִּין שִׁידֵי**. **וְהַאי מַאן דְּמַצֵּי רֵישֵׁיהּ אֲגִירְדָּא דְּדִיקְלָא** - אוחז אותו כאב חצי הראש[ב]. **הַאי מַאן דְּמַסֵּי אַדִּיקְלָא** - הפוסע ומדלג על גבי דקל, **אִי מִיקַּטֵּל** - אם נקצץ הדקל, **קָטֵיל** - נהרג האיש, **וְאִי אִיעַקַּר** - נעקר הדקל, **מִיעַקַּר וְקָטֵיל** - נעקר האיש ומת. **מבארת הגמרא:** מה שאמרנו שהאיש נהרג או מת, **הָנֵי מִילֵּי דְּלָא מָנַח רַגְלֵיהּ עִילָּוֵיהּ** - שלא הניח רגלו על הדקל, אלא דילג מעליו, **אֲבָל** אם **מָנַח רַגְלֵיהּ עִילָּוֵיהּ** וזרך עליו, **לֵית לָן בָּהּ** חשש.

★

הגמרא מבארת כמה מיני צל שרוח רעה שורה בהם: **חֲמִשָּׁה טוֹלֵי הָנֵי** - חמישה מיני צל הם שרוח רעה שורה בהם, **טוֹלָא דְּדִיקְלָא יְחִידָא** - צל של דקל יחידי, **וְטוֹלָא** דאילן הקרוי **כַּנְדָּא, טוֹלָא דְּכַרְחָא** - של צלף, **וְטוֹלָא דְּזַרְדְּתָא** - של עץ עוזרדין[ג]. **אִיבָּא דְּאָמְרֵי אַף טוֹלָא דְּאַרְבָּא** - של ספינה, **וְטוֹלָא דְּעַרְבְּתָא** - של עץ ערבה. **כְּלָלָא דְּמִילְּתָא, כָּל** אילן **דְּנָשִׁישׁ עִנְפֵּיהּ** - שענפיו מרובים, **קָשֵׁי טוֹלֵיהּ** - צילו קשה ומסוכן. וכן **כָּל** אילן **דְּקָשֵׁי סִילָּוֵיהּ** - שעצו קשה, **קָשֵׁי טוֹלֵיהּ, לְבַר** מאילן הקרוי **פְּרוּ מָשָׁא**[ד], **דַּאַף עַל גַּב דְּקָשֵׁי סִילָּוֵיהּ** [-שעצו קשה] **לָא קָשֵׁי טוֹלֵיהּ** - אין צילו קשה. והטעם, **דְּאָמְרָה לְהּ שִׁידָא לְבָרְהּ** - שאמרה השידה לבנה, **פִּירְחִי נַפְשִׁיךְ** - תבריח את עצמך **מִבָּרוּ מָשָׁא, דְּאִיהוּ הוּא דְּקָטֵיל לַאֲבוּךְ וְקָטֵיל לְדִידִיךְ** - שהוא הרג את אביך[ה], ויהרוג גם אותך. נמצא שאין השדים נמצאים בצילו. **מביאה הגמרא הנהגה בענין זה: אָמַר רַב אַשִׁי, חֲזִינָא לֶךְ דְּהָגָא** - ראיתי את רב כהנא **דְּפָרֵישׂ מִכּוֹלְּהוּ טוֹלֵי** - שפרש מכל מיני צל, ולא שהה תחתיהם.

★

הגמרא מבארת את שמות השדים המצויים במקומות שונים: השדים המצויים **בֵּי פַּרְחֵי** - בעץ צלף, **רוּחֵי שְׁמִם.** והשדים דְּמצויים **בֵּי זַרְדְּתָא** - בעץ עוזרדין, **שִׁידָא** שְׁמִם. והשדים דְּמצויים **בֵּי אִיגְרֵי** - על הגגות, **רֵישְׁפֵי** שְׁמִם. **מבארת הגמרא: מַאי נַקְּטָה מִינַּהּ** - איזה ענין יצא מכך שנדע את שמותם, **לְכִתְיבַת קְמִיעָא** בשמותם, כגון אם ניזוק תחת עץ צלף יכתבו בשם רוחי.

הגמרא מבארת כיצד **לְהַהוּא מְהוּשׁ שתחת הצלף:** השד דְּמצוי **בֵּי פַּרְחֵי** - בעץ צלף, היא **בְּרִיָּה שֵׁאֵין לָהּ עֵינַיִם. מבארת הגמרא: לְמַאי נַקְּטָה מִינַּהּ** אם יש לה עינים או לא, לדעת שאפשר **לְנַזּוֹיֵי לָהּ** - לברוח מפניה, שכיון שאין לה עינים אינה רודפת אחריו[ו].

הגמרא מביאה **מעשה בענין זה: זִימְנָא חֲדָא** - פעם אחת **הֲוָה אָזֵיל צוּרְבָא מֵרַבָּנָן לְאַפְּנוֹיֵי** - הלך תלמיד חכם **לְבֵי פַּרְחֵי, שָׁמַע** התלמיד חכם **דְּקָא אָתֵא** - שבא הרוח **עִילָּוֵיהּ, וְנָזִיל לָהּ** - וברח מפניה, **בְּי אַוְלָא חָמַהּ דְּדִיקְלָא** - כשהלכה הרוח אחריו נתקלה בעיקר הדקל, **נָוַוח דִּיקְלָא** - יבש הדקל **וּפָקְעָה הֵימֶיהּ**[ז] - והרוח נבקעה ונשברה.

הגמרא מבארת **על השדים שתחת העוזרדין: פִּרְחָא דְּבֵי זַרְדְּתָא** - השדים שתחת העוזרדין, **שִׁידֵי** שמם, כמבואר לעיל. **מוסיפה הגמרא: הָא זַרְדְּתָא דְּסָמִיכָה לְמָתָא** - עץ עוזרדין הסמוך לעיר, **לָא אָהֲתָא מִשִּׁיתִּין שִׁידֵי** - אין בו פחות משישים שדים. **מבארת הגמרא: לְמַאי נַקְּטָה מִינַּהּ** - כמה שדים יש שם, **לְמִיכְתַּב לְהּ קְמִיעָא** - לכתוב קמיע לפי מספר השדים שיש שם.

הגמרא מביאה **מעשה בענין זה: הַהוּא בַּר קָשָׁא דְּמָתָא** - שוטר העיר[ח] **דְּאָזֵיל וְקָאֵי** - שהלך ועמד **לְגַבֵּי** אילן **זַרְדְּתָא דְּהַוָּה סָמִיךְ לְמָתָא, אֲלוּ בָּיְיהּ שִׁיתִּין שִׁידֵי וְאִיסְתָּכֵּן** - עלו עליו שישים שדים, והסתכן. **אָתָא לְהַהוּא מַרְבָּנָן** - בא לפני אחד התלמידים חכמים **דְּלָא יָדַע דְּזַרְדְּתָא דְּשִׁיתִּין שִׁידֵי הִיא** - שיש בה ששים שדים, **וְקָתֵי לְהּ** התלמיד חכם **לְמִיכַּתַּב לְהּ קְמִיעָא** - לשוט אחד שלא יזיקהו. לאחר מכן **שָׁמַע** השוטר **דְּהָתָם חִינָּא בָּגְוֵיהּ** - שתלו השדים מחולי בתוך האילן, **וְקָא מְשָׁרֵי הָכֵי, סוֹדְרֵיהּ דְּמָר כִּי צוּרְבָּא מֵרַבָּנָן** - הסודר של האדון הזה דומה לסודר של תלמיד חכם, אבל **בְּדִיקְנָא בֵּיהּ בְּמָר דְּלָא יָדַע בְּרִיחַ** - בדקנו ומצאנו שאינו יודע לברך על הסודר ברכת עוטר ישראל בתפארה[ט]. **אָתָא הַהוּא מָרְבָּנָן** - בא אחד החכמים **דְּיָדַע דְּזַרְדְּתָא שִׁיתִּין שִׁידֵי הָווּ** - יש שני שדים הנקראים קטב, **חַד** בא **מְמַּמֵּי טִיהֲרָא** - לפני הצהרים, **וְחַד** בא **מִבָּתַר טִיהֲרָא** - אחר הצהרים. השד **דְּמְמַּמֵּי טִיהֲרָא** קָטֶב **מְרִירִי שְׁמֵהּ, וּמִיחֲזֵי בֵּי בָּדָא דְּכַמָּכָא** - ונראה בתוך כד של כותח, **וְהָדַר בֵּיהּ בַּחֲשָׁא**[י] - וחוזר ומסובב בתוכו ככף של קדירה. והשד **דְּבָתַר טִיהֲרָא** קָטֶב **יְשׁוּד צָהֳרַיִם שְׁמֵהּ**, האמור בתהלים (פט ו), **וּמִיחֲזֵי בֵּי קָרָנָא דְּצִיצָא** - ונראה בקרני העז, **וְהָדַר בֵּיהּ בְּנָפְיָא** - וחוזר ומסובב שם כמו נפה.

הגמרא מביאה **מעשה בענין זה: אֲבֵי חָנָה שָׁקֵיל וְאָזֵיל** - היה הולך בדרך[יב], **וְאָזֵיל רַב פָּפָּא** מצד **יְמִינֵיהּ, וְרַב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ** מצד **שְׂמָאלֵיהּ**, באמצע הדרך **חֲזִיֵיהּ** - ראה אביי **לְהַהוּא** קָטֶב **מְרִירִי דְּקָא אָתֵי לְאַפֵּיהּ דְּשַׁמְעָאלֵיהּ** - שבא לקראתם בצד שמאל, **אֲהַדְּרָא** [-העביר] **לֵיהּ רַב פָּפָּא לְשַׂמְאלֵיהּ, וְקָרֵב הוּנָּא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ לִימִינֵיהּ. אֲמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא, אֲנָא מַאי שְׁנָא דְּלָא חָשֵׁישׁ לֵיהּ** - מדוע אינך חושש שאני ינזק ממנו. **אֲמַר לֵיהּ** אביי לרב פפא, **אִתְּ שַׁעְתָּא קָיְימַתְּ לְהּ** - השעה עומדת לך, שאתה עשיר[יג] ויש לך מזל טוב, ולא תנזק.

הגמרא מבארת **מתי מצוי קטב מרירי: מֵחַד בְּתַמּוּז** - מראש חדש תמוז **עַד שִׁיתְּסַר בֵּיהּ** - עד ט"ז בתמוז, **וְדַאי שְׁכִיחִי** הקטב מרירי[יד]. **מִבָּאן וְאֵילָךְ** - מאחר ט"ז בתמוז, **בְּפַךְ שְׁכִיחִי בְּפַךְ לֹא שְׁכִיחִי. וּמִשְׁתַּכְּחִי** [-ומצויים] **בְּמוֹלֵי דְּחַבָּצָא דְּלָא חָבֵּישׁ גַּרְמִידָא** - בצל עשב החצב[טו] שלא גדל אמה, **וְכֵן** מצויים **בְּמוֹלֵי דְּצַפְרָא וְסָגְיָא דְּלָא הָנֵי גַּרְמִידָא** - בצל הבוקר והערב שאין בהם אמה, **וְבִעִיקָּר** מצויים **בְּמוֹלֵי דְּבֵית הַכִּסֵּא.**

★

שלשה דברים המביאים לידי עיורון: אָמַר רַב יוֹסֵף, הָנֵי תְּלָת מִילֵּי - שלשה דברים אלו **יָהֵיב אַרְבּוֹעָא לְגַהּוֹרָא** - מביאים לידי עיורון. ואלו הם, **מַן דְּקָרִיךְ רֵישֵׁיהּ בָּצָל** - המסרק ראשו כששערותיו יבשות, **וְכֵן דְּשָׁתֵי מַיִם מִיחַ** השותה מים המטפטף מהחבית, **וְכֵן דְּסָיִים מִסְּפֵי אַדַּהֲמֵיתָנֵיהּ דַּעֲרָא** - הנועל מנעליו כשרגליו לחות ממי הרחיצה.

★

דברים המביאים לידי עניות: תְּלָאֵי בְּבֵיתָא - התולה פיתו באויר בתוך סל אחד[יט], **קָשֵׁי לְמֶעְנְיוּתָא** - קשה ומביא לעניות. **בְּדַאֲמְרֵי אִינָשֵׁי** - כמו שרגילים אנשים לומר, **תְּלָא סִילְּתָא** - התולה סל ופת בתוכו, **תְּלָא מְזוֹנֵיהּ** - מרחיק מזונותיו[יט]. **מבארת הגמרא: וְלָא אָמְרַן** שקשה לעניות, **אֶלָּא** כשתולה **רֵיפְתָא** - לחם, **אֲבָל** אם תולה **בֵּישְׁרָא וְכַוְּורֵי** - בשר או דגים, **לֵית לָן בָּהּ** חשש, משום **דְּאוֹרְחֵיהּ הִיא** - שהדרך לתלותם.

פְּאֵרֵי בְּבֵיתָא - מורסן בבית[יט], **קָשֵׁי לְמֶעְנְיוּתָא** - קשה ומביא לעניות. וכן **נְשִׁיכָה** [-פירורים של לחם] **בְּבֵיתָא, קָשֵׁי לְמֶעְנְיוּתָא. וְלֵיכָּא שָׁבְתוֹת וְיוֹמֵי דְּרַבְּיֵי** גם **שְׁרֵי מְזוֹנֵי בְּיָתֵיהּ** - שורים מזיקים על הפירורים.

הגמרא מבארת **מדוע המשליך פירורים גורם לעניות: אִיכָּא דְּמָתְנֵי** - השר הממונה על המזונות, **נְזִיד שְׁמֵיהּ**, מלשון נקיות, ולכן אינו רוצה שיהיו פירורים מושלכים ונרדסים ברגל. **וְאִיכָּא דַּאֲמְרֵי לַהּ** - השר הממונה על הענינים, **נָבָל שְׁמֵיהּ**, מלשון ליכלון, וננכס בבית שאין נוהגים מנהג נקיון בפת.

המנית **צָעָא** [-קערה] **אֶפּוּמָא דְּהַבָּבָא** - על פי הכד, **קָשֵׁי לְמֶעְנְיוּתָא.**

דברים נוספים שיש להזהר מהם: מַאן דְּשָׁתֵי צָיָא בְּצַפְרֵי[יט] - מי ששותה מים מהקערה, **קָשֵׁי לְבַרְיוּתָא** - לכליון עינים. **דְּאָכֵיל תַּחֲלֵי** - האוכל שחלים **וְלָא מְשֵׁי יָדֵיהּ** - ולא רוחץ ידיו, **מְפַחֵיד תְּלָתִין יוֹמִין** - מפחד שלושים יום ואינו יודע מדוע.

א. **רשב"ם** (ד"ה דמפני). ובערוך (ערך גגד - הרמ"ענתון) פירש, שנפגמה על קליפת העץ. ובחידושי המאירי (ד"ה גילגול) גרס 'צידרא', ופירש, גדר שסביב הדקל. ב. **רשב"ם** (ד"ה אף - הגר"א) על פי לעזי רש"י. וכן פירש בחידושי המאירי (ד"ה רוח). ובערוך (שם) פירש, כאב תצי הראש. ג. **רשב"ם** (ד"ה זרדתא).

(ערך ב"ת - הגר"א) פירש, שחותר פרצופו לאחוריו. ובכן יהודע (מוען קה: ד"ה מטום) פירש, שהוא חולי עקימת האצבעות. ונקראת צרדא, מלשון צרא לרא, והיינו שהיא צרה לחברותיה, שאינה שוה עמם.

ד. **בדקדוקי סופרים** (שם ם) הביא גרסאות שמוסיפים כאן 'שולא דאשתא', והכריח כמותם, שאם לא כן הרי ארבע. ובהגהות הגר"א (שם ם) גרס 'שולא דערבתא' לפני תיבות 'איכא דאמרי', והוא הצל התמיד'. ובקרבן תודה (ד"ה ופמפי) כתב, שצל של עץ דקל נחשב לשנים, שצל של שדה, כמבואר לעיל (ע"ח).

ה. **בערוך** (ערך כ"מ מפפ) גרס 'כרמושא', ופירש שהוא עץ של תורמוסין. ו. **בנמוקי שלמה** (ד"ה לימא) כתב, שרוח אילן זה קשה, והשד מת מריחו. ז. **רשב"ם** (ד"ה נזיל - הגר"א) ובערוך (ערך נזל - הרמ"ענתון) פירש, לעקל את הדרך שלא תתפוס אותו. ח. **והרשב"ם** (ד"ה ס"ג - הרמ"ענתון) גרס 'סקע היא יצורות דקלא'. ט. **רשב"ם** (ד"ה כיון). ובכבא בתרא (קי: ד"ה כך) פירש, מנושל העיר. ורש"י (שבת קי. ד"ה כך) פירש, ממנה למלך. י. **על** הפסוק (תהלים צו ו) 'בתפים ומחולות' מתרגמים 'בתופים ובחנגין'.

יא. **רש"י** (ד"ה ומחזי בי בדא דכמכא - הגר"א) פירש, שהוא חולי המשוך מחולות עגולות של בני אדם. יא. **רש"י** (ד"ה כחמש ת"ש ואכר) והרשב"ם (ד"ה כחמש) גרסו 'בחשא בקדרא והדר בכבא דכמכא', ופירשו, שבוחש בקדירה ומתגלגל בתוך כד של כותח.

יב. **'שקיל' ואזיל'** היינו לקח עצמו והלך. מיוחס לר"ן (שבת קי: ד"ה סוס). יג. **רשב"ם** (ד"ה אתית שעתא). ובמכתב לעיל (מען). ולהלן (קיב) שהיה עשיר. רש"ש (בשבת"ם שם). ובחידושי המאירי (ד"ה קיימת) פירש, שטבעת חזק ואינך מתיירא. יד. **שבו** תיכם יהרוש את הארץ. רשב"ם (ד"ה ומפפמקת). כמובאר בבבא בתרא (נו.), ופירש רשב"ם שם (ד"ה שבו), שהוא יונק רק מתחריו. ולא מן הצדדים. טו. **רשב"ם** (ד"ה בחבצא) כתב, שאף אם תולה בלי סל. **חידושי המאירי** (ד"ה חבצא). טז. **דיוקא** אם מפזרים בבית ונרדסים ברגל, אבל בתוך כלי אין חשש. כף החיים (יו"ד סי' קמו אות קנט).

יח. **ובחידושי המאירי** (ד"ה מילי) גרס 'מיא דביציעא', ופירש, מים של אגם.

דְּמְסוֹבָר - המקיז דם מהכתפיים וְלָא מָשֵׁי יְדֵיהּ - ולא רחץ ידיו, מְסָחֵיד - אוחזו פחד שְׁבָעָה יוֹמֵי. דְּשָׁקֵיל מְזֵיהּ - הנושל שעורותיו וְלָא מָשֵׁי יְדֵיהּ, מְסָחֵיד תְּלָתָא יוֹמֵי - שלשה ימים. דְּשָׁקֵיל טוּפְרֵיהּ - הנושל צפרניו וְלָא מָשֵׁי יְדֵיהּ, מְסָחֵיד חַד יוֹמָא. וְכל אלו המפחדים, לָא יָדַע מַאי קָא מְסָחֵיד - אינו יודע מדוע הוא מפחד.

מוסיפה הגמרא: וְדָא אַאוּקְיָא - הרגיל לתת ידו על שפתו ליד נחיריו, דְּרָגָא לְמֶהֱדַר - הוא סולם ודרך שיעלה עליו פחד רוח רעה. וְדָא אַפּוּתָא - הנותן ידו על מצחו, דְּרָגָא לְשִׁינְתָא - הוא סולם ודרך להרדם.

הגמרא מביאה בריייתא בענין רוח רעה: תָּנָא בברייתא, אוֹלָיְין וּמְשַׁקְּעִין הנמצאים תַּחַת הַמִּטָּה[א], אַפִּיקוּ אם הם מְחוּפְּיִין בְּכֶלֵי גָּרְזֶל, רוּחַ רָעָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶן.

שתיית מים בלילי רביעיות ולילי שבתות: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, לָא יִשְׁתֶּה אָדָם מַיִם בלי נר[ב] לָא בְּלֵילֵי רְבִיעָיוֹת וְלָא בְּלֵילֵי שַׁבָּתוֹת, וְאִם שָׁתָה, דְּמוֹ בְּראשׁוֹ - עון מיתתו שמביא על עצמו יהא על ראשו, מִפְּנֵי שיש סַכָּנָה בשתיית מים בזמנים אלו. מבארת הגמרא: מַאי הַסַּכָּנָה שיש בדבר, סכנת רוּחַ רָעָה השורה על המים בלילות אלו. וְאִם אָבַד מַאי תַּקָּנָתֵיהּ - ואם הוא צמא שיכול לשתות, (נימא) [לֵימָא] את הַשְׁבָעָה קוֹלוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד עַל הַמַּיִם[ג], וְהָדַר נְשְׁתֵּי - ואחר כך ישתה. מבארת הגמרא מה הם השבעה קולות: שְׁנֵאֲמַר [ב.] קוֹל ה' עַל הַמָּיִם, אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים ה' עַל מַיִם רַבִּים, [ב.] קוֹל ה' בַּכֹּחַ, [ג.] קוֹל ה' בֶּהָדָר, [ד.] קוֹל ה' שׁוֹבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר ה' אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן, [ה.] קוֹל ה' חוֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ, [ו.] קוֹל ה' יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל ה' מִדְבַּר קָדֵשׁ, [ז.] קוֹל ה' יְהוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אוֹמֵר כָּבוֹד. וְאִי לָא - ואם אינו יכול לומר זאת, (נימא) [לֵימָא] הָכִי, דְּקַל שֶׁפֶן אֲנִיגְרוֹן וְנָיְרְדָפִין - מין לחש, בֵּין בּוֹכְבֵי יְתִיבָנָא - אני יושב בין כוכבים, בֵּין בָּעֲלֵי שְׁמִינֵי אֲזָלְנָא - אני הולך בין אנשים כחושים ושמנים, בחרו לכם אחד מהם והניחו אותי. וְאִי לָא יכול לומר גם זאת, אִי אֵיקָא אֵינִישׁ בְּהָדֵיהּ - אם יש אדם נוסף איתו, אם הוא ישן, נֵיתְעֲרֵיהּ - שיעורר אותו משנתו[ד], וְלֵימָא לֵיהּ, פְּלָנְיָא בַּר פְּלָנְתָא אֲחִינָא מַיָּא - פלוני בן פלונית צמא אני למים[ה], וְהָדַר נְשְׁתֵּי - ואחר כך ישתה. וְאִי לָא נמצא איתו אדם נוסף, שְׁקוֹל נַפְתָּא אֲחַבָּא - שישקע עם כיסוי הכד על הכד של המים, שיישמע כאילו יש אדם נוסף איתו[ו], וְהָדַר נְשְׁתֵּי. וְאִי לָא - אין לו כיסוי לשקוע על הכד, נְשָׁדֵי בַּהּ מִידִי - שישליך בכד דבר מה, וְהָדַר נְשְׁתֵּי.

שתיית מים מנהרות ואגמים בלילה: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, לָא יִשְׁתֶּה אָדָם מַיִם לָא מִן הַנְּהָרוֹת וְלָא מִן הָאֲגַמִּים[א] בַּלַּיְלָה, וְאִם שָׁתָה, דְּמוֹ בְּראשׁוֹ - עון מיתתו על ראשו, מִפְּנֵי שיש סַכָּנָה זו. שִׁבְּפַת להשתמש בלחשים. קרבן תודה (סב). רשאי לומר בעל כרחו. קרבן תודה (ל"ח ע"ב). ז. ח. עי"מ רש"י בעבודה זרה (יב: ד"ה לתרפיים). ט. זזה אינו לחש אלא סגולה. קרבן תודה (סב). וביאר עוד בבן יהוידע (ל"ח ע"ב) שכשקורא לחבירו תרגיש הרוח רעה שיש עמו עוד אחד, ולא תתגרה בו להזיקו בשתיית המים. ומה שמזכיר שם אמו, כדי שהרוח תשמע שני שמות ותחשוב שיש עוד שנים עמו, ואמרו (בכורות מג:) שלשלשלה אין נראים המזיקים כל עיקר. י. רש"י (ב"ז ע"ב ד"ה קוקיה). יא. רש"י (סב ד"ה שכחיה). יב. כתב, שאין לגרום לא מן הנהרות ולא מן האגמים, משום שגם מהכלים אין לשתות. יג. רש"י (סב). שתרגום של שְׁנַוְּרִים (בראשית יט כ) הוא שבריירא. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה שכחיה). יד. רש"י (סב ד"ה לחזקיה). ובחדושי המאירי (ל"ח ע"ב ד"ה שכחיה) פירש, שמתמעט פחד דמיונו במיעוט התיבה. יד. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה לחזקיה). ונראה כוונתו שאחר שנתמעט השד אינו צריך לחשוש ממנו. ובעיני יצחק (ל"ח ע"ב) ביאר, שמזיקים אלו מזיקים רק למי שאינו מכיר בהם, ומטעם זה הם מזיקים רק בלילה, ולכן אומר להם שמשמע מאמו את הסימנים להכירם. ומטעם זה הוא גם מחסר שמם, להראות שידוע את שמם. ולפי זה ביאר, שמה שאומר צחינא מיא בכסי חיורי, היינו שהוא מביט בכוונה כמו בכוס צח ולבן להכיר את המזיקים, וכך הם יסתלקו ממנו. טו. רשב"ם במשנה (לעיל ל: ד"ה ולחלוחי). ותוספות (סב ד"ה לא) - הפוך) פירשו, שהעני לא ימנע עצמו מלקחת מהתמחוי לארבע כוסות. טז. מורמי שדה (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) ותוספות (סב ד"ה לא) - הפוך) לפי שיטת הרשב"ם במשנה (ובמשנה ז:) שהכוונה שלא ימנע עצמו מלקחת מהתמחוי לארבע כוסות. ביאר במרומי שדה, שהקשו פשיטא שהוא צריך לקבל מן התמחוי תבשילים מרובים ומלמדים לצורך ארבע כוסות. ותירצו, שהחידוש הוא מן התמחוי. שכיון שיש לו בושה גדולה בכך, שכולם יבינו שהוא מן התמחוי, והרי לצורך כבוד השבת אמר רבי עקיבא שאין צריך להתבזות, ולכן חדישה המשנה שאכן משום פרוסומי ניסא יש לו להתבזות כדי לקנות יין לארבע כוסות[ז]. יט. מור (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) על פי רש"י (מגלת ס"ת ס"ב ד"ה ושותה). כ. הב"ח (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שדברים אלו נאמרו למי שיכול לצמצם עצמו ולהכין דבר מועט לכבוד שבת, אבל מי שאין לו כלל, על זה אמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. אולם בעיון יעקב (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שאף עני שאין לו כלום, מכל מקום יעשה דבר מועט אף שיצטרך לבריות. כא. רש"י (יומא סה. ד"ה כמה). ובערוך (ערך אכסנא) פירש, דגים קטנים מבושלים בקמח וחומץ. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והיינו שהעמד אינו גיבור כארזים, אבל מחמת שזוהר קופץ לעשות דברים יותר מכוחו. נתן פרנו (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). כג. הוא רבי יהושע בן קרחה, ונקרא כן משום שרבי עקיבא היה קרח, כמו שמצינו (מכות כד). שאמר בן עזאי כל חכמי ישראל דומים עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר)[ח]. כד. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ורש"י בנדה (מז: ד"ה ושמשיב) פירש, שהלומד בגובה ההר נראה מגמי הרוח. ובעיון יעקב (ל"ח ע"ב) פירש, שהתורה נמשלה לַמים שיורדים למקום נמוך. ובבן יהוידע (ל"ח ע"ב ד"ה הקשה על פירוש הרשב"ם, שהיה צריך לומר אל תשב במקום עוברים ושבים. ולכן ביאר, שעיר הבנויה על ההר, אין בתיה שמים בגובהם, ובכתיבת שבתחתית ההר יש חסרון, שמם נאסף כל הזוהל והעיפוש של העיר, ויש שם ריח לא טוב, אולם בה בגובה ההר יש חסרון, שאם באה רוח קשה, היא מבלבלת את דעתם של הגרים שם. והטוב ביותר לגור באמצע ההר, ששם אין את ריח העיפוש, ואין את רוח קשה. ועל תחתית ההר לא היה צריך לצוותו, כיון שכל אחד רואה שהוא טוב לגור שם, אלא בגובה ההר ששם יש צד שרירצה לגור, שיש שם אויר טוב, צייתו שלא יגור שם מפני הרוח סערה. כה. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ומה שלא צוהו על עיר שראשיה רופאים, כמו שצוה רב את רב אסי להלן (קיג), וגם שם הטעם משום שטרוד ברפואתו. ביאר הרשב"ם (שם ד"ה ומקום), משום שתלמיד חכם טרוד תמיד בלימודו, אבל רופא טרוד רק לעיתים, ורבי עקיבא לא חשש רק לטירדה שכיחה, ורב חשש אף לטירדת רופא. ובבן יהוידע (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) פירש, שלא ידור בעיר שראשיה תלמידי חכמים משום שיש חשש שימנו אותו לראש עליהם ויתבטל מלימוד תורה. ועוד פירש, שהדרך הוא שראשי העם מוכיחים את בני העיר, והעם שונאים אותם, ואם ראשיה הם תלמידי חכמים, נמצא שבמקום זה שונאים את התלמידי חכמים. כו. ובעין זו מצינו במדרש (ויק"ר כז ח), שרבי יוחנן כשהיה נכנס לביתו [במדרש שם כתוב שהיה עולה לשאול בשלום רבי חנינא] היה משמיע קולו, משום שנאמר (שמות יח כו) ונשמע קולו בבואו אל הקודש". רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). כז. כמו שאמרו בשבת (קמג:), ימכור את אהל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והמאירי (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שצוה לו כן כדי שלא ינוח ברגלו. והמהרש"א (סב ד"ה ולמחר) פירש, כדי שלא מנעלים. קרבן אש"ר (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ובסדר הדורות (מנלס ח"ב ד"ה ר' יוחנן) הוסיף, שהיה רגיל כן מנעוריו, שהיה רבי עקיבא עני, ולכן הוצרך לצוותו על כך.

א. **בשבות יעקב** (סוד"ע, מ"ב סי' קי) כתב, שדין זה הוא דווקא לכתחילה, אבל בדיעבד מותר לאכול מאכלים אלו. אולם בבינת אדם (מגן אבן) כתב בשם הגר"א, שיש לאסור אפילו בדיעבד. ב. **המעם**, משום ששינה היא אחד משלשים במיתה, ונשמתו של אדם יוצאת בשנתו, ולכן שורה עליו רוח טומאה, והוא מהאילן על האוכלים, והרי הם כאילו באהל המת ושורה עליהם רוח טומאה. תורת חיים (ג"ע נח. ד"ה כל). ולפי זה כתב בלב חיים (סוד"ע סי' סט), שדין זה הוא דווקא בשישן במיטתו והאוכלים תחתיה. אולם בפרי השדה (סוד"ע מ"ב סי' ז) כתב, שבמיטה המיוחדת לשינה אף בשעה שאין ישן על מיטתו שורה רוח רעה על האוכלים. ג. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והיינו שהרוח רעה שורה רק באישן לה ואפילו. פרי חדש (או"ח סי' סקו סק"ט). והוסיף, שהיום אין מקפידים על כך, או משום שאין הרוח רעה מצויה, או משום שומר פתאים ה'. ומסיים, שמכל מקום טוב להיזהר. ד. **עי"מ** הגהות הציונים, וכן בסמוך. ה. **נקראים** כן משום שקולו הנשמע הוא קול ה' על המים. מהרש"א (ל"ח ע"ב ד"ה ומקום), וביאר, ששבעה קולות אלו הם שבע קדושות של ה' יתברך, והם מבריחים את הרוח רעה שעל המים. ו. **שאין** לו מתוך מה לאמרם, ודברים שבכתב אין אתה רשאי לומר בעל פה. קרבן תודה (ל"ח ע"ב ד"ה ומקום). ז. **שבפחד** להשתמש בלחשים. קרבן תודה (סב).

ב. **אין** משגיחין בדברי רבינו יונה, שכתב שאין לחוש לכך אלא בלילי רביעיות, שבהם נברא האש, ולכן אז מזיקים מרובים יותר. ולפי זה כתב בלב חיים (סוד"ע סי' סט), שדין זה הוא דווקא בשישן במיטתו ובאוכלים תחתיה. אולם בפרי השדה (סוד"ע מ"ב סי' ז) כתב, שבמיטה המיוחדת לשינה אף בשעה שאין ישן על מיטתו שורה רוח רעה על האוכלים. ג. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והיינו שהרוח רעה שורה רק באישן לה ואפילו. פרי חדש (או"ח סי' סקו סק"ט). והוסיף, שהיום אין מקפידים על כך, או משום שאין הרוח רעה מצויה, או משום שומר פתאים ה'. ומסיים, שמכל מקום טוב להיזהר. ד. **עי"מ** הגהות הציונים, וכן בסמוך. ה. **נקראים** כן משום שקולו השמוע הוא קול ה' על המים. מהרש"א (ל"ח ע"ב ד"ה ומקום), וביאר, ששבעה קולות אלו הם שבע קדושות של ה' יתברך, והם מבריחים את הרוח רעה שעל המים. ו. **שאין** לו מתוך מה לאמרם, ודברים שבכתב אין אתה רשאי לומר בעל פה. קרבן תודה (ל"ח ע"ב ד"ה ומקום). ז. **שבפחד** להשתמש בלחשים. קרבן תודה (סב). ח. **עי"מ** רש"י בעבודה זרה (יב: ד"ה לתרפיים). ט. **זזה** אינו לחש אלא סגולה. קרבן תודה (סב). וביאר עוד בבן יהוידע (ל"ח ע"ב ד"ה ומקום), שכשקורא לחבירו תרגיש הרוח רעה שיש עמו עוד אחד, ולא תתגרה בו להזיקו בשתיית המים. ומה שמזכיר שם אמו, כדי שהרוח תשמע שני שמות ותחשוב שיש עוד שנים עמו, ואמרו (בכורות מג:) שלשלשלה אין נראים המזיקים כל עיקר. י. **רש"י** (ב"ז ע"ב ד"ה קוקיה). יא. **רש"י** (סב ד"ה שכחיה). יב. **רש"י** (סב). שתרגום של שְׁנַוְּרִים (בראשית יט כ) הוא שבריירא. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה שכחיה). יג. **רש"י** (סב ד"ה לחזקיה). ובחדושי המאירי (ל"ח ע"ב ד"ה שכחיה) פירש, שמתמעט פחד דמיונו במיעוט התיבה. יד. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה לחזקיה). ונראה כוונתו שאחר שנתמעט השד אינו צריך לחשוש ממנו. ובעיני יצחק (ל"ח ע"ב) ביאר, שמזיקים אלו מזיקים רק למי שאינו מכיר בהם, ומטעם זה הם מזיקים רק בלילה. ולכן אומר להם שמשמע מאמו את הסימנים להכירם. ומטעם זה הוא גם מחסר שמם, להראות שידוע את שמם. ולפי זה ביאר, שמה שאומר צחינא מיא בכסי חיורי, היינו שהוא מביט בכוונה כמו בכוס צח ולבן להכיר את המזיקים, וכך הם יסתלקו ממנו. טו. **רשב"ם** במשנה (לעיל ל: ד"ה ולחלוחי). ותוספות (סב ד"ה לא) - הפוך) פירשו, שהעני לא ימנע עצמו מלקחת מהתמחוי לארבע כוסות. טז. **מורמי שדה** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) ותוספות (סב ד"ה לא) - הפוך) לפי שיטת הרשב"ם במשנה (ובמשנה ז:) שהכוונה שלא ימנע עצמו מלקחת מהתמחוי לארבע כוסות. ביאר במרומי שדה, שהקשו פשיטא שהוא צריך לקבל מן התמחוי תבשילים מרובים ומלמדים לצורך ארבע כוסות. ותירצו, שהחידוש הוא מן התמחוי. שכיון שיש לו בושה גדולה בכך, שכולם יבינו שהוא מן התמחוי, והרי לצורך כבוד השבת אמר רבי עקיבא שאין צריך להתבזות, ולכן חדישה המשנה שאכן משום פרוסומי ניסא יש לו להתבזות כדי לקנות יין לארבע כוסות[ז]. יט. **מור** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) על פי רש"י (מגלת ס"ת ס"ב ד"ה ושותה). כ. **הב"ח** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שדברים אלו נאמרו למי שיכול לצמצם עצמו ולהכין דבר מועט לכבוד שבת, אבל מי שאין לו כלל, על זה אמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. אולם בעיון יעקב (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שאף עני שאין לו כלום, מכל מקום יעשה דבר מועט אף שיצטרך לבריות. כא. **רש"י** (יומא סה. ד"ה כמה). ובערוך (ערך אכסנא) פירש, דגים קטנים מבושלים בקמח וחומץ. כב. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והיינו שהעמד אינו גיבור כארזים, אבל מחמת שזוהר קופץ לעשות דברים יותר מכוחו. נתן פרנו (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). כג. **הוא** רבי יהושע בן קרחה, ונקרא כן משום שרבי עקיבא היה קרח, כמו שמצינו (מכות כד). שאמר בן עזאי כל חכמי ישראל דומים עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר)[ח]. כד. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ורש"י בנדה (מז: ד"ה ושמשיב) פירש, שהלומד בגובה ההר נראה מגמי הרוח. ובעיון יעקב (ל"ח ע"ב) פירש, שהתורה נמשלה לַמים שיורדים למקום נמוך. ובבן יהוידע (ל"ח ע"ב ד"ה הקשה על פירוש הרשב"ם, שהיה צריך לומר אל תשב במקום עוברים ושבים. ולכן ביאר, שעיר הבנויה על ההר, אין בתיה שמים בגובהם, ובכתיבת שבתחתית ההר יש חסרון, שמם נאסף כל הזוהל והעיפוש של העיר, ויש שם ריח לא טוב, אולם בה בגובה ההר יש חסרון, שאם באה רוח קשה, היא מבלבלת את דעתם של הגרים שם. והטוב ביותר לגור באמצע ההר, ששם אין את ריח העיפוש, ואין את רוח קשה. ועל תחתית ההר לא היה צריך לצוותו, כיון שכל אחד רואה שהוא טוב לגור שם, אלא בגובה ההר ששם יש צד שרירצה לגור, שיש שם אויר טוב, צייתו שלא יגור שם מפני הרוח סערה. כה. **רשב"ם** (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ומה שלא צוהו על עיר שראשיה רופאים, כמו שצוה רב את רב אסי להלן (קיג), וגם שם הטעם משום שטרוד ברפואתו. ביאר הרשב"ם (שם ד"ה ומקום), משום שתלמיד חכם טרוד תמיד בלימודו, אבל רופא טרוד רק לעיתים, ורבי עקיבא לא חשש רק לטירדה שכיחה, ורב חשש אף לטירדת רופא. ובבן יהוידע (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) פירש, שלא ידור בעיר שראשיה תלמידי חכמים משום שיש חשש שימנו אותו לראש עליהם ויתבטל מלימוד תורה. ועוד פירש, שהדרך הוא שראשי העם מוכיחים את בני העיר, והעם שונאים אותם, ואם ראשיה הם תלמידי חכמים, נמצא שבמקום זה שונאים את התלמידי חכמים. כו. **ובעין** זו מצינו במדרש (ויק"ר כז ח), שרבי יוחנן כשהיה נכנס לביתו [במדרש שם כתוב שהיה עולה לשאול בשלום רבי חנינא] היה משמיע קולו, משום שנאמר (שמות יח כו) ונשמע קולו בבואו אל הקודש". רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). כז. **כמו** שאמרו בשבת (קמג:), ימכור את אהל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. רשב"ם (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). והמאירי (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר) כתב, שצוה לו כן כדי שלא ינוח ברגלו. והמהרש"א (סב ד"ה ולמחר) פירש, כדי שלא מנעלים. קרבן אש"ר (ל"ח ע"ב ד"ה ולמחר). ובסדר הדורות (מנלס ח"ב ד"ה ר' יוחנן) הוסיף, שהיה רגיל כן מנעוריו, שהיה רבי עקיבא עני, ולכן הוצרך לצוותו על כך.

וְאָכוֹל, ובכך תנצל בָּקֶרֶן מִפְּנֵי הַחַמָּה, וְכָחוֹרָךְ מִפְּנֵי הָצִינָה[כח]. ו. וְעָשָׂה שַׁבָּתְךָ חֹל וְאַל תְּצְטָרֵךְ לִבְרִיּוֹת. ז. וְהֱוֵי מִשְׁתַּדֵּל להתעסק בממון עִם אֲדָם שֶׁהַשָּׁעָה מְשַׁחֶקֶת לוֹ - שהשעה משמחת אותו בהרווחת ממון רב[כט], לפי שמזלו הטוב משפיע גם על המתעסק עמו. אָמַר רַב פָּפָּא, מה שאמר רבי עקיבא להשתדל עם אדם שהשעה משחקת לו, לֹא הכוונה לְמֵיזָן מִינֵיהּ - לקנות ממנו, וְכֵן לֹא לְזַבּוֹנֵי לֵיהּ - למכור לו, שכיון שיש לו מזל טוב, יהא הוא המרויח מעסק זה. אֶלָּא כוונתו לְמֶעְבַּד שׁוּתָּפוּת בַּהֲדֵיהּ - לעשות שותפות עמו, ולחלוק עמו ברווחים. מוסיפה הגמרא: וְהַשְׁתָּא דְּאָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, מַאי דִּכְתִיב על הצלחת איוב (איוב ו ט) 'מְעָשָׂה יָדַי בָּרַכְתָּ', ללמדנו שֶׁכָּל הַנּוֹטֵל פְּרוּטָה מֵאִיּוֹב מְתֻבָּרֵךְ. ונלמד מכך שטוב להתעסק עם אדם שמזלו טוב, וְאֶפִילּוּ לְמֵיזָן מִינֵיהּ וְלְזַבּוֹנֵי לֵיהּ שֶׁפִּיר דָּמֵי, שכיון שחל ברכת ה' על ממונו, כל הנוטל ממנו דבר מתברך[ל].

★

חֲמִשָּׁה דְּבָרִים גָּזְרָה רַבִּי עֲקִיבָא אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי בְּשֶׁהָיָה רבי עקיבא חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִין משום שעבר על גזירת המלכות ולימד תורה, אָמַר לוֹ רבי שמעון, רַבִּי, לְמַדְנִי תּוֹרָה. אָמַר לו רבי עקיבא, אֵינִי מְלַמֶּדְךָ, שהרי חבשו אותי מחמת שלימדתי תורה, ואם אלמדך תבוא גם אתה לידי סכנה. אָמַר לוֹ רבי שמעון, אִם אֵין אַתָּה מְלַמְּדֵנִי, אֲנִי אוֹמֵר לְיוֹחַי אַבָּא שלי, שהוא מקורב למלכות[לא], וּמוֹרֶךְ לְמַלְכוּת[לב]. אָמַר לוֹ רבי עקיבא, בְּנִי, יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהֶעֱנָשׁ רוֹצֶה לְיָסֵּר פָּרָה רוֹצֶה לְהֶנָּסֵר, שהחלב שבדדיה מכביד עליה ומצערה, ומכל מקום כשהעגל בסכנת חנק אין הפרה מניקתו[לג]. וכן אני רוצה ללמדך יותר ממה שאתה רוצה ללמוד ממני, אלא שאני חרושׁ שתתפס מחמת כן. אָמַר לוֹ רבי שמעון, וְהֵרֵי מִי בְּמֶסְגְּנָה אם תלמדני, וַהֲלֹא עֲגָל בְּמֶסְגְּנָה, כלומר אני, שאתה כבר נתפסת ואינך בסכנה, ומה אכפת לך אם אמסור נפשי על לימוד תורה. אָמַר לוֹ רבי עקיבא חמשה דברים, א. אִם בְּקָשְׁתָּ לֵיהָנֵק הֱיֵה בְּאֵילָּן גָּדוֹל, שאז המיתה בטוחה. כלומר, אם אתה רוצה ללמד תורה לבריות ויקבלו ממך, תלמד לפני רב גדול ותאמר דבריו בשמו[לד]. ב. וְכִשֶּׁאַתָּה מְלַמֵּד אֶת בְּנֶךָ תורה שבכתב[לה], לַמְּדֵהוּ בְּסֵפֶר מוּגָּה מטעויות[לו]. מבארת הגמרא: מַאי הֱוֵי - באיזה לימוד הזהיר על לימוד הבן ולא על לימוד האב[לז], אָמַר רָבָא וְאִיתֵּימָא רַב מְשַׁרְשִׁיָא, בְּחַדְתָּא - בבן שלומד לימוד חדש בספר זה[לח]. והטעם שצריך כל כך להקפיד בלימודו, משום דְּשַׁבָּשְׁתָּא - לימוד משובש, בָּיוֹן דְּעָל עָל - כיון שנכנס בראשו קשה להוציאו ולהבין את הדברים לאשורם[לט]. ג. לֹא תְּבַשֵּׁל בְּקְדֵירָה שֶׁבִּישַּׁל בָּהּ חֲבֵירְךָ. מבארת הגמרא: מַאי נִיהוּ - מה הכוונה בזה, שלא ישא גְּרוּשָׁה, שהרי לא בחנם הרציאה זה מביתו. וכל שכן בָּחַיֵּי בַּעֲלָהּ[מ], דְּאָמַר מַר, גְּרוּשׁ שֶׁנָּשָׂא גְּרוּשָׁה, בשעת שתמשיך יש אַרְבָּע דַּעוֹת בְּמִשְׁנָה - הוא חושב על אשתו הראשונה, והיא חושבת על בעלה הראשון[מא]. וְאִי בָּעֵית אֵימָא, שדברי רבי עקיבא נאמרו אֲפִילּוּ בְּנושא אַלְמָנָה, והטעם, לְפִי

כח. **בבבא קמא** (נ:) למדו זאת מהפסוק (ישעיה נט י) 'לֹא יִרְעֲבוּ וְלֹא יַצְמְאוּ וְלֹא יַכֵּם שָׁרָב וְשֶׁמֶשׁ'. או מהפסוק (שמות כב כו) 'וְשַׁבְתָּ אֶת לְחְמֵךְ וְאֵת מִכְלָתֶךָ'. מכאן ואילך 'והסירותי מחלה מקרבך'.

כט. **'משחקת'** הוא מלשון שחוק ושמחה. בן יהוידע (ד"ה ויהי). ועוד פירש, מלשון טפח שוחק, דהיינו מרווח, כך ימיו כפולים באיכות מחמת רוב טובה. ל. **אוהב** ישראל (משפטים ד"ה או יפצנו).

לא. **עיין יעקב** (ד"ה מנין), וביאר, שהוא סבר שכיון שרצה למנענו מלימוד תורה מותר למוסרו למלכות.

לב. **ואף** שכבר נתפס מחמת שלימוד תורה, מכל מקום היה מוסרו על דבר גדול מזה. מהרש"א (ד"ה ש"מ ליתפסי), ובלשמוע בלמדרים (ד"ה oa) בביאר, שהיה יהודי ממונה מטעם המלך לגבות מיסים, ולא היה גובה מתלמידי חכמים, ואמר לו רבי שמעון, שאם לא ילמדו תורה, יאמר לאביו למוסרו למלכות שחייב לשלם מיסים. ובספר במרבר יהודה (ד"ה ומקשה) ביאר להיפך, שאמר לו שימסור למלכות שבא ללמוד ממנו תורה ולא רצה ללמדו, ועל ידי זה ישחררו אותו מבית האסורים, וידע שרבי עקיבא לא יסכים לכך, שהרי אמר, כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' אפילו נוטל את נשמתך, מתי יבא לידי ואקיימנו, כמבואר בברכות (סג:). לג. **בן יהוידע** (ד"ה ומיכך). לד. **כיון** שנקט אילן גדול, נקט לשון חניקה. רשב"ם (ד"ה oa) ע"פ גרסת הגליון. ורש"ר (ד"ה oa) בביאר, שאם רצונך שיתקבלו דבריך אמור זאת בשם אדם גדול[נ]. וכעין זה ביאר בעיון יעקב (ד"ה oa), שאם אתה רוצה לחנוך את חבריך שלא יוכלו לענות על דבריך, האמר זאת בשם אדם גדול. ובבן יהוידע (שם) פירש, שכיון שרבי עקיבא דימה במשל את לימוד התורה בסכנה להנקת העגל בסכנת חניקה, לכן כשראה שמוסר נפשו על התורה, אמר לו, התורה הזאת שנאמרה במשל על סכנת חנק, השתדל ללמוד בשעת הסכנה מאדם גדול שזכותו תגן עליך. לה. **שהרי** הם לא היו לומדים תורה שבעל פה מתוך הספר. בן יהוידע (ד"ה למקטן). לו. **ובערוך** (ערך ספר - ספנ) פירש עוד, שלא יהא מטושטש.

לז. **בן יהוידע** (שם). לח. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה בחדתא). והקשה המהרש"א (ד"ה דשבשתא), שלשון 'חדתא' לא משמע שהתינוק לומד מחדש. ועוד, שבפרק לא יחפור (ד"ה oa) אמרו 'שבשתא כיון דעל עלי' ולא אמרו שהוא דווקא 'בחדתא'. וכתב שלולי פירושם היה נראה לפרש, שהכוונה לספר חדש שלא הוגה מעולם. ובבניהו (ד"ה למקטן) כתב בשם בנו רבי יעקב, שהתירוץ הוא שאף שמלמד את בנו הקטן שמקבץ אותיות למילים, ואינו לומד עדיין את הכתוב בספר, שילמדו רק בספר מוגה, שלא יעלה לו טעות כגון כבש וכשב, ואחר כך לא יצא מידי טעותו. לט. **ואף** שרבא עצמו סבר (ב"ב oa) 'שבשתא ממילא נפקא', שם מדובר שלומד בעל פה, אבל כשלומד מתוך ספר, סומך על ספרו, ואינו יוצא מידי טעותו. תוספות (ד"ה שבשתא). מ. **מאירי** (ד"ה ומשמע). ומשמע שיש חשש גם אחר מות בעלה הראשון. אולם בבן יהוידע (ד"ה ואל תבא) בביאר, שרק בחיי בעלה הראשון יש חשש שתזכור ממנו ויהיה לה נענועים עליו, אבל אם מת, גזירה על המת שישתכח מן הלב. מא. **והוא** בכלל מה שאינו בנדרים (כ:), לא ישמש אדם עם אשתו ויתן עיניו באשה אחרת ויהיו בניו קרובים לממזרים, והם קרואים בני גרושת הלב. רשב"ם (ד"ה oa). והמהרש"א (ד"ה ל) הקשה, שמה שנאמר שם בני גרושת הלב, היינו אשה שבלבו לגרשה, ולא על הנושא גרושה. וביאר בבאורות המים (כתב"ם שם), שכשם שכאשר בלבו לגרשה בניו קרובים לממזרים, משום שחוזקה בלבו, כך הנושא אשה וחושב על אשתו הראשונה הוא חוטא בלבו, ובניו קרובים לממזרים.

שֶׁאֵין כָּל אֲצְבָעוֹת [-אבר תשמיש] שָׁוֹות, וכיון שאין תשמיש השני נוח לה כמו הראשון תשנא אותו. ד. אם תרצה לעשות מְצָוָה וְגוּף גָּדוֹל, דהיינו שתעשה מצוה וגם תשתכר ממנה[א], אוֹכֶל פֵּרוֹת (וְלֹא) [וְקַח] שָׂכָר - תלוה מעותיך על קרקע של הלוה, על מנת שתאכל את פירות הקרקע בנכייתא, כלומר, שבשביל אכילת הפירות תנקה מסכום ההלואה סכום מועט בכל חודש, ובכך יהיה לך ריוח גדול, וגם מצוה של ההלואה שהלוה נהנה מהמעות. ה. אם תרצה לעשות מְצָוָה וְלֹא ידי המצוה יהיה לך גּוּף טָהוֹר, תהיה נוֹשֵׂא אִשָּׁה ועל ידי זה יהיה גופך טהור מהרהור עבירה[ב], וְלֹא בָּנִים, ותקיים בכך מצות פריה ורביה[ג].

★

אגב שהביאו לעיל הוראות שהורה רבי עקיבא, מביאה הגמרא הוראות שהורה רבי: אַרְבָּעָה דְּבָרִים נָזוֹף רַבֵּינוּ הַקָּדוֹשׁ אֶת בָּנָיו, א. אַל תְּדוּר בְּמקום הנקרא שְׁכֶנְתִּים, מִשּׁוּם דַּיָּנֵי הַוּוּ - שבני העיר שם ליצנים, וּמִשְׁכּוּ לְךָ בְּיָצְנוּתָא - ויגררו אותך ללִיצנות[ד]. ב. וְאַל תֵּשֵׁב עַל מַטַּת אַרְמִית. ומבארת הגמרא הכוונה: אִיכָּא דְּאָמְרִי, דְּלֹא תִּיגְנֵי [-אל תשכב על מטתן] בְּלֹא קְרִיַּת שְׁמַע שעל המיטה, שכך מנהג הארמאים[ה]. וְאִיכָּא דְּאָמְרִי, דְּלֹא תִּינָּסֵב גּוּיְתָא - אל תשא גיורת, כיון שישאר רושם מהוריה הגויים על הבנים שתלד, כמו שאמרו (סנהדרין נ:) גיורא עד עשרה דרי לא תבטי ארמאה באפיה[ו]. וְאִיכָּא דְּאָמְרִי, שלא תשב על מיטה של אַרְמָאִית מָמָּשׁ, וּמִשּׁוּם מַעֲשֶׂה דְּרַב פָּפָּא[ז], שהיתה ארמאית חייבת לו כסף, וכשבא לגבות חובו, תנקה את בנה והניחתו על המיטה, וכשנכנס אצלה אמרה לו שב על המיטה עד שאביא מעותיך, וישב[ח], וכשבאה אמרה לו המתתה את בני, וברח מהמדינה[ט]. ג. וְאַל תְּבָרֵיךְ עֲצָמְךָ להפטר מִן הַמֶּכֶס, אף באופן שאתה פטור מן הדין[י], דְּיֵילְמָא מְשַׁמְּחוּ לָךְ - אולי ימצאו אותך, וְשַׁקְלֵי מִינָּךְ כָּל דְּאִית לָךְ - ויקחו ממך כל מה שיש לך, יותר מסכום המכס. ד. וְאַל תֵּעָמוֹד בִּפְנֵי הַשּׁוֹר בְּשָׁעָה שֶׁעוֹשֶׂה מִן הָאֲגַם, מִפְּנֵי שֶׁהַשָּׂטָן מְרַכֵּב בֵּין קַרְנָיו, כלומר שאז ליבו גס וגורם לו לנגוח[יא]. ומבארת הגמרא: אֲמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, מה שציוה רבי לא לעמוד בפני השור כשעולה מן האגם, היינו בְּשׁוֹר שֶׁחוֹר, שהשחורות מורה על קריבת הנזק[יב], וּבְיוֹמֵי נִיסָן, שבזמן הזה הצמחים עולים, וכשרואה אותם לבו גס וגורם לו לנגוח[יג].

הגמרא מביאה ברייתא מהו שיעור ההרחקה משור: תָּנֵי רַב אוֹשַׁעְיָא, מָרְחִיקִין [-מתרחקים] מִשּׁוֹר תָּם שלא נגח אדם, חֲמִשִּׁים אַמָּה, וּמִשּׁוֹר מוּעָד שנגח שלש פעמים[יד], מתרחקים כְּמִלֹּא עֵינָיו - עד מקום ששור אינו רואהו.

ברייתא נוספת שמבארת בגוממא את שיעור ההרחקה[טו]: תָּנָא מְשׁוּמֵיהּ דְּרַבִּי מֵאִיר, אפילו כשרַ"ש תּוֹרָא בְּדִיקוּלָּא - ראש השור נמצא בתוך הסל שאוכל ממנו וטרוד באכילתו, קָם לְאִיגְרָא - תעלה לגג, וְשָׁדֵי דַּרְגָּא מִתּוּתֵיהּ - ותשליך הסולם מתחתיך, כדי שהשור לא יעלה אחריך[טז].

אָמַר רַב, נְיוֹקֵא דְּתוֹרָא - הגערה שגוערים בשור להבריחו מעליו, או כדי שיעשה מלאכתו[יז], היא הַן הַן. נְיוֹקֵא דְּאֲרָיֵה, היא זֶה זֶה. נְיוֹקֵא דְּנַמְלָא, היא דֶּה דֶּה[יח]. נְיוֹקֵא דְּאַרְנְבָא - גערת הספינה, לזרז את הספנים למושכה בחבל ולהוליכה לנהר, היא הֵילָּנֵי הֵילָּא [-מהר כא] הֵילָּא וְהֵילּוֹךְ הוֹלָאוּ כב.

★

הגמרא מביאה דברים המביאים לידי צרעת: אָמַר אַבָּיֵי, עוֹר, וְדָג, וְכוֹס, וְחָמִין, וּבֵיצִים, וְבָנִים בְּבָנִין, בּוֹזֵין קָשִׁין לְדָבָר אַחַר - לצרעת[כג]. ומבארת הגמרא: עוֹר, היינו מַאן דְּגָנֵי אֻמָּנְתָא דִּצְלָא - הישן על עור קודם שנגמר עיבודו[כד]. דָּג, היינו האוכל דג ששמן שִׁיבּוּטָא[כה] בְּיוֹמֵי נִיסָן. כּוֹס, היינו האוכל מִשְׁיוֵרֵי בְּקָא דְּהַרְסָנָא - דגים מטוגנים בשמן בקמח[כו] שאכל חבירו. חָמִין, היינו חֲמִימֵי דְּחַמִּימֵי עֲשָׂרוּ עִיזָּוֵיהּ[כז] - הרגיל לשפוך על בשרו מים חמים מאד. בֵּיצִים, היינו מַאן דְּמִדְרַךְ אֲקַלְּיפִים - הדורך על קליפות ביצים. בְּנִים לָבָנִים, היינו מַאן דְּמִחַוַּר לְבוּשֵׁיהּ - המכבס בגדיו שיש בהם כינים, וְלָא נָעִיר לֵיהּ תְּמָנֵּא יוֹמֵי וְחָדָר לָבוּשׁ לֵהּ - וחזור ולובשם בלא שממתינ שמונה ימים מכביסתם[כח], בָּרְיֵין הָנָךְ בְּיָנִים - חזורים ומבריאים כינים אלו ויש בהם חיות[כט], וְקָשִׁין לְדָבָר אַחַר - לצרעת.

עוד ענייני סכנה שיש להיזהר מהם: אָמַר רַב פָּפָּא, בָּיְתָא דְּאִית בֵּיהּ שׁוּנְרָא - בית שיש בו חתול, לָא נֵיעוֹל בֵּהּ אִינִישׁ בְּלֹא מְסָנֵי - לא יכנס בו אדם בלא מנעלים. מַאי טַעְמָא, מִשּׁוּם דְּשׁוּנְרָא קָטֵיל לְחִיוְיָא וְאָכֵיל לֵיהּ - שהחתול הורג את הנחש שבבית ואוכלו, וְאִית בֵּיהּ לְחִיוְיָא נַרְמֵי קְטִינֵי - ויש בנחש עצמות קטנות, וְאֵי יָתֵיב לֵהּ גַּרְמָא דְּחִיוְיָא אֲבָרְעֵיהּ - ואם ישב עצם הנחש על רגלו, לָא נָפֵיק - לא יצא ממנו, וְאָסְתָּנֵי לֵיהּ - ויסתכן. אִיכָּא דְּאָמְרִי שאמר רב פפא, בָּיְתָא דְּלֵית בֵּיהּ שׁוּנְרָא - בית שאין בו חתול, לָא נֵיעוֹל בֵּיהּ אִינִישׁ בְּהַבְרָא - לא יכנס בו אדם בחושך. מַאי טַעְמָא, דִּילְמָא מְיַדְּחֵיךְ בֵּיהּ חִוְיָא - אולי יכרך בו נחש, וְלָא יָדַע בכך מחמת החשיכה, וּמִסְתַּכַּן.

★

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נָזוֹף רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי אֶת רַבִּי, (מכ"ש סימן) א. אַל תַּעֲשׂ מוּם בְּעַצְמְךָ - אל תגרום נזק לעצמך[לא]. מבארת הגמרא: מַאי הִיא - על איזה נזק הכוונה, לָא תֵּיהֵוֵי לֵהּ דִּינָא בַּהֲדֵי תִּלְתָא - על תלך לדין תורה עם שלשה בעלי דינים, כיון שמחמת השנאה שנתלקח עמהם יעשו קנונא נגדך, ויאמרו דְּחַד הֲוֵי בַּעַל דִּינָךְ וּתְרֵי מַהֲדֵי - שאחד מהם הוא בעל דין והשנים האחרים יעידו לטובתו, ויחלקו את הכסף ביניהם. ב. וְאַל תֵּעָמוֹד עַל הַמֻּקְצָה כאילו אתה רוצה לקנותו, בְּשָׁעָה שֶׁאֵין לְךָ דָּמִים, אם המוכר ישראל, כיון שאתה גורם לו הפסד שאחרים לא יבואו לקנות את החפץ, שיחשבו שאתה רוצה לקנותו ודינך כעני המהפך בחררה[לב]. ג. אַשְׁתְּךָ מְבָלָּה

א. **רשב"ם** (ע"י פוכ"ן) והערוך (ערך גף - ה'תשמיש) פירש, שממעות נשמר, שהמעות יכולות להיגנב, ואילו הקרקע אינה נגנבת. ב. **מנחם** משיב נפש (ע"י פוכ"ן) על פי פירוש הרשב"ם (ע"י פוכ"ן), וכן היא הגירסא בר"ח (ע"י פוכ"ן). וכן כתב היעב"ץ (ע"י פוכ"ן). והוסיף, שאפשר לדחוק ולפרש את הגירסא 'ולא', והיינו שאין לו שכר מהסחורה שבמעותיו, אלא השכר ללוה. והמהרש"א (ע"י פ"ח פוכ"ן) פירש [עפ"י הגירסא 'ולא'], שמצות הלוואה היא מצוה גדולה, וזהו 'גוף גדול', ו'לא שכר' היינו שמה שאוכל פירותיה בעולם הזה אינו שכר, ולא מגרע מהקרן ששמור לעולם הבא. ג. **והמהרש"א** (ס"ע פוכ"ן) פירש, שגוף המצוה בטהרה, כמבואר ביומא (פב:) 'יראת ה' טהרה עומדת לעד', אמר רבי חנינא, זה הלומד תורה בטהרה. מאי היא, נושא אשה ואחר כך לומד תורה. ד. **חידושי המאירי** (ע"י פוכ"ן) פירש, שלפעמים יושב הגמל בארץ ואינו זז ממקומו אף אם יכוהו מכת מות, ועל ידי לחש זה יקום ממקומו. כא. **ערוך** (ערך ה'יין) כתב: **במשך חכמה** (שמות יג כה) ביאר, שכדי לעורר את הבעלי חיים עושים קולות פשוטים ותחזרים עליהם, אבל לעורר את כוח האדם המדבר הוא על ידי קולות משונים, שעל ידי זה מתעורר כוחו למשוך בחבל. כב. **רשב"ם** (ע"י פוכ"ן). כג. **צ"ל"א** הוא מעבד עורות, כמו שאמרו בבבא בתרא (כ:) 'ארבעה לצלא וארבעה לצלל'. ורש"ר (ע"י פוכ"ן) כתב, שישן [ונכתב בטעות המים (פרקים ס"ס) שהרשב"ם גרס 'אמשכה דצללא']. ורש"ר (ע"י פוכ"ן) כתב, שישן על עור זה בבית העבדנין. כה. **על פי** רש"י בשבת (קי: ע"י ה'יפה). כו. **רש"י** (ע"י פוכ"ן). כז. **הרשב"ם** (ע"י פוכ"ן). ובערוך (ערך ה'יפה) פירש, דגים קטנים מבושלים בקמח וחומץ. כח. **הרשב"ם** (ע"י פוכ"ן) גרס 'רשדא עליה'. כט. **רש"י** (ע"י פוכ"ן) ורש"ר (ע"י פוכ"ן) פירשו, שלא עברו שמונה ימים מיום שהפשיטום. אבל אם עברו מיום שהפשיטום שמונה ימים יכול ללבשם אף אם כבסם באותו יום. מלא הרוחים (פרקים ס"ס). ל. **אמנם** זהו דוקא אם יש בהם כינים ולא פילה אותם קודם הכיבוסן, אבל אם לא היה בהם כינים, או שפילה את הכינים קודם הכביסה, אין צריך להמתין שמונה ימים. ומטעם זה אין נוהגים היום להמתין שמונה ימים אחר הכיבוס. בן יהוידע (ע"י פוכ"ן) ובעבודת אהרן (מן שומשמין פוא ב) כתב, שאין נוהגים היום להמתין משום שהכיבוסן היום יותר טוב. ל. **ובזמן** הזה אין חוששים לכך, כיון שאין מציעים היום נחשים בינינו. עבודת אהרן (שם). לא. **חידושי** המאירי (ע"י פוכ"ן). והעיר הבן יהוידע (ע"י פוכ"ן), שהזה צריך לומר 'אל תעש נזק לעצמך', ומדוע כתוב 'מום'. וביאר, שבתחילה היה כתוב 'מו"ס', שהוא ר"ת 'משא ומתן' או 'מקח ומכר', שהכוונה שלא יהא לך עסק במקח בעצמך בלי סרסור, ושאם תעשה בעצמך עסק עם שלשה אנשים הם יכולים לעשות קנונא ולהוציא ממך ממון שלא כדין, אבל אם תעשה באמצעות סרסור, הוא יעיד עליהם שהם בעלי דינים. לב. **שהדיין** הוא שאדם העומד לקנות חפץ אסור לקדימו ולקנות את החפץ, כמבואר בקידושין (נט:). עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו, נקרא רשע. ע"פ רשב"ם (ע"י פוכ"ן), ורבינו חננאל (ע"י פוכ"ן) פירש, שכשעומד על המקח בלא דמים הוא מפחית את המקח בעיני המוכר. ובבן יהוידע (ע"י פוכ"ן) פירש להיפך, שאם יעמוד אדם אצל המוכר ויראה שאדם זה בא כדי לקנות, יעלה את המחיר כדי לגמור את המקח, ויגרום הפסד ללוקח בחינם. אולם בחידושי המאירי (ע"י פוכ"ן) פירש, שיציע את עצמו כשלא יוכל לקנותו.

אַל תְּזַקֵּק לָהּ לְיָלְדָה הָרִאשׁוֹנָה, מהטעם שיבואר בסמוך. **אָמַר רַב, וּבְנִדָּה דְּאוֹרָיְיתָא**, כלומר קורם שקבלו הנשים על עצמן לישב על כל דם שבעה ימים נקיים קודם טבילה[לג], אלא מפתינה מיום תחילת ראייתה שבעה ימים, ואף אם ראתה כל השבעה ימים טובלת בליל שמיני ומותרת לבעלה כדין נדה דאורייתא, **וְהוֹאִיל וְהוּזַקְּקוּ לָהּ בְּפָתוּחַ** היום השביעי, יש לחשוש **דִּילְמָא** עדיין **מָשְׁכָה וְיָבְאָה** והיא תראה דם בשעת תשמיש, ולכן לא ישמש בלילה הראשון.

★

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צִוָּה רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אֶת רַבִּי, א. **אַל תֵּצֵא** לדרך **יְחִידִי בַּלַּיְלָה**. ב. **וְאַל תַּעֲמוֹד בְּפָנֵי הַגַּר עָרוֹם**. ובסמוך תבאר הגמרא שתי צוואות אלו. ג. **וְאַל תִּבְנֶם לְמֶרְחָץ חָדָשׁ**, כיון שעדיין לא ידוע אם קורות הריצפה חזקים מספיק, **וְשָׁמָא תִּפָּחֵת** קורת הריצפה מתחתיך, ותחתיה יש חלל מלא מים שנשפכו ממי הרחיצה[לד], ותיפול לתוכה. **מבארת הגמרא: עַד כַּמָּה** נחשב בית מרחץ חדש ויש חשש להכנס לתוכו. **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, עַד שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ.**

הגמרא מבארת את הצוואה השניה של רבי יוסי: וְאַל תַּעֲמוֹד בְּפָנֵי הַגַּר עָרוֹם, דְּתֵיגְיָא, הֶעֱמִיד בְּפָנֵי הַגֵּר עָרוֹם[לה] **הֲוֵי נִכְפֶּה** - חולה בחולי שנופל מחמתו לארץ[לו]. **וְהַמְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ לְאוֹר הַגֵּר, הֲוֵיין לוֹ בָּנִים נִכְפִּין** - בניו יחלו במחלה זו[לח].

הגמרא מביאה ברייתא בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, הַמְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ עַל מִטָּה שְׁתִינוּק יָשֵׁן עָלֶיהָ, אוֹתוֹ תִּינוֹק נִכְפֶּה. מבארת הגמרא: וְלֹא אָמְרָן שאותו תינוק נכפה, **אֶלָּא דְּלֹא הֲוֵי בַּר שְׁתָא** - שעדיין אינו בן שנה, **אֲבָל הֲוֵי בַּר שְׁתָא, לֵית לָן בָּהּ** - אין חשש. **וְלֹא אָמְרָן** בפחות מבן שנה שיהיה נכפה, **אֶלָּא דְּגָנֵי לַהֲדֵי רֵישֵׁיהּ** - שהתינוק שוכב לצד רגלי המשמש, **אֲבָל גָּנֵי לַהֲדֵי רֵישֵׁיהּ** - אם שוכב לצד ראשו, **לֵית לָן בָּהּ. וְכֵן לֹא אָמְרָן אֶלָּא דְּלֹא מָנַח יָדֵיהּ עֵילָּוֵיהּ, לֵית לָן בָּהּ**[לט] - שאינו מניח את ידו על התינוק, **אֲבָל מָנַח יָדֵיהּ עֵילָּוֵיהּ** - **לֵית לָן בָּהּ**[לט].

הגמרא מבארת את הצוואה הראשונה של רבי יוסי: אַל תֵּצֵא יְחִידִי בַּלַּיְלָה, דְּתֵנְיָא, לֹא יֵצֵא יְחִידִי בַּלַּיְלָה לֹא בְּלֵילֵי רְבִיעִיּוֹת וְלֹא בְּלֵילֵי שַׁבָּתוֹת[מ], **מִפְּנֵי שֶׁאִגֶּרֶת בַּת מַהֲלַת**[מא] **הִיא** יוצאת, **וְשִׁמּוֹנָה עָשָׂרָה רִבּוֹא שֶׁל מַלְאֲכֵי חַבָּלָה יוֹצְאִין** עימה, **וְכָל אֶחָד וְאֶחָד יֶשׁ לוֹ רְשׁוּת לְהַכֵּל בְּפָנֵי עַצְמוֹ.**

הגמרא מבארת מה הביא לכך שהם מזיקים דווקא בלילות אלו: מַעֲשֶׂה דְּרָא - בתחילה **הֲווּ שָׁכִיחֵי כּוּזֵּי יוֹמָא**[מב] - היו מלאכי חבלה מצויים בכל ימות השבוע, **זִמְנָא חָדָא** - פעם אחת **פְּגְעָה** [-פגשה] אגרת **בְּרַבֵּי חֲנִינָא בַּן דּוֹסָא**[מג], **אֲמָרָה לֵיהּ** אגרת לרבי חנינא, **אִי לָאו דְּמַכְרָזַן עֲלָךְ** - שהכריזו עליך **בָּרְקִיעַ הִזָּהֵרוּ** מלפגוע **בְּחַנִינָא** משום מעשיו הטובים, וכן הזהרו מלפגוע **בְּתוֹרָתוֹ**[מד], **סָפְנָתְיךְ** - הייתי מסכנת אותך. **אָמַר לָהּ** רבי חנינא, **אִי חֲשִׁיבְנָא בְּרָקִיעַ, גּוֹזֵר בְּרָקִיעַ, גּוֹזֵר אֲנִי עָלַיִךְ שֶׁלֹּא תַּעֲבוֹרִי בַּיְישׁוּב לְעוֹלָם, אֲמָרָה לֵיהּ** אגרת, **בְּמָטוּתָא מִינָּךְ** - בבקשה ממך, **שְׁבֹק לִי רְוָוחָא פּוּרְתָא** - הנח לי זמן מועט שאוכל לעבור בישוב, **שְׁבָק לָהּ** - הניח לה רבי חנינא **לֵילֵי שַׁבָּתוֹת וְלֵילֵי רְבִיעִיּוֹת**, לפי שבלילות אלו אין אנשים מצויים בדרכים[מה]. **וְתוּ חֲדָא זִמְנָא** - ושוב פעם אחת **פְּגְעָה בֵּיהּ** אגרת **בְּאַבְנֵי, אֲמָרָה לֵיהּ** אגרת לאביי, **אִי לָאו דְּמַכְרָזַן עֲלָךְ בָּרְקִיעַ הִזָּהֲרוּ בְּנָחָמָנִי**[מו] **וּבְתוֹרָתוֹ**[מז], **הֲוָה סָפְנָתְיךְ** - הייתי מסכנת אותך. **אָמַר לָהּ** אביי, **אִי חֲשִׁיבְנָא בְּרָקִיעַ גּוֹזְרֵי עֲלַיְיכִי שֶׁלֹּא תַּעֲבוֹרִי בַּיְישׁוּב לְעוֹלָם**[מה]. **מקשה הגמרא: הָא קָא חָזְינַן דְּעָבְרָה** - הרי אנו רואים שהיא עוברת בישוב. **מתרצת הגמרא: אָמְרִי, הָנֵי** יחידי בלילה, ואף על פי כן רצתה לפגוע בו, כיון שמתקנאים בתלמידי חכמים יותר, והרי זה כשכיח הזיקא. פני יהושע לעיל (ה, ממוזיא"ל שעמ"ב). ובטורי אבן (מגיגה ג: ד"ה מחופין) ביאר, שהם הלכו במקום ישוב, ובמקום ישוב לא היה חשש גם קודם לכן, כיון שאינם שכיחים שם. מד. **כך** ביאר המהרש"א (פ"ז ד"ה ס) שהם שני דברים, ובקרבן תורה (ד"ה חוסכין) ביאר, שהרשות שניתן להם להזיק הוא רק בריחוק מקום מהנר. ראשי בשמים (פ"ח סי' ו) ומקור חיים (פ"ח סי' ס). ובקובץ ישורון (כרך טו עמ' קמג) הביא מכתב מהגרש"ז אורבך, שהחסרון בדבר זה הוא משום שאין זה מדרכי הצניעות, ובמקום שהדרך לילך ערום אין חשש אף בפני הנר. לו. **היינו** בגדול, אבל בקטן אין חשש. אליה רבה (פ"ח סי' ס"ק ס) חוק יעקב (יו"ד סי' קעו ס"ק יג). וכן החשש הוא דווקא בערום כולו, אבל אם חלקו מכוסה אין חשש. כף החיים (פ"ח ס"ק מח). ובתוספת שבת (פ"ח ס"ק עז) כתב, שהיום נשתנו הטבעים ואין חשש זה כלל. לז. **רש"י** (פ"ח ע"ב ד"ה נכפה). והמפרש בשולחן ערוך (או"ח סי' לג ס"ו) פירש, שיש לו שגעון שמפילו לארץ. ובבן יהוידע (ד"ה ואיתא) כתב, שגם החולי של עקימות ידים והאצבעות בכלל זה. לח. **הן הבנים** שיולדו מביאה זו, והן הבנים שכבר התעברו והם במעי אשתו. כף החיים (פ"ח סי' עמ ס"ק סט) בשם עץ חיים (שער המצוות, בחוקותי). לט. **בבסכת** כלה רבתי (פ"ח סכ"ג) אמרו, 'ולא אמרן אלא דלא ניים, אבל ניים לית לן בה'. אולם באגודה (ד"ה המפקח) כתב שהחשש הוא דווקא בישן. מ. **יש** להעיר, הרי צוותא רבי יוסי היתה שלא יצא יחידי בלילה, וראייתו מהבריייתא הוא רק לענין לילי רביעיות ולילי שבתות. דבר שמואל (ד"ה ולכן). מא. **אפשר** שהיא מחלת בת ישמעאל אשת עשו, שהולידה רוחות ושדים. מהרש"א (פ"ח ד"ה מנהגם). מב. **בדשום** ישן הגירסא 'בולי יומי', וכן כתב הרש"ש. ובכתב יד הגירסא 'כל יומא'. מג. **צריך** לומר שלא הלך לבד [וכן אביי בסמוך], שהרי אסור לצאת לג. **כבאמור** רבי זירא בנדה (סג), בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים. לד. **רש"י** (נכתוב ס. ד"ה מתופין). לה. **דווקא** בפני הנר דהיינו בסמוך לו, אבל בריחוק מקום אין חשש. ומטעם זה אפשר ללכת לבית המרחץ בלילה, כיון שעומד בריחוק מקום מהנר. ראשי בשמים (פ"ח סי' ו) ומקור חיים (פ"ח סי' ס). ובקובץ ישורון (כרך טו עמ' קמג) הביא מכתב מהגרש"ז אורבך, שהחסרון בדבר זה הוא משום שאין זה מדרכי הצניעות, ובמקום שהדרך לילך ערום אין חשש אף בפני הנר. לו. **היינו** בגדול, אבל בקטן אין חשש. אליה רבה (פ"ח סי' ס"ק חוק יעקב יח). וכן החשש הוא דווקא בערום כולו, אבל אם חלקו מכוסה אין חשש. כף החיים (פ"ח ס"ק מח). ובתוספת שבת (פ"ח ס"ק עז) כתב, שהיום נשתנו הטבעים ואין חשש זה כלל. לז. **רש"י** (פ"ח ס"ב ד"ה נכפה). והמפרש בשולחן ערוך (או"ח סי' לג ס"ו) פירש, שיש לו שגעון שמפילו לארץ. ובבן יהוידע (ד"ה ואיתא) כתב, שגם החולי של עקימות ידים והאצבעות בכלל זה. לח. **הן הבנים** שיולדו מביאה זו, והן הבנים שכבר התעברו והם במעי אשתו. כף החיים (פ"ח סי' עמ ס"ק סט) בשם עץ חיים (שער המצוות, בחוקותי). לט. **בבסכת** כלה רבתי (פ"ח סכ"ג) אמרו, 'ולא אמרן אלא דלא ניים, אבל ניים לית לן בה'. אולם באגודה (ד"ה המפקח) כתב שהחשש הוא דווקא בישן. מ. **יש** להעיר, הרי צוותא רבי יוסי היתה שלא יצא יחידי בלילה, וראייתו מהבריייתא הוא רק לענין לילי רביעיות ולילי שבתות. דבר שמואל (ד"ה ולכן). מא. **אפשר** שהיא מחלת בת ישמעאל אשת עשו, שהולידה רוחות ושדים. מהרש"א (פ"ח ד"ה מנהגם). מב. **בדשום** ישן הגירסא 'בולי יומי', וכן כתב הרש"ש. ובכתב יד הגירסא 'כל יומא'. מג. **צריך** לומר שלא הלך לבד [וכן אביי בסמוך], שהרי אסור לצאת

וְזֵיתָא גִּינְהוּ - אלו מהשדים שעוברים במבואות שבילי הכרמים, דְּלִפְעָמִים שָׁמְעִי מִינַּיהּ - סוסיהם[א] משתמטים לישוב[ב], וְאָתוּ דְּבָרֵי קְהוּ - והשדים באים אחריהם להנזיקם חזרה לדרכם, אולם חוץ מכך אינם נכנסים לישוב כללי[ג].

★

הגמרא מביאה הנהגות שצוה רב לרב אסי: (וְ)אָמַר לֵיהּ רַב לָךְ אָפֵי שלש הנהגות, א. **לָא תְּדוּר בְּמָתָא** [-אל תגור בעיר] **דְּלָא צָנְיַח בָּהּ סוּמְקָא** - שאין הסוס צונף שם[ד], **וְלָא גַּבָּח בָּהּ בָּצָקָא** - ואין הכלב נובח שם, והיינו בעיר שאין בה סוסים וכלבים[ה], לפי שהם שומרים על העיר מגנבים, שאפשר לדרוף אחרי הגנבים לתופסם[ו]. ב. **וְאַל תְּדוּר בְּעִיר דְּרֵישׁ מָתָא אֲסָיָא** - שראש העיר הוא רופא[ז], משום שהוא טרוד ברפואותיו ואינו פנוי לעסוק בצרכי העיר. ג. **וְלָא תְּנַסֵּיב תַּרְתֵּי** - אל תישא שתי נשים[ח], שלא יתייעצו ביניהם להרע לך. **וְאִי נְסֵבְתָּ תַּרְתֵּי** - ואם נשאת שתי נשים, **נְסֵיב חֲלָת** - תישא אשה שלישית, שאם שתים מהן יתייעצו ביניהם להרע לך השלישית תגלה לך[ט].

★

הגמרא מביאה הנהגות שצוה רב לרב כהנא: אָמַר לֵיהּ רַב לָךְ כָּהֲנָא, א. **הֶפּוֹךְ בְּגַבֵּיהָתָא** - עדיף לעסוק בנכילה, **וְלָא תֵּיפּוֹךְ בְּמֵילֵי** - ולא לכזב ולחזור ממקח[י]. ב. **קְשׁוֹט גַּבֵּיהָתָא בְּשׁוּקָא** - עדיף שתפשיט את עור הנבילה בשוק לעין כל[יא], **וְשָׁקֵיל אַגְרָא** - וטול שכר ותתפרנס מכך, ולא תטול מהצדקה[יב], **וְלָא תֵּימָא כָּהֲנָא אֲנָא** - ואל תאמר כהן אני[יג], **וְכַן גְּבָרָא רַבָּא אֲנָא** - אדם גדול אני, **וְסָגֵינָא בְּי מָתָא** - ומאוס לי דבר זה[יד]. ג. **סַלְקָת לְאֵיגָּרָא** - כשתצא לדרך אפילו למקום קרוב כעליה לגג, **שַׁיְירוֹתָךְ בָּהֳדָךְ** - שעורתך תהיה אתך, כלומר, קח מזונותיך אתך[טו]. ואף אם המזונות זולים **דְּמָאֵה קָרֵי בְּמָתָא בְּזוּזָא** - שמאה דלועים נמכרים בעיר בזוז אחד, מכל מקום **תּוּתֵי בְּנָפְיךְ נֵיהֲווּ** - יהיו מזונות תחת כנפות בגדיך בצאתך לדרך[טז].

★

הגמרא מביאה הנהגות שצוה רב לחייא בנו: אָמַר לֵיהּ רַב לְחִיָּיא בְּרֵיהּ [-בנו]. **א. לָא תִּשְׁתֵּי חֲמָא** - אל תשתה סמים[יז], ואפילו לרפואה אם אפשר ברפואה אחרת, מפני שהאדם נמשך אחריהם ותצטרך להוציא ממון הרבה[יח]. ב. **וְלָא תִּשְׁוֵור גִּינְגְּרָא** - אל תפסע פסיעה גסה, מפני שהיא נוטלת ממאור עיניו של אדם[יט]. ג. **וְלָא תֵּיעֲכַּר בָּצָא** - אל תעקור שן משום חולי, שסופה להתרפאות, ואם יעקרנה יפסידה לגמרי[כ]. ד. **וְלָא תְּקַנֵּא בְּחִיוָּיא** - אם יתגלה לך נחש בחצרך, אל תתגרה בו, שמא ירגיש שאתה חפץ להורגו ויקדים להכישך[כא]. ה. **וְכֵן לָא תְּקַנֵּא בְּאַרְמָאָה** - אל תתגרה בנכרי, כמבואר בסמוך.

הגמרא מביאה בריייתא המבארת במי אין להתקנאות: תָּנוּ רַבָּנָן, שָׁלְשָׁה אֵין מִתְקַנְּאִין בָּהֶן, וְאֵלּוּ הֵן, נָכְרִי קָטָן[כב], וְאֶתְרֵי דְּבָרֵי קְהוּ[כג], וְנָחָשׁ קָטָן, וְתַלְמִיד קָטָן. ומבארת הגמרא: מַאי טַעְמָא אין להתגרות בהם, משום **דְּמַלְכוּתַיְיהוּ אַחוֹרֵי אוּדְנֵיְיהוּ קָאֵי** - שגדולתם עומדת מאחורי אוזניהם[כד]. כלומר, עתידים לגדול, וינקמו במי שהתגרה בהם בקטנותם[כה].

★

הגמרא מביאה הנהגות שלימד רב את איבו בנו: אָמַר לֵיהּ רַב לְאֵיבוּ בְּרֵיהּ, מָרְחֵי בָּךְ בְּשִׁמְעָתָא - טרחתי ללמדך תלמוד, **וְלָא מְטָרְחֵינַי מִינָּךְ בְּשִׁמְעָתָא** שתצליח בלימודך, **תָּא אֲגַמְרֵךְ מִילֵּי דְּעָלְמָא** - בא ואלמדך מענייני העולם. א. **אַדְּהָלָא אַדָּרֵיךְ זְבִינְךְ זַבִּין** - כשעדיין החול על הגלך, דהיינו מיד שאתה בא עם הסחורה שקנית מכור אותה, כדי שתוכל מיד לקנות סחורה אחרת ולמוכרה. ב. **כָּל מִילֵּי זַבִּין וְתִתְחָרַט** - כל דבר שמכרת ואחר כך התייקר, אתה יכול להתחרט על שמיהרת למכור, **בַּר מִתְּחָרְא דְּזַבְּנַן וְלָא תֵּיתְחָרַט** - חוץ מיין שאף אם מכרת והתייקר אל תתחרט, שאם היית משתהה מלמכרו היה מחמין בידך. ג. כשאתה בא למכור סחורה, קודם **שָׁרֵי פִּיקְחָךְ** - קבל המעות ותנם בתוך כיסך, ואחר כך **פְּתַח שָׁקֵיךְ** לתת לקונה הסחורה, ואל תמכור בהקפה אף ליום אחד[כו]. ד. **מָצָא מָאתַיְרָא וְלָא כּוֹרֵא מַאיְגָרָא** - עדיף להרויח קב מהארץ מלהרויח כור [שהוא מאה שמונים קבין] מהגג, דהיינו עדיף להרויח ריוח מועט במקום קרוב מריוח מרובה במקום רחוק[כז]. ה. **תְּמָרָא בָּחֲלִיזָךְ** - אם יש לך תמרים בכלי המיועד לתמרים, **לְבִית סוּדְנָא רְחֵיט** - רוץ לבית עושה השכר לעשות מהם שכר, שאם לא תמהר אתה עלול לאכול התמרים, ותפסיד את כל התמרים ולא יהיה לך במה לעשות שכר. **מבארת הגמרא: וְעַד כַּמָּה** תמרים יש למהר לעשות מהם שכר. **אָמַר רָבָא, עַד תְּלָתָא** - [-שלש] **סָאֵה.** אבל אם יש לו יותר משלש סאה, גם אם יאכל מהם עדיין יישאר לו מספיק תמרים לעשות מהם שכר.

הגמרא מבארת את מעלת עשיית השכר: אָמַר רַב פָּפָּא, אִי לָא דְּרֵמְאֵי שָׁכְרָא - אם לא שהטלתי תאנים לעשות מהם שכר, **לָא אֵיעֲנְתֵּרֵי**[כח] - לא הייתי מתעשר[כט]. **אִיכָּא דְּאָמְרֵי,** לא רב פפא אמר זאת, אלא **אָמַר רַב חִסְדָּא, אִי לָא דְּרֵמְאֵי שָׁכְרָא לָא אֵיעֲנְתֵּרֵי. מבארת הגמרא: מַאי מִזְנָא** - מדוע עושה השכר נקרא סודנא, **אָמַר רַב חִסְדָּא,** משום שיש בו **סוֹד נָאֶה** - עצה טובה לעשות שכר שהרי יתעשר ממנו, וְכֵן יֵשׁ בּוֹ **גְּמִילוּת חֲסָדִים,** שכיון שאין צריך לקרן גדול, יכול לתת ממנו לעניים[ל] ומהשאר יעשה שכר.

★

הגמרא מביאה הנהגות שאמר רב פפא: אָמַר רַב פָּפָּא, כָּל אֲגַב - כל דבר שכותבים עליו שטר, כגון הלואה, עדיין **גְּבָיָא בָּעֵי** - צריך לגבותו, ויש טורח

א. **הכוונה** לרוחות רעות שהם המרכב לרוחות הגדולות כדוגמת הסוסים. בן יהוידע (ד"ה וזיתא גינהו). **רשב"ם** (ד"ה דלפעמים שמעי מינה). וכעין זה פירש בערוך (ערך גו - ואמימיה). ולפירושם 'גזייתא' היינו מבואות ושבילים. אולם בבן יהוידע (שם) פירש, ש'גזייתא' הוא מלשון בידול, דהיינו שהסוסים נבדלו ונשמטו ממקום החזיל. ג. **ערוך** (שם). ד. **השמטת** הקול של הסוס נקראת צניפה. ערוך (ערך צנף).

ה. **רשב"ם** (ד"ה ולא גבח בה בצקא) ותוספות (ד"ה ולא) מפרשים. וכותבתו שמה שאמרו 'צניף' הוא לאו דווקא, אלא העיקר שיש שם סוס. ונקט 'צניף' משום שדרך הסוס לצנוף. אבני שיש (פרשב"ם שם). אולם בבן יהוידע (ד"ה ולא) ביאר, שהטעם שתלו הדבר בצניפת הסוסים ובנביחת הכלבים, משום שעיר שאין לה חומה ודלתות, צריכה לשמירה יתירה מגבנים שבאים בחשכה ובורחים, אולם אם הסוסים צונפים והכלבים נובחים, שומעים הגנבים את קולם ומבינים שירגישו בהם שומרי העיר על ידי נביחת הכלבים, וירדפו אחריהם עם הסוסים שלהם, ולא באים לגנוב. אולם עיר שלא נשמע בה צניפת הסוסים ונביחת הכלבים, באים הגנבים לגנוב. ו. **רשב"ם** (שם). ורש"י (ד"ה ואל תדור ופסחים) הוסיף, שהם שמירה גם מאויבים. ז. **רש"י** (ד"ה אל תדור בעיר דריש מתא אסיא) ורשב"ם (ד"ה ואל תדור) ועוד פירש רש"י, שראשה תלמיד חכם. וגם לפירוש זה הכוונה שהוא עסוק בלימודו ולא בצרכי העיר. ובבן יהוידע (ד"ה לא) ביאר, שהרופא מתנהג כל הזמן על פי כללי הרפואה, ואם האויר קר או חם אומר שכעת צריך להישאר בבית ולא לצאת לצרכי העיר, וכן כשיגיע זמן האכילה, יאמר שאם יאחר האכילה יזיק לגופו, ולכן אין זה טוב שהוא יהיה הראש, אלא צריך שיהא אחר שלא יעצרו אותו הגשם והשלג והחום והרעבון והצמאון, וירוץ כסוס בעסקי הציבור. ועל פי זה ביאר מדוע נקט דווקא רופא ולא עזה שלא יהא ראש שהוא בעל עסקים. ובתוספות (ד"ה דריש) גרסו אסי' בלא אל"ף בסופו, ופירשו, שרב ציווה לרב אסי, אתה ששמך אסי אל תהא ראש העיר, כדי שלא תתבטל מלימודך מחמת צרכי הציבור. ח. **תיינו** כשאינה אשה רעה, אבל כשהיא רעה וכותבתה מרובה, אמר רבא ביבמות (סג:) אשה רעה וכתובתה מרובה, צרתה בצדה, דהיינו ישא אחרת אצלה. מנחת יהודה (ד"ה ולא) ט. **רשב"ם** (ד"ה ואי נסבת) וביפה תלמוד (ד"ה ולא) פירש, שלא ישא שתי נשים משום זוגות, ולכן אם נשא שתים צריך לישא שלישית. י. **באורי** (ד"ה וכן תעיד). ועוד פירש, ש'תיפוך' הוא לשון ריבוי, כלשון המשנה (פסחים פ"ח מכ"ב) 'יפוך בה והפוך בה', והיינו שלא ירבה בדיבור. וכן פירש המהרש"א (מ"ש ד"ה ולא), וביאר, שאם יעסוק בדיבור יבא מתוך כך לניבול פה. והוסיף, שמהמת כן נקטו שעדיף לעסוק בנבילה, משום לשון נופל על לשון, נבילה וניבול. ובבן יהוידע (ד"ה הפוך) פירש, שכוונתו לגנות את מלאכת הסרסור, שפרנסתו בדיבור, וכדי להתפרנס הוא לא לשקר ולגנוב דעת הבריות, ואמר שעדיף לעסוק במלאכה בזויה ומאוסה כנבילה, ולא לעסוק בשקר וגניבת דעת. יא. **ואין** בכך משום חילול השם כמו שאמרו (פסחים קיג:) בתלמיד חכם שיש לו רבב על בגדו, שמשום שעושה זאת כדי להתפרנס אין כאן גנאי. רשב"ם (ד"ה קב. ד"ה ולא תיפוך). יב. **רש"י** (פסחים פ"ח מ"ט). יג. **רשב"ם** (ד"ה ואל תימא כהן אנא. ד"ה ואל תימא כהן אנא). אולם תוספות (ד"ה ואל תימא כהן אנא) מפרשים, שהתכוין שלא יאמר רב כהנא שמי ואדם גדול אני, והוכיחו שם שרב כהנא לא היה כהן. ובתוספות בחולין (קמ"ד ד"ה כן) כתבו שהיו שני רב כהנא. יד. **הרמב"ם** (פ"ח מה"ש ה"י) פסק שכך צריך לנהוג, ומי שאינו עוסק לפרנסתו מחלל את השם ומכזה את התורה, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה. אולם התש"ץ (מ"ח סי' קמח) כתב, שהיא הנהגה טובה, ותלמידים הנוהגים כך יש להם שכר טוב על עמלם. אולם הפרנסים הממונים על הציבור אין להם לעסוק במלאכה בזורות שלנו, כיון שהתמעטו בני עליה, ואם גם הם יעסקו לפרנסתם יזדלזלו בפני העם. טו. **רשב"ם** (ד"ה מלקח). ובעיני יצחק (ד"ה לא) פירש, אם אתה הולך לסעוד לפני מי שגדול ממך שתתבייש לומר לו שאתה רעב, תהא סעודתך אתך, שלא תסבול חרפת רעב. אבל אם סועד אצל אנשים כמותו, אין צריך לכך. טז. **רשב"ם** (ד"ה מלקח, ד"ה מאה). ורבינו חננאל (ד"ה מאה - ס"ת שלפנינו) פירש שהוא דבר נוסף, שאף כשהמזונות בעיר בזול, אל תזלזל בהם, ואם מצאת דלעת בשדה הביאהו עמך. וכן פירש הערוך (ערך מנא). ועוד פירש, שם קנית סחורה בזול, שים אותה תחת כנפיך, שלא יראוה אחרים ויהיה לך עין הרע. יז. **היעב"ץ** (ד"ה לא). כתב, שדווקא לבנו צוה כך שהיה חולה, כמבואר בעבודה זרה (שם:) שמי שחולה הסם גורם לו שיחלה יותר. יח. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה לא תשתי חמא) ועוד פירש רש"י, אל תהא רגיל לשתות סממנים, שמה שטוב לדבר אחד קשה לדבר אחר, כמבואר לעיל (מג:). יט. **רשב"ם** (ד"ה לא תשוור). ועוד פירש, אל תרגל על אמת המים כדי לקצר דרכך. כ. **רשב"ם** (ד"ה לא תיעכר) ורבינו חננאל (ד"ה ולא) פירש שהכוונה לשן שנחצת [וכן פירשו תוספות בחולין (נט: ד"ה נתוס)], שאם יעקרנה שמא יכחש מאור עיניו. כא. **ערוך** (ערך כפל - הגי). כב. **ואי** דווקא קטן בגיל, אלא אף קטן בחשיבות, שיכול פתאום לגדול ולהיות חשוב. בן יהוידע (ד"ה שלפנינו). כג. **מה** שהמשיל זאת לאזנים, משום שעיקר פעולות האדם נעשים בשלושת האברים שבראש, עיניים אזנים ופה, ולעין ולפה יש דלתות שצריך לפתחם כשרוצה להשתמש בהם, ואילו האוזן אין לה דלת, וכל מה שמדברים נכנס לאוזן. ורצה לרמז בכך, שגם גדולתם יכולה לבא פתאום בלא פעולת עזר מאחרים. בן יהוידע (שם). כד. **רשב"ם** (ד"ה לא תקנא ופתקיטין). ולענין תלמיד חכם מבואר ביומא (כג:) 'כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו תלמיד חכם', יעב"ץ (שם). אולם בבן יהוידע (ד"ה לא תקנא) ביאר, שהחשש בתלמיד קטן הוא, אולי יצטרך לבא ללמוד בעירו ויוכלו לשתהגרה בו בקטנותו. כה. **בן** יהוידע (ד"ה שלא). והקשה בקרבן תודה (ד"ה שלא). איך צוה לו שלא יגמול חסד עם הלוקחים, וביאר, שהדין הוא שאם היה אונאה במקח והתמלך הלוקח בכדי שיראה לתגר או לקרובו שוב אינו יכול לחבוע את המוכר, אמנם הסכימו הפוסקים שזהו רק בנתן מעות, אבל אם עדיין לא נתן מעות, נאמן הלוקח שלא ידע שהתאנה במיגו שהיה מכחיש את המכירה. כו. **רשב"ם** (ד"ה לא תקנא). והמהרש"א (מ"ש ד"ה לא תקנא) פירש, שלימד אותו שעדיף לו לוותר בקריקע שלו יותר מלקנות תבואה בשוק, ואף שאין לו בזוזיה ריוח יותר מקניית תבואה, וכמו שאמר רב פפא בביבמות (סג:), משום שהזוריעה מתברכת, ואינה כלה מהר. כז. **יש** להעיר, וכי חסר לה' דרכים להעשירו, הלא הרבה שלוחים למקום, ומדוע תלה זאת בעשיית השכר. וביאר בעין אליהו (ד"ה שלא) - ספר חסלון), שכוונתו להמשך דברי הגמרא שעושה השכר נקרא סודנא משום שיש בו סוד נאה וגמילות חסדים, וכוונתו שהמעשה בזכות גמילות החסדים שעשה, שהיא מהדברים שאוכלים פירותיהם בעולם הזה. כח. **ורב** פפא היתה אומנות לעשות שכר שלא ביוקר, וגם שהיתה בריא לגוף, אבל כל עושי השכר אם עושים שלא ביוקר אינו בריא לגוף, ולכן רב פפא התעשר מכך. אבל אין לומר שכל אחד יהיה יכול לעשות שכר ולהתעשר. בן יהוידע (ד"ה ואיכא). כט. **רשב"ם** (ד"ה ואי אלימלוך). ובעיון יעקב (ד"ה ואיכא) כתב, שבדקה היא לעניים ואילו גמילות חסדים האמורה כאן היא אף לעשירים. ופירש, שעל ידי שהתעשר מכניס אורחים ונותן להם לשתות מהשכר.

בדבר[ל]. וכן בָּל מכירה בַּאֲשֶׁרַאי - בהקפה[לא], סָפֵק אֲתִי סָפֵק לֹא אֲתִי - ספק אם יבואו המעות או לא, וּדְאָתֵי - וגם כשהם באים, מְעוּת רָעוֹת נִינְהוּ, כגון שפורע לו דינר דינר, ואינם נשמרים כמו סכום גדול.

★

הנהגות נוספות שאמר רבי יוחנן: שָׁלֹשָׁה דְּבָרִים אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם אֲנָשִׁי יְרוּשָׁלַיִם, א. בְּשָׁאתָה יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה[לב], אַל תֵּצֵא בָּרִאשׁוֹנָה - אל תצא בגדוד החיל הראשון שיוצא, אֶלָּא תֵּצֵא בָּאַחֲרוֹנָה - בגדוד החיל האחרון שיוצא, כְּדֵי שֶׁאם תצטרך לנוס מהמלחמה, אתה תִּבְנֶנָּ בָּרִאשׁוֹנָה לביתך[לג]. ב. וְעָשֵׂה שָׂבְתְּךָ כיום חוֹל באכילה מועטת, וְאַל תְּצַטְרֵךְ לָבְרִיּוֹת לצורך אכילה מרובה. ג. וְהֱוֵי מְשַׁתַּדֵּל להתעסק יחד עִם מִי שֶׁהַשָּׁעָה מְשַׂחֶקֶת לוֹ - שהשעה משמחת אותו בהרווחת ממון רב[לד], לפי שמזלו הטוב ישפיע גם על המתעסק עמו.

★

הנהגות נוספות שאמר רבי יהושע בן לוי: (אָמַר רַב) שָׁלֹשָׁה דְּבָרִים אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מִשּׁוּם אֲנָשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, א. אַל תֵּרָבֶּה בְּנִבּוּחוֹת[לה] - אל תהיה רגיל לעשות דבריך במקום מגולה, מִשּׁוּם מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה בכת שבע, שרחצה על הגג, ודוד ראה אותה, וגרם להרוג את אוריה החיתי בעלה כדי לשאתה, כמבואר בנביא (שמואל ב׳ פי״ב)[לו]. ב. בְּתֹךְ בָּרָה תמהר להשיאה, ואם אין לך למי להשיאה, שָׁחְרֵר עַבְדְּךָ וְתֵן לָהּ אותו שישאנה[לז]. ג. וֶהֱוֵי זָהִיר בְּאִשְׁתְּךָ מַחְתֶּנֶת הָרִאשׁוֹן[לח], שסתם חמות אוהבת את חתנה[לט]. מבארת הגמרא:

מַאי מַעֲמָא - איזה קלקול יכול לבא מכך. רַב חִסְדָּא אָמַר, מְשׁוּם עֶרְוָה - שמא יבואו לידי זנות. רַב פָּפָּא אָמַר, מְשׁוּם מָמוֹן - שמכובדות עבורו את ממונך. מסיקה הגמרא: הָא וְהָא אִיתַּנְהוּ - שתי החששות ישנם, משום ערוה ומשום ממון.

★

הגמרא מבארת מי הם נוחלי עולם הבא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שָׁלֹשָׁה הֵם מְנוּחָלַי הָעוֹלָם הַבָּא[מ], וְאֵלּוּ הֵן, א. הַדָּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל[מא]. ב. וְהַמְגַדֵּל בָּנָיו לְתַלְמוּד תּוֹרָה[מב]. ג. וְהַמַּבְדִּיל עַל הַיַּיִן בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת[מג]. מבררת הגמרא: מַאי הִיא - מה הכוונה המבדיל על היין שזוכה בכך לנחול עולם הבא. מבארת הגמרא: דְּמוֹנֵעַ שתייתו בסעודה וּמַשְׁיֵיר את היין הנשאר מִקִּידּוּשָׁא לְצורך אַבְדָּלְתָּא[מד].

★

הגמרא מביאה שלשה שהקב״ה מכריז בשבחם לשמרם מהמזיקים: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, שָׁלֹשָׁה מַכְרִיז עֲלֵיהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל יוֹם בשבחם, שיזהרו המזיקים מלהזיקם[מה], משום שאף שהעבירה מזומנת לפניהם הם מתגברים עליה[מו], א. עַל רְווֹק (פנוי) הַדָּר בְּבָרְךָ - בעיר גדולה, ויש לו נסיונות לחטוא, וְאֵינוֹ חוֹטֵא. ב. וְעַל עֲנִי הַמוצא אבידה ובידו לקחתה לעצמו, ואף על פי כן מַחֲזִיר את הָאֲבֵדָה לְבָעָלֶיהָ. ג. וְעַל עָשִׁיר הַמְעַשֵּׂר פֵּרוֹתָיו בְּצִנְעָה, אף שיודע שיכבדוהו אם יעשר בפרהסיא[מז].

הגמרא מביאה מעשה בענין זה: רַב פָּפָּא, רְווֹק הַדָּר בָּבָרְךָ הֲוָה,

---

ל. **רשב״ם** (ד״ה כל), והמהרש״א (מ״ק ד״ה נפטיס) פירש, שאף אם הלוה משעבד לך מטלטלין אגב קרקע, עדיין צריך גביה, ויכול הוא להפסידם או להביאם למי שאינך יכול לגבות ממנו. לא. **ראה** רש״י בבבא בתרא (כב. ד״ה ליתי), שביאר שאשראי היינו מכירה באמנה. לב. **הייני במלחמת** הרשות, שאילו במלחמת מצוה, הרי שליחי מצוה אינם ניזוקים. או שאף במלחמת מצוה, לפי ששכיח היזיק יש לחשוש אף בשליחי מצוה, והיוצא בראש הצבא צריך זכות גדולה. יעב״ץ (ד״ה למלחמה). לג. **רש״י** (ד״ה לא) ורשב״ם (ד״ה כדי). והקשה המהרש״א (מ״ק ד״ה תבנם), אם הטעם משום סכנה, היה צריך לפרש משום שיש סכנה להיות ראשון מול פני המלחמה. ועוד, אם כולם ילכו בסוף, מי ילך בראשונה. ותירץ בבן יהוידע (ד״ה כשאתה), שאין הכוונה שיצא בסוף הגדוד, שהרי אין באפשרותו לעשות דבר זה, שדבר זה מחליטים ראשי הצבא, ואת הגיבורים והפקחים הם שמים ראשונים, אלא הכוונה שבהדאי אין כל החיילים יוצאים בגדוד אחד, אלא מחלקים אותם לכמה גדודים, ועל זה יעץ לו שישמיט עצמו ויתחבר לגדוד שיוצא אחרון. ובשדה יצחק (כ״ש ד״ה לא) פירש, שמורכב ביוצא מעצמו ומרצונו אחרי המלחמה, שאין בו סכנה, אבל בעלי המלחמה עצמם אף היוצא אחרון אינו יכול לנוס מעצמו, שהרי הם מעמידים זקיפים המקפחים את הבורח מן המלחמה. לד. **'משחקת'** מלשון שחוק ושמחה. כן יהודיע לעיל (קיב. ד״ה ומיהו), ועוד פירש, מלשון טפח שוחק, דהיינו מרווח, שכך ימיו כפולים באיכות מחמת רוב טובה. לה. **המחרש״א** (מ״ק ד״ה לא) כתב שיש לגרוס 'בגגות', והיינו במקום מגולה, וכן היה במעשה עם בת שבע בסמוך שרחצה על הגג. לו. **רשב״ם** (ד״ה לא) ותוס׳ (ד״ה משום). ובפנים מסבירות (ד״ה לא) פירש, אל תרבה בנגנות אחרים, משום מעשה שהיה שאמרו לרב יהודה על אדם שהיה קורא לאנשים עבדים, וקרא עליו רב יהודה שהוא עבד, משום שכל הפוסל במומו פוסל, כמבואר בקידושין (כב.). לז. **על** פי רש״י (מ״ק ד׳ ב לא). ואף שהמשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר (ויקרא כה מו) 'לעולם בהם תעבדו', האיסור הוא משום שאסור לחת להם מתנת חנם, ובמקום מצוה שמשחררם לצורכו, לא גזרו. כמו שמצינו (נזיר לח:) שרבי אליעזר שחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה. גליוני הש״ס (ד״ה נתן) ע״פ הר״ן (נזיר שם). לח. **הוא** הדין שיש להיזהר מכל התחנים, אלא שבמיוחד יש להיזהר מחתנה הראשון. רשב״ם (ב״ב נח: ד״ה פן). לט. **רש״י** (קידושין יג: ד״ה ופג׳ מחנה). מ. **בעין** אליהו (ד״ה פ״ק) ביאר, שנקט דווקא את שלושת הדברים האלו, משום שרבי יוחנן לשיטתו במדרש רבה (שה״ש פ י) שגינה את יושבי בבל, וסבר שמצוה לדור בארץ ישראל. וכן אמר (ב״ב קמ:), שכל מי שאינו מניח תלמיד, הקב״ה מתמלא עליו עברה. ולכן אמר את שני הדברים האלו. והוסיף שם המגיה, שאמר רבי יוחנן בשבועות (מ:) המכדיל על היין במוצאי שבתות הוריין לו בנים זכרים, נמצא שאם מבדיל על היין זוכה לבנים, ויכול לגדלם לתורה, ועל ידי שלושה דברים אלו זוכה לנחול עולם הבא. מא. **חז״ל** אמרו שלשה נקנים על ידי יסורים, תורה ארץ ישראל ועולם הבא, והדר באוץ ישראל קנה אוזה כבר ביסורים, ומכילא הוא מנוחלי עולם הבא. בן יהוידע (ד״ה שלשה מעלין). מב. **ועל** ידי שהבן לומד תורה מזכה את אביו לנחול עולם הבא. בן יהוידע (שם). מג. **שבת** היא מעין עולם הבא, והיין מרמז על יין המשומר, ולכן המכבד את השבת ביציאתה בין זוכה לנחול עולם הבא. בן יהוידע (שם). מד. **אבל** קידוש עצמו קודם להבדלה. מהרש״א בביאור דברי התוספות (ד״ה ומשייר). אולם הביא שדעת הטור (פ״ח סוף סי׳ לט) שאם יש לו יין רק לכוס אחת, אינו מקדש על היין אלא על הפת, ומשייר את היין להבדלה. והפרישה (שם ס״ק טו) פירש, שיש לו יין ברשות, והכוונה שעדיף להשאיר מכוס של קידוש להבדלה, שכיון שעשה בו מצוה אחת יעשה בו מצוה שניה. מה. **מהרש״א** (מ״ק ד״ה ג׳), ובעיון יעקב (ד״ה ג׳) פירש, ששלשה אלו מתגברים על יצרם מאד, וממילא יצרם מתגבר עליהם, כמו שאמרו (סוטה נ.) כל הגדול מחבירו יצרו גדול היפנו, ואלמלא הקב״ה עוזרו אינו יכול להתגבר עליו, ולכן מכריז עליהם הקב״ה בעצמו להיזהר מהם. ובעין אליהו (ד״ה שלשה) פירש, שהקב״ה מכריז ומפרסם מעשיהם הטובים. מו. **ואף** שיש שכובשים את יצרם יותר מאלו, מכל מקום עיקר התאוה היא היוצאת ממירוץ הטבעי והתאוה גוברת עליו ביתר עוז וביתר לעשותו. ענף יוסף (מ״ק סי מו) 'לעולם בהם תעבדו'. מז. **ענף** יוסף (שם). ובפרשת דרכים (דרוש כה) פירש, שהחירוד הוא שאף שחס על ממונו, שיש לו הרבה מעשרות, והוא יכול למעוא תחבולות להפטר מהמעשר, ולא יהא בכך זלזול כיון שמעשר בצנעה, אף על פי כן אינו עושה כן אלא מעשר פירותיו.

ומעשה היה דתָּנֵי תַּנָּא קַמֵּיהּ דְּרָבָא וְרַב סָפְרָא - ששנה חכם לפני רבא ורב ספרא את הברייתא ששנינו לעיל (ע"ז): ששלשה הקב"ה מכריז עליהם בשבתן, ואחד מהם הוא רווק הדר בכרך ואינו חוזא, וְצָהֲבוּ [-האירו][א] פָּנָיו דְּרַב סָפְרָא משמחה?. אֲמַר לֵיהּ רָבָא, לָאו בְּגִין מַר - אין כוונת הברייתא על אדם כמותך, שאתה יושב כל היום בבית המדרש, ואינך מתהלך בעיר, וממילא אין לך פיתויים, אֶלָּא כוונתה לְבָּגִין רַב חֲנִינָא וְרַב אוֹשַׁעְיָא, דַּהֲווּ אוֹשָׁבֵי בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל - שהיו שנדלרים[ב] בארץ ישראל, וְהָווּ יָתְבֵי בְּשׁוּקָא דְּזוּנֵות - והיו יושבים בשוק של זונות, וְעָיְילֵי לְהוּ מְמָאנֵי לְזוּנוּת - ועושים מנעלים לזונות, וְהָווּ - והזונות הביטו בהם, וְאִינְהוּ לָא מַדָּלוּ עֵינֵיהוּ לְאִיסְתַּכּוֹלֵי בְּהוּ - ורב חנינא ורב אושעיא לא היו מגביהים עיניהם להביט בזונות[ג]. וּמִזְמַתְיֵיהוּ הָכֵי - וכשהיו בני אדם נשבעים, כך היה לשון שבועתם, בְּחַיֵּיהֶן דְּרַבָּנָן קַדִּישֵׁי דְּבָאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל - בחיי החכמים הקדושים שבארץ ישראל, וכוונתם על רב חנינא ורב אושעיא[ד], וכינו אותם 'קדושים' משום פרישותם מהעריות[ה].

★

הגמרא מביאה שלשה אנשים שה' אוהבם ושלשה שה' שונאם: שְׁלֹשָׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֲבָן, א. מִי שֶׁאֵינוֹ כּוֹעֵס? אף לדבר מצוה[ו]. ב. וְמִי שֶׁאֵינוֹ מְשַׁתַּכֵּר[ז]. ג. וְמִי שֶׁאֵינוֹ מַמְעִיד עַל מְדוֹתָיו - ולשלם רעה למי שיצערו[ח]. וְשִׁלֹּשָׁה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנְאָן[ט], א. הַמְדַבֵּר דבר אֶחָד בְּפֶה וְדבר אֶחָד בְּלֵב, והיינו שאומר אחרת ממה שחושב בליבו. ב. וְהַיּוֹדֵעַ עֲדוּת (בחבירו) [וְטוֹבת חֲבֵירוֹ][י] וְאֵינוֹ מֵעִיד עָלָיו. ג. וְהָרוֹאֶה דָּבָר עֶרְוָה - עבירה של עריות בַּחֲבֵירוֹ, וּמֵעִיד בּוֹ יְחִידִי[יא].

הגמרא מביאה מעשה בענין עד יחידי: בְּי הָא - כמו שהיה מעשה דְּאדם ששמו מוֹבְיָה חָטָא בעבירה, וַאֲתָא זִיגּוּד לְחוּדֵיהּ וְאַסְהִיד בֵּיהּ - ובא אדם ששמו זיגוד לבדו והעיד עליו קַמֵּיהּ דְּרַב פָּפָּא, נְגִידָה - הלקה רב פפא לְזִיגּוּד. אֲמַר לֵיהּ זיגוד, וכי מן הישוד שמוֹבְיָה חָטָא, וְאילו זִיגּוּד שלא חטא מִינֶּגֶד - לוקה. אֲמַר לֵיהּ רב פפא, אֵין - אכן, בדין אתה לוקה, דִּכְתִיב (דברים יט טו) "לֹא יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ", הרי שאין לעד אחד נאמנות, וְאָתָּ לְחוּדָךְ אַסְהַדְתָּ בֵּיהּ - ואתה העדת בו לבדך, ומאחר ואינך נאמן, אין לך מצוה להעיד, וכיון שכך שֵׁם רַע בָּעָלְמָא קָא מַפְקַת בֵּיהּ - הוצאת עליו שם רע, ועברת בלאו של "לא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" (ויקרא יט טז), ועל כך יש לך ללקות.

הגמרא מבארת את דין הרואה דבר עבירה בחבירו: אֲמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב יִצְחָק אֲמַר רַב, אף שהרואה דבר ערוה בחבירו אסור להעיד עליו יחידי, מכל מקום מוּתָּר לו לְשַׁנּוֹתוֹ, שהרי הוא יודע שהוא רשע. שֶׁנֶּאֱמַר במצות פריקה (שמות כג ה) "כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וגו' עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ". כלומר, התורה מצוה על השונא לחבירו לפרוק משא בהמתו שרובצת תחת משאה. ויש לברר, מַאי שׁוֹנֵא - את מי הוא שונא שהתורה מצוה לו לפרוק משאו. אִילֵּימָא - אם תאמר שהכוונה שהוא שׂוֹנֵא נָכְרִי, וְהָא תָּנֵיא בברייתא, שׂוֹנֵא שֶׁאָמְרוּ שיש חיוב לפרוק משאו, הכוונה לִשׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל, וְלֹא שׂוֹנֵא נָכְרִי, שהרי אין כלל חיוב לפרוק משאו. אֶלָּא פְּשִׁיטָא שכוונת התורה לִשׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל. ונקשה, וְמִי שָׂרְיָא לְמִסְנְיָא - וכי מותר לשנוא אדם מישראל[יב], וְהָכְתִיב (ויקרא יט יח) "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ". אֶלָּא תאמר שהתורה מדברת באופן דְּאִינָּא קָהֲדֵי דְּעֵבֵיר אִיסּוּרָא - שיש שני עדים המעידים עליו שעשה איסור, והתורה ציותה לפרוק משאו, עדיין קשה, מדוע נאמר 'חמור שונאך' שמשמע שהוא שונא רק שלך[יג], הרי מאחר שהעידו עליו שני עדים שעבר עבירה, בּוֹאֵי צַלְמָא נְמֵי מֵיכְנֵי בְּנֵי לֵיהּ - לכולם יש לשנוא אותו[יד], ולא רק זה שבא לפרוק עמו, וּמַאי שְׂנָא דְּאי - מה שונה זה הבא לפרוק שאמרה עליו התורה 'שונאך'. אֶלָּא לָאו - האם לא מוכרחים לומר שמדובר בְּבֵי דְּאי גַּוְונָא - באופן זה, דְּהבא לפרוק חֲזָא בֵּיהּ אִיהוּ דָּבָר עֶרְוָה - ראה בו דבר ערוה לבדו, ומחמת שהוא עד יחידי אסור לו להעיד בו, ולכן אין כל הפעולם שונאים אותו, ורק זה שראה אותו שונאו, ועל שונא זה אמרה התורה שחייב לעזור לו לפרוק משאו[טו]. ומכך שהתורה קראה לו 'שונאך', מוכח שמותר לו לשנאתו. רַב נַחְמָן בָּר יִצְחָק אָמַר, אף מִכָּאן שְׁכָנְאַתְּנִי, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח יג) "יִרְאַת ה' (שונאי) [שְׂנֹאת] רָע" וגו' וּפִי תַּהֲפֻכוֹת שָׂנֵאתִי[טז].

הגמרא מבארת אם מותר לתלמיד לספר לרבו על אדם שעבר עבירה: אֲמַר רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא לְרַב אָשֵׁי, תלמיד שראה אדם שעבר עבירה, מַהוּ לְמֵימְרָא לֵיהּ לְרַבֵּיהּ - האם מותר לספר זאת לרבו (שלא המספרן לְמִינָּיהּ - כדי שרבו ישנא את העובר עבירה. אֲמַר לֵיהּ רב אשי לרב אחא, אִי יָדַע דְּמִיהַימְנִין לְרַבָּיהּ בְּבֵי תְּרֵי - אם יודע שהוא נאמן לרבו כשני עדים המעידים בבית דין[יז], לֵימָא לֵיהּ - שיספר לרבו[יח], וְאִי לָא יודע שנאמן לרבו כשני עדים, לָא לֵימָא לֵיהּ.

★

שלשה שחייהם אינם חיים: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה מיני אנשים יש בטבעם[יט] דבר המטריד אותם בכל שעה, וְחַיֵּיהֶן אֵינָם חַיִּים, שאין להם מנוחה, ואלו הם. א. הֶרְחֶמָנִין יותר מדאי[כ]. ב. וְהֶרְהֶתָנִין - הכפסנים יותר מדאי[כא]. ג. וְאַגְיָנֵי הַדַּעַת - המקפיד יותר מדאי בדבר המאוס[כב]. וְאָמַר רַב יוֹסֵף, בּוּהֲהוּ - כל הטבעים האמורים כאן אִיתָּנְהוּ בְּי - ישנם בי[כג].

★

שלשה השונאים זה את זה ושלשה האוהבים זה את זה: תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה שׂוֹנְאִין זֶה אֶת זֶה[כד], וְאֵלּוּ הֵן, הַבַּלְבָּים, וְהַתַּרְנְגוֹלִין, וְהַחַרְטָנִין - פרסים שהיו נקראים כך[כה]. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, שְׁאַף הַזּוֹנוֹת שונאות זו את זו[כו]. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, שְׁאַף תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁבַבָּבֶל שונאים זה את זה[כז], שהיו מקשים להלה לזה בלשון עז וחמה[ל].

תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה אוֹהֲבִין זֶה אֶת זֶה, וְאֵלּוּ הֵן, הַגָּרִים וְעַבָּדִים וְעוֹרְבִין[לא].

★

ארבעה שאין הדעת סובלתם: אַרְבָּעָה מיני אנשים אֵין הַדַּעַת של הבריות סוֹבֶלְתָּן[לב], וְאֵלּוּ הֵן: א. דַּל [-ענין] נָאֶה, אף שאין לו במה להתגאות.

א. **עורך** (ערך נאה - הלפמן). ב. **רש"י** במנחות (יח. ד"ה נאמן), ובחולין (ז:) פירש"י (ד"ה נאמן) שצהבו פניו הינו שמח. ג. **ערוך** (ערך פאק - הלפמן). ד. **בדקדוקי סופרים** (פוס ט) הביא. שבמגורת המאור (נר ג כלל ג מלן ג ס"ק ומ) הגירסא 'ויימא בהון רבנן הכי', ופירש, שהחכמים היו נשבעים בשם רב חנינא ורב אושעיא שנקראו קדושים. ובכן יהודע (ד"ה הכי) פירש, שהכוונה לשבועת רב חנינא ורב אושעיא, שאף על פי שהיו כל כך נוהגים בגדרי הקדושה, עדיין סברו שאינם ראויים להקרות קדושים, אלא החכמים הגדולים מהם, ולכן היו נשבעים בשמם. או שכוונתם שכל גבורתם בקדושה היא בזכות החכמים הגדולים שבארץ ישראל. ה. **וכמאמר** חז"ל (ויק"ר כה ו) כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. (ע"פ פרש"י ד"ה כמאן). ו. **משום** שיש להם מידות טובות, והאהוב למה אהוב בם למעלה. מהרש"א (ד"ה ג') ועיין יעקב (ד"ה ג' - הלפמן). ז. **שהרגון** שנוא בין הבריות. עיין יעקב (שם). ח. **בגין** רב שאינו כועס על תלמידו בשביל לימוד התורה. שאילו במילי דעלמא הרי אמרו כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה, ואין לומר שמי שאינו כועס הוא במעלה גדולה כל כך. בן יהוידע (ד"ה מן). ט. **שהמשתכר** מגלה סוד שבין אדם לחבירו, וגורם למריבות. עיין יעקב (שם). י. **רש"י** (מעלה סה. ד"ה ולא) מפרשה). ובשדרה יצחק (ד"ה שלשה) ביאר, שאף משיב טובה למי שעשה לו רעה הפסידו ממון. יא. **משום** שיש להם מידות רעות בדברים שבין אדם לחבירו, ומי שאינו נוח לבריות אינו נוח למקום. מהרש"א (שם). ובעיון יעקב (ד"ה ג' - הלפמן) פירש, שבדבר המסור ללב נאמר בו 'ויראת מאלהיך', והמגרים כאן גלוי מחשבתם הוראה רק לפני ה'. יב. **כן** היא הגירסא בכת"י וכן היא בגירסת ר"ח. דקדוקי סופרים (פוס כ). יג. **החידוש** בדבר ערוה יותר משאר עבירות, שאף שמותר לשנאתו אף בלא התראה, כמבואר בסמוך, מכל מקום אסור להעיד עליו יחידי, וכל שכן בשאר איסורים, ואף בממון, אם אינו מחייבו שבועה, אסור לו להעיד. דבר שמואל (ד"ה ומלשון). יד. **רשב"ם** (ד"ה שם). וביאר בשו"ת בית דוד (מהו"ת סי' ו ד"ה ומלשון), שהביא הרשב"ם פסוק נוסף, משום שסבר ש'לא יקום עד אחד' הוא דין על בית דין ולא על העד. וכן דייק מלשון הגמרא 'שם רע בעלמא קא מפקת ביה', והפסוק 'לא יקום' לא נאמר על שם רע. אולם ביראים (סי' רכ, רמ) כתב, שלקה משום הלאו של 'לא יקום עד אחד באיש'. ממנו מפקנת הירושלמי, שלא לקה כלל מדאורייתא, שהרי אין מלקות נוהגים בזומן הזה, אלא הכוונה מלקות מדרבנן. וכן כתב הרשב"א (סוף מ"ב סוף קפד), והרא"ש (פרי"ח סוף מ"ב סוף נ) כתב, שלקה משום שהוציא שם רע, ונאמר שם 'ויסרו אותו' (דברים כה ג). טו. **שהרי** מסתבר שאין כוונת התורה לדבר על רשעים השונאים זה את זה. רשב"ם (ד"ה ומקוץ). [ג] ועיין שלשלת אלו שפלים ונבזים בעיני עצמם, לכן הם אוהבים זה את זה. עיין יעקב (שם). טז. **עבודת** הלוי (ד"ה כי). יז. **שכתב** 'לא תשנא את אחיך', והוא אינו בכלל אחזיך. יראים (סי' קפה) הוכיח מדברי תוספות (ד"ה שלשה) שמותר לשנאתו רק על העבירה שעשה, אבל אם שונאו שנאה גמורה עובר על 'לא תשנא את אחיך'. יח. **ואף** שהוא רשע צריתה התורה לפרוק משאו, כיון שיכול מחמת שהלוהו על ממונו לבא לידי סכנה, והתורה חסה על נפשות ישראל בין צדיקים ובין רשעים, מאחר שהם נלוים אלי עם ה' ומאמינים בעיקרי הדת. רמב"ם (פ"ו מה' רוצח ה"ח). והוסיף במנחת חינוך (מצוה ס מוס יט), שמצות פריקה נוהגת גם אם עבר עבירה ברבים שכולם שונאים אותו. יט. **הוכחת** הגמרא שהפסוק מדבר אפילו על יחיד שראה אדם עובר עבירה, הוא ממה שנאמר בסוף הפסוק 'שנאתי' בלשון יחיד, ואם מדובר שהעידו עדים שעבר עבירה כולם מצווים לשנאתו. מהרש"א (ד"ה ומלשון). כ. **חפץ** חיים (בשון חכמים כלל ז פתלמוד סק"ן). אבל אם נאמן עליו כשני אנשים בעלמא, לא יאמר לרבו, שאסור לו לקבל ממנו לשון הרע, שהרי אסור לקבל לשון הרע אף מעמים. כא. **בשבלי** הלקט (ס"ס סי' מז) כתב, דלאו דווקא רבו, אלא כל אדם שהוא נאמן לו כשני עדים. ובחפץ חיים (בשון חכמים כלל ב פתלמוד סק"ן סק) כתב, שמותר לספר רק למי שאינו יודע בו שהוא איש סדר ולא יספר זאת לאחרים, ושאנהו רק לפי שעה עד שיחזור בו, אבל לאיש אחר אסור לספר אף אם נאמן עליו כשנים[ל]. כב. **תוספות** (ד"ה שלשה). כג. **רשב"ם** (ד"ה מהמתנן). שמדת הרחמנות מדה טובה היא, אלא שהמרחם יותר מדאי אינו טוב. מהרש"א (ד"ה מהמתנן). כד. **שאי"ז** מעט רחמנות מידה טובה היא, שמצינו בתלמיד חכם שהתורה מרחמת בו (מנחות ק:). והוסיף מהרש"א (שם). כה. **מהרש"א** (שם). כו. **ביון** שהם גדולים וחשובים הם מקנאים רשנאים זה את זה. עיין יעקב (ד"ה ג' תוספון). והמהרי"ל (מנהגות סוף הפוסק ס"ק ג) פירש, שכיון שהם מחלקים משאר הבריות, הם מחולקים גם ביניהם ושונאים זה את זה, ע"ש. כז. **רש"י** (מנחות סב: ד"ה מבני, שבת פ: ד"ה מבני) [ובביצה (ו: ד"ה ומלמד)] פירש, שהיו בימי הפרסיים. אולם התוספות (שבת שם ד"ה ול) כתבו, שהפרסיים היו בבבל מימי כורש, והחברים הגיעו בימי רבי יוחנן. והרש"ש (ד"ה שלשה) פירש, ש'חברי' היינו בני אדם שהם בחבורה אחת של מיני ושרורה, וכן בני מסחר אחד, שברוב הדברים אינם מסכימים לדעה אחת, ובאים לידי שנאה. כח. **ותנא קמא** לא מנה את הזונות, משום ששניהם בשבת (לר.) שהזונות מפרסמות זו את זו, והיינו מסדרות לחברותיהן את שעורותיהן שיהיו נאות. ואף ששונאות זו את זו בלבן, אבל בגלוי הן מראות אהבה זו לזו. בן יהוידע (ד"ה ותנא). כט. **ותנא** קמא מנה רק מה שבכל מינו שנא זה את זה, ובתלמידי חכמים, אלו שבארץ ישראל אינם שונאים זה לזה. בן יהוידע (שם). ל. **רש"י** (מהמתנן כה. ד"ה מתנים). אבל תלמידי חכמים שבארץ ישראל מנעימין זה לזה בהלכה, כמבואר בסנהדרין (שם), ופירש רש"י (שם), שהיו נוחים יחד ומעיינים יחד, ומחקן זה את דברי זה. והשמועה יוצאה לאור. לא. **ביון** ששלשה אלו שפלים ונבזים בעיני עצמם, לכן הם אוהבים זה את זה. עיין יעקב (שם). לב. **רשב"ם** (ד"ה אלו). שהם אפילו בעיני עצמם, שאחר זמן מתתרטים על מעשיהם.

ב. וְעָשִׁיר שיש לו ממון רב, ואף על פי כן הוא מְכַחֵשׁ וכופר ממון חבירו[ו]. ג. וְזָקֵן שאין תאוותו בתקפה, ואף על פי כן הוא מְנָאֵף. ד. וּפַרְנָס הַמִּתְגָּאֶה עַל הַצִּיבּוּר ונוהג בהם שררה בְּחִנָּם, שאינו עומד להם בשעת דחקם[לג]. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף הַמְגָרֵשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה וחזר ונשאה, וְגירשה פעם שְׁנִיָּה וּמַחֲזִירָהּ פעם שלישית, אין הדעת סובלתו. מבארת הגמרא: וְתַנָּא קַמָּא שלא מנה מחזיר גרושתו פעמיים, משום דִּזִימְנָא - לפעמים מחזירה משום דִּכְתוּבָּתָהּ שהתחייב בשעת הנישואין היא מְרוּבָּה, ואין לו מהיכן לשלם ומעדיף להחזירה[ז]. אִי נַמִּי, באופן שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּנִים הֵימֶנָּה, ואינו רוצה להפרד מהם, וְלכן לֹא מָצֵי מְגָרֵשׁ לָהּ גירושי עולם, ואף אם כועס עליה חוזר בו לאחר זמן[לד].

★

הנהגות רעות שציוה כנען את בניו: חֲמִשָּׁה דְּבָרִים צִוָּה כְּנַעַן אֶת בָּנָיו[לה] מאחר שנתקללו להיות עבדים, ככתוב (בראשית ט כו) 'וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ', א. אֶהֱבוּ זֶה אֶת זֶה, כמבואר לעיל שעבדים אוהבים זה את זה[ח]. ב. וְאֶהֱבוּ אֶת הַגָּזֵל, כמבואר במשנה (אבות פ"ב מ"ז) 'מרבה עבדים מרבה גזל'. ג. וְאֶהֱבוּ אֶת הַזִּמָּה, כמבואר במשנה (שם) 'מרבה שפחות מרבה זמה'. ד. וְשִׂנְאוּ אֶת אֲדוֹנֵיכֶם, שלכל אחד מבניו יש אדון, לפי שקללם נח שהם יהיו עבדים. ה. וְאַל תְּדַבְּרוּ אֱמֶת, ככתוב (הושע יב ח) 'כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה'[לו].

★

ששה דברים שנאמרו במנהגו של סוס: שִׁשָּׁה דְּבָרִים נֶאֶמְרִים בַּסּוּס[לז]: א. אוֹהֵב אֶת הַזְּנוּת. ב. וְאוֹהֵב אֶת הַמִּלְחָמָה. ג. וְרוּחוֹ גַּסָּה[לח]. ד. וּמוֹאֵס אֶת הַשֵּׁינָה[לט][ט]. ה. וְאוֹכֵל הַרְבֵּה ו. וּמוֹצִיא קִמְעָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף מְבַקֵּשׁ הסוס לַהֲרוֹג את בְּעָלָיו הרוכב עליו בַּמִּלְחָמָה.

★

שבעה אנשים המנודים לשמים: שִׁבְעָה מיני אנשים מְנוּדִּין לַשָּׁמַיִם, אֵלּוּ הֵן: א. יְהוּדִי[מ] שֶׁאֵין לוֹ אִשָּׁה[מא], ואינו מתעסק בפריה ורביה. ב. וְשֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה וְאֵין לוֹ בָּנִים מחמת פשיעתו[מב]. ג. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּנִים וְאֵין מְגַדְּלָן לְתַלְמוּד תּוֹרָה. ד. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ תְּפִילִּין בְּרֹאשׁוֹ וּתְפִילִּין בִּזְרוֹעוֹ, כלומר, שיש לו תפילין ואינו מניחם[מג]. ה. וְכן מי שיש לו בגד של ארבע כנפות, ואינו שם צִיצִית בְּבִגְדוֹ[מד]. ו. וְכן מי שאין לו מְזוּזָה בְּפִתְחוֹ[י]. ז. וְהַמּוֹנֵעַ מִנְעָלִים מֵרַגְלָיו ומראה שהוא נשכח מטובותיו של ה'[מה]. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אַף מִי שֶׁאֵין מֵיסֵב בַּחֲבוּרָה שֶׁל מִצְוָה, כגון סעודת ברית מילה[מו], או סעודת כהן שנשא בת כהן[מז].

★

הגמרא מביאה הלכות בשם רבי יוסי איש הוצל: אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר מַרְתָּא אָמַר רַב מִשּׁוּם [-בשם] רַבִּי יוֹסֵי אִישׁ הוּצָל שלש הלכות: א. מִנַּיִין שֶׁאֵין שׁוֹאֲלִין בַּכַּלְדִּיִּים - חוזים בכוכבים[מח], שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יח יג) 'תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ', כלומר, בטח בה' בכל הקורות הבאות עליך בלי לחקור אחר העתידות[מט]. ב. וּמִנַּיִין שֶׁהַיּוֹדֵעַ בַּחֲבֵירוֹ שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ אֲפִילּוּ בְּדָבָר אֶחָד שֶׁחַיָּיב לִנְהוֹג בּוֹ כָּבוֹד, ואף אם לא למד ממנו כלום[נ], שֶׁנֶּאֱמַר בדניאל (ו ד) שהיה משרי המלך דריוש, ואמר המלך, 'כָּל קֳבֵל דִּי רוּחַ יַתִּירָא בֵּיהּ - כיון שהיתה לו [לדניאל] רוח וחכמה יתירה, [לכן וּמַלְכָּא עֲשִׁית לַהֲקָמוּתֵיהּ עַל כָּל מַלְכוּתָא' - המלך היה חושב בליבו[נא] למנותו למושל על כל המלכות], וזהו הכבוד שרצה לנהוג בו. ג. וְהַיּוֹשֶׁבֶת עַל דַּם טָהוֹר - אשה שכלו ימי טוהר שלה[נב], דהיינו ליל יום ארבעים ואחד אחר לידת זכר, או ליל יום שמונים ואחד אחר לידת נקבה[נג], אֲסוּרָה לְשַׁמֵּשׁ. והטעם, כיון שהיתה רגילה עד עתה לשמש עם ראייתה, יש חשש שגם עתה לא תפרוש אף אם תראה, לכן אסרו לה לשמש אף בלי ראייה[נד]. מבררת הגמרא: עַד כַּמָּה - עד מתי אסורה לשמש. מבארת הגמרא: אָמַר רַב, עוֹנָה אחת, דהיינו כל אותו הלילה[נה].

הגמרא מביאה שלרבי יוסי איש הוצל היו שמות נוספים: תָּנָא - שנינו בברייתא, הוּא שנקרא כאן יוֹסֵף אִישׁ הוּצָל שאמר את שלשת ההלכות האמורות, הוּא הנקרא במקומות אחרים יוֹסֵף הַבַּבְלִי, וכן הוּא נקרא אִיסִי בֶּן גּוּר אַרְיֵה, וכן הוּא נקרא אִיסִי בֶּן יְהוּדָה, וכן הוּא נקרא אִיסִי בֶּן גַּמְלִיאֵל, וכן הוּא נקרא אִיסִי בֶּן מַהֲלַלְאֵל. וּמַה שְּׁמוֹ, אִיסִי בֶּן עֲקַבְיָה שְׁמוֹ[נו]. וכן מצינו חכם אחר עם הרבה שמות, הוּא הנקרא רַבִּי יִצְחָק בֶּן טַבְלָא, הוּא נקרא גם רַבִּי יִצְחָק בֶּן חַקְלָא, וכן הוּא נקרא רַבִּי יִצְחָק בֶּן אַלְעָא.

אגב כך מביאה הגמרא דבר נוסף: הוּא[נז]

לג. רשב"ם (ד"ה המתגאה). והיעב"ץ (ד"ה ופרנס) פירש, שנחשבת גאותו בחנם, כיון שגדולתו לא באה מחמת מעלתו, אלא מחמת הציבור, כמו שמצינו (ברכות לב.) שאמר ה' למשה 'כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל'. לד. יעב"ץ (ד"ה א"נ). וכן משמע במהרש"א (ח"א ד"ה ולא). וביאר בחידושי משנה (ד"ה יש), שסיבה זו שייכת דווקא אם נודע לו שהיא מעוברת רק אחר הגירושין. לה. כלומר, בדברים אלו נהגו הכנענים כאילו ציום כנען אביהם, ונפקא מינה שצריך להזהר מהם בדברים אלו. רשב"ם (ד"ה לוה). ובלקוטי רבנו בצלאל אשכנזי (ברש"י ד"ה לוה) הביא בשם תוספות כ"י, שכנען עצמו ציום. וכן כתב במחזור ויטרי (אבות פ"ב מ"ז), שכנען עצמו ציוה להם לטובתם, שמחמת מנהגיהם הרעים ישחררו אותם אדוניהם מעבדותם. לו. מהרש"א (ח"א ד"ה לוה). וביאר בעיון יעקב (ד"ה ואל), שאם יאמרו אמת יתגלה קלונם בגזל וזימה וששנאו את אדוניהם, לכן מוכרחים הם לשקר להכחיש את מעשיהם הרעים. לז. ואף אם התנה בקניית סוס שיהא נקי ממום, ויש בו מומים אלו, אין זה מקח טעות, שכך טבע הסוסים. בניהו (ד"ה ששה). לח. שכאשר מקשטים אותו חושב שזה עבורו, ומתמלא גאוה, ואינו יודע שזה עבור האיש שהולך לרכב עליו. אריה שאג (נוה לדיקים אות שפד). לט. כמבואר בסוכה (כו:) ששינת הסוס היא שישים נשימות. אמרי שמאי (ד"ה סוס). מ. צ"ל 'מי'. יעב"ץ (ד"ה יהודי). וכן הגירסא ברבינו חננאל ובעין יעקב. ובדקדוקי סופרים (אות כ) כתב, שתיבת 'יהודי' היא מן הצנזורה. וביאר בספר אמת ליעקב (קמנלקי, ד"ה שבעה) ששינו לכתוב 'יהודי', משום שכומרי רומי והיושב בותיקן אין להם אשה, ויחשבו שהכוונה אליהם. מא. דווקא מחמת שאינו רוצה, אבל אם יש דבר המונעו מלישא אשה פטור, כמו שמצינו לעיל כמה אמוראים שהיו רווקים. שדה יצחק (ד"ה אמר). מב. תוספות (ד"ה ואין). ובעין יעקב הגירסא 'ומי שיש לו אשה ואין לו בנים, ואינו מגרשה', והיינו שאינו מגרשה כדי לשאת אשה אחרת הראויה להוליד. מג. תוספות (שם), וראה הערה הבאה. מד. תוספות (שם). ועוד פירשו, שאף אם אין לו, יש לו לקנות כדי להכניס עצמו בחיוב. וכתב המהרש"א (בתוס' שם), שהפירוש השני, שיש לו להביא עצמו לידי חיוב, אינו שייך בתפילין, שהם חיוב הגוף, וודאי שחייב לקנות אם אין לו, אבל ציצית כל זמן שאין לו בגד של ארבע כנפות אין עליו חיוב ציצית, וע"ז אמרו שיש לו להכניס עצמו בחיוב. וראה שם מש"כ ליישב. מה. וממעט בכך כבוד שמים, שה' ברא כל צרכי האדם ולא חיסר בעולמו כלום, ולכן הוא מנודה לשמים. עין אליהו (ד"ה שבעה). ובעיון יעקב (ד"ה ומונע) פירש, שעובר על הפסוק (ירמיה ב כה) 'מנעי רגליך מיחף'. ועוד פירש, שהוא מתנהג כמנודה שאסור בנעילת הסנדל. מו. הטעם שהוא מנודה לשמים, כתב במגן אבות לרשב"ץ (אבות פ"ג מ"ג), משום שהיה מנהגם לומר דברי תורה בסעודה. מז. רשב"ם (ד"ה בחבורה). ובתוספות להלן (קיד. ד"ה ואין) הוסיפו תלמיד חכם לכהן. וכן שנינו לעיל (מט.) 'כל סעודה שאינה של מצוה וכו', אמר רבי יוחנן כגון בת כהן לישראל'. ומסיקה הגמרא שם, שבת כהן לתלמיד חכם עליו נאמר 'הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן כל שכן שתורה וכהונה מעשרתן'. מח. רשב"ם (ד"ה כלדיים). ורש"י (ד"ה בכלדיים) פירש, דהיינו בעלי אוב. ודחה הרשב"ם (שם), שדין זה נלמד ממה שנאמר (ויקרא יט לא) 'אל תפנו אל האובות'[יא]. מט. עפ"י רשב"ם (ד"ה תמים) ורש"י (דברים שם). נ. שאם למד ממנו, שנינו באבות (פ"ו מ"ג) שדוד קרא לאחיתופל רבו ואלופו על שני דברים בלבד. תוספות (קיד. ד"ה לריך). וביאר המהרש"א (בתוס' שם), שאם לא למד ממנו כלום, אינו צריך לנהוג בו כרבו, אלא לנהוג בו כבוד. נא. 'עשית' היינו 'חשב', כמו 'אבדו עשתונותיו' (תהלים קמו ד) דהיינו אבדו מחשבותיו. מצודת ציון (שם). נב. רשב"ם (ד"ה היושבת). והמאירי (ד"ה היושבת) ביאר, שהכוונה לאשה שסמוכה לוסתה, שנתעורר הדם לצאת, והיא עדיין טהורה, אלא שגזרו חכמים שתפרוש מבעלה קודם וסתה. נג. יולדת אחר לידתה טמאה לבעלה, בלידת זכר שבעה ימים, ובלידת נקבה שבועיים. ואחר ימים אלו הם ימי טוהר, שאם תראה דם בימים אלו אינה נטמאת, והם שלשים ושלשה ימים לזכר, וששים וששה ימים לנקבה. וממילא בלידת זכר נגמרים ימי טוהר אחר ארבעים יום, ובלידת נקבה אחר שמונים יום. ואחר ימים אלו אם רואה דם נטמאת. נד. רשב"ם (שם). ובהלכות גדולות (סי' מג) כתב הטעם, משום שנכנסת מימי טהרה לימי טומאה, הרי היא כתחילת נדה, וצריכה לפרוש עונה אחת. והראב"ד (בעלי הנפש שער תיקון הוסתות סוף סי' ד) כתב, שעונה זו היא להיכר שהתחילו ימי טומאה ויפרוש ממנה בנדתה כראוי. נה. רשב"ם (ד"ה עונה). ורש"י (ד"ה עונה) פירש, יום ולילה. ודחה הרשב"ם, שעונה היינו או יום או לילה, וכן פירש רש"י בנדה (סג: ד"ה אסורה). נו. מפני גזירות השמד היו משנים את שם אביהם כשהיו בורחים ממקום למקום, כדי שלא יכירום. הלכות קטנות (ח"ג סי' שמ). והמהרש"א בנדה (לו: ח"א ד"ה אנא) כתב, שמפני מעלת אביו היו לו כל השמות הללו. נז. הב"ח מחק תיבה זו.

רַבִּי יִצְחָק בַּן אֶחָא דְּשַׁמְעָתָא - סתם רבי יצחק המובא בשמועה של הלכה, הוא רבי יצחק בן אחא. **הוּא[א] רַבִּי יִצְחָק בַּר פְּנָחָס דַּאֲגַדְתָּא** - וסתם רבי יצחק המובא באגדות הוא רבי יצחק בן פנחס. **וְסִימָנֵיךְ** לזכור בכל מקום איזה רבי יצחק אמר זאת, הוא מהכתוב **(שמעו נא אחי ורעי) [שָׁמְעוּנִי אַחַי וְעַמִּי** (ישעיה י"ב ג')], והיינו ש'שמעוני אחי' מזכיר שבשמעתא הוא רבי יצחק בן אחא, וממילא באגדות הוא רבי יצחק בן פנחס.

★

הגמרא מביאה מאמרים במעלת צמצום ההוצאות על דברי מאכל: אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשֻׁמְיָה דְּרַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִילָּעַי, אֲכוֹל בָּשָׂר וְשָׁתֵה בָּשָׂר - עדיף לאכול ירקות ובצל שהם מאכלים בזול, ותוכל לישב בצל ביתך, שלא תצטרך למכרו, **וְלָא תֵּיכוֹל אִוְזִּין וְתַרְגּוּלִין** ותתרגל לאכול מטעמים, **וְיֵהָא לֵבָךְ** מתאוה להם בכל שעה **וּרְדָפְךָ עָלֶיךָ** להשיגם, וכשלא תשיגם תמכור ביתך כדי להשיגם[ב]. **פְּחוֹת מִמֵּיכָלָךְ וּמִמִּשְׁתֵּיתָךְ** - תפחות ממאכלך ומשתייתך ועל ידי זה ישאר בידך ממון, **וְתוֹסִיף עַל יְקָרְתָךְ**[ג].

כִּי אֲתָא עוּלָּא מארץ ישראל לבבל, **אָמַר, מֻתָּלָּא מְתַלִּין בְּמַעֲרְבָא** - משל משלו בארץ ישראל[ד], **דְּאָכֵל אַלְיָתָא** - הרגיל לאכול אליה, **טָשֵׁי בְּצַלָּיתָא** - הוא מסתתר בעליה, כלומר הרגיל לאכול בשר שמן[ה], ממונו כלה, וכשבאים לתבוע ממנו שישלם הקפותיו, הוא מסתתר, כיון שאין לו מנין לשלם[ו]. אולם **דְּאָכֵל קַקּוֹתָא** - האוכל ירקות[ז], **אַקְיְקֵי דְּקָתָא שָׁכִיב** - יושב על אשפות העירה[ח], דהיינו במקום ישיבת שאר בני העיר, ואין איש מתבייש.

★ ★ ★

משנה המשנה **מתחילה בביאור הסדר שעושים בליל פסח קודם הסעודה, ותחילה יתבארו דיני הכוס הראשון מארבעת הכוסות, שהוא כוס הקידוש[א]. המקדש על הכוס בליל יום טוב מברך ברכת 'בורא פרי הגפן' על יין הקידוש, וברכת 'מקדש ישראל והזמנים' על קדושת היום[ב]. המשנה מביאה מחלוקת תנאים בסדרן של ברכות אלו: מְזוּגוֹ לוֹ** למקדש[ג] **כּוֹס רִאשׁוֹן** של ארבעה כוסות, שעליו הוא אומר את קידוש היום, **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ עַל הַיּוֹם** - ברכת קידוש היום, **וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן** בורא פרי הגפן[ד]. **וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, בָּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הַיַּיִן** בורא פרי הגפן, **וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם** - ברכת הקידוש[ה].

★

גמרא הגמרא **מביאה ברייתא המבארת את טעמי המחלוקת: תָּנוּ רַבָּנָן** בברייתא (תוספתא פרק ח' ה"ב מכ"י), אלו הם **הַדְּבָרִים** שֶׁיש בהם מחלוקת **בֵּין בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּהֲלוכת סְעוּדָה**[ו], **בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים**, בקידוש ליל שבת ויום טוב **מְבָרֵךְ** תחילה **עַל הַיּוֹם** - ברכת קידוש היום, **וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן**, בורא פרי הגפן. וטעמם הוא, **מִפְּנֵי שֶׁהַיּוֹם** הקדוש הוא **הַגּוֹרֵם** לברכת הקידוש, שאלמלא היה יום קדוש הסעודה[ז], שאלמלא קדושת היום, לא היתה חובת קידוש ולא היו שותים יין קודם הסעודה, ולכן מן הדין להקדים את ברכת קידוש היום לברכת היין. טעם נוסף שהצריכו להקדים ברכת קידוש היום, הואיל **וּבָרָךְ קִדּוּשׁ הַיּוֹם** - חלה קדושת היום מיד בצאת הכוכבים[ח], **וּבשעה** זו **עֲדַיִן הַיַּיִן** לקידוש **לֹא בָא** לשולחן[ט], ולכן דין הוא שכשם שקידוש היום קודם ליין בכניסתו, כך יהא קודם לו בברכתו.

וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ עַל הַיּוֹם, מִפְּנֵי שֶׁהַיַּיִן המזומן לו לקידוש הוא **הַגּוֹרֵם** לברכת **הַקִּידּוּשׁ שֶׁתַּאֲמַר**, שאלמלא היה לו יין או פת לקדש עליהם, לא היה יכול לברך את ברכת הקידוש[י], ולכן דין הוא להקדים את ברכת היין[יא] לברכת הקידוש. **דִּבְרֵי אַחַר** - טעם נוסף שהצריכו להקדים את ברכת היין, מפני **שֶׁבְּרָכַת הַיַּיִן תְּדִירָה**, שהרי נוהגת היא בכל ימות השנה, **וּבְרָכַת הַיּוֹם אֵינָהּ תְּדִירָה** כמותה, שאינה נוהגת אלא בשבתות וימים טובים[יב], וכלל הוא בידינו שכאשר יש לפנינו **תְּדִיר וְשֶׁאֵינוֹ תָּדִיר, הַתָּדִיר קוֹדֵם**[יג], ועל כן יש להקדים את ברכת היין.

מסיימת הברייתא: וְהֵיכָא עָבְדִי בֵּית הִלֵּל כְּדִבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי.

הגמרא מבארת את דברי הברייתא. שואלת הגמרא: מַאי דָּבָר אַחֵר - מדוע בית הלל נזקקו להזכיר טעם נוסף לשיטתם[יד].

משיבה הגמרא: אחר שבית הלל ביארו טעמם הראשון להקדמת ברכת היין, משום שהיין גורם לברכת הקידוש שתאמר, עדיין **וְכִי תֵּימָא** - אם תרצה לומר שמכל מקום יש להקדים את ברכת היום, משום **דַּהֲתָם** לענין ברכת היום ישנם **תַּרְתֵּי** - שני טעמים להקדימה, **וְאִילּוּ הָכָא** לענין ברכת היין ישנו רק **חָדָא** - טעם אחד להקדימה. לכן נזקקו בית הלל להוסיף **דְּהָכָא נַמִּי תַּרְתֵּי גְּוָנְהוּ** - גם כאן לענין ברכת היין ישנם שני טעמים להקדימה, שכן יש גם את הטעם **שֶׁתָּדִיר וְשֶׁאֵינוֹ תָּדִיר תָּדִיר קוֹדֵם.**

הגמרא ממשיכה בביאור דברי הברייתא. שנינו בסוף הברייתא: 'וְהָלְכָה כְּדִבְרֵי בֵּית הִלֵּל'. שואלת הגמרא: פְּשִׁיטָא שהלכה כבית הלל, **דְּהָא נָקֵיט בַּת קוֹל** - שהרי יצאה בת קול מן השמים ואמרה שהלכה כבית הלל (עירובין יג:), ומדוע הוצרכה הברייתא להשמיע זאת.

משיבה הגמרא: אִיבָּעֵית אֵימָא - אם תרצה תיישב שהברייתא נשנתה **קוֹדֶם** שיצאה **בַּת קוֹל**, ולכן הוצרך התנא להשמיע שכך ההלכה. **וְאִי בָּעֵית אֵימָא** - ואם תרצה תיישב שאמנם הברייתא נשנתה **לְאַחַר** שיצאה **בַּת קוֹל**, **וּברייתא** זו כשיטת **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הִיא, דְּאָמַר** (ב"מ נט:), **אֵין מַשְׁגִּיחִין בְּפסק** הלכה שנמסר על ידי **בַּת קוֹל**, מפני שהתורה כבר ירדה מהשמים ונמסרה לבני אדם[טו]. ולשיטתו, בשאר מחלוקות בית שמאי ובית הלל הרוצה לעשות כבית שמאי עושה והרוצה לעשות כבית הלל עושה[טז]. על כן משמיעה הברייתא שאפילו לרבי יהושע, במחלוקת זו נקבעה ההלכה כבית הלל[יז].

★ ★ ★

א. **בגנזי יוסף** (קיצ: ד"ש טוס) כתב שיש למחוק תיבה זו, כמו שהב"ח מחק את תיבת 'הוא' לפני תיבות 'רבי יצחק בן אחא'. אמנם מהגהות הב"ח (פוס ס) נראה שגרס 'רבי יצחק בן אחא דשמעתא הוא, רבי יצחק בן פנחס דאגדתא הוא'. ב. **מוליין** דרבנן (פוס קטן). ובעין אליהו (ד"ש פרנסי"ם) פירש, שכיון שהוא להוט אחר תאוותיו צריך הוא לדרוף אחר הפרנסה במדינות רחוקות. ג. **בעין יעקב** (ד"ש פסוס). ביאר, שהוא פירוש של המאמר הקודם שעל ידי שמקפיד ממאכלו יכול לשבת בצל ביתו ולהרחיבה. ובכן יהודיע (ד"ש פסוס) פירש שתוספ על דיוקך היינו תוספת עליה. וביאר, שלגור בעליה יש מעלה מצד המגורים, אולם יש חסרון שצריך לעלות לשם במדרגות, אולם זה חסרון הוא רק למאלא כריסו, אולם הפותח מאכלו יכול לבנות עליה לביתו ולגור בעליה ולא יהא לו קושי לעלות לשם. ד. **מה** שאמרו זאת רק בארץ ישראל, משום שבכבל היו עניים וגם מי שעצמם היה נצרך לדלות מאחרים, אבל בארץ ישראל היו עשירים, ומי שהיה מצמצם בהוצאותיו היה יכול להסתפק בשלו בלא לדלות מאחרים. עין אליהו (ד"ש כ). ה. **רשב"ם** (ד"ה מקלין). ורבינו חננאל (ד"ה מלי) הוסיף שקונה באשראי. ו. **רשב"ם** (ד"ה עשיר). ובכן יהודיע (ד"ש מלין) פירש, שאין האדם יכול לסבול הרבה שומן, ויגרום לו לחולי מעיים, ויצטרך להסתבר בעלייתו, שיציאתו מזיקה לו. ז. **רשב"ם** (ד"ה קקוקין). ובתדהיר המאירי (ד"ה מלין) הביא, שיש מפרשים שהם דגים קטנים כעין תולעים המצויים בזול. ח. **קיקלי** היינו אשפה, כמו שפירש רש"י (ע"ז כח. ד"ה ניקפיץ) פ"ק כג. ד"ה קקלקלתן) שעל הפסוק (משלי קיג ז) 'מאשפות ירים אביון' מתרגמינן מקלקלתא מרים חשוכא. גליון. ט. **רשב"ם** (ד"ה קקוקין). ובכן יהודיע (שם) הוסיף, שהדרך היתה שהאשפות היו בקצה העיר, ושם היה מקום הקבצנים, וכיון שאדם זה אין לו חוב לקבצנים, יכול להיות ביתו ליד האשפות שהוא בסמוך לקבצנים. אבל הרגיל לאכול בשר אינו יכול לגור שם כיון שחייב ממון לקבצנים. י. **מהרי"ץ** (ד"ה אמטמה). יא. **חכמים** תיקנו לשתות ארבעה כוסות בליל הסדר דרך חירות, אך סידרו שבכל אחת מהכוסות הללו תתקיים מצוה אחרת (נקמן קח:), על כן אנו אומרים את הקידוש על הכוס הראשון, את השלמת ההלל הגדול על הכוס הרביעי. וסדר מצוות אלו יתבאר לקמן בהמשך הפרק. יב. **ובן** מבוך 'שהחיינו' (מלבוב ביום טוב אחרון של פסח). יג. **ראה** תוספות לעיל (נמ: ד"ה לם - הסנן) שדנו אם במצות ארבעה כוסות די למזוג לפני בעל הבית והוא מוציא את בני ביתו ידי חובתם, או שמא צריך למזוג כוס לכל אחד מבני הבית. יד. **והוא** הדין לענין ברכת 'המוציא' במקדש על הפת. רשב"ם (ד"ה שיהין). טו. **מחזיקת** זו שיכת גם בכל קידוש של ליל שבת ויום טוב, ואינה דווקא בליל הסדר, כמפורש במשנה בברכות (נפ:), וכפי שיתבאר בברייתא בגמרא. טז. **במסכת** ברכות (נפ:) נשנו מחלוקות בדינים נוספים בסעודה, וכאן הובאה רק המחלוקת בדין המוכר בשמנתנו. יז. **רשב"ם** (ד"ה קומם), וכן פירש רש"י בסוכה (ט. ד"ה שמיום). וביאר תוספות הרא"ש (ד"ה שמיום) בשיטתו שאף על פי שהיחה דרכם לשתות יין קודם הסעודה [כמבואר בברכות (מג:)], מכל מקום היום גורם שתהיה הבאת היין קודם הסעודה תובה. יח. **או** כשקיבלה על עצמו. רשב"ם (ד"ה ומכר). יט. **ואף** על פי שמותר לקדש על הכוס מבעוד יום, עדי

משנה המשנה ממשיכה בביאור סדר ליל פסח מאחר הקידוש עד מזיגת הכוס השני: לאחר ששתה את הכוס הראשון, **הֵבִיאוּ לְפָנָיו** ירקות[כג], שכן נהגו לאכול ירק בלילה זה לפני הסעודה כדי שיכירו התינוקות בשינוי וישאלו 'מה נשתנה'[כד], שהרי אין בני אדם רגילים לאכול ירק קודם הסעודה.

אם הוא ירק שאינו מחמשת מיני מרור, יטבל אותו בחומץ או מי מלח ויאכל[כה], ואם אין לו אלא חזרת שהיא מין ממיני המרור[כו], **טָבַל בָּהֶן** - אוכל את החזרת בטיבול שמטבלה בחרוסת[כז], **עַד שֶׁמַּגִּיעַ לְפַרְפֶּרֶת הַפַּת** - ואכילת חזרת זו היא עוד קודם שיגיע לאותה אכילת מרור[כח] שאחר המצה שעליה מברך 'על אכילת מרור'[כט], מפני שעיקר מצות מרור היא אחר אכילת המצה, שנאמר (במדבר ט יא) 'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֵהוּ', מצה תחילה ואחריה מרור[ל].

ממשיכה המשנה: אחר שאכל ירק בטיבול הראשון, **הֵבִיאוּ לְפָנָיו מַצָּה**, שבה יקיים מצות אכילת מצה, **נַחֲזֶרֶת**, שבה יקיים מצות מרור, מפני שעליו לומר עתה את ההגדה, ובשעת אמירת ההגדה צריך שיהיו המצה והמרור מונחים לפניו[לא]. **וּמביאים** לפניו גם **חֲרוֹסֶת**, שהיא תערובת פירות שיש בה חמיצות[לב], שמטבלים בה את המרור, **וְכן מביאים שְׁנֵי מיני תַּבְשִׁילִין**[לג].

המשנה מביאה מחלוקת האם יש מצוה בטיבול בחרוסת: מביאים לפניו את החרוסת **אַף עַל פִּי שֶׁאֵין** הטיבול בְּחֲרוֹסֶת **מִצְוָה**[לד]. **רַבִּי אֶלְעָזָר (בן) [וּבְרַבִּי][לה] צָדוֹק** חולק **וְאוֹמֵר**, שהטיבול בחרוסת הוא **מִצְוָה**[לו].

מסיימת המשנה: וּבַמִּקְדָּשׁ - בזמן שבית המקדש היה קיים, **הָיוּ מְבִיאִין לְפָנָיו** אחר אכילת הירק, אף את **גּוּפוֹ שֶׁל** קרבן **הַפֶּסַח**.

★

כנגד דברי הרבים, ולכן אין הלכה כמותה, ואף הבת קול עצמה לא יצאה אלא לכבודו של רבי אליעזר, לפי שאמר 'אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו'. אך במחלוקת בית הלל ובית שמאי, הלא בית הלל היו הרבים, ולא נזקקו לבת קול אלא מפני שבית שמאי היו מחודדים יותר מבית הלל, ולכן היה עולה על הדעת לנהוג כדבריהם (יפמות יד.), ובאופן זה אנו נוהגים כהוראת הבת קול. ומכל מקום משמעות לשונו של רבי יהושע היא שלעולם אין משגיחים בבת קול לענין פסק הלכה, שהרי אמר 'לא בשמים היא'. כח. **במשנה** שנינו 'הביאו לפניו, מטבל בחזרת', ולא התפרש מה הביאו לפניו. רש"י ורשב"ם (ד"ה הביאו - הרמתון) פירשו, שהביאו לפניו ירקות. רבינו חננאל (מגן ומצפ ס"ח ס"ק) והרמב"ם (מגן ומצפ ס"ח - הרמתון) ותוספות (ד"ה הביאו - הרמתון) פירשו, שלאחר הקידוש הביאו לפניו את השולחן לסעודה [במבואר לעיל (קג:)], ועל השולחן מונחת החזרת. כט. **מצוה** היא שיהא סיפור יציאת מצרים בליל הסדר בדרך של תשובה על שאלת הבן, ועל כן אנו משתדלים שישאלו הבנים 'מה נשתנה', ובשו"ת הרא"ש (כלל כד סי' ג) משמע שאין מצוה לספר בפיו את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, אלא רק אם ישאל הבן, מפרשים לו. החיד"א (פדי"א טוב עין סי' יח אות טו) מצדד, שלדעת הרא"ש הדין השנוי לקמן (קמ:) שגם אם אין לו בן שישאלנו, הוא שואל את עצמו, הוא משום חיבוב מצוה, אך מן הדין אין בכך אפילו מצוה דרבנן. והגרי"ז פערלא (בשיטתו לספר המצוות לסמ"ג שמ"ע נג) כתב, שלדעת הרא"ש כשבנו שואלו חייב מן התורה בסיפור יציאת מצרים, וכשאין בנו שואלו חיובו רק מדרבנן. וכן החיוב ללמד את בנו לשאול, אינו אלא מדרבנן [ועיין בספר עמק ברכה (פומבמ"ץ, מצות אות ה) שהגר"ח מבריסק ביאר שלשה דינים הנוהגים במצוות סיפור יציאת מצרים: א. שיהא הסיפור דווקא בדרך שאלה ותשובה. ב. שיספר את כל השתלשלות המעשה, ועל כן שנינו במשנה (לקמן קטו:) שצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. ג. שיזכיר גם את טעמי המצוות של לילה זה, כמו ששנינו לקמן (קמ:) 'כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו']. ל. **תוספות** (ד"ה מצה) ורא"ה בסמוך דעת שאר הראשונים. לא. **משנה** (לעיל נט:). לב. **רבינו** חננאל ורש"י (ד"ה מצה) - הסמ"ק) פירשו, שגם הטיבול הראשון שמטבל קודם הסעודה הוא בחרוסת. ורשב"ם (ד"ה מצה) כתב, שטיבול זה אינו בחרוסת, כמו שמשמע מהמשך המשנה שבטיבול הראשון עדיין לא הובאה לפניו החרוסת, שהרי שם שנינו 'הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת', ותוספות (ד"ה מצה) מסיקים שיש חילוק בדבר, אם יש לו ירקות אחרים לטיבול ראשון יכול לטבול אותם בחומץ או במים ומלח, ואין צורך בחרוסת, אך אם אין לו אלא חזרת, צריך לטבול בחרוסת כבר בטיבול הראשון, ודעת רבי יוסף טוב עלם (ויקהות לפצח הגדול ד"ה מלבוש) והרמב"ם (ממץ ומצה ס"ח ס"ג), שטיבול הראשון הוא בחרוסת אפילו כשיש לו שאר ירקות. לג. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה מצה). ופירשו התוספות (ד"ה מצה), שהחזרת נקראת 'פרפרת הפת' משום שירקות מושכים את הלב לאכילה. אמנם הר"ן (על סה"ד ד"ה מצה) כתב בשם הרמב"ן, ש'פרפרת הפת' היינו המצה, ונקראת כך כיון שעשויה כרקיק דק כעין פרפראות. יש גורסים עד שמגיע לפרפר את הפת, [ראה תוספות יום טוב (פ"י מ"ג), ובשינויי נוסחאות שבמשניות], ופירושו, עד שיגיע לשעת בציעת הפת [מלשון 'פירורים']. לד. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה מצה) וכדעת רב הונא בגמרא (ע"ב). אך להלכה נפסק בגמרא (לקמן קטו:) כרב חסדא, שבאופן שלא היה לו אלא חזרת לטיבול הראשון, עליו לברך 'על אכילת מרור' בטיבול הראשון, ובטיבול השני לא יברך. לה. **נחלקו** הראשונים האם בטיבול הראשון צריך לאכול כזית ירק, או שמא די גם בפחות מכזית. הרמב"ם (ממץ ומצה ס"ח ס"ג), הראב"ן (ספפ"ח, ד"ה וטיטל) והמרדכי (מרל ספפח בקצה ד"ה בלילי) כתבו שצריך כזית לכל אחד מן המסובים. אך הגהות מיימוניות, הרשב"א (בדה"ת, מ"ח סי' רמ"ח), הרא"ש (פי' כה), הריטב"א (בלגות מרל ספפח ד"ה ואחר בקצה) ועוד, סוברים שאין צריך כזית. לו. **כיון** שצריך לומר בהגדה 'מצה זו' 'מרור זה'. ועוד, שהמצה נקראת 'לחם עוני', משום שענינים עליו דברים הרבה (לעיל קטו:), והיינו קריאת ההלל וההגדה. תוספות (ד"ה אפילו - הסמ"ק). לז. **רבו"ם** (פירוש המשניות) וראה רש"י לעיל (ד: ד"ה פת פתוסקת). לח. **הגמרא** (לעיל ע"ב) תבאר מדוע מביאים שני תבשילין אלו. בביאור שתי ההבאות המוזכרות במשנה נחלקו הראשונים: א. רש"י ורשב"ם (ד"ה מצה - הסמ"ק) פירשו, שבהבאה הראשונה מביאים לפניו ירקות. ובהבאה השניה מביאים את הדברים המפורשים במשנה. והטעם שבראשונה לא התפרש מה יביאו לפניו, ביארו רבינו דוד והר"ן (ד"ה הביאו - הרמתון) שמאחר ובהבאה הראשונה מביאים לפניו את הירקות שנאכלים מיד, כיון שישנה התנא 'מטבל בחזרת', מאליו יובן שאת החזרת הביאו לפניו. אך בהבאה השניה מביאים דברים שאינם נאכלים אלא לאחר ההגדה, ולכן צריך לפרט מהם הדברים שצריכים להיות לפניו עתה. ב. דעת תוספות (ד"ה הביאו - הרמתון ד"ה מצה - הסמ"ק) שבשתי ההבאות הביאו לפניו את השולחן, ובשתיהן היו מונחים כל הדברים על השולחן, גם חזרת וגם מצה (מהרש"ם פתוס"ד - הסמ"ק). והטעם שזקוקים להביא את השולחן פעמיים הוא משום שמצוה לעקור מלפניו את השולחן לאחר הטיבול הראשון, כמבואר בגמרא (לעיל קטו:), ועל כן שנה התנא שמביאים לפניו את השולחן בשנית, ועליו מונחים המצה, החזרת, החרוסת ושני תבשילים. לט. **הגמרא** (לעיל קטו:) תבאר מדוע מביאים אותה מאחר שאין בה מצוה. מ. **ע"פ** הגהות ויצינים בשם גליון. מא. **הגמרא** (שם) תבאר מהי המצוה לטבל בחרוסת. וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות, שלדעת רבי אלעזר ברבי צדוק צריך לברך קודם אכילת החרוסת 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת חרוסת'. אמנם מדבריו בחיבורו (ממץ ומצה ס"ו ס"ח) מוכח שאפילו לרבי אלעזר ברבי צדוק אין מברכים על החרוסת. וכתבו המאירי (ד"ה ר' אלעזר) והלחם משנה (שם) שהרמב"ם חזר בו מדבריו שבפירוש המשניות.

גמרא ריש לקיש מביא ראיה מהמשנה לדין 'מצות צריכות כוונה': **אָמַר** רֵישׁ **לָקִישׁ**, **ואת אומרת** בברייתא לענין מצות מרור, שאף על פי שהאוכל יקרות של מרור כשהם טבל, שאינם מעושרים, לא יצא ידי חובתו[א], אך אם **אָכְלָן** **דָּמַאי** - שלקחם מעם הארץ ויש ספק האם הלה עישר אותם או לא, וחייבו חכמים להפריש מהם מעשרות מספק, וזה לא הפריש מהם, אף על פי כן **יָצָא** ידי חובה, מפני שחכמים החירו לענים אכילת פירות דמאי, ולכן אף אם אכלם עשיר יצא ידי חובה, שמאחר שבירו להפקיר את נכסיו ולהיות עני, די בכך לענין איסור דמאי שאינו אלא חומרת חכמים, שהרי מן התורה הפירות בחזקת מעושרים, כיון שרוב עמי הארץ מעשרים את פירותיהם[ב].

וכן אם **אָכְלָן** - את המרור **בְּלֹא מְתָגָּנִין** - שלא התכוין לקיים המצוה, **יָצָא** ידי חובה, מפני שמצות אינן צריכות כוונה.

וכן אם **אָכְלָן** **בְּחֲצָאִין** - שאכל תחילה כשיעור חצי זית וחזר ואכל כחצי זית נוסף, **יָצָא** ידי חובה, מפני ששתי האכילות מצטרפות לשיעור כזית[ג], **וּבְלֹבַד שֶׁלֹּא** **יְשַׁהֶא** בֵּין תחילת **הָאֲכִילָה** הראשונה **לַחֲבִירְתָּהּ** - לסיום האכילה השניה[ד] **יוֹתֵר מִשִּׁיעוּר** **כְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס**[ה], שאם שהה יותר משיעור זה שוב אין האכילות מצטרפות, והרי הוא כמי שאכל פחות מכזית מרור שאינו יוצא ידי חובה.

וממה ששנינו בברייתא שהאוכל מרור בלא כוונה יצא ידי חובה, מוכח שמצות אינן צריכות כוונה, ועקשה על ריש לקיש[ו].

מתרצת הגמרא את דברי ריש לקיש: דין 'מצות צריכות כוונה' **תַּנָּאֵי הִיא** - שנוי במחלוקת תנאים, שהתנא ששנה לעיל 'אכלן בלא מתכוין יצא' סובר שמצות אינן צריכות כוונה, ואילו רבי יוסי חולק, **דְּתַנְיָא** אחרת, **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, מי שאין לו ירק אחר, כי אם חזרת, **אַף עַל פִּי שֶׁכֹּבֶד** **טִיבּוֹלוֹ** טיבול ראשון **בְּחַזֶּרֶת**, מכל מקום **מְצִוָּה** **לְהָבִיא** **לָפָנָיו** שנית **חַזֶּרֶת** **וְחַרְוֹסֶת** לצורך טיבול שני שאחר אכילת מצה, **וְשֵׁנִי** **תַּבְשִׁילִין**. ומוכח מדבריו שבאכילת חזרת בטיבול הראשון לא קיים מצות מרור, מפני שלא התכוין לצאת ידי חובה, ומצות צריכות כוונה, ועל כן עדיין מצוה להביא לפניו חזרת בשנית.

שואלת הגמרא: **וְאַמַּאי** **מְמָאֵי** - ועדיין מנין מוכח שלדעת רבי יוסי מצות צריכות כוונה, **דִּילְמָא** **לְמֵכְבַּר** [-שמא סובר] **רַבִּי יוֹסֵי** **'מִצְוֹת אֵין צְרִיכוֹת** **כַּוָּנָה'**, ואמנם כבר יצא ידי חובתו בטיבול הראשון, **וְהָאי** **דְּקָאֲמַר** **תְּרֵי** **טִיבּוֹלֵי** - ומה שצריך שני טיבולים בחזרת, **בְּי** **הֵיכִי** **דְּתֵיקְוֵי** **לַתֵּינוֹקוֹת** - כדי שיהיה היכר לתינוקות וישאלו על כך.

משיבה הגמרא: **אִם כֵּן**, שחובת הטיבול השני בחזרת הינה רק משום היכר לתינוקות, **מַאי** **מְצָוָה** - מהו שאמר רבי יוסי שאף על פי שטיבל בחזרת, מצוה להביא לפניו חזרת, והלא אין בזה מצוה מן התורה[ז], כיון שקיים כבר מצות אכילת מרור, ולא היה לו לומר אלא 'מביאין לפניו חזרת וחרוסת'[ח]. אלא בודאי דעת רבי יוסי היא שמצות צריכות כוונה, וכיון שבטיבול הראשון לא התכוין לצאת, מצוה להביא לפניו חזרת שנית לקיים מצות מרור.

הגמרא מוסיפה להקשות על ריש לקיש, ומוכיחה מברייתא שמצות אינן צריכות כוונה: **וְאוֹת תַּנְיָא** בברייתא לענין מצות מרור, שאף על פי שהאוכל יקרות של מרור כשהם טבל, שאינם מעושרים, לא יצא ידי חובתו[יא], אך אם **אָכְלָן** **דָּמַאי** - שלקחם מעם הארץ ויש ספק האם הלה עישר אותם או לא, וחייבו חכמים להפריש מהם מעשרות מספק, וזה לא הפריש מהם, אף על פי כן **יָצָא** ידי חובה, מפני שחכמים החירו לעניים אכילת פירות דמאי, ולכן אף אם אכלם עשיר יצא ידי חובה, שמאחר שבירו להפקיר את נכסיו ולהיות עני, די בכך לענין איסור דמאי שאינו אלא חומרת חכמים, שהרי מן התורה הפירות בחזקת מעושרים, כיון שרוב עמי הארץ מעשרים את פירותיהם[יב].

וכן אם **אָכְלָן** **בְּלֹא מְתָגָּנִין** - שלא התכוין לקיים המצוה, **יָצָא** ידי חובה, מפני שמצות אינן צריכות כוונה.

וכן אם **אָכְלָן** **בְּחֲצָאִין** - שאכל תחילה כשיעור חצי זית וחזר ואכל כחצי זית נוסף, **יָצָא** ידי חובה, מפני ששתי האכילות מצטרפות לשיעור כזית[יג], **וּבְלֹבַד שֶׁלֹּא** **יְשַׁהֶא** בֵּין תחילת **הָאֲכִילָה** הראשונה **לַחֲבִירְתָּהּ** - לסיום האכילה השניה[יד] **יוֹתֵר מִשִּׁיעוּר** **כְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס**[טו], שאם שהה יותר משיעור זה שוב אין האכילות מצטרפות, והרי הוא כמי שאכל פחות מכזית מרור שאינו יוצא ידי חובה.

הגמרא מביאה ראיה נוספת לכך שמצות אינן צריכות כוונה: **וְאוֹת תַּנְיָא** בברייתא לענין מצות מרור, שאף על פי שהאוכל יקרות של מרור כשהם טבל, שאינם מעושרים, לא יצא ידי חובתו[טז], אך אם **אָכְלָן** **דָּמַאי** - שלקחם מעם הארץ ויש ספק האם הלה עישר אותם או לא, וחייבו חכמים להפריש מהם מעשרות מספק, וזה לא הפריש מהם, אף על פי כן **יָצָא** ידי חובה, מפני שחכמים החירו לעניים אכילת פירות דמאי, ולכן אף אם אכלם עשיר יצא ידי חובה, שמאחר שבירו להפקיר את נכסיו ולהיות עני, די בכך לענין איסור דמאי שאינו אלא חומרת חכמים, שהרי מן התורה הפירות בחזקת מעושרים, כיון שרוב עמי הארץ מעשרים את פירותיהם[יז].

דוחה הגמרא את ראיית ריש לקיש: **מְמָאי** - ממה למדת לומר כך, **דִּילְמָא** **לְעוֹלָם** **מְצוֹת אֵין צְרִיכוֹת כַּוָּנָה** כדי לצאת ידי חובה, והאוכל חזרת בטיבול הראשון, יצא ידי חובת מרור, **וּדְקָאָמְרַת** **תְּרֵי** **טִיבּוֹלֵי** **לְמָה לִי** - ומה שאשאל, אם כן מדוע צריך שני טיבולים, והלא כבר יצא ידי חובת מרור בטיבול הראשון. יש להשיב, שאף על פי שכבר קיים מצות מרור, מטבל שנית בחזרת **בְּי** **הֵיכִי** **דְּלֵיתֵי** **הֵיכִירָא** **לְתֵינוֹקוֹת** - כדי שיהיה תוספת היכר לתינוקות שלילה זה אינו כשאר הלילות[יח], ויביאו לשאול 'מה נשתנה'.

הגמרא מבקשת לקיים את הוכחת ריש לקיש: **וְכִי** **תֵּימָא**[יט] - ואם תרצה לומר שבהכרח הטעם לשני הטיבולים הוא משום שמצות צריכות כוונה, כי אילו היה הכרח רק משום היכר התינוקות **אִם כֵּן** **לֵישְׁקְטִינְהוּ** - ישמיענו התנא שגם כאשר מטבל טיבול ראשון **בְּשָׂאר** **יְרָקוֹת** שאין יוצאין בהם ידי מרור, וטיבול שני בחזרת, יש בכך היכר לתינוקות, ומדוע השמיענו באופן שלא מצא אלא חזרת, אם לא כדי להורות שמצות צריכות כוונה[כ].

דוחה הגמרא: אין לומר כך, משום **דְּאִי** **אֲשְׁמְעִינַן** - אילו היה התנא משמיע דין טיבול ראשון **בְּשָׂאר** **יְרָקוֹת**, **הֲוָה** **אֲמִינָא** - הייתי טועה לומר **דְּהֵיכָא** **דְּאִיכָּא** - שהיכן שיש לו גם **שְׂאָר** **יְרָקוֹת**, **הוּא** **דְּבָעִינַן** **תְּרֵי** **טִיבּוֹלֵי** - אז צריך שני טיבולים משום היכר התינוקות, **אֲבָל** כשיש לו **חֲזֶרֶת** **לְחוּדָהּ** [-בלבד], **לֵא** **בָּעֵי** **תְּרֵי** **טִיבּוֹלֵי** - לא הצריכו שני טיבולים, שכיון שמצות אינן צריכות כוונה, כשיטבל טיבול ראשון בחזרת ככר יצא ידי חובת מרור קודם עיקר זמנה, ומשום היכר התינוקות, אין להקדים את מצות אכילת מרור לפני זמנה, ועל כן באופן זה לא יטבל קודם הסעודה כלל, **קָמַשְׁמַע** **לָן** - לכן נקט התנא טיבול ראשון בחזרת ומשמיענו בכך **דַּאֲפִילּוּ** כשיש לו רק **חֲזֶרֶת**, **בָּעֵינַן** **תְּרֵי** **טִיבּוֹלֵי** - צריך שני טיבולים, **בְּי** **הֵיכִי** **דְּלֵיתֵי** **בֵּיהּ** **הֵיכִירָא** - כדי שיהיה היכר **לַתֵּינוֹקוֹת**.

א. 'חביבות' הראשון, הוא אכילת הירק לאחר הקידוש [בסדר ההגדה שלנו נקרא טיבול זה 'כרפס'] ו'חביבות' השני הוא אכילת המרור, לאחר המצה. ב. **ודין** זה שנוי במחלוקת, מפני שדעת רבא במסכת ראש השנה (כט:) שמצות אינן צריכות כוונה. ג. **כמו** שנאמר (במדבר ט יא) 'על מצות ומרורים', שמפורש דה למדים שהסדר הנכון הוא שבתחלה יאכל מצה ורק אחר כך את המרור. רש"ם (לעיל ע"ש ד"ה עד). ואף על פי כן אין סדר זה מעכב, מאחר שלא נכתב בפסוק זה שיהא עיכוב בדבר. תוספות (ל"ה ע"ב תוס'). ד. **רש"ם** (ל"ה ע"ב תוס'). ותוספות (ל"ה ע"ב תוס' כתבו, שהלשון 'דלמא לא איכוין למרור' אינו בדוקא, אך הכוונה שבודאי לא התכוין באותה שעה לקיום מצות מרור, שהרי עדיין לא הגיע זמנה. ה. **הראשונים** התקשו [ראה תוספות רבינו פרץ (ל"ה ע"ב תוס')], הלא גם אם מצות צריכות כוונה לא מובן לשם מה צריך לטבל פעמיים בחזרת, שהרי די היה בטיבול השני כדי לקיים מצות מרור. ואם מודה ריש לקיש שמטבל לשם היכר לתינוקות, אם כן נסתרה ראייתו, שהרי גם אם מצות אינן צריכות כוונה יש לפרש שהצורך בשני טיבולים הוא כדי שיהיה היכר לתינוקות, וכפי שאכן דוחה הגמרא את הראיה. תירץ תוספות רבינו פרץ, שריש לקיש בודאי ידע שהצורך בשני טיבולים הוא משום היכר, אלא שהגמרא לא עמדה על כוונת דבריו וסברה שראייתו היא מכח הקושיא מדוע צריך שני טיבולים, ומתוך המשא ומתן בגמרא מתברורת לכאורה כוונת ריש לקיש, שראייתו היא משום שאם כוונת התנא להשמיענו שני טיבולים רק משום היכר, היה מדבר באופן שהטיבול הראשון הוא בשאר ירקות, ומכיון שנקט התנא אופן ששני הטיבולים הם בחזרת משמע שכוונתו להשמיע שבטיבול הראשון לא יצא ידי חובה. ותוספות (ל"ה ע"ב תוס') תירצו, שריש לקיש ידע שאחד הטיבולים הוא לצורך היכר, אך הבין מדברי המשנה שמותר לכתחילה לטבל את שני הטיבולים בחזרת, ואין צורך לחזר אחרי ירקות אחרים, ודין זה מתישב רק אם מצות צריכות כוונה, שאינו יוצא כלל ידי חובת מרור בטיבול הראשון, ולכן אין חשש להשתמש אז בחזרת, אך אם מצות אין צריכות כוונה, היאך נתיר לו להשמיש לכתחילה בחזרת בטיבול הראשון, ולהקדים את קיום מצות מרור שהם זמנה. ז. **ובתוספות** שירש שהיתרך שהוא אוכל הוא מרור, ושעתה הוא זמן חיוב אכילת מרור. ר"ה (מ"ה בד"ה על מ"ש ע"ש ע"ב נמי) ומאירי (ל"ה ע"ב - מהדו"ב). ואם התכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובה, מועילה כוונתו, אף למאן דאמר 'מצות אינן צריכות כוונה'. תוספות בסוכה (נט. ד"ה שופר) ומאירי (ל"ה ע"ב כתב - מהדו"ב). אך אין לדחות את ראיית ריש לקיש ולומר שלדעת הסובר מצות אין צריכות כוונה אינו יוצא ידי חובת מרור בטיבול הראשון מפני שמכוין לא לצאת, משום שמכל מקום לא היה להם לחכמים לתקן לאכול מרור בטיבול הראשון משום היכר, כיון שאכילת מרור היא מצוה המסורה לכל, ויש שלא יזהרו לכוון שלא לצאת, ויביאו לידי הקלה שיעשו בטיבול שני ברכה לבטלה. חזון איש (סי"ח סי' קכד נקי קיץ). ז. **וההיכר** הוא בטיבול השני, מחמת היכור הטיבולים שלא בתוך עיקר הסעודה, שהרי גם הטיבול השני הוא מיד לאחר אכילת המצה וקודם עיקר הסעודה. או שההיכר הוא בטיבול הראשון, אף על פי שמקיים בו מצות מרור, אך עיקר המצוה הוא במרור הנאכל בטיבול השני [כרפס] שהטיבול הראשון הוא אכילת המרור, אלא שמכל מקום יוצא בו ידי חובה. מאירי (ל"ה ע"ב - מהדו"ב). ח. **משמעות** דברי הרשב"ם (ל"ה ע"ב תוס') שאינו גורס את התיבות 'וכי תימא', ולגירסתו דברים אלו הם תשובת ריש לקיש על קושיית הגמרא. מראה כהן (ל"ה ע"ב וכן). וכך הוא הגירסא בכתבי יד. הגהות וציונים. ט. **ולכן** הגם שטיבל טיבול ראשון בחזרת, לא יצא ידי חובת מרור, וצריך טיבול שני לקיום המצוה. י. **ודעת** תוספות רבינו פרץ (ל"ה ע"ב תוס') שראיית ריש לקיש היתה, מדוע הזכיר התנא שני טיבולים בחזרת ולא דיבר על טיבול ראשון בשאר ירקות, קושיית הגמרא, שיש בכך חידוש, שאפילו כשהטיבול הראשון בחזרת, צריך שני טיבולים. לדעת תוספות שהראיה היתה מדוע מותר לכתחילה לטבל שני טיבולים בחזרת, קושיית הגמרא היא, שבאמת צריך לחזר אחר שאר ירקות, אלא שהתנא משמיע שאפילו כשאין לו שאר ירקות יטבל פעמים בחזרת. יא. **לא** נתפרש בגמרא הטעם שלא יוצאים ידי חובה במרור של טבל. ובתוספות (ל"ה ע"ב תוס' כתבו, שדין זה נדרש מהיקש מרור למצה [שכן מצה הוקשה למרור, דאה לעיל (ל. ע"ב-לא. ע"א) ועוד], ובמצה דורשת הגמרא (פס ע"ב) שאין יוצאים בה ידי חובה כשהיא טבל. ואף על פי שטבל במצה הוא מן התורה, ובמרור אינו אלא מדרבנן, שהרי מצות מעשר ירק היא מדרבנים, ביארו תוספות, שהכמים החמירו גם בטבל דרבנן כמבואר בגמרא לעיל (פס) שאין יוצאים במצה אף כשאינה טבולה אלא מדרבנן, כגון שעשויה מתבואה שגדלה בעציץ שאינו נקוב, והוא הדין למרור. אמנם ברש"ש לעיל (פס ע"ב ד"ה ומצה) מבואר שהפסול בטבל דרבנן, בין במצה ובין במרור, הוא משום 'מצוה הבאה בעבירה'. יב. **רש"י** (לעיל לה: ד"ה ומצה). ועיין עם (ל"ה ע"ב תוס') שמכל מקום אינו יוצא אלא בדיעבד. יג. **ואכילת** מרור צריך שיעור כזית. משנה (לעיל לט.). ועיין שאגת אריה (סי' ק). יד. **רש"י** (פסח עג. ד"ה שפסק). טו. **פרס** הוא חצי. לשון 'פרוסה', 'כדי אכילת פרס' הוא הזמן הנצרך לאכילת חצי ככר שהכמים השתמשו בה כדי ללמדנו שיעורים שונים השייכים לכמה מדיני התורה. ובמשנה בעירובין (פה:) נחלקו תנאים בככר זו, אם שיעורה הוא כשש ביצים [ואם כן 'כדי אכילת פרס' היינו כדי אכילת כשלש ביצים] או כשמונה ביצים [ו'כדי אכילת פרס' הוא כדי אכילת כארבע ביצים]. טז. **ואף** על פי שריש לקיש הביא ראיה לדבריו מן המשנה, הלא כבר הקשתה הגמרא על ראייתו, וביארה שהמשנה מתפרשת גם אם מצות אינן צריכות כוונה. תוספות (ל"ה ע"ב תוס' כתבו). יז. **הרשב"ם** (ל"ה ע"ב תוס' כתב) פירש בדברי רבי יוסי שיש מצוה 'מן התורה' להביא לפניו מרור. והרש"ש (פרקים"ש פסח) העיר, שדבריו אינם בדווקא, שהרי מרור בזמן הזה מדרבנן. יח. **מפני** שעל דברים הנעשים משום היכר התינוקות לא שייך לשון 'מצוה'. ר"ן (מן אלפסי"ף ל"ה ע"ב מדפוס) והיינו משום שהיכר התינוקות אינה מצוה אפילו מתקנת חכמים. ב"ח (מ"ח סי' תפד אות ח). ומכל מקום כתבו תוספות בראש השנה (כט. ד"ה לתת) שאין זו ראיה גמורה, מפני שאפשר לדחות ולומר ש'מצוה' המוזכרת בדברי רבי יוסי היא משום היכר התינוקות.

ומצינו אם כן שנחלקו תנאים בדינו של ריש לקיש, ודברי ריש לקיש הם כשיטת רבי יוסי״.

★

שנינו במשנה: ׳הביאו לפניו מצה וחרוסת וחזרת ושני תבשילין׳. **הגמרא מבארת מה הם ה׳שני תבשילין׳ ששנינו במשנה. מבררת הגמרא: מַאי** - מהם **שְׁנֵי הַתַּבְשִׁילִין. משיבה הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא,** אין צורך להביא דווקא מיני בשר, אלא אפילו **סִילְקָא וְאָרְזָא** - תבשיל של תרד ותבשיל של אורז, וכל שכן שני מיני בשר[ב]. **מביאה הגמרא מעשה בענין זה: רָבָא הֲוָה מְיַהֵיד אֲסִילְקָא וְאָרְזָא** - היה מחזר לקחת דווקא תרד ואורז, **הוֹאִיל וּנְפִיק מִפּוּמֵיהּ דְּרַב הוּנָא** - הואיל ויצא כן מפיו של רב הונא[ג], ומתוך חיבתו ביקש להראות שהלכה כמותו.

הגמרא לומדת דין נוסף מדברי רב הונא: אָמַר רַב אַשִׁי, שָׁמַע מִינָּהּ - **וְהָדְרַךְ**[ב] **הוּנָא** - מוכח מדברי רב הונא שהורה להביא תבשיל של אורז, **דְּאֵית לֵיהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי** [-להלכה זו] **הֲלָכָה** - שאין מי ששחשש **לְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי** הסובר שאורז הבא במים דינו כחמץ לכל דבריו. **דְּתָנְיָא** בברייתא, **רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי אוֹמֵר, אוֹרֶז, מִין** ממיני **הַדָּגָן הוּא,** ועל כן **חַיָּבִין עַל חִימּוּצוֹ כָּרֵת** - אם עירבוהו במים באופן המחמיץ, האוכלו בפסח חייב כרת, **וְכֵן מִטְעָם זֶה רִאשֵׁי אָבוֹת לְאָפוֹת מִצָּה מֵאוֹרז, וְיוֹצֵא בּוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ** - ידי חובת אכילת מצה **בְּפֶסַח,** שמאחר שמין דגן הוא ושייך בו חימוץ, כשר הוא לאפות ממנו מצה למצוה[ג]. ונמצא לדבריו שתבשיל של אורז הוא חמץ, ואסור בפסח, ואילו מדברי רב הונא שהורה להביא תבשיל של אורז, מוכח שסובר שאינו חמץ.

הגמרא חוזרת לענין שני התבשילים, ומביאה דעות נוספות מהם: חִזְקִיָּה אָמַר, אין צריך שני תבשילים נפרדים לגמרי, **אֶלָּא אֲפִילּוּ דָּג וְכֵיצָה שֶׁעֲלָיו** - שטחו ביצה על הדג[ב], והרי הם נראים כתבשיל אחד, מכל מקום לענין זה דינם כשני תבשילים, ודי בכך.

רַב יוֹסֵף אָמַר, צָרִיךְ ששני התבשילים יהיו **מִינֵי בָּשָׂר** דווקא, **הָאֶחָד צְלוּי וְזֶה קָרְבָּן פֶּסַח** שנאכל צלי, **וְאֶחָד** מבושל **וְזֶה קָרְבַּן חֲגִיגָה** הבא עם הפסח בארבעה עשר בניסן[ד].

רַבִּינָא אָמַר, רשאי להביא **אֲפִילּוּ גַּרְמָא** - חתיכת בשר, **וּכְרִשׁוּלָא** - והמרק שבתוכו נתבשלה[ה].

★

הגמרא דנה מה מברך כשמטבל טיבול ראשון בחזרת. מבארת הגמרא: פְּשִׁיטָא דְּהֵיכָא דְּאָכֵיל - כאשר יש לו **שָׁאַר יְרָקוֹת** לטיבול הראשון, **מְבָרֵךְ** בטיבול ראשון **אֲשֶׁאַר יְרָקוֹת** ברכת **׳בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה׳,** ככל אוכל ירק שמברך כך משום שאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה[ב], **וְאָכֵיל** - ויאכל. **וְהָדַר** - ואחר כך, כשיגיע לטיבול השני, **מְבָרֵךְ** על החזרת ברכת **׳עַל אֲכִילַת מָרוֹר׳, וְאָכֵיל. מסתפקת הגמרא: הֵיכָא דְּלָא אָכֵיל** - כאשר אין לו **אֶלָּא חָמָא** - חזרת[ה] לשני הטיבולים, **מַאי** - מה דינו, האם יברך גם את ברכת ׳על אכילת מרור׳ בטיבול הראשון, או לא.

משיבה הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא, מְבָרֵךְ מְצַיְּקָרָא אֲמָרוֹר - מברך מתחילה, בטיבול הראשון, על החזרת **׳בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה׳, וְאָכֵיל, וּלְבָסוֹף** כשיגיע לטיבול השני, **מְבָרֵךְ עָלֶיהָ ׳עַל אֲכִילַת מָרוֹר׳ וְאָכֵיל**[ט].

יט. **בתירוץ** זה מתורצת גם הקושיא הראשונה שהקשתה הגמרא על ריש לקיש, כיצד הוכיח ממשנתנו שמצוות צריכות כוונה, והלא יש לפרש את המשנה כשאין לו ירק אחר לטיבול ראשון, שמטבל פעמיים בחזרת משום היכר התינוקות. אך לאחר שריש לקיש מצא תנא שסובר בפירוש ׳מצוות צריכות כוונה׳, מובן שיש לו לפרש את משנתנו שמדובר בה בכל מקרה, גם כאשר יש לו ירקות אחרים, ואף על פי כן ראשי לטבל פעמיים בחזרת משום שמצוות צריכות כוונה ואינו מתכוין לצאת ידי חובה בטיבול הראשון. תוספות (ד״ה סלקא), ותשיטפס כת״ה אחת). כ. **רשב״ם** ותוספות (ד״ה סלקא), וכתב הרש״ש (כרשב״ם שם) שלולי דבריהם היה אפשר לפרש שדווקא תרדים ואורז, אבל תבשילי בשר לא, כדי שלא יהא נראה כאוכל קדשים בחוץ. כא. **אף** על פי שלא הזכירם אלא לדוגמא בעלמא. ר״ן (על אסי״ף, ד״ה מתני׳). כב. **ע״ס** הגהות הב״ח. כג. **בדרשת** הגמרא לעיל (לט.). ׳לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות׳ (דברים טז ג), דברים הבאים לידי חימרון אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, ודברים שאינם באים לידי חימרון אין יוצא בהן ידי חובת מצה. וחכמים החולקים עליו סוברים, שאורז אינו בא לידי חימרון אלא לידי סירחון, ועל כן אין יוצאים בו ידי חובת מצה. כד. **רש״י** ורשב״ם (ד״ה אפילו). והמאירי (ד״ה כאן - שם) הביא יש מפרשים דהיינו תבשיל של דגה עם הביצים שבמציה. כה. **ענין** חגיגת ארבעה עשר מבואר במשנה לעיל (פסי:) ובגמרא שם. ושם נתבאר שלדעת התנא של אותה משנה, חגיגה זו אינה חובה, והקרבתה היא רק כדי שיאכלו את בשרה לפני אכילת הפסח, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע. ואילו לדעת בן תימא (שם ע.) מצות הקרבת חגיגת ארבעה עשר היא חובה הנלמדת מפסוק, ודינים מיוחדים נאמרו בה, להשוותה לקרבן פסח. דעת רבינו חננאל (ד״ה מלא), הרי״ף והרשב״ם (ד״ה שני), ששני התבשילים, שהם לדעת רב יוסף שני מיני בשר, צריכים להיות דווקא צלי כנגד הפסח, ומבושל כנגד חגיגה. ותוספות (ד״ה שני) הקשו, שהרי הלכה כדעת בן תימא שחגיגת ארבעה עשר דינה כפסח ואינה נאכלת אלא צלי, ואף המשנה בפרקנו (לקמן קטו.) סוברת כך. ולכן כתבו, ששתי התיכות הבשר הבאות כנגד הפסח והחגיגה הינן מבושלות, כלשון המשנה ׳שני תבשילין׳. וביאר המהרש״א (פסחי׳ שם), שאין מקפידים כלל לצלותם מפני שאינם אלא לזכר בעלמא. בדברי רב יוסף מפורש ששני התבשילים הם זכר לפסח ולחגיגה, ושאר האמוראים לא פירשו כלל את טעם הבאתם. אך רבינו דוד (ד״ה שם) והר״ן (תוספות ד״ה שמע, על אסי״ף ד״ה רב יוסף) כתבו שאף שאר האמוראים מודים בכך, אלא שרב יוסף אמר טעם זה בפירוש כדי לבאר מדוע הצריך שני מיני בשר דווקא. כו. **בגמרא** הוזכרו ארבע שיטות מהם שני התבשילים: א. לרב הונא, אפילו תרד ואורז. ב. לחזקיה, אפילו דג וביצה שעליו. ג. לרב יוסף, שני מיני בשר. ד. לרבינא, אפילו מרק עם חתיכת בשר. וכתב הר״ן (על אסי״ף ד״ה שמע) שהדרבה בה בכל מקרה, גם כאשר יש לו ירקות אחרים, ואף על פי כן ראשי לטבל פעמיים בחזרת משום שמצוות צריכות כוונה ואינו מתכוין לצאת ידי חובה בטיבול הראשון. תוספות (ד״ה סלקא), ותשיטפס כת״ה אחת). כ. **רשב״ם** ותוספות (ד״ה סלקא), וכתב הרש״ש (כרשב״ם שם) שלולי דבריהם היה אפשר לפרש שדווקא תרדים ואורז, אבל תבשילי בשר לא, כדי שלא יהא נראה כאוכל קדשים בחוץ. כא. **אף** על פי שלא הזכירם אלא לדוגמא בעלמא. ר״ן (על אסי״ף, ד״ה מתני׳). כב. **ע״ס** הגהות הב״ח. כג. **בדרשת** הגמרא לעיל (לט.). ׳לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות׳ (דברים טז ג), דברים הבאים לידי חימרון אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, וחכמים החולקים עליו סוברים, שאורז אינו בא לידי חימרון אלא לידי סירחון, ועל כן אין יוצאים בו ידי חובת מצה. כד. **רש״י** ורשב״ם (ד״ה אפילו). והמאירי (ד״ה כאן - שם) הביא יש מפרשים דהיינו תבשיל של דגה עם הביצים שבמציה. כה. **ענין** חגיגת ארבעה עשר מבואר במשנה לעיל (פסי:) ובגמרא שם. ושם נתבאר שלדעת התנא של אותה משנה, חגיגה זו אינה חובה, והקרבתה היא רק כדי שיאכלו את בשרה לפני אכילת הפסח, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע. ואילו לדעת בן תימא (שם ע.) מצות הקרבת חגיגת ארבעה עשר היא חובה הנלמדת מפסוק, ודינים מיוחדים נאמרו בה, להשוותה לקרבן פסח. דעת רבינו חננאל (ד״ה מלא), הרי״ף והרשב״ם (ד״ה שני), ששני התבשילים, שהם לדעת רב יוסף שני מיני בשר, צריכים להיות דווקא צלי כנגד הפסח, ומבושל כנגד חגיגה. ותוספות (ד״ה שני) הקשו, שהרי הלכה כדעת בן תימא שחגיגת ארבעה עשר דינה כפסח ואינה נאכלת אלא צלי, ואף המשנה בפרקנו (לקמן קטו.) סוברת כך. ולכן כתבו, ששתי התיכות הבשר הבאות כנגד הפסח והחגיגה הינן מבושלות, כלשון המשנה ׳שני תבשילין׳. וביאר המהרש״א (פסחי׳ שם), שאין מקפידים כלל לצלותם מפני שאינם אלא לזכר בעלמא. בדברי רב יוסף מפורש ששני התבשילים הם זכר לפסח ולחגיגה, ושאר האמוראים לא פירשו כלל את טעם הבאתם. אך רבינו דוד (ד״ה שם) והר״ן (תוספות ד״ה שמע, על אסי״ף ד״ה רב יוסף) כתבו שאף שאר

רב חסדא מקשה על רב הונא: מְתִקְיף לַהּ רַב חִסְדָּא, היאך יברך ׳על אכילת מרור׳ בטיבול השני, וכי **לְאַחַר שֶׁכָּבַר מְיָא** את **בָּרֵיסוֹ הֵימֶנּוּ** - ממנו, בטיבול הראשון, **חוֹזֵר וּמְבָרֵךְ עֲלַיְיהּ** - על המרור ברכת ׳על אכילת מרור׳ בטיבול השני.

רב חסדא חולק על רב הונא: אֶלָּא אֲמַר רַב חִסְדָּא, באופן זה שאין לו ירק אחר לטיבול ראשון אלא חזרת, **מְעַקֵּרָא** - מתחילה, בטיבול הראשון, **מְבָרֵךְ עֲלַיְיהּ** גם ברכת ׳**בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה**׳ וְגם ברכת ׳**עַל אֲכִילַת מָרוֹר**׳, **וְאָכֵיל**, ומקיים באכילה זו מצות מרורין, **וּלְבָסוֹף** - בטיבול השני **אָכֵיל אֲכִילַת חֲסָא** - אוכל מהחזרת **בְּלָא בְּרָכָה** כלל, ואכילה זו הינה כדי לקיים שני טיבולים[ב].

הגמרא מביאה את מנהגי האמוראים בדין זה: בְּסוּרְיָא עָבְדִי - היו עושים **כְּרַב הוּנָא**, לברך על החזרת בטיבול הראשון רק ׳בורא פרי האדמה׳, ובטיבול השני ׳על אכילת מרור׳. **וְרַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ עָבִיד** - עשה **כְּרַב חִסְדָּא**, שיברך על החזרת את שתי הברכות בטיבול הראשון, ובטיבול השני לא ברך כלל.

פוסקת הגמרא: וְהִלְכְתָא גְּוָותֵיהּ דְּרַב חִסְדָּא.

מוסיפה הגמרא: רַב אָחָא בְּרֵיהּ דְּרַבָּה מֵהָדֵר - היה מחזר **אַשְׁאָר יְרָקוֹת** - למצוא שאר ירקות שאינם ממין מרור לטיבול ראשון, כדי **לְאַפּוֹקֵי נַפְשֵׁיהּ מִפְּלוּגְתָּא** - להוציא את עצמו ממחלוקת רב הונא ורב חסדא, כיון שבאופן זה לדעת כולם מברך ׳בורא פרי האדמה׳ בטיבול ראשון ו׳על אכילת מרור׳ בטיבול שני.

★

הגמרא עוסקת בהלכות אכילת מרור[ג], ומבארת תחילה אם המצה והמרור נאכלים יחדיו או כל אחד בפני עצמו: אֲמַר רַבִּינָא, אֲמַר לַי רַב מָרִי בְּרֵיהּ דְּרַב נָתָן, הָכִי אֲמַר הִלֵּל האמורה[ד] **מְשֻׁמֵּיהּ דְּגַמְרָא** - שכך מקובל מכל בני הישיבה, שקיבלו מרבותיהם, **לֹא נִיכְרוֹךְ אִינִישׁ** - לא יכרוך אדם **מַצָּה וּמָרוֹר בַּהֲדֵי הֲדָדֵי** - ביחד, **וְנֵיכוֹל** - ויאכלם כך כדי לצאת ידי חובתו, **מְשׁוּם דְּכְבֵירָא** (פסחים קטו.) **לֵן** - שאנו טורחים **מִצְוֹת עֲשֵׂה** אף **בְּזַמַּן הַזֶּה**, שאין לנו קרבן פסח, **חיובה נהוג מִדְּאוֹרַיְיתָא**, **וְאילו מצות מָרוֹר בזמן הזה נוהגת רק מִדְּרַבָּנָן**, ולכן אם יאכלם כשהם כרוכים זה בזה, **אֲתֵי** - בא **הָמָרוֹר שמצותו מִדְּרַבָּנָן**, והרי הוא לגבי דאוריתא כמאכל של רשות, שאין מצוה באכילתו[ה], **וּמְבַטֵּיל לַיְיהּ לְמַצָּה** - והוא מבטל את טעם המצה שמצותה **מִדְּאוֹרַיְיתָא**, ואינו יוצא ידי חובת אכילת מצה[ו].

מוסיפה הגמרא: וְאֵיפוֹךְ לְמַאן דְּאָמַר שְׁמָצוֹת אֵין מְבַטְּלוֹת זוֹ אֶת זוֹ - שכאשר אדם אוכל שני מאכלים שיש מצוה באכילתם, אין המצוה האחת מתבטלת על ידי השנייה[ז], **הֲנֵי מִילֵּי** - דברים אלו אינם אמורים אלא כאשר כרך מאכל שיש באכילתו מצוה **דְּאוֹרַיְיתָא בְּמאכל אחר שיש באכילתו מצוה** אחרת **מִדְּאוֹרַיְיתָא, אוֹ** שכרך מאכל שיש בו מצוה **דְּרַבָּנָן בְּמאכל** שיש בו מצוה **דְּרַבָּנָן** אחרת, שמאחר ששתי המצוות שוות בחומרתן, הרי שתיהן קיום מצוה, ואינן מבטלות זו את זו, **אֲבָל** כאן, שבמצה יש מצוה **דְּאוֹרַיְיתָא, וכרכה** במרור שמצותו רק **מִדְּרַבָּנָן**, הרי המרור נחשב כדבר הרשות לגבי המצה, ובזה לדעת כולם **אֲתֵי** - בא המרור שהוא **מִדְּרַבָּנָן וּמְבַטֵּיל לַיְיהּ לְמַצָּה** שהיא **מִדְּאוֹרַיְיתָא**[ח], ועל כן אין לאכול את המצה והמרור כשהם כרוכים זה בזה.

מברכת הגמרא: מַאן תְּנָא דְּשָׁמְעַתָּ לַיְיהּ - מי הוא התנא ששמעת ממנו שסובר **מְצוֹת אֵין מְבַטְּלוֹת זוֹ אֶת זוֹ. משיבה הגמרא:** הלכה זו מדברי התנא **הַלֵּל** הזקן **הִיא, דְּתָנְיָא** בברייתא, **אָמְרוּ עָלָיו עַל הַלֵּל**, שחי בזמן בית המקדש[ט] כשקרב קרבן הפסח כהלכתו[י], וחובת פסח מצה ומרור נהגה בימיו מן התורה[יא], **שֶׁהָיָה כּוֹרְכָן** - את הפסח, מצה ומרור[יב] **בְּבַת אַחַת** - בכריכה אחת, **וְאוֹכְלָן** כך[יג], **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי קרבן פסח שני (במדבר ט יא) **׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳**, ומשמע שאכילת הפסח תהיה עם המצה והמרור[יד]. ומוכח שהלל לא חשש שהמצות יבטלו זו את זו[טו].

הגמרא מביאה שחכמים חולקים על הלל: אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן, חוֹלְקִין עָלָיו חֲבֵירָיו החכמים **עַל הַלֵּל** הזקן, ולדעתם אסור לאכול פסח מצה ומרור בכריכה אחת[טז], **דְּתַנְיָא, יָכוֹל יְהֵא כּוֹרְכָן** - את הפסח מצה ומרור **בְּבַת אַחַת וְאוֹכְלָן, בְּדֶרֶךְ שֶׁהַלֵּל כורכן וְאוֹכְלָן, תַּלְמוּד לוֹמַר ׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳**, ומתוך שהיה אפשר לומר ׳אֲכָלוֹ׳[יז], ונאמר ׳יאכלוהו׳, לשון יחיד, משמע **שֶׁאָפִילּוּ**[יזא] אם יאכל את **זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְאת זֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ** קיים את מצותו כדין.

מקשה רב אשי על דברי רבי יוחנן: מְתִקְיף לַהּ רַב אָשֵׁי, אִי הָכִי - אם כדבריך שחכמים שבברייתא זו אוסרים לאכול בכריכה, **אם כן מַאי** - מהו שאמרו **׳אֲפִילּוּ׳** זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, שמשמע שרשאי לאכול כפי שירצה, או בכריכה אף אפילו בלא כריכה. אך ודאי אין במשמעות דבריהם איסור לאכול בכריכה[יזב].

רב אשי מבאר את שיטת חכמים באופן אחר: אֶלָּא אָמַר רַב אָשֵׁי, הַאי תַּנָּא הָכִי קָתָנֵי - התנא של ברייתא זו שנה כך, **יָכוֹל לֹא יָצָא בָּהוּ** - בפסח מבטלות זו את זו, או אם אכל דבר הרשות ביחד עם דבר מצוה לדעת כולם]. ג. רבינו דוד (פס׳ פירש, שענין ביטול המצוות הוא ׳ביטול האכילה׳, שאף על פי שהמאכלים עצמם אינם בטלים זה בזה, אך במצוות ישנם גם דינים במעשה האכילה, שיהא טעם המאכל מורגש, ושלא יהיה הפסק בין גרונו לבין המאכל. וכיון שכן, אם אכל מאכל של מצוה מעורב במאכל של רשות [או שאכל מאכל של מצוה אחר, לדעת הסובר שמצוות מבטלות זו את זו], יש לחשוש שמא לא יוציא באכילתו את טעמה של אחת המצוות, או שמא יבלענה בהפסק בינה לבין גרונו. והסובר שמצוות אינן מבטלות זו את זו מחדש שישנה הלכה מיוחדת במצוות, שכאשר שתיהן שוות בחומרתן, אין לחוש לביטול האכילה של אחת מהן על ידי חברתה. יב. **וְהֵיכָא נְשִׁיא יִשְׂראל מאה שנים קודם** חורבן הבית (פסחים עמ. ב"מ פה, ב"ב קלג) **ורשב"ם** (ב"מ כוכבי) ורוב הראשונים. וכן מפורש בירושלמי (פסחים פ"י ה"ג, ב"מ פ"ב ה"ח) שהלל הזקן היה כורך שלשתם כאחד. והרמב"ם (ממץ ומלח פ"ח ה"ו) נקט שהלל היה כורך רק מצה עם מרור, ללא קרבן הפסח. ולשיטתו פירוש הפסוק ׳על מצות ומרורים יאכלהו׳ הוא, שצריך לאכול מצה ומרור בסמוך לאכילת הפסח [׳על׳ - בסמוך], אך לא עמו ממש. מעשה רוקח ומרכבת המשנה (על המתים פ"ב סב). טז. **אף** על פי שהפסח נאכל על השובע (לעיל ע.) בגמר הסעודה, ואילו המצה והמרור נאכלים בתחילת הסעודה. פירשו תוספות (לקמן קכ. ד"ה כאפיקומן) שהלל היה מברך ׳על אכילת מצה׳ בתחילת הסעודה, אך את עיקר המצוה היה מקיים במצה שאכל בסוף הסעודה עם הפסח והמרור. ועיין ברבינו עזר. יז. **וְגִילָּה** הכתוב בפסח שני, והוא הדין לראשון. והטעם שהביא הלל את הפסוק האמור בפסח שני, ולא את הפסוק ׳יאכלו׳ את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו׳ (במדבר ט יא), האמור בפסח ראשון. משום שבפסח ראשון לא מוכח שצריך לכרוך גם את המצה, כיון ששם תיבת ׳על׳ כתובה רק על המרור. רש"ש (ב"מ שמחת עולמים). יח. **כְּאוּרְתָּא** אין זו הוכחה, שהרי כאן גילה הכתוב בפירוש שאכילת הפסח היא עם מצה ומרור, והרי הן כמצוה אחת, אבל מי שיכרוך שתי אכילות של מצוות אחרות, מנין לנו שלא יבטלו זו את זו. וביאור רבינו דוד (ב"מ מתקיף) והר"ן (מילואים ב"מ מלוין), שגם הלל מודה שאם אכל מצה שלא בכריכה קיים בה מצות מצה, שהרי מצה נהגת גם התורה אף בשאין פסח, ואם כן מצוה בפני עצמה היא, ואף על פי כן אינה מתבטלת בשאוכלה עם שתפסח והמרור. ולהלן יובאו דברי התוספות (ב"מ שלח אמר) בישוב קושיא זו. יט. **רשב"ם** (ב"מ ויש מפרשים). כ. **וְהֵיינוּ** יהודים שמדובר על קרבן הפסח, שהרי בתחילת הפסוק נאמר ׳יאכלו את הבשר׳. רשב"ם (ב"מ אלטוטו). וראה הגהות מהר"ב רגשבורג (שם ג), מרכבת המשנה (ממץ ומלח פ"ח ה"ו), בני יששכר (ניסן מאמר ד פרוש י על דרך הפשט), אבני נזר (יו"ד תרפ"ט סי' שפב אות ג) שכתבו שראיית חכמים היא מהפסוק ׳יאכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו׳ (שמות יב ח), האמור בפסח ראשון, ולא מהפסוק ׳בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלהו׳ (במדבר ט יא), האמור בפסח שני. וכמו שמוכח מדברי הרשב"ם שתחילת הפסוק הוא ׳יאכלו את הבשר׳. כא. **וביר** הגמרא מקשה מהו ׳אפילו׳. כב. **יש** לשאול, הלא קושיית רב אשי פשוטה היא, ומה זה עלה על דעת הגמרא להוכיח מן הברייתא שיש איסור בכריכה, וביאר הר"ן (מילואים ב"מ אמרו) שהגמרא סברה בכוונת הברייתא שאמאחר שאין במשמעות הכתוב ׳על מצות ומרורים יאכלהו׳ חובת כריכה, ממילא גם אסור לכרוך, מפני שלאלמלא הלימוד מהפסוק שמצוות אינן מבטלות זו את זו, יש לנו לומר מסברא שיבטלו זו את זו. אך רב אשי הקשה שמכל מקום משמע מן הברייתא שהכריכה מותרת, אף על פי שאינה מעכבת.

מצה ומרור **יְדֵי חוֹבָתוֹ אֶלָּא אִם כֵּן כּוֹרְכָן בְּבַת אַחַת וְאוֹכְלָן, בְּדֶרֶךְ שֶׁהָיָה** כורכן **וְאוֹכְלָן, תַּלְמוּד לוֹמַר, 'עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלֻהוּ', אֲפִילּוּ זֶה בְּפָנֵי עַצְמוֹ וְזֶה בְּפָנֵי עַצְמוֹ**, ורשאי לאכול כפי שירצה, בכריכה או שלא בכריכה[כג].

ונמצא שהתנא ששנה ברייתא זו מודה להלל שמותר לאכול בכריכה, מפני שמצוות אינן מבטלות זו את זו, ואינו חולק על הלל אלא במה שמתיר לכתחילה לאכול אף ללא כריכה. ומכל מקום ודאי קבלה בידינו שישנם חכמים אחרים החלוקים על הלל וסוברים שאסור לאכול בכריכה, מפני שמצוות מבטלות זו את זו, אלא שמן הברייתא אין ראיה לכך[כד].

מכריעה הגמרא להלכה: הֲשָׁתָּא דְּלָא אִיתְּמַר הֲלָכְתָא - עתה שלא נאמרה הלכה בדיני כריכה **לָא קָהָדַּר וְלָא קָבָרְגֵן**, שהרי גם חכמים בברייתא מודים שמותר לנהוג כדברי הלל לאכול בכריכה[כה], על כן אף בזמן הזה **שֶׁהַמָּרוֹר** דרבנן יש לנהוג באופן שלדעת כולם יצא ידי חובה ולא יבטלו המצוות זו את זו, ולכך **מְבָרֵךְ** תחילה **'עַל אֲכִילַת מַצָּה' וְאַכְלִי**ּ - ואוכל את המצה לבדה, שלא בכריכה[כו], **וְהָדַר** - ואחר כך **מְבָרֵךְ 'עַל אֲכִילַת מָרוֹר' וְאַכְלִי**ּ מרור לבדו, בלי כריכה[כז], **וְהָדַר אֲכִלִי**ּ **מַצָּה וְחָסָא דְּהָדֵי הָדָדֵי** - ואחר כך אוכל מצה וחזרת כרוכים יחדיו **בְּלָא בְּרָכָה**, לקיים **וְכֵן לְמִקְדָּשׁ הָהִלֵּל** - כמו שהיה הלל עושה בזמן שבית המקדש היה קיים, כשהיו אוכלים קרבן פסח.

*

הגמרא ממשיכה לעסוק בהלכות מרור, בענין טיבולו בחרוסת. מקדימה הגמרא: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַב אוֹשַׁעְיָא, כָּל מאכל **שֶׁטִּיבּוֹלוֹ בְּמַשְׁקֶה** - שטבלוהו באחד ממיני המשקים[כח], כגון ירק שטבלו בכותח או בחומץ[כט], **צָרִיךְ נְטִילַת יָדַיִם** לפני אכילתו, מפני שגזרו חכמים על סתם ידים שיהא דינן כ'שני לטומאה'[ל], וכאשר שני לטומאה נוגע במשקים, גזרו חכמים טומאה מיוחדת על אותם משקים, שהם נעשים 'ראשון לטומאה'[לא], וכיון שהאוכל דבר שטיבולו במשקה מצוי שנוגע בידיו במשקה ומטמאהו, לכך קבעו חכמים שיטול ידיו קודם אכילתו[לב].

לומדת הגמרא מהלכה זו דין לענין מרור: אָמַר רַב פָּפָּא, מאחר שטיבול ראשון טענן נטילת ידים, כדינו של רב אושעיא, אם כן **שָׁמָע מִינָּהּ** - מוכח מכך **דַּהֲאי חֲסָא** - שאת החזרת הזו שלוקח לטיבול ראשון[לג],

---

כג. אבל להלל חובה לכתוך. וכתבו תוספות (ע"ש ℵ"ל - הלפמון) שגם להלל חובה זו אינה אלא לכתחילה, אבל בדיעבד אם אכל ללא כריכה, יצא ידי חובה. **כד. רשב"ם** (ע"ש מקפקף). וכפי שהובאו דבריו בתוספות רבינו פרץ (ע"ש פלמוד). בדברי רבי יוחנן שאמר 'חלוקין עליו חבריו על הלל', ובקושיית רב אשי, ביאר הרשב"ם (ע"ש ושמפת), שלדעת רבי יוחנן חכמים חולקים על הלל ואוסרים לכרוך [ולדעתם מצוות מבטלות זו את זו]. ורב אשי הקשה, שמהלשון 'אפילו' מוכח שחכמים מתירים לאכול בין בכריכה ובין שלא בכריכה, ונדחתה ראיית רבי יוחנן מהברייתא. ומכל מקום עיקר דבריו שישנם חכמים אחרים שחולקים על הלל ואוסרים לכרוך מפני שהם סוברים מצוות מבטלות זו את זו, ונכונים, שכך היתה קבלה בידו שחכמים חולקים בזה. ותוספות (ע"ש ℵℵℵ ואמר) פירשו באופן אחר, שרבי יוחנן הביא את הברייתא שבה חכמים חולקים על הלל וסוברים שמצוות מבטלות זו את זו, ובני הישיבה הבינו בדבריו שההוכחה היא מפני שלחכמים אסור לכרוך. ורב אשי הקשה עליהם שמהלשון 'אפילו' מוכח שחכמים מתירים לאכול כפי שירצה, ובהכרח שכוונת רבי יוחנן היא, שחכמים חולקים על הלל וסוברים שאינו חייב לכרוך, אך רשאי לכרוך, ואף על פי כן הוכיח רבי יוחנן מדברי חכמים שלדעתם מצוות מבטלות זו את זו, מפני שאם בכל התורה מצוות אינן מבטלות זו את זו, וגם אלמלא הפסוק האמור בענין פסח היינו יודעים שמותר לאכול בכריכה, ממילא, בהכרח שהפסוק 'על מצות ומרורים יאכלוהו' בא ללמד שחובה לכתחילה לכרוך, וזו דעת הלל, אך אם בכל התורה מצוות מבטלות זו את זו, צריך פסוק מיוחד בפסח ללמדנו שכאן מתקיימת המצוה גם בכריכה, אך אין ללמוד ממנו שתהיה חובה לכרוך, וזו דעת חכמים. **כה. רשב"ם** (ע"ש ושמפת). ודבריו מבוארים בלשון ערומים (ממך ומפת ℵ"ש ס"ו) שאי אפשר להכריע להלכה בחכמים החולקים על הלל מטעם 'יחיד ורבים הלכה כרבים', מפני שיש גם את החכמים בברייתא המודים לדברי הלל ומתירים לאכול בכריכה, ונמצאת מחלוקת זו מחלוקת רבים ורבים. **כו. בדי** שלא יבטל המרור דרבנן [בזמן הזה] את המצה דאורייתא. תוספות (ע"ש ℵℵℵ מפקף). **כז. שבין** שכבר יצא ידי מצה, נמצא שהמצה עתה רשות, ואם יכרכנה עם המרור, תבטל מצת רשות את טעם המרור. תוספות (פפ). **כח. דווקא** באחד משבעת מיני המשקים, יין, דבש דבורים, שמן זית, חלב, טל, דם ומים. בית יוסף (פוא"ם סי' קמ"ב ס"ל ד"ש וכפ"). **כט. רשב"ם** (ע"ש כל). ושניהם נחשבים משקה לענין דין 'דבר שטיבולו במשקה', החומץ מפני שהוא יין שהחמיץ, ולא יצא מכלל משקה מחמת חימצו [ראה מסכת מכשירין (פ"ג מ"ג)], והכותח מפני שמערבים בו מי חלב (לעיל מב). ושנינו במסכת מכשירין (פ"ו מ"ח) 'מי חלב כחלב' לענין דין משקה. פרי מגדים (פוא"ם סי' קמב ℵ"ם סק"ו) בביאור דברי הרשב"ם. **ל. המומאה** דרגות דרגות יש בה [ראה רמב"ם (פירוש המשניות, הקדמה למסכת טהרות)]. א. 'אב הטומאה', כגון מת, זב, מצורע, שרץ, נבלה וכדומה, שטומאתם מעצמם, והם מטמאים אחרים. ב. 'ראשון לטומאה', שאינו טמא מחמת עצמו, אלא שנטמא מאב הטומאה. ג. 'שני לטומאה', שנטמא מראשון לטומאה, והדין הוא ששני לטומאה אינו יכול לטמא דברים אחרים, אבל הוא פוסל את התרומה, שתרומה הנוגעת בו דינה כתרומה טמאה, אך אינה יכולה להעביר את טומאתה לאחרים (ממנח מהורות ℵ"ש מ"ג). ובמסכת זבים למדנו (ℵ"ש מ"ג), שסתם ידים, שלא ידוע לנו שנטמאו בטומאה כל שהיא, אך גם לא נשמרו בטהרה, גזרו עליהן חכמים טומאה כשני לטומאה. וביארו בגמרא (שבת יד:) שהטעם הוא, מפני שהידים עסקניות הן [וחוששים שמא נגע בלא כוונה בטומאה ונטמא. רש"י (שם ד"ה עסקניות) בשם רבותיו. ורש"י עצמו פירש שהחשש הוא שמא נגע במקום הטינופת, ואם יגע כך בתרומה, יש בזה גנאי לתרומה, והוא מפאיס את מאכלי התרומה על אוכליהם]. **לא. שכל** הפוסל את התרומה [שני הפוסל תרומה להיות שלישי] מטמא משקין להיות תחילה [ראשון לטומאה]. משנה (פפ"ב מ"ז). ושנה הגזירה, מפני שמצויה קבלת טומאה במשקים יותר מאכלים, שהרי משקים מקבלים טומאה גם אם לא 'הוכשרו' לכך, על כן הצריכו חכמים לשמרם בטהרה היטב, וגזרו שאפילו אם יטמאו מ'שני לטומאה', יהיה דינם כ'ראשון לטומאה', תפארת ישראל (שם יכין פוח נח). **לב. נחלקו** הראשונים בטעם חיוב הנטילה לדבר שטיבולו במשקה: עיקר תקנת נטילת ידים באוכל פת היא משום סרך תרומה (חולין קו:), שאחר שגזרו על סתם ידים שיהיו שניות לטומאה ויפסלו את התרומה, תיקנו נטילה אף לפני אכילת חולין, כדי שיזכרו אוכלי תרומה ליטול ידיהם לפני אכילת תרומה. והיה לחז"ל טעם נוסף בתקנה זו, משום נקיות וקדושה, והסמיכו ענין זה על המקרא (פוא"ם שם ס"ש פיאור הפוא"ם שם ס"ש מפוא - הלפמון). אך לא חייבו נטילה אלא באוכל פת, אבל באכילת פירות [נגובים] אמרו (שם), 'הנושל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח'. ובטעם הדבר כתבו תלמידי רבינו יונה (פ"ל מ"ב"ף בכתת נג:; ד"ש כל שניטלו), שרוב התרומות הן מפת, אבל פירות אין תרומתם מן התורה [חוץ מעבנים ויתיים לאחר סחיטתן], וכיון שלא שייך בהם הטעם של 'סרך תרומה', לא תיקנו בהם נטילה. אך לגבי דבר שטיבולו במשקה כתבו תלמידי רבינו יונה (שם), שכיון שהחמירו במשקים שהם מקבלים טומאה מהידים שהן שניות, ונעשים 'ראשון לטומאה', לפיכך החמירו בהם חכמים והצריכו נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה [אבל האשות את המשקים עצמם אינו זקוק ליטול ידים, מאחר שדרך שתיה היא בכלי, ואינו נוגע בהם בידיים]. וכך כתבו תוספות בסוגייתנו (ע"ש כל) בשם 'פירוש הקונטרס', שדבר שטיבולו במשקה הוא כמו לחם, ונוהגת בו תקנת נטילת ידים כפי שנוהגת בפת, דהיינו שיש לחשוש לטומאת המאכל על ידי הידים שאינן נטולות, ומשום סרך תרומה, ומשום נקיות וקדושה תיקנו נטילה גם לאוכלי חולין [והמהרש"א (פפוס"ח שם) כתב, שאין זה פירוש רש"י או רשב"ם בסוגייתנו, אך הרדב"ז (פוא"ם סי' שם) דייק כך מפירוש הרשב"ם]. אמנם תוספות חלקו על פירוש זה וכתבו, שנטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה אינה משום נקיות וקדושה כמו בפת, אלא כדי שלא יטמא את המשקין להיות ראשונים לטומאה, ואז יהיה אסור לשתותם כדי שלא לפסול את גופו [כמבואר במשנה (זבים פ"ה מ"ג) שהשותה משקין טמאין מטמא את התרומה]. ונמצא שלדעת רש"י תקנת נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה היא מחמת טומאת המאכל [ואף על פי שאין איסור לאכול מאכל טמא, יש בכך משום נקיות וקדושה, וגם סרך תרומה שייך בזה], ואילו לדעת תוספות תקנת הנטילה היא מחמת טומאת המשקה [ויש איסור בשתיית משקים טמאים]. תוספות הוסיפו שלפי שיטתם אין לברך על נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה, מפני שאין בה מצות חכמים משום נקיות וקדושה, וכל שכן אנו שאיננו נזהרים לאכול את מאכלינו בטהרה. והטור (פוא"ם סי' תנט) הביא שלדעת מהר"ם מרוטנבורג דין נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה כלל אינו נוהג בימינו, שאין אנו מקפידים על טומאת גופנו. **לג. כדי'קמן** (ע"ש). **לד. כפי** שמדובר במשנתנו (לעיל קיז.), שמטבל טיבול ראשון בחזרת.

צָרִיךְ לְשַׁקּוֹעֵי שִׁקְעֵיהּ - לשקע את כולה בְּתוֹךְ הַחֲרוֹסֶת, מְשׁוּם שיש בחזרת שָׁפָא - אַרְסָא, שיש סכנה באכילתו, וההרוסת מבטלת את כח הארס[2], ואם לא ישקע את כל החזרת בחרוסת, לא יתבטל כל כח הארס.

מִבְּאן רַב פָּפָּא אָת ההוכחה: דְּאִי סְלֵקָא דַּעְתָּךְ - שאם עולה בדעתך לומר שֶׁלֹּא צָרִיךְ לְשַׁקּוֹעֵי שִׁקְעֵיהּ - לשקע את החזרת כולה, ודי אם יטבל מעט ממנה בחרוסת כדי לקיים מצות טיבול[3], אם כן נִטְּלַת יָדַיִם פָּעָה יָ - מדוע תקנו חכמים נטילת ידים לפני הטיבול הראשון, הָא לָא נָגַע - והרי כשאינו מטבל אלא מקצת מן החזרת, אינו נוגע במשקים שבחרוסת בידיו, ואינו מטמא.

דוחה הגמרא: וְדִילְמָא לְעוֹפֶּיהָ אֲתָא לָךְ - ושמא לעולם אומר לך שֶׁלֹּא צָרִיךְ לְשַׁקּוֹעֵי שִׁקְעֵיהּ - לשקע את החזרת כולה בחרוסת, ואין חשש מחמת הארס שבחזרת, מפני שגם בטיבול מקצת מן החזרת קָפָא מָרֵיחָא מִינַּיְיהוּ - כבר מתבטל הארס על ידי ריח החרוסת שמתפשט בכל החזרת, וְאַלָּא מה שהוכחת, אם כן נִטְּלַת יָדַיִם לטיבול ראשון מאחר שאינו נוגע בידיו במשקין. יש לדחות ולומר שתקנו נטילה מפני שיש לחשוש דִּילְמָא מְשָׁכְחִי לֵיהּ - שמא כשיטבלו את המרור בחרוסת יבואו לשקע את כולו, ויגעו במשקה בידים, ויטמאוהו. ואם כן אין להוכיח מכאן אם צריך לשקע את המרור בחרוסת או לא.

הגמרא מביאה דין נוסף בענין טיבול מרור בחרוסת: וְאָמַר רַב פָּפָּא, לָא נִיתְּנֵי אִינִישׁ - לא יסהה אדם את המָרוֹר בְּתוֹךְ הַחֲרוֹסֶת, דִּילְמָא אָתֵי לְמֵיכַל חֲתֵיכָה דְּמָרוֹרְיָה - שמא מתוך מתיקות[4] התבלין שבחרוסת[5], מְבַטֵּיל לֵיהּ לְמָרוֹרְיָה - תתבטל מרירות המרור, ולקיים מצות מרור בָּעֵינַן - צריך שיהיה בו טַעַם מָרוֹר, וְלָא מָצֵי אָכֵיל - ובאופן זה לא יהיה בו טעם, ולא יצא ידי חובתו.

★

הגמרא דנה האם צריך ליטול ידיו שנית לטיבול שני: אֲתָא רַב חִסְדָּא עַיְּילֵיהּ לְבֵי רַב פָּפָּא, אַ"ל עוּקְבָא - רב חסדא הנהיג את רבנא עוקבא וטייל עִמּוֹ וְדָרַשׁ כך, אף שֶׁנִּטְּלוּ יָדַיִם בְּטִיבּוּל רִאשׁוֹן שטיבל שאר ירקות, כדין האוכל דבר שטיבולו במשקה שטעון נטילה, חוזר וְנִיטְּלוּ יָדַיִם בְּטִיבּוּל שֵׁנִי, שמטבל בו את החזרת בחרוסת[6].

מפרשת הגמרא: אֲמַרְוּהָ רַבָּנַן קַמֵּיהּ דְּרַב פָּפָּא - אמרו התלמידים לפני רב פפא, הָא סְלֵקָא אִיתְּמַר - דין זה שדרש רב חסדא לא נאמר על טיבולי ליל הסדר, אלא על טיבולי רשות שאוכל במשך כשאר ימות השנה, שאין בהם קביעות לטיבול, וכיון שכשנטל ידיו לטיבול אחד לא היתה דעתו לטבל שנית, הסיח דעתו משמירת ידיו בטהרה, ועל כן אם לבסוף מטבל טיבול שני, ידיו טעונות נטילה כבתחילה. דְּאִי סְלֵקָא דַּעְתָּךְ - שאם עולה בדעתך שדינו של רב חסדא הָכָא אִיתְּמַר - נאמר כאן, לענין טיבולי ליל הסדר, אם כן פָּעָה נִטְּלַת יָדַיִם תְּרֵי זִימְנֵי - למה יהא עליו ליטול ידים פעמיים, הָא מָשָׁא לֵיהּ וְדַיְיהּ חֲדָא זִימְנָא - הלא כבר נטל ידיו פעם אחת, קודם הטיבול הראשון, וכיון שידע שסופו לטבל טיבול שני, לא הסיח דעתו משמירתן, ועדיין הן טהורות.

דוחה הגמרא: אָמַר לָהוּ רַב פָּפָּא לתלמידים, אַדְרַבָּה, הָכָא אִיתְּמַר - לענין טיבול המרור נאמר דין זה, דְּאִי סְלֵקָא דַּעְתָּךְ דְּבָעְלְמָא אִיתְּמַר - שדין זה נאמר בטיבולים שבשאר ימות השנה, פָּעָה לֵי תְּרֵי טִיבּוּלֵי - לאיזה צורך מטבל שני טיבולים, מאחר שאין מצוה בדבר.

מקשה הגמרא: אֶלָּא מַאי - מה תאמר, דְּהָכָא אִיתְּמַר, לענין טיבול המרור, אם כן נִטְּלַת יָדַיִם תְּרֵי זִימְנֵי [שתי פעמים] פָּעָה לֵי, הָא מָשָׁא לֵיהּ וְדַיְיהּ חֲדָא זִימְנָא - הרי כבר נטל ידיו פעם אחת לפני הטיבול הראשון.

מתרצת הגמרא: אָמְרֵי - אמרו בני הישיבה, בֵּינִין דְּבָעֵי לְמֵימַר אַגַּדְתָּא וְחַיְּישִׁינַן דִּילְמָא אַסְוְחִיהּ אַסְוְחֵיהּ לְדַבְּתָתֵיהּ - שמא הסיח דעתו משמירת ידיו בטהרה וְנָגַע בשברות[7] או בשום דבר טינופי[8], ולכן אין ידיו בחזקת טהרה, והן חייבות נטילה לטיבול השני[9].

★

הגמרא דנה במי שבלע את המצה והמרור ללא לעיסה: אָמַר רָבָא, אם בָּלַע מַצָּה של מצוה בלא לעיסה, יָצָא ידי חובת אכילת מצה שנאמר בה (שמות יב יח) 'בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת', משום שגם בליעה בכלל אכילה[10]. אך אם בָּלַע מָרוֹר ולא לעסו, לֹא יָצָא ידי חובת אכילת מרור, שהתורה הקפידה שימרר את פיו באכילה זו, זכר לשיעבוד מצרים שנאמר בו (שם א טז) 'וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה', ומשום כך צריך שיטעם טעם מרור באכילתו, ובלא לעיסה אינו טועם טעם מרור.

מוסיף רבא: בָּלַע מַצָּה וְמָרוֹר יחד בלא לעיסה[11], יְדֵי חוֹבַת מַצָּה יָצָא, אף על פי שהמצה לא נגעה בגרונו. שהמרור מפסיק ביניהם, מפני שמכל מקום אכילה היא, ואילו יְדֵי חוֹבַת מָרוֹר לֹא יָצָא, מפני שלא הרגיש בטעם המרירות בלא לעיסה[12]. ואם בָּרַךְ - את המצה ואת המרור יחד בָּטֵיב הגדל ונכרך סביבות עין הדקל, וּבָלַע כך, כשהסיב כרוך סביבם, אַף יְדֵי חוֹבַת מַצָּה נָמֵי לֹא יָצָא, מפני שבאופן זה לא היה ממש בפיו, לא מצה ולא מרור[13].

★

בזמן חכמי התלמוד היו רגילים להסב על מיטות, ושולחן קטן היה מונח לפני כל אחד מהמסובים[14]. ובליל הסדר היו מביאים את השולחנות לפני המסובים אחר הקידוש[15], והיו נוהגים לסלק את השולחן והקערה שעליו בין הטיבול הראשון לאמירת ההגדה כדי לעורר את התינוקות לשאול מה נשתנה לילה זה שמסלקים בו את השולחן קודם האכילה.

עתה הגמרא עוברת לבאר סדר עריכת וסילוק השולחן מלפני המסובים. מבארת הגמרא: אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי, צריך להניח מַצָּה על השולחן הקטן שֶׁלְּפָנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד מהמסובים, וכן את המָרוֹר צריך להניח על השולחן שֶׁלְּפָנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד, כדי שיהיו המצה והמרור מוזמנים לפני כל אחד לטעום מהם מיד לאחר הברכה[16], וְכֵן חַרוֹסֶת יש להניחה לְפָנֵי כָּל אֶחָד וְאֶחָד, כדי לטבל

א. **שהשורף** שבחזרת יש בו ארס, כדרך הבצלים. רש"י ורשב"ם (ד"ה קמ"ל). ורבינו חננאל (ד"ה סי' קפ) פירש, שקפא היא תולעת המצויה בירקות, ויש סכנה באכילתה, והיא מתה על ידי החומץ שבחרוסת. ב. **לפירוש** רבינו חננאל שקפא היא תולעת, על ידי הטיבול מתה התולעת, ונתלעת מתה אינה מזיקה. וכתבו הרשב"ם (ד"ה קמ"ל) והתוספות (ד"ה קפ) שאין איסור אכילת תולעים באכילת מרור שיש בו קפא, כמבואר בתוספתא (מהדורת מ"ש ד"ה) שהקפא שבירק מותרת כמו נרגוס רשב"ם ותוספות בתוספתא). והטעם הוא, מפני שתולעים אלו נוצרו בתוך הפרי, ומעולם לא פרשו ממנו, אין הם בכלל 'ישרץ השורץ על הארץ' (ויקרא יא מב). אמנם כתבו תוספות, שבמסכת חולין (סה.) ישנה דעה האוסרת תולעים גם אם לא פירשו לאויר העולם. ולדעה זו צריך לומר שעל פי רוב אין תולעים במרור, ויש לסמוך על רוב זה ולאכול מרור ללא בדיקה, ורק מפני שסכנה חמורה מאיסור חששו אף למיעוט הזירקות שיש בהם קפא, והצריכו לטבל בחרוסת להמית את הקפא. ג. **ובאשר** לחשש ה'קפא' תבאר הגמרא בסמוך מדוע אין חוששים לו לפי צד זה. ד. **יחי"ידי** והיינו מתוקות.

ראה רש"י (נדרים נו. ד"ה חלב), אך בפסקי ריא"ז (הלכות פסח סי' ל"ה) פירש שחלייה כאן הכוונה לחומץ, שהחומץ שבחרוסת מבטל את מרירות המרור. ה. **שהרי** נותנים בה תפוחים שטעמם מתוק, כמבואר בגמרא לקמן (קטו:), שחרוסת היא מצוה 'זכר לתפוח'. רשב"ם (ד"ה מצוה) ואף על פי שרב פפא עצמו אמר לעיל שטיבול מרור בחרוסת הוא משום קפא, ואם כן לכאורה פסק כשלא קפא במשנתנו (לעיל קיד:), שחרוסת אינה מצוה, ונתינת תפוחים אינה נוהגת אלא לרבי אלעזר ברבי צדוק הסובר שחרוסת מצוה זכר לתפוח. יש לומר שגם רבי אלעזר ברבי צדוק מודה שיש חשש קפא במרור, וההרוסת מבטלת את הקפא, ומכל מקום הוא סובר שיש בהבאת החרוסת גם מצוה בפני עצמה, זכר לתפוח. כרוב ממשח (ממץ ומפס פ"ו ה"ח). ו. **רש"י** (פסח כט.) מפקיעין). ורבינו חננאל (פס) פירש 'אדברי רב חסדא, כלומר, שם דברי בפיו לרבנא עוקבא ודרש'. ז. **הראשונים** (תוספות (ד"ה קיץ), ונתיבות רבינו פרץ (ד"ה סומכוס), המאירי (ד"ה ומעשה) ועוד) הקשו, הרי הטיבול הראשון הוא לאחר אכילת המצה, שטעונה אף היא נטילת ידים, ואם כן היה לו להגמרא לומר 'אחר ונטל ידיו לאכילת הפת' ולא 'לטיבול שני'. ותירצו תוספות, שמתוך שהזכירה תחילה נטילה לטיבול הראשון נקטה הגמרא גם כאן 'טיבול שני', אף על פי שנטילה זו היא כבר לצורך אכילת פת, ומכל מקום, אמת הוא שנטילה זו אף לצורך טיבול שני היא באה. ח. **רש"י** (ד"ה מפסיק). והיינו במקומות המכוסים בשטרו, שנתפשט כמנהגם לענין זה. רשב"א (שו"ת המיוחסות למהרי"ק סי' קכ). ט. **רבינו** חננאל (ד"ה ומרוקח) ורשב"ם (ד"ה מפסיק). י. **מבואר** בסוגייתנו שהיסח הדעת משמירת ידיו פוסל אותן, ועליו ליטול ידיו שנית לסעודה. וכתבו הרא"ה (בדק הבתים בית ו שער ג, סמן), ורבינו דוד (ד"ה לעולם), מהר"ם חלאוה (ד"ה ונטל) והר"ן (מהדורת ד"ה הילמ"ד), שאף על פי כן בחזקת טהרה הן לענין ברכות והפלילת [כל זמן שאינו יודע שנגע בשברו או בטינוף], ועל כן רשאי לומר את ההגדה והברכות השייכות לה גם אחר שהסיח דעתו משמירתן, ולא החמירו אלא לענין טומאה לעשותן

כשניות. ועיין בבית יוסף (פאו"ח סי' נג ס"ק ד"ה ויש), שאין דין זה מוסכם לענין תפילה. יא. **ומכל** מקום לכתחילה צריך להרגיש בטעם המצה. רשב"ם (ד"ה בלע מצה). וישנם אופנים שטעם המצה מעכב בדיעבד, כגון האוכל מצה מבושלת. שלפי שיטה אחת במסכת ברכות (נב:) אינו יוצא בה ידי חובה, מפני שאין בה טעם מצה. והיינו משום שכאשר במצה עצמה אין טעם מצה, אין יוצאים בה, אבל בסוגייתנו הלא מדובר שבמצה עצמה יש טעם מצה, אלא שהלה בולעה ואינו מרגיש בטעמה. מאירי (פסחים שם ד"ה לענין). יב. **ולא** אכל קודם לכן מצה או מרור. יג. **החירוד** בבבא זו, שיצא ידי חובת אכילת מצה למרות שיש שני חסרונות באכילתו, שלא הרגיש בטעם המצה, ושאכלה באופן שהמרור מפסיק ביניהם לבין גרונו. רשב"ם (ד"ה בלע מחמץ). רש"י (ד"ה בלע מחמץ) גורס בגמרא 'בלע מרור יצא, בלע מצה ומרור, ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא'. ופירש (שם, וד"ה בלע מצה ומחמץ), שכאשר בלע מרור בפני עצמו, אי אפשר שלא הרגיש מעט מטעמו, ולכן יצא, אך כשבלעו עם מצה, מאחר שיש שיור חסרונות, שלא לעס, ושבלע עמו מצה, בהאי לא חש שמא טעמו ולא יצא. כשבלע מצה ומרור יחדיו אינו יוצא אלא ידי חובת מצה. והראשונים התקשו, מאחר שאינו יוצא ידי חובת אכילת מרור, נמצא שבליעת המרור לא היתה של מצוה, ואם כן מדוע לא יבטל המרור של רשות את טעם המצה של מצוה, כשם שאמרו לעיל (ע"ב) שמרור דרבנן מבטל טעמה של מצה דאורייתא כשכורכם יחדיו [ואף אילו היה יוצא ידי חובת מרור, הלא חיובו מדרבנן, ומדוע לא יבטל את טעם המצה דאורייתא. מהרש"א (פסחים ד"ה ומ"ש)]. ותירצו תוספות (ד"ה ידי). שלא שייך ביטול אלא כשלוקחם יחד, שטעם האחד מבטל את טעם השני, אך כשבולעם יחד, אף אם יהיה האחד מרובה מחבירו, אינו מבטלו. יד. **רש"י** ורשב"ם (ד"ה כלכן). והרמב"ם (ממץ ומצה פ"ו ה"ב, לפי ה'פיאוד ממנוי ומצה שם) מפרש שהסיב חוזרין בין המצה והמרור לפיו, ואין זו אכילה, אך כשבלע את המצה כרוכה במרור יצא ידי חובת מצה, ואין המרור מפסיק, מפני שהוא בטפל למצה. ולשון הר"ן (בל' הי"ד ב' נסיר) בענין זה, 'שאין דרך אכילה בכך'. טו. **ראה** רשב"ם (ד"ה מצה ומרור ופ"ו). טז. **תוספות** (קיב. ד"ה מפסיק - פרישנון) ורמב"ם (ממץ ומצה פ"ח ה"ג). יז. **ובשונה** משאר ימות השנה שאין הברכה לשם אכילת חובה, ואין צורך שיטעמו כולם מיד לאחר הברכה. תוספות (ד"ה מפסיק). [והיינו שבברכות שאינן של חובה יכולים המסובים להמתין עד שיחלק להם המברך מפרוסת המוציא, אבל בברכות של חובה, צריכים הם לטעום תיכף ומיד בלי שיהוי כלל. מגן אברהם (סי' קפו ס"ק יט). כתב הרשב"ם (ד"ה מפסיק) שלמנהג שלנו שאוכלים בשולחן אחד גדול, אין צורך להניח מצה ומרור לפני כל אחד מהמסובים, אלא לפני עושה הסדר, והוא יחלק לכל אחד מצה ומרור. והיינו לפי הטעם שכתבו תוספות שנתינת מצה ומרור לפני כל אחד היא כדי למנוע הפסק בין הברכה לאכילה, ולכן כשאוכלים על שולחן גדול אין צורך בכך, שמאחר שכולם מסובים על שלחן אחד יש אפשרות נוחה שעושה הסדר יחלק ויתן לכל אחד ואחד מצה ומרור לפניו, וכשיברך את הברכה כל המסובין יטעמו תיכף לשמיעת הברכה. שו"ת גינת ורדים (פרי"ח כלל ג סי' מנג).

בה את המרור. וּמִכְּלָל מקום **אֵין עוֹקְרִין** [-מסלקים] **אֶת הַשֻּׁלְחָן** לאחר הטיבול הראשון מלפני כל המסובים, **אֶלָּא** רק **מִלְּפָנֵי מִי שֶׁעושה** את הסדר **וְאוֹמֵר** את **הַהַגָּדָה** בקול רם ומוציא את המסובים ידי חובתם[יז].

רַב הוּנָא חולק **וְאוֹמֵר, כּוּלְּהוּ נָמֵי** - גם מצה ומרור וחרוסת אין צריך להביא לפני כל אחד מהמסובים, אלא די להביאם **לִפְנֵי מִי שֶׁאוֹמֵר** את **הַהַגָּדָה**, והוא יחלק לכל אחד מצה ומרור.

פוסקת הגמרא: וְהִלְכְתָא כְּרַב הוּנָא[יח].

הגמרא מבארת את טעם מנהג עקירת השולחן. מבררת הגמרא: לָמָּה עוֹקְרִין אֶת הַשֻּׁלְחָן לאחר הטיבול הראשון. **משיבה הגמרא: אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי נָתָן** - אמרו בבית מדרשו של רבי יתן, עקירת השולחן היא **כְּדֵי שֶׁיְּבִירוּ הַתִּינוֹקוֹת** בשינוי זה, שמסלקים את השולחן לפני האכילה, **וְיִשְׁאֲלוּ**[יט] מה נשתנה לילה זה מכל הלילות[כ].

הגמרא מביאה מעשה בענין זה: אַבָּיֵי חֲוָה יָתִיב קַמֵּיהּ דְּרַבָּה - אביי היה יושב בליל הסדר לפני רבה[כא], **חֲזָא דְּקָא מַיְתֵי תַּבָּא מְקַמֵּיהּ** - ראה אביי שהגביהו את השולחן מלפני רבה, לאחר הטיבול הראשון. **אֲמַר לֵיהּ** אביי, לאלו שהגביהו את השולחן, **עֲדַיִין לֹא קָא אָכְלִינַן, אַתּוּ קָא מְעַקְּרֵי תַּבָּא מֵימָקָן** - עדיין לא אכלנו סעודה, ואתם באים ועוקרים את השולחן מלפנינו. **אֲמַר לֵיהּ רַבָּה** לאביי, **פְּטַרְתָּן** [-פטרת אותנו] **מִדְּאָמַר** 'מָה נִשְׁתַּנָּה', שהרי אין חובה לכל אדם לשאול מה נשתנה, אלא רק כאשר אין הבן שואל, צריך לשאול בעצמו[כב], ומאחר שאביי שאל על השינוי, אין צריך עוד לשאול, אלא להשיב על דבריו, שלפי שנשתעבדנו במצרים אנו עושים את כל הדברים הללו[כג].

*

הגמרא דורשת את הפסוק 'לחם עוני האמור לגבי מצה: נאמר בפסוק (דברים טז ג), 'לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי וגו'. **אָמַר שְׁמוּאֵל**, הטעם שמצה נקראת **'לֶחֶם עוני' (עָנִי)** משום שזה **לֶחֶם שֶׁעונין** [-שאומרים] **עָלָיו דְּבָרִים**, דהיינו הגדה וההלל, ומכאן שצריך שתהא המצה מונחת לפניו בשעת סיפור ההגדה[כד].

מביאה הגמרא סיוע לדברי שמואל מברייתא: תַּנְיָא נָמֵי הָכִי, נאמר לענין מצה, **'לֶחֶם עוני',** ויש לדרוש שהמצה היא **לֶחֶם שֶׁעונין עָלָיו דְּבָרִים הַרְבֵּה,** הגדה והלל.

מוסיפה הברייתא לדרוש **דָּבָר אַחֵר** מתיבות **'לֶחֶם עוני',** שהרי **'עָנִי' כָּתִיב** - בפסוק נכתבה תיבת 'עוני' חסרה בלא וא"ו, ויש לדרשה מלשון עני ואבירן, וללמוד כך, **מָה** מיוחד בלחמו של **הָעָנִי** בכל ימות השנה, **שֶׁדַּרְכּוֹ בְּפָרוּסָה** - שאין לו פת שלימה[כה], והוא בוצע תמיד על פרוסת פת.

יח. **רש"י** (ד"ה ופקין). ומבואר בספר המנהיג (הלכות פסח), במאירי (ד"ה ומקן) ובר"ן (עמ' הרי"ף ד"ה ופקין), שדרכם היתה שאחד אומר את ההגדה ואחרים שומעים. וכתבו השלחן גבוה (סי' תעג ס"ק) והשולחן ערוך הרב (סי"ח סי' תעג סכ"ב) שכן נכון לעשות, שבעל הבית יאמר את ההגדה ובני הבית יצאו ידי חובתם בשמיעה, משום 'ברוב עם הדרת מלך' (משלי יד כח).

יט. **יש** שכתבו שרשב"ם, תוספות והרמב"ם לא גרסו 'והלכתא כרב הונא', ולדעתם הלכה כרב אשי שצריך להניח מצה, מרור וחרוסת לפני כל אחד מהמסובים. ראה גינת ורדים (פרי"ח כלל ג סי' מג) שהוכיח כן מדברי הרשב"ם (ד"ה מצה) ומדברי תוספות (ד"ה מצה). והלחם משנה (ממן ומצה פ"ז ה"ג) נקט כן גם ברעת הרמב"ם.

כ. **ומתוך** כך ישאלו על שאר השינויים שבלילה זה. תוספות (ד"ה כאן) וראה עוד להלן, כתבו רשב"ם (ד"ה ופקין) ותוספות (ד"ה למה), שבשולחנות המצויים בזמנינו, שהם גדולים ויש טורח גדול בעקירתם, אין צורך לעקור את השולחן, אלא מסלקים את הקערה שבה המצה והמרור ושני התבשילים לסוף השולחן, כדי שיהיה נראה כאילו כבר אכלו, ויהיה היכר לתינוקות בשינוי זה. והריטב"א (הלכות פסחים ד"ה ופקין) כתב, שצריך לסלק את הקערה מן השולחן לגמרי. והוסיף, שמנהג הרמב"ן היה, שכשהיו תינוקות בבית היה אומר לשמש לאחר סילוק הקערה 'הב ונבריך [-הבה ונברך], כי הרבה אכלנו' כדי שיראו התינוקות וישאלו.

כא. **אביי** התייחם מיד כשנולד (קידושין לג:), וגדל בבית רבה (רש"י שבת ג. ד"ה אמר). ועיין ברכות (מח.) שאביי ורבא היו יושבים בקטנותם לפני רבה בסעודה. וכתבו שם תוספות (ד"ה שהיו) שהיו קטנים ביותר.

כב. **כמו** ששנינו לקמן (קטו.) 'חכם בנו, שואלו, ואם אינו חכם, אשתו שואלתו, ואם לאו, הוא שואל לעצמו'.

כג. **רשב"ם** (ד"ה שמוזגין). ותוספות (ד"ה כאן) כתבו, שבזה"ז הוסיף אביי לשאול על שאר השינויים הנוהגים בלילה זה, והגמרא לא הביאה אלא את תחילת דבריו. אבל השאלה על עקירת השולחן לבדה, אינה פותרת מאמירת 'מה נשתנה'. אמנם המהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה) סובר שכאשר ישאל התינוק שאלה זו נשיב לו שאין לנו לאכול עד שנודה להקדוש ברוך הוא על שעשה לנו נסים, ואז יחזור התינוק וישאל, מה הם הנסים, ומשיבים לו 'עבדים היינו', ואת כל סיפור יציאת מצרים. והעיר על חמיו מהר"ר משה כ"ץ, שפעם אחת שאלה אותו ביתו, 'אבא, למה הגבהת הקערה', והתחיל 'עבדים היינו' ולא אמר מה נשתנה.

כד. **רש"י** (ע. ד"ה שמוזגין) פירש, שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה [ובמאירי (ד"ה זה) כתב, הגדה ר'תחילת הלל']. ורבינו חננאל (ד"ה מגיד) פירש, שאומרים עליו בהגדה 'מצה זו שאנו אוכלים', וכעין זה כתבו תוספות ליעיל (קד. ד"ה שפיליו - הסגיל).

כה. **רא"ש** (הלכות סדר קלח), מחזור ויטרי (הלכות פסח סי' ס), תלמידי רבינו יונה (הלכות נט: ד"ה הלכך).

אַף בָּאן, מצות אכילת מצה צריך לקיימה בְּמצה פְּרוּסָה, ולא בשלמה[א].

מוסיפה הברייתא: יש ללמוד עוד **דָּבָר אַחֵר**[ב] ממה שנכתבה תיבת 'עוני' חסרה בלא ו"א, והיא נדרשת מלשון עני ואביון, ללמדנו **שֶׁמָּה דִּבְּרוּ שֶׁלֹּא עָנִי** - כשם שהעני רגיל באפיית לחמו, **שֶׁהוּא** עצמו **בָּפִיסָּ** את התנור לאפיה, **וְאָשְׁתּוֹ אוֹפָה** - ובשעת ההיסק אשתו מכינה את העיסה לאפיה, ומיד עם גמר ההיסק נותן את הפת לתנור, מפני שחושש שמא יצטנן התנור בינתיים[ג], ולא יהיה לו די עצים להמשיך להסיקו. **אַף בָּאן** לענין מצה **נָמֵי** יש לנהוג כך, **שֶׁהִיא הוּא** [-בעל הבית] **מַפִּיסָ** את התנור, ומיד **אִשְׁתּוֹ אוֹפָה** את המצה, כדי שלא תחמיץ בינתים[ד].

★

שנינו במשנה: שלדעת תנא קמא מביאים לפניו חרוסת, **אַף עַל פִּי שֶׁאֵין** הַחֲרוֹסֶת באה משום **מִצְוָה**. **הגמרא דנה בטעמי הבאת החרוסת. מבררת הגמרא:** וְאִי - ואם החרוסת **לָא** באה משום **מִצְוָה, מַשּׁוּם מַאי עָיְיתֵי לָהּ** - משום מה מביאים אותה. **משיבה הגמרא:** אָמַר **רַב אַבָּא, מְשׁוּם** שיש בחרוסת **קַפָּא** - שרף קשה כארס[ה], והטיבול בחרוסת מבטל את הארס.

הגמרא מבארת כיצד יתרפא מי שניזוק מארס שבירקות: אָמַר **רַב אַבָּא**, מי שאכל חזרת, וחלה על ידי **קָפָּא דְּחַמְּא** - הארס שבחזרת, רפואתו היא שיאכל עתה **חֲמָא** - צנון. ומי שאכל צנון, ומצטער מחמת **קָפָּא דְּחַמְּא** - השרף של הצנון, יאכל מן הירקות הנקראים **'עֲרֵיתֵי'** - כרישים, וירפא. **[**מי שאכל כרישים, ומצטער מחמת **קָפָּא דְּכָרְתֵי** - השרף של הכרישים, **יִשְׁתֶּה חֲמִימֵי** - מים חמים, וירפא**].** **קָפָּא דְּכוּלְּהוּ** - לשרף של כל מיני הירקות המזיקים הרפואה היא **חֲמִימֵי** - שתיית מים חמים. **אֲדַהֲכִי וַהֲכִי** - בינתיים, בעוד הוא ממתין שיביאו לו את המים החמים[ו], **נָמֵי אֲמַר כֵּן**, **קָפָּא, קָפָּא, דְּכָרְנָא לָךְ** - זוכר אני אותך, **וְלָשַׁבְתְּ בְּגִנָּתִיךְ** - ואת שבע בגנותיך, **וְלָתַנְּנִי עֲלָתָךְ** - ואת שמונה כלותיך, ואמירת לחש זה תועיל לו בצערו[ז].

★

שנינו במשנה: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר מִצְוָה וכו'. הגמרא מפרשת את שיטת רבי אלעזר ברבי צדוק שיש בהבאת החרוסת מצוה. מבררת הגמרא: מַאי - מהי **הַמִּצְוָה** שישנה בחרוסת. **משיבה הגמרא:** נחלקו אמוראים בביאור מצוה זו, **רַבִּי יָנַאי אוֹמֵר**, חכמים תיקנו לטבל בחרוסת שיש בה תפוחים, **זָכָר לְעִצֵּי הַתַּפּוּחַ** שהיו בנות ישראל במצרים יולדות תחתיהם את בניהן בלא עצב, כדי שלא ירגישו בהן המצרים[ח]. **וְרַבִּי יוֹחָנָן אוֹמֵר**, תיקנו לטבל בחרוסת שדומה לטיט, **זָכָר לָטִיט** שהיו בני ישראל עוסקים בו בשיעבוד מצרים.

מסיימת הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, מאחר שנחלקו אם מצות חרוסת היא זכר לתפוח או זכר לטיט, יש לנהוג כדברי שניהם, **הָלָכָךְ צָרִיךְ לְמֶהֱוֵיהּ** - לערב בחרוסת תפוחים ויין[ט], שיש בהם חמיצות, **וְצָרִיךְ לְמֶמְזֵיהּ** - לעשות את תערובת החרוסת עבה וסמיכה[י]. **מפרשת הגמרא:** צָרִיךְ **לְמֶהֱוֵיהּ** - לערב בה דברים חמוצים, כדי שיהיה טעמה **זָכָר לְתַפּוּחַ**, שאף התפוח יש בו חמיצות, **וְצָרִיךְ לְמֶמְזֵיהּ** - לעשותה עבה וסמיכה, כדי שתשמש גם **זָכָר לְטִיט**, שאף הטיט עב וסמיך[יא].

הגמרא מביאה ברייתא כדעת רבי יוחנן: תַּנְיָא בְּוָותֵיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן, מיני **תַּבְלִין** ארוכים הדומים לתבין[יב] שנותנים בחרוסת, ניתנים בה כדי לעשות **זָכָר לְתֶבֶן** שהיו ישראל זקוקים לו לעשיית הלבנים בשיעבוד מצרים, ותערובת **הַחֲרוֹסֶת** עצמה[יג], שכותשים אותה דק דק, היא **זָכָר לְטִיט** שהיו עוסקים בו בשיעבוד מצרים.

רבי אלעזר ברבי צדוק מוכיח כדבריו שחרוסת היא מצוה. שנינו בברייתא: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי צָדוֹק, זכורני שֶׁפַּעַם הָיוּ **אוֹמְרִים** בערב הפסח **תָּגְרֵי חֲרֹסֶת** - החנוונים בחנויות התבלינים[יד] **שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם**[טו], **בּוֹאוּ וּטְלוּ לָכֶם תַּבְלִין** לְצורך **הַמִּצְוָה** של חרוסת. וכיון שהיו משתמשים בלשון 'חרוסת למצוה', למדנו שהיה המנהג לפנים בישראל לכנות את החרוסת 'מצוה'.

★ ★ ★

משנה המשנה מביאה את המשך דיני הסדר: לאחר שטבל טיבול ראשון, והביאו לפניו מצה ומרור ושני תבשילים, **מְזִגּוּ לוֹ** את **הַכּוֹס הַשֵּׁנִי** מארבעת הכוסות. **וְכָאן**, במזיגת הכוס השני, **הַבֵּן** החכם **שׁוֹאֵל** את **אָבִיו** מה נשתנה הלילה הזה שמרובים בו כוס יין שני קודם האכילה[טז]. **וְאִם אֵין דַּעַת בְּנָן** להבחין בשינויים ולשאול, **אָבִיו מְלַמְּדוֹ** לשאול[יז].

המשנה מפרשת את השאלות שיש לשאול בלילה זה: כך מלמד האב את בנו לשאול[יח]: **מָה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת** שאר ימות השנה, **שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין** מאכלי **חָמֵץ וּמַצָּה**, כמו שנרצה, ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה, כּוּלּוֹ מַצָּה**, ואין אוכלים בו מאכלי חמץ.

ועוד נשתנה לילה זה, **שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר** מיני **יְרָקוֹת**, ואין אנו מחזרים אחר מרור[יט], ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה**, אנו מחזרים בו אחר **מָרוֹר** דווקא[כ].

ועוד נשתנה הלילה הזה, **שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בָּשָׂר** המוכן באיזה אופן שנבחר, **או צָלִי** [-צלוי על גבי האש], **או שָׁלוּק** [-מבושל הרבה מאד][כא] **וּמְבוּשָּׁל** [-בישול כהלכתו[כב]], ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה, כּוּלּוֹ צָלִי** - חובה עלינו לאכול בשר של קרבן פסח המוכן דווקא בצליה על גבי האש, וגם בשר קרבן חגיגה הנאכל בלילה זה דינו להיות צלוי דווקא[כג].

א. **אף** על פי שיש לקיים מצות אכילת מצה במצה פרוסה, אמרו במסכת ברכות (לט:) שבספח מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע. והטעם שעצריך גם שלמה הוא משום שבזיון טוב צריך לבצוע על לחם משנה. והראשונים נחלקו בדין זה בשתי מחלוקות: א. האם צריך בספח שתי מצות שלימות אחת מהמצה הפרוסה, משום חובת לחם משנה כבשאר ימים טובים (רש"י, רשב"ם (ע"ז קפ) ותוספות (ע"ז מה)). או שמא דין 'לחם עני' מלמד שבספח די במצה אחת שלמה ואחת פרוסה (רי"ף). ב. מאחר שמברך על המצה שהיא ברכות, 'המוציא', ו'על אכילת מצה', איזו מהן יברך על המצה השלמה, ואיזו על הפרוסה, ועל איזו מהמצות יצבע. לרש"י ורשב"ם (שם) מברך המוציא דווקא על השלמה, ובוצע על אחת מהשלימות. בתוספות (שם, בכתוב לט: ד"ה הכל) יש כמה דעות, האם מברך את שתי הברכות רק על הפרוסה, ובוצע עליה, אלא שמניח את המקום בתוך השלימות כדי שיהא נראה כאילו בצע על השלמה, או שמברך המוציא על השלמה ועל אכילת מצה על הפרוסה, ובוצע משתיהן יחד. או שמברך את שתי הברכות על השלמה ועל הפרוסה ביחד, ובוצע משתיהן. והמהר"ם חלאוה (ע"ז קפ) הוכאה דעה שמברך המוציא על הפרוסה ועל אכילת מצה על השלמה. דעת רב האי גאון (מצוקטא דגלגולתא) סי' קב, וסו"ד בנמק"ן בכתוב לט: ד"ה מ"ם) היא, שאין חובה לקיים מצות אכילת מצה בפרוסה, ורק אם הביאו לפניו מצה פרוסה ומצה שלמה ישאי לברך על הפרוסה, כדרכו של עני, אך כשאין פרוסה לפניו, אין צורך לפרוס, אלא יברך על השלימות. ומכל מקום כתב שהמנהג לפרוס מצה בתחילת הסדר, כדי שכשיגיע לאכילת מצה ימצא פרוסה לפניו ויניחה בתוך השלמה ויברך.

ב. **דבר אחר** (מסכת סופרים, פרק שמונה, ביאור הגמרא לט:) שביאר כיצד יש לשמוע ממשמעות הכתוב את כל שלשת הדינים הנזכרים בברייתא. ג. **רשב"ם** (ע"ז לד:). ויש מפרשים, מפני שהעני רעב ובהול לאכול את פיתו. מאירי (קטו: ד"ה ורז"ל) (בשם ספר"י ע"ז לחן) ועוד. ד. **פירוש** ריבב"ן (ע"ז שטוען). ה. **אף** על פי שמעיקר הדין אפשר להמתין מעט בין לישת הבצק לאפיית המצה, בעסק מן המובחר שיהא הוא מסיק ואשתו אופה מיד, ללא שיהוי כלל. תוספות רי"ד (ע"ז קף). יש מפרשים שהדמיון המתכוון כאן בין מצה ללחמו של העני הוא, שכשם שהעני ואשתו טורחים בעצמם בעסק האפיה [שהרי אין להם עבדים ושפחות], כך גם במצה ראוי לכל אדם לטרוח בעצמו בעסק אפייתה, ולא למוסרה לאחרים. רי"ף (בשם גירסת אלפסי שלפנינו) והרא"ש (פ"י סי' כו) בשם רב האי גאון. ו. **רש"י** ורשב"ם (ע"ז פשוט). ורבינו חננאל פירש, שקפא היא תולעת מזיקה, והובאו דבריו באריכות לעיל (קטו:). ז. **שאף** הם חריפים ביותר. ראה תוספות (מוהרי קיב. ד"ה לפנים). ח. **ערוך** (ערך קף טו). ט. **כתב** הערוך (שם), שדברים אלו אין לפרשם, וקבלה הם, הזה שלחש, וכן כל דברי לחש וקמיעין, אין אנו יודעין טעמיהם, ומאין נאמרו. י. **ודבר** זה נרמז במה שכתוב (שיר השירים ח ה) 'תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך'. גמרא (סוטה יז:). יא. **רש"י** (ע"ז לפמוכיס). ויש שכתבו, תפוחים חמוצים ותומץ (שבלול שלפנינו ותומלי). ר"ן (בפ' ח"ה ע"ז לחן)]. יב. **על** ידי שמטילים וכותשים בה הרבה ירקות. יג. **בירושלמי** (פ"י ה"ג) נשנו שתי דעות, יש אומרים שתחא החרוסת עבה זכר לטיט, ויש אומרים שתהא רכה זכר לדם (מכת דם. פני משה (שם ע"ז ותוס')). וכתבו תוספות (ע"ז לחן), שהמנהג העולם בשתי הדעות, לעשותה עבה מתחילה זכר לטיט, ובשעת אכילה מוסיפים לה יין וחומץ עד שנעשית רכה. רבים מהראשונים נוהגים בדברי אביי רק 'הלכך צריך לתקוויה וצריך לסמוכיה', ואינם נוהגים את המשך הדברים 'לקהוויה זכר לתפוח וזכר לסמוכיה זכר לטיט' [ראה הגהות וציונים שכך היא גירסת הרי"ף והרא"ש, וכן משמעות דברי רש"י ורשב"ם]. ולפי גירסא זו יש לדון אם אביי חשש לשתי השיטות, שהחרוסת היא זכר לתפוח וזכר לטיט, או שמא סובר כרבי יוחנן שחרוסת זכר לטיט, ואף על פי כן הצריך לעשותה עבה וחמוצה. ובניהון זה נחלקו ראשונים, ברש"י ורשב"ם (ע"ז קיף) מפורש שאביי חושש לשתי השיטות, אך מדברי הריי"ף הרמב"ם (ממן ומפה פ"ו ה"ט), והרא"ש (פי' ג) הוכיחו כמה אחרונים שאביי פוסק לגמרי כרבי יוחנן, ואף על פי כן הצריך 'לקהוויה', לערב בה חומץ, על שם שהיו שניהם קהות מהעבודה הקשה בחומר ובלבנים. [ראה ב"ח (פ"ו סי' תעג ס"ק), פרי חדש (פ"ו סי' תעג ס"ק), ברכי יוסף (פ"ו סי' תעג ס"ק), ועוד]. יד. **כגון** קנמון וסנב"ל שהן דומין לתבן. רי"ף. וכתב המרדכי (בסדר מקלאה) בשם הרוקח, שנותנים בחרוסת קנה וקנמון וגנגביל לפי שאי אפשר לדוכן החיטב שלא יהא בהן חוטין קשין, והוה זכר לטיט שהיה תבן מעורב עם הטיט. טו. **שהיא** תערובת פירות שיש בה המרצת (רמב"ם (פ"ח מקוה"ט ה"ב) ועוד). טז. **שדרכם** היתה למכור את סחורתם דרך חלונות החנות, ועל שם החלון נקראו 'תגרי חרך', שכן חלון הוא חרך, כמו שנאמר (שיר השירים ב ט) 'מציץ מן החרכים'. יז. **בתוספתא** (פ"ב ה"י) שנינו, 'אמרו עליו על רבי אלעזר בר צדוק ועל אבא שאול בן בטנית שהיו תגונגים בירושלים כל ימי חייהם' וכו'. ורבי אלעזר ברבי צדוק היה עוד בזמן בית המקדש, ונחרב הבית בימיו (ספר יוחסין מלאמר ג). יח. **רש"י** ורשב"ם (ע"ז קיף), ועל ידי שינוי זה מתעורר לשאול אף על שאר השינויים הנעשים בלילה זה, כמובא בהמשך המשנה. תפארת ישראל (פ"י יכין קוף טו) ומשנה ברורה (סי' תעג ס"ק סט). ובשל"ה (מסכת פסחים פרק נר מצוה לחן נ) שביאר כיצד יש לשמוע ממשמעות הכתוב מדוע כוס שני ענים לו שכך עושים המלכים והשורים, כדי לגרור את הנותן המאכל. ועל ידי תשובה זו מתעורר התינוק לשאול, מדוע בלילה זה אנו נוהגים מנהג מלכים ושרים. ואז משיבים ומספרים לו מניסי מצרים שיצאנו לחרות ביד חזקה וזרוע נטויה. רשב"ם הביא בשם רבי יעקב בר יקר רבו של רש"י שגרס 'יכך' הבן שואל אביו, ופירושו, שדיין הוא שישאל הבן את אביו במזיגת הכוס השני [והוא כמו 'יכך בנות צלפחד דוברות' (במדבר כו ל)]. יט. **ווהו** דין הבן 'שאינו יודע לשאול' המתואר בהגדה של פסח, ירושלמי (פ"י ה"ז). כ. **פני** משה על הירושלמי (פ"י ה"ז ס"ק לחנון). כא. **רשב"ם** (ע"ז לחנון). וכתב, שמטעם זה אנו אומרים 'שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות', אף על פי שבכל הלילות אין חובה לאכול ירקות אחרים, אלא אם ירצה בכך, אך כוונתנו לומר שבשאר הלילות אין דרכנו לחזר דווקא אחרי מרור [ואדרבה, אנו מחזרים יותר אחרי שאר ירקות, מפני שהם טובים יותר מן המרור. תוספות רבינו פרץ (ע"ז לחנון)]. מה שאין כן בליל הסדר שאנו מחזרים אחר מרור דווקא. כב. **אף** אין אומרים 'הלילה הזה כולו מרור', שהרי בטיבול ראשון אוכלים שאר ירקות. תוספות (ע"ז קלוקלון). והריטב"א (מהגיה על פסח ע"ז שבכל הלילות) כתב בשם רש"י, שבליל הסדר גם שאר הירקות שאנו אוכלים, כולם נחשבים בעיננו כמרורים, ואילו בשאר הלילות גם הירקות המרים נחשבים בעיננו כמתוקים. והריטב"א חלק עליו, ופירש שבכל הלילות אין תחילת שנותנו בירקות המרים, ואילו בליל הסדר אנו אוכלים מרור בתחילת הסעודה. כג. **רש"י** (פסח קנו:). ויש מפרשים (ר"ן פסחים פרק ערבי פסחים). כד. **רש"י** (שם ד"ה מצה). כה. **שאף** זה היו שואלים בזמן המקדש. רשב"ם (ע"ז קלוקלון). אבל בזמן הזה שאין אנו אוכלים קרבן פסח, אי אפשר לאומרו. תוספות רבינו פרץ (ע"ז שבכל). וכתב הרש"ש (ע"ז קלוקלון).

ועוד נשתנה הלילה הזה, **שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת (אֵין) אָנוּ (חייבים לטבל אפילו) [מְטַבְּילִין][כג]** את הירקות בתוך הסעודה רק **פַּעַם אַחַת**[כד], ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה** מטבילין **שְׁתֵּי פְּעָמִים**, טיבול ראשון של שאר ירקות, וטיבול שני של מרור בחרוסת[כה].

מוסיפה המשנה לפרש את דיני סיפור יציאת מצרים: וְלָפִי רוחב דַּעְתּוֹ שֶׁל הַבֵּן, אָבִיו מְלַמְּדוֹ מה אירע לאבותינו במצרים, שאם היה הבן מבין הרבה, יפרש לו הכל[כו]. ויהא **מַתְחִיל** את סיפור יציאת מצרים **בְּגָנוּת** שהיו בה ישראל[כז], **וּמְסַיֵּים** אותו **בְּשֶׁבַח** ישראל. ויהא **דוֹרֵשׁ** - מבאר את דרשות הכתובים האמורים בפרשת מקרא ביכורים [ושעניינם הוא שיעבוד מצרים וגאולתנו משם], מֵהפסוק **'אֲרַמִּי אֹובֵד אָבִי'** (דברים כו ה), **עַד שֶׁיִּגְמוֹר** לדרוש את **כָּל הָפָּרָשָׁה כּוּלָּהּ**[כח].

★

גמרא הברייתא מפרשת מי שואל את שאלת 'מה נשתנה': תָּנוּ רַבָּנָן, אם **חָכָם בֵּנוֹ** - אם בנו של בעל הבית חכם, ויש בו דעת לשאול, הבן **שׁוֹאֲלוֹ** 'מה נשתנה'. **וְאִם** בנו **אֵינוֹ חָכָם, אִשְׁתּוֹ שׁוֹאֲלָתוֹ. וְאִם לָאו**, שאין לו אשה שתשאלנו, יהא **הוּא שׁוֹאֵל לְעַצְמוֹ**[כט]. **וְאֶפִילּוּ** אם היו מסובים יחדיו **שְׁנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁיוֹדְעִין בְּהֲלָכוֹת הַפֶּסַח**, הרי הם **שׁוֹאְלִין זֶה לָזֶה 'מַה נִּשְׁתַּנְּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת'.**

★

שנינו במשנה: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבְּילִין פַּעַם אַחַת, הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים. הגמרא דנה בביאור קושיא זו. מקשה הגמרא: סָתָם יְהִיבָה הָכָא - וכי בכל ימות השנה **לָא סָגֵיא דְּלָא מְטַבְּלָא חֲדָא זִימְנָא** - אי אפשר לאכול סעודה מבלי להטביל פעם אחת, ומדוע שנינו 'שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת', שמשמע שבכל הלילות ישנה חובה לטבל פעם אחת.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבָּא, הָכִי קָתָנֵי - כך יש לשנות במשנה, **שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ חַיְּבִין לְטַבֵּל אֲפִילּוּ פַּעַם אַחַת**, ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה** חובה לטבל **שְׁתֵּי פְּעָמִים.**

מוסיפה הגמרא להקשות: מָתְקִיף לָהּ רַב פָּפָּא על דברי רבא, מתוך גירסתך במשנה משמע שבכל הלילות אין אנו חייבים לטבל, אבל בלילה הזה חובה לטבל שתי פעמים, ויש להקשות, וכי **חִיּוּבָא** [-חיוב] הוא בליל הסדר לטבל שתי פעמים, והלא לא תיקנו טיבולים אלו אלא כדי שיהיה היכר **דְּדַרְדְּקֵי** - לתינוקות, כדי שיבואו לשאול על השינויים הללו, אך אין הם חובה ממש.

מתרצת הגמרא: אָלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, הָכִי קָתָנֵי - כך יש לשנות במשנה, שבכל הלילות **אֵין אָנוּ מְטַבְּילִין אֲפִילּוּ פַּעַם אַחַת**, אלא אם כן נרצה בכך, ואילו **הַלַּיְלָה הַזֶּה** אנו נוהגים לטבל **שְׁתֵּי פְּעָמִים**[לא].

★

שנינו במשנה: מָתְחִיל בְּגָנוּת וּמְסַיֵּים בְּשֶׁבַח. מבררת הגמרא: מַאי בְּגָנוּת - מהי הגנות שצריך להתחיל בה. **מביאה הגמרא מחלוקת בכך: רַב אָמַר**, הגנות היא שיזכיר **שֶׁמִּתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ**, תרח אבי אברהם, ויסיים בשבח עם ישראל, שעתה קרבנו המקום לעבודתו. **[וּשְׁמוּאֵל] אָמַר**, הגנות היא שיזכיר **שֶׁעֲבָדִים הָיִינוּ** לפרעה במצרים, ויסיים בשבח, שהוציאנו ה' ממצרים[לב].

מביאה הגמרא מעשה בענין זה: אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן לְדָרוֹ עֲבָדֵיהּ - אמר רב נחמן לעבדו ששמו היה 'דרו', בליל פסח, **עֲבַדָא דְּמַפֵּיק לֵיהּ מָרֵיהּ** - עבד שרבו מוציא אותו **לְחֵירוּת**, **וְלָא זו בלבד, אלא דְיָהִיב לֵיהּ בָּסְפָּא וְדַהֲבָא** - שנותן לו כסף וזהב, **מַאי טַעֲמָא לֵיהּ** - מה צריך עבד זה לומר לרבו. **אָמַר לֵיהּ** דרו לרב נחמן, **בְּעֵי מֵימַר 'אֲדוֹנִי וְשָׁכְחוּהִי** - עליו להודות ולשבח לרבו. **אָמַר לֵיהּ** רב נחמן, **פְּטַר אוֹתָהּ** - פטרת אותנו בכך **מִשּׁוּם 'מַה נִּשְׁתַּנָּה'**[לג]. מיד **פְּתַח** רב נחמן **וְאָמַר 'עֲבָדִים הָיִינוּ'**, לשבח את המקום, שאף אנו היינו עבדים והוציאנו ה' לחירות, בכלל כסף וכלי זהב.

★ ★ ★

משנה המשנה ממשיכה בביאור חובת ליל פסח: רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר[לד]**, כָּל שֶׁלֹּא אָמַר**

שאף על פי שגם בזמן בית המקדש היו רשאים לאכול בשר מבושל בסעודה, מכל מקום הבן רואה לפניו עתה רק את בשר הפסח והתניגשה שהובאו לשולחן, והם צלויים. משמנתנו סוברת כדעת בן תימא, שאף חגיגה הבאה עם הפסח אינה באה אלא צלי. גמרא (לעיל ע.). כו. **הגהות** וציונים. כז. **הגמרא** מקשה על בבא זו. כח. **המשנה** אינה מונה את השאלה 'שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין', אך רב סעדיה גאון (כפירושו, סדר פסח) והרמב"ם (ממץ חו"מ פ"ד ה"ג) והמחזור ויטרי (הלכות פסח סי' ס) ועוד ראשונים מנאוה. ביאר הצפנת פענח (כמעט"ש שם) טעמו של דבר, מפני שנחלקו בגמרא (לעיל קח.). אם שני כוסות הראשונות של ארבעת הכוסות טעונים הסיבה, ולדעת הסובר שאינם טעונים הסיבה, אין מקום לקושיא זו, מפני שכאן, במזיגת הכוס השני עדיין לא הסיבו כלל. עוד כתב, שבזמן המשנה היה דרכם להסב כל השנה, ולא היה בזה שינוי לחמה עליה. כט. **רשב"ם** (ד"ה ולפי). וכתב הרמב"ם (ממץ ומצ"מ פ"ו ה"ג), לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו, בני, כולנו היינו עבדים, כמו שפחה זו או כמו עבד זה, במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקדוש ברוך הוא ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן. ל. **בגמרא** מפורש מהי הגנות. לא. **ויש** לו להזכיר את מדרשה של פרשה זו, על הדרך שהיא נדרשת בספרי (כי תבא ס"ה). מאירי (ד"ה ומתחיל). וכתב בתשובות רב נטרונאי גאון (כהוצאת שע"מ סי' קל). והו"ד בס ממכס גאון, סדר פסחים שמי שאומר בהגדה של פסח רק את הפסוקים כמות שהן, ואינו אומר את מדרשי חז"ל, אין צריך לומר שלא יצא ידי חובתו, אלא שכל מי שעושה כן הוא מין, וכופר בדברי חכמים, ובהוה דברי משנה ותלמוד, וחייבין כל הקהילות לנדותו ולהבדילו מקהל ישראל. והאת משום שמנהג זה נוצר על ידי הכופרים בדרשות חז"ל. לב. **כתב** החתי"א (שו"ת או"ח סוף סי' יח אות טו), שלדעת הרא"ש (שו"ת, כלל כה סי' ג) דין זה, שהוא שואל את עצמו הוא משום חיבוב מצוה, אך מן הדין אין כן אפילו מצוה דרבנן, מפני שמן הדין מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר נאמרה רק באופן שבנו שואלו, שאז מצוה מן התורה לפרש לו. והגרי"ס פערלא (בביאורו לספר המצוות לגמ"ג שם גב) כתב, שלדעת הרא"ש כשבנו שואלו חייב מן התורה בסיפור יציאת מצרים, וכשאין בנו שואלו חיובו רק מדרבנן, וכן החיוב ללמד את בנו לשאול, אינו אלא מדרבנן. בספר עמק ברכה (שומרלע"ק, הנהגת פוסח ג) מוכא שהגר"ח מבריסק היה מבאר בכל שנה בליל הסדר שלשה חילוקים בין מצות זכירת יציאת מצרים הנוהגת בכל יום, לבין מצות סיפור יציאת מצרים הנוהגת בליל הסדר, ואלו הם: א. מצות 'סיפור' היא דווקא בדרך שאלה ותשובה, אבל זכירה היא מבלי שתקדם לה שאלה. ב. מצות 'סיפור' היא לספר את כל השתלשלות המעשה, ועל כן שנינו במשנה 'שצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, אבל זכירה היא רק הזכרת היציאה ממצרים לבדה. ג. מצות 'סיפור' כוללת את הזכרת טעמי המצוות של לילה זה, כמו ששנינו לקמן (ע"ב) 'כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו', אבל בזכירה אין צורך להזכיר טעמים. לג. **וכתב** הרשב"ם (ד"ה אלא), שיש ללמוד מכאן שהאומר 'שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל', שיבוש הוא בידו. לד. **והיינו** שעל ידי שמפרסם העבדות, יבוא לשבח על השחרור. מאירי (ד"ה ומתחיל), והמהרש"א (ד"ה ומתחיל) כתב, שענינו הוא שביום שמחת לבו של אדם יכור תחילת שפלותו וגנותו, כדי שלא תזוח דעתו עליו. בביאור מחלוקת רב ושמואל כתב האבודרהם (סדר הפגדים ד"ה ומתחיל), שלדעת שמואל אין להזכיר אלא את גנות העבדות, כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים מעברות לחרות. ולדעת רב כיון שעלינו להזכיר גנות ושבח של מצרים, להודיע כמה שבחו של מקום כי מאשפות יורים אביון', יש לנו להזכיר באותו זמן גם את הגנות שבאותינו היו עובדי עבודה זרה, שאין גנות גדולה מזו, וגדולה היא מגנות של עבדות, ולומר שאף על פי כן קרבנו המקום לעבודתו. לה. **הרשב"ם** (ד"ה שפחה) לא גרס 'פטרתן מלומר מה נשתנה' [כן כתבו שו"ת בית שפתי (סי' מז) וטל תורה (ד"ה פטרתן)], וכן מוכח מהמאירי (ד"ה ומתחיל) [כמו שכתב הדבר שמואל (ד"ה ומתחיל)], וכן הוא בכתבי היד (ילקוט מנשה ופיוסים). לו. **לישון** 'היה אומר' פירושו, שהיה אומר כן בכל שנה בליל פסח להזהיר ולהזכיר כן לכל העומדים לפניו, כעין שפירש הרע"ב (פאה פ"ב מ"ו ד"ה טוב) לשון 'הוא היה אומר' שכמסכת אבות. שרשונים לדוד (ד"ה ר"ג). אולם בנוסח ההגדה שבהרמב"ם (ממץ ומצ"מ כפוסקים) הגירסא 'רבן גמליאל אומר' בלא תיבת 'היה'.

טעמם של שֶׁשָּׁה דְּבָרִים אֲמָרוּ בְּלֵיל הַפֶּסַח, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ במצות הלילה[א], וְאֵלּוּ הֵן, פֶּסַח, מַצָּה וּמָרוֹר.

וכך יאמר, טעם מצות קרבן פֶּסַחא הוא, עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַמָּקוֹם - שדילגב על פתחי אבותינו במצרים, ושֶׁנֶּאֱמַר במצות סיפור יציאת מצרים (שמות יג ח), וְאָמַרְתָּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פָּסַח גו' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל[ג].

הדבר השני שצריך לומר, טעם מצות מַצָּה הוא, עַל שׁוּם שֶׁנִּגְאֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, זכר לגאולה שהיתה כל כך במהרה עד שלא הספיק בצקם להחמיץ[ד], שֶׁנֶּאֱמַר (שם יב לט), וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם גו' כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ, וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם[ה].

והדבר השלישי שצריך לומר, טעם מצות מָרוֹר הוא, עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ הַמִּצְרִיִּים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם, וְשֶׁנֶּאֱמַר (שם א יד) וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם גו' בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה, אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ[ו].

המשנה מוסיפה לבאר את חובות הלילה: בְּכָל[ז] דּוֹר וָדוֹר חַיָּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא היה עבד וְיָצָא לחירות מִמִּצְרַיִם[ח], שֶׁנֶּאֱמַר שכאשר תבואו לארץ כנען ותקיימו את מצוות הפסח, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם (שם יג ח), ופרשה זו גם לדורות הבאים נאמרה[ט], ללמדנו שגם מי שלא יצא ממצרים עליו לראות את עצמו כאילו הוא יצא משם, ולומר 'עשה ה' לי בצאתי ממצרים', שהרי אילו לא גאל הקדוש ברוך הוא את אבותינו, הרי אנו ובנינו ובני בנינו היינו עדיין משועבדים במצרים[יא].

לְפִיכָךְ שאנו רואים את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים, אֲנַחְנוּ חַיָּיבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבֵּחַ, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדֵּר[יב], לְבָרֵךְ, לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס[יג] לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ[יד], הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת, מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה, וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה[טו], וְעל כן נֹאמַר לְפָנָיו עתה הַלְלוּיָהּ - הללו, המתחיל בתיבת 'הללויה'[טז].

המשנה מבארת סדר אמירת ההלל, שמקצתו נאמר עתה על הכוס השני, ומקצתו על הרביעי, לאחר ברכת המזון. שואלת המשנה: כשאומר עתה ההלל, עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר. משיבה המשנה: נחלקו תנאים ברבר, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, אומר מתחילת ההלל עַד 'מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ' (תהלים קיג ט). וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, אומר עַד 'הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם' (שם קיד ח)[יז].

וְאחר שהשלים את ההגדה ומקצת ההלל, חוֹתֵם ומסיים את ההגדה בְּרכה על הַגְּאוּלָּה[יח]. ונחלקו בנוסח ברכה זו, רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר, מברך 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְלא הֵיָה חוֹתֵם בסופה בברוך, כיון שברכה קצרה היא, שכולה הודאה ואין בה ענין נוסף[יט]. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, שיש להוסיף ולסיים בה כך, 'כֵּן - כשם שהגיענו לליל הזה לקיים בו מצותיו[כ], כך ה' אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים[כא] הַבָּאִים לְקָרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם, ובהם נהיה שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ, וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ - בעבודת הקרבנות[כב], וְנֹאכַל שָׁם בליל הפסח (מן הַפְּסָחִים ומן הַזְּבָחִים) [מִן הַזְּבָחִים - תגיבה הגאכלת עם הפסח וּמִן הַפְּסָחִים[כג]] כו'[כא], וממשיך באמירת הברכה עַד שיחתום בסופה 'בָּרוּךְ אַתָּה ה' גָּאַל יִשְׂרָאֵל', שמתוך שהאריך בדברי ריצוי ובקשה, צריך לחתום בה בברוך[כב].

★

גמרא שנינו במשנה, שחייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. רבא מוסיף דין בענין זה: אָמַר רָבָא, צָרִיךְ שֶׁיֹּאמַר הפסוח האמור בענין מצות סיפור יציאת מצרים (דברים ו כג), 'אוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם' [-ממצרים][כג], כדי להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, שאף אותנו גאל הקדוש ברוך הוא[כד].

שנינו במשנה, שצריך לפרש את טעמי מצוות פסח מצה ומרור. רבא מוסיף דין בענין זה: אָמַר רָבָא, הַכֹּהֵב צָרִיךְ שֶׁיְּהַגְּיֶה, ולהראותה למסובים, כשאומר בהגדה 'מצה זו שאנו אוכלים', כדי שתתחבב המצוה בעיניהם[כה], וְכן הַמְּרוֹר צָרִיךְ שֶׁיְּהַגְּיֶה כשאומר 'מרור זה שאנו אוכלים'. אך את הַכָּשֵׁר המונה בקערה זכר לקרבן פסח[כו], אֵינוֹ צָרִיךְ שֶׁיְּהַגְּיֶה כשאומר 'פסח שהיו אבותינו אוכלים, על שום מה', שהרי אין זה קרבן פסח ואינו יכול לומר 'פסח זה', וְלא עוֹד, אֶלָּא שאם יגביהנו, יהא נראה כאילו הוא מקדיש בהמתו בחייה לקרבן פסח, וכשיאכל ממנה לאחר מכן יבא לידי כך שֶׁנִּרְאֶה כְּאוֹכֵל קָדָשִׁים בְּחוּץ [-מחוץ למקום שהקדשים מותרים באכילה][כז].

★

א. **הנוסח** בהגדה הוא 'פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים'. ב. **רש"י** (פסחים קטז.) ועוד פירש לשון חמלה, והוא כפירוש התרגום (שם). ג. **כ"זוהר**, הקרבן קרוי 'פסח' על שם הפסיחה והדילוג. רש"י (שמות יב יג), וביאור הפסוח על פי דברי רבן גמליאל, ואמרתם בלבניכם, זבח זה שהוא לה' הקרוי 'פסח', הרי הוא לזכר הנס שפסח הקב"ה על בתי ישראל. ד. **ענין** זה שלא הספיק בצקם להחמיץ אינו מבואר בנוסח שבמשנה. וכן כתב הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה (ו"ח ט"ו), 'מצה על שם שנגאלו'. אולם הנוסח שבהגדה הוא 'מצה זו וכו', על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם' וכו', וכן הוא בנוסח ההגדה שברמב"ם וכן כתב בהלכות חמץ ומצה בפרק ו' (ה"ד). [וכתבו האחרונים, שלדעתו שתי הנוסחאות עניינם אחד]. וראה בעיוני הפשט ביאור הנוסח[כא]. ה. **יעוצות** מצות ביאורו חרדה של מצה. רש"י (שמות שם). 'כי לא חמץ' ביאורו כי לא התחמץ'. רשב"ם (שם). ו. **את** כל עבודתם' וגו' ביאורו, עם כל עבודתם אשר עבדו בהם בתוך העיר בפרך. רשב"ם (שמות שם). ז. **הרי"ף** והרא"ש (פסי' ג) לא גרסו במשנה קטע זה עד לפיכך וכו'. וכן כתב הרשב"ץ [והגה"ש (פסי' ג) הוסיפו לגרוס בנוסח של שסת"ס פסל זוהי], שהלכה זאת היא בגמרא של משנתנו. ח. **ריטב"א** ואבודרהם (פירוש שבהגדה ד"ה ובכל), וכתב האבודרהם שאין לגרוס 'להודות'. אולם הרמב"ם (ממץ ומלפ פ"ז ה"ו) כתב 'בכל דור ודור חייב אדם להודות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא מעבדות מצרים'. וביאר שיטתו בחידושי מרן רי"ז הלוי (ממץ ומלפ פ"ז ה"ט-ע), שיעשה האדם פעולות המראות שיצא הוא משיעבוד לחירות, והן מצוות הסיבה וארבע כוסות, כמדוייק מלשון הרמב"ם (שם פ"ז ה"ו), שבגלל שצריך להודות את עצמו שיצא עתה ממצרים צריך לאכול ולשתות בהסבה דרך חירות. ט. **שהרי** פרשה זו עוסקת במצות בכור ובעבור מצות הנהגות לדורות. מהרש"א (פ"ח ע"א בגלי). י. **שלשון** 'לי' נדרש על כל אחד ואחד האומרו עכשיו בפיו. ריטב"א (פירוש שבהגדה, ד"ה בכל). וכן מהלשון 'בצאתי ממצרים' ולא אמר 'בצאת אבותינו ממצרים', משמע שצריך כל אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. הרוקח (פירוש שבהגדה, ד"ה כיצד). כל בו (סי' נ"ג ד"ה בכל). יא. **מהר"ם** חלאוה (ד"ה ולמדנו). יב. **'להדר'** עניינו לכבד כפי היותר שביכולת, הגדת של שימורים (ד"ה לשון). יג. **'קילוס'** הוא דיבור יתר, פעמים לגנאי ופעמים לשבח, לפי הענין. רש"י (פסוקים מ, ד"ה ומקלסים). יד. **כ"זוהר**, אחר שאנו כאילו יצאנו ממצרים, חובה עלינו לומר שירה כאבותינו שאמרו שירה ביציאתם ממצרים. מיוחס לרשב"ם, אבודרהם (כלל שבהגדה ושלחנם, ד"ה לשיכך) וכל בו (סי' נ"ג). טו. **הגר"א** (פירוש שבהגדה ד"ה מעמצים) פירש, 'שהוציאנו מעבדות' מצרים, לחירות, ו'מגלו' שעל שפת הים לשמחה, לפי שהיו בצרה גדולה קודם קריעת ים סוף. 'ומאבל' שהיה בהר סיני לאחר שחטאו בעגל כנאמר שם (שמות לב ז) 'ויתאבלו', 'ליום טוב', והיינו יום הכיפורים שבו ירד משה מהר סיני, 'ומאפילה' של המדבר שהוא ארץ חושך וצלמות, לארץ 'ישראל שהיא אור גדול', 'ומשעבוד' לאומות העולם בימי השופטים, 'לגאולה' בימי דוד ושלמה שישבו לבטח על אדמתם, והיתה גאולה שלימה. טז. **ע"ש** ספר המנהיג (הל' פסח ד"ה ונהגו). הגירסא לפנינו היא 'ונאמר לפניו הללויה', וכן גירסת משנתנו לכמה ראשונים [רי"ף, רמב"ם (ממץ ומלפ פ"ז ה"ט, טוסח שבהגדה), רא"ש (פי' ג), טור (פ"ח סי' מעג)]. אך בהגדות שלפנינו הגירסא 'ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה' (ד"ה ה"ז) במשנתנו. וראה בעיוני הפשט ביאור התוספות האחרונים בנוסח זה[כא]. יז. **תנא** קמא שאמר 'יחותם בגאולה' לא פירש האם לדעתו יש תחימה לברכה או לא, ולא בא אלא להשמיע שיש לסיים את ההגדה בברכה על הגאולה, ואין זה בברכת היין שמברך על הכוס השני, ורבי טרפון ורבי עקיבא נחלקו בסמוך כיצד סדר הברכה שהזכיר תנא קמא. [ונכעין זה מצינו בכתובות (ג), שתנא קמא אמר דין ולא פירשו, ונחלקו רבי טרפון ורבי עקיבא לפרשו]. ונמצא שרבי עקיבא חולק רק על רבי טרפון, חולק על תנא קמא, ועל כן הלכה כמותו, כפי הכלל (שירחיק מז:) שהלכה כרבי עקיבא במקום שאינו חולק אלא על היחיד. רשב"ם (ד"ה קן) ותוספות הרגום (שם). יח. **כ"זוהר**, בברייתא (כהלכות מז.) שנינו 'כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך, חוץ מברכת הפירות וברכת המצוות' וכו'. והיינו, בכל הברכות האורכות אנו אומרים 'ברוך אתה ה'' גם בפתיחתן אומר 'ברוך אתה ה'' ואינו חותם בהן בברכה, כגון ברכת הפירות וברכת המצוות ועוד. ושם החילוק מבואר בגמרא וברשב"ם לעיל (קה. ד"ה פב), שברכת הפירות והמצוות אין בה תוספת תחינה אלא הודאה בלבד, ודי לה בפתיחה. אך ברכה אורכה שיש בריצוי או בקשה אמצעית, צריכה אף חתימה בשם, מפני שצריך לפתוח ולסיים בשבחו של מקום. ולדעת רבי טרפון בפסוגתא, אין להאריך בברכת אשר גאלנו, וכולה הודאה, ולכך די לה בפתיחה. לשון 'גאלנו' בעצמנו, הוא על פי הנאמר בהגדה שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל [וכמו שנזכר לעיל שחזיב לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים]. אבודרהם (כלל שבהגדה ושלחנם ד"ה כיצד פסחים). הרי"ף והרא"ש (פי' ג) והטיפו לגרוס בנוסח הברכה שבדברי רבי טרפון 'והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור', וכן הוא במשנה שבמשניות ובנוסח ההגדה. [ובשבלי הלקט (סי' ריא ד"ה מנהג פסחים) כתב, שבזמן הבית הזכירו אף קרבן פסח]. יט. **במזמר** בגירסא שבמשניות ובראשונים לעיל. כ. **'מועדים'** הם ראש השנה ויום כיפור, ו'רגלים' הם פסח שבועות וסוכות. ואף שפסח שבועות וסוכות כלולים בלשון 'מועדים', הזכירם התנא בנפרד בלשון 'רגלים', להמשי שאנו מתפללים שנזכה לקיים בהם עליה לרגל לבית המקדש. אבודרהם (כלל שבהגדה ושלחנם ד"ה כיצד פסחים). כא. **המשך** הברכה הוא, 'אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון', ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו'. כב. **ברמב"ם** (ממץ ומלפ פ"ח ה"ט) נראה, שבזמן המקדש היו מברכים את הנוסח הקצר כרבי טרפון, ונוסחת רבי עקיבא 'כן יגיענו' וכו' היא תוספת שהוסיפו לאחר תורבן הבית. כג. **'ישון** התורה' (דברים יא כ-כא) 'כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלהינו אתכם, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים גו'. ויתן ה' אותות ומופתים בפרעה גו', ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו'. וראה בהערה להלן. כד. **רשב"ם** (ד"ה שלשון) ומשמע מלשונו שרבא חידש שצריך לאמר בפה, ואין די בכך שיקראה עצמו כאילו יצא ממצרים. אחרונים, כה. **רשב"ם** (ד"ה ומן) והביא כן מתשובות הגאונים (שערי שמחה סי' רסז), שהלכבה היא בשעה שאומר בהגדה 'מצה זו', ונרמז בפסוק (שמות יג ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', ודרשו חז"ל (מכילתא בא פרשה יז) 'בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך'. ולשון 'זה' משמעו שמראה באצבע על המצה המהורה'. ועל כן יש לו להגביהה כדי להראותם לכל המסובים כשאומר מצה זו ומרור זה. שבלי הלקט (סי' ריח ד"ה וכן נהגו). כו. **הוא** משני התבשילים ששנינו לעיל (קיד.), שמביאים על השלחן בליל הסדר. רשב"ם (ד"ה בפה). ואף שאכל עצמו היה נוהג לקחת אחד ושלקא, כמבואר לעיל (קיב:), אך דבריו כאן אמורים למי שנוהג להביא בשר. אגרות משה (או"ח סי' מט). אך בהגדות שלפנינו הגירסא 'ושלקא' בלא 'אחד'. כז. **כך** האוכל כזית מבשר קדשי קדשים חוץ לעזרה לוקה, שנאמר (דברים יב יז) 'לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך', מפי השמועה למדו שזו אזהרה לאוכל מבשר חטאות ואשמות חוץ לעזרה. והוא הדין לאוכל קדשים קלים חוץ לירושלים שהוא לוקה. רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ח ה"ט). וכשמגביה את הבשר ואומר 'פסח שהיו אבותינו אוכלים' וכו', נראה שבשר זה הוא קרבן פסח, וכשאוכלו מחוץ לירושלים נראה כאוכל קדשים בחוץ. הגירסא לפנינו 'ולא עוד' וכו' היא גירסת רש"י והרשב"ם (ד"ה ה"ז). והיינו, שלמדנ שאין צריך להגביה

הגמרא דנה האם סומא חייב בהגדה: **אָמַר רַב אֶחָא בַּר יַעֲקֹב, סוּמָא פָּטוּר מִשּׁוּם הֶגֶּדָה.** והטעם, **כְּתִיב הָכָא** - כאן בחורבת סיפור יציאת מצרים (פסחים יג ב) **'וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם', וְכְתִיב הָתָם** - שם לעניין בן סורר ומורה (דברים כא כ), **'בָּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֶה'**, ויש ללמוד בגזירה שוה 'זה-זה'[כט], **מָה לְּהָלָן תּוֹכֵחַת** תיבת 'זה' ממעטת **פָּרָט לְסוּמָא** - שאם אחד מהוריו סומא אין הבן נידון כבן סורר ומורה, מפני שצריכים להכירו בראיית העין שיוכלו לומר עליו 'בננו זה', **אַף כָּאן,** לעניין סיפור יציאת מצרים, למדים מתיבת 'זה' **פָּרָט לְסוּמִין**[ל], שאינם חייבים[לא].

מקשה הגמרא: **אֵינִי** - האם כך הוא שסומא פטור מהגדה, **וְהָאֲמַר מְרֵימָר, שָׁאֲלַתְנִהוּ לְרַבָּנַן דְּבֵי רַב יוֹסֵף** - שאלתי את החכמים מבית מדרשו של רב יוסף, **מַאן דְּאָמַר[לב] אַגַּדְתָּא בְּי רַב יוֹסֵף** - מיהו זה שאמר את ההגדה בבית רב יוסף, והוציא את המסובים ידי חובתם. **אָמְרוּ** לי התלמידים, **רַב יוֹסֵף** אומר ההגדה ומוציא ידי חובה. וכן שאלתי, **מַאן דְּאָמַר אַגַּדְתָּא בְּי רַב שֵׁשֶׁת[לא]. אָמְרוּ** לי, **רַב שֵׁשֶׁת** הוא האומר. והרי רב יוסף ורב ששת סומים היו[לב], ומוכח שסברו שסומא חייב בהגדה, שאילו היו סוברים שפטור, לא היו יכולים להוציא אחרים ידי חובה במצוה שהם פטורים ממנה[לג][נא]. **מתרצת הגמרא:** **סָבְרֵי רַבָּנַן,** רב יוסף ורב ששת, **שְׁחוֹטֵת מָצָּה בְּזְמַן הַזֶּה,** שאין לנו קרבן פסח, היא רק **מִדְּרַבָּנַן[לד],** ומצות הגדה תלויה במצות מצה[לה], ואף היא אינה אלא מדרבנן בזמן הזה, וחכמים חייבו אף את הסומא בהגדה, ונמצא חיובו במצה והגדה שוה לחיוב כל אדם, ויכול אף להוציא אחרים ידי חובה[לג][נב].

מקשה הגמרא: **מִכְּלָל** - משמע מזה **דְּרַב אֶחָא בַּר יַעֲקֹב** שאמר שסומא פטור מהגדה, ואינו מוציא אחרים ידי חובה, **קָבָר שְׁמָצָּה בְּזְמַן הַזֶּה דְּאוֹרַיְיתָא[לו], וְהָא רַב אֶחָא בַּר יַעֲקֹב הוּא זה דְּאָמַר** (לעיל קז:) **שְׁמָצָּה בְּזְמַן הַזֶּה דְּרַבָּנַן.**

מתרצת הגמרא: **אף** שרב אחא סובר שמצה דרבנן אף על פי כן **קָסָבַר** שהסומא פטור ואינו יכול להוציא אחרים ידי חובת הגדה, מפני **שֶׁכָּל דְּתָקְנוּ** **רַבָּנַן בְּעִנְיַן דְּאוֹרַיְיתָא תִּיקּוּן** - שכלל בידינו, שכל מצוה שתיקנו חכמים, תיקנה כעין המצוה של תורה, וכיון שבזמן בית המקדש כשהיתה מצות מצה דאורייתא סומא היה פטור מהגדה, אף בזמן הזה שאינה אלא מדרבנן הוא פטור, ואינו יכול להוציא אחרים ידי חובה. **מוסיפה הגמרא להקשות:** אם כן, **דְּרַב שֵׁשֶׁת וְדָרַב יוֹסֵף נָמֵי** - גם להם יש לסבור כך, **הָא וַדַּאי שֶׁכָּל דְּתָקְנוּ רַבָּנַן בְּעִנְיַן דְּאוֹרַיְיתָא תִּיקּוּן,** ומודים הם בזה, ואם כן כשם שבזמן הבית שהיה החיוב מן התורה היה הסומא פטור, כך אף כשתיקנו חכמים חיוב מצה והגדה בזמן הזה, לא חייבו הסומא בהם, וכיצד הוציאו אחרים ידי חובת הגדה[לז].

מכח קושיא זו הגמרא מסיקה שרב ששת ורב יוסף חולקים וסוברים שסומא חייב בהגדה מן התורה, וחיובו שוה לכל אדם[נד], ולכך הוציאו אחרים ידי חובתם. ואף שרב אחא למד את דינו מפסוק, חולקים הם על לימוד זה, משום שיש להקשות, **הָכִי הָשְׁתָּא** - וכי כך נראה עתה בעיניך, שיש למעט סומא מתיבות 'בעבור זה' כשם שנתמעט לגבי בן סורר ומורה מ'בננו זה', **בְּשִׁלְמָא הָתָם** - הדרשה האמורה שם, לענין בן סורר ומורה מובנת, **כְּדַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימְרַ** - מתוך שהיה לו לכתוב **'בָּנֵנוּ הוּא'[לח], וּכְתִיב 'בָּנֵנוּ זֶה', שָׁמַע מִינָּהּ** שהלשון 'זה' **פָּרָט לְסוּמִין הוּא דְּאָתָא** - בא למעט את שהוריו סומים שאינם יכולים לראותו ולומר 'בננו זה', **אֲבָל הָכָא** - כאן, **אִי אָמְרַתְּ** - אם לא תכתוב התורה **'בַּעֲבוּר זֶה', מַאי** יש לה **לְכְתוֹב** תחת תיבה זו[לט]. אלא ודאי אין משמעות הכתוב למעט סומא מחובת הגדה, **אֶלָּא בַּעֲבוּר** מה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני אוכל **מָצָּה וּמָרוֹר** לזכר הדבר, **הוּא דְּאָתָא** - זהו מה שבא לומר הכתוב 'בעבור זה'[מ], ולא לפטור סומא מחיוב הגדה. ואף שרב אחא דרש זאת מגזירה שוה 'זה-זה' 'זה', ולא ממשמעות הכתוב, רב ששת ורב יוסף לא קיבלו מרבותיהם לדרוש גזירה שוה זו[נט].

★

שנינו במשנה: **לְפִיכָךְ אֲנָחְנוּ חַיָּיבִין** להודות וכו' ונאמר לפניו הללויה.

את הבשר מאחר שאינו יכול לומר 'פסח זה', אף אינו רשאי להגביהו, מאחר שנראה כאוכל קדשים בחוץ. אך גירסת כמה ראשונים (רבינו חננאל (ד"ק) לתמי רכפ), רי"ף, סמ"ג (עשין מח), רא"ש (פרי ג), מהר"ם חלאוה (ד"ש כאמ"ק), 'בשר אין צריך להגביה מפני שנראה כמקדיש בשר ואוכל קדשים בחוץ', ללא תיבות 'ולא עור'. וביאר המהרי"ל (מו"ס פי' נז) שפסח לפי גירסתם, שאין איסור להגביה את הבשר, שהרי מה שאמר רבא 'מפני שנראה כמקדיש בשר' אינו להוסיף איסור, אלא לתת טעם לכך שאין צריך להגביהו. ועיין ברבריו שמבאר שנחלקו הגירסאות במה שאמרו לעיל (נג.), שאסור לומר 'בשר זה ליפסח', אם הוא גם בבשר שחוט כמבואר שם ברש"י (ד"ה בשר) ותוספות (ד"ה מפני), או שהאיסור הוא רק בבהמה חיה. כח. **בן** סורר ומורה' ענינו, אם יהיה לאיש בן שאינו שומע בקול אביו ובקול אמו, דוחל בשר וסובא יין בממון שגנב מאביו, וממשיך במעשיו אף אחר שהוריו הוכיחוהו, על הוריו ליטלו לבית דין שילקוהו על כך. ואם חזר הבן אחרי המלקות על מעשיו, על הוריו ליטלו לבית דין ושם סוקלים אותו. מפני שירדה התורה לסוף דעתו שסופו לשפוך דמים. תורה (דברים כא יח-כא), משנה וגמרא (סנהדרין פח:-פט.), רמב"ם (ממרים פ"ו). **רשב"ם** (ד"ה כשנוכר). אמנם יש החולקים בזה, ראה הערה להלן. ל. **מהרש"א** (ד"ה מלמ) גרס 'מאן אמר'. לא. **בדקדוקי סופרים** (פוס ג) הביא נוסח כת"י, שעל רב ששת שאל את תלמידי רב ששת [ולא כגירסתנו שגם על רב ששת שאל את תלמידי רב יוסף]. וכן הוקדם שם רב ששת לרב יוסף [גם ברש"ם (ד"ה פרט, קסב"ר) הקדימו]. לב. **כמבואר** בברכות (נח.). על רב ששת, ובקידושין (לג) ובכבא קמא (מז). על רב יוסף. לג. **בן** מבואר בתוספות (פיהמ"ש ל. ד"ה לתלמ"ל ד"ה לב. ד"ה פב) וברא"ש (קידושין פ"ו סי' מט) בשם רבינו תם, שההוכחה היא מכך שהוציאו אחרים ידי חובתם, ושנינו במשנה (ד"ה כמו) 'זה הכלל, כל שאינו מחייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן'. לה. **בגמרא** להלן (קכ.) מבואר טעם שיטה זו, שמן התורה אין חיוב מצה ומרור אלא ביחד עם קרבן פסח, שנאמר בקרבן הפסח (במדבר ט ח) 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. לה. **המקור** שמצות הגדה תלויה במצות מצה, על פי מה שדרשו במכילתא (בא מסכתא דפסחא ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' (פסחים יג ב), 'בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך'. הרי שתלה הכתוב מצות הגדה במצה ומרור, ומכיון שחיוב המצה בזמן הזה אינו אלא מדרבנן, הוא הדין סיפור יציאת מצרים חיובו מדרבנן. הגר"ש פערלא (על סמ"ג, עשין קמ). ועוד, על פי המבואר לעיל (ג.), שהמצה נקראת 'לחם עוני' (דברים טז ג) משום שענים עליה דברים הרבה, וביאר רש"י (שם ד"ה שעונין) שאומרים עליה את ההלל וההגדה, הרי שמצות הגדה היא חלק ממצות מצה ותלויה בה. דבר שמואל (ד"ה קפכי פוס ן). לו. **שהרי** אם עיקר החיוב בזמן הזה הוא מדרבנן, אין הבדל בין סומא לשאר כל אדם, ומדברי רב אחא שפטר סומא, מוכח שעיקר החיוב הוא מן התורה, ולכך כל אדם חייב בו מהתורה וסומא פטור לגמרי. וראה עיוני הפשט דרך התוספות (עיימשון ט. ד"ה ולימנח ד"ה בן לג. ד"ה מה) ועוד ראשונים בביאור מהלך הסוגיא. לז. **רשב"ם** (ד"ה כמון) [בפי' שפירשו האחרונים שיטתו]. וכן כתב הר"ן (קידושין לג. ד"ה ונפשון) בשם אחרים. ולפירוש זה הנידון הוא על עצם חיוב הסומא מדרבנן. אולם הר"ן עצמו (שם) והריטב"א (שם ד"ה מין) ביארו, שאין הנידון על עצם חיובו של הסומא, שודאי חייב הוא מדרבנן, אלא קושיית הגמרא שאף על פי שגם לכל אדם מצות הגדה נוהגת בזמן הזה רק מדרבנן, כיצד יכול הסומא להוציא את האחרים, והלא חכמים תיקנו כעין התורה, וכשם שבזמן הבית לא היה יכול הסומא להוציא את האחרים מאחר שחיובם מן התורה, כך גם בזמן הזה אינו יכול להוציא את הרבים אף על פי שמחוייבים עתה רק מדרבנן. לח. **בלומר,** היה אפשר לכתוב 'בננו הוא סורר ומורה' [ופירושו, בננו הוא, והוא סורר ומורה. או פירושו, בננו, הוא סורר ומורה]. לט. **שהרי** משמעות הפסוק 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' היא, בעבור זה שעשה לי ה' ניסים בצאתי ממצרים [לדעת רשב"ם, ראה הערה להלן], ואי אפשר לכתוב 'בעבור הוא עשה' וכו'. מ. **רשב"ם** (ד"ה כעבור) ובפירושו על התורה (שמות יג ח) מבואר כוונת הכתוב, שבפסוק נאמר (שם יג ח-ט) 'והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה. שבעת ימים תאכל מצות וגו'. בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', ותיכת 'בעבור' מורה אלא ביחד עם קרבן פסח, שנאמר בקרבן הפסח (במדבר ט יא) 'על מצות ומרורים יאכלוהו'. לה. **המקור** שמצות הגדה תלויה במצות מצה, על פי מה שדרשו במכילתא (בא מסכתא דפסחא ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' (שמות יג ח), 'בשעה שיש

הגמרא דנה בתיבת 'הללויה' ששנינו במשנתנו, האם היא תיבה אחת[א] או שהיא מחולקת לשתי תיבות ['הללו יה']. וכן בכמה תיבות במקרא המסתיימות ב'יה'[ב]:

אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תיבת **'הַלְלוּיָהּ'** ששנינו במשנתנו וכתובה בפסוק בכמה מקומות בספר תהלים[ג], **וְתֵיבַת 'עָבָיְהּ'** הכתובה בפסוק (משלי יז טז) **'וַיֹּאמַר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַה' בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר',** וְתיבת **'יְדִידְיָהּ'** הכתובה בפסוק כשנולד שלמה המלך (שמואל ב' יב כה), **'וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יְדִידְיָה בַּעֲבוּר ה'.** **אַחַת הַן** - כל אחת מהן היא תיבה אחת, ואינה מחולקת לשתי תיבות. **רַב אָמַר,** תיבת **'עָבָיְהּ'** שאמר רב חסדא, **וְתֵיבַת 'מְרַחֲבְיָהּ'** הכתובה בפסוק (תהלים קיח ה) **'מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ עָנָנִי בַּמֶּרְחָב יָהּ',** **אַחַת הַן** - כל אחת מהן היא תיבה אחת, ואינה מחולקת לשתי תיבות[ד]. **רַבָּה אָמַר,** תיבת **'מְרַחֲבְיָהּ' בְּלָבַד** היא תיבה אחת, אך **'הַלְלוּיָהּ',** 'כסיה' ו'ידידיה' מחולקות לשתי תיבות.

הגמרא מברירת את שיטת רב חסדא ורב[ה]. מסתפקת הגמרא בדעת רב חסדא:

אֵיבָעֵיָא לְהוּ - הסתפקו בני הישיבה, תיבת **'מְרַחֲבְיָהּ'** שאמר רב שהיא תיבה אחת, **לְדַעַת רַב חִסְדָּא** שלא הזכיר אותה **מַאי** - מהי, האם היא תיבה אחת או שמא היא מחולקת לשתי תיבות. וצדדי הספק הם, האם רב לא לחלוק על רב חסדא ולומר שרק 'כסיה' ו'מרחביה' תיבה אחת הן, או שמא רב לא בא לחלוק אלא להוסיף, שגם 'מרחביה' תיבה אחת היא. **מוכיחה הגמרא:**

תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַב, 'יְדִידְיָהּ' נְחֵלֵק לְשָׁנִים - לשתי תיבות, **לְפִיכָךְ** תיבת **'יְדִידְיָהּ'** היא **חוֹלֶה** ותיבת **'יָהּ'** היא **קוֹדֶשׁ** - יש בה קדושת שם ה'. אם כן, מוכח שרב בא לחלוק על רב חסדא שאמר ש'ידידיה' היא תיבה אחת.

הגמרא מוסיפה להסתפק בדעת רב: אֵיבָעֵיָא לְהוּ, תיבת **'הַלְלוּיָהּ'** שאמר רב חסדא שהיא תיבה אחת, **לְדַעַת רַב** שלא הזכיר אותה **מַאי** - מהי, האם היא תיבה אחת או שמא היא מחולקת לשתי תיבות. **מוכיחה הגמרא:** **תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַב, 'יְדִידְיָהּ' נְחֵלֵק לְשָׁנִים** - לשתי תיבות, **לְפִיכָךְ** תיבת **'יְדִידְיָהּ'** היא **חוֹלֶה** ותיבת **'יָהּ'** היא **קוֹדֶשׁ** - יש בה קדושת שם ה'. אם כן, מוכח שרב בא לחלוק על רב חסדא שאמר ש'ידידיה' היא תיבה אחת.

הגמרא מוסיפה להסתפק בדעת רב: אֵיבָעֵיָא לְהוּ, תיבת **'הַלְלוּיָהּ'** שאמר רב חסדא שהיא תיבה אחת, **לְדַעַת רַב** שלא הזכיר אותה **מַאי** - מהי, האם היא תיבה אחת או שמא היא מחולקת לשתי תיבות. **מוכיחה הגמרא:** **תָּא שְׁמַע, דְּאָמַר רַב, חֲזִינָא תְּיָיבֵי דְּבֵי חִבֵּיבָא** - ראיתי את ספר התהלים שבבית דודי רבי חייא[ו], **דְּכָתִיב בְּהוּ** - שתיבת 'הללויה' כתובה בהם כשהיא מחולקת, **'הַלְלוּ בְּחַד גִּיקָא וְיָהּ בְּחַד גִּיקָא** - 'הללו' בסוף שורה ו'יה' בתחילת השורה שאחריה. ומעדות זו שאמר רב, מוכח שהוא סובר שתיבת 'הללויה' מחולקת לשתי תיבות.

מוסיפה הגמרא: ובדבר זה שסובר רב ש'הללויה' מחולקת לשתי תיבות, **פָּלְיָגָא דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי** - הוא חולק על רבי יהושע בן לוי, **דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, מַאי** - מהו פירוש **'הַלְלוּיָהּ'** שנאמר בכמה מקומות בתהלים, **הַלְלוּהוּ בִּהְיוֹתָיו הֲרָבָּה.** מבואר שהוא סובר ש'הללויה' תיבה אחת היא[ז]. **עוד מוסיפה הגמרא: וְפָלְיָגָא דִּידֵיהּ אַדִּידֵיהּ** - ואף דברי רבי יהושע בן לוי חולקים וסותרים את דברי עצמו, שמצאנו שהוא פירש את תיבת 'הללויה' באופן אחר. **דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בַּעְשָׂרָה מִינֵי מַאֲמָרוֹת שֶׁל שִׁבָּח נֶאֱמַר סֵפֶר תְּהִלִּים,** בלשון **נִיצּוּחַ** [למנצח] (ד' ס"ב)[ח], **בְּלָשׁוֹן נְגִינוֹת** [בנגינות] (שם), **בְּלָשׁוֹן מַשְׂכִּיל** (לב ס"ב), **בְּלָשׁוֹן מִזְמוֹר** (ג ס"ב), **בְּלָשׁוֹן שִׁיר** (ל ס"ב), **בְּלָשׁוֹן אַשְׁרֵי** (ס"ה ס"ב)[ט], **בְּלָשׁוֹן תְּהִלָּה** [ותפלה] (ק ס"ב)[י], **בְּלָשׁוֹן הוֹדָאָה** [הודו לה' כי טוב' (קו ס"ב)], **בְּלָשׁוֹן 'הַלְלוּיָהּ'** (קו ס"ב). **וְהַמֵּאמָר הַגָּדוֹל** [-החשוב] **מִכּוּלָּן** הוא **'הַלְלוּיָהּ',** מפני **שֶׁהוּא סוֹלֵל שֵׁם** ה' **וְשָׁבַח** לה' **בְּבַת אַחַת**[יא].

★

הגמרא מבררת מי תיקן את ההלל: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הַשִּׁיר שֶׁנֶּאֱמַר **בַּתּוֹרָה,** שירת **אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה'** וגו' (שמות טו ס"ב), **מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּהוּ** ותיקנוהו **בְּשָׁעָה שֶׁעָלוּ מִן הַיָּם,** על כן קריעת יש סוף, ולא היתה שירה זו קיימת לפני כן. ודבר זה פשוט הוא ואין להסתפק בו. זמה שיש להסתפק, **הַלֵּל זֶה** שאנו אומרים בראשי חדשים וימים טובים, **מִי אָמְרוּ** ותיקנו. **מושב שמואל: נְבִיאִים שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶן** - בעם ישראל, **הֵם שֶׁתִּקְּנוּ לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִין אוֹתוֹ עַל כָּל פֶּרֶק וָפֶרֶק** - בכל רגל ורגל[יב], **וְכֵן עַל כָּל צָרָה וְצָרָה שֶׁלֹּא תָבֹא עֲלֵיהֶן, וְלֶהְשַׁגְּאָלִין** מהצרה **אוֹמְרִים אוֹתוֹ** בהודאה **עַל גְּאוּלָּתָן**[יג].

הגמרא מביאה בריימתא בענין זה: תָּנָיָא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל הַתּוֹשְׁבָּחוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּסֵפֶר תְּהִלִּים, כֻּלָּן דָּוִד אָמָרָן על המאורעות שאירעו, **שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים עב ס"ב), **'כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן יִשָׁי',** ויש לדרוש, **אַל תִּיקְרֵי** [-אל תקרא] **'כָּלּוּ', אֶלָּא 'כָּל אֵלּוּ'** שכולן תפילות שאמרן דוד בן ישי[יד]. ודבר זה פשוט הוא ואין להסתפק בו. אולם **הַלֵּל זֶה** האמור בספר תהלים (פרק קיג-קיח) שאנו אומרים אותו במועדים, יש לשאול **מִי אָמְרוּ** ותיקנו. **מושב הברייתא: רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר** כך, **אֶלְעָזָר בְּנֵי אוֹמֵר, שְׁמֹשָׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּהוּ** ותיקנוהו **בְּשָׁעָה שֶׁעָלוּ מִן הַיָּם,** ואחר כך קבעו דוד בספרו[טו]. **וַחֲלוּקִין עָלָיו חֲבֵירָיו** [-על אלעזר בני] **שְׁמֹשָׁה אָמְרוּ** ותיקנו. **מוסיף רבי יוסי: נֶאֱרָאִין לִי דְּבָרָיו** של אלעזר בני **מִדְּבָרֵיהֶן** של חבריו, מפני שיש לשאול על דבריהם, וכי **אֶפְשָׁר** שכמשך כל השנים הללו מיציאת מצרים ועד דוד, בני **יִשְׂרָאֵל שָׁתְקוּ אֶת** קרבנות **פְּסָחֵיהֶן** בכל שנה בחג הפסח, **וְנָטְלוּ** את **לוּלְבֵיהֶן** בכל שנה בחג הסוכות, **וְלֹא אָמְרוּ שִׁירָה** [-הלל] באותה עת, אלא בהכרח שכבר משה ובני ישראל אמרוהו ותיקנוהו. **דָּבָר אַחֵר** - וסברא נוספת להוכיח כדברי אלעזר בני ולא כדברי חבריו, מפני שיש לשאול על דבריהם, וכי **יֹאכַל** שפסח **שָׁלֵם מִיכָּה עוֹמֵד בְּמָקוֹם הַנָּבִיא,** וְ**יִשְׂרָאֵל** בוטחים בו **וְאוֹמְרִים אֶת הַהַלֵּל** שנאמרה בו הללה בלוטחים באלילים, **'כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם'** (תהלים קטו ח)[טז], וכיון שבימי דוד כך היה, לא מסתבר שדוד תיקן את ההלל, אלא משה ובני ישראל אמרוהו ותיקנוהו על הים[יז].

★

הגמרא מביאה ברייתא שדנה כנגד מי אמר דוד את מזמורי התהלים, כנגד עצמו או כנגד הציבור[יח]: תָּנוּ רַבָּנָן, כָּל שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת שֶׁאָמַר דָּוִד בְּסֵפֶר תְּהִלִּים, רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, בְּנֶגֶד מאורעות שאירעו לו **עַצְמוֹ אָמָרָן. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, בְּנֶגֶד** מאורעות **הַצִּיבּוּר** [-כנסת ישראל] **אָמָרָן,** שהתנבא על גלותם והתפלל עליהם. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים,** לא כל השירות שוות בדבר זה, **אֶלָּא יֵשׁ מֵהֶן** שאמרן **בְּנֶגֶד** מאורעות **הַצִּיבּוּר, וְיֵשׁ מֵהֶן** שאמרן **בְּנֶגֶד** מאורעות **עַצְמוֹ.** זה הכלל, **הָאֲמוּרוֹת בְּלָשׁוֹן יָחִיד** אמרן **בְּנֶגֶד עַצְמוֹ, וְהָאֲמוּרוֹת בְּלָשׁוֹן רַבִּים** אמרן **בְּנֶגֶד הַצִּיבּוּר.**

מוסיפה הברייתא לפרש לשונות האמורות בתהלים: המזמורים האמורים בתהלים בלשון **'נִיצּוּחַ' [לַמְנַצֵּחַ]',** כגון 'למנצח בנגינות' (ד ס"ב), מדברים בענין מה שיארע **לְפָתְיָה בֶּן אַבָּא**[יט]. המזמורים האמורים בלשון **'מַשְׂכִּיל',** כגון 'לדוד משכיל' (לב ס"ב), נאמרו **עַל יְדֵי תּוּרְגְּמָן,** שדוד אמרם לו בלחש והוא פירשם לרבים[כ].

א. **והחיים** יה' הוא חלק מהתיבה, ואינו משנה את פירושה שהוא מלשון הילול. שכן דרך הכתוב להוסיף יה' בסוף תיבה, כגון 'עִם דּוֹד קָעֲצָמִים תַּתֵּיתָךְ' (מיכה ז' כ'). שפירושו סדר וערוך בסיר את העצמות תחת שאר האברים [ע"פ רש"י (שם)], שהיה לו לומר 'תחתך' והוסיף 'יה' ואמר 'תחתיה'. וכן במראה בנין בית המקדש נאמר (שם מ"ב ג'), 'וְהַגְּוָיָה וְהַכְּנָפֶיהָ וְקִירוֹתֶיהָ אַרְךְ מֵאָה אַמָּה', שהיה לו לומר 'הגויר והכנפין' והוסיף 'יה' ואמר 'הגזרה והכניות'. רש"י (שם) ע"פ הגמרא מהר"ב נשבורג (כתב"י שם). ב. **ונפקא** מינה מספק זה, האם יש קדושת שם ה' בסיום 'יה' ואסור למחקו, וכן נפקא מינה באופן כתיבת התיבה, וכפי שיתבאר להלן. ג. **בגמ'** (מכילתא קו נ"ב), 'כרכי נפשי את ה' הללויה'. ד. **ומשמעות** 'מרחביה' היא מרחב. רש"י (בשני קונ') ד"ה ומרחביה, ורידידיה'. ובמסתן תדון הגמרא מה דעת רב חסדא בתיבת 'מרחביה', ומה דעת רב ב'הללויה' ו'ידידיה'. ה. **שיטת** רבה מבוארת שבא לחלוק על רב חסדא ורב, שהרי אמר 'מרחביה בלבד', משמע שבא למעט את שאר התיבות שהם אמרו, אך בשיטת רב חסדא ורב שלא אמרו 'בלבד' מסתפקת הגמרא. ו. **ואסור** למחקה, מפני שאסור למחוק את שם ה', כמבואר בגמרא (מכות כב.). ו"ה' הוא מהשמות הקדושים שאינם נמחקים, ראה רמב"ם (יסודי התורה פ"ו ה"ט). אבל לרב חסדא ש'ידידיה' היא תיבה אחת, אין בה קדושת שם ה' ומותר למחקה, כיון שמשמעותה אינה שם ה', אלא כפי שהתבאר בהערה לעיל, שדרך הכתוב להוסיף 'יה'. ע"פ ירושלמי (סוטה פ"ג ה"א). ז. **רבי** חייא היה דודו של רב, את אביו מן האב ואת אמו מן האם. ראה בגמרא לעיל (ד.) וברש"י (שם ס"ב ד"ה רבי). ח. **שאם** היא מחולקת לשתי תיבות נ'הללו יה' בהכרח הפירוש הוא 'הללו את ה'', וכיון שפירש רבי יהושע בן לוי 'הללוהו בהיותיו הרבה', מוכח שהוא סובר שתיבה אחת היא. ט. **בעלי** השיר נקראים 'מנצחים', כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול. מצודת ציון (תהלים שם). י. **פירוש** הלשון 'משכיל', לחוש למתורגמן. רש"י (בשני קונ') ד"ה ע"י. ראה בגמרא להלן, שכל מקום שנאמר המזמור בלשון 'משכיל', אמרו דוד על ידי מתורגמן. יא. **'אשרי'** הוא ענין שבח ותהלה. מצודת ציון (שם). יב. **גם** לפי מאמר זה סובר רבי יהושע בן לוי ש'הללויה' תיבה אחת היא, כפי שהוא סובר במאמר הראשון, והסתירה בדבריו רק בפירוש התיבה, שבמאמר הראשון פירש 'הללוהו בהלולים הרבה', ובמאמר השני פירש שיש בו ה' ושבח לה'. צמח צדק (פרישא פרשת פנחס סי' כט אות ג). יג. **רש"ם** (בשני קונ') ע"פ הגהות דבש תמר (בכתב"י שם).

 יד. **כלומר,** שאם חלילה תהא עליהם צרה, כשישובו ממנה יאמרו הלל, כגון בנס חנוכה. והיפך הלשון לומר 'שלא תבא', כדי לאחוז לשון טובה. רש"ם (שם). טו. **ואף** שיש מזמורים בתהלים שלא נאמרו על ידו אלא על ידי עשרה זקנים, כמבואר בגמרא (ע"ג י"ב:), הכל נכלל על שם דוד, שהוא נקרא ענעים זמירות ישראל' (שמואל ב' כג ג'), והוא כתב את הדברים שהם אמרו. ע"פ רש"י (תהלים שם כ, ב"ש שם ד"ה על ידי עשרה). טז. **כמו** שנאמר בהלל (תהלים קיח ה-ג), 'בצאת ישראל

 יז. **רש"ם** (שם ד"ה ומשה), כגון 'הלל' (שמות טו ס"ב). יח. **כלומר,** שהיו כמו האלילים עצמם, שנאמר בהם (שם תהלים ח) 'פה להם ולא ידברו', וגו', ע"פ מצודת דוד (שם תהלים ח). יט. **ענין** פלטי מיכה מבואר בכתוב (שופטים פרק יח-יט). ולא היה עבודה זרה ממש, שלא היו עובדים אותו אלא רק בוטחים בו לדעת ממנו עתידות ונתפרנסות. והיה קיים עד ימי דוד, שכן נאמר בו (שם שם ג) 'ויקימהו להם בני דן את הפסל וגו' עד יום גלות הארון', ופירושו עד ימי סנחריב שהוא לאחר ימי דוד [ע"פ רש"י (שם)]. וראיים מישראל היו בוטחים בו בימי דוד. ואף הבוטחים בו ואינם עובדים אותו הם בכלל הקללה, שהרי נאמר 'כל אשר בוטח בהם'. לפיכך אילו היה דוד מתקן לומר כן לא היו מקבלים ממנו בני דורו ולא היו אומרים אותו. רש"ם (בשני קונ' ד"ה ד"ל). כן יהוידע (ב"ש שם). יש להקשות, אף אם משה ובני ישראל תיקנו את ההלל על הים, עדיין יש לשאול הלא היה להם להפסיק מלאומרו בזמן דוד כשבטחו בפסל מיכה. וכתב רש"ם (שם), שכיון שכבר נתקן בימי משה לא פסקו מלאומרו בימי דוד. רש"ם (שם ד"ה ומשה). מבוא גירסא נוספת, 'וישראל אמרו לפניו את ההלל'. ומכאן, שאין לפרש לפי גירסא זו שישראל אמרו הלל לפני פסלו של מיכה, אלא פירושו שאמרו את ההלל לפני ה' בעוד פסלו של מיכה קיים [כפירושו לפי הגירסא שלפנינו]. וכפי שפשטנו לשון זו במשנה (פרושים פ"ג מ"ג), 'בפני הבית', שפירושו בזמן שבית המקדש קיים, ואף כאן כך פירושו. ומכל מקום, כתב רש"ם שאין לגרוס כן. כ. **יש** מזמורים שפפורש בהם נגנב ר', ובהם לא נתלקך התנאים, אלא באלו האמורים סתם. מהרש"א (מ"ש ע"ב ד"ה כל). כא. **לא** משמעותם הכתוב אמרו כן, אלא שכך היה מקובל בידי חכמים. רש"ם (בשני קונ' ד"ה נפלט). כב. **וזהו** פירוש המילה 'משכיל', לוחש לתורגמן. רש"ם (שם ד"ה ע"י).

עוד מוסיפה הברייתא: כשנאמר בתהלים הלשון 'לְדָוִד מִזְמוֹר' (מד ג', ושם), שהקדים את תיבת 'לדוד' לתיבת 'מזמור', מְלַמֵּד שֶׁבאמירת מזמור זה שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה תחילה וְאַחַר כָּךְ אָמַר שִׁירָה. וכשנאמר הלשון 'מִזְמוֹר לְדָוִד' (נ ג', ושם), שהקדים את תיבת 'מזמור' לתיבת 'לדוד', מְלַמֵּד שֶׁבאמירת מזמור זה אָמַר דוד שִׁירָה וְאַחַר כָּךְ מתוך השירה שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה[כג]. וכא לְמֵדְךָ שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה, לֹא מִתּוֹךְ עַצְבוּת, וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂחוֹק, וְלֹא מִתּוֹךְ קַלּוּת רֹאשׁ, וְלֹא מִתּוֹךְ דְּבָרִים בְּטָלִים, אֶלָּא מִתּוֹךְ דָּבָר שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה. לפיכך שרתה השכינה על דוד לאחר ששמח באמירת שירה[כד]. וכן אפשר ללמוד דבר זה ממה שֶׁנֶּאֱמַר באלישע הנביא (מלכים ב' ג' ט"ו), וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד ה'[כה].

הגמרא מוסיפה על דברי הברייתא: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, מה ששנינו בברייתא שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, וְכֵן דִּבֶּרְתָּ הֶחָכָם טוֹב, שאם ישן מתוך שמחה יראה חלום טוב.

הגמרא מקשה סתירה בדברי רב. מקשה הגמרא: אֵינִי - האם כך אמר רב, שצריך ללמוד תורה בשמחה, וְהָאָמַר רַב גִּידֵּל אָמַר רַב, כָּל תַּלְמִיד חָכָם הַיּוֹשֵׁב לְפָנַי רַבּוֹ ללמוד תורה מפיו וְאֵין שִׂפְתוֹתָיו נוֹטְפוֹת מָר - מרירות מחמת אימה[כו], ראוי שתִּתְכַּוֵּנָה שִׂפְתוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ה' י"ג), 'שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נוֹטְפוֹת מֹר עוֹבֵר'[כז], ויש לדרוש, אַל תִּקְרֵי 'שׁוֹשַׁנִּים' אֶלָּא 'שֹׁר שֹׁבֵר', מלשון מרירות. אם כן מבואר שלדעת רב צריך ללמוד באימה, ואילו רב יהודה אמר בשם רב שצריך ללמוד בשמחה.

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא - לא קשה הסתירה בדברי רב, שיש ליישב, הָא - דברי רב שאמר רב יהודה בשם רב שצריך ללמוד בשמחה, הוא בְּרָכָה - ברכ המלמד תורה, וְהָא - ודברי זה שאמר רב גידל בשם רב שצריך ללמוד באימה, הוא בְּתַלְמִידָא - בתלמיד הלומד מפי רבו[כח]. **מוסיפה הגמרא לתרץ:** וְאִי בָּעֵית אֵימָא - ואם תרצה תוכל לתרץ כך, הָא וְהָא - גם דברי רב יהודה בשם רב וגם דברי רב גידל בשם רב, נאמרו בְּרָכָה - ברכ המלמד תורה, וְאַף על פִּי כֵן לֹא קַשְׁיָא - לא קשה הסתירה בדברי רב, שיש ליישב, הָא - דבר זה שאמר רב יהודה שצריך ללמוד בשמחה, הוא מִשֶּׁהִתְחִיל - לפני שפתח בלימוד, שעל ידי השמחה יפתח את לב התלמידים לשמוע[כט], וְהָא - ודבר זה שאמר רב גידל שצריך ללמוד באימה הוא לְבָתַר דְּפָתַח - לאחר שפתח בלימוד. **הגמרא מביאה דוגמא להנהגה כתירוץ זה:** כִּי הָא דְּרַבָּה - כשם שמצינו אצל רבה, דְּמִקַּמֵּי דְּפָתַח לְהוּ לְרַבָּנָן - שלפני שפתח בלימודו לתלמידים אָמַר להם מֵילְתָא דִּבְדִיחוּתָא - דבר שמחה וּבְדַחְנוּ רַבָּנָן, וּלְבָסוֹף יָתִיב בְּאֵימָתָא - ישב באימה וּפָתַח בְּשִׂמְחָתָא - ופתח בלימוד השמועה.

★

הגמרא שבה לדון מי תיקן את ההלל, ומביאה מחלוקת תנאים בברייתא בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, הַלֵּל זֶה מִי אֲמָרוֹ? רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עַל הַיָּם - לאחר שעברו בים סוף, כפי שנאמר בו (תהלים קיד ג'), 'הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס' וחששו פן יעברו פרעה וחילו אחריהם[כט], לפיכך הֵם אָמְרוּ בתפילתם 'לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ' וגו' (שם קטו ו'), ועל כך מְשִׁיבָה רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ וְאָמְרָה לְהֶן, אכן, 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה'[ל] (ישעיה מח י"א), ולמען כבוד שמי אציל אתכם. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, יְהוֹשָׁפָט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עֲלֵיהֶן מַלְכֵי כְּנַעַן למלחמה[לא]. הֵם [-יהושע ובני ישראל] אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וגו', שיושיעם ה' למען כבוד שמו, וּמְשִׁיבָה וּכוּ' רוח הקודש ואומרת להם אכן 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה'. רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי אוֹמֵר, דְּבוֹרָה הנביאה וּבָרָק בן אבינועם אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם סִיסְרָא למלחמה[לב]. הֵם [-דבורה וברק] אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ', שיושיעם למען כבוד שמו, וְרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ מְשִׁיבָה וְאוֹמֶרֶת לָהֶם, אכן 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה'. רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, חִזְקִיָּה מלך יהודה וְסַנְחֵרִיב מלך אשור עמו אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עֲלֵיהֶם סַנְחֵרִיב למלחמה[לג]. הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וגו', וּמְשִׁיבָה וּכוּ' רוח הקודש ואומרת להם 'למעני למעני אעשה'. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמְדוּ עֲלֵיהֶם נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע והשליכם לכבשן האש[לד]. הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וגו', וּמְשִׁיבָה וּכוּ' רוח הקודש ואומרת להם 'למעני למעני אעשה'. רַבִּי יוֹנָה הַגָּלִילִי אוֹמֵר, קְרָדְכַי וְאֶסְתֵּר אֲמָרוּהוּ ותיקנוהו בְּשָׁעָה שֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע להשמיד את כל היהודים. הֵם אָמְרוּ 'לֹא לָנוּ' וגו', וּמְשִׁיבָה וּכוּ' רוח הקודש ואומרת להם 'למעני למעני אעשה'. וַהֲכָמִים אוֹמְרִים, נְבִיאִים שֶׁבֵּינֵיהֶן - שהיו בעם ישראל תִּיקְּנוּ לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְּהוּ אוֹמְרִים אותו [-את ההלל] עַל כָּל פֶּרֶק וָפֶרֶק - בכל רגל ורגל, וְעַל כָּל צָרָה וְצָרָה שֶׁלֹּא תָבֹא עֲלֵיהֶם לְיִשְׂרָאֵל, וְלִכְשֶׁנִּגְאָלִין ממנה אוֹמְרִים אותו [-את ההלל] עַל גְּאוּלָּתָן[לה].

★

הגמרא דנה במקומות שנאמרה תיבת 'הללויה' בין פרק לפרק, האם היא שייכת לפרק הקודם או לפרק הבא, ומביאה בענין זה מהלוקת אמוראים: אָמַר רַב חִסְדָּא, בכל מקום שנאמרה תיבת 'הַלְלוּיָהּ' בין פרק לפרק בתהלים, היא סוֹף פִּירְקָא - סוף הפרק הקודם. רַבָּה בַּר רַב הוּנָא אָמַר, תיבת 'הַלְלוּיָהּ' שנאמרה במקום כזה היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא[לו].

הגמרא מביאה את עדותו של רב חסדא בענין זה: אָמַר רַב חִסְדָּא, חֲזִינָא לְהוּ לְתֵילֵי דְּבֵי רַב חֲנִין בַּר רַב - ראיתי את ספר התהלים שבבית רב חנין בר רב, דְּכָתְבִי בָּהוּ שכתובה בהם תיבת 'הַלְלוּיָהּ' שבין פרק לפרק כאילו היא בְּאֶמְצַע סוֹף פִּירְקָא [-פרק], שאין הפסק בין הפרקים, אֶלְמָא מְסַפְקָא לֵיהּ - מוכח שרב חנין בר רב היה מסופק בדבר, האם תיבת 'הללויה' שייכת לפרק הקודם או לפרק הבא, ומספק כתב באופן שאפשר לפרשו לכאן ולכאן.

הגמרא מביאה כמה מקומות שבהם לא נחלקו רב חסדא ורבה בר רב הונא: אָמַר רַב חֲנִין בַּר רָבָא, הַכֹּל מוֹדִים בְּפסוק (תהלים קמט כ"ג) 'תְּהִלַּת ה' יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד' (הַלְלוּיָהּ), שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' דְּבָתְרֵיהּ - שנאמרה אחריו [דְּהַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי' (שם קמו א') היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא, ולא סוף הפרק הקודם. וכן כולם מודים בפסוק (קיג י) 'רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעַס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמַס תַּאֲוַת רְשָׁעִים תאבד', שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' דְּבָתְרֵיהּ - שנאמרה אחריו [דְּהַלְלוּיָהּ הַלְלִי עַבְדֵי ה'' (קיג א')] היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא, ולא סוף הפרק הקודם. וְכֵן כולם מודים בפסוק (קלה ג) 'שֶׁבְּעַמְדִים בְּבֵית ה' בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ', שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' דְּבָתְרֵיהּ - שנאמרה אחריו [דְּהַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב ה'' (קלה ג')] היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא, ולא סוף הפרק הקודם[לז]. ואף רב חסדא שאמר שתיבת 'הללויה' שבין פרק לפרק שייכת לפרק הקודם, בפסוקים אלו הוא מודה.

מוסיפה הגמרא: קָרְאֵי - בעלי מקרא הבקיאים בפסוקים מוֹסִיפִין על דברי רב חנין בר רבא אַף אֶת הפסוקים האֵלּוּ, שאף בהם כולם מודים, בפסוק (קי ז) 'מְנַחֵל בְּדֶרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ', תיבת 'הַלְלוּיָהּ' דְּבָתְרֵיהּ - שנאמרה אחריו [דְּהַלְלוּיָהּ אוֹדֶה ה'' (קיח ל')] היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא, ולא סוף הפרק הקודם. וכן כולם מודים בפסוק (קיח י) 'רֹאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה' שֵׂכֶל טוֹב לְכָל עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד', שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' דְּבָתְרֵיהּ - שנאמרה אחריו [דְּהַלְלוּיָהּ אַשְׁרֵי אִישׁ יָרֵא אֶת ה'' (קיב א')] היא רֵישׁ פִּירְקָא - ראש הפרק הבא, ולא סוף הפרק הקודם.

הגמרא תולה את מחלוקת רב חסדא ורבה בר רב הונא במחלוקת תנאים. אומרת הגמרא: מה שנחלקו רב חסדא ורבה בר רב הונא בתיבת 'הללויה' שנאמרה בין פרק לפרק האם היא שייכת לפרק הקודם או לפרק הבא, נִימָא תְּנָאֵי - האם נאמר שבדבר זה נחלקו כבר תנאים. שכן שנינו במשנתנו (לעיל קנ:): עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר מן ההלל עד הכוס השני, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, עַד 'אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה' (תהלים קיג ט), שהוא סוף הפרק הראשון מפרקי ההלל [נמצא, שהוא אומר פרק אחד], וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, אומר עַד 'הַחֹמְשִׁי לְמַעֲנִינוּ יָמֵם' (שם קיד ח), שהוא סוף הפרק השני מפרקי ההלל [נמצא, שהוא אומר שני פרקים]. תְּנָיָא אִידָךְ - וכברייתא שנינו את מחלוקת בית שמאי ובית הלל בלשון אחרת, עַד הֵיכָן הוּא אוֹמֵר מן ההלל, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, עַד 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם' (שם קיד א'), שהוא תחילת הפרק השני מפרקי ההלל [נמצא, שהוא אומר פרק אחד], וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, אומר עַד 'לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ' (שם קטו ו'), שהוא תחילת הפרק השלישי מפרקי ההלל [נמצא, שהוא אומר שני פרקים]. ואין חילוק בין משנתנו לברייתא אלא בלשון בלבד, שכולם מודים שלבית שמאי אומר פרק אחד ולבית הלל אומר שני פרקים, אלא שהתנא במשנתנו נקט את סוף הפרק שהוא אומר, והתנא בברייתא נקט את תחילת הפרק שאינו אומר.

כג. **שמשמעות** הלשון 'לדוד מזמור', תחילה שרתה שכינה לדוד ואחר כך אמר מזמור. ומשמעות הלשון 'מזמור לדוד', תחילה אמר מזמור ומתוך כך שרתה שכינה לדוד. רשב"ם (ד"ה לדוד, ד"ה מזמור).

כד. **ומזמורים** שנאמר בהם 'לדוד מזמור', שנשרתה שכינה לפני שאמר מזמור, בהכרח שהיה לו לפני כן דבר שמחה של מצוה ומתוך כך שרתה עליו שכינה. ריא"ף (על עין יעקב, ד"ה לדוד). כה. **מבואר** בכתוב (מלכים ב' ג' ט"ו), שהיהושפט מלך יהודה ויהורם מלך ישראל יצאו להילחם במואב, ובאו לשאול את אלישע הנביא את התעתיד להיות להם, ובבואם לפניו כעס אלישע על יהורם מפני שהיה עובד בעבודה זרה, ומחמת כעסו התמלקח השכינה ממנו ולא היה יכול להשיב להם בנבואה, שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה כה מצוה, וביקש להביא מנגן שיגגן לפניו וכך ישמח ותשרה עליו השכינה ויתנבא. ע"פ רש"י (שם) ורמב"ן (דברים יג ה'). ושמחה זו של מצוה היא, מפני שהוא מתכוין שעל ידה תשרה עליו השכינה. רש"י (שבת ל: ד"ה קתו) ורשב"ם (ד"ה שמחה). כו. **רש"י** (שבת ל: ד"ה טרפתן). כז. **פשוטו** של מקרא, מבין שפתותיו עולה ריח טוב כריח השושנים, וכאילו מטיפות מור [-מין בושם מסממני הקטורת (כריתות ו:)]. והוא משל על הנביאים, שהם כשושנים שריחם נודף למרחוק, שמנבאים טובה שתהיה בעתיד. ע"פ מצודת דוד (שיר השירים שם). כח. **עי"ש** רש"י (שבת ל: ד"ה ומפיק). כט. **שעדיין** לא ידעו שהמצרים טבעו בים. ל. **כמאמר** הכתוב (יהושע ט"ו ח'). ויתעודו כל המלכים האלה ויבואו ויתנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל'. לא. **כמאמר** הכתוב (מלכים ב' י"ח י"ג). 'ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו, עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבְּצוּרות ויתפשם'. לב. **כמאמר** הכתוב (דברי"ה ב' י"ג-כ"ב). לג. **מחזקתם** היא רק במקום שנאמרה תיבת 'הללויה' פעם אחת בין פרק לפרק, אבל במקום שנאמרה פעמיים בין פרק לפרק [כגון], 'כעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו הללויה. הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו' (קו מח, קז א), כולם מודים שהראשונה היא סוף הפרק הקודם, והשניה היא תחילת הפרק הבא. רשב"ם (ד"ה מודים).

מאי - מהו הטעם ששינו התנאים זה מלשונו של זה, **אַו** - האם לא משום **דְּהָא מְיַסְּפֵי**נְי - שברבר זה נחלקו, במקומות שנאמרה תיבת 'הללויה' בין פרק לפרק, האם היא שייכת לפרק הקודם או לפרק הבא, ומאחר שסוף הפרק הראשון בהלל ותחילת הפרק השני כך הם, 'אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ. בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל', וגו', נקט כל אחד מהם בלשון אחרת כפי שיטתו, **לְמַאן דְּאָמַר** - לפי התנא במשנתנו שלכית שמאי אומר **עַד אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה**', יש לפרש **שְׁבָּבַר** שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' היא **רֵישׁ פִּירְקָא** - ראש הפרק הבא, לפיכך אינו אומר אותה על כוס שני, מכיון שלכית שמאי אומר רק את הפרק הראשון, ואילו תיבת 'הללויה' שייכת לפרק השני, לכן נקט בלשונו שאומר רק עד 'אם הבנים שמחה', **וּמַאן דְּאָמַר** - ולפי התנא בברייתא שלכית שמאי אומר **עַד 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל'**, **סָבַר** שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' היא **סוֹף פִּירְקָא** - סוף הפרק הקודם, לפיכך אומר אותה על כוס שני, ולכן נקט בלשונו שאומר עד 'בצאת ישראל'[א].

הגמרא דוחה שמחלוקת התנאים אינה בנידון שנחלקו האמוראים בתיבת 'הללויה' שבין פרק לפרק, אלא כל אחד מהאמוראים יפרש את דברי שני התנאים כשיטתו.

דוחה הגמרא: רַב חִסְדָּא שאמר שתיבת 'הללויה' שבין פרק לפרק היא סוף הפרק הקודם **מְתָרֵץ** את דברי שני התנאים **לָמַעְמַיְיהוּ** [-כשיטתן], **דְּכוּלֵּי עָלְמָא** - התנא במשנתנו והתנא בברייתא **סָבְרֵי** [-סוברים] שתיבת 'הַלְלוּיָהּ' היא **סוֹף פִּירְקָא** - הפרק הקודם [-את הפסוק שמחה, הללויה'] ואף לבית שמאי אומר אותה על כוס שני, **וּמַאן דְּאָמַר** - התנא בברייתא שאמר **עַד 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל' שְׁפִיר** [-מובן], **וּמַאן דְּאָמַר** - התנא במשנתנו שאמר **עַד אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה** נקט בלשון זו משום שסבר **'עַד', וְעַד בְּכְלָל'**, כלומר שאף מקום שאמרו עד אליו הוא בכלל, ולכן מובן מדבריו שאומר אף את הפסוק 'אם הבנים שמחה, הללויה'[ב].

מקשה הגמרא: מכיון שתיבת 'הללויה' היא סוף הפרק הראשון, מדוע אמר התנא במשנתנו עד 'אם הבנים שמחה', וכפי שהתבאר שאף תיבת אלו בכלל אמירתו, **וְנֵימָא** - ויאמר **עַד 'הַלְלוּיָהּ'**, שהרי אף תיבה זו בכלל הפרק הראשון שהוא אומר. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה לומר, **הָא יָדְעִינַן הֵי 'הַלְלוּיָהּ'** - שאם יאמר התנא כך לא נדע באיזה 'הללויה' מדובר[ג], עדיין יקשה, **וְנֵימָא** - ויאמר התנא במפורש, שאומר עד **'הַלְלוּיָהּ' שֶׁ'אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה'.** מסיקה הגמרא: **סֵ**ימָא - אכן קשה הדבר.

הגמרא מבארת כיצד רב רב הונא את דברי שני התנאים כשיטתו.

מוסיפה הגמרא: וְרַבָּה בַּר רַב הוּנָא שאמר שתיבת 'הללויה' שבין פרק לפרק היא תחילת הפרק הבא **מְתָרֵץ** את דברי שני התנאים **לָמַעְמַיְיהוּ** [-כשיטתן], **דְּכוּלֵּי עָלְמָא** - התנא במשנתנו והתנא בברייתא סוברים שתיבת **'הַלְלוּיָהּ'** היא **רֵישׁ פִּירְקָא** - ראש הפרק הבא ['הללויה, בצאת ישראל' וגו'] ולבית שמאי אינו אומר אותה על כוס שני, **וּמַאן דְּאָמַר** - התנא במשנתנו שאמר **עַד 'אִם הַבָּנִים שְׂמֵחָה'** [-מובן], **וּמַאן דְּאָמַר** - התנא בברייתא שאמר **עַד 'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל'**, נקט לשון זו משום **שֶׁכָּבַר 'עַד', וְעַד בְּכְלָל'**, כלומר שמקום שאמרו עד אליו הוא עצמו אינו בכלל, ולכן מובן מדבריו שאינו אומר פסוק זה[ד].

מקשה הגמרא: מכיון שתיבת 'הללויה' היא תחילת הפרק הבא, מדוע אמר התנא בברייתא שאומר עד 'בצאת ישראל ממצרים', וכפי שהתבאר שתיבות אלו אינו אומר, **וְנֵימָא** - ויאמר **עַד 'הַלְלוּיָהּ'**, שהרי אף תיבה זו אינו אומר. **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה לומר, **הָא יָדְעִינַן הֵי 'הַלְלוּיָהּ'** - שאם יאמר התנא כך לא נדע באיזה 'הללויה' מדובר, עדיין יקשה, **וְנֵימָא** - ויאמר התנא במפורש, שאומר עד **'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל'** ממצרים'. מסיקה הגמרא: **סֵ**ימָא - אכן קשה הדבר.

★

שנינו במשנה: וְחוֹתֵם בְּגְאוּלָּה. נחלקו רבי טרפון ורבי עקיבא במשנתנו כיצד הוא חותם בגאולה, ולרבי עקיבא הוא חותם בברכת 'גאל ישראל'.

הגמרא מבארת שיטות לשונות בברכת גאולה: אָמַר רָבָא, בברכת גאולה הנאמרת לאחר **קְרִיאַת שְׁמַע** שחרית וערבית, **וְכֵן** בברכת גאולה הנאמרת **בְּהַלֵּל** בליל הסדר [כפי ששנינו במשנתנו], אומר בחתימתן **'גָּאַל יִשְׂרָאֵל'** בלשון עבר, מפני שנתקנו לספר ולשבח על גאולת ישראל שאירעה בעבר ביציאת מצרים. אבל בברכת גאולה **דְּצַלּוֹתָא** - שבתפילת שמונה עשרה, אומר בלשון הווה **'גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל'**, **מַאי טַעְמָא** - מהו הטעם שבתפילה אומר בלשון זו, משום **דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ** - שהיא בקשת רחמים לעתיד ואינה שבח על העבר, לפיכך אינו יכול לומר בה 'גאל ישראל' בלשון עבר[ה].

הגמרא מביאה ברכה נוספת שנאמרת בשינוי לשונות: אָמַר רַבִּי זֵירָא, אף בברכת קדושת היום יש שינוי לשונות, **דְּקִידּוּשָׁא** - בקידוש אומר **'אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו (וְרָצָנוּ)'** בלשון עבר, מפני שהיא הודאה על העבר, אבל **דְּצַלּוֹתָא** - בתפילה אומר **'קִדַּשְׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ'**, בלשון בקשה, **מַאי טַעְמָא** - מהו הטעם שבתפילה אומר בלשון זו, משום **דְּרַחֲמֵי נִינְהוּ** - שהתפילה היא בקשת רחמים.

הגמרא מוסיפה בענין ברכת קדושת היום, שצריך להזכיר בה את יציאת מצרים: אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, וְצָרִיךְ שֶׁיַּזְכִּיר את **יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּקִידּוּשׁ הַיּוֹם** - בברכת קדושת היום בשבת, הן בקידוש והן בתפילה[ו]. ולמדו כן בגזירה שוה[ז]**, כְּתִיב הָכָא** - כתוב כאן בפסח **('לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ'**[ח]**, וּכְתִיב הָתָם** - וכתוב שם בשבת **('זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ'**[ט]**,** וכיון שכתוב בשניהם לשון 'זכירה' יש ללמוד שצריך להזכיר בשבת ענין יציאת מצרים[י]. וכשם שבפסח צריך להזכיר את יציאת מצרים, כך גם בשאר מועדים צריך להזכיר[יא].

הגמרא מביאה ברכה נוספת שנאמרת בשינוי לשונות: אָמַר רַבָּה בַּר שִׁילָא, אף בברכה על הרמת קרן מלכות בית דוד יש שינוי לשונות, **דְּצַלּוֹתָא** - בברכה הנאמרת בתפילה ['את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך' וכו'] חותם **'מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה'**, ואילו **דְּאַפְטָרָתָא** - בברכה שלאחר קריאת ההפטרה ['שמחנו ה' אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך' וכו'] חותם **'מְגֵן דָּוִד'**[יב]. וטעם שינוי הלשון, משום שהתפילה היא בקשת רחמים, לפיכך שייך לומר בה 'מצמיח קרן ישועה' לבקש שיצמיח קרן ישועה לישראל, ואילו הלשון 'מגן דוד' אין משמעותה בקשת רחמים[יג].

הגמרא מביאה את דרשת הכתוב בענין תחילת הברכה 'מגן דוד': נאמר בדברי ה' לדוד המלך על ידי נתן הנביא (שמואל ב ז ט), **'וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ'.** תָּנֵי - שנה על כך **רַב יוֹסֵף**, 'שם גדול' שנאמר לדוד, **זֶהוּ שֶׁחוֹתְמִים** בברכת ההפטרה בשמו **וְאוֹמְרִים 'מְגֵן דָּוִד'**, כשם שחותמים בשמו של אברהם ואומרים 'מגן אברהם'[יד].

הגמרא מביאה גם את דרשת הכתוב בענין ברכת 'מגן אברהם': אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, נאמר לאברהם אבינו (בראשית יב ג), **'וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וְהֱיֵה בְּרָכָה'.** ויש לדרוש כך, **'וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל' זֶהוּ שֶׁאוֹמְרִים** במפורש, שאומר **עַד 'הַלְלוּיָהּ'** שֶׁבפסוק **'בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל'** ממצרים'. **מסיקה הגמרא: מַשְׁיָא** - אכן קשה הדבר.

א. **ומתוך** שבדברי בית שמאי נקטו את סיום הפרק או את תחילת הפרק הבא, כל תנא כפי שיטתו, נקטו כך גם בדברי בית הלל, אף שבהם לא שייך הטעם, שהרי לבית הלל אומר שני פרקים, ובסיומם לא נאמר 'הללויה'. רשב"ם (ד"ה מלמ"ל). ב. **ואי'ו** היה אומר עד 'בצאת ישראל' היה משמע שאף אותו הוא אומר, ואינו כן, שהרי הוא מהפרק השני. ובדבר זה נחלקו התנאים ושינו זה מלשונו של זה, שהתנא במשנתנו סבר 'עד ועד בכלל', לכן אמר עד 'אם הבנים שמחה', ואילו התנא בברייתא סבר 'עד ולא עד בכלל', כלומר שמקום שאמרו עד אליו אינו בכלל [כפי שיתבאר בגמרא להלן לרבה בר רב הונא], לכן אמר עד 'בצאת ישראל', שפסוק זה אינו אומר מכיון שהוא מהפרק השני, ואילו היה אומר עד 'אם הבנים שמחה' היה משמע שאף אותו אינו אומר, ואינו כן, שהרי הוא מהפרק הראשון. ובדרך זו אפשר לבאר גם את מחלוקתם בדברי בית הלל, שהתנא במשנתנו נקט את סוף הפרק הראשון משום שהוא סובר 'עד ולא עד בכלל'. ותנא בברייתא נקט את תחילת הפרק השלישי משום שהוא סובר 'עד ולא עד בכלל'. רשב"ם (ד"ה ומ"ש). ג. **שבתמשך** ההלל יש ערר מקומות שנאמר בהם 'הללויה' (תהלים קיג, קיד, קיז, קיח ג), והייתי אומר שהכוונה אליהם. ד. **ואי'ו** היה אומר עד 'אם הבנים שמחה' היה משמע שאף אותו אינו אומר, ואינו כן, שהרי הוא מהפרק הראשון. ואף כאן ביאור מחלוקתם כמו לרב חסדא, שהתנא בברייתא סבר 'עד ולא עד בכלל', והתנא במשנתנו סבר 'עד ועד בכלל', כלומר שהמקום שאמרו עד אליו אף הוא בכלל, לפיכך אמר עד 'אם הבנים שמחה' שהוא מהפרק הראשון, ואילו היה אומר עד 'בצאת ישראל' היה משמע שאומר אף פסוק זה, ואינו כן, שהרי הוא מהפרק השני. וכן אפשר לפרש בדרך זו את מחלוקתם בדברי בית הלל, שהתבאר לעיל בהערה לרב חסדא. ע"פ רשב"ם (ד"ה מ"ש, ד"ה ומ"ש). ה. **לשון** הווה ['גואל ישראל'] משמשת גם לעבר ולעתיד, לפיכך בין בברכת קריאת שמע והלל שמשבח על העבר ובין בתפילה שמבקש על העתיד יכול לומר כן. ובא רבא לומר, שלשון עבר ['גאל ישראל'], יכול לומר בברכת קריאת שמע והלל שבהם הוא משבח על העבר, אבל לא בתפילה שבה הוא מבקש על העתיד, לפיכך יאמר בתפילה רק בלשון 'גואל ישראל' [וכך אמר רבא, בקריאת שמע שחלל יכול לומר אף בלשון 'גאל ישראל', וכן יכול לומר 'גואל ישראל', אבל בתפילה לא יאמר אלא 'גואל ישראל']. ט"ז (סי' סו סק"ט). ו. **נמחק** ע"פ הגהות הגר"א, וכן נוסחתנו בקידוש. ז. **רשב"ם** (ד"ה בקידוש). ח. **אחת** מהמדות שהתורה נדרשת בהן היא 'גזירה שוה' (תוספת כתובים פרקים ו פי"ח ופי"ט ד"ה ובגמ' ופסחים ד"ה ובגמ'), שכאשר נכתבו תיבות דומות בשתי פרשיות בתורה, יש ללמוד בהן אחת מהשניה, אם קיבל כך מרבו, ורבו קיבל מרבו עד משה רבינו. רש"י (פסחים ו: ד"ה לפי - פסחים). ט. **פשוטו** של הכתוב ['למען תזכור' וגו'], שעל ידי אכילת קרבן פסח ומצה תזכור את יום צאתך ממצרים [רש"י (דברים טז ג)]. ובגזירה שוה משבת למדו שבפסח צריך להזכיר בפיו את יציאת מצרים שהוא ענינו של יום, כשם שבשבת צריך להזכיר בפיו את ענין קדושת יום השבת בברכת קידוש [כמובאר בגמרא לעיל (קו:), וראה תורת כהנים (מהדורא פרנסת כהונה) (פרשתא ו), ושוב חזרו ולמדו בגזירה שוה זו שאף בשבת צריך להזכיר ענין יציאת מצרים, כפי שמזכיר בפסח. תוהלה לדוד (פ"ו אות ג) ע"פ רשב"ם (ד"ה ומ"ש). י. **רשב"ם** (ד"ה גזירה). וביאור, שלומדים כן בדרך 'מה מצינו' [שנדרשו מהמדות שהתורה נדרשת בהן], שבכאשר נאמר דין בפרשה אחת יש ללמדו אף לפרשה אחרת, כשאין סברא לחלק בין הפרשיות. יא. **כתב** רשב"ם (ד"ה ולמ"ד בפסחים), שלשונו במסכת סופרים (פי"ג ה"ג) שכך הוא חותם [אמנם במסכת סופרים שלפנינו כתוב שחותמת ברכה זו היא 'מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל']. יב. **רשב"ם** (שם) ע"פ ערוך השולחן (או"ח סי' רסד סי"ג). ומבואר רשב"ם (שם) פירוש נוסף בשם רש"י, שבתפילה אי אפשר לחתום 'מגן דוד' לאחר שכבר חתם 'מגן אברהם', שאין חותמים בתפילה אחת שתי תתימות דומות זו לזו. יג. **'הגדולים** אשר בארץ', הם אברהם יצחק ויעקב המוזכרים בברכה הראשונה בתפילת שמונה עשרה, ושלשתם ראויים שיחתמו בהם, אלא שאין חותמים ביצחק ויעקב, כפי שדרשו להלן מהכתוב (בראשית יב ג) 'והיה ברכה', שאין חותמים אלא באברהם. ומאי ה' לדוד שיכיריהו בברכה כפי שמזכירים את אברהם יצחק ויעקב, וממילא אף יחתמו בשמו, שהרי הוא יחיד בברכה הקבוצה לו, ואין בו את הטעם שאמרו ביצחק ויעקב שאי אפשר לחתום בשמם אלא רק באברהם. רשב"ם (ד"ה כפם).

בתפילה בברכת אבות 'אֱלֹהֵי אַבְרָהָם'ית, 'וֵאלֹהֵי יִצְחָק'יט, 'וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב'כ. יכול היית לומר שֶׁהוּא חוֹתֵם את הברכה בְּכוּלָּן, שיאמרו 'מגן אברהם יצחק ויעקב', תַּלְמוּד לוֹמַר - מלמדנו הכתוב 'וְהָיָה בְּרָכָה'כא, בְּךָ חוֹתְמִין את הברכה וְאֵין חוֹתְמִין בְּכוּלָּן.

★

הגמרא דנה בלשון התימת ברכת קדושת היום בשבתות וימים טובים, ומביאה בענין זה מחלוקת רבא וסבי דפומבדיתא: אָמַר רָבָא, אֲשַׁכָּחְתִּינְהוּ לְסָבֵי דְּפוּמְבְּדִיתָא - מצאתי את זקני פומבדיתא'כב דְּיָתְבִי וְקָאָמְרִי - כשהם יושבים ואומרים כך, בברכת קדושת היום שאומר בְּשַׁבָּתָא [-בשבת], בֵּין בְּצַלּוֹתָא בֵּין בְּקִידּוּשָׁא - בין בתפילה ובין בקידוש, חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת', ואילו בברכת קדושת היום שאומר בְּיוֹמָא טָבָא [-ביום טוב], בֵּין בְּצַלּוֹתָא וּבֵין בְּקִידּוּשָׁא - בין בתפילה ובין בקידוש, חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל' וְהַזְּמַנִּים'כג. וַאֲמִינָא לְהוּ אֲנָא - ואמרתי להם אני, חולק אני עליהם, אֲדַרְבָּה, בברכת קדושת היום הַמַּלּוֹתָא [-בתפילה], בֵּין בְּשַׁבְּתָא בֵּין בְּיוֹמָא טָבָא - בין בשבת ובין ביום טוב, חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל', ואילו בברכת קדושת היום בְּקִידּוּשָׁא [-בקידוש] יש חילוק, דְּשַׁבְּתָא - בקידוש של שבת חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת', בְּקידוש של יוֹמָא טָבָא [-יום טוב] חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים'. והוספתי לומר להם כך, וַאֲנָא אֲמִינָא טַעְמָא דִּידְכוּ וְטַעְמָא דִּידְכוּ - ואני אומר את טעמי ואת טעמכם, טַעְמָא דִּידְכוּ - טעמכם הוא, שַׁבָּת דִּקְבִיעָא וְקָיְימָא - שזמנה קבוע ועומד מששת ימי בראשית ואינו תלוי בקידוש החודש, בֵּין בְּצַלּוֹתָא וּבֵין בְּקִידּוּשָׁא - בין בתפילה ובין בקידוש חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת' ואינו מזכיר את קדושת ישראל, ואילו יוֹמָא טָבָא [-יום טוב] דְּיִשְׂרָאֵל הוּא דְּקָבְעֵי לֵיהּ - שישראל הם שקובעים את זמנו על ידי דְּקָמְעַבְּרֵי יַרְחֵי וְקָבְעֵי לְשָׁנֵי - שהם מעברים את החדשים וקובעים את השנים[3], לפיכך מזכיר את קדושת ישראל וחותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים'. וְטַעְמָא דִּידֵי - וטעמי הוא, צְלּוֹתָא [-תפילה] דְּרַבָּנִים אִיתָא - שהיא נאמרת ברבים, משום כבודם הוא חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל', ואילו קִידּוּשָׁא דְּבֵיתְהוּ אִיתָא - שנאמר ביחידות, ולא שייך בו הטעם משום כבוד הרבים, לפיכך בְּשַׁבָּת חותם בלשון 'מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת' וּבְיוֹם טוֹב חותם 'מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים'.

הגמרא דוחה את דברי רבא. אומרת הגמרא: וְלָא הִיא - ואין דברי רבא נכונים, משום שיש להקשות על טעמו שהתפילה נאמרת ברבים וקידוש ביחיד. צְלּוֹתָא דְּבֵיתְהוּ מִי אִיתֵיהּ - וכי אין התפילה נאמרת אף ביחידות, וְכֵן, קִידּוּשָׁא דְּרַבָּנִים מִי אִיתֵיהּ - וכי אין קידוש נאמר אף ברבים, כגון קידוש הנאמר בבית הכנסת[בא], וכן בסעודת חתן שרבים מסובים בה.

הגמרא מבארת מה ישיב רבא על קושיא זו: וְרַבָּא שאמר טעם זה כְּבָר, זִיל בָּתַר עִיקָּר - יש לך ללכת אחרי עיקרם של דברים, ומאחר שעיקר תפילה היא בציבור ועיקר קידוש הוא ביחיד, לפיכך רק בתפילה יש להחתם בלשון 'מקדש ישראל' משום כבוד הציבור.

הגמרא מביאה מעשה שהיה, ממנו יש ללמוד שרבא חזר בו מדבריו: עוֹבָּא בַּר רַב נְחִית - ירד לפני התיבה כשליח ציבור קַמֵּיהּ דְּרַבָּא - לפני רבא, ובתפילתו אָמַר בחתימת ברכת קדושת היום בְּדִבְרֵי סָבֵי דְּפוּמְבְּדִיתָא, וְלָא אָמַר אֶלָּא מִידֵּי [-לן] על כך רבא וְלָא מִידֵּי [-כלום]. מוכיחה הגמרא: אֶלָּא הֲדַר בֵּיהּ רָבָא - מוכח ממעשה זה שרבא חזר בו והודה לדברי סבי דפומבדיתא.

הגמרא מביאה מעשים נוספים בענין זה: רַב נָתָן, אֲבוּהּ [-אביו] דְּרַב הוּנָא בָּרֵיהּ [-בנו] דְּרַב נָתָן, נְחִית - ירד לפני התיבה כשליח ציבור קַמֵּיהּ [-לפני] דְּרַב פָּפָּא, ובתפילתו אָמַר בחתימת ברכת קדושת היום בְּדִבְרֵי סָבֵי דְּפוּמְבְּדִיתָא, וְשָׁבְחֵיהּ - ושיבחו על כך רַב פָּפָּא.

אָמַר רְבִינָא, אֲנָא אִיקְּלַע - אני הזדמנתי לְמֵיהּ דְּמָרֵיהּ - לפני מרימר, וּנְחִית קַמֵּיהּ שְׁלּוּחֵי דְּצִיבּוּרָא - וירד לפניו שליח ציבור, ובתפילתו אָמַר בחתימת ברכת קדושת היום בְּדִבְרֵי סָבֵי דְּפוּמְבְּדִיתָא, וְהַוו מְשַׁתְּקֵי לֵיהּ כּוּלֵּי עָלְמָא - והיו כל הציבור משתקים אותו, מפני שסברו כרבא שחלק עליהם, אָמַר לְהוּ [-להם] מרימר לציבור, שְׁבָקוּהוּ [-הניחוהו], כיון דַּהֲוָה לֵיהּ - שהלכה היא בְּדברי סָבֵי דְּפוּמְבְּדִיתָא, וְשׁוּב לֹא הֲווּ מְשַׁתְּקֵי לֵיהּ - לא היו הציבור משתקים אותו.

★ ★ ★

משנה המשנה ממשיכה לבאר את סדר הדברים בליל הסדר: מְזָגוּ לוֹ כּוֹס שְׁלִישִׁי מארבעת הכוסות, מְבָרֵךְ עליו עַל מְזוֹנוֹ, ברכת המזון. לאחר מכן, מזגים לו כוס רְבִיעִי, וגּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַהַלֵּל שהחל לאומרו קודם הסעודה, וְאוֹמֵר עָלָיו גם בִּרְכַּת הַשִּׁיר, ובגמרא (נסחן קיט:) מפרש מהי[בב].

המשנה מוסיפה דין בשתית יין בליל הסדר: בֵּין הַכּוֹסוֹת הַלָּלּוּ - בין שני הכוסות הראשונים של ארבע הכוסות [שעסקה בהם המשנה לעיל], לבין שני הכוסות האחרונים, אִם רוֹצֶה לִשְׁתּוֹת יין, יִשְׁתֶּה, אך בֵּין כּוֹס שְׁלִישִׁי לְרְבִיעִי, לֹא יִשְׁתֶּה, שכן יין הבא לאחר המזון משכר, ויש לחוש שמא ישתכר ולא יאמר את ההלל כראוי[בג].

★

גמרא הגמרא רוצה ללמוד מדברי המשנה שצריך לברך ברכת המזון על הכוס: אָמַר לֵיהּ רַב חָנָן לְרַבָּא, שָׁמַע מִינַּהּ, מדין המשנה שבכוס שלישי מברך על מזונו, שִׁבְרַכַת הָמָזוֹן טְעוּנָה כּוֹס של יין עמה בכל זמן[בד]. דוחה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רבא, לעולם אין צריך כוס לברכת המזון, אֶלָּא שֶׁאַרְבָּעָה כְּבֵי [-כוסות] תִּיקְּנוּ רַבָּנָן לשתות בליל הסדר, משום ששתייתם היא דֶּרֶךְ חֵירוּת, ולאחר שתיקנו לשתותם אמרו, כָּל חַד וְחַד נַעֲבִיד בֵּיהּ מִצְוָה - כל אחד ואחד מן הכוסות נעשה בו מצווה[בה], ובכוס שלישי קבעו לברך עליו ברכת המזון, אולם בשאר ימות השנה אין ברכת המזון טעונה כוס[בו].

★

שנינו במשנה: כּוֹס רְבִיעִי גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַהַלֵּל וְאוֹמֵר עָלָיו בִּרְכַּת הַשִּׁיר.

יד. **משוש** שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על יחיד, אלא על אומה שלימה [כגון 'אלהי ישראל' (שמות ו ג), 'אלהי העברים' (שם שמות ג)], לפיכך דרשו ממה שאמר לאברהם 'ואעשך לגוי גדול' שתחשב כאומה שלימה שאייחד שמי עליך, ויאמרו 'אלהי אברהם'. רבי אליהו מזרחי (כלמ"ש יג ג).

טו. **מפני** ש'ברוכה' פירושו תוספת טובה, לפיכך דרשו ממה שנאמר 'ואברכך' שהוסיף לו הקדוש ברוך הוא על הטובה המנכרת שאף בנו יזכה בה, שיאמרו 'אלהי יצחק'. רבי אליהו מזרחי (שם).

טז. **מפני** ש'ואגדלה שמך' משמע תוספת גדולה יותר מהתוספת הראשונה, לפיכך דרשו שאף בן בנו יזכה למעלה זו, שיאמרו 'אלהי יעקב'. רבי אליהו מזרחי (שם).

יז. **שהוא** מיותר, שהרי כבר נאמר 'ואברכך'. רבי אליהו מזרחי (שם).

יח. **הם** רב יהודה ורב עינא, כמבואר בגמרא (סנהדרין יז:). רשב"ם (ד"ה סבי). יט. **דינים** אלו אמורים בשבת בפני עצמה וביום טוב בפני עצמו, אבל ביום טוב שחל בשבת חותם בכולם ואומר 'מקדש השבת וישראל והזמנים', כמבואר בגמרא (פיסא יח:). רשב"ם (ד"ה כשבת, יומם). כ. **שבי** ידי קדושת ישראל התקדשו המועדים, שבית דין של ישראל קובעים האם החודש יהיה מעובר [בן שלושים ימים] או שאינו מעובר [בן עשרים ותשעה ימים], וכן האם השנה תהיה מעוברת [בת שלושה עשר חודשים] או שאינה מעוברת [בת שנים עשר חודש], ואילו לא התקדשו ישראל לא היו קובעים חדשים וקראים מועדים. ע"פ רש"י (פיסא יח:). כא. **שמקדש** שליח ציבור בלילי שבת ויום טוב. גמרא ורשב"ם (נסחן ק: ד"ה שקיבצתן). כב. **שיש** מי שמפרש שהיא חתימת ההלל "ההללוך ה' אלוקינו על כל מעשיך וכו' ברוך אתה ה' מלך מהולל בשבחות", ויש שמפרש, שהיא אמירת "נשמת כל חי". כג. **רשב"ם** (ד"ה בין ג'). על פי הירושלמי (פ"א ה"ג). אבל יין שבתוך המזון, אינו משכר, ולכן מותר לשתות בסעודה, בין כוס שניה לשלישית. וכמו כן, יין שקודם המזון גם אינו משכר, ולכן, גם בין כוס ראשונה לשניה מותר לשתות. כד. **כתב** הרשב"ם (ד"ה ג' ס"ק), שכיון שדין זה, שברכת המזון טעונה כוס, אינו מפורש במקומו במסכת ברכות, אלא לעיל (קה:) מדייקת הגמרא דין זה מדברי בריייתא המובאת שם, לכך רוצה הגמרא כעת שנדייק כן אף מדברי משנה. כה. **על** כוס ראשונה מקדש על היום, על כוס שניה קוראים את ההגדה, ועל כוס רביעית גומרים את ההלל כפי שהתבאר. כו. **שאף** בליל הסדר שתיקנו כן, אין סיבת הכוס מחמת ברכת המזון, רשב"ם (ד"ה ג' ס"ק ג') הביא יוסף (פ"א סמ"ד ד"ה וכמ"ש לעיל סמ"ב) כתב, שאף שתיקנו כוס שלישית על ברכת המזון, אין זה לעיכובא, ואם בירך בלא כוס, ואחר כך שתה כוס שלישית, יצא ידי חובתו. והפרי חדש (סס ד"ה ודע) כתב, שאחר שתיקנו הברכה על הכוס, ברכת המזון היא חלק מן החיוב של כוס שלישית, ואם שתה שלא על ברכת המזון לא יצא ידי חובת ארבע כוסות, שהשותה שלא על הסדר לא יצא.

מברירת הגמרא: מאי 'ברכת השיר'. מבארת הגמרא: רב יהודה אמר, ברכת השיר היא אמירת 'יהללוך ה' אלהינו' וכו' שלאחר ההלל, וחתימתה היא 'ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות'[א]. **ורבי יוחנן אמר**, ברכת השיר היא להוסיף ולומר 'נשמת כל חי' הנאמרת בסיום פסוקי דזמרה של שבת ויום טוב, וזהו מלבד ברכת 'יהללוך' הנאמרת תמיד בסיום ההלל[ב].

★

הגמרא מביאה דבר נוסף שאומרים על כוס רביעי: תנו רבנן, כוס **רביעי**[ג] **גומר עליו את ההלל**, שהתחיל בו קודם הסעודה, **ואומר** עליו גם **'הלל הגדול'** [מזמור קל"ו בתהלים][ד], **דברי רבי טרפון. ויש אומרים**, אין אומר זה, אלא אומר המזמור **'ה' רעי לא אחסר'** (תהלים כג ו), לשבח על המזון שאכל.

הגמרא מבארת ענין 'הלל הגדול'. מברירת הגמרא: מיהיכן הוא **'הלל הגדול'. מבארת הגמרא: רבי יהודה אומר, מי'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו'** (תהלים קלו ו), **עד** הפסוק **'על נהרות בבל'** (שם קלז ו) ולא עד בכלל. **ורבי יוחנן אומר, מ'שיר המעלות הנה ברכו את ה'** (שם קלד ו)[ה]. **עד 'על נהרות בבל'. רב אחא בר יעקב אמר, מ'כי ינצבו בהר ציון ירוח לו' רוח** (שם קלה ז) **עד 'על נהרות בבל'.**

הגמרא מבארת הסיבה שקרוי הוא 'הלל הגדול'. מבירת הגמרא: ולמה נקרא שמו 'הלל הגדול'. מבארת הגמרא: אמר רבי יוחנן, מפני שמוזכר בו **שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם**, כמו שנאמר (שם קלו יט) 'והורד לאל השמים', **ומחלק מזונות לכל בריה**, כמו שנאמר (שם קלו כה) 'נתן לחם לכל בשר', וזהו דבר גדול שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומשגיח על הבריות השפלות, ליתן לכל אחד ואחד די מחסורו, ועל שם זה נקרא 'הלל הגדול'[ו].

הגמרא מביאה דרשות בדברי המזמור: אמר רבי יהושע בן לוי, הני עשרים ושתים - אלו עשרים ושתה הפסוקים של 'הודו' האמורים במזמור[ז], **בנגד מי** נאמרו, **בנגד עשרים ושתה דורות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו**[ח], מאדם הראשון עד משה רבינו[ט], **ולא נתן להם תורה**, ולא היו ראויים למזון בלא זכות התורה[י], **וזן אותם בחסדו** ובטובו הגדול.

הגמרא ממשיכה לדרוש: אמר רב חבדא, מאי דכתיב 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', כך פירושו, **הודו לה' שגובה חותמו של אדם, בשותת**[יא], כלומר, אדם המחזיר בעונש על חטאו, הקדוש ברוך הוא עושה עמו חסד וגובה ממנו את חובתו מן הטוב שהוא עצמו השפיע עליו, את חובו **העשיר** גובה **בעושרו**, **ואת** חובו של **העני** גובה **בעניו**, את חוב **היתום** גובה **ביתמותו**, ואת חוב **האלמנה בתרנגולתה**, כל אחד כפי היכולת שיש לו[יא], **ובכל שמפסידו ממון מכפר על גופו**, ועל כך אמר הכתוב 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', הודו לה' שעושה לעולם חסדו, ב'כי טוב', בכך שגובה מן הבריות בטוב שנתן להם.

★

מתוך שהזכיר לעיל חסד ה' בענין המזון, מביאה הגמרא דרשה נוספת בענין זה: אמר רבי יוחנן, כשין מזונותיו של אדם, בפלים ביולדה - קשה הצער שמצטער האדם להשיג את מזונותיו, כפול מצער הילודת. **דאיתיה ביולדה בתיב**, בקללות שנתקללה חוה אחר האכילה מעץ הדעת (בראשית ג טז) **'בעצב** תלדי בנים', ואילו **במזונות בתיב**, בקללות שנתקלל האדם **'בעצבון** תאכלנה

א. **וקוראה** לזה התפשה 'ברכת השיר', שהיא ברכת השבח. רשב"ם (ד"ה יהללוך). ב. **רשב"ם** (ד"ה זכר). וכתב, שסובר רבי יוחנן, שאין לומר שהולך על ברכת 'יהללוך', שהרי אותה אנו אומרים בכל פעם, ובהכרח שכשאומר התנא 'גומר עליו את ההלל' ואחר כך 'ואומר עליו ברכת השיר', בא לומר שצריך להוסיף על מה שאנו אומרים תמיד, והיינו 'נשמת'. והוסיף, שכן יש לנהוג בהלכה, לומר גם ברכת 'יהללוך' וגם ברכת 'נשמת', משום שפוסקים כרבי יוחנן לומר שתיהן. ואחר ההלל אומר 'יהללוך', ואחר הלל הגדול (ויבואר להלן) אומר 'נשמת', וחותם בברכה בכל אחד מהם. וכתב בפירוש רבינו יהודה אלמדאני (ד"ה ומפני) שתחימת 'יהללוך' היא 'פלך מהולל בתשבחות', ותחימת 'נשמת' היא 'יתברך בשירי זמרה מלך אל חי העולמים' [שלסוף ישתבח], ומה שכתב התוס"ש שתי ברכות, כוונתו לשתי ברכות אלו. ג. **כן** גורסים רש"י ורשב"ם (ד"ה ורביעי) [קה: ד"ה רביעי]. ובכאן להגיעא מגירסת הר"ף בדברי רבי טרפון 'רביעי גומר עליו את ההל', חמישי אומר עליו הלל הגדול'. מראה כהן (פנים שם). וסובר הרי"ף, שלשיטת רבי טרפון יש כוס חמישי, ועליה אומרים ההלל הגדול. ד. **כפי** שמבאר והולך. ה. **כן** כתב בספר עבודת הלוי (לענ"ד קח. פנים ד"ה ר"נ שנומדים) על פי דברי התוספות שם, שכוונת רבי יוחנן למזמור זה. ו. **רש"י** (ד"ה שמקמיט) ומהרש"א (ד"ה שמקמיט). ז. **מהרש"א** (שם). ח. **אף** שרק בפסוקים הראשונים נאמר 'הודו', מחשיבים עשרים וששה, שמתחילי 'הודו לה' כי טוב' וגו' הודו לאדוני האדונים' וגו' וממשיך 'לעושה השמים בתבונה' וגו' שמשמעו, הודו לעושה השמים וכן הלאה. ט. **ביצירת** אדם הראשון ועד נתינת התורה עשרים ושתה דורות, וזה פרטן: עשרה דורות מאדם עד נח, אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך ונח. עשרה דורות מנח עד אברהם אבינו, שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח ואברהם. ושתה דורות מאברהם עד נתינת התורה, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם ומשה, ועל ידו ניתנה התורה. י. **מהרש"א** (ד"ה ולא). יא. **רבינו** חננאל (ד"ה מפני). יב. **האות** נו"ן הבאה בסוף התיבה משמעה לשון רבים מהאמר בנקבה. מהרש"א (ד"ה קמן). יג. **על** פי התרגום (שם). יד. **וכמו** שהובא במסכת תענית (כ:) שמפתח של פרנסה בידו של הקב"ה ולא נמסר ביד שליח, כפי שנאמר (תהלים קמה טז) 'פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון'. מהרש"א (ד"ה תהלים). טו. **שבתחילה** הבין מלכלות, שיהיה מאכלו כמאכל החמור, וחשש שגם דעתו תהיה כדעת החמור, שמאכל החמור יוליד טבע חמורי. ואחר שאמר לו שיוכל לאכול לחם נחה דעתו, שטעם הדגן בלחם נותן דעת לאדם, וכפי שדורשת הגמרא במסכת סוכה (מב:), את הפסוק 'יוסיף דעת יוסיף מכאוב' (קהלת ו יח) על קטן שמתחיל לאכול דגן. מהרש"א (ד"ה שמקמיט). טז. **חידושי** המאירי (ד"ה שמקמיט). וכן הוא לשון המדרש (ב"ר כ ו) 'אמר רבי לוי, נתן היה לו אילו היה עומד בכללותו הראשונה', ופירש שם המתנות בהונה, שכך היה מזונו מצוי בכל מקום בלא דאגות, ואילו היום צריך הוא לטרוח אחר מזונו. והמהרש"א (ד"ה שמקמיט) ביאר, דלאחר שנשארים כפי שהיה אדם הראשון קודם שחטא, שהיה מזונו מצוי לו בלא שום טורח [שאחר שחטא נתקלל ב'זיעת אפיך']. יז. **מהרש"א** (שם). יח. **רשב"ם** (ד"ה קלקייסת). וכתב, שיש משמעות לענין זה שהוא נס גדול כל כך לענין תפילה, שצריך להתפלל הרבה על מזונו. וכתב בספר אבני שיש (רשמקן, פרשב"ם), שבזה לא שייך לפרש תיבת 'קשין' כפשוטו, שכביכול קשה הוא הדבר לאדם כל כך, כמו קרשים של סוף, שהרי קרשים הוים היה נס גמור, ומה שייך שישתדל ויתאמץ בזה. ולכן פירש הרשב"ם, שבהכרח הולך על הקב"ה, שנס גדול הוא לקרישם של סוף, וכיון שהוא נס ממילא צריך להתפלל על כך. יט. **'צועה'** הוא לשון עצור וחנוק, שבני מעיו עצורים. רשב"ם (ד"ה צועה). והמהרש"א (ד"ה קשין קשין) פירש, שדרשה תיבת 'צועה' בחילוף ע"י באל"ף, כלשון 'צואה'. כ. **רד"ק** (שם). כא. **רשב"ם** (ד"ה כל). והביא דברי הגמרא בחגיגה (יא:), שנאמר בתורה (שמות כג טו) 'את חג המצות תשמור שבעת ימים', 'תשמרו' משמעו אזהרה לא תעשה, וכתוב 'שבעת ימים', מכאן דורשים, שחולו של מועד אסור בעשיית מלאכה. ותוספות בחגיגה (שם ד"ה חולו) כתבו, שאין איסור עשיית מלאכה בחולו של מועד אלא מדרבנן, וכל הפסוקים הנדרשים אינם אלא לסמך בעלמא. כב. **כתב** רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג אות קמו), שחומרת הביזיוי היא, שאדם מולול באיסור עשיית מלאכה בחול המועד כיון שאינו מפורש בתורה, והרי הוא כפורר ומשומד לדבר אחר, שנאמר בו שאין לו חלק לעולם הבא.

וְעוֹד אָמַר רַב שֵׁשֶׁת מִשּׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, כָּל הַמַּסְפֵּר לָשׁוֹן הָרַע, וְכָל הַמְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרַע, שֶׁמאמין למה ששמע[כג], וְכָל הַמֵּעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר בַּחֲבֵירוֹ, רְאוּי לְהֻשְׁלְכוֹ לַכְּלָבִים[כד], שֶׁנֶּאֱמַר לגבי טריפה (שמות כב ל) ״לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ״, וּכְתִיב בָּתְרֵיהּ (שם כג ו) ״לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא״ שמשמעו, לא תקבל שמועה של שקר, ומכאן אזהרה למקבל לשון הרע[כה], וְקָרֵי בֵּיהּ - ועוד יש לדרוש את הפסוק ולקרוא אותו בלשון ״לֹא תַשִּׁיא שמע שוא״, לא תשמיע שמועת שקר, ומכאן אזהרה למספר לשון הרע ולמעיד עדות שקר[כו]. ומסמיכות הפסוקים יש ללמוד, שהעובר על אחד משלשת איסורים אלו, ראוי להשליכו לכלבים.

★

הגמרא חוזרת לענין הלל הגדול. שואלת הגמרא: וְכִי מַאַחַר דְּאִיכָּא ״הַלֵּל הַגָּדוֹל״, שהוא משובח יותר, שנאמר בו שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה, אם כן, **אֲנַן מַאי טַעְמָא אֲמְרִינַן הָאי** - מדוע אנו אומרים הלל זה המקובל בכל רגל ורגל, ובכל עת שנגאלים מצרה הבאה על הציבור, ואין אנו אומרים הלל הגדול.

משיבה הגמרא: מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הַלֵּלּוּ שהם מענין הגאולה, ולכן ראוי לאומרו בכל זמן שבו מודים על גאולת ישראל[כז]. ואלו הם, **יְצִיאַת** מִצְרַיִם, **וְקְרִיעַת יַם סוּף, וּמַתַּן תּוֹרָה, וּתְחִיַּית הַמֵּתִים, וְחֻרְבָּן שֶׁל מְשִׁיחִ**ים - הצרות והקושי הבאים טרם ביאת המשיח[כח].

מפרשת הגמרא היכן נאמרו חמשת הדברים הללו בהלל: יְצִיאַת מִצְרַיִם, דִּכְתִיב בו (תהלים קיד ו) ״בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם״. **וּקְרִיעַת יַם סוּף, דִּכְתִיב** בו (שם קיד ג) ״הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס״[כט]. **מַתַּן תּוֹרָה** מוזכר בהלל, **דִּכְתִיב** בו (שם קיד ז) ״הֶחָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים, והיינו בשעת מתן תורה[ל]. **תְּחִיַּית הַמֵּתִים** מוזכרת בהלל, **דִּכְתִיב** בו (שם קטו ט) ״אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה׳ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים, והולך על הזמן שאחר תחיית המתים[לא]. **חֻרְבָּן שֶׁל מְשִׁיחַ** מוזכר בהלל, **דִּכְתִיב** בו (שם קטו ו) ״לֹא לָנוּ ה׳ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד, וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, התפילה האמורה בפסוק ״לֹא לָנוּ ה׳ לֹא לָנוּ״, זו תפילה על צרת שִׁעְבּוּד הַמַּלְכֻיּוֹת בגלות, ובכלל זה הצרות הבאות בחבלו של משיח. **אִיכָּא דְּאָמְרִי, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, ״לֹא לָנוּ ה׳ לֹא לָנוּ״, זו תפילה שיצילנו ה׳ מצרת מַלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג**[לב].

הגמרא מביאה טעמים נוספים לכך שאומרים הלל זה דווקא: רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בקשה על **מִיתָּתָם נְפָשׁוֹת שֶׁל צַדִּיקִים מוּנָּחִים, שֶׁנֶּאֱמַר** בו (שם קטו ז) ״**אִנָּה ה׳ מַלְּטָה נַפְשִׁי**״, והולך על הצלה מגהינום[לג].

חִזְקִיָּה אָמַר, אומרים הלל זה, **מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ** מענין **יְרִידָתָן שֶׁל הַצַּדִּיקִים**, חנניה מישאל ועזריה, **לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ** בגזירת נבוכדנצר, **וַעֲלִיָּיתָן מִמֶּנּוּ**[לד]. מפרשת הגמרא, **יְרִידָתָן** של הצדיקים לכבשן מוזכרת בהלל, **דִּכְתִיב** בו (שם קטו ו) ״**לֹא לָנוּ ה׳ לֹא לָנוּ**״, ואת זה **אָמַר חֲנַנְיָה** בשעה שהשליכום לכבשן, ואת המשך הפסוק ״**כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד**״, **אָמַר מִישָׁאֵל**, ואת סיום הפסוק ״**עַל חַסְדְּךָ וְעַל אֲמִתֶּךָ**״, **אָמַר עֲזַרְיָה**[לה]. ואת הפסוק שאחר כך (פסוק ג) ״**לָמָּה יאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם**״, **אָמְרוּ בּוּזָּן יחדיו**. וענין **עֲלִיָּיתָן מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ** מוזכר בהלל, **דִּכְתִיב** בו (שם קטו ו) ״**הַלְלוּ אֶת ה׳ כָּל גּוֹיִם**״, ואת זה **אָמַר חֲנַנְיָה** בשעה שעלו מהכבשן, המשך הפסוק ״**שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים**״, **אָמַר מִישָׁאֵל**, ואת תחילת הפסוק שלאחריו (פסוק ג) ״**כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ**״, **אָמַר עֲזַרְיָה**, וסיום הפסוק ״**וֶאֱמֶת ה׳ לְעוֹלָם, הַלְלוּיָהּ**״ **אָמְרוּ בּוּזָּן יחדיו**[לו]. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים**, שאת התיבות ״**וֶאֱמֶת ה׳ לְעוֹלָם**״ המלאך **גַּבְרִיאֵל אָמַר** כשניצלו חנניה מישאל ועזריה מהכבשן, שאף הוא היה עמם באותה שעה[לז], ומפני שהקדוש ברוך הוא הבטיחו בימי אברהם אבינו, שיזכה להציל את בניו של אברהם מכבשן האש, ועתה התקיימה ההבטחה, אמר גבריאל ״**וֶאֱמֶת ה׳ לְעוֹלָם**״.

הגמרא מביאה את סיפור המעשה עם גבריאל בזמן אברהם אבינו: בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נִמְרוֹד הָרָשָׁע אֶת אַבְרָהָם אָבִינוּ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ[לח], **אָמַר** המלאך **גַּבְרִיאֵל לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֶרֶד וְאַצִּנֵּן** [את הכבשן] **וְאַצִּיל אֶת הַצַּדִּיק מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֲנִי יָחִיד בְּעוֹלָמִי, וְהוּא** צדיק **יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ**, שנאמר (יחזקאל ג, כד) ״אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם״[לט]. **וְנִרְאֶה אֵיזֶהוּ יָחִיד לְהַצִּיל אֶת הַיָּחִיד. וּלְפִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ מְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה**, רצה לשלם שכר לגבריאל על רצונו להציל את אברהם, **וְאָמַר** לו לגבריאל, **תְּוַדֶּה וְתַצִּיל שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי בָנָיו** של אברהם. וזהו שירד גבריאל להציל את חנניה מישאל ועזריה מן הכבשן.

הגמרא מוסיפה לספר על הצלת הצדיקים מכבשן האש: דָּרַשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן הַשְּׁזוּרִי, בְּשָׁעָה שֶׁהִפִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע את **חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ, עָמַד** המלאך **יורקמו**, שהוא השֹׂר הממונה על **הַבָּרָד, לְפָנַי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֶרֶד וְאַצִּנֵּן אֶת הַכִּבְשָׁן, וְאַצִּיל צַדִּיקִים הָלָּלוּ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. אָמַר לוֹ נְבוּרְיָאֵל** ליורקמו, **אֵין** ניכרת **גְּבוּרָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא** שֶׁתֵּרֵד, **שֶׁהֲרֵי אַתָּה שַׂר הַבָּרָד, וְהַבָּרָד הוּא מֵים, וְהַכֹּל יוֹדְעִין שֶׁהַמַּיִם מְכַבִּין אֶת הָאֵשׁ**, ואין בכך נס כל כך[מ], **אֶלָּא אֲנִי, שאני שַׂר שֶׁל אֵשׁ, אֵרֵד** לכבשן **וַאֲקָרֵר** אותו **מִבִּפְנִים**, שלא יזיקו הצדיקים.

כג. **רש״ם** (ד״ה המקבל), והוסיף, שאף שאסור לקבל ולהאמין לגמרי, מכל מקום צריך לחשוש במקום הצורך לדברים ששמע, ולהשמר שלא יארע לו נזק כמבואר במסכת נדה (סה). כד. **כתב** המאירי (מגילה כג. ד״ה כל המקפיד), שכוונת הגמרא שראוי להשליכו לכלבים אחר מיתתו, ומפני שאין לו צורת אדם ונמשל כבהמה, ואחר המיתה הרי הוא כנבילה שמשליכים לכלבים. כה. **שומרונים** אונקלוס ״לא תקבל שמע דשקר״, ומכאן אזהרה למקבל לשון הרע, וכן לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא הבעל דין השני. רש״י (מגילה כג ב). כו. **הרשב״ם** (ד״ה וקרי) כתב, שנראה בעיניו שאין לגרוס ״וקרי ביה לא תשיא״, שאף שדברי הפסוק הולכים על המקבל לשון הרע ועל המקבל עדות שלא כדין, מכל מקום ודאי שהמספר לשון הרע והמעיד עדות שקר, גם הם בכלל ״לא תשא שמע שוא״, שהעושה כן הרי הוא נושא שמע שוא בפיו. כז. **מנחם** משיב נפש (בראב״ם שם). כח. **כתב** רש״י (שמות קיח. ד״ה הלל), שהוא מלשון ״חבלי יולדה״ (הושע יג יג), ושם פירש, שהם הצירים והמכאובים הבאים על הולדת קודם הלידה. כט. **והוא** על דרך המשל, שהים נבקע לפניהם כאילו פחד ונס מפניהם בעברם. רד״ק (שם). ל. **הרשב״ם** (ד״ה ואיהו) הביא כראיה לכך את מה שנאמר (תהלים פה ח) ״למה תרצצון הרים גבנונים, ההר חמד אלהים לשבתו״, ומבואר במגילה (כח). שהולך על תלונת ההרים על כך שלא ניתנה תורה עליהם, והרד״ק והאבן עזרא (שם) פירשו, שתרדו ההרים ורעשו מפני כבוד ה׳ שירד על הר סיני. לא. **מתוך** שאומר ״בארצות״, בלשון רבים ולא ״בארץ״, רומז על תחיית המתים, שלעתיד לבא יהיו לכל אחד מישראל כמה מיני ארצות, הר, עמק ושפלה. מהרש״א (מ״ק ד״ה שם, ס״ע קמ). מ. **אמנם** אף בנס כזה יש בו שכח וגבורה להקב״ה, ומכל מקום, כאשר שר האש, שטבעו לשרוף, עושה היפך טבעו ומקרר, בציווי ה׳, זהו פלא עצום ושכח גדול ביותר. בן יהוידע (ד״ה כיהו).

מלחמת גוג ומגוג. מהרש״א (מ״ק ד״ה תפלה). לג. **ומזמור** זה רומז על הגהינום, שנאמר בפסוק הקודם ״אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, ושאול הוא הגהינום כמבואר בעירובין (יט). תורת חיים (שם, עירובין שם ד״ה שנוכיח). לד. **מעשה** השלכתם לכבשן האש והצלתם בנס מובא בפירוש לספר דניאל (פרק ג). לה. **והיינו**, שמכפילות הלשון בפסוק משמע, שכל חלק ממנו נאמר על ידי אחד. מהרש״א (מ״ק ד״ה ואמנם). לו. **והיינו**, שעל ידי נס הצלתם החברו שה׳ הוא אמת והבריו אמת, וכמו שנאמר שם בהמשך (פס קח פס) ״ענה נבוכדנצר ואמר, ברוך אלההון די שדרך״, שהודה וברוך לה׳ שאלהיהם ששלחם. מהרש״א (שם). לז. **כמפורש** בפסוק (ישעיה נ ג פס) שאמר נבוכדנצר ״הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא, וחבל לא איתי בהון, ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין״ [הלא אני רואה ארבעה אנשים מותרים מקשריהם מהלכים בתוך האש, ואין בהם חבלה, ותואר הרביעי דומה למלאך], שהיה עמהם המלאך גבריאל בתוך האש. לח. **מעשה** הפלתו של אברהם אבינו לכבשן האש והצלתו משם מובא במדרשים (ראה לקוט שמעוני (לך לך מז) ועוד). ורומז במקרא בפסוק (בראשית טו ז) ״אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים״. נמרוד הוא המלך אמרפל [המוזכר בפסוק (שם יד א)], ונקרא אמרפל על שם שאמר, והפיל את אברהם אבינו לכבשן האש. רשב״ם (ד״ה בשמים) על פי דברי הגמרא בעירובין (נג.). לט. **מדרש** תהלים (קיח נ), וכן במדרש תנחומא חישן (שמ ג), ״אמר הקדוש ברוך הוא, אברהם האיר עולמי בצדקה, למה שהיו כל דורו רשעים, ומכולם לא מצאתי אלא אחד, שנאמר אחד היה אברהם״. מ. **אמנם** אף בנס כזה יש בו שכח וגבורה להקב״ה, ומכל מקום, כאשר שר האש, שטבעו לשרוף, עושה היפך טבעו ומקרר, בציווי ה׳, זהו פלא עצום ושכח גדול ביותר. בן יהוידע (ד״ה כיהו).

וְגַם אֲקַדֵּיחַ מְבָחוּץ - אגרום שתבער אש הכבשן ותשרוף כלפי חוץ[א], וישרפו האנשים שהשליכום לכבשן, וְאֲצִיתַ בְּכָךְ נֵס בְּתוֹךְ נֵס. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לגבריאל, רֵד ועשה כן. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה פָּתַח גַּבְרִיאֵל וְאָמַר (תהלים קיד ג) וְאָמַת ה' לָעוֹלָם, אמת דברו, שקיים לי הבטחתו שאציל מבני בניו של אברהם[ב].

הגמרא מביאה דעה נוספת בענין פסוק זה: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, וְאָמַת ה' לָעוֹלָם' הַדָּגִים שֶׁבַּיָּם אֲמָרוּהוּ[ג], וּבְרֻבָּם הוֹגֶא, דְּאָמַר רַב הוֹגֶא, בני יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵיוּ בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר של קריעת ים סוף, מְקֻבָּלַנֵי אֲמָנָה הָיוּ, מאמינים ואינם מאמינים[ד], וּבְרֻבָּרְבָּת רַבָּה בָּר מָרִי, מַאי דִּכְתִיב (שם קו ז) אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ, לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ, וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף, מַלְמֵּד שֶׁהֶחֱמִירוּ [-מדרו וסירבו!] יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, אחר קריעת הים, שלא זכרו הניסים והנפלאות שעשה ה' עמהם במצרים, ולא האמינו למה שאמר להם משה קודם לכן 'כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם' (שמות יד יג)[ה], וְאָמְרוּ, שמא כֻּשָּׁאנוּ עוֹלִין מן הים מִצַּד אֶחָד, כָּךְ גם הַמִּצְרִיִּים עוֹלִים ממנו מִצַּד אַחֵר, ויוסיפו לרדוף אחרינו. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיָשָׁר שֶׁל יָם, פְּתוֹחַ אוֹתָן - את המצרים לַיַּבָּשָׁה[ו], שיראום ישראל ויאמינו שהטביעתים בים. אָמַר שרו של הים לְפָנַיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּלוּם [-וכי] יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן לו רַבּוֹ תְּקָנָה וְאחר כך חוֹזֵר וְנוֹטְלָהּ אותה מִמֶּנּוּ, שנתת לי את המצרים שיהיו מזון לדגים שבים, ועתה אומר אתה לי לפלטם! אָמַר לוֹ הקדוש ברוך הוא, פלוט את המצרים, ואני אֶתֵּן לְךָ תמורתם בזמן אחר פִּי אֶחָד וּמֵאָה שְׁבָחִים[ז]. אָמַר לוֹ שר הים, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וכי יֵשׁ עֶבֶד שֶׁתּוֹבֵעַ אֶת רַבּוֹ, כלומר, וכי אוכל להעז פני בבא היום לתבוע את תשלום החוב ממך. אָמַר לוֹ הקדוש ברוך הוא, לא תצטרך לתבעני, שֶׁהֲרֵי קִישׁוֹן יֶהֱא לְךָ עֲרֵב, ותוכל לתבוע חובך ממנו[ח]. מִיָּד פָּלַט אוֹתָן הים לַיַּבָּשָׁה, וְהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם עַל שְׂפַת הַיָּם[ט].

הגמרא מפרשת השיעור של אחד ומחצה. שואלת הגמרא: מַאי - מהו השיעור של פי אֶחָד וּמֵחֲצָה שֶׁבָּהֶן. משיבה הגמרא: דְּאִיתָּא בְּחִזְקִיָּה פָּרָשָׁה שורדף אחרי בני ישראל לים סוף כְּתִיב (שם יח ז) 'וַיִּנַּקְ שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר', שנטל עמו שש מאות מרכבות מובחרות, וְאִיתָּא בְּחִזְקִיָּה סִיכְּרָא, שר צבאו של יבין מלך כנען, בעת הילחמו בבני ישראל שהונהגו על ידי ברק בן אבינעם [שאז נטל הים את פרעונו כפי שיתבאר להלן], כְּתִיב (פופוסים ד יג) 'וַיְזַעֵק סִיסְרָא אֶת כָּל רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל', הרי שמספר מרכבותיו היה פי אחד ומחצה מאשר היה בחיל פרעה[י].

ממשיכה הגמרא ומספרת כיצד שולם החוב לים, וענין שבח הדגים: כִּי אֲתָא סִיכְּרָא להילחם בישראל, וַאֲתָא עֲלָיְיהוּ בְּדִקְרֵי דְּפָרְזְקָא - בא עליהם בכלי מלחמה עשויים מברזל, הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם את הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם בשמים ונלחמו עמהם, דִּכְתִיב בשירת דבורה לאחר מכן (שם ה כ) 'מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם'[יא], וְעַיִן דְּאַחֵיתְ כּוֹכְבֵי שָׁמַיִם עֲלָיְיהוּ - כיון שירדו עליהם כוכבי השמים, שהם של אש, אֲקַדִּירוּ הָנֵי דִּקְרֵי דְּפָרְזְקָא - התחממו כלי המלחמה הללו העשויים ברזל, נְחִיתוּ לְאַקְרוֹרֵי לְמֵימְחֵי נַפְשַׁיְיהוּ - ירדו חיילי סיסרא להתקרר ולרחרר עצמם בְּנַחֲלֵי קִישׁוֹן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְנַחַל קִישׁוֹן, לְךָ וְהַשְׁלֵם [-ושלם] עֲרַבְונְךָ שערבת לשר של ים בקריעת ים סוף, מֵיד גְּרַפְסָן[יב] נַחַל קִישׁוֹן וְהִשְׁלִיכָן לַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כא כב) נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם[יג] נַחַל קְדוּמִים[יד], שיש לבאר, מַאי - מהו הכינוי 'נַחַל קְדוּמִים' שניתן לנחל קישון, אלא זהו הַנַּחַל שֶׁנַּעֲשָׂה עֲרֵב מימי קֶדֶם לפרוע את החוב לשרו של הים. מסיימת הגמרא: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שקיבל הים את חיילי סיסרא, פָּתְחוּ דָּגִים שֶׁל יָם וְאָמְרוּ, 'וְאָמַת ה' לָעוֹלָם' (תהלים קיז ג), שקיים לנו הבטחתו משעת קריעת ים סוף ונתן לנו מזונות.

★

הגמרא ממשיכה לדרוש בפסוקי ההלל: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב (שם קיג ט) 'מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה, הַלְלוּיָהּ', אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל - אמרו הזקנים והחשובים שבעם ישראל לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, חטאו בניך בגלות, ומרוב חטאתם שְׁמוּנֵי בָּנַיִךְ - החשיבו אותנו פשוטי עם ישראל, בְּחִזְּדָה זוּ הַדְּרָה בְּצִיקְרֵי בָּתַּיִם - כמו חולדה שגרה במחילות שבקרקע יסודות הבית בחושך והסתר. וכך פירוש הפסוק, 'אם הבנים', האם קובלת על בניה, כלומר, זקני העם וחשוביו קובלים על המון העם שאינם חשובים כמותם, 'עקרת הבית', שזולזלו בהם והחשיבום כחולדה המתגוררת ביסודות הבית[טו].

מוסיפה הגמרא לדרוש בפסוקי ההלל: דְּרַשׁ רַבָּא, מַאי דִּכְתִיב (שם קטז ו) 'אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע ה'' אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי', והלא היה צריך לומר 'בקשתי כי ישמע ה'', ולא 'אהבתי'[טז], אלא יש לפרש משמעות הלשון 'אהבתי' כמו 'אהבתני', כלומר, אהבת אותי, וכך אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵיכָךְ אֲנִי אֲהוּבָה לְפָנֶיךָ, בְּזָכוּת שֶׁתִּשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי, כלומר, כאשר אני מתפללת לפניך בדרך רחמים ותחנונים[יז].

ועוד דרש, מהו שנאמר (שם קטז ו) 'דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ', אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַף עַל פִּי שֶׁדַּלָּה ועניה אֲנִי בְּמִצְוֹת, שלא קיימתי מצוות כפי הראוי[יח], מכל מקום לָךְ אֲנִי, אני מיחדת את שמך[יט], וְעַל כֵּן לָךְ נָאֶה לְהוֹשִׁיעַ - אותי ראוי להושיע, ולהטות כלפי חסד, יותר משאר האומות[כ].

★

הגמרא מביאה מעשה בענין מזמורי ההלל: אָמַר רַב בַּהֲנָא, בָּשְׁחָלָה רַבִּי יְשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי שָׁלַח לוֹ רַבִּי, אֲמוֹר לָנוּ שִׁנַּיִם וּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁאַסְרַתְּ לָנוּ מִשּׁוּם [-משמו של] אֲבִיךְ רבי יוסי[כא]. שָׁלַח לוֹ רבי ישמעאל, בְּךְ אָמַר אַבָּא, מַאי דִּכְתִיב (שם קיח 5-6) 'הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם שַׁבְּּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ', שיש לברר, אוּמּוֹת הָעוֹלָם מַאי עֲבִידְתַּיְיהוּ - מה שייכות יש לגוים לשבח של כל שגבר עלינו חסדו, והלא אנו צריכים לשבח של כל. אלא הָכִי קָאָמַר, 'הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם' אֲגַבּוּרוֹת וְנִפְלָאוֹת דַּעֲבִיד בַּהֲדַיְיהוּ - על הנסים ועל הנפלאות שעושה ה' עמהם[כב], וממשיך ואומר, וְכָל שֶׁכֵּן אֲנַן[כג], בני ישראל, שצריכים לשבח משום דְּ'גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ' יותר מכל אומה ולשון.

(אָמַר לוֹ) וְעוֹד (חָדָא) שלח רבי ישמעאל לרבי בשם אביו, לעתיד לבא עֲתִידָה מְצִרְיָם שֶׁתְּבִיא הוֹרוֹן לְמָשִׁיחַ לירושלים. בְּכָבוּד המשיח שאינו - שאין ראוי שיהא מְקֻבָּל מֵהֶם את מתנתם, ומפני ששיעבדו את ישראל לעבדים, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַמָּשִׁיחַ, קַבֵּל מֵהֶם, שמכל מקום אַכְסַנְיָא עֲשׂוּ

א. 'אֲקַדִּיחַ' היינו לשרוף, וכמו שמצינו בכיצה (כט.) 'נתחים מודד תבלין לקדיחתו שלא יקדיח' (מ"מ ד"ה יקציף), וקדיח היינו ישרוף, וכמו שמצינו בפסוק (דברים לב כב) 'כי אש קדחה באפי', והיינו בערה ושרפה. ב. כתב הבן יהוידע (לשל"ה ד"ה אם מקרא) שהוצרך לשנוי הניסים הללו, ולא היה לו די בכך שקירר מבפנים, משום שבטבעו של מלאך שאינו עושה שני הפכים, וכאן אירע שם גדול שעשה שני הפכים, גם קירר מבפנים וגם חימם מבחוץ, ועוד, שכיון שחום האש מבחוץ היה גדול מאד, הרי כאשר ראו העומדים, שבכל אופן נצלו חנניה מישאל ועזריה, היה בכך קידוש ה' גדול מאד. ג. ונשרפו אותם האנשים כמו שנאמר (ליש"ע ג כב) 'גְּבִרַיָּא אִלֵּךְ דִּי הִפְקוּ לְשַׁרְבְרָךְ מַשְׁכָּךְ וַעֲבַד נְגַד קְטֵל הַמּוֹן שַׁכִּיבָא דִּי נוּרָא', וביאורו, האנשים האלו שהעלו את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, המיתה אותם שלהבת האש. על פי הרשב"ם (ד"ה ופקיעים). ד. רש"י (ד"ה ומאמין). ה. אין הכוונה לדגים עצמם, שאינם בעלי דיבור, וכן מצינו בפרק שירה, שכל בעלי החיים אומרים שירה אף שאין להם כח הדיבור, אלא הולך על שר ומלאך שלהם, שכל מין יש לו שר מיוחד למעלה, והוא אומר שירה. מהרש"א (מ"מ ד"ה ונמים). ו. כפי שפירש רש"י על הפסוק (בראשית ו ז) שנכנס נח לתיבה 'מפני המבול', שנכנס להתיבה רק כשהתקרבו מי המבול, ומפני שהיה מקטני אמנה, מאמין ואינו מאמין שיבא המבול. וכתב החזון איש (אמונה ובטחון פ"ט), שקטני אמנה גם הם בכלל מאמינים, אלא שאין פעולת האמונה שולטת עליהם לגמרי, ובשעת נסיון נגדול על פי אמונתם. ז. רש"י (בראשית טו, ד"ה ממעיכם), ומצודת ציון (מלאכי פסוק ה). ח. רבינו גרשום (בראשית רבה פ"ה פ"ב). ט. וזכו לקבורה שם בזכות שאמרו אנושה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים' (שמות יד יד), וזהו שנאמר (שם טו יג) 'נוֹחֵיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ', שבזכות חסדך הגדול נתת מנוחה לעמך בארץ, שנזקק הקב"ה להשבע לארץ, שלא תענש על קבורתם. רשב"ם (ד"ה שלנו). כא. וזכרון ביניהם שאין להם די (בבא מציעא מט, ד"ה ומי). י. ואף שמה שקנה עבד קנה רבו, ואף יכול לומר לו עשה עימי ואני זנך, וכול לישלם כל אופן, מכל מקום, אין דרך בני אדם שמזונות שנותן האדון לעבדו, יחזור ויטלם. מהרש"א (מ"מ ד"ה שנותן). יא. כתב הפתח עינים (ד"ה ויש) שאין כאן אף כעין ריבית במה שיקבל אחד ומחצה, שכפי שביאר המהרש"א, אין כאן הלוואה כלל, שכיון שמה שקנה עבד קנה רבו, אם כן אף הקב"ה חייב ליתן לים כלום, ורק ממידת דרך ארץ הכתיבו להשיבו מה שלקח ממנו, וכיון שכך אין בזה רבית מה שנותן לו כמחציו אחר כך יותר משנטל. יב. ואף שכסחום ערבות, תובעים תחילה את הלוה, מכל מקום, כאן כיון שאין עבד תובע את רבו, וראי נעשה נחל כשילון לערב קבלן, ואפשר לתובעו בתחילה. מהרש"א (מ"מ ד"ה ומי). יג. כבאר המהרש"א (מ"מ ד"ה שלנו), שבפשטות היה צריך להיכתב 'וירא ישראל' אלא שפת הים את מצרים מת', ומכך שנאמר 'מת על שפת הים' היינו שנפלטו לשפת הים כשהיו כבר מתים, ועל זה נאמר בפסוק שלאחריו 'וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים'. יד. אף על פי שבחיל פרעה היו רכבים נוספים, שהרי נאמר שם בנוסף 'וכל רכב מצרים', מכל מקום, שרי מצרים היו תלויים בשש מאות רכבים אלו, וכן המלכים שהיו עם סיסרא היו תלויים בחשע מאות רכבי הברזל, ועל כן נחשב הדבר שבצא סיסרא היה פי אחר ומחצה מחיל פרעה, ומספרם של שאר החיילים שהיו בצבאותיהם שהיו בזה יותר מכזה אינו חשוב. תוספות (בכורות טו, ד"ה ומספרם). טו. דהיינו שראש הכוכב היה בשמים כפי שנאמר 'ממסלותם' וסופו בארץ. רש"י (פופוסים ד ט) על פי מדרש תנחומא (בראשית ט). ובמצודת דוד (על פסוק טו) פירש דברי הפסוק בלשון משל, שנפל סיסרא כאילו מן השמים נלחמו בו, וכאילו סרו הכוכבים ממסילתם וירדו מן השמים להילחם בו, ומה שנאמר כאן הוא על דרך הדרש. טז. גריפה הוא לשון שאטאא, כמגריפה הגרופרת את האפר מן הכיריה. רש"י (על פסוק טו). יח. והיינו שגרפם להים כפי שנאמר (לקמן ו ז) 'כל הנחלים הולכים אל הים'. רש"י (ד"ה ואמת). יט. רש"י (ד"ה ואמת). כ. כתב הרש"ש (ד"ה כשהלה) שבכמה מקומות בש"ס מצינו שרבי שלח כך לרבי ישמעאל ברבי יוסי בחולין, ובכל מקום מביאה הגמרא דברים אחרים שהשיב לו [ראה שבת (קו.) ועבודה זרה (יח:)]. ואפשר, שחלה חולייים רבים ובכל פעם השיב דברים אחרים. עוד אפשר, שבפעם אחת השיב דברים רבים, אלא שהגמרא סידרה כל אחד מהם במסכת המתאימה. כא. דהיינו הנסים שורשים שנעשה הקב"ה בעולם. רשב"ם (ד"ה ואמת). כב. רש"י (ד"ה ואמת). כג. כתב הרש"ש (ד"ה כשהלה) שמכאן מקומות כא. שמצינו במקרא שאומר כל שכן בלשון 'כי'. מהרש"א (מ"מ ד"ה ומי).

לְבָנַי בְּמִצְרַיִם. מִיָּד, כלומר, על כך נאמר בתפילת דוד על העתיד לבא (פס פס ג׳) ׳וְאַתְּיָו חַשְׁמַנִּים מִנֵּי מִצְרַיִם׳, שיביאו שרים חשובים מארץ מצרים דורונות למשיח בירושלים ויקבלו, וכמו שנאמר קודם לכן (פס פס ג׳) שכשיתגדל כבוד ה׳ ׳מַהֵיכָלֵךְ עַל יְרוּשָׁלָם, לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׳. **נְשָׁאָה** האומה **בּוּשׁ כָּל וְחוֹמֶר בְּעֲצָמָהּ** ואמרה, **וּמָה** המצרים **הַלָּלּוּ, שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶן** בישראל, נהג עמהם המשיח **בָּךְ**, שקיבל מהם הדורון, **אֲנִי, שֶׁלֹּא נִשְׁתַּעְבַּדְתִּי בָּהֶן, לֹא כָּל שֶׁכֵּן** שיקבל ממני[כה]. **אָמַר לוֹ** הקדוש ברוך הוא למשיח, **קַבֵּל מֵהֶם. מִיָּד** על זה נאמר (פס פס נ׳) ׳**בּוּשׁ תְּרִיץ וֶיֵבוּ** [**אֱלֹהִים. נְשָׂאָה מַלְכוּת רוֹמִי**] **חֲרָשָׁעָה כָּל וְחוֹמֶר בְּעֲצָמָהּ** ואמרה, **וּמָה** המצרים והכושים **הַלָּלּוּ, שֶׁאֵין** הם **אֲחֵיהֶן** של ישראל, **בָּךְ**, שנתקבלו מתנותיהם, **אֲנוּ, שֶׁאָנוּ אֲחֵיהֶן**, שהרי רומי, שהיא אדום, היא מזרעו של עשיו אח יעקב, **לֹא כָּל שֶׁכֵּן. אָמַר לוֹ** הַקָּדוֹשׁ **בָּרוּךְ הוּא לְבַרְיוֹאֵל, ׳**עֲבֹר חַיַּת קָנֶה עֲדַת אֲבִירִים׳ (פס פס נ׳), **גְּעוֹר**[כו], שלא תקבל מהם, כל השופטים מחייבים אותו פה אחד, שאין אפילו אחד שיפסוק לזכותו. ו׳קָנֶה׳ היינו הקולמוס שכותבים בו[לג].

ומסיים ביאור דברי הכתוב: ׳פִּיזַר עַמִּים קְרָבוֹת יָהֶפְצוּן׳[לח], כלומר, **מִי גָּרַם לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּתְפַּזְּרוּ לָבִין אוּמוֹת הָעוֹלָם, קְרָבוֹת שֶׁהָיוּ חֲפֵצִין בְּהֶן** - רצונם להתקרב לאומה רשעה זו[לט].

★

הגמרא חוזרת ומביאה שמועה נוספת ששלח רבי ישמעאל בן רבי יוסי לרבי בשם אביו: ׳וְעוֹד שָׁלַח לוֹ, שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ נְזוּקִים הָיוּ בְּכָרְךְ גְּדוֹל שֶׁל רוֹמִי, כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה[מ], וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם הָיוּ בּוֹ שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ בִּירְנָיוֹת - מגדלים, **וְכָל בִּירְנִית וּבִירְנִית הָיוּ בּוֹ שָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ מַעֲלוֹת** - מדרגות, **וְכָל מַעֲלָה וּמַעֲלָה הָיוּ בּוֹ** אוצרות המספיקים בכדי **לָזוּן אֶת כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ. מספרת הגמרא: אָמַר רַבִּי** (**ישמעאל**) **[שִׁמְעוֹן] בַּרַבִּי**[מא] **לְרַבִּי, וְאָמְרִי לַהּ** (**לרבי ישמעאל ברבי יוסי**) **[רַבִּי יִשְׁמָעֵאל] בְּרַבִּי יוֹסֵי לְרַבִּי**[מב], **הֲנֵי לְמָן** - אוצרות אלו של רומי, למי הם, מי יזכה בהם. **הֵשִׁיב לוֹ רַבִּי: לְךָ וּלְחַבְרוּתָךְ** - ולחברי חבריך, העוסקים בתורה תדיר. **ומביא ראיה מן הפסוק לכך: שֶׁנֶּאֱמַר** לענין מפלתה של העיר צור, שהיא רומי הרשעה[מג], **׳סָחְרָהּ וְאָתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לָהּ, לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָקֵן, כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי ה׳ יִהְיֶה סָחְרָהּ וגו׳** סַחְרָהּ, לָאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׳ (ישעיה כג יח), ופירושו, ׳סחרה׳, הסחורה שהיא מפיקה מאדמתה, כגון תבואות ומיני מתכות, וכן ׳אתננה׳, הכסף והזהב שהיא מקבלת בתמורה לסחורות שמוכרת[מד], לא תוכל צור לשומרם באוצרות ובמחסנים, כי הכל יהיה ׳קודש לה״, לתלמידי החכמים ׳היושבים לפני ה״, ׳לאכול לשבעה ולמכסה עתיק׳ כדי שיאכלו לשובע, ויתכסו בבגדים נאים ומשובחים[מה].**

הגמרא מבארת לשון הפסוק. מברירת הגמרא: מַאי ׳לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָקֵן׳. מבארת הגמרא: תָּנֵי - שנה **רַב יוֹסֵף, ׳לֹא יֵאָצֵר׳, זֶה** הולך **עַל בֵּית (אוצר) [וְאוֹצְרוֹתֵיהֶן][מו], המקום שבו משמרים את התירוש, הדגן והיצהר, ׳וְלֹא יֵחָקֵן׳, זֶה בֵּית (גניזה) [גְּנִזֵיהֶן][מז], מקום שמירת כספם וזהבם[מח], ומשמעו, שלא ישתמרו בשבילם במקומות אלו.**

מוסיפה הגמרא לברר: מַאי ׳כִּי לַיּוֹשְׁבִים לִפְנֵי ה׳׳. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר

כז. **וזהו** קל וחומר שאפשר לפרכו, שהרי מצרים נעשו אכסניא לישראל, מה שאין כן בכושׁ שלא נעשו להם אכסניא, והלא מטעם זה אמר לו לקבל ממצרים. אולם מצינו בכמה מקומות קל וחומר בכגון זה אף על פי שיש עליו פירכא. מהרש״א (פ״ק ד״ש כשמואל). כח. **הוא** לשון צעקה ונזיפה. מצודת דוד (על ספספון). והרד״ק פירש, שהוא לשון השחתה. כט. **שמלכות** רומי נקראת ׳חיה׳ סתם, בחזונו של דניאל (דניאל ז ג-ז). מהר״ל (נצח ישראל פמ״ל ד״ה ופנינו). ל. **הגמרא** דורשת את תיבת ׳קנה׳ מלשון ׳קנין׳. לא. **רשב״ם** (ד״ה וקנה). וכתב, שיש שהתפמידו ׳עדת אבירים׳ על כוש ומצרים, ומשמעו, שמהם תקבל דורונות ולא מרומי שנמשלה לחיה. אך אין פירוש זה מובן, כיון שבכל מקום, ׳קנה׳ היינו ישראל. וביאור ענין ׳קנה לך עדה׳, שכבר מצינו (שמות פ״ו מ״ו) שנקראו ישראל קנין כפי שנאמר (שמות טו טז) ׳עד יעבור עם זו קנית׳, והפסוק ׳וקנה לך עדה׳ הולך על העתיד לבא, שיקנה הקב״ה את עם ישראל בשנית, בזמן הגאולה, וכמו שנאמר (ישעיה יא יא) ׳והיה ביום ההוא, יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו׳, מהרש״א (פ״ק ד״ש כשמואל). לב. **שנאמר** בה בדרך משל (דניאל ז ו) ׳אַכְלָה וּמְדֻקָּה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַהּ דָּקָּה׳ [ואכלה ושחקה הדק, והנשאר רמסה ברגלה. מצודת דוד], והוזי דרכו של חזיר. רשב״ם (ד״ה ניתן). לג. **שמה** שנאמר ׳חית קָנֶה׳ בלשון יחיד, ולא ׳חית קנים׳ משמע שבא לרמוז על קולמוס אחד. רשב״ם (ד״ה כשמואל). לד. **כרבי** עקיבא וחבריו ששחטום הרומאים. מהרש״א (פ״ק ד״ש כשמואל). לה. **כתב** הבן יהוידע (ד״ה ונראה) שאף שלא הוכרח בפירוש שהרגום, תיכת ׳עדת׳ רומזת לכך ששחטום, שתיכה זו מתפרשת בלשון העברה וסילוק, שהעבירום מן העולם בהריגתם. לו. **וישון** ׳מתרפס׳ מתפרש, מתיר פס, שפושט את ידו.

רשב״ם (ד״ה מהשפס). ופס יד היינו כף היד, וכפי שנאמר בספר דניאל (ב פ) ׳וחזה פס ידא׳ ומפרש המצודת ציון, כף היד. לז. **וישון** ׳רצי כסף׳ מתפרש, שמתחייבים למלא את רצון המשחד המורת כספו, ולבסוף אין מקיימים דבריהם. רשב״ם (ד״ה כגלי). וכתב המהרש״א (שם), שאין מפורש בפסוק ענין זה שאין מקיימים דבריהם, ואפשר שאלו דברי רבי יוחנן, שמוסיף על דברי הפסוק ואומר ׳והיה׳ שנאמר שנוטלים שוחד, לבסוף אינם מקיימים דבריהם. לח. **וישון** הכתוב הוא ׳בְּזִי׳, ומשמעותו היא ׳פיזר׳, מפרשים שם על הפסוק. לט. **פירש** באיי הים (ד״ה מה). שהוא על דרך שאמר הנביא ליהושפט ׳בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ מעשיך׳ (דה״ב כ׳ כ ל״ז). וכן נאמר במדרש, שנגאלו ישראל בזכות שלא שינו שמם, לשונם ומלבושם. וכן נאמר בשבח עם ישראל ׳הן עם לבדד ישכון׳ (במדבר כג ט). מ. **מגילה** (ו׳). וביאר המהרש״א (פ״ק ד״ש שם״ב), שאומות העולם מונים לימות החמה, וכל ענייניהם נמשכים אחריה, וכן מצינו בסוכה (מט׳), בשהחמה לוקה סימן רע הוא לאומות העולם. מא. **הגהות** וציונים בשם גליון. מב. **הגהות** וציונים בשם גליון. מג. **אמרו** חז״ל (ד״ש פפ ז׳), כל ׳צור׳ שכתוב במקרא מלא, במדינת צור הכתוב מדבר, וכל שכתוב בכתיב חסר, ברומי הוא מדבר. ופרק כ״ג בישעיה מדבר כולו על מפלתה של העיר ׳צר׳, שהיא רומי הרשעה. וכן כתב המהרש״א (פ״ק ד״ש שם״ב), שצור היא ממלכת רומי. מד. **מלבי״ם** (על ספספון). מה. **רש״י** ומצודת דוד (על ספספון). מו. **הגהות** וציונים בשם כתבי יד, וכן הוא ברשב״ם (ד״ה ונראה). מז. **הגהות** וציונים בשם כתבי יד, וכן הוא ברשב״ם (ד״ה ונראה). מח. **שכסף** וזהב טמונים וגנוזים בחורב ובחוסן, ולכן שייך בהם לשון ׳ולא יחסן׳. רשב״ם (ד״ה ונראה).

דבר זֶה נאמר על הַמָּקוֹם חֲבִירוֹ בָּשׁוּבָה, כלומר, זה הרגיל לשבת תמיד בבית המדרש ומתוך כך נעשה בקי היכן מקומו של כל אחד[א]. אִיבָּא דְּאָמְרֵי, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, 'היושבים לפני ה'' זֶה הַמְקַבֵּל פְּנֵי חֲבֵירוֹ בָּשׁוּבָה, כלומר, זה המקביל את פני חבריו הבאים לבית המדרש[ב].

מוסיפה הגמרא לדרוש לשון הפסוק: מֵאי לְמִכְתָּבָה עִתִּיק? (יומין). מבארת הגמרא: זֶה הַמְכֻתָּבָה דְּבָרִים שֶׁכְּבָשָׁה עַתִּיק יוֹמִין - הקדוש ברוך הוא[ג]. וּמַאי נִינְהוּ - ומהם אותם דברים, סְתָרֵי תּוֹרָה, שהם מעשה בראשית [-ענייני מציאות הקדוש ברוך הוא בכיכול ותאריו, ענין המלאכים, נפש האדם ותחית המתים[ד], שאסור לגלותם ברבים[ה]. וחלמיד חכם שבקי בהם, יש לו להיזהר שלא לגלותם[ו]. וְאִיבָּא דְּאָמְרֵי, 'למכסה עתיק', זֶה הַמְגֻפָּה דְּבָרִים שֶׁכְּבָשָׁה עַתִּיק יוֹמִין, כלומר, דברים שהיו מכוסים מתחילה והקדוש ברוך הוא גילם, ונתן רשות לגלותם, המגלה אותם זוכה לדברים האמורים בתחילת הפסוק[ז], מֵאי נִינְהוּ - ומהם אותם דברים מכוסים שמצוה לגלותם, מַעֲמֵי תּוֹרָה - פירושי התורה וכוונותיה[ח].

★

הגמרא מוסיפה להביא דברי אגדה בשם רבי ישמעאל בן רבי יוסי: אָמַר רַב בָּהֲנָא מְשׁוּם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי, מַאי דִּכְתִיב (תהלים ד ו) 'לְמַנַּצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד', שלפי פשוטו היה ראוי לומר 'לַנּוֹצֵחַ', שמשמעו מזמור לה' שהניצחון בידו, אבל 'למנצח' משמע שעושה ניצחון לאחרים, שגורם לאחרים לנצחו[ט], וכך ביאור הכתוב, זַמְּרוּ לְמִי שֶׁנּוֹתֵן כח לבריותיו לְנַצְּחוֹ וְנִצְּחָהוּן אוֹתוֹ וְהוּא שָׁמֵחַ. בא וּרְאֵה ראיה לדבר, שֶׁלֹּא בְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִדָּת בָּשָׂר וָדָם, בָּשָׂר וָדָם, מְנַצְּחָהוּן אוֹתוֹ וְנֶעֱצָב, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹצְחָהוּן אוֹתוֹ וְשָׂמֵחַ, שֶׁנֶּאֱמַר על חטא העגל (תהלים קו יט-כג) 'וַיַּעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית', שרצה הקדוש ברוך הוא להשמיד את עם ישראל, חס ושלום, על עוון העגל, ומשה רבינו, בחיר ה'[י], עמד בפרץ והשיב חמתו, וניצח כביכול את בוראו. והכתוב משבחו על זאת ומכנהו 'משה בחירו', והיינו משום שהקדוש ברוך הוא שמח בניצחונו[יא].

ועוד אָמַר רַב בָּהֲנָא מְשׁוּם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּרַבִּי יוֹסֵי, [וְרַבָּנָן אָמְרֵי[יב]] אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ מְשׁוּם רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה, מַאי דִּכְתִיב בענין מעשה המרכבה שראה יחזקאל במחזה דמות ארבע חיות (יחזקאל א ו ב) 'וְיָדֵי אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם', שֶׁיָּדוּ אדם מתחת כנפיהם[יג], ואנו קוראים 'יָדֵי', ויש לדרוש את הכתיב 'ידו', שֶׁזֶּה יָדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהִיא פְּרוּסָה ומושטת תַּחַת כַּנְפֵי הַחַיּוֹת, כְּדֵי לְקַבֵּל את בָּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה. וענין הרושטת היד 'תחת כנפי החיות' משמעה, בהצנע, שלא בהנהגה גלויה, בכדי להצילם מִיַּד הַדִּין המקטרגת לפני הבורא ואומרת לא תקבלם, ועל כן הוא מקבלם בסתר.

★

א. **רשב"ם** ורש"י (ד"ה זה שמקבל). ובחידושי המאירי (ד"ה זה) פירש, שהולך על המכיר בערך חבירו ומשתדל להתדבק בו. ב. **כתב** המהרש"א (מ"ח ד"ה זה שמקבל), שאפשר שדבר זה, שמקבל פני חבירו, הוא בכלל המעלה של דיבוק חברים, או בכלל המעלה של נושא בעול עם חבירו ששנינו באבות ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם. ועוד אפשר לפרש, שהולך על מעלת המקרים ובא לפני כל הולמדים, שבכך מקבל את פני חבירו ואין חבירו מקבל פניו, והוא על דרך מה שאמר רבי אליעזר על עצמו (סוטה כח:) 'מעולם לא קדמני אדם לבית המדרש'. ג. **כנאמר** בדניאל (ו ט) בתחזינו 'עתיק יומין יתיב'. רשב"ם (ד"ה עתיק) שנראה לו הכי"ה כדמות זקן בא בימים. ד. **רמב"ם** (פירוש המשניות, סנהדרין פ"י מ"ג). ה. **ומפורש** הדבר במסכת חגיגה (יג:-יד:) על דברי המשנה 'אין דורשין וכו' ולא במעשה בראשית בשנים, ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן' וכו', ומבארת הגמרא, שאין שנים לשני תלמידים במעשה בראשית, אך אף לתלמיד אחד במעשה מרכבה, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו, שאין מצריך את רבו לפרש לו הדברים, שאין דרך לומר דברים אלו במפורש, ומבואר בגמרא שם (יג.), שאפילו את ראשי הפרקים של מעשה מרכבה אסור למסור אלא למי שליבו דואג לקבלו ואינו מיקל ראש בדבר. ו. **כתב** האי"ז הים (מ"ח מ"ם), שפשוטו של פסוק הולך על כסות נאה ומשובחת [כמו שפירשו רש"י ושאר מפרשים על הפסוק שם], אולם כיון שכתוב 'לְמַכַּסֶּה' משמע שאסר את הכתוב לגלות עצמו, כמו 'מְכֻסֶּה האוהל', אלא כיוון לאדם שהוא המְכַסֶּה, ועל זה עולה פירוש זה, שמכסה דברים שכיסה עתיק יומין. ז. **ו'דרשה** זו כך הוא פירוש לשון הפסוק 'למכסה' משמע, שזה המגלה דברים שהיו מכוסים מתחילה הקב"ה גילם, הוא הזוכה בדברים האמורים בתחילת הפסוק, רשב"ם (ד"ה זה שמגלה). והרש"ש (ד"ה זה) כתב, שמפרשת הגמרא תיבת 'למכסה', על זה שמסיר המכסה, כמו 'לדשני' (שמות ח ו), שמשמעו להסיר דשן שלו. ח. **רש"ש** (ד"ה מעמי). ט. **ש'מנצח**' הוא לשון 'מפעיל', שמשמעו שעושה שאחרים ינצחו, ולא זה שהניצחון שלו, ששם התואר לזה הוא 'נוֹצֵחַ'. רשב"ם (ד"ה למנצח). י. **כתב** הבניהו (ד"ה זה) במשמעות הלשון 'בא וראה', שכוונתו לומר, אל תאמר שאלו דברי קבלה, שבא וראה בעצמך והיווכח שכך הוא, שכל אדם שטבעו, כשנעצחים אותו הרי הוא עצב, והקב"ה שמח כפי שמביא ראיה, הרי שאין מידתו כמידת בשר ודם. יא. **המובחר** שבנביאים. בראשית רבה (נו ח). יב. **רשב"ם** (ד"ה ורבנן) והאי"ז (ד"ה ר' יהודה) כתב, שמעצם זה שהקב"ה נותן כח לבריותיו לנצחו משמע ששמח הוא בכך, שאם לא היה רצונו בכך לא היה נותן להם לנצחו. יג. **חגהות** וציונים בשם גליון. יד. **מכך** שנאמר בפסוק 'הארך' אין להוכיח כן, שאפשר שהולך על ארך שנזכר שם בפסוק הקודם 'ויחזק הרעב בארץ מצרים' (בראשית מז כ), אולם מכך שאומר 'וכל הארץ' יש לדרוש שהולך על כל העולם כולו. ומה שהזכיר בענין ליקוט הכסף 'ארץ מצרים וארץ כנען', היינו מפני שהכתוב מספר בפרשות את ענין יעקב ובניו שבאו מארץ כנען לארץ מצרים מפני הרעב, ואת ענין קניית המצרים ואדמתם על ידי יוסף. מהרש"א (ד"ה זה) פירש, שהולך על המכיר בערך חבירו ומשתדל להתדבק בו. טו. **שאותיות** למ"ד ודל"ת מתחלפות זו בזו במקומות רבים. תוספות (ד"ה למנצח). וכל אותיות דטלנ"ת מוצאן מהלשון, ודרכן להתחלף. מהרש"א (מ"ח ד"ה שפלים). טז. **המשמעות** הפשוטה של תיבת 'ינצלו' היא 'ירוקנו', וכפי שתרגם אונקלוס 'וְרוֹקְנוּ ית מצרים', אלא שמכך שנקט הכתוב לשון 'וינצלו' ולא 'וירוקנו', דורשת הגמרא שהורוקן זו היתה כמעודה שאין בה דגן. מהרש"א (שם). וכתב הצל"ח (ברכות ט: ד"ה למנצח, כמש"נ לקמן, שמכל מקום לא רוקנו באותה שעה אלא את עיר המלוכה של מצרים, וכן את מקום מגוריהם ברעמסס, אבל את שאר ערי מצרים לא רוקנו, ומהן היתה ביזת הים. יח. **הגהות** וציונים בשם גליון. יט. **רש"י** (בראשית מ: ד"ה כמעלוה). יט. **יציאת** מצרים היתה בשנת ב' אלפים תמ"ח [2448] לבריאת העולם. רחבעם בן שלמה מלך בשנת ב' אלפים תתקס"ד [2964]. סדר השנים המובא בסוגיא זו, הוא על פי הספר סדר הדורות (שילהי סוף). כ. **ומן** השלוח הנוספת 'את הכל לקח' משמע שבא לרבות, כל הכסף והזהב אשר נצבר על ידי יוסף, כלי יקר (בראשית על יפוסון). והיה זה בשנת ב' אלפים תתקס"ט [2969]. כא. **הובא** בדברי הימים (ב' יד ח-יב). והיה זה בשנת חמש עשרה למלכות אסא, בשנת ב' אלפים תתקצ"ח [2998]. כב. **שפלחמה** היתה בין אסא מלך יהודה ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם, ועל כך שיחד אסא את הדרדימון מלך ארם בכל הכסף והזהב שהיו ברשותו, על מנת שיפר את הברית שכרת עם בעשא מלך ישראל ויצא להילחם עמו. מלכים (ט"ו טו יח-כ). והיה זה בשנת שלשים ושש למלכות אסא, בשנת ג' אלפים י"ט [3019]. כמבואר בדברי הימים (ב' טז ז-ט). כג. **אסא** מת בשנת ג' אלפים כ"ד [3024], ובטרם יהושפט מלך תחתיו. מלכים (ט"ו טו כד-כח). כד. **כמוסבר** בדברי הימים (ב' כ ב-כג). והביאו עמם למלחמה את אותו ממון, שכך היתה דרכם של הקדמונים, להביא את כל כספם והזהב למלחמה כדי שיימשך לבם של הולחמים אחר ממונם ולא יברחו מהמלחמה, וכאשר היו מנצחים, היו נוטלים המנצחים את כל ממונם. רשב"ם (ד"ה ומן) והאי"ז (ד"ה ומלך). כה. **מלך** בשנת ג' אלפים קפ"ג [3183]. כו. **כתב** הרשב"ם (ד"ה ומלך) שהמלחמה בין אחז לסנחריב מוזכרת בפסוקים. והוא מה שנאמר בדברי הימים (ב' כח ה) 'ויכה עליו תלגת פלאסר מלך אשור ויצר לו'. מסורת הש"ס. והלגת פלאסר הוא סנחריב, כמבואר בסנהדרין (צה:). כז. **מלך** אחר אביו בשנת ג' אלפים קצ"ט [3199], במשך עשרים ותשע שנה. כח. **בשנת** ארבע עשרה למלכות חזקיה, ג' אלפים ת"ריל [3213], בא סנחריב עם כל חילו, להילחם בירושלים, והרג אותם מלאך ה' בלילה, כפי שמסופר בספר מלכים (ב' פרקים יח-יט) וישעיה (פרק לו). כט. **בשנה** האחת עשרה למלכות חזקיהו, בשנת ג' אלפים של"ח לבריאת העולם [3338], נפרצה העיר על ידי נבוהדרא, שר הטבחים של נבוכדנצר, ונתפס צדקיהו על ידי הכשדיים כאשר הביאוהו למלך בבל, ונחרב הבית, והחלה גלות בבל. במסופר בספר מלכים (פרק כה). ל. **כמו** שפתר דניאל לבלשאצר מלך בבל את הכתובת שכתבה היד על הקיר 'מנא מנא תקל ופרסין', ואמר לו 'פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס' (דניאל ה

אלכסנדר מוקדון מלך יוון את פרס[לא]. ולבסוף, **בָּאוּ הָרוֹמָיִים וְנָטְלוּהוּ מִיָּד** היוונים כשניצחה רומי את יוון[לב]. וכך הגיע כל העושר האמור לעיל לידי הרומאים, **וַאֲנַיִין בֵּימִינוֹ מוּגָּח הוּא בְּרוֹמִי.**

★

הגמרא מספרת עוד במאורעות העושר שהיה תחת ידי יוסף: אָמַר רַבִּי חָמָא (בר) [וְרַבִּי לג] חֲנִינָא, שֵׁשׁ מַטְמוֹנִיּוֹת של כסף וזהב **הָטְמִין יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם, אַחַת** מהן **נִתְגַּלָּה לְקָרַח**, ונבלע ממון זה באדמה, כאשר פתחה את פיה ובלעה את כל אשר לו[לד], **וְאַחַת נִתְגַּלָּה לַאֲנְטוֹנִינוּס בֶּן אֲבִירוּס**, שהיה הקיסר של רומי בזמן רבינו הקדוש. **וְאַחַת**, נותרה **גְּנוּזָה לַצַּדִּיקִים**, שייהנו ממנה **לֶעָתִיד לָבֹא**[לה].

★

הגמרא דורשת בענין עושרו של קרח: נאמר בקהלת (ה יג) **'עֹשֶׁר שָׁמוּר לְבָעֲלָיו לְרָעָתוֹ'. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, זוּ עֲשָׁרוֹ שֶׁל קָרַח**, שהיה שמור לו לרעתו, כי אלמלא שהיה עשיר כל כך, לא היה מתגאה לחלוק על משה רבינו, ולא היה נוטר מן העולם.

הגמרא מביאה ראיה לכך שכל אותו הממון נבלע באדמה: (שְׁנֶאֱמַר) על עדת קרח (דברים יא ו) **'אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֶת בָּתֵּיהֶם וְאֶת אָהֳלֵיהֶם, וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם, וְאֲנִי רַבִּי אֶלְעָזָר**, 'היקום אשר ברגליהם' **זֶה מָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁמְּעִידוֹ עָלָיו רַגְלָיו**, שהוא לשון משל לכך שמשמח את לבו[לו], והיינו שכל ממונם נבלע באדמה[לז].

ועוד בענין עושרו של קורח: אָמַר רַבִּי לֵוִי, ממונו היה רב כל כך עד **שֶׁמַּשָּׂאוֹי** של **שֶׁשׁ מֵאוֹת פְּרֵדוֹת קְבֻנּוֹת הָיוּ הַמַּפְתְּחוֹת** של **בֵּית גִּנְזָיו שֶׁל קָרַח, וְכוֹחֲזוּ אֶלְעָזַי וְקִלְיָפֵי דְגַלְיָא** - וכל המפתחות והמנעולים, היו נועלים בהם שקי עור גדולים שמטעינים אותם על גבי בהמות, ואף על פי כן היו רבים כל כך שהיה צורך בשלש מאות פרדות לבנות כדי לשאת המפתחות בלבד[לח], ולשון גוזמא הוא[לט].

★

הגמרא שבה לדון בפסוקים מן ההלל, ומפרשת מי אמרם: (דיא״ש אדי״ש כשד״ך מאוד״ך סימן[ג]) אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, נאמר בתהלים (קיח כא-כו) **'אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה'**, פסוק זה **אָמַר דָּוִד**, שמודה להקדוש ברוך הוא על שסייע לו במלחמתו עם גלית ושהגיע למלוכה[מא]. הפסוק שאחריו **'אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה. אָמַר יְשַׁעְיָה** אביו, שדוד היה נמשל לאבן שמאסוה הבונים ולא רצו לקבעה בבנין, שהיה צעיר האחים וכל ימיו היה רועה צאן, ולא עלה על דעת איש שימלוך[מב], ועתה נמשל לראש פינה, לאבן המובחרת שבבנין, שנמשח למלכות[מג]. את הפסוק הבא **'מֵאֵת ה׳ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלֵאת בְּעֵינֵינוּ' אָמְרוּ אֲחֵיו** של דוד[מד], שהיה פלא בעיניהם שהצליח לנצח את גלית, ושהגיע למלכות[מה]. את הפסוק **'זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה׳** נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ' **אָמַר שְׁמוּאֵל** הנביא בנבואה כשמשח את דוד למלך על פי ה'[מו], לומר, שהיום הזה שעשה ה', היום שנמשח בו דוד, מעתידים לגיל ולשמוח בו, שיושיעם מאויביהם[מז]. את הפסוק הבא, **'אָנָּא ה׳ הוֹשִׁיעָה נָּא' אָמְרוּ אֲחֵיו** של דוד באותו הזמן, בתפילה שאכן יושיעם ה' על ידי דוד[מח]. והמשך הפסוק **'אָנָּא ה׳ הַצְלִיחָה נָּא' אָמַר דָּוִד**, בתפילה שיצליח במלכותו. את דברי הפסוק **'בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה״ אָמַר יְשַׁי** לשמואל, כשבא בשליחות ה' למשוח את אחד מבני ישי למלכות[מט]. ואת סיום הפסוק **'בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ה״ אָמַר שְׁמוּאֵל'** לבניו של ישי באותו הזמן, שה' יברך את כל בניו[נ]. את דברי הפסוק **'אֵל ה׳ וַיֵּאֶר לָנוּ' אָמְרוּ בּוֹזִין יחדין**[נא], אחר שהאיר ה' את עיני שמואל לדעת את מי למשוח למלך[נב]. ואת המשך הפסוק **'אִסְרוּ חַג בָּעֲבתִים** עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ', **אָמַר שְׁמוּאֵל**, שאמר שיביאו קרבנות ושלמים רבים[נג], כדי לשמוח בבשר הנאכל, והדם יזרק על קרנות המזבח[נד]. את דברי הפסוק **'אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ' אָמַר דָּוִד** בסוף הסעודה שסעדו עם שמואל לאחר שנמשח, שכיון שנבחר מאחיו להיות מלך, לו ראוי להודות ולברך על המזון, וסיום הפסוק **'אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ' אָמְרוּ בּוֹזִין**[נה].

★

הגמרא דנה בדיני ההלל ובמנהגיו: תָּנָּן הָתָם (סוכה נה.) בענין אמירת ההלל, **בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ**

כח), נתחכה מלכותך וניתנה למדי ופרס. והיה זה בשנת ג׳ אלפים ש״ע [3390] כשניתנה בבל תחת ידו של כורש מלך פרס. לא. **הובא** בספר יוסיפון (פרקים כג-כה). ותחילת ממשלת הרומיים על עם ישראל בשנת ג׳ אלפים תרמ״ח [3648], בשנה האחה ושבעים לבנין בית שני. לב. **הובא** במסכת עבודה זרה (ח.) ובספר יוסיפון (פרקים כג-כה). ותחילת ממשלת הרומיים על עם ישראל בשנת ג׳ אלפים תרמ״ח [3648], בשנה האחה ושבעים לבנין בית שני. לג. **הגהות** רצינוס בשם גלינוס. לד. **בפרשת** מחלוקת קורח ועדתו בספר במדבר (פרק טז). לה. **אפשר** שהכוונה לימות המשיח, אבל לעתיד לבא ממש, לעולם הבא, אין הצדיקים זקוקים לממון. באר שבע (פנחסיה קי. ד״ה ואחת). כתב מהרש״א (פנחסיה קי. ד״ה ואחת שנפתח), שחולק רבי חמא ברבי חנינא על דברי האומר לעיל, שישראל העלו עמם ממצרים את כל העושר שליקט יוסף. והמהרש״א כאן (ד״ה ג׳) כתב, שאין נראה לומר שחולקים, אלא מה שנאמר לעיל שהעלום ממצרים, מדובר על האוצרות הגלויים, ומה שהטמין נותר טמון. לו. **רש״י** (ד״ה שמטמינו). לז. **כתב** המהרש״א (פנחסיה שם ד״ה ואחת). שהפסוק הולך על דתן ואבירם, ורואים מפסוק זה שהיה בידם מממונו של קרח, שהרי כבר אמר 'את בתיהם ואת אהליהם', ולא אמר 'את היקום' אלא להוסיף, שהיה בידם ממון נוסף, והיינו אותו ממון של קרח, שלקחם קרח למחלוקת בממונו. ויהו שאומר 'שנאמר' בתחילת הדברים, להביא ראיה ש'ענשר השמור לבעליו לרעתו' היינו ממונו של קרח, שמכיון שהגיע אותו ממון לידי דתן ואבירם, כפי שרואים בפסוק, נבלעו באדמה. לח. **רשב״ם** (ד״ה דגלגלא). וכלומר, שלא היו נועלים בהם תיבות קטנות, אלא שקים גדולים, וריבוי הוא, שבכל אופן הצורך לשלש מאות פרדות בכדי לשאת מפתחותיהם. פירוש נוסף הובא ברש״י בסנהדרין (קי. ד״ה דגלגלא) וביד רמ״ה שם (ד״ה אמר) על פי הגירסא 'דגלידי', שכל אלו המפתחות והמנעולים היו עשויים מעור, שאינו כבד כברזל, ואף על פי כן היה צורך בשלש מאות פרדות כדי לשאתם. לט. **רשב״ם** (ד״ה משום), שכל 'שלש מאות' שבש״ס אינו בדווקא. והיינו, שבאה הגמרא לתאר שהיה זה ממון רב מאד, אולם לא עד כדי שהיו שלש מאות פרדות דרושות לשם נשיאת מפתחותיו. מ. **פימן** זה מורכב מראשי התיבות של המימרא הבאה, 'דיא״ש' דוד, ישי, אֲחֵיו, שמואל. 'אדי״ש' אֲחֵיו, דוד, ישי, שמואל. 'כשד״ך' כולם, שמואל, דוד, כולם. 'מאוד״ך' כל ראשי התיבות הנ״ל מתייחסים לפסוקים התהלים שמהפסוק 'אודך כי עניתני' ואילך. מלא הרונים (ד״ה ד״ש). מא. **שבזכות** ניצחונו על גלית התגלגל עניינו שם עד שהגיע למלוך, כמבואר בימבות (עז:). מהרש״א (מ״ש ד״ה שוחד). מב. **רש״י** ורשב״ם (ד״ה אבן). ומדבריהם משמע שהיה מאוס בקרב אחיו. והמהרש״א (שם) כתב, שהוליך על דואג וסיעתו שנקראו 'בונים' על שם שהיו תלמידי חכמים [כמבואר במסכת שבת (קיז.)], שתלמידי חכמים נקראים 'בונים'], שהיו מואסים בו, שהיו אומרים שהוא פסול לבא בקהל. מג. **שיש** אבנים שגרועות כל כך עד שאין רוצים לשימם כלל, ואת האבנים המשובחות ביותר שמים בראש הפינה למעלה, שגלויות משלש רוחות, על פי מצודת דוד ורד״ק (על משפטים). מד. **וי״כן** נאמר 'בעיניינו' בלשון רבים. רשב״ם (ד״ה משפטים). מה. **שמתחי״ה** ניסו למנוע מלילך להלחם עם גלית (שמואל ב׳ יז ח), שלא האמינו שיצליח לנצחו. מהרש״א (שם). ורד״ק (על משפטים). מו. **רשב״ם** (ד״ה זה), ומהרש״א (שם). מז. **יזה** היום עשוי הוא לשון הועלה על השבר, 'נגילה ונשמחה' הוא לשון הועלה על השתיר. מח. **רש״י** (ד״ה הושיעה). מט. **מהרש״א** (שם). והרד״ק (משלים קיח כה) פירש, שאמר כן ישי לדוד כשבא מן הצאן בעת שהיה שמואל בביתו. נ. **שבשהגיע** לבית ישי, היה מסתפק לאיזה אחד מן האחים התכוון ה' שימשח למלך, ועל כן בירך את כולם בשוה. מהרש״א (שם). נא. **ש״לנו** הוא לשון רבים. רש״י (ד״ה לנו). נב. **מהרש״א** (שם). וכפי שנאמר (שמואל ב׳ טז יג) 'וישלח ויביאהו וגו' ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא'. נג. **תיבת** 'חג' עולה על הקרבנות, כפי שכתב רש״י (על משפטים), שהחלך על הזבחים וקרבנות התחגיגה. נד. **על** פי רש״י והרשב״ם (ד״ה שמח). והמהרש״א (שם) פירש על פי מה שנאמר (שמואל ב׳ טז ה) 'והתקדשו ובאתם אתי בזבחו', שכשהלך שמואל אל בית ישי, חשש שמא ישמע שאול שהולך למשוח אחר במקומו ויהרגהו, ואמר לו ה' שיתרץ ביאתו לשם בכך שבא לזבוח שמהם זבח לה', ויזמין עימו לזבוח את ישי ובניו, ועל זה נאמר הפסוק הנ״ל. נה. **שאמרו** כולם יחד ברכת הזימון, שלשון 'ארוממך' שייך בזימון, כפי ששנינו במסכת ברכות (מה.), מנין לברכת הזימון, שנאמר (משלי ג׳ כח ב) 'וגדלו לה' איתי ונרוממה שמו יחדיו'. מהמהרש״א (שם).

לְכָפּוֹל את כל פסוקי ההלל ולאומרם פעמיים, **וְכִפּוֹל**, כפי מנהג המקום[א]. ובמקום שנהגו **לְפַשּׁוֹט** - לאומרם פעם אחת, **יְפַשּׁוֹט**. במקום שנהגו **לְבָרֵךְ** [-אחר ההלל] ברכת 'הללוך'[ב], **וְיָבֵרְךְ**, ובמקום שנהגו שלא לברך לאחריו, לא יברך. **מסכמת המשנה: הַכֹּל כְּמִנְהָג הַמְּדִינָה.**

מבארת הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, לֹא שָׁנוּ דין זה שברכת ההלל תלויה במנהג המדינה, **אֶלָּא** לגבי הברכה **שֶׁלְּאַחֲרָיו, אֲבָל לְפָנָיו, [מְבָרְכִין] לְבָרֵךְ** בכל מקום, ואינו תלוי במנהג. וטעם הדבר, משום **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, כָּל הַמְצַוֶּה מְבָרֵךְ עַלְיֵהֶן עוֹבֵר בַּעֲשִׂיָּתָן** - קודם עשייתן ובסמוך להן[ג], וכן גם בהלל.

הגמרא מבארת לשון 'עובר לעשייתו'. מבררת הגמרא: מַאי מְשָׁמַע דְּהַאי 'עוֹבֵר' לְיֹשְׁנָא דְּאַקְדּוּמֵי הוּא - מנין למדנו ש'עובר לעשייתן' האמור, זה לשון של הקדמה. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, דִּכְתִיב** כאשר הרג יואב בן צרויה את אבשלום, שלח את משרתו הכושי לדרוץ ולהודיע על כך לדוד, וגם אחימעץ בן צדוק הכהן רצה לבשר זאת לדוד, **'וַיָּרָץ אֲחִימַעַץ דֶּרֶךְ הַכִּכָּר וַיַּעֲבֹר אֶת הַכּוּשִׁי'** (שמואל ב' יח כג), ופירושו, שרץ בדרך קצרה יותר, ועבר את הכושי והקדים להגיעו[ד]. הרי ש'עובר' משמעותו להקדים. **אֲבָיֵי אָמַר, מֻהְכָא** - מכאן לומדים ש'עובר' הוא לשון הקדמה, שכאשר שב יעקב אבינו מחרן, ועשיו יצא לקראתו, נאמר שם **'וְהוּא עָבַר לְפָנֵיהֶם'**, שהקדים יעקב והלך לפני משפחתו לקראת עשיו. **אִיכָּא דְּאָמְרִי, מֻהָכָא,** שנאמר בנבואה על ימות המשיח **'וְנִצְעוֹר מַלְכָּם לְפָנֵיהֶם, וְה' בְּרֹאשָׁם'**, שכאשר יושובו ישראל מהגולה, יקדים מלך המשיח, ללכת לפניהם, וה' יעבור בראש כולם.

★

הגמרא חוזרת לדון במנהג כפילת פסוקי ההלל: תָּנָיָא, רַבִּי היה **פּוֹסֵק** בה [-בהלל] מעט **דְּבָרִים**, ארבעה פסוקים, מ'בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה'', עד סוף ההלל[ה] (תהלים קיח טו-כט). **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן פַּרְטָא** היה **מוֹסִיף** לכפול **בָּהּ דְּבָרִים**, על מה שהיה רבי כופל. **מבררת הגמרא: מַאי מוֹסִיף** - אלו פסוקים היה מוסיף. **משיבה הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי,** היה **מוֹסִיף לְכַפּוֹל מֵ'אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי'** (שם קיח כא) **וְלָמָּה**, עד סוף ההלל[ו].

★

אגב שהובא לעיל (ע"א) **דברי דוד ששיבח לה' כשנמשח למלך, מביאה הגמרא דבר אגדה בענין דוד לעתיד לבוא**[ז]: **דָּרַשׁ רַב גְּוִירָא, וְיִמְנִין אָמְרִי לָהּ מְשָׁמֵיהּ דְּרַב [אַסִּי]** - פעמים אמר דבר זה בשם רב אסי, **וְיִמְנִין אָמְרִי לָהּ מְשָׁמֵיהּ דְּרַב (אשי)[ח], מֵאי דִּכְתִיב** (בראשית כה ח) **'וְגִוַּע וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ, וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו'**, רמז יש בפסוק זה **שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מְעוּדָה לַצַּדִּיקִים**[ט]. **בֶּיוֹם שֶׁיִּגְמֹל חֲסָדוֹ לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק**, לעתיד לבא בזמן הגאולה[י]. **אֲחַר שֶׁהַצַּדִּיקִים אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, נוֹתְנִין לוֹ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה, לְבָרְכוֹ** ברכת המזון בזימון. **וְאוֹמֵר לָהֶן** אברהם, **אֵינִי מְבָרֵךְ**, מפני שפגם יש בידי, **שֶׁיָּצָא מִמֶּנִּי יִשְׁמָעֵאל. אוֹמְרִין לוֹ לְיִצְחָק, מוֹל** אתה את הכוס **וּבָרֵךְ. אוֹמֵר לָהֶן** יצחק, **אֵינִי מְבָרֵךְ**, מפני שגם בי יש פגם, **שֶׁיָּצָא מִמֶּנִּי עֵשָׂו** הרשע. **אוֹמֵר לוֹ לְיַעֲקֹב, מוֹל וּבָרֵךְ. אוֹמֵר לָהֶם, אֵינִי מְבָרֵךְ, שֶׁנָּשָׂאתִי שְׁתֵּי אֲחָיוֹת,** את רחל ולאה, **וְחַיָּיהֶן** - האחת בחיי אחותה, ופגם יש בכך, **שֶׁעֲתִידָה** היתה **הַתּוֹרָה לֵאוֹסְרָן עָלַי,** שנאמר (ויקרא יח יח) **'וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ'**[יא]. **אוֹמֵר לוֹ לְמֹשֶׁה, מוֹל וּבָרֵךְ. אוֹמֵר לָהֶם, אֵינִי מְבָרֵךְ, שֶׁלֹּא זָכִיתִי לִיבָּנֵם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לֹא בְּחַיַּי וְלֹא בְּמוֹתִי**[יב]. **אוֹמֵר לוֹ לִיהוֹשֻׁעַ, מוֹל וּבָרֵךְ. אוֹמֵר לָהֶן, אֵינִי מְבָרֵךְ,** שגם בי יש חסרון, **שֶׁלֹּא זָכִיתִי לְבָנִין.**

הגמרא מבארת בינתיים מנין שלא זכה יהושע לבן: דִּכְתִיב לגבי **יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן,** כאשר מספר הכתוב את תולדות שבט אפרים, מונה בן אחר בן אחרי בריעה בן אפרים **'וְרֶפַח בְּנוֹ וְשֶׁרַח וְתַלַח בְּנוֹ וגו', אֶלִישָׁמָע בְּנוֹ. נוּן בְּנוֹ, יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ'**[יג] (דברי הימים א' ז כ-כז), ומסיים הכתוב בזה, ואינו מוסיף למנות בנים אחר יהושע, ומכאן ראיה שלא היו לו בנים.

חוזרת הגמרא לדרוש באותו מעשה לעתיד לבוא: לאחר שיהושע מסרב לברך, **אוֹמֵר לוֹ דָּוִד** המלך, **מוֹל** את הכוס **וּבָרֵךְ** ברכת המזון בזימון. **אוֹמֵר לָהֶן** דוד, **אֲנִי אֲבָרֵךְ וְלֵי נָאֶה לְבָרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים קטז יג) **'כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא'**[יד].

★ ★ ★

משנה המשנה עוסקת בגמר אכילת קרבן פסח: אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח - אין מסיימים[ז] את סעודת קרבן פסח ב**אֲפִיקוֹמָן**[טא].

★

גמרא שנינו במשנה, אין מסיימים את סעודת קרבן פסח ב'אפיקומן'. הגמרא דנה מהו 'אפיקומן' שאסרה משנתנו, ומביאה בענין זה מחלוקת אמוראים.

שואלת הגמרא: מַאי [-מהו] **אֲפִיקוֹמָן** ששנינו במשנתנו שאין מסיימים בו את סעודת קרבן פסח. **משיבה הגמרא: אָמַר רַב,** כוונת המשנה היא, **שֶׁלְּאַחַר** אכילת הפסח **לֹא יַצְּאוּ** אנשים **מִבְנֵי הַחֲבוּרָה**[טב] ללכת ממקומם **לְמָקוֹם חֲבוּרָה** אחרת לאכול שם, לא פת ולא שאר דברים. ומשמעות 'אפיקומן' מלשון 'אפיקו מניכו' [הוציאו כליכם], כאומרים זה לזה הוציאו את כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר. וטעם האיסור, משום שגזרו חכמים שמא יכואו לאכול מן הפסח עצמו במקום אחר לאחר שאכלו ממנו במקומם, ואסור לאדם לאכול את הפסח בשני מקומות[יב]. אבל לאכול לאחר אכילת הפסח בעודם במקומם הראשון מותר, שלא גזרו אלא כשעוקרים לאכול במקום אחר.

וּשְׁמוּאֵל אָמַר, כוונת המשנה, שלא רק לעקור למקום חבורה אחרת לאכול שם אסור לאחר אכילת הפסח, אלא אף בעודם במקומם הראשון לא יאכלו, **בְּגוֹן אוֹרְחַיְּיא** [-כמהין ופטריות][יד] **לְיִי**, שאני רגיל לאוכלם בקינוח סעודה, **וְכגון גוֹזְלַיָּיא** [-גוזלות] **לְאַבָּא** - לרב[טג], שהוא רגיל לאוכלם בקינוח סעודה.

א. **רש"י** ורשב"ם (ע"א בשם) פירשו, שבמקומות שנהגו לכפול, היינו שהיו כופלים את כל פסוקי ההלל כולו [וכן מבואר במאירי בסוכה (לח. ד"ה מקום)]. אך מרש"י בסוכה (לח. ד"ה כפול) משמע, שהוחלך רק על הפסוקים ש'אודך' והלאה, וכפי מנהג רבי אלעזר בן פרטא המובא בסמוך, ולא על כל ההלל כולו.

ב. **במשנה** בסוכה (לח.) אין מופיעה תיבת 'לאחריו'. ומתיישב הדבר עם מה שמחלק אביי להלן, שמה שהולכים אחר מנהג המדינה בברכת ההלל היינו דווקא לאחריו, אבל לפניו בכל מקום מברכים, שכיון שבדברי המשנה עצמה היה מקום לומר שבשתי הברכות הולכים אחר מנהג המקום, מכאר אביי, שזהו רק לענין הברכה שלאחריו.

ג. **מאירי** (סוכה שם, פסחים שם, הלכות ברכות) ורמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ג ט"י).

ד. **כתב** הריטב"א (לעיל ז: ד"ה כל), שמה שאינו נוקט הלשון כפשוטו 'קודם לעשייתן', לומר לך, שאינו די שיברך קודם, אלא צריך שלא יתעסק ויתעכב בין ברכה למצוה, אלא אם כן שוהה לדבר המצוה. והוו לשון 'עובר', שלא יהיה שם הפסק ביניהם. ויש כמה וכמה מצוות שאין מברכים עליהן עובר לעשייתן, וכגון טבילה ואשה המדלקת נרות שבת.

ה. **מצודת דוד** (על הפסוק). **מצודת ציון** (שם).

ו. **מצודת דוד** (על הפסוק).

ז. **רש"י** ורשב"ם (ע"א כפול), ורש"י בסוכה (לח. ד"ה כפול) כתב, שהיה כופל מ'אנא ה' הושיעה נא' (תהלים קיח כה) והלאה.

ח. **בטעם** הדבר שהיה כופל מ'אודך' ולמטה, כתב רש"י (סוכה לח. ד"ה נפשון), שלפני 'אודך', בכל פסוקי אותו מזמור יש כפילות, וכגון הפסוק 'הודו לה' כי טוב' שנאמר בתחילת המזמור וחוזר בסופו. ומהפסוק 'אודך' והלהן אין עוד כפילות, ועל כן היה כופל משם ואילך. והרשב"ם (ע"א מחק) פירש, שכיון שפסוקים אלו נאמרו על ידי שמואל, ישי ובניו, כפי שהתפרש לעיל (ע"ב), משום כבודם אנו כופלים את הפסוקים הללו.

ט. **עלי** פי דברי המהרש"א (לעיל ע"ב ד"ה ויהי מחרת).

י. **הגהות** ויצינוס בשם גליון. יא. **הגהות** ויצינוס מפירוש גן עדן ומפרי עץ החיים בגן עדן. שמות רבה (בשלח כה ח).

יב. **שתיבות** 'הילד ויגמל' בתחילת הפסוק מיותרות, שהרי בסוף הפסוק חוזר ואומר 'ביום הגמל את יצחק', ולכן דרשו אותן על ישראל לעתיד לבא, כשיגמול ה' חסד לילד שעשועיו, הם ישראל. מהרש"א (ע"ב ד"ה מלך). כתב הפנים מסבירות (ד"ה מ"ז), שתולה ענין הגאולה בזרעו של יצחק, על פי מה שהובא במסכת שבת (קלו:), שעתיד הקב"ה לומר לאבות הקדושים, בניכם חטאו, ואברהם ויעקב יאמרו, ימחו על קידוש שמך, ויצחק יצילם בכך שיאמר, וכי בני הם ולא בניך, ובשבילו יצילם לעתיד לבא.

יג. **יש** לגרוס 'אומרים', וכן לתלך. יעב"ץ (ע"ב מחק).

יד. **בגמרא** (ע"ב) מובאר, שהאבות קיימו את כל המצוות, וכמה מהירצים נאמרו בדבר, אין נשא כאן אבינו שתי אחיות. המהרש"א (ויקח כח: ע"ב ד"ה ועל חותניו) הביא בשם כמה מן הראשונים, שכיון שהיו רחל ולאה גיורות, הרי הן כתינוק שנולד ושוב אינן חשובות אחיות. ואף שעתידים חכמים לגזור על אחיות גיורות, לא היו רחל ולאה אחיות אלא מן האם, ולא גזרו חכמים אלא על אחיות מן האם. וכתב הרדב"ז (שלמה מלכים) שמכל מקום לא רצה יעקב אבינו לברך, משום שמדת חסידות היא להתרחק מדבר הדומה לדבר שאסרה התורה.

טו. **שמות** משה רבינו בארץ מואב ונקבר שם, כמו שנאמר (דברים לד ו) 'ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור', ולא כתב לקבורה בארץ כשם שזכה יוסף שנקבר בשכם (יהושע כד לב). ואמרו חז"ל (סוטה מ"ח:) על הפסוק 'כי אנכי מת בארץ הזאת, אינני עובר את הירדן' (דברים ד כב), שאחר שאמר 'כי אנכי מת בארץ הזאת' כלומר, בחוצה לארץ, מה בא להוסיף 'אינני עובר את הירדן', שראני כיון שמת שוב אינו יכול לעבור את הירדן, אלא בא לומר, אף לאחר מיתה לא יעברו שעמותי את הירדן. רשב"ם (ב"ב קכ:).

טז. **ראה** בעירובין (נג:), שנענש יהושע להיות עורירי, לפי שביטל את ישראל מפריה ורביה לילה אחד, בזמן המצור על ירושלו. ובמגילה (יב:) הובא, שמכל מקום זכה לבנות.

יז. **וביאורו**, שרפח היה בן של בריעה, רשף ותלח היו בניו של רפח, וכן הלאה, עד יהושע בן נון.

יח. **כתב** המהרש"א (ע"ב ד"ה מלך) בביאור הענין, שמעיקר הדין יש ליתן לגברל לזמן, כלו שמונה והוזל קודמים לדוד המלך, אלא שכל אחד ואחד היתה לו סיבה שלא לזמן, ודוד שזכה לבנות את ירושלים ושבנו יבנה את בית המקדש, וכן זכה לכל המעלות שנחסרו מהם, הוא ראוי לברך יותר מכולם. ורמזו הדבר בפסוק האמור 'כוס ישועות' וגו', שבתחילת המזמור הוא אומר 'מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי', וכא לומר, שבכל אחד מן הראשונים נמצא איזה חסרון באחד מן הדברים, דוד קיבל כל התגמולים הללו, ועל כן 'כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא', שהוא לשון של ברכת הזימון, ששנינו בברכות (מח.) ברכת הזימון מגלן, שנאמר (דברים לב ג) 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו'.

כ. **'מפטירין'** הוא מלשון 'הנפטר מחבירו' (כתובות סה:), כלומר אין נפרדים ומסיימים.

כא. **גמרא** יתפרש מהו 'אפיקומן'.

כב. **'בני** החבורה' הם ס"ת ס"ת.

כג. **כמבואר** במשנה לעיל (פו:), שמותר לחלק קרבן פסח אחד לשתי חבורות האוכלות בשני מקומות, אך אסור לאותו אדם לאכול ממנו בשני מקומות. ומובא בגמרא (פה) שזו שיטת רבי יהודה בברייתא, ולמד כן מדרשת הכתובים, אך רבי שמעון חולק עליו, וסתמה המשנה שם כרבי יהודה. ואין לפרש את דברי רב באכילת הפסח עצמו, שאסור לעקור מחבורה לחבורה באמצע אכילת הפסח להמשיך לאוכלו במקום אחר, שדבר זה כבר סתמה המשנה שם, ולא היתה צריכה משנתנו לסתום כן שנית, אלא באה משנתנו להוסיף, שגזרו אף באכילת שאר דברים במקום אחר. רשב"ם (ד"ה לאפוקי) והוסיף, שדווקא באכילה גזרו, אבל אם גמר לאכול מותר לעקור ממקומו לומר אם ההלל בחבורה אחרת, כמבואר בגמרא (כג:). כד. **'במחיין'** הם הגדלים תחת הקרקע משורש הארץ, ר'פטריות' הם מין אחר הגדלים לפעמים בעצים. תלמידי רבינו יונה (פרקים ג: ד"ה על חומים).

כה. **שמו** של רב היה 'אבא'. וכן מצינו בגמרא (מועד קטן כה.), ששאל רבי יוחנן את איסי בר היני כשעלה מבבל לארץ ישראל מיהו ראש הישיבה בבבל, והשיב לו איסי 'אבא אריכא', וכוונתו לרב שהיה ארוך [-גבוה] בדורו (מגילה כח:). ובבבל כינוהו 'רב' סתם בדרך כבוד. וכיוצא בזה מצינו שבארץ ישראל כינו את רבי יהודה הנשיא 'רבינו' סתם בדרך כבוד. רשב"ם (ד"ה ופשט).

דברים אלו אסור לאוכלם לאחר אכילת הפסח. ומשמעות 'אפיקומן' מלשון 'אפיקו מיני', כלומר הוציאו והביאו מיני מתיקה[כו] לאוכלם בקינוח סעודה. וטעם האיסור, כדי שישאר בפיו טעם הפסח ולא יעבור ממנו על ידי אכילה אחרת[כז]. וְכֵן **רַב חֲנִינָא בַּר שִׁילָא וְרַבִּי יוֹחָנָן (אָמַר) [אָמְרוּ][כח]**, שכוונת המשנה שלאחר אכילת הפסח לא יאכלו, **בְּגוֹן תְּמָרִים, קְלָיוֹת[כט] וַאֲגוֹזִים[ל].** **מוכיחה הגמרא מברייתא: תַּנְיָא בְּוָותֵיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן** - שנינו בברייתא כדברי רבי יוחנן, **אֵין מַפְטִירִין אַחַר** אכילת **הַפֶּסַח** באכילה אחרת, **בְּגוֹן בְּתְמָרִים קְלָיוֹת וַאֲגוֹזִים[לא].**

★

הגמרא דנה לשיטת שמואל, שפירש את משנתנו שאסור לאכול לאחר אכילת הפסח אף במקומו הראשון, האם אף לאחר אכילת מצה בזמן הזה, שאין עמה קרבן פסח, אסור לאכול, ומביאה בענין זה שני לשונות[לב]: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, אֵין מַפְטִירִין אַחַר מַצָּה אֲפִיקוֹמָן - אסור לאכול לאחר אכילת מצה בזמן הזה, כדי שלא להעביר את טעמה[לג].

מקשה הגמרא: תָּנַן - שנינו במשנתנו, **אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן** - אין אוכלים לאחר אכילת הפסח[לד]. ויש לדייק, שדווקא **אַחַר הַפֶּסַח הוּא דְּלָא אָבָל אַחַר** אכילת **מַצָּה** לבדה **מַפְטִירִין** - מותר לאכול, כגון בזמן הזה שאין קרבן פסח הנאכל עם המצה, ולא כדברי שמואל.

מתרצת הגמרא: מה ששנה התנא במשנתנו 'פסח' לא בא למעט מצה, אלא **לְאַשְׁמוּעִינַן קָאָמַר** - אמר זאת בדרך 'אין צריך לומר', **לְאַשְׁמוּעִינַן** - אין צריך לומר **שֶׁאַחַר** אכילת **מַצָּה** לבדה אסור לאכול, משום **דְּלָא נָפְישׁ טַעֲמֵיהּ** - שאין טעם המצות חזק, ובאכילת שאר דברים יעבור הטעם, **אֲבָל לְאַחַר** אכילת **הַפֶּסַח, דְּנָפְישׁ טַעֲמֵיהּ** - שטעמו חזק, **וְלָא מְצֵי עֲבוּרֵיהּ** - ולא יוכל להעבירו, היה עולה על הדעת לומר **דַּיָּית לָן בָּהּ** - שאין לנו להקפיד אם יאכלו אחריו. **קָמַשְׁמַע לָן** - מלמדנו התנא, שאף טעמו של הפסח עלול לעבור, ואסור לאכול אחריו.

מוכיחה הגמרא מברייתא כדברי שמואל: נָיְמָא מְסָיַיע לֵיהּ - האם נאמר שיש לסייע לדברי שמואל ממה ששנינו בתוספתא (פ"י ה"ג), מכיון שאין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה אלא ב'לְחֶם עֹנִי'[לה] (דברים טז ג), לפיכך **הַסּוּפְגָנִין** - רקיקים העשויים כספוג, שעיסתם רכה ואין עליהם תורת 'לחם', **וְהַהִידְבְּשָׁנִין** - העשויים מעיסה מטוגנת בשמן ודבש, שהם 'לחם עשיר' ולא 'לחם עוני', **וְהָאִיסְקָרְטִין** - העשויים מעיסה רכה מאוד[לו] ואינם 'לחם עוני'[לז], כל אלו **אָדָם מְמַלֵּא בְּרֵיסוֹ מֵהֶן** אם ירצה, בליל הסדר, שהם מותרים באכילה בפסח כששמרם מחימרון, **וּבִלְבַד שֶׁיֹּאכַל עֲזַיִת כָּזֶה** שהיא 'לחם עוני' **בָּאַחֲרוֹנָה** - בסוף הסעודה, מפני שבאלו שאכל בתחילה לא יצא ידי חובת אכילת מצה.

מדייקת הגמרא: דווקא **בָּאַחֲרוֹנָה** - בסוף הסעודה **אִין** [-כן], יאכל את המצה הכשירה, אבל

כו. **וְלָא** רק מיני מתיקה, אלא כל מיני מאכל אסור לאכול, ונקט מיני מתיקה מפני שהדרך לאוכלם לאחר הסעודה. ע"פ רשב"ם (ד"ה כגון). כז. **משום** שבמתנות כהונה נאמר לאהרן (במדבר יח ח) 'לך נתתים למשחה', ופירושו לגדולה. ולמדו מכאן, שצריך לאכול את בשר הקרבנות כדרך שהמלכים המשוחים אוכלים, לפיכך צריך לאוכלם בסוף הסעודה של השובע [שדרך מלכים לאכול בשר צלי בקינוח סעודה על השובע. אור זרוע (ח"א סי' רמז)]. רשב"ם (ד"ה כגון) על פי רבינו דוד (ד"ה ומפולפל). וחששו חכמים, שאם נתיר לו לאכול לאחר אכילת הפסח, יבוא לאכול רוב סעודתו באותה שעה, ואת הפסח יאכל בדרך רעבון, לפיכך אסרו לאכול אחריו. ר"ן (עב' הכי"ק, ד"ה מפ). וגורו, שלא רק דברים משכיעים שהם עיקר סעודתו לא יאכל אחריו, אלא אף כל דבר המעביר את טעמו [ראה כעין זה ברמב"ן (מלחמת ה', ד"ה והוא)]. כח. **ע"פ** הגהות וציונים. כט. **שבלים** שהבהבו אותם באש. רש"י (שמהמיץ לג. ד"ה קלויות). ל. **רב** חננא ורבי יוחנן אינם חולקים על שמואל, רק נקטו מיני מתיקה 'כגון תמרים קליות ואגוזים' דברים שהם היו רגילים לאכול בקינוח סעודה. רשב"ם (ד"ה בגון). וכן הדין בכל מיני מאכל, כפי שהתבאר בהערה לעיל. לא. **הוכחה** זו אינה דווקא לרבי יוחנן אלא אף לשמואל, שהרי אין מחלוקת ביניהם [כפי שהתבאר בהערה הקודמת], ונקטה הגמרא 'תניא כוותיה דרבי יוחנן' מפני שהוא האחרון שהחזכר קודם לכן. ר"ן (שם) ע"פ רשב"ם (שם). לב. **בזמן** בית המקדש, שיש קרבן פסח, פשוט שאסור לאכול לאחר אכילת המצה, שהרי אוכל אותה עם הפסח בכריכה [ראה בגמרא לעיל (קטו:)], ולאחר אכילת הפסח התבאר שאסור לאכול. ודנה הגמרא בזמן הזה שאין קרבן פסח ואוכל מצה לבדה, האם מותר לאכול אחריה. רשב"ם (ד"ה אפיקומן). לג. **ואף** שבמצה לא שייך הטעם שהתבאר [בהערה לעיל] בקרבן פסח, שהרי היא אינה קרבן שצריך לאוכלו על השובע, מכל מקום תקנו חכמים לאכול את המצה בסוף סעודת ליל הסדר, ולא לאכול אחריה דבר המעביר את הטעם, זכר למצה בזמן המקדש, שהיה אסור לאכול אחריה, משום שהיתה נכרכת ונאכלת עם הפסח, ואסור לאכול לאחר אכילת הפסח. ודווקי המצה הבצועה שאנו אוכלים בסוף הסעודה לשם חובת אכילת מצה [והיא הנקראת 'אפיקומן']. וגם בתחילת הסעודה אוכל מצה ומברך 'על אכילת מצה', ובסוף הסעודה חוזר ואוכל אכילה זו לשם חובה. ואינו יכול לברך רק באכילה האחרונה, מפני שלאחר שכבר מילא כריסו מצה באכילה הראשונה כיצד יברך 'על אכילת מצה', אלא מברך באכילתו הראשונה על שתי האכילות שעתיד לאכול [כדברי רב חסדא לעיל (קטו:)]. לענין אכילת מרור, שאם אוכל מרור בתחילה שלא לשם מצות מרור, ואחר כך חזר ואוכל מרור לשם מצה, אינו יכול לברך 'על אכילת מרור' באכילה השניה, לאחר שכבר מילא כריסו מרורו, אלא יברך באכילתו הראשונה]. רשב"ם (ד"ה אף). לד. **כך** פירש לעיל שמואל עצמו את משנתנו, שאף במקומם הראשון לא יאכלו. לה. **לחם** שמזכיר את העוני שהתענו במצרים. רש"י (שם). לו. **רש"י** (שם) ע"פ ר"ח ופסקי תוספות).

לז. **מנחת** ביכורים (ד"ה ואיסקרטין).

בָּרִאשׁוֹנָה - בתחילת הסעודה, לֹא יאכל את המצה הכשירה, מפני שאסור לאכול כלום אחריה, כדברי שמואל.

דוחה הגמרא: מה ששנה התנא שיאכל את המצה בסוף, לא בא למעט שלא יאכלנה בתחילה, אלא לֹא מִיבָּעְיָא קָאָמַר - אמר זאת בדרך ׳אין צריך לומר׳, לֹא מִיבָּעְיָא - אין צריך לומר שרשאי לאכול את המצה הכשירה בָּרִאשׁוֹנָה - בתחילה, דְּקָאֲכֵיל בְּתִיאָבוֹן ומקיים את המצוה כתיקונה, אֲבָל אם יאכלנה בָּאַחֲרוֹנָה - בסוף, שיש לחוש דִּילְמָא אָתֵי לְמֵיכַל - שמא יבוא לאוכלה אֲכֵילָה גַּסָּה, שמתוך ששבע כבר הוא קץ במאכלו ואינה נחשבת אכילה, אֵימָא - הייתי אומר שלֹא יהיה רשאי לאוכלה בסוף, קָא מַשְׁמַע לָן - מלמדנו התנא שאין לחוש לכך, ורשאי לאוכלה בסוף.

מביאה הגמרא לשון אחרת בדעת שמואל: מַר זוּטְרָא מָתְנֵי הָכִי - שונה שמועה זו כך, אָמַר רַב יוֹסֵף אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן - מותר לאכול לאחר אכילת המצה בסוף סעודת ליל הסדר, כגון בזמן הזה שהמצה נאכלת לבדה בלי קרבן פסח[א].

מוכיחה הגמרא ממשנתנו כדברי שמואל: נִימָא מְסַיַּיע לֵיהּ - האם נאמר שיש לסייע לדברי שמואל ממה ששנינו במשנתנו, אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן - אין אוכלים לאחר אכילת הפסח. ויש לדייק, דווקא אַחַר אכילת הַפֶּסַח הוא דְּלֹא - שאין אוכלים, אֲבָל אַחַר אכילת מַצָּה מַפְטִירִין - מותר לאכול, כגון בזמן הזה שאין קרבן פסח הנאכל עם המצה.

דוחה הגמרא: מה ששנה התנא במשנתנו ׳פסח׳ לא בא למעט מצה, אלא לֹא מִיבָּעְיָא קָאָמַר - אמר זאת בדרך ׳אין צריך לומר׳, לֹא מִיבָּעְיָא - אין צריך לומר שאסור לאכול לְאַחַר אכילת מַצָּה, משום דְּלֹא נָפְשׁ מֵעֲסֵיָּה - שאין טעמה חזק, ויעבור באכילה אחרת, אֲבָל לְאַחַר אכילת קרבן פֶּסַח, שטעמו חזק, אֵימָא - הייתי אומר שלֹא יהיה איסור לאכול, משום שטעמו לא יעבור באכילה אחרת, קָא מַשְׁמַע לָן - מלמדנו התנא, שאף טעם הפסח עולה לעבור, ואסור לאכול אחריו.

מקשה הגמרא על דברי שמואל: מֵיתִיבִי, שנינו בתוספתא (פ"ג ה"ג), מכיון שאין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה אלא ב׳לֶחֶם עֹנִי׳ (דברים טז ג), לפיכך חַסּוּתָנִין - רקיקים העשויים כספוג, וְהַהִיבְשָׁנִין - העשויים מעיסה מטוגנת בשמן ודבש, וְהָאִיסְקָרְיטִין - העשויים מעיסה רכה מאוד, כל אלו אֵדָם מְצָאָה בְּרֵיסוֹ מֵהֶן אם ירצה, בליל הסדר, שהם מותרים באכילה בפסח כששמרם מחימרץ, וּבִלְבַד שֶׁיֹּאכַל (אכילת) [מִצָּה] מִצָּה שהיא ׳לחם עוני׳ בָּאַחֲרוֹנָה - בסוף הסעודה, מפני שאלו שאכל בתחילה אינם ׳לחם עוני׳ ובהם לא יצא ידי חובת אכילת מצה. ויש לדייק, שדווקא בָּאַחֲרוֹנָה - בסוף הסעודה אֵין [-כן] יאכל את המצה הכשירה, אבל בָּרִאשׁוֹנָה - בתחילת הסעודה, לֹא יאכל את המצה הכשירה, מפני שאסור לאכול אחריה כלום, ולא כדברי שמואל שהתיר לאכול אחריה.

מתרצת הגמרא: מה ששנה התנא שיאכל את המצה בסוף, לא בא למעט שלא יאכלנה בתחילה, אלא לֹא מִיבָּעְיָא קָאָמַר - אמר זאת בדרך ׳אין צריך לומר׳, לֹא מִיבָּעְיָא - אין צריך לומר שרשאי לאכול את המצה הכשירה בָּרִאשׁוֹנָה - בתחילה, דְּקָאֲכֵיל בְּתִיאָבוֹן - שבאותה שעה הוא אוכל ומקיים את המצוה כתיקונה, אֲבָל אם יאכלנה בָּאַחֲרוֹנָה - בסוף, שיש לחוש דְּאָתֵי לְמֵיכַל - שיכוא לאוכלה אֲכֵילָה גַּסָּה, שמתוך ששבע כבר הוא קץ במאכלו ואינה נחשבת אכילה, אֵימָא - הייתי אומר שלֹא יהיה רשאי לאוכלה בסוף, קָא מַשְׁמַע לָן - מלמדנו התנא שאין לחוש לכך, ורשאי לאוכלה בסוף[ב].

★

הגמרא דנה במצות אכילת מצה ומרור בזמן הזה שאין קרבן פסח[ג]: אָמַר רַבָּא, מצות אכילת מַצָּה בליל הראשון של פסח, אף בְּזַמַּן הַזֶּה שאין קרבן פסח לאכול עמו את המצה, היא מִדְּאוֹרַיְיתָא, וְאילו מצות אכילת מָרוֹר בזמן הזה, היא מִדְּרַבָּנָן ולא מן התורה. **מקשה הגמרא:** וּמַאי שְׁנָא - ובמה שונה מצות מָרוֹר שאתה פוטרו בזמן הזה מן התורה, משום דִּכְתִיב - שכתוב בקרבן פסח (במדבר ט יא) ׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳, ויש ללמוד מכך שרק בְּזַמַּן דְּאִיכָּא [-שיש] קרבן פֶּסַח, לָיכָּא - אין מצוה לאכול עמו מָרוֹר, אֲבָל בְּזַמַּן דְּלֵיכָּא [-שאין] קרבן פֶּסַח, לָיכָּא - אין מצוה לאכול מָרוֹר, אם כן בְּמַצָּה נָמֵי [-גם כן] יש לומר בדרך זו, דִּכְתִיב - שהלא כתוב בקרבן פסח (שם) ׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳, ויש ללמוד שרק בזמן פסח יש גם מצוה לאכול עמו מצה, אבל בזמן שאין קרבן פסח אין מצוה לאכול מצה.

ומדוע אמר רבא שבמצה הוא חייב מן התורה. **מתרצת הגמרא:** מצות אכילת מַצָּה, מִיהֲדַר הֲדַר בֵּיהּ קְרָא - חזר ושנה אותה הכתוב במקום אחר (שמות יב יח), ׳בָּרִאשׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת׳. ופסוק זה אינו עוסק בקרבן פסח, ויש ללמוד שאף בזמן הזה שאין קרבן פסח חייב לאכול מצה בלילה הראשון. ואילו מצות אכילת מרור נאמרה רק בפסוק האמור בקרבן פסח, ולכן בזמן הזה אינו חייב באכילתו מן התורה.

וְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה דְּרָבָּנָן - בין מצות מצה ובין מצות מרור, שתיהן נוהגות בזמן הזה מדרבנן ולא מן התורה, שלא ציוותה התורה לאוכלם אלא עם הפסח, שנאמר ׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳, אבל בזמן הזה שאין קרבן פסח אין מצוה לאוכלם מן התורה. **מקשה הגמרא:** אֶלָּא הָכְתִיב - והרי כתוב ׳בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׳, ופסוק זה אינו עוסק בקרבן פסח, וממנו יש ללמוד שמצות אכילת מצה בלילה הראשון נוהגת מן התורה אף בזמן הזה. **מתרצת הגמרא:** הָהִיא - הפסוק ההוא אינו מלמדנו שמצוה לאכול מצה אף בזמן הזה, אלא מִיבָּעֵי לֵיהּ - הוצרך ללמדנו בזמן בית המקדש לְמִי שהיה מָמָא, ולמי שֶׁהָיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה מבית המקדש בשעת הקרבת הפסח, שהם מצווים באכילת מצה, משום דְּסָלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא - שהיה עולה על הדעת לומר, דַּיָּן דְּפָסַח לֹא אָכְלִי - אינם אוכלים[ג], מַצָּה וּמְרוֹר[ד] נָמֵי לֹא נֵיכוֹל - גם כן יהיו פטורים מלאכול, משום שלא ציוותה התורה לאוכלם אלא עם הפסח, קָא מַשְׁמַע לָן - מלמדנו הכתוב ׳בערב תאכלו מצות׳ שאף אלו חייבים.

אומרת הגמרא: וְרַבָּא דוחה את דברי רב אחא וְאָמַר לָךְ, מָמָא וְשָׁהֶיָה בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה לֹא צָרִיךְ קְרָא [-פסוק] ללמדנו שהם מצווים באכילת מצה, משום דְּלֹא גָּרְעֵי - שאינם גרועים מֵיהודי עָרֵל, שאי אפשר למולו מפני שמתו אחיו מחמת המילה[ה], וְכן אינם גרועים מִמָּן נָכְרִי - יהודי מומר[ו], ששני אלו אינם אוכלים קרבן פסח, ואף על פי כן הם מצווים באכילת מצה. דְּתַנְיָא (מכילתא דרשב"י, פ"ג יב מג), נאמר (שמות יב מג) ׳וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ׳, ויש ללמוד שדווקא ׳בּוֹ׳, כלומר בפסח, ערל אֵינוֹ אוֹכֵל, אֲבָל אוֹכֵל הוא בְּמַצָּה וּמָרוֹר, ומצווה באכילתם ככל ישראל, ואין אומרים שלא נאמרה בו מצות אכילת מצה ומרור מכיון שאינו אוכל את הפסח. ואף בבן נכר נאמר (שם יב מג), ׳כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ׳, ויש ללמוד שדווקא ׳בּוֹ׳, כלומר בפסח, אינו אוכל, אבל באכילת מצה ומרור הוא מצווה ככל ישראל׳. וכשם שערל ובן נכר אף שאינם אוכלים בפסח מצווים באכילת מצה, כך טמא ושהיה בדרך רחוקה, אף שאינם אוכלים בפסח מצווים באכילת מצה. ואם כן, הפסוק ׳בערב תאכלו מצות׳ מיותר, ובא ללמדנו מצות אכילת מצה בזמן הזה, אף שאין קרבן פסח.

וְאִידָךְ - ורב אחא בר יעקב סובר, **כְּתִיב בָּהֲאי וּכְתִיב בָּהֲאי** - אף על פי שנכתבה חובת אכילת מצה בערל ובן נכר, נכתב גם ׳בערב תאכלו מצות׳ לחייב טמא ושהיה בדרך רחוקה, **וּצְרִיכִי** - וצריכים אנו את שני הפסוקים[ד], ואין פסוק מיותר לחובת אכילת מצה בזמן הזה, ואינה מן התורה אלא מתקנת חכמים.

מביאה הגמרא ברייתא כדברי רבא: **תַּנְיָא בְּרַייְתָא דְּרַבָּא** - שנינו בברייתא כדברי רבא, נאמר (דברים טז ח) ׳שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת, וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַה׳ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׳, ומכך שביום השביעי לא אמר ׳תאכל מצות׳ כמו בששת הימים הראשונים, יש ללמוד שאין בו חובה לאכול מצה אלא רק רשות, ואם בא לאכול בשר בלא פת או להתענות, הרשות בידו. ויש להוסיף וללמוד, מָה הִיום הַשְּׁבִיעִי אכילת מצה בו רְשׁוּת ולא חובה, אַף שֵׁשֶׁת יָמִים הראשונים אכילת מצה בהם רְשׁוּת ולא חובה. **מַאי מַעְמָא** - מהו הטעם שיש ללמוד מהפסוק שאף ששת הימים הראשונים רשות, משום דִּכְתִיב - שנחשב היום השביעי ׳יֶתֶר שֶׁהָיָה בָּבָלִי׳, שהרי במקום אחר נאמר (שמות יג ו) ׳שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת׳, ואם כן גם היום השביעי היה בכלל מצות אכילת מצה כמו ששת הימים הראשונים, וְיָצָא היום השביעי בפסוק זה מִן הַבָּלִי, לְמֵימַר שאין אכילת מצה האמורה בו חובה אלא רשות, וזו אחת מהמדות שהתורה נדרשת בהן, שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לֹא לְמֵימַר עַל עַצְמוֹ יָצָא, אֶלָּא לְמֵימַר עַל הַבָּלִי כּוּלּוֹ יָצָא׳. לפיכך דרשו, שבכל שבעת הימים אכילת מצה אינה חובה אלא רשות.

מוסיפה הברייתא: יָכוֹל הָיְתָה לומר שאף הָעִיקָּר הָרִאשׁוֹן של פסח הוא ככל הימים, ואכילת מצה בו אינה חובה אלא רְשׁוּת, תַּלְמוּד לוֹמַר ׳עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׳, שעם קרבן הפסח [הנאכל בלילה הראשון] חובה לאכול מצה ומרור. ועדיין אֵין לִי ללמוד מפסוק זה אֶלָּא חובת אכילת מצה בְּזַמַּן שֶׁבְּיַת הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, שיש קרבן פסח והמצה נאכלת עמו, אך בְּזַמַּן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים ואין קרבן פסח, מְנַיִן שחובה

א. **שבמצה** אין איסור להטעיר את טעמה, שלא שייך בה הטעם שהתבאר לעיל (קיט: [בשטעיה]) בענין קרבן פסח, שהרי היא אינה קרבן שצריך לאוכלו על השובע. ב. **כתב** רשב"ם (ד"ה אלא), שהלכה כלשון ראשונה, שאסור לאכול לאחר אכילת מצה דבר המעביר את טעמה. ושתיית יין מותרת, שמשתיה אינה מעבירה את טעם אכילת המצה. ג. **שהם** אינם מקריבים את הפסח בזמנו, אלא עושים פסח שני ביו"ד באייר, כמאמר הכתוב (במדבר ט יא). ד. **רש"י** (לעיל מח: ד"ה ערל) ותוספות (לקמן ד"ה גן). כפי ששנינו בברייתא (ירושלמי פרק:), שאם מתו אחיו יש לחוש שטבעם של בני אשה זו למות מחמת המילה, ולכן לא ימולו. ה. **תוספות** (שם). שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. רש"י (לעיל מח: ד"ה גן). ו. **כן** דרשו במכילתא (שם מג). ז. **תורת כהנים** (פרשתא ז פרשיית לוי יקהל).

לאכול מצה, **תָּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (שמות יג יח), **'בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת'**, **הָתְחִיל** קְבָעוֹ לאכילת מצה בלילה הראשון שיהא **חוֹבָה**, ואף בזמן הזה שאין קרבן פסח. מבואר כדברי רבא, שחובת אכילת מצה בזמן הזה מן התורה[ח].

★ ★ ★

משנה **המשנה דנה בישן באמצע אכילת הפסח:** בני חבורה שהיו אוכלים את הפסח, ובאמצע האכילה **יָשְׁנוּ מִקְצָתָן, יֵאָכֵלוּ** - רשאים להמשיך ולאכול מהפסח. אך אם ישנו **כּוּלָּן, לֹא יֵאָכֵלוּ** - אינם רשאים להמשיך ולאכול עוד מהפסח, שהחמירו חכמים מפני שבשעה שישנו הסיחו דעתם מלאכול, ואם ימשיכו הם נראים כאוכלים את הפסח בשני מקומות[ט].

ח. **וכן** הלכה כדברי רבא, וכפי ששנינו בברייתא. רשב"ם (ד"ה הוי).

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אף כאשר ישנו מקצתם, רק אם **נִתְנַמְנְמוּ**, ולא נרדמו ממש[א], **יאכְלוּ** - רשאים הם להמשיך באכילתם, אך **נִרְדְּמוּ** ממש, אלו שישנו **לֹא יאכְלוּ** - אסורים לחזור ולאכול כשיקיצו משנתם[ב].

קרבן הפסח נאכל בלילה הראשון של פסח [ט"ו בניסן] עד חצות[ג]. **המשנה מבארת את דין הנותר ממנו לאחר מכן. אומרת המשנה:** בשר קרבן **הַפֶּסַח לְאַחַר חֲצוֹת** ליל אכילתו, הרי הוא **מְטַמֵּא אֶת הַיָּדַיִם** הנוגעות בו[ד], שכן גזרו חכמים על **הַקרבן** שנפסל במחשבת **פִּגּוּל**[ה], **וְעל** בשר קרבן **הַנּוֹתָר** לאחר סוף זמן אכילתו[ו], שיהיו **מְטַמְּאִין אֶת הַיָּדַיִם** הנוגעות בהם[ז], ואף בשר של הפסח לאחר חצות נחשב 'נותר'.

★

גמרא שנינו במשנה: רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, נִתְנַמְנְמוּ מקצת מבני החבורה **יאכְלוּ** מהפסח לכשיקיצו, אך אם **נִרְדְּמוּ** ממש **לֹא יאכְלוּ** לכשיקיצו. **הגמרא מבררת מהו נמנום. שואלת הגמרא:** הֵיכִי דָּמֵי [-מהו] **'נִתְנַמְנְמוּ'** ששנינו במשנתנו. **משיבה הגמרא:** אָמַר רַב אָשֵׁי, נמנום הוא כאשר האדם **נִים וְלֹא נִים** - ישן ולא ישן, כלומר, שאינו ישן ממש, והוא גם **תִּיר וְלֹא תִּיר** - ער ולא ער, שאינו ער ממש, **בְּגוֹן דְּקָרֵי לֵיהּ וְעָנֵי** - שאם יקראו בשמו יענה, **וְלֹא יָדַע אֲהַדּוּרֵי סְבָרָא** - אך לא ידע להשיב דברים שיש צורך להרהר כדי להשיב עליהם, **וְכִי מְדַּכְּרִי לֵיהּ מְדַכַּר** - וכאשר יזכירו לו את התשובה, יזכר וידע לומר האם נכון הדבר[ח].

הגמרא מביאה מעשה בענין זה: אֲבֵי חֲנָה יָתִיב קַמֵּיהּ דְּרַבָּה - אביי ישב בליל הסדר לפני רבה[ט], **חֲזָא דְּקָא נְמְנֵם** - ראה אביי שרבה ישן לאחר שהתחיל לאכול מהמצה שאוכלים בסוף הסעודה לשם חובת האכילה. **אָמַר לֵיהּ, מִינֵם קָא נָאִים מָר** - אדוני ישן, ולכשיקיץ יהיה אסור לו לאכול עוד מהמצה, כפי ששנינו במשנתנו[י]. **אָמַר לֵיהּ** רבה, **מַינְמֵי קָא מְנַמְנֵם** - מתנמנם אני, ולא נרדמתי ממש, **וְתָנֵן** - ושנינו במשנתנו שאמר רבי יוסי, שאם רק **נִתְנַמְנְמוּ** מקצתם **יאכְלוּ** לכשיקיצו, **וְדווקא כְּשֶׁנִּרְדְּמוּ** ממש **לֹא יאכְלוּ** לכשיקיצו, **ועל כן** רשאי אני לאכול עוד מהמצה כשאקיץ[יא].

★

שנינו במשנה: הַפֶּסַח אַחַר חֲצוֹת ליל אכילתו **מְטַמֵּא אֶת הַיָּדַיִם** הנוגעות בו **וכו'**, שכן גזרו חכמים על הפיגול ועל הנותר לאחר סוף זמן אכילתו שיהיו משמאים את הידים הנוגעות בהם, ואף בשר הפסח לאחר חצות נחשב 'נותר'. **הגמרא מביאה מחלוקת תנאים, עד מתי זמן אכילת הפסח, שמואותה שעה אם לא אכלו הוא נחשב 'נותר'. מוכיחה הגמרא:** אֲבָל מִכָּאן ממשנתנו, **שַׁחֲצוֹת** ליל אכילתו **הֲוֵה לֵיהּ** - נחשב בשר הפסח **'נוֹתָר'. שואלת הגמרא:** מַאן - מיהו **הַתָּנָא** ששנה את משנתנו וסובר כן? **משיבה הגמרא:** אָמַר רַב **יוֹסֵף, רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הוּא.** והיכן מצאנו שכך היא שיטתו, **דְּתָנְיָא** בברייתא, נאמר בקרבן פסח (שמות יב ט) **'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה'**, **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, נֶאֱמַר כָּאן 'בַּלַּיְלָה הַזֶּה' וְנֶאֱמַר לְהַלָּן** במכת בכורות (שם יב יב) **'וְעָבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר'**, ויש לדרוש גזירה שוה[יא], **מָה לְּהַלָּן** במכת בכורות היתה המכה **עַד חֲצוֹת**[יב], **אַף כָּאן,** באכילת הפסח, זמן אכילתו הוא **עַד חֲצוֹת**[יג], ולאחר מכן נעשה הבשר **'נותר'**[יד]. **אָמַר לוֹ** רבי **עֲקִיבָא** לרבי אלעזר בן עזריה, **וְהָא נֶאֱמַר** בקרבן פסח (שם יב יא) **'וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן'**, ויש ללמוד מכך שזמן אכילתו **עַד שֶׁעַת חִפָּזוֹן**, כלומר עד עלות השחר, שבשעה זו נחפזו בני ישראל לצאת ממצרים[טו], ואין ללמוד גזירה שוה מ'בלילה הזה'. **מוסיף רבי עקיבא:** ואם תשאל על כך, **אִם כֵּן** שאין לדרוש גזירה שוה, **מָה תַּלְמוּד לוֹמַר** - מה מלמדנו הכתוב באומרו **'בַּלַּיְלָה'**, אשיב לך, שאילו לא נאמר **'בלילה' יָכוֹל** הייתי לומר שהפסח **יֶהֱא נֶאֱכָל** בְּשאר **קָדָשִׁים, בְּיוֹם** שחיטתו[טז], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'בַּלַּיְלָה', שׁרק בַּלַּיְלָה הוּא נֶאֱכָל, וְאֵינוֹ נֶאֱכָל בְּיוֹם.**

אם כן, רבי אלעזר בן עזריה הוא התנא ששנה את משנתנו, כשיטתו שהפסח נאכל עד חצות, ולאחר מכן הוא נעשה 'נותר'. אבל לרבי עקיבא, אין הפסח נעשה 'נותר' עד עלות השחר[יז].

הגמרא מוסיפה לבאר את מחלוקת התנאים בדרשת הכתובים. שואלת הגמרא: וְרַבִּי עֲקִיבָא שלא דרש גזירה שוה מהכתוב 'בלילה הזה', **הַאי 'הַזֶּה', מַאי עָבֵיד** - מה ידרוש מתיבת 'הזה'[יח]. **משיבה הגמרא:** תיבת 'הזה' - נצרכת לו, משום דְּלָמְעוטֵי לַיְלָה אַחֵר הוּא דַּאֲתָא - היא באה למעט שאין הפסח נאכל אלא בליל ט"ו בניסן ולא בלילה שלאחריו [ליל ט"ז בניסן], משום **דְּתַנְיָא אֲמִינָא** - שהיה עולה בדעתך לומר, **הוֹאִיל וְפֶסַח** הוא **'קָדָשִׁים קַלִּים'**, וְכן קרבן **שְׁלָמִים** הוא **'קָדָשִׁים קַלִּים'**[יט], יש ללמוד האחד מחבירו, **מָה** - כשם **שְּׁלָמִים נֶאֱכָלִים שְׁנֵי יָמִים,** כלומר ביום שחיטתם ולמחרת, **וְגַם בַּיְלָה הָאֶחָד** שבין שני ימים אלו[כ], **אַף בְּפֶסַח** יש לומר כן, וכיון שציוותה התורה שביום שחיטתו לא יאכל עד הלילה[כא], **אוֹקִים** - העמד את **הַיְלוֹת בִּמְקוֹם הַיָּמִים** האמורים בשלמים, **וְהֵא** הפסח **נֶאֱכָל שְׁנֵי לֵילוֹת,** ליל ט"ו בניסן וליל ט"ז בו, **וְגַם בְּיוֹם הָאֶחָד** שביניהם, שהוא יום ט"ז בניסן[כב], על כן **פָּתַח רַחֲמָנָא** - כתבה התורה 'הַזֶּה', ללמד שנאכל רק בליל ט"ו בניסן ולא יותר.

מוסיפה הגמרא: וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אֲמַר דָּךְ - ישיב לדברים אלו, שאין צורך בפסוק ללמדנו זאת, מפני **שמֵּ'לֹא תּוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר'** (שם יב י) **נָפְקָא הָא** - יש ללמוד כבר דין זה, שלא יותירו לבוקר של ט"ו.

וְרַבִּי עֲקִיבָא שלמד כן מ'הזה', **אִי לָא כְּתַב רַחֲמָנָא** - אם לא היתה התורה כותבת 'הַזֶּה', **חָזֵה אֲמִינָא** - הייתי אומר שאכן יש ללמוד משלמים שהפסח נאכל לשני לילות, **וּמַאי** - ומהו **'בֹּקֶר'** האמור בפסוח **'לא תותירו ממנו עד בֹּקֶר', בֹּקֶר שֵׁנִי** של חג הפסח, שהוא ט"ז בניסן. ולכן צריך את הפסוק 'הזה' ללמדנו שאינו נאכל אלא בליל ט"ו.

וְרַבִּי אֶלְעָזָר בן עזריה **אֲמַר דָּךְ, כָּל הֵיכָא דְּכָתַב** - בכל מקום שנכתב בתורה **'בֹּקֶר', בֹּקֶר רִאשׁוֹן הוּא** - הכוונה לבוקר הראשון, ואף כאן כך פירושו, ויש ללמוד שאין הפסח נאכל אלא בלילה הראשון, ואין צורך ללמוד מ'הזה' שאינו נאכל לשני לילות.

★

הגמרא דנה בחובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח בזמן הזה, עד מתי יכול לאכול: אָמַר רָבָא, מי **שֶׁאָכַל מַצָּה בְּזַמַּן הַזֶּה** שאין קרבן פסח, **לְאַחַר חֲצוֹת** ליל הסדר, **לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ.** שכשם שאמר רבי אלעזר בן עזריה בברייתא שקרבן פסח נאכל עד חצות, כך חובת אכילת מצה בזמן הזה, שאין עמה קרבן פסח, היא עד חצות. **שואלת הגמרא: פְּשִׁיטָא** - הלא דין פשוט הוא זה, **דְּכֵיוָן דְּאִיתְקַשׁ** - שהוקש דין אכילת מצה **לְאכילת הַפֶּסַח,** שנאמר בקרבן פסח (במדבר ט יא) **'עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ', בְּפֶסַח דָּמֵי** - הרי הוא דומה לפסח שזמן אכילתו עד חצות לרבי אלעזר בן עזריה, ומדוע הוצרך רבא ללמדנו. **משיבה הגמרא:** דבר זה אינו פשוט והוצרך רבא ללמדנו, **מַהוּ דְּתֵימָא** - שמא תאמר, **הָא** - הלא בעיקר דין אכילת מצה **אַפֶּסַח קְרָא מֵהֵיקֵּישָׁא** - הוציא הכתוב מההיקש לקרבן פסח, שאין ללמדנו ממנו, כפי שדרשו בברייתא (לעיל ע"ח) מהפסוק (דברים טז ח) **'שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת',** מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות [ובכלל זה הלילה הראשון], אלא יש ללמדנו בזמן הזה מהפסוק (שמות יב יח) **'בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת',** ואם כן אינו כקרבן פסח ואוכל מצה עד הבוקר. **קָמַשְׁמַע לָן** - מלמדנו רבא, **דְּכִי אֲהַדְּרֵיהּ קְרָא** - שכאשר החזיר הכתוב ולימד דין אכילת מצה בזמן הזה בפסוק **'בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת',** ללמדנו לרבי אלעזר בן עזריה זמן אכילת מצה בזמן הזה הוא עד חצות, כפי שהיה בזמן בית המקדש שאכלו את המצה עד הפסח עד חצות.

★

שנינו במשנה: הַפִּיגּוּל וְהַנּוֹתָר מְטַמְּאִים אֶת הַיָּדַיִם הנוגעות בהם **(וכו').** **הגמרא מבארת את הטעם שגזרו חכמים כן, ומהו שיעור הבשר המטמא את הידים.** **אומרת הגמרא:** את טעמו של דין זה פירשו **רַב הוּנָא וְרַב חִסְדָּא,** שניהם **חַד** - אחד מהם **אָמַר** שגזירת הטומאה היא **מִשּׁוּם חֲשָׁדֵי דְּחַבּוּרָה** - כהנים חשודים[כג], **וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר** שגזירת הטומאה היא **מִשּׁוּם עֲצֵלֵי דְּחַבּוּרָה** - כהנים עצלים[כד]. וענד הוסיפו רב הונא ורב חסדא ופירשו מהו השיעור שבו הפיגול והנותר מטמאים, **חַד** - אחד מהם **אָמַר** שהשיעור הוא **בְּזַיִת,** וְחַד - ואחד מהם **אָמַר** שהשיעור הוא **בְּבֵיצָה.**

א. **בגמרא** יתבאר מהו נמנום. ב. **במבואר** בגמרא, שמשנתנו כרבי אלעזר בן עזריה שאמר כן בברייתא, אך רבי עקיבא חולק עליו שם. ג. **בכמה** מקומות גזרו חכמים טומאה על הידים לבדן, ושאר הגוף טהור, ואף כאן גזרו חכמים כן. ד. **שבעת** שעסק באחת מארבע עבודות אלו, שחיטה, קבלת הדם, הולכה וזריקה, חשב לאכול או להקטיר ממנו חוץ למקומו או לאחר זמנו. תפארת ישראל (פי"ט משנה ח). ה. **שכבר** קרבן נאמר זמן שבו הוא מותר באכילה, ולאחר מכן הוא 'נותר'. ו. **יתבאר** בגמרא מדוע גזרו כן. ז. **כגון** אם ישאלוהו 'היכן הנחת כלי זה' לא יוכל להשיב, אך אם יזכירוהו 'הנחתו במקום פלוני' ידע לומר האם אכן הניחו שם. רשב"ם (ד"ה מהדורא). ח. **אביי** היה יתום מאב ואם (קידושין לא:), ורבה שהיה דודו ורבו גידלו בביתו, תולדות תנאים ואמוראים (מק' פנחס). ט. **שנם** באכילת מצה בזמן הזה שאין עמה קרבן פסח, אמרה משנתנו שאם ישן לא יאכל. רשב"ם (לעיל ע"ח ד"ה ישנו). י. **כוונת** הגמרא להקשות מהפסוח שנאמר בקרבן פסח (שמות יב י), 'ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו', משמע שנעשה 'נותר' רק בבוקר. ע"פ רשב"ם (ד"ה ולא תותירו) ותוספות (ד"ה ולא). יא. **שהיא** מהמדות שהתורה נדרשת בהן. תורת כהנים (פרשתא ג פרשיות דנדבה שמשמע). שכאשר נכתבו תיבות דומות בשני עניינים, יש ללמוד כל דין שהתפרש באחד מהם אף לחבירו. ואף כאן, בשני העניינים נאמר 'בלילה הזה'. יב. **בלילה** בחצות. שנאמר (שם יב כט), 'ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור'. יג. **כלומר** ביום י"ד בניסן, כדרך קרבן תודה, שהוא דומה לפסח בכך שזמן אכילתו עד הבוקר שלמחרת הקרבתו, ורשאי לאוכלו ביום שחיטתו וכל הלילה שאחריו, כמו שנאמר (ויקרא ז טו) 'ביום קרבנו יֵאָכֵל לא יניח ממנו עד בֹּקֶר'. יד. **מחיצת** 'בלילה' פירש רבי עקיבא בברייתא מה הוא דורש, אך מחיצת 'הזה' לא פירש. טו. **שקראוהו** קלה, אם יזכירוהו 'הנחתו במקום פלוני' ידע לומר האם אכן הניחו שם. רשב"ם (ד"ה מהדורא). טז. **כמו** שנאמר (ויקרא כג ג) 'ביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש', שהוא יום ז' בשבוע, כך יום שחיטת הפסח הוא יום ט"ו בניסן, שהוא יום ז' בשבוע. יז. **כלומר** שהתבאר שיש לדרוש מ'בלילה'. יח. **מבואר** בגמרא בסמוך (לעיל ק:), שזהו הטעם לטומאת פיגול. ושם יתבאר במה חשודים כהנים אלו. יט. **מבואר** בגמרא בסמוך (שם), שזהו הטעם לטומאת נותר. ושם יתבאר במה הם עצלים.

הגמרא מפרשת את דברי רב הונא ורב חסדא בטעם גזירת הטומאה. אומרת הגמרא: רב הונא ורב חסדא שפירשו טעמים שונים לגזירת הטומאה אינם חולקים ביניהם, אלא **חַד תָּנֵי אֲפִיגּוּל** - אחד מהם פירש טעם זה **וְחַד תָּנֵי אֲנוּתָּר** - ואחד מהם פירש טעם במה ששנינו במשנתנו שבשר נותר מטמא את הידים. **מפרשת הגמרא: מַאן דְּתָנֵי אֲפִיגּוּל** - מי שפירש את גזירת הטומאה בבשר פיגול, אמר שהטעם הוא **מִשּׁוּם חֲשָׁדֵי כְּהוּנָּה** - כהנים החשודים לפגל את הקרבן במזיד[א], ומחמת הטומאה ימנע מלפגל כדי שלא יצטרך לטרוח להטהר ידיו קודם שיגיע בקדשים[ב]. **וּמַאן דְּתָנֵי אֲנוּתָּר** - ומי שפירש את גזירת הטומאה בבשר נותר, אמר שהטעם הוא **מִשּׁוּם עֲצֵי כְּהוּנָּה** - כהנים עצלים, שאינם זריזים באכילת בשר הקרבנות בזמן, ומחמת הטומאה יזדרזו לאכול בזמן כדי להימנע מטורח טהרת הידים[ג].

הגמרא מפרשת את דברי רב הונא ורב חסדא בשיעור הבשר המטמא את הידים. אומרת הגמרא: אמנם בטעם גזירת הטומאה לא נחלקו רב הונא ורב חסדא, אך בשיעור הבשר המטמא את הידים נחלקו, **חַד** - אחד מהם **אָמַר** ששיעורו **כַּזַּיִת, וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר** ששיעורו **כַּבֵּיצָה. מפרשת הגמרא את טעם מחלוקתם: מַאן דְּאָמַר** - מי שאמר ששיעורו **כַּזַּיִת**, סבר שגזרו בו טומאת ידים **קְשִׁיעוּר אִיפּוּרוֹ** - איסור אכילתו, שהוא בכזית. **וּמַאן דְּאָמַר** - ומי שאמר ששיעורו **כַּבֵּיצָה**, סבר שגזרו בו טומאת ידים **כְּשִׁיעוּר טוּמְאָתוֹ**, כלומר כשיעור טומאת אוכלים מן התורה, שהוא כביצה[ד].

* * *

משנה שנינו בתוספתא (פ"י ה"ט), קודם אכילת בשר קרבן פסח צריך לברך, 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו לאכול הפסח'[ה], וקודם אכילת שאר זבחים צריך לברך, 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו לאכול הזבח'[ו]. המשנה דנה במי שאוכל זבח אחר בסמוך לאכילת הפסח, האם הברכה שמברך על אחד מהם פוטרתו מלברך על חבירו[ז]. **אומרת המשנה:** מי **שֶׁבֵּירַךְ בִּרְכַּת הַפֶּסַח** בעת אכילתו, **פָּטַר** בכך **אֶת** חיוב הברכה **שֶׁלְּ הַזֶּבַח** שאוכל בסמוך לו, ואינו צריך לברך עליו[ח]. אך מי **שֶׁבֵּירַךְ אֶת** הברכה **שֶׁלְּ הַזֶּבַח** בעת אכילתו, **לֹא פָּטַר** בכך **אֶת** הברכה **שֶׁלְּ הַפֶּסַח**, וצריך לברך גם עליו, **דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל**[ט]. **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, לֹא** ברכה **זוֹ פּוֹטֶרֶת** את **זוֹ, וְלֹא** ברכה **זוֹ פּוֹטֶרֶת** את **זוֹ**, אלא צריך לברך על שניהם[י].

*

גמרא מסדר עבודת הקרבן, שהכהן מקבל מדמו בכלי ונותנו בקיר המזבח. ברוב הזבחים הוא נותנו בזריקה, שעומד על הארץ[יא] במרחק מקיר המזבח וזורק[יב]. שיטת רבי ישמעאל (זבחים נ:), שקרבן פסח שונה בדבר זה משאר זבחים, שאינו נותן את הדם בזריקה אלא בשפיכה, שעומד על יסוד המזבח[יג] ומקרב את הכלי עם הדם לקיר המזבח[יד] ושופך ממנו בנחת[טו]. **הגמרא דנה בשאר זבחים שדינם בזריקה, אם נתן מדמם בשפיכה כפסח, האם יצא ידי חובתו, ומבארת בנידון זה את מחלוקת התנאים במשנתנו. אומרת הגמרא: תָּשְׁתְּמִצָּא לֵימָר** - כאשר תדקדק בדברים תמצא[טז], **שֶׁדִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל** שאמר במשנתנו שברכת הפסח פוטרת את של זבח וברכת הזבח אינה פוטרת את של פסח, **זְרִיקָה** האמורה בדם שאר זבחים היא **בְּכָלָּ שְׁפִיכָה** האמורה בפסח, ואם שפך מדם שאר זבחים יצא[יז], **וְלֹא שְׁפִיכָה** האמורה **בְּכָלָּ זְרִיקָה** האמורה בשאר זבחים, ואם זרק מדם הפסח לא יצא[יח]. **וְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא** שאמר במשנתנו שאין ברכת אחד מהם פוטרת את חבירתה, **לֹא שְׁפִיכָה** האמורה בפסח[יט] **בְּכָלָּ זְרִיקָה** האמורה בשאר זבחים, ואם זרק מדם הפסח לא יצא, **וְלֹא זְרִיקָה** האמורה בשאר זבחים **בְּכָלָּ שְׁפִיכָה** האמורה בפסח, ואם שפך מדם הזבח לא יצא[כ].

*

א. **ועושה** כן מתוך אהבה לבעלים, כדי להזיק לו ולפסול את קרבנו. רש"י (לעיל סה. ד"ה מד). ואומר שוגג הייתי, כדי שלא יתחייב לשלם לבעלים, שכהן המפגל במזיד חייב ובשוגג פטור (ניסיון נג.). רשב"ם (ד"ה משום חשדי), ע"פ שואל ומשיב (מלאכת מ"ש סי' פח). עוד פירש רש"י (ד"ה משום חשדי), שכהנים אלו חשודים לשחוט קרבן שלמים לשם חטאת, מפני שבשלמים הבשר נאכל לבעלים ואין לכהן בו אלא חזה ושוק [כמאמר הכתוב (ויקרא ז לה)], ואילו בחטאת הכל נאכל לכהן [כמאמר הכתוב (במדבר יח ט-י)], לפיכך הוא שוחט שלמים לשם חטאת כדי לזכות באכילת כל הבשר [והוא טועה וחושב שעל ידי מחשבתו יהיה דינו כחטאת וזיכה בכל הבשר, אך באמת אינו כן, אלא דינו כשלמים. חתם סופר (ד"ה משום)]. ורשב"ם (שם) הקשה על פירושו, הלא כששחט שלמים לשם חטאת, הקרבן כשר אלא שאינו נחשב לבעלים לשם תורמם [שאם התחייב שלמים צריך להביא לחובתו קרבן אחר תחתיו, כפי ששנינו (זבחים ג.) וראה רש"י (שם ד"ה לשם)], והוא אינו בכלל פיגול ששנינו במשנתנו שגזרו בו טומאת ידים, שאין נעשה פיגול אלא כשחשב בשעת ההקרבה לאוכלו לאחר זמנו. והמלאכת שלמה (פ"י מ"ט) מיישב את שיטת רש"י, שסבר שפיגול ששנינו במשנתנו אין הכוונה רק לפיגול ממש, אלא אף לאופן זה שהקרבן כשר אלא שלא עלה לשם חובת הבעלים, ואף בו גזרו טומאת ידים.

ב. **חקשו** התוספות (לעיל סה. ד"ה משום), הלא רשעים הם וחשודים לפגל במזיד [כפירוש ראשון בהערה הקודמת], וכמו כן לא יחושו לגעת בקדשים בטומאת הידים, ולא יזדקקו לטרוח בהטהרת הידים. ומה הועילו חכמים בתקנתם. ותירצו, שאף רשעים אלו אינם חשודים על הטומאה, מפני שהלכות טהרה חמורים בעיני בני אדם יותר משאר איסורים, כפי שמצינו ביומא (כג.).

ג. **וכן** משום ישראל עצלים, שיתעצלו באכילת חלקם בקרבן בזמן. רשב"ם (ד"ה משום עצלי). ד. **אשור** לאכול מבשר פיגול ונותר, והאוכל מהם במזיד חייב כרת, כפי ששנינו (כריתות ג.). וחיוב כרת הוא באכילת שיעור כזית [ככל איסורי אכילה שבתורה (יומא פ.)]. רש"י (לעיל סה. ד"ה כשחשבו). ה. **אוכל** טמא אינו מטמא את הנוגע בו אלא אם יש בו שיעור כביצה [כמבואר בגמרא (יומא פ.)]. רשב"ם (ד"ה כטומאתו). ו. **אביי**ת בשר הפסח היא מצות עשה, שנאמר (שמות יב ח) 'ואכלו את הבשר בלילה הזה'. רמב"ם (קרבן פסח פ"א ה"ג). ז. **אכי**לת בשר קדשים מצות עשה היא, שנאמר (שמות כט לג) 'ואכלו אותם אשר כופר בהם', בין אכילת כהנים ובין אכילת ישראל. רש"י (לעיל נט. ד"ה בשלמי). לפיכך אף ישראל מברך ברכה זו קודם האכילה. ראה רבינו יהונתן מלוניל (ד"ה בקר). ח. **באשר** נמנו רבים לקרבן פסח אחד, ואין לכל אחד מהם מבשרו כדי שביעה, מביאים עמו קרבן חגיגה ויאכלוהו לפני אכילת הפסח, וכך יהיה גמר שביעתם באכילת הפסח, שהרי צריך לאכול את הפסח על השובע, וקרבן זה נקרא 'חגיגת ארבעה עשר' [ראה במשנה ובגמרא לעיל (פט:), וברש"י (שם: ד"ה ומפני) ומפורש]. ודוחה הוכחת האמור כאן במשנתנו. ועוד יש לפרש, שהוא מנדרים ונדבות שהביא בערב פסח האוכל מבשרם בלילה. רשב"ם (ד"ה בקרבן). ט. **נזרפת** רשב"ם (ד"ה ומי נתפזר פיקך) שונה מהגירסא שלפנינו, וגירסתו היא, 'בירך על הזבח לא פטר את הפסח, בירך על הפסח פטר את הזבח, דברי רבי ישמעאל'. י. **מעמם** של רבי ישמעאל ורבי עקיבא יתבאר בגמרא. יא. **רש"י** (זבחים סב: ד"ה מה - בפתמון). יב. **בקרבנות** עולה שלמים ואשם, נאמר בתורה לשון זריקה, בעולה נאמר (ויקרא ו ה) 'וזרק את הדם על המזבח סביב', בשלמים נאמר (שם ג ב) 'וזרקו בני אהרן הכהנים את הדם על המזבח סביב', ובאשם נאמר (שם ז ב) 'את דמו יזרוק על המזבח סביב'. וכן בכבור נאמר לשון זריקה, כפי שיתבאר להלן בהערה. אולם חטאת שונה משאר זבחים, שדמה טעון ארבע מתנות באצבע על ארבע קרנות המזבח כמתואר בפסוקים (שם ד ז, כה, ל, לד). רשב"ם (ד"ה ומפני).

יג. **בתחתית** המזבח היה חלק בולט מצדדיו אמה, בגובה אמה, ונקרא "יסוד" (מדות פ"ג מ"ו). יד. **עי"ם** רש"י (לעיל סה: ד"ה ומי נתפזר). טו. **שכן** שנינו בברייתא (שם), רבי ישמעאל אומר, ממה שנאמר בבכור בהמה טהורה [שנותנו מתנה לכהן והוא מביאו לקרבן ואוכל את בשרו] (במדבר יח יז), 'אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז וגו' את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחוח לה'', למדנו שהוא שוען מתן דמים והקטרת אימורים על גבי המזבח, אולם מעשר בהמה [מעשר מבהמות שהוורות שנולדו, שהוא קרבן, כמאמר הכתוב (ויקרא כז לג)] וקרבן פסח, שלא פירש בהם הכתוב כן, מניין שאף בהם צריך לתת את דמם על גבי המזבח, לפיכך מלמדנו הכתוב (ויקרא יז ב) 'דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל', ובשאר זבחים אין אנו צריכים ללמוד מפסוק זה, שכבולם כתוב כן במפורש [כמובא בהערה לעיל]. וכיון שלימד הכתוב מתן דמים בפסח בלשון שפיכה [ישפך] יש ללמוד שדינו בשפיכה, ולא בזריקה כשאר זבחים. אולם לשיטת רבי יוסי הגלילי (שם לעיל סה:) אף פסח בזריקה כשאר זבחים, שהוא דורש ממה שאמר הכתוב בבכור [בפסוק שהובא לעיל] 'את דמם תזרוק על המזבח' בלשון רבים ['דמם'], שהכתוב מדבר לא רק על בכור, אלא גם על מעשר בהמה ופסח, שאף הם בזריקה ולא בשפיכה. ומכל מקום, זריקת הדם בפסח שונה מזריקת הדם בשאר זבחים, שבפסח זורק זריקה אחת כנגד יסוד המזבח, ואילו בשאר זבחים זורק שתי זריקות בשתים מזויות המזבח באופן שיתפשטו הדם לארבעת הצדדים, ובגמרא (זבחים נז.) דרשו מהכתובים, שבזריקת דם שאר זבחים כתוב בפסוק לשון 'סביב', בעולה כתוב (ויקרא ו ה) 'על המזבח סביב', בחטאת המילואים כתוב (שם ח טו) 'על קרנות המזבח סביב', ובאשם כתוב (שם ז ב) 'על המזבח סביב', וכלל הוא ששלושה כתובים הבאים כאחד אינם מלמדים [בשני כתובים הבאים כאחד נחלקו הם מלמדים, אך בשלושה כתובים כולם מדיים שאינם מלמדים], לפיכך בפסח אינו צריך לתת את דמו סביב המזבח, אלא יזרוק זריקה אחת בלבד. טז. **רש"י** (לעיל פו: ד"ה כשמתמצא). יז. **ומדו** כן מהכתוב (ויקרא יז ב) 'ודם זבחיך ישפך', כפי ששנינו בברייתא (זבחים נז.). רשב"ם (ד"ה ודיו בפסח). יח. **שכיון** שאמר רבי ישמעאל שדם הפסח בשפיכה [כמובא לעיל], במשנתנו אמר שברכת הפסח פוטרת את של זבח וברכת הזבח אינה פוטרת את של פסח, יש ללמוד שכך היא שיטתו, שזריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה. רשב"ם (שם). יט. **אף** רבי עקיבא סובר שהפסח בשפיכה, שלא מצאנו תנא שסובר שהפסח בזריקה מלבד רבי יוסי הגלילי [כמובא בהערה לעיל]. רשב"ם (ד"ה ולרבי עקיבא).

קכא: ערבי פסחים פרק עשירי פסחים

נאמר בתורה (שמות יג יג) 'וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה', **ולמדו מכאן שצריך האב לפדות את בנו הבכור מיד הכהן בחמשה סלעים. הגמרא דנה בברכות שצריך לברך בעת הפדיון, ומביאה מעשה שדנו מי מברך ברכת 'שהחיינו', הכהן או אבי הבן**[א]: **רַבִּי שְׁמַלַּאי אוֹקֵי** [-הזדמן] **דְּפִדְיוֹן הַבֵּן, בָּעוּ מִינֵּיהּ** - שאלוהו כך, **פְּשִׁיטָא** - דבר זה פשוט, שאת הברכה **עַל** מצות **פִּדְיוֹן הַבֵּן**, שהיא 'ברוך וכו' **אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן**', **אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ**, מפני שהוא המצווה בפדיון, **ולא הכהן**[ב]. אך יש להסתפק בברכת 'בָּרוּךְ וכו' **שֶׁהֶחֱיָינוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה**', **האם הכֹּהֵן מְבָרֵךְ** אותה, **אוֹ** שמא **אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ** אותה. וצדדי הספק הם, **האם הכֹּהֵן מְבָרֵךְ** משום **דְּקָמְטֵי הַנָּאָה לְיָדֵיהּ** - שבאה הנאה לידו, שהרי הוא מקבל חמשה סלעים[ג], **אוֹ** שמא **אֲבִי הַבֵּן** הוא **הַמְבָרֵךְ** משום **דְּקָא עָבֵיד מִצְוָה** - שהוא עושה מצוה בפדיון בנו[ד]. **לֹא הֲוָה בְּיָדֵיהּ** - לא היתה ביד רבי שמלאי תשובה לשאלה זו, **אֲתָא שְׁאִיל' בֵּיהּ מֵרַבָּנָן** - בא ושאל שאלה זו בבית המדרש, **אֲמְרוּ לֵיהּ** - השיבו לו, **אֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ שְׁתֵּיהֶם** - את שתי הברכות, **על פדיון הבן' ו'שהחיינו'. פוסקת הגמרא הלכה: וְהֵיכָא דְּקָא עָבֵיד מִצְוָה** - וכן היא ההלכה, **שֶׁאֲבִי הַבֵּן מְבָרֵךְ שְׁתֵּיהֶם** - את שתי הברכות[ה].

הדרן עלך ערבי פסחים ומליקא לך מסכת פסחים

א. **להן** בהערה יתבאר מדוע הביאה הגמרא נידון זה כאן. ב. **רבינו** יהונתן מלוניל (ד"ס פג). ג. **וצ"ע** הנאה וטובה המגיעה לאדם מברך 'שהחיינו', כפי ששנינו בברכות (נה:). ד. **כפי** שמצאנו בכמה מצוות שיש להן זמן קבוע שמברך 'שהחיינו' בעשייתן, כגון שופר סוכה ולולב, וכמו כן מצות פדיון הבן, מכיון שאינה מצויה בכל עת היא דומה למצוה שיש לה זמן קבוע. ע"פ הרמב"ם (מכות פ"ט ה"ט). יש להקשות, מדוע לא נאמר שיברכו שניהם, הכהן על הנאתו ואבי הבן על המצוה שמקיים. ויש לבאר, שאכן שניהם צריכים לברך, אך הסתפקו מי מהם חיובו עדיף והוא יוציא את חבירו. רש"ש (ד"ס פפ). ה. **כתב** הרשב"ם (ד"ס יפ), שהגמרא הביאה נידון זה כאן, מכיון שעסקה משנתנו באדם המברך שתי ברכות על מעשה אחד, שפסח וזבח נאכלים בסמיכות זה לזה, ועל אכילתם הוא מברך גם ברכת הפסח וגם ברכת הזבח.

לוח לימוד ה

ב	כה	תמוז	תשפה	פסחים	ב	ע"א
ג	כו	תמוז	תשפה	פסחים	ב	ע"ב
ד	כז	תמוז	תשפה	פסחים	ג	ע"א
ה	כח	תמוז	תשפה	פסחים	ג	ע"ב
ו	כט	תמוז	תשפה	פסחים	ד	ע"א
ש	א	אב	תשפה	פסחים	ד	ע"ב
א	ב	אב	תשפה	פסחים	ה	ע"א
ב	ג	אב	תשפה	פסחים	ה	ע"ב
ג	ד	אב	תשפה	פסחים	ו	ע"א
ד	ה	אב	תשפה	פסחים	ו	ע"ב
ה	ו	אב	תשפה	פסחים	ז	ע"א
ו	ז	אב	תשפה	פסחים	ז	ע"ב
ש	ח	אב	תשפה	פסחים	ח	ע"א
א	ט	אב	תשפה	פסחים	ח	ע"ב
ב	י	אב	תשפה	פסחים	ט	ע"א
ג	יא	אב	תשפה	פסחים	ט	ע"ב
ד	יב	אב	תשפה	פסחים	י	ע"א
ה	יג	אב	תשפה	פסחים	י	ע"ב
ו	יד	אב	תשפה	פסחים	יא	ע"א
ש	טו	אב	תשפה	פסחים	יא	ע"ב
א	טז	אב	תשפה	פסחים	יב	ע"א
ב	יז	אב	תשפה	פסחים	יב	ע"ב
ג	יח	אב	תשפה	פסחים	יג	ע"א
ד	יט	אב	תשפה	פסחים	יג	ע"ב
ה	כ	אב	תשפה	פסחים	יד	ע"א
ו	כא	אב	תשפה	פסחים	יד	ע"ב
ש	כב	אב	תשפה	פסחים	טו	ע"א
א	כג	אב	תשפה	פסחים	טו	ע"ב
ב	כד	אב	תשפה	פסחים	טז	ע"א
ג	כה	אב	תשפה	פסחים	טז	ע"ב
ד	כו	אב	תשפה	פסחים	יז	ע"א
ה	כז	אב	תשפה	פסחים	יז	ע"ב
ו	כח	אב	תשפה	פסחים	יח	ע"א
ש	כט	אב	תשפה	פסחים	יח	ע"ב
א	ל	אב	תשפה	פסחים	יט	ע"א
ב	א	אלול	תשפה	פסחים	יט	ע"ב
ג	ב	אלול	תשפה	פסחים	כ	ע"א
ד	ג	אלול	תשפה	פסחים	כ	ע"ב
ה	ד	אלול	תשפה	פסחים	כא	ע"א
ו	ה	אלול	תשפה	פסחים	כא	ע"ב
ש	ו	אלול	תשפה	פסחים	כב	ע"א
א	ז	אלול	תשפה	פסחים	כב	ע"ב
ב	ח	אלול	תשפה	פסחים	כג	ע"א
ג	ט	אלול	תשפה	פסחים	כג	ע"ב
ד	י	אלול	תשפה	פסחים	כד	ע"א
ה	יא	אלול	תשפה	פסחים	כד	ע"ב
ו	יב	אלול	תשפה	פסחים	כה	ע"א
ש	יג	אלול	תשפה	פסחים	כה	ע"ב
א	יד	אלול	תשפה	פסחים	כו	ע"א
ב	טו	אלול	תשפה	פסחים	כו	ע"ב
ג	טז	אלול	תשפה	פסחים	כז	ע"א
ד	יז	אלול	תשפה	פסחים	כז	ע"ב
ה	יח	אלול	תשפה	פסחים	כח	ע"א
ו	יט	אלול	תשפה	פסחים	כח	ע"ב
ש	כ	אלול	תשפה	פסחים	כט	ע"א
א	כא	אלול	תשפה	פסחים	כט	ע"ב
ב	כב	אלול	תשפה	פסחים	ל	ע"א
ג	כג	אלול	תשפה	פסחים	ל	ע"ב
ד	כד	אלול	תשפה	פסחים	לא	ע"א
ה	כה	אלול	תשפה	פסחים	לא	ע"ב
ו	כו	אלול	תשפה	פסחים	לב	ע"א
ש	כז	אלול	תשפה	פסחים	לב	ע"ב
א	כח	אלול	תשפה	פסחים	לג	ע"א
ב	כט	אלול	תשפה	פסחים	לג	ע"ב
ג	א	תשרי	תשפו	פסחים	לד	ע"א
ד	ב	תשרי	תשפו	פסחים	לד	ע"ב
ה	ג	תשרי	תשפו	פסחים	לה	ע"א
ו	ד	תשרי	תשפו	פסחים	לה	ע"ב
ש	ה	תשרי	תשפו	פסחים	לו	ע"א
א	ו	תשרי	תשפו	פסחים	לו	ע"ב
ב	ז	תשרי	תשפו	פסחים	לז	ע"א
ג	ח	תשרי	תשפו	פסחים	לז	ע"ב
ד	ט	תשרי	תשפו	פסחים	לח	ע"א
ה	י	תשרי	תשפו	פסחים	לח	ע"ב
ו	יא	תשרי	תשפו	פסחים	לט	ע"א
ש	יב	תשרי	תשפו	פסחים	לט	ע"ב
א	יג	תשרי	תשפו	פסחים	מ	ע"א
ב	יד	תשרי	תשפו	פסחים	מ	ע"ב
ג	טו	תשרי	תשפו	פסחים	מא	ע"א
ד	טז	תשרי	תשפו	פסחים	מא	ע"ב
ה	יז	תשרי	תשפו	פסחים	מב	ע"א
ו	יח	תשרי	תשפו	פסחים	מב	ע"ב
ש	יט	תשרי	תשפו	פסחים	מג	ע"א
א	כ	תשרי	תשפו	פסחים	מג	ע"ב
ב	כא	תשרי	תשפו	פסחים	מד	ע"א
ג	כב	תשרי	תשפו	פסחים	מד	ע"ב
ד	כג	תשרי	תשפו	פסחים	מה	ע"א
ה	כד	תשרי	תשפו	פסחים	מה	ע"ב
ו	כה	תשרי	תשפו	פסחים	מו	ע"א
ש	כו	תשרי	תשפו	פסחים	מו	ע"ב
א	כז	תשרי	תשפו	פסחים	מז	ע"א
ב	כח	תשרי	תשפו	פסחים	מז	ע"ב
ג	כט	תשרי	תשפו	פסחים	מח	ע"א
ד	ל	תשרי	תשפו	פסחים	מח	ע"ב
ה	א	חשון	תשפו	פסחים	מט	ע"א
ו	ב	חשון	תשפו	פסחים	מט	ע"ב
ש	ג	חשון	תשפו	פסחים	נ	ע"א
א	ד	חשון	תשפו	פסחים	נ	ע"ב
ב	ה	חשון	תשפו	פסחים	נא	ע"א
ג	ו	חשון	תשפו	פסחים	נא	ע"ב
ד	ז	חשון	תשפו	פסחים	נב	ע"א
ה	ח	חשון	תשפו	פסחים	נב	ע"ב
ו	ט	חשון	תשפו	פסחים	נג	ע"א
ש	י	חשון	תשפו	פסחים	נג	ע"ב
א	יא	חשון	תשפו	פסחים	נד	ע"א
ב	יב	חשון	תשפו	פסחים	נד	ע"ב
ג	יג	חשון	תשפו	פסחים	נה	ע"א
ד	יד	חשון	תשפו	פסחים	נה	ע"ב
ה	טו	חשון	תשפו	פסחים	נו	ע"א
ו	טז	חשון	תשפו	פסחים	נו	ע"ב
ש	יז	חשון	תשפו	פסחים	נז	ע"א
א	יח	חשון	תשפו	פסחים	נז	ע"ב
ב	יט	חשון	תשפו	פסחים	נח	ע"א
ג	כ	חשון	תשפו	פסחים	נח	ע"ב
ד	כא	חשון	תשפו	פסחים	נט	ע"א
ה	כב	חשון	תשפו	פסחים	נט	ע"ב
ו	כג	חשון	תשפו	פסחים	ס	ע"א
ש	כד	חשון	תשפו	פסחים	ס	ע"ב
א	כה	חשון	תשפו	פסחים	סא	ע"א
ב	כו	חשון	תשפו	פסחים	סא	ע"ב
ג	כז	חשון	תשפו	פסחים	סב	ע"א
ד	כח	חשון	תשפו	פסחים	סב	ע"ב

העמוד היומי

ה	כט	חשון	תשפו	פסחים	סג	ע"א
ו	א	כסלו	תשפו	פסחים	סג	ע"ב
ש	ב	כסלו	תשפו	פסחים	סד	ע"א
א	ג	כסלו	תשפו	פסחים	סד	ע"ב
ב	ד	כסלו	תשפו	פסחים	סה	ע"א
ג	ה	כסלו	תשפו	פסחים	סה	ע"ב
ד	ו	כסלו	תשפו	פסחים	סו	ע"א
ה	ז	כסלו	תשפו	פסחים	סו	ע"ב
ו	ח	כסלו	תשפו	פסחים	סז	ע"א
ש	ט	כסלו	תשפו	פסחים	סז	ע"ב
א	י	כסלו	תשפו	פסחים	סח	ע"א
ב	יא	כסלו	תשפו	פסחים	סח	ע"ב
ג	יב	כסלו	תשפו	פסחים	סט	ע"א
ד	יג	כסלו	תשפו	פסחים	סט	ע"ב
ה	יד	כסלו	תשפו	פסחים	ע	ע"א
ו	טו	כסלו	תשפו	פסחים	ע	ע"ב
ש	טז	כסלו	תשפו	פסחים	עא	ע"א
א	יז	כסלו	תשפו	פסחים	עא	ע"ב
ב	יח	כסלו	תשפו	פסחים	עב	ע"א
ג	יט	כסלו	תשפו	פסחים	עב	ע"ב
ד	כ	כסלו	תשפו	פסחים	עג	ע"א
ה	כא	כסלו	תשפו	פסחים	עג	ע"ב
ו	כב	כסלו	תשפו	פסחים	עד	ע"א
ש	כג	כסלו	תשפו	פסחים	עד	ע"ב
א	כד	כסלו	תשפו	פסחים	עה	ע"א
ב	כה	כסלו	תשפו	פסחים	עה	ע"ב
ג	כו	כסלו	תשפו	פסחים	עו	ע"א
ד	כז	כסלו	תשפו	פסחים	עו	ע"ב
ה	כח	כסלו	תשפו	פסחים	עז	ע"א
ו	כט	כסלו	תשפו	פסחים	עז	ע"ב
ש	ל	כסלו	תשפו	פסחים	עח	ע"א
א	א	טבת	תשפו	פסחים	עח	ע"ב
ב	ב	טבת	תשפו	פסחים	עט	ע"א
ג	ג	טבת	תשפו	פסחים	עט	ע"ב
ד	ד	טבת	תשפו	פסחים	פ	ע"א
ה	ה	טבת	תשפו	פסחים	פ	ע"ב
ו	ו	טבת	תשפו	פסחים	פא	ע"א
ש	ז	טבת	תשפו	פסחים	פא	ע"ב
א	ח	טבת	תשפו	פסחים	פב	ע"א
ב	ט	טבת	תשפו	פסחים	פב	ע"ב
ג	י	טבת	תשפו	פסחים	פג	ע"א
ד	יא	טבת	תשפו	פסחים	פג	ע"ב
ה	יב	טבת	תשפו	פסחים	פד	ע"א
ו	יג	טבת	תשפו	פסחים	פד	ע"ב
ש	יד	טבת	תשפו	פסחים	פה	ע"א
א	טו	טבת	תשפו	פסחים	פה	ע"ב
ב	טז	טבת	תשפו	פסחים	פו	ע"א
ג	יז	טבת	תשפו	פסחים	פו	ע"ב
ד	יח	טבת	תשפו	פסחים	פז	ע"א
ה	יט	טבת	תשפו	פסחים	פז	ע"ב
ו	כ	טבת	תשפו	פסחים	פח	ע"א
ש	כא	טבת	תשפו	פסחים	פח	ע"ב
א	כב	טבת	תשפו	פסחים	פט	ע"א
ב	כג	טבת	תשפו	פסחים	פט	ע"ב
ג	כד	טבת	תשפו	פסחים	צ	ע"א
ד	כה	טבת	תשפו	פסחים	צ	ע"ב
ה	כו	טבת	תשפו	פסחים	צא	ע"א
ו	כז	טבת	תשפו	פסחים	צא	ע"ב
ש	כח	טבת	תשפו	פסחים	צב	ע"א
א	כט	טבת	תשפו	פסחים	צב	ע"ב
ב	א	שבט	תשפו	פסחים	צג	ע"א
ג	ב	שבט	תשפו	פסחים	צג	ע"ב
ד	ג	שבט	תשפו	פסחים	צד	ע"א
ה	ד	שבט	תשפו	פסחים	צד	ע"ב
ו	ה	שבט	תשפו	פסחים	צה	ע"א
ש	ו	שבט	תשפו	פסחים	צה	ע"ב
א	ז	שבט	תשפו	פסחים	צו	ע"א
ב	ח	שבט	תשפו	פסחים	צו	ע"ב
ג	ט	שבט	תשפו	פסחים	צז	ע"א
ד	י	שבט	תשפו	פסחים	צז	ע"ב
ה	יא	שבט	תשפו	פסחים	צח	ע"א
ו	יב	שבט	תשפו	פסחים	צח	ע"ב
ש	יג	שבט	תשפו	פסחים	צט	ע"א
א	יד	שבט	תשפו	פסחים	צט	ע"ב
ב	טו	שבט	תשפו	פסחים	ק	ע"א
ג	טז	שבט	תשפו	פסחים	ק	ע"ב
ד	יז	שבט	תשפו	פסחים	קא	ע"א
ה	יח	שבט	תשפו	פסחים	קא	ע"ב
ו	יט	שבט	תשפו	פסחים	קב	ע"א
ש	כ	שבט	תשפו	פסחים	קב	ע"ב
א	כא	שבט	תשפו	פסחים	קג	ע"א
ב	כב	שבט	תשפו	פסחים	קג	ע"ב
ג	כג	שבט	תשפו	פסחים	קד	ע"א
ד	כד	שבט	תשפו	פסחים	קד	ע"ב
ה	כה	שבט	תשפו	פסחים	קה	ע"א
ו	כו	שבט	תשפו	פסחים	קה	ע"ב
ש	כז	שבט	תשפו	פסחים	קו	ע"א
א	כח	שבט	תשפו	פסחים	קו	ע"ב
ב	כט	שבט	תשפו	פסחים	קז	ע"א
ג	ל	שבט	תשפו	פסחים	קז	ע"ב
ד	א	אדר	תשפו	פסחים	קח	ע"א
ה	ב	אדר	תשפו	פסחים	קח	ע"ב
ו	ג	אדר	תשפו	פסחים	קט	ע"א
ש	ד	אדר	תשפו	פסחים	קט	ע"ב
א	ה	אדר	תשפו	פסחים	קי	ע"א
ב	ו	אדר	תשפו	פסחים	קי	ע"ב
ג	ז	אדר	תשפו	פסחים	קיא	ע"א
ד	ח	אדר	תשפו	פסחים	קיא	ע"ב
ה	ט	אדר	תשפו	פסחים	קיב	ע"א
ו	י	אדר	תשפו	פסחים	קיב	ע"ב
ש	יא	אדר	תשפו	פסחים	קיג	ע"א
א	יב	אדר	תשפו	פסחים	קיג	ע"ב
ב	יג	אדר	תשפו	פסחים	קיד	ע"א
ג	יד	אדר	תשפו	פסחים	קיד	ע"ב
ד	טו	אדר	תשפו	פסחים	קטו	ע"א
ה	טז	אדר	תשפו	פסחים	קטו	ע"ב
ו	יז	אדר	תשפו	פסחים	קטז	ע"א
ש	יח	אדר	תשפו	פסחים	קטז	ע"ב
א	יט	אדר	תשפו	פסחים	קיז	ע"א
ב	כ	אדר	תשפו	פסחים	קיז	ע"ב
ג	כא	אדר	תשפו	פסחים	קיח	ע"א
ד	כב	אדר	תשפו	פסחים	קיח	ע"ב
ה	כג	אדר	תשפו	פסחים	קיט	ע"א
ו	כד	אדר	תשפו	פסחים	קיט	ע"ב
ש	כה	אדר	תשפו	פסחים	קכ	ע"א
א	כו	אדר	תשפו	פסחים	קכ	ע"ב
ב	כז	אדר	תשפו	פסחים	קכא	ע"א
ג	כח	אדר	תשפו	פסחים	קכא	ע"ב

המבחנים הקרובים ב'עמוד היומי':

יום חמישי י"ח בשבט

יום שישי י"ט בשבט - פרשת יתרו

פסחים פה: - ק.

יום חמישי כ"ג באדר

יום שישי כ"ד באדר - פרשת ויקהל-פקודי

פסחים ק: - קטז.

יום שישי כ"ג בניסן - פרשת שמיני

יום שני ג' באייר

פסחים קטז: - שקלים יא.

דרשו ד' ועוזו
קרן עולמית לחיזוק
ועידוד לימוד התורה